שבח זה הוא מעט מזעיר, אחרון [illegible] שבחו של אדם ב

על הספר שלפניך להרבני הנגיד והחסיד הר"ר [illegible]

דיבר ונשא ונתן בתורה לחכמה ולקנין בש"ס בבלי וירושלמי

ופוסקים ראשונים ואחרונים וספרא וספרי ומכילתא

ושאלות ותשובות הוא מו"ה יחזקאל נ"י בן הר' יצחק מאיר

[illegible] בדורנו מנחם פלוסבערג הרחוב [illegible]

[illegible] [illegible] הסמך [illegible] עיר

[illegible] על נהר [illegible] (ועכשיו יגן עלינו)

אשר הוא אחד קהלות במדינה

[illegible]

Flusberg

כשר באקווארען כשר
יחזקאל פלוסבערג
דאנציג
№

ספר
ראשית חכמה

אשר חבר הגאון החסיד המקובל האלהי כמהור"ר
אליהו בן מהור"ר משה די ווידאש זללה"ה.

מתלמידי האשל הגדול עמוד התורה ויסוד הקבלה
כמהור"ר **משה קורדואירו** זללה"ה.

חברו באדמת הקודש **צפת** תוב"ב, לתת הכנה וטהרה לבאים לחקור
ממסך רבו הנזכר בחבוריו הנחמדים מיועדים על אדני פז מדרשי
ותקוני התנא האלהי רשב"י זצ"ל. עם כל הפרקים הנוספים.
וחופת אליהו רבה, ואור עולם.

בהוצאות בית מסחר הספרים של ר' יצחק פונק בווילנא.

ווילנא

בדפוס ר' א"צ ראזענקראנץ ור' מ"מ שריפטזעטצער.
שנת ראשית **חכמה** יראת ה' לפ"ק

РЕЙШИСЪ ХОХМО, т. е. Начало мудрости.
Съ Варшавскаго изданія 1900 г.

ВИЛЬНА.
Типографія А. Г. Розенкранца и М. Шрифтзетцера.
На Лидскомъ переулкѣ, домъ № 2598—13.
1907.

אמר הראב"ד פרווינצאל איש מנטובא יצ"ו

בתחלת המחשבה ראיתי הן תמהתי שלא זכינו עד הנה שיוחקק בדפוס ספר הפרדס להחכם המקובל כמוהר"ר משה קורדואירו ז"ל. שהוא הטוב אשר הכל יכספוהו עם כל ההשתדלות שעשה להדפיסו לזכות בו את הרבים הנכבד כהר"ר משה ן' גבאי יצ"ו. ואני אמרתי בחפזי אין זה אלא שאין הדור ראוי לכך כי בני עליה מועטים מאד ואין העולם נידון אלא אחר רובו, ואבא היום על השען עין משפט ובחינה שכלית כפי קוצר השגתי וארא הנה יפה כח התלמיד של הרב הנזכר ה"ה הר"ר אליהו בן הר"ר משה די וידא"ש זלה"ה. כי נדפס חיבורו הלזה הנקרא ראשית חכמה כלו מחמדים ונותן אמרי שפר לעטר את הלבבות ביראת ה' כל היום ובאהבתו ובדרכי התשובה ושער הקדושה והענוה. הן הנה תנאים הכרחיים למי שירצה ליכנס בפרדס החכמה העליונה כי טמא וכסיל לא יעבור בה, אז אמרתי בדין זה יצא ראשונה להקדים רפאות תעלה לנמהרי לב בה יזככו ויזכו בחכמה תאיר פניהם. ואחרי אשר נעשה ויזכנו האל לראות בטוב ספרי החכמה הפנימיים אז נלך לבטח דרכנו כדכתיב וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' והדר ונתתי לכם לב חדש וגו' ואת רוחי אתן בקרבכם וגו'. כן יהי רצון אמן:

כל ישראל הביטו אל ספר בו ד עת ומזמה:
שוקל סופר אמרי שפר לתת בם לפ תאים ערמה:
יורה יורה כל איש יר"א ילמד ירא"ת אל בקדימה:
ובכל אונו יאה"ב קונו בבלי ערמה ובלי מרמה:
שב בתשובה ימצא טובה יחליף כח ירבה עצמה:
קדו"ש יהיה לעד יחיה כי מעלתו במא"ד רמה:
לא יתגאה ענ"ו נאה אומר תמיד הוא נחנו מה:
ובכן יטהר לעלות להר כבוד ינחל שם בנעימה:
ילבש עדיו יאכל פריו קורא בזה תורה לשמה:
אז ישא נס גם יכנס תוך הפרדס זקוף קומה:
בו יבחן כי ימצא חן דלי חספא ואשכח סיכא:
אלעד"י לא ירים רגלו לבן נקרא ראשית חכמה:

האדם מה יעשה ולפי שהתורה מלמדה את האדם כיצד יעשה רצון המקום לפיכך שכר התלמוד גדול גדול (ד) המעשה יותר מן העושה שנאמר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום (ה) ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם עכ"ל. והמאמר הזה מבואר במעלת המעשה ובשודו במעלתו שהוא כנגד כתר שם טוב ונודע שכתר שם טוב עולה על גביהן שלש כתר משלשה כתרים הנזכרים אינם נקראים כתר אלא ע"י שם טוב שאם לא נהגו הכהן והמלך והעוסק בתורה כראוי אין כתריהם כתר נמצא שעיקר המכתיר לתורה שתקרא כתר הוא השם טוב שהוא המעשה. מעלה שנית שהמעשה מכפר על האדם והטעם כי התורה תלמד לאדם היאך יעשה תשובה כדי שיתכפרו לו עונותיו ואם קרא ולא קיים נמצא כאלו לא קרא וכמ"ש החסיד בעל חוה"ל כי אין התשובה יוצאת מפיו כי אם ממעשיו בכמה תנאים שפירש שם בשער התשובה ומפני זה סמך התנא לתשובה מעשים טובים וכן רבא במאמר שהעתקנו לעיל עיקר תורה תשובה ומעשים טובים עוד במה שאמר שכתר שם טוב כנגד המנורה שהיא נר מצוה ביאר לנו צורך התורה למעשה והמעשה לתורה כדפי' בזוהר (פרשת תרומה דף קסו) ז"ל פתח ר' אבא ואמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר כי נר מצוה כל מאן דאשתדל בהאי עלמא באינון (ו) פקודין דאורייתא אתסדר קמיה בכל פקודא ופקודא חד שרגא לאנהרא ליה בההוא עלמא ותורה אור מאן דאתעסק באורייתא זכי לההוא נהורא דאדליק שרגא מיניה דהא שרגא בלא נהורא לא כלום נהורא בלא שרגא אוף הכי לא יכיל לאנהרא אשתכח דכלא דא לדא אצטריך. אצטריך עובדא לאתקנא שרגא ואצטריך למלעי באורייתא לאנהרא שרגא זכאה איהו מאן דאתעסק בה בנהורא ובשרגא עכ"ל. וסוד הענין נתבאר בזוהר (משפטים קיט) ז"ל ואינון דעסקין בתורה ובמצוה לשמא דקב"ה ושכינתיה שלא על מנת לקבל פרס אלא כברא דאיהו מחייב ביקרא דאבוה ואמיה אתקשר ודאי ואתרשים בעמודא דאמצעיתא ושכינתא כאלו ביה הוו חד מאן דאית ביה תורה בלא מצוה או מצוה בלא תורה כביכול כאלו הוה בפרודא אבל בדא ודא כאילנא דענפוי מתפרדין לימינא ולשמאלא ואילנא יחודא דתרווייהו באמציעתא עכ"ל ומ"ש בסוף המאמר רבה שהעתקנו שכר התלמוד גדול והוכיח כן מפסוק (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום אע"פ שלכאורה אין ממנו ראיה אלא למעשה שהוא גדול יותר מן העושה שמלת ועבודת הצדקה פי' הוא למעשה מ"מ יש ממנו ראיה גמורה לכל. והוא במה שפי' בזוהר (מקץ דף קנט) שהתורה נקראת צדקה ז"ל פתח ר' יוסי ואמר (משלי יב) לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות לא יועילו אוצרות רשע אלין אינון דלא משתדלי באורייתא ואזלין בתר מילי דעלמא למכנש אוצרין (ז) דחייבא מה כתיב (קהלת ה) ואבד העושר ההוא בענין רע בגין דאינון אוצרות רשע וצדקה תציל ממות אלין אינון דמשתדלי באורייתא וידעי ארחא לאסתכלא דהא אורייתא עץ חיים היא ואקרי צדקה דכתיב (דברים ו) וצדקה תהיה לנו וגו' ד"א (משלי יב) וצדקה תציל ממות דא צדקה ממש ובתרין גוונין איהו ובתרין סטרין קרי ביה אורייתא וקרי ביה צדקה וכלא חד עכ"ל. ומשטחיות המאמר יש ראיה אל כוונתנו ומ"ש לא תקרא התורה צדקה אלא בבחינה הנמשך ממנה לקיום המעשה והיינו ראיית הפסוק שהביא וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות שהשוה התורה לצדקה כמ"ש בסוף המאמר דכלא חד כי כמו שהצדקה היא בסוד עץ החיים המחיה לעניים שהם באילנא דמותא כדפי' בפ' בחקותי כן ענין התורה לכינוי צדקה לצ"ק ה"א והוא שדקדק בלשונו ואמר אלין אינון דמשתדלי באורייתא וידעי ארחא וכו' וכוונת וידעי ארחא הוא לקיום המצות ואע"פ שמהמאמרים הנזכרים נראה שהתורה שקולה כמעשה והתלמוד גדול שמביא לידי מעשה מ"מ מצינו שקניית חיי העולם הבא הוא ע"י מעשה כדאמרינן בפ"ק דעבודת אלילים כשחלה ר' יוסי בן קסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו ושאל לו רבי חנינא לרבי יוסי מה אני לחיי העה"ב אמר לו כלום מעשה בא לידך אמר לו (ח) מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתי לעניים אמר לו א"כ (ט) מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי. עוד אמרו רז"ל (תענית פ"ג) (י) אבא אומנא הוה אתי ליה שלמא כל יומא ממתיבתא דרקיעא ולאביי כל מעלי יומא דשבתא ולרבא כל מעלי יומא דכפורי הוה קא (כ) חלשא דעתיה דאביי על דאבא אומנא א"ל לא מצית למעבד כעובדי וספרו שם מעשיו הרי כי עם היות שאביי ורבא בכל הגמרא הלכה כרבא חוץ (ל) מיע"ל קג"ם שהלכה כאביי מ"מ לענין מעשה גדלו מעשה אביי על רבא ולכך היו נותנין לו שלום מלמעלה כל ערב שבת וכן כמה אנשים אמרו שם בתענית שזכו לעולם הבא מפני המעשה וכן מצינו ששבחו לרבי חייא מפני המעשה כמו שאמרו גדולים מעשי חייא ורב הונא לא הניחוהו כשנפטר ליכנס במערת ר' חייא אלא מפני שהיה בעל מעשה שפעם אחת נהפכה לו רצועה של תפילין והתענה מ' תעניות כדאי' במד' קהלת וכן איתא במועד קטן (דכ"ה) וכן אמר בתנא דבי אליהו על פ' ודבורה אשה נביאה שע"י המעשה האדם זוכה לרוח הקדש ז"ל מה טיבה של דבורה שנתנבאה על ישראל ושפטה אותם והלא פנחס בן אלעזר עומד מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ בין נכרי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקדש שורה עליו אמרו בעלה של דבורה עם הארץ היה אמרה לו בא ואעשה לך פתילות ולך לבית המקדש

(ד) המלמד יכופה לאדם לעשות צדקה ומצות: (ה) היא הכפייה שהיא עבודה שמביאים לצדקה: (ו) במצות: (ז) דעשירים (ח) מעות שהי' לסעודת פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וסבור הייתי שהם של צדקה וחלקתים לעניים ולא חזרתי לפרוע הפרשתי של צדקה: (ט) מחלקך בתורה ומגורלך במעשים: (י) מקיז דם היה והיה ב"ק אומרת לו בכל יום שלום עליך: (כ) היה מצטער שרצה לעשות מעשים של אבא אומנא: (ל) סימני הלכות הן:

נודע היות זאת שעיקר עסק התורה הוא להביאה לקיום המעשה כדאי' במס' ברכות פ"ב (ד' יז) מרגלא בפומיה דרבא תכלית (א) חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שגדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא עכ"ל וחז"ל לומר לעושים לשמה וכו' שלכאורה הוא מיותר אלא ללמדנו שעיקר תורה לשמה היא התורה שאדם לומד כדי לקיימה וכך הוא הבנת הפסוק בזמן שיקדים האדם לחכמה יראת ה' אתן החכמה שכל טוב לכל עושיהם מפני שאין כוונת החכמה אלא ליראת ה' שהחכמה תלמד לאדם דרכי היראה ומוכרח הוא שתהיה החכמה שכל טוב לכל עושיהם ומתקיים בו החכמה כיון שלא למד החכמה אלא לעשותה כלי ליראה והיראה הוא המעשה ובזוהר בראשית (דף ח) אמר ז"ל ר' יוסי אומר שכל טוב דא אילנא דחיי דאיהו שכל טוב בלא רע כלל ועל דלא שריא ביה רע איהו שכל טוב בלא רע עכ"ל. ועל דרך זה מורכב עם הפי' הקודם הוא כי בהקדים היראה לחכמה אז זוכה האדם להשיג עץ החיים שהוא שכל טוב בלא רע אבל אם לא הקדים היראה אז אינו שכל טוב בלא רע כי נמצא בועט באביו ובאמו והוא עושה שלא לשמה והוא מורכב מטוב ורע ולכן נוח לו שלא נברא. ויובן הדבר היטב במה שאמרו ביומא (פרק בא לו כ"ג דף ע"ב) אמר ר' יונתן מאי דכתיב (משלי יז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות וגו' אוי לשונאיהם של ת"ח שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים מכריז ר' אלכסנדראי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד אמר להו רבא לרבנן במטותא מינייכו דלא תירתו תרתי גיהנם עכ"ל ופרש"י דרתא חצר ותרעא לדרתא עביד שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים לכן צריך שיקדים לו יראת ה' תרתי גיהנם להיות יגעים ועמלים בתורה בעוה"ז ולא תקיימוה ותירשו גיהנם במותכם ובחייכם לא נהניתם בעולמכם עכ"ל. והטעם שקרא ליראת שמים חצר שהוא העיקר והחכמה כניסה לה כנ"ל ויובן במה שהביאו מימרא זו (שבת פ"ב דף לא) ז"ל מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד וסמיך ליה אר"י לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו שנא' (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו עכ"ל. והנראה שמימרת רב יהודה נסמכה למימרת רבי ינאי כדי לפרש דבריו וביאור דבריו שנודע שעיקר העולם הוא ישראל שבשבילם נברא העולם כמו שדרשו (בראשית א) בראשית ברא אלהים בשביל ישראל שנקראו ראשית וישראל הם עיקר קיום העולם שאי אפשר לעולם בלא ישראל שנא' (זכריה ב) כי (ב) כארבע רוחות וגו' כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל והתורה לא נבראת אלא בשביל ישראל שידעו להכיר את בוראם כמו שדרשו בספרי (ילקוט תורה סימן תתע"ב) ז"ל רבי שמעון בן יוחאי אומר כימי העץ ימי עמי ואין עץ אלא תורה שנא' (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה והרי דברים ק"ו ומה תורה שלא נבראת אלא לכבודן של ישראל הרי היא קיימת לעולם ולעולמי עולמים ק"ו לצדיקים שבשבילם נברא העולם עכ"ל. א"כ נפקא מיניה שכל מציאות העולם עיקרו הוא ישראל ולא נתן לשם הקדוש ברוך הוא את התורה אלא שייראו מלפניו ועוד שמחמת בריאת העולם נכיר מעשיו וגדלו ונירא מלפניו וכן פי' בר"מ שעיקר בריאת העולם בגין דישתמודעון ליה אם כן היראה שהוא יראה מהבורא שברא הכל הוא עיקר החצר והחכמה המלמד הדרך הוא שער הכניסה ונמצא שכיון שלא נברא האדם אלא שיירא את הבורא וזהו עיקר החכמה כדפרישית העושה הפך זה נוח לו שלא נברא שמהפך כוונת הבורא ונמצא בריאתו לבטלה ועסקו בחכמה לבטלה נוח לו ההעדר מאחר שאין בו תועלת. עוד ביאר במדרש רבה פרשת וזאת הברכה שעיקר לימוד התורה הוא המעשה הנמשך ממנה ז"ל אמר רבי אליעזר איזו היא הברכה שבירך משה בתורה תחלה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה ולא אמר בעמליה ולא אמר בהוגיה אלא בעושיה באלו שהם עושים את דברי התורה (ג) אדם אומר למדתי חכמה ולא למדתי תורה מה אעשה שם אני אמר הקב"ה לישראל חייכם כל החכמה וכל התורה דבר אחד קל הוא כל מי שמתיירא אותי ועושה דברי התורה כל החכמה וכל התורה בלבו מנין שנא' (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם יראת ה' טהורה עומדת לעד (משלי טו) יראת ה' היא חכמה וגו' עכ"ל. עוד במדבר רבה פ' י"ג ז"ל בלולה בשמן זו תורה שצריכה לבלול במעשים טובים כההיא דתנינן יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון הוי למנחה שאותה שעה הוא עושה נחת רוח ליוצרו בזמן שאדם עוסק בתלמוד תורה והוא בעל מעשים טובים ושומר עצמו מן החטא עכ"ל. עוד שם בפ' י"ד ז"ל (שמות כח) פר אחד בן בקר וגו' שלשה מיני עולה אלו לשם כנגד שלשה כתרים שנתן הקב"ה לישראל על זאת כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות כתר תורה זה הארון שכתוב בו (שם כה) ועשית עליו זר זהב. כתר כהונה זה מזבח הזהב שכתוב בו (שם ל) ועשית לו זר זהב סביב. כתר מלכות זה השולחן שכתוב בו (שם) ועשית לו זר זהב סביב. שעיר עזים וגו' כנגד שם טוב הוא המעשה כמה דתנינן לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה לפי שהמעשה הוא המכפר על האדם כההיא דתנינן תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורעניות ואותו כתר' (שם טוב) הוא כנגד המנורה לקיים מה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור למה נקראת התורה אור שהיא מאירה את האדם

(א) פירש: (ב) כנ"ל: (ג) פי' כל שחכמות אוכל לקבל וללמוד וחכמת התורה לא אוכל ללמוד ולקבל וא"כ מה אעשה אני שם אבל חכמת התורה כי איגע לריק:

(אבות פ"ו) כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כי בעסקו בתורה בכוונתו זאת הרי הוא כאלו קיים כל תרי"ג מצות כיון שהוא לומד על מנת לעשות כל שאפשר בידו לקיים הקב"ה מעלה עליו כאלו קיימם כיון שאינו חסר מלזו שהקב"ה יודע מחשבתו הטובה שבבוא המצוה לידו יקיימנה כמ"ש על ר"ע שהיה אומר כל ימי הייתי מצטער (ע) על פסוק זה ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו ואמר בזוהר (פ' בלק ד' קצט) שכל המכוין בפסוק ראשון של ק"ש למסור נפשו על קדושת ה' מעלין עליו כאלו מסר נפשו ז"ל לבתר (פ) לשוואה נפשיה גו אינון דמסרי נפשייהו על קדושת שמיה והיינו ביחודא דשמע ישראל דכל מאן דשוי הכי רעותיה בהאי קרא אתחשיב ליה כאלו מוסר נפשיה על קדושת שמיה עכ"ל. הרי שהמחשבה הטובה הקב"ה מצרפה למעשה. ועפ"ד זה הוא אמרם ז"ל (מקודשי) אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו וזה דבר נמנע לאדם אחד לקיים את כל המצות שתרי"ג מצות מהם תלויות בארץ מהם מצות יבום למי שמת לו אח בלא בנים מהם מצות גט למגרש אשתו ומצות מזוזה למי שיש לו בית וכיוצא הרבה אלא על דרך הנדרש שקיימו כל שאפשר בידם לקיים כאלו קיימו כלה וראיה לפירוש הזה בדברי רבותינו באבות דרבי נתן כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת שנאמר (שמות כד) נעשה ונשמע כתב רבינו יונה ע"ה (שער תשובה לר"י שער ב' דרך ג') ז"ל ביאור הדבר כי האיש אשר קבל על נפשו בלב נאמן לשמור התורה ומצותיה יש בידו שכר כל המצות ואע"פ שלא שמע אותם יעו"ש. וכן אמרו ז"ל (שם יב) וילכו ויעשו בני ישראל וכי מיד עשו והלא לא עשו אלא בי"ד לחודש אלא כיון שקבלו עליהם לעשות כאלו עשו מיד עכ"ל:

וכן כתוב בספר חסידים (סי' תתקמח) שעיקר עסק תורה לשמה הוא הלומד ומקיים ז"ל העוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין לו גחלי רתמים שנא' (איוב ל) הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם ואם מקיים הרי הוא לשמה וגם למדת (צ) המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה לא ינצל מדינה של גיהנם ואם אינו נופה בנשים הרי לשמה אבל אם פוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה וכן אם נופה בנשים הרי יענש גם על מה שלמד דוגמת נביא שעבר על מה שנאמר לו או כגון אותו ששמע דברי הנביא ועבר על דבריו והכהו הלוי כן הלומד ואינו מקיים עכ"ל. ומפני שיש מקומות בזוהר שנראה שעסק התורה הוא העיקר והראיה שרשב"י ע"ה וחביריו היו מתגרשים חוץ מבתיהם בכפרים לעסוק בתורה ראיתי לבאר הדרוש על מתכונתו כפי המובן בראיות הזוהר עצמו כדי שלא לתת מקום לבעל דין לחלוק בזוהר (ויקרא קלה) ר"י פתח (עמוס ג) הישאג אריה ביער וגו' ת"ח כמה אית לון לב"נ לאשגחא בפולחנא דקב"ה דכל מאן דאשתדל באורייתא ובפולחנא דקב"ה דחלתיה ואמתיה על כלא וכו' ופי' לקמיה שכשהבריות רואות דיוקן אדם מזדעזעות ומפחדות מפני כי דיוקן אדם אינו משתלם אלא ע"י תורה ומעשה והטעם כמבואר לעיל. עוד שם ות"ח בזמנא דהוו ישראל בארעא קדישא לא אשתכח בידייהו חובא כמה דאוקמוה בגין דאינון קרבנין דהוו מקרבין בכל יומא הוו מכפרי עלייהו השתא דאיתגלון ישראל מארעא ולית מאן דמכפר עלייהו אורייתא היא מכפרא עלייהו ועובדין דכשרין בגין דשכינתא עמהון בגלותא ומאן דאיהו לא מסתכל באורחוי דקב"ה גרים לשכינתא לאתכפיא בגו עפרא כד"א (ישעיה כו) ישפילנה ישפילה עד ארץ וגו' א"ר יצחק וכן מאן דאשתדל באורייתא (ק) ובעובדין דכשרין גרים לה לכ"י (ר) לאתרמא רישא בגו גלותא זכאה חולקהון דאינון דמשתדלי באורייתא יממא ולילא עכ"ל:

הרי שאמר באורייתא ובעובדין דכשרין. ועם היות שאמר בסוף המאמר זכאה חולקהון דאינון דמשתדלי באורייתא יממא ולילא ליתנא דקרא נקט ובתורתו יהגה יומם ולילה ולא ישלול בעבור עסק התורה עסק המעשה שאפשר לקיים זה וזה שיעסוק בתורה מעוטר בציצית ותפלין שהקדמונים היו זהירין בזה הרבה שלא היו הולכים ד"א בלא ציצית ובלא תפלין וכמו שהארכנו בשער הקדושה הרי בזה מקיימים תורה ומעשים כאחד. וטעם העסק בתורה יום ולילה הוא לדעת אמיתת קיום המצות ברמיזתם וסודם כראוי וכן מוכח בזוהר (פ' מקץ דף קצג) ז"ל ת"ח כמה אית לבר נש לאסתכלא בפולחנא דקב"ה ולאשתדלא באורייתא יממא ולילא בגין דינדעון ויסתכלון בפולחניה עכ"ל. הרי בפי' שהעוסק בתורה יום ולילה כדי שיתחכמו וידעו דרכי העבודה האלהית והטעם כי שגגת תלמוד עולה זדון ולזה צריך השתדלות יום ולילה כדי שלא לבא לידי טעות ועוד שאפילו יהיה חכם גדול בתיקון עשיית המצות כל עוד שיתחכם בתורה ידע סוד תיקון עשייתה יותר ויותר בעומק הסוד שהרי תכלית הידיעה הוא לדעת סוד שיעור קומה כדפי' בברייתא של ר' ישמעאל במדרש משלי בפסוק (משלי י) אורח לחיים שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה ואמר שם ר' ישמעאל כי ביום הדין שואלין לאדם אם עסק במקרא ואם ידע שתא סדרי ואם ידע תורת כהנים ואם ידע הגמרא ז"ל בא לפני מי שיש בידו (ש) הגדה והקב"ה אומר לו בני (ת) גמרא למה לא למדת שכל הנחלים הולכים אל הים והים אינו מלא ואיזה זה הגמרא בא מי שיש בידו גמרא והקב"ה אומר לו בני הואיל ונתעסקת בגמרא צפית במרכבה צפית בגאותי שאין לי הנייה בעולמי אלא בשעה שת"ח יושבים ועוסקים בתורה ומציצין ומביטין ורואים והוגין כמון התלמוד הזה כסא כבודי היאך הוא עומד וכו' חשמל היאך הוא עומד וכו'

(ע) והכל נפסק אפי' שהוא נוטל את נפשך: (פ) לסדפות: (צ) המספר מעות מידו ליד אשה: (ק) ובמעשים טובים:
(ר) להרים ראש: (ש) נ"ל לדייק באומרו מי שיש בידו ר"ל שמורגל בהם ובקי כמ"ש אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו:
(ת) שיש לך ללמוד ג"כ גמרא אבל אם לא היה בקי באגדה לא היה שואל ע"ז שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו ושואל אלא למה לא למדת ואע"פ שלא היה בידך ללמוד כולו מ"מ היה לך ללמוד לפיכך אמר בשאלה שני הואיל ונתעסקת כי לעסוק כולו אי אפשר מכל מקום היה לך ג"כ לחקור בחכמת הקבלה:

באקדם שבשילה מה אם יהיה חלוק בין הכשרים שבהם והבא לחיי עוה"ב והיא עושה פתילות והיא הולך לבהמ"ק ושלשה שמות יש לו ברק ומיכאל ולפידות ברק על שם שפניו דומות לברק מיכאל ע"ש שהוא (א) ממיך את עצמו דבר אחר על שם שהלך לפידות על שם שאשתו עושה פתילות והיא מתכוונת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה והקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לה דבורה את נתכוונת להרבות אורי אף אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים כנגד שנים עשר שבטים מי זיכה לו ללפידות שיהיה חלקו עם הכשרים ובא לחיי העוה"ב הוי אומר דבורה אשתו עליה נאמר חכמות נשים בנתה ביתה ועל איזבל בת אתבעל נאמר ואולת בידיה תהרסנו עכ"ל. ובזוהר (פ' תרומה דף רס"ו) אמרו רבותינו ז"ל (ב) פקודין דאורייתא גרים לבר נש לאשלמא רוחיה ונשמתיה בהאי עלמא ובעלמא דאתי אורייתא מזכה לבר נש (ג) לאחסנא תרין עלמין עלמא דין ועלמא דאתי כל מאן דאיתדל באורייתא אשתדל בחיים חיים בהאי עלמא וחיים בעלמא דאתי (ד) דאשזיב מכל אונסין בישין דלא יכלין לשלטאה עליה (ה) אי באשתדלותא הכי כ"ש מאן דעביד עובדא עכ"ל. הרי בפירוש מכמאמר הזה במעשה גדול כמו שאמרו כ"ש מאן דעביד עובדא. אמנם אפשר לדחות ואין מכאן ראיה כ"כ דאפשר דהכי קאמר כ"ש אם עשה מעשה אחר שלמד שגמלא שמקיים התורה ומצוה ששכרו גדול כמבואר לעיל אמנם מעשה לבד בלי תלמוד אינו גדול שהרי אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ואבא אומנא אע"פ שנשתבח במעשה ג"כ היה בו תורה ומהתורה בא לידי מעשה. ומוכרח לומר שבנה זו לפי דברי הזוהר (פ' פקודי דף רמז) שאמר בהיכלות בסוף היכל ב' שכל מי שאין בו תורה אע"פ שיש בו מעשים טובים וכו' עי"ש וכן העתקנו מאמר א' בספר התשובה פרק שביעי על פסוק אם לא תדעי לך היפה בנשים עי"ש. ועוד טעם היות המעשה גדול כמו שאמר כ"ש מאן דעביד עובדא מפני היות טורח במעשה יותר מבדיבור שהרי אם קרא אדם כילד יקיים מצות סוכה או לולב וכיוצא יקרא סדר המצוה בשעה אחת או פחות ולתיקון עשיית המצוה יתבטל יום אחד וכן לתיקון מצות תפילין עד שיעבד העור לשם קדושה ועד שיעשה הבתים והכתיבה צריך זמן רב והקריאה ללמוד הוא זמן מועט ולכך שכינה מסתלקת במעשה יותר מבדיבור כדפי' בזוהר (פ' בראשית דף ח) לכל עשיהם אלין חסדי דוד הנאמנים (ו) תמכין אורייתא ואינון דתמכין אורייתא כביכול אינון עבדין דלעאן באורייתא לית בהו עשיה בעוד דלעאן בה אינון דתמכין לון אית בהו עשיה ובחילא דא תהלתו עומדת לעד וקיימא כורסיא על קיומא כדקא יאות עכ"ל. וכן פי' בתיקונים כי מעשה ודיבור מעשה כנגד נפש ודבור כנגד רוח כמו שהעתקנו לשונו בשער הקדושה ועם היות שנראה בזוהר בכמה מקומות שמעלת התורה יתירה על המעשה (זוהר פ' ויקרא דף כב) ז"ל ת"ח רזא דמלה לא קיימא כנסת ישראל קמי מלכא אלא באורייתא דהא כ"ז דישראל בארעא אשתדלי באורייתא כנסת ישראל שראת עמהון כד אתבטלון ממילי דאורייתא לא יכלא לקיימא עמהון שעתא חדא עכ"ל. ועוד שאר מקומות העתקנו בשער האהבה ובשער הקדושה מ"מ אין מכאן ראיה שבלי ספק עיקר התורה למה הוא לדעת אותה כדי לקיים מצותיה ובעוד שיעסוק בה אע"פ שיעסוק בה שלא לשמה מתוך שלא לשמה בא לשמה וכן פי' בירושלמי והעתקנו לשונו בשער התשובה רפ"ז (ז) שאמרו שאור שבה היה מקרבן אצלי עי"ש ועוד שהעוסק בה על מנת לקיים חשוב לפניו יתברך כאלו קיים כמו שנבאר. ומבואר ברעיא מהימנא ובתיקונין שעיקר עסק התורה הוא למעשה בר"מ (זוהר פ' פנחס דף ריח) ז"ל דאורייתא דאקרי עץ חיים היא למחזיקים בה (ח) ובר נש הוא דכתיב (דברים כא) כי האדם עץ השדה ופקודין דבה דמיין לאיבא מה כתיב בה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית מעלמא דין וכרת מעלמא דאתי ובגין דא צריך לאעקרא מההוא אתר ויתנטע באתר אוחרא בין צדיקיא מה בר נש בלא בנין אתקרי עקר ואתתיה עקרה אוף הכי אורייתא (ט) בלא פקודין אתקריאת עקרה בגין דא אוקמוה לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה עכ"ל. וכן (בתקוני הזוהר דף נו) אע"ג דאתרבי אילנא דאיהו גופא דאורייתא ולית ליה איבא דאינון פקודין דעשה מה כתיב ביה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית ובג"ד אמרו מארי מתניתא דלית מדרשא עיקר אלא המעשה הוא העיקר עכ"ל. הרי בפי' אמרו כי עם היות שיעסוק בתורה שהוא רמז לגדילת האילן אם לא יעשה מעשה שהוא הוצאת הפרי מהאילן הוא נקרא עץ שאינו עץ עושה פרי שהוא אילן סרק ואותו תשחית וכרת כי עיקר גדילת האילן הוא לפירותיו וזהו לא המדרש הוא העיקר כי עיקר האילן הוא פירותיו (א"כ) המעשה הוא העיקר כי לכך נטעו האילן נמצא שאם יעסוק בתורה ע"מ לקיים כל מה שיקרא נקרא עוסק בתורה כי שם התורה העצמי הוא [illegible] שהרי היא מגלת תורה לשון הוראה להורות לאדם כיצד יעשה המצות ואם אינו עושה נמצא שם תורה [illegible] בטלה ועד"ה לשמה היא לשם ה' והכוונה להביא התורה בקיום המעשה שהיא בה"א אחרונה של שם נמצא בזה משלים ידו"ד כולה כי (השם) השולט על התורה הוא שם ידו"ד ועל מצות אדני שהם קב"ה ושכינתיה כמבואר במאמר ד"מ שהעתקנו לעיל מפרשת משפטים. ואם יעסוק בתורה כדי ליחד את השם ע"י המעשה הריו משלים את השם כולו אפי' בדבור ונמצא ה' של ידו"ד מעשה בכח ואדני מעשה כמצוה בפועל ובזה יובן ברייתא דר"מ

אבות

(א) משפיל : (ב) מצות התורה : (ג) לירש : (ד) נצול מכל פגעים ומקרים רעים : (ה) אם ע"י עסק התורה זוכה לזה כ"ש ע"י מעשה : (ו) מעמידיו סומכי התורה : (ז) ע"ש על עזבם את תורתי אמר והלואי עזבו שאלו אותי עזבו תורתי שמרו המאור שבה היה מקרבן אצלי : (ח) גידוליו וכר נש עץ כדא הוא דכתיב : (ט) בלא שמירת המצות :

ובזולתו. בעצמו כי אחר שכוונתו בלימודו לא היתה כי אם ליראה את השם הנכבד והחכמה כלה מזהרת על זה עיקר החכמה בעיניו הפלא ופלא. בזולתו כי הבריות אומרות עליו ראו פלוני שלמד תורה כמה מעשיו מתוקנים אשרי רבו שלמדו תורה אוי לו למי שלא למד תורה והחכם בלתי ירא חטא בהיפך כי יצא מבזה החכמה שמונעתו מתאותיו הבהמיות והבריות אומרות ראיתם פלוני שלמד תורה כמה מקולקלים מעשיו. ומפני סבה זו יצדק שם ספרי ראשית חכמה כי מאחר שהיראה והמעשה היא עיקר החכמה כמו שנאמר אין העיקר על למוד החכמה אלא על ההקדמה שלה שהיא היראה והמעשה הוא הנקרא החכמה באמיתות וכמו שאמר הפסוק (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה ודרשו רז"ל (שבת פ"ב לא) א"ר יוחנן משום ר"א אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וכתיב ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגו' שכן בלשון יוני קורין לאחת הן עכ"ל. וכיון שהיראה היא העיקר והפסוק אמר היא חכמה מי שתהיה בו היראה הוא הראוי שיקרא חכם ומי שאין בו יראה אין לו חכמה וכן דרשו רז"ל (שמות רבה פ"מ) ז"ל א"ר הושעיא כל מי שהוא יודע ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום כל (ג) נגר שאין בידו (ד) ארגליא שלו אינו נגר למה (ה) שקפליות של תורה ביראת חטא שנאמר (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו אר"י כל מי שהוא יודע תורה ואינו עושה מוטב לו שלא בא לעולם אלא נהפכה שליא על פניו לכך נאמר הן יראת ה' וגו' א"ר חייא בר אבא מהו הן יראת ה' אמר אלהים אם היו לך מעשים טובים אני נותן לך שכל ומה שכל תורה ממה שנאמר ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה ואם סרת מן הרע אני מעמיד ממך בני אדם שמבינים בתורה מהיכן אתה למד מיוכבד ומרים בעת שיראו מהאלהים כדכתיב (שמות א) ותיראן המילדות את האלהים (ו) וגו' עכ"ל לעניננו. נמצא לפי זה מלת ראשית חכמה ר"ל הקדמות המעשה הצריכות לחכמה כי אין חכמה בלי יראה מוקדמת. עוד כוונתי לקרות שם הספר ראשית חכמה להורות כי אין התועלת בו לא לגבורים ולא למי שלא הריח בריח החכמה כי אם ידבר האדם דברי חכמה לכסילים יבוזו לדבריו וכמו שאמר שלמה עליו השלום (משלי א) חכמה ומוסר אוילים בזו אך מי שיש בו ראשית חכמה ימצא בו תוכחת לנפשו ויתקיים בו (שם ט) הוכח לחכם ויאהבך. ועם היות שאין כוונתי בספר הזה אלא להוכיח א"ע ולמצוא דברי רז"ל המכניעים את הלב מסודרים לפני עכ"פ ימשך תוכחה למי שיהיה כיוצא בי ואם לא יהיה בספר הזה תועלת לחכמים הגדולים אשר כל הכתוב כאן נודע להם יהיה איזה חידוש לאותם המתחילים כמותי אשר להם ראשית חכמה ולא חכמה כי אני לא ידעתי חכמה ודעת קדושים בינה וכפי קוצר השגתי עשיתי מה שעשיתי להוכיח את עצמו ולכיוצא בי שלא נהיה נאים דורשים ולא נאים מקיימים כמו שדרשו רז"ל (שמות רבה פ' המן) ז"ל ד"א (ישעיה לג) לחמו נתן מימיו נאמנים זה הקב"ה שמפקיד לבני תורה אל תהא אומר על מה שלא שמעת שמעתי ולא תהא אוסר לאחרים ומתיר לעצמך אלא יהיו יוצאין מפיך נאמנין כשם שיצאו מפי משה ואני מראה לך יופי פנים אל פנים שאמר (שם לג) מלך ביפיו תחזינה עיניך עכ"ל. עוד דרשו (קהלת ט) וחכמת המסכן בזויה וכי ר"ע (ז) והבירוו עשירים היו שנשמע את דבריהם והלא הם גזרו על הצבור והם מקיימים אלא מהו חכמת המסכן שמסכן מדברי תורה שמלמד לאחרים והוא בעצמו אינו מקיים לפיכך דבריו אינם נשמעין מזהירין לאחרים לא תלוה ברבית והם מלוין ברבית עכ"ל. גם כוונתי לקרותו בשם ראשית חכמה כי אחר המחברים שקדמוני המדברים בתשובה ומעשים כתבו התוכחות כפי שכליהם הרחבה כמו החסיד בעל חובת הלבבות ורבינו יונה בשערי תשובה ודומיהם ואני תפסתי לי לעיקר דברי רבותינו ולכן לעולם בראשית דברי תפסתי דברי רבותינו לפעמים כקדים דברי הזוהר כפי הדרוש המצטרך ואחר כך אעתיק דברי המפרשים ומה גם כי לקטתי מדברי אבותינו ומדברי הזוהר ראשית דבריהם הנוגע למעשה ולא הארכתי בדרשות הפסוקים המובאות בגמרא ובמדרש רבה וכיוצא וכמו שהבכורים נקרא ראשית שנאמר (דברים כו) ולקחת מראשית כל פרי האדמה כן לקטתי ראשית ומבחר סולת דברי חכמים להיותי בוחר בדרך צדקה ומפני טעם זה לא כתבתי פירוש על המאמרים כי אם הדבר המצטרך הרבה לענין המעשה מפני סיבת האריכות ועוד כי המאמרים סובלים כמה פירושים וכל אחד יפרש כרצונו לכן קראתיו ראשית חכמה גם מלת ראשית במ"ק עם אותיות ראשית כחשבון שמי במ"ק. גם מפני שנתן רשות להדפיס ספר הפרדס של מורי ע"ה והאמת כי לא כל הרוצה ליטול את השם יטול כי מי שיכנס אל החכמה הפנימית בלי תשובה ומעשים טובים לא יכנס לעולם אל החכמה וכן דרשו בזוהר (פ' נשא דף כד) ואית נטורין אחרנין כגון נחשים ועקרבים ושרפים ונטרין ההוא טוב דלא יעול תמן מאן דלא איהו ראוי למיעל ואי לאו כלהו חייבית הוו עיילין ברזין דאורייתא ובג"ד מאן דאיהו חייבא ויעול למנדע רזין דאורייתא כמה מלאכי חבלה דאתקריאו חשך ואפלה נחשים ועקרבים חיות ברא מבלבלין מחשבתיה דלא יעול לאתר דלאו דיליה אבל מאן דאיהו טוב כל אלין נטרין איגון למימריה וקטיגור נעשה סניגור וייעלון ליה למוב הגנה ויימרון ליה מרנא הא ב"נ טוב וצדיק ירא שמים בעי נאעלא קדמך יאמר לנו פתחו לי וכו' עכ"ל לעניננו. לכן כוונתי לעשות הספר הזה לבאר הדרכים שצריך הנכנס אל החכמה. ולכן ביארתי קצת דרכים עדה"ק בפרט בשער האהבה שרובו מדברי רשב"י והמקובלים

(ג) תרס עגים : (ד) כלי אומנתו (ה) ראש וכתר : (ו) ובאו מהן משה אהרן וחור : (ז) קודם שנתן לו חמיו הממון היו לו כ"ד אלף תלמידים :

וכו' בזק היאך הוא עומד וכו' כתוב היאך הוא עומד וכו' גדולה מכולם כסא כבודי היאך הוא עומד לאיזה רוח מפנה בא' בשבת וכו' וכי לא זה הוא כבודי לא זה היא גדולתי זהו הדרי ויפיי שבני מכירין את כבודי במדה הזאת עליו אמר דוד בחכמתו (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' מכאן היה ר' ישמעאל אומר אשרי ת"ח שמשמר למודו בידו כדי שיהא לו פה להשיב להקב"ה ליום הדין לכך נאמר (משלי י) אורח לחיים שומר מוסר אבל אם עזב למודו והניחו משיגו בושה וכלמה ליום הדין לכך נאמר ועוזב תוכחת מתעה מהו לשון מתעה שהקב"ה מרחיקו מלפניו עכ"ל. הרי שתכלית הידיעה בחכמה הוא לדעת מעשה מרכבה ושאר הדברים הנזכרים במאמר א"כ הרי יש ממנו תועלת למעשה כדפי' בזוהר פרשת יתרו (ד' פ"ו) שכל המצות כולם תלויים למעלה ז"ל דתנינן כל פקודי דאורייתא מתאחדן בגופא דמלכא מנהון ברישא דמלכא ומנהון בגופו מנהון בידוי דמלכא ברגלוי ולית מאן דנפיק מגופא דמלכא לבר כו' עכ"ל. הרי כפי ידיעתו בחכמה ידע לעשות המצוה בכוונה (כפי הסוד) העליון ולא יושג אלא ע"י העסק בתורה יומם ולילה וכולי האי ואולי גם אין להקשות שלא היו עוסקים בגמ"ח שהרי אמר בזוהר פ' בלק (דף קפו) שרבי יצחק ור"י נשתתפו בגמילות חסדים ולא קרו ק"ש ז"ל אמרו ודאי הכי הוא ויומא דא אישתדלנא בהדי חתן וכלה דלא הוה לון צרכייהו והוו מתאחרן לאזדווגא ולא הוה בר נש לאשתדלא עלייהו ואנן אשתדלנא בהו ולא קרינן ק"ש ומאן דאתעסק במצוה פטור מן המצוה עכ"ל. וכן מוכח בפ' תצוה מרבי נהוראי וחביריו הפרושים שהיו במדבר עוסקים בתורה והיו באים בחדש השביעי לקיים מצות סוכה בישוב. עוד רבי אלעזר אמר בזוהר (ויקרא דף עח) ז"ל ר"א ור' יצחק הוו אזלי באורחא ומטא זמנא דק"ש וקם ר"א וקרא ק"ש וצלי צלותיה ושאר המעשה האמור שם הנוגע למעשה ולא נעתיק אותו מפני האריכות. וכמה מעשים אחרים הובאו בזוהר מחסידותם ומעשיהם שאין צורך להאריך. והמסתבר לי שסברת רשב"י וחבריו כסברת הירושלמי (חגיגה פ"ק) בענין אם תלמוד קודם למעשה ז"ל כבר נמנו בעליית בית ארים בלוד התלמוד קודם למעשה רבנן דקיסרין אמרי הדא דאת אמר כשיש שם מי שיעשה אבל אין שם מי שיעשה המעשה קודם לתלמוד עכ"ל. ומה שהיו מתגרשים חוץ מבתיהם ועוסקים בתורה בדרך פי' בתיקונים (דף א) ועוד בפ' ויקרא ז"ל ר"י ור' יוסי הוו אזלי באורחא א"ל ר' יהודה לר' יוסי פתח פומך ולעי באורייתא דהא שכינתא אשתכח גבך דכל זמן דמילי דאורייתא לעאן שכינתא אתיא ומתחברא וכל שכן בארחא דשכינתא קדמה ואתיא ואזלא קמייהו דבני נשא דזכאן בהימנותא דקב"ה עכ"ל. ועוד האריכו בטעם הדבר יותר בשער הענוה ובעונש הלומד ואינו מקיים ביארו במדרש רבה (פ' כי תבא) ז"ל לשמור את כל מצותי א"ר הלפתא כל מי שלמד ד"ת ואינו מקיים עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס הכניס לתוכו ב' אריסין א' נוטע אילנות ומקצץ ואחד לא היה נוטע כל עיקר ולא מקצץ על מי המלך כועס לא על אותו שהיה נוטע ומקצץ כך כל מי שלמד ד"ת ואינו מקיים אותן עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר מנין שנאמר (ישעיה כו) יוחן רשע בל למד צדק אבל אם למד ולא קיים אינו נחן הוי לשמור לעשות את כל מצותי עכ"ל. עוד בענשו אמרו בספרי (במדבר יו) כי דבר ה' בזה ר"מ אומר זה הלומד ואינו עושה שונה לאחרים ואינו עושה ר' נתן אומר זה היכול ללמוד ואינו לומד ר' נהוראי אומר שלא השגיח על דברי תורה עכ"ל. עוד בענשו אם לא קיים ובשכרו אם קיים במדרש רבה פרשת בחקותי בפסוק (ויקרא כו) ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם א"ר חמא בר חנינא אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאלו אתם עשיתם אותה ועשיתם אתם א"ר חנינא בר פפא אמר להם אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאלו עשיתם עצמכם ועשיתם אותם תני ר' חייא הלמד (א) לעשות לא הלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא אמר ר' יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו שנהפכה (ב) שליתו על פניו ולא יצא לאויר העולם א"ר אחא הלמד ע"מ לעשות זוכה להקביל רוח הקודש מה טעם (יהושע א) למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל ואין תשכיל אלא רוה"ק כד"א (תהלים פט) משכיל לאיתן האזרחי עכ"ל. וכיון שראינו מעלת המעשה כמבואר במאמרים הנזכרים ושהתלמוד מביא לידי מעשה ראיתי לחבר ספר כולל בעניני המעשה הנמצאים מפוזרים בדברי רבותינו במדרשים ובגמרא ובזוהר וגם הנמצא בדברי המפרשים המוכרח יותר מדבריהם הנוגע למעשה כי בהיות דברי המעשה מקובצים כאחד יזכור האדם המעשה ולא ישכח ממנו מהרה משא"כ בהיות הדברים מפוזרים שכאשר יקרא דבר אחד מהמעשה ישכח ממנו מה שקרא ויטרח לבקש מבוקשו:

ובאשר עלתה בהסכמתי לחבר הספר הזה ראיתי לקרות שמו ספר **ראשית חכמה** וזה מכמה סיבות האחד להורות כי קודם לכניסת שום חכמה בין חכמת הגמרא בין הקבלה לכל שתקדים היראה וכמו שאמרו (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' כדפי' לעיל והיינו מתניתין כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו' ורבינו יונה פירש במשנה הזו פי' נאה והעתיקו החסיד הר' יוסף יעבץ עליו השלום בפי' המשנה ומפני שנוגע לדרוש שלנו ראיתי להעתיקו. ז"ל כי מי שהוא ירא חטא הוא שמח במה שלמד כי היא מאשרתו ללכת בדרך שהורגל ולבו מוסיף בה אהבה אבל בזמן שחכמתו קודמת ליראת חטאו נמצא שתאות החכמה מונעתו מן העבירה שהורגל בה וסופו לבעוט בה לפי שדומה עליו כמשאוי ולכך אין חכמתו מתקיימת. עוד כתב החסיד שם ז"ל והכלל מן המשנה הזאת כי חכם ירא חטא מכבד את התורה בעצמו

ובזולתו

(א) הלמד הראשון והשני בחירק תחת הה"א הלמד (צווי מבנין נפעל) ופירושו הוא לומד והשלישי והרביעי פת"ח תחת הה"א ופעלו הלומד כ"פ המתנות כהונה: (ב) הוא הכיס שעומד בו הולד במעי אמו:

שער היראה פרק א

כבר הקדמנו בהקדמת הספר היות כוונתנו בחבור הזה ב"ה לרדוף אחר ידיעת המעשה מפני תועלת הנמשך ללומדי החכמה ולסבה זו שמנו שם הספר **ראשית חכמה**. ואמרנו לפרש בתחלת עסקנו ענין יראת ה'. וזה לשלש סיבות. הא' לקשר הפסוק (תהלים קי"א י') ראשית חכמה יראת ה'. והב' כי יראת ה' הוא הפתח והשער לה' צדיקים יבאו בו כמבואר בדברי רבותינו ז"ל ובזוהר ובתיקונים. בדברי רבותינו במס' שבת (דף לא) בפ' במה מדליקין כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה (א) לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו בהי עייל והמאמר הזה נתבאר (בתיקוני הזהר דף ה') גבי דרגא חמישאה בירא ה' עד"ה. אמנם לפי פשוטו מבואר כי עיקר ידיעת החכמה הוא להשיג האדם לעשות רצון יוצרו ולהדבק בו ואם בהתחלת למודו לא ידע למי הוא עובד ושידע שיש אדון ושלטון המושל עליו אשר אליו תכון העבודה מה תועלת בחכמתו. ומפני היות היראה פתח ושער לקיום כל התורה אמר בזוהר פ' בראשית (דף י"א) שהתחילה התורה בה במלת בראשית שנרמז בה יראת ה' וז"ל בראשית ברא אלהים דא היא (ב) פקודא קדמאה דכלא ואקרי פקודא דא יראת ה' דאקרי ראשית דכתיב (תהלים קי"א י') ראשית חכמה יראת ה' (משלי א' ז') יראת ה' ראשית דעת בגין דמלה דא ראשית אקרי ודא איהו (ג) תרעא לאעלא גו מהימנותא ועל פקודא דא אתקיים עלמא עכ"ל לענינו. ואין כוונתנו בחבור זה לבאר מאמרי הרשב"י ז"ל. מפני שלא להאריך בהם. אמנם כוונתנו במאמר הזה מבואר מה שאמר שעל פקודא דא אתקיים עלמא מפני שקיום העולם תלוי שנדע שיש לעולם מנהיג והוא אדון לנו וצריכין אנו לעבדו ולירא מפניו ומי שאינו מאמין זה הוא מחריב העולם. ובזה יובן פסוק (קהלת י"ב י"ג) את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם כי מציאות האדם לא נברא אלא שידע גדולתו ית' ויירא מפניו ויעשה רצונו. ואפשר לומר עד"ה כל האדם במה שנתבאר בתיקונים כי יש אדם (ד) דאצילות ואדם (ה) דבריאה ואדם (ו) דיצירה ואדם (ז) דעשייה וכולם יראים את ה' ושומרים מצותיו כל א' כפי בחינתו כמו שיתבאר בפ"ב. וכיון שראינו שתורתנו הקדושה פתיחת דבריה היא בענין היראה שמנו פתיחת ספרנו זה להבין ענין היראה ופרטיה. עוד סבה ג' כי נתבאר בזוהר פרשת נשא (דף קכ"ג) כי עיקר התשובה ע"י יראה ואהבה. וכן בתיקונים (דף כ"ה) פי' שעיקר עסק התורה הוא ביראה ואהבה וז"ל ואורייתא בלא (ח) דחילו ורחימו לא פרחת לעילא עכ"ל. ועוד לקמיה ומצוה בלא דחילו ורחימו לא יכילת לסלקא ולמיקם קדם ה' עכ"ל. ועוד בתיקונים (דף ס"ב) כתב כי כמו שיראה קודמת לאהבה כן קדמו מצות ל"ת למצות עשה. והטעם שהמצות תלויות בשם בן ד' שמ"י עם י"ה שס"ה זכר"י עם ו"ה רמ"ח וכמו שהאותיות י"ה קודמין לו"ה כן צריך להקדים ל"ת לעשה. ועוד בתיקונים (דף קכ"א) כי מי שאינו עוסק ביראה לפחות נעשה ח"ו וז"ל ומאן דמשתמע קליה בין באורייתא בין בצלותא בין בצעקה בלא דחילו מיד וישמע ה' ויחר אפו וכו' עכ"ל. ועוד בתיקונים (דף י"ד) פירשו שם כמה פרטות שצריכים כולם יראה ואהבה. נמצא כי אלו שני עיקרים גדולים הצריכים לעובד את השם. והקדמנו יראה כי כן הקדימה הפסוק באומרו (דברים י' י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ואח"כ הזכיר לאהבה:

פרק ראשון ראשונה צריכין אנו לבאר מהות היראה ואח"כ הדברים שע"י יקנה האדם היראה בלבו. היראה שעליה נצטוינו בתורה כמה פעמים (שם) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך. וכן (שם י' כ') את ה' אלהיך תירא וכמוהו רבים הוא כי אחר שידע האדם שיש לעולם בורא אחד והוא ברא כל הנמצאים והוא מנהיגם כרצונו ומבלעדי שפעו וחיותו אין להם קום כמ"ש ואתה מחיה את כלם ואלו ח"ו יעייר (ס) העדר שפעו מכל העולמות אפי' רגע א' יתבטלו כלם והיו כלא היו כי כלם צריכין אליו והוא אינו צריך להם חייב ליראה ממנו ולקבל עליו עול תורה ועול מצות כעבד היודע שיש לו אדון (י) ושלטון למי הוא עובד שאם לא ידע למי הוא עובד לא תכון בלב העבודה כמ"ש (ד"ה א' כ"ח ט') דע את אלהי אביך ועבדהו ויראה זו ביאר הרשב"י ע"ה (זוהר דף י"א) בפרשת בראשית ז"ל יראה דאיהי עקרא למדחל בר נש למריה בגין דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין וכלא קמיה כלא חשיב כמה דאתמר (דניאל ד' ל"ב) וכל דיירי ארעא כלא חשיבין ולשוהה (כ) רעותיה בההוא אתר דאקרי יראה עכ"ל לענינו. ודבריו אלו קטני הכמות ורבי האיכות צריכין ביאור רחב ויתבארו ב"ה כפי שכלנו הדל לפי הפשט ממש היוצא מכללות דבריו אל כוונתנו שעיקר היראה לירא מעילת כל העילות וסבות כל הסבות שהוא עיקר ושורש לכל העולמות ירצה שהוא המקיימם בחיותו ית' השופע בהם:

דוד היא המצוה הראשונה שנצטוינו בתורה הוא לידע שיש אלוה שנא' (שמות כ' א') אנכי ה' אלהיך והמצוה הזאת היא "יסוד "היסודות "ועקר "הכל לידע שיש מצוי ראשון שהמציא כל נמצא והוא המקיים בשפעו העליון

(א) ממונה על אוצרות: (ב) מצוה ראשונה: (ג) שער: (ד) הוא העולם העליון הנעלם מעיני כל חי: (ה) סוד הכסא: (ו) הוא עולם המלאכים: (ז) עולם הגלגלים ועולם השפל התחתון בכלל: (ח) יראה ואהבה: (ע) שיתחסר: (י) אב: (כ) רצונו:

הקדמה

והמקובלים האחרונים אלה קראוהו ראשית חכמה להשיג וכניסה ליכנס לחכמה הפנימית כי החכמה הפנימית היא הנקרא חכמה באמיתות כמ"ש החסיד הר' יוסף יעבץ ע"ה במשנה כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו' ז"ל גם יתכן לפרש כי החכמה הנזכרת בזו המשנה אינה חכמה עשיית המצות כי אם חכמה העליונה חכמת הקבלה והיא ידיעת טעמי המצות ועליה אנו מתפללים בכל יום והאר עינינו בתורתך כי מה שאמרנו באמרנו ותן בלבנו בינה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד שנא' אח"כ והאר עינינו בתורתך אלא ודאי אנו מכוונים לחכמה המפוארה הזאת שעליה אמר דוד המע"ה (תהלים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ולא אמר דוד כן על דיני שור מועד ושור תם ואף לא על דיני איסור והיתר שהיו נשי ישראל בקיאות בהם אלא על זו החכמה שאין לה סוף כי כל תקותנו אל מול ההצלחה הזאת כי מתוכה נהיה דבקים בשמו הגדול והכמים עשיית המצות אינה כלום אם לא תבא לידי מעשה ועליה נאמר לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה חסת החכמה יראת ה' מן השמים לטוב לפניו יתעלה ואף אם תמצא יודעים בתורה אם לא קדם להם חסידות א"א לידע אותם על אמתתם ודמים יודעים ואינם יודעים עכ"ל. וסעד לדבריו יש בזוהר פ' שלח לך (ד' ק"ס) כי דרש שם ר"ש בן יוחאי ע"ה פרשת המרגלים על ענין עסק התורה ואמר (במדבר יג) ויבואו עד נחל אשכול אלין אינון מילי אגדה דרשה דתליין מסטרא דמהימנותא אולפן מתמן דאתי פרקין דאתי מלין אימון דבני מהימנותא חדאן במלין ומתברכאן מלין בגווייהו ומסתכלן פרשה חד ועקרא חד ולא אשתכח בהו פרודא עכ"ל. ויש מי שר"ל שאין הכמת הקבלה קרויה חכמה שהרי דרשו בשבת פ"ב פסוק (ישעיה לג) והיה אמונת עתיך על שתא סדרי ואמר חכמה זה סדר קדשים הרי שקראו הכמה לקדשים ולא לקבלה ולדידיה תקשה שמן שראוי יותר ראוי לקרות הכמה לסדר נזיקין שהרי אמרו במשנה בסוף ב"ב אמר ר"י הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך (ח) מקצוע בתורה יותר מהן והן כמעיין נובע אלא ודאי אין משם ראיה כלל ולא דרשו תיבות הפסוק ההוא על לד המקרא אמונת זה סדר זרעים וכו' ודעת סדר טהרות אלא ע"פ הסוד כמו שפירשו רשב"י ע"ה בתיקונים (דף ח) ע"ש. והעיקר כדברי החסיד והראיה לדבריו מברייתא של רבי ישמעאל שהעתקנו לעיל שאחר שואלים לו ביום הדין על הגמרא שואלים לו על מעשה מרכבה ושיעור קומה שהוא עיקר ידיעת הכמת הקבלה וכן יש עוד ראיות בחגיגה פ' אין דורשין ואין כאן מקום להאריך:

ואחר שעלתה הסכמתו בעשיית הס' הזה סדרתי בו ה' שערים. שער הא' בירא' כמו שביארנו הטעם בהקדמת שער היראה. שער הב' באהבה. שער הג' בתשובה. שער הד' בקדושה. שער הה' בענוה. ובכל שער ושער ביארנו טעם סמיכות שער לשער וקדימה ואיחור ובשערים אלו רובו חדוש שלא נמצא כתוב במפרשים. והיה דעתי לבאר שער בענין התורה והנחתי הענין מפני שרובו כתוב במנורת המאור של הר' יצחק אבוהב ע"ה ולא אטרח עצמי במה שכבר נעשה. וכן שער בענין התפלה וכבר הקדימני בעל תולעת יעקב עם היות שאין מדרש בלא חידוש מ"מ אניח הדבר שלא להאריך. אמנם ראיתי ס' פרקים במנורת המאור של הרבני ישראל ע"ה והוא נמצא בכתיבת יד וכדי לזכות את הרבים ראיתי להעתיקם ולהביאם לבית הדפוס כדי שיגדיל תורה ויאדיר ורובו נוגע למעשה פרק בתיקון עשיית המצות פ' גידול בנים פרק מו"מ באמונה פרק בענין הדין פרק בדרך ארץ ושם בפרק דרך ארץ נעתיק סדר חופת אליהו וכלל קיצור ספר מנורת המאור של הרבני ישראל ע"ה. ואחלה פני המעיין שאם ימצא איזה טעות יגיה כפי שכלו הטוב מבחון כי היה הדבר נחוץ ולא היה לי זמן להגיה את ההעתק וברוב מאמרי הזוהר לא יגיהם אם ימצא חילוף הרבה בין גרסת הדפוס לגרסא שלנו והגירסא שלנו הוגהה מתוך ספרי כתיבת יד המנמאים פה צפת תוב"ב מוגהים ומדוייקים בתכלית הדיוק. ועוד זאת אחלה פני המדפיסים שישימו ריוח בין ענין לענין כי המעתיק לא שם ריוח כראוי כמו בשער הקדושה שכתבנו כמה תיקונים לתיקון אות ברית ישמו ריוח בין תיקון לתיקון. וכן בשער התשובה בהערות התשובה ושאר הדברים הכתובים שם וכן בשער הענוה:

והיתה השלמת הספר פה צפת תוב"ב שנת השל"ה י"ח יום לחדש אדר:

נאום הצעיר אליהו בן הרב משה די וידאש תנצב"ה

[illegible]

עומק ההשגה על זה נקרא ית' אין סוף שאין להשגתו סוף מה שאין כן כל הנבראים שכל עילוי שיש בשלמו בהתמדת הזמן אבל עילת על כל ית' מיום שנברא העולם ולא קודם לא היה מי שעמד על עומק השגתו. וכן פי' (זוהר דף ק"ג) בפ' וירא בפסוק (משלי ל"א כ"ג) נודע בשערים בעלה. אמר ז"ל תא חזי קב"ה אסתלק ביקריה דאיהו גניז וסתים בעלוייא סגי לא איתי בעלמא ולא הוה מן יומא דאתברי עלמא דיכיל לקיימא על חכמתא דיליה לא יכיל לקיימא ביה בגין דאיהו גניז וסתים ואסתלק לעילא לעילא וכלהו עלאי ותתאי לא יכלין לאתדבקא עד דכלהו אמרו ברוך כבוד ה' ממקומו עכ"ל. ומפשטי דבריו יש ראיה על כוונתו עם היות שהמאמר הזה דבריו עמוקים. וכן התפשטות אורה בנמצאים זה פשט דעלת על כלא נהיר בי' ספירן דאצילות וכו' כדפי' (תקוני הזוהר שם) בתקונים וכן גדולת הרחמים הוא מקור הרחמים כי באור פני מלך חיים ואם אפילו בנאצל הראשון אנו שוללים הדין ממנו כ"ש בעלת על כל העלות וענין גדול העלה יובן במה שנאמר (זוהר דף כ"ב) בפ' בראשית בענין נעשה אדם ז"ל בקיצור מאי ניהו דאמר (דברים ל"ב ל"ט) ראו עתה כי אני אני הוא. אלא דא איהו עלת העלות עלת על כל עלאין דההוא דאתקרי עלת העלות עלת מאלין עלות דלא יעביד חד מאלין עלות שום עובדא עד דנטיל רשות מההוא דעליה כמה דאוקימנא לעילא בנעשה אדם נעשה ודאי על תרין אתמר דאמר דא לההוא דלעילא מניה נעשה וההוא דלעילא מניה לא עביד מדעם עד דנטיל עצה מחבריה אבל ההוא דאתקרי עלת כל העלות דלית לעילא מניה ולית לתתא שוה ליה כד"א (ישעיה מ' כ"ה) ואל מי תדמיוני ואשוה אמר ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי דנטל עצה מניה עכ"ל לענייננו:

ומטעם התייחס כל הדברים האלו לידו"ד יותר מאשר השמות מפני היות שם ידו"ד מקור ושורש לכל השמות כמו שנתבאר בספר פרשת משפטים (דף ס"ו) ועוד בתקונים (דף י"ד) תקון כ"ז בסופו נתבאר ענין זה בבירור יותר ועוד נתבאר שם במעלת שם הידו"ד והוא מוכרח להעתיקו לדרוש שלנו ז"ל ולית מלאכא דלא אשתכח ביה שם ידו"ד דאשתכח בכל אתר כגוונא דנשמתא דאשתכח בכל אבר ואבר ובג"ד אית לבר נש לאמלכא ידו"ד בכל ספירן ובכל כרסיין ובכל מלאכין ובכל אבר ואבר דב"נ דלית אתר פנוי מניה לא בעלאין ולא בתתאין ידו"ד לא אתקרי ביחודא דארבע אתוון אלא בעלת העלות דמייחד לון ובגין דאיהו מייחד ד' אתוון ביה אתקריאו ידו"ד ביחודא חדא ידו"ד אחד ושמו אחד ובג"ד שוי מהימנותא דישראל בארבע אתוון אלין וכל שמהן שוי כנויין לשמא דא לית שמא עד אין סוף ועד אין תכלית רברבא ושלטנא מן דא ולעילא עד אין סוף ולתתא עד אין תכלית וכל חיילין ומשריין מסיה דאלין ומזדעזעין עכ"ל. הרי בפי' כל השמות אפילו שם אהי"ה שהוא בכתר הוא כינוי לשם ידו"ד כמו שאמר וכל שמהן שוי כנויין לשמא דא. ואמר אח"כ לית שמא וכו' רברבא ושלטנא מן דא. הרי בפי' שיתייחס הגדולה והממשלה לידו"ד יותר מכל השמות ובזה יתבאר פ' גדול ה' ומהולל מאד שהתחלנו בו ירצה גדול ה' גדולתו היא בבחינות אמורות שהם מצד חסדו. ומהולל מאד הוא כפי שנתבאר במאמר זה. ועוד יתבאר לקמן כי בשם ידו"ד נמצאו ונבראו כל העולמות עליונים ותחתונים. ולכן כל א' וא' יהלל להקב"ה כפי השגתו בכח ידו"ד שנתפשט בו. בני העולם הזה התחתונים יהללו כפי קוצר השגתם מפני שהם בעשיה הגשמית. ועולם הגלגלים שהם דקים יותר יהללו יותר. וכן מעולם לעולם כי כל הקרב הקרב אל המלך מכיר גדלו ועוצם יכלתו. והכלל הוא כי כל א' כפי עכירות החומר שבו נתפס חופש ידו"ד כן יתמעט ההשגה. וכפי הזדככות החומר כן תתרבה ההשגה. והיינו ומהולל מאד כי רבוי העולמות אין להם מספר והוא מהולל מהם כ"א כפי השגתו. לגדולתו גדולת השם בבחינת עצמו קודם שהתפשט גדולתו אל התחתונים אין לה חקר וכאשר יתפשט כל א' יהלל כפי השגתו בחקירת גדלותו ית' במה שנתפשט בו. ויש עוד בזה ביאור ולא נאריך שלא לצאת מהדרוש. וכן מצינו בכתובים שנתייחס לשם הזה הממשלה. בדברי המשורר ע"ה (תהלים כ"ב כ"ט) כי לה' המלוכה ומושל בגוים. וכן בד"ה (דה"א כ"ט י"א) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגו' לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש והעושר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל. ומה שיתייחס לו הממשלה אחר שהזכיר כל המדות הנו' הוא במה שביאר הרשב"י ע"ה במאמר שהעתקנו כי ידו"ד הוא חיות פנימי המתפשט בכל העולמות כענין הנשמה המתפשטת בגוף שאין מקום פנוי ממנה כן ידו"ד הוא שקיו דאילנא כמו שנתבאר בתקונים (דף י"ג) במאמר אליהו. והיינו ענין הממשלה המתייחס לו שכמו שהנשמה היא הנותנת לאדם החכמה והבינה והמדע והכח ושאר המדות שבאדם שהם עיקר הממשלה באדם שכולם נפעלות ע"י הנשמה כן שם ידו"ד הוא המושל לפעול כל הפעולות וממנו הכל ע"י עלת העלות המייחד הכל הנקשר בו:

עוד נתייחס הממשלה לידו"ד בבחי' אחרת בדברי המשורר ע"ה באומרו (תהלים ק"ג כ') ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו' ברכו ה' כל צבאיו משרתיו וגו' ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו. וכדי לבאר ענין אומרו בכל מקומות ממשלתו צריכים אנו לבאר שלשה פסוקים אלו בקצרה. והענין יובן במה שנתבאר במאמר הקודם בראשו שאמר שאין לך מלאך שאין נמצא בו שם ידו"ד שבשם ידו"ד נמצא בכ"מ ואמר וע"ד אית ליה לבר נש לאמלכא ידו"ד בכל ספירן ובכל כרסיין ובכל מלאכין נמצא שבעולם הכסא הוא ידו"ד כמו שהוא באצילות וכן בעולם המלאכים וכן בעשיה בכל אבר ואבר דבר נש. והוא שימלא ידו"ד בכל אבר ואבר אפשר כמה שפי' בתיקונים (דף קל"ח) שכל אבר יש בו ד' יסודות. ועוד כמה שפי' שם שכל אבר יש בו עור ובשר וגידים ועצמות ופי' שם כי עצם ובשר וגידים עלייהו שריא ברכה וקדושה ויחוד ואלו הג' שדב שהם סוד יד"ו ועוד פי' שם (מ) מסכת איהו

(מ) פשר :

שעליו וכן מרע"ה כשבא לדבר עם ישראל במצרים להמשיכם לעבודה האלהית אמר (שם ו ז) ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' אלהיכם וגו' וכתב הרשב"י ע"ה בפקודין נדפס (זוהר דף כח) בפ' תרומה שזו היא המצוה הראשונה שנצטוו ישראל להכיר את הקב"ה בכלל ז"ל ראשיתא קדמאה דכל פקודין למנדע ליה לקב"ה בכללא למנדע דאית שליטא עילאה דאיהו רבון עלמא וברא עלמין כלהו שמיא וארעא וכל חיליהון ודא הוא בכללא עכ"ל. ופירש שם לקמיה שזו היא יראה בכלל. ויש יראה בפרט שעליה נאמר (משלי א' ז') יראת ה' ראשית דעת וגו' והכוונה השגת פעולותיו והנהגתו ע"י מדותיו העליונות. ובקבלת התורה נתאוו ישראל לדעת ולראות למי עובדים ואמרו למרע"ה רצוננו לראות את מלכנו כדפי' רז"ל והקב"ה הסכים למחשבתם ופתח להם כל העולמות והיו שומעין ורואין את הקול אומר אנכי ה' אלהיך. וכן פי' בתיקונים (דף סב) ז"ל בקיטור לא אסתכל אתר לעילא ותתא דלא מליל מניה אפי' במלאכין דלא אסתכל דאלוה אחרא אית בעלמא מליל בכורסייא הה"ד אנכי והכי סליק אנכ"י לחשבון כסא ולבתר מליל במלאכין הה"ד (שמות כ' י"ח) וכל העם רואים את הקולות דעלייהו אתמר (קהלת י כ) כי עוף השמים יוליך את הקול וגו'. בגין דכד קב"ה בעא למללא במלאכיא נחת שמיה עלייהו כגוונא דא ידו"ד וכו' ודא איהו וכל העם רואים את הקולות ואינון הוו מלאכין דכל חד הוה אתעביד קול ופרח באוירא וכל חד מישראל דהוה אמר נעשה ונשמע הוה שריא בפומיה והוה אוליף ליה אורייתא כולה ולבתר מליל עמהון משמיא וארעא הה"ד (דברים ד לו) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וגו' לבתר הוה מליל עמהון מד' סטרין והוו מסתכלין כלפי מזרח והוה שמעין ית קלא ולגבי מערב וצפון ודרום הוו שמעין ית קלא לאחזאה דמכל אתר מליל עמהון ולא הוה אתר לעילא ותתא דלא מליל עמהון לאחזאה דמלא כל הארץ כבודו דאיהו סביל עלאין ותתאין ואיהו סמיך עילא ותתא וכורסייא יקרא ומלאכין ונשמתין איהו סביל כלא וקשיר כלא ומייחד כלא ולית מאן דסמיך ליה עכ"ל לענייננו. ודלגנו מהמאמר הבלתי מצטרך אל כוונתנו:

ובזה נבין פסוק (דברים ד לה) אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ירצה הראת כי בעינינו ראינו מציאות הנבואה וידענו כי ה' הוא האלהים. ירצה האלוה התקיף אדון ופטרון לעולם ואין עוד מלבדו. והוא מה שפי' המתרגם ארי ה' הוא אלהא כי אלהא מורה על אלהות א"ס ממ"ה וכן פי' בר"מ (זהר דף רנ"ח) פ' פנחס אלהים סהיד על אלהות דיליה דאית אלהים ואלהי האלהים ואיהו אלוה על כלא ולית אלוה עליה עכ"ל. זהו פשט הכתוב:

ונבא לבאר המאמר שבפ' ברא שית שהתחלנו בו שאמר שעיקר היראה למדחל למאריה בגין דאיהו רב ושליט וכו'. צריכין אנו לדעת מהו רב ומהו שליט מפני שדברים אלו נוגעים לענין היראה. מצינו בתורתנו הקדושה כשבאה לייחס היראה יחסה היראה לידו"ד כאומרו (דברים י יב) מה ידו"ד אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ידו"ד אלהיך וכן (שם י כ) את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד וגו' וכן (שם כ"ח נ"ט) אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת וגו' ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך. ונודע כי הוא ושמו א' וכמו שנודע יותר בבירור ליודעים ד"ה. ומאחר שהוא כן כל מה שנמצא שיתכנה לה' גדול ומשל יתכנה לו ית' ומצינו שידו"ד נקרא גדול שנא' (תהלים קמה ג) גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר ומאחר שהוא נקרא גדול ראוי שנחקור באיזה בחינות יקרא גדול ומצינו גדול בפסוקים בבחינות שונות: הא' בבחינות הספירה הגדולה והמעלה והרוממיות כענין שני המאורות הגדולים שגדולתם היתה בספירה והראיה שמה שנקראו אח"כ מאור גדול ומאור קטן הוא גדלות הספירה וקטנותה שהירח נתמעט אורה. גדולת המעלה (ויקרא כא) והכהן הגדול מאחיו וכמוהו (אסתר י ב) גדולת מרדכי אשר גדלו המלך. גדולת הרוממיות והחשיבות הוא מאמר דוד לשאול (שמואל א כו כד) כאשר גדלה נפשך וכו' כן תגדל נפשי בעיני ה' ואין שייכות גדולה בנפש אלא גדולת הרוממיות והחשיבות: הב' גדול בבחינת ההשגה כענין (תהלים ק"ד כה) זה הים גדול שאם הכוונה על גדולת הכמות הרי נאמר ורחב ידים אלא ודאי גדול בבחינת עמקו שים מקומות בים שאין להם סוף וכן כיוצא בזה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים צב ו) מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. ופי' שבעשייה הגשמית מענין שמים וארץ והים ושאר הבריות הגדולות אנו תמהים ואומרים מה גדלו כמה נעלה לפי ערך זה מה שאינו מושג בגודלו ורוממיותו בתוך המחשבה שודאי אין לו שיעור ולזה אמר מאד עמקו מחשבותיך וכ"מ שנאמר מאד הוא בלי שיעור. וכן פי' בזוהר (דף כז) בפ' וארא והנה מגדולת בריותיו אשר ברא נעלה נעלית כמה וכמה בגדולת יוצרנו יוצר הכל שאין להשגתנו בו סוף ותכלית: הג' בבחינת התפשטות כחו ואורו בנמצאים כענין (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה'. וכן בכח גדול וביד חזקה וכן פי' בפ' שלח לך. ומזה גזר (שמות יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה והיינו גדולת הכח והיכולת: הד' גדולת החסד והרחמים כענין (במדבר יד) סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכן וברחמים גדולים אקבצך (ישעיה נד): הה' גדולת העצה שנא' (ירמיה ל"ב י"ט) גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם וגו': וה' בחינות אלו שבמלת גדול יתייחסו לעלת כל העלות לרוממותו. הא' שהוא גדול בבחינות הספירה היא הספירה שאין לה קץ ותכלית עד שכל המאורות שבכל העולם העליון וכ"ש מה שממנו ולמטה כולם הם חשך כנגדו כדפי' בתיקונים (דף קלד) כתר עלאה אע"ג דאיהו אור קדמון אור צח אור מצוחצח (ל) אוכם איהו קדם עלת העלות ואמר אח"כ עוד ועלת העילות לית נהורא קיימא קמיה כל נהורין מצוחצחין מתחשכאן קמיה עכ"ל. אם בבחינת

עומק

בסמוך ועלת על כלא נהיר וכו'. וזו היא עיקר האמונה לדעת שאם ח"ו יצוייר שאין אלוה בעולם אין מציאות עולם ולא נברא כלל. ומאחר שיש עולם ונבראים בתוכו יש להם בורא א' שבראם והנהיגם כרצונו וכל הנבראים הם כדמות האילן שאינו חי אלא משרשיו כך כל הנבראים אינם חיים אלא ע"י עילת כל העלות שהוא השורש המקיים הכל. ויש עוד בזה ענין ואין כאן מקום להאריך. וגם לבחינה זו נתגלה ע"י שם ידו"ד כי שם זה הוא הוית פנימי המתפשט בכל העולמות וכמו שביאר הרשב"י ע"ה במאמר התיקונים שהעתקנו לעיל שאמר לית מלאכא דלא אשתכח ביה שם ידו"ד וכו' ואפי' בשמש מתלבש שם ידו"ד כדפי' בתיקונים (דף קמ"ג ע"א) וכלא קמיה כלא זה נוגע לעיקר האמונה שאם יצוייר העדר מציאות כל הנבראים לא מפני זה יגיע לו חסרון במעלתו יתב' כי הוא היה נקרא מלך קודם שנברא העולם כאומרו (משלי ח' כ"ו) עד לא עשה ארץ וחוצות. ה' מלך. וכל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו ושיכירו גדלו כדפי' בר"מ. וגם באחרית הכל (ישעיה ל"ד ד') ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול ונשגב ידו"ד לבדו ביום ההוא. ובעת בריאת האדם אז"ל שהמלאכים שקטרגו על בריאת האדם נתן אצבעו ביניהן ושרפן כמלא דרך משל שכלם אינם חשובים לפניו יתב' לבטלם כאלו לא היו וימשך מזה ב' בחינות ביראה מלבד האמור ברב ושליט. הא' כי אחר שחיי האדם הם ממנו יתברך כדפי' צריך להכלם ממנו יתברך שלא לחטא בחיים שהוא משפיע בתוך קרבו ויירא כי רוחו ונשמתו אליו יאסוף יגוע כל בשר יחד וכן אמר דניאל (דניאל ה' כ"ג) ולאלהא די נשמתך בידיה וכל ארחתך ליה לא הדרת. והרבה יטהר האדם מחשבותיו בחושבו בדבר זה. והב' כי אע"פ שאינו צריך אל הנבראים מ"מ השגחתו עליהם להיטיבם כאומרו (תהלים קמ"ה ט') ורחמיו על כל מעשיו. ויאמר האדם בלבו מה גמול אשלם לבוראי יתברך על כל טובותיו העודפות עלי בכל יום אם אעבור על רצונו אלא ראוי שאעשה מצותיו לעשות נחת רוח לו. דבר זה פי' מורי ע"ה בפי' המאמר בענין וכלא קמיה כלא:

והנה כל בחינות אלו האמורות בגדולת יוצרנו יוצר הכל שהוא רב ושליט וכו' כיוצא בזה נתבאר (זוהר דף רכ"ח) בר"מ פ' פנחס ושם הרחיב הביאור יותר ז"ל. אבל עלת על כלא דאתקרי ידו"ד אתמר ביה (ישעיה מ' כ"ה) אל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו אני ידו"ד לא שניתי לא מטי ביה חובין לאפרשא אתווי י' מה' ו' מה' דלית פרודא ועליה אתמר לא יגורך רע. איהו שליט על כלא ולית מאן דשליט ביה איהו תפיס בכלא ולית מאן דתפיס ביה ואיהו לא אתקרי ידו"ד ובכל שמהן אלא באתפשטות נהוריה עלייהו וכד אסתלק מנייהו לית ליה מגרמיה שם כלל מנהון עמוק עמוק מי ימצאנו לית נהורא יכיל לאסתכלא ביה דלא אתחשכת אפי' כתר עליון דאיהו נהוריה תקיף על כל חילי שמיא עילאין ותתאין ועל כל דרגין אתמר ביה ישת חשך סתרו ועל חכמה ובינה וערפל סביביו כ"ש שאר ספירן כ"ש (ס) חיון כ"ש יסודין דאינון גופים מתים. איהו סובב כל עלמין ולית (אלוה) סובב לון לכל סטרא עילא ותתא ולד' (ע) סטרין בר מניה ולית מה דנפיק מרשותיה לבר. איהו ממלא כל עלמין ולית אחרא ממלא לון בר מניה ולית עליה אלהא אחרא ולמיהב ליה חיים. הה"ד (נחמיה ט' ו') ואתה מחיה את כולם ובגיניה אמר (דניאל ד' ל"ב) וכל דיירי ארעא כלא חשיבין (פ) וכמצבייה עביד בחיל שמיא. איהו מקשר ומייחד זיניה (צ) לזיניה עילא ותתא ולית קורבא להו בד' יסודין אלא בקב"ה כד איהו בינייהו עכ"ל. וכאשר ידקדק המעיין במאמר הזה יבין המאמר הראשון מהרשב"י ע"ה ענין רב ושליט עקרא וכו'. ומה שאמר ולפולה רעותיה בההוא אתר דאתקרי יראה. הכוונה שכל הבחינות האמורות מתגלות על ידו שהרי שם ידו"ד יקרא גדול ומושל אמנם היכן גדולתו מתגדלת בה כדכתיב (תהלים מ"ח ב') גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו כדפי' (זוהר דף ח') בפ' ויקרא על פסוק זה ז"ל אשתמע דמלכא בלא (ק) מטרוניתא לא הוה מלכא ולאו הוא גדול ולאו הוא מהולל. ועוד מבואר זה הענין (תיקוני זהר חדש דף י"ג ע"א) בתיקונים בהרבה מקומות בפרט במקום אחד כמלא אצלנו בכתיבת יד ז"ל והמשכילים יזהירו מאן משכילים אלין דאית בהון שכל למנדע למארי עלמין דאיהו עילא על כל עלאין בשכינתא דאתמר בה (תהלים קי"ח ז) זה השער לה' צדיקים יבואו בו שער בהיפך אתוון עש"ר כלילא מי' ספירן וכו'. ואמר בסוף הדרוש ובגין דאיהו (ר) מלגאו שוי אמונה דישראל בהאי דהיא קשורא בכלהו פנימיים וחיצוניים דאיהו כלילא מעלאין ותתאין עד דלית סוף ותכלית. ובג"ד קרא לה אמונה דישראל ובה אשתמודעא עילאין ותתאין ועלת על כל עלאין ומאן דמייחד ליה בה כאלו מייחד ליה ואמליך על כל עלאין ותתאין עכ"ל. וכן (זוהר דף קנ"ח ע"ב) בפ' תרומה ע"ש. עוד בר"מ (שם דף ר"ל ע"א) פ' פנחס מפורש יותר ז"ל דא מלכות קדישא דאיהו תמונת כל דבה אסתכל קב"ה וברא עלמא וכל בריין דברא בעלמא וכליל בה עלאין ותתאין בלא פרודא כלל וכלל בה עשר ספירן וכל שמהן וכנויין והויין ועלת על כלא דאיהו אדון על כלא ולית אלהא בר מניה לא אשתכח בעלאין ותתאין פחות מנה בגין דאיהו קשר שלימא דכלהו לקיימא ביה ומלכותו בכל משלה בגין דלא אשתכח עלת על כלא בעלאין ותתאין פחות מנה אפי' בחד מנייהו אתקריאת אמונת ישראל עכ"ל לעניננו. עוד בתיקונים (תיקוני זוהר חדש ד' רע"א) בכתיבת יד ומסטרא דתלת אבהן דאתקריאו אל אלהים ידו"ד דאינון האל הגדול הגבור והנורא אתקריאת גדולה גבורה תפארת ובאלין תלת שמהן איהי (ש) סהידת על הוויתא ואלהותיה ויכולתיה על כל עלמין ומסטרא דאימא עלאה אתקריאת אם תשובה ידו"ד דאחזי על כנוי והויה דמארי עלמין מארי דכל כנויין וכל הויין דשאר

כנויין

(ס) חיות הקודש : (ע) צדדים : (פ) וכרצונו : (צ) מין למינו : (ק) גבירה : (ר) בפנים : (ש) מעידה :

היינו דמות אדם מלכות כל (ג) דיוקנין אתחזיין ביה וכו׳ הרי ה׳ אחרונה. והענין שימלא ידו״ד בכל הבריות נתבאר באופן אחר ברעי׳ מהימנא (דף מ״ב ע״א) פ׳ בא אל פרעה ז״ל כל חיות דאינון חיות הקודש באתוון דשמא קדישא אתקריאו הה״ד (ישעי׳ מ״ג ז׳) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו ואפי׳ כל ברין אתבריאו בהון ולית בריאה דלא רשים בהאי שמא בגין לאשתמודעא למאן דברא ליה והאי איהו י׳ דיוקנא דרישא דכל ברין ה׳ ה׳ דיוקנא דה׳ אצבען דימינא וה׳ דשמאלא ו׳ דיוקנא דגופיה ובג״ד ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש לית כל בריה דאשווה כוותי ואע״ג דבראתי לה כדמות אתוון דילי דאנא יכיל למחאה ההיא צורה ולמעבד לה כמה זמנין וכו׳ עכ״ל לענינו. הרי בפי׳ מבואר במאמר הזה היות כל בריותיו חתומים בחותם שמו ית׳ להורות שבורא ה׳ להם והוא מושל בהם למחות צורתם כרצונו כחומר ביד היוצר:

ועם הקדמה זו נבאר הפסוקים ברכו ה׳ מלאכיו בזוהר (דף ל׳) פ׳ לך לך פי׳ שמלאכיו הם הצדיקים וז״ל ד״א ברכו ה׳ מלאכיו אלו אינון צדיקייא בארעא דאינון חשובין קמי קב״ה כמלאכי עילאי ברקיע בגין דאינון גבורי כח דמתגברי על יצריהון כגבר טב דמתגבר על שנאיה. לשמוע בקול דברו דזכאן בכל יומא למשמע קלא מלעילא בשעתא דאצטריכו עכ״ל לענינו. והנה נודע שנשמות הצדיקים הם חצובות מתחת כסא הכבוד. ולכך כנגד עולם הכסא שמשם הנשמות אמר ברכו ה׳ מלאכיו ירצה שימשיכו ממנו שפע וברכה שהוא מקור הברכה כדפי׳ בתיקונים (דף ל׳ ע״ב) כי ידו״ד נקרא ברוך מלאכיו שהם נשמות הצדיקים שנבראו ע״י ידו״ד שהוא חותם הנחתם בכסא כאומרו כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. וכנגד החותם הב׳ הנחתם במלאכים אמר ברכו ה׳ כל צבאיו משרתיו עושי רצונו שהם המלאכים שהם רוחניי׳ למעלה בלי יצה״ר ולכך הם לעולם עושים רצונו ואמר ברכו ה׳ שימשיכו שפע מידו״ד שעל ידו נבראו כדפי׳ במאמרים הקודמים ברכו ידו״ד כל מעשיו הוא כנגד חותם הד׳ נחתם בעולם הגלגלים בי״ב מזלות ובז׳ כוכבי לכת ובכל הכוכבים ובכל הבריות שבתחתונים שכולם נחתמו בחותם ידו״ד כדפי׳ בר״מ במאמר שהעתקנו דלית בריה דלא רשים בהאי שמא. ואמר בכל מקומות ממשלתו שלא תאמר תינח ברוחניי׳ העליונים שימלא בהם ידו״ד אבל בגשמיים התחתונים איך יברכו את ה׳ וכו״א בכל מקומות ממשלתו ירצה שממשלתו ית׳ שוה בכלם בתחתונים כמו בעליונים ולז״א ברכי נפשי את ה׳ אע״פ שאת למטה מלובש׳ בעשייה. ועוד ירצה בכל מקומות ממשלתו שלהאורה הוא מיותר אחר שאמר כל מציאות העולמות הפשוט שבכל מקומות ממשלתו אלא הענין הוא לרבות מה שבין עולם לעולם כדפי׳ בגמ׳ שמן הארץ לרקיע מהלך חמש מאות שנה וכן בין רקיע לרקיע. ועד״ז בין עשייה ליצירה ובין יצירה לבריאה וכו׳ בכל מקומות ממשלתו. והיינו מה שפי׳ בתיקונים (דף נ״א) דלית אתר פנוי מניה לא בעלאין ולא בתתאין הרי זו בחינה שנית בממשלה המיוחסת לידו״ד שיתפשט ממשלתו ית׳ בכל העולמות ובכל הבריות שבתחתונים שכלם חתומים בחותמו והוא מה שאמר מרע״ה וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. הכוונה לפי הפשט באומרו הוא האלהים ר״ל שהוא האלוה התקיף ושולט על הכל כי כל אלהים לשון חוזק כענין ואת אילי הארץ. בשמים ממעל ירבה כל מציאות העולמות העליונים עד מעלה מעלה והיינו ממעל דלימא בשמים לבד ועל הארץ היינו מה שבין השמים לארץ ומה שבין ארץ לארץ והיינו ועל הארץ סתם. מתחת לרבות ז׳ ארצות וכל בריות התחתונים שבה אין עת שכלם נמצאו ע״י עליונים ותחתונים:

ואחר שידענו ענין הממשלה הזאת המיוחסת לידו״ד זו הממשלה עצמה תתייחס לעלת כל העלות המיוחדת אותיות ידו״ד כמו שייחס בעל המאמר בענין היראה והממשלה לו ית׳ כמו שאמר ירא׳ דאיהו עקרא למדחל למאריה בגין דאיהו רב ושליט עקרא וכו׳ והיינו שיתפשט אורו בכל העולמות כאמרו בתיקונים (דף ג׳) ועלת על כלא הוא נהיר בעשר ספירות דאצילות ובעשר דבריאה ונהיר בעשר כתות דמלאכיא ובעשר גלגלי רקיעא ולא אשתני בכל אתר ונמצא כי הארתו יתברך בכל עולם ועולם הוא ע״י התלבשות באותיות ידו״ד כמו שנתבאר לעיל. ואומרו לא אשתני בכל אתר דלימא ולא אשתני לבד כי בכל אתר לאורה היינו המקומות האמורים וכבר נזכר במאמר שהם עשר דאצילות וכו׳ אלא נראה שהוא ע״ד בכל מקומות ממשלתו כפי׳ הנ׳. ונמצינו למדים שאפילו באויר העולם ימלא עלת כל העלות מתלבש באותיות ידו״ד שהוא ושמו אחד והיינו עיקר היראה שאמר מרע״ה (דברים כ״ח נ״ח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ידו״ד אלהיך ולא יאמר הזה אלא כמורה באצבע שהוא לפניו. ועתה בזה ידענו סוד (ישעיה ו׳ ג׳) מלא כל הארץ כבודו שפירשו בר״מ (דף מ״ב ע״ב) פ׳ בא אל פרעה שהוא על התפשטות האלהות העליון וז״ל דאי לא יתפשט נהוריה על כל ברין איך ישתמודעון ליה ואיך יתקיים מלא כל הארץ כבודו עכ״ל. ומפני זה אמר דהמע״ה (תהלים ט״ז ח׳) שויתי ה׳ לנגדי תמיד כי בחשבו שידו״ד לפניו שם הוא עלת העלות המייחד הכל. ומזה ימשך לאדם המורא והבושת והכניעה שלא לחטא לפני המלך העליון הנכבד והנורא שלפניו כמו שיתבאר עוד מזה אלו בעזר האל:

ואחר שבארנו ענין רב ושליט נצריך לבאר מה היא היראה שימשך מזה לאדם. הענין כי מצד היותו גדול על דרך שביארנו ימשך יראה שיתבושש האדם מאימת גדולתו שאין לו תכלית אם בבחינת ההארה הגדולה וכמו שית׳ בפ׳ הבא אם בבחינת היותו גדול העצה ורב העליליה וכו׳ ומצד היותו מושל יורה על ההשגחה כדפי׳ ועוד היותו מושל על רמ״ח איבריו החתומים בשמו ואם יחטא בהם נמצא פוגם בידו״ד עקרא ושרשא דכל עלמין ירצה שבחינתו ושפעו הוא מקיימם כאומרו ואתה מחיה את כלם וכמו שנת׳ במאמר שהעתקנו

(ג) נורות

לראה במסכת חגיגה (דף י"ד) ז"ל מן הארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה. ועוביה של רקיע מהלך ת"ק שנה וכן בין כל רקיע ורקיע למעלה מהן חיות הקודש רגלי החיות כנגד כלן קרסולי החיות כנגד כלן שוקי החיות כנגד כלן רכובי החיות כנגד כלן ירכי החיות כנגד כולן גופי החיות כנגד כולן צוארי החיות כנגד כולן ראשי החיות כנגד כולן קרני החיות כנגד כולן למעלה מהן כה"כ רגלי כה"כ כנגד כולן כסא הכבוד כנגד כולן מלך אל חי וקים לעד רם ונשא שוכן עליהם עכ"ל לעניננו. ובזוהר פ' בשלח (דף נ"ז) בפסוק מרכבות פרעה וחילו ירה בים נתבאר ענין זה יותר ז"ל. רבי יצחק פתח (ירמיה י') לקול תתו המון מים בשמים וגו'. והא תנינן ז' רקיעין עבד קב"ה ובכל רקיעא ורקיעא ככבין קביעין ורהטין בכל רקיעא ורקיעא ולעילא מכלהו ערבות. וכל רקיעא ורקיעא בהלוכו מאתן שנין ורומיה חמש מאה שנין ובין רקיעא ורקיעא חמש מאה שנין. והאי ערבות הלוכו באורכיה אלף וחמש מאה שנין ופותייה אלף וחמש מאה שנין. ומזיוא דיליה נהרין כל אינון רקיעין. והא תנינן לעילא מערבות רקיעא פרסות חיות קדישין ורומהון ככלהו לעילא מנהון וקרסולין דחיות ככלהו וכו'. ע"כ מה שנתבאר בגמרא עכ"ל לעניננו. עוד (זוהר דף כ"ח ע"א) בפ' עלמה תתאה הדרניאל שמיה והוא עילאה על שאר מלאכין אלף ושתין רבוא פרסין וקליה אזיל במאתן אלף רקיעין דמסתחרן באשא חיורא עכ"ל. וזהו המלאך הב' שפגע משה רבינו ע"ה בעלותו לקבל התורה והיה משה עליו השלום ירא מהמלאך הזה עד שהזכיר שם ע"ב וכיון ששמע המלאך הזה אותיות השם נזדעזע וקרב אצלו ואומר אח"כ המאמר והוא אזיל עמיה עד דמטו לאשא תקיפא דחד מלאכא די שמיה סנדלפון. ואתא סנדלפון עלאה הוא על שאר חברוי ת"ק שנין והוא קאים בתר (א) פרגודא דמאריה וקשר ליה כתרין (ב) מבעותהון דצלותא דישראל ובשעתא דמטי האי כתר לרישיה דמלכא קדישא הוא מקבל צלותהון דישראל וכלהו חיילין ואוכלוסין מזדעזעין ואמרין בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה א"ל הדרניאל למשה לית אנא יכיל למהך עמך דלא יוקיד לי אשא תקיפא דסנדלפון ביה שעתא אזדעזע משה עד דאתקיף ביה קב"ה במשה ואותביה קמיה כו' עכ"ל לעניננו:

והנה מגדולת העבדים נודעת גדולת האדון שאם מלאכים מעלתם גדולה כ"כ עאכ"ו במעלת מדותיו באצילות כל שכן וכל שכן מעלתו יתברך שאין לה קץ ותכלית בפרט הרואים דברי הרשב"י ע"ה במה שפי' באדרא (זוהר באדרא) נשא מענין רבוי העולמות שבאצילות המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו. ואמרו בתיקונים (דף קל"ד) כתר עלאה אע"ג דאיהו אור קדמון אור צח אור מצוחצח איהי אוכם קדם עלת העלות עכ"ל לעניננו. ובבחינת ההארה הגדולה הזו שאין לה תכלית הוא שיקרא הא"ס גדול כדפי' לעיל פ"א:

והנה כאשר יתבונן האדם במעשיו יתברך יירא ויכנע מגדולתו ויתבושש ממנו ולא יעבור על מצותו וכן אמר יונה הנביא (יונה א' ט') ואת ה' אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה. נראה שהיראה היא מצד מעשיו המראים על גדולתו. וכן אמר דוד המע"ה (תהלים ח' ד') כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת מה אנוש כי תזכרנו. וכן אמר משרע"ה (שמות ט"ז ז') ונחנו מה כי אין אנו נכנסין בגדר בריה לנגד גדולתו ית' כמ"ש (דניאל ד' ל"ב) וכל דיירי ארעא כלא חשיבין:

עוד בחינה שנית לעורר היראה קרובה לזו האמורה והוא בהבין האדם בדעתו האותות והמופתים המתחדשים בעולם. וכן ישראל כשראו הנס הגדול שנעשה להם על הים נאמר בהם יראה שנאמר (שמות ט"ז ל"א) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' וגו'. וכן אמר המשורר (תהלים ס"ה ז') מכין הרים בכחו נאזר בגבורה משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאומים וייראו יושבי קצוות מאותותיך מוצאי בקר וערב תרנין וגו'. ושאר נפלאות ה' ית' ואותותיו הנזכר במזמור:

עוד בחינה ג' לעורר היראה ג"כ קרובה לזו האמורה בסמוך והיא בהבין האדם טובות שבולה השפע עליו והוא מה שאמר הנביא (מלאכי א' ו') ואם אב אני איה כבודי וגו' איה מוראי. והיינו כי מדרך האב להיטיב ולרחם לבנו ואם הבן חוטא האב מיסרו. כענין (משלי א' ח') שמע בני מוסר אביך. והוא מה שאמר הנביא ירמיה ע"ה (ירמיה ה' כ"ד) ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמר לנו עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם. הרי בפי' יראה מצד הטובה כמ"ש נירא נא וגו' הנותן גשם וגו'. עונותיכם הטו אלה הרי היסורין ואין היראה מחמת היסורין אלא כי מדרך האב להיטיב ולרחם וצריך לירא שלא יהיה הוא הגורם שיתאכזר אביו עליו וימנע הטוב ממנו. ובבחינת יראה זו אפשר לפרש מה שפי' בתיקונים ובזוהר (דף קכ"ב) פ' נשא י' יראה ודא איהי על רישיה דבר נש ומנה ייעול דחילו ללבא דבר נש למדחל מקב"ה ולנטרא גרמיה דלא יעבור על פקודין עכ"ל. וכן פי' ג"כ במדרש רות מהזוהר. ובבחינת יראה זו אפשר לפרש פסוק (דברים כ"ח נ"ח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה וגו' כי יש בחינה שיקרא בה נכבד בבחינת הטובה השפעת ממנו כמו שנתבאר. כבוד פירשו בזוהר (דף רכ"א) פ' פקודי שהוא לשון הארה בפסוק (ישעיה י"א) שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד ז"ל. והיתה מנוחתו כבוד מנוחתו דא בי מקדשא כבוד דהכי אקרי בההוא זמנא כבוד דכתיב (שם ל' כ"ו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים ומנוחתו דההוא שורש ישי אתקרי כבוד ה' דלא יתמני ולא יקום בחשבונא לעלמא עכ"ל לעניננו. הרי בפי' שכאשר תקרא כבוד הוא שתעלה במדרגת הארה גדולה להיות אור הלבנה

(א) מחיצה: (ב) מתפלתם:

כנויין ליה ודיינו לאו איהו כמוי ואתקריאת מ"ה מסטרא דחכמה דאתמר בה (דברים י' י"ב) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה דאם לית חכמה לית דחילו ואם לית דחילו לית חכמה ובהאי מ"ה מעיד על עלת כל עלאין כי לא ידעו מה הוא עכ"ל. הרי שגלוי אלהותו ויכלתו של ממ"ה הוא על ידו א"כ ראוי שיתייחס אליה רב ושליט עקרא ושרשא שעל ידו מתגלה הכל:

וכן בכתובים נמצא מייחס ג"כ אל המדה הזאת הגדולה והממשלה גדול אדונינו ורב כח וגו' וכן מה שפירש (בזוהר דף י"ט) פ' בראשית בפסוק (איכה ג א) חדשים לבקרים רבה אמונתך ע"ש וכן (תהלים קמ"ה י"ג) מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור. ובחינת עיקרא ושרשא דכל עלמין גם כן נאמר באומרו מלכותך מלכות כל עולמים. ויובן ענינו בסוד סוף המעשה תחלת המחשבה עיין בתיקונים (דף י"א ע"א) בענין (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו וגו' ואין צריך להאריך בבחינה זו שמאחר שידו"ד הוא עיקרא ושרשא דכל עלמין כדפי' לעיל וגילוי פעולתו על ידה הוא כדפי' לעיל שהיא נקראת גדולה גבורה תפארת דסהידת על אלהותיה וכו' וכלא קמיה כלא גם בחינה זו יש בה. וביאר אותה הרשב"י ע"ה בפסוק (מלכים א ד) ותרב חכמת שלמה וגו' אמר שם בפ' ויחי (ס"ג ע"א) הסיהרא אלף טורין רברבין קמה וכלהו נשיבא חד הוו להו לקמה אלף נהרין סגיאין לה (ת) ובגמיעא חדא גמיעא לון עכ"ל. וכן (זוהר דף ר"ה ע"ב) בפ' פנחס ז"ל אלא רזא הוא בגין דאית בהמה רביעא על אלף טורין ואלף טורין אכלת בכל יומא וכלהו אקרון בהמות ועל דא תנינא דאית בעירא אכל בעירי וממה הוו מתמא וכלהו לחיך לון ההוא בהמה בלחיכא חדא הה"ד (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא וכל מיא דירדן מלא בשית שנין היא עבדת ליה גמיעא חדא הה"ד (איוב מ' י"ח) יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו עכ"ל. ובסוד בהמה זו תלוי התעוררות התחתונים שעיקרו הוא בסוד ב"ן מבנימין והוא סוד ושמן על ראשך אל יחסר כדפי' בשער האהבה רפ"ה ואפשר לומר כי ד' בחינות אלו האמורות "רב "שליט "עקרא כו' "וכלא קמיה כלא הם כנגד ד' אותיות ידו"ד ומתגלות על ידי שם אדנות ואין מקום להאריך יותר:

ובכל בחינות היראה שפי' הנמשכות מהיותו רב ושליט עקרא וכו' כלם ישנם בשכינה בערך אל התחתונים כי מלדה הנשמות של ישראל וכן חיות כל התחתונים וכאשר האדם מת הנשמה חוזרת אליה כדפי' (זוהר דף ר"ח ע"ב) בפ' ויחי ז"ל א"ר יהודה בשעתא דמתלכדן רגלוי דבני נשא ויומוי אתקריבו ההוא יומא אתקרי יום ה' לאתבא רוחיה ליה. תנא בההיא שעתא פקדא ההוא כתרא קדישא על רוחיה ומאן איהו דכתיב (תהלים צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה והיא כתרא שביעאה דכלא עכ"ל. לכן צריך לירא ממנה כי בידה לסלק הנשמה כרגע והיינו (דניאל ה' כ"ג) ולאלהא די נשמתך בידיה וכל ארחתך ליה וגו' והיינו ג"כ (איוב י"ב י) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש כי השכינה נקראת יד ופי' פסוק זה יתבאר בפ' הבא בע"ה גם הבחינה שפי' שאין ראוי שיחטא ויהיה כפוי טובה על כל הטובות שהטיב הקב"ה עמו גם בחינה זו מלדה שהיא האם המגדלת אותנו צריך לירא מדינה ולאהבה אותה מצד רחמים וזו היא היראה המביאה לידי אהבה. ופי' בחינה זו (זוהר דף רס"ג ע"ב) הרשב"י ע"ה בפקודין נדפס. פרשת ואתחנן ז"ל פקודא ליראה באורח כלל ובאורח פרט והא אוקימנא בגין דאית עליה דבר נש לדחלא מקמיה קב"ה תדיר ובגין יראה ישתמר באורחוי ויראה אחר הוא דאקרי יראה כד"א (דברים כח נח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך בגין דתמן שריא דחלא דקב"ה ואיהי יראה ממש לדחלא מניה ודא הוא רזא דכתיב וממקדשי תיראו. בהאי יראה שריא (א) פולחנא דאורחא לאלקאה לון לחייביא דלא נטרין פקודי אורייתא וע"ד באורח כלל אית לדחלא ובתר באורח פרט כד ידע בר נש מאן איהי יראת ה' ודא איהו דחילא דחביבותא דאיהו עקרא ויסודא למרחם ליה לקב"ה בתר האי יראה עביד לנטרא כל פקודוי דאורייתא למהוי בר נש עבד נאמן לגבי קב"ה כדקא יאות יראה עכ"ל. ומורי ע"ה כתב במה שאמר כד ידע מאן איהו יראת ה' וכו' שהכוונה היא שיירא שלא יגרום בעונותיו להפריד השכינה משם ידו"ד שהוא הת"ת ויאמר בלבו כיצד אגרום בעונותי להפריד אהבת דודים ורעים ונמצאתי נרגן מפריד אלוף ונמצא בחינת יראה זו היא יראה המביאה לידי אהבה כי לא די שלא יחטא אלא ישתדל לעשות מצוה כדי ליחד ולקרב את האהבה. אמנם היראה הקודמת שהיא יראה מהעונש וכן הירא עושה מצוה בעבור שיירא מכרת כגון שלא לבטל מצות מילה שחייבים עליה כרת וכן שלא לאכול חלב שחייבין עליו כרת ודאי שזה אחר שיירא מהעונש בלבד לא ישתדל בקיום המצות ע"כ כלל דבריו. והנה מטעם שאמרנו לעיל שבשכינה נתגלה היותו רב ושליט וכו' אמר הרשב"י ע"ה (זוהר דף יא) בפ' בראשית ז"ל ובג"כ אתר דאקרי יראת ה' ראשית אקרי ועל דא אתכליל הכא פקודא דא ודא עקרא ויסודא לכל שאר פקודין דאורייתא מאן דנטיר יראה נטיר כלא לא נטיר יראה לא נטיר פקודי אורייתא דהא דא תרעא דכלא ובג"כ כתיב בראשית דאיהי יראה ברא אלהים את השמים ואת הארץ עכ"ל ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק ב בדברים המעוררים היראה הפנימית האמורה בפ' הקודם האחד הוא בבחון האדם בשכלו מעשיו של הקב"ה. כי מרוב גודלם נותנים יראה כמ"ש דהע"ה (תהלים סו ג) אמרו לאלהים מה נורא מעשיך וכן משה רבינו עליו השלום בפ' (דברים י י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה נראה שהוא מהדברים המעוררים היראה וענין זה נתבאר בדברי רז"ל ובדברי הרשב"י ע"ה צריכין אנו להעתיק לשונם ז"ל כדי לעורר את הלב ליראה

(ת) בשתיה אחת: (א) שבט של אש שמכים ומענישים לפי שאינו מקיים מצות התורה:

פ"י משיבות נמלא כנ"ד משפי כי כבודו של הקב"ה נתגלה אלינו מלד מעשיו ובריותיו הגדולים אשר ברא כמש׳ שפי׳ בהגהה פ׳ זה. וע"י כך אנו מכבדים ומהללים אותו כמ"ש (ישעיה מג ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו ופירוש לכבודי בראתיו שיכבדני ויהלל אותי ולכך בראתיו :

ועוד יראה הנכבד במה שפי׳ בר"מ והעתקנו לעיל בסוף פ"א שפי׳ (שם ו ג) מלא כל הארץ כבודו הוא על כבוד אלהותו ית׳ המתגלה לנו ע"י התפשטות העולמות (ג) מעילה לעלול כמ"ש דאי לא יתפשט נהוריה על בריין איך יתמודעו ליה ואיך יתקיים מלא כל הארץ כבודו. וכבוד האלהות מתגלה ע"י כ׳ כתר דלית כבוד בלא כ׳ כדפי׳ לעיל והא"כ האור מתלבש ע"י ל"ב נתיבות חכמה שהם י׳ מאמרות וכ"ב אותיות כדפי׳ בתיקונים (דף עח ע"ב) וע"י הל"ב נתיבות שפעלו כל מעשה בראשית על ידם מתקיים מלא כל הארץ כבודו והנה זה יקרא ידו"ד נכבד שע"י הוא בריאת הכל ע"י ל"ב נתיבות והוא כלול מהם וג"כ הוא נכבד יראה שהוא קשור לעולם וכלול מכבוד האלהות העליון ע"י הכתר שהוא כ׳ וכדפי׳ בתיקונים והעתקנו לעיל בפ"ק השם לא אתקרי ביהודה דארבע אתוון אלא ביהודא דעלת העלות דמייחד לון וע"י הכבוד מתפשט למטה בתחתונים בסוד מלא כל הארץ כבודו שפי׳ בפ"ק. ובפי׳ זה כל הפירושים שפירשנו בענין הנכבד באים לדרך אחד וגם מה שפי׳ שהנכבד מורה על היותו מקור הנשמות כלול בזה שאחרי שנכבד מורה על כללות ל"ב נתיבות בכלל הל"ב היא מתיב בריאת האדם ויברא אלהים את האדם בצלמו והאדם הוא הנשמה הנקראת אדם כי הגוף נקרא בשר אדם שנא׳ (שמות ל לב) על בשר אדם לא ייסך. והנורא לפי׳ זה יראה כי מפני גילוי כבודו אלינו אנו מתייראים מפניו כמשל עבדי המלך הרואים פני המלך שהם מתייראים ממנו מפני שהוא לפניהם מה שאין כן למי שאינו רואה פני המלך ולא מושבו שאין לו מורא מהמלך. וכן אמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית כ"ח יז) מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כי מלד היותו בית אלהים נותן מורא ומדרכי היראה את המלך היא שלא להגביה עיניו לפניו. וכן אצל משה במראה הסנה אמר (שמות ג ו) ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים. ומזה יתחייב לאדם שלא ללכת בקומה זקופה שלא לדחות המורא מעליו. וזו היתה מעלת רב ע"ה שאחד מעשר מדות שהיו בו הוא שלא היה מסתכל יותר מד׳ אמות והטעם כדי שלא לסלק מורא השכינה מעליו ועוד כדי שלא יראה שום עבירה (בזמן שאין בידו למחות כטעם העבר עיני מראות שוא). ובפרט בעת התפללו צריך שיאמין שכבודו מלא עולם וירא ויבוש מלפניו ויתן עיניו למטה כמו שפי׳ ז"ל המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה. וידמה האדם שאלו היה רואה אור גדול עד שהיה מחשיך עיניו ודאי שלא היה מסתכל וכמו שאמרו (זוהר דף ד׳ ע"א) בפרשת בראשית מעשה רבי חייא כאשר ראה לר"ש אחר פטירתו קלא נפק ואמר מאיך עיניך לא תזקוף רישך ולא תסתכל מאיך עמו והמא נהורא דהוה נהיר למרחוק וכן (שם דף רל"ו) בפטירת הרשב"י ע"ה א"ר אבא לא זקיפנא רישאי דנהורא הוה סגי ולא יכילנא לאסתכלא וכיוצא בזה כאשר יתפלל האדם ויחשוב שהשם הנכבד לפניו שהוא מקור ההארה לאין תכלית ראוי שיבוש ויפיל עיניו מפני כבוד ה׳. וכן בפרקי ר׳ אליעזר (פ"ד) אמר שהחיות עומדות אצל כסא כבודו ועם היות שאינם יודעות מקום כבודו אפי׳ הכי עומדות באימה וביראה. וז"ל בפרק רביעי והחיות עומדות אצל כסא כבודו ואינם יודעות מקום כבודו והחיות עומדות באימה ויראה ברתת וזיע ומזיעת פניהם נהר של אש מושך ויוצא לפניו שנאמר (דניאל ז׳ י׳) נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי. שנים שרפים עומדים א׳ מימינו של הקב"ה וא׳ משמאלו שש כנפים שש כנפים לכל א׳ בשתים יכסה פניו שלא יביטו פני השכינה וכו׳ עכ"ל לענייננו. ואפשר לפרש הנכבד והנורא במה שפירש בתיקונים (דף כ"ח ע"ב) כי כמו שיש ל"ב אלהים במעשה בראשית יש כנגדם ל"ב פעמים ידו"ד בנקודות ידועות שיוצאים מהפסוקים כדפי׳ שם ונמצא בזה שאין לך דבר בעולם שלא יהא חתום בשם ידו"ד ובשם אלהים הכל כא׳. וא"כ הנכבד יקרא מלד שם ידו"ד מהטעם שפי׳ לעיל והנורא מלד שם אלהים כי רוב יראה היא מהדין והיינו אומרו (דברים כ"ח נ"ח) הנכבד והנורא הזה את ה׳ אלהיך כי ידו"ד נכבד מלד החסד אלהיך מלד הדין. ובזה נבין פסוק (שם ד׳ ל"ט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ידו"ד הוא האלהים בשמים ממעל וגו׳. והענין כי אין שלימות החסד אלא בהיות כלול מהדין ואין שלימות לדין אלא עם הרחמים והיינו כי ידו"ד שהוא בעל החסד והרחמים הוא האלהים כלול מהדין וכן האלהים הוא ידו"ד ואופן כילד ימלא אלהים בידו"ד פי׳ (תיקוני הזוהר דף ע"ב ע"ב) בתיקונים כי ידו"ד במילואו יוד הא ואו הא עולה מ"ה וכאשר גמלאו אותיות אלו מס הא עולה כמנין אלהים. ומפני היות שם ידו"ד כלול מאלהים לכן כל מעשה בראשית הנפעל בל"ב נתיבות היה ע"י שני שמות אלו כאחד והיינו אומרו כי ידו"ד הוא האלהים בשמים ממעל ירצה כי השמים מנועל ועל הארץ מתחת הכל נברא ע"י ואין עוד :

ואופן איך ימשך מזה היראה לאדם הענין כי מה שפירשנו לעיל בפרק קמא בשם רבי שמעון בן יוחאי ע"ה שעיקר היראה ליראה את השם בגין דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין וכלא קמיה כלא חשיבי כל זה גלתה תורתנו הקדושה במלותיה הקלרות באומרו הנכבד והנורא והנכבד יורה דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין כי על ידי ל"ב נתיבות גדולתו וממשלתו מתגלה אל התחתונים וכן בזה הוא עקרא ושרשא דכל עלמין כי ע"י הל"ב נתיבות החיים מתפשטים לכל התחתונים וע"י שם ידו"ד שהיים מתפשטים בכל הנמלאים שעל ידו נבראו על דרך שהוא רב ושליט נמלא שהוא עקרא ושרשא דכל עלמין. והנורא הוא כלא קמיה כלא חשיבי. ומה שפי׳ שם בסוף פ"ק בענין זה הוא היראה מחמת הדין

(ג) מתאציל לנאצל :

אור החמה ולא היתה עומדת בשיעור והשתא כאשר הוא כשהיא למטה דכתיב (שה"ש ז' ה') עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים כדפי' (זוהר ד' רכ"א) בפ' פנחס וכן פי' ג"כ בפ' בראשית (ח') בפסוק השמים מספרים כבוד אל שכבוד לשון הארה והשיבות ע"ש מצינו בפסוקים שכבוד עניינו אור בישעיה (ס' א') וכבוד ה' עליך זרח וביחזקאל (מ"ג ב') והארץ האירה מכבודו. ובתורה (שמות מ' ל"ד) וכבוד ה' מלא את המשכן וכן (ויקרא ט' ו') וירא אליכם ה' וכמוהו רבים. ואפשר להתייחס לכבוד שתקרא אור מפני שתרגום כבוד יקר וכתיב (זכריה י"ד ו') והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון והכוונה אור בהיר כי יקר הוא השיבות ואין חשיבות לאור אלא מצד בהירותו. וכן כאשר נאמר (ישעיה י"א) והיתה מנוחתו כבוד הכבוד הוא שתעלה במעלה והשיבות ומהו ההשיבות למעלה באצילות בהירת אורה שיהיה אור הלבנה כאור החמה. וכן בר"מ (דף רכ"ס ע"ב) בפ' פנחס פי' שמה שאמר משרע"ה (שמות ל"ג י"ח) הראני נא את כבודך היה על כתר העליון וז"ל שיעור סוכה לא פחות מעשר דאיהו מלכות עשיראה דכל דרגין ולא למעלה מעשרין דאיהי כתר עליון דלא שלטא ביה עינא. כבוד עילאה עליה אמר משה הראני נא את כבודך ואתיב ליה קב"ה לא תוכל לראות את פני וליה כבוד בלא כ' עכ"ל לעניננו. א"כ נמצא כי מצד הארת אור הבהיר הבא מלמעלה הוא שיקרא כבוד כמ"ש לית כבוד בלא כ'. ובזה מדוקדק ל' המאמר למעלה שאמר אתקרי כבוד ה' דלא יתמני וכו' והדומה לזה (שמות ל"ג כ"ב) והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת וגו' וכן באיוב (איוב י"ט ט') כבודי מעלי הפשיט וגו'. ונמצא כי מה שאמר השם הנכבד ירצה שהוא מקור הארה לכל הנבראים שכלם מקבלים אור ושפע מידו"ד כדפי' בפ' הקודם. והיינו מה שפירש שהנכבד יורה על הטובה השפעת ממנו יתברך:

ובזה יובן מאמר בזוהר (דף רמ"א ע"ב) פ' וילך כי המכוון לייחד השם עליו נאמר כי מכבדי אכבד והטעם כי בכוונתו הטובה מוסף תוספת הארה למעלה כמו שנתבאר שם דרך היחוד ולכן משם נמשך הארה לנשמתו בעוה"ב וזהו כבודו. והנורא פי' במה שנתבאר לעיל במאמר שהעתקנו מפ' בשלח שאפי' במלאכים המלאך הגדול מחבירו השאר יראים לגשת אליו. וכן (שמות ל"ד ל') ויראו מגשת אליו הנאמר במשרע"ה מצד קירון פניו. ואמרו בזוהר (דף רכ"ז) פרשת בשלח שכאשר חטאו ישראל בעגל נטל קב"ה ממשה אלף חולקין מההוא זיוא ומההוא זיוא דאשתאר ביה הוו מסתכלין אנפוי דמשה. ומה דהאי דאשתאר ביה לא הוו יכלין לאסתכלא באנפוי בההוא דאסתלק מיניה עאכ"ו עכ"ל. וכיוצא בזה נאמר בענין והנורא כי מצד היותו נכבד ע"ד שפירשנו ימשך מזה היותו נורא כי כל צבאות מעלה יראים לגשת אליו מצד אורו שאין לו תכלית ביען כי יתבטל מציאותם ע"ד שפי' בספר ברית מנוחה בענין קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים כי כל מלאך שיתשוק ויתאוה לעלות למעלה ממדרגתו יתבטל מציאותו וזהו ענין הקבורה מצד התאוה שהוא החשק. ועד"ז הוא פי' (קהלת י"ב) את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם והענין כי יש אדם דאצילות ואדם דבריאה ואדם דיצירה ואדם דעשיה כדפי' בתיקונים (דף מ"ה ע"ב) וכל בחינות אדם האמורות יש להם יראה שלא יכנס אדם דבריאה' לראות ולהסתכל לפנים ממדרגתו שהוא באצילות וכיוצא לשאר ולא זה בלבד אלא אפי' באצילות פי' בתיקונים (שם קי"ט ע"א) דלית ספירה דלא אתקריאת אדם. וכל בחינות אדם שבאצילות יש להם יראה זו האמורה עד שאפילו בכתר נודע בקשת יראה זו מאחר שהוא נאצל והוא אוכם קמי עלת העלות הוא ירא מעלה על כל העלות והיינו כי זה כל האדם פי' כל בחינות אדם האמורות יש להם יראה ועד"ז פי' מורי ע"ה בספר תפלה למשה בפסוקים אלו (תהלים מ"ח ה') כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו רעדה אחזתם שם חיל כיולדה. כי כל זה בעת סילוק ההיכלות לעלות למעלה ובעלותם שם המה ראו כן תמהו וגו':

עוד י"ל הנכבד והנורא באופן אחר קרוב לדרך האמור והוא כי מצינו שהנשמה נקראת כבוד שנא' למען יזמרך כבוד ולא ידום וכן שם (ט"ז ט') לכן שמח לבי ויגל כבודי והוא כי כבוד האדם והמאיר בו היא הנשמה ואם כן הנכבד ירצה שהוא מקור לכל הנשמות ולא נשמות התחתונים בלבד אלא הוא מקור האור' המאיר לכל העולמות העליונים והוא נשמה בתוכם וכמו שהנשמה היא המאירה לגוף כן הוא יתברך מקור הנשמה לכלם והנורא לפי זה הוא שכיון שבידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש צריך לירא ממנו כי בידו לסלק הנשמה כרגע ויגוע כל בשר יחד וכמ"ש (דניאל ה' כ"ג) ולאלהא די נשמתך בידיה וכל ארחתך ליה לא הדרת. ובערך זה גם כן כל צבאות מעלה יראים ממנו ביען שהשפע והיותם תלוי בו וזהו אשר בידו נפש כל חי דהיינו צבאות מעלה שהם חיים וקיימים לעולם ובידו יתברך תלוי חיותם וכל חי הוא לרבות עד למעלה כל מציאות הנאצלים ורוח כל בשר איש הם הגשמיים התחתונים שבעשיה התחתונה ולכך אמר בהם לשון בשר מפני שחולט בהם המיתה והכליון ואמנם בעליונים שאין בהם מיתה אומר כל חי שכולם מחיותו יתברך כמו שנאמר (נחמיה ט' ו') ואתה מחיה את כלם:

עוד מצינו במלת כבוד שנשתמש בו הכתוב לענין הלל ושבח כענין (תהלים כ"ט ט') ובהיכלו כלו אומר כבוד שהכוונה בו הלל ושבח הנאה לשי"ת (ובר"מ דף פ"א פ' קדושים) פי' שכבוד עולה ל"ב והכוונה על ל"ב נתיבות החכמה. ונודע מה שאמר בספר יצירה שבל"ב נתיבות חכמה שהם ל"ב אלהים שבמעשה בראשית בהם חקק יה יהו"ה צבאות את עולמו והכוונה שע"י ל"ב נתיבות אלו היה בריאת כל העולמות שהוא ענין כל מעשה בראשית ונמצא

בל"ב

הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינו מדתן או שמא גלגל חמה עולה מן המערב שנא' (קהלת א' ד') וזרח השמש ובא השמש ולא עוד אלא ששמחה לעשות רצון קונה שנא' (תהלים י"ט ו') והוא כחתן יוצא מחופתו. תזריע הארץ אמרי פי הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה שמא זרעתם ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים או שמא אמרה פרה זו איני דשה ואיני חורשת או שמא אמר החמור זה איני טוען ואיני הולך וכן לענין הים הוא אומר (ירמיה ה' כ"ב) האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים שמשעה שגזרתי עליו שמא שינה את מדתו ואמר אעלה ואציף את העולם. כענין שנא' (איוב ל"ח י') ואשבור עליו חקי וגו' ואמר עד פה תבא ולא תוסיף. ולא עוד אלא שמצטער ואין יכול לעשות כענין שנא' ויתגעשו ולא יוכלו והלא דברים ק"ו ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאים אין מקבלין פורענות ואין חסין על בניהם ועל בנותיהם לא שינו מדתן אתם שאם זכיתם אתם מקבלין שכר ואם חטאתם אתם מקבלין פורענות ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם עאכ"ו שאתם צריכין שלא תשנו את מדותיכם עכ"ל לעניננו. והרב החסיד בעל חובת הלבבות שער חשבון הנפש פ"ג כתב ענין מתייחס לזה ראיתי להעתיק קצת לשונו וז"ל והשני שיחשוב עם נפשו כשהוא מרגיש במדותיו שהם נוטות להמרות התורה ולהפר בריתו ויחשוב בנפשו ויעבור על לבו כל מה שהשיג בחושיו מגרמי העולם וענפיו ויסודו ומרכבו ועליונו ותחתונו שהכל עומד כדברו ושומר ברית שם הבורא ממנו דבר יוצא מקשר עבודת האל יתברך או שמפר דברו ומפר בריתו, ויחשוב באיברי האדם אלו היו עוברים ברית האל באדם ויטוהו איבריו הטבועים על התנועה או ינועו הנחים מהם או אם לא היו מגיעים אליו החושים מה שנלאו להגיעו אליו היה חבורו נפסד והרכבתו בלתי נתקנת ובטלה הנהגתו והיאך לא יתבייש האדם לעבור ברית אלהיו בעולם שלא יעבור ברית אלהיו בו ובעוזרים שחייבים בעבודתו ונכל על עניינו והם אבריו הלא אתה יודע כי הלאוה התנה בתורתו הנאמנה שיהיה ברשותך ובהפכך כל מה שבעולם אם תעבדהו ותעבור על רצונך כשתעבור על דברו כמו שהוא מבואר בפרשת אם בחקותי עכ"ל, וקצרתי מקצת לשונו שלא להאריך:

והנה בזה הדרך יתבאר ג"כ פסוק (ירמיה ה' כ"ב) האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים וגו' שכיון שהים שהוא גשמי בלתי מרגיש וכ"ש שאר הנבראים עושים רצון הבורא ית' היאך לא יירא האדם לעבור על רצון בוראו באבריו שנבראו לעבוד הבורא כי הלב הוא העיקר שנברא ליראת הבורא כי היראה תלויה בלב כמ"ש (שם ל"ב מ') ואת יראתי אתן בלבבם. וכן עוד לקמיה אמר הנביא (שם ה' כ"ד) ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' וגו' והפ"ה בו עברו רצון הבורא כמ"ש (שם כ"ג) ולעם הזה היה לב סורר ומורה כל שכן האברים שבודאי עברו בהם רצון הבורא:

וראיתי לדקדק בפסוקים אלו קצת דקדוקים ולבארם ב"ה מפני שהם נוגעים לענין יראת ה'. יש לדקדק הא' כפל הפסוק האותי לא תיראו אם מפני לא תחילו שנראה כפל הענין במלות שונות. ומאי קאמר האותי ואח"כ אם מפני. שנראה שהכל א' ואח"כ חזר ואמר ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' וגו' מה ענין יראה זו. השנית דליערביניהו וליתניניהו ולימא האותי לא תיראו וגו' אשר שמתי חול גבול לים וגו' וגשם יורה ומלקוש אני נותן לכם בעתו וגו'. ועוד שלמעלה בפסוק הראשון הזכיר יראה בתם האותי לא תיראו ולא הזכיר לב וביראה השנית הזכיר לב צריך לדעת מה טעם. אמנם לתרץ בכללות למה הזכרו ב' יראות אפשר לומר שהיראה הראשונה היא כנגד מצות לא תעשה וכן מוכיח פשט הכתוב שאמר אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים וגו' לא יעברנהו וגו' ואתם עוברים על גבול התורה כמ"ש ולעם הזה היה לב סורר ומורה וגו'. והיראה הב' כנגד מצות עשה שצריך לירא ולומר בלבבו הואיל והקב"ה עושה טובה עמנו שהוא נותן גשם יורה ומלקוש ושבועות חקות קציר ישמר לנו כך אנו ג"כ נשמור לעשות כל מצוה ומצוה בשעתה כמו שמגינו כי מגד זה אנו נותנים כח למעלה כענין (דברים ל"ג כ') רוכב שמים בעזרך. והאפך ח"ו (שם ל"ב י"ח) צור ילדך תשי וכדפירשו רז"ל בפסיקתא הובא בילקוט בפי' פסוק צור ילדך תשי ז"ל בשעה שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח וגבורה שנא' (במדבר י"ד י"ז) ועתה יגדל נא כח ה' ובשעה שהם מכעיסים אותו כביכול צור ילדך תשי עכ"ל לעניננו. ועוד האריכו שם. ובזה נתרץ ג"כ ביראה הראשונה שלא הזכיר לב לפי שאותה היראה אינה בלב לבד אלא היא כוללת על כל איברי האדם העוברים כל התורה שכל אבר ואבר צריך לירא שלא יעבור במצוה התלויה באותו אבר כמו שהים שומר חקו שלא יעבור ע"ד שפי' בת"ה. אמנם היראה הב' שהיא על מצות עשה היא תלויה בלב שהוא לבחון האדם בלבו טובות הבורא עליו כדפי'. ועד"ה היראה שהיא בלב נודע מה שפי' בתיקונים (דף כ"ד ע"א) שלב בתם הוא הלב מבין הלב יודע וכו' והיינו דהילו עאל בלביה שהוא סוד ה"י מאלהים. והיראה סתם שהיא כוללת על ל"ת היא היראה התחתונה נלע"ד. ולענין כפל הפסוק באומרו האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו. פי' האותי לא תיראו מגד עצמותי שאני נעלם ואיני מושג אליכם נאם ה' שהשם הזה ידו"ד נקרא הוא ית' מגד שהויה כל ההויות והוויותיו שברא הם מורות על גדולתו ושהוא ית' ברא הכל כמו שפי' בפ"ק אם מפני לא תחילו יראה פי מגד פני המגלים אליכם והוא כמשל השומע שמעת המלך או הרואה פניו כי הרואה פניו ירא את המלך יותר בגיל יאחזהו כיולדה והיינו אם מפני לא תחילו. ושתי בחינות אלו שניהם ישנם בים ושניהם באדם. בים בבר נודע מה שפי' ז"ל במאמרנו שהעתקנו בראש הפ' שהקב"ה גזר עליו שלא יצא חוץ לגבולו והחול הוא גבולו והנה גזרת המלך שגזר עליו בעת בריאת העולם היה בחינה נעלמת והים שומר צוי המלך מה שאינו

שכתוב ימיני שזו הקב"ה והוא עובר על רצונו צריך ליראה כי המלך אע"פ שכעת אינו מראה לו פנים שפעם א"מ נפרעים ממנו אח"כ והיינו אלהיך. ע"ד שפי' בזוהר (דף ס') פ' בשלח ועוד האריך בזה ב"ה. וג"ל שיראה זו הוא מה שייחס הרשב"י בזוהר ובתיקונים י' יראה וה' אהבה ובענין אהבה יתבאר בשער הבא ב"ה אבל ביחוס יראה לי' שהוא ראשית חכמה הוא במה שפי' באחר שרב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין הכל נמצא בידו"ד ושם ידו"ד הוא בחכמה שכל י' הוא ידו"ד א"כ שם עיקר היראה בשער כאשר נסתכל במה שאמר הכתוב (תהלים ק"ד כ"ד) כלם בחכמה עשית והוא סוד המשפע המעלה חיים בכל העולמות והיינו פסוק (משלי י"ד כ"ז) יראת ידו"ד מקור חיים כנודע שהוא מקור החיים לכל העולמות ומפני שלכאורה קשה לומר על החכמה שהיא עיקר לכל העולמות מצאנו הכרח לזה (זוהר דף ע"ב פ' ויקרא) ז"ל תאנא בספרא דחנוך בשעתא דאחזיאו ליה חכמתא דרזין עלאין וחמא אילנא דגנתא דעדן אחזיאו ליה חכמתא ברזא עילאה וחמא דכלהו עלמין הוו מתקשרן דא בדא שאיל לון על מה קיימין אמרי ליה על י' קיימו כלהו ומניה אתבניאו ואשתלשלו וחמא דכלהו מזדעזען מדחילו דמאריהון ועל שמיה אתקרו כלהו ע"כ. והא"כ אמר שהקוץ העליון שבי' סוד דחילו דכלא:

ובמעלת גדול החכמה פי' בס' ברית מנוחה ז"ל גודל גבה השמים אין להם תכלית שמלאך א' ששמו אוריאל תפס בפסיעה א' מן גלגל העשירי לארץ שנאמר עתה באתי ואם מלאך א' כזה תפס גלגלים לא נחשבו כל כך עאכ"ו יהוא"ל שהוא עליו שנראה אצלו אוריא"ל כנער ויהוא"ל אצל שמועא"ל כלא היה ואלו הג' שרים אצל הדעת המתפשט מן תולדות השכל נחשבו כלא היו וכן השכל לבינה והבינה לחכמה והחכמה דומה שהיא עם כל המאורות ושכל הגלגלים וצבאותיהם המאורות המפרנסים לברואיהם וכל הגנזים לא נחשבו אלה כלא היו כי היא סובבת בחיק המלך והיא סוכנת למלך וכראות החכמים המעמיקים בחכמה לידע שרשה שכל המאורות וצבאותיהם והעולם וצבאותיו והתהומות ודגי הים וכל המים אשר תחת השמים והחכמה חופפת על כלם ולא נראה מהם דבר וחשבו כל אלה כקערה קטנה ומים אין בה אצל החכמה וכאשר העמיקו לדעת בחכמה הגדולה הזאת אמרו ומה רצון כל העולמות שמאור כזה מתפשט ממנו עכ"ל. ועל יראה עליונה זו אמרו בתיקונים (דף קכ"ו ע"ב) על וגביהן וגובה להם ויראה להם בענין אותיות נקודות טעמים שהם בינה וחכמה וכתר ואמר ויראה להם דא כתרא דתמן טעמי עכ"ל:

ומפני סוד יראה זו במקום הנסתר כתוב אח"כ (דברים כ"ח נ"ט) והפלא ה' את מכותך ונודע שאין פלא אלא במקום זה כמו שפי' בזוהר (דף ל"ח) פ' נו על פסוק פלא יועץ. ועל יראה זו נאמר (משלי כ"ז) יראת ה' תוסיף ימים שהיא היראה מחמת ה' כמו שביארנו ד' בחינות בענין היראה וכלם תלויות בידו"ד רב ושליט עיקרא ושרשא וכו' וכלא קמיה כלא חשיב ולמעלה הוא מקום תוספת החיים כדפי' בזוהר בפסוק (ישעיה ל"ח ו') הנני יוסיף על ימיך ולכן לא אמר יראת אלהים תוסיף ימים כי יראת אלהים היא יראה מפני הדין והיא מקום זעירו וקמיטו ואינה במעלות היראה החשובה להוסיף ימים אבל היראה הזו היא יראה מפני גדולתו ית' מחמת ידו"ד שבשם הזה היות אותו ברמ"ח איבריו ואת נשמתו ומצוייר בו בכל אבר ואבר והוא ירא לחטוא לפני המלך שלפניו כמו עבדי המלך הרואים חותם המלך שיראים מאותו החותם כמו מפני המלך עצמו כדפירשו בתיקונים (דף י"ד) בפסוק שימני כחותם. נמצא שהם שלש בחינות בפסוק. הא' יראת אלהים ואינה תוספת ימים אלא ימיו הקצובים מיום בריאתו הם עומדים בו. והנה האחרון שבמעלות היא יראת ה' המוספת ימים. ושנות רשעים שאין להם שום יראה תקצורנה מהשנים הקצובים להם:

עוד יש לפרש פי' ד' בהנכבד והנורא ע"ד שפי' בר"מ (דף פ"ב) בענין כבד את אביך ואת אמך פי' שם שחכמה תקרא כבוד מפני שהיא כסא לכתר עליון לשמש תחתיו ולעשות מאמרו בל"ב נתיבותיה וז"ל בקיום ובגין דעבידת מאמריה וליוויה בלא עכובא בל"ב שבילין דבהון אתברי כל עובדא דבראשית אתקריאת כבוד (תהלים כ"ט ט') ובהיכלו כלו אומר כבוד וכו' עכ"ל לעניננו. ועוד שם לקמיה בענין כבוד אב ואם יקרא דאבוי ואמו למעבד רעוייה ונטורי דיליה איגון פקודין דעשה והוא אוקמוה מאריה מתניתין יש מצוה ועשה ובג"כ איהו נעשה ונשמע והאי איהו כבוד דאבא ואימא דגוף לבריה דיעביד הכי ואיהו עביד מיד בלא עכובא כלל עכ"ל. ופי' שם לקמיה שאיש אמו ואביו תיראו היראה היא להזהר שלא יעבור על מצות ל"ת ועד"ז נפרש בענין הנכבד והנורא הנכבד שכל הנבראים משועבדים למאמרו לכבדו ולעשות רצונו והנורא שהכל יראים שלא לעבור על מצותיו כמ"ש הנביא (ירמיה ה' כ"ב) האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו וגו'. ויתבאר הפסוק הזה ב"ה בפרק הבא. ועוד אפשר לומר פרפרא אחת במה שפי' בתיקונים (דף ה') כי שם ידו"ד כולל לא תעשה ועשה. שמ"י עם י"ה שס"ה זכרי עם ו"ה רמ"ח א"כ נמצא כי ידו"ד יקרא נכבד ונורא נכבד שהוא מקור מצות עשה בסוד ו"ה ונורא מצד מצות לא תעשה שהם י"ה. ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק ג מפני שקדם נאמרנו בפרק הקודם בענין הנכבד והנורא שמפרטי היראה הוא שמאחר שכל הנבראים משועבדים למאמרו ויראים שלא לעבור על מצותו כך האדם ג"כ צריך ליראה ולהתבושש שלא יעבור על מצות קונו וזו היא מדרגת היראה מחמת הבושה. ראינו לסמוך הפרק הזה להרחיב הדבר בדברי רבותינו ז"ל. אמרו ז"ל (ספרי פ' האזינו) ד"א האזינו השמים א"ל הקב"ה למשה אמור להם לישראל

הסתכלו

שמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו עכ"ל. וכן אמר המתרגם זעירן זכוותי וכו' ולכן צריך שיתבושש ולא יהיה כפוי טובה על טובות הבורא יתברך עליו:

עוד בחינה ג' ביארו רז"ל בספרי הובא בילקוט (קהלת דף קפ"ה) בפ' (קהלת ה') כי האלהים בשמים וגו' וז"ל כי האלהים בשמים ומי אינו יודע שהקדוש ב"ה בשמים ובני אדם על הארץ אלא אמר שלמה כ"ז שאפי' אלם שבאלמים למעלה הוא נוצח את הגבורים אלם מלמטה ומלמעלה גבור שבגבורים עאכ"ו וכן הוא אומר (דברים ל"ב ו') הלה' תגמלו זאת עכ"ל לענינינו. ועל ידי מאמר זה יתבאר פסוק א' מדברי דהמע"ה (תהלים מ"ז ג') כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ הכוונה במה שאמר במאמר הזה כי מי שהוא למעלה נוצח את הגבורים שהם מלמטה וזה כי ה' עליון נורא מאד היותו עליון צריך לירא ממנו כ"ש שהוא מלך גדול על כל הארץ ירצה שהוא משגיח על כל פרטי העולם והוא נקרא מלך כי דן העולם בדין כי אין העולם עומד אלא על הדין ואדם נדון בכל יום כמו שפי' ז"ל (ר"ה פ"ק דף י"ח) ויתבאר עוד בארוכות בעז"ה

עוד בחינה ד' ביאר הרשב"י ע"ה בתיקונים (דף ו' בהגה"ה) בענין היראה מחמת בושת פנים וז"ל דרגא תמינאה ביראת ה' למהוי ליה בושת פנים מאן דאית ליה בושת אנפין דלא למעבד עבירה דאתי לידי בגין דאילו דקב"ה כאלו ביה אתברי עלמא ובג"ד בראשית ירא בושת הרי יראה עם בשת כלא חד ואמר לקמיה ועוד בושת פנים לג"ע ועז פנים לגיהנם ואינון דעברן עבירה ביד רמה ולית לון בושת אנפין מקב"ה דאתמר ביה (ישעיה ו' ג') מלא כל הארץ כבודו ואתמר ביה (משלי כ' כ"ז) חופש כל חדרי בטן (ירמיה כ' י"ב) רואה כליות ולב. ועמה (ד) קטירא בדאילו הה"ד (משלי כ"ב ד') עקב ענוה יראת ה' מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עלאה דיראת ה' עקב לגבה ודא דרגא דמשה דאתמר ביה (במדבר י"ב ג') והאיש משה ענו מאד ובגין דאיהי יראה עקב לגבה אוקמוה מארי מתניתין יראה מלה זוטרתי היא לגבי משה עכ"ל לענינו. נמצא כי צריך לירא ולהתבושש מהשכינה שלפניו שמלא כל הארץ כבודו ולא יעבור על שום מצוה ממצותיו יתברך. וכן כתב בעל חובת הלבבות אמר החסיד אל תמרה את אדונך והוא משגיח בך. והנה היראה מבחינה זו היא היראה שעליה אמר הכתוב (שמות כ' י"ז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וכן ביארו רז"ל במכילתא וכן בנדרים (פ"ב ד"כ) ז"ל תניא ובעבור תהיה יראתו על פניכם זו בושה לבלתי תחטאו מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא מכאן אמרו סימן יפה לאדם שהוא ביישן. אחרים אומרים כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני עכ"ל. הוכרחו לומר שהיראה היא בושה מפני שאמר על פניכם כי היראה אינה אלא בלב כמו שנתבאר לעיל. ועוד מאי לבלתי תחטאו וכי מפני שתהיה היראה בפנים לא יחטאו ולזה דקדקו שתיהם ואמר שהיראה שהיא הבושה בפנים מביאהו ליראת חטא והבושה היא שאדם המתבייש בדברי העולם מפני אדם והוא נמנע במעשיו וכן כשמדברים עמו הוא מתבושש ואינו מסתכל בפני אדם מורא אימת מלכותו של מלך עולם עליו וכן דבורו בנחת זו היא ענין הבושה ומזה ימשך עליו יראת חטא בתיקונים (דף של"ד) אפין סומקין בבשת דאית לון כסופא מן שמיא איכון יראי אלהים עכ"ל. וענין יראת חטא פירש רבינו נסים בברייתא דרבי פנחס (בהגהת הר"ן פ"ק דעכו"ם) זהירות מביאה לידי זריזות וכו' ואמר שם קדושה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי ענוה וכו' פי' יראת חטא שיירא מהחטא כירא מן האויב בתוקף שהיא מעלה נוספת באדם שתהיה היראה קבועה כ"כ בלבו עד שירא מהחטא עצמו ונרחק ממנו להוק. ונ"ל שירא חטא הוא שירא לחטוא מפני גנות החטא בעצמו כי איך יחטא בפני המלך שלפניו ויביא לפניו פסולת ועבירות שהקליפה גרעון הנגרעת מן הקדושה מלשון (מלכים א' א') והייתי אני ובני שלמה חטאים. וברעיא מהימנא (פ' כי תצא דף רע"ח) פי' שיראת חטא היא אימא עלאה תשובה. ז"ל מצוה איהו נפשא רוחא תורה ובג"ד אוקמוה לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה ובאתר אחרא אמרו כל הקודם יראת חטאו לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל הקודם חכמתו ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת יראת חטאו אימא עלאה תשובה חכמה אבא עלאה. כד אקדים ה' זעירא דאיהי מצוה שריא עליה תורה דאיהי ו' וכד אקדים יראה לחכמה דאיהי ה' עלאה שריא עלאה חכמה דאיהי י' ואתקרי בן ומכאן בנים אתם לה' אלהיכם עכ"ל. נמצא לפי זה כי הבושה שאדם מתבושש מלחטוא בעבור השכינה שהוא עמו מה שפי' בתיקונים היא מביאה להשיג מדרגה עליונה שהיא יראת חטא. והוא מה שפי' בתיקונים (דף י' ע"א) דיראה (ה) קטירא בענוה. כי ימשך מזה היותו ענו שלא ישיב על חרפתו אפילו יחרפוהו כי ירא ומתבושש להשיב לפני המלך שלפניו כענין משה רבינו ע"ה שנאמר בו (במדבר י"ב ג') והאיש משה ענו מאד כדפי' שם בתיקונים במאמר שהעתקנו והיינו אומרו (משלי כ"ב) עקב ענוה יראת ה' פירושו סוף מדרגת הענוה היא יראת ה' כמו שהעקב סוף גוף האדם. וכיון שאומר שסוף הענוה היא יראת ה' נראה שיש קשר ביניהם שיתקשרו שניהם כאחד להיות זו סוף וזו ראש והקשר שביניהם הוא ודאי יראה מצד בשת פנים ובחינת יראה זו ביארו בזוהר נשא (דף קמ"ח) ז"ל רבי יצחק פתח (תהלים ק"ג) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו כמה גדולה היראה לפני הקב"ה שבכלל היראה ענוה ובכלל ענוה חסידות. נמצא שכל מי שיש בו יראת חטא ישנו בכלן ומי שאינו ירא שמים אין בו לא ענוה ולא חסידות עכ"ל. ועוד יתבאר בפרק יראת חטא בפ' הבא בעז"ה:

פרק

(ד) קשורה ביראה: (ה) קשורה.

זה כמה שנים אע"פ שעתה אין המלך מצוי לדבר והיינו בחינת האותי לא תיראו וכנגד אם מפני הוא שוים רואה החול סביב לו וידע שהקב"ה שם לו גבול זה ואינו עובר וכנגד שתי בחינות אלו האמורות יש כנגדם באדם בענין התורה כי התורה והמצות הנתונה לנו בה' חומשי תורה הוא הגבול שאנו רואים לעולם כענין החול שסביב לים והוא כפי האמת פני המלך אלא שאין אנו רואים פני המלך ממש אבל התורה היא הותב דיוקן המלך אבל ראינו המלך עצמו בעת קבלת התורה כדפי' בפ"ק והיינו האותי לא תיראו כי מן הראוי שיספיק לנו הצווי הראשון מהמלך עצמו עם הגדר ששם לנו אח"כ בענין המצות כענין הים שלא נצטוה אלא פעם אחת ועל אותו הצווי עומד בהזהרתו . גם אפשר לומר כי הגבול שברא הקב"ה באדם עצמו הוא היצ"ט והיינו שפי' רז"ל שיש בלב שני חללים הא' מלא דם והוא משכן ליצה"ר והב' חלל בלא דם משכן ליצ"ט . והנה כשגלי היצה"ר הומים לעבור על התורה יצ"ט עומד כנגדו ומייעצו לחזור למוטב ואין לך רשע שלא יבואו לו הרהורי תשובה קודם שיעשה העבירה אלא שיגרו מפחדו ואח"כ מתחרט וכן בספר חסידים אמרו הרשעים מלאים חרטה ולכן אומר הפסוק (ירמיה ה' כ"ג) ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו כי סרו מהגבול אשר בלבם שהוא היצ"ט המתרה בהם וילכו לחוץ והיינו מה שאמרו ז"ל בפ"ק דב"ב (דף ט"ז ע"א) בראתי יצה"ר בראתי יצ"ט בראתי יצה"ר בראתי תבלין כנגדו שהיא התורה . ועד"ה אפשר לרמוז בכפל הפסוק כי האותי לא תיראו נאם ה' הוא כנגד שם ידו"ד אם מפני לא תחילו כנגד שם אדנ"י ששם פנים והוא סוד מלא כל הארץ כבודו כדפי' בתיקונים וכנגד ב' בחינות אלו הם בים הא' כנגד שם אדנ"י הוא חול גבול לים ח"ק עול"ם ולא יעברנהו שזו היא בחינה הנגלית וכנגד הנסתר הוא (ירמיה ה' כ"ב) ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו ולכאורה ויתגעשו ולא יוכלו הוא מיותר אלא הענין יובן במה שפי' הזוהר (דף ס"ט) בפ' (תהלים פ"ט י') אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם כי בהיות הים בתוקף זעפו ימשך בו חוט של חסד להשקיטו מרוגזו וזעפו וכן אומר שם תשבחם תהבר לון לאתבא לאתרייהו מפני שהחוט הזה קב"ה הוא דמשדר ליה לכן יתכנה כנגד שם ידו"ד . ובזה יובן מאמר ספרי שהעתקנו ברא"ש הפ' באמרו ולא עוד אלא שמצטער ואינו יכול לעשות שנא' ויתגעשו ולא יוכלו וכנגד ב' בחינות אלו שפי' יש כנגדם באדם הא' פנימיות הרוח שבקרבו שהוא סוד יוצר רוח האדם בקרבו שפי' בזוהר פ' מקץ (דף קצ"ז) והב' בחינת הלבוש שהוא הגוף שבו מתלבש הרוח וכאשר יסתכל האדם בדבר הזה שרוחו וכל אבריו עשויים ומכוונים בעצת ב"ד העליון צריך ליראה שלא יפגום באבריו ולא ברוחו כמו (מדרש קהלת) שפירשו ז"ל על פסוק (קהלת ב' י"ב) את אשר כבר עשוהו ז"ל אשר כבר עשוהו עשהו אין כתיב כאן אלא עשוהו כביכול ממ"ה ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שלך והעמידוך על מכונך שנא' (דברים ל"ב ו') הוא עשך ויכוננך עכ"ל הובא בילקוט (דף קכ"ה) באיוב בפסוק (כ"ו י"ג) ברוחו שמים שפרה הרי נתבאר בחינה אחת מבחינות היראה מאימת הבושה :

עוד בחינה ב' כאשר ישפיע לו הקב"ה עושר וכבוד ונכסים ובנים וכיוצא מטובות העוה"ז יש לו ליראה שמא יגרום החטא כמו שאמרו ביעקב אע"ה (בראשית ל"ב) ויירא יעקב ופי' רז"ל שאמר שמא יגרום החטא . דרבי יעקב בר אידי רמי (ברכות דף ד') כתיב והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב ויירא יעקב מאד אמר (א) שמא יגרום החטא כדתניא (שמות ט"ו ט"ז) עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' (ב) זו ביאה ראשונה , עד יעבור עם זו קנית (ג) זו ביאה שניה מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע אלא שגרם החטא עכ"ל . ודע בענין יראה זו שפי' שמא יגרום החטא הוא ענין הפגם במדה ההולכת עמנו בגלות ולזה הביא ראיה מהברייתא שבימי עזרא גרם החטא וגרם החטא היה מפני שפגמו בנשים נכריות ולזה הביא זו הברייתא ללמדנו סוד גרם החטא באיזה מקום פוגם כדפי' רשב"י (בזוהר דף קנ"ד) פ' כי תשא וענין החטא פוגם כאן כדפי' רשב"י (שם דף כ') בפרשת ויקרא בפסוק חטאתי אודיעך . ובזה יובן יראת שמא יגרום החטא שפי' רשב"י (שם דף י"ב) בפ' בראשית ז"ל א"ר אלעזר לא אצטריך לאתגלי יראה בכל פקודין כ"ש בפקודא דא אצטריך יראה לאתדבקא בהאי איך אתדבקא אהבה איהי בסטרא חד טב כמה דאתמר דיהב עותרא וטב אורכא דחיי בני ומזוני כדין אצטריך לאתערא יראה ולמדחל דלא יגרום חובה . ועל דא כתיב (משלי כ"ח י"ד) אשרי אדם מפחד תמיד בגין דהא כליל יראה באהבה והכי אצטריך בסטרא אחרא דדינא קשיא לאתערא ביה יראה כד חמי דדינא קשיא שריא עלוי כדין יתער יראה וידחל למאריה כדקא יאות ולא יקשה לביה וע"ד כתיב (שם) ומקשה לבו יפול ברעה ההוא סטרא אחרא דאקרי רעה אשתכח יראה דאתאחדת בתרין סטרין ואתכלילת מנייהו ודא איהי אהבה שלימתא כדקא יאות עכ"ל . ואמנם מה שאמר לא אצטריך לאתגלי יראה וכו' מבואר לעיל בעמוד הקודם שא' בראשית נרמז שם יראה שזו היא פתח ושער לכל המצות ואמר שהיראה הוא שמא יגרום החטא הוא הסוד שרמזתי . עוד יש יראה בבחינה אחרת והוא כאשר יחשוב האדם בטובות הבורא יתברך העודפות עליו כמו שהאריך החסיד בעל חובת הלבבות עליו השלום (חובת הלבבות שער הבחינה) שטובות הבורא על האדם והם יתרות על כל מה שיעשה האדם כל ימיו כי כל ימיו ולילותיו לא יספיק לשלם על א' מטובות הבורא עליו וכמו שיתבאר מקצת הענין בשער האהבה מה שביארו רז"ל ואם האדם חוטא והקב"ה משפיע לו טובה נמצא אוכל זכיותיו בעוה"ז וזכיותיו מתמעטים כמ"ש יעקב אבינו (בראשית ל"ב י"א) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת ופירש"י נתמעטו זכיותי ע"י החסדים והאמת שעשית

עמי

(א) שמא אחר הבטחה תנאי : (ב) בימי יהושע : (ג) כשעלו מגלות בבל בימי עזרא :

בעובדוי דכד מטין יומוי לאסתלקא מן עלמא קב"ה תוהא עליה ואומר ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והא (ח) אומיגא לה באומאה דשמי דלא לשקרא בי ואסהידית בה כד נחתת לעלמא והוא עד ודאי מכמה זמנין דאסהידית בה לנטרא פקודי בג"כ הואיל וכל נש הוא עד בשעתא דיתוב קמי מלכא או ראה או ידע או ראה אינון חובין דעבד ואסתכל בהו או ידע בבירורא דמלה דעבר על פקודא דמאריה אם לא יגיד אם לא יודי עלייהו קמי מאריה מה כתיב כד יפוק מהאי עלמא ונשא עונו וכד ישא עונו היאך פתחין ליה פתחא והיאך יקום קמי מאריה וע"ד נפש כי תחטא כתיב עכ"ל. הרי מבואר במאמר כמה תמיהות הקב"ה מתמיה על הנפש בשלא עשתה רצון יוצרה מפני שעמדה למעלה וראתה היכל המלך ונמוסיו והוא ע"ד מה שאמר במאמר הראשון מתנחומא שהעתקנו בראש הפרק:

וע"ל דרך זה ביארו עוד במדרש הובא בילקוט (ד' פ"ה) בפסוק יערוף כמטר לקחי ז"ל וכן היה ר' סימאי אומר כל בריות שנבראו מן השמים נפשם וגופם מן השמים וכל בריות שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ חוץ מן האדם הזה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ לפיכך עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מעלה שנאמר (תהלים פ"ב ו') אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם לא עשה תורה ולא עשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מטה שנאמר אכן כאדם תמותון ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר אם יבא מלאך המות ויאמר לי למה נבראתי אני אומר לו על עכו"ם בראתיך אם לא יקבלו את תורתי לא על בני עכ"ל:

עוד בענין השוגג נתבאר בגמרא בתס' נזיר (דף כ"ג) פ' מי שאמר ושמע ז"ל כיוצא בו (במדבר ל' י"ג) אישה הפרם וה' יסלח לה באשה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה הכתוב מדבר שהיא צריכה כפרה וסליחה וכשהיה ר"ע מגיע לפסוק זה היה בוכה ומה זה שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה לידו בשר טלה צריך כפרה וסליחה המתכוון להעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר עאכ"ו. ועוד שם איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו על דבר זה ידוו כל הדווים עכ"ל:

עוד מצאתי מאמר תנא דבי אליהו מדבר בענין היראה ראיתי להעתיקו הנה נדפס בילקוט דף ג' בפ' לך לך בפסוק (ט"ו ג') ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע וגו' לעולם ישמור אדם בלבו שלא יבא לידי חטא ואפי' חטא הקל. צא ולמד מאבותינו הראשונים שלא ירדו למצרים אלא בשביל דבר קל שדבר אברהם במה אדע ובשכר יראה קמעה שירא ישמעאל את אביו לא נתן הקב"ה רשות לכל אומה ומלכות שישלטו בבניו ובשכר שתי דמעות שהוריד עשו נתנו לו את הר שעיר שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם ובשכר שנטל את כליו והלך לו מפני יעקב אחיו נתנו לו מאה מדינות ובשכר ששמע יעקב אל יוסף נענש עליו כ"ב שנה. ובשביל מריבה נענשו משה ואהרן אמרו חכמים אם את אהזה בלחים מה יעשו יבשים ועל אותה שעה הוא אומר תפלה למשה חזר הקב"ה לרצות את משה אמר ליה לא אני הוא שאתם בני ואני אביכם אתם אחי ואני אחיכם אתם רעי ואני רעכם אתם דודי ואני דודכם כלום חסרתי לכם איני מבקש מכם אלא כשם (ע) שבלשתי בעצמי ומצאתי (י) י"א מדות כך איני מבקש מכם אלא י"א מדות ואלו הן (תהלים ט"ו ב') הולך תמים ופועל צדק וגו' שוב חזר הקב"ה לרצות את משה א"ל כלום יש לפני משא פנים בין נכרי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה עשה מצוה שכרה בצדה שנאמר (שם ל"ו ז') צדקתך כהררי אל וגו' מכאן אמרו יומא (ד' ל"ז) כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה וכל הממעט כבוד שמים ומרבה בכבוד עצמו כבוד שמים במקומו עומד וכבודו מתמעט. מעשה באיש א' שהיה עומד בבה"כ ובנו עומד כנגדו וכל העם עונין אחר התבה הללויה ובנו עונה דברים של (כ) תפלה אמרו לו ראה בנך שהוא עונה דברים של תפלות אמר להם ומה אעשה לו תינוק הוא ישחוק טוב למחר עשה כך וכל אותן שמונה ימים של חג ולא אמר לו דבר ולא יצאה אותה שנה ולא שנתים ולא שלשה עד שמת אותו האיש ומת אשתו ומת בנו ובן בנו ויצאו לו ט"ו נפשות מתוך ביתו ולא נשתייר לו אלא זוג א' אחד חיגר וסומא וא' שוטה ורשע. שוב מעשה באדם א' שהיה מתחרש שלא קרא ולא שנה פעם אחת היה עומד בבה"כ וכיון שהגיע העובר לפני התיבה לקדושת השם הגביה את קולו ואמר קדוש קדוש אמרו לו מה ראית שהגבהת את קולך אמר להם לא זכיתי לא למקרא לא למשנה ועכשיו שנתנה לי רשות לא אגביה את קולי ותשוב נפשי עלי ולא יצאה אותה השנה ולא שנתים ולא שלשה עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר ומינוהו ראש על כל (ל) בירניות שבא"י ונתנו לו מקום ובנה עיר וישב עליה וקראו לו (מ) קלניא לו ולבניו ולבני בניו עד סוף. מעשה בכהן אחד שהאכיל את בהמתו תרומה ונפלה עליו אש והכלה ממנו שלשים כרים ושלשים בגדים וארבעה ועשרים כדים של יין ושמן ושאר ממון שהיה לו ובא ועמד לפני חכמים וספר להם מה שאירע לו אמר להם כהן אני והאכלתי את בהמתי תרומה ושמעו חכמים ואמרו ברוך המקום שאין לפניו משא פנים וכי תרומה זקדש שאין להם אוכלים כלום הולכים אלא לשרפה אמר להם לא כך למדתוני כרשיני תרומה מאכילים אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים א"ל לא אמרו אלא כרשינים שמתחלתן אוכלי בהמה הן ובשנת רעבון בני אדם אוכלין אותם לפיכך גזר עליהם דוד מכאן אמרו כל המאכיל את בהמתו תרומה אפי' מתרומת חוצה לארץ עליו הכתוב

אומר

(ח) השבעתי אותה בשבועה: (ע) תרגום ויחפש ובלש: (י) אע"פ שמצינו י"ג מדות בהקב"ה נ"ל שזה כוונתו לפי שב' מדות הראשונים הם ש' ש' והוי"ה הוא עצמותו ית' וה"ק הוא אומר שבלשתי בעצמי ומצאתי וגו' ודו"ק: (כ) דברים של שטות: (ל) פלטרין: (מ) שיהיו פטורים מן המס:

פרק ד הפרק הזה יהיה בביאור כמה בחינות הם בענין יראת חטא. ראשונה צריך לירא שלא יבא לידי שום חטא אפי' בשוגג והטעם מפני היות הנפש הויה דקה ורוחנית אצולה ממקום גבוה כל דבר שיפגום האדם אפי' שוגג מחשיך הנפש והוא כמשל השופך על בגדיו הלבנים והנקיים קיתון של שמן או של דיו אפילו שוגג שהכתם מחשיך הבגד ההוא ועז"א שלמה ע"ה (קהלת פ' ח') בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר. והחמירו ז"ל על זה ואמרו בתנחומא הובא בילקוט בפ' (ויקרא ד' ב' דף קכ"ב) ונפש כי תחטא בשגגה מלה"ד לשני בני אדם שחטאו על המלך אחד (א) קרתני ואחד בן פלטין ראה שניהם חטאו חטא א' פינה לקרתני ונתן לבן פלטין (ב) איפופוסין אמרו לו בני פלטין שלו שניהם חטאו חטא א' לקרתני פינה ולבן פלטין נתת איפופוסין. אמר להם לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי מלכות. אבל בן פלטין בכל יום ויום הוא עומד עמי ויודע נימוסי מלכות וחוטא. אף כך הגוף קרתני וייצר ה' אלהים את האדם וגו' (בראשית ב' ז') והנפש בן פלטין מלמעלה ויפח באפיו נשמת חיים ושניהם חוטאים לכך הכתוב מתמיה ונפש כי תחטא. מהו בשגגה מכל מצות ללמדך שכל החוטא בשוגג כאלו עבר על מצות ה' וכה"א (במדבר ט"ו כ"ב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות ואומר (תהלים י"ט י"ג) שגיאות מי יבין וגו' גם מזדים חשוך עבדך שגגת תלמוד עולה זדון עכ"ל לעניננו. הרי בפי' שהטעם לנפש מצד שהיא בן היכל המלך העליון ויודעת נימוסי מלכות שהיא התורה שמלמדין אותה קודם בואה לעולם ומה שאמר בכל יום ויום הוא עומד עמי שבכל לילה הנשמה עולה למעלה להגיד על מעשה האדם וכדפי' ז"ל משוכבת חיקך שמור פתחי פיך ושפי זכותה כך רואה למעלה ומלמדין אותה כמו שנאריך בזה לפנים ב"ה. ואפשר לומר עומד עמי על עסק התורה שקוראה בתורה עומד עם הקב"ה כענין מה שפי' ז"ל על (איכה ב' י"ט) שפכי כמים לבך נכח פני ה' הקורא ושונה הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו וכו' ומצד זה יודע נימוסי מלכות וראשון נ"ל עיקר. ולפי דברי המדרש הזה אין לגוף עונש ויש חולקים עליו במדרש ויקרא רבה ואומרים שהנשמה והגוף שניהם נענשים כאחד והביאו לזה משל החיגר והסומא ועל זה אמר (תהלים נ' ד') יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו יקרא אל השמים מעל להביא את הנשמה ואל הארץ להביא הגוף ואחר כך לדין עמו. וכן פי' ג"כ רז"ל (סנהדרין דף צ"א ע"ב) נראה היות סברא זו יותר מוסכמת. ונחזור לעניננו כי מוכח מדברי המדרש היות האדם נענש משני פנים הא' מפני היות נפשו רוחנית בן מלך והיה ראוי להסתכל בכבוד המלך העליון ואפי' אם חטא בשוגג נענש כאלו עבר במזיד מפני ששגגת תלמוד עולה זדון ומה שאמר וכה"א (במדבר ט"ו כ"ב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות יובן במה שאמרו בר"מ (דף קכ"ד) והובא פ' נשא וכל מאן דקיים פקודא חד כדקא יאות כאלו מקיים רמ"ח פקודין דעשה דלית פקודא דלאו איהי כלילא מכלהו רמ"ח עכ"ל. והנה מהקיום נדע העונש על העובר כי העובר על מצוה א' כאלו עובר על כלם והיינו וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות:

ובזוהר (דף י"ג) ביאר על פסוק זה (ויקרא ד' ב') נפש כי תחטא בשגגה ענין נוגע לדרוש שלנו וראיתי להעתיקו אף שהוא ארוך מפני רב תועלתו לענין היראה והתשובה והוא ע"ד מה שנתבאר במדרש שהעתקנו וז"ל נפש כי תחטא ר' יוסי פתח (שיר ד' ו') עד שיפוח היום ונסו הצללים וגו' כמה אית להו לבני נשא לאזדהרא מחובייהו דלא למחטי קמי מאריהון דהא בכל יומא ויומא כרוזא נפיק וקארי אתערו בני עלמא לגבייכו לקמי מלכא קדישא אתערו לאזדהרא מחובייכו אתערו נשמתא קדישא דיהב בגוייכו מאתר קדישא עלאה דתניא בשעתא דקב"ה אפיק נשמתא לנחתא בבני נשא אסהיד בה בכמה (ג) יעודין בכמה (ד) קסטורין בגין לנטרא פקודוי ולא עוד אלא דהעבר לה באלף ותמניא עלמין לאשתעשע ולמחמי בהו יקרא דאינון דמשתדלי באורייתא נפקא וקיימא קמי מלכא בלבוש יקר ולבתר הכי בדיוקנא דהאי עלמא בההוא נהורא עילאה אסתכלת ביקרא דמלכא כל יומא אעטר לה בכמה עטרין בשעתא דמטי זמנא לנחתא בעלמא עבדת מדורא בגנתא דעדן תלתין יומין למחמי יקרא דמאריהון דצדיקיא וסלקא לאתרה ובתר דא נחתת לעלמא אעטר לה מלכא קדישא בשבע עטרין עד דאתת ועאלה בגו גופא דבר נש ותבת בהאי עלמא ואשתדלת בהשוכבת אורייתא (ה) תווה עלה ואמרת ומה כל יקרא דא וכל אשלימותא אשלים לנשמתא מלכא עילאה והיא חבאת קמיה נפש כי תחטא מה דין הוא דחטאת אמר רבי יוסי נפש כי תחטא אזדרנא לקרא עד שיפוח היום (ו) עיטא להאי נפש לאזדהרא מחובתא ותיתוב לאתדכאה עד שיפוח היום עד שלא ישוח יומא דהאי עלמא וייתי ההוא יומא תקיפא דיתבע לה מלכא דינא לנפקא מהאי עלמא ונסו הצללים דא הוא רזא דחברייא דקא אמרי בשעתא דמטי זמנא דבר נש לנפקא מן עלמא צולמא דבר נש אתעבר מיניה הה"ד עד שיפוח היום עד דינשוף יומא לנפקא מהאי עלמא ונסו הצללים דאתעבר צולמא ויתיב קמי מאריה רמ"א תרין צולמין אית ליה לבר נש כד איהו בקיומיה חד רברבא וחד זעירא ומשתכחי כחדא כדין הוא בר נש בקיומיה ועל דא ונסו הצללים כתיב כדין בעי בר נש לאסתכלא בעובדוי ולתקנא לון קמי מאריה ויודו עלייהו בגין דקב"ה אקרי רחום וחנון ומקבל לאינון דתבין קמיה ודא הוא עד שיפוח היום ונסו הצללים דכיון דאינון צללין מתעברין מיניה ואיהו תפיס (ז) בקולרא תשובה היא אבל לא מעליא כ"כ זמנא דקאים איהו בקיומיה שלמה מלכא אכריז ואמר (קהלת י"ב א') וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה וגו' ועל דא עד שיפוח היום דבעי בר נש לאתקנא עובדוי

(א) בן כפר: (ב) גזר דין של עונשו: (ג) תוכחות: (ד) שוטרים ממונים להעניש העוברים על התורה והוא מלשון קוסטינר:
(ה) מתמיה: (ו) עצה: (ז) כאלו הוא נתפס וקשור בשלשלת על צוארו:

אותם בלא יספיקו כדרכה כדכתיב ועצר את השמים נמשך בזה קצת פגם לשמים כ"ד שפי' בזוהר פרשת בלק (דף קנ"ז) בפ' אם לא תדעי לך היפה בנשים שהמלכות נקראת עטרת שהיא כונסת כל השפע העליון הבא אליה והיא מעטרה אותה ואינה נותנת לחיצונים אלא טפין טפין מפני שאינם ראויים. וז"ל בקיצור ואיהי כד מטא לגבה כל מה דכניש עטור מעטר ומעכבת דלא נחית אלא כפום טלא טפין טפין מ"ם בגין דלא אשכחת לאתא מהימנותא כמה דאשכחו בה אריקת (ק) בכל סטרא וסטרא בלא עכובא ואיהי חמאת וכדין יהבין לה מתנן (ר) ונבזבזן סגיאין דא על דא ולא יהון מעכבין לה כלל אבל השתא איהון מעכבין לון ומעכבין לה וכדין איהי עטרת עטור עטר ודאי כביכול יהיב (ש) השמיה ולא יהיר עכ"ל לענייננו. ועד"ז יגיע פגם לשמים שהם צריכין לעטור שלא כדרכם ויגיע מזה להם צער. משל אדם שהוא נדיב והוא והכן בממונו שאם יעכבו בידו שלא יתן יגיע צער לו בלי ספק ולא עבדי דהא שמיא נטלי לון לגרמייהו שהם מלאים לצורך עצמם שפע וברכה והפגם הגמול המגיע לתחתונים הוא שאינם נוטלים שום דבר וזהו שאמר ולא נטלי לאתפשטא לתתא ודאי מומא דאינון חייבין וזהו שהם גרמו להם הו ל"ו בוי"ו דלא אתכליל ימינא בשמאלא. עתה פי' עוד הפגם המגיע למעלה באופן אחר מלבד האמור ואמר דלא אתכליל ימינא בשמאלא שלא יהיה הימין נכלל בשמאל להכניע הדין מפני שהחיצונים מפרישין יצר הרע מיצר הטוב ואמר בגין דלא יתמשכון ברכאן להאי אזל לפירוש הראשון כי שני הדברים הם אחד ולכן לא אמר ד"א אלא הו פירוש ענין נוסף על האמור והא והא איתנהו :

ואמר שידע האדם כי אין ענינו כשאר הבריות מאומות העולם שאם יגבירו יצר הטוב על יצר הרע אף להפך אין ענינם מעלה ומוריד עד שיקבלו עליהם כל התורה אבל ישראל שנקראו בנים למקום והם נקראים אדם שנא' אדם אתם ונבראו בצלם עליון שנא' בצלם אלהים עשה את האדם כל מה שיעשו יפעלו בשרשים העליונים מצד הנשמה שבהם ונשפע בהם יצה"ט ויצה"ר מלמעלה כמו שנתבאר (בזוהר פ' בראשית דף מ"פ) שהם סוד שני זרועות ע"ש. עוד (שם ע"ב) בפסוק (בראשית ג' ו') ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ולכן צריך ליזהר לעולם שלא יפגום עצמו דהיינו בנשמתו העדר האור העליון ממנה והיינו במו מומם כי אע"פ שיכונה ועצר את השמים ולא יהיה מטר על המטר הגשמי הינה בימי הרעב ואם בימי השבע יחסר במה יתקיים ועצר את השמים אלא ודאי על העדר אור התורה מהנשמות למטה שהתורה נמשלה למטר שנאמר (דברים ל"ב ב') יערוף כמטר לקחי וגו' וכן פירשו ז"ל (תענית דף ז') וכן בתיקונים (תקוני הזוהר) ולית מטרא אלא שקיו דאורייתא. וכן צריך ליזהר שלא יפגום למעלה כדפי' ולכן צריך להגביר לעולם יצר הטוב על יצר הרע ומלבד זה צריך להגביר צד החסד והרחמים על הדין כענין מדת הרחמנות וגמילות חסדים וכיוצא שכל אלו נמשכות מיצר הטוב שהוא צד החסד ולהסיר מלבו מדות אכזריות והנקמה והכעס והקנאה שכל אלו הם מדות נמשכות מיצר הרע ששרשו שורש הדין :

ודרך קנית האדם היראה בלבו הוא שיכניע הקליפות ויגביר יצר הטוב על יצר הרע וזה לימדנו מרע"ה בפ' (דברים י' י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה שאמר (שם י' ט"ז) ומלתם את ערלת לבבכם ונודע כי הערלה נמשכה מיצר הרע ומאחר שכינהו לערלה הוא שנבין שיש לו ליצר הרע דמיון ערלה שהוא ג' שנים יהיה לכם ערלים ופי' בתיקונים (דף י' ע"ב) שהם כנגד שלש קליפות שבאגוז ונודע שכדי לאכול מוח האגוז צריך לשבר הקליפות ולכן הנביאים בה"ל קודם הגיעם אל הקדושה היו צריכים לשבר הקליפה (יחזקאל א' ד') וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון הרי א' ענן גדול ב' ואש מתלקחת ג' ונוגה לו הוא קליפה ד' הדקה הנאכלת עם האגוז. ומתוכה דמות ד' חיות הם ד' ראשים שיש באגוז. וכן נזכרו ג' קליפות אלו בדברי אליהו שנא' (מ"א י"ט י"ב) והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה. ופי' מורי ע"ה בספ"ה כי אע"פ שהקליפות הם עשר קליפין שרשם הם ג' כנגד ג' קליפי האגוז הנזכר ומזה נלמוד שאע"פ שמדות היצר הרע הם רבות שרשם הם ג' והם ג' קליפות ביצר הרע שבלב ואף אם הם אחד כמו שנבאר. האחד הגאוה כנגד רוח גדולה וחזק ובלי ספק הגאוה שורש לכל מדות הרעות כמו שנאריך ב"ה בשער שני. וכן פירש בתיקונים (דף סה) שהלב הוא כמו האגוז שיש לו קליפות וערלה וז"ל וגסות לבא דאיהו שלים בקליפין דיליה ולא אתבר עליה אתמר (משלי ט"ז ה') תועבת ה' כל גבה לב ושכינתא לא שריא עליה ומסטרא דקליפין אתקריאו בני נשא ערלי לב עכ"ל. ב' כנגד קליפות האגוז הקשה הוא היות לאדם קושי עורף. ולכן אמר משה רבינו ע"ה (דברים י' ט"ז) ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד וגם זו היא מדה נמשכת מהגאוה. ג' הוא הרתחת האדם בכעס ולדבר קשות ובכללם הרתחת עצמו באש היצר לעשות עבירה והוא כנגד אש מתלקחת וגם זו היא מדה נמשכת מהגאוה והיינו גסות לבא דאיהו שלים בקליפין דיליה כי גסות לבא יש לו ג' קליפות אלו הנזכרים שכולם נובעות ממנו. ושמעתי מכה"ר אברהם הלוי שלכך באלו הג' נאמר בהם לא ברוח ה' לא ברעש ה' לא באש ה' שאין השכינה שורה באלו הג' אמנם בקול דממה דקה תמן קא אתא מלכא וכן פי' בתיקונים (דף ג' ע"ב). וכן דרך בני היכל מלכות בשר ודם להיות דבריהם בשפלי ומי שדבריו בקול נמוך הוא מדרכי הענוה ובלי ספק הוא מתדבק עם המלך כמו שנכתוב בענין הענוה ב"ה. וזו בחינת היראה הפנימית שיחשוב שלעולם הוא לפני המלך ירא מפניו ולא יגביה קולו לפניו. והיינו מה שפי' (שם) בתיקונים קול דממה דקה דא י' עם הוית שמא

נדרש

(ק) בכל צד וצד: (ר) ומנחות רבים: (ש) שלא נגרע :

אומר (משלי י"ט כ"ז) בוזה דרכיו ימות ואומר (במדבר י"ח ל"ב) ואת קדשי ב"י וגו' למדנו מאברהם שמתחלת מעשיו היה ירא מלפני הקב"ה שנא' (בראשית ט"ו א') אל תירא אברם אין אומרים אל תירא אלא למי שהוא ירא שמים לאמתו משלו משל למה"ד למלך שאמר לבנו צא והרוג את הליסטין הללו ואם יפלו בידך אל תהנה מממונם כדי שלא יאמרו לא יצא בן המלך להרוג את הליסטין אלא בשביל (ג) לקפח את הממון יצא והרג אותן בחזרתו יצא אביו לקראתו א"ל בני ברוך אתה ותהא לך קורת רוח שלא נהנית מממונם כלום ועכשיו הרי אני משלם לך מבית גנזי כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי החמדה שבעולם לכך נדמה א"א בשעה שהרג את המלכים יצא מלך סדום לקראתו א"ל תן לי הנפש וגו' א"ל שוטה שבעולם וכי לכסף וזהב אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה אני צריך משלך אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' לכך נאמר אנכי מגן לך וגו' למדנו מיצחק שמתחלת מעשיו היה ירא מלפני הקב"ה בן ע"ה שנה היה יצחק בשעה שנפטר אברהם אבינו אמר אוי לי שמא אין בי מעשים טובים כמו שהיה באבא ומה תהא עלי מלפני הקב"ה מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ודבר עמו באותו הלילה שנאמר (בראשית כ"ה י"א) ויהי אחרי מות אברהם וגו' למדנו מיעקב שמתחלת מעשיו היה ירא שמים שנאמר (שם ל"ה ד') ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וגו' וכן אבותינו הראשונים שנאמר (שמות י"ד ל"א) וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ללמדך שבשכר יראה ובשכר אמונה שהאמינו בו מהולה עתיד הקב"ה שיבא ויפדה אותם שנאמר (מיכה ד' י') חולי וגוחי בת ציון וגו' עכ"ל:

ובענין יראת חטא ביאר הרשב"י ע"ה (זוהר דף ז') עד ז"ל אמאי אקרי יראת ה' בגין דאיהו אילנא דטוב ורע. זכי בר נש הא טוב. ואי לא זכי הא רע ועל דא שריא בהאי אתר יראה ודא (כ) תרעא לאעלא לכל טובא דעלמא עכ"ל והכוונה באומרו אמאי אקרי יראת ה' הוא לשאול על ב' דברים. הא' על מציאות היראה במקום הזה. ועוד מה קשר לב' תיבות יראת ה' דלימא יראת אלהים ותירץ בגין אילנא דטוב ורע ביאר מורי ע"ה בפי' הסבה כי המדה נקראת עץ הדעת טוב ורע מפני שהיא יונקת מעומק טוב ועומק רע שהם החסד והדין. ועוד שתחתיה טוב ורע. וביארו בתיקונים (דף נ' ע"ב) עץ הדעת טוב דא מטטרון ורע דא סמאל ואמר הכתוב (דברים ל' ט"ו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. חיים נקשר בטוב ומות קשור ברע. ושתי דרכים מתפרשים ממנה למטה ולכך כאן מקום הבחירה וכתיב ובחרת בחיים. ואם האדם זוכה במעשיו מתדבק בטוב שהוא ידו"ד עץ החיים שהוא צד החסד והרחמים דהיינו (תהלים קמ"ה ט') טוב ידו"ד לכל ורחמיו וגו'. וכן עולה ידו"ד טוב במ"ק. ואם אינו זוכה מתדבק ברע שהוא המות והם הקליפות החיצונות. ובזה מתורצים שני הדקדוקים כי צריך לירא מפני שתחתיה הרע שלא יתדבק נפשו ברע כי המות והרע שבו נתדבק הוא חלק נפשו אחר פטירתו מהעולם עד שפי' בזוהר (פ' קרח ד' קע"ז) בפסוק איוב ל"ד י"א) כי פועל אדם ישלם לו. וכן לא יגרום שהמדה הזאת תדבק ברע ח"ו. וכמו שיתבאר עוד בענין פגם האדם במדות ב"ה. וכן יראת ה' שאם הוא ירא זוכה לידבק בידו"ד שהוא טוב ונפשו אחר פטירתו מהעולם תדבק בטוב והיינו טוב הצפון לצדיקים בג"ע וירא אלהים את האור כי טוב שידו"ד הוא מקור לכל טוב שבעולם וזה דקדק באומרו ודא תרעא לאעלא לכל טובא דעלמא ומלת טוב הוא ע"ד אין למעלה מעונג ג"כ מלת טוב כולל כל טוב שימאלא בכל המדות והיינו ידו"ד כללות עשר מדות באור ישר שהוא חסד ורחמים כדפי' בתיקונים (דף ח'). והנה האדם מורכב מטוב ורע שהם יצר הטוב ויצר הרע ואם האדם זוכה להכניע יצר הרע שבו גורם הכנעת הדינים והקליפות וגורם המשכת הטוב עליו וזהו מה שאמר זכי בר נש במדוקדק שהאדם מורכב מטוב ורע צריך להגביר יצר הטוב על יצה"ר. ואם ח"ו עושה בהפך פוגם בפרצים העליונים כי אין הדין נכלל תחת החסד. וזה ביארו בזוהר פ' וארא (ד' כ"ו) על פסוק (דברים ד' ל"ט) וידעת היום והשבות אל לבבך ז"ל תו אמר רבי אלעזר (ע) חייבין עבדין פגימותא לעילא מאי פגימותא דשמאלא לא אתכליל בימינא דיצה"ר לא אתכליל ביצ"ט בגין (פ) חובייהו דבני נשא ופגימו לא עבדי אלא לון ממש הדא הוא דכתיב (דברים ל"ב ה') שחת לו לא בניו מומם. כביכול עבדי ולא עבדי עבדי דלא יתמשך עלייהו ברכאן דלעילא כמה דאת אמר (שם י"א י"ז) ועצר את השמים ולא יהיה מטר. ולא עבדי דהא שמיא נטלי לון (צ) לגרמייהו ברכאן מה דאצטריך. ולא נטלי לאמשכא לון לתתא ודאי מומם דלהון חייבין איהו תו ל"ו בוי"ו דלא אתכלילא ימינא בשמאלא בגין דלא יתמשכון ברכאן לתתאי ל"א בהאלף דהא לא נטלי לאתמשכא לתתא מאן גרים דא בגין דחייבין מפרישין יצר רע מיצ"ט ומתדבקן ביצר רע עכ"ל לענינו. וכוונתו בו מבוארת ועכ"ז נבאר בו ענין הפגם שאמר דעבדי ולא עבדי והכוונה שרבי אלעזר הוקשה לו פשט הפסוק שאם כפי הנראה שחת לו לא הכוונה שאינו מגיע לו יתברך פגם ממעשינו אלא בניו מומם שהמום והפגם הוא בבנים העושים הפגם והתספה ההוא א"כ לשתוק קרא ולימא בניו מומם דור עקש ופתלתול. ולזה פי' שהכוונה הוא שחת לו שפגם מגיע לו אבל אינו פגם גמור וזהו לא באל"ף אבל המום והפגם הגמור הוא בבנים העושים בניו מומם. ולכן במה שנוגע לו אמר שחת שהיא השחתה מועטת אבל מה שנוגע בבנים הוא מום גמור. ובזה יובן דברי ר' אלעזר ע"ה שאמר חייבין עבדין פגימו לעילא וכו' ואמר אחר כך ופגימו לא עבדי אלא לון ממש שהפגם ממש הוא בהם. ופי' ענין הפגם ואמר עבדי דלא יתמשך עלייהו ברכאן דלעילא כד"א ועצר את השמים ולא יהיה מטר. והכוונה כי דרך השמים העליונים להשפיע לעולם שפע טוב ורחמים לתחתונים והקב"ה צריך לעצור אותם

(ג) לגזול : (כ) שער : (ע) רשעים עושים חסרון למעלה : (פ) חטאים : (צ) לעצמם :

אותו הרבה בלי שיעור וכיוצא בזה פי' בחו"ה סוף שער המבון האפס ז"ל (א) ואל יתעם בעיניך שום טובה שתעשנה לשמו אפי' במלה או ראיה כי המעט ממך רב אצלו וכן בענין העבירות והקרוב שבדמיונים בזה העתקם השמם בארץ שיעור אשר תעתק בגלגל מילין הרבה וכן העתקת הגל (א) שהאצטרולו"ב עכ"ל:

ובזה נבין למה יצטרך השי"ת לתת שכר לאדם שיהיו ממונים על כל מצוה כמה אלף אלפי אלפים מלאכים כמו שפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' פקודי) בהיכלות הקדושה הטעם הוא כי יתגלגל אור העליון מרוחניות אותה המצוה ע"י כל אותם הכלים הקטנים. וא"ת די שיהיה מלאך א'. תשיב כי א"א לאור העליון שיתגלגל במלאך אחד בכוונת המלאך גדול ברוחניות המצוה במקומה ושיה היא המצוה ואין א הכוונה אלא שיתגלגל האור בכלים שתהנה בהם הנשמה ות"ת יש מלאך אחד שבו עיקר אור המצוה ותחתיו כמה אלפים מקבלים שאר גוונות האור. ומזה נבוא להבין ענין הטומאה כי בעבור אדם על מצוה אחת מאורחתו הקדושה כאכילת חלב ודם וכיוצא הרי הדבר הזה למטה הוא גשמי ונראה לעובר עליו דבר מועט אמנם למעלה היא טומאה בלי שיעור כי כפי רוחניות עליית המצוה כן הוא שיעור ירידת הטומאה בכמה מלאכי חבלה. ולזה פי' כמה (ב) הבילי טהירין אחדין בה בשמתא כמו שאמר בהיכלות הטומאה כמה פעמים וכן כמה (ג) גרדיני נמוסין כי יצטרך הטומאה הגדולה שהוא ענין הדין הגדול ההוא להתהלך ע"י כל אותם הכהות לדון את הנשמה כדי שתוכל לקבל עונש ע"י כל א' וא' נמצא בזה טעם להתרחק אדם מן הרע שהוא החטא ולירא שלא יבא לידו אפילו שוגג מפני גנות החטא והטומאה שבו אלא יתדבק בטוב שהוא הטוב הקיים לעולם ולעולמי עד למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולעולם שכולו ארוך ובזה נכלל הפ' הזה:

פרק ה הפרק הזה יהיה בביאור אופני היראה אגד הפגם המגיע למעלה בשכינה ולהתרחק מפחוי יצר הרע ולהתקרב אל הטוב אמרו ז"ל הובא בילקוט (דף רפ"א) פ' חקת בפסוק ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו ז"ל זש"ה (משלי כ"ח י"ד) אשרי אדם מפחד תמיד כך מדת הצדיקים אע"פ שהקב"ה מבטיחן אינם פורקים יראה מהם. וכן ביעקב כתיב ויירא יעקב למה נתיירא אמר שמא נתלכלכתי אצל לבן בכלום וכתיב (דברים כ"ג ט') ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך ויניחני הקב"ה. אף משה תפס את היראה ולמה נתיירא אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה א"ל אל תירא אותו עכ"ל לענינו. ולפי הפשט הנראה מהמאמר הוא ולא יראה בך ערות דבר. פירוש ערות שום דבר דהיינו לכלוך איזה חטא ושב מאחריך שיסתלק שכינה ממנו. ואומרו למה נתיירא יובן במה שחז"ל (ברכות דף ד') דרבי יעקב בר אידי רמי כתיב (בראשית כ"ח ט"ו) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב ויירא יעקב מאד היה מתיירא שמא יגרום החטא ופי' שמא יגרום החטא הוא כענין שמא נתלכלכתי אצל לבן בכלום וכתיב וגו' אמנם (בזוהר פ' א"מ דף ע"ח) פי' שערות דבר היא השכינה וז"ל רבי שמעון פתח (דברים כ"ג ט"ו) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך וגו' כי יהו"ד אלהיך דא שכינתא דאשתכחת בהו בישראל וכ"ש בגלותא לאגנא עלייהו תדירא מכל סטרין ומכל שאר עמין עובדי אלילים דלא ישלטון להו לישראל דתניא לא יכלין רשעיהון דישראל (א) לאבאשא להון עד דישראל מחלישין חילא דשכינתא מקמי רברבי ממנו דשאר עמין עובדי אלילים כדין יכלין להון רשעיהון דישראל ושלטין עלייהו וגזרין עלייהו כמה גזירין בישין וכד איתון תייבין לקבלה הוא מתברת חילא ותוקפא דכל איתון ממנן רברבין ותברת חילא ותוקפא דרשעיהון דישראל ואתפרעת להו מכלא ועל דא והיה מחניך קדוש דבעי בר נש דלא יסתאב בחובוי ויעבור על פתגמי אורייתא דאי עביד הכי מסתאבין ליה כמה דכתיב ונטמתם בם בלא א'. ותאנא מאתן ותמניא וארבעין (ב) שייפין בגופא וכלהו אסתאבן כד איהו אסתאב. כלומר כד בעי לאסתאבא ועל דא והיה מחניך קדוש מה מחניך אלין איתון שייפי גופא ולא יראה בך ערות דבר מאי ערות דבר עריתא דהאי דבר כמה דאוקימנא דאי הכי ושב מאחריך ודאי ועל דא ערות אשת אביך לא תגלה מ"ט בגין דכתיב כי ערות אביך היא כמה דאוקימנא. תאנא על ג' מלין מתעכבי ישראל בגלותא על דעבדין (ג) קלנא בשכינתא בגלותא ומהדרי אנפייהו מן שכינתא ועל דמסאבי גרמייהו קמי שכינתא וכלהו אוקימנא במתניתא דילן עכ"ל:

והנה דרך כלל ד' בחינות בענין הפגם נזכרו במאמר הזה. הא' שכשישראל חוטאים מחלישים כח השכינה לפני הע' שרים והוא תרעומת השכינה (שיר א' ו') שמוני נוטרה את הכרמים שהם הע' שרים כרמי שלי שהם ישראל לא נטרתי ולכן אמר (דברים כ"ג ט"ו) כי יהו"ד אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויביך לפניך וגו' ובהיות האדם פוגם אינה מצלת אלא אדרבה ח"ו נאמר בה (שם ל"ב י"ח) צור ילדך תשי כדפי' ז"ל והעתקתיו בפ"ג. וכיוצא בזה אמר רשב"י ז"ל (זוהר פ' ויצא דף ק"ב) על פסוק (משלי כ"ד י') התרפית ביום צרה צר כחכה ז"ל התרפית לא ארפי ידוי מאורייתא ביום צרה צר כחכה מאי צר כחכה צר כח כ"ה דהא איהו תדיר לימינא ונטירו דיליה תדיר על בר נש כד אזיל באורחוי דאורייתא וכדין דחי ליה לרע לבר דלא יקרב לגבי דבר נש ולא יכיל לקטרגא ליה וכד בר נש (ד) אסטי מאורחוי דאורייתא ואיתרפי מינה כדין צר כח כ"ה בגין דאיהו רע דאיהו לשמאלא שליט עליה דבר נש ודחי ליה להאי כח לבר עד דדחיק ליה אתר (ה) בעקו עכ"ל. הבחינה הב' והג' בענין הפגם הוא

והיה

(א) פי' לפי שלפעמים מניח אדם מעשה טוב מפני שקטן בעיניו ומש"ז אינו עושה ועל זה אמר ואל יתעם וכו': (א) כלי מראה הכאות ע"י כלל: (ב) הבורות של אורות עליונים אוחזין בנשמה: (ג) חיילות המענישים מוגדי שדת והטמוס:

(א) להרע: (ב) אברים: (ג) לשון קלון: (ד) משיר עצמו: (ה) בצרות:

אדם לענין אחר מכל מקום לעניננו שפי' למעלה שסוד היראה הוא י' ללמוד הצריך לקנות היראה שהוא בקול דממה דקה ויתרחק מג' קליפות הגאוה שהם רוח גדולה ורעש ואש. והסבר בזה כוון שלמע"ה באמרו (משלי ח' י"ג) יראת ה' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות שנאתי כי צריך כדי לזכות ביראת ה' שהוא טוב הצפון והוא מוח האגוז לשבר ולכתת הערלה שהוא הרע ושיתרחק ממנו כ"כ עד שיהיה שנאוי ומאוס להתקרב אליו והיינו שנאת רע שהוא הקליפה והרע בכלל הם ג' אלו גאה וגאון ודרך רע וכו' שהם ג' קליפות האגוז שפי' שהם שורש הרע:

והנה יזכה האדם לשבר הקליפות האלו בפרישות עצמו מתענוגי העולם שכולם נמשכים מקליפות ערלת הנחש ויצר הרע והיינו (תהלים לד י) יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו. ופי' הרמב"ן ע"ה (פ' קדושים) כי כל לשון קדושה הוא פרישות האדם וגדרו מתאות העולם ולגדור דבורו וכיוצא ומתיק לשונו ב"ה בעניינים המביאים לעבור שא' מהם הקדושה. וכן צריך ליזהר מכל ל"ת שבתורה שכל הפורץ גדר מל"ת גורם לנחש רע שיכנס פנימה והיינו ירא אלהים וסר מרע. וכן אמר דהע"ה (תהלים ל"ד י"ב) לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע וגו' סור מרע ועשה טוב ומה שסמך ליראה מי האיש החפץ חיים משום שיראת ה' הוא מקור חיים כדפי' לעיל בסוף פרק ב':

וענין סור מרע ועשה טוב הוא היראה שפירש הרשב"י ע"ה במאמר שהעתקנו לעיל מפ' בראשית בגין דאיהי אילנא דטוב ורע. זכי בר נש הא טוב לא זכי הא רע ולכן אמר סור מרע שהוא להתרחק מהרע תכלית הריחוק. וכן אמר שלמה המלך ע"ה (משלי י"ד ט"ז) חכם ירא וסר מרע והטעם שהוא כדפי' ז"ל מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. ופי' החסיד ה"ר יוסף יעב"ץ בפי' משנה זו כי המצות נמשכות מעץ החיים והם רוחניות דבקות בו ית' והעושה המצוה הוא דבק בו ית' וכל שיוסיף מצות יוסיף דבקות וא"כ מצוה גוררת מצוה ושכר מצוה מצוה והוא ע"ד המקדש עצמו מלמטה מקדשים אותו מלמעלה זהו קצור כוונתו והיינו אומרו זכי בר נש הא טוב כי הטוב שבו נתדבק הוא חלקו ואם ח"ו נתדבק ברע הרע הוא חלקו ועתיד לעשות רעות רבות. וכן פי' החסיד ז"ל שם בענין ובורח מן העבירה כי בורח הוא כרואה לפניו מדורת אש ועצים הרבה שצריך להתרחק ממנה כמטחוי קשת. ומסמך לפי' זה מצאתי בדברי רז"ל הובא בילקוט (משלי דף ק"ע) בפסוק (משלי י"ט ב') גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ ברגלים חוטא ז"ל שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. לא יצר אדם על עבירות שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא אפילו במזיד. ולא ישמח אדם על מצוה שבאה לידו אלא שמצות הרבה עתידים לבא לידו. לפיכך אם חטא אדם בשוגג עליו נאמר ואץ ברגלים חוטא עכ"ל. וזו היא בחינת יראת חטא שיתרחק מהחטא ויירא ממנו כי החטא הוא הרע עבירות ופסולת הקדושה והוא לשון חסרון כענין (מ"א א' כ"א) והייתי אני ובני שלמה חטאים. כי הקליפות הם חסרים מהאור העליון ומפני זה צריך לירא שנפתח לו פתח לעבירות כי גם זה לעומת זה עשה האלהים כמו שהעושה המצוה כל עוד שיעשה יתדבק ברוחניות העליון יותר כן העושה העבירות מתדבק בעבירות באופן שמהשוגג יבא למזיד אמנם בטעם אומרו אם חטא אדם בשוגג עליו נאמר ואץ ברגלים חוטא וכן עד"ז אמרו ז"ל סוף פ"ג דיומא (דף ל"ט ע"א) לא תטמאו בהם ונטמתם בם אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה. וכן הענין כאשר נבין ענין הקדושה שאמרו שם אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. והענין הוא כי הנשמה באדם וענין מצות התורה שנתגשמו דרך א' כי הנשמה בגוף האדם היא מצומצמת כענין מה שהיה הקב"ה מצמצם שכינתו בין בדי הארון. כי למעלה השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ועכ"ז לאהבת ישראל ולתועלתם צמצם שכינתו שם. וכן ענין הנשמה כי למעלה קודם התלבשה בעוה"ז היא מאירה לאין תכלית וגדולה מהמלאכים שאצילותה וחציבתה מכסא הכבוד כאמרם הנשמות חצובות מכסא הכבוד וכמו שכל מדרגה מהכסא גדולה כנגד כל מה שתחתיה כדפירשנו בפ"ב כן הנשמות הגזורות ממנה. ובפרט אם תהיה נשמה דאצילות שהיא מאירה יותר ויותר ומקפת באורה כל מה שלמטה ממנה, וכבר ידענו שהנשמה נמשלה להקב"ה מה הקב"ה רואה ואינו נראה כן הנשמה וכמו שפי' ז"ל וכן אז"ל (ברכות דף י') למה דומות נשמות הצדיקים לפני השכינה כנרות לפני האבוקה. בזה נבין מה שאמרו בזוהר פ' אמור (דף כ"ג) שנשמות האבות ומשה ואהרן יוסף ודוד באים לכל סוכה וסוכה מישראל וכיצד אפשר לציירו אם לא ע"ד האמור. נמצא היות הנשמה בגוף האדם העכור הזה מצומצמת אלא כדרכה ודרך זה קרה לתורה ולמצות כי כל מצוה ומצוה למעלה היא אור עליון דבק בעץ החיים כי מצוה הוא יהו"ד כדפי' בתיקונים ור"מ אבל בחטא אדם הראשון וכן בעון העגל נתגשמה התורה והמצוה ואדם עושה עתה מצוה גשמית כלבישת טלית בציצית ותפילין של עור וכיוצא לשאר המצות והאריך מורי עליו השלום בדרוש זה בהרבה מקומות וכן פירשו בתיקונים (דף ד') בענין הנקודות כי למטה נראים לנו קטנים והם למעלה מאירים לאין תכלית כענין השמש שנראה לנו קטן והוא גדול מהארץ כמה פעמים. וכן לענין האותיות שפי' (זוהר פ' אחרי מות דף ע"ג) שבקוץ שבי' העליונה תלויין כמה עלמות. ז"ל אלף והרבע מאות וחמש רבבן דעלמין כלהו תליין בקוצא דאל"ף ושאר העולמות התלויים בגוף כל האל"ף עיין שם. נמצא כי בעשות אדם עתה המצוה הגשמית ונראה בעיניו שהוא דבר מועט בעיני השי"ת הוא הרבה מאד כי בעשיית מצוה גשמית מעורר שרשה הרוחני למעלה והנה רוחניותה למעלה אין לה שיעור וקץ ולכך אמר מקדשין

אותו

להשפיעה כי אחור מורה סלוק והסתר והעד אדם וחוה כשהיו אחור באחור לא היה זווג וכאן בענין התמורה אין זווג אלא דרך השפעה ולכן נוה לבל יפגום בשכינה לפי שיגרום סלוק הש"ת ממנה ויסבב פניו ממנה באופן שיהיו אחור באחור וזהו ושב מאחריך כמש בין לשכינה הנקראת אחור בין לאדם שהוא בינתים שאחוריו לזכר. הרי נתבאר ד' בחינות בענין הפגם :

ודאינו להשלים ביאור המאמר מפני שהוא נוגע לדרוש שלנו שהוא מענין פגם השכינה. אמר שעל שלשה דברים מעכבי ישראל בגלותא אומרו מעכבי מפני שלא נגזר גלות שכינה אלא אלף שנה שנאמר (איכה א' י"ג) נתנני שוממה כל היום דוה וכן פי' בזהר וארא (דף קי"ז ע"א). הא' על דעבדין קלנא בשכינתא בגלותא פירוש על שהם מחללים את ה' כמ"ש (יחזקאל ל"ו כ') באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו וכשישראל עושים דבר שיש בו חלול ה' אין לך קלון גדול מזה לשכינה והוא משל לאב שיש לו בן והבן עושה לבריות דברים שאין כראוי שאומרים הבריות ארור שזה ילד ארור שזה גדל הרי זה דבר כולל בכל האומה ובפרט לכל אחד מישראל העובר על מה שצוהו הקב"ה גורם למעלה קלון לשכינה שהרי הכתוב אומר (ישעיה נ' א') ובפשעיכם שולחה אמכם. ובהיות האדם מוסיף פשע מוסיף גלות וגירושין שאומרים למעלה ראו האם מה בנים גדלה ראויה היא ח"ו שתהיה מגורשת מחוץ להיכל הואיל ולא יסרה את בנה שיהיה הגון וכיוצא פי' ז"ל על פ' קללות שנתקללה הארץ. עוד אפשר שהוא כענין (תיקוני הזוהר דף קס"ד ע"ב) כבד את אביך ואת אמך. אביך דא קב"ה. אמך דא שכינתא (ה) דאילו דילה בפקודין דלא תעשה (ס) אוקירו דילה בפקודין דעשה עלייהו אתמר כי מכבדי אכבד וכל אינון דעברין על לא תעשה עלייהו אתמר ובוזי יקלו עכ"ל לענינו. נמצא לפי זה כי קלנא דשכינתא הוא שאינם נוהגים בה הכבוד הראוי לה במצות עשה ועוברים על לא תעשה. והנה בכל הדברים שאדם חייב בכיבוד אב ואם התחתונים בכה"ג חייב בכבוד אב ואם העליונים וכמו שהוזהר שלא להקל בכבוד אב ואם התחתונים וקאי בארור שנא' (דברים כז) ארור מקלה אביו ואמו וכתב הרמב"ם שאפי' ברמיזה כך צריך ליזהר שלא יקל בכבוד אב ואם העליונים וליזהר בכל הנוגע לכבודם. ומסוג זה נראה שצריך ליזהר במה שאמר הרשב"י (זוהר דף קלא) שהמדבר בבה"כ הנהיג קלנא בתיקונא עילאה דלעילא. הב' ומהדרי אנפייהו מן שכינתא יש בו כולל ופרטי הכולל הוא כאלו הרשעים שהם חוזרים והופכים פניהם מן השכינה שאין רוצים להיות להם חלק באלהי ישראל. ופרטי הוא הפוסק דברי תורה על דברים בטלים מפני שהעוסק בתורה פניו כנגד השכינה כמו שדרשו ז"ל בפסוק (איכה ב') שפכי כמים לבך נכח פני ה' והוא פוסק נמצא הופך פניו מן השכינה. כיוצא בזה המתפלל ובאמצע פוסק אפי' הוא בזמירות בפרט אם הוא בתפלת י"ח באמצע ובאמצע תפלתו מחזיר פניו להסתכל כאן וכאן בצרכי עצמו ודאי נוגע בכבוד השכינה. הג' ועל דמסאבי גרמייהו קמי שכינתא צריך ליזהר בזה מכל דבר שאמר בו בתורה טומאה בפי' כטומאת המאכלים שנא' (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם טומאה בעריות (שם יח) אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים וגו' וליזהר מטומאת הנדה, טומאה בנגעים, ופי' ז"ל שנגעים באים על חטא לשון הרע ופי' רשב"י (זוהר דף ל"ג) רבי חייא אמר כל מאן דאפיק לישנא בישא אסתאבן ליה כל שייפוי וכו'. ובפ' שמיני (שם דף מה) אמר לא ליטנוס איניש פומיה ולישניה וכ"ש לאסתאבא נפשיה וגרמיה בגין דאסתאב הוא בעלמא אחרא עכ"ל. גם טומאת העה"ח שנא' (דברים ז) שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו והנוגע לזה הוא מה שפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' תצוה) ונעתיק אנו לקמן כי הכועס מטמא עצמו מבית ומחוץ כע"א עצמה ועל הכועס נאמר (שמות לד) אלהי מסכה לא תעשה לך פי' שממש עושה עצמו ע"א. וכן המתגאה כיוצא. וכן (מכילתא פ' יתרו) פי' ז"ל בפסוק (שמות כ) ומשה נגש אל הערפל ז"ל וכל מי שהוא גבה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה שנא' (תהלים קא) גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל וכל גבהי לבב קרואים תועבה שנא' (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב. ע"א קרויה תועבה שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך כשם שע"א מטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה וכו' עכ"ל :

גם צריך ליזהר מטומאת הוצאת זרע לבטלה שעון זה פוגם בשכינה ולכן אמר קמי שכינתא ופי' רשב"י (זוהר פ' ויחי דף רסח) שאין לך עון שיטמא בו האדם יותר מהמוציא ז"ל. ת"ח בכל אינון חובין דאסתאב בהו בר נש בהאי עלמא לא איהו חובא דאסתאב ביה בר נש יתיר בהאי עלמא ובעלמא דאתי מאן דאושיד זרעיה (י) בריקניא ואפיק זרעא (כ) למגנא בידא או ברגלא ואסתאב ביה כד"א (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע בג"ד לא עאל (ל) לפרגודא ולא חמי סבר אפי עתיק יומין כמה דתנינן כתיב הכא לא יגורך רע וכתיב (בראשית לח) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' ובג"כ כתיב (ישעיה א) ידיכם דמים מלאו זכאה חולקי' דבר נש דדחיל למאריה ויהא נטיר מאורח בישא (מ) וידכי גרמיה לאשתדלא בדחילו דמאריה עכ"ל. עוד יש טומאה אחרת אע"פ שלא נזכרה טומאה בתורה בפי' והוא המשמש באשתו שלא כדרכה והאמירו בזוהר פ' פקודי (דף רנט) ז"ל על דא תנינן מאן דשמיש ערסיה מאורח אכחיש תקונא דאסתכלותא אנפין באנפין לאנהרא כלא כחדא ולאשתכחא כלא אנפין באנפין בדבקותא כדקא יאות כד"א (בראשית ב) ודבק באשתו באשתו דייקא ולא אחורי אשתו עכ"ל :

ובג'

(ה) יקרא · (ס) כיבוד : (י) בזורע במקום ריק שלא במקום הצורך : (כ) לבטלה : (ל) מחיצת הקדשים : (מ) ויפריש עצמו לעסוק בתורה ש' :

והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר והענין כי בהיות האדם פוגם למעלה הוא מחשיך האור ההוא בבחינת אותו האבר שבו פגם והרחמים מסתלקים משם והדין שורה ולכן צריך להשפיע הפגם ההוא למטה אם בהשפיע לו יסורין בגופו או בממונו או תהיה החשך והדין ההוא שמור להשפיע בנשמתו ע"י שתכנס באור גיהנם ושם תתלבן ותקבל כל הדין ההוא כשיעור מה שפגם וזהו (ויקרא כ"ד כ') כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ואדם הוא אדם העליון . והנה לעורר לאדם שישוב בתשובה מטמאים אותו ונותנים בו פגם מצד הערוה והפגם שפגם בדבר שהיא השכינה וזהו לא יראה בך פי' לא יתראה בך בגופך הפגם והערוה שפגמת בדבר הלא והיה מחניך קדוש שיהיו כל רמ"ח איבריו קדוש פי' כלם מיוחדים כאחד עד שנוכל לומר שהם שכולם אבר א' קדוש . והענין כי בהיות האדם פוגם אפי' באבר א' נחשב כאלו פגם בכל הקומה כולה כי כל רמ"ח איברים מתייחדים כאחד . ולכן אפילו שלא חטא אלא באבר א' מטמאין אותו כל רמ"ח איבריו . וזהו שאמר הרשב"י ע"ה מאתן וחמניא וארבעין שייפין בגופא א' וכלהו אתאחדן . ובזה נבין בדרך ב' אמרם ז"ל (יומא דף ל"ט ע"א) אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה פי' אע"פ שלא חטא אלא באבר אחד מטמאין אותו הרבה כל רמ"ח איבריו וכן לענין והיה מחניך קדוש מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה כי אפי' שלא קידש אלא אבר א' כל הרמ"ח איברים שהם מחניך לשון רבים מתקדשים בקדושה עליונה קדוש בלשון יחיד כדפי' וכמו שאחז"ל (קדושין דף ל"ט) העושה מצוה כמחמרה זוכה לחיי העוה"ב . הפגם הב' הוא ושב מאחריך והענין הזה אפשר לפרשו כמו שפירשוהו (זוהר דף ע"ו) בסוף פ' נח על השכינה כי בהיות האדם פוגם השכינה מסתלקת ממנו וכן אמרו בתיקונים (דף מ"ד) ז"ל ואם נשמתא איהי מתטנפת בחובין או (ו) גרע מינה אפי' פקודא חדא מאינון פקודין כמה דאוקמוה מארי מתניתין עבירה מכבה מצוה בההוא אתר דבריה עבירה ואסתלק מצוה מניה ההוא אבר איהו פגום ואיהו מום דנשמתא בגיניה לא שריה קב"ה על נשמתא הה"ד (ויקרא כ"א י"ח) כל איש אשר בו מום לא יקרב נשמתא דאית בה מום ברמ"ח פקודין דילה לא אתקרב בגיניה לגבה עכ"ל לענינו . ועד"ז אפשר לפרשו כאן כי ה' אלהיך מתהלך וגו' ודרך השכינה ללכת לפני האדם לשמרו כמו שפי' זוהר (דף קסא) בפ' שלח לך . ודרך האדם ללכת אחרי השכינה כאומרו (דברים י"ג ה') אחרי ה' אלהיכם תלכו ובהיות האדם פוגם היא מסתלקת מלפניו ושב לאחוריו ונמצא שאין לו שמירה לפניו . אמנם הנראה מתוך הלשון שהביא אחר כך ועל דא ערות אשת אביך לא תגלה מ"ש בגין דכתיב כי ערות אביך היא ופי' כי הפגם מגיע גם לת"ת א"כ נראה שגם זה נזכר בפסוק כמו שנזכר ערות דבר דהיינו ערות אשת אביך ג"כ נזכר כי ערות אביך היא באומרו ושב מאחריך . והענין כי בהיות השכינה פגומה בסבת חטא האדם הת"ת מסתלק ממנה מפני שהיא כסא לו והוא היינו שורה על כסא שאינו שלם וכן ביארו (זוהר דף ד' ע"ב) בפ' ויקרא וכן בתיקונים (דף ל"ב ע"א) בענין ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה וכיוצא בזה ביארו (שם דף ק"מ) בתיקונים ז"ל כגוונא דא קב"ה (ז) תריך לה לשכינתא ורמי לה מביתיה הה"ד (ישעיה נ"א) ובפשעיכם שולחה אמכם והלא כל מאן דאוקיר לה בגלותא לקב"ה אוקיר או מאן דמזלזל לה לקב"ה מזלזל ובג"ד כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו עכ"ל . והטעם לזה מפני שנייהם דו פרצופין ומלכא בלא מטרוניתא לאו מלכא איהו כדפי' רשב"י (זוהר פרשת ויקרא דף ה') (תהלים מח ב) גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו אשתמע דמלכא בלא מטרוניתא לאו הוא מלכא ולאו הוא גדול ולא מהולל עכ"ל. וכן פירש ג"כ בר"מ (פרשת משפטים דף קי"ז) דקלנא דמטרוניתא איהו מאן דמזלזל אתריה וקלנא דמטרוניתא איהו עכ"ל . ואומרו דקלנא דמטרוניתא איהו מאן דמזלזל אתריה יתבאר בע"ה בענין פגם הכסא ואומרו ושב מאחריך פי' מה שפי' רשב"י זוהר (פרשת שלח דף קס"ה) הי חסידא קדישא מאן דנטיר ברית שוי ליה אבתרוי ואיהו לקמא ואי תימא מאן דנטיר לאורחא הא נטירו רב ועילאה מכלא דנטיר ליה ומאן איהו צדיק עלאה ברחימו סגי עאל בין צדיק וצדק ואשכח נטיר מכל סטרין זכאה מאן דנטיר ברית דא עכ"ל . ולקמיה (שם קס"ז) מוכח כי האדם כשהוא צדיק הוא הולך אחר השכינה מפני שהשכינה הולכת לפניו לשמרו כדכתיב (שמות כ"ג כ') הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך והאדם עומד במדרגת צדיק נמצא שהוא אחריה וזהו אחרי ה' אלהיכם תלכו . ואומרם אל ילך אדם אחורי אשה פירוש שלא ירד למטה אל עולם הנקבה כענין אברהם שנא' בו (בראשית י"ז א') התהלך לפני ופירש שם מפני שלא היה לו לא מילה ולא פריעה . ולגרעותא הוא כי שב מאחריו שירד ממדרגת הזכר . וזהו שאמר שם לאחורא לא הוה בגין דלא אתפרע ע"ש . ובזה יובן ושב מאחריך כי הזכר שהוא הולך אחריך לשומרך מסתלק ממך מפני שגרמת פגימת נקבתו . עוד נוכל לומר כי אחריך היא השכינה הנקראת אחור כאומרו (שמות ל"ג כ"ג) וראית את אחורי ושב הת"ת ממנה בסבת הפגם והראשון נ"ל עיקר : ובזה אפשר להרכיב ב' הפירושים כו' ונאמר כי בודאי אי אפשר לעולם להפריד היחוד כי מה שנא' ה'

אלהיך דא שכינתא יש שם הת"ת ג"כ כאומרו ה' הוא האלהים . ולכן אמר (דברים כ"ג ט') כי ה' אלהיך מתהלך וגו' ששניהם כאחד ביחוד מתהלך וגו' ולכן אמר להצילך ולתת אויביך וגו' שמירה כפולה כנגד שניהם . ופירש לעיל כי היא נקראת שמירת הדרך והת"ת בא לשומרה כאומרו (ישעיה מ"ב ח') אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן וכיון שהוא בא לשומרה פניו כלפי אחוריה כדרך השומר מאחור ויבדלו הם בינתיים כאומרו מאן דנטיר ברית עאל בין צדיק וצדק ואומרו פניו כלפי אחוריה הכוונה פני הרחמים והשגחה הטובה להשפיעה

(ו) מחסר ממנו מצוה אחת : (ז) מגרש :

אבל הפכין דילה דמעכבין לה לפרחא אתקריאו סרכות כאלין סרכות דמעכבי לכנפי ריאה לנשבא הכי אנון דישראל אחיד בדגפוי דשכינתא דאינון היון דכורסיא דלא תהא עולה בהון בזכוון דישראל לגבי קב"ה ומעכבין ומכבידין לה על גדפהא חטאת דילהון ואם אימא דעבד רב סירכא אחידא בכורכייא דתמן מטרוניתא ולא מנחת לה לסלקא מגלותא וזכוון אחידן בה לסלקא אמתחרת בחוירא כגון סירכא תלויה בחוירא ודא עמודא דאמצעיתא דקיסו חוירא הכי אנם תלוי בצדיק דאיהו אחיד בין שמיא וארעא. חטאת איהי יותרת הכבד אכבידת עליה בהטאות דלבלוכין דהובין דישראל כגוונא דכבד מכביד דמים דאינון שמרים עלי ערקין דלבא הכי אלין הטאות מכבידין על גדפוי דשכינתא דאינון פקודין דעשה דדמיין לכנפי יונה לא תעשה כל אינון מכבידין על עשה דאינון חובין דישראל מרובין מזכוון אתמר באורייתא דאיהי גופא (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה ואיהי נוהת נתנני ה' בידי לא אוכל קום ונפלה ולא תוסיף קום ובגין דא תקינו תנאים ואמוראים צלותין בתר דקרבנין לעברא חטאות ואשמות מינה עכ"ל לענייננו. ומבואר במאמר היות ב' בחינות בענין הפגם הא' הוא פגם השכינה והוא מה שאמר בסוף המאמר הכי אלין הטאות מכבידין על גדפוי דשכינתא דאינון פקודין דעשה. וגם פגם המגיע לת"ת ותשלך אמת ארצה ויתבאר עוד בענין הפגם המגיע לו. והשכינה צועקת נתנני ה' בידי לא אוכל קום. על כן צריך לירא ממעשיו ולא יגרום במעשיו צעקת השכינה עליו ונפילתה בארץ כדכתיב נפלה לא תוסיף קום. ועוד נתבאר במאמר הזה ענין פגם הכבד כמו שאמר שהסרכות אוחזות בחוית הכבד ובכבד עלמה והשכינה מתלבשת בכבד ובהיות שם סרכא אינה עולה למעלה בזכיותיהם של ישראל. הרי נתבאר בפרק זה שורש היראה. תוספת ביאור למה שאמר בפרשת בראשית אמאי אקרי יראת ה' בגין דאיהו אילנא דטוב ורע וכל מה שלמטה ממנו יקרא עץ הדעת טוב ורע שהרי. אמר בר"מ (פרשת בראשית) שסירכא נאחזת בכבד וקרוב לבחינת יראה זו שבפ' בראשית ביארו בתיקונים (דף מם) ז"ל אית דהילו ואית דהילו יראת ה' דא שכינתא מלכות קדישא. יראה רעה דא רצועה להלקאה לחייביא ומאי ניהו סם המות דסמאל נוקבא דיליה. יראת ה' איהי אגרא למאן דנטיר פקודין דלא תעשה. יראה רעה איהי רצועה להלקאה למאן דעבר עלייהו עכ"ל לענייננו. ומבואר כוונתנו בו באמרו יראת ה' איהי אגרא למאן דנטיר פקודיה דל"ת שזו היא עיקר היראה שלא לעבור על ל"ת ויתן מקום להיצונים לפגום ולפרוץ גדר ליכנס פנימה. מלבד כמה בחינות שנתבארו ויתבארו עוד ב"ה:

פרק ששי מפני שקדם ביאורנו בפ' הקודם שורש היראה ואמרנו שהוא להתרחק האדם מיצר הרע להתקרב אל הטוב אמרנו לסמוך בפרק זה לבאר שלא יתעלם מפתויי יצרו שיתגבר עליו כדי שיהא נקרא גבור הכובש את יצרו וזו היא בחינה מבחינות היראה שמצינו יראה בגבורה וכן בבינה. ויראה בגבורה פירשו בתיקונים (דף י' ע"א) שהמלכות נקראת יראת ה' מצד הגבורה ואהבה מצד החסד. ובתיקון ג' פי' יראה בבינה בפי' ואמר שעל זה נאמר אם אין יראה אין חכמה. והענין כמו שפי' בפרק הקודם כי צריך לירא לעולם שלא לעורר היצר והדין והיצר נמשך משורש הדין העליון של ב' מדות אלו כדפי' רשב"י (זוהר פ' נח דף ע) בפסוק לא אוסיף כי משני מדות אלו שורש הדין בא. והיות האדם גובר על יצרו נמשך לו מהגבורה וכן פי' בתיקונים (תיקוני זוהר חדש דף י ע"א) בירחא השמיעאה יהיב ביה תוקפא בגבורה לאתגברא על יצר הרע מסטרא דסמאל דלא שלט עליה וכו' ושם העסק בביאור תשעה חדשים לעיבור האשה מסית לדקו. ועוד בתיקונים (דף ה ע"ב) בביאור בענין ששה מדרגות שיש חסידים גבורים מארי תורה וכו' ואמר גבורים מסטרא דגבורה דיהבין תוקפא למאריהון לכבוש עבד תחת רבו ושפחה תחת גברתה בקשורא דתפילין עכ"ל. הרי כי מצד הגבורה יקראו גבורים הכובשים את יצרם והיא מאיכות היראה לירא לעולם שלא יהא העבד מותר ופורץ גדר הלא קשור וכבוש תחת רבו. וביארו בזוהר (פ' וישב דף קפט) בפסוק (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח וגו' עוד ענין זה וכמה צריך אדם להתגבר על יצרו בכל יום ויום ז"ל רבי חייא פתח ואמר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח וגו' תא חזי כמה אצטריך ליה לב"נ (א) לאסתמרא מחובוי (ב) ולמהך באורח מתקנא בגין דלא יסטי ליה ההוא יצה"ר דאיהו מקטרגא ליה כל יומא ויומא כמה דאתמר ובגין דאיהו מקטרגא ליה תדיר בעי בר נש (ג) לאתתקפא עליה ולאסתלקא עליה בסטר תקיפו דבעי למהוי גבר עליה ולאתתקפא בתר דגבורה בגין דכד ב"נ אתקף עליה כדין איהו בסטר גבורה ואתדבק ביה לאתתקפא ובגין דההוא יצה"ר תקיף בעי ב"נ דיהא תקיף מניה ואלין בני נשא דאתתקפו עליה אקרון גבורי כח לאסתכלא (ד) זיניה עם זיניה ואלין אינון מלאכין דקב"ה דאתיין מסטרא דגבורה קשיא לאתתקפא עליה גבורי כח עושי דברו עכ"ל. ואומר כדין איהו בסטר גבורה ואתדבק ביה לאתתקפא הוא להורות על האדם כי היותו נקרא גבור הכובש את יצרו הוא מצד הגבורה והוסיף הכתוב באומרו גבורי כח כי צריך שיהא כח גדול מכח יצה"ר וז"ש בעי בר נש דיהא תקיף מניה. ובלי ספק כי היות הגבורה מתגבר על יצה"ר הוא מצד כח הבינה כמו שביארו בתיקונים היות כח בבינה עם היות שלא נתבאר בבירור במאמר הזה. ואומר ואלין אינון מלאכים דקב"ה דאתיין וכו' מפני כי המלאכים נבראו ביום שני ופי' בספר הבהיר שכל המלאכים נבראו מצד הגבורה ומלא הצדיק הכובש את יצרו שוה למלאך בערך זה ואע"פ שאמרו ז"ל במס' סוכה (דף נב:) אמר ר' שמעון בן לקיש יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום שנא' (תהלים לז) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנא' ה' לא יעזבנו בידו וגו'. נראה שביכולת האדם להתגבר על יצרו הוא

(א) להשמר מן החטא : (ב) ולילך בדרך ישר : (ג) להתחזק עליו : (ד) מין עם מינו :

ובג' דברים אלו הזכיר מלת שכינה בכל אחד ואחד מפני כי היא נקראת שכינה מפני ששוכנת בתחתונים ובישראל דוקא כאומרו (שמות לד) ילך נא אדני בקרבנו וכדפי' ז"ל ביקש שתשרה שכינה בישראל ולא בעכו"ם והודה לו הקב"ה והמשבר על א' מהדברים הרי שכינה כנגדו ואין לו בשת פנים וגרם אריכות הגלות כי לא גלו ישראל עד שאמרו (ש"ב כח) אין לנו חלק בדוד וגו' איש לאהלך ישראל א"ת לאהלך אלא לאלהיך וכפרו באלהי ישראל. החוטא בדברים האמורים דומה לכופר בהשגחה ולא נתייסר בגלות ממה שהיה הוא סבת הגלות לכך ראוי א"ו שיתעכב עוד בגלות ·

ונחזור לדרוש שהתחלנו בתחלת הפרק שצריך ליראה שלא לפגום בשכינה שהיא ערות דבר שפי'. יש עוד בזה ב' בחינות בענין הפגם בה נתבאר בתיקונים ובר"מ בתיקונים (דף מג) אמר שלב היא שכינה יש בלב ב' בתים אחד משכן ליצה"ט והשני משכן ליצה"ר. ואמר שיצר הטוב היא השכינה בבחינות אבר כבאר וז"ל. לב מבין לב יודע לב רואה איהי שכינתא דלא נטלא אלא נא דאיהי קרבנא דצלותא נקיים בלא סובין ובלא פסולת וקריבא לגבי בעלה שופרא דכלא אבל יותרת הכבד לא יהיבת לבעלה אלא שיורין ופסולת ומאי ניהו בעלה כחול אל אהר ומאלין שיורין דנטיל מינה אתעביד דם טחול אשוך (ג) ואוכמא והוא נחש במאי דפתי להוה דאיהי לבא וגורם לה מותא והא תרי בתי לבא איגון למאן פתי מנייהו אלא ההוא דשמאלא דאתמר ביה (קהלת י) לב כסיל לשמאלו ועליה אתמר (שם ז) ומוצא אני מר ממות את האשה, לב חכם לימינו דא אשת חיל עטרת בעלה עלה אתמר (משלי יח) מצא אשה מצא טוב דאיהו יצה"ט מזליה דב"נ עלה אתמר (יחזקאל מד) להניח ברכה אל ביתך (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ועלה אתמר (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת עכ"ל לענייננו. והכוונה היוצא מכללות דבריו בלי שנדקדק בלשונו הוא כי לב מהם הוא בשכינה ויש בה ב' בתים הא' מצד הימין זו משכן לחכמה בינה ודעת. והב' מצד השמאל ליניקת דין הגבורה ומצד השמאל הוא שהכסיל נאחז להלקו למטה כי כל החיצונים נגואלו למטה מצד השמאל בהשתלשלות המדרגות והיינו אומרו לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו כי הכוונה להחכים ידבים ולכך לימינו משם החכמה בא לו והיותו משכן לחכמה בינה ודעת רמז בהביאו ג' פסוקים הא' כנגד הדעת שהוא באמצע דא אשת חיל עטרת בעלה והיינו מזליה דבר נש וכן פי' בתקונים (דף קג ע"א) ז"ל ו' עילאה דאיהו מזלא עילאה דסליק במחשבה. וכנגד הבינה עלה אתמר להניח ברכה אל ביתך ברכת ה' היא העשיר ופי' בתיקונים (דף נב ע"א) שהיא הבינה וכנגד החכמה שהוא החיים אמר ראה חיים עם אשה אשר אהבת כי אהבה בימין, ואעפ"י שלמעלה פי' בשם הרשב"י שיצר טוב שמם הוא בימין הכוונה הוא זרוע ימין שהוא כולל ג' פרקים שהם חכמה בינה דעת כדפי' באדרא וילמוד שמוש מן המפורש :

ובזה אבין פי' ב' במאמר שהעתקנו מפ' ברשית בענין היראה אמאי אתקרי יראת ה' בגין דאיהו אילנא דטוב ורע וכו' ובזה מבואר כי הוא סוד הלב משכן לטוב שהוא הימין ורע הוא סוד הדין ורע בעצם נמשך למטה בהשתלשלות המדרגות זכי ב"נ מתדבק בה בבחינת הימין שבה שהוא יצר הטוב בבחינות האמורות לא זכה הרי רע מתדבק בסוד לב כסיל לשמאלו וצריך לירא מפחוי יצרו שלא יתדבק בטחול אל אחר שהוא הנחש שיתקרב ללב ויגרום לו מיתה. וכיוצא בזה ביארו בר"מ (דף כח) במאמר שנעתיק לקמן שאמר חטאת איהי יותרת הכבד אכבידת עליה בחטאת ולכלוכין דחובין דישראל בגוונא דכבד מכביד דמיה דאינון שמרין על ערקין דלבא ע"כ. וביארו בתיקונים פ' נו (דף קלא ע"א) שכל מי שיצרו שולט עליו הוא רשע גמור וז"ל ברי כל דא רזא דגלגולא דיצר הרע אית למאן דאיהו דמיא לאריה ואית למאן דאיהו דמיא להויא ואית למען דאיהו דמיא כחמור לכל בריון אשתני כפום עובדיהון וכפום שעתא דאשתעבידו בה ועם כל דא זכאה נשמתא דשליט עליה ורכיב עליה כבר נש דרכיב על סוסיא או על חמריה ווי ליה למאן דאיהו תויא שליט עליה האי אתקרי רשע גמור ומאן דאיהו שליט עליה איהו צדיק גמור ועליה אתמר (ישעיה מג) ואתן אדם תחתיך אדם בליעל איש און ולאומים תחת נפשך דכד בר נש שליט על יצריה הכי איהו שליט על כל מאלי ואם יצריה שליט עליה שנאוי שלטין עליה עכ"ל. ואומר בסוף המאמר שכשהאדם שולט על יצרו כן ישלוט על שונאיו הוא מאמרם ז"ל (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ז"ל בב"ר הובא בילקוט (משלי דף קלט) בפסוק זה רבי יוחנן אמר אויביו זו אשתו רבי יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע וכו'. אמר רבי ברכיה גם אויביו לרבות מזיקי ביתו כגון פרעושים יתושים וזבובים. והטעם לכל זה הוא כי בהיות האדם מגביר יצר הטוב על יצר הרע כן הדין נכנע תחת הרחמים ובהיות שורש הדין העליון נמתק כל הענפים התחתונים המשכים משורש הגבורה כולם נהפכים לרחמים והיינו ברצות ה' דרכי איש שיושפע שפע הרצון לדרכי איש שהוא זעיר אנפין ה' איש מלחמה ושם מקור הדין גם אויביו ישלים אתו כדפי'. ואי אפשר לאדם להשיג מעלה זו אם לא שישוב בתשובה שלמה ויכניע יצרו תכלית ההכנעה ויכניע מדת הדין שבו כמו שפי' בפרק הקודם ובזה יגרום למשוך משך הרצון להכפות כל בעלי הדין המקטרגים לו וכמו שפי' (זוהר דף קג"ט) באדרת נשא שבהתגלות מצח הרצון כל רוגזין אשתככו והם נקראים אויבים למעלה בהיות האדם מכניע הדין גורם למשוך משך הרצון להשקיט הדינים התחתונים שבעוה"ז :

עוד מענין הפגם שאדם פוגם בשכינה ביארו בר"מ (פ' נו דף כח) אמרו שם שכנפי יונה הם מצות עשה שעל ידה יאת פרחת לעילא ואמר אח"כ הני פקודין דל"ת איגון ספיסו דילה כגון נפרים הנאחזים בפת

ובל

(ג) שחור :

את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו ומן העולם טובה הרבה עכ"ל:

ומבואר יראה זו הוא ליראה מן הדין שבשכינה כמ"ש באדרא (זוהר באדרת האזינו דף רצב) מדברי ר"ש כל יומי אצטערנא דלא אתוקד עלמא בדינוי דצדק וצריך ליראה שלא יהיה הוא סבה שיתרף העולם בדינין כי שמא העולם הגיע זכאי והוא חייב ואם ח"ו הכריע את כל העולם לכף חובה וגרם שבשבילו יצא דבר מה רע לעולם כל אותם הצדיקים שמתו הוא סבה שמתו וכל העניים שנענשו וימותו ברעב הוא סבה להם ואוי לו וכו' ולכן צריך לעולם שלא יהיה בטל מהתורה או מצוה כמו שאמרו בגמ' (מנחות פ"ד דף מא) מלאכא אשכחיה לרב קטינא דמכסי בסדינא וכו' א"ל ענשיתו אעשה א"ל בזמן דאיכא ריתחא ענשינן הכי שקונסין בעת היות רוגז בעולם על ביטול מצות ועסק התורה הוא מצות עשה ואין ספק דקנסי עלה ג"כ ולא הוצרך להזכירם כי רב קטינא לא היה בטל מהתורה. ולכן מאד מאד צריך להיות זהיר וזריז במלאכתו מלאכת שמים לבל ימצא בטל ויענשוהו דבעידן ריתחא מדת צדק שולטת בדיניה וצריך ליזהר דלא יתוקד עלמא בדינוי ובכל עת חייב האדם לתת שמן תורה ומצות לנר שעל ראשו כי ה' אלהיך אש אוכלה כדפירש (זוהר דף ו) פ' בראשית כ"ש וכ"ש בעידן ריתחא ח"ו שצריך זהירות וזריזות גדול הואיל ויכלתו לתקן ולמתוק שפע רחמים להפך מדה"ד למדת רחמים והמתעלל יענש ח"ו ומצינו שרבה ע"ה היה קורא עצמו בינוני אמרו בברכות (דף יז ע"א) אמר רבה כגון אנא בינוני א"ל אביי לא שביק מר חיי לכל בריה ואמר רבה ידע איניש בנפשיה אי צדיק גמור הוא אי רשע גמור הוא ואמר רבה לא איברי עלמא אלא לצדיקי גמירי או לרשיעי גמירי ואמר רבה לא נברא כל העולם אלא בשביל אחאב בן עמרי ובשביל רבי חנינא בן דוסא לאחאב העוה"ז ולרבי חנינא בן דוסא העוה"ב עכ"ל. ועוד אמרו ז"ל במדרש ויקרא רבה (פ' ד) על פסוק (קהלת ו) כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא ז"ל גם הנפש לא תמלא לפי שהנפש הזו יודעת שכל מה שהיא יגעה לעצמה היא יגעה לפיכך אינה שבעה למצות ולמעשים טובים. א"ר לוי (מ) לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אע"פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא ידי חובתו למה שהיא בת מלכים כך כל מה שיפעל אדם עם הנפש אינו יוצא ידי חובתו למה שהיא מלמעלה עכ"ל:

עוד נתבארו במס' חגיגה (דף ד ע"ב) כמה דברים מעוררים לאדם שידקדק במעשיו ויזהר מהחטא ז"ל

רבי אמי כי מטי להאי קרא בכי (איכה ג כט) יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה אמר כולי האי ואולי. רבי אמי כי מטא להאי קרא בכי (צפניה ב ג) בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף ה' אמר כולי האי ואולי. רבי אסי כי מטא להאי קרא בכי (עמוס ה טו) שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן ה' צבאות אמר כולי האי ואולי. רב יוסף כי מטי להאי קרא בכי (משלי יג כג) יש נספה בלא משפט אמר מי איכא דאזיל בלא זמניה אין כי הא וכו'. רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי (איוב ב ג) ותסיתני בו לבלעו חנם עבד שרבו מסיתין לו ומסית תקנה יש לו. רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי (שם טו טו) הן בקדושיו לא יאמין במאן יאמין. רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי (מלאכי ג ה) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי שכר שכיר. עבד שרבו מקרבו לדונו וממהר להעידו תקנה יש לו. א"ר יוחנן בן זכאי אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות פירש רש"י עושקי שכר שכיר כמנאפים ומכשפים. רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי (קהלת יב יד) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה יש לו. מאי על כל נעלם אמר רב זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס בה. ושמואל אמר זה הרק בפני חבירו ונמאס בה. מאי אם טוב ואם רע פרש"י דמשמע אף על הטובה מביאו במשפט. אמרי דבי רבי ינאי זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא. כי הא דרבי ינאי חזייה לההוא גברא דקא יהיב זוזא לעני בפרהסיא אמר ליה מוטב דלא יהבת ליה מהשתא דיהבת ליה וכספתיה (נ) דבי ר' שילא אמרי זה הנותן צדקה לאשה בסתר דקא מייתי לה לידי חשדא. רבא אמר זה המשגר לאשתו בשר שאינו מחותך פרש"י שאינו מנוקר מן החלב ומן הגידין האסורים בערבי שבתות שמתוך שממהרין לכבות צרכי שבת אינן נותנין לב אם בדוק הוא והא משגר רבא שאני בת רב חסדא דקים ליה בגוה. רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי (דברים לא כא) והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו. ואמרינן תו לקמן רבי אילא הוה סליק בדרגא דבי רבה בר שילא שמעיה לינוקא דהוה קא קארי (עמוס ד יג) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו אמר עבד שרבו מגיד לו מה שיחו תקנה יש לו מאי מה שחו אמר רב אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידין לו לאדם בשעת מיתה עכ"ל:

פרק ז צריך ליזהר מהחטא כי בכמה פנים מכעיס החוטא לבורא יתברך הא' מה שאמר הכתוב (ירמיה כג כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' ופי' פסוק זה במדרש תנחומא (ילקוט ירמיה דף סה ע"ב) אם יסתר איש במסתרים וגו' משל (ה) לארכיטיקטן שבנה מדינה ועשה בתוכה מחילין וכו' כך הקב"ה אומר למנאפים ממני אתם מסתירים שנאמר (איוב כד טו) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים. הנואף אומר אין בריה יודעת בי ואני עיני משוטטות בכל הארץ. מה דרכם של עובדי עבירות משמרים שעת אפלה שעת השך וכן הגנבים

תתר

(מ) בן עיר: (נ) וביישתו: (ה) אומן ראש הבונים:

מהקב"ה ומה שבא לצדיק. אבל הענין הוא כי לעולם בכל הדברים צריך התעוררות האדם בתחלה כמו שאמרו בזוהר כמה פעמים אתערותא לתתא עביד אתערותא לעילא והיינו שבא הצדיק שהוא המתחיל ואח"כ הקב"ה עוזרו. וזהו טבע מלת עזר כאדם שהוא עסוק במשא ואינו יכול לו ובא חבירו ועוזרו והנה תחלת הכנעת היצר הוא בימי הבחרות כמו שפי' ז"ל בילקוט (משלי דף קמד) כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות (ה) מושל עליו בזקנותו מ"ש (משלי כט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון והעבד הוא היצה"ר שהוא עבד להאדם לצורך העולם הזה:

וצריך לעולם ליזהר מהקלות כי יצר הרע לא יכשיל אדם בתחלה אלא בקלות עד שמהקלות יבא לחמורות כמו שפירשו רז"ל (סוכה דף נב) על פסוק (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא ז"ל א"ר יוסי יצה"ר בתחלה דומה לחוט ולבסוף דומה כעבותות העגלה עכ"ל. וכתוב בחוה"ל (שער חשבון הנפש חשבון יד) ז"ל הקן אשר מפינה זאת וגול מעל לבך המסך מילכך אשר נסך עליך עד שהבדיל בין אורך ובין אור שכלך כעכביש אשר יארג על מאור הבית וכאשר יתמיד יעבה ויכסה עד שימנע הגעת אור השמש אל הבית ובתחלת אריגתו הוא דק וחלש עד מאד וכל אשר יתמיד ירבה יחזיק ויעבה וימנע אור השמש מעבור אותו ומהגיע אל הבית וכן מעשה היצר בלבך יהיה בתחלת ענינו חלוש מאד לא ימנעך מראות האמתיות ואם תרגיש בו בעת היותו ותגלהו מעל לבך יקל מעליך הדבר ואם תקל בו ותתעלם ממנו יחזק מעשהו וימנע אור שכלך ממך לגלותו מעל הכרתך על כן מהר להציל את נפשך והעזר באלהים לדחותו מעליך וטרח והשתדל אחר באור החכמה ותראה אמתת הדברים בעין לבך וכבר משלו קדמונינו מעשה היצר באדם במשלים לקוחים מן הכתוב (ש"ב יב) ויבא הלך לאיש העשיר ואח"כ קראו אורח ואח"כ קראו איש ואמר (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו' ואחר כך עמד ואחר כך ישב עכ"ל. עוד בפתוי היצר בפ' הבא מאמר א' מהזוהר ע"ש:

עוד צריך ליזהר בדקדוק מעשיו מעונות שאדם דש בעקביו שאז"ל במכילתא וכן בע"א פ"ק (דף יח') הרשב"ל עונות שאדם דש בעקביו בעוה"ז מסבבין אותו ליום הדין ועל דבר זה מעשה בתו של רבי חנינא בן תרדיון דאמר רבי יוחנן פעם אחד היתה מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו מיד דקדקה בפסיעותיה והושיבוה (ו) בקובה וכשהוציאוה נדקה עליה את הדין (ירמיה לב) גדול העצה וגו' אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם וגו' עכ"ל. וכיוצא בזה ביארו בזוהר (מקץ דף קצח) ר"א פתח (תהלים מט) למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני ת"ח תלת אינון דדחלין ולא ידעין ממה דחלין ואוקמוה אבל אית מאן דדחיל ולא ידע ממה איהו דחיל כגון אינון חטאי דלא ידע דאינון חטאין ולא אשגח בהו ואיהו דחיל מיומי רע מאן אינון יומי רע אלין אינון יומין דאינון אזדמנו בההוא רע ומאן איהו דא יצר הרע דאיהו אקרי רע ואית ליה יומין ידיען דאתיהיב ליה רשו בעלמא לאסטאה לכל אינון דמסאבי ארחייהו דמאן דאתי לאסתאבא מסאבין ליה ואלין אקרון ימי רע ואלין ממנן על אינון חובין דדשין בהו בני נשא בעקבייהו. ת"ח כל אינון דמסאבי ארחייהו כמה (ז) חבילי טהירין אזדמנן לגבייהו ומסאבי להו בארחא דבעי בר נש למהך בההוא ארחא מדברין ליה מתמן וכו'. ת"ח בשעתא דדינא שריא בעלמא לא אתיב ידיה מלאשלטא ובשעתא דדינא שלטא על אומין עכו"ם להברא לון חייס קב"ה עלייהו ולא שצי לון ובג"כ כל מאן דאיהו חטי באינון חטאין דדש בהו ברגלוי לב ידע בהו ודחיל תדירא. דוד מלכא הוה אסתמר תדיר מחובין אלין וכד הוה נפיק לקרבא הוה מפשפש לון ועל דא לא דחיל לאגחא עמהון קרבא ות"ח ארבע מלכין הוו מאן דשאיל דא לא שאיל דא וכו' בג"כ אית ליה לבר נש לאסתמרא מאלין חובין כדקאמר בגין דלא ישלטון עלוי אינון ימי רע דלא מרחמי עליה עכ"ל לענינו. ועל כיוצא בזה נותנ' תורה בכהן משוח מלחמה שהיה מדבר אל העם והיה אומר (דברים כ) מי האיש הירא ורך הלבב ופי' שהוא הירא מהעבירות שבידו ואז"ל שח בין תפלה של יד לתפלה של ראש חוזר עליה מעורכי המלחמה. ועוד אז"ל בבבא קמא (דף נ') פרק שור שנגח את הפרה כל האומר הקב"ה (ח) וותרן (ט) יוותרו חייו שנאמר (דברים לב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ע"כ. ועוד אמרו שם ז"ל (תהלים נ) וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו אפילו כחוט השערה רבי חנינא אמר מהכא (שם פט) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו. עוד אמרו בבראשית רבה (קהלת א) כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב מכאן על ידי שאדם מרבה עליו חכמה מרבה עליו כעס וע"י שמוסיף דעת מוסיף מכאוב וכו'. רב אמר חבר א"ל התראה אמר רבי יוחנן ככלי פשתן הדקין הבאין מבית שאן (י) מתפחמין קמעא הם אבודים אבל כלי פשתן (כ) הארבלין (ל) כמה הם וכמה דמיהן תני בשם ר"מ לפי גדולתו של נחש היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל עכ"ל לענינו:

עוד צריך לירא וליזהר במעשיו כי שמא היה הוא והעולם חציו זכאי וחציו חייב והכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה וכן פירשו ז"ל (קדושין דף מ) ת"ר לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר (קהלת ט) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו טובה הרבה ר"א בר"ש אומר לפי שהעולם נדון אחר רובו והיחיד נדון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את

(ה) שלטון פי' ומנחם כאהל נשבת: (ו) אוהל שמושיבין בו זונות: (ז) חיילות אורות בעלי דינין: (ח) למחול כל הפשעים: (ט) יופקרו חייו לפי שבורא לבריות נתמוה: (י) לבון בחרות: (כ) ממקום שנקרא ארבל: (ל) כלומר אם שוין כלום אלא אם נתפחמו מעט בכך:

שמתה עכ"ל. ונתבאר במאמר הזה ד' בחינות אהבה שיש להקב"ה עם ישראל ובעונותינו נהפכו כלם לשנאה. שאפשר לתת להם יחוס לד' אותיות שבשם כסדרן וכל חדא מאלו אמר מהם בחינה א' ולא פליגי והמשכיל יבין הענין מעצמו. והרמוז לך קצת שרבי ברכיה אמר האחרונה שבהם שהיא כנגד ה' אחרונה תבין היטב כי כאדם שיש לו שדה אחת וכו':

עוד ג' הקב"ה כועס על הרשע וכל ישראל נענשים על ידו וכן במדרש ויקרא רבה (פ"ד) ז"ל (ירמיה נ) שה פזורה ישראל ישראל נמשלו לשה מה דרכו של שה לוקה באחד מאבריו וכלם מרגישים אף ישראל א' חוטא וכולם נענשים תני רשב"י משל לבני ב"א שהיו נתונים בספינה נטל א' מהם מקדח והתחיל קודח תחתיו אמרו לו חביריו למה אתה עושה כך אמר להם מה איכפת לכם לא תחתי אני קודח אמרו לו מפני שאתה מציף עלינו את הספינה אף איוב אמר כן (איוב יט) ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי אמרו לו חביריו (שם לד) כי יוסיף על חטאתו פשע בינינו יספוק אתה מספיק עלינו את עונותיו עכ"ל:

עוד ד' הקב"ה כועס על הרשע שנתן לו דרך טובה ודרך רעה ועזב את הטובה. וכן אמרו במדרש בפסוק (תהלים לו) און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב ז"ל נתן להם שני דרכים אחת רעה ואחת טובה והם עוזבים את הטובה והולכים ברעה וכן הוא אומר (משלי ב) העוזבים ארחות יושר וגו' (שם ב) השמחים לעשות רע וגו' הוי יתיצב על דרך לא טוב ע"כ:

עוד ה' הקב"ה כועס על הרשע מפני הרע שגורם לו ולנפשו בסבת החטא אמרו ז"ל במדרש על פסוק (תהלים נא) תחטאני באזוב ואטהר ז"ל מכאן שכל העובר עבירה כאלו מטמא בטמא נפש ואין מזין עליו אלא באזוב שנא' תחטאני באזוב ואטהר וכי נטמא דוד אלא העון הוא שחלל הנפש וכה"א (שם קט) ולבי חלל בקרבי עכ"ל לענינו. ולהבין ענין זה על מתכונתו כיצד יפגום האדם בנפשו שיכול לומר שהרג נפשו ועשאה חלל הוא בהקדים מה שמוסכם בזוהר ובתיקונים היות לאדם רוח ונפש ונשמה ויש נפש רוח ונשמה מאופן חיה וכסא כדפי' בתיקונים (דף יח) וכן בתחלת פ' משפטים וצריך לדעת כי כמו שבאדם הגשמי יש בו רמ"ח אברים גשמיים כן הנשמה המתלבשת ברמ"ח אברים אלו יש בה רמ"ח אברים רוחניים והנשמה היא הנקראת אדם באמיתות כדפי' לעיל כי מה שנאמר (בראשית א) ויברא אלהים את האדם בצלמו הוא על הנשמה כי הגוף נקרא בשר אדם שנאמר (שמות ל) על בשר אדם לא ייסך וכן פי' רשב"י ז"ל (זוהר דף כ:) רוחא דסטר קדישא גופא דיליה לבושא דאדם איהו (וע"ד כתיב (איוב י) עור ובשר תלבישני וגו' בשרא דאדם לבושא איהו ובכל אתר כתיב בשר אדם אדם לגו בשר לבושא דאדם עכ"ל.

ומלבד היות הנשמה כלולה מרמ"ח אברים רוחניים תפעול ותתלבש בטיפה ההיא להוציא כלי למעשהו ונמצא הגוף דפוס הנשמה ומפני זה ישתנו (י) דיוקנאות האנשים לאלפים ולרבבות כפי מחצב נשמתם כדפי' בתיקונים (דף קכה:) והעד היות הנשמה כלולה מרמ"ח אברים הוא שפי' הרשב"י ע"ה זוהר (פ' תרומה דף קן) ובכמה מקומות שהרוח יצטייר בג"ע התחתון בלבוש המצות המעשיות ויצטייר כדמות שהיה בעוה"ז ותואר בג"ע התחתון מכירין הצדיקים זה לזה וזהו (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם ואמר שג"ע התחתון הוא נגד בני אדם שבו מכירים זה לזה ועוד אמרו בר"מ (פ' פנחס דף רכב:) ז"ל (כ) אגרא לנשמתא בעלמא דאתי מאי הוי אלא קב"ה מלביש לה כקדמיתא בענני כבוד בקדמיתא הוית במראה דאיהו כגוונא דגופא כלילא ברמ"ח איברים אוף הכי הוית במרא"ה כלילא ברמ"ח פקודין ומרמ"ח נהורין דמתפרשן מההוא מראה עכ"ל וביארו אח"כ שתרי"ג מלאכים סלקין לה לנשמתא כנגד רמ"ח עשה ושס"ה לא תעשה:

ומאחר שידענו שחלק הרוח שהוא כלול שיעור קומה שלמה מרמ"ח איברים כן חלק הנפש שהוא (ל) באתר מות וכן חלק הנשמה העולה בג"ע עליון כל א' מהם כלול מרמ"ח איברים רוחניים.

ובהקדמה זו נבין ענין החטא שראוי שיקרא חלל בנפש שכמו שהאויב המכה בחרב בגוף האדם יקרא חלל כן חרב סמאל הנכנס ברמ"ח איברי הנפש עושה אותה חלל ומטמא אותה והטעם כי כמו שטומאת מת היא מפני שנסתלק אור הנשמה הקדושה ושורה רוח הטומאה של סמאל שם מטונף טומאה חמורה אבי אבות הטומאה שהוא המת כן החוטא מסלק ממנו הנשמה הקדושה ושורה במקומו סמאל ולכך מטמא כמת ולטעם זה רשעים בחייהם קרויים מתים. ולהבין למה קראה חלל ולא מת בנפש הענין הוא כי האדם האי הנהרג יקרא חלל מפני שנסתלק ממנו היות הדם כי הדם הוא הנפש ונשאר הגוף חלל בלי חיות ול' חלל כענין (שמות לא) מחלליה מות יומת שפי' (זוהר דף ו') בפ' בראשית בענין הפוגם בנקודה פנימית שמשאיר אותו מקום חלל וכן ענין עון הפוגם בעיקר הנפש שהיא בלב שם עושה אותה חלל והכלל כי מהגשמי נבין הרוחני כל מכה שבאשר יוכה בה האדם ימות מאותה המכה ועושה אותו חלל כן העון לפי גדלו אותו האבר שפגם בנשמתו יקרא חלל בנפש ויקרא חלל לפי שהנשמה היא קדושה והעון הוא עכירות רוח הטומאה מסמאל וכפי כניסת רוח הטומאה בנשמה כן תסתלק רוחנייתה וישאר אותו מקום חלל בלי רוחניות. וזהו ענין הפגם במלת פגם ר"ל החסרון והוא שנחסר האור במקום ההוא ונולד שם חושך מסמאל. ולכן הפוגם בעיניו מחשיך עיני נשמתו ואם יצטרך לבא בגלגול מפני גודל הפגם צריך שיהיה עור וישלטו על עיניו חשך וענני סמאל כדפי' הרשב"י

(י) נודע: (כ) שכר לנשמה בעוה"ב: (ל) בבית הקברות:

אשר בחשך בתים וכה"א (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו קשה הגונב שהוא מסלק את השכינה כביכול שהוא ממלא את העליונים ואת התחתונים שנאמר (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא ובאיזה מקום האיש הזה גונב כשהוא בא לגנוב הוא אומר למקום סלק את עצמך ותן לי שעה אחת וכביכול מפני שהוא ארך אפים נותן לו מקום שנאמר (איוב יא) ילקוט איוב (דף קנא פד) כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן ואומר וסתר פנים ישים (הם מבקשים שלא תתעבר ממנו אלא שיעשו תאותן בלבד ואינם יודעים שהקב"ה מכרסמן בעולם) מי שהוא יושב בסתר עליון ישים פנים שהיא מעוברת ממנו זר הולד ופניו דומות לנואף עכ"ל. ומבואר מה שאמר שני מיני כיעור וגנות בחוטא הא' שמבזה את המלך לומר שאינו משגיח עליו בהיותו מסתיר עצמו וזהו אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' וכאן פסוק טעמא הלא את השמים ואת הארץ אני מלא הוא. פנים ב' שהוא מסלק את השכינה כביכול הקב"ה ממלא וכו'. וכיוצא בזה אמרו במשני' (חגיגה דף טז ע"א) כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם אמרו בגמרא רב יוסף אמר זה העובר עבירה בסתר דא"ר יצחק כל העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי השכינה שנאמר (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי עכ"ל וכיוצא בזה אמרו בברכות (דף כח ע"ב) פ' תפלת השחר כשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו וכו' אמרו לו רבינו ברכנו אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו רבינו עד כאן אמר להם הלואי תדעו כשאדם עובר עבירה בסתר אומר שלא יראני אדם עכ"ל. וכיוצא במשל שאמרו במדרש זה על אם יסתר איש במסתרים וכו' פי' רשב"י ז"ל (זוהר פ' נח דף סה ע"א) רבי חייא פתח (ירמיה כג) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' כמה אינון בני נשא (ב) אטימין לבא וסתימין עיינין דלא משגיחין ולא ידעין ביקרא דמאריהון דכתיב ביה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא היך בעון לאסתמרא מחובייהו ואמרו מי רואנו ומי יודענו וכתיב והיה במחשך מעשיהם לאן (ג) יתטמרון מקמיה למלכא דבנה פלטרין ועבד אחוה ארעא (ד) טמירין פלירין ליומין מרדו בני פלטרין דמלכא אעבר עלייהו מלכא בגייסוי מה עבדו עאלו וטמירו גרמייהו תחות נוקבי (ה) פסירין אמר מלכא אנא עבדית לון ומקמאי אתון בעאן לאסתמרא הה"ד אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' אנא הוא דעבדית נוקבי פסורין ועבדית חשוכא ונהורא ואתון איך יכלין לאסתמרא קמאי ת"ח כד ב"נ חטי קמי מאריה ואמשך גרמיה לאתכסיא קב"ה עביד ביה דינא באתגליא וכד בר נש אדכי גרמיה קב"ה בעי לאסתרא ליה דלא יתחזי ביום אף ה' עכ"ל. ובמדרש רבה במדבר פ"ט הביאו משל כיוצא בזה בענין הנואף והנואפת ואמרו בנמשל ז"ל כך אמר הקב"ה למנאפים ממני אתם מסתירים את עצמכם והלא אני הוא שבראתי את הלבבות הה"ד (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב ובוחן כליות וגו' לכך נאמר והפכה אל מחולך אני בראתי אתכם ועשיתי אתכם מחילים אלו הלבבות והכליות ואתם שוכחין אותי ומבקרין בי (ו) איני רואה ואיני יודע מעשיכם עכ"ל. ועל שרשי ההשגחה אמר אליהוא כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און:

עוד מכעיסים אותו באופן ג' שמדתו ית' להטיב ולרחם והם מהפכים אותו ממדת רחמים למדה"ד כאמרם ז"ל ארורים הרשעים שמהפכין מדת רחמים למדה"ד ומה שכתוב ורחמיו על כל מעשיו פי' ז"ל בתנחומא שהוא על הצדיקים ז"ל בפסוק (נחום א) טוב ה' למעוז יכול לכל ת"ל ויודע חוסי בו כיוצא בו (איכה ג) טוב ה' לקויו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו כיוצא בו (תהלים קמה) טוב ה' לכל יכול לכל ת"ל ורחמיו על כל מעשיו עכ"ל לענינו. ומעשיו נקראים הצדיקים לפי שהם מעשים המיוחדים לו כענין (ישעיה ס) ועמך כלם צדיקים וגו' מעשה ידי להתפאר. וכן בזוהר פ' לך לך (דף פב ע"ב) שהצדיקים הם פרי מעשיו של הקב"ה. עוד אמרו בתנחומא על פסוק (הושע ט) ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נודדים בגוים וגו'. אמר הקב"ה אני נקראתי ה' אל רחום וחנון ומפני עונותיכם עשה עצמו אכזר שנאמר היה ה' כאויב עכ"ל לענינו. ומסוג ענין זה הוא כי העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד והקטיגור עומד לקטרג ולעורר הדינים עד שינתן לו חלק הדין ליפרע מעושהו וזהו כי פעל אדם ישלם לו כדפי' בזוהר פ' קרח (דף קעז) עוד אז"ל שבת (דף קמח) (ישעיה א) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח מאי היו עלי לטורח א"ר אלעזר אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שהם חוטאים אלא שמטריחין אותי לידע איזה גזירה קשה אביא עליהם עכ"ל. עוד אז"ל בתנחומא על פסוק (ירמיה ג) ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים א"ר א' בן פדת מהו אשיתך עלתה על דעתי שמחה בעולם אני ואתם היאך עשיתם לי להכניס ביניכם העכו"ם ואין הלשון הזה אלא לשון הבדלה וכה"א (בראשית ל) וישת לו עדרים לבדו. רבי חמא בר חנינא אמר אהבה גדולה היתה ביני וביניכם היאך עשיתם לי שאהא שונא אתכם ואין הלשון הזה אלא ל' שנאה שנאמר ואיבה אשית. ריב"ל אמר אני מלמד עליכם (ז) סניגוריא היאך עשיתם לי שאני מקטרג אתכם ומחייב אתכם ואין הלשון הזה אלא ל' חיוב שנאמר (שמות כא) אם כופר יושת עליו. ר' ברכיה אמר חביבין הייתם לי כאדם שיש לו שדה אחת והוא מזבלה (ח) ומעדרה (ט) ומנכשה היאך עשיתם לי לעשות אתכם הפקר ואין הלשון הזה אלא ל' הפקר שנא' (ישעיה ה) ואשיתהו

בתה

(ב) לשון סתימה : (ג) באיזה מקום יהיו נסתרים מפניו : (ד) הדרים נסתרים ותקועים תחת הארץ : (ה) הוא כמו פצירין בגי' בחילוף נד"י בסמך לפי שהם ממונה אי' : (ו) לשון בשמים : (ז) מליצת זכות (ח) חופר בקרקע : (ט) תולש עשבים רעים :

אדם הראשון שאז"ל באדם הראשון שהיו בו כללות כל הנשמות יש מהם תלויים בשערות ראשו יש מהם בזרועו יש מהם בגופו יש מהם ברגליו וכו׳ יהרי כל נשמה כלולה מרמ"ח איברים ומ"מ היא הנק אבר פלוני מן כל קטיגור כיון שנעשה מכח האדם הזה בכח כל רמ"ח אברים יש לו רמ"ח אברים והוא חלק אבר פלוני משיעור קומת סמאל. וזהו (משלי כ) אל תאמר אשלמה רע ופי׳ בזוהר פ׳ מקץ (דף רא) שלא תאמר אשלים הרע שהוא סמאל בחטאי לעשות לו שיעור קומה שלמה. ואמר דהא לא אשתלים דא מגוולא אלא בהשלמין דבני נשא ובגין כך בעי בר נש לאזדהרא דלא ישתלים ההוא יצר הרע בחטאוי ויתאמר הדיר דהא יצר הטוב בעי לאשלמא ליה בשלימו תדיר ולא יצר הרע ובגין כך אל תאמר אשלמה רע קוה לה׳ ויושע לך ע"כ. נמצא כי שיעור כל הקומה השלם ע"י מעשים רעים הרבה אמנם כל חטא וחטא וכל חלק אבר ממנו כלול מרמ"ח כדפי׳ :

ובהקדמה זו נבין מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין ופי׳ מלפפתו שיתלפף בכולו ותעשה לו לבוש לנשמתו להכניסו לגיהנם עד יעכל הכיעור והחשך ההוא שבנשמה והוא ענין הלבושים צואים שפירש רשב"י (זוהר פ׳ פנחס דף ריד) שמלבישים את הנשמה להכניסה לגיהנם וז"ל רבי אלעזר פתח ואמר (זכריה ג) ויראני את יהושע הכהן הגדול עומד לפני מלאך ה׳ וגו׳ ת"ח ווי לאינון בני נשא דלא מסתכלאן ביקרא דמאריהון וכל יומא ויומא כרוזא קארי עלייהו ולא משגיחן אתא בר נש לאסתכלא בפקודי אורייתא כמה סניגורין קיימין לאדכרא עליה לטב אתא בר נש ועבר על פקודי אורייתא אינון עבדין קטיגורין עליה לבית קמי קב"ה. יהושע כהן גדול הוה ואוקמוה מה כתיב ביה והשטן עומד על ימינו לשטנו ומה בהאי כך בשאר בני עלמא דלא מסתכלי במאריהון על אחת כמה וכמה. חמי מה כתיב ביה ויהושע היה לבוש בגדים צואים ואוקמוה אבל בגדים צואים ודאי אינון לבושין דאלבשא בהו רוחא בההוא עלמא ושא אתמר כל מאן דבעיין לאעלא לגיהנם אינון לבושין דמלבישין ביה היך אינון מה כתיב הכא ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך. מאן מלאך דא מלאך דממנא על גיהנם וממנא על מאן (ד) דחמי באינון לבושין עד דאתיב ואמר הסירו הבגדים הצואים מעליו. מהכא אית לאסתכלא דעובדין דבר נש עבדין ליה אינון לבושין צואים ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אותך מחלצות אלבישייה לבושין אחרנין מתתקנן דבהו אסתכל בר נש בזיו יקרא דמאריה עכ"ל. הרי מבואר כי מעשיו של אדם הם שיעשו לו לבושים צואים כפי מנין עונותיו כן מנין הלבושים כי כל עון ועון יעשה לו לבוש והיינו מלפפתו האמור במאמר והעד לזה ראה העברתי מעליך עונך ופי׳ ז"ל שעון שהיה לו הוא שנשאו בניו נשים נכריות. ר׳ אלעזר אמר קשורה בו ככלב. שלא לבד תעשה לה לבוש אלא שתדבק בנפש עצמה להיות אדוק בה ודרך הכלב הנושך שנמצא בתוך שיניו חלק האדם ודרך מי שנשוך מהכלב שידמה כלבים לפניו אפי׳ בתוך השתן כנראה בחוש כמה פעמים נמצא חלק מהעבירה בתוך הנפש עצמה והוא ענין הפגם שפירש שהוא הלל בנפש. ועוד הלק הנפש בתוך העבירה שהיא כח לילית והיינו ענין קשורה שהיא קשר כפול זה בזה וזה בזה וחלק העבירה שמקנה בנפשו הוא ההולך עמו בעוה"ז וזהו לשכב אצלה בעוה"ז וחלק נפשו שנשאר בה הוא להיות עמה בעוה"ב שלילית תופסת בו מהמת החלק ההוא שנשאר בה להורידו לגיהנם. ונמצא פרש הפגם הזה לשוכב עם הכותית בענין הפסוק שאמר במעשה יוסף והטעם כי ע"י שכיבתו שדי רוחא בגוה שהוא חלק נפשו ולכן מוכרח היא להיות עמה בעוה"ב והיינו קשורה ככלב כמו שיתבאר ב"ה מה ענין כלב. אמנם נוכל לומר כי בכל עבירה ועבירה שיטמא האדם ע"י אותה התאוה הרעה שוכב עם לילית כי סמאל מרוב דקותו אין לו יחוס להתחבר באדם שהוא גשמי ולכן שולח נקבתו שהיא גשמית יותר והיא המפתה וכן בז׳ היכלות הטומאה שהם נגד לילית פי׳ בזוהר פ׳ פקודי (בהיכלות דף קמח) שמהם מתפשטים כמה פתויים לבני אדם וכמה התענוגים בעוה"ז וכמה פנים מראה לו להחטיאו ולהמשיכו אחריה נמצא כי בהמשך האדם אחר דברי העוה"ז הוא נמשך אחריה ונפשו קשורה בו ככלב. ואדם הראשון מפני שנמשך אחר פתויי הנחש שהם כחות לילית גרם מיתה לו ולבאים אחריו כדפי׳ בפ׳ פקודי בריש היכלות טומאה ופירש בזהר תוספתא פ׳ וישלח כי לילית היא המפתה וסמאל אינו מפתה מפני דקותו ז"ל סיהרא (ה) סיהרא דסהרין (ו) מגו תוקפא דטיהרא דיצחק נפק מגו דורדיא דחמרא חד טיגנו קטירה כליל חד דכר ונוקבא. (ז) סומקא כוורדא מתפרש לכמה סטרין ושבילין. דכורא אקרי סמאל נוקבא כלילא בגויה תדיר כמא דאיהו בסטר קדישא הכי נמי בסטרא אחרא דכר ונוקבא כלילן דא בדא נוקבא דסמאל נחש אקרי אשת זנונים קץ כל בשר קץ הימים תרין רוחין בישין מתדבקין כחדא רוחא דדכורא דקיק רוחא דנוקבא בכמה אורחין ושבילין מתפרשא ומדבקא בההיא רוחא דדכורא קטיטא גרמה בכמה תכשיטין כזונה מרתקא קיימת בריש אורחין ושבילין לפתאה בני נשא שטיא דקריב בהדה אתקיפת ביה ונשיקת ליה (ח) מסכת ליה חמרא דדורדיא דמרורת פתנים כיון דשתי אסטי אבתרה בתר דאמאת ליה סטי אבתרה מאורחא דקשוט אפשיטת גרמה מכל אינון תקונין דהות מתתקנא לגבי דההיא שטיא תקונין דילה לפתאה לבני נשא שערהא מתקנין סומקן כוורדא אנפהא חוורין וסומקין באודנהא תלין שית תקונין (ט) אטונא דמצרים תלין של קדלה

(ד) שנראה מלובש : (ה) כלומר סודות הסודות סוא זה : (ו) מחוזק הדין של מדת יצחק נשתלשל למטה מגבול הקדושה כמו השמרים שהם למטה בחבית היין כך הם הקליפות למטה מגבול הקדושה : (ז) אדים כשושנה מתוקף הדין : (ח) כלומר שמנקבה זוגו של סמאל היא מעמדת עצמה לפני התועה בכל מיני קישוט ומוזגת לו הכוס בשמרי יין סם הקליפות והוא ענין יורד ומבעין וכו׳ : (ט) תכשיטי שבחן הבאים ממצרים

הרשב"י ע"ה בתיקונים (דף מ ומ"ד) ז"ל סמאל חשך נחש קדרות ועליה אתמר (ישעיה נ) אלביש שמים קדרות שקא דיליה ושק אשים כסותם ווי לנשמתא כד אתלבשת בקדרותא דילהון דעליה אתמר ותכהין עיניו מראות ואינון חשוכין דמכסיין על עיינין דלית לון רשו לאסתכלא בקוב"ה ושכינתיה ואור נר דנהרין בהון אתמר בהון (קהלת יב) וחשכו הרואות בארובות כמא דאמר קהלת עד אשר לא תחשך השמש והאור וגו' ואור נר עלייהו אתמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור. ואמאי אתחשכאן בהון בגין דלא הוו משתדלין באורייתא ומצוה בדחילו ורחימו דאינון י"ה ומיד דמשתדלין בהון בדחילו ורחימו (א) אומאה איהו בקב"ה לעברא לון מעלמא בגין דחשוכין אפרישין בין י"ה ובין ו"ה ובההוא זמנא דמתעברין חשוכין מנשמתא מיד כל הנשמה תהלל יה. ומאן אינון חשוכין אלין סמאל ונחש ומאן גרים לשלטאה עלייהו אלא רזא דקרא אוליף (ישעיה נט) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. ודוד בגינייהו אמר (תהלים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך בההוא זמנא מה דהוו שלטין חשוכין נהורין דעיינין אתהפכין נהורין ושלטין על חשוכין עכ"ל. הרי מבואר במאמר כי סמאל ונחש הם חשוכים המחשכים העינים וזה בסבת העון כאומרו כי עונותיכם היו מבדילים וגו' ואגב מבואר המאמר כי סבת חשיכת העינים ג"כ הוא בגין דלא משתדלין באורייתא ומצוה בדחילו ורחימו:

ונחזור לדרוש שלנו כי כל פגם שיפגום האדם הוא פגם בנשמה ומהפיך אורה ולסבה זו יקרא העון חלל בנפש מהטעם שפי' ועתה לפ"ז נאמר כי כל עון ועון שיפגום האדם יקרא חלל והכוונה או מיתה מועטת או מיתה מרובה הכל נקרא מיתה כענין עני חשוב כמת ואחרים שפירשו ז"ל שסבת הסתלקות שפע ואורו יקרא לו מיתה. וכן הענין בחלל כל הסתלקות שמסתלק אור הנשמה בסבת העון ונשאר המקום חלל שיכנס שם סמאל יקרא חלל בנפש. ואחר שנתבאר כי העון הוא המהפיך הנשמה נבין בזה מאמרם ז"ל בתנא דבי אליהו ילקוט (תהלים מזמור סח דף קיא) בפ' ה' יתן אומר תני רשב"י עד שלא חטא אדה"ר היה שומע את הקול ועומד על רגליו שנא' (בראשית ג) וישמעו את קול ה' אלהים וכיון שחטא היה שומע ומתחבא שנאמר ויתחבא האדם. עד שלא חטא ישראל מה כתיב (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת א"ר אבא בר כהנא שבע מחיצות של אש היו נוגעות זו בזו והיו ישראל רואין ולא מתייראין ולא מתפחדין וכיון שחטאו אפי' פני הסרסור לא היו יכולין לראות הה"ד (שמות לד) וירא אהרן וכל ב"י את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו עכ"ל. והטעם לזה כי בהיות הנשמה זכה ובהירה תוכל להסתכל באור כדמיון העומד באור שלא יזיקהו אור השמש אמנם העומד בחשך ויכה בעיניו אור השמש לא יוכל לסבול ויתעו ויחזור לאחוריו ויסתום עיניו כן ישראל בנתינת התורה פסקה זוהמת טומאתם ונזדככה נשמתם ע"י ספירת שבעה שבועות לטהרתם וג' ימים קודם קבלת התורה הזהרו לגשת אל אשה כמ"ש (שמות יט) היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה וכבסו שמלותם ע"י טבילה כל אלו הכנות טובות לזכך נשמתם לקבל התורה וע"י כך היו יכולין להסתכל. וכאשר חטאו חזרו למשוך עליהם זוהמת חשך הנחש והחשיכו נשמתם עד שלא היו יכולים להסתכל אפילו בפני הסרסור:

פרק ח צריך לירא שלא תהיה נפשו נדחת לחוץ בעלותה למעלה בפטירתה מעוה"ז כדפי' רשב"י (בזוהר דף ריג) בפסוק (תהלים פו) שמרה נפשי כי חסיד אני ז"ל שמרה נפשי שמור מבעיא ליה והא תנין דלית אות אחת באורייתא דלא אית בה רזין עילאין ויקירין שמרה לקב"ה קאמר שמרה להוא הולכא דאתאחד ביה נפשי דכד נפשא נפקת מהאי עלמא אזיל למירת עלמא אי זכי כמה חיילין עילאין נפקין לקבלא ולנטרא לה ולאעלא לה במדורא דדוכתא והאי ה' נטיר לה לאתאחדא עמה בריש ירחי ושבתי ואי לא זכי כמה (א) גרדין טהירין אזדמנין לקבלה ודחי לה לבר ווי להאי נפשא דמתגלגלא בריקניא (ב) כאבנא בקוספתא הה"ד (ש"א כה) ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע ודוד בעי בעותיה קמי קב"ה ואמר שמרה נפשי דלא ידחון לה לבר וכד מטי לקבלא ויפתחון לה פתחין ותקבל לה קמך עכ"ל. ואם דוד המלך ע"ה היה צריך להתפלל שלא תדחה נפשו לחוץ המלא עונות לאין מספר כמה צריך לירא מעונותיו ולמהר התשובה והתפלה עד לא יבא יום אשר לא תועיל החרטה. עוד אז"ל (סוטה דף י"ג) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל העושה מצוה אחת בעולם הזה מקדמתו והולכת לפניו לעוה"ב שנאמר (ישעיה נ"ח ח') והלך לפניך צדקך וכל העובר עבירה בעוה"ז מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין שנאמר (איוב ו) ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו. ר"א קשורה היא בו ככלב שנאמר (בראשית לט) ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה. לשכב אצלה בעוה"ז להיות עמה בעוה"ב עכ"ל. ענין מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין מפני כי העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד וכל קטיגור וקטיגור יש לו שיעור קומה שלמה כענין המצוה כן ענין העבירה. הרי רמ"ח מצות הם שיעור קומת אדם העליון רמ"ח (ג) שייפין קדישין. וכל מצוה יש בה רמז ידו"ד כדפירשו (תיקוני הזוהר דף ק) בתיקונים ור"ת כי מצוה בא"ת ב"ש ידו"ד והרי ידו"ד כוללת כל הקומה אלא שבכל אבר ואבר יש כללות הכל ולכך המקיים מצוה אחת כתקנה כאלו קיים כלם כדפי' לעיל פ"ד בשם הרשב"י ע"ה ויעשה ממנה מלאך א' שלם דרמ"ח איברים שהוא סניגור לו. וכענין זה הה"ד

(א) בתיקונים דף תד ע"א ה"ג ואומאה איהו ביה דאינון דחילו ורחימו לאעברא לון מנשמתא בגין וגו'. וגירסא זו נראה עיקר לפע"ד: (א) חיילות אורחת בעלי דינין: (ב) כאבן בתוך כף הקלע: (ג) איברים:

בקשוש והיא נשמאה ובגינה אתמר (ויקרא כא) ובת איש כהן דא מיכאל כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף ותמן אתוקדא ההיא זוהמא ואתלבנת איהי מניה ככסף דאתלבן בנורא והשות עופרא דזוהמא אתוקד והתעביד עפר ואתאביד עכ"ל. הרי שאמר שיצר הרע שהוא מכה לילית כמו שפי' לעיל כי פתויי היצר הרע מצד לילית מצד הימין נקרא נחש ומצד השמאל נקרא כלב ואמר שהכלב הזה ממונה של גיהנם שצועק הב הב וכבר נודע שכל מעלות גיהנם וז' מדורות שבו הם מכאות אשה זרה נכריה כמבואר בפרשת פקודי. ומה שאמר שמצד הימין נקרא נחש כי מצינו שנחש פיתה לאדם הראשון וחוה והפתוי ההוא נמשך מצד הימין שלו (בראשית ג) כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים וגומר וכיוצא לשאר פתויי יצר הרע שכולם מצד הימין המקרבות להראות לו שלום השקט ובטח אכול ושתו וכיוצא מטובות העולם הזה הנמשכין מהימין ואחר כך נקרא כלב שצועק עליו להפילו בגיהנם ע"ד שפי' במאמר של פ' ויצא שהעתקנו לעיל והיינו יורד ומסטין עולה ומקטרג יורד ונוטל נשמה. ומפני שהכלב הזה הוא כנגד לילית אמר דוד המלך ע"ה (תהלים כב) הצילה מחרב נפשי והיינו חרב לילית כדפי' במאמר של פ' ויצא. מיד כלב יחידתי שהיא הנשמה העולה ליחוד כדפי' בפרשת ויחי ולכן נקרא יחידתי מלשון יחוד הצילה שלא תאחוז בו הכלב שהוא האוחז בנשמה כשיהיה בה פסול והיינו מה שפי' במאמר בפרשת ויצא שלילית היא המפתה אותו בדברי העולם ומטמאה אותו והיא הורגת אותו ומפילה אותו בגיהנם. ואל תתמה מכלב שהוא זכר כי מצד סמאל הרשע נקרא כלב מצד השמאל כמו שפי' במאמר. ומפני שרוב העונות הם באים מצד פתויי לילית כדפי' והיא נקראת כלב על הדרך שפי' לכך פירשו ז"ל (יומא פרק ח) החוטא ושונה הוא ככלב שב על קאו. ולכן צריך האדם להשמר מכאות הרשעה הזו ומפתוייה כי כל כוונתה להכשיל את האדם וללוכדו במצודתה ולהפיל אותו בבור שאון בטיט היון כמו שהאריך הרשב"י ע"ה זוהר פרשת פקודי בהיכלות הטומאה ע"ש כי בידיעת האדם ענשי הדברים ישמר מהם והאל יעזרהו. וזה כלל הפרק הזה:

פרק ט אחר שבפרקים הקודמים נתבאר מהות הפגם בעצמו נבא עתה לבאר כמה הם מיני הפגם שהאדם פוגם כדי שיירא מלחטוא ברואותו כמה רעות גורם לו ולנפשו ולכל העולמות:

הא' הוא פגם בגופו העשוי כאותם תבנית העולמות העליונים ובהיות אבר מאיבריו פגומים הוא בעל מום ואין השכינה שורה בו וזה נתבאר בתיקונים (דף קלט) ז"ל ובכל אבר. ואבר דאיהו נרא דכל פקודא בעי בר נש לאמלכא לקב"ה ולאקנא ליה אתר דכיא ונקייא לשריא ליה תמן ובג"ד צריך בר נש לבערא מניה מכל אבר ואבר כל מחשבין וכל הרהורין בישין דטנופין דאינון קליפין וצריך ליקרא לון בכל פקודין דשריין על כל אבר ואבר דאינון נרות דכל פקודא נר אתקריאת (משלי ו) כי נר מצוה. נר ה' נשמת אדם ובג"ד צריך למהוי חופש כל חדרי בטן. ולבערא מנייהו שאור וחמץ מוץ ותבן וכו'. ואמר לקמיה אבל הקב"ה שולטנותיה בכל אבר כנשמתא דשלטנותה על כל אבר ואבר. מלא כל הארץ כבודו בכל אתר דקרי ליה בר נש עני ליה אלא אם ההוא אתר דההוא אבר איהו פגום בחובא דעביד בר נש קב"ה לא שריא בההוא אבר דעליה אתמר (ויקרא כא) כל איש אשר בו מום לא יקרב ואיברין דבר נש כולהו אינון מסודרין על סדרי בראשית ובג"ד אתקרי בר נש עולם קטן ומאן דאמליך לקוב"ה על כל אבר ואבר כאלו אמליך ליה על כל עלמא עכ"ל. ואמר לקמיה (תיקוני הזוהר דף קל) שיש מצות תלויות בפנים ויש מהם בעינים ובאזנים ואמר ידו"ד איהו אשתכח בכל אבר ואבר הוא אשתכח בד' גוונין דשערא ובד' גוונין דעינא ובד' (ע) אדרין דאודנא ובד' גוונ' דאנפין ובקלא ובדבורא ובקריאה ובאמירה ובעשיה דידין ובכל אבר ואבר דגופא איהו ידו"ד ממנא על מצוה ומצוה דביה. מצוה בא"ת ב"ש מ"ל י"ה פ"ץ ו"ה הא מצו"ה ידו"ד מצפ"ץ עכ"ל לענינו. והנה מזה יראה האדם כמה פגם גדול הוא עושה בפגום אבר מאבריו שאחר שכל האברים התומים בשמו יתברך נמצא פוגם בשם ואם מקיים מצוה באותו אבר אבריו שממליך ידו"ד עליו:

ועוד אמרו בתיקונים (דף קלה) זכאה מאן דשריא ליה בכל אבר ואבר דיליה למעבד אתר לשריא תמן ולאמלכא ליה בכל אבר ואבר דלא יהא אבר פנוי מניה דאם חסר חד דלא שריא עליה קב"ה בגין ההוא אבר אתחזר לעלמא בגלגולא עד דאשתלים ליה באברין דיליה למהוי כלהו שלמין בדיוקנא דקב"ה דאם חסר חד לאו איהו בצלמוי דקב"ה. פומא עקימא לא שריא ביה קב"ה דאיהו מום כל שכן דבורא דיליה עקום עליה אתמר (קהלת א) מעות לא יוכל לתקן עכ"ל לענינו. ומענין הפגם הזה נתבאר עוד בתיקונים (דף קס) ז"ל בודאי כל מאן דחב בגופיה דתמן עובדא ובנשמתיה דתמן מחשבה כאלו חב בההוא דאתברי איהו בדיוקניה הה"ד (בראשית א) ויברא אלהים את האדם בצלמו עכ"ל לענינו:

עוד מענין הפגם הנפגם בגוף האדם עצמו פירש רשב"י (זוהר פ' א"מ דף עו) בפסוק (איוב מז) ויקם בי כחשי בפני יענה ז"ל ת"ח האי מאן דעבר על פתגמי אורייתא אורייתא סלקא ונחתא ועבדא ביה סבר גם רשימין באנפוי בגין דיסתכלון ביה עלאה ותתאי וכלהו (פ) אסדן לווטין על רישיה ותאנא כל אינון עיני ה' דאזלין ושאטין בעלמא למנדע אורחוי דבני נשא כלהו זקפין עיינין ומסתכלין באנפוי דההוא בר נש ואמאן להו וכלהו פתחין עליה ווי ווי. ווי ליה בהאי עלמא ווי ליה בעלמא דאתי. אסתלקו (נ) מסחרניה דפלגיא דהאי שהדותא באנפוי ורוחא דמסאבא שריא עלוי. וכל אינון יומין דאשתכח רשימו באנפוי לסהדותא אי אוליד

(ע) חדרים שיש באוזן: (פ) זורקים קללות על ראשו: (נ) מסביבותם:

קדלה (י) כל חלי דחרעה דקדש. פיה מתתקנא בפתיחי דקיק יאה בתקונהא ליפנא חדידא כחרבא (כ) פעיען מלהא כמסחא שפוותא יאן סומקא כוורדא מתיקן בכל מתיקו דעלמא ארגוונא לבשא אתתקנא (ל) בארבעין תקונין חסר חד. שטיא דאסטי אבתרה ושתי מכסא דהמר ועביד בה נאופין ואסטי אבתרה מה עבדית שבקית ליה נאים בערסא וסלקת לעילא ואלשינת עליה ונטלה רשו ונחתא אתער ההוא שטיא והשב להייכא בהדה כקדמיתא והיא אעדיאת תקונהא מינה ואתהדרת גיבר תקיף קאים לקבליה לבוש לבושא דנורא מלהטא בדחילו תקיף מרתתא גרמא ונפשא ערומה מלייא דעיינין דהלן (מ) חרבא שיעה בידיה טפין מרירא תליין מההוא חרבא קטיל ליה להאי שטיא וארמי ליה גו גיהנם עכ"ל לענינו. וכל אלו משלים כמו שמשל שהע"ה דברי העולם ותענוגיו המשכים מכח לילית לאשה זונה שנא' (משלי ז) והנה אשה לקראתו שית זונה ונצורת לב וגו' כמו שנתבארו דבריה ועלותיה בפ' פקודי בהיכלות הטומאה. ומבואר במאמר שאמרנו רוחא דדכורא דקיק וכו' רוחא דנוקבא בכמה אורחין מתפרשא וכו' והרי שהנקבה מתפשטת והכל הוא כדוגמא עליונה כי גם זה לעומת זה עשה אלהים כי כמו שלמעלה הזכר אינו פועל דבר אלא הכל נפעל ע"י הנקבה כן למטה בכחות הטמאים וכמו שלמעלה היא אינה פועלת כי אם בכח הזכר כן למטה ח"ש ומתדבקא בההוא רוח דדכורא:

בשאר לנו לבאר ענין במאמר למה המשיל העבירה לכלב ולא לנחש ולא לדבר אחר. הענין יובן במה שפי' בר"מ פ' פנחס (דף רכד:) אמר שכמו שקרבנות אם זכו היה יורד דמות אריה של אש רבוץ ע"ג המזבח ואם לאו כלב כן בפטירת הנשמה ז"ל כמא דאוקמוה רבנן אם זכו האי נחית כמו אריה דאשא למיכל קרבנין ואי לא הוה נחית תמן כלבא דאשא ואוף הכי כד מית בר נש אי זכי נחית כדמות אריה לקבלא נפשיה ואי לאו כדמות כלב דאמר דוד ע"ה (תהלים כב) הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי עכ"ל. ולדעת טעם הדבר לאריה ולכלב דע שפי' בפ' בראשית (זוהר דף ו:) שדמות אריה שהיה יורד על המזבח אוריאל שמיה. וכן פי' בפ' נו (שם דף לג') ופי' מורי שטעם היותו דמות אריה מפני שיניקתו מן הימין שנאמר (יחזקאל א) ופני אריה אל הימין לארבעתם וכו'. ועכ"ז צריכין אנו לדעת למה היה יורד אוריאל וגלה שהטעם הוא במ"ש רשב"י (זוהר פקודי דף רכד) בהיכל שני מהיכלות הקדושה בענין רפאל ואוריאל פי' שם שרפאל בת"ה שמשם רפואה והיים נמשכים למטה ואוריאל במלכות. והנה בפ' בראשית (שם דף נח) בפסוק (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא פי' כי אש השכינה שהוא אש אוכלת הוא היה אוכל הקרבנות וז"ל ודא הוא רזא דקרבנא (נ) דתננא סליק אתער ליה להאי נהורא תכלא לאדלקא וכד אדלק אתחבר בנהורא חוורא ושרגא דליק ביחודא חד ובגין דהאיה דהאי נהורא תכלא לשצאה ולמהוי אכיל על מה דאתדבק ביה תהותיה כד רעוא אשתכח ושרגא דליק בחבורא חד כדין כתיב (ויקרא י) ותצא אש מלפני ה' ותאכל וגו' את העולה וגו' וכדין אתידע דההיא שרגא דליק בחבורא חד כו' עכ"ל לענינו. הרי שירידת האש היה מן השכינה בהארת הת"ת בה. ואמר אח"כ שאחר שהיה האש העליון אוכל הקרבן מה היה האש עליון אוכל ואמר כי היו ישראל מתדבקין להתעוררות התחתון כהנים ולוים וישראלים אלין בחדוה דשיר ואלין ברעותא דלבא ואלין בצלותא ושרגא דליק ואתדבקו נהורין כחד. הרי יש לנו שאש אוריאל שהיה יורד ע"ג המזבח היה בהכרח ע"י התלבשות השכינה בו בהארת הת"ת והיינו שם המלאך אוריאל שפי' בפ' פקודי שהוא בשכינה כלול מכלהו. והנה בפטירת נשמת הצדיק מהעוה"ז פי' רשב"י זוהר פ' ויחי (דף רלה) בפסוק (משלי ה) שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך שאז נעשה היחוד והנשמה נעשית מיין נוקבין בתוכה פ"ש. א"כ מוכרח הוא שירד המלאך אוריאל שהוא כנגדה להעלות נשמת הצדיק שהוא מכח הזכר שע"י מעשיה הטובים תתעורר ליחוד כענין מה שהיה בקרבן, ובענין הכלב פי' שם בפרשת בראשית (דף נ:) אם לא זכו, האיך מחית כלבא ומה שמיה דההוא כלבא בלאדן שמיה דלאו איהו בכלל אדם אלא כלבא ואנפי כלבא. ודע שגם זה לעומת זה עשה האלהים כי כמו שאוריאל הוא נגד השכינה להתעוררות הטוב בלאדן פני כלב להתעוררות מעשים הרעים ובלי ספק שלא היה הקרבן נמסר לכלב אלא כשהיה בו פסול תלך לכלב הפליגון אותו כדפי' בתיקונים (דף ם) בענין התפלה הפסולה שנמסרת לכלב. והכלב הזה הוא נגד לילית ולכך שמו בלאדן והיינו שכופר בהשגחת השכינה הנקראת אדני והוא בלאדן ר"ל אין לנו אדון. וכך פירשו הגאונים שמות העשר הקליפות רובם מורים על כפירת האלהות כמו שהעתיק מורי ע"ה בספ"ר דעיינים בשער התמורות והיינו עזות הכלבים שנקראו עזי נפש ובזה נוכל לומר פי' אחר בענין אוריאל פי' שמודה בהשגחת אל עליו וזהו אוריאל האור שיש לי הוא מאל סוד ואל זועם שפי' בפ' במדבר. ויש עוד סגלה בר"מ (פרשת נשא דף קכד') שכלב הוא מכחות לילית ז"ל ויצר הרע מסטרא דימינא אתקרי נחש ומסטרא דשמאלא דעשו דרגיא סמאל אתקרי ככלב ממנא דגיהנם דצווח הב הב הה"ד (משלי ל) לעלוקה שתי בנות הב הב (ס) ונשמתא דיליה למיכל נשמתא מכאבא בנורא דיליה גיהנם ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו בקשוט

(י) כל שנוי תכשיטי זהב וכסף מלי' ספי' ואלי כתם: (כ) חלקות ורכות דבריה משמן ושפתיה נאות כשושנה אדומה: (ל) כ"ל בטעם ע"ש מה דאיתא בזוהר ע"פ מי יכנו וז"ל סמאל בגין דשוי גרמיה הלוה ולאו איהו אלא עבד מטונף ואילן דסרחין פיה סוקן ליה קביה למחאה ביו"ד ה"א וא"ו דאינון מ' חסר א' כי זה לעומת זה עשה אלהים ועיין בס' אמרי בינה ותראה פי' גילכא מוטעת ביה לפניו ידוד: (מ) חרב מתהדרת חלק: (נ) מעשן הקרבן עולה: (ס) וכרעתו לשרוף הנשמה עמהם בתא גיהנם:

אלהים יקוו המים מתחת השמים וגו' אסתלק נשמתיה מניה ואשתאר גופא יבשה. מאן גופא הכא דא גשמא דברייתא יקרא דאשתארת יבשה בגין דאסתלק מניה נשמתא באורח אצילות דהאי נשמתא איהי גושפ לנשמתא עילאה ואי בעי לאהדרא לגבי ההיא נשמתא לית ליה רשו לאהדרא לגביה עד דההוא תובה אתעברת מניה ורזא דמלה (מלאכי ג) שובו אלי ואשובה אליכם עכ"ל. הרי זו הקדמה לכל הפגמים שיתבארו בכ"ק ההם מעל הבנים וכו' הכל הוא על דרך זה. ואפשר לחלק בין יחיד לרבים ויש דמדומי ראיה בזוהר (פ' ויקרא דף כו:) דקאמר כד הוי עלמא אסגיאו חטאי' עתיקא קדישא ולא משגיחין אנפין באנפין וכו'. עוד בפגם השכינה נתבאר בתיקונים (דף כ:) ז"ל וכד עמודא דאמצעיתא מרחקא מינה איהו משפט וביה כתיב (תהלים עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים זה ישפיל דגרים לאשפלא לשכינתא מאתרה וזה ירים מאן דגרים לסלקא לה לאתרה. דחובין דישראל אינון אשפילן לה לתתא וזכוון דלהון סלקא לה לאתרה הא זכאה איהו מאן דעביד זכוון לה לסלקא לאתרה עכ"ל:

עוד יתבאר פגם האדם בשכינה ובאר מדרגות שלמטה במה שפי' בתיקונים (דף סג:) אמר שם שבשכינה גליפין נשמתין ומלאכין וחיוון קדישין ובה גליפין מה דאתמר (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם. קם רבי שמעון ואמר סבא סבא והא שכינתא איהי יחודא דקב"ה איך גליפין בה דיוקנין דלתתא דלאו אינון מאלקותא א"ל רבי למלכא דאיהו יתיב בהיכליה וכמה בני נשא עאלין למחזייה מנהון מסתכלין בלבושין ומנהון בגופיה ומנהון מסתכלין בעובדוי ובודאי בעובדוי אשתמודע מאי ניהו מלכא דלבושין אינון אשתמ' בהון לכמה שנויין ולבושין דאיהו לביש בצפרא לא לביש ברמשא ולבושין דלביש יומא הדא לא לביש יומא אחרינא והכי בכל יומא וירחא ושתא ושבתא ויו"ט אשתני בלבושין כגוונא דא שכינתא כמה לבושין אית לה דמנהון ברא קב"ה כרסיין ומלאכים וחיוון ושרפין ושמיא וארעא וכל מאי דברא בהון וכל ברין דברא מאלין לבושין דילה רשים לון כלהו וגליף לון בלבושהא בגין לאסתכלא מניה לכל ברין לרחמא עלייהו. ורזא דמלה (בראשית ט) וראיתיה לזכור ברית עולם וראיתיה באלין לבושין דאינון נהירין בכל ברין דישראל נהירין לון בשעבדין טבין ובגינייהו קוב"ה רחים עלייהו ואי עבדין עובדין בישין איהי אתלבשת לבושין אחרנין אוכמין דבהון רשימין כל אינון מארי דדינין דאתקריאו ליליא למידן בהו לעלמא ובההוא זמנא איהי אמרת (שיר א) אל תראוני שאני שחרחורת וגו'. ובג"ד אלין מסטרא דלבושין אינון גליפין בה עלאין וכו' עכ"ל. נמצא כי בלבושים האלה מצויירים כל הנמצאות והם השרשים שבתוכה ממציאות כל העולמות התחתונים ובהיות השרשים שבתוכה מאירים ע"י המצות שישראל מתקנים למטה יש להמים וטוב בעולם וכשישראל אינם מתקנים מעשיהם כל הלבושים שלה יונקים מצד הדין והחשך ואז אומרת אל תראוני שאני שחרחורת. ובזה יובן אמרם בתיקונים ונדפס בפ' בראשית זוהר (דף כב) כל מאן דחב לגבי שכינתא כאלו הפשיט שכינתא מלבושהא ואדא איהו עונשי דאדם וכל דמקיים פקודא דאורייתא כאלו הוא לביש לשכינתא בלבושהא ע"כ. הכוונה שבעון הפשיט מלבושיה היפים והמאירים ותלבש בגדי שחרות כמו שנתבאר במאמר הזה. ואמר עוד שם שהשכינה היא בת עין אוכמא ואור מאיר בה משפנים ועז"א דוד המע"ה (תהלים כז) ה' אורי אור י' שהיא בת עין. ואמר ותרין גוונין אית לה אור מלגאו וחושך מלבר למהוי שלטא בהו על כל קליפין הה"ד (שם קג) ומלכותו בכל משלה בלבושא דאור איהי שליטת על כל אינון דאתמר בהון (שמות יא) ולכל ב"י היה אור במושבותם ובלבושא אוכמא שליטא על חייביא דאתמר בהון (ש"א ב) ורשעים בחשך ידמו עכ"ל. ומצד שורש הנשמה המושרש בה האדם מתקן או פוגם כמ"ש דבה גליפין נשמתין. ולכן בפגמו למטה מחשיך שורש נשמתו המושרש בשכינה ואז בעונו מונע הטוב ממנו כי אין לה פנים לשאול שפע בעבורו:

ועד"ז יובן הפגם שפוגם בכ"מ שיפגום הוא ע"י שורש הנשמה המושרשת בכל המקומות כי הנשמה בכ"מ שתעבור תשאר צורתה מצויירת. ופי' מורי ע"ה כי ע"י שורש הנשמה המצוייר שם הוא מה שאדם מעורר מיין נוקבין בתוך השכינה באומרו (תהלים כה) אליך ה' נפשי אשא כמו שפי' בזוהר (פ' תרומה דף קכט) ואם תהיה נפשו פגומה בלי ספק שלא תכלל ביחוד ולא תעורר דבר כי מאחר שהענף פגום גם השורש פגום. ועד"ז פי' הרשב"י (שם) שיהודיע"ס ממונה על (ד) דיוקנאות הצדיקים ואמר שם על מי שהוא מחזיר את הרשעים בתשובה שהוא מעורר נפשו למעלה ביחוד באומרו אליך ה' נפשי אשא ויהודיע"ס מוליך דיוקנו למעלה ומברכין אותה בכמה ברכות וז"ל ביה שעתא אזדמן חד ממנא דאיהו גזברא על דיוקנין דצדיקיא ברזא דמוהבא דאתוון דאתקרי ברזא יהודיע"ס בכתרא דמוהבא דשמא קדישא ורמיז קב"ה וההוא ממנא אייתי דיוקניה דההוא ב"נ דעביד נפשאן דחייביא וקאים ליה קמי מלכא ומטרוניתא ואנא אסהדנא עליה שמיא וארעא דבההיא שעתא מברכין ליה ההוא דיוקנא דהא לית לך כל צדיקא בהאי עלמא דלא חקיק דיוקניה לעילא תחות ידה דההוא ממנא ומסרין בידיה ע' מפתחן דכל גנזא דמאריה בהו כדין מלכא בריך לההוא דיוקנא בכל ברכאן דבריך לאברהם (ה) כד עביד נפשאן דחייבי' וכו' עכ"ל. ועוד האריכו שם במעלת המחזיר הרשעים בתשובה ואינו לענייננו פה. ועוד מבואר (זוהר דף קח) בפ' וישב שבשכינה מצויירים כל הדיוקנאות ואמר שם שכאשר האדם שלם בדיוקנו ירצה בפרצוף הנשמה שנקרא אדם שלא תמא כל הבריות מתייראים ממנו כדכתיב (בראשית ט) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו' ואמר

ואמ

(ד) גרזות: (ה) בשגייר גרים כמהרז"ל ע"פ ואת הנפש אשר עשו בחרן:

בר (ק) אסליף ליה רוחא מסטרא דמסאבא ואלין איגון (ר) חייבי דרא תקיפי אנפין דמאריהון שביק לון בשינאה להו בעלמא דאתי ותנינן האי נדיקא זכאה דאשתדל באורייתא יממא ולילא קב"ה משיך עליה חד חוטא דחסד ואתרשים ליה באנפוי ומההוא רשימא דחלי עלאי ותתאי. ה"נ מאן דעבר על פתגמי אורייתא משכאן עליה רוחא דמסאבא ואתרשים ליה באנפוי ומיניה ערקין עלאי ותתאי עכ"ל לענינו. ולמעלה מזה מבואר שאם חטא שיבכה ויעביר הדמעות על פניו עד שיעבור הרושם. ואני במעטי שמוב גם כן להעביר הדמעות על מצחו כי במצח נכתבין העונות כענין שנא' (יחזקאל ט) והתוית תו על מצחות האנשים וגו' ומשוג זה הם העונות הנכתבים ביד כדכתיב (איוב לז) ביד כל אדם יחתום. וכן פי' בתיקונים (דף קמא) ז"ל ואית תבין דאתמר בהון ביד כל אדם יחתום ומראין להם חתימת ידהא עכ"ל. וכן פי' ג"כ בפ' לך לך והעתקנו לשונו' לקמן (בפרק יב):

פגם ב' הוא פגם בנשמה שכפי החטא שחטא כן הרד עד שיפילו לרגליו וכן פי' בתיקונים וברע"מ בתיקונים (שם קלה) ת"ח אית בני נשא דמללין בנענוע דעיינין ואהרנין בנענוע דידין ואהרנין בנענוע דרישא ואחרנין בנענוע דגופא ואחרנין בנענוע דרגלין דא איהו בכל אתר דנשמתיה תמן עביד נענוע יהיב בההוא אתר אמר ליה ר"א אבא וכי נשמתא לא איהו באתר ידיעה בלבא ואתפשטותה בכל אברין דגופא אמר ליה ברי והא כתיב בה (רות ג) ותגל מרגלותיו ותשכב כפום עובדוי דבר נש הכי נפיק לה מאתרה ונהית לה לבר מאתרה כגוונא דשכינתא דאתמר בה (ישעיה נא) ובפשעיכם שולחה אמכם והיובתא שלימתא מאן דיהב לה לאתרהא כמה דהות בקדמיתא דבזמנא דנשמתא איהי בלבא אתקריאת מטרוניתא כד נפקת מלבא לא אתקריאת מטרוניתא כפום חובוי דב"נ הכי נחית לה מדרגא לדרגא ומאבר לאבר עד דנחית לה לרגלוי וכפום זכוון דיליה הכי סליקא לה עד דסליקת לאתרה ובג"ד בכל אתר דנחתת תמן עבדת נענוע יתירא בההוא אבר יתיר מאחרנין עכ"ל. אמרו (תיקוני הזוהר דף מט) ז"ל ונשמתא בגלותהא בתראה אתמר בה ותגל מרגלותיו ותשכב שכיבא לעפרא ווי ליה לבר נש דנשמתיה נחיתת תחות רגלוי דבההוא זמנא אתמר בגינה (עמוס ה) נפלה לא תוסיף קום ולית ליה עלוי וסליק אלא בידא דקודשא בריך וכו' עכ"ל:

עוד בחינת פגם ג' הוא כי כפי הפגם שיפגום האדם בנשמתו כן יפגום בשכינה עד שתרד ממדרגת התחתונה ותגל מרגלותיו. וכן פי' בר"מ (פרשת משפטים דף קיז עב) ז"ל דמסטרא דרשע וטוב לו שכינתא ותגל מרגלותיו ותשכב האי איהו (משלי ל) ושפחה כי תירש גברתה שפחה ינה"ר נוקבא וביאר אתר כך ענין הפגם ואמר אבל שכינתא דאילנא דחייא עליה אתמר (תהלים ה) לא יגורך רע ואם השלום השפחה היא בכסא וממנה למטה וז"ל אבל בגין דאתמר (שם קג) ומלכותו בכל משלה מאן דפגים אתר דיליה אתחשיב כאלו עביד במטרוניתא (ם) קלנא דקלנא דמטרוניתא איהו מאן דמזלזל אתרהא וקלנא דמטרוניתא דמלכא איהו כ"ש מאן דאעבר לה מאתרהא ושוי שפחה באתרה דבכל אתר דאיהו פגים מטרוניתא לא שריא תמן אלא שפחה דאיהי פגימא שריא באתר פגים ופגימו דבר נש דחובוי פגים בכל אברין דיליה עד דלא אשכחת מטרוניתא אתר לשריא תמן ולית תיקונא עד דיחזיר לה כל אברין דילה עכ"ל. וכן פי' ג"כ בר"מ (פ' כי תצא דף רע"ז ע"ב) ז"ל ומלכות דא אצילות אית לקבלה מלכות דבריאה ואיהי מלכות למלאכים דבריאה ואיהי נערה דמטרוניתא משמשא דילה ואיהו דיוקנא דגבירתה דילה כלילא מעשר האי בחובין דישראל יכילת לאתחללא בין אומין דעלמא אבל מלכות דאצילות דקב"ה עלה אתמר (ישעיה מב) אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים לא יהיב לה למאן דמהלל שבתות ויו"ט אלא למאן דאיהו ברא דמלכא וקיים אורייתא בדחילו ורחימו דמאריה ולא על מנת לקבל פרס אלא כבן דאיהו מחוייב למעבד גווי דאבוי עליה אתמר (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך את אביך דא קב"ה ואת אמך דא שכינתא ועם כל דא מאן דמהלל נערה דמלכא אתחשיב ליה כאלו מהלל מטרוניתא דיליה עכ"ל. וכן נתבאר הקדמה זו עוד בפ' פנחס (דף רכה:) ע"ש. הרי בפי' פירש במאמר הזה דמיון השכינה כפי מ"ש בתיקונים בנשמה והטעם לזה כי הנשמה היא ממש חלק מהשכינה כאומרו (דברים לב) כי חלק ידו"ד עמו ונשמותיהם של ישראל הם מסוד הזווג (שם יד) בנים אתם לה' אלהיכם ויש זווג בקב"ה ושכינתיה להוציא נשמה ביום שבת ויש זווג ביניהם להוציא נשמה ביומין דחול שהם נשמה מכסא רוח מחיה נפש מאופן ועל נשמה דיומין דחול הוא הפגם הנזכר במאמר דאעבר לה מאתרה וכו'. ומ"מ גם לפעמים ימצא פגם במי שיש בו נשמה דאצילות כמ"ש בתיקונים (דף קג) בענין חטא הדס"ל בההוא אתר דאנטילת נשמתיה תמן הב. והטעם כי כפי מה שיפעלו הנשמות שהם ענפים למטה כן יעוררו בשרשים ואף על פי שאין חטא בא על ידי מי שיש לו נשמה דאצילות מ"מ סלוק הנשמה ממנו היא שיקרא פגם. וכן פי' בתיקונים (שם דף קנג) בר נש עביד חובין כפום ההוא בר נש הכי סליק חוביה לאתר דאתגזר נשמתיה ולא זז מתמן ההוא חובא עד דאתפרעו מההוא בר נש. ואם בר נש איהו נשמתיה באורח דאצילות אם חב חובי מטי עד ספירן ועונשא איהו סגי כפום דרגיה. א"ר אלעזר אבא וכי חובא איהו תליא בבר נש דנשמתיה מההוא אתר וכי אית ליה והא כתיב (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און א"ל אין הס"ד (ישעיה נט) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם מאן מבדילים אלא דסליק האי נשמתא דאצילותא מניה אתפרש מניה ורזא דמלה (בראשית ה) ויאמר אלהים

(ק) חושן לו: (ר) רשעים בעוה"ז עזי פנים בפני קב"ה מיהם בשלוה בעוה"ז לאבדם בעוה"ב: (ש) חרפה:

תוקפא רוחא ניורא דאהוון דאינון הקוקין בתוקפא נפשא רשימו דאהוון בתוקפא דאינון רשיון בניורין דב״ש כביכול דתוקפא (ס) בפשקא ובבהות רשומא דנשבא המתמודע כרנופא בגופא דבר גם מאן אתר איהי עכ״ל לענינו :

נשאר עלינו לבאר בפ׳ זה ענין פגם השכינה שהתאונו בו אמר בתיקונים (דף מד׳) ז״ל ד״א (בראשית כז) ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי מפקודין דעשה ולא כאשר שנאתי מפקודין דלא תעשה. פקודין דלא תעשה אלין מדחילו דירא וא ואינון לרחקא השטן מנייהו דלא יתקריב לגבי כרסייא דאיהו לבא להבעא דינין על אברין קדישין דאינון ישראל ולבא שכינתא בינייהו עכ״ל. והכוונה שמצות לא תעשה הם כולם גדרים שלא יכנס שמאל בתוך הקדושה לעורר דינים ונתבאר עוד בתיקונים (דף נו) ז״ל בענין דרגא תרי טעמי אמר מאי הרי טעמי אלא בתר דסליק לדרגיה יימר לישראל ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי מפקודין דעשה דכלילן בה״א דאברהם דכליל רמ״ח פקודין דבהון אתקריב ה׳ לגבי ו׳ וקרבנא דא איהו קריבו דקב״ה עם שכינתיה ופקודין דעשה אתייהבו מימינא ופקודין דל״ת משמאלא ואלין אינון תרי טעמי ופקודין דעשה אינון מאכלין דקב״ה ופקודין דלא תעשה פרנסה דשמאל למאן דעבר עלייהו ואלין הוה קריב עמו ליצחק ואמר ליה (בראשית כז) יקום אבי ויאכל מציד בנו וסמאל בגינייהו הוה קריב לשמאלא לאטעמא לקב״ה מהובין דבנייהו דאינון מאכלין מרירן דבגינייהו אתמר (מלאכי א) ואת עשו שנאתי עכ״ל. הרי מבואר כי המצות עשה הם מאכלין דקב״ה מפני כי כל מצוה עושה יחוד וגורם למשוך שפע רוחני וקדוש מצד החסד ומי שעובר על לא תעשה פורץ גדר וגורם לסמאל שיכנס למעלה לעורר מדת הדין מצד הגבורה שמשפיע לו חלקו וכיון שיושפע הדין ע״י השכינה היא טועמת ממנו והיינו לאטעמא לקוב״ה מהובין דבנייהו דאינון מאכלין מרירן הכוונה ש ורמז לעורר מרירות הדין מצד השמאל. וסוד המרירות הזה כודו הוא בנוה שפירש מורי ע״ה בשער הגלגולות ובשער השמונות ונתבאר ענין טעימת המרירות הזה. עוד פי׳ רשב״י (אחרי מות דף ע״ז) זה לשונו ר״י אמר בשעתא (י) דאסגיאו זכאי בעלמא כנסת ישראל סלקא ריחין טבין ומתברכא מתלכא קדישא ואנפהא נהירין. ובזמנא דאסגיאו חייבין בעלמא כביכול כנסת ישראל לא סלקא ריחין טבין ואטעמת מסטרא אחרא מרירא כדין כתיב (איכה ב) השליך משמים ארץ וגו׳ ואנפהא חשוכאן. רבי יוסי אמר בשעתא דאסגיאו זכאין בעלמא כתיב (שיר ב) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני ובזמנא דאסגיאו חייבין בעלמא כתיב (איכה ב) השיב אחור ימינו. רבי חזקיה אמר מהכא (משלי יז) ונרגן מפריד אלוף כלומר פריש מלכא מן מטרוניתא הה״ד (ויקרא יח) ערות אביך וערות אמך לא תגלה. הרי נתבאר כמה גודל הפגם בבחינות שונות אם מה שנוגע לשכינה טעימת המרירות והיות פניה חשוכים. וטעם פניה חשוכים מפני כי בן כסיל תוגת אמו כמו שנתבאר גם עוד לקמיה כי הוא היה ראוי לייסרו כאמרו (משלי לא) דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו. ואמר בגין דמלכא לא אלקי לבר גם לעלמין אלא שביק כלא בידא דמטרוניתא לאנהגא היכלא ולאלקאה ברא (כ) ולדברא ליה באורח קשוט לקבליה דמלכא ובאיות הבן מתנהג כשורה נקרא בן חכם ישמח אב אב סתם עד למעלה. ואמר גם כאשר תקן שלמה המלך שיר השירים כמה שמחה נעשה למעלה וכאשר בנה הבית נעשה יחוד עליון למעלה והיו כל העולמות בשמחה והארת פנים ואמר וכל כך למה בגין דכתיב אשר יסרתו אמו (ל) דדברת ליה לרעותא דמלכא. ואמר וכד האי בר גם כמה דאמינא לא תתדבר לרעותא דמלכא כדין הוא ערייתא דכלא ערייתא דכל סטרין דהא מלכא פריש ממטרוניתא ומטרוניתא אתרחקת מהיכליה ע״כ. וזו היא בחינת ונרגן מפריד אלוף שהפגם מגיע ג״כ למלך עצמו נפרד מהיכלו והיינו ערות אביך וגו׳. וכן פי׳ ג״כ בפ׳ ויקרא (זוהר דף כז:) ז״ל ד״א (משלי טז) איש תהפוכות ישלח מדון מהו ישלח לאינון נטיען מדון דינקן מסטרא דדינא ונרגן מפריד אלוף כמה דאמרן חייביא עבדין פגימו לעילא. מפריד דיהודא לא אשתכח. מפריד למטרוניתא ממלכא ולמלכא ממטרוניתא ובג״כ לא אתקרי אחד דאחד לא אתקרי אלא כד אינון בזווגא חדא ווי לאינון חייביא דעבדין פרודא לעילא. זכאין אינון צדיקיא דאינון מקיימין קיומא דלעילא עכ״ל. וזו בחינה ב׳ בענין פגם המגיע לא״ס שכל שם קוות הנקראות נטיעות כולם יונקין מן הדין כאומרו ישלח מדון :

עוד בענין פגם המגיע לשכינה הוא מ״ש רשב״י (זוהר פ׳ בראשית ד׳ יג) שענין בן כסיל תוגת אמו הוא שכל ידה היתה בריאת האדם מתחלתו היותו מורכב מטוב ורע ולכן היא הסובלת הבושה מבנה. עוד מבאר (ברעי׳ מהימנא שלהי פ׳ קרח) ז״ל שכינתא מאן דגמיל חסד עמה לית ערך לאגרא דיליה ומאן דהב לגבה לית ערך לעונשא דיליה עכ״ל. ועוד בר״מ (גם פרשת צו דף כח) בפ׳ (ויקרא ו) אש תמיד תוקד על המזבח בענין עבירה איהי מכבה תורה אבל עבירה מכבה מצוה אמר ומאן דעבר עבירה דמכבה מצוה דאיהי נר הכי מכבה נר דיליה דאתמר ביה (משלי כ) נר ה׳ נשמת אדם מגופיה הוא כגוי דאשתאר גופא בחשוכא וזכאה מאן דסליק שכינתא מאתראה גרים כגוי לכל העולם וחשוכא להוא אתר והכל איהו עבירה ושפחה כי תירש גברתה עכ״ל. והטעם כמו שנתבאר לעיל במאמר שהעתקנו מהתיקונים שהשכינה היא כלולה מכל הספירות העליונות מכל ההויות ומכל הנשמות ומהכסא והמלאכים וכו׳ הבל עאי״ש. נמצא כי בהטיב האדם מעשיו עמה הוא גומל חסד עם כל העולמות הכלולות בה שכולם תלוים.

ועגשי

(ס) בליגרס בהשמטה: (י) שמתריס נדיקים מעולם: (כ) תשמישו בדרך ממש: (ל) שמשה מקשם לו שרשן המלך הקדים

יהבי מילי כד נשמתא ביה פירוש שלא פגם בגופו שמסתלק ממנו הנשמה וכיון שיש פגם בגוף הנשמה מסתלקת ממנו והוא דומה לבהמה כאומרו (תהלים מט) ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. ויקר האדם הוא נשמתו ומי שחוטא וגורם שלא ילין הנשמה בו הוא נמשל כבהמות. והקשה והרי דניאל שכתוב בו (דניאל ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני משמע שהמלאך הוא שסגר ולא דיוקנו ותירץ שהמלאך עצמו הוא דיוקנו והכוונה הדיוקן המתחקק בשכינה הנקרא מלאך וז"ל א"ל בגין דא לא אתחבל דהא ההוא דיוקניה דכל גם זכאה איהו מלאכא מנוב דסגיר פומא וקשיר לון לנטרא ליה דלא יחבלון ליה ובג"כ אלהי שלח מלאכיה ההוא דכל דיוקנין דעלמא מתחקקין ביה ואיהו אתקיף דיוקניה ביה ולא יכילו לשלטאה בי' וסגר פומייהו ועל דא שלח מלאכיה ודאי והאי מלאכא דכל דיוקנין מתחקקין ביה. דכתיב (תהלים קי) ידין בגוים מלא גויות איהו דלא אשתנו קמיה כל דיוקנין דעלמא וע"ד מבעי' ליה לבר נש לאסתמרא אורחוי ושבילוי בגין דלא יחטא קמי מאריה ויתקיים בדיוקנא דאדם עכ"ל. ואחר שידענו שכל דיוקנות הצדיקים הם שם בלי ספק שאם יהיה הדיוקן למטה פגום לא תראה הדיוקן למעלה לפני כל פמליא של מעלה כי כל אשר בו מום לא יקרב. וכאשר יסתכל האדם בדבר זה יבוש ויכלם מעונותיו שכל עון ועון הוא נגע ומום בנפשו ודיוקנו למעלה מתרחק מהקדושה כמו שאמר הכתוב במצורע (ויקרא יג) והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא ואמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו והפגם אשר בנשמה והתרחקה מהקדושה העליונה הוא הגורם שיתרחק הגוף למטה ג"כ ממחנה ישראל ואם האדם ישוב בתשובה לטהר מומיו בקבלת היסורין עליו הרי הוא מטהר מצרעתו ואם לאו הרי הצרעת היא קבועה בנפשו ובעוה"ז ובעוה"ב הוא נרחק מכל פמליא של מעלה עד שיטהר ולכן דוד המע"ה פי' ז"ל שנצטרע ששה חדשים שמוטב שיעלה הפגם בגוף בעוה"ז יותר משיתאחר המום והצרעת בנפש ליפרע בגיהנם:

עוד נתבאר הקדמה זו בתיקונים (דף כ"ד) היות כל הנשמות מצוירות שם וכן לענין הרוח והנשמה ז"ל שימני כחותם דא נשמתא דאיהו רשימו דילה (ו) גליפא לעילא כמא דאוקמוה ביעקב דיוקנו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד דכל נשמתין דאינון גזירין מתמן גליפו דילהון איהו חקוק לעילא ורשימו דלהון לתתא והכא גליפו דלעילא איהו חותם ורשימו דלתתא רשימו דחותם ומיד דרשימו דגליפו דנשמתא איהי לעילא ורשימו דילה לתתא אתמר בה (בראשית כח) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו סלקין לעילא מסתכלין בדיוקנא דנשמתא דנסרא בההוא גליפו ומזדעזעין מניה נחתין לתתא ומסתכלין ברשימו דההוא דיוקנא דלתתא וחזאן דלא אשתני מדיוקנא דלעילא ודחלין מניה ע"כ. הרי שבהיות הדיוקן התחתון בתקונו בלא פגם המלאכים יראים ממנו שלא נשתנה דיוקנו מדיוקן העליון המצוייר בכסא. ואפשר שעל זה נאמר (שם ט) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים וחית הארץ הם המלאכים דשכינתא ועוף השמים הם מלאכים דקודשא ב"ה על דרך שפי' בתיקונים (דף ב) (קהלת י) כי עוף השמים יוליך את הקול שהוא מטטרון ובזוהר פ' נח (דף עה) פירשוהו חית הארץ וכו' כפשוטו ואמר שבהיות צורת האדם בלי עון כל הבריות יראים ממנו ואם לאו חס ושלום כלם שולטים בו. ובפקודין של בני שמעון (זוהר פ' נשא דף קנג) נתבאר פסוק זה באופן אחר ז"ל ובגין דכלא אתברי בהאי צולמא דעל כל ישראל דאיהו צדיק אתמר בהון ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים וגו' ודא ממלל על בני נשא דאינון (ז) מהילין להוון ברא לבעירן ולעופין ולנוני ימא דאית בר נש דמזליה שור ומזליה אריה ומזליה נשר ומזליה אדם וכל אלין למה מתפחדים מהאי דיוקנא דאינון מתמן אתבריאו הלא משום דשם ידו"ד שריא עליה ורזא דמלה (דברים כח) וראו כל עמי הארץ וגו' וכל מאן דפגים עובדוי אתפגים דיוקניה ושם ידו"ד לא שריא באתר פגום עכ"ל. ושם למעלה מענין זה אמר שכפי מעשיו של אדם כך זוכה אל דיוקן הקדושה או המורחה וז"ל דכמא דאית דיוקנא טבא על צדיק ומנהיג ליה על כל עובדין טבין לזכאה ליה לעלמא דאתי כך אית דיוקנא בישא על רישא דחייבא לאנהגא לון בעובדין בישין דירתין גיהנם ובג"ד אית הבל ואית הבל. אית הבל טב דאתמר (שם ח) כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. ואית הבל ביש דאתמר ביה (קהלת ב) גם זה הבל ורעות רוח ות"ח בעובדין דב"נ אשתמודע פרצופא דאיהו עליה ובפרצופא דאנפוי הה"ד הכרת פניהם ענתה בם בדיוקנא אשתמודע פרצופא דחיה שריא עליה אם הוא אריה או שור או נשר או אדם. מהמרכבה דקב"ה ושכינתיה. או מהמרכבה דמלאך שר הפנים. או מהמרכבה בישא דסמאל או מהמרכבה דד' יסודין דעלמא ולית בהון לא יצר הטוב ולא יצר הרע אלא כבעירן דעלמא ובג"ד כמה הבלים אית בבני נשא כל חד למיניה ורזא דמלה (בראשית א) תוצא הארץ נפש חיה למינה ובג"ד במדה שאדם מודד בה מודדין לו עכ"ל. ומ"ש אית הבל טב דאתמר כי על כל מוצא פי ה' וגו' הוא השכינה וכן מבואר שם בתחלת המאמר ע"ש:

ונחזור לדרוש אמר שם עוד בתיקונים (דף סד) שימני כחותם דא נשמתא דאיהו חקוקא בכורסייא בזמנא דאיהי אתערא לתתא בגלותא כרסייא. אתער לעילא כחותם דא רוח דאיהו ציורא דשי"ן חקוקה במלאכיא בזמנא דאיהי אתערא לתתא בגלותא מלאכיא אתערין עמה לעילא על זרועך דא נפשא דאיהי חקוקה באלבש (ח) שבדין דעלמא בזמנא דאתערא איהי בגלותא לתתא לד' סטרין דעלמא מתערין עמה נשמה שיהא

תשבת

(ו) חקוקה למעלה : (ז) ממללים : (ח) גדיש .

פגומה היא מלטעדת מפני שהיא נשמה מתלבשת בתוך הכסא וכמו שיגיע לשר לנשמה בהיות הגוף פגום ומוכה ומעונה מחמת העונות כן השכינה שהיא מתלבשת בתוך הכסא מצטערת מהפגמים שבכסא וביאר שהפגם יגיע לכסא מפני שורש הנשמות שבכסא וזהו דסמך נשמהין ובהיותם פוגמות למטה פוגמות למעלה בכסא. ויגיע מזה פגם בשכינה שעת שלא יעוררו הנשמות מיין נוקבין לשכינה אחר היותם פגומות בכסא וכדפירש לעיל. ג' שהשם"ה שהוא יהו"ד שהוא אדם היושב על הכסא מסתלק מכל וכל וזהו ואסתלק שם יהו"ד מתמן וכו' עוד פירש רשב"י (זוהר פ' בהעלותך דף קנא ע"ב) שבכסא מצטיירים ונכתבים כל העונות וז"ל בשעתא דדינא תלי על עלמא ודיינין שריין וקב"ה יתיב על כורסייא דדינא למידן עלמא בההוא כרסייא כמה רשימין איתרשימו ביה כמה פתקין גניזין בגויה בגו (ר) אחמתא דמלכא כולהו ספרין דפתיחו תמן אתגניזו ובג"כ לא (ש) אתפני מלה ממלכא והאי כורסייא לא אתתקן ולא ברייא אלא בהדם השביעי דאיהו יומא דדינא יומא דכל בני עלמא אתפקדן ביה כולהו עברין קמי ההוא כרסייא עכ"ל:

עוד מענין הפגם המגיע לעולם המלאכים צריך לידע כי יש ז' מלאכים שהם נקראים עיני ה' משוטטות והם מעידים על כל פגם המצטייר בהם והולכים ומעידים לפני ע' סנהדרין. וזה מתבאר בזוהר (פ' משפטים דף קז) ז"ל כתיב (דה"ב טז) כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ אלין נוקבין וכתיב (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים אלין דכורין והא ידיען איגון דוד אמר (תהלים נא) והרע בעיניך עשיתי בעיניך לכאי עיניך מבעי' ליה אלא מאי בעיניך אמר דוד בההוא אתר דחבנא בעיניך הוה דהוינא ידע דהא עיניך זמינין וקיימין קמאי ולא חשבנא לון הרי הובא דחבנא ועבדנא באן אתר הוא בעיניך וכן מתבאר בר"מ (אמור דף צט) (ת) כנטירה אחא ותבע דינא על כל עובדי בני עלמא כל חד וחד כפום ארחיה וכפום מה דעבד ובהדין אתיין וסהדי על כל עובדי בני עלמא ואלין איגון עיני ה' דאיגון משטטי בכל עלמא וכמה איגון עיני ה' דלית לון חושבנא דקא אזלי ומשטטי בכל עלמא (א) ומאן כל עובדא בני עלמא ווי לאיגון דלא משגיחין ולא מסתכלין בעובדיהון דהא לגבייהו קיימין ואזלין סהדי מלכא ומשגיחין והא כנטירא קאים קמי מלכא ותבע דינא פלוני עבד כך ופלוני עבד כך והא הכא סהדא, עוד מסוג זה שגורם שהמלאך הטמא יכנס בין עולם המלאכים הקדושים ללמד קטיגורי' שלא יאמרו מי שגרם שיכנס הטמא הזה המסריח בינינו הלא ידאי יענם. עוד מענין הפגם המגיע למלאכים הוא שפירש בזהר (פ' משפטים דף קו ע"ב) בפסוק (ישעיה נז) ואשלם נחומים לו ולאבליו אמר כי שני המלאכים ההולכים עם אדם תמיד שאמרו שעליהם נאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך בהיות האדם חוטא הם בדלים ממנו ועומדים אבלים עליו מפני הכאו ובשובו נאמר דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחומים לו ברתשובה מפני שבב בתשובה והתנחם על מה שעבר ואח"כ לאבליו שהם המלאכים שהיו עומדים אבלים עליו לכן ראוי שיתן אל לבו שלא יהיה שיגרום שיהיו המלאכים אבלים עליו והרשב"י ע"ה (זוהר פ' נשא דף קכג ע"א) פי' בפקודין שלו שאבליו הם רמ"ח מצות המתאבלים עליו וז"ל כל פקודין דעשה דהוו פקידא לבריא ברמ"ח פקודין דיליה כולהו מתאבלין עליה ורזא דמלא דרכיו ראיתי וארפאהו וגו' ולאבליו אלין רמ"ח פקודין דקא מתאבלין עליה דאיגון דיוקנא עילאה דבריא על רישיה דבר בריא יהו"ד עכ"ל:

עוד מענין הפגם המגיע לימים שאמרו ז"ל בפסיקתא רבתי ז"ל (משלי ד כג) מכל משמר נצור לבך אמר רבי אחא רמ"ח מצות עשה בתורה כנגד רמ"ח איברים שבאדם שכל אבר ואבר צווח על האדם עשה בי מצוה שתחיה בזכותה והאריך ימים ושס"ה מצות לא תעשה כמנין ימות החמה שבכל יום מבעת שהחמה זורחת עד שהיא שוקעת צווחת ואומרת לאדם גוזרני עליך בגני שהגיע ימיך ליום הזה שלא תעבור בי עבירה ואל תכריע אותי ואת כל העולם לכף חובה עכ"ל. וכיוצא בזה פי' רשב"י (זוהר פרשת אמור דף צב) ז"ל ת"ח הנין יפה תענית לחלום כאש לנעורת ועקרא דתענית בההוא יומא ממש לא ביומא אחרא מ"ט בגין דלית לך יומא לתתא דלא שלטא ביה יומא אחרא עילאה וכד איהו שארי בתעניתא דהלמא אוליפנא דההוא יומא לא אתעדי עד דאתבטל ההוא גזירה ואי דחי ליה ליומא אחרא הא שולטנא דיומא אחרא הוא ולא שאל יומא ביומא אחרא דאבריה. כה"ג לית לך יום דלא אתמנא עליה יומא עילאה לעילא ובעי בר נש לאסתמרא דלא יעביד פגימו בההוא יומא ולא אשפנים קמי שאר יומין אהרכין והנינן בעובדא דלתתא אתער עובדא דלעילא אי בר נש עביד עובדא לתתא כדקא יאות כדי אתער חילא כדקא יאות לעילא עביד ב"נ חסד בעלמא אתער חסד לעילא ושארי בההוא יומא ואתעטר בי' בגיניה אתדבר בר נש לרחמי לתתא אתער רחמי על ההוא יומא ואתעטר ברחמיה בגיניה ההוא יומא קאים עליה למהוי הנטרופא בגיניה בשעתא דאצטריך ליה דגוונא דא בהפוכא דדא ועל כלא אי עביד בר נש עובדא דאכזרית דביה אתער בההוא יומא ופגים ליה ולבתר קאים עליה לאכזרי לשיצאה ליה מעלמא בההוא מדה דבר נש מודד בה מודדין ליה עכ"ל. וכיוצא במאמר זה פי' רשב"י (זוהר פ' ויחי דף רכד ע"א) שהוא מה שאמר דה"מ ע"ה (תהלים קלט) ימים יוצרו שהימים עצמם יש להם ילדה והיא שבהם מתלבשת הנשמה אחר יציאתה מן העולם כפי המעשים אשר תקנה בהם וז"ל רבי יהודה פתח ואמר (ישעיה מב) סתרבים שמעו והעורים הביטו לראות התרבים שמעו אלין בני נשא דלא ציייתין למלי

אורייתא

(ר) לגזר : (ש) נסכנו : (ת) ממונים לענוש למי שמתחייב בדין : (א) מזהרין על מעשה בני אדם :

ובפי הספי' הנכונות בה מעוררים שרשיהם העליונים שבכל באופן שיעוררו להמשיך הרחמים והשפע עד שמשפלה מעלה מסבת הכל ית' ולכן אין ערך לשכרו וכשח"ו פוגם הפגם מגיע בכל האצילות שבה שלש ספרים לדין וגורם כבוי האור לכל עולמות ושלטון השפחה במקום גברתה ולכן אין ערך לעונשו.
והאל ברחמיו יזכנו להיות מהגומלים חסד עמה אמן. ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק י הפ' הזה יהיה בביאור אשר בחינות הפגם יש עוד פגם בת"ת וזה נתבאר בזוהר (פ' יתרו דף פה) ז"ל תמן כל פקודי אורייתא (מ) מתאחדין בגופא דמלכא מנהון ברישא דמלכא ומנהון בגופא ומנהון בידוי דמלכא ומנהון ברגלוי ולית מאן דנפיק מן גופא דמלכא לבר. וכן בלשון הזה הובא בתיקונים (דף קל') ובג"כ מאן דפשע בפקודי אורייתא כמאן דפשע בגופא דמלכא כמא דכתיב (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי בי ממש ווי לחייביא דעברין על פתגמי אורייתא ולא ידעין מאי קא עבדין דאמר ר"ש ההוא אתר דאיהו חב לגבי ההוא אתר ממש גלי חוביה ואמר ר"ש קב"ה ממש גלי חוביה בקב"ה חב קב"ה גלי חוביה דכתיב (איוב כ) יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו. יגלו שמים עונו דא קב"ה וארץ מתקוממה לו דא (ס"א דא ארץ) קב"ה הניא שמים גליין חוביה דב"נ ובשעתא דאיהו גליא חוביה ארץ עביד דינא בבר נש דכתיב וארץ מתקוממה לו למעבד דינא ביה עכ"ל. ודבריו מבוארים ויצא לנו מכללות דבריו בחינה ה' דיראה והוא כי הוא צריך לירא שלא יחטא כי המלך אף על פי שמראה לו כעת פנים צהובות ואינו מראה מיד הכעס והדין כך דרך המלך להעלים הדין בקרבו ואח"כ פורע לו הכל כמו שפי' בפ' בשלח (זוהר דף נח) הטעם למה פסוק ויסע שהוא כנגד הת"ת כולו ישר והיינו אליו ישר והגיו מהופך ואילו כי דרך המלך להעלים הדין. השוטה רואה פני המלך (נ) צהובים וטועה והיינו נאמר מדינו אמנם הפקח אומר אע"פ שהמלך פניו צהובות שומר הדין בקרבו. והיינו יגלו שמים עונו כי יגלוהו לעתיד מה שהיה נעלם. וארץ מתקוממה לו כי היא הנוקמת נקם ברית. והם שתי נקימות. הא' מה שפגם בה. והב' כנגד מה שפגם בו בענין ונרגן מפריד אלוף שפי' והאם בתחלה שותקת אע"פ שפגם מכח כי בן כסיל תוגת אמו עד יבא האב ויגלה הפגם באשר שבו פגם ואז היא מתקוממת לו ליסר אותו וכיוצא בזה פי' הרשב"י (זוהר פ' ויקרא דף נג) על פסוק וארץ מתקוממה לו ז"ל רבי יהודה פתח (ויקרא ד) או הודע אליו חטאתו אשר חטא הודע אליו מסטרא דמאן או ידע חטאתו מבעי' ליה מהו הודע אליו אלא קב"ה פקיד לכנסת ישראל לאודעא ליה לבר נש ההוא חובא דהוא חב ובמה אודע ליה בדינא כד"א יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו הודע אליו כמה דפקיד לאמרא דתנינן בשעתא דבר נש חב קמי קב"ה ולא אשגח בחטאיה לאהדרא בתיובתא קמי מאריה (ס) ואשדי ליה בתר כתפיה נשמתיה ממש סלקת ואסהידת קמי קב"ה כדין פקיד מלכא לכנסת ישראל ואמר או הודע אליו חטאתו אשר חטא אוסיף דינא עליה ואודע ליה חובא כד"א (יחזקאל טז) הודע את ירושלים את תועבותיה בתר דמטי עליה דינא כדין אתער רוחיה למהדר בתיובתא קמי מאריה ואתכנע למקרב קרבנא דהא מאן דלביש גם ביה חמי (ע) ואנשיה חטאיה ולא אשגח עליה וקב"ה זמין לקבליה ופקיד לאודעא ליה לההוא חובא בגין דלא יתנשי מיניה עכ"ל. וכוונתו שמדת א"ו שעולה שבע היא המודעת לאדם חטאו והודע הוא צווי מקב"ה אליה שתודיע החטא לאדם:

ונמצא בזה נתבאר בזוהר (פרשת חקת דף קפ) שצריך לירא מהדין שבשכינה (פ) שבתחלה פניה מאירים לאדם ואחר (צ) כך מכה והורג אמר שם שהשכינה נקראת נו"ן כפופה ואמר אח"כ נו"ן אמאי אקרי הכי אלא כמה דאתמר (ויקרא כה) ולא תונו איש את עמיתו דהשתא היא באנפהא נהירין ועבדא אונאה לבני נשא (צ) לבתר מחיא כחויא ופילי וקטיל ואמרה לא פעלתי און עכ"ל. ועל זה נוה שלמה המלך ע"ה (משלי יט) נהם ככפיר אימת מלך מתעברו חוטא נפשו כאלו אמר מתחייב בנפשו כמו שאמרו במשנה הרי זה מתחייב בנפשו. וע"ז אמר ג"כ (שם כד) ירא את ה' בני ומלך. עוד שם (זוהר פ' ויקרא דף סו) אמר שבאשר האם יושבת על הבנים עלמין כלהו בחדוה בשלמותא מתעברא אימא כלהו מתעברין מדוכתייהו וכתיב (דברים כב) לא תקח האם על הבנים ותמן לא יעביד בר נש חובין לאהא בגין דלאתעבר אימא מעל בנים עכ"ל. הרי מבואר שהפגם מגיע עד לסלק האם מעל הבנים שהם השש קצוות. עוד נתבאר בתיקונים (דף ז) שלפעמים פגם מגיע בכל אותיות ידו"ד וז"ל ורזא דמלה דיכלין למהרס באתוון דשמיה הה"ד (שמות יט) פן יהרסו אל ידו"ד ובג"ד דיהרסו לון בחובייהו צריך למבני לון בצלותהון ע"כ. עוד מענין גודל הפגם מה שפי' עוד בתיקונים (דף יג) בדברי אליהו ז"ל ובגין דהאי מלגאו כל מאן דאפריש חד מן חבריה מאלין עשר אתחשיב כאלו אפריש בך עכ"ל:

עוד יש פגם בכסא וזה נתבאר בתיקונים (שם דף ג ע"ב) ז"ל שכינתא אתמר בה (שיר א) אל תראוני שאני שחרחורת בגין דאיהי בגלותא ורכביא דילה פגימא בחובין דישראל דתמן נשמתין דישראל ובג"ד זכאה איהו מאן דתקין לה כרסייא בצלותין דיליה בפקודין דיליה (ק) בתר דאיהו כרסייא פגום בגינייהו ואסתלק שם ידו"ד מתמן דאיהי לא שריא באתר פגום הה"ד (ויקרא כא) כל איש אשר בו מום לא יקרב אוף הכי בנשמתא פגומה לא שריא זכאה איהו מאן דאשלים נשמתיה לשריא ביה שם ידו"ד ועביד ליה כרסייא לגביה עכ"ל לענינו. ונמצא שיפגום האדם בכסא בב' בחינות אם שהשכינה בהיות שהכסא שלא פגומה

(מ) נאחזין: (נ) פי' שאליה במעשיו קודם שחטא: (ס) מצליחו אחר גיוו: (ע) ושוכח: (פ) קודם שחטא: (צ) כשחטא:
(צ) ואח"כ מכה ענשו ומאבד וממית: (ק) מאחר שישראל הם שפגמו:

הסי"ת הוא עלוב ועובר על פשע ומאריך אפו כ"ש גודל מספר סליחה שראוי לעבור על מדותיו כמו שאריך ב"ה. וכלל כל הפגמים כלל הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת נשא דף קכב) במלות קצרות אלו ז"ל כל מאן דעבר על פקודי אורייתא כביכול פגים לעילא פגים לתתא פגים לגרמיה פגים לכל עלמין שאינון מפרישים ימיו וכו' עד כאן לשונו, ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק יא יש עוד כמה פרטים ביראה מאימת הדין. צריך לירא מכמה עדים המעידים עליו בכל יום כדפי' רבותינו ז"ל (חגיגה דף ט"ז) אל תאמינו ברע דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמני' דריש לקיש מ"ד (מיכה ז) אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף. אם יאמר לך יצר הרע חטוא והקב"ה מוחל לך אל תאמין בו שנא' אל תאמינו ברע ואין רע אלא יצר הרע שנא' (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואין אלוף אלא הקב"ה שנא' (ירמיה ג) אלוף נעורי אתה שמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו וקורות ביתו מעידים בו שנא' (חבקוק ב) כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה. רבי שילא אמר שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מעידים בו שנא' (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ר' חידקא אומר נשמתו של אדם מעידה בו שנא' (מיכה ז) משוכבת חיקך שמור פתחי פיך איזה הוא דבר שהוא בחיקו של אדם הוי אומר זו נשמה וחכמים אומרים אבריו של אדם מעידים בו שנא' (ישעיה מג) ואתם עדי נאם ה' ואני אל עכ"ל. ובר"מ פרשת שופטים (דף רעה) ביארו המאמר וז"ל ובג"ד אוקמוה מארי מתני' מי מעיד על האדם קירות ביתו ולא עוד אלא אבני ביתו מעידין עליו מאי קירות ביתו אינון קירות דלבא (ישעיה לח) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר מלמד שהתפלל חזקיה מקירות לבו. אבני ביתו אינון רמ"ח איברים דיליה דהכי אוקמוה מ"מ רשע עונותיו חקוקים על עצמותיו ובגינה אתמר מי מעידין על האדם קורות ביתו וגרמין בנויין על מוחא דאיהו מיא ועלייהו קא רמיז (תהלים קד) המקרה במים עליותיו המקרה לשון קירות ואמאי בגרמא יתיר מבשרא וגידין ומשכא בגין (א) דגרמין אינון חוורין וכתיבא אוכמא לא אשתמודעא אלא מגו חוורא כגוונא דאורייתא דאיהי חוורא מלגאו אוכם מלבר חוורא מלגאו אור והופך ואית חשך תכלת ואתמר ביה (תהלים קלט) גם חשך לא יחשיך ממך ותכלת איהו נוקבא לגבי חוורא ולא עוד אלא (ב) דגופא על גרמין עתיד למיקם ובג"ד זכווי וחובי חקוקין על גרמין דיליה ואם יזכו יקום גופא על גרמין דיליה ואי לאו לא יקום וכמעט לא יהא ליה תחיית המתים ולא עוד אלא תרין סהדין אינון על בר נש עין רואה ואוזן שומעת ובג"ד סופר ודן חובוי ולא עוד אלא שמשא וסיהרא סהדין על בר נש כמא דאוקמוה וכו' עכ"ל לענינו. והנה בהקדמת המאמר הזה אמר שהרשע עונותיו חקוקין על עצמותיו וכמעט שאין לו תחיית המתים נבין (משלי ה) ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר. והענין כי כל אדם סתם אפילו צדיק אין לו צער אלא בהיות לבוש הבשר קיים בקבר רמה למת כמחט בבשר החי שנא' (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל וכמו שפי' בסוף (פ' י"ב) מהשער הזה שאחר עיכול הבשר הצדיק יש לו מנוחה ויש לו (ג) חלוץ עצמות שנאמר (ישעיה נח) ועצמותיך יחליץ אמנם הרשע אחר דין הבשר ודין הקבר [illegible] לו עונותיו על עצמותיו ולזה הוא נוהם ואומר איך שנאתי מוסר כו' וזהו באחריתך בכלות בשרך ושארך שהוא אחרית עיכול הבשר בקבר ואמרת וגו'. עוד ירצה בשרך ושארך להורות לנו שכל תאוות העוה"ז הוות ונפסדות והטעם כי הבשר הוא מהקליפה ולכך שולטת בה הרקבון זולתי הצדיקים הגמורים המזככים בשרם בעוה"ז שאין רמה שולטת בהם במיתתם. והנה עיקר האיברים המתאווים תאוות גשמיות הוא ע"י הברית והברית יקרא בשר שנאמר (ירמיה יא) ובשר קדש יעברו מעליך והוא מתאוה לאשתו הנקראת שאר כאומר (ויקרא כא) כי אם לשארו הקרוב אליו ופי' רבותינו ז"ל אין שארו אלא אשתו. וכאשר יחשוב האדם שכל האיברים המתאוים התאוה יתבטלו ויכלו יבא להמנע מלרדוף אחר הבלי העולם הכלים והנפסדים ואל זה כוון באמרו בשרך ושארך וכוון באומרו בשרך בכנוי לנוכח להורות שהבשר שהאדם מגדל מעצמו בהיות נמשך אחרי הבלי העולם הוא הבלה ונפסד. אבל מי שקדש בשרו ולא נהנה מתענוגי העולם אלא מסעודת מצוה כדפי' בשער הקדושה (פרק טו) אותו הבשר אין הקליפה שולטת בו. וכן עד"ז יובן פסוק (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב כי בשרו שהוא גדול הוא שעליו יכאב ונפשו עליו תאבל היאך משך עליו הקליפה אבל הבשר שנתגדל על ידי סעודת מצוה אין עליו כאב ואין נפשו מתאבלת ח"ו ע"כ:

ונאמר ר' שילא שאמר שהמלאכים ההולכים עמו הם המעידים בו נראה שכך הם דברי הרשב"י ע"ה (זוהר פ' וישב דף קנא) ז"ל ועכ"ד בעי ליה לבר נש למבדק בחובוי בכל יומא ויומא דהא כד בר נש (ד) קאים מערסא תרין סהדין קיימין קמיה ואזלי בהדיה כל יומא בעי ב"נ למיקם אינון סהדי אמרי ליה בשעתא דאפתח עינוי (משלי ד) עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך. קם ואתקין רגלוי למיהך אינון סהדין אמרין ליה פלס מעגל רגלך וגו' וע"ד כד אזיל ב"נ בכל יומא בעי ליה לאסתמרא מחובוי בכל יומא ויומא, כד אתי ליליא בעי לאסתכל ולמבדק בכל מה דעבד כל ההוא יומא בגין דיתוב מנייהו ויסתכל בהו תדיר בגין דיתוב קמי מאריה כד"א (תהלים נא) וחטאתי נגדי תמיד בגין דיתוב מנייהו עכ"ל.

הא

(א) שהעצמות לבנים והכתב שחור לא ניכר כ"א על הלבן: (ב) שהתחיה לעתיד הוא בעצמות שיעמידם על עמודם: (ג) חיזוק עצמות: (ד) קם ממטתו:

אורייתא ולא פקחין אודנייהו למשמע לפקודא דמאריהון ושטורים דלא מסתכלין למנדע על מה אינון קיימין דהא בכל יומא ויומא כרוזא נפיק וקרי ולית מאן דישגח דהניא אינון יומין דבר נש כד אתבריאו דההוא יומא דנפיק לעלמא כולהו קיימו בקיומייהו ואזלין וטאסין בעלמא נחתין ואזהרן לבר נש כל יומא ויומא בלחודוי וכד ההוא יומא אתי ואזהר ליה ובר נש עביד בההוא יומא חובא קמי מאריה ההוא יומא סליק (ב) בכסופא ואסהיד סהדותא וקאים בלחודוי לבר ותאנא בתר דקאים בלחודוי יתיב עד דבר נש עביד עליה תשובה זכה תב ההוא יומא לאתריה. לא זכה ההוא יומא נחית ואשתתף בההוא רוחא דלבר ותב לביתיה ואתקן בדיוקניה דההוא בר נש ממש בגין (ג) לאבאשא ליה ודייר עמיה בביתא ואית דדיוריה לטב אי הוא זכאי ואי לאו דיוריה עמיה לביש. בין כך ובין כך אתפקדין אינון יומין וחסרין ולא עאלין במניינא דאינון דאשתארון ווי להאי בר נש דגרע יומי קמי מלכא קדישא ולא שביק לעילא יומין לאתעטרא בהו בההוא עלמא ולאתקרבא בהדייהו קמי מלכא קדישא. ת"ח כד קריבו אינון יומין קמי מלכא קדישא אי הוא זכאי האי בר נש דנפיק מעלמא סליק ועאל באינון יומין ואינון לבושי יקר דמתלבשא ביה נשמתיה ואינון יומין הוו דזכה בהו ולא חב בהו. ווי להאי דגרע יומוי לעילא דכד בעאן לאלבשא ליה ביומוי אינון יומין דפגים איהו בחובוי חסרין מההוא לבושא ואתלבש במנא חסרא כ"ש אי סגיאין אינון ולא להוי ליה לבר נש במה דאתלבש בההוא עלמא כדין ווי ליה ווי לנפשיה דדיינין ליה בגיהנם על אינון יומין יומין על יומין על חד תרין דכד נפיק מהאי עלמא לא אשכח יומין דאתלבשא בהו ולא הוי לבושא במה דאתכסי. זכאין אינון צדיקיא דיומיהון כולהון טמירין אינון לגבי דמלכא קדישא ואתעביד מינייהו לבושי יקר דאתלבשא בהו בעלמא דאתי. ואמר אח"כ שע"ז נאמר (בראשית כד) ואברהם זקן בא בימים פי' שנכנס והתלבש בימים כולם שהיו מתוקנים כראוי. הרי מבואר בעונש מי שאינו מתקן כל ימיו כראוי דדיינין ליה בגיהנם יומין על יומין על חד תרין. והטעם כי אחר היות כל ימי האדם לבוש א' שלם והוא שיעור קומה שלמה שבהם מתקן האדם נשמתו להלבישה וכל פגם שהיה ביום א' הוא פגם בכל הלבוש שנמצא לבושו קרוע. וכן נתבאר (חגיגה דף ה ע"ב) בגמ' אמר שם של רב אידי שהיה הולך ג' חדשים ללמוד יום אחד וחוזר לביתו ג' חדשים ודרש עליו רבי יוחנן (ישעיה נח) ואותי יום יום ידרושון כל העוסק בתורה אפי' יום אחד בשנה כאלו עסק כל השנה כולה. ואמר וכן במדת פורענות דכתיב (במדבר יד) במספר הימים אשר תרתם את הארץ וכי ארבעים שנה חטאו והלא ארבעים יום חטאו אלא לומר לך כל העובר עבירה אפי' יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עבר כל השנה כולה עכ"ל. והטעם כמה שפי' שאחר שהימים הם לבוש לנשמה והיום הוא חלק שיעור קומה קטנה מהלבוש נחשב עליו כאלו פגם בכל השנה ולכן צריך זהירות גדולה לבל יפגום שום יום מימיו ואם ח"ו פגם שישוב ביומו כענין (אבות פ' ב) שוב יום אחד לפני מיתתך שפי' ז"ל שנמצאו כל ימיו בתשובה. ופי' מורי ע"ה שהכוונה שיאירו ימיו מסוד התשובה העליונה כמו שבעשי"ת התשובה מתקנת כל ימי השנה ומפני שכלם חוזרים אליה כן בחזרה כל יום ויום לבדו מאירים מהתשובה ונמצאו כלם מתוקנים קודם בא יום הדין של ר"ה ועשרת ימי תשובה. וכן אמר רשב"י (זוהר פ' ויחי דף ר"ב) ז"ל אבל זכאי חסידי בכל יומא מסתכלי בלבייהו כאלו ההוא יומא מסתלקי מעלמא ועבדין תיובתא שלמתא קמי מאריהון ולא יצטרכון למלה אחרא בעלמא דאתי עכ"ל. ומה שאמר ולא יצטרכון למלה אחרא הכוונה על מה שנתבאר כי הצלם מסתלק מהאדם ותלוי אם ישוב בתשובה אם לא וכן בענין הפתקים הנמסרים ליד השלוחין שנתבאר שם:

ונחזור לענינו שאמר דדיינין ליה בגיהנם יומין על חד תרין יצא לנו מזה שכיון שמעניש אותו על חד תרין ראוי שבשובו בתשובה יעשה מצות ותורה בכל יום על חד תרין וירבה במצות תפילין ערב ובקר ובכל האפשר בידו וכן לבקר חולים וכן מרבה בצדקה וכיוצא לכל מצות י"ת וישוב בתשובה כי בתשובה מתקן הימים החסרים וזו היא מעלה גדולה לתשובה. ועוד מענין הפגם הנוגע בימים הוא שפי' המפרשים שבי"ב שעות היום והלילה מתגלגלים י"ב צרופי ידו"ד בכל שעה צירוף א' ואם ח"ו הוא פוגם באותה ההויה המתגלגלת באותה שעה וזה דומה למה שאמר החסיד אל תמרוד באדוק והוא משגיח בך. ועוד פי' כי יש תתר"ף חלקים בשעה וכנגדם שם בן ד' המתגלגל בצירוף נקודו בהלפה ביתא תתר"ף צירופין ואמר שתתר"ף חלקים אלו שבשעה הם תתר"ף נשימות שהאדם מנשים ועל כל נשימה ונשימה יש אות משם בן ד' הנותן בו חיות הנשימה ההיא וזהו (דברים ח) כי על כל מוצא פי ידו"ד יחיה האדם וכיון שהש"י הוא הנותן נשימה והחיים ראוי שיהיו כל נשימותיו לעבודת הבורא. ולזה כוונו רז"ל בב"ר (פרש' יד) בפסוק (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה ר' לוי בשם ר' חנינא אמר על כל נשימה ונשימה שהוא נושם צריך לקלס להקב"ה שנא' כל הנשמה תהלל יה עכ"ל. וכשיסתכל האדם בדבר הזה יירא מלחטוא וינהג בעצמו ענוה ושפלות כי איך יחטא ויקל ראשו בחיים שהשי"ת ממ"ה משפיע בו, והיה אומר מורי ע"ה כי על זה קראו בספרי היכלות להשי"ת מלך עלוב כי אין לך עלבון גדול מזה שבחיים שהוא ית' שופע באדם באברים שהכין לו לעובדו יחטא לו וימשול בזה לאדון שנתן לעבדו מעות לקנות לחם שיתפרנס בו העבד וקנה מהמעות מקל להכות לאדונו הרי לך עבד רע גדול מזה ועכ"ל
הפי"מ

(ב) בושה: (ג) לנזק:

(כ) בקולר עגה למטה ונפל יהא דומה כמי שהעלוהו (ל) לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים נצול ואם לאו אינו נצול ואלו הם פרקליטין גדולים של אדם תשובה ומע"ט עכ"ל לענייננו. עוד אמרו ז"ל (ילקוט תהלים דף נה) בפסוק (תהלים יז) שמרני כאישון בת עין אר"א אמר הקב"ה נרי בידך ונרך בידי נרי בידך (משלי כג) כי נר מצוה ותורה אור נרך בידי (שם כ) נר ה' נשמת אדם אם שמרת שלי אשמור שלך עכ"ל. ובזוהר פ' נח (דף ל:) ז"ל רבי חזקיה פתח (תהלים קמה) צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. צדיק ה' בכל דרכיו הא תנינן כמה אית לון לבני נשא לאסתכלא ביקרא דמאריהון ולא יסטו מארחייהו לבר דהא בכל יומא ויומא דינא תלי בעלמא בגין דעלמא על דינא אתברי וקיימא ועל דא בעי בר נש לאסתמרא מחובוי דלא ידע זמנא דדינא שריא עלוי יתיב בביתיה דינא שריא עלוי נפיק מביתיה לבר דינא שריא עלוי ולא ידע אי יתוב לביתיה אי לאו נפק לארחא עאכ"ו דהא כדין דינא נפקא קמיה הה"ד (שם פה) צדק לפניו יהלך בג"כ בעי בר נש להקדמא רחמי קמי מלכא בגין דישתזיב מן דינא בשעתא דשריא בעלמא דהא כל יומא ויומא דינא שריא בעלמא הה"ד (שם ז) ואל זועם בכל יום עכ"ל. ועוד (זוהר פ' קרח דף קעז) רבי חייא פתח (משלי טז) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה כמה אית להו לבני נשא לאסתמרא מחובייהו ולנטרא עובדייהו דהא בכל יומא ויומא (מ) עובדיה במתקלא סלקין ומשגיחין עלייהו לעילא ואכתיבו קמיה וע"ד בעי בר נש לאזדהרא מחובוי דהא כמה זמנין עלמא אתדן עכ"ל לענייננו:

עוד צריך לירא כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו שאם הוא גובר על יצרו גורם להגביר צד החסד על צד הדין ואז טוב לו ואם ח"ו בהיפך גורם להגביר עליו צד הדין ואז יסורים באין עליו. וכיוצא בזה פי' בתיקונים (דף נו) ז"ל ואמאי אתקרי מטטרון מטה דזמנין מטה כלפי זכו לצדיקיא ולזמנין מטה כלפי חובא לרשיעיא ובג"ד אתהפך ממטה לנחש לרשיעיא לאלקאה לון ביה ומנחש למטה לצדיקיא למיהב לון ביה אגרא דהכי איהו האי מלאכא לקב"ה כגוונא דנשמתא דרכיב על גופא וצדיק בהאי אתר אתמר (ש"ב כג) צדיק מושל יראת אלהים בגין דאיהו מהפך דינא לרחמי ובהאי אתר צריך שנוי מעשה בגין דאתהפך מדינא לרחמי ושנוי השם ושנוי מקום קב"ה דאיהו מלגאו אתמר ביה (מלאכי ג) אני ה' לא שניתי דאיהו רחום וחנון לית ביה דינא כלל ולא שנויין וכד בר נש שליט על יצריה אתהפך נחש למטה ואם יצריה שליט עליה אתהפך ממטה לנחש עכ"ל. ועוד יגלה בענין במדה שאדם מודד בה מודדין לו כי כפי מה שהשתרר הדין למעלה אותו השיעור עצמו יושפע להיזוני שיפרע ממנו והיינו (איוב לד) כי פועל אדם ישלם לו שפי' רשב"י (זוהר פ' קרח דף קעו) ז"ל כי פועל אדם ישלם לו הא בר נש אזיל בהאי עלמא ועביד עובדוי וחטי קמי מאריה ההוא עובדא סליק עליה לאשלמא ליה דינא הה"ד כי פועל אדם ישלם לו ההוא עובדא ישלם לו ועם כל דא אם ישים אליו לבו כיון דבר נש שוי לביה ורעותיה לאתבא קמי מאריה רוחו ונשמתו אליו יאסוף בגיורא דהיי ולא שביק לנפשיה לבר לאתדנא בדינא אחרא והיינו מה שפי' ג"כ בתיקונים (דף יח:) בענין (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים ז"ל ולית ים אלא אורייתא מאן דעבר עליה כאלו חזר עלמא לתהו ובהו ושבת שקולה לכל אורייתא מאן דעבר עליה כאלו חזר עלמא לתוהו ובוהו ובג"ד קרא סמך ליה (לענין ברחשי"ת ירא שב"ת) (בראשית א) והארץ היתה תהו ובהו דאיהו חול לים כחוליא דשלשלאה לכלבא מאן דאפיק ליה משלשלאה גרים ליה כמה נזוקין דיסורין דנשיך ליה ובגיניה אמר דוד (תהלים כב) הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי ודא שמאל דאיהו תפיס בקולר וכו', עכ"ל לענינו:

ובזה יובן עונש לעובר על כל לא תעשה שבתורה כי מצות לא תעשה הם גדרים וסייגים לתפוס סמאל בקולר ושלא להתירו והעובר מתיר החבל ולכן יגרום רעה לעצמו שיסבך ביסורין בעוה"ז או בעולם הבא אם לא נתייסר בעוה"ז. וכן אמר עוד בתנא דבי אליהו (ילקוט שמואל דף טו) בפ' (ש"א ו) ויך באנשי בית שמש ז"ל על הכל הקב"ה פורע מדה כנגד מדה לפי שהיו בני עלי מקולקלים במעשיהם יצאו למלחמה ונהרגו מישראל ארבעת אלפים. אמרו ישראל למה נגפנו ה' אמר הקב"ה כשהיו מכעיסים לפני בעזרת ישראל ובעזרת הנשים לא אמרתם כך שלחו והביאו ארון הברית והריעו תרועה גדולה שאין בה ממש על אותה שעה אמר (ירמיה יב) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה מיד נהרגו שלשים אלף ונשבה ארון הברית. ואף בפלשתים היתה מכה רבה שנאמר (ש"א ו) ויקראו פלשתים לכהנים ולקוסמים ואף על פי שהיו הכהנים עובדי ע"א היתה בהם דרך ארץ שאמרו אל תשלחו אותו ריקם. וכשחזר ובא על דרך בית שמש והיו רחוקים מבית שמש כאלפים אמה במדה אמרו נטול הבגדים ונניחם במקום נגוע ונראה מה הם עושים לאלהיהם שכך כבדוהו וכן עשו לקחו בגדיהם ונתנום במקום מוגנע שהי' להם ואנשי בית שמש כיון שראו את הארון היה להם ליטול את בגדיהם ולהניחם על פניהם וליפול לפניו כשעה או שתים או שלש עד שיתכסה הארון של מלך מלכי המלכים הקב"ה והם לא עשו כן אלא כשראו את הארון היו שוחקים וזוקפים עומדים ומרקדים ומדברים דברים יתרים שנא' (ש"א ו) ובית שמש קוצרים וגו' ונשאו את הארון והלכו להם לפיכך נפל מישראל חמשים אלף וסנהדרי גדולה עמהם שנאמר ויך באנשי בית שמש וגו' ומי הרג את כל אלו אנשי בית שמש הרגו אותם שלא היתה בהם דרך ארץ מכאן אמרו במדה שאדם מודד וכו'. ועוד פי' רבן העליים (תהלים לו) לדקדק כהררי אל משפטיך תהום רבה עכ"ל:

ועוד

(כ) שלשלת ברזל: (ל) מקום שדנין שם להריגה כלומר שדנין אותו בב"ד של מעלה (מ) מעשה בני אדם שוקלים בכף מאזנים:

כפי שאמר בפי׳ שהעדים המזהירים ומעידים בו הם הב׳ מלאכים, ובסוף פ׳ שלח לך (דף קסה:) הוסיפו עוד קם למללא סהדיא אמרי (תהלים לד) נצור לשונך מרע וגו׳ אוסיף ידוי במלי דעלמא סהדיא אמרי (שם לד) סור מרע ועשה טוב אי נייח להו יאות ואי לאו כתיב (זכריה ג) והשטן עומד על ימינו לשטנו כלהו סהדין עליה בחובוי לעילא. אי בעי ב״נ לאשתדלא בפולחנא דקב״ה כולהו סהדין (ה) סנגורין קמיה וקיימין לאסהדא עלוי שבחין בשעתא דאצטריך ליה עכ״ל. עוד הוסיף הרשב״י בעדות התורה שהיא מעידה עליו והטעם דכתיב (דברים לא) לקוח את ספר התורה והיה שם בך לעד וז״ל (זוהר פ׳ ויחי דף רכו) בענין בארבעה פרקים העולם נדון אמרו שם שבד׳ פרקים אלו נדונים בני אדם ואמר א״כ בכל יומא ויומא ספרין פתיחין ועובדין כתיבין ולית מאן דישגח ולית מאן (ו) דירכין אודניה ואורייתא אסהידת ביה בכל יומא וקלא קרי (ז) בחילא (משלי ט) מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו ולית מאן דיצית לקליה תא חזי בשעתא דב״נ קאים בצפרא סהדין קיימין לקבליה וסהדין ביה והוא לא אשגח נשמתא אסהידת קמיה בכל עדן ובכל שעתא אי אית יאות ואי לאו הא ספרין פתיחין ועובדין כתיבין עכ״ל. ואמר עוד שם לקמיה תאנא בזמנא דדיינין ליה לב״נ לעילא סלקין לנשמתיה לבי דינא ודיינין על מימרהא והיא אסהידת בכלא ואסהידת בכל לעיזי דבר נש ובעובדין לא אסהידת דהא כלהו בספרא כתיבין עכ״ל. ורז״ל ילקוט משלי דף קמא:) פי׳ כיוצא בזה בפסיקתא רבתא בפסוק (משלי כ) נר ה׳ נשמת אדם א״ר אחא הנפש מגדת כל דבר ודבר שאדם עושה במטמוניות בחשך ובגלוי (ח) ודפסראות כתובות לפני הקב״ה על מה שב״א עושים. לעתיד לבא הקב״ה מוכיח לכל או״א מעשיו והם עומדים תמהים משל לא׳ שהיה נשוי בתו של מלך והוא משכים ושואל בשלומו של מלך בכל יום והמלך אומר לו כך וכך עשית בביתך כך וכך כעסת כך וכך הכית את עבדיך והיה יוצא ואומר לבני פלטין שלו מי אמר שכך עשיתי מנין הוא יודע אמרו לו שוטה שבעולם בתו אתה נשוי ואתה אומר מנין הוא יודע בתו מגדת לו כך הנפש (בראשית ב) ויפח באפיו נשמת חיים והיא מגדת לו כל מה שהוא עושה עכ״ל. עוד פי׳ בתיקונים (דף קמא׳) שהשכינה היא מעידה על מעשים שבסתר ז״ל ואית חובין דאינון בסתר ולא יכלין לאסהדא בהון מלאכין דאזלין עם נשמתא דאתמר בה (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך הא שכינתא אסהידת עלייהו הה״ד (ירמיה כג) אם יסתר איש במסתרים בגין דשכינתא על ליביה דאתמר בה (אבות פ״ב) דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים עכ״ל. ומלבד שהשכינה מעידה על המעשים שבסתר ג״כ מעידה על כל המעשים אפילו שבגלוי וזה אחר הברית שכרת יהושע עם בני ישראל בשכם שנא׳ שם (יהושע כד) ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה׳ ונא׳ (שם כד) ויאמר יהושע אל כל העם הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי ה׳ אשר דבר עמנו והיתה בכם לעדה פן תכחשון באלהיכם ולפי הפשט פסוק זה אין לו הבנה אלא הענין כי האבן הזאת הוא רמז לאבן בוחן פנת יקרת צור ישראל היא השכינה ולכך היא שמעה והיא עדה וכו׳ וכן ביאר הרשב״י ע״ה (זוהר פ׳ ויחי דף רכב׳) עוד תאנא ר״ש פתח ואמר (דברים כט) הנסתרות לה׳ אלהינו וגו׳ הנסתרות ת״ח כמה אית ליה לבר נש לאזדהרא מחובוי ולאסתכלא דלא יעבר על (ט) רעותא דמאריה דתנינן כל מה דב״נ עביד בהאי עלמא בספרא כתיבי אינון עובדין ואעלין בחושבנא קמי מלכא קדישא וכלא אתגליא קמיה הה״ד (ירמיה כג) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה׳. אי הכי איך לא יסתמר בר נש למיחב קמי מאריה ותנינן אפי׳ ההוא מה דחשיב בר נש ואסתלק ברעותיה לא אתאמר קמי קב״ה ולא אתאביד מניה עכ״ל לענינו. עוד פי׳ רז״ל בספרי וכן פי׳ ג״כ בתיקונים שמים וארץ הם עדים על מעשי האדם ז״ל (ילקוט פ׳ האזינו דף פה:) בספרי ד״א האזינו השמים היה רבי בנאה אומר בזמן שאדם מתחייב אין פושטין בו יד אלא עדיו שנא׳ (דברים יז) יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ואח״כ בני אדם ממשמשין ובאין ויד כל העם באחרונה כך בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם (שם יא) ועצר את השמים ואח״כ פורעניות ממשמשת ובאה שנא׳ ואבדתם מהרה ובזמן שישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם (הושע ב) והיה ביום ההוא נאם ה׳ אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן וזרעתיה לי בארץ עכ״ל. ובתיקונים (דף קמ:) אמר וכמה דאתמר עדות בעלמא תתאה הה״ד (איכה ב) מה אעידך מה אדמה לך אית עדות בשמים ובארץ הה״ד (דברים ל) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ עכ״ל. וכן בר״מ (פ׳ שופטים דף רעה׳) ועד קב״ה ושכינתיה סהדין על בר נש הה״ד העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ את השמים ההוא דאתמר ביה (ד״ה ב ו) ואתה תשמע השמים ואת הארץ ההוא דאתמר בה (ישעיה סו) והארץ הדום רגלי. עוד תרין סהדין עמודא דאמצעיתא וצדיק ואינון עד מן שמע אחד. עד מן בשכמל״ו עכ״ל:

צריך עוד לירא מהדין המתוח עליו בכל יום ובכל שעה כמו שפי׳ ז״ל (ר״ה דף יח) על פסוק (איוב ז) ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו תניא רבי יוסי אומר אדם נדון בכל יום שנא׳ ותפקדנו לבקרים ר׳ נתן אומר בכל שעה שנא׳ לרגעים תבחננו רב חסדא אמר מהכא (מ״א ח) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו עכ״ל, עוד אמרו במס׳ שבת פ׳ ב׳ (דף לב) ת״ר מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודין אדם יוצא לשוק יהא דומה כמי שנמסר (י) לסרדיוט חש בראשו יהא דומה כמי שנתנוהו בקולר

(ה) מליצי יושר : (ו) שיטה אזנו : (ז) צועקת : (ח) גלוים ומכוסים [illegible] : (ט) רצון הקב״ה : (י) שרים הממונים [illegible] :

זה חלום רע אמר רבי אלכסנדרי אריב"ל לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב שנאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו ע"כ. ובזוהר (פ' פנחס דף רלט:) פי' שם שהאלהים היא הגבורה עשה השכינה שייראו מלפניו מפני שהשכינה היא מקום הדין וז"ל מהו עשה האלהים אילנא אחרא לתתא מניה ולא יעשה בהאי דהאי אילנא תתאה עביד ליה ואתקין ליה ומאן דיעול לאילנא עילאה יעול ברשו ויסכל לאילנא תתאה וידחול למיעל אלא כדקא חזי ת"ח דהאי נטיר פתחא הוא ועל דא אקרי שומר ישראל ודא אילנא תתאה אתתקיף ומתזן מאילנא דלעילא ועל דא כתיב יעשה אלא עשה מ"ט שייראו מלפניו בני עלמא ולא יקרבון ליה אלא אינון (ק) דיתחזן לקרבא ולא אחרא ויסתמרון בני נשא ארחי דאורייתא ולא יסטון לימינא ולשמאלא עכ"ל. ופי' בירא"ש ב' דברים הא' שלא יקרב אל הקודש מי שאינו ראוי כי לא כל הרוצה ליטול את השם יטול וכדפי' בהקדמה בשם הרשב"י מפ' נשא שהרוצה לבוא אל הקודש כמה מקטריגים יש עליו אם אינו ראוי והוא כדמיון הרוצה ליכנס לבא לראות פני המלך שקודם שיכנס לראות המלך כמה שערים לפנים משערים יש וכנגה ממונים על כל פתח ופתח. והב' ויסתמרון בני נשא ארחי דאורייתא וכו' והוא כמש שפי' בזוהר (פ' ויצא דף קנב) והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה על מימר בירא כענין על פי ה' יחנו והיינו שהיא צריכה לאבן נגף וצור מכשול לייסר בני אדם ובענין זה יובן חלום רע והרעמים שכולם הם כחות הדין המתפשטים ממנה לייסר בני אדם וכאשר הקב"ה ייסר לאדם ביסורין חייב ליכנע מהדין השולט עליו ולא יקשה ערפו ולא יהא בועט ביסורין ואם מקשה לבו פי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' בראשית דף יד:) עליו נאמר (משלי כח) ומקשה לבו יפול ברעה שהיא החיצונות. לכן צריך שיירא ממנו יתברך ויסתכל במה שאמרו רז"ל בתנחומא בפסוק (חבקוק א) איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא ז"ל בילקוט חבקוק ד"א איום ונורא הוא זה האדם ששולט בכל מה שברא הקב"ה דכתיב (תהלים ח) תמשילהו במעשי ידיך ממנו משפטו ושאתו יצא בשעה שהוא חוטא הקב"ה מביא עליו יסורין מגופו מלך ב"ו כשהוא רודה עבדיו הוא מביא (ר) מגלבים ותבלים ורודה אותם אבל הקב"ה אינו כן כשמבקש לרדות את האדם מגופו של אדם רודה אותו ומייסרו שנאמר (ויקרא יג) אדם כי יהיה בעור בשרו עכ"ל:

עוד כשיסתכל האדם בנהמת הארי שכל אדם ירא ממנו כדכתיב (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא מפחדו יתברך עאכ"ו כדכתיב (ירמיה י) וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו. וכן אמרו במדרש בפסוק (משלי יט) נהם ככפיר אימת מלך ז"ל נהם ככפיר אימת מלך א"ר יהודה בר סימון הרעמים הללו כשהם יוצאים הם מרעישים כל העולם ואימתו של הקב"ה עאכ"ו ד"א אמר רבי חמא בר חנינא מה הכפיר הזה כשהוא נוהם בקולו אדם השומע אותו מתירא מאימתו של הקב"ה עאכ"ו עכ"ל:

עוד יירא שכמה שלוחים יש לו להקב"ה לעשות דין בבני אדם לפרוע חובו וכן אמרו רז"ל בב"ר על פסוק (איוב ז) הלא צבא לאנוש עלי ארץ ז"ל הרבה צבאים מינה הקב"ה לאדם לתבוע עלבון של הרבה דובים הרבה אריות הרבה נחשים הרבה עקרבים ולא עוד אלא כימי שכיר יומו רבנין אמרין אפי' דברים שאתה רואה אותם כאלו הם יתרון לברייתו של עולם יתושים פרעושים זבובים אף הם בכלל ברייתו של עולם ובכל הקב"ה עושה שליחותו אפילו ע"י עקרב אפילו ע"י יתוש אפילו ע"י צפרדע עכ"ל:

עוד פי' ז"ל בילמדנו שהכותים גם הם שלוחים להזיק כשאין ישראל עושין רצונו של מקום וז"ל על פסוק (מיכה ז) יראו גוים ויבושו וכו' ילחכו עפר כנחש כשאין אתם עושין רצונו כשם שנתגרה הנחש באדם וזוה להאבדם מן העולם כך אני מגרה בכם הכותים שנמשלו כנחשים שנאמר (ירמיה מו) קולה כנחש ילך וכה"א (קהלת י) אם ישוך הנחש בלא לחש עכ"ל. וכן פי' בזוהר פ' שמיני (דף לו:) שהכותים וכל חיות השדה כולם הם שלוחים להזיק ז"ל כמה שלוחין אית ליה לקב"ה ובכלהו עביד שליחותיה ואפי' בחיות ברא הה"ד (ויקרא כו) והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם ואפי' ביד עם אחר הה"ד (דברים כח) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ. אמר ר"א ובידא דישראל עביד שליחותא א"ל אין כגון רשע בידא דצדיק. פי' שהצדיק מצוה להלקות הרשע שנאמר (שם כה) והיה אם בן הכות הרשע וגו'. אמר אחר כך אבל רשע בידא דישראל רשע אחרא לא עביד ביה שליחותא אלא בזמנא דהיאו לא מכוון ביה הה"ד (שמות כא) ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ואשר לא צדה דייקא דלא לקטלא ליה ודאי והאלהים אנה לידו בגין לאענשא תרווייהו עכ"ל. ופירשו שם הטעם שהרשעים וחיות השדה הם באים מצד השמאל ובזמן שאין ב"א מכשירים מעשיהם אלו הם רצועה להלקותם בכיון שעברו על התורה כרשמו ובעלי הדין מכירים בהם אמנם ישראל ביד ישראל אחר אף ע"פ שהוא רשע סוף סוף הוא בימין ואינו שליח אלא שמגלגלין חובה ע"י חייב בדי שיענשו שניהם. ומסוג יראה זו הוא מה שפירשו רז"ל (סוטה דף ח:) תני רבי חייא מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שבטלו ד' מיתות דין ד' מיתות לא בטלו. מי שנתחייב סקילה או (ש) נופל מן הגג או חיה דורסתו. מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה (ת) או נחש מכישו. מי שנתחייב הריגה או נמסר (א) למלכות או לסטים באין עליו. מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי (פי' אסכרה). וכן לענין מדה טובה עכ"ל. ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק

(ק) שראוים: (ר) רצועות להלקות: (ש) שהוא דומה לנסקל שדוחפין אותו מבית הסקילה לארץ גבוה ב' קומות: (ת) ושורפתו: (א) והם מתיזין ראשו בסייף:

ועוד פי' כמה דברים בענין במדה שאדם מודד בה מודדין לו ואעתיק מקצת מהם לא כולם שלא להאריך

תנן (סוטה פ"ק) במתניתין במדה שאדם מודד בה מודדין לו היא קשטה עצמה לעבירה המקום נוולה היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גלה עליה ירך התחילה בעבירה תחילה ואח"כ הבטן לפיכך תלקה הירך תחלה ואח"כ הבטן ושאר כל הגוף לא פלט. שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנא' (שופטים יז) ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו. אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונביות שנ' (ש"ב יח) ויסבו עשרה נערים נושאי כלי יואב וגו' ולפי שגנב שלש גנבות (נ) לב אביו ולב ב"ד ולב ישראל שנא' (שם טו) ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל לפיכך נתקעו בו ג' שבטים שנא' (שם יח) ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה שעה אחת שנא' (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה ישראל ז' ימים במדבר שנאמר (במדבר יב) והעם לא נסע עד האסף מרים יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו שנא' (בראשית נ) ויעל יוסף לקבור את אביו ויעלו עמו גם רכב גם פרשים מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו שנאמר (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגי ולא על משה עבד אמרו אלא על כל הצדיקים שנא' (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך (ס) כבוד ה' יאספך ע"כ. וכן עוד האריכו כיוצא באלו בתוספתא דסוטה פ"ג ע"ש, ובגמ' (סוטה דף ה) אמרו שם תניא היה ר"מ אומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו שנא' (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה אין לי אלא סאה פרע"י עבירה גדולה מנין לרבות תרקב וחצי תרקב קב וחצי קב רובע וחצי רובע תומן ועוכלא מנין ת"ל (שם ט) כי כל (ע) סאון סואן ברעש ומנין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול ת"ל אחת לאחת למצוא חשבון. ע"כ פרע"י מנין שכל פרוטה ופרוטה וכו' ואע"פ שלא נפרעו ממנו פעם ראשונה ושניה לא וויתרו לו עליהם אלא מצרפים לו אותן לחשבון עכ"ל:

ועוד אמר בתנא דבי אליהו ילקוט פרשת האזינו (דף ס"ו) הכל ברא הקב"ה בעולמו חוץ ממדת השקר ומדת עולה שנא' (דברים לב) הצור תמים פעלו וגו' (צפניה ג) ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה ואומר (איוב לד) חלילה לאל מרשע וגו' כי פועל אדם ישלם לו מעיד אני עלי שמים וארץ אין כל בריה יורדת לידי צער אלא מתוך שאוכל ושותה ושמח הוא ואשתו ובניו וכל אשר לו נפטר לו לבית עולמו. אין פירות ותבואה באין לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהן של בנ"א. אין עיניהם של בני אדם כהות בחצי ימיהם אלא מתוך דרכיהם. אין ב"א מטמאין בנגעים אלא מתוך דרכיהם. אין בני אדם באים לידי הבהמה אלא מתוך דרכיהם. ואין נשים מטמאות בזיבה אלא מתוך דרכיהם שנא' (ישעיה מה) כה אמר ה' בורא השמים הוא האלהים. לא ולמד מדרך ארץ כלום אדם בונה לו בית אלא ע"מ להכניס לו כלים ולהכניס לו פירות כך בנ"א מדרכיהם נדונים בשביל להצילם מיום הבא. ולא עוד אלא בג' דברים אדם מסתכל בכל יום. בשעה שנכנס לבית הכסא אומר לו ראה דרכך רמה. בשעה שמקיז דם אומר לו בשר ודם אתה. בשעה שהוא הולך לפני המת אומר לו ראה לפני מי אתה הולך ועדיין אין חוזר בו ומדבר דברים יתרים שנאמר (משלי יט) אולת אדם תסלף דרכו (פ) עושה אדם עצמו לדבר אמת מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך צדיקים ומדבר אמת עושה אדם עצמו רשע לגמרי ולשקר מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך רשעים ומנהגו ומשקר, עושה אדם עצמו חסיד לסבול את הכל מוסרין לו מלאך המתנהג עמו בדרך חסידים וסובל את הכל שנא' (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב וגו' ולתת לאיש כדרכיו וגו'. וכן בדוד הוא אומר (תהלים יח) עם נבר תתברר ואומר כי אתה עם עני תושיע שעמות יפה לו ועינים רמות תשפיל אלו רשעי העולם. וכן אמר עוד (ילקוט דף עד) במכילתא בפ' (שמות יט) בחדש השלישי לצאת ב"י מארץ מצרים ז"ל מגיד שמונים חדשים ליציאת מצרים אין לי אלא חדשים שנה מנין ת"ל בשנה השניה וגו' ואמר אח"כ א"ל אלא עד שלא נבנה הבית משנבנה הבית מנין ת"ל ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה לא רצו למנות לבנינו ימנו לחרבנו שנא' (יחזקאל מ) אחר אשר הוכתה העיר לא רצו למנות לעצמם ימנו לאחרים שנא' בשנת שתים לדריוש בשנת שתים לנבוכדנצר וכה"א (שיר א) אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו' וכה"א תחת אשר לא עבדת לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משתעבדים לפני כשדים לא רציתם לשקול שקלי שמים בקע לגלגולת הרי אתם שוקלים ט"ו שקלים במלכות אויביכם. לא רציתם לתקן את הדרכים ואת הרחובות לעולי בית הבחירה הרי אתם מתקנים את (צ) הבורגנים והשלים לכרכי מלכים. וכה"א (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך באהבה תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך במשקה ועבדת את אויביך בצמא תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מלובש ועבדת את אויביך בעירום תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מרוב כל ועבדת את אויביך בחוסר כל מאי חוסר כל שנטלה דעת מהן ובחוסר תורה מהן עכ"ל:

עוד צריך לידע פי' כמה דברים עשה הקב"ה בעולם כדי לעורר לאדם שיירא מלפניו ית' ולא יחטא כענין שם שאחז"ל (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו (ברכות דף ס') אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן

זה

(נ) דכתיב ואלכה ואשלמה את נדרי וכתיב ואת אבשלום הלכו מאתים איש קרואים פי' שע"י מאתים דהד הלכו שא"ל כתוב לי שילכו עמי ב' אנשים אותם שאבחר וכתב לו ושיה מראה אותמו של דוד לכי והלכו אחריו וכן כי אחרים עד שכנס ר' ראשי ישראל רלשי סנהדרין הרי שגנב לב אביו ולב ב"ד: (ס) היינו אסיפת הנשמות: (ע) פי' מאוררה דכל קדרים אחרי מרם קבוצה: (פ) אורגל: (צ) עשים ששלשים מאחן לצייר וגם שיכרים מטעמו לעוברים ושבים:

אברא דעדונא ואתרא דעונשא. אי זכאה הוי חמי דוכתיה, וסליק ויתיב ואתעדן בעדונא עילאה דההוא עלמא ואי לא הוי זכאה אשתארת ההיא נשמתא בהאי עלמא עד דאטמר גופא בארעא כיון דאטמר כמה (ח) גרדינין דנמוסין אחדן ביה עד דמטא לדומה ועאלין ליה למדוריה דגיהנם. אמר רב יהודה כל ז' יומין נשמתיה אזלא מביתיה לקבריה ומקבריה לביתיה ומתאבלא עלוי דגופא דכתיב (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל אזלא ויתבא בביתיה חמי לכלהו עציבין ומתאבלין תאנא בתר ז' יומין גופא הוי כמה דהוה ונשמתיה עאלת לדוכתא עאלה למערתא דכפלתא וכו' עכ"ל:

עוד נתבאר בעניני פטירת האדם מעוה"ז (זוהר פ' לך לך דף ע"ח) ז"ל א"ר אלעזר זכאין אינון צדיקיא דאולפי אורחוי דקב"ה בגין למהך בהו ולדחלא מניה מההוא יומא דדינא דזמין בר נש למיהב דינא וחושבנא לקב"ה. פתח ואמר (איוב לז) ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו האי קרא אוקמוה. אבל ת"ח בההוא יומא דאשלימו יומוי דבר נש לאפקא מעלמא ההוא יומא דגופא אתבר ונפשא בעי לאתפרשא מיניה כדין אתיהיב ליה רשו לבר נש למחמי מה דלא הוה ליה רשו למחמי בזמנא דגופא שלטא (ט) וקאים על בורייה וכדין קיימין עליה תלת שלוחין וחשבין יומוי וחובוי וכל מה דעבד בהאי עלמא והוא אודי על כלא בפומיה ולבתר הוא חתים עליה בידיה הה"ד ביד כל אדם יחתום ובידיה כלהו חתימין למידן ליה בההוא עלמא על קדמאי ועל בתראי על חדתי ועל עתיקי לא אתנשי חד מנייהו הה"ד (שם) לדעת כל אנשי מעשהו. וכל אינון עובדין דעבד בהאי עלמא בגופא ורוחא הכי נמי יהב חושבנא בגופא ורוחא עד לא יפוק מעלמא עכ"ל:

עוד נתבארו כל פרטי הפטירה (זוהר פ' נשא דף קכו) ז"ל רבי אבא פתח (תהלים קג) לדוד ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו כמה אית ליה לבר נש לאסתכלא ולמנדע בפולחנא דמאריה דהא בכל יומא ויומא כרוזא קרי ואמר (משלי א) עד מתי פתיים תאהבו פתי וגו' (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ולית מאן דירכין אודניה אורייתא קא מכרזא קמייהו ולית מאן דישגח. ת"ח בר נש אזיל בהאי עלמא והוא חשיב דדיליה הוא תדיר וישתאר בגויה לדרי דרין עד דאיהו אזיל בעלמא יהבין ליה בקולרא עד דאיהו יתיב דיינין ליה (י) בקונפין עם שאר בני דינא אי אשתכח ליה סניגורא הא אשתזיב מן דינא הה"ד (איוב לג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר וגו' ומאן הוא סניגורא אלין עובדין דכשרין דקיימין עליה דבר נש בשעתא דאצטריך ליה ואי לא ישתכח עליה סניגורא הא אתחייב מן דינא לאסתלקא מן עלמא. בההיא שעתא כד איהו שכיב בקולרא דמלכא עד דזקיף עינוי חמא דאתיין לגביה תרין דכתבין קמיה כל מה דעבד בהאי עלמא וכל מה דאפיק מן פומא ויהיב דינא על כלא וכתבין קמיה. הה"ד (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו וגו' והוא אודי עלייהו מ"ט בגין דההוא עובדא דאיהו עביד סלקא וקיימא עליה לאסהדא ביה וקיימין לאסהדא עליה וכלהו נחתין ואתרשימו קמיה וקיימו קמיה ולא מתעברן מניה עד שעתא דאתדן בהו בההוא עלמא. ת"ח כל אינון מלין דעביד בר נש בהאי עלמא כלהו (כ) זמינין קמיה ולא אבדן מניה ובשעתא דמפקיד ליה לקברא כלהו מתעתדן קמיה ותלת כרוזי מכריז חד קמיה וחד מימיניה וחד משמאליה ואמרי דא פלניא דמריד במאריה מריד לעילא מריד לתתא מריד באורייתא מריד בפקודוי חמו עובדוי חמו מלוי טב ליה דלא אברי עד דמטי לגבי קברא כלהו מתין אתרגזן מדוכתייהו עליה ואמרי ווי ווי דדא אתקבר בגוון עובדוי ומלוי אקדמין ועאלין לקברא וקיימי עליה דההוא גופא ורוחיה אזלא ושאט ומתאבלא על גופא כיון דבר נש אתטמר בבי קברי דומה (ל) קדים ונפיק תחות ידיה תלתא בי דינא די ממנן על דינא דקברא ותלת פרביטי דאשא בידייהו ודיינין רוחא וגופא כחדא. ווי על ההוא דינא ווי על עובדוי בשעתא דאיהו תפוס בקולרא דמלכא ואתדן דיניה ואשתלים דלא אשתכח עליה סניגוריא: (מ) סנטירא דמלכא נחית וקאים קמיה לרגלוי וחד סייפא שננא בידיה זקוף בר נש עינוי וחמי כתלי ביתא דמתלהטן באשא דזיוא מניה. אדהכי חמי ליה קמיה כליה מלי עיינין לבושוי אשא דלהיט קמיה דבר נש. הכי הוא ודאי דהא כמה בני נשא חמו מלאכא בשוקא וקיימי קמיה ושאר בני נשא לא חמאן ליה. ואי תימא הא כתיב (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות וגו' איך יכול לאתחזאה בארעא אלא מלה דא הא אוקמוה דכיון דנחית אתלבש בגופא ואתחזי למאן דאתחזי בההוא לבושא דאתלבש ביה ואי לאו לא יכיל למסבל ליה עלמא ולאתחזאה כ"ש וכ"ש האי דכל בני עלמא צריכין ליה תלת טפין בחרביה וכו' והא אוקמוה הבריא. כיון דחמי ליה אזדעזע כל גופיה ורוחיה ולביה לא שכיך בגין דאיהו מלכא דכל גופא ורוחא דיליה אזלא בכל (נ) שייפי גופא ואשתאיל מנייהו כבר נש דאשתאיל מחבריה למהך לאתר אחרא כדין הוא אומר ווי על מה דעבד ולא מהניא ליה אלא אי קדים אסוותא דתשובה עד לא מטא ההיא שעתא דחיל בר נש ובעי לאטמרא ולא יכיל כיון דחמי דלא יכיל הוא פתח עינוי ואית ליה לאסתכלא ביה ואסתכל ביה בעיינין פקיחין וכדין הוא מסיר גרמיה ונפשיה וההיא שעתא הוא עידן דדינא רבא דבר נש ואתדן ביה בהאי עלמא ועם כל דא רוחא אזלא ושאט בכל שייפין ואזדעזע לכל סטרין וכל שייפי גופא כולהו מזדעזען כד מטא רוחא לכל שייפא ושייפא ואשתאיל מיניה נפיל זיעא על ההוא שייפא ורוחא

המתורף ומסתלק מן כאן: (ח) חיילות בעלי דינים הממונים לענוש העוברים על דת ונימוס: (ט) שבוה עומד על בריאתו במזג השוה: (י) אדם שמתקבצין שם כל בני המדינה לפני המלך נידון שם: (כ) מוכנים: (ל) פ"א קאים: (מ) שומר המלך: (נ) אברים:

פרק יב בביאור יראה מחמת המות ושאר דברים המתלוים אליה. רז"ל (שבת דף לא:) פי' שהרשעים אינם חרדים מיום המיתה ז"ל (תהלים עג) כי אין חרצובות למותם דרש רבה בר עולא אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאין חרדים ועצבים מיום המיתה אלא שלבם בריא להם כאולם עכ"ל. נראה שצריך לירא מיום המיתה כדי שיכין צדה ללכת לבית עולמו כמ"ש שהע"ה (קהלת ז) לב חכמים בבית אבל וכן (זוהר פ' ויחי דף רכז) קראו יום המיתה יום הדין הגדול שבו אדם נדון על כל מעשיו ז"ל רבי חזקיה פתח ואמר (בראשית טו) ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו דא יומא דדינא קשיא דאפיק ליה לבר נש מהאי עלמא דתניא ההוא יומא דבר נש נפיק מהאי עלמא ההוא יומא יומא דדינא רבה דאתחשך שמשא מן סיהרא כמה דכתיב (קהלת יב) עד אשר לא תחשך השמש דא נשמתא קדישא דאתמנעת מבר נש תלתין יומין עד לא יפוק מעלמא ודא היא גולמא דאתמנעת מיניה ולא אתחזי. מ"ט אתמנעת מניה בגין דנשמה קדישא סלקא ואתעברת מניה ולא אתחזי. דלא תימא דכד מית בר נש ואתחלש האי נשמתא אתעבר מניה אלא כד איהו בחיוו בתוקפיה אתעבר האי נשמתא ולא נהרא לרוחא ורוחא לא נהיר לנפשא כדין גולמא אתעברת מניה ולא נהיר ליה אלא מההוא יומא כלא מכרזי עליה אפי' צפרי שמיא מ"ט בגין דנשמתא הא סלקא מניה ורוחא לא נהיר לנפשא כדין נפשא אתחלשת ומיכלא וכל תיאובתא דגופא סלקא מניה ואתעבר. וא"ר יהודה אפילו כל זמנא דנפיל איהו בבי (ב) מרעיה ולא יכיל לצלאה נשמתא אתעברת וסלקא מניה וכדין לא נהיר רוחא לנפשא עד דדיינין דיניה דב"נ ואי דיינין ליה לבר נש לטב כדין נשמתא אהדרת לאתרה ונהירא לכלא עכ"ל. ומבואר במאמר כי שלשים יום קודם מיתתו הנשמה והצלם מסתלקין ממנו וכן מבואר שם עוד בפ' למעלה מזה ז"ל (זוהר פ' ויחי דף ריז) א"ר יוסי כד ההוא בר נש אתקריבו יומוי תלתין יומין מכרזי עלוי בעלמא ואפי' צפרי שמיא מכרזי עלוי. ואי זכאי הוא תלתין יומין מכריזין עלוי בין צדיקיא בגנתא דעדן. תנא כל אינון תלתין יומין נשמתיה נפקת מניה בכל ליליא וסלקת וחמאת דוכתא בההוא עלמא וההוא בר נש לא ידע ולא אשגח ולא שליט בנשמתיה כל אינון תלתין יומין כמה דהוה בקדמיתא דכתיב (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח. א"ר יהודה מכד שראן אינון תלתין יומין גולמא דב"נ אתחשך ודיוקנא דאתחזי בארעא אתמנעת עכ"ל. ובזוהר (פרשת ויקרא דף יג) ביארו כי ב' צלמים אחד גדול ואחד קטן ושניהם הם על האדם ועליהם נאמר (שיר ב) עד שיפוח היום ונסו הצללים וכו' והעתקנו המאמר בפ"ד ע"ש. ואמר שם בענין עד שיפוח היום עד שלא יפוח יומא דהאי עלמא וייתי ההוא יומא תקיפא דיתבע לה מלכא דינא לנפקא מהאי עלמא וכו' יתוב קמי מאריה. הרי שקראו יום המיתה יום הדין וצריך לירא ממנו כדי לתקן מעשיו קודם בוא יומו. וכן מבואר עוד בזוהר (פ' ויחי דף ריח) תנא בההוא יומא תקיפא ודחילא דבר נש כד מטי זמניה לאסתלקא מעלמא ארבע סטרין דעלמא קיימין בדינא תקיפא ומתערין דינין מד' סיטרי עלמא (ג) וארבע קשורין נצאן וקטטותא אשתכח בינייהו ובעיין לאתפרשא כל חד לסטרוי. כרוזא נפיק לסטרוי ומכרזא בההוא עלמא ואשתמע במאתן ושבעין עלמין אי זכאה הוא כלהו עלמין חדאן לקדמותיה ואי לאו ווי להוא בר נש ולחולקיה. תאנא בההוא זמנא דכרוזא כריז כדין נפיק חד שלהובא מסטר צפון ואזלא לאתוקד בנהר דינור ומתפרשא לד' סטרי עלמא ואוקיד נשמתהון דחייביא ונפיק ההוא שלהובא וסלקא ונחתא בעלמא וההוא שלהובא מטא בגדפוי דתרנגולא אוכמא (ד) ובטש בגדפוי וקרי בפתחא בין תרעא. זמנא קדמאה קרי ואמר (מלאכי ג) הנה היום בא בוער כתנור וגו'. זמנא תנינא קרי ואמר (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו. וההיא שעתא יתיב בר נש בעובדוי דסהדין קמיה והוא אודי עלייהו. זמנא תליתאה כד בעיין לאפקא נשמתיה מניה קרי תרנגולא ואמר (ירמיה י) מי לא ייראך מלך הגוים כי לך יאתה. א"ר יוסי תרנגולא אוכמא למאי נפקא. א"ר יהודה כל מה דעבד קב"ה בארעא כלהו רמיז בחכמה בר דבני נשא לא ידעי הה"ד (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית וגו' ומשום דאתעבידו בחכמה כלהו רמיזן בחכמה ותרנגולא אוכמא תנינן ליה דינא שריא אלא באתר דהוא זיניה (ה) ואוכמא מסטר דדינא קאתי. בג"כ בפלגות ליליא ממש כד רוחא דסטרא דצפון אתער חד שלהובא נפיק ובטש תחות גדפין דתרנגולא וקרי. וכ"ש בתרנגולא אוכמא דכוין יתיר מאחרא. אוף הכא בשעתא דדינא דבר נש יתער שארי וקרי ליה ולית דידע ליה בר ההוא בר נש דשכיב דהכין בשעתא דבר נש שכיב ודינא שרוי עלוי לנפקא מהאי עלמא אתוסף רוחא עילאה ביה מה דלא הוה ביומוי. וכיון דשריא עלוי ואתדבק ביה חמא מה דלא זכה ביומוי מגו דאתוסף ביה ההוא רוחא וכד אתוסף ביה וחמא כדין נפיק מהאי עלמא הה"ד (שם קד) תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון. כדין כתיב (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי בחייהון לא זכאן במיתתהון זכאן. תאנא בשעתא דבר נש מית אתיהיב ליה רשותא למחמא ותמן גביה קריבוי וחברוי מההוא עלמא ואשתמודע לגו וכלהו (ו) גליפין בדיוקניהון כמה דהוו בהאי עלמא אי זכאה ההוא בר נש כלהו חדאן קמיה ומקדמי ליה שלם. ואי זכאה לא הוי לא אשתמודען גביה בר מאינון חייביא דטרדין לון בכל יומא בגיהנם וכלהו עציבין ופתחין בווי ומסיימין בווי וסליק עינוי וחמא לון (ז) כטיסא דמסתלקא מן נורא אוף הכי הוא פתח ווי. תאנא בשעתא דנפיק נשמתיה דבר נש אזלו כלהו קריבוי וחברוי דההוא עלמא עם נשמתיה ומחזיין ליה

אתרא

(ב) חלאים: (ג) הם ד' יסודות הגוף המקושרים בו הם מריבים זה עם זה כי לא זמנם להפרד: (ד) מכה בכנפיו לכרוז ככרוז שמבואר: (ה) כלומר מהלב שאחור הוא מרמז להוקף שדין שמתחיל פני הבריות: (ו) חקוקים בצורתם כמו שהיו בעוה"ז: (ז) כשנכבה

למסכני וכל יומך הוו כחגין וכמועדין ומסכני הוו כפנין דלא אכלו בהדך מול מה דיהבת בי דכתיב (מלאכי ב) וזריתי פרש על פניכם וגו' והא אוקימנא לבתר דא מתלתא יומין ולהלאה כדין אתדן בר נש מעינוי מידוי מרגלוי ואוקמוה עד תלתין יומין. כל אינון תלתין יומין אתדנו נפשא וגופא כחדא. ובג"כ אשתכחת נשמתא לתתא בארעא דלא סלקת לאתרה כאתתא דיתבת לבר כל יומי מסאבותא. לבתר נשמתא סלקא וגופא אתבלי בארעא עד דהסוא זמנא דיתער קב"ה למתייא וזמינא קלא חדא לאתערא בבי קברי ויימא (ישעיה כו) הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל עכ"ל לענינו. ובתיקונים (דף מח) המשילו ענין יונה בספינה בענין אחר ומ"מ בפסוק קום קרא אל אלהיך מסכים עם דברי הזוהר ז"ל. קום קרא אל אלהיך דאיהי שכינתא עילאה דאיהי תיאובתא עלך ותוב בך למאריך דאיהו קב"ה אסתכל דשפחה בישא שלטא עלך דאיהי טפה סרוחה ועלה אתמר (איוב א) ויאמר ה' אל השטן מאין תבא דכל הוצין אינון מאיברין דטפה סרוחה דבגינה אתמר לגבי חייביא דע מאין באת מטפה סרוחה ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה בתיובתא ולא יכולו כי הים דאיהו גיהנם דינא הולך וסוער עליהם עכ"ל:

עוד בענייני הפטירה והחשבון מצאתי בכתיבת יד מרגניתא של ר"מ ע"ה מדברת בזה וז"ל אמר הקב"ה לישראל לא יועילו בכם לא היסורין ולא התוכחות ולא התראה ולא הבטחה ולא טלטול ולא אריכות אפים ולא אריכות רוח לא שליח ולא נוי ולא קללות ולא חרמות ולא נחמות ולא בושה ולא פחד ולא אימת עוה"ב ולא אימת חשבון ולא אימת דין גיהנם ולא שמי המתחלל בגוים על ידכם ומי שיש בו כל המעשים האלו מאבד זכותו ומונע ממנו טובות הרבה וטנותיו מתקלרין וקונה לו שם רע ונזכרין לו מעשיו ועונותיו ועונות אבותיו ותפלתו נמאסת בעוה"ז ובעוה"ב וכל מעשיו מפורסמים ונותן עליהם דין וחשבון וכל שמחה ששמח בילדו נעשית לו אבל והם נתבעין ממנו בדינים משונים ובושה מרובה ומלאכים אכזריים בעולם ארוך לכן הוא אומר (ישעיה י) ומה תעשו ליום פקודה וגו' ואנה תעזבו כבודכם ועוד אדם חוטא בעיניו כהות חוטא באזניו שומע חרפתו חוטא בפיו אין דבריו נשמעים חוטא בעלה פרנסתו מתמעטת חוטא במחשבה יש פניו משתנה חוטא בלשונו יסורין באין עליו חוטא בידו יורד מכבודו חוטא בלבו מת בדאגה חוטא ברגליו שנותיו מתקצרים חוטא בילדו ילדו מקטרגו חוטא ומחטיא קובר את אשתו ובניו ובני ביתו חוטא בליצנות גזר דינו נחתם וכי מה הנאה לאדם וסופו לפרוש מעולם לעולם מחיים למות מאורה לחשכה משינה מתוקה לשינה דחוקה ונורה מאור מתוק לרמה ותולעה ממטעמים מתוקים לטעם עפר מחבוק נאה לחבוק עפר כמה עשירים יצאו מן העולם בפחי נפש כמה חכמים היתה חכמתם עליהם לתקלה כמה גבורים היתה גבורתם עליהם לתקלה כמה מגדלי בנים לא שמחו בבניהם כמה נאים היה נויים עליהם לתקלה כמה זקנים לא ראו כבוד כמה בחורים נקצצו בחופתן וכי מה הנאה לאכול ממאכל שהוא מביאו לדינים מרובים משמחה שמביאה את האדם לדאגות הרבה ממלבוש שהוא גורם לפגיעות מרובות מהרהור שגורם למכאובים מרובים משינה מתוקה שגורמה למיתה משונה מחטא שהוא מאבד זכיות הרבה מתרעומות שמקפחת פרנסות הרבה. איזהו בן העוה"ב המתרחק מן העבירות ומהרהור ומליצנות ומלשון הרע ומהכיעור והדומה ומקיים המצות ויש בידו מצוה על אמתתה ומתרחק מן החטא ומעיין תפלה ומתודה על עונותיו לפני הקב"ה ועושה תשובה והמתחבר לרשע טורד עצמו מן העוה"ז ומן העוה"ב והמסביר פנים לרשע ס"ז ממרגיזי אל והמרמה בדרכיו מתקלקל בסופו והמטה את חבירו מדרך טובה לדרך רעה מת בחצי ימיו והמלעיג על המצות אין מרחמין עליו מן השמים והמלעיג על עיותן של עניים סוף סוף הוא יגע ואחרים אוכלים יגיעו וכל המרגיל להלבין פני חבירו פנקסו פתוחה בו ביום ואין לך קשה אלא מי שעוסק בדברי הבאי אוי למי שהעולם מטעה בו אוי למי שהשעה משחקת לו אוי למי שנעשה סניגורו קטיגורו אוי למי שילדו מנלחו אוי למי שנהפך עליו הגלגל אוי למי שמאבד את עמלו יש פורענות מיד ויש פורענות לאחר זמן ויש אחת אחר אחת ויש כלן כאחת ויש מהן באות על האדם והוא ער ויש באות והוא ישן ויש מהן כבדות ויש מהן במרוצות נפש ויש בדעתו ויש שלא בדעתו ויש בזקנותו ויש בנערותו ויש בסתר ויש בגלוי ויש בבית ויש באכסניא כל צרה וצוקה וקנאה ופרצה ותקלה ממעטין את החטא ויש שעובד את המקום מתוך יראה כדי שלא תתקפח פרנסתו ויש מתוך אהבה יש מתוך בושה ויש מתוך תמימות ויש מתוך להראות ויש בשמחה שמחה שיהיה המצוה על ידו. ויש מתוך היסורין שנא' (הושע ה) בצר להם ישחרונני וכל אחד ואחד לפי מעשיו בשעה שנפטר האדם המלאך הממונה על הדין עומד כנגדו ואומר לו אוי על זה הגוף שיצא מן העולם ריקם מזכיות ומלא עונות מכים ברגליו ואומר אוי להם לרגלים שלא הלכו ביושר אוי לידים שנתעסקו בדברי שקר אוי למעים שנהנו מן הגזל או לעינים שלא הלכו באמונה או לאזנים שלא קבלו תוכחות אוי לפה שלא עסק בתורה אוי לבשר שלא נתיגע ביראה אוי לו ליצר שלא נכנע מפני בוראו אוי לו ללב שלא עבד את בוראו שעתיד לעמוד בנזיפה ואומר לו עמוד בדין והכר מעשיך ודע מהיכן באת ולפני מי אתה עתיד ליתן את הדין ואם אין אתה יכול להשיב מי יוכל להשיב ומי יוכל לסבול עונותיו שהן כאש לבגד וכחרב לנוהר וכאן ללב וככבלים לרגלים כחשך לעינים כמרה לפה כשוחה לרגל כחרישה לאזנים כנוכשלה לגאה כימים רעים לזקנה כיסורין לגוף כגדיעה לקרן כמרה לביסה כעבירה ליום הדין יש שהוא מת בחצי ימיו ויש מי שהוא

שער היראה פרק יב

אזדא אסתלק מניה מיד מית ההוא שייפא וכן בכלהו כיון דמטו רוחא למיפק דהא אסתליק מן גופא כדין שכינתא קיימא עליה ומיד פרחא מן גופא זכאה חולקיה דמאן דאתדבק בה ווי לאינון דרחיקין מינה ולא מתדבקין בה ובכמה בי דינא אעבר בר נש כד נפיק מהאי עלמא חד ההוא דינא עילאה דקאמרין כד נפיק רוחא מן גופא. וחד דינא כד עובדוי ומלוי אזלין קמיה וכרוזי מכרזי עלוי. וחד דינא כד עייל לקברא וחד דינא דקברא וחד דינא דתולעתא וחד דינא דגיהנם וחד דינא דרוחא דאזלא ושטא בעלמא ולא אשכח אתר עד דישתלימו עובדוי ודא שבעה עדנין יחלפון עלוי בג"כ בעי בר נש כד איהו אשכח בהאי עלמא לדחלא מן מאריה ולאסתכלא בכל יומא ויומא בעובדוי ויתוב מנייהו קמי מאריה כך אסתכל דוד מלכא באינון דינין דבר נש כד אסתלק מהאי עלמא אקדים ואמר (תהלים קג) ברכי נפשי את ה' עד דלא תפוק מעלמא השתא דאנת אשתכחת עם גופא וכל קרבי את שם קדשו אתון שייפין דמשתתפין ברוחא השתא דאשתכחת עמכון אקדימו לברכא שמא קדישא עד לא ימטי זמנא דלא תיכלון לברכא ליה ולאודאה עלייכו עכ"ל:

אמרו בברייתא (ע"א פ"ק דף ב) אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותיו והרבו שלופה בידו וטפה של מרה תלויה בו כיון שהחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות. ואמרינן לקמיה בגמרא אמר מר ממנה מת נימא פליגא דאבוה דשמואל דאמר אבוה דשמואל אמר לי מלאך המות אי לא דהייסנא ליקרא דברייתא הוה (ס) פרענא בית השחיטה כבהמה ופרש"י אלמא מחתך ממש הוא דילמא ההיא טיפה מחתכה להו לסימנין עכ"ל:

ובמדרש בראשית רבה ביארו פסוק (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח בענין המיתה ז"ל. ר' יהודה אומר אין אדם שליט במלאך המות לכלות אותו ממנו ואין רוח אלא מלאך שנאמר (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות. א"ר שמעון בן חלפתא אין אדם יכול לעשות כלי זיין להנצל ממלאך המות כענין שנא' ויעש שלח לרוב ומגינים ואין שלטון ביום המות אין אדם שליט לומר המתינו לי עד שאעשה חשבונות ועד שאצוה לביתי ואה"כ אני בא לכך נאמר ואין שלטון ביום המות עכ"ל:

ופי' ר' אבא עלמו (זוהר פ' ויקהל דף קנט) עוד פרטים בעניני המיתה המשיל סיפור יונה הנביא שהיה בספינה והטילוהו לים כנשמה שהיא בגוף בעוה"ז ואחר פטירתה הגוף מושלך בקבר והקבר הוא הדג שבלע ליונה. ואמרו ז"ל יונה דנחתא לספינה דא איהי נשמתא דבר נש דנחתא להאי עלמא למהוי בגופא דבר נש אמאי אתקרי יונה בגין דכיון דאשתתפת בגופא כדין איהי יונה בהאי עלמא כמה דאתמר (ויקרא כה) ולא תונו איש את עמיתו וכדין בר נש אזיל בהאי עלמא כספינה בגו ימא רבא דחשיבת לאתברא כד"א (יונה א) והאניה חשבה להשבר ובר נש כד איהו בהאי עלמא חטי וחשיב דערק מקמי מאריה ולא אשגח בהאי עלמא וכדין אטיל קב"ה רוח סערה תקיפא דא איהו גזר דינא דקיימא תדיר קמי קב"ה ובעאת דינא דבר נש מקמיה ודא איהו דקא מטער לספינה ואדכר חוביה דב"נ לאתפסא ליה כיון דאתפס ב"נ על ידא דההיא סערה בבי מרעיה מה כתיב (יונה א) ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם. אע"ג דבר נש בבי מרעיה נשמתא לא אתערת לאתבא קמי מאריה למפרק חובוי מה כתיב (שם) ויקרב אליו רב החובל מאן רב החובל דא יצר הטוב דאיהו מנהיג כלא ויאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך וגו' לאו שעתא הוא למדמך דהא סלקין לך לדינא על כל מה דעבדת בהאי עלמא תוב מחובך אסתכל במלין אלין ותוב למארך, מה מלאכתך דאתעסקת בה בהאי עלמא ואודי עלך קמי מארך. ומאין תבא אסתכל מאין באת מטפה סרוחה ולא תתגאה קמיה. מה ארצך אסתכל דהא מארעא אתבריאת ולארעא תיתוב ואי מזה עם אתה אסתכל אי אית לך זכו דאבהן דיגין עלך כיון דסלקין לה לדינא דלעילא ההוא סערה דאיהי גזרת דינא דסעיר עליה דבר נש תבעת מן מלכא למידן איגון תפיסין דמלכא וכלהון אתיין חד חד קמיה ביה שעתא אתקריבו בי דינא אית מנהון דפתחי בזכות ואית מנהון דפתחי בחובה וגזרת דינא תבעית דינא ואי ההוא בר נש לא זכי מה כתיב (שם יג) ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכולו משתדלין אינון דאורי זכותיה לאתבא ליה להאי עלמא ולא יכולו מ"ט כי הים הולך וסוער עליהם גזירה דדינא אזיל וסעיר בחובוי דבר נש ואתגבר עלייהו. כדין נחתין עליה תלת שליחן ממנן חד דכתיב כל זכוון וכל חובין דעבד בר נש בהאי עלמא וחד דעביד חושבן יומוי וחד דהוה אזיל עמיה כד הוה במעי אמיה. והא אוקימנא דגזרת דינא לא (ע) שכיך עד ההוא זמנא דכתיב (שם) וישאו את יונה וישאו כד נטיל ליה מביתיה לבי קברי כדין מכריזין עלוי אי איהו זכאה מכרזי עליה ואמרו הבו יקר לדיוקנא דמלכא (ישעיה נז) יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכחו מנא לן דכתיב (שם נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. ואי חייבא איהו מכרזי עליה ואמרו ווי ליה לפלניא טב ליה דלא יתברי כדין מה כתיב (יונה א) ויטילוהו אל הים ויעמוד הים מזעפו. כד עאלי ליה לבי קברא דאיהו אתר דדינא כדין גזרת דינא דהוה סעיר שכיך מזעפיה ונונא דבלע ליה דא איהו קברא מה כתיב (שם ב) ויהי יונה במעי הדג מעוי דדג דא בטן שאול מנלן דכתיב (שם ב) מבטן שאול שועתי ואיהו במעי דנונא הוה ואקרי ליה בטן שאול. ג' ימים וג' לילות אלין תלת יומין דבר נש בקברא ואתבקעו מעוי לבתר תלתא יומין שבוס מגופא אתהפך על אנפוי ואומר לו טול מה דיהבית בי אכלת ושתית כל יומא ולא יהבת

לאשבאי

(ס) מגלה לירחות מבחוץ כבהמה: (ע) לא נח עד אותו זמן

שנאמר יכרעו כל יורדי עפר וגו' מיד מעיד על עצמו כל מה שעשה בעוה"ז והוא מעיד והקב"ה חותם אם צדיק הוא מוסר נפשו לבעליו אם רשע גמור הוא מקשה ערפו ומגביר יצרו מכאן אז"ל אפי' בפטירתו של אדם יצרו מתגבר עליו ר"א בן יעקב אומר כשם שמקשה ערפו בעוה"ז כך מקשה לו בשעת פטירתו כשעומד בדין שנא' (תהלים קיב) רשע יראה וכעס וגו' ובשעת פטירתו של צדיק מהו אומר (ישעיה מ) הצדיק אבד וגו' ובשעת פטירתו של רשע מהו אומר (ש"ב כג) ובליעל כקוץ וגו':

פרק ב שאלו את ר"א כיצד דין הקבר א"ל בזמן שנפטר אדם מן העולם בא מלאך המות ויושב על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו קום הגידה לי שמך א"ל גלוי וידוע לפני מ"ש והיה העולם שאיני יודע מה שמי. מיד מכניס רוח ונשמה בגופו ומעמידו ומחייבו בדין הריב"ל אליו אש ושלשלת ברזל בידו מכה אותו פעם א' אבריו מתפרקים שניה עצמותיו מתפרקים ובאין מלאכי השרת ומלקטין אותן ומעמידין אותו ומכה אותו פעם שלישית ומבקשין ממנו דין ודנין אותו בכל מדה ומדה. יום א' ויום ב' בכך דנין אותו יום ג' דנין אותו במכות מכההו מב' עיניו מפני שלא ראה ואמר. ומאזניו מפני שלא שמע ואמר. ומשפתיו מפני שהוציא משפתיו דברי תפלות. ומלשונו מפני שהעידה עדות שקר. ומרגליו מפני שהקדים רגליו לדבר עבירה מכאן אז"ל כל המקדים רגליו לדבר עבירה מקדימים לו מלאך המות וכל המלשין על חבירו לשון הרע מיתתו באסכרה

פרק ג אר"מ משום ר"א קשה יום הדין שהקב"ה דן את האדם בקבר יותר מדין של גיהנם דין גיהנם מעשרים שנה ומעלה אבל דין הקבר אפי' צדיקים נדונים בו אפי' גמולי חלב אפי' יונקי שדים נדונים בו. אבל אמרו ז"ל הדר בא"י ומת בע"ש אינו רואה דין הקבר ומה יעשה וינצל מדין הקבר יהיה אוהב צדקות ואוהב תוכחות ואוהב גמ"ח ומכניס אורחים לתוך ביתו ויתפלל תפלתו בכוונה אפי' מת בח"ל אינו רואה שנא' (יונה ב') ויאמר קראתי מצרה לי וגו'. בן עזאי אומר ג' דינים הם ושלשתם קשים זה מזה ושלשתם לפני הקב"ה הם. רע"א וכי שלשתן לפני הקב"ה והלא דין הקבר לבדו דנין אותו ודין גיהנם לבדו דנין אותו ודין שמים לפני הקב"ה הוא אם אין עליו דין פוטרין אותו מיד ואם לאו דנין אותו דין ארוך:

פרק ד א"ר יוסי בא וראה כמה בין בהמה לאדם בהמה כמה יסורין סובלת בעולם שוחטין אותה ומפשיטין אותה ואין עליה דין אבל אדם כמה יסורין סובל בעוה"ז ולאחר מיתתו אם צדיק גמור הוא פוטרין אותו מן הדין ואם רשע גמור הוא דנין אותו בדינים הנוראים. אמרו בשעה שאדם נפטר מן העולם לא די שהוא נבהל ממלאך המות שכלו מלא עינים וחרבו שלופה בידו אלא שואל לו כלום עסקת בתורה ובגמ"ח והמלכת לקונך בשחרית וערבית והמלכת את חברך בנחת רוח. אם יש בו דברים הללו זורק אותה טיפה לתוך פיו ויוצאת נשמתו בלא צער כמושך נימא מחלב ואם אין בו דברים הללו יוצאה נשמתו מגופו כגרירת קוצים מן הצמר וכשבא מלאך המות אומר לו צדיק קוץ שלהני אליך מיד מתחנן לו ואומר לו שעה זו אי איפשר לעברה אלא שמעתי מאחורי הפרגוד שהקב"ה מתקן לך מדור בגן עדן:

פרק ה בשעת הדין אומר לו הקב"ה לאדם טורח גדול היה לי עליך משיצרתיך במעי אמך ולא היית נפל וכשיצאת לאויר העולם הקניתי לך מזונות והצלתיך מן היסורין כלום עסקת בתורה ועשית ג"ח לפני אם יש בו דברים הללו פוטרין אותו מיד הדין ואם לאו מוסרין אותו לה' מלאכי חבלה כנגד ה' חומשי תורה הם א' מכה וא' מונה כדרך שמכין ומונין בב"ד והשלישי מוציא אור מגופו ככבשן שאור יוצא ממנו הד' מביא עשבים מרים והמוציאים מן ההרים שאם גזל מחברו אומר לו דקדק בשיניך לפי שאכלת גזל בשיניך הה' מכה את אביו ואת אמו ואומר להם מפני מה לא הדרכתם את בניכם ללמוד תורה ומע"מ כדי שיעשה מצות ומעשים טובים ויפרוש ממעשים רעים מיד נותנין לו רשות להכות את אביו ואת אמו ואם קרא ולא קיים מלקין אותו לפניהם עכ"ל:

ואע"פ שדברי רז"ל אינם צריכים חזוק והם מאומתים מאליהם כי דבריהם ברוח הקודש ודברי אלהים חיים מ"מ ראיתי לכתוב שורותים אלו לעורר הישנים:

אני הכותב שנת הש"ל בחודש אלול בא לי בחלום הלילה נפש מאותו עולם אחר פטירתו כמו ג' חדשים והייתי מכיר בו שהיה מת והייתי שואל לו על עניני אותו העולם והיה אומר לי עניני חבוט הקבר בארוכה ואח"כ היה אומר לי שדנים באותו עולם ומעניסים על דקדוק הדברים ביותר ממה שאדם יחשוב בדעתו והנשארים ישמעו ויראו:

ובענין דין הקבר פי' רשב"י (זוהר פ' תרומה דף קנא) בכ"ז שהגוף קיים בקבר הנפש נדונית בגיהנם ואחר שנעכל הגוף הנפש יש לה מנוחה ואמרו על דא כמה טב לון בין לצדיקי בין לחייבי למהוי גופא דלהון דביק בארעא ולאתעכלא גו עפרא לזמן קריב ולא למהוי להון קיומא כל ההוא זמנא סגי בגין לאתדכאה גופא ורוחא תדיר בכל יומא דהא לית לך כל צדיק וצדיק בעלמא דלית ליה דינא דקברא. בגין דהאי מלאך דממנא על קברי קאים על גופא ודן ליה בכל יומא ויומא אם לצדיקי כך לחייבי עאכ"ו. בג"כ כל זמנא דגופא אתעכל ואתבלי בעפרא הא דינא אתמשיך מכלא בר מאינון חסידי קיימין בעלמא דהיינון אתחזו לסלקא לאחריהון בנשמתהון. לאהדרא אחר עילאה דאתחזון לון ותעירין אינון בעלמא עכ"ל. ובפ' שלח לך (שם דף קסט) פי' שע"ז נא' (זכריה ג) ויהושע היה לבוש בגדים צואים שהוא גוף הבשר שהוא מלא טמא"ל שעליו נאמר (קהלת ד) הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו ובעוד הגוף שהוא מלא טמא"ל קיים אינם מלבישים

לנשמה

שהוא יצא מן העולם בתמימות אשרי מי שיראתו על פניו אשרי הנשמר מעוניו אשרי מי שהוא עניו אשרי המשבחים אותו המוניו אשרי מי שהוא שפל בעיניו אשרי מי שמטה אזנו לשמוע דברי תורה אשרי השומע ד"ת בכל יום תורת ה' תמימה עומדת לפני האדם בשעה שהוא עוסק במשנתו ואומרת ה' עמך גבור החיל הנה באתי ללמדך ע"כ יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמלאך אצריך אם תזכרני אצריך אם בלבך תצפנני אצריך אם תקיימני אצריך אם תשמיעני ובכל יום בי יהיו (פ) זממיך כי בי ירבו ימיך התרחק מן העבירה והדבק בתורה וברח מן הסרה ותהיה בחכמה תמיד וקרא אל אלהיך תמיד כי הוא ירגיעך וישביע וינוח לך וזכור שאתה טפה סרוחה מזומן לעפר וסופה לכן התרחק מן הגאוה ועבוד אלהיך בשמחה ויהיה לך להמלא כי הדרך שהוא ויהיה לך למשאה ואורחה אם את הדבר הזה תעשה לך יאיר כנוגהים ותוך אלהים כי אם תעבוד אלהיך באהבה והבה אצריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ע"כ מצאתי:

עוד דברים דומים לזה כתב רבינו תם בספר הישר כתב ביאמר האדם אל לבו לבי לבי הלא ידעת כי לא נבראת כ"א לשוב לעפר מיום היותך מדוע לא זכרת אחריתך הלא הדע כי כל הימים אשר אתה חי על האדמה כצל עובר וכמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה ימיך תרוצים וחייך קצוצים וכל אשר יעבור עליך יום או לילה תחסר חלק מחלקי חייך ובכל יום תקרב אל הקבר ותעוף בלי אבר ומדוע לא זכרת כי עפר אתה ולא ידעת כי מן האדמה נוצרת ועל מי בטחת כי מרדת ומדוע אתה נמהר ולא תשיב על לבך יום המר יום אשר תאבד עזך ונסרחה חכמתך יום ידבק לשונך להכך יום יאחוז על בכף יסבלוך ואל ארץ תחתית ישליכוך ועל כל מעשיך יחשבוך וכאבק תדכה ואשך לא תכבה יום תראה החשבון ערוך והספר פתוח ומאזני משפט וכוס תרעלה ביד ה' שם תמצא שמריה ותהמה נפשך בגויה ומה תשיב על זדונותיך הלא אז תראה כרי מעלליך ותמצא גמולך ואלו המות כמות הבהמה ולא תהיה עתיד לתת חשבון היה לך לשמוח במותך אך תלך למר ממות ולמקום אופל ארץ חשך וצלמות שם תפול עליך אימה ותכסך כלמה ולבושך גוש רמה ויזורה על גופך גפרית לבלתי הצמיח לך שריד הלא יום ההוא נורא ואיום יום אשר אין לו פדיום. יום תמרור בבכיה תאניה ואניה יום חרדה וצעקה יום שואה ונאקה יום מספד מר יום תערוך אבל משמר מול משמר יום יחרה אף האל וקנאתו ונתכה כאש חמתו יום ירבו המענגים והמכאובים יום יהמה כל איש ידו על חלציו יום יאבדו כל חפציו יום תצא הנשמה ותשאר הגוף ככלי מלא כלמה מושלך כאבן דומם ועתה בן אדם אל מי תנוס לעזרה או מי יהיה עליך סתרה הלא אז תאמר אוי לי מה עשיתי מדוע דבר ה' בזיתי ואחרי שרירות לבי פניתי ובמה אתכסה כי עירום אנכי התקוששו והתבוששו והכלם מחטאותיך ותן תודה לאלהיך בעוד נפשך בגופך ובטרם יחשכו כוכבי נשפך שוב יום אחד לפני מיתתך החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך עכ"ל:

ומצינו שאפי' רבן יוחנן בן זכאי היה חרד וירא מדיני עוה"ב כמו שאמרו (ברכות דף כח) כשחלה רבן יוחנן ב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו רבינו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה אמר להם אלו לפני מלך ב"ו היו מוליכים אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון אעפ"כ הייתי בוכה ועכשיו שמוליכים אותי לפני ממ"ה הקב"ה שהוא חי וקים לעולם ולעולמי עולמים שאם כועס עלי כעסו כעס עולם ואם אוסרני איסורו איסור עולם ואם ממיתני מיתתי מיתת עולם ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של ג"ע ואחת של גיהנם ואיני יודע באיזה מהן מוליכין אותי ולא אבכה, עכ"ל לענינו. וכ' הרא"ש ז"ל זה לשונו ומטתך בדמעה תמחה ויבהלו רעיוני מדי זכרי חרדת רבן יוחנן בן זכאי בשעת פטירתו ואמרו (מס' סופרים פ' ט"ז הלכה ח) על מעלת רבן יוחנן בן זכאי ז"ל אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח פרשה אחת מה"ת שלא למדה ולמד במקרא ותרגום מדרש הלכות ואגדות ומשלות הכל למד, וכן אמרו עליו שאמר אם יהיו כל השמים יריעות וכל האילנות קולמוסי' וכל הימים דיו אין כדאי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבי ולא אצלתי מחכמת חכמים אלא כשם שזבוב הזה הטובל בים הגדול ומשהו מחסר עכ"ל. ורז"ל (סוכה פ"ב דף כ"ח) הוסיפו עוד בדברים שלמד אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה הלכות ואגדות דקדוקי תורה דקדוקי סופרים קלים וחמורים ג"ש תקופות גמטריות שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים משלות כובסין משלות שועלים דבר גדול ודבר קטן. דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר (משלי ח) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא עכ"ל:

עוד מצאתי פרקים מדברי רז"ל מדברים על ענין חבוט הקבר ראיתי להעתיקם הנה לעורר הלב ליראה:

פרק א כיצד אדם מת באים עליו מלאכי השרת אחד ממלאכי השרת וא' ממלאכי המות וא' סופר ואחד שממונה עמו ואומר לו קום הגיע קצך אומר להם עדיין לא הגיע קצי. מיד פותח את עיניו ורואה מלאך ארכו מסוף העולם ועד סופו מכף רגלו ועד קדקדו מלא עינים לבושו אש כסותו אש כולו אש וסכין בידו וטפה של מרה תלויה בו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות ואינו מת עד שרואה הקב"ה שנאמר (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי בחייהם אינם רואים אבל רואים הם במיתתם שנא' (תהלים כב)

(פ) מחשבותיך:

מסכת גיהנם

ברייתא (נחום א) לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו רבי זעירא פתח (משלי ל) לעלוקה שתי בנות הב הב א"ר אלעזר שתי כתות של מלאכים עומדין על פתחי גיהנם ואומרות הב הב איתי איתי ולמה נקרא שמו גיהנם שקול נהמתה הולך מסוף העולם ועד סופו ולמה נקרא שמו תפתה שהכל נכנסין שם בפתוי של יצה"ר :

פרק א רבי יוחנן פתח (תהלים פד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה מלמד שהרשע מתודה כשם שהמצורע מתודה ואומר אני פלוני בן פלוני עברתי עבירה פלונית במקום פלוני ביום פלוני בפני פלוני במעמד פלוני ופלוני. ג' שערים יש בגיהנם א' בים וא' במדבר ואחד בישוב. א' שבים מנין שנא' (יונה ב) מבטן שאול שועתי שמעת קולי. זו שבמדבר מנין שנא' (במדבר טז) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. זו שבישוב שנא' (ישעיה לא) נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם. חמשה מיני אש יש בגיהנם אש אוכלת ושותה ושותה ואינה אוכלת ואינה שותה לא אוכלת ולא שותה ויש אש אוכלת אש. יש בה גחלים כהרים ויש בה גחלים כגבעות ויש בה גחלים כים המלח יש בה גחלים כאבנים גדולות יש בה נהרות של זפת ושל גפרית מושכין ורותחין רתמים רתמים. גזר דינו של רשע מלאכי חבלה דוחפין אותו על פניו ואחרים מקבלים אותו מהם ודוחפים אותו לפני אור של גיהנם ופוערת פיה ובולעתו שנא' (שם ה) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה למי שאין בידו מצוה אחת שמכריעו לכף זכות, אבל מי שיש בידו תורה ומע"ט ויסורים רבים באים עליו ניצול מדינה של גיהנם שנא' (תהלים כג) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני שבטך אלו היסורין ומשענתך זו התורה :

פרק ב רבי יודן פתח (איוב יא) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש גוף שאינו כלה ונשמתו יוצאה באש שאינו נכבה ועליהם הכתוב אומר (ישעיה סו) כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. אמר ר' יהושע בן לוי פעם א' הייתי מהלך בדרך ומצאני אליהו הנביא זכור לטוב אמר לי רצונך שאעמידך על שער גיהנם אמרתי לו הן. הראני בני אדם שתלויים בחוטמיהם ובני אדם שתלויים בידיהם ובני אדם שתלויים בלשונותם ובני אדם שתלויים ברגליהם והראני נשים שתלויות בדדיהן והראני בני אדם שתלויים בעיניהם והראני בני אדם שמאכילים אותם בשרם ובני אדם שמאכילים אותם גחלי רתמים ובני אדם יושבים חיים ותולעים אוכלים אותם. אמר לי אלו שכתוב עליהם כי תולעתם לא תמות. והראני בני אדם שמאכילים אותם חול דק ואין מאכילים אותם על כרחם ושיניהם נשברות והקב"ה אומר להם רשעים כשאכלתם הגזל היה מתוק בפיכם ועתה אין בכם כח לאכול לקיים מה שנא' (תהלים ג) שני רשעים שברת והראני בני אדם שמשליכין אותם מן האש לשלג ומן השלג לאש כרועה זה שרועה את הצאן מהר להר ועליהם הכתוב אומר (שם מט) כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבוקר וצורם לבלות שאול מזבול לו א"ר יוחנן כל מלאך ומלאך ממונה להפרע עונש עבירה א' זה בא ודן אותו והולך לו וכן השני וכן השלישי וכן כולם עד שמשלימין לכל העבירות שיש בידו משל"ד לבעל חוב שהיו לו בעלי חובין הרבה והוליכוהו אצל המלך אמר להם המלך מה אעשה לכם לכו וחלקוהו ביניכם. בו בשעה נפשו נמסרת בגיהנם למלאכים אכזרים ומחלקים אותה ביניהם :

פרק ג תניא ג' יורדין לגיהנם ואינם עולים הבא על אשת איש והמלבין את פני חבירו ברבים והנשבע בשם ה' לשקר. וי"א אף המתכבד בקלון חבירו והמסכסך בין איש לאשתו להביא מריבה ביניהם. בכל ערב שבת מוליכין אותם לשני הרים של שלג ומניחין אותם שם. ובמוצאי שבת מחזירים אותם למקומם ומלאך יוצא ודוחף אותם ומחזיר אותם למקומם בגיהנם ומהן נוטלין שלג ונותנין תחת בית שחיהם כדי לצנן אותם בששת ימי החול והקב"ה אומר להם רשעים אוי לכם שאף בגיהנם אתם גוזלים שנא' (איוב כד) ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו כלומר אף בשאול חטאו :

פרק ד כל י"ב חדש נעשים אפר והרוח מפזרתן תחת רגלי הצדיקים דכתיב (מלאכי ג) ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ואח"כ נשמתן חוזרת בהן והם יוצאין מגיהנם ופניהם שחורות כשולי קדרה והם מצדיקים עליהם את הדין ואומרים יפה גזרת עלינו יפה דנתנו לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים כיום הזה אבל אומות העולם עכו"ם דנין אותם בז' מדורות של אש ובכל מדור ומדור י"ב חדש ונהר דינור יוצא מתחת כסא כבוד ויורד עליהם והולך מסוף העולם ועד סופו וז' מדורות יש בגיהנם ובכל מדור ומדור יש בו ששת אלפים בתים ובכל בית ובית יש בו ששת אלפים חלונות ובכל חלון וחלון יש בו ששת אלפים כדי מרה וכולם מזומנים לסופרים ולדיינים ולאותה שעה אמר שלמה (ו) ונקתה באחריתה ואחר שהם אינו נמלט אא"כ יש בו תורה ומעשים טובים. אעפ"י כל זאת הקב"ה מרחם על בריותיו שנא' (ישעיה נז) כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי. סליק מסכת גיהנם :

ובמדרש רות הנעלם (בזוהר חדש דף לג) ביארו שבעה מדורות בקיצור מה שמענישים בהם וז"ל :

המדור הראשון נקרא בור והוא מדור העליון ושמה כתות מלאכי חבלה כעין האש אהן ש שם אבל

(ו) נ"ל [illegible] :

נשמה הלבוש הראוי לה בג"ע ואחר שנעכל הבשר אז מלבישים לה לבושה וזהו (זכריה ג) הסירו הבגדים הצואים מעליו וגו' וילבישהו בגדים ומלאך ה' עומד כי מהשכינה הנקראת מלאך ה' משם נתן לנשמה הלבוש ולכן צריך האדם למעט בבשר שהוא מהקליפה ולהרבות בתיקוני לבוש נפשו שהיא העומדת קיימת לעולם שכולו ארוך, ובזה נכלל כל הפרק הזה:

פרק יג בביאור פרטי העונות שמענישים עליהם בגיהנם מה שנמצא כתוב בזוהר ובמדרשים וענין גיהנם מהו ואשו של גיהנם פי' ז"ל (חגיגה פ"ב דף יג) שנמשך מנהר דינור וז"ל (ירמיה ל) הנה סערת ה' חמה יצאה זה נהר דינור מהיכא נפיק ר' ירמיה בר אבא אמר מזיעתן של חיות ולהיכן שפיך א"ר חלקיה בר טובי' על ראש רשעים בגיהנם שנא' הנה סערת ה' חמה יצאה סער מתחולל על ראש רשעים יחול עכ"ל. עוד ענין גיהנם גילה לנו ישעיה הנביא באמרו (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה וגו' ועוד בסמוך לנבואה זו אמר לקמיה (ישעי' לא) נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ופי' רז"ל במדרש אגדת שמואל פסוק כי ערוך מאתמול תפתה וגו' העמיק הרחיב א"ל פנחס ור' חוניא לפי שהרשעים אומרים כמה רבוואות גיהנם מחזקת מאתים רבוא שלש מאות רבוא כמה רשעים בכל דור ודור אמר הקב"ה כל מה שאתם רבים בעולם אף היא מתפתה בכל יום ומרחבת ומעמקת שנא' (שם ל) כי ערוך מאתמול תפתה וגו' עכ"ל. ובזוהר (פ' תרומה דף קנ) פי' ענין זה ואמר שאשו של גיהנם אינו דולק אלא ע"י שהרשעים מתחממים באש יצרם ז"ל א"ר יהודה דינא דעונשי דגיהנם הא אוליפנא דאיהו למידן תמן לחייביא על מה אתדנו בנורא דגיהנם אלא גיהנם איהו נור דליק יממי ולילי כגוונא דחייביא מתחממן בנורא דיצה"ר למעבר על פתגמי אורייתא בכל חמימא וחמימא דאינון מתחממן ביצה"ר הכי איתוקד בנורא דגיהנם זמנא חדא לא אשתכח יצה"ר בעלמא דאעילו ליה גו גושפנקא דפרזלא בנוקבא דתהומא רבא וכל ההוא זמנא כבה נורא דגיהנם ולא אתוקד כלל אהדר יצה"ר לאתריה שארי חייבי עלמא לאתחממא בה שארי נורא דגיהנם לאתוקדא דהא גיהנם לא אתוקד אלא בחמימו דתוקפא דיצה"ר דחייביא ובההיא חמימו גיהנם אתוקד יממי ולילי ולא שכיך. שבעה פתחים אינון לגיהנם ושבעה מדורין אינון תמן. שבעה (א) זיני חייבין אינון רע בליעל חוטא רשע משחית לץ יהיר וכלהו לקבלייהו אית מדורין לגיהנם כל חד וחד כדקא חזי ליה. וכפום ההוא דרגא דחטא ביה ההוא חייבא הכי יהבין ליה מדורא בגיהנם ובכל מדורא ומדורא אית מלאך ממנא על ההוא אתר תחות ידא דדומה וכמה אלף ורבוא עמיה דדיינין לון לחייביא כל חד וחד כמה דאתחזי ליה בההוא מדורא דאיהו תמן אשא דגיהנם מטי לתתא מגו אשא דגיהנם דלעילא ומטי לההוא גיהנם דלתתא ואתוקד בההוא אתערי דחמימי דחייביא דקא מחממי גרמייהו גו יצה"ר וכל אינון מדורין דליקין תמן עכ"ל. ואמר דאשא דגיהנם מטי לתתא מגו אשא דגיהנם דלעילא סוד גיהנם למעלה הוא נהר דינור שבו מתלבנים הנשמות כמבואר בפ' ויקהל כמו שנעתיק עוד והוא נהר דינור יורד לגיהנם שבארץ כמו שפי' ז"ל ג' פתחים יש לו והרשעים בחמומם גורמים להמשיך אשו של נהר דינור העליון למטה:

ובענין ג' פתחים שיש לגיהנם אמרו ז"ל בעירובין (דף יט:) ז"ל א"ר ירמיה א"ר אליעזר ג' פתחים יש לו לגיהנם א' במדבר וא' בים וא' בירושלים במדבר דכתיב (במדבר טז) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה, בים דכתיב (יונה ב) מבטן שאול שועתי, בירושלים דכתיב (ישעיה לא) אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ותנא דבי רבי ישמעאל אשר אור לו בציון זו פתחה של גיהנם ותו ליכא והא איכא הא דאמר דבי מריון אריב"ל ואמרי לה תני רב מרי בר' יוחנן בן זכאי שני תמרים יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם דלמא היינו דמדבר:

והרשע שיכחיש ענין גיהנם נאה לו שילך למדבר שם בקיעי דקרח כמו שאמרו בבבא בתרא (דף ע"ד ע"א) במעשיות דרבה בר בר חנה אמר תא אחזי לך בלועי דקרח חזאי תרי ביזעי (פי' בקיעי) ואפי קא מפקי (ב) קיטרא (ג) שקלי גבבא דעמרא ואמשיה במיא ונעציה ברישא דרומחא ועייליה התם וכי אפיק הוה איחרך איחרכי אמר לי (ד) אציית מאי שמעת ושמעית דהוו אמרין משה אמת ותורתו אמת והן בדאין אמר ליה כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם להכא כבשר בקלחת ואמרי הכי משה אמת ותורתו אמת והן בדאין עכ"ל. עוד נתאמת ענין גיהנם בכמה מעשיות שאירעו בדורנו ואבותינו ג"כ ספרו לנו ולא נצריך כדי שלא לצאת מהמכוון אריב"ל (עירובין פ"ב דף יט') ז' שמות יש לו לגיהנם ואלו הם שאול ואבדון באר שחת בור שאון טיט היון וצלמות וארץ תחתית. שאול דכתיב (יונה ב) מבטן שאול שועתי. אבדון דכתיב (תהלים פח) היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון. באר שחת דכתיב (שם נה) ואתה אלהים תורידם לבאר שחת. בור שאון וטיט היון דכתיב (שם מ) ויעלני מבור שאון מטיט היון וגו'. צלמות דכתיב (שם קז) יושבי חשך וצלמות. וארץ תחתית גמרא והא איכא גיהנם גיא שעמוקה כגיא הנם ד"א שכל היורד בה יורד על עסקי (ה) חנם והא איכא תפתה שנא' (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה ההוא שכל המתפתה ביצרו נופל שם עכ"ל. עוד אמרו במדרש (תהלים עג) כי הנה רחקיך יאבדו אמר דוד הואיל ומי שהוא רחוק ממך בעוה"ז הוא אבוד לעוה"ב הצמתה כל זונה ממך הרשעים שמחליטין עצמם בעונות ומזניחין עצמן ממך אף אתה מה עשה להם מחליטן לגיהנם ואין הצמתה אלא לשון מוחלט שנאמר (ויקרא כה) לצמיתות לקונה אותו עכ"ל. וכיון שדברנו בענין גיהנם ראיתי להעתיק הנה מסכת גיהנם אשר מצאתי בדברי רז"ל בכתיבת יד:

כתיב

(א) מיני רשעים: (ב) עשן: (ג) לקח גיזת צמר והרטיב במים: (ד) הקשב ושמע: (ה) עריות:

לא נפקי מתמן בשבתי ובירחי ובזמני ובחגי בההוא אתר נורא שמהכיך ולא אתדנו אבל לא נפקי מתמן בגהר היינו דאית לון נייחא עכ"ל. ואמר א"כ שמי שהלל שבת בפרהסיא נדון לעולם אפילו בשבת ואמר הרשעים שאמרו שבת יגאלים לראות בדינם של אנו שלא שמרו שבת ועליהם נאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר כי תולעתם לא תמות מהגוף ואשם לא תכבה מהנשמה ופי' מאי דראון די ראיה שכל הרשעים אומרים די ראיה זו ובתיקונים (דף מג) פי' שם ב"ש ניכנס לנפש רוח ונשמה שהם נקראים נר ה' נשמת אדם ואמר שג"כ האש נפש רוח ונשמה ואמר מאן דנטיל נר ס' נשמת אדם באורייתא בפקודין דעשה ול"ת לא שליט עליה מרה דגיהנם דא איהו כבד מרה ושחול כבד אשא סומקא מרה אשא ירוקא שחול אשא אוכמא יותרת כללא דכולה תכלת חשוך עכ"ל. וכן אמר עוד לקמיה מרה כבד טחול אינון גלותא לנשמתא ורוחא ונפשא עכ"ל :

וראיתי להעתיק לך הנה ז' היכלות הטומאה שהביא ר' שמעון בפ' פקודי ומורי ע"ה העתיק אותם בספ"ר בלשון הקודש ולכן אעתיק לשונו :

היכל א והוא נקרא בור והבור ריק וכל הבא ליכנס בו אין לו סומך שיאחוז בו שלא יפול אלא כולם דוחים אותו שיפול בתוכו. בהיכל הזה ממונה א' ושמו דומה והוא עומד כאן בהיכל הזה ועומד בפתח היכל הראשון מהקדושה נבהון עם כמה מלאכי חבלה לאחוז הנשמות שדוחה המלאך הקדוש טוהריא"ל כדפי' בשער היכלות הקדושה בפ"א. תחת הממונה הזה דומה יש ממונה אחד ושמו פתו"ת ותחת ידו כמה אלף ורבואות מלאכי חבלה והוא עומד לפתות ב"א מדרך טובה להביע בניאוף ובזנות כשמו כן פעולתו וכל מלאכי חבלה שעמו הולכים לפני בני אדם להיות עיניהם אל העבירה והממונה הזה נקרא ג"כ סרסורי"א כי הוא סרסור העבירה והממונה הזה עומד על הקבר בזמן שהגוף נדון ושובר עיניו מפני שהפנה אחרי עיניו כי כן דרך הקליפה להשטין למטה ועולה ומקטרג למעלה ויורד ונוטל נשמתו וכל הנמשך אחריו נופל הוא עליו נקמתו ממנו. לפנים בהיכל הזה כמה נחשים ועקרבים הנושכים הנשמה כשהיא נכנסת שם על כל ההיכל הזה ממונה אחד ושמו גמגומ"א והוא אדום כוורד והוא עומד להשטין כשתפלתו של אדם נדחית מהיכל הראשון של קדושה כדפי' בשער היכלות פ"א. וכאשר זה מקבל התפלה ההיא הנדחית עולה עמה עד ההיכל ז' של קליפה ושם מלמד עליו חובה ומזכיר עונותיו וז"ש הכתוב (איוב א) ויבא גם השטן גם שם השטן שהוא גמגומ"א. ותחת ידיו כמה מלאכי חבלה ממונים לאחוז בכל דברי נבלות או דבר פגום שיוציא האדם בשפתיו ושומרים אותה וכאשר האדם מוציא בפיו דברי קדושה כמו דברי תורה או תפלה אז משמאים אותם הדברים הקדושים בטומאה ההיא שהוציא מפיו קודם לכן ואז כביכול תשש כח הקדושה ואז אוי לו ואוי לנפשו של האיש ההוא, עוד בהיכל הזה על כל אלו הממונים ממונה א' והוא ממונה ושמו טפסורי"א ותחת ידיו כמה מלאכי חבלה והם ממונים על כל אותם הדברים שאדם זורק בכעס מידו ולוקחים הדבר ההוא ומעלים אותם למעלה ואומרים זה קרבן של פלוני שקרב אלינו ומכריזים ואומרים ווי לפלוני שזנה אחרי אלהי נכר וגם קול יוצאת שמים ואומרת אוי להם כי נדדו ממני וההיכל הזה נקרא שטן בור :

היכל ב הוא הנקרא שחת והוא טמא והוא חשך. בהיכל הזה ג' פתחים לג' צדדים בפתח א' עומד ממונה א' ושמו עשטרי"ה ותחת ידו כמה אלפים ורבואות ממונים והם ממונים על אותם שמוציאים זרע לבטלה שאינם רואים פני שכינה ואלו בחיים ומטמאים אותו בעוה"ז ואח"כ כשנשמתו יוצאת אלו אוחזים ומכניסים אותו להיות נדון בהם ואלו נקראים שכבת זרע רותחת ואלו לוקחים אותו העבירה והזרע ומעלים אותו למעלה וגורם להיות ברית קודש נכנע תחת הקליפות. בפתח ב' יש ממונה א' ושמו ססקיפ"א והוא ממונה על כל אותם הבאים על הבהמות או על הערוות האמורות שבתורה ותחת ידו כמה אלפים ורבואות מלאכי חבלה ודרכם עם החיים הזה כדרך אותם אשר אמרנו למעלה. בהיכל הזה יש ממונה א' ששמו כו"ס התרעלה וכל אותם הרוגי ב"ד ששתו כוס התרעלה בעה"ז נגאלו מכוס תרעלת עוה"ב ואיזהו כוס התרעלה בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כוס התרעלה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הזה ג' טיפות א' חנק וא' מר ממות וא' קובעת. בהיכל הזה עומד ממונה א' ושמו עהנ"י אריה"ל ושם משקים אותו ביום המות וזהו שלש טפות חרב מלאך המות שאמרו ז"ל. בפתח ג' יש ממונה א' ושמו שגדיא"ל והוא ממונה על כל אותם המכים ומטמאים בריתם בבת אל נכר וכל אותם המטמאים עצמם בכותית כאן הם מצטיירים צורת האפים אשר טמאו עצמם בממונה הזה ובכמה אלף ממונים אשר תחת ידם וצאת נשמתו מטמאים אותה בצורה ההיא ונקברת עמו בהיכל וזהו שאמרו רז"ל (ברכות לס) ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה בקבר בעוה"ב בתוך ההיכל הזה רוח א' טמא ושם תלויין כל כשופין וכל מיני נחשים וכלם תלויים במקום זרע רותחת וזה היה חכמת בלעם הרשע שהיה מטמא עצמו באתונו ואז היה מגלה בכשפיו ועל זה נקרא ההיכל הזה שחת טמא כי טמא הוא טמא יקרא. תחת הרוח העליון הזה יש בהיכל הזה עוד רוח טמא ושמו עשטרי"ה וכמה אלף ורבואות מלאכי חבלה תחתיו והם מזומנים בשעה שיורד החלום מצד הקדושה הרוח הזה וכל מלאכי חבלה שעמו יורדים עם החלום ההוא ומתערבים עמו ומודיעים לאיש ההוא דברי היתול ושקר בחלום השקר וכן דברי רז"ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. ותחת ההיכל הזה יוצאים שני רוחות מתהפכים לפעמים אנשים ולפעמים נשים ובאלו נקבים רואים עשמים עליונים

שער היראה פרק יג

אבל עתיד בקברים יש בו כך שמדור הזה הנקרא בור כמה כתות של מלאכי חבלה כענין נחשים ועקרבים אשר אין להם לחש ג' ממונים שולטים בגיהנם והם תחת יד דומה והם משחית אף וחמה וכל האחרים ממונים תחתם וכל אותם המדורים רבים ושבים ודנים שם נפשותם של רשעים וכל אותם כתות של מלאכי חבלה כלם מרעישים גיהנם ונשמע קולם לרקיע וקול הרשעים בוכים צווחין ואומרים ווי ווי ואין מרחם אמר אח"כ ובמדור הראשון דנין לאותם שקוצצים מלוה עלי פיה המפסיקים דברים שנתנו בלוחות עלי שיחה בטלה ואותם שאינם נותנים כבוד לת"ח ואין דנין במקום הזה למבזה ת"ח אלא דנין אותו בטיט היון והמקלל הרב וכיוצא בהם והעובר אחורי ב"ה בשעה שהצבור מתפללים והמספר שבח חבירו לפני מי שמונאו לרעה וכל אלה וכיוצא בהם נדונים במדור הא' :

המדור הב' נקרא שחת והיא אש ירוקה ואין שם כי אם חשך ואין שם רחמים כלל ושם דנין כל אותם המספרים אחר מטתן של ת"ח והמלבין פני חבירו בהלכה שלא ללמוד ממנו והמתגאה שלא לש"ש והמתכבד בקלון חבירו והיודע בחבירו שיכשל בהלכה אחת והם בעיר אחת ואינו מודיעו קודם שיכשל וישמח הוא או אחרים ומי שיש לו ב"ה בעירו ואינו נכנס להתפלל בה ומי שאינו נוח לחבירו בהלכה והם בעי' אחת והאוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה והמגביה ידו על חבירו אע"פ שלא הכהו ומי שקילל בשחוק לחבירו בענין שיגיע לו בשת כל אלו נדונים במדור הזה וכל כיוצא בהם ועל מה שאמר והיודע בחבירו שיכשל בהלכה ואינו מודיע אמר רשב"י (זוהר פ' שלח דף קסז') שחכם א' עשה ענין זה לחבירו ואמר שם בענין הנפשות שהיו באים להרשב"י ע"ה להגיד להם מדברי ג"ע וסודות עליונים אדהכי פרח חד (ז) ואתכסי מינייהו ולפום שעתא תב לגבייהו אמר לו זמינא הוינא למיעאל והוו כלהו בעטורא חדא דדייני דינא דחד ב"נ דקאים על פתחא דג"ע ואינון כרובין אחידו ביה ולא שבקו ליה למיעל תמן והוה בגערא בידייהו וצווח צווחין ע"ג פתחא ושמעו כלהו צדיקיא דתמן והשתא מתכנפי כל בני מתיבתא למיעל לגבי מלכא משיחא לעיינא בדיניה וספרו אח"כ ענייה ואמרו אבל דינא דיינו עליה וגזר משיחא דלהוי ההוא בר נש לבר בההוא גערא ארבעין יומין לסוף ארבעין יומין יעברון ליה בגערא דגיהנם שעתא ופלגא וכל האי בגין דיומא חדא חד מן חברייא הוה פריש מילי דאורייתא כד מטא לחד מלה ידע האי ב"נ דאתכשל ביה ואמר לחברייא שתיקו לא תימרון מידי ובגין דשתיקו חברייא אתכשל בההוא מלה (ח) ואכסיף וההוא כסופא גרים להאי ב"נ דדיינין ליה בהאי דינא קשיא בגין דלא בעי קב"ה לשבקא (ט) חוכא דאורייתא אפילו כמלא נימא עכ"ל. וכיוצא בזה נתבאר (שם דף קעה') בתינוק אחד שהיה מבייש את רבו בקושיות ונענש ז"ל ועל דבעון למידן דינין באתגליא ואשתזיב מניה דהוה מכסיף לרביה קמי כלא בשאלתין וקושיין דיליה ולא חייש למהך לאהרא לאתקנא תלמודי ואלים דעתא דרביה וע"ד בעו למידן ליה בדינא תקיפא ובג"כ אע"ג דאשתזיב ממריהון דדינא לא אשתזיב הכא שבעה יומין או דלא (י) אשתלים כאן דיוקניה וכד הוה אתחזי בכתבא יתירה קמי כלא כל אינון שבעה יומין עד דישתלים דיוקניה עכ"ל :

המדור הג' נקרא דומה ושם נדונים כל אותם גסי הרוח המתגאים לשם בהלכה לפני העם שלא לשם שמים והמספרים לשון הרע והמגיס לבו בהוראה והדן את חבירו לכף חובה והמלוה לחבירו ברבית והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה ומי שאינו עונה אמן מפי המברך ומי שעושה פיסקא כגון המספר בתפלתו וחוזר ואומר דבר אחד וחוזר ומפסיק הוא נקרא פיסקא והמתלוצץ על חבירו ועל הזקן ששכח תלמודו והרואה דבר ערוה בחבירו ואינו מודיעו בינו לבינו כל אלו נדונין שם וכל כיוצא בהם :

המדור הד' נקרא טיט היון ושם נדונים אותם גסי הרוח וכל אותם העושים עזות לעניים ומדוכאים והרואה עני בדוחק ואינו מלוהו עד שמבקש ממנו הלואתו והעושק שכר שכיר והמוציא זרע לבטלה והבא על כותית ונדה והממשכן לעני ואינו מחזיר לו משכונותיו כשאין לו דבר אחר והמטה משפט והלוקח שחד כולם נדונים במדור הזה :

המדור הה' נקרא שאול ושם נדונים האפיקורסים והכופרים בתורה והכופרים בתחיית המתים ועל אלו נאמר (איוב ז) כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה ועל שאר המאמינים כתיב (שמואל א ב) ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל :

המדור הו' צלמות ושם נדונים כל אותם ששכבו עם אמותם ונדה:

המדור הז' ארץ תחתית היורד לשם שוב אינו עולה שנא' (מלאכי ג) ועסותם רשעים וגו' :

ובזוהר (פרשת תרומה דף קנ:) אמר שיש מקום בגיהנם והוא נקרא צואה רותחת ושם נדונים כל אותם שחטאו והחטיאו את הרבים וכן אותם המוציאים זרע לבטלה לכתחלה וז"ל אתר אית בגיהנם ודכנין תמן דאקרון צואה רותחת ותמן איהו זוהמא דנפקין אינון דמתלכלכן מכל זוהמא דהאי עלמא ומתלבנן וסלקין ואשתארת ההיא זוהמא תמן ואינון דרגין בישין דאתקרון הכי צואה רותחת אתמכן על ההוא זוהמא ונורא דגיהנם שלטא בההוא זוהמא דאשתארת ואית חייבין אינון דמתלכלכן בחובייהו תדיר ולא אתלבנן מנייהו ומיתו בלא תשובה אינון דחטאו והחטיאו אחרנין והוו (כ) קשי קדל תדיר ולא (ל) אתברו קמי מאריהון בהאי עלמא אלין אתדנו תמן בההיא זוהמא ובההיא צואה רותחת דלא נפקין מתמן לעלמין ואינון דמחבלין ארחייהו על ארעא ולא חששו ליקרא דמאריהון בהאי עלמא כל אינון אתדנו תמן לדרי דרין

ולא

(ז) נתעלם : (ח) ונתבייש : (ט) שחוק : (י) פי' אשתלים דיוקניה וכד וכו' : (כ) קשה עורף : (ל) נכנעו :

שמרים והם אותם המפתים בני אדם בתענוגות העוה"ז ובנאופים ובזנות ועל כל אלו הנקראים אלהים אחרים יש רוח שולט על כולם והוא נקרא אל נכר והוא מפתה הלומדים בתורה העומדים בבית המדרש במחשבות רעות ובטנופים ואומרים לו מה אתה עומד כאן מפסיד בחרותיך בעסק הלימוד ומתים כתך הלא טוב לך לשמוח בילדות בנאופים ובזנות וכאשר האדם נפתה אחריו הולכים אחריו כמה בעלי טומאה לטמא אותו בעוה"ז וכל אלו נקראים נואה רותחת שעומדים לטנף האדם כדפי' באמצע ההיכל הזה יש רוח א' ושמו נגע וממנו מתפשט רוח אחד ונקרא נגע צרעת והם עומדים לטמא לכל אותם בעלי לשון הרע אחר על כל המטמאים, הנגע העליון אשר אמרנו הוא ממונה לקלל לכל אותם שולחנות שלא נסדרו בשבת כראוי וכולם ערוכים לפניו והוא מקלל אותם קללות נמרצות שאין להאריך בהם הרחמן יצילנו, כדרך הקדושה לטוב כן דרך הטומאה לרע בהיכל הזה תלויים לרעה כל הדברים הון מבני חיי ומזוני שהם תלויים למעלה בשאר ההיכלות ויורדים להיכל זה ומשם יוצאים מקטרגים לרעה אם למעט בני אדם להמיתם או למעט מזונותם הרחמן יצילנו, מהיכל זה יוצא רוח א' טמא שמו אריר"א ותחת ידו כמה אלף ורבואות מלאכי חבלה וכלם נקראים אוררי היום והם ממונים על המקלל עצמו בכעס או על שבועת האלה והקללה ההיא ומעלים אותה למעלה ומעוררים עמה נחש קדמוני הלויתן נחש עקלתון שיעלה ויעורר קללות נמרצות ח"ו וזהו שהיה מכוין איוב באומרו (איוב ג) יקבוהו אוררי יום שהם אלו העתידים לעורר לויתן שהוא הנחש העקלתון הרחמן יצילנו :

היכל ה הוא הנקרא שאול כנגד זה נקרא יצה"ר ערל והוא עיקר הערוה בהיכל זה יש פתח א' ועליו ממונה א' ושמו איבה והוא מעורר מדנים ואיבות בעולם על שמו נקרא ההיכל הזה איבה. בהיכל זה רוח טמא א' שהוא שולט על הכל ושמו שוד"ד והוא מעורר שוד ושבר והוא רובץ בהרים הרמים בין סלעים צורים מהיכל זה יונקים כל אותם שודדים ומכאן יוצאים כל אותם הרצחנים והורגים והולכים אחר לה"ט החרב המתהפכת להרוג הכל וכאשר יש רעב בעולם ח"ו הרוח הזה נקרא שו"ד מזדווג עם אחד הנקרא כפן זה לשודד בני העולם ולהמיתם וזהו שנקרא שוד וזה לקלל המזון שממעיטם שלא ישבעו וזהו הנקרא כפן וכאשר יש בישראל גומלי חסדים בזמן הרעב גורמים לאלו שלא ישלטו בעולם ונכנעת צד הטומאה וישראל מתברכים וכאשר ח"ו אין בישראל מי שיגמול חסד אז ח"ו מתגבר הקליפה וא' מאלו משפיע לאותם הנזכר ויונק כל שפע הקדושה ועל זה נאמר (שה"ש א) שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי אלו ישראל שכל השפע יורד מהקדושה אל צד אחר ח"ו תחת אלו שאמרנו יש רוחות טמאים ונקראים ערלה והם זמורי ערלה וענפי ערלה ועל כלם ממונה א' נקרא גזר דינ"א והוא ממונה על כל אותם שאינם שומרים שמי ערלה וכל אותם המעכבים את המילה וזה טעם חתן דמים של צפורה וזהו ממונה על האדם כאשר מעמא בריהו להכניסו בשאול והבדון לדון אותו שם. באמצע היכל זה יש רוח אחד שהוא אורב על הדרכים ועל המקומות לראות אותם העוברים על התורה נהלשינם למעלה להכניס איבה בין העליונים והתחתונים וכן כולם עומדים לפתות האדם מדרך טובה לדרך רעה ואח"כ עולה ומקטרג עליו נמלא מוציאו מן העוה"ז ומן העוה"ב ואין לך איבה גדולה מזו ועל כן נקרא היכל איבה והרוח הזה נקרא אפר"א והכוונה אפר שאינו עושה פירות ואינו מגדל צמחים ספק אפר קדום שהוא עושה פירות. והטעם כי כבר נתבאר כי כל רוח הטומאה מסורסים הן וזהו עפר שריפת החטאת כי הוא אחוז בחטא שהוא נחש עקלתון ועוד כי כשאדם חוטא העפר הזה מתגבר ע"י הנחש וזהו כלול במי המרים המאררים וזהו עפר המשכן שהיה משקה הכהן לסוטה מפני שזנתה ונטתה אחרי הנחש הזונה משקים אותה מעפר קרקע המשכן שהוא זה העפר במי המרים ושולט בה הרוח הזה ומכלה אותה ואלו הם מים אחרונים חובה. הרחמן יצילנו :

היכל ו ההיכל הזה עליון על כל היכלות כמו צד הקדושה כי זה לעומת זה עשה האלהים כדפי'. בהיכל הזה ד' פתחים ובם ד' כחות טמאים נקראים א' מות וא' רע וא' צלמות וא' אופל. אלו עומדים לעולם להרע ולהשטין ואדבעתם מתיחדים כא' כמו צד הקדושה ועל היחוד הנזכר הנקרא בי"ת תב"ל כדכתיב (משלי כא) מאשת מדינים ובית חבר וזהו ותובל חבר. על ההיכל הזה נאמר (שם כז) נעתרות נשיקות שונא כאן עומדים כל אותם נשיקות ופתויים ותאוות גופניות דזנותא וניאוף שעל ידם אדם מתגרש מהעוה"ז ומהעוה"ב כל אותם הכתובים במשלי בפרשת (שם ז) כי בחלון ביתי בעד אשנבי וגו' וכל אותם הפתויים הם מצד רוח ההיכל הזה ועליו נאמר (שם יא) בביתה לא ישכנו רגליה שהיא הולכת לפתות בני אדם אחר שפיתתה אותו תטעימהו מרורת פתנים אכזר מוליאה נשמתו בחרבה ובה ג' טפות בא' נשמתו מתבלבלת ואינה מוצאה מקום לשבת בב' נכפו מהעקרת ויוצאה בג' פניו מוריקות ויוצאה נשמתו כפטורי וכו' כל זה תחת אשר נמשך אחריו וז"ש הכתוב (שם ה) ואחריתה מרה כלענה וגו'. בהיכל הזה עומדים כל אותם מקטרגים המפתים לאדם במלבושיו ובבגדיו שיסלסל גופו וימשמש בשערו וירחץ גופו וייטיב גהה כדי שיסתכלו בו הנשים ועל הענין הזה ממונה א' סקטופ"א שמו בתוך הממונה הזה שמד ממונה אחד ושמו מרא"ה אשר בו רואה עצמו ומתייפה ומסתלסל ירואה במראה ההיא ומתלבש בו גאוה וגאון וגסות הרוח ואז כא אחד אשר בהיכל ושמו שסירט"א אשר הוא ממונה על כל החלומות להראות לאדם דמות אשר ימשך אחריו לאבד נשמתו והממונה הזה מעורר ממונה אחר אשר תחת ידו ויורד ומעורר בהיכל התחתון שבו אסכרה שם מעורר לנקבה אחת והיא ליני"ת אימא דשדים וכאשר מתעורר האדם בגסותו הממונה עסירט"א אז

מתחברת

אלד נסיעתם מההוים השני להבים והלהובים והולכים ומתפשטים בעולם ומתראים לב"א בהלום כדמות נשים יפות ומטמאים אותו בקרי וכל זה הוא נמשך אחר דבריהם ומושך במעשיו את רוחם עליו. וז"ש תורה (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע כדפי' ז"ל שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה ח"ו. ובענין הזה פי' בזוהר פ' תרומה (דף קל') ז"ל חד ממנא קיימא לההוא סטרא על ההוא נוקבא דלפון בכל אינון (מ) הבילי טפרין סניגורי"א שמיה ובשעתא דההוא (נ) חגגא עקים אורחיה וסליק ההי ממנא ונתין אלף רבוא משריין אחרנין כלהו מתעתדן לקבלן ליה ולאתזנא מניה וקיימאן בההוא נוקבא ועאלין בחד פתחא דאקרי קרי ודא איהו רזא דכתיב ואם הלכו עמי קרי והלכתי אף אני וגו' בחמת קרי בההוא רוגזא דנפיק מפתחא דקרי ואלין אינון דמסטטין בליליא ובשעתא דנשמתין נפקין לסלקא לאתחזאה לעילא אלין נפקין ומקטרגין לון דלא יכלין לסלקא בר אינון חסידי קדישין דאינון בקעין רקיעין ונחתין וסלקין ואלין חבילי טהירין נפקין ומודיעין מלין כדיבין לבני נשא ואתחזין לון בדיוקנין אחרנין וחייכאן בהו עד דאושדין זרעא ואקרון מאריהון דקרי בגין דאינון נפקין מפתחא דקרי גרמי לון ובשעתא דמתאכלין אמורין ופדרין ההוא חגגא הוא רוי לון וזן לון כפי יקרא דילהון הכי מזונא דילהון מה דאתחזי לון ובהא לא נפקי ולא מסתפי בארעא קדישא עכ"ל. ומה שאמרו ההוא חגגא עקים ביאר אותו למעלה מן הענין ואמו לא כתבנוהו ופירוש כי בתמיד של שחר ובתמיד של בין הערבים לא נגהה הרוח את עמוד העשן אבל בלילה העשן מעצמו היה מתעקם לצד צפון להיות נזונים ממנו אלה בעלי הקרי כדי שלא ישלטו בארץ ישראל. ובענין בעלי קריין נתבאר עוד בזוהר פ' בראשית ע"ש:

היכל ג הוא הנקרא היכל אופל והוא יותר חושך ואפל מן הראשונים והוא נקרא דומה כי אע"פ שאומרים שהוא יורד להיכל אחר עקרו בהיכל זה וכנגדו נקרא יצר הרע שונא. בהיכל הזה ד' פתחים ועליהם ד' ממונים כאשר נבאר. בפתח א' ממונה א' ושמו קטרטי"א והוא עומד בכח הרוגז כאשר הדין מתוח בעולם והוא כשלון הרשעים על זה נאמר (משלי ד) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. הממונה הזה עומד על פרשת דרכים להכשיל במגפתו אותם ההולכים יחידים בדרכים ובשווקים ויכול להזיקם אם פגע בהם וזה כאשר הוא שולט בעולם בתוקף הדין הנוחות ח"ו. בפתח ב' ממונה א' סנגדיא"ל (נ"א הגגריא"ל) שמו ותחת ידו כמה אלף ורבואות מלאכי חבלה וכולם עומדים לקבל פתקי הדין מחוץ להיכל ג' היכל הקדושה וכאשר הוא מקבל פתקי הדינים יורד לשתי היכלות הקודמים שחת ובור ושם יש לו כמה אלף ורבואות מלאכי חבלה וכולם משוטטים בעולם להשלים הדין ההוא ח"ו. בפתח ג' ממונה א' ושמו אגגיריהו"ן והוא ממונה על כל הקדחת השורפת בתוך העצמות וכל מיני חלאים רעים המקדחים ושורפים הגוף ממנו יוצאים כמה אלף ורבואות הממונים על הענין הזה כמותו בפתח ד' ממונה אחד ושמו אסכר"ה וזה ממונה על הדינת ומיתת התינוקות עד בן שלש עשרה שנה ומהלהלה כאשה המגדלת ומינקת אותם ומשחקת עמהם ומהנקת אותם ונשמתם נמסרת ביד עזריא"ל המלאך שבהיכל ג' שבקדושה כדפי' שם. באמצע ההיכל הזה עומד רוח א' ונקרא אגירסיו"ן וזה ממונה על מיתת הבחורים מבן י"ג ועד עשרים שעליהם נאמר (משלי יג) ויש נספה בלא משפט כי לפי שאינם שמרים כשהם קטנים מפני רוע מוסרם ורואה בהם סימן שיחטאו ויפסדו הורג אותם קודם שיבאו לידי חטא ועל זה נאמר (בראשית א) והנה טוב מאוד זה מלאך המות. מהיכל זה מתפשטים שני רוחות ושמם אף וחמה ואלו ראה מרע"ה ברדתו מן ההר ואמר (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה. ותחת ידם כמה אלף ורבואות מלאכי חבלה וכלם ממונים על כל אותם השומעים דבר מפי בעל תורה ואינם שמים על לב וכן על כל אותם המתלוצצים בדברי תורה או החכמה וכן כולם ממונים והולכים לקטר על כל אותם העוסקים בתורה וכן במעשה מצוה כדי שלא ישמחו בה ויעצבו עמה. ואחר הרוחות האלה יש רוח א' ושמו סכסיכ"א וכאשר האדם מלשין להבירו או משכך עליו זה מתעורר עם המלשינות ההוא להשלים הענין ולהרוג במלשינות ההוא. בא וראה אע"פ שהקב"ה קבע לכל חיות ונהשים זמן לפשיטת עורם עכ"ז הכל תלוי בלה"ר ובמלשינות כשאדם מלשין על חבירו היות התחתונות מתפשטות מעורם ונותנים קולה ואותם הקולות עולים למעלה בהיכל הנקרא צוד ששם כמה נחשים וכמה עקרבים כדפי' לעיל וכולם מלמדים קטגוריא לעורר הנחש הקדמוני הנחש הגדול והוא פושט את עורו וכל קשותיו ר"ל מחנותיו וחייליו מתפרדים משם ומורידם למטה בהיכלות והוא עולה לומר קטגוריא במלשינות ההוא ואלמלא הפשט עורו אין אדם יכול לעמוד מפניו הרחמן יצילנו וכ"ש מפני תוקף המלשינות ולשון הרע ולא לחנם אז"ל שהיא עבירה חמורה יותר מגלוי עריות וע"ז ושפיכות דמים:

היכל ד הוא נקרא טיט היון. ונקרא כנגד זה יצה"ר אבן מכשול היכל זה נקרא חובה מטעם שהוא כנגד היכל זכות וכל חובות בני אדם ועונות יש בהיכל זה כמה מלאכי חבלה המתקבנים אותם ומכניסים אותם בהיכל זה וביום הדין כשסוקלין חובה וזכות אם כף הזכות נגד הקדושה מכריע הוא קופץ ודוחה אותו לחיים ואם כף חובה מכרעת כמה מבעלי חובה אוחזים בו ואומרים שלנו הוא ושמחים בו ודנים אותו למיתה. בא וראה כמו שאדם מתנהג בעוה"ז כך נמשך ונמשך עליו מלמעלה והוא רודף אחר צד הטומאה והעבירות רוח הטומאה רודף אחריו ומסייעתו ליטמא יותר וגורם לו לבא לידי עבירות יותר חמורות ומושלים לטעות יותר מן הראשונות אם האדם משהר עצמו ורודף אחר הקדושה ומקדש עצמו רוח קדושה נמשך ונמשך עליו ומטהרתו ומקדשתו ומלבשתו מטה ודוחה ומביאתו לידי טהרה יותר גדולה כמו שאמרו רז"ל עכ"ל פ"ק זהירות מביאה לידי זריזות וכו' ובהיכל זה הוא מקום כל אותם הנקרא אלהים אחרים

(מ) מיתות הרבה שלוחי הדין המתפשטים בעולם: (נ) שמו משטרים:

שאברי הגשמה והוא כמשל הרופא שישים סם א' על המכה כדי לאכול הבשר הרע ההוא. ובצאת הנשמה מגיהנם היא חסרה מבשר איבריה כמשל שהמשלנו והסרונה ישתלם ע"י אור שמש צדקה ומרפא בכנפיה שנתבאר לעיל:

ובענין דין הגלגול ביארו (זהר פ' משפטים סבא דף צט:) ונעתיק מעט לשונו לעורר את הלב ז"ל (שמות כא) אם אחרת יקח לו גלגולין דמתגלגלין בהאי קרא וכמה רברבן ועילאין איכון דהא כל נשמתין עאלין בגלגולין לא ידעין בני נשא אורחי' דקב"ה והיך קיימא (ס) טיקלא. והיך אתדנו בני נשא בכל יומא ובכל עדן והיך נשמתין עאלין בדינא עד לא ייתון להאי עלמא והיך עאלין בדינא לבתר דנפקי מהאי עלמא כמה גלגולין וכמה עובדין סתימין עביד קב"ה בהדי נשמתין (ע) ערטילאין וכמה רוחין ערטילאין אזלין בההוא עלמא דלא עאלין (פ) לפרגודא דמלכא וכמה עלמין אתהפך בהו ועלמא דאתהפך בכמה פליאן סתימין ובני נשא לא ידעין ולא משגיחין ואיך מתגלגלין נשמתין כאבנא (צ) בקוספתא כד"א (ש"א כה) ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע עכ"ל:

וצריך שתדע שסוד הגלגול תלוי בסוד המחשבה כדכתיב (ש"ב יד) וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. וכן יש ראיה מהתיקונים (דף קג) שאמר שם ועם י' אתעביד גלגול ע"ש. ולכן צריך ליראה מהגלגול כי שם מקום היראה כדפי' בפ"ב והוא מקום שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה שהרי אמר בתיקונים (דף קלא) והעתקנו לשונו בפ"ט שכל אבר שלא נתקן כראוי חוזר לבוא בגלגול אפי' קול ודיבור שלא הוציאם (ק) בדחילו ורחימו להיות השם שלם חוזר לבוא בגלגול לזה כל איש יחרד חרדה גדולה על זאת וידקדק במעשיו וישלים נפשו כראוי כדי שלא יטריח לקונו:

עוד מענין טהרת הנשמה בנהר דינור פי' (שם דף ע"א) בתיקונים ז"ל (יחזקאל א) ואני בתוך הגולה על נהר כבר דא נהר (ר) דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבבן דמלאכים קדמוהי יקומון וכו' וטבלין נשמתין בהאי נהר דינור מזוהמתן דמזוהמין בעלמא שפלא עכ"ל. ופי' מורי ע"ה על ענין זה בטעם למה יוצרכו הנשמות אחר שנטהרו בגיהנם לטבול בנהר דינור ואמר כי יש ב' מיני טהרה לנשמה הא' בגיהנם שבארץ והוא לטהר על מה שפגמה בהתחממה בחם היצר לעבור על המצות. והב' הוא לטהרה על מה שלא קדשה עצמה במותר לה כענין מה שאמר קדש עצמך במותר לך כענין האכילה מלובה ושאר הדברים שיתבארו בענין הקדושה ב"ה. ועניים אלו אינם פגם גמור לנפשם כי אין פגם אלא מצד ל"ת. אבל הוא זוהמת העוה"ז ותאוותיו שהעוה"ז ותאוותיו מלובש בעור הנחש וכשאין האדם פורש ממש בטהרה אותה הזוהמא קנויה בנפשו ואין הגיהנם מטהר בחם הגשמי אלא דבר פגם גשמי דהיינו חם היצר שהוא פגם גדול אבל זה שאינו פגם צריך אש דק ורוחני נהר דינור העליון הנמשך מכסא הכבוד שכתוב בה (דניאל ז) כרסייה שביבין דינור ואז על ידה פושטות כל גשמיות העוה"ז ויש ראיה לזה מרשב"י (זהר פרשת ויקהל דף ריא:) ז"ל ואלין ד' רישי נהרין דמטאן להו לכורסייא קדישא (ש) ומגו מטולא דילהון זעין ומההוא זיעא דמטולא דילהון אתעביד ההוא נהר דינור דכתיב (דניאל ז) נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי אלף אלפין ישמשונה ונשמתין כד סלקין (ת) אסתחיין בההוא נהר דינור וסלקין לקורבנא ולא אתוקדן אלא אסתחיין. ת"ח מסלמנדרא דעבדין מינה לבושא ומגו דאיהו מנורא לא אסתחייא ההוא לבושא אלא בנורא אשא אכיל זוהמא דבה ואסתחייא ההוא לבושא. ה"נ נשמתא דינור דאינטילת מגו כורסייא קדישא דכתיב ביה כורסייא שביבין דינור בזמנא דבעי לאסתחייא מההוא זוהמא דבה אתעברת בנורא ואסתחייא ונורא אכלא כל ההוא זוהמא דאית בנשמתא ונשמתא אסתחייא ואתלבנת ואי תימא אי הכי עונשא לית ליה לנשמתא בהאי. ת"ח ווי לנשמתא דסבלא אשא נוכראה אע"ג דאתלבנת אבל כד זוהמא איהו סגי עלה ווי לנשמתא דסבלת ההוא עונשא בגין דההוא זוהמא בתרי זמני אתלבנת בנורא. זמנא קדמאה כיון דקבלת עונשא בגופא אזלת נשמתא ונטלין לה ועאלין לה בגו אתר חד דמקרי בן הנם. ואמאי אקרי בן הנם. אלא אתר חד איהי בגיהנם דתמן אצטריפו נשמתין בצרופא לאתלבנא עד לא עאלין בגנתא דעדן ואי זכאין איכון נשמתין כד עאלין לון בההוא אתר תרין מלאכין זמינין בגנתא דעדן וקיימין לתרעא וצווחין לגבי איכון ממנן דבההוא אתר דגיהנם בגין לקבלא ההיא נשמתא. וההיא נשמתא עד לא אתלבנת בנורא איכון ממנן צווחן לגבייהו ואמרי הנם ולזמנין דהיא אתלבנת ואיכון ממנן נפקין עמה מההוא אתר וזמינו לה לגבי פתחא דגנתא דעדן דתמן איכון שליחן ואמרי לון הנם הא איכון נשמתין דהא אתלבנו כדין עאלין להאי נשמתא בגנתא דעדן וכמה איהי תבירא מגו ההוא תבירו דאתלבנותא דגיהנם דהוא תבירו דאשא תתאה דנחית מלעילא אבל כיון דמטא לארעא לתתא איהו אשא דלא דקיק ונשמתא אתענשת ביה ואתברת כדין קב"ה אפיק שמשא דנהיר מאלין ארבע פתחין דנהרין ברקיעא דעל גנתא ומטא לההיא נשמתא ואתסיאת הה"ד (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה זמנא תניינא לבתר דיתבא בגנתא דעדן דלתתא כל ההוא זמנא דיתבא ועד כען לא אתפרשא מאינון מלין דחיזו דהאי עלמא מכל וכל כד סלקין לה לעילא אצטריך לאתפרשא מכל חיזו ומכל מלין דלתתא ואעברו לה בההוא נהר דינור כדין נשמתא אתלבנת ביה מכל וכל ונפקת ואתחזיאת קמי מאריה דעלמא ברירא מכל סטרין כיון דאסתכלת בההוא

נהורא

(ס) כל שהוא מלי תקל ופרשן כלומר כף המאזנים שאין אנו יודעים אם כף זכות מכריע או כף חובה ח"ו. ועי' בשער השכם שו"מ שם פ"א על טקלא: (ע) ערומות: (פ) מחיצה: (צ) בכף הקלע: (ק) ביראה ואהבה: (ר) של אש ונמשך ויוצא לפניו: (ש) ומחמת המשא של הכסא בנושאים מזיעים ומאותה זיעה נעשה נהר של אש: (ת) עולים:

מתקשרת עמו לילית ואז בכל ר"ח ור"ח מתעורר המראה אשר אמרנו דעמה לילית ולפעמים ניזוק האדם מהם והוא נפל ארצה ונכפה וניזוק וכ"ז גרם לו המראה וכפי רוב גאותו שנתגאה כן רוב רעתו וחטאו וטומאתו וזהו (משלי ז) עד יפלח חץ כבדו וגו' הרחמן יצילנו :

היכל ז' ההיכל הזה הוא היכל שמרי היין להשתכר ממנו כדכתיב (בראשית ט) וישכר ויתגל בתוך אהלה , והם הענבים שסחטה חוה שבהם גרמה מיתה לבעלה וכל אותם הבאים אחריו ענבמו ענבי רוש אשכלות מרורות בהיכל הזה עומדות כל אותם נשמות טמאות להשפיע לכל אותם המטמאים עצמם בנדה ואשת איש וכיוצא בהן כגון ממזרים ונקרא ממזר מפני שהוא מאל זר ולפי היות העבירה וענין יצר הרע כן מוסף עליו הנשמה מהיכל זה וכל רואיהם יכירום כי הם זרע פסול ממזר מאל זר וכל מעשיו מעידים עליו שהוא פסול מהיכל זה יוצא רוח אחד שהוא ממונה על כל אותם הנשמות ושמו צפוני וסימנך (יואל ב) ואת הצפוני ארחיק מעליכם וכנגד ההיכל הזה בגיהנם נקרא ארץ תחתית בהיכל הזה נקודה דקה קרובה אל ספירות הקליפות וממנו יוצאים כל אותם הרוחות הדקים המשוטטים בעולם שהם רואים ואינם נראים ואלו עומדים לעשות נסים לבני אדם כי אלה אינם עומדות בקליפות הטינופות כ"כ כאחרים על אלו ממונה א' נסיר"א שמו והוא מלת ארמית ופי' התוכה שהכוונה שהוא מובדל מקליפות הטמאות ביותר ואלו פורחים באויר ומזיקים לצד טומאתם לעשות נסים בעולם לאותם העומדים בצד הקדושה. מן ההיכל הזה יוצא אש חזק ושלג ורוח מתחזק לדון את הרשעים וזש"ה (תהלים כח) תשלג בצלמון בהיכל הזה עומדים ד' פתחים פתוחים לד' רוחות ואלו אוחזים ואינם אוחזים בצד הקדושה ושם מאיר אור הקדושה והוא מקום מתוקן לחסידי אומות העולם שלא הרעו לישראל. בפתח ההיכל האמצעית מבחוץ ט' פתחים והם מכוונים כנגד הקדושה והם מקומות למלכי אומות העולם החסידים שלא הרעו לישראל ולא דחקו אותם והגינו עליהם ויש להם שם כבוד על כך ומאיר להם אור הקדושה בתוך האפלה ההיא ועל זה נאמר (ישעיה יד) מלכי גוים כולם שכבו בכבוד איש בביתו . ע"כ נכלל ענין ההיכלות האלו . אמנם העתקתי מדברי הרשב"י ע"ה (זוהר פ' פקודי) ולכאורה היה נראה כי הם היכלות לספירת הקליפות אשר אמרנו בשער הקודם אמנם המתחבר כי הספירות הם נכללות בהיכלות וההיכלות והקליפות הכל ענין אחד :

וכנגד אלו הז' הם ז' מיני יצה"ר שהוא מקבל כח מאלו הז' ולכן נקרא יצה"ר שבעה שמות ואלו הם . רע . טמא . שונא . אבן . מכשול . ערל . צפוני . וכנגד אלו ז' מדורות בגיהנם שבהם נדון החוטא בז' מינים אלה . ואלה הם . בור . שחת . דומה . טיט היון . שאול . צלמות . ארץ תחתית . והם זה כנגד זה . נגד טהרה טומאה . נגד כשרות פסול . נגד מותר אסור . נגד זכות חובה . כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים כדפי' בפרקים הקודמים . עכ"ל מורי ע"ה בספ"ר :

עוד צריך לידע מאמונת הגלגול (שהורונו רז"ל והסכים עמהם פיתגור"ס עם היות שרצו החולקים בדעה זו) כי מר הוא מאוד לנשמה יותר מדינה של גיהנם . וכתב מורי ע"ה שהוא משל אל אדם שהלך בסחורה מהלך שנתים או שלש למקום פלוני כסבור שירויח באותה הסחורה שם . כשהגיעו שם אמרו לו כל יגיעך היה לריק ולבטלה כי הסחורה הזו שבידך אינה שוה כלום במקום הזה וחזר העני ההוא בפחי נפש לאחור כמה צער יגיע לאדם הזה על מיעוט חכמתו ותבונתו שלא חקר ודרש מה היא הסחורה הנאותה למקום ההוא שבה ירויח . והנמשל מובן מאליו ובפרט כאשר ידע האדם כי רוב הנשמות שבדורנו מגולגלות ובא לתקן עתה מה שלא תקן בתחלה שאם יסתלק מן העולם בלי שיתקן על מה שבא נמצא כל טרחו ויגיעו בעוה"ז בהבל וצריך לחזור שלישית ורביעית עד שיתוקן וענשו גדול על שלא תקן בתחלה . וכן כתב הרשב"י ע"ה (זוהר פ' פנחס דף ריג') ז"ל אר"ש האי בר נש דנטיל גלגולא דנשמתא ולא זכי דיתקן ביה כאלו משקר בקוסטא דמלכא ואנא קרינא עליה האי קרא (ויקרא ה) או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר . וכחש בה שב ליה דלא אבדי עכ"ל . ובפרט אם נשמתו המגולגלת היתה נשמת איזה רשע שנמצא בונה על יסוד רשע ובתחלה צריך לתקן היסוד ואחר כך לבנות עליו כמו שנתבאר שם לקמיה והתיקון הוא בתשובה ובקבלת היסורין עליו :

ובענין למה יצטרך גלגול לנשמה אחר שהיא נטהרת בגיהנם תירץ מורי ע"ה כי הגלגול הוא לשתי סבות הא' להסרון מצוה שלא השלים וצריך לחזור ולהשלים כראוי ולזה מוכרח להתגלגל כי אין גיהנם אלא טהרה לבד אבל לא להשלים החסרון ועוד כי אפשר שיבא לתקן ולטהר מה שא"א לגיהנם לטהר והוא כי יש עונות שהגיהנם מטהר ויש שאין גיהנם מטהר ומוכרח הוא לבא להשלים והמשל בזה אל אדם המנוגע בגופו ובאבריו נגעים והם נגעים שיוכל הרופא לרפאותם בלי חתיכת אבר שלם אלא יחתוך מעט מן הבשר המטושטש ההוא עד יבריא ולפעמים יקרה שצריך לחתוך כל האבר כולו כדי שלא ימות ויגיע הנגע אל הלב אז חותך כל האבר ונמצא האדם ההוא בעל מום מאבר א' זרוע א' או שוק א' וכיוצא בו . ועד"ז אין הקב"ה חפץ שהאדם שפגם באבר א' כ"כ עד שאם יכנס בגיהנם יתבטל כל האבר ההוא מכל וכל וישאר בעל מום בג"ע אלא יחזור לעולם ליתקן ואז אפשר שיהיה בעל מום כפי האבר שבו פגם בתחלה ואז צריך שבמותו יעשה תשובה ובזה מתקן על מה שעבר בגלגול הקודם אמנם הגיהנם אינו אלא לטהר העונות שאין בטהרתם כריתת אבר והוא מה שאחז"ל (עירובין פ"ב דף יט') פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם ק"ו ממזבח הזהב . וזו היא ענין השליטה שתשלוט בהם מכל וכל לכלותם אבל הוא מטהר מבחוץ החטא והפגם הבא

שבאברי

פגם אם יזהר לקיים תלוי שירא שאם יתבטל ממנה יענש כענין שאמרו בגמרא (מנחות דף מא) דבעידן ריתחא קנסינן אעשה. וכן מי שבטל קרית שמע שחרית וערבית שעליו נאמר (קהלת א) מעוות לא יוכל לתקן וכוונה הרבה וירא לבטל מפני העונש לא בשביל זה יקרא בור. כי עיקר הבור הוא שאם מגמת פניו על ל"ת ועשה הכל מפני העונש אבל החכם ירא שלא לעבור מפני החטא:

צריך לדקדק שהרי הרשב"י ע"ה הזכיר במאמר הזה בכלל היראה יראת העונשים. כמ"ש דאי בר נש לא ידע אורייתא ואגרא דפקודיא דילה ועונשין דילה למאן דעבר על פקודיא איך דחיל מניה וכו' ואם אינם צורך אל היראה למה צריכין אנו לדעת אותם ולמה נכתבו בזוהר בכמה מקומות ואפשר לתרץ בג' פנים. הא' כי אחר שיראה החוטא כמה עונש על מה שעבר כפי חומרת העונש יבקש לעשות תשובתו כענין תשובת המשקל שפי' בתשובות של רבי אלעזר מגרמיזא. הב' נוכל לומר כי אעפ"י שהחכם יראה עונשי הדברים לא מפני זה נכריח שתהיה יראתו מהעונש אלא מהחטא והוא שירא מהפגם שיגיע להחשיך נפשו שיצטרך ללבון בגיהנם וכענין לבושים צואים שילבישו לנשמה כדפי' לעיל ויאמר בלבו אין ראוי שנשמתי שהיא חלק אלוה ממעל אמסרה ביד החיצוני העבד הרע שימשול בה שנמצאתי פוגם בכבוד קוני ונמצא (משלי ל) תחת שלש רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך וגו'. וכענין זה מצינו שהזהירה התורה (שמות כא) וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים וכן לעם נכרי לא ימשול למכרה וכדפי' בסבא בפ' משפטים. הג' נוכל לומר כי העונשים נכתבו כי כפי מדרגת החטא כן צריך לטהר פגם הנפש והעד מה שפירש הרשב"י בז' היכלות הטומאה וכן במדרש רות בז' מדורין שעון פלוני נפקד בהיכל פלוני ובמדור פלוני והטעם כי כפי שירד ופגם בנפשו כן צריך שתרד למקום מדור פלוני. ובזה יבא להתרחק מהחטא מפני שהוא מטמא הנפש שיעור טומאה כך עד שלטהר הטומאה ההיא צריך לרדת למקום פלוני ולעולם הוא היראה מחמת החטא:

והיראה הרעה שהיא (ד) יראה מחמת רצועה בישא נתבארה בברייתא זו והביא אותה בס' הרוקח בשורש היראה ז"ל בברייתא דרבי פנחס יש עובדין להקב"ה ביראה ובאימה גדולה ופחד מרובה ומתפללים להנצל מן הקללות הכתובות על המועלין במצותיו ועל העוברים פקודיו של הקב"ה בין בעוה"ז בין בעוה"ב. בעוה"ז מן החלאים והמכות והמכאובות ושלא יצטרכו לבריות ושלא ימשלו בם זרים ולא יראו מיתה או דבר רע בזרעם וכדי שימלאו ימיהם בטוב ובברכה ובעוה"ב להנצל מן הפורעניות ומן השחיתות ומן יקדות אש של גיהנם העתידה ללהטו ולבער את הרשעים ליום הדין הגדול ועליה חטאת קריבה עכ"ל:

וביראה הטובה הזכיר ד' דברים הא' דאם בר נש לא ידע אורייתא וכו' הב' ומאן הוא דברא אורייתא הג' ומאן הוא דיהיב לה לישראל הד' דאי בר נש לא אשתמודע ההוא דיהיב ליה אורייתא (ה) ומאי לנטרא לה. והד' אלו עיקרים ג'. הא' לירא מעלת כל העלות וסבת כל הסבות כי הוא הנותן לנו התורה כמ"ש הרשב"י ע"ה במאמר שהעתקנו בפ"א מהשער הזה כי עיקר היראה למדחל לקב"ה בגין דאיהי עקרא ושרשא דכל עלמין. ונמצא המבזה מלעשות המצוה או עובר על מצות ל"ת נוגע בכבוד קונו שנמצא ח"ו מבזה אדון הכל ממ"ה הקב"ה שצוהו לעשות וזהו שאמר ומאן הוא דברא אורייתא. הב' יראה מחמת הפגם שיגיע לתורה והוא מה שדקדק דאי בר נש לא אשתמודע ההוא דיהיב ליה אורייתא ומאי לה לנטרא לה והענין כי התורה כלה תלויה באצילותו המדות העליונות וכמו שנאריך ב"ה במעלת התורה. ונודע שהמדות דבקות במאציל (ו) איהו וגרמיה חד בהון וערך זה ממש לתורה הוא ותורתו א' וכמו שיגיע פגם למדות ע"י סבת החטא כמו שנתבאר בפרקים הקודמים שיפגמו שלא יהא להם דביקות במאציל וימנע האור מהם בערך זה יגיע פגם לתורה וכערך שיגיע פגם לנשמה דאצילות כמו שנת' בפ"ט כן יגיע לתורה דאצילות שיש תורה דאצילות ותורה דבריאה כמו שנתבאר בתיקונים ובערך בחי' זו אמר בתחלה דאם בר נש לא ידע אורייתא פי' עצם מהות התורה כי בסבת זה יצא שכר גדול למקיים מצותיו או עונש למבטל. הג' ומאן הוא דיהיב לה לישראל. והענין כי נודע כי נשמותיהם של ישראל ברורות מע' אומות הקדמונים כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו וכן (דברים לב) כי חלק ידו"ד עמו יעקב חבל נחלתו וכן אמר (שם י) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים וגו'. וכיון שהקב"ה מגודל אהבתו בחר באבות ועשה אותם שורש לכל הנשמות הקדושות ואנו נשמותינו בנים להם יונקים משורש האבות ולכן צריך הבן שידמה לאביו ולכך אמר בתנא דבי אליהו שחייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי כמעשה אברהם יצחק ויעקב וכו' ונעתיק כל לשונו ב"ה בשער הבא בפירוש מלבד זה כי יעקב חבל נחלתו פי' היות ששים רבוא נשמות של ישראל אחוזות כלם זו בזו כחבל הזה השזורה מיוחדת כאחת בלי פירוד וכן החבל המתוח אם תנענע ראשה תנענע כולה ולכך יחטא איש אחד ועל כל העדה יקצוף כענין מעשה עכן. והטעם שכל ישראל ערבים זה לזה והאריך מורי ע"ה בטעם הדבר בספ"ר בשער הכוונה פ"א ולכך פי' רז"ל שאין שכינה שורה בישראל פחות מששים רבוא ואמר הרי שהיו ששים רבוא פחות א' וא' נמנע עצמו מפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק מישראל. וכמו שפירש רשב"י (זוהר פ' בראשית דף ב:) (ישעיה מ) מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר שכל פעם שנמנו ישראל אע"פ שהיה בהם מגפה וכיוצא לא שבנו נשלם מששים רבוא להורות שכל הששים רבוא הם אחדות אחד. ונמצא הפוגם פוגם בכל נשמות ישראל

ש'

(ד) כלומר יראה מחמת העונש: (ה) ואיך לשמור אותה: (ו) כלומר שהוא ועצמותו הם אחד

בנהורא אתסיאת ואשתלימת מכלא וכדין קיימין אינון נשמתין בלבושין מתעטרן קמי מאריהון זכאה חולקהון דצדיקיא בעלמא דין ובעלמא דאתי עכ"ל. הרי כוונתנו במאמר הזה מבוארת בפירוש שאמר כד סלקין לה לעילא אצטריך לאתפרשא מכל אינון ומכל אלין דלתתא ואגב מבואר כמה צער יגיע לנשמה בשליטת האור של גיהנם שמתחון מפני שהוא גשמי בערך דקות הנשמה ומתכרת עד בא אור שמש עליון מעולם האצילות ופירש מורי ע"ה שמאיר מגד אריך אנפין שבו כל ארוכה ומרפא ולכך יש בו כח לרפא כל מכה שתהיה בנשמה:

עוד צריך ליראה מיום הדין שאפילו שמואל נתיירא ממנו. כדפי' רבותינו ז"ל (חגיגה דף ה) (ש"א כח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ר' אלעזר כי הוה מטי להאי קרא בכי ומה שמואל נביא היה מתירא מיום הדין אנו עאכ"ו. מנא היא דכתיב ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ. עולים תרי משמע חד שמואל ואידך דאזיל שמואל ואייתי למשה בהדיה אמר דילמא חס ושלום לדינא מתבעינא קום בהדאי איכא מילתא דכתיבא באורייתא ולא קיימתיה עד כאן לשונו. עוד אמרו במדרש בראשית רבה (פרק צג) אמר רבי שמעון בן אלעזר אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה בלעם חכם של עכו"ם לא היה יכול לעמוד בתוכחת אתונו שנאמר (במדבר כב) ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא. יוסף קטן של שבטים היה ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. לכשיבא הקב"ה ויוכיח עם כל אחד ואחד לפי מעשיו על אחת כמה וכמה שנאמר (תהלים נ כא) אוכיחך ואערכה לעיניך. ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק יד אחר שבארנו בפרקים הקודמים שיש יראה מאימת הדין ויראה מאימת המיתה ראינו לתרץ קושיא שיפול בזה מדברי הרשב"י ע"ה שפי' בפ' בראשית (זוהר דף יא:) וכן בתיקונים שיראת המות ויראה מגיהנם היא יראה חיצונית וז"ל בתר דיראה שרי מלרע אית יראה רעה דלקי ומחי ומקטרג ואיהו רצועה לאלקאה חייביא ומאן דדחיל בגין עונש דמלקיותא וקטרוגא כמה דאתמר לא שריא עליה ההיא יראת ה' דאקרי יראת ה' לחיים אלא מאן שריא עליה ההיא יראה רעה. ואשתכח דשריא עליה ההוא רצועה יראה רעה ולא יראת ה' עכ"ל. ופי' לקמן שיראה רעה היא רצועה רעה עונשי הרשעים ארבע מיתות ב"ד שהוא מגד ד' קליפות תהו ובהו חשך תהום. וכן בתיקונים (דף עב) ריש תיקון ל"ג אמר אית דחילו ואית דחילו יראת ה' דא שכינתא מלכות קדישא יראה רעה דא רצועה לאלקאה לחייביא ומאי איהו סם המות דסמא"ל נוקבא דיליה יראת ה' איהי אגרא למאן דנטיר פקודין דל"ת יראה רעה איהי רצועה לאלקאה למאן דאעבר עלייהו עכ"ל. ועוד בתיקונים (שם דף ו) אמר אית יראה ואית יראה לא כל אפיא שוין אית יראה דדחיל בר נש לקב"ה בגין דלא ילקי ליה ברצועה דאתמר בה (בראשית א ב) והארץ היתה תהו ובהו מכספא דאילנא דטוב ורע דאיהי ארעא ריקניא שפחה בישא כגוונא דחד מד' אבות נזיקין דאיהו הבור וכגוונא דבור דיוסף דאוקמוה עליה והבור רק וגו' הבורה נוקבא בישא בור דכורא. ובור בגין דאיהו מתמן אוקמוה עליה אין בור ירא חטא בתר דלית יראת ה' דאיהו דחיל מגו אורייתא דאיהו תפארת דמניה נפקת בג"ד איהי שקילא לגבה ובג"ד אין כל יראה שוה דהא יראת ה' היא מלכות דיליה כלילא מכל פקודי אורייתא בגין דאיהו יראה דנפקא מגו תורה דאיהו עמודא דאמצעיתא דאיהו יו"ד דבגיניה אוקמוה מארי מתני' גדולה תורה שמביאה לאדם לידי מעשה דאי בר נש לא ידע אורייתא (א) ואגרא דפקודיא דילה ועונשין דילה למאן דעבר על פקודיא ומאן הוא דברא אורייתא ומאן הוא דיהיב לה לישראל איך דחיל לה ונטיר פקודוי. ובג"ד אמר דוד לשלמה בנו (ד"ה א כח) דע את אלהי אביך ועבדהו דאי בר נש לא אשתמודע הוא דיהיב ליה אורייתא (ב) ומני ליה לנטרא לה איך דחיל מיניה ונטיר פקודוי ובג"ד אוקמוה רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא בגין דאורייתא דאיהי תרי"א אמרין דבגין אתייהבת מחסד וגבורה דמתמן תרין פקודין אהבת חסד ודחילו דגבורה דאיהי יראה דבהון אשתלימו תרי"ג פקודיא ובגין דכל אורייתא ופקודהא מתרין דבגין אתייהבת אוקמוה רבנן אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד עכ"ל:

הרי מוכח בפי' שהבור ירא מהעונש ולא מהחטא ויש לנו קושיא שהרשב"י ע"ה למה כתב כל העונשים שהזכיר בהיכלות הטומאה ובשאר מקומות. וכבר אפשר לומר שהוא כדי שהבורים והסרי הדעת ישמעו העונשים ויחזרו מפני העונש ומתוך שלא לשמה יבואו לקיים היראה לשמה כמבואר היראה הטובה במאמר הזה. ולמה שהקשינו שיראת המות נראה שגם היא יראה מפני החיצונית רצועה בישא שמלאך המות נוכל לתרץ כי היראה הרעה המגינה במאמר הזה הוא שירא לעבור על לא תעשה שבתורה מפני שלא ילקוהו כי יראה סתם היא יראת ל"ת שלא יעבור על מה שצוהו הקב"ה ואם ירא לעבור מפני הרצועה הוא בור והוא מגונה. אבל העיקר שירא לעבור מפני יראת חטא כמו שביאר הרשב"י ע"ה במאמר כמה בחינות ביראת החטא ולכך אמר אין בור ירא חטא כמדקדק שהעיקר הוא שירא שלא לעבור על ל"ת מפני החטא. ומה שאנו יראה מפני המות הוא יראה לקיים מצות עשה כי ירא מהתרשל לעשות המצות ולתקן נפשו שמא יקדמהו המות ונמצא הולך אל בית עולמו ריקם ממעשים טובים. ועל זה צוו חכמים (אבות פ"ד) התקן עצמך (ג) בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין וכן (שם פ"ב) שוב יום אחד לפני מיתתך וכיוצא הרבה. וכן במאמר שהעתקנו לעיל מס' שבת שאמר דוד המלך ע"ה ברכי נפשי את ה' עד לא תפוק נשמתא וכו'

וגם

(א) ושכר המצות: (ב) נוס לשמור אותם: (ג) אולם השער.

אמר שמצינו שצוה על זה בפסוק ומלתם וגו'. וסיום המאמר אם עשיתם כן וירא אליכם הוקשה כי מציאות העברת היצר הוא ל"ת ואינו בכלל תעשו אלא כשיזהיר על עשיית מצוה הנעשית בידים אמנם מצות הלב אינם בידים אלא לסור מלבו אמונות רעות וכיוצא והיה ראוי שלא יזכיר מלת תעשו כלל אלא אמר שפי' הכתוב אם עשיתם כך ופסקיה לקרא בסכינא חריפא זה הדבר אשר צוה ה' דהיינו העברת היצר ואם תעשון כן למול אותו ולהעבירו וירא אליכם כבוד ה':

ועד"ה ישראל וערב רב הכל פגמו בעגל כל אחד כפי בחינתו ופגם ע"א פוגע בשכינה הנקראת כבוד ה' כדפי' בזוהר ובתיקונים לכן זה הדבר שהיא השכינה צריכין אתם לתקן ומה תיקונה שתעבירו יצה"ר מלבבכם כי בהעביר האדם יצה"ר מלבו כן מתעבר מהלב העליון ומפני שתיקון המדה הזו היא ביראה שמצדה עיקר היראה אמר ותהיו כלכם ביראה אחת ופירש ענין היראה שכשם שהוא יחידי בעולם כך תהיה עבודתכם מיוחדת לפניו פי' שכשם שהוא יחידי בעולם שהוא עלת כל העלות יחיד הנעלם מופלא מכוסה שאליו עיקר היראה כמבואר בפ"א מהטעם זה כך תהיה עבודתכם שהיא השכינה מיוחדת בלי לערב בה קליפה כלל שנאמר (תהלים יט) יראת ה' טהורה שתהיה השכינה הנקראת יראה טהורה מכל הסיגים מכל הקליפות מכל המחשבות הזרות בעת היחוד והעבודה. והטעם שכל מציאות היחוד שאנו מיחדים הוא לייחד המאציל והנאצלים שיהיו כולם אחדות אחד והשכינה שהיא השוכנת עמנו להעלות אותה שתהיה מיוחדת למעלה ע"י תפלתנו ועבודתנו ואם תהיה בתפלה ההיא או במצוה ועבודה חלק ליצר נמצא החיצוני תופס בה ואינה יכולה לעלות ואינה טהורה ולכך פי' בתיקונים (דף קא) ובההוא זמנא דצריך ב"נ לייחדא לקב"ה בשכינתיה צריך להפשיט מניה כל מחשבין דאינון קליפין דאתמר בהון (משלי יט) רבות מחשבות בלב איש ולסלקא שכינתא לגביה במחשבתא חדא הה"ד ועצת ה' היא תקום עכ"ל. אם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה' פי' אם עשיתם כן לברר השכינה מכל הקליפות ולייחדא ירא אליכם כבוד ה'. ועי' מה שביארנו בפ"ב גלוי בחי' נקרא כבוד ה'. ומצינו למדים מהמאמר הזה שעיקר היראה היא שתהיה מיוחדת לשי"ת ולא יערב בה זולתו:

והר"י ן' פרחי ע"ה כתב בטעם מצות ליראה שהכוונה שלא נירא אלא להקב"ה לבדו ולא משום מלאך ושרף. כי מטטרו"ן אע"פ ששמו כשם רבו אין לירא ממנו וזהו את ה' אלהיך תירא לבדו והטעם שאין ביד שום בריה להטיב ולהרע זולתו בידו ית'. והוא נותן כח לכל המלאכים לפעול והאדם הירא מהמלאך או מזולתו מורה שיש לו כח בפני עצמו ואינו שואב ממנו ית'. ודומה כמי שיש לו שתי רשויות והוא כופר בעיקר זהו טעם עיקר יראת שמים המורה על יחודו וכו' עכ"ל בקיצור:

בתיקונים ביארו בענין היראה שתהיה יראת השכינה בין בדין בין ברחמים ז"ל קם ר"ש ואמר אלעזר בני מאן דדחיל לקב"ה בגין דיהון בנוי (ז) ויסגי עותריה בהאי עלמא ואי חסר מהאי לא דחיל ליה האי לא שוי ליה יראת ה' לעיקר אבל מאן דדחיל לקב"ה בין בטיבו בין (ח) בעקו הא דא שוי יראת ה' בי' לעקרא עכ"ל והוא קרוב ליראה שנת' כי בהיות היראה קשורה בדין וברחמים הוא יחוד א' והיינו ה' הוא האלהים. ואם אין שניהם קשורים כא' הוא פירוד ונראה כשתי רשויות שאין הא"ס מורה אלא באחדות השלם:

עוד מצאתי בס' הרוקח בהקדמת הספר דברים הנוגעים ליראה ראיתי להעתיקם הנה ז"ל תהא (ט) ערום ביראה סור מרע ועשה טוב כבד נא הוריך. בקש שלום בין איש לרעהו תוכיח את עמיתך תדריכהו בנחת לשמים תזכהו בכל דבריך הרחק מליצים ופוחזים תדבק ביראי השם תשבר רוחך ותאותך. תקרע סגור לבך תבכה על רוב חטאתיך תודה ותעזוב רשע תחנן לבוראך על רוב פשעיך לסלוח לעוניך כרוב רחמיו התפלל אליו ליתן יראתו על פניך. ליטע אהבתו בלבבך לעבדו בשמחה תבקש רחמים על עצמך ועל בני ביתך שלא יבא א' מהם לידי עבירה ולא לידי דבר מכוער וחטא ולא יהא להוט אחר גרונו ולא לעסוק בהבל שוא כי אין חפץ לבורא באכילה ובשתיה מה יתרון שיעמול לרמה ותולעה אם תחטא מעט יהיה בעיניך הרבה והטוב אם תעשה הרבה ומעט תאמר לכך נוצרת הכל בוראך מי ברואך ירא ה' עושך חשוב כי מלא כל העולם כבודו לך בענוה ובכובד ראש אל תתחבר ללצים אל תשב עם מדברי דברים בטלים יהא מורא מלכך בין עיניך תן לבך כי רואה כל מעשיך וחוקר לב ובוחן כליות יודע בכל מחשבותיך חשוב כי הוא בראך ומפרנסך הוא עשך לו עבד שלם על כן תן יראתו על פניך השמר לך לבלתי תחטא התהלך לפניו והיה תמים וימצא לבבך נאמן לפניך כי אין לו חפץ בכסילים אנשי לצון ואנשי רקים ההולכים אחרי יצרם ומתפרנסים בחפץ תאותם. החושקים בעדון העולם שוא והבל ובאנשי לצון אין יראה. הנה בבא אליהם איד יצעקו לאל ולא ישמע תחת כי שנאו דעת ויראת ה' לא בחרו המדריך עצמו בענוה וביראה הוא מתחכם ביראה אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח עבד מלך כמלך ומכבדו כמקבל פני הכבוד ע"כ בעוד רוחך בתוך (י) נדנה תשוב ביראת בוראך גול על ה' מעשיך ויכונו מחשבותיך יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות ותסיר עצמך מן המהירות ומן העקשות ומן הגאוה ומן העצלות אחוז בעצה ובמטוס ואל תקנא בעושי עולה כי אם ביראת ה' כל היום והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמה ודעת יראת ה' היא אוצרו ואם יסחר איש במסחרים ואני לא אראנו הלא עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ ודע

כי

(ז) וירבה עשרו: (ח) בצער: (ט) החכם: (י) כלומר בתוך גופך שהיא כתיק לגוף:

עד שובו לתקן מה שקלקל אלד נשמתו ועוד כי הם חלק ידו"ד כאומר (דברים לב) כי חלק ידו"ד עמו בכוונה כי האלקים אחר היות להם יחס זה עם זה לא יפרדו ונאמר כי חלק משם ידו"ד הוא למשה עם שמו שהם ישראל והוא כענין (יהושע ז) והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול כי חלק משמו השם עמנו וגם נאמר כי חלק נשמותינו אחוז למעלה עם שמו וזהו כי הלק ידו"ד באותו החלק מידו"ד שם לשבו אחוזים ומשורשים ונמצא בזה כי הפוגם בנשמתו אחר שהיא קשורה בידו"ד ח"ו מגיע פגם לידו"ד וההקדמה הזו מוכרחת מעצמה כמו שביארנו לעיל בפ"ט:

עוד ביארו בתקונים כי מג' יודין שבשם "יוד "די "ואו "ד"י נמשכו נפש רוח ונשמה דישראל ועל זה נאמר (דברים יד) ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה סגולתא י'. וכל זה אפשר לומר באומרו ומאן הוא דיהיב לה לישראל כי אחר היות לישראל מעלות אלו הפוגם נשמתו שהוא מכלל ישראל שגם בכל האמור:

וראיתי לחתום השער הזה לבאר היראה החשובה שבה יבחר האדם ומעלת היראה. אמר במכילתא פרשת שמיני ז"ל בפסוק (ויקרא ט) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו אמר להם משה לישראל אותו יצה"ר העבירו מלבבכם ותהיו כולכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידי בעולם כך תהא עבודתכם מיוחדת לפניו שנא' (דברים י) ומלתם את ערלת לבבכם וגו' מפני מה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' ואם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה' עכ"ל. אמר להם משה לישראל וכו' רז"ל הוכרחו בפי' זה בפסוק מפני שהפסוק הזה מיותר ואין בו הבנה כי למעלה אמר הכתוב (ויקרא ט) ויאמר אל אהרן קח לך וגו' ואח"כ (שם ט) ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר וגו' א"כ מאי ויאמר משה הרי נאמר ע"י אהרן ואם היה רוצה לומר ד"א יאמר זה הדבר תעשו ומה הוא ולא הגיד מה כי אחר הכתוב הזה אומר (שם טו) ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח וגו' לכן הוכרחו לומר כי דבור זה של משה הוא שיעבירו יצה"ר מלבם. ואומרו אותו יצה"ר הענין כי ישראל בנתינת התורה פסקה זוהמת עונותיהם והשיגו השגת הנבואה עד ששמעו מפי הגבורה אנכי ולא יהיה לך וכאשר חטאו בעגל חזרו לסמיך עליהם ערלת הנחש ויצה"ר באפי' פני הסרסור לא היו יכולים לראות כדפי' ז"ל. ועתה אחר ז' ימי המלואים שהיה תקון קלא לאהרן ולכל ישראל ע"י תקון קרבנות אלו אמר להם משה אם תרצו לראות כבוד ה' שהיא המתנה הגדולה שהיה להם קודם העגל אותו יצה"ר העבירו מלבבכם ובאומרו אותו כוון לומר אותו יצה"ר שהמשכתם עליכם העבירו מלבבכם כבר מבואר בפ"ד היות בלב ב' בתים הא' משכן ליצר הטוב והא' משכן ליצה"ר שהוא החילוני אל זר ובהיות אל אחר בלבו של אדם א"א לו להשיג כבוד ה' שהיא האחדות מפני שהחילוני מחיצה מפסיק בינו לבין כבוד ה' אלא העבירו היצה"ר מלבבכם ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת אם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה' מה שנעלם מכם בסבת מחיצת היצר שכיון שהעברתם היצה"ר מהלב שהוא בבית הב' שבלב לא נשאר אלא לב אחד שהוא היצר הטוב ובזה תהיה היראה אחת מיוחדת למקום שהוא יחידי בעולם ובהיות היצה"ר בנתים כל עבודה שיעשה האדם יש בה חלק ליצה"ר ואין המקום מתייחד בה שהרי היא שניה יש בה חלק לשני שהיא ערלת יצה"ר אל אחר והוא שניות וע"א ולכך הוזהרנו לא יהיה בך אל זר ואמר איזהו אל זר שהוא בלבו של אדם זה יצה"ר וכן (דברים י) ומלתם את ערלת לבבכם ופסוק זה נאמר בפ' (שם י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ולמדנו הכתוב ענין היראה כיצד תהיה ואמר שהיא ע"י שימול ערלת הלב שהוא היצה"ר הוא שניות אל אחר והטעם כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' וכשם שהוא א' כך רוצה שיראה אותו באחדות ולא שנשתף היצר בשום דבר הנוגע ליראתו וישראל בענין העגל כגמו בזה שלא מיחו בערב רב שעשו העגל והחניפו להם לכך הזהיר עתה שתהיה עבודתם מיוחדת בלב א' ולא תהיה שום פניה בעבודת האל כי כל פניה שתהיה בעבודה נמצא אותה הפניה סבת העבודה והוא חלק אל זר והיינו מיוחדת לפי"ת וכשם שאלו יעבוד ע"ז ויעבוד לפי"ת אין עבודתו לפי"ת עבודה כלל שהרי בעבודתו לע"א כפר בהקב"ה כן בהשתתפו עם עבודה האלהית חלק היצר שהוא אל זר אין לה שום חלק בה שהקב"ה רוצה שתהיה עבודתו זכה וברה בלב א' בלי שום ערוב ופסולת והיינו סיום הפסוק (שם י) אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד (שאין) לומר הואיל ועשה מצוה אע"פ שיש בה חלק ליצה"ר הקב"ה יקח חלקו לזה אמר לא ישא פנים מי שיש לו ב' פנים למצוה פנים לב"א שיכבדוהו וגו לא נשמר ממקרי היצר ופנים למצות אין הקב"ה מקבל אותה וכן לא יקח שוחד ופי' ז"ל מאי שוחד שוחד של מצות שלא נאמר חטא כך עונות ועשה כך מצות יעלו וינכו העונות כנגד הזכיות וישאר בלי עונש אלא על כך העונות שחטא הואיל והגביר עליו יצה"ר שהוא אל זר שהוא החוטא יענש על כל פנים והכסר לומר כי כל צווי הזה הוא לערב רב שהם עשו העגל והיינו דאתלה הזכיר (ויקרא ט) ואל ב"י ואח"כ ויאמר משה זה הדבר וסיים הדבר הזה כנגד ערב רב שהם היו עיקר עשיית העגל ולכך אמר אותו יצה"ר העבירו מלבבכם וכן אמר והיו ביראה אחת ובעצה אחת. מפני שהם בטלו היראה אמר שיהיו ביראה והם נועלו כמה עלות רעות לעשות העגל כמפורש בזוהר. אמר שיהיו בעצה אחת לשרת ואם עשיתם כך תזכו לכבוד ה' וכן נאמר (שם ט) וירא כבוד ה' אל כל העם וכבר נודע עם כהם הוא ערב רב ואל יקשה בעיניך אומרו בתחלת המאמר אמר להן משה לישראל כי ערב רב בכלל ישראל היו ואין מדקדקין בלשון בני ישראל לעם אלא בכתוב לא בדברי רז"ל עוד נאמר שהוכרח בעל המאמר להביא פסוק (דברים י) ומלתם את ערלת לבבכם וגו' מפני שהוא ראה לפרש שפסוק זה הדבר אשר צוה ה' הוא העברת היצר מהלב והיכן מצינו שצוה על זה לזה

אמר

כי כל עוד שיעלה האדם במעלה כך ידקדקו אחריו כענין (תהלים נ) וסביביו נשערה מאד ופי' שהוא במשל שעבדים העובדים את המלך שהמלך יש לו עבדים רבים. יש עבדים העומדים לנגדו בבית הפנימה שבו המלך עצמו ויש אחרים שהם עובדים בבית החיצון יותר ויש בחצרו ויש בעירו ויש חוצה לעירו והכל עובדים וכולם יראים את המלך אבל כל עוד שיהיה קרוב ירא יותר. וכל עוד שיתרחק יתרחק ממנו היראה. ואותם שהם לפניו ממש עומדים באימה ויראה לבל ימצא בהם משגה כל דבר ולכן אמר וסביביו נשערה מאד אותם שהם סביב למלך ממש נשערה מאד כ"מ שנאמר מאד הוא בלי שיעור. כך פי' בזהר פ' אחרי (דף כז) וכן כאשר יחשוב הצדיק שהוא עומד לעולם לפני השגחתו ית' וע"י עלת כל העלות וסבת כל הסבות אשר רגע לא יפסוק השגחתו מכל הנבראים ובפרט הוא סביב המלך מאד מה שקרבוהו המלך לפניו שהודיעו סתרי היכלו וזה ודאי מצד הנשמה העליונה הניתונה בצדיק יותר משאר דלת העם צריך ליראה כן (ל) (לא) ימצא המלך העליון בו שום משגה ויעלם אור השגחתו ושפעו מנשמתו ויתרחק ממנו ואז נמצאת נשמתו פגומה. ונראה לזה מה שאמר רשב"י (זהר פ' ויקהל דף ריז:) ז"ל אמר רשב"י לחביריו ואתון חבריא הא קב"ה אשתעשע השתא בהאי מלין דקא מתערין בהאי ארחא וקא קיימתון קמי מאריכון בדיוקנייכו קדישין דהא אנא בשעתא דאמינא לכו ואסתכלנא בדיוקנייכו חמינא בכו דאתון רשימין ברזא דאדם וידענא דהא דיוקנא דילכון (מ) אתעתדא לעילא והכי אזדמנן דיוקיא לאשתמודע לעיניהון דכלא ולאחזאה פרצופא קדישא לקמי כל עלמא הדא הוא דכתיב (ישעיה סא) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'. אדהכי חמא לר' יוסי דהוה מהרהר במילי דעלמא אמר ליה יוסי קום אשלים דיוקנך דהא חד חסר בך. קם ר' יוסי וחדי במלין דאורייתא וקם עמיה. אסתכל ביה ר"ש א"ל ר' יוסי השתא אנת שלים קמי עתיק יומין ודיוקנך שלים עכ"ל. וזו היא בחינת היראה העליונה שיהיה בעיניו כאלו לעולם עומד לפני עלת העלות כי דיוקנו החקוקה למעלה בסוד הנשמה כמו שהארכנו לעיל בפ"ט. ואם ח"ו יפגום אפי' בהרהור נמצא נשמתו פגומה ומתרחקת מאור פני המלך העליון כמבואר במאמר שהבאתי. ויחשוב האדם כמה מורא היה לו אלו היה עומד לפני הרשב"י ע"ה שהיה מכיר בפרצופו אפי' ההרהור כמבואר כמו שהיו חביריו עומדים במורא לפניו כי בהיותן עומדין לפניו היו עומדין לפני השכינה ממש ובערך זה צריך האדם ליראה מהבורא העומד לפניו ומכיר הרהוריו כנודע וזהו ענין וסביביו נשערה מאד שפי'

ובפי' זה שהאדם מתדבק בבוראו וירא ממנו כן הבורא נמצא עמו כענין אם תדרשנו ימצא לך. וכמו שמצינו שהיה נמצא עם הקדמונים שהיתה תפלתם נשמעת מיד ודבורם היה עושה רושם למעלה כמו שאמרו בזהר בפרשת ויחי בענין מעשה דר' יצחק כורסייה דמאריה קריבא בגדפוי דר' שמעון וכן מעשה חוני המעגל ורבים כמוהו הנמצאים בגמרא. ויש חטא שיפגום ברוח ולא יפגום בנפש כי כפי עליית הרוח כן ידקדקו וכן יש דבר שיפגום בנשמה ולא ברוח כענין דקדוק איזה מצוה שלא דקדק כראוי בה והטעם כי כפי דקות הנשמה כן יפגום בה אפי' דבר קל מאד וזה נקרא יראת חטא וזה נקרא ירא אלהים שהוא אלהים עליון שבבינה והעד על זה שאמר שם במאמר במדרש רבה אחר המאמר שהעתקנו לעיל (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה עתה ידעתי לכל שאתה אוהבני וכן במסכת סוטה (סוף פ"ה) פירשו כי ירא אלהים הנאמר באברהם הוא מאהבה ורז"ל הוכרחו לומר שהיה מאהבה מפני כי עשיית המצוה (נ) בחשק ובזריזות מורה על האהבה וזה מצינו באברהם אבינו ע"ה (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר וגו' ויחבוש את חמורו ויקח בידו וגו'. הרי שאלו מדרגת יראה זו כאהבה ממש ונודע שאהבה למעלה ועם היות שימצא אהבה ג"כ למטה בשכינה שהיא אהבה זוטא עיקרה למעלה. וכבר אפשר לומר כי מדרשים חלוקים הם כי המאמר של משלי שדרשו ירא אלהים על יראת חטא סוברים שהוא למטה בשכינה שגם בה צודק יראת חטא ומדרש רבה סובר כי ירא אלהים הוא למעלה במקום אהבה כדפי'. ולפשר לומר כי השכינה נקראת אשה יראת ה' מצד הבינה ע"ד שפי' בתיקונים שהשכינה נקראת יראה מצד הגבורה ועתה יצדק יראת חטא למעלה כדפי' בר"מ ושם הוא אלהים ומשם ימשך היראה למטה:

עוד נוכל לומר בענין יראת חטא כי חטא לשון חסרון כענין (מלכים א א) והייתי אני ובני שלמה חטאים. והיראה הוא שירא שמא תחסר השפע בסבתו אם למעלה בקומה עילאה שתסתלק מעל הבנים אם מאימא תתאה שתחסר השפע משם קצות שלא ישפיעו לה כענין שהיא אומרת בני אמי נחרו בי שפי' בזהר:

עוד נוכל לומר בענין יראת חטא כי לא מבעיא בענין אלא אפי' במעשה צודק יראה כי ירא שמא לא תקן או לא עשה כל צרכו כפי חיוב העבודה לאל יתברך מחסדיו הגדולים על הנבראים כמו שהאריך החסיד בעל חובת הלבבות. והיינו חטא ג"כ ע"ד הנזכר ל' חסרון ר"ל שמא חסר מחיוב העבודה המוטלת עליו כפי מה שהיה ראוי כי כל אדם שייטיב לו הקב"ה בחכמה או בעושר או שעשה לו נסים יתחייב לו העבודה יותר ויותר שלא יהיה כפוי בטובות הבורא העודפות עליו. וזה נלמד ממה שהוכיח הקב"ה לעלי על בניו (שמואל א ב) הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים ובחור אותו מכל שבטי ישראל וגו'.

וזה נכלל הפרק הזה:

פרק טו אחר שדברנו בענין היראה ובחינותיה כפי אשר מצאנו בדברי הרשב"י ודברי רז"ל אמרנו לדבר בפרק זה בקצת פרטי דברים יעשה הירא כדי שיהא ניכר בו היראה. ולכך כלל עוד ליזהר

בכל

(ל) נ"ל דל"ג לא: (מ) תוכן למעלה: (נ) כלומר בספר:

כי ממשה יש שמי או בגבורה או בכבוד או בקנאה או בחכמה או בעשר או בעוני או בתיקון. יש העבירה. ודע כי המצוה והיראה מכנין את היצר ותורה תבלין להסיר המחשבה רעה עכ"ל לענינו :

וממעלות היראה שהירא את ה' לא יירא מפגעי העוה"ז שנא' (בראשית ט) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ופי' על כל לרבות המזיקים וכנגד בני אדם נאמר (במדבר יד) וה' אתנו אל תיראום וכן אמר דהמע"ה (תהלים נו) לא אירא מה יעשה בשר לי ואומר (ישעיה נא) מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן וכיוצא הרבה. והרשב"י ע"ה וחביריו נשתבחו במעלה זו כמ"ש בזוהר פ' כי תזריע (דף מו) ז"ל בקיצור ודאי לאו אתון אלא מאינון דדיוריהון בבי רשב"י דלא דחלין מכלא וידלה ביוכית על התורה ולא יירא מהם כענין שנא' (ישעיה נ) שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש והיינו דדבר שהיה עבודת השם לא יירא ולא יבוש כמ"ש הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים אבל מ"מ צריך האדם להתבושש מפני אדם בדברי העולם בדבר שאינו נוגע לעבודה וליראה מת"ח שנא' (דברים י) את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וכן אמר במס' שבת פ"ב מאן דדחיל מרבנן איהו גופיה הוי צורבא מרבנן ואי לאו בר הכי הוא הויין מליה משתמעין כצורבא מרבנן עכ"ל. ומה שנא' (משלי כ"ה) אשרי אדם מפחד תמיד פי' ז"ל שהוא על ד"ת (ברכות פ' בתרא) אמרי ההוא תלמידא דהוה אזיל בתריה דר' ישמעאל בר' יוסי חזייה דהוה מפחד א"ל חטאה את דכתיב (ישעיה ל"ג) פחדו בציון חטאים א"ל והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד ההוא בד"ת כתיב עכ"ל. וכן צריך לירא בכל מקום שיש בו קדושה כגון ביהכ"נ וכיוצא כמ"ש יעקב אע"ה כשראה מראה הסולם אמר (בראשית כ"ח) מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים פי' ולא היה ראוי שאישן בו וכן דהמע"ה אמר (ש"ב ו) ויירא דוד את ה' ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון ה' להושבו שאינו ראוי מחמת מעשיו לקדושת הארון ושמא לא ינהוג בו הקדושה הראויה לו ויפגום בכבודו וכיוצא בזה אמר דוד (תהלים ה') אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. והיינו ממקדשי תיראו וכן פי' רשב"י (זהר פ' יתרו דף עט') ז"ל תניא ר' יוסי אמר יומא חד הוה קאמינא קמיה דר' יהודה סבא שאילנא ליה מאי דכתיב ויירא ויאמר מה נורא. מאי קא חמא דקאמר דאיהו נורא. א"ל חמא שלימו דמהימנותא קדישא דהוה שכיח בההוא אתר כגוונא דלעילא ובכל אתר דהוי שלימותא שכיח אקרי נורא. אמינא ליה אי הכי אמאי תרגמו דחילו ולא שלים. אמר לי לית דחילו אלא באתר דהוי שלימותא שכיח ובכל אתר דהוי שלימותא שכיח אתקרי נורא דכתיב (תהלים לד) יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו משמע דקאמר כי אין מחסור ובאתר דלית מחסור שלימותא שכיח עכ"ל. ולפי דעתו ז"ל פי' הפסוק יראו את ה' קדושיו. שהשם ידו"ד הוא שלם וצריך שיראו אותו והעד לזה שהרי יראיו הם שלמים ואין להם מחסור מפני שיראו את השם בא להם שלמות. א"כ נראה ודאי שהשם ידו"ד הוא מקור השלמות וצריך שיראו אותו. ומזה נקיש לכל מקום שנראית השכינה שהוא כללות עשר הכללות בידו"ד שיש בו שלמות וצריך לירא ממנו זהו פשט המאמר וכאשר נרחיב הענין יותר נאמר כי מקום השלמות הוא קב"ה עם שכינתיה שמייחס כא' הם אדם שלם כי דכר בלא נוקבא הוא פלג גופא והוא חסר ולכן בכל מקום שיש שלמות שהוא היחוד שורה היראה כנודע שמקום היראה היא השכינה ושורש היראה העיקרית היא לעילא על כל עלאין דאיהו רב ושליט וכו' כדפי' והוא אינו שורה אלא על מקום השלם וכסא מתוקן כנודע ועיקר השלמות הוא היחוד ולכן אמר חמא שלימו דמהימנותא קדישא שהוא מציאות. יחוד כל האצילות עם המאציל ולכן שם שורה היראה והיינו יראו את ה' הקב"ה ושכינתיה והזכיר יראה בשם ידו"ד שבשם הזה מתייחד עלת העלות ומפני זה הדבקים בשם הזה ויראים ממנו אין להם מחסור שהשם הזה משובח מכל השמות ומורה על היחוד השלם ובו שורה עלת העלות כמבואר בשער היראה פרק א' במאמר שהעתקנו מדברי הרשב"י מתיקונים ומפני זה אמר הפסוק בלשון שלילה כי אין מחסור מפני היות הדבר תלוי למעלה במקום שאין חסרון שפע כלל וממעלות היראה מה שאמר בתיקונים (דף ז') על פסוק יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו אמר לא יהא חסרון (כ) במשכניה ולא יהא חסרון בנשמתיה ולא יהא חסרון בעובדוי טבין דלית חוסר ועניות כחוסר דאורייתא ופקודיא כמה דאוקמוה מארי מתני' אין עני אלא מתורה ומן המצות עכ"ל :

עוד במעלות היראה אמר במדרש על פסוק (משלי לא) שקר החן והבל היופי ז"ל ד"א שקר החן אין מתקבל לפני הקב"ה לא יופי ולא עושר ומהו מבקש יראת חטא שנאמר אשה יראת ה' היא תתהלל כמה עשה אברהם אע"ה לפני הקב"ה ולא נתהלל ובמה נתהלל שהיה ירא חטא שנאמר (בראשית כב) עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה עכ"ל. ואגב אורחין נבין מה ענין יראת חטא למלת ירא אלהים ומהו ענין יראת חטא אלא הענין יובא במה שאמרו ז"ל בב"ר בענין העקידה ז"ל (שם) ויאמר אל תשלח ידך אל הנער וסכין היכן היה נשרו שלש דמעות ממלאכי השרת עליה ונמחת הסכין. א"ל ומה אעשה לו אחנקנו א"ל אל תשלח ידך אל הנער א"ל אוציא ממנו טפת דם א"ל אל תעש לו מאומה מומה עכ"ל. והענין בכל אלו החלוקות (שאלות) היה צריך אברהם אע"ה לומר אחנקנו אוציא ממנו דם למה היה צריך אחר שנפגם הסכין אלא שהיה ירא חטא שמא איזה חטא קטן היה לי שלא דקדקתי בו שלא יתרצה קרבני כיון שנפגם הסכין. וכיוצא ביראה זו כתב בס' הרוקח זה לשונו שורש היראה שקשה לו לעשות ועוזב תאותו ויצרו בעבור יראת ה' ויירא פן לא יהיה תמים לפני ה' כמו אברהם שנאמר בו כי ירא אלהים אתה כי זה גדול מן הנסיונות עכ"ל. ויראת חטא הוא אפי' על חטא קטן ולכך בר"מ פי' יראת חטא בבינה כמו שהעתקנו לעיל בסוף פ"ג. והשגי'

ראוי לכבדם יאם מצאם בשוק או בשאר המקומות המבוזים שיגנזם במקום הראוי וכבר אמרו בספר החסידים שחסיד א' נענש יעל שלא היה מכבד את דפי התפלה הנמצאות ושלא היה תופרם עיין שם וצ"ל שטוב ליזהר שאם היה קורא והולך להפסיק מאיזה סבה שיהיה שיסתום הספר או יכסהו מפני כבוד התורה שאם יהיה מגולה שמא יפול עליו מים או איזה לכלוך כמו שיקרה דבר זה פעמים הרבה :

והחסיד הר"ר יוסף יעבץ ע"ה כתב במשנת כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות דברים הנוגעים לדרוש הכבוד שאנו בו וראיתי להעתיקם הנה לרוב תועלתם למעשה ז"ל כתב הר"י ן' שושן ז"ל הטעם שיכיר בדעתו מעלתה ואת יקר תפארת גדולתה כי לא יערכנה זהב וזכוכית ויסבור כי נקראת עוזו של הקב"ה שנאמר (תהלים קלב) אתה וארון עוזך ויזהר אזהרה יתירה בכבוד עצמה ובכבוד חכמיה ובכבוד ספריה, כבוד עצמה כיצד לעסוק בה תמיד בנפש שוקקה ויזהר אזהרה יתירה בכבוד עצמה שיהיה נקי וידיו ובגדיו נקיים והמקום שלא יהיה שם טנופת וריב לי עם המתחסדים וקוראים הזמירות בשוקים וברחובות מבלי שיקפידו אם יש בהם טנופת. ואם ישיבוני כי איך יוכן לצאת מביתם וביהכ"נ מבלי תורה יהרהר ודי לו ועוד ידעו ויכירו כי ההופך עצמו מעבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה והיא מצוה גדולה ורמה בהזדעזע כל גופו ואיבריו קודם שיזכור את השם ויבינו אם הוא במקום הראוי והוא מקיים מצות את ה' אלהיך תירא וכתיב (מלאכי ב) וייראני ומפני שמי נחת הוא וכשהוא אומר בסדר היום ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים יאמר אותו ביישוב וכוונה רצויה כאדם שראה כבשן האש לפניו והוא כפות להשליך אותו לתוכו וניצול ונתנו לו ממשלה וגדולה ואיזו אש אוכלת כדת השקר של עע"א ואיזו ממשלה וגדולה כתורת אמת וכן יעשה כשיברך בצבור ויקשיב לשליח צבור כשקורא בתורה כמ"ש בס' הזוהר כי המכוין באותה שעה ותהיינה אזניו קשובות ועיני שכלו פתוחות מעלין עליו כאילו קבלם מהר סיני וכמו שלא היה שם כי אם קול ה' כן ראוי שיהיה עתה. כבוד חכמיה כיצד שינהיג בהם כבוד גדול ומורא כמורא שמים שהרי מוראם מאת ה' אלהיך תירא נתרבה ושירא אותם כראות פני אלהים רוצה לומר כראות פני המלך ושופטיו ושוטריו. כבוד ספריה כיצד צריך להגהות ספריו ויניחם ויצניעם במקום הנבחר שבביתו ויכסה אותם בטלית הטובה וכמו שעושין מחבולות ותולין נסרין באויר להניח עליהם אוכלין לשמור אותם מן העכברים ומן החתולים יעשה ג"כ לשמור כבוד שמים וכשהוא מטלטלם לא יטלטלם כשאר כלים כי אם דרך כבוד וצניעות כמטלטל בגדי המלך בפני המלך ולא יגע בהם כי אם בידים נקיות ודברים אלו מסורים ללב וירא אלהים יצא את כולם ובגמרא (ברכות דכ"ד:) בפ' מ"ש אר"ה ת"ח אסור לעמוד במקום הטינופת שא"א לו בלא תורה ואמר ר"י בכ"מ מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ובית הכסא תניא לא יהלך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא ק"ש ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק לא פסק מאי אמר ר' מיאשא בר בריה דריב"ל עליו הכתוב אומר (יחזקאל כ) וגם אני נתתי להם חקים לא טובים וגו' רב אדא בר מתנה אמר (במדבר טו) כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר רב אמר (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא פסק מאי אמר ר' אבהו עליו הכתוב אומר (דברים לב) ובדבר הזה תאריכו ימים עכ"ל. ופירש"י על רב שאמר הוי מושכי העון כלומר דרך רוב בני העולם שעושים העבירות להנאת עצמן וזה עושה עבירה בחנם שהוא חושב שעושה המצוה בקריאה ועושה עבירה שמבזה את התורה באותה קריאה ועל כן הוי מושכי העון בחנם עכ"ל :

ובספר החסידים כתבו שבבית הכסא יחשוב האדם בהוצאותיו והוצאת הבית מה שהוא צריך ורבינו יונה כתב בספר היראה שירגיל עצמו בחשבונות. עוד צריך ליזהר בכבוד השם שלא יתחלל שם שמים על ידו כדאמרו רז"ל (יומא דף פו) ז"ל תנו רבנן בזמן שאדם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ודבורו בנחת עם הבריות ומקחו ומתנו בשוק נאה ונושא ונותן באמונה מה הבריות אומרות עליו אשרי איש פלוני שלמד תורה אשרי אביו ואשרי רבו שלמדוהו תורה אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה ראיתם כמה יפים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר (ישעיה מט) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר ובזמן שאדם קורא ושונה ואין דבורו בנחת עם הבריות ואין מקחו ומתנו בשוק נאה ואינו נושא ונותן באמונה מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו ולרבו שלמדוהו תורה אשריהם לבני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה ראיתם כמה מכוערין מעשיו וכמה מקולקלים דרכיו עליו הכתוב אומר (יחזקאל לו) באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו ועוד אמר שם היכי דמי חלול ה' אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא מטבחא (ב) ולא יהבינא דמי לאלתר. ורבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ר"נ בר יצחק אמר כגון דאמרי אינשי (ג) שארי ליה מארי לפלניא ר' יצחק בר אבדימי אמר כגון שחביריו בושים משמועתו עכ"ל. וכבר נודע מה שהחמירו ז"ל בענין חלול ה' אמר שם אבל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תלויין ומיתה ממרקת שנאמר (ישעיה כב) ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון עכ"ל :

ובזוהר (פ' פנחס דף רלא:) שהנדון בראש השנה תחלה הוא מי שאינו זהיר בכבוד ה' שנא' (איוב ב) ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' ז"ל דינא קדמאה דכלא מאן הוא דלא יוקיר לשמא דקב"ה ודלא יוקיר לאורייתא ולעבדוי אוף הכי מאן הוא דלא חייש על שמא קדישא דלא יתחלל בארעא עכ"ל וכו'

מ"ק

(ב) וכשאני מאחר לפרוע הוא אומר שאני גזלן ולמד ממני : (ג) ימחול לו יואלו על מעשיו :

בכל הדברים שיהא בהם כבוד ה' ויחס לכבוד עם יראה הוא מפני שמצינו בענין היראה ב' בחינות הא' יראה מצד לא תעשה כמ"ש בתיקונים דהיינו דילה בפקודין דל"ת וסתם יראה זו היא שלא לעבור על מצות המלך. וזה יראה לקיים מצות עשה כמ"ש (תהלים קכח) אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו ואומר (שם קיב) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד כ"א ג"כ שיעשה מצותיו והוא בטל ונמנע מלקיים מצות המלך הוא נענש וזה ודאי הוא דרך השכל וכן אמרו ז"ל (מנחות פ"ג) (א) דבעידן רתחא קנסינן אעשה וכן דרך הכבוד שאנו חייבים לכבד את יוצרנו יש בו ב' בחינות האמורות. הא' לכבדו מפני יראתו ומצד זה ימנע עצמו מלעשות הפך רצונו וסמך לזה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כז) ושומר אדוניו יכובד וידע כי כל שמירה היא ל"ת כמ"ש כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא ל"ת ושומר אדוניו היא המדה שבו נקרא הוא יתב' אדנ"י וכיון שזה נזהר בכבוד אדוניו שלא לעשות הפך רצונו ראוי שיכובד בעוה"ב כענין כי מכבדי אכבד שפי' בזוהר בפ' וילך כי מכבדי בעוה"ז אכבד בעוה"ב הב' לעבדו כדי לעשות רצונו ומצותיו. וסתם כבוד הוא בבחינת עשה כמ"ש ז"ל במס' קדושין פ"ק ת"ר איזהו מורא ואיזהו כבוד מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו. כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא עכ"ל. וכיוצא בזה פי' בתיקונים (דף קמח) אוקירו דילה בפקודין דעשה והעתקנו לשונו שער היראה פ"ה. וזה שנמצא מכונה בספרי אנ"ך מענין הכבוד רובם מורים על בחינת העשה כענין (ישעיה כד) על כן באורים כבדו ה' וכן כי מכבדי אכבד כמה בחינות המפורשות בזוהר כולם מורים על בחינות העשה וכן (שם נח) לקדוש ה' מכובד ופירשו ז"ל שהוא י"ה שאין בו אכילה ושתיה כבדהו בכסות נקיה אמנם סמוך לו נמצא כבוד בענין בחינת ל"ת וכבדתו מעשות דרכיך ממצא חפצך ודבר דבר. וכן מלבד זה נמצא כבוד בבחינת היראה כענין (דברים כח) ליראה את ה' הנכבד והנורא נראה כי היותו נורא הוא מצד כבודו שהוא נקרא נכבד וכן כבוד הנעשה לחכמים לקום מפניהם הוא מצד היראה שפי' רז"ל פסוק (קהלת ח) וטוב לא יהיה לרשע וגו' אשר אינו ירא מלפני אלהים על מי שאינו קם בפני רבו ז"ל (קדושין פ"ק) א"ר אלעזר כל ת"ח שאינו עומד בפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו אינו מתקיים בידו ומשתכח שנא' וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר אינו ירא מלפני אלהים מורא זו איני יודע מה היא כשהוא אומר תקום ויראת הוי אומר מורא זו קימה עכ"ל. ופשט הכתוב הוא לא יאריך ימים כצל הזה שמיד הולך לו והטעם שלא יהיה לו טוב וגו' מפני שהרשע הזה אינו ירא מלפני אלהים לקום מפני רבו הרי בפירוש כבוד מחמת היראה, וכן אמרו במדרש (מדבר רבה פ"ז) כי על הלוים שלא חטאו בעגל נאמר כי מכבדי אכבד:

וכיון שמצינו כבוד מחמת היראה ראינו לבאר בסוף שער זה תנאי הכבוד שחייבים אנו לכבד ליוצרנו ובזה יובן שאנו יראים ממנו ב' בחינות האמורות בענין הכבוד ישנם למעלה בחינת הכבוד בענין שמה כבר פי' בסוף פ"ב משער זה שהחכמה תקרא כבו"ד מפני שהיא משמשת בל"ב נתיבותיה תחת הכ"ע וכן ת"ת כן משמש ועושה צווי אבא ואמא הרי בחינת הכבוד מצד העשה עוד נמצא כבוד מצד היראה והוא טעם כבוד הזקנים שאנו מצווים אמר (זוהר דף קלא) באדרת נשא ז"ל ואיקון תלתא תקונים דדיקנא עילאה קדישא טמירא דטמירין תקיפין לתברא ולאכפייא כל גזרי דינין. מאן חמי דיקנא עילאה קדישא טמירא דטמירין דלא אכסיף מיניה ובג"כ כל שערוי קשישין ותקיפין בתיקוני עכ"ל. ובאדרת האזינו כינה הזקן העליון בשם כבוד ז"ל בדיקנא דעתיקא קדישא תליא כל יקירו דכלא מזל דכלא אקרי מההוא דיקנא מזלא יקירותא דכל יקירין וכו' וסוף דבריו בגין כך כל יקירו דיקרותא בהאי מזלא תליא עכ"ל. וכיון שהכבוד תלוי למעלה ושם מקום אריכות הימים כנודע וזה אינו חולק כבוד לזקן או לרבו שהוא במקום זקן ואין לו יראה לקום מפניו לא יאריך ימים ואומר מלפני אלהים ולא אמר אשר אינו ירא לאלהים לרמוז אל הכבוד האמור והוא ע"ד שפי' הרשב"י (זוהר פ' תרומה דף קע) בענין מלפני ה'. וע"ד הפשט אפשר לדקדק מלפני אלהים דהיינו רבו שהוא עומד לפני השכינה כענין (מ"א יח) חי ה' אשר עמדתי לפניו ופי' ז"ל שעמד לפני אחיה השילוני רבו הרי שיש בחינה בכבוד מצד היראה ואפי' שיהיה בבחינת העשה כדפי':

לכן ראינו לבאר כל בחינות הכבוד שנמצא בתורה נביאים וכתובים הנוגע למעשה לכבד את יוצרנו ואלו הדברים שנוגו לכבד. הראשונה שאנו חייבים הוא לכבד את שמו הגדול ובכבוד שמו אנו מכבדים אותו כי הוא ושמו הכל דבר אחד וכבוד שמו היינו שם ידו"ד ושאר השמות שגם ידו"ד הוא המקור להם וצריך לנהוג בהם כבוד אם שלא לזרקן ומכ"ש שלא למוחקן שהמוחק שם משמות הקדושים עובר בלאו ולא מבעיא בכבוד ידו"ד אלא בתשמישי קדושה צריך לנהוג בהם כבוד והטעם שכיון שפרחה הקדושה והארה העליונה באותיות השם הקדושה מתפשטת בכל הענפים ההם וצריך לנהוג בהם כבוד והיינו טעם שתשמישי קדושה צריכין גניזה וזהו טעם לכבוד הספר תורה שאחר שנודע שהתורה היא שמו כמבואר בזוהר כמה פעמים ויתבאר במקומו כמו ששמו נקרא נכבד כאומרו (דברים כח) ליראה את השם הנכבד גם התורה שהיא שמו צריך לכבדה לקום מפניה וס"ת להלבישו במפה יפה כמו שאדם חייב לאביו להלבישו וכו' וזה ענין מה שמצינו בכמה מקומות מהכתובים (תהלים כט) הבו לה' כבוד שמו וכמוהו רבים ומפאת בחינה זו צריך לנהוג כבוד בכל כתב מרובע אע"פ שלא נכתב בקדושה והטעם שכיון שהאותיות האלו הם דמות כ"ב צורות קדושות שבהם נבראו כל העולמות והאותיות התחתונות מורים על הצורות העליונות הדבקות במלאכות

ראוי

(א) בשעת רוגזו ודין:

אבינה שנאמר (משלי כז) ודעת אלהים תמצא עכ"ל. נמצא שכמו שאדם מכבד גופו לרדוף אחר הכסף והזהב ואלו יאמרו לו הלך למקום פלוני ושם תרויח כך וכך מעות לא יניח מלהשתדל בחריצות וזריזות כן ישתדל בחריצות וזריזות אחר כבוד התורה שהוא כבוד לנשמתו שאין כבוד בעוה"ב אלא התורה שנאמר (שם ג) כבוד חכמים ינחלו וכן כמו שהוא מכבד גופו בלבושים נאים יתקן נפשו במצות נאות טלית נאה תפלין נאים כמו שאחז"ל (שמות טו) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות במסכת שבת (פרק יט) פ' ר"א דמילה זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה סוכה נאה לולב נאה שופר נאה כתוב ס"ת לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה (ז) בלבלר אומן וכרכו (ח) בשיראות נאות. אבא שאול אומר הוי דומה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה הוי רחום וחנון עכ"ל:

עוד יש בחינה אחרת קרוב למה שכתבנו והוא מ"ש רז"ל (שבת פט"ו) דר' יוחנן הוה קארי למאניה מכבדותיה. והנה מזה נפשיט המשל לענין הנשמה כי כמו שהגוף הוא מתכבד בבני אדם כשהלבושים נאים והם בלי כתם וכיוצא כן הנשמה אין מכבדים אותה בעוה"ב אלא בעבור לבושה שהם איברי הגוף בהיותם נאים ע"י תקון המצות והם נאים ג"כ בלי כתמי העונות ובלי שום פגם ע"י כך יומשך כבוד לנשמה אבל אם יחסר א' מאלה אין כבוד לנשמה ולזה כוונו בתיקונים (דף טז) באמרו כלים נאים באברים דיליה כי כמו שהאדם צריך כלים נאים שיתלבש בהם כן צריך איבריו שהם לבוש לנשמתו שיהיו נאים בתנאים שפי':

הבחינה הג' שלא יחשיב עצמו במקום שיש כבוד ה' והעד על זה בענין דוד כשהוכיחה אותו מיכל בת שאול שאמרה לו (ש"ב ו) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים ודוד המע"ה השיב (ש"ב ו) ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני וגו' ואמרו ז"ל בספרי ז"ל אמרה לו של בית אבא היתה נאה ממך חלילה להם שנראה מימיהם פסת יד ופסת רגל ועקב מגולין אלא כולם היו מכובדים ממך. ובמדרש רבות פ' במדבר (פרשה ד) אומר היו צנועים וקדושים ומה אמר דוד לפני ה' אשר בחר בי וגו' של בית אביך היו מבקשים כבוד עצמם ומניחין כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים עכ"ל. והנה מיכל בת שאול הוכיחה את דוד המע"ה כראוי לפי השכל והוא שאין ראוי שיהיה כבוד ה' בהקל עצמו לפזז ולכרכר שבהכרח יגלה עצמו וכבוד ה' הוא שיהיה האדם בכובד ראש ודוד השיבה שכיון שא"א כבוד ה' פחות מזה מניח אני כבוד עצמי ומבקש אני כבוד שמים ואומר ומבקש הוא שיראה לכל כבוד שמים ואם היה הולך בכובד ראש לא יהיה נראה לכל כבוד שמים. ומצינו למדין בחינה ד' בענין כבוד ה' שלפעמים צריך ליזהר בכבוד ה' והוא בעמדו בתפלתו וכיוצא שיהיה בכובד ראש וזהו פירוש מלת הכבוד מלשון כבדות והעד והנקלה בנכבד וכאשר יהיה עת שמחה לשמח את המקום כבוד ה' הוא בהקלות עצמו לפזז ולכרכר כיוצא בזה מצינו אהרן הכהן שנוהו ה' (ויקרא ו) והרים את הדשן עם כל מעלתו וכן אלעזר בן אהרן שנא' בו (במדבר ד) ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטורת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה ובמדרש רבה על פי' פסוק זה אמרו ז"ל ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן וגו' הה"ד (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד אם לפני מלך ב"ו צריך אדם לנהוג שפלות בעצמו ק"ו לפני המקום ותניא הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים ללמדך שאין גאוה לפני המקום אליהו אומר כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה וכל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו עומד וכבודו מתמעט מעשה באיש א' וכו' שני מעשיות הביאו שם. וכבר העתקנו מאמר תנא דבי אליהו בשער היראה פ"ד שהביא שם מעשיות אלו ואמר שם במדרש רבה אחר המעשיות האמורים מכאן אתה למד שלא ינהג אדם גאוה לפני המקום שכל המתגאה לפניו מתבזה וכה"א (ש"א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו וכן אתה מוצא בדוד מלך ישראל שלא נהג עצמו בגאוה לפני המקום אלא ביזה עצמו לפניו כהדיוט להרבות כבודו של מקום אימתי בשעה שהעלה הארון מבית אבינדב אשר בגבעה להביאו לירושלים הה"ד (ש"ב ו) ויסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף אמר דוד איני מעלה את הארון בחפזי מיד נתייעץ עם שרי האלפים והמאות שישלחו בכל א"י שיתקבצו אליהם וילכו להעלותו שנא' (דה"א יג) ויועץ דוד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד וגו' ואמרו עוד שם (ש"ב ג) ואחיו הולך לפני הארון מכאן אמרו אחיו הולך לפניו כיון שהעלו אותו היו השעים אלף זקנים מהלכים לפניו והכהנים טוענים בו והלוים מנגנים וכל ישראל משחקים מי שיש בידו לולב ומי שיש בידו תוף וכלי שיר הה"ד (שם ב ו) ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' וגו' זה לולב שאדם מנענע בו. ועוד שם לקמיה (שם ב ו) ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה' בא וראה כמה בזה דוד עצמו לכבודו של הקב"ה היה לו לדוד להיות מהלך לפניו שהם כמלך לבוש כלי מלכותו לאו אלא לבוש כלים נאים לכבוד הארון ומשחק לפניו מה שאפשר שנאמר שנא' (ד"ה א טו) ודוד מכורבל במעיל בוץ וכל הלוים הנושאים את הארון וגו' דכתיב ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה' מהו בכל עוז בכל כחו מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו וטופח ואומר (ט) כירי רם וכל ישראל מריעים ותוקעים בחצוצרות ובכל כלי שיר שנאמר (ש"ב ו) ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' וגו' כיון שבאו ישראל לירושלים היו כל הנשים (י) מציצות על דוד מן הגגות ומן החלונות

ירנו

ז) סופר: (ח) בגדי משי: (ט) אדוני רם וכלפי הקב"ה אמר כן, או יש נוסח שאמר כן על הארון שנקרא ארון הברית אדון כל הארץ: (י) שפיגות:

(מ"ן פ"ג) מציע שויתר הקב"ה על עכו"ם ולא ויתר על חלול השם שנא' (יחזקאל כ) ואתם בית ישראל איש גלולי עיניו לכו עבדו ואת שם קדשי לא תחללו עכ"ל. ובענין חלול ה' ראיתי להעתיק דברי החסיד הר"י יעבץ ע"ה במשנת (אבות פ"ב) כל המחלל שם שמים בסתר וכיוס לשון המשנה הוא נפרעין ממנו בגלוי אף שוגג וא' מזיד בחילול ה' ופי' הר"י ן' שושן אחד שוגג וכו' הוא טעם בפני עצמו כמו שהסתר והגלוי שוין שם בחלול ה' כן השוגג והמזיד. והטעם כי העובר על מצות המלך יש הפרש לעובר בסתר או בגלוי אבל במורא יד במלך עצמו הכל שוה ואם באנו לדון היה ראוי לענוש יותר הסתר מהגלוי כי המרים יד במלך בין דוליו ושריו (ד) פתיותו תגילהו אבל בסתר אין עליו זכות כלל וכן ענין השוגג והמזיד כי כל אדם חייב לכתוב על לוח לבו שיש מלך מושל על הכל ושראוי ליראה ממנו ולהזדעזע מכבודו והעובר על זה דמו בראשו היתכן שיאמר אדם למלך שכחתי והכיתיך שכחתי וקללתיך ע"כ. וכתב עוד החסיד הנ"ל שבכלל חלול שם שמים בסתר הוא המספר לשון הרע על חבירו בסתר שהרי הוא עובר על ע"א וגילוי עריות וש"ד כמו שאז"ל שלשון הרע גדול מכולם והעד על זה ענין מרים שדברה לשון הרע בסתר ובשוגג ונפרעו ממנה בגלוי והעם לא נסע עד האסף מרים כדפי' ז"ל שידעו כולם עונש לשון הרע ע"כ כלל דבריו:

הבחינה הב' בענין הכבוד הוא מה שכתוב בבני עלי (ש"א ב) למה תבעטו בזבחי ובמנחתי וגו' ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי. נראה שצריך ליזהר שלא לכבד שום אדם ואשה קודם שיכבד להקב"ה וכמוהו מה שאז"ל שאסור להקדים שלום להבירו קודם שיתפלל במשכים לפתחו ולכן נותה תורה לתת ראשית הכל לכהן שהוא חלק ה' אם בענין החלה שנקראת ראשית אם לענין התרומות וכן הבכורים. עוד בחינה ב' אומרו ותכבד את בניך ממני צריך ליזהר שלא לכבד שום אדם שיהיה כבודו יותר מכבוד המקום כמו שאז"ל (קדושין פ"ק) על תלמיד (ה) א' היושב לפני רבו אמר ר' אבהו אין ת"ח רשאי לעמוד בפני רבו אלא שחרית וערבית שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים עכ"ל. והרמב"ם ע"ה פסק הלכה כר' אבהו ועם היות שהרא"ש ורב אלפס סוברין שאין הלכה כר' אבהו שכבוד ת"ח השוה לכבוד המקום את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ה מ"מ נפקא מינה לשאר אדם שאין ראוי לעמוד בפניהם או לכבדו יותר מכבוד המקום. עוד בחינה אחרת כולל לכל המצות והוא לכבד את המקום כמו שהוא מכבד את בני אדם אותם שהוא חייב בכבודם כענין המלכים והנכבדים וז"ש ותכבד את בניך ממני ר"ל שלאי שהיינו שוים אלא שכבדת אותם יותר ממני וזהו ע"ד שאז"ל יהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו וג"כ יהא כבוד שמים עליכם ככבוד ב"ו או שיא מדה הבינונית אבל מן הראוי הוא לכבד את הקב"ה יותר משבני אדם ע"ד (משלי ג) כבד את ה' מהונך שפי' ר"י ע"ה יותר מהונך כי מן הידוע הוא כי מלך ב"ו אלו היה מצוה לו איזו מצוה איך היה זהיר לעשותה מלב ומנפש בעבור כבוד המלך כעין זה יכבד ליוצרו והאריך בבחינה זו החוב"ה שער חשבון הנפש בבחינה העשירית ע"ש ואז"ל (מדרש שוח"ט דף מה') במדרש שמואל על ענין הארון שהיה במחנה פלשתים ז' חדשים שנתרעם הקב"ה על ישראל מזה ז"ל א"ר שמואל בר רב יצחק אמר להם הקב"ה לישראל אלו תרנגולת של אחד מכם אבדה לא היה מחזר אחריה כמה מבואות עד שהיה מביאה וארוני מחזר בשדה פלשתים ואין אתם מקפידים עליו אף הוא הושיעה ימינו וזרוע קדשו עכ"ל והיינו מה שפי' שצריך ליזהר בכבוד המקום ככבוד ב"ו. עוד ענף א' יוצא מזה והוא ליזהר בכבוד נשמתו יותר מכבוד גופו ומצינו שהנשמה נקראת כבוד כי כיון שהנשמה חלק ממנו ית' המכבדה ע"י התורה ותיקון המצות ומעשים טובים מכבד להקב"ה והגוף הנברא מטפה סרוחה היא חלק עוה"ז חלק בני אדם והגוף סוף כלה ואבד כמו שכל טוב העוה"ז ישובו להפסד וכליון מפני שנמשכו מעור הנחש וקליפתו נמצא המכבד גופו יותר מנשמתו כמו המכבד לבני אדם יותר מהקב"ה ולכן יזהר בכבוד נשמתו יותר מכבוד גופו ולא יתן הראשית לגופו אלא בתחלה יתקן כבוד נשמתו ואח"כ גופו כמו שאז"ל שאסור לאכול קודם שיתפלל ובזהר אמר ג"כ שצריך קודם שיאכל שיעסוק בתורה שנא' (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו אחר שנפשו שבעה מתורה ותפלה והיינו מה שאמר (ש"א ב) להבריאכם מראשית כל וגו' כדפי' וכיוצא לכל הדברים שלא יקדים חפציו להפצי שמים המשל אם הוא בעל מלאכה יחלק היום חציו למלאכה וחציו לעסוק בתורה שיהיה כבוד גופו שוה לכבוד נשמתו וקודם עסק המלאכה יעסוק בתורה לתת ראשית לנשמתו באופן שתהיה התורה עיקר והמלאכה טפל ובזכות זה יצליח במלאכתו כדפי' רז"ל דבר זה כתוב בתורה וכו' שהעוסק בתורה נכסיו מצליחין ובתנאי שיקדים התורה למלאכה כדפי' וכן מוכיחים הכתובים (תהלים א) כי אם בתורת ה' חפצו וגו' אח"כ וכל אשר יעשה יצליח וכן מוכיחים שאר הפסוקים אבל אם יקדים חפציו לחפצי שמים יבא להתבטל מהתורה כמ"ש (אבות פ"ד) אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ודבר זה מנוסה אצל רבים וכן מכל עניני העולם שאדם מכבד את עצמו יקח הוכחה לכבד את נשמתו והוא מה שאז"ל במדרש בפסוק (משלי ב) אם תבקשנה ככסף ז"ל מגיד הכתוב שכשם שאדם זהיר (ו) בסלעו שלא יאבד כך צריך שיזהר בתלמודו שלא יאבד ומה כסף קשה לקנותו כך ד"ת קשה לקנותם אי מה כסף קשה ליאבד אף ד"ת כן ת"ל (איוב כח) לא יערכנה זהב וזכוכית קשים לקנותם כזהב ונוחין ליאבד ככלי זכוכית עכ"ל. וכיוצא בזה אמרו שם בפסוק זה אמר ר"ל אם אין אדם הולך אחר ד"ת הם אינם באים אחריו וכן ר' נהוראי אומר (אבות פ"ד) הוי גולה למקום תורה ואם אדם מחפש אחריהם מתוך כך זוכה לחכמה ולבינה

(ד) שטותו: (ה) נ"ל דל"ג א': (ו) בממונו.

עוד מענין כבוד ביהכ"נ שלא ירים קולו בתוכו לקרוא לשום אדם וכיוצא שמדרך היושבים בבית המלך שאין מגביהים קולם לפניו אלא קול בחשאי . והנה צוואת הרמב"ן ע"ה לבנו שיתנהג בדרך הענוה ושלא יגביה לעולם קולו כי אם בתורה ותפלה מפני כי מלא כ"ה כבודו וזה ממנהג הענוה וראוי לקיימו לעולם כ"ש בהיותו עומד בבית המלך מלכו של עולם ששם שכינתו שראוי להתנהג בענוה זו ובזה מורה שיש לו מורא מהשכינה מקיים מצות ומקדשי תיראו והטעם שיתחייב מורא למקדש ולמקומות הקדושים מפני שכ"מ שיש בו קדושה צריך יראה כמו שביארנו לעיל שעז"א יעקב אבינו ע"ה (בראשית כח) ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וא"א לית דין אתר הדיוט וכו' והיינו כי דרך היושבים לפני המלך שמוראו עליהם ואע"פ שכבודו מלא עולם הוא ית' מפני אהבתו לנו יצמצם שכינתו בינינו כענין שהיה מצמצם שכינתו בין בדי הארון ובית קה"ק וכן באהל מועד מצינו שאחר שנגמר כתיב (שמות מ) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את המשכן וכן בביהמ"ק כאשר הכניס שלמה הארון לבית קדש הקדשים כתיב שם (מ"א ח') ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' וכן ביהכ"נ מלא אור כבוד ה' ואע"פ שאין אנו רואים דבר צריך להאמין זה באמונה שלמה וראוי שנקח ק"ו לכבד בית הכנסת מכבוד שאנו עושים לזקנים כי כבוד הזקנים הוא כמו שכתבנו לעיל כי מאן חמי דיקנא עילאה קדישא וכו' דלאו אכסיף מניה ועד"ז מאן יחמי יקירותא דשכינתא שנקרא כבוד דלא יכסוף וא"ת שאינה נראית א"כ אתה מחוסר אמנה זהרי כענין זה אמר בפ' ואתחנן שהפותח עיניו בשעה שהוא מתפלל תפלת י"ח שהוא מזלזל בשכינתא שאין לו מורא מהשכינה ומזה נלמד לשאר קדושות שבבית הכנסת ועוד נאריך בענין בית הכנסת בשער הקדושה :

דבשם שאדם חייב לנהוג כבוד בביהכ"נ מפני קדושתו כן ראוי לנהוג קדושה בבית המדרש שהדין הוא שקדושת ביהמ"ד יתירה על קדושת בית הכנסת וכן ראוי לנהוג כבוד במזוזה מפני כבוד קדושת השם אשר בה ופי' בזוהר פרשת ואתחנן (דף רסד) שראוי ליזהר שלא ישפוך מים עכורין לפני המזוזה ז"ל ועל דא איצטריך בר נש דלא יעביד טנופא ולכלוכא בתרעא ולא יושיד מיין עכורין חד דלא יעביד קלנא לגבי שמא דמאריה וחד דאית ליה רשו לההוא מזיקא לחבלא ובגין כך יזדהר ב"נ מהאי ויזדהר בר נש דלא ימנע מתרעא דביתיה שמא דמאריה עכ"ל . והנמנע מלעשות כבוד המקום בשביל כבוד העוה"ז הוא נענש ועליו אמר הנביא (ישעיה י) ומה תעשו ליום פקודה ולשואה ממרחק תבא על מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם וכן אמר במרגניתא של רבי מאיר כמו שהעתקנו לעיל . ויש בחינה אחרת לענין הכבוד שהוא נתרחק מכבוד העוה"ז כי כל מה שאדם מכבד עצמו הכבוד העליון בורחת ממנו כמ"ש (משלי יב) טוב נקלה ועבד לו וגו' ויתרחב הביאור בשער הענוה :

בחינה ה' בענין הכבוד אמר הנביא (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו' ואמרו במדרש על פסוק זה ז"ל וכי אפשר לו לאדם להקרא בשמו של מקום אלא נקרא המקום רחום שנאמר (תהלים קג) רחום וחנון ה' אף אתה הוי מרחם ועושה מתנת חנם המקום נקרא צדיק שנא' (שם קמה) צדיק ה' בכל דרכיו אף אתה הוי צדיק נקרא חסיד שנא' וחסיד בכל מעשיו אף אתה האי חסיד לכך נאמר כל הנקרא בשמי ואומר (יואל ג) כל אשר יקרא בשם ה' ימלט ואומר (משלי טז) כל פעל ה' למענהו עכ"ל , ובדרך זה שפי' ז"ל בכל הנקרא בשמי מובן ולכבודי בראתיו שזהו כבודו של הקב"ה שיעשו רצונו ומעשיו באופן שיקראו בשמו ממש ודברי הזוהר (פ' תרומה דף קנה) מסכימים עם הפי' הזה וז"ל ר' אלעזר פתח ואמר (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר האי קרא אוקמוה ואתמר אבל ת"ח קב"ה ברא ליה לבר נש ברזא דחכמתא ועבד ליה באומנות סגי ונפח באנפוי נשמתא דחיי למנדע ולאסתכלא ברזא דחכמתא למנדע ביקרא דמאריה כד"א (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו ולכבודי בראתיו דייקא ורזא דא אוליפנא דהא כבוד דלתתא רזא דכורסיא קדישא לא אתתקן לעילא אלא מגו תקונא דבני עלמא כד אינון בני נשא זכאין וחסידין וידעי לתקנא תקוני הה"ד ולכבודי בראתיו בגין ההוא כבודי לתקנא ליה בעמודין תקיפין ולקשטא ליה בתקונא וקישוטא דלתתא בגין דהאי כבודי יסתלק ביקרא דלדיקיא די בארעא בג"כ בראתי כגוונא דכבוד עילאה דתיקונין אלין ביה עכ"ל לענינו . נמצא כי בהיות הצדיק מתקן מעשיו באופן שהוא נקרא בשמו של הקב"ה רחום צדיק חסיד השכינה הנקראת כבוד מתתקנא ולא נברא הצדיק אלא לתקון כבוד השכינה שהתעוררותה תלוי בתקון התחתונים כדפי' בזוהר (פ' בראשית דף כה) וגם בפ' תרומה (דף קנה) בפסוק (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ וגו' וכן בפ' תרומה פי' פסוק (תהלים קיט) עת לעשות לה' באמר בזמנא דישראל משתדלי באורייתא ההוא עת מהימנותא מתתקנא בתקונהא ומתקשטא בשלימותא כדקא יאות ובזמנא דישראל מתבטלי מאורייתא כביכול ההוא עת לאו איהי בתקונהא ולא אשתכח בשלימו בנהורא הה"ד עת לעשות לה' עכ"ל לענינו . והוא ענין טר ילדך תאי שפי' בזוהר ופירשו רז"ל ג"כ שישראל מוסיפים כח בגבורה של מעלה או מתישין כח וכו' נמצא העושה תורה ומצות נותן כבוד ליוצרו שהרי כל הנבראים עושים כבודו ורצונו ומי שאינו עושה מצות פוחת כבוד יוצרו וכן אמר בתנא דבי אליהו רבא (פ) בילקוט ברים יחזקאל בפסוק בן אדם ז"ל בן אנשים כשרים בן אנשים צדיקים בן גומלי חסדים בן המבזין עצמם לכבודי ולכבודם של ישראל ד"א בן אדם למה"ד למלך ב"ו שמרדו עליו אנשי

וגביו

(פ) פי' שם דף פ"ו :

זלתו אותו מרקד ומשחק ולא היה איכפת לו הש"ד והיה ארון ה' בא עיר דוד וגו' הרי לך שאמתו שקפה עליו ומנין שכל נשי ירושלים כן כי היא אומרת לו (שם ו) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו. ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר וגו' וכיון שראתה אותו משים עצמו כהדיוט נתבזה בעיניה ועוד האריכו שם בענין שאמרה לו כהגלות נגלות אחד הרקים ופי' שם שהוא הריק שבריקים שאין ריקם ממנו בכל המצות והוא השיב ונקלותי עוד מזאת ואמר שם ואל תאמרי שהייתי בעיני אחרים ולא בעיני עצמי ת"ל והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה אמר לא אותן בנות ישראל אותם אמהות אינן אמהות אלא אימהות לואי יהא לי חלק עמהם לע"ל הש"ד ועם האמהות אשר אמרת לואי עמם אכבדה ולפי שאמרה מיכל כן נענשה שכן כתוב אחריו (שם ב ו) ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה והכתיב (שם ב ג) יתרעם לעגלה אשת דוד שגעה כעגלה ומתה היינו דכתיב עד יום מותה הא ביום מותה היה לה אין לך אדם בישראל שביזה עצמו על המצות יותר מדוד שהרי הוא אומר לפני ה' (תהלים קלא) אלהים לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך ולא רמו עיני בשעה שהרגתי את גלית ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני למלכותי ובנפלאות ממני בשעה שהעליתי את הארון אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כשם שתינוק אינו מתבייש להגלות לפני אמו כך שויתי נפשי לפניך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך כגמול עלי נפשי (כ) כהדין ינקא דנפיק ממעי דאימיה ואין בו רוח גבה לינק משדי אמו כן רוח נפשי עלי שאיני מתבייש ללמוד תורה אפי' מקטני ישראל א"ר אבא בר חנינא א"ל הקב"ה אתה השוית עצמך (ל) לגמול חייך כשם שאין לתינוק הזה עונות כך אין לך עונות שנא' (ש"ב יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות מכאן אתה למד שאין אדם רשאי לנהוג גאוה לפני המקום אלא צריך אדם להתבזות על כבודו. א"ר יהודה הלוי בר שלום אין מעשיו של הקב"ה כמעשה ב"ו למה (מ) עבד מגירוס של ב"ו יש לו כלים נאים בשעה שהוא יוצא לשוק הוא לובשם אבל בשעה שהוא עומד לבשל פושט את היפים ולובש מקורעים (נ) וזיספא ועוד בשעה שהוא גורף את הכירים ואת התנור הוא לבוש רעים מהם אבל לפני הקב"ה בשעה שכהן גורף את המזבח ומדשנו היה לובש כלים מעולים שנא' (ויקרא ו) ולבש הכהן מדו בד וגו' בשביל והרים את הדשן למה כן אלא להודיע (ס) שאין גאוה לפני המקום וכן אתה מוצא אלעזר שהיה נוהג בשפלות לפני המקום אריב"ל אלעזר היה דומה על דוכסין ונשיא על הנשיאים שנא' (במדבר ג) ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן וגו' ראה שררה שהיתה בידו ואת סבור מפני שהיה אדם גדול היה נותן לאחרים שיטענו את הכלים שהיה עשוי לטעון אותם אלא הוא עצמו היה טוען אותם שנאמר (שם ד) ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן וגו' והיכן היה טוען כל אלו אמרו רבותינו כך היה טוען שמן המאור בימינו וקטרת הסמים בשמאלו ומנחת התמיד תלויה בזרועו ושמן המשחה היכן היה א"ר אחא א"ר שמעון בן יוחאי כמין עדשה היתה הצלוחית והיה נותן אותה בתוך פונדתו מפני שהיה חוגר במתניו (ע) בזיינו כעבד לפני קונו להודיע שאין גבהות לפני אלהים. פקדת כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו שעל ידו היה נותן להם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכל כליהם כמה דכתיב ומשמרתם הארון וגו' ונשיא נשיאי הלוי אלעזר וגו' עכ"ל. ובירושלמי אמרו שמן אחד בימין ושמן אחד בשמאל והקטרת בחיקו והחביתין בכתף הרי לפי מעלתו היה שפלותו לכבד את המקום לישא את כל המשא הזאת בפעם א' ואמרו (פסחים ספ"ד) שכהן א' היה עושה העבודה בשיראין ר"ל בתי ידים של משי בידיו והדין הוא שצריך שלא יהיה דבר חוצץ בין ידיו לעבודה והיה עונשו שנחתכו ידיו ע"פ המלכות, ומסוג הכבוד הזה לכבד בית הכנסת ובהמ"ד שכיון שבהכ"נ הוא מקום שהשכינה הנקראת כבוד שורה שם כמ"ש דהמע"ה (תהלים כו) אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך וכן אמר ישעיה הנביא אל ענין בית המקדש (ישעיה ס) לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד ונודע שביהכ"נ נקרא מקדש מעט כדפי' ז"ל במגילה פ"ג (דף טו) ולכן צריך לכבד ולרבץ ולהסיר ממנו כל עפר ולכלוך וכיוצא כדרך שמכבדין בתי המלכים ואמר בס' החסידים על זקנו של רש"י שהיה מכבד את מקום הארון שבו ס"ת בזקנו. עוד מענין ביהכ"נ ראוי ליזהר כשיצא מביהכ"נ שלא יצא ואחוריו להיכל שבו ס"ת אלא יחזיר פניו לארון וכן בירידתו מהתיבה שבו ס"ת וזה נלמד מבני קהת שכך היו עושים כשהיו נושאים הארון וז"ל במדרש (מ"ר פ"ס במדבר) ועוד בדבר אחר היו מעולים מכל הלוים שהיו טוענים בכל המשכן היו מהלכים כדרכן ופניהם כנגד הדרך אבל בני קהת היו מהלכים אחוריהם ופניהם לארון כדי שלא ליתן אחור לארון הוי נמצא אומר שאע"פ שהיו גדולים מן שאר המשפחות וא"ל לומר מישראל לא היתה רואה גסה עליהם אלא משועבדים לפני הארון למה כן לפי שאין גדולה לפני האלהים עכ"ל:

עוד מענין כבוד ביהכ"נ שלא ירוק בו אם אפשר לו ואם אי אפשר שהוא מוטבע בכך ירוק בדרך למטה תחת מלבושיו וישפשף ברגליו ובשבת יכסה ברגליו ולא ישפשף אלא אם הוא רצפה והיותר טוב מהכל שיהיה לו בגד מיוחד לקנח רוקו שלא יוציא הרוק מפיו באויר ביהכ"נ ובזה ינצל מדין חשבון שאמרו שרק בפני חבירו ונמאס שהוא נענש כדפי' בגמרא והעתקנו לשונו לעיל וכן מדרך המלכים שאין א' מהשרים רוקק בהיכלו כ"ש בביתו והכלל לדברי היראה יהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם:

עוד

(כ) כמו התינוק שיוצא ממעי אמו: (ל) ילד קטן: (מ) עושה תבשילין: (נ) מלוכלכים: (ס) שכ"ג ביוה"כ ג"כ לבש לבנים כשנכנס לקה"ק: (ע) בחגור:

נאמר ונצין משל לא נכתב בנביאים מלה לבטלה אלא ודאי כולם נוגעים לענין מעשה ובמדרש מצאתי סמך לענין זה הובא בילקוט פ' בהעלותך (דף רס סי' תשיט) נרות של בשר ודם של חרס או של נחשת הכל לפי כבודו של אדם וכבוד השבת נרותיה הם כבודה אם שמרתם נרות של שבת אני מראה לכם נרות של ציון שנא' (צפניה א) בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ואיני מצריך לכם לראות באורה של חמה אלא בכבודי אני מאיר לכם שנא' (ישעיה ס) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם והאומות עתידים להיות מהלכים לאורכם שנא' (שם ס) והלכו גוים לאורך ואי זה אור הקב"ה מאיר לישראל באור הצדקה שנא' (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וכל כך למה בזכות הנרות שהם מדליקים בשבת תדע לך כמה חביבה היא מצות הנרות לפני הקב"ה שאע"פ שאין הקב"ה צריך אורה מצוה הוא למשה שיזהיר לאהרן (במדבר ח) דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות עכ"ל. ובסוף דבריו יש נפקותא ג"כ לנרות שאנו מדליקים בביהכ"נ שהוא דוגמת ביהמ"ק שאמר תדע לך כמה חביבה היא מצות נרות לפני הקב"ה שהוא מצוה למשה וכו' וזה היה לבית המקדש או למשכן :

עוד במעלת הנרות במדרש (ויקרא רבה פ' אמור) ז"ל ד"א צו את ב"י בר קפרא פתח (תהלים יח) כי אתה תאיר נרי אמר הקב"ה לאדם נרך בידי ונרי בידך נרך בידי שנא' (משלי כ) נר ה' נשמת אדם נרי בידך להעלות נר תמיד אלא אמר הקב"ה אם הארת נרי הריני מאיר נרך הוי צו את ב"י עכ"ל ולכן ראוי להדליק נרות בביהכ"נ. ועוד (במדרש רבה במדבר פרשה ד) שעובד אדום נתברך בשביל שכבד הארון שהיה מדליק נר א' שחרית ונר א' ערבית :

עוד מצא בחינה ט' לענין הכבוד והוא בענין הצדקה אמר שלמה המע"ה (משלי יד) ומכבדו חונן אביון והטעם כי העניים והאביונים הם (ר) מאנין תבירין דילה והשכינה דרה בהם כמ"ש (ישעיה ח) מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח ולכן המכבד לעניים בממונו מכבד לשכינתו ועוד נאריך בענין הצדקה בשער המיוחד לו ב"ה :

עוד בחינה י' בענין כבוד אב ואם (בילקוט סי' תת"ל דף רס"ח) פ' ואתחנן ז"ל ד"א זכור את יום השבת כבד את אביך ואת אמך וכי מה ענין זה לזה אלא ללמדך שכל מי שמכבד אביו ואמו אין חלול שבתות באות על ידו שנאמר (ישעיה נו) אשרי אנוש וגו' אל תקרי מחללו אלא מחול לו אל יאמר אדם הואיל ואבי שבשמים הקדימני תחלה אעשה רצון אבי שבשמים ואניח כבוד אבי וכבוד אמי כל המבקש ימים ועושר ונכסים וכבוד וחיים בעוה"ז ובעוה"ב וחיים רבים לעוה"ב יעשה רצון אביו שבשמים ויכבד אביו ואמו. ד"א כבד את אביך קיימו יצחק בשעה שהיה מושלך לפני אביו כשה לטבח יובל. ד"א כבד את אביך קיימו יוסף שנא' (בראשית לז) ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רועים בשכם. ד"א כבד את אביך לא תרצח וכי מה ענין זה לזה אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו זן ומפרנס אביו ואמו כאלו הוא רוצח לפני המקום. ד"א כבד את אביך ולא תנאף ללמדך שאם יש לו לאדם ואינו מכבד אביו ואמו כאלו הוא נואף לפני המקום. ד"א כבד ולא תגנוב אם אינו עושה רצון אביו ואמו כאלו הוא גונב נפשות לפני המקום. ד"א כבד ולא תענה כל שאינו מפרנס אביו ואמו כאלו הוא מעיד עדות שקר לפני המקום עכ"ל :

ובילקוט פ' ויגש (סי' קנב דף מח) (ש) בפסוק ויסע ישראל וכל אשר לו וגו' ז"ל א"ר יהושע ב"ל חזרתי על כל בעלי האגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה ולא אמרו לי עד שבאתי אצל יהודה בן פדייה בן אחותו של בר קפרא (ת) ואמר לי הרב והתלמיד שהיו מהלכין בדרך בתחלה שואלים בשלום התלמיד ואח"כ בשלום הרב א"ר הונא כי אתא רבי יהושע בן לוי לטבריא שאליה לר"י ולר"ש בן לקיש ר' יוחנן אמר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו ור"ש לקיש אמר על ברית השבטים הקריב עכ"ל :

עוד יש ליזהר בכבוד הזקנים כמ"ש (ישעיה כד) ונגד זקניו כבוד ואחז"ל בספרי לא במקום א' ולא בשני מקומות אתה מוצא שהקב"ה חולק כבוד לזקנים אלא בכ"מ בסנהדרין (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל כיוצא בו (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל (שם כד) ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל (ויקרא ט) ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל רשב"י אומר מנין שאף לעתיד לבא חולק כבוד לזקנים שנאמר (ישעיה כד) ונגד זקניו כבוד נגד מלאכיו נגד נביאיו לא נאמר אלא נגד זקניו וכן אתה מוצא שהקב"ה מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל שנא' (ישעיה מז) קצפתי על עמי חללתי נחלתי יכול מהוללין על הכל ת"ל על זקן הכבדת עולך והלא דברים ק"ו אם מי שאמר והיה העולם עתיד לחלוק כבוד לזקנים אנו עאכ"ו שבשר ודם צריך לחלוק כבוד לזקנים עכ"ל לענינו. ומיהו יש מחלוקת (קדושין פ"ק) בין התנאים יש מי שסובר שכל שיבה במשמע ויש סוברין שדוקא זקני תורה. ובילקוט פ' כי תשא (פ' כג דף קט) על פסוק והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד מלמד שכל מי שרואה פני זקן כאלו מקבל פני השכינה עכ"ל. נראה דעל זקן תורה אמר שהרי משה רבינו ע"ה זקן תורה היה וכן בענין זה הובא ילקוט שמואל (סי' כו דף יד) בפסוק (ש"א ב) והנער היה משרת את ה' את פני עלי הכהן נראה דוקא זקן תורה. ובמדרש אמרו על פסוק (רות ג) ברוכה את לה' בתי ז"ל

פ'

(ר) כלים שבורים שלה: (ש) בכ"י גרס ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק וכצ"ל: (ת) נ"ל דגרס ואמרתי לו הרב וכו' בלי קושיא והלא ד"א לשאול תחלה בשלום הרב ולמה לא אמר לאלהי אברהם פי' לפי שיצחק ברכו בברכה וביום לקבל עמים שיצאו ממנו השבטים לפיכך אמר לאלהי אביו יצחק :

ובית שמד והזמן מביתו והוליכו לחוץ לימים שלא והביא בן אחד מאללה א"ל בן פלונית בא ואראך בית ובית שכינתי שיש לי חוץ מאמך כלום (ל) פיחת כבודי ושכינתי אף על פי שאמך עומדת בחוץ לכך דמה ליחזקאל בן בוזי הכהן שנאמר (יחזקאל א) ויהי בשלשים שנה וגו' זה שנה ראשונה אבל בשניה (שם א) וארא והנה רוח סערה וגו' ומתוכה דמות ארבע חיות לאחר שהראהו כל המרכבה א"ל בן פלונית זאו בבודי והכבדתי אתכם מכל אומות העולם כלום פיחת כבודי או בית שכינתי (נ"א או שכינתי) שנא' (שם מג) ואם נכלמו וגו' שמא תאמר אין לי מי שעובד אותי והלא כבר יש לי תתק"ו אלפי רבבות של מלאכי השרת שהם עומדים לפני ומקדשים שמי הגדול בכ"י תמיד מיציאת החמה ועד שקיעת החמה ואומרים ק' ק' ק' ומשקיעת החמה עד זריחת החמה ברוך כבוד ה' ממקומו ואין נ"ל ע' לשון שבארץ ומפני מה אתם עושים דברים מכוערים ודברים שאינן ראויים ומבעטים אתם ביסורין אבל תעשה למען שמי לבלתי החל עכ"ל, וקרוב ללשון הזה הובא בסוף ספר ויקרא רבה ומשם הגהתי הלשון והוספתי בו קצת:

בחינה ו' בענין הכבוד הוא מה שאמר הפסוק (ש"א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ונתבאר בענין הכבוד הזה בזוהר ובתיקונים כמה בחי'. הא' בענין התפלה שצריך לכוין בה ע"ד הסוד ודבר זה ביאר רשב"י (זוהר פ' וילך ד' רפה:) ולא נעתיק כל לשונו מפני שעיקר דבר זה נצרכין אנו לבארו בענין התפלה אמר ז"ל מאי ובוזי יקלו דא הוא מאן דלא ידע לייחדא שמא קדישא ולקשרא קשרא דמהימנותא ולאמשכא ברכאן לאתר דאצטריך ולאוקיר שמא דמארי' וכל מאן דלא ידע לאוקיר שמא דמאריה טב ליה דלא אברי. וכיוצא בבחינה זו שאמר הכתוב (ישעיה כט) בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ופי' כי המדות העליונות כבודם הוא ע"י הארת הנשמה העליונה נשמה לכל הנשמות בהם. ולכן בהיות האדם דבק במחשבת לבו הוא דבק בפנימיות וגורם שהמחשבה תתפשט בתוך המדות וע"י מתפשט א"ס וכ"ע ונעשה הכל אחדות א' אבל אם הלב אינו שם נמצאו הדברים כגוף בלא נשמה והם כמו כלים נשברים שאין בהם תוכיות. עוד (זוהר שם) א"ר יהודה ובוזי יקלו מאן דלא ידע לאוקיר שמא דמאריה ולא אתכוון באמן דתניא גדול העונה אמן יותר מן המברך עכ"ל לענינו, ועוד לקמיה תאנא כל מאן דשמע ברכה מההוא דמברך ולא אתכוון באמן עליה אתמר ובוזי יקלו כד"א (מלאכי א) לכם הכהנים בוזי שמי ובשעתא דאצטריך מאי עונשיה כמא דלא פתח ברכאן לעילא כך לא פתחין ליה ולא עוד אלא כד נפיק מהאי עלמא מכרזי קמיה ואמרי (ק) טרוקו גלי קמיה דפלניא ולא ליעול ולא תקבלון ליה ווי ליה ווי לנשמתיה עכ"ל. ועוד האריכו בעונש מי שאינו עונה אמן לקמיה. וכלל היוצא מכלל המאמר לענין מעשה כי מלבד הפשט המובן מדבריו שהוא שצריך לכוון באמן בין שיהיה הכוונה לפי הפשט או ע"ד הסוד שהוא היותר נראה כאומרו כמא דלא פתח ברכאן וכו' צריך ליזהר שלא לדבר בחזרת ש"ץ י"ח ברכות מפני שהם ברכות סמוכות זו לזו ואם ידבר בעניניו יטריד דעתו ולא יוכל לכוון באמן אפילו לפי הפשט וכן כל ברכה וברכה מאחר הברכות לא ישיח מתחלת הברכה עד סופה כדי שיכוין באמן כראוי ומלבד זה צריך ליזהר בחזרת ש"ל י"ח ברכות שהוא פגם גדול כמו שיתבאר בענין התפלה. עוד מענין ובוזי יקלו פי' בזוהר בריש פ' ואתחנן (דף רע:) שהוא הפותח עיניו בשעה שהוא מתפלל ז"ל ובוזי יקלו האי מאן דאסתכל בשכינתא בשעתא דאיהו מצלי. ושאר לשונו העתקנו בשער הקדושה שלהי פ"ח. ובמדרש רבה (במדבר פ' נשא) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם אמר על פסוק כי מכבדי אכבד ז"ל ד"א כי מכבדי אכבד בגרים. הם מכבדים להקב"ה שמניחים מעשיהם הרעים ובאים וחסים תחת כנפי השכינה הקב"ה מכבדם. ללמדך שכל המיישר אורחותיו הוא מכבד להקב"ה שנא' (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני ואומר (מיכה יג) תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך וגו' ובוזי יקלו אלו הרשעים שהם פריכ מאחרי המקום הקב"ה מקילם עכ"ל:

עוד מענין כבוד ה' אע"פ שלא אכר מלת כבוד הוא לקום לענות אמן יהא שמיה רבא וגו' וברכו וזה נתבאר בירושלמי קום כי דבר ה' אליך מכאן אר"א כד ענו אמן יש"ר וכל דבר שבקדושה בעי למיקם ארגלוי עכ"ל:

עוד מענין כבוד ה' הוא אזהרה לכותב את השם שיכוין בו כראוי והרבה החמיר הרשב"י ע"ה (זוהר דף סה:) בפ' אחרי מות בענין זה ז"ל א"ל אלעזר ברי מכאן ולהלאה אזדהר דלא למכתב שמא קדישא אלא כדקא יאות דכל מאן דלא ידע למכתב שמא קדישא כדקא יאות ולקשרא קשרא דמהימנותא קשרא דחד בחד בגין לייחדא שמא קדישא עליה כתיב (במד' טו) כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת וגו' עכ"ל לענינו:

עוד מענין כבוד ה' מה שפי' הרשב"י (זוהר פ' ויקרא דף כג:) שמי שאינו קם לעסוק בתורה מחצות לילה ואילך הוא מבטל כבוד ה' ונקרא נזוף ולקמן העתקנו לשונו:

עוד יזהר שלא לדבר שיחות חול בב"ה כמו שאמרו (שם דף קלא:) בפ' תרומה דמאן דאשתעי בבי כנישתא נהיג קלנא בתקונא עילאה דלעילא ושאר לשונו נעתיק במקומו

עוד בחינה ז' בענין הכבוד והוא מה שאמר הכתוב זובח תודה יכבדנני ואמרו רז"ל (סנהדרין פ"ו) אמר ריב"ל הזובח יצרו ומתודה כאלו כבדו להקב"ה בשני עולמות שנאמר (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני עכ"ל:

עוד נמצא בחינה ח' לענין מעשה מ"ס הנביא (ישעיה כד) על כן באורים כבדו ה' וכן אמרו במקום אחר (שופטים ט) ויאמר להם הזית ההדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים ואף ע"פ שזה נאמר

(ל) נחסר: (ק) סגרו פתח:

כל הימים ומה הם אומרים אחר גלים כך עשיתי להם ישראל שהם בני אוהבי בני ידידי עאכ"ו כשהם עושים רצוני שהם עומדים לפני כל הימים שנא' (ישעיה מח) לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' ואומר (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום עכ"ל :

ורְאינו להשלים השער הזה לבאר פסוקי היראה אשר בתורה נביאים וכתובים הנוגעים למעשה :

היראה הראשונה בתורה בחטא אדם הראשון הוא (בראשית ג) ואירא כי עירום אנכי ואחבא והענין כי אדם הראשון קודם החטא היה מלבושו כתנות אור ואחר חטאו הוסר ונפשט מאור העליון ממנו ונתגשם ונתלבש בכתנות עור וזהו ואירא כתיירא כי ראה עצמו ערום מהאור העליון וכן כל אדם צריך שתהיה לו בחינת היראה הזו שלא יגרום בעונו שתסתלק אור השכינה ממנו כי על ידי עסק התורה והמצוה האדם מושך עליו אור השכינה ואם ח"ו חוטא תסתלק ונשאר ערום וזו בחינה אחרת בענין יראת חטא מלבד מה שפי' :

השנית ליזהר ביראת השם כל היום שנא' (משלי כג) כי אם ביראת ה' כל היום וכתב החסיד רבינו יונה באגרת התשובה עמוד גדול לענין התורה שלא תמוש כל היום יראת שמים מנגד עיניך שנא' כי אם ביראת ה' כל היום ופשט הכתוב נראה לנו לומר שכך הוא אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום פי' אל יקנא בחוטאים אלא במי מקנא כי אם ביראת ה' במעלת יראת ה' לומר למה לא אהיה אני ירא את ה' כל היום והיינו כי חטאים הם חסרי השלמות כענין והייתי אני ובני שלמה חטאים. כי אם ביראת ה' שאותם שיש להם יראת ה' כל היום נראה שצריך להיות ירא השם כל היום והמזכיר לאדם היראה הוא שיהיה בתפילין כל היום אם היה אפשר או לפחות בשעות שהוא עוסק בתורה שהוא פנוי מעסקי העולם. וילמד שצוה הקב"ה למלך (דברים יז) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' וגו' ופי' ז"ל שלעולם היה ס"ת עמו ולכך היה מוזהר לו היראה וזהו למען ילמד. וז"ל בתוספתא (סנהדרין פ"ד) יוצא למלחמה והיא עמו. נכנס היא עמו. יושב בבית הוא אלו נכנס לבית המים ממתנת לו על הפתח וכן דוד אומר (תהלים טז) שויתי ה' לנגדי תמיד וגו' ר"י אומר ס"ת מימינו ותפילין משמאלו ואמר עוד שם לקיים א"כ למה נאמר (דברים יז) וכתב לו את משנה התורה הזאת מלמד שתי תורות כותב לו אחת שנכנסת ויוצאת עמו ואחת שמונחת לו בתוך הבית זו שנכנסת ויוצאת עמו לא תכנס עמו לא לטרקין ולא לבית המים שנא' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו במקום הראוי לקרות בו והלא דברים ק"ו ומה אם מלך ישראל שלא עסק אלא בצרכי צבור נאמר בו והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו שאר בני אדם עאכ"ו וכיוצא בו (שם לד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו וגו' וכה"א יהושע בן נון נער וכה"א (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה והלא דברים ק"ו ומה יהושע בן נון שעסק בכבוש הארץ ועומד לחלקה לישראל (ו) נאמר בו לא ימוש וגו' שאר ב"א עאכ"ו עכ"ל. הרי שהמלך היה צריך ס"ת עמו ולדברי ר' יהודה ג"כ תפלין וכיון שאי אפשר בס"ת שלא נצטווינו בו ראוי לקיים התפלין ולכך החכמים הראשונים היו זהירים (ז) בתפלין כל היום. והנה בודאי המזכיר לאדם היראה הוא עסק התורה שהרי אמרו (אבות פ"ב) אין בור ירא חטא ומכאן תראה כמה חיוב מוטל עלינו לעסוק בתורה וממנה תתעורר יראה שהיא נקראת יראת ה' שנא' (תהלים יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד וכל מצות ס"ת ותפלין הוא להזכיר לעסוק בתורה בתמידות שנא' (שמות יג) למען תהיה תורת ה' בפיך והיינו לא ימוש כס"ת הזה מפיך כדפירש' במאמר :

השלישית להיות מצוי בב"ה אם לתפלה ואם לעסק התורה אם אפשר שהבא לב"ה נקרא ירא את ה' שנא' (ישעיה נ) מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו ופי' רז"ל במס' ברכות (דף ו:) שזה נאמר על מי שהוא רגיל לבא לב"ה ויום א' לא בא ז"ל אמר רבין בר רב אדא א"ר חסדא כל הרגיל לבא לב"ה ויום א' לא בא הקב"ה משאיל עליו שנא' מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה' וישען באלהיו אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ואם לדבר רשות הלך אין נוגה לו מ"ט דהוה ליה לבטוח בשם ה' ולא בטח ובזוהר פרשת בלק (בפסוק ועתה לכה נא ארה) ענין מתוק בפי' פסוק זה תעיינהו משם כי נוגע לענין דרש והטעם שנקרא ירא ה' הבא לב"ה מפני שהקב"ה הוא מקדש שם שעליו נאמר (ויקרא כו) ומקדשי תיראו ועוד מקום היראה מחמת הדין הוא בב"ה שמשם מורה אם נוגה על ראשיהם של ישראל כמו שנאריך במקומו :

הרביעית להתקרב לכל מי שהוא ירא ה' ולהתרחק ממי שאינו ירא את ה' אפי' מלדבר עמו דרך חברה וזה נלמד ממ"ש דוד המע"ה (תהלים קיט) חבר אני לכל אשר יראוך וגו' והטעם כי בהתקרבו אל הצדיקים ילמד ממעשיהם ועוד השכינה הנקראת יראה עמהם ותתנוצץ בו אור השכינה וההפך ורועה כסילים ירוע ודבר זה נלמד ממה שאז"ל מאן דאישתעי ריש לקיש בהדיה הוה מהימני ליה בלא שטר ובלא עדים :

החמישית כתיב (שם לד) לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע נראה שתחלת המדרגות שיעלה האדם ביראה הם אלו בתחלה נצור לשונך מרע וגו' הב' סור מרע ועשה טוב הג' בקש שלום וכו' והרחבנו בביאור הפסוקים בשער הקדושה בפרק י' וי"א. הב' סור מרע גם זה נוגע ליראה וביארנו ענינו בפרק רביעי משער זה. בקש שלום הוא לענין ועשה טוב שם ביארנוהו :

הששית ביאר הנביא ישעיה עליו השלום באמרו (ישעיה כט) ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה ונראה שצריך

(ו) והיו לו מלחמות ועסקים רבים גם סוף זה ויוגה (ז) לאות עינים תמיד :

ר' יוחנן אמר לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אחר זקן שיברכהו. בועז בן שמונים שנה היה ולא נפקד כיון שנתפללה עליו אותה צדקת נפקד. רות בת ארבעים שנה היתה ולא נפקדה כיון שברכה אותו צדיק נפקדה ברוכה את לה' בתי עכ"ל:

ובמו שאנו מצווים לכבד התורה ולומדיה כך צריך ליזהר שלא לכבד את הרשעים שנאמר (במדבר כד) אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך ידו"ד מכבוד ובודאי שלא נכתבו דברי בלק בתורתנו לחנם אלא לנפקותא ועוד שנזכר בתוכם שם ידו"ד באמרו מנעך ידו"ד מכבוד והטעם כי מה שאנו מצווים לכבד לומדי התורה ולזקניה מפני שאור כבוד ה' שופע בהם והמכבדם מכבד את ידו"ד והרשע כיון שהוא מסולק מהקדושה אין לכבדו אלא אדרבה מצוה לשנאותו ולבזותו כדי להכניע הקליפה כמ"ש דוד המע"ה (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא וגו'. ולכן ראוי ליזהר שלא לתת שלום לאדם רשע וכן פי' רשב"י (זוהר פ' וארא דף כג:) על פסוק (שמואל כה) אתה שלום וביתך שלום הקשו וכי דוד לא היה יודע שנבל היה רשע והיאך היה מקדים לו שלום והיה קורא חי ותירצו כי מה שאמר דוד אתה שלום על הקב"ה אמר כמו שפי' שם והקב"ה הוא הנקרא חי וכו' ואמר מכאן אוליפנא דהא לבר נש (ת) חייבא אסור לאקדמא ליה שלם ואי אצטרך יקדים ליה כדוד דבריך ליה לקב"ה ואתחזי דבגיניה קאמר ואי תימא דלמאות הוה לאו דהא כל מאן דסליק ליה לקב"ה ואתחזי דבגיניה קאמר לאו למאות היא ומאן דאקדים שלם (א) לזכאה כאילו אקדים ליה לקב"ה עכ"ל. **ומה שאמר** דהא כל מאן דסליק לקב"ה כענין זה פי' רז"ל (מסכת ע"א) **דקאמר נאמן עלי** הדיין. ובעונש החנפים נכתוב בשער הקדושה פי"ב ע"ש:

עוד יש בחינה י"א בכלל הכבוד ליזהר מכל דבר שיש בזוי כבודו יתב' או קלון כי הפך הכבוד הוא הבזוי והקלון כאומר (ש"א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו. צריך ליזהר במה שאמר הכתוב פרשת שלח לך (במדבר טו) כי דבר ה' בזה וגו' הכרת תכרת וגו' ופי' ז"ל בו כמה דרכים ובכולם צריך ליזהר. אמרו בפסיקתא (סנהדרין פ' יא צט') האומר אין תורה מן השמים ז"ל ת"ר כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ד"א זה אפיקורוס ואת מצותי הפר זה המפר ברית מילה הכרת תכרת הכרת בעוה"ז תכרת בעוה"ב מכאן א"ר אלעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את (ב) המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חבירו ברבים אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים כמשרע"ה אין לו חלק לעוה"ב. תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים אפי' אומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו זהו דבר ה' בזה. ואפי' אמר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק זה מק"ו זה גז"ש זו זהו דבר ה' בזה. תניא היה רמ"א כל הלומד תורה ואינו מלמדה לאחרים זהו דבר ה' בזה ר' נתן אומר כל (ג) שאינו משגיח על המשנה. ר' נהוראי אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק ר' ישמעאל אומר זה העובד ע"א מאי משמע דתני דבי ר' ישמעאל זה המבזה דיבור שא"ל הקב"ה למשה בסיני אנכי ה' וגו' לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' עכ"ל. ובענין אפיקורוס אמרו שם ואפיקורוס רב ורבי חנינא דאמרי תרוייהו זה המבזה תלמידי חכמים ריב"ל ורבי יונתן אומרים זה המבזה את חבירו בפני ת"ח ואמרו שם איכא דמתני לה אסיפא המגלה פנים בתורה שלא כהלכה רב ורבי חנינא דאמרי זה המבזה פני ת"ח רבי יונתן וריב"ל אמרי זה המבזה פני חבירו בפני ת"ח בשלמא למ"ד מבזה ת"ח עצמו מגלה פנים בתורה הוי היינו דמבזה חבירו בפני ת"ח אפיקורוס הוי אלא למ"ד מבזה חבירו בפני תלמידי חכמים מגלה פנים בתורה הוי אפיקורוס כגון מאן אמר רב יוסף דאמר (ד) מאי אהנו לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו א"ל אביי האי אפיקורוס הוי (פי' בתמיה) ההוא מגלה פנים בתורה הוי דכתיב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' פירוש שהחכמים מקיימים העולם ר"נ בר יצחק אמר מהכא נמי שמעת ליה (בראשית יח) ונשאתי לכל המקום בעבורם אלא כגון מאן (פירוש מי נקרא אפיקורוס) כגון דיתיב קמי רביה ונפלה שמעתא בדוכתא אחריתא פי' אמר הלכה שקראו רבו במקום אחר ואמר הכי אמרינן התם ולא אמר הכי אמר מר התם. רבא אמר כגון דבי מנימין אסייא דאמרו מאי אהנו לן רבנן מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה (פי' לא אמרו שום חידוש להתיר העורב ולאסור היונה) רב פפא אמר כגון דאמר הני רבנן (פי' שהוא לשון בזוי) רב פפא (ה) אשתלי ואמר הני רבנן ויתיב בתעניתא. ר"נ אמר זה הקורא לרבו בשמו שנאמר (מ"ב ח) ויאמר גחזי אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע עכ"ל.

עוד יש בחינה י"ב בענין הכבוד והוא לכבד לקונו בהלל ושבח כמ"ש (תהלים כט) ובהיכלו **כלו** אומר **כבוד** ובענין זה הארכנו בשער האהבה בענין השמחה כי שם מקומו:

ועל כלל בחינת הכבוד שביארנו אמר בתנא דבי אליהו והובא במדרש (במדבר רבה סוף פ' במדבר) ז"ל אליהו אומר נתקבצו ויצאו למלחמה ונפלו מהם ל' אלף איש ונפלה בה סנהדרי גדולה עמהם מי הרג אותם הוי אומר לא הרג אותם אלא אנשי בית שמש על שראו בארון ולכך הזהיר בני קהת (במדבר ד) ולא יבאו לראות וגו' אמר הקב"ה כשם שעשיתי לבני קהת על שהיו יראים אותי כבדתים וחלקתי להם כבוד והזהרתי עליהם להציל ממות. נמצא כך כל מי שהוא מתיירא ממני אני מכבדו ואינו מכרית שמו מן העולם ממי אתה למד מבני יונדב בן רכב ע"י שעשו רצוני מה כתיב בהם (ירמיה לה) לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני
כל

(ת) לרשע: (א) לצדיק: (ב) חולו של מועד: (ג) שעושה כמו שאינה עיקר: (ד) כלומר שאינו רוצה לידע שהעולם מתקיים עליהם: (ה) שכח דבר זה:

מצות לא תעשה קדמו שהם תלויות בשם י"ה ולכן צריכין אנו לבאר אהבה שהיא כנגד ו"ה כדי ליחד את ידו"ד:

פרק א

בביאור הכרח היות העבודה באהבה ומהות ענין האהבה כפי המוצא בדברי רבותינו ז"ל ובספרי החסידים הקודמים.

היות עבודתנו באהבה נצטוינו בתורה במשנה תורה כמה פעמים אם בפרשת ועתה ישראל כמו שכתבנו לעיל אם בפרשת שמע (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובפרשת (שם יא) והיה אם שמוע לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו. וכתב רבינו משה מקוצי בספר מצות הגדול במצות לאהבה זה לשונו. ולפי שפרשה זו חביבה לפני הקב"ה והיא מפתח יראת שמים בה יחוד הבורא ואזהרת אהבת שמו בכל לב ובכל נפש ובכל מאד וכל התורה כלולה בזה כי מי שאוהב את המלך כל מחשבותיו לעשות הטוב והישר בעיניו לכך צוה הקב"ה לעשות לו חמשה זכרונות בכל יום. א' לקרות פ' זו בשכבו. ב' בקומו. ג' שתהא פרשה זו נכתבת כנגד לבך בתפלין של זרוע שמאל וקבועים כנגד הלב שנא' (שם יא) ושמתם את דברי אלה על לבבכם ודרשו רבותינו שתהא שימה כנגד הלב. ד' שתהא פרשה זו נכתבת כנגד נפשך שתפלין של ראש יהו מונחים על המוח שהוא מכוון כנגד האויר שבין העינים מלמעלה ועיקר היות הנפש שם ויסוד דעת של אדם וזהו (שם ו) והיו לטוטפות בין עיניך. ה' שתהא פרשה זו נכתבת כנגד מאדך על מזוזות ביתך ובשעריך שממונו של אדם שם. וכסדר שנכתבו במקרא לב תחלה ואח"כ נפש ואח"כ ממון כך נצטוו על הסדר הזה וקשרתם לאות על ידך כנגד לבבך והיו לטוטפות בין עיניך כנגד נפשך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך כנגד מאדך עכ"ל. וכאשר תדקדק ב"פ אלו הנזכרים הם עשרה שהרי פרשת והיה אם שמוע בה נזכר ענין האהבה והיא בתפלין ובמזוזה ואנו קורין אותה בשכבנו ובקומנו. ועוד מצאתי כי ט' פעמים נזכרה מצות לאהבה במשנה תורה א' בפ' ואתחנן בפ' ואהבת ד' בפ' עקב בפ' (שם יב) ועתה ישראל שנא' בה ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו (שם יא) ואהבת את ה' אלהיך ושמרת משמרתו וגו' (שם יא) לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם וגו' (שם יא) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו עוד בפרשת שופטים ושוטרים נזכרה פעם א' (שם יט) לאהבה את ה' אלהיך וללכת בדרכיו כל הימים ובפ' אתם נצבים נזכרו שלשה (שם ל) ומל ה' אלהיך את לבבך וגו' לאהבה את ה' אלהיך וגו' (שם ל) אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך וללכת בדרכיו ולשמור מצותיו. סוף הפ' (שם ל) לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו הרי ט' ומצות אהבת הגר שבפרשת עקב הרי עשרה כנגד עשר מדות ואהבת הגר במדה העשירית הנקראת צדק וכן הגר נקרא צדק הרי שנכפלה ושנית מצות אהבה פעמים הרבה מפני היותה שורש לכל העבודה האלהית והיא תכלית שלמות הנפש שתדבק בקונה כמ"ש לאהבה וגו' ולדבקה בו וכמו שיתבאר בעז"ה:

ובענין אהבה אמרו רז"ל בספרי ז"ל ואהבת את ה' אלהיך עשה מאהבה שההפרש בין העושה מאהבה לעושה מיראה העושה מאהבה שכרו כפול ומכופל לפי שהוא אומר את ה' אלהיך תירא יש לך אדם מתיירא מחבירו כשהוא מטריחו מניחו והולך אבל אתה עשה מאהבה שאין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במדת המקום בלבד עכ"ל:

עוד בתנא דבי אליהו מה בין אהבה ליראה משלו משל לה"ד למלך שהיה לו ב' עבדים אחד אוהב את המלך ומתיירא ממנו ואחד מתיירא ממנו ואינו אוהבו הלך המלך למדינת הים האוהב את המלך ומתיירא ממנו עמד ונטע גנות ופרדסים מכל מיני מגדים הירא ואינו אוהבו ישב לו ולא עשה כלום כיון שבא המלך ממדינת הים ראה גנות ופרדסים וכל מיני מגדים סדר לפניו כנגד דעתו של אוהב כיון שנכנס האוהב לפני המלך וראה כל מיני מגדים סדורים לפניו נתקררה דעתו נגד שמחתו של מלך. הירא שמשו ואינו אוהבו כיון שנכנס המלך לביתו כל מיני חרבות כולם סדר לפניו כנגד דעתו של הירא כיון שנכנס הירא לפני המלך וראה כל מיני חרבות סדורים לפניו נזדעזע דעתו כנגד קצפו של מלך שנא' (תהלים קיא) טרף נתן ליראיו זה העוה"ז הא למדת ששכר האוהב ב' חלקים ושכר הירא חלק א' לפיכך לא זכו הרשעים אלא בעוה"ז אבל יש שיאכלו ב' עולמים זש"ה מים רבים וגו' וסופו העתקתי בפ"ז. והיוצא לנו מכלל מאמר שמהות האהבה הוא שיעשה האדם חפץ המלך כדי לשמחו ואע"פ שהוא יודע שמאותן האילנות שהוא נוטע המלך יתן לו מיני מגדים שכר מה שנטע מ"מ אין כוונת האוהב אלא שמתקרר דעתו כנגד שמחתו של מלך שהמלך שמח הוא לראות גנים ופרדסים ואילנות נטועים לפניו. והנמשל מובן הוא שהיראים הם העכו"ם שכולם יראים כאמרו (ירמיה י) מי לא יראך מלך הגוים וגו' כי בכל חכמי הגוים גו' מאין כמוך ופירש בפרשת משפטים כולם מודים שאין כמוך אבל אינם עושים מצות אבל הם יראים והאוהבים הם ישראל שעושים מצות ובעשיית המצות ועסק התורה הוא נטיעת אילנות שנוטעים למעלה האורות עליונות שהמלך שמח בהם שהכל תלוי בהתעוררות התחתון כדפי' כמה פעמים ומהאור העליון שהומשכו בעשיית המצות נשמתם נהנית בעוה"ב כענין מי שטרח בע"ש יאכל בשבת בנדרים (דף סב ע"א) תניא לאהבה את ה' ולדבקה בו שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם אשנה שיקראוני רבי אשנה שאקרא זקן ואשב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא שנא' (משלי ז) קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר (שם ג) דרכיה דרכי נועם ואומר (שם) עץ חיים היא עכ"ל. ר"א בר צדוק אומר עשה דברים לשם פועלם ודבר

בהם

צריך האדם לחקור ולידע באמיתות למי הוא עובד וממי הוא ירא כענין מה שצוה דוד ע"ה לשלמה ע"ה (ד"ה א' כח) דע את אלהי אביך ועבדהו והטעם כי העובד דרך מצות אנשים מלומדה פעם יעשה ופעם לא יעשה ואין לבו תקוע באמונה ואם יבא כותי או אחר כמוהו ויסתור לו אמונתו מכח ראיות וקושיות הכסר יפולו אמנם העובד בידיעת לבו לא ינוצח בשום פנים ועונש העובד מצות אנשים מלומדה ביאר הנביא אחר כך באמרו (ישעיה כט) לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר ביען שהיא מדה כנגד מדה כיון שלא רצו להתחכם בתורה לדעת ענין יראת הבורא באמיתות כך תאבד החכמה מהחכמים ועד"ה שמקום היראה הוא י' כמבואר בפ"ב משער זה ולכן צריך להתחכם ביראה ולא תהיה מצות אנשים מלומדה ולזה אמרו (אבות פ"ד) אין בור ירא חטא ואם לאו ח"ו תתעלם החכמה שהיא מקור היראה וכן העונש הזה חוזר ג"כ למה שנא' ברחש הפסוק יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי וגו'. כי כיון שהוא מדבר עם אלהיו ובינת לבו אין עמו לכן עונשו שבינת נבוניו תסתתר ובזה כל הפסוק מדוקדק ואין בו שום יתור. ועד"ז צריך ג"כ ליזהר באמירת תפלתו וברכותיו שיהיו בכוונה שלא יהיו מצות אנשים מלומדה ואמר (ישעיה יג) בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני וגו' ואמרו בספר החסידים (סימן מו) מעשה באדם אחד שמת לפני זמנו כמה שנים לאחר שנים הרבה נתגלה בחלום לאחד מקרוביו שאל לו איך אתה נוהג בעולם שאתה שם אמר בכל יום דנים אותי על שלא הייתי מדקדק בברכת המוציא ובברכת הפירות וברכת המזון בכוונת הלב ואומרים לי להנאתך נתכוונת שאלו והלא אין משפט רשעי ישראל אלא שנים עשר חודש וכבר עברו עליך יותר ועדיין דנין אותך אמר ליה אין דנין אותי פורעניות חזקים כמו בי"ב הראשונים עכ"ל:

ומטעלות היראה הוא בעולם הבא דכתיב (תהלים יז) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ובעולם הזה היותו מושגח בעינא פקיחא עינא דאריך אנפין דכתיב (שם לג) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו (שם קג) כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו וגו'. וכן (שם קג) כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו. והטעם כי היראה גורם כפיית הדינים כמו שפירשה בפי' דהע"ה ולכן ראוי שימשכו עליו רחמים. וממעלותיה מה שנזכר במזמור (שם קיב) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד גבור בארץ יהיה זרעו וגו', וממעלותיה שהיראה גורמת תוספת חיים כדכתיב (משלי י) יראת ה' תוסיף ימים וכן אמרו במדרש פסיקתא על פסוק (תהלים יז) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך א"ל יודן אמר דוד לפני הקב"ה תודיעני אורח חיים אמר לו הקב"ה דוד חיים את בעי צפה ליראה שנא' יראת ה' תוסיף ימים עכ"ל. ובזה נכלל הפרק הזה ונכלל השער הזה. ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

נשלם שער היראה

שער האהבה

מפני שקדם מאמרנו בשער הקודש בענין היראה ופרטיה אמרנו לסמוך לו ענין האהבה כמו שסמכה הפסוק כאמרו (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. והטעם לקדימת היראה פירשו בשער הקודש היות היראה מפתח לכל העבודה כי לא תכון לאדם לעשות שום מצוה עד שידע מי הוא זה שהוא אדון יחיד והתחלת עבודתו מיוחדת לפניו כמו שנתבאר בסוף שער הקודש וז"ש ליראה את ה' אלהיך ובזה ימשך לו ללכת בכל דרכיו ירצה שישמור עשה ולא תעשה והיינו בכל דרכיו אמנם עיקר היראה את המלך הוא ליראה ליזהר שלא יעבור על מה שצוהו שלא יעשה. וכן נמצא בדברי הרשב"י ע"ה ז"ל שס"ה משמאלא מדהיגן דגבורה אתייהיבו פחד יצחק רמ"ח מימינא מרחימו דדרגא דאברהם דכתיב ביה (ירמיה לא) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד עכ"ל. וירא שלא ימצא המלך אחריו תגנה ולכן הוא נזכר שלא לעבור על דבריו אמנם האהבה היא מעלה נוספת והיא ב' דברים הא' שלא לעשה המצות עשה ושיתוסף לו אהבה שיעשה המצות והתורה מלב ונפש בחשק גדול וזהו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ואז יקרא העובד עבד שהוא עובד עבודה שלמה היא מאהבה וכמו שנתבאר שם ולכן ביראה לא הזכיר עבודה ובאהבה הזכיר עבודה וכן בתנא דבי אליהו שנעתיק לקמן אלא שעיקר היראה היא ל"ת ועיקרו ליראה מהדין. ואהבה הוא בענין מצות העשה ומפני היות היראה והאהבה ב' עמודים גדולים לעבודה סמכם הכתוב וכמו שהזכיר בזה ליראה ליראה את ה' אלהיך הזכיר גם כן באהבה לאהבה את ה' אלהיך ולכן הרשב"י סמכם לעולם ואומר מצוה בדחילו ורחימו וכן תשובה תורה ותפלה שהעתקנו לשונו בשער היראה כבר פי' שהוצרכנו להקדים היראה ולכן ראינו לפרש ענין האהבה אחר היראה כסדר הכתוב וסדר הרשב"י ע"ה ואע"פ שהמפרשים ז"ל לא דרכו דרך זה ועוד כי יראה ואהבה רומזים לב' אותיות שבשם כדפי' בתיקונים ולכן ראינו ליחד השם שנא' (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים. ועוד קדמה יראה לאהבה מן הטעם שפי' הרשב"י בתיקונים שהם כנגד עשה ולא תעשה

מצוה

עליון. שפיכת הכל מחשבותם עם בוראם ותענוגים זמירות לקונם וכל שכן מחשבותם בעבור מה שהגיע
אשריו בזה ובבא עכ"ל :

בספר טעמי המצות להר"ר יצחק ן' פרחי כתב בטעם האהבה כי כשיש בנו אהבה אז גורמים שיתייחדו הכרובים העליונים פנים אל פנים ותהיה אהבה ביניהם וצדיק יריק השמן הטוב על המלכות ומשם למטטרון ולחיות הקודש ואחר העולמות כלם מלאים שפע וברכה עכ"ל קיצור כוונתו :

בזוהר פ' ואתחנן (דף רסג:) ביארו בענין האהבה ז"ל פקודא לאהבה והא אוקימנא רחימו דקב"ה דבעי בר נש לרחמא ליה רחימו שני כאברהם דדחיל ליה לקב"ה בכמה רחימו ומסר גופיה ונפשיה עביה. מכאן אוליפנא מאן דרחים ליה לקב"ה איהו מקיים עשר אמירן עילא ותתא ועל דא כל איגון עשר נסיוני דאתנסא אברהם וקאים בכולהו כולהו לקבל עשר אמירן כל נסיוני אמירה היא ואתנסא בההוא אמירה וקאים ביה ועל דא איגון עשר נסיוני וכולהו קאים בהו אברהם בגין דאתקשר ואתדבק במינא דקב"ה דאיהו אהבה רבה. מאי טעמא איקרי אהבה רבה בגין דקאים האי אהבה מתקשר בעלמא עילאה אהבת עולם דא רזא דעלמא תתאה בלא פרודא דאתקשר ביה רחימו דיליה וכלא רזא חדא. והא אתמר רזא דאהבה רחימו דא סליק על כל פולחנין דעלמא בהאי אתייקר שמיה דקב"ה יתיר מכלא ואתבריך בריך הוא לעלם ולעלמי עלמין ורזא דאהבה אתמר עכ"ל. הרי מבואר מהמאמר הזה שעיקר האהבה הוא למסור גופו ונפשו על קדושת השם :

עוד ביאר (דף פ:) בתיקונים ז"ל והמשכילים יזהירו אלין דידעין רזא תניינא בפקודיא במלת בראשי"ת דאיהי אב"א לחושבן זעיר במתקלא חדא סלקין ודא אהבת חס"ד דאיהו ע"ב בחושבן לקבל שמא מפ' ויסע ויבא ויט דביה וא"ו כחושבן אחד דהיינו מאמר א"ד דאיהו בראשית דאוקמוהו עליה (אבות פ"ה) והלא במאמר אחד יכול להבראות והאי איהו רחימו דמאריה מאן דמסר נפשיה באחד ברחימו דמאריה ובג"ד (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך אפי' נוטל את נפשך. דאם חביב עליה נפשיה מגופיה לכך נאמר ובכל נפשך. ואם חביב עליה גופיה ממוניה לכך נאמר בכל לבבך. ואם חביב עליה ממוניה מגופיה לכך נאמר בכל מאדך. כמה דחביב עלך מסר ליה ברחימו דמאריך בעת צרה ודא איהו נסיון דעתידין ישראל לאתנסאה בע' שנין דגלות בנצחא דעני חשוב כמת וכאלו נטלין נפשיה. גופא ונפשא וממונא כולהו שקולין. כמה דחביב עליה מסיר ליה ברחימו דמאריה ובההוא זמנא אתקשר במלת אהבה דאיהו בראשית כאלו ביה ברא עלמא ומאן דלא מסר נפשיה וגופיה או ממוניה ברחימו דמאריה בעת צרה כאלו אחזר עלמא לתהו ובהו ובגין דא קרא סמיך ליה והארץ היתה תהו ובהו. ומאן דמסר גופיה ונפשיה וממוניה ברחימו דמאריה ודאי בההוא עלמא ליה למעלה מניה. ואהבת וכו' איהו מלכות כלילא מכל ספירן ואיהי פקודא דקב"ה בכל תרי"ג פקודין ובגינה אתמר (אסתר ג) מדוע אתה עובר את מצות המלך ואיהו בגין עלמא שפחה ביתא איהי חרבן עלמא ובגין דא אתמר [...] והארץ היתה תהו ובהו ואיהי רצועה בידא דקודשא בריך הוא לאלקאה בה חייביא. ובגין דא מאן דרחים לקב"ה מגו נפשיה או גופיה או ממוניה דינטור ליה קודשא בריך הוא הא רחימו דיליה תלויה בההוא דיהיב ליה ולא עקר רחימו דיליה איהו האי רחימו דאם נטל ממוניה או גופיה כפר ביה לאו איהו עקר רחימו עד דמסר נפשיה ברחימו דמאריה ואם כל תלת שקולין לגביה ימסור לון כלהו על קדושת שמיה ברחימו והאי איהו עקרא דרחימו דאיהו אהבת המלכות דאיהי אהבת חסד דירתא מסטרא דגבורה איהי. וחסד איהי מלכות אהבת י' כמה דאתמר מגבורה איהי יראת ה' ואורייתא דאיהי תרי"ח מתרווייהו אתיהיב לישראל ודא עמודא דאמצעיתא מסטריה אתקריאת מלכות תורת ה' תמימה ואיהי מצוה דיליה בכל תרי"ג פקודי דתליין משמיה דאינון שמ"י עם י"ה שס"ה זכר"י עם ו"ה רמ"ח היא בצלמו כדמותו :

ובדי להבין דברי המאמרים האלו שאמר שאהבה הוא למסור נפשו וגופו על קדושת ה' צריך אני להעתיק דברי רשב"י (זוהר פ' בראשית דף יא:) בענין האהבה ושם נתבאר שורש האהבה ז"ל פקודא תניינא דא איהי פקודא דפקודא דיראה אתאחדת בה ולא נפקא מינה לעלמין ואיהו אהבה למרחם בר נש למאריה רחימו שלים ומאן איהו רחימו שלים דא אהבה רבה דכתיב (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים שלים ברחימותא ודא הוא דכתיב (שם א) ויאמר אלהים יהי אור דא רחימו שלימותא דאקרי אהבה רבה והכא איהו (ח) פקודא למרחם בר נש למאריה כדקא יאות א"ר אלעזר אבא רחימותא בשלימו אנא שמענא ביה א"ל אימא ברי קמי דרבי פנחס דהא איהו בהאי דרגא קאים א"ר אלעזר אהבה רבה היינו אהבה שלימותא בשלימו דתרין סטרין ואי לא אתכליל בתרין סטרין לאו איהו אהבה כדקא יאות בשלימו ועל דא תנינן בתרין סטרין אתפרש אהבה רחימו דקב"ה אית מאן דרחים ליה מגו דאית ליה עותרא אורכא דיומי בנין סחרניה שליט על שנאוי ארחוי מתתקנן ליה ומגו כך רחים ליה ואי להאי יהא בהפוכא ויהדר עליה קב"ה בגלגולא דדינא קשיא יהא סנייה ליה ולא ירחם ליה כלל ובג"כ רחימו דא לאו איהו אהבה דאית ליה עקרא רחימו דאיקרי שלים ההוא דהוי בתרין סטרין בין בדינא בין בטיבו ותיקונא דארחוי דרחים ליה למאריה כמה דתנינן אפי' הוא נטיל נשמתך מינך דא איהו רחימו שלים דהוי בתרין סטרין ועל דא אור דמעשה בראשית נפק ולבתר אגניז כד אגניז נפק דינא קשיא ואתכלילו תרין סטרין כחדא למהוי שלימו דא אהבה כדקא יאות עכ"ל, הרי מבואר מהמאמר הזה כי עיקר האהבה הוא לכלול החסד בדין הגבורה והיינו בכל נפשך למסור נפשו על קדושת השם שכאשר ינסהו הקב"ה ויגיע לו כל [...] שיהיה קטן או גדול שיגיע לו עד

(ח) מטוב :

בהם לשמן אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום להיות עודר וכו' עכ"ל. ועוד אמרו במדרש בתהלים חפץ מאד א"ר א' במצותיו ולא בשכר מצותיו והיינו דתנן (אבות פ"א) אנטיגנוס איש סוכו היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס ועוד אמרו בספרי לאהבה שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שכר לעולם הבא ת"ל לאהבה כל שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה עכ"ל. ובזוהר פ' ואתחנן (דף רסו:) אמרו ז"ל בפ' (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך ואהבת דבעי בר נש לאתקשרא ביה ברחימותא דכל פולחנא עילאה דבעי בר נש למפלח לקב"ה דיפלח ליה ברחימו דלית לך פולחנא כמו רחימותא דקב"ה עכ"ל. ובתיקונים (דף עו:) אמרו שהעושה על מנת לקבל פרס יש לו עונש וז"ל בקיטור אבל רחימו ודחילו בין טב ובין ביש ובגין דא אמר קב"ה (שיר ב) השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ דאיהו רחימו ופרש עד (א) דאיהו יחפץ ולא על מנת לקבל פרס ויראה ואהבה על מנת לקבל פרס איהי שפחה (משלי ל) ותחת שלש רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גברתה עכ"ל:

ובענין האהבה כתב החסיד בעל חובת הלבבות ז"ל סוף שער הבטחון ובשער האהבה ולקטתי דבריו בקצרה המכוון אל ענינו. ענין האהבה הוא כלות הנפש ונטותה בעצמה אל הבורא כדי שתדבק באורו העליון והוא שהנפש הוא עצם רוחני נוטה אל הדומים לה מהאישים הרוחניים ומתרחקת בטבעה מאשר כנגדה מן הגופות העבות וכאשר קשרה הבורא בגוף הזה העב אשר רצה לנסותה בו בהנהגתה אותו העיר אותה לחוס עליו ותכסוף לו כדי לבקש המנוחה ממדוה גופה וכשתרגיש הנפש בענין שהוסיף לה אור בעצמה וכח בנפשה תטה (ב) במזמתה אליו ותדבק בו במחשבתה ומתאוה לו (ג) וכוספת אליו בפרט כאשר יודע האדם ענין המכוון בבריאתו ויציאתו אל העולם הזה הכלה. ויכיר מעלת העולם האחר הקיים. ימאס בעוה"ז ובסיבותיו. ויברח במחשבתו ונפשו ובגופו אל האלהים ית'. וישתעשע בזכרו (ד) בבדידות וישתומם מבלתי המחשבה בגדולתו ואם יהיה במקהלות לא יתאוה כי אם לרצונו ולא (ה) יכסוף כי אם לפגיעתו ויהיה הכספו לו בהשתדלות וחריצות וזריזות דומה למה שאמר (ישעיה כו) נפשי אויתיך בלילה וגו' ואמר לשמך ולזכרך תאות נפש ואמר (תהלים מב) צמאה נפשי לאלהים לאל חי ואמר (סג ב) אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי וגו' ואז תשקה הנפש עם האהבה באלהים ותתבודד ביחוד לבבה בו ולאהבה אותו ולבטוח עליו ולכסוף לו ולא יהיה לו עסק בלתי עסק עבודתו ולא יעבור על רעיוניה זולתו ולא יעלה במחשבתו בלעדיו ולא תשלח אבר מאברי גופה אלא במה שתמשך בה לשמו ולא תתיר לשונה כי אם בזכרו בשבחו והודאתו ותהלתו מאהבה בו ומכסוף לרצונו יתברך ואם ייטיב לה תודה ואם יעציה תסבול וימסור גופו ונפשו וממונו לקדושת שמו ית' ולא תוסיף עם זה כי אם אהבה בו ובטחון עליו כמ"ש על אחד מן החסידים שהיה קם בלילה ואומר אלהי הרעבתני וערום עזבתני ובמחשכי לילה הושבתני ועוזך וגדלך הורתני אם תשרפני באש לא אוסיף כי אם אהבה אותך ואשמחה בך. דומה למה שאמר (איוב יג) הן יקטלני לו איחל. ואל הענין הזה רמז החכם באמרו (שיר א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין ואמרו חכמים ז"ל על דרך הדרש אע"פ שמצר וממר לי בין שדי ילין והדומה למה שאמרו ואהבת את ה' אלהיך וגו' אפי' נוטל נפשך והחזק שבדברים שתעזר בהם על המדרגה הזאת העליונה הוא המורא הגדול מאלהים והאימה ממנו והפחד ממצותיו והמחשבה תמיד בהשקפתו אל סתרך וגלויך ומצפוניך ונראך והנהגתו אותך וחמלתו עליך ודעתו הנסתר והנגלה בעבר ובעתיד ממעשיך ומחשבותיך והטבתו לך והקרבתו אותך ולא תוכל על כל זה לעמוד מנסות אליו בלבך ובמצפונך בבר לבב ואמונה שלמה ותתלה נפשך באהבה ותבטח על חמלתו וגודל חנותו ורחמיו ולא תשתתף בעת ההיא עם אהבתו אהבת זולתו ולא ישקיף עליך שאתה ירא עם יראתך בלתו ולא תפקדנו מרעיונך ולא יסור מנגד עיניך ויהי (ו) נוותך בבדידות ויושב עמך במדברות ויהיה מקום מלא בני אדם בעיניך כלא מלא והריק מהם כלא ריק לא תשומם בהפקדם ולא תדאג בהעדרם ותהיה תמיד שמח באלהים שש בבוראך עלז ברצונו נכסף לפגיעתו כמו שכתוב (תהלים סד) ישמח צדיק בה' ואמר הנביא (חבקוק ג) ואני בה' אעלוזה ואמר דוד ע"ה (תהלים כז) ה' אורי וישעי ממי אירא ואל המזמור:

וקרוב לדברים אלו ר"י בספר הרוקח ז"ל שורש האהבה שהנפש מלאה אהבת ה' וקשורה בעבותות האהבה ושמחה ובטוב לב ולא כעובד רצו בעל כרחו אלא אפי' אם היו מוחים בידו האהבה בוערת בתוכו לעבוד ושמח להשלים רצון בוראו שכך אמר המשורר (שם ק) עבדו את ה' בשמחה ועובד בישרות לב (שם צז) ולישרי לב שמחה ואינו עובד לא להנאתו ולא לכבודו ואומר מה אני נבזה וחדל אישים היום כאן ומחר בקבר והן בעון חוללתי ואני מלא גלל איך נבחרתי להיות עבד למלך הכבוד כי כשהנשמה חושבת בעומק יראה (ז) רשף אהבת הלב בוער בה וגיל ושמחת הקרב מרבה ומשמחת הלב ועלז כליות גודל חכמת אדם תאיר פניו וישמחו בו אוהבי שמו כי כל האים אשר חכמת השם בלבם חושבים בשמחה חשק עשיית רצון בוראם לעשות מצותיו בכל לב והאוהב אינו חושב הנאת העוה"ז ואינו חושב בסיפוקי אשתו ולא בניו ובנותיו והכל כאין נגדו רק לעשות רצון בוראו ולזכות אחרים ולקדש שמו ולמסור עצמו באהבתו כאברהם (בראשית יד) הרימותי ידי אל ה' אם מחוט ועד שרוך נעל כפנחס שמסר עצמו כשהרג זמרי ואין מכחשין עצמם ואין מדברים דברים בטלים ואין רואין פני נשים ושומעים חרפתם ואינם

(א) הקב"ה: (ב) במחשבתה: (ג) וחומדת: (ד) ביחידות: (ה) יתאוה: (ו) תמצאך ביחידות: (ז) גחל:

ברחמים. ולהבין דברי המשל אל הנמשל בכל פרטיהם הוא כי המו שבהסתכל אדם במים כדי שיתראו שם פניו צריך ב' דברים מים וכלי ואם יחסר אחד מאלו לא יתראו פנים כלל כן צריך נפש ולב וכבר פי' בתיקונים בכמה מקומות שהנפש מתכנה בלב הלב הוא הכלי והנפש הוא המים שבכלי שלב בלא נפש הוא ככלי בלי מים וכשם שהסתכלות במים אם אין כלי לא יתראה דבר כי הכלי מפני שהוא עב הוא הגורם שתחזור הצורה שהיא לאחור כי המים הם פשוטים ומפני פשיטותם הצורה המתראה בהם עוברת חוצה להם אם אין דבר שיעכב הצורה והוא כדמיון המראה הלטושה שאם אין אחריה רקוע עבה שיעכב הצורה תצא הצורה לחוץ ולא יראה האדם דבר כן לא יקנה האדם אהבה בנפש אדם שלא ראה צורת האדם ההוא כדי שבהתעורר אהבתו לו תתעורר אהבת חבירו אליו והסתכלות הפנים במים הוא התעוררות האהבה המתעורר מרצון נפש שבלבו אל נפש שבלב חבירו ואז שתי הנפשות יתקשרו קשר א' באהבה אע"פ שיהיו רחוקים זה מזה כי המים שהם הנפשות הם דקות ורוחניות כולם חלק אלוה ממעל אין ביניהם פירוד אע"פ שהם בכלים נפרדים והוא כדמיון עצמות פנימיות האלהות שהוא בתוך כלי הספיר שהפנימיות כלו אחד מתיחד אע"פ שהכלים מחתים. וכבר ידעת שהמשיל בר"מ (סוף פ' בא אל פרעה) הפנימיות למים המתפשטים בתוך הכלים שאם ישברו הכלים יחזרו המים אל מקורם ויהיו כלם מקור אחד כמו שהיו קודם ההתפשטות ובחינת אור ישר ואור חוזר שהם הפנים לפנים איני מבארו כי אני סומך על מה שנתבאר ממורי ע"ה. והנה בהקדמה זו נבין מה שאמר המאמר ברחימו ובאהוה יהבין ליה רוחייהו דא בדא כי התקשרות המדות באהבה זו בזו הוא ע"י רוחם הפנימי כי מצד הכלים הם כלים נפרדים לפעולתם זו חסד וזו דין וזו רחמים אבל ע"י רוח שהוא א' כדכתיב ורוח אחד להם מתקשרין ויהבין ליה רוחייהו. והנה למדנו ממשל כמים הפנים לפנים שאי אפשר לאדם כשירצה להתדבק בקונו בסוד האהבה שיתדבק בו בבחינתו קודם האצילות שבחינתו זאת היא נעלמת ואין בה תפיסת אהבה והוא כדמיון המשל שהמשלנו שלא יאהב אדם נפש סתם בלי ציור גוף עם היות שאין גוף למעלה ח"ו הכוונה הוא על מציאות גילוי פעולותיו אלינו כדמיון הנפש שמגלה פעולותיה וקודם התלבשה בגוף אין לה פעולה וכן פי' בר"מ שם ז"ל קודם דברא דיוקנא בעלמא וצייר צורה הוה הוא יחידאי בלא צורה ודמיון ומאן דאשתמודע ליה קודם בריאה דאיהו לבר מדיוקנא אסור למעבד ליה צורה ודיוקנא בעלמא לא באות ה' ולא באות י' ואפילו בשמא קדישא ולא בשום אות ונקודה בעלמא עכ"ל. ואם יתדבק האדם נפשו הוא בסוד החיים העליונים המתפשטים בתוך הכלים שהם שמותיו הקדושים והיינו (דברים ד) ואתם הדבקים ביהו"ה אלהיכם חיים כלכם היום פי' שהם דבקים עם החי הנצחי וית' שהוא דבק עם שמו והוא ושמו הכל א' יהו"ה שמו. וכאשר יתדבק האדם בקונו באהבה גמורה מלב ומנפש כן גורם שהקב"ה יתדבק בו כדמיון המים הפנים לפנים שפי'. וכן פי' רשב"י (זוהר פ' תרומה דף קעב) ז"ל ואהבת דא ראשית דימינא למרחם ליה לקב"ה ברחימו דאיתדבקותא דיליה ומאן איהו ימינא דא אתער רחימו. מאן דרחים ליה לקב"ה איהו איתער ימינא דיליה לגביה ומקבל ליה ברחימו כל מלין דעלמא לא תליין אלא ברעותא רוח אמשיך רוח ואייתי רוח וסימנא דא (איוב לד) אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף כד איתער בר נש רחימו לגבי קב"ה אתערותא דימינא לא אתער אלא בג' גוונין כד"א (דברים ו) בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך הא ג' גוונין הכא דלא תימא או האי או האי דהא לא כתיב או בכל לבבך או בכל נפשך או בכל מאדך אלא כלהו אצטריך לבא ונפשא וממונא וכדין קב"ה איתער ימיניה לגביה ופשיט ליה לקבליה ומקבלא ליה וע"ד כתיב (תהלים קי) נאם ה' לאדוני שב לימיני ורזא דא דהאי קרא הא איתערנא ביה דדוד מלכא על דרגא דיליה קאמר כד איתקשר בימינא עכ"ל. וכוונתו במאמר הזה מבוארת שאמר שכאשר האדם מוסר רוחו לאהבה את השם כן גורם שהשם יאהבהו ויתדבק בו והוא מ"ש רוח אמשיך רוח ואייתי רוח, הכוונה כי בעורר אדם רוחו אל השם כן רוח השם ימשך לו:

ויוצא בזה פי' ר"י עלמו בעל המאמר הזה בפרשת קרח בפסוק אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף שהכוונה הוא על המייבם אשת אחיו שאם ישים אליו פי' אל נפש אחיו להביא שם לבו (פי' כוונתו) רוחו ונשמתו אליו יאסוף בכוונתו הטובה מוסף נשמת המת ובונה ע"י ואם לאו אינו נבנה וז"ל הרשב"י (זוהר פ' קרח דף קעו) אם ישים אליו לבו האי בר נש דפקיד עליה (כ) למבני ביתא בעי לכוונא לבא ורעותא לגבי דההוא מיתא מכאן בר נש דאתי על ההיא איתתא איתתא בגין שפירו ותיאובתא דילה הא בנין עלמא לא איתבני דהא רעותא ולבא לא איתכוון לגבי מיתא ובג"כ כתיב אם ישים אליו לבו ברעותא דלבא דכיון לגביה כדין רוחו ונשמתו אליו יאסוף ואיתמשך גביה עכ"ל לעניננו. הרי בפי' כי רוח האי וכוונתו מושך רוח אחר בעוה"ז וכיוצא לענין הכוונה באהבה שכאשר לבו ונפשו וממונו ישים בחשק אהבת יוצרו גורם למשוך רוח עליון אלהי עליו דהיינו דקב"ה פשיט ימיניה לגביה ומקבלא לי' וענין ומקבלא לי' יתבאר לך בפרק ג' בסוד נשיקין דרחימין:

ועוד מבואר ענין אהבה זו (זוהר פ' משפטים דף קיד') בסוף דברי הסבא שאמר שם ר' חייא בפסוק (שיר ה) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך ענין האהבה והתקשרות כנסת ישראל בקב"ה ואמר אח"כ תאן הא אהבה ותפין דאלהובא דלבא אמשך יהא רעות דדיוקנא דילן תהא חקוקה בלבך כמא דדיוקנא דילך חקוק בלבן עכ"ל. ומזה יבחין המעיין ענין אהבת ה' כי כאשר יחקוק האדם ציור שם יהו"ד בלבו

(כ) כלומר לייבם אשת אחיו והוא מלשון ספי אשר לא יבנה את בית אחיו:

מסירת נפשו מרוב אהבתו להקב"ה ימסור נפשו וגופו כגון חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש וכמוהם רבים הרי בזה נכלל החסד בדין וכן צריך לכלול הגבורה בחסד כי האדם יאהב להקב"ה מצד חסדיו ורוב השפעת טובותיו עליו וזה נמשך מצד החסד אז לא יבטח במעשיו הטובים אלא ירא מהדין ויאמר שמא יגרום החטא כענין יעקב שאמר ויירא יעקב מאד כמו שביארנו בשער היראה פרק ג' ופרק ה' נמצא בזה כולל הגבורה בחסד וזהו האהבה השלמה שאין שלמות לחסד אלא בכללות הגבורה עמה ואין שלמות לגבורה אלא בכללות החסד והסוד ידו"ד הוא האלהים כמו שנתבאר (זוהר פ' אחרי מות דף סד') ומטעם זה מלת אהבה הנמצא בתורה ראשון הוא ביצחק בענין העקידה (בראשית כב) קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק דהיינו לכלול הגבורה בחסד כי אברהם אוהבי היינו החסד כי סתם אהבה הוא מצד החסד. את יצחק היינו הגבורה הכלולה בו וכן אח"כ נאמר (שם כד) ותהי לו לאשה ויאהבה מצד החסד שהיתה כלולה בו כי מצד העקידה שהכניע את הדין שבו ועקדו תחת החסד שהוא אברהם נכלל החסד בו ולכן יש בו אהבה שהוא חסד לאהוב את רבקה ולקשרה בו כמו שנאריך עוד בסוד אהבה שבשכינה. נמצא שעיקר האהבה הוא מצד הדין למסור נפשו על קדושת השם וכיון שאינו חושש על גופו הנברא ע"פ הטבע בשם אלהים אז מתקדם באהבת החסד והחסד גוברת על הדין כי כל פעולות העולם הם מתנהגות ע"פ הטב"ע שהוא אלהי"ם אמנם בנין הנשמה הוא מצד החסד שהיא בתו של אברהם אבינו כדפי' רשב"י (זוהר פ' משפטים) ולכן אברהם אבינו ע"ה זכה אל החסד מפני שלא חס על גופו ועל ממונו שע"פ הטבע קשה לאדם למסור נפשו וגופו על קדושת השם שהוא הפך הטבע והבשר מנגדו וכן נתינת ממונו לצדקה בפרט אם יפזר הרבה ועושה הפך הטבע מתקשר בחסד ומזה יקיש המעיין לכל שאר עניני העבודה האלהית שהם הפך הטבע שצריך לעשותה מאהבה כדי לזכות אל החסד וזהו ענין עשר נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ע"ה שפי' במאמר ומ"ש שאהבת עולם הוא עלמא תתאה מתקשר בעלמא עילאה בלא פרודא ואמר בסוף בריך הוא לעלם ולעלמי עלמיא ר"ל שכלל דברים אלו יובנו עם מה שפי' בתיקונים (זוהר חדש דף ע) והוא אזלנו בכתיבת יד זה לשונו קם סבא ונטל (ט) קירטא בידוי פתח ואמר (י) בוצינא קדישא ע"כ הוה קירטא בידך מכאן ואילך הא איסתלקת בעילאין נטר גרמך מאבנין דילה דהא בפומא דצדיקיא איהי מסתלקת בצלותין דילהון לגבי בעלה ובעובדין דילהון דהאי אבנא כד נחיתת לתתא איהי אבן בוחן לצדיק יבחן ובה נתנסו אבהן ובג"ד אתמר (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים דאינון אבהן וכד נחיתת לתתא נחיתת כגוונא דא דו"י וכד איסתלקת איתמר בה אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה כגוונא דא ידו"ד בה נתנסה אברהם בי' נסיונות ובזמנא דנתנסה בה בר נש איהי מאיך ולבתר דקאים בנסיונא דילה איהי אסתלקת ביה לגבי בעלה דאיהו ידו"ד בההוא זמנא איסתלק בה ב"נ על כל אינון דרגין וממן דאיתנסו בהון ב"נ וכד חזא סמא"ל דיהבין רשו על כל צדיק למהוי ליה נסיון וחזא דאיהו קאים בקיומיה איהו אמר וכל זה איננו שוה לי ואי תימא דעל מרדכי ה"ל המן ודאי המן דוגמא דסמא"ל הו"ל דביה אתלבש ועשרה כתרין תתאין איתלבשו בעשר בנוי בגין דקאים בנסיונא יהיב ליה קב"ה בידיה עאכ"ו מאן דנתנסה בגין דשכינתא בגלותא בגין דנחתין עלה עשר סגולות דשמא דכתרא דאינון יו"ד הי ואו הי דאינון ספירן מליין סגולות דסחרין לכתרא עילאה דמלכא ומטרוניתא והאי איהו כתר עילאה דאתמר ביה ביום שבת בקדושה כתר יתנו לך ה' אלהינו עכ"ל לענינו:

עוד נתבאר ענין האהבה ז"ל אורייתא רחימו ואחוה וקשוט אית בה אברהם רחים ליצחק יצחק לאברהם מתחבקן דא בדא יעקב תרוייהו אחידן ביה ברחימו ובאחוה יהבין ליה רוחייהו דא בדא למדנו הרשב"י ע"ה סוד מהות האהבה והענין במה שאמר למעלה מזה בענין אהבת החברים כל חבריא ביומא דר"ש רחימו דנפשא ורוחא הוה בינייהו. וענין זה מבואר כי אהבת אדם לחבירו הוא ע"י הנפש כי רצון הנפש היא האהבה ואע"פ שהגופים נחלקים ונפרדים זה מזה הנפש של זה וזה היא רוחנית והרוחנית אינו נפרד אלא מיוחד תכלית האחדות ובהיות הנפש של חבר אחד מעורר רצונה לאהוב את חבירו גם חבירו יתעורר נפשו ויאהב אותו ויהיו שני הנפשות אחד כמ"ש הפסוק בענין דוד ויהונתן (ש"א יח) ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו יהונתן כנפשו ואהבת דוד ליהונתן תורה אהבתו לו כאומרו (שם א כ) וישקו איש את רעהו ויבכו וגו' עד דוד הגדיל וכן אמר בספידא (ש"ב א כו) נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. ומציאות זה שיתקשרו הנפשות זו בזו בהתעוררות האהבה למדנו שלמה עליו השלום באומרו (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ופירשו רז"ל אמר רבי חנינא וכי יש פנים למים אלא מה המים הללו אדם נותן אותם בכלי ומסתכל בהם והם נראים לך כך לב האדם לאדם עכ"ל. והוא מבואר במה שפי' כי כמו שהמים שבכלי בהסתכל האדם בהם פניו יראה בהם פניו והם שני מיני פנים הא' הפנים שהוא מסתכל בהם שהם אור ישר והפנים שבמים שהוא רואה הוא אור חוזר מלמטה למעלה שבכלי אליו ושני הפנים הם אחד מתקשרים כאחד ואם האדם יעלים ראותו מהמים לא יתראה במים שום דבר שאם אין אור ישר אין אור חוזר כן לב האדם לאדם שבעורר האדם רצון לבו לאהוב את חבירו הרצון ההוא יעורר רצון לב חבירו אליו ועם היות שאמרנו שהפנים שאדם מסתכל במים הם אור ישר זהו לפי המציאות הגשמי אבל במציאות הרוחני זהו סוד התעררות תחתון העולה ממעשינו אל השכינה והוא ענין מיין נוקבין הנאמר בזוהר ואם אין התעוררות תחתון אין התעררות עליון שנאמר (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ ואחר כך והשקה כדפי' בזוהר בפרשת בראשית

(ט) קלף שכותבין בו אבנים: (י) פי' שקדוש ורשב"י נקרא כן:

ברהימותא דמלכא תלייא חסד ודא הוא ביתא הליתאה עכ״ל. הרי מבואר כי האוהב גורם התפשטות החסד בעולם כמ״ש ובגין דרחים ליה יהיר אסגי חסד בעלמא. האמנם מה שאמר דישראל איתער בסטרא דאבא יובן עם מה שפי׳ באדרת האזינו בענין ב׳ עטרות דאנו גניזי באבא ואימא ועטרוהו בהם. ואפשר שרביא בהם ענין זה כאן לפרש מלת ידו״ד אלהיך כי ידו״ד יקרא מצד עטרה דאבא ואלהיך מצד עטרה דאימא או אפשר כי העטרות נזכרו ברבוי את. ורהאטון כ״ל עיקר. ואת הוא השכינה. ומ״ש שהעבודה האמתית בענין האהבה הוא שאינו עובד על מנת לקבל פרס והוא הזוכה אל החסד הטעם הוא כי העובד ע״מ לקבל פרס נקשר בהכרח בצד הגבורה כי כפי שיעור עבודתו ישפיעו לו ע״פ הדין והדקדוק הגמור אמנם העבד שלא ע״מ לקבל פרס כמו שעבודתו הית׳ בלי שיעור שאינו ממתין חלק פרס ידוע כן נותנין לו בלי שיעור מצד החסד שההסד משפעת בלי שיעור ואז הוא מתקשר באהבה ולכן כיון שהוא אינו עובד כדי לקבל פרס אלא מצד האהבה הגמורה גורם שעטרת הגבורה תהיה נכללת תחת עטרת החסד והחסדים הם מתפשטים בכל הקצוות שהחסד הוא המתפשט בעולם ובנין העולם כלו בחסד בלי חסד שקדמו אלא שמדרך טוב להטיב ולתת בין לרעים ובין לטובים ואינו מדקדק עם שום בריה ומדרך מדת החסד לאהוב לתת ולרצות כי מצד האהבה שיש לו עם העולים וכל הבריות משפיעם מחסדו ולא קבלה מהם התעוררות שבעבור זה ישפיעם כן האוהב את המלך יעשה חסד עם המלך והחסד הוא לעבוד עבודה ולא יקוה בעבודת הפרס דוגמא מדת החסד ובזה נקשר במדת החסד ואסגי חסד. וביאר במלות קצרות ענין האהבה ואמר אלא בגין דרחימותא דמלכא דרחים ליה יתיר הכונה שאהבת המלך תקועה כל כך בלבו שאין דבר בעולם שיאהב יותר מהמלך וזהו דרחים ליה יתיר יותר מכל הדברים שבעולם ולכך אינו עובד על מנת לקבל פרס שנמצא עובד ואוהב בעבור הפרס ולא מצד אהבת המלך ואפילו אם יאהב הפרס והמלך אפילו הכי אינו מן הראוי שיהיה בשווי שום שכר נגד אהבת המלך באופן שלא ימצא דבר נברא בעולם אפי׳ בשכר העוה״ב שיאהב אותו יותר מהקב״ה אלא אהבת הקב״ה יתירה על הכל ולכך מעלת העובד ע״ד זה שכרו בלי שעור ומדה כמו שנתבאר (זוהר פ׳ ואתחנן דף רסו:) וז״ל ואהבת מאן דרחים לקב״ה ואתער בחסד מכל סטרין ועביד חסד בכלא ולא חייס על גופיה ועל ממוניה. מנ״ל מאברהם כמה דאתמר דהא לא חס ברחימותא דמאריה על לביה דהוא אנליה ועל נפשיה ועל ממוניה על לביה לא חסנא על עצתא דילי׳ בגין רחימותא דמארי׳. על נפשיה ועל בריה ועל אתתיה בגין רחימותא דמאריה. על ממוניה בגין דהוה קאים בפרשת אורחין ואתקין מזוני לכל עלמא בג״כ אתער בעטרא דחסד כמא דכתיב חסד לאברהם ומאן דאתקשר ברחימותא דמאריה זכה להאי ולא עוד אלא דעלמין כולהו מתברכאן בגיניה הה״ד (תהלים קמה) וחסידיך יברכוכה אל תקרי יברכוכה אלא יברכו כ״ה, יומא חד הלא ר׳ יוסי עאל לגביה ר׳ אבא ור׳ יצחק ור״י חמו ליה דהוה נפיל על אנפוי ונאים. יתבו. כד איתער חמו ליה לאנפוי דהייכין. א״ל ר׳ אבא מלה חדתא חמיתא. א״ל ודאי דהשתא סלקא נפשי והמית יקרא מאינון דמסרי גרמייהו על קדושא דמאריהון דהוו עאלין בתליסר (א) כורי אפרסמונא דכיא וקב״ה משתעשע בהו והמינא מה דלא יהבו לי רשותא למימר ושאילנא לון האי יקרא דמאן הוא. אמרו לי מאינון דרחימו למאריהון בההוא עלמא וממה דחמית נפשאי ולבאי איתנהיר ועל דא אנפאי חייכין א״ל ר׳ אבא זכאה חולקך אבל אורייתא אסהיד בהו דכתיב (ישעי׳ מד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו א״ל ר׳ יהודה הא שאילו חברייא דא דכתיב יעשה תעשה מיבעי׳ ליה א״ל הא איתמר אבל רזא דמלה היינו דכתיב (תהלים כז) לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו ואוקמוה נועם ה׳ ההוא דאתיא מעתיקא קדישא דקב״ה משתעשע ביה דהא ההוא נועם מעתיקא נפקא. אוף הכי עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו מאן הוא עתיקא סתימא דכלא דהא ביה תליא א״ל הא ודאי הכי הוא זכאה חולקיהון דאינון דרחימותא דמאריהון מתדבקן בהו לאלין לית שיעורא לחולקיהון בההוא עלמא. א״ר יצחק כמה מדורין על מדורין אית להו לצדיקייא בההוא עלמא ומדורא עילאה דכלא אינון דרחימותא דמאריהון אתקשר בהון דהא מדוריהון אתקשר בכלא וסליק על כלא. מ״ם בגין דקב״ה בהאי אתער.

ת״ח כלא אהבה איתקרי וכו׳ נעתק ברזא הפרק הזה עכ״ל :

הרי מבואר במעלת העובד מאהבה שזוכה אל הנועם העליון אשר עין לא ראתה. ושמעתי ממורי ע״ה

טעם יותר מבואר למעלת העובד מאהבה והוא כי העובד מאהבת מלכו של עולם לא לתועלת שכר בעוה״ז ולא לתועלת שכר בעוה״ב אלא מאהבה לבד הקב״ה בעצמו הוא המשלם שכרו שאם עושה בשביל שכר העוה״ז ובשביל שיהיה לו עושר ובנים הנה הוא נוטל שכרו בעוה״ז וכמו שהעוה״ז כלה ואבד בעוה״ז כך שכרו כלה ואבד בעוה״ז ואם עושה בשביל ג״ע שכרו ע״י עולם המלאכים המשמשים את הגן אבל אם הוא עושה לאהבת הקב״ה הוא מדביק נשמתו בא״ס ובמדותיו לייחדם כראוי ולכן שכרו מלמעלה מעלה לחזות בנועם ה׳. והנ״ל בביאור ענין זה יותר כי כל אחד כפי מעשיו כך יזכה לעתיד אם זכה אל הנפש לבד הרי מנוחתו במקום הנפשות בחצר מות ואם זכה אל הרוח יזכה אל ג״ע ואם זכה אל הנשמה זוכה לעלות אל ג״ע העליון והזוכים אל הנשמה הם הנקראים אוהבים כדפי׳ הרשב״י ע״ה (זוהר פרשת ויגש דף רו) (משלי ח) להנחיל אוהבי יש אלין דנשמתא קדישא בהו ע״ש. ומ״ש דהא מדוריהון איתקשר בכלא פי׳ של מדור ומדור שבג״ע יונק ממדות פלונית ונקשר באותה המדה כפי המעלה אשר עשה אמנם מדור

החסידים

(א) גי׳ בזוהר נסרי דאתכסיאת :

בלבו תמיד כמ"ש דהמע"ה (תהלים טז) שויתי ידו"ד לנגדי תמיד כן יגביה שהתנהג ליוד [illegible] בתק"ש ילהבהו [illegible] כמים [illegible] לפנים שפי' ונמצא הפסוק כן לב האדם עד"ה כמו פנים בפ' פנים שפי' לעיל כן הוא ממש ברמוז למעלה כי בעורר האדם לבו לאהוב את ה' נקרא אדם בסוד יוד הא ואו הא שעולה אד"ם כי ידו"ד יאהבהו ויתקשר בו כמ"ש (דה"א כח) אם תדרשנו ימצא לך והיינו שלעולם צריך להקדים התעוררות התחתון. והיינו מה שפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' פנחס דף רמה:) בענין נפילת אפים שאמר כדין אדם שהוא דיוקנא דכליל כל שאר מאיך ונפיל על אנפוי ומסיר גרמיה ורוחיה לגבי אדם דחקיק על איהון דיוקנין לאיתערא ליה עלה כדקא חזי והיינו (תהלים כה) אליך ה' נפשי אשא עכ"ל. וכאשר תדקדק בדבריו שאמר לאיתערא ליה עליה תמצא דברינו מכוונים עם דבריו ומזה נלמוד סוד האהבה לאחר כל הדברים:

הרי מבואר בפרק זה מהות ענין האהבה כי מציאותה שהיא קשר ויחוד העלולים זה בזה ע"י שמחה הפנימית וכן האדם לא יאהב את השם ויתדבק בו אלא ע"י נשמתו דהיינו בכל נפשך כמו שנבאר והיינו מלת אהבה דבקות כאומרו (דברים ל) לאהבה את ה' וגו' ולדבקה בו כי ע"י האהבה יתדבק בו, ויש עוד בענין מהות האהבה פרטים יתבארו בפרק בפ"ע כדי ליתן ריוח בין פרק לפרק:

פרק ב פי' הרשב"י ע"ה (זוהר והאתחנן דף רסז:) שכל האצילות נקרא אהבה ז"ל ת"ח כלא אהבה איהקרי ובגין אהבה קיימא כולא כמה דכתיב (שיר ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וכלא ברחימותא קיימא דהא שמא קדישא הכי איהו תכא דהא אוקמוה י' לא מתפרש קוצא דלעילא מן י' לעלמין דהא ברחימותא שריא עליה ולא מתפרש מניה לעלמין ה' הא אוקמוה דלא מתפרש י' מניה ואשתכחו כחדא בחביבותא דלא אתפרשן דא מן דא י"ה והא איתמר כמה דכתיב (בראשית ב) ונהר יוצא מעדן יוצא לעלמין בחביבותא איתדבקן דא בדא ו' דא הוא תדיר תתן בכלה דאורחייהו בחביבותא י' בה' ה' עם ו' ו' עם ה' בג"כ כלא אהבה איתקרי ודא בדא איתקשר בחביבותא ועל דא מאן דרחים למלכא הא איתקשר בהאי אהבה ובג"כ ואהבת את ידו"ד אלהיך עכ"ל. הרי מבואר בפי' היות כל האצילות מכונה במלת אהבה ועתה יקשה למה שנתבאר בפ' הקודם היות האהבה בפרט מכונה אל החסד וכן מבואר ג"כ לעיל מהמאמר הזה שהעתקנו ואהבת מאן דרחים לקב"ה איתעטר בחסד מכל סטרין ובתקונים (זוהר חדש דף י' ע"ד) פי' אהבה בבינה נראה שמשם פרשה ז"ל בענין יראה ואהבה כגוונא דא מאן דדחיל קב"ה שריא י' עלאה בלביה ומאן דרחים ליה שריא ה' במוחיה ועל אלין תרין אהוון איתמר הנסתרות דמאן דדחיל לקב"ה או רחים ליה סתים איהו מבני נשא. והנגלות איגון ו"ה מאן דאיתעסק בתורה שריא ו' בפומיה מאן דעסיק במצוה שריא ה' ברמ"ח איברין דיליה עכ"ל. ובדבריו אלה נתבארו ג"כ יראה (זוהר פ' נשא דף קכג:) ודא דאיהי על רישיה דב"נ ומינה ייעול דחילו ללבא דב"נ למדחל מקב"ה ולנטרא גרמיה דלא יעבר על פקודין דלא תעשה ה' אהבה על רישא דב"נ ומיניה עאל רחימו דקב"ה על רמ"ח איברין דיליה דקיימין בהון פקודין דעשה ו' על רישא דב"נ ומניה ייעול על פומא דב"נ מילולין לאולפא באורייתא עכ"ל. האמנם הנראה ביישוב המאמרים האלה כי יש חילוק בין מציאות האהבה שיאהב אדם להקב"ה ובין מציאות האהבה למעלה באצילות כי מציאות האהבה באצילות וכל האצילות יקרא אהבה כי אהבה ר"ל קשר ויחוד העלולים זה בזה כמו שפי' בפרק הקודם ולכן כל האצילות כלו מתייחד בחלקיו קשר ויחוד גמור ולכך בכולו כא' נודק אהבה אבל האהבה מהיכן נמשכת לאדם זה ביאר לנו הרשב"י עוד כי מגד ה' עילאה ימשך לו האהבה לקיים המצות בחשק כמו שנבאר הטעם ואחר שיזכה האדם להיותו אוהב את המלך ומקיים המצות בחשק שגורם קשר המדות ויחודם הנקרא אהבה אז זוכה אל הימין הנקרא אהבה שפי' בפ' הקודם שהטעם שנקרא אהבה הוא מטעם קשר השמאל בימין וכן מדוקדק בדברי הרשב"י ע"ה באומרו ואהבת מאן דרחים לקב"ה מתעטר בחסד מכל סטרין ירצה מכל צדדי החסד ושלימותה ושלימות החסד הוא כללות הגבורה עמה ואין האדם זוכה אליה אלא במוסר גופו ונפשו וממונו באהבת יוצרו כאברהם והגורם שהחסד והדין יתקשרו גרם בודאי ג"כ שכל המדות יתקשרו כא' ועם היות שנאמר שאוהב זוכה אל הימין אין הכוונה אל זרוע הימין לבד אלא זוכה אל כל המדות כלם להיותם מושפעים מחסד ומצד החסד הי"ם מתייחדות כאמרנו ימין מקרבת (יחזקאל לו) ותקרבו עצמות עצם אל עצמו וביארו בתיקונים (דף לה) פסוק זה על מציאות היחוד ע"ם. ורמיה היות קרוב הספי' וייחודם מצד החסד היות רמ"ח מצות עשה מצד החסד כמו שפי' בתיקונים ונעתיק לשונו לקמן. וכל מצוה הוא ייחוד כל האצילות שהוא ידו"ד וכבר פי' בתיקונים ובר"מ כי מצוה הוא ידו"ד מנוס כי מ"צ הוא י"ה בא"ת ב"ש ולשון מצות ר"ל ייחוד כענין כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה. והיינו אלוה שנקרא החסד כדפי' בפ' ויקרא וכן בתיקונים שהחסד אל מיחד ו"ה וכענין זה (תהלים מב) יומם יצוה ה' חסדו שהחסד נקרא יומא דכליל כלהו יומי והחסד בונה עם כלם ומיחדם כענין (שם פט) אמרתי עולם חסד יבנה. וז"ש שם אי איתעטר בחסד מכל סטרין ירצה בכל הקצוות ועביד בחסד כל וכן אמר ג"כ בפ' עקב בענין ד' בתים דתפלין ז"ל (זוהר פ' ואתחנן דף רסב:) תליתאה שמע ישראל ישראל סבא ואהבת את ה' אלהיך מאי ר"ם דא הוא דזא עילאה דישראל איתעטר בסטרא דאבא ומאי איהו אברהם. ואיתעטר בסטרא דאימא ומאי איהו יצחק. תנינן ואהבת בגין דרחים ליה למלכא עביד יתיר חסד עם כלא חסד יתיר כהוא דאקרי חסד דאמצ"י דלא בעי אגר עליה אלא בגין רחימותא דמלכא דרחים ליה יתיר

וברחימותא

שברוב הפסוקים שבתורה כתוב לאהבה את ה' ועתה צריכים אנו להבין איך במציאות אהבת האדם לקב"ה ימלאו ד' רוחין והענין הוא כי האדם נשמתו היא חלק אלוה ממעל ובהכין האדם גופו ואיבריו כא' ושיתעורר לבו בשמחה שאין שכינה שורה מתוך עצבות ויכוין לעורר אהבת יוצרו בתוך לבו הרי בהכנת רוח עליון התעורר בתוך לבו וממשך שפע קודם בו הרי ב'. והוא כענין ישקני שרוח הזכר יבא למטה לעשות תיקון ואחר כך יכון לכלול ולהדביק נשמתו למעלה אלי ב' רוחין למעלה ומציאות זה הב' נעשה מאליו כמים הפנים לפנים שפי' לעיל ובזה תהיה האהבה שלמה ארבע רוחין מתחברן כחדא. ונתבאר הענין יותר בדברי הרשב"י (זוהר פ' פקודי דף רנו:) ז"ל ההי היכלא שתיתאה איהו נשיקין לאיתדבקא רוחא ברוחא תתאה בעילאה כד"א (שיר א') ישקני מנשיקות פיהו וכל נשיקה איהו לאתדבקא רוחא ברוחא עילאה בתתאה ואמר לקמיה ורזא דא כד אתייחד רוחא ברוחא כדין שראן שיקין לאתחברא ומתערין שאר (ד) שייפין בחיובתא ורוחא דא מתדבקא בדא וכדין שייפין כלהו מתערין אלין בהלין לאתקשרא שייפא בשייפי' ואיתימא מאן איהער שייפי תתאי או שייפי עילאי שייפי תתאי מתערי תדיר לגבי עילאי מאן דאיהו בהצוכא תאיב תדיר למהוי בנהורא שלהובא אוכמא דלתתא איתער תדיר לגבי שלהובא חיורא דלעילא בגין לאיתדבקא ביה ולמשרי תחותיה ורזא דא (תהלים פג) אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל עכ"ל. ואע"פ שלכאורה נראה שהמאמר הזה חולק עם מה שנתבאר בשיר השירים שאמר שנשיקין הוא דביקו דרוחא עילאה בתתאה אין זו קושיא כי כוונת המאמר הזה שבפרשת פקודי שאמר דנשיקין הן לאתדבקא רוחא ברוחא תתאה בעילאה פי' כי השתוקקות הרוח התחתון הוא להכלל בעליון והוא מ"ש ישקני שתכלל רוח התחתון בעליון אמנם א"א שיכלל התחתון בעליון אם לא שיבא נשיקת הזכר ויכלול רוחו בה וע"י הכנת ההארה ההיא יש כח ברוח התחתון להכלל בעליון וכדי שתבא הארה ההיא מהזכר צריך בתחלה שיקדים התעוררות הנקבה כמ"ש שייפי תתאי מתערי תדיר לגבי עילאי ועל דרך זה הוא מציאות האהבה באדם כי בתחלה צריך שיקדים (ה) השתוקקותיו להדבק באור העליון וכיון שהקב"ה רואה השתוקקותו (ו) מופיע בו מאורו העליון ועל ידי כך ג"כ נפשו נכללת למעלה וימלאו ד' רוחין מתקשרן כחדא למעלה קשר כפול במציאות כמים הפנים לפנים שפי' בפ"ק שבעורר האדם אהבת חבירו בתוך לבו גם חברו יעורר אהבתו בלבו ונמצא בכל א' ב' רוחין והוא סוד דברי ר' יוסי רוח אמשיך רוח ואייתי רוח שפי' בפ"א:

ובזה יובן ג"כ אמרם אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה שהקשר כפול כדפי' ולא יכול להפרד מקדושת אהבתו ית' מהרה ביען שהמלך תפס בו ג"כ בחבלי אהבה ולכן הוא מתקדש הרבה והיא במשל התופס את חבירו בחבל א' לקרבו אצלו וכיון שראה חבירו שרוצה לתופסו מה עשה הוא. ג"כ השליך אליו חבל ונתקרבו זה אצל זה במהרה ונתקשרו קשר א' אמיץ וחזק שאין ביניהם פירוד כלל והזוכה אל האהבה הזו בלי ספק הוא קשור ודבוק בחיים העליונים ואשריו בעוה"ז ובעוה"ב וע"ז נאמר (דברים ל) לאהבה את ה' ולדבקה בו והוא סוד (שם ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום כדפי' בפ"א וכן בזוהר (פרשת משפטים דף קכד') ביארו פסוק ואתם הדבקים על סוד הנשיקין ז"ל ובג"כ כתיב ישקני מנשיקות פיהו דהא דבקותא רוחא ברוחא הגא כל זמנא דקב"ה אזיל בישראל כביכול אתדבק רוחא ברוחא וע"ד כתיב (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם בכל אינון (ז) גווני דביקותא ולא מתפרשא דא מן דא עכ"ל:

ואחר שביארנו שהאהבה היא הנשיקין ראוי לבאר אם ימלאו בבינה ובחסד ונשיקין שימלאו בבינה נתבאר (זוהר שיר השירים דף ח:) ז"ל מנשיקות מאינון נשיקין עילאה דהוא נשיק מקדמת דנא דהא רחימו דחדוה לאו איהו אלא מגו נשיקין דביקו דרוחא עילאה בתתאה. פיהו ולא כתיב פיו מאי פיהו אלא זמינא דעלמא דאתי מלך דשלמא כלא דילי' ודא איהו תוספת ה' דאיתוספת על דא בגין דכל רחימו דעלמא תתאה לאו איהו אלא לאתחברא בעלמא עילאה עלמא דאתי ועל דא כל תושבחן איתער עלמא תתאה לגבי עלמא עילאה עכ"ל. הרי מבואר היות נשיקין מצד ה' עילאה עלמא דאתי והיות נשיקין והתעוררות מצד החסד נתבאר בפ' תרומה שם ז"ל כיון דאעיל לגבי היכל אהבה אתער רחימו דנשיקין עילאין דכתיב וישק יעקב לרחל למהוי נשיקין דרחימו עילאה כדקא יאות ואינון נשיקין (ח) שירותא דאיתערותא דכל רחימו דאתדבקותא וקשורא דלעילא עכ"ל. ומוכרח מתוך הסכת לשון המאמר שהיכל אהבה הזה הנזכר הוא חסד שבאצילות וכן פי' מורי ע"ה ואמר שממנו מתעוררת אהבת נשיקין נשאר עתה לבאר מה שפי' בזוהר שאהבה מצד אימא עילאה הטעם הוא כי כאשר יסתכל האדם בטובת הבורא ית' העודפת עליו אשר לא תוכל לספור אחד מני אלף מטובותיו עליו בענין בריאתו תכסוף נפשו לעבדו מאהבה כמ"ש ז"ל בתנחומא בפ' (איוב מא) מי הקדימני ואשלם ז"ל א"ר ירמיה בן אלעזר עתידה בת קול להיות מתפוצצת בראשי ההרים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו ורוח הקודש צווחת ואומרת מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי בו נשמה מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית מי עשה לפני מעקה עד שלא נתתי לו גג. וכיוצא האריכו שם בכל דבר עלי לשלם שכרו למה תחת כל השמים לי הוא שהכל שלי ומשלי נותן לו ומ"מ ואשלם עלי לשלם שכרו עכ"ל. והמדרש הזה הובא בויקרא רבה פ' שור או כשב ע"ש. וכאשר נסתכל בדברי המאמר עד"ה מ"י הוא אימא כנגד נ' שערי בינה שנתפשטו ממנה להטיב לכל הנבראים כמו שמסופר במענה ויען ה' את איוב מן הסערה שהזכיר שם נ' שערים (איוב לח) מ"י שם ממדיה כי תדע או מ"י נטה עליה קו או מ"י פלג לשטף תעלה או מ"י הוליד אגלי טל מבטן מ"י יצא הקרח מ"י יכין לעורב צידו מ"י שלח פרא חפשי הכלל

(ד) שאברים: (ה) תשוקו: (ו) מאיר בו: (ז) מיני: (ח) התחלה התעוררות:

החסידים הוא מדור שיונק מכל האצילות ונקשר בו כלו משום שנגרם לייחד כל האצילות כדפי' וסליק על כלא מעלות המדור הזה הוא למעלה מכל שאר המדורות :

והחסיד הר' יוסף יעבץ ע"ה כתב במשנת (אבות פ"א) אל תהיו כעבדים המשמשים ע"מ לקבל פרס וכן במשנה (שם פ"ה) כל אהבה שהיא תלויה בדבר דברים הצריכים אל האהבה ולכן ראיתי להעתיק אנקאם המוכרחים אל הדרוש שאנו בו. כתב במשנת אל תהיו ז"ל אז"ל (פסחים פ"ד) כתיב (תהלים מ) כי גדול עד שמים חסדך וכתיב (שם קח) כי גדול מעל שמים חסדך לא קשיא כאן לעושים לשמה וכו' כי העושה לשמה דבוק בש"י ואין סוף למתן שכרו אמנם המאמינים בש"י כי הוא משגיח ומעניש ועוסקים במצותיו יותר שכרן קצוב עד שמים ודע שיום ה' הגדול והנורא למעלה מן שמים והמשכיל יבין ולז"א דוד במע"ה (תהלים קיט) ראה כי פקודיך אהבתי ה' כחסדך חייני כי אני מן העושים לשמה לכן אשאל מאוצר אשר אין לו תכלית והוא חסדך הגדול. ולז"א הנביא (איכה ג) זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל חסדי ה' חדשים לבקרים חלקי ה' אמרה נפשי. וי"ל מהו זה אשר הלך מאמרו אל לבו ואשר אמרה נפשו והענין אצלו כי האדם באשר הוא אדם קשה לצייר עבודה ע"מ שלא לקבל פרס ולא יתכן זה כי אם לנפש אשר טבעה לפי שהוא מן העליונים והיא חושקת בטבע לעבודתו כמלאכי מעלה ואנשים אשר שב אנושתם כולו נפשיי הם העובדים ע"מ שלא לקבל פרס ולז"א כי ללבו במה שהוא אנושי אמר דברים המתיישבים בלב אמנם לנפשו לא יצטרך לומר טענות אבל היא עצמה תאמר שתבחר בעבודה מצד עצמה ולא מצד דבר אחר והוא אומרו (שם ג) חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו מטענה אחרת אמנם הטענות אשר אמר ללבו הם שתים הא' שלא הי' מיסרנו משנאתו אותנו שא"כ היה מכלה אותנו והב' לאות כי מאהבה ייסרנו כאומרו (תהלים קיח) יסור יסרני יה והב' כי הוא מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית והוא חסד גמור וכ"ש שיקיים דברו אשר דבר ביד עבדיו הנביאים לקבצנו מד' כנפות הארץ עכ"ל. וכאשר תדקדק בדבריו תמצאם קרובים לדברי סברת מורי שכתבנו בטעם העושה מאהבה שזוכה אל הנועם העליון כדפי' ובמשנת כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה כתב ז"ל ירמוז כי העובד את השם ית' כדי שירבה קנינו ויגמור את נפשו אין עבודתו שלמה כמ"ש השטן (איוב א) החנם ירא איוב אלהים הלא אתה שכת בעדו ולז"א התנא כי העובד את השם בעבור הדברים הגופניים אשר תלה בהם עבודתו לא תתקיים לאור באור החיים כי בהבטל אותם הדברים אשר בהם עבודתו תתבטל אהבתו ואין מאכל ומשתה בשאול אשר אתה הולך אבל העובד את ה' מאהבה גמורה תלה אהבתו בחי עולמים ולא תסור לעולם ושכרו שיהיה אוהב את השם לעולם כאומרו ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה עכ"ל. ופי' התנא ואמר (אבות פ"ה) איזוהי אהבה שאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן הכוונה שנאמר בהם (ש"א יח) ויהי ככלותו לדבר ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד וגו' וכן נאמר (שם כ) וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל ואין נשיקה אלא מצד האהבה וכן בכיה מצד הדבקות וכן עד דוד הגדיל מפני שהוא סוד גלות שכינה ודוד ויהונתן רמז סוד אהבה בסוד דודים למעלה והמשכיל יבין :

ובזוהר ביאר סוד האהבה סוד נעלם וכמוס ונעתיק לשונו ז"ל דאמר (שיר א) ישקני מנשיקות פיהו מאי קא חמא שלמה מלכא דאיהו אעיל מלי דרחימו בין עלמא עילאה לעלמא תתאה ושירותא דתושבחתא דרחימו דאעיל בינייהו ישקני איהו אלא הא אוקמוה והכי איהו דלית רחימו דדביקותא רוחא ברוחא בר נשיקה ונשיקה בפומא דאיהו מבועא דרוחא ומפקנו דיליה וכד נשקין דא בדא מתדבקן רוחין אלין באלין והוו חד וכדין איהו רחימו חד. בספרא דרב המנונא סבא קדמאה הוה אמר על האי קרא נשיקה דרחימו אתפשט לד' רוחין וד' רוחין אינון כחדא ואינון גו רזא דמהימנותא וסלקין בד' אתוון ואינון אתוון דשמא קדישא תלי בהו עילאין ותתאין תליין בהו ותושבחתא דשיר השירים תלי בהו ומאן איהו אהבה ואינון רתיכא עילאה ואינון חברותא ודבקותא ושלימו דכלא אלין אתוון ד' רוחין אינון ואינון רוחין דרחימו וחדוה דכל שייפי' גופא בלא עציבו כלל עכ"ל. והמאמר הזה ביארו מורי ע"ה בפי' הסבא וכן בזוהר בפ' החכר אמנם נבאר הנוגע לענינו לדרוש האהבה הוא כי מעלות מעלת אהבה הוא קשר ד' רוחין הנעשה בסוד הנשיקין וסוד הנשיקין ביארו שם בפ' לקמיה מאן ישקני ההוא דכתיב גו סתימו עילאה וסוד הנשיקה הוא דבקות פנימיות הספי' ותוכיותם שהוא רוח החיים המחי' אותם והוא מה שאמר ונשיקה בפומא דאיהו מבועא דרוחא ומפקנו דילי' וכן אמר בשיר השירים אתדבקותא דגופא בגופא ישקני מנשיקות פיהו אתדבקותא דרוחא ברוחא עכ"ל וביאר הם ד' רוחין נתבאר שם (זוהר שיר השירים דף ה:) ז"ל ישקני דביקו ברחימו רוח ברוח דהא ד' רוחין מתחברן ואתעבידו כחדא דלא יהיב רוח לחבריה ונטיל הוא רוחא דחבריה דאיתדבק בה משתכחי רוחא דיליה ורוחא דחבריה הא תרין אוף הכי חבריה משתכחי ד' רוחין דמתחברן באינון נשיקין עכ"ל. ואמר בסוף המאמר שהעתקנו ואינון רוחין דרחימו וחדוה דכל שייפי גופא בלא עציבו כלל פי' כי אי אפשר שיתדבקו ברוח הפנימי אם לא שיתקשרו הספי' כאחד מצד החיצוניות שבהם ויתמעט הדין שהוא העציבו מהם אז יהיה כלא להשרות עליהם רוח העליון והוא כמשל האדם הנושק לחשוקתו שלא ישק אותה אלא מרוב שמחה וכל האברים כבר נתייחדו כא' והיינו מלת אהב"ה שעולה אח"ד המורה על קשר ויחוד (ג) העולים זה בזה ע"י רוחם ונשמתם הפנימים ופי' במאמר ג"כ שאותיות אהבה הם אתוון דשמא קדישא תליא בהו והם אותיות שם ידו"ד ומורי ע"ה כתב ונתן ייחס לאותיות אהבה עם אותיות ידו"ד. ובזה נבין

שבזוב

(ג) בנדא"ים :

שאתבא רוחיה ליה לשלבא ההוא רוחא בגויה. דהיא בשעתא דקב"ה בעא לאתבא רוחא ליה אי זכאה הוא שפ כתיב (קהלת יב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה עכ"ל. נמצא שבעוד שהוא חי רוח חיים מקב"ה ושכינתיה בקרבו המחיה אותו והיינו אשר בידו נפש כל חי להשפיע חיים מסלקם הכל ברצוו ובזה מתורץ אלא בקרבי ומלת בקרבי חוזר בין לנפש בין לרוח הנאצלים מקב"ה ושכינתיה והתכת הפסוק כך הוא נפשי אויתיך בלילה אף רוחי דהיינו קב"ה ושכינתיה והם בקרבי אשחרך ואשחרך הוא לאשתדלא בפולחניה עד דיתער נפרא כמו שיתבאר. והנה בהקדמה זו נבין פסוק (דברים לב) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו צריך להבין מה ענין חלק ומה ענין חבל ולמה אמר עמו ולא ישראל. ואפשר שיובן במה שפירש כי באמרו חלק יורה שהנשמות הם ממנו נאצלות והוא והם ב' חלקים כענין תרי פלגי דגופא וזהו טעם מלת חלק שנחלק הדבר ממנו ובהתייחד חלק הנשמה התחתונה עמו ב' החלקים נתייחדו וגעשו א' ואע"פ שנאמר חלקים שיורה ח"ו פירוד אין הכוונה שהנשמה נפרדה ממנו בירדתה למטה אלא שרשה נשאר שם ולכן אמר עמו עמו ממש הוא החלק ולכן לא אמר כי חלק ה' ישראל שהיה מורה שנחלק החלק למטה והיה מורה פירוד אלא עמו ופי' שעמו הם עמו ולהורות על הקשר כפול הוא ית' ג"כ שופע נילון חיים לרוח ולנפש התחתונים שבגוף ולעולם אינו נפרד לז"א יעקב חבל נחלתו כי כמו שהחבל הוא שזור מב' או ג' חלקים כן הוא קשור עמו למטה ואנו קשורים עמו. ועוד במשל החבל פי' רז"ל ענין נאה במצות והעתקנו לשונם בפ' ושער א' משער המצות שאמר שם משל לאחד שהיה מושלך לתוך המים הושיט לו (ג) הקברניט את החבל א"ל תפוש את החבל הזה בידך ואל תניחהו ואם תניחהו אין לך חיים כך מציאות הנשמה היא משולשלת מלמעלה למטה כחבל הזה ראשו א' בידו וראשו הב' בגוף האדם וכל מציאות האהבה והדבקות הוא לידבק בחבל הזה ולקשר בשורש נשמתו הדבוקה בו ית'. ובזה יובן לשון המאמר הנה פולחנא שלימתא דבעי בר נש למיפלח לקב"ה כמה דתנינן ואהבת את ה' אלהיך דירחם ליה לקב"ה רחימותא דנפש ממש כמה דאיתדבקו אלין בגופא וגופא רחים לון כדין יתדבק ב"נ כו' הכוונה כי הפסוק אמר (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך הוא דירחם ליה רחימותא דנפש ממש ופי' כי אהבת הנפש עם הגוף היא אהבה כפולה כי הנפש אוהבת לגוף והגוף לנפש ואינם רוצים להפרד זה מזה ואהבת הנפש לגוף למדנו הכתוב באמרו (שיר ח) כי עזה כמות אהבה ופי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' ויחי דף רמה:) שבשעת פטירתו של אדם הנפש שואלת מהגוף כאדם ההולך בדרך רחוקה ונפרד מאוהבו שקשה בעיניו פרידתו ממנו ז"ל שימני כחותם על לבך בגין דישתאר כל דיוקני בך כהאי חותם דאשתאר כל דיוקניה בההוא אתר דאיתדבק ביה. כי עזה כמות אהבה תקיפא הוא כפרישו דרוחא מן גופא. דתנינן בשעתא דבר נש מטי לאיסתלקא מעלמא וחמי מה דחמי רוחא אזלא בכל שייפי גופא וסליק גלגולי כמה דאזלא בימא בלא שייטין סליק ונחית ולא מהניא ליה אתא ואיתשאר מכל שייפי גופא. ולית תקיפו כיומא דפריש רוחא מן גופא תקיפו דרחימו דכנסת ישראל לגבי קב"ה כהקיפו דמותא בשעתא דבעי רוחא לאיתפרשא מן גופא. קשה כשאול קנאה כל מאן דרחים ולא קטיר עמיה קנאה לאו רחימותיה רחימותא כיון דקני הא רחימותיה אשתלים. מכאן אוליפנא דבעי בר נש לקנאה לאתתיה בגין דיתקשר עמה רחימותא שלים דהא מגו כך לא יהיב עינוי באיתתו אחרא. מהו קשה כשאול קנאה אלא מה שאול קשה בעינייהו דחייבין למיחת ביה כך קנאה קשיא בעינייהו דמאן דרחים וקני לאיתפרשא מרחימו עכ"ל. וזהו שאמר במאמר שלפנינו כמה דאיתדבקו אלין בגופא הרי אהבת הנפש לגוף שהיא דבוקה עמו ואינה רוצה להפרד ממנו כי אחר שנתלבשה יש לה ייחם וקורבה עמו וגופא רחים לון היא אהבת הגוף מפני שאין לו חיים אלא על ידה שכמו שקשה בעיני השכינה להפרד מהקב"ה עד שהיא אומרת שימני כחותם במציאות שקשה לרוח להפרד מהגוף כאהבה זו צריך שיהיה לנפש הצדיקים עם השכינה. וז"ש וכדין יתדבק במציאות זה יאהב לקב"ה רחימותא דנפשיה ורוחיה לאדבקא ביה כמו שהוא אוהב לרוחו ונפשו שבגופו שהוא חי מהם יאהב להקב"ה וידבק בו חלק רוחו ונפשו התחתונים כי באמת אינם חיים אלא ע"י השפעת השרשים העליונים הדבקים בו ית' שעל ידם השם שולח חיים לענפים התחתונים שבגוף כדפי' וכן אמר בסוף המאמר ההוא זכאה דאיתדבק ברוחיה ונפשיה לעילא במלכא קדישא וביאר הרשב"י ע"ה במאמר ויחי שהעתקנו כי מסימני האהבה הוא הקנאה ופי' שהמקנא לאשתו שמרוב אהבתו בה אינו רוצה שיכנס זר בינתים להפריד בינו לבינה אלא שתהיה אשתו אהבתה קשורה בו לעולם כן הצדיק צריך שמרוב אהבתו בשכינה יתקשר באהבתה כ"כ עד שיקנא בה שלא ירצה שתפרד השכינה ממנו ותשרה באתר באופן שתעקר ממנו והיינו מציאות רחימות דנפשיה ורוחי' לאדבקא והוראות מציאות האהבה זה הוא שיקום בלילה לעסוק בתורה כמו שביאר לקמיה:

והבחינה הב' שהוא אהבת הנפש לגוף ג"כ מבוארת מאליו כי ודאי הקב"ה הוא אוהבו שהרי יצא מתן ע הנשמה ממנו כדי שיהיה חי וראוי שיאמר בלבו כשם שהקב"ה חפץ לידבק בי שהרי מתן לי רוח ונפש והשפיע לי חיים כן ראוי שאדבק בו ולז"א רחימותא דנפשיה ורוחיה סתם שהיא אהבה כפולה כדפי' הה"ד (ישעי' כו) נפשי אויתיך בלילה נפשי ממש שהוא יתברך הוא עיקר הנפש כי הנפש התחתונה היא ענף א' מהשורש העליון שבו ועוד הוא ממש הנפש שאלמלא חיותו אין נפש נמצא שהאוהב נפשו ורוחו מתאוה בעשיית התורה והמצות הוא אוהב להקב"ה ומכלל הן אתה שומע לאו ואמר בלילה דבעי בר נש מרחימותא דקב"ה למיקם בכל ליליא. ענין האהבה הזו הוא כמשל האיש האוהב את השוקתו שבלילה כאשר יתעורר בתשש

(ג) מנהג ספרדים :

שהכל שם תמשים שערים כמו שפי' הראב"ד ע"ה בפי' ס"י ומלא בזה שהקב"ה הקדים ופתח נ' שערים מטובותיו להטיב לכל הנבראים ולכן הוא אומר מי הקדימני כי למדת מי לא הקדימני נבנה אלא מ"י קדם ונתן לו נשמה וכל הטובות והיינו שהבינה נקראת קדם והיא קדמה לעולם כדפי' ז"ל (פרקי ר"א פ"ג) בז' דברים שנבראו קודם שנברא העולם אחד מהם תורה שנא' (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז ואמר קדם עד שלא נברא העולם וכן ג"ע שנאמר (בראשית ב) גן בעדן מקדם קדם עד שלא נברא העולם והיינו כי העולם הוא שם קצות והקודם לעולם השם היא הבינה ולכך נקרא קדם וכן פי' הר' משה דיליאון מורי בספ"ר והעפ"כ עלי לפלס כי שכר טוב הצדיקים הוא לחזות בנועם ה' הנמשך ממנה והיינו עלי לבלם כענין על ה'. ולענין הדרוש שלנו שפי' שהאהבה נמשך מאימא שהוא ה' הוא שכאשר יסתכל האדם שהקב"ה בראו וצייר ואתם גופו ורוחו בכ"ב אותיות הקדושים שהם מצד אימא ושם הוא דפוס כל העולמות ראוי שיאהב אותו ויעשה רצונו ובפרט שהיא האם הגומלת חסדים טובים לבנים כדפי' בספר הבהיר והיינו ה' המה אור דיום יאהבון כדפי' בתיקונים שהם באים לחסד והם שורש לנ' שערים וכן בזוהר ובשיר השירים האריכו בענין הבינה דאיהי אתר דבעי חדוה דלא אית תמן רוגזא ודינא דהא עלמא דאתי כלא חדוה ואיהו חדי לכלא מסדר חדי וחדוה לכל דרכין עכ"ל וכן הוא נהר דינור דנגיד ונפיק ולא פסיק מימוי לעלמין. ועוד בבחינה אחרת ראוי שתכונה אהבה בבינה מפני שע"י עניית תפלתנו בכל קראנו כמ"ש (דברים ד) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו וכן בזוהר בפ' ואתחנן שהילוק בין ה' אלהיך לה' אלהינו שה' אלהיך הוא הקב"ה ושכינתיה וה' אלהינו הוא אבא ואימא ונמצא בזה כי היראה והאהבה הוא שירא האדם מהמאציל שהוא בורא הכל רב ושליט ויראתו זאת נתגלה לאדם ע"י אבא כדפי' בשער היראה פ"ב וכן האהבה הוא שאוהב האדם לבורא הכל מצד חסדיו וטובותיו עליו וגילוי אהבתו זאת לאדם נתגלה ע"י אימא כדפי' ועיקר האהבה הוא התעוררות הלב בחשק כמו שיתבאר עוד בעז"ה וכן ארז"ל במסכת כלה מאי אהבה ומאי כבוד אהבה בלב וכבוד במעשים ובדברים עכ"ל:

פרק ג עם היות שבפרקים הקודמים נתבאר מהות האהבה נשאר עוד עדיין לבאר במהותה (א) וכיוצא יתדבק בה האדם באופן שלא יפרד ממנו. ובענין מהות האהבה ביאר הרשב"י ע"ה עוד (זוהר פ' אחרי מות דף סח:) ז"ל א"ל ר' אבא (ישעיה כו) נפשי אויתיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך אויתיך אותך מבעי' ליה אשחרך ישחרך מבעי' ליה אלא הא אוקמוה כד"א (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ת"ח נפשא ורוחא אשתתפו כחדא לעלמין. הנה פולחנא שלימתא דבעי בר נש למפלח לקב"ה כמא דתנינן ואהבת את ה' אלהיך דירחם ליה לקב"ה רחימותא דנפשא ממש ודא הוא רחימותא שלימתא רחימותא דנפשיה ורוחיה כמה דאיתדבקו אלין בגופא וגופא רחים לון כדין יתדבק בר נש לרחמא לקב"ה רחימותא דנפשיה ורוחיה לאתדבקא ביה הה"ד נפשי אויתיך בלילה כלומר נפשי ממש אף רוחי בקרבי אשחרך לאתדבקא בך ברחימותא סגיאה בלילה בעי בר נש מרחימותא דקב"ה למיקם בכל ליליא לאשתדלא בפולחניה עד דיתער צפרא ויתמשך עליה חוטא דחסד דתניא זכאה חולקיה דההוא בר נש דרחימותא דא רחים לקב"ה ואינון זכאי קשוט (ב) דמרחמין לקב"ה הכי בגין דעלמא מתקיימא בגינייהו ושלטין על כל גזרין קשין דלעילא ותתא בגין דאתקיים עלמא בגינייהו תאנא ההוא זכאה דאיתדבק ברוחיה ונפשיה לעילא במלכא קדישא ברחימותא כדקא יאות שליט בארעא דלתתא וכל מה דגזר על עלמא אתקיים עכ"ל. ופירוש אויתיך אותך מבעי' ליה הכוונה כי פשט הכתוב נראה כי הנפש מתאוה להקב"ה בלילה וע"י הרוח שבקרבו ישחר להקב"ה והקשה לזה כיון שאויתיך ואשחרך חוזר לנפש ורוח היה ראוי שיאמר נפשי אותך וכן רוחי ישחרך. ולזה תירץ כי נפשי ורוחי אינו חוזר לנפש רוח שבאדם לבד אלא להקב"ה ושכינתו ג"כ שהם נקראים נפש ורוח שמהם באים הנפש והרוח כמ"ש לקמיה ת"ח נפשא ורוחא אשתתפו כחדא והטעם שהם משתתפים בעולם מפני שכמו שנרשם בא מלמעלה מקב"ה ושכינתיה וזה בלא זה א"א שנאמר (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך כן הענפים הבאים מהם משתתפים ולכן אמרו בתיקונים על פסוק (משלי כ) נר ה' נשמת אדם נ"ל נפש רוח. נשמת נשמה. הרי נפש ורוח משתתפים כו'. והביא פסוק אשר בידו נפש כל חי להורות כי אע"פ שהרוח והנפש ירדו ונתלבשו בגוף שרשם נשאר למעלה וע"י השורש ההוא שנשאר שם יש בידו ממש נפש כל חי. ודבר זה הוא נוגע לענין האהבה שיתבאר אח"כ ולתרץ הקושיא מאי אויתיך אותך מבעי' ליה. ולזה אמר שאם הכוונה להקב"ה ושכינתו לבד היה ראוי שיאמר ה' אלהי אויתיך בלילה אף אשחרך אלא להורות לנו ענין האהבה ודבקות האדם נפשו בהקב"ה כיצד היא לזה אמר נפשי ורוחי ועוד כיון להביא פסוק זה ולתרץ מ"ש הפ' אף רוחי בקרבי אשחרך שלפי פי' שחוזר להקב"ה היה ראוי שיאמר אף רוחי אשחרך כי מלה בקרבי הוא מיותר לזה כוון להביא פסוק זה אשר בידו להראות שממש נילון הקב"ה ושכינתו בתוך האדם והנשמות הם חוטי שלהביות הנמשכות מלמעלה למטה ואינם חיים אלא משרשם הנשפע בהם לעולם וכיון שהקב"ה רוצה לסלק שיפע מהנפש והרוח המתאוים מסלק שורש הקשור עמו שלא ישפיע חיים לנפש ורוח המתאוים ומיד האדם מת כמ"ש (איוב לד) רוחו ונשמתו אליו יאסוף יגוע כל בשר יחד והאסיפה היא זאת דהיינו שאוסף רוחו אליו כענין המריח בתפוח וכיוצא שישאב הרוח ההוא ויאספנו אליו כן הרוח והנפש נאספים למקורם. וכן פי' הרשב"י (זוהר פ' ויחי דף ריו:) א"ר יהודה זכאין אינון צדיקיא כד קב"ה בעא לאתדבקא

(א) נראה דגרס וכיצד : (ב) שאוהבים :

דתרין גוונין איהון חד לבא וחד נפשא אי לבא הוה עיקרא מאי בעי נפשא א"ל ודאי לבא ונפשא תרין איהון ואתאחדן להד דהא לבא ונפשא וממונא כלהו אתאחדן דא בדא ולבא איהו יסודא דכלא והא אתמר בכל לבבך בתרין לבין איהו דאינהו תרין יצרין חד יצרא טבא וחד יצרא בישא ותרין אלין כל חד וחד איקרי לב דא איקרי לב טהור ודא אקרי לב רע ובגין כך איהו לבבך דאינהו תרין יצה"ט ויצה"ר ובכל נפשך ובנפשך מבעי' ליה ומאי בכל נפשך הא' ובכל אמאי אלא לאכללא נפש ורוח ונשמה דא איהו ובכל נפשך כל מה דאחיד האי נפש ובכל מאדך אוף הכי כמה (ד) זינין דממונא וע"ד כלהו משניין אלין מאלין ואקרי בכל רחימו דקב"ה למימסר לי' כל דא למירחם לי' בכל חד וחד ואיתמר ביצה"ר היך יכיל למירחם ליה דהא יצה"ר מקטרגא איהו דלא יקריב בר נש לפולחנא דקב"ה איך ירחם לי' ביה דא איהו פולחנא דקוב"ה יתיר כד האי יצה"ר איתכפיא לי' בגין רחימו דקא מרחם לי' לקב"ה דכד האי יצר הרע איתכפיא ותבר לי' ההוא בר נש דא איהו רחימו דקב"ה בגין דידע לקרבא להאי יצר הרע לפולחנא דקב"ה עכ"ל. ופי' רשב"י (זוהר פ' ואתחנן דף רסו) ובכל מאדך באר היטב ובכל מאדך מ"ש בין דנפל לי' ממונא מירותא או מסטרא אחרא כיון דאיהו רווח ליה וע"ד כתיב בכל מאדך ע"כ. והיוצא לנו מכללות המאמר לדרוש האהבה הוא שני דברים למהות האהבה שהוא בכל לבבך ובכל נפשך והג' שהוא בכל מאדך הוא תולדה הנהיה מאהבה בכל לבבך פי' שהוא בשני יצריך כדפירשו ז"ל במשנה והכוונה שיכניע היצה"ר בעבור אהבת קונו ובזה ישיג האהבה כמו שכתב החסיד בעל ח"ה (שער חשבון הנפש) כי צריך להוציא אהבת העוה"ז מלבו ולהגביר אהבת העוה"ב כמו שאמר אחד מן החכמים כאשר לא יתחברו בכלי א' המים והאש כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העוה"ז ואהבת העוה"ב וכתב בשער האהבה כי אי אפשר להשיג האדם מדרגת אהבת השם שהוא הדבקות והמעלה הגדולה שאין למעלה ממנה אם לא תקדם יראת ה' שהיא הפרישות מתאות העוה"ז ודבריו הם דברי אלהים חיים שכן במאמר ר' פנחס בן יאיר שנבאר אמר חסידות גדולה מכולם וחסידות היא האהבה כמו שנבאר וקודם להסידות יש זהירות וזריזות וכו' נמצא שלהשיג אהבת הבורא הוא הכנעת היצר בכל הפרטים שיתבאר ב"ה והיינו בכל לבבך. אמנם צריך לדקדק מאי ריבה בכל כי לבבך הם שנים יצר הטוב ויצה"ר ואפשר במה שנתבאר (זוהר פ' וארא דף כח) ז"ל בכל לבבך דא ימינא ושמאלא דאיקרי יצר טוב ויצ"ר עכ"ל. והכוונה כי מימין ושמאל נמשכו למטה היצה"ט והיצה"ר ושם נתבאר לדרך היחוד והזווג אמנם הנוגע לענינו הוא במה שביארנו למעלה מזה בפסוק (דברים ד) והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וביארנו המאמר ההוא בשער היראה בפ"ד כי כשאדם מכניע היצה"ר ג"כ גורם שלמעלה השמאל תהיה נכללת תחת הימין והוא עיקר האהבה כמו שביארנו בפ"א ולכן רבוי בכל לבבך הוא לרבות השרשים העליונים שמהם נמשכו יצה"ט ויצה"ר שתכלול לעולם השמאל בימין ותהי' הימין שהיא האהבה גוברת ובכל נפשך פי' שהוא לאכללא נפש רוח ונשמה צריך להבין מה ענין האהבה בנפש רוח נשמה כי עד עתה לא שמענו במציאות האהבה חילוקים ופשיטא שצריך שיאהב בשלשתן אם זכה להם ואם לא זכה לשלשתם יאהב במה שיש לו. והנ"ל בביאור ענין זה הוא במה שפי' שענין מלת אהבה הוא קשור ודבוק האדם נשמתו במאלי' ובמדותיו וירצה שתאהב את ה' בכל נפשך פי' שתדבק בו בכל החלקים שבך והכוונה לדבק חלק הנפש שבו עם חלק הנפש העליון ממקום שממנו נשפעת לו הנפש וכן לדבק חלק הרוח שבו עם חלק הרוח העליון הנשאר למעלה ביוצרו כמ"ש בשער היראה בפרק ט' שדרך שתעבור הנשמה תשאר ביוצרה שם כמו שפירש הרשב"י במאמר שימני כחותם ע"ש וכן לדבק חלק הנשמה שבו עם חלק יצור מקום הנשמה העליונה וג' מציאות אלו הם באצילות נפש רוח נשמה דאצילות ויש נפש רוח נשמה מאופן חיה כסא כדפירש בתיקונים (דף יט') ע"ש. ומציאות שלימות האהבה שיתקשרו שלשתם כל אדם כפי בחינתו אם זכה לנפש רוח ונשמה התחתונים יתדבק בשלשתם במקורם כפי בחינתו ואם זכה לנפש רוח ונשמה דאצילות יקשרם כפי זכותו ועיקר ציווי בכל נפשך שתשתדל להשיג כל מה שאוחז הנפש כדי שתהי' אהבתך שלמה בכל העולמות ודע שנפש יש במציאות האהבה סוד נשיקין כדפי' בפ' הקודם כך בכל עולם ועולם אופן וחיה וכסא יש בהם נשיקין וכן פי' הרשב"י ע"ה (זוהר שה"ש דף ז:) ז"ל בשעתא דדרועים הוי פרשו גדפייהו מתתא אתוון פרחי מתתא לעילא ואתוון מעילא לתתא ועאלין אלין באלין ואתכלילו אלין באלין בנשיקו דרחימו כיון דאתוון מתחברן כל דרגין תתאין ועילאין ועלמין כלהו מתחברן כחדא ונשקי אלין באלין בנשיקו דרחימו עד דהוו כלהו חד וקב"ה חד בלא פירודא כלל כל נשיקין דרחימו לאו איהון אלא למהוי כללא חדא לאיתכללא דא בדא בלא פירודא ובג"כ נשיקין אלין בכולא איהון למהוי כללא חדא בכללא חדא אתוון באתוון עלמין בעלמין דרגין בדרגין אתתא בבעלה למהוי כלא חד עכ"ל. הרי מפורש בפי' שמציאות הנשיקין ישנם בכל העולמות שמציאות הנשיקין הוא שיתקשרו העולים זה בזה ויתכללו זה בזה מצד הפנימות שבהם ומצד החיצונות שהם הכלים א"כ יצא לנו שאפשר שיהיה לאדם אהבה בשם מצד הנפש ויתדבק בידו"ד שהוא אהבה שפי' בפ"ב כי בכל עולם ועולם ידו"ד נמצא כדפי' בשער היראה בפ"א ועלת כל העלות מאיר בכולם וכל א' כפי מה שזכה באותו חלק שזכה שם יתדבק ושם הבורא נמצא עמו אמנם לא נכחיש שלא ישתוה אהבת מי שיש לו נשמה למי שיש לו רוח ולמי שיש לו נפש כי כפי עלותו במדרגות הסולם כך תזדכך נפשו וגופו ותתמיד האהבה שלא יוכל להפרד מהבורא מרוב חשקו בו והטעם כי הנפש שהיא באופן סנדלפון שבעשיה

(ד) כמה מינים של ממון בין מירושה בין ממקום אחר כמו שמפרש והולך:

להביאה ויזדרז לעונת חשקה באהבה גדולה בפרט כאשר ידע שחשוקתו אוהבת אותו כן ת"ח הפורשים כל ימי המעשה מנשותיהם מפני עונת בת מלך שהיא התורה ראוי שיזדרזו בחשק התורה כי בעסקם בה הם דבוקים בחיים העליונים והם דבוקים בשכינה והיא בהם ומשפעת מרוח קדושה עליהם ואהבת השכינה אלינו אין צריך ראיות שהיא אומרת (שיר ח) חברים מקשיבים לקולך השמיעני וזהו שהנביא קורא לשכינה נפשי והוא מתאוה לה מפני כי היא רוח הקדש הבאה ושורה עליו. ואמר לעיל מזה אתהפך לאיתדבקא בך ברחימותא סגיאה יובן במה שפי' רשב"י (זוהר פ' בשלח דף מו) כי אותם העומדין עם השכינה בלילה עד אור הבקר באור הבקר הקב"ה פורש על השכינה ועל אותם שנשתתפו עמה חוט של חסד באופן שבבקר הם מתדבקים עם המלך באהבה רבה שהיא החסד ואז יגדל לחושק אהבה יותר כי עד עתה היה מתדבק באור קטן שהיא הככב והיא אהבה זוטא ובבוקר מתדבק באהבה רבה ואמר עד דיתער צפרא הוא קדרותא דצפרא כדפי' שם בפר' בשלח וצריך לעסוק בתורה עד אור היום כדי לקשר מדת לילה ביום וזה טעם מלת עד ומלת דיתער הוא לדקדק מלת אתהפך שהוא לשון שחר ולא בקר והוא כי התחלת הבקר הוא השחר ואז מתחיל להתעורר אור החסד ואז מקבלין מתנות מהמלך וז"ל שם כד אסתלק ליליא ואתי צפרא ואיתחשך ואיתקדר כדין מלכא למטרוניתא ברזא דחדוה ויהיב לה מתנן ולכל בני היכליה זכאה חולקיה מאן דאיהו במניינא עכ"ל. הרי מבואר בהמאמר ומתוכו מתבאר סוד האהבה כאשר ביארנו ואף על פי שתלה בלילה בפרט ומן הראוי שתהיה האהבה זו נגד האדם ויהיה הקב"ה נפשו ורוחו לעולם מצד תוקף האהבה אלא הענין הוא כי מניעת חשק האוהב כבר קדם לו ביום האהבה אלא שבלילה יגבר עליו האהבה יותר ואומר בלבו מתי יבא הלילה שאקום לעשות רצון יוצרי ואשלים מה שאני חייב מאהבתו ית' וכזה מדוקדק לשון הרשב"י ע"ה שכתב מלת בלילה דבעי בר נש ולא תפס לשון הפסוק כלו נפשי אויתיך בלילה כי ענין אויתיך אפילו ביום הוא אלא בלילה דבעי מרחימותא דקב"ה והאהבה כבר קדם לו ביום ופסקיה לקרא בשכינא חריפא והם ג' גזירות הא' נפשי הב' אויתיך הג' בלילה וכן מוכיחים פסקי הטעמים במלת נפשי שופר מהופך ואויתיך תרי טעמי בלילה זקף קטן :

עוד אפשר כי הטעם שתלה האהבה בשם בקימת חצי הלילה לעסוק בתורה מפני שאין לך אוהב גדול להקב"ה מזה כי מבטל תאות הגוף האוהב השינה והתענוג מפני אהבת קונו שהוא הוא אהבת נפשו כדפי' ואף על פי שמצטער הוא יסבול צער בעבור אהבת קונו והוא דומה למ"ש הכתוב (שיר א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין פי' ז"ל אף על פי שמיצר ומימר לי בין שדי ילין והוא מקיים מצות ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך ביצה"ט וביצה"ר :

וביאור הרע פי' בזוהר פ' תרומה כי הכנעת היצר הוא אהבה שלמה שהיצר נכנע תחת יצר הטוב בעבור אהבת הבורא ומטעם זה אמר בזוהר פ' ויקרא שהקם בחצות נקרא עבד ה' שפירש מזמור (תהלים קלד) הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' על הקמים בחצי הלילה וראוי שיקרא עבד ה' מפני שהכופה יצרו בתאות גופו ומצטער בעבור אהבת יוצרו נקרא עבד ה' שעובד את ה' ולא לגופו אבל מי שאינו קם שרוצה ליתן נחת מנוחה לגופו הוא עבד יצרו וגופו ולא עבד נפשו ויוצרו וכלל זה לכל עבודה התלויה באהבה שבזמן שאדם מכניע יצרו ומצטער בעבור עבודת ה' נקרא אוהב את השם ואינו נקרא אוהב יצרו ואם אינו מכניע יצרו נקרא עבד יצרו נמצא האהבה מפתח לקיום כל התורה :

עוד יקנה מדת האהבה בקומו בחצות בחושבו בחסד הגדול שהטיב עמו הבורא שהחזיר נשמתו לגופו ושהחייהו מהשינה שהיא א' מששים במיתה ואלו ידמה האדם שהיה מת יום א' כמו שאירע לר' יוסי דפקיעין המובא בזוהר פ' בלק כמה יתחייב האהבה לבורא שכ"כ היטיב עמו ועל ההיקש הזה שבלילה שאדם ישן והשינה א' מששים במיתה וכמה ישנו על מטתם ולא קמו וצריך שבהקיצו משנתו ילהב נפשו באהבת הבורא שהחזיר לו נשמתו וע"ז תקנו שבח אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא וזהו אלהי המשגיח בי ואני דבק בו ועד"ה היא השכינה שאלה היתה הנפש בפקדון כאומרו בידך אפקיד רוחי וכיון שבהיותו ישן היה נפרד מדבקות האהבה ששלטה השינה שהיא המיתה בגוף ובהחזרת הנשמה והוא חי הרי הוא דבק בו ית' ולכן כ"ז שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלהי והיה ראוי שבכל נשימותינו נהיה דבקים בו ית' וזהו כ"ז שהנשמה בקרבי מפני שהוא שומר על ראשינו והיינו מודה אני לפניך והיינו שכינה למעלה מראשי כדפי' ז"ל להשפיע חיים לנו :

ובאשר יעור משנתו יתעורר באהבת הבורא שהחייהו ויחשוב שכך עתיד להיות אותו בתחיית המתים כמ"ש רז"ל במדרש (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך אמר ר' אלכסנדרי על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעים שאמונתך רבה לתחיית המתים עכ"ל. ופי' מורי ע"ה שע"ז תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא שפירש לעתיד לבא הוא בתחיית המתים :

עוד ביארה לנו תורתנו הקדושה דרך קניית האהבה כיצד תהיה באמרה (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך אלו הם ג' דברים שבהיותם שלשתם מקושרים כאחד באדם תהי' אהבתו בו תקועה וקשורה עם ה' :

וביאור ג' דברים אלו נתבארו בדברי רשב"י (זוהר פ' תרומה דף קנ:) ר' יצחק הוה שכיח קמיה דרבי אלעזר א"ל ודאי רחימו דקב"ה דבר נש רחים לי' לא איתער אלא מלבא בגין דלבא איהו אתערותא לאיתערא לגבי' רחימו ורחמנא לבא בעי אי הכי אמאי כתיב בכל לבבך ובכל נפשך דמשמע דתרין

ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ . ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע בדביקה (בראשית לד) ותדבק נפשו בדינה בת יעקב . בחשיקה כתיב (שם לד) שכם בני חשקה נפשו בבתכם . בחפצה (שם לד) כי חפץ בבת יעקב . ר' אבא בן אלישע מוסיף עוד תרין באהבה ודבור באהבה (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' בדבור (ישעי' מ) דברו על לב ירושלים . ואנו למדים מפרשתו של אותו רשע . באהבה (בראשית לד) ויאהב את הנערה . בדבור (שם) וידבר על לב הנערה דברים שהם מנחמין את הלב עכ"ל. ראוי לעורר הערה אחת מ"ש דרשב"י שלא מנה אלא ג' שהרי ה' מצינו בפרשתו של אותו רשע כמ"ש ר' אבא בן אלישע אלא הענין כי רשב"י לא רצה למנות אלא ג' שהם העיקר שהם כנגד נפש רוח נשמה ור' אבא בן אלישע שמנה ה' מפני שמצינו שה' שמות יש לה לנשמה כדפי' רשב"י (זוהר פ' תרומה דף קנח ברעיא מהימנא) ז"ל (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך דהיינו גופא ובכל נפשך דהיינו נשמתא דה' שמהן אית לה נשמה נפש רוח חיה יחידה ובכל מאדך בכל ממונא דילך קב"ה ושכינתיה לא יזוז מינך בכל אלין עכ"ל:

ונחזור לפרטי המאמר כי ג' לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל מפני שהשפעת נפש רוח ונשמה הם ממנו ית' אלינו וע"י החלקים החשובים האלה שיש לנו ממנו ית' מתקשש בנו ולא השפיע בנו החלקים האלה אלא מרוב חבה שיש לו עמנו כענין (שם י) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם שפי' רשב"י (זוהר פ' ואתחנן דף רסב:) שהכוונה עשה אותם מרכבה עליונה ז"ל תאני ר' אבא רק באבותיך חשק ה' וגו' מכאן אר"ש אבהתא אינון (ז) רתיכא קדישא עילאה דכתיב חשק ה' ואמר אח"כ רק באבותיך תלתא ורתיכא ארבעה ד' מנ"ל דכתיב ויבחר בזרעם אחריהם מאי משמע לאכללא בהו דוד מלכא דאיהו רביעאה לאתתקנא ברתיכא קדישא עכ"ל לענינו . ומ"ש וכתיב חשק ה' הכוונה כמ"ש בתיקונים (דף פז) ששם ידו"ד ניקודו שב"א חול"ם קמ"ץ והם קמ"ץ בחסד שב"א בגבורה חולם ת"ת וסי' ג' נקודות אלו חש"ק ואמרו ז"ל ובזימנא דאינון שב"א קמ"ץ חול"ם איהו רמוז כי בי חש"ק ואפלטהו רק באבותיך חש"ק עכ"ל והיות האבות מרכבה למעלה הוא מרוב אהבתו ית' אלינו להשפיע להם נשמות קדושות מלמעלה כמו שביארו רשב"י (זוהר פ' אחרי דף עה:) זכאין אינון ישראל דקב"ה קריב לון לגביה מכל אומין עובדי כוכבים דעלמא ואיתרעי בהו ומאתר רחיקא קריב לון לגביה הה"ד (יהושע כד) כה אמר ה' בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכתיב ואקח את אביכם וגו' מעבר הנהר והקשה שדבר זה ישראל ויהושע היו יודעין אותו ולמה אמר כה אמר ה' . ותירץ אלא ודאי בתיומתא דמלה טיבו סגיא עביד קב"ה בישראל דאיתרעי בהו באבהתא ועביד לון רתיכא קדישא ליקריה ואפיק לון מגו גזרא עילאה יקירא עכ"ל לענינו שחסד גדול עשה הקב"ה עם ישראל להוציא שרש נשמות מלמעלה מעלה ולא קדם באבות מעשה ולא התעוררות מה שיאהיל הקב"ה נשמותם מעבר הנהר . וזהו ענין טבע מלת חשק ה' שהחשק והתעוררות שהאהבה התחיל בו והיינו ג' לשונות של חבה שחבב הקב"ה את ישראל כנגד נפש רוח נשמה שהשפיע בנו מרוב החבה . כנגד בחינת נפש אמר בדביקה שנאמר (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים ופי' רשב"י שישראל דבוקים בסוד את תכלת שבשכינה לתת לה התעוררות מעשיהם הטובים ואפילו שהתכלת הוא תכלה וכליה ודין אפילו הכי אנו חיים ז"ל (זוהר פרשת בראשית דף נא ע"א) תא חזי לית ליה אתערותא לאתדלקא האי נהורא תכלא לאתאחדא בנהורא חורא אלא על ידא דישראל דאינון מתדבקן תחותוי . ות"ח אע"ג דאורחיה דהאי נהורא תכלא אוכמא לשיצאה כל מה דאיתדבק ביה תחותוי ישראל מתדבקן ביה תחותוי וקיימין מקיימא הדא הוא דכתיב (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם ולא אלהינו אלא בה' אלהיכם בההוא תכלא אוכמא דאכיל ושצי כל מה דאיתדבק ביה תחותוי ואתון מתדבקן ביה וקיימי כדכתיב חיים כלכם היום עכ"ל . הרי מבואר מהמאמר שכל פסוק זה נאמר בבחינת השכינה בבחינת את תכלת שבה והיינו כנגד בחינת הנפש . ובהקדמת המאמר שהעתקנו מספר הזוהר יתורץ ספק אחד שיש במאמר כיצד הביא ראי' מפסוק ואתם הדבקים ללשון חבה שהקב"ה חבב לישראל כי בשאר הפסוקים שהביא מבואר אהבת הקב"ה (דברים י) רק באבותיך חשק ה' ואמנם הפסוק הזה הוא בישראל כי כשהם דבוקים בה' הם חיים ואינו מורה על דבקות הב"ה בהם אמנם במ"ש בתחלת המאמר לית אתערותא לאתדלקא האי נהורא תכלא וכו' אלא ע"י ישראל א"כ פי' ואתם הדבקים בה' הוא מוכרח ללמד שמלת הדבקים חוזר ג"כ לאלהיכם שהוא דבק בכם ג"כ כמו שאתם דבוקים בו מפני שהיא צריכה התעוררות מעשיכם להתייחד בנהורא חורא והיינו אלהיכם בכנוי לכם כמו שפירש הרשב"י שהוא דבוק בכם . עוד א"ת כי ראית המאמר ללשון חבה הוא שמלה מיותרת שיש בפסוק והיא ידו"ד כי מן הראוי היה שיאמר ואתם הדבקים באלהיכם ומנוה שאמר בה' מורה על דבקות ה' בכם והיינו כי נשמותיהם של ישראל הם מצד הזכר כדפי' בפ' ויחי על קושיא שהקשה הרשב"י ע"ה על מה שמצינו נקבה רודפת אחר הזכר ואינו משבח הנקבה ותירץ כיון שענפי הזכר הם המעוררים נמצא הזכר הוא המעורר שת"ת משפיע נפשו בענפיו נמצא שידו"ד שהוא הת"ת דבק בהם ג"כ כדי שיהי' הוא המעורר . ובמדרש תנחומא (פ' קדושים) אמר שהוא בגזירה שוה ז"ל קדושים תהיו כי קדוש אני זש"ה ואתם הדבקים בה' וכתיב (ירמי' יג) כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי וגו' ונמצא שכמו שפסוק כאשר ידבק האזור וגו' כן הדבקתי הוא שהקב"ה הדביק אותם אליו כן פסוק ואתם הדבקים וכן הובא המאמר בארוכה בילקוט ירמי' בפי' הפסוק כאשר ידבק האזור והמאמר כולו נעתיקהו לקמן במעלת הדבקות . כנגד בחינת רוח אמר בחשיקה דכתיב (דברים ז) חשק ה' בכם וכבר פי' שזה נאמר על ג' אבות והת"ת שבו שם ידו"ד נקוד שב"א חול"ם קמ"ץ שמורה שהוא כלול מג' אבות והיינו כנגד רוח שהוא ממנו . כנגד הנשמה אמר

(ז) מרכבה קדושה :

בחפצה

היא קרובה לקליפות והקליפות שם מסך מבדיל בין נפשו לאלהיו ולכן לא תתמיד אהבתו כמ"ש כי אם זכך מעט מזער וכאשר יזכה אל רוח מטטרון שכבר הוא מובדל יותר מהקליפות תתמיד האהבה בו יותר וכאשר יזכה אל הנשמה שהיא מהכסא שאין שם קליפה כלל שהיא לבוש המלך בבחות ויו"ע אז תהי' אהבתו דבקה תמיד בשם ותבזה הנהגת הגוף מהעוה"ז שהוא מתנהג ע"י ששת ימי חול ותפשוט אהבת העוה"ז שעוה"ז מלובש בעור האדם ותלבש אהבת עולם הנשמות ששם הנשמות צרורות בצרור החיים דבוקים ביוצרם ויתדבק במה שעתיד להיות בסוף והאריכו כי איזהו חכם הרואה את הנולד כמ"ש החסיד בעל חובת הלבבות בהרחקת אהבת העוה"ז שהאדם בעוה"ז הוא כגר שהגיע אל ארץ נכריה ואין עליו חומל אלא שאדון המדינה חמל עליו לגרותו והורהו דרך שיתוקן ענינו בה ואמר לו כי אין ישיבתו בארץ ההיא דרך קבע אלא שיכין לו צדה ללכת אל ארץ אחרת מעולה מזו כי חייב האדם ההוא להכין צדה ושאר תנאי הגרות שכתב הוא ז"ל וכתב והראיה על גרותך ויחידותך בעוה"ז כי בעת צאתך אל גדל ההויה והרכבתך בבטן אמך אלו היו משתדלים כל בני אדם להקדימך קודם לכן ברגע א' או לאחרך רגע א' לא היו יכולין וכן אין יכולת באדם להגיע מזון אליך מבלי גזרת האל ולא להוסיף בגופך ולא להסר ממנו ואלו היית מעלה על לבך כי העולם כלו לך לבדך נשאר מאין יושב לא היה מוסיף בטרפך המגיע אותך אל אחריתך כשעור חרדל וכן אלו היו נוספים כפלים לא היה חסר לך מטרפך הנגזר לך כחרדל פחות ממנו ולא יותר וכן לא יוכל אחד מן הברואים להועיל לך ולא להזיק לך ולא לאחד מהם להוסיף בימי חייך ולא לפחות מהם וכן מדותיך וטבעך ומעלליך הטובים והרעים א"כ אי זה יחס בינך ובין הברואים או באיזה קורבה אתה קרוב אליהם או הם קרובים אליך ואתה בעוה"ז כאסור שלא יועילוך רוב אנשיו ולא יזיקוך מעוטם ולא תראה בו אלא כיחיד הבודד אשר אין לו (ה) צוות כ"א אדוניו ולא חומל עליו כ"א בוראו ע"כ התייחד אחי בעבודתו כאשר התייחד בבריאתך והנהגתך וטרפך וחייך ומותך ושים תורתו ושעדו נגד עיניך וקבל תנאי הגרות אשר הטילותיך עליהם על נפשך כל ימיך בעוה"ז תגיע אל נעימות העוה"ב עכ"ל והבאתי מקצת לשונו מה שאינו צורך אל כוונתנו נמצא כי כשיתבונן האדם בגרותו בעוה"ז יפשוט אהבת העוה"ז מלבו ויחשוב בדבקותו בעולם הנשמות ששם תמיד הוא דבק בידו"ד :

ומכלל שורש קניית האהבה הוא אהבת ההתבודדות שבהיות האדם הופך לאהבת חברת ב"א אי אפשר שיהי' דבק . וכתב הר' יצחק דמן עכו ע"ה ז"ל המתבודד הרוצה לזכות אל מעלת ההתבודדות למען ינוח עליו השלום בחייו צריך שיתחבר אל ג' דברים אלו ויתרחק מהפכם ואז ינוח עליו השלום בחייו וכ"ש אח"כ ואלו הן שיהי' שמח בחלקו ושיאהב ההתבודדות ושיברח מהשררה והכבוד והוא הכנעת הלב והפכם שאינו מתפייס במה שיש לו ולא ישבע מהון אוהב כסף לא ישבע כסף ושנפשו קשה עליו בשבתו יחידי אבל בחברת בני אדם ובספורים יהפוך וישמח לדבר ולשמוע דברים בטלים ושירדוף אחר הכבוד והשררה הרחמן יזכנו להתחבר אל ג' דברים הראשונים ולבעליהן וירחקנו מהג' ההפכים ומבעליהן עכ"ל.

ובענין הענוה נאריך בענין הרחקת הכבוד :

ונחזור לדרוש שהיינו בו כי בודאי לא יגיע אל מעלת הדבקות שיהי' תמיד דבוק באהבה אלא מי שזכה אל הנשמה שאין מסך מבדיל בינו ובין אלהיו וזה בתנאי שיקדים לו הכנעת היצר כמו שנאריך בע"ה . ולכן הוזהרנו ואהבת בכל נפשך כל מה (ו) דאחיד האי נפש כדי שתהי' האהבה שלמה בידו"ד ויוכללו העולמות ויתקשרו זה בזה עד שיהי' כסא מתוקן שיאיר בהם אור המאציל ואם לא יתקשרו העולמות להיותם כסא אחד מיוחד בתכלית היחוד מחמת הפגם לא יהיו מוכנים לקבל אור הא"ס כי זה מדרך היחוד או ישרה כלו כא' או לא ישרה כלל . והטעם כי כל העולמות כא' הם זה כסא לזה וזה לזה מעלה מעלה וכלם שיעור קומה א' בהיות פגם באבר א' הוא פגם בכל והפגם הדומה לזה הוא ענין נפש רוח ונשמה שהנפש כסא ולבוש לרוח והרוח כסא ולבוש לנשמה הנה בהיות פגם בנפש הרוח והנשמה מסתלקין מעל הנפש כי כל אשר בו מום לא יקרב . והשפע מסתלק מעל הרוח מפני שאין לו כלי במה להשפיע . וכן מסתלק מעל הנשמה מפני שאינה משפעת לרוח . וכן עד"ז יסתלק השפע עד מעלה מעלה . וזהו אמרם אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה כי בהיות האור מסתלק מחמת אותו הפגם הטומאה תתרבה מחמת הסתלקות הקדושה כדפי' . וכן בענין הקדושה כאשר ישורר קדושה מועטת כיון שכל המדרגות קשורות זו בזו מקדשין אותו הרבה והכל כפי בהיות צינור אותה הנשמה במרכבה מצד זה יסתלק ואין אדם יכול לתקן מה שהוא עוות אלא הוא בעצמו . והביא מורי ע"ה פ"ד זה משל נאה בספרו בשער הכוונה . נמצא כי דרך התדבקות האדם בקונו הוא ע"י קשר נפש רוח ונשמה במקורם ואז כל העולמות מתקשרים כא' ע"י נפשו ורוחו ונשמתו וגורם הארת המאציל מא"ס בכל העולמות ואז הוא סוד נשיקין בכל העולמות שיתקשרו ויוכללו אלו באלו וכן נפשו ורוחו ונשמתו יוכללו ויכללו למעלה ויינקו רוב שפע ממקור כל הברכות :

ויש ראיה לנו מתוך דברי רז"ל היות הדבקות ע"י נפש רוח ונשמה ז"ל בב"ר אמר ר"ש ב"ל בשלש לשונות של חיבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה בחפיצה . בדביקה מנין שנאמר (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם . בחשיקה מנין שנאמר (שם ז) חשק ה' בכם . בחפיצה מנין שנאמר (מלאכי ג) ואשרו

ואשרו

(ה) חברים : (ו) שאוחז :

כי מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה ולאהבה . כי היראה והאהבה הם בלב ובנפש והם דברים שבגוף שאינך צריך לבקשם מזולתך והיינו מעמך וכן אמר במקום אחר (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו ולפ"ז רעך נודע בצדיק ובשכינה . ומצינו סמך לזה מדברי רשב"י (זוהר פרשת תרומה דף קסט:) בענין ברכה שביעית משבע ברכות שמברכין לחתן ולכלה שהיא שמח תשמח רעים האהובים והוא צדיק וצדק ריעים ואהובים דלאון לא איתפרשן דא מן דא עכ"ל . ומאחר שמצינו שניהם כא' נקראים ריעים משמע שכל אחד בפני עצמו יקרא רעך סתם ואין הדבר זר שכבר מצינו בגמרא שהנקבה תקרא רעך כרז"ל (קדושין פ"ב) אמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו ורחמנא אמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך עכ"ל . הרי שגם הנקבה איתא בכלל ואהבת לרעך. ולענין ואהבת לרעך בצדיק אפשר לומר באופן אחר שהוא ע"ד מה שנתבאר בדברי רשב"י (בזוהר פרשת ויחי) בענין צדיקים ירשו ארץ ע"ש :

ולענין רעך בשכינה אפשר לפרשו באופן אחר גם כן במה שפי' לעיל בענין ואתם הדבקים בה' אלהיכם שישראל הם דבוקים בההוא אשא אכלא נמצא שהם הפתילה שבה אוחז האש וכמו שהאש הוא צריך לשמן כדי שידלק ואם לאו יכבה כן האש הזה הקדוש השורה על ראשינו כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אכילתו היא התורה והתפלה והמצות והוא השמן הנתון וזהו (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר וכן נתבאר בדברי רשב"י (דף רמה:) ז"ל פתח ואמר החכם עיניו בראשו וגו' וכי באן אתר עיינוי דבר נש אלא בראשו דילמא בגופיה או בדרועיה דאפיק להחכם יתיר מכל בני עלמא אלא קרא הכי הוא ודאי דתנן לא יהך בר נש בגילוי רישא ד' אמות מ"ט דשכינתא שריא על רישיה וכל חכים עינוי ומלוי ברישוי איגון בההוא דשריא וקיימא על רישיה וכד עינוי תמן לינדע דההוא נהורא דאדליק על רישיה אצטריך (ב) למשחא בגין דגופא דבר נש איהו פתילה ונהורא אדליק לעילא ושלמה מלכא צוח ואמר ושמן על ראשך אל יחסר על ראשך דהא נהורא דברישו אצטריך למשחא ואינון עובדין טבן וע"ד החכם עיניו בראשו ולא באתר אחרא עכ"ל . ובתיקונים (דף ה:) אמר דישראל אינון פתילה אורייתא משחא שכינתא שרגא הה"ד (איוב כט) בהלו נרו עלי ראשי עכ"ל . ועד"ז יפורש הפסוק ושמן על ראשך אל יחסר שיש שמן שהיא התורה לנר שעל ראשו :

ובזה יובן הפסוק (ישעי' סב) המזכירים את ה' אל דמי לכם מפני שהתעוררותם תלוי בתחתונים כדפי' בשיר השירים ובכמה מקומות . ופי' מורי ע"ה שזהו מה שאמר דוד (תהלים ל) למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך וכבוד הוא השכינה . וכדי שהיא תזמר למעלה ולא תדום צריך אני למטה גם כן שלעולם אודך . ובזה נבין ואהבת לרעך כמוך ירצה שתאהב לשכינה לתת לה התעוררות מעשים לעולם שלא תחסר כמו שאתה רוצה לעצמך שהרי נודע שהי' האם המשפעת לתחתונים השפע החיים והטוב וכמו שאתה רוצה ותאהב שלא יחסר לך החיים והשפע רגע כן תאהב לתת שמן למעלה כדפי' כי העליונים צריכים לתחתונים והוא אמרם ז"ל שכינה בתחתונים צורך גבוה כדפי' מורי ע"ה הענין בארוכה בספ"ר . וכענין זה אל מציאות דביקת תשוקה הפינה שצריכין אנו לאהוב את הקב"ה ולשכינתו בשלמות כשם שאנו חפצים שהקב"ה יאהב אותנו בשלמות כי אין אהבה שלימה אלא בשלמות וזהו פי' ד' בענין ואהבת לרעך כמוך :

ונחזור לדרוש הבנת המאמר באמרנו כי מה שהביא בעל המאמר ושלמות למדנו מפרשתו של אותו רשע הוא ללמדנו שחייב האדם לאהוב את השכינה בשלמות והטעם הוא כי א"א לשכינה שתתייחד למעלה אלא א"כ יקדים הצדיק בה ג' בחינות אלו ואז ע"י ג' אלו השכינה כורתת לו ברית מפני שעל ידה תעשה כלי כמו שנתבאר ופי' ז"ל אין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי . הא' בדביקה שנאמר (בראשית לד) ותדבק נפשו בדינה . מציאות הדביקה הוא שידבק האדם נפשו וישים כל מגמת פניו לייחד השכינה ולהפריד ממנה כל הקליפות וכן להפריד ממחשבתו כל המחשבות הזרות כדפי' הרשב"י ע"ה כי בשעת היחוד צריך לייחד השכינה במחשבה בלי שום תערובות מוץ ותבן והעתקנו המאמר בפ' אחרון משער היראה והיינו ותדבק נפשו בדינה פי' בזו שהיא דינה נדבק ולא באחרת כלל וכמו שהוא אמת מה שפי' ז"ל לא ישתה בכוס זה ויתן עינו בכוס אחר וזה נקרא בן תמורה וכמה החמיר רשב"י ע"ה (זוהר פ' ויצא דף קנה בס"ת) ג"כ צריך שלא תהי' כוונתו אלא השכינה ויחשוב בשיעור מחשבותיו שהם חיצוניות שנמצא מפריד ח"ו אלא יתדבק בשכינה כראוי ויפריד כל האחר ממנה . ועוד כי האוהב שתי נשים אין אהבתם שלמה כי שהם צרות זו לזו וכדי שתהי' אהבת האשה תקועה בבעלה יפה הוא כשתראה היא שאינו אוהב שום אשה בעולם אלא לה לבדה אז תכרות לו ברית אהבה שלמה כן לא תקשר השכינה אהבתה באדם שהוא אוהב עניני העולם . ולכן עיקר האהבה הוא שלא יאהב האדם שום דבר בעולם יותר מאהבתו ית' ואהבתו ית' תהי' יתירה על אהבת אשתו ובניו ושאר דברי העולם כי מה שגורם לו לאדם להפרד מאהבת הקב"ה בעת עמדו בתפלה או בעת שהוא עוסק בתורה שיבואו לו מחשבות רעות וזרות , הוא מפני שאינו תקוע באהבת הקב"ה אהבה יתירה על דברי העוה"ז והוא אוהב זה וזה והלואי שלא יאהב דברי העוה"ז יותר מאהבת הקב"ה וכיון שהקב"ה רואה שאין אהבתו בו כראוי והאדם עוזבו גם הקב"ה נעזב ונפרד ממנו . עד"ה אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד ואז ישלוט בו המחשבה רעה ולכן צריך להפריד אהבת העוה"ז שהיא

אהבת

(ב) לשמן והוא משל על מעשים טובים :

בתפלה דכתיב (מלאכי ג) ואשרו אתכם וגו' כי תהיו אתם ארץ חפץ ויש הוכחה בפסוק בג' פנים שזה נאמר כנגד הנשמה שהוא מצד אימא , הא' מלת ואשרו שפי' בזוהר פ' ויחי מאשר שמנה לחמו שאשר הוא עלמא דאתי . הב' כי תהיו וכתיב (שמות יט) ואתם תהיו לי ופי' בפ' בא קדש לי כי מלת לי הוא בבינה ע"ש , הג' ארץ חפץ דהיינו ארץ יונקת מהרצון שהיא דבוקה עם כתר חכמה והיינו ארץ העליונה שהיא נקראת גם כן ארץ החיים . ולהבין הבדל מה בין דביקה לחשיקה לחפיצה שאם כפל הענין במלות שונות זה לא יורה על החבה אלא צריכין אנו לומר שכל תיבה מאלו יורה ענין חבה מה שלא תורה חברתה . דביקה יורה על דביקות האדם נפשו בנפש חבירו כענין שיש בהם דבק שלמה לאהבה וכן (רות א) ורות דבקה בה דהיינו דביקת רצונה בה ואמנם הדביקה הזו לא יורה על האחדות כ"כ שכבר אפשר שיפרד הדבוק והראי' ממקום שלמדו ז"ל הדבקות כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל וגו' כמבואר לעיל והאזור פעמים הוא דבק באדם פעמים אינו דבק שהוא מתירו ממנו אמנם מלת חשק מורה על קשר האהבה יותר שהרי מצינו שנשתמשה תורה במלה זו בענין קשר ויחוד וחשוקיהם כסף שפי' חדוק ודבוק כי היו לעמודים חוטי כסף שהיו מחודקים ומדובקים ומקושרים בהם סביב כמו שעושים בחביות העץ להדק אותם כן פי' הרד"ק בשורש חשק . חפץ הוא יותר שיהי' חפץ רצון האדם וכל מגמת פניו אל פניה אפילו שעה אחת לא יזוז ממנה כענין שנאמר (דה"א כט) בלב שלם ובנפש חפצה והיינו (בראשית לד) ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב ולא אחר הדבר והוא כאילו היה מת באהבתה שלא היה לו רצון אחר בעולם אלא רצון זה לבד וכן נתייחס מציאות הזיווג במקרא בלשון חפץ כענין (מ"א י) את כל חפצה אשר שאלה בענין מלכת שבא ופי' ז"ל שבא עליה ועוד פי' בזוהר פ' יתרו בפ' (ישעיה נו) ובחרו באשר חפצתי באשר חפצתי סתם דא זיווג דמטרוניתא והטעם כי בזיווג כל רצון האדם ולבו וכל איבריו כלם אל פניה אחת ולכן במאמר מהראיות שהביא לדביקה חשיקה נלמד הבנת הענין היות חשיקה יותר מדביקה וכן חפיצה יותר מחשיקה דביקה הביא מפסוק ואתם הדבקים כבר ידעת מה שפי' לעיל כי זה אינו מורה כ"כ על דבקות הקב"ה עמהם אלא שהם דבוקים בו . הפסוק הב' מורה חבה יותר (דברים ז) לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם נראה שהוא מעצמו חשק בהם בלי שקדמו הם התעוררות מעשה אבל אינו מורה כ"כ על החבה שרז"ל פירשו (חולין פ"ט) לא מרבכם אמר הקב"ה לישראל חושקני בכם וכו' מפני שהקב"ה נותן לכם גדולה וממעטים עצמכם . הפסוק הג' (מלאכי ג) ואשרו אתכם הוא לעתיד לבא כי תהיו אתם ארץ חפץ נראה שהיא מעלה שלא השיגו אותה עדיין אלא תהיו ארץ חפץ ופי' חפץ לשון רצון שרצונו יתברך בנו בלי שום סבה כלל אלא שחפצו ורצונו בהם מרוב חבה כאדם שחפץ בארץ זו יותר מבזו אע"פ שהם שוים ובדרך שפי' כללות אלו הם כנגד נפש רוח נשמה מתיישב הענין היות כל מלה מורה בענין החבה והאהבה דבר מה שלא תורה חברתה וכדפי' לעיל שלא ישתוה בחינת אהבת הנפש עם אהבת הרוח ולא אהבת הרוח עם אהבת הנשמה . נשאר עלינו לבאר ענין במאמר נוגע מאד לענין האהבה והוא לדעת למה לו לבעל המאמר להביא שלשתן מפרשתו של אותו רשע ולפי היותו ענין ארוך לכן נבאר אותו בפרק בפני עצמו כדי לתת ריוח למעיין :

פרק ד פרק זה יהי' בביאור אהבת השכינה וכיצד תהי' אהבתנו בה כדי שלא תוכל להפרד . הנה המציאות הנלמד מפרשתו של אותו רשע ופי' במה שפי' המפרשים ובפרט הר' מנחם מרקנטי ע"ה שכתב שכם בן חמור החוי שבא על דינה סודו הוא הנחש שבא על חוה והיינו חוי לשון חויא ודינה כבר נודע מה שפי' בזוהר שהוא דינא דמלכותא דינא והיינו כי לאה אימא עילאה ילדה ששה בנים ובת אחת והבת הזו היא השכינה והוא הדין כנודע וכיון שהרשע ההוא לסבת עון נדבק נפשו בדינה בת יעקב בדביקה בחשיקה בחפיצה כן ראוי האדם שתדבק נפשו בשכינה בג' מציאות אלו כמו שנבאר וזה היה כוונת בעל המאמר ג"כ להביא ג' לשונות של חיבה שחבב הקב"ה את ישראל להראות לנו שכשם שהוא חפץ לידבק בנו כ"כ כן ראוי שבג' בחינות אלו נדבק בו . ועל זה צותה תורה ואמרה (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך וכבר פי' רז"ל שרעך הוא הקב"ה שנאמר (משלי כז) רעך ורע אביך אל תעזוב . ועוד הקב"ה מרוב אהבתו אותנו קראנו ריעים שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי וכיוצא (שם קמח) לבני ישראל עם קרובו לכן אמר ואהבת לרעך כמוך לרעך שהוא הקב"ה כמוך באהבה שאתה רוצה לעצמך כמו שאם יש לך חבר אתה חפץ שיאהבך כך הקב"ה שהוא רעך רוצה שתאהבנו . ועוד ירצה כמוך כי מן הידוע אצלנו שאם יהיו שני רעים אוהבים זה את זה וא' מהם מרוב אהבתו את חבירו היטיב עמו והלבישו והאכילו והשקהו וכיוצא משאר הטובות שמן הדין הוא שלא יהי' חבירו כפוי טובה אלא שיאהבהו כנפשו ואם יארע הדבר שהחבר שהטיב עמו יצטרך איזה דבר ראוי הוא שזה שכבר קבל מחבירו ישלם ההטבה ההיא כפי יכלתו ואם אין יכולת בידו יראה להראות טוב לבו אליו ושאין בידו דבר שישלם טובו אליו . וכן הענין אל הנמשל שהקב"ה הקדים טובתו לכל הברא ובפרט לעמו ישראל מכמה נסים ונפלאות שעשה ועושה עמנו וכמו שנדבר בזה לקמן בע"ה . ולכן ראוי שיכיר האדם טובתו של הקב"ה שהוא ריעו ויאהבהו כדי שלא יהי' כפוי טובה וכו' כדפי' בתיקונים כמה פעמים וצריך לגמול חסד עמו ועם שכינתו במעשה התורה והמצות (א) כי כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו . ובענין גמילות חסדים נעתיק לשון הרשב"י ע"ה לקמן ובכל זמן מציאות האהבה לא תחסר

כי

(א) כלומר שלא בלבד גורם גלות לשכינה שנקראת אימא אלא אף לקב"ה שנקרא איש כדאיתא (בתיקוני זוהר דף יז) בזמנא דישראל מתפרדין מאורייתא דבכתב ואורייתא שבע"פ אתמר בהון לא תקח האם על הבנים ואי לאו אתמר בהון שלח תשלח וגו' ואי תימא דקב"ה לא אתתרך עמה בג"ד א"ק כצפור נודדת מן קנה כן איש וגו' וק"ל:

ומגד האהבה תוליד החשק הזה. וענין החשק הזה שהוא רעותא דלבא ביארו פמנו בדברי רשב"י ע"ה (זוהר פ' ויקרא דף קעה:) ז"ל (שמות לה) קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה ת"ח בשעתא דב"נ שוי רעותיה לגבי פולחנא דמאריה ההוא רעותא סליק בקדמיתא על לבא דאיהו קיימא ויסודא דכל גופא לבתר סליק ההוא רעותא טבא על שייפי גופא ורעותא דכל שייפי גופא ורעותא דלבא מתחברן כחדא ואינון משכין עלייהו זיהרא דשכינתא לדיירא עמהון וההוא בר נש איהו חולקא דקב"ה היך מד"א קחו מאתכם תרומה מאתכם הוה אמשכותא לקבלא עלייכו ההיא תרומה למהוי חולקא לה' ואי תימא דלאו ברשותיה דבר נש קיימא מלה ת"ח מה כתיב כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' כל נדיב לבו ודאי מאן דאיתרעי לביה ימשיך לה לשכינתא לגביה. הה"ד יביאה אף על גב דאיהו באסתלקותא לעילא יביאה מאתר עילאה לאמשכא לדיירא עמיה עכ"ל:

וכיוצא בזה ביארו רז"ל במעשה היצר באדם (במסכת כלה) בברייתות ומצא בכתיבת יד ז"ל תאנא יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום שנאמר (בראשית ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. מכאן דרשו רבותינו הרהור מביא לידי תאוה. תאוה מביאה לידי אהבה. אהבה מביאה לידי רדיפה. רדיפה מביאה לידי מעשה. להודיעך כמה קשה הזרתו מזו לזו וכנגדן בתשובה פרישות מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות עכ"ל. ולעניננו לענין האהבה שההרהור והתאוה היא הדביקה והאהבה ורדיפה היא החשיקה והוא רעותא דלבא. וכאן נעתיק לשון הרשב"י ע"ה לקמן ברעותא דלבא למירדף ומעשה הוא חפץ שהמעשה הוא תכלית החפץ המבוקש ונמצא שאין רדיפה אלא מתוך תאוה ואהבה והיינו מה שפירש כי מגד האהבה תוליד החשק וביאר הרשב"י ע"ה (פ' תרומה דף קכח) כי דרך שיקנה האדם השכינה שתשרה בו הוא העיקר רעותא דלבא אמר שם כי הקליפות שורות באדם בחנם ומפתים אותו שיעשה מעשה כדי שיבא לדור עמו ואמר אח"כ רואה דקודשא לאו הכי אלא בתגר שלים ובאשתדלותא רב וסגי ובאיתתקנותא דגרמיה ובאיתדכאותא דמשכניה וברעותא דלבא ונפשיה ולואי דיכיל למרווח ליה דישרי מדוריה עמיה ועכ"ד (ג) דיהך ב"נ באורח מישור דלא יסטי לימינא ולשמאלא ואי לאו מיד יסתלק מניה ויתרחק מיניה ולא יכיל למרווח ליה כבקדמיתא וע"ד כתיב ויקחו לי תרומה מאת כל איש מההוא דאיקרי איש דאיתגבר על יצריה דכל מאן דאיתגבר על יצריה נקרא איש אשר ידבנו לבו מאי אשר ידבנו לבו אלא דיתרעי לביה ביה בקב"ה כד"א לך אמר לבי נור לבבי וטוב לב וייטב לבו כלהו בקב"ה קאמר אוף הכא אשר ידבנו לבו מניה תקחו את תרומתי דהא תמן אשתכח ולאו באתר אוחרא. ומנא ידעינן דהא קב"ה איתרעי ביה ושוי מדוריה ביה כד חמינן דרעותא דההוא בר נש כהדא ברעותא דלבא למירדף ולאשתדלא אבתריה בלביה ובנפשיה וברעותיה ודאי תמן ידעינן דשריא ביה שכינתא כדין בעינן למקני ההוא בר נש בכסף שלם עכ"ל. הרי מבואר בסוף המאמר שעיקר הכל הוא רעותא דלבא והוא פי' אשר ידבנו לבו וביאר שרעותא דלבא זו שהוא חשק הלב ואמר ברעותא דלבא למירדף ולאשתדלא אבתריה בלביה ובנפשיה וברעותיה ילאה שישתדל שירדוף אחר הקב"ה ואחר מצותיו ולידבק בו בלב ובנפש וברעותא דלבא שהוא התלהבות הלב שפי'. וההכנות הקודמות שאמר בתגר שלים ובאשתדלותא רב וסגי כלם הכנות אל הדבקות וכל זה כלל הפסוק באמרו מאת כל איש כמ"ש שאיש הוא הגובר על יצרו וההכנות שצריכות לגובר על יצרו הם אלו האמורות בתחלת המאמר והם הגורמים הדביקות כמו שפי' לעיל שאי אפשר שידבק אם לא שיפריד ממנו הקליפות שהוא הכנעת היצר ופי' בתגר שלים היפשר שכוון על ענין קנה לך חבר דהיינו קנה בדמים ובאשתדלות רב וסגי היינו ענין הזריזות מביאה לידי רוח הקודש כמו שהרחבנו הביאור במאמר ר' פנחס אומר זהירות מביאה לידי זריזות. איתתקנותא דגרמיה היינו הכנת עצמו כענין הכון לקראת אלהיך שפירשנו בפ' נח והעתקנו לשונו בשער הקדושה. איתדכאותא דמשכניה והיא מהניך קדוש וברעותא דלביה היינו חשק הלב דיהך באורח מישור וכמ"ש שהמע"ה (משלי ד) אל תט ימין ושמאל ופירוש אל תט ימין הכוונה הוא כאומרו (קהלת ז) אל תהי צדיק הרבה ושמאל אל תהי רשע הרבה והיינו מן הקצוות קח הממוצע ואמר דאיקרי איש דאיתגבר על יצריה הכוונה כפיית עניני החומר כלם והטעם שאי אפשר שיתדבק אור השכינה במי שהוא גשמי משותף בעניני החומר שהיצר ישוהו אל עניני החומר אלא במי שיצה"ט שולט על יצרו הרע שיצה"ט מצד השכינה נמשך כמו שביארנו בשער היראה פ"ה ונמצא שהוא צדיק גמור ולכן ראוי שהשכינה תתקשר בו והחשק הוא ידבנו לבו רעותא דלבא כדפי' והיינו שיחשוק נפשו בשכינה הנקרא לב כמו שהוכיח במאמר וטוב לב וענין זה נודק בכל המצות ועוד בהכנות הצריכות לקניית השכינה אלינו ביארנו בפ' שפי במאמר רעך ורע אביך ולפי הדרך הב' שפי' בדביקה בענין התפלה שהם ז' נערות שהם היכלות החשק לפי זה הוא סוד הנשיקין הנעשה בהיכל הרצון וכבר פירשתי לעיל בפ"ב שלא יעשו נשיקין אלא מרוב החשק והחיבה:

חפיצה לדרך היחוד שפירשו בתפלה תפילה הוא גמר היחוד בסוד העמידה כמו שפי' רשב"י (זוהר פ' תרומה דף קכח:) שכאשר סומכין גאולה לתפלה איתער צדיק לאתחברא באתר דאיצטריך ברחימו בחביבו וכו' וגמר היחוד בשים שלום. ועוד בנפילת אפים שצריך למסור נפשו למעלה ליחוד וגמר היחוד הוא שיקבע חפץ שזהו חפץ העליון באחדות ועוד שכל ההכנות הקודמות אל הזווג הם כלים דגילוי החשק בזה

(ג) שילך האדם בדרך ישר ולא יסור ממנו לימין ולשמאל:

ההבל זרים ולאהבת אמיתי שגנים שכל אלו חיצונות וידבק לבו באהבת הקדושה כדינה בת יעקב. והנה במה שפי' יתורן ספק א' שיש בענין זה כי רוב הפסוקים שבתורה מורים על ובו תדבק ירצה בו שהוא עץ החיים הדבק וכאן אנו אומרים שמצוה לידבק בה אלא הענין הוא כי אין דביקות זה אלא לפלול שלא יתדבק עצמו באחרת כענין מה שנא' ותדבק נפשו בדינה ולא באחרת כדפי' שהכוונה להפריד החיצוניות וכל האחר. ועוד בתחלת הכניסה מוכרח היות הדבקות בה כענין בזאת יבא אהרן אל הקדש שפי' בתיקונים. ופי' שם שכל העושה מצוה או מתפלל או עוסק בתורה בתחלה ישים מגמת פניו אל השכינה לייחדא ולכן פי' רשב"י (תיקונים דף ל:) ז"ל ת"ח אם ב"נ סליק במחשבתי' בצלותא דיליה לשכינתא או בכל פקודא ופקודא דעביד מיד דדפיק לפיתחא דהיכלא דמלכא נביא או חוזה או הכם או צדיק מיד דקרא לתרעא אם שכינתא סליקת תמן ידו"ד יענה מיד ולא אמתין לעבד וממנא דאפתח אלא איהו ממש אפתח לה מחביבו ורחימו דאית ליה לגבה כחתן לגבי כלה. ואם שכינתא לא סליקת בההוא צלותא או פקודא לא אשיב ליה קב"ה למפתח לי' היכליה ואפילו ע"י שליחא ולאו איהו כדאי למיעל בהיכלא דמלכא ועלי' אתמר בהוץ תעמוד. ומלבר יהבין לי' בעותיה ע"י שליחא או ממנא ואי לא סליק צלותיה כדקא יאות דחיין לי' לבר וכגרין הרעוי באנפוי ועלייהו אתמר (משלי א) אז יקראונני ולא אענה ישחרונני ולא ימצאונני. והכי כד קראן ישראל כל חד וחד לקב"ה בק"ש או בצלותא או בכל פקודא אם שכינתא לאו איהי תמן לא נחית תמן הה"ד (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך ות"ח בכל אתר דאשרי שכינתי המן וכו' דכד ב"נ סליק שכינתא בפקודין דיליה לגבי קב"ה קב"ה נחית עליה בגינה ובגין דא אמר הנביא (ירמיה ט) אל יתהלל וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל והא אוקמוה עכ"ל. הרי מבואר במאמר כי קב"ה איהו ממש אפתח לה מחביבו ורחימו דאית ליה לגבה ולזה צריך האדם שישים מגמת פניו לייחד השכינה ובערך זה הוא הדבקות בה והיינו ותדבק נפשו בדינה ויאהב את הנערה וידבר על לב הנערה כל אלו הם הכנות ליחוד. והרשע עשה הפך הסדר שמשכב אותה ויענה ואח"כ ותדבק נפשו ואין זה הסדר הראוי אלא בתחלה ותדבק נפשו בדינה היינו בזו ולא באחרת ואח"כ שתדבק בה באהבה וידבר לה דברים המנחמים את הלב ואח"כ חשק ואח"כ חפץ כמו שנבאר:

עוד יש בדביקה ענין אחר והוא מה שנמצא ברות שאמר לה בועז (רות ב) הלא שמעת בתי אל תלכי ללקוט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערותי. הורה ב' בחינות. הא' סור מרע דהיינו אל תלקטי בשדה אחר כי סתם אחר הוא סמא"ל אלהים אחרים. והב' וכה תדבקין עם נערותי וכן פירשו רז"ל בפסיקתא ז"ל אל תלכי ללקוט בשדה אחר על שם לא יהיה לך אלהים אחרים. וגם לא תעבורי מזה על זה אלי ואנוהו וכה תדבקין ואתם הדבקים שם. עם נערותי אלו הצדיקים שקרויים נערים שנאמר (איוב מ) התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך עכ"ל. הורה בפי' כל הנדרש ואמר בענין הדבקות ב' בחינות ענין הא' ואתם הדבקים כפשוטו כנודע. הב' כי כדי להתדבק בה צריך שידבק בצדיקים כמו שדרשו רז"ל על ובו תדבק וכי אפשר לידבק בשכינה והלא כבר נאמר (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא שידבק בצדיקים. ואפשר לומר ע"ד הזוהר כי סתם נערות הם ז' הנערות שפי' כמה פעמים כי מ"ס וכה תדבקין עם נערותי היינו לדבק מדות כ"ה עם ז' הנערות הראויות לתת לה מבית המלך שהם ז' היכלות הקדושה שפי' הרשב"י ע"ה בפרשת פקודי (ושם דף עב) נתבארו היאך מתקנים ההיכלות בסדר התפלה לתיקון השכינה ולדרך זה וידבר על לבה הם הברכות של ק"ש שהם קשוטיה בפרט בברכת אהבה שעולה בהיכל אהבה ואנו משוררים שם ע"י ברכה זו רינוי ופיוס להקב"ה שיבא להתייחד עמה כדפי' בתיקונים (בהגה"ה דף נו) ווי לון לבני נשא דאינון אטמין לבא ועיינין דלא מסתכלין למינדע ביקרא דמאריהון לרצוי ליה בשבחיה בכמה תחנונין ופיוסין לנחתא ליה לגבי שכינתא כ"ש לאיתערא ביה רחימו לגבה כמה דתקינו הבוהר בעמו ישראל באהבה עכ"ל. והכוונה כי עמו ישראל הם נשמות ישראל הכלולות בה שהיא נקראת כנסת ישראל והקב"ה בוחר בה ובהם באהבה כי דרך הבעל לאהוב את אשתו אשת נעורים שנאמר (ישעיה נד) ואשת נעורים כי תמאס ולמעלה מענין זה ביארו כי בשמע ישראל אנו קורין לישראל ת"ח יבא להתייחד עמה ז"ל (תיקונים דף נה: בהגה"ה) דבר אחר קול שמת אנכי שומע דא איהו שכינתא דהכי דאיהי צווחת בכל יומא לבעלה היא ובנהא וקראן ליה תרין זמנין ערב ובקר שמע ישראל וכל ב"נ דאית ליה עינוייא משכינתא דאיהי עניה בגלותא רחיקא מן בעלה וקרא ליה בכל יומא שמע ישראל דייתא נחית לגבה ודאי עליה אתמר (שמות לב) קול ענות אנכי שומע קול דההיא ענייה אנכי שומע עכ"ל. הנה כל זה נחמה ודיבור על לבה שבזה היא מתנחמת מעט מהגלות וכמו שאירע מעשה שכם בדינה בזמן גלות שלא היתה הלבנה בתיקונה כדפי' בשיר השירים עד שבא משה. ועוד שיעקב אבינו ע"ה היה חוץ מביתו שאלו היה במקום אבותיו בבאר שבע לא אירע לו המעשה הזה והרשע ההוא עשה לה ג' אלה כמבואר במאמר כן עתה השכינה בגלות צריך האדם לתקן השכינה ולרצתה בתיקונים אלו בדביקה כדפי' באהבה בדיבור על לבה ועוד נאריך לקמן בענין תיקוניה ודיבור על לבה בבחינות אחרות ועוד בענין דביקות בז' הנערות יש בחינה אחרת יתבאר בענין התורה והתפלה:

השיקה יש בה ב' בחינות כפי הדרך שפי' בדביקה. הא' שאחר שידבק נפשו בשכינה בכל מצוה ומצוה שיעשה צריך שיעשנה בחשק והתלהבות הלב באהבה גדולה מאד והוא ענין רעותא דלבא שפירש בזוהר כמה פעמים ואי אפשר לרעותא דלבא שהוא החשק הזה אם לא הקדים המחשבה בשי"ת והאהבה בו.

ממש מפני רוב התדבקות בתורה וכן שמעתי מהרבה חכמים האחרונים שהי' להם הדבקות הגדול הזה בתורה עד שלא היו מרגישין בדברי העוה"ז כלל כי כמו שיבטל החושק כל שאר מחשבותיו בהיותו חושק לתשוקתו ותבער בלבו אש אהבתה עד שיאכל וישתה ויישן וכל מחשבותיו בתשוקתו כן צריך שיהיה לאדם אהבת הקב"ה. וכן נלמד ממעשה אחד שכתב הרב ר' יצחק דמן עכו ז"ל אמר כי יום א' מן הימים יצאה בת המלך מן המרחץ וירא אותה איש מיושבי קרנות ויאנח אנחה גדולה ויאמר מי יתן אותה ברשותי לעשות בה כטוב בעיני ותען בת המלך ותאמר לו בבית הקברות יהי' זה ולא הגה כשמעו דברים אלה שמח כי חשב שאמרה לו ללכת אל בית הקברות ולשבת לו שם והיא תלך אליו ויעשה בה כטוב בעיניו. והיא לא לזה נתכוונה אבל רצתה לומר כי שם דוקא ישוו הקטן והגדול הנער והזקן הנקלה והנכבד קטן וגדול שם הוא שמה יהיו שוים הכל אבל הנה לא כי בת מלך לא יתכן שיקרב אליה ה' מן ההמון ויקם האיש ההוא וילך אל בית הקברות וישב לו שם ויקשור מחשבת שכלו בה ותמיד יהשוב בצורתה ומרוב חשקו בה הפשיט את מחשבתו מכל מורגש ושם אותה כולה בצורת האשה ההיא וביפיה ויום ולילה תמיד ישב בבית הקברות ושם יאכל וישתה ושם יישן כי אמר אם לא תבא היום תבא למחר כן עשה ימים רבים ומרוב פרישותו מכל מורגש לקשירת מחשבת שכלו בדבר אחד תמיד והתבודדותו וחשקו הגמור נתפשטה נפשו מהמורגשות ושבה להדבק במושכלות עד שמכל מורגש נתפשטה ואפי' מהאשה ודבקה בש"י עד שלימים מועטים פשטה כל מורגש וחשקה במושכל האלהי ושב להיות עובד שלם איש האלהים קדוש עד שתפלתו נשמעת וברכתו פועלת לכל עוברי דרכים אשר יעברו דרך שם וסוחרים ופרשים ורגלים אשר יעברו דרך שם יטו אליו ויקבלו ברכתו עד שהלך שמו למרחוק עכ"ל לענינו. ועוד האריך שם במעלת הפרוש הזה וכתב שם הר' יצחק דמן עכו ע"ה במעשיות הפרושים שמי שלא חשק באשה הוא דומה לחמור ופחות ממנו והטעם כי מהמורגש צריך שיבחין העבודה האלהית כדפי'. ובזה יובן פי' מלת הפך על מתכונתה ומהמעשה הזה נלמוד שמי שיחשוק בתורה כ"כ עד שביום ובלילה לא יחשוב בדבר מדברי העולם אלא בה בודאי שישיג מעלה נפלאה בנשמתו ולא יצטרך לסיגופים ותעניות שאין הדבקות תלוי אלא בחשק ואהבת התורה עד שיחשוק בה כאהבת תשוקתו. וגם בהתמדת השכינה אנו צריכים לזה הקדמות רבות

כמו שנתבאר במקומו בע"ה ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק ה פרק זה בביאור הדברים המולידים את האהבה. וראיתי להעתיק הנה מה שכ' החסיד בעל חובת הלבבות פ"ג בענין זה ז"ל אמר המחבר אבל איך הדרך אל אהבת האל ית' אומר בתשובת שאלה זאת הוא כי הבקשה הזאת לא תתכן לשאול אלא אחר הקדמות רבות וכאשר תתקיימנה ההקדמות תתיילד מהם האהבה באל ית'. אבל מי שמכוון אליה בעצמה לא יוכל להגיע אליה וההקדמות אשר ראוי לו להאמין להקדים בה בנפשו הם ב' יחודי הלבבות. וב' כניעות. וב' חשבונות. וב' בחינות. אבל ב' יחודי הלבבות א' מהם לייחד הלב ביחוד הבורא והב' לייחד המעשה לשמו ולעבדו לכבודו בלבד. אבל ב' כניעות אחד מהם הכניעה לאלוה ית' והב' הכניעה ליראי האלהים ובחיריו אבל ב' חשבונות אחד מהם חשבונו עם נפשו על מה שחייב לאלהים (ו) להתמדת טובותיו והב' חשבונו עם נפשו על הסתירו עונותיו (ז) והאריכו לו ומחילתו אבל ב' הבחינות א' מהם הבחינה במה שעבר לראשונים בעמדו על ספרי הנביאים ודברי הקדמונים כמ"ש (תהלים קמג) זכרתי ימים מקדם והב' הבחינה בעולם במה שהוא רואה מפלאי הבורא ית' בבריאותיו. ואשר בארתי בש' זה כללים בענין הזה כפי יכלתי מה שיש בו די למי שמבין ומכוון למה שיש בו הצלתו והצלחתו בעוה"ז ובעוה"ב. וכאשר יתקן כ"ז ויחבר אליו הפרישות מתענוגי העוה"ז ותאותיו ויבין גדולת הבורא ועצמתו ואמתתו וישכיל קטנות ערך נפשו וצעירותו וזולתו ואח"כ יכיר רב טוב הבורא עליו וגודל חסדו עמו תהיה האהבה באלהים מן המאמין סמוכה לזה בלב שלם ואמיתת זכוך נפשו (ח) והכספו לו בהשתדלות והריצות וזריזות דומה למ"ש (ישעי' כו) נפשי אויתיך בלילה ואמר (תהלים מג) צמאה נפשי לאלהים עכ"ל:

ובענין הבחינה ראיתי ג"כ להעתיק דבריו בשער הבחינה פ' א' המדבר בעניים הכוללים כל פרטי הבחינה ז"ל בפ"ד בביאור כמה סימני החכמה בברואים אשר נוכל להבחין בהם נאמר כי פנות החכמה המקויימות בברואים לרוב מיניהם ואישיהם שבע. א' מהנה סימן החכמה הנראה בשרשי העולם ויסודותיו ברואתנו עמידת הארץ באמצע והמים סמוכים למעלה ממנה והאויר סמוך להם והאש למעלה על משקל ושיעור לא ישתנה ממנו דבר כ"א (ט) שוקד על מקומו המתייחד בו והמוגבל לו והים עומד והמים אסורים בתוכו לא יעבור את גבולו (י) ואם יהמו גליו ויסתערו רוחותיו כמ"ש (איוב לח) ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ואמר בעמידת השמים והארץ (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כמו שחבר דהמע"ה מענין הזה במזמור ברכי נפשי את ה'. והשנה הב' סימן החכמה הנראה במין האדם אשר הוא עולם הקטן וכו' ואליו רמז דהמע"ה באמרו (שם ח) ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ. והג' סימן החכמה הנראית בהרכבת האדם והיבור גופו וכחות נפשו ואור השכל שייחד אותו בו הבורא ושם לו בו היתרון על שאר החיים שאינם מדברים והוא דומה לעולם הגדול ונמשל אליו בשרשיו ויסודותיו ואל זה רמז (איוב י) באמרו הלא כחלב תתיכני וגו' עור ובשר תלבישני וגו' חיים וחסד עשית עמדי וגו'. והד' סימן החכמה הנראית במיני שאר החיים

מקטנים

(ו) מפני שתמיד עשה ועושה לו טובות: (ז) שהאריך אפו ולא הענישו מיד: (ח) והאותו: (ט) ל' ארזות ותמידות כמו השקוד על דלתותי יום יום: (י) כמו אע"פ שיהמו גליו:

שזה היה תחלת המחשבה אנוס לא היה אפשר להגלות החפץ הזה אלא ע"י גמר כל החכמה האמורות והיינו בענין סוף המעשה תחלת המחשבה. ולענין מעשה המצות תפלה יקרא גמר המצות כי זה הוא תכלית חפץ האדם ומבוקשו גמר עשיית המצוה בלב ובנפש וגוף והעד על זה מפרשתו של אותו רשע שאמר (בראשית לד) ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב והיה החפץ בה מפני שהיתה בת אדם גדול שהוא יעקב אע"ה כי לא יאחר האדם מלעשות המצוה ולגמרה אף על פי שידע שיארע לו נזק כענין הרשע ההוא כי אפילו שהדבר היה נוגע בגופו ובנפשו בענין המילה שהוא כמעט סכנה לא איחר לעשות הדבר מפני חפץ בת יעקב כדפי' כן לא יאחר מלעשות המצוה מפני חשקו וחפצו בה כי כל מצוה ומצוה היא בת יעקב כנודע שבה כלולות רמ"ח מצות וכל מצוה ומצוה כלולה מרמ"ח כדפי' לעיל. נמצא כל מצוה שיעור קומה שלמה. וכאשר יסתכל במציאות המצוה במצוה אותה ומהירות עשיית המצוה בעשייתה ושלא יאחר בעשייתה מורה על רוב החשק שיש לו בה. ולכן צריך שיפנה עצמו מכל עסקי העולם ומכל מחשבותיו כדי שיתגבר בו רצון הנפש ותתדבק ותתלהב נפשו בעשייתה עד שאפי' נותנין לו כל ממון שבעולם לא היה מפסיק מלעשותה ובמציאות שלא יאחר האדם מלהזדווג לאשתו בהיות תכלית חשקו בה אפי' היו נותנין לו כל ממון שבעולם כך ראוי שתהיה תכלית חשקו במצוה מפני שבעשייתה הוא מזדווג בבת מלך שהיא השכינה בת יעקב כל שאתה בת בעלה כמו שנא' במרדכי (אסתר ב) לקחה מרדכי לו לבת. ואין ראוי שיאחר הזיווג אלא שישתדל במהירות ובזריזות גדול בעשיית המצוה ובזה הוא דבוק בחיים העליונים ונפשו מאירה מהארת אור העליון המאיר בעשיית המצוה ההיא ועוד ברמז מעלת המצות נאריך לקמן בע"ה. ומפני הסבה האמורה תמצא שלא אמר כי חפץ נפשו בבת יעקב כמ"ש לעיל (בראשית לד) שכם בני חשקה נפשו וכן ותדבק נפשו מפני שכאן היה מוסר נפשו וגופו לכן אמר חפץ סתם הכולל הכל ובדבקות החשק הגדול הזה צריך שיהיה לאדם חשק בקב"ה ושכינתיה והוא ענין ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ופי' רשב"י ז"ל (זוהר פ' תרומה דף קנח:) שעל אהבת השכינה נאמר ואהבת את ה' אלהיך ז"ל פתח ואמר (תהלים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך עת לעשות לה' איש עת ואית עת (קהלת ג) עת לאהוב ועת לשנוא עת איהו לעילא דהוות עת רזא דמהימנותא איהו ודא איקרי עת רצון והאי איהו דאתחייב בר נש למירחם. לה' תדיר כד"א ואהבת את ה' אלהיך וע"ד עת לאהוב דא איהו עת דאתחייב בר נש לאהוב ואית עת אחרא דאיהו רזא דאלהים אחרים ואתחייב בר נש למשנא ליה ולא יתמשך לגביה אבתריה וע"ד עת לשנוא עכ"ל. וכן פי' עוד (ר"מ פ' תרומה דף קנח:) בהיות הרשב"י ע"ה משבח למרע"ה אמר אנת קיימת בשכינתא ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך דהיינו גופא ובכל נפשך דהיינו נשמתא דתמן שמהן אית לה נשמ"ה רו"ח נפ"ש חי"ה יחיד"ה ובכל מאודך בכל ממונא דילך הקב"ה ושכינתיה לא יזוז מינך בכל אלין אנת חשבת דאפי' הוו כל עלמין תחות רשותך הוית יהיב לון להקמא לשכינתא בקב"ה ולאמלכא ליה בשכינתיה על כל ממנן דאומין דעלמא ולבתר לסלקא ליה ושכינתיה בדיוקנא דילך כלילא מכל מדות טבין. ובכל עלמין במגריין עילאין ותתאין ועל כל ישראל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה בתר דאנת בריה על כל מה דחשבת למאדך יקיים על ידך ולא תזוז מניה לעלמין אלא תהא בדיוקניה בכלא עכ"ל:

עוד בתיקונים (דף קנה:) ז"ל ודוגמא דשכינתא צריכה למעבד בגיניה מההוא חביב דאית ליה כמה דאוקמוה מארי מתניתין ואהבת את ה' כמה דאיהו חביב עלך עכ"ל. ופי' ז"ל יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל נפשך וכן להפך ובכל מאדך שיחבב האדם להקב"ה במה שחביב לו יותר וביארו בתיקונים (דף קלט:) המאמר הזה וז"ל אית ירחם ואית אהבה אית דדחיל לקב"ה בגין דיהון בנוי או דלא נחית לעניותא או דרחים ליה בגין דיהיב ליה עותרא ומנסה ליה כען נעביד הכי ונחזי היש ה' בקרבנו ויהיב לן אגרא בגיניה אם אין דאם לא יהיב ליה אגרא בגיניה לא רחים ולא יהיב ליה צדקה ולא יעביד פקודא ומנסי בודאי לקב"ה האי איהו מאלין (ד) ערבוביא דאיתמר בהון היש ה' בקרבנו אם אין אלא רחימו ודחילו דקב"ה שלים בין דיהיב ליה אגרא בטיבו בין דלא יהיב ליה ובג"ד (ה) מני אורייתא (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ואוקמוה קדמאין אם חביב עליך נפשך ממונך לכך נאמר בכל נפשך ואם חביב עליך ממונך מנפשך לכך נאמר בכל מאדך בר נש דאזיל בכל פקודין ואלי דלא יהיב עלייהו אגרא ואם הוה יהיב אגרא עלייהו לא הוה עביד לון דודאי סגיאין אינון בבני נשא דאינון עתרין בעתרא שני ואינון חשבין בעותרא דילהון יתיר מנשמתא דילהון דעותרא דנפשא איהו פקודין טבין בעלמא דאתי ועותרא דגופא ממונא ועדונא דעלמא דין ואינון דמחשבין ממונא מנפשא אם הוו יהבין ליה כל אורייתא במאה אזי לא הוו יהבין להו בגיניה בגין דממונא חביב עלייהו מנפשא וכל מאן דדחיל ורחים לי' לאו איהו אלא בגין ממונא האי דשוי לי' ממונא עקרא ואורייתא דרחים בה קב"ה טפל האי רחימו ודחילו לא חשיב לה קב"ה אלא עיקרא דרחימו ודחילו דקב"ה דאע"ג דאיהו רחים ממוניה מנפשיה דרחים לי' בממוניה במה דאיהו חביב עליה ולא בטפל דיליה לכך נאמר בכל מאדך וכן חביב נפשיה ממוניה והוה יהיב כל ממונא דעלמא ולא הוה נזיק באברא זעירא דאית ביה לכך נאמר בכל נפשך במה דרחים ליה עכ"ל:

וכמו שימצא חפץ בענין עשיית המצות כן ימצא בעסק למוד התורה שיגבר בו רצון הנפש ויתבטלו כל חושי הגוף ותדבק נפשו בעיון התורה עד שלא ירגיש דבר בדברי העוה"ז כמו שאמרו רז"ל בגמרא (שבת פ' ר"ע) על רבא שהיה מעיין ויתב לו זבוב על ידו והיה הדם יוצא מצפרניו ולא היה מרגיש בדם היוצא

(ד) ערב רב: (ה) טוס:

למטה והאדם בינתים מפני שהוא דין עולה למעלה מהכל כי מיעוטו מספיק והאויר בינתים והכל שוה ומתוקן בסדר מדותיו ית' העליונות וכן מה שפי' בזוהר פרשת וארא שהדרום נגוב ויבש מצד החום והצפון מלוחלח במים והיה ראוי להיות בהפך כי מצפון תפתח הרעה וגם היה ראוי שיהיה האש והחום. ותירצו דקב"ה עביד (ע) למזגא לו והעתקנו מקצת לשונו לקמן והאש מצד בחינה זו הוא רחמים כי כאשר (פ) גלידין מיא בסטרא דצפון מתחריין וגלדין מסטרא דדרום מצד האש הזה ובזה יובן ל' הרשב"י (זוהר פרשת בראשית דף כט:) וכן בזמן הקור האש הוא רחמים וחסד וכענין זה ענין זריחת השמש ונשיבת הרוחות כדפירשו במדרש (ויקרא רבה פ' העומר) ר' לוי ורבנן ר' לוי אומר כל מה שהבריות מגדלין במצות ובמע"ט בעוה"ז דיין שהקב"ה מזריח להם השמש שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש ורבנן אמרי כל מה שהצדיקים מגדלין במצות ובמע"ט בעוה"ז דיין שהקב"ה מחדש פניהם כגלגל חמה שנאמר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו א"ר ינאי בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא א' של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצטער עד שיבשלה והבריות ישנים על מטותיהן והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים ומעדן את הפירות ואין נותנין אלא שכר העומר הה"ד (ויקרא כג) והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן ע"כ ועוד האריכו שם במעלת הרוח לנגב את הארץ בימות הגשמים ולזרות את התבן כדי שתהיה החטה נקיה ע"ש: הרי כל הדברים האלו וכיוצא בזה כלם הם על צד החסד ולכך אמר במאמר שהעתקתי שהקב"ה מגדל צמחים וכו' ואין נותנין אלא העומר אל הכהן ונודע שהכהן הוא החסד תומיך ואוריך לאיש חסידך והכוונה שכיון שמצד החסד בא הכל יקרב הראשית אל החסד וכן כמה דברים שהזכיר דהמע"ה במזמור הלל הגדול שבו ששה ועשרים כי לעולם חסדו לעושה השמים בתבונה כי לעולם חסדו וגו' לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו את הירח וכוכבים וגו' ואחר כמה נסים הנאמרים במזמור שכולם ע"י החסד למכה מצרים וגו' לגוזר ים סוף לגזרים וגו' למוליך עמו במדבר וגו' ואם היינו מאריכים בפי' כאו"א מהם היינו יוצאים מכוונת הדרוש ואין רצוננו אלא להערת הדרוש לבד כדי שיעור האדם ויבחין חסדו ית' הפועל כמה פעולות עמנו ובזה יתדבק בצד חסדו להיותו אוהב כי האוהב מתדבק מצד החסד כמבואר בפ"ב כדכתיב (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי וגו' (תהלים לא) אהבו את ה' כל חסידיו וכיוצא: ולכך צריכין אנו לבאר מענין הבחינה ג' כללים כוללים כל פרטי הבחינה שפי' בח"ה הא' בחינת העולם והפרטים שבו מחיה בהמה ועוף וצמחים ומהעליונים הרקיעים ושמש וירח וכו' הב' בחינת בריאת האדם דרך כלל והנהגתו מיום הולדו עד יום מותו הג' בחינת אהבת הקב"ה לישראל והנסים שהקב"ה עושה עמהם בדרך כלל וכאשר יבחין האדם חסדיו ית' בפרטים שיתבארו יכיר וידע שהוא אחד לבדו ואין עוד שהוא אלוה והוא המקיימם והיינו שאהב"ה עולה אחד וכאשר ידע שהוא א' יתדבק באהבתו כראוי והיינו שבפ' שלישית שבתפילין שהיא שמע ישראל פי' בפרשת ואתחנן שהיא כנגד החסד בא זכר היחוד ה' אלהינו ה' אחד ואח"כ הזכיר ענין האהבה ואהבת את ה' אלהיך וגו' כי לא תכון אליו העבודה העקרית למסור נפשו באהבת קונו אלא אחר שידע שהוא אחד לבדו ברוך לכבודו וכו' וב' פעולות אלו המיוחדות אל החסד שפי' שהם הא' קיום העולם וחדושו על ידה והב' ענין האחדות פי' הרשב"י ע"ה (זוהר סוף פ' בא אל פרעה) בפיקודין במצות תפילין ז"ל פרשת תליתאה שמע דא רזא דימינא דאקרי חסד עילאה דאיהו דקא מייחד יחודא דכולא בד' סטרין וקב"ה מסדר ביה סידורא דכל עלמא ודא איהו דקא מתפשט בכל סטרין אפי' גו תהומי תתאי עכ"ל לענינו. הבחינה בעולם בכלל הוא ראוי להסתכל כי העולם הזה נברא בל"ב אלהים הנזכר במעשה בראשית שהם ל"ב נתיבות ותנן ברי"ש ספר יצירה בל"ב נתיבות פליאות חכמה חקק יה ידו"ד צבאות את עולמו ועם היות שיש במשנה זו כמה פירושים לענינו מספיק לנו פשטי דברים שע"י ל"ב נתיבות חכמה היתה בריאת כל הנמצאים שבעולם והיינו מה שאמר הכתוב (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית וגו' ונמצא שכח חכמתו ית' נתפשט בכל הנמצאים לתת להם קיום וכל עשב ועשב וחיה ובהמה יש לה מלאך וכח רוחני עליון כדפי' ז"ל (איוב לח) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ אין לך עשב ועשב למטה שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל וזה טעם הכלאים כדפי' בזוהר בפרשת קדושים וכתב הר' יוסף גיקטיליא ע"ה שע"ז נאמר תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו למינהו ממש כפי אותו הכח הבא אליו מלמעלה מן המין המיוחד לו וכן נאמר בעופות ודגים (בראשית א) אשר שרצו המים למיניהם והוא למיניהם ממש כפי שפע אותו המין הנשפע עליו מן השמים וכן צריך להסתכל ולדעת כי כפי הנתיב שע"י נברא כך יורה בחינתה וצורתה כמו השושנה שיש לה י"ג עלין וה' עלין תקיפין כדפי' רשב"י (ר"מ פרשת בראשית) ז"ל צריך להבין ולהסתכל בחכמה האלהית שברא בכח נתיב פלוני ומפני כך חוייב יציאת פעולתם בכך עלין ויש שושנה שבה ה' עלין כדפי' בתיקונים (ריש תקון כו) המורה על ה' אותיות אלהים כדפי' רשב"י שם וכיוצא בזה לענין הנר שפי' רשב"י (זוהר פרשת בראשית דף פט בסופו) שהוא מורה סוד יחוד העליון ז"ל אבל ת"ח מאן דבעי למנדע חכמתא דיחודא קדישא יסתכל בשלהובא דסלקא מגו גחלתא או מגו בוצינא דדליק וכו' ופי' שם שהשלהבת העולה הוא אור לבן הוא רמז לת"ת והגחלת שהוא גוון התכלת הוא כנגד השכינה שהיא אש ובסוף דבריו מצאתי בכתיבת יד דבר נאה ז"ל ועל נהורא חיורא שריא לעילא

נהורא

(ע) לערבם יחד: (פ) נקפאים המים מחמת קשר הרוח לגו מתחלין:

ניקנים ועד גדולים מהם המעופף (כ) והשוחה (ל) והזוחל וההולך על ד' לפי התחלקות צורתם ומדותם ותמונם הנאתם ותועלתם בעולם כמו שאמר במעשה שהוכיח בו הבורא את איוב כדי להעיר אותו (שם לח) מי יכין לעורב צידו ואמר מה שספר בו ממיני החיות המדבריות והמימיות. והה' סימן החכמה הנראית בצמחים ובמוצאים המוכנים לתקנת האדם ואופני תועליותיו בהם על התחלקות טבעיהם ומזגיהם וכחותם וכבר הזכירו הקדמונים בספריהם מן הענין כפי השגתם כמ"ש (מ"א ד) וידבר על העצים וגו' מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר וגו'. והו' סימן החכמה הנראית בחכמות ובמלאכות בפעולות אשר הכינם הבורא יתברך לאדם להשלמת תקנתו וסבת ערך חקו ואשר תועליותיו הכוללות והמתבודדות וע"ז כמו באמרו (איוב לח) מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה ואמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. והז' סימן החכמה הנראית בקביעות התורה והחקים לעבוד בהם הבורא יתברך להגיע בהם השוקד עליהם להצלות עוה"ז מיד ולגמול העוה"ב באחרית כמ"ש הכתוב (ישעיה נה) שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם ואמר הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם. ותלויים בזה עניני המנהיגים אשר בהם סדר הנהגת שאר האומות ותועלתם והם עומדים להם במקום התורה בעניני העולם לבד וכבר נאמר כי מדרגת הטבע מן התורה כמדרגת העבד מאדוניו כי כחות הטבע הם נוהגים בהנהגת העולם כפי מה שיאות לתורה כמ"ש (שמות כג) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך ואמר (שם טו) ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה וגו' ורבים כאלה עכ"ל:

ודע כי עם היות אמת מה שכ' הרב החסיד בעל חו"ה כי הבחינה בדברי העולם היא המעוררת האהבה ומטעם זה הוכרחנו להעתיק דבריו בעניני הבחינה ג"כ לפי סוד הבחינה בדברי העולם מעוררת האהבה ולכן צריכין אנו להאריך בעניני הבחינה כדי לעורר האהבה והטעם כי העולם אינו מתקיים אלא ע"י החסד כמ"ש הכתוב (תהלים פט) אמרתי עולם חסד יבנה לא כתיב אלא יבנה שלעולם בכל יום ויום הוא נבנה ע"י החסד וכן פי' ענין זה בזוהר (פ' נח דף לא:) על פסוק (תהלים ז) ואל זועם בכל יום ז"ל אל בכל אתר נהירו רב דחכמתא עילאה הוא וקיימא בקיומיה ואלמלא דהאי אל איתער בעלמא לא יכיל עלמא למיקם אפילו שעתא חדא מקמי דינין תקיפין דמתערין בעלמא בכל יומא הה"ד (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם באתערותא דאברהם קיימי וכד איתער (מ) אברהם בעלמא כל אינון דינין דמשתכחי בכל יומא ויומא דחי להו לבר ולא קיימין קמיה הה"ד ואל זועם בכל יום מזעם או זועם בכל יום לא כתיב אלא זועם בכל יומא ויומא דדינא אשתכח ודחי לון לבר וקיימא הוא ומבסם עלמא הה"ד (תהלים מג) יומם יצוה ה' חסדו ואלמלא האי לא יכיל עלמא למיקם אפי' רגעא חדא ועי"ד כלא קיימא בגיניה דאברהם עכ"ל:

ובמאמר זה יובן מה שאנו אומרים בתפלת יוצר ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית וכן המחדש בטובו בכל יום תמיד כי טוב הוא סוד החסד הנודע ואור החסד הנשפע בכל יום לחדש כל ההויות שבעולם ולתת להם קיום הוא החידוש כענין הלבנה המתחדשת מאור החמה והיינו אמרנו כאמור לעושה אורים וגו' והכוונה כי בפסוק השמיענו ענין החידוש באמרו לעושה אורים והיינו שלעולם הוא עושה אורים גדולים מטעם כי לעולם חסדו כי החסד הוא המחדשם ועושה אותם בכל יום ומטעם זה לא אמר הכתוב שעשה אורים גדולים שהיה משמע לשעבר בעת בריאת העולם אלא לעושה שבכל יום ויום עושה ומחדש והיינו ג"כ עושה חדשות הנאמר בברכת יוצר באל ברוך והוא כנגד החסד שכן מצינו שנאמר (תהלים נב) חסד אל כל היום והטעם שכדי שנזכור ענין שטובו מתחדש בכל יום שמורה שהוא יתברך ברא העולם יש מאין והוא מחדשו בכל יום תקנו רז"ל עניני הברכות בשם ומלכות. ידו"ד על שהוא מהוה ההויות. ומלך שהוא משגיח עליהם כמלך המשגיח ומרחם על עבדיו כן הקב"ה משגיח על כל העולם מאחר שהוא בראו לתת לו קיום והעמדה לעולם ועד שאין שפעו פוסק מהעולם רגע ולעולם האור מתחדש (נ) בערך הנבראים ואמרנו בורא פרי וכו' הכוונה הוא ג"כ עד"ז שאלמלא שפע השפע לקיום הנמצאות לא היה נברא הפרי ההוא או הענין ההוא כי אלמלא המים והטללים היורדים בכל יום לא היה קיום לעולם וכן זריחת השמש למתק פירות האילן כאמרו (דברים לג) וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים שיש פירות בעולם שמתבשלים ע"י השמש ויש ע"י הלבנה ואלמלא שהקב"ה מזריח השמש והלבנה בכל יום לא היה אפשר להיות העולם קיים א"כ על ידם מתחדש מעשה בראשית ובכל יום הקב"ה בורא עולם מחודש ולזה תקנו רז"ל בברכת היוצר המחדש בטובו בכל יום תמיד וכו' וכן ענין יוצר המאורות כי על ידם הוא חידוש העולם ומעשה בראשית וכלל החדוש הוא מצד החסד שהוא המחדשה כדפי' בתיקונים (דף קמג) שהשמש בתחלה יוצא אדום ואח"כ מתלבן ז"ל ובגין דנטיל מגבורה בקדמיתא שמשא נפיק סומקא לבתר איתלבש בחסד דאיהו חיור וביה אתהפך רוגזיה דשמשא עכ"ל. וגם בחינה זו מכלל הבחינות שצריך להבחין המעיין בבריאת העולם כמו שנבאר וגם מציאות בריאת כמה דברים שבעולם שהם קיום העולם כלם ע"י החסד וכמה דברים שהזכיר דהמע"ה במזמור הלל הגדול בענין (ס) הגרת המעינות מים חיים יום ולילה לא ישבותו. והמים נמשכים מצד החסד וע"י קיום העולם והחסד היא שופעת בלי הפסק ויורדין למטה

(כ) פרגיט שטעים במים מלי כאשר יפרש השוחה לשחות: (ל) שרצים לי' זוחלי עפר: (מ) שפיס גומל חסד פרנס: (נ) לפי בערך הנבראים: (ס) נזילה:

על הארץ להאיר עיניו אנו המשכים בארץ להבין מתוכם סוד כמה סתרים עליונים בסדר מעלות השכלים ולמעלה בסוד הספי' ובסוד אלהות הש"י ויחודו והנה כל התכונות עליונות ותחתונות הנסתרות והנגלות כלם דוגמאות לסתרי המרכבה העליונה ומן המורגשות והמושגות נוכל להבין ולדעת אותן הנסתרות והנעלמות וזהו סוד (ישעיה מ) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה עכ"ל. וכתב עוד לקמיה בענין דמות אדם להורה שכל סדרי המרכבה כלם סדורות בסדר צורת אדם כי יש מהנות בסדר המרכבה נקראת בשם שער ויש נקראות אזנים ויש נקראות עינים וכו' ויש עוד נקראות רגלים וכן כל שאר צורות האברים שבתכונת האדם וכל אחד מאלו המחנות העליונים הוא סוד אותה הפעולה שהאבר מכונה עליה וכל אלו המחנות בהתחברם כלם כא' נקרא אדם וכלם הם כסאות לשם הגדול ית' והוא ית' המושל על כלם והוא בתוכם כנשמה בתוך הגוף וממנו יקבלו שפעם וקיומם ע"כ קיצור מזנהו וכיוצא בזה פי' הרשב"י ע"ה בתיקונים (דף כח: ודף קל') :

וכיוצא במאמרים המזכרים ביארו (זוהר פרשת תולדות דף קלד:) שהתורה והאדם והעולם ענין אחד להם ז"ל ת"ח כל מאן דאשתדל באורייתא איהו קיים עלמא וקיים כל עובדא ועובדא על תיקוניה כדקא יאות ולית לך כל שייפא ושייפא דקיימא ביה בבר נש דלא הוי לקבליה בריה בעלמא דהא כמה דבר נש איהו מתפלג שייפין וכלהו קיימין דרגין מתתקנין אלין על אלין וכד מתקנן כלהו הא חד גופא ה"נ עלמא כל אינון בריין שייפין שייפין וקיימין אלין על אלין וכד מתקנן כלהו הא חד גופא ממש וכלא כגוונא דאורייתא דהא אורייתא כלא שייפין ופרקין וקיימין אלין על אלין וכד מתקנן כלהו אישתעבידו חד גופא עכ"ל ומפני שאין אנו נשמרים בלשוננו להזכיר למעלה גוף וצורת אדם וכיוצא מדברי הגוף והגשמות ודבר זה רחוק מאוד להאמינו כי מאחר שהוא ית' אינו גוף ולא בעל תמונה לא יתחבר ולא יתכנה כשאו ולבושו בציורי הגוף ח"ו אבל כלם הם כנויים לבד לדברים הנסתרים ושמות הנעלמים כלם שמות הקדש. ומי שקרא בספר ברית המנוחה יראה קצת מזה אע"פ שהוא לא דבר באצילות שכינה כל האברים בשמות הקדש וקרא לשם ע"ב הריאה ולשם מ"ב הכבד וכיוצא לכל שאר האיברים. וכיוצא בזה כתב הר' יוסף גיקטליא בהקדמת ס' האורה וכתב עוד בפי' המרכבה ז"ל וכלל אומר לך ושמור אותו לכ"מ אל יעלה בדעתך בכ"מ שתמצאני קורא (ק) כלפי לשון יד או רגל או שאר איברים שבררתי לו צורת יד או צורת רגל או מהות יד או מהות רגל שאין הדבר כן לא מעט ולא הרבה. אמנם הדבר הוא על דרך קריאת השם לבד לא ע"ד המהות והעצם והצורות לפי שצורות המרכבה אינם מושגות אלא במראות העליונות לנביאים ולחוזים. אמנם יש קצת מעלות מלאכים מתלבשים בלבוש קרוב לעיני אדם וזה דבר ידוע בכחות המלבוש ודע והאמן כי כל אחד מפרקי המרכבה הנקרא יד ורגל ואזן ועין וכיוצא לכל אלו יש מקור פנימי עליון כדמיון המעין הנובע והוא משפיע בה לכל א' מפרקי המרכבה במה שיוכל להתקיים כל אחד לפי מינו וענינו כך הוא השגתו וקיבולו כיצד לא ראי זה כראי זה והכל נאצל עליהם מאת הש"י בסוד עשר ספירות שבהם תמצא כוונת כל הנמצאים וקיומם ואותם העשר ספירות שבהם מקום כל ההויה שבעולם אין מי שיוכל לדעת מהותם וענינם ואינם נכנסות בדמיון ובשיעור ובדעת שום נמצא מכל הנמצאים וכן הנביא מכריז (ישעיה מ) ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש וכל המשים בדעתו היות להם גבול או שיעור או דמיון הרי הוא מקטני אמנה דומה כמי שאין לו אלוה ועובד (ר) לבבואה שלו עכ"ל. ובדברי הרב ז"ל יש בו די כדי לשלול הדברים מהגשמות שכל הנזכר בתורה ובנביאים כגון (ישעיה לד) חרב לה' מלאה דם הכל משל. וכן פי' (בזוהר פ' שמות דף יט:) בפ' זה אמר רבי אבא החרב הזה הוא הדין שעושה דכתיב (דה"א כא) וירא דוד את מלאך ה' עומד בין השמים ובין הארץ וחרבו שלופה בידו וכי חרב שלופה היתה ביד המלאך אלא שהיתה הרשות נתונה לעשות דין אי הכי מאי וישב חרבו אל נדנה אמר ר' אבא שנחזר הדין לבעל הדין והרשות לפי שהרשות שלו עכ"ל לענינינו ואם בדבר הזה הספיטו ז"ל הגשמיות כ"ש למעלה אלא ודאי כל מה שנכתב בתורה עיני ה' אזני ה' הכל משל אל ההשגחה או אל השמיעה :

וכיוצא עוד יש בחינה ב' בכלל העולם והבריות שבו שכולם נבראו בד' יסודות זה מורה שממלא אחד המלאים בשמו הגדול שיש בו ד' אותיות שהם שורש לד' יסודות כדפירש בתיקונים ונעתיק לשונו לקמן וענין זה ביאר הרשב"י ע"ה (זוהר פ' ויקרא דף כב:) ז"ל אר"ש ת"ח ארבע אינון קדמאי רזא דמהימנותא ואינון אבהן דכלהו עלמין (ש) ורזא דרתיכא עילאה קדישא אינון א"ש רו"ח מי"ם ועפ"ר אלין אינון רזא עילאה ואלין אינון אבהן דכלא עלמין ומאינון נפקי זה"ב וכס"ף ונחש"ת וברז"ל ותחות אלין מתכן אחרין דדמיין לו בגוונא דאלין. ת"ח א"ש רו"ח מי"ם ועפ"ר אלין אינון קדמאי ושרשין דלעילא ותתא ותתאין ועילאין עלייהו קיימין ואלין אינון ארבע לארבע סטרי עלמא וקיימין בארבע אלין צפו"ן ודרו"ם ומזר"ח ומער"ב אלין אינון ד' סטרין דעלמא וקיימין בד' אלין א"ש לסטר צפון רו"ח לסטר מזרח מי"ם לסטר דרום עפ"ר לסטר מערב. ד' אלין בד' אלין (ת) קטרין וכלהו חד ואלין עבדי ד' מתכאן דאינון זה"ב וכס"ף ונחש"ת וברז"ל הא אינון תריסר וכלהו חד עכ"ל. וכאשר יבחין האדם בשכלו ענין זה יכיר לבוראו מצד פעולותיו אם מצד המתכות האמורות אם מצד האדם עצמו המורכב בד' יסודות כמבואר שם לעיל מזה. וכן מזה יבחין סוד האבנים היקרות והמרגליות שיש שגוונם לבן וסגולתם לאן ולחסד ויש שגוונם אדום שסגולתם להטיל אימה והכל בא משורש העליון מהמדות העליונות וביאר במאמר עוד שם שמלינו שהצפון לח ויש בו מים והדרום חם ויבש ואמר שהקב"ה עשה זה לקשר רוחות העולם זה בזה כמו שהמדות העליונות נמזגות למעלה דרום בצפון

(ק) נ"ל דגר' כלפי מעלה: (ר) הגל שנראה במים ואין בו ממש: (ש) סוד מרכבה העליונה: (ת) קשורים זה בזה:

גדולה סתימאה דאקיף ליה ורזא עילאה הכא עכ"ל וכיוצא לענין הדגים שאין להם כסות של העין להראות של מקום רמיזתם העליון שהוא עינא פקיחא כדפי' באדרת (זוהר פ' נשא דף קכט:) ע"ש וכן תרנגול השחור הקורא בחצות להעיר בני אדם לעבודת הבורא ופי' ענינו (שם פ' ויחי דף ריח:) והעתקנו לשונו בשער היראה פי"ב ע"ש וכיוצא בזה לאלף דברים שבעולם צריך להבחין בהם סוד החכמה העליונה וכן פי' רשב"י (פרשת שמות דף עב) ז"ל א"ל ר"ע משמע כל מה דעבד קב"ה למילף מניה חכמתא סגיאה שנאמר (משלי טז) כל פעל ה' למענהו ר"א אמר מהכא דכתיב (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד מהו מאד למילף מניה חכמתא עילאה סגיאה א"ר יהודה מ"ד (קהלת ז) גם את זה לעומת זה עשה האלהים כגוונא דרקיעא עבד הקב"ה בארעא וכלהו רמיזא למה דלעילא עכ"ל לענינו ושם ביארנו מיני פירות ואילנות רמיזתם כענין האגוז שיש בו ד' חלקים שהוא רמז לד' ראשי נהרות שהם סוד המרכבה והשאר יעויין שם וכדי שלא להאריך לא העתקנו כל לשונו :

וכיוצא בזה צריך המבין להבחין בכל מעשה בראשית ולתת קשר וסבה (נ) לעלול עם עלולו. ובזה ידע ויכיר שבורא א' לכל וכלם נתנו מרועה א' בפרט כאשר ידע עוד שמעשה בראשית נדרש למעלה ולמטה למעלה ברוחניים העליונים ולמטה בעוה"ז והיינו בראשית ב' ראשית שני ראשית ראשית למעלה וראשית למטה כדפי' הרשב"י ע"ה נהגא בזה כי העוה"ז אע"פ שנתגשם למטה יש לו רוחניות למעלה בכללו ובפרטיו וכן פי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' בשלח דף מח:) ז"ל ת"ח כגוונא דלעילא אית לתתא כגוונא דלתתא אית בימא כגוונא דלעילא אית לעילא בימא עילאה כגוונא דלעילא אית לתתא כגוונא לתתא אית בימא תתאה גופא דההוא ימא הא אתערנא לחברנא אורכא ופותיא רישא ודרועין ושערי וגופא כלא כמא דאצטריך וכלא בשמיה איתקרי וכגוונא דא לתתא לימא דתתא הכי רישא דימא ודרועין דימא וגופא דימא עכ"ל. וכיוצא בזה ביאר רשב"י (שם פ' שמות דף כ') ולא העתקתיו כדי שלא להאריך והטעם להיות הכרח שכל מה שיש למעלה שיהיה כנגדו למטה מפני שהנמצאים הם כדמות חותם הנחתם זו מזו וזו מזו עד רדת הדברים אל הגשם הזה שהם בתחלה אדם דאצילות כלל הנמצאות בדקות ונחתם באדם דבריאה. וכן מבריאה אל יצירה ועשיה ולכן מוכרח להיות בעשיה תמונת אדם ולכן אמר שיש בים שערי ודרועי. וכיוצא בזה פי' רשב"י ע"ה (שם פ' פקודי דף רלא:) שבמעשה המשכן היה כמעשה שמים וארץ וכן ג"ע התחתון הוא חותם עולם העליון ועולם התחתון. וז"ל כתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואוקמוה דהא כולא כגוונא דא איתעביד משכנא כגוונא דעלמא תתאה עבד וכגוונא דעלמא עילאה וכל עובדוי דעבד כגוונא דלעילא ה"נ משכנא כל עובדוי איהון כעובדא בגוונא דעלמא עילאה רזא דא כל עובדין דמשכנא כלהו עובדין ותיקונין דלעילא ותתא בגין לאשראה שכינתא בעלמא בדיורין עילאין ובדיורין תתאין כגוונא דא בג"ע לתתא איהו בגוונא עילאה וכגוונא תתאה כל דיורין וכל דיוקנין דעלמא כלהו תמן עכ"ל וכן מכלל זה נבין שמדות מעשה המקדש הכל היה עשוי בתכונה עליונה לרמוז אל מדות המקדש העליון כמ"ש בד"ה (דה"א כח) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו וגו' הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית נמצא כי כל הנמצאות אלו הם תבנית אלו התחתונות דמות ותבנית העליונות :

וכיוצא בזה פי' רז"ל שהארץ יש לה כל פרצוף אדם ז"ל והארץ לעולם עומדת אמר ר"ל כל מה שברא הקב"ה באדם ברא בארץ האדם יש לו ראש והארץ יש לה ראש שנאמר (משלי ח) וראש עפרות תבל אדם יש לו עינים והארץ יש לה עינים שנאמר (שמות י) ויכס את עין כל הארץ אדם יש לו אזנים והארץ יש לה אזנים שנאמר (ישעיה א) והאזיני ארץ אדם אוכל והארץ אוכלת שנא' (במדבר יג) ארץ אוכלת יושביה היא אדם שותה והארץ שותה שנאמר (דברים יא) למטר השמים תשתה מים אדם מתגעש והארץ מתגעשת שנא' (ש"ב כב) ותגעש ותרעש הארץ אדם משתכר והארץ משתכרת שנא' (ישעיה כד) נוע תנוע ארץ כשכור אדם מקיא והארץ מקיאה שנא' (ויקרא יח) ותקיא הארץ את יושביה אדם יש לו ידים והארץ כן שנאמר (בראשית לד) והארץ הנה רחבת ידים אדם יש לו טבור והארץ כן שנאמר (יחזקאל לח) יושבי על טבור הארץ אדם יש לו ירכים והארץ כן שנאמר (ירמיה לא) וקבצתים מירכתי ארץ אדם יש לו רגלים והארץ כן שנאמר (קהלת א) והארץ לעולם עומדת ומעמדת תפקידה עכ"ל וכיוצא בזה פי' ז"ל והועתק ילקוט (סימן תרעב) ריש מזמור השמים מספרים שיש לים ולשמים ועם היות שלא נזכרו כולם רמז כל האיברים אמר שהים יש לו עינים שנא' (תהלים קד) הים ראה וינס ויש לו ידים שנא' (שם קד) זה הים גדול ורחב ידים והשמים יש להם לב שנאמר (דברים ד) עד לב השמים וכן בים שנא' (שמות טו) קפאו תהומות בלב ים השמים יש להם פה שנאמר (תהלים יט) השמים מספרים וכן הארץ שנאמר (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה ובכל האברים הנזכרים בים ובשמים ובארץ אמר במדרש שאינם נראים בפני הבריות אלא לפני הקב"ה וצריכין אנו לומר שזו היא מציאות העשיה הרוחנית שאינה מושגת לבני אדם התחתונים ובמציאות רוחניותה יש בה רמז האברים הנזכרים והר"ר יוסף גיקטליא ע"ה כתב בפי' מרכבת יחזקאל ענין נאה לענין הבחינה ראיתי להעתיק דבריו ע"ה זה לשונו והנה הש"י לפי שברא המלאכים בתכלית השלימות והפנימיות אע"פ שלא נוכל לראות לענין ההרגש האורות הנסתרות נראה נורות הכוכבים להבין מתוכם הנעלמות מן האורות והנה השמש והירח שניהם עדים ברורים מורים לנו הנסתרות העליונים הנסתרים והנעלמים בסתרי המרכבות העליונות וזהו סוד (בראשית א) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים באמת מאורים גדולים היו להאיר

(נ) לפעול עם פועל :

על

עלמא דלתתא מניה ומתמן איתפשטן עד דקיימין דרגין לאינון כוכביא דלתתא דכלהו נא (ד) קיימי ברשותייהו בלום והא אוקימנא וכלהו קיימאן ברשותא דלעילא ועל דא כתיב (ישעי' מז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים וכלא איהו ברשותא ואתמר עכ"ל ופס היות פשט הכתוב של שאו מרום וגו' המוציא במספר לבאם על בריאת השמים וחיילי הכוכבים שהם יוצאים ונכנסים במספר ובפס עכ"ז פס פי' בזוהר (בראשית דף ב) שהם ישראל שיש בהם ששים רבוא נשמות ואיש לא נעדר לעולם מששים רבוא וזה יורה על היותם דוגמת המרכבה העליונה שיש בה ששים רבוא בחיות כנודע ליודעי החכמה וכן שמעתי מבעלי התכונה שהכוכבים כלם הם ששים רבוא:

ויש עוד דברים בענין הבחינה כאשר יבחין בעניני פרטי העולם ימצאם כולם רומזים לענינים עליונים ואין צריך להאריך בהם. עוד שמעתי ממורי ע"ה ענין בחינה הכוללת בכל עשבים ובכל הזרעים והאילנות שתמצא שמכולם יוצא שמן וזה מורה על סוד החכמה המתפשטת בכל הנבראים כאמרו (תהלים קד) כלם בחכמה עשית וכן יסתכל בענין הרעמים שפי' רבותינו זכרונם לברכה בפסוק (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו שלא נבראו אלא (ה) לפשט עקמומיות שבלב והעתקנו אותו בשער היראה פי"ח. וכן כמה דברים אחרים כרעש ונהמת הארי וכו' ע"ש וכתב החסיד בעל חובת הלבבות (שער הבחון הנפש פרק ג) שצריך לבחון בכל הדברים שבעולם כענין תנועת הגלגלים לעולם והלוך הנהרות המים מן המעיינות לילה ויום לא ינוחו ולא יעמדו וירידת הגשמים ונשיבת הרוחות ויציאת הילד מן הרחם שכל אלו מורים על פלאי הבורא ורחמיו ורוב השגחתו על הברואים והמתעלם מהסתכל בענינים אלו הוא כעור ולכן צריך לפתוח עיני שכלו לבחון בדברים כדי להסתכל ולדעת פלאי ה' זה קצור כוונתו והאריך יותר והרוצה לראותו הרי הס' לפניו יעויין שם:

ומהדברים שצריך להבחין ענין הבריאה במעשה העולם הוא הסתכלו במעשה יום ולילה שהוא אחד מהדברים שנבראו במעשה בראשית כדפי' ז"ל ונודע כי מדת יום ומדת לילה סודה למעלה באצילות שהוא הנהגת הדין והנהגת הרחמים ולכן אמר דהמע"ה (תהלים קד) תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם ואז"ל זה הוא במדת לילה כדפי' רשב"י בפ' במדבר על ענין ואל זועם בכל יום והיינו כי מדת לילה היא המפרנסת לרוחות האלו שהיא צריכה להם לתיקון העולם כענין (בראשית כט) והשיבו את האבן על פי הבאר כדפי' בפרשת ויצא ואמר תזרח השמש יאספון מפני שאז שולט הנהגת הרחמים וכל אותם הכחות נכנסים בנוקבא דתהומא רבה כמו שפי' בזוהר בכמה מקומות וסמך לזה (שם מד) הבקר אור והאנשים שולחו המה והמוריאס וענין זה נראה לחוש בענין החולים שבלילה יכבד עליהם החולי וביום בפרט עד חצי היום יקל החולי מהם מפני שאז שליטת החסד וז"ש הפ' (דברים ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים פי' כאשר תדע סוד היום כי יום שהם הוא יום ולילה כאומרו (בראשית א) ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד בכל מעשה בראשית תדע כי ה' הוא האלהים שהם הנהגת הרחמים סוד ידו"ד והנהגת הדין בסוד אלהים שניהם יחוד א' כשם שאי אפשר ללילה בלא יום ולא יום בלא לילה ובדקדוק הענין יותר אומרו הוא האלהים יובן במה שפי' מורי ע"ה על מה שכתב הרשב"י (זוהר פ' בשלח דף מו) בענין קדרותא דצפרא ופי' שהכוונה הוא לכלול מדת לילה ביום ומדת יום בלילה והיינו ביום כשרוצה להאיר אז יש קדרות להורות שאע"פ שבא מדת יום מ"מ גם מדת לילה נכלל עמו וכשבא השמש שהי' ראוי שמיד תחשך הלילה אז מאיר השמש להורות שהוא נכלל במדת לילה והיינו כי ידו"ד הוא האלהים שידו"ד הוא בעצמו כלל באלהים והאלהים הוא ידו"ד הכל אחדות א' ומה שפי' רשב"י ע"ה (זוהר פרשת וארא דף כו) בפי' פסוק זה והשבות אל לבבך שלבב הם ימין ושמאל יצ"ט ויצה"ר ג"כ קשור עם וידעת היום שפי' כי ימין ושמאל הם נקשרים ביום ובלילה ימין ביום ושמאל בלילה כדפי' רשב"י (בפ' שמות דף יח:) ובזה נכלל מעט מהרבה הנוגע לבחינת העולם ונבא לבאר ענין הבחינה באדם בפרק בפני עצמו:

פרק ו בענין הבחינה בבריאת האדם והנהגתו עד יום מותו ושכרו הטוב אחר מיתתו תנן (במסכת אבות פ"ג) הוא הי' אומר חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם כבר יתור ל' המשנה מבואר כי מה הוסיף באמרו חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם על מה שאמר בתחלה חביב אדם שנברא. ומה שנראה לי בזה הוא במה שביאר הרשב"י ע"ה והעתקנו לשונו בשער היראה פ"ט שהאדם נקרא עולם קטן ואיבריו כלם מסודרין על סדרי מעשה בראשית. ובשער הקדושה ביארנו פרטי האיברים כל א' וא' בפני עצמו יעויין שם ודרך כלל ביאר הרשב"י ע"ה בזוהר (שיר השירים דף כד) ז"ל נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כתיב (תהלים לז) מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ ת"ח כד ברא קב"ה עלמא עילאה ועלמא תתאה כלא בדיוקנא חדא הוה למהוי דא כגוונא דא בשעתא דבעא קוב"ה למיברי אדם אתתא בעא למעבד לי' כגוונא דתרין עלמין וכל רזין דלעילא ותתא כלא איהו באדם גולגלתא דרישא דקיימא על גופא איהו ברזא דעלמא עילאה באינון תקונין דרישא גופא איהו ברזא דגופא דקיימין דרגין בשייפין ידיעאן תחות האי רישא ירכין ורגלין כלא בדרגין דלתתא כמה דאיתחזי לי' למהוי כגוונא דלעילא ולמהוי כגוונא דלתתא וכל דיוקנין עילאין ותתאין כלהו הקיק קב"ה באדם למהוי איהו שלים בכלא עכ"ל ובתיקונים

(ד) פלומר אין לכוכב ומזל שום כח מעצמו לעשות שום דבר כי אם בהשפעת הגזרה ב"ה שהוא בוראו ומנהיגו: (ה) פלומר שיבחין האדם אם פחד מגבורתו ובראותו כך עאכ"ו כבודו ועצמו בראוי לפחד ולהשמר מדוע [illegible]:

בצפון ונשן בדרום וכן ענים למטה בעוה"ז שהמים שהם בדרום ילכו לצפון ואש הצפון יכנס בדרום והוא סוד עקידת יצחק שפי' בזוהר בפי' הפרשה :

עוד בענין בחינת בריאת העולם האריכו (בזוהר פ' ויקרא דף ט:) וראיתי להעתיק מקצת לשונו לא כולו מפני אריכותו ז"ל רבי יהודה פתח ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ת"ח בשעתא דברא קב"ה עלמא ברא ז' רקיעים לעילא ברא ז' ארעות לתתא ז' ימים ז' נהרות ז' יומין ז' שבועות ז' שנים ז' פעמים ז' אלפי שנין דהוי עלמא קב"ה בשביעאה דכלא ז' שחקים לעילא ובכל חד וחד כוכבים ומזלות ושמשים דמשמשים בכל רקיע ורקיע ובכלהו מאלין רתיכין אלין על אלין לקבלא עלייהו עול מלכותא דמאריהון ובכלהו רקיעין אית רתיכין ושמשים משניין דא מן דא אלין על אלין מנהון בו' גדפין ומנהון בד' גדפין ומנהון בד' פנים ומנהון בתרין פנים ומנהון בחד ומנהון אשא דלהיט מנהון מיא מנהון רוחא הה"ד (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט וכלהו רקיעין אלין על אלין כגלדי בצלים אלין לתתא ואלין לעילא וכל רקיעא ורקיעא אזלא ירעשא מאימתא דמאריהון על פומיה נטלין ועל פומיה קיימין ועילא מכלהו קב"ה דנטיל כלא (א) בחיליה ותוקפיה כגוונא דא ז' ארעות לתתא וכלהו בישובא בר דאלין עילאין ואלין תתאין וארץ ישראל עילאה מכלא וירושלים עילאה מכל ישובא וחבירנא יתבי דרומא חמו בספרי קדמאי בספרא דאדם דהכי מפלג כל אינון ארעות דכלהו משתכחי לתתא כגוונא דאינון רקיעין דלעילא אלין על אלין ואלין על אלין ובין כל ארעא וארעא רקיע דמפרש בין דא לדא. **ועל דא כלהו ארעות פרישן בשמהן וביניהו ג"ע וגיהנם** ואית בינייהו בריין משניין אלין מאלין כגוונא דאינון רתיכין דלעילא מנהון בתרי אנפין ומנהון בד' ומנהון בא' וחיזו דאלין לאו כאלין ואי תימא וכו' ובסוף אמרו ז"ל ר' נהוראי סבא פרים לימא רבא ואיתרגיש ימא ואיתאבידו כל אינון דהוו (ב) בארבא ואיתרחיש ליה ניסא ונחית בשבילין ידיעאן בלבא דימא ונפק תחות ימא לישובא חדא וחמא מאינון בריין כלהו זעירין והוו מצלי צלותא ולא ידע מאי קאמרי איתרחיש ליה ניסא וסליק אמר זכאין אינון צדיקייא דמשתדלין באורייתא וידעין סתימין דרזי עילאי (ג) ווי לאינון דאיפליגו על מליהון ולא מהימני. מההוא יומא כד הוה אתי לבי רב והוו אמרי מילתא דאורייתא הוה בכי אמרי ליה אמאי קא בכית אמר לון בגין דעברנא על מהימנותא דמילי דרבנן ומסתפינא מדינא דההוא עלמא עכ"ל :

ובאשר יסתכל האדם בבריאת העולם וגודלו והים הגדול והבריות שבו כמ"ש (תהלים קד) זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר ואמרו ז"ל שהספינן רוצן הסידים מפני שרואים נפלאות ה' בים הגדול כמ"ש המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה ובמה שהוכיח ה' לאיוב שא"ל (איוב לח) הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת התבוננת עד רחבי ארץ הגד אם ידעת כלה (שם לח) הבאת אל אוצרות שלג (שם ט) המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון שהוא ענין הרעשת הארץ שהוא מהאותות הגדולים המראים על שבריאה והטעם לרעש פירש בפ' שמית ושאר הפרטים הנזכרים שם בודאי יכיר גדולת הבורא וידע שהוא ברא הכל שהכל ברא לכבודו וישתעבד לעבודתו ויאהבהו :

ומפרטי הבחינה מה שהזכיר ר' יהודה ברא"ש המאמר שהעתקנו ברא ז' רקיעים וכו' ז' ימים וכו' וקב"ה בשביעאה דכלא שהקב"ה בחר לעצמו השביעית כדפי' ז"ל במדרש והעתיקם ר' מנחם מרקנט"י ז"ל בפי' ולאוי שיבחין האדם ענין זה ממש שנמצא בפי כל האומות בע' לשון שם שבת לא נשתנה בשום לשון אלא כולם קוראים ליום השביעי שבת והטעם ששבת מורה על חידוש העולם ושהקב"ה ברא בו' ימים ונח ושבת בשביעי ע"כ לא נשתנה כדי שהכל יכירו שבורא א' לכל ומענין בחינה זו נהר סמבטיון שכל ו' ימים רץ וביום השביעי נח ורז"ל פי' תוספת אחר לשבת זה במדרש תהלים במזמור השמים מספרים כבוד אל על פסוק (משלי טז) כל פעל ה' למענהו אמר זה לשונו ד"א לעדותו כענין שנא' (שמות כ) לא תענה ברעך עד שקר וכתיב (תהלים קכב) למען אחי ורעי ר' אבהו אמר ב' דברים אין אומות העולם כופרים בהן בהקב"ה שברא את העולם לששת ימים ושהוא מחיה את המתים כיצד אדם הולך ומעלה בזכורו כל ימות השבת והוא עולה ובשבת אינו עולה והבהמה אפי' בחול אינה עולה לפי שאינה היא לעתיד לבא הוי כל פעל ה' לעדותו עכ"ל :

עוד מענין הבחינה מ"ש הנביא (ישעי' מ) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה לכלם בשם יקרא הנושא כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת ובזוהר (פרשת בראשית דף א' בסופו) ארשב"י ע"ה שבא אליהו וא"ל ר' ידעת מהו ברא אלה המינה ליה אלין שמיא והיליהון עובדא דקב"ה דאית ליה לבר נש לאיסתכלא בהו ולברכא ליה דכתיב (תהלים ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ עכ"ל. והרשב"י ע"ה זוהר (פרשת פקודי דף רלא:) ביאר עוד פסוק זה וביאר בו יותר וז"ל אלא שאו מרום עיניכם מאן דבעי לאיסתכלא ולמינדע בעובדוי דקב"ה יזקיף עינוי לעילא ויחמי כמה חיילין וכמה משריין עובדין משניין דא מן דא רברבין אלין מאלין. וכדין דתחמון ותשאלון ותימרון מי ברא אלין מי ברא אלה הא אוקימנא רזא דמי ברא אלה דההוא אתר דקיימא מרום גניז וסתים ולא ידיע וקיימא תדיר לשאלא בגין דההוא אתר דלא איתגליא המוציא במספר צבאם נאי המוציא אלא בגין דההוא אתר טמיר וגניז איהו אפיק כלא ברזא דקול דנפיק מסופר עכ"ל ולקמן ביאר עוד שיש רקיע וכוכבים זה למעלה מזה עד רדת הדבר אל הרקיע וכוכבים אלו הנראים לעינינו וז"ל ת"ח אינון כוכבים די להאה קיימין במשיכו דאית משכן מרזא עילאה בגין אכלא קיימא בדיוקנא עילאה והא אוקימנא כך כל אינון כוכביא ומזלי מרום רקיעא כלהו קיימי לאנהגא ביה עלמא

(א) בכוחו : (ב) בספינה : (ג) אוי לאותן שמפליגים על דברי חכמים ואינם מאמינים בדבריהם

וכו' בתיקונים (דף סה:) אמר מאן דאיהו רשימו דאריה בחותמא דילי' איהו חוור באנפוי מאן דאיהו בחותמא דשור איהו סומקא באנפוי מאן דאיהו בחותמא דנשר איהו ירוקא באנפוי מאן דאיהו בחותמא דדמות אדם איהו (ב) אוכם באנפוי כגוונא דאורייתא דאיתמר בה (שיר א) שחורה אני ונאוה עכ"ל ומסוג הבחינה הוא מ"ש רז"ל בב"ר על כנען שילא מפוחם שנאמר בו ארור כנען לפי שגרם חם את אביו וכנען הגיד לשני אחיו בחוץ ואמרו שם ר' הונא בשם ר' יוסף אמר אתה מנעת אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהי' אותו האיש כעור (ג) ומפוחם עכ"ל:

ונחזור לדרוש שאנו בו ונאמר כי בודאי מצד כל הבחינות האמורות לעיל ראוי שיקרא הקב"ה אבינו מלכנו ואנחנו בנים לו כאומר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם היינו מ"ש במשנה (אבות פ"ג) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום . ונודע כי אהבת האדם לבנו מפני שילדו ובפרט אם יהי' בן בכור או בן זקונים והקב"ה מצד רחמיו עמנו בחרנו מע' אומות וקראנו בן בכור כמו שנאריך לקמן בענין אהבת הקב"ה לישראל. ובלי ספק בריאת האדם הראשון מתחלה הי' רצון ונדבה ומפני שדרכו להיטיב כדרך שבריאת כל העולם הי' רצון ונדבה כדי שיכירו גדולתו כדפי' הרשב"י ע"ה בר"מ שעיקר האצילות הי' בגין דישתמודעון לי' ומאחר שהקב"ה בראו בצלמו כדפי' כדרך שהאב נותן ציורו בבן כביכול עד"ז הוא בריאת הנשמה ובריאת הגוף הוא דפוס ותבנית ולבוש לנשמ' שהיא סיבה ועילה לגוף ואין הגוף סבת הנשמה ובודאי אהבתו ית' עם האדם להשפיע לו חיים ושפע וברכה וכל טוב עד"ז שהאב אוהב את בנו כי כל עילה חושקת להשפיע בעלולה ע"ד מה שאז"ל יותר משהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק לפעמים תמנע הפרה או האם מלהניק את בנה אם יהי' חולה ואינו יכול לינק החלב וכן לפעמים ימנע השפע העליון מהאדם לא מצדו ית' כי הוא לעולם משפיע כאב האוהב לבנו אלא מצד הבן שאין בו הכנה לקבל . ובתקן האדם א"ע מצד הנשמה יתוקן ויהי' כלי מוכשר לקבל האור העליון ונמצא מציאות האהבה זו מראש המדרגות ועד סופם . וענין זה פירש הרשב"י ע"ה בפרשת ואתחנן במאמר שהעתקנו בריש פ"ב שאמר ת"ח כלא אהבה איתקרי ובגין אהבה קיימא כלא . ואמר כלא אהבה איתקרי שכל האצילות נקרא אהבה כמה שפירש במאמר . ואמר ובגין אהבה קיימא כלא . שאלמלא אהבה שיש לכל עילה עם עלולה להשפיע יתבטל העולם ונמצא חוזרת העולם לתהו ובהו כי כל המדרגות קשורות זו בזו וזו בזו מראש המדרגות עד סופם . ואם יעלה בדעת שהכתר ימנע מלהשפיע לחכמה ימצא בזה חרבן העולם שהרי החכמה לא יהי' לה במה להשפיע לבינה והבינה לקצות והמלכות לבריאה . ולזה אמר די' לא מתפרש קוצא דלעילא מן י' לעלמין דהא ברחימותא שריא עליה . דקדק בלשונו שלא אמר די' לא מתפרש מן קוצא דלעילא לעלמין שזה הי' חשק העלול לינק מעילתו וזה דבר ברור שכל מסובב צריך לסבתו שישפיעהו כדי שיחי' ולכן לעולם אינו נפרד ממנו ואהבתו עמו . אמנם החדוש הוא שהכתר שהוא קוצו של יו"ד שהקוץ שהוא הכתר אינו צריך ליו"ד אפ"ה אינו נפרד מהי' שהיא החכמה להשפיעה . ובדרך זה י' בה' לא מתפרשין דבחביבותא אתדבקן דא בדא וכן וי"ו בה' דא הוא תדיר אחן בכלה דאורחייהו בחביבותא ולא אמר ה' בוי"ו להורות על חשק הזכר להשפיע וכו' . ואזר ופירש קשר כל האצילות י' בה' ה' בו' ו' בה' מפני שלא פירש אלא קשר י' בה' ו' בה' לכן אמר שהוא אינו מתקשר עם ה' אחרונה אלא מפני שה' ראשונה שהיא האם משפעת לבן שהוא הוי"ו ומתקשר עמו . ואמר בסוף המאמר בג"כ כלא אהבה איקרי ודא בדא אתקשרי בחביבותא . ודבריו אלה לכאורה מיותרים לגמרי שכבר נאמרו אלא אפשר לומר כמה שפירשנו כי מציאות אהבה זו קשר הסבה עם המסובב ממנו כדי להשפיע כדרך האב לבן א"כ אפילו ממלכות לבריאה וכל מדרגות הבריאה ידבק בהם בחינה זו עד סוף כל המדרגות . ולזה חזר ואמר כלא אהבה איקרי ודא בדא אתקשר פי' כל העלולים מתקשרים זע"ז קשר כפול אהבת העילה להשפיע בעלול ואהבת העלול לינק מעילתו . ואמר וע"ד מאן דרחים למלכא הא איתקשר בההוא אהבה ובגין כך ואהבת את ה' אלהיך פי' שם ידו"ד נקרא ע"ד שהוא מהוה כל הויות שבעולם ואפ"ה לא נקרא אלהי המלאכים או אלהי הגלגלים אלא אלהי ישראל והיינו אלהיך שהוא מתאוה בך ורוצה להקרא אלהיך א"כ כמו שאוהב אותך כך ראוי שתאהבהו . וכיצד אפשר שיתייחס הוא להקרא אלהיך שאלוהותו ית' קשור עם האדם הוא בודאי ע"י הנשמה שהיא חלק ממנו נתונה באדם ע"י כך ישללו קשר לקשר שכינתו ואלוהותו עמנו . ובזה יובן פסוק (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום והכוונה שבא הכתוב לומר כיצד אנו דבוקים עמו ית' ואמר חיים שעוד אנו חיים וחיותנו ע"י הנשמה שהיא בנו שהיא ממנו ע"י כך אנו דבקים בו והוא דבוק עמנו והראי' שהוא דבוק עמנו שהרי הנשמה בידו ליטלה כרגע כמ"ש (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי וכמ"ש (דניאל ה) ולאלהא די נשמתך בידיה וגו' וכמו שעינינו רואות כמה פעמים כמה בני אדם בריאים מתים מיתה פתאומית זה מורה ודאי על דבקותו ית' עמנו על ידי הנשמה ולכן מסלקה כל זמן שהוא רוצה:

ועל בחינת הנשמה הנתונה בנו שהיא חלק ממנו ית' יקרא הקב"ה ריע לנו כמש"ה (משלי כז) רעך ורע אביך ויקרא ריע מפני שג' שותפין יש באדם אביו ואמו והקב"ה ופירש רשב"י ע"ה (זוהר פ' בשלח דף מה) שע"ז נאמר (משלי יז) בכל עת אוהב הרע ואמרו ז"ל ר' חזקיה פתח ואמר בהאי קרא דכתיב בכל עת אוהב הרע ואח לצרה יולד . בכל עת אוהב הרע דא קב"ה דכתיב ביה רעך ורע אביך אל תעזוב . ואח לצרה יולד בשעתא דעיקו' לך שבאך קב"ה מה אמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך וגו'

(ר"ח) ... שעם

(ב) שחור : (ג) שחור כנחלת :

ובתיקונים (דף קכ"ג) פי' דרך אחר ז"ל איברין אלין כלהו בספירתן רישא כתר עניין מוחא וחכמה בינה לבא ובה לב מבין . תרין דרועין חסד גבורה . גופא עמודא דאמצעיתא תרין שוקין נצח והוד יסוד אמה שכינתא אות דיליה עכ"ל :

ובפרט יבחין הלומד בחכמת האמת מעשה בריאת האדם יותר מאמר החכמים כאשר ילמוד באדרא וידע טעם היות לאיש זקן והאשה שאין לה זקן ושנויים אחרים וענין ל"ב שיניים ולשון באמצע וג' גווני עינא וציור האוזן עשויה בהדרים עשר אצבעות ידים ולא ח' ולא ו' וכן כ"ח פרקים וכן קנה ושש בקנה שש טבעות ושש מכפנים לבן ומבחוץ אדום שהוא רמז לידו"ד אדנ"י והיותו הולך על רגליו מעומד ואינו הולך על הארץ כבהמה מפני היות מעלתו כמלאכים שהם עומדים שנאמר (ישעי' ו) שרפים עומדים ממעל לו ונאמר (זכרי' ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ובחינת השרטוטין שפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת יתרו בפ' ואתה תחזה) ובתיקונים יורה ודאי על השגחת הקב"ה על האדם שבראו בחכמה עליונה כמו שאנו מברכין אשר יצר את האדם בחכמה ע"ש . ועל בחינה זו אמר חביב אדם שנברא בצלם דהיינו האצילות והכל בגופו ואפילו לפי הפשט כאן ההשגחה כמ"ש (תהלים לד) הנוטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט ופירוש הנוטע אוזן דקדק אומרו באוזן ל' נטיעה ובעין ציור שכן האוזן בדמות האילן הנטוע שיש לו שרשים למטה ויוצא ממנו ענף למעלה כן האוזן עשויה בחכמה עליונה שאם לא נברא האוזן אלא לשמיעת המלה הי' ראוי שיהי' נקב א' בלי עשיית שיצא לחוץ תגוך למטה וכשום המקיף עשוי כציור הזה שאנו רואים אלא ודאי שהוא כדמות האילן הנטוע שכפי השרש יצא הענף כך כפי מה שמושרש בכח במות הוכרח שיצא הציור ההוא לחוץ ויעשה צורת האוזן וכיוצא לשאר החושים הפרטיים שבאדם שהחושים הם כנשמה שבמוח ומתגלים לחוץ בציור הזה כי כפי השורש יצא הענף ואמר אם יוצר עין מפני שאנו רואים היות בעין ציור ג' גוונים כי לפי הפשט הוא בלי מצטרך וכיון שהקב"ה יצרו בציור הזה הלא יביט זה מורה על השגחתו התדירה על האדם ועל פרטיי וכאשר תדקדק על דרך הסוד תמצא כי מקום נטיעת אוזן וציור העין הוא במדות ופעולות הראיה והשמיעה תלויה בנשמה המתלבשת בהם והבן :

חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם על מעלות פנימיות הנשמה . וכן פי' בתיקונים (תיקון סב) שהנשמה נקראת צלם ז"ל א"ר אלעזר והא בשכינתא לא כתיב בי' בריאה אלא אצילות והו"ל למימר ויברא אדני את האדם מאי אלהים אלא שכינתא אתקריאת אלהים ועל ההיא נשמתא דאיתיהיבת בי' בבר נש איתמר ויברא אלהים את האדם בצלמו בדיוקנא דשכינתא ועל ההיא נשמתא אתמר (תהלים לט) אך בצלם יתהלך איש דהא בזמנא דאיסתליק מבר נש נשמתא לא יכיל לאתנענעא א"ל בריך ברי (א) לעתיק יומין ובדי כל מאן דפגים האי דיוקנא כאלו ממעט את הדמות ושכינתא לא שריא תמן ורזא דמלה (דברים לב) על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה בגין דאיסתלק שכינתא מני עכ"ל . הרי בפי' שהנשמה נקראת צלם . ובזה ידוקדק לשון המשנה שכאשר בא לומר ענין הנשמה שהיא חלק ממנו יתברך אמר חבה יתירה נודעת לו דהיינו לו לבד ולא לשאר הנבראים אפילו המלאכים . שבאדם נאמר (בראשית ב) ויפח באפיו נשמת חיים והעתקנו מאמר האדרא בפי' פסוק זה בפי"א ויש סמך לפי' זה עוד בתיקונים (דף קי"ד) ושם פירשו פי' ב' בענין (בראשית א) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים שאמר בצלמו שכינתא תתאה בצלם אלהים שכינתא עילאה ועד"ז ג"כ אפשר לפרש כפל לשון המשנה ומובן הוא :

עוד איפשר לפרש במה שפי' רשב"י ע"ה (זוהר פ' אמור דף קד:) בענין אך בצלם יתהלך איש ע"ש שהוא ענין בחינה אחרת מלבד הנשמה שהוא כמו לבוש לנשמה ומהצלם הדרת הפנים לאדם והיינו חביב אדם שנברא בצלם שהוא הצלם הזה . חבה יתירה נודעת לו וכו' הוא על ענין הנשמה כדפי' וזה דרך כלל לבחינת הגוף ולבחינת הנשמה גם בבחינת חלקי נשמתו ימצא בו נפש רוח ונשמה מאופן חיה וכסא כדפירש בתיקונים .. ואם יזכה יותר נותנין לו רוח ונפש ונשמה מאצילות נמצא האדם כלל כל הנמצאות אם בחיצוניות גופו ואם בפנימיות נשמתו . ולכן בהיות האדם מתקן מעשיו ולא פוגם מוכרח שהקב"ה ימצא עמו כמ"ש במזמור יושב בסתר עליון (תהלים צא) כי הוא יצילך וגו' יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה הנה מצד ב' בחינות אלו יקרא הקב"ה אב לאדם והאדם בן ואפשר שלזה כוון הפסוק באמרו (דברים לב) הלא הוא אביך קנך מצד הנשמה הוא עשך ויכוננך מצד הגוף . ויש קצת ראיה מדברי רז"ל כמו שהעתקנו בשער היראה פ"ג והנה מצד זה יעורר האהבה גדולה להקב"ה שציירו בצלמו להיות נמצא עמו אפילו שהוא למטה בעשיה . ואין אנו מדברים בענין נפלאות השם ביצירת הולד בבטן אמו ומה שהאריכו רז"ל מפני שדבר הזה הוא לובש דרש והרוצה לבקש ימצאנו בילקוט (שמואל סי' פ"ג דף יג:) בפסוקי חנה ואין צור כאלהינו ועוד בויקרא רבה פ' כי תזריע ועוד באיוב (איוב י) פסוק חיים וחסד עשית עמדי עוד מפני מה מי עינים מלוחים ומי אזנים שמנים ומפני מה מי החוטם סרוחים ומפני מה מי הפה מתוקים כ"ז נתבאר ילקוט (מזמור לג סי' הש"ב דף קח:) מזמור רננו צדיקים בפסוק נותן באוצרות תהומות :

עוד יש בחינה אחרת שראוי לאדם להבחין בענין יצירת האדם מה שאחז"ל ואין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו שברא כמה פרצופין בבני אדם ואין פרצוף זה דומה לחבירו . והטעם לזה הוא כי כמו שהנשמות ישתנו במקורם שהם שפים רבוא נשמות קדושות וכללם פני אריה פני שור פני נשר פני אדם ויש בפרטיה כמה בחינות וכן בפני שור כן ישתנו הפנים למטה וזו היא חכמה מחכמת הפרצוף לדעת מי הוא מאיזה

(א) לפקב"ים :

ושני פסוקים האמורים שהם רעך ורע אביך אל תעזוב ופסוק הוקר רגלך אע"פ שלכאורה שניהם אחד שהכוונה להזהיר שלא יעשה דברים שהרע יברח ממנו מ"מ הפסוק רעך ורע אביך אל תעזוב הוא על בחינת העשה כמ"ש אל תעזוב למפלה לי' וכו' ומהרע הגשמי נבין הרוחני כי בידוע שאם בשני חברים והאחד גדול מחבירו והטיב עמו שהם יבא לדור בביתו הסברא נותנת שצריך לעשות לו [illegible] טובה ויפנה הדירה מכל דבר המאוס כמ"ש (בראשית כד) בא ברוך ה' למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית. ואם יחסרו התנאים הרע הוא יתרחק ממנו. ולזה אמר דוד המע"ה במקום אחר (תהלים לד) סור מרע ועשה טוב ולכן אל בחינת עשה טוב אמר שהמע"ה אל תעזוב מלעשות טוב דהיינו למפלה לי' וכו' ומכלל לאו אתה שומע הן שהכוונה לומר אל תעזבהו שילך לו כמו שבא אלא תאחוז בו שיתדבק בך. ובמה תאחוז בו ע"י עסק התורה והמצות וטהרת המחשבה וכביכול הוא מוכרח לבא לדור עמך שהרי אתה אוחז בו בחזקה ועושה לו מטה נאה ודירה נאה ומבושמת בכמה מיני בשמים והריח מוצא שם נחת רוח ובודאי ששם יתדבק ואל זה כוון דוד הע"ה באמרו (תהלים קא) אשכילה בדרך תמים מתי תבוא אלי אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי והכוונה שהוא ממתין על רוח הקדש שהיתה שורה עליו בחצות שהיתה רוח צפונית מנשבת בכנור דוד ומנגנת ואז הי' מתעורר ורוח הקדש שורה עליו כדפי' ז"ל (ברכות פ"א דף ד') וכדי שימצא הרוח הקדש מקום לנוח הי' עושה קודם הכנה דהיינו אתהלך בתם לבבי ואומרו בקרב ביתי הוא להורות על הנשמה שדרה בתוך גופו שהוא ביתו ע"ד שפירשנו במאמר שבית רעך הוא הנשמה וכבר העתקנו בשער היראה פי"א מאמר מר"נ שפירש שאבני ביתו הם רמ"ח איבריו נמצא כי עיקר דירת השכינה אינה אלא בנפש זכה והיינו (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לא נאמר אלא בתוכם פי' בתוך קרבם וזו היא בחינה אחת מענין בריאת האדם. ע"י הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל וע"י הקב"ה מתדבק עם האדם להצילו וכאשר יקראהו יענהו וכמ"ש (משלי יז) ואח לצרה יולד וכיוצא (תהלים צא) יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו וזו בחינה בישראל יותר מהעכו"ם. וכאשר יסתכל האדם בענין זה יתלהב נפשו באהבה ויאמר בלבו הראוי אני בן אדם קרוץ מחומר עפר ואפר שהקב"ה שמי השמים לא יכלכלוהו והוא רוצה לדור עמי ומה אני שיבא המלך העליון לדור בביתי ראוי הוא שאעשה לו דירה נאה שיבא לדור עמי ע"ד שאמר דוד המע"ה מתי תבוא אלי וגו' כדפי' לעסוק בתורה וכאשר העוסק בתורה יודע מה שפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת בראשית דף יז) כי ת"ח הפורשים מנשותיהם בו' ימי החול לעסוק בתורה זווגא עילאה אזדווג בהו ולא מתפרשא מינייהו וכו' והיא השכינה ראוי שיתלהב לבם לאהבה אותה כאהבת איש לתשוקתו ויעשה לה דירה נאה בלבו וכו' ע"ד שפי' בתיקונים (דף יח) והעתקנו לשונו בשער הקדושה פ"ו כדי שתמצא השכינה מקום לנוח שהיא אינה שורה על מקום פגום ואפשר לומר שהשכינה נקראת רעך ע"ד שפי' בפ"ד שפי' ז"ל שעל הנקבה ג"כ נאמר ואהבת לרעך כמוך ונקרא רעך מפני שהיא משתתפת עם התחתונים לעולם לתת להם די ספוקם ומזונם וכל צרכיהם והיא ריע אביך שהוא הקב"ה שהנהגת העולם ע"י שניהם כא' כאומר (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך ובזה יתיישב מה שפירש הרשב"י ע"ה בפסוק (משלי יז) בכל עת אוהב הרע ואח דא קב"ה ששניהם כינויים למדה אחת צריך לתת חילוק ביניהם אמנם לדרך זה שרע היא השכינה והיא נקראת הרע בה' הידיעה יתיישב יפה אח לת"ת שהוא נקרא אח והיא אחות גם הי' אפשר לפרש בבינה שסוד רעים הם חכמה ובינה ונקרא רעך בערך השפעותיה בשש קצות וריע אביך בזיווגא בחבא לעולם דלא מתפרשין אמנם שניהם לשון שאמר מתיישב יותר על קב"ה ושכינתיה כאשר יראה המעיין:

התבוננה הב' בענין מזון האדם אמרו רז"ל (תענית ריש פ"ק) ז"ל א"ר יוחנן שלשה מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של גשמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים. מפתח של גשמים דכתיב (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו מפתח של חיה מנין שנאמר (בראשית ל) ויזכור אלהים את רחל וגו' ויפתח את רחמה מפתח של תחיית המתים מנין (יחזקאל לז) וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה דכתיב (תהלים קמ"ה) פותח את ידך וגו' ור' יוחנן מ"ט לא קא חשיב להאי אמר לך גשמים היינו פרנסה עכ"ל:

ובענין ג' מפתחות ביארו (בזוהר פרשת ויקרא דף קיז במדרש הנעלם) ז"ל אלו שלשתם מסרם הקב"ה ביד שליח דאמר רבי סימון בא וראה כחו של הקב"ה בפעם אחת ממית ומחיה מוריד שאול ויעל מזריח מאורות מצמיח חציר מדשן יבולין פוקד עקרות נותן פרנסה עוזר דלים סומך נופלים זוקף כפופים (ח) מהעביר מלכין ומהקים מלכין והכל בזמן א' ברגע א' ובבת אחת מה שאין שליח בעולם יכול לעשות עכ"ל. ובאלה הדברים רבה פרשת והיה כי תבוא בפסוק יפתח ה' לך את אוצרו הטוב האריכו במעלת מפתח הגשמים ואמרו שהיא שקולה כתחיית המתים ואמר שם ד"א יפתח ה' לך אמר ר' אליעזר בן יעקב בשעה שהגשמים יורדין משא ומתן מתברך שנאמר (דברים כח) לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך רבנן אמרי אף דגים מתברכין אמרו רבותינו מעשה וכו' ד"א יפתח ה' לך בא וראה כמה גדולה ירידת גשמים רבי יהודה בר יחזקאל בשעה שהי' רואה את הגשמים יורדים הי' מברך יתפאר ויתגדל ית' שמו של מי שאמר והיה העולם שהוא ממנה אלף אלפי אלפים ורוב רובי רבבות של מלאכים על כל טיפה וטיפה שיורדת למה מכאן ועד רקיע מהלך ת"ק שנה והגשמים יורדין (ס) ואין טיפה מעורבת בחברתה עכ"ל:

(ח) מסירם מגדולתם: (ס) וזה ע"י המלאכים הממונים על זה:

ובמפתח

שלום לך אלא בך דישראל איקרון אחים ורעים להקב"ה . יולד מהו וכי השתא יולד אלא בשעתא דעקתא יולד בעלמא את יהי לקבלך לשיזבא לך מכל איגון דעאקין לך . ר' יהודה אמר יולד דמלכא קדישא יתער בהאי עז לנקמא לך מאומה בההוא ספרא כד"א (שמות טו) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה לאיתערא בגוון לקבל אומין דעלמא ר' ייסא פתח ואמר כמה אית לי' לבר נש לרחמא לי' לקב"ה דהא לית לי' פולחנא לקב"ה אלא (ד) רחימותא וכל מאן דרחים לי' ועביד פולחנא ברחימותא קארי לי' קב"ה רחמא אי הכי במאי אוקימנא האי קרא רעך ורע אביך אל תעזוב וכתיב (משלי כה) הוקר רגלך מבית רעך . אלא הא אוקמוה חבריא (חגיגה דף ו) האי קרא (ה) בעולות וכתיב השתא רעך ורע אביך אל תעזוב למיפלח לי' ולאיתדבקא בי' ולמעבד פקודוי אל תעזוב ודאי . והא דאיתמר הוקר רגלך מבית רעך כלומר הוקר יצרך דלא יתהא לקבלך ולא ישלוט בך ולא תעביד הרהורא אחרא מבית רעך מאן בית רעך דא נשמתא קדישא דאטיל בך רעך ויהבה בגוך . ועל דא פולחנא דקב"ה לרחמא לי' בכלא כמה דכתיב ואהבת את ה' אלהיך עכ"ל .

ומבואר מהמאמר הזה כמה אהבת הקב"ה לאדם בפרט לישראל עד שיקרא הוא יתברך אח ורע לכל אחד ואחד (ו) ולכולל למען אחי ורעי ולכן ראוי שאתה תאהבהו והיינו בכל עת אוהב הרע וכן רעך ורע אביך אל תעזוב . ופי' ענין העזיבה באחד משלשה דברים למפלח לי' ולאיתדבקא בי' ולמעבד פקודוי אפשר לומר שהם כנגד נפש רוח נשמה . שסודם מעשה דיבור ומחשבה כמו שהארכנו בשער הקדושה פ"ג . ועם היות שאינם בסדרם במאמר למפלח לי' ולמעבד פקודוי ונראה לכאורה כפל הענין במלות שונות אלא נראה שפי' למפלח לי' היינו עבודת התפלה שהיא תלויה בדבור כמו שהזכיר הפסוק התפלה בלשון עבודה שנאמר (דברים יא) ולעבדו בכל לבבכם ואחז"ל וכי יש עבודה בלב אלא זו היא תפלה ולאיתדבקא בי' הוא דבקות המחשבה שאין דבקות אלא ע"י המחשבה והרהור הלב כאמרו ונדבק נפשו וכיוצא כמבואר לעיל בפרקים הקודמים . ולמעבד פקודוי הם המצות התלויות במעשה כציצית תפלין צדקה וכיוצא :

וכנגד ג' אלו הזכיר באזהרות הוקר רגלך מבית רעך הוקר יצרך דלא ירתח לקבלך במעשה כי הרתחת הגוף ע"י התלהבות היצר הוא במעשה ודאי ובכלל זה אם הרתיח עצמו בכעס כי הנשמה והקב"ה בורחים ממנו ולא ישלוט בך בדבור הפוגם בלשון הרע ודברים בטלים וכיוצא . ולא תעביד הרהורא אחרא הרי ההרהור . וכל א' מג' אלו גורמים שתסתלק שכינה ממנו שלא תמצא מקום לנוח כי הדק הרוחני לא ישרה אלא בנשמה נקיה וברה מכל (ז) סיג ועיין במה שפירש הרשב"י ע"ה בפ' תרומה והעתקנו בפ' ד' שאחר כמה הכנות שאמר לקיים רוה"ק אמר דיהך בר נש באורח מישר דלא יסטי לימינא ושמאלא ע"ש :

ועל שלש בחינות אלו דקדק בלשונו בסוף המאמר וע"ד פולחנא דקב"ה לרחמא לי' בכלא פי' בכל הג' בחינות האמורות כמה דכתיב ואהבת את ה' אלהיך . והכוונה ודאי על סיום הפסוק בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והם עצמם הג' הנזכר בכל לבבך היא המחשבה כי הלב שורש להרהורים ולמחשבות ובכל נפשך הוא הדבור כדכתיב ויהי האדם לנפש חיה ומתרגמינן והוות באדם לרוח ממללא . ובכל מאדך הוא המעשה והיינו שבממונו יעשה ממנו צדקה וגמילות חסדים וכמה דברים של מעשה התלויין ע"י הממון שע"י הממון מתקיימין רוב המצות התלויות במעשה כציצית ותפילין וסוכה ולולב וכיוצא שהמצוי הוא לעשות ולקיים האדם מצות אלו ע"י ממונו . וכאשר יבחין האדם בשכלו האמור בפסוקים אלו הנזכר יראה שהם דברים הקרובים לשכל . כי מן הידוע הוא כי שני אחים סתמן לאהוב זה לזה מטעם כי בעת צרה יעשה האח כל מאמצי כחו להציל את אחיו וימסור נפשו עליו והרי הקב"ה בבחינה זו אח לנו להצילנו מכמה צרות כאמור במאמר את יהי לקבלך לשזבא לך . וכן אהבת החברים זה לזה מפני שיועם זה לזה בעניני העולם ובעניני התורה כאמרו טובים השנים מן הא' וב' חברים כאשר ירגיש האחד בחבירו שהוא אוהבו מלב עד נפש יאהבהו הוא גם כן ואליו יגלה מצפוני לבו וכל מה שיוכל להיטיב עמו ייטיב ובפרט אם קדם והיטיב כבר עם אביו ואבי אביו שאהבתו נודעת שהיא מלב ואינה לפנים שיתחייב הריע זה השני להיטיב עם הריע ההוא ולעשות רצונו :

וכל בחינות אלו ישנם בהקב"ה שהוא משתתף עם האדם מבטן אמו עד יום מותו להצילו מכמה חולאים מכמה מיתות מכמה צרות והוא מטיב עמו להכין לו פרנסתו וכיוצא . כמו שהאריך בעל חובת הלבבות בבחינת הטבת הקב"ה לאדם . וכמו שמטיב עמו כך הטיב עם אביו ועם אבי אביו והיינו רעך וריע אביך שהוא ריע נאמן שאהבתו נודעת ראוי הוא שאל תעזבהו וכן ראוי שלא תקניטהו ולא תהי' כפוי טובה על טובותיו . ולזה נוה ואמר הוקר רגלך מבית רעך כי רעך שהוא הקב"ה יש לו בית שהוא בא לדור בה אצלך והיינו הנשמה שלו הנתונה בגופו של אדם ואם תהי' הנשמה פגומה באחד מג' דברים האמורים בהרהורים רעים או בדבור לשון הרע וכיוצא או שעבר על אחד ממצות לא תעשה הרי הבית מלאה גלולים . והמלך שהוא רוחני וקדוש בורח משם כדפי' בתיקונים (דף ג) שאינו שורה על נשמה פגומה ודקדק באמרו ולא תעביד הרהורא אחרא דהיינו שלא יביא עצמו לידי הרהור כמ"ש בגמרא (נדה פ"ב דף יג:) כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה שנאמר (תהלים ה) לא יגורך רע ומאליו משמע ודאי שהקב"ה לא ישרה בבית מגורת נשמתו בעוה"ז בגוף הזה מאחר שהיא פגומה :

ושני

(ד) שעובד מאהבה : (ה) פי' דבגמרא נמי פריך קראי אהדדי כתיב הוקר רגלך וכו' וכתיב אבוא ביתך בעולות ומשני ל"ק כאן בחטאות ואשמות ע"ז כתיב הוקר כלומר שמור עצמך שלא תחטא כאן בעולות ושלמים שהם באים בנדבה ע"ז כתיב אבוא ביתך בעולות : (ו) כלומר לכל ישראל בכלל : (ז) פסולת :

שזה יתיישב עד מה שאנו רואים כמה מבעלי תשובה מתענים ג' ימים וג' לילות ויש שהתענה ד' ימים וד' לילות ויש שהתענה ז' ולא מתו ולפי דרך הטבע יאמר הרופא כי יסתכן בנפשו וכיוצא מעניני הסיגופין שעושים בעלי תשובה והם בריאים הכל עזר אלהי להם ואפשר שלזה כוון דוד המע"ה באומרו (תהלים קלו) נותן לחם לכל בשר כל"ה פי' שהקב"ה מזמין המזון שהוא נקרא לחם לכל בשר כפי הכנתו לא, מזמין להם שהוא מזון עב ולתורה מזון כפי הכנתם ולת"ח כפי הכנתם שת"ח עיקר מזונם הוא התורה כמ"ש (משלי ט) לכו לחמו בלחמי וכן פי' בתיקונים (דף נו בסופו) שהשכינה כאשר היא יורדת להביא שפע לבניה לכל חד נחתא לי' מזונא כדקא יאות לי' למאן דההה מזונא דאורייתא דאיהי מזונא דנשמתא למאן נחתא מזונא דגופא לכל חד כפום (נ) רעותיה עכ"ל:

עוד ראוי שיתבונן בכמה נסים עשה הקב"ה עמו ומכמה סכנות מיתה הצילו שהרי כמה חולים יגיעו לשערי מות ויתרפאו וכן כמה שעומדין עליהם לסטים ואינם הורגים אותם ולפעמים יעשה הקב"ה עמו נס ואינו מכיר בו כמ"ש במדרש בפסוק (תהלים קלו) לעושה נפלאות גדולות לבדו והקשו פשיטא שכל הדברים עשה הקב"ה לבדו בלי שיתוף ח"ו ותירצו אלא הוא לבדו יודע מה פלאים עושה כיצד אדם נתון על המטה והנחש לפניו על הארץ ובא לעמוד הרגיש בו הנחש ויצא מלפניו ואינו יודע מה פלאים עשה הקב"ה עמו ומי הוא היודע הקב"ה וכה"א (תהלים מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אין להעריך שבחך ואין כדי לספר נפלאותיך א"ר אלעזר אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו שנאמר לבדו והדרכה רב יוסף מ"ד (ישעי' יב) אודך ה' כי אנפת בי במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהלכו לסחורה ישב לו קוץ לאחד פתח התחיל מחרף ומגדף לימים שמע שטבעה ספינת חבירו בים התחיל מודה ומשבח לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני עכ"ל:

הנה מהדברים שצריך האדם לבחון בדעתו שהוא מהשגחת הקב"ה על האדם הוא ענין החלום כי בו יבחן האדם מעשיו כמו שהעתקנו ל' הרשב"י ע"ה בפרשת חיי שרה בפ"ד משער הקדושה כי כפי מעשיו כך יראו לו בחלום כמ"ש אליהוא (איוב לג) בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים וגו' אז יגלה אוזן אנשים והדבר הזה נראה בחוש כי כפי מה שהוא אדם כך צודקים חלומותיו ולפעמים יראה מראות בעולם העליון וידבר עם המתים ויכירם ויגלו להם ענין ג"ע וגיהנם כמו שאירע בזמנינו כמה מעשים ולא באתי בחיבור זה להאריך בסיפור המעשיות ואז"ל (ברכות פ"ב דף יד:) שהעומד ז' ימים בלא חלום נקרא רשע ז"ל א"ר יונה א"ר זירא כל הלן ז' ימים בלא חלום נקרא רשע שנאמר (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרא שבע אלא שבע עכ"ל. ופי' רש"י ז"ל מפני שהוא רשע אין משגיחין עליו מן השמים לפקדו בחלום וכ"ל מפני שאין נשמתו עולה למעלה לכן לא יבא לו שהוא נמשל לרוח הבהמה היורדת למטה לארץ וכן ע"י חלום יודעו הגזירות שנגזרו בעולם העליון ופי' רשב"י ע"ה (זוהר פ' שמות דף ו:) שכאשר יש זכאין בדור מודיעין הגזירה לראשי הדור ואם לאו לבני אדם חסירי הדעת או לתינוקות ז"ל א"ר חייא תלתין יומין עד לא ייתי (ס) תוקפא לעלמא בארעא או עד דלא תיתי (ע) תבירו לעלמא בארעא מכריזי בעלמא ההוא מלה ולזמנין דאיתמסר ההוא מלה בפומא (פ) דרביי ולזמנין לאינון בני נשא דלית בהון דעתא ולזמנין דההוא מלה איתמסר בפומא דשפי ומכרזי בעלמא ולית מאן דישגח בהו כד עמא זכאין איתמסיר ההוא מלה לאינון רישין זכאין דעלמא בגין דיודע לון ויתובון למאריהון וכד לאו אינון זכאין כדקאמר עכ"ל:

עוד מהדברים שצריך האדם לבחון בשכלו השגחת הקב"ה על ישראל הוא כשיבחין ענין החכמה הנתונה מאתו ית' לראויים לה כמ"ש רז"ל הרואה חכמי ישראל מברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו וכבר ראינו פה צפת שבגליל העליון חכמים שהי' ראוי לברך עליהם ברכה זו וגם ראינו חכמים שהיו בקיאים בחכמת הכרת הפרצוף לומר לאדם כל מה שעשה אם טוב ואם רע ואלו ודאי שלא זכו אל החכמה הזאת הנפלאה שהיא קרובה לרוח הקדש אלא מצד מעשיהם וחסידותם:

עוד מסוג בחינה זו הוא חכמת הקבלה במעשה השמות הקדושים שפועלים כמה פעולות בשם בן מ"ב ושם ע"ב וכן פי' הרשב"י ע"ה על שם ע"ב ז"ל ובשמא דא קיטורא דאבהן אשתכחו אורחין לדינא ולרחמי לסיוע לחסד לדחיל לאורייתא לחיי למותא לטב ולביש זכאין אינון לדיקיא דידעין אורחין דאורייתא וידעין למהך באורייתא דמלכא קדישא עכ"ל ואם היות שהאמת הוא שאין ראוי לכל אדם להשתמש בשמות הקדושים כי מי הוא הראוי להשתמש בשרביטו של מלך אלא מי שהוא קרוב אל המלך אבל ידענו בודאי בלי ספק שמי שידע להשתמש והורשה לכך שיפעול פעולות נוראות כמו שראיתי וכן שמעתי מפי מי שפעל בהם ושם בן ע"ב הוא היוצא מפסוקים ויסע ויבא ויט והוא השם שבו נקרע הים ולכך נזכר שם. עוד יש שם המפורש שהוא השם הנזכר על הגלגלים והתגלגלו והוא פועל נפלאות יותר ויותר:

עוד מענין הבחינה אשר יעורר האדם לדעת את יוצרו ולעשות תורתו ומצותיו הוא בהבחנת הענין המות שאין המות באדם כמות שאר בעלי חיים. כי המות בשאר הבעלי חיים אם ימותו מיתת עצמם יהי' שענין מצד חולי כטרפה שאינה יכולה לחיות או אפיסת הכחות מצד הזקנה ואין כן ענין המיתה באדם בפרט שהרי מגיע המיתה בקטנים וכן בבחורים שכחם שלם והם בתקפם וגבורתם וימותו מיתה פתאומית בלי שום חולי שקדם להם כלל. ובפרט בחולי מכת המגפה אשר היא שלוחה מאתו ית' בשעתה מזמן לזמן אשר

ישעם

(נ) רצונו: (ס) חוזק: (ע) שבר: (פ) ילדים:

ובמפתח של פרנסה יש בו הבחינה נהבין לדעת כי יש בורא אחד מנהיג על פרטי יודע עתידי בטוב לו ואם באתי להאריך במה ששמעתי מרבותי מנסים שנעשו לאנשים יחידים בענין הפרנסה על ידי אליהו ז"ל הייתי יוצא מענין הדרוש :

ופה צפת אחד מהם עדיין הוא בחיים חיותו ומהר"ר שלמה אלקבץ הלוי נר"ו תקן תפלה על המזונות לאומרה בכל יום וכתב בה אתה האל הזן מקרני ראמים עד ביצי כינים ואין ביד שום מלאך ושר יכולת לזון ולפרנס ולכלכל כלכלתך ככתוב על ידי דוד עבדך ((תהלים קמה) עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון וכתיב (שם קלו) נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ומפתח זה הוא בידך לצרף וללבן בני אדם לשיבטחו בך וידעו כי מושיע אין בלתך ובזה יובן פסוק עיני כל אליך וגו' עיני כל ריבה כל העולמות עליונים ותחתונים שלמטה מהשכינה שכולם ממתינים אל חיותם ושפעם אליה כי גם המלאכים יונקים בכל יום מזון מלמעלה וכן הנשמות העליונות כדפי' בפרשת תרומה ופי' בשער הקדושה :

עוד מהסד אל באדם בענין מזונו הוא לתת שכל ובינה ומדע להמציא פרנסתו ע"י אומנות והתבולה וז"ש הפסוק (דברים ח) ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת כי ה' אלהיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל ות"א ארי הוא יהיב לך עצה למקני נכסין :

וכן אמר בתנא דבי אליהו פעם א' הייתי עובר ממקום למקום מצאני אדם א' שהי' בידו מקרא ואין בידו משנה א"ל רבי אומר לפניך דבר א' ומתיירא אני שמא תקפיד אמרתי לו ח"ו אם אתה שואלני בדבר תורה א"ל רבי מפני מה כתיב טתן לחם לכל בשר וכתיב (תהלים קמז) נותן לבהמה לחמה וכי אין אדם מכין לחמו אמרתי לו זהו דרך ארץ עושה בידיו והקב"ה מברך מעשה ידיו שנאמר (דברים טו) למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך יכול יהא יושב ובטל ת"ל אשר תעשה א"ל תשובה זו (י) היא שיטה ראשונה שאמרתי לך אמרתי לו בני אסיבך נא ולמד מן השוטה שניטלה ממנו חכמה אינו יכול לפרנס עצמו שעה אחת לכך בני אדם כשניטלה מהם דעה השובין כחיה וכבהמה וכעוף והקב"ה מחלק מזונות לכל באי עולם עכ"ל הובא בילקוט (תהלים מזמור קלו סי' תתפ"ג דף קכח) בפסוק נותן לחם לכל בשר ובמדרש ויקרא רבה פ' ט"ו אמר ז"ל (איוב לח) מי פלג לשטף תעלה א"ר ברכי' (כ) אית אתרא דנוהין לשערה שיטפא מעשה בחסיד א' שהיה יושב ודורש אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומא בפני עצמה כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה למחר בקש לצאת לפרנסתו אמרו לו אתמול היית יושב ודורש אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומא בפני עצמה כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה ועכשיו אתה מבקש לצאת לתור פרנסתך (ל) תיב לך ובצרייך קאים לך שמע ותיב לי' וקם לי' בורים עכ"ל ובדי לעמוד על סוד המאמר הנזכר צריך שתדע מה שפי' בתיקונים בענין בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא פי' שמזל הם ג' ראשונות ואמר שחיי כנגד חכמה מזוני כנגד בינה בני כנגד דעת ואמרו (תקוני זוהר חדש דף יד) ז"ל ומתמן חיי ומזוני ובני . חיי והחכמה הויה בעליה מזוני פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון והיינו אימא עלאה בני בן יה והיינו יד רמה בינה דאהון דילה יה"ו עכ"ל זה נמצא בכ"י בתיקונים (דף עד) ובדפוס עד"ז אלא שאמר שחיי הוא חכמה ומשפיעם בידך ימין ומזונא הוא בינה ומשפיעם בידך שמאל ובני בת"ת ומפני שמזוני נשפעים מצד אימא אמר הפסוק (איוב לח) מ"י פלג לשטף תעלה כי מדת מי היא הנותנת לכל שער ושער מחיתו בפני עצמו ולכן עליה נאמר (תהלים נה) השלך על ה' יהבך וגו' ואפשר לומר שג' מפתחות הנזכרים הם כנגד בני חיי ומזוני התלויים במזל שהם סוד המפתח שפי' בפרשת בראשית ולכך נקראו מפתחות ולא נמסרו ביד שליח מפני שתלייתם במזל וכאשר תעמוד על מה שפי' בתיקונים (סוף דף ו וסוף דף נג) בענין פותח את ידך תראה ותשכיל שג' עולמות ראוי שיקראו ג' מפתחות ואם לפעמים יצטער האדם בהשגת פרנסתו על צד הדוחק ידע שהקב"ה רוצה ליסרו ביסורין לנכותו משנותיו וכתב החסיד בה"ה גם בענין המזון כשיבחין מזונות הבריות (מ) לסוגיהם בענין זבוב מאכל לעכבים . וכיוצא מה שדרשו ז"ל בענין (תהלים קמז) לבני עורב אשר יקראו שהבנים הם לבנים ואין אבותם מכירים אותם והקב"ה מרחם עליהם ומזמין יתושים מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם ומה שדרשו בענין (שם מב) כאיל תערוג על אפיקי מים ז"ל כאיל הערוג איילת אינו אומר אלא כאיל זכר תערוג נקבה למה אלא איילת זו כשיושבת על המשבר מצטערת (נ) ועורגת להקב"ה והוא עונה אותה ומזמן לה נחש ומכישה בבית הרחם ומיד הרחם נפתח כך קראו בני קרח מגרה שלא יאבדו וענה אותם לכך נאמר כאיל הערוג מהו על אפיקי מים איילת היא הסידה בבהיות ובזמן שהחיות צמאות מתכנסות אצל האיילה והיא חופרת ומכנסת קרניה בקרקע ועורגת להקב"ה וקורע לה את התהום והמים עולים לה והו כאיל תערוג על אפיקי מים עכ"ל ומה שכתב כשיושבת על המשבר וכו' שבא נחש ומכישה וכו' כן פי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' בשלח דף כב:) ועוד האריכו בסוד האילת בפ' פנחס ע"ש :

עוד מענין הבחנת המזונות מה שפי' הרשב"י ע"ה (שם דף סא:) מענין ד' מזונות ונעתיק לשונו בשער הקדושה בפ' ס"ו ומשם יבחן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם

ובזה

(י) ענין תשובה אלו במקומה עומדת : (כ) יש מקום שקורין לשער שוטפא : (ל) שב כאן והקב"ה יזמין לך פרנסתך שלך : (מ) למיניהם : (נ) ומגעת :

בעוה"ז לאכול ולשתות כבהמה כמנהג הכסילים שנכנס בבית המשתה כי לפי זה מה תועלת בבריאתו והלא יש הרבה מסוג זה משעכו"ם אוכלים ושותים ועושין מלאכתם ומתים וכאשר באו כן ילכו ואינם נענשים מפני שאין להם נשמה ולא נצטוו על המצות אלא אם הרשיעו שאז נאמר בהם (ש"א כה) ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע. ופי' הרשב"י ע"ה בשיר השירים (זוהר דף יח) שא' מן הדברים שאדם צריך להבין בפטירתו הוא אם חקר וידע למה באה נשמתו לעולם ומה בא לתקן. ז"ל חכמתא דאצטריך ליה לבר נש חד למנדע ולאסתכלא ברזין דמאריה למנדע ליה לגופיה ולאשתמודעא מאן איהו והיך איתברי ומאן אתי ולאן יהך ותיקונא דגופא היאך יתתקן והיאך איהו זמין למיעל בדינא קמי מלכא דכלא וחד למנדע ולאסתכלא ברזין דנשמתיה מאן היא ההוא נשמ דביה ומאן אתיא ועל מה אתיא בהאי גופא טפה סרוחה דיומא כאן ומחר בקברא עכ"ל לענינו:

עוד בענין תיקון המיתה לאדם שהיא תקון נפשו האריך הרשב"י ע"ה (זוהר פ' תרומה דף קנ) הקשה שם על מ"ש ז"ל בפסוק וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד טוב זה מלאך חיים ומאד זה מלאך המות שהוא יותר טוב למה דאיהי פקודא דמאריה. והאריך בתירוץ הענין בענין ג"ע וענין אדם הראשון קודם חטאו וקיצור כוונתו לענין זה הוא כי בחטא אדם הראשון האדם מלובש בגוף החומר העב אשר מונע הנפש מלהסתכל ברוחניות העליונות וע"י המיתה פושט הלבוש הזה ומתלבש בלבוש רוחני ממעשה התורה והמצות שעסק בעוה"ז וע"י זוכה להסתכל ולהתעדן באור החיים העליונים. ואמר וקב"ה עביד טיבו עם בריין דלא אפשיט ליה לבר נש לבושין אלין עד דאתתקן ליה לבושין אחרנין יקירין וטבין מאלין בר לאינון חייבי עלמא דלא אהדרי בתיובתא שלמתא למאריהון (ז) דערטלאין אתו לעלמא ועטלאין יתובון תמן עכ"ל נמצא היות המיתה תקון לאדם הצדיק שע"י כך זוכה להתלבש בלבוש הרוחני ההוא ולרשע שמפחד המיתה ישוב בתשובה כמו שביארנו שם לעיל מזה:

ומענין בחינה זו הוא שיבואר מה שמצינו כמה צדיקים שלא שלט בהם רמה ומלבד אותם שנזכר בברייתא מצינו ר"א בר"ש כאשר אמרו רז"ל (ב"מ דף פג) ורשב"י ע"ה כדמוכח בזוהר (פ' בראשית דף ז) וכן בזמן האמוראים אחאי בר יאשיה כדפי' רז"ל (שבת דף קנב) ואפי' בזמננו במלכות פא"ס שאירע מעשה כיוצא בו וכך היה המעשה חסיד אחד נפטר חוץ ממדינתו בכפר א' מהלך יום או ב' ימים ונקבר שם לאחר כמה שנים הלכו בני אותו החסיד להביא עצמותיו שיקבר עם בני משפחתו ומצאוהו שלא נתעכל מבשרו כ"א רגל א' לבד והיה בנו הגדול מצטער על הדבר מאיזה סבה נתעכל הרגל ההוא והיה מצטער שמא ישלוט בו עוד רמה והתענה ובא לו אביו בחלום ואמר לו דע כי לא שלט בי רמה כ"א ברגל ההוא מפני שבעט בו בבעל תורה ואחר גופו שלא חטא בו לא שלט בו רמה ולא ישלוט בו לעולם כך שמעתי מאדם זקן ששמע הדברים האלו מפי בנו של החסיד הנזכר ועדיין בנו בחיים. וכאשר יסתכל האדם בדבר זה שלפי הדור הזה דבר גדול הוא ובלי ספק אין הכל תלוי אלא במעשה כמו שאמרו (אבות פ"א) לא המדרש העיקר אלא המעשה כי כמה בני תורה יש שלא זכו לזה והכל תלוי כפי זכוך האדם נפשו ומעשיו כך יזדכך חומרו ולא ישלוט בו רמה ואפשר שלטעם זה כך הצדיקים במיתתם נקראים חיים כי שיהרו נפשם מזוהמת הנחש שהם הקנאה והתאוה והכבוד ולכן הנחש הארור לא שלט בהם שמצדו הרמה וכח התורה והמצות הנקראים חיים דבקה בבשר ההוא בקלת עד שלא שלטה בהם רמה וזו היא הכוונה האלהית בענין המיתה שיתוקן חטא אדם הראשון ויחזור הדבר לכמות שהיה בעת הבריאה שהיה גלגל עקיבו מכהה גלגל חמה כדפי' (במדרש ויקרא רבה פ' אחרי מות) ז"ל ר' לוי בשם ר"ש בן מנסיא אמר תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו עאכ"ו ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה (ח) דיסקיא אחד לו ואחד לביתו של מי עושה נאה לא את שלו כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל חמה לתשמישן של בריות עכ"ל וכן פי' (בתיקונים דף י') ע"ש ועוד פי' (בזוהר פ' חיי שרה במדרש הנעלם דף כח:) ת"ח א"ר יהודה דיוקניה דאדם הראשון ושפרותיה הוה כזוהרי דרקיעא עילאה דעל גבי שאר רקיעי וכההוא נהורא דגניז קב"ה לצדיקיא לעלמא דאתי עכ"ל:

ובענין תחיית המתים יתוקן הדבר כמו שפי' שם וכן פי' רז"ל הצדיקים דומין לעתיד לבא לחמה וללבנה וכו'. וכן אמרו בזוהר בפ' בראשית על רשב"י (דף ד') כאשר ראה אותו רבי חייא ואמר שם חמא דמתהדרן ומתחדשן בזיוו ונהירו יתיר מנהורא דזיוא דשמשא עכ"ל. והחסיד ר' לפידות ע"ה העיד למורי ע"ה שראה בחלום את החסיד החכם רבי יהודה בר שושן ע"ה אחר פטירתו פה בגליל העליון וראה שהיה מאיר פניו כאור החמה וכל שער ושער מזקנו היה מאיר כאלו היה אבוקה ושאל לו על מה זכה לזה ואמר לו בשביל מעלת השתיקה שהיה לו שמימיו לא פתח פיו בשיחה בטילה הרי כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. ומענין מיתת התינוקות האריכו בזוהר פרשת משפטים והדרוש הוא ארוך יעויין שם הרי הבחינה ז' מענין הדין והיראה והאיך לכלול אותה בשער זה כדי לכלול היראה באהבה:

עוד מהדברים הגורמים ומעוררים לאדם שיאהב את בוראו הוא כאשר יסתכל במה שהבטיח הקב"ה ע"י הנביאים ומדברי רוח הקדש בטוב העוה"ב שעתיד להנחיל לצדיקים. ישעיה הנביא אמר (ישעיה ד) וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה ובזוהר (פ' ויקהל מדף רט עד דף ריג) האריכו בעניני ג"ע ופי' שם פסוק זה ורז"ל (בב"ב דף עה) פי' פסוק זה ז"ל

(ז) ערומים בלי מלבוש מצוה ומעשים טובים: (ח) קערה אשר בה מניחין המאכל על השלחן:

ימות נער יאכל פת ונשים בלי סבה . ובחולי זה נתבלבלה דעת הרופאים שאין בהם מי שידע זכות ומה
שמגינו שיתאר הרופא בענין חולי זה שהחולי טוב ולא יעבור עליו שעה או שתי שעות עד שימות וכמה חולים
במגפה רואים את המלאך המשחית מהם שירא בחרב מהם בקשת ובחצים וכיוצא שראינו פה לפת בגליל העליון
כמה וכמה כי בזמן המגפה מצד הדין הגדול (נ) מתגלמים שלוחי הדין שיוכלו לראותם . ורואוי שתדע
כי המות לישראל בפרט הוא חסד עליון להם לתיקון נפשם ולכך נאמר בו וחסד בכל מעשיו כי מעשיו העקריים
הם הנשמות שהם מעשה ידיו ממש זה כשהקב"ה רואה שהגוף הזה שנכנס משוקץ הוא והשרו כי יש בהם
בשר מצד הקליפה אין בו תועלת תיקון המצות מבטל הוייתו להועיל לתיקון חלקו שהיא הנשמה שאם לא הי'
תיקון מה תועלת להקב"ה להמיתו ולבטל הוייתו מן העולם ומתחלה למה בראו אחר שאחר כך שנים ימיתהו
אלא ודאי הוא סוד הגלגול (שהורונו רז"ל והסכים עמהם פיתגור"ס עם היות שרבו החולקים בדעה
זו) אשר בזה עמקו מחשבותיו כי השב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח והקב"ה מביא את הנשמה בעוה"ז
לראות אם תטיב מעשיה ומניחה עד אשר תעשה לתקן אותו הדבר ששולחה בו לתקן ואם לא תקן כורתין
אותו שהוא אילן שאינו עושה פירות . ועל היקון המיתה לישראל שהיא טובה להם אמר הנביא (ירמיה יח)
הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל כי היוצר כשרואה שהקדרה לא תצא כראוי ישבר
גורת החומר ההוא ממה שהי' ויצייריהו בציור אחר מתוקן יותר וכן בסוד הגלגול נאמר (איוב יד)
משנה פניו ותשלחהו שאם היו פניו מתחלה שפי הריה יבא בגלגול הב' בשפי שור וכן כיוצא לאחר
ולעולם הכוונה אלהית הוא לתקן הנשמות באופן הראוית להם שאם לא הי' זה כוונה האלהית לענין
המיתה לתיקון הנשמות יקשה וכי ראוי שאומן שיעשה מלאכה מתוקנת ואחר תשלום עשייתה שברח בה
יעלה בדעתו לבטלה הלא נקהה את שיניו ונאמר שאינו שלם בדעתו אם לא שיאמר שבטולה משנים שהלא
הוא לעשותה בשנים משונות יותר מעולות וכן הענין באומנות הזה שתקן הקב"ה שנאמר (דברים לב) הוא
עשך ויכוננך עשוי ובנוי בחכמתו העליונה מכללות כל העולמות שאם לא היה תיקון בביטול הוייתו מן
העוה"ז לא הי' ממיתו והכל מתנהג כפי מה שיתנהגו התחתונים אם התחתונים מכשירים מעשיהם השכינה
הנקראת גלגל שעל ידה מתגלגלים הנשמות מכרעת לצד הימין והעולם מתוקן ואם לאו ח"ו מכרעת לצד
שמאל כדפי' (זוהר פ' משפטים דף נה:) בשבא (ק) דטיקלא לא שכיך לעלמין ונשמתין סלקין עאלין ותבין
ואמר לקמי' וכד איתנהגן בני עלמא בסטרא דטוב טיקלא קיימא ואכרע בסטרא דטוב וכד איתנהגן
לסטרא דרע אכרע לההוא סטרא ע"ש. ועד"ז פי' ג"כ רשב"י ע"ה (שם פ' ויקרא דף קט: על פסוק
איוב לז) והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו וגו' אמרו רז"ל ר' אלעזר אמר והוא מסבות מתהפך הקב"ה
(ר) מסבב סבובין ואייתי עובדין בעלמא לאיתקיימא ולבתר דחשובין בני נשא דיתקיימון אינון עובדין קב"ה
מהפך לו לאינון עובדין מכמה דהוו בקדמותא בתחבולותיו בתחבולתו כתיב (ש) כהאי אומנא דעביד מאנין
דחרסא בעוד דהויא טיקלא איסתחרא קמיה חשיב למעבד כגוונא דא עביד חשיב למיעבד כגוונא אחרא
עביד מהפך מנא דא למנא דא בגין דההיא טיקלא אסתחרת קמיה כך קב"ה מהפך עובדוי דאיהו עביד
בתחבולותו הסר יו"ד ומאן איהו דא בי דינא דלתתא דאיהו טיקלא דאיסתחרת קמיה ועל דא מהפך מנין
ממנא דא למנא אחרא וכל דא לפעלם דבני נשא אי מטיבין בני נשא עובדיהון ההוא טיקלא דסחרא
אסחרת לון לימינא וכדין איתעבידו שבדין בעלמא לאוטבא לון כדקא יאות . וטיקלא אסחרת תדיר
בההוא סיטרא דימינא ועלמא מתגלגלא בי' . אתו בני נשא לאבאשא תחבולתו דאסחר תדיר והוא קיימא
באסתאוזא דימינא קוב"ה אסחר לי' בסטרא דשמאלא ומהפך מסבות ומאנין דהוו בקדמיתא לההוא סטר
שמאלא כדין טקלא אסתחרת ואתעבידו עובדין בעלמא לאבאשא לון לבני נשא וטקלא אסחר לההוא סטרא
עד דבני נשא תייבין לאוטבא עובדיהון וטקלא קיימא בעובדין דבני נשא ועל דא בתחבולתו לפעלם ולא קיימא
תדיר עכ"ל ועפ"י המאמר הזה יובן מאמרם ז"ל (קדושין פ"ק דף מ:) לעולם יראה אדם עצמו חציו
זכאי וחציו חייב והעולם חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחריו שהכריע כל העולם לכף זכות וכו' וההכרעה
תלוי ע"י טיקלא האמור והוא תלוי במעשה התחתונים כמבואר ולכן השב בתשובה עושה חסד עם נפשו
וגופו ועם כל העולם שמכריעם לכף זכות ועם הקב"ה . עם נפשו שמסלקה מדין גיהנם ושאר החשבונות
והדינים שנתבאר בשער היראה ומדין הגלגול שהוא קשה לנפש ומגופו שלא יכרת במיעוט ימיו ויתבעו
ממנו למה לא תקנת את מעשיך ושמא הי' לך בן מורה הוראות בישראל כן פי' בספר הבהיר . ועם הקב"ה
שאינו מטריח להקב"ה שיעשה בו דין מיתה וגלגול שאין חפץ הקב"ה במיתתן של רשעים כי אם בשובן
מדרכיהם הרעים כי דין הגלגול קשה מאד לנשמה והקב"ה הוא רחמן ודרכו להטיב עם בריותיו ובפרט
בנשמותיו הקדושות שהם חלק ממנו יתברך ואינו רוצה לעקור הנשמה ממקום אשר ממנה חוצבה ממחצבת
הראשון שהם מצב חוטה והוא כמי שעוקר אילן ממקום נטיעתו הראשון ומשרשיו שהיה חי בהם
ושותלו במקום אחר ומטעם זה מאריך הקב"ה לרשעים אולי ישובו כי הבחירה בידם וכאשר רואה שלא
שבו אז עוקרם כדי לשתלם במקום אחר ובדרוש הזה האריכו בתיקונים (דף קו) ע"ש ולכן הבחנת ענין
המיתה חייב המשכיל להתבונן בו כמ"ש (קהלת ז) לב חכמים בבית אבל והחי יתן אל לבו כי לא שולט
בעוה"ז

(נ) מתלבשים בלבוש גופניי : (ק) פי' גלגול ורומז בזה אל גלגול הנשמות ונקרא טיקלא ע"ש גלגל היוצר שמתגלגל לפניו בעשייתו
הקדירות שנקרא כן : (ר) מגלגל גלגולין : (ש) כיוצר הזה שעושה כלי חרס ובעוד שהטקלא בידו שהוא האבן שעושה עמו כלי
חרס ככה גלגול האבן ההוא כן הש"י מגלגל גלגולים כ"ז שב"ד העליון לפניו להחליף מלאך ממונה לממונה אחר :

לעתיד לבא יתגלה אל הנשמות בגן עדן התחתון שמש לדקה ומרפא בכנפיה כדפירש רשב"י ע"ה (זוהר פרשת ויקהל דף ית׳) והמאמר העתקנו בשער היראה פי"ג וכן לעתיד נאמר בשמש (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים והשמשים התענוג הגשמי ההוא הוא א׳ מששים מתענוג העוה"ב ובמסכת ברכות אמרו שהשמשים זה אינו אלא (ח) תשמיש נקבים ומעין הבחנת תענוג העוה"ב הוא ענין שריח הטוב כדפירש רשב"י ע"ה בענין הריח שאנו מריחין במוצאי שבת אמר (זוהר פ׳ ויקהל דף רח:) ת"ח ריחא קיומא דנפשא בגין דאיהו דאעיל לנפשא ולא לגופא וירח את ריח בגדיו ע"ש:

ונחזור לדרוש הפסוק שהיינו בו בענין יעשה למחכה לו פי׳ רשב"י (זוהר פרשת חיי שרה דף קל:) ז"ל ת"ח זכאין אינון צדיקיא דאתגניז להו כמה טבין לההוא עלמא וליה אתר פגימאה בכל אינון כאינון דידעי רזא דמאריהון וידעי לאיתדבקא בהו כל יומא על אלין כתיב (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו מאי למחכה לו כמה ד"א (איוב לב) חכה את איוב בדברים. ואלין אינון דדחקין למלה דחכמתא ודייקין ומחכאן לה למינדע ברירא דמלה ולאשתמודעא למאריהון אלין אינון דמאריהון משתבח בהו כל יומא אלין אינון דעאלין בין עלאין קדישין ואלין עאלין כל תרעי דלעילא וליה מאן דימחי בידיהון זכאה חולקהון בעלמא דין ובעלמא דאתי עכ"ל. וכאשר תדקדק בכל המעלה הזו הם למפלפלים בחכמה האלהית לדעת סוד הדבר על מתכונתו כמו שנתבאר ברים המאמר וכן אמר ג"כ את"כ למינדע ברירא דמלה ולאשתמודעא למאריהון:

ולכן צריך אדם להיטיב מעשיו ולירא לעולם שמא יגרום החטא ולא יהיה ראוי להמעלה העליונה ההיא כדפירשו ז"ל (ברכות פ"ק דף ד׳) שאמר דהע"ה (תהלים כז) לולא האמנתי לראות בטוב ה׳ וגו׳ אמרו ז"ל תנא משמיה דר׳ יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו עכ"ל. ואמר לקמיה שהיה מתיירא שמא יגרום החטא ואם דהע"ה היה ירא ולא היה בטוח במעשיו מה יאמר המלא עונות לאין מספר ובמה יבטח אם לא שישוב בתשובה שלמה עד יום מותו וכולי האי ואולי והבוטח שיזכה לטוב העוה"ב בלי מיעוט מעשה הוא סכל ופתי כי מי שלא טרח בע"ש מה יאכל בשבת כי הוא מן הנמנע כי כפי מה שהאדם טורח הוא שיאכל וטוב העוה"ב לא יושג כי אם בזריזות וחריצות גדול וע"ז אמר שלמה המע"ה (משלי יג) מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרוצים תדושן פי׳ כי מי שהוא מתאוה להתענג בעוה"ב באותו הטעם ואינו עושה מעשים הראויים להשיג אותו האור נפשו עצל ע"ד מאמרם שאם לא טרח מה יאכל ונפש חרוצים שהם חרוצים בעסק התורה והמצות תדושן בעוה"ב מעונג עליון כי כפי מה שעשה יאכל ואע"פ שיטרח לא יבטח במעשיו כי אם ע"פ החסד העליון שהקב"ה יגמול עמו כמו שהביאו בח"ה בשער הבטחון ז"ל שהיה א׳ מן החסידים אומר לא יגיע אדם אל גמול העוה"ב במעשהו אם מדקדקים בו בהשבון במה שהוא חייב לאלהים על טובותיו עליו אבל בחסד האלהים עליו ע"כ אל תבטחו במעשיכם ואמר דוד בזה (תהלים סב) ולך ה׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו עכ"ל. וכתב עוד שם באופן הבטחון בעוה"ב ז"ל ואופני יושר הבטחון על האלהים הוא שיתעסק בסבות המגיעות אותו אל מדרגות החסידים הראוי והוא שינהג במדת הפרושים המואסים בעוה"ז להוציא אהבתו ובחירתו מלבו וימיר זה באהבתו ית׳ ולהמסיר אליו ולהשתעשע בו ולהשתומם מהעולם ויושביו ויתנהג במנהגי הנביאים והחסידים ויהיה לבו בטוח באלהים שיתחסד עמו כמו שהתחסד עמם בעוה"ב אבל מי שבטח על האלהים שיזכהו לזה בלי מיעוט מעשה הוא הכסיל והפתי והוא דומה למי שנאמר עליהם עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס ומסימני אנשי המעלה הגדולה הזאת שיודו עבדי הבורא אל עבודת הבורא והסבל בעת הנסיון והצרה ושיקל בעיניהם כל דבר אצל קיום מצות הבורא יתברך כמו שידעת מן האלהים נסה את אברהם וענין חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ודניאל בגוב אריות ועשרה הרוגי מלכות ומי שבחר המות בעבודת הבורא מן החיים בהמרותו והריש מן העושר והחולי מן הבריאות והצרה מן השלום ונמסר לדין הבורא ורצה בגזירתו ראוי הוא לחסד הבורא עליו בטעם העוה"ב אשר אמר עליו הכתוב (משלי ח) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא עכ"ל:

ונמצא בזה במה שהתמיד מורי ע"ה קניית טוב העוה"ב התחילו בזוהר (פרשת בראשית דף ד׳) במדות בעובדא דרבי חייא דכד הוא לר"ש ז"ל אדהכי חמא כמה (ט) גדפין דרבנין עילאין וסליקו עלייא ר"ש ורבי אלעזר בריה וסליקו למתיבתא דרקיע וכל אלין גדפין הוו (י) מחכאן להו חמא דמתהדרן ומתחדשן בזיון ונהירו יתיר מנהורא דזיוא דשמשא פתח ר"ש ואמר יעול רבי חייא וליחמי בכמה דזמין קב"ה לחדתא אנפי צדיקיא לזמנא דאתי זכאה איהו מאן דעאל הכא בלא (כ) כיסופא וזכאה מאן דקאים בההוא עלמא כעמודא תקיף בכלא עכ"ל. ועוד לקמיה קלא אהדר כמלקדמין ואמר עילאין טמירין סתימין פקחי עינא אינון דמשטטן בכולא עלמא איסתכלו והמו תתאין (ל) דמיכי סתימין בחוריהון איתערו מאן מנכון די חשוכא מהפכאן לנהורא וטעמין מרירא למתקא עד דלא ייתון הכא מאן מנכון דמחכאן בכל יומא לנהורא דנהיר בשעתא דמלכא פקיד לאיילתא ואתייקר מלכא מכל מלכין דעלמא מאן דלא מצפה דא בכל יומא בההוא עלמא לית ליה חולקא הכא עכ"ל. ומה שאמר זכאה איהו דעאל הכא דלא כיסופא הבושה אי אפשר להיות בא׳ מב׳

פנים

(ח) עשיית צרכיו: (ט) מלאכים בעלי כנפים: (י) ממתינים: (כ) בושה: (ל) בני אדם שבשינה כאוס בנחיריהם הקיצו משנתכם:

ז"ל וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן עתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק שבע חופות בג"ע שנא' וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה (ב) ענן יומם וגו' כי על כל כבוד חופה א"ר יוחנן מלמד שכל צדיק וצדיק הקב"ה עושה לו חופה לפי כבודו ועשן בחופה למה לי א"ר חנינא הגדול שכל א' וא' (ג) חופתו נכוית מחופתו של חבירו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלמה עכ"ל. עוד בסוד פסוק הנזכר ביארו רשב"י ע"ה (זוהר פרשת ויחי דף ריט) והוא סוף המאמר שהעתקנו בשער היראה פ"ב ז"ל תאנא בתר ז' יומין גופא הוי (ד) כמא דהוה ונשמתיה עאלת לדוכתה עאלת למערתא דכפלתא חמאת מה דחמאת ועאלת לאתר דעאלת עד דמטאת לג"ע וערעת לכרובים ושנן דחרבא די בג"ע דלסטא אי זכאה הוא דליעול עאלת. תנא ארבע סמכין זמינין וחד דיוקנא דגופא בידייהו מתלבשא ביה בחדוותא ויתיבת בההוא מדורא עד זמנא דאיתגזר לבתר כרוזא קרי ועמודא דתלת גווני אזדמן וההוא עמודא איתקרי מכון הר ציון דכתיב (ישעיה ד) וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה סלקא בההוא עמודא לפיתחא דצדק דציון וירושלים ביה אי זכי לסלקא יתיר טב חולקיה (ה) ועדביה דאתדבקא בגו גופא דמלכא ואי לא זכי לסלקא יתיר כתיב (שם ד) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ואי זכי לסלקא יתיר זכאה הוא דזכי ליקרא דמלכא ולאתעדנא בעדונא עילאה דלעילא מאתר דאיתקרי שמים דכתיב (שם נח) אז תתענג על ה' על ה' דייקא זכאה חולקיה מאן דזכי להסד דכתיב (תהלים נז) כי גדול עד שמים חסדך וכי עד שמים הוא והא כתיב (שם קח) כי גדול מעל שמים חסדך א"ר יוסי אית חסד ואית חסד חסד עילאה וחסד תתאה חסד עילאה מעל שמים הוא חסד תתאה הוא דכתיב (ישעיה נה) חסדי דוד הנאמנים ובהני כתיב עד שמים עכ"ל:

עוד במעלת ג"ע ביאר רשב"י ע"ה (זוהר פרשת חיי שרה דף קכט וקל) ז"ל ת"ח מאן דאיתקדש ונטיר גרמיה בהאי עלמא דלא איסתאב מדוריה בההוא עלמא בין אינון קדישין עילאין ועבדין רעותא תדיר ואלין קיימין באתר כד"א את הצר המשכן ואית אתרין דאינון לגאו יתיר דלאו אינון באתר אלא בביתא כד"א (תהלים סה) נשבעה בטוב ביתך אמר דוד נשבעה בטוב ביתך כיון דאמר ישכון חצריך אמאי כתיב נשבעה בטוב ביתך ישבע בטוב מבעי' ליה כמה דכתיב ישכון אלא הא תנין לית ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלחודייהו ואית אתר לחסידי עליונין דעיילי לגו ומאן אינון כדכתיב והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו. וכמה מדורין על מדורין ונהורין על נהורין מתפרשן בההוא עלמא וכל חד (ו) אכסיף מנהורא דחבריה כמא דעובדין איתפרשן בהאי עלמא הכי נמי דוכתין ונהורין איתפרשן בההוא עלמא עכ"ל:

ובמעלות הצדיקים בג"ע האריכו בילקוט (פרשת בראשית סימן כ דף ו ע"ג) פ"א בפסוק ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ע"ש. ועוד אמרו ז"ל בספרי על פסוק (תהלים טז) שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע שמחות אלא שבע שמחות פניהם של צדיקים דומים לעתיד לבא לחמה ללבנה לרקיע לכוכבים לברקים לשושנים למנורת ביהמ"ק וכו' והביאו שם פסוק לכל א' וא'. וכן במדרש ויקרא רבה הובא מאמר זה בפסוק ולקחתם לכם ע"ש וכאשר יסתכל בטוב העוה"ב כמה עניינו נפלא ונעלם אשר עליו נאמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ראוי שייטב מעשיו ויאהב לקונו כיון שמצד חסדו הגדול יתן לו חלק מאותו הנועם העליון כמבואר במאמר שמצד החסד נשפע. וכן אמר דהמע"ה (תהלים לו) מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם וביארו בתיקונים (דף גא) סוד נחל עדניך ע"ש. ובויקרא רבה בפ' שור או כשב או עז ארז"ל על פסוק זה א"ר אלעזר בר' פנחס עדנך לא כתיב כאן אלא עדניך מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עדן בפני עצמו ואמר בסוף המאמר אל תבואני רגל גאוה כי כל מי שיש בו צד כניסת גאוה כענין הרגל הנכנס ויוצא אל יבא שם ע"ד (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב ואע"פ שהנועם שהצדיקים זוכים אליו מצד החסד מ"מ יתלוה עם זה צד הדין שידקדקו תכלית הדקדוק אם הוא ראוי למעלה ההוא אם לא כמ"ש במאמר אי זכי וכו' ואי לא זכי וכו' והיינו מ"ש (תהלים לו) משוך חסדך ליודעיך דוקא וכן אמר ג"כ (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך פי' בזוהר פרשת בראשית שפעלת לחוסים נאמר על ג"ע שבו הצדיקים עומדים בלבוש דומה לעוה"ז ע"ש. ואומרו מה רב טובך הוא סוד האור שברא הקב"ה ביום ראשון ובו נסתכל משה וגנזו לצדיקים לעתיד לבא כדפי' הרשב"י ע"ה. וכאשר ירצה האדם להבחין טוב העוה"ב בעניני העוה"ז יראה מה שאמר בחופת אליהו ג' דברים הם מעין העוה"ב שבת ושמש ותשמיש עכ"ל. פי' כי בשבת האור המתגלה לנו הוא מעין העוה"ב כדפי' ז"ל אינו דומה אור פניו של אדם של שבת לימי השבוע. וכן מה שאמרו במסכת שבת על אותו הנכרי ששאל למה התבשיל של שבת שלנו מריח כ"כ א"ל תבלין יש לנו ושבת שמו וכל מי שאינו שומר שבת אין תבשילו מריח. וביום שבת מצד נשמה היתירה הבאה ירגיש בנפשו תענוג נפלא ואם הכם הוא על ידו יתגלו לו רזי תורה כמו שראיתי זה בעיני במורי ע"ה והכמים כיוצא בו ועוד בענין שבת מעין העולם הבא האריכנו בשער הקדושה פ"ב ע"ש. וכן השמש הוא מעין האור הגנוז שכמו שאין אדם יכול להביט בו כשהוא בתקפו כך אין אדם יכול לעמוד בסוד אור הגנוז בעוה"ז ולעתיד

(ב) ושבעה דברים כתיב לרמוז על ז' חופות: (ג) הופתו פי' קטן נכוית מחופתו של חבירו כיוצא [illegible] [illegible]. (ד) [illegible] עפר כמו בהיתה: (ה) וגורלו: (ו) מתביישין:

שהוא במצב שיש לו יסורין מרוב באופן שיתחייב לבורא עבודה מאהבה גמורה ועוד מבחינת החסד שהוא שיקבל ית' את האדם בתשובה אחר בהכאה כאומר ימינו פשוטה לקבל שבים והיינו שיתפשט החסד על הקליפה לעלות הנשמה משם ודבר זה נתגלה בתורה (ויקרא יד) ויצא הכהן אל מחוץ למחנה לטהר המצורע ואפי' בגיהנם (תהלים קלט) גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך והיינו ידך תנחני יד הדין תנחני שם בגיהנם לנקיון הנשמה ותאחזני ימינך שתעלה משם והיינו ימינו פשוטה שורש הקדמה זו שמעתי ממורי ע"ה וכמה פרטים אחרים האריך בזה (שער השכון הנפש) מחסדי האל עם האדם אם בבריאתו מאין ליש אם בתיקון איבריו היותם כלם שלמים אם בהשלמת שכלו וכיוצא שהכל חסד עליון עם היותו מחוייב מן הדין מצד עונותיו. ואפי' מי שיהיה חסר אבר מאיבריו יקבל היסורין מאהבה כמ"ש עוד שחייב לקבל היסורין מאהבה ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק ז פרק זה יהיה בביאור אהבת הקב"ה לישראל. אמר בתנא דבי אליהו ז"ל אנכי ה' אלהיך ברוך המקום שבחר בהם בישראל מכל האומות מכל באי עולם ומכל מעשה ידיו וקנה אותם קנין גמור בנים ועבדים וקרא אותם בשמו הרבה פעמים שהוא מדבר עמהם. וכשהוא מדבר עמהם מדבר עמהם באהבה שאהב אותם בשמחה שמחה גם לפיכך חייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי כמעשה אברהם יצחק ויעקב שלא קנו עוה"ז ועוה"ב וימות המשיח אלא בשביל מעשים טובים ות"ת לפיכך חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם במה קונה אדם לאביו שבשמים במעשים ובת"ת והקב"ה מקנהו עוה"ז וימות המשיח והעוה"ב קונה אדם לאביו שבשמים מתוך אהבה ומתוך אחוה ומתוך ריעות ומתוך האמת ומתוך השלום ומתוך ריבוי ישיבה ומתוך מיעוט סחורה ומתוך כלפול תורה ומתוך שמוש חכמים ומתוך פלפול הגמרא ומתוך שפל ברך ומתוך ענוה ומתוך לאו לאו ומתוך הן הן אנכי ה' אלהיך ברוך המקום וכו' א"ל הקב"ה בני אני הוא שהנהגתי תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ובאתי ונדבקתי בכם אני הוא שהנהגתי אומות עע"א שבארץ ובאתי ונדבקתי בכם אני הוא (א) שהנהגתי כל העולם עע"א ובחרתי אתכם וקראתי אתכם בני ועבדי אני הוא שנא' כי (ישעי' מג) לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה וקראתי אתכם אחי אני הוא שנא' כי (שם מה) צדיק ומושיע אין זולתי והשויתי את שמכם לשמי הגדול ושמי הגדול לשמכם אני הוא עד שלא נברא העולם ואני הוא משנברא העולם אני הוא בעוה"ז ואני הוא בעוה"ב אני אמיה ואני אהיה מהנהגי ואני ארפא עכ"ל וכיוצא בזה אמר במכילתא פרשת משפטים (שמות לד) בפסוק שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' אלהי ישראל אר"ל והלא כבר נאמר את פני ה' אלהיך ומה ת"ל האדון אלהי ישראל אלא על ישראל ייחד שמו ביותר כיוצא בו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והלא כבר נאמר ה' אלהינו ומת"ל ה' אחד אלא עלינו ייחד שמו ביותר כיוצא בו (ירמיה לב) לכן כה אמר ה' אלהי ישראל והלא כבר נאמר אלהי כל בשר ומה ת"ל אלהי ישראל אלא על ישראל ייחד שמו ביותר כיוצא בו (תהלים נ) שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד אלהים אני לכל באי עולם אע"פ שלא ייחדתי שמי אלא על עמי ישראל עכ"ל ומלבד שייחד שמו על ישראל ליקרא אלהי ישראל עוד מאהבתו אותם השרה שכינתו בתוכם. וכן פי' ר' תנחומא על פסוק (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' רבותינו דרשו דורו של מלאכי הוא היה מדבר עמם והם היו משיבין אותו הוא אומר להם (שם ג) היקבע אדם אלהים השיבו אותו במה קבענוך. א"ר לוי לשון ערבי הוא בא להשיח עם חבירו אמר לו הרי אתה גוזלני אומר לו הרי אתה קובעני ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה שאין מוציאין כראוי חזר ואמר להם הלוא אח עשו ליעקב ואמרתם במה אהבתנו בנוהג שבעולם מי שיש לו ב' בנים אחד בכור ואחד קטן מי נוטל הרבה הבכור עשו יצא תחלה שנאמר (בראשית כה) ויצא הראשון אדמוני והיה ראוי ליטול ב' חלקים ולא עשיתי כך אלא יעקב נטל ב' חלקים העוה"ז והעוה"ב ועשו לא נטל אלא העוה"ז ראו מה אהבתי אתכם מן הארץ ועד לרקיע מהלך חמש מאות שנה וכן מרקיע לב' ומב' לג' ומג' לד' ומד' לה' ומה' לו' ומו' לז' אין צריך לומר מגלגלי החיות והכסא למעלה מכולם ולא כמה חבבתי אתכם שהנהגתי כלם ואמרתי לכם עשו לי יריעות עזים שנא' (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם עכ"ל:

עוד במדרש תנחומא שמאהבת הקב"ה בישראל קראם בשמו ז"ל (ירמי' יג) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל אמר הקב"ה אני כבשר ודם ב"ו אין לו רשות להדיוט להקרא בשמו של מלך אבל ישראל נקראו בשמו של הקב"ה. כל שם חביב שנקרא להקב"ה בו בשם קרא את ישראל נקרא אלהים וקרא לישראל אלהים (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם. נקרא חכם שנא' (איוב ט) חכם לבב ואמיץ כח וקרא לישראל חכם שנאמר (דברים ד) רק עם חכם ונבון. נקרא דוד שנאמר (שיר ה) דודי צח ואדום וקרא לישראל דודים שנאמר (שם ה) אכלו רעים שתו ושכרו דודים. נקרא בחור שנאמר (שם ה) מראהו כלבנון בחור כארזים וקרא לישראל בחורים שנאמר (דברים ז) ובך בחר ה' אלהיך. נקרא חסיד שנא' (ירמי' ג) כי חסיד אני נאם ה' וקרא לישראל חסידים שנא' (תהלים נ) אספו לי חסידי. נקרא קדוש ונקראים ישראל קדושים שנאמר (ויקרא יט) קדושים תהיו כי קדוש אני ואף לעתיד לבא כל א' וא' יאמר לו קדוש שנאמר (ישעי' ד) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו עכ"ל:

וכיוצא בזה אמרו בזוהר (דף קכה) זכאין אינון ישראל דקב"ה בעי ליקרא לון יתיר על כל שאר

עמי

(א) לא הנהגתי אותם כמו שעשיתי לכם שכפה הר כגיגית:

פרט הא' שלא יהיה לו בושה להכנס בהיכל המלך מצד מעשיו הרעים כי זו היא הבושה המשגת בני אדם כאמרו (ירמיה ג) נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלהינו חטאנו אלא יבוש ויכלם בזמן שיראו פנקסי מעשיו הרעים לפני כל החסידים והצדיקים שבג"ע כמו שהעתקנו מעשיות אלו בג"ע בשער היראה פי"ג ע"ש. הב' גם ישיגהו בושה אם לא עסק בתורה כראוי וכן פירש הרשב"י ע"ה (זוהר פ' פקודי היכל ג' דף רמז:) ז"ל האי חיותא קדישא קיימא כד נשמתא סלקא ומטאת לגביה כדין שאל לה ברזא דחכמתא דמריה וכפום ההוא חכמתא דרדיף אבתרה ואידבק בה הכי יהבי לה אגרא ואי יכיל לאדבקא ולא אידבק דהוי ליה לבר ולא עיילה וקיימא תחות ההוא היכלא בכסיפו וכד נטלי גדפייהו אלין שרפים דתחותה כדין כלהו בטשי בגדפייהו ואוקדון לה ואתוקדת ולא אתוקדא וקיימא ולא קיימא והכי אתדנא בכל יומא נהירא ולא נהירא ואף על גב דעובדין טבין אית לה בגין דלית לה אגרא בההוא עלמא כאינון דמשתדלי בחכמתא לאסתכלא ביקרא דמאריהון ולית שיעורא לאגרא דאינון דידעי חכמתא ביקרא דמאריהון זכאה חולקיהון בעלמא דין ובעלמא דאתי דכתיב (משלי ג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה עכ"ל. ומאי דאמר זכאה מאן דקאים בההוא עלמא כעמודא תקיף בכלא הכוונה שיהיה חזק בעבודה האלהית כעמוד חזק שלא יתמוטט שאם התחיל לעשות עבודה א' כענין השכמת ביהכ"נ או השכמת חצות לא יניח העבודה בשום פנים שבעולם ויאסור אסר על נפשו לקיים המצוה ההיא כמ"ש דהע"ה במזמור (תהלים טו) מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך ואמר שם' מן המדות הוא נשבע להרע ולא ימיר ופי' הרד"ק ושאר המפרשים כי פי' נשבע להרע היינו להרע לגופו בצום ומספד מן התענוגים וכן לחסר כיסו לצדקה ולמצות וכיוצא ולא ימיר מה שנשבע אע"פ שמריע לגופו והוא ע"ד מ"ש דוד (תהלים קיט) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ועד"ז הוא ג"כ נדרים סייג לפרישות בכלל להיות תקיף וכן בתיקונים בענין כל הקובע מקום לתפלתו דכמה דשמתין עבדין הכי שריא שכינתא עמהון נשמתא דאיהי קבועה בצלותא או באורייתא איהי אתר לשראה ביה שכינתא אבל נשמתא דלית לה קביעו בצלותא או באורייתא אלא אי אזדמנא לה במקרה הכי איהו שריא עליה במקרה והא איהו כי יקרא קן צפור לפניך עכ"ל ועוד ירצה תקיף שלא ינוצח מיצרו הרע בקלה שבקלות שאם ינוצח בא' ינוצח באחרת ויפרד מהעבודה והמשיל החסיד בה"ס עניני העבודה והפרישות לגדולת המחובר בחוט שאם התיר ממנו גרגיר א' יתפזרו כלם ויפסד חבורם ואמר ע"כ השתדל להזהר בכולם ואז תהיה לך עזר לאחריתם כמ"ש ז"ל (אבות פ"ד) שמצוה גוררת מצוה ואמר החכם בתכיפת הטובות אחת לאחת (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום ואמר בתחלה שומע ואח"כ לשקוד ואח"כ לשמור עכ"ל והיינו מה שאמר הרשב"י ע"ה בקיצור דבריו כעמודא תקיף בכלא פי' בכל המצות ועניני העבודה שאדם יכול לקיים בכולם צריך שיהיה חזק שלא ינוצח. אמר עוד פקחי עינא אינון דמשטטן בכל עלמא פי' מורי ע"ה שהם ז' עיני ה' המשוטטים בכל הארץ בעולם להשגיח במעשי בני אדם כמו שהארכנו בשער היראה אסתכלו וחמו שיגיהו למטה וכאן פסיק הענין ואמר עוד תתאין דמיכין פי' בני אדם התחתונים שהם ישנים בשינת העורון עורו לעבודת התורה מאן מנכון די חשוכא מהפכן לנהורא דהיינו להפך הדין לרחמים וזהו כשיגבר אדם על יצרו כי היצר הרע נמשך מהשמאל ויצר הטוב מהימין וכאשר היצה"ר נכנע תחת היצר הטוב נכלל השמאל בימין והחשך מתהפך לאור ומר למתוק ויש מי שפירש שיהפך מדת לילה שהיא חשך לאור ע"י עסק התורה שנקראת אור וכן הוא מאן מנכון דמהכאן בכל יומא לנהורא וכו' פי' מורי ע"ה שהוא אזהרה לאותם הקמים מחצות לילה ואילך לעסוק בתורה שלא יחזרו לישן אלא צריך שיהיה ער וממתין לנהורא דנהיר וכו' דהיינו בקדרותא דצפרא כדפי' בפרשת בשלח:

הרי מבואר כמה דברים צריך האדם לעשות לזכות לאותו נועם העליון ועיקרם השכמת חצות לקרות בתורה עד היום כמ"ש מאן דלא מפסק דא בכל יומא לית ליה חולקא הכא ומדה זו אמר אותה בסוף הענין מפני שלא יתכן השכמת חצות עם היותו בעל מעשים רעים כי המדות צריך התייחסות זו עם זו ולכן צריך שיקדים התשובה והמעשה להיותו גובר על יצרו ושאר הדברים כמדת משכים לקרות בתורה. עד הנה הגיעו הערות הכלליות שחייב אדם לבחון בהם כדי שיאהב את קונו:

וכאשר תסתכל בכל הבחינות האמורות תמצא שכולם מצד החסד אם בריאת העולם כאומר (תהלים פט) אמרתי עולם חסד יבנה אם בריאת האדם ע"י נשמה קדושה אם בחינת המזון מצד החסד כאומר (שם קלו) נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו אם בענין המיתה שנא' בה טוב מאד מן הטעם שבארנו אם השכרו בעוה"ב (שם סב) ולך ה' חסד וכן (שם קח) כי גדול מעל שמים חסדך כדפי' לעיל ושאר הפרטים גם הם מצד החסד כענין ד' צריכין להודות שפי' רז"ל (ברכות פרק בתרא דף נד:) ז"ל א"ר יהודה ד' צריכין להודות יורדי הים והולכי מדבריות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ובכלם כתיב יודו לה' חסדו ומקום גלוי החסד יותר מכולם הוא במי שהיה חולה ונתרפא כי יגיע לשערי מות וכמו שפי' אליהוא בענין החולה (איוב לג) וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה יכל בשרו מראי וגו' ותקרב לשחת נפשו וגו' אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת. ופי' ז"ל (שבת ל"ב) שאפי' תתקצ"ט מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות ניצול וכו' ע"ש זה מורה ודאי על החסד שנוהג עם בריותיו וכאשר יתן האדם כל החסדים שהטיב הקב"ה עמו בפרט מיום שיצא לאויר העולם עד

שמגיע

על הברכות ושל הקללות על הברכות הוא מזכירן שנא' (דברים כז) אלה יעמדו לברך את העם בקללות לא היה מזכירן שנא' (שם כז) ואלה יעמדו על (ס) הקללה ועוד כשהן חוטאין והוא אומר להביא עליהם קללה אינו כתיב שהוא מביאן אלא בברכות הוא עצמו מברכן שכן הוא אומר (שם כח) והיה אם שמוע תשמע ונתנך ה' אלהיך עליון יצו ה' אתך את הברכה ובקללות כתיב (שם) והיה אם לא תשמע ובאו עליך מעצמך הרי מה אקב לא קבה אל עכ"ל וכיון שאנו רואין שהקב"ה הפך בברכתן של ישראל ובשבחן צריך אדם ללמד סניגוריא עליהם לעולם ולא קטיגוריא:

וכן אמר בילמדנו בענין גדעון כאשר נאמר לו (שופטים ו) לך בכחך זה אמר ר' יהודה בר שלום ליל פסח היה אותה הלילה שאמר לו (שם) ואיה כל נפלאותיו היכן הן הפלאים שעשה אלהים לאבותינו בלילה הזה והכה בכוריהם של מצרים והוציא משם ישראל שמחים וכיון שלמד סניגוריא על ישראל אמר הקב"ה דין הוא שאגלה לו בכבודי עליו שנא' ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה א"ל הקב"ה יש בך כח ללמד סניגוריא על ישראל בזכותך הם נגאלים שנא' והושעת את ישראל עכ"ל:

עוד בתנא דבי אליהו על פסוק (מ"א יט) מה לך פה אליהו ז"ל מה לך פה אליהו היה לו שיאמר לפני רבש"ע בניך הם בני אברהם יצחק ויעקב שעשו לך רצונך בעולמך. הוא לא עשה כן אלא אמר קנא קנאתי וגו' התחיל הקב"ה לדבר עמו דברים של תנחומין אמר כשירדתי ליתן תורה לישראל לא ירדו עמי אלא מלאכי השרת שרצו בטובתן שנאמר (שם יט) צא ועמדת בהר וגו' ואחר הרעש אש. המתין לו שלש שעות עדיין עמד בדברים הראשונים ואמר קנא קנאתי א"ל הקב"ה (שם יט) ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך מה שבדעתך אין אתה יכול לעשות א"ל לעולם אתה מקנא עכ"ל:

ועוד באהבת הקב"ה מצרה שכינתו עמהם בגלות כמו שהאריכו בזוהר פרשת בחקותי בפסוק (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים הוא נקרא נושע בגאולתם שנא' (זכריה ט) צדיק ונושע וגו' כמו שהאריכו במדרש תנחומא סוף פרשת אחרי מות. עוד אמרו במדרש (משלי יד) ברוב עם הדרת מלך א"ר חמא בר חנינא להגיד שבחו וגדלו של הקב"ה שאע"פ שיש לו אלף אלפי אלפים ורבוא רבבי רבבות כתות של מלאכי השרת שישרתוהו וישבחוהו אינו רוצה אלא בשבחן של ישראל שנאמר ברב עם הדרת מלך ואין עם אלא ישראל שנאמר (ישעיה מג) עם זו יצרתי לי למה בשביל שתהלתי יספרו וכן הוא אומר (תהלים מז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם א"ר סימון מתעלה שמו של הקב"ה בעולמו בשעה שישראל נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ונותנין שבח והודאה וגדולה להקב"ה. וא"ר ישמעאל באותה שעה כששומעין הגדה מפי חכם ואח"כ עונין אמן יהא שמיה רבא באותה שעה הקב"ה שמח ואומר למלאכי השרת בואו וראו עם שיצרתי לי כמה הם משבחין אותי באותה שעה מלבישין הוד והדר לכך נאמר ברוב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון ואם הפסיקו עצמם מדברי תורה אף אני אפסוק מהם ראיות של תורה עכ"ל:

ובענין המעורר שיזכור אדם כמה נסים עשה הקב"ה עמנו והראה אהבתו לנו. ראשונה ביציאת מצרים מענין המכות שהוא דוקא למצרים והרי מכת הדם היה דם למצרים ומים לישראל וכיוצא בזה במכת דבר (שמות ט) והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר. שלישית במכת החשך (שם י) ולכל בני ישראל היה אור במושבותם בכל מקום שהיה הולך הישראלי היה האור הולך עמו כדפי' ז"ל עוד במכת בכורות (שם יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ומה שצוה בענין נתינת הדם שהיה הענין (י) כמין סגולה לרמוז אל ג' יודין שהוא רחמים ואמר ולא יתן המשחית לבא וכן הוכיח מרע"ה לישראל במשנה תורה (דברים ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך ואמרו חז"ל במדרש פרשת המן שכתוב (שמות יז) וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים אמר מכאן אתה למד שהשקולה י"מ כנגד כל הנסים וגבורות שעשה המקום לישראל עכ"ל:

עוד אמרו במדבר רבה בפסוק (במדבר יד) עד מתי לעדה הרעה אמר הקב"ה כביכול אדם קונה עבד שיהא העבד נוטל (כ) הפנס ומאיר לקונה ואני לא עשיתי כן אלא אתם עבדי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים ואני נוטל את הפנס ומאיר לכם ע"כ ופי' פנס הוא משל לעמוד האש שהיה מאיר להם בלילה ולפי האמת עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה הם כנגד מדת יום ומדת לילה והמשתתפים עמהם חסד ודין ושניהם כא' הם ידו"ד אלהים וזה מורה על תוקף אהבתו יתברך לנו ולא ירגישו בזה בעלי הפשט אלא ידעו בפנימיות סוד התורה ואמר עוד שם ד"א בנוהג שבעולם אדם קונה עבד שאם יצא לדרך יהא עבדו קודם לו ומתקן לו (ל) אכסניא ואני לא עשיתי כן אלא אתם עבדי ואני הייתי מתקן לכם אכסניא שנאמר (במדבר י) וארון ברית ה' וגו' לתור להם מנוחה ד"א בנוהג שבעולם אדם קונה עבד שיהא עבדו אופה לו לחם ואני לא עשיתי כן אתם עבדי ואני הייתי אופה לכם לחם מן השמים וכן הוא אומר (תהלים עח) לחם אבירים אכל איש אמר הקב"ה למשה אכלה אותם מלפני אמר לפניו רבש"ע

אתה

(ס) אלא שגר לקלל את העם: (י) על המשקוף ועל שתי המזוזות כצורות סגול: (כ) פירוש שמדליקין בו נר: (ל) [illegible] מזומן [illegible] למנוחתם:

בני עלמא בקדמיתא אמר לון (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים לא אעדי רחימותא שגיאה מנהון עד דקרא לון וגוי קדוש דאיהו יתיר לא אעדי רחימותא מנהון עד דקרא לון (דברים ז) כי עם קדוש אתה. לא אעדי רחימותא מנהון עד דקרא לון (שמות כב) ואנשי קדש תהיון לי דאיהו יתיר מכלא עכ"ל עוד פי' רשב"י ע"ה (פרשת שמות דף כ') אמר שם שכל מה שברא הקב"ה למעלה בעליונים ברא בתחתונים כדי שיאחז העולמות יחוד א' ואמר אח"כ ברא בעליונים המלאכים ברא בעולם הזה בני אדם ברא דגים לויתן כד"א לחבר את האהל להיות אחד כתיב באדם (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתיב (תהלים ח) ותחסרהו מעט מאלהים אי בני נשא יקירין בעובדוי כל האי ואינון מתחברין מעיקרא דבירא כמה אתיין לאהבא מניה ובחר בעליונים ובחר בישראל. לעליונים לא קרא בנים ולתחתונים קרא בנים הה"ד (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם הוא קרא להם בנים והם קראו לו אב דכתיב (ישעי' סג) כי אתה אבינו וכתיב (שיר ב) דודי לי ואני לו הוא בחר בי ואני בחרתי בו עכ"ל ועל בחינה זו אמר במשנה (אבות פ"ב) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם:

עוד במדרש ילמדנו על פסוק בנים אתם לה' אלהיכם שה' שמות של חבה נקראו המלאכים ובכולן קרא הקב"ה לישראל וחבבן יותר ממלאכי השרת נעתק בילקוט (פרשת ראה סימן תתל"ח דף רעח) בפסוק בנים אתם וגו' ועוד שם לקמיה ארשב"י ראה בכמה לשונות חבבן הקב"ה לישראל קרא אותם בנים וחזר וקרא אותם עם קדוש בפ' זה וג"פ יחד שמו עליהם בפ' זו בנים אתם לה' אלהיכם כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' אלהיך א"ל הקב"ה לישראל בעוה"ז צמאתי בכם ויחדתי שמי עליכם לעתיד לבא אני בכבודי מתהלך ביניכם והתהלכתי בתוככם עכ"ל:

עוד בענין אהבת הקב"ה אמר בתנא דבי אליהו והוא סוף המאמר שהעתקנו בפ"א משער זה ז"ל זש"ה (שיר ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה בית ישראל אני כפרתן בכל מקומות מושבותיהם אין מלין ולא קורין ולא שונין אלא באהבת אביהם שבשמים לפי שאמר להם הקב"ה לישראל בני נשבע אני בכסא הכבוד שלי שאפילו יעמדו אומות העולם עע"א ויתנו כספים וכו':

עוד מענין אהבת הקב"ה לישראל אריז"ל בפסיקתא רבתי ז"ל (ישעיה מו) הזכירני נשפטה יחד זש"ה (שם מב) ה' חפץ למען צדקו וכן הוא אומר (שם סג) אני מדבר בצדקה אמר הקב"ה אני חפץ שתזכו בדין בא וראה שנים נכנסים לדין זה משתק את בעל דינו והאומר אני ראשון וחבירו אינו מניחו אלא אומר אני ראשון והקב"ה בזמן שאמר לישראל בואו נשפטה יחד כדכתיב הזכירני נשפטה יחד אמר מי ידבר תחלה א"ל הקב"ה אמרו אתם תחלה ספר אתה למען תצדק למה אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד אבל אם נצחתם אותי אני משתכר נצחתי לדור המבול הפסדתי את כל אותם (ב) האוכלוסין (בראשית ז) וימח את כל היקום נצחני משה (תהלים קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו נשתכרתי הה"ד למנצח מזמור זמרו למי שמנצחין אותו ושמח עכ"ל:

ובזוהר (פרשת בלק דף רג:) דברו בענין אהבת הקב"ה ענין מתייחס למאמר הקודם ז"ל פתח ואמר (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב עמי כמה קב"ה הבא רחמן על בנוי דאיהו אע"ג דהבו לגביה כל מלוי כאבא לגבי בריה חטי בריה לגבי אבוי אלקי ליה ע"כ דמלקי ליה לא תב מארחיה (ג) נזיף ביה במלין ולא קביל אמר אבוי לא בעינא למעבד לברי כמה דעבדנא עד יומא דילו אלקייה יהא הא ברישיה הא (ד) כאיבא דיליה גבאי אהא נזיף ביה הא דיוקניה משתניא מה אעביד אלא איזיל ואתחנן לגביה ואימא ליה מלין רכיכין בגין דלא איתעכב כך בכל (ה) זינין אזיל קב"ה בישראל (ו) שארי שמהון לאלקאה ולא קבילו אמר קב"ה חמינא בברי דבגין מלקיותא דלקינא לון חשכו ברישיהון ווי דהא מנו כאיבא דילהון השתא הנא דכתיב (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר נזיפנא בהו אשתני דיוקנא דילהון דכתיב (איכה ד) חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות ווי כד איסתכלית בהו ולא אישתמודעו. השתא אנא מתחננא לגביה גו תחתונים עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ברי יחידאה דילי חביבא דנפשאי מה עשיתי לך שליטת לך על כל בני היכלי שליטת לך על כל מלכין דעלמין ואי עבדית לך עובדין אחרנין ענה בי אנת הוי סהיד בי עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור זכור נא הוי דכיר במטו מינך מה יעץ עכ"ל:

ומוצא בזה אמר במדרש תנחומא בפסוק (במדבר כג) מה אקוב לא קבה אל ז"ל בשעה שהיו ראויים להתקלל לא נתקללו אלא בשעה שנכנס יעקב לקבל את הברכות דכתיב (בראשית כז) ואת עורות גדיי העזים וגו' א"ל אביו מי אתה א"ל אנכי עשו בכורך המוציא מפיו שקר אינו ראוי להתקלל ולא עוד אלא שנתברך שנא' גם ברוך יהיה והיאך אני מקלל היינו לא קבה אל ד"א בנוהג שבעולם (ז) לגיון שמרד במלך (ח) יש [illegible] חיים ואלו כפרו ומרדו בו ואמרו אלה אלהיך ישראל לא ראויין לכלי' אפילו אותה שעה לא זז מחיבתן אלא ליוה עליהם ענני כבוד והמן והבאר וכן הוא אומר (נחמיה ט) אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם וגו' ומנך לא מנעת מפיהם והיאך אני יכול לקללם בשעה שמצוה אותם

על

(ב) חיילות : (ג) גוער בו : (ד) כלומר אני מרגיש בצערו : (ה) בכל מיני מוסר : (ו) שהתחיל : (ז) חיל ש
(ח) בתמיה :

ברכה על המים ושני קושיות אלו כוונו רז"ל לתרץ ואמרו רבנן בא וראה כל הנסים שעשה הקב"ה לישראל לא עשאן אלא על המים וצריך לדקדק בדברים אלו שא"א בשום פנים להבין כפשוטן שהרי כמה נסים נעשו לישראל שלא היו על המים אם במצרים ח' מכות לא הי' בהם חלק למים כי אם מכת דם ומכת הברד ואח"כ עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה ונתינת המן והשליו ונתינת התורה בהם ומלחמת עמלק ומלחמת סיחון ועוג וכמה נסים שעשה אליהו ואלישע לא היו במים אתמהה . אלא בלי ספק הכוונה הוא שכל הנסים שנעשו לא נעשו אלא על צד החסד השפיע והמשילן בנוים שהמים הם קיום העולם שה"ד (תהלים קד) המקרה במים עליותיו וכתיב (שם פט) אמרתי עולם חסד יבנה ולכך א"א לעולם בלי מים ולכך הביא כל הנסים האלו שנעשו במים שכל הנסים בעצמם מורים על צד החסד כיצד ביאור ישראל שותה מים המצרי דם הרי צד החסד (ס) ומפני קשרה בגבורה דם למצרים ושאר החלוקות מבוארות הם ואמר בסוף המאמר אף בשעה שתעברו את הירדן שלא תאמר שלא נשתמשה במדת החסד אלא עד בואם לארץ וכן יש ראיה בויקרא רבה פר' ונטעתם כל עץ מאכל ע"ש לזה השמיענו שאפילו בעברם את הירדן לירש את הארץ צד החסד הוא ההולך שם עמהם וזש"ה (דברים ט) אתה עובר היום את הירדן כי מלת אתה מיוחדת שככל אמר שמע ישראל ועוד שהי' ראוי שיאמר אתם עוברים אלא הכוונה היא על מדת החסד הנקרא את"ה (תהלים קי) אתה כהן לעולם הוא העובר אתכם את הירדן לעשות לכם נס במי הירדן והטעם שיתייחסו הנסים אל החסד מפני כי הנס הוא שינוי הטבע והטבע עולה כמנין אלהי"ם . והנה מדת הגבורה שהיא אלהים משתמשת במדת אלהים התחתון ובריאת העולם הי' בדין בראשית ברא אלהים (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים נמצא כי שינוי הטבע הוא מצד החסד והרחמים ומדת צדיק נקרא נס וכן פי' בתיקונים ונ"ל מפני שסודו כי כל בשמים ובארץ ועולה ק"י (ע) כמנין מ"ה ואדנ"י ויחוד זה מצד החסד דהיינו אלוה אל וה' כדפי' פ' ויקרא :

והנה בהקדמה זאת נבין ברכות אלו שתקנו רז"ל על המים הטעם שאמר שהכל נהיה בדברו הכוונה שהכל ר"ל כל הנסים שנעשו לנו הכל נהיה בדברו שהוא החסד ואמר שהכל שהנסים הם ממדת כ"ל כ"ל העובר על הפקודים ולמד שהכל בה' לרמוז כל ה' כדפי' שם בתיקונים וכל הנסים נעשים בקשר הנס בחסד והיינו נהיה בדברו ואין קושיא ממלת דברו ובחסד שכבר מצינו מלת דבר ודברו מיוחסים אל החסד כאמרו (תהלים קז) ישלח דברו וירפאם וכן (תהלים קלח) קויתי ה' קותה נפשי ולדברו הוחלתי (שם קמז) ישלח דברו וימסם והשכת השלגים הוא מצד החסד כדפי' בפרשת בראשית וכן (איוב יא) מי יתן אלוה דבר (שם לג) כי באחת ידבר אל (תהלים פה) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום וכן נמשל הדבור אל המים כאמרו (משלי יח) מים עמוקים דברי פי איש (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר ויאיר הוא חסד אור ודאי ובשיבתה האדם מים לצמאו צריך לכוון כוונה זו לזכור נסי אל עמנו ודוקא לצמאו מפני כי בהיות האדם צמא הוא כי האצטומכא מתלהבת בצמא וזה מורה על הדין ובשתיתו המים מורה שהם מי החסד המכבים את הדין וכן ברכת בנ"ר דהוא ממש כוונה זו על זכירת נסי החסד אלא שברכת שהכל הוא כלל ובורא נפשות הוא פרט והכוונה בורא נפשות וחסרונן בריאה זו הוא מצד החסד כי הוא הבורא מה שהנפשות צריכות דהיינו די ספוקם שא"א לעולם להתקיים אלא ע"י כענין מים שהם חיי העולם ובברכה הראשונה נזכר לשון נהיה וכאן בריאה ב' פעולות אלו מתייחסים אל החסד ידו"ו י"ה הוא כענין יהי אור וכן בריאה נודע מה שפירש בתיקונים (ד' קל') אדם דבריאה רכיב באריה ע"ש על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי על כל עם היות שפי' שהנסים הם באים מצד החסד הכוונה הוא שגלויים בחסד וחסד בצדיק אבל נביעתם הם יותר מלמעלה והעד קריעת ים סוף שפי' בזוהר דבעתיקא תליא ולכן אחר שהזכיר מה שברא החסד דהיינו הסיפוק שא"א בלעדו אמר אחר כך ענין עשיית הנסים שהם למעלה והם המתגלים במי החסד וזהו על כל מה שברא להחיות וזהו שהתחיל בעל המאמר ואמר כל הנסים שעשה הקב"ה לישראל לא עשאן אלא על המים דהיינו מקום גלויים במים ולכך המכה הראשונה היתה במים להראות שכל אשר הנסים שיעשו יהיו מתגלים על ידה ואמר על כל מה שברא ואמר בלשון על כעין (ישעיה נח) אז תתענג על ה' שפי' בזוהר פרשת יתרו (דף פג') ועל ה' הוא ממש ע"ל כ"ל מ"ה פי' זה שהוא למעלה מכ"ל מה משם ברא להחיות נפש כל חי שמשם הם החיים להחיות הנפשות ומפני היות שדבר במקום הנעלם לא אמר על שאתה בורא להחיות שהיא פעולה הווה תמיד אלא מה שברא והוא נעלם למעלה במקום הנכתר אדם דבריאה דעליון ובזה נכללו כמה דברים הא' מה שפירשו המפרשים שלהחיות נפש כל חי הם התענוגים היתרים שכך הוא משפט בשפעים כאמרו תתענג על ה' וכן הנסים שהם חיים לישראל משם באים ונפש כל חי שבהם שולטת המיתה הם מתחיים ע"י השפע העליון גם בזה נכלל עונג הנשמות נשמות הצדיקים בעוה"ב שהצדיקים נקרא כל הי' שהם חי שנאמר (ש"ב כג) ובניהו בן יהוידע בן איש חי והיינו להחיות נפש כל חי ונתקנה ברכה זו על המים

(ס) פי' שהמדות משפיעין זה בזה והחסד נקשרה בגבורה כמ"ש בספר שערי אורה שער ג' ד' ז"ל ולפי שמדת אל חי כוללת שכל נקראת כל שהכל בה וכל הספירות משפיעות בה הגבורה והחסד והרחמים ע"י ה' אלהים נבראות והוא סוד אני ה' עושה כל שבעל יצא מן המדה הנקראת כל כאמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וגו' ע"ש ותבין סוגיית המאמר :

(ע) גם בגי' ק"י :

אתה מאריך אף ועבד אם יהיו מעשיו טובים ויהיה שומע לרבו ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות אין מחזיק לרבו טובה ואימתי הם מחזיקין בזמן שהעבד של הרבות רעה ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות כך אתה אל תביט בקשה ערפם שנאמר (דברים ט) אל תפן אל קשי העם הזה א"ל הקב"ה בשבילך אשלם להם שנאמר (במדבר יד) ויאמר ה' סלחתי כדברך עכ"ל וסמוך לזה פי' שם שכל הדברים שהאב חייב לבנו עשה הקב"ה עם ישראל האב חייב לפדותו ללמדו תורה לשוכו ולהלבישו כל אלו עשה עם ישראל ע"ש. אמרו במדרש בפסוק (שמות יד) ואתה הרם את מטך בענין קריעת ים סוף שחז"ל בעברה נסים נעשו בו ז"ל י' נסים נעשו לישראל על הים נבקעו מים ונעשו כמין כיפה שנאמר (חבקוק ג) נקבת במטיו נחלק לשנים שנא' נטה את ידך על הים ובקעהו נעשה יבשה שנא' ובני ישראל הלכו ביבשה נעשה כמין טיט שנא' (שם ג) דרכת בים סוסיך חומר מים רבים ונעשה פרורים פרורים שנאמר (תהלים עד) אתה פוררת בעזך ים נעשה סלעים סלעים שנאמר (שם) שברת ראשי תנינים על המים נעשה גזרים גזרים שנא' (שם קלו) לגוזר ים סוף לגזרים נעשה ערימות ערימות שנא' (שמות טו) וברוח אפיך נערמו מים נעשו כמו נד שנאמר נצבו כמו נד נוזלים יצאו להם מים מתוקים מתוך מלוחים שנאמר (תהלים עח) ויוציא נוזלים מסלע קפאו הים ונעשה כעין בולס (פי' מראה של זכוכית) שנא' קפאו תהומות בלב ים עכ"ל:

עוד להסתכל ולבחון מעשה הנס שעשה להם בירדן בכניסתן לארץ ארז"ל שם (סוטה לד) (א) וכמה רחבן של מים י"ב מילין על י"ב מילין כנגד מחנה ישראל א"ל ר"א לר"ש לדבריך וכי אדם קל או מים קלים הוי אומר (ב) מים קלים א"כ באים מים ושוטפין אותן אלא תלמוד שהיו מים נגדשין כיפין ע"ג כיפין יותר משלש מאות מיל עד שראו אותם כל מלכי מזרח ומערב שנאמר (יהושע ה) ויהי כשמוע וגו':

עוד בספור הנס אמר לקמיה א"ר כיון שעלה הארון שבישראל מן הירדן חזרו המים למקומם (שם ד) ויהי בעלות הכהנים נושאים ארון ברית ה' מתוך הירדן וגו' נמצא ארון ונושאיו מצד א' וישראל מצד אחר נשא ארון נושאיו ועבר שנא' (שם ד) ויהי כאשר תמו כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם ועל דבר זה נענש עוזא שנאמר (ש"ב ו) וישלח עוזא אל ארון אלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר ויחר אף ה' בעוזא א"ל הקב"ה עוזא ארון נושא נושאיו נושא עצמו לא כ"ש עכ"ל:

ורבותינו ע"ה תקנו לנו ברכת שהכל נהיה בדברו ובורא נפשות רבות על שתיית המים כדי שנזכור הנסים שנעשו לנו על המים והכי מוכח בדברים רבה בפרשת עקב ז"ל (דברים ט) שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן הלכה אדם מישראל ששותה מים לצמאו אומר ברוך שהכל נהיה בדברו ר"ש אומר בורא נפשות רבות וחסרונם רבנן אמרי בא וראה כל הנסים שעשה הקב"ה לישראל לא עשאן אלא על המים כיצד עד שהן במצרים עשה להם נסים ביאור א"ר יצחק היו המצריים וישראל הולכים לשתות מים מהנהר המצרי שותה דם וישראל שותה מים וכשיצאו ממצרים לא עשה הקב"ה נסים אלא על המים מנין שנא' (תהלים קיד) הים ראה וינס מה ראה רבי נהוראי אמר שם המפורש היה חקוק על המטה ונקרע שנא' (שם עז) ראוך מים יחילו באו למרה כשעלו מן הים והיו המים מרים עשה שם להם נסים מנין שנא' (שמות טו) ויורהו ה' עץ וגו' בסלע עשה להם נסים שנאמר (במדבר כ) ודברתם אל הסלע וגו' בבאר עשה להם נסים ואמרו שירה שנא' (שם כא) אז ישיר ישראל אמר להם משה הוו יודעים כל הנסים שעשה לכם הקב"ה לא עשה אלא על המים אף בשעה שתעברו את הירדן לירש את הארץ עתיד הוא לעשות לכם נסים במי הירדן עכ"ל. ומה שיש לדקדק במאמר הוא פשוט כי מה קשר במה שהתחיל הלכה אדם מישראל ששותה מים לצמאו עם פסוק שמע ישראל וקשר רבנן אמרי בא וראה כל הנסים שעשה עם הברכות הקודמות בפרט בורא נפשות רבות אלא הענין הוא כי בעל המאמר הרגיש בפסוק כי מה בא ללמדנו משה באמרו אתה עובר היום את הירדן וכוונת תירוץ קושיא זו הוא כמ"ש בסוף המאמר שהכוונה הוא שעתיד הקב"ה לעשות להם נסים במי הירדן וכדי לפרש ענין זה הוכרח להקדים כל ההקדמה הזאת ואמר הלכה אדם מישראל ששותה מים לצמאו מברך שהכל והוא כמודיענו ורומז לנו טעם מה תקנו ברכה זו על המים בענין זה שהכל נהיה בדברו ולא פרטו בה המים כענין שאר הברכות בורא פרי העץ והיה ראוי שיאמר שברא המים ועוד ר"ש אומר בורא נפשות רבות וחסרונם למה השמיענו ר"ש ענין זה במים יותר משאר הדברים וכפי הדין כל דבר שתחלתו שהכל כגון דברים שאין גידולם מן הארץ בסופו מברך בורא נפשות רבות ועוד קשה הברכות של בורא נפשות רבות וחסרונם היא ברכה כוללת וכן כתב הטור א"ח סימן ר"ז שפי' בורא נפשות רבות וחסרונם וכל מה שהם חסרים וכתב רבינו יונה שהוא מלשון כל מחסורך עלי שהכוונה בצרכך ועל כל שאר הדברים שברא בעולם שאינם אלא לתענוג להחיות נפש כל חי ברוך חי העולמים על כל מה שברא הוא דבוק עם סוף הברכה. א"כ נחזור לקושייתו שכיון שברכה זו היא ברכה כוללת למה אמר

פרשה

(א) ס"א וכמה גובהן של מים י"ב מיל כנגד מחנה ישראל ופי' שמחנה ישראל היו י"ב מיל והם עברו כחנייתם נמצא שלא היו בעברם אלא מהלך י"ב מיל וכעדם גבהו המים: (ב) פי' קלים לרוץ מן האדם וא"כ שהמים לא גבהו אלא י"ב מיל וחזרו למה להם נמצא שעדיין לא הספיקו לעבור ובאים המים ושוטפים אותם:

באתי להאריך בה נגא מן המכוון ודרך כלל הם א' חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו והוא דרך כלל לכל הבחינות שיתבאר בברכה א' אבינו בעבור שמך הגדול פי' המשותף עמנו הב' בעבור אבותינו שבטחו עך הג' ותלמדם חקי חיים הד' אבינו אב הרחמן רחם נא עלינו הה' ותן בלבנו בינה שהם לנו דעת להבין יותר מעכו"ם הו' כי לא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד דהיינו לעולם שכולו ארוך הז' נגילה ונשמחה בישועתך דהיינו עמו אנכי בצרה הח' ושבור עול הגוים מעל צוארנו דהיינו קבוץ גליות הט' כי אל פועל ישועות אתה שלעולם פועל ישועות לקיום העולם והם ה' ישועות שפי' בזוהר בריש פרשת בראשית ועוד בפ' תרומה הי' ובנו בחרת מכל עם ולשון דהיינו (דברים לב) בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם כי חלק ה' עמו הי"א וקרבתנו מלכנו לשמך הגדול שמעתי מפי מורי ה"ר יצחק די לוריא אשכנזי שצריך לכוין בזה שקרבנו לשמו במעמד הר סיני לתת לנו התורה כי התורה ושמו הגדול הכל א' כדפי' בזוהר בכמה מקומות הי"ב להודות לך הי"ג ליחדך ולאהבה כי אהב"ה עולה אחד והם י"ג מיני אהבה שנזכרו בברכה זו כמנין אהב"ה:

וכן מהדברים המעוררים את האהבה אנו מזכירים בברכת אמת ויציב אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו מלכנו מלך אבותינו גואלנו גואל אבותינו צורנו צור ישועתנו וכו' עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע להם ולבניהם ומכאן ואילך כל הדברים כולם עד גאל ישראל הכל מורה על אהבת הקב"ה לנו ועשיית כמה נסים כיציאת מצרים ומכת בכורות וקריעת הים ושאר הפרטים הנזכרים שיתן האדם אל לבו בקריאתו הברכה ולא יהא קורא אותה מצות אנשים מלומדה בודאי יתעורר לבו בחשק אהבה גדולה להקב"ה ויתדבק בו בהיותו עומד ומתפלל לפניו וכן בברכת מגן אברהם שהוא רומז אל החסד כל מה שאנו מזכירין בה היא חסדים ופעולות החסד המעוררים את האהבה אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב והבחינה הזו כבר הזכרנו לעיל אותה שהוא ענין (שם יט) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם וגו' שפי' לעיל האל הגדול אל עליון גומל חסדים טובים קונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל וכו' וכל הפעולות האלו מורים על התמדת החסד בנבראים בלי הפסק שלא אמר גמל חסדים אלא גומל שלעולם גומל וכן קונה הכל לא אמר קנה הכל ויזכור חסדו ויביא גואל אלא קונה זוכר ומביא שמורה ודאי על התמדת פעולות החסד ובפי' התפלה יתבאר כל פעולה ופעולה מאלו היאך יורה על החסד וכן בברכת אתה גבור עם היות שהיא דומה לגבורה היא הגבורה המתוקה הנקשרת בחסד שהרי אנו רואים שכל מפעלות החסד נזכרו בה מחיה מתים מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקיים אמונתו ולא נזכר ענין הדין בפי' אלא במלת מלך ממית וסמוך לה אמר מחיה שהפי' ענין המיתה שהוא הדין היותר הקשה כוונתו יתברך לטובה אל האדם כדי להחיותו כדי שיצא העולם מקלקולתו ואז ישמח ה' במעשיו ופרטי ענינים שנזכר בה כמה פעמים ענין המיתה ושאר פעולותיהם יתבאר בענין התפלה נמצא שברכה היא הגבורה הקשורה בחסד וכן הוא על דרך שפי' הרשב"י ע"ה והעתקנו בפ"א משער זה (ק) דאברהם רחים ליצחק ויצחק לאברהם מתחבקן דא בדא:

עוד מה שאנו מזכירין בברכת מודים על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו הטוב כי לא כלו רחמיך ומה שאנו מזכירין אחר תפלתנו י"ג מדות של רחמים אל רחום וחנון וכו' המורים על חסד הגדול עם כל אדם ידקדק בהם וכן מה שאנו אומרים ביום שבת אלו פינו מלא שירה כים וכו' מלפנים ממצרים גאלתנו ה' אלהינו על כן אברים שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון אשר שמת בפינו וכו' מציל עני מחזק ממנו שועת עניים אתה תשמע. וכן מה שאנו אומרים בברכת המזון בברכת נודה על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה וכו' ועל שהוצאתנו מארץ מצרים ועל בריתך שחתמת בבשרנו וזה מורה על קשר האהבה שהוא יתברך קשור עמנו שאות שמו חתום בבשרנו וכן דרך האוהבים האוהבים זה לזה לעשות קשר סימן ביניהם לאות על האהבה שלא תשכח לעולם. על תורתך שלמדתנו פי' לעיל ובחינת המזון ג"כ מאות חסדו עם כל הנבראים וכן כאשר יזכור כמה נסים נעשו ע"י הנביאים מהם ע"י שמואל מהם ע"י אליהו מהם ע"י אלישע יכיר גדלו וטובו עם ישראל ומלבד זה הנסים הנעשים לישראל בכל דור ודור שאם היינו באים לספרם לא יכילם ספר והוא מה שאנו אומרים שבכל דור ודור עומדים העכו"ם עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם וכלל הנסים שכתבו ועוד כמה מהם שלא זכרנו כלם נזכרו בספר עזרא (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים וגו' אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' ותרא את עני אבותינו במצרים וגו' והים בקעת לפניהם וגו' ובעמוד ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש לילה להאיר להם וגו' ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים וגו' ואת שבת קדשך הודעת להם וגו' ולחם משמים נתתה להם לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ וגו' והם ואבותינו הזידו ויקשו את ערפם וגו' ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את עמוד הענן לא סר מעליהם יומם וגו' ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם וגו' וארבעים שנה כלכלתם במדבר שלמותיהם לא בלו וגו' ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ובניהם הרבית ככוכבי השמים וגו'.

(ק) אברהם הוא נגד החסד ויצחק גבורה והם קשורים זה בזה:

המים שפרש כי בזכור האדם החסד התחתון ההווה תמיד שהם המים או שאר הדברים מהתענוג שהאדם אוכל שכלם הם בכלל החסד התחתון אז יזכור החסד העליון שעתיד הקב"ה לעשות וזהו על כל מה שברא שפי' שהם הוא התענוג הנפלא וכן מה שעשה כבר מענין הנסים ובזה יתדבק באהבתו כראוי ובסוף הברכה שאנו אומרים ברוך חי העולמים יובן מה שאמר רשב"י ע"ה (זוהר פרשת תולדות יצחק סוף דף קלה) שאמר שם בענין צדיק שנקרא חי העולמים אמר ז"ל חי הוא בתרי עלמין דלעילא דאיהו עלמא עילאה חי לגבי עלמא תתאה ועלמא תתאה בגיניה קיימא ונהרא עכ"ל. ואפשר לומר כי ב' מיני שפע שאמרנו שם הא' שפע הקיום והב' שפע התענוג והנסים הם הם ב' עולמים שפי' במאמר. והבן עוד מה שהראה לנו אהבתו ית' ירידת המן כמו שאמר בתנחומא בפסוק הנני ממטיר לכם זש"ה (איוב לו) כי בם ידין עמים יתן אוכל למכביר בשמים הללו בם הוא דן את העכו"ם תדע לך כשחטאו דור המבול דנם בהם שנאמר (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים אנשי סדום כשחטאו דנם בשמים שנאמר (בראשית יט) וה' המטיר על סדום וגו'. סיסרא כשחטא דנו בשמים שנאמר (שופטים ה) מן השמים נלחמו. יתן אוכל למכביר מהם נתן מזון לישראל שנאמר (שמות יו) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים מלה"ד לנחתום שהיה עומד על הכבשן נכנס שונאו וחתה הגחלים ונתן על ראשו נכנס אוהבו רדה פת חמה ונתן לו. הגחלים והפת שניהם יצאו מן הכבשן. כך הקב"ה הוריד אש על סדומיים ושרפן ומן השמים הוריד מן לישראל עכ"ל לענינו. עוד האריכו שם בכמה נסים נעשו במן ודי בזה לעורר את הלב באהבה:

עוד מה שהראה הקב"ה אהבתו לנו בנתינת התורה כאמרו (שמות יט) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ופירשו רז"ל במכילתא והייתם לי סגלה מכל העמים שתהיו פנויים לי ועוסקין בדברי תורתי ולא תהיו עסוקין בדברים אחרים סגולה מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך אתם תהיו חביבין עלי ר' יהושע בן קרחה אומר (פ) כדי שתקבע אוזן (צ) כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה והבן אחר אביו והעבד אחר אדוניו והשפחה אחרי גברתה יכול אף אתם מסוגלין ת"ל כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני וכן הוא אומר (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ממלכת כהנים איני ממליך מעכו"ם עליכם וכן הוא אומר (שיר ו) אחת היא יונתי עכ"ל לענינו. ומאמר ר' יהושע בן קרחה מובן עם מה שפי' רש"י פסוק זה ז"ל סגולה אוצר חביב כמו וסגולת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם כך אתם תהיו לי סגולה משאר עכו"ם ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת לי כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום ואתם תהיו לי ממלכת כהנים שרים כמד"א (ש"ב יח) ובני דוד כהנים היו והורה ענין האהבה לנו באמרו ואתם תהיו לי ופי' ז"ל איני משליט עליכם אלא אני וכיוצא בזה פי' רשב"י ע"ה (זוהר פרשת ויקרא דף ז:) ז"ל זכאין אינון ישראל דלא יהב לון קב"ה לרברבא או לשליטא אלא ישראל אחידן ביה ואיהו אחיד בהו ומחביבותא דילהון קרא לון קוב"ה עבדין הה"ד (ויקרא כה) כי לי בנ"י עבדים עבדי הם לבתר קרא לון בנים הה"ד (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם לבתר קרא לון אחים הה"ד (תהלים קכב) למען אחי ורעי. בגין דקרא לון אחי בעא לשואה מדוריה בהו ולא יעדי מינייהו עכ"ל לענינו:

וכן מענין אהבת התורה מה שהוכיח לנו מרע"ה במשנה תורה (דברים ד) כי שאל נא לימים ראשונים וגו' וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים ואמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים וכיוצא מענין האהבה בנתינת התורה לנו (שם ד) להוריש גוים גדולים ועצומים ממך מפניך להביאך לתת לך את ארצם נחלה כיום הזה. ובענין אהבתו לנו בנתינת התורה ע' מה שפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת בלק דף קצב) בפסוק (דברים לג) ה' מסיני בא וזרח משעיר וגו' משם מורה תוקף אהבתו יתברך לנו כאב האוהב בנו ידידו ועל בחינת אהבה זו בנתינת התורה אמר במשנה (אבות פ"ג) חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. ועל כלל הנסים שעשה עמנו הקב"ה אנו אומרים בהגדת ליל פסח על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו הוציאנו ממצרים ועשה בהם שפטים עשה דין באלהיהם הרג את בכוריהם נתן לנו את ממונם קרע לנו את הים העבירנו בתוכו ביבשה שקע צרינו בתוכו נתן לנו את התורה הכניסנו לא"י ובנה לנו את בית הבחירה:

וכן מהדברים המראים אהבת הקדוש ברוך הוא לישראל הוא כשיסתכל האדם בסדור התפלה אשר תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה האחד מהם מה שאנו אומרים בכל יום בתפלה אהבת עולם אהבתנו ה' אלהינו חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו כמה פרטים נזכרו בה המורים על האהבה הגדולה לנו ואם

באנו

(פ) במכילתא גרסי' כדי שתקבע אוזן ופי' כדי לשבר את האוזן: (צ) בילקוט גרסי' יכול כשם ונ"ל דה"פ יכול כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה כלומר אע"פ שבעלה חייב במזונותיה ואעפ"כ כשהיא יכולה לכנס לעצמה ממון מאחר בעלה עושה וכן הבן והעבד והשפחה לפי שיש להם לדאוג שמא יפלו ביד אחרים או שיהיה איזה מניעה לבעליהם להושיעם יכול אף אתם מסגלים מאחרי ת"ל כי לי וגו' איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני ולא תצטרכו לסגל מאחרי ואע"פ שאין שייך שמא זה בנמשל לפי' אמר בתחלת דבריו כדי לשבר את האוזן וק"ל:

עמכם הקב"ה והיה כאלו של מיכה שוכר עמכם והנחתם דברי תורה ועסקתם בדברים אחרים הה"ד הלה' תגמלו זאת עכ"ל. ולכן מן הראוי שלא נהיה כפוי טובה על הטובות והחסדים שקבלנו ממנו ית' אלא שנשתדל לעשות רצונו ולאהוב אותו כמו שהוא אוהב אותנו ומציאות אהבה זו אנו מעוררים בתפלתנו ומצותינו ליחד השכינה וכל יחוד הוא אהבה כמו שפירש למעלה והיינו ואהבת את ה' אלהיך ובפרט בגלותנו זה שנפרד היחוד ואמנו בגלות בעונותינו כמו שאמר (ישעיה נ) ובפשעיכם שולחה אמכם שצריכים אנו לתקן היחוד בתפלתנו ומצותינו והוא כמשל הבן האוהב את אמו שישאל מאביו שאר כסות ועונה אמו העניה ויתרעם אל אביו ויבכה על גירושיה ויזכיר לאביו אהבת נעורים כאמרו (שם נד) ואשת נעורים כי תמאס ובזה מעורר אהבת הת"ת אליה והבנים חייבים לעורר אהבה ע בתפלתם וכן פי' בתיקונים (דף נו) בהג"ה ווי לון לבני נשא דאינון (ד) אטימין לבא ועיינין דלא משתדלין למנדע ביקרא דמאריהון לרצויי ליה בשכינתא בכמה תקונים ופיוסין לנחתא ליה לגבי שכינתא ב"ם להיתערא ביה רחימו לגבה כמה דתקינו הבוחר בעמו ישראל באהבה עכ"ל. עוד פי' בתיקונים (דף לח:) שהשכינה היא השומרת אותנו בכל מקום ולכן מחוייבין ישראל לייחדה במצותם ותפלתם ז"ל זכאין אינון ישראל דאינון רגלין לשכינתא למיקם עמה בין בריות בין (ה) בעאקו דכד אינון בדינא ביומא דדינא דאיהו ר"ה איהי קמת עמהון לדינא דקיימין לה בצלותהון דעלייהו אתמר בה (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך דבכל אתר דקיימין ישראל בכל פיקודא ופיקודא לשכינתא איהי קיימת בגינייהו בכל דוחקא וצערא בין באורחא בין בישובא בין בימא ודא הוא בהתהלכך דמדברא תנחה אותך הה"ד (תהלים פה) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו בשכבך בישובה תשמור עליך והקיצות למיתא בימא היא תשיחך עכ"ל:

והנה מעין אהבה זו אמר שם רשב"י ע"ה (זוהר פ' האזינו דף רצ"ח) תניא ר' יהודה אומר בכמה איסתכלנא דקב"ה (ו) לא אעדי רחימותא מנייהו דישראל דבכל אתר דאינון תמן קב"ה בינייהו דכתיב (ויקרא כו) לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם דייקא אתם בינייהו עמהון לא אעדי מינייהו לעלמין. ר' יצחק הוה אזיל באורחא ופגע ביה ר' חייא א"ל תמינא באנפך דשא במדורא דשכינתא מדורך. מאי דכתיב (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים וארד ארד מיבעי' ליה וארד (ז) בקדמיתא אימתי כד נחת יעקב למצרים ולמה להצילו מיד מצרים דאלמלא לא הוה בינייהו לא יכלין למסבל גלותא כלומר עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו. א"ל ודאי בכל אתר דישראל שריין קב"ה בינייהו עכ"ל. עוד שם א"ר חייא כתיב (ישעיה מט) התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה וגו' האי קרא אוקמוה והכא מאי קא מיירי ת"ח הכי א"ר אלעזר משמיה דאבוי אמרו ישראל קמי קב"ה מיומא דנפלנא בגלותא קב"ה שביק לן בגלות (ח) ואנשי לון הה"ד (שם מט) ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני. אמרת שכינתא התשכח אשה עולה וכי ישראל דאיקרון בנים דכתיב (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם. מרחם בן בטנה כמד"א (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת. גם אלה תשכחנה דכתיב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ ואנכי לא אשכחך מכאן דקב"ה (ט) לא שביק לון לישראל לעלמין תו אמר התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה דא הוא רזא עילאה דאמר קב"ה דהא מלין אלין בשמיה אחידן כמה דקב"ה לא אנשי שמיה דהא הוא כולא כך קב"ה לא אנשי לון לישראל דאינון אחידן בשמיה ממש עכ"ל. וכיון שישראל קרויים בנים והם אחוזים בשמו ראוי הוא שיעשו מעשה בנים כדרך מעשה הכבוד לאביו וכן פי' במדרש אלה הדברים רבה פרשת כי תבא פ' ויקרא משה אל כל ישראל ז"ל ד"א בני אם תקח אמרי א"ר יהודה בר שלום אמר הקב"ה לישראל אימתי אתם נקראים בני כשתקחו אמרי למה"ד למלך שאמר לו בנו (י) סיימני בתוך המדינה שאני בנך א"ל אביו מבקש אתה שידעו הכל שאתה בני לבוש (כ) פורפירא שלי ותן עטרה שלי בראשך וידעו הכל שאתה בני כך אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם שתהיו מסויימין שאתם בני עסקו בתורה ובמצות והכל רואים שאתם בני עכ"ל. ומה שאמר בנמשל פורפירא ועטרה פורפירא הם המצות שהם לבוש לנשמה ועטרה היא התורה ובמקומו נעריך בטעמו. עוד שם ד"א אימתי אתם בני משתקחו אמרי א"ר כשהיו ישראל במדבר היה מהלך עמוד הענן לפניהם והיה עשן המערכה ועשן הקטורת עולה והיו שני (ל) זיקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון והיו שורפין לפניהם את הנחשים ואת העקרבים והיו אומות העולם רואין אותן והיו אומרים אלוהות הן אלו כל תשמישן אינו אלא באש אמר להם משה וכל השבח הזה שעשה לכם הקב"ה ע"י שקבלתם תורתו בהר סיני הוי (דברים כט) ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם עכ"ל. וכן דרשו עוד בואלה שמות רבה פרשת ויסע על פסוק (שם לב) הלה' תגמלו זאת וגו' כי מתנאי הבנים לעשות רצון אביהם ואז נקראו בנים והאב עושה רצון בניו. ז"ש הלא הוא אביך קנך אם זכיתם אביך כשם שבנו מתהנא עם אביו והוא עושה רצונו כן אתם (מ) מתהנאים לפניו והוא עושה רצונכם ד"א אם אביך למה קנך אם קנך למה אביך אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הוא מרחם עליהם כרחם אב על בנים ובזמן שאין עושין רצונו יצא רודה אותם כעבד

(ד) אטומים : (ה) בצרה : (ו) לא סר אהבתו מישראל : (ז) כבר ירדתי למצרים : (ח) ושוכח : (ט) לא יניח אותם לעולם בגלות : (י) עשה רושם וסימן שידעו הכל שאני בנך : (כ) לבוש מלכות : (ל) ניצוצים : (מ) מתענגים :

ויבכו עליו בבורות והדמע שמנה וירשו בתים מלאים כל טוב וגו' וימרו וימרדו בך וגו' ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך הרבים תתן להם מושיעים וגו' וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד אויביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך רבות עתים וכן נאמר בש' (שופטים י) ותקצר נפשו בעמל ישראל ראה כמה חבתו לנו כאדם שמצטער על צרת בנו ועוד שם בעזרא (נחמי' ט) ותמשוך עליהם שנים רבות ותעד בם ברוחך ביד נביאיך ולא האזינו וגו' וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם כי אל חנון ורחום אתה ע"כ בספר עזרא:

עוד יבחין מה שאמרו רבותינו במסכת אבות (פרק ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה וכו' והא בזמן שהי' בית המקדש קיים אות לישראל שהשכינה שרויה בנו וכמו שכתב החסיד ה"ר יוסף יעב"ץ במשנת (שם) בושת פנים לג"ע יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ע"ש וכמו שהמשכן נקרא משכן העדות שהי' עדות לישראל שהשרה שכינה ביניהם במציאות זה היה במקדש במעשה נסים שהיו בו בפרט בי"ה בלשון של זהורית שהיה מתלבן להורות אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו' ואפילו עתה שהוא חרב הוא אות שבעונותינו הוא ועתיד הקב"ה לבנות בית המקדש ממעשה ידיו שכשיצאו ישראל ממצרים היתה כוונתו יתברך להוריד לנו בית המקדש הבנוי למעלה אלמלא לא חטאו ישראל בעגל. וכן פי' בזוהר (פרשת פנחס דף רכא:) ז"ל דכד נפקי ישראל ממצרים בעא קב"ה למעבד לון בארעא מלאכין קדישין לעילא ובעא למבני לון ביתא קדישא ולנחתא לה מגו שמי רקיעין ולנטעא לון לישראל נציבו קדישא כגוונא דדיוקנא דלעילא. הה"ד (שמות טו) תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (ר) בהן אתר מכון לשבתך פעלת ה' בההוא דפעלת אנת ה' ולא אחרא מכון לשבתך פעלת דא בית ראשון מקדש ה' כוננו ידיך דא בית שני ותרוויהו אומנתא דקב"ה הינון ומדארגיזו קמיה במדברא מיתו ואעיל לון קב"ה לבנייהו בארעא דאליפו עובדיהון וביתא אתבני על ידא דבר נש ובג"כ לא איתקיים עכ"ל. ועוד האריכו שם בדרוש ע"ש. וכן הנס שנעשה לכל ישראל בימי מרדכי ואסתר הי' קיום לכל התורה כדפי' רז"ל (שבת פרק ר"ע דף פח:) כי בתחלה כפה עליהם הר כגיגית (ש) והיא מודעה רבה לאורייתא אבל בימי המן קיימו וקבלו קיימו מה שכבר קבלו הכוונה קיימו ברצון ומאהבה מה שקבלו על כרחם ביען שראו כמה נסים עשה הקב"ה עמהם כאב המרחם על בנו שחייב הבן לעשות רצון האב. וצריך שתדע שכל הנסים שנעשו לנו ומה שנעשה בכל יום ומה שיעשה הכל הוא ע"י השכינה הקשורה עמנו והיא האם המרחמת וכן מבואר בתיקונים (דף יז:) ובגין דאיהו חבוש עמהון בגלותא אתמר ביה אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ושכינתא איהי בבית האסורים דיליה בגין דהימו דילה איהו אסור בה ורזא דמלה (שיר א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין בג"ד מאן דבעי למשגח למלכא לית לי' רשו למשגח לי' אלא בשכינתא הה"ד (ירמי' ט) אל יתהלל חכם וגו' כי אם בזאת. ואהרן כד עאל לקדש הקדשים ביומא דכפורא בה הוה עאל דכתיב (ויקרא טז) בזאת יבא אהרן אל הקדש דאיהי עת לעשות לה'. ומשה בגינה איתקיים בעלמא הה"ד (דברים לג) וזאת הברכה אשר ברך. ובזה עביד עשר (ת) מכתשין לפרעה הה"ד (שמות ט) ואולם בעבור זאת העמדתיך. ויעקב בגין דהוה ידע דכל רעותא דמלכא בה (א) מני לבנוי דלא ייעלון קדם מלכא אלא בה וכל שאלתין דילהון בצלותין ובעותין למלכא דיהון בה הה"ד (בראשית מט) וזאת אשר דבר להם אביהם ודוד בגין דהוה ידע דכל רעותא וחילא ותוקפא דמלכא בה אמר (תהלים כז) אם תחנה וגו' בזאת אני בוטח דאתמר עלה ומלכותו בכל משלה ובגין דא כד ישראל בעאן בעותין למלכא אמרין לה (שיר ו) אנה פנה דודך ונבקשנו עמך בכמה בקשות דצלותין ובעותין דבגינך איהי נחתה עלן דלא זז מינהא אלא בגין דלא נהגנא יקרא בך דבגינך הוה אסיר עמנא כל שית יומין עכ"ל. הרי בפי' שי' מכות נעשו על ידה וכן ג"כ פי' רשב"י ע"ה (זוהר פרשת האזינו דף רצ:) בענין הלה' תגמלו זאת ז"ל א"ר יהודה הלה' תגמלו זאת בגין דאתון דור עקש ופתלתול אתון הויתון גרמין דתגלי זאת בגלותא הלה' תגמלו זאת דא הוא גמול דעביד עמכון בכל אינון נימוסין דמצרים בכל אינון אתוון דעבד לכו דא הוא גמול דאתון שלמין להאי מאן גרם לכון דא בגין דאתון עם נבל ולא חכם ולא מסתכלן בכל אינון טבאן דעבד לכון עד השתא הלה' תגמלו זאת דא שכינתא והא אוקימנא מלי עכ"ל. וכן פי' ג"כ במדרש שמות רבה פ' ויסע משה וגו' על פסוק זה והזכירו שם הנסים וכפי המובן משם שמני ההי"ן אימא עילאה ואימא תתאה הוו משתתפין בעשיית הנסים ז"ל ויסע משה את ישראל הה"ד הלה' תגמלו זאת ר' שיאה בנו של ר' אבא היה כותב (ב) ה' למטן ולמ"ד למעלן כלומר הוי הלה' תגמלו זאת אחר כל הנסים שעשה לכם שקרע לכם את הים לי"ב קרעים ושקע את מצרים בים והיתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מצלת אתכם שנאמר (שמות טו) ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' וגו' והעלה אתכם מן הים ונתן לכם כספם וזהבם וכל מה שהי' על סוסיהם שהיו מקושטים בכסף וזהב וזן אתכם ארבעים שנה ולא הניח אתכם אפילו שעה אחת כמה שונאים באים עליכם ולא הניח אתכם לברוח אלא הי' מפילן לפניכם (ג) ומשמרכם ולא משונאיכם לבד אלא אף מן הנחשים ומן העקרבים והיה מאיר לפניכם שנאמר (שם יג) וה' הולך לפניהם יומם שכחתם כל הנסים האלו שעשה עמכם

(ר) פי' כאתר מקום: (ש) שאם לא יקיימו התורה יש להם תירוץ שאנוסים היו ולא קבלו מדעתם: (ת) מכות: (א) צוה: (ב) כדי שיהא נראה כשני תיבות לרמז שהוא כמו הוי והוא לשון צעקה והרמת קול לצער: (ג) ומשמר אתכם:

ואומר בעה"ב יותר קשה כמ"ש (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן וגו'. וכתב עוד וכל אשר יוסיף הבורא טובה לאדם חייב עליה העבודה ומן הראיה על זה כי החבואות חייבים במעשרות שנא' עשר תעשר וגו' ומי שנתן לו האל ק' כורים חייב מהם י' כורים מי שנתן לו י' כורים חייב מהם כור א' ואם יוליא הא' ט' וחלי והשני כור א' יהיה הראשון ענוש והב' מקבל שכר וכן במי שלא היה לו בן בטלה ממנו חובת (ק) המילה (ר) ולימוד תורה ומי שהוא פסח בטלה ממנו (ש) חובת החג ומי שהוא חולה בטלה ממנו מן המלות מה שאינו יכול לעשותה ועל ההקשה הזאת יתחייב מי שייחדהו הבורא ית' לטובה בתוספת עבודה עליה ועל כן היו החסידים הראשונים כשהיתה באה להם טובה מטובות העולם מתפחדים לה מב' פנים א' שלא יקלרו מהשלמת העבודה עליה וההודאה בעבורה ותשוב להם לרעה כמ"ש יעקב אע"ה (בראשית לב) קטנתי מכל החסדים וגו'. והב' שלא תהיה גמול הבורא על עבודתם ויגרע מגמולם לעוה"ב כמו שפי' הקדמונים בענין (דברים ז) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו עכ"ל. עד כאן הגיעו ענייני ההבחנות אשר מלאנו בדברי רז"ל ובמפרשים ז"ל שחייב האדם לבחון בהם אהבת הבורא כדי שמתוך כך יזדרז בעבודתו ויקיים מאהבה ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק ח מפני שקדם עסקנו בפרקים הקודמים בדברים המעוררים האהבה ואמרנו בפ' הקודם שכל הנסים שנעשו לנו נעשה ע"י השכינה כמ"ש (דברים לב) הלה' תגמלו זאת ומאד זה אנו חייבים לעורר אהבתה ראינו לסמוך אליו פרק זה לבאר בכמה ענינים ראוי שניחד האהבה אליה. כבר נודע שאנו נקראים בנים שנא' (שם יד) בנים אתם לה' אלהיכם ונודע כי מדרך הבן להשתדל בכבוד אמו כדפי' בפ"ג שפי' ז"ל שעל זה נאמר (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך שדרך הבן לכבד את אמו יותר ולכן הקדים הכתוב האב לכבוד אמו וזה ודאי מלד האהבה וההפרש שבין עבד לבן הוא כי העבד עובד לפעמים ע"מ לקבל פרס אבל בן אינו עובד ע"מ לקבל פרס אלא מאהבת אביו ואמו וכן נתבאר בזוהר (פ' קדושים דף סב:) ויש בן שנשמתו מלד האצילות ואמרו שם שבן דאיהו מתמן לא אשתדל באורייתא לקבלא אגרא לא במעשה ולא בדיבור ולא במחשבה עכ"ל וכן מי שנשמתו משם אין חטא בא על ידו ועם היות שאנו ישראל שנקראים עבדים ג"כ שנא' (ויקרא כה) כי לי בנ"י עבדי הם פי' בר"מ (פ' פנחס דף רכג:) כי מלד השכינה נקראו עבדים מפני כי היא המשמשת לבעלה ז"ל תלת אבהן איתקריאו עבדים מסטרהא ע"ש שכינתא דאיהי עבודת ה' ואוף הכי משה עבד ה' ובג"ד כי לי בנ"י עבדים אבל לגבי אחרנין כל ישראל בני מלכים הם מסטרא דמלכות ואיהי אמאי איתקריאת עבודה כאורה דאיתתא למיפלח לבעלה ואורח בנין למיפלח לאבהון עכ"ל. והכוונה בזה כמו שביארנו לעיל כי השכינה לעולם מעוררת שירה כאמרו (תהלים פג) אלהים אל דמי לך אל תחרש והיא לריכה להתעוררותה התעוררות מעשה ישראל שהם הדבקים בה ובבחינה זו נקראים עבדים ומי שהוא רוצה לידבק באהבת השכינה לריך לעולם לעורר מעשה אליה או תורה או מצוה כדי לעורר אליה מיין נוקבין והעד מבנימין שפי' בזוהר (פ' ויצא) שהוא מרכבה אל השכינה בסוד מיין נוקבין והוא קפץ אל הים כדפי' ז"ל (סוטה פ"ה) בפסוק (תהלים סח) שם בנימין לעיר רודם ז"ל שם בנימין לעיר רודם היה ר"מ אומר בשעה שעברו ישראל על הים היו השבטים נולחין זע"ז זה אומר אני ארד תחלה וזה אומר אני ארד תחלה קפץ שבטו של בנימין וירד לים שנא' שם בנימין לעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמים אותם שנא' שרי יהודה רגמתם לפיכך זכה בנימין ונעשה (ת) אושפיזכן להקב"ה שנא' (דברים לג) ובין כתפיו שכן עכ"ל לענינו והטעם שהיו השבטים נולחין מי יכנס תחלה מפני שקריעת ים סוף היתה לריכה התעוררות תחתון וז"ש הקב"ה למשה (שמות יד) מה תלעק אלי דבר אל בנ"י ויסעו ירלה שיתחילו הם ליכנס לים יורה על אמונתם שיקרע להם הים ובהתעוררות הזה שיתחילו הם יקרע להם הים ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ומפני ששבט בנימין היו יודעין שורש נשמת אביהם שהוא מקור שורש להתעוררות תחתון לכן התחילו הם מיד בחשק הסוד וקפצו לתוך הים לכך זכו ששכינה בחלקם והיינו בהמ"ק שנבנה בחלקו של בנימין. ונלמוד מענין זה שמי שהוא רולה שהקב"ה יעשה עמו נס שהוא שינוי הטבע לריך שהוא תחלה ישנה (א) טבעו לעבודתו כענין קריעת ים סוף שהוא דבר חוץ מן הטבע ולכן אמר (זוהר פרשת בשלח דף כב:) בזוהר דהא בעתיקא תליא כי משם ישתנה הטב"ע שהוא אלהי"ם ויתהפך לרחמים ולכן הולרכו שבט בנימין לעשות דבר הפך הטבע לקפוץ לתוך הים. ונלמוד עוד מזה שאם אפי' קריעת ים סוף דבעתיקא תליא מלתא היה לריך התעוררות תחתון ועתיקא הוא הותרנות והרחמים הפשוטים כ"ש שהיה לריך התעוררות תחתון בדברים שהם תלויים במדות התחתונות בזעיר שהוא מקום הדין ובנוקבא שהוא מקום הדין בעלם שהיא נקראת לדק דינא דלית בה וותרנותא כלל וודאי משם לריך התעוררות לעולם ובה הוא עיקר ההתעוררות כדפי' מענין בנימין. ועוד פי' (זוהר פרשת ויחי דף רמה:) בזוהר שהשכינה אינה מתייחדת בסוד אהבת הזווג אלא ע"י נשמותיהם של לדיקים ז"ל פתח ר"א ואמר (שיר ח) שימני כחותם על לבך וגו' האי קרא איתערנא ביה אבל ליליא חד הוה כדקאימנא קמי אבא ושמענא מניה מלה דלית שלימותא ורעותא וכסופא דכנסת ישראל בהקדוש ברוך הוא

(ק) שהאב מחוייב למול את בנו: (ר) ללמד פת"ם ולמדתם אותם את בניכם: (ש) לעלות לרגל: (ת) בית דירה לשכינה שבהמ"ק בנוי בחלקו: (א) מפני שהקב"ה משלם מדה כנגד מדה:

(נ) כעבד מה עבד בטובתו ושלא בטובתו ממש לאדוניו בעל כרחו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כרחכם. ר' תחליפא דקסרין בשם ר' פילא אומר בוא וראה כמה נסים עושה הקב"ה עם האדם והוא אינו יודע שאלולי היה אוכל פת כשהיא (ס) חיה היתה יורדת בתוך מעיו ומשרטת אותו אלא ברא הקב"ה מעין בתוך גרגרת שהוא מוליך את הפת בשלום. הוא עשך ויכוננך עשך למה שאתה צריך ואחר כל אלו הלה' תגמלו זאת הולך אתה ומדבר דברים יתרים עכ"ל:

עוד מהדברים המעוררים האהבה פי' במדבר רבה פ' נזיר בפסוק (שיר ה) חכו ממתקים וכלו מחמדים ז"ל כלו מחמדים ר' חייא בר אבא בנוהג שבעולם פועל עושה עם בעל הבית ע"י שהוא מנבל עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו. אבל הקב"ה מזהיר את ישראל ואומר אל תנבלו עצמכם בדבר רע ואני נותן לכם שכרכם הה"ד (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם וגו' מה אני ה' נאמן אני לשלם מתן שכר על כך (ע) אתמהה הוי כלו מחמדים. ר' תנחום בר חייא בשם ר' יוחנן כתיב ואת שבתותי קדשו במה את מקדשו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה מה כתיב בו שם והיה לאות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' אלהיכם אני ה' נאמן לשלם לכם מתן שכר על כך הוי כלו מחמדים. וזה דומה כמה דתימא (ויקרא כ) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי עכ"ל:

עוד מהדברים המעוררים לנו אהבתו ית' כנזכר מה שהשכינה שומרת אותנו בגלות זה פמ"ש בהגדה והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו וכו' והקב"ה מצילנו מידם ואחז"ל (יומא פ"ז דף סט:) כי אחר החרבן בקשו לעקור מלומר (פ) האל הגדול הגבור והנורא ובאו אנשי כנסת הגדולה והחזירום ואמרו הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו שמעמיד אותנו בין האומות ואמר גדול הרועה שומר את צאנו. ואחז"ל אני אכלה בם חצי כלים והם אינם כלים והוא מה שהנביא מקונן (איכה ה) כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד. והכוונה שאם הקב"ה היה מואס אותנו היה הקצף עד מאד לכלות הכל וכיון שאנו רואים שהקב"ה שמח לנו שארית לא היה כוונתו בגלות ובחרבן כ"א לייסרנו ושנשוב בתשובה לכן אמר השיבנו ה' אליך ונשובה וכן אחז"ל בסוף מגלת איכה כי הקוצף סופו להתרצות וכן נאמר ע"י ישעיה (נז) כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. וכתב החסיד ע"ה בח"ה (חובת הלבבות שער הבחינה פ"ה) והגדולה שבטובות שהטיב בהם לאדם היא התורה הנתונה לנו ע"י משה נביאנו והראות האותות על ידו ואם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לענינים ההם יפים בענין האמת עמדנו בין האומות מעת הגלות וסדור ענינו ביניהם וכו' ע"ש ומלבד זה מה שהוא עונה אותנו בכל צרותינו בהיותנו מהרהרים תשובה ומתחרטים מעונותינו ועושים תעניות ותשובה מיד הקב"ה מרחם עלינו בפרט בענין עצירת גשמים נבחן דבר זה בישראל פעמים אין מספר כי ישראל עם קדוש וחביב לפני קונו בגוזרם ג' תעניות יענו ובזה מתקדש ש"ש ומורה שיש אלהים לישראל וכמ"ש הנביא (ירמיה יד) היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה ה' אלהינו ונקוה לך וגו' הרי בחינת אהבה זו כוללת לכל ישראל:

עוד בחינת אהבה אחרת כוללת למקצת אומות ישראל אשר נתקבצו בהיותם נדחים ושבו וחסו תחת כנפי השכינה אשר עשה הקב"ה עמהם נסים לאין מספר ויתחייב להודאה ושבח לבורא מה שאנו אומרים בכל יום ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וכמה היו הנפשות שם משוקעות בתוך עמקי הקליפה ויציאה משם דומה ממש ליציאה ממצרים וכן אין עיקר יציאתנו ממצרים על יציאתנו משעבוד הגוף לגאולה אלא שהיו נפשותינו ג"כ משוקעות בקליפות אלו עובדי ע"א ואלו עובדי ע"א כנודע מה שפי' ז"ל משכו וקחו משכו ידיכם מן הע"א:

עוד יש בחינת אהבה כוללת ויש פרטית לכל איש ואיש כפי מדרגתו כשיבחון בעצמו כמה נסים עשה הקב"ה עמו מיום עמדו על דעתו מלבד מה שהטיב עמו בימי הילדות וכאשר ייטיב לו הקב"ה בחכמה או עושר או ממשלה יתר על שאר העם יתחייב בעבודה פרטית לבורא על העבודה הכוללת יותר ממה שעושין כל האומה וכן כתב החסיד בעל חו"ה (שער קבלת עבודת האלהים סוף פ"ג) ז"ל וכשיבחין טובות הבורא עליו אשר ייחד בהם עמו ושבטו משאר העמים יאמין דחיובו במצות (צ) השמעיות מבלעדי שאר האומות וכן כאשר יבחין טובות אלהים עליו אשר ייחד בהם שבטו ועמו מבלעדי שבטי שאר עמו בכהונה ולויה יאמין בחיובו במצות אשר ייחד בהם האלהים שבטו וע"כ תמצא תורות כהונה כ"ד כנגד כ"ד טובות שהטיב בהם הבורא לכהנים והם כ"ד מתנות כהונה ועל ההקשה הזאת כל מי שמייחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר ב"א צריך שיחייב עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם עם השתדלותו בעבודה כוללת אותו עמהם כפי יכלתו והשגתו להודות לאל ית' על מה שייחדו בו מן הטוב ויהיה גורם התמדתו ולהוסיף לו עליה לגמול על עבודתו בזה ולא יהי' כמ"ש (הושע ב) וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל עכ"ל. ובפ"ו כתב עוד בענין זה ומי שימרה אלהים בטובה אשר יחדהו בו יפול מכל המעלות היתרות וידקדק עליו הבורא בחשבון יותר בעוה"ז כמ"ש (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש וגו' ואמר (עמוס ג) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד וגו' ויהיה עוד

עונשו

(נ) דרך קצר לשון קנין כלומר שקנה אותך כעבד: (ס) עד שלא נתרכך: (ע) בתמיה וכי ראוי לתת שכר על דבר שהוא בהנאתו ובטובתו כדי שאין לך טוב מתוק מזה: (פ) נ"ל דל"ג האל הגדול וק"ל: (צ) הם מצות שאין השכל מחייבם רק שם וגזירת המלך מלכו של עולם:

זמ"ש דכל פקודין דעבד למיפרק בהו שכינתא כגוונא הנכונה של יהודה כי ביחודה תעלה מהגלות שהם הקליפות והטהר ותתלבן ותתייחד עם בעלה ומ"ש ובזה עבד חסד עם קב"ה משום דמלכא בלא מטרוניתא לאו איהו מלכא ושלימותו הוא עם שלימותה וכן אמרו בתיקונים (ד' קמה) ז"ל בקינור כגוונא דא קב"ה תריך לה לשכינתא וארמי לה מביתיה הה"ד (ישעיה נח) ובפשעיכם שולחה אמכם והלא כל מאן דאוקיר לה בגלותה לקב"ה אוקיר או מאן דמזלזל לה לקב"ה מזלזל ובג"ד כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו עכ"ל. ואמר לעיל מזה כי כבוד השכינה הוא לעשות המצוה להקימה מהגלות ז"ל כד שכינתא איהי בגלותא כל מאן דעביד מצוה לאוקמא לה מגלותא כאלו אוקיר לקב"ה עכ"ל ובלי ספק כי עשיית המצוה בדחילו ורחימו בזה נותן לה עליה וסלוק מהגלות שהם הקליפות כמ"ש בתיקונים ומצוה (י) בלא דחילו ורחימו לא יכילת לסלקא ולמיקם קדם ה' נמצא הכנפים המעלים אותה למעלה שלא יאחזו בו הקליפות הם דחילו ורחימו ואי לא לא יכילת לסלקא. ובענין עסק המצות נאריך בזה ב"ה ובענין איזה הוא חסיד המתחסד עם קונו ביארו עוד ברעיא מהימנא (ד' רכב) אמר שהתורה נתנה מימין שהוא חסד והעוסק בתורה ליחד נקרא חסיד מתחסד עם קונו ז"ל אורייתא אתיהב מימינא דקב"ה דאיהו חסד ובג"ד מאן דאתעסק באורייתא אתקרי חסיד בג"ד אמינא לקב"ה שמרה נפשי כ"י חסי"ד אנ"י ולא תדון לה כעובדי אלין עמי הארצות דאיתמר בהו ולא ע"ה חסיד ואי תימא כמה עמי הארצות אינון דעבדי חסד אלא הכי אוקמוה איזהו חסיד זהו המתחסד עם קונו כגון דוד דהוה מחבר ומאי הוה מחבר אורייתא דלעילא הוה מחבר עם קב"ה ובג"ד שמרה נפשי כי חסיד אני עכ"ל ובתיקונים (סוף דף א) ביארו עוד בענין זה ז"ל חסידים מסטרא דחסד דרגא דאברהם ואוקמוה עליה אין חסיד אלא המתחסד עם קונו דעביד ליה קן דאיהו אכסניא דיליה ודא שכינתא דאיהו קן דיליה בית דיליה עכ"ל לענייננו כ"ל שיובנו דבריו אלה עם מה שנתבאר בר"מ (ד' רפו:) ז"ל פתח ואמר רעיא מהימנא האי (כ) כלה דילך קב"ה יהב לה לאברהם לגדלה לך לגבך ובגין דאיהו נטיל לה אתקריאת ברתיה הה"ד בת היתה לו לאברהם ובכל שמה ובה קיים כל אורייתא כלה ואפילו עירובי תבשילין הה"ד (בראשית כו) וישמור משמרתי וגו' ואיהו הוה לגבה אומן כגון ויהי אומן את הדסה וקב"ה בריך ליה בגינה הה"ד (שם כד) וה' ברך את אברהם בכל וגדיל לה מכל מדות טבין וגמיל לה לחסד וסליק לה בגדולה במדת חסד דאברהם והוה ביתי' בגינה פתוח לרוחה למגמל חסד עם כל באי עולם עכ"ל נמצינו למדים ממאמר הזה כי עיקר גמילות חסדים שעשה אברהם אבינו ע"ה הוא לגמול חסד עם השכינה וזה בב' דברים הא' שתהיה כלולה מכל המדות הטובות והב' לקושרה בחסד והיה ביתו פתוח לרוחה לגמול חסד ופי' שתהיה כלולה מכל מדות טובות נתבאר בתיקונים ואמר שם שהשכינה כל ששת ימי החול אזלא ומנדדא ממקום למקום לראות אם תמצא צדיק שבו תדבק ואמר אח"כ ומי הוא הצדיק אשר תדבק שיהיה מרכבה לצדיק חי עלמין אותו שהוא כלול מכל המדות טובות וז"ל ומאן איהו צדיק דאיהי איתדבקת ביה ההוא דאיהו כלול מכל מדות דקב"ה דאיתמר ביה ויכלו כליל כלא דכל ספירן ביה איתכליל דאיהו חסיד וגומל חסד עם שכינתא ויהיב לה תוקפא בגבורה והכי בכל ספירה וספירה יהיב לה תוקפא ביה וביה איהו איתדבקת ולא תזוז מניה בכל שית יומא שבתא ובגיניה אתמר על צדיק אחד העולם עומד וביה כנפי יונה נחפה בכסף איהי מכסיית עליה בגדפהא ואגנת עליה מכל מקטרגין דעלמא עכ"ל הרי בפי' שאמר שצריך שיהיה כלול מכל המדות הטובות שבעשר מדות כדי שתקבל השכינה ממנו חוזק והארה מכל מדה ומדה כי היא אינה מקבלת כי אם ע"י צדיק ולכן צריך שיהיו כלולות בו וז"ש והכי בכל ספירה וספירה יהיב לה תוקפא ביה ועם היות שלא ביאר כאן העשר מדות אלא גומל חסד וגבורה סמך על מה שביארם בתיקונים במקום אחר ונבארם לקמן ב"ה:

ובענין עסק התורה ליחד השכינה נתבאר בתקונים (תיקוני זוהר חדש דף ה:) ז"ל אדהכי הא רעיא מהימנא קא אתי נטל (ל) קרטא בידיה פתח ואמר זרק"א מק"ף שופ"ר הול"ך סגולת"א נטל תלת אבנין וזריק לון לגבי עילא וכד זריק לון איתעבידו אבנא חדא ואמר למארי מתיבתא קבילו הא אבנא לגבייכו דהא שכינתא איהי בגלותא ולית בכו מאן דיתערא לגבה לרנאה לגבי בעלה ולא עוד אלא כמה מארי מדרשות דאינון חברים לגבייכו נוחין בכל יומא ולילי באורייתא דבע"פ בכמה קושיין ונוחין בה ככלבים דאמרין הב הב כ"יינא דגיהנם דצווח הב הב הה"ד (משלי ל) לעלוקה שתי בנות הב הב הב לן עותרא בעלמא דין הב לן עותרא בעלמא דאתי כמה דאוקמיהו (אבות סוף פ"ג) למוד תורה הרבה ויתנו לך שכר הרבה ולית מאן דאיתדל באורייתא לסלקא בה שכינתא מגלותא ולחברא לה עם בעלה דאינון אטימין עיינין סתימין לבא ובג"ד קלא נפק בכל ליליא כד נחת קב"ה בגנתא דעדן דסלקין נשמתין קמיה וההוא קלא אמר קרא דכתיב קול אומר קרא זיל ואימר לון דישתדלון באורייתא לחברא שכינתא עם קב"ה כגוונא דדוד דאמר (תהלים קלב) אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' ואיהו הוה אשתדל באוריי' לחברא אימא דאיתמר בה ואל תטוש תורת אמך עם בעלה דהא שכינתא מסטרא דחסד איתקריאת גמילות חסדים ומסטרא דגבורה איתקריאת עבודה וקורבנא ומסטרא דעמודא דאמצעיתא איתקריאת תורה ולית מאן דיתער לה באלין מדות לגבי בעלה הה"ד אין מנהל לה וגו' ובג"ד קלא אמר מה אקרא כל הבשר חציר יבם דלא משתדלין

(י) בלי יראה ואהבה: (כ) התורה נקראת כלה של משה כמ"ש רז"ל מ"פ ויהי ככלותו לדבר וגו': (ל) קלע שזורקין בו האבנים:

אלא בנשמתהון דצדיקיא דאינון מתערי נבעי דמיא תתאי לקבל עילאי ובההוא שעתא שלימו דרעותא בדביקו חדא למעבד פירין עכ"ל הנה כיון שהדבר תלוי בשם ראוי שיזדרז ליקשר באהבתה כדי לעורר האהבה העליונה ובזה הם נקשרים בשכינה וכמו שפי' שם לקמן שנמצאת שכינה בין שני צדיקים וע"ז נאמר צדיקים יירשו ארץ הנה כל זה התעוררות תלוי במעשה הצדיקים ואפילו בזמן שבית המקדש קיים וכדפי' לעיל בשער היראה פ"א שאחר גמר עשיית הקרבן היו ישראל במעמדם ולוים בשירם וזמרם באופן שלעולם היה התעוררות שלם כ"ש עתה בעונותינו הרבים בגלות הגדול המר הזה שאין לשכינה התעוררות מעשה הקרבן אלא סמך מעט ע"י מעשה הצדיקים שצריכים הם לסמוך אותה מעט מנפילתה שהיא סוכת דוד הנופלת שבכל יום נופלת יותר מהיום הקודם וכל זה בעונותינו כאמרו (ישעיה נא) ובפשעיכם שולחה אמכם כי ע"י העונות נופלת וע"י המעשים תזקף ויהיה לה סמך כמ"ש בזוהר ז"ל (פ' שמיני דף מ) פתח רבי יהודה ואמר (שיר ב) סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים וגו' האי קרא הא איתמר ושפיר אבל כנ"י קאמרת דא בגלותא סמכוני מאי סמכוני אלא מאן דנפיל בעי לאסתמכא ליה הה"ד (תהלים קמה) סומך ה' לכל הנופלים וגו' ובגין כך כנסת ישראל דנפלה דכתיב נפלה ולא תוסיף קום בעי לאסמכא והיא אמרה סמכוני למאן לישראל לבנהא דאינון בגלותא עמה ובמה (ב) באשישות אלין אינון אבהן דאינון איתמליין בקדמיתא מההוא חמר טב דמנטרא ומאן דידע ליחדא שמא קדישא אע"ג דברכאן לא משתכחו בעלמא סמיך וסעיד לה לכ"י בגלותא עכ"ל א"כ לפי זה כיון שהשכינה מבקשת מישראל בניה שיסמכוה שסמיכתה ודאי תלוי בידינו דהיינו ע"י היחודים בתפלתנו ותורתנו שהוא סעד וסמך לה אע"פ שאין זווג בגלות צריכין אנו לסמוך אותה ע"י היחוד כי ע"י זה יבא לה הארה קצת והיה אומר מורי ע"ה שהוא משל למלך שנתגרש ממלכותו והיה הולך בגלות שהגומל עמו חסד לתת לו פת לחם וקיתון מים יהא אותו המיעוט חשוב בעיני המלך כאלו האכילו תרנגולים מפוטמים בעומדו במלכותו ודומה למשל הזה אמרו בתיקונים (דף קמה) ז"ל אלא בודאי כד שכינתא איהי בגלותא כל מאן דעביד מצוה לאקמא לה מן גלותא כאלו אוקיר לקב"ה למלכא דהוה ליה קטטה עם מטרוניתא (ג) ואתרמא לה מן היכליה והיא אזלת לבי שכינתא והלא כל מאן דמקבל לה בביתיה ואוקיר לה ודאי אוקיר למלכא ואעיל שלם ביניה ובין בעלה הלא כל יקרא דעביד לה למלכא עביד דאם מלכא כעס עלה זמנא חדא או תרין יהא שלים עמה ויחזור לה לביתיה ואיהו שאיל לה מאן אוקיר לך או מאן זילזל בך או אם תריך לה מלכותא אחרא כגוונא דא עכ"ל לעניננו והשאר נעתיק לקמן ב"ה :

והנה חפץ השכינה שייחד אותה לעולם בין בתפלה בין בעסק מצוה כגון גמ"ח ושאר מצות בין בעסק התורה

וכל בחינות אלו נתבארו בזוהר (פרשת ויקהל דף ר') ובתיקונים בענין התפלה ביארו בזוהר אמר בפסוק קחו מאתכם תרומה שהתרומה היא השכינה עם בעלה שהם תרי ממאה ואמר וכד אצטריך לן להאי יקבא תתאה לארמא לה אסור לן לנטלא לה בלחודה אלא לה ולבעלה ואינון תרי מאינון מאה דקאמרן בגין דלא איצטריך לאפרשא לון כלל אלא לייחדא להו לבעלה ועל דא אתקרי תרומה בכללא חדא ות"ח בכל יומא כרוזא קארי כל בני עלמא (ד) בכו קיימא מלה דא קחו מאתכם תרומה לה' ואי תימא דקשיא מלה עלייכו כל נדיב לבו יביאה מהו יביאה אלא מהכא אוליפנא רזא לצלותא דבר נש וכו' וביארו שם שכל התפלה עם הזמירות עם הברכות של ק"ש ותפלת י"ח הכל הוא תיקון לשכינה ליחדה והאריכו שם וכל מציאות יחוד זה תלוי בכוונת הלב כל נדיב לבו יביאה פי' יביאה למעלה וייחד אותה וכן אמר בסוף המאמר וע"ד זכאה איהו מאן דשוי לביה ורעותיה לדא וע"ד כתיב כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' לגבי מלכא לבו יביאה למלכא עילאה כמה דאיתמר ובענין המצות נתבאר בר"מ (פרשת כי תצא דף רפא') ז"ל ולאו (ה) למגנא אמר קב"ה העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הציבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין האומות וכמה בני נשא דקא משתדלי באורייתא ועבדי גמילות חסדים ולא איתפרק קב"ה ושכינתיה אלא דאשתדל באורייתא לשמה בקב"ה ובגמילות חסדים הא אוקמוה דהא אין חסיד אלא המתחסד עם קונו דכל פקודין דעביד לאתפרקא בהו שכינתיה ובהא עביד חסד עם קב"ה מאן דגמיל חסד עם קב"ה בשכינתיה גמיל בגין דכד חבו ישראל וקב"ה הוה בעי לייסרא לון (ו) אימא הות רביעא עלייהו עד דנפקו לתרבות רעה קוב"ה מה עביד (ז) תריך בני מלכא ומטרוניתא ואיהו (ח) אומי דלא יהדר לאתריה עד דמטרוניתא איתהדרת לאתרהא ומאן דהדר בתשובה וגמיל חסד בשכינתא ובכל אורייתא ובפקודין דיליה ולאו איהי אלא לאתפרקא שכינתא דא עביד חסד עם קונו וכאלו פריק ליה ולשכינתיה ולבניי אמר אליהו וכל ראשי מתיבתאן (ט) רעיא מהימנא אנת הוא האי בר נש אנת הוא בר מן מלכא ומטרוניתא דאשתדלותא דילך לגבי קב"ה לאו כמאן דעביד חסד עם קונו אלא כברא דמחייב אבוי גרמיה ותקפיה למפרק אבא ואימא ומסר גרמיה למיתה עליו דמאן דלאו איהו ברא דמלכא ועביד טיבו עם מלכא ועם מטרוניתא ודאי הוא איתחשיב דעביד חסד עם קונו ק"י רעיא מהימנא ואשתטח קמי קב"ה ובכה ואמר כך יהא רעוא דיליה דיתחשיב לי ככר דעובדין דיליה לגבי קב"ה ושכינתיה יהון לגביה כגברא דאשתדל בהון בתר אבוי ואמיה דרחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה ורוחיה ונשמתיה וכל עלמא דה"ל הוה חשיב לון לאין למעבד בהון רעותיה דאבא ואימא ולמפרק לון בהון עכ"ל .

ומ"ש

(ב) כוסות יין ושאת רמז לאבות כמו שמפרש והולך : (ג) וגרשה : (ד) כלומר בידכם הוא לתקן השכינה : (ה) לחנם : (ו) שכינה שהיא תנוקת עליהם : (ז) גרש ישראל ושכינה ע"ד עמו אנכי בצרה : (ח) נשבע : (ט) רועה נאמן ומשה רבינו קרא כן :

[illegible] בהו דאינון פקודי דעשה וכ"ש ביום ובג"ד איתמר עלייהו לגבי אימא שלח תשלח את האם עכ"ל וכן (תיקונים דף יז) אמר ג"כ אבל בגין מן מעוי דאתמר בהון (ירמיה לא) המו מעי לו בגין דרחימו ממטה ואינון אחרי קבלה איתמר בהו לא תקח האם על הבנים דאימא לא זזה מנייהו לעלמין עכ"ל והטעם דאימא לא זזה מנייהו מפני שהם יודעים לייחד השכינה במצותם ובתורתם ומעשיהם ועיקר המצוה והמעשה בהשלם הכוונה אבל אפרוחיו שהם אחרי משנה אין מצותם שלימות מפני חסרון הכוונה נמצא כי תיקון כולל לשכינה הוא כוונה במצות ובתורה ושאר המעשים:

והנה כדי לעורר הלב לאהבת הקב"ה צריך שיזכור ענינים אלו שנבאר מדברי רשב"י ע"ה ובזה יתעורר לבו לאהבה אע"פ שעתידין אנו לומר כמה דברים המעוררים האהבה מ"מ אלו נוגעים בעיקר האהבה לקב"ה ושכינתיה ולכן ראינו לבארם פה. אמר בר"מ פ' נשא (דף קכב:) שתשובה היא שכינה שהיא ה"א אחרונה והכוונה תשוב ה' אחרונה להתחבר עם יה"ו אמר אח"כ ותשובה דא אתקריאת חיים כי ממנה תוצאות חיים דאינון נשמתין דישראל ואיהו הבל דנפיק ועאל בפומא דבר נש בלא עמל ובלא יגיעה ה' דבהבראם ועלה איתמר (דברים ח) כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם והיא על רישיה דבר נש עלה אתמר (במדבר יב) ותמונת ה' יביט (תהלים לט) אך בצלם יתהלך איש ובגין דאיהי על רישיה דבר נש אסיר ליה לבר נש למיזל ד' אמות בגילויא דרישא דאם היא איסתלקא מעל רישא דבר נש מיד איסתלקו חיים מניה. ואי תימא דכך שריא על אומין דעלמא אע"ג דלא אתברי בהון שמיא וארעא וכל תולדין דבהון לא שריא ודאי דמשה בעא מקב"ה דלא תשרי שכינה על העכו"ם ויהב ליה עכ"ל. וכאשר יתשוב האדם שהשכינה על ראשו והיא הנותנת לו חיים שהיא הנשמה שבו וכן ההבל שעל ידו מתקיים האדם שאי אפשר לעולם להתקיים בלא הבל שהוא האויר ואלו לא היה האויר הנושב בכנפי הריאה היה הלב מצד אשו שורף את האדם. וכן פירשו בתיקונים וע"י שאיבת האדם האויר שהוא הבל העולם הוא מתקיים וזהו כי על כל מוצא פי ידו"ד שהוא הבל העולם היוצא מפי ידו"ד שהיא השכינה על ידה יחיה האדם. והיינו ה' דבהבראם שה' היא הבל שכן תנועת הה' במבטא היא לפיה מורה על עצמות ההבל וכמו שה' עילאה היא הבל שעליה נאמר כי על כל מוצא פי ידו"ד יחיה האדם שע"י אותו ההבל מתקיים האדם העליון כדפי' בזוהר (תזריע דף מה:) כן ע"י ההבל היוצא מהשכינה מתקיים האדם התחתון ולכן כיון שחיות ישראל בפרט הוא ע"י ההבל כי אין ההבל השורה על ישראל הוא השורה על העכו"ם כדפי' במאמר והיינו יחיה האדם וישראל נקראים אדם ראוי שיאהב אותה לעשות רצונה ובפרט כאשר יתשוב שכמה חטא והמרה את פי השכינה בפרוק עול מצותיה והיא לא שרפה אותו בדינה שנא' (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה והיא נקראת צדק דינא (ג) דלית ביה ותרגומא מ"מ היא שופעת בו חיים וההבל ראוי שיעשה מצותיה ותבער בלבו אש אהבתה עד שבכל נשימותיו יהיה אדוק בה אם יהיה אפשר כדפירשו ז"ל בבראשית רבה (פ' יד) ז"ל ר' ביסני ור' אחא ור' יוחנן בשם ר"מ אומרים הנשמה הזו ממלאה את הגוף ובשעה שאדם ישן עולה ושואבת לו חיים מלמעלה ר"ל בשם ר"ח אמר על כל נשימה שאדם נושם צריך לקלס לבוראו מ"ט (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה כל הנשימה תהלל יה ובמדרש רבה בפ' ויקרא בפסוק ונפש כי תחטא אמרו ז"ל ד"א נפש כי תחטא זש"ה (קהלת ו) כל עמל האדם לפיהו א"ר שמואל בר אמי מה (ד) שסגל אדם מצות ומעשים טובים אינו מספיק להבל היוצא מפיו עכ"ל:

עוד באלה הדברים רבה בפסוק ואהבת את ה' אלהיך ז"ל מהו בכל לבבך ובכל נפשך בכל (ה) נפש ונפש שברא בך אמר ר"מ על כל נשימה ונשימה שאדם מעלה חייב לקלס ליוצרו מנין שנא' כל הנשמה תהלל יה עכ"ל ועוד אמרו בירושלמי דפ' אין עומדין על פסוק (תהלים מו) ה' צבאות עמנו וגו' ר' יוסי בשם ר' יוחנן אמר לעולם אל יהי פסוק זה זז מפיך ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה ור' אבהו בשם ר' יוחנן אמר (שם פד) ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ועם היות שיש פרטים רבים בפי' הפסוקים לרוב התועלת שבהם מ"מ הענין הכולל הוא שצריך לשים לעולם נגד עיניו ההשגחה העליונה ולכך אמר אל יהא פסוק זה זז מפיך שהרי אומר ה' צבאות עמנו הורה על אהבתו הגדולה עם ישראל שעם היות שידו"ד הוא נקרא צבאות שהוא שר על הצבאות העליונים מ"מ השגחתו עמנו ועוד שהוא משגב ומגן לשמור אותנו מפגעי העולם והוא סלה בלי הפסק כמו שאמרו רז"ל (עירובין פ"ה) כ"מ שנא' סלה אין לו הפסק לעולם שנא' (תהלים מח) כאשר שמענו כן ראינו וגו' עד עולם סלה ומכח יתור הפסוק שאמר עולם סלה הוכיחו שכ"מ שנא' סלה אין לו הפסק לעולם ואפילו לדברי רבי אבהו שאמר שהפסוק הוא ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך יש במדת הבטחון מעלות רבות וא' מהם הוא כי אי אפשר לאדם שיהיה דבק באלהיו אם אין לו בטחון בו וכשיבטח באמת הוא בודאי דבק בידו"ד ואין לו פחד מכל עניני העולם וכן פי' רשב"י בזוהר (פ' וארא ד' כג) ז"ל ד"א (ישעיה כו) בטחו בה' עדי עד כל יומוי דבר נש בעי לאתתקפא ביה בקב"ה דהכי אמר דוד (תהלים כה) אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי ומאן דשוי ביה בטחוניה ותוקפיה כדקא יאות לא יכלין (ו) לאבאשא ליה כל בני עלמא דכל מאן דשוי תוקפיה בשמא קדישא איתקיים בעלמא מ"ט בגין דעלמא בשמיה קדישא איתקיים הה"ד כי ביה ה' צור עולמים צייר עלמין עכ"ל לענינו. ופי' בענין הבטחון ב' ענינים הא'

(ג) ע"ד מארז"ל כל האומר הקב"ה ותרן הוא יוותרו חייו: (ד) שאצר וכינס: (ה) פי' לפי שה' שמות יש לנשמה נפש רוח נשמה יחידה חיה ולכל א' יש כח מיוחד ועיין בב"ר פ' יד: (ו) להרע לו:

מתחדלין אלא (ג) לדבקא בשרא ואלין אינון ע"ה ואלין דמתחדלין בגמילות חסדים ובאורייתא לא מתחדלין אלא לגרמייהו ובגינייהו אתמר (ישעיה מו) וכל חסדו כציץ השדה וכל אלין דלא מתחדלין בה לשמה רוחא דקודשא דאיהי שכינתא לא שריא עלייהו הה"ד (תהלים עח) ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב וגו' עכ"ל:

הרי מבואר גודל החיוב על לומדי תורה שתהיה כוונתם לייחד השכינה ולא תהיה כוונתו לתועלת עצמו להשיג החכמה או לשכר העוה"ב שעל זה מתלעמת השכינה ואומרת וכל חסדו כציץ השדה כמ"ש ואלין דמתחדלין בגמילות חסדים ובאורייתא לא מתחדלין אלא (ס) לגרמייהו והכל נכלל בהשתדל האדם שיקרא בן ולא עבד כי בן שהם עובד ע"מ שלא לקבל פרס והעובד ע"מ לקבל פרס הוא נענש. ונתבאר בתיקונים (דף עו:) ז"ל יראה ואהבה ע"מ לקבל פרס איהי שפחה (משלי ל) ותחת שלש רגזה ארץ וגו' תחת עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גברתה ועוד בתיקונים (דף עג:) בחיוב התורה שבע"פ לייחד. ז"ל זכאין אינון דמתחדלין בשכינתא דאיהי על כלהו בהלכה לאפקא לה מן גלותא דאיתמר בה (ישעיה נ) ובפשעיכם שולחה אמכם ולמיזל לה לגבי בעלה למהוי לה קבלה בדרועוי לקיים בה (שיר ב) שמאלו תחת לראשי וגו' דבגלותא משנה דאיהו מטטרו"ן שלטא בגלותא ואיהו משנה למלך באתר דמטרוניתא יתבא משנה ודא איהו ושפחה כי תירש גברתה וביומוי דמשה לא שלטא שפחה אלא מטרוניתא לבתר דמית משה וירית יהושע דאיהו נער באתר מלכותא שלטא שפחה כד"א (יהושע ה) אני שר צבא ה' עתה באתי והא אוקימנא ועל אזהרת עסק התורה נצטוינו בפ' ואהבת והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך הרי שיהיו על לבו פי' שיהיה עוסק בהם מלב ומנפש ושנכנס לבבך פי' רז"ל שיהיו ד"ת משוננים בפיך ואמר אח"כ ודברת בם ופי' רז"ל (יומא פ"א) ודברת בם עשה אותם קבע בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך הרי ד' זמנים לעסק התורה באופן שלא יהיה פנוי מדברי תורה אפי' שעה א' וכמו שהתורה היא עץ חיים והוא עיקר הדבקות לידבק בחיים העליונים וכמו שפי' ברעיא מ' ואתחנן (ע) עיטא דב"נ בהאי עלמא דבעי לאשתדלא באורייתא יממא ולילא (פ) ולא יתעדי מינה הה"ד (יהושע א) והגית בו יומם ולילה ווי למאן דאעדי מינה דאורייתא או איתפרש מינה כאלו אעדי ואיתפרש מן חייא עכ"ל וגם ע"י העוסק בתורה השכינה מתייחדת למעלה ועל ידה יתעורר היחוד והאהבה בינה לבין קב"ה ועסק התורה הוא העיקר אל התעוררות (צ) מיין נוקבין כמבואר בזוהר (ויקרא ד) ז"ל ת"ח רזא דמלה לא קיימא כנסת ישראל קמי מלכא אלא באורייתא דהא כל זמנא דישראל בארעא אשתדלו באורייתא כנסת ישראל שראת עמהון וכד אתבטלו ממילי דאורייתא לא יכלא לקיימא עמהון שעתא חדא (ק) בגיני כך בשעתא דכנסת ישראל איתערת לגבי מלכא אתקיף חילא ומלכא קדישא (ר) חדי לקבלא לון וכל זמנא דכנסת ישראל אתת לגבי מלכא ואורייתא לא אשתכח עמה כביכול תשש חילהא ווי לאינון דמחלשי חילא דלעילא בגיני כך זכאין אינון דמשתדלי באורייתא וכיוצא בזה נתבאר בזוהר (ואתחנן דף רסח) על פסוק כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה פי' שם שאין השכינה עומדת ומתיישבת בין למעלה בין למטה אלא ע"י עסק התורה ואמר רזא דא אשכחנא בספרא דרב המנונא סבא ואוקים קרא ברזא דכנסת ישראל דכתיב (שמות כא) שארה כסותה ועונתה לא יגרע ואי איתמנעו מינה מה כתיב (שם כא) ויצאה חנם אין כסף כד"א (שם נב) אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וכתיב (שם) חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו ומאן דמנע אורייתא מינה כמאן דנסב (ש) מאחרי דאתתא ומנע ליה מינה דהא אשתארת (ת) כארמלא ולא ארמלא הה"ד (איכה א) היתה כאלמנה ולא אלמנה עכ"ל הרי שפי' שים בתורה ג' מעלות משא"כ לשאר המצות דהיינו שארה כסותה ועונתה והוא מ"ש מאן דמנע אורייתא כמאן דנסיב מאחרי דאתתא שמפריד ממנה בעלה שהבעל נותן לאשתו שאר כסות ועונה. ועונה שהוא לצער הגוף הוא יותר מהכל ולכן השכינה מתתקנת ע"י התורה יותר מכל המצות. ולימוד התורה היא מצוה ממצות התורה אלא שהיא כוללת והיא פנימית מכל האחר שהתלמוד מביא לידי מעשה שיקיים כל שאר המצות ואם אין תלמוד אין מעשה כמו שהאריכו בספרי נעתיק לשונם בשער הבא בע"ה. ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק ט

פרק ט בהיות שבפ' הקודם ביארנו שחייב האדם לייחד השכינה לעולם בכל ענייניו שנא' (משלי ג) בכל דרכיך דעהו רצוננו בפרק זה לבאר עוד כמה פרטים יש שאדם חייב לעשות בעבור אהבת השכינה ובזה תהי' קנת מנוחה לשכינה שתמצא מקום שבו תשרה שכבר העתקנו לעיל בפ' הקודם מאמר הרשב"י ע"ה שכל שית יומין דחול אזלא מנדדא (א) מדוך אל דוך ומאתר לאתר לראות התמצא צדיק שבו תדבק ובהיות האדם עושה כל ענייניו לתיקון השכינה שהיא אמו נמצא שהוא בן העושה נחת רוח לאמו והוא מדרגת בעלי קבלה שעליהם נאמר לא תקח האם על הבנים ופי' בתיקונים שהכוונה לא תסלק השכינה מעל הבנים שלעולם שכינה עמהם וז"ל (תיקונים דף א) ביצים מארי מקרא אפרוחים מארי משנה בנים מארי קבלה ועלייהו אתמר (דברים כב) והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים שלא תשלח מנייהו אבל על מארי קבלה איתמר לא תקח האם על הבנים דלית (ב) סוכלתנו לאשתמודע בשכינתא כאלין מארי קבלה ואלין עבדין לה דירה לקב"ה ופרחין עמה בכל אתר דאיהי פרחת כלהו מנדדין עמה בגלותא דילה אבל אפרוחין לית גדפין דלהון שלמין

דפרחין

(ג) לשחוק: (ס) להנאת עצמם: (ע) עלה: (פ) ולא יסור ממנה: (צ) פי' לפי שהקב"ה וישראל בדמיון איש ואשה לשבר את פאוון לשיכך קרא התורה מיין נוקבין לעורר הזכר כנגדה: (ק) בשביל כן: (ר) משמח: (ש) ס"א שארה: (ת) האשה שבלא בעלה למד"ס ועדיין יש לה תקוה שישוב: (א) ממקום למקום: (ב) שכל:

בדבר הזה יראה שאין מסך כלל בינו לבין הקדושה ולזה חייב לעבוד הבורא כמי שעובד למלך שהוא עומד לפניו ויעשה רצון עליון כפי השתנות סדרי ההנהגה העליונה בזמני היום והלילה ובשאר הזמנים כן יעבוד עבודתו בתפלתו ותורתו :

ראשונה ראוי שישים האדם בכל יום מגמת פניו לייחד השכינה בג' תפלות שחרית ערבית מנחה והטעם לג' זמנים אלו הוא כי כפי השתנות הזמן התחתון משתנה ההנהגה העליונה לחסד לדין ולרחמים ולכך בבוקר אנו מעוררים החסד וכיוצא בזה פי' רז"ל בבראשית רבה פרשה ויצא בטעם ג' תפלות אמר שם ארב"ל האבות תקנו ג' תפלות אברהם תקן תפלת השחר וכו' ואמר עוד א"ר שמואל בר נחמני כנגד ג"פ שהיום משתנה. בערבית יאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוציאני מאפלה לאורה. בשחרית צריך לומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מאפלה לאורה. במנחה יאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי כשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כן תזכני לראות בשקיעתה. רבנן אמרי כנגד תמידין תקנו אותם עכ"ל לענינינו א"כ נפקא מינה כי כפי השתנות הזמן כך יתחייב השבח וההודאה לשם מפני הטובה שהיטיב וכדי שיהיה שלם לאהבה את השם ויתפלל בחשק הלב בזכרו הטובה אשר מטיב עמו לכך תקנו התפלות בזמנים מחולפים וכיוצא בזה פי' במדרש על (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש ז"ל ר' לוי אמר כל מה שהבריות מגדלים מצות ומעשים טובים בעוה"ז דיין שהקב"ה מזריח להם השמש שנאמר וזרח השמש ובא השמש :

ובעת הקיץ משנתו אם ישכים לקרות בתורה לאהבת השכינה מה טוב חלקו כמו שנאריך במעלתו בע"ה וזה ביאר הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת וארא דף ל') ז"ל ת"ח כד מלכא אתי לפרשיה בשעתא דאתפלג ליליא רוחא דצפון אתער דאיהו אתער חביבותא לגבי מטרוניתא דאלמלא אתערותא דצפון לא אתחבר מלכא בהדה בגין דצפון שארי חביבותא כמא דאתמר (שיר ב) שמאלו תחת לראשי ודרום חביק ברחימו דכתיב וימינו תחבקני כדין כמה (י) בדיחין מתערין שירתא עד דאתי צפרא דכתיב (איוב לח) ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים וכד אתי צפרא כלהו עילאי ותתאי אמרי שירתא וישראל כגוונא דא לתתא דכתיב (ישעיה סב) המזכירים את ה' אל דמי לכם דייקא בליליא כד אתפלג ליליא איגון דתיאובתא דילהון לאדכרא תדיר לקב"ה לא יהבי (כ) שכיכו ללבא וקיימין לאדכרא ליה לקב"ה כד סליק צפרא מקדימים לבי כנישתא ומשבחין ליה לקב"ה וכן בתר פלגות יומא וכן בליליא כד איתחשך ואיתדבק ליליא בחשוכא (ל) ובת שמשא על אלין כתיב המזכירים את ה' אל דמי לכם ודא עמא קדישא דישראל עכ"ל. ואמר לכם דייקא מפני שהתעוררותה ליחוד תלוי בתחתונים כאמרו (שיר ח) חברים מקשיבים לקולך השמיעני ואמר איגון דתיאובתא דילהון פי' אותם שנפשם חשקה בשכינה כאיש אשר הולך אחר תשוקתו שלבו בוער אחר אהבתה ולא ישן מרוב אהבתו אותה כן אותם שיש להם החשק הגדול אחר השכינה לא יהבי שכיכו ללבא כי מרוב החשק ואש אהבת השכינה הבוער בלבם בהקיצם משנתם לא ישלוט בהם שינה ועצלות אלא יקומו בזריזות ושמחה ואהבת השכינה ליחדה מפני כי ביחודה עם בעלה שהוא ידו"ד הרי הם דבקים בידו"ד ונפשם שמחה ומשתעשעת להיותם דבקים בחיים העליונים כענין ישקני מנשיקות פיהו שחשק התחתון להכלל בעליון כמו שפי' וזהו מזכירים א"ת א"ת שכינה ידו"ד קוב"ה ומזכירים פי' לשון קשר ויחוד כענין אזכרתה שפי' קטרת וקטרת הוא קשר כי תרגום קשר קטר אל דמי לכם כבר נתבאר הטעם בפ"ד מפני שהיא מעוררת לעולם כענין אמרו (תהלים פג) אלהים אל דמי לך והיא תלויה בתחתונים ולכך אמר אל דמי לכם כדי שהיא ג"כ לא תדום. ונראה לדקדק לשון הפסוק שלא אמר אל תתנו דמי לו בדרך ציווי כמ"ש במקום אחר והענין הזה מדוקדק בדברי ר' אבא בעל המאמר איגון דתיאובתא דילהון לאדכרא תדיר לקב"ה לא יהבי שכיכו וכו' ופי' אותם שמנהגם כבר להיות תאותם וחשקם לזכור הקב"ה וזהו המזכירים את ה' שכבר אתם רגילים לזכור את ה' איני צריך לצוות אל תתנו דמי כי מאליו יבא הענין שמוכרח להם מרוב חשקם שלא יתנו דמי לו וזהו לא יהבי שכיכו ע"ד שמצוה גוררת מצוה כ"ש החשק שלהם להזכיר את ה' מעורר להם שלא ידומו ושלא ישקוט לבם. ובזה יובן פשט הכתוב (ישעיה סב) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו ואלו הם שומרים נפקדים למעלה ע"פ הדבור שלא יחשו אבל המזכירים את ה' יש להם מעלה נפלאה כי אינם צריכים ציווי אלא מאליהם אל דמי לכם הרי תיקון א' לשכינה שהנוהג זה בודאי הוא אוהב גדול אליה. עוד בשאר תיקונים כדסליק צפרא מקדימין לבי כנישתא ואומר מקדימים גם זה על האהבה כי מרוב אהבתם להקשר בשכינה ירוצו ויקדימו לביהכ"נ כמ"ש (ברכות פ"ק) מצוה לרוץ לביהכ"נ שנא' (הושע ו) ונדעה נרדפה לדעת את ה' :

גם אפשר לומר מקדימין כדי להיות מעשרה ראשונים כמאז"ל (ברכות פ"ק שם) לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה מעשרה ראשונים וכדפירש סודו בפרשת נשא ונפרש לקמן וכן אמרו רז"ל א"ר יהושע בן לוי קדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתוריכו יומי ובפרט אם הוא ראשון בביהכ"נ שביאר הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת תרומה דף קל"א) ההוא דאקדים איתחבר בשכינתא וקיימא בדרגא דצדיק ואתעביד (מ) רחימא דמלכא ע"ש ובתפלת שחרית אנו מייחדין לשכינה וקושרין אותה בחסד דהיינו אברהם תיקן תפלת שחרית ואחר חצי היום שהוא עת מנחה שכבר נטה השמש כדפירש בגמ' מכי שחרי כותלי ואז הגבורה

(י) שמחות מתעוררין : (כ) שינה : (ל) ובין השמש כלומר לאחר ביאת השמש : (מ) אוהב המלך הקב"ה :

הא' שצריך שיתמיד בבטחון כל יומוי והוא לדקדק אומרו עדי עד והב' שהבטחון עיקרו הוא חוזק הדבקות בהקב"ה כמ"ש כל יומוי דבר גם בעי לאתתקפא ביה בקב"ה ואמר לאתתקפא וכן למטה שאמר דשוי ביה בטחוניה והוקפיה מורה על חוזק אחיזת הדבקות שאינו יכול להפרד ממנו וע"כ בוטח בכל ענין ואינו ירא מפגעי העולם ועיקר הדבקות הוא בידו"ד כמבואר במאמר שאמר בגין דעלמא בשמיה קדישא איתקיים והטעם כי שם ידו"ד הוא חיות פנימי בין בעוה"ז בין בעוה"ב כי כמו שהנשמה חיי הגוף כן העוה"ז והוא הגוף ושם ידו"ד הוא הנשמה בהוכו ואלו ח"ו יסתלקו היותו מן העולם ישאר העולם תוהו ובוהו ששמו ית' הוא הנשמה המקיים הכל ולכן כיון שהאדם מתדבק בידו"ד שהיא הנשמה ראוי שיתקיים בעולם יותר מפני שלעולם מנחנה נשמתו מאורת החיים העליונים כדכתיב (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כדפי' בפרק הקודם הרי באלו

הסבה המעוררת אלינו אהבת השכינה ·

והסבה המעוררת אהבת הקב"ה מתבאר בזוהר (פ' תרומה דף קלח ע"ג) ז"ל מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי האי קרא הכי אצטריך ליה למימר כל איש אשר ידבנו לבו מאי מאת כל איש אלא רזא הכא לאינון (ז) מרי מדין זכאין אלין אינון נדיקיא דידעי לשוואה רעותא דלהון לגבי מלכא עילאה קדישא (ח) וכל רעותא דילהון לאו איהי לגבי עלמא דא ובכסופא בטלה דיליה אלא ידעי ומשתדלי לשוואה רעותהון ולאיתדבקא לעילא בגין לאמשכא רעותא דילהון במאריהון לגבייהו מעילא לתתא ומאן אתר נטלין ההיא רעותא דמאריהון לאמשכא ליה לגבייהו נטלין ליה מאתר חד עילאה קדישא דמניה נפקין כל רעותין קדישין ומאן איהו כל איש דא נדיק דאיתקרי כל כד"א (קהלת ה) ויתרון ארץ בכל הוא (תהלים קיט) ע"כ כל פקודי כל. איש כד"א איש נדיק דא איהו כל איש מאריה דביתא דרעותיה תדיר לגבי מטרוניתא כבעלה דרחים לאתתיה ותדיר ידבנו לבו איהו רחים לה ולבו דאיהי מטרוניתא דיליה ידבנו לאיתדבקא ביה ואע"ג דברחימו סגיא דא בדא לא מתפרשן לעלמין מההוא כל איש מארי דביתא מאריה דמטרוניתא מניה תקחו את תרומתי אורחיה דעלמא מאן דבעי לנסבא איתתיה דבר נש מניה איהו קפיד ולא שביק ליה אבל קב"ה לאו הכי אע"ג דכל רחימו דילה לגביה ורחימו דיליה לגבה מניה נטלין לה לאשראה בינייהו מההוא אתר עילאה דכל רחימו דאיתתא ובעלה שריא תמן תקחו את תרומתי זכאה חולקהון דישראל וזכאין כלהו דזכו להאי ע"כ. ועוד אמר לקמיה זכאה חולקהון דאע"ג דאינון נטלין ליה הכא לא יכלי אלא ברשו דבעלה וברשו דיליה ולמעבד פולחנא דרחימו לגביה וכדין ברחימו דיליה תקחו את הרומתי וכל דא באינון פולחנא דצלותא ותקונא דישראל מסדרין בכל יומא עכ"ל. וכוונתו מבוארת במאמר שעם היות הקב"ה רוצה באהבת שכינתו מ"מ להאהבתו את ישראל נותן למו רשות שנמשיך אותה אצלנו למטה ע"י תפלה ומצות כדי שעל ידם תתייחד למעלה ואנו מעוררים את האהבה ממנה אליו כענין הבוהר בטעמו ישראל באהבה שפירשתי לעיל וזה שכתבא למעבד פולחנא דרחימו לגביה. אמנם במאמר יש בו דברים הצריכים עיון ואינם אל המתייחס כאן אל הדרוש והמתייחס אל דרוש הדבקות והאהבה שאנו בו נתבאר במאמר שאמר במעלת הצדיקים שיודעים להפשיט מחשבתם מהגשמיות והם מדביקים מחשבתם ורצונם במט"ה. ויובנו דבריו אלה במ"ש זוהר (היכל קדש קדשים מח:) בפ' בראשית שהזכיר מענין הרצונות המתגלים בעת הזווג העליון ע"ש וכל הרצונות מתגלים ע"י נדיק שהוא המזווג ושם עיקר התדבקות נשמת הצדיק התחתון כמ"ש וכדי (ס) בסים ההוא רעותא דכלא ולא איתפס לגו בגו בסתימו וכדין זכאה חולקיה מאי דאיתדבק במאריה בההיא שעתא זכאה איהו לעילא זכאה איהו לתתא עליה כתיב (משלי כג) ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך. ואמר עוד לקמיה מאן דזכי לאיתדבקא במאריה כהאי גוונא ירית עלמין כלהו רחימא לעילא רחימא לתתא עכ"ל לענינו. ובזה יובן אומרו לבו דאיהי מטרוניתא דיליה ידבנו לאתדבקא ביה מפני שע"י יתגלה אליה רצון העליון כדפי' ותאיר מאור הא"ס והוא הוא מציאות הזווג והוא רחימו דיליה לגבה בסוד ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ואם אין בן נהר היכן תהיה יניקתו והשקאתו והוא מה שפי' מורי ע"ה בספ"ר שהעליונים צריכין לתחתונים וע"י שתקחו תרומתי ותייחדו אותה באינון פולחנא דצלותא אתם דבוקים ברצון העליון המתגלה ביחוד כדפי'. ובזה נמצא כל המאמר מקושר כאחד ומלינו למדים שכל הדבקות תלוי בתיקוני התפלה שכלם הם תיקוני השכינה ,ויהודה ,ומלינו למדים שעיקרי הדבקות והאהבה תלוי בהפשטת המחשבה מתאות העוה"ז שכל תאותיו בטלות במיתה כנודע והעיקר הוא לדבק נפשו ברצון העליון והעיקר התדע כל היהודים וכל מציאות העבודה שאין הבדל בינינו לבינו ית' עם היותו מרומם גבוה מעל גבוה הוא עמנו משגיח בפרטים המגביהי לשבת ואין הבדל כי אם מצד העון כאומרו (ישעיה נט) עונותיכם היו מבדילים וגו' אמנם בהיותם האדם עושה תשובה הוא קשור עם בוראו והעד כאשר תבחין מה שכתבנו בפרקים הקודמים מכמה נסים שנעשו לישראל והקב"ה עושה עמנו לעולם ועונה אותנו בעת צרתנו ובפרט כשיבחין האדם מעלת הרשב"י ע"ה ושאר התנאים שדבורם היה מתקיים מיד תיכף ולפעמים אפי' שלא בכוונה כענין הוות כשגגה שיוצאה מלפני השליט וכו' כמה פעמים נזכר בגמ' ובזוהר בפ' ויחי רבון עלמא אשתמודע ר' יצחק לגבן וכמה נסים כאלו שהובאו בספר הזוהר. ולכן כאשר יחשוב האדם

בדבר

(ז) פלומר נומדי תורה כמו שדרשו בעירובין דף נ"ד על פסוק יושבי על מדין שדנין דין אמת לאמיתו · (ח) וכל רצונם אינם על עוה"ז בתאות הבל שבה : (ט) מתוק :

קרוב אל המדרש דרש שם שאר כסות ועונה בסוד ג' גלגולים ואמר הא"כ אר"ש סבא סבא פתח מלך יתיר דהא סתימין אלין מילך א"ל ההוא סבא שארה דא מזונא מסטרא דימינא דמתמן כל מזונא קא אתיא הה"ד (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ודא יד ימינא כסותה מסטרא דשמאלא דאיהי כסות עינים דמתמן (פ) עריין לשמאלא בגין דסטרא דצפון שמאלא תמן פגימו הה"ד (ירמיה א) מצפון תפתח הרעה ובג"ד איתמר ביצחק (בראשית כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות ותמן צריך כיסויא ומשה בההוא איתמר ביה (שמות ג) ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים ובג"ד ציצית ותפילין אינון כסויא דיליה הה"ד (שם כב) כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו בעור דתפלין כסותה על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה ועונתה מסטרא דעמודא דאמצעיתא דאיהו ישראל שמע ישראל ותמן יהודה דילה הה"ד (שם כא) ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף עכ"ל. ומה שאמר שאר הוא המזון מצד הימין ונעיל נתבאר שהוא תורה מצד הבינה אין מזה קושיא כלל כי המזון אף על פי שיהיה בימין הוא נמשך מהבינה כי בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא וביארו בתיקונין (תקון י דף כה) דלא בזכותא שהוא חסד תליין אלא במזל שהוא הבינה ע"ש וכן התורה נמשכה מהבינה כדפי' בפרשת קדושים ובאה לחסד ומשם הוא מזון לשכינתא והוא (משלי לא) ותורת חסד על לשונה ואגב למדנו כי כוונת כיסוי ציצית ותפילין הוא להסתיר השכינה וכן הנשמה מכחות הדין הרי מבואר החיוב המוטל על כל אדם לעשות ולתקן בכל יום שאר וכסות ועונה לשכינה ובזה ג"כ נשמתו מתתקנת כי הנשמה חלק ידו"ד שנאמר (דברים לב) כי חלק ידו"ד עמו כמו שביארנו כמה פעמים ובהיות השכינה מתתקנת ע"י בודאי שחסרה עליו כמ"ש (משלי ח) אני אהבי אהב וכן פי' הרשב"י ע"ה ג"כ בפר' מאת כל איש אשר ידבנו לבו וגו' שהעתקנו בפ"ד ואלו הד' דברים שביארנו הם יחודים כוללים לכל יום ויום עוד כמה פרטים שיתבארו בע"ה כל א' וא' במקומו ועל המתקן ימיו לעולם ביחוד השכינה כדפירש נאמר (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך כמו שהעתקנו המאמר בפרק הקודם ועוד במעלתו ביארו שם בזוהר (מקץ דף קנו:) ד"א בכהך דא היא אשה דקאמרן דאיהי חילא להיתתקפא בה בעלמא דין ובעלמא דאתי ובעי בר נש למזכי בה בהאי עלמא בגין דיתתקף בההוא עלמא מ"ט בגין דלבתר דיפוק בר נש מהאי עלמא לית ביה חילא למעבד מידי ולומר השתא מכאן ולהלאה איעביד ודאי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה אי לא זכי בר נש בהאי עלמא לא יזכי ביה לבתר בההוא עלמא ואוקמוה (צ) מאן דלא אתקין אודין למיכך מהאי עלמא לא ייכול בההוא עלמא ואית עובדין טבין דעביד בר נש בהאי עלמא דייכול מנייהו הכא וכלא אשתאר לעלמא דאתי ולאתזנא מנייהו ת"ח יוסף זכה בהאי עלמא ובעלמא דאתי בגין דבעא להתיחדא באשה יראת ה' כדכתיב (בראשית לט) וחטאתי לאלהים ובגין כך זכה למישלט בהאי עלמא וזכה לון לישראל עכ"ל לענינו. ומבואר במאמר כמה גדול מעלת האוחז בשכינה במעשיו אם בעוה"ז אם בעוה"ב ודרך כלל לכל יחודי השכינה שביארנו ונבאר עוד בע"ה :

צריך אדם שיעשה היחוד ההוא יאמר בפיו ויוציא בשפתיו דבר זה או מצוה זו אני עושה לייחד השכינה עם קוב"ה ויכוין ביחוד יאהדונה"י ויכוין שבזה מעלה מהגלות כיצד הולך לב"ה לתפלת שחרית יאמר הריני הולך לייחד השכינה עם קוב"ה בדרועא ימינא ויכוין הכוונה שפירשנו וכיוצא לשאר התפלות והמצות ודבר זה יתבאר בזוהר (כי תזריע דף נא בסופו) והם דברי ר"א ז"ל אר"א בכל עובדוי דבר נש ליבעי ליה דלהוי כולהו לשמא קדישא מאי לשמא קדישא לאדכרא בפומיה שמא קדישא על כל מה דאיהו עביד דכולא הוא לפולחניה ולא ישרי עלוי סטרא אחרא בגין דאיהו זמין תדיר לגבי בני נשא ויכיל לאסתאבא על ההיא עבידתא עכ"ל. ועם היות שמהיות דבריו כמ"ש על מה דאיהו עביד במעשים מדברי העולם שהם לעבודתו שאם הוא במעשה המצות היא היא העבודה עצמה מ"מ כבר אפשר שיהיה במעשה המצוה איזו פניה כי בוחן לבות יודע הכל וכאשר בתחלת העשיה יאמר בפיו שהוא לעבודתו לשם ה' והכוונה לייחד כדפי' הרי בזה מסלק כל חיצוני שלא (ק) תסרך באותה המצוה וכן נראה מדבריו שאמר בכל עובדוי דבר נש ליבעי לי' ומה ריבה בכל אלא ודאי דה"פ לא מבעיא בדברי הקדושה שצריך להזכיר כי הקליפה רוצה להאחז ברוחניות המצות יותר מדבר הגשמי שאין בו ממש אלא אפילו בדברי העולם יאמר לשם ה' כדי שלא תשרה הקליפה בשום מעשה ממעשיו הגשמיים. וכן המצא שמנהג הקדמונים ע"ה שיש שקודם שעשו המצוה היו מוציאים הכוונה בפיהם כענין ר' אבא ע"ה בענין ג' סעודות בזוהר (יתרו דף פח) אמרו ז"ל ר' אבא כד הוה יתיב בסעודתא דשבתא הוה (ר) חדי בכל חדא וחדא אמר דא היא סעודתא דעתיקא קדישא וכו' בסעודתא אחרא אמר דא היא סעודתא דקוב"ה וכן בכלהו סעודתא עכ"ל. וכן אמר הוא עצמו בזוהר (תזריע דף כ') ז"ל ת"ח כתיב וכל הנפש אשר עשו בחרן בשעתא דהוו עבדין עבידתא הוו אמרין דא למקדשא דא למשכנא דא לפרוכתא וכן כל אינון אומנין בגין דשריא קדושה על ידייהו ואיתקדש ההיא עבידתא וכד סליק לאתריה בקדושה סליק עכ"ל. ואמר עוד לקמיה שג"כ בדברי העולם צריך להזכיר ז"ל ותא דא מאן דבני בנין כד (ש) שארי למבני בעי לאדכרא דהא לפולחנא דקוב"ה קא בני בגין דכתיב (ירמיה כב) הוי בונה ביתו בלא צדק וכדין סייעתא דשמיא שארי עלוי וקוב"ה זמין עליה קדושתא וקארי עליה שלום הה"ד וידעת

(פ) לשון גילוי : (צ) פי' שאינו מכוין כ"כ לדרכו כלומר מצוה ומע"מ בעסקיו אין לו עם האהבה לעוה"ב : (ק) [illegible] (ר) מבמם : (ש) מתחיל לבנות :

הגבורה מתחלת להתעורר כדפירש ברים פ' שה לו זמן תפלת מנחה ליחד השכינה בזרוע השמאל שיצחק תקן תפלת המנחה וכן בלילה הוא יהודה בקו האמצעי יעקב תקן תפלת ערבית דהיינו (בראשית כח) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש כי השמש בא אליה וכן פי' בזוהר פ' פנחס (דף רכח וגם פרשת ויצא דף קנח) בענין ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו ובתיקונים (דף נו) בהגה"ה ז"ל בצלותא דשחרית דסלקא בשמא דאיתקרי האל הגדול ודאי. בצלותא דמנחה סליקת בשמא דאתקרי אלהים בצלותא דערבית סליקא בשמא דאתקרי ידו"ד ורזא דמלה ה"ל אלהים ידו"ד דבר ויקרא ארץ עכ"ל. ואמר עוד לקמיה (תקונים דף נו: בהגה"ה) שעל ידי נצח הוד יסוד עולה להתקשר בשלשה אבות וז"ל ועוד מקוטרת מר צרור המור דודי לי ודא נצח דסליק ליה בימינא הדא הוא דכתיב (תהלים יז) נעימות בימינך נצח ולבונה דא הוד דסליק לה בגבורה מכל אבקת רוכל דא צדיק דסליק בעמודא דאמצעיתא עכ"ל. הרי מבואר מהמאמרים כי עיקר תפלותינו הוא ליחד השכינה לעולם בבחינות האמורות:

עוד צריך לכוון בכל יום ליחד השכינה בסוד מטה ושלחן וכסא ומנורה שפירש הרשב"י ע"ה בפרשת תרומה ונבארם בעז"ה בענין התפלה הרי זה יחוד כולל לכללות היום ובשער התפלה יתבאר היאך בתפלת שחרית אנו מושכים השכינה אלינו:

עוד יש שלשה דברים שראוי לאדם לעשותם בכל יום להמשיך השכינה עליו הא' הנחת תפלין הב' עסק התורה והג' לתת לה שאר כסות ועונה. בתפלין ביארו בתיקונים (דף ב) שהם בנוקבא והמניחם הוא אות ברית ואות תפלין והוא בן ועליו נאמר לא תקח האם על הבנים ששכינה שורה עליהם לעולם ז"ל אלין דנטרין אות ברית בתהומיה דאיהו ח' יומין ונטרי אות שבת בתהומיה דאינון י' מן יאהדונה"י דבגינייהו אוקמוה מארי מתני' דלא אישתכח בר נש פנוי מתרווייהו כתיב (דברים כב) לא תקח האם על הבנים ואינון דלא אישתכחו בכל יומא בב' אותיות אלו דאינון אות תפלין ואות דברית מילה ובשבת אות ברית ואות שבת כתיב בהון שלח תשלח את האם ואי תימרון אמאי צריכין למהוי תרווייהו בכל בר נש בכל יומא בגין דלא תשתכח שכינתא דאיהי יו"ד מן אדנ"י יחידה בלא קב"ה דאיהו יו"ד מן ידו"ד וצריך בר נש דלא ישתכח בכל יומא פנוי מתרווייהו ואי לא עליה איתמר (משלי יז) ונרגן מפריד אלוף דא מפריד אלופים דעלמא משכינתא נוקבא דאיתמר בה (שמות לא) אות היא לעולם דכורא (במדבר יח) ברית מלח עולם היא ובג"ד אות תפלין נוקבא אות ברית דכורא ורזא דמלה (דברים ל) "מי "יעלה "לנו "השמימה ברא"שי תיבין מיל"ה וסופי תיבין ידו"ד בתפלין נוקבא הה"ד (שמות יג) והיה לאות על ידכה יד כהה עכ"ל. ובפשוטי דבריו רואים אל כוונתנו ע"י עסק התורה ביארו בזוהר (פרשת ויצא דף קטו) ר' יהודה ור' יוסי הוו אזלי באורחא א"ל ר' יהודה לר' יוסי פתח פומך (ג) ולעי באורייתא דהא שכינתא אישתכחת גבך זמן דמלי דאורייתא לעא שכינתא אתיא ומתחברא וכ"ש באורחא דשכינתא קדמא ואתיא ואזלא קמייהו דבני נשא דזכאן במהימנותא דקב"ה עכ"ל. וכן אמר ג"כ בזוהר (פרשת בראשית דף ו) שת"ח הפורשים מנשותיהם כל בשת ימי החול שהשכינה עמהם והם זכר ונקבה אמנם צריך כדי שהשכינה עליו שיהיה לימודו בדרך קבע לא דרך מקרה וכן ביארו בר"מ (דף רלה:) ז"ל ובגין דא כי יקרא קן צפור (ס) באורח מקרה זמנא חדא דאושפיזא ואכסנאי דאיזדמן לפום שעתא בבי אושפיזיה ואית דאינון במתניתא דילהון דירה לשכינתא הה"ד (שמות לא) ושמרו בנ"י את השבת לדרתם חסר לבון דירה ואית מארי משנה דתולתם הומנתם דלא זזה שכינתא מנהון כל יומיהון אבל אלין כי יקרא קן צפור לפניך בהון שכינתא באורח מקרה זמנין שריא עליהון והשתכחת עמהון וזמנין לא השתכחת עמהון ורזא דמלה זמנין דאישתכחת עמהון לא תקח האם וזמנין דלא אשתכחת שלח תשלח את האם אפרוחים אלין מארי משנה או ביצים מארי מקרא באלין דלא קבעי לימודייהו שלח תשלח את האם אבל באלין דקבעין לימודייהו לא תקח האם על הבנים עכ"ל. וכן פי' בתיקונים (סוף דף טז) א"ה מאי כי יקרא קן צפור לפניך אלא בזמנא דלית לה לשכינתא אתר לשריא תמן בקביעו איהי אזלת במקרה ודא איהו כל הקובע מקום לתפלתו כמה דנשמתין עבדין הכי שריא שכינתא עמהון נשמתא דאיהי קביעא בצלותא או באורייתא איהי אתר קבוע לשריא ביה שכינתא אבל נשמתא דלית לה קביעותא בצלותא או באורייתא אלא אי איזדמנת לה במקרה הכי איהי שריא עמיה במקרה ודא איהו כי יקרא קן צפור לפניך וכן איהי נשמתא דבר נש אתקריאת קן צפור וגופא קן דנשמתא וכמה נשמתין דאינון עולימאן דילה דאיתקרי בתולות אחריה רעותיה יתבין בגופין דאינון קן דילהון באורייתא ובזמנא דלאו אינון קביעין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ודא הוא כי יקרא קן צפור לפניך עכ"ל. שאר כסות ועונה ביארו בתיקונים (דף יח) ועוד אינון שאלין מזונא וכסות ועונה דאיהי עונת זיווגייהו משבת לשבת דאיתמר בה (שמות כא) שארה כסותה ועונתה לא יגרע ולא אית מאן דאכיל מזונא דאיהי שארה דשכינתא ואיהי אימא עלאה דאיתמר בה (משלי א) ואל תטוש תורת אמך כסותה דא כסויא דציצית ועטיפו דיליה ותפלין דיד דאיתמר בה (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף ועונתה דא ק"ש בעונתה דאם שלש אלה לא יעשה לה לשכינתא ויצאה חנם אין כסף לית ליה (ע) כסופא מן שכינתא אליף איהו ועוד אין כסף לא יהא ליה (פ) כסופא לעלמא דאתי עכ"ל. ובתיקונים (תקון סט דף קד) ביאר ג' אלה באופן אחר והוא

קבוע

(ג) ומבואר: (ס) כלומר בדרך מקרה כמו אורח שבא פעם אחד לבית מלונו: (ע) בושם: (פ) אלא יושיב לו תמכין ומחזיק במאהלים לעוה"ד יהוה מלבון הפסוק לגעשה ידיך תכסוף:

אמר לו דבר אחר ב' נתוספתי שאהיה עובד לפניו אין מי הראוי שאעבוד עבודתי לפניו אלא בשמחה ובטוב לבב ובספר חסידים (סימן יח) כתוב בשורש האהבה כי כדי לעבוד בשמחה יקח האדם משל מבשר ודם אם היה יודע דבר שהוא רצון המלך לא ישקוט ולא ינוח עד שישלים רצון המלך שהוא רמה ותולעה כמוהו ויהיה שמח בשמחה גדולה על אשר בא מעשיו לפני המלך לרצון . הבורא שהוא חי וקים עאכ"ו שיש לנו לטרוח ולבקש איך יעשה וישלים רצון מלכותו עכ"ל . ועוד יחשוב ויאמר בלבו הרי כל צבא השמים עובדים עבודתם בשמחה ששים ושמחים לעשות רצון קונם ועבודה העליונה היא כפלים על עבודתנו שהרי הגלגלים אינם שקטים לעולם מתנועתם וכן השמש לעולם הוא סובב ובכל בקר כאשר הוא יוצא יוצא בשמחה שנאמר (תהלים יט) ישיש כגבור והוא משורר לפני המקום שפי' ז"ל שאומרים מזמור הודו לה' קראו בשמו וכן פי' בזוהר (ויקהל דף קנו) ובשעתא (ב) דנטיל שמשא בגלגלוי פתח קל נעימותא ואמר שירתא מאי קאמר (תהלים קה) הודו לה' קראו בשמו וגו' (שם צח) שירו לה' שיר חדש וגו' וישראל משבחין לקב"ה כחדא עם שמשא הה"ד (שם ע"ב) ייראוך עם שמש ואע"ג דהא אוקימנא להאי קרא אמר ר"א אלמלא דבני עלמא אטימין לבא וסתימין עיינין לא יכלין למיקם מקל נעימותא דגלגלא דשמשא כד נטיל עכ"ל . ועוד אמרו במדרש תנחומא זש"ה (שם קיג) ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה' משעה שהשמש זורח עד שהוא שוקע מקלס להקב"ה וכן אתה מוצא בשעה שעמד יהושע בגבעון ובקש לשתקו לא אמר שמש בגבעון עמוד אלא שמש בגבעון דום אלא בכל שעה שהוא מהלך מקלס להקב"ה וכל שעה שהוא מקלס יש בו (ס"א אין בו) כח לעמוד לכך א"ל יהושע דום עכ"ל . והעיד לי מי ששמע ורואה אנשים שהלכו לארץ הודו לראות מקום יציאת החמה וזריחתה ב' הלכו וא' חזר אלא שהא' שנתקרב הרבה לשמוע ניגון קול החמה מת והא' נתחלש וזה בחזרתו אמר זה ע"י כתיבה . וכן אמרו ז"ל בסנהדרין בענין סנחריב שהשמיעם קול גלגל חמה וע"ד שהשמש משורר גם העליונים משוררים ומשבחים לעילת כל העילות בין בנאצלים בין (ג) בנבראים בין בנוצרים בין בנעשים שכל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו שנאמר (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו והכבוד הוא ההלול והשבח כענין (תהלים כט) ובהיכלו כלו אומר כבוד וכן פי' רז"ל (במדרש תהלים מזמור יט) השמים מספרים ז"ש הכתוב כל פעל ה' למענהו לקילוסו כמא דאת אמר (תהלים קמז) ענו לה' בתודה ד"א לעדותו וכו' ואמר עוד לקמיה ד"א כל פעל ה' לקלוסו שהכל מקלסין אותו על פעולותיו ועל מעשהו וכל מעשיו מקלסין אותו עכ"ל ואל זה כוון דהמע"ה (שם קמח) מזמור הללו את ה' מן השמים וגו' הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו הללוהו שמש וירח ופי' בזוהר (פרשת פקודי דף רלט) ז"ל הללויה הללו את ה' מן השמים איהו שירותא דבית סדרין לאשתבחא לתתא דדא איהו רזא דקיימא לשאלא כד"א (דברים ד) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו' עד הכא אית רשו לשאלא מכאן ולהלאה לאו קיימא לשאלא בגין דאיהו אתר טמיר וגניז וע"ד הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים אלין תרין סטרין דאינון רזא דשירותא ימינא ושמאלא ומהכא אשתכחו כלהו אחרנין לאשתא ברזא דדרגין לאתתקנא כדקא יאות הללוהו כל מלאכיו אלין תרין קיימין דקיימי תחות גופא למישען גופא עלייהו ת"ח אינון קיימין דגופא אשתען עלייהו קיימי הכא ברזא דמלאכין בגין דירכין אינון שליחן למיזל מאתר לאתר ומרזא דא נפקין דאיקרון אינון מלאכין דאינון שליחן למעבד שליחותא דמאריהון מאתר לאתר הללוהו כל צבאיו דא איהו אתר דנפיק מניה כל חיילין קדישין עילאין רזא דאת קיימא קדישא ואיהו רשים בכל אתר דבון כדקאמרן דכתיב ה' צבאות שמו אות הוא בכל אתר חיילין ורבון הללוהו שמש וירח ביה קיימא רזא דא ואיהו שמשא לאתנהרא וביה קיימן כוכביא עילאין דנהרין ומזלי והא אוקימנא לבתר אסדר לעילא להוה אתר דקאי ברזא דמרומים ותמן תקיעו דכלא לבתר הללו את ה' מן הארץ לקבל אלין אש וברד עכ"ל וכוונתו שהללו את ה' מן השמים הם שש קצוות בכלל הללוהו במרומים חסד וגבורה הללוהו כל מלאכיו נצח והוד ומה שקראם מלאכים אמר שהטעם הוא שהמלאכים הם השלוחים ממקום למקום ומקורם הוא מהירכים העליונים הללוהו כל צבאיו כנגד היסוד הללוהו שמש וירח הם כנגד ת"ת ומלכות הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים אלו הם ג' ראשונות ואח"כ ירד למטה אל היסודות הגשמיים . הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד ואין שימה למה לא הזכיר שבח הנבראים והנוצרים שכבר נזכרו בשבח הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו ומן הראוי שיזכיר צבאיו ואחר כך מלאכיו אלא שהזכירם לפי סדר המדות הרי כל הנמצאים ומכ"ש מה שמהם למטה שכולם נותנים שיר ושבח לעילת העילות שאפילו הכתר ברומא דמרומים ותקיעו דכלא עליו נאמר הללוהו שמי השמים ואמר הכתוב אח"כ יהללו את שם ה' כי הוא צוה ונבראו ושם יוד"ד זה מוכרחים אנו לומר שהוא שם הראשון הדבק בעילת העילות שהוא רב ושליט וכו' כדפי' בשער היראה פ"א והלל והשבח הוא על האצילים ובראם מאין ליש וזהו כי הוא צוה ונבראו וגם בכתר צודק זה הענין שגם הוא נאצל אבל לא לשון צווי ולכך תמצא שופר מהופך במלת כי ובמלת הוא (ד) מרכא והבן ותמצא בספרי המגידים שיש למעלה שר אחד והוא בככא שיש לו אלף פיות ובכל פה אלף לשונות ובכל לשון ולשון נותן רננות ושבחים לקונו והוא נקרא יואהאזביהו"ן והשר הזה פירש בתיקונים (דף קלד) במעלתו ע"ש וכן בספר ברית המנוחה פי' כמה שרים עליונים חותם שמם הו"ן רו"ן והטעם שהם ממונים על הרננה והשיר והשבח

ואלו

(ב) עגולא דשמשא בגלגל : (ג) ד' נשמ"ת נגד ד' עולמות אבי"ע : (ד) והוא טעם המפסיק כדי להפסיק מן נגה לזה :

(איוב ה) וידעת כי [illegible] אהלך מהו ופקדת נוך הא אוקמוה אבל ופקדת לאפקדא אלא בשומא כד איהו בני וכדין ולא תחטא כתיב עכ"ל . ומזה נקיש לכל שאר דברי העולם וכן רב הממונה בענין השוכה בדפירשו בזוהר (אמור סוף דף קג) ע"ש ומזה נלמוד לשאר המצות . וג"ל שע"ז נאמר (ישעיה סב) המזכירים את ה' אל דמי לכם שיזכירו היחוד בפה את ידו"ד קוב"ה ושכינתיה כדפירשנו לעיל ותפלה מקיים מעשה דיבור ומחשבה שהוא כנגד ג' שמות יב"ק כמו שיתבאר בשער קדושה בפ"ד והמתקן ימיו בתיקונים אלו האמורים עליו נאמר (תהלים לד) אוהב ימים לראות טוב ויובן הדבר במה שפירשו בזוהר (ויחי דף רכ"ד:) כי הימים מה שאדם מתקן בהם הם לבוש שבהם תתלבש נשמתו וע"י לבוש הימים זוכה להסתכל ולהתענג בעונג טוב הצפון לצדיקים . ז"ל תאנא זכאין צדיקיא דיומיהון זכאין אינון ואשתארן לעלמא דאתי זכאין וכד נפקין מתחברן כלהו ואתעבידו לבושי יקר לאתלבשא ביה ובההוא לבושא זכאן לאתענגא תענוגא לעלמא דאתי ובההוא לבושא זמינין (ת) לאחיא ולמיקם וכל אינון דאית להו לבושא יקומון הה"ד (איוב לח) ויתיצבו כמו לבוש ווי לאינון חייבי עלמא דיומיהון בחובי עלמין חסרין ולא אשתאר מינייהו במאי דאיתכסיין כד יפקון מעלמא . הכי כל אינון זכאין דזכו לאתלבשא יקר דיומוי מתערן בההוא (ס"א גולפא) עלמא מעטורי דמתעטרי בהו אבהן מההוא נהר דנגיד ונפיק לגנתא דעדן הה"ד (ישעיה נח) ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו' ואינון חייבי עלמא דלא זכו לאתלבשא בלבושא דיומיהון עלייהו כתיב (ירמיה יז) והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר עכ"ל . הרי שאמר שעל ידי לבוש הימים מתענגים עונגא דעלמא דאתי ומתעטרי מההוא נהר דנגיד ונפיק . ובזה יובן הפסוק אוהב ימים כי כיון שהימים הם לבושים שבהם תתלבש נשמתו צריך לאהוב הימים כי כמו שהאדם אוהב הלבוש שבו מתלבש גופו שאם לא יהי' הלבוש ההוא הי' ערום כן למה שנוגע לתיקון נשמתו יאהב הימים שהם לבושים שתתלבש נפשו והיינו לראות טוב שעל ידי לבוש הימים ישיג להסתכל ולהתענג מטוב העוה"ב במבואר במאמר והראיה היא מציאות ההשגה שישיגו הצדיקים באור הצפון לצדיקים וכמ"ש (תהלים כז) לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים . ואמר ראיה כי אין אדם רואה אלא על ידי האור והוא האור הצפון ע"י היא הראיה האמתית שבו היה צופה אדם הראשון מראש העולם ועד סופו כדפי' ז"ל (חגיגה פרק ג') והאריכו בזוהר (בראשית דף לא:) במעלות האור ההוא . וכאשר יסתכל במ"ש צריך שיתקן עצמו בתורתו ומצותו דבר יום ביומו כמ"ש הכתוב (דברים כד) ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש ופירושו שיתן ליום עצמו השכר שלו דהיינו תיקונו על ידי התורה והמצות ולא יבא עליו השמש כי כל יום ויום יש עליו מלאך ממונה כמו שפי' בזוהר (אמור דף פה:) על טעם שצריך תענית חלום ביומו ואפילו בשבת ע"ב . ועל זה היום שעבר בלי תיקון חלף הלך לו וכן מטעם זה אמר (אבות פ"ב) ושוב יום אחד לפני מיתתך כדי שיהיו כל ימיו בתשובה כדפי' בשער היראה . ואם יראה אומר שמחר יתקן ויקרא וכבר מצינו כיוצא בזה בגמרא אבן (א) אגירי יממא יזפי בימממא ופרעי בליליא צריך שלא יאחר הפרעון אלא יפרע מיד הוצו כ"א יתאחר מלפרוע דבר יום ביומו יכבד עליו החוב . וכתב החסיד בח"ה (ח"ה שער החשבון חשבון ל"ו) בענין זה ובזוהר (כי תצא רעה:) פירשו פסוק זה על התפלות העולות למעלה ע"י מטטרו"ן ואשרי המתקן ימיו ע"ד האמור שבודאי יזכה אל הטוב הצפון . ובזה נכלל הפרק הזה :

פרק י מפני שקדם עסקנו בפרק הקודם בענין תיקוני השכינה וקשוטיה אמרנו לסמוך לו פרק זה לבאר שכל העבודות האמורות שחייב האדם לעשות לתיקון השכינה צריכין שיהיו בשמחה שנאמר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ואמר (תהלים ב) עבדו את ה' בשמחה ופירש בזוהר (ויחי דף ריז.) ז"ל א"ר יוסי שכינתא לא שריא אלא באתר שלים ולא באתר חסיר ולא באתר פגים ולא באתר עציב אלא באתר דאיתכוון באתר (א) דחידו ובגין כך כל אינון שנין דיוסף אתפרש מאבוי ויעקב הוה עציב לא שריא ביה שכינתא תנא א"ר א"ר אבא כתיב עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה לאפקא דלית פולחנא דקב"ה אלא מגו חדוה דאמר ר"א לית שכינתא שריא מגו עצבות דכתיב (מ"ב ג) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן עכ"ל ושמעתי בשם מו"ה יצחק די לוריא אשכנזי ע"ה שפי' פסוק תחת אשר לא עבדת וגו' מרוב כל פי' יותר אם היה לך רוב כל והכוונה שיהיה שמח בשמחת הקב"ה ובמצותיו ותורתו יותר מכל ממון שבעולם כמו שהתורה נאמר בה (משלי ח) וכל חפצים לא ישוו בה כך לא יהיה שום שמחה שבעולם אלא שמחת מצוה . וכן פי' לעיל בפ"ב בענין האהבה וכענין זה שמעתי בשם ה"ר יונה ע"ה בפסוק (שם ג) כבד את ה' מהונך שפי' יותר מהונך :

ואופני קנית אדם שמחה בלבו הוא כשיחשוב בטובת הבורא יתברך עליו כמו שהארכנו אם בנתינת התורה וכו' ויאמר בלבו עילת כל העלות וסבת כל הסבות שברא והמציא כל הנמצאים הכל בעבור האדם והשגחתו פרטית עלי עם היות שלגדולתו אין לה תכלית וסוף ישגיח על יתום קטן כמוני שאני נחשב לאין נגד גדולתו יתברך להטיב עמי בטובות העוה"ז ובטובות העוה"ב והוא כמשל המלך שיש לו שרים ונכבדים לאין מספר וראה במדינתו עבד אחד וקראו ואמר לו רצוני שתעבדני ותהיה מהשרים העומדים לפני הרואים את פני המלך ואמר לו אם תעבדני כראוי אשים מעלתך למעלה מהשרים הנכבדים אשר עמי האין ספק כראוי על העבד ההוא לעבוד עבודת רבו בשמחה ויאמר בלבו הואיל והמלך עם גדולתו וממשלתו שלא

חסר

(ת) נקוט בתחית השכים : (א) שכירי יום ללמוד תורה מה שאין אנו לומדים ביום אנו משלימים בלילה : (א) [illegible]

בעסק התורה יהיה שמח כמ"ש ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבהמ"ד וביציאתו ואמר וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי ופי' בגמרא שיאמר מודים אנו לפניך ה' אלהינו ששמת חלקנו מיושבי בהמ"ד וכו' אמי כן לחיי העה"ב ובמקומו נאריך בפי' בע"ה ועוד ארז"ל (פסחים פט) על ענין אלישע שאמר (מ"ב ג) ועתה קחו לי מנגן וגו' ותהי עליו רוח אלהים מלמד שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ודברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה שנאמר ועתה קחו לי מנגן וגו' אמר ר"י אמר רב וכן לדבר הלכה אמר רב וכן (ח) לחלום טוב איני וכו' עד דיתיב באימתא ופתח בשמעתא. בעסק המצות יהיה שמח שהרי המצות הם תכשיטי מלך והוא מתקשט בהם ראוי שיהיה שמח בפרט כאשר ידע מה תיקון עושה בעשיית המצוה ההיא ומה תועלת עושה לנשמתו ואז יהיה שמח יותר ובשער המצות נאריך יותר ועל זה נאמר (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב ובפרט בענין הצדקה צריך שיהיה שמח בנתינתה כי הוא מתדבק עם השכינה שנא' (שם יז) אני בצדק אחזה פניך כמו שנאריך במקומו הלא תראה דהמע"ה וישראל כשהתנדבו לבנין הבית היו בשמחה שנאמר (דה"א כ"ט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לידו"ד וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה נמצא כי המצוה הנעשית בלב טוב היא עצמה נותנת שמחה ובקבלת כל האדם בסבר פנים יפות יש בזה סוד כמו שפי' באידרא (דף קלג) ז"ל ותאנא מ"ד (ישעיה סא) שוש אשיש בה' בעתיק יומין איתמר דהא הוא חדוותא דכלא עכ"ל ולקמיה אמר שמב' פנים העליונים שבעתיקים מאירים למטה פני זעיר אנפין ועל הפנים העליונים נאמר באור פני מלך חיים ואמר אח"כ תאנא כד איתגליין תרי תפוחין אלין איתחזי זעיר אנפין בחדוותא וכל אינון בוצינין דלתתא נהרין וכל עלמין חדאן ושלימין מכל שלימותא וכלא חדאן ונהרין וכל טיבו לא פסיק עכ"ל לענייננו:

הרי שכל המציאות צריכין שמחה שבכל העולמות מתעוררות מהפנים העליונים והנה בקבלת אדם את כל אדם בסבר פנים יפות ופניו צהובות מורה על פני זעיר אנפין שהאירו מהפנים העליונים והוא שלימות העליון כ"ש אם מקבל פני חכם או רבו שהקבלת פניו כהקבלת פני שכינה שצריך שיהיה בשמחה אמרו ז"ל בתנחומא על אהרן שנאמר בו (שמות ד) ורואך ושמח בלבו ושמח לבד לא נאמר אלא ושמח בלבו ארשב"י הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים שנא' ונתת אל חשן המשפט וגו' והיו על לב אהרן:

שמחת ימים טובים כבר נודע מה שפי' ז"ל שבמועד חייב אדם לשמוח בבשר ויין הוא ובני ביתו וכו' והטעם שהמועד נקרא אושפיזא שבא מזמן לזמן וכמו שהאורח צריך לקבלו בסבר פנים יפות כן צריך לקבל הי"ט. והטעם שבימים טובים מתגלה אור חדש כענין שפי' הרשב"י ע"ה בפרשת אמור בענין מקראי קדש ובתיקונים (דף נז) אמר ז"ל ועוד שכינתא אתקריאת חג בכל זמנין וי"ט חג דתלת רגלין דאיתמר בהון (שמות כג) שלש רגלים תחוג לי בשנה ובגינה יראה כל זכורך לקיימא זכור ושמור זכור לזכר ושמור לנקבה כלהו אלין דאזלין לאיסתכלא בשכינתא צריכין למיהב לה דורונא הה"ד (דברים טז) ולא יראה את פני ה' ריקם וצריך למיחדי בה הה"ד (שם טז) ושמחת בחגך דאיהי חדוה דקב"ה איתקריאת. ומאן דאזיל למחמי לה צריך לנטרא גרמיה מעליבו. דאיהי לילית הסוכה עגבון טחול (ס"א שחול) דאיהי מום ועליה איתמר (ויקרא כא) כל איש אשר בו מום לא יקרב עכ"ל ובפרט בחג הסוכות שנקרא זמן שמחה כמו שאנו אומרים בתפלותינו צריך שיהיה שמח ובפרט בהיותו בסוכה כמ"ש בזוהר (אמור דף קיג) בסופו ז"ל ובעי בר נש למחדי בכל יומא ויומא באנפין נהירין (ט) באושפיזין אלין דשריין עמיה. ודקדק מורי ע"ה במה שאמר בכל יומא ויומא ולא אמר דרך כלל בשבעה יומין אלין להראות שבכל יום ויום צריך שיהיה שמח שמחה בפני עצמו שהרי הז' ימים הם הם ז' אושפיזין נמצא שבכל יום ויום יש לו אושפיזא בפ"ע וצריך להראות לו שמחה. ואמר עוד לקמיה כי הא דרב המנונא כד הוה עייל לסוכה הוי חדי ושאל לשונו א"ל להעתיקו עד עכ"ד (י) בעי למחדי למסכני בגין דחולקא דאינון אושפיזי דזמין דמסכני הוא עכ"ל:

ומתנאי שמחת המועדים שלא יהיה שמח בשחוק וטיולים כמנהג שמחת הכותיים בחגיהם שנאמר (הושע ט) אל תשמח ישראל אל גיל כעמים אלא יהיה בשמחת המועד עצמו שהם ימי מקראי קדש כדפי' לעיל והוא כאדם שהוא עומד בחצר שישמח בבא אליו אור חדש כך צריך שיהיה שמח בשמחת התורה במועד יותר משאר הזמנים כדפי' רז"ל שלא ניתנו ימים טובים לישראל אלא לעסוק בתורה ודע כי מציאות השמחה גורם יחוד שא"א שיתקרבו העולמות עילה בעלול אם לא יהיה ביניהם שמחה שתתפוצץ (כ) העילה שיתקרב עלולה אצלה וכן שמחת העלול להכלל בעילתו כדי שיאיר ממנו וזה קרבן לה' שפי' בתיקונים (דף לד: ולה:) שאמרו ז"ל וכד יהון מקרבין אתיין אב עם אם בן עם בת כל חד בבת זוגיה ה' עילאה לגבי י' ה' תתאה לגבי ו' האי איהו קרבן עולה ויורד בההוא זמנא (יחזקאל לז) ותקרבו עצמות עצם אל עצמו ובסוף דבריו וכד נחיתת לגבי ברא איתמר בה (ויקרא ו) והאש על המזבח תוקד בו אתוקד בשלהובין דרחימו עכ"ל לענייננו. ושלהובין דרחימו הוא הוא השמחה והיא אש הבאה מצד השמאל שהוא היין

(ח) אם בא ליבן מתוך שמחת מצוה מראין לו חלום טוב: (ט) אברהם יצחק יעקב משה אהרן דוד ושלמה: (י) צריך לשמח לעניים בשביל האורחים הנזכרים צריך ליתן לעניים: (כ) סבורה שיתקרב שעבה אצלו:

ואלו הם הנקראים עלמות שיר עלמות הממונים על השירה ועי"ז תקנו לנו אכנה"ג אלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו וכו' ופי' הוא שהים העליון הוא מעורר שירה כאמרו (תהלים ל) למען יזמרך כבוד ולא ידום וכענין (שם פג) אלהים אל דמי לך שלעולם מעוררת שירה ליחוד אבא ואמא כדפי' מורי בשער מהות והנהגה וגליו הם רוחות הכסא שבו המעוררים לזה ג"כ. ובזה יובן מה שפי' (בזוהר פ' נח דף כט:) בפסוק (תהלים פט) בשוא גליו אתה תשבחם ז"ל תשבחם ממש שבחא הוא לו בגין דסלקין בתיאובתא למחמי מכאן כל מאן (ה) דכסיף לאסתכלא ולמינדע אע"ג דלא יכיל שבחא איהו דיליה וכלא משבחן ליה עכ"ל ופי' שהרוחות העליונים שבכסא הולכים ורצים ומתנשאים כדי לראות ולהשיג באור העליון מה שהוא למעלה מהשגתם ואע"פ שחוזרים לאחור שאינם יכולים להשיג מה שהוא למעלה ממדרגתם מ"מ שבח הוא להם שיש להם חשק להשיג יותר ולהתדבק באור העליון וכן הנשמות אחר פטירתם מודים ומשבחים להקב"ה כדפי' (בזוהר תרומה דף קמ"ב:) ז"ל האי (ו) נפש בשעתא דרוחא נהורא מגו נהירו עילאה לדיירא בגנתא דעדן נחית ועאל איהו כד קיימא גו קברא ואתגלימת בדיוקנא דהוות גו גופא בקדמיתא וכל אינון גרמי בההוא דיוקנא סלקן ומשבחן ואודן לקוב"ה הה"ד (תהלים לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך אומרות לא כתיב אלא תאמרנה ואלמלא אתיהיב רשו לעינא חמי בליליא דנפק שבתא ובלילי ירחי וזמני כדיוקנין ע"ג קברי אודן ומשבחן לקב"ה אבל עפפי דעיני תאת קא מעכבא וכו' עכ"ל לענינינו. וכיון שכל העליונים הם מעוררים שירה מפני החשק לידבק בו בערך זה האדם גם כן צריך לעורר שיר ושבח לשמח את קונו וכדי שידבק בקונו כי השיר גורם הדבקות והוא כאשר יזכור רוב טובותיו וחסדיו עליו כמו שאנו אומרים אלו פינו מלא שירה כים אין אנו מספיקין להודות על אחת מאלף אלפי אלפים נסים ונפלאות שעשית עמנו ועם אבותינו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וישוררו את שמך מלכנו. ועל זה כוון דהמע"ה באמרו (שם לא) אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי הרי השמחה מצד החסד שהטיב עמו ומצד זה הי' דוד לעולם משורר שיר ורנה באמרו (שם לג) רננו צדיקים בה' (שם לג) שירו לו שיר חדש וכן אתה מוצא כשישראל היה נעשה להם נס מיד היו אומרים שירה (שמות טו) אז ישיר משה וגו' (שופטים ה) ותשר דבורה וא"א להיות נס שלא תשתתף בו מדת החסד וכן פי' בפרשת ויקרא בפסוק (תהלים ק) עבדו את ה' בשמחה כי הכהן מצדו באה השמחה ז"ל שמחה בכהנא איתקיים בגין דהוא רחיקא מן דינא תדיר וכהנא בעיא לאשתכחא תדיר באנפין נהירין חדאן תדיר יתיר מכל עמא עכ"ל. ובזוהר (פרשת ויקרא דף ח) שאלו על פסוק עבדו את ה' בשמחה וגו' שמי שחטא ועבר על ל"ת שבתורה תקנתו שיביא קרבן ויתודה ויתעצב ואם יבכה יותר טוב לו א"כ היכן הוא שמחה ורננה שלו ותירצו שבזמן שב"ה קיים הדבר תלוי ע"י הכהן והלוי שהכהן איש החסד הוא בעל השמחה והלוי משורר הרי שמחה ורננה ושאל אחר כך ז"ל השתא דלא אשתכח קרבנא מאן דחטי קמי מאריה ותב לגביה ודאי בצערא דנפשא בעציבא בבכיה ברוח (ז) תבירא היאך אוקים שמחה ורננה הא לא אשתכחו גביה אלא הא אוקמוה דתושבחן דמאריה וחדוא דאורייתא ורננה דאורייתא דא הוא שמחה ורננה ועוד פי' שם פירוש אחר והוא כי שמחה ורננה הם יסוד ומלכות והכוונה שתהי' כוונתו לייחד המדות האלו שעליהם אחז"ל (ברכות פ"ק) לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ועוד האריכו בזוהר (תרומה דף קסה:) בענין תירוץ קושיא זו ע"ש. והנה כלל השמחה יהי' לפי זה שזכהו השם להיות מעבדיו המיחדים אותו מה שלא כל אדם זוכה לזה:

ולפי הפסק השמחה שיעורר האדם בתפלתו ובפרט אם הוא בביהכ"נ או בביהמ"ד במעלות התפלה כי התפלה הוא צורך גבוה והעד שנעשה ממנו כתר למלכו של עולם וראוי שיאמר אדם בלבו מאיכן זכיתי אני לתת כתר למלכו של עולם אלא שהמלך ברוב חסדיו קרבני אליו ולכן ראוי שיעבוד עבודתו בשמחה גם במעלות התפלה מה שאמר הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת תרומה דף קלה:) שאמר ג' מחנות מלאכים עומדים בביהכ"נ לתיקון התפלה מחנה א' הם אותם המלאכים האומרים שירה עם ישראל ביום ואלו מתקנים כלם הזמירות מפני שיש כת אחרת שאומרים שירה בלילה ואלו אינם עומדים עם ישראל ביום. מחנה ב' הם אותם העומדים בכל קדושה וקדושה שישראל מקדשין למטה ואמר ובשולטנו דילהון כל אינון דמתערין בכל אינון דקיימין בההוא צלותא דישראל. מחנה שלישית הם ז' הנערות הראויות לתת לה שאלו ז' היכלות עליונים המתקנים בתפלת יוצר ואמר וכלהו מתתקני בסידורא דישראל דמתתקני לתתא דאינון שירין ותושבחן ובההיא צלותא דקא מצלו ישראל עכ"ל הרי שכל תיקון המחנות העליונים ותיקון השכינה עם מחנותיה תלוי בתפלת ישראל וכן אמרו לקמי' (שם דף קלט) דהא לית קדושה נעילא אלא אי אית קדושא לתתא כמד"א (ויקרא כב) ונקדשתי בתוך בני ישראל ואחר לשונו העתקנו בשער הקדושה:

ובעמדו בבית הכנסת יהי' שמח שעומד בבית ה' כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קכב) שמחתי באומרים לי בית ה' נלך ואומר (שם פד) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל אל חי

ובעסק

(ס) מתאוה: (ו) פי' שיש לאדם נשמה רוח ונפש לאחר פטירת האדם הנשמה עולה למעלה תחת כסא הכבוד והרוח בג"ע שבארץ והנפש בקבר ובשבת ור"ח ומועדים הרוח עולה למעלה ויורדת למקומה ועי"ז אמר בשעה שהרוח יורד מאור העליון באומר מפתח כסא הכבוד לג"ע אז יש הארה לנפש בקבר ומתלבש בצורת הגוף על הקבר ומשבחים ומודים להקב"ה: (ז) שבורה:

שאז לשורר לפני מלך ב"ו והלולו של מלך הוא כבודו כענין (שם כט) ובהיכלו כלו אומר כבוד ואומר הבו לה' כבוד ועוז הבו לה' כבוד שמו וכמה שמו מתכבד ודאי שהוא ע"י ההלל והשיר והשבח ובזוהר (פ' נח דף סג) פתח ר"א ואמר (ישעיה כה) ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן כמה אית לן לגבי נשא לאיסתכלא ביקרא דקב"ה ולשבחא ליקריה בגין דכל מאן דידע לשבחא למאריה כדקא יאות קב"ה עביד ליה רעותיה ולא עוד אלא (ל) דאסגי ברכאן לעילא ותתא ועל דא מאן דידע לשבחא ליה למאריה ולייחדא שמיה חביב הוא לעילא וחביב הוא לתתא וקב"ה משתבח ביה ביקריה ועליה כתיב (ישעיה מט) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר עכ"ל ועוד בזוהר (ויחי דף רכ) על פסוק (ישעיה י) צהלי קולך וגו' אמרו ז"ל ועל דא מאן דאסגי תושבחן לגבי קב"ה אסגי שלמא לעילא בגיני כך הקשיבי לישה עכ"ל ומפני שאין אנו יודעים לסדר שבחים טוב שנאמר שבחי דוד הע"ה בקש דוד הע"ה שיאמרו מזמוריו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שנא' (תהלים סא) אגורה באהלך עולמים אמר דוד רבש"ע יהי רצון שיאמר דבר מפי בעוה"ז ועוד אמרו במדרש א"ר ירמיה בשם ר' יוחנן כתיב אגורה באהלך עולמים וכי תעלה על דעתך שדוד בקש דירת ב' עולמים אלא אמר יה"ר שיהיו קורין ומזכירין אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כאלו אני קיים עכ"ל ועוד אמרו ז"ל שבקש דוד שיהיו הוגין וקורין בהם ונוטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות שנא' (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי ומ"מ הקורא בספר תהלים בבהכ"נ או פיוטים וכיוצא לא ירים קול אם אין לו קול נעים וכן אמרו בזוהר (ויחי דף רמט) בפסוק (ישעיה י) צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה ז"ל צהלי קולך האי קרא לכנסת ישראל אתמר בגין דאיהי משבחת ליה לקב"ה בקלא משבחת וע"ד צהלי קולך מהכא אוליפנא דכל מאן דבעי לשבחא לקוב"ה בקלא בעא ליה קלא נעימותא דיתערב לאוחרנין דשמעין ליה ואי לאו לא יקום לארמא קלא ת"ח ליואי דאתיין מסטרא דא דכתיב (במדבר ח) ומבן נ' שנה ישוב מצבא העבודה וגו' עכ"ל לענינו :

וכמו שירי התורה גורמים דבקות בש"י כך השירים שהנשים אומרות שהם דברי חשק ונבול פה גורמים להפריד הנשמה מצרור החיים ולא (מ) יחסר לפחות מדברים בטלים שכולם דברים שאין בהם ממש וכמה אנשים פתאי נפש נמשכים אחר דברי השירים הפחותים האלו ומאבדים את נפשם ועליהם אמר הנביא (עמוס ה) הסר מעלי המון שיריך וזמרת נבליך לא אשמע ואמר עוד (שם ו) הפורטים ע"פ הנבל כדוד חשבו להם כלי שיר ואחז"ל (ברכות פ"ה) א"ר יוחנן משום רשב"י אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז שנא' (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה אמרו עליו על רשב"ל שלא מלא שחוק פיו בעוה"ז מכי שמעה להאי שמעתא מפומיה דר' יוחנן רביה :

והרי"ף אלפסי העתיק גבי מימרא זו דברכות כל השייך לענין זה ממה שנמצא בגמ' ולכן ראינו להעתיק לשונו ז"ל גרסינן בגיטין פ"ק שלחו ליה למר עוקבא (נ) זמרא מנ"ל דאסור שרטט וכתב להו (הושע ט) אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ולישלח להו (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין וגו' אי מההיא הוה אמינא ה"מ זמרא (ס) דמנא אבל זמרא דפומא מותר קמ"ל דאסור רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא גדיל (ע) כלילא לברתיה א"ל לא סבר מר הא שנאמר (יחזקאל כא) הסר המצנפת והרם העטרה בזמן שמצנפת בראש כהן גדול תהא העטרה בראש כל אדם נסתלק מצנפת מראש כ"ג נסתלקה עטרה מראש כל אדם א"ל דומיא דכהן גדול בגברי אבל בנשי לא . וגרסינן בסוף סוטה אמר רב אודנא דשמעה זימרא תעקר . אמר רבא זמרא בביתא חורבא (ק) בסיפא שנא' (צפניה ב) קול ישורר בחלון חורב בסף אמר רב יוסף זמרין גוברי ועניין נשי פריצותא זמרין נשי ועניין גוברי כאש בנעורת למאי נפקא מיניה לבטולי (ר) הא מקמי הא . אמר רבי יוחנן כל השותה יין בארבע מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם שנא' (ישעיה ה) הוי משכימי בבוקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם מה כתיב בתריה (שם ה) לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא . פי' גאון הא דאמרי' זמרא בפומא אסור ה"מ כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו ולשבח יפה ביופיו כגון שהישמעאלים קורין להם אשעא"ר אבל דברי שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של הקב"ה אין אדם מישראל נמנע מזאת ומנהג כל ישראל לאמרם בבתי חתנים ובבתי משתאות בקול נגינות ובקול שמחה ולא ראינו מי שמיחה בזאת . גרסינן בפ' חלק (סנהדרין פ"א) ת"ר הקורא פסוק משה"ש ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק שלא בזמנו מביא רעה לעולם מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת רבש"ע עשאוני בניך ככנור שמנגנים בו הכותים אמר לה הקב"ה בתי א"כ מה יעשו בני בשעה שהם אוכלים ושותים ושמחים אמרה לפניו רבש"ע אם בעלי מקרא הם יעסקו במקרא בנביאים וכתובים . ואם בעלי משנה הם יעסקו במשנה בהלכות ובהגדות ואם בעלי גמרא הם יעסקו בגמ' בהלכות פסח בפסח בהלכות עצרת בעצרת בהלכות החג בחג . העיד ר"ש בן אלעזר משום ר' יהושע בן חנניא הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנא' (משלי טו) ודבר בעתו מה טוב עכ"ל ובתוספתא דסנהדרין פי"ב אמרינן ר"ע אומר המנענע קולו בשיר השירים בבית המשתה ועושה כמין זמר אין לו חלק לעוה"ב . והנה כבר נודע מה שאמר החסיד בח"ה שהעוה"ז והעוה"ב

כשתי

(ל) מרבה : (מ) כלומר אף אם לא יהיו ניבול פה אעפ"כ יהיו דברים בטלים : (נ) לשורר בבית המשתאות : (ס) בכלי זמר כגון כנור ונבל : (ע) עטרה לכלה : (ק) מתחיל מאסקופת הבית ופתחיו : (ר) אם אין שומעין לנו לבטל את ב' דברים אלו נקדים לבטל את זה מפני זה :

היין המשמח והוא הגורם הזווג. וכן פי' בזהר (סוף פרשת קרח) בענין ועבד הלוי הוא ז"ל פלח ישלים שלימותא למהוי כלא חד הוא פשיטא לקבלא לכנסת ישראל כדאמר (שיר ב) שמאלו תחת לראשי בגין לאתחברא זיווגא כחדא מאן איתער להימותא הוי אומר הו"א עכ"ל ושם פי' כמה פירושים במלת הו"א ולפי' הזה הו"א בינה ומשם תתעורר השמחה לכנסת ישראל בזווג באופן שיתייחד האצילות בשלימות כלו כא' נמצא כי עיקר השמחה הוא יחוד וקשר האצילות כלו כא' והארתו ע"י המאציל שזהו כל השמחה שיאירו ויתיחדו כלם כאחד עד שיאיר בהם המאציל כראוי. ובהקדמה זו נבין מה שאמר המשורר ע"ה (תהלים לב) שמחו בה' וגילו צדיקים וכן (שם לה) ונפשי תגיל בה' כי עיקר שמחת הנפש הוא בהיותה מאירה מאור האצילות כלו הנכלל ביהו"ד כנודע. ואם נרצה לפרש ששתם שם יהו"ד בת"ת ג"כ יתיישב מפני שאז יונק חיים עליונים מהמחיה לכל הנמצאים שהוא דבק בשם הזה והכל אחד שבת"ת כולל עשר בשם יהו"ד שבו והוא אור הגוונים והארכתי במקומו ולכן מי שירצה לשמח את נפשו יתבודד מקצת היום לחשוב בגדולת אותיות יהו"ד כמו שביארנו בשער הקדושה פ"ה. וראיה לזה מה שאמר דהמע"ה שויתי ה' לנגדי תמיד. לכן שמח לבי ויגל כבודי וכבודי היא הנשמה. ומפני שהנשמה אצילותה משם יהו"ד כאמרו (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם לכן בחשבו בשם יהו"ד הנשמה מאירה ומתאלאלת בגאות נפלא ויש שמחה ומכח ההארה ההיא יש בה כח לתת התנוצצות אפילו לבשר באופן שאף בשרי ישכון לבטח שלא ישלוט בו רמה וזו היא מעלת הצדיקים הדבקים בשם ה' שאפילו במיתתם קרויים חיים כי מפני התדבקותם בשם יהו"ד שהוא מקור החיים יתנו קצת חיות אפילו לבשר באופן שיקראו חיים אפילו במיתתם. ואפשר לפרש שמח לבי שהוא כנגד הבשר וכבודי כנגד הפנימיות שבו וזה וזה הכל נברא על ידי שם יהו"ד כדפירש בשער הקדושה פרק ז' ולזה אחר הפטירה לא מבעיא שהנפש תתקשר בבורא שהיתה דבקה בחיים חיותה שגם עתה תשכון לבטח אלא אפילו הבשר שכיון שגם הבשר היה דבק היה שמח ביהו"ד והלב הוא עיקר כל רמ"ח איברים ראוי שלא ישלוט רמה בכל הבשר והנה בזה נבין אמרו (תהלים לג) רננו צדיקים בה' כי מן הראוי היה שיאמר רננו צדיקים לה' כענין שירו לו זמרו לו ולא אמר שירו בו אלא הענין אפשר לפרשו בשני פנים הא' שהוא ע"ד שאמר צדיקים ביהו"ד שפירושו וכן אמר עתה צוו לצדיקים שאם ירננו תהיה כוונתם ליחד שם יהו"ד וזהו ביהו"ד שיהיה השם הזה לנגדכם שתיילדו אותו באופן שהרנה כזו הוא הדבקות הגמור ואפשר לומר כי הכוונה לומר שאותה רנה גורם דבקות והא כיצד כי בספור האדם שבחי מלכו של עולם כענין שבחי דהמע"ה וכן כמה שבחים בשבחו של מקום תקן החסיד רבי יהודה הלוי ע"ה האומרם גורם דבקות נפשו באלהיו כי הקב"ה חפץ שיספרו גדלו וכבודו כמו שאמר דהמע"ה (שם קמה) דור לדור ישבח מעשיך וגו' הדר כבוד הודך וגו' אשיחה. ורוב המזמור מדבר בזה שראוי לספר תהלותיו וכבודו וגדלו וכיוצא וכל השירים האלו מעוררים חשק ואהבה בין ישראל לאביהם שבשמים והמשל בזה אל מלך ב"ו שכאשר ישמע שעבד מעבדיו מספר בשבחיו ובכבודו ודאי שהמלך יאהבהו שאומר המלך ודאי שזה המספר בשבחי ודאי שהוא אוהבי וראוי שאני ג"כ אאהב אותו והנמשל מובן וזה מה שאמר רננו צדיקים כשתרננו צדיקים מיד אתם דבקים ביהו"ד ויש סיוע לזה מפסוק הטעמים שבמלת צדיקים יש טרחא וכמה שפי' בתיקונים (תקון יג דף כג) שהשיר עצמו יש בו רמז יהו"ד לשונו עשרה גלגלין (ס"א זינין) אינון י' דאינון לקבל עשר אצבען דטעמין בניגונא חמש בהאי ואינון ה' ה' דסלקין ביה בשית דרגין דאיהו ו' ביה סלקין ונחתין עכ"ל עוד לקמיה כד סלקא ברתא בשיר נשרא נטיל י' בפומא ועל רישהא ו' בגופהא ה"ה בגדפהא אדם יו"ד ה"א וא"ו ה"א רכיב על כלא עכ"ל. ובזה יובן אותו בה' הכוונה שהרנה עצמה תהיה ביהו"ד כרמוז ועוד אפשר בה' במה שפי' כמה פעמים ששם יהו"ד מצוייר באדם בכל אבר ואבר ואפילו ברוחו נמצא כי כלי הרנה שבפיו הם יהו"ד על ידם הוא מרנן וזהו (תהלים לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך:

וכן מהדברים הגורמים דבקות הוא בהתבודד האדם מקצת היום כשיחשוב בגדולת יוצר הכל כמו שפי' בשער היראה ובשער האהבה ויאמר בפיו מענות איוב האחרונים ויאמר אותם בהבנה ובנחת ובקול רם וכן כמה פסוקים ממזמורי דהמע"ה המספרים בנפלאות ה' וגדולתו וכן כתב ר"ת בספר הישר שירגיל האדם לקרוא פעם אחת בשבוע מענה של ויען ה' את איוב מן הסערה (איוב לח) אזר נא כגבר חלציך ורבינו יונה כתב שיקרא בכל יום פ' (דברים י) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ולכן טוב הוא לקרוא זה וזה וכן בקרוא האדם בכל יום פסוקי דזמרה ויאמר בכוונה ובקול רם ימשיך עליו דביקות וכן יתמיד בכל יום לקרוא בס' תהלים בכוונה ובקול רם בבהכ"נ ומה טוב גם אם יכוין בהם עד"ה במקצת הכינויים המורגלים בזוהר והנה כמו שהשיר גורם דבקות גם התורה נקראת שיר וגורמת דבקות כדפי' ז"ל (תהלים מב) ובלילה שירה עמי אין רנה של תורה אלא בלילה והנה כל מציאות השיר בין רנה של תורה בין שאר השירים הכל הוא לתת התעוררות אל השכינה כאומר (שם ל) למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך וא"א לפרש שלעולם שאמר דוד הכל במזמורים שתורתו מתי היתה נעשית אלא ודאי גם עסק התורה מכלל ההודאה והשבח וכמו שאמר (שם קיט) אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך ומכלל אהבת המלך לכבדו ולשורר לפניו בביהכ"נ כמו שדוד

עם

ואחר שביארנו מהות השמחה והפכה ראינו לבאר בכמה פנים אנו חייבים בה. ונאמר אחר שהוא אמת שהאהבה והשמחה שייכים דבר א׳ כדפי׳ הרוצה להיות חסיד ושיקרא אוהב מזרע אברהם שנא׳ זרע אברהם אוהבי צריך להיות שמח בהיותו מברך להקב"ה בברכת הנהנין וכן בתפלתו ובתורתו ובמצותיו ובקבלת פני אדם בשמחה ובימי המועדים כמו שביארנו לעיל. בברכותיו יכוין לתת שבח והודאה לעילת הכל שברא הדבר ההוא וע"י השבח יתדבק באהבת הבורא ובגדולתו ורוממותו. כבר אמרנו שכל העליונים והנשמות למעלה כולם משבחות להבורא מפני הטובה שקבלו ממנו ולעולם עילת הכל שפעו ואורו אינו נמנע מלהשפיע ועל זה אנו חייבים לברכו. ולסבה זו הוא ענין הברכות שתקנו אנשי כנסת הגדולה על כל דבר כדי שנזכור אהבת הקב"ה וגודל ורוממותו והנהגתו התדירה עמנו בכל עת שברא הדבר ההוא ע"י שפעו בכח מדותיו העליונות כדי שיהנו התחתונים משפעו וע"י נהיה דבקים בו לעולם. ולכן צריך לתת השבח והברכה לבורא בלב טוב ועין טובה ובשמחה וכן פי׳ בזוהר (ריש פ׳ במדבר) אמר שם על פסוק ה׳ זכרנו יברך שכאשר האדם מזכיר שבח חבירו צריך לברכו כדי שלא ישלוט בו עין הרע ואמר מה מאן דמברך לחבריה בעי קב"ה דיברך ליה בעינא טבא בליבא טבא מאן דמברך להקב"ה עאכ"ו דבעי עינא טבא ולבא טבא ורחימותא דלבא בג"כ ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך עכ"ל:

והנה מענייני העוה"ז יקח האדם משל לאהבת הקב"ה ונודע כי הנותן מתנה לחבירו בלי טובה שקדם לו חבירו יתחייב מקבל המתנה ההוא לאהוב את הנותן אפי׳ אם תהיה המתנה מועטת והנה הקב"ה שהוא הנותן הכל והוא נותן לכל כאמרו כי ממך הכל בלי ספק שיתחייב האדם האהבה לו יתברך. וכאשר יחשוב האדם זאת בברכו ברכת הנהנין תתעורר בלבו האהבה אמנם המברך ואינו מתכוין לתת שבח לבורא ית׳ הוא נענש כמו שאמר בס׳ החסידים ע"ש. ועוד כי המברך בשמחה ובלב טוב נעשה מרכבה למדת החסד כי כמו שמדת החסד משפעת בוותרנות בלי הקפדה וברצון ושמחה כי השמחה מצד החסד כדפי׳ כן המברך. והוא כענין והברכה מברכיך כי כמו שהוא חפץ להשפיע ברכות לכנסת ישראל מצד החסד כן משפיעים לו מהחסד וזהו נקרא טוב עין:

וכמו שחייב אדם להיות שמח בימי שמחה כן צריך להתאבל בימי צרה כענין ד׳ צומות צום הרביעי וגו׳ וכ"ש יום שבין י"ז בתמוז וט׳ באב שכולם ימי צער ויגון וכן בימים שאינם ימי שמחה טוב שיתאבל בכל יום על חורבן הבית ועל שמו המחולל בגוים כמו שאמר בתנא דבי אליהו הועתק בילקוט (תהלים סי׳ שלא דף קה:) שצריך שיתאנח על כבודו של מקום ועל כבודן של ישראל כל ימיו ומתאנח ומתאוה ומצפה לכבוד ירושלים ולכבוד ישראל ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב עכ"ל לעניננו ובזוהר (פ׳ שמות דף יז) פי׳ ז"ל רבי יהודה עאל לגביה דר׳ אלעזר אשכחיה דהוה יתיב וידיה בפומיה והוה עציב א"ל במאי עסק מר א"ל כתיב (משלי ז) באור פני מלך (ד) חיים ומכאן נבין חיוב ההכנעה והעצבות כי אם תשא עיניך השמים תראה מיעוט השפע כי כל פנים קבצו לבון (ס"א (ה) פארור) נסים ונפלאות כימי עולם וכשנים קדמוניות ולכן ראוי לגרש את השמחה הטבעית ולנגד דוהותינו אליו לעשותו בשים שהוא נחת רוח המקום עלינו שישפיע בנפשותינו בטובו עלינו בסוד הבריאה אמר עוד בפסיקתא רבתי (ירמיה כו) אמללה יולדת השבעה אמר ירמיה כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר לבושה שחורים וראשה סתור וצועקת ומבקשת מי ינחמנה ואני צועק ומבקש מי ינחמני קרבתי אצלה ודברתי עמה אם אשה את דברי עמי ואם רוח את הסתלקי מלפני. ענתה ואמרה לי אין אתה מכירני אני היא שהיו לי ז׳ בנים יצא אביהם למדינת הים עד שאני עולה ובוכה עליו הרי שני בא ואמר לי נפל הבית על שבעה בניך והרגם איני יודעת על מי אבכה ועל מי אסתור שערי אמרתי לה מי את טובה מן (ו) אימך ציון שהיא עשויה מרעית לחית השדה. ענתה ואמרה לי אני אמך ציון שהיא עשויה מרעית לחית השדה אני היא אם השבעה שכן כתיב אמללה יולדת השבעה אמר לה ירמיה דומה מכתך למכת איוב (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלים עכ"ל ובמדרש איכה ובזוהר האריכו בענין בכיה על הגלות והחרבן ע"ש. וכל המתאבל על ירושלים זוכה לראות בנחמתה שנא׳ (שם סו) שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק יא אחר שביארנו בפרקים הקודמים במהות האהבה והדברים המולידים את האהבה כפי הנמצא בדברי הרשב"י ע"ה ובדברי רז"ל רצוננו לבאר ההכנות שצריך האדם לעסוק בגופו לקנות האהבה כדי שתהא תקועה בלב כיתד שלא תמוט. וההכנות האלו ביאר אותם ר׳ פנחס בן יאיר ע"ה (ע"ז פ"ק) ז"ל ת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי (ח) טומאה בלילה מכאן א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי קדושה קדושה מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי רוח הקודש רה"ק מביאה לידי תחיית המתים וחסידות גדולה מכולם שנא׳ (תהלים פט) אז דברת בחזון לחסידך ופליגא דריב"ל דאריב"ל ענוה גדולה מכולם שנא׳ רוח ה׳ אלהים עלי יען משח ה׳ אותי לבשר ענוים חסידים לא נאמר אלא ענוים הא למדת שענוה גדולה מכלם עכ"ל. והנה לדעת רבי פנחס שחסידות גדולה מכולם הוא שכווננו לבאר האמור כאשר לדרוש:

(ד) ואמר שם אם השר עלב וצועק ובוכה מה יעשו עבדיו הסיר הן אראלם צעקו חוצה: (ה) שבות: (ו) שהיא: (ח) [illegible] זרע לבטלה:

בשתי (ט) צרות כשתרצה את זו תקניף את זו ולפי ענינו דע שאי אפשר לאדם להיות דבק בשמחת קונו כל עוד שהוא שמח בשמחת העולם ובמאכל ובמשתה כמ"ש הנביא (ישעיה כב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות מה כתיב אחריו ונגלה באזני ידו"ד צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון וגו' ואמר שלמה הע"ה (קהלת ז) לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה ואמר הנביא (ירמיה טו) לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז ואחז"ל בפסיקתא אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לא נכנסתי לבתי (ת) טאטריאות ולבתי קרקסיאות של כותיים ושחקתי עמהם מפני ידך בדד ישבתי עכ"ל ועל כן אין ראוי לשמוח בשמחת העוה"ז שכולם עוברות וכמו שדרשו רז"ל בויקרא רבה ריש פ' אחרי מות ז"ל בפסוק (תהלים עה) אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אמר להם הקב"ה לרשעים הצדיקים לא שמחו בעולמי ואתם מבקשים לשמוח ר' לוי בשם ר"ש בן מנסיא אמר תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו עאכ"ו ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה לו (א) דיסקא אחד לו ואחד לביתו של מי עושה נאה לא שלו כך אדם הראשון נברא (ב) לתשמיש של הקב"ה וגלגל חמה לתשמישן של בריות א"ר לוי בשם ר' חמא בר חנינא י"ג חופות קשר לו הקב"ה בגן עדן שנא' (יחזקאל כח) בעדן גן אלהים היית וגו' ואחר כל השבח הזה (ג) כי עפר אתה ואל עפר תשוב. אברהם לא שמח בעולם ואתם מבקשים לשמוח נולד לו בן למאה שנה לסוף א"ל הקב"ה קח נא את בנך והלך מהלך ג' ימים וכו' ישראל לא שמחו בעולמי שמח ישראל בעושיו אינו אומר אלא ישמח עתידין הם לשמוח במעשיו של הקב"ה לעתיד לבא כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שנא' ישמח ה' במעשיו שמח לא נאמר אלא ישמח עתיד הקב"ה לשמוח במעשיהם של צדיקים לעתיד לבא עכ"ל לענינו. דלגנו הרבה מהמאמר שאינו מצטרך לכוונתנו. וכתב בספר המדות הנמצא אצלנו בכתיבת יד כי אין להרבות בשחוק מפני שממעט היראה וז"ל בשעת השחוק אינו יכול לכוין שום יראת ה' אלהיו. וכ"ש אם ישחוק בטיולים או בקוביאות שאין יראת אלהים עליו לכן ייסר אדם את בנו שלא ירבה בשחוק ולא יקנה לו רב או חבר לשחוק עמו שנא' (ירמיה טו) לא ישבתי בסוד משחקים וכתיב (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר והרבה רעות יש בשמחה ובשחוק כמו ששמח במכשול חבירו בעת שיגיע לו פגע רע מפגעי העוה"ז וע"ז נאמר (שם כד) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך. ויש עוד שמחה שהיא רעה מזאת כגון ששמח כשחבריו נכשלים בעבודת הבורא ית' או ששמח במיעוט ידיעתם כל עבד המוסרת לאדונו באמונה צריך לידע מה יאמר לפני אדונו ויש לך להצטער אם תראה אנשים המורדים באדוניהם ותתאבל עליהם אז הוא עבד נאמן אבל בראות העבד אנשים המזלזלים ומחרפים את אדונו והוא שמח אין זה עבד נאמן והנה הכתוב אומר (תהלים קמז) רוצה ה' את יראיו ששמח במכשול חבירו אין רצונו ברצון הבורא ועל זה התפלל רבי נחוניא בן הקנה אל יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח בהם אני ואל אכשל וישמחו בי וע"כ התפלל ר' נחוניא ע"ז כי ראה שזה הוא דבר הוי שאחד שמח על תקלת חבירו כדי שיהיה הוא עולה את חבירו ויהיה לו שם ואף ראה בני אדם טובים אינם נזהרים בזה לכן כל איש אשר לבו כרצון אלהים יצטער על שלא נעשה רצון אלהים ואפי' של שונאו יתפלל אדם שיעבוד להבורא ויכוין לבו לתפלה בברכת אתה חונן ובברכת השיבנו אבינו וסלח לנו אבינו על כל ישראל אוהביו ושונאיו וכן בכל הברכות כי איך יתכן שיתפלל רופא חולי עמו ישראל והוא אינו רוצה שיתרפא וכן שאר ברכות ובעבור שזה היצר הוא רגיל בלבות כל אדם ואינו מרגיש בענין הזה לכן נכתב להזהיר יראי ה' ית' להכין לבם לאלהים בכוונה שלמה ואמתית לשפוך נפשם נוכח פני השם על כל ישראל ואוהביו ושונאיו ויתקיים ואהבת לרעך כמוך וטהר ידים יוסיף אומץ. ויש עוד שמחה שחוק רע מזה כמו מי שמשחק במי שזהיר בעבודת הבורא יתברך והמקיים מצותיו ויש בזה ארבע רעות. האחד שהוא מחשיך נפשו מאור המצות כשהוא מואס ומשחק במקיימי המצות אז יתגנו בעיניו המצות. השני כי אולי מתוך השחוק ימנע הצדיק מצדקתו כי לא יוכל לסבול השחוק. השלישי כי אנשים רבים אשר לא נסו ללכת בדרכי השם והם לא יוכלו לעשות תשובה מפני השחוק וילכו בחושך כל ימיהם נמצא שזה המשחק לא די לו שמונע מחבירו רב טוב הצפון לצדיקים אלא שמוריד אותו בשאול תחתית והנה המשחק הזה הוא בכלל עונש המחטיא את הרבים. הרביעי שהוא דומה ללסטים העומדים על פרשת דרכים וקוצצי' רגלי המביאים דורונות למלך הלא הם שונאיו של מלך ורעתם רבה מאד. ויש עוד שמחה מרה כלענה כגון רודפי נאוף וגזל ושאר עבירות ושמחים בהשיגם אותם הרעות וע"ז נאמר (משלי ב) השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע ועונשם גדול עד שאול תחתית. ויש עוד שמחה מעורבבת במעלה עשן לכל המצות שמשכחת יראת הש"י מלבות ב"א כגון אלו שמשתכרים ושמחים בבתי המשתאות ואחרית השמחה תוגה כי הרבה קלקולים באים מדרך שחוק המשתה. ומי חכם כשלמה אשר אמר (שם כג) למי אוי למי אבוי למי מדנים למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך גם הנביא ישעיה אמר (ישעיה ה) ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו וכתיב (משלי כ) לץ היין הומה שכר וכל שוגה בו לא יחכם:

ואחר

(ט) בשתי שיש לו ב' נשים שהאחת צרה לחברתה: (ת) הוא בנין מיוחד לראות משם שחוק הליצנים וכן קרקסיאות והוא בנין עגול: (א) קערות: (ב) לעבודתו ולעשות מצותיו: (ג) כשחטא נענש:

נקרוא ולא לעשות מצוה כאלו כל איבריו מתים ואם יעורר האדם לבו ויסיר כח העצלות החיצוני מעליו ע"י שתדבקו בחשק אהבת ה' שהוא מקור החיים הרי לבו חי וקורא ושונה ועושה מצותיו בזריזות ובשמחה לעשות רצון אביו שבשמים ואז יתוסף בו כח שיהיה קל כנשר גבור כארי וכו' וע"ז נאמר (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח וגו' ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו והכלל כי אין זריזות אלא ע"י חשק האהבה ולכך הוא ממדרגות המביאות לידי חסידות שהוא אהבה כדפירש וכיוצא בזה פירשו ז"ל בב"ר על פסוק (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו אר"ש בן יוחאי אהבה מקלקלת את השורה וכי לא היו לו עבדים אלא שאהבה מקלקלת השורה עכ"ל לענינו. ובלי ספק כי וישכם אברהם בבקר הוא זריזות ע"ד וישכם יהושע בבקר הנדרש והוא מצד האהבה ומצד האהבה קלקל השורה ובספר בית מדות כתב במדת הזריזות וז"ל דעו בני כי מעלת הזריזות היא מדה חשובה לפי שתחלת בריאתו של אדם לא נברא אלא להיות זריז במעשיו ובדרכיו כענין שנאמר (שם ב) ויהי האדם לנפש חיה מהו חיה זריזות עשאו עבד משכן לעצמו שאם אינו ייגע אינו אוכל ראה מה כתיב בענין (שם ב) ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וכי עבודה ושמירה היה צריך אלא כדי לזרזו עכ"ל לענינו. והנה לפי מה שפירשו רז"ל בב"ר שלעבדה ולשמרה הוא עסק התורה והמצות א"כ הזריזות הוא לעסוק בתורה ובמצות אמרו בב"ר ויניחהו בג"ע לעבדה ולשמרה שמא תאמר יש מלאכה בג"ע לפתח ולסדד אדמה והלא כל האילנות צומחין מאליהן או שמא תאמר יש מלאכה בג"ע להשקות הגן והלא נהר יוצא מעדן להשקות את הגן אלא לעבדה ולשמרה לעסוק בד"ת ולשמור מצותיה שנאמר (שם ג) לשמור את דרך עץ החיים כד"א (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה עכ"ל. ובאדרת נשא (דף קמא:) בפסוק ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה אמר וייצר ה' אלהים את האדם שהוא דכר ונוקבא עפר מן האדמה עפר דיוקנא גו בגו וכל דא למהוי בגין לאשתלשא ולעיילא ביה בחיים דסתימאה עילאה עד סופא דכל סתימין הה"ד ויפח באפיו נשמת חיים נשמתא דכל חיי דעילא ותתא תליין מההוא נשמתא ומקיימאן בה ויהי האדם לנפש חיה לאתדבקא ולעיילא בתקונין כגוונא דא ולאשלשא לההוא נשמתא מדרגא לדרגא עד סופא דכל (נ"א סתימין) דרגין בגין דתהוי ההיא נשמתא משתכחא בכלא ומתפשטא בכלא למהוי הוא בלחודוי ומאן דפסיק האי מן עלמא כמאן דפסיק נשמתא דא ומחזי דאית נשמתא אחרא בר מהאי ובג"כ ישתיצי הוא ודוכרניה לדרי דרין. והרי כי ענין נפש חיה נאמר למעלה באצילות על סוד החיים העליונים המתפשטים מעילת על כלא לכל הנמצאים שהוא נשמת חיים לכל העולמות ובמציאות זה האדם למטה יש בו נשמת חיים ובהיותו דבק באלהיו בסוד החיים העליונים יתן בו זריזות ורוח חדשה ויחיה לבו ואיבריו לעשות רצון קונו כדפירש לעיל והנה הדבוק במדת הזריזות הוא דבק (ב) באשת חיל אשה יראת ה' שבה עיקר כל הזריזות כמו שהזכיר שלמה ע"ה בשבחיה (משלי לא) ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וגו' חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה סדין עשתה ותמכור צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל הרי בפירוש שכל מדותיה הם בזריזות ואין בה לחם עצלות כי לחם עצלות הוא בחיצוניות גם את זה לעומת זה עשה האלהים והטעם עוד כי עשיית המצוה בזריזות מורה על היותו עושה אותה בשמחה וכתיב (תהלים ק) עבדו את ה' בשמחה ונודע מה שפירשו ז"ל אין שכינה שורה אלא מתוך שמחה ולא מתוך עצבות והחוק נמצא שע"י עשיתו בזריזות ובשמחה שכינה שורה עליו והעושה מתוך עצלות ועצבות יענש דכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה' וגו' בשמחה ופי' ולחם עצלות לא תאכל לחם יקרא מאכל המצוה או התורה הנקרא אליה כי המצות נקראים מטעמים כדפירש בזוהר (בראשית כז) ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי מפקודין דעשה וכן התורה נאמר בה (משלי ט) לכו לחמו בלחמי וכאשר יעשה האדם אותם בעצלות היא אינה אוכלת אותם כאשר ראוי שעליה נאמר (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא והכילתה היא התורה והמצות כדפירש לעיל וכיון שאינה אוכלת אותם הם נדחים לחוץ ולכך מאד מאד צריך לידבק בזריזות ולא בעצלות ועל הזריזות נאמר (משלי כב) חזית איש מהיר במלאכתו דהיינו מהיר במלאכת השכינה שבה מלאכה כדפירש בתיקונים (דף עב:) ומלאכתה דהיינו תקונה הוא עשיית התורה והמצות והאוחז בה בזריזות לפני מלכים יתיצב שבה כלולות עשרה מלכים כדפי' בתיקונים בל יתיצב לפני חשוכים שהם הקליפות שהם חשך ולא אור ומכלל הן אתה שומע לאו שהאוחז ח"ו בעצלות הוא מתדבק בחשוכים ומפריד עצמו מהמלאכים העליונים שבקדושה ואומר יתיצב ולא אמר ישב כי יציבה היא מעומד ונודע שכל עמידה בעולם הזכר והענין כי ע"י אחיזתו בשכינה בסוד מיין נוקבין בזריזות המצות כדפיר' יעלה על ידה אל עולם הזכר עוד אפשר יתיצב ע"ד שפירשו רז"ל במכילתא (שמות יד) בפסוק התיצבו וראו את ישועת ה' וכן (שם טו) בפסוק ותקח מרים הנביאה שיציבה בכל מקום הוא רוח הקודש ז"ל התיצבו וראו אמרו לו ישראל אימתי א"ל היום שרתה שכינה עליכם רוח הקודש שאין יציבה בכל מקום אלא רוח הקודש שנא' (עמוס ט) ראיתי את ה' נצב על המזבח ויאמר הך את הכפתור ואומר (ש"א ג) ויבא ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ואומר (דברים לא) קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואומר (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק ושרתה עליה רוח הקודש עכ"ל. ובפסוק ותקח מרים הנביאה פירשו שפסוק ותתצב אחותו מרחוק הוא מוכרח יותר מכולם שמרחוק ולדעה מה יעשה כלם מורים על רוח הקודש. ובזוהר (אחרי מות ריש דף סח) פירש שהמלכות נקרא רוח הקודש

לדרגי האהבה. והטעם שהרשב"י ע"ה פי' בזוהר כי חסידות ואהבה שניהם ענין א' ובהם היה מוכתר רבי פנחס ע"ה. והעד ע"ז שאמר בזוהר בראשית (סוף דף יא) בפקודא תנינא שהיא אהבה א"ר אלעזר הכא רחימותא אנא שמענא ביה א"ל אימא ברי קמי' דר' פנחס בן יאיר דהא איהו בהאי דרגא קאים ובפ' אחרי מות (דף סב) שבחו ר"ש ע"ה לר' פינחס במדת החסידות ודרש לגביהו פסוק (תהלים קמט) יעלזו חסידים בכבוד ז"ל והא ר' פנחס בן יאיר כתרא דחסד רישא עילאה בג"כ כבוד דלעילא ירתון חסידים עכ"ל. ודבר פשוט כי אהבה וחסד הכל אחד שנא' (ירמיה לא) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד וכיוצא (תהלים לא) אהבו את ה' כל חסידיו ולכן ראינו לבאר המאמר הזה המבאר המדרגות המביאות לידי חסידות שהוא אהבה וכשיקיים האדם המדרגות האלה תהיה האהבה שהוא החסידות תקועה בלבו ויהיה דבק באלהיו תמיד בענין שיזכה לרוח הקודש. רש"י ע"ה פי' בברייתא זו ז"ל (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע וסמיך ליה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה וקא מזהר ליה להשמר שלא יבא לידי כך. תורה ע"י שהוא עסק בה ועוד שרואה ומבין אזהרות שבה ושמר. זריזות השמר קודם לכן שלא תבא עבירה לידו כי הכא דאינו מהרהר לבא לידי טומאה. זהירות כשעבירה באה לידו נזהר להשמר שלא יכשל בה והכי אמרינן (חולין פח) בכל הבשר מאי לאו דזהיר ולא נגע לא דזריז קדים ומשי ידיה מעיקרא. נקיות נקי מאין חטא. פרישות אף מדבר המותר פורש להחמיר על עצמו. טהור לא מלובן ועדיף מנקי. לידי רוח הקדש להשרות עליו שכינה עכ"ל. ורבינו נסים העתיק דברי רש"י ע"ה והוסיף לבאר בענוה ויראת חטא ובחסידות וז"ל מתוך כך בא לידי ענוה מתוך שהוא מבזה עניני העוה"ז וממנה בא לידי יראת חטא שהוא ירא ממנו כי ירא מן החטא ומתוך כך בא לידי חסידות שכל מעשיו לש"ש עכ"ל:

עתה רצינו להרחיב ביאור על דברי רש"י ז"ל ע"ה לבאר כל מלה ומלה מאלו ההכרות במאמר כפי מה שנתפרשה בהם בתורה נביאים וכתובים תורה מביאה לידי זריזות דבר זה מבואר בכמה מקומות שבתלמוד מביא לידי מעשה ואמרו בתורת כהנים אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה ואמרו ועניינם הלומד לעשות אם לא תשמעו ולא תעשו כל שאינו לומד אינו עושה. לסוף מואס באחרים לסוף מואס בחכמים לסוף אינו מניח אחרים לעשות לסוף אינו מודה במצות שנתנו למשה בהר סיני לבסוף כופר בעיקר עכ"ל. הרי מבואר שהעוסק בתורה היא מביאה אותו בהכרח לידי המעשה כדפירש רש"י ז"ל שמתוך שרואה האזהרות והעונשים הכתובים בה נשמר מהחטא:

זהירות מלה זו שנתפרשה התורה בה בג' בחינות הא' בפ' יתרו דברי יתרו למשה (שמות יח) והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות ופי' ז"ל בברייתות פ' אמרו לו בפסוק (ויקרא י) ולהורות את בני ישראל את כל החקים וגו' פי' שחוקים הם המדרשות וכיוצא בזה נדרש בפסוק זה שחוקים הם המדרשות והתורות הוא תורה שבכתב ותורה שבע"פ ואמר והזהרתה נראה שכשם שצריך אזהרה על ל"ת כך צריך אזהרה על עשה. הב' נמצא בנביאים בפרט ביחזקאל הרבה מהם (יחזקאל ג) ואתה כי הזהרת רשע וגו' והוא עיקר האזהרה על לא תעשה המגע לדרוש המאמר שלפנינו ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום וכו' מכאן א"ר פינחס זהירות הרי כי הזהירות היא השמירה עוד נתפרשה בכתוב במלה זו אפי' על דקדוק פרטי כמ"ש דהע"ה (תהלים יט) הנחמדים מזהב וגו' ומתוקים מדבש וגו' גם עבדך נזהר בהם ופי' באדרא האזינו (דף רצה:) שזה נאמר על אותיות גיל"ק שהחיך נאמר בו חכו ממתקים ודהע"ה היה נזהר באותיות אלו להוציאם במבטאם כתקנם וזה לשונו גיל"ק (איוב ו) היאכל תפל מבלי מלח וגו' וכתיב (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים וגו' מתוקים ודאי דוד מלכא אמר גם עבדך נזהר בהם. אסהדנא עלי דכל יומא אזדהרנא בהו דלא לאטעאה בהו בר יומא חד עכ"ל. ומזה נוכיח שכל דקדוקים הכתובים בדברי רז"ל ובספרי החסידים שבכולם צריך ליזהר שלא יכשל בא' מהם נמצא מלת זהירות כוללת בין לקיום מעשה בין לקיום אזהרה על ל"ת בין הכתובים בתורה ובדברי סופרים כגון שלא יסתכל באשה אפי' בבגדיה השטוחין על הכותל וכיוצא הרבה ואפשר שמפני היות מלה זו כוללת על הכל לא מנוה בירושלמי במדרגת המדות אלא אמר זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי קדושה וכן לא מנו פרישות בכלל המדות מפני שפרישות וקדושה שוים בענינם כמו שנבאר בע"ה:

זריזות היא מדה מעולה על הקודמת ונוגעת בעשה ובל"ת להיות זהיר ומהיר במצות עשה שאם באה מצוה לידו יעשה אותה מיד שנא' ושמרתם את המצות ודרשו במכילתא אל תקרי המצות אלא המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצה כך לא יחמיצו את המצוה אלא אם באת על ידך המצוה עשה אותה מיד עכ"ל. וכן דרשו ג"כ במכילתא על פסוק (יהושע ג) וישכם יהושע בבקר מלמד שזריזין מקדימין למצות ומדת הזריזות מורה על חשק נפשו ולבו לעשות הדבר ההוא מפני אהבת הבורא ולכך מקדים ולא מאחר כמ"ש התנא (אבות פרק ה) במדת הזריזות הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. ובעשות האדם הדבר בזריזות ובשמחה יתוסף בו רוח חדשים ורוח חד סרוחניי באופן שיהיה קל כנשר והדבר הזה תלוי בהסיר מלבו רוח עצלות ועצבות שהוא כח החיצוני המכביד כל איבריו של אדם באופן שלא יהיה בו כח לקום ממקומו לגו

לקריו:

ידים כמו שיתבאר ב"ה ומקצתם נתבארו בזוהר (ויקרא ד' ק:) בפי' הפסוק נקי כפים וגו' ז"ל ת"ח מי יעלה בהר ה' ולבתר אהדר ופי' נקי כפים דלא עביד בידוי (ק) טופסא ולא אתתקיף בהו כמה דלא אצטריך ותו דלא איסתאב בהו ולא סליק בהו לגופא כאינון דמסאבין (ר) גרמייהו בידין לאיסתאבא ודא הוא נקי כפים: והג' מה שנא' גבי בני גד ובני ראובן (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל ורז"ל למדו מכאן שצריך אדם

להרחיק עצמו מן החשד כדתנן (שקלים פ"ג) אין התורם נכנס לא (ש) בפרגוד החפות ולא במנעל ולא בסנדל שמא יעני ויאמרו מעון הלשכה העני ושמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר שהאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל ואומר (משלי ג) ומצא חן ושכל

טוב בעיני אלהים ואדם וכיוצא בזה מה שאמרו ז"ל הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו:

עוד נמצא פי' ד' בפסוק (איוב ד) זכר נא מי הוא נקי אבד ופי' בזוהר (פ' פנחס דף רעו:) שזה היה פנחס

שקנא על הברית ולא טמאו בעון פעור מבנות מואב ונפקא מינה כי נקי הוא מדת צדיק ולכן לפנחס כתוב לו את ברית השלום שנא' (במדבר כה) לכן הנני נותן לו את בריתי שלום וכן מצינו שתי מלות אלו כא' (שמות כג) ונקי וצדיק אל תהרוג שנכללו שניהם ענין אחד ולענין נקיות הנזכר במאמר פי' פירלה שיהיה

נקי מכל דבר הפוגם באות הברית שהוא בצדיק באופן שיוכל ליקרא נקי שהוא במדה זו:

נקיות מביאה לידי טהרה עם היות שכבר נתבאר הטהרה במלת נקיות מ"מ יש בו עדיין לפרש ע"ד מה

שדרשנו במלות הקודמות טהרה נמצא בתורה ובנביאים ובכתובים בבחינות רבות האמנם הנוגע לענין מעשה הם אלו. הא' טהרה ע"י טבילה במ' סאה כמו שנמצא הרבה מהם בתורה ומהם (ויקרא כב) איש איש מזרע אהרן וגו' לא יאכל עד אשר יטהר וכמוהו (שם יא) וטמא עד הערב וטהר וגו' (שם טו) ורחץ בשרו במים חיים וטהר וזה נאמר בזב שהצריכה התורה לו מים חיים הנה הטהרה ע"י הטבילה הוא סיוע גדול לידבק האדם נפשו באלהיו ובעבודתו שבהיותו טמא הטומאה מטמטמת לבו של אדם כדפי' לעיל ז"ל על ונטמתם בם ועיקר האהבה והדבקות תלוי בטהרת הלב מהמחשבות הזרות כמו שאמר דהמע"ה (תהלים נא) לב טהור ברא לי אלהים וכן כתב ר"ת ע"ה בספר הישר כי טהרת הגוף יתדש טהרה בנפש ובהיות הגוף טמא בודאי יגיע קצת פגם לנשמה וא"א שיכוין כראוי בלי שתבלבלהו מחשבה אחרת ותפרדהו מהשורש העליון שהרי הוא נפרד ע"י הפגם שבנשמתו כדפי' בתיקונים דחיהי לא שריא על נשמתא פגימא דכתיב (ויקרא כא) כל איש אשר בו מום לא יקרב ולכן א"א שיהיה לו דבקות שעיקר הדבקות הוא בעילת העילות נשמה לכל הנשמות וכיון שהוא יתעלה אינו שורה עליו כיצד אפשר שיתדבק בו ולכן צריך האדם לתקן נפשו באופן שתהיה כסא לשרות בה ידו"ד ועלת העילות ולכן צריך לעשותה מאהבה כדי שיתדבק בו וכן כתוב בספר החסידים (סימן עג) שאחד מן הדברים המעכבים את התפלה שלא תהיה תפלתו נשמעת הוא אם אינו טהור וכפי סברת התוספות שסוברין דלתפלה צריך טבילה ולתורה אין צריך יש טוב טעם ע"ד הסוד וראוי למעשה כי התורה מפני רוב מעלתה שהיא בעלמא דדכורא יש בכחה לקבל הקליפה ואינה מקבלת הטומאה כאמ האמנם תפלה היא בקשת רחמים ותחנונים וצריך כוונת הלב ובהיותו טמא בודאי תתבלבל כוונתו ולכן צריך ליזהר בה ובסוד המקוה כבר נודע מה שפירש הרשב"י ע"ה בזוהר (פרשת פנחס) ובתיקונים שהיא בסוד עילאה ט' נקודין לכל ספר וכו' ע"ש וסוד המקוה הוא סוד ידו"ד שהמקוה בו מ' סאה וכן ידו"ד בו ד' אותיות כל אות כוללת עשר והיינו סוד מקוה ישראל ידו"ד והבן בזה מ"ש מה מקוה מטהר הטמאים אף הקדוש ב"ה מטהר את ישראל דהיינו טהרת נשמותיהם הדבקות בשמו נמצא הטובל הוא דבק בידו"ד ממש לטהר גופו ונפשו גופו במים ונפשו ברוחניות השם השורה שם ובזה לא יזיקהו אפי' יהיו המים קרים כי מאחר שהוא דבק בידו"ד אי אפשר שיבא לו היזק כמ"ש המשורר (תהלים צא) אומר לידו"ד מחסי ומצודתי וגו' כי הוא יצילך מפח יקוש דהיינו נגיס פחים וכן אחר המזמור כי מלאכיו יצוה לך וגו' על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגלך ושאר המזמור. האמנם צריך לעשות המצוה בשמחה שאם אינו עובד בשמחה נענש כמ"ש (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ונכון ג"כ להרהר תשובה שהתשובה הוא בסוד המקוה וכן הנשמה נשפעת משם. ובהיות האדם חוטא התשובה היא מסתלקת וכן הנשמה מסתלקת מעל האדם והוא רחוק מהדבקות וע"י כניסת האדם במקוה שהיא ם מרובעת אימא דרביעא על בנין האם שהיא התשובה תשוב ה' וי"ו חוזרת ורובצת על הבנים וכן הנשמה תחזור לאדם ועלת העלות ישרה על נשמתו ושמעתי מאחכם א' זקן כי מי שהוא נטמא אין הנשמה שורה בו עד שיכנס למקוה ודין הוא מהטעם שפי' וטעם הסתלק הנשמה מפני שמרוב דקותה כל צד פגם שימצא בגוף לא תוכל לשרות בו עד שיחזור למקור הנשמה ויכלל שם ודבר זה צריך האדם לכוין בטבילתו שהוא נכנס בסוד נשמתו במים העליונים ההם שהם בסוד עוה"ב והוא נסתר בסתר עליון שהוא בבינה ואימא מסתרת אותו בכנפיה וכמו שפי' בתיקונים שהשכינה טובלת ונטהרת במי המקוה כן זעיר אנפין ודאי טובל וכן יכוין שהוא בסוד ו' עולה שם ורוחו ונפשו נטהרים מכל פגם וגם יכוין שנילון השכינה אשר נתלבש בו ג"כ נטהר מהפגם אשר קבל וע"י הטבילה מפשיט מעליו רוח הטומאה

(ק) גזל ולא שמיט: (ר) כלא דנייש קודם שלא הגיע ידיו למטה מחגורו: (ש) בפסקלגוס [illegible] שעל [illegible] ויכול ליתן דבר לתוכו:

כאשר תינק מסוד החכמה והוא רוח היונק מקדש העליון שהיא חכמה ולכן מלת יניקה נדבק בה בבחינת רוח הקדש. ונמצא לפי זה שהזריזות מדרגה המביאה לידי רוח הקדש. ואפשר לומר באופן אחר מענינו שפירש (בר"מ קדושים דף פ) שגם בת"ת יש בו זריזות שהוא עושה מצוה והיינו מיד בלא עיכובא ז"ל וישראל דאיתקריאו בנים בכלל בן ובת מסטרא דת"ת ומלכות דאינון בן ובת יקרא דאביו ואמו למיעבד לגוייהו ונווי דיליה אינון פקודין דעשה והא אוקמוה מארי מתניתין יש מצוה ועושה ובג"כ איהו נעשה ונשמע והאי איהו כבוד דאבא ואמא דצוה לבריה דיעביד הכי ואיהו עביד מיד בלא עיכובא כלל עכ"ל ועפ"ז נתבאר בחכמה והעתקנו בשער היראה סוף פ"ב ובתיקונים (דף עו) בתיקון ס"ל ביארו כי ת"ת ויסוד כ"א יקרא מצוה ועושה במצות הכלולות בשכינה ולפ"ז האדם הזריז אוחז במדרגת עולם הזכר ולכך לפני מלכים יתיצב כדפיר' ומ"מ עיקר זריזות הוא במקום העשיה ותלוי בה כי היא מתמשת לכל האצילות ומפני זה הנשיאים מפני שהתעצלו בנדבת המשכן נחסרה י' מהם שהיא השכינה שנאמר (שמות לה) והנשיאם הביאו חסר י' כתיב והטעם כדפיר' כי להם עצלות לא תאכל ושמעתי מפי מורי ע"ה שלתיקונם הביאו בחנוכת הנשיאים עשרה דברים קערת כסף אחת מזרק אחד וגו' תמצא שם עשרה דברים. וכתוב הנשיאים מלא ביו"ד מדרזו להביא זה תחת עצלות שפגמו בשכינה ודע עוד כי הזריזות לא יקנה בנפש האדם אלא מחמת היראה כי ירא את המלך הוא זריז לעשות מצותו וירא פן (ג) לא ימצא אחריו משגה ולכן הוא מוזרז בעשיית התורה והמצות וכן מטעם זה ידבק זריזות בשכינה כי שם היא היראה וכן נקיות נמשכה ג"כ הם ענפי היראה כי צריך לירא שלא יהיו בגדיו מלוכלכים לפני המלך אלא נקיים וטהורים וכן צריך לנקות ולטהר אבריו ונפשו כיון שהוא עומד לעולם לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ית' וית'. עוד במדת הזריזות מצאתי כתוב בספר כתיבת יד כמה פרטים ראיתי להעתיקם:

נקיות נשתמש בו בארבע בחינות הא' נקיון וטהרת העון והפשע כאמרו (במדבר ה) ונקה האיש מעון (תהלים יט) ונקיתי מפשע רב מדה זו צריכה אל החסידות שהיא האהבה כי אי אפשר בעוד היות פגם בנשמה שתדבק בו האהבה והוא כמשל הבגד שנפל בו השמן או שאר כתם מהכתמים שלא יקבל שום צבע עד שיורחץ ויוסר ממנו הכתם ההוא כן בהיות הנפש מלוכלכת בכתמי עונותיה אם לא תנקה ותרחץ עצמה ע"י התשובה ותשובה פרטית דכל עון ועון כמו שיתבאר לא תדבק ברוחניות העליון שיתמיד כי העון מחיצה מבדיל בינו לבין אלהיו ולכן יבלבלוהו מחשבות זרות בעמדו עוסק בתורה או בתפלה ובירושלמי הביאו ראיה לזריזות שמביאה לידי נקיות דכתיב (ויקרא טז) וכלה מכפר והענין כי וכלה מורה על זריזות מפני שפירש השלמת הענין ומפני שמלת וכלה היא מיותרת שם בפרשת אחרי מות בענין עבודת י"ה כי מה צריך לומר וכלה לימא ויכפר אלא הכוונה ודאי לומר על הזריזות ואמר מכפר מלת כפרה פי' לשון קנוח וטהרה והיא מלה בלשון ארמית וכן פרש"י ע"ה במסכת חולין פ"ק גבי סכין ששחט בה שריפה שאמר שם ואי איכא בליתא דכרסא למכפריה לא צריך ופי' רש"י בליתא חתיכה בלויה דפרסא כדמתרגמינן מסך הפתח פרסא לאכפריה לקנחו ותבירו בגיסין בנבוזראדן ובעי לכפורי ידיה בהאי גברא ובעזרא קרי למזרקים כפורי זהב שמקנח אצבעו מן הדם עכ"ל. והנה מלת כפרה פירשו טהרה וקנוח הכתם מהבגד באופן שלא נשאר בו שום לכלוך וכן לענין טהרת העון הנאמר בלשון נקיון פי' כפרה דהיינו הסרת הכתם העון ההוא מהנפש וכשיאמר טהרת העון בלשון טהרה כאמרו (תהלים נא) ומחטאתי טהרני טהרה הוא לבון הבגד יפה והיינו מה שפירש רש"י ז"ל טהור נא ומלובן ועדיף מנקי וכן פי' רז"ל ג"כ על (שם כו) ארחץ בנקיון כפי בכל מידי דמנקי אבל הטהרה הוא במים שיטהרו וילבנו הדברים יפה וטעם למה יצטרך טהרה אחר נקיות יובן במ"ש הכתוב (ויקרא יג) והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר והכביסה הב' הוא לתת לו בו רוחניות קדושה וטהרה כי כשסר ממנו הנגע נשאר בלי טומאה וגם אין בו טהרה ולתת בו רוחניות טהרה צריך כביסה שנית עוד אפשר לומר בטעם הכביסה שנית כי אע"פ שסר הנגע כבר כי הנגע היא כח מכחות לילית שמגדה ד' מראות נגעים כדפי' בתיקונים וכשהיא נדבקת באדם או בשאר כליו היא דבוקה גם כן שלא תפרד במהרה אבל נשאר רושם הטומאה שם אע"פ שאינה נראית לעינים ועדיין היא באותו מקום שהיה בו הנגע נכרת שארתה שם ולכך וכבס שנית וזו מעלה יתירה לקדושה על הטומאה כי הקדושה בכ"מ שתשרה לא תפרד משם לעולם כמו שפי' ז"ל על בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו וכו' שנאמר (ויקרא כו) והשמותי את מקדשיכם בקדושתן הן אף כאן שוממין אמנם ענין הטומאה אע"פ שהיא רוחנית בכביסה שנית שטהר ותתלבן ותתבטל הקליפה ההיא מכל וכל וכן בענין התשובה אע"פ שעזב אדם החטא עזיבה גמורה ונתחרט ולא שב אל מעשהו הראשון כלל וטהר עצמו ע"י סיגוף לא יספיק לו עד שלא יכיר בו המקטרג כלל כאלו לא היה בו עון כלל אלא וכבס שנית וטהר כאלו מעולם לא חטא וז"ש בירושלמי נקיות מביאה לידי טהרה שנאמר (שם יב) וכפר עליה הכהן וטהרה ומה צורך טהרה על כפרה אלא כי כפרה היא נקיות והיינו טהרה עצמית לכך צריך טהרה:

עוד מצינו ענין ב' בענין נקיות במ"ש הכתוב אל אבימלך (בראשית כ) בתם לבבי ובנקיון כפי וכן (תהלים כד) נקי כפים ובר לבב צריך שישתדל לטהר ידיו מכל דבר גזול ומכל דבר הפוגם

(ג) נ"ל דל"ג לא:

לקמיה שכתב רב אלפס וכתב רבינו האי גאון ז"ל כיון דנמלא ליכא בהא מילתא נקוט מנהג כל ישראל שכל בעלי קריין אע"פ שאין להם מים אין מתפללין עד שירחצו וכתבו שם שרחיצה זו היינו במ' סאה אלא בט' קבין וט' קבין נריך להטילן עליו בכלי שיוכל להריקן עליו ממנו בלא שום הפסקה וכן מוכח במשניות של טהרות (מקואות פ"ג) מ"ש הגאון ז"ל דאין מתפללין עד שירחצו אינו נראה למורי הרב נר"ו ואם אין לו מים או אפילו יש לו מים ואינו טובל או אינו רוחץ אפ"ה אינו מפסיד התפלה מפני זה דודאי אע"פ שהתפלה יותר מקובלת עם הטבילה לדברי הכל אין לו להפסיד מפני זה תפלתו וכ"כ רבינו משה ז"ל דרב"ל האי ישיבות שבבבל תמהו עליו למה הי' מיקל כ"כ בענין טבילת בעל קרי והוא ז"ל השיב להם שמימיו לא בטל אותה אלא שלא הי' יכול לכתוב בחבורו כי אם היוצא מן הדין ע"פ ההלכה ע"ש ודברי רבינו יונה בזה הוא כפי סברתו שכתב שד"ת המורים יותר מן התפלה ולכן תפלה לא יבטל כדי שלא יעבור זמנה אבל ד"ת לפי סברתו לא יקרא ואני אומר דירא שמים ינא ידי כלם ובזמן שימלא גופו בריא יחמיר במ' סאה ואם גופו חלום או בימי הנגה יתן עליו ט' קבין של מים חמין ומ"מ אם הוא אנוס ולא הזדמן לו הטבילה לא יבטל מפני זה לא תורה ולא תפלה כי כדאי הם המקילים לסמוך עליהם בשעת הדחק ובלילה בעוד שלא טבל לא יניח מלקום באשמורת מלעסוק בתורה מפני שהוא טמא כי כדאי הם אלו הפוסקים לסמוך עליהם ולא יהי' האדם בטל מד"ת ויהפוך אותם השעות כיום שהוא אלה שבודאי אז לא יבטל תורה ותפלה ומי שיתמיד על עצמו שלא לעסוק בתורה ותפלה בלא טבילה אפילו כשהוא חולה סברא זרה היא ואין ראוי לסמוך עליה וכמו שכתבתי הי' נוהג מהר"ר יצחק די לוריא אשכנזי ע"ה :

עוד מלינו בתורה שכל טהרת האדם אם מטומאתו אם מלכלוכו וכבוס בגדיו הכל במים כמ"ש (ויקרא טו) ורחץ בשרו במים חיים וטהר וכן (שם יג) וכבס בגדיו וטהר :

עוד נמנא טהרה במלבושים כמ"ש יעקב אע"ה כאשר רצה לבא אל בית אל (בראשית לה) והטהרו והחליפו שמלותיכם ואם היות שנראה שהם ב' דברים הא' הטהרו בטבילה ועוד והחליפו שמלותיכם מ"מ כיון שסמכם ההליפה הוא מסוג הטהרה וראוי הוא לרוצה לטהר עצמו שיהיו בגדיו טהורים מטנוף וטומאה ושלא יהיו מלוכלכים בשמן (א) ורבב וכיוצא שפי' שת"ח שנמלא רבב על בגדיו חייב מיתה שנאמר (משלי ח) כל משנאי אהבו מות א"ת משנאי אלא (ה) משניאי וכ"כ הרוקח ע"ה בשורש טהרה והזהר בטהרת המלבושים שלא יהיו בגדיך מלוכלכים מן הצואה ומן טיפי מימי רגלים שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים על כן תלמד עצמך בקינוח היטב שמור נקביך ואל תרגיל להשתין סמוך לגאולה פן יטפטף על המכנסים איך תתפלל שלא לשם כי תשאנו ואתה שומר ומטונף והזהר משכבת זרע פן ידבק בבשרך ובגדיך ולא יהיו מלבושיך מתכשיטי ע"א טהר עצמך הכון לקראת אלהיך ישראל עכ"ל :

עוד מלא טהרה במקום כמ"ש מרע"ה לאהרן (ויקרא י) ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור והרשב"י ע"ה בספר תרומה במאמר שהעתקנו בפ"ה אמר ורזא דקדשא לאו הכי אלא באתר שלים ובאתתקנותא דגרמיה (ב) ובאיתדכאותא דמשכניה הרי איתדכאותא דמשכניה טהרת המקום ואיתקנותא דגרמיה פי' שוא הכון לקראת אלהיך ישראל ובלי ספק שההכנה ג"כ ע"י הטבילה כמ"ש הרוקח :

עוד בטהרת המצורע מלינו בכלל טהרתו גלוח השער כדכתיב (ויקרא יד) וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו והטעם כי שער הראש בבחור הם כחות הדין וטוב לגלחם כענין עד לא גלים דא דיקא דמליה והוא סוד (שם יג) ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא :

ובן טוב לטהרה לגלח הצפרנים שכן האשה המטהרת לבעלה צריכה לקוצם כדפי' בזוהר פרשת אחרי מות ופרשת פנחס . עוד צריך ליטהר מכל הדברים שנזכר בהם טומאה בתורה ובדברי רז"ל וכבר העתקתי רובם בשער היראה פ"ה ויש עוד פרטים ויתבארו לקמן ב"ה :

ועיקר הטהרה הוא מה שנתבאר לעיל שיטהר עצמו מכל עון ואשמה כמ"ש (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם ודאי שהוא על טהרת היצר שמגדו עיקר הטומאה וכמ"ש דוד המע"ה (תהלים נא) ומחטאתי טהרני וכמוהו רבים וכן אמרו רז"ל (ברכות פ"ג) מרגלא בפומי' דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את כל דרכי ולשקוד על דלתי תורתי ונצור תורתי בלבך נגד עיניך תהי' יראתי שמור פיך מכל חטא וטהר עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל מקום עכ"ל . וצריך האדם לכוין לטהר עונותיו ע"י המשכת אור עליון ממקום הלובן בכוונתו בי"ג מדות של רחמים ובפרט בשנים מהם שבם נזכר טהרת העונות והתלבנותם . בתיקון ב' שהוא נושא עון אמר באדרת נשא (דף קכג') תאנא דף קכג') תאנא הסוף הוה (ג) אתפשי בההוא נהורא כמאן דיתכשי בההוא נהרא עמיקא . ובתיקון ג' שהוא עובר על פשע אמרו (שם קלג') שעליו נאמר (איוב לו) ורוח עברה ותטהרם . ועם היות שכל י"ג המדות סגולתם להמתקת הדינין באלו הב' בפרט נזכר בהם ענין הטהרה כדפי' בפרט ביה"כ שהוא יום כפרה לטהר העונות דכתיב (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם נריך לכוין במ"ש כי יום כפורים הוא למעלה ואריך אנפין מתגלה לטהר וללבן עונותינו והיינו לפני ה' תטהרו :

עוד נמנא טהרה בידים כאומר (איוב יז) וטהר ידים יוסיף אומץ ומה שביארנו לעיל בענין נקי כפים הוא של מרע אמנם טהרה הנזכר הוא לקיום ועשה טוב דהיינו שיעסוק בידיו במצות ציצית תפילין סוכה ולולב וכיוצא

(א) כתם משעוה : (ה) כלומר בה"מ שנאמר בזה התורה : (ב) לשון טהרה : (ג) לשון תפלה :

הטומאה ומתלבש בו סוד הנשמה שנסתלקה והטבילה לה הוא סיוע גדול לקניית הנשמה כי טהרה מבפנים וקדושה מבחוץ ועיין במה שפי' בשער הקדושה פ"ד. וכבר ידעת שהדין הוא שצריך שיהיו מים שכל גופו עולה בהם דהיינו שיהיו חופין את כלו ולא יצא חוץ למים אפילו כחוט השערה שכיון שהחיצוני נשאר לו צד מקום באיזה אבר שיהיה אפי' מעט מזער משם מתפשט טומאתו בכל האיברים והרי הוא כאלו לא טבל. ובהיותו טובל ונכנס כל רמ"ח איבריו במ' סאה הרי הפשיט מעליו כל צד רוח טומאה כי בכח אימא לבטל החיצונים שהוא הנשר הגדול בעל הכנפים דלא דחילת מנן הכורסף וכיוצא. ועוד טעם הטבילה במקוה הוא כעין חזרת הכלים אל הכבשן כדי שיעשו ויתלבנו וביציאתן מהכבשן הם חדשים גם האדם בהכנסו אל המקוה הוא כדי להכליל ולחזור הנשמה הפגומה והאיברים הפגומים ממקום שיצאו ושם (ש) מתעלמים כעובר שהוא עלם בבטן אמו שאין עין החיצוני שולט בו והוא שמור מכל פגע ומקרה כדפי' ז"ל (איוב כט) כימי אלוה ישמרני על הולד שהוא בבטן אמו וביציאת האדם מהמקוה הרי נתקנו איבריו ונשמתו והרי הוא חדש ואין לחיצוני חלק בו וירגיש האדם בעצמו רוח חדשה מניצוץ הנשמה שחזרה אליו וראוי הוא שקודם שיכנס במקוה שיהרהר תשובה מעונותיו ואם אפשר ג"כ שיתודה באופן שלא ישאר לחיצוני חלק בנשמה והדבר ברור כי כמו שלטהר טומאה שהם מקריו וזובו וכיוצא צריך שלא יהיה דבר חוצץ בינו ובין המים מהטעם שפי'. ג"כ לענין טהרת העון שהיא טומאה יותר רוחנית דבוקה בנשמה עד שתעשה בה פגם והשחיתה שצריך רחיצה להסירה בנהר ובורית ע"י התשובה ולא יהיה דבר חוצץ מבפנים בנשמתו כי כבר פי' כי עיקר הטבילה לבעל תשובה הוא לטהר עצמו מעונותיו ולהחזיר לו הנשמה א"כ לזה צריך לשום בלבו לשוב מעונותיו מכל וכל ולא יהא טובל ועדיין העונות מקולסם בידו כי לא יועיל לו הטבילה לטהרת עונותיו כדפי' עד שיעזוב אותם עזיבה גמורה מכל וכל וזה ע"ד שיתבאר ב"ה בענין התשובה שענין התפלה והבקשה על מחילת העון הוא שיתוקן בתחלה מעונותיו כל האפשר בידו ואח"כ יתפלל עליהם ולזה נכון שיתודה קודם שיכנס למקוה או לפחות בהרהור ובס' החסידים כתבו שראוי לטבול ג"פ כנגד חטא עון ופשע ובהיות המקוה ממים קרים והוא מצטער יכוין במה שאחז"ל כי עוה"ב אינו מושג אלא ע"י יסורין שהוא א' מג' מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל והטבילה הוא ברמז עוה"ב ולכן צריך ביסורין ובקבלו עליו צד הקרירות שהוא הדין המתפשט בגבורה זוכה אל אור החיים טוב הצפון למעלה בעוה"ב והיינו ודרך חיים תוכחות מוסר והיינו איזי רחמים וכן אתה מוצא שלא יכנסו הנשמות בג"ע העליון עד שיטבלו בנהר דינור והזהיר לעשות הטבילה בזמנה בודאי לא יפגעהו שום מזיק כי שומר מצוה לא ידע דבר רע אלא אם יהיה אנוס ואם יעבור זמנה ונתרשל במצוה בלי שום אונס אפשר שלא תגין המצוה עליו לינצל ממקרי הזמן ואם נתרשל מלעשותה בזמנה יזדרז לשוב בתשובה ולא יניח לטומאה שתתיישן בנפשו שאח"כ יהיה קשה להפרידה ע"ד מ"ש (ויקרא יט) מפני שיבה תקום קודם שיצה"ר יזקין ביה ויבטח בה' כי הבא לטהר מסייעין אותו ולא יאונה לו שום היזק מן הטעם שפי' כי בהטהר עצמו מטהר ג"כ נפשו ורוחו שהם חלק עליון וכיון שהוא מטהר חלקי ניצוצי הקדושה מסייעין אותו ודאי :

וצריך לחשוב בעשיית המצוה הזאת יראה ואהבה כדרך שצריך בכל המצות כדפי' הרשב"י ע"ה יראה שלא יתרשל מעשייתה ויירא מהמלך העליון המצוה אותה וראוי שלא לעבור על רצונו ויחשוב אלו מלך ב"ו היה מצוה אותה כיצד היה זהיר לעשותה שלא לעבור על מצות המלך ומצד האהבה שיחשוק באהבת המלך שראוי מפני אהבתו שאפי' היה מצוה לו שיפיל עצמו לכבשן האש כאברהם היה משליך עצמו כ"ש כי כל מצות המלך הם לתועלתנו להנחילנו עולם שכלו ארוך כאמרו (דברים ו) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות ואפי' בעוה"ז יש לו שכר גדול בעמלו כמו שאמרו ז"ל (ברכות פ"ג) שסגולתה לאריכות ימים ז"ל א"ר ינאי שמעתי שמחמירין בה ושמעתי שמקילין בה וכל המחמיר בה על עצמו מאריכין ימיו ושנותיו עכ"ל והטעם מפני שסודה במקום אריכות הימים דהיינו על ה' כדפי' בזוהר ושלש לאמונות חשובות כא' גם העושה המצוה בחשק כחשקו בחיים כי הוא במצוה שהוא ידו"ד והוא מקור החיים והוא דבק בעילת העילות הדבק בידו"ד בודאי יאריך ימים בכוונתו זאת וצריך שיהיה שמח בעשיית המצוה כמו ההולך להרויח ממון הרבה שהוא שמח בה כן יהיה שמח במצות שהוא דבק בשמו הגדול ידו"ד ובחיים העליונים ומתקן נשמתו וכמו שאמר דהמע"ה (תהלים קיט) שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב ואומר (חבקוק ג) ואני בידו"ד אעלוזה ובענין פשטי מאמר רבי ינאי פירש"י שמקילין בה במרחצאות או בנתינת ט' קבין שמחמירין בה במ' סאה והתוספות כתבו דאע"פ שאמרו בגמרא בטלו לטבילותא כר"י בן בתירה היינו דוקא לתורה אבל לתפלה צריך וכתבו תלמידי ר"י בענין זה שאמרו שם בגמרא הביאו הר' אלפס ע"ה אין ד"ת מקבלין טומאה שנאמר הלוא כה דברי כאש וגו' אמרו ז"ל י"מ דלא שנא ק"ש ולא שנא קריאה אחרת לכל מילי אמרינן אין ד"ת מקבלין טומאה ואין זה נכון דבודאי לא אמרו אלא בק"ש בלבד אבל בשאר ד"ת אסור דהא אמרו (במדבר טו) כי דבר ה' בזה וגו' זה הקורא ד"ת במבואות המטונפות והחמירו בזה יותר משאר כריתות דבכל שאר כריתות הכרת מכפר ובזה אינו מכפר אלא אע"פ שנכרת עונה בה עכ"ל הרי שלדבריהם חמורה תורה מתפלה וחמור שקורא בתורה בטומאה בהיות גופו טמא מהקורא בתורה במבואות המטונפות שיש עליו עונש. עוד כתבו

(ש) נבהרים :

לקניה

שיתר המדות ולכן צריך לטהרם מכל פגם הפוגם בהם כי דבר קל יפגום בהם מרוב דקותם ורוחניותם שהם רומזים למקום עליון באצילות כדפירש בתיקונים וכנגד טהרת המחשבה אמר דוד המלך ע"ה במקום אחר (שם כד) נקי כפים ובר לבב וכבר פי' לעיל נקי כפים והעתקנו לשון הרשב"י ע"ה בענין נקיות ואמר אח"כ ובר לבב כגוונא דא דלא אמשיך רעותיה ולביה לסטרא אחרא אלא לאתמשכא בתר פולחנא דקב"ה אשר לא נשא לשוא נפשו כתיב וקרי נפשי והא אוקמוה נפשי דא נפש דוד סטרא דמהימנותא נפשו דא נשמ' דבר נש ממש בגין (ז) דכד יפוק מהאי עלמא נפשיה יסתלק בעובדין דכשרין דעלמא איתקיים בהו למיהך בין כל אינון כמד"א (תהלים קטז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים ובגין דלא נשא לשוא נפשו ישא ברכה מאת ה' וגו' עכ"ל . הרי מבואר במאמר הזה מעלת המתקן מעשיו ומחשבותיו לעבודת קונו מפני שנפשו חלק מהשכינה והיינו נפשו ונפשי והכל א' וכפי תקון נפשו מתקן למעלה ולכן יזכה למ"ש דוד המלך ע"ה אתהלך לפני ה' בארצות החיים וישא ברכה מאת ה' דהיינו השכינה כנודע ומכלל הן אתה שומע לאו שהנושא לשוא נפשו ומטמא מחשבתו פוגם ח"ו למעלה ונשמתו לא תעלה למעלה בהר ה' ולא במקום קדשו . והנה צריך לטהר הלב מקנאה ושנאה ותחרות ומכל מדות הרעות התלויות בלב כגון דאגה ואנחה ועצבות וכעס והיתול וכיוצא וכאשר יהי' הלב פנוי מכל זה הוא דירה נאה לשכינה כדפירש בתקונים שצריך האדם להקן דירה נאה לשכינה בלב והיינו על ידי התיקון שפי' ועוד פי' בתיקונים שצריך להיות תוכו כברו אמרו בתיקונים (תקון נס סוף דף עה) שיין הוא התורה צריך שיהי' שמור ותתוס בקנקן טוב ואמר שהקנקן הוא הלב ואם הקנקן הזה נתנסך ביין יצה"ר צריך הדחה ג"פ וצריך הדחה ושטיפה ככוס של ברכה דהיינו תוכו כברו וז"ל וכד איהי קנקן דאיהי לבא דכיא מלגו ומלבר ברא תמן חכמה דאיתמר בה (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו קני איהו קנקן ודאי ואם האי קנקן איהו דכיא אתמר ביה ונקה ואם לאו (שם ו) לא ינקה כל הנוגע בה עד כאן לשונו . וכן ענין טהרת המחשבה שהמוח הוא כלי חשוב דק יותר מהלב ולכן הוא בראש וידעת בענין תפילין שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה דהיינו רצועה של ראש לעשותה של יד ואף על פי שהפרשיות הכתובות בראש הם עצמם שביד אלא מכיון שהושמו בראש קנו מעלה ורוחניות יותר ואין להורידן לעשותן של יד . ולכן צריך לטהר מחשבתו ביותר והזוכה לטהר מחשבתו יזכה לעתיד למ"ש רז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ולא יזכו לעטרה בראש אלא מפני שטהרו מוח שבראשיהם כדי שתהי' השכינה מתעטרת עליהם גם לעתיד זוכים לזה ונראה שסוד עטרותיהם בראשיהם הוא מה שאמר ביהושע הכהן הגדול (זכריה ג) וישימו הצניף הטהור על ראשו ואמר צניף טהור מפני שלא נעשה לו עטרה אלא מפני שטיהר מחשבתו כדפירש ואפשר לומר והוא הנראה העיקר שצניף הטהור נעשה לו מהמצות התלויות בראש כגון הנחת תפלין ופריסת ציצית על ראשו ומצות פאות הראש וכן טהרת המחשבה על ידי הכוונות הטהורות שבהם האדם יתייחד לקונו :

ובענין טהרה נמצא בזוהר ובר"מ מקומות חלוקים זה על זה בפרשת קרח וכן בפרשת חקת פי' שכהן קדוש ולוי טהור ולכן פרה שהיא מצד השמאל היתה באה לטהר ולא לקדש כי עיקר הטהרה בשמאל ובר"מ (פרשת עקב דף רעב רעג) שהטהרה בימין וקדושה בשמאל ולענין קדושה יתבאר לפנים בע"ה אמנם בענין הטהרה נ"ל כי שני מיני טהרות הם הא' הוא טהרה על ידי המים כמבואר לעיל ומים נודע שהם מצד החסד ויש טהרה מצד השמאל כדכתיב (במדבר לא) כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר וכן כלים נטהרים בב' דברים במים דהיינו טבילה לכלי סעודה שלא באו באש או טהרה באש אם נשתמשו באש כמש"ה כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר וגו' אשר לא יבא באש תעבירו במים וכן לענין טהרת הנשמה מהפגם שלהם כפי הפגם צריך הטהרה והיינו (יומא פ' יוה"כ) ד' חלוקי כפרה שהי' ר' ישמעאל דורש עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה מוחלין לו מיד שנאמר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם בחינת כפרה זו הוא מצד החסד כי נודע כי מצות עשה הם רמ"ח מצד הימין ולא תעשה מצד השמאל ולכן פגם העשה שהוא בחסד כיון שעשה תשובה מוחלין לו מיד והיינו הטהרה מצד מימי החסד מטהרת אותו ומוחלין לו מיד והעבירה על מצות עשה הוא שיתעצל לקיים המצות כענין מצה בפסח וכיוצא דהיינו ביטול המצוה מצד שישב ולא עשה ותקנתו הוא הזריזות מכאן ואילך לקיים מה שביכלתו והמים דהיינו מימי הכפרה העליונה ישטפו וירחצו הפגם ההוא שבנשמה שגם ביטול המצוה יעשה פגם בנפש אלא שאינו כ"כ כעבירה על ל"ת והטהרה במקוה מים יועיל לטהר מה שנתעצל במצוה והטעם כי בקיום המצוה מושך אור עליון להלביש נשמתו ובביטולו המצוה מצד החיצונים מזדמן שם ושורה עליו כי הם נקראו אלה ושורים בכ"מ שהוא ריק מהקדושה כדפירש בזוהר פרשת תרומה כי הם שורים באדם חנם ובפרט כשהוא בטל מצוה מין את מינו ונעור ולכן כדי להפשיט מעליו רוח הטומאה ההוא צריך טהרה במקוה מים שהם מצד החסד וכאשר יהי' הפגם בלא תעשה דהיינו חילוק כפרה שני עבר אדם על מצות לא תעשה ועושה תשובה התשובה תולה ויוה"כ מכפר שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה התשובה ויוה"כ תולין והיסורין ממרקין שנאמר (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם אבל מי שיש בידו חילול ה' וכו' . הנה ג' חלוקים אלו כולם הם כללם ל"ת ולכן טהרת כלם ע"י אש הגבורה כי אש יום הכפורים מטהר מצד עינוי נפשו והקרבת חלבו ודמו הניתך באש העינוי כמו שיתבאר שער בענין התענית כי התענית הוא אש מסיר לאש היצר כענין כל דבר אשר יבא באש וכן היסורין והנגעים

(ז) שכינתא :

ציונא ומה שמכר בלשון טהרה כי טהרה נראה ג"כ על סור מרע אין פירוש טהרה כאן אלא לשון בהירות האור כענין (שמות כד) וכעצם השמים לטוהר וטוהר הוא היכל נגה וכן לשון רז"ל שרגא בטיהרא מה מהניא וא"א לאדם שישיג לבהירות אור ע"י סור מרע לבד אלא ע"י עוסקו במצות יתוסף בידו אור עליון בעוה"ב . עוד אמינו שהקב"ה שנקרא (חבקוק א) טהור עינים מראות ברע ולפי הדרך שאמרנו בטהר ידים צריכין אנו לומר כי לא מבעיא שאינו רואה רע אלא טהור הוא שהשגחתו לעולם בקדושה כי הוא הקדוש ומשרתיו קדושים ונקרא הקב"ה טהור עינים שלעולם השגחתו עומדת בבהירותה ולא תתפשט אל החיצונים וא"א לומר בהקב"ה ח"ו נקי עינים שנראה שראה ברע ושי' צריך ניקוי אלא לעולם הוא עומד בטהרתו אמנם לפי מה שנתבאר באדרת נשא בעינא דאריך שאמר תאנא לית נטירו לעינא תתאה לאסתחאה מאדמימותא (ג) מאוכמותא בר כד חזי דהאי נהורא חיורא דעינא עילאה דאקרי טוב עין עכ"ל נמצא כי טהרה הוא כפשוטו שיטהרו העינים מאדמימות הדין ע"י הארת אור עליון מעינא דאריך ונוכל לומר דהא והא איתנהו כי בהטהרם מהדין ע"י האור העליון יתוסף בהם בהירות אור ומלת טהרה משמש במקרא בב' פנים אלו הם בהטהר הדבר הפגום ויאיר בלבנינותו הקודם כמו שהי' אם בתוספת הארה כדפי' וצריך האדם להדמות ליוצרו לטהר עיניו מראות ברע כמו שיתבאר בתיקון העינים וכפרט שלא להסתכל בצלם אדם רשע כמ"ש רז"ל (מגילה פ"ג) שאל רבי אמי את ר' יהושע בן קרחה במה הארכת ימים א"ל מימי לא נסתכלתי בצלם אדם רשע וכל דבר שהוא גורם לאריכות תלוי בארך אנפין נמצינו למדין שהעין העליון אינו משגיח ברשעים כדפי' לעיל והיינו טהור עינים מראות ברע אמנם ידמה ליוצרו להסתכל בכל דבר שבקדושה שכמו שהשגחתו יתברך אל להשפיע לקדושים כדכתיב (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו ובזה גורם שעינא של אריך אנפין יאיר בעיני זעיר ונראה שטוב לכוון בזה בהסתכלו בדבר של קדושה ויזכה לעתיד כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון וכן אמרו שם וזמינין צדיקיא זכאה עליונין למחמי בחכמתא הה"ד (ישעי' נב) כי עין בעין יראו אימתי בשוב ה' ציון וכתיב (במדבר יד) אשר עין בעין נראה אתה ה' עכ"ל . ובלי ספק שלא יזכו למעלה זו אלא הצדיקים ששמרו עיניהם כראוי כמ"ש צדיקים זכאי עליונין :

עוד נמצא בטהרה ענין גדול הנוגע למעשה והוא מה שפי' ז"ל יומא פ"ק על פסוק (תהלים יט) יראת ה' טהורה ז"ל א"ר יוחנן זה הלומד תורה בטהרה מאי היא נושא אשה ואח"כ לומד תורה עכ"ל ובלי ספק כי כדי להשיג האדם דבקות מחשבתו באלהיו צריך שישא אשה בתחלה ובזה יטהרו מחשבותיו ובלעדי אשה א"א שישיג שום שלימות מפני שהוא חסר ופגום בעל מום ודאי כי כשהוא נשוי הוא אדם שלם שנאמר (בראשית ב) זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם כמו שהאריכו בפרשת ויקרא :

עוד נמצא טהרה בשלחן על השלחן הטהור ועם היות שנוגע לענין הדין שיקרא טהור כדפי' רז"ל מ"מ התורה נדרשת לשמה פנים ונוכל לומר כי נכתב טהור ללמד מוסר לאדם שיהי' שלחנו טהור דהיינו שלא ימשך אחר תענוגי הגוף המשפכים מצד יצה"ר כי שלחנו של אדם נקרא מזבח לכפר עליו ובהיות שלא יהי' נמשך אחר תענוגי יצרו ודאי בזה מכניע יצרו והוא מזבח כפרה לטהר עונותיו :

עוד נמצא טהרה בלב (תהלים נא) לב טהור ברא לי אלהים והוא העיקר המכוון אל הדרוש שלנו לענין הדבקות שאם הלב טהור כל האיברים טהורים כדפירשו ז"ל במדרש שוחר טוב ז"ל (ירמי' יז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות למה הוא מזכיר הלב והכליות יותר מכל האברים אלא העינים הולכים אחר הלב ורמ"ח איברים הולכים אחר הלב ולפי שכליות יועצות אחר הלב והלב גומר לפיכך אינו מזכיר אלא אותם בלבד והקב"ה בוחן אותם וכן הוא אומר (ד"ה א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו כי כל לבבות הוא דורש אלו שני לבבות יצה"ט ויצה"ר משל (ד) לאדריכל שבנה את המדינה חדרים וביבין ומערות לאחר ימים נעשה גבאי והיו בני המדינה מטמינים מפניו בתוך החדרים ובתוך המערות א"ל שוטים מפני אתם מטמינים והלא אני הוא שבניתי המדינה אני הוא שבניתי המערות והחדרים כך (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה עכ"ל ובשער היראה פ"ז העתקנו משל קרוב לזה אמנם המשל ההוא נאמר על ענין העובר עבירה בסתר וכאן נדרש לחושב מחשבות בלב כמ"ש הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והחדרים והמערות האמורים במאמר הם חדרי הלב והכליות וכשיסתכל האדם בדבר הזה יטהר מחשבתו כי השם בראו וברא לבו וכליותיו והוא יודע מצפונו ולפניו הכל נגלה כחשכה כאורה ולעולם הוא עומד לפניו והיאך לא יבוש מלחשוב דבר שלא כרצונו . וכן ביארו עוד רז"ל בב"ר על פסוק (ירמיה לב) גדול העצה וגו' ז"ל הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרועך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר . ר"ל בשם ר"א בן עזריה מהו הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ מאותה שעה לא יפלא ממך כל דבר רבי חגי בשם ר' יצחק (ד"ה א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין עד שלא נגמרה המחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניו ר' יודן בשם ר' יצחק אמר עד שלא נוצר יציר כבר מחשבתו גלויה לפניו ר' יודן אמר (ה) לגרמיה (תהלים קלט) כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה עד שלא (ו) יארש לשוני הן ה' ידעת כלה עד כאן לשונו . והנה מפשטי דבריו אנו רואים לכוונתנו בלי שנדקדק בו וכאשר יסתכל האדם שהשכינה למעלה מראשו ראוי שיטהר מוחו לפי כדי שתשמש השכינה מקום שבו תשרה כי אלו הם שני איברים ראשיים שבאדם שהם מקור שבו תלוי

עיקר

(ג) שחרות : (ד) רצה לאומנים : (ה) לדעת עצמו : (ו) ידבר :

אל האחור ומן האחור אל האחור ממש עד שיאמר לו לך עבוד ע"א והכפור בתי אלמי' והיה העולם שאין דין ולא דיין ואל ג"ע ולא גיהנם ולא עולם אחר וכן אמר החכם בספר קהלת (קהלת ט) זה ענין רע בכל אשר נעשה תחת השמש וגו' כי החיים יודעים שימותו וגו' לך אכול בשמחה לחמך וגו' ראה חיים עם אשה אשר אהבת וגו' כל אלו דברי שילר עכ"ל לענייננו. ולא נאריך בביאור הכתוב כמו שפירשם הוא ז"ל כדי שלא להאריך. ואמר אח"כ ועל"כ צריך להתחזק ולהתגבר ולעמוד על נפשו להלחם בתאותיו כדי שיהיה לו מעלה בנפשו על נפש הבהמה שאין לה מעצור מכל אשר תשיג לתאותה כי התאוה המתגברת של האדם היא מכח הנפש הצומחת והיא הבהמית ועל כן נמשלו הרשעים הנמשכים אחר תאותם כבהמות כמו שאמר הכתוב (תהלים מט) ואדם ביקר בל ילין וגו' ואמר החכם (קהלת ג) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ רוח בני האדם רצה לומר על נפש הצדיקים שהיא העולה למעלה ורוח הבהמה היורדת רצה לומר על נפש הרשעים שנמשלו לבהמה וענין הדברים כך הוא כי אמר למעלה מזה הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר וגו' כלומר אין הפרש במיתה בין הצדיקים והרשעים ואף לא בין האדם והבהמה כי כולם ימותו וישובו אל העפר ואין בכל החיים מי שיכיר מעלה בין זה לזה ומי יודע במעלת הנפשות אם נפש צדיק תעלה למעלה ואם נפש רשע תרד למטה לארץ כלומר למטה מן הארץ והוא שאול עמוק אין בכל החיים מי שיכיר בהואתה המעלה כי אם הבורא לבדו. והענין הזה ידוע מן החכמה אצל החכמים בעלי המחשבה אך אין בה מופת ידוע בענין החיים והמות כי כלם הם שוים בזה ועל"כ אמר מי יודע כלומר ומי יכיר במעלתם כי אלו היתה המעלה המופתית היו החכמים והטפשים יודעים אותה אלא שאין בה אות ומופת בחיים ובמות והנה כי הנפשות כלם שוות במותם שבות אל מקום תאותם והשתדלם בחייהם כי נפש הצדיק הלקוחה ממקום השכל והחזיקה בשכלה ותאותה למקום מוצאה שמה תשוב במותו ונפש הרשע המתאוה בהבלי העולם ובהנאותיו ולא זכרה מוצאותיה מקדם תשוב במותו אל מקום תאותה עכ"ל לענייננו. ובתשלום השער פירש דרך קצרה המאמר שאנו בביאורו ואמר ז"ל הזהירות הוא שהאדם נזהר ונשמר קודם שיבא מעשה לידו והזריזות הוא בשעת מעשה שיעשה מצותו בזריזות לא דרך עצלות ואם יבא חטא לידו יברח ויפרד ממנו בזריזות. הנקיות הוא נקיות גופו ובגדיו מן הלכלוך כענין שאמרו כל ת"ח שנמצא (ח) רבב על בגדו חייב מיתה הטהרה באה מכלל הטומאות שישמור את עצמו מן הטומאות ואם יגע בהם יטהר את עצמו ויאכל חוליו בטהרה קדושה היא קדושת הלב והמחשבה כאשר אמרנו חסידות הוא העושה לפנים משורת הדין בכל דבר נקרא חסיד וכל אלה מפרש טעמם מן המקראות בפסוקים עכ"ל:

לפי דרכנו נחזור לבאר בענין טהרה מביאה לידי קדושה ואחר המאמר ועם היות שלמעלה לא פירש דבר בענין פרישות מפני שאמרנו שהוא נכלל בקדושה מ"מ לפי נוסח הגרסא שלנו ראוי לפרש בזה איזה דבר והענין כי בקדושה נכללו בה שני דברים כמו שהארכנו בשער הקדושה האחד הוא סור מרע והב' הוא ועשה טוב ולפי הגרסא שלנו נאמר כי פרישות הוא מבחינת סור מרע והקדושה הוא עשה טוב ולפי הירושלמי דלא גרים פרישות ב' הבחינות נכללו בקדושה כמו שפי' שם וכוונת אמרו טהרה מביאה לידי קדושה פי' כי עיקר טהרה הוא טהרת כל אבר ואבר מהפגם כגון טהרת הלשון מלשון הרע ושאר הדברים הפוגמים וטהרות העינים מראות בערוה וכיוצא בשאר האיברים אבל קדושה הוא גדר אחר יותר פנימי כי מלבד שלא ידבר לשון הרע ידבק בשתיקה וקדושת העין שלא יסתכל חוץ לד' אמות כמו שהארכנו בשער הקדושה בקדושת כל אבר ואבר:

והראב"ד ע"ה פי' בשער הקדושה ענין טהרה מביאה לידי קדושה וקדושה מביאה לידי ענוה הענין כי בהגיע האדם לידי הקדושה הנזכרת בהכרח ימשך ממנה הענוה והטעם כי עיקר הקדושה הוא פרישות האדם עצמו מעניני העולם כדי שיתדבק בבוראו כאמרו (ויקרא יט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם והארכנו בשער הקדושה בביאור פסוק זה ע"ש. וכיון שהאדם מתדבק בקונו ימשך עליו ענוה בהכרח כי אם יחרפוהו ויבזוהו לא יחשוב (ט) העולם הזה להשיב על חרפתו כי מה שידברו עליו הוא מבזוי העוה"ז והכל הוא מה שנוגע לגוף ואפי' אם יחרפוהו בדבר הנוגע לפגם הנפש נפש שהיא קדושה אינה משגחת על הביזוי שיעשו לה כי תחשוב זה לכפרת עוני והכל סבה ממנו יתברך לכפר עונו כמ"ש דהע"ה (שמואל ב) ה' אמר לו קלל ועוד כי אם יבזוה (י) אדונה שהיא אדוקה בו הוא ישגיח עליה וכן אמר דהע"ה (תהלים לח) ואהי כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות כי לך ה' הוחלתי אתה תענה ה' אלהי ועוד כי העבד שהוא לפני רבו אם יבא אדם א' יבזהו לפני המלך גנאי הוא לעבד להשיב לפני אדונו ומפני ב' טעמים הללו אמר דהע"ה כי לך ה' הוחלתי וזה הטעם הב' הזה ידוקדק כי לך ה' הוחלתי שהוא כעבד היושב לפני רבו שממתין להדון להשיב אל עלבונו וזה הטעם הראשון אפשר לדקדק שאמר אתה תענה ה' אלהי וכיון שאתה אלהי שנשמתי דבקה בך ואתה אלוה שלי ראוי לך להשגיח על עלבונה:

גם אפשר מדת הענוה על דרך שהיתה מדת ענוה של מרע"ה שכאשר דברו מרים ואהרן עליו כתיב שם (במדבר יב) והאיש משה ענו מאד והטעם לענותנותו יש רמז בתיקונים (דף ו) מפני רוב הדבקות בבורא

היה

(ח) כתם שמוען אף עתן: (ט) פי' כלו' התרפה המגיע לו מזה: (י) הקב"ה שהשכינה הלך אליו ממעל:

שער האהבה פרק יא

כלם אלו טהרה מצד האדם ואין צריך לומר יום המיתה ולכן טבע האדם ללבן מבית ומחוץ כענין שאור שהרתיח עצמו באש היצר כן צריך הטהרה והליבון ולכן עיקר הטהרה הוא ע"י האש כענין אין ביעור חמץ אלא שריפה ולכן התענית מסוגל לבעל תשובה לטהרו וללבנו מבית ומחוץ וכן לבישת שק על בשרו :

והתורה נמצאו בה שתי טהרות אלו ולפיכך פי' רז"ל שהתורה נמשלה לאש שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש ונמשלה למים שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים . והטעם שהתורה היא סוד קו האמצעי ראוי שיהיה כלול הכל בה וכל פרטי הבחינות שנתבארו הכל יש בתורה אם להשפיע רוח הטומאה אם לקרר הטומאה מאש היצר אם ללבן היצר ולכן כתוב בה (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות וכן פי' הרשב"י ע"ה בזוהר (פרשת קדושים דף פ:) שעיקר הטהרה הוא ע"י התורה ז"ל ות"ח לא איתדכי בר נש לעלמין אלא במלין דאורייתא בג"כ מלין דאורייתא לא מקבלין טומאה בגין דאיהי קיימא לדכאה לאלין מסאבי ואסוותא באורייתא אשתכחא דכתיב (משלי ג) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך וכתיב (שם י) יראת ה' תוסיף ימים דכותא אשתכח באורייתא דכתיב (תהלים יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד מאי עומדת לעד דקיימא תדירא בההוא דכותא ולא אתעדי מינה לעלמין עכ"ל :

ועיקר טהרת המחשבה הוא על ידי עסק התורה כמ"ש ז"ל בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין כנגדו וכ' הרמב"ם בסוף הלכות איסורי ביאה ז"ל יתירה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה שאין מחשבות עריות מתגברות אלא בלב פנוי מן החכמה ובחכמה הוא אומר (משלי ה) אילת אהבים ויעלת חן וגו' ולכן שמנו בענין הטהרה טהרת התורה בסוף מפני שהיא עולה על הכל והיא עיקר כל הטהרות טהרה מביאה לידי קדושה והראב"ד פירש בשער הקדושה ענין טהרה מביאה לידי קדושה והתחיל השער בפסוק (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים ואמר לענייננו ז"ל ואפרש תחלה מה הם שתי הקדושות הנזכרות בפסוק זה וכן מ"ש בברייתא של רבי פנחס בן יאיר אומר טהרה מביאה לידי קדושה אפרש מה היא טהרה ומה היא קדושה ומזה תדע מה הם שתי הקדושות ואומר תחלה כי הטומאות הם ב' פנים הנמצאות במישוש ושלא במישוש כגון מגע נבילות (ז) והיסטן ומגע שרצים ומשכבות בזב ובזבה ומצורע וראית הקרי וטומאת המת וכן העובר עבירות כגון הבא על העריות והאוכל דברים האסורים אלו הטומאות שהם במישוש כי הבא על העריות והאוכל האיסורין נקרא טמא כדכתיב בפרשת עריות (שם יח) ולא תטמאו בהם ונטמתם בם והטומאה שהיא שלא במישוש כגון ראיית העינים ושמיעת האזנים ומבטא שפתים בדבר שאין ראוי לו לראות ולא לשמוע ולא לדבר בו והרהור הלב בדברים שהם של איסור גם הטהרה נמצאת במישוש ושלא במישוש כי טהרות המגעות וההיסטות והקרי והנגעים וטומאת המת היא ע"י טבילות והזאות ושאר ענינים המפורשים במצורע וזו היא טהרת המישוש והטהרה שהיא שלא במישוש היא פרישות העבירות והאיסורין נקיות הלב והמחשבה והלשון עצימת העינים ואטימת האזנים מראות ברע ומשמוע כל אלו נקראים טהורים כדכתיב (ויקרא טז) מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו וכתיב (יחזקאל לו) מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם וכתיב (ישעיה לג) ועוצם עיניו מראות ברע וגו' וכתיב (משלי כב) אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך וכתיב (תהלים כד) נקי כפים ובר לבב אם נזהר מהם נקרא טהור ומי שאינו נזהר נקרא טמא ומי שהוא מדבר דברים שאינם ראוים לו נקרא טמא שפתים והנזהר מזה נקרא טהור שפתים נמצאת הטומאה ב' פנים והטהרה ב' פנים אלא שיש מעלה בין פרישות טומאת העבירות והאיסורין לפרישות טומאות אחרות כי הפורש מן המגעות ושאר הטומאות הדומות להם הוא נקרא טהור לבד כדכתיב ורחץ במים וטהר אבל הפורש מן העבירות והאיסורין נקרא. טהור וקדוש טהור כאשר אמרנו וקדוש כדכתיב בפרשת עריות (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים ובפרשת שרצים נמי כתיב והתקדשתם והייתם קדושים ולא עוד אלא כי הטומאות האחרות אין בהם טומאת המחשבה אבל טומאות העבירות והאיסורין כמו שצריך לפרוש מגוף העבירות כך צריך הוא לפרוש ממחשבותם שלא יהרהר העבירה בלבו ואם באה לו מחשבה עליהם הוא צריך לאנוס את עצמו ולהוציאה מלבו כ"ש שלא יתכוון לגמור אותה בלבו . ולפי שהמחשבה הנגמרת היא המביאה לידי מעשה וחשובה עליו כמעשה ועל זה נאמר (יחזקאל יד) למען תפוש את בית ישראל בלבם וזאת היא הקדושה השנית שהזהיר הכתוב עליה והתקדשתם במעשה והייתם קדושים במחשבה שלא תראה מ"ש בסוף המקרא כי קדוש אני כמו שאני קדוש במעשה ובמחשבה כך תהיו אתם קדושים הא למדת שאין האדם נקרא קדוש עד שיתקדש במעשה ובמחשבה ועתה תבין ותדע כי לא יוכל האדם להגיע אל המדה הזאת עד שיניח במה שהוא מותר חלק מחלקיו ויגדור את עצמו בגדר מן הדברים המותרים שהם דרך ומסלול להרגיל העבירה כענין שאמרו כל המכניס ידו למטה מטבורו תקצץ וכמו שאמרו כל האוחז באמה ומשתין כאלו מביא מבול לעולם וכמ"ש ר' יוסי מעולם לא נסתכלתי במילה שלי והקשו א"כ ליקרויה רבינו הקדוש אמר ליה רבי מלה יתירתא הוות ביה שלא הכניס ידו תחת אבנטו . וכל הפרישה הזאת היתה גדר מפני שלא תתגבר עליו הערוה התאוה לפי שהיצר מתקוטט עם האדם ומקטרג אותו להביאו ולהסיתו וכן אם דרכו מביאו להשביע את נפשו ולמלא כל תאותיו בכל המותר לו . ואחר אשר למדו למלא כל תאותיו ברעבון הנה כאשר לא תמלא ידו במותר לו יסיתנו למלא תאותיו מן האיסור נקל ומן הקל

של

(ז) שבדם שמוצאה :

דאיהו אצילותיה ודא יו"ד ד"א וא"ו ד"א ולית ליה בריאה יצירה ועשיה אלא אצילותא ובאתר דא לית חטא ולא מות הה"ד (תהלים ה) לא יגורך רע עכ"ל. ואם ימצא פגם במי שיש לו נשמה דאצילות פי' בתיקונים (דף קכג׳) שאין הכוונה פגם ממש שיחטיא אותה אלא סלוק לנשמה דאצילות הוא הפגם המגיע לה והעתקנו המאמר בשער היראה פ"ט ע"ש. והנה ע"פ ההקדמות האלו מדברי הרשב"י ע"ה נוכל לומר שמה שאמר המאמר קדושה מביאה לידי ענוה הוא כי מי שיזכה לנשמה דאצילות שהוא קדוש ודאי כמו שהעתקנו מאמר הרשב"י ע"ה בשער הקדושה פרק ד׳ יזכה לענוה שלא יבא לידי כעס באופן שיפגם בנשמה כי לא תנתן אותה הנשמה הקדושה העליונה למי שיפגום בה בכל עת שתסתלק ממנו כי הכועס ויש לו מדה הרעה הזאת על דבר מיעוט יכעוס אלא ודאי אחר שכבר זכה לנשמה דאצילות שהיא קדושה יביאהו לידי ענוה שיהי׳ יצרו נכנע באופן שלא תאבד ממנו הקדושה ויתקיים בו (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און ומי שלא זכה אל הנשמה הקדושה שעדיין יש להיצוני בו תפיסה ג"כ יביאהו לידי כעס כדי שיסרה בו אל זר מפני שלא נטהר מעונותיו כראוי ולכן צריך שישתדל להשיג מדת הענוה בכל מדות האמורות עד שישיג קדושה וכיון שהוא קדוש ואין לטמא החיצוני חלק בו ודאי שלא יטמאהו בכעס שמטמא אותו מבפנים ובחוץ כדפי׳ שם בפרשת תצוה ומשה רבינו ע"ה מפני זכות נשמתו העליונה הי׳ לו הענוה הגדולה והאיש משה עניו מאד מכל האדם וגו׳ ועכ"ז נאמר בו (במדבר לא) ויקצוף משה וגו׳ פי׳ ז"ל שנתעלמה ממנו הלכה כי כפי דקות הנשמה וזכותה יפגום בה דבר מעט ועד"ז נבין אומרו ענוה מביאה לידי יראת חטא כי יראת חטא פירש הוא שירא פן יבא לידי חטא קטן כי כפי מה שיזכה אל נשמה עליונה כן צריך לירא מהחטא והמשל בזה אל כתם השמן הנופל בבגדים כי לא ישתוה כתם הנופל בבגד פשתן לכתם הנופל בבגד צמר חשוב לנופל בבגדי משי ורקמה כן מציאות הפגם לא ישתוה פגם מי שיש לו נפש למי שיש לו רוח למי שיש לו נשמה והיינו מה שפירש ז"ל (תהלים נג) וסביביו נשערה מאד הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה כי חוט השערה הוא פגם גדול לפי דקות נשמתם כעון הגדול כעבות העגלה לשאר העם ואפשר שלזה הי׳ חרד ר׳ יוחנן בן זכאי בשעת מיתתו והוא אומרו איני יודע באיזה דרך מוליכים אותי כי כפי חכמתו זכה ודאי אל נשמה עליונה והפגם הקטן יחשב לגדול ומי שיזכה אל הענוה יזכה אל יראת חטא ומאליו נמשך לו כי כמו שהוא נשמר מהכעס כדי שלא תהא נשמתו מסתלקת ממנו ויגרום וחוטא אחד יאבד טובה הרבה שהרי אמרו בפרשת תצוה שאחר שחטא אדם בכעס הלואי שיתקדם מפני שמסרה בגופו אל זר ואינו מסתלק בנקל ע"כ יהא ירא חטא מלפגום שוב פגם אפילו חטא קטן כדי שלא יאבד מעלת נשמתו שהפגם יהא לפעמים שתסתלק הנשמה הרוחנית הקדושה ולא תשוב עוד והיא אבידה שאינה חוזרת ויצטרך כמה הכנות עד שישוב לכמו שהי׳ והלואי שישוב ולפי הדרכים שפירש לעיל בענין קדושה מביאה לידי ענוה גם על אותם הדרכים יתיישב ענין יראת חטא כי אינו דומה החוטא לפני המלך ממש או מי שהוא בהיכלו או מי שהוא במדינתו כן המתקרב אל הקב"ה על ידי מעשיו הטובים והוא חושב שלעולם עומד לפניו ומחמת זה י"ל ענוה כדפי׳ גם מטעם זה יהא ירא חטא אפילו חטא קטן כי יתביים לחטוא לפני המלך שלפניו כי אין ראוי להקניט את המלך בשום דבר קטן או גדול:

יראת חטא מביאה לידי וכו׳ כל מה שכוונו לבאר הברייתא הזאת הוא לבאר מדת החסידות כי היא היא קניית מדת האהבה כדכתיב (תהלים לא) אהבו את ה׳ כל חסידיו כי מי שהגיע למדרגה שיקרא חסיד הוא אוהב ורוח הקדש שורה עליו. והנה מדת החסידות בכלל הוא להיותו מתנהג בכל ענייני לפנים משורת הדין כאמרו בגמרא לאו משנת חסידים היא זו כי צריך לעשות לפנים משורת הדין ומדה זו היא ממדותיו יתברך שבעל ידה הוא מתנהג עם בריותיו כדכתיב (מיכה ז) כי חפץ חסד הוא וכן (שמות לד) נוצר חסד לאלפים ורב חסד וכיוצא הרבה ואחר שיהא האדם שלם ביראה שלא יחטא אפילו חטא קל הוא מתעלם ממדת הדין ושורה עליו מדת החסד והטעם כי בהיות האדם חוטא אפילו מעט הנה בהכרח צריך מדת הדין עמו לטהרו וליסרו מהפגם ההוא וכאשר נשלם הדין עליו אז החסד מקבלו וזה טעם שמיכאל מקריב נשמותיהן של צדיקים כי ימין היא המקרבת אחר שנטהרו הנשמות מנהר דינור והנה מדת החסד יש לה ענפים שצריך מי שירצה לזכות אליה לאחוז בענפים ונתבארו ענפי החסד ככתוב:

המדה הראשונה שצריך לאחוז ממדת החסד היא התורה שנמשכה ממנה שנאמר (משלי לא) ותורת חסד על לשונה וכמ"ש רז"ל (אבות פ"ב) ולא עם הארץ חסיד ופי׳ בר"מ (פרשת לו) דבר מתוק בענין זה אמר כי התורה נמשכה מהחכמה שהוא י׳ והחסיד יקרא חסיד כשנכנס י׳ שהיא חכמה בה והיינו חסד י׳ ועם הארץ שלא זכה לתורה לא זכה לחכמה ולכן אין ראוי שיקרא חסיד שחסר לו היו"ד ועוד כדי לזכות צריך לעסוק בתורה מחצות לילה ואילך עד אור הבוקר כדי לקבל חוט של חסד הנמשך מהחסד על השכינה ועל העוסקים בתורה שנאחזו בה כמו שהאריכו בזוהר בכמה מקומות בפרט בפרשת ויקרא והיינו מה שאמרו ז"ל (חגיגה פ"ב) כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום ולילה נקרא אחר חצות שקודם חצות נקרא ליל כן פי׳ בתיקונים (דף כ):

עוד ממדת החסד לאחוז בצדקה וגמילות חסדים בכל פרטיהם כמו שיתבאר במקומו ב"ה שכל אלו ענפי החסד:

עוד צריך להתענות אם יש בו כח כמו שאמרו בתענית (פ"ג) אי מצי מצער נפשיה נקרא קדוש ואי לא נקרא חוטא ואי מצי מצער נפשיה נקרא קדוש וחסיד דכתיב (משלי יא) גומל נפשו איש חסד וכן

שיש לו נפש להכיר מנאו ולהטיב והשם הטיב בעבורו וגם לדרך זו אפשר לומר שאמר דשע"ה אתה שמגת ה' אלהי:

גם מדת הענוה ימשך לאדם בהסתכלו בגדולת היוצר שאין לה סוף ותכלית וכמו שאמר מרע"ה (שמות יו) ונחנו מה שאין אנו בגדרי בריה נגד גדולתו יתעלה וכמו שנאריך בזה בשער הענוה בע"ה וזו היראה הפנימית שפי' בשער היראה בפ"ב ליראה מגדולתו והיראה הזו לא תושג כי אם ע"י הקדושה כדכתיב (תהלים לד) יראו את ה' קדושיו שאם הולך אחר תאות העולם אין לו יראה כלל ונמצא שכל המדרגות האמורות להגיע לקדושה הם הם בחינות יראה וקדושה בכללם ויראה קשורה בענוה. וכן הוא לשון הרמב"י ע"א וענוה קשירא בדהילו הה"ד (משלי כב) עקב ענוה יראת ה' והעתקנו המאמר בשער היראה פ"ג. נמצא כי אמרו קדושה מביאה לידי ענוה הוא ענין יראה מביאה לידי ענוה וזו היא כאשר יחשוב האדם כשיחרפוהו שהכל יאמרו לו שהיטו הטוב לבריה כי אינו מטיב ואין מטיב אלא מי שיחשוב עצמו ליש ויאמר לאדם כמוני יחרף אבל מי שיחשוב שאינו בריה כענין ונחנו מה שאמר מרע"ה בודאי לא ישיב ועוד שיחשוב שמה שיאמר עליו שהוא אמת שהוא גרעון בריאות הוויות העולם מגד עונותיו שנוח לו שלא נברא ולא יחשוב עצמו היותו גדר בריה ולא יבא להשיב כלל וכל מדת הענוה הזו יקנה האדם עתה ע"י קניית הקדושה כי מי שהוא הולך בבריאות לבו בתאות העוה"ז הוא חושב שכל העולם הזה שלו ולא יקנה מדת הענוה אלא מי שהוא מופשט מעניני החומר והגשמות כדפירש כי המתגאה אין העולם מספיק לו לגובה לבו אבל המשכיל כאשר יסתכל שכל טובות העוה"ז הם צל עובר ואין נוצל שהאדם עצמו היום כאן ומחר בקבר ואין מציאות לנפש דיליה בעוה"ז כלל אלא הכל להכין לו לבית עולמו הוא פורש מתאות העוה"ז ומושך עליו קדושה כדי להתדבק ביוצרו שהוא התכלית האמתי שהנפש ממתנת לשכרה שהוא לאור באור החיים כמשל האדם הפתוח מעינו שהוא רואה מתיקות האור ולזמן אירע לו שנסתמא שהאדם ההוא ממתין לעולם מתי יסתלק מסך העורון מעיניו על ידי כהלים טובים (פי' סממנים של רפואה) כדי שיחזור לראות האור הבהיר כן הנפש נחצבה מאור החיים העליונים שבעולם העליון וכאשר אסרה הקב"ה בגוף העכור הזה נסתמו ממנה ראיית מאורות העליונים והאדם המשכיל יקח לו כחול קדושת התורה והמצות ובזה תתקדש נפשו ותדבק באור הבהיר שהוא אור התורה הנקראת אור כדכתיב (שם ו) ותורה אור ויעשה תשובה להסיר מסך המבדיל בינו לבין אלהיו ואע"פ שילטער כי גם הצער מצטער כשיכחלו עיניו או ע"י כחול חזק או ד"א ואעפ"כ הוא סובל כדי לראות האור ולפעמים יצטער על ספק אם יועיל אם לאו אבל המצטער ע"י התשובה ודאי מועיל להסיר עורון נפשו שעל ידה תתדבק בבורא ובזה יסתלק מסך החומר שאע"פ שתהיה מלובשת בחומר יתרבה אור הנפש על הגוף ולא יהיה הגוף למסך מבדיל בינו לבין אלהיו. והיינו קניית המדות הנאמרות במאמר פ"ס עד מדת הקדושה שהוא להסיר מסך המבדיל מהנפש עד שתדבק בבורא ושאר המדות הנאמרות ענוה ויראה וחסידות כלם הם קשר שלשלת אחד שנשתלשלו מהקדושה שהקדושה היא אב להם והענוה והשאר הם תולדות ממנה כי כמו שיש לו קדושה מוכרח שיהיה לו ענוה כדפיר' ועכ"ז צריך לחת קשר ויחס לענוה עם יראת חטא וכאשר יתבונן המעיין במה שפי' בשער הקדושה בקדושת כל אבר ואבר יראה שמוכרח הוא להיות אחר הקדושה ענוה והם קשר אחד אחים לא יתפרדו כי אם יקדש עיניו כאמור שם הרי הוא שח עינים והוא תנאי מתנאי הענוה ואם יקדש לשונו כאמור שם בודאי לא יוציא מפיו חרופין כמנהג הכועס ואם יקדש לבו צריך להרחיק ממנו הגאוה והגסות הרי הוא ענו ונמצא שכל תנאי הענוה ופרטיה תלויים בקדש אדם עצמו כלתוי כמו שביארנו שם:

עוד אפשר לתת קשר ויחס אחר לקדושה עם ענוה ובו יובן טעם וקשר לענוה עם יראת חטא והענין כי עיקר הקדושה תלוי בקדושת המחשבה כדפירש בזוהר פ' ויצא והעתקנו לשונו בשער הקדושה שעל קדושת המחשבה נאמר והתקדשתם והייתם קדושים ואי אפשר שתבא קדושת המחשבה אלא ע"י הנשמה וכמו שהארכנו בשער הקדושה פ"ד ובזוהר תנוס (דף קעב) בפסוק (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו אמר שם שכאשר האדם כועס הנשמה מסתלקת ממנו ולאו דווקא נשמה אלא אפי' הנפש כדכתיב (איוב יח) טורף נפשו באפו ובזה יובן דקדוק לשונו שם דקאמר (כ) ונפשא ליה רוחא קדישא דכליל בתלת כמה דאוקימנא (ל) דאית נפש ורוח ונשמה ואמר עוד לקמיה כגון דתלת אילין אלין כלהו חד וכל ההקדמה הא הוא לייטב הפסוקים שפסוק אחד אומר טורף נפשו באפו ופסוק א' אומר אשר נשמה באפו ולזה הקדים ואמר שכל הג' הם קשר א' וכולם מסתלקים והפגם הוא בכלם וכן אמר לקמיה ולא עוד אלא דעקר קדישא עילאה מאתריה ואתרי באתריה אל זר נראה שכל מציאות הקדושה מנפש רוח ונשמה הכל מסתלק ובזה מורה שם אל זר ואמר עוד ומאן דאיתעבר בע"א ממש ואם היה נשאר רוח או נפש לא היה ע"א ממש שהרי קדושה יש בו עדיין אלא ודאי הכל מסתלק ומוכרחים אנו לומר שהפגם הזה כמגיע לנפש רוח ונשמה אינם נפש ורוח ונשמה דאצילות אלא נפש ורוח ונשמה מאופן חיה וכסא שהפגם פוגם בהם שאין הכוונה סלוק לבד אלא פגם ממש נפגמים כמ"ש ז"ל ואי ההיא נשמתא קדישא אעיל לה בפולחנא אוהרא האי איהו מסאיב לה ונפיק מפולחנא דמאריה וכן אמר עוד לקמיה דההיא נשמתא קדישא כריך ואסאיב לה בגין הפוי וכו' ובנשמה דאצילות אין אנו יכולין לומר בה טומאה ופגם כדפירש בתיקונים (ריש דף קב) ז"ל דאית אדם דאיהו מלאך ודא מטטרו"ן ואית אדם בדיוקנא דקב"ה דאיהו

(כ) גירסת הזוהר ונפשא ליה: (ל) ג"ה דאית ביה:

אלוק ה' למטה והאדם שיש בו חסידות נכנס לפנים משורת הדין עם כל אדם ומגלה שלא מתנהג בטבע העוה"ז שנברא ע"פ שורת הדין אלא ע"פ עוה"ב שנברא בי' שהוא ימין החכמה שורש לחסד ולכן חסידות גדולה מכולם ובפסוק שמרה נפשי כי חסיד אני הובא זה הענין ובנוסח אחר כל מי ששומע חרפתו ובידו (פ) סיפק למחות ושותק נקרא חסיד וגרסא זו נראה יותר נכונה ועוד אמרו רז"ל (ברכות פ"ק) ר' לוי ור' יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ביום ואני חצות לילה אקום להודות לך ואידך אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות (נ) בדם (ק) ושפיר ושליא כדי לטהר אשה לבעלה ולא עוד אלא שכל מה שאני עושה אני נמלך במפיבושת רבי ואומר לו מפיבושת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טמאתי יפה טהרתי ולא בושתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קראה (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש עכ"ל. נלמד ממאמר הזה שהקם בחצות לילה נקרא חסיד וכן המקטין עצמו לפני מי שגדול ממנו ולא בוש לשאול ממנו דין תורה נקרא חסיד והפסוק שהביא רבי יהושע ואדברה בעדותיך נגד מלכים אנו מוכרחים לומר במלכים אלו הם החכמים כאמרם מאן מלכים דא רבנן ודרך כלל נלמד ממאמר שכל העושה דבר שאינו מחוייב מדין תורה לעשות נקרא חסיד כדברים אלו הנזכרים במאמר לטהר אשה לבעלה והשאר :

עוד מענפי החסד שיוכיח את חבירו וזה גמילות חסדים שגומל חסד עם הנפש ההוא ומי שמוכיחין אותו שיקבל תוכחת חברו לשם שמים ויחשוב התוכחת ההוא חסד אל עליו שעל ידו ינצל מדינה של גיהנם כמ"ש דוד המע"ה (תהלים קמא) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני ובענין התוכחה הארכנו בשער הענוה פרק ה' :

עוד מענפי החסד הוא הבוטח בה' שנא' (שם לב) והבוטח בה' חסד יסובבנו ואמרו במדרש ויקרא רבה ר' אליעזר ורבי תנחום אפי' רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו עכ"ל והכוונה שדרשו סמיכות הפסוק רבים מכאובים לרשע והבוטח ועוד אחז"ל (ב"ק פ"ג) האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות ומילי דנזיקין ומילי דאבות עכ"ל והטעם במילי דברכות מפני שהוא טוב עין הוא יבורך כדפירש לעיל וכן מילי דנזיקין כי המזיק לחבירו נעשה חלק דין מהגבורה להלקות לחבירו והוא מתרחק מן החסד המטיב לכל ולכן צריך ללמוד נזיקין כדי שלא יבא להזיק לחבירו ומילי דאבות פשוט הוא :

עוד כדי לזכות אל החסד צריך שיהיה ירא שמים שנא' (תהלים קג) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו כי עליית המדרגות ממטה למעלה קודם נכנס ביראה ואח"כ בחסד הרי השכינה נקראת יראה צריך לאחוז בפרטי יראה שבה ואח"כ יעלה אל עולם הזכר שהוא החסד שהרי צדיק נקרא חסד כדפי' באדרא וכן חסד גבורה הגבורה נקראת יראה צריך ליזהר בל"ת ואח"כ יזכה אל החסד שהוא קיום העשה ופרטי היראה הם המדות הנזכרות זריזות נקיות טהרה ועוד יתבאר כמה פרטים בשער הקדושה וכל המדות שבארנו בשער זה הם המדרגות המגיעות להיות חסיד ובזוהר נשא (דף קמה:) פירשו בפסוק זה כי הזוכה אל היראה זוכה אל הענוה ואל החסידות א"ר אלעזר דאית ביה יראה ענוה חסידות כללא דכלא ואמר מי שיראה הוא כלל זכר ונקבה שהוא אדם ומאן דאיתחבר דכר ונוקבא אקרי אדם כדין דחיל חטאין ולא עוד אלא דאית ביה ענוה ולא עוד אלא דאית ביה חסד ומאן דלא אשתכח דכר ונוקבא לא הוו ביה לא יראה ולא ענוה ולא חסידות ובגין כך אקרי אדם כללא דכלא וכיון דאקרי אדם אית ביה חסד דכתיב (תהלים פט) אמרתי עולם חסד יבנה וגו' עכ"ל לענינו נ"ל שיובנו דבריו בענין אדם במה שפי' בזוהר (בראשית דף לד:) בענין חלוק אותיות אדם ע"ש ובזה מובן אחר המאמר ואחר יתפוס האדם בכל המדות החסד האמורות ובשאר מדות האמורות במאמר רוה"ק ישרה עליו ונ"ל כי על זה אמרו ז"ל הרוצה להחכים ידרים פי' הרוצה לזכות במדת החכמה צריך שיאחוז במדת החסד הנקרא דרום שהחסד כסא לחכמה ובאחיזתו במדת החסד בודאי יזכה אל החכמה שעליה ובתנא דבי אליהו אמר בענין זכיית רוח הקודש ז"ל בילקוט (שופטים סימן עב דף ס:) בפסוק ודבורה אשה נביאה מה טיבה של דבורה שנתנבאת על ישראל ושפטה אותם והלא פנחס בן אלעזר עומד מעיד אני עלי שמים וארץ בין נכרי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקודש שורה עליו ושאר לשונו עד בענין לפידות צריך להעתיק ובזה נכלל הפרק :

פרק יב לחיזו בפ"ז לבאר כי מהמדרגות המגיעות לאדם להיות אוהב וחסיד צריך לקנות ג' מדות. הא' הבטחון. ב' האמונה. ג' השמחה. הבטחון שנאמר (תהלים לב) והבוטח בה' חסד יסובבנו.

האמונה אברהם אע"ה ראש המאמינים שנאמר (בראשית טו) והאמין בה' והיא מלת אמונה הנזכרת בתורה דאמונה וכן כתוב במשנה תורה (דברים ז) האל הנאמן שומר הברית והחסד וכן (שם לב) אל אמונה ואין עול ועוד אמרו רז"ל במדרש שיר השירים וכן במדרש ואלה שמות רבה בפסוק אז ישיר ז"ל ד"א תשורי מראש אמנה זה אברהם שכתוב בו והאמין בה' מראש שניר זה יצחק וחרמון זה יעקב ע"כ לשונו לענינו וכן פי' בתיקונים (דף ה) בענין והיה אמונה עתיך כי אמונת סדר זרעים בחסד ואמר אמונת איהי אימא עילאה מסטרא דחסד דבה ק"ש דאיהי אמונה עכ"ל. שמחה כדפי' בפ' ויקרא כי הכהן הוא המשמח ועליו נאמר (תהלים)

(פ) כלומר שיש לו כח למחות : (נ) שנשים היו מראים לו דם נדה לראות אם טהור או טמא הוא : (ק) עור שסוגר ולד בתוכו :

אחז"ל (תענית פ"ק) ז"ל אר"ש בן לקיש כל היושב בתענית נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד ופירש רש"י ע"ה גומל נפשו שמפריש נפשו ממאכל ומשתה כמו ביום הגמל את יצחק מפי מורי אי נמי גומל לשון שגמול שמשלים נפשו לקונו והטעם שיקרא איש חסד אפשר לומר במה שפי' בזוהר (שמות דף ב:) שהיא דמות השושנה שהיא אדומה ולבנה וכאשר מזליקין אותה על ידי האש נהפך הכל ללבן שהמים שיוצאים הם לבנים כן היושב בתענית וממעט חלבו ודמו וגובר עליו האש ר"ח העולה מפיו הוא כריח הקרבן שהיה מתעשן על ידי האש ונהפך ללבן ומתכפר לו נמצא בזה שהוא נקשר בחסד שהוא הלובן ובודאי אין דברי ריש לקיש אמורים אלא במי שחטא וצריך לשוב בתשובה שאם יתענה נקרא איש חסד והטעם שכיון שחטא ע"י שמזון שהשפיע לו מצד החסד צריך לגמול נפשו מהמזון והאכילה ושתיה ובזה משלם לה גמול מדה כנגד מדה במה שחטאה תלקה כי אין אדם חוטא אלא מתוך אכילה ושתיה כדפי' בשער הקדושה אבל ת"ח שלא חטא אין לו להתענות וראיה מהלל הזקן כמו שנעתיק בסמוך כי מפני שהוא חסיד שמימיו לא חטא היה אוכל לגמול חסד ועוד דהא ריש לקיש עצמו אמר שם שאין ת"ח רשאי להתענות וז"ל א"ר ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש אין ת"ח רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים עכ"ל ופי' רש"י ע"ה שממעט במלאכת שמים שחלש הוא ואינו יכול ללמוד ובזמנינו אין כל ת"ח נקי מחטא ובפרט מלשון הרע או שאר הכתות שאינם מקבלות פני שכינה ולכן נכון שיתענה ואם תאמר שהתורה מכפרת עון אשיבך מדוד המע"ה שהיה ת"ח ראש הסנהדרין ואפ"ה כל ימיו היה בתענית אחר שחטא וכמו שנבאר בשער התשובה :

עוד אפשר לומר טעם אחר שראוי שיקרא המתענה חסיד מפני שהאוכל הוא מזון ע"פ טבע העולם כשאר הבריות האוכלות לקיום גופם והעולם נברא ע"פ הטבע שהוא אלהים שכן הטבע עולה כמנין אלהים ולכך העולם נברא באלהים בראשית ברא אלהים ול"ב אלהים שנזכר שם וכל הדברים שהם על פי הטבע כגון שמן שידליק ומים מכבין את האש זהו ע"פ הטבע והנה החסיד מהפך הטבע ואומר מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק ועד"ז המתענה שאינו רוצה להתענג ע"פ הטבע כשאר הבריות ודאי מזונו על פי החסד שהוא מזון דק ורוחני והוא ע"ד מזון ת"ח שמזונו הוא מזון הנשמה השפע מחכמה כדפי' בשער הקדושה ולכך ראוי שיקרא חסיד חסד יו"ד שיו"ד נשתתף בחסד לשון החסידים האוחזים בשם וכן תמצא שהמלאכים הם ניזונים מצד החסד כדפי' בזוהר ויקרא (דף קד) וכן הנשמה בעוה"ב ניזונית מצד החסד שהרי הנשמה נקראת בת כהן כדפי' בזוהר (פרשת משפטים) דכתיב (ויקרא כב) ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל הא אם לא היתה לאיש זר שהוא יצה"ר אוכלת בתרומה הקדשים השפע מחסד שכל קדש מצד י' ימין וכן מלחם אביה תאכל מורה על זה וכן בזוהר תרומה (דף קסו:) בענין להנחיל אוהבי יש ע"ש וסימן לדבר (תהלים סב) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש וגו' ומ"מ אם יצטרך לאכול או לרחוץ עצמו במרחץ לבריאת גופו יקרא ג"כ גומל נפשו איש חסד כמעשה הלל הזקן ע"ש שהביאו בויקרא רבה בפ' וכי ימוך אחיך ז"ל (משלי יא) גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שנפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמהם אמרו לו להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה א"ל וכי מה מצוה הלל עושה אמר להם לרחוץ במרחץ אמרו לו וזו היא מצוה א"ל הן ומה אם (מ) איקונין של מלכים שמעמידים אותם בבתי (נ) קרקסאות ובתי טרטיאות מי שממונה עליהם מגרדן ושוטפן והן מעלין לו (ס) סולרין ולא עוד אלא שהוא מתגדל בגדולי מלכות אנו שנבראנו בצלם ודמות דכתיב (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם עאכ"ו וכן הלל הזקן היה אומר לתלמידיו בשעה שנפטר מהם אנא אזיל למגמל חסד עם הדין אכסנאי דבית בגו ביתא אמר ליה בכל יומא אית לך אכסנאין אמר להון ודא (ע) נפשא עלובתא לאו אכסנאי היא גו גופא דיומא היא הכא ולמחר לית היא הכא דבר אחר גומל נפשו איש חסד דמפלג מזון ועוכר שארו אכזרי א"ר אלכסנדראי זה שמגעת לו שמחה ואינו מדבק קרוביו עמו לשם עניות לכך משה מזהיר להם לישראל נתון תתן לו עכ"ל ופי' דמפלג מזון שנותן לצדקות והכי מוכח בויקרא רבה :

עוד האוחז במדת החסד הוא השומע חרפתו ושותק כמ"ש רבותינו ז"ל על פסוק (תהלים טז) לא תתן חסידך לראות שחת ז"ל הקב"ה נקרא חסיד שנאמר (ירמיה ג) כי חסיד אני נאם ה' ודוד קרא עצמו חסיד שנאמר (תהלים פו) שמרה נפשי כי חסיד אני אל תתן חסידך לראות שחת א"ר הונא בשם רבי אלכסנדראי כל השומע קללתו ושותק נקרא חסיד ודוד שמע קללתו ושתק ומדה זו היא מדה ממדות האוהב כמו שדרשו רז"ל (שבת פ"ט) על פסוק (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ת"ר הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורין עליהם אמר הכתוב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו עכ"ל וכן ממדת החסד שלא יקום ולא יטור ושלא יכעוס שכך אמר הנביא (ירמיה ג) שובה משובה ישראל נאם ה' לא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם והכלל שכיון שהאדם מתעלם ממדת החסד והאכזריות ונכנס עם הבריות לפנים משורת הדין זוכה אל מדת החסד כי ע"פ הדין ושורה בלי איבה ראוי שישיב על חרפתו ושיכעוס לפי מי שפוגם כבודו והמוחל זוכה אל החסד כמו שהקב"ה נכנס עם בריותיו במדת החסד שנאמר (תהלים קג) לא כחטאינו עשה לנו וע"ז א' בזוהר נשא (דף קמה:) תחלה כל אדם שיש בו חסידות נקרא מלאך ה' צבאות הה"ד (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר שכהם שמיכאל כהן למעלה והוא מצד החסד כן הכהן מצד החסד הוא

מלאך

יקרא רבה גרס תוגעי : (ע) כמה שפיל פלוגתא מדרכי הגוף :

שיחסד שבאלהים שהוא אל מאלהים וכאמרו (שם נב) בטחתי בחסד אלהים או הכוונה על כללות שאחד שבמדת אלהים באופן שהבוטח בה' ראוי הוא שחסד יסובבנו שהחסד הוא המתפשט כדפי' ומתנאי הבוטח הוא שיסתכל וידע שהבורא רואה את לבו אם בטחונו בו שלם אם לאו כענין המסרת לפני ב"ו יכול לגנוב את לבו אבל לבורא ית' היוצר הלבבות אין דבר נעלם ממנו שיוכל לרמות אותו כמו שכתוב (שם לד) ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל ואומר (משלי כד) הלא תוכן לבות הוא יבין ואומר (ד"ה ב ו) כי אתה לבדך ידעת את לבב בני האדם ולא יבטח בשום דבר מבלתי יכולת ה' כדכתיב (ירמיה יז) ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' ומן ה' יסור לבו שכל הסבות המגיעות אליו כגון המזון או שאר קניניו ורפואתו כלם הם סבות מסובבות מאתו ית' להגיע הדבר ההוא אליו. וכבר המשיל החסיד בעל חו"ה הדבר בספרו אל גלגל המים המוציא מי הבור ע"י הכלים המוכנים שאם יחסר אחד מהם יעדר הוצאת מים:

עוד מצאתי כתוב משל נאה אל ענין זה והוא כמו עורים הולכים זה אחר זה וכל אחד שם ידו על כתף חבירו אך כלם נמשכים אחר הראשון הרואה ואם יהיה זה נשמט מהם יכשלו כלם ויפלו כך ראוי שיחשוב האדם כי אין מנהיג זולתו ית' היחיד המתעלה על הכל וממנו מסתבבים כל הסבות (ב) והמצועים להגיע הדבר הנרצה אליו רפואה ע"י סם פלוני ע"י רפואה פלונית וכיוצא לשאר דברי העולם כענין המלאכה שהיא סבה לו לענין טרפו אל יבטח בסבה ההיא כי אם תתבטל הסבה ההיא לא מפני זה יחסר לו טרפו ומזונו כי הקב"ה יזמין לו פרנסה ע"י המלאכה אחרת כמו האדם הבוקע עצים בגרזן אע"פ שהגרזן הותך העץ אין הכח הבא מן הגרזן אלא מן האיש הבוקע וכמ"ש (ישעיה י) היתפאר הגרזן על החוצב בו. ומעניני הבטחון כתב בעל חו"ה שתהיה השגחתו חזקה והשתדלותו גדולה לקיים מה שחייב הבורא בו מעבודתו ולעשות מצותיו ולהזהר מאשר הזהירו ממנו כדי שיהיה הבורא מסכים לו במה שהוא בוטח עליו בו כמו שאמרו ז"ל (אבות פ"ב) עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו וכו' אמר הכתוב (תהלים לז) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה ואמר (איכה ג) טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו כמה הוא סכל וכמה דעתו חלושה והכרתו כי אתה רואה כי מי שנתמנה לו מבני אדם על דבר כשהוא מצוה אותו להתעסק לצורך מצרכיו או מזהיר אותו מדבריו ויעבור על מצותו ויגיע לממונה עברו על מצותיו כי יהיה הסבה החזקה להמנע ממנו העשות מה שבטח עליו בו כ"ש מי שעבר על חוקי האלהים ומצותיו אשר יעד והועד שתהיה תוחלת הבוטח עליו נכונה כשימרהו ולא יהיה ראוי להקרא בשם בוטח באלהים אך הוא כמ"ש הכתוב (איוב כז) כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו הצעקתו ישמע אל וגו' ואמר (ירמיה ז) הגנוב רצוח וגו' ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה עכ"ל. ואני אומר שעל זה נאמר (משלי יד) וכסיל מתעבר ובוטח וכן ראוי שלא יבטח בעשרו שנא' (שם יא) בוטח בעשרו הוא יפול כי הכל ממנו שנא' (ד"ה א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

וכן מעניני הבטחון שלא יבטח במעשיו הטובים שבעבורם ינצל מפגעי העולם ומחלאים רעים שאם כן נמצא אוכל זכיותיו אך יבטח בחסדו כי אין במעשיו (ג) סיפק לשלם חובות הבורא עליו כמו שהאריך החסיד בח"ה שאפי' היו מעשיו כפלי כפלים אין בכלם לשלם על אחד מטובות הבורא עליו אך יחשוב כי כמו שהוא ית' נותן מזון לכל הבריות ולשרפים ובהמות וחיות ועופות כמ"ש ז"ל יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים כשם שהוא מרחם על אלו לא בשביל מעשיהם אלא ברחמיו הגדולים כן ירחם עליו. פרטי הבטחון רבים וזה מעט מזעיר נלקט ממה שביאר החסיד בח"ה (ח"ה שער הבטחון) ודרך כלל הבוטח ראוי שיקרא חסיד והוא מרכבה למדת החסד כאברהם כי כמו שהחסיד הוא נקרא אוהב ודרך האוהב להיות דבק באהבת הבורא כאמרו (משלי יח) ויש אוהב דבק מאח כמו שהארכנו בפרקים הקודמים ולא יאהב זולתי הבורא כן הבוטח לא יבטח בנבראים ולא ישים חוזק עמו אליהם אלא בבורא נמצא כי כיון שבטחונו בו הוא דבק בו והוא אוהב אותו והיינו מה שפי' בח"ה ע"ה שהבוטח ראוי שימסר אל דינו כא"א ע"ה כשהושלך בכבשן האש וכן ענין חנניה מישאל ועזריה וכו' והעתקנו לשונו לעיל. וכן אתה מוצא באברהם אע"ה שנתנסה בעשר נסיונות ונלוי בטחונו בבורא ית' וחוזקו בעבותות אהבתו שיה בוטח וכתיב (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך ונאמן ר"ל חזק וקיים בלתי מתמוטט וזה פי' נאמן הנמצא בכל התורה כמו (מלכים א יא) ובניתי לך בית נאמן וההפך מזה (בראשית מה) ויפג לבו כי לא האמין להם וכן על קיום המאמר וחזוקו נאמר (במדבר ה) ואמרה האשה אמן אמן ואין צורך להאריך בזה כי פשוט הוא נמצא המאמין והבוטח שניהם ענין א' שגם הבוטח הוא סמוך לבו וקיים על הדבר הנרצה לו במי שיקיים אותה אצלו כדפי' לעיל. ומצאתי כתוב שאי אפשר להיות בוטח אם לא יהיה מאמין והאמונה באל ית' הוא שיביאהו להיות בוטח כי מתוך שמאמין בבורא ית' מבין כי הצלחתו בין בעוה"ז בין בעוה"ב הכל בא ממנו ואין אחר זולתו אז הוא נותן אל לבו לבטוח עליו ולאהבה אותו בכל לבבו. והדבר שיביא את האדם להיות מאמין הוא שלא יירא משום דבר רע שלא יקבל כל הבא עליו בשמחה והוא דומה לעבד המכיר את אדונו שהוא נדיב ועינו יפה ובעת שהוא מכביד על עבדיו עבודה קשה אז הוא מטיב להם טובות גדולות ומגדלם ומנשאם ויש אנשי ענותו ומצילים מפולתם

(ב) האמצעיים: (ג) כח ויכולת:

(תהלים ק) עבדו את ה' בשמחה ונחזור לבאר כל א' וא' מאלו בפני עצמו ובזה יתבאר לך ענין האהבה השלמה. הבטחון הוא מנוחת האדם ושלותו מדאגת הדבר שהוא מפחד עליו ויחשוב הדבר ההוא שהוא סומך ונשען עליו למגן ולצנה ולחומה בצורה ואז יהיה בטוח ולא יירא מפחד ההוא הקודם כאמרו (דברים כח) והבצורות אשר אתה בוטח והמשל בזה העני יבטח לבו על העשיר שיסמכהו בנדבתו וכן הגבור בגבורתו והחכם בחכמתו ומפני שכל הדברים האלו הם ממנו ית' רצוני לומר ממדותיו העליונות אלינו שהוא ומדותיו הכל א' לכן אמר דהמע"ה (תהלים לא) ואני עליך בטחתי ה' (שם יג) ואני בחסדך בטחתי (שם כז) בזאת אני בוטח (שם כח) בו בטח לבי ונעזרתי (שם לז) ובטח עליו והוא יעשה ועליו זה הוא כמו (שם לז) השלך על ה' יהבך שפי' בזוהר שהם הדברים התלויים במזל שהוא על בטחתי בחסד אלהים וגו' (שם נב). באלהים בטחתי לא אירא (שם נו) אשרי אדם בוטח בך וגו' (שם פד) נכון לבו בטוח בה' (שם קיב). ביראת ה' מבטח עז וגו' (משלי יד) והבוטח בה' אשריו (שם טז) ובוטח על ה' ידושן (שם כח) הרי מהפסוקים האלו יתבאר לך מקום הבטחון אם תהיה בקי בכינויי המדות המפורשים בזוהר והחסיד בעל חובת הלבבות (ח"ה שער הבטחון) כתב שההקדמות אשר בעבורם ישתלם לאדם הבטחון הם אלו. ראשונה שיאמין שהבורא ית' מרחם על האדם יותר מכל מרחם וכל רחמים והחמלה שיהיו מזולתו עליו כלם הם מרחמי האל וחמלתו כמ"ש (תהלים קג) רחום וחנון ה' ואמר (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך והב' כי מהבורא יתברך לא יעלמו אופני תועלת האדם מפני שהוא חדש גולם האדם וצורתו ותכונתו וסדר חבוריו הוא החכם היודע בעניניו ותועלותיו ונזקיו והטוב לו ובעולמו באחריתו כמ"ש (ישעיה מח) אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. והג' כי הבורא ית' חזק לא ינוצח באשר הוא חפץ כמ"ש (איוב ט) חכם לבב ואמיץ כח ודברו נגזר מכל דבר ואין משיב את דינו כמ"ש (תהלים קטו) כל אשר חפץ עשה וגו' ואמר (ישעיה נה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם ולכן אין מי שימנעהו מעשות בקשת הבוטח כי אם יהיה חלק לא ישלם הבטחון עליו. והד' שהוא יודע אופני תועלת הבוטח ולא יעלם ממנו מה שהוא טוב לו בנסתר ובנראה והוא משגיח על הנהגת בני אדם כלם לא יניחם ולא יתעלם מהם לא יסתר ממנו דבר מהם כמ"ש (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ואומר (ישעיה מ) למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' וגו' הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם וגו'. והה' שהוא מתייחד בהנהגת הבוטח עליו מתחלת הוייתו וגדולתו ויניקתו ונערותו וזקנתו עד תכלית עניניו כמ"ש (דברים לב) הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך ואמר (תהלים כב) כי אתה גוחי מבטן מבטיחי על שדי אמי עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה ואומר (איוב י) הלא כחלב תתיכני וגו'. והששי שיהיה ענין הבוטח מסור בידו לא יוכל אדם להזיקו ולהועילו ולא לדחות הנזק מעליו זולתי יכלתו ית' והוא כעבד האסור אשר הוא בבור ברשות אדוניו וכאשר יבטח האדם שלא יועילוהו ולא יזיקוהו אחד מן הנבראים אלא ברשות הבורא יתברך ישוב לבו מיראתם ויבטח על הבורא יתברך כמ"ש (תהלים קמו) אל תבטחו בנדיבים וגו' אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו ואמר (ירמיה יז) ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' (שם יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה'. והשביעי שידע שמי שהוא בוטח עליו הוא תכלית הנדיבות והחסד למי שראוי לו ולמי שאינו ראוי ונדיבותו מתמדת וחסדו נמשך לא יכרת ולא יפסק והאדם מתחייב בעבודה לו על רוב החסד והטובה שקבל ממנו מבלי שיהיה ראוי אליו ולא קדם אליו שום חסד כאמרו (איוב מא) מי הקדימני ואשלם וכמ"ש דוד המע"ה (תהלים מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וגו' ואומר (שם קמה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו ואומר (שם קלו) נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ואומר (שם קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. והשכל גוזר כי כשיקבץ הז' ענינים אלו בבורא יתברך שיתחזק בטחונו בו וימסר אליו ולא יחשדנו בדינו ולא יתקצף על בחירתו כמ"ש דוד המלך ע"ה (תהלים קטז) צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ע"כ כלל דבריו:

וכאשר תעיין בשבעה דברים אלו האמורים תמצא שכל הפעולות האלו הם מיוחדות אל מדת חסדו יתברך ובפרט אל ענין ההשגחה התדירה והחסדים אשר לא יפסקו המיוחדים אל עינא פקיחא ואליך כמ"ש באדרא דנשא דעינא דא (א) לא נאים ולא אדמוך ונטיר תדירא ואמר שם דאיהו משגח על כלא וכלא מתזן ביה ועוד אמר ועינא דא הוא קיומא דכלא ועל האי כתיב טוב עין הוא יבורך א"ת יבורך אלא יברך דהאי אתקרי טוב עין ומניה מברך לכלא ושאר הפעולות האמורות כגון (תהלים כב) כי אתה גוחי מבטן מבטיחי על שדי אמי אלו הפעולות מיוחסות אל חסד התחתון הנקרא את"ה את"ה כהן לעולם וכן מבטן אמי אלי את"ה ויש השגחה שתייחסם אל החסד התחתון שהרי ראיה הוא לימין כדפירש בתיקונים ונתנו סימן ופני אריה אל הימין וראי"ה הוא ארי"ה אמנם ההשגחה התחתונה הזאת שהיא בעין התחתון היא נפסקת לפעמים ולזה אמר המשורר (שם מד) עורה למה תישן ה' אמנם ההשגחה העליונה אינה נפסקת לעולם ולכן בכל מקום שימצא בטחון הוא לצד החסד שיתפשט בכל המדות ולכן מצינו בטחון בחסד עליון כאמרו (שם כא) כי המלך בוטח בה' ובחסד עליון בל ימוט ואפילו הבטחון הנזכר באלהים כאמרו (שם נו) באלהים בטחתי לא אירא וגו' הכוונה על צד החסד

(א) לא ינום ולא יישן:

מפקידים אלו הנשמה יגעה והוא מחזירה אללנו חדשה וכל אותה היגיעה שהיה לה הלך וסרה ונשמה חדשה כבתחלת ברייתה הרי זה חסד גדול והחידוש הזה ודאי מגד החסד כי פי' המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית ובפרט בבקרים שהוא בקר דאברהם ע"י כך רבה אמונתך שיש לנו אמונה גדולה אח"כ להפקיד נשמותינו בכל לילה בידו בזכרנו החסד שהוא עושה עמנו :

ונחזור לדרוש שהיינו בו כי הבטחון והאמונה הם שותפין זה בזה כי המאמין באלהים בלב שלם יבטח בו בבטחון חזק ויביאהו הבטחון אשר לא יפחד מדבר ולא יעבוד לשום אדם זולתי הבורא כי הוא האלהים ולא יקוה לאיש ולא יסכים עמהם בדבר אשר הוא כנגד עבודת האל ולא יפחדוהו עניניהם ולא יירא ממחלקותיהם ואם יוכיח אותם לא יזהר בכבודם ולא יבוש מהם ולא ייפה להם השקר כמ"ש הנביא (ישעיה נ) וה' אלהים יעזר לי על כן לא נכלמתי ויביאהו בטחונו לפנות לבו מעסקי העולם וליחד לבו לעניני התורה והעבודה וזה אי אפשר אלא אם יהיה בטחונו גדול בידו"ד ולכן שכרו גדול שיתקשר בחסד (תהלים לב) והבוטח בה' חסד יסובבנו ואמר יסובבנו היינו שהחסד יקיפנו וילבישנו כענין (שמות כא) לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה שפי' בטבא שהוא לבוש יקר מגד ש: אלוה שהוא החסד וטעם אמרו בידו"ד מפני שידו"ד שורש לכל השמות ולכל ההויות וכיון ששם בטחונו בעיקר הכל המקיים הכל והמהווה אותו ורוחו ונפשו מסתלק מכל פגעי העולם והחסד מסתירו מכל בעלי הדין כמו שאמר (תהלים צא) אומר לה' מחסי ומצודתי כי הוא יצילך מפח יקוש וגו' באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה וגו' ומתגאי הנאמן והבוטח להיות נאמן בעבודתו לבורא כיתד התקוע במקום נאמן שלא תמוט כי הקב"ה נקרא האל הנאמן שומר הברית והחסד וגו' וחסדו לעולם פשוטה לכל הנבראים ולא יעוייל שימוש חסדו מן הנבראים ח"ו ויתבטל כרגע אלא הקב"ה כרת ברית ותקן בחסדו עם הנבראים שלא ימוש מהם חסדו במגינו בתורה ברית סמוך לחסד כענין (דברים ז) ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וכן אמר הנביא (ישעיה נד) כי ההרים ימושו וגו' וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט וגו' נמצא כי מי שהוא נאמן בדבריו ומצותיו ותורתו מתקשר בחסד ובצדיק כאחד וצדיק יקרא נאמן שהרי פירש בתיקונים ור"מ שבצדיק סוד אמ"ן שעולה צ"א כמנין יאהדונה"י ובצדיק השם הזה כי הוא נקרא כי כל בשמים ובארץ דאחיד בשמיא ובארעא כדפי' בתיקונים ובאמן פי' בסוף פ' וילך שנוטריקון אמן אל מלך נאמן הרי נאמן בצדיק נמצא בכ"מ שימצא אמן כדפי' בפרשת וילך ע"ש ימצא נאמן. ועוד פי' במסכת שבת (פ' יב) בענין (ח) נאמן כפוף נאמן פשוט נמצא דרך כלל כי בכל ד' אותיות שבשם ימצא נאמן והוא עיקר האמונה ולכך מלת אמונה הראשון הנמצא בתורה נמצא בשם ידו"ד כאמרו והאמין בידו"ד וכן אח"כ עוד ויאמינו בידו"ד וכבר ידעת מ"ש הרשב"י ע"ה שבשם הזה עיקר אמונת ישראל והעתקנו לשונו בשער היראה פ"א שאמר ובגין דאשוי אמונה דישראל בד' אתוון אלין בכל שמהן שוי כיוונין לשמא דא ופי' שם כי עלת העלות מיחד ארבע אותיות ידו"ד נמצא הנאמן מתקשר בשמו הגדול ובעלת העלות והשריו :

והנה בענין השמחה כבר ביארנו שמתוך הבטחון והאמונה תבא השמחה כי העבד הבוטח באדוני ומאמין שישלם לו שכר עבודתו כפלי כפלים יעבוד בשמחה והוא שמח בכ"מ שיגזור עליו וכן הוא סובל כל דבר כגון החולה שיאכל סמים שהם מרים בשביל הרפואה והסובל הוא חפשי מדאגות העולם. עוד יש תועלת בשמחה כמו (תענית פ"ג) שני אנשים שאמר עליהן אליהו שהם מבני העולם הבא בשביל שהיו אנשים שמחים וכשהיו רואים איש עצב היו משמחין אותו וכשהיו רואים שנים מתקוטטים זה עם זה היו אומרים להם (ט) מילי דבדיחותא עד שהיו עושין שלום ביניהם וכן לענין הלכה מתחלה מילי דבדיחותא לפתוח הלב ללמוד בשמחה אך לא שמחת הלצים ושמחת (י) הכילים אלא דבר מצוה המשמחת את הלב כדכתיב (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב וכל זה בשמחת מצוה במדת השמחה תלוי מצות עשה שיצדיק דינו על כל מאורעותיו שנאמר (דברים ח) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. ואם אחר שיעשה אדם תשובה ולא יבא ענינו בטוב כאשר בתחלה אז מצות עשה שיחשוב בלבו כי לטובתו נהפך ענינו לרעה כי קודם שעשה תשובה היה הקב"ה משלם שכר מצוה כדי לטורדו מן העולם הבא וכל זה תלוי במדת השמחה מי שהוא שמח בחלקו שחלק אליו האל ית' אך הדרך שישמח האדם בחלקו שישמח על הרעה כמו על הטובה ויסבול אותה בשמחה כי הסובל הוא חפשי מדאגות העולם כי הסובל יסתפק במועט שיש לו כי יאמר די לי במה שגזר לי הבורא יתברך ועתה הבט וראה כי השמחה כוללת את הכל כי כל הדואג על העוה"ז אין לו מנוחה כל ימיו כי תמיד הוא מחשב להרויח הממון ולא יסתפק לו במה שחלק לו האל יתברך ולכן כל השמח בחלקו הוא עשיר אפי' אם יהוא עני כי הוא ישמח בהשם כי הוא נחלתו וכן כתיב (איכה ג) חלקי ה' אמרה נפשי וכתיב (תהלים טז) ה' מנת חלקי וכוסי וגו' ונאמר (שם קה) ישמח לב מבקשי ה' ומדה הזאת אינה אלא בנפשות הצדיקים שהם בנועם שלם בענין עבודתם ובשמחה גדולה בפרישות כמו שנאמר (שם לב) שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב ונאמר (שם צז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה לכן ישים כל אדם שמחתו על התורה ובעת שיעשה

(ח) אדם כשר צריך להיות כפוף ועניו וסופו להיות פשוט וזקוף לעוה"ב כמו שראה שהכם עליונים למטה ותחתונים למעלה : (ט) דברים של שמחה : (י) בעלי מחשבות רשות :

מפולתו ומרכיבים במרכבת המשנה אשר לו ומפקדם על צוארו ואין ספק שהעבד הזה היודע ומכיר זה בודאי יעזוב כל מה שבעולם כדי שיעשה רצון אדונו בשמחה ואע"פ שתהיה העבודה ההיא קשה עליו מאד לעשותה בזכרו הטוב אשר יגיע אליו בגלל העבודה ההיא יקבל עליו כל דבר אבל עבד הרואה את אדוניו (ד) כילי ומולתו גדול משכרו אינו טורח כי אם בעצבון כך הענין כי המאמין אמונת אמת כי כל מה שיעשה ויעבוד בעבודת הבורא הכל לטובתו והקב"ה יתן לו שכר טוב וגדול על כל מה שסובל לשמו הגדול ועל כל העבודות והירות שיעשה לשם שמים יתן לו נעימות בעוה"ב כענין שמצינו בנבוכדנצר כי בעבור ד' פסיעות שפסע לכבוד הבורא זכה לגדולה רבה בעוה"ז וגם עשו בעבור כבוד אב ואם זכה לגדולה בעוה"ז הוא וזרעו אחריו וכן רבים כיוצא בהם ואין ספק כי בהיות האדם מאמין כל זה בלב שלם ודאי ישמח בכל דיני השם כי מי הוא שלא ישמח שנותן פרוטה לצדקה לשם שמים ויתנו לו תמורתו בעוה"ב ככר זהב ומי שמאמין באלהים בלב שלם יאמין בשעתו של חוטא ולא יבא לחטוא ולכן כל התורה כלה תלויה באמונה. כיצד ראש התורה הוא (שמות כ) אנכי ה' אלהיך ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני ואם אינו מאמין מה מועיל תורתו ובזמן שהאדם מאמין מעומק הלב שהבורא יקיים כל הכתוב בתורתו להעניש להוטא והוא עד ומביא שכר טוב למי שקיים תורתו אז הוא שומר את התורה שהרי הגנב והגזלן אם היו יודעין שיהיו נהרגים ולא יהיו נמלטין היו מונעים עצמם מן הגניבה והגזילה אבל הם חושבים והם בוטחים להנצל ולכן כל התורה כולה כלולה באמונה כדכתיב (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה ועל אברהם נאמר (בראשית טו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה ועל כל השאר שעשה לא נכתב צדקה אלא על האמונה וע"ז נאמר (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא ואני אומר עד שכל המצות שתלויים בקבלה צריך בהם האמנה ואם לא יאמין הוא הורס התורה כלה שאם לא יאמין שזו היא תורת משה הנתונה לנו וכן בקבלת סופרים שפירשו כך על מצות סוכה ולולב וכיוצא א"כ הוא כופר בתורה כיוצא בזה הדברים שיש לנו בקבלה שאמרו רז"ל במס' (ברכות פ"ט) הרואה אבן שישב עליה (ה) משה ומעברות הירדן או מקום המזבח שעשה אליהו בכרמל שכל הדברים האלו תלויים (ו) בקבלה וכן שזה בית המקדש וזו ירושלים וכיוצא צריך בכל אלו האמנה ואם יאמין באלו תתלהב נפשו באהבת הבורא בזכרו הנסים שעשה לנו במקומות ההם ואם אינו מאמין ודאי שאין לו אהבה בבורא ואמרו במדרש הובא בילקוט (פ' בשלח סי' רמ דף סט ע"ג) בפסוק ויאמינו בה' ובמשה עבדו ויאמינו בה' בשכר האמנה שהאמינו שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה כדכתיב (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל ר' נחמיה אומר מנין אתה אומר שכל המקבל עליו מצוה אחת באמונה (ז) כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש שכן מצינו אבותינו בשכר האמונה שהאמינו וכו' אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות אמונה שהאמינו שנאמר (שם ד) ויאמן העם וכן הוא אומר (תהלים לא) אמונים נוצר ה' ועוד אמר (שם קיח) זה השער לה' צדיקים יבואו בו בבעלי אמונה מהו אומר (ישעיה כו) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים בשער הזה כל בעלי אמונה נכנסין בו וכן הוא אומר (תהלים צב) טוב להודות לה' מי גרם להם לבא לידי שמחה זו אלא בשכר אמנה שהאמינו אבותינו בעוה"ז שכולו לילות לכך נאמר (שם צב) להגיד בבוקר חסדך וגו' וכן יהושפט אומר לעם (ד"ה ב כ) האמינו בה' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו (ירמיה ה) ה' עיניך הלא לאמונה (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה (איכה ג כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמנה שנא' (שיר ד) אתי מלבנון כלה וגו' תשורי מראש אמנה (הושע ב) וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי באמונה. הא גדולה האמונה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר האמנה שהאמינו שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנא' ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה וכן הוא אומר (תהלים קו) ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו עכ"ל והטעם שיתייחס האמנה אל החסד כבר העתקנו בראש הפרק לשון התיקונים שאמרו דביה ק"ש דאיהו אמונה והכוונה כי ד' פרשיות שבתפילין הפרשה הג' היא חסד ובפרשה ג' אנו מזכירים אמונת היחוד ה' אלהינו ה' אחד וכן פי' הרשב"י ע"ה והעתקנו לשונו לעיל בפ"ה שאמר פרשה עילאית שמע דא רזא דימינא דאיקרי חסד עלאה דאיהו דקא מייחד יחודא דכלא לד' סטרין וקב"ה מסדר ביה שדורא דכל עלמא ודא איהו דקא מתפשט אפי' גו תהומי תתאי עכ"ל וע"י החסד המתפשט בכל הנבראים כמ"ש שהוא מתפשט אפי' גו תהומי הנבראים מאמינים בו ובייחודו לכך מלת אמונה הראשון שבתורה נזכר באברהם שנא' והאמין בה' ע"י אברהם נתגלתה האמונה האמתית בעולם כדפירש בזוהר שהיה אברהם אבינו ע"ה מודיע לכל באי העולם שיש בורא שברא הכל וחסדו מצויה לכל. ובזה יובן מה שאמרו בזוהר (סוף פ' וילך) שהעונה אמן על כל ברכה וברכה כמו שהוא פותח השערים העליונים שערי השפע העליון כך יפתחו לנשמתו כשיוצאה מן העוה"ז שנא' (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמנים והטעם כי פתיחת השערים הוא מצד החסד כדפי' בתיקונים פתחו לי בוצינא קדמאה וכן פתח בנקודו' הוא חכמה כדפי' בתיקונים (דף קכח) והסברא נותנת שאין המלך פותח שערים אלא מצד חסדו הגדול ורצונו הפשוט כי מצד הדין יסגור השפע וע"י החסד הוא נפתח והיינו פותח את ידך וכיון שהעונה אמן פותח השערים ע"י החסד כן ראוי שיפתח לו לעתיד נמלא כי על ידי השפעת חסדו לנו אנו תוקעים אמונתנו בו וזהו שאמר הכתוב (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך כי על ידי החסד שהוא עושה עמנו בכל בקר שאנו

ומפקידים

(ד) קמצן · (ה) בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק : (ו) שצריך להאמין כמו שמסרו וקבלו איש מפי איש : (ז) ראוי :

צקם להמים על עבירות שעברת שימחלו לך ומתוך כך יהא שומע וחוזר בו עכ"ל. והטעם כי התורה מפני רוחניותה לא תסרה אלא בנשמה טהורה מכל סיג ופגם ולכן הכל צריכין אל התשובה:

עוד ראינו להמשיל משל נאה לענין סמיכות התשובה עם היראה והאהבה והוא שימשול לבן שמרד באביו וברח מביתו והיכלו וכן העבד מאדונו ובהיותו בחוץ שם אל לבו הנה אבי כועס עלי שיצאתי חוץ מביתו בלי רשותו והיאך לא זכרתי אהבת אבי עלי מכמה טובות שהטיב עמי הלא יככה בושה פניו בזכרו שהיה כפוי טובה על טובות אביו וירוץ וישוב אל אביו ויתחנן לו אפים ארצה וישבע וידור לו לבל יצא עוד מרשות אביו והנמשל מובן הוא כי האדם בחטאו גורם את עצמו ובורח מתחת יד הקדושה ונקרא עבד מורד ובשובו צריך שישתעבד תחת הקדושה והוא כמשל הגר שברחה מתחת רשות שרה אמנו ואמר לה מלאך ה' שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה ובשובו ישוב ממה שמרד וכמו שאמר הנביא (ירמיה לא) בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי הנה ע"י המשל הזה נבין הפרש השב מיד לשב אחר חדש ולשב אחר שנה וכו' כפי התמדת זמן התרחקו מאביו או מאדונו כך ירבה כעס אביו או אדונו עליו ותהיה התובתו יותר (ב) קשה והטעם כי כפי התרחקו מהקדושה והתדבקו בחיצוני יכבד עליו החטא ויהיה קשה להפריד הקליפה כי אם בטורח גדול וכמו שיתבאר בע"ה:

פרק ראשון קודם שנכנס בביאור (א) מדות התשובה צריכין אנו לבאר כמה הערות יש לה ובקרוא דברים אלה מאמרי רז"ל יתעורר לבו לעשות תשובה מפני היות הקב"ה רב חסד ובורא העולם בחסדו בנדבה בלי שום הכרח מפני שמדתו להטיב ורצה להטיב לנמצאים ושיכירו גדלו כי זה הוא עיקר בריאת העולם בגין דישתמודעון ליה כדפירש בר"מ (פרשת בא אל פרעה דף מב:) ובריאת העולם כולו לא נברא אלא בשביל ישראל שנקרא ראשית וזהו בראשית ברא אלהים בשביל ישראל שנקראו ראשית שנא' (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה וראה הקב"ה בחכמתו ית' היות צורך בריאת הנשמות ע"י יצר הטוב והיצר הרע כדי שיקבל שכר טוב על פי מעשיו וע"פ הדין ואם יברא בלי יצר הרע יהיה מלאך ולזה כבר נבראו המלאכים ועוד יש טעם אחר ופי' (בזוהר בראשית דף כג') שכיון שנברא האדם ע"י יצר הרע אי אפשר שלא יחטא כי מעשים הם כפי סברת רז"ל שאמרו (ב) בעטיו של נחש שלא נמצא בהם חטא ולזה הקדים התשובה לבריאת העולם כדפי' (פרקי דר"א פ"ג) ששבעה דברים קדמו לעולם ואחד מהם הוא התשובה כן אמרו ג"כ בזוהר (אחרי מות דף סט) תנינן בשעתא דברא קוב"ה עלמא בעא למברי בר נש אמליך באורייתא אמרה קמיה תבעי למברי הא בר נש (ג) זמין הוא למחטי קמך זמין הוא לארגזא קמך אי (ד) תעביד ליה כעובדוי האי עלמא לא יכיל למיקם קמך כ"ש ההוא בר נש א"ל וכי למגנא אקריאנא אל רחום ותנון ארך אפים ועד דלא ברא קוב"ה עלמא ברא תשובה אמר לה לתשובה אנא בעינא למברי בר נש בעלמא על מנת דכד יתובון לך מחוביהון דתהוי זמינא למשבק חוביהון ולכפרא עלייהו ובכל שעתא ושעתא תשובה זמינא לגבי בני נשא וכד בני נשא תייבין מחובייהו האי תשובה תבת לגבי קוב"ה וכפר על כלא ודינין (ה) איתכפיין ומתבסמין כלהו ובר נש (ו) אתדכי מחוביה אימתי איתדכי בר נש מחוביה בשעתא דעאל בהאי תשובה כדקא חזי עכ"ל. והנה ענין התשובה צונו הקב"ה בה בתורתו הקדושה ע"י מרע"ה (במדבר ה) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו ואמר (דברים ד) בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ובפרשת אתם נצבים אמר (שם) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והשבות אל לבבך וגו' ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ואמר אח"כ (שם) ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וחזר ואמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך והרמב"ן ע"ה (פ' נצבים דף קכח) כתב בביאור התורה שגם פסוק כי המצוה הזאת אם הוא מדבר על התורה היה ראוי שיאמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום וגו' ואע"פ שאין הקושיא קושיא שהרי פי' כל הפסוקים האלו על התורה שנקראת זאת התורה מ"מ ע' פנים לתורה ואפשר ליישבו גם על התשובה לפי כי גם מדת זא"ת נקראת תשובה ולדעתי יישוב הפסוק כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו היינו בפיך ודוי דברים שצריך להתוודות ובלבבך קבלת התשובה בלבו ועזיבת החטא לעשותו, אם גזל שישיב הגזילה וכיוצא:

עוד העירה לנו תורתנו הקדושה הערת התשובה בפרשת משפטים בפסוקים אלו (שמות כא) וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא וגו' אם רעה בעיני אדוניה ונתבאר בזוהר (משפטים דף צו:) ז"ל אורייתא דיהבת (ז) עיטא לכל עלמא אמאת הכי אזהרת לבני עלמא ואמרת אנו כמה חס קוב"ה עלייכו (ח) מרגליתא טבא דהוות ליה זבין לכון למגנא דתשתעבדון בה בהאי עלמא וכי ימכור איש דא קוב"ה את בתו דא נשמתא קדישא לאמה למהוי אמה משתעבדא ביניכו בהאי עלמא במטו מנייכו בשעתא דימטי זמנא לנפקא מעלמא לא תצא כצאת העבדים דלא תפוק מלוכלכא לא תפוק מתטנפא בחובין

תיפוק

(ב) להתרצות לו: (א) נ"ל דגרסי' מהות התשובה כלומר מה הוא ענין התשובה כמו שמפרש בפ"ב משער הזה: (ב) בשביל עצת שנתא לחוה: (ג) מפני שיש לו יצה"ר מוכן ומזומן בנקל לחטוא: (ד) אם אתה מעלישו כפי מעשיו: (ה) נכנעים: (ו) נטהר מעונותיו: (ז) עצה: (ח) מרגלית עונש שהיא הנשמה מכר לכם שתפייה בחנם:

שיעשה המצות ישמח בלבו על שזכה להיות עבד למלך העליון אשר בני מעלה משתחוים לו וכן אמר דוד (שם קיט) שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב וכל העושה מצוה בשמחה יש לו שכר אלף ידות יותר ממי שמצוה עליו. אברהם ודוד היו עוסקים בתורה כל היום ומפארים ומשבחים בשירות ותשבחות של הקב"ה להריס קול בשמחה ואז נילוש כל איבריו בטוב נעימיו ושורה רוח הקודש בקרבו ולבו שמח ומתמלא אהבת הקב"ה ונפשו קשורה בגילה ומגלה להם רזים והידושי מעלה לפי שהיה ירא את השם ויפלו נכנס הגועס בקרבו וזהו שאמר שהמע"ה (שיר ה) נפשי יצאה בדברו (משלי כג) תעלוזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים וכן אמר דוד (תהלים קד) ברכי נפשי את ה' לפי שהנפש מעלה עולה וכשם שהיא יודעת ענין סודה אז תאהב את הבורא (כ) ותסגל מגותיו וכאשר תגיע הנפש אל מקומה המעולה אשר היא דומה לו אז תייחדהו במלפונו ותשתעשע בחדריהם ובכל עת ובכל רגע חושקת אהבתו וזוכרת אותו בלילה על יצועיו אז השם יתברך שולח בו חשק השמחה כענין שנאמר (ישעיה סא) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי והשרי ה"פש הזוכה לראות אותה שמחה ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה וכו'. הנביאים לא נתנבאו בכל עת שרצו אלא מכוונין דעתן ויושבין שמחים וטובי לב ומתבודדים שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה לפיכך בני הנביאים היו לפניהם תוף וחליל וכנור ומבקשים הנבואה כדכתיב (מ"ג ג) והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' והאהבה היא תפארת הנשמה שתתפאר בתפארת השמחה אשר תשמח באלהיה ותדבק בזיו יראת השם להדביק יקר הודם ומתערב אור הנודתה ליוצרה באהבת תשוקתה השפק תאות עליון להתעטר עטרת יופי המחשבות הזכות העהורות ותהיה נוהמת מגודל גיל עליצתה לידידה ידיד עליון ותתקשר בקישורי חיבה ותהיה דורשת והוקרת אחר המעלות לאור באור החיים ובעת אשר מתרוממת ומתגדלת לדעת קדושת יוצרה ומתדבקת באמונתה לבוראה אז היא מתפעמת בחדוה וגיל ומתרהבת בשמחה באותה שעה מתקדשת קדושת קדש הקדשים ואז מתאהבת ונושאת חן לפני מלך מלכי המלכים ובעת שהיא מתקיימת ומתייפה ומתהדרת בהדר גאון עוז תוקף הדרת האהבה ואז העליון (ל) יסגלנה להגזיר זיוה להכניסה בחדרי זוהר ולצררה בצרור החיים הרחמן הוא ישימנו מאותי עבודתו השמחים בו. הפרק הזה כללתי מתובת הלבבות בשער הבטחון ומספר בית מדות אשר נמצא אצלנו בכתיבת יד ומה שהוספנו בו כפי מה שחננו השם כפי אשר יראה המעיין מה שהוא תוספת. ועלינו לחלות פני האל ידריכנו בנתיב מצותיו ותורתו לשום מאוהבי שמו אמן וכן יהי רצון ובזה נכלל הפרק והשער:

שער התשובה

מפני שקדם שפסקו בשערים הקודמים בענין היראה והאהבה שהם המדרגות הצריכות להיות תשובה שלמה כדפירש הרשב"י ע"ה ונעתיק לשונו לקמן בע"ה והשכל נותן שכאשר תקדמנה לבעל תשובה ידיעת היראה והאהבה שתהיה תשובתו שלמה אם בבחינות היראה כמה בחינות שפירשנו שם ומהם הן שתי בחינות האחת כאשר יראה שהבורא יתברך הוא שליט ברא כל הבריות שיכירו גדלו שכל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו וכל הנבראים כולם משועבדים למאמרו אין א' יוצא מהגבול ששם לו יוצר הכל כענין הים שנאמר בו (איוב לח) עד פה תבא ולא תוסיף כדפי' בפ"ג משער היראה ולכן אם הוא יצא מגבול התורה ראוי שישוב אל מקומו כאשר צוהו הבורא ולא ימרה את פיו. בחינה שנית בענין הפגם אשר מגיע בכל המעלות העליונות אם בגופו אם בנפשו ורוחו ונשמתו כאשר הארכנו וזו היא סבה גדולה שיעשה תשובה ויתחרט חרטה גמורה כאשר ידע בביאור גנות מעשהו מלבד עונשו בעוה"ז ובעוה"ב שיש מן העבירות שיש בהם כרת ולפעמים אומר הכתוב (במדבר טו) הכרת תכרת והוא שיכרת הגוף מהעוה"ז והנשמה מהעולם הבא וראוי שיחוס על עצמו שהרי אפי' הבעלי חיים בורחים מליפול באש ובמים במקום שיראו שיהיה סבת מיתתם והיאך לא יחוס האדם על עצמו ששם לו הבורא יתברך שכל שיתבונן על שאר הב"ח ובפרט לישראל עם סגולתו שהבדילם ע"י התורה מהעכו"ם שיראה שיפול בשוחה עמוקה מקום שלא יוכל לקום והרי הוא מותרה ועומד על פי התורה והנביאים והחכמים שהיה בהם רוח הקדש והודיעו לנו ענין גן עדן וגיהנם כמו שביארנו בשערים הקודמים אם שישוב מפני אהבת בוראו בזכרו חסדיו עמו וראוי שלא יהיה כפוי טובה על טובות הבורא (א) השופעות עליו כמו שהארכנו בשער האהבה ראוי הוא שישוב ולכן ראינו לסמוך שער זה אל היראה והאהבה והקדמנו אותה לאחר השערים הבאים מפני שזו היא קודמת לכל וכן התשובה היא מן הדברים שקדמו לעולם כדפי' בפרקי רבי אליעזר ומפני שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לכן קודם שיזכה אל שום מעלה מן המעלות אם במעלת התורה או המצות צריך שיקדים לו התשובה. וכן אמר בתנא דבי אליהו נדפס בילקוט פרשת תשא בפסוק וישב העם לאכול וגו' ז"ל אומרים לו לאדם עד שאתה מבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיך

בנים

(ג) ותשמש אשר נאמר: (ל) ויקח אותה הנשמה לאוצרו הטוב והוא מלשון הפסוק וישמרו לו סגולה: (א) שיתודה עליו יותר מעל שאר הברואים:

וסליחה וכפרה תחי כהבנו להיים והיינו עזי נפש דאינון עכו"ם דאוהין לגביה ולית לון בשת אפין דלא היה מאן דקרא לון בתיובתא דיהדר קוב"ה השכינה לגביה בגוונא דיהדר לגבייהו דאיתמר בהו (תהלים קו) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ואינון ערב רב דכל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין עכ"ל. הרי בפי' כמה ראוי שנתעורר בתשובה לאהבת השכינה להקימה מהגלות לא ע"מ לקבל פרס ולא נדמה לערב רב או לעכו"ם כנזכר במאמר ועוד פי' הרב"י ע"ה במאמר זה שהוא עז פנים הבא בר"ה וי"ה לומר כהבנו להיים ישאול סליחה וכפרה בלי התעוררות תשובה עד"ז בכל יום ויום גם כן שאנו שואלים בתפלתנו כמה בקשות שהם י"ג אמצעיות שיאמר הקב"ה שואל ואתה בא לשאול שאעשה לך זה וזה מה היא התשובה שעשית ואע"פ שאנו שואלים השיבנו אבינו לתורתך וסלח לנו. וכן מצינו בויקרא רבה בפ' זאת תהיה תורת המצורע מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין הפך בקילוסו של רשע. בתורה דכתיב (ויקרא יג) ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא בנביאים דכתיב (מ"ב ט) ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת וגו' זאת האשה וזה בנה (פ) וכי לאחורי תרעא הוה קאי. רבנן אמרין אפי' היו בסוף העולם (צ) הכיטן הקב"ה והביאן שלא יהא אותו רשע מספר בנפלאותיו של הקב"ה. בכתובים דכתיב (תהלים נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך עכ"ל. ולכן צריך לשוב בתשובה שלא תהיה תפלתו וצבהו נמאס ואע"פ שאנו אומרים השיבנו סלח לנו בהכרח צריך התעוררות התחתון כאמרו (מלאכי ג) שובו אלי ואשובה אליכם ובזה יובן מאמרם ז"ל במדרש איכה בפ' (איכה ד) השיבנו ה' אליך ונשובה ז"ל אמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע שלך הוא השיבנו א"ל שלכם הוא שנא' שובו אלי ואשובה אליכם אמרה לפניו רבש"ע שלך הוא שנא' (תהלים פה) שובנו אלהי ישענו לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה עכ"ל. והיינו כי ישראל שואלים שיפתח להם הקב"ה הרהורי תשובה כענין הכרוז שמכריז שהם הרהורי תשובה הבאים והקב"ה משיב כי צריך התשובה במעשה שיתחילו בה ועד"ז אחז"ל במדרש שה"ש אמר רבי יוסי (שיר ה) פתחי לי אחותי רעיתי אמר הקב"ה פתחו לי פתח כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרנות נכנסות בו. רבי חנינא שאל את רבי שמואל בר נחמני מהו (תהלים סה) מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים אמר ליה נמשלה התשובה לים מה הים הזה לעולם פתוח כך שערי תשובה לעולם פתוחין עכ"ל:

עוד הערה רביעית כי בראות האדם מיתת החיים פתאום כאמרו (איוב לד) רגע ימותו וגו' ולא ידע מתי יקראוהו לדין ולהשבון ראוי שיקום ויזדרז כדי להכין צדה לדרכו שאין אדם בטוח בחיים אפי' יום אחד כמ"ש (אבות פ"ב) שוב יום אחד לפני מיתתך ואמרו ישוב היום שמא ימות למחר ונמצאו כל ימיו בתשובה ונמצא תוכחת גדול לענין זה (באבות פ"א) במשנת אם אין אני לי מי לי ואם לא עכשיו אימתי ופי' החסיד הר"ר יוסף יעבץ ע"ה ז"ל ולענין כוונת המשנה הורה שלשה ענינים גדולים מדריכים האדם אל מקום שלימותו הא' כי כמו שחיי האדם תלויים באדם עצמו ולא בזולתו כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני כך הדבר בחיי הנפש אם לא יחוש על נפשו לבלתי שחתה מי ירחם עליה ולכן ודלא יליף קטלא חייב כי בן מות הוא על אשר כבש את נפשו שהדורה תחת רגלי נפשו הבהמית ועל אשר לא חמל עליה. הב' כבר אמרו אסור להתלוות עם עם הארץ בדרך שמא יהרגנו ונתנו טעם על חיי עצמו לא חס על חיי חבירו לא כ"ש וע"ז אמר אם אין אני לי מי לי וכולי האי ועדיין אולי הוא אומרו וכשאני לעצמי מה אני יורה כי ימאס לעולם אל התורה ולא ישבע ממנה. הג' שלא יאבד רגע מזמנו שאימתי ישא רגע זה אשר אתה בו ולא אפי' כמוהו כי הקודם זכה ישא ברכה ההולך אל ים רחוקים לטרוף טרף לביתו ומצא עת נכונה לבקשתו הידחנה אם לחיי הגוף הגנוף כך לחיי הנשמה עאכ"ו או יאמר הנני מחויב לעבוד את האל ית' כל ימי ומתי אשלים מה שאחסר עתה כי אין ראוי להתהלל ביום מחר כי הלואי יעמוד על עצמו ויפרע את שלו וכן אמר פרעה לישראל (שמות ה) כלו מעשיכם דבר יום ביומו ואל תתהללו ביום מחר כי גם הוא מי התירו לכם הלא אתם מחוייבים לעשות למחר כיום הזה א"כ אימתי תמלאו החסרון והפי' הנאמר הזה לקטתי מדברי הר"י ן' שושן ז"ל עכ"ל. וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קמד) אדם להבל דמה ימיו כצל עובר ואחז"ל שלמה אמר (קהלת ו) מי יודע מה טוב לאדם וגו' לאיזה צל ולא פירש ופירש דוד אביו ימיו כצל עובר אם תאמר כצל של כותל יש בו ממש צלו של דקל יש בו ממש לאיזה צל אמר רב הונא בשם רבי אחא לצל של עוף דהוא עובר וצלו עובר ושמואל אמר כצלו של דבורה שאין בה ממש עכ"ל. ובפסוק שאמר דהע"ה בדברי הימים א' (כט) כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה ואמרו בב"ר כי צל ימינו הלואי כצלו של כותל וכצלו של אילן אלא כצלו של עוף שנא' כצל ימינו על הארץ ואין מקוה אין מי שיקוה שלא ימות הכל יודעים ואומרים בפיהם שהם מתים. אברהם אמר (בראשית טו) ואנכי הולך ערירי יצחק אמר (שם כו) בעבור תברכך נפשי בטרם אמות יעקב אמר (שם מז) ושכבתי עם אבותי עכ"ל. ובתנחומא בפסוק הן קרבו ימיך למות אמרו ז"ל זש"ה (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם וגו' כנגד מי אמרו מקרא זה לא אמרו אלא כנגד משה הצדיק שלא היה כמוהו בכל הנביאים ולא בכל החכמים שהרי הקב"ה העיד עליו לאחר מותו (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואעפ"כ לא היתה הספיקה בידו להציל עצמו מן המיתה

(פ) וכי לאחורי הדלת שאם עומדת האשה עם בנה שמיד בהתחיל לספר שמחורע מיד בגלוים שעיכם לפניו : (צ) [illegible] טיפס ועטיפה :

תיפוק בר חורין ברורה ונקיה בגין דיהדי בה מארה וישתבח בה ויהיב לה אגר טוב בגנזוי דגנתא דעדן כמד"א (ישעיה נח) והשביע בצחצחות נפשך ודאי כד תיפוק נקיה ברורה כדקא יאות אבל אם רעה בעיני אדוניה מלוכלכא בטינופי חובין ולא איתחזיאת קמיה כדקא יאות ווי להאי גופא דאיתאביד מההוא נשמתא לעלמין בגין דכד נשמתין סלקין בריכן ונפקין נקיין מהאי עלמא כל נשמתא ונשמתא עאלת בספרא (ט) דאמתא דמלכא וכלהו בשמהן ואמר דא היא נשמתא דפלניא זמינת תהי להוות גופא דשבקת וכדין כתיב אשר לא יעדה ל"ו בוא"ו וכד נפקת רעה בעיני אדוניה דקא איסתאבת בחובין ובטינופא דחטאין כדין לא יעדה באל"ף ואיתאביד ההוא גופא מינה ואיהי לא אזדמנת לגביה בר ההיא דמארה אתרעי בתיובתא דגופא כדין כתיב והפדה כד"א (איוב לג) פדה נפשי מעבור בשחת והפדה האי איהו בר נש דעיטא דיליה דיפרוק לה ויתוב בתיובתא ולתרין סטרין קאמר קוב"ה והפדה בתיובתא לבתר דתב בתיובתא פדה לה מארחא דגיהנם לעם נכרי לא ימשול למכרה מאן עם נכרי עבובתא. איהי נשמתא כד נפקת מעלמא ובר נש אסטי אורחיה בהדה היא (י) בעת לבלקא לעילא גו משריין קדישין בגין דמשריין קדישין קיימין בההוא אורחא דג"ע ומשריין נכראין קיימין בההוא אורחא דגיהנם זכתה נשמתא כמה משריין קדישין קא (כ) מתעתדאן לה לאתחברא בהדה ולנטלא לה לג"ע לא זכתה כמה משריין נוכראין מתעתדין בארחא דגיהנם ואינון משריין דמלאכי חבלה זמינין למיעבד בה נוקמין אתא קרא ואוכח לעם נכרי לא ימשול למכרה אינון מלאכי חבלה בבגדו בה דאיהי נטירא דקוב"ה עביד לה נטירא דלא ישלוט בה עם נכרי בההוא (ל) פריסו דנטירו עלה ואם לבנו ייעדנה ת"ח כמה איש ליה לבר נש לאזדהרא דלא יסטי אורחוי בהאי עלמא דאי זכה בר נש בהאי עלמא ונטיר לה לנשמתא כדקא יאות האי איהו בר נש דקוב"ה אתרעי ביה ואשתבח ביה בכל יומא (מ) בפמליא דיליה ואמר חמו ברא קדישא דאית לי בההוא עלמא כך וכך עביד כך וכך (נ) עובדוי מתתקן וכד האי נשמתא נפקת מהאי עלמא זכייא נקיה ברורה קוב"ה אנהיר לה בכמה נהורין בכל יומא קארי עלה דא היא נשמתא דפלניא ברי ודא הוא דכתיב ואם לבנו ייעדנה עכ"ל:

זו היא הערה אל האדם בדרך השכל שאחר שהנשמה היא בתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה ומסרה הקב"ה לאדם בעולם הזה על כרחה כמבואר שם והנה האדם משתמש ע"י הנשמה בצרכי הגוף ולא היתה ירידתה לעוה"ז אלא לתיקון התורה והמצות כנודע וזהו שאמר מרגליתא טבא דהוה ליה זבין לכו למגנא דאשתעבדון בה בהאי עלמא לפחות מה שבקש הקב"ה ממנו הוא שלא לטנף פקדונו ע"י לכלוכי העבירות ואם נטנפה שיפדה אותה מיד הקליפות שנא' והפדה ובזה לא ישלוט בה עם נכרי בגיהנם:

וזו הערה השנית אל האדם שראוי שיחמול על (ס) המרגלית נקיה שנתן לו הבורא שאין ראוי שיטנפה כדי שתצטרך ללכת לגיהנם להתלבן. ז"ש מסכת שבת (פרק כג) על פסוק (קהלת י) והרוח תשוב אל האלהים תנה לו כמו שנתנה לך והכוונה שבטול לכלוכי העונות אבל לא שיתנה לו בלי קישוטי תורה ומצות שאם תחזור כמו שבאה מה הרויחה בבואה לעולם:

עוד הערה שלישית ראוי שיתעורר לשוב בתשובה כשיחשוב שהשכינה גולה בשבילנו כדכתיב (ישעיה נ) ובפשעיכם שולחה אמכם והצלתה מהגלות תלויה ע"י תשובתנו למה לא יתעורר כל אחד ואחד בתשובה להקל מעליה עול הגלות ולהאיר מה שפגם בה כמו שהארכנו בשער היראה היאך אנו פוגמים בה ואנו מאריכין הגלות. ובחינה זו ביאר בתיקונים (דף יז בסופו) ז"ל ווי לון לבני נשא דקב"ה אסור עמהון בגלותא ושכינתא אסירא עמהון ואתמר בה אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ופורקא דילה דאיהי תשובה אימא עילאה איהי (ע) תלויא שידיהון דאינון חמשין תרעין דאינון עמה לקבל חמשין זמנין דאדכר יציאת מצרים באורייתא דא הוא ויפן כ"ה וכ"ה באלין חמשין אינון דמתיחדים ליה בכל יומא פעמים שמע ישראל דאית בהו כ"ה וכ"ה אתוון וירא כי אין איש דאתער לה בגינייהו ואיהו משגיח מן החלונות דאתמר בהון (מלאכי א) חלו נא פני אל ויחננו להוא דאתמר ביה (במדבר יב) אל נא רפא נא לה דאסוותא דילה בידיה דאיהי פשוטה לקבל שבים וירא כי אין איש ואיהי בעד החלון נשקפה ותיבב בתרועה דאיהי יבבא דאתמר בה (בראשית ח) ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה ודא יוה"כ דאיהו נח איהו אימא עילאה חלון דילה איהו עמודא דאמצעיתא דביה אור ותורה אור ואיהו אור הגנוז. ויפן כה וכה מאן מן ההרכים אלו עשרת ימי תשובה וירא כי אין איש. ועוד משגיח מן החלונות אלין חלונות דבי כנישתא דהבא ובנוי אינון בבית הכנסת אסירן ואיהו בכל יומא אשגחותיה עלייהו ויהיב לון מזונא. ויפן כה וכה אם אית מאן דאיתער בתיובתא לתברא בית אסורין דילהון הדא הוא דכתיב (ישעיה מט) לאמר לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו ויפן כה וכה וירא כי אין איש אלא איש לדרכו פנו בעסקין דילהון בהורחין דילהון איש לבצעו מקצהו בבצעא דהאי עלמא לירתא האי עלמא ולאו אינון מסטרא דאלין דאתמר בהון (שמות יח) אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע אלא וירא כי אין איש אלא כלהו טוחין בצלותין ביומא דכפורי ככלבים הב הב לנא מזונא וסליחה

(ט) אוצר המלך: (י) רוצה: (כ) מוכנים: (ל) מלבוש של מצות: (מ) במלאכי מעלה: (נ) מעשיו טובים מתוקנים:
(ס) הנשמה: (ע) בתיקונים גרס אלנא בידיהון דחמשין תרעין דאינון וכו':

בגין דדין הוא הדורא לי' לסוף יומוי דלית שבחא לי' לבר נש כד איהו סב ולא יכיל למהוי בים אלא שבחא דילי' כד איהו (ו) בתוקפיה ואיהו סב ושלמה מלכא צווח ואמר (משלי כ) גם במעלליו יתנכר נער וגו' כגוונא דא כתיב זכור את בוראך בימי בחורותיך וגו' וכיוצא בו אמרו במדרש כי הילדות והשחרות הבל. א"ר יצחק דברים שאדם עושה (ז) בבחרותו משחירים פניו לעת זקנותו עכ"ל. וברעיא מהימנא (דף רכג) כתבו טעם אחר לענין החזרה בתשובה בימי הבחרות אמר שם שיש קליפה באגוז דקה שכאשר האגוז לחה היא נפרשת מן המוח בנקל וזה רומז ליצר הרע אז"ל והאי קליפה איהי כקליפה דמיתדבקא במוחא דאגוזא ובזמנא דאגוזא איהי רכיכה אתפריש ההוא קליפא ממוחא דאגוזא בלא קושיא ובזמנא דאגוזא איהי יבשא קשה לבר נש לאעברא לי' מתמן כי עדיין הקושיא במקומה עומדת ובגין דא (ח) מני קוב"ה לבר נש לאהדרא בתיובתא בבחרותיה קודם דיזקין ביה יצה"ר הה"ד מפני שיבה תקום קדם שיבה דילך עכ"ל. והוא מה שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי כט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון והעבד הזה הוא היצר הרע שהוא עבד עבדים ואם בבחרותו הוא מפנק אותו בתענוגי העולם ואחריתו יהיה מנון שר עליו ויהיה קשה עליו להכניעו:

הערה חמישית אל התשובה הוא ענין הכרוז המכריז למעלה בכל יום על התשובה וזה נתבאר בכמה מקומות בזוהר פרשת לך לך (דף רעז) שאמר שם שבחצי הלילה בבוא הקב"ה אל גן עדן התחתון כרוזא קריא (ט) בחיל ואמר לכון אמרין קדישין עליונין מאן מנכון דעייל רוחא באודנוי למשמע וכו' ווי להון דנאימי שינתא בחוריהון לא ידעי ולא מסתכלן אן יקומון בדינא דחושבן אתפקד כד אסתאב גופא (י) ונשמתא שטיא על אנפי דאוירא דטיהרא וסלקא ונחתא ותרעין לא מתפתחין (כ) מתגלגלן כאבנין בגו קוספיתא ווי לון מאן יתבעי לון דלא יקומון בעדונא דא בגו דוכתי דעינוגי דצדיקיא אתפקדן דוכתייהו אתמסרן בידא דדומה נחתי ולא סלקי עלייהו כתיב (איוב ז) כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה עכ"ל:

עוד בפרשת ויצא (דף קסא בס"ת) ז"ל (ל) קל קלא דקליא איתער מעילא לתתא אן פתחן עיינין הויין גלגלא אסחר מעילא לכמה סטרין קל נעימותא אתערו ניימין דמיכין (מ) דשינתא בחוריהון ולא ידעי ולא מסתכלן ולא חמאן אטימין אודנין כבדין דליבא ניימין ולא ידעין אורייתא קיימא קמייהו ולא משגיחן ולא ידעי במה מסתכלן חמאן ולא חמאן ואורייתא רמאת קלין אסתכלו טפשין פתחו עיינין ותנדעון לית מאן דישגח ולית מאן דירכין אודניה עד מה תהוון בגו חשוכא (נ) דרעותייכו אסתכלו למינדע ויתגלי לכון נהורא דנהיר בזמנא דיעקב שלימא מגו עאקו דארעא וכמו אהרא בגו דלגין נוכראין דחה לכולהו ובריר חולקן (ס) עדביה ואחסנתי' נהורא מגו חשוכא חכמתא מגו טפשותא ואוקיר ליה למאריה כד איהו קאים ברעותא דאל אחר ע"ד (ישעיה כט) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו ע"כ:

עוד בזוהר (מקץ דף רג:) ז"ל תא חזי בכל יומא ויומא כד נהורא סלקא מיתער חד ציפרא באילנא דגנתא דעדן וקרי תלת זמנין ושרביטא יזדקף וכרוזא קרי בחיל לכון אמרין (ע) הורמני דבורייפי מאן מנכון דחמי ולא חמי דקיימי בעלמא ולא ידעי על מה קיימי ולא משגיחן ביקרא דמאריהון אורייתא קיימא קמייהו ולא משתדלין בה טב לון דלא יתבריון על מה יקומון בלא סוכלתנו ווי לון כד יתערון יומי דרע עלייהו ויפרדון לון מעלמא עכ"ל לענינו ובפרשת תרומה (דף קל) ביאר הרשב"י ע"ה הכרזת התשובה בכל יום ז"ל כתיב (ישעיה כא) אתא בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שובו אתיו האי קרא אוקמוה לי' על גלותא דישראל דיתבי גו בני שעיר וישראל אמרו לקוב"ה שומר מה מלילה מה תהא עלן מן גלותא דדמי לחשוכא דליליא מה כתיב אמר שומר דא קוב"ה אתא בוקר כבר נהירנא לכו ואסיקנא לכו לפולחני בגין דתזכון לחיי עלמא שבקתון אורייתא וגם לילה אעילנא לכון בגלותא כמלקדמין אם תבעיון בעיו כד"א (שם לד) דרשו מעל ספר ה' וקראו ותמן תשתכחון כמה תליא גלותא וגאולה דילכון וכד תתבעון בה היא יימא ותכריז קמייכו שובו בתשובה שלימתא ומיד אתיו ואיתקריבו לגבאי עכ"ל ולקמן אמר פי' אחר בענין אמר שומר אתא וגו' ז"ל אמר שומר דא מטטרו"ן אתא בקר דא צלותא דשחרית דאיהי שולטנו דיממא הוא דשליטא על ליליא ואי תימא דאיהו אתי בלחודוי ואתפרים זכר מן נוקבא הא כתיב וגם לילה תרווייהו כחדא ולא מתפרשן דא מן דא לעלמין וקלא דא קרי במלין אלין אתא בקר וגם לילה תרווייהו זמינין לגבייכו מכאן ולהלאה אם תבעיון בעיו אם תבעיון בעותכון בצלו קמי מלכא קדישא בעיו צלו ובעו בעותכון ותובו לגבי מאריכון אתיו כמאן דזמין לקבלא לבנוי ולרחמא עלייהו אוף הכי קוב"ה בקר וגם לילה קרא ואמר אתיו זכאה עמא קדישא דמאריהון בעי לון וקרא לון לקרבא לון לגביה כדין עמא קדישא בעאן לאתחברא בבי כנישתא וכל מאן דאקדים בקדמיתא אתחבר בשכינתא בחיבורא חדא עכ"ל לענינו הרי בפי' שאומר מטטרו"ן מכריז על התשובה בזמן תפלת שחרית ואומר אתא בוקר וגו' שובו אתיו וכן קב"ה ושכינתיה הנקראת ממשלת היום וממשלת הלילה המרמזים בפסוק בוקר ולילה הם מכריזים ואומרים

(ו) בכח נעוריו: (ז) רוב תאמים בנערותו: (ח) צוה: (ט) בכח: (י) הנשמה היא שוטטת על פני אויר הזך כמאיר תגולם הנשמות: (כ) כאבן המתגלגל בתוך כף הקלע כן מתגלגל נשמתו: (ל) קול אחד מן קולות עליונות שיורדים מלמעלה: (מ) אותן שמבלים חייהם בשינה ואינם מבקשים להשיג התורה וסודותיה: (נ) ברצון היצה"ר: (ס) גורלו וירושתו: (ע) בזוהר גרס הורמני דבורייפי ופי' השרים המושלים בבני אדם נקראים כן כי מלת ביברי הוא מקום שניצודים בו חיות ועופות או דגים וכ"א לפי ענינו והנה העוה"ז כדמיון הביברי אשר בני אדם ניצודים בהם כאז"ל ומצודה פרוסה על כל החיים והשרים המושלים בהם נקראים הורמני דביברי ולכם יצא הכרוז מאת שוכן עד:

המיתה כ"ש בשר בני אדם וכן דוד אמר כי גרים אנחנו לפניך וגו' כצל ימינו על הארץ ואין מקוה והלא בכך נאמר קוה אל ה' מה ת"ל אין מקוה אמר דוד לכל מדות אדם מקוה אפי' עד שיעשר חלם עד שיהיה גבור הולה עד שיתרפא חבוש שהיה בבית האסורים עד שילא אבל יום המיתה אין לה תקוה שהרי הקב"ה דבר עם משה פנים אל פנים ולא יכול להליל עלמו מן המיתה וכן אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ט) הכל כאשר לכל וגו' עכ"ל לעניננו . ולכן אדם לריך לשוב בתשובה בעוד שהנשמה נתונה בתוך גופו כמ"ש שלמה המע"ה (שם ט) כל אשר תמלא ידך לעשות בכחך עשה וחז"ל במדרש עשה תשובה עד שאתה בכחך עד שהנר דולק תן לו שמן עד שלא יכבה כבה הנר אין השמן מועיל לו כלום עכ"ל . והרי מבואר כי השמן לנר הוא התורה והמלות כענין (שם ט) ושמן על ראשך אל יחסר שפי' בשער האהבה וכיולא בפי' הזה פירשו בזוהר (פ' מקן דף קנז:) ע"ש ועוד אמרו במדרש בפסוק שמעה ה' לדק אמר הקב"ה לישראל בני עד שפערי התשובה פתוחים עשו תשובה שאני נוטל (ק) שוחד בעוה"ז אבל משאני יושב בדין לעוה"ב איני נוטל שוחד שנאמר (משלי ו) לא ישא פני כל כופר עכ"ל . ועד"ז ארז"ל במדרש משלי על פסוק (שם ו) לך אל נמלה עצל א"ר יהודה עתידים הרשעים לומר לפני הקב"ה הניחנו ונעשה תשובה והקב"ה משיבם שוטים שבעולם העוה"ז דומה לערב שבת והעוה"ב דומה לשבת אם אין אדם מכין מע"ש מה יאכל בשבת וכן דומה לים וליבשה אם אינו לוקח מן היבשה אין לו מה לאכול בים וכן הוא דומה לימות החמה ולימות הגשמים אם אינו חורש וזורע וקולר בימות החמה מה יאכל בימות הגשמים . עוד היה לו ללמוד מן הנמלה שנא' לך אל נמלה עצל . ד"א הנמלה הזו אין לה לא שוטר ולא מושל אלא בהכמתה עושה הכל ואתם לא למדתם ממנה מעללותיכם ומפשותיכם ולא עשיתם תשובה לפיכך אמר שלמה (שם ו) עד מתי עצל תשכב עכ"ל . ובנוסחא אחרת מלאתי אחר השלשה האמורים בעוה"ז ובעוה"ב אמר עוד עולם שהייתם בו דומה (ר) לפרוזדור והעוה"ב דומה (ש) לטרקלין התקן עלמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין ובאלה הדברים רבה והובא שם בילקוט (משלי סימן תתקל"ח דף קלב:) בביאור הכתוב אמר שנמלה אינה חיה אלא ששה חדשים וכל מאכלה חטה וחלי ואמר מעשה היה ומלאו בחור שלה שלש מאות כור ולפיכך אמר שלמה התקן לך מלות בעוה"ז לעוה"ב מסו ראה דרכיה וחכם דלך ארן שבה שהיא בורחת מן הגזל . אמר ר"ש בן חלפתא מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כלם באות ומריחות אותה ולא היתה אחת מהן נוטלת אותה באת אותה שהיתה שלה ונטלה אותה אעפ"כ אין לה לא שופט ולא שוטר שנאמר אשר אין לה קלין שוטר ומשל ואתם שמניתם לכם שוטרים עאכ"ו הוי שופטים ושוטרים . ר"ש בן אלעזר אומר (ת) עלוב הוא האדם הזה שלריך ללמוד מן הנמלה אילו למד ועשה עלוב היה אלא שלריך ללמוד מדרכיה ולא למד עכ"ל . וראוי שיזדרז הרבה במעשה העבודה וע"ז נאמר (אבות פ"ב) היום קלר והמלאכה מרובה וכן אמרו בגמ' (א) זוודין קלילין ואורחא רחיקא שהרי למהלך שנה לריך להכין סעודה אדם או שני חדשים למהלך כמה שנים אחר מותו כמה וכמה לריך להכין ועוד אמרו בפסוק (תהלים פח) במתים חפשי אמר רבי יוחנן כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המלות והיינו דקאמר דוד (שם קטו) לא המתים יהללויה . לעולם יעסוק אדם בתורה ובמלות קודם שימות שכיון שמת בטל מן המלות ומן התורה ואין לו להקב"ה שבח בו עכ"ל :

והתשובה המקובלת היא בזמן בחרותו כמו שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת יב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה וארז"ל במדרש (אבות פ"ג) תנן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך וכו' א"ר אבא בר כהנא בשם רבי לוי שלשתם דרשו מתיבה אחת בוראך בארך בורך . בארך זה ליחה סרוחה . בורך זה רמה ותולעה . בוראך זה ממ"ה הקב"ה . בימי בחורותיך תני ר"ש בן אלעזר (ב) עד שאתה מולא ומלוי לך . עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הזקנה . והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם (ג) לא זכות ולא חובה עד אשר לא תחשך השמש זה (ד) הפדתת וכו' עכ"ל לעניננו . ובויקרא רבה (פ' יח) הוליא המאמר הזה ואמר שם בימי בחורותיך בימי שלותיך (ה) עד דחיליך עלך ועוד אמרו במסכת עבודה זרה פ"ק בפסוק אשרי איש ירא את יי' ז"ל אשרי איש ולא אשרי אשה אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש . ריב"ל אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש עכ"ל . ופי' רש"י כשהוא איש כשהוא בחור בכחו כלומר ממהר להכיר את בוראו קודם ימי הזקנה כאיש גבור עכ"ל . והחילוק שבין ריב"ל לרב הוא דלריב"ל אפי' זקן שעושה תשובה ומתגבר כאיש שהוא בחור אשריו ולרב דוקא כשהוא בחור וכן פי' בזוהר (סוף פרשת קדושים) בפסוק מפני שיבה תקום ז"ל ותו תנינן האי קרא לדרשא הוא דאתא מפני שיבה תקום כמא דאיתערו ביה חבריא מפני שיבה תקום אזהרה לבר נש עד לא אסתלק בסיבותא דיקום בקיומא טבא בעלמא

בנין

(ק) כלומר מלות ומעשים טובים ומכפר עונותיכם : (ר) בית שער לכנס לבית המלך : (ש) מקום מושב המלך : (ת) כלומר שפלות הוא להאדם שלריך ללמוד מן בריה קלה כזאת : (א) לדה לדרך מעט וקל לדרך רחוק : (ב) פי' עשה לדקה עד שאתה מולא למי לעשות ומלוי לך סממון : (ג) לא דבר לזכות בו בלדקה שכלם יהיו עשירים ולא חובה לאמן ולקפוץ יד : (ד) סמלא : (ה) בעוד שכחך עליך :

בע"ה . הערה הד' בענין היומים אמר היאך ניימין ולא מתערין עד דלא ייתי ההוא יומא וכו' . הערה הה'
שהכרוז אמר וכרוזא ועלייהו אורייתא רמאת קלין לכל עובר כי בתורה כתיב ענין כמה יעודין יעדנו ע"י
הנביאים על התשובה . ועוד הוסיף הערה שביעית שהיא הנשמה המעידה בו בכל יום והיינו הרהורי
תשובה הבאים לאדם בכל יום שאין לך רשע מישראל שלא יהרהר תשובה אלא שיצרו מתגבר עליו ומפתהו
אח"כ וכן לפעמים יעורר הנשמה איזה חלום רע לעוררו בתשובה . הערה השמינית הוא שראוי שיחשוב
בכמה שמצינו שעשו תשובה ונתקבלו . ראשונה אדם הראשון אמרו בפרקי ר"א (פרק כ) שאחד בשבת נכנס אדם
במי גיחון העליון עד שהגיעו המים עד צוארו והתענה שבע שבתות ימים עד שנעשה גופו כמין כברה. אמר
אדם לפני הקב"ה רבון כל העולמים העבר נא חטאתי מעלי וקבל את תשובתי וילמדו כל הדורות שיש תשובה
ואתה מקבל תשובת שבים מה עשה הקב"ה פשט יד ימינו והעביר את חטאתו מעליו וקבל תשובתו שנאמר
(תהלים לב) חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וגו' ואתה עון חטאתי סלה סלה מן העוה"ז וסלה מן העוה"ב עכ"ל :
וכן אמרו בשבת בפרק ר"א שמזמור שיר ליום השבת אדם הראשון אמרו שבע"ש גורש מג"ע ובא יום השבת
ונעשה סניגור לאדם הראשון וכו' ואמר לקמן זה הפסוק (תהלים צב) טוב להודות לה' אדם הראשון
אמר (א) וכן ילמדו כל הדורות שכל מי שמודה פשעיו ועוזב ניצול מדינה של גיהנם שנאמר טוב להודות עכ"ל
לענינינו עוד אמרו בב"ר ועתה פן ישלח ידו א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה שנאמר
(בראשית ג) ועתה פן ישלח וכתיב (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ועוד
בפרש' בב"ר (בראשית ד) ויצא קין מלפני ה' להיכן יצא רב הונא בשם רב הונא בר יצחק אמר יצא שמח כד"א
(שמות ד) וגם הוא יוצא לקראתך וגו' פגע בו אדם הראשון א"ל ומה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה
ונתפשרתי התחיל אדם מטפח על פניו ואומר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד ואמר
מזמור שיר ליום השבת וגו' עכ"ל לענינינו . עוד אמרו בפסיקתא תשובתו של אחאב קבלתי ותשובתכם לא אקבל
שנגזר עליו גזירה קשה הה"ד (מלכים א כא) ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי וגו' רד לקראת אחאב וגו' כה
אמר ה' נבאות במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילוקו הכלבים את דמך גם אתה (שם כא) ויהי כשמוע
אחאב ויקרע בגדיו וגו' ויהלך אט מהו ויהלך אט א"ריב"ל שהיה מהלך יחף מה כתיב תמן הראית כי נכנע
אחאב מלפני וגו' לא אביא הרעה בימיו . תשובת אנשי ענתות קבלתי ותשובתכם איני מקבל שנגזרה עליהם
גזרה קשה דכתיב (ירמיה יא) כה אמר ה' הנני פוקד עליהם וגו' ושארית לא תהיה להם וכיון שעשו
תשובה זכו להתייחס כמפורש בעזרא. תשובת אנשי נינוה קבלתי ותשובתכם איני מקבל שנגזרה עליהם גזרה
קשה דכתיב (יונה ג) ויחל יונה לבוא בעיר וגו' ויאמינו אנשי נינוה באלהים וכתיב מי יודע ישוב ונחם
האלהים תשובתו של יכניה קבלתי ותשובתכם איני מקבל שנגזרה עליו גזרה קשה דכתיב (ירמיה כב) העצב
נבזה נפוץ האיש הזה כניהו ובויקרא רבה פ' עשירית אמרו רז"ל ר' אחא ור' אבין בר בנימין בשם ר' אבא
גדול הוא כחה של תשובה שמבטלת את הגזרה ומבטלת את השבועה שבועה דכתיב (שם כב) חי אני נאם ה'
כ"א יהיה כניהו בן יהויקים וגו' חותם ע"י ימיני ומבטלת גזירה (שם כב) כה אמר ה' כתבו את האיש
הזה ערירי וכתיב ובני יכניה אסיר בנו שאלתיאל בנו אסיר שהיה אסור בבית האסורים שאלתיאל שמ
שממנו (א) הושתלה מלכות בית דוד א"ר תנחום בר ירמיה אסיר זה הקב"ה שאסר עצמו בשבועה
שאלתיאל שאל אל לבית דינו של מעלה על נדרו עכ"ל וכן אמרו בזוהר (משפטים קו) בסבא בענין זה
מיכניהו שהתשובה בטלה השבועה והגזירה ז"ל אתר דמאריהון דתיובתא סלקין אפילו צדיקים גמורים לא
יכלין למיקם תמן ובגין כך כיון דתב בתיובתא קב"ה מקבל ליה ודאי מיד . תנינן לית מלה בעלמא דקיימא
קמי תשובה ולכלא קב"ה הוא מקבל ודאי ואי תב בתיובתא הא אזדמן לקבליה (ב) ארח חיים אע"ג דפגים
מה דפגים כלא אתקן וכלא אתהדר על תיקוניה דאפילו על מה דאית (ג) אומאה קמי קב"ה דהא נבאות קרי
ביה יען ומי יפר דלא איהי רזא סתימאה וזו דכד קב"ה אומי אומאה לא אומי אלא אם לא יעביד תיובתא
והא לית פתגמא דקיימי קמי תיובתא ועל כלא מכפר קב"ה כד עבדין תיובתא שלימתא קב"ה מקבל דכתיב
חי אני נאם ה' אם יהיה כניהו וגו' וכתיב כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דתב בתיובתא כתיב
ובני כניהו אסיר בגו מכאן דתשובה מתבר כמה (ד) גזירין ודינין וכמה שלשלאין דפרזלא ולית מאן
דקיימא קמי תיובתא וע"ד כתיב (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי אשר פשעו בי לא
נאמר אלא הפושעים בי דלא בעאן לאתבא בתיובתא ולאיתנחמא על מה דעבדו אבל כיון דאיתנחמו הא מקבל
להון קוב"ה . בג"כ בר נש אף על גב דפשע ביה ופגים באתרא דלא אצטריך ותב לקמיה מקבל ליה ותם
עליה דהא קב"ה מליא עליה רחמים ואיתמלי רחמין על כל עובדוי כד"א (תהלים קמה) ורחמיו על כל
מעשיו ואפילו על בעירי ועופי מטון רחמוי אי עלייהו מטון רחמוי כ"ש על בני נשא דידעין ואשתמודען
למאריהון דרחמוי מטוי עלייהו ושרן עלייהו ועד"א דוד (שם קיט) רחמיך רבים ה' כמשפטך חייני אי על
חייבין מטון רחמין כ"ש על זכאין אלא מאן בעי אסוותא אינון מארי כאיבין ומאן אינון מארי דכאיבין אלין
אינון חייבין אינון בעאן אסוותא ורחמי זרחים קב"ה עלייהו דלא יהון (ה) שביקין מניה ואיהו לא איסתלק
מנייהו ויתובון לקבליה כד מקרב קב"ה בימינא מקרב וכד דחי בשמאלא דחי ובשעתא דדחי ימינא מקרב
מסטרא

(א) נ"ל דגי' ממני : (א) לשון נטיעה פי' אשר ממנו זרובבל שהיה פחת יהודה בתחלת בית שני : (ב) כ"א הודה כתיש :
(ג) אע"פ שנשבע הקב"ה מבטלה ע"י תשובה : (ד) פי' התיבות נ"א גזירין : (ה) נעזבים :

ואומרים שובו אליו וז"ש הרשב"י ע"ה בלשונו אוף הכי קב"ה בקר וגם לילה קרא ואמר שובו אליו ולפ"ז שתי ההכרזות האמורות בפסוק הם א' ממטטרון וא' מהקב"ה ושכינתי' ושתיהם לפי האמת הכרזה אחת שמטטרו"ן מכריז ואומר שהקב"ה ושכינתיה בקר וגם לילה קוראים לבניהם ואומרים שובו אליו ודברי הרשב"י באמרו אוף קוב"ה בקר וכו' הכי פי' הפסוק אוף הכי הכוונה ג"כ נזכר בפסוק הכרזת הקב"ה ושכינתיה שבקר ולילה קורין ואומרין אליו ועוד נמצינו למדים מכלל המאמר שעיקר התפלה שאנו מתפללין הוא לרצות את קונו שימחול עונותינו ושנשוב בתשובה שלמה לפניו וז"ש אם תבעיון בעיו אם תבעון בעותכון קמי מלכא קדישא בעיו ליה ותובו לגבי מאריכון . ועוד נלמוד מהפסוק באמרו אם תבעיון בעיו שובו אליו אם תרצו לבקש שאלות מהקב"ה להתפלל שובו בתשובה קודם ואח"כ התפללו שהמתפלל בלא תשובה עליו נאמר (שם א) מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי וזה מדוקדק לשון הפסוק שאמר אם תבעיון דהו"ל למימר בעיו שובו אליו למה אם תבעיון הכוונה כדפי' ועוד נלמד מהמאמר שלא יתקרב לקונו אלא אחר שובו מעונותיו והשליכו מעליו כל פשעיו וז"ש שובו אליו ואמר הרשב"י ע"ה בלשונו שובו בתשובה שלמה ומיד אליו ואיתקריבו לגביה ומסוף המאמר נלמד עוד רחמיו יתברך על ישראל עם סגולתו שאומר להם אליו כמאן דזמין לקבלא לבנוי ולרחמא עלייהו והוא כמשל האב האומר לבן שנתרחק ממנו בוא אצלי כי הנני מוכן ומזומן לקבלך ומי הוא אשר יקרא דברים אלו ולא יכנע לבבו הערל וישוב לאביו שבשמים הואיל ואביו הוא רחמן ורוצה שבנו יתקרב אליו ויהי שלא יתרחק ח"ו ושלא יקשה ערפו ויקום בזריזות משנתו לבא להתחנן לפני השכינה בביהכ"נ בדמעה ובתפלה כדי שיקבלהו הואיל ותפלת שחרית היא שעת רצון כמו שנתבאר לעיל מזה בשער האהבה פ"א ע"ש :

עוד ענין הכרזת מטטרו"ן ביאר הרשב"י ע"ה לקמיה בפסוק (ישעיה נ) שומע בקול עבדו ז"ל אמר שם בענין המקדים לביהכ"נ שאם יום א' לא בא הקב"ה שואל בעבורו ואומר מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו ז"ל והא איתערנא בההי על מה דכתיב (שם כא) אלי קורא משעיר דהא דרגא בתר דרגא גו דרגא ההוא שומר קורא בהילא בכל יומא ויומא ודא איהו שומע בקול עבדו דא מטטרו"ן עכ"ל :

הערה הששית אל התשובה בקולות ספרי הנביאים וימצא שכולם מכריזים על התשובה הושע מכריז (הושע יד) שובה ישראל ישעיה אומר (ישעיה כא) אם תבעיון בעיו שובו אתיו (שם א) רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני וגו' ירמיה אומר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם שגולא באלו הרבה יחזקאל האריך ופירש בעניני התשובה יותר מכל הנביאים אמר (יחזקאל יח) הרשע כי ישוב מכל חטאתיו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות (שם יח) כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו וגו' האחפץ אחפוץ מות רשע נאם ה' אלהים הלא בשובו מדרכיו וחיה (שם יח) השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בי ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה כי לא אחפוץ במות המת ואחז"ל במות המת כי הרשע בחייו קרוי מת ואעפ"כ והשיבו וחיו עוד בפ' אחרת (שם לג) ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני נאם אדני יהו"ד אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל ואתה בן אדם אמור אל בני עמך צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו ואחר הפרשה האמורה שם שמענה ואתה דע לך . וכן כל הנביאים שעמדו להם לישראל לא עמדו להם אלא להזהירם בתשובה וכיון שדבריהם כתובים לפנינו הרי הוא כאלו הי' הנביא חי ועומד ומלמד לנו דרכי התשובה ועל בחינת הערה זו אמרו ז"ל בפסיקתא על ענין תשובה שובה ישראל משל למדינה שהיתה משובשת בגייסות והיה בה זקן אחד והיה מזהיר לכל בני המדינה וכל מי שישמע לו יהיה ניצל וכל מי שאינו שומע לו הגייסות באות עליו והורגות אותו ולפיכך הנביא צווח ואומר שובה ישראל והניח בשם ר"א (ירמיה יז) מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים כך הקב"ה מטהר את ישראל בתשובה לכך הושע מזהיר את ישראל ואומר שובה ישראל :

בכלל ו' הערות אלו שהערנו אל התשובה כללם הרשב"י ע"ה (זוהר פ' אחרי מות סוף דף כה) במאמר קלר ז"ל אר"ש תווהנא על בני עלמא דהא לית להון עיינין למיחזי ולבא לאשגחא ולא ידעין ולא שוויין לבייהו לאסתכלא ברעותא דמאריהון היך (פ) ניימין ולא מתערי משינתהון עד דלא ייתי ההוא יומא דחפי עלייהו חשוכא (צ) וקבלא ויתבע ההוא מאריה דפקדונא פקדונא מינייהו וכרוזא כל יומא קארי עלייהו ונשמתהון אסהידת בהון בכל יומא ולילה ואורייתא ארימת קלין לכל (ק) עובר מכרזא ואומרת (משלי ט) עד מתי פתיים תאהבו פתי (שם ט) מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ולית מאן (ר) דיצלין אודניה ולית מאן דיתער לביה עכ"ל . הג' הערות הראשונים שפי' כלולות בדבריו באמרו ולא שויין לבייהו לאיסתכלא ברעותא דמאריהון כי רצונו יתברך שנתקן נשמותינו שהם חלק ממנו ושנעשה תשובה כדי שלא נצטרך לגלגול גיהנם וכן שנתקן גלות שכינתו ואמר (ש) תווהנא על בני עלמא על האדם שכל מגמת פניהם בעסקי העוה"ז ולא בעסק עולם העליון דהא לית לון עיינין למחזי פי' שבאדם נבראו בהם העינים והלב כי העינים עיקרם נבראו שיהי' אדם צופה בהם ברוחניים כדפי' בשער הקדושה בפ"ח והלב להיות דבק ברצונו שישוב לבו בהשי"ת כמו שפי' בזוהר (ויקהל דף קנה:) בענין ידבנו לבו ונעתיק לשונו בענין התפלה בע"ה

(פ) בהבלי העולם : (צ) ואפילה : (ק) לד : (ר) שנוטה אזנו : (ש) תמה אני :

מקבל שנאמר (שם ד) ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים וגו' עוד אמרו בויקרא רבה (ויקרא ז) וזאת תורת האשם כך אמר הקב"ה לישראל בני אני הוא שאמרתי לכם אין חפצי אלא (מ) ברנה ובמי שאין בו עבירה חזרתי בדברי אפי' יעשה אדם כמה עבירות זו למעלה מזו ויחזור בתשובה ויפיל עצמו לארץ ויראה את עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב באשם תלוי בכל יום הריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה ונותן לו בנים זכרים עוסקים בתורה ובמצות ושמרו דברי תורה בפיהם שנאמר וה' חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח עכ"ל :

וכיון שמעלת התשובה גדולה כ"כ לכפר על מה שעשה האדם כמבואר במאמרים הקודמים אין מן הראוי שיתרשל האדם מלשוב בתשובה כי ימינו פשוטה לקבל שבים והפתח פתוח לעולם ומי שאינו שב עונשו גדול בעוה"ב והמשילו רז"ל במדרש קהלת על פסוק (איוב י) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם משל זה לענין התשובה אמרו משל לכת לסטים שמרדה במלך תפסם וחבשם בבית האסורים מה עשו חתרו חתירה אחת ויצאו נהם היה שם אחד שלא ברח לשחרית מצאו המלך א"ל שוטה החתירה לפניך ולא היית בורח כך אמר הקב"ה לרשעים תשובה לפניכם ואין אתם חוזרין הה"ד ומנוס אבד מנהם עכ"ל ודע שהחתירה הזו שהמשילו רז"ל במדרש הזה הוא הפתח הקטן שבה' כדאמרינן במנחות (פ"ג) מפני מה נברא העולם הזה בה' מפני שדומה (נ) לאכסדרה שכל הרוצה (ס) לצאת יוצא מ"ט תלי כרעיה דאי הדר בתשובה (ע) מעייל ליה ולעיילי (פ) בהך (צ) לא מסתייעא מילתא כדריש לקיש דאמר ר"ש בן לקיש מאי דכתיב (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו מ"ט אית ביה תגא אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי עכ"ל נמצא כי הכניסו בפתח העליון אשר הוא כדי שיהא נסתר מבעלי הדין וכן פי' בתיקונים (תקון סב דף רנו) כי ע"י התשובה נסתר מבעלי הדין ז"ל עוד (בראשית ג) ואירא כי עירום אנכי ואחבא ובמאי נסתר בר נש מאלין דינין דלא שלטין עליה בתיובתא הה"ד (תהלים צא) יושב בסתר עליון דא אימא דאיהי סתר עליון מינה דא חכמה דלא אשתמודע אלא בה עכ"ל וכן פי' רז"ל בפסחים (פרק י) (יחזקאל א) וידי אדם מתחת כנפיהם אמר רב כהנא משום ר' ישמעאל בר' יוסי ורבנן אמרי משום ר' יהודה נשיאה זה ידיו של הקב"ה שפרושות תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין עכ"ל ואחר שביארנו בענין ההערות אל התשובה ומעלתה נדבר במהות התשובה :

פרק ב

פרק ב בביאור מהות התשובה החסיד בח"ה (שער התשובה פ"א) פי' שמהות התשובה הוא התקנת האדם לעבודת הבורא ית' אחר יציאתו ממנה וחטאתו בה. ויציאה מעבודת הבורא על ב' דרכים אם בעזיבת מה שצוה הבורא לעשות (א) והתעלמותו ממנו או (ב) בעשות מה שהזהיר מעשותו וכוון בו להמרות את בוראו. ואם תהיה יציאתו מן העבודה בחלוקה הראשונה עזיבת מה שצוהו אופן תשובתו שיזדרז וירבה לעשות מכאן ולהלאה מצות ותורה וכיוצא. ואם היה שעבר על הציווי תשובתו שיתרחק האיש ההוא אל קצה האחרון עד שיחזור אל קו האמצע והדמיון בזה לאדם שחלה גופו מחמת המזון אם מפני שמנע מלאכול מה שיש בו העמדת בריאותו או מפני שאכל מה שהזיקו והפסיד בריאותו ולחלק הראשון רפואתו הוא להרבות לו ממיני המזונות הראויים לטבעו ואם יהיה חליו מפני שאכל מה שהזיקו רפואתו בהשמרו מהמזון ההוא ולהתנהג במה שהוא הפך מזגו עד שישוב אל הענין השוה ע"כ כלל דבריו. ולפי דברי הרשב"י ע"ה בזוהר ובתיקונים כפי מה שהיה הפגם תהיה התשובה כבר פי' בשער היראה כי החוטא גורם סילוק האם העליונה מעל הבנים או סילוק האם התחתונה מעל העולמות התחתונים והכל כפי גודל הפגם כך גורם הסילוק והכוונה במלאת התשובה חזרת המדרגות ותיקונם על מכונם הראשון והמשל אל סילון המים המקלח מן המעין והמים ההם הולכים להשקות כמה גנים ופרדסים ושדות וכרמים ובא אחד בשטותו והוליך סילון המים אל האשפה לריק במקום שאין בו תועלת שבעל המעין יכעוס עליו אחר שבטל להשקות גנותיו הטובות והב' שקלקל הצינור ושברו והנמשל הוא יותר חמור בעונשו מן המשל כי החוטא מלבד מה שקלקל צינורי השפע מלבוא אל מקומם הראוי מוליכים אל מקום שהכעיס את המלך ה' צבאות והוא שהוא מוליך הקדושה אל הטומאה מקום הצריך שיהיה יבש וחרב הוא משקה ומרוה אותו וימצא ענין זה בפרט בענין העריות ובא אל הכותית וכן במוציא זרע לבטלה וכמוהו בפגם הלשון שפגם ברית הלשון חמור יותר (ג) מברית המעור ואופן התשובה הוא לתקן הצינורות הנשברים ולהחזיר השפע אל מקומו לכל מקום ומקום כפי מה שהיה בו הפגם אם הפגם באם העליונה שגרם ע"ר י"ה ר"ע י"ה שהכניס הרע בין אותיות י"ה יגרום בתשובה שייחד אותיות י"ה ויסלק הרע ובזה האם חוזרת על הבנים ואם פגם בערוה ר"ע ו"ה שהכניס ר"ע ו"ה ובזה האם גולה ממקומה ושפחה יורשת גברתה תשובתו לסלק הרע ההוא משם ליחד הו' עם הה' וכל זה נקרא תשובה תשוב ה' עליונה על הבנים ותשוב ה' לגבי ו' וכן תשוב אם התחתונה על התחתונים ותשוב ה' להתייחד עם ו'. והקדמה זו נרמזה בקצרה בתיקונים (תיקון סג דף צח)

וזה

(מ) של תפלה : (נ) חדר שיש לו ג' דפנות ודופן רביעית פתוחה : (ס) לתרבות רעה : (ע) בפתח העליון בין רגל שבתוכו לגג : (פ) בפתח התחתון שיצא בו : (צ) שהבא לטהר בא אליו סיוע מפני שהבא להלך עדיו סיוע פתח יתירה : (א) פי' שאין דעתו פונה לעשותה ולשוב ולהבין מה שצוה חייב בעבודת השי"ת נפי' הונו מקיום מצות עשה : (ב) שעובר על מצות ל"ת : (ג) ביאור המאמר לו :

מספלא דא דחי ומספרא דא קריב וקוב"ה לא שביק רחמי מנייהו . ת"ח מה כתיב (ישעיה נז) וילך שובב בדרך לבו וכתיב בתריה דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחומים לו ולאבליו . וילך שובב אע"ג דהייבין עבדין מה דעבדין בזדון דאזלין באורחא דלבייהו עבדין בהו התראה ולא בעאן לציית לון בשעתא דתייבין בתיובתא ונטלן ארחא טבא דתיובתא הא אסוותא זמינא לקבלא לון . השתא אית לאיסתכלא אי על חייא א"ק או על מיתייא א"ק דהא רישא דקרא לאו איהו סיפא וסיפא לאו איהו רישא רישא דקרא אחזי על חייא וסופיה אחזי על מיתייא אלא קרא אמר בעוד דבר נש איהו בחיים והכי הוא וילך שובב בדרך לבו בגין דיצר הרע דביה תקף אתקיף ביה וע"ד אזיל שובב ולא בעי לאתבא בתיובתא קב"ה חמי אורחוי דקא אזלין בבים בלא תועלתא אמר קוב"ה אנא אצטריכנא לאתקפא בידיה הה"ד (שם נז) דרכיו ראיתי וארפאהו דקא אזלין בחשוכא אנא בעי למיהב ליה אסוותא וארפאהו קוב"ה אעיל בלביה אורחוי דתיובתא ואסוותא לנשמתיה ואנחהו כמד"א (שמות לב) לך נחה את העם הנהיג ליה קב"ה באורח מישור כמאן דאתקיף בידא דאהרגא ואפקיה מגו השוכא ואשלם נחומים לו ולאבליו האי אתחזי דבמיתא איהו אלא ודאי מיתא איהו וקיימא בהיין דהואיל והוא רשע מיתא אקרי מהו ואשלם נחומים לו ולאבליו אלא קב"ה עביד טיבו עם בני נשא וכיון דעאל מי"ג שנין והלאה פקיד עמיה תרין מלאכין נטורין עכ"ל ושאר לשונו העתקנו בשער היראה ועם היות שהארכנו בהעתקת המאמר הוא מפני ריבוי תועלתו לתשובה כי דבריו מכניעים את הלב וממנו תראה כמה מעלות התשובה וכמה רחמי ה' על בריותיו להכניס בלבם דרכי התשובה ולהעלותם מחשך לאור וממות לחיים ובזה יתעורר השב שיהיה שב מאהבה שכיון שהקב"ה באהבתו אותו הכניס בלבו התשובה או נתן לפניו דרכי התשובה אז ראוי שיאהבהו ויעשה רצונו וכן כתב החסיד בח"ה (שער האהבה ז) מן הדברים המעוררים את האהבה הוא בשישוב חסד אלהים עליו להאריך לו על פשעיו ומחילתו לו . וכן דרשו במ"ר (פרשה נט) ז"ל הכו ממתקים זה הקב"ה ראה מהו אומר (עמוס ה) כי כה אמר ה' לב"י דרשוני וחיו ויש לך חיך מתוק מזה (יחזקאל לג) חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו' ויש לך חיך מתוק מזה ובשוב רשע וגו' ארשב"ל ובלבד (ו) בתוהה על הרשע הא כיצד תני רשב"י ע"ה הרי שהיה אדם רשע גמור כל ימיו ובסוף נעשה צדיק גמור עליו הוא נאמר ורשעת הרשע לא יכשל בה א"ר יוחנן ולא עוד אלא כל עבירות שעבר הקדוש ברוך הוא מונה אותן לו זכיות הדא הוא דכתיב (תהלים מה) מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כל בגידות שבגדת בי הרי הן כמור ואהלות בזמן שהן (ז) קציעות הבגידות ואומר עליהם הוא יהיה עכ"ל ובלי ספק שענין זה שיתהפכו העונות כזכיות הוא בשב מאהבה כדפרישית במסכת יומא :

עוד מאותם שעשו תשובה ונתקבלו הוא מנשה בן חזקיה אמר בפ' ר"א יהושע אומר תדע לך כח התשובה בוא וראה ממנשה בן חזקיה שעשה כל תועבות רעות שבעולם והרבה לעשות הרע בעולם וזבח לאלהים אחרים שנאמר (ד"ה כ) והוא העביר את בניו באש בגיא בן הנם וגו' הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו ושוב יצא לירושלים מפריח יונים וחובה לכל צבא השמים ובאו שרי גדודי אשור ואחזו אותו (ה) במינקה כחשו והורידו אותו בבלה ונתנו אותו במחבת אש ושם קרא לכל אלהים אחרים שזבח להם ואין אחד מהם קורא אותו ולא עונה אותו ומגילו אמר אקרא לאלהי אבותי בכל לבי אולי יעשה ה' לי ככל נפלאותיו וכשקרא לאלהי אבותיו נעתר לו ושמע תפלתו שנא' (ד"ה ב לג) ויתפלל אליו ויעתר לו באותה שעה אמר מנשה יש דין ויש דיין עוד במדרש רות ז"ל ד"א גומי הלוס מדבר במנשה גומי הלוס קרבי למלכות ואכלת מן הלחם זה לחמה של מלכות וטבלת פתך בחומץ שלכלך מעשיו כחומץ ממעשיו הרעים ותשב מצד הקוצרים (ט) שנוטלה מלכותו לשעה דכתיב (שם לג) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ר' אבא בר כהנא אמר (י) כדי מניקאה א"ר לוי ברחייתה עשו לו (כ) כילה של נחושת להיות מסיקים האור תחתיו והיה נוח נלם פלן נלם פלן שיזבי כיון שראה שלא הועילוהו אמר זכור הייתי שהיה אבא מקרא אותי בנר לך ומצאוך כל הדברים וגו' כי אל רחום ה' אלהיך אנא נוח ליה אי עני טב ואי לא עני הא כלא חדא היא כל אפייא שוין באותה שעה עמדו מלאכי השרת וסתמו כל החלונות של מעלה ואמרו לפניו רבונו של עולם . אדם שהעמיד נלם בהיכל אתה מקבל בתשובה וכו' א"ל אם איני מקבלו בתשובה הריני נועל פתח בפני כל בעלי תשובה מה עשה הקדוש ברוך הוא חתר לו התירה מתחת כסא כבודו ממקום שאין מלאך יכול לשלוט הה"ד (שם לג) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו א"ר לוי בערביי (ל) נוחין להתירה עתירה עכ"ל. עוד אמרו בספרי (דברים ג) ונשב בגיא מול בית פעור אמר משה לישראל ראו איזו עבירה שעברתי וכמה בקשות בקשתי ולא נסלח לי ראו עבירות שעברתם ואומר לכם הקדוש ברוך הוא עשו תשובה ואני מקבל ר"י אומר מגיד שבכמה מקומות באו ישראל לידי עבירה המורה ואמר להם הקב"ה עשו תשובה ואני מקבל

(ו) שנתחרט על מעשיו הרעים : (ז) כשעושין קליעות כותשין במכתשת ועושין אותן כמין כברות ואז ריחן נודף כך ע"י שכנעס ותשובה מתהפכין העונות לזכיות : (ח) כבערות : (ט) שניטלה ממנו המלכות והוא לשון חורבה : (י) כבלים ושלשלאות שסוגרים בידים : (כ) ה"ג מולה של נחשת והוא דוד של נחשת : (ל) קורין :

באומר מלא אבדה שהשכינה נקראת אבדה כאשר היא אובדת הברכות העליונות בסבת פגם התחתונים וכן עד"ז הצדיק אבד שפי' בזוהר (בראשית דף כה) בסופו אבד כל אינון ברכאן ובתיקונים תיקון י"ט פירשו אבד אבד למטרוניתא ואתמר בה (ישעיה יט) ונהר יחרב ויבש והיינו כי כשאין המטרוניתא במקומה הברכות מסתלקות מצדיק ומה שאמר מענין אבדה האמונה פירוש שאבדה המדה שנקראת אמונה האמורה על הברכות עד על מה אבדה הארץ שמדת ארץ אבדה הברכות והכל בא לדרך אחד ובדרך זה פי' ג"כ בזוהר (ואתחנן דף רסו:) גם בתיקונים (דף עא:) ע"ש פי' כמה פרטים בענין הגזילה ומשם נלמוד שענין התשובה ישנה במצות ואפי' בדקדוק המצות כגון אם עסק בתורה כראוי אם לא ועד"ז יקיש המעיין לכל הדברים שיבדק בהם קצת הפגם צריך התשובה ויקרא בעל התשובה שמאחר שמדרגות העליונות מקולקלות בחטאו והוא כשמשיב המים אל מקומם ראוי שיקרא בעל תשובה אמרו שם ז"ל ועוד מצות גזילת העני בבתיכם דא שכינתא דמאן דגזיל (ז) צלותא דאיהי צדקה לצדיק חי עלמין כלול ח"י ברכאן כאלו גזיל ליה חיים דילה דאיהי שכינתא דאתמר בה (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת וכן מאן דגרע מעונג שבת כאלו גזיל ליה שכינתיה דאיהי שבת בת יחידה והא גרם דאתגזלת מניה בגלותא הה"ד (ישעיה נ) ובפשעיכם שולחה אמכם ותיובתא מאי ניהו (ויקרא ה) והשיב את הגזילה אשר גזל ויחזיר שכינתא לאתרה או את העושק אשר עשק דא קודשא בריך הוא דאתפרש מניה דשכינתא איתקריאת מצות עשה מסטרא דימינא ומצות ל"ת מסטרא דשמאלא ותורה איתקריאת מסטרא דעמודא דאמצעיתא וכל מאן דגזיל או עשק באורייתא ובמצות עשה ול"ת כאלו גזל שכינתא מדרעוי דקודשא בריך הוא. וכן מסטרא דיסוד חי עלמין איתקריאת מצות מילה מאן דגזל בברית (ח) ואפיק זרעא מניה לרשו נוכראה כאלו אפיק מרשות היחיד לרשות הרבים וגרם למהוי שכינתא נפקא מאתראה דאיהי ארץ ישראל דאיהי רשות היחיד וגלה אותה בין עובדי כוכבים הקדמונים דאינון רשות הרבים הה"ד ובפשעיכם שולחה אמכם ובג"ד (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא מאן שם אלהיך דא שכינתא לשוא דא ע"א דגלת להמן עכ"ל הרי מוכח מהמאמר שהמחוייב בדבר ואינו עושהו נקרא גוזל כמ"ש דגזיל באורייתא ובמצות עשה והוא כענין עושק שכר שכיר שדומה לגזל וכן פי' ג"כ במדרש רבה בפרשת במדבר ז"ל ד"א אל תכריתו וגו' הה"ד (משלי כב) אל תגזל דל כי דל הוא אמרו רבותינו במה הכתוב מדבר אם דל הוא מאי גוזל לו אלא לא דבר אלא במתנות עניים שהוא חייב ליתן להם מן התורה לקט שכחה ופאה ומעשר עני והזהיר הקב"ה שלא יגזול אדם מהם מתנות הראויות להם כי דל הוא די לו עניותו ולא די לעשיר שהוא עומד בריוח ועני בצער אלא אף גוזל ממנו מה שנתן לו הקב"ה עכ"ל. וכיוצא בזה נודק לענין גזל התורה והמצות כדפי'. והנה על ידי פירוש הפסוק הזה שפי' הרשב"י ע"ה בענין והשיב את הגזילה אנו יודעין מכאן מהות התשובה בין לעשה בין לל"ת שהרי אמרו כי המתרשל בין בעשה בין בל"ת בין בעסק התורה הכל הוא כאלו גזיל שכינתא מדרעוי דקב"ה ואם כן לעולם התשובה היא להשיב השכינה לקב"ה בין דרעוי דהיינו עם היראה ועם האהבה כמו שיתבאר עוד שהיא התשובה שלו וכו' אמנם ישתנו העונשים לפי ענין העבירות בין עשה לל"ת כמו שיתבאר בענין ד' חלוקי כפרה כמו שלא ישתוה בענין הגזל כי יש שגוזל פרוטה ויש גוזל מנה מאתים לכן גם כן לא ישתוה הגוזל את המלך מבין זרועי המלך למגלה אותה מביתה חוץ מהיכלה או למגלה אותה בין עכו"ם וזהו ענין תשובת המשקל כי צריך שישקול הפגם כמה היה וכך יצטער וצריך לדעת עוד בענין התשובה כי בכל המקומות שפירשנו בשער היראה שפגם העון בכלם צריך תשובה פירשנו בכלל שהפגם מגיע באצילות ומגיע בכסא דכורסיא שנימאה בחוביהון דישראל פוגם במלאכים פוגם בעולם כי שמא העולם חציו זכאי וחציו חייב והכריע כל העולם לכף חובה פוגם בגופו דאורייתא עבידת ביה (ט) רשימין וכל קדישין ושכינתא מסתלקין ממנו וכן נשמתו הקדושה מסתלקת ממנו ובפרט בענין הכעס כדפי' בפרשת תצוה ובהסתלק הנשמה מסתלקת השכינה גם כן כי הנשמה חלק ממנו כדפי' בתיקונים (תיקון סב דף לז) ז"ל ועל ההיא נשמתא דאתייהבת בבר נש איתמר (בראשית א) ויברא אלהים את האדם בצלמו בדיוקנא דשכינתא ואמר עוד לקמיה כל מאן דפגים האי דיוקנא כאלו ממעט את הדמות ושכינתא לא שריא תמן ורזא דמלה (דברים לא) על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה הרעות מצאוני כיון דאיסתלק שכינתא מניה עכ"ל הרי בפירוש כי בפגום האדם דיוקן נשמתו פוגם ממש בשכינה שממנה נבראת צלם דיוקן הנשמה והנשמה והשכינה שניהם בא' מסתלקין ממנו ואז שולטין בו החיצונים ופירש הרשב"י ע"ה בפ' נשא (זוהר דף קכב קכג) כי בשרות על האדם רוח הטומאה אז נקרא מת וזהו רשעים בחייהם קרויים מתים ואמר שם כי השכינה שהיא ה' אחרונה היא הבל שעל ידו מתקיים האדם כענין כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם כמו שהעתקנו בשער אהבה בפרק עשירי ואמר האי ה' לא תזיל מגופא ובה קיימא וכד היא תזיל מניה הא כדין המות אתי ואתברי עליה דאתקרי טומאה ע"א פסולת מלאך המות חשך ואפילה ושריא על גופא דבר נש ובההוא זמנא אתקרי בר נש מת ורזא דמלה (יחזקאל יח) כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים והשיבו וחיו ואמרו לקמיה כי כמו שיש דיוקן הקדושה שהיא השכינה שממנה השפעת הקדושה לאדם שיקיים רמ"ח מצות שהם דיוקנא כן יש דיוקן חיצוני שורה עליו להחטיאו ובהיות האדם חוטא שורה עליו אותו הדיוקן הרע וכפי חטאו כך מתלבש בו ולכן בשובו בתחלה צריך לפשוט מעליו רוח הטומאה הזאת ולעזוב

(ז) שלא התפלל תפלה אחת: (ח) והוציא זרע לבטלה: (ט) סימנים

וזהו בחכמה במקומות אחרים בזהר ח"ל בתיקון ס"ג אמר שם על פסוק אחרי האלהים אחר [illegible] הלך בענא רשעים ופי' שאמ"כ היא אימא אמ"ל הוצאתיך מארץ מצרים ודאי איהו תיובתא (ד) אסוותא דכל מרעין ומכתשין הה"ד (איכה ב) מי ירפא לך ועלה איתמר (ישעיה ו) ושב ורפא לו (משלי ג) רפאות תהי לשרך וזכאה איהו מאן דתב לגבי בעלה דידה איהו רזא דתיובתא דיחזיר הבית דרגא דרחיק לה מאתריה דיחזיר לה לאתריה ויקרב לה לאתר בההוא זמנא דשכינתא מתרחקת מבעלה איתמר בבר נש (דברים כח) והיו חייך תלואים לך מנגד חייך אתקריאת הה"ד (בראשית ב) ויפח באפיו נשמת חיים בזמנא דקריב לה לגבה בעלה עכ"ל וכן פירש גם כן בזוהר (משפטים דף קו) אמרו שם בפסוק (ישעיה ח) ואשלם נחומים לו ולאבליו שכאשר האדם חוטא המלאכים ההולכים עמו אבלים ממנו והם אבלים עליו וכאשר שב בתשובה הם מתנחמים אמרו ז"ל והשתא דאיתהדרו בהדיה הא ודאי נחומין לכל סטרין והשתא איהו חי ודאי חי בכל סטרין אחיד באילנא דחיי. וכיון דאחיד באילנא דחיי ודאי כדין אקרי בעל תשובה דהא כנסת ישראל תשובה אוף הכי אקרית ואיהו בעל תשובה וקדמאי אמרו בעל תשובה ממש וע"ד אפי' צדיקים גמורים אינם יכולין לעמוד בו עכ"ל. הרי במאמר הזה מפורש ענין ב' תשובות שפי' שהקדמונים אמרו בעל תשובה ממש היא התשובה העליונה וכיון שהוא בעל תשובה ממש ודאי שעולה ג"כ במקום י' ששם סוד החיים והוא מקום הזיווג והיינו חי אחיד בכל סטרין ויש בזה סוד שאין כאן מקומו מבואר בזוהר (ויקרא דף עבי) ענין ב' התשובות אלה ואגב מבואר ענין הפגם בהם כמה גדול הוא וכפי הפגם צריך התשובה ז"ל א"ר יוסי כתיב (ויקרא יח) ערות אביך וערות אמך לא תגלה וכתיב אמך היא לא תגלה ערותה אמך היא ודאי הוא אם גלה ערייתה למען בעי לאהדא לה ודאי לתקנא מאן דגלי דתניא כד סגיאו ישראל בישא בכ"כ לא סגי אלא באינון ערין וכלהו חובי אחידן בההוא עריה וכתיב לא תגלה כדאיתתקן איתתקן לקבל ההיא דגלי ודא איקרי תשובה א"ר יצחק כל חובי עלמא אחידן דא בדא עד דאימא איתגליא ביגיהון וכד איהו אתגליין כל אינון בנין אתגליין בגינה וכתיב (דברים כב) לא תקח האם על הבנים וכד איתתקן עלמא לתתא איתתקן כלא עד דסלקא תיובתא לאימא קדישא לאתתקנא ואיתכסיא ממה דאיתגלייא ובגין כך (תהלים לב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכדין איקרי תשובה תשובה ודאי וכדין יום הכפורים אתקרי כמה דכתיב (ויקרא טז) מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו הרי ר' יוסי פי' התשובה לאימא תתאה ור' יצחק פי' התשובה לאימא עילאה שהיא הנקראת יום הכפורים אבל צריך להבין בין למר ובין למר מה ענין הגלוי אבל אפשר לומר בלבושה היא הבריאה והפוגם בכסא הוא מגלה אותה מלבושה וכן פי' בזוהר (בראשית דף כג) אמר ודאי כען שמענא מה דלא שמענא עד השתא דודאי לא ברא קב"ה מלתא דלא איהו צריך. ולא עוד (ה) אלא אורייתא דבריאה איהי לבושא דשכינתא אי אדם לא הוה עתיד (ו) למחטי הוות שכינתא בלא כסויא כגוונא דעני ובגין דא כל מאן דחב כאילו אפשיט לשכינתא מלבושהא והאי איהו עונשא דאדם וכל דמקיים פקודא דאורייתא כאילו הוא לביש לשכינתא מלבושהא ובגין דא אוקמוה בכסויא דציצית ותפלין כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב בגלות והא אוקמוה עכ"ל ולעיל מזה מפורש הענין יותר וכדי שלא להאריך לא העתקנו כל לשונו וכן אימא עילאה לבושה הם שם קלות שהיא מתלבשת בתוכם ובהיות הפגם בהם נמצא שהיא בגילוי והתשובה לתקן המדות התחתונות שבהם היא מתכסת וזו היא תשובה שבה על הבנים. עוד אמרו בזוהר (ויקרא דף יז) שהתשובה עולה עד הכתר ז"ל תאנא בההוא זימנא דמתכשרן עובדין לתתא ואימא בחדיותא איתגלייא עתיקא קדישא וחב נהורא לזעיר אנפין וכדין כלא בחדוותא כלא בשלימו כלא איתכחו בברכאן ורחמין זמינין ועלמין כלהו בחדוותא הה"ד (מיכה ז) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו מאן ישוב ישוב עתיקא קדישא לאיתגלייא בזעירא. ישוב ישוב לאיתגליא דהוה סתים בקדמיתא וכלא איתקרי תשובה א"ר יהודה כלא בכלל כלא כמה דכתיב (דברים יג) למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים עכ"ל הרי בפי' שאמר מאן ישוב עתיקא קדישא ואליבא דר' יהודה כל האצילות עד למעלה מהכתר הכל יקרא תשובה והיינו ישוב ידו"ד דהיינו יחוד כל האצילות ע"י עלת העילות ובזה ונתן לך רחמים. עוד שם לקמיה בענין והשיב את הגזלה אשר גזל אמר מאן דבעי לתקנא עובדוי כמה דאמרן והשיב מאן והשיב אלא כמאן דיתקן עובדוי בגין דיתיב מבועי מיא לאתרייהו לאשקאה נטיען דהא הוא גרים בחובוי לאתמנע מנייהו ועל דא והשיב את הגזלה כמה דאתמר עכ"ל. והכונה בעל המאמר הוא שהוקשה לו כי מן הראוי היה שיאמר הפסוק וישיב את הגזלה כי מלת והשיב הוא מבנין הפעיל אלא במה שפי' הוא מתורץ כי ע"י תקון מעשיו שבה הברכות העליונות שנגזלו ממקומם ומקורם שישובו למקומם נמצא שעושה למעלה פועל מחודש ע"י תיקון מעשיו עוד לקמן שלהי הדף הנזכר זכאה חולקיהון דמארי תשובה וזכאה חולקיהון דצדיקיא דבגיניהון עלמא מתקיימא הה"ד (ויקרא ה) והיה כי יחטא ואשם וגו' מה כתיב לעילא או מצא אבדה וכחש בה וגו' דהא בגין דא אסתלק קב"ה מכלא כביכול קב"ה לא אשתכח בקיומיה דהא כנסת ישראל איתפרשא מאתריה הה"ד (ירמיה ז) אבדה האמונה מאי אמונה דא כנסת ישראל כד"א ואמונתך בלילות (שם ט) על מה אבדה הארץ וכלא חד והא אוקימנא אבדה ולא נאבדת ולא אבודה כגוונא דא (ישעיה נז) הצדיק אבד אבוד לא נאבד לא כתיב אלא אבד הה"ד אבדה האמונה בג"כ והשיב את הגזלה או את האבדה עכ"ל והכוונה

באומר

(ד) שהתשובה רפואה לכל חלאים ומכות שגורם לעונות ופשעים שהם תלוי בעונם : (ה) פירוש תורה שבנינו בעוה"ז :
(ו) ס"א למחטי :

אבדנ"י מבואר מהות התשובה במה שנראה כפל לשונו באמרו איש בר חם לבתר דייתוב מחטאיו ומתכפר ליה מאי עמן ומתכפר ליה הרי כבר אמר דייתוב מחטאיו ודאי שיתכפר לו אלא הענין הזה תלוי בד' חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש שאם עבר על ל"ת אינו מתכפר לו עד יוה"כ שכך אמר עבר אדם על ל"ת תשובה תולה ויוה"כ מכפר ואם עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין נמצא שאין מתכפר לו אלא ביסורין וכן אמרו ג"כ לקמיה ואית בר חם דמתהדר מחובוי ועביד תשובה הוא כפל אלא הוא ע"ד האמור כי צריך לעשות תשובה לכל עבירה ועבירה ולהצטער בתעניות וסיגוף כמו שהעתיק לקמן תשובות רבי אלעזר מגרמיז"א ע"ה ומהמאמר אתה למד עוד ב' דברים הא' כי התשובה העקרית הוא עסק התורה בדחילו ורחימו שע"י זוכה לתשובה עילאה וע"ז אנו אומרים בתפלתנו השיבנו אבינו לתורתך כי הרחוק מהתורה רחוק מהקב"ה ואין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולכך עיקר תשובה בעוסק בתורה כי התורה תלמדהו היאך ישוב לרצות לקונו ושלא יכשל עוד. והב' כי קודם שיעסוק בתורה צריך שיקדים לו ההרטה והתשובה וזהו שאמר דלבתר דמתהדר מחובוי ועביד תשובה יתעסק באורייתא הא קודם החרטה והתשובה אין תורתו רצויה ומקובלת כאמרו (תהלים נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וכן כל אשר בו מום לא יקרב ואם זה בנושא עונותיו מסריח היאך יתקרב לפני המלך אדרבה המלך יתרחק. ולזה כוון החסיד רבי יהודה בר אלעאי ע"ה באמרו אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו פי' שהעוסק בה נקי מחטא ועת שאז המלך משתעשע בו ובתורתו וזו היתה מעלת הראשונים שהיתה תורתם רצויה כ"כ שהיו פטורים אפי' מן התפלה מפני שהיתה התורה שלהם נקיה אבל מי שהוא מלא מסרחון צואת עונותיו אין תורתו נחת לבוראו והטעם כי בעסק התורה אדם מושך השכינה עליו ובהיותו נקי מהחטא מגיה השכינה כסא ומושב שבו תשב ותנוח כאדם היושב בכסא מתוקן כראוי שהכסא ההוא נחת רוח לו כן צריכה התורה נקיה כסא מתוקן למשוך השכינה שתשרה בו אבל בהיות האדם מלוכלך בכתמי עונותיו אין התורה שורה בו כי אין בו כסא לשרות לא התורה ולא השכינה כי כל חטא יהיה קוץ מכאיב וסלון ממאיר ליושב על הכסא ולכן קודם צריך שירחץ צואת עונותיו בתשובה כראוי ואח"כ יעסוק בתורה ויקח דמיון מהדין הנפסק בגמ' ופוסקים כי במקום שיש ריח רע אסור לעסוק שם בתורה ובתפלה וצריך להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח כן הדבר לעסוק בתורה וטומאת צואת עונותיו עליו כי כל הקדושים העליונים מתרחקים וכן נודע שהטעות נקראים צואה דכתיב (ישעיה ד) אם רחץ ה' את צואת בנות ציון וכן אתה מוצא שלא עמדה התורה לדואג ולא לאחיתופל כי שניהם אין להם חלק לעולם הבא אע"פ שהיו דורשים כמה הלכות במגדל הפורח באויר כדפי' רבותינו ז"ל (בחגיגה פ"ב) ועיקר התורה היא התשובה והמעשה ועונשו של ת"ח אם חטא גדול משל עם הארץ כדגרסי' בב"מ בפרק אלו מציאות בסופו דרש ר"י בר' אלעאי והגד לעמי פשעם וגו' אלו (ל) ת"ח שאפי' שגגות נעשות להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשות להם כשגגות והיינו דתנן ר' יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון עכ"ל. ואחר שביארנו מהות התשובה נבאר גדריה כדי שתהיה התשובה שלמה:

פרק שלישי ראוי לדעת כי אם היות שאמרנו שהקב"ה מקבל תשובת שבים אין הכוונה אל עזיבת החטא לבדו וההרטה לבד אלא שצריך לשקול בדעתו ענין העבירה שעשה אם היא

מחייבי לאוין או מכריתות ומיתות ב"ד או מחילול השם שהם ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש וכבר העתקנו לשונו בשער האהבה פי"ב ובשער היראה פ' אחרון. ואע"פ שאמר ר' ישמעאל עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו צריך לבחון ערך המצוה איזה מצוה בטל שהרי מצאנו ראינו ראובן שבלבל יצועי אביו פגם בכבוד אביו ומצות מפריה ורביה כפי דעת המקובלים יש סמך בזוהר פ' ויחלה ע"ש ומצינו שסגף את עצמו בשק ובתענית כמ"ש בבראשית רבה וז"ל וישב ראובן אל הבור והיכן היה ר' אליעזר אומר עסוק בשקו ובתעניתו מכיון שנפנה הלך אל הבור א"ל הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה ואיזה זה הושע שנא' (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלהיך עכ"ל. וא"ת והרי כתבנו לעיל שאדם הראשון וקין פתחו בתשובה וי"ל שהם פתחו בתשובה על ל"ת וראובן על עשה כדפי' עוד אמרו בספרי (פ' ואתחנן) בפסוק (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו וגו' אמרו שם מ"ש יעקב אבינו ע"ה (בראשית כח) והיה ה' לי לאלהים שיחול שמו עלי שלא יצא ממנו פסולת מתחלה ועד סוף וכה"א (שם לה) ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא כיון ששמע יעקב נזדעזע אמר שמא אירע פסול בבני עד שנתבשר מפי הקב"ה שעשה ראובן תשובה שנא' ויהיו בני יעקב שנים עשר. וכי לא ידענו שהם י"ב אלא שנתבשר שעשה תשובה ללמדך שהיה ראובן מתענה כל ימיו עד שבא משה וקבלו שנא' יחי ראובן ואל ימות עכ"ל:

עוד מענין תשובת דהמע"ה שהעיד הכתוב עליו שלא נמצא אתו דבר רק בדבר אוריה החתי והכוונה שהרגו בחרב בני עמון כדפי' בזוהר (משפטים דף קו') כי ענין בת שבע בהיתר גמור היה שכל היוצא למלחמת בית דוד גט פטורין היה כותב לאשתו וכמו שהאריכו עוד בזוהר (בראשית דף ח') ואמרו רז"ל לא [illegible]

לפי

(ל) דייק לעמי פי' עוסקים בתורתי פשעם דהיינו מזיד ותעלתם היינו שוגג:

כמאמר אומר שיבה עולמים וטוב לו שיכנס במקוה להפסיק מעליו הטומאה הזה וכן כתבו בס' החסידים וקים לזה ענין טבילת הגר כי כדי שיכנס אל הקדושה אם לא טבל לא עשה דבר כן הענין אל הרשע שצריך לתת כדי שיכנס אל הקדושה אחר שיקבל עליו שלא לשוב לשטותו יטבול ולא יהיה טובל ושרץ בידו והיות מחזיק בתשובה ותנאים שנבאר בע"ה מתקן כל המדרגות שבהם פגם וכן אמרו (זוהר פרשת נשא דף קכ:) ר' יצחק ור' יהודה הוו אזלי מאושא ללוד אמר ר"י נימא מלי דאורייתא (שמות כא) וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור וגו' מה כתיב בתריה בעל הבור ישלם ומה על דא כך מאן דגרים (י) לאבאשא עלמא בחובוי עאכ"ו אלא תווהנא דהא"נ דאבאיש עלמא אמאי אית ליה תשובה והכתיב (במדבר ה) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' והתודו את חטאתם והשיב אלא ודאי דא מהימנא לאו בגין דעבד תשובה כביכול הוא עביד ליה ממש דהא מה דפגים לעילא אתקין ליה וכמה בתשובה ותשובה אתקין כלא אתקין לעילא · אתקין לתתא אתקין לגרמיה אתקין לכל עלמא עכ"ל. והנה לדעת ר' יהודה תשובה זו היא אימא עילאה כדמוכח לקמן מתוך דברי רבי יצחק ותשובה זו אתקין לעילא פגם שבאצילות אתקין לתתא העולמות שמהשכינה ולמטה הכסא והמלאכים אתקין לגרמיה הפגם שבו שמסתלק כענין המעשה שספרו בזוהר (פרשת אחרי) וכן הנשמה שנסתלקה ממנו. וכן השכינה שתשוב אליו כאמרו (מלאכי ג) שובו אלי ואשובה אליכם ואמר דוד המע"ה (תהלים נא) השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני ולדברי רבי יצחק תשובה שכל אדם עושה היא למטה כי אין כח בכל אדם לעשות תשובה מעולה כל כך שתעלה עד למעלה כענין תשובת דוד המלך ע"ה ז"ל ת"ח אפילו כלא תשובה איקרי ולאו תימא תשובה עילאה בכל אתר לא שכיח אלא דא אקרי תשובה כד אהדר רחמי לקבלהא והיא תבת על כל אוכלוסין ויִנקא לון ותשובה מעליא כד אתמסר נפשה לגבה ונטל לה בזמנא דאיהי בתשובה כדין כלא אתתקן לעילא ותתא ואיתתקן הוא וכל עלמא עכ"ל :

והנה ע"פ המאמרים האמורים נבין מה שאמרו רז"ל ביומא גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלהיך והכוונה הוא כי האדם לפי מדרגת נשמתו כן יפגום במדרגות כי אם אין לו אלא נפש כל פגימתו הוא באופנים שהם בעשיה ששם שכינה שוכנת בעוה"ז וכן אם יש לו רוח פוגם יותר למעלה ובנשמה פוגם בכסא ששם מחצב הנשמות כדפי' לעיל בתיקונים ומי שיש לו נשמה דאצילות אין חטא בא על ידו כמו שהעתקנו בשער היראה וזו היא מעלת התשובה שמתקנת אפילו אם עלה הפגם כ"כ שעלה עד הכסא ורז"ל אמרו במדרש ר' יודא בר ר' סימון שובה ישראל עד ה' אלהיך אפילו כפרת בעיקר ונודע שעון ע"א אפילו במחשבה פוגם משא"כ לכל העבירות שנא' (יחזקאל יד) למען תפוש את בית ישראל בלבם ובשאר העבירות נאמר (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' והמחשבה היא הפוגמת בנשמה ובכסא ונמצא עוקר עצמו מהקדושה ונופל מרום רקיעא עד עומקא דתהומא שהוא אל אחר וכמו שהפגם בהרהור כך התיקון בהרהור התשובה שבהרהורי תשובה מיד הנשמה גם בחיים ולכן פי' חז"ל שהמקדש את האשה על מנת שאני צדיק אפילו היה רשע מקודשת שמא הרהר תשובה. הרי מוצא שע"י שהרהר כרגע עלה עד כסא הכבוד להקרא צדיק גמור שמהכסא הוא מקום מחצב נשמות הצדיקים ויש לשני הפי' האלו גילוי במדרש אמר דרש רבינו גדול כחה של תשובה שכיון שאדם מחשב בלבו לעשות תשובה מיד עולה ועומדת לפני כסא הכבוד (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלהיך אמר הקב"ה אפילו אם יש בכם עבירות עד ה' עד כסא הכבוד שובה ישראל עכ"ל. ואפשר לומר באופן אחר לתקן שהתשובה המעולה מעשה ודיבור ומחשבה שהם כנגד נפש רוח ונשמה כדפי' בשער הקדושה בפ"ד והטעם כי בהיות פגם בנפש הרוח מסתלקת מפני שאין לו כסא שבה תשרה וכיון שהרוח מסתלקת גם הנשמה מסתלקת אל הכסא ונמצא שכח התשובה צריך לעולם שתעלה עד הכסא לתקן העניה וכן אם לא פגם במעשה ופגם בדיבור הרי הרוח פגום והנשמה מסתלקת אם כן בשובו צריך לתקן רוחו ולכוין להמשיך הנשמה וכן אם פגם במחשבה בבחינות שביארנו בקדושה בפ"ה שהוא פגם בנשמה עצמה בעצם הכסא שצריך שיעלה עד הכסא גם לתקן מה שפגם :

עוד בבחינת התשובה פי' בפרשת נשא ז"ל כען צריך לאהדרא על פתח התשובה ודי מכאן מאן איהו תשובה דעבדי בי נשא כלהון מבין אבל לאו (כ) כל אפייא שוין אית בר נש דאיהו רשע גמור כל יומוי והיהו עובר על כמה פקודין דל"ת ומתחרט ומודה עלייהו ולבתר כן לא עביד לא טב ולא ביש להאי ודאי ימחול ליה קב"ה אבל לא דזכה לתשובה עילאה אית בר נש לבתר דיתוב מחטאיו ומתכפר ליה איהו אזיל בדרך מצוה ומתעסק בכל כחו בדחילו ורחימו דקודשא בריך הוא דא זכי לתשובה תתאה דאיקרי ה' ודא איהי תשובה תתאה ואית בר נש דלבתר דמתחרט מחובוי ויעביד תשובה יתעסק באורייתא בדחילו ורחימו דקודשא בריך הוא ולא על מנת לקבל פרס דא זכי לאת ו' דאיהו בן י"ה ועל שמיה איתקרי בינה ודא גרים דתשוב ו' לה' ולעולם לא ה' שריא בבר נש ולא י' בלא דחילו ורחימו דאיתן י"ה עכ"ל. וכאשר ידקדק בדברי הרשב"י ע"ה תמצא בדבריו

(י) לפרש: (כ) לא כל אופני תשובה שוין כי לפי התנאים צריכה תשובה וכפי התשובה עושה פעולה שנים :

ההוא לב דאיהו גאה לב בגסות רוחא היינו לב דאיהו בוזה אבל לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה עכ"ל :

ומהדברים שצריך השב לתקן הוא לתקן אות ברית הפגום בהוצאת זרע לבטלה שאין אדם בזמננו ניצל
ממנו בבחרותו ואמר בזוהר שדוד נענש בשביל שלא שמר אות ברית כראוי ז"ל בזוהר (לך סוף
דף צג) פתח איהו ואמר אם תחנה עלי מחנה וגו' הכי תאנא (תהלים כז) בזאת אני בוטח מהו בזאת דא
את קיימא דזמינא תדיר גבי בר נש ואיתרמיזא לעילא וגניני כך איתמר בזאת כמא דכתיב (בראשית ט) זאת
אות הברית זאת ברית וכלא בחד דרגא ותאנא זה וזאת בחד דרגא אינון ולא מתפרשן ואי תימא אי הכי הא
שאר בני עלמא הכי אמאי דוד בלחודוי ולא אחרא אלא בגין דאאחידא ואיתרמיזא ביה והיא כתרא דמלכותא
ת"ח בגין דהאי זאת לא נטר לה דוד מלכא כדקא חזי מלכותא איתעדי מניה כל האי (ח) זמנא והכי אוליפנא
האי זאת איתרמיזא במלכותא דלעילא ואיתרמיזא בירושלים קרתא קדישא (ט) בההוא שעתא דדוד עבר עליה
נפק קלא ואמר (י) כמה דאיתקטרא תתרי לך טרדון מירושלים ומלכותא איתעדי מינך והכי הוה במה
דעבר בר נש ביה איתענש ומה דוד מלכא הכי שאר בני עלמא עאכ"ו עכ"ל . הרי בפירוש שדוד קבל עונש
מפני פגם הברית וכל תורתו ומעשיו לא עמדו עליו להצילו ונתענש מדה כנגד מדה כמבואר במאמר וכן כל
אדם ראוי לקבל עליו יסורין למהר מה שפגם וראוי שיגלה מדה כנגד מדה כענין דוד וכמ"ש גלות מכפרת
על הכל בסנהדרין (פ"ק) ע"ש ומזה יקיש המעיין אל שאר העונות שכולם צריכין נקיון ביסורין ובזוהר
(ויקרא כג) ביארו עוד בענין זה האמור בדוד שנענש ז"ל (כ) ואי תימא דוד דהוה קם בפלגו ליליא אמאי
איתערו עליה בדינא אלא שאני דוד דאיהו עבר במה דאיתקטר ובעי דינא ובמה דעבר איתדן הוא חטא
לקבליה דמלכותא קדישא וגביה ירושלים קדישא איתתרך מירושלים ומלכותא אתעדי מניה עד דאתתקין כדקא
יאות ואיתענש א"ר יהודה מהו דקוב"ה אעניש ליה לדוד על ידא דבריה דכתיב (שמואל ב יב) הנני מקים
עליך רעה מביתך א"ר יוסי הא אוקימנא בגין דאי יקום עליה בר נש אחרא לא ירחם עליה א"ל והא אבשלום
בעא לקטלא לאבוי בכמה עיטין דבר נש עליה א"ל לא שמענא א"ל אנא שמענא דוד חטא בבת שבע סתם
אמר קוב"ה ליתי ברא דבת אל נכר ויתקוס נקמתא ומאן איהו דא אבשלום דברה דיפת תאר הוה (ל) מקרבא
מכאן אוליפנא מאן דנסיב אתתא דא בקרבא ואתא בה בסוף נפיק מניה בן סורר ומורה מ"ט בגין דעד כען
לא פסקא מניה זוהמא והא אוקמוה עכ"ל ומה שאמר דוד חטא בבת שבע סתם פי' בבת שבע התחתונה
ובת שבע העליונה ופגם בת שבע היה (מ) שאכל פגה והיינו שנהנה מן העולם בלא ברכה וכדפירש בזוהר
(תזריע דף מה) ונעתיק לשונו לקמן והיינו שהכתוב מעיד כי אתה עשית בסתר וגו' :

עוד דרכי התשובה נלמד מתשובת אחאב כדפירש בפרקי רבי אליעזר (פרק מג) ז"ל ר"ע אומר גדולה
התשובה וימין הקב"ה פשוטה לקבל שבים בכל יום ואומר שובו בני אדם תדע לך כח הצדקה
והתשובה בא וראה מאחאב מלך ישראל שעשה תשובה גדולה שגזל וחמס ורצח שנאמר (מ"א כא) הרצחת
וגם ירשת ושלח וקרא ליהושפט מלך יהודה והי' נותן לו מלקות ארבעים בכל יום ג' פעמים ובצום ובתפלה
היה משכים ומעריב לפני הקב"ה והיה עוסק בתורה כל ימיו ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונתגלית
תשובתו שנאמר (שם כא) הראית כי נכנע אחאב מלפני וגו' עכ"ל ועוד אמרו בפסיקתא על תשובת אחאב הי'
למוד לאכול בג' שעות ביום היה אוכל בד' שעות בז' שעות אוכל בתשע שעות וכן אמרו בפסיקתא ויהלך אט
שהיה הולך יחף והעתקנו לשונו לעיל :

עוד דרכי התשובה נלמד מתשובת ר"ש בן לקיש אמר שם בפרקי רבי אליעזר בן עזאי אומר בא וראה כח
התשובה מר"ש בן לקיש שהיה הוא ושני רעיו גוזלים וחומסים כל אשר יעבור עליהם בדרך מה עשה
הניח לב' רעיו שודדים בהרים ושב לאלהי אביו בכל לבו בצום ובתפלה והיה משכים ומעריב לפני הקב"ה
והיה עוסק בתורה כל ימיו ובמתנות עניים ולא שב אל מעשיו הרעים עוד ונתרצית תשובתו וביום שמת מתו
רעיו השודדים בהרים ונתנו לר"ש בן לקיש חלק החיים ולב' רעיו בשאול תחתית ואמרו שניהם לפני
הקב"ה משוא פנים לפניך זה היה שודד עמנו בהרים והוא באוצר החיים ואנו בשאול תחתיות א"ל זה
עשה תשובה בחיים ואתם לא עשיתם אמרו לו הנח לנו ונעשה תשובה א"ל אין תשובה אלא עד המיתה
מלה"ד לאדם שהוא רוצה לפרוש בים אם אינו לוקח בידו מארץ נושבת לחם אינו מוצא בים אם רוצה לילך אל
לקצה המדבר אם אינו לוקח לו מן הישוב לחם ומים במדבר אינו מוצא לאכול ולשתות כך אם אין אדם עושה
תשובה בחייו לאחר מיתה אין לו תשובה שנאמר אשר לא ישא פנים וכתיב (משלי ו) לא ישא פני כל כפר
וכתיב (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות עכ"ל :

למדנו מכלל תשובת ריש לקיש ה' דברים הצריכים אל התשובה הא' צום ב' תפלה ג' משכים ומעריב לבית
הכנסת הד' עסק התורה הה' צדקה ודברים אלו בהשתתף קצתם אלו עם אלו מכפרים את
השעת וקורעים גזר דינו עם הוא ראוי אל התשובה כדכתיב (יואל ב) שובו עדי בכל לבבכם
ובצום

(ח) כשברחת מפני אבשלום בנו : (ט) בשעה שעשה מעשה דבת שבע : (י) במה שאתה מקושר כלומר במדה זאת שהיא במלכות פסוק ניהר ומוסר ממנה לפיכך תהיה נטרד מירושלים והמלכות יוסר ממך : (כ) קאי על מה שאמר לעיל מינה כל מי שעומד בלילה ללמוד תורה התורה מודיעה לו עונותיו ולא ע"פ מה"ד אלא כאם שמודיעה לבנה בדברים רכים והוא שומע לה ושב בתשובה וע"ז מקשה ואי סימא דוד וכו' : (ל) במלחמה : (מ) שאכל תאנה שלא נתבשלה כל צרכה כלומר שקפץ במעשה ונזקק ע"י עבירה אע"פ שסופה ראויה לו :

ראוי עוד להורה מעשה שנא' (תהלים קמ) וגבי הלל בקרבי אלא שאם חטא יחיד אומרים לו שכך דוד חטא והקב"ה קבלו וכה"א (שם נא) אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו כדפי' שם בפ' משפטים דף הנזכר וכן אמרו במדרש תנחומא (שם מ) יראו רבים וייראו כל הרוצה לעשות תשובה יסתכל בדוד וכה"א (ישעיה נה) הן עד לאומים נתתיו מיד ויבטחו בה' עכ"ל. והנה בענין תשובת דהמע"ה מבואר בדברי רז"ל וכן אמרו בספר תהלים ארז"ל בסנהדרין פרק חלק ששה חדשים נצטרע דוד שנא' (תהלים נא) השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני והני ו' חדשים מנ"ל דכתיב (מ"א ב) והימים אשר מלך דוד על ישראל מ' שנה בחברון מלך ז' שנים ובירושלים מלך ל"ג (א) שנה עכ"ל. עוד בתנא דבי אליהו מענין תשובתו (ילקוט שמואל סי' קמא דף מז') בפסוק ואלה דברי דוד האחרונים ז"ל ד"א ואלה דברי דוד האחרונים אמר לפניו רבש"ע כשם שמחלת עונותי הראשונים כך מחול לי על עונותי האחרונים. דבר אחר כ"ב שנה יסתלקה רוח הקדש מדוד מלך ישראל ובכל יום ויום היה מוריד כוס של דמעות ואוכל פתו באפר שנא' (תהלים קב) כי אפר כלחם אכלתי. ד"א אמר לפניו רבש"ע קבלני בתשובה כדי שתוכיח את הרשעים ותאמר להם מה אם דוד מלך ישראל שעשה לפני דבר המור כיון שחזר בתשובה לפני קבלתי אותו אתם עאכ"ו שהייתי מקבל אתכם וכה"א לך לבדך חטאתי וגו'. עוד בתנא דבי אליהו נמצא אצלנו בכתיבת יד ז"ל והמלך דוד זקן בא בימים ויכסוהו בבגדים זש"ה (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח אחז"ל י"ג שנה שכב דוד חולה ומוטל במטה ושבעה כרים היו מחליפים בכל יום מתחתיו מרוב חרם שהיה (ב) מסה מגופו הה"ד (תהלים ו) ערשי אמסה אלה י"ג שנה של יסורין בשביל מעשה שעשה בבת שבע וכל שונאיו היו אומרים מתי ימות זש"ה (שם מא) אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו וכששמע כן נתן נפשו בתפלה ובתחנונים ובקש רחמים מלפני הקב"ה ואמר רבון העולמים העמידני בשביל בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא ובקשה ממך חזקני ואמצני והקימני והורידני ממטה זו לשלום ואשלם להם (ג) מגלתי בנין בית המקדש מיד שמע הקב"ה תפלתו וקם ממטתו שנא' (דה"א כח) ויקם דוד המלך על רגליו והיכן עמידת האדם אם לא ברגליו מה על רגליו מלמד שנתרפא ועמד בריא עכ"ל:

עוד צריך בעל תשובה שינהג נזיפה בעצמו לפחות שעה אחת ביום כמו שמצינו שעשה דהמע"ה וכן פי' בזוהר (משפטים דף קו:) ז"ל כתיב (ש"ב טו) ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף ראש חפוי ויחף אמאי אלא נזוף היה עביד גרמיה נזוף לקבלא עונשא ועמא הוו רחיקן מניה ד' אמות זכאה עבדא דהכי פלח למאריה (ד) דאשתמודע בחוביה לאתבא מניה בתיובתא שלימתא ת"ח יתיר הוה מה דעביד ליה שמעי בן גרא מכל (ה) עקתין דעברו עליה עד ההוא יומא (ו) ולא אתיב דוד לקבליה מלה דהכי הוה יאות ליה ובדא איתכפרו חובוי. השתא אית לאסתכלא שמעי ס"ת הוה וחכמתא סגיאה הוה ביה אמאי נפיק לגבי דוד ועביד ליה כל מה דעבד אלא מאתר אחרא הוה מלה ואעיל ליה בלביה מלה דא וכל דא לתועלתא דדוד ודא ההוא דעבד ליה שמעי גרמא ליה למיתב בתיובתא שלימתא ותבר ליה בתבירו סגיא ואוריד דמעין סגיאין מגו לביה קמי קב"ה ועל דא אמר (ש"ב טז) כי ה' אמר לו קלל ידע דהא מאתר עילאה נחת מלה עכ"ל. מכלל המאמר יוצא עוד נפקותא אחרת לבעל תשובה שצריך שיהיה שומע חרפתו ואינו משיב כענין דוד והטעם כי אותו המחרפו הוא שליח מלמעלה לחרפו וצריך לקבל את הדין בסבר פנים יפות כי הנה דוד לא היו בו אותם החרופים שאמר לו שמעי בן גרא ומ"מ שתק וקבל כ"ש מי שחטא והרבה לפשוע שאפשר שיהיו בו כל מה שיאמרו הוא אמת בערך הפגם העליון שפגם וכן ביארו עוד לקמיה (משפטים דף קח:) שתיקון השכינה הוא לב נשבר ונדכה ובענין העצבות והמרירות שבה את הדין כי היצר מתגבר בלב האדם מצד הדין שאם ברשו וכיון שהלב נכנע יורה היות הדין כבוש וקשור תחת החסד ועוד כי כאשר היה האדם חוטא והיה מביא קרבן במדת רחמים הוא שיקובל קרבנו כי הדין נותן הנפש החוטאת היא תמות אלא במדת רחמים אמר הקב"ה יביא נפש בהמה תחת נפשו ועל זה אינו כתוב בקרבנות קרבן לאלהים אלא ליהו"ד שהוא רחמים ומהו הקרבן הנקרב לאלהים רוח נשברה שהוא ממש זבח עצמו ויצרו בשברון לבו ומרירות ועצבות כאלו מת שאותו הלב שנתגבר בחטא כבר נשבר ומת אלא ממש מקריב נפשו השוכנת בלב והוא הקרבן שאלהים רוצה ובזה מובן לשונו שם ז"ל כי לא תחפוץ זבח ואתנה וכי לא בעי קב"ה דיקרבון קמיה קרבנא והא איהו אתקן לגבי חייביא קרבנא דיקרבון ויתכפר להון חוביהון אלא דוד לקמי האלהים אמר וקרבנא לא קרבין לשמא דאלהים אלא לשמא דידו"ד דהא לגבי דינא קשיא מדת הדין לא מתקרבין קרבנא דכתיב (ויקרא א) אדם כי יקריב מכם קרבן לה' לה' ולא לשמא דאלהים וכי תקריב קרבן מנחה לה' זבח תודה לה' זבח שלמים לה' ובג"כ כיון דדוד מלכא לגבי אלהים אמר אינטריך למיכתב (תהלים נא) כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה דהא לשמא דא לא מקרבין אלא רוח נשברה דכתיב זבחי אלהים רוח נשברה קרבנא דאלהים עציבו ותבירו דלבא ובג"כ מאן דחלם חלמא בישא עציבו אינטריך ורוח נשברה והיא עציבו (ז) מסתייה לחלמא בישא ולא שלטא דינא עלוי דהא זבח דאיתחזי למדת דינא הקריב קמיה ולב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה מאי לא תבזה מכלל דאיכא לב דאיהו בזה איך ההוא

(א) הי"ג בגמ' וכתיב בחברון מלך על יהודה ז' שנים וששה חדשים ובירושלים מלך ל"ג שנה והנך ו' חדשים לא קא חשיב ש"מ דאצטרע: (ב) יזלה: (ג) כתב בני שכתבתי מפי שמואל: (ד) שיודע עוונותיו לשוב בתשובה שלמה: (ה) צרות (ו) ושמע חרפתו אלא ששיב לו חס שיהיה ויפה לו שנתכפרו בשביל כך חטאיו: (ז) מספיק שלא יבוא עליו החלום רע:

שהתשובה היא בתענית ושק ועוד שם א"ר אבהו לפי שתפש יעקב אבינו את השק לא זז מבניו ומבני בניו עד סוף כל הדורות ואינו נוהג אלא בבני אדם הגדולים. דוד שנאמר (ד"ה א כא) ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים. אחאב וישם שק על בשרו. יהורם וירא העם והנה השק על בשרו. מרדכי וילבש שק ואפר עכ"ל. ועוד בב"ר (פ' פה) ויהי בעת ההיא וירד יהודה ז"ל ר' שמואל בר נחמני פתח (ירמיה כט) כי אנכי ידעתי את המחשבות שבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו עכ"ל:

ועוד במ"ר פרשת וזאת הברכה אמרו ז"ל כיון שראה משה שנחתם גזר דין עליו גזר תענית (פ) ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתבטל אותה גזירה. באותה שעה מה עשה משה לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ותחנונים לפני המקום עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית עכ"ל לעניננו. ועוד אמרו במדרש על פסוק (אסתר ד) ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל ז"ל אמר איני מזיז את השק עד שיעשה הקב"ה עמי נסים כמו שעשה לראשונים. ביעקב כתיב וישם שק במתניו ובאחאב (ל) לא תלה לו ג' שנים וכן ביורם לא כלה שקו רעב משומרון. ואני שמעתי מהמקובלים כי ש"ק עולה ד' מאות והענין כי יש בקליפה ד' מאות כתות שעליהם נאמר בעשו (בראשית לב) ד' מאות איש עמו ויש למעלה ד' מאות עולמות של רחמים כדפי' בריש האידרא ובלבישת ש"ק זה זכה להכפות ד' מאות דסטרא אחרא ולזכות לעוה"ב לארבע מאה עלמא דכסופא שהם נקראים ד' מאות שקל כסף עובר לסוחר ועוד שמעתי כי נרמז בשם מ"ב בשם אחרון שקוצ"ת שיש בלשון תרגום הוא שמיעה והכוונה כי השק גורם שמיעת התפלה וכן "שמע "קולנו ר"ת ש"ק ומורי ע"ה כתב במ"ש בד"מ (פנחס דף רכח) שקא ותבן הם קליפות וק"ש בהיפוך הוא ש"ק והכוונה כי כיון שבעל התשובה חטא ונמשך אחר הקליפה ראוי שיעלה שק על בשרו ובזה יכנע יצרו שהוא הקש ואני אומר שהרי בגלות נאמר (ישעיה נ) אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם הרי הקב"ה שנאמר בו (מ"א ח) ואתה תשמע השמים מתלבש בשק ושכינה נאמר בה (יואל א) אלי כבתולה חגורת שק על בעל נעוריה וכיון שזה בחטאו גרם להלבישם שק יותר על מה שהיה להם שהרי כשאנו חוטאים מאריכין הגלות וממליכין השק שהוא העבד יותר מן הראוי וכן הנשמה כולה מתלבשת בשק שהיא הקליפה ולכן לתיקון השכינה ולתיקון נשמתו יעלה השק עליו ובפרט בימי צער ובכיה ראוי ללבוש שק והנה הטעם לקבלת היסורין ולצום ולבכי ולשק הוא כי בעל תשובה בחטאו פגם למעלה והנה החשך ההוא תלוי במדות העליונות וע"י קבלת הדין עליו מטהר המדות העליונות מפגמם ותכס כי הדין והחשך ההוא ירד עליו וזה הענין נלמוד מאדם הראשון כי כיון שידע מה שפגם קבל עליו גזירת הדין ונטהרו המדות העליונות ויש הוכחה בתיקונים (תקון ס"ע דף קב) בסופו שאמר שם (בראשית ד) והאדם ידע את חוה אשתו ועד הכא לא ידע אדם לאינתתיה אלא בזמנא דהב איסתלק שכינתא מאתריה והכי אוקמוה מרי מתניתין דבזמנא דלית שכינתא באתרה אסור בתשמיש המטה וכו' והיינו גרים דאיסתלק היא מטה מאמן הכי איסתלק איהו מתשמיש המטה ובתר דקבל עונשיה איתהדר מפה לאתרה בההוא זימנא והאדם ידע את חוה אשתו עכ"ל. הרי בפי' כי כשקבל עליו גזירת עונשו נתקנו המדות והי' אומר מורי ע"ה שלענין זה תקנו בוידוי ואתה צדיק על כל הבא עלי כי אמת עשית ואני הרשעתי והכוונה כי בהתוודות על עונו מטהר המדות העליונות שהוליד החשך והפגם שהוא הדין עליו וזהו ואתה צדיק על כל הבא עלי והבא ר"ל מה שבא ומה שיבא כי אמת עשית פי' בהשפעת הדין מדת אמת נתקנת והוא הרשיע וראוי הוא לכך ועוד טעם לקבלת היסורין הוא כי העובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד שעומד ומקטרג עליו לעולם וכאשר האדם מתודה בי דינא בדילן מניה ואינו מקטרג וכן פירשו בזוהר (קדושים דף פו:) בענין דוד כשאמר חטאתי ואמר לו הנביא (ש"ב יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות שהענין קשה שהרי אם הקב"ה העביר חטאתו למ"ה עשה דוד כל כך סגופין ותעניות אלא במה שפירשו שם מתורץ שהכוונה העביר אותו מלפני הקב"ה שלא יקטרג עליו ז"ל ת"ח בר נש דעבד חובה ההוא חובה סלקא וקיימא קמי קוב"ה ואמרה אנא מפלניא דעביד לי וקוב"ה מני לה קמיה לאשגחא בה כל יומא לאוטבא לי' בגיניה עבר על פתגמי אורייתא ההיא עבירה סלקא קמיה ואמרה אנא מפלניא דעביד לי וקוב"ה מני לה קמיה וקיימא תמן לאשגחא בה לשיצאה ליה הדא הוא דכתיב (דברים לב) וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו מהו וירא ההוא דקיימא קמיה. תב בתשובה מה כתיב גם ה' העביר חטאתך לא תמות דאעבר ההוא חובה מקמיה בגין דלא יסתכל ביה לאוטבא ליה ועל דא כתיב (דברים ט) אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו עד כאן לשונו. הרי שעל ידי העון נברא מקטרג אחד ולכן צריך לקבל עליו היסורין כדי למרק עונותיו שנאמר (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם ועל ידי כך מתכפרים עונותיו ונראה לי כי נוטעם שאמרו ז"ל (אבות פרק ד) שהעובר עבירה אחת קנה לו קטיגור יובן מה שתרגם אונקלס חטא חוב חטאתם חוביכון שהחטא שהוא קטיגור הוא חוב לאדם שחייב לפורעו כי בעשותו העון הוא לוה מה שאינו שלו כי האדם טבעו הוא שיהיה (ק) בקדושה ובהיותו נמשך אחר עלות יצרו הרי הוא חייב לו. מה שנהנה ממנו וכיצד יפרע לו בהחזיר לו מה שנהנה ממנו ע"י מירוק היסורין וכמו שנכנס הכח המקטרג שברא בעונו הוא בא ולוקח נקמתו ממנו ע"ד שפירשו

(פ) תאר גומא שהיתה כעין בית האסורים: (ל) לשון גשמים: (ק) כי זה הוא עיקר כוונת הבריאה:

ובצום ושבר ובמספד וכן שתפלה צריך אל התשובה תפלה מעומק הלב וכן פירשו בזהר (אחרי מות דף ס"ט) על פסוק ממעמקים קראתיך ה' אמר אימתי (ג) איתדכי בר נש מחוביה בשעתא דעאל בהאי תשובה כדקא חזי ר' יצחק אמר דהא קמי מלכא עילאה וצלי צלותא מעומקא דלבא הה"ד (תהלים קל) ממעמקים קראתיך ה' עכ"ל ועוד בויקרא רבה פליגי בה תנאי ר' יהודה בר' אמר תפלה עושה את הכל ממי אתה למד מחזקיה עיקר מלכותו לא הי' אלא י"ד שנה שנאמר ובארבע עשרה שנה למלך חזקי' וכיון שהתפלל הוסיפו לו ט"ו שנה שנאמר (ישעיה לח) הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה ר' יהושע אומר תפלה עושה מחצה ממי אתה למד מאהרן שנגזרה עליו גזירה קשה שנאמר (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין לשון השמדה אלא כלוי בנים כד"א (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת וכיון שהתפלל משה מתו שנים ונשתיירו שנים עכ"ל ועוד במעלת התפלה האריכו (במסכת ברכות פ"ה) ז"ל א"ר אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין גדול במעשים טובים יותר ממרע"ה ואף על פי כן לא נענה אלא בתפלה שנאמר (דברים ג) אל תוסף דבר אלי וסמיך ליה עלה ראש הפסגה (ס) עכ"ל ובויקרא רבה פ' ולקחתם לכם ביום הראשון פירש פסוק (תהלים קב) פנה אל תפלת הערער על תפלת מנשה ואמר אח"כ ר' יצחק פתר קרייה בדורות הללו שאין להם לא מלך ולא נביא ולא כהן ולא אורים ותומים ואין להם אלא תפלה זו בלבד אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אל תבזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון מכאן שהקב"ה מקבל השבים ועם נברא יהלל יה שהקב"ה בורא אותן בריה חדשה עכ"ל ובירושלמי (מסכת ר"ה פרק ב) על עון בני עלי שנאמר בהם (שמואל א ג) אם יתכפר וגו' בזבח ובמנחה ופי' אם בזבח ומנחה אין מתכפר אבל מתכפר הוא בתפלה משכים ומעריב לבית הכנסת אמר בתנא דבי אליהו על פסוק (במדבר כד) כנחלים נטיו כגנות עלי נהר מה טיבן של נחלים אצל בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא מה נחלים הללו בני אדם יורדין לתוכן כשהן טמאין וטובלין ועולין טהורין כך בתי כנסיות ובמ"ד בני אדם נכנסין לתוכן כשהן מלאים עונות ויוצאים מלאים מצות עכ"ל ועוד במעלת המשכים והמעריב מעלות רבות ויתבאר במקומו בע"ה תורה מכפרת עון וזה מפורסם וכן צדקה ממצות גמילות חסדים וכתיב (משלי טז) בחסד ואמת יכופר עון ואמרו בר"ה (פ"ק) שאפילו גזר דין שיש עמו שבועה מתבטל על ידי עסק התורה וגמילות חסדים וז"ל בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה וגמילות חסדים ועוד אמרו בויקרא רבה (פרשה כב) פסוק ונטעתם כל עץ מאכל ז"ל רב הונא אמר אם נכשל אדם בעבירה חייב מיתה בידי שמים מה יעשה ויחיה אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים ואם אינו למוד לקרות ולשנות מה יעשה ויחיה ילך ויעשה פרנס על הצבור וגזבר צדקה והוא חי שאלו נאמר ארור אשר לא ילמד לא היתה תקומה אלא (דברים כז) ארור אשר לא יקים אלו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה לא היתה תקומה אלא (משלי ג) עץ חיים היא (ע) למחזיקים בה עכ"ל . הרי ב' מדות אלו היו ברים לקים שהם העיקר לכפרת העונות כמבואר ועוד כי מהדברים הנזכרים קורעים גזר דינו של אדם וכן אמרו במדרש (קהלת ה) כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא א"ר אם ראית חלומות קשים וחזיונות קשים והפכים לא באתה מתירא מהם קפוץ לג' דברים ואתה ניצול דא"ר יודן בשם רבי אלעזר ג' דברים מבטלים גזירות רעות תפלה וצדקה ותשובה ושלשתם בפסוק אחד (דה"ב ז יד) ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם ויתפללו זו תפלה ויבקשו פני זו צדקה הה"ד (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה ואחר כך ואני אשמע מן השמים ר' מונא אומר אף התענית שנאמר (שם כ) יענך ה' ביום צרה ר' חייא ור' יוסי אמרו אף שינוי השם ושינוי מעשה ושינוי מקום עכ"ל לענינו וכלם הוכיחו שם מפסוקים והמאמר הובא בבראשית רבה (פ' מ"ד ור"ה פ"ק) אמרו ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה צעקה דכתיב (תהלים קז) ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יוציאם צדקה דכתיב (משלי י) וצדקה תציל ממות שינוי השם דכתיב (בראשית יז) ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך וגו' שינוי מעשה דכתיב (יונה ג) וירא האלהים את מעשיהם ויש אומרים אף שינוי מקום עכ"ל לענינו ובעל תשובה צריך להרבות בצדקה שנאמר (דניאל ד) וחטיך בצדקה פרוק והטעם שכנגד מה שמיעט השפע למעלה צריך שירבה ובפרט ביום צום כמו שכתוב (ישעיה נח) הלוא פרוס לרעב לחמך וגו' ועל התענית קאי:

עוד לתשובה צריך שק וכן אמר דהמע"ה (תהלים סט) ואתנה לבושי שק ובבראשית רבה (פרשה פד) אמרו רז"ל בפסוק וישב ראובן אל הבור והיכן היה ר' אלעזר ור' יהושע ר"א אומר בשקו ובתעניתו כשפנה הלך והציץ באותו הבור הה"ד (בראשית לז) וישב ראובן אל הבור ר' יהושע אומר כל טרחת הבית היתה מושלכת עליו וכיון שפנה מטרחותו של בית הלך והציץ לאותו הבור הה"ד וישב ראובן אל הבור א"ל הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה (פ) ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה ואיזה זה הושע שנאמר (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלהיך ודברי ר' אלעזר הם מוסכמים בזוהר יותר הרי

שהתשובה

(ג) נטהר מעונותיו: (ס) הרי שנתרצה לו הקב"ה ע"י תפלה להראות לו א"י: (ע) כלומר שנותנים לעניים ת"ח כל הצורך שיהא להם פנוי מדאגת העולם ללמוד תורה: (פ) ועשית תשובה על מ"ע אבל אדם וקין עשו תשובה על מל"ת כדפי' לעיל:

אחר שאמר (שמות כז) ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור כי שמן זית זך שהיא התורה אינו מאיר אלא ע"י כתישה שהוא כתישת החומר כ"ש מי שיש לו עונות כי כדי לטהר פגם המדות העליונות ופגם נשמתו צריך לקבל יסורין כדי שיזכה לעוה"ב או לזכות לתורה וכן א' ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם הוא בקבלת היסורין וקבלת היסורין הוא כענין ר"א בר"ש דקביל עליה יסורין. כיוצא בזה צריך האדם להצטער בסיגוף האכילה והשינה והתענוג או להתענות וכיוצא ובהגה"ה דבי אליהו אמר שמי שיקבל היסורין ניצול מגיהנם ונכנס לג"ע וז"ל זש"ה (איכה ג) טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו אמר אליהו ז"ל אשרי מי שקבל יסורין מנעוריו למה בסופו (ב) מה מנין מאיוב שכן אמרו חביריו (איוב ח) והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד ולא עוד אלא שיסורין שעליך יצילך מגיהנם ויניחוך בג"ע שנא' (שם לו) ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן אמר רב אחא בשם ר' יונה אמרו לו חבריו לאיוב אע"פ שהשטן הסית עליך הקב"ה שנא' (שם ב) ותסיתני בו לבלעו חנם הקב"ה חפץ להצילך מפי צר מגיהנם שפיה צר מלמעלה והיא רחבה מלמטה שנא' רחב לא מוצק תחתיה מלמד שאין יסוד לגיהנם לא מארץ ולא מאבן כדי שלא יהא בו מנוחה לרשעים והיאך נידונין בתוכו כמו נותן אותן כעוף וקלים ודלים מכל צדדין עד שנעשין כאוש השערה שנאמר (תהלים מט) וצורם לבלות שאול וכתיב (איוב י) ארץ עיפתה כמו אופל מכאן אתה למד שעומדין בה כעוף העומד באויר ולא דייך שהצילוך היסורין מגיהנם אלא שהכניסוך לג"ע שנא' (שם ל) ונחת שלחנך מלא דשן ולפיכך אמר הכתוב (איכה ג) טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו עכ"ל ודע כי עם היות שהיסורין הם כח הדין לאדם וכפי הנראה היה שהם נשפעים מהגבורה אין הדבר כך כי אינם באים אלא מצד החסד דכתיב (תהלים קג) רחום וחנון וגו' ארך אפים ורב חסד וכתיב (שם קג) לא כחטאינו עשה וגו' וכתיב (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכתיב (שם יג) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר. ואין אהבה אלא מצד החסד והיינו כי הנפש בתו של אברהם אע"ה כדפי' בסבא (פ' משפטים) בענין ובת כהן כי תהיה לאיש זר כי הנשמה נקראת בת כהן וז"ל בת כהן דא נשמתא עילאה ברתיה דאברהם אבינו (ג) קדמאה לגיורין והוא משיך לה לנשמתא מאתר עילאה עכ"ל. וכן פירש (שם דף צו:) בענין (שמות כא) לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה שהבגד הזה הוא פריסו דלבוש יקר מצד החסד הנקרא אלוה ע"ש ז"ל רשים לה קודשא בריך הוא ואתיב לה בחד (ד) גושפנקא דלבוש יקר דיליה ומאן איהו שמא קדישא דאיקרי אלוה ודא איהו כימי אלוה ישמרני עכ"ל לענינו. וכיון שהנשמה נשפעת מצד החסד גם טהרתה היא מצד החסד ואם ח"ו נטמאה כמו שהיה הכהן מטהר את המצורע דכתיב (ויקרא יד) ביום טהרתו והובא אל הכהן כן הנשמה נטהרת ע"י אשו של גיהנם כדי שתתלבן ואח"כ עולה ע"י מיכאל שהוא כהן העליון המקריב נשמות של צדיקים כדפי' רז"ל (חגיגה פ"ב) וכן פי' בזוהר (מצורע דף ע') ז"ל לבתר איתדנת בכמה דינין ופי' לבתר הוא נמשך אחר לשון המאמר האמור שם שספר בענין פטירת הנפש מהגוף ואמר לבתר איתדנית בכמה דינין עד דאיטהרת בגיהנם ע"י דדומה וגופא אתדן בקברא עד דתב לעפרא ונפשא בהאי דגיהנם בכמה דינין עד ההוא זימנא (ה) דקבילת עונשה לאיתרחקא מאתר דיתבין ביה צדיקיא לבתר דקבילת עונשה ומטי זמנא לאיתדכאה כדין איסתלקת מגיהנם ואיתלבנת מחובהא כפרזלא דאיתלבן בנורא וסלקין ליה עד דעלת לגנתא דעדן דלתתא ואיסתחית תמן בההוא מיא ואיסתחית בבוסמין דתמן כמד"א מקוטרת מור ולבונה כדין סלקין עמה עד דיתקריבת בקורבנא על מדבחא הה"ד זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן כהנא עילאה דלעילא האי נפשא דלא איסתאב כ"כ בהאי עלמא הא חזי ליה תקנתא כגוונא דא ואי לאו מעוות לא יוכל לתקון עכ"ל. הרי שסוף הקרבת הנשמה ע"י הכהן ואפי' שהכנס בגיהנם והאש הוא המטהר אותה הכוונה הוא כדי שתתלבן ותטהר כדי שיאיר בה כח החסד אור לבן שמשם נשפעה הנשמה כדפי' ונמצא בבחינה זו שחסד עושה הקב"ה עם הנשמה לרחוץ אותה מכתמיה כדי להת לה שכר טוב והיינו דכתיב (תהלים קלט) גם שם ידך תנחני לטהרת הנפש ותאחזני ימינך לתת לה שכר טוב. והוא כמשל האם הרוחצת את בנה מצואתו שגומלת חסד עמו שאם תניח אותו בצואתו הוא אכזריות שיתקלקל גופו ואע"פ שהבן בוכה ומצטער הכל לטובתו וכן האב המכה את בנו ומייסרו בשבט הוא ג"כ שמטיב עם נשמתו כדי שלא תרד לגיהנם כי מוטב שיסבול צער קטן ולא צער גדול שהוא אשו של גיהנם שהוא תמידי יום ולילה לא ישבות צער הנשמה עד שתטהר. וכן הקב"ה בעולם הזה נפרע מן הצדיקים ומייסרן בשבט יסורין מעט מעט כדי שלא ירדו לגיהנם ולא כן לרשעים שאם ייסרו אותו ביסורין יוסיפו פשע על חטא ולכן למי שהקב"ה אוהבו מייסרו מעט מעט כדפי' רז"ל (ע"א פ"ק) על פסוק (עמוס ג) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם אמרו שם שהוא משל אל אדם אחד שהוא נושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו לאוהבו נפרע ממנו מעט מעט ולשונאו נפרע הכל ביחד:

נמצא שיש ב' מיני יסורין הא' הם מצד החסד והם נקראים יסורין של אהבה שנפרע ממנו מעט מעט והם יסורין שאין בהם ביטול תורה ותפלה והוא ע"ד שאמרו רז"ל (סנהדרין פ"י) על פסוק הודו גם'

כי

(ב) ימיש לו מנוחה. (ג) ראשון לגרים: (ד) חותם: (ה) בקבלה עונשה בקמץ כפי שבועת בעשתנו ושמן כראוי נפשה נדחה ממדור ומושב הצדיקים:

שפירשו בזוהר בפרשת קרח כי פועל אדם ישלם לו וגו' כדי למרק הכח הטמא שנמשך על ידו ג"כ נפש"י יתפרק הכח הטמא ההוא ע"י קבלת היסורין ובהשלימו למרק יתבטל המקטרג ההוא ע"ד שאמרו ז"ל תני
בכיס וגו' כי החטים אינם אלא לעשות רצון הפועל בהם וכיון שעשו ציווים הם בטלים וזהו (ישעיה מד)
מהיתי כעב פשעיך וגו' שובה אלי כי גאלתיך והכוונה גאלתיך מאותם החובות שהיית תפוש בהם ולכך צריך
לקבל היסורין מאהבה ולא יבעוט בהם וכן דרשו במכילתא (פרשת יתרו) בפסוק לא תעשון אתי ז"ל ר"ע
אומר לא תעשון אתי שלא תנהגו בי כדרך שאחרים נוהגין באלהיהם שכשהטובה באה עליהן הם מכבדים
את אלהיהם שנאמר (חבקוק א) על כן יזבח לחרמו וכשפורענות באה עליהם הם מקללין את אלהיהן שנאמר
(ישעיה ח) והיה כי ירעב וגו' וקלל במלכו אבל אם הבאתי עליכם את הטובה תנו הודאה ואם אביא עליכם
יסורין תנו הודאה וכן דוד אומר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא (שם קטז) צרה ויגון
אמצא ובשם ה' אקרא וכן איוב אמר (איוב א) ד' נתן וד' לקח יהי שם ה' מבורך על מדת הטוב ועל מדת
הפורענות וכן אשתו של איוב אמרה לו (שם ב) עודך מחזיק בתומתך ומה הוא אמר לה כדבר אחת הנבלות
תדברי . אנשי דור המבול ואנשי סדום שהיו שגורין בטובה כשבאה עליהן פורענות קבלו אותן על כרחן
ואנו שהיינו נאים בטובה (ר) לא נאה בפורענות ועוד יהא שמח ביסורין יותר מן הטובה שאפילו אדם
בטובה כל ימיו אינו נמחל לו מן העבירות שבידו ומי מוחל לו הוי אומר יסורין . ראב"י אומר הרי הוא
אומר (משלי ג) מוסר ה' בני אל תמאס מפני מה כי את אשר יאהב ד' יוכיח אמרה לא וראה מי
גרם לבן זה לרצות את האב הוי אומר זה יסורין . ר"מ אומר (דברים ח) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר
איש את בנו יאה לך ידוע מעשים שעשית ויסורין שהבאתי עליך שלא לפי (ש) מעשיך הבאתי עליך את
היסורין ר' מנן אומר חביבין היסורין שכשם שהברית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין שנאמר ה'
אלהיך מיסרך ואומר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ר"ש בן יוחאי אומר חביבין יסורין שכלם מתנות
מגן הקב"ה לישראל ולא נתנו אלא ביסורין ואלו הן תורה וא"י ועוה"ב תורה מנין שנאמר (משלי א) לדעת
חכמה ומוסר להבין אמרי בינה וכתיב (תהלים נד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו . ארץ
ישראל מנין ת"ל ה' אלהיך מיסרך ואומר כי ד' אלהיך מביאך אל ארץ טובה . העוה"ב מנין ת"ל (משלי ו)
כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר אמרת לא וראה איזו דרך מביאה לאדם לחיי העוה"ב הוי
אומר זה יסורין ר' נחמיה אומר חביבין יסורין שכשם שהקרבנות מרצין כך היסורין מרצין . בקרבנות מה הוא
אומר (ויקרא א) ונרצה לו לכפר עליו ביסורין מה הוא אומר (שם כו) והם ירצו את עונם . ולא עוד אלא
שהיסורין מרצין יותר מן קרבנות מפני שהקרבנות בממון והיסורין בגוף וכן הוא אומר (איוב ב) עור בעד
עור וכל אשר לאיש ועוד דרשו שם במעלת היסורין שאף על פי שחזקיהו למד למנשה תורה לא הועיל לו
(ת) כלום אלא היסורין שנאמר (ד"ה ב לג) ובהצר לו חלה את פני ה' הא למדת שחביבין יסורין עכ"ל.
הרי במעלת היסורין שהם מכפרים עונותיו של אדם וכו' וכן דרשו רז"ל (ברכות פ"ק) ז"ל והיינו דרשב"ל
נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב (ויקרא ב) ולא תשבית מלח ברית
אלהיך ונאמר ברית ביסורין (דברים כח) אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח מלח ממתקת את
הבשר אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם עכ"ל . ושם בברכות אחר מאמר זה
ראה גם כן מאמר רשב"י ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל וכיון שבא לידינו נימא ביה מילתא ג' מתנות אלו
אפשר לומר שהם כנגד נפש רוח ונשמה ונודע שורש אלו מקומם במדות . והטעם שנקדים תורה לארץ ישראל
כי ישראל קודם שזכו למתנת א"י זכו למתנת התורה במדבר וקודם שזכו לה סי' ביסורין . בתחלה (שמות
יד) ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם ואחר כך קריעת ים סוף (שם טו) ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות
מים ממרה ואחר כך ברפידים (שם יז) ויצמא שם העם למים ואחר כך עמלק . וכן קודם שנכנסו לארץ באו
עליהם סיחון ועוג . וכן עולם הבא נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי ופי' בתיקונים (דף ד') דביה טבלין
נשמתין וכו' ע"ש והטעם שניתנו ביסורין מפני שהם ג' אלהים כדפי' בזוהר (בראשית דף לא:) ז"ל
א"ר יוסי מ"ד אשר לו אלהים קרובים אליו קרובים קרוב מבעי' לי' אלא אלהים עילאה אלהים דפחד יצחק אלהים
בתראה ובגיני כך קרובים וגבורות סגיאן אינון דנפקין מחד וכלהו חד עכ"ל . והנה התורה נתנה באש
שהוא אלהים הב' דפחד יצחק וכן א"י הוא אלהים בתראה ומדת צדק ילין בה וכן עוה"ב שהוא אלהים
עילאה . ולכן צריך בהכרח שיבואו ביסורין כדי שיושפע הדין ההוא למטה ויומתק בצד החסד אחר קבלת
הדין ואמרו לא נתנם אלא ע"י יסורין שאפילו יהיה צדיק גמור צריך יסורין לזכות אליהם . וכן מצינו שלא
זכה הרשב"י ע"ה אל החכמה הנפלאה אלא ע"י היסורין שנצטער במערה י"ג שנה וכדפי' בפרשת בראשית
וכן במסכת שבת (פרק ב') והטעם במה שפי' בר"מ והעתקנו לשונו בשער הקדושה שאמר ועוד אית רזא
בגלה בשמן כתית ודאי לאו אורייתא איהי בגולה אלא למאן דכתיש כמה (ה) מכתשין בגינה כמה דאוקמוה
מארי מתניתין דלית אורייתא מתקיימת אלא במי דממית גרמיה עלה עכ"ל . ורמז זה נרמז בתורה במקום
אחר

(ר) לשון השטן ; (ש) שהקב"ה שביאם מעט מעט שיוכל האדם לסובלם : (ת) למנשה שהורה בלמו"ש : (א) יסורים
ומכות :

אומר אל לבו מוטב (ח) שאלקה אני בגופי ולא תלקה האמ' ועוד בבחינה אחרת כי האדם כשהוא חוטא שכינה מסתלקת ממנו והוא כדי שלא תסתלק השכינה ממנו יקבל עליו יסורין וכן ביארו בזוהר (ויחי דף רמח) ז"ל ד"א קשה כשאול קנאה מה שאול בשעתא דנחתין (ט) לחייביא ביה מודיעין לון חובייהו על מה נחתין ליה וקשיא ליה כך מאן דקני הוא תבע על חובוי והשיב כמה עובדין וכדין קשורא דרחימותא איתקשר ביה עכ"ל. פי' הוא תבע על חוביה כי העון הוא סבה להפריד האהבה בינו ובין השכינה כאמרו (ישעיה נט) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם ולכן כיון שהאוהב הזה אינו רוצה שתשוקתו תפרד ממנו הוא מעצמו כבעל חוב התובע את חובו ומתודה על עונו להשוקתו ואומר לה האמנם חטאתי לך אל תפרד ממני בסבת חטאתי וכיון שהאדם מתודה בי דינא בדילין מיניה כדפי' בזוהר בפ' פינחס ואז אין דינו נמסר ליד החיצונים אלא קוב"ה ושכינתיה דנין אותו ומייסרין אותו בידי דין קדושה בעוה"ז כמו שאמר (ירמיה י) יסרני ה' אך במשפט אל באפך וגו' וכן אמר דהע"ה (תהלים נד) ובגבורתך תדינני והכוונה שיהיה דינו נמסר ביד הגבורה העליונה שהוא דין קדוש והוא ברחמים מצד רחמיו ית' ואל יהיה נמסר ביד החיצונים בגיהנם שהיא רצועה בישא מכת אכזר ותביעת החוב הוא תביעת היסורין על עונותיו בעוה"ז באופן שלא ישאר תביעה למקטרג שהוא בעל חובו לגבות ממנו חובו בגיהנם והוא אומר לנפשו כך וכך עשית כך וכך תסבול. ומה שאמר והשיב כמה עובדין פי' כמה מעשים טובים לטהר נפשו וכדי שלא תתרחק תשוקתו ממנו וכדי שתבא לדור עמו הוא עושה מעשים אשר בכחו לעשות למצוא חן בעיניה שתתרצה בו. ואמר וכדין קשורא דרחימותא איתקשר ביה שמקבל היסורין מאהבה וכן המצות עושה אותם מצד אהבת השכינה וזה תכלית האהבה ובזוהר (משפטים דף קט:) פי' שהתשובה והתפלה וקבלת היסורין עליו מועילין שלא יצטרך לבא בגלגול כפי סברת רז"ל הנזכר לעיל ז"ל אהבתי את אדוני ובסגיאו דצלותין רחים לקב"ה אתקין עובדוי ואמר אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי וקוב"ה (י) קביל ליה בההוא תיובתא ובההוא סגיאו דצלותין מה עביד קב"ה מה דהוה זמין לאהדרא ליה בגלגולא ולמסבל עונשין בהאי עלמא על מה דעביד לא אהדר ליה להאי עלמא ומה עביד ליה קריב ליה לבי דינא דמתיבתא דרקיעא ודיינין ליה ומסרין ליה לבי מלקיותא ואלקיין ליה קוב"ה היאך אתמסר לבי עגשא ופגים ליה למהוי תחות (כ) שולטניה דיובלא עד זמן ידיעא ובתר פריק ליה עכ"ל. והטעם לזה אפשר לומר כי בעל תשובה בקבל עליו יסורין מקבל עליו הדין העליון והמדות המטהרות מהפגם והדין שבהם ובזה מקרב נשמתו אל החסד נקראת קץ הימין ולכן יזכה שתנוח נפשו בקץ הימין ולא ישוב בגלגול כמו שבארו ענין זה לדניאל (דניאל יב) ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין.

ובזה נכלל הפרק:

פרק ד' אחר שבפרק הקודם ביארנו הצורך לבעל תשובה ביסורין למרק עונותיו ראינו לסמוך לו פרק זה בביאור ענין הצום שהוא מצטרך לבעל תשובה כמו שנתבאר ע"י הנביא יואל ע"ה (יואל ב) שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד והקדים הפסוק בכל לבבכם ואח"כ אמר ובצום ובבכי ובמספד והכוונה כי עיקר הכל הקודם אל הצום והבכי הוא היות התשובה מלב ונפש. והחסיד בעל חובת הלבבות פי' בענין התשובה ד' תנאים ז"ל פ"ד אבל גדרי התשובה הם ד' הא' החרטה על מה שקדם לו מן העונות. והב' שיעזבם ויסור מהם. והג' שיתודה בהם ויבקש המחילה עליהם. והד' (ה) שיקבל על נפשו שלא לעשותם במלפונו עכ"ל. והנה כלל הד' אלו הוא מ"ש בכל לבבכם כי כשישוב האדם התשובה בכל לב יוכללו בודאי ד' תנאים האמורים. ועוד אפשר לומר טעם אחר כי לפעמים יהיה האדם חולה או במקום סכנה ויהרהר תשובה בלבו לכשיוכל לעשות יתענה ויעשה תשובה והראיה דאמרינן (פ"ק דתענית) בימי רבי זירא גזור גזירה וגזור דלא למיתב בתעניתא אמר להו רבי זירא נקביל עלן ולכי בטול גזירה ליתביה א"ל מנא לך הא א"ל דכתיב (דניאל י) ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום אשר נתת לבך להבין ולהתענות נשמעו דבריך הרי בפירוש. כי קבלת התענית אע"פ שאינו יכול להתענות מועיל כאלו התענה והיינו בכל לבבכם והצום מצטרך אל השב כי באכילה הלב מתגאה ויבא למרוד וכמו שהעתקנו בשער הקדושה פרק ט"ו שאין אדם מורד אלא מתוך אכילה ושתיה כאמרו (דברים יא) ואכלת ושבעת השמרו לכם וגו' (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק וכיוצא הרבה ועיקר התענית הוא ההכנעה כמ"ש דוד המלך ע"ה במזמור התשובה (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה וכדפי' לעיל ונתבאר עוד בזוהר (פנחס דף רמ') ז"ל רבי אבא פתח זבחי אלהים רוח נשברה האי קרא אוקמוה דרעותא דקוב"ה לא איתרעי בקרבן דבר נש על חובוי אלא רוח נשברה ובני נשא לא ידעי מאי קא אמרי והכי שמענא (ב) מבוצינא קדישא דכד אתי בר נש לאסתאבא בחובוי אמשך עליה רוח מסטרא דמסאבא ואתגבי על בר נש ושליט עליה לכל רעותיה אתי בר נש לאתדכאה בזמנא דהוה בי מקדשא קיים אקריב קרבנא כל כפרה דיליה תליא עליה עד דאתחרט ותבר לההוא רוחא מגו גאותא דיליה (ג) ומאיך ליה ודא הוא תבירו דההוא דרגא דמסאבא וכד איתתבר ההוא רוחא מסאבא וקיבל קרבנא

דא

(ח) שאלקה ואכנף עצמי: (ט) רשעים: (י) ס"א לא קביל: (כ) ס"א שולטניה דערלה: (ה) אע"ג שכבר אמר ושני שיעזוב שרצונו שיעזוב עכשיו ומפסיק ממה שעשה אבל אפשר שאחר זמן ישוב לעשותם וע"ז אמר שיקבל על עצמו וכו': (ב) רשב"י שמעון בן יוחאי נקרא נר הקדש: (ג) ומשפיל אותו:

כי טוב כי לעולם חסדו ז"ל אמר ריב"ל הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו עני בשיו
יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה עכ"ל. ויש יסורין שאינם של אהבה והם אותם שיש בהם ביטול תורה
וביטול תפלה שנשפע הדין עליו כולו ביחד והוא דומה בקצת לאשו של גיהנם המטהר את הנשמה בפעם
אחת בלי להת ריוח (ו) והנשמה בינתים נמלאת ב' בחינות אלו הם ב' בחינות שיש במדות כדפי' בזוהר בפרשת
יתרו או כללות החסד בגבורה או גבורה בחסד ומה שהוא כללות הגבורה בחסד הם יסורין של אהבה
שהחסד הוא הגובר והדין נשפע מעט מעט ומה שהוא כללות החסד בגבורה והגבורה היא הגוברת הם
יסורין שאינם של אהבה אבל לעולם אין יסורים שלא ישתתף שם צד החסד לטהר וללבן כדפי' ממשל האם
הרוחצת את בנה וכן כתיב (ישעיה ד) אם רחץ ה' את צואת בנות ציון ודקדק בשם זה הכתוב באל"ף
דל"ת ותמצא טוב טעם בדברי נמצא כי כל המקבל עליו יסורין נעשה מרכבה לחסד כי החסד שהוא כהן
נקרא איש טהור כדפי' בפ' חקת וזה כי ביסורין מטהר נשמתו ומקרבה אל החסד ומטעם זה יקרא היושב
בתענית חסיד כדפי' רז"ל (תענית פ"ק) דכתיב (משלי יא) גומל נפשו איש חסד כי ע"י הרתחת חלבו ודמו
שמתמעט ע"י אש התענית הוא מטהר נפשו ומלבנה ומקרבה אל החסד והוא דין שמקבלו עליו מעט
שהרי בלילה הוא אוכל ומזון משפע החסד שמשם נשפע המאכל כדפי' בשער הקדושה בפט"ו. וכן
כל יסורין שיקבל עליו האדם שלא יהיה בהם ביטול תורה וביטול תפלה כמו למעט במאכלו או לשבת
בתענית כך שעות ביום כמו שהיה עושה ר' יוחנן כדפי' במסכת כריתות בענין נשבע להרע ולא ימיר כגון
ר' יוחנן שהיה אומר אהא בתענית עד שאבא לבית ובירושלמי פ' קונם אמר מילתיה דר' יוחנן אומר מתענין
לשעות דאמר ר' יוחנן אמר הריני בתענית (ז) עד דנחסיל פרקי עד דנחסיל פרשתי עכ"ל. וכיוצא בזה הם יסורין
של אהבה שעושה בעצמו מה שראוי שיעשה הקב"ה בו מצד האהבה. אמנם תצדק בחינה א' בקבלת יסורין עליו
מצד האהבה אם לא חטא כ"כ שאין עונשו לרדת לגיהנם. אבל אם חטא בענין העריות וכיוצא שהיא מן
הבחינה הג' שמנה ר' ישמעאל בענין ד' חלוקי כפרה שפי' לעיל שהרי אם עבר על לא תעשה שצריך יסורין
למרק כדכתיב (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם כי בודאי אותם היסורין בנגעים יש בהם
ביטול תורה ותפלה כפי הסברא והטעם שהקב"ה מזמן לו יסורין קשים מפני שאין לקוב"ה אז חפץ בתורתו
מאחר שנפשו מזוהמת הרבה בצואת עונותיו ובלי ספק שאם לא באו עליו יסורין ידע שהקב"ה שונאו ושומרו
לפקוד הכל ביחד לגיהנם. ולכן צריך לקבל עליו יסורין קשין ואע"פ שיהיה בהם ביטול תורה ותפלה כי
טוב מעט תורה בנקיון מנפש מזוהמת ריח רע העונות יותר מלהרבות תורה והנפש מלאה זוהמא ועליו
כתיב (תהלים נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו' וכבר יש עונות שאע"פ שאינם מן כריתות
הנזכר בתורה פי' רז"ל שהם שקולים כנגדם שהרי לשון הרע שקול כע"א וגילוי עריות וש"ד וכן כעס
שקול כעובד ע"א והגאוה ככופר בעיקר ובלי ספק צריך לקבל יסורין עד שיטהר ומ"מ כל מה שאדם
מקבל בעוה"ז אע"פ שיהיה בהם ביטול תורה ותפלה כלם הם על צד החסד והמעט שיקבל עליו חשוב
הרבה לפניו כדכתיב (שם קג) לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו שהעולם מתנהג על פי
החסד דכתיב (שם פט) אמרתי עולם חסד יבנה. אמנם אחר פטירת הנשמה מהעוה"ז היא נדונית על
הדין והדקדוק הגמור בלי לוותר אפילו נקודה כדפי' לעיל שהעולם הבא ניתן ע"י יסורין דכתיב (משלי ו)
ודרך חיים תוכחות מוסר ופי' ודרך חיים שהם החיים העליונים חיי העוה"ב צריך תוכחות מוסר כי כדי
לזכות לאותו הנועם העליון צריך הזוי ודאי והלואי שאותו הנועם אינו ניתן אלא ליראיו וחסידיו (תהלים לא)
מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכתיב (שם לו) מה יקר חסדך אלהים וגו' (שם קמט) יעלזו חסידים
בכבוד ולכן צריך יסורין כפולים ג' תוכחות שנים מוסר אחד הרי שלשה שעוה"ב הוא כולל שנים המדרגות
שמו שהם תורה וא"י. ולכן נותנין לו יסורים כפולים דהיינו ע"פ הדקדוק הגמור שלא לוותר דבר ובתורה
וא"י לא נזכרו אלא יסורין פעם אחד בתורה (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו
וכן בא"י (דברים ח) כאשר ייסר איש את בנו וגו' כולם הם יסורין ברחמים. בתורה נזכר בו שם י"ה
שהוא רחמים וכן בא"י ידו"ד אלהיך הרי שם רחמים משותף בדין ובעוה"ב לא נזכר שם לא רחמים ולא דין
להורות על הדין הגמור. ידו"ד א"א להזכירו שלא להורות על הרחמים. אלהים א"א להזכירו שבכל ספר
משלי לא נזכר אלהים (אלא בג' מקומות) מן הטעם שפירש בזוהר (בא ריש דף לט) שמשלי הוא כנגד קץ
האמצעי ע"ש. ולכן הזכיר יסורים כפולים מפני שלא היה יכול להזכיר אלהים ודי בזה הערה למשכיל שיעורר
לבו אל התשובה וידע לטהר את נפשו מנגעים כי אין לאיש נכבד מנפשו וכל אחד יודע מומי נפשו ולכן בעוד
שמאריכין לו ירפא את עצמו ברפואות התשובה אשר יתבארו בע"ה לכל עון ועון הטהרה הצריכה לו טרם
ההרעה אשר לא תועיל :

ואחר שביארנו צורך היסורין למרק העון צריכין אנו לבאר שצריך האדם לקבלם מאהבה ומאהבה הוא
בב' בחינות האחד כי מאהבת השכינה מקבל עליו אותם היסורין והטעם כי התופש שכינה לוקה
על ידו כענין בן כסיל תוגת אמו שביארנו בשער היראה ולכן מאהבת השכינה שהיא אמו הוא

שער

(ו) לשון מנוחה : (ז) עד שנשנים פרק אלו משנה :

קודם המלטר עלמו מכל דבר עלכ"ו . ולשמואל הא איקרי קדוש (ס) ההוא דמדכי נפשי'. ולר' אלעזר שא מקרי חוטא ההוא (י) דסליב נפשי'. ומי אמר ר' אלעזר הכי והאמר רבי אלעזר לעולם ימוד אדם עלמו כאלו קדוש (כ) שרוי בתוך מעיו שנאמר (הושע יא) בקרבך קדוש ולא אבא בעיר לא קשיא (ל) הא דמלי לצעורי נפשיה הא דלא מלי לצעורי נפשיה ריש לקיש אמר נקרא חסיד שנאמר (משלי יא) גומל נפשו איש חסד אמר רב ששת האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול (מ) כלבא שירותיה א"ר ירמיה בר אבא אין תענית לבור בבבל אלא ת"ב בלבד א"ר ירמי' בר אבא אמר ריש לקיש אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים עכ"ל . וממימרת ריש לקיש זו אהרונה משתייע כדי שלא להתענות וכדפי' רש"י ע"ה שממעט במלאכת שמים חלש הוא ואינו יכול ללמוד עכ"ל . וכיון שהוא חלש ואינו יכול ללמוד נקרא לא מלי לצעורי נפשיה ונקרא חוטא ומימרת ריש לקיש דקאמר נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד צריך לאוקמוה לפי דעתייהו בדמלי לצעורי נפשיה או בשאינו ת"ח כדי שלא יחלוק ריש לקיש מדידיה לדידיה דקאמר אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית ואין מכל זה סיוע למי שחטא שלא יתענה ויסתפק בתשובה לכפרת עונו שמי שחטא אפילו הוא תלמיד חכם אין תורתו רלויה עד שיטהר עלמו כ פי' בסוף פ"ב . והעד על זה ריש לקיש עלמו שפי' בפ' ר' אלעזר והעתקנו לשונו לעיל שאחר ששב כל ימיו היה עוסק בלום ובלדקה ובתפלה אלא ודאי אין דברי ריש לקיש אמורים אלא בת"ח שלא חטא שאם ירצה להתענות כדי לקדש את עלמו אינו רשאי מפני שממעט במלאכת שמים אבל אם חטא ויושב בתענית נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד ופי' גומל נפשו שגומל לנפשו לשלם לה כמדתה וכמ"ש הפסוק (תהלים סב) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו הרי במדת חסד נשלם להיש כמעשהו וכן פי' שע"י קבלת היסורין מקרב עלמו אל החסד כאמרו (משלי יג) ואוהבו שחרו מוסר ואהבה היא אהבת החסד והתם שהרה מגד בהסד כדפי'. לעיל . ועוד אמרינן בירושלמי בנדרים פרק קונם ר' יונתן הוה (נ) נייס כל ערבי ריש שתא ר' אבין הוה נייס כל ערבי שבת ר' זעירא נייס תלת מאוון לומין אית דאמר תשע מאוון לומין ולא חש על מגילת תענית עד כאן לשונו . והכי איתא בירושלמי בתעניות פרק ב' וכן כתב הטור (הלכות שבת סימן רמט) אין קובעין סעודה בערב שבת משום כבוד שבת וכתב אחר כך וירלה שדרך אנשי מעשה להתענות כל היום כדאיתא בעירובין פרק ג' הני בני בי רב דיתבי בתענית במעלי שבתא מהו להשלומי אלמא שדרך ת"ה להתענות ערב שבת עכ"ל גם אין להביא ראיה דאמרינן (בתענית פרק ג) ר' יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף את עלמו בתענית שמא יצטרך לבריות כי מתורץ הוא במה שכתב הר"ן ז"ל שם כבר פי' לעיל דמפני שמתענין על אלו ברלופה קאמר דאין היחיד רשאי להתענות על אלו ברלופה עליהם ויאור דבריו שאמר דמפני שמתענין על אלו ברלופה הכוונה היא שאמר שם ת"ר עיר שהקיפוה גייסות או נהר או ספינה המיטרפת בים ויחיד הנרדף מפני אנסין ומפני רוח רעה מפני לסטים מתריעין מיד בשבת ועל כלן אין יחיד רשאי לסגף עלמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמין עליו הרי שר' יוסי קאי על דברי ת"ק שהוא לסגף עלמו בתעניות על אחר כגון להתפלל על עיר שהקיפוה גייסות או על יחיד הנרדף וכדפי' הר"ן שעל אלו מותר להתענות רלופין ועל אלו פליג ר' יוסי וקאמר שלא יתענה רלופין מפני שיבטל ממלאכתו וכו' אבל המתענה רלופין לתשובה על עונותיו לא דבר ר' יוסי בזה ואדרבא שבא עליו ברכת טוב שהרי במסכת (יומא פרק יוה"כ) אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב גדולה תשובה שאפילו יחיד עושה מוחלין לו ולכל העולם שנאמר (הושע יד) ארפא משובתם ולא עוד אלא שמביא רפואה לעולם כדאמרינן התם אמר רבי גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ואם יש כח בתשובה שמביאה רפואה לעולם כ"ש לעלמו שיביא רפואה להיותו בריא שלא יחלה וא"ת שהתשובה היא בלא תענית כבר מפורש ע"י הנביא תנאי התשובה (יואל ב) בכל לבבכם ובלום ובבכי ובמספד ועוד אמרו במדרש בפסוק (משלי ז) אל תתן שנה לעיניך ז"ל אל תתן שנה לעיניך מלהתעסק בתורה שהיא מכפרת עון ד"א אל תתן שנה לעיניך מלעשות תשובה שהתשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות . ד"א אל התן שנה לעיניך מלישב בתענית שהתענית קרובה לתשובה שנאמר (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם אם עשיתם כן כי חנון ורחום הוא וכל כך למה כדי להגלל מדינה של גיהנם ועליהם מפורש בקבלה (משלי ו) הנלל כלבי מיד וכלפור מיד יקוש כדי שלא החיקנו בירידתה של גיהנם . ד"א וכלפור מיד יקוש שלא תעשו קש להאו של גיהנם מפני שכחה של תשובה מגעת עד כסא הכבוד עד כאן לשונו . הרי שאמר שהתענית קרוב לתשובה והטעם כדפי' לעיל בראש הפרק ולכן אנו מולאים שעל כל לרה שלא תבא על הצבור גוזרים תענית כדתנן בפ"ק דתענית הגיע י"ז חשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענים ולמה יתענו מוטב שיעסקו בתורה שהיא מכפרת עון ויפשפשו במעשיהם בלי תענית אלא מוכרח התענית כדי להביא הלב לידי הכנעה וכאשר נתקדם מאכילה ושתיה שהם כחות הגוף נדבק בו יתברך ובמשרתיו שהם מובדלין וקדושים מאכילה ושתיה ולזה הוא ענה אותנו מפני שאנו דבוקים

(ס) בגמרא גרס ההוא אגדל פרע קאי ופי' שמערו אסור בפנאה כהקדש : (י) על שמטמא והאר יאי מירותיו נקרא חוטא : (כ) כאלו כל מעיו קדוש ואסור להכחישן בתענית : (ל) הא נקרא קדוש אבל מי שאינו יכול נקרא חוטא : (מ) שבגג יאכל סעודתו כלומר שאינו מועיל לו בתענית שמבטל מת"ת : (נ) היה מתענה :

דף סט: דאיתקבל ברעוא כדקא יאות ואי לא איתבר האי רוחא לאו קרבניה כלום ולכלבי אתמסר דהא קרבניה דא לאו דקב"ה אלא מכלבי ובגין כך זבחי אלהים רוח נשברה כדקא יאות רוח נשברה דיתבר ההוא רוח מסאבא ולא ישלוט ועל דא מאן דיתבר ליה כדקא יאות עליה כתיב (תהלים עח) רוח הולך ולא ישוב ליהוי ההוא גברא באתבהותא ולא יתוב לגביה לעלמין הה"ד ולא ישוב לב נשבר ונדכה ההוא גברא דלא איתגאי ולא איתענג בעינוגין דעלמא אלהים לא תבזה ביקרא איהו לגביה עכ"ל . הרי בפירוש כי כאשר החוטא מוסף עליו רוח מסטרא אחרא ואז לבו מתגאה עליו והזבח העיקרי הוא רוח נשברה לשבר אותו הרוח החיצוני כענין שבירת קליפי האגוז . וביאר בסוף המאמר איך ישבר הרוח על ידי שבירת הלב דהיינו דלא איתגאי ולא איתענג בעינוגין דעלמא ועל ידי הצום מתרחק מתענוגי העולם ואז הוא משבר הרוח החיצוני ההוא וביארו עוד ענין זה בפרשה עצמה (רעיא מהימנא פרשת פנחס דף רמה:) בביאור פסוק סלת למנחה אמרו ז"ל ידו"ד עמודא דאמצעיתא סולת דיליה הא שכינתא תתאה נהורא דיליה סלת נקיה מסטרוי בלא פגימו דפסולה ובלא תערובת פסולה בגין דהכי אינון חשוכין עם נהורין כבר קדם מוץ ותבן ובעובדיהון דישראל מתערבין חשוכין בנהורין וכגוונא דדש בר נש תבואה ולבתר איהו בורר לה כבורר אוכל מתוך פסולת כך ישראל צריך למיעבד בעובדיהון כד איתערב בהון חשוכין ורזא דמלה (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה דהכי איתבר חשוכא דאיהו יצה"ר דמכסי על רוחא כמוץ דמיכסי על חטה כענן דמכסי על שמשא ולא אנח ליה לאנהרא ובזמנין דחשך דאיהו יצה"ר מכסי על יצה"ט דאיהו אור איהו כמאן דתפיס בבית האסורין דרוחא ואוף הכי כד יצר טוב איהו תפיס ברשו דיצר הרע הכי אינון תפוסין חיילין דיצר הטוב ברשו דחיילין דיצר הרע ובזמנא דיתבר בר נש רוחיה בכל איברין דיליה קדם ידו"ד מה כתיב (ישעיה מט) לאמר לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו אבל שכינתא איהי סלת נקיה דלית חשוכא (ד) וקבלא יכול לאיתערבא בה עכ"ל . הרי במאמר הזה מבואר הענין יותר כי ע"י החטא מתערב אור בחשך והחשך ההוא מכסה על הרוח כענן המכסה על השמש והיינו מה שאמר הפסוק (שם נט) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם שהם מחיצה . וכן אמרו בתיקונים (דף לו) דאלין קליפין גרמין אפרשותא בין קוב"ה ובין ישראל ודא איהו רזא כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם עכ"ל . וכן אמר לעיל מזה ואלין קליפין אינון מחיצה בין ישראל לאביהם שבשמים וכיון שהאדם חוטא בעונו מגביר הקליפה ומעבה המחיצה ועושה אותה כמחיצה של ברזל ע"ד (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה ואין תקנה לקליפה עד שישבר הקליפה על ידי צום ובכי ומספד כמו שיתבאר באופן שישבר רוחו ואבריו לפני ידו"ד כמו שאמר ובזמנא דיתבר ב"נ רוחיה בכל איברין דיליה קדם ידו"ד ואין דרך לשבירת כל איבריו ורוחו אלא ע"י סיגוף התענית שחלבו ודמו שהם עיקר כל האיברים מתמעטים ומסתגפים וכמו שע"י אכילה ושתיה נתגאה כמו ופשה השמן ואתבן שהוא חשך על אור העליון מנשמתו וניצוץ השכינה ג"כ שנתלבש בחשך ההוא כך יסגף עצמו בלי אכילה כדי להכניע עצמו ולברור האור מהחשך ובפרט ת"ח צריכין להתענות כדי להכניע גופם כי אין הנשמה מאירה עד שיכנע הגוף וכחותיו כמ"ש בזוהר (תולדות דף קמ׳) ות"ח בזמנא דקוב"ה איתרעי בנשמתיה דבר נש לאיתהנאה בה (ה) מחי לגופא בגין דתשלוט נשמתא דהא בעוד דנשמתא עם גופא לא יכלא לשלטאה וכד (ו) איתרע גופא נשמתא (ז) שלטא עכ"ל . וכן האריכו ג"כ בזוהר (שם פ׳ ויחי דף קפ:) ע"ש ולכן צריך להתענות כדי להגביר בה הנשמה ולהחליש את החומר ואת תענוגיו וכבר ביארנו בשער הקדושה כי שבירת התענוגים הוא כענין שבירת קליפות האגוז הקשה ואמר בתיקונים כי הלב הוא כעין האגוז ז"ל ועוד לבא איהו אגוז מאן דתבר קליפה דאיהו יצר הרע עליה איתמר (תהלים נא) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה וגסות לבא דאיהו שלים בקליפין דיליה ולא איתבר עליה איתמר (משלי טז) תועבת ה׳ כל גבה לב ושכינתא לא שריא עליה ומסטרא דקליפין איתקריאו בני נשא ערלי לב עכ"ל :

ובלילה שלאחר התענית יזהר שלא ימלא בטנו בשר ויין בענין שיתגאה לבו וילך שכרו בהפסדו וצריך בעל תשובה להתרחק מהם ובפרט מהיין כמ"ש בזוהר (מקץ דף רב׳) מה דאיתמר דידכר ליה בר נש ההוא יומא דמותא ודאי הכי הוא בגין דמתבר לבא דבר נש . דהא יצר הרע לא שריא אלא באתר דאשתכח חדוה דחמרא וגסותא דרוחא וכד אשכח רוחא תבירא כדין אתפרש מניה ולא שריא בהדיה עכ"ל . וכיון שאמר בגסותא דרוחא צריך להתרחק מהתענוגים באופן שלא יבא רוחו להתגאות עליו :

והרבה מבעלי תורה שבדורנו סומכין שלא להתענות מהא דאמרינן (תענית פ"ק) אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא סבר כי הא תנא דתניא ר׳ אלעזר הקפר ברבי אומר מה ת"ל (במדבר ו) וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר ודבר עאכ"ו ר׳ אלעזר אמר נקרא (ח) קדוש שנא׳ (שם ו) קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מדבר א׳ נקרא
קדוש

(ד) ואפילה : (ה) מחא טפוריא : (ו) נתבר : (ז) ושם ישראין בל אכבא : (ח) עש"ז ענותו פתמרתן :

בדעתו כי כל מעשיו בספר נכתבין ובעת ההיא האלהים יביא במשפט את כל מעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע כי האדם נדון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביוה"כ ובעת אשר יודע האדם כי יביאו את דינו לפני מלך ב"ו הלא יגורר חרדה גדולה ויפיל עצות בנפשו ובכל דרכי התחבולות יחפש מפלט לו ולא תעלה על רוחו לפנות על ימין או על שמאל ולהתעסק ביתר חפציו לכן מה נואלו היוצאים לפעלם ולעבודתם עדי ערב בימים הנוראים ימי הדין והמשפט ואינם יודעים מה יהיה משפטם וראוי לכל ירא שמים למעט בעסקיו ולהיות רעיוניו נחתים ולקבוע ביום ובלילה עתים להתבודד בחדריו ולחפש דרכיו ולחקור ולקדם האשמורות להתעסק בדרכי התשובה וכשרון מעשה ולשפוך שיח ולשאת תפלה ורנה ולהפיל תחנה והעת עת רצון והתפלה נשמעת בו . ואחז"ל דרשו את ה' בהמצאו אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ ומצות עשה מה"ת להעיר אדם אל רוחו ולחזור בתשובה ביוה"כ שנאמר (ויקרא טז) מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ואחז"ל כי יום הכפורים מכפר עם התשובה ע"כ הזהירנו הכתוב שנטהר לפני ה' בתשובותינו והוא יכפר עלינו ביום הזה לטהר אותנו עכ"ל :

ובאשר יסתכל המשכיל במעשיות המוכרים בגמרא מחכמים שהיו מתענים כמה תעניות ויראה שהיה הדבר בלי (ר) צורך כ"כ תלהב נפשו להתענות על עונותיו וכל אחד ידע מה שקדמו לו מהעונות . כתב הרא"ש בהלכות קטנות של ר"י אלפס גבי הסיא דאמרינן רב אשי הוה יתיב קמיה דמר זוטרא איתהפיכא ליה רצועה של תפילין ז"ל תשובת גאון דרצועה דרב הונא איתהפיכא ויתיב מ' יומין בתענית בשל יד או בשל ראש הכי גמירנא מרבוותא דשל ראש היתה רב הונא דיתיב בתענית לאו משום דחובה הוה וכו' . ומעשה זה דרב הונא הובא בגמרא דמס' מועד קטן . וכתב עוד תשובה אחרת מאן דהפיך רצועה של ראש או של יד מיחייב למיתב בתענית דפושע הוה וצריך תענית אבל לחייבו מ' תעניות כרב הונא לא ומרוב חסידות הוא דעבד עכ"ל וכן מצינו ר' זירא שהתענה מאה תעניות שלא תשלוט עליו אש של גיהנם כדאיתא בגמרא (מציעא פ"ה) מלבד מאתים אחרים שהתענה כדפי' שם גם בירושלמי (מסכת שבת פ"ה) אהא דאמרינן פרתו של ראב"ע היתה יוצאת ברצועה וכו' אמרו רז"ל א"ר חנינא פעם אחת יצאה והושחרו שיניו מן הצומות עכ"ל :

גם אם יתענה התלמיד חכם כדי שתתקיים בו תורה ולא תפסוק מזרעו טוב לו כדאיתא שם בהשוכר את הפועלים גבי הא דאמרי' א"ר פרנך א"ר יוחנן כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם שנא' (ישעיה נט) ואני זאת בריתי אותם וגו' רב יוסף יתיב מ' תעניתא (ש) ואקריו' לא ימושו מפיך ויתיב (ת) מ' תעניתא אחריני ואקריו' ומפי זרעך יתיב מאה תעניתא אחריני ואקריו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר מכאן ואילך לא צריכנא (א) תורה מחזרת על אכסניא שלה עכ"ל . וכן מצינו שלמה התענה מ' תעניות על חכמה כדאי' בריש מדרש משלי על טעם שהתחיל ספר משלי במ"ם :

ובסוד התענית ביאר בזוהר (שמות דף ב:) אמר שם בפסוק (ש"ב) דודי לי ואני לו הרועה בשושנים שהקב"ה מנהיג את עולמו בחסד ובדין למו השושנים שיש בהם אודם ולובן וז"ל מה השושן הזה אדום ולבן כך ריח הקרבן מאדום ולבן בא וראה מריח הקטרת שהסמנים מהם לבנים מהם אדומים כגון הלבונה שהוא לבן מר דרור אדום והריח עולה מאדום ולבן וע"כ מנהיג עולמו כשושנים שהוא אדום ולבן דכתיב (יחזקאל מד) להקריב לי חלב ודם . כנגד זה אדם מקריב חלבו ודמו ומתכפר לו זה אדום וזה לבן מה השושן שהוא אדום ולבן אין נומקין אותו לחזור כלו לבן אלא באש כך הקרבן אין נומקין אותו לחזור כלו לבן אלא באש עכשיו מי שיושב בתענית ומקריב חלבו ודמו אינו נמקק להיות כלו לבן אלא באש דא"ר יהודה מתוך תעניתו של אדם מחלישין איבריו וגובר עליו האש ובאותה שעה צריך להקריב חלבו ודמו באותו האש והוא הנקרא מזבח כפרה והיינו דא"ר אלעזר כד הוה יתיב בתעניתא הוי מצלי ואמר גלוי וידוע לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהקרבתי לפניך חלבי ודמי והרתחתי אותם בחמימות חולשת גופי יהר"מ שיהיה הריח העולה מפי בשעה זו כריח העולה מהקרבן באש המזבח ותרצני נמצא שהאדם שהוא מקריב בתעניתו החלב והדם והאש והריח שעולה הוא מזבח כפרה ולפיכך תקנו התפלה במקום הקרבן ובלבד שיתכוין למה דאמרן א"ר יצחק מכאן ולהלאה כתיב (במדבר לא) כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר עכ"ל . עוד יכוון למ"ש בזוהר פ' תרומה (דף קנ"ג) תלת שליטין אינון לעילא דקוב"ה אשתמודע בהו ואינון רזא יקירא דיליה אלין אינון מוחא ולבא וכבדא ואינון בהפוכא בהאי עלמא לעילא מוחא נטיל ברישא ולבתר יהיב ללבא ולבא נטיל ויהיב לכבדא ולבתר כבדא יהיב חולק לכל אינון מקורין לתתא כל חד וחד כדקא חזי ליה לתתא כבדא נטיל ברישא ולבתר איהו מקרב כלא ללבא ונטיל לבא שפירו דמיכלא כיון דנטיל לבא ואיתתקף מההוא תוקפא ורעו דקא נטיל ואיתער לגבי מוחא ולבתר אהדר כבדא ופליג מזונא לכל איברין דגופא ביומא דתעניתא ב"נ מקרב מיכלא ומשתיא לגבי כבדא עילאה מקרב חלביה ודמיה ורעותיה ההוא כבדא נטיל כלא ברעותא כיון דכלא איהו לגביה נטיל ומקריב כלא לגבי לבא דאיהו רב ושליט עליה כיון דלבא נטיל ואתתקף ברעות מקרב כלא לגבי מוחא דאיהו שליטא עילאה על כל גופא לבתר אהדר כבדא ומפלג חולקין לכל אינון מקורין ושייפין דלתתא עכ"ל והמסתכל בדברי המאמר יראה בעין הדעת היות התענית ממש קרבן סוד אשה ריח ניחוח לה' שפי' בזוהר שיר השירים :

ולכן

(ר) שלא חטאו : (ש) ובא לו בחלום : (ת) י"א מאה : (א) שבתורה מחזרת ומסייעתו למלא מקום אבותיו אכסניא שלה :

בו אבל על ידי אמירה ושתיה אנו מובדלים ממנו מלבד כשהאכילה מצוה בשבתות וימים טובים ור"ח וכיוצא. ואפשר שמטעם זה היה מר בריה דרבינא יושב בתענית כל השנה כדאמרינן בפסחים (פרק ו) מר בריה דרבינא כולי' שתא הוה יתיב בתעניתא בר (ס) מעצרתא (ע) ופוריא (פ) ומעלי יומא דכפורי. ומי שאינו יכול להתענות כל השנה רצופים לפחות ישתדל לקיים דברי הר"י בעל הטורים (א"ח סי' תקפח) שכתב וזה לשון כתב בה"ג אלו הימים שמתענים בהם מן התורה והמתענה בהם לא יאכל בהם ולא ישתה עד הערב. באחד בניסן מתו בני אהרן וכו' וכתב בסוף דבריו אלו ימי תעניות קבלו ישראל מן התורה ועוד גזרו שיהיו מתענין מפני ג' דברים שני וחמישי שני על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חרפת ה' ולעתיד לבא עתיד הקב"ה להפכם לששון ולשמחה עד כאן לשונו. וכן אמרו במסכת סופרים שהתלמידים מתענין בניסן שני וחמישי והטעם מפני שהוא גזירת רבותינו על שלשה דברים האמורים. ז"ל בפרק בתרא הלכה ג' לפיכך אין אומרים תחנונים כל ימי ניסן ואין מתענין עד שיעבור ניסן אלא הבכורות שמתענים בערב הפסח והצנועים בשביל המלה כדי שיכנסו בה בתאוה והתלמידים מתענין בו שני וחמישי מפני חילול השם מפני כבוד ההיכל שנשרף בד"א בצינעא אבל להזכיר בצבור אסור עד שיעבור ניסן עד כאן לשונו הרי שהותר להתענות בניסן לתלמידים שני וחמישי מפני חילול ה' והטעם שכיון שכך דרכן להתענות כל השנה השמיענו שאין מפסיקין בניסן וכתבו בתוספות (ב"ק פרק ז) הא דאמרינן שעזרא תקן שיהיו קורין בתורה בב' וה' כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה וא"ת ומ"ש שתקנו שני וחמישי וי"ל משום דאמרינן במדרש משה"ר עלה בחמישי לקבל לוחות האחרונות וירד בב' ונתרצה לו המקום ולפי שהי' עת רצון בעליה וירידה קבעו בב' וה' ולכך נהגו נמי להתענות בשני וחמישי עכ"ל:

ומלבד שני וחמישי יש ימים שנהגו בהם ישראל להתענות בערב ר"ח נהגו להתענות ואומרים שהוא יום כפור קטן וטעם למנהגות התענית כי נודע כי ישראל מונין ללבנה כדפי' בזוהר (ויהי ריש דף קלה) מפני שהלבנה הזו רמז ללבנה העליונה וכיון שיש למטה מיעוט וחסרון כן למעלה והצדיקים המצטערים מיסודי שכינה לקבל הדין שבא עליהם כאשר היא מתחדשת כן הם מתחדשים עמה וכן בזוהר (וישב דף קפא') בענין הצדיקים שיש להם יסורין מפני שנולדו בחסרון הלבנה שלעתיד יש להם מעלה גדולה והשכינה אינה זזה מהם ז"ל שם וכד סיהרא אתפגים בההוא סטרא דהוא בישא כדין כל אינון נשמתין דנפקין הע"ג דכלהו דכיין וכלהו קדישין הואיל ונפקי בפגימו בכל אינון אתרי דמטו אינון נשמתין כלהו אתברו ואתפגמו בכמה צערין בכמה כאבין ואלין אינון (צ) (נשמתין אחרנין) דאיתרעי בהו קב"ה לבתר דאיתברו ואף על גב דנשמתין בעליבו ולא בחדוון ורזא דמלא שריין כגוונא דלעילא גופא איתפגים ונשמתא לגו כגוונא דלעילא ודאי כגוונא דא ובגין כך אלין אינון דבעין (ק) לחדתותי בחדתותא דסיהרא ועל אלין כתיב (ישעיה סו) והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה' כל בשר ודאי דאלין יתחדשון בכולא ובעיין לחדתותי בחדתותא דסיהרא ואלין אינון בשתופא חדא בסיהרא פגימין בפגימו דילה ובגין כך איהי שריא בגוויהו תדיר דלא בעיא לון כמד"א (שם נז) ואת דכא ושפל רוח דכתיב (תהלים לד) קרוב ה' לנשברי לב לאינון דסבלו עם סיהרא ההוא פגימו אינון קריבין לה תדיר ועל דא להחיות לב נדכאים באינון חיין דאתיין לה לאיתחדשא יהא לון הולקהון אינון דסבלו עמה יתחדשון עמה. ואלין אקרון יסורין של אהבה. של אהבה אינון ולאו מניה מההוא בר מן של אהבה אינון דאיתפגם נהורא של אהבה זווגא דאיתדחייא מאהבה רבה ובגין כך אלין אינון חברים משותפים בסדה. זכאה חולקהון בעלמא דין ובעלמא דאתי דאינון זכו להאי למהוי חברים בהדה עלייהו כתיב (שם קכב) למען אחי ורעי וגו' עכ"ל ומכאן שכל המצטער בצער שכינה יש לו שכר גדול כמבואר במאמר שאמר קרוב ה' לנשברי לב לאינון דסבלו עם סיהרא ההוא פגימו וכו' נראה שכל המדכא עצמו ביסורין ומשבר לבו מתחדש עמה ולכן בער"ח שהרי ה"א פגומה מכל וכל ראוי להצטער ולהתענות ובכל תענית שיתענה טוב שיכוון לזה גם כן כי מלבד פי' בחטאו גרם פגם לה כמו שהארכנו בספר הירחה כי בן כסיל תוגת אמו לכן ראוי שיסבול עגוי תחת העגוי אשר גרם לה כ"ש עתה בגלותנו זה כי בפשענו שולחה אמנו שראוי לכל אדם להצטער בצערה ולקבל יסורין על מה שהוא מאריך הגלות בעונותיו. ובענין הענוה הארכנו יותר ע"ש:

עוד יש ימים שנהגו ישראל להתענות בהם כגון מר"ח אלול עד יוה"כ שהם ימים שאומרים בהם סליחות ותחנונים וסמכו ע"ז (שיר ו) "אני "לדודי "ודודי "לי ר"ת אלול וס"ת ד' יודין כנגד מ' יום וכן (דברים ל) ומל ה' אלהיך "את "לבבך "ואת "לבב ר"ת אלול שהחודש זה מוכן למילת הלב דהיינו תשובה ומכפרה מאחר שהוא החודש האחרון מהשנה לעשות בו תשובה על מה שפגם בכל השנה ולא יכנס בר"ה. שהוא יום הדין תתועב ממעשיו הרעים אלא יתקן בחדש זה מה שעבר וכן בעשי"ת שגם מוכיח עליהם שנתקנו לתיקון השנה והם ימי דין שאנו אומרים בהם המלך המשפט והקב"ה מזדמן לקבל אז לבעלי תשובה. כמו שדרשו ז"ל (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו וכי יש ימים שאין נמצא אלא כאן ליחיד וכו' שבימים אלו אפי' ליחיד נמצא ראוי להתענות ולפשפש במעשיו ויקיים עיקרי התשובה בכל לבבו בצום ובכי ובמספד ובלילה לא יאכל בשר ולא ישתה יין. וכתב הג"י בשערי התשובה ז"ל בעשרת ימי התשובה שלא את דבר פ' לנו יחיל נגרש

מעט

(פ) שבועות: (ע) פורים: (ס) יודרנ יסיב: (צ) נ"א: (ק) לאשתא:

פרק ה מפני שקדם עסקנו בפ' הקודם בהערה התענית אל הלב כדי להכניע את לבו ודברנו בדברים הצריכים ביום התענית אמרנו לבאר בפרק בפני עצמו עוד מהדברים הצריכים אל הצום והדברים שיחשוב בהם הלב כדי שיצום בלב טוב ובנפש חפצה ויבכה מלב ונפש על עונותיו כדי לקיים הפסוק בצום ובבכי ובמספד בלי ספק שכאשר יחשוב הלב במה שביארנו בשער היראה במציאות העון כמה רעה גורם לו ולנפשו ולכל העולם ואפילו בעולמות העליונים נוגע ענין הפגם בודאי שיתחרט חרטה גמורה על כל עונותיו ויראה בענין שכלו כמה מעשים יעשה כדי לרצות את אדון הכל שהכעיס במעשיו הרעים וימשול משל חטא למלך ב"ו והוא חייב ראשו למלך כמה היה צריך עד שירצהו ואם יאמרו לו התענה כך תעניות ותן ממונך כך וכך כל אשר לו יתן בשביל חייו כמ"ש (איוב ב) עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו כ"ש וק"ו מי שחטא לפני מלך מה"מ הקב"ה שחייב ראשו למלך וכל האומר הקב"ה וותרן (א) יוותרן מעוהי אלא קב"ה מאריך אפיה וגבי דיליה שצריך לרצות לקונו במה שיתרצה בו ופי' בזוהר (מקץ דף רב) ז"ל תא חזי לכמה דרין איתפרע קוב"ה מאינון חובין דשבקין דהא (ב) לא איתאבד מקמי דקוב"ה כלום ואיתפרע מדרא לדרא ודינא קיימא קמיה תדיר עד דאיתפרע ושרי דינא באתר דאצטריך מנ"ל מחזקיהו וכו' עכ"ל ובס' החסידים (סי' שמד) כתב משל טוב לענין זה ז"ל ראה כמה תעניות וצומות ובכיות ותחנונים אדם עושה כשבנו חולה כי נפשו מרה על בנו וכל שכן שהיה לו לעשות בעשותו דבר עבירה שהוא אובד טוב הנפש לעולמים עכ"ל:

עוד ימשול משל אחד אשר היה בו מכה גדולה אשר נתפשט בכל האבר עד שיאמרו הרופאים אם מתפשט המכה ותגיע ללב ימות ואז מוכרח לחתוך האבר ההוא כדי להחיות שאר האיברים שחיותם תלוי בלב והנה בלי ספק שהחולה אז בצער גדול וצועק אוי וי ואין מרחם לו וכל שיעשו לו בענין הרפואה לחתוך בשר הרע ולשום רטיות אע"פ שיהיו קשים הכל רחמים וחסד לו להחיות את נפשו כן הלב ידמה ערך זה ממש לענין הסגוף ויראה שהוא הכרח לו כדי להתם ממנו זוהמת יצרו ולהכניע ולהביא את נפשו לדרך הטוב שאע"פ שיצטער יקבל הצער ההוא בפנים שמחות ואל יבעט ביסורין כמ"ש הפייטן ועול יסבול ולא יבול ולא יקוץ בתוכחה שאם יתענה יום אחד ויצטער לא יבול וישליך משא התשובה מעליו ויאמר מה לי ולצרה הזאת טוב לי לאכול ולשתות כמ"ש (ירמיה כב) אביך הלא אכל ושתה וגו' אז טוב לו כי בודאי מי שלא חטא א"צ לו לתענית וסיגופים אבל מי שחטא צורך הוא לו כדפי' לעיל בפ"ג והראיה היותר גדולה היא מדוד המע"ה בפרט מי שהוא מנוגע מצרעת עונותיו מכף רגלו ועד קדקדו אין בו מתום כי לא יספיק לו לא חדש ולא חדשים להתם טומאתו ממנו והלואי יספיקו כל ימיו לטהרת עונותיו ושיהיו כלם נקיים מכאן ולהבא בלי עון כי החוטא חטא פעם אחד עושה רושם והרושם ההוא צריך רחיצה ואם קודם הרחיצה חזר ושנה הרי נתחזק הרושם ההוא יותר ואם שלש הרי נתפשט הרושם מצד זה לצד זה האחר והוא יותר קשה להטהר כדפי' ענין זה בזוהר (נח דף עג:) ז"ל פתח ואמר (תהלים נא) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד כמה אית לון לבני נשא לאסתמרא מחובייהו מקמי קוב"ה דהא לבתר דחטא בר נש רשים הוא חוביה לעילא לא אתמחק (ג) בר בתוקפא דתיובתא סגיא כד"א (ירמיה ב) כ"א תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני תא חזי כיון דחב ב"נ קמי קוב"ה זימנא חדא עביד רשימו (ד) וכד תב זימנא תניינא איתתקף ההוא רשימו יתיר (ה) דחב ביה זימנא תליתאה איתפשט ההוא כתמא מסטרא דא לסטרא דא כדין כתיב נכתם עונך לפני תא חזי דוד מלכא כיון דחב דוד קמי קב"ה על עיסקא דבת שבע חשיב דההוא חובא אתרשים עליה לעלמין מה כתיב (ש"ב יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות אעבר ההוא רשימו מקמיה ואמר לקמיה עוד ת"ח דוד אף על גב דאודי על חוביה ותב בתיובתא לא (ו) אעדי לביה ורעותיה מאינון חוביה דחב ומההיא חובא דבת שבע בגין דדחיל עלייהו תדיר דילמא גרם חד מנייהו ויקטרג עליה בשעתא דסכנה ובגין כך לא אנשי לון מניה ומרעותיה עכ"ל ודברי המאמר הזה ילהיבו לב הלב לעשות תשובה הראויה שהרי אמר שבהיות האדם חוטא פעם אחד עונו נרשם ונכתם כמו שאמר הנביא (ירמיה יז) חטאת יהודה כתובה בעט ברזל וגו' ובזוהר (ויחי דף רכו) פי' ענין עט ברזל וצפורן שמיר ז"ל טופרא כל אינון דאדכרון חובי בני נשא וכתבין ורשמין חובייהו בתקיפו דדינא קשיא וע"ד כתיב חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר מהו שמיר ההוא דנקיב אבנא ועמיק לה לכל סטרא עכ"ל:

ואין העון נמחק כ"א בכח התשובה החזקה כד"א (ירמיה ב) כ"א תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ונודע כי הנתר והבורית לעון הוא הטהרה בסגופין ותענית ושק ואפר כמו שעשה דהמע"ה על עון א' ואם לעון אחד צריך תשובה חזקה מנתר ובורית מי שכל ימיו היה בחשך כמה מנתר ובורית צריך עד שילבין נשמתו מהחשך והפגם הגדול אשר החשיך אותה שהרי בהיות החטא נכנס מעט מעט בקליפה עד שכל שיעור קומת נשמתו מתלבשת בקליפה ואז נאמר (עזרא ט) כי עונותינו רבו למעלה ראש וזהו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים לח) אין מתום בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי כי עונתי

עברו

(א) יפקרו מעיו ויתן לשי שמכביל בדבורו סברות : (ב) כלומר שאין שכחה לפניו : (ג) חוץ בתשובה גדולה : (ד) [illegible] ועשה פעם ב' אז מתחזק הרושם יותר : (ה) ג"כ תב : (ו) לא סר :

ולכן צריך ליזהר ביום התענית מכל חטא ועון שלא יהיה קרבנו נדחה וידין מדברים הפוסלים הקרבן שאחד מהם המחשבה גם יפסלו לתענית אם יהרהר בעבירה וכן שאר דברים הפוסלים בקרבן יפסלו בתענית ולכן צריך עזיבת החטא שלא יהא טובל ושרץ בידו ובמסכת (ברכות פ"ה) בענין התענית אמרו ז"ל וא"ר אלעזר גדולה תענית מן הצדקה מה טעם זה בגופו וזה בממונו עכ"ל ואמר גדולה התענית וכו' הורה לנו בזה מעלת הצדקה שאין אומרים זה גדול מזה אלא אם יכנסו בסוג וערך א' והטעם שהצדקה מכפרת עון כאמרו (דניאל ד) וחטיך בצדקה פרק. וכן התענית הוא במקום הקרבן ומכפר עון כמו שאמרו שם ברכות (פרק היה קורא) רב ששת כד הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי לפניך שבזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו עכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יה"ר מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאלו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני עכ"ל. והוסיף התענית על הצדקה היותו בגופו כי הוא מקריב בני אדם למעלה וכו' שבזמן שביהמ"ק קיים בעשיית הקרבן עיקר הקרבן היה ההכנעה וכן אמרו בזוהר (פנחס דף רט) שירותא דקרבנא בשעתא דב"נ אודי חטאו עליה וכניסו וזריקו דדמיה על מדבחא ע"כ עוד בדף רמ"א אדם חקוק בכורסיא אדם עיקרא דכלא ומקריב תמן רוחיה ונפשיה עכ"ל. ואמר בירושלמי (ברכות פ"ג) פ' כיצד ז"ל דרש רבי אבא בר זבדא נשא לבבנו אל כפים ואפשר כן אית בר נש דנסיב לבו ויהיב גו ידיה אלא מהו נשא כשוי לבינן לכף ידינן ואח"כ אל אל בשמים כך אם יהיה שרץ בידו של אדם אפי' טובל במי שילוח או במי בראשית אין לו טהרה עולמית השליכו מידו מיד טהור עכ"ל והכוונה הוא שכשם שהידים צריך שלא יהיה בהם שרץ דהיינו עון ג"כ הלב צריך שיהיה כמו הכפים שיהיה נקי מלחשוב בעשות עבירה כמ"ש (ישעיה נה) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ונשא הוא ל' שווי כמ"ש נשוי:

גם עיקר התענית בפרט בתענית צבור צריך שיהיה בפשפוש המעשים כמ"ש (איכה ג) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' נראה שאין דרך לתשובה שנא' בה שובה ישראל עד ה' אלא ע"י חקירת המעשים והחיפוש הוא עיקר הצום כמ"ש ישעיה הנביא ע"ה בענין שאמר שם (ישעיה נח) למה צמנו ולא ראית עינו נפשנו ולא תדע וגו' ואמר אח"כ הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה' הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה ופסוק הראשון שאמר הכזה יהיה צום אבחרהו וגו' יום ענות וגו' הלכוף כאגמון וגו' הוא בתמיה פי' שאינו רצוי לפניו צום דבר מזה אבל הצום הנבחר הוא פתח חרצובות רשע וכן פי' בירושלמי פ"ב דתענית ז"ל א"ר אלעזר (ב) הכזה יהיה צום אבחרהו אלא יום ענות אדם נפשו אין זה צום שאני חפץ בו ואיזה צום שאני חפץ בו הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה הלוא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית מה כתיב בתריה אז תקרא וה' יענה וגו' עכ"ל. נמצא שכלל התענית צריך פשפוש המעשים ועזיבת החטא ונתינת הצדקה כמבואר בפסוק שיש בה כמה בחינות שצריך לדקדק בפסוק שכולם נוגעים לענין הצדקה וכן פירשו במס' תענית על מה שכתוב בעזרא כאשר גזר עליהם תענית (נחמיה ט) ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רביעית היום וגו' ז"ל אמר אביי בתעניתא מצפרא עד פלגא דיומא (ג) מעיינו במילי דמתא ומפלגא דיומא עד רביעא דיומא קרו ומפטרי ורביעא דיומא בעו רחמי שנא' ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רביעית היום ורביעית היום מתודים ומשתחוים ואיפוך אנא לא סלקא דעתך דכתיב (ד) ואלי יאספו כל חרד עכ"ל. הרי שחצי היום הראשון הוא בפשפוש המעשים קודם לתורה ולתפלה וכן פירשו בזוהר (ויחי דף רכה) בפסוק (ישעיה לח) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר שאין להתפלל על החטא עד שישים כל מגמת פניו לתקן עונו ז"ל בקיצור מכאן אוליפנא דמאן דאית ביה (ה) חובא ובעי למבעי רחמי עלוי ליכוון אנפוי (ו) ורעיוני לאתקנא גרמי' מההוא חובא ולבתר יבעי צלותיה כד"א (איכה ג) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' נחפשה דרכינו בקדמיתא ולבתר ונשובה עכ"ל:

ובענין הצדקה אמרו בסנהדרין (פ"ג) אר"א כל תענית (ז) שמלינין בה צדקה כאלו שופך דמים שנאמר — (ישעיה א) צדק ילין בה ועתה מרצחים עכ"ל. ובס"ח (סי' רנז) כתב דע והבן אע"פ שאמרו חכמים יפה תענית לחלום כאש לנעורת לא אמרו אלא לעושי תשובה עם התענית הרי יהודי אחד ראה בחלום בליל ס' בתשרי והתענה בט' וביוה"כ הרי שני ימים ולילה ולא הועיל לו לפי שמראים לו חלום קשה שיפשפש במעשיו כי התענית במקום חטאת מה קרבן אינו מועיל בלא תשובה שנא' (משלי טו) זבח רשעים תועבה אף תענית חלום אינו מועיל בלא תשובה עכ"ל. ור"ת בס' הישר כתב שביום התענית צריך ליזהר מן הכעס מפני שהמרה גוברת וכן כתב ג"כ בס' חסידים (סי' תרעז) וכשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהיה כעסן בו ביום כי כשאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לו שלא יתענה ויהיה שבע וטוב לב לבריות שלא יתקוטט וכתיב (ישעיה נח) הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע לא תצומו כיום וגו' והראשונים כשהיו מתענים לא היו אוכלים כי אם פת במלח ושותים מים כר' יהושע שדבר נגד ב"ש עכ"ל ובזה נכלל הפרק:

פרק

(ב) כלומר בתמיה הכזה יהיה צום אבחרהו שאינו אלא יום ענות אדם נפשו: (ג) אם יש איזה חטא בעירם: (ד) כדי לפשפש במעשיהם: (ה) עבירות: (ו) ומחשבותיו: (ז) שאין מחלקים הצדקה באותו ערב ואין לעניים מה לאכול אחר התענית:

אחר לפתלא ודא הוא כל השערים ננעלו אבל שערי דמעה לא ננעלו ולית מאן דיפתח לון עד דייתי מאני דדמעה דאיתמר ביה ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה ולית היכלא מתפתחא אלא ביה ודא איהו ותפתח ותפתח ודאי היכלא לגביה הה"ד (תהלים נא) אדני שפתי תפתח במאי אפתח ליה בדמעה הה"ד והנה נער בוכה מיד ותחמול עליו. ועוד ותפתח כד ישראל פתחין בתיובתא בבכיה מיד ותחמול עליו ודאי בבכי יבאו בזכות בכיה דיליה יתכנשון מן גלותא בכי לכ"י דמעא בת עין י' זעירא דאית היכלא דדמעא לית לה רשו למיפתח אלא בדמעה עכ"ל. ובסוף התיקון אמר ולית תרעא פתיחא אלא דדמעה ומאי איהו בת עין דדמעה טינה נפקא ועלה איתמר (תהלים יז) שמרני כאישון בת עין עכ"ל וכאשר ידמע יתודה הוידוי הכתוב בספר החסידים (סימן קעח):

ובענין סדר הצומות והתשובה כיצד יעשה כתוב בספר הקנה ז"ל ואומר לך בני הרוצה לשוב בתשובה יתיאש מן העוה"ז ולא ישא ולא יתן בשום עסק של זה העולם ויחשוב בלבו כי בכל שעה יבא המלך אלא לקחת הפקדון מעונותיו ולא יאכל בשר ולא שום דבר אשר נשמה באפו וגם לא ישתה יין וישב בתענית ויעסוק בתורה יומם ולילה ויעשה מלחמה עם השינה שלא לאנוס אותו לישן כל הלילה וימשוך כל מחשבתו אל ה' יתברך ויתחרט על כל מה שעשה ואם תבא עבירה לידו ידחנה וירחיקנה מעליו ועיקר אכילתו פת במשקל די היותו וזה יעשה ירחיק עצמו מחבורת העולם ומאכילת בשר ויין ומכל בעל חי ומדברים היוצאים מבעל חי ומכל מיני ירק ויעשה כן מ' יום ומשם ואילך הקב"ה יעזרהו וילך עד שש שנים ואז לא יסתפק בשום ספק כי הוא בן העוה"ב אף כי יאכל אחר שש שנים כי כבר עברו עליו שש שנים כנגד שתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב ובלבד שיזהר משם ואילך מעבירות הבאות לידו א"ל בני זו היא תשובה המעולה האמתית כי הקב"ה אוהב את האדם להיות מוכנע ומושפל בפניו ולזכור יום המות בבואו ובלכתו ובשכבו ובקומו ובהלוכו בדרך וזה אי אפשר באכילה ובשתיה ומלבושים נאים שהתורה אמרה (דברים לב) וישמן ישורון ויבעט. ודע בני כי האכילה והשתיה הם כולם הילוליים והם טובים לנאצלים מחוץ הם הכופרים אבל ישראל הקדושים הפנימים כל מאכלם צריך להיות בקדושה ובטהרה ובדקדוק גדול וכן הביאות כלם נגררות אחר היצר וטובים הם לבאים מצד היצר אבל ישראל טהורים ונקיים כשיבא עם אשתו תהיה כוונתו למצות אלהיו ויבקש מהשם נפש טהורה ונקיה ואז רואה ה' שכוונתו לטובה ומאציל לו נפש יקרה טהורה ומזכהו וגם כל העולם כלו ואין הכוונה הזו באה מצד אכילה ושתיה ומלבושים נאים רק מצד הכנעה גדולה וראה בני מה עשיתי הרהרתי בלבי לעשות תשובה ולא ידעתי וישבתי בתענית ק"כ יום בלחם צר ולא עלה בפי כל אותם הימים מאומה כי אם לחם שרוי במים מעט מן המעט ובכל יום שפכתי נפשי בתפלתי אל ה' ובלמודי סוף ק"כ ימים בא אליהו ז"ל וא"ל אל תצטער בני יותר כי הקב"ה קבל תשובתך מ"מ המשך עצמך עד שש שנים כי מעונה אלהי אברהם בעזרך וכן עשיתי ולא הרגשתי כל אותם השנים איך עברו עלי ובאמת כי משם ואילך לא בא חטא ועון לידי כי שמרני ה' וסור מרע בינה עכ"ל:

בכוונות הסיגוף הזה מצינו שעשה ר' ישמעאל כ"ג שאמר ר' ישמעאל כ"ג בן י"ג שנים הייתי כשהלכתי אצל ר' נחוניא בן הקנה ושאלתיו שרה של תורה מי הוא ומה שמו וא"ל יופיאל שמו ותכף עמדתי והוספתי צער על צער כי בתענית הייתי ופרשתי עצמי מכל תענוג ארבעים יום תוספת על תעניתי ואמרתי שם גדול בסוף מ' יום עד שהורדתי אותו וירד בשלהבת אש ופניו כמראה הבזק וכשראיתי אותו נבהלתי ונזדעזעתי וכל איברי נתפרקו וילדתי לאחור וא"ל בן אדם מה טיבך והרעשת פמליא גדולה והתחזקתי עצמי ואמרתי לו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שלא הורדתיך לכבודי אלא לעשות רצון קונך ומיד א"ל בן אדם טפה סרוחה רמה ותולעה אף כי נפשך הואיל ויש לה הכרת הגוף הגנוף א"כ אם תרצה דאיתגלי עלך תשב מ' יום בתענית ותטבול כ"ד טבילות בכל יום ואל תטעום דבר מזוהם ולא כל מיני קטניות וירק ואל תסתכל באשה ושב בבית אפל ועשה כן ולמד לו שם ולמד והיה עולה ויורד:

עם היות שהחסיד והקדוש בעל הקנה ע"ה הפליג בסדר התשובה לא כל אדם יכול לקיימה בפרט אדם המעונג וכל ימיו גדל בתענוג אם יעקר בבת אחת לעשות הסיגוף אפשר שיחלה ולכן צריך להתנהג מעט מעט בדרכי התשובה כגון שיתחיל לפרוש עצמו מן הבשר ויין שזה נקרא עינוי כמו שמצינו שעשה דניאל ע"ה שנאמר (דניאל י) לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי ואמרו במסכת יומא פרק ח' על פסוק זה סיכה מנ"ל דאיקרי עינוי דכתיב לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי ז"ל מאי ל"ח לא אכלתי א"ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב גלוסקא חמימא דהשתי דכייתא לא אכל מנ"ל דחשיב עינוי דכתיב (דניאל י) ויאמר אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות וגו' נשמעו דבריך מאי באתי בדבריך כי חמודות אתה עכ"ל. ופרש"י דחטי דכייתא חטים נאות ונקיות כדמתרגמינן בגדי עשו החמודות דכייתא עכ"ל הרי שכל אלו שנזכרו בפסוק חשיבי עינוי קצת וסיכה מפני שלא סך כלל הוא (ל) העינוי הגדול מכולם דאי לא תימא הכי דלא קאי העינוי אלא אסיכה לבד למה נזכר בפסוק ועוד שהגמרא למה הוצרך לפרש מאי לחם חמודות אלא ודאי כדי להשמיענו שגם עינוי מלחם חמודות נקרא עינוי והצרך

שם

(ל) תמצי שהיה מפני מלכים ומזוג שגך

עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני ואמר ג"כ (שם סט) טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת שטפתני וע"ז יתמרמר השב לנוס ולבכות ולהתפלל ולומר לנפשו נפשי איך המיתיך בידי בת היקרה איך עקרתיך ממקום החיים והקדושה למקום המות והטומאה איך לא חסתי עליך והמשל אילו בשוגג הרג בנו יחידו החביב ואח"כ נודע לו או במזיד ונתחרט אין ראוי לו שיתמרמר ולבכות עליו כמו שעשה יעקב אבינו ע"ה על יוסף שלבש שק ונתאבל עליו ימים רבים ופי' רז"ל שהם כ"ב שנה עד שנתבשר מיוסף ואלו יאמרו לו עשה כך וכך ותחיה אותו בודאי שהיה עושה כן ראוי שיתמרמר לבכות על מה שעבר והיה כל ימיו אבל על שהמית את נפשו היקרה ובפרט אם יש בידו עון ש"ז לבטלה שהרי המית את בניו ודאי ראוי לאבילות מרובה וישתדל לשוב ולהתפלל ולהסיר מעליו כל פשעיו ולהיות זהיר וזריז בעבודת האלהית כדי להחיות את נפשו. וכאשר יחשוב עוד במה שפי' בשער היראה שהעון הוא חלל בנפש ויתמרמר בחשבו כמה מכות חרב הכה את נפשו והמיתה וידמה אם היו בו כמה מכות חרב וסומא מעיניו וקטע מידיו ורגל מרגליו ושאר כל גופו מלא פצעים וחבורות כמה היה ראוי שיבכה כן יבכה על מכות שבנפשו שהרי הוא עור מעיניו שאינו רואה מה שראוי לראות ואין אזניו שומעות מה שראוי לשמוע. ובערך זה אמרו רשעים בחייהם קרויים מתים שהנשמה בהם היא כמתה ואין זה פועל בגופם הפעולות הרוחניות וז"ש בזוהר כמה פעמים ווי לון לבני נשא דאינון אטימין לבא סתימין עיינין אטימין אודנין וכיוצא נמצא שהנפש העונות הרשומות בה הם מכות ונגעים וצריכה רפואה וע"ז אמר דוד המלך ע"ה (שם מא) אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך וטוב לכון בזה בברכת רפאנו על תחלואי הנפש:

עוד יבכה האדם בחשבו מיתתו ונפשו תראה למעלה לפני הקדושים בכמה מומים כמה תשיגהו מן הבושה והכלמה וכתב החסיד הר' יוסף יעבץ ע"ה במשנת (אבות פ"ג) וכל מעשיך בספר נכתבים ז"ל אמר הרי אני כבן שבעים שנה ימי שנותינו בהם שבעים שנה כבר נשתכחו אינו כן כי מעשיך בספר נכתבים ומהו הספר הזה נפשו של אדם כאמרו מי מעיד עליו נפשו שנא' (מיכה ז) משוכבת חיקך שמור פתחי פיך כי בנפש חקוקים המצות והעבירות למה הדבר דומה לאדם שהוא מלא נגעים בגופו וכסם לבושו ובהסיר לבושו תגלה ערותו ותראה חרפתו כך בהיות הנפש לבושה בחומר שנא' (איוב לג) וגוה מגבר יכסה לא יראו מומי העבירות אך בסור החומר מעל הנפש תגל ערותה גם תראה חרפתה אוי לה לאותה בושה וז"ש (שם לז) ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו עכ"ל:

גם יכוין לבכות למחות הקטגורים המקטרגים עליו כי העובר עבירה א' קנה קטיגור אחד וכאשר יעלה נשמתו למעלה וכמה קטגורים מקטרגים עליה ודוחים אותה לחוץ ראוי שיבכה ויתאבל ויבוש מתפלתיו וע"י הדמעה מתבטלים קטגוריו כמו שכתב הפייטן אנסך את דמעי לך מחה חטאי בדמעתי. לכן ראוי להעביר הדמעה על מצחו ועל פניו שאם נרשמים העונות ובזוהר (אחרי מות דף עה:) פי' ברבי אבא ור' יוסי היו מהלכים בדרך וראו אדם אחד שהיה רשום בפניו ואמרו (ז) חטאה הוא ואמרו בסוף המעשה א"ל מאן הוא אסיא א"ל רבי שמלאי הוא א"ל מאן (ח) אסוותא יהיב לך א"ל אסוותא (ט) דנפשא ומההוא יומא אהדרנא בתשובה וכל יומא חזינא אנפאי (י) בגד חיזו ובכינא קמי קב"ה דהוא רבון עלמין על ההוא חובא ומאינון דמעה אסחינא אנפאי עכ"ל. ויכוין לרחוץ הפגם והחשך שבפניו ע"י המים שמוליד מעיניו כמו שפגם העליון נרחץ ע"י מימי נהר העליון כדפירש באדרא שמא בתיקוני דיוקנא עילאה בתיקון ב' שאמר וחד חשוך הוא אסחתי בההיא נהורא כמאן דאסחתי בההוא בירא עמיקא ואמר אח"כ מהו בירא דחמים פתחו ואמרו נושא עון המיתא עכ"ל. נמצא שהעון הוא חשך והוא מתלבן ע"י האור העליון וכן למטה באדם ירחץ החשך שבו ע"י המים היורדים מעיניו כי שערי דמעה לא ננעלו וכן אמרו בזוהר (ויחי דף רכג:) ות"ח דתניא דמעין סגיאין שדיאת ההיא צדקת דלאה בגין למהוי חולקיה דיעקב ולא בההוא רשע דעשו והיינו דתנינן כל בר נש דאושיד דמעין קמיה דקוב"ה אע"ג דאתגזר עליה עונשא איתקרע ולא יכיל ההוא עונשא לשלטא ביה מנ"ל מלאה דהא לאה אתגזר למהוי חולקא דעשו והיא (כ) בבעותא אקדימת ליה ליעקב ולא אתייהבת ליה לעשו עכ"ל. ונ"ל שבזה יובן פסוק (תהלים ו) סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי ופועלי און הם החיצונים המקטרגים וע"י הבכי מסתלקים:

עוד בזוהר (שמות דף יב:) אמר רבי יהודה כל מלין דעלמא תליין בתשובה ובצלותא דצלי בר נש לקוב"ה וכ"ש מאן דאושיד דמעין בצלותיה דלית תרעא דלא עיילין אינון דמעין מה כתיב (שמות ב) ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה ותפתח דא שכינתא דקיימא עלייהו דישראל כאימא על בנין והיא פתחה תדיר בזכותיהון דישראל כיון שפתחה ותראהו את הילד ילד שעשועים דאינון ישראל דחטאן קמי מאריהון בכלא ומיד הדרן בתשובה ובכאן קמיה כברא דבכא קמי אבוי מה כתיב והנה נער בוכה כיון דבכי מתברי כל גזירין קשין בישין מה כתיב ותחמול עליו עכ"ל וכן בתיקונים (תקון יא דף כב) אמר וכד ישראל הוו מצלאן כל היכלין הוו מתפתחן לגבייהו וכען בגלותא איתמר בהון כל השערים ננעלו ששכינתא לבר מהיכלא וקוב"ה לבר מהיכלא ומלאכיי דממנן על צלותין לבר מהיכלין הה"ד (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה ולית לן לצלותין

אסר

(ז) רשע: (ח) איזה רפואה: (ט) רפואת הנפש: (י) ס"א נגד: (כ) נתפללה:

כתיב (ש"א יב) חטאנו כי עזבנו את ה' (ע) ואי תימא האי ביחיד אבל בציבור לא הא כתיב קנ"א דא ואי תימא האי בציבור אבל שליחא דילהון לא הא כתיב וישב משה אל ה' וכתיב ויעשו להם וגו' מ"ט מאן דמפרש חוביה בי דינא בדילן מניה בגין דבר נש קריב לגרמיה ולא איתדן על פומיה והו לא שביק למקטרגא לאולפא עליה חובא מומא דבר נש יקדים ויימא ולא יהיב דוכתא לאחרא למימר כדין קב"ה מחיל ליה הה"ד (משלי כח) ומודה ועוזב ירוחם עכ"ל ועם הודוי צריך עזיבת החטא והתשובה הגמורה ואם לאו נענש כדאי' בר"פ (פ' בא ד' מה) ז"ל ועל דא אצטריך ליה לבר נש לאקדמא ולפרש חובוי כיון דמקטרגא חמידא לית ליה (פ) פטרא דפומא עליה וכדין איתפרש מניה מכל וכל אי תב בתיובתא יאות ואי לא הא מקטרגא אישתכח עליה ואמר פלוני דאתא לקמן (צ) בחוצפא דאנפין בעט במאריה חובוי כך וכך על דא יאות לאזדהרא בכל אלין בגין דאישתכח עבדא מהימנא קמי קב"ה עכ"ל. ואחר שדברנו בפרק זה מהדברים המתלווים אל התשובה נבאר בפרק בפני עצמו הדברים אשר יקל בהם התענית מהם במחשבה מהם במעשה:

פרק **ששי** הדברים שבהם יקל התענית אל המתענים הם אלו. הא' והיא העקרית הוא עשית מצ התשובה בשמחה ויחשוב כי בעינוי זה הוא מקיים מצות בוראו ורצוי לקיים אותה בשמח דכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ויחשוב שכמה מבני אדם הלוים עומד בשווק הקוביות ושאר מיני השחוק יום ולילה ויותר לא יאכלו ולא ישתו ולא יבא להם שינה וזה מפני שחק הקליפה החיצונה שבגוף אוהב אותה שהגוף הזה הוא מטפה סרוחה אוהב כל הדברים שהם מהקליפה כנודע וכן כאשר יחשוב באהבת בוראו יתעלה אשר האריך לו על עונותיו ולא שלם לו כמעשהו ונתן בלבו לשוב כדי להקל עונשו מגיהנם ושאר מיני פורעניות ודאי שיסבול בסבר פנים יפות העינוי הזה המועט כדי שלא יבא לידי הצער הגדול שאין לו קץ ותכלה ובפרט אם יהיה עוסק בתורה בחשק ובאהבה ויחשוב בפרטי בחינות האהבה שפי' בשער האהבה בלי ספק שיקל מעליו צער העינוי שהתורה היא רפואה לכל המכות כמו שדרשו (בעירובין נה) (משלי א) כי לוית חן הם לראשך ז"ל אריב"ל המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה שנא' כי לוית חן הם בראשו יעסוק בתורה שנאמר הם לראשך חש בגרונו יעסוק בתורה שנאמר וענקים לגרגרותיך חש בבני מעיו יעסוק בתורה שנא' רפאות תהי לשרך חש בעצמותיו יעסוק בתורה שנאמר ושקוי לעצמותיך חש בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר ולכל בשרו מרפא אמר ר"י בריה דרב חייא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו אדם נותן להבירו סם יפה לזה וקשה לזה אבל הקב"ה אינו כן מתן תורה לישראל שהוא סם חיים לכל גופו של אדם שנאמר ולכל בשרו מרפא עכ"ל והטעם לזה מפני שהתורה אחוזה בשמו הגדול שהוא ידו"ד והשם הזה הוא מקור החיים לכל הנמצאים ולכן כיון שהוא אחז בעץ החיים לא יירא מפגעים רעים ובו תלויה רפואה כדכתיב (שמות טו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. וכן בזוהר (קרח ד' קעו) ר' אבא פתח (תהלים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב כמה עילאין פתגמי אורייתא כמה יקירין אינון עלאין אינון לכולא בגין דאינון שמא קדישא וכל מאן דאישתדל באורייתא אשתדל בשמא קדישא ואישתזיב מכלא אישתזיב בעלמא דין ואישתזיב בעלמא דאתי ת"ח כל מאן דאשתדל באורייתא אחיד באילנא דחיי כיון דאחיד בה בכלא אחיד דכתיב (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה עכ"ל והטעם שהתורה נקראת חיים ושקוי לעצמות אפשר שיובן במה שפי' בתיקונים (דף יג) במאמר אליהו שאמר מלגאו איהו "יוד "דא "ואו "דא דאיהו אורח אצילות איהו שקיא דאילנא בדרועי וענפוי כמה דאשקו לאילנא ואיתרבי בההוא שקיו ואמר עוד לקמיה והסיא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהו חיים לגופא עכ"ל וכאשר יעסוק ביראה ואהבה ויכוון בסוד קול ודיבור כמו שפי' לעיל שהוא מלים סוד השם כמו שפי' בשער הקדושה כי אז בודאי אחוז בעץ החיים לא יירא כדפי' בתיקונים דאורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא:

ויכוין לקרוא לייחד השכינה כדפי' בשער האהבה והיינו עץ חיים היא למחזיקים בה ופי' בתיקונים שפסוק זה נאמר על השכינה וכן אורך ימים בימינה וכאשר יקרא בכוונה זו אז יתוסף לו כח כדכתיב (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח וכן (שם מ) נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה ובזוהר (שלח לך דף קח) בענין עלות היצר לאדם שאומר לו שהעוסק בתורה צריך לו גוף חזק ובריא מפני שהיא מתשת כחו של אדם סותר העלה הזו ואמר אבל אף בה' אל תמרודו בעי דלא ימרדון באורייתא דאורייתא לא בעי עותרא ולאו מאני דכספא ודהבא ואתם אל תיראו את ע"ה דהא גופא תבירא אי ישתדל באורייתא (ח) ישכח אסוותא בכלא הה"ד (משלי ג) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך וכתיב ולכל בשרו מרפא וכל אינון מקטרגי אינון מכריזין ואמרין פנו אתר לפלניא עבדא דמלכא בגין כך אל תיראו כי לחמנו הם אינון בגרמייהו מזמני מזוני בכל יומא לאינון דמשתדלי באורייתא כד"א (מ"א יז) ואת העורבים צויתי לכלכלך שם וכתיב והעורבים מביאים לו לחם ובשר כר נלס מעליהם מאן נלס דא תיקונא דדינא קמיה מ"ט אעדי מפום דה' אדני אל פילוס כלט אעדיו בגין אורייתא זכאה חולקיהון דאינון דמשתדלי באורייתא לשמה דהא מתקשרי בקב"ה ממש

(ע) בזוהר גרס דאי תימא וכו' לפע"ד כמו שמקשה כ"פ בגמרא מאי והוא דאמר לאם מביא ב' פסוקים שלא בהד כגי לפיכך אמר דאי תימא אלמנא לא סגיא אלא פי' ראשון באי ביחיד שצריך לפרש החטא אבל בציבור לא לכך מביא פי' זה הטלא שהוא ביד לשורות אמר בציבור: (פ) פתחון פה עליו: (צ) בעזות פנים מסרס המליו ואינו עושה תשובה: (ח) ימצא רפואה לכל הגוף ומכה:

זה צריך שיתחיל מי שלא הרגיל בעינוי עד שירגיל להכניע יצרו מעט מעט וכן פי' רז"ל במדרש ילמדנו על פסוק (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם אמר הקב"ה לישראל הוו מסלקים יצה"ר קימעא שנאמר (ישעיה סב) סלו סלו המסלה סקלו מאבן ולעולם הבא אני עוקרו שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם עכ"ל. וכן כתב החסיד בעל ח"ה (סוף שער האהבה) ז"ל והתנהל לאט ובמתון בקנות המדות הטובות כפי שיסבלהו ענינך וזהר מן הריבוי וההפלגה מבלי הדרגה פן תאבד כי רוב השמן בנר הוא הסבה לכבות אורו והזהר מהתעלם ומהתעצל ומהרפות והדבק הזריזות בזריזות עכ"ל לעניננו:

ובכל דבר שיעשה האדם לקבלת יסורין לענות נפשו יחשב לו לתשובה. שהרי אחאב ע"י שהיה רגיל לאכול בג' ואכל בז' וכו' כמו שהעתקנו לשון רז"ל בפ"ג וזהו הדרגה לקנין התענית כי יעתיק עצמו מלאכול בשעה שהיה רגיל עד שכאשר יתענה לא יהיה קשה לו ואח"כ ירגיל עצמו להתענות יום א' בשבוע עד שירגיל בב' ובה' ואח"כ ירגיל בג' עד שירגיל בכל השבוע להתענות ולא יהיה קשה כי הרגל על כל דבר שלטון ויהיה טבע. וירגיל להתענות יום אחד עם לילו שהרי אמרו בתנא דבי אליהו שישראל התענו מ' יום וביום האחרון לנו בתענית והוקבע לתענית יוה"כ שאנו מפסיקין בו מבעוד יום ז"ל בפרשת כי תשא מ' יום שעלה משה למרום להביא תורה לישראל היו נוהגין כל אותם ימים צום ותענית ויום האחרון שבכולם גזרו תענית ולנו בתענית ומסיק לקמיה שנקבע אותו יום לכפרה לישראל עד סוף כל הדורות וכאשר ירגיל להפסיק יום ולילו ירגיל להתענות ב' ימים וב' לילות שכתבו האחרונים שהם כמו ארבעים יום בלי רצופים ואני קבלתי שהם כמו כ"ז רצופים וכל זה ירגיל האדם בהעתיק עצמו מלאכול בשעה שהיה רגיל ויאחר אחר השעה הרגילה ב' או ג' שעות אפי' ביום שהתענה כדי שלא ירגיש בליל ב' להפסקה עד שירגיל בתשובה שכתב החסיד בעל הקנה ע"ה עד שתעלה תשובתו עד כסא הכבוד אחר שם שה"ב ועוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכיון שהוא אוחז בתשובה שהוא בעוה"ב צריך שיתפוש במדותיה שהם הפרישות מדברי העוה"ז מאכילה ומשתיה וסיכה ושאר התענוגים ומטעם זה יוה"כ אסור בה' ענוים כנגד ה' עילאה שהיא עוה"ב. וכן מצינו בפ"ק דתענית שכאשר גזרו בהם ג' תעניות על הציבור ולא נענו גוזרים ג' תעניות אחרות יהם אסורים באכילה ושתיה ורחילה וסיכה וכו' כמו בתענית יוה"כ להורות כי התשובה הגמורה לעלות לעוה"ב הם אלו הנזכרים:

ואם ירצה היחיד לעשות יום א' בשבוע לכפרת עונותיו כסדר הזה תשריו וכן הורה לנו הנביא כי הדרגות התשובה עד לעלות עד כסא הכבוד הם אלו הנזכרים בפסוק (יואל ב) שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי וגו' ואומר עדי הוא ע"ד שאחז"ל שובה ישראל עד ה' אלהיך גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד ושמעתי משם מהר"ר יצחק לוריא אשכנזי ע"ס כי מלת שובו"ה רומזת ענין המדרגות הצריכות לה והוא נוטריקון "תענית "שק "ואפר "בכיה "הספד ועם היות שלא נזכר בפסוק זה שק הוא מפני שנזכר בתורה ע"י יעקב והנביאים כדפי' לעיל ואפשר שהוא בכלל ההספד כי הסופד על מתו הוא מתאבל ולובש שק ואפר כמו שעשה יעקב אע"ה וכן נזכר במגלת אסתר (ד ג) ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים. ומי שהוא חולה ולא יכול לקיים כלם ויקיים מקצתם תשובה תקרא והעד חזקיה הע"ה שמה שנזכר הוא בכי ותפלה ולא צום ושק מפני שהיה חולה ונענה בתפלתו:

ואף מהדברים שצריך השב הוא להתפלל על עונותיו להקב"ה שימחול לו וכן פי' במדרש תהלים במזמור בבוא אליו ז"ל מכאן אתה למד שכל מי שיודע שחטא ומתפלל על החטא ומתיירא ממנו ונושא ונותן בינו ובין המקום שהקב"ה מוחל לו וכל מי שהוא יודע שחטא (מ) ושוקף ברגליו ומעבירה מנגד עיניו הקב"ה מבקשה ממנו וכן הוא אומר (תהלים מט) למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני אותן שדועכים בעקביהם וכו' כך כל שמעביר עונו מנגד עיניו אין הקב"ה מוחל לו לכך אמר דוד (שם נא) וחטאתי נגדי תמיד עכ"ל ובזוהר (ויחי דף רמג:) בפסוק יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח ז"ל רבי יצחק אמר דן היינו הויא כמין על אורחין ושבילין ואיתימא דעל שמשון הוה אוף הכי נמי דלעילא דא הוא נחש זוטא מאסף לכל המחנות וכמן לאורחין ושבילין ובתר חיילין ומפרין ומהכא נפקין אינון (נ) דכמאן לבני נשא על חובין דמחאן להו בתר כתפייהו עכ"ל, גם מצות עשה לשב להתוודות על עונו שנאמר (במדבר ה) והתודו את חטאתם אשר עשו וסדר הודוי הוא חטאתי עויתי פשעתי וסודם נתבאר בפ' ויקרא בפסוק לך לבדך חטאתי ונהגו להתודות באלפא ביתא מפני שע"י כ"ב אותיות נבראו כל העולמות כדפי' בספר יצירה וע"י העון כל העולמות נפגמים ולכן ראוי להתודות באלפא ביתא וסגולת הוידוי פי' בזוהר (פנחס דף רל"א) שהוא לסלק ממנו כל המקטרגים ואין דינו נמסר אלא ביד הקב"ה לבדו ז"ל ועל דא אצטריך לבר נש לאפרשא חובוי כל חד וחד במה דהיאו בגין דמאן דמפרש חטאוי לא איתמסר דיניה אלא בידא דמלכא קודשא בריך הוא בלהודוי וכל בי דינא בדילין מניה ועל דא אצטריך לון לאפרשא חובין דכל (ס) טייפא וטייפא וכל דעביד בפרט הדא הוא דכתיב חטאתי אודיעך וגו' לבתר ואתה נשאת עון חטאתי סלה מנא לן ממשה דכתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה וגו' בישראל

כתיב

(מ) כלומר שאדם דורס ברגלו ואין חושש לה: (נ) שאורבים לבני אדם על העבירות שמשליכים בלא אחורי כתפם ואינם משגיחים מלחזור בתשובה עליהם: (ס) אוכלים:

ומזמין לי' למהוי לי' קטיגורין ביומא דעאקו ואפילו שמתין דבר נש דאיהו חילא ותוקפא דילי' איהו מתר דבנו לקבלי' דכתיב גר כחכה בגין דאיהו גר לגביה. א"ר אבא בשעתא דבר נש אזיל באורחין דאורייתא וכל אורחוי מתתקנן כדקא יאות כמה סניגורין קיימין עליה לאדכרא לי' לטב פתח ואמר (איוב לג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף ואמר לקמיה אית בר נש באורח קשוט ההוא יצה"ר איהו עבד לו כמה דאיתמר דכתיב (משלי יב) טוב נקלה ועבד לו כדין איהו סליק ואיתעביד סניגורא ואמר קמי קב"ה זכו עליה דבר נש כדין קב"ה אמר (איוב לג) פדעהו מרדת שחת וגו' עכ"ל לעניננו נמצינו למדים מהמאמר ג' תועליות לענין התשובה הא' שהנשמה היא נקראת כח מלבד פשט הענין מפני שהיא נותנת לאדם כח ובריאות וסוד הענין הוא מפני שהיא באה ממקום הנקרא כח כדפי' בתיקונים (תיקון כב דף ט) שימני כחותם כ"ח ת"ם כח דא שכינתא עילאה כ"ח מ"ה מן החכמה ועלה איתמר ועתה יגדל נא כח אדני עד כאן לשונו. וכן פי' בתיקונים (שם דף קג) שנית שההולך בדרך טוב הקטגור נעשה לו סניגור וכן פי' גם כן בזוהר (תולדות דף קמד:) בפסוק (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ופי' שם שאויביו הוא היצה"ר שהוא נכפה תחתיו כעבד שנא' טוב נקלה ועבד לו ג' אומרו בשעתא דבר נש אזיל באורחוי דאורייתא וכל אורחוי מתתקנן די לא סוף הכל תלוי בעסק התורה לבד אלא גם במעשה דהיינו עשיית המצות והעסק בגמילות חסדים כמו שאמרו העוסק בתורה לבד דומה כמי שאין לו אלוה וכמו שהארכנו בהקדמה וכן אמר בזוהר (תולדות דף קמד) ת"ח כמה אית לי' לבר נש לאתתקנא שבילוי בי' בקב"ה בגין למעבד פיקודי דאורייתא וכן (שם פרשת ויצא דף קנב) דכד בר נש אחיד באורחוי דאורייתא איתרחי' לתתא ורחימא דקב"ה הוי:

לכן בהיות בעל תשובה זהיר וזריז בכל המצות אז שורה עליו כח התשובה העליונה ויתקיים בו בא לטהר מסייעין אותו והתענית בכלל טהרה הוא כדכתיב בשער האהבה שהוא מתלבן ע"י אש הלב שמתמעט חלבו ודמו ואם לא יקדים האדם בתשובה בתנאים האמורים לא ישרה עליו כח התשובה אע"פ שתלוי' ברצונו כמו שכתב החסיד בעל חובת הלבבות (סוף שער התשובה) ודע אחי כי התשובה אינה יוצאת כי אם ממעשינו (ג) לא מדברינו (ד) והשם עם נפשך תגיע לרצון בוראך כי לא ישיג הטוב ההוא אלא הממהר אליו ופרי הקצור החרטה. הקיצה אחי משינת פתיותך. וחמול על נפשך שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא אצלך מהר אחי ומהר קודם בא פחדך כי איך בטוח בחיים יום א' ועיין לנפשך עיון שיאות לכמוך ויהי' שקול עם שכלך ומי שרוצה להגיע לרצון בוראו יכנס מן הפתח הצר שנכנסו ממנו החסידים הסובלים וכלנו נקוה הטוב ולא יגיעהו אלא הממהרים אליו הרצים (ה) עדיו כמו שאמרו חז"ל הוי עז כנמר וקל כנשר וכו' ואמר דוד (תהלים קיט) חשתי ולא התמהמהתי עכ"ל לעניננו וכן אמרו בתנא דבי אליהו שהעתקנו בשער היראה מפרשת האזינו ז"ל עושה אדם עצמו צדיק לדבר אמת מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך צדיקים ומדבר אמת עושה אדם עצמו רשע לכחש ולשקר מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך רשעים ומכחש ומשקר עושה אדם עצמו חסיד לסבול הכל מוסרין לו מלאך המתנהג עמו בדרך חסידים וסובל את הכל שנאמר (ירמיה טז) אני ה' חוקר לב וגו' וכן בדוד הוא אומר (תהלים נה) עם נבר תתברר עכ"ל הרי שבתחלה צריך האדם לדבר אמת ולהיות חסיד ולסבול הכל ואז מן השמים מסייעין אותו ומוסרין לו מלאך המתנהג עמו בדרך צדיקים וחסידים אבל לא יקבע באדם מדת החסידים ודבור אמת ושאר מדות טובות עד שימסור נפשו עליהם באופן שישובו לו כמעט טבע והיינו אומרו עושה אדם עצמו דהיינו שמרגיל עצמו בכך וכן אמר דוד המלך ע"ה (שם פד) אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם כמו שהמסלה היא דרך ישרה שכולם רגילים לדרוך בה כן האדם החסיד מסלה דרוכה בלבו לסבול הכל ולהכניע היצר שבלב יסוד התעוררות התחתון פי' בזוהר (לך לך דף עז:) ז"ל מכאן אוליפנא דכל מאן דאיתער לאתדכא מסייעין לי'. ת"ח דהכי הוא דכיון דכתיב ללכת ארצה כנען מיד ויאמר ה' אל אברם לך לך ועד דאיהו לא איתער בקדמיתא לא כתיב לך לך ת"ח מלה דלעילא לא איתער עד דאיתער לתתא בקדמיתא על מה דתשרי ההוא דלעילא ורזא דמלה נהורא אוכמא לא איתאחיד בנהורא חוורא עד דאיהי איתערת בקדמיתא כיון דאיהי איתערת בקדמיתא מיד נהורא חוורא שריא עלה ועל דא כתיב (תהלים פג) אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל בגין דלא איתפסק נהורא חוורא מעלמא לעלמין וכן (ישעיה סב) המזכירים את ה' אל דמי לכם בגין לאיתערא לתתא כמה דישרי איתערותא דלעילא וכן כיון דאתער בר נש איתערותא בקדמיתא כדין איתער איתערותא דלעילא עד כאן לשונו. וכן הוכיחו בזוהר גם כן בפרשת ויגש (דף רי) ותחי רוח יעקב ואחר כך ויאמר ישראל ע"ש. וכן הוכיחו שם (פרשת תרומה דף קלח) בענין בכסה ליום חגנו ע"ש עוד שם (פרשת לך לך דף פה) ז"ל ר"י פתח אני לדודי ועלי תשוקתו הא אוקמוה דבאיתערותא דלתתא אשתכח איתערותא דלעילא דהא לא איתער לעילא עד דאיתער לתתא וברכאן דלעילא לא משתכחי אלא במה דאית בה ממשא ולא איהו ריקניא מנ"ל מאשת עובדיה דאמר לה אלישע (מ"ב ד) הגידי לי מה יש לך בבית דהא ברכאן דלעילא לא שראן על פתורא ריקניא ולא באתר ריקניא מה כתיב וכו' והוכיח בסוף המאמר הענין מלחם הפנים שלעולם השלחן היה בו לחם ואמר אח"כ ת"ח מה כתיב אני לדודי ועלי תשוקתו אני לדודי בקדמיתא ולבתר ועלי תשוקתו אני לדודי לאתקנא ליה דוכתא בקדמיתא ולבתר ועלי תשוקתו ד"א אני לדודי דהא תנינן שכינתא לא אשתכחת עמהון דחייביא כיון דאתי בר נש לאתדכאה ולמיקרב גביה דקב"ה

כדין

(ג) כלומר המעשה עיקר כי מה מועיל הדבור שמדבר לשוב ואינו עושה: (ד) ס"א והשב: (ה) כמו אליו:

שמש ואיתן איקרון אחים ורעים הה"ד (תהלים קכב) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך עכ"ל הרי שמעלת התורה ג' מעלות הא' אפי' היותו חלוש יתרפא ע"י התורה הב' שיזדמנו לו פרנסתו הג' הגנעת כחות הדין והסעם לכל זה מפני שיש התורה קשורה בשמו ידו"ד והיינו אך בה' אל תמרודו שפי' שהיא התורה שהתורה ושמו הכל א' ולכן ה' אתנו אל תיראום :

עוד דע כי כל מה שאנו רואים שהמתחיל לעשות תשובה אם יתענה ימים רצופים יותש כחו והמשר שיחלה הוא מפני שאינו עושה תשובה שלמה כי אין עיקר התשובה התענית אלא הדרגה לקניית הכנעה ואמנם אם בתעניתו חטא ולא יעשה הדברים הצריכין לתעניתו אין תעניתו התשובה לפניו יתעלה ואז אינו נמלט מפגעי העולם כדכתיב (דברים לא) הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כי בעל תשובה בהיותו מתענה הוא מסתלק מהיותו ניזון ע"פ הטבע וכדפי' בענין גומל נפשו איש חסד בשער ההנה ובהיותו חוטא נסתלק ממנו החסד ונשאר תחת הטבע והטבע אינו מסייעו שהרי הוא מתענה נמצא זה קרח מכאן ומכאן ולזה יזיק לו התענית ויחלה ובדרך זה פי' החסיד הר' יוסף יעבץ ע"ה (במשנה אבות פ"ג) הנעור בלילה ז"ל כל מי שבלבו מחשבה קבועה בעתות הפנאי הוא נושא ונותן בה ואנחנו חייבין לזכור תמיד התורה וזה יסוד היהודי אשר בהר בנו מכל העמים אמרו זכרו זאת והתאוששו כמו ואושייה יחיטו זכרו התורה ושהו יסוד היהדות בלבבכם על כן מי שבשעות פנויות האלו אינו זוכר התורה מתחייב בנפשו וכבר כתבתי במשנה מרבה בשר כי כל מה שנברא בזה העולם הכל הכנה לתורה כדמיון המלח לבשר. ולכן המרבה ב..ם מפסיד עצמו והמרבה בתורה להפך כי הוא אחוז בעץ החיים כי התורה קיומו של עולם. ולפיכך אמר זה האחכם הניעור בלילה הניתן למרגוע הגוף וכן המהלך בדרך יחידי שמרוב תנועות הגוף נמס תמנן בשרו ולפיכך מפנה לבו לבטלה שלא להוסיף על חליפות כחו לא די שלא עלה בידו זה אבל מתחייב בנפשו כי הדבק בבוראו ית' מושגח ממנו ולא יניחנו למקרים כי לא ינום ולא יישן ואף אם יתיש כחו עליו לשעתו עליו נאמר (משלי יח) ים מפזר ונוסף עוד אבל אם הוא שומר את עצמו בחותן השעות ויחום להמלט דרך טבע אז סר ממנו הדבקות שבינו לבין קונו ובעת ההיא סר ממנו השגחת יוצרו ואם תמצאהו שום רעה אינו כי אם בעבור שהפנה מחשבתו מעבודת השם שנאמר הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ודרשו ז"ל אל תפנו אל האלילים אל תפנו אל מדעתכם וא"ר יוחנן מאי חלול ה' כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין וראוי לומר כן כי כל האדם מקרב עצמו אל מקום חיותו ובורח מן הסכנה וכיון שהתורה היא עץ חיים המתרחק ממנה לא ימלט מאחד מב' או שהוא שוטה ואינו חושש לחיים או שאינו מאמין במעלת התורה שהתמימה שהיא מחיה את בעליה וא"כ איזה חילול השם הגדול מזה לא דבר התנא אלא שיאות לנפש ההולך בדרך או לנעור בלילה ואף אם לא יתקיף שנתחייבנו אל הבורא יתברך אבל היכול לעסוק בתורה במנוחות שאננות והוא בטל אין קץ לעונשו ולזה אמר דהמע"ה (תהלים קיט) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי עכ"ל.

ולכן צריך בעל תשובה המתענה ליזהר בכל דרכיו בדקדוק גמור וליזהר מכ"ד דברים המעכבים את התשובה ואלו הן א' רכילות ב' לשון הרע ג' בעל חמה ד' בעל מחשבה ואלו הד' בפרט נמצאות ברוב כל אדם ולכך מאד מאד צריך ליזהר בהם וכל א' מאלו בפרט יש בה סגולה לסלק כח הנשמה הקדושה שנמצאת בו כח טמא ואז יתקיים בו הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה עוד מכ"ד דברים ה' המתחבר לרשעים ו' הרגיל בסעודה שאינה מספקת לבעליה ז' המסתכל בעריות ח' החולק עם גנב ט' האומר אחטא ואשוב ובכלל עון זה האומר אחטא ויוה"כ מכפר י' המבזה את רבותיו י"א המחטיא את הרבים ובכלל עון זה המונע את הרבים מלעשות מצוה י"ב המטה את חבירו מדרך מצוה לדבר עבירה י"ג המשתמש בעבוטו של עני י"ד המקבל שוחד להטות דין ט"ו המוצא אבידה ואינו מכריז עליה עד שיחזירנה לבעלים ט"ז הרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו מוחה בידו י"ז האוכל שוד עניים ויתומים ואלמנות י"ח הפורש עצמו מן הציבור י"ט העובר על דברי חכמים כ' המתכבד בקלונו של חבירו כ"א החושד בכשרים כ"ב השונא התוכחות כ"ג המלעיג על המצות כ"ד המקלל את הרבים כל אלו כ"ד דברים מעכבים את התשובה. וכאשר בעל תשובה יהיה נזהר מליכשל באלו ולא בשאר עבירות יושפע בו כח הנשמה העליונה מאיתא עילאה שהיא נקראת כח וכן פי' בתיקונים (דף קיג:) שבעלי תשובה זוכים אל הנשמה יתירה בכל יום מה שאין זוכין שאר עם ישראל אלא בשבתות וי"ט ז"ל מיד דחאבו ישראל בעובדא דעגלא מה כתיב (ישעיה נג) ובפשעיכם שולחה אמכם דאתמר בה (משלי ב) כי אם לבינה תקרא איסתלקת מנייהו ותרס מעל הארץ ולא נחתת עלייהו אלא בשבתות וימים טובים ואיסתלקת שכינתא תתאה יחידאה לתתא ושכינתא עילאה יחידאה לעילא ואת אוקמוה איכה ישבה בדד דבקדמיתא לא הות שכינתא עילאה זזה מנייהו כגוונא דשכינתא תתאה זכאין אינון מארי דתיובתא דנחתין ליה עלייהו בכל יומא ושעתא ורגעא דעלייהו אתמר (שם ו) בהתהלכך תנחה אותך ולא אית עלייהו יומא ידיעא כגוונא דאוהרנין דלא נחתת עלייהו אלא בשבתות וימים טובים אבל מארי תיובתא לא זזת מנהון לעולם עכ"ל והנשמה היא נקראת כח האדם כדפירש בזהר (בשלח דף קעד:) על פסוק התרפית ביום צרה צר כחכה ז"ל ד"א נר כחכה ס"ת בשעתא דבר נש איתרפי מאורייתא ואזיל (ג) באורחא דלא כשרא כמה בעלי דבבו

שעירין

(ג) בדרכים לא טובים :

ית' אלא שנתקדש כמו שאנו אומרים בכל יום פעמים בק"ש והייתם קדושים לאלהיכם כי א"א שיהיה קדוש עד שיקרא הוא אלהיכם אלא מחמת הקדושה וכאשר האדם מבטל רצונו וטבעו מפני רצונו ית' הקב"ה מבטל רצון אחרים שהם כחות החיצוני' המשפיעים מאל אחר שנקרא אלהים אחרים ורוצים לעולם לעורר דין וקטרוג על האדם וכיון שהאדם בטל טבעו מפני רצון הבורא והעולם נברא בטבעו שהוא אלהים שכן עולה הטב"ע אלהי"ם גם אותם הכחות הנקראים אחרים שכולם נמשכים מהדין כלם מתבטלים ואדרבה הם נכפים להיות כעבדים תחת אדוניהם כמו שמצינו בגמ' כמה מעשיות שהשדים היו נכנעים להכמים והיו משמשים להם והספר ג"כ לרמוז על פ"ש בכ"ל שפה דברים משמשין את האדם ג' ברשותו וג' אינם ברשותו והעתקנו לשונו בשער הקדושה פי"ח ואמר בסוף המאמר בשעה שאדם זכאי הקב"ה עושה אותם שהם ברשותו שלא ברשותו (ע) גם ברוך יהיה היד (פ) ותיבש ידו וגו' והיינו ממש מבטל רצון אחרים שהם ברשותם מפני רצונך זו היא בחינת ל"ת וכנגד בחינת העשה יקדים ואמר עשה רצונו כרצונך כי כמו שאדם יגיע לו נחת רוח כשעושים לו מצותיו כן הקב"ה עם היות שהוא אינו צריך לאחד מן התחתונים רצונו שנעבדהו כדי שייטיב לנו והיינו אומרו כדי שיעשה רצונך כרצונו כי רצונו הפשוט הוא להיטיב ולרחם כמו שאמר הנביא (ישעיה ס) כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך ואמנם צריך שתהיה בנו הכנה לקבל טובו כענין מה שפירשו בזוהר אתערותא דלתתא וכמו שהוכיחו מפסוק אני לדודי שהעתקנו לעיל והחסיד הר"ר יוסף יעבץ כתב קרוב למה שכתבנו בענין כדי שיבטל רצון אחרים ובענין עשה רצונו כרצונך דקדק מה שלא אמר עשה מצותו להורות על בחינות הקדושה שרצונו ית' (צ) שנתקדש כענין מה שפי' הרמב"ן (ריש פ' קדושים) והעתקנו לשונו בשער הקדושה:

והדברים שצריכין לעשות ביום התענית כדי להקל העונש הם כל הדברים שנזכר בהם חיים והטעם כי כיון שביום התענית מתמעט חלבו ודמו גם כח החיות שבהם ניזון ומתמעט לכן צריך לעסוק בכל דבר שנאמר בתורה ובנביאים חיים מה שהוא מצוה לעשות כי בזה תאיר הנפש יותר ויתן מאותה הארה כח חיות לאיברי הגוף ומה גם כי כבר מצינו לשון חיות מממש לבריות כענין (יהושע ח) וישבו תחתם במחנה עד חיותם (ישעיה לח) וימרחו על השחין ויחי וכן (ויקרא יג) הבשר החי והדבר הראשון הכולל לכל הדברים שנזכר בהם חיים בתורה ובנביאים היא התשובה. בתורה כענין (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות ופי' בזוהר (ויחי ד' קפה) שמפני שהשתדל ראובן להחיות את יוסף להצילו נזכר בו חיים וכן בשביל שעשה תשובה ז"ל ובגין דעבד תשובה מההוא (ק) עובדא וכל מאן דעביד תשובה קב"ה קיים ליה בעלמא דין ובעלמא דאתי עכ"ל ובספר יחזקאל הזכיר כמה פעמים חיים בענין השב בפרט בפ' זה הזכיר בו חיים כפולים (יחזקאל לג) חבול ישיב רשע גזלה ישלם בחקות החיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות ואמרו ביומא (פ' י"ה) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם שנא' חיו יחיה עכ"ל. והתשובה הוא בפשפוש המעשים ועזיבת החטא ואחר התנאים המבוארים לעיל הב' שהוא באזהרה ומכל בה חיים הוא שמירת הלשון כדכתיב (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע וכבר פירשנו בשער הקדושה בשם הרשב"י ע"ה כי פי' מרע הכוונה מהיסורים כי החוטא בלשונו יסורין באין עליו וכענין שפי' רש"י (אבות פ"א) ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה ונתבאר עוד בתיקונים (דף קט) ז"ל ועוד וזרח השמש ובא השמש דא קב"ה באן אתר דשכינתיה עמיה כד"א (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי ותרגם אונקלוס באתר דאשרי שכינתי תמן ואי לית שכינתא תמן ובא השמש איתכנש מניה קב"ה ואיסתאר בחשוכא ושלטין עליה כמה מחבלים וכמה יסורין בגין דלאו יסורין של אהבה הה"ד (דברים לא) הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה דאלין רעות ממנו על כל עמים ונגעים דעלייהו איתמר (איוב ז) ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו ומאן דגרים דלא שריא שכינתא עליה ולא הייד שמשא עליה בגין הבל דשקרא ומלין דשקרא דנפקין מפומי' ובגין דא (קהלת ח) יש הבל אשר נעשה על הארץ אית הבל ואית הבל ממאני דשקרא דאיתמר בהון הבל המה מעשה תעתועים דאינון תועים בהבלא דשקרא ויש הבל דאיתמר ביה (דברים ח) כי על כל מוצא פי ידו"ד יחיה האדם ודא הבל דאורייתא דאיהו ה' חמשה חומשי תורה מן ב' דבראשית עד ל' לעיני כל ישראל ודא הוא הבל עכ"ל הרי שהבל הרע הוא מסלק השכינה וקב"ה מן האדם ואז שולטין עליו יסורין והבל התורה אינו כן אלא שמביא חיים לאדם כאמרו על כל מוצא פי ידו"ד יחיה האדם ומי שירצה להיות דבוק באלהיו ימעט אפי' בדברים הצריכים לו וירבה בשתיקה כדפי' בפסוק (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים כי עיקר החיים הוא הדבקות כדכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים ונצור לשונך מרע פי' שם עוד בס' (יחזקאל יח) ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב ואיש לא יונה חבולתו חוב ישיב גזלה לא יגזול לחמו לרעב יתן ועירום יכסה בגד בנשך לא יתן ותרבית לא יקח מעול ישיב ידו משפט אמת יעשה בין איש לאיש בחקותי יהלך ומשפטי שמר לעשות אמת צדיק הוא חיה יחיה:

עוד ליזהר בבחינת היראה המובא שפי' בשער היראה ועליה אמר שלמה (משלי י) יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה וכן (שם יד) יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות ולשמור איסורי התורה

כדכתיב

(ע) גבי יעקב אע"פ ששמע הבין שרמה אותו בשביל צדקת יעקב אמר גם ברוך יהיה ולא קללו: (פ) אצל ירבעם כשהקטיר לעגלי זהב: (צ) קדש עצמך במותר לך ואע"פ שאין איסור בדבר: (ק) שבלבל יעקב אביו:

בדין שכינתא שריא עליה הס"ד אני לדודי בקדמיתא ולבתר ועלי תשוקתו אתי בר נש לאיתדכאה מדכאין ליה עכ"ל . והכלל הוא אל השב שיתעורר שהרי בהיותו פוגם בחבריו למטה כביכול פוגם למעלה כמ"ש בתיקונים כל מאן (ז) דפשע בפיקודא כאלו פשע בדיוקנא דמלכא ובהיותו מטהר עצמו למטה מטהר החבר העליון שהוא פגום ג"כ ואין הברכות שורות (ח) בו וכן פי' בזהר (לך לך דף עו:) ז"ל ד"א מוחה פשעיך למעבי ת"ח חייבי עלמא עבדין פגימותא לעילא דכד איגון הבין סלקין רחמין ונהירו עילאה ויניקו דברכאן לא נהיס לתתא והאי דרגא לא נטיל ברכאן דלעילא דינקא לתתא ובגין כך למעני כדפי' בגין דלא יתמנעו ברכאן לינקא לי' עכ"ל וכבר פי' בשער היראה כי מציאות הפגם למעלה הוא מפני היות הנשמה אצולה מלמעלה וניצוצי הקדושה העליונה מתלבשים בה כי אינה חיה למטה אלא מכח שרשיה העליונים המשפיעים החיות בה א"כ בהטהר נשמתו מטהר ניצוצי השכינה ושאר הבחינות שבהם הי' הפגם כי רבות הן כדפי' בשער היראה וכלם מטהרים ולכן אמר מסייעין אותו בלשון רבים כי כלם מקבלים טהרה עמו

וצריך בעל התשובה להשוב כי כל ההתחלות קשות כמו שדרשו רז"ל במכילתא פרשת יתרו על פסוק והיה אם שמוע תשמעו בקולי ז"ל אם שמוע עתה (ט) תשמעו בקולי ועתה קבלו עליכם שכל ההתחלות קשות אם שמוע תשמעו שמע אדם מצוה אחת משמיעין אותו מצות (י) הרבה שנאמר אם שמוע תשמעו שכח מצוה אחת וכו' עכ"ל והטעם מפני שבכל הדברים הקליפה מקדמת לפרי וצריך לשבר הקליפה וכן פי' בסבא (משפטים דף קח:) על פסוק (תהלים נח) היטיבה ברצונך את ציון ז"ל הכא אית רזא כל עובדין דעביד קב"ה בקדמיתא אקדים ההוא דלבר ובתר מוחא דלגו והכא לא הכי ת"ח כל איגון שבדין דעביד קב"ה ואקדים ההוא דלבר מוחא אקדים במחשבה ובעובדא ההוא דלבר דהא כל קליפה מסטרא אחרא הוי ומוחא מן מוחא ותדיר סטרא אחרא אקדים ורבי ואגדיל וגטיר איבא כיון דאיתרבי זרקין לי' לבר (איוב כז) ויכין רשע וצדיק ילבש ויזרוק להאי קליפה ומברכין לצדיקייא דעלמא עכ"ל ומזה ידין האדם לכל המצות שכל ההתחלות כגון להשכים לביהכ"נ או להשכים ללמוד וכן לענין התענית שיראה היצר לאדם הולשה וכבדות ראש וכאשר יתמיד האדם בעבירה יראה שכל טענותיו רעועות והאריכו בזוהר ברים פרשת ויחי בענין זה בענין טענות היצר ואמר ת"ח (כ) על דא אקדים עם בר נש ביומא דאתיליד בגין דיהימנון לי' דהא כד אתי יצר הטוב לא יכיל בר נש למהימנא לי' ודמי עליה (ל) כמטולא כגוונא דא תנינן מאן הוא רשע ערום דא הוא דאקדים לאטענא מלוי לקמי דיינא עד דלא ייתי הבריה מהריה דדינא כמד"א (משלי יח) צדיק הראשון בריבו וגו' כגוונא דא רשע ערום כמד"א והנחש היה ערום והוא אקדים ושארי עמיה דבר נש עד דלא ייתי חברי' דאיהו יצה"ט אבאיש לי' לבר נש בהדי' ולא יכיל לזקפא רישיה כאלו אטעין על כתפיה כל מטולין דעלמא בגין ההוא רשע ערום דאקדים עמיה ועל דא אמר שלמה (קהלת ט) וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעין בגין דהא אקדים אחרא ואמר לקמיה ובגין דא בר נשא איגון (מ) כאלין לעלמא דאתי אבל ההוא זכאה דאיהו דחיל למאריה כמה ביישין סביל בהאי עלמא בגין דלא יהימין ולא ישתתף בההוא יצר הרע וקב"ה שזיב ליה מכלהו הה"ד (תהלים לד) רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו ה'. ומפני אורך לשונו דלגנו מקצתו . הרי שאין ראוי להאמין לטענות יצרו ובלי ספק שהיצר אומר אל תתענה פן תחלש ותחלה ואומרים לך הבא זכות והספר (נ) ושובר בגדו כי מי גרם זה מפני היותו מורגל באכילה ושתיה שהרשע הערום הקדים ויבא היצ"ט וירגיל עצמו בלי אכילה ותענוג ויסבול והיינו רבות רעות צדיק כי הצדיק סובל צער ויסורין כדי שלא להאמין ליצרו והקב"ה מצילו מכל אותו הצער ועוד כי כמה בני אדם בריאים וחזקים המתענגים בתענוג כל ימיהם וחלו פתאום וימותו וכמה מתענים בריאים וחזקים ואין החולי והבריאות כי אם בידו יתברך ומזה יבין בעל תשובה שלא ישמע ליצרו כמו לטבול שהוא הפך הטבע וכיוצא בזה להסר ממוט לצדקה ויניעה נגשו לדרך מצוה וכמה בחינות שאין להם מספר :

ועל כיוצא פירשו במדרש (ויקרא רבה פר' כט) ז"ל ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא פתח כה אמר ה' גואלך קדוש ישראל אני ה' אלהיך מלמדך להועיל (ס) מספר לך כמה דמספר הדין מסאבא לדא פרתא ג' שמות נקראו לו מלמד מרדע דרבן מלמד שמלמד הפרה להרוש כדי שתתן חיים לבעליה מרדע שמורה דעה לפרה דרבן שמורה בינה לפרה אמר הקב"ה ומה אם לפרתו עושה אדם דרבן ליצרו הרע שמוציאו מבית העוה"ז והבא עאכ"ו עכ"ל :

והמרגיל עצמו בתענוגי העולם מקטנותו סופו שלא יוכל לפרוש מהם כמ"ש שלמה המלך עליו השלום (משלי כט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון ועבדו הוא יצה"ר ע"ד שפירשו בזוהר (שם יב) טוב נקלה ועבד לו המבטל תאותו ותענוגיו מפני רצון הבורא בעלי הדין וכן המקטרגים מתבטלים מעליו וע"ז אמרה המשנה (אבות פרק ב) בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך והכוונה היא זו כי רצון האדם וטבעו להמשך אחר תאות העולם באכילה ושתיה ולישן כל הלילה ושאר כמה דברים ואין כן רצונו ית'

(ז) שעובר על מצות : (ח) לכך צריך סיוע מלמעלה : (ט) להבא : (י) שבשכר מצוה מצוה : (כ) פי' בשביל זה יצה"ר בא לאדם מקטנותו כדי שיאמין לו : (ל) כמשא כבד : (מ) נדונים בעה"ב על שהאמינו ליצה"ר : (נ) התובעם ליצה"ר שהוא גרם לדבר : (ס) ברבם גרם שמקיד לך כמה דמספר ופי' נוקד ונועץ לך כמו שנוקד החורש לפרה בדרבן כדי לחרוש בן הקביים מלמד אותך ללכת בדרך טובה ודרש מלמדך מלי מלמד הבקר :

עוד יזהר שלא יכעוס ויתפוס במדות הענוה שפי' בשער הענוה שגם בענוה אכר חיים דכתיב (שם כב) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים ועוד כתיב (ישעיה נז) מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים וכבר הארכנו בשער הענוה שאין דבר שיסלק השכינה מהאדם וכן הנשמה אלא הכעס ואז יאמר עליו (דברים לא) על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ובדבר זה צריך השב ליזהר יותר מהכל ואמר בספר החסידים (סי' תרמט) מעשה בחסיד אחד שאמרו לו במה הארכת ימים אמר לפי שמעולם לא קללני אדם ולא חרפני שעיניתיו אלא הייתי סובל ומוחל לכל שציערני עכ"ל:

עוד באבות דר' נתן אמרו י' דברים נקראים חיים הקב"ה שנא' (ירמיה י) הוא אלהים חיים תורה נקראת חיים דכתיב (משלי ג) עץ חיים היא ישראל נקראים חיים שנא' (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום חכמים נקראים חיים שנא' (משלי יג) תורת חכם מקור חיים צדיקים נקראים חיים שנא' (שם יא) פרי צדיק עץ חיים ג"ע דכתיב (בראשית ב) ועץ החיים בתוך הגן מים שנאמר (במדבר יט) מים חיים א"י שנאמר (יחזקאל כו) ונתתי צבי בארץ חיים ירושלים שנאמר (תהלים קיו) אתהלך לפני ה' בארצות החיים גמילות חסדים שנא' (שם סג) כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך עכ"ל. וכל העשרה דברים אלו יש בהם נפקותא לענין המעשה ואע"פ שאין מדרכנו בחיבור הזה לפרש מאמרי רבותינו כמו שהקדמנו בההקדמה מ"מ ראינו לפרש בכללות המאמר הזה מה כוונתן מפני התועליות הנמשכות ממנו ונאמר כי כוון לבאר כמה הדרגות שצריך האדם כדי לידבק בקונו כדי להשיג סוד החיים העליונים כי הוא יתעלה מקור החיים לכל הנמצאים כאמרו (נחמיה ט) ואתה מחיה את כלם ובהתדבק בו האדם דבק בחיים כמ"ש הפייטן (ב) ואם אדבק בך חיי במותי ולז"א שעיקר הדבקות הראשון הוא בממציא הכל שהוא סבת החיים לכל העולמות כמ"ש (ירמיה י) הוא אלהים חיים ומלך עולם ולידבק בתורתו שהתורה היא גלוי אלהותו אליש כמו שנבאר בפרק הבא והוא ותורתו הכל א':

עוד שנתדבק בישראל מפני שנשמתם קדושה נשפעה ממקור חיים העליונים כאמרו (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם והיינו (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים פי' מפני שאתם דבוקים בשמו שהוא מקור החיים כדכתיב הוא אלהים חיים לכן אתם נקראים חיים וכדפי' בענין (ויקרא כה) או קנה מיד עמיתך וכן פי' במסכת מגילה גבי הא דאמרינן התם אסור להסתכל בצלם אדם רשע אמרו ז"ל אבוהי בר איהי ומנימין בר איהי חד אמר (ג) תיתי לי דלא אסתכלי כו'. וכבר פי' בשער התשובה פ"א שטעם הסתכל בצלם אדם רשע הוא מפני שמקנה בלבו רוח הטומאה ההיא המתראה בפניו וימשך לו מזה בלבול המחשבה ובטול הדבקות ולכן בא בעל המאמר להשמיענו שישראל נקראים חיים שלא יתעסקו במשאו ומתנו אלא עם ישראל שהם נקראים חיים ולא יבא לו מזה טרדת הדבקות. עוד שנתדבק בחכמים ולדיקים שהם נקראים חיים והכוונה שהוא ית' שוכן בהם ובהתדבקו בהם דבק בהקב"ה כמ"ש ובו תדבק וכי אפשר לאדם לידבק בהקב"ה אלא שידבק בת"ח וכן (דברים י) את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וג"ע נקרא חיים להורות שעיקר התדבקו בתורה ובחכמים ובצדיקים הוא כדי לזכות אל עולם הבא שעיקר הנשמה דירתה בעה"ב ששם עץ החיים בתוך הגן כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו ולא יעשה מעשיו ולא יעסוק בתורה מפני שום סבה מסבות העה"ז שאז תורתו אינו עולה למעלה וכן דרשו בזוהר (פרשת ויחי סוף דף רנג) בפסוק מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש אמר שם שאני עמלה דאורייתא דלעילא מן שמשא הוא ר' חייא אמר אף (ד) עמלה דאורייתא דאיהו עמל בגיניהון דבני נשא או בגין יקרא דיליה האי תחת השמש כתיב דלא סליק לעילא עכ"ל. מים שנא' מים חיים גם סבה גדולה לדבקות הוא שיטהר במקוה מים וכבר פירשנו והארכנו בזה בשער האהבה בענין טהרה מביאה לידי קדושה ובפרט אם יהיה המקוה ממים חיים שהוא מטהר זבין וזבות בוודאי שהוא יותר סיוע לדבקות א"י נודע שאין נבואה שורה אלא בא"י ובמעלת א"י כמה מעלות ואחד מהם שאין שליטה והשגחה לשום חיצוני בה דכתיב עיני ה' אלהיך בה ואמרו במדרש (שוחר טוב תהלים מזמור קה) בפסוק (תהלים קה) דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד א"ר יוסי בר חלפתא לר' ישמעאל בריה מבקש אתה לראות את השכינה בעוה"ז עסוק בתורה בא"י שנא' דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד עכ"ל. ופי' דרשו ה' ועוזו התורה שנקראת עוז שנאמר (שם כט) ה' עוז לעמו יתן בקשו פניו תמיד הוא א"י שנא' בה (דברים יא) תמיד עיני ה' אלהיך בה. ועוד במעלת הדר בא"י פי' בזוהר (פ' אחרי מות דף ע"ב) ז"ל א"ר יהודה זכאה חולקיה מאן דזכי למשוי מדוריה בארעא קדישא דכל מאן דזכי לה זכי (ה) לאנגדא מטלא דשמיא דלעילא דנחית על ארעא וכל מאן דזכי לאיתקשרא בחייוי בהאי ארעא קדישא זכי לאיתקשרא לבתר בארעא עילאה קדישא ואמר עוד לקמיה ולא עוד אלא אי זכי בחייוי זכי לאיתמשכא עליה רוחא קדישא תדיר וכל מאן דיתיב ברשותא אחרא איתמשך עליה רוחא אחרא מסאבא עכ"ל:

נמצא

(ב) אם אדבק בעוה"ז בהקב"ה אזי אהיה חי במותי ע"ד שאחז"ל שהצדיקים במיתתם נקראים חיים: (ג) אותו זכות שעמד בו: (ד) כלומר אף עם שהאדם עמל בתורה שלא לשמה לשם כבוד או שיהא לו מעמד אינו עולה למעלה: (ה) ימשך

אלא ·

כדכתיב (שם ד) החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך ואומר (שם י) אורח לחיים שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה:

עוד ראוי שישכים לבהכ"נ להמנות מעשרה ראשונים שפי' רז"ל שהוא מאריך ימים והוכיחו כן מפסוק (שם ח) כי מוצאי מצא חיים ובחינה זו מסוגלת ובפרט אם יהיה ראשון ובלבד שיתפלל באותה בהכ"נ שהיה בה מעשרה ראשונים וכך קבלתי מפי מורי ע"ה שאין שכר שאמרו רז"ל לבא מעשרה ראשונים אלא למתפלל שם. וכן מוכח מדברי הזוהר בפ' נשא. גם סיוע גדול לבעל תשובה שיהיה נעזר מחבורה ביום אם השכים לקרות בתורה ולהתפלל על עונותיו כדכתיב (תהלים פח) ה' אלהי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך והארכנו בזה בשער הקדושה:

עוד יזהר גם במצות תפילין שפי' שהמניחן מאריך ימים כדכתיב (ישעיה לח) ה' עליהם יחיו כן אמרו ז"ל במנחות (פ"ד) ובעל (ר) התשובה ראוי שיהיה לו ב' זוגות א' של סברת רש"י ע"ה וא' של סברת ר"ת ע"ה ובשעת תפלה של שחרית יניח ב' זוגות כדי לקיים מצות ק"ש כראוי שלא יאמר עליו שמעיד עדות שקר בעצמו שהרי התפילין של זה פסולין לזה ונמצא שקרא ק"ש בלא תפילין לפי סברא א' ושאר היום יניח תפילין של סברת ר"ת וכ"ז שימצא גופו נקי יניחם וימצא עצמו נעזר מהבורא שאמרו שם בפ' התכלת א"ר ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בח' עשה וכו' ומכלל לאו אתה שומע שהמניחן מקיים ח' עשה:

עוד ירדוף אחר צדקה בסתר דכתיב (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף והצדקה העושה פירות למעלה היא הצדקה הנעשית לשם בלי שום (ש) פניה ואם יכוין ע"ד הסוד מה טוב חלקו ובצדקה נזכר בה חיים שנא' (שם יב) בארחת צדקה חיים ודרך נתיבה אל מות וכן (שם טז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ובפרט ביום התענית ראוי לתת לצדקה חלק האכילה שהיה ראוי לאכול בסעודת הבקר כדי שלא להרויח בתעניתו מיעוט הפיזור וכ"ל שאפשר לדקדק ענין בדברי הנביא שאמר (ישעיה נח) הלוא פרוס לרעב לחמך הלחם שלך שהיה מגיע להלקך לאפוקי שלא יתן חלק אשתו ובניו שהוא חייב במזונותם אם אין לו כדי לפרנסם אלא במזונות לפחות הלקו יתן וכן ירדוף אחר גמילות חסדים כדכתיב (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד ואמרו בר"ה (פ"ק) ז"ל אביי ורבה מדבית עלי קא אתו רבה שעסק בתורה חיה ארבעין שנין אביי שעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שתין שנין עכ"ל:

ובענין עסק התורה וגמילות חסדים איזה קודם פי' בירושלמי (חגיגה פ"ק) ר"י כשהיה רואה את המת ואת הכלה מתקלסין היה נותן עיניו בתלמידים ואומר המעשה קודם לתלמוד נמנו בעליית בית ארים התלמוד קודם למעשה ר' אבהו הוה בקסרין שלח ר' חנינא בריה מזכי בטבריה שלחין ואמרין ליה גמל חסד הוא שלח כתב ליה המבלי אין קברים בקסרין שלחתיך בטבריה כבר נמנו בעליית בית ארים בלוד התלמוד קודם למעשה רבנן דקסרין אמרין הדא דאת אמר בשיש שם מי שיעשה אבל אין שם מי שיעשה המעשה קודם לתלמוד עכ"ל:

עוד אמרו ז"ל בפסיקתא על פסוק (תהלים טז) תודיעני אורח חיים א"ר יודן אמר דוד לפני הקב"ה תודיעני אורח חיים א"ל הקב"ה דוד חיים את בעי צפה ליראה שנא' (משלי כז) יראת ה' תוסיף ימים ר' זעירא אמר אמר דוד לפני הקב"ה תודיעני אורח חיים א"ל הקב"ה דוד חיים את בעי צפה ליסורין דכתיב (שם ו) ודרך חיים תוכחות מוסר אמר רב אמר דוד לפני הקב"ה תודיעני אורח חיים א"ל הקב"ה דוד חיים את בעי צפה לתורה דכתיב (שם ג) עץ חיים הוא למחזיקים בה ד"א א"ל הקב"ה (ת) היעלם בתמיה (א) עשה ואכול שנא' שמור מצותי וחיה עכ"ל. וד' בחינות אלו הם כנגד ד' אותיות שבשם כסדרן למי שבקי בסתרי הזוהר ולכן כל בחינה מהם יש בה חיים כדרך שכל אות מהשם כלול מכל השם כמבואר בזוהר (פ' אמור) ופי' מורי ע"ה בס' השער שם בן מ"ד:

עוד יזהר שיגיע בתלמודו בנגעה לא במהרה הוא משכח וכן דרשו (שיר ז) חמוקי ירכיך כמו חלאים מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר וכיון שהעוסק בתורה בסתר מחכים הא כתיב (קהלת ז) החכמה תחיה בעליה ובקריאתו בתורה יוציא הדברים מפיו שהוא מביא לידי זכירה ולידי אריכות ימים כדאמרי' בעירובין (פ"ה) ז"ל אמר שמואל לר"י שיננא פתח פומך קרי פתח פומך תני כי היכי דתתקיים בך ותוריך חיי שנאמר (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה עכ"ל. וגם זה מסוגל ואם יצמא ביום התענית מחמת הקריאה יחשוב זה לכפרת עונות דברים בטלים כמ"ש (יומא פ' י"ה) אמר רב נחמן מהכא (ירמיה ב) מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה מנעי עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחף מנעי לשונך מדברים בטלים כדי שלא יבא גרונך לידי צמאה עכ"ל. ופרש"י שלא יבא רגלך לידי יחף בהולך בגולה עכ"ל. ועד"ז הוא הצמאה נמצא צמאת הגלות מכפרת על דברים בטלים וה"ה לצמאת התענית שהאדם מקבל עליו לכפרת עונו ובפרט ע"י עסק התורה דכתיב בה (משלי טו) מרפא לשון עץ חיים:

עוד

(ר) מפני שנפשו זה מהלך כאשר הרבה עקביו שרוצה לשוב צריך ג"כ לדקדק יותר ובפרט במצות תפילין לקיימם בכל דקדוקיהם הלכותיהם כי חזות לנפש לכל כדעות: (ש) שלא לשם דבר מה שיהיה: (ת) בילקוט ובמכילתא ל"ג אלו כ' שבום שיענם בספיה (א) ר"ל עשה מצות וצג"ע ואח"כ שכרך לעוה"ב:

אלא על עזבם את תורתי אמר רבי חייא בר אבא כתיב ואותי עזבו (א) הלואי שמא את תורתי שמרו הלואי אותי עזבו ותורתו שמרו המאור שבה היה מקרבן אצלי אמר רב הונא למוד תורה אפי' שלא לשמה שכיון שאתה מתעסק בה אתה חוזר ועושה אותה לשמה עכ"ל :

עוד בתנחומא (פ' ראה) ז"ל זה שאמר הכתוב (ירמיה כא) ואל העם הזה תאמר כה אמר ה' הנני נותן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המות וכתיב (תהלים עח) האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי וכתיב (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך וגו' וכתיב (שם ד) יום אשר עמדת וגו' ללמדך שכל מי שמבטל מן התור' כאלו כופר בהקב"ה שלא נתן תורה לישראל אלא שיעסקו בה יומם ולילה דכתיב (יהושע א') והגית בו יומם ולילה וגו' וכתיב (תהלים א) כי אם בתורת ה' חפצו וגו' וכל העוסק בתורה ומקיימה כאלו קבלה מהר סיני לפיכך כתיב (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת עכ"ל ומי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הוא בכלל דבר ה' בזה כדאמרינן בסנהדרין (פ"ו) על פסוק כי דבר ה' בזה רבי נתן אומר (ב) כל שאינו משגיח על המשנה רבי נחמיה אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק עכ"ל. ובילקוט נביאים (יהושע דף ב' סי' ז') תנא דבי אליהו הכינו לכם צדה וכי צדה היתה צריכה שם והלא אינם אלא אוכלי המן שהיו מלקטין אותו בבקר בבקר אלא כך אמר להם עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ ותאכלו מתבואת הארץ שנא' (יהושע ה) וישבות המן ממחרת יצא מלאך להחריב את כל העולם אמר בטל המן ובטלה תורה שנא' (שם ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו' א"ל מה יהושע במנעלי' אתה נעול ואין אתה נוהג אבל על ישראל שבטל המן ובטלה התורה של נעלך לפיכך איתי אומר אשרי אדם שהוא מרבה את הישיבה ואת התורה וממעט בסחורה ויושב והוגה בדברי תורה בכל יום תמיד עכ"ל. ובעירובין (פ"ז) אמרו על ענין זה ויאמר לא כי אני שר צבא ה' אמר לו אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה ואמר לו (ג) על איזה מהם באת אמר לו (ד) עתה באתי מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק א"ר יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה וכו' עוד שם א"ר שמואל בר אבא משמיה דרב גדול ת"ת יותר מהקרבת תמידין שנא' עתה באתי עכ"ל ובתיקונים תיקון (נג דף כ) אמרו ז"ל ווי לון לבני נשא דלא משתדלין באוריי' דאתקריאו עצים יבשים דאינון עתידין לאתוקדא בנורא דגיהנם ולאו למגנא אמרו מארי מתני' דאינון עמילין ויבשין גיהנם עכ"ל. והטעם לכל זה מפני שהתורה קשורה בשמו והתורה מדריכה לאדם לעשיית המצות ומצות ג"כ קשורות בשמו נמצא שמי שאינו עוסק בתורה כאלו כופר בהקב"ה והיינו דבר ה' בזה ולכך שולט בו גיהנם כמ"ש (דברים לא) על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כדפי' לעיל בפ' הקודם :

ומלבד היות התורה מדרכה לעשיית המצות ג"כ ע"י העסק בה יגיע לדעת סוד האלהות העליון כי ש היתה כוונתו ית' לכתוב לנו את התורה בפרשיות אלו פתוחות וסתומות וכמה מלות יתרות וחסרות מפני שהוא דמות שיעור הקומה העליונה ולכך אם חסר אפי' אות אחת פסול מפני שאינו בדיוקן העליון. וכדמוכח בזוהר (אחרי מות ד' עח) ז"ל תאנא א"ר יהודה יומא חדא הוי אזלי ר' חזקי' ור' ייסא באורחא (ה) ארעו בגוש חלבא והוה חריב יתבו סמוך לבי קברא ורבי ייסא הוה בידיה חד קיטרא דס"ת דאיקרע עד דיתבו (ו) איתרגיש חד קברא קמייהו ואמר ווי ווי דהא עלמא בצערא שכיח הא אורייתא הכא דאיתגליא או חיי (ז) אוהרא (ח) אתו לאחיכא עלן (ט) או לכספא בכסופא עלן באורותייהו אזדעזעו רבי חזקיה ור' ייסא א"ר חזקיה מאן את א"ל מי את אנא והא איתערנא לגבי ס"ת דזמנא חדא הוה יתיב עלמא בצערא ואתו חיי הכא לאיתערא לן בס"ת ואנא וחבראי אקדימנא לגבי (י) דמכי חברון וכד איתחברו בג"ע ברוחיהן דצדיקיא אשתכח קמייהו דההוא ס"ת דאייתי לקמן אינון חייא הוה פסול ומשקר בשמא דמלכא דאשתכח וי"ו יתיר בהאי קרא ומוספא בספר פרשות ואמרו הואיל ושקרו בשמא דמלכא לא איתובין לגביהון ודחו לי ולחבראי בההיא שעתא מבי מתיבתא עכ"ל ושאר המעשה אינו לענינו . וכן אמר בזוהר (ויחי דף רכה') אבל חד אסוותא אשכחנא בעלמא ולא יתיר בההוא אתר דישתכחון אינון דלעאן באורייתא ואשתכח בינייהו ס"ת (כ) דלא משקר ביה כד מפקי האי בגיניה מתערי עילאי ותתאי וכל שכן אי כתיב שמא קדישא כדקא חזי והא אוליפנא מליה עכ"ל וזה עיקר השלימות בעסק התורה לדעת את קונו ולידבק בו וכו' ופי' הרשב"י ע"ה דרוש זה בשיר השירים ז"ל (שיר א) אם לא תדעי לך היפה בנשים כתיב (דברים ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים זכאין אינון כל דמשתדלין באורייתא למנדע בחכמתא דמאריהון ואינון ידעין ומסתכלין ברזין עילאין בגין דכד בר נש נפיק מהאי עלמא בהא אסתלקו מניה כל דינין דעלמא ולא עוד אלא דפתחין ליה תליסר תרעי דרזי דאפרסמונא דכיא דחכמתא עילאה תליא בהו ולא עוד אלא דקב"ה חקיק ליה בההוא פורפירא דכל דיוקנין (ל) גליפין תמן בהאי עלמא ובעלמא דאתי קודשא בריך הוא אשתעשע ביה בגנתא דעדן (מ) ואחסין תרין עלמין עלמא דא ועלמא דאתי הכמתא דאצטריך ליה לבר נש למנדע ולאסתכלא כלא ברזא דמאריה וחד למנדע ליה לגופיה ולאשתמודעא מאן איהו והיאך איתברי ומאן אתי

(א) לשון בתמיה וכי הלואי להם והלא לא שמרו את תורתי : (ב) שעושה כמו שאינו עיקר : (ג) לפי ששאל יהושע את המלאך הלנו אם לצרינו נלמד מזה שבטלו שני דברים אלו פי' אם בשביל התורה דכתיב ביה תורה נוס לנו או לצרינו בשביל הקרבנות שמגינים עלינו מצרינו : (ד) על של עכשיו שהוא ביטול תורה : (ה) פגעו במקום א' שנקרא גוש חלבא והיה חרב באותו מקום : (ו) נרעש : (ז) בזוהר ל"ג אותרא : (ח) ע"ד לועג לרש : (ט) ג"ה ולכספא והוא לשון בושה : (י) אצל אבות ישנים בחברון : (כ) שאין בו טעות : (ל) חקוקים שם : (מ) וירש :

נמצא שעיקר הדבקות להשגת החיים העליונים הוא בא"י ובפרט בירושלים שירושלים של מטה מכוונת כנגד ירושלים של מעלה. ועשר קדושות הם כדפי' במשנה וירושלים מקודשת יותר מא"י וכל שביעותיה וכפי קדושתה כך ימשך ממנה דבקות החיים ביותר למתדבק בה שאין בינו לבין הקב"ה מסך מבדיל. גמילות חסדים נקראת חיים שעם היות שיעסוק בתורה גם צריך שיעסוק בגמילות חסדים שגם הוא גורם לדבקות הנפש במקום החיים אע"פ שהוא חוץ מן הסברא אז"ל (תוס' דסוטה) כתיב (ש"א כה) ואיש במעון ומעשהו בכרמל אמר הקב"ה הכל צווחין וטופחין על מיתתו של צדיק ורשע הזה יושב ושוקט (ו) מרזחין ללמדך שכל הכופר בגמילות חסדים כאלו כופר בעיקר עכ"ל:

עוד במעלת גמילות חסדים האריכו בירושלמי דפאה (פ"ק) עוד צריך להסתיר מעשיו (ז) ולא לגלותם כדפי' בזוהר (נח דף סד:) שכל העושה דבריו בסתר הברכה שורה עליו והוא ע"ד שפי' רז"ל אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין ז"ל אליפנא קב"ה סתים וגליא גליא הוא בי דינא דלהתא סתים הוא אתר דכל ברכאן נפקי מתמן ובגין כך כל מלוי דבר נש דאיתון בסתימו ברכאן שריין עלוי וכל דאיתון באתגליא הוא אתר דבי דינא שריין עלוי בגין דאיהו אתר באתגליא וכלא איהו ברזא עילאה כגוונא דלעילא עכ"ל:

וכן המסתיר מעשיו הטובים מפני אדם שכרו שיהא נסתר מבעלי הדין שהקב"ה חופה עליו בלבוש החסד שהוא נקרא אלוה כדי שלא יכירו בו בעלי הדין וזה רמוז בפסוק (איוב ג) לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו ונודע כי משם אלוה הוא הלבוש לנשמה כדכתיב (שם כט) כימי אלוה ישמרני וכדפי' ששבא בפסוק (משפטים כא) לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה והמפרסם עצמו שהוא מתענה נענש. וכן כתב השב"ן (סימן קב) אסור לפרסם לאחרים שהוא מתענה והביא מירושלמי (חגיגה פ"ק) ז"ל ר"י בר חנינא אמר צילא דתרעא דגיהנם קטוע באודניה אמר לון למה דא כן א"ל דהות צייתא ומפרכמא ואית דאמרי דהות צייתא חד יום (ח) ומזקה ליה תרין עכ"ל לעניננו. וכוונת קביעות האזן פי' הוא כדי שיצא החוץ מאזן לאזן:

גם תיקון גדול לשב שישתדל לקיים השבת בכניסתו כראוי ובשמירת השבת עצמו שכל השומר ימים ינקים אוש שבת כדפי' בזוהר (פ' נח דף עה:) והארכנו בשער הקדושה פרק שביעי:

וראיתי להשלים הפרק הזה להעתיק דברים המאריכין ימים שנתבאר בתענית (פ"ג) שאלו תלמידיו את רבי זירא וא"ל לרב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא (ט) הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין ולא ישנתי בבהמ"ד לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא (י) ששתי בתקלת חבירי ולא קראתי לחבירי בחכינתו ואמרי לה בהניכתו עכ"ל. ופרש"י ע"ה בחכינתו שמכנין לו בני אדם כגון שם לווי הניכתו כמו חניכת אבות דגיטין עד עשרה דורות ופי' התוספות כגון עד עשרה כגון ר' אברהם אבן עזרא שכל בני משפחתו היו נקראים כך ודוקא לגנאי אבל לשבח מותר עכ"ל. ומעשים אלו של רב אדא בר אהבה הוסיפו בהם בירושלמי (תענית פ"ג) ז"ל שאלו חכמים ואמרו לו מה מעשים טובים יש בידך א"ל מימי לא קדמני אדם לביה"כ ולא הנחתי אדם בבה"כ ויצאתי ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ולא הזכרתי ד"ת במקום המטונף ולא הצעתי וישנתי שינת קבע ולא צעדתי בין החברים ולא כניתי שם לחברי ולא שמחתי בתקלת חברי ולא באת קללת חבירי על מטתי ולא הלכתי בשוק אצל מי שהוא חייב לי מימי לא הקפדתי בתוך ביתי לקיים מה שנאמר (תהלים קא) אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי עכ"ל:

עוד יש כמה דברים לאריכות ימים נאמרו במסכת מגילה (פ"ג) והעתקנו בפרק דרך ארץ גם ראוי ליזהר במדת אמת שסגולתו לאריכות ימים כדפי' בשער הקדושה. גם בהיות השב חלש בתעניתו בפרט אם הוא ת"ח ואינו יכול לעיין יקרא באותן השעות מילי דאגדה שהם מושכין את הלב ולא ישב בטל כי היושב בטל מד"ת נקרא לץ וכתב החסיד רבי יוסף יעבץ ע"ה במשנה שינה של שחרית וכו' ז"ל וכתב הרא"ע ז"ל יש דרך להרויח נפש חלושה בהלכה קשה ירא שמים יצא ידי כלם ויבקש לאותם השעות דברים קלים להביא כדי שלא תהיה שיחתו סבה לטרדו מן העולם ולהפסיד מה שהרויח מן העיון עכ"ל. וכאשר ישתדל השב לקיים כל דברים אלו מן השמים יסייעוהו בלי ספק ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק שביעי פרק זה יהיה בביאור כמה דברים שאדם נכשל בהם והם עבירות שאדם דש בעקביו וצריך השב ליזהר כדי שתהיה תשובתו מקובלת הדבר הראשון שצריך ליזהר הוא מביטול תורה שעונש הביטול מדברי תורה הוא גדול כמו שדרשו רז"ל בירושלמי (חגיגה פ"ק) על פסוק (ירמיה ט) ויאמר ה' על עזבם את תורתי ר' הונא ורבי ירמיה בשם ר' שמואל ב"ר יצחק מצינו שויתר הקב"ה על ע"א ועל גילוי עריות ועל ש"ד ולא ויתר על מאסה של תורה שנאמר על מה אבדה הארץ על ע"א על גילוי עריות ועל ש"ד אין כתיב כאן אלא

(ו) מפרסם ומגלה: (ז) משלו ומתנו ורווחים שלו: (ח) שמביא אותו לידי חולשה שאינו יכול לעסוק בתורה [illegible] נקרא תושה כדאיתא בש"ס דתענית: (ט) בדברי תורה: (י) לא שמחתי [illegible]:

[illegible] לא תזנה לרגלים (שם כ) לא תלכון אחרי אלהים אחרים הרי לא תעשה. ומה לעשות מלמד ללב (דברים ז) ושמתם את דברי אלה על לבבכם. לעינים (שם יא) פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. לאזנים (שם ד) שמע ישראל את החקים. ללשון (שם ה) ושננתם לבניך. לידים (שם טו) פתוח תפתח את ידך. לערוה (בראשית מו) ואתם פרו ורבו ואומר (ירמיה כט) קחו נשים והולידו. לרגלים (דברים ה) בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם עכ"ל. וכן אם חטא בחטא שנכשלו בו (א) רבים צריך שיזכה את הרבים במעשיו וכן אמרו בתנא דבי אליהו בילקוט פרשת כי תשא (סי' שנא דף רב) בפ' העגל ז"ל יודע היה אהרן בעצמו שלא דבר גדול לישראל על ידו ועמד וקשר חבל ברזל במתניו והיה מחזר בכל אהלות ישראל מי שאינו יודע תפלה למדו תפלה מי שאינו יודע ק"ש למדו ק"ש מי שאינו בקי בגופה של תורה הכניסו בגופה של תורה ולא אהרן בלבד אלא כל המלמד תורה ברבים לישראל לשם שמים המקום מרחם עליו ונותן בו חכמה ובינה ודעה והשכל ונותן חלקו עם ג' צדיקים אברהם יצחק ויעקב עכ"ל :

ובכל בעל תשובה צריך שילמד למי שהוא יודע שחטא דרכי התשובה ובפרט אם הוא אדם הרגיל אצלו ויקבל דבריו וכמ"ש דהמע"ה (תהלים נא) אלמדה פושעים דרכיך ובמעלת מי שהוא מחזיר את הרשע בתשובה מעלות רבות נתבארו בזוהר (תרומה דף קכח קכט:) :

עוד ראוי ליזהר מכל בחינות הגזל ומלבד גזל ממון יש גזל אחר אמרו במסכת ברכות (פ"ק) א"ר חלבו א"ר הונא כל שיודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנאמר (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן שנאמר (ישעיה ג) ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם עכ"ל. ופרש"י ע"ה גזלת העני והלא אף גזילת העשיר גזילה היא אלא גזילת העני שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא להשיב על שלומו :

עוד יזהר שלא יהנה מדבר מדברי העולם בלא ברכה שנקרא גזלן כדגרסינן בברכות פ"ו א"ר חנינא בר פפא כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל שנאמר (משלי כח) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית ואין אביו אלא הקב"ה שנאמר (דברים לב) הלוא הוא אביך קנך ואין אמו אלא כנ"י שנא' (משלי א) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך מאי חבר הוא לאיש משחית א"ר חנינא בר פפא חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים עכ"ל ופרש"י ז"ל גוזל להקב"ה את ברכתו ולכנ"י שבהחטאו הפירות לוקים ואומר אין פשע ולפי שהוא מיקל רואים אחרים ולומדים ממנו לעשות כן ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה ולכך נקרא זה המיקל חבר לאיש משחית לירבעם בן נבט שחטא והחטיא כך הוא חוטא ומחטיא עכ"ל ולעיל בפ' ב' פירשנו שגם מי שאינו עוסק בתורה ובמצות כראוי נקרא גוזל ובפרט בגלותנו זה שהשכינה גולה בעונותינו כאומר (ישעיה נח) בפשעיכם שלחה אמכם ואין לה מנוח ויחוד אלא על ידינו בהיותנו עוסקים בתורה ובמצות ומי שאינו עוסק נקרא גוזל. ואמרו בזוהר פרשת ויצא ומאן דאיהו לא משתדל באורייתא דקב"ה גרם לשכינתא דאיתכפיא בגו ארעא כד"א (שם כו) ישפילה עד ארץ וגו' כן אמרו בפ' ואתחנן והעתקנו לשונו בשער האהבה שהמונע מלעסוק בתורה כאלו מונע מהשכינה שאר כסות ועונה והנה בגלות נקראת אלמנה כאומר היתה כאלמנה וצדיק הוא יתום ולזה צוה תורה כל אלמנה ויתום לא תענון ופי' רז"ל אפי' אלמנתו של מלך ובגלות היא אלמנותו של ממ"ה הקב"ה כביכול וצריך שלא לעוות דינה וכן לעשות היהודים המוגעים לצדיק ולא לעוות דינו כי אם ענה תענה אותו להורות על פשט הנגלה והנסתר ועל יתום התחתון ועל האלמנה התחתונה. ועל הרמז העליון שפירש. עוד יזהר מאונאה אפי' מאונאת דברים וקשה אונאת דברים מאונאת ממון כדפי' (בב"מ נח) ואמר חסדא ג' אין (ב) הפרגוד (ג) ננעל בפניהם ואלו הם גזל ואונאה וע"א אונאה דכתיב (עמוס ז) הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך. גזל דכתיב (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד. ע"א דכתיב (ישעיה סה) העם המכעיסים אותי על פני תמיד עכ"ל :

עוד יזהר מד' דברים אלו שהעושה א' מהם נקרא רשע אמרו בפסיקתא ג' נקראו רשעים הפושט יד בחבירו שנאמר (שמות ב) ויאמר לרשע למה תכה רעך. ובעל מחלוקת שנאמר (במדבר טז) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. והלוה ואינו משלם שנא' (תהלים לז) לוה רשע ולא ישלם א"ר שמואל בר' נחמני ר' נחומא אמר אף המעיז פניו שנא' (משלי כא) העז איש רשע בפניו עכ"ל ובתעניות (פ"ק) אמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנא' (ירמיה ג) וימנעו רביבים וגו' ומצח אשה זונה היה לך וגו' אמר רב המטנא כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל (ד) בעבירה שנא' היה יהיה לא נאמר אלא היה רבה בר רב הונא אמר מותר לקרותו רשע בפניו רב נחמן בר רב יצחק אמר מותר לשנאותו שנא' (קהלת ח) ועז פניו ישונא עכ"ל :

ראוי ליזהר בכל הדברים שאמרו (שבת פ"ב) מעון פלו' בא כך ומפני אורך הלשון לא העתקנוהו ולא מעתיק רק א' מהם שהוא הנמצא יותר עון מיתת בנים ר' אומר בעון נדרים בניו ובנותיו מתים כשהם קטנים שנא' (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וגו' כמו שהעתקנו בשער הקדושה וכן שנית ר"א ברשב"י יש מי שאמר בעון ביטול תורה ויש מי שאמר בעון ביטול מזוזה ויש מי שאמר בעון ביטול ציצית וכלם הביאו ראיה מן הפסוקים :

עוד

(א) של ידו : (ב) מחילה שבין שכונה לשכונה תרוס : (ג) אינו ננעל להפסיק ראייתם מן [illegible] עד שיפרע מהם : (ד) בזנות :

אתי ולאן יהך ותיקונא דגופא היאך אתתקן והיאך איהו זמין למיעל בדינא קמי מלכא דכלא ואית למנדע ולאסתכלא ברזין דנשמתיה מאי היא נפש דבי' ומאן אתיא ועל מה אתיא בהאי גופא טיפה סרוחה דהיום כאן ומחר בקברא וחד לאסתכלא בהאי עלמא דאיהו ביה ועל מה אתתקן ולבתר ברזין דעלמא דלעילא לאשתמודעא למאריה וכל דא איסתכל בר נש מגו רזין דאורייתא תא חזי כל מאן דאזיל בההוא עלמא בלא ידיעא אפי' אית ליה עובדין (א) סגיאין מפקין ליה מכל תרעי דההוא עלמא פוק חמי מה אמר הכא אימא לי רזין דחכמתא דלא ידענא ולא אוליפנא עד הכא בגין דלא הרא (ב) בכיסופא בגו אינון דרגין עילאין דהנה עאל ביניהו דהא עד הכא לא אסתכלנא בהו. ת"ח מה כתיב אם לא תדעי לך היפה בנ' הנה אתיא בלא ידיעא ולא איסתכלת בחכמתא עד דלא תיעול ולא ידע' ברזין דעלמא עילאה לאו לך ליתא הכא למיעל הכא בלא ידיעא עכ"ל לענינו ושאר הפסוק מבואר שם על דרך הנזכר. ובזה יובן מה שאמרו רבותינו ז"ל בתנחומא בפסוק (ירמיה ט) כ"א בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי נאמר על התורה ז"ל ובמה יתהלל האדם בעה"ז בכתרה של תורה שהיא מעטרת אותו ונותנת לו חיים בעולם הזה ובעוה"ב שנאמר (משלי ג) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד ונותנת בו כח שלא יבטל לעולם שנאמר (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח עכ"ל. והיינו כי התורה נקראת זאת כאמרו (דברים ד) וזאת התורה אשר שם משה וסיום הפסוק השכל וידוע כי ע"י התורה נדע אותו כדפי' ומפני (ג) שפוטר מים ראשית מדון כדפי' רז"ל שהתחלת דינו של אדם הוא אם עסק בתורה לכן ראשית התשובה צריך שיהיה לעסוק בתורה שהתלמוד מביא לידי מעשה. לכן אנו אומרים בתפלה השיבנו אבינו לתורתך ואח"כ וקרבנו לעבודתך וכאשר יעסוק בתורה לשמה שהוא ללמוד ולעשות כדפי' בהקדמת הס' יתגלו לו רזי תורה כמ"ש ר"מ (אבות פ"ו) כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכן ע"י התשובה דכתיב (משלי א) תשובו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם:

עוד יחפש אם עבר על א' מכ"ד דברים שמנדין עליהם שכתב הרמב"ם בהלכות ת"ת ואלו הם א' המבזה את החכם אפילו לאחר מותו ב' המבזה שליח ב"ד ג' הקורא לחבירו עבד ד' המזלזל בדבר א' מדברי (ד) סופרים ואין צריך לומר מדברי תורה ה' מי ששלחו לו בית דין וקבעו לו זמן ולא בא ו' מי שלא קבל עליו את הדין מנדין אותו עד שיתן ז' מי שיש לו ברשותו דבר המזיק כגון כלב רע או סולם רעוע מנדין אותו עד שיסיר הנזק ח' המוכר קרקע שלו לכותי מנדין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מן הכותי לישראל חברו בעל המצר. ט' המעיד על ישראל (ה) בערכאות כותים והוציאו ממנו ממון בעדות שלא כדין מנדין אותו עד שישלם י' טבח כהן שאינו מפריש המתנות ונותנן לכהן אחר מנדין אותו עד שיתן. י"א המחלל יום טוב שני של גליות אף על פי שהוא (ו) מנהג י"ב העושה מלאכה בערב הפסח אחר חצות י"ג המזכיר שם שמים לבטלה או לשבועה בדברי (ז) הבאי י"ד המביא את הרבים לידי אכילת קדשים בחוץ ט"ו המביא את הרבים לידי חילול ה' ט"ז המעבר שנים וקובע חדשים בח"ל י"ז המכשיל את העור י"ח המעכב את הרבים מלעשות מצוה י"ט טבח שיצאת טריפה מתחת ידו כ' טבח שלא הראה בדיקת סכינו לחכם כ"א המקשה עצמו (ח) לדעת כ"ב מי שגירש אשתו ועשה בינה ובינו שותפות או משא ומתן המביאן להזדקק זה לזה כשיבאו שניהם לדין מנדין (ט) אותם כ"ג חכם ששמועתו רעה כ"ד המנדה למי שאינו חייב נידוי. ופי' בזוהר (פקודי דף רמט) שבהיכל נגה יש ד' מלאכים עם כמה כתות שהם מנדים למנבלים (י) פיהם וכן לכל אינון חובין דבעיין לנזפא עשרה כרוזין נפקין בכל יומא ומכרזי בכל אינון רקיעין ובכל אינון חיילין ואמרין איזדהרו בפלניא דאיהו נזיפא נזיפה איהו חובא פלוני עבד עד דתב קמי מאריה רחמנא לישזבן כד תב מההוא חובא אתכנשי אלין ארבעה ושראן ליה וכדין אכריזו פלניא שרא נזיפא מכאן ולהלאה לגופיה עאלת ועד דלא תב נזיף איהו לעילא ותתא (כ) ונטירו דמאריה אתעדי מניה ואפי' בליליא נשמתיה נזיפא דסתמין לה כל תרעי שמיא ולא סלקא ודחיין לה לבר עכ"ל לכן צריך לפשפש במעשיו אם חטא בא' מהדברים בפרט אם הקשה עצמו לדעת שהוא דבר מצוי בין הבחורים עד שלא נשאו אשה צריך לקבל עליו נזיפה וישב בקרקע כמנודה ובעטיפה וכן מצינו שדוד קבל עליו נזיפה כדפי' לעיל וכן פי' רז"ל במדרש ילקוט שמואל (סי' נח דף טו) וגם במדרש תדשא שם:

עוד אם חטא באיבריו יעשה בהם מצות ופי' ענין זה במדרש ילקוט אמר שכל השבטים העמידו שופטים ומלכים אבל שבט שמעון מפני שחטא בזנות לא העמיד לא שופט ולא מלך ואמר אח"כ לפיכך נתנה ברית מילה בערוה שתהא יראת המקום מונעת לעשות החטא לכל הרגשה והרגשה נתן הקב"ה תורה מה לעשות ומה לא לעשות ללב (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם לאזנים (שמות כג) לא תשא שמע שוא לפה (דברים יד) לא תאכל כל תועבה ללשון (שמות כ) לא תשא את שם ה' (ויקרא יט) ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו. לידים (שמות כג) אל תשת ידך עם רשע לעריות (שם כ) לא תנאף

(א) נ"ל טבין: (ב) בבושה: (ג) שמבטל מן התורה שמתחלה נדון עליו לאיש שדין בראשונה: (ד) חכמים: (ה) מקום שופט הדיוטים שלהם: (ו) כיון שקבעו וקבלו עליהם כאי הוא פורץ גדר: (ז) של מה בכך: (ח) מוציא במזיד זרע לבטלה: (ט) שבגי שמתרגלים יחד ובאים לידי זנות: (י) מדברים נבול פה: (כ) ושמירת הקב"ה סר מעליו:

שלשה ימים לילה ויום שלש שנים פעם אחת בשנה ואם ח"ו אחר התשובה יחזור לסורו או יוסיף עליו יותר ויותר ובימות החמה ילך במקום נמלים הרבה וישב בישיבת ערום ובימות החורף ישבר הקרח וישב במים עד החוטם ואם עוד יחזור לסורו יוסיף עליו עוד יותר ויותר. המוציא שכבת זרע לבטלה יתענה ארבעים יום ואינם רצופים וישב במים בימות החורף כדי צינת צינה ואותם ארבעים יום לא יאכל בשר ולא דבר חם בלילה ולא ישתה יין לבד משבתות וימים טובים וירחץ ראשו מעט במים פעמים או שלש כל אותן ארבעים יום. הבא על אשתו נדה יתענה ארבעים רצופים וילקה בכל יום פעמים או שלש ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא יאכל דבר חם לבד משבתות וימים טובים ולא ירחץ כל אותן הימים ויתודה בכל יום ואם נשק או חבק אשתו נדה יתענה ארבעים יום המנשק אחר נשים או חובק יתענה שני וחמישי ושני וירחק מכאן ביאה ואם רבע בהמה או חיה או עוף יתענה מ' יום ולא ירחץ ולא יסתכל בבהמה חיה ועוף בשעה שנזקקין זל"ז. רוצח ילך בגולה שלש שנים וילקה בכל עיר ועיר ויאמר רוצח אני ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא יגלח שער ראשו וזקנו ולא יכבס בגדיו ולא ירחץ גופו אך יחוף ראשו פעם א' בחדש ויקשור ידו אשר רצח בו וזרועו בברזל בצוארו וילך יחף ויבכה על רציחתו ואם יחרפוהו אדם ישתוק ואותם שלש שנים לא ילך בטיולים ובשחוק ובגלותו ישכיב עצמו לפני פתח ביהכ"נ ויעברו עליו כל עוברים ושבים אך לא ידרכוהו. מומר יסיר המלבושים הנאים ויתאבל ויבכה ויצטער כל ימי חייו ויספיד זדונו וגאותו ויתודה ג' פעמים בכל יום ולא יאכל בשר וישתה יין כי אם בשבתות וימים טובים ולא ירחץ ולא יחוף ראשו כי אם פעם אחת או שנים בחדש ולא ילך לשחוק ולניצוחין רק לשמוע ברכות בלבד ולא ישב אצל ע"א אפילו במקום שמדברים ד"ת ומצות ויתרחק מכהניהם ולא יהנה מהם ומיד שישוב צריך טבילה ויסבול צער ויסורין כנגד חטאיו כי כפר בעיקר וחילל שבתות ועבר כריתות ומיתות ב"ד לכך צריך יסורים גדולים. הבא על אשת איש או על נערה מאורסה הרי הוא אוכל אותה על בעלה כיון שנהנית וחייב עליה מיתת ב"ד לכן יסבול צער הקשה כמות וישב בשלג וקרח שעה אחת בכל יום כן יעשה בכל החורף בכל יום פעם אחת או שתים ובימות החמה ישב לפני זבובים או לפני דבורים או שאר יסורין הקשים כמות ויתודה בכל יום בבכי ואנחה. שנה תמימה לא יאכל בשר ולא ישתה יין אלא בשבת ויו"ט ובפורים ולא יאכל לחם חם ולא ירחץ כי אם בערבי ימים טובים מעט ולא יראה שום שחוק אך יכול לשמוע ברכות חתנים ולא יעדן עצמו בשום דבר וילקה בכל יום וישכב על הארץ או על דף אחד בלא כר וכסת כי אם בשבת ויו"ט ישכב על תבן וקש וכר תחת ראשו כי יסיר רוחו הגסה שבא ממנו התאוה וחיי צער תחי'. וילבש שק על בשרו ולא ידבר מענין תאות נשים ולא יסתכל בנשים ובתכשיטיהם ואפילו כשאינם עליהם ולא ישמע קול ניגונים ולא ידבר עם הנשים כלל לא ברמז ולא ברמיזה ולא בשום דבר אפילו עם אשתו כשהיא נדה ולא יתייחד עמה בשום יחוד. הנשבע לשקר או מעל בחרם יש לו ללקות כמה פעמים כל ימיו ויתודה ימים רבים ואח"כ יזהר שלא ישבע אפילו באמת ולא בתורה ולא בנשמת אבותיו אך ידור בחיי ראשו אבל נשבע לקיים מצוה ויזהר שלא יוציא שם שמים לבטלה מפיו ויודיעו חבריו כשיזכיר השם ויאמר ברכה לבטלה ואם שגג ובירך ברכה לבטלה יאמר אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואותם המרגילים בפיהם ובפי זרעם להזכיר שם שמים בבית הכנסת ובמקום הטינופת או להזכיר ש"ש לבטלה אוי להם אוי לזרעם כי כן למדו לשונם ולכן ישמור ויגדור עצמו וזרעו וחבריו השומעים לו מלהזכיר שם שמים לבטלה ואם הורגל זה השב לעשות שבועה לבעל חובו אפילו באמת יתענה אותו היום בכל שנה ואם הורגל לדבר בביהכ"נ שום דבר אפילו שלא בשעת התפלה ישב במורא גדול ויתפלל בכוונה ויתענה מ' יום בין רצופים בין מופלגין וילקה בהכנע בכל יום. גונב או לוקח רבית ישב ויבקש ממנו מחילה ויתענה מ' יום או יותר ויתודה בכל יום ויזהר מלקבל פקדונות ולא ירגיל ללכת על ממון חבירו ויעשה גמילות חסד בגופו ובממונו ויתן משלו לעמלי תורה ולירא שמים וזה שלקח רבית אם הי' יכול שלא ליטול רבית אפילו מן הנכרים יהי' טוב. המלבין את חבירו והוא משפילו בעיני השר ומעליל עליו ולוקח ממונו וממית רעהו ואשתו וכמו התלויין בו יפרע לחבירו כל מה שהפסיד ויבקש ממנו מחילה וילקה ויתענה יותר משנתים ויתודה כל ימי חייו כי נחשב כאלו הרג את אשתו ובניו וחבירו וכמה עבירות עשה על כן ישבור רוחו ואם אין לו מה לשלם ירבה עליו רעים ויבקש ממנו מחילה ויאמצם ויכרע לו או ליורשיו. רכיל וכיוצא בו אין לו רפואה עד שיבקש ממנו מחילה וילקה ויתענה מ' יום או יותר וילקה בכל יום ויהיו כל עסקיו במצות ובעסק שלום בין כל אדם ובין כל איש ואשתו. המכה את חבירו או ציערו בין בממון בין באונאת דברים אין לו כפרה אם לא ירצה את חבירו ואין יוה"כ מכפר אלא על עבירות שבינו ובין המקום אבל שבינו ובין חבירו צריך לפייסו המגביה ידו על חבירו נקרא רשע ויבקש ממנו מחילה ויתכפר לו. המלבין פני חבירו יתענה ארבעים יום או יותר וילקה בכל יום ויתודה כל ימי חייו המכנה שם לחבירו יבקש ממנו מחילה בפני רבים וילקה ויתענה ארבעים יום ויתודה בכל יום בהכנעה המגנה את חבר יבקש ממנו מחילה ויתענה בכל יום המקניט את חבירו יביא שלש שורות של בני אדם ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי ויבקש ממנו מחילה ג' פעמים ולא (א) יותר ואם (ב) מת מוליך עשרה בני אדם על קברו ויאמר חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה שהקנטתיו ודוקא שלא ביזהו ברבים ולא היה די לו מחילה בפיוס ואל יהא המוחל אכזרי ואם הקניטו והוציא עליו שם רע אין לו מחילה עולמית אלא אם כן יתענה וילקה בינו לבין עצמו ארבעים יום או יותר המחלל את השם חילול השם הוא עון גדול ומאד חילול

השם

(א) ולא צריך יותר: (ב) קודם שביקש ממנו מחילה:

עוד שם תניא ר' נחמיה אומר בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת נפלים ובניו ובנותיו מתים כשהם קטנים עכ"ל. (ילקוט ירמיה סימן רסז דף ע"ג) ובפסיקתא רבתי אמרו שעיקר מיתת הבנים על ביטול תורה ז"ל ר"מ אומר בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני א"ל הקב"ה הביאו ערבים שאתם משמרים את התורה ואני נותנה לכם אמרו ליה אבותינו ערבים לנו אמר להם אבותיכם יש לי עליהם אברהם על שאמר במה אדע כי אירשנה. יצחק על שאהב את עשו. יעקב על שאמר (ישעיה מ) נסתרה דרכי אמרו ליה בנינו ערבים אותנו מפי עוללים ויונקים יסדת עוז ואין עוז אלא תורה שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן בשעה שהטוה נתפס ואין לו מה לשלם מי נתפס לא הערב הוי (הושע ד) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני כביכול גם אני מפסיד מי אמר לשמי ברכו לא התינוקות הוי (ירמיה ב) לשוא הכיתי את בניכם עכ"ל. עוד אמרו בספרי ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם דברי ר"י בן עקיבא מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקדש ומלמדו תורה ואם אין מדבר עמו לשון הקדש ומלמדו תורה ראוי לו כאלו קברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם (דברים יא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואם לאו למען יקצרון ימיכם וימי בניכם שכך דברי תורה נדרשין מכלל הן אתה שומע לאו עכ"ל:

ובמעלת המדבר בלה"ק בזוהר (פ' נח דף עד) שדור הפלגה לא הוו מצליחין במעשיהם אלא על שהיו מדברים בלשון הקדש ז"ל סתרי תורה (א) קוסטרא דהרמנא ממללן בלשון הקודש ומלאכי השרת שאשתמודען ביה ולא הוו ממללן בל' אחרא בגין כך ועתה לא יבצר מהם כל וגו' דהא לא אשתמודען בלשון אחרן דמלאכי עילאי לא הוו אשתמודען ביה גרע חיילו דהיכן הביטו למעבד עכ"ל:

עוד יזהר בדברים שנאמר בהם מעוות לא יוכל לתקון ופי' במדבר רבה (פרשת נשא) זה לשונו כי תשטה אשתו הה"ד (משלי ו) נואף אשה חסר לב וגו' נואף אשה הה"ד (קהלת א) מעוות לא יוכל לתקון וגו' תניא מעוות לא יוכל לתקון זה שבטל קריאת שמע של שחרית או קריאת שמע של ערבית או תפלה של שחרית או תפלה של ערבית והחסרון לא יוכל להמנות זה שמנו חביריו על דבר מצוה והוא לא נמנה עמהם שם הביאו משנה זו השנויה בחגיגה (פ"ק) ר"ש בן מנסיא אומר איזהו מעוות שאינו יכול להתקן זה שבא על הערוה והוליד ממנה ממזר א"ת בגונב ובגוזל יכול הוא שיחזיר ויתקן עוד שם במשנה רשב"י אומר אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן ונתעוות ואיזה זה ת"ח הפורש מן התורה גם ליזהר במה שפי' במדרש רות מהזוהר שהחסרון לא יוכל להמנות הם שלש תיבות החסרים בקריאת שמע להשלים רמ"ח ושליח ציבור חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת כדי להשלים רמ"ח והקורא קריאת שמע שלא עם הציבור אינו משלים רמ"ח איבריו עליו נאמר והחסרון לא יוכל להמנות:

ובעל תשובה המתענה בכל יום צריך להזהר בימים שיאכל כמו בשבתות ויו"ט ור"ח שלא יאכל אלא דברים דקים הנוחים להתעכל מפני כי בינוי ושת תחלת חולי מעים. ואפי' מדברים הטובים לא ימלא בטנו כן יהלה ונמצא מבטל קריאת שמע שחרית או ערבית שהיא מצות עשה מן התורה וכן קדושה ברבים שהיא מצוה כדכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל כדפי' בזוהר פרשת אמור וכן נכשל שחבריו נמנים לדבר מצוה מתפללים בבית הכנסת בעשרה והוא אינו נמנה עמהם והרגיל לבא לבה"כ ויום א' לא בא הקב"ה שואל עליו. וגם אינו משלים רמ"ח תיבות שבקריאת שמע שהוא מעוות שאינו יכול לתקן גם יתבטל מתלמוד תורה שהיא מצות עשה מן התורה והכל מפני סכלותו כאמרו (משלי יט) אולת אדם תסלף דרכו וגו'. והחכם עיניו בראשו ויהיה גבור כובש את יצרו ולא ימשך אחר תאותו בפרט בראש חודש ובפורים שהסעודה מדברי סופרים יש ליזהר שלא ימלא בטנו שיהלה ויבא לידי ביטול תורה ותפלה שהם מצות עשה מן התורה שאין עשה מדבריהם דוחה עשה מן התורה:

הכלל כי צריך בעל תשובה לעולם להיות חרד וירא מהדין ולא ישכח כמה הכעיס בעונותיו את הבורא וצריך לקיים אפי' בשבתות וימים טובים שוב יום אחד לפני מיתתך שאם היה יודע שביום שבת או ביו"ט ימות כמה היה ירא וחרד והיה משכים לקרות בתורה וכמה מעשים טובים היה עושה ולא היה נמשך אחר תענוגיו כן צריך שיעשה כל ימיו לתקן את אשר עוות בשבתות ובימים טובים ובפרט בימי השמחה שקרוב אדם לנמשך אחר תענוגיו ויצרו יפתהו צריך זהירות גדול כדי שלא יחזור לסורו ויהיה ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו כמו שאירע לכמה שחזרו לסורם מחמת אכילה ושתיה:

עד הנה מה שהגיע שכלנו הדל בקצור דברי רבותינו ומדרשים לענין התשובה ולא רצינו להעתיק דברי המדרשים כדי שלא להאריך והשב צריך לכולם בפרט דברי תשובת הרוקח שהם דברי קבלה צריך השב לעשותם וכן לענין תשובת הבא על אשת איש שדבר בספר החסידים (סי' קנו) צריך השב לעשותם ומי שירצה לעשות תשובה שלמה מלב ונפש לא יתרשל בבקשת ספרים הצריכין אליו לרפואת נפשו כמו שלא יתרשל העולם לבקש רופא שירפאהו ואין דברי בשער הזה אלא התעוררות לשב והדברים שלא כתבו הראשונים שכינתו אותם לגודע כם מה שכתבתי ומ"מ רצינו להעתיק התשובות שכתוב בס' המדות הנמצא אצלנו שנראה דבריו דברי קבלה ז"ל ועתה יש לכתוב ענייני הנצר' לפי כל עבירה ועבירה הבא על הכותית ישמעאלית

שלשה

(א) שרים העליונים שיש להם רשות על בני אדם :

נשלים השער הזה במעלת השב אמרו בויקרא רבה (פ"ז) ז"ל מנין לשעשה תשובה שמעלין עליו כאלו עלה לירושלים ובנה בית המקדש ומזבח והקריב עליו כל הקרבנות שבתורה שנאמר (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה עכ"ל עוד אמרו במדרש במזמור על שושנים לבני קרח ז"ל כל העושה תשובה מעבירות שבידו הקב"ה מוסיף וקורא לו שם חביב בא וראה בבני קרח עד שלא עשו תשובה לא נקראו שושנים וידידים משעשו התשובה נקראו שושנים וידידים שנאמר על שושנים משכיל שיר ידידות וכן דוד עד שלא עשה תשובה לא נכתב (ג) באיסרטא של מעלה משעשה תשובה נכתב באיסרטא של מעלה ונקרא עבד שנאמר למנצח לעבד ה' לדוד עכ"ל:

עוד במעלת התשובה פי' בירושלמי (תענית פ"ב) כתיב (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם כי חנון ורחום הוא אריב"ל אם קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעים בגדיכם לא על בניכם ולא על בנותיכם אלא אל ה' אלהיכם למה כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה עד כאן לשונו. ובזה כלל השער הזה בגל"ך והע"י השם יזכנו להיות משבי תשובה שלמה לפניו אוי"ל כן יהי רצון אס"ו:

נשלם שער התשובה

שער הקדושה

מפני שקדם מאמרנו בשער הקודם בענין התשובה ראינו לבאר סמוך לו בענין הקדושה והטעם כי הקדושה היא מענפי היראה כדכתיב (תהלים לד) יראו את ה' קדושיו וגו' כי היראה כדי שלא יתפשט המקדש ופורש עושה גדר לפניו מגדר כדי שלא יצא החוצה לחיצונים והנה בעל תשובה צריך לאחוז ביראה שהיא התשובה אם ביראה התחתונה שהיא תשובה התחתונה או ביראה העליונה שהיא תשובה עליונה כדפי' בתיקונים (תיקון כב) שיש יראה עליונה כענין אם אין יראה אין חכמה ע"ש. מפני שבחטאו דחה היראה מעליו וכיון שכן מוכרח שיתפוש דרכי היראה לתשובתו ולכן צריך שיתקדש כדי שיאחוז ביראה ותשובה באלו והמתקדש אוחז ביראה שהיא השכינה ומתקדש בה כמו שאמר הכתוב (ויקרא יט) קדושים תהיו כי קדוש אני וכמו שיתבאר בע"ה וכן בפ' ציצית שהציצית מקום היראה בסוד התכלת דין גמור ונא' בו (במדבר טו) למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי ופי' רשב"י ע"ה בפקודין ונדפס בזוהר (שלח לך דף קעה ע"א) בזכירה הזו היא מפני הרצועה וקושי הדין ע"ש ואח"כ נאמר והייתם קדושים לאלהיכם הרי קדושה מחמת היראה והיינו אלהיכם שהיא השכינה הוא מקום הצריך קדושה והבדל מהחיצונים ובהיותנו מתקדשים אנו דבקים בשכינה וכן פי' החסיד בעל חובת הלבבות ע"ה (שער התשובה) כי צריך בעל תשובה לפרוש מהמותר כדי שלא יבא לידי איסור כמו שהיו עושים החסידים הראשונים שהיו פורשים שבעים שערים משערי ההיתר כדי שלא יבואו להכנס בשער א' מהאיסור והטעם לזה עד"ה כי כיון שבעל תשובה היה בתחלה בתוך החיצוני מכיר בו ואפי' במותר קרוב הוא שיתפס בו לכן צריך להתרחק ולהתקדש אפי' במותר לו. ועוד ראינו לבאר קדושה אחר התשובה מפני שהתשובה היא לטהר האדם מעונות כל איבריו ממה שפגם בהם בעונותיו העינוי והסיגוף הראוי לעשות לכל עון ועון כפי מה שכתבנו בשם הקדמונים. ונודע שסדר המדרגות הם טהרה ואח"כ קדושה כמ"ש בברייתא דר' פנחס שהעתקנו בשער האהבה פרק י"ג טהרה מביאה לידי קדושה ולזה ראוי שנבאר קדושה אחר שער התשובה:

פרק ראשון ענין הקדושה שנצטוינו עליה בתורה כמה פעמים הא' בסוף פרשת שמיני (ויקרא יא) והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני וגו' וכן בפרשת קדושים נזכר ג' פעמים הא' בריש הפ' (שם יט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם ואח"כ והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם ובסוף הפרשה (שם כ) והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ובפ' ציצית (במדבר טו) למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם. עוד בפרשת אמור אל הכהנים (ויקרא כב) ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל וזו היא מצות עשה לקדש את שמו ברבים כמו שיתבאר וכיון שבא בתורה מאמר זה של קדושים תהיו כ"כ פעמים אף על פי שאינה מעיקר רמ"ח מצות מכל מקום היא צורך לעשית כל המצות לפי המנוי אותם כי כיון שיהיה האדם קדוש ומופרש מעניני הנאת עולם הזה ישתדל לעשות רצון קונו באמיתות ויתקשר באהבתו יתברך לעשות מצותיו בחשק ואהבה כי מה לו בעוה"ז ובמטובותיו כמו שיתבאר בע"ה כולל דרכי הקדושה ולכן הוכפל בתורה כ"כ פעמים מרוב התועלת שנמשך מזה לנשמה טעם למהות הקדושה ביארו רז"ל בתנחומא (ריש פרשת קדושים) ז"ל זש"ה (ישעיה ה) ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה הוא מתקדש בעולמו בצדקה שהוא מלמד על ישראל סניגוריא שנאמר (שם סג) אני מדבר בצדקה

סמב

(ג) בחבורה של צדיקים:

השם רב אמר כגון אנא דאזילנא בלי סבתא ושקילנא בישרא ולא (א) יהיבנא דמי לאלתר פי' מביא עצמו לידי זלזול הגזל והעולם לומדין ממני ומזלזלין להקל ממני יותר ר' יוחנן אמר כגון אנא דאזילנא ארבע אמות בלא תפלין ובלא תורה והעולם לומדים ממני יותר א"ר אבהו משום ר' חנינא ב"ג נוח לו לאדם שיעביר עבירה בסתר ולא יחלל שם שמים בפרהסיא פירוש שלא ילמדו בני אדם ממעשיו . א"ר אלעאי הזקן אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא ופירשו חכמים ח"ו שהתירו לו לעבור עבירה אלא חכמים אומרים שיעמוד נגד יצרו הרע כיון שאינו מתאוה אלא כל מה שאסור לו למלא תאותו וכיון שגולה למרחוק ולובש שחורים אז ישבר ויכנע וימנע לבו מן החטא אבל לעשות איסור כלל וכלל לא אך מעשים הללו משברים יצה"ר ומונעים אותו מלעבור כמו דאמר ר' אלעאי כי יגיעת דרכים ולבישת שחורים ואכסניות משברים יצה"ר ומונעים אותו מן העבירה ואומר כל מי שלא חס על כבוד קונו ראוי הי' לו שלא בא לעולם ואמרינן בגמרא אמר רב יוסף זה העובר עבירה בסתר כדר"י דאמר ר' יצחק כל העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי השכינה . חילול השם היא עבירה שיש לה פירות כשיעשה דבר רע אז אחרים לומדים ממנו ומזאת העבירה יש לכל אדם לירא ממנה מאד כי חילול השם יש לו בכמה דרכים ואין לו שיעור כי כל המבזה אפילו מצוה אחת ומיקל בכבוד שמים נקרא מחלל השם כי אחרים ילמדו ממנו ומקילין יותר ומזלזלין .. עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויוה"כ מכפרת מחצה ויסורין מכפרין מחצה אבל נתחלל שם שמים על ידו אין כח בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורין למרק אבל הכל תולין ומיתה ממרקת. ועל כן כל בן אדם יזהר מחילול השם וירחיק עצמו מן הכיעור ומן הדומה לו ועיקר התשובה של חילול השם שיודיע חטאיו נגד רבים ויאמר להם אל תלמדו ממני כי אני חטאתי עויתי פשעתי חללתי השם באולתי ומתענה כמה תעניות ומתודה בכל יום עד יום מותו ועל כל עבירה ועבירה שאדם עושה בין בשוגג בין במזיד כגון שנוגע בנר בשבת או הדליק נר בשבת ואינו זוכר שהוא שבת או שעשה בלא ידיעתו יש לו להתודות ולהתענות לכל הפחות שני ימים שני וחמישי וכן יעשה לכל עבירות גדולות שאדם עושה יתענה ובזה יש שתי טובות האחת שהתענית מכפר והשנית שימנע מעבירות כי יחשוב בלבו אם אעשה זאת אני צריך להתענות וימנע מתוך כך מן העבירה וזהו הגדר הגדול לפני כל העבירות שיקנוס עצמו או יתן צדקה או לענות לער בגופו כשעבר עבירה וכן יעשה לכל עבירות שהוא רגיל בהם כגון קנאה ושנאה ושמחה ודברים בטלים ולשון הרע או שלא התכוון בברכות ובתפלה שאומר ברכות מפיו בלא כוונה וכיוצא באלו הרבה מאד ולכן יבדוק בכל יום באלו העניינים אם פגע באחת מאלו ועבר עליהם אז ימהר להצטער עליהם ולהתודות על איזה עון שעשה לבקש מחילה מהשם בלב נשבר :

ענין גודל הוידוי כי שנו רבותינו היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרים לו התודה כי כן דרך כל המומתין מתודים שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא ואם אינו יודע להתודות יאמר כך יהי רצון מלפני' מיתתי כפרה על כל עונותי שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע (יהושע ז) בני שים נא כבוד לה' ותן לו תודה ויען עכן ויאמר אמנם חטאתי כל המצות בין עשה בין לא תעשה אם עבר על אחת מהן בין בזדון בין בשוגג כשיעשה תשובה מחטאיו חייב להתודות לפני האל יתברך שנאמר (במדבר ה) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו וזהו וידוי דברים וכל בעלי חטאות ואשמות וכל חייבי מיתות ב"ד ומלקות אין מתכפרים במיתתן או במלקיותן או בקרבנם עד שיעשו תשובה ויתודו וכל החובל ומזיק ממון חבירו אף על פי ששלם לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם וכיצד יתודה יאמר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך כך וכך עשיתי והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר בדבר הזה וזהו עיקר הוידוי שלא יחזור לסורו וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח גם זה עיקר של וידוי שיאמר אבל אנחנו חטאנו וטוב מאד לפרט החטא בתוך הוידוי כגון אם אכל נבילות וטריפות או שאר דברי איסור יפרש בתוך הוידוי שלו כיצד כשיאמר אשמתי יאמר אכלתי דבר אשר לא טהור וכשיאמר בגדתי יאמר אם בעל כותית או אשת איש או נדה יאמר בעלתי ואם גנב או גזל יאמר גזלתי ואם הוציא שם רע על חבירו או לשון הרע או שום נדוי יאמר עליו דברתי דופי ואם הוציא שכבת זרע לבטלה יאמר העויתי ואם זנה עם ערוות יאמר זדתי זמותי ואם חלל שבתות או חמד יאמר הללתי חמדתי וכן לכל אלפא ביתא על כל אות ואות ואחר כך יפרש בוידוי העבירה שעבר ויאמר בכבי יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ואז יועיל לו ובסוף הוידוי וסרתי ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לי ואתה צדיק על כל הבא עלי כי אמת עשית ואני הרשעתי ואז יאמר כך עברתי על מצות עשה ועל מצות לא תעשה ועברתי על כריתות ומיתות בידי שמים עברתי על חייבי מיתות בית דין ותורה שבכתב ותורה שבעל פה שכחתי שמך הגדול שכחתי עול מלכותך וילאתיך ואתה צדיק על כל וכו' בירושלמי מפורש כיצד יתודה אומר רבון העולמים הרע בעיניך עשיתי ובעבירות לבי הלכתי ותוכחתך לא שמעתי יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתסלח לי על כל פשעי ותסלח לי על כל עונותי ותמחול לי על כל חטאתי וכו' עד כאן לשונו :
ונשלים

(א) ולאו מבזם שיך :

שרה ויתדבק הרוחני בגשמי אלא מצד הקדושה והפרישות והמביאו במדרש (ויקרא רבה פ' קדושים) משל אלו לענין זה א"ר שמואל בר נחמן משל לכה"ג שהיה מהלך בדרך ונזדמן לו הגוני א' א"ל אלך עמך א"ל בני כהן אני ובדרך טהור אני מהלך ואין דרכי להלך בין הקברות אם אתה הולך עמי מוטב ואם לאו סוף שאני מניחך והולך לי כך אמר להם משה לישראל (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ע"כ. וזהו ג"כ שאמר במאמר שלפנינו במשל כשם שהוא כבודי כך הוא כבודך והכוונה כי כבודו יתברך הוא ודאי בקדושתו וכן מצינו כי קדוש וכבוד שניהם ענין א' ולקדוש ה' מכובד והמרכז שבו סובב המאמר הזה הוא זה כי היחוד העליון א"א שיעשה אם לא יהיה התעוררות מהנשמות והראיה מה שפי' בזוהר (בראשית דף כט בסופו) ואד יעלה מן הארץ כי הסבה שנבראו אדם וחוה אחור באחור הוא מפני שלא היה התעוררות תתאה שיעשה הזוג למעלה פנים אל פנים ואחר שיש נשמות למטה ואד יעלה מן הארץ שהוא התעוררות התחתון אחר כך והשקה את כל פני האדמה וזה שהיו המלאכים אומרים ברוך ה' אלהי ישראל פי' ברוך הוא ה' ופי' ברוך מושפע ממקור הברכות הוא ע"י שאלהותו שורה בישראל ונקרא אלהי ישראל וא"א שהיחוד העליון יהיה אלא על ידי נשמות קדושות והם נשמות הצדיקים שלעולם נשמתם דבקה למעלה והם פרושים מהבלי העולם הזה כמו שאמרו בפרשת תרומה והעתקנו לשונו בשער האהבה פי' זכאין אינון צדיקיא דידעי לשוואה רעותא דילהון לגבי מלכא עילאה קדישא (א) וכל רעותא דילהון לאו איהי לגבי עלמא דא ובכסופא בטלה דיליה אלא ידעי ומשתדלי לשוואה רעותהון ולאתדבקא לעילא וכו' והנה הקב"ה קדוש ומובדל מגשמיות (ב) פחיתות העולם ואין ערך לקדושתו ורוממותו כאמרנו לא נערוך אליו קדושתו ולכן הצדיקים המיחדים יחודו צריכין שיהיו מובדלים מהחומר וקדושים קדושת המחשבה שהיא שורש לכל הקדושות היא קודמת לכלם והיא אחרית לכלם כמו שית' וזהו כוונת (שמות כב) ואנשי קדש תהיון לי שקודם היא הקדושה העליונה בסוד המחשבה:

ופי' רז"ל כשאתם אנשי קדש אתם לי פי' שלי וקדושת המחשבה א"א אלא ע"י שיפרוש האדם עצמו מתאות העולם בפרט מהמשגל שהיא הפוסלת המחשבה ולהיות זה אמת קודם בריאת אדם הראשון היו המלאכים משבחים ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל שע"י נשמות ישראל הקדושות הוא ברוך ממקור הברכות:

ואפשר לומר בזה פרפרת כי נודע כי ידו"ד כולל עשר ושם אלה"י עולה עשר במספר קטן ושם אלה"י הוא בשכינה והם עשרה עשרה הכף בשקל הקדש וישרא"ל עולה עשר במ"ק ואין קדושה בפחות מי' ומנאו נשמות ישראל מקודשות והם כלי ונרתק אל הקדושה העליונה באופן שא"א שיהיה יחוד למעלה בעשר אם לא ע"י נשמות ישראל כשהם קדושים אז מיחדים העשר באצילות דמלכא בהון איהו (ג) וחיוהי חד בהון וכאשר נברא אדם הראשון שהיה יציר כפיו של הקב"ה שהיו הבריות חושבות שהיה אלוה למעלת נשמתו וכן גופו שהיה מאיר כמו שאמרו תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה וחשבו המלאכים היותו ממנו שלשלת נשמות ישראל שנקרא (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית ועליו הוא שהיו משבחים ברוך ה' אלהי ישראל וכיון שפגם אמר זה גנב הוא וכו' עד שבא יעקב שהיה זרעו קדוש ומטתו שלמה בי"ב שבטים קדושים אז נתקדשו ישראל לשמו שיעשה היחוד על ידם ויהיו נרתק לקבל הקדושה וז"ש הואיל ונתקדשתם לשמי וכו'. ובמתן תורה שהיה הקב"ה רוצה להשרות שכינתו ביניהם שיהיו במדרגת הנבואה וזה לא היה אפשר בהיותם משותפים בענין הגשמיות לזה אמר (שמות יט) לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם וע"י טהרה וקדושה ישרה הרוחניות העליון בהם ויוכלו להדבק בו ולהשיג לראות המראות העליונות בנבואה ובתחלה צריך להקדים קדושת הגוף ואח"כ ישרה קדושת המחשבה ולכן לא אמר הקב"ה מיד ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ואנשי קדש כי אנשי קדש הוא קדושת המחשבה אלא אמר וגוי קדוש שהיו קדושים קדושת הגוף בפרישות מהתאות הגשמיות אם בקדושת המאכלים אם בקדושת העריות שבכולם נזכרים קדושה ובזה גויתם מתקדשת ואח"כ על קדושה זו שורה קדושת המחשבה. והיוצא מכללות הדרוש הוא ראשונה לטעם מה צריכין אנו להתקדש ביאר במאמר שהתחלנו מענין קדושים תהיו שכל בריאת נשמותיהם של ישראל הוא שיתקדשו ויתדבקו בה' פי' קודם שנברא העולם נתקדשו והיה שמו של הקב"ה מתייחד עליהם ה' אלהי ישראל ואם נתקדשו נתקשר בו ואנו נקראים כמוהו עדת קדושים וכן פירש בעל המאמר של תנחומא ואמר אמר להם הקב"ה אם זכיתם אתם נקראים עדת קדושים לא זכיתם אתם נקראים עדה רעה שנא' (במדבר יד) עד מתי לעדה הרעה עכ"ל. וכבר ביארנו לעיל טעם למהות הקדושה בענין המשל מהמלך שקדש האשה. ועוד מבואר במאמר טעם לקדושה שהקב"ה מתקדש בנו ואנו בו וכן במאמר מהזוהר אמר דהא לית קדושה לעילא אלא אי אית קדושה לתתא וכן אמר עוד במדרש תנחומא לקמיה ז"ל קדושים זה שאמר הכתוב (תהלים כ) ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך ישלח עזרך מקודש מקידוש מעשים שבך ומציון יסעדך מציון מעשים שבך עכ"ל. כבר ביארנו לעיל בטעם התעוררות תחתון בפ' ה' וכן ביארנו בפרקים הקודמים וכן בשער היראה יחס האדם לפגום למעלה או לתקן הכל הוא מצד הנשמה ומצד הנשמה שהיא חלק ממנו כי חלק ה' עמו הוא מתדבק עמנו ואנו מתדבקים עמו ולכן בקדש האדם עצמו מקדש נשמתו ומקדש השורש שעליון מקום שממנו נשפעה הנשמה וכן מצד ציור גופו שנצטייר על ידי שמו הגדול ידו"ד ית' ית'

כמו

(א) וכל רצונם אינם על דברי עוה"ז ובתאות הבלי העולם: (ב) חסרונות: (ג) נ"ל דאיהו וחיוהי חד בהון:

אמר הקב"ה לישראל לעתיד לבא אני מתקדש בכם שנאמר (שם כט) כי בראותו ילדיו וגו' וכן הוא אומר (שם מט) ישראל אשר בך אתפאר אתם מתקדשים בי ואני מתקדש בכם שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני אמר הקב"ה לישראל עד שלא בראתי אתכם היו מלאכי השרת מקלסין ומקדשין אותי בכם והיו אומרים ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם כיון שנברא אדה"ר אמרו זה הוא שאנו מקלסין אותך בשמו א"ל זה גנב הוא שנאמר (בראשית ג) ואכל מן העץ וגו' בא נח אמרו לו זה הוא אמר להם זה שיכור הוא שנאמר (שם ט) וישת מן היין בא אברהם אמרו לו זה הוא אמר להם גר הוא בא יצחק אמרו לו זה הוא אמר להם זה אוהב שונאי בא יעקב אמרו לו זה הוא אמר להם הן וכן הוא אומר (שם לה) לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וקראו כל ישראל על שמו באותה שעה קדש הקב"ה את ישראל לשמו שנאמר (ישעיה מט) ישראל אשר בך אתפאר אמר הקב"ה לישראל הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי העולם היו קדושים כשם שאני קדוש שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני משל למלך שקדש אשה אמר לה הואיל ונתקדשת לשמי אני מלך ואת מלכה כשם שהוא כבודי כך הוא כבודך למה באת אשתי כך אמר הקב"ה למשה קדש לי את העם שנאמר (שמות יט) לך אל העם וקדשתם היום ומחר קידשם בא הקב"ה ואמר להם (שם יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש למה כי קדוש אני ה' אף אתם תהיו קדושים כשם שהקדשתי אתכם לשמי שנאמר (ויקרא יט) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו עכ"ל.

ועם היות שהמאמר הזה עמוק ויש בו כמה דקדוקים שצריך כל מעיין לדקדק בהם מכל מקום אנו לא באנו בחיבור הזה לפרש אלא מה שנוגע לענין המעשה במה שאמר הקב"ה אתם מתקדשים בי ואני מתקדש בכם הענין כי בתחלה אנו מתקדשים בו וממשיכים הקדושה ממנו אלינו כדי שנתקדש ע"י עשית המצות ואח"כ הוא מתקדש בנו ע"י התעוררות התחתון העולה ממעשינו והטעם כי כל הדברים צריכים התעוררות תחתון כדפי' כמה פעמים ופי' לקמן במאמר ישלח עזרך מקדש אמר הקב"ה עד שלא בראתי אתכם וכו' עתה בא לתת טעם כיצד ישראל יכולים להגיע למעלה עליונה כזו ולמשוך מסוד הקודש העליון כי לכאורה אין להם אחיזה למעלה לזה אמר טעם לענין מענין המלאכים שהיו מקלסין לפני הקב"ה עד שלא נברא אדם והיו אומרים אלהי ישראל וכשבא יעקב אמר להם הקב"ה זהו ישראל והענין הוא במה שנתבאר בזוהר בר"מ ובתיקונים סוד ישראל עלה במחשבה והוא סוד ברא דאתמשך ממוחא דאבא וממילא זה הוא שורש נשמותיהם של ישראל. ויעקב היה השורש להם במציאותו העליון הנקרא ישראל ואע"פ שאנו אומרים (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם הכוונה כי בהתאחד קב"ה ושכינתיה נושפים הנשמות מלמעלה ממוחא דאבא ואימא ונמצא לפי זה כי מקור הנשמות הוא ממקור הקדש ומה שאמר באותה שעה קדש הקב"ה את ישראל לשמו שנא' ישראל אשר בך אתפאר הכוונה היא שנשמותיהם של ישראל הם האחוזים בשמו של ידו"ד והראיה שבכל זמן שישראל בגלות אין השם שלם שנאמר (שמות יז) כי יד על כס יה. והטעם אפשר לומר במ"ש בתיקונים "ישמחו "השמים "ותגל "הארץ י"ה בשמים ו"ה בארץ וכיון שהשכינה בגלות ונשמותינו קשורות בה הגלות שהיא הקליפה מפרדת ואין השם מתקשר כאחד וזהו שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר והפארתו הוא שיהיה שמו שלם מכח שורש הנשמות קדם לעולם כאמרם ז"ל בראשית ברא בשביל ישראל שנקראו ראשית ולכן המלאכים כשהיו משבחים אותו הוא מפני שעתיד להקרא אלהי ישראל בגילוי וז"ש ברוך ידו"ד אלהי ישראל ואז הוא ברוך מושפע והוא מתקדש מלמעלה על ידנו וז"ש הואיל ונתקדשתם לשמי וז"ש אמר הקב"ה לישראל הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי אתכם וכוונת אמרו הואיל ונתקדשתם לשמי הכוונה במה שאמר המאמר לעיל שהיו המלאכים אומרים ברוך ה' אלהי ישראל שהיה שמו המיוחד ידו"ד מתכנה ומתייחד בשרשות אליהם נמצא שהם מקודשים ומפורשים ומזומנים לשמו וזהו שדקדק בסוף המאמר שאמר אף אתם תהיו קדושים שנאמר דבר אל כל עדת בני ישראל וגו' קדושים תהיו שכיון שהם נקראים ישראל ראוי שיהיו קדושים מן הטעם שפי' שהשם ידו"ד נקרא עלינו והוא מתפאר ומתקדש ונקרא אלהי ישראל פי' שאלהותו מתגלה ע"י ישראל ואלו ח"ו לא היו ישראל לא היה עולם ולא היה אלהותו וכבודו מתגלה לנבראים וזהו שאמר כי אני ה' אלהיכם פי' אלהי שלכם אלהי ישראל שעל ידכם מתגלה אלהותו ועד"ה אומר הואיל ונתקדשתם לשמי הוא סוד קודש ישראל לה' שפי' שמה שנתקדשו ישראל מסוד הקודש הוא בשביל ידו"ד שהוא ה"ת שיהיו הם כלי לקבל קדושתו צריך שיהיו קדושים כמוהו והוא כדמיון הזכר המקדש את הנקבה שאומר לה הרי את מקודשת לי שכשם שהוא קדוש והיינו לי כך צריך שאשתו המזדווגת עמו תהיה קדושה שאל"כ אין להם יחוס להזדווג זה בזה. וזהו המשל שהביא מלה"ד למלך שקדש אשה וכו' ובזה יובן סוף הפסוק שאמר כי קדוש אני ה' אלהיכם ואומרו אלהיכם מורה על הגדרה שכיון שהוא אלוה שלנו ושורה שכינתו עלינו בפרט ראוי שיהיה בנו הכנה שיתכנה הוא היות אלוה שלנו וישרה קדושתו עלינו ולכן צריכין אנו להפשיט עצמנו מעניני החומר שכל עניני החומר הם מצד הקליפה וכאשר נקדש עצמנו יהיה כבר שנהיה דבקים בו וזהו והייתם קדושים לאלהיכם פי' תהיו קדושים כדי שתתדבקו באלהיכם ואלהים ישרה בכם ואין לכם קבל שיתקשר הוא בכם ואתם בו אלא מצד הקדושה שהרי הוא קדוש ורוחני ואתם גשמיים וכיצד

יבא

שעשה לשם לשמה כדפי' והיינו בחינה ג' בקדושה שהוא עשה טוב ואפשר כי לג' בחינות אלו כוונו במכילתא באמרם כשם שאני קדוש כך תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך תהיו פרושים וזהו כלל הפרק הזה :

פרק ב אחר שפי' הקדושה ראוי לבאר הנוגע ממנו למעשה ונאמר כי ענין הקדושה שנצטוינו קדושים תהיו הוא שיפרוש האדם עצמו מהדברים שהם חול ויקדש נפשו וגופו שהפך החול הוא הקודש כשפירש השבת הנקרא קדש לימי החול . וכאשר נדע קדושת שבת מה מגיעה נדע שאז ענין הקדושה שפי' לעיל . והנה בקדושת השבת נתבאר בזוהר (פ' אמור דף נד) בהלוק שבין קדש למקרא קדש וש' השבת הוא עצם הקדש המתגלה וע"ז נאמר (שמות ל) ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם ואמר שסוד השבת הוא סוד שבן העולה לבית אביו בלי רשות והיינו (שם פז) מי כמכה באלם ידו"ד מי כמכה נאדר בקדש ואמר בקדש ודאי (א) כבר דאתתקף באבוי נאדר בקודש ולא זמין מקודש ואמר אח"כ אמר ר"י הדוותא ונהירותא דיומא דשבתא בכלא הוא בגין דהאי יומא אתעטר באבא ואמא ואתוסף קדושה על קדושתיה מה דלא אשתכח הכי בשאר יומי דהא הוא קדש אתעטר בקדש הוסיף קדושה על קדושתיה בג"כ האי יומא הדוותא דעלאי ותתאי כלא הדאן ביה (ב) מלי ברכאן בכלהו עלמין כלהו מניה אתזנו עכ"ל הרי מבואר כי קדושת שבת הוא אור קדושת אבא ואמא המתגלה בת"ת ומשם לכל העולמות . ועוד בענין קדושת שבת ושאר הימים נתבאר בזוהר (ויקהל דף כו) בענין מעלות השבת אמרו שהיא המלכות נקודה אמצעית לכל ששה ימים שממנה יונקים וביום השבת היא בת עין המתייחדת בשלשה אבות שהם ש' והיינו שב"ת ש' בת ועוד יש שבת עליון שלשה אבות המתקשרים בבת עין והם מתקשרים בעלמא דאתי ועוד יש שבת יותר עליון כאשר יתקשר כל הנזכר בנקודה עילאה שהוא ג"כ סוד בת עין וזהו קיצור כוונתו נמצא שבמקום שיעלה הבן שם תעלה הבת עמו לנועלה בהופן שלעולם סוד קדושת שבת הוא אור השפע מאבא ואימא ועוד יותר מלמעלה מעתיקא שהוא שורש הקדושות שהוא נקרא שבת קודש קודשיא כמו שנתבאר לעיל . וכן נתבאר עוד בפ' ויקהל (דף רס') אמר שם בסוד עונת ת"ח מלילי שבת ללילי שבת ואמר מ"ש בגין דכל יומי שבתא אית לון רוחא אחרא דשרא על עלמא ובהאי ליליא אית לון רוחא אחרא קדישא עילאה דנחתא לבני קדישין והאי רוחא נגיד מעתיקא קדישא דכל עתיקין ונחתא לגבי נקודה תתאה למיהב ביה נייחא לכלא ודא אתפליג לכל סטרין לעילא ותתא כד"א ביני ובין בנ"י עכ"ל וכן אמרו עוד לקמיה שם יומא דשבתא חדוה איהו לכלא וכלא אתנטיל עילא ותתא ונקודה תתאה נהרא לסלקא לעילא בשפירו דעטרין שבעין תולקין יתיר ושבא דכל סבין אתער עכ"ל :

ואחר שהשבת הוא שורש לכל הקדושות נאמר שמה שצותה תורה קדושים תהיו כי קדוש אני הוא שמוקדש ונמשך עלינו בכל יום ויום מאור קדושת שבת אם נקדש עצמנו מעשית מלאכה וטהרת המחשבות ושאר פרטים שיתבארו בקדושת שבת . ויש רמז לזה בזוהר (יתרו ד' פט) א"ר יהודה ודאי כתיב (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו וכתיב (ויקרא יט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה' וכתיב (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד תאנא בהאי יומא כל נשמתהון דצדיקיא מתעדני בתפנוקי עתיקא קדישא סתימאה דכל סתימין ורוחא דא מענוגא דההוא מתפשטא בכלהו עלמין וסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין לכלהו נטרי אורייתא נייחין בנייחא שלים ומתנשי מכלהו כל רוגזין וכל דינין וכל פולחנין קשין הה"ד (שם יד) ביום הניח ה' לך מעצבך וגו' עכ"ל וכוונתו ברוש דבריו שאמר ודאי כתיב זכור את יום השבת לקדשו פי' כי ביום השבת הוזהרנו בזכור לקדשו וקדושתו בקדושת עצמנו וכן אמרו ז"ל במכילתא (פ' כי תשא) בפסוק (שמות לא) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת אמר ר"א בן פרטא כל המשמר את השבת כאלו עשה את השבת שנא' לעשות את השבת עכ"ל . וכוונתו הוא ע"ד מה שנתבאר בזוהר (בחקותי) ועשיתם אותם אמר מאי ועשיתם אותם אלא מאן דעביד פקודי אורייתא ואזיל בארחוי כביכול כאלו עביד ליה לעילא אמר הקב"ה כאלו עשאני ואוקמוה וע"ד ועשיתם אותם . ועשיתם אותם ודאי הואיל ומתערי עלייכו לאתחברא דא בדא לאשתכחא שמא קדישא כדקא יאות ועשיתם אותם ודאי עכ"ל :

ונחזור לענין כי באמרו זכור את יום השבת לקדשו קדושתו ודאי מבוארת אבל בשאר ימים אין לנו ראיה שצריכים אנו לקדשם ומה שאמר הפסוק קדושים תהיו סתם הכוונה על קדושת כל הימים שכבר לקדוש ה' מכובד ללמד ג"ם על כי קדוש אני כי כמו שפסוק לקדוש ה' מכובד הוא על יום שבת אמה שהקדים וקראת לשבת עונג כן מה שאמר הפסוק כי קדוש אני כוונתו כל שהוא קדוש כקדושת שבת שהשבת שורש לכל הקדושות ולכן הביא לזה תאנא בהאי יומא נשמתהון דצדיקיא מתעדני בתפנוקי עתיקא קדישא סתימאה דכל סתימין ואמר שביום שבת שאור זה מתפשט בכל העולמות ולכן יום שבת הוא קדוש מעצמו שאין קדושתו ביד ב"ד כתיקון המועדות כדפי' ז"ל במכילתא וזה שאמר הפסוק כי קדוש אני. ע"ד שפירשו ז"ל במאמר שהעתקנו בפ' הקודם שאמר או אינו אלא אם קדשתם אותי הריני מקודש ואם לאו אינו מקודש ת"ל כי קדוש אני בקדושתי אני עומד בין מקדשין ובין שאין מקדשין נמצינו למדים מכלל דבריו שחייב אדם לקדש שבת ימים מקדושת יום שבת וכן נתבאר ג"כ בזוהר (ויקהל דף כד') ז"ל ת"ח רזא עילאה דתלה כל אינון שית יומין קיימא מלה דכלא אתאחדת ברזא דהד נקודה קדישא וכלהו יומין אתאחדן

(א) כבן בהוא רגיל תמיד עם אביו והולך אנגע בלא רשות כך השבת לשיבך לא נקרא מקרא קדש שא"צ זימון : (ב) נ"א מלא :

כמו שאמרו בתיקונים יוד"ד שמתפשט בכל אבר ואבר והעתקנו לשונו לקמן בפ"ז נמצא שמקדש האדם כל אבר ואבר מאבריו מקדש ידו"ד ממש שבתוכו וז"ש בת"כ ז"ל קדושים תהיו פרושים תהיו כשם שאני קדוש כך תהיו קדושים כי קדוש אני אם מקדשים אתם את עצמכם מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי. או אינו אומר אלא אם קדשתם אותי הריני מקודש ואם לאו אינו מקודש ת"ל כי קדוש אני בקדושתי אני בין מקדשין ובין שאין מקדשין עכ"ל:

ואחר שביארנו טעם לצורך הקדושה נבאר מהות הקדושה הכוללת כפי המצא בדברי המפרשים ודברי הרשב"י ע"ה כתב הרמב"ן (פ' קדושים) ז"ל קדושים תהיו פרושים מן העריות ומן העבירה שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה ל' רש"י. אבל בתורת כהנים ראיתי סתם פרושים תהיו וכך שנו שם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים וכשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים ולפי דעתי אין הפרישות הזאת לפרוש מן העריות כדברי הרב אבל הפרישות הוא המוזכר בכל מקום בגמ' שבעליה נקראים פרושים והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה ביאה איש באשתו ואכילת בשר ויין א"כ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו רבות ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו וידבר כרצונו בכל הנבלות שלא הוזכר איסור זה בתורה והנה יהיה נבל ברשות התורה ולפיכך בא הכתוב בזה אחר שפרט האסורים שאסר אותם לגמרי וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות ימעט במשגל כענין אמרו שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהם כתרנגולין ולא ישמשו בו אלא כפי הצורך בקיום המצוה ממנו ויקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שקרא הכתוב הנזיר קדוש ויזכור הרעות הנזכרות ממנה בתורה בנח ולוט וכן יפרוש עצמו מן הטומאה אע"פ שלא הוזהרנו ממנה בתורה כענין שהזכירו בגדי עם הארץ מדרס לפרושין וכמו שנקרא הנזיר קדוש משמרו מטומאת המת ג"כ וכן ישמור פיו ולשונו מהתגאל מרבוי האכילה הגסה ומן הדבור הגמאס כענין שהזכיר הכתוב (ישעיה ט) וכל פה דובר נבלה ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו באלו וכיוצא בהם נאמר שבאה המצוה הזאת הכללית אחר שפרט כל העבירות שהם אסורות לגמרי עד שיכנס בכלל זאת הצוואה הנקיות בידיו וגופו כמ"ש והתקדשתם והייתם קדושים והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן ערב. כי אע"פ שאלו המצות מדבריהם עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים טהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכין עצמן במותרות ובכעורים וזה דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה כי אחרי הזהרת פרטי הדינין וכל משא ומתן שבין בני אדם לא תגזול ולא תגנוב ולא תונו ושאר האזהרות אמר בכלל ועשית הישר והטוב שיכנס במצות היושר וההשויה וכל לפנים משורת הדין לרצון חביריו כאשר אפרש בהגיעי במקומו בע"ה וכן בענין השבת אסר המלאכות בלאו והטרחים בעשה כללי שנא' תשבות ועוד אפרש זה בעז"ה וטעם הכתוב שאמר כי קדוש אני ה' אלהיכם לומר שנזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים עכ"ל. וכללות דבריו הוא כי מציאות קדושה היא הפרישות מכל דברי העוה"ז מהמותרות והנראה לנו בביאור כללות הקדושה הוא כי הקדושה בה ב' בחינות האחד הוא גדר הפרישות כמו שפי' הרמב"ן והוא קדם לשון פרישות ולשון גדר וגבול לבל יצא חוץ למקום החול ומזה הסוג נמצא בתורה ובנביאים הרבה מלות קדושה מורים על זה ומהם (שמות יט) הגבל את ההר וקדשתו וכן לך אל העם וקדשתם היום ומחר וגו' והיה המכוון שיתקדשו שיפרשו עצמם מנשותיהם כאמרו (שם יט) היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה וכיוצא הרבה וזו היא בחינת סור מרע כנגד לא תעשה ויש בחינה ב' בקדושה שהוא המשכת אור הקדוש עליו כדי שנסתתר ונתלבש בתוכה הקדושה וזו היא כנגד עשה טוב ורמיה לזה שאמרו ז"ל בתנחומא בס' מינים בפסוק והייתם קדושים לאלהיכם ז"ל בזמן שאתם עושים את המצות אתם מקודשים ואימתכם על האומות פירשתם מן המצות נעשיתם מחוללים עכ"ל. וכן אמרו ג"כ במכילתא בפסוק (שם כב) ואנשי קדש תהיון לי ז"ל איסי בן יהודה אומר כשהמקום מחדש מצוה על ישראל הוא מוסיף להם קדושה עכ"ל הרי בביאור כי עשיית המצות מקדש את האדם ומוסיף לו קדושה והענין כי עשיית המצוה עושה לבוש אור לנשמה כדפי' בזוהר בכמה מקומות שאותו הלבוש מתלבש בג"ע התחתון ולכן בעשיית המצוה מקדש עצמו ולכן אנו אומרים בברכות קיום המצות אשר קדשנו במצותיו כי עשיית המצוה תקדש הנשמה ותלבישה באור חדש ויש כמה כרפים אשר הם ממשיכים קדושה על האדם בקיום המצות בציצית ותפילין כדפי' ז"ל ויתבאר עוד וכן בענין הקדושה שאנו מקדשים בכל יום קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ פי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' אמור דף צג) שכוונת הקדושה היא למשוך כל א' ואחד מהקדושה עליונה עליו וז"ל וכלא לאחתא מקדושתא דלעילא לתתא לקדש כל חד גרמיה בהאי קדושה ולנטלא ליה (ט) למפרש פרישו דקדושתא על גביה ורזא דא ונקדשתי בתוך בני ישראל בקדמיתא ולבתר אני ה' מקדשכם עכ"ל וביאור אה"כ כי במלא כל הארץ כבודו יכוין למשוך הקדושה עליו מבואר כי בתחלה אנו מקדשים למעלה ק' ק' ק' והיינו ונקדשתי בתוך בני ישראל ואח"כ הוא ית' משפיע בקדושתו העליונה עלינו והיינו אני ה' מקדשכם ונעשה הקדושה היא לבוש לנשמה כמו שכתוב למפרש פרישו דקדושתא על גביה ונמצא שהוא כענין תיקון מצות עשה

פעמים

(ט) להתכוונות נתכוון אל קודש:

שהעתקתי לעיל שבימי המעשה ההנהגה ע"י מטטרו"ן וביום שבת ההנהגה על ידי אור האצילות שהוא [illegible] ואך ביארו בזוהר פרשת נח (דף עה:) בענין (יחזקאל מו) שער החצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וגו' וקאמר כוונתו הוא שער החצר הפנימית הוא אור האצילות והוא סגור בששת ימי המעשה שהוא ההנהגה ע"י מטטרו"ן וביום השבת הוא נפתח ואין ששת ימי המעשה שולטין כלל ואמר אחר כך וכלהו יומין כלהו אתדבקן ביומא דשבתא ואתזנו מתמן דהא כדין ביומא דשבתא כלהו תרעין פתיחן ונייחא אשתכח לכלא לעלאי ותתאי והמאמר הזה מבואר במה שביארנו במאמר שבפרשת ויקהל שכתבנו שביום שבת ששת ימים הם מתעלמים בנקודה והנקודה שהיא אור השכינה באצילות מאירה להם ומשם יונקים. והנוגע לדרוש שלנו הוא מה שאמר במאמר שבפרשת ויקהל יתגלי קדישין וכל אינון דמתעטרן בקדושה כל יומין דשבתא אתאחדן כל אינון שית יומין בהאון שית יומין דלגו דאתאחדן בההיא נקודה הכוונה שהם קושרים ששת ימי החול שבמטטרו"ן עם היכלות ששם ספירות השמן שבאצילות כדי שיאיר אור האצילות בהם וזה ודאי ע"י כוונת התפלה כמבואר בפרשת פקודי שע"י כוונת ברכות ק"ש ותפלת י"ח מתקשרים ומאירים ההיכלות מאור האצילות ובזה הנו מפרידים הטוב מהרע והטוב מתקדש באור הטוב שבאצילות ובזה הם נשמרים מהרע והטעם כי ששת ימים אפילו שהם באצילות אין להם קדושת יום שבת ממש אלא ששת ימי חול שבהנהגה למטה גם שם קנות עליונים שבאצילות הם יונקים מהנקודה וכל יום ויום שולט בבליעתו חסד ביום א' גבורה ביום ב' וכו' והנקודה מתעלמת בתוכה מה שאין כן ביום שבת שהנקודה מתפשטת בתורה כדפי' ובמה שאנו צריכים לקבל שם ימים התחתונים ששם עליונים הוא כי בששת ימי החול הותרה המלאכה מפני שההנהגה על ידי עץ הדעת טוב ורע וזה דקדק הרשב"י ע"ה בתיקונים באמר במטטרו"ן שולט בשית יומי חול דאינון חולין דטומאה וחולין דטהרה והיינו ממש שית יומין דלבר חולין דטומאה והם נ"ע מלאכות חולין דטהרה שש ימים שבפנים מטוב שבמטטרו"ן וחולין דטומאה וחולין דטהרה שניהם כאחד שולטים ולכן הותרה המלאכה וישראל הוזהרו להתקדש כמ"ש הכתוב קדושים תהיו דהיינו שיקדשו החולין הטהורים באור קדושת האצילות שכולו קדש ואין בו מגע חול ויאירו בששת ימים העליונים הקדושים בששת ימים התחתונים ובזה הם מתקדשים ואור השבת שהוא השער הפונה קדים אף על פי שהוא סגור ששת ימי המעשה ישראל מושכים מאור שם הספירות שבאצילות לקדש מה שהוא חול וכיוצא בזה פירשו גם שאף על פי שאנו אומרים שהוא סגור ששת ימים אין הכוונה שאור האצילות נסתר מכל וכל בזה מורה סלוק ההנהגה אלא האור העליון מתעלם מבפנים והוא כמושב המלך שהוא בהיכלו בפנים ומצוה לעבדיו שיעשו כך וכך ונמצא שכל מה שיעשה הכל במאמר המלך עוד פי' מורי ע"ה שהוא משל למלך שפעמים משתמש בכלי כסף או בכלי נחושת ופעמים בכלי זהב והנמשל מובן:

ועל אודות קדושת שבת ימי החול שפי' אמרו ז"ל במכילתא זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מא' בשבת שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנה לשם שבת. רבי יצחק אמר לא תהא מונה (א) כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת עכ"ל. וכוונת ת"ק ור' יצחק שניהם לדבר אחד נתכוונו לפרש ענין זכירה זו מה היא:

ועוד רבוי את המכבר בפסוק. ולזה אמר שהכוונה לזכור קדושת שבת בכל ששה ימים שאם יתמנה לך מנה יפה מתקנה לשבת וכמו שבששתי מתקן ומקדש מנה יפה לשבת כן יתקן נפשו שתהיה עליה קדושת שבת והטעם כי השבת הוא דוגמת עוה"ב וכמו שדימו ז"ל העוה"ז והעוה"ב לע"ש ושבת שאמרו מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת אבל מי שלא טרח בערב שבת מה יאכל בשבת וכן אמרו גם כן במכילתא (פרשת כי תשא שמות לא) כי אני ה' מקדשכם אז"ל כי אני ה' מקדשכם לעולם הבא כגון קדושת שבת בעולם הזה נמצינו למדים שהוא מעין קדושת העולם הבא וכן הוא אומר (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת עד כאן לשונו ופשט המאמר שאמר כגון קדושת שבת בעה"ז כוונתו לתרץ הבנת הפסוק שאמר (שמות לא) את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם ואח"כ אמר (שם לא) ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וגו' ויש להרגיש שני דברים האחד כיצד נדע שהוא מקדשנו מפני שנשמור השבת כי בכל המצות קדשנו הוא יתברך כמו שאנו מברכים בכל המצות אשר קדשנו במצותיו ועוד כי הוא מיותר שהרי כבר נאמר אחר כך ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם לכן פירש כי פירוש כי אני ה' מקדשכם הוא נתינת טעם לשמירת השבת וזהו כי אני ה' מקדשכם לעולם הבא כגון קדושת שבת בעוה"ז פירוש כמו שקדשתי אתכם בקדושת שבת בעוה"ז אני עתיד לקדשכם בעולם הבא וקדושת שבת בעוה"ז הוא כי ע"י שמירת האדם השבת כהלכתו ירגיש תוספת נשמה בנפשו והיינו וינפש שפי' ז"ל והוא עונג לנשמה ולגוף עד שאמרו ז"ל שהשבת הוא א' מששים מעין העוה"ב כי המנוחה והתענוג שירגיש בו הצדיק הוא אחד מששים לאותו התענוג הנפלא והטעם כי בעה"ז מפני גשמיותו א"א לנו להשיג יותר מזה כי הנשמה מלובשת בגוף החומר הזה אבל אחר שיפשיט הנשמה לבוש העכור הזה ישיג עדון העולם הבא בשלימותו והיינו שאמרו נמצינו למדים שהוא מעין קדושת העולם הבא. ובזה נבין מה שאמר הפסוק אחר כך

ביני

(א) פי' כדרך שאחרים מונים ברדים קורין ימי השבוע כל אחד על ענין שם כמו יום ראשון קורין יום השמש יום ב' יום לבנה יום ג' יום כמאדים אבל אתה תהא קורא על שם שבת א' בשבת ב' בשבת וכן כלם:

יתאחדן בית יומין אתרבין דקיימין לבר בסטרא אחרא ואית בית יומין אחרין דקיימין לגו מעגולא
קדישא ואתאחדן בנקודה קדישא וישראל קדישין וכל אינון דמתעסקי בקדושה כל יומין דשבתא אתאחד
א אינון שית יומין באינון שית יומין דלגו דאתאחדן בההיא נקודה. אתאחדן בהאי בנין לנטרא לון וכל אינון
ית יומין דשבתא ההיא נקודה טמירא איהו כיון דעאל שבתא כדין סלקא ההיא נקודה ואתעטרא ואתאחדא
עילא וכלהו טמירין בגוה ת"ח אית יומים ואית יומים ימי חול כמא דאתמר ואלין קיימין לבר לעלמין ימי השבת
ואינון ימי השבוע קיימין לישראל וכד סלקא האי נקודה כלא אתגניז ואיהי סלקא עכ"ל וכוונתו שהם ג'
מיני ימים. הא' ימי חול שהם עומדים חוץ לקדושה לעמים עא"ה הכוונה כי לאומות עכו"ם להם אתן ל"ט
מלאכות שהם כנגד ל"ט קללות שנתקללו אדם וחוה ונחש והארץ כדפי' ז"ל והאדם אלו לא חטא לא היה
צריך לרדת אל השפיחות הזה שהוא שו שיצטרך להרום ולזרוע ושיה בג"ע מקיים לעבדה ולשמרה בקיום
המצות עשה ול"ת בדרך רוחני כמו שיהיה לעתיד אחר התחיה שהתורה היא ומצותיה א' לעולם וכאשר ירד
אדם בחטאו אל הקליפה הוכרח אל המלאכות האלו והקב"ה לטהרנו ולקדשנו כדי שנהיה דבקים בו העלנו
מששה ימים החיצונים והפלים על ישראל הנהגת קדושה ע"י מטטרו"ן שהוא שר העולם וכמו שנא' ליהושע
(יהושע ה) אני שר צבא ה' עתה באתי שאף על פי שמרע"ה דאהו הוא הוכרח לקבלו וכ"ש עתה
בגלות שההנהגה ע"י כדפי' בתיקונים (דף לג) ובמקומות אחרים וששת ימי חול ההנהגה ע"י מטטרו"ן
וכן פירש בר"מ (פ' פנחס ד' רמג:) וכן פי' בתיקונים (תקונים ד' ב:) ז"ל עוף דאיהי צפור דיליה
איהו מטטרו"ן עליה אתמר (קהלת יב) כי עוף השמים יוליך את הקול קול דק"ש דאיהו כליל שית יומין
דחול ושליט עלייהו ונטיל ההוא קול ופרח ביה עד עמודא דאמצעיתא עכ"ל. וכן אמרו עוד לקמיה דעל
יד בלותא דא מתייחדין בשית יומין דחול ומלת שית יומי דחול אינו מדוקדק כ"ד שאמרנו במאמר של פ'
ויקהל שאמרו שימי חול נקראים לחיצונים אלא הכוונה שבששת ימי החול מתנהג העולם ע"י השר האמור
וע"י עולה תפלתו וכן אמר בתיקונים (תיקוני ז"ח דף יח') כתיבת יד שעליו נאמר ששת ימים תעבוד ועשית
כל מלאכתך וז"ל וביומין דחול סלקא (נ"א שלטא) עץ הדעת טוב ורע דאיהו אדם דויאמר ביצה"ט ויצה"ר
הה"ד (בראשית ב) וייצר ה' אלהים את האדם ואיהו עץ הדעת טוב ורע דאהב ביה אדם ודא הוא מטטרו"ן
דאיהו עבד דשליט בשית סדרי משנה ואיהו גופיי ושליט בשית יומין דחול דאינון הולין דטומאה ותולין
דטהרה ומניה אתייהיבו שית סדרי משנה באיסור והיתר טומאה וטהרה כשר ופסול וביה ששת ימים תעבוד
ועשית כל מלאכתך ולית עבודה אלא צלותא דביה צריך בר נש למהוי כעבד המסדר שבחיו לפני רבו וכעבד
השואל פרס מרביה וכעבד המקבל פרס מרבו והלך לו אבל בשבת מלכותא דצלותא אילנא דחיי ולא עץ
הדעת טוב ורע אוקמוה דאין משתמשין באילן טוס שימוש עכ"ל. הרי מבואר שזה כל מציאות עבודת
התפלה ע"י עבד זה בששת ימי חול אמנם בשבת שולט אור האצילות ובזה יובן אומרו ויום השביעי שבת לה'
אלהיך שכל כוונת התפלה תהיה באצילות והאצילות מלובש בבריאה והיינו ה' אלהיך ואגב מבואר שהעבד הזה
נקרא עץ הדעת טוב ורע ואמר (תיקונים ד' נ) בתיקון עץ הדעת טוב דא מטטרו"ן ורע דא סמא"ל וחטא
אדם היה לערב הרע בטוב ולכן במקום זה הם שית סדרי משנה להבדיל הטוב לעצמו והרע לעצמו. וכן
אמר שם לקמיה ואילנא דעץ הדעת טוב ורע צריך למעבד פירוד בין טוב לרע הדא הוא דכתיב (בראשית א)
ויבדל אלהים בין האור ובין החשך וצריך למעבד קיווץ ביה למהוי בר נש בלא יצה"ר כגוונא דדוד דקטיל ליה
מניה והכניה בגרסתיה הה"ד (תהלים קט) ולבי חלל בקרבי ולקבל מ"ט מן מטטרו"ן אינון מ"ט פנים טהור מ"ט
פנים טמא עכ"ל ואגב מבואר כי סגולת גרסת המשניות להרוג היצה"ר ולהכניעו עם היות שמשניות האלו שית
לא ממחלוקת התנאים לא היה עדיין בזמן דוד מ"מ היה לו שש סדרי משנה מהלכות פסוקות ובהם גורסים
ע"כ והנה במציאות המבואר במאמר הזה שמטטרו"ן נקרא טוב ורע ואמר ג"כ שהוא שולט על ימי חול ואמר
שיש חולין דטומאה וחולין דטהרה עד"ז במאמר של פרשת ויקהל יש ימי חול בחיצונים ויש בפנים שש
ימי השבוע שהם בטהרה להנהגת ישראל וב' בחינות אלו הם דוגמת האילן וקליפתו טוב מבפנים ורע
מבחוץ עץ הדעת טו"ב ור"ע ואמר שש ימים אלו נאחזים בנקודה קדישא הנראה מתוך הלשון שנקודה זו
היא השכינה שהיא מתעלמת בתוך מטטרו"ן בתוך היכל קן צפור כדפי' בתיקונים ומטטרו"ן כלול משש
היכלות כנגד ו' ימי המעשה ובהיכל ז' שם שכינה מתעלמת ובששת ימי המעשה השכינה היא נקודה
מתעלמת בתוך שש ימים הנזכרים והימים הם מאירים ממנה. והיא בהסתר נותנת שפע לכל א' וז' מהימים
ויש ששה ימים באצילות שהם בש קצוות מחסד עד יסוד שהם פעלו כל מעשה בראשית שעליהם נאמר (שמות
לא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ בששת לא נאמר כדפי' (בזוהר פרשת בראשית) ועל אלו
אמר ואית שית יומין אחרנין דקיימין לגו מעגולא קדישא ואתאחדן בנקודה קדישא ואמר עגולא קדישא שהם ו'
קצוות שהוא מציאות העגולה והוא קדישא במקום הקדש באצילות והשכינה היא נקודה פנימית להם שממנה
יונקים והנה ביום שבת המלכות שהיא למטה נקודה מתעלמת עולה למעלה באצילות ומה שהיתה נקודה מתעלמת
עתה היא מתפשטת באורה וכל הימים מתעלמים בה והיא באורה רב חופה עליהם וז"ש כיון דעאל שבתא
כדין סלקא ההיא נקודה ואתעטרא ואתאחדא לעילא וכלהו טמירין בגוה וז"ש... שפירש בתיקונים

שבשבת

פי' תוספות ותמצא כי ריש לקיש הוית קבא דמוזיקא (בהגהת הפר"ן) וקרא עליה ועזבו לאחרים חילם : ועוד אמרו במסכת עירובין (פ"ה) ז"ל א"ל שמואל לר"י שיננא חטוף ואכול חטוף ואשתי דעלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמי א"ל רב לרב המנונא בני אם יש לך היטב לך שאין בשאול תענוג ואין למות התמהמה וא"ת אניח לבני ולבנותי חוק בשאול מי יגיד לך בני האדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין עד כאן לשונו ופי' רש"י חטוף ואכול אם יש לך ממון להנאות עצמך אל תמתין עד למחר שמא תמות ותוב אין לך הנאה דעלמא דאזלינן מיניה נרבין כהלולא דמי היום ישנו ולמחר איננו. אם יש לך, ממון. ואין למות התמהמה, עיכוב כי כשאוס האדם מת. חוק, מזון. יגיד לך, אם תאמר בידם שמא יאבדוהו. הללו נוצצין והללו נובלין, כלומר כשהם גדלין גדלה פרנסתן ושפען עמהן ואיך צריך לדאוג עליהם עכ"ל : וצריך שיקדש שביעי שיום אחד בשבוע יקדשהו כלו לה' כנגד כמה ימים שהלכו לו בהבל בעבודה אל אחר

שבקרבנו וכבר הארכנו בשער היראה שנכרעים ממנו בניהגם יומין על יומין על חד תרין לכך צריך שיום אחד יקדיש לעבודת קונו בקדושת יום שבת לקדושת הדבור והמחשבה המבטלת דבקות האדם בקונו ולכן טוב שיתבודד במקום מיוחד ויקדש כל חושיו לבוראו ולא יספיק לבעל התשובה יום שבת לבד כי יום שבת נתן לו אלו לא חטא אבל אחר שחטא ופגם כמה ימים צריך שיום אחד בשבוע לכהוא יקדשהו לה' ואם אפשר לו יותר וכן אמר בזוהר (ריש פרשת אחרי מות) שהיו שני אנשים אגרים פורשים מישוב בני ימים בכל שבוע לעסוק בתורה וז"ל שם על רבי חייא שהי' בדרך ומצא שני אנשים בבקעת כלע והגיד קריבנא גבייהו אמינא להו מאי עסקייכו בהאי דא אמרו (א) מזבני אנן והרי יומי בשבתא בדילנא מיישובא ונעסוק באורייתא בגין דלא שבקין לן בני נשא בכל יומא ויומא אמינא זכאה חולקכון עד כאן לשונו. וקדושה היא (ב) במיעוט שאפשר שיקיים אותה כל אדם ויתמיד בה שאם ירצה (ג) לפרוש עצמו כל ימי השבוע לא (ד) יתמיד ונמצא בטל מהכל. ולכן ראוי לתפוש בקדושה מעט מעט וילמוד מהנהגי מעשה אלו המוכרים כי מה יתרון לו בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואין לו בעולמו אלא מה שהוא מתקדש ופורש מעניני העוה"ז ומתדבק בהשם יתברך וכן אז"ל במכילתא (פרשת משפטים) בפסוק (שמות כב ל) ואנשי קודש תהיון לי רבי ישמעאל אומר כשאתם קדושים הרי אתם שלי עכ"ל בא לפרש מלת לי שהיא מיותרת ואמר בהפסוק פי' כשתהיו אנשי קדש תהיון לי הרי אתם שלי והכוונה יש לנו ישם להתקשר בה' כמ"ש הכתוב קדושים תהיו כי קדוש אני וכמו שהארכנו לעיל בפ' הקודם שצריך שיהיו ישראל כלי מתייחם לקבל קדושתו וממשמע הן אתה שומע לאו שאם אינו מתקדש אינו שלו כי מה יתם לאדם גשמי להקשר עם הרוחני וקדוש בעל כל הקדושות יתעלה ויתברך אם אינו מתקדש ופורש מעניני העולם ונמצא שהוא גשמי ומלביש עליו הטפשיה והרי הוא אחר ואינו שלו כי כל מה שהאדם מתקדש אפילו שתהי' קדושה מועטת בסוד הכל הרי הוא שלו יתברך בסוד אחד כמו שיתבאר ב"ה ואם לאו הרי הוא אחר ולכן ראוי יתן אל לבו להתקדש ולהדבק בו יתברך כל מה שיכול וזהו כלל הפרק הזה :

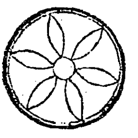
פרק ג אחר שבפרק הקודם ביארנו שחייב אדם לקדש כל יום ויום מו' ימי השבוע ולנהוג בו קדושה יותר שבת ראוי לבאר מה הם הקדושות שצריך לנהוג ביום שבת ובשאר הימים ונאמר כי הקדושות אף על פי שהם רבות מה שנמנה בתורה ובדברי רז"ל כמו שיתבארו מה שנמנה כתוב ביום השבת הם ג' הא' קדושת המחשבה, הב' קדושת הדבור, הג' קדושת מלאכה, וג' אלו הם העיקר להאדם ועם היות שהותרה אכילה בשבת לא הבא מזה הריסה לביטול הקדושה לששת ימי החול אף על פי שיאכל האדם בו' ימי החול אם תהיה אכילתו לשם שמים וכמו שיתבאר אכילתו תביאהו להתקדש ולהדבק ומ"מ אין אכילת שבת כשאר אכילת ימי חול כי באכילת שבת נזכר עונג כדכתיב (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג והוא סוד "עדן "נהר "גן כדפי'. וכן בענין התשמיש בליל שבת שהאריכו בזוהר ואמרו שעליו נאמר קדושים תהיו ואפילו ילמוד שאר אדם מתשמיש הנמנה בשבת לימי חול אם יתקדש בימי חול בהיות לילה כמו שיתבאר כמו שהוא הזווג בליל שבת לא הפסיד. קדושת המחשבה מצינו בשבת במכילתא ז"ל ששת ימים תעבוד וכי אפשר לו לאדם לעשות מלאכתו בששת ימים אלא שבות כאלו מלאכתך עשויה. דבר אחר שבות ממחשבה עבודה עכ"ל. הרי בפי' שהוזהרנו שלא להשוב בעניני שום דבר מעניני העולם כדי שתהי' מחשבתנו דבקה בהשי"ת ובכל דבר שהוא עבודתו וכן בקדושת הדיבור כמו שאמר הכתוב (שם) ממצוא חפצך ודבר דבר וכמה האריכו בזוהר בענין המדבר שיחת חול בשבת שהוא כמחלל שבת כמו שנאריך לקמן. קדושת מלאכה מבוארת בכמה פסוקים בתורה (שמות לה) ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי קדש שבת שבתון לה' וכן בעשרת הדברות (שם כט) ששת ימים תעבוד ועשית ויום השביעי שבת לה' אלהיך ואמרו לה' אלהיך שתחשוב כאלו כל מלאכתך עשויה ואין לך מעניני העוה"ז שום דבר כדי שתהי' כל היום קדוש ותדבק בה' אלהיך והיינו שבת שבתון קדש שבת במעשה שבתון במחשבה וכבר ידעת כי קדש הוא בסוד המחשבה ולכן חייב אדם לקדש מחשבתו ביום שבת ולהפרידה מכל עניני גשמות העוה"ז כי השבת כל מציאותו קדש והוא סוד עולם הנשמות הנוספת בשבת כמ"ש בזוהר (תרומה דף קלו) שהנשמות שבגן עדן התחתון עולים בגן עדן העליון ונשמות העליונות יורדים לעטר להם לישראל וכן נשמות שנתלבשו בששת ימי החול נכנסים

בגן

(א) סוחרים : (ב) כדרך האפשר : (ג) מעסקי העולם : (ד) כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה :

ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם והכוונה הוא שהשבת הוא אות ומופת לנו לעולם שכלו ארוך כי מענין המסכה הזו תהי׳ המנוחה הבאה ועוד כי כמו שהשבת הוא בא אחר ו׳ ימים כן אחר שיתא אלפי שנה הוי פלתא וחד חרוב שהוא דומה לשבת . כי כמו שהשבת ימים שובתים בשבת כן השבא אלפי שנה שובתים בחד חרוב וכמו שבו׳ ימים צריך להכין לשבת אם בענין האכילה אם במעשה כמו שיתבאר עוד כן אם לא יתקן מעשיו בעוה״ז אין לו מה יאכל בעוה״ב והיינו מה שאמר כן אמי עתיד לקדשכם בעולם הבא . נמצא שהפסוק מחובר עם מה שבא לפניו לדעת וגו׳ והמדרש את השבת כי קדש היא לכם ובאמירת היום שהוא קודש נדע שעתיד הוא יתברך לקדש אותנו בעולם הבא והיינו אומרו נמצינו למדים שהוא מעין קדושת העולם הבא . ואחר שידענו שהשבת הוא מעין קדושת העולם הבא היתה כוונה האלהית לתת לנו קדושת שבת להודיענו שאין עיקר דירת האדם בעוה״ז כי בעוה״ז הוא גר כמו שהארכנו לעיל ועיקרו הוא בעולם הנשמות שהוא עוה״ב ולכן שובת ממלאכה המורה על עניני עוה״ב ומקדש יום השבת להראות שמתקדש ואין עו עסק בעניני העוה״ז כי כל מניעות קדושה הוא פרישות כנודע :

ואחר שכוונת קדושת שבת היא זו בכל יום חייב להשוב ולזכור קדושת השבת כדי שיזכור עניני אחריתו ע״ד שאמרו (אבות פרק ג) שוב יום אחד לפני מיתתך ישוב היום וכו׳ וז״ש תהא זכרו מאחד בשבת שאם יתמנה לך מנה יפה וכו׳ . ועד״ז הוא שיזכור מאחד בשבת שהוא בבחרותו מה שעתיד לתקן מנה יפה לנפשו לעולם שכלו שבת וכלו ארוך . ושמעתי מכה״ר אברהם הלוי נר״י שעל זה אמר שמאי מחד בשבך לשבתיך כי ששה ימים הם ששים שנה שהם חיי רוב בני אדם ומחד בשבוך שהוא היום הראשון שהם י׳ שנים הראשונים צריך להכין לדה לדרכו ועל זה נאמר (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך והומר כל מלאכתך כדיעבי לך פי׳ על המלאכה הרוחניות מלאכת התורה והמצות שהיא שלך ואינה לזולתך מה שאין כן לשאר המלאכות הגופניות שכולם ישארו לזולתו וכן על זה במן (שם טז) ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו שהוא רומז לעולם שכלו שבת שאין שם עשיית תורה ומצות אלא קבלת שכר כדפירשו רז״ל מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו׳ ור׳ יצחק אמר שלא תהא מונה כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת . נתן זכירה אחרת נקלה מאד לכל הימים שאם הזכירה לכשיתמנה לו מנה יפה פעם יתמנה פעם לא יתמנה ולזה אמר שיהא מונה לשם שבת שימנה ביום ראשון היום יום אחד בשבת ביום ב׳ היום יום ב׳ בשבת ג׳ בשבת וכו׳ נמצא מזכיר שם שבת בכל יום ויום ולפי מה שפי׳ לעיל שכל הימים יונקים מיום השבת שיום השבת היא נקודת המרכז שעליה תסוב עגולת השבת ימים כזה

נמצא השבה שורש לכל ו׳ ימי השבוע ולכך בכל יום ויום חייב להשפיע בו מקדושת שבת כמו שיתבאר ולטעם זה דקדק הרשב״י ע״ה בלשון המאמר שהעתקתי לעיל מפרשת ויקהל שאמר ימי השבת דאינון ימי השבוע קיימין לישראל הרי שקראן ימי השבוע וימי שבת והטעם כדפי׳ כי הנקודה שהיא השבת מתעלמת בימי השבוע ולכן הם נקראים ימי השבת וכן מצאתי שכתב הר׳ יוסף גיקטילי״א ע״ה שיום שבת היא נקודת מרכז לעגולה וז״ל הבריאה כולה וכל הנמצאים שברא הקב״ה כלם סוד גלגל והכל ברא בנקודה אחת שהוא סוד שבת והוא סוד מניעות עין כל גלגל ובהמצא השבת שהוא סוד נקודת כל גלגל נמצאו ששת ימי החול סביבותיה והשבת באמצע נקראת קדש אין לה בן זוג והוא מקור כל השפע וכל הטובה לעגולה ואין לך גלגל שאין בו סוד שבת ושבת ימי החול כלם הולכים בעגולה בשיעור מוכרח עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע כי כפי שיעור הנקודה האמצעית כך ששה שיעורים כמותו יסביבו העגולה וכלם נקראים חלל העגולה ונקרא חלל על לשון חילול ולשון חילול מלשון חלל וכלם לשון אחד כי בהסתלק עין האמצעי נמצאו כלם חלולים ומחוללים והללים כי ימצא החלל בשבר יצאה נשמתו ממנו ונמצא הגוף חלול בלי נקודה אמצעית וזהו סוד ששת ימי חול ויום השביעי קדש עכ״ל והנה מטעם שכתב הרב ז״ל סעד וסמך למה שכתבתי שצריך להשפיע מקדושת יום שבת לכל יום ויום מאחר שהנקודה היא קיום הששה והששה הם ששה שיעורים סביב הנקודה . ושמעתי מפי מורי ע״ה שעל זה אמרו ז״ל ההולך במדבר ואינו יודע מתי יום שבת מונה ז׳ ימים מיום שנתן אל לבו שהלך ומקדש שביעי שעושה קידוש והבדלה . הרי שפי׳ כי הותר לו לעשות שבת אף על פי שבאמת אינו שבת והיינו מטעם כי הנקודה האמצעית שהוא השבת הולך עם כלם להשפיעם ובכל יום ויום יש בו מקצת שבת ולכן בכל יום ויום אינו עושה מלאכה יותר מכדי פרנסתו מפני שבכל יום הוא ספק שבת ולענין מעשה נוכל לומר כי העוה״ז הוא דומה למדבר והאדם בו גורש ממקום מנוחתו מנוחת הנפש ובעולם הזה בהיותו נמשך אחר ההפך בעגלת ילדו שכח יום השבת יום שכולו שבת שהוא עולם הנשמות שפם עיקר ישיבתו ולכן מיום שנתן אל לבו שכחתו והוא רוצה לשוב בתשובה צריך שיהיו לעולם בגדיו נקיים ובכל יום יחשוב שהוא שבת שמא באותו יום יזדמן לעולם שכולו שבת כמ״ש ושוב יום אחד לפני מיתתך ולכן לא יעשה מלאכה יותר מכדי פרנסתו ליומו כנזדמן לדרך כי שמא אין לו חיים אלא אותו היום לבד ואין כאוי שיטרח וידאג על עולם שאינו שלו וכמו שאמר דוד המלך ע״ה (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם וכן יצבור ולא ידע

אומר (שם כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כילד יתקיימו שני כתובים הללו אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנאמר תעשה מלאכה וכן הוא אומר (ישעיה סא) ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם וכשאין עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנאמר (שמות כ) ועשית כל מלאכתך ולא עוד אלא (דברים כח) ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך עכ"ל וכיוצא בזה הביאו שם בפרשת ויקהל (שמות לה) בפ' ששת ימים תעשה מלאכה הרי שלא נברא האדם להיותו עוסק במלאכות הגשמיות המבטלות אותו מת"ת אלא שיהיו כל ימיו בשבת עוסק בתורה ושיעמדו זרים לעשות מלאכתו וזה בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וצריך לדקדק שהרי מצינו כמה חסידים בגמרא שהיו עוסקים במלאכתם ועוסקים בתורה כהלל וחבריו ולמה לא היתה מלאכתם נעשית ע"י אחרים וכבר אפשר לתרץ בדוחק כי המאמר לא דבר אלא על הכלל בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וכו' מ"מ נשאר השאלה שלמה לא יזכה כל אדם כשר לזה וי"ל שיש בזה ב' בחינות האחת מלבד האמור במאמר הא' שכבר מצינו בחסידים הראשונים דוגמת ענין זה כמו שאמרו במסכת ברכות (פ"ה) שחסידים הראשונים היו שוהין בתפלתם שעה א' קודם תפלה ושעה א' לאחר תפלה ושעה א' בתפלה הם ג' שעות וכן בכל תפלה שחרית מנחה ערבית ושאלו בגמרא תורתם ומלאכתם מתי נעשית והשיבו מתוך שחסידים הם תורתם מתברכת ומלאכתם נעשית מאליה נמצא שעל אלו ג"כ נאמר שיעשה מלאכה שאינו שהם מתחילין מקצת המלאכה וימצאו באותה המלאכה ברכה והצלחה ואינו כ"כ כמו בזמן שישראל כלן עושין רצונו של מקום שזוכות דרבים עדיף וכל מלאכתן נעשית ע"י אחרים וכשאין עושין רצונו של מקום ועשית כל מלאכתך שע"י עצמו יעשה כל מלאכתו והבחינה הב' שאינה כל כך כהסידים הראשונים הוא ענין השונים והאמוראים שהיו עוסקין מקצת היום במלאכתן המגם היתה מלאכתן נעשית ע"י אחריהם הנגלים ונתכבותם ונפשם היתה (ד) דבקה בשי"ת ובתורתו ואל יקשה בעיניך דבר זה שכתוב בספר מעשה החסידים נמצא בכ"י שחסיד א' היה מתבודד מהמתבודדים הפורשים מעניני העולם שהיה לעולם דבק בהשי"ת ובהמשך הזמן בא החסיד ליבוש ולא הכירו בו ועשאוהו שמש ביהכ"נ וכשהיה נותן השמן בנרות היה שופך השמן בחוץ כי מרוב דבקותו לא היה יכול לכוין לתת שמן בתוך הנרות והכם הקהל הבין הדבר ואמר השמש הזה ראוי שיהיה חכם במקומי ואני אשמש תחתיו ועל כיוצא בזה נאמר באהבתה תשגה תמיד כי מרוב אהבת התורה והדבקות בה ישגה בדברי העוה"ז נמצא שאלו היה לעולם נפשם מתקדשת בקדושה שבת שהוא שלם המשבת כדפי' לעיל וכשאין ראוי שאינו עוסק בתורה גופו ונפשו הכל משועבד למלאכה :

ובזמננו זה שת"ח אינם עוסקים במלאכה והם מתפרנסים ע"י עשירי הדור יש להם סמך על מה שיסמוכו ומ"ש בר"מ (פ' נו דף כט) שת"ח הנקראים בניס עובדים ע"מ שלא לקבל פרס שבימי חול יש להם נפש האצילות מה שזוכים שאר העם העובדים ע"מ לקבל פרס ביום שבת שבימי חול אין להם אלא רוח מטטרו"ן ות"ח אלו נקראים שבת אפי' בימי חול שאין להם מלאכה אלא עול תורה ומצות על עמי הארץ מוטל לזונם ולפרנסם ואמר מאן דלא אתעסק באורייתא ופקודין לית ביה עול מלכות נכרים דאתעסק באורייתא (ה) ובפקודין אית ליה עול מלכות שמים דאיהו ה' בתראה מלכות שמים אתקריאת עול מלכות איהי ודאי בגין דבה אתבריאו כל בריין דשמיא וארעא הה"ד (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם וכד ייתי שבתות וימים טובים נחתא בינ"ת דאיהו יה"ו על ה' דאיהו מלכות שמים כמה יקירא דאיהו חרות על הלוחות הכי דיליה מגרים ופריסת גדפהא על ברתא ועל מברין דיליה ואית לון נייחא ואמר לקמיה דת"ח לית לון מדילהון ואי עם הארץ סביל ליה בממוניה ואתנהג ביה כפום רעותיה במשא לאתנהגא בפקודין כפום רעותיה יתקיים ביה אדם ובהמה תושיע ה' (ו) יושיע ליה משוד וגזלה יושיע ליה ממדת הדין דלא שליט עליה וישתזב ליה בסכין פגום דאתמר ביה (שמות כב) לכלב תשליכון אותו דאיהו סמא"ל וכו' דת"ח אתקריאת שבת מלכתא נפש יתירה וכו' ואמר עוד לקמיה והם ת"ח בנוי דמלכא ומטרוניתא אתקריאו שבתות וימים טובים ולית לון מדילהון דלאו בני מלאכה כאשר עבדין בנוי דחילין אגרא דילהון בעלמא דין ובעלמא דאתי לענגא לון בכל מיני מאכל ומשקה ולאוקרא לון בלבושין שפירין כגוונא דשבת דאיתמר ביה בבדהו בכסות נקיה כל מה דעבד בר נש לשבתות וימים טובים אית למעבד לון ומאן דמחלל לון חייב סקילה הכי מאן דאשתמש בתגא חלף והכי הוא המשתמש בנוי שבוגה הלכות דמחלל תורתו וכ"ש דמבזה ליה כאלו מבזה שבתות ומועדים ואוקמוה מארי מתני' כל המבזה את המועדות כאלו כופר בעיקר וכגוונא דכל מלאכי ביהמ"ק אתקריאו קדש הכי כל אינון דמשמשין דת"ח אתקריאו קדש ותלמידין דרב דאינון לקבל איברים דגופיה אתקריאו קדש קדשים ורזא דמלה קא רמיז בהון (שמות כו) והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים עכ"ל. הרי שת"ח שתורתו אומנתו ואינו עוסק במלאכתו ואין לו במה שיתפרנס שמותר לו ליהנות שהרי הוא שבת קדש מתקדש בימי החול מקדושת שבת. ות"ח כזה שאינו עוסק במלאכה כלל צריך בלי ספק לקדש דיבורו בימי החול כדיבורו בשבת וכן צריך לקדש מחשבתו כמבואר לעיל. ושאר הקדושות שיתבארו בע"ה ומטעם זה הרשב"י ע"ה שהיה מתקדש בימי החול בכל קדושות יום שבת שאז קוראים

[illegible] (ז) [illegible] לשמור עצמו :

בגן עדן התתון ואמר ובמעלי שבתא (פי' ערב שבת) גלגולא דנשמתין (כפי מה שהורונו רז"ל וכו' כנזכר לעיל) איהו אלין אזלין ואלין אתיין אלין נחתין מאן חמי כמה רתיכין קדישין די משמשי לכאן ולכאן כלהו בקדוש כלהו כרכו (ס"א ברכו) באלין נשמתין לאעטרא לעמא קדישא לאעטרא לכמה צדיקיא בגנתא דעדן לתתא עד שעתא דכרוז קאים וקארי מקודש כדין נייחא שכיכו דכלא ותייבי דגיהנם כלהו משתככי (פי' שבקשים מדין ושונא גיהנם) ואית לון נייחא ונשמתין כלהו מתעטרין בדוכתייהו אלין לעילא ואלין לתתא זכאה עמא דחולקא דא להון עד כאן לשונו וכן אמר עוד לקמיה ובכל מעלי שבתא יתיב בר נש בעולם הנשמות. וכן אמר בזוהר (בס פרשת אמור דף צ"ה) בהאי יומא דשבתא אתגלי (פירוש נשכח) כל נערא וכל רוגזא וכל דוחקא מכל עלמא בגין דאיהו יומא דהלולא דמלכא דנשמתין אתוספן כגוונא דעלמא דאתי עכ"ל ואחר שיום שבת הוא קדוש מפני שנשמות מתוספות בו ראוי לעשות עיקר מהנשמה המתוספת לקדשה בקדושתה העליון בכל מיני קדושה וקדושת המחשבה למעלה מכלן כי היא סוד הנשמה היתירה המתוספת מלמעלה ממקום הקדש כמבואר בר"ת (פרשת נו דף כפי' גם בפרשת פנחס דף רמט: ורמג:) פי' שיש תוספת נשמה מב"ע אבל לכל א' כפי בחינתו יש תוספת נפש מכמה בחינות ויש תוספת רוח ותוספת נשמה ע"ש ולכן העיקר שהנאה הנפש יתירה הוא מכוונת התפלה וחדושי תורה וכן הוא מן הראוי מטעם אחר שהרי סוכת שלום פריסת נדפסא עלנא כדפי' בפרשת בראשית ואמר הכתוב (במדבר כח) עולת שבת בשבתו על עולת התמיד פי' כי עליתה מדי שבת בשבת הוא יותר ממה שעולה תמיד בכל יום וששת ימי השבוע וזהו על עולת התמיד ולכן כפי הזדככותה ועליתה צריך הזדככות המחשבה וכוונה פנימית יותר משאר הימים :

ולעיין חדושי תורה איתא בזוהר (פרשת שלח לך דף קע"ג) ז"ל ת"ח כד עייל שבתא נשמתין נחתין ושריין על עמא קדישא ונשמתין דצדיקיא סלקו לעילא כד נפיק שבתא נשמתין סלקא איכון דשארו עלייהו דישראל ונשמתין נחתין איכון נשמתין דצדיקיא כיון דסלקין כלהו נשמתין דשארו עלייהו דישראל סלקין וקיימין בדיוקנא קמי מלכא קדישא קב"ה שאיל לכלהו מאי חדושא דאורייתא דאמרת נשמתא דא דפלוני וכלא מוקמי ההוא מלה בתרי מתיבתא איכון לההוא וקב"ה עילא תתים להוות מלה ת"ח כד מלה איתחדש באורייתא ונשמתא דההיא בשבתא אתעסקא באינון מלין חדתין וסלקי לעילא כל פמליא דלעילא ציתין ההוא מלה וחיות הקדש מהרבן בגדפין ומתלבשין בגדפין וכד שאיל לון קב"ה ולא תבין ומתקין כדין חיות הקדש מה כתיב (יחזקאל א) בעמדם תרפינה כנפיהן כד"א (איוב לב) כי עמדו לא ענו עוד (נחמיה ח) וכפתחו עמדו כל העם עכ"ל :

עוד אמרו במדרש ילקוט (תהלים סימן תקפ"ה דף קנט) בפסוק גלמי (א) ר' יהושע אומר שב"ה הם ויהודו של עולם א' מהם . ר' לוי אומר זה יום הכפורים (ישעיה נח) הכזה יהיה צום אבחרהו אם מצא אדם נפשו רבי יצחק אמר זה יום השבת שנאמר (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו כיצד אדם עושה מלאכה כל שנה ונח בשביעי מהרלה עם בניו ועם בני ביתו ואף על פי כן שאתם עושים מלאכה כל ששה יום שבת יעשה כלו תורה מכאן אמרו ישכים אדם וישב ביום השבת וילך לבית הכנסת ולביהמ"ד ויקרא בתורה וישנה בנביאים ואחר כך ילך לביתו ויאכל וישתה לקיים מה שנאמר לך אכול בשמחה לחמך עכ"ל :

ועוד בתנא דבי אליהו ילקוט פרשת ואתחנן (סימן תתל דף רסה:) בפי' הפסוק ז"ל זכור את יום השבת לקדשו במה את מקדשו במקרא במשנה במאכל ובמשתה ובכסות נקיה אף על פי שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות יקח אדם בשר ואל ירבה יין שנאמר (משלי כג) אל תהי בסובאי יין עכ"ל :

ואחר שביארנו קדושת שבת בדרך כולל ראוי שבכל יום ויום ישביע בו מקדושת כל א' כפי יכלתו אם במקצת היום או רובו או כולו לפעמים והוא שיתבטל ממלאכתו ויתבודד לעסוק בתורה ויפנה מחשבתו מעסקי העולם כי אין ראוי לאדם לעסוק כל היום במלאכה כמ"ש בזוהר (בשלח דף רכג:) כגוונא דא איכון (ב) דלא מהימני ביה בקב"ה לא בעאן להסתכלא באורחוי ואינון בעאן לאתרחא גרמייהו כל יומא בתר מזונא ימפי ולולי דילמא לא סליק בידייהו פתא דנהמא מאן גרם לון האי בגין דלאו איכון בני מהימנותא עכ"ל :

ולכן ראוי לאדם לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי כמו שאמרו במסכת אבות (פרק ד) ר' מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה וכו' ולאו דוקא בענין התורה אלא בכל דבר מצוה וגמילות חסדים וכיוצא כתב ר"ת בספר הישר בענין האהבה שסימני האהבה ש' מהם הוא לבל יקדים עסק מעסקיו על עסקי האל יתברך . עוד אמרו במדרש רות שחסיד אחד היה עני ביותר ונתגלה לו אליהו בדמות ערבי ונתן לו ב' כספים ונשא ונתן בהם והעשיר וע"י משאו ומתנו שכח עונת חסידותו ושמוש תפלתו חזר אליו אליהו ונטל ממנו הב' כספים שנתן לו וירד מנכסיו ונכנס אותו ממות (ג) לטמיון חזר החסיד לבכות וכו' חזר אליו אליהו אמר נשבע אתה אם אני מחזיר לך אותן ב' כספים שאתה משמר עונת חסידותך ושימוש תפלתך אמר לו הן ונטל ב' כספים ונשא ונתן בהם והעשיר הרי שלא יניח אדם עונת חסידותו בעבור סבת עסק הממון והטעם כמו שפי' שחייב לעשות מחול קדש ובמכילתא (פרשת כי תשא) אמרו זכרונם לברכה (שמות לה) ששת ימים תעשה מלאכה ופסוק אחד

אומר

(א) על סוף הפסוק קאי ימים יוצרו ולא אחד בהם : (ב) שאין להם הבנה בהבדים : (ג) לאמר [illegible] .

והרי הוא קדוש דבק בו יתברך ומ"מ ג"כ הנשמה לא תשרה עליו כ"א ע"י קניה במעשיו ותורתו כמבואר בר"מ פרשת משפטים דקאמר זכה יתיר יהבין ליה נשמתא מסטרא דכורסיא אמנם אפי' אם יעשה הכנות לקניית הנשמה לא תשרה בו אם אין כלים שהם נפש ורוח מתוקנים כראוי ובזוהר (ויקרא דף כה') ביארו שמי שהוא זוכה אל הנשמה נשמתו עולה למעלה בכל לילה בעולם הנשמות והוא דבק ונצרר בצרור החיים יותר ממי שזוכה אל הרוח כי בקיית הרוח עולה אל עולם המלאכים לבד ז"ל כיון דקנה רוחא ההוא רוחא נפיק (א) מתבר טורין ומגרין סליק ואתפשט ואעיל בין מלאכי עילאי קדישי ותמן ידע מה דידע אוליף מילין ואתהדר לאתריה כדין הוא קשורא דכל גם בקדושה עד דזכי בנשמה וקנה לה כיון דקנה נשמה הא סלקא לעילא לעילא (ב) ונטורי פתחין לא מעכבי לה ואזלא ומתפשטא בין אינון נדיקיא דצריכן בצרורא דחיי ותמן חמי נעימא דמלכא ומתהניא מן זיוא עילאה עכ"ל:

עוד נמצא הכרח למציאת ג' קדושות אלו בדברי רז"ל ביומא (פרק ג) ז"ל תנו רבנן (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה מלמטה מקדשין אותו מלמעלה בעולם הזה מקדשין אותו לעוה"ב עכ"ל וקודם לזה סמוך לו אמרו שם ז"ל ת"ר אל תטמאו בהם אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה מלמטה מטמאין אותו מלמעלה בעוה"ז מטמאין אותו לעוה"ב עכ"ל:

והנה בהקדמה שהקדמנו מענין הקדושות הנזכרות אפשר לומר שלזה כוון בעל המאמר בענין ג' חלוקות מקדש עצמו מעט מלמטה בעוה"ז שהם כנגד בריאה יצירה עשיה מלמטה למעלה ופי' במה שפי' (בתיקונים ריש דף יט) דאמא עילאה מקננא בכורסיא בתלת ספירן עילאין עמודא דאמצעיתא כליל שית ספירן מקנן במטטרו"ן אימא תתאה מקננא באופן דאתמר ביה והנה אופן אחד בארץ עד כאן לשונו. והכוונה כי כפי התקדש אדם עצמו במדרגות התחתונות יושפע בו הקדושה מהמדרגות העליונות שבאצילות והיינו כי קדוש אני ה' אלהיכם כמו שפי' לעיל כילד מקדש עצמו מעט דהיינו קדושת העשיה שהוא אופן מקדשין אותו הרבה ביען כי הענף מעורר השרש העליון שבאצילות ושכינה שהיא אד"י מקננת באופן משפיע שם מקדושתה שהוא הרבה בערך הענף הקטן שהוא האופן ועוד בשכינה צודק ענין רבוי כמ"ש (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה וגו' פי' ע"י מ"ה שהיא שכינה רבו מעשיך וכן בהיכל לבנת הספיר שהוא כנגד השכינה אנו אומרים ביוצר אור מ"ה רבו מעשיך ה' כדפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת פקודי) מלמטה מקדשין אותו מלמעלה הכוונה שבקדש עצמו עוד במטטרו"ן שהוא למטה וכינהו בכינוי למטה שפי' בתיקונים לר"מ שמטטרו"ן הוא סוס שבו רוכב הת"ת וכמו שהסוס הוא למטה והרוכב עליו מלמעלה כן הוא מטטרו"ן וז"ל (ר"מ פרשת פנחס דף נח:) מטטרו"ן סוס דת"ת דביה כל ספירן מתלבשין והאי איהו כגופא לנשמתא עכ"ל ומקדשין אותו מלמעלה היינו שיאיר הת"ת שהוא ידו"ד במטטרו"ן כנשמה בגוף בעולם הזה מקדשין אותו לעולם הבא הוא קדושה הג' שבבריאה ויקרא עוה"ז שכל מה שלמטה מהשכינה נקרא העוה"ז כמו שהיא נקראת עוה"ז כענין בהבראם בה"א בראם כי על ידי ה' אחרונה היה בריאת כל התחתונים ומקדשין אותו לעולם הבא היינו הארת אימא עילאה הנקראת אלהיכם בתלת ספירן עילאין מקננן בכורסיא זהו דרך א' במאמר זה לפי ההקדמה שהקדמנו:

ולענין הטומאה שיאמר ג' מדרגות בה גם כן הם על ד"ז אלא שמה שאמר מטמאין אותו הרבה למעלה בעולם הבא הכוונה מטמאין הוא סגירת השפע שלא יושפע למטה בבי"ע כי ג' מדרגות הנזכרים במאמר בטומאה הם על פסוק (ויקרא יא) ולא תטמאו בהם ונטמתם בם ודרשו (יומא בפרק י"ס) כי ונטמתם לשון טמטום ואמרו ז"ל תנא דבי ר' ישמעאל מטמטם לבו של אדם שנאמר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם עכ"ל . ובזוהר (צו דף לה:) פי' מטמאין אותו מלמעלה ממש מלמעלה משפיעין עליו טומאה ז"ל כתיב (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים מאן דמקדש גרמיה מלרע מקדשין ליה מלעילא מאן דמסאיב גרמיה מלרע מסאבין ליה מלעילא מקדשין ליה מלעילא יקרא דהא קדישא דמאריה שריא עליה אבל מסאבין ליה (ג) מאן אתר ואי תימא מלעילא וכי מסאבותא שריא לעילא א"ר חייא היינו דתנינן בעובדא דלתתא אתער עובדא לעילא אי עובדא הוא בקדושה אתער קדושה לעילא ואתי ושריא עליה ואתקדש ביה ואי איהו אסתאב לתתא אתער רוחא מסאבותא לעילא ואתי ושריא עליה ואסתאב ביה דהא בעובדא תליא מילתא דהא לית לך טב וביש קדושה ומסאבותא דלית ליה עקרא ושרשא לעילא ובעובדא דלתתא אתער עובדא דלעילא עכ"ל:

ויש לפרשו באופן ב' והוא קרוב לדרך הקודם בקצת ורציתי להרחיב בו ביאור מפני התועלת שימשכו ממנו לענין מעשה הקדושה אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה בשער היראה פ"ה ובשער האהבה פ"ג פירשנו בו ג' ענינים אבל כדי לקשר המאמר כולו נראה שהכוונה במה שאמרו ז"ל (אבות פרק ד) מצוה גוררת מצוה וכו' הרי בתחלת ענינו הוא מעט מצוה א' כיון שהראשונה גוררת שניה והשניה שלישית והשלישית רביעית וכן עד אין מספר נמצא שהקדושה מתרבה ולכך מקדשין אותו הרבה שיבואו לידי קדושות ממצות הרבה מלמטה מקדשין אותו מלמעלה כל תענוגי העולם הזה נמשכו מהקליפות שהם במעשה התחתונה כדפי' בזוהר והנה האדם שוה בענין האכילה ושתיה והתשמיש לבהמה כדפי' ז"ל במסכת

(א) שובר הרים וסלעים כלומר אין הקליפות יכולים לעכבה: (ב) מלאכים שומרי הפתחים אינם מעכבים אותו: (ג) מאיזה מקום:

קראים אותו הבירין שבת ז"ל בסוף אדרא נשא א"ר אבא אך שיתא בוצינא דנהרן משביעאה אנת הוא שביעאה דכלא דהא ליה קיימא לביתא בר משביעאה דכלא תלי בשביעאה ר"י קארי ליה שבת דכלהו שמא דכתיב שבת לה' קדש לה' מה שבת לה' קדש אוף ר"ש שבת לה' קדש עכ"ל. ואם הוא עוסק במלאכה צריך שיקדש מקום שיום מלעסוק במלאכה וכן יקדש מחשבתו ודבורו ושאר חושיו כמו שיתבאר בעז"ה ולפחות בשעת התפלה שהוא פנוי ממלאכה ע"כ יקדש מחשבתו מעסקי העולם כדי שאותה השעה או ההיא שעה יהיה קדוש בקדושת שבת ולא יפסיק בתוך התפלה בדיבור כלל באופן שלא יהא שום יום משולל מקדושת שבת ובזה נכלל הפרק הזה :

פרק ד מפני שקדם מאמרנו בפרק הקודם שקדושת שבת נכללת בג' דברים שהם מחשבה דיבור מעשה ראינו לסמוך אליו בפ' זה לבאר מה שנמצא ברוח ענין זה בדברי הרשב"י ע"ה ובדברי רז"ל.

ג' דברים הנזכרים בקדושה פי' הרשב"י ע"ה בתיקונים (סוף תיקון כב) שהם נשמה רוח נפש מחשבה כנגד הנשמה דבור כנגד רוח מעשה כנגד נפש ז"ל ארבעה יסודין דגופא בהון שריא ידו"ד ודא איהו כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו בראתיו דא נשמתא קדישא דאיהו עולם המחשבה יצרתיו דא רוח ממללא דמניה חיוון ממללין. עשיתיו דא נפש דהמן עשייה דשריא ברמ"ח פקודים עכ"ל:

נמצא שכוונתו יתברך לקדשנו בג' קדושות הנזכר כדי שנקדש נפשנו ורוחנו ונשמתנו מקדושת האצילות השפע בכל העולמות והיינו והתקדשתם וגו' כי אני ה' אלהיכם וכן קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. ג' תיבות אלו אני ה' אלהיכם הם נגד נפש רוח נשמה והכוונה כי ממנו יתברך השפעת הנפש והרוח והנשמה וכל ג' בחינות אלו הם קדושות שהם מתדבקים בו והוא בהם והטעם שאמר בפסוק שכנגד נשמה אלהיכם מפני שאין ההדבקות לאדם בש"י אלא ע"י הנשמה שהוא מעולם המחשבה ובשיזכה אל הנשמה העליונה שאז הוא מתדבק בבוראו אז הקב"ה מתכנה שהוא אלוה שלו והשכינה שורה עליו ודרך זה נודק בכל המקומות שנזכרו בפרשת קדושים אני ה' אלהיכם שהכוונה שהג' מדות הנזכרים שהם כלל כל העשר שוכנות על הנשמה המתקנת המצות ולכן בריש פרשת קדושים אמר קדושים תהיו כי קדוש אני פי' כמו שאני קדוש כך תהיו קדושים והכוונה על התקדש האדם עצמו בנפש רוח ונשמה ע"י המצות ותורה ותיקון מחשבותיו וכוונותיו. ובזה אני ה' אלהיכם שהם המדות הנזכר שוכנות בהם וסיים מה שפי' בפרק קמא שצריך שיהיו הנשמות כלי מוכן לקבל קדושתו כדפי' במאמר הנזכר שבראש הפרק וג' אלו משפיעים בבריאה יצירה ועשיה וכמו שיתבאר עוד לקמן בעז"ה וכנגד ג' עולמות אלו שהם בריאה יצירה עשיה הוא מה שנוהג תורה והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני וכן ביארו בזוהר (בלק דף קצ:) ז"ל שבחא עילאה דלא אתמסר למלאכי עילאי בלחודייהו אלא לישראל מאן איהו קדושה (ס"א ברכה) דאתמסר לון בלחודייהו כמא דאתמסר לישראל אבל קדושה לא אתמסר לון בלחודייהו אלא בהדי ישראל דלא מקדשי קדושה אלא בהדי ישראל ואי תימא והא כתיב (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר אימתי בזמנא דישראל מקדשא לתתא ועד דישראל לא מקדשא לתתא אינון לא אמרי קדושה בגין דקדושה מתלת עלמין סלקא ולא מתרין והיינו וקרא זה הא חד אל זה הא תרין ואמר הא תלתא תלת עלמין אינון לקבלייהו תלת קדושות ובג"כ שבחא דישראל דנטלי קדושה לתתא א"ר אלעזר הכי הוא ומלין אלין אוקימנא לון ותו אוקימנא דהא תלת קדושות אתמסרו לישראל לתתא מן האי קרא (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני והתקדשתם חד והייתם קדושים תרין כי קדוש אני ה' הא תלתא הכא תלת קדושין עכ"ל. ומוכרח לומר שג' קדושות אלו הם במקומות הנזכר מפני שלמעלה מזה אמר דישראל נטלי עשיה לתתא משעת מתן תורה והילך שאמרו נעשה ונשמע וזהו (תהלים קג) גבורי כח עושי דברו וגו' ולכך קדושה לא סלקא אלא מתלת עלמין דהיינו בהשתתף ישראל שהם בעשיה למטה עם המלאכים שהם ביצירה והיינו זה אל זה ואמר עלה ומתרומם הכל ומתקשר עם הבריאה ק' ק' ק' הוא באצילות והיינו והתקדשתם והיינו אני ה' כי קדוש בבריאה אני ה' הוא באצילות אותם הוויות הראשון דאיהו וגרמיה חד כהון שממנו השפעת כל הקדושות כדפי' והיינו אנ"י ה' אלהיכ"ם. וא"ת למה לא הזכיר ד' קדושות והקדושה הרביעית כנגד האצילות וי"ל כי האצילות מפני דקותו והעלמו שהוא סוד מחשבה עליונה אין בנו כח להעשות לו הכנת מרכבה והרי אפי' הבריאה הוא מחשבה כ"ש האצילות ומפני היות הבריאה מחשבה לא הזכיר הפ' בו פעולת הכנת קדושה בנו כמו שהזכיר בב' הקודמות והתקדשתם והייתם קדושים אמנם בג' אמר כי קדוש אני מעצמי אני קדוש ובהיות הכנת התחתון מעשיה ויצירה שוכנת בהם כנגד נפש רוח קדושת הנשמה שהיא המחשבה שורה מאליה והאצילות הוא מתייחד בבריאה שהרי קרא הרשב"י ע"ה בתיקונים (ג ע"ב) לבריאה לבושי שבת וי"ס כי א"א לאור האצילות מפני העלמו להתגלות בנו אלא ע"י הבריאה ולכן בין בריאה לאצילות לא הזכיר הכתוב קדושה ד' אלא כי קדוש בבריאה אני ה' שהוא האצילות המתלבש בתוכו וכולו יחוד א' ונמצינו למדים כי א"א לאדם שיקדש מחשבתו להיות דבק בש"י א"א ע"י הנשמה הבאה לו מעולם המחשבה כמבואר לעיל והנשמה לא תשרה אלא אם כסאה שהם נפש ורוח מתוקנים ולזה צריך לתקן נפשו בכל שלמות עשיית המצות ויקדש עצמו מעשייה מלאכה שהוא בעשייה ויקדש בו כלי הסיגרים שבהם עשייה ואח"כ יקדש כנגד רוח ובהיותו זה מתוקן הנשמה העליונה שורה עליו

ובפי

שכינה בסוד מיין נוקבין מהצדיקים ע"ש נמצא הוית מעלת קדושה זו קדושת העוה"ז שהיא קדושת המחשבה יתירה על הקודמת כי הקודמת אע"פ שיהיה קדוש למעלה כדפי' לא בשביל זה יזכה להיות מכת מקבלים פני' וזה יזכה לה והטעם כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו האדם שהוא בעוה"ז ופירש עצמו מהעוה"ז אם (ז) בבדידות אם בדיבורו ושאר כל הדברים שנבאר בשער זה בעז"ה. נמצא שאינו מתנהג בדרך בני העוה"ז גם בעוה"ב מקדשין אותו שיהיה פרוש וקדוש יותר משאר בני העוה"ב שבג"ע והכוונה שיזכה להיות מבני עליה שעליהם אמר רשב"י אם אלף הם אני ובני מהם ואם שנים הם אני ובני הם ודרך זה מתיישב ומדוקדק אומרו בעוה"ז שהכוונה היא שמאחר שהעוה"ז הוא גשמי הוא דירא שלאי אל הנשמה שהיא רוחניית כי אין קשר והתיחסות לנשמה בעוה"ז והראיה שלסוף היא פושטת לבוש העוה"ז ולכן כל כוונתו אל עולם העיקרי הרוחני הבא אחר העוה"ז שהוא גשמי הכלה ואבד נמצא מלת העוה"ז מורה ב' דברים האחד שהוא גשמי ומושג דהיינו זה מורה בהכרע ועוד שאינו קבע כי אחר זה יבא אחר. ולכן יפרוש באמיתות מקנייני העולם ומתענוגיו ומקנאה ושנאה ותחרות ומדבור בעניני העולם כי מאחר שחושב שאינו מבני העוה"ז אינו מדבר בו וכל דיבורו בעסק תורה ומצות שהם מעולם העליון וכן כל מחשבותיו בעולם העליון שהוא העיקר אל הנשמה כי למה יטריד מחשבתו במה שלא יועילהו לנשמתו אלא אדרבה יזיק לה ולכן טוב מאד לאדם בעת שהוא עוסק בתפלה או בתורה שיחשוב שאינו עומד בעוה"ז אלא בג"ע לפני השכינה ובזה יטהר מחשבותיו והקדמה זו היא מפתח לכל הפרישות שנבאר בשער זה וזוכרה כדי שלא נצטרך לכפול הדברים בכל פעם כי מטעם האמור לא ירצה מה שאינו צורך לו לא ישמע מה שיטרידהו לא ידבר וכו' וכן באכילתו ושאר הדברים שיתבאר ב"ה בפרט בענין האכילה הוא היותר גדול להכנעת הקליפה בעוה"ז ובעוה"ב כמו שפי' בזוהר (פ' תרומה דף קמא) גופיהון דצדיקיא דלא מתענגי בהאי עלמא אלא מתענוגי דמצוה ושבתא שבתין וחגין וזמנין ההוא רוח מסאבא לא יכיל לשלטאה עלייהו דהא לא אתענגא מדיליה כלום עכ"ל ושאר לשונו שהעתקנו בפרק ע"ו וקדושה זו היא מקדושת העוה"ז בכלל שאר קדושות שבעוה"ז והיא מסייעא לקדושת הגוף בעוה"ב שלא תשלוט עליו רוח טומאה מפני שהחומר היא בשר שכל נמשך מהקליפה וכיון שממעט באכילה ולא נהנה אלא מסעודת מצוה נמצא החומר והבשר עצמו מתקדש ואין קליפה שולטת בו ובודאי שיצטרך ג"כ לקדש שאר חושיו כדבור ושאר ההנאות כתענוג שינה ותשמיש וכיוצא שהעוה"ז מלובש בכל קליפות אלו ועל המתקדשים בקדושה זו אמר הרשב"י ע"ה (שם דף קנח) דהא לית לך כל צדיק וצדיק בעלמא דלית ליה (ח) דינא דקברא בגין וכו' בר אינון חסידי (ט) קיימין דעלמא דאינון (י) אחזן לסלקא למאריהון בנשמתהון להוא אתר עילאה דאתחזי לון (כ) וזעירין אינון בעלמא עכ"ל. ואלו הם אותם הצדיקים שלא שלטה בהם רמה מפני התקדשם כל חושיהם כראוי באופן שלא יהיה לקליפה חלק בהם והוא קדושת העוה"ז שבהיותם בעוה"ז הם בעוה"ב כמו שאמרו דאינון אחזן לסלקא למאריהון בנשמתהון ולכן בעוה"ב עולים במדרגה על כל שאר הצדיקים כדפי' :

ובאשר תדקדק בשלש חלוקות אלו שפי' שהם הרב"ה למעל"ה בעול"ם הב"א תמצאם כנגד נפש רוח נשמה שקדושה הראשונה היא כנגד קדושת המצות שבעשיה כנגד נפש כדפירש בתיקונים שלמעלה כנגד רוח וכן פי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' ויקרא) במאמר שהעתקנו לעיל כשבא לדבר בקנית האדם נפש רוח ונשמה לענין מדרגות החלום אמר שכאשר זוכה אל הרוח ועולה למעלה בלילה ההוא רוחא נפיק מתבר טורין וטנרין סליק ואתפשט ואעיל בין מלאכי עילאי קדישי וכו' ואמר אחר כך כדין הוא קשורא דבר נש בקדושה וכוונת מתבר טורין וטנרין הוא על שבירת הקליפות הנקראים הרים וסלעים כדכתיב (מ"א יט) והנה ה' עובר ורוח וגו' מפרק הרים ומשבר סלעים ופי' מורי ע"ה שהם הרים מסמא"ל וסלעים מלילי"ת ואמר וכדין הוא קשורא דבר נש בקדושה פירוש מה שאין כן מי שלא זכה אלא בנפש שאינו קשור עדיין בקדושה כמ"ש לעיל מזה וההוא דלא זכי יתיר אלא בנפש וההוא נפש בעי לאתתקנא לקבלא רוחא עד לא שרי ליה נפקא מה דנפקא מההוא נפש ואתפשט בעלמא ובעא לסלקא ולא בעי עד (ל) דיערע בהו באינון דאוירא ואינון מודיעין ליה מלין מנהון קריבין מנהון כדיבין יתיר ובההוא דרגא אזיל ואתקשר בחלמיה עד דקני רוח כיון דקני רוח וכו' ומ"ש באינון דאוירא ביאר לעיל מזה שהם קליפות דקות התלויות באויר נמצא שכאשר יזכה אל הרוח שהוא על ידי התקדשו למטה כדפי' אז מקדשין אותו למעלה שהוא קשור בקדושה ואין לו חלק בקליפה וביאר הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת ויקרא דף כה:) שע"י עסק התורה זוכה האדם אל הרוח ואל הנשמה ז"ל אר"ש זכאין אינון מארי דנשמתא מארי דאורייתא בני פולחנא דמלכא קדישא ווי לאינון חייביא דלא זכאין לאתדבקא במאריהון ולא זכאן באורייתא דכל מאן דלא זכי באורייתא לא זכי לא ברוח ולא בנשמה. ואתדבקותא דילהון בההוא סטרא דזיינין בישין וכו' ודקדק בלשונו שאמר לא זכי לא ברוח ולא בנשמה ולא אמר לא זכי בנפש כי הנפש נקנית ע"י עסק המצות כמבואר בתיקונים במאמר שהעתקנו בראש הפרק שהמצות עשה הם בסוד העשיה אמנם התורה עניינה ע"י דבור והדבור מיצירה כמ"ש לעיל דמניה אינון ממללן וכן פי' הרשב"י ע"ה בזוהר (פרשת בראשית דף יד) פקודא למלעי באורייתא שע"י עסק התורה זכה האדם אל הנשמה ז"ל פקודא תמינאה כתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה בהאי

קרא

(ז) שיחידות ר"ל שפורש עצמו מבני אדם : (ח) חבוט הקבר : (ט) עמודי עולם : (י) רואים : (כ) מועטים הם בעולם : (ל) שיפגע :

הצינה (פרק ג) ששה דברים בבני אדם שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבהמה הולכין בקומה זקופה ומדברין בלשון הקודש ויש בהם דעת ובינה כמלאכי השרת ושלשה כבהמה אוכלין ושותין ופרין ורבין ומוציאין רעי כבהמה עד כאן לשונו. והנה הליכת האדם בקומה זקופה וכן להיותו מוציא רעי אינו ברשותו כי זה טבע אנושי מאדם הראשון והילך אמנם ענין האכילה ושתיה ופריה ורביה שבהם משתוה לבהמה צריך שיתקדש ולא יהא אוכל למלאות תאותו כבהמה ולא יהא נמשל כרוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וכיוצא לענין פריה ורביה אמר שאם מקדש עצמו מכל הדברים שהם למטה כבהמות מזוהמת הקליפות כדפי' בפרשת פקודי בענין היכלות הטומאה שבכמה דברים מטעים לבני אדם בתענוגי העולם מקדשין אותו למעלה שאומרים עליו ומכריזין בכל הרקיעים פלוני קדוש הוא ושום טמא לא יתקרב אצלו וכן פי' הרשב"י ע"ה בזוהר (פרשת פקודי דף רכ"ה:) כי בכ"מ שיש קדושה אין הקליפה נוגעת ז"ל כל אינון בריין דעלמא כלה (ד) אשתמודען לעילא לעילא בין לסטרא דא ובין לסטרא אחרא. אינון דלסטרא דקדושה אשתמודען לעילא לגביה ואשגחותא דהאי סטרא עלייהו ואינון דלסטרא מסאבא אשתמודען לגביה ואשגחותא דיליה תדיר עלייהו ובאתר דשלטא סייעתא אשגחותא דסטרא דקדושה דלא אשגח עליה סטרא אחרא ולא יקרב לגביה לעלמין ולא יכיל לנכיא ליה מאתריה בכלא בכל מה דהוא עביד וע"ד (תהלים לד) עיני ה' אל צדיקים וגו' בגין דסטרא אחרא לא יכיל לשלטאה עליה עכ"ל:

ועוד יצא בענין מקדשין אותו למעלה גם כן בשעת נשמתו בכל לילה למעלה עולה למקום קדושה ואין הטמאים נוגעים בו מה שאין כן לשאר בני אדם כמבואר בזוהר (לך לך דף פג ודף קכ) בפסוק (ישעיה כו) נפשי אויתיך בלילה באריכה ועוד בפרשת חיי שרה ז"ל ות"ח הא אתמר דאפילו בהאי עלמא כד בר נש נאים על ערסיה ונשמתין אצטריכו לאשתוטטא בעלמא ונפקי מגו גופא לאו כל נשמתא ונשמתא סלקא ושטיא למחזי ביקר סבר אפי' דעתיק יומין אלא כמא דאתמשך תדיר וכפום עובדוי הכי נשמתיה סלקא הא השתא היא נאים ונשמתא נפקא וכל אינון רוחין מסאבין (ה) נקטין לה ואתדבקת בה באינון דרגין תתאי דשטיין בעלמא ואינון מודעין לה מלין דאינון קריבין למיתי בעלמא ולזמנין דמודעין לה מלין (ו) כדיבין וחייכין בה והא אוקמוה ואי זכי בר נש כד איהו נאים ונשמתיה סלקא אזלא ושטיא ובקעת בין אלין רוחין מסאבין וכולהו מכריזין ואמרין פנון אתר פנון לאו דא מסטרנא ואיהו סלקא בין אינון קדישין ומודיעין לה מלה חדא דקשוט עכ"ל וכן פי' גם כן בזוהר (ויקהל דף קנה) שעל זה נאמר (תהלים כד) מי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קדשו ע"ש ואפשר שעל בחינה זו שפי' בענין מלמטה אמר בזוהר (פרשת אחרי מות דף ע:) ז"ל אמר רבי יצחק זכאין אינון צדיקיא בעלמא דין ובעלמא דאתי דא כלהו קדישין גופא דילהון קדישא נפשא דילהון קדישא רוחא דילהון קדישא נשמתא דילהון קדש קדשים עכ"ל ולעיל מזה דבר בעונש הרשעים שהם נעשו מזיקי עולם ואמר אחר כך זכאין אינון צדיקיא והטעם כי הרשעים כל רעתם תבא להם מהמת טומאת גופא בתאות העולם אמנם הצדיקים כל טובתם המשך מהמת קדושת גופם שעל ידי כך יזכו אל נפש קדושה וכו' אמנם בהיות כלי איברי הגוף פגומים אפילו נפש קדושה אינה שורה בגוף כי כל אשר בו מום לא יקרב. והנה ע"י מאמר זה נוכל לפרש פי' אחר בענין מלמטה מקדשין אותו מלמעלה שישפיעו לו נשמה קדושה שהיא באה מלמעלה ממנו יתברך בעוה"ז מקדשין אותו לעוה"ב. פי' כי הקדושה האמורה היא קדושת כלי האברים כלם וטהרתם מכל מיני פגם אבל הוא עוסק באיבריו בעניני העולם ונושא ונותן שאין בזה חטא כלל ומחשבתו מתפשט בכלי האיברים לרצות מה שהם צריכים מהעולם אבל קדושה זו שהיא קדושת העוה"ז פי' שהוא מתקדש ופורש מעניני העוה"ז כאלו אינו בן העוה"ז וקדושה זו תלויה בקדושת המחשבה ודבקותה לעולם למעלה הא כיצד הקדושה הקודמת בענין האכילה יפרוש מהמותרות ומהתענוג אבל יכוון לבריאת גופו לעבודת הבורא. ובקדושה יכוון באכילתו שהוא אוכל משלחן העליון אשר לפני ה' ומזונו נשפע לו מהימין וכמה פרטים שיתבארו בעניני האכילה וכיוצא לשאר כל פרטי עניני העולם ועסק התורה והמצות אין מחשבתו לעולם אלא לייחד למעלה ונמצא שאדם כזה אף על פי שהוא בעוה"ז מחשבתו אינה בעוה"ז אלא בעוה"ב ולכך מקדשין אותו בעוה"ב שאפילו בעוה"ב הוא קדוש ולא תהיה מדרגתו כשאר העם העוסקים בתורה ובמצות סתם שמדרגתם הוא בגן עדן התחתון והצדיקים האלו מסתלקים למעלה על ידי העמוד שבאמצע הגן ונקרא מקראיה שנאמר (ישעיה ד) וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן וגו' ופי' הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת ויקהל דף ריח) שמליאות זה נאמר בגן עדן. והעמוד הוא ענן ועשן מבחוץ ונגה מבפנים והטעם פירש למה ענן ועשן' מבחוץ כדי שלא יסתכלו שאר הצדיקים שבגן כשאלו מסתלקים למעלה ומקראיה הם הצדיקים שתקנו מחשבתם כראוי שפי' (שם דף רי) שמכוונת התורה והתפלה נעשה לבוש לנשמה לעלותו לגן עדן עליון ונקרא מקראיה שהם נקראים ומזומנים לקבוץ השכינה ואמר שם שכאשר הנשמות האלו עולים למעלה ליחוד כל חילי דשמיא פתחי בההוא שעתא ואמרין זכאין אתון צדיקיא נטרי אורייתא זכאין אינון דמשתדלין באורייתא דהא חדותא דמאריכון הוי בכון דהא עטרא דמאריכון מתעטרא בכון כדין כיון דנהרין נהורא בנהורא תרין נהורין מתחברן כחדא ונהרא לבתר אינון נהרין והסתכלן לאשתעשע באינון נשמתין דצדיקיא ומתקנא לון לעטרא לעילא. ועל דא אתמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו עכ"ל. ומה שאמר כיון דנהרין נהורא בנהורא מבואר לעיל מזה שהוא הארת אור ישר מצדיק ואור חוזר

(ד) נכרים בהשגחה: (ה) דוחין ומצערין לה: (י) שקרים:

משלינו

בעוה"ז מקדשין אותו לעוה"ב והוא שלום המחשבה כנגד נשמה כדפי' ואפשר לומר כי מקדשין אותו לעה"ב הוא שישפיעו לו נשמת האצילות כי מי שיש לו נשמה דאצילות הוא הקדוש לעוה"ב והוא הוא ענין בעלמו כפי' לעיל דאותם שנקראו מקראיה וא"א להשיג אותה המעלה אלא ע"י התקדש עלמו בזכיית נשמה דאצילות כי הזוכה לנשמה דאצילות היא העליונה שבמעלות כדפי' בזוהר (ויקרא דף כד) ז"ל זכאין אינון לדיקיא דאית לון חולקא עילאה בקב"ה חולקא קדישא בקדושי מלכא בגין דאינון מקדשי גרמייהו בקדושה דמאריהון וכל מאן דאתקדש קב"ה מקדש ליה דכתיב (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים בר נש מקדש גרמיה (ע) מלרע ומקדשי ליה מלעילא וכד אתקדש בר נש בקדושה דמאריה מלבישין ליה נשמתא קדישא אחסנתא דקוב"ה וכנסת ישראל וכדין ירית כלא ואלין דאקרון בנין לקב"ה כמא דכתיב (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם והא אוקמוה עכ"ל:

ובאשר תדקדק בדברי המאמר הזה תמלא שהזכיר הג' קדושות שהזכרו במאמר רז"ל שאנו עסוקים בו שאמר כל מאן דאתקדש קב"ה מקדש ליה כנגדו אדם מקדש עלמו מעט וכו' מלמטה מקדשין אותו מלמעלה נזכרה בפי' בר נש מקדש גרמיה מלרע וכו' כנגד הג' שאמר בעה"ז מקדשין אותו בעה"ב דקדק באמרו וכד אתקדש בקדושה דמאריה וזו היא ודאי קדושת המחשבה בפרישותה מכל דברי העולם ודבקותה לעולם למעלה ע"י כוונתו במדות העליונות והיינו קדושה דמאריה אז ילבישוהו נשמה דאצילות כמפורש באופן שבזה יהיה קדוש בעוה"ב כדפי' ודקדק באמרו מלבישין ליה ולא אמר יהבין ליה נשמתא וכו' במה שפי' לעיל בפ' ב' מקדושה שבענין הקדושה ב' בחינות הא' הוא הלבוש הנעשה להנשמה מהמשכת הקדושה עליו והב' היא פריבות כמו שהארכתי שם ולכך אמר מלבישין וכיוצא בזה מצאתי בזוהר (הר' שרה דף קנה ריש ע"ב) ז"ל ובג"כ אתי בר נש לאתדכאה מסייעין ליה מלעילא (פ) וסיועא דמארי סחרא ליה ואיסתמר ואיקרי קדוש עכ"ל. וממה שאמר סחרא ליה נראה לפרש כי הוא כמו לבוש שיקיף האדם מכל סביביו וכן מבואר ג"כ בר"מ (פ' פנחס דף רמה ע"ב) ז"ל ואמר בכוס שצריך הדחה מבחוץ ושטיפה מבפנים ורזא דמלה שיהא תוכו כברו מאן דזכי לנשמתא מהאי כוס למהוי נשמתא (נ) דכיא מלגו ומלבר ורזא דמלה נטהרו וקדשו טהרה מבפנים וקדושה מבחוץ ומה כוס לאו טהרתיה וקדושתיה מלגו ומלבר בלא מיא אוף הכי נשמתא לאו טהרתה וקדושתה בלא אורייתא ובג"ד אמר רבן גמליאל מי שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש בגין דלאו איהו מאילנא דחיי אלא מעץ הדעת טוב ורע עכ"ל הרי מבואר היות קדושה מבחוץ ואגב למדנו שקיית האדם טהרה וקדושה הכל הוא ע"י עסק התורה וכן ביארו בפ' קדושים ונמלינו למדים שלהתדבק האדם בקדושה הוא שיתחדל לזכות נפש רוח ונשמה שהם נקנים ע"י מעשה המלות ודיבור תורה וטהרת המחשבה וכוונת התורה והמלוה ובר"מ (דף רכט ע"א) פי' שגם אלו הנזכרים הם ג' שמות אהי"ה ידו"ד אדנ"י שעולים כ"ק ואלו הג' שמות הם שורש לנשמה רוח ונפש אם בסוד האצילות אם למטה בכסא חיה ואופן דהיינו אהי"ה שהוא אימא עילאה מקננא בכורסיא בתלת ספירין עילאין ידו"ד מקננא במטטרו"ן בשית ספירין אדנ"י שכינתא מקננא באופן עיין בתיקונים (סוף דף יח) ועד"ז ביארו בזוהר (וירא דף לט) שלהמשיך אדם קדושה עליו הוא ע"י ג' דברים אלו הנזכר מחשבה דיבור מעשה ז"ל רבי אבא פתח (תהלים כד) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו ת"ח כל בני עלמא (ק) לא חמאן על מה קאי עלמא ויומין אזלין וסלקין וקיימי קמי קב"ה כל אינון יומין דבני נשא קיימי בהאי עלמא דהא כלהו אתבריאו וכלהו קיימי לעילא ומנלן דאתבריאו דכתיב (שם קלט) ימים יוצרו וכד מטאן יומין לאסתלקא מהאי עלמא כלהו קריבין קמי מלכא עילאה הה"ד (מלכים א ב) ויקרבו ימי דוד למות (בראשית מז) ויקרבו ימי ישראל למות בגין דכד בר נש איהו בהאי עלמא לא אשגח ולא אסתכל על מה קאים (ר) אלא כל יומא ויומא חשיב כאלו הוא אזיל בריקניא דהא כד נשמתא נפקנו מהאי עלמא לא ידעת לאן אורחא סלקין לה דהא ארחא לסלקא לעילא לאתר דנהירו דנשמתין עילאין נהרין לא אתיהיב לכלהו נשמתין דהא (ש) כגוונא דאיהו אמשיך עליה בהאי עלמא הכי אתמשכת באתר דנכיק מניה תא חזי אי בר נש אתמשך בתר קודשא בריך הוא ותיובתא דיליה אבתריה בהאי עלמא לבתר כד נפיק מניה איהו אתמשיך אבתריה ויהבין ליה אורח לאסתלקא לעילא בתר ההוא משיכו דאתמשיך (ת) ברעותא כל יומא בהאי עלמא א"ר אבא יומא חד ערעגא באתר חד מאינון דהוי מבני קדם ואמרו לי מההיא חכמתא דהוו ידעי מיומי קדמאי והוו אשכחן ספרין דחכמתא דילהון וקריבו לי חד ספרא והוי כתיב ביה דהא רעותא דבר נש איכוון ליה בהאי עלמא הכי אמשיך עליה רוחא מלעילא כגוונא דההוא רעותא דאתדבק ביה או רעותיה איכוון במלה עילאה קדישא איהו אמשיך עליה להאיא מלה מלעילא לתתא לגביה ואי רעותיה לאתדבקא בסטרא אחרא ויכוון ביה איהו אמשיך להאיא מלה מלעילא לתתא לגביה והוי אמרי דעקרא דמלתא תליא במלין ובעובדא וברעותא לאתדבקא ובדא אתמשך מלעילא לתתא ההוא סטרא דאתדבק ביה והשכחנא ביה כל אינון עובדין ופולחנין דכוכביא ומזלי ומלין דאצטריכו לון והיאך רעותא לאתכוונא בהו בגין לאמשכא לון לגבייהו כגוונא דא כל אינון רוחין ושדין סטרא דמסאבא כל אינון דבעאן לאתדבקא

בסטרא

(צ) מלמטה: (פ) ושמירת הקב"ה היא מסבבת אותו ונשמר מכל דבר רע: (נ) טהור מבפנים ומבחוץ: (ק) אין כולם מבחינים: (ר) אבל היותם הבלית סבריאה: (ש) כמו שהיה מורגל בעוה"ז והבק לנהוג עלמו; (ת) ברלונו:

הרי אית תלת פקודין חד למלעי באורייתא וחד וכו' למלעי באורייתא ולאשתדלא בה (מ) ולאפשא לה בכל יומא ולא אתמשי מניה כדקא יאות דכתיב ישרנו אמים דא אורייתא דאצטריך לאשתדלא בה בכל יומא לאסגאה נפשיה ורוחיה דכיון דבר נש אתעסק באורייתא אתתקן בנשמתא אחרא קדישא דכתיב שרץ נפש חיה נפש דההיא קדישא חיה דכל בר נש לא אתעסק באורייתא לית ליה נפשא קדישא קדושה דלעילא לא שריא עלוי וכד אשתדל באורייתא בההוא רחישו דרחיש בה זכי להוא נפש חיה ולמהוי כמלאכין קדישין דכתיב (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו אלין אינון דמתעסקין באורייתא דאקרון מלאכיו בארעא וכו' וסוף דברי המאמר ועל דא אמר דוד (תהלים נא) לב טהור ברא לי אלהים למלעי באורייתא וכדין ורוח נכון חדש בקרבי עכ"ל הרי בפי' שזכיית הנשמה הקדושה ואפי' הרוח הכל הוא ע"י עסק התורה וביאר בעסק התורה התנאים שצריך מי שרוצה לזכות אל הנשמה הא' אומרו למלעי באורייתא ולאשתדלא בה וכפל לשונו באומרו ולאשתדלא בה לרמוז שצריך שישתדל בה להשיגה בתוכיותה בעומק הדבר שהוא עוסק בו אפי' בהלכה כמ"ש (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה ואל זה כוונו רז"ל באמרם (נ) ליגרס איניש והדר ליטהן דכתיב (תהלים קיט) גרסה נפשי וגו' ואמר עוד ולאפשא לה בכל יומא שישתדל לפרות ולרבות בה כמו שצריך לפרות ולרבות במין הגשמי כך צריך שיפרה וירבה ברוחני ולא יהיה שכלו שכל עקר שאינו מוליא פירות ואל זה כוונו באמרו (אבות פ"א) ודלא מוסיף יסף שלא יהיה אדם לומד היום מה שלמד אתמול ונמצא כל ימיו עוסק בהלכה א' נכנס ויוצא לבית המדרש ואין בידו הדום ואם ח"ו אינו מוסיף כדי להוציא פירות הרי הוא כעץ יבש שאינו עושה פירות שכורתים אותו שאין בו תועלת אלא לאור ואמר בכל יומא שכמו שהימים הם מחודשים שאין יום זה מה שהיה אמש זה שהנו אוחרים ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית כך צריך שבכל יום ילמד חידוש שלא ידע אותו מקדמת דנא ובזה נמלאו הימים מאירים ומתתקנים פירות אור התורה ואמר ולא אתמשי מניה כי הלומד ושוכח הוא כמו המוליד וקובר ובשכך שבניו הגשמיים אין אדם רוצה לקבור אותם אלא שיעמיד הויתם בעולם כך צריך בענין התורה ואחז"ל שמיתת הבנים הוא בעון בטול תורה שנאמר (הושע ד) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני ולכך צריך שישתדל ללמוד הדום דהיינו פריה ורביה ולהשתדל לחזור על כל מה שיהיה לו שלא ישכח ממנו אבל הלומד ושוכח אין נותנים לו חדוש כדי שלא יקבר כדרך שקבר את הקודם ובהיות האדם לומד התורה על הפנים האלו מורה על התקון הגדול בתורה ואז הקב"ה משפיע לו נשמה קדושה ואז הוא כמלאך מופשט מהחומר והטעם היות קניין נשמה ע"י התורה מפני שהנשמה מקורה מלמעלה מבינה וכמ"ש (איוב לב) ונשמת שדי תבינם והתורה נמשכה משם כדפי' בזוהר (ויצא) ולכך מזון הנשמה הוא ע"י התורה וכן מלינו שנקראת לחם שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ואמר בר"מ פרשת פנחס (דף כז) שמטעם זה צריך לטחון מלי דאורייתא שכמו שהגוף מזון מהלחם הגשמי אחר שנטחן החטה ונבררו הסובין והמוץ והסבן ונשאר סולת נקיה כך צריך למזון הנשמה לטחון מלין דאורייתא ולשונו נעתיק לקמן בע"ה וכן אמר בתיקונים (דף מג') שהתורה היא הנותנת כח וחוזק לנשמה ורוח ונפש ז"ל זכאה איהו דכליל נשמתא ורוחא עם נפשא בקלא דאורייתא דאתתקפון דכל מאן דלא אתעסק באורייתא חלים נשמתיה רוחיה ונפשיה עכ"ל :

עוד טעם לקניית הנשמה ע"י התורה מפני שהתורה נקנית (אבות פ"ו) במ"ח דברים במיעוט האוכל וכו' בשינה במיעוט שינה במיעוט תענוג במיעוט דרך ארץ שכל ההכנות האלו הן הרחקת אהבת העולם מלב האדם והטעם כי התורה מפני רוחניותה (ס) תשרה באדם עד שיקנה בלבו קניינים אלו ויתרחק משוב אהבת העוה"ז ויפשוט כמעט לבוש החומר עד שידמה למלאך בענין זכוך נשמתו וגופו ואפשר לדקדק בזה מלת והתורה נקנית מה שלא אמר כן בכהונה ובמלכות שלשון הברייתא כפי הנמצא בידנו היא גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות בל' מעלות והכהונה בכ"ד ולא אמר בהם לשון קנין ובתורה הזכיר לשון קנין והטעם כי התורה נקראת בת מלך והנה הדין הוא שהאשה נקנית בג' דרכים וקנין זה הוא קידושין כן מציאות התורה הנקראת בת מלך וקידושיה שיתן לה האדם עד שתהא נאותה לגלות לו סתריה הוא ע"י מ"ח דברים הנזכרים וכאשר האדם זוכה לתורה בקניית דברים האמורים אז זוכה אל הנשמה ולכך קרא רשב"י לבעלי הנשמה בעלי תורה ז"ל שם בפ' ויקרא אר"ש זכאין אינון מארי דנשמתא מארי דאורייתא בני פולחנא דמלכא קדישא וכו' ומפני שאין אדם זוכה אל התורה אלא ע"י המעשה לכן אמר בני פולחנא דמלכא קדישא והזוכה אל הנשמה הוא הזוכה ליחד למעלה בספי' העליונות ויחודו יחוד גמור וכן פירשו בזוהר (תרומה דף קמא:) ז"ל בענין הנשמה וקודם לזה פירש ענין נפש ורוח אמר נשמה איהי סלקא מיד לאתרהא להוות אתר דנפקת מתמן ודא איהי דבגינה אתנהירת בוצינא לאנהרא לעילא עכ"ל לענינו . ומפני שאין היחוד העליון נעשה אלא ע"י הכונות הראויות ואין הנשמה שורה באדם אלא בקנית המחשבה לכן מי שיש לו נשמה הוא המייחד וגורם שיאיר אור השכינה על ידה למעלה אבל בעוד שהאדם משותף לענייני החומר אין לו נשמה ואין יחודו יחוד ועל בעלי הנשמה נאמר במאמר שלפנינו אדם מקדש עצמו בעוה"ז

(מ) אלכרבות בתורה ולא הבנה ממנו : (נ) ילמוד אדם בהלכה הרבה אע"פ שאינו מבין הדבר בעומקו והוא מלי [illegible] כסיסים של גרוסות שאינו טוחן דק אלא מחלק החטה לג' או לד' חלקים וא"כ כשלומד הרבה יעתן הדבר [illegible] כלומר יתדקדק בלמודו לסבין הדבר בעמקו : (ס) נ"ל דג' לא תגרס :

וביוצא בזה שיתבאר והם טומאות מועטות שאדם דש אותם בעקביו ואם תמצא עצמו בזה יטמאו אותו הרבה בטומאות כיוצא בהם ומאלו יצא לטומאות חמורות ובזוהר (תקון דף קנ״ח) מגה ענין נטילת ידים בבקר מענין עונות שאדם דש בעקביו על פסוק (תהלים מט) למה אירא בימי רע ואמר שם שקליפה יש לה ימים שהם נקראים ימי רע ועל זה אמר דוד למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני ז״ל מאן אינון ימי רע אלין אינון יומין דאינון אזדמנין בההוא רע ומאן איהו דא הוא יצר הרע דאיהו אקרי רע ואית ליה יומין ידיען דאתיהיב ליה רשו בעלמא לקטרגא לכל אינון דמסאבי ארחייהו דמאן דאתי לאסתאבא מסאבין ליה ואלין אקרון ימי רע ואלין ממנין על אינון חובין דדשין בהו בני נשא בעקבייהו ת״ח כל אינון דמסאבי ארחייהו כמה (ה) חבילי טהירין אזדמנן לגבייהו ומסאבי להו (ו) בארחא דבעי בר נש למהך בההוא ארחא מדברין ליה ממש אתי בר נש לאתדכאה כמה אינון דמסייעין ליה הא תנינן דכד בר נש קם בצפרא בעי (ז) לאסחאה ידוי מגו (ח) נטלא דמיא דאיהו מנא ליטול מניה מיא מגו מאן דאסחי ידוי בקדמיתא כמה דאוקמוה ות״ח בגין נטלא דא (ט) אוקימנא מלה והוא דבעי ב״נ לנטלא ידא ימינא בשמאלא בגין לשלטאה ימינא על שמאלא ולאסחאה ימינא מן שמאלא ובג״כ איהו נטילא וע״ד מאן דנטיל ידוי יטול ימינא בשמאלא לאשלטא ימינא על שמאלא בגין דלא יהיב דוכתא ליצה״ר לשלטאה כלל והא אוקימנא עד כאן לשונו הרי שכל אלו דקדוקי מצוה המסייעין ליטהר האדם ואם דש אותם בעקביו מטמאין אותו כנזכר בפי׳ וכיוצא בזה אמרו בזוהר אחרי מות (דף עו׳) ז״ל מלין אלין גלי שלמה מלכא בספרא דאשמדאי מלכא ואשכחנא ביה אלף וארבע מאה ותמנין (י) זיני מסאבותא דמסתאבי בהו בני נשא דגלי דא אשמדאי לשלמה מלכא עכ״ל :

ובכלל הטומאות צריך ליזהר במה שאמרו בגמרא העובר בין ב׳ נשים בין ב׳ גמלים וכל אותם הדברים המשכחים את הלימוד שנעתיק לקמן בע״ה כולם הם טומאות מועטות שלא נזכרו בתורה שהאדם דש בעקביו ובכלל זה מה שאמרו בגמרא שהמשהה (כ) נקביו עובר משום (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם וכן ההוא מאן דשתי (ל) בקרנא דאומנא ואלו הם טומאות מועטות שאדם דש בעקביו וכן כמה דברים שפי׳ המפרשים ז״ל שהעושה אותם צריך ליטול ידיו כענין הנוטל צפרניו והחולץ מנעליו והנוגע ברגליו והחופף ראשו וכיוצא הרבה שהעתיק מהרי״ק נר״ו בספר בית יוסף (טור א״ח ובשולחן ערוך א״ח סימן י״ד) :

למטה מטמאין אותו מלמעלה כבר פי׳ בענין הקדושה ולאותו הדרך מטמאין אותו למעלה שבעלות שמתו למעלה בכל לילה בדילין ממנו ומכריזין עליו שהוא טמא ועוד כמו שהעתקנו בשער היראה פ״ט שכמה מלאכים מקללין אותו ואומרים אסתלקו מסחרניה דפלניא דהא סהדותא בחנפי ורוחא מסאבא שריא עלוי אבל יש עוד בזה בחינות נמצאו בדברי הרשב״י ראוי להעתיקם הנה למטה אפשר לפרש שפי׳ שמטמא עצמו בכחות טומאה המתפשטים למטה בבני אדם והם נדמים להם כדמות נשים יפות ומוציאים מהם זרע לבטלה כמבואר בזוהר (אחרי מות שלהי ע״ב) ע״ש ז״ל אר״ש ווי לון לבני נשא אינון דלא ידעין ולא משגיחין ולא מסתכלין וכלהו אטימין דלא ידעין כמה מליא עלמא מבדיין משניין דלא אתחזון וממלין סתימין דאלמלא אתיהיב רשו לעינא למיחזי יתהון בני נשא היך יכלין לאתקיימא בעלמא ת״ח האי נעמה אימא דשדין הוות כו׳ עיין שם . ומלת למטה נודק עד״ז יותר ממה שפי׳ מפני שאלו הכחות הם למטה מהרקיע וכל האויר מלא מהם כמבואר ועוד שמתפשטים למטה בבני אדם וביאר שם הרשב״י לעיל מזה שאלו הכחות אינם מתדבקים אלא במי שהוא ממינם ז״ל ת״ח כל בר נש דאזיל לסטר שמאלא ואסיב ארחוי כל רוחי מסאבי משיך על גרמיה ורוח מסאבא אתדבק ביה ולא אעדי מניה ואתדבקותא דיליה דההוא רוח מסאבא בהאי בר נש ולא באחרא ובגין כך אתדבקותא דילהון לאו איהו אלא באינון דמתדבקן בהו זכאין אינון צדיקיא דאזלי באורח מישור ואינון (מ) זכאי קשוט ובניהון זכאין בעלמא ועלייהו כתיב (משלי ב) כי ישרים ישכנו ארץ עד כאן לשונו וכן אמר גם כן בזוהר (וישלח דף קמט) כי כשאדם הולך בדרך ישר אינם מזדמנים לו כחות אלו ועליו נאמר (תהלים צא) לא תאונה אליך רעה שהיא לילית ונגע לא יקרב באהלך ונגע הם נגעי בני אדם . מטמאין אותו למעלה אפשר לפרשו במה שפי׳ בזוהר (מצורע דף נד׳) ז״ל מאי כל ימי זוב טומאתה אלא (נ) חייביא מסאבין בחוביהון לגרמייהו עד״ז במה שאמר בזוהר (פרשת בראשית דף נד׳) שאם חטא ושרתה עליו רוח הטומאה אם מוליד בן קודם שישוב בתשובה אותו הבן נמשך בו כח הטומאה ז״ל ות״ח בשעתא דבר נש אזיל באורח קשוט ואמשיך עליה רוחא קדישא עילאה ואתדבק ביה ברא דיוליד מניה לעלמא הוא משיך עליה קדושה עילאה ויהא קדישא בקדושה דמאריה כמה דכתיב (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים וגו׳ וכד איהו אזיל בסטר שמאלא ואמשיך עליה רוח מסאבא ואתדבק ביה ברא דיפוק מניה לעלמא הוא ממשיך עליה רוח מסאבא ויסתאב במסאבו דההוא סטרא ועל דא כתיב (קהלת ג) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה וגו׳ עד כאן לשונו לענינו והעיד מורי ע״ה על בחור א׳ ישראל שהמיר דתו לדת הישמעאלים ואחר כך המיר דתו לדת אחר והעידו לו כי ב׳ העבירות ההם היו באביו :

ונחזור לענינו כי על דרך זה אפשר לפרש מקדשין אותו למעלה כדי שימשוך נשמה קדושה לבנו וזה נכלל

בכלל

(ה) חיילות אורות בעלי דינין : (ו) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו : (ז) לרחוץ : (ח) כלי של מים : (ט) על נטילת ידים מלשון נטלא : (י) מיני טומאה : (כ) צרכיו : (ל) קרן שמקיזין ומוצצין בו הדם : (מ) צדיקי אמת : (נ) הרשעים מטמאים עצמם בעבירות :

בסטרא דמסאבא כגוונא דא מאן דבעי לאתדבקא לעילא ברוח קודשא דהא יעובדא ובמלין ברעותא דלבא לכוונא בההיא מלה תליא מלהא לאמשכא ליה לגביה מעילא לתתא ולאתדבקא בההיא מלה והוו אמרי כמה דבר נש אתמשך (א) מהאי עלמא הכי נמי משכין ליה כד נפיק מהאי עלמא ובמה דאתדבק בהאי עלמא ואתמשך אבתריה הכי אתדבק בההוא עלמא אי בקודשא בקודשא ואי במסאבא במסאבא אי בקודשא משכין לה לגביה ההוא סטר ואתדבק בה לעילא ואתעביד ממנה שמשא לשמשא קמי קב"ה בין אינון שאר מלאכין כמא דהא אתדבק לעילא וקאים בין אינון קדישין דכתיב (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ה"נ כגוונא דא אי במסאבא משכין לה לגבי ההוא סטר ואתעבד כחד מינייהו לאתדבקא בהו ואינון איקרון נזקי בני נשא ובההיא שעתא דנפק מהאי עלמא נטלין ליה ומשאבין ליה בגיהנם בההוא אתר דדייני לון לבני מסאבא דסאיבו גרמייהו ורוחייהו ולבתר אתדבקא בהו ואיהו נזקא חד מאינון נזקא דעלמא אמינא לון בני קריבא דא למלין דאורייתא וכו' וסיום הענין בגיני כך בעי ליה לבר נש לאתמשכא בתר קב"ה ולאתדבקא ביה תדיר דכתיב (דברים יב) ובו תדבק עכ"ל. הרי מבואר כי הדבקות נקנה ע"י מעשה ודבור ומחשבה והטעם כדפי' כי אלו מדרגות עליית הסולם וכן פי' בזוהר (בשלח דף נה') בביאור פסוק (משלי כז) רעך ורע אביך אל תעזוב שפירש גם בגוף הקב"ה מדוקדק בדבריו שהדבקות בו יתברך ע"י אלו הזכר והעושה אלו אינו עוזב אותו והמאמר נעתיק אותו לקמן ב"ה ועל ג' דברים אלו אמרה תורה (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו בפיך הרי דבור ובלבבך הרי מחשבה לעשותו הרי מעשה ועל ג' אלו נאמר (בראשית כח) סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה וגו' והנה מבואר במאמר במעלת הדבקות בקדושה כמה הוא וכמה אדם חייב לרדוף אחריו כמו שאמרנו כי באופן שהוא מדבק בעולם הזה כן יתדבק בעולם הבא. ובזה נכלל הפרק הזה :

פרק חמישי פרק זה יהיה בביאור מאמר שהעתקנו לעיל (ויקרא יא) ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אדם מטמא עצמו מעט וכו' ומן הראוי היה לבאר מאמר זה בתחלה שכן סדרו במאמר בגמרא אלא שהוכרחנו לכך מפני קשר הדרוש שהיינו בו בענין הקדושה שכולו ענין א' וגם המאמר הזה רצו מבואר במה שפי' לעיל בב' הלוקות הרבה למעלה בעה"ב כי עד"ז גם כן הוא לענין הטומאה ועכ"ז ראינו לבאר בו איזה דבר יותר כי אין מדרש בלא חידוש והוא נוגע גם כן לדרוש שלנו בידיעת אדם בילד יפרוש מן הטומאה יתקדש בה וכן תורתנו הקדושה בפרשה שמיני אחר שהזכירה טומאת המאכלים אמר והתקדשתם וכן בפרשת קדושים בענין העריות עם היות שנראה כי הנגדיי של טומאה הוא טהרה כדפי' לעיל במלת טהרה התורה פי' לנו שג"כ קדושה הוא נגדיי לטומאה. ופי' טעם הענין רז"ל במכילתא בפרשת (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אמרו ז"ל וגוי קדוש קראם גוי קדוש שנאמר (ד"ה א יז) ומי כעמך ישראל גוי אחד וגוי קדוש שהיו קדושים ומקודשין פרושים מעכו"ם עכ"ל. הרי שפירש מלת קדושה שהוא הפרישות מעכו"ם שהיא הטומאה וכיון שכן ראינו לבאר כל מה שנמצא בדברי הרשב"י ע"ה המדבר בענין פרישות הטומאה נוגע במאמר זה כדי שיתקדש האדם. אמר אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה לפי הדרך שפי' לעיל מבואר שפי' אדם מטמא עצמו בעבירה א' מטמאין אותו הרבה כי עבירה גוררת עבירה. ואפ"ל ג"כ כי הכוונה שמטמאין אותו הרבה ע"ד מה שאמרו בא ליטמא פותחין לו שיש לו פתחים הרבה שיטמא בהם ועד"ז אמר בזוהר (וישלח דף קסט') ומאן דאתי לאסתאבא איהו משיך עליה ההוא רוח מסאבא ואתדבק בהדיה וכמה אינון דזמינין לסאבא ליה ואיהו מסאב ומסאבין ליה בהאי עלמא ובההוא עלמא עכ"ל. הרי שאמר כמה אינון דזמינין וכו' והטעם כדפי' בפרשת ויחי בהקליפות הם נקראים (ב) לא"א מזומנים לשרות באדם בהגס והיינו מטמאין הרבה שכל א' רוצה לזכות בו ואומר זה שלי הוא והפכו לפרש באמרו אדם מטמא עצמו מעט שהכוונה הוא כי יש טומאות שלא הכלו בתורה והוא קבלה לרשב"י ע"ה שאדם מטמא עצמו בהם בזוהר (בראשית דף יג') פי' הרשב"י ע"ה שהישן בלילה רוח הטומאה שורה על ידיו ובהקיצו אין ראוי שיגע בהם במלבושיו ולא בשום מקום עד ביטול ידיו ז"ל ות"ח כל בני עלמא בשעתא דניימי על ערסייהו בליליא ולילא פריש גדפהא על כל בני עלמא טעמי טעמא דמותא ומגו דטעמי טעמא דמותא הא רוחא מסאבא שריא על עלמא ואזיל על עלמא (ג) דגנו קפטורא דיליה ושריא על ידוי ואסתאב וכד אתער ואתהדר ליה נשמתיה בכל מה דיקרב בידוי כלהו מסאב בגין דשריא עלייהו רוחא מסאבא ועל דא (ד) לא יסב בר נש מנוי לאלבשא ממאן דלא נטיל ידוי דהא אמשיך עליה ההוא רוח מסאבא ואסתאב ואית ליה רשו להאי רוח מסאבא לשריא בכל אתר דאתמשכא רשימו מסטריה ועל דא לא יטול ידוי בר נש ממאן דלא נטיל ידוי בגין דאמשיך עליה ההוא רוחא מסאבא וקביל ליה האי דנטיל מיא מניה ואית ליה רשו לשריא עלוי דבר נש וג"כ בעי לאסתמרא בכל סטרוי מסטרא דהאי חויא בישא דלא ישלוט עלוי עכ"ל. ועד"ז ג"כ מה שפי' במקום אחר שבהקיצו משנתו שלא ילך ד' אמות עד שיטול ואם הלך ד' אמות ורוח הטומאה בידיו הוא כשעבד ע"א ועל זה נאמר (איוב יב) נתנה ארץ ביד רשע ... ביד אלוה בידו :

וביצא

(א) ס"א בספרו : (ב) נ"א דגרבינן אניה ועיין בזוהר פ' ויחי דף רכ"ט ע"א : (ג) נהוך אלפי כסוס רוכב על סוס :
(ד) לא יקח אדם מלבושו ממי שלא נטל ידיו שחרים :

לגרמיה עליה אומר (שם יז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חום וגו' כל מלין דעלמא אזלין בתר מחשבה והרהורא ועל דא (ויקרא יא) והתקדשתם והייתם קדושים בגין דכל קדושין דעלמא הכיק ומשיך בהרהורא טבא עכ"ל וסיום דברי המאמר ועל דא (א) בגלותא אמרין רעותא והרהורא לכוונא וכן בכל אינון פולחנין דקב"ה הרהורא ומחשבא עביד עובדא ומשיך משיכו בכל מה דאצטריך עכ"ל הרי במאמר זה מבואר כוונתנו בביאור אם לקדושת המחשבה שמה שאמר והתקדשתם וגו' הוא בקדושת המחשבה וכן בהרהור רע שעוקר עצמו מענין החיים שהוא באצילות ויש בהרהור ב' בחינות כמו שביאר במאמר הא' הרהור סתם המביא לידי טומאה כמו שאמרו ז"ל שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה והיינו מה שאמר אסתמר מהרהורא בישא מהרהורא דמפקר באילנא דחיי מסאיב נהרא ונחלא מקורא דישראל והיינו פגם אות ברית שהוא נקרא נהר ונחל מקור ישראל שהוא מקור המשכת הנשמות של ישראל ויציאת הטפה ההיא שהיה ראוי שיצא ממנה נשמה בקדושה יצאה לבטלה ע"י לילית כדפי' לעיל והוא פגם גדול באות ברית והב' הרהור באשה אחרת בשעת התשמיש שהוא נקרא בני תמורה כדפי' ז"ל והנה ממה שאמר בגין דהרהורא טבא סליק לעילא אחיד באילנא דחיי וכו' כל מלין דעלמא אזלין בתר מחשבה והרהורא נוכל מכאן חלוקה ג' שכל הרהור רע לעשות עבירה פוגם שכמו שהרהור מצוה עושה תיקון לנפשו כמו שאמרו דהרהורא טבא סתם בכל פרטי מצוה סליק לעילא אחיד באילנא דחיי וכו' כן בהפכו אחיד באילנא דמותא והיינו מה שפי' לעיל בפי' הראשון שאמר בעל המאמר מטמא עצמו בעוה"ז הכוונה על טומאת המחשבה בכל ענייני העוה"ז ולכך מטמאים אותו לעוה"ב מפני שנעקר מהקדושה ועל בעלי הכת הזו רחמנא ליצלן מהם אמר בזוהר (ויקרא ד' כח) שהם מזיקי עלמא אחר שדבר במעלת הקונה נפש רוח ונשמה אז"ל זכאה חולקיה מאן דיריה ירותא דא עילאה ווי לאינון רשיעיא דנפשתן דילהון לא זכאין בעלמא דא כ"ש בעלמא דאתי עלייהו כתיב (שמואל א' כה) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע דאזלן ושאטן בעלמא ולא אשכחן אתר לאתקשרא בי' ואסתאבן בגו טפרא דמסאבותא וכגוונא קרי ואמר (ויקרא ח) נפש כי תמעול מעל מקדש ה' טמא דהא בקדושה לא עייל ולא אסתכל ואינון מזיקי עלמא בגין דמתדבקין בהו ומסתאבן עכ"ל הרי מבואר במאמר הזה איך מטמאין אותו לעוה"ב באר היטב שהם נקראים מזיקי עלמא ובזוהר (אחרי מות דף ע') הקשו על זה שאמר שם ר"י נפשות הרשעים הם המזיקים ואמר א"ר יוסי אי הכי טב להו לחייביא דאתעבדין מזיקין בעלמא אן הוא עונשא דגיהנם אן הוא בישא דזמינא להו בההוא עלמא א"ר חייא הכי תנינן והא אוקימנא מלי נפשתא דרשיעיא בשעתא דנפקין מעלמא כמה (א) גרדיני טימוסין מזדמנין לקבלא להו לאעלא להו לגיהנם ואעלין להו בתלת דינין בכל יומא בגיהנם לבתר מזדווגי בהו ואזלין ושאטין בעלמא ומטען להו לרשיעיא לאינון דקא אטים תשובה מקמייהו לבתר תייבין להו לגיהנם ואסתאבין תמן וכך בכל יומא לבתר דאזלין בהו ושאטין בהו בעלמא מהדרין לקברייהו ותמן תולעתא דגופא מנקרי בשרא ומתאבלן עליה עכ"ל . וכן מבואר ג"כ בסוף המאמר שהעתקנו מפ' ויצא בסוף פ"ד שאמר כמה דבר נש אתמשך בהאי עלמא ה"נ משכין ליה כד נפיק מהאי עלמא אי בקדושה וכו' אי במסאבא משכין ליה לגביה ההוא סטר ואתעביד כחד מנייהו לאתדבקא בהו ואינון אקרון נזקי בני נשא וכו' והוא מה שאז"ל נפשותם של רשעים הם הם המזיקין ובימינו ראינו הענין כמה פעמים פה צפת גליל העליון ויש כמה עדי ראיה על הענין ולכן אשרי המקדש נפשו וגופו בעה"ז כדי שיתדבק נפשו בקדושים העליונים לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ובזה נכלל הפרק הזה ואחר שביארנו בכללות הקדושה נבא לבאר פרטי הקדושה הראויים לכל אבר ואבר כפי הנמצא בדברי רז"ל ובדברי הרשב"י ע"ה:

פרק ששי מפני שקדם עסקנו בפרק הקודם בענין קדושת המחשבה שהוא העיקר בעבודה האלהים להתדבק האדם בקונו ולמשוך עליו קדושה כמאמר הרשב"י ע"ה שהעתקנו דכל קדושין משיך בהרהורא טבא ועד"ז הוא מה שאז"ל מצות צריכות כוונה וכן פסקו רוב הפוסקים ונמצא שאם עשה מצוה אחת או עסק בתורה בלא כוונה כאלו לא עשה דבר וצריך לחזור ולעשות וכמה משניות מוכיחים על זה (ברכות פ"ב) היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כוון לבו יצא וכן בתפלתו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת כדי שיכוונו לבם למקום וכן טבל (ב) ולא הוחזק כאלו לא טבל ועוד אז"ל אם לא כוון באבות חוזר לראש וכו' וכל אלו הם הלכות פסוקות נמצא כי תקון האדם מחשבתו הוא ע"י הכוונה לכן ראינו לבאר בפרק זה דרך התקדש האדם מחשבותיו והרהורי לבו כלי המחשבה מדע שהם ב' המוח והלב ובהם תלויים האהבה והיראה כמו שהעתקנו דברי הרשב"י ע"ה בשער האהבה בפ"ב שעל אלו נאמר (דברים כט) הנסתרות לה' אלהינו וכמו שביאר ג"כ בזוהר (צוה דף קכג) הנסתרות יראה ואהבה דאינון במוחא ולבא בחללא דגופא ובריתא והנגלות התורה והמצות דאינון בגופא ובריתא לבר ורזא דמלה הכי הוא ודאי אי בר נש דחיל לקב"ה או רחים ליה ודאי לא ידע ב"נ אחרא בגין דאיהו מלה דלא אתגליא אלא בינו לבין קונו אבל בר נש דמתעסק באורייתא ואזיל בפקודין דעשה אתגליא לכל

(א) בתפלה צריך רצון וכוונה : (א) חיילות הממונים לענוש עוברי דת ונימוס : (ב) ר"ל שלא נתכוון לשם טבילת טהרה אלא לרחיצה בעלמא כאלו לא טבל לטהר וכ"ש לתרומה ולקדש אבל טבילה הוא לאוכלין דחולין לא בעי כוונה :

בכל מה שפי' לעיל בענין מקדשין אותו למעלה והנה לפי הדרך שפי' לעיל בענין תקדש עצמך למטה שהוא קדושת הה' חושים היה צריך שנאריך פה בענין טומאת החושים אם טמא אותם כמה הוא הפגם והטומאה המגיע לו אבל מפני שאנו צריכים לפרש לקמן קדושת הה' חושים כל אחד בפני עצמו נבאר ג"כ בענין הטומאה אגב. בעוה"ז מטמאין אותו לעוה"ב לפי הדרך שפי' לעיל. בעוה"ז שהיא קדושת המחשבה ג"כ לענין הטומאה הוא טומאת המחשבה בכל עניני העוה"ז ועונשו המר שמטמאין אותו לעוה"ב והטעם כי האיברים לא יפעלו כ"א בהשתתף המחשבה אם לקדושה אם להפך ובקדושה כבר ביארנו ולענין הטומאה יש בה בחינות כי אינו דומה החוטא חטא במקרה לחושב במחשבות כיצד יעשה העבירה כי כמו שבקדושה מחשבה טובה למצוה עושה תיקון למעלה כן מחשבת העבירה פוגמת בעולם המחשבה ופוטר עצמו משם והיינו כשתצא מחשבתו לפועל אז נידון אפילו על המחשבה ובזה יתיישבו הפסוקים ומאמרים מרז"ל שהרי אמרו ז"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ומצינו שאמר דוד המלך ע"ה במקום אחר (שם לו) און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב וגו' הרי שחושבין המחשבה רעה אבל בתנאי שפי' כשתצא המחשבה רעה לפועל דהיינו יתיצב על דרך לא טוב וכן אמרו במדרש בפסוק (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב וגו' ז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' וגו' מאי ולחושבי שמו א"ר יוסי אפילו חשב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ואלא מהו הנני מביא על העם הזה פרי מחשבותם (ס) מחשבה שעושה פירות הקב"ה (ע) מצרפה למעשה שאינה עושה פירות אין הקב"ה מצרפה למעשה (יחזקאל יד) (פ) ולמען תפוש את ב"י בלבם (צ) בע"א כתיב עכ"ל וע"ד שפי' אפשר שיקרא מחשבה שעושה פירות דהיינו או שיצא לפועל או שלא יצא לפועל כגון חשב לגנוב וגנב או לא גנב ואפשר לומר מחשבה שעושה פירות כמו שאמרז"ל (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה הרי המחשבה הביאה פרי רע ממנה שהוא טומאת הקרי שהוליד שד או מזיק בעולם כי הבנים שאדם מוליד יקראו פרי כנודע וכשהוא מחשבה שלא בא לידי טומאה היא מחשבה שאינה עושה פירות והיינו כשהאריך בהרהור ההוא הרבה והביא עצמו לידי הרהור כמו שאמרו במסכת נדה (פרק ב) המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה שנאמר (תהלים ה) לא יגורך רע שאז ודאי הוא בא לידי טומאה ומוציא זרע לבטלה שנקרא רע כדפי' בזוהר אבל אם בא לו הרהור ודחה אותו מלבו הרי לא עשה פרי ואינו נחשב לו לעון הרהור שהרי אמרו ז"ל ג' דברים אין אדם ניצול בכל יום ואחד מהם הרהורי (ק) עבירה ועל הרהור כזה שעושה פרי הוא מה שאמרו במאמר שאם מטמא עצמו בעולם הזה מטמאין אותו לעוה"ב. וכיצד מדוקדק פי' זה מלת עולם הזה כי העוה"ז נתקלקל בסבת חטא אדם הראשון וידעו כי ערומים הם והכירו מה ענין ערוה מה שלא היה קודם לכן נמצא שאם מקדש מחשבתו שלא לחשוב בנשים מקדשין אותו וכן בהפכו כאמור וכן אחז"ל במדרש (ויקרא רבה פרשת קדושים) שכל קדושה היא קדושה מערוה ז"ל למה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה וכל מי שגודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי מייתי לה מן השונמית הה"ד (מלכים ב ד) ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא. הוא קדוש ואין משרתו קדוש מלמד שלא שביס בה מימיו רבנן אמרי שלא ראתה וכו' אמתיה דרבי שמואל בר רב יצחק אמרה מנא הוינא משמשא במנוי דמרי ולא מן יומוי חמית (ר) מלה בישא על מנוי דמרי עכ"ל:

ואחר שמלאו כל בחינות אלו בענין ערות האשה שנקראת קדושה ג"כ קדושת המחשבה יקרא סתם קדושה שהיא כוללת הכל שאף על פי שיראה אדם אשה אם לא יהור במחשבת לבו עליה לא הזיקה לו הראיה והראיה על זה שהרי ר' יהודה בר אלעאי היה מרקד עם הכלה ודומה לו כקורה. וכן רב גידל שהיה דומה לו (ש) כקאקי חוורי וכל זה מפני פרישות מחשבותם מעניני העוה"ז ודבקותם לעולם בשי"ת וכן אם מטמא מחשבתו בעניני ערוה ודאי מטמאין אותו לעולם הבא שנעקר משם כמו שהאריכו בזוהר בהוספתא (ויצא דף קנד בסתרי תורה) אמר שם שקול אחד מתעורר מהשכינה בכל יום בגן עדן קרי בחיל ואמר מאן מנכון דיעאל ונפיק ואתקיף באילנא דחיי משא בתנפוי אחיד בפרשוי אכיל מאביה מתיק מדובשא יהיב חיין לנפשא אסוותא לגרמיה אסתמר מהרהורא בישא ומהרהורא דמשקר באילנא דחיי ומסאיב נהרא ונחלא מקורא דישראל דיהיב מותא לנפשא ותבירו לגרמיה לית ליה קיומא כלל הרהורא דמסאיב הסוא מקורא דיליה בגין דההוא הרהורא סלקא ואחלף נפשא חלף אילנא דחיי אסתלק ואילנא דמותא אתתקיף ביה נפשא מתמן מפיק ווי ליה דאתעקר בההוא הרהורא מגו אילנא דחיי ואתדבק באילנא דמותא ענפין ליה ביה לא חמא טבא לעלמין יבשא איהו בלא לחותא כלל הנביא מריד כלענה עליה אמר (ירמיה יז) והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב וגו' בגין דהרהורא טבא סליק לעילא אחיד באילנא דחיי אתקיף בענפוי אכיל מאיביה כל קדושין וכל ברכאן נפקין מיניה אחסין חיין לנפשיה ואסוותא לגרמיה

(ס) שקיים מחשבתו ועשה אותה העבירה שחשב: (ע) ונפרעין ממנו אף על המחשבה: (פ) שמשמע שאף על המחשבה שבלבם אף בלא מעשה: (צ) בע"א כתיב במתכוונים על המחשבה בלא מעשה במחשבת ע"א חמורה: (ק) זנות: (ר) זרע: (ש) כאווזין לבנים כלומר שלא היה לו יצה"ר כלל:

בא"ה ב"ש הוא י"ה וידו"ד מתחלף בא"ת ב"ש מצפ"ץ וכו' כמבואר שם הרי במלת מצוה ידו"ד והיינו כי השכינה בה מצטייר האצילות כולו שהיא כלולה מכתר והיינו שקראה דמות אדם ולכך אמר איזי מצוה ולדקדק כיצד ימצא בה ידו"ד הצריך בלשונו ואמר איזי מצוה עשיית פקודין דאיזי שריא ברמ"ח אברים והיינו כי מציאות העשיה הוא ממנה שהוא ה' והיא שורה ברמ"ח איברים הרי ו' כי רמ"ח איברי האדם הם מצד הזכר וכן הם רמ"ח מצות עשה מימין כנגד רמ"ח איברים שהזכר נוטה לימין ולשס"ה גידין כנגד לא תעשה משמאל שהנקבה נוטה לשמאל ומצוה בלא דחילו ורחימו לא יכולת לסלקא וכו' הרי ידו"ד כי דחילו ורחימו הם י"ה ושם י"ה בא בחילוף א"ת ב"ש במלת מצו"ה הטעם כי ו"ה הם נגלות כמו שאמר הפסוק ו"ה נגלות אמנם האהבה והיראה הם נסתרות במוחא ולבא ולכך באו נסתרות בחילוף אותיות ולכך אם אין במצוה אהבה ויראה לא נשלמה המצוה בצורה ידו"ד ושתעלה למעלה נמצא שבין בתורה בין במצות צריך שישלים ידו"ד ע"י דחילו ורחימו וכמו שפי' אבל כך צריך לכוון בסוד המחשבה שהוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א לסלקא כלא עד א"ס וע"י השם הזה הא"ס שורה ומתפשט אורו במדות ומפני זה קראו הרשב"י ע"ה בתיקונים (דף יג) שקיא דאילנא מלגאו ולכך צריך לכוון בשם הזה כדי למשוך אור הא"ס יתברך במדותיו ועיין (בתיקונים קט:) כמה הפליג הרשב"י ע"ה במעלת השם הזה וזהו עיקר הכל לתקן בתפלה המדות העליונות שהם ככחותיו ית' כדי להשרות עליהם אור המאציל א"ס יתעלה יתברך ועיקר כוון מחשבת האדם בתפלתו ותורתו הוא לכוון לעולם בעיקר הכל המקיים הכל א"ס יתעלה וכן פי' הרשב"י (זוהר פרשת ויקהל דף ריג:) ז"ל ברזין אלין יכיל בר נש לאתדבקא במאריה בכוון לבא למנדע שלימו דחכמה ברזא עילאה כד פלח למאריה בצלותא אדבק רעותיה כנורא בגחלתא ליחדא אינון דרגין תתאין בסטרא דקדושא לאעטרא לון בשמא חדא תתאה ומתמן ולהלאה ליחדא אינון דרגין עילאין פנימאין למהוי כלהו חד בההוא רקיעא עילאה דקיימא עלייהו ובעוד דפומיה ושפותיה מרחשין לביה יכוין רעותיה יסתלק לעילא לעילא ליחדא כלא ברזא דרזין דתמן תקיעו דכל רעותין ומחשבין ברזא דקיימא בא"ס דא בכל צלותא וצלותא לכוונא גופא ונפשא בהאי בכל יומא ויומא לאעטרא יומוי ברזא דיומין עלאין בפולחניה עכ"ל :

ואחר שביארנו מהות קדושת המחשבה צריכין אנו לבאר מה הם ההכנות הצריכות לקדושת המחשבה כדי שתהיה המחשבה דבקה בו יתברך ובתורתו לעולם בין בעסקו במלאכתו בין בהלוכו בשכבו ובקומו ולא תפרד אהבתו יתברך מהאדם לעולם כשם שאהבתו יתברך דבקה בנו תמיד ונאמר שכשם שסוד המחשבה העליונה אינה שורה במדות אלא ע"י תיקון המדות שהם למטה ממנה שהם כסא לה כנודע שבהיות פגם במדות אימא מסתלקא מעל בנין ומכ"ש חכמה ובהיות האם שבה על הבנים שהיא נקראת תשובה גם החכמה תשוב כן במציאות קדושת המחשבה לא יקדש האדם מחשבתו להיות דבק באלהיו כי אם אחר שיקדש כל איבריו ויטהרם בתחלה בתשובה הראויה ואח"כ יקדשם כמו שנבאר לקמן ב"ה בפרט כמה מיני קדושות והם בכלל קדושות הראי"ה והשמיע"ה והרי"ח והדיבו"ר ופי' בתיקונים ובר"מ שאלו כנגד שם ידו"ד ואח"כ יקדש ד' אחרים כנגד שם אדנ"י שהם שמו"ש תנוע"ה משו"ש הליכ"ה ופי' בתיקונים (זוהר חדש) שהיא שמוש בידים תנועה בגוף משוש בברית הליכה ברגלים וכתב ז"ל ואית דאמרי משוש בידים שמוש בבריתו כלא קשוט עכ"ל . ואחר היות כל כלי הגוף טהורים וקדושים תשרה המחשבה בהם אבל בהיות בו צד פגם באיברים הרי יש שם מום כי כל אשר בו מום לא יקרב והנשמה כלה מסתלקת והקליפה היא שורה שם ותבלבל מחשבת האדם בתפלתו וא"א שיהיה לו דבקות בשום פנים ובפרט אם לשונו פגום מלשון הרע וכיוצא שהלשון סולם לעליית התורה והתפלה ולכך תבלבלהו המחשבה רעה כדי שלא יעשה יחוד על ידו וכיוצא בזה לשאר הפגמים בהיותו פגום א"א לו יחוד בתפלתו שהתפלה הוא קירוב ויחוד המדות על ידי עלת העלות ועלת העלות אינו שורה אלא בכסא מתוקן ובפרט במה שביארנו בשער האהבה כי עיקר דבקות האדם בקונו הוא דבקות נשמתו בשורש החיים כדפי' בענין אהבה התלויה בנשיקין ע"ש ובהיות הנשמה פגומה הרי יש שם חילוני וא"א שתדבק באור העליון ואחר היות הנשמה מתוקנת כראוי תעשה כסא לרוחניות העליון ותוכל להדבק בנשמת הכל שבו עיקר הדבקות . והכרחיות לזה העתקנו כמה מאמרים מהרשב"י ע"ה בשער היראה בפרק ט' י' ע"ש :

ודרך כלל לקדש האדם אבריו ולטהרם הוא ע"י טהרה וקדושה ופי' בר"מ והעתקנו לשונו לעיל בפרק ד' דהיינו טהרה מבפנים וקדושה מבחוץ ושם פי' הרשב"י ע"ה שב' אלו נקנים ע"י עסק התורה אמנם במ"ש בשער האהבה פ"ח בענין טהרה כי עיקר טהרה הוא ע"י האש והיושב בתענית מטהר עצמו ע"י הרתחת חלבו ודמו הנתך באש הולכת גופו אמנם רז"ל פי' ג"כ שהיושב בתענית נקרא קדוש נמצא שעיקרו הוא קדושה וקדושה זו היא הימין דכתיב (משלי יא) גומל נפשו איש חסד ועיין במ"ש וטהרה נאמר שעיקרה ע"י הטבילה במקוה כמו שהארכנו לעיל בפ"ח ויצדק בקצת מה טהרה מבפנים כי ע"י כך הנשמה נטהרת מבפנים וב' דברים אלו צריכים בהכרח לבעל תשובה כי מאחר שהוא פגום לא תועיל עסק התורה לטהרו ולקדשו כי לרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ולכך צריך לטהר עצמו בטבילה ואח"כ לקדש עצמו בתענית לסגף עצמו תמורת מה שנהנה כמו שנאריך בשער התשובה ב"ה ואח"כ

שענו'

אל ב"נ בגין דקב"ה עביד ליה פומא באתגלי אלא תעסקא באורייתא ועיינין לאסתכלא ואודנין למשמע בה ועבד קב"ה בבר נש ידין ורגלין למעבד בהון פקודין דעשה עכ"ל וביאר שם לעיל מזה כי יראה ואהבה הם י"ה ועליהם הנסתרות לידו"ד אלהינו שהם אבא ואמא והנגלות הם ו"ה שהם בן ובת התורה והמצות והם נגלות מפני שהם נראים לבני אדם באיברים הנגלים כמבואר במאמר ובמציאות הענין באצילות העליון כן הוא כמו שנתבאר בהקדמת התיקונים (תקונים דף י) בדברי אליהו ז"ל אמר שמציאות האיברים הנגלים הוא חסד דרועא ימינא גבורה דרועא שמאלא תפארת גופא נצח והוד תרין שוקין ויסוד סיומא דגופא אות ברית קדש מלכות פה תורה שבעל פה קרינן ליה מוחא חכמה ואיהו מחשבה מלגו בינה לבא ובה הלב מבין ועל אלין תרין כתיב הנסתרות לידו"ד אלהינו עכ"ל הרי כי האיברים הנגלים הם משם קצוות ולמטה ושייע ו"ה נגלות והמוח והלב שהם נסתרות בתוך הגוף הם החכמה והבינה והם נסתרות מתרי טעמי הא' במציאות האיברים עצמם שהם בתוך חלל הגוף והב' הוא כי המוח הוא כלי שבו שורה המחשבה והמחשבה היא רוחנית ונסתרת והלב הוא כלי שבו שורה ההבנה להיות האדם מבין ויודע שהיא פעולה נסתרת ג"כ וזה דקדק הרשב"י ע"ה באמרו מוחא חכמה איהו מחשבה מלגו וכן בינה לבא ובה הלב מבין להורות על שתי הבחינות הנזכרות ובר"מ (פ' פנחס ד' רמז:) פי' שג' מוחות שבאדם פי' שלשה כחות שבמוח הם כנגד שלשה יודין שבשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א ז"ל ועוד בלולה בשמן כתית דא נדיק הי עלמין דנגיד טפין קדישין דאינון פרודין כזיתים ממוחא עילאה דאיהו חד שערון לקבל י' ושני עשרונים י"י ושלשה עשרונים ואינון עשרון לכבש ושני עשרונים לאיל וג' עשרונים לפר ורזא דמלתא אמרו בתענית אין טפה יורדת שאין עולים כנגדה טפיים ואינון ברזא (ג) ולמיחא דילהון לקבל תלת מוחין חד מוח הזכרון תניינא מוחא מחשבה תליתאה מוח הדמיון והדמיון והזכרון סלקין מן לבא המחשבות נחתין עלייהו ללבא ומקבלין עלייהו כמלכא בגין (ד) דהאי איהו מחשבה דרכיב ושליט על היוא תליתאה ונחית עליה לגבי תרין אינון ותהין גדפייהו לקבלא ליה כגון חול"ס על נר"י אתעביד סגולתא ודא כת"ר עליון על חכמ"ה ובינ"ה עכ"ל וכן בתיקונים (דף קכה:) ביארו שלשה מוחין על ג' יודין שבשם הנזכר ע"ש מוכרחים אנו לומר שג' מוחין אלו הם בזעיר כי באריך הוא מוחא חד סתימא כמבואר באדרא:

ואחר שידע האדם שכל גופו ואיבריו נבנו על סדר האצילות העליון כמבואר בתיקונים והעתקנו לשונם בשער היראה ודע שמחשבתו הוא כנגד המחשבה העליונה יכוין להיות אברי מוחו ולבו שהם האיברים המשובחים שבו שבהם תלויים החיות להיות מוכנים לכוון ולחשוב מחשבות קדושה ויטהר מחשבותיו כראוי שאם מחשב במוחו ולבו מחשבות שאינם כראוי כח החכמה והבינה מסתלקים ממנו והטעם שכמו שהאיברים הנגלים נפגעים ע"י מעשה העבירה הגשמית כן האברים האלו הרוחנים הנעלמים נפגמים ע"י מחשבה שאינה טהורה וכיון שהוא פגום אין המלך העליון משרה שם כח חכמתו ובינתו הרוחני וכן אמרו בזוהר (מקץ דף קצו:) בענין יוסף הצדיק ע"ה שנתנו לו שכר על כל אבר ואבר שלא פגם ואמרו בענין המחשבה ז"ל מחשבה דלא חשב נקרא נבון והכא עכ"ל ולכן תיקון המוח והלב להשוב במחשבות קדושות ובזה גורם שישרה במחשבת מוחו ולבו שם יו"ד ה"א וא"ו ה"א ויכוון למקור הקדש שהוא שם בן ד' המלא ביודי"ן שעולה ע"ב ויקדש בזה מחשבותיו. ובזה מדוקדק לשון הרשב"י ע"ה שהעתקנו בפ' הקודם שאמר ועל דא והתקדשתם והייתם קדושים בגין דכל קודשין דעלמא אפיק ומשיך בהרהורא שבא וכבר ידעת מה שפירשנו לעיל בפ"ב שחכמה מקור הקדש בסוד שם הנזכר שאין קדושה פחותה מעשרה ואפרי מי שיכוון בזה בעסקו בתורה למשוך משך שם הנזכר על מחשבתו שבודאי יקדש עצמו שהתורה היא מושכת קדושה כדפי' בפרשת קדושים שהתורה נמשכה מחכמה ובהיות מכוין במקור הקודש ודאי מושך קדושה (זוהר פ' קדושים דף פא:) ז"ל אהא קדושה דאורייתא קדושה דסליקת על כל קדושין וקדושה דחכמתא עילאה סלקא על כלא א"ל לאו אורייתא בלא חכמתא ולאו חכמתא בלא אורייתא וכו' עכ"ל לענינו. ובתיקונים (דף פא:) נראה שצריך לכוון בשם הנזכר אפי' בעסק מצוה שם פי' הרשב"י ע"ה ענין ידו"ד שהוא י"ה דחילו ורחימו ו"ה תורה ומצות ואמר ו' דא אורייתא שריא בפומא ובכוונא דפומא לחכמה ובינה אינון נסתרות במוחא ולבא ברחימו ודחילו ואורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא וכו' ה' זעירא דמות אדם בה אשתלים ידו"ד והיא ה' מלכותא קדישא איהי מצוה עשיית פקודין דאיהי שריא ברמ"ח איברים ותורה ומצות עלייהו אתמר והנגלות לנו ו"ה נגלות לנו ולבנינו עד עולם ומצוה בלא דחילו ורחימו לא יכילת לסלקא קדם ידו"ד דאיהי כללא דכלא על כלא אדם יו"ד ה"א וא"ו ה"א מחשבתא דסלקא עד א"ס עכ"ל. וכוונת הרשב"י ע"ה לפרש שיהיה לעולם שם ידו"ד שלם בין בעסק תורה בין בעסק מצוה ולכן בעסק תורה הוא ה' ושריא בפומא ובכוונא דפומא דהיינו פומא ה' רוחא דפומא ו' ופי' הענין כי הפה היא ה' שכן בפה ה' מוצאות שע"י נחתך הדבור ו' רוחא דפומא הוא קול היוצא מן הקנה דביה שירי עזקן כדפי' בר"מ (פ' פנחס) ולכך פי' בתיקונים (ד' קלא) דקול ודיבור הם ו"ה ובדחילו ורחימו די"ה הרי ידו"ד וכן במצוה דקדק הרשב"י ע"ה בלשונו דקאמר ה' זעירא דמות אדם בה אשתלים ידו"ד מה ענין דמות אדם הנה והזר ואמר איהו מצות עשיית פקודין וכו' אלא הענין במה שפירש הרשב"י ע"ה (שם דף קל) כי מצוה היא שלימות ידו"ד כי מ"צ

בש"ס

(ג) בזוהר גרסינן ואינון ברזא דא ייי ורמיזא וכו': (ד) נ"א דאדם:

אזכרות שכתובים ביד וכ"א בראש שהם כנגד אהי"ה אשר אהי"ה כדפי' בתיקונים ואין ספק שבהיות האזכרות שבתפילין כתובים בכוונה שפי' הרשב"י ע"ה בפ' ויקרא ובפ' אחרי מות וכן תיקון הבתים ברבועם והפירושים כראוי והרצועות והקשרים כראוי שיסתלקו המחשבות וידבק האדם מחשבתו בידו"ד כי התפילין הם במקום המחשבה :

ואחר שב' מצות אלו נוגעים לענין הדרוש שאנו בו נדבר בהם מה שנמצא בדברי הרשב"י ע"ה הנוגע
לכוונת המצות כי אינו דומה עושה המצוה בכוונתה לעושה אותה בלי כוונה כי ע"י הכוונה נותן נשמה עליה שתעלה למעלה כמו שפי' הרשב"י ע"ה והעתקנו לשונו שאמר ומצוה בלא דחילו ורחימו לא יכלים לסלקא קדם כו' וע"י ידיעת כוונת המצוה יתן בלבו יראה ואהבה בידיעתו מה תיקון עושה במצוה ההיא אבל אם אינו יודע כוונתה נמצאו התפילין במוחו ובזרועו כמו אבנים ולא יתנו בלבו התעוררות יראה ואהבה ובענין הטלית בעצמו ראוי לכתחלה להשתדל שיהיה של צמר והאריך בנמוקי יוסף ע"ה בהלכות קטנות של הרי"ף ז"ל שכן הסכימו הגאונים ורוב המפרשים וכתב בסוף דבריו ז"ל הלכך אין לו לעשות אלא טלית מצויצת של צמר שיקיים בהם מצות ציצית דאורייתא וכבר דרשתי כן לרבים ופשט המנהג כן עכ"ל . ועל דרך הפשט כוונת עטיפת הציצית הוא להורות לאדם זכירת כל המצות בראיית התכלת כמו שאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וכיצד התכלת מורה על זכירתם יובן במה שאמרו רז"ל (חולין פ"ט) דתניא היה ר"מ אומר מה נשתנה התכלת מכל צבעונים מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא' (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגו' וכתיב (יחזקאל א) כמראה אבן ספיר דמות כסא עכ"ל . ועם היות שהמאמר הזה יש בו סוד כמו שפי' בסוף פ' שלח לך מ"מ לפי הפשט ירמוז על מחצב הנשמות שהם מכסא הכבוד כאמרם ז"ל נשמתם של צדיקים גנוזות מתחת כסא הכבוד וכאשר יזכור האדם שורש נשמתו שהיא מהכסא ושם תשוב נשמתו כדכתיב (קהלת יב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה והכס"א עולה כמנין אלהי"ם יבוא לקיים המצות ויתקדש בקדושת העליונים ויפרוש מתאות העולם וזהו (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם למען תזכרו וגו' והייתם קדושים לאלהיכם והכוונה באמרו לאלהיכם שבו תהיו דבקים בסוף אחר כליון החומר ואלהים הוא שורה בכסא ושם השרפים האומרים קדוש ואפשר שמזה הטעם היה בדם חלזון שחלזון היה יוצא פעם א' לע' שנה כדפי' רז"ל והוא לרמוז ימי שנותינו בהם שבעים שנה ולכך פי' שכל הגוונים יפים לחלום חוץ מגוון תכלת המורה על הדין הגמור שהוא תכלית הכל והוא דין נפשות כדפי' (זוהר פ' תרומה דף קנ"ב . בסופו) ז"ל כל גוונין טבא לחלמא בר תכלא כמה דאתמר בגין דאיהו כורסיא למידן דינין דנפשתין וכו' ע"ש והוא טעם וראיתם אותו וזכרתם וכו' כדפירשנו שם ונראה לי שסוד זה נרמז בפ' ציצית במלות והיה" לכם" לציצית" שס"ת המת כי ענין זכירת הציצית הוא לזכור יום המיתה ע"י החלזון כדפי' ועוד וראיתם" אותו" וזכרתם" ס"ת כמנין אלהי"ם שעולה הכס"א והיינו כסא שדנים בה דיני נפשות ובזוהר סוף פ' שלח לך פי' שכל מצות ציצית היא עדות להעיד לאדם לעבודת יוצרו ואמר שם כמה עדים עשה הבורא להעיד לאדם ואמר בענין הציצית אתעטף בעטופא דמצוה בארבע זויין דכסותיה ארבע מלכין נפקין לקדמות ארבע ארבע סהדי קשוט דמלכא תליין מארבע זויין והלשון הזה הוא מספרא דצניעותא פרקא חמישאה וז"ל בסוף פ' תרומה ארבע מלכין נפקין לקדמות ארבע בהון תליין כענבין באתכלא וצריכין בהו שבעה רהיטין סהדין סהדותא ולא קיימין בדוכתייהו עכ"ל וכל מימרא זו נתבארה שם בסוף פ' שלח לך ואמר שז' רהיטין המוזכרים אלין אינון שבע צירין דתכלתא דבעי לכרכא ביה בכל חד וחד או לאסגאה עד תליסר מאן דיוסיף לא יוסיף עלייהו מאן דימעט לא ימעט מז' ואמר לקמיה ר' יצחק אמר שבעה כריכין דאיהי שכינתא שביעתא דכלא ודאי דהא הוא מתברכא משיתא אחרנין על ידא דצדיק ואי תלת עשר אינון כמה דאוקמוה בתלת עשר מכילא והאי היא פתחא דכלהו ואמר עוד לקמיה ותאנא יסודא ורזא במלכא מתעטרין כהדא והאי היא דוכרנא ופתחא לכל שאר כתרין דכתיב (תהלים קיח) פתחו לי שערי צדק וכתיב זה השער לה' וגו' וכתיב (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' לאכללא בהאי כל שאר כתרין וע"ד אינון סהדי סהדותא ולא קיימין בדוכתייהו בגין דאיהי מצוה ותנינן תשמישי מצוה נזרקין . עוד לקמיה אמר רבי יצחק אינון חוטין לאחזאה היך תליין מכאן ומכאן לד' סטרי עלמא מהאי אתר ואיהי שלטא על כולא ברזא דלבא דאיהי לבא דכל עלמא ולבא דעילאי ותליא בלב עילאה וכלא הוא בלב דנפיק מחכמה עילאה עוד לקמיה אמר רב יהודה אמר קב"ה מאן דבעי למסך בתר דחלתי יהך בתר לבא דא ובתר עיינין דקיימין עלה מאן אינון עיינין כד"א (תהלים לד) עיני ה' אל צדיקים אבל אתם לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מ"ט בגין דאתם זונים אחריהם עכ"ל נמצא מכלל דברי המאמר היות ד' ציצית ארבע עדים וכן שבע כריכות שבעה עדים כמו שאמר בספרא דצניעותא שבעה רהיטין סהדין סהדותא וסוד העדים האלו נתבאר יפה בדברי רבי יהודה שאמר מאן אינון עיינין כד"א עיני ה' אל צדיקים ואלו הם עיינין דזעיר שנתבארו בזוהר (נשא דף קלו') ואמר שם מאינון גוונין דמתגליין נפקין שבעה עיינין דאשגחותא דנפקו מאוכמא דעינא הה"ד (זכריה ג) על אבן אחת שבעה עינים מאן אבן אחת אוכמתא דעינא דעילא מסומקא נפקן שבעה רהיטין דסמכין לסטר שמאלא ומתלהטין באשא לסטר צפון ומתאחדן לאתפשטא בעלמא לגלאה

מועיל המהירה והקדושה ע"י דברי תורה והתורה תשלים לו הטהרה והקדושה שאם אינו עוסק בתורה מה תועיל כל תשובתו ונמצא שאין לו טהרה וקדושה בשלימות כראוי הרי ב' בחינות דרך כלל לקנית הקדושה:

עוד צריך לקנית הקדושה קדושת המקום כמו שמצינו שנזכר בתורה בפ' אחרי מות מקום קדוש ויש בזה ב' בחינות או היות המקום מקודש ע"י עסק התורה והתפלה כגון בהמ"ד או בהכ"נ או קדוש מקום מובדל ומופרש מבני אדם ומקום בדד מבני אדם היא הכנה גדולה לדבקות ולכן היו החכמים הראשונים פורשים עצמם ממקום הישוב וקראו כת המתבודדים כמו שהביא החסיד בעל חובת הלבבות (שער הפרישות) והוא תנאי מתנאי הפרישות להיות הפן בבדידות כי בזה מרצה בנפשו כי אין לו קשר עם אנשי העולם הזה כלל כמו שהוא אמת אחר פטירתו ולכן מעתה מרצה גרות נפשו בעוה"ז ואינו רוצה להתדבק כי אם באלהיו יתברך שבו עתיד להתדבק דבוק עצמי אם יזכה וכן כתב במ"ה (שער הבטחון) על פרוש אחד שנכנס למדינה אחת להורות את יושביה עבודה האלהית וימצאם לובשים צבע א' במלבושיהם וראה קבריהם אצל פתחי בתיהם ולא ראה ביניהם אשה ושאל אותם והשיבו לו על כל דבר כמו שפי' שם בחו"ה ועל הג' שלא ראה ביניהם אשה השיבו לו ומה שראית שפירשנו מן הנשים ומן הבנים דע כי יחדנו להם קריה קרובה מכאן ואחד ממנו כשיצטרך אל דבר מדבריהם ילך אליהם וישלים צרכו וישוב אלינו ממה שראינו מה שנכנס עלינו מטרדת הלב ורב ההפסד וגודל היגיעה והטורח בקרבתם והמנוחה מכל זה בהרחקתם לבחור בעניני העוה"ב ולמאוס בעוה"ז. וכן באלישע הנביא מצינו לו קדושת מקום להכנת קדושתו מה שעשתה לו השונמית דכתיב (מ"ב ד) הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עובר עלינו תמיד נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה הרי כי מפני קדושתו היה צריך הכנת מקום דהיינו עליה קטנה שהוא מקום פרוש קצת מבני אדם והכנות הטבע המוכרחות יותר אשר נוהגים בו בני אדם דהיינו מטה ושלחן כסא מנורה שהיא הפרישות בקו המיצוע כמו שכתב החסיד בעל חובת הלבבות (שער הפרישות) בענין שלשה כתות שיש בפרושים ובמתבודדים בביתם היא הכת הב' שהיא קרובה יותר אל התורה ע"ש הרי ב' בחינות בקדושת המקום וא"א שיהיה שתיהם כאחד כגון התבודדות האדם בבית מדרשו או בבהכ"נ מה טוב חלקו כי בודאי יקנה קדושה יתירה בנפשו וכן אמרו ז"ל (ברכות פ"ק) אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומצוי בבהכ"נ כאלו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם עכ"ל. ואומרו מצוי בבהכ"נ מורה על ההתמדה בבית הכנסת כי כמו שאמר בני אדם כשיבקשום נודע להם במקומות שהם רגילים לשבת שם רוב היום ושם יבקשום והאיש הזה הוא מצוי רוב זמן היום בבהכ"נ עד שכשיאמר אדם לחבירו פלוני היכן הוא מצוי ישיבוהו שהוא מצוי בביה"כ וילמד ממה שנאמר בכ"ג ומן המקדש לא יצא כערך זה הרוצה להתקדש יתקדש במקום הקדוש בית הכנסת או בית המדרש ות"מ טוב ההתבודדות ע"י קנית חבר שהרי אז"ל (ירמיה ב) חרב אל הבדים ונואלו וגו' כמו שיתבאר ב"ה ואמרו ז"ל בספרי על פסוק טובים השנים מן האחד מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו ומגלה לו סתריו עכ"ל:

ודרך הפרישות והקדושה הנאות לת"ח הפורשים מנשותיהם משבת לשבת הוא שיבחרו להם בית מיוחד מופרש מהבית שבה דרים עם נשותיהם ויזמינו פרנסתם ופרנסת בתיהם יום אחד בשבוע ובזה יתנהגו בקדושת הדיבור ושאר קדושות שיתבארו כי כל זמן שהאדם טרוד לצאת ולבא בשוק לא ימנע מלשון הרע או מכעס או לפחות יחטא בראות העין והפרישות בבית מיוחד מציל לאדם מכל זה א שיש הדרך שיפרש שיבור לו מי שרוצה להתקדש:

עוד מהדברים המוסיפים קדושה ויועילו לקדושת המחשבה הוא כשיקיים האדם מצות ציצית ותפילין בעשייתם וכוונתם כראוי במצות ציצית נזכר בה בתורה קדושה בפ' (במדבר טו) למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם ואמרו ז"ל בספרי למען תזכרו ועשיתם לעשות זכרון כמעשה והייתם קדושים זו קדושת כל המצות או אינו אלא קדושת ציצית במה הענין מדבר (ה) בקדושת כל המצות ר' אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא בקדושת כל המצות כשהוא אומר קדושים תהיו הרי קדושת כל המצות אמור הא מה ת"ל והייתם קדושים זו קדושת ציצית מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל עכ"ל הרי בפי' אליבא דרבי שהציצית מוסיף קדושה ואפשר לומר הטעם כדפי' לעיל בפ"ד מדברי הרשב"י ע"ה שכל קדושה היא מבחוץ וכמ"ש סיוע דמאריה (ו) סחרא ליה ואקרי קדוש והטעם פירש שם והנה מצות ציצית היא מצוה שבה מתעטף האדם והמצוה בקדושתה מקיפתו מכל סביביו ולכך מוסיף קדושה וכן מצות תפילין קראוה ז"ל קדושה באמרם בענין הרצועות שהם תשמישי קדושה והטלית תשמישי מצוה וכן לשון הרשב"י ע"ה בענין ציצית ותפילין בפירושו דמצוה וקדושה כמה פעמים שתפילין הם קדושה עליונה יותר מהציצית שציצית יקרא מצוה ותפילין קדושה והסכימו המפרשים ז"ל שהנחת התפילין בזרוע כנגד הלב ועל המוח הוא כדי לשעבד להקב"ה מוחו ולבו שהם האברים הראשים שבאדם שבהם תלויים החיים ובהם תלויים המחשבות כדפירש בריש פרק [illegible] הכוונה שע"י קדושת כ"א

מזכרת

(ה) ובקדושה ועשיתם את כל מצותי : (ו) שבגב [illegible] :

מלכות שמים ובספרי אמר חביבין ישראל שסבבן הקב"ה במצות תפלין בראשיהן ותפלין בזרועותיהם וציצית בבגדיהם ומזוזה בפתחיהן ועליהם אמר דוד (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך נכנס למרחץ וראה עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות נסתכל במילה התחיל סודר עליה שבח שנאמר (שם יב) למנצח על השמינית משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל מיני תכשיטין כדי שתהא רצויה לי כך אמר הקב"ה לישראל הוו מצויינין במצות כדי שתהיו רצויים לפני וכה"א (שיר ו) יפה את רעיתי כתרצה יפה את לי אם את רצויה לי עכ"ל:

ובענין מעלת ציצית פי' בזוהר (שלח דף קסג:) שהלובש ציצית נעשה תמים ועליו נאמר (דברים יח) תמים תהיה ז"ל כגוונא דא בר נש דלביש ציצית אתעביד בכל יומא תמים הוא בד' כנפים שתקן בדקא יאות י"ס בההוא תכלת דגוונא דשבעין דרגין דימא סיטרא בישא כד אסתכל בהאי בר נש לא יכיל לאבאשא ליה בעינא בישא וכדין איהו ת"ס י"ס עם ידו"ד אלהיו ממש בתקונא חדא איהו לעילא ואיהו לתתא לבתר אסתלקת איהו גו דרגין עילאין סוף הכי בר נש אסתלק איהו לבתר בתפלין ג' דרגין עילאין וע"ד תמים תהיה עם ידו"ד אלהיך עמיה ודאי בשעתא חדא ברגעא חדא איהי אתתקנת לעילא ובר נש אתתקן לתתא עכ"ל. ועוד במעלת ציצית שסגולתו למשוך השכינה שתדור עמו כדכתיב (במדבר טו) ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם והוא כאלו אמר לדרתם כמו שדרשו בתיקונים (דף יח:) בענין (שמות לא) לעשות את השבת לדרתם ע"ש והעתקנו לשונו לקמן ועל כן אמרו ז"ל (שבת פ"ב) שכל הזהיר במצות ציצית זוכה להקביל פני שכינה כתיב הכא וכו':

ובענין אם עטיפת ציצית קודם לתפילין אם לאו יש ראיות ברורות בזוהר ובתיקונים שעטיפת ציצית על ראשו קודם לתפילין. הא' בזוהר (סוף פרשת במדבר) שפירש שם שיש ד' דברים במעשה וכנגדם ד' בדיבור ואמר הא' לדכאה גרמיה פירש שיפנה גופו לבתר יקבל עליה האי עול לפרשא על רישיה פרישו דמצוה. לבתר יתקשר קשורא דיחודא דאינון תפילין מהו תפלין תפלה של ראש ושל יד וכו' עכ"ל לעניננו ובתיקונים (דף קכח:) ז"ל ת"ח כד בר נש מתעטף בעטופא דמצוה ומנח תפלין וקרי ק"ש הא תקין ליה כרסיא בעטופא דמצוה והא אוקמוה (ישעיה טז) והוכן בחסד כסא ובתפילין איהו מעטר ליה הה"ד (יחזקאל כד) פארך חבוש עליך וקרא ליה דשרא על כרסיא דתקין ליה שמע ישראל הכי קב"ה מתקן ליה בההוא עלמא כרסיא ועטרה עכ"ל ואין אדם יוצא ידי חובתו כראוי בלבישת טלית קטן שמתחת לבושיו לקיים דברי המאמרים האלו כי אם בפריסת מצות ציצית על ראשו שהיא היא הנקראת עטיפה. ובענין הנחת הטלית ראיתי מדקדקים בציצית שבאו ראשונה לצד הראש שיהיו לעולם לצד הראש כיון שזכו להיות למעלה אין ראוי שירדו ממעלתם וכן נוהגים כל האשכנזים ורוב אנשי איטליא. ובענין כוונת הברכה להתעטף בציצית ראוי לכוין שהנשמה היא המתעטפת באור מצוה זו בין למטה בין למעלה ששורש הנשמה שהיא למעלה ג"כ תתעטף באור מצוה זו בבחינות שיתבארו. וכלל זה לכל מצוה ומצוה שיעשה האדם צריך לכוון כי נשמתו שהיא חלק אלוה ממעל מתתקנת ומאירה באור מצוה זו וכן לענין תפילין. ושמעתי מפי מורי ע"ה שהכונה להתעטף בציצית במה שאמרו ז"ל שציצית עולה תרי"ג מצות שהשכינה בבחינתה המתלבשת בכסא ובמטטרו"ן שבו סוד הציצית ולפי מה שפי' שכוונת העטיפה היא לנשמה צריך לכוון שבנשמתו יש רמ"ח איברים ושס"ה גידים רוחניים שכלם יאירו ע"י מצות ציצית וכן פי' בר"מ (פ' פנחס דף רכו) שסוד הציצית הוא מטטרו"ן ז"ל מטטרו"ן שם מעלות לכסא דסלקין שית מאה ציצי"ת בתרין יודין ואי חסר יו"ד הוא חיר"ק באתריה הכי סלקא בכל סטרא בד' כנפי ציצית ותלת עשר חוליין דציצית אינון תרי"ג עכ"ל ובספר תולעת יעקב ביאר היאך ימצאו בציצית תרי"ג וכתב ז"ל ומצוה זו שקולה ככל המצות לפי שהיא אבן הראשונה הכוללת תרי"ג אבנים יקרות ול"ב נתיבות וכל נתיב ונתיב מתחלק לשנים טוב ורע זכור ושמור מצות עשה ומצות לא תעשה והנה הם ס"ד וכל אחד כלול מעשר ספי' הרי תר"ם הוצא מהם ז"ך אותיות התורה הנה הם תרי"ג מצות התורה וזהו שארז"ל בפרק התכלת (מנחות פד) (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות כלן עכ"ל. ויש ברמז המצוה הזאת עוד ענינים רבים ולא ביארנו אלא הנוגע למעשה לענין כוונת הברכה ולענין משמוש הציצית והנוגע למעשה שכיון שרמיזתם הם ל"ב כנגד ל"ב נתיבות או כפי שפי' לעיל ראוי להפרידם כל אחד ואחד בפני עצמו וכן כשימשמש שיכוון בהם לסודות הרמוזים:

ובענין התפילין כבר אמרנו שסודם לטהרת המחשבות ולהמשיך קדושה כמו שנקראו קדושה בלשון רז"ל ובמדרש הנעלם (פרשת חיי שרה דף קכט) אמרו שעל סוד התפילין נאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ז"ל קמו ואזלו הוא ור' ייסא ור' חייא אשכחוה לר"א בר"ש והוא מגלה רזין בתפלין עאלו קמיה ואמרו במאי אתעסק מר אמר לון טעמא דתפילין אמינא דהא זכאה בר נש דמנח תפילין וידע טעמא דידהו אמרי אי ניחא קמיה דמר לימא לן מלה. אמר שמעתא מאבוי דקב"ה ברחימותא סגיאה דה"ל עם ישראל אמר לון למעבד ליה בי משכנא כגוונא דרתיכא עלאה דלעילא וייתי דיוריה עמהון הה"ד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ושמעתא מאבוי דהכא סתים טעמא דתפילין בהאי פסוקא ת"ח כגוונא עלאה אתעביד מקדש ברתיכוי קדישין ובתר כן אשרי קב"ה דיוריה עמהון כענינא דא וכגוונא דא אתערו חבריא

פתגמי

נגלה ארחין דחייבא הה"ד (שם ד) שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ מידוקא שבקין שבעה מהירין דקטרא דלסטר דרומא ומתהדן לאתפשטא בעלמא לנגלאה עובדין דכתיב (איוב לד כא) כי עיניו על דרכי איש וגו' עכ"ל נמצא בכאשר יסתכל האדם ברמז העדים העומדים ומעידים בו בכל עת ובכל רגע יירא מלחטוא ויזהר בעשיית המצות וזהו רמז מצות ציצית בקצרה והמשכיל יעמיק בדברים וידעם:

ובענין כריכות הציצית צריך שיהיו ט"ל כן פי' בר"מ (פ' פנחס דף רנח) ז"ל בכנפי המצוה ועניבה בקצרה שלים גדיל ושני שלים ענף דאיהו תפארת וכל חוליא משולשת כל משלם מספר דקדושה הה"ד קדושה לך ישלשו ויפרש שליטיה בגין דשלטיה על כולו דציצית מסטרא דעמודא דאמצעיתא דאיהו שליטא דאבהן וכל דבר משולש וה"ו יצ"י כל תיבה משולשת מסטרוי חוליא כלילא מתלת כריכות משולשין דא שכינתא קדושה לך ישלשו ואיהי משולשת בעמודא דאמצעיתא כליל תלת ענפי אבהן דאינון ש מן שבת ושכינתא בת יחידה מליא תכלת שבציצית. זכאה גופא דהכי איהו רשים בשכינתא וקב"ה על כנפי מצוה רשים ברצועה דאיהי תפלה של יד בתלת כריכות באצבע צרדא דאיהי כגוונא דחוליא כריכא בתלת כריכות באצבע רשים בקשר של תפלין כליל בתרין קשרין סלקין חמשה עשר משולשין תרין בקשרא חד תלתה עשר חוליין אית בהון חמשה ותלתים כריכין כחושבן ט"ל ותלתה עשר חוליין כחושבן אחד סלקין ב"ן והאי איהו בן י"ה עמודא דאמצעיתא עכ"ל וגם (דף רכח) אמרו שסוד ט"ל הוא יו"ד ה"א וא"ו שעולה ט"ל וה"א אחרונה היא השכינה המשלמת יו"ד ה"א וא"ו ה"א שהוא אד"ס ונראה שהכוונה הוא על רמז הה' קשרים. ואמר אחר כך קשר דצלית חי עלמין דקשיר קב"ה ושכינתיה בכל סטרין לד' כנפות הטלית עכ"ל וגם (דף רכו) אמר שסוד הטלית הוא בסוד מטטרו"ן ומטטרו"ן כלול מד' חיות ושש מעלות לכסא ובכסא יש בה ע"ב גשרים וכנגדם יש בציצית רמז ע"ב בין קשרים וחוליות שהם י"ג חוליות וה' קשרים לכל צד שהם ח"י וד' פעמים ח"י הם ע"ב וכן ביארו ג"כ בתיקונים (דף כ"א) והיינו והוכן בחס"ד כסא שחסד הוא ע"ב ואמר שרמז החוטין הם ל"ב כנגד יו"ד ה"א ה"א והוא"ו הוא רמז י"ג חוליין לתשלום אד"ס יו"ד ה"א וא"ו ה"א שבמטטרו"ן שמו כשם רבו וז"ל ולכל חיה ד' אנפין וד' גדפין אינון ל"ב אנפין וגדפין ואינון תליין מחיה דאיהו אדם ואינון ל"ב כחושבן יו"ד ה"א ה"א שלימו וא"ו תליסר חוליין בכל ד' כנפים שח' חוטין לכל כנף הוא כנגד ד' פנים וד' כנפים שבכל חיה שהם ד' פנים ידו"ד וד' כנפים אדנ"י עכ"ל ואח"כ אמר נמצא יאהדונה"י לכל צד ובלשון זה ממש אמר בתיקונים (דף נא) כל מאן דאתעטף בעטופא דמצוה כאלו אתקין כורסיה לקב"ה ואינון יאהדונה"י סלקין לכל חד ד' אנפין וד' גדפין סלקין ס"ד ותמניא אתוון יאהדונה"י סלקין ע"ב עכ"ל ועוד אמר אח"כ שרמז ח' חוטין כנגד ד' פנים וד' גדפין כמנין שד"י במ"ק ועוד ברמז המצות הועתק בסוף פרשת שלח לך מפקודין של רשב"י ע"ה אמר שם שסוד תכלת שבציצית הוא הדין הקשה דאכיל ושצי כלא ולכך מפני הדין נאמר (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות כבן הרואה הרצועה ומתיירא לחטוא לאביו מפני פחד הרצועה:

ובסוד החוטין שהם ל"ב אמר שהם כנגד ל"ב נתיבות חכמה ויוצאים על ידי צדיק והיינו (ישעיה כד) מכנף הארץ וגו' צבי לצדיק ואינו חולק על המאמרים הקודמים שהעתקנו מהרשב"י המורים שהם חיות שבל"ב נתיבות יוצאים מלמעלה על ידי צדיק ומתפשטים בחיות ח' לכל צד והגב מוכח שם שאין ראוי לקרות ק"ש בלא ציצית ע"ד שאמרו בגמרא לקורא ק"ש בלא תפלין וז"ל על כיוס הפסוק שאמר אוי לי בוגדים בגדו וכו' כד אסתכלנא גאכלת והמינא רצועה להלקאה אתר דהילו למדהל אמינא אוי לי דבני נשא לא ידעי לאשגחא ולאסתכלא על מה מתענשין לשקרא בהאי בוגדים בגדו דהא קורין ק"ש בלא ציצית וסהדין סהדותא דשקרא ואלין אינון בוגדים דבגדו משקרי בגרמייהו ובגד בוגדים בגדו לבושא דילהון בלא ציצית אקרי בגד בוגדים עכ"ל. והוכרח מכפל הפסוק שאמר בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו לומר שהם ב' בחינות הא' מי שקורא ק"ש בלא ציצית והב' מי שאין בבגדו ציצית אפי' שלא בשעת ק"ש שחייב אדם שיהיה ציצית עליו כל היום כולו ואמרו בגמרא (פסחים פ' ע"פ) שמי שאין לו ציצית בבגדו הוא כמנודה ז"ל ת"ר ח' כמנודין לשמים ואלו הם מי שאין לו אשה ומי שיש לו אשה ואין לו בנים ממנה ואינו מגדלן לתלמוד תורה ומי (ז) שאין לו תפלין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלים מרגליו ויש אומרים אף מי שאינו מסב (ח) בחבורת מצוה עכ"ל וא"א להכשר מזה במה שלובש ציצית בשעת תפלה לבד שציצית זמנו כל היום כתפלין וכמזוזה אלא שמתוך שתפילין צריכין גוף נקי נמנעו בני אדם להניח אותם אלא בשעת תפלה והחסידים הקדמונים ע"ה רבי אליעזר הגדול היה זהיר ללבשם כל היום אפי' כשהיה חולה כדמוכח בסנהדרין (ס"ח) וכן רבינו הקדוש כדמוכח בכתובות פרק בתרא ובבא סוף פרק השואל אמרו רז"ל והם דברי ר' אליעזר ד"א (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו ציצית ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין עכ"ל הרי שהחיוב הוא שיהיה לאדם ציצית ותפלין כל היום וכן נהגו ללבוש טלית קטן כל היום ותפלין מי שימצא גופו נקי וחוב עליו ללובשם אפי' שלא בשעת התפלה שהרי אמרו שהוא כמנודה והטעם מפני שנראה כפורק ממנו עול מלכות

(ז) פי' שיש לו ואינו מניחם א"נ שאינו מחוייב לחזור אחריהם: (ח) ברית מילה או בת כהן לכהן ופי' שם בני אדם מהוגנים:

שמים כל ימיהם והבאתי ראיה גדולה וחזקה כי בתפילין יש ד' פרשיות ובכל אחת כתוב לטוטפות חוץ מאחת שאינה בה הכתוב וכתוב בה ולזכרון ללמד שעיקר היותר תפילין לאותם שצריכין יותר זכר. עוד אמרו רבותינו (מנחות מד) כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הוא בחזקה שלא יחטא שנאמר (קהלת ד) והחוט המשולש לא במהרה ינתק ואומר (תהלים לד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם פי' מלאך הם מצות השם החונים סביבותיו ומזכירין אותו עבודת הבורא וכן מצינו שם באדם אחד שנמנע מעבירה גדולה על ידי ציציותיו שראה וזכר. ועוד אמרו רבותינו כל המניח תפילין מאריך ימים שנאמר (ישעיה לח) ה' עליהם יחיו ועוד בתיקונים שצריך אדם בכל יום שני אותות אות מילה ואות תפילין כדי ליחד שם יאהדונה"י ובשבת הוא שבת ואות מילה והעתקנו לשונו בשער האהבה נמצא שבעוד שהתפילין עליו הוא מיחד ושכינה שורה עליו שהתפילין מגדה. עוד בתיקונים (סוף דף קח) שהעוסק בתורה בהיותו מעוטף בציצית ותפילין זוכה לנפש רוח ונשמה זה לשונו ובג"ד צריכין ישראל לאתגלאה לה בגלותא באור ונר דאיהו תורה ומצות. אור נשמתא נפ"ש רוח"א דאינון סימן נ"ר בבתי דתפילין למשכא בהון שכינתא בגלותא וכסויא דציצית לאתעטפא ביה ובג"ד אי בר נש לא אנח תפילין וציצית בשעה תשכב איהי בגלותא עלה אתמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' ובזמנא פקודין אלין יהון בני נשא תלת קטרין דאינון נשמתא ורוחא ונפשא ואמר עוד לקמיה ובג"ד נשמתא ורוחא ונפשא אינון משכבא דשכינתא בגלותא ועלייהו אתמר (דברים כד) ושכב בשלמתו וברכך ובגין פקודין אלין שריא שכינתא על בר נש הרי מבואר במאמר הזה ג' מצות אלו תורה ותפילין וציצית כנגד נשמה רוח נפש כמו שפי' בתחלת המאמר שאמר אור נשמתא וגם שהתורה היא בכלל מצות מן רמ"ח מצות עשה היא ללמוד תורה וכו' וכיון שזוכה בג' אלו שכינה שורה עליו שהשכינה לא תשרה אלא בכסא שלם שהם ג' אלו כמו שפי' בסוף המאמר ובודאי מטעם זה היה מנהג הגאונים הקודמים להניח תפילין כל היום כמו שהוכחתי לעיל כדי למשוך השכינה עליהם ע"י היותה כסא שלם כדפי' במאמר וכן אמר גם כן (ברכות פ"ח) רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא חזייה דהוה קא בדח טובא א"ל לא סבר לה מר (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר פרש"י כשאדם מרחה עצמו בעצב יהיה לו שכר א"ל תפילין קא מנחנא פירש"י תפילין קא מנחנא והם עדות שממשלת קוני ומלכותו עלי ודוחק לומר שהנחת תפילין זו היה בשעת תפלה דמדקאמר ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא נראה שהיה בבית מדרשו שלא בשעת תפלה וכן לפי גרסת רבינו יונה ז"ל דגרים לעיל מזה גבי אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא א"ל (תהלים ב) וגילו ברעדה כתיב א"ל אנא תפילין קא מנחנא נראה ודאי שלא היה בשעת התפלה כי אם היה בשעת התפלה קשה טובא לאמוראים האלו וכי נעלם מהם המשנה אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש וכן רבי זירא לא אמר לו רבי ירמיה וגילו ברעדה כתיב כי יותר מוכיח פסוק וגילו ברעדה על ענין התפלה כי מזה הפסוק הכריחו בגמרא לעיל מזה דאין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש יותר מפסוק בכל עצב יהיה מותר וכן רבי זירא ורבה לא אמרו הא תנן אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש אלא ודאי שלא בשעת התפלה מיירי שמנהגם היה ללבוש תפילין כל היום אפילו כשהיו עוסקים בתורה ולענין מה השיבו כל א' תפילין קא מנחנא פירשו תלמידי רבינו יונה ז"ל רוצה לומר שמחת מצות אני שמח כי חולה הייתי במעי ולא יכולתי להניח תפילין זה כמה ימים מפני חשש הנקיות ועכשיו שנתרפאתי אני שמח בקיום המצוה הזו מתוך הפלי בה עכ"ל ותו אמרינן בגמרא (ברכות פ"ו) אמר ר' יצחק הנכנס לסעודת קבע חולץ תפילין ואח"כ נכנס ופליגא דרבי חייא דאמר ר' חייא מניחן על שולחנו וכן הדור לו ועד אימת אמר רב נחמן בר יצחק עד זמן ברכה ופרש"י חולץ תפילין שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפילין וכן הדור לו שיהיו מזומנין לו ויחזור ויניחם בשעת ברכה עכ"ל וכר' חייא פסק רבינו יעקב (טור א"ח סימן מ') והרי"ף ז"ל הנכנס לסעודת קבע חולצן ומניחן על השלחן עד זמן ברכה וחוזר ומניחן עכ"ל ע"כ צריך אדם להרגיל עצמו במצוה זו של תפילין להיותן רוב היום ויזכה לאריכות ימים ומ"מ הלובש תפילין כל היום ועוסק בתורה בהם צריך למשמש בהם בכל שעה שלא יסיח דעתו מהם שהרי אמרו רז"ל ק"ו מציץ שלא היה בו אלא אזכרה אחת וכו' תפילין שיש בהם מ"ב עאכ"ו ואם א"א לאדם ללובשם בתוך היום מפני חשש נקיות גופו לפחות בשעת התפלה ראוי ללבשם כי בשעת תפלה ראוי להתפלל בנקיות הגוף כי אסור לו להתפלל אם אינו יכול (כ) להעמיד עצמו עד פרסה כדפי' בגמרא וכיון שגופו נקי לתפלה נקי הוא ג"כ לתפילין ופירשו בתיקונים (דף כג:) וגם בפרשת בראשית (דף כג:) שתשלומות התפלה הוא בעטוף טלית ותפילין ז"ל ואי צלותא סלקא שלימתא בעטופא דמצוה ותפילין על רישא ודרועא אתמר בהו (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ידו"ד נקרא עליך ויראו ממך שם ידו"ד אוקמוה דאיהי תפילין דרישא ומאן דחזי שם ידו"ד על רישא בצלותא דאיהו משם ידו"ד מיד כולהו ברחין הה"ד (תהלים צא) יפול מצדך אלף וגו' עכ"ל. ועוד בזוהר (תולדות דף קמא) ז"ל ומאן דלא אתעטף בהאי ולא אתעטר לאתתקפא בתפילין בכל יומא דמי ליה דלא שריא עמיה מהימנותא ואתעדי מניה דחילו דמאריה וצלותיה לאו צלותא כדקא יאות עכ"ל. ולכן ראוי הוא שכל תפלה תהיה בעטיפת ציצית ותפילין חוץ מתפלה ערבית וכבר נתפשט המנהג בארץ ישראל ללבוש תפילין אפי' בתפלת המנחה וכן ראוי לנהוג

תמיד

(כ) להעמיד עצמו מעשיות צרכיו:

מארי מתניתא בטעמא דתפלין למהוי ההוא גברא דוגמא דרתיכי עילאין רתיכא שמא רתיכא עילאה
כמיהי דיליה מלכותיה ושרי דיוריה עלוי והאינון אית ביה רזין עילאין ודוגמיהון ואית ביה תלת רתיכין
דוגמא עילאין קדישין רזין דתלת אתוותא דשמהן קדישי עלמין תלת רתיכין תלת אתוותא ארבע פרשיות שלים
על ארבע ועל כן רזא דשי"ן תלת כתרין ושי"ן דארבע כתרין תלתא מלכין שליטין בגופא תפילין עלוי קב"ה
לעילא אלין תפילין דרישא תפלין דדרועא ד' פרשיין לבא רכיב דוגמא דרתיכא תתאה יתתאה ורכיב. עוד
תניק דא רכיבא דדרועא לתתא ולבא רכיב דוגמא דאיהו לתתא ואתמסרון בידיה (ס) לאעלאה לון כל חילי
שמיא כך לבא הוא רכיב לתתא ואתמסרו בידוי כל אברי גופא ועילאה מנהון ד' פרשיין על מוחא דרישא איהו
אבל קב"ה הוא שליטא עילאה מלכא מכלא דחכמתא דא ורזא הוא כגוונא דמקדשא דכתיב (שמות כה) ועשה
כרוב א' מקצה מזה וכרוב א' מקצה מזה ועלייהו דיורי' דמלכא בד' אתוון ב' רתיכין ובהאי גוונא לבא ומוחא
לבא מכאן ומוחא מכאן ועלייהו מדורי דקב"ה בד' ד' פרשיין א"ר אלעזר מכאן ולהלאה רזי דכתרי אתוותא
ופרשיין בגופייהו ורצועיהן הלכה למשה מסיני ורמיזא דילהון אתגלי וטעמא דכלא (י) בי"ג מכילן דרחמי
הר"י אלמלא לא אתינא אלא בדיל רזא דא דיי עכ"ל והרי מבואר במאמר הזה היות התפילין כלים להשרות
השכינה עלינו כי הם דוגמת הכרובים העליונים שעליהם היתה השכינה שורה ואמרו במדרש (מדרש שוחר
טוב) א"ר אלעזר אמרו ישראל לפני המקום אנו רוצים ליגע בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי אמר להם
הקב"ה קיימו מצות תפלין ומעלה אני עליכם כאלו אתם יגעים יומם ולילה. רבי יוחנן אמר מקרא מלא
הוא (שמות יג) והיה לך לאות על ידך וגו' למען תהיה תורת ה' בפיך עד כאן לשונו. הרי שמעלת המניח
תפילין גדולה היא כאלו עוסק בתורה ונודע שתלמוד תורה שקול כנגד כל המצות כאמרו ותלמוד תורה
כנגד כלם וכן מצות ציצית שקול כנגד כולם כדפי' ז"ל. נמצא המתעטף בציצית ומניח תפילין כאלו קיים כל
המצות וכן אמרו בתיקונים ז"ל ובוצינא קדישא כל מאן דאנח תפילין וציצית כאלו מקיים תרי"ג מצות דאורייתא
ולא עוד אלא בציצית כאלו מתקן כרסייא לקב"ה ותפילין איהון שם ה' כאלו נחית ידו"ד על כרסייא עד
כאן לשונו ובתיקונים (דף ב) אמר שצריך האדם להיות בכל יום בשני אותות אות ברית ואות תפילין כנגד
שני יודי"ן שבשם יאהדונה"י ובשבת אות שבת ואות ברית ומי שאינו מניח תפילין בכל יום מפריד והמאמר
שהעתקנו בשער האהבה כל זמן שהאדם בתפלין הוא מייחד הב' שמות ולכן טוב להתמיד בתפלין כל היום אם
אפשר או רוב היום או מקצתו מלבד זמן התפלה:

וכן כתב ר"מ מקוצי (סמ"ג עשין ג) בענין התפלין ז"ל ועוד דרשתי להם כי משש מאות ושלש עשרה מצות
שנצטוו ישראל אין לך שום מצוה שתהא אות ועדות כי אם ג' מצות והם מילה ושבת ותפלין שנכתב
בשלשתן אות והם שלשתם אות ועדות לישראל שהם עבדים להקב"ה ועל פי שנים עדים יקום דבר כל א'
מישראל אינו יהודי שלם אא"כ יש לו ב' עדים שהוא יהודי הלכך בשבת וי"ט שנקראו שבת ושבת נקרא אות
פטור אדם מלהניח תפלין, כי די שיש לו שני עדים שהוא יהודי עדות שבת ועדות מילה אבל בחול חייב כל
אדם להניח תפלין כדי שיהיה לו ב' עדים אות המילה וכל מי שאינו מניח תפלין אין לו כי
אם עד אחד שהוא יהודי ולכך חשוב כמנודה לשמים (פסחים פ"י) ואם תאמר מאחר שתפלין אות ועדות
כמו מילה ושבת מדוע היתה רפויה ביד ישראל כבר פירשו רבותינו דבר זה כל דבר מצוה שלא מסרו
עצמן עליה בשעת צרה עדיין היא רפויה בידם כגון תפלין ולפי שלשתן אות ועדות נשקלו כל א' כנגד התורה
כלה שהרי במילה נכרתו עליה י"ג בריתות בתורה ג' בריתות ותורה ותפלין ושבת הושוו יחד בכמה מקומות
וא' מהם (נחמיה ט) ותתן להם תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם ותפילין (שמות יג) למען תהיה
תורת ה' בפיך עוד זאת דרשתי להם כי מה שאמרו רבותינו תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים שלא
יישן ושלא יפיח בהם זהו באדם שמניחים כל היום כולו כמנהגן פן ישכחם עליו ויעשה דבר שאינו הגון אבל
בשעת תפלה אין לך רשע שלא יהא ראוי לתפלין ק"ו מספר תורה שהיא מקודשת יותר שיש בה כל התורה
כולה ובתפילין אין בהם כי אם ד' פרשיות שהם בתוך עור והכל אוחזין בספר תורה בשעת תפלה שהכל יכולין
להתנהג בטהרה בשעת תפלה ועוד הבאתי להם מה שדרשו רבותינו (קדושין פ"ק) והיה כי יביאך בפרשת
תפלין למה נאמר שהרי תפלין חובת הגוף הן ונוהגים בין בארץ בין בחוצה לארץ אלא אמר הקב"ה עשו מצוה
זו שבשבילה תזכו ליכנס לארץ עוד אמרו רבותינו (מנחות ע"ב) כל שאינו מניח תפלין עובר בשמונה עשה בכל
יום שהרי יש שם ד' פרשיות ובכל א' יש מצות עשה ש"י ומ"ע של ראש עוד אמרו רבותינו כל הקורא קריאת
שמע בלא תפלין כאלו מעיד ע"ש בעצמו עוד אמרו רבותינו (ר"ה פ"ק) פושעי ישראל בגופן שנידונין שנים עשר
חדש בגיהנם קרקפתא דלא מנח תפילין מעולם פי' קרקפתא גולגולת ופירש רבינו יעקב כגון שנמנע מתפילין
משום מרד וביזוי המצוה כדאמרינן ביומא (פרק י"ה) פשעים אלו המרדים ורב אלפס פירש מי שלא הניח
תפלין מעולם ויש להשיב על דבריו שהיה לו לומר דלא מנח תפלין ושניהם אין להם ערבות שיהא הפי'
כדבריהם לכך יש ליזהר. עוד זאת דרשתי להם כי יותר חפץ הקב"ה באדם רשע שיניח תפלין מאדם צדיק
ועיקר תפילין נעשו להיות זכרון לרשעים וליצרם דרך טובה ויותר הם צריכים זכר והיצק מאותם שגדלו ביראת
שמים

(ס) לנטירנא : (י) שלש עשרה מדות :

בנפש עדיה במוחו באהבתו יתברך השורה במוחו וכן פי' בזוהר (סוף פרשת שלח לך) שתפילין הם עדים להעיד לאדם שהקב"ה דבק עמו ז"ל א"ר יהודה כמה סהדי עביד קוב"ה לאסהדא באו בבני נשא וכלהו בטיעא ובסהדותא קיימין לקבליה קם בגופא אושיט רגלוי למיהך סהדיא קיימין לקבליה מכריזין ואמרין (שמואל א ב) רגלי חסידיו ישמור אנה תפילין ברישיה בין עיני בעי לזקפא רישיה חמי שמא קדישא עילאה אחיד ורשים על רישיה ולגוון תליין מהאי גיסא ומהאי גיסא על לביה הא איסתכל ביקרא דמאריה אושיט ידוי חמא ידא אחרא מתקטרא בקטורא דשמא קדישא אהדר ידיה ואיסתכל ביקריה דמאריה עכ"ל לענינו הרי בפי' שהתפילין הם עדים להעיד לאדם שלא יחטא שכאשר ירצה להגביה עיניו לראות מה שאינו ראוי וכן בידיו ויזכור שהתפילין בראשו ובזרועו יירא מהמלך אשר הוא שוכן עמו ואמר חמי שמא קדישא עילאה אחיד ורשים על רישיה שמלת אחיד פי' שמשם הקדושה העליונה מלמעלה למטה אחוזה עליו ואינה נפרדת ממנו כענין מה שאמרנו לעיל שעל התפילין נאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם:

ונחזור למאמר התיקונים אמר בסוף המאמר ושכינתא איהי בית האסורין דיליה בגין דהימו דילה איהו אסור בה זו היא בחינת תפילין של יד כי מגילות ד' פרשיות שביד הם ת"ת גלא יאד יסוד כדפי' הרשב"י בזוהר (פ' ואתחנן דף רס"ג בראשו) נמצא שהוא סוד הזכר אסור בבית היד והבית שהפרשיות בתוכה שהיא השכינה והיא בית האסורין דיליה ובשביל אהבתה הוא אסור עמה ולכן השכינה אומרת צרור המור דודי לי בין שדי ילין והוא כנגד בחינת תפלה של יד בזרוע והיינו צרור המור דודי לי והוא דומה למה שהיא אומרת (שה"ש ח) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך. ופירש בתיקונים (דף סד') שזה נאמר על תפילין של ראש ושל יד וז"ל שימני כחותם על לבך וכי מאן חמי חותמא על לבא אלא אינון תפילין דרישא דרצועין דלהון תליין על לבא ואלין תפילין דרישא ותפילין דיד דאיהו בשמאלא (מ) לקבל לבא ודא איהו כחותם על זרועך תפלה דיד דאינון כביעו דשמא קדישא דאיהו י' קדש לי כל בכור ה' והיה כי יביאך ו' שמע ישראל ה' והיה אם שמוע ותהוא רשימו מזדעזעין כל אומין דעלמא הה"ד (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ידו"ד נקרא עליך ויראו ממך והכי אוקמוה שם ידו"ד אלין תפילין דרישא עכ"ל ודומה לזה כתב החסיד בח"ה (שער היחוד) בענין פי' פ' ואהבת שכל הדברים שזכרו בפ' כענין (דברים ו) ושננתם לבניך ודברת בם כולם מעוררים האהבה ואמר אח"כ וקשרתם לאות וגו' כתב ז"ל ואחר כן נעתיק מחובת האברים אל תפלה של יד ותפלה של ראש והמזוזה וכולם גורמים לזכור את הבורא ולאהבו בלב שלם ולבסוף לבנה בחק זכרון אהבת האהובים (שיר ח) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך וגו' ואמר (שם א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין עכ"ל ומה שאמר במאמר ובגינה קב"ה איהו מלך אסור ברהטים וכו' יובן זה במה שאמרו בתיקונים (דף קד ע"ג) והעתקנו לשונו בשער האהבה פ"ז שהתפילין נקראו כסות להסתיר השכינה מהחיצונים ובזה יובן מה שאמרו בגמרא שהתפילין נקראו כנפי יונה גבי אלישע בעל הכנפים וכתיב (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף ופי' בתיקונים שהוא של חסד שהוא כסף הוא חופה ומסתיר את השכינה ואת הנשמה מבעלי הדין וזו היא סגולה גדולה שיש לתפילין יתרה על כל הנדרש וכן מבואר עוד בתיקונים (דף קמא סוף ע"א) ז"ל דאית (נ) חובין דדיינין להו בדינים חמורים לנשמתא וייתי מצוה דאיהו מטרוניתא כגון מצות תפילין ואגינת עלה ופריסת גדפהא עלה ולית רשו למקטרג למקרבא תמן:

ומהדברים המעוררים האהבה במצוה זו היא כאשר יחשוב כי תפילין שאנו מניחים אף על פי שהם תפילין של עור במקומם העליון הם תפילין של אור והוא סוד מה שפי' בתיקונים ובזוהר שהקב"ה מניח תפילין דהיינו שהת"ת מתעטר באורות העליונים כדפי' בזוהר (פ' ואתחנן רס"ב:) והנה לא חטא אדם הראשון או לא חטאו ישראל בעגל היו מזדככים כמלאכים והיו זוכים לתפילין של אור אמנם אחר החטא לא זכו ישראל אלא לתפילין של עור דהיינו לבוש האורות העליונים בעולם מטטרו"ן שבו סוד הגלות ביומין דחול ובו תפילין של עור כדפי' הרשב"י ע"ה בזוהר (שה"ש גם פ' ואתחנן דף רסח) כי על התפילין נאמר (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור ז"ל רבי אבא שלח ליה לר' שמעון א"ל האי דאוקמוה בתפילין דמארי עלמא ואינון קודשא דקודשין מאכה דעל תפילין ואינון רצועין אקרון קדושה אסמכתא מנלן שלח ליה ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור דייקא והכי אוקמוה רב המנונא סבא ואלין אינון דרישא ודרועא ידכ"ה בה' והא אוקמוה עכ"ל. ונודע כי פסוק זה ויעש ה' אלהים הוא תיקון לאחר חטא אדם הראשון וכן פי' בתיקונים (דף י') ז"ל בקדמיתא כתנות עור דבהון עקבו הוה מכהה גלגל חמה ושיפא בורא מאורי האש בתר דחבו ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור עכ"ל לענינו ולפי זה מובן עם מה שכבר הקדמנו ובתיקונים (דף קיז פ"ג) ביארו הענין בפי' ז"ל בתר דהדר בתתובה אדם לאתר הדר לבושא גבי מוחא דאיהו קרקפתא דתפילין ואתחבר מוחא דאיהו חכמה באימא מיד ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור ולבישם ואינון תפילין דאינון מעור בההוא זמנא קנת התובה דאיהי אימא קרקפתא דתפילין שם אדם לאגנא עליה ולכסיא עליה דהוא ערום שנונא דאיהו ככי על מוחא עילאה (ע) וכדי כל מאן דלאו תפילין כאלו ככי על מוחא עילאה עכ"ל:

ובאשר

(מ) נגד הלב. (נ) עבירות: (ס) ס"א וגו':

מפני שסגולת התפילין להכניע החיצונים כמבואר במאמר וזו אחד מן הכוונות שפירש הרשב"י ע"ה בתיקונים שצריך המכוון לכוון בעת הנחת תפילין לכבוש עבד תחת רבו ושפחה תחת גבירתה וכן פירש בתיקונים (סוף דף ח') ז"ל גבורים מסטרא דגבורה דיהבין תוקפא למאריהון לכבוש עבד תחת רבו ושפחה תחת גבירתה בקשורא דתפילין דמאן דלית ליה תפילין בשעת ק"ש מסטרא דיליה שליט עבד ושפחה על עלמא ובההיא שעתא רגזא שכינתא ודא הוא דכתיב (משלי ל) תחת עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גבירתה עכ"ל ובתנא דבי אליהו אמר על פסוק (בראשית לב) ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו אמרו ז"ל מלמד שבא להרגו ולא היה בו כח מפני שיעקב אבינו היה מזויין תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו הה"ד (שם לב) וירא כי לא יכול לו ויגע וגו' ונודע כי איש זה היה שרו של פרס כדפירשו ז"ל ובתיקונים (תיקוני ז"ח דף יח) במקום אחר נמצא הגלגול בכתיבת יד פירש יותר הענין ואמר בו חילוק שבין עבד לבן בעשיית מצוה זו ז"ל מאן דאיהו מאילנא דחיי נשמתיה ודאי כד מנח תפילין לאעלא כל אלהים אחרים תחות כל שלטנותא דשכינתא עילאה דאיהי תפילין דרישא דבר נש ולאעלא כל אומין תחות יד ה' דאיהי שכינתא תתאה בגין דבגלות אתמר (משלי ל) תחת ג' רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם ושפחה כי תירש גבירתה ובג"ד בתפילין דרישא ויד לאעלא שפחה תחות גבירתה עילאה ותתאה ובאזכרות דלגו דכלילן בה' דאיהו שקיל לאורייתא צריך לאעלא עבד תחות רבו עילאה ותתאה ודא אקרי ברא דקב"ה ושכינתיה הה"ד (שמות ד) כה אמר ה' בני בכורי ישראל ואלין דעבדין דא אתמר בהון (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם ובג"ד אתמר (אבות פרק ב) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. ומאן דעביד פקודא דא על מנת דקביל אלהים אחרים למהוי לעבודא ואומין דלתתא ליהווין תחות ידיה לא יהבין ליה שמא אלא מסטרא דהאי עבד ובג"ד אם הבנים אם כעבדים עכ"ל ומה שאמר תחות גבירתה עילאה ותתאה הם ה' עילאה וה' תתאה ותחות רבו עילאה ותתאה הם י' ו' הרי מבואר כוונת התפילין בדרך א' וחלוק בעשיית מצוה זו. בין עבד לבן כי הבן אינו מכוון להנאת עצמו כי אם מה שנוגע לכבוד אביו ואמו ולכך מכוון להכנעת הקליפות עבד תחת רבו ושפחה תחת גבירתה ועוד ביארו בתיקונים שהתפילין לבינונים סגולתם להכניע המקטרגים אמר שם בענין חלוק מצות ציצית ותפילין בין צדיקים גמורים לבינונים שהצדיקים הם מכוונים לתקן כסא למלך בעטיפת ציצית והמלך שיבא לשבת על הכסא בהנחת תפילין כמבואר לעיל ואמר דמסטרא דצדיקים גמורים לאו איהו חבוש בגלותא אלא איהו אסור וחבוש שמהון ברהיטו קשור שמהון בחביבותא הה"ד (בראשית מד) ונפשו קשורה בנפשו חבוש שמהון בכורסייא דמתקנין ליה ובמרכבה דיליה וכו' אבל מעץ הדעת טוב ורע דקביל לון בינונים ליצה"ט למהוי עזר בהדייהו וקביל לון ליצה"ר למהוי למשאוי תחותייהו המור נושא ספרים מסטרא דבינונים איהו אסור וחבוש בגלותא דעלייהו אתמר ביומין דחול היה קשור כשור להרוס וכחמור למשאוי ובשבת למען ינוח שורך וחמורך היה כשור לעול עול תפילין וכחמור למשאוי ברצועה אתמר נתנני ה' בידי לא אוכל קום דרצועין דתפילין איגון כחבלים לקרני דסמא"ל שור מועד דלא שני לון ונפלה דיד קשיר לרגלוי ומאן דלא מנח תפילין עליה אתמר משור מועד ברחק ממני כמלא עיניו דמיניה אלין אבות נזיקים ציצית משאוי על החמור עכ"ל ובלשון זה בא ג"כ בתיקונים (דף יח ודף כב) יותר מבואר ופי' שם שהנחת תפילין לרשע מועיל לו להכניע לו המקטרגים ז"ל לרשעים איגון קשירא לכל מקטרגין דילהון הרי שסגולת התפילין הוא להכנעת הקליפות וכוונה ב' בהנחת התפילין למי שהוא צדיק או שהוא בינוני כמבואר ואנו שאלוהי שנהיה במדרגת בינוניים שהרי רבה שהיה קורא עצמו בינוני כמו שהעתקנו בשער היראה סוף פ"ו טוב לנו להניח תפילין כל היום כדי שיכנעו שמו הקליפות ויהיו הרצועות חבלים לקרני דסמא"ל וכו' דאף ע"פ שתהיה כוונתו בהנחת התפילין למעלה ליחד כמו שנבאר כל א' יפעל בו רוחניות המצוה כפי זכות נשמתו שאם הוא צדיק גמור יהיה קוב"ה קשור באהבה ונפשו קשורה בנפשו כמבואר במאמר הנה אע"פ שיכוון הכוונה האמורה לא יהיה הקב"ה קשור עמו באהבה אלא יפעל בו המצוה להכניע הקליפות והנה מצד גודל מעלת מצות תפילין והסגולות שבה שביארנו ונבאר עוד בע"ה יעורר האדם לבו ונפשו באהבה בקיום המצוה הזו באופן שלא יבא לזוז דעתו מהם:

והדברים המעוררים האהבה במצוה זו ביאר הרשב"י ע"ה בתיקונים (דף יז:) ז"ל ואי תימא דקב"ה (ל) לאו אתחרך עמה בג"ד אמר קרא (משלי כז) כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו בגין דנטרא לה בגלותא מרשו נוכראה הה"ד (ישעיה מב) אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן וגו' לאחר דא אל אחר דא סמא"ל לפסילים אלין ממנן דעל עכו"ם ובגינה קב"ה איהו מלך אסור ברהטים ואיהו חבוש עמהון בתפילין דיד בקשר של יד ודא הוא דכתיב (יחזקאל כד) פארך חבוש עליך ובגין דאיהו חבוש עמהון בגלותא אתמר ביה אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. ושכינתא איהו בית האסורין דיליה בגין רחימו דיליה איהו אסור בה ורזא דמלה (שה"ש א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין עכ"ל. והנה מכללות דבריו ים דרוש אל כוונתנו כי כאשר יחשוב היות הקב"ה שהוא מלכו של עולם והוא אסור עם בן האדם נולד מטפה סרוחה שורה ברשפי מוחא והוא דומה למה שהיה מצמצם שכינתו בין בדי הארון עם היות שמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ולכן ראוי שידבק מאהבה

באהבה

(ל) ס"א לאו איהו שרי הכנן :

בתיקונים (שלהי דף ה) ז"ל (ישעיה נח) אז תקרא וידו"ד יענה ידו"ד בד׳ בתי דתפלין דרישא דאינון ד׳ אתוון אהיה וידו"ד יענה ידו"ד בד׳ בתי דתפלי דיד דאינון אדנ"י ואי תימא לאו אינון ביד אלא בית אחד וכו׳ עכ"ל לעניננו וכן ביארו בתיקונים (דף מח׳) ועוד בתיקונים (שלהי ריש קמב) ז"ל (שיר ז) ראשך עליך ככרמל דא תפלין דרישא ורצועין תליא מכאן כזמורות דאינון ככרמל דתליין מגפן ודלת ראשך כארגמן דא תפלה דיד מה דהוה דלת בגלותא עניה הה"ד (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף תמן לבושה כארגמ"ן דאיהו סוד אוריא"ל רפא"ל גבריא"ל מיכא"ל נוריא"ל מלך אסור ברהטים דא קוב"ה ידו"ד דיהא אסור בארבע בתים דילה דאינון אדנ"י ארבע רהטי מוחא דיהא אסור ברהטים כגוונא דא יאהדונה"י כי שמך בך ובך שמך ודא איהו סוד אמן מן ארגמן עכ"ל ובסוף המאמר בענין מלך אסור ברהטים הוא מסכים עם מאמר הקודם והכלל כי תפלה של יד הוא ראש הנקבה ורהטי דמוחא שבה הוא שם אדנ"י והרצועה של יד הוא מה שאמר ודלת ראשך כותא לשער ראשה עד ארגמן כמבואר במאמר עוד בזוהר ואתחנן (דף רסב׳) בענין כוונת הנחת תפילין זה לשונו תאני ר׳ יצחק דהיכלא קדישא עילאה ארבע בתי דתפילין דאנה עשה כמה דאתמר דתיכו קדישא אחרא ארבע אחרין דכלילן בחד דאנת ה׳ בתראה כמה דאוקמוה וכתוב עוד (שם דף רסד שלהי ע"א בהגהה) והוא לשון המגיה תפילין דרישא חכמ"ה ובינ"ה גדול"ה גבור"ה תפאר"ת המניח ותפילין דדרועא תפאר"ת נצ"ח הו"ד יסו"ד מלכו"ת המניח עכ"ל ואל יקשה מה שפירש בתיקונים שב׳ פרשיות הם שם ידו"ד שהכוונה ו׳ נוטה אל הימין חסד ה׳ נוטה אל השמאל גבורה כן פי׳ מורי ע"ה :

וקודם שיניח התפילין יאמר אני מניח תפילין לקיים מצות בוראי וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך ארבע פרשיות שביד וכו׳ יכוון שהם כנגד ידו"ד המתלבש בתוך שם אדנ"י שהוא הבית וכ"ה אזכרות שבו כנגד שם אהי"ה וברא׳ שם ארבע פרשיות ידו"ד וד׳ בתים אהי"ה ועוד שם אהי"ה בתוכו כנגד כ"א אזכרות ויכוין לאכנעא שפחה תחת גברתה וכו׳ כמבואר לעיל ובענין כוונת אזכרות שבתפילין שהם אהי"ה כ"א ביד וכ"א בראש שהם מ"ב ביארו בתיקונים (דף ב) ז"ל אהי"ה אשר אהי"ה מלגאו דתפילין בכ"א אזכרות דתפילין דרישא ובכ"א אזכרות דתפילין דיד ודא אימא עילאה תפילי דמארי עלמא קרינן ליה תפילין על רישא דעמודא דאמצעיתא שמע ישראל כסי ליה אימא עילאה בגדפהא דאינון רצועין דתפילין עכ"ל . וע"ד הפשט צריך לכוון בפרשיות עצמם הכתובות בתפילין ובזה יתעורר לבו לאהבה בשני פרשיות הראשונות שהם קדש והיה כי יביאך כנגד י"ה יחשוב הכתוב בהם דהיינו ענין יציאת מצרים והוא המורה על תוקף אהבת הקב"ה שהוא בעצמו הלך להוציאם משם והרג בכוריהם וימשול משל למלך אשר בנו שבוי וילך המלך בעצמו בעבור אהבת בנו ויוציאו משם בחזקה ויעש מלחמה עם שובהו כן הקב"ה בכבודו ובעצמו הוא ולא מלאך ולא שרף הרג בכוריהם והוציאם כאמרו (שמות יב) וה׳ הכה כל בכור והוא מה שמשה מזהיר את ישראל (שם יג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו׳ כי בחוזק יד הוציא ידו"ד אתכם מזה וגו׳ ומלת זכור הוא מקור כי לעולם חייבים אנו לזכור ענין זה כדי שנזכור אהבתו בלבנו ונעבדהו כבן האוהב את אביו מצד שהטיב עמו והוא שהכתוב קורא אותנו בנים כאמרו (שם ד׳ כב) בני בכורי ישראל והכוונה על הנשמה הקדושה שנשפעה לנו ממקום הקדש שמשם הבכור הוא קדש ולכן הוא אומר (שם יג) קדש לי כל בכור ומצד זה חייבים אנו לקדש עצמנו כדי שנהיה דבקים בו וזה הענין הוא הכתוב בפ׳ שניה ובה מבואר יותר ענין הריגת הבכורות באמרו (שם יג) ויהרוג ה׳ כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה ובשני פרשיות אלו מודיע לנו ענין ההשגחה והיכולת שהפי סדר מערכות השמים ושבר מנעולי פרזלא כדפי׳ בזוהר וכן כתוב (דברים ד) ואתכם לקח ה׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה ובשני פרשיות שמע והיה אם שמוע מזכיר לנו יחוד ה׳ דהיינו ידו"ד אחד למעלה ולמטה ובד׳ רוחות העולם שרלונו הענין במעמד הר סיני כדפי׳ בפ"א משער סירה ואח"כ מזהירנו על האהבה ושנעשה למצות האהבה סימנים כדי שלא תמוש אהבתו מלבנו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום מענין האהבה והיחוד על לבבך ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך וגו׳ וקשרתם לאות כדי שנזכור האהבה והיחוד וזה הענין כתוב בפ׳ והיה אם שמוע לאהבה וגו׳ אלא שייעד אותנו שאם יפתה לבנו אחרי היצר שהוא אלהים אחרים וחרה וגו׳ :

ובענין הרצועות של ראש וקשר תפילין שבראש ושל יד ביארו בזהר (פנחס דף רלב:) ז"ל תרין רצועין נפקין מסטרא דא ומסטרא דא דתרין ירכין דהאי ה׳ ה׳ דנביאי קשוט אחידן בהו דהא מלעילא נפקין תרין רצועין מימינא ומשמאלא ודל"ת אתאחדית בהו לבתר אתפשטו ירכין לתתא כיון דהיא אתאחדת לעילא כדקא יאות נחתא לתתא לאתאחדא בהולכותא כד איהי אתאחדת אחידת (א) בשיפולי ירכין תימא דידו"ד ברית קדישא עלאה מלעילא כדין איהי אתאחדת ביחודא עכ"ל לעניננו . עוד בענין רצועה של יד אמר בזוהר (ואתחנן ריש רסג) ז"ל וע"ד מהאי תליא רצועה חד לתתא דהא מינה תלין תתאי ואתזני מניה וע"ד אתקרי אות כד"א (בראשית ט) זאת אות הברית וכתיב (שמות יג) לאות על ידכ"ה בה"א והא אוקמוה עוד בסוד הרצועות פירשו (תיקונים דף ע׳) ז"ל תלת רצועין נגח הוד ויסוד רצועה דקשיר ו׳ עם ה׳ כי כל בשמים ובארץ דאחיד בשמיא ובארעא תרין רצועין נצח והוד

(א) נכוף פירכים :

דאחידן

ובאשר יסתכל האדם במה שביארנו יתלהב לבו לאהבה את הבורא שהאציל עליו ולמלא בו האורות העליונים מלובשים בתפילין של עור והוא מה שהזכיר שלמה המלך ע"ה בשה"ש באהבת הקב"ה לישראל (שה"ש ו) מלך אסור ברהטים שהם תפילין שבראש כדפי' לעיל ובהניח האדם תפילין הוא אדם שלם דומה ליוצרו כמו שביארנו בתיקונים (דף פו:) ז"ל (בראשית א) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו הכא פקודא דתפילין ת"ח כל מאן דאנח תפילין על רישיה ועל דרועיה קלא נפיק בכל יומא לכל חיון מרכבות ואופנים ושרפים ומלאכים דממנן על נגוהין הבו יקר לדיוקנא דמלכא דאיהו מאן דאנח תפילין דעליה אתמר ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו בצלמו בתפילין דרישא כגוונא דתפילין דמארי עלמא דאינון שכינתא עילאה תפילין על רישא דאיהו עמודא דאמצעיתא דאיהו כללא דתלת ספירן קדמאין ועמודא דאמצעיתא כליל שית ספירן ואימא עילאה תפילין על ידיה איהו תפילין דאנח קב"ה בכל יומא תפילין דיד דא שכינתא תתאה דאיהו קשירא ליה ועליה אתמר (בראשית מד) ונפשו קשורה בנפשו תרווייהו ביחודא חדא בקשורא חדא רצועה כריכא באצבעא שמאלא דא קידושין דילה דאיהי טבעת כריכא באצבעא דילה ובה איהי קשירא עמיה ואיהו עמה עכ"ל הרי מבואר במאמר הזה מעלת המניח תפילין שהוא דומה ליוצרו ומבואר במאמר קצת כוונת התפילין ויתבאר עוד בע"ה ואגב מבואר שהרצועה שאנו כורכין באצבע היא טבעת הקידושין שהזכר נותן לה ומכאן היה אומר מורי ע"ה שאין ראוי לכרוך הרצועה על האצבע עד שיניח תפלה של ראש שהיא סוד הזכר שאם עדיין לא בא הזכר קדושין מהיכן וכן מנהג רוב ישראל ואין ראוי לשנות המנהג וכן היה אומר מורי ע"ה שכריכה זו שבאצבע צריך שתהיה מעומד שהזכר המקדש את האשה מקדש אותה מעומד ושהקדושין הם מעלמא דדכורא ודרכו מעומד והכריכות צריכות שיהיו ג' כדפי' בר"מ (פ' פנחס דף רכח) והעתקנו לשונו לעיל בענין חוליות שבציצית:

ועוד במעלת המניח תפילין וציצית האריכו בזוהר (קדושים דף פה) ואמרו שהמניח תפילין וציצית הוא אחד דומה ליוצרו וכיון שהוא דומה ליוצרו יש התייחסות וקורבא לקוב"ה שישרה עליו אבל אם אינו דומה ליוצרו מה התייחסות לקוב"ה עמו ז"ל קדושים תהיו כ' אבא פתח (ד"ה א יז) מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ת"ח בכל עמין דעלמא לא אתרעי בהו קב"ה בר ישראל בלחודייהו ועביד לון גוי אחד וקרי לון גוי אחד בשמיה ואעטר לון בכמה עטרין בכמה פקודין לאתעטרא בהו ועל דא תפילין דרישא ותפילין דדרועא לאתעטרא בהא בר נש כגוונא דלעילא ולאשתכחא חד שלים בכלא ובההיא שעתא דאתעטר בהו בר נש ואתקדש בהו אתעביד שלים ואקרי אחד דאחד לא אקרי אלא כד איהו שלים ומאן דפגים לא אקרי א' ועל דא קב"ה אקרי א' בשלימו דכלא בשלימו דאבהן בשלימו דכנסת ישראל בג"כ ישראל לתתא אקרון אחד דכד בר נש אנח תפילין ואתחפי בכסויא דמצוה כדין אתעטר בעטרין קדישין כגוונא דלעילא ואקרי אחד ובגיני כך ליתי אחד וישתדל באחד קוב"ה דאיהו אחד ישתדל בא' דהא לית מלכא משתדל אלא במאי דאתחזי ליה ובג"כ כתיב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו לא שארי קב"ה ולא אשתכח אלא באחד . באחד אחד מבעי ליה במאן דאתתקן בקדושה עילאה למהוי חד כדין הוא שריא בא' ולא באתר אחרא ואימתי אקרי בר נש אחד בשעתא דאתקדש בעטרין עילאין עכ"ל הרי בפי' דלא שארי קב"ה ולא אשתכח אלא בא' דהיינו אחר שיתוקן האדם בציצית ותפילין שאז הוא אחד וא"כ בעת שהאדם עוסק בתורה או בתפלה שאז הוא רוצה שהקב"ה ישרה עמו ואם הוא פגום וחסר כלי ותכשיטי הקדושה ממנו אין הקב"ה שורה עליו כמו שאז"ל לעיל ומאן דפגים לא אקרי אחד ואפשר שזו היא ברכת התפילין כאמרו אשר קדשנו במצותיו לפי הפשט כי כיון שאדם רוצה לידבק בו ית' ראוי שקודם יתקדש במצותיו ובזה תהיה הכנה לשרות כל הקדושה העליונה:

ובענין סוד הנחת תפילין אעתיק מה שנמצא בזוהר (מצורע דף נה) ובתיקונים במקומות מפוזרים אחת הנה ואחת הנה והמבין יבין אמרו ז"ל מאן דאנח תפילין כד מנח תפלה של יד בעי לאושטא דרועא שמאלא לקבלה לה לכנסת ישראל ולקשרא קשרא עם ימינא בגין לחבקא לה לקיימא דכתיב (שה"ש ב) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני לאתחזאה בר נש כגוונא דלעילא ולאתעטרא בכלא וכדין בר נש שלים בקדושה עילאה וקב"ה קארי עליה (ישעיה מט) ישראל אשר בך אתפאר עכ"ל וכאשר יניח תפלה של ראש וכו' יקום מעומד כנגד עולם הזכר וכן פירשו בזוהר (פ' חיי שרה) שכל דברים שהם מעלמא דדכורא צריך למיקם בקיומיה אזדקף ועוד ע"ש בענין קדושה מעומד ומיושב וע"ז אמרו בגמ' א"ר ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש דיים אמר אביי הלכך צריך למימרא מעומד ובהניחו תפלה של יד יחבר קשר של יו"ד עם הבית כן פי' בזוהר ז"ל יו"ד דא אינטריך דלא (א) יעדי כלל מגו תפלה דיד דלא יעביד פירודא וכל חדוה דילה בהאי איהו יו"ד בדכורא איהו ולא בנוקבא ובג"ד אתקריבת בהדה ומאן דרחיק ליה מאתר דא רחיק הוא מעדונא דעלמא דאתי בדכורא איהו צדיק ואיהו צדק בלא יו"ד איהו הים איהי אתא בלא יו"ד ובג"כ חדוה דילי' לאתקרבא בה ולאתעדנא בהדה מאן דרחיק עדונא דא ירחקון ליה מעדונא דלעילא ועל דא כתיב כי מכבדי אכבד גו' עכ"ל:

ובכונת תפלה של יד ושל ראש יכוין בשל יד שהם ד' פרשיות שם יהו"ד כמבואר לעיל קדש י' והיה כי יביאך ה' שמע ישראל ו' והיה אם שמוע ה' והביא שם אדנ"י ובשל ראש ד' פרשיות שם יהו"ה ב' בתים שם הויה כן פירשו בתיקונים

(א) לא יעדי :

מכון לשבתך פעלת כוונה דא לעילא לעילא וכו' עכ"ל לענינו ולקמן ביאר במאמר כל בחינות אלו שבעוה"ז ושבמקדש היותם ג"כ למטה ולמעלה מעלה ואינו לדרוש שלא ויוצא ממנו לכוונתנו היות הלב באדם כנגד בית קדש הקדשים שבו ארון וכפורת וכרובים ונלמוד מזה שכמו שבבית המקדש היתה השכינה שורה שם מפני היות שם ארון ולוחות וכרובים וכו' כן לב אדם ראוי לעשות לו הכנה שתשרה בו שכינה ושתהיה קדש קדשים וכן ביארו בתיקונים (דף עב ריש ע"ב וסוף דף קמה) שעל כנפי ריאה נאמר (שמות כה) והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם על הכפורת ואמרו ז"ל על הכפורת דא כפרת דלבא קדש קדשים דא לבא עכ"ל . ושם (ריש תקון כח:) ביאר בחינה אחרת בלב ואמר שהארון שהיה במשכן היא כנגד הלב ז"ל ארון ודאי דא לב וכו' דעק כלול ל"ב נתיבות ואיהו שבת וביה שכינתא עילאה דאיהי תורת חכם ובה לב מבין ואמר לקמיה כפרת הלב דא פרישו דסוכת שלום דאתמר ביה הפורש סוכת שלום עכ"ל והכוונה שהארון הוא כנגד הלב שהיא השכינה כלולה מל"ב נתיבות שלב היא שכינה כדפי' בתיקונים (דף מג') דקאמר לב מבין לב יודע לב רואה איהי שכינתא וכו' וכן בתקוני ז"ח (דף כט:) כתיבת יד בענין נעשה אדם מנו ט' אברים ואמרו שם נעשה אדם הא לבא דיהא שלימו דכלא שכוונה שהיא בחינת עשירית כנגד שכינה כנדרש שם לגבי שאר האברים ואמרו הלב מבין הכוונה כי שכינה עילאה משפיע בה כח ההבנה להיות הלב מבין ובתיקון כ"ה (דף סט) אמר שה' כנפי ריאה עם הוורדא שהם שש הם כנגד השרפים שעליהם נאמר (ישעיה ו) שש כנפים שש כנפים לאחד ואמר שית אינון משטרא דאת ו' דאיהו ספר תורה . אורגא דספר תורה דא כיסא דלבא ואיהו נר דלוק ואי לאו כנפי ריאה דאינון נשבין עליה הוה לבא אוקיד כל גופא וההוא נורא דאיהו דם דערקין דלבא רוחא נשיב בערקין דדמא וכלא מתנהגין אבתריה ודא הוא דכתיב (יחזקאל א) אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו עכ"ל . והרוח הזה המקרר דם הדין הוא מצד הת"ת שהוא בעל הרחמים וכן ביאר לקמיה כד ייתי רוחא לגביה לבא דתמן נשמתא אתמר ביה קול דודי דופק כן מבואר עוד בתיקונים (דף מה:) ז"ל האי רוח בכל אתר דאיהו שכינתא עילאה ותתאה אשתכח . איהו ו' דנשיב בכנפי ריאה ועל לבא דתמן נר ה' דא נשמתא במוחא רוח בכנפי ריאה נפש בלבא . ולזמנין תלת בתלת מוחין ומחשבה רכיב עלייהו דאיהו אדם והכי סלקא ללב נ"ר נשמה רוח דנשיב בהון נר שתרי בתי לבא ואינון נפש רוח ש' נ"ר . והאי ו' איהו דנשיב בדרועין בשית פרקים דלהון ואיהו נשיב בתרין שוקין דאינון (שיר ה) שוקיו עמודי שש ועלה אתמר (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' כד איברין דגופא מתנהגין בהאי רוחא בפקודין דאורייתא ספינה מתנהגא לכל סטרא דבעי בר נש כד"א (יחזקאל א) אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו דספינה איהי רישא ואיהי לבא ואיהי גופא . ואם י' איברין דגופא דאינון מארי ספינה דאינון עמא קדישא לא מתנהגין באורייתא דאיהי נשמתא במצוה דאיהו נפשא פרח רוחא מביניהו בההוא זמנא (יונה א) וה' הטיל רוח גדולה אל הים דאיהו רוח סערה דאיהו גזירת דינא קפיא דסערה גופיה דבר נש דאינון ישראל וישראל אינון בסערה והאניה דאיהו גופא חשבה להשבר עכ"ל לענינו . ובריש המאמר ביאר כי נשמה רוח נפש משכנם הם נשמה במוח רוח בכנפי ריאה נפש בלב . וכן ביאר גם כן בתיקונים (דף קנ) ז"ל ועוד נשמתא ורוחא ונפשא דבר נש אינון תרועה תקיעה שברים נפשא בלבא ודא שברים כד"א (תהלים נא) לב נשבר ונדכה נשמתא במוחא ודא תקיעה רוחא בכנפי ריאה דנשיב על לבא ודא תרועה וכו' עד כאן לשונו .

והנוגע בענין זה למעשה מבואר במאמר כי בהיות עוסקין בתורה ובמצות הרוח הזה מתפשט בכל הגוף שרוח הזה הוא פנימיות הדעת נשמה המתפשט בתוך שם קוות והיינו (יחזקאל א) אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו ואם לאו ח"ו הרוח הקדוש הזה מסתלק ושולט רוח סערה שהוא דין הקשה ואז והאניה חשבה להשבר ועוד אמר בתיקונים (דף קמח) ז"ל נפש רוח ונשמה כהן לוי וישראל . כהן איהו נשמה אם זכה נר ה' נר הוא נהיר בה מלכא כשמש זורחת ורוחא דקודשא הוא נפיק מבין גדפוי דכרוביי דאינון כנפי ריאה והוא ממליל עמיה ואם לאו נורא ודא נפש הוה נפיק אשא מלבא ואוקיד ליה עד כאן לשונו וכיוצא בזה ביארו עוד שם לעיל מזה ז"ל כליות אינון יועצות אם זכו שלט בהון נבואה דאיהו נר ה' נשמת אדם ואתעבידו נביאים ואינון יועצים לטב ואית בהון עצה ותושיה . כנפי ריאה אם זכו שריא בהון רוח קודשא ואיתמר בהון (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' ועלייהו אתמר (שמות כה) והיו הכרובים פורשי כנפים וגו' עד כאן לשונו והנוגע לקדושת הלב הם ב' בחינות הא' עשה והב' לא תעשה בחינות העשה הוא כי כיון שהנפש מקומה בלב כמבואר במאמר שהעתקנו הנפש הוא קדושת עשיית המצות כמו שביארנו לעיל בפ' ד' העתקנו לשון הרשב"י שאמר עשיתיו דא נפש דתמן עשייה דשריא ברמ"ח פקודין . וענין זה דקדק הפסוק באמרו (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים וגו' נראה שתיקון הלב בעשיית המצות ובזה מתקדש ועוד נלמוד מדברי הרשב"י שאמר שכסא הלב הוא הארון ונודע הוא שבתוך הארון היו הלוחות ושברי לוחות כן ראוי שיהיה לבו מלא תורה ורוח הנושב מכנפי ריאה שהוא ו' יהיה נושב בו אור אויר התורה כראוי ויזכה אל רוח הקדש כמעלת הכהן גדול כמבואר בדברי הרשב"י עליו השלום וכנגד שברי לוחות צריך שיהיה לבו לב נשבר ונדכה שיהיה מכון לשכינה שהשכינה מושבה הם מאנין תבירין דילה כמבואר בפרשת ויקרא ושם

שעניים

דאחידן בה' עילאה והקרנים גבוהות והאחת גבוה מן השנית אוף הכי תרין רצועין חד ארוכה וחד קצרה קצרה עד החזה ארוכה עד טבורא ואתפשטותא דה"א עילאה עד הוד באות י' איהו דאיהו קשר דתפלין דרישא דאיהו ה' עילאה סליקת להתפשט חמש זמנין עשר באת י' והיינו ה"י מן אלהים חמש זמנין ה' באות י' חמשין בהוד שפירן יסוד כ"ל נטיל לון כולהו וירית לון לכלה והיינו כל כלה. באות ה' תתאה קרן אחת ורזא דמלה אוקמוה רבנן שור שהקריב אדם הראשון קרן א' היתה במצחו שנא' (תהלים סט) משור פר מקרין מפרים מקרן חסר יו"ד ודא רצועה דתפילי דיד דאיהי עלמא עכ"ל:

בסוד שיעור שבתפילין אמר בתיקונים (דף ו:) ז"ל שין של תפילין הלכה למשה מסיני ש' דתלת רישין ש' דד' רישין לקבל שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך ואינון בשחר שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה עכ"ל. עוד שם (דף כג) ז"ל ש' של תפלין דא אימא עילאה עלה אתמר (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ידו"ד נקרא עליך ויראו ממך בי"ן סליק בחושבן ש"ס ה' דיד כהה ש"ס ורמ"ח פקודין דכלילן ברמ"ח תיבין דק"ש בד' פרשיין הא תרי"ג עכ"ל:

עוד הנה מה שכללנו מדברי הרשב"י ע"ה הנוגע לכוונת הנחת ציצית ותפלין וכאשר יכוון האדם בכל זה ויתבודד ביום ויעסוק בתורה בדחילו ורחימו בכוונתם כאמור ויכוון בסוד שם יו"ד ה"א וא"ו ה"א שהוא שם המחשבה כדפי' בריש הפרק בודאי ימשוך קדושה לקדש מחשבתו וטוב שאחר הנחת טלית ותפלין יכוון בשם יו"ד ה"י וא"ו ה"י שפי' בתיקונים (דף מ:) שבו סוד תפלין וציצית ז"ל ואית נקודה ברזא אחרא כגוונא ידו"ד מלך ידו"ד מלך ידו"ד ימלוך שמהן דלעילא נקודן דילהון כתיבין תחותייהו בד' שמהן תליין מכל שמא ושמא ועלייהו אתמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה לקבל י"ב (ב) אנפין דתלת חיון. אל זה י"ב גדפין דתלת חיון ועל כלהו פני אדם. ותפלין הוא פני אדם ציצית פני חיון וגדפי חיון ואוקמוה רבנן שם בן י"ב כל היודעו והזהיר בו בכל תפלותיו מתקבלות ומקורו יו"ד ה"י וא"ו ה"י כל י' איהו אנפוי ידו"ד א' (יחזקאל א) ודמות פניהם, פני אדם הכא בהאי שמא רזא דתפלין וציצית עכ"ל. ושם זה פי' בתיקונים (דף קכא') וכן במקומות אחרים בתיקונים שהוא מורה מחשבה בחכמה שבכתר ויועיל בו לקדושת המחשבה והמקום שנתבאר בפי' ראיתי להעתיקו הנה ז"ל והאי איהו (ג) קרפא דילך זרק"א מק"ף שופ"ר הולך סגולת"א דשבנא דא מסומך פלקא לאתר דאתמר ביה במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור ואיהו שמא דכתר עילאה דאיהו חכמה קדומה דהכי סליק חכמ"ה לחושבן שמא קדישא עם עשר אתוון בכללא דאינון יו"ד ה"י וא"ו ה"י עכ"ל ועוד לקמיה בגין דאתתין עלה עשר סגולות דשמא בכתרא דאינון יו"ד ה"י וא"ו ה"י דאינון ספירין מליין סגולות (ד) דסחרין לכתרא עילאה דמלכא ומטרוניתא והאי איהו כתר עילאה דאתמר ביה ביום שבת בקדושה כתר יתנו לך ה' אלהינו וכו' עכ"ל לעניננו. עוד יש לענין קדושת המחשבה בחינה אחרת ורצינו לבארה בפרק בפני עצמו כדי לתת ריוח בין פרק לפרק:

פרק ז' כבר ביארנו בריש הפרק הקודם שהמוח והלב הם ב' אברים ראשיים שבהם תלוי המחשבה וביארנו בענין קדושת המחשבה התלויה במוח כפי מה שמצאנו בדברי הרשב"י ע"ה עוד מצאנו בדברי הרשב"י ע"ה בתיקונים (תקון כא ד"מ) בענין ברכה קדושה יחוד שפי' שהם אריה שור נשר שהם חסד גבורה ת"ת וג' איברים באדם כנגדם מוח לב ריאה וג' קטגורים כנגדם טחול מרה כבד ועל מרכבה זו שורה פני אדם העליון שהוא סוד המחשבה העליונה וזו היא מחשבה טובה כמבואר בריש פ' הקודם ויש מחשבה רעה שהוא אדם בליעל איש און אדם להבל דמה. ומכאן תראה כמה פגם עושה החושב מחשבות זרות שנעקר ממקור עליון אל מקום הטומאה שהוא אדם בליעל וכו' ואמר אח"כ ז"ל על מוחא שריא ברכה על לבא שריא קדושה על ריאה שריא יחוד מחשבה כלילא מכלהו ואינון יברכך ה'. יאר ה'. ישא ה'. יברכך במוחא. יאר בלבא דתמן נהורא דעיינין. ישא בריאה דאיהו שלום הה"ד וישם לך שלום עכ"ל. כי מבואר במאמר היות קדושה בלב וטעם הדבר פירש הרשב"י ע"ה בזוהר (פ' שלח דף קסא) שהאדם הוא דוגמת עולם קטן ויש רמז באדם מהעולם מהמקדש וקדש הקדשים ואמר שהלב הוא כנגד קודש הקדשים ז"ל ת"ח כד ברא קב"ה ב"נ בעלמא אתקין ליה כגוונא עילאה יקירא ויהב ליה חיליה ותוקפיה באמצעיתא דגופא דתמן שריא לבא דהא תוקפא ומזונא דכל גופא ומתמן אתזן כל גופא וכל אינון שייפי דגופא מתמן אתזנו והא לבא אחיד ואתקף באתר עילאה דלעילא דאיהו מוחא דרישא דשארי לעילא ואחיד ביה ודא אתקשר בדא כגוונא דא אתקין קב"ה ועבד ליה חד גופא ואתקין שייפי דגופא כתרכיה דלבא ולבא שארי באמצעיתא דכל גופא וכל אינון שייפין אתזנו מההוא לבא דהוא תוקפא דכלא וכלא ביה תליין וההיא לבא אתקשר ואתאחיד במוחא עילאה דשריא לעילא כך הוא כד ברא קב"ה עלמא אסדר לימא דאוקיינוס דאסחר כל ישובא דעלמא וישובא דכל שבעין אומין כלא אסחר לירושלם וירושלם באמצעיתא דכל ישובא שריא והוא אסחר לטור הבית וטור הבית אסחר לעזרות דישראל ואינון עזרות סחרן ללשכת הגזית דתמן סנהדרי גדולה יתבין ותנינן אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלחודייהו ולשכת הגזית אסחר לבית האולם והאולם למזבח והמזבח אסחר להיכל וההיכל לבית קדש הקדשים דתמן שכינה שריא וכפורת וכרובים וארון והכא הוא לבא דכל ארעא ועלמא ומהכא אתזנו כל אינון אחרי דישובא דאינון (ה) שייפי גופא ולבא אתזן ממוחא דרישא ואתאחיד דא בדא הה"ד (שמות טו)

מכון

(ב) פ"א לקבל אנפין: (ג) קלע שקולעין בו אבנים: (ד) שסובבים: (ה) אברי:

דתהומא רבא פ"ח בשעתא דעאל ליליא פתחין סתימין (ה) וכלבי וחמרי שריין ושאטן בעלמא ומיהיבת רשו לחבלא וכל בני עלמא ניימי בערסייהו ונשמתהון דצדיקיא סלקין לאתענגא לעילא כד אתער רוח צפון ואתפליג ליליא אתערותא קדישא אתער בעלמא ואתמר בכמה דוכתי זכאה חולקיה דההוא בר נש דאיהו קאים בההיא שעתא ואשתדל באורייתא כיון דאיהו פתח באורייתא כל אינון זינין בישין אעיל לון בנוקבי דתהומא רבא (ו) וכפית ליה לחמור ונחית ליה בשפסרי דתחות עפרא דזוהמא קסרא בגיני כך ישתדל לאשתדלותיה באורייתא כפית ליה לחמור ונחית ליה מההוא גרם המעלות דאיהו סליק לנזקא עלמא ושוי מדוריה בין המשפתים בין (ז) אוסמי דשפסרי דעפרא עכ"ל. וכבר הארכנו לעיל שבלבול המחשבות שיבא לאדם בעת עמדו בתפלה או בעת עוסקו בתורה הוא מפני עונותיו שאין ראוי לייחד והעון הוא המקטרג החיצוני אשר יפסיק בינו לבין אלהיו וכיון שהאדם הזה רגיל לקום בחצות לילה לעסוק בתורה הוא כופה לסטרא אחרא ועונותיו מתכפרים ובזה בא לטהר מחשבתו ולא יתבלבל יחודו והטעם לזה אפשר לומר מפני כי מדת לילה היא המשפעת הדינין וממנה יונקים הדינין החיצונים והיא נהפכת מחשך לאור ירצה ממדת הדין למדת רחמים ע"י עסק התורה וכיון שהיא נמתקת כל אותם התלוים בה ג"כ נמתקים ועוד כי הקליפה הקשה מכל הקליפות היא המיתה והשינה א' מששים במיתה וכיון שאדם נודד שינה מעיניו נמצא הקליפה הקשה משתברת מאליו ודאי שכל השאר יכנעו וישתברו ואור בת עין יאיר ע"י התורה אור ולכן דוד המלך ע"ה בלילה לא היה ישן שתין נשמין מן הסוס האמור וכן צריך כל בעל תשובה לנדד שינה מעיניו בלילה ע"י עסק התורה והתפלה כדי להכניע הקליפות ובודאי שיהיה לו סיוע גדולה לתשובה וכן אמרו בתיקונים (דף פט) וכל דא (ח) כפום עובדיהון דבני נשא הכי אתפרנסת זכאה איהו דסליק לה לאתרה ולקב"ה לאתריה דאתמר ביה (ישעיה יט) הנה ידו"ד רוכב על עב קל (שם כו) הנה ידו"ד יוצא ממקומו אמר ליה ר"א אבא וכי יכיל בר נש לאהדרא לקב"ה לאתריה אין כמה דאשכחנא בדוד דאמר (תהלים קלב) אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' גו' בההוא זמנא דבר נש אהדר ליה לאתריה מה כתיב ביה ממקומו יפן ברחמיו לעמו וכו' עכ"ל. הרי בפי' כי דוד המלך ע"ה ע"י שנדד שינה מעיניו החזיר הקב"ה למקומו וממנו ילמוד כל יחיד ויחיד שמאחר שבחטאו גורם גלות הקב"ה ושכינתיה ממקומו כמו שנתבאר בשער היראה ראוי שישוב בתשובה וינדד שינה מעיניו להחזירם למקומם וכן כאשר יסתכל האדם שאחר מיתתו עיניו סתומות מלראות כמה (ט) יתאנח אז על הראשונות ויאמר בעוד עיניו פתוחות מדוע לא הסתכלתי בהם בעסק התורה ונדדתי שינה מעיני לכן בעוד רוח חיים בקרבו יתרחק מהמיתה ויתדבק בתורה שהיא עץ חיים ע"ד שאמר בזוהר פרשת נשא במאמר (תהלים קג) ברכי נפשי את ה' שהעתקנו בשער היראה (פרק יב) בסוף המאמר כד אסתכל דוד באינון דיומין דבר נש אסתלק מהאי עלמא אקדים ואמר ברכי נפשי את ה' עד לא תפוק מעלמא השתא דאנת אשתתפת עם גופא וכו':

עוד יש הוכחה גם כן בזוהר (ויקרא דף כג) שקימת חצות יועיל לטהרת המחשבות אמר שבמזמור (תהלים קלד) הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' נאמר על העומדים לעסוק בתורה בחצות לילה ואמר ומאן אינון דשבחא כלא דילהון קמי מלכא הדר ואמר העומדים בבית ה' בלילות אלין אקרון עבדי ה' אלין אתחזון לברכא למלכא וברכתא דילהון ברכתא הה"ד (שם קלד) שאו ידיכם קודש וברכו את ה' אתון (י) אתחזון דמלכא קדישא יתברך על ידייכו וברכתא דעל ידייכו ברכתא היא עכ"ל. וכיון שאמר שהמלך העליון מתברך על ידו ודאי שמחשבותיו נכונות ונקיות וכשהוא מבולבל ואינו במחשבתו אין ברכה שלו ברכה ואין יחודו יחוד אלא ודאי מן השמים יסייעוהו שיהיה צדיק גמור ותהיה מחשבתו קדושה וזה ממעלות הקם בחצות לילה לעסוק בתורה שפי' בפ' ויקרא דאורייתא מודעא ליה חוביה כדי שישוב כן פי' בזוהר (ויקרא דף כג) בפסוק או הודע אליו ז"ל ומאן דקאים בליליא למלעי באורייתא אורייתא קא מודעא ליה חוביה ולא בארח דינא אלא כאמא דאודעא לברה במלה רכיך והוא לא (כ) אנשי ליה ותב בתיובתא קמי מאריה ואי תימא דוד דהוה קם בפלגי ליליא אמאי אתערו עליה בדינא אלא שאני דוד דאיהו עבד (ל) במה דאתקשר ובעא דינא ובמה דעבד אתדן הוא חסא לקבליה דמלכותא קדישא כו' עכ"ל לענינו:

ויש עוד הוכחה לענין זה מהמאמר שהעתקנו בפרשת ויקרא שאמר לקמיה שעל עבדי ה' האמור נאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה' ופי' שם שהוא סוד חכמה עליונה שהוא עדן הנקרא קדש

(ה) קליפות שנקראו כן: (ו) ומכניע לקליפת חמור שהוא מדרגת תוקף דין החיצונים ומוריד אותו למטה מהם שהוא תחת העפר בתהום רבה ששם הזוהם קשרא ר"ל מושל: (ז) הקליפות ששם זוהם מושלים בעולם התחתון בתוקף דינם לשעבוד בני העולם הראויים לכך ושם טפסרי עליהם ר"ל אדונים ושרים: (ח) ה"ג בתיקונים כפום עובדיהון דישראל הכי איתפרנסת זכאה איהו דסליק לה לאתרה ולקב"ה לאתריה וכו' וכן היא הגירסא הנכונה לפי שאמר למעלה שהשכינה בזמן שהיא מרוחקת מבעלה לפעמים ר"ל בזמן הגלות מתפרנסת ע"י שליח ולפעמים ע"י אומה עילאה ולפעמים ע"י אומה תתאה וע"ז אמר כפי מעשיהם של ישראל כך אתפרנסת וכו' והמשכיל יבין: (ט) יתאנח: (י) ראויים: (כ) שוכח אותו וחוזר בתשובה קמי דקב"ה: (ל) כלומר באותה מדה שהיה נקשר בה חטא לפי שהיה נקשר בשם אדני שהיא מדת מלכות ונקרא ג"כ תלפיות בית דוד תלויים וכ"ש והככה גם כן נקם ברית והיה ברית מילה ולפי שפגם במדה זאת לפיכך נענש שנגרש ממלכותו ומירושלים וכ"ש ועיין בספר ש"ב י"א וי"ב ותבין היטב:

הענוים שלבם לב נשבר ונדכה ומי שלבו מתגאה עליו דוחה השכינה מעליו שהאמר תועבת ה' כל גבה לב וכן ביאר הרשב"י ע"ה בתיקונים (דף קח) ז"ל וגסות לבא דהוא שלים בקליפין דיליה ולא אתבר עליה אתמר (משלי יז) תועבת ה' כל גבה לב ושכינתא לא שריא עליה עכ"ל ובשער טירחה פ"ד העתקנו כל לשונו ובלי ספק כי אפילו הנפש הטהורה בלב תסתלק מאחר שמכניס בלב קליפה הדוחה אותה כי אין הקדושה שורה במקום שיש חילוני לא יגורך רע והעד כי כשהכניסו צלם בהיכל נסתלקה השכינה וכן כל פגם שיפגום האדם בלבו מקנאה שנאה כעס ותאוות הוא כמכניס צלם בהיכל קדש הקדשים שכבר נתבאר היות הלב קדש הקדשים וזו היא בחינת לא תעשה שצריך ליזהר מכל אלו כדי שיהי' לבו כלי קדוש שבו תשרה השכינה ולא תמנע השכינה ח"ו דבר פגם חילוני שידחה אותה:

וכמו שהוזהרנו ביום שבת מכעס ועצבות כמ"ש הרשב"י ע"ה בתיקונים (תקון כד) כן צריך ליזהר בששת ימי המעשה ז"ל הרשב"י ע"ה בתיקון מ"ח זכאה איהו מאן דנטיר דירה לשבת דאיהו לבא דלא אתקריב תמן עליבו דטהול וכעס דמרה דאיהו נורא דגיהנם דעלה אתמר (שמות לה) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת והכי איהו ודאי דכל מאן דכעיס כאלו אוקיד נורא דגיהנם עכ"ל ובודאי כי האזהרה הזו לעולם אנו צריכין אותה אם שלא לכעוס אפילו בחול שלא להדליק אשו של גיהנם אלא שביום שבת הפגם הוא לאין תכלית כי מאחר שאשו של גיהנם נתבטל מכל וכל וזה מדליקו מחדש עונשו גדול מאד וביום שבת צריך אדם להאריך אפו ולהיות עניו בתכלית וילמוד ממדות קונו שביום שבת מאריך לרשעים שבגיהנם שאשו של גיהנם בטל וכמו שפי' בפ' יתרו משום דעתיקא אתגלי כל רוגזין וכל דינין וביום שבת (ב) אשתככו וכמה עובדי עכו"ם לפניו והוא מאריך. וממדת ענוה שיקנה ביום שבת ימשוך לכל ששת הימים שביום שבת שורש לכל הקדושות כמו שביארנו בפרק ב' ויתבאר עוד בעזרת האל וכן כמו שצריך לשמור עצמו בשבת מעצבות הלב כן צריך בימות החול כי אין השכינה שורה לא מתוך עצבות כו' אלא מתוך שמחה כדפי' בגמרא (פרק ע"פ) מלבד בזמנים שצריך עצבות כגון בד' צומות שמתענים על חורבן הבית שאפילו לפניו יש עצבות כדפי' (חגיגה פ"ק) (ג) דבבתי גואי איכא עציבו. וכן אמרו במסכת ברכות פ"ק ג' משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר שואג הקב"ה וכו' כמבואר שם בזמנים אלו העצבות הוא טוב או אם יתעצב על עונותיו אין כל זה פגם בלב אבל העצבות שהוא מצד דברי העה"ז הוא הפוגם:

וצריך שיהיה תוכו כברו וסודו נתבאר בתיקונים (דף קכז) ז"ל מאן דאיהו מאילנא דחיי איהו תוכו כברו פומא ולבא שוין ועלייהו אתמר (בראשית ג) ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם אבל אחרא דלאו פומיה ולביה שוין עליה אתמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו דודאי איהו ערבוביא ביסא דמסקר מוניטא דמלכא דמערב כספא בעופרת וכו' עכ"ל לענייננו ויתבאר עוד בסודו בענין התפלה בע"ה וצריך שיהא דובר אמת בלבבו כי בזה גורם יחוד מדת אמת בלבבו והוא סוד (תהלים פה) אמת מארץ תצמח והכלל כי כיון שהלב הוא מקור החיים ונתון באמצע הגוף והוא כנגד בית קדש הקדשים שהיא נקודה אמצעית לעולם כל המדות הטובות שבאברים נובעות מהלב וכן להיפוך ולכן אמרו במסכת אבות (פרק ב) במשנה חמשה תלמידים היו לר' יוחנן בן זכאי ר"א אומר עין טוב וכו' ר"א לב טוב ואמר רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם. וכן בהפכו לב רע שורש לכל המדות המגונות עוד אמרו בגמרא נדרים (פרק ב) וילקוט בפירוש הפסוק (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם מכאן אמר ר' נתן אל יסתכל אדם בכוס זה ויתן עינו בכוס אחר אמר רבא לא נצרכה אלא אפילו שתיהן נשיו. ד"א ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מגיד שהעינים הולכות אחר הלב. אי הלב אחר עינים אמרת והלא יש סומא שעושה את כל התועבות שבעולם הא מה ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם מגיד שהעינים הולכות אחר הלב ואמר עוד לקמיה א"ר יצחק לבא ועינא תרי סרסורי דחטאין ולא תתורו וגו' (משלי כג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה. אמר הקב"ה אן יהבת לי לבך ועינך אנא ידענא דאית לי עכ"ל. הרי מבואר היות הלב מקור לכל המדות אם לטוב אם להפכו ולכן הפסוק מקדים הלב לעינים ולא תתורו אחרי לבבכם ואח"כ אחרי עיניכם וכן תנה בני לבך לי ועיניך וגו' ולדעת רז"ל שאמר אן יהבת לי לבך ועיניך נ"ל שפשט הכתוב הוא תנה בני לבך לי ועיניך וכאן פסיק טעמא ובזה דרכי תצרנה והטעם שלא אמר הכתוב תנה בני לבך ועיניך לי מפני שהלב הוא עיקר כמבואר במאמר שאמר שהעינים הולכות אחרי הלב ע"כ דברינו במה שנוגע אל פרטי הלב האמנם אל מה שנוגע לכללות קדושות המחשבות הנלווית בשנים האחרים במוח ובלב יש עוד פרטים שנרמזו בכתובים בדברי הרשב"י ע"ה והוא העיקר אל קדושת המחשבה הא' מהם שיתמיד לקום בכל לילה בחצות ויעסוק בתורה עד אור היום ובסגולת הקם בחצות לילה לעסוק בתורה מעלות גדולות אשר יתבאר ב"ה והאחד מהם הוא הכנעת הקליפות ודבר זה נתבאר בזוהר (ויחי דף רמה) בפסוק (בראשית מט) יששכר חמור גרם פתח ואמר (תהלים כז) ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד כמה חביבין אינון מלין דאורייתא כמה חביבין אינון דמשתדלי באורייתא קמי קב"ה דכל מאן דישתדל באורייתא לא דחיל מפגעי עלמא נטיר הוא לעילא נטיר הוא לתתא ולא עוד אלא (ד) דכפיא לכל פגעי דעלמא ואחית לון לעמקי דתהומא

(ב) נחים: (ג) בחדרים מבפנים: (ד) שמכניע לכל פגעים רעים בעולם ומוריד אותם לגוף התהום:

אתמר (תהלים ה) לא יגורך רע וצדיק דקריב לההיא ביומין דחול. ההוא בן דעביד עליה אתמר צדיק ורע לו דגרים דאתעביד קדש חול דאיהו יום השביעי ובההוא זמנא איהו רזא דצדיק ורע לו עכ"ל ומה שאמר מטטרון צדיק דקריב לההיא' וכו' מוכרחים אנו לומר שצדיק זה יש לו נשמה דאצילות והוא קדש ולכך גרם שקדש אתעביד חול אבל אם יש לו נשמה דמטטרו"ן שהוא חול חול בחול הוא ואינו פגם וזהו זווג אחר העם שהוא בחצות לילה בשבת ימי חול כמבואר לעיל מפני שנשמתם הוא משם ועוד מבואר הענין יותר בתיקונים (ריש דף ס"א) ז"ל ובג"ד עונת ת"ח בשבת דביומין דחול שליט מטטרו"ן (יחזקאל מו) יהיה סגור ששת ימי המעשה ביה איהו כגורא תרעא וביום השבת יפתח תרעא ותפוק מניה שכינתא לאתייחדא עם בעלה עכ"ל ובזוהר (אחרי מות דף עה') פי' פסוק (ויקרא יח) ערות כלתך לא תגלה על ת"ח בימי החול שלא יקרב אל כלתו שהוא אשתו ז"ל כלה ברזא עילאה הוא לאתאחזאה דמאן דפגים לסתא פגים למעלה דתניא עונתן של ת"ח משבת לשבת בגין דידעין רזא דמלה ויכוונין לבא ויתמכא רעותהון שלים ובגין דאולידו אקרון בנין דמלכא ואי אלין פגימו מלה להאי כביכול פגימין אינון בכלה דלעילא כדין כתיב ערות כלתך לא תגלה דא בגין דאינון ידעין אורחא דאורייתא בתר עמא ההוא דאתגלייא כלתך ממש ובהוצא דא שכינתא אסתלקת מנייהו עכ"ל הרי מבואר החיוב על ת"ח לכרות מאשתו בימי החול מפני היות להם זווג השכינה שהוא לעסוק בתורה ואחר העם שאינם מסתכלים לעלות במעלות התורה ולהיותם ת"ח ולהזדווג עם השכינה גורמים שהשכינה תסתלק מהם ועוד האריכו בזוהר (פ' יתרו דף פט) במעלת עונת ת"ח משבת לשבת בפסוק (ישעיה נו) לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובשונם עמי הארץ שאינם נוהגים כך וקרא לבני ע"ה בני צונים מפני שאינם נוהגים הקדושה הראויה:

ולכן חייב כל אדם להוסיף בכל יום תורה ועבודה עד שיגיע להיות ת"ח ויזכה להזדווג עם השכינה ולהיות מעבדיה הקרובים לה המתקדשים בקדושתה ולכן תורתנו הקדושה בפ' קדושים בתחלת הביאור פי' כיצד עניני הקדושה ואמר (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו וביאר הרשב"י ע"ה בפי' הפסוק שאלו הם הת"ח המכרכים עצמם כל ששת ימי חול לעסוק בתורה ואמר שלמה תשמורו הוא כמו ואביו שמר את הדבר והשכל נותן כי מי שאינו קם שאינו הושק לאהבת השכינה כלל שהרי החשוק ההולך אחר תשוקתו לא ינוס ולא יישן מרוב אהבתה וכיון שת"ח זה אינו קם השכינה תתרעם עליו שאין לו אהבה בה שהרי מבטל עונתה ואינו חושש לה והקב"ה ג"כ יתרעם עליו כי מבטל עונת בתו שהיא התורה וכבר נמשלה התורה לבת מלך החשוקה היפה עיין בזוהר (משפטים דף לב') וכמ"ש (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה וכו' ואמרו רז"ל (פסחים פ"ג) תני ר' חייא כל העוסק בתורה בפני עם הארץ כאלו בועל ארוסתו בפניו שנא' תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה וע"ז אמרו בזוהר (פ' ויחי דף כו) שדוד היה ישן שתין נשמין כדי שכאשר יבא חצות לילה שיקום ולא תמצאהו השכינה ישן שהוא נקשר בספרא אחרא ז"ל ועל דא דוד מלכא הוה משגח שעורא דליליא בגין דיתקיים בחיים דלא ישלוט ביה טעמא דמותא וכד אתפליג לילה הוה דוד מתקיים באתריה בגין דכד אתער פלגות ליליא וכתרא קדישא אתער בעא דלא לאשכחא ליה לדוד מתקשר באתר אחרא באתר דמותא בגין דכד אתפליג ליליא וקדושה עילאה אתער ובר נש נאים בערסי' ולא אתער לאשגחא ביקרא דמאריה הא איהו אתקשר ברזא דמותא ומתדבק באתר אחרא וע"ד דוד מלכא הוה קאים לאשגחא ביקרא דמאריה שדיר חי לגבי חי ולא נאים בשינתא לטעמא דמותא ובג"כ הוה מתנמנם כסוס שתין נשמי ולא בשלימו עכ"ל. הרי שבחצות לילה הקדושה העליונה מתעוררת והשכינה מתעוררת ושולחת הנשמות למטה כדי שיתעוררו לכבוד קונם ומי שיתעורר ואינו קם אינו משגיח על כבוד קונו וכבוד השכינה שיתעורר אדם ע"י התורה שהיא עץ חיים ועי"כ היא מזדווגת ה"י עלאין והיינו חי לגבי חי ע"ד שפי' בזוהר (פ' אמור דף נ) (תהלים לז) צדיקים ירשו ארץ שהשכינה בחצות הוא בין ב' צדיקים צדיק עליון וצדיק תחתון. ובזוהר (פ' במדבר דף קיט) שהקב"ה מחזיר הנשמות לישראל בחצות לילה כדי שיעסקו בתורה וז"ל ואי תימא הא בני נשא סגיאין אינון דמתערין בליליא בעוד דאילנא דמותא שליט ההוא (נ) אילנא דמותא קא עביד מ"ט בגין דכתיב (תהלים יד) לראות היש משכיל דורש את אלהים ולא יהא ליה פתחון פה לבר נש (ס) דיימא אלמלא שליטנא בנפשאי בליליא אשתדלנא באורייתא עכ"ל. הרי היות חזרת הנשמה בחצות כולל בין לע"ה בין לת"ח ואם לא היה מוטל על עם הארץ שיקום לעסוק בתורה למה היה שולח הקב"ה נשמתו אלא ודאי כדי שיתן האדם אל לבו ויאמר לא לחנם החזיר הקב"ה נשמתי לי בשעה זו אלא כדי שאעסוק בתורה ובכל יום ויום יוסיף שהרי אמרו (אבות פ"א) ודלא מוסיף יסיף והטעם שאם אינו מוסיף יבש ונמצא שהוא כעץ שאינו עושה פירות ואין בו תועלת אלא להשרף וכן מאמר הרשב"י ע"ה (בתיקונים דף נא') ז"ל ווי לון לבני נשא דלא משתדלין באורייתא דאתקריאו עשבים יבשים דאינון עתידין לאתוקדא בנורא דגיהנם ולא (ע) למנגא אוקמוה מארי מתניתין דאינון עאלין ויתבן גיהנם עכ"ל:

עוד בשונם מי שאינו קם ובשכרו אם קם נתבאר בזוהר (פ' ויקרא דף כג) ז"ל פתח רבי יוסי ואמר (איוב לה) ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה. ת"ח בשעתא דאתער רוח צפון ואתפלג ליליא כמה תוקנוה

(נ) כ"ג אילנא דחיי קא עביד: (ס) שיאמר: (ע) לתמן:

קדש ובודאי שאם אין בנשמתו אחיזה (מ) אלא במקום הקדש לא יוכל לשאוב משם ברכה לפי אלא ודאי שקודם הוא מתקדש משם וע"י כך יוכל לשאוב אחר כך ברכה משם וכן פי' בזהר (פרשת לך לך דף נב) שהעומד לעסוק בתורה יונק מנחל קדומים ז"ל א"ר חזקיה כל מאן דאשתדל בההיא שעתא ודאי אית ליה חולקא תדיר בעלמא דאתי. אמר רבי יוסי מאי טעמא תדיר א"ל הכי אוליפנא דכל פלגות ליליא כד קב"ה אתער בגנתא דעדן כל אינון נטיען דגינתא אשתקיין יתיר מההוא נחלא דאיקרי נחל קדומים נחל עדנים דלא פסקן מימוי לעלמין כביכול ההוא דקאים ואשתדל באורייתא כאלו ההוא נחלא אתרק על רישיה ואשקי ליה בגו אינון נטיען דבגנתא דעדן א"ר יוסי הואיל וכלהו צדיקיא דבגו גנתא דעדן מייתן ליה חולקא שוין ליה בההוא שקיו דנחלא אשתכח דאית ליה חולקא תדיר בעלמא דאתי עד כאן לשונו. וכאשר תעיין במה שפירש בתיקונים (דף נח ע"א) בענין נחל קדומים נחל עדנים לא יתרחק הדבר שהתקדש מחשבתו כי הוא יונק מן הקדש דההוא נחלא אתרק על רישיה ולכך יוכל לשאוב משם ברכה ולאוי הוא שהמחשבה הטורה בראשו שמתקדש, האמנם כדי שיזכה להיות קדוש קדושת המחשבה כדפי' צריך שתהיה תורתו תורה נקיה שאם הוא רשע תורתו נמאסת כדכתיב (תהלים נ טז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ולא יאמר בו שיזכו הצדיקים בחלקו בההוא שקיו דנחלא שהרי הוא במעשיו נדחה משם ועוד מה שאמר המאמר שנקרא עבד ה' (שם קלד) הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות וכוונת העומדים בבית ה' בלילות פירוש הוא שדיוקנו למעלה עומד ונחקק בשכינה שהוא בית ה' שהיא אומרת חזי במאי ברא אתערנא לגבך שאי אפשר לומר שיהיה פירוש עומדים בבית ה' שיהיה אדם לומד בבית הכנסת שהיא בית ה' דוקא שהרי מצינו כמה מעשיות בזהר מדברי הרשב"י ע"ה שהיו לומדים בלילה בבתיהם ובכפרים כשהיו מתגרשים חוץ לבתיהם ולומדים במערות ובכפרים בפרט בזהר (לך לך דף נב) במעשה דכפר טרשא בבית האושפיזא היו לומדים בחצות הלילה אלא ודאי הפי' הנכון כדפירשנו שעומד בבית ה' שזוכה במעשיו שדיוקנו נחקק למעלה בבית ה' ואם הוא רשע דיוקנו נמחק מבית ה' ואף על פי שיעסוק בתורה אין תורתו עושה התעוררות ולכן צריך הרוצה לזכות למדה זו להיות בעל תשובה גמורה ואז מן השמים יסייעוהו שתחקק דיוקנו למעלה ליקרא עבד ה' לשאוב מן הקדש ואחר המעלות שנתבארו ושיתבארו בע"ה:

ומתנאי בעל תשובה שיקום בלילה להתודות ולבכות על עונותיו כמו שהאריך בח"ס ע"ה וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט קמז) קדמתי בנשף ואשועה וגו' ואמר זכרתי בלילה שמך ה' ואשמרה תורתך והכוונה כי מפני היותו בלילה זוכר שמו יתברך בשירות ותשבחות היא סבה שאשמרה תורתך וכדפי' לעיל שהקם בחצות כופה לסטרא אחרא וזהו שאמר סמוך לו (שם קיט) זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי. לפי הפשט יאמר המדה הזאת האמורה שהייתי זוכר בלילה שמו יתברך היא עשתה לי שפקודיך נצרתי ועד"ס מפני שהקם בלילה משתתף בזאת שהיא השכינה וכיון שהוא משתתף עמה השכינה היא מנחת אותו שידחה ממנה ושיפלוט בו יצה"ר להחטיאו כיון שהוא רוצה להיות מעבדי ה' הבא לטהר מסייעין אותו וזהו כי פקודיך נצרתי ע"ד האמור וכן אמר גם כן (שם פח) ה' אלהי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך וישועתי פי' עיקר הוא להושיעו מיד היצה"ר כדפי' בזהר א"כ ראוי לכל בעל תשובה הקם בלילה לעסוק בתורה שקודם יתודה ויבכה על עונותיו ואח"כ יסייעוהו מן השמים:

והנה מלבד בחינת קדושת המחשבה שתלוי בהשכמת חצות לילה כדפירשנו יש בהשכמת חצות לילה בחינת קדושה כוללת לת"ח והוא נוגע לדרוש השער הזה שאנו בו ובחינה זו פירשו בזהר קדושים דף כא) ז"ל א"ר אבא מ"ט פרשתא דעריות ופרשת קדושים תהיו סמוכים דא לדא אלא הכי תאנא כל מאן דאסתמר מאלין עריין בקדושה אתעביד ודאי וכ"ש אי אתקדש בקדושה דמאריה והא אתערו חבריא אימתי עונתן דכלא לאתקדש בר נש ת"ח מאן דבעי לאתקדשא ברעותא דמאריה לא ישמש אלא מפלגא ליליא ואילך או בפלגות ליליא דהא בההיא שעתא קב"ה אשתכח בגנתא דעדן וקדושה עילאה אתער וכדין שעתא לאתקדשא האי לשאר בני נשא תלמידי חכמים דידעין אורחוי דאורייתא בפלגות ליליא שעתא דילהון למיקם למלעי באורייתא לאזדווגא בכ"י לשבחא לשמא קדישא למלכא קדישא בליליא דשבתא דרעותא דכלא אשתכח זווגא דילהון בההוא שעתא לאפקא רעותא דקב"ה וכ"י כמה דאתמר דכתיב (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם ואלין אקרון קדישין דכתיב (ויקרא יט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה' וכתיב (תהלים א) והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו עכ"ל הרי מבואר במאמר הזה כי שעת זוג שאר העם בימי חול שהוא בחצות לילה הוא שעת התקדש הת"ח בזווג כנסת ישראל לקום לעסוק בתורה ונמצא שהוא מתקדש בזוג רוחני וקדוש מה שאר העם מתקדשים בזווג גשמי אמנם בליל שבת שאז כנסת ישראל מזדווגת למעלה ואינה צריכה אל התעוררות התורה מנשמות הצדיקים וזהו שאמר דרעותא דכלא אשתכח שמאליו נמצא רצון למעלה ואינה צריכה אלינו אז זווגא דילהון בהאי שעתא לאפקא רעותא דקב"ה וכנסת ישראל גו' מפני שהזווג בליל שבת הוא באצילות מה שאין כן בו' ימי חול שהזווג למטה במטטרו"ן וכן מבואר בתיקונים (דף נג) ובשבת דאיהו יומא שביעאה אמן קריבו ויחודא דשמא דיהו"ד וכן שפירן ובג"ד ת"ח זווגייהו מלילי שבת ללילי שבת הרי עריין אינון ודאי דלתתא אבל לעילא

אתמר

שלהובא אחרא ומשי לון תחות גדפייהו וקראן איהו מה קרי בשעתא קדמאה קרי ואמר (תהלים כט) קול ה' בכח קול ה' בהדר. ובשעתא תנינא קרי ואמר (מיכה ו) קול ה' לעיר יקרא. בשעתא תליתאה קרי ואמר (תהלים כט) קול ה' חוצב להבות אש. בשעתא רביעאה קרי ואמר (שם כט) קול ה' יחיל מדבר. בשעתא חמישאה קרי ואמר (שם כט) קול ה' על המים וגו'. בשעתא שתיתאה קרי ואמר (שם כט) קול ה' יחולל אילות וגו'. לבתר קרי ואמר (ישעיה מ) קול אומר קרא ואמר מה אקרא וגו' ודא איהו תרנגולא דקרי ולא שכיך ולבתר קרי כמלקדמין ומאי קרי כל עובדין דבני עלמא בגין דאיהו מאריה דמהימנא (ס"א דחכמתא) וקסת הסופר בחרצוי וכל עובדין דבני עלמא כתב בכל יומא ובליליא בתר דקרי כל קריאן אלין קרי כל מה דכתב ביומא עכ"ל לענינו. הרי בפירוש שהכרוז העליון קורא אותו נזיף והכרוז הזה נקרא גבריאל כמו שפי' בסוף דבריו שקסת הסופר במתניו ופירשו רז"ל שזה נאמר על גבריאל ואמר בשעתא דאיהו קרי כל תרנגולין דהאי עלמא קראן וכן פי' ג"כ בזוהר (פרשת וישלח דף קעב:) שאמר שם בענין חצות לילה וכרוזא קאים בקיומיה קארי בחיל ואכריז כדין כמה זינין דמתקני שירתא ופלחין פולחנא. ואמר שם אחר כך וזמרין עד דסלקא צפרא. וכן בזוהר (פרשת ויקרא שלשי דף כח) פי' שבתחלת הלילה כל השערים ננעלים וכל הקדושים יושבים ודוממים והחיצונים מתפשטים בעולם ואמר כד אתפליג ליליא כרוזא קאים וכריז ופתחין פתיחו וכו' והנה כאשר ישכיל המשכיל ויתן אל לבו דברים אלו ראוי שיתעורר ברוחו ויזדרז לתת כבוד ליוצרו בשמעו קול התרנגול שהוא הכרוז התחתון הנמשך מהכרוז העליון כמו שהעליונים מתעוררים בשמעם קול הכרוז העליון לתת כבוד ליוצרם ויחשוב בדעתו אלו היה בהיכל המלך והיה שומע קול כרוז המלך הקורא לעבדיו שיעמדו לעבודת המלך כמה היה קם בזריזות שירא פן יענישוהו ולמה לא יירא בשמעו קול התרנגול שהרי שלשו לא יודעי הנסתרות שהוא קורא בכח הכרוז העליון ודאי שיירא פן יקראהו לפניו שערי חובותיו ויענישוהו שהרי אמר אחר שם שעות שאז שעת עלות עמוד השחר אז קורא כל המעשים שכתב ביום ואם יהיה האדם אז עוסק בתורה כדאי היא התורה להעביר על פשעיו עד שישוב בתשובה ועוד שהקם בלילה לעסוק בתורה אורייתא מודעת ליה חוביה כדי שישוב בתשובה כדפי' בזוהר (וירא דף קכג:) בפסוק (ויקרא ד) או הודע אליו חטאתו אשר חטא אבל אם יהיה אז ישן מה ישיב על עונותיו אלא ודאי ראוי לעונש וכן פי' ר"א ע"ה בזוהר (רים פ' מצורע) ז"ל ר"א פתח (קהלת ט) וכצפרים האחוזות בפח כהם יוקשים בני האדם. הא קרא הא אתמר אבל ת"ח בני נשא לא ידעין ולא שמעין ולא מסתכלין ברעותא דמאריהון וכרוזא כל יומא קארי עלייהו ולית מאן דאית ליה בשעתא דרמש ליליא ותרעין סתימין אתער נוקבא דתהום רבה וכמה (ט) חבילי טריקין מתחכי בעלמא כדין אפיל קב"ה שינתא על כל בני עלמא ואפי' על (י) כל די בהון אתערותא דחיי ואינון שלטן בעלמא ומודיעין להו לבני נשא מלין מנהון (כ) כדיבין ומנהון קשוט (ל) ובני נשא אתקטרי בשינתא כד אתער רוח דצפון ואתפליג ליליא כרוזא נפיק וקב"ה עאל בגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקיא וכדין שלהובי נפקי (מ) ובטשי תחות גדפוי דתרנגולא וקרי וכל בני עלמא מתערו בערסייהו ולית מאן דיתער רוחיה לפולחנא כד אתי צפרא כרוזא קארי וכל חיילין ומשריין דלעילא משבחן ליה לקב"ה הה"ד (איוב לח) ברן יחד כוכבי בוקר כדין כמה תרעין אתפתחו לכל סטרין ותרעא דאברהם אתפתח ביה בכנ"י לזמנא לכל בני עלמא הה"ד (בראשית כא) ויטע אשל בבאר שבע ולית מאן דיתער רוחיה בפולחנא דמאריה בהיך אנפין קום קמי מלכא וכד יתערון עליה (נ) בקולרא ולא ישתכח עליה זכותא לאשתזבא כדין כתיב וכצפרים האחוזות בפח כהם יוקשים בני האדם עכ"ל. הרי שהאדם נתפש בדין אם התעורר משנתו בחצות ולא קם לקרות בתורה והעונש הגדול כאשר האיר היום ולא קם לשבח לקונו בתפלת שחרית וכן בתוספת אליהו אמר ז"ל ר"מ בן מנסיא אומר על שלשה דברים הקב"ה בוכה על ת"ח שאין לו פת בסלו ועל ת"ח שאינו עוסק בתורה באשמורה האחרונה עליו הכתוב אומר (משלי כו) הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו ועל המתגאה חנם עכ"ל. וענין הבכיה הזאת על ת"ח שאינו עוסק בתורה באשמורת האחרונה הוא מפני שעיקר התורה בחכם הוא לתת כבוד למי שנתן לו התורה ואם אינו נותן כבוד לתורה נמצאת התורה בו כמעט לבטלה ולכן הקב"ה מתרעם ממנו שנתן לו התורה שהיא בתו ואינו נוהג בה כראוי כמו שיתבאר עוד וכן מוכח בכמה מקומות בזוהר שעיקר ההשכמה לקרות בתורה הוא לקשור לילה ביום וכן נראה בזוהר (בראשית דף ד') שקול א' מתעורר בג"ע ואומר מאן מנכון דמהלכן בכל יומא לנהורא דנהיר בשעתא דמלכא פקיד לאילתא ואתייקר מלכא מכל מלכין דעלמא מאן דלא מצפה דא בכל יומא בההוא עלמא ליה ליה חולקא הכא עכ"ל. ופי' מורי ע"ה שמאילות השחר זו שמאיר בשעתא דמלכא פקיד לאילתא הוא בעת עלות עמוד השחר כדפי' בזוהר (פ' בשלח דף מו) ז"ל וכד אתי צפרא כנ"י אתיא ומשתעשעא ביה בקב"ה ואושיט לה לגבה שרביטא דחסד ולא עלה בלחודהא אלא עלה ועל אינון דמשתתפין בהדה והא אתמר (תהלים מב) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה וגו'. ושם סוף העמוד דברי הרשב"י ע"ה ז"ל כד אסתליק ליליא ואתי צפרא ואתחשך ואתקדר כדין מלכא ומטרוניתא ברזא דחדוה ויהיב לון מתנן לכל בני היכליה זכאה חולקיה מאן דאיהו במנינא עכ"ל. וכן מבואר עוד שם (זוהר רים פ' פנחס) ז"ל א"ר"ש כביכול כל אמון דזכאן

(ט) חיילות חבילות: (י) כל דברים שיש לו חיות כגון בהמה חיה ועוף: (כ) שקרים: (ל) ובני האדם מקושרים בשינה שנקשרו עליהם: (מ) ומכין: (נ) סוגר הנתון בצואר הנדונים ר"ל שמתחיל בו הדין כמארז"ל במסכת שבת הא בראשו דומה כמי שנתנוהו בקולר:

אוקמוה דשלהובא הך נפיק ובטש תחות גדפוי דתרנגולא ואקיש גדפוי וקארי והאי שלהובא בזמנא דמטי ואתער לקבליה (פ) אסתכי ביה ואזדעזע וקארי (צ) ואסתכל ואשגח בגין יקרא דמאריה למעבד רעותיה וקארי לון לבני נשא ועל דא אקרי שכוי אשגחא ואקרי גבר בגין דיתער בשלהובא דגבורה בסטר דגבורה באת אתיא לאתערא בעלמא כדין איגון בני מהימנותא קיימין ויהבין חילא לכנ"י וכדין אקרי רנה דאורייתא ועל דא יתיב דוד מלכותא הוא ובגוי לעלמין ולדרי דרין וכד תרנגולא קארי ובני נשא ניימי בערסייהו ולא מתערי תרנגולי קארי לבתר ואמר מה דאמר והא אוקמוה (ק) לבתר בטש בגדפוי ווי לפלניא (ר) נזיף דמאריה שבקא דמאריה דלא אתער רוחי' ולא אשגח ליקרא דמאריה. כד נהיר יממא כרוזא קרי עליה ואמר ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה לסייעא ליה באינון תושבחן ולמהוי כלא בסיוע הדא עשי עושי מבעי ליה מהו עושי אלא בשעתא דבר נש קם בפלגות ליליא ואשתדל ברנה דרנה דאורייתא לא אתקרי אלא בליליא וכד איהו אשתכח באורייתא כד נהיר יממא קב"ה וכנסת ישראל מתקני ליה בחד חוטא דחסד לאשתזבא מכלא ולאנהרא ליה בין עילאין ותתאין עכ"ל לענינו. ור' אבא פי' שם בענין שופי דקב"ה וכנסת ישראל מתקני ליה ועבדי בכל יומא בריה חדתא כד"א (תהלים קמט) ישמח ישראל בעושיו הרי מהמאמר נראה גודל השכר למי שהוא קם בחצות לילה לעסוק בתורה וכן בעונשו אם איש קם שהרי אמר שהכרוז העליון קורא אותו נזיפא דמאריה וכו' דלא אתער רוחיה ולא אשגח ליקרא דמארי'. ואמר דלא אתער רוחיה כי הנשמה באה לאדם בחצות לילה כמבואר במאמר הקודם שבפ' במדבר אלא שצריך שבבואה אליו הנשמה יתעורר רוח לקום לתת כבוד ליוצרו לעסוק בתורה ולא יתעצל באופן שיחזור לישן כמ"ש (משלי יט) עצלה תפיל תרדמה אלא בזריזות יקום לעבודת ית' כי התעוררות הרוח מורה על הזריזות כעבדי המלך העובדים את אדוניהם בזריזות למצוא חן בעיניו וירא לכל שית מעשיהם בזריזות גדול ובאהבה רבה כדי שידע המלך טוב לבם עמו ויגדלם וינשאם ובערך כמה ראוי שנזרז לעבודת מלכנו ויוצרנו למצוא חן לפניו שיכפר עונותינו ותהיה תורתנו רצויה לפניו שנקרא עבדיו. שהרי פי' בפ' ויקרא מזמור (תהלים קלד) הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' על העומדים לעסוק בתורה מחצות לילה ואילך ובודאי שאין ראוי שיקרא עבד ה' אלא השלם בכל מיני העבודה ושתהיה העבודה מיוחדת לפניו יתברך בלי שום פניה כי אם תהיה שום פניה לעבודה ההיא נמצאת סבה ההיא סבת העבודה ובהתבטל הסבה תתבטל העבודה ואין זה נקרא עובד את ה'. ועל דרך זה אם ישכים האדם לקרות בתורה מחצות לילה כדי להשיג מעלה מן המעלות שכתב הרשב"י ע"ה בספרו להשיג חכמה או שתזדמן לו פרנסתו כמו שפי' בפ' אמור שפסוק (תהלים קיא) טרף נתן ליראיו נאמר על העוסקים בתורה מחצות לילה ואילך ושאר מעלות רבות הכתובות בזוהר נמצא הסבות ההם סבת קריאתו בתורה והוא דומה לקורא על מנת שיקרא רב ושיקרא רבי והרשב"י ע"ה הוצרך לכתוב כל אותם המעלות ע"ד שהוצרכה תורתנו הקדושה לכתוב שכר מצות בעוה"ז בפ' אם בחקותי תלכו (ויקרא כו) ונתתי גשמיכם בעתם וגו' וכדי שמתוך שלא לשמה יבא לשמה ועוד אפשר לומר כי כוונת תורתנו הקדושה באמרה שכר המצות הוא לומר כי בעשותנו המצות לשם שמים ושנייחד מדותיו העליונות כראוי נמשך מזה השכר עכ"פ בין בעה"ז בין בעה"ב כי כפי אשר תעורר הנשמה למעלה השפע העליון (ש) מוכרח שיתנו לו חלקו ממה שתקן:

וכן הענין גם כן לעסוק בתורה מחצות ואילך כי כל אותם המעלות ישיג ממה שעשה ואינם מעלות חיצוניות שאין להם יחוס עם המעשה ח"ו אלא כל אותם המעלות הם מתייחסות עם המעשה ונמשכות ממנה.

ולכן המשכיל יתן אל לבו לעבוד עבודתו לשם שמים בלי שום פניה כי בוחן לבות ומחשבות הוא יודע אם עבודתו רצויה לפניו ונקיה אם לא כי הקב"ה כאשר רואה בעין השגחתו העליונה את האדם שאין עבודתו לפניו כראוי נותן מכשול לפניו שלא יתקיימו לו המעלות שכתב הרשב"י ע"ה למען ידאה מהיות נקרא מעבדי ה' ויבחן אם עבודתו סדירה לפניו אם לא ובזה יבחן בין עובד אלהים לאשר לא עבדו אם עובד על מנת לקבל פרס אם יתבטל הפרס תתבטל עבודתו והעובד ע"מ שלא לקבל פרס לעולם עבודתו סדירה ולא תתבטל עבודתו בשום סבה והוא נקרא עבד ה' ולא עבד הפרס וכן ראוי שיקרא עוסק בתורה לשמה כדפי' שאינו עוסק בה אלא לעשות רצון קונו. בזה הורה רבי יוסי ע"ה במאמר שלפנינו שהעתקנו מפ' ויקרא שאמר ר' יוסי שאותו השלהבת הבא מלמעלה מצד הגבורה ומצד גבריאל המלאך שהוא הכרוז העליון הנותן שש קולות שביאר הרשב"י ע"ה (בזוהר פרשת שלח לך דף קעח) מכה בכנפי התרנגול והוא מזדעזע ומסתכל ומשגח בגין יקרא דמאריה למעבד רעותיה וקארי לון לבני נשא ועל דא אקרי שכוי השגחה ופירוש שכתב שהכרוז העליון הוא לנשמות העליונות שיעמדו לעבודת הבורא לעסוק בתורה שעד חצות לילה כל אחד ואחד עוסק בתורה ומתבונן בעצמו במה שעסק ביום כן הכרוז התחתון קורא לבני אדם התחתונים וכן פירשו שם (דף הנ"ל) מבתר פלגו ליליא שלהובא דעמודא דיצחק נפיק ובטש בהאי תרנגולא דאיקרי גבר כגוונא דגבר אחרא עילאה כיון דבטש ביה האי גבר קרי ואתיב שית קלין וכלהו בסכלתנו (פי' השכל) בשעתא דאיהו קרי כל תרנגולין דהאי עלמא קראן ונפיק מניה שלהובא

(פ) לגוון כנפה : (צ) נ"א ואסתכל : (ק) נ"א לבתר : (ר) שהוא נזיפה להקב"ה והוא נזוף מהקב"ה לפי שלא שנתעורר נפש לכבוד הקב"ה : (ש) מכני שאין הקב"ה מקפח שכר.

בתורה י"ל אלא התרפית אלא דאתרפי ידוי מקוב"ה דלא לאתתקפא ביה והיאך יתתקף בר נש ביה בקב"ה במאן דאתתקף באורייתא דכל מאן דאתתקף באורייתא אתתקף באילנא דחיי כביכול יהב תוקפא לכ"י לאתתקפא ואי הוא יתרפי באורייתא מה כתיב התרפית היינו אתרפי מאורייתא ביום צרה צר כחכה ביומא דייתי ליה עאקו כביכול דחיק לה לשכינתא דאיהו חילא דעלמא ופי' זה הוא צר כח כ"ה וכן פי' שם לקמן והטעם שכיון שהס"מ יצא לקטרג עליו (ס) והשכינה אין לה פנים של סניגורא להטיב בעדו עומדת בדוחק ובצער (י) והכח שלה משלמא ואינה נותנת כחה לתחתונים ישראל בניה כראוי. ופי' עוד שם ד"א צר כחכה א"ח בשעתא דבר נש אתרפי מאורייתא ואזיל בארחא דלא כשרא כמה בעלי דבבו זמינין ליה לאהדי ליה קטגורין ביומא דעקו ואפילו נשמתיה דבר נש דאיהו חילא ותוקפא דיליה איהו ומארי דבבו לקבליה דכתיב צר כחכה בגין דאיהו צר לגביה עכ"ל. ופי' זה צר כחכה שנשמתו שהיא כחו הוא צר ואויב לו וכ"ל כי בלי ספק שמי שיקום בחצות לילה ותהיה כוונתו וחשקו לתת כח לשכינה מאהבה בה כענין (ישעיה סב) המזכירים את ה' אל דמי לכם שפי' בפרשת וירא ישפיע כח בנשמתו שיכול להתענות שהרי אמרו בזוהר שהעתקנו לעיל דעבדי ליה בריה חדתא ובודאי שיתחדש כח בנשמתו . ואני רואה כמה מבעלי התשובה קמים בחצות לילה ועוסקים בתורה עד היום ומתענים והכל הוא עזר אלקי עליהם כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם והם לאו כשם שהוא מתים הכח העליון יותם כח נשמתו ודברים אלו הם ברורים והארכנו בזה בשער התשובה והטעם לזה כי הלילה ניתן לעסוק בתורה כמו שאמר אין רנה של תורה אלא בלילה הכוונה הוא מחצות לילה ואילך שאז נקרא לילה שקודם חצות נקרא ליל כמבואר בתיקונים ז"ל שם בזוהר רבי יוסי פתח (תהלים כב) למנצח על אילת השחר מזמור לדוד כמה חביבא אורייתא קמי קב"ה דכל מאן דאשתדל באורייתא רחים הוא לעילא רחים הוא לתתא קב"ה (כ) אצית ליה למלוליה לא שביק ליה בהאי עלמא ולא שביק ליה בעלמא דאתי ואורייתא (ל) בעי למלעי בה ביממא ובליליא אמאי בגין דיהא שלים לגבי שמא קדישא שלים כמה דלית יומא בלא ליליא ולא הוו שלים אלא דא עם דא כך בעי באורייתא לאשתכחא עמיה דבר נש יומא וליליא למהוי שלימותא לגבי בר נש יומא וליליא והא אתמר דעקרא דליליא מפלגותא ואילך ואע"ג דפלגו קדמיתא בכללא דליליא הוא אבל בפלגות ליליא קב"ה עאל בגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקיא וכדין בעי ליה לבר נש למיקם ולמלעי באורייתא והא אתמר דקוב"ה וכל צדיקיא כלהו צייתין לקליה עכ"ל לענינו . ובתיקונים (דף ב) שמחצות ואילך נקרא לילה ז"ל מארי תורה מסטרא דעמודא דאמצעיתא דביה חצות לילה הוה קם דוד לחברא ליה בשכינתיה דאתקריאת לילה ואיהו שומר מה מלילה לי"ל ה' ליל שמורים הוא לידו"ד ובגינה אתמר כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנא' (תהלים מב) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי עכ"ל. הרי בפי' מבואר כוונתו וכן מה שאמרו רז"ל כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו כו' . הכוונה על בהיותה הנקראת לילה שהוא מחצות ואילך וכן מבואר ג"כ במאמר שהעתקנו לעיל מפרשת ויקרא ומהמאמר הזה שהעתקנו מהתיקונים נראה בפי' שלא יקראו מארי תורה שהם כנגד מדת יעקב אלא אותם העוסקים בה מחצות לילה ואילך כמ"ש מסטרא דעמודא דאמצעיתא דביה חצות לילה הוה קם דוד לחברא ליה בשכינתיה והטעם שהוצרך הרשב"י לומר ענין זה הוא לפרש מלת מארי תורה שלשונו בלשון הקודש בעלי תורה והנה בחסידים וגבורים שהם כנגד חסד וגבורה כבר פי' טעם לעיל אבל טעם לעוסקים בתורה שיקראו בעלי תורה ולא עוסקי תורה ותירץ מפני שהם מיחדים למדת התורה גם לילה שכך דוד היה עושה שהיה קם בחצות לילה לחברא ליה בשכינתיה ע"י עסק התורה ובפרט במה שביארו בזוהר (פרשת לך לך) בענין חצות לילה אקום להודות לך יתיישב הענין יפה וזהו ענין עסק תורה לשמה שפי' בתיקונים (דף ב:) שהכוונה היא ליחד קב"ה עם ידו"ד בשכינה והיינו לשמה לשם ה' ומכאן שראה גודל מעלת העוסק בתורה מחצות לילה שראוי שיקרא בעל תורה שהוא מזדווג עם התורה שהיא בת מלך ובלי ספק שהמתמיד במדה זו יתגלו לו סתרי תורה שאין האשה מגלה סתריה אלא לבעלה ומדרש אלה הדברים בפסוק (דברים ל) כי המצוה הזאת וגו' לא נפלאת היא ממך וגו' א"ר שמואל בר נחמן למה הדבר דומה לבת מלך שלא היה אדם מכירה והיה למלך אוהב אחד והיה נכנס למלך בכל שעה והיתה בתו של מלך עומדת לפניו אמר לו המלך ראה איך אני מחבב אותך שאין בריה מכיר את בתי ועומדת לפניך. כך אמר הקב"ה לישראל ראו כמה אתם חביבין עלי שאין בריה בפלטין שלי מכיר התורה ולכם נתתיה שנאמר (איוב כח) ונעלמה מעיני כל חי אבל אתם לא נפלאת היא ממך אלא קרוב אליך הדבר מאד. אמר להם הקב"ה בני אם יהיו דברי תורה קרובים לכם אף אני קורא אתכם קרובים שכן כתיב (תהלים קמח) לבני ישראל עם קרובו עכ"ל . ואחר שהתורה נמשלת לבת מלך בלי ספק כי יותר בת מלך תגלה לאהובה בלילה יותר מביום כי בלילה הוא דרך צניעות וכתיב (משלי יא) ואת צנועים חכמה. וכפי הנראה בתיקונים (תיקון ז"ח) ונמצא אצלנו בכתיבת יד שהקורא בתורה מחצי לילה ואילך לשם יחוד נקרא עוסק בתורה לשמה אמר ש"כ לית מאן דישתדל באורייתא לסלקא שכינתא מגלותא ולחברא לה עם בעלה דאינון תמינין עיינין סתימין

לבא

(ס) שכל תשוקה להטיב עם האדם : (י) וכח של השכינה אינה עושה פעולתה להשפיע עליו מאהבה ותענוג ועדנים כראוי וממשלתה : (כ) שומע ומאזין : (ל) צריך להתעסק בה יומם ולילה :

דזכאן למשתדלא באורייתא מכד פליג ליליא ואתיין במטרוניתא כד נהיר יממא לקבלא אנפי מלכא אתקף ואחסין בשכינתא ולא עוד אלא דשריא ביה חסד כמה דאוקימנא עכ"ל. וכן ביארו שם (פרשת מקץ דף קצג:) פסוק (תהלים קמז) רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו על הקמים בחצות לילה וממתינים עד שיום לקבל חוט של חסד:

הרי מבואר מהמאמרים האלו החיוב המוטל על העוסק בתורה מחצות לילה ואילך לקשר לילה ביום וכן מבואר עוד שם (זוהר פ' ויקרא דף כה:) ז"ל וכד אתער איילתא קדישא ברוח צפון נהרא וקם ההוא זכאה דקאי לה ואתגבר כאריה תקיפא באורייתא עד דאתי צפרא ואזיל בהאי איילתא קדישא לאתחזאה קמי מלכא לקבלא חד חוטא דחסד עכ"ל. והרי מבואר יותר בבירור ואמרו וקם ההוא זכאה דקאי לה ביאר מורי ע"ה דבר גדול בדבריו אלו שצריך שתהיה קימת חצות להתקשר בשכינה כאדם המקנא לאשתו שהיא רוצה שתפרד אשתו ממנו ואין קנאה אלא מצד האהבה כן הצדיק מקנא שאינו רוצה שתפרד השכינה ממנו ותעזוב אותו ותפרד אהבתה ממנו ולכן מרוב האהבה שיש לו בה קם לעשות רצונה לעסוק בתורה שע"י עסק התורה הוא זווגה ובל"ס שמי שיקום לעסוק בתורה בחשק אהבה זו הנזכרת לא יבא לו שינה ולזה אמר הרשב"י ע"ה בדבריו ואתגבר כאריה תקיפא עד דאתי צפרא והקם בחצות לילה הוא דוגמת צדיק העליון לסוד הזווג וכן פירשו בזוהר (פ' אמור דף צ:) על פסוק (תהלים קיא) טרף נתן ליראיו ז"ל מהו טרף נתן ליראיו אלא (ו) כי כתיב (משלי לא) ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה. מהכא אוליפנא דכל בר נש דלעי באורייתא בליליא וקם בפלגות ליליא בשעתא דכנסת ישראל אתערא לאתקנא ביתא למלכא והאי אשתתף בהדה והאי אקרי (ז) מרי מלכא ויהבין ליה כל יומא מאינון תקוני ביתא הה"ד ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה מאן ביתא דכל אינון דמשתתפי בהדה בליליא אקרון ביתא בני ביתא ובגין כך טרף נתן ליראיו מהו טרף טרף ממש דאיהו נטלא מאתר רחיקא עילאה דכתיב (שם לא) ממרחק תביא לחמה ומאן זכי להאי טרף סופיה דקרא אוכח דכתיב יזכור לעולם בריתו מאן דאשתדל באורייתא לאשתתפא בהדה בליליא ולא עוד אלא דצדיק חד עילאה אית ליה לקוב"ה והוא אשתתף בהדה וירתין תרווייהו לכנישתא דישראל (תהלים לז) צדיקים יירשו ארץ עכ"ל. והטעם שיזכו לסוד טרף הנזכר במאמר הקמים בחצות מפני שהיא מדה כנגד מדה כמו שהם גורמים להמשכת הברכות ממקום הקדוש כדכתיב שאו ידיכם קדש כמבואר בזוהר (פרשת ויקרא דף יג) כך ראוי שינתן להם מזונם משם ומכלל הן אתה שומע לאו. הרי מבואר המעלה הגדולה שיש לעוסק בתורה מחצות ואילך ומקשר לילה ביום. וכן ביארו עוד בזוהר (פ' תרומה דף קלו) שיש שבח לתפלת שחרית כאשר האדם מחבר עמה תורה עסק הלילה אמר שם כאשר מגיע עת הבקר כדין כרוזא קדים וקרי (ח) אתעתדו קדישי עליונים אינון דמשבחן למאריהון אתקנו בשבחא דיממא עדין איתפרשן יממא מן ליליא זכאה חולקיה מאן דקם מגו תושבחתא דאורייתא דלעי בליליא בהאי זמנא לצלותא דצפרא עכ"ל. וכן מבואר ג"כ במעלתו בריש פ' ואתחנן ע"ש:

ובשם שהשכר גדול כך העונש גדול למי שאינו קם ע"ד שפי' ופירשו ענין זה בזוהר (פ' ויקרא סוף דף כח) ז"ל כד אתפליג ליליא כרוזא קאי וכריז ופתחין פתיחו כדין רוחא חד דבסטר צפון אתער ואקיש בכנור דדוד ומנגן מאליו ושבחת למלכא וקב"ה משתעשע בצדיקיא בגנתא דעדן זכאה חולקיה מאן דאתער בההוא זמנא ואשתדל באורייתא וכל מאן דקאים בההוא זמנא אקרי חבריה דקוב"ה וכנסת ישראל ולא עוד אלא דאלין אקרון אחים ורעים ליה דכתיב (תהלים קכב) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך אקרון חברים דכתיב (שיר ח) חברים מקשיבים לקולך כד אתי יממא כרוזא קאים וכריז ופתחין דסטר דרומא אתפתחו ומתערין כוכבים ומזלות ופתחין דרחמי אתפתחו ומלכא יתיב וקבל תושבחן כדין כנסת ישראל וכל אינון חברים אחידן בגדפהא ומלייהו אתיין ושריין בהיכלא דמלכא כדין פקיד מלכא ובספרא כתיב כל אינון בני היכלא וחוטא דחסד אתמשך עלייהו דנהירת חוטא אתעטר בר נש בעטרא דמלכא ומניה דחלין (מתייראין) עלאין ותתאין ואפילו בזמנא דמאריהון דדינא קיימין לנידן עלמא הוא עאל בכל תרעי מלכא ולית מאן דימחי בידוי ואינון מאריהון דדינא לא דיינין עליה דינא זכאה חולקיהון דצדיקיא דמשתדלי באורייתא וכ"ש בזמנא דמלכא תאיב על מילי דאורייתא ת"ח רזא דמלה לא קיימי כנסת ישראל קמי מלכא אלא באורייתא דהא כל זמנא דישראל בארעא אשתדלו באורייתא כנסת ישראל שראת עמהון כד אתבטלו ממילי דאורייתא לא יכלא לקיימא עמהון שעתא חדא בגיני כך בשעתא דכנ"י אתערת לגבי מלכא אתקיף חילה ומלכין קדישין חזי לקבלא לון וכל זמנא דכנ"י אתת לגבי מלכא ואורייתא לא אשתכחת עמיה כביכול תשש חילה ווי לאינון דמחלישין חילא דלעילא בגיני כך זכאין אינון דמשתדלי באורייתא וכ"ש בההוא שעתא דאצטריך בה כנסת ישראל כדין קב"ה קארי עליה (ישעיה מט) ואמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר עכ"ל. הרי מבואר במאמר הזה החיוב עלינו לעסוק בתורה מחצות לילה ואילך כי בזה אנו נותנים כח לשכינה ע"י התעוררות התורה שאז הקב"ה חשב לדברי תורה ואז השכינה אומרת חברים מקשיבים לקולך השמיעני כמבואר בריש פרשת פנחס ומי שאינו קם ואינו משגיח לתת כח התעוררות בשכינה מתיש ח"ו כח עליון כמ"ש כביכול תשש חילא ווי לאינון דמחלישין חילא דלעילא וכיוצא בזה פי' בזוהר (פרשת שלח דף קעד:) על פסוק (משלי כד) התרפית ביום צרה צר כחכה על המרפה ידיו מלעסוק בתורה

(ו) נ"א הכי כתיב : (ז) נ"א מגני : (ח) ס"א מוכשים :

(איוב יב) אשר בידו נפש כל חי ולפי הסוד שמדת היראה הוא השכינה והוא מדת הלילה ואליה אנו מפקידים נשמותינו צריך לירא מדימיה ולכן אמרו (בסנהדרין פ' י) א"ר אלעזר כל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה אש אוכלתו שנא' (איוב כ) כל חושך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח ירע שריד באהלו ואין שריד אלא ת"ח שנאמר (יואל ג) ובשרידים אשר ה' קורא והאש הזה לאו דוקא אלא סוד הדין הניתך עליו ומטעם זה העוסקים בתורה בלילה הם נקראים יראים ועליהם נאמר (תהלים קמז) רוצה ה' את יראיו וכן טרף נתן ליראיו:

גם מהדברים שצריך לתת אל לבו שהרי ב' פעמים אנו קורין בכל יום ק"ש שכתוב בה (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו' ומכלל האהבה הוא הקם בחצות לילה לאהבת השכינה כדפי' בזוהר (אחרי מות דף סח) בפסוק (ישעיה כו) נפשי אויתיך בלילה וכתיב (משלי ח) אני אהבי אהב ומשחרי ימצאונני וכן אנו אומרים והייתם קדושים לאלהיכם וקדושה שיגדד האדם שינה מעיניו הרי הוא מכלל הקדושות שלא ידמה עצמו לבני העולם הישנים כל הלילה אלא ידמה לבני העולם העליון הצדיקים הקדושים הקמים בחצות לילה לעסוק בתורה והזהירנו שלא ימשך אדם אחר עצת יצרו (דברים יא) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' נמצא מי שאינו קם לעסוק בתורה בלילה מבטל ממנו אהבה ויראה קדושה והמתענג בשינת הלילה אפשר שיטמאוהו בקרי כמו שפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פ' בראשית שלהי דף יט) ז"ל תו תענוגי בני אדם דמתענגי בשינתא דליליא נפקא מנייהו שדה ושדות עכ"ל ובפ' י"ח פירש טעם לזה:

עוד הזהירונו רז"ל על השינה ואמרו שהתורה נקנית במיעוט שינה ואמרו בבראשית רבה פ' מ"ד בפסוק ויהי השמש לבא וגו' ז"ל רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי (ע) תחלת מפולת שינה דמיך ליה ולא לעי באורייתא דמיך ליה ולא עביד עבידתא עכ"ל ועוד בברייתא דמסכת כלה ז"ל למוד להיות מקבל את כל דברי התורה בצער תענית כל המחיה עצמו בד"ת אין התורה מתחברת עמו אתם בתענוג נפש הכא בשינה עכ"ל ומה שהקשה מכל המחיה עצמו בד"ת פי' שמענג עצמו בהיותו עוסק בתורה וכן דרשו בתנחומא ריש פ' נח ולא תמצא בארץ החיים לא תמצא במי שיבקש עונג אלא במי שממית עצמו עליה ותירץ אתם בתענוג נפש פי' פסוק ולא תמצא בארץ החיים הוא בתענוג נפש דהיינו אכילה ושתיה ומה שאמר למוד להיות מקבל דברי התורה היינו לצער שידוד שינה מעיניו וכן הזהירנו על זה שלמה המע"ה באמרו (משלי כ) אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם . ועם היות פשט הפסוק על עניי הממון גם פירש בתנא דבי אליהו על עוני התורה אמר בתנא דבי אליהו וכו' על פסוק זה ואין לחם אלא תורה שנא' (משלי ט) לכו לחמו בלחמי וגו' ואומר (ישעיה נ) ה' אלהים נתן לי לשון למודים וגו' הא למדת שאין דברי תורה (פ) נבלעין אלא במי שהוא מייגע בהן כך היתה רוח הקדש מבשרת את תלמידי חכמים ואומרת בני אע"פ שנתתי לכם טובה בעוה"ז אינו כ"ל בעוה"ב מפני ששכר גדול יש לכם אל תזלזלו בתורתי ואל תרבו באכילה ושתיה עכ"ל וכוונת אמרו אל תזלזלו בתורתי ואל תרבו וכו' מפני שהמאכל מביא את השינה והמרבה באכילה ושתיה מרבה בשינה נמצא בטל מדברי תורה וכן מובן מתוך דברי תנא דבי אליהו לעיל מזה דקאמר ז"ל מי מוריש את עצמו מי שהוא מרבה באכילה ושתיה שנא' (משלי כג) כי סובא וזולל יורש ואומר אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם ואין לחם אלא תורה וכו' ומה קשר לפסוק ואומרו אל תאהב שנה פן תורש לפסוק כי סובא וזולל יורש אלא כוונת אומרו מי מוריש את עצמו אין כוונתו על עניות הממון אלא על עניות התורה ולמד מגזרה שוה שכשם שפסוק אל תאהב שנה פן תורש הוא על עניות התורה והראיה מסופיה פקח עיניך כן פסוק כי סובא וזולל יורש הוא על עניות התורה מטעם שפי':

נמצא שמי שרוצה לקום בחצות לילה צריך שלא ירבה באכילה גסה שהוא מרבה שינה וכן יזהר שלא ישתכר ביין ולא ירבה ג"כ בשתית המים כי שתית המים הרבה מרבה שינה לפי הטבע ובפרט מי שישתה מים בהשכמה תרבה עליו שינה ואחז"ל על יחזקאל שנאמר לו (יחזקאל ד) ומים במשורה תשתה ששית ההין מעת עד עת תשתה כי משורה מדה קטנה א' מחמשים בלוג ומה שאמר ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ומאותו ששית ההין ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחד מן הפעמים כך כתב הרד"ק ע"ה בפי' הפסוק וששית ההין שעורה י"ב ביצים שההין י"ב לוגין והלוג ו' ביצים זהו השיעור שישתה האדם מעת לעת וישתה במשורה מעט מעט ואפשר שלזה כוונו רז"ל באמרם ומים במשורה תשתה . וקרוב לזה כתב הר' יוסף יעב"ץ ז"ל בפי' הפרקים ז"ל ועוד פת במלח הוא טוב לזכירה והמים משכחים ומשכב בפאת מטה ובדמשק ערש יקשה בעיניו לקום בשפרפרת (פי' מעלות השחר) לעיין בתורה והמצטער על התורה ישמרה עכ"ל . ואמרו רז"ל (סוטה פ"ג) על פסוק (משלי ה) אני חכמה שכנתי ערמה א"ר יוסי בר חנינא אין דברי תורה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו (צ) ערום עליהם שנא' אני חכמה שכנתי ערמה עכ"ל

גם

(ע) התחלת מפלה היא ע"י השינה דייק מדכתיב ויפל אלא השינה כלומר שעיקר מפלתו של אדם לא בא עליו אלא על ידי השינה והעצלות שמתוך כך אינו עוסק בתורה ואינו עושה מלאכתו : (פ) מתקיימים ונזכרים : (צ) שפונה עצמו מכל עסקיו ונעשה עליהם כעני כמו ר"א בן חרסום פ"א שמערים לקיים תורתו לקבוץ על יד ללמוד מכל אדם :

אבא וכו"ד קלא נפיק בכל ליליא כד נחית קב"ה בגנתא דעדן דסלקין והוא קלא אמר מה אקרא ז"ל ותורה דיהדלון באורייתא להברא שכינתא עם קב"ה כגוונא דדוד אמר (תהלים קלב) אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' ואיהו הוא אשתדל באורייתא דאתמר בה (משלי א) ואל תטוש תורת אמך עם בעלה וכו' ואמר לקמיה ועל אלין דלא משתדלין בה לשמה רוחא דקודשא דאיהי שכינתא לא שריא עלייהו ושאר לבוש שהעתקנו בשער האהבה וכן אמר בתיקונים (דף ב') ואלין דלא משתדלין בה לשמה אתמר בהון (דברים כב) שלח תשלח את האם את הבנים תקח לך ואתמר לרבות שם ידו"ד דאסתלק עמה מההוא בר נש עכ"ל:

ועיקר עסק התורה לשמה הוא לקרות בה מאהבה שהרי כמה פעמים נצטוינו במצות אהבה וכשיהיה האדם קם לאהבת זווג העליון ידמה זווג ע"ה באשתו בהגות כילד הוא מאהבה כן ישבע בלבו אהבת התורה כ"ש אמר שהוא ת"ח כדפי' לעיל וכן אמר בזוהר (פ' והרא דף ל) כד אתפליג ליליא אינון (מ) דתיאובתא דילהון לאדכרא תדיר לקב"ה לא יהבי שינתא לעיניהו וכו' והיינו הפסוק ההולך לבו בועט באהבתו שלא ינום ולא יישן מרוב האהבה בה:

ועם היות שהארכנו במעלת עסק התורה בלילה גם צריך לעסוק בה ביום כמבואר במאמר שהעתקנו לעיל מפרשת בשלח וכן פי' במדרש שיר השירים ז"ל על פסוק (שיר ה) קווצותיו תלתלים שחורות כעורב דא"ר עזריה אפי' דברים שאתה רואה אותם שהם קוצין בתורה תלי תלים הן במי הן מתקיימות. שחורות כעורב במי שהוא משכים ומעריב רבי יוחנן ור"ש בן לקיש רבי יוחנן אמר אין רנה של תורה אלא בלילה מה טעם (משלי לא) ותקם בעוד לילה וכתיב (איכה ב) קומי רוני בלילה ר"ש אמר ביום ובלילה על שם שנאמר ותקם בעוד לילה (יהושע א) והגית בו יומם ולילה אמר ר"ל וכן למדנו ר' יוחנן שאין רנה של תורה אלא בלילה אמר ר"ל כד הוינא לעינא באורייתא ביממא הות מנהרא לי בליליא דכתיב והגית בו יומם ולילה עכ"ל ומימרת ר"ל שאמר כד הוינא וכו' הות מנהרא נ"ל שסודו הוא כאור הגר המאיר בתוך העששית וכשמש שמסתלק מלהאיר ביום ומאיר בלילה בירח ובכוכבים כך עסק התורה ביום הוא סוד אור השמש ולכן גורם להמשיך האורה לנשמה בלילה ומחלוקת זה מר' יוחנן ור"ל הובא באופן אחר (במדרש רבה אלהי פרשת כי תשא) וכן לענין קימת חצות לילה לא יתמיד בה מי שלא יעסוק בתורה בהשק ביום ויכוון בה לסוד היחוד וכן בתפלותיו יכוון ג"כ לסוד היחוד ובשכבו יחשוב באהבת השכינה ויחשוב בדעתו מתי יגיע עת דודים לעשות רצון קונו וכן היה אומר דהמע"ה (תהלים קא) אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי וגו' וכאשר בהגיע לילה הנשמה חוזרת לגוף השכינה באה עמה כדי שתתיחד ע"י הנשמה ההיא:

ואחר שביארנו החיוב המוטל עלינו לקום והשכר כמה הוא רצונו לבאר עוד הערות על פי השכל כדי לזרז את האדם. רבינו יונה כתב בריש ספר היראה שבבקר כאשר יתעורר האדם משנתו ראוי שיתן אהבת הבורא בלבו שהיטיב עמו שהחזיר נשמתו אליו שכמה שכבו על מטתם ולא קמו ועל זה אנו אומרים המחזיר נשמות לפגרים מתים ואז לא יסב על מטתו דרך עצלות ויחשוב אלו היו קוראים אותו לעבודת המלך כמה היה זריז לקום או אלו נפלה דליקה בחצרו ואם היות דבריו אלה לענין התפלה ראוי שנלמוד מהם לענין השכמת חצות שכבר כתבנו שבחצות הלילה הקב"ה מחזיר הנשמות אל הגופים כדי שיעסקו בתורה בגין דלא יהא ליה נכרא דפומא וכו' א"כ ראוי לתת אל לבו הערות אלו הנזכר ושתי בחינות אלו הם מפני היראה כי ראוי לתת עליו מורא שמים כמורא בשר ודם כי העובר על מצות המלך ראוי לעונש וראוי שיחשוב שאם לא ישוב בתשובה ויקום לעסוק בתורה יפול בדליקת אשו של גיהנם שכל לילה שלא קם עתיד לתת את הדין שפגם ימיו שהרי תיקון הלילה הוא ע"י עסק התורה וכיון שלא תיקן מדת לילה הרי ימיו חסרין ופגומים וכבר ידעת מה שאמר בזוהר (ויחי דף רכ"ד) ווי לההוא דגרע יומוי לעילא וכו' כמו שהעתקנו לשונו בשער היראה וכן ביארו בעונש מי שאינו קם (שם ריש פ' לך לך) ז"ל ת"ח בשעתא דאתער פלגות ליליא וקב"ה עאל לגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקיא כלהו אילנין דבגנתא דעדן מזמרן ומשבחן קמיה דכתיב (תהלים צו) אז ירננו כל עצי יער לפני וגו' וכרוזא קרי (נ) בחיל ואמר לכון אמרין קדישין עליונין מאן מנכון דעייל רוחא באודנין למשמע ועינוי פקיחין למחמי ולביה פתח למנדע בשעתא וכו' ווי לאינון דאינון ניימי (ס) שינתא בחוריהון ולא ידעין ולא מסתכלן אז יקומון בדינא דהושבן אתפקד וכו' והאריכו שם יותר ומי השכון אשר יתן האדם אם לא ישתדל לקיים דבר זה הא כתיב (מלאכי א) בן יכבד אב ועבד אדוניו ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי הרי אנו נקראים בנים ונקראים עבדים (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם הרי אנו חייבים לכבד לאבינו שבשמים ע"י התורה הנקראת (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו ומי שאינו קם לעסוק בתורה הרי אמרו דלא אשגח ליקרא דמאריה והרי כל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו א"כ מה תועלת בבריאתו אחר שאינו נותן כבוד לבוראו וכן בחינת המורא שהוא אדון עלינו שהוא מושל עלינו ובידו אנו מפקידים נשמותינו ובידו לשלם כרגע כמ"ש

תיוב

(ב) בתאות שלהם: (ג) בשם: (ס) שהשינה נמשכים:

עוד לקמיה שהמלאך סורי"א ממונה להעלות נשמות הצדיקים בכל לילה קרבן להקב"ה והוא מריח בנשמות כענין שעתיד מלך המשיח להריח דכתיב (ישעיה יא) והריחו ביראת ה' והכוונה שמריח בהם ובמעשיהם אם ראויים לעלות למעלה נאמר שם עוד רזא דא למארי מרין חד האי נקודה אתעברא כאתתא דמתעברא אתהני מההיא הנאותא דאתכלילת נשמתא מהאי עלמא באינון עובדין ובההיא אורייתא דישתדל בה ביממא ונטלה ההיא רעו דהאי עלמא וביה אתהני בחדוה ואתכלילת מכל סטרין לבתר אפיקת לון לבר ואולידת לון כמלקדמין ונשמתא איהי חדתא השתא כמלקדמין ורזא דא (איכה ג) חדשים לבקרים חדשים ודאי כמה דאתמר עכ"ל לענייננו. ובזוהר (פ' משפטים דף קיט:) אמר שצריך שנשמתו תעלה בכל לילה ע"י תורה ומצות שעסק ביום ופי' שם בתורה דאיהי עשר דברות וכו' ובמצות תפילין וכו' ע"ש. וכן ליזהר בתפלת ערבית להקדים לה תורה כמ"ש (ברכות פ"א) אדם בא ממלאכתו בערב אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה ולא יאמר אוכל (ת) קימעא ואישן קימעא ואח"כ אתפלל וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. וסדר הלילה כך הוא קודם שישכב ידקדק במעשיו במה שעשה ביום ההוא ויכתוב מעשיו ברמז לבל ישכחם לקיים וחטאתי נגדי תמיד וכ"כ בספר החסידים ובזוהר (פ' קרח דף קעח:) ז"ל על פסוק (קהלת ט) כי אין מעשה וחשבון ודעת וגו' אמר ז"ל מאן דאית ביה עובדא טבא או דאיהו מארי דחושבנא הא אוקמוה דבכל ליליא וליליא עד לא ישכב ועד לא נאים בעי ב"נ למעבד חושבנא מעובדוי דעבד כל ההוא יומא ויתוב מינייהו ויבעי עלייהו רחמי מ"ט בההיא שעתא בגין דבההיא שעתא אילנא דמותא שארי בעלמא וכל בני עלמא טעמין טעמא דמותא ובעי בההיא שעתא למעבד חושבנא מעובדוי ויודי עלייהו בגין דאיהי שעתא דמותא ואלין אקרון מארי דחושבנא עכ"ל וכן פי' ג"כ בזוהר (פ' וישב דף קפא) ובענין הודוי יש עוד פרטים נתבאר בזוהר (פ' נו ברעיא מהימנא דף לג') וטוב מאד שיבכה על עונותיו בהתודותו על עונותיו שכאשר תעלה נשמתו ע"י דמעה בודאי שתעלה למעלה בקדושה שכל השערים ננעלו חוץ משערי דמעה ואח"כ יאמר אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה וכו' שבו שם מ"ב בראשית. ופי' בתיקונים שם שסגולת שם מ"ב הוא להעלות הנשמה למעלה להסתירה מכל מלאכי חבלה ונמצא ענין זה הגלנו (תקוני ז"ח דף ח ע"ג) בכתיבת יד ז"ל ואלין שבע תיבין אבג"יתץ קרע"שטן. נגד"יכש. בטר"צתג. חקב"טנע. יגל"פזק שקו"צית. עלייהו אתמר שש כנפים שש כנפים לאחד וגו' והאי שמא איהו סגולה דיליה לנשמה נשמתא כד סליקת לעילא בכל ליליא וליליא לאסהדא על עובדין טבין דבר נש ממלאכי חבלה ומכל מזיקין ורוחין ולילין ושדין ובהון פרחת לעילא בשתים אתוון מכל שם תכסה אנפהא מנהון ובשתי אתוון תכסה רגלהא ובשתי אתוון פרחת לעילא ואוף הכי לרוחא ואוף הכי לנפשא (ואית שם מ"ב בצורת חותמא דשעוה ואית שם מ"ב דאיהו דיוקנא דמלכא חקוק על חותמא ואית שם מ"ב דאיהו דיוקניה איהו ידו"ד יו"ד ה"א וא"ו ה"א יו"ד וא"ו דל"ת ה"א אל"ף וא"ו אל"ף ה"א אל"ף שם מ"ב דאיהו אהיה אשר אהיה ציור מ"ב בשעוה על הכתב דא אבג"יתץ) עכ"ל:

ואחר שיתודה יכוון להעלות קרבן לה' ושנשמתו תעשה שכינה מיין נוקבין עד חצות ובחצות לילה השכינה תחזיר לו נשמתו וזהו כוונת בידך אפקיד רוחי. גם ראוי להכין תרנגול שיעירהו בחצות לילה שהרי מצינו ר"ע שהיה הולך בדרך והיה מוליך עמו תרנגול כדפי' בפ' הרואה (ברכות פ' בתרא) גם אמר בזוהר (פ' לך דף נב:) ז"ל רבי אבא הוה אתי מטבריא לבי טרוניא דחמוי ורבי יעקב בריה הוה עמיה אערעו בכפר טרשא כד בעי למשכב אמר רבי אבא למארי דביתא אית הכא תרנגולא א"ל מארי דביתא אמאי א"ל בגין דקאימנא בפלגות ליליא ממש וכו' הרי שהחכמים האלו לא היו סומכים על חכמתם וחסידותם שיקיצו בחצות והיו צריכים סיוע כ"ש אנחנו ולכן אני אומר שמי שאין לו תרנגול יבקש לו חבר שלא יישן עד חצות כדי שיקיצנו בחצות לילה ממש וחברו יש לו שכר כדכתיב בענין דוד עם אנשיו כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו וכן יחליפו או שיהיה בעל מלאכה שאינו מקפיד על הדבר. ואם הוא במקום שלא יש א' מהמניעות הקודמים ראוי שלא ישכב במטה מוצעת ולא יפשוט כל גופו. ושמעתי שהחכם כה"ר יוסף טיטצ"ק ע"ה מ' שנה לא ישן במטה מוצעת אלא משבת לשבת ואמרו שהיה דרכו לישן על גבי תיבה א' ורגליו תלויות והיה קם בחצות ממש ולא ידע אדם מזה עד אחר מיתתו שסיפרה אשתו:

וראוי לישבע ולידור לקיים (א) המצות שהרי מצינו דוד הע"ה שנשבע ונדר בגוונא בזה שנאמר (תהלים קלב) אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה וגו' ומ"מ לא ישבע אלא דבר שישער בדעתו שיוכל לקיימו ובתנאי הנדרים והשבועות כתבנו לקמן בפ' י"ד ע"ש. וכן ראוי לישבע שלא להרבות באכילה ובשתיה אלא שישער שידע שלא יתרבה לו ממנה שינה. ואם יזמין תרנגול ישתדל שיהיה שחור שהוא מכוון יותר מהאחר וכן פירש בזוהר (פ' ויחי דף ריח:) ז"ל ובגין כך בפלגות ליליא ממש חד רוחא מסטרא דצפון אתער חד שלהובא נפיק ובטש תחות גדפוי דתרנגולא וקרי וכ"ש בתרנגולא אוכמא דאתכוון יתיר מאחרא עכ"ל. גם מי שאינו רגיל להתעסק ולא לקום בחצות טוב לו שיאכל ביום קודם הלילה לפחות שעה אחד כפי שיהיה זמן קצת לעיכול המאכל ולא יתרבה לו השינה בקומו בחצות ויתנהג בזה קצת זמן עד שיקבע במדה זו ובפרט בימות החמה שהלילות קצרות. גם כתו·

(ת) מעט: (א) נ"י גברסיון דבא.

גם ראוי שיתנהג במדה שימעט מזון ממאכל בלילה ולא יתעכב עד שיבטלנו האכילה שנמצא מבטל מעמדו קום בעבור הנאת גופו. גם הרוצה לקיים מדה זו להיות מת"ח המשרשים עצמם מלילי שבת לל"ש צריך ליזהר שלא לאכול בשר ויין בלילה בששת ימי חול פן יבא לידי חמום ויוציא זרע לבטלה אלא אם יתענה כי אז לא יבא לידי זה כי סיגוף התענית יבטל כחו ולא יבא לידי חמום ודבר זה תלוי כפי טבע האדם יש מי שטבעו קר שאפי' יאכל בשר וישתה יין לא יבא לידי חמום ויש בטבעו חם וכל אחד צריך את טבעו וישמור עצמו שלא יצא שכרו בהפסדו גם ראוי לתת אל לבו שראוי לשוב בתשובה לתקן את הלילות שנשארו מימיו שלא יהא נקבע עליהם ואם ישוב כראוי אפשר שלא יזכר לו מה שפגם מכמה לילות שלא עסק בתורה שהלילה שלא עסק בתורה הלכה לה ואין לה תקנה יותר ואין לומר שאם לא עסק בתורה בלילה יעסוק ביום כי במקום שפגם צריך לתקן כמו שאמר בזוהר (פנחס דף רי"ז) בפסוק (במדבר כה) והוקע אותם לה' נגד השמש דברי ר"ש ע"ה ז"ל אלא מהכא אוליפנא באתר דחב בר נש לקוב"ה להווא אתר אצטריך למעבד תקונא לנפשיה אימון חבו בברית קדישא דאקרי שמש בגין כך דינא ותקונא איהו נגד השמש ולאו באתר אחרא מכאן דלא אצטריך בר נש לתקנא נפשיה אלא בההוא אתר דחב לגביה ומאן דלא יעביד הכי לית ליה תקונא לעלמין כדקא יאות עכ"ל הרי שבמקום שפגם שם צריך התיקון ונ"ל שאם פגם במדת לילה בקרי תקונו שיגדד שינה מעיניו בלילה בעסק תורה ויקיים בזאת הקרי מהגות לילה ואילך כדפי' לעיל בני אדם דמתענגי בשינתא דליליא וכו' וכדי שלא יראה קרי עד הגות טוב שיעסוק בתורה קודם שישכב כמ"ש במסכת ברכות (פ"ב) אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות שנא' (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע וכבר נודע כי רע נקרא המוציא זרע לבטלה גם ראוי לתת על לבו מה שאמר הכתוב (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי הרי אנו רואים כי עבדי המלך כמה ממיני העבודה מוטלים עליהם והם עובדים בלב טוב ובשמחה וראוי שיחשוב שאלו היה עבד ונודע שהשבויים נוהגים עליהם עול כבד כן ראוי שיקבל עליו עול תורה לקום לעבודת מלכו אע"פ שיהיה קשה כ"ש כי העבד אם יאמר לו אדוניו בעבור אהבתי שתעשה כך וכך לתת לי נחת רוח כמה יזדרז העבד ההוא והרי השכינה אומרת (שיר ח) חברים מקשיבים לקולך השמיעני עוד ימשול אם שליח המלך היה בא לקרות אותו לבית המלך בפרט אם הוא שר ונכבד כמה ראוי שיזדרז לקום במהרה כך יחשוב ששליח המלך הוא נשמתו השבה לקרותו שיקום לעסוק בתורה בפרט שהשכינה עצמה היא המחזרת הנשמות בשעה זו וראוי שיקום בזריזות שכר ואדון ממתין עליו וראוי שיקום בשמחה ואהבה כאשר יחשוב שהוא עומד לפני עלת כל העלות לפני כל הצדיקים שבגן עדן שהרי אין שום מסך בינינו לבינו שהרי מחזיר לנו נשמותינו וראוי לכל אדם לחשוב בתחית המתים שנעשה בו כענין מה שאנו אומרים המחזיר נשמות לפגרים מתים בפרט שהחזיר נשמתו חדשה כאמרו (איכה ג) חדשים לבקרים ולכן ראוי שיקום בשמחה ולא יחשוב בקימתו היות עול כבד עליו כי הוא נעם דכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה כי מאחר שהוא עומד לפני המלך העליון ולפני כל עבדיו ומשרתיו והמלך אומר לו לנוי שתהיה מעבדי המשוררים לפני מי הוא העבד הרע שלא ירצה להיות מעבדי המלך ויאמר בלבו מהיכן זכיתי אני שאהיה מבני היכל המלך העומדים לפניו ויחשוב בטובות הבורא (ק) העודפות עליו כמו שהארכנו בשער האהבה וראוי שלא יהיה כפוי טובה אלא שיזדרז לעבודת מלכו וידמה עצמו לעבד שרבו הקדים לו שכרו בפנים יפות שראוי שהעבד יזדרז לעבוד תמורת מה שנהנה בפנים יפות מאהבה וכבר נודע מאמר רז"ל (איוב מא) מי הקדימני ואשלם שהעתקנו בשער האהבה ויחשוב שאלו בקומו היה חופר ומוצא ממון כיצד היה קם בזריזות בערך זה תהיה עבודת הבורא כמ"ש (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' הרי טוב העוה"ז כלה ואבד טוב עוה"ב עומד וקיים לעד ודברי תורה נחמדים מזהב ומפז רב ואם יעור משנתו בלילה (ר) ומפנה לבו לבטלה הרי הוא מתחייב בנפשו כי הוא חייב לקום לעסוק בתורה ואם אינו קם הוא מתלונן על שכר המלך כענין מה שפי' החסיד ע"ה בענין שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה ה"ז מושב לצים שפי' במקומו בפרקים:

ולכן ראוי שיקום בזריזות ולא יהיה שכב על מטתו דרך עצלות לחשוב במה שחלם שיחזור לישן וכל חלום שהוא מספרא דקדושה לא ישלוט בו שכחה וא"ת (ש) הרי שאינם מתעוררים בחצות לילה י"ל שזה ממיעוט התעוררות מעשיהם ותורתם והטעם שכאשר הנשמה חוזרת בלילה למקומה השכינה מתעוררת אל ה' ומתקשטת אל היחוד מהתורה והמעשים טובים שעסק ביום ואח"כ חוזרת למקומה וכן ביארו בזוהר (פ' ויקהל דף רג) ז"ל בליליא ישוי רעותיה דכד אתפטר מעלמא דא ונשמתיה נפקא מיניה ויהדר לה למארי דכלא בגין דכל ליליא וליליא רזא דרזין קיימא למנדע איהו חכימי לבא רקיעא דא שתהא ברזא דההיא נקודה דקיימא כמה דאמרן ההיא רקיעא כלול מעילא ומתתא ויסודא דיליה לתתא כההיא שרגא דסלקא נהורא אוכמא לאתייחדא בנהורא חוורא יסודא דיליה איהו לתתא כההוא פתילה במשחא אוף הכי למשחא בההיא נקודה ביממא אתכלילת מלעילא בליליא אתכלילת מלתתא באינון כמוסין דצדיקיא ואמר

עוד

(ק) שפעות : (ר) מוסב מחשבות שאינם לעבודת ה' : (ש) ר"ל יש כמה בני אדם :

שאם בביאת האדם משתתף בעשיה ואינו מכוין במי שהוא לפניו שהוא מלא כל הארץ כבודו הרי הוא גשמי שהוא בעשיה ואין לו נשמה וכן הענין באכילתו ובברכותיו אם יברך בנחת ובמתון ויכוין לתת שבח לקונו שהוא תמיד לפניו וזהו כוונת ברוך אתה לפי הפשט ולא יזרוק ברכה מפיו במרוצה וכן באכילתו שאוכל כמי שאוכל לפני המלך ומכוין באכילתו כפי מה שנתבאר במקומו הרי בזה מסתלק מהגשמות ומקדש נפשו ברוחניות העליון ויזכה אל הנשמה ואז השכינה שורה בו וכיון שהוא במדרגת חי לא תגבר עליו השינה אמנם מי שהוא גשמי בדרכיו הרי הוא בעשיה והשינה שהיא המיתה תתגבר עליו שהלואי שיזכה אל הרוח :

הענין הב' הגורם קדושת המחשבה הוא בהתנהג האדם בששת ימי המעשה כראוי כמו שיתבאר כדי שביום שבת יקבל קדושת שבת וימלא השבת בית קיבול שתשרה בו קדושתו וע"ז צוה הקב"ה בעשרת הדברות (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת וגו' ופי' במה שפירש לעיל בשער זה בפ"ב שכל הימים הם יונקים מיום שבת כמו שהוכחנו שם ושם העתקנו מהמדרש ז"ל שאמרו זכור את יום השבת שתהא מונה לשם שבת כדפי' שם והכוונה הוא שקדושת שבת היא קדושה עליונה מאד ואי אפשר לו לאדם להשיגה מפני שהוא מלובש בששת ימי חול שמולבשים ל"ט מלאכות ופי' כמו שהארכנו שם ולכן צריך שבכל יום יקדש עצמו בקדושת שבת כדי שכאשר יבא יום שבת יוכל לקבל קדושתו והוא כמשל האדם שהוא בחשך שאם יצא לאור ויקבל אור השמש בתקפו יחשיך עיניו ולא יהנה ממתיקות אורו וכמו שאמר הפסוק (הושע ו) ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו שאור השחר מאיר מעט מעט כן אור קדושת שבת היא קדושה עליונה מהאצילות שמאיר עתיקא קדישא כדפירש הרשב"י כמו שהארכנו שם ומי יוכל לקבל הקדושה הגדולה ההיא והוא משל גם כן לבגד שנפלו בו כתמים משמן וכיוצא שאם לא ירחץ וילבן כראוי לא יוכל לקבל שום צבע כן הבא לקבל אור שבת מזוהם ונפשו מלוכלכת מכתמי עונותיו שאין אור הנשמה העליונה שורה בו כי אין לו מקום לנוח . ולזה צריך לזכור השבת מאחד בשבת כדי שבכל יום ויום יתקדש עד שכאשר תבא קדושת שבת כבר האדם מלומד בה ותמצא כסא מתוקן לשרות בו וזה שאמר זכור את יום השבת ומלת זכור הוא מקור שלעולם צריך לזכור קדושת יום השבת לקדשו פירושו כדי שתוכל לקדשו ולקבל קדושתו באופן שכאשר יבא יום השבת יאיר בכל הימים בתוקף שכל הימים נתקנו כראוי ונכללו בנקודה האמצעית ואם אין הימים מתוקנים שימצא ח"ו פגם בהם לא יאיר השבת בהם מצד שאינם יכולים לקבל אורו וכל זה מצד נשמת זה האיש הפוגם הוא לא יקבל ההארה ההיא מפני שלא תקן ונמצא זה העני חסר בשני דברים חסר ביום שבת מקדושת שבת וחסר בששת ימים הבאים שלא קבלו ימי השבוע שעברה אור שבת כראוי כדי שיאירו בשבוע הבא כראוי ולכן נכון הוא ביום ששי לשוב בתשובה שלמה ולהתודות מכל מה שפגם בששת ימים כדי לקבל אור שבת כראוי כדפי'. ואפשר שלכוונה זו היה רבי פלוני מתענה בכל ערב שבת. ואמרנו אור שבת הכוונה היא הנשמה יתירה שכל אחד יקבלה כפי זכות מעשיו בששת ימי המעשה ולכן אמר הכתוב (שמות כ) ששת ימים תעבוד וגו' פירוש כדי שתוכל לקבל קדושת שבת צריך ששת ימים תעבוד ופי' שתהיה במדרגת עבד :

ותנאים שחייב העבד לרבו פי' הרשב"י ע"ה בפקודין ונדפס בסוף פרשת בהר סיני בפסוק כי לי בני ישראל עבדים ולא נעתיק כל דבריו כדי שלא להאריך אלא היוצא מכלל דבריו אמר שבכלל עבד הם ב' בחינות בכלל עבד היא התפלה הנקראת עבודה כמו שאמרו איזהו עבודה שבלב זו תפלה ובכללה לעבוד להקב"ה בכל מיני עבודה שהם המצות כעבד העובד לרבו מפני שהוא מצוה לעבדו ובכלל זה אע"פ שלא כתבו ר"ש בן יוחאי שם כתב בח"ה (שער ז) כי מתנאי העבד הוא ליזהר שלא יעשה שום דבר הפך רצון אדונו וזהו בחינת ל"ת ובתנאי העבד האריך שם בפי' ע"ש והבחינה הב' בעבד הוא עסק התורה ובכל א' מאלו צריך לשתף בחינת בן ועבד שישראל נקראים עבדים שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים ונקראים בנים שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם בענין התפלה צריך להיות עבד ובן עבד לתקן מה שנוגע משכינה ולמטה בעולמות התחתונים וליחד באצילות שמשם נקראים בנים והיודע מה שפירש רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום בפרשת פקודי בענין סדר ההיכלות בברכות ק"ש ובתפלת י"ח יראה שבכל נעשה כאחד עבד ובן בעסק התורה אמר שכאשר האדם אינו יודע ומכיר את קונו אלא לפי הפשט דרך כלל נקרא עבד וכן פירשו בתיקונים ששה סדרי משנה הם במטטרו"ן הנקרא עבד ומשם הוא הטמא והטהור וכו' כדפי' לעיל בפ"ב וכאשר הוא בן הוא שיודע בסתרי תורה שהם באצילות כבן המחפש בגנזי אביו נקרא בן זהו כלל דבריו שם ובר"מ (פ' משפטים דף קטו) פירשו הדברים טעם היות העוסק בתורה שיקרא עבד ואמרו ז"ל (שמות כא) כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ומאי קנין דיליה אלא בסתרי תורה מטטרו"ן עבד ה' כליל שית סטרין בחושבן שית סדרי משנה ובהון אית ליה לבר נש למפלח למהוי ליה עבד נמכר קנין כספו דכסף ימינא דאברהם חסד דרגא דיליה אורייתא מתמן אתיהיבת ומאן דאשתדל בה בגין לזכאה לעלמא דאתי אקרי קנין כספו עלמא (ו) דכסופא עכ"ל. ואמר עוד לקמיה שני פרטים שהאדם נקרא בהם עבד האחד בתפילין ואמר דאיהו עבד דיליה בשל תפילין אגב רישיה ואזן דיליה רצועה שסיחא למשמע קריאת שמע דשמע בכל לשון שאתה שומע . ובחינה ב' בתפלה

(ו) עולם שתשוק :

בלי שיתלמד לישן במקצת מלבושיו ולא יישן ערום בתוך הסדינים כי יהיה קשה לו לקום בפרט בדבריות וזו שיא מדת הזריזות שהוא זריז קודם שיבא לידי מכשול שהרי אמרו כך היא דרכה של תורה על הארץ תישן ובפעם שיצטער ולא ימצא גופו מנוחה שיבא לישן כל הלילה. וכן פי' ה"ר יוסף יעב"ץ ע"ה ולפחות אם אין בו כח לישן בארץ לא יתענג לישן במטה מוצעת בסדינים וכל זה ראוי לקיים מי שרוצה לשוב בתשובה ולתקן אחר לילותיו ושלא יתבעו ממנו כמה לילות איבד בשינה והיתול ולפי דברי הזוהר לעולם חייב אדם לקום לעסוק בתורה בלילה בין בימות הגשמים בין בימות החמה שהרי אמרו מאן לא מפסק דא בכל יומא כמו שהעתקנו לשונו לעיל. אבל בסוף מסכת תענית (פרק בתרא) מי שאינו קם מט"ו באב ואילך דמוסיף יסיף ודלא מוסיף יאסף ופרש"י מכאן ואילך מט"ו באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו ודלא מוסיף לעסוק בתורה תקבריה אמיה כלומר ימות בלא עתו עכ"ל ויש שנתנו סימן לדבר משכבי עד קומי שכבי הכוונה משבועות עד תשעה באב שכבי שהלילות קטנות ומקומי עד שכבי קומי. אבל העיקר לקיים דברי הרשב"י ע"ה בפרט מי שרוצה להתקדש בקומו בחצות ראוי שיצטער בצער השכינה ויבכה ויקונן על בית המקדש החרב ועל שמו המחולל ובסוף על עונותיו שהאריכו גלות השכינה שהרי פי' בזוהר (פרשת ויקהל דף קנ) שבחצות לילה הקב"ה זוכר לישראל אשר בגלות ולחורבן ביתו וכו' ואז נשמות הצדיקים חוזרים לגופם והמלאכים אומרים להם הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' וגו' ובחצות לילה הוא שעת רצון כדפי' בזוהר (שם פ' נשא דף קלו:) וראויה לתפלה שהקב"ה ימחול עונותיו ושיחזרו בתשובה אח"כ יקום לעסוק בתורה וילבש לבושיו ויכון עצמו לקראת אלהיו וכן אמר בזוהר (פ' נח דף עב:) ז"ל ר' יהודה קם בליליא קד למלעי בתורה בבי אושפיזא במתא מחסיא והוה תמן חד יודאי א"ל האי מלה היך אסבר והא תנן עמיה וכו' ר' יהודה לא (ב) אסתכל רישיה לגביה פתח ואמר (עמוס ד) הכון לקראת אלהיך ישראל כתיב (דברים כז) הסכת ושמע ישראל מלין דאורייתא בעיין כוונה ומלין דאורייתא בעיין (ג) לאתתקנא בגופא ורעותא כחדא קם ההוא יודאי ואתלבש ויתיב לגבי דרבי יהודה ואמר זכאין אתון צדיקיא דמשתדלי באורייתא יממי ולילי א"ל ר"י השתא דכוונת גרמך אימא מלך דנתחבר כחדא דהא מילי דאורייתא בעיין תיקונא דגופא ותיקונא דלבא ואי (ד) לאו בערסאי שכיבנא ובלבאי אמרנא מלין אלא הא תנינן דאפילו חד דיתיב ולעי באורייתא שכינתא אתחברת בהדיה ומה שכינתא הכא ואנא שכיב בערסאי ולא עוד אלא דבעיין (ה) נקותא ותו דכל בר נש דקם למלעי באורייתא מפלגא ליליא כד אתער רוח צפון בפלגו דליליא קוב"ה אתי לאשתעשעא עם צדיקיא בגנתא דעדן והוא וכל צדיקיא דבגנתא דעדן צייתין ליה ולייתון למלין דנפקין מפומא ומה קוב"ה וכל צדיקיא מתעדנין למשמע מלי דאורייתא בשעתא דא ואנא אהא שכיב בערסאי עכ"ל:

בקומו יעסוק בתורה שבע"פ או במשנה וכן תרגם המתרגם בפסוק (איכה ב) קומי רוני בלילה קומי שכינתא דישראל שריא בגלותא עסיקי במשנה בליליא ארום שכינתא דה' שריא לקבליך. וכן אמר בילקוט (סימן א דף קיא) שלהי פ' כי תשא על פסוק ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה והלא כתיב (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא (חבקוק ג) ונוגה כאור תהיה (תהלים קלט) גם חשך לא יחשיך ממך מכאן שהיה משה יודע אימתי יום ואימתי לילה בשעה שהיה הקב"ה מלמדו מקרא היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה עכ"ל. וטוב שיקום מעומד כל מה שיוכל לסבול כדי שלא יישן שכך היה עושה דוד המלך ע"ה כדפי' בזוהר (פרשת לך לך דף פב:) ת"ח דוד מלכא הוה קם בפלגות ליליא דלאו אימא הוה יתיב או שכיב בערסיה והוה אמר שירין ותושבחן לא אלא כמה דכתיב (תהלים קיט) חצות לילה אקום להודות לך אקום ודאי בעמידה לאתעסקא בשירין ותושבחן דאורייתא עכ"ל. ואפשר שלזה כוון ג"כ הכתוב באמרו קומי רוני דהיינו קומי מעומד ולפחות אם אין בו כח לעמוד מתחלת הקריאה אם יבא לו שינה יקום מעומד שהעיקר הוא לקשר לילה ביום ע"י עסק התורה כדפי' לעיל וכן יקרא תלמודו בקול רם וידויה שלא יישן ושלא ישכח ממנו כמ"ש (משלי ט) כי חיים הם למוצאיהם. ובמעלת המרים קולו בשעת למודו האריכו בזוהר (שמיני דף לט) בפסוק (שה"ש ז) וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים ע"ש וכלל הכל מי שירצה להתמיד במדה זו ישתדל במעשיו לקיים הנשמה שהרי אמרו בזוהר (פ' ויקרא דף כה:) שמי זוכה אל הנשמה הוא המתגבר כארי בעסק התורה מחצות לילה עד בוקר והטעם כי הנשמה נותנת לו כח כאשר פי' לעיל שהנשמה נקנית ע"י עסק התורה גם ע"י טהרת המחשבות גם פי' בתיקונים (דף קיג:) שבעלי תשובה זכים לנשמה יתירה בכל יום ולכן לא יקשה לבעל תשובה לקום בחצות שהנשמה באה לו ממקום הנקרא כח:

גם מהדברים הצריכים לקיים מדה זו הוא התקדש האדם ביום כראוי וטהרת מחשבותיו ועוסק בתורה לעשות נחת רוח ליוצרו ולא לשום דבר מדברי העולם ובזה מסלק נפשו מהעשי' והוא מתדבק בקדושה ובזה יזכה אל הנשמה הנה נודע לנו כפי מה שביארנו בפרקים הקודמים ע"י מאמרי הרשב"י ע"ה שקניית הנשמה ע"י עסק התורה וטהרת המחשבות ובזוהר (פ' תרומה ד' קלא) פי' שע"י הנשמה השכינה מתעוררת אל היחוד ז"ל בענין הנשמה ודא איהו דבגינ' אתערירת צלותא לאהדרא לעילא ואמר בדא אתכלילת מלין דאתכלילת וכו' והנה

(ב) לא הפך פניו אליו לשמוע מה שאמר: (ג) להכין בגוף ובנפש תפלה: (ד) ואי לא שוב צריך הכנה גם אני לא הוצרכתי לקום: (ה) נקיות גוף ובגוד:

הסבילה יעכוב בתורה עד שיקבל שבת כי הסבילה הוא מטעם הקבלת שבת ח"ל שם כד עאל שבתא אצטריכו אינון עמא קדישא (ז) לאסחאה גרמייהו מסאבא דחול מה טעמא בגין דבחול רוחא אזלא שטיא ושרא על עמא וכד בעי בר נש לנפקא מן ההוא רוחא ולאעלא ברוחא אחרא קדישא עילאה בעי לאסחאה גרמיה למשריא עליה ההוא רוחא קדישא עילאה עכ"ל:

ומהדברים אשר יארכו לקדושת המחשבה עיקרם הוא היראה העיקרית שביארנו בשער היראה פ"א שהוא למדחל בר נש למאריה דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין ופי' בסוף פ"א שימשך לאדם יראה גדולה מזה בחשבו בעלת כל העלות יתברך ויתעלה שהוא שורש וקיום לכל העולמות שבלעדי שפעו אין להם קיום. ובכלל זה האדם שהוא עולם קטן הקב"ה מחייהו בשפעו ואם רוחו ונשמתו אליו יאסוף יגוע כל בשר יחד ועל עלת הכל נאמר (נחמיה ט) ואתה מחיה את כולם כדפירשו ז"ל ואתה מחיה ואתה מהוה וכו' וכאשר יהיה האדם עומד בתפלה או עוסק בתורה ויזכור ענין זה שהוא עומד לפני עלת כל העלות כי הוא שורש לכל השרשים ובו עומד שורש חיי נשמתו יתבושש מלחשוב בדבר אחר אלא במה שהוא מדבר לפניו וענין זה אנו מזכירין בתפלת מוסף של ר"ה באמרנו אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם וכו' ופירש מורי ע"ה בפי' התפלה בענין מה שאמר לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית שהם סוד ההנהגות העליונות הנעלמות בשורש השרשים שעל ידי השרשים האלו מצטיירים כל הנבראים כלם ברגע א' ועל ידי אותם השרשים הוא משגיח עליהם ולא תתחלק השגחתו בפרטים התחתונים אלא ע"י המיוחדים בו הוא משפיעם ומשגיח בהם. ומציאות השרשים נתגלו בכתר ו' והם אור קדמון אור צח אור מצוחצח כדפירש בתיקונים (דף קלד) ופי' מורי ע"ה בספ"ר שער ההנהגות שמציאות ג' אורות אלו הם ג' יודי"ן שבשם ס"ג יו"ד ה"י וא"ו ה"י ויש רמז שם בתיקונים (דף קיג) ועוד בתיקונים ז"ח (דף ע') כתיבת יד פירוש כי מציאות ג' יודין אלו הם שורש לנפש רוח ונשמה ז"ל וזכאה איהו מאן דסליק תלת ללוחין לגביה בתלת נקודין דסגולתא דמגוהון אתמשכן תלת טיפין דתלת מוהין עילאין דכד בר נש אתמשך זרע מניה אלין טפין דאתמשכו מניה אינון משופרי שופרי דמוחא מובחר מכלא הכי. כגוונא דא קב"ה אורית בבר נש תלת קטירין דאינון נשמתא ורוחא ונפשא משופרי שופרי דיליה יהיב לון דאינון מתלת דסגולתא דאתרמיז בשם יו"ד ה"י וא"ו ה"י ובג"ד אמר לון (דברים יד) ובך בחר ה' להיות לו לעם סגלה עכ"ל:

וכאשר יסתכל האדם שנשמתו רוחו ונפשו מושרשים למעלה ראוי שיטהר מחשבותיו ויתבושש מלחשוב דבר שלא תהיה עבודתו ית' כ"ש לדבר או לעשות דבר שאינו כרצונו מפני שהכל גלוי לפניו כמ"ש דוד המע"ה (תהלים קלח) ה' חקרתני ותדע אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי מרחוק וגו' כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה וכמו שהאריך אח"כ בענין השגחה אנה אלך מרוחך וגו' אם אסק שמים שם אתה וגו' ודע שכל הבחינות האמורות בענין עקרא ושרשא דכל עלמין הכל נתגלה על ידי המדה האחרונה כמו שאמר הרשב"י במאמר הזה ולשוואה רעותיה בההוא דרגא דאקרי יראה שכל הבחינות האלו מושגות על ידו והשגחתו יתברך אלינו הוא על ידי המדה הזו כי הוא תותם כל האצילות העליון ובזה יצייר השמותיו כמו שהארכנו בשער היראה פ"ט ועל ידו מתגלה גדולת המאציל העליון וממשלתו כדפירשנו בשער היראה פרק ראשון. ובחינת היראה הרוחנית הזו הוא שהרשב"י ע"ה הזהירנו כמה דברים קול ודיבור בדחילו ורחימו מצוה בדחילו ורחימו וכיוצא הרבה. שהכוונה הוא שידע האדם לפני מי עומד ואת מי עובד ועושה מצוה או עוסק בתורה ולא יהא עושה המצוה מצות אנשים מלומדה וכיוצא לענין התפלה והתורה אלא שיהא דבק בקונו כראוי. ומצד היראה הזו יומשך לאדם הכנעה בנפשו להקטין עצמו לפני גדולת בוראו וא"א לאדם שידבק נפשו באלהיו וימשוך קדושה עליו אם לא שיכניע נפשו לפניו ויעריך עצמו דאין נגד גדולתו ונגד כל טובותיו עליו. וכן פי' רשב"י ע"ה (בזוהר פ' יתרו דף סט') ז"ל בגין דמלה דלעילא בין דקודשא בין דסטרא אחרא לא יכיל ב"נ לאמשכא רוחא דלעילא לתתא ולמקרב גביה אי לא בדחילו ויכוין לבי' ורעותיה (ח) בדחילו ותבירו דלבא וכדין ימשך לתתא רוחא דלעילא ורעותיה דאצטרי' ואי לא ישוי לביה ורעותיה בדחילו לההוא סטרא לא יכול לאתדבקא ביה רעותיה עכ"ל וכאשר ירצה האדם להדבק בקונו בעסקו בתורה או בתפלה יחשוב בתחלה ביראה האמורה ויכנע ואז יהיה הקב"ה נמצא אתו ולא יוכל להפרד ממנו במקום כי הקב"ה הוא מצד עצמו לעולם נמצא ומצוי הוא. אבל מצד האדם מצד עצמו וחטאתו והקליפות המפרידות בינו לבין אלהיו צריך זמן עד שיכנע ויפריד ממנו הקליפה וידבק בקדושה:

והנה שתי בחינות אלו האמורות לקנית הקדושה ביארה לנו תורתנו הקדושה בריש פרשת קדושים כאשר רצתה לבאר כיצד נדבק בו ויסרה קדושתו עלינו שאמר (ויקרא יט) קדושים תהיו וגו' התחילה לבאר הדרגות קנית הקדושה ואמר איש אמו ואביו תיראו. ונודע שאביו ואמו הם קב"ה ושכינתיה כמבואר בזהר כמה פעמים והקדים האם שבה עיקר היראה כדפי' בשער היראה ואמר אמו ואביו ולא אמר האם והאב תיראו להורות שראוי שיירא מאמו במה שהיא אמו ואביו במה שהוא אביו דהיינו שהולידוהו והיטיבו עמו וראוי שלא יקניטם ויעבור על רצונם ויהיה כפוי טובה ח"ו. ואת שבתותי תשמרו כבר פי' לעיל כי השבת הוא תיקון לימי השבוע כי ביום השבת מקבלים שפע והארה וצריך בששת ימי חול להכין מעשיו כדי שיוכל לקבל השפע

(ז) לטבול עצמם: (ח) ביראה ובכנעת הלב:

כמ"ש ז"ל אלא לראשונות דומה לו לעבד המסדר שבחו וכו'. אלא אחרונות כעבד שקבל פרס מרבו וכו' והגם לכל השבחי' האלו רמז הכתוב באמרו (שמות כ) ששת ימים תעבוד שכאשר יתוקנו הימים בבחינות אלו יהיו כסא לקבל אור שבת ועתה ראוי לדעת היכן נרמז בכתוב בחינת בן לפי דברי הרשב"י עליו השלום שאמר שצריך האדם להיות לעולם עבד ובן כאחד אם בתפלה אם בתורה וי"ל שנרמז בכתוב זכור את יום השבת לקדשו ששת ימים וגו' ונודע כי יום שבת שהוא אור האצילות הוא בחינת בן וכבר אמרנו כי זכור הוא מקור אלעולם צריך לזכור בחינת בן שהוא יום שבת אפי' בששת ימים שהוא סוד עבד מלבד יום שבת שכולו לה' אלהיך ואין תפלת יום שבת כתפלת ימי חול ואין עסק התורה ביום שבת כעסקה בימי חול שבימי החול יכוון בששה סדרי משנה במספרו"ן וביום שבת יכוין אותם בששה קצוות באצילות ששם מקורם כדפי' בתיקונים (דף ה) וכל הקדושות הנהוגות ביום שבת שהם קדושת המחשבה קדושת הדיבור והענוה שביארנו לעיל וביארנו בפ"ב חייב להתנהג בהם בימי החול כדי שכאשר יבוא יום שבת יוכל לקבל אור הנשמה יתירה כראוי וכן מובן מדברי ר"ש בן יוחאי ע"ה בתקונים (שם דף יח) ז"ל דבזמנא דשכינתא איהי בגלותא אתמר בה ולא מצאה היונה מנוח אלא בשבת ויומין שבין ובההוא זמנא אתייחדת עם בעלה וכמה נפשות יתירין קא נחתן עמה לדיירא בישראל הה"ד (שמות לא) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם זכאה איהו מאן דמתקן לה דירה נאה בלביה וכלים נאים באבריה דיליה ואשה נאה בנשמתיה דבגינה שריא שכינתא עילאה דאיהי נשמת כל חי עליה ע"כ לשונו ובודאי כי דירה נאה בלביה היא טהרת המחשבות שלב מהרהורים רעים וכלים נאים באברים וכו' שלא יהיו פגומים והכונה זו בודאי שהיא צריכה לכל ששת ימים כמו שהיא צריכה ליום שביעי שאם אבריו פגומים ששה ימים לא יספיק מה שיתקן ביום שביעי כנגד מה שפגם בכל שאר ימי השבוע ואשה נאה בנשמתיה היינו הנשמה שהיא בששת ימי חול שלא היתה פגומה ובזה זוכה שתשרה עליו הנשמה היתרה וז"ש דבגינה שריא שכינתא עילאה דאיהו נשמת כל חי עליה שממנה תוספת נשמות יתרות והיינו מה שפירש מענין זכור את יום השבת שהוא מקור של עולם בששת ימי חול צריך לזכור קדושת שבת ולעשות הכנות טובות אלו דירה נאה וכו' כדי שיוכל לקבל אור שבת שישרה עליו וכן בששה ימים שהשכינה מזדווגת עם ת"ח העוסקים בתורה אם לא יעשו לה תיקונים אלו האמורים ודאי שלא תשרה בהם דאיהי לא שריא על נשמתא פגימא כאמרו (ויקרא כא) כל איש אשר בו מום לא יקרב ולכן צריך האדם לטהר מחשבותיו ולתקן מעשיו לעולם ולעשות דירה נאה בלבו לתקן הלב בכל הפרטים שדברנו לעיל בתיקון הלב בעשה ול"ת וכלים נאים באברים דיליה אם שלא יהיו פגומים ויהיה בהם נוי ויופי תיקון המצות ואשה נאה בנשמתיה עיקר תיקון הנשמה הוא ע"י התורה וכוונת התפלה כי הנשמה היא מעולם המחשבה ותיקונה קשוטה ויפיה ע"י היחודים שאדם עושה ע"י מחשבתו על ידי זה היא מאירה ורויה בזה שכאשר יבא יום שבת יהיה נקל לו טהרת המחשבה וכל הקדושות שינהג האדם ביום שבת יהיו נקלים לו לעשותם בימות החול מטעם שביום שבת כל הימים קבלו כל יום ויום מקצת אותם הקדושות ולא יהיה קשה לאדם לנהוג מה שלא עשה באופן שאם לא תקן בששת ימי השבוע דבר ובא שבת והרהר תשובה ורוצה לעשות כל הקדושות הנהוגות בו יועילו לו כל הקדושות שנהג בשבת שיהיה נקל לו למשוך אותם הקדושות מהנקודה האמצעית לכל הימים אבל אם השורש שהיא הנקודה אינה מתוקנת כראוי יהיה קשה לו תיקון כל יום ויום להאיר ולקדשו בקדושת מחשבה ודיבור וכיוצא ולזה צריך השב לקדש עצמו יקדש בתחלה ששת ימים מן הטעם שפי' ואם בא לשוב בשבת שלא זכר את קונו בימי המעשה יתקן השבת כהלכתו ולפחות בערב שבת יתקן דירה נאה בלביה לפחות המחשבה מהבלי העוה"ז ויחשוב במה שביארנו בפ"ב מטעם זה כי השבת הוא מעין העוה"ב כמאמרם ז"ל מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו' וכן ראוי שיאמר אדם בלבו אחר שיתקן צרכי שבת מאכילה ושתיה ומה תקנתי לעולם שכולו שבת ולכן ראוי שביום ו' יתבודד מקצת היום לפשפש במה שעשה בששת ימים כדי שישוב בתשובה ובזה הימים יוכללו בנקודה האמצעית שהוא השבת כדפי' שם ונשמתו תהיה נאה וע"י כוונת התפלה כדפי' ואיבריו נאים ומתוקנים על ידי הרהור תשובה לפחות ותהיה בזה הכנה שתשרה בו תוספת הנשמה כדי שיוכל לשוב אח"כ הרי דברנו דרך כלל בתקון ימי המעשה שצריך להיות עבד ובכללות יום שבת אבל יש עוד הכנות הראויות לעשות ביום ששי כדי לקבל השבת והכנות הראויות לעשות בשבת עצמו והם נתבארו בזוהר (ויקהל דף רב):

והעיקר שצריך האדם לעשות ביום הששי בגופו לקנות קדושת שבת ונשמה יתירה היא טבילה במ' סאה כדי לפשוט לבוש רוח חול וללבוש רוח קדושת שבת שהיא רוחא דמיטב מעתיקא שצריך טבילה ובלי האי ואולי שישרה עליו אותו הרוח הקדש ומהם התשובה בהרהור ומעשה והכלל כי זריזות ונקיות וטהרה כלם צריכים להעשות בע"ש כדי שתשרה אחריהם הקדושה שהיא קדושת שבת וע"י הכנות אלו תהא דירה נאה בלבו ואבריו נאים ונשמתו ובהחסר ח"ו אלו אין תיקון כלל ואין הקדושה מוצאה מקום לנוח ויבוא מזה שכיון שתשרה עליו קדושת שבת כראוי תביאהו לידי ענוה ויראת חטא וחסידות ורוח הקדש כנזכר במאמר ר' פנחס כי מי הוא הגורם שלא יהיה עניו וירא חטא וחסיד ויצרו גובר עליו מפני שאין לו נשמה שתהיה גוברת על יצרו וכיון שהבא לו נשמה קדושה בודאי יגבר עליו ויהיה עניו וירא חטא וכו'. ולפי דברי הזוהר בפ' ויקהל כ"ל כי אחר שיטבול אסור לו לעסוק בעשית מלאכה אלא בתיקון צרכי שבת והכנון שלאחר הטבילה

ועיינין דאודנין דאנפין דתרין נוקבין דחוטמא מדה בפומא. שקל הקדש דא ו' שקל דגופא כפי השקל ה' אצבען דימינא וה' דשמאלא ובגין דשמא דידו"ד איהו מדה ומשור ומשקל א"ק (ויקרא יט) לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה עכ"ל. עוד פי' בתיקונים (תקון לב) שהשם מלא באלפין יו"ד ה"א וא"ו ה"א מנא רמוז באברי האדם ז"ל ובג"ד אתקשר שוקא ימינא דאית ביה תלת פרקין עם דרועא ימינא לשריא ביה ה"א וכן דרועא שמאלא עם שוקא שמאלא דשריא ביה ה"א וכן גוף וברית איגון וו' ושריין בהון א' דאיהי אימא ואתעבידו י"ג וא"ו. יו"ד שריא בעשר אצבען דידין ובעשר אצבען דרגלין משום דאתחלתא דשמא קדישא מחכמה שריא דאיהי באצבען כתר עילאה שריא ברישא דב"כ דתמן מחשבה סתימא וכמה דמחשבה איהי סתימא הכי איהו סתים עכ"ל ואמר לקמיה ארבע יסודין דגופא בהון שריא ידו"ד עכ"ל לעניננו. ועוד בתיקונים (תיקוני ז"ח דף כט') כתיבת יד שכל אבר ואבר שבאדם כלול מעשר ורומז לשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א ונאמר עליו (בראשית א) נעשה אדם שאדם הוא ט' במספר קטן ושכינה דמות אדם המשלמת בחינה עשירית בכל אבר ואבר ובסוף דבריו אמר דא שכינתא תתאה איהו שלימו דעילאין ותתאין והכי אזיל בכל אבר ואבר ובכל ספירה וספירה ואמר נעשה אדם עד דאתכלילת שכינתא בכל ספירן ובכל אבר בההוא זמנא דאשתלימו כל איברין בה כל חד לעשר כגוונא דא יו"ד ה"א וא"ו ה"א לבתר נחית לארבע ס' ל"ע שם עכ"ל:

לאחר הגעת ידיעת המאמרים האלו יתבאר הפסוק על ב' בחינות וכולם נוגעות למעשה האחד גול אל ה' מעשיך הוא כי אחר שידע שכל אבריו שהם נקראים מעשים כדפי' חתומים בשם ידו"ד צריך שלא יחטא בהם כמ"ש הכתוב (ויקרא יט) לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה ופי' שארבע מדות אלו הם כנגד שם ידו"ד משפט י' מדה ה' משקל ו' משורה ה' ואמר הרשב"י ע"ה (תקונים דף קכז) לעיל מהמאמר שהעתקנו ובג"ד לא תעשו עול במשפט במדה כו' במדה דא מדה דשעור קומה דכל מאן דלאו איהו בעל מדות אכחיש שיעור קומה דלעילא ולא אתנטיל מתמן דעשר ספירן דלעילא כלהו אזלין במדה משפט דא י' ובמשקל מסטרא דאת ו' תרי מאזני השקל איגון ה' ה' עכ"ל ואחר היות האברים נקיים והם כסא אל ידו"ד יכונו המחשבות וכדפי' לעיל בפ' שני שהמחשבה העליונה אינה שורה אלא בכסא שלם ומתוקן כראוי וכן כאשר יחשוב שהמוחין שבראשו יש בהם רמז שם ידו"ד ד' מוחין כנגד שם ידו"ד והם כנגד ד' פרשיות שבתפילין שהם נקראו שם ידו"ד כדפי' בזהר ראוי שיטהר מחשבותיו והיינו בכלל גול אל ה' מעשיך שפי' שם ידו"ד נרמז בכל אבר ואבר שבאדם ובפרט בד' מוחין רמוז יותר. ועוד נתבאר ענין זה יותר בארוכה ביאר הרשב"י ע"ה (שם דף קכט) ד' בחינות ראיה שמיעה ריח דבור. ואמר אח"כ לית תקונא מאלין דאשון דלא אתכלילן בה י' ספירן דאיגון יו"ד ה"א וא"ו ה"א וארבע אתוון דאיגון ידו"ד איהו לא אשתני בכל אתר. איהו שמע לשמאלא לישראל ואסתכל בימינא עלייהו ובדרום איהו מרחף עלייהו הה"ד (בראשית א) ורוח אלהים מרחפת על פני המים ובמערב איהו ממלל עמהון שריין איגון במאני דגופא אבל ביה לית שנוי כלל הה"ד (מלאכי ג) אני ה' לא שניתי וכל אבר ואבר דאיהו נרתא דכל פקודא בעי בר נש לאמלכא לקב"ה ולתקנא ליה אתר דכיא ונקיא לשריא ליה תמן ובג"ד צריך בר נש לנטרא מניה מכל אבר ואבר כל מחשבין וכל הרהורין בישין וטנופין דאיגון קליפין וצריך ליקרא לון בכל פקודין דשריין על כל אבר ואבר דאיגון נרות דכל פקודא נר אתקריאת הה"ד (משלי ו) כי נר מצוה (שם כ) נר ה' נשמת אדם (עכ"ל לעניננו. ומה שאמר איהו שמע לשמאלא וכו' ובמערב איהו ממלל כו' נתבאר לעיל מהמאמר הזה ואינו לעניננו והיוצא מכלל פשט המאמר הוא שצריך האדם לתקן כל איבריו שיהיו כסא שישרה בהם שם ידו"ד שהיא הנשמה השורה בפנים וכל איזה פגם שיהיה באיזה אבר שם ידו"ד מסתלק כמבואר שם לקמיה והעתקנו כל המאמר בשער היראה פ"ט ע"ש והיינו גול אל ה' מעשיך כדפי' ובזה יכונו מחשבותיך דהיינו שם המחשבה יו"ד ה"א וא"ו ה"א שהיא נשמה פנימית המתפשטת באברים ובפרט במה שנתבאר לעיל במאמר הרשב"י ע"ה מסוף תקון כ"ב שם המחשבה יו"ד ה"א וא"ו ה"א הוא רמוז באברי האדם יאמר גול אל ידו"ד שהם והכוונה גול אל השם הזה מעשיך האברים הרמוזים בשם הזה ויכונו מחשבותיך כי בהטהר האברים שישרה בהם השם יכונו המחשבות כי השם הזה הוא קשור במחשבה כמו שנתבאר. ובזה כלל הפרק הזה:

פרק ח

כבר ביארנו בפרק ז' בשם הרשב"י שהמוח מרכבה שלו הם ד' ראיה שמיעה ריחא דבור ואמר בר"מ (פ' פנחס דף רכט) שד' אלו כנגד ד' אותיות ידו"ד אמר מוחא אית ליה ד' הוון דאיגון כרסיא דאחמי ומאי נינו ראיה שמיעה ריחא דיבור ראיה אריה שמיעה שור ריחא נשרא וד' אנפין וד' כנפים לכל חד. דיבור אדם איהו אחיד עילא ותתא עכ"ל. והנה אחר שביארנו בפרקים הקודמים קדושת המוח והלב שמניסם נקראים לענין ההרהור כמו שביארנו נבא עתה לבאר בפ' זה הנוגע לקדושת הראיה ונתחיל לבאר ענין הראות אחר שביארנו קדושת הלב כי הם סמוכים ותלוים זה בזה לבא ועינא תרי סרסורי עבירה מינאי כמו שביארנו בענין פרטי העין נעתיק כל מה שנמצא בדברי הרשב"י ע"ה המבאר פרטי העין וכאשר ידע אדם מקום רמז במרכבה העליונה יקדש ראותו כראוי בענין ג' גווני העין ובת עין ועפעפי העין ביאר בתיקון ד' (דף יד) ז"ל בראשית כתיב (תהלים קיח) פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה פתחו לי ודאי איגון תרין עפעפי עינא דאינון פתחין וסגרין ועלייהו אתמר (שמות כה) והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה

כרובים

שמה שבשה ביום השבת שהיא מהאצילות נמצאים ששת ימי חול בין שני שבתותי יוצאים משבת ונכנסים בשבת וסדר זה אפילו בבריאת העולם כדפי' מורי בספ"ר ולזה אפשר שכוונו רז"ל באמרם אלו שמרו ישראל ב' שבתות לא שלטה בהם אומה ולזה ואת שבתותי תשמורו ורבוי את הוא לששת ימים שבינתים כדפי' לעיל אני ה' אלהיכם היינו קשר הקדושה העליונה בנו ומורה עלינו על ידי התיקון הנזכר כי על ידי היראה שבך השכינה עליו כי היא נקראת יראה ובה תוך כל האצילות וכפי מה שהאדם מכין עצמו ליראה כך שוכנת הקדושה עליו כמבואר במאמר מפרשת יתרו וכן קניית הנשמה העליונה על ידי תיקון ששת ימים עולמי הוא תיקון להשראת השכינה בו וכנגד בחינת היראה שפי' אמר דוד המע"ה לשלמה בנו (ד"ה א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד והפסוק הזה בכללו מגלה לנו כל הבחינות שביארנו בתחלה אמר דע את אלהי אביך וידיעה זו היא לדעת למי הוא עובד שהוא עלת על כל עלות עקרא ושרשא דכל עלמין כדפי' והיינו אלהי אביך המורה על ההשגחה. ועד"ה אלהי אביך ע"י המדה האחרונה שם מתגלה האלהות העליון לתחתונים כדפי'. ועבדהו בלבב שלם הכוונה הוא ע"ד ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ביצר הטוב וביצר הרע שמניהם שורים בלב בשני בתי הלב כדפי' בשער היראה פ"ה ובהיות היצר הרע השורה בלב לצד שמאל נכנע תחת היצר טוב אז הוא לב שלם שהשני לבבות נעשו לב אחד אבל אם היצר הטוב רוצה לכוון לקדושה והיצה"ר מקטרג הם שני לבבות נפרדים ואינם שלמות. ואפשר לפרשו עד"ה אבל אין רצוננו לנטות מהדרוש ובנפש חפצה יתבאר לך במה שפי' בשער אהבה פרק ד' בענין כי חפץ בבת יעקב ושם פי' ענין רעותא דלבא שהוא החשק הגמור אחר עבודת האלהית וכל יצר מחשבות מבין פי' רז"ל והעתקנו לשונם בשער האהבה פ"ח. אם תדרשנו ימצא לך כאן הורה מה שביארנו מדברי הרשב"י ע"ה דמאן דבעי לאמשכא רוחא דלעילא צריך יראה ותבירו דלבא וכו' כמבואר וזה אם תדרשנו כי צריך דרישה עד שימצא לך והוא מענין (דברים יג) ודרשת וחקרת וכן (ויקרא י) דרש דרש משה מלת קאמר אם תמצא לו ימצא לך ואפשר שפי' דרישה כפי' הרד"ק בשרשים שהוא הזמנה כענין (ישעיה ס"ה) נדרשתי ללוא שאלו שהכוונה נמצאתי ונזדמנתי וכן (תהלים קיא) דרושים לכל חפציהם מזומנים ונמצאים וכו' וכן בהזדמן האדם ובהכין עצמו לקבל הקדושה הקב"ה ימצא לו אבל אם אינו מכין עצמו כראוי לא ימצא הקב"ה אליו ומה שאמר ימצא ולא אמר ידרש לך הורה על מה שאמרו בא ליטהר מסייעין אותו כי מצוי הוא חשוב יותר מדרישה ואומרו לך פי' מלדך צריך הוא שימצא לך אבל הוא מעצמו הוא מצוי אם תעזבנו יזניחך לעד והוא כענין מה שאחז"ל אם יום תעזבני יומים אעזבך משל לב' אוהבים שהיו זה אצל זה זה פנה לדרכו דרך יום כה למזרח וזה פנה ג"כ לדרכו דרך יום כה למערב נמצא ביניהם מהלך ב' ימים והיינו יומים אעזבך והיינו יזניחך לעד ועוד ירצה יזניחך לעד שלא יהיה מבני עלאה שנקראים עבדי ה' כדפי' בזוהר והטעם שאינם עולים שם אלא אותם שהם דבקים לעולם במחשבה כדפי' בפ"ד ולכן צריך האדם כשיתחיל לתפוס בקדושה ולהדבק בקונו יום א' שיסמוך לו יום אחר בענין שיהיה לו טורח כפלים למצוא הדבקות ממה שהיה לו וכמו שאחז"ל אם שכוח תשכח שכח אדם מעט משכחין אותו הרבה והיינו אומרו תעזבנו אפילו עזיבה מועטת ולא אמר אם תזניחהו והיינו יזניחך לעד מן הטעם האמור שהוא ע"ד אם יום תעזבני וכו':

עוד מהדברים הגורמים קדושת המחשבות גילה לנו שהמע"ה באמרו (משלי טז) גול אל ה' מעשיך ויכונו מחשבותיך והכוונה הוא לכמה דברים וכולם נוגעים לקדושת המחשבה. הא' כפשוטו שהוא כענין (תהלים לח) השלך על ה' יהבך ופי' בגמרא שיהבך פי' משאו והכוונה משא דברי העולם כענין כלכול האדם בני ביתו ופרנסתו ומקחו ושישליכם על ה' שבידו לתקן הכל וכל אלו דברים יבלבלו אל האדם מחשבתו ולז"א גול אל ה' מעשיך ובזה יכונו מחשבותיך וזו מעלה מדות הבטחון כמו שהאריך בח"ה שהוא מנוחת הנפש מפגעי העולם ותללכת בדרכים וכיוצא שהוא בוטח באדונו שלא יחסר לו פרנסתו כמ"ש (תהלים כג) ה' רועי לא אחסר כי ידו"ד שהוא ברא הוא יודע עניינו בטוב לו וכמ"ש דוד המלך ע"ה (שם קלא) כגמול עלי נפשי וכאשר יתחזק האדם בבטחון בו ית' תהיה סבה גדולה לטהרת המחשבה כי כיון שמשליך כל דבריו על ה' אין לו מחשבה אחרת אלא אותו הדבר שהוא עוסק בו תפלה או תורה או מצוה הכל הוא לעבודת אלהית בלי שום פניה זהו פשט הכתוב ירצה גול אל ה' מעשיך הוא בריאות אברי גופו כענין (דברים לב) הוא עשך ויכונך כמו שפי' רש"י ז"ל הקב"ה ובית דינו נמנו על כל אבר וכו'. גול אל ה' פירושו שאף על פי שאברי האדם וגופו הם גשמים כאשר יגול אותם ויקשרם בשרשם שהוא ידו"ד יזדככו האברים ויכונו המחשבות ודבר זה פי' הרשב"י ע"ה בכמה פנים שנמצא ידו"ד נרמז באברי האדם אמרו בתיקונים (דף קל) ז"ל ידו"ד הוא אשתכח בכל אבר ואבר הוא אשתכח בד' גוונין דשערא וכד' גוונין דעינא וכד' (ס) אדרין דאודנא וכד' גווני דאנפין ובקלא ובדבורא ובקריאה ואמירה ובעשייה דידין ובכל אבר ואבר דגופא איהו ידו"ד וכו' עכ"ל לעניננו ואחר לשונו העתקנו בשער היראה. עוד פי' בתיקונים (שם דף לח) שימצא שם ידו"ד בגופו של אדם י' ברישא ה' ה' (י) בידין. ו' בגופא. ז"ל (שם דף קכז) פ"א איהו רישא ואיהו פתח

דעיינין

(ס) חדרים שבאזן : (י) י' אצבעות בכל יד :

והמראה היא השכינה כמבואר בר"מ (פ' כי תצא ד' רפ) וא"ל שהיא בחינת בת עין שהיא מראה שע"י האור העליון מת"ת יוצא ומתיקון העינים הוא מה שאמר הפסוק (איוב כ"ב) ושח עינים יושיע והוא מביא לידי בושת וענוה וכן צוואת הרמב"ן לבנו אל תבט בפני אדם בדברך אתו וכן פירשו במדרש ז"ל רבי אחא בר יאשיה אמר אל תסתכל בנשים שלא תבא לדבר ערוה והחכמים אומרים כל מי שיש לו בשת פנים לא במהרה הוא חוטא שנא' (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וכל מי שאין לו בשת פנים במהרה הוא חוטא שנא' (ישעיה ג') הכרת פניהם ענתה בם עכ"ל. ומוכרח הוא שבושת פנים יבא מחמת שיהא שח עינים שאם הוא גבה עינים ודאי שאין לו בושת פנים. ובזה יובנו קשר דברי חכמים אל דברי ר' אחא בר יאשיה שחכמים באו להוסיף על דבריו ואמר שלא זו בלבד שלא יבא לדבר ערוה אלא שגם יגרום לו בושת פנים וכל מי שיש לו זה לא במהרה הוא חוטא אפילו חטא קל וכל מי שאין לו בושת פנים שהגבהת העינים מראות על עזות הפנים במהרה הוא חוטא. ודע כי לתיקון המחשבה צריך שיהיה שח עינים ובזה מתקן מחשבתו מכל הבחינות אם שלא יסתכל בנשים אשה שלא ראה לא יבוא לחשוב עליה ואפילו בדברי הכשוט בבגדי צבעונים השטוחין על הכותל כמו שהעתיק עוד מאמרם ז"ל כי כל דבר שהאדם מסתכל יצטייר הדבר והציור ההוא בשכלו ונמצא כשיבא להתפלל או לעסוק בתורה יצטייר בשכלו צורות הגשמיות ההם שראה ונמצא פגם ובלבול במחשבה ולא יוכל לכוון כראוי כי העינים אינם רואים אלא מכח הנשמה ונמצא כח הנשמה יוצא לחוץ וקולט הדבר ההוא ומתדמה במוח הדמיון כדפירשנו בפ"ו שג' מוחין הם ואם יהיה הדבר שהסתכל ערוה סרי הכנים ערוה ממקום גבוה. וזו היתה מעלת אברהם אע"ה שאמרו ז"ל בפסוק (בראשית יב) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את שמעולם לא נסתכל באשתו והטעם הוא כדפי' שלא להוציא כח הנשמה לחוץ ולהכניס דבר גשמי בשכלו כי יגרום בלבול המחשבה כדפי' ונמצא מערב חול בקדש. ולכן ראוי לאדם שכאשר יצא להתפלל שלא יסתכל בפני שום אדם ואפילו תינוק כדי שלא יבא לחשוב בעניני אותו האדם אלא בשעה שהוא מתפלל יתקדש ויחשוב שאין לו יחס וקורבה עם שום אדם אלא עם הבורא נשמתו לבדו וזה יהיה סיוע גדול לכוונה אבל בהסתכל אדם בפני רבו מצוה היא ותיקון לעינים כי ע"י ההסתכלות ההוא מקנה בנפש והארה הנשמה הטהורה המתראה בפניו בפרט הקבלת פניו בשבת וברגל והקבלת פני כל חכם הוא תיקון לעינים. וכן עד"ז אמר דוד הע"ה (תהלים ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וגו' ופי' כי לא היה דוד הע"ה מסתכל בשמים בגשמיותם הנראה לעינים אלא בהסתכלו ברוחניותם הפנימי שהם מעשה אצבעותיו ית' שהם עשר ספירות עליונות וזהו אומרו ג"כ ירח וכוכבים אשר כוננתה בכוונות שבהם היה מסתכל שע"י כוונות התחתון נבחר וניכר מעשה העליון:

ומבחינת תיקון שח עינים צריך להתנהג במדות רב ע"ה שאחד מעשר מדות שהיו בו שלא היה מסתכל חוץ לארבע אמות והיו פניו פונות לארץ ולא לצדדים כדי שלא לראות שום עבירה ועוד נ"ל כי בהסתכלו לארץ יחשוב כי עפר הוא לעפר ישוב ולא יחשוב בעניני העוה"ז ההוים ונפסדים ותיקון זה צריך לאדם להתנהג בו בהיותו בביתו כדי שיהיה מלומד כאשר ילך בשוק או במקום שמצוי דבר ערוה שלא יסתכל בדבר ערוה. וכן אם יהיה מלומד בתוך ביתו שלא להסתכל חוץ לד' אמות כדי שלא לסלק המורא מעליו שיחשוב כאלו הוא לפני המלך ירויח בזה שיהיה נקל לו לקיים מדה זו בעמדו בבית הכנסת בעסקו בתפלה שאז אין ראוי להסיח דעתו להסתכל חוץ לד' אמות וכמו שנאריך בענין התפלה בע"ה. הכלל כי כל מלה דחסידות צריך האדם לקיימא בתוך ביתו קודם כמ"ש דוד הע"ה (תהלים קא) אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי ואח"כ יהיה נקל לו לקיימם כשהוא חוץ לביתו. ועל זה צוה שלמה הע"ה ואמר (משלי ד) עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך. ופשט הכתוב שכאשר יסתכל שמכינה כנגדו גנאי הוא לעבד להסתכל בפני רבו ועד"ה טעם שלא יסתכל חוץ לד' אמות כי צריך להשוות מדתו למדת רבו כי כמו שבעיניו ית' כתיב (דברים יא) עיני ה' אלהיך בה ומדתו הם ד' אמות כמנין ד' אותיות אדנ"י כן צריך לנהוג בעצמו בהיות האדם נוהג במדה זו הוא מייחד שם יאהדונה"י. כי בענין יש בו שם ידו"ד כמבואר לעיל ובהיותו מסתכל בארץ שהוא אדנ"י נמצא מייחד אבל אם מסתכל לחוץ למה שאינו צריך הוא מפריד ידו"ד מאדנ"י מפני שהוא גבה עינים והטעם בדקדוק יותר כנודע שכל זרע שהוא נזרק בתוך הנקבה אינו נקרא זרע לבטלה. והראות שהוא אור עליון יוצא מבת עין שהיא י' עליונה הוא כענין הזרע הגשמי היוצא מאות ברית י' תחתונה וכמו שהזרע הגשמי נצטוינו שלא להוציאו לבטלה כן ענין הראות צריך שלא להוציאו לבטלה שלא להסתכל אל מה שאינו צריך לו אלא שיהיו עיניו בארץ ואז אינו לבטלה. ומה שאנו אומרים שלא יסתכל חוץ לד' אמות הכוונה הוא שרוב הלוכו לא יסתכל בהסתכלות גמור שאז יהיה גבה עינים וכתיב (תהלים קא) גבה עינים וגו' אותו לא אוכל. אבל אם בהזדמן ישא עיניו למרחוק אין בזה פגם לעינים שאפשר שיראה אבידה ויחזירנה ונמצא בראיה זו עשה מצוה. וכן אם ראה רבו למרחוק שכשנשא עיניו צריך לקום מפניו וגם זו מצוה מפני שיבה תקום וכן כיוצא בזה אמר דהמע"ה (שם קכא) אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי וגו' ובאמרו אשא נראה שדרך הלוכו היה בשחות עינים כיון שהיה צריך לשאת עיניו וכן (בראשית כב) וישא אברהם את עיניו. וכן (שם לג) וישאו עיניהם וגו'

ובזה

כרובים אלין תרין כרובי עינא פורשי כנפים עפעפי עינא ועוד פתחו לי שערי צדק אינון תרין עיינין בזמנא דאינון בארח מישר איתמר בהון ופניהם איש אל אחיו ובזמנא דלא אינון מסתכלן בארח מישר הא נחש עקלתון תמן עליה אתמר (רות א) כי המות יפריד תלת גווני עינא אינון תלת אבהן דאתמר בהון (שמות ו) אלה ראשי בית אבותם בת עין דאיהו דקיקא זעירא דא שכינתא דאשתתפת באבהן ועלה אתמר (תהלים יז) שמרני כאישון בת עין וכלא ברזא דבראשית. תמן ראשי תמן בת עכ"ל. שני עפעפי העין הפותחים וסוגרים ביארנו (רעיא מהימנא תצא דף קפ:) שהם נצח והוד. ומה שאמר כרובי עינא ועפעפי עינא נתבאר עניינם בתיקונים (דף קכז׳) ז"ל ועוד עינא כגוונא דגופא תרין כרובין דיליה כגוונא דתרין שוקין ותרין עפעפי עינא לקבל תרין דרועין אלין מסככין ואלין פרחין עכ"ל. והנראה שהכנפים התחתונים שבעינים הם הנקראים כרובים והעפעפים הם העליונים הסוככים על העין ובענין בת עין אמר בתיקונים (דף מה׳) כי בת עין היא בת מבראשית כלילא מעשר אמירן איהי בת עין תוכחא דאתמר בה (שיר א) שחורה אני ונאוה וביה מאיר אור הה"ד (משלי ו) ותורה אור עכ"ל בקיצור. ובר"מ (פרשת כי תצא דף רפ׳) ביארו היאך נמצא שם ידו"ד בעין ואמרו ז"ל א"ל בוצינא קדישא י׳ איהי בת עינא כי נר מצוה ותורה אור. ה׳ ו׳ דנהיר בה ה׳ תלת גוונין מראה דעינא ותרי כנפי עינא חמש אור נהירין בה מלגאו ה׳ אילאה דאיהו אורה עכ"ל. עוד בתיקונים (דף קכז סוף ע"א) ז"ל עיינין בעגולא מסטרא דאת י׳ בארוכו מסטרא דאת ו׳ כנפי עינא אינון ה׳ ה׳ בד׳ אתוון אלין איהו עינא במדה במשקל עכ"ל. עוד ברמז פרטי העין ביארו בתיקונים (שם דף קכז:) ז"ל ועוד וגביהן אלין שבעה גלדי עינא דאינון דא על דא כגלדי בצלים. וגבה להם דא עינא דאיהו כליל כל גוונין וגבותם מלאות עינים אלין כלפי עינא ועפעפי עינא דארבע גוונין אית בעינא לקבל ארבע אנפין דכל חיה ותרין כנפי עינא דאינון עפעפים ותרין כרובי עינא אינון לקבל ארבע גדפין דכל חיה ובאלין ארבע גוונין דעינא נהרין ארבע אתוון ידו"ד ובארבע כנפי עינא נהיר אדנ"י דא איהו (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם אלין אינון ידו"ד אהיה אבא ואמא עד כאן לשונו. והכוונה בקצרה כי בעפעפים וכנפי עינא שתים בכל עין הם כנגד ד׳ כנפים דחיות שהם שם אדנ"י וד׳ גוונין כנגד שם ידו"ד ואור המאיר בעפעפים ידו"ד ואהי"ה אבא ואימא. ועוד שם לקמיה כרובי עינא ועפעפי עינא עלייהו אתמר (שמות כה) והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם על הכפרת דא כפורתא דעינא תלת גוונין דעינא אינון אהי"ה ידו"ד אדנ"י. בכלל ופרט וכלל אינון "יאהדונהי" "ברכה "קדושה. וסימן "יעננו "ביום "קראנו דהכי סליק חושבן תלת שמהן אלין בחושבן יב"ק אהי"ה כתר עילאה ידו"ד עמודא דאמצעיתא אדנ"י שכינתא תתאה אדנ"י כלל אהי"ה פרט ידו"ד וכלל עכ"ל. עוד פירשו בתיקונים שיש בעין ידו"ד ויו"ד ה"א וא"ו ה"א ז"ל ואית דפריש לון הכי בי׳ אתוון דשמא מפרש בשבעה גלדי עינא ותלת גווני עינא נהרין עשר אתוון ואינון יו"ד ה"א וא"ו ה"א והאי איהו ודמות פני אדם בתרי כרובי עינא ותרי עפעפי עינא נהרין אנפי אדם דאינון ד׳ ואינון ידו"ד דעלייהו אתמר (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם דמות תלת חיון אינון דמות אנפי אדם עכ"ל. ועם היות שזה נאמר שם לפרטי עין של מרע"ה מ"מ אפשר ללמוד ממנו גם לנו שהרי פי׳ רשב"י ע"ה בתיקונים (דף קכט) והעתקנו לשונו לעיל שראיה שמיעה ריח דבור בכל אחד מהם יש ידו"ד יו"ד ה"א וא"ו ה"א ולא נתבאר שם היאך ואפשר להבינו במה שביאר במאמר הזה וכאשר תדקדק בשמות שפי׳ רשב"י ע"ה בענין תמלא בענין כלל כל שיעור קומה בפרט בשלשה שמות שהם יב"ק וכבר ידעת מה שפי׳ המפרשים שנקרא בת עין אישון מפני שנראית בה צורת איש קטן ועד"ה טעם התראות בה צורת איש הוא מן הטעם האמור שמצטייר שם ובהעלם צורת כל השיעור קומה בשמות האמורים. וכן פירשו עוד שם בתיקונים (דף קכו) בפרטי העין שיש בו רמז כלל הגוף כמו שהעתקנו לשונו לעיל שאמר תרין כרובין כגוונא דתרין שוקין. תרין עפעפי עינא לקבל תרין דרועין ואמר עוד לקמיה לקבל כנפי עינא אינון תרין שפוון דפתחין וסגרין ולקבלייהו תרין כנפי ריאה ועינא לקבל לבא דאיהו אש לוהט כו׳ הרי רמז כלל האדם בעין ועוד יש בו רמז כל העולם כדפי׳ בזהר (פרשת ויחי דף רכו׳) שהלבן המקיף כל העין הוא רמז לים אוקיינוס שמקיף כל העולם והגוון הב׳ הוא היבשה והמים סבה והג׳ היא ירושלים העומדת באמצע העולם גוון הד׳ שהיא בת עין שממש האור יוצא היא נקודת ציון אבן שתיה שבהיכל קדש קדשים שממנה הושתת העולם ושם היתה שכינה שורה ומשם אורה יוצאה לעולם וכן נתבאר זה הענין בעצמו בתיקונים (דף קכה׳):

ונחזור לענין שאמר שהעין בו רמז כל השמות הקדושים האמורים וכל שיעור הקומה וכל העולם מי שישמור עיניו מהתאוה בהן שומר כל גופו ומקיים העולם בזכותו ואם ח"ו פוגם בהם פוגם בכל האמור לכן ראוי הוא שלא יסתכל אדם בעיניו למקום ערוה וכלל הפגם הוא בקב"ה ושכינתיה שפוגם ראות הקדוש מת"ת היוצא מבת עין שהיא השכינה. ואפילו מדברי הרשות צריך שלא ישבע עינו שכן פי׳ בר"מ שכל ראות שאינה של תורה ומצוה קב"ה ושכינתיה לא שריא תמן ז"ל בזהר (פנחס דף רכט בסופו) וראיה ושמיעה דלית תמן אורייתא ומצוה קב"ה ושכינתיה לא שריא תמן דקב"ה שריא בראיה וכן שכינתיה באורייתא ותורה אור שכינתיה ראיה דיליה ידו"ד במראה אליו אתודע ושכינתיה עד כאן לשונו. הכוונה כי בראיה לבד ימצא רמז קב"ה ושכינתיה רמז לקב"ה שהיא נקראת תורה אור. רמז לשכינתו שהפסוק אמר במראה אליו אתודע

שבמבטא

כי צריך להתבייש מקונו המסתכל בו ובזה לא יבא להסתכל בערוה ובמקומות המכוסות שבאשתו שהם ערוה כדאמרינן שוק באשה ערוה וכו'. כי מהסתכלות יבא לידי הרהור ויבא לידי טומאה ונמצא עובר על מה שכתוב בתורה ונשמרת מכל דבר רע כמו שהעתקנו לעיל. נמצא הבושה מביאה לידי יראת חטא כדפי'. עוד אמרו (במדרש תנחומא) על פסוק (קהלת ז) טוב לפני האלהים ימלט ממנה זה שרואה אשה במסחר ובורח והוטא ילכד בה זה שנתפס עמה עכ"ל. עוד אמרו (במסכת מגילה פ"ג) שאסור להסתכל בפני אדם רשע ז"ל על פסוק (מ"ב ג) כי לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך אמר ר"ש בן יוחאי אסור להסתכל בדמות אדם רשע שנאמר אם אביט אליך ואם אראך ר"א אמר עיניו כהות שנאמר (בראשית כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו משום דאסתכל ביה בעשו וכתיב (משלי יח) שאת פני רשע לא טוב עכ"ל. ובספר החסידים שהמסתכל באשתו נדה וכן המסתכל בפני הכועס משכח תלמודו ודברי חכמה הם ואינם צריכים חזוק ראיות. ובזוהר פ' קדושים (דף עג ודף פד) נאמרו עוד דברים שאסור להסתכל בהם וז"ל תנינן אסור ליה לבר נש לאסתכלא בשפירו דאתתא בגין דלא ייתי בהרהורא בישא ויתעקל למלה אחרא וכך הוה רבי שמעון עביד כד הוה אזיל במתא והוו חברייא אזלין אבתריה והמא לאינתו שפירן (ז) מאיך עיניו והוה אמר לחברייא אל תפנו וכל מאן דיסתכל בשפירו דאנתתא ביממא אתי להרהורא בליליא ואי סלקא ההוא הרהורא בישא עלויה אעבר משום (ויקרא יט) ואלהי מסכה לא תעשו לכם תו אי (ח) שמש באנתתיה בזמנא דסליק ביה ההוא הרהורא בישא איזון בנין דאולידו אלהי מסכה אקרון. (שם) אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם. רבי אבא אמר אסור ליה לבר נש לאסתכלא באלילי עממין ולא לאסתכייא מנייהו ולא לאתרפאה בהו וכ"ש לאסתכלא בהו דאסיר ליה לבר נש לאסתכלא באתר דלא אצטריך עכ"ל. ומכאן תראה הומר איסור ההסתכלות ממה שאמר בסוף דבריו וכ"ש לאסתכלא בהו שיותר איסור יש בהסתכלות מלהתרפאות מהן ונתן טעם לדבר דאסיר ליה לבר נש לאסתכלא באתר דלא אצטריך. והטעם מפני שפונה דעתו מן הקדושה אל דבר שהוא הבל וריק והוא כענין מה שדרשו (שם) אל תפנו אל האלילים אל תפנו אל מדעתכם שכל דבר שאינו צריך לאדם להסתכל בו והוא מסתכל הוא חילוני שהחילוני הוא שאין בו צורך לאדם שהיא פוסלת הקדושה וכן אמר בזוהר (פ' פקודי) שהיצר מפתה לאדם להסתכל בדבר שאינו צורך ושיטבע עיניו מעניני העוה"ז כדי לשבור עיניו בקבר על כל ראיה וראיה וכל דבר חילוני שיצטייר במחשבה ע"י הסתכלו הוא פגם בנשמה המתלבשת שם כדפי' לעיל דלא יתראה הדבר כאשר תראה כמה סודות עליונים בענין כפי מה שהעתקנו מדברי הרשב"י ע"ה. ונמצא בדרך כלל כי כל המסתכל בדבר שאינו צורך עובר על עשה ועל לא תעשה שהוא סור מרע ועשה טוב כי בפנית דעתו מן הקדושה עובר על עשה ובקניה בנפשו צורת הרע ההוא הרי ל"ת ומלבד זה אסור להסתכל בכל דבר שיביא האדם לידי שמחה כמו שאמר בזוהר (שם פ' תזריע דף מה:) ז"ל רבי חייא ורבי יוסי הוו אזלי בארחא (ט) כד מטו חד בי חקל חמו חד דפטיר"א דקיטפ"א (פי' עץ של אפרסמון) בין אורחא לסטר ימינא אמר רבי יוסי (י) עטיפא דקוטרא במיינין שפיר לית לן למחמי בחדוותא מיומא דאתחריב בי מקדשא עכ"ל. ופי' עטיפא דקוטרא פי' כסוי וקשר או עשן לעינים והכוונה העלמה לעינים שלא לראות בשמחה עוד אמר (שם פ' קדושים דף פו) ת"ח אסור ליה לבר נש לאסתכלא באתר דקב"ה מאיס ביה ורחיקא ביה נפשיה ומה במה דרחים קב"ה אסור לאסתכלא ביה במה דרחיק עאכ"ו ות"ח אסור לבר נש לאסתכלא בקשת בגין דאיהו חיזו דדיוקנא עילאה אסור ליה לבר נש לאסתכלא (כ) באת קיימא דיליה בגין דאיהו רמיז לצדיקא דעלמא אסור ליה לבר נש לאסתכלא באצבען דכהני בשעתא דפרסי ידייהו בגין דתמן שריא יקרא דמלכא עילאה ומה באתר קדישא עילאה אסור לאסתכלא באתר מסאבא רחיקא לא כ"ש בגיני כך אל תפנו אל האלילים עכ"ל. עוד (שם סוף פ' בשלח) ז"ל אסור לאסתכלא בקשת מאן קשת אמר ר"א בקשת ממש מ"ט בקשת ממש א"ל בקשת דלעילא ובקשת דלתתא בקשת דלעילא בגוונוי דכל מאן דיסתכל בגוונוי כאלו אסתכל באתר דלעילא ואסור לאסתכלא ביה דלא עביד קלנא בשכינתא קשת דלתתא מאי היא ההוא את קיימא דאתרשים ביה בבר נש דכל מאן דאסתכל ביה עביד קלנא לעילא אמר רבי יצחק אי הכי והכתיב (בראשית מז) שים נא ידך תחת ירכי דהוי אומי בהאי את א"ל אנא להו לאבהן דעלמא דלית איזון כשאר בני עלמא ועוד שים נא ידך תחת ירכי ולא כתיב ראה תחת ירכי בג"כ אסור לאסתכל בקשת ממש כמה דתנינא עכ"ל. ואמרו במדרש שלכך נקרא רבינו הקדוש שלא הביט במילתו מימיו אנטונינוס א"ל לרבי (ל) כד גזר אסתכל בהדא גזרתי א"ל בשלי לא אסתכלתי מימי בדידך אסתכל עכ"ל. ובמסכת חגיגה (פ"ב) על מה שאמרו במשנה כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם אמרו בגמרא מאי היא ר' אבא אמר זה המסתכל בקשת רב יוסף אמר זה העובר עבירה בסתר המסתכל בקשת דכתיב (יחזקאל א) כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' עכ"ל. ובענש הפוגם לאותו נתבאר בזוהר בפ' פקודי (דף רסג) בהיכל א' מהיכלות הטומאה אמרו ז"ל תחות האי ממנא קיימא חד ממנא אחרא די אלף ורבבן תחותיה והאי ממנא אקרי

פתו"ת

(ז) משפיל עיניו לארץ שלא יבא לידי הרהור: (ח) משמש באשתו בזמן שמחשבתו על אשה אחרת שראה: (ט) כשהגיעו לשדה: (י) כסוי עשן בעינים שכיח ורמז לעשן מאש חורבן בהמ"ק לכן אין לנו רשות לראות בשמחה מיום שנחרב בהמ"ק: (כ) בברית מילה שלו: (ל) כשמל עצמו:

ובזה נבין (איוב לא) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן וגו' פירש כי כמו שיש ברית לבן ברית המעור כך ברית בעינים. והטעם כי ברית הוא סוד אות י' כדפי' וכמו שמסברית התחתון נריך ליזהר שלא להוציא זרע לבטלה כן בברית העינים. והסומך י' עליונה שהיא בבת עין שומר בודאי י' התחתונה שבברית כמ"ש ז"ל (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה והרהור לא יהיה כי אם ע"י הראיה כי מה שלא ראה כילד יהרהר והיינו ג"כ כי הרע מאור עיניו של אדם והשומר הראות שומר הזרע והפוגם בראות פוגם בזרע היוצא מהמוח ובי' התחתונה שמו שנבאר עוד ואפשר לומר כי רמז ב' יודין אלו הם יודין שבא' והוא"ו שבאמצע ב' היודין הוא הלשון שהוא נקרא ברית ג"כ והשומר ג' בריתות הוא קשור ביחו"ד ובאחדותו ית' שהיא הא' הרמוזה המורה אחד וכבר ידעת כי שני יודין וו' עולין כ"ו כמספר ידו"ד וכיון שהוא קשור באחדות הזה אין לחיצוני שהוא אחר חלק בו ואם ח"ו פוגם בא' מג' אלו הוא כאלו פוגם בא' שנמצא הפגם בשלשתם כי הרוחניות לא יתחלק אלא כולו הוא יחוד שלם ע"ד שאמרו בתיקונים כי אשר בו מום לא יקרב. ולכן אשרי הנזהר לקיים דברים אלו כי הם מיוסדים על יסוד דברי הרשב"י ע"ה והאמת יורה דרכו:

עוד דע כי כפי מה שאמרו בתיקונים כי החוטם הוא ו' כפי מה שפי' לעיל. כל בת עין הוא י' ונמצא החוטם ו' בין שני יודין הרי א ובהיות האדם פתוח עיניו ב' יודין מתייחדים בו ונמצא מייחד ידו"ד ואם לאו ח"ו נמצא שהיודי"ן מסתלקים שאין ו' עיניהם מייחד ובאותו כועס או מסתכל בכעס הרי העינים יש בהם דין ולכן אמר נתן עיניו בו ושליט הדין ונעשה גל עצמות:

ופסוק (איוב לא) ברית כרתי לעיני זה כיון דאתא לידן נימא ביה מילתא שהוא מהדרוש שאנו עסוקין בו אפשר לפרשו ע"ד הפשט והוא במה שהקדמנו כי צריך האדם לתת גבול לראות שלא להסתכל חוץ לד' אמות וזהו שאמר ברית כרתי לעיני דהיינו כענין חק וגבול. וא"ת ומה אתבונן על בתולה פירוש הכוונה בזה שלא יבא לי הזדמן הסתכלות אפילו בבתולה כי מאחר שיש לי הגבול האמור אי אפשר שאבא להסתכל והיינו ומה. שהיה לו לומר ולא אתבונן אלא כדפי'. עוד אפשר לומר כי כמו שבברית יש בו מילה ופריעה כן בעינים יש בדוגמות האסורים שנכתב בע"ה והיינו מילה שהיא הערלה הנשלכת לחוץ אמנם יש דברים מדברי העולם שמותר להסתכל ובלבד שיברך כענין היוצא בימי ניסן ורואה אילנות (א) שלבלבו שמברך שלא חסר לו בעולמו וברא בו בריות טובות וכו' והרי זה מסנה עצמו בראותו הדבר הגשמי ובברכה שהוא מברך כלל הגשמי ועשאו רוחני. וכיוצא בזה כל הדברים שנזכרו בגמרא פ' הרואה שמברכים עליהם הרואה הרי בגדר זו היא בחינת פריעה שהיא הערלה הנכללת פנימה בקדושה נמצא שנדמיון הברית כרתי לעיני שיהיה בהם מילה ופריעה:

ומהדברים שצריך ליזהר נאמרו מקצת בגמ' (ע"א פ"ק) ז"ל (דברים כג) (ב) ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה באשת איש ואפילו מכוערת ולא בבגדי צבע אשה ולא בחמור ולא בחמורה ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעופות בזמן שנזקקין זה לזה עכ"ל הברייתא. ואמר שם בגמרא שם ולא בבגדי צבע אשה אמר רב יהודה אמר שמואל אפילו שטוחין על גבי כותל אמר רב פפא ובמכיר (ג) בעליהן א"ל דיקא נמי דקתני ולא בבגדי צבע אשה ולא קתני בבגדי צבעונין ש"מ עכ"ל. ומברייתא זו אתה למד שכיון שאסרו בגדי אשה השטוחין ע"ג הכותל במכיר האשה כ"ש שיהיה אסור להסתכל במעשה שלים ואשתו שיש בה אם מכירן כי זה יעורר תאות היצר יותר ויותר. תו אמרינן במס' שבת (פ"ו) בענין שבי מדין שכתוב שם (במדבר לא) ונקרב את קרבן ה' עגיל וגו' ז"ל תנא דבי ר' ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה מפני שזנו עיניהן מן הערוה. א"ר ששת מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף עכ"ל. ופרש"י תכשיטין שבחוץ טבעת שבפנים כומז כל המסתכל באצבע קטנה שהוא מקום טבעת כמסתכל במקום כומז כפרה צ על שנסתכלו בהם עכ"ל. כומז אמרינן בגמרא שהוא דפוס בית הרחם. תו אמרינן (בב"ב פ"ג) על פסוק (ישעיה לג) ועוצם עיניו מראות ברע ז"ל א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (ד) היכי דמי אי דאיכא דרכא אחרינא (ה) רשע הוא ואי דליכא דרכא אחרינא (ו) אנוס הוא. לעולם דליכא דרכא אחרינא ואפילו הכי מבעי ליה (ז) למיגס נפשיה עכ"ל. תו אמרינן בנדרים רבי אחא בר יאשיה אומר כל הצופה בנשים סוף בא לידי עבירה וכל המסתכל בעקיבה של אשה הויין ליה בנים שאינם מהוגנים אמר רב יוסף ובאשתו נדה. ארשב"ל עקיבה דקתני במקום הטנופת שהוא מכוון כנגד העקב עכ"ל וסמוך ליה אמרו שם תניא (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם זו בושה לבלתי תחטאו מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא כמו שהעתקנו בשער היראה סוף פ"ג. וסמיכות הברייתא הזו לענין המסתכל וכו' לפרוש

כי

(א) שהוציאו פרחים: (ב) וסמיך ניה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור משמע שהכתוב מזהיר שצריך האדם לשמור עצמו שלא יבא לידי כך: (ג) ר"ל שיודע מאיזה אשה הבגדים: (ד) דמשכח ליה קרא דמשמע ליה שאם לא יעצים עיניו אינו לא צדיק אלא רשע: (ה) אע"פ שעוצם עיניו דלא היה לו להתקרב: (ו) ולמה הזקיקו הכתוב להעצים עיניו: (ז) לכבוש עיניו נגד אשר והיינו דמשכח קרא דמי שאינם נמנו תמיד פנל:

למכסייה עינוי בגין דלא יסתכל בשכינתא ובספרא דרב המנונא סבא אמר מאן דפקח עינוי בשעתא דצלותא או דלא (ע) מאיך עינוי בארעא דקאים עליה מלאך המות וכד תיפוק נפשיה לא יסתכל בנהירו דשכינתא ולא ימות בנשיקה מאן דמזלזל בשכינתא מתזלזל הוא בההוא שעתא דאצטריך ביה הה"ד (ש"א ב ל) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו הא מאן דאסתכל בשכינתא בשעתא דאיהו מצלי והיך יכיל לאסתכלא בשכינתא אלא למנדע בודאי דשכינתא קיימא קמיה הה"ד (ישעיה לח) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר דתמן שארי שכינתא בגין כן לא בעיא למהוי חוצץ בינו ובין הקיר עכ"ל. ומתוך לשונו שאמר ובעי למכסייה עינוי נראה שלכתחלה צריך לכסות עיניו בטלית מצוה שעליו מדלא קאמר דלא יפקח עינוי כמ"ש אחר כך מאן דפקח עינוי או דלא מאיך עינוי ולמטה בענין הענוה ולכך אמר שאם לכסות לא ישפיל עיניו אף על פי שיהיו פתוחות או שיסתום ולא יפתח אותם אף על פי שלא יהיו נמוכות הוא נענש אבל הצד היותר טוב שיכסה אותם וכן ראיתי לחכמים חסידים נוהגים שהכם החסיד רבי אלעזר ן' יוחאי עליו השלום ולמורי ע"ה ובשאר סדר התפלה טוב שישית עיניו שלא יסתכל חוץ לארבע אמות שדבר זה חייב אדם לקיים לעולם ולפחות לא יעבור על תקון זה מלהיות שח עינים בשעת התפלה שאם הוא גבה עינים דוחה השכינה ממנו דכתיב (תהלים קא) גבה עינים וגו' אותו לא אוכל וכיצד אפשר שתכון לו הכוונה בתפלה אם אין שכינה עמו וכתב מורי עליו השלום בענין (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם דבר מתייחס לדרוש זה וראיתי להעתיק כלל דבריו הנה. קיצור דבריו הוא כי כל דבר הנכנס דרך הראות הוא גשמי ולכן צריך אדם לסתום עיניו בשעת התפלה כי בהיותו מסלק עיניו מהגשמים יחשוב ברוחניים והיינו אומרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם הגשמיים כ"א אחרי לב שלי ועינים שלי שהם הספי' העליונות אשר אתם זונים אחריהם כי מדרך האדם מצד נשמתו להמשך אחר הרוחניים הדקים וכשהוא חושב בגשמי הוא חוץ מטבעו כזונה שמקבלת זונה שעושה מה שהוא חוץ מדרך טבעה ולכן צריך האדם לטהר מחשבותיו כי כמו שיתביישו מלעשות עבירה מפני בושת הבורא כן יתבושש ממנו שיראהו חושב דבר שלא כרצונו כי לפניו גלוי המחשבה כמעשה כמ"ש (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות ע"כ כלל דבריו בענין זה ובהקדמה זו נבין אמרנו בסוד התפלה של שבת בואלו פינו כי כל עין לך תצפה והכוונה כי לא נברא העין להיות צופה בדברים הגשמיים אלא להיותו כעין הנביאים שהיו צופים במרכבה העליונה במראות הרוחניים ההם וזה לא יושג כי אם בסתימת העין והעלמו מדברים הגשמיים כדפי' וכן ע"י שמירת העין מהדברים הפוגמים בו ולכן נקראו החסידים הראשונים פקוחי עיינין כמו שנמצא בזוהר בכמה הוספתות והטעם מפני שזכו לראות כראוי עד שלא היה שום מסך מבדיל ביניהם לבין הקדושה. ומאלו תמצא רבי אלעזר בר"ש עליו השלום בההיא נכרי דנטל כסא וכו' דאמר דהוה חמי בעינא כל הדברים אפי' שהיו רחוקים וכיוצא בזה אל הסתכלות חכמת הפרצוף שפי' בזוהר (פ' יתרו) שכ"ב אותיות מצטיירים במצח ובהם רואים החכמים וכיוצא רב המנונא דהוה יתיב בע"ש למחמי בענוגא דנשמתין אלין סלקין ואלין נחתין בפ' תרומה. ועל כיוצא בזה אמרו במסכת דרך ארץ (פ"ד) ז"ל עיניך שלא נתת בממון שאינו שלך יאירו לך באישון חשך ואפלה שנאמר (ישעיה נח) וזרח בחשך אורך עכ"ל:

ובמעלת השומר ראותו ואינו הולך אחרי מראות עיניו אמרו במסכת כלה ז"ל אמר רבי יוסי בר יאשיהו כל המצפה בנשים סוף בא לידי עבירה וכל המפנה עצמו מעבירה ולא עשאה אפי' הוא ישראל ראוי הוא להעלות עולה ככהן גדול על גבי המזבח שנאמר (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וכל מי שעושה את עצמו עגל מן העבירה ולא עשאה ניזון מזיו השכינה כמלאכי השרת שנאמר (שם כד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו עכ"ל. עוד אז"ל בבבא בתרא (פ"ג) ר' מיאשא בר בריה דרבי יהושע בן לוי כל מי שהוא רואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה ומקבל פני שכינה מה טעם (ישעיה לג) עוצם עיניו מראות ברע מה כתיב בתריה (שם לג) מלך ביפיו תחזינה עיניך עכ"ל. וטעם לקבלת פני שכינה לשמירת הראות פשוט הוא במה שביארנו לעיל כי דבר ערוה הוא החיצונים דבר ערוה ודאי וכל ערוה הוא ר"ע ו"ה כדפי' בתיקונים וכיון שזה נשמר שלא להפריד יחוד ו"ה ראוי שיקבל פני השכינה ופני השכינה הוא היחוד ויתבאר עוד לקמן ב"ה והיינו אומרו מלך ביפיו אלא הכוונה בסוד היחוד דהיינו מדה ששית שבה יסוד היופי וכן מדה התשיעית דהיינו (בראשית לט) ויהי יוסף יפה תואר והיינו מה שפירש ברית הפ' כי בפגום הראות פוגם בבת עין ובאור בת עין וכיון שלא פגם בהם ונצול תקן היחוד העליון ולכן תזכה נשמתו לקבל הארת יחוד העליון. ובזה בכלל ענין תיקון העינים ומעלת השומרם כתיקונם ועוד במעלת השומר עיניו ביאר הפסוק בפרשת קדושים באמרו (ויקרא יט) אל תפנו אל האלילים וגו' וכבר פי' משם רבי שמעון בן יוחאי שזו אזהרה נאמרה שלא יסתכל אדם בנשים והנה מעלתו להשרות עמו שכינה וזה שאמר אני ה' אלהיכם והזכרת שם אלהיכם פירש ע"ז שאני אלהיכם שורה עליכם אם תזהרו בזה ועוד הוא תוכחת לאדם לשימור ראותו כי בפוגמו ראותו עושה עצמו פסל כמ"ש (שם) ואלהי מסכה לא תעשו לכם כמדוקדק מתוך דברי רשב"י ע"ה ונבאר עוד לקמן ב"ה ויותר טוב שיעשה האדם עצמו כלי שתשרה בו הקדושה ולא להיפך ח"ו ועוד אפשר שג' מלות אלו אני ה' אלהיכם הם כנגד שם יב"ק שנרמז בשלשה גווני העין כדפי' הרשב"י ע"ס והשפעתם לענין ברכות הפ' וראיה על הגדרה ממעלת השומר ראותו שהשכינה עמו שהעיד לי בעל תורה א' כי ראה

(ע) תשפיל עיניו:

במלכות

פתא"ת דא הוא דקיימת לפתחה בפי נשא והא איהו שרי לגביה ואסטי ליה לאסתכלא ולעיינא במה דלא אצטריך ליה בשמה זונין ובכמה נאופין וכל אינון דעמיה כלהו קיימן לגביה ואזלין קמי' ואכריזו ליה נאסטותא עינוי להסתכלא במה דלא אצטריך והאי איהו סרסרי"ס דאיהו סרסורא ביטא לכל אינון ביטין האי קאים על קברא מזמנא דאתדן ההוא גופא ותבר ליה עינוי בגין דאיהו רווח לון כד איהו בהאי עלמא דיליה אינון ובהאי אתר אתדנת נשמתא עד דעאלת להאי אתר דאקרי בור וכמה נחשים ועקרבים אית ביה דכלהו עקצי לה להאי נשמתא ואחדי בה ודיינין לה עכ"ל. וטעם היות שגם הפוגם הראות בהיכל זה הראשון ולא בשאר ההיכלות נ"ל מטעם שהפוגם ראותו פוגם בבינה שהיא בת עין שמשם האור יוצא ולכן בתמורה שכנגדה היא נקיון הנשמה מהפגם ועל מה שאמרו ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל וכו' הוא כי בהסתכלו בדבר רע הם כחות לילי"ת המתפשטים מהיכל זה כי רע הוא סמא"ל ודבר רע הוא לילית וכחותיה שהם סיבות להביא את האדם שיהיה רע והופך ש"ז לבטלה שהיא נקראת רע ולכן כחותיו שבהם חטא הם הנפרעים ע"ד שפי' בזוהר (קרח דף קעז) כי פעל אדם ישלם לו :

ומפני היות פגם הראיה גדולה כ"כ כמו שהארכנו מצינו במדרש שתקע רבי מתיא בן חרש מסמרים בעיניו כדי שלא יכשל אמר במדרש הועתק בילקוט (ויחי סי' קסא דף מט ע"ג) פסוק (בראשית מט) בן פורת יוסף מעשה ברבי מתיא בן חרש שהיה יושב בבה"מ ועוסק בתורה והיה זיו פניו דומה לחמה וקלסתר פניו דומה למלאכי השרת שמימיו לא נשא עיניו לאשה בעולם פעם אחת עבר שטן ונתקנא בו אמר אפשר אדם כמו זה לא חטא אמר לפני הקב"ה רבש"ע ר' מתיא בן חרש מה הוא לפניך א"ל צדיק גמור הוא אמר לפניו תן לי רשות ואסיתנו א"ל אין אתה יכול לו אף על פי כן א"ל לך, נדמה לו כאשה יפה שלא היתה כדמותה מעולם מימות נעמה אחות תובל קין שטעו בה מלאכי השרת שנאמר (שם ו) ויראו בני האלהים את בנות האדם עמד לפניו כיון שראה אותה הפך פניו ונתנה לאחוריו שוב בא ועמד לו על צד שמאלו הפך פניו לצד ימין היתה מתהפכת לו מכל צד אמר מתיירא אני שמא יתגבר עלי יצה"ר ויחטיאנו מה עשה אותו צדיק קרא לאותו תלמיד שהיה משרת לפניו א"ל לך והביא לי אש ומסמרין הביא לו מסמרין ונתנם בעיניו כיון שראה השטן כך נזדעזע ונפל לאחוריו באותה שעה קרא הקב"ה לרפאל א"ל לך לרפא את רבי מתיא בן חרש בא ועמד לפניו אמר לו מי אתה א"ל אני הוא רפאל שלחני הקב"ה לרפאת את עיניך אמר לו הניחני מה שהיה היה חזר לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע כך וכך אמר לי מתיא א"ל לך ואמור לו אני ערב שלא ישלוט בו יצה"ר מיד רפא אותו מכאן אמרו חכמים כל מי שאינו מסתכל (מ) בנשים עאכ"ו באשת חבירו אין יצר הרע שולט בו עכ"ל :

ואחר שדברנו בפגם העינים נדבר בתקונם. מצוה להסתכל בעיניו אל יצירת הבורא כמ"ש דוד המלך ע"ה (תהלים ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה מה אנוש כי תזכרנו. וכן להסתכל במצות ציצית כמ"ש (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם וגו' וכן אם ראה ס"ת או חכם או זקן עובר לפניו שיקום מפניו ויהדרו כמצותו ולא יעלים עיניו כדי שלא יראהו ויקום כי על זה נאמר במצוה זו (ויקרא יט) מפני שיבה תקום וגו' ויראת מאלהיך ובספר החסידים כתב שאם היה עומד ורואה זקן קודם שיגיע אליו שישב כדי שכשיבא לעבור מפניו שתהא קימה למצוה ולא לרשות. ורבינו יונה עליו השלום כתב בשערי תשובה שמי שחטא בעיניו תקונו שיוריד דמעות בעיניו על עונותיו כמו שכתב דוד המלך עליו השלום (תהלים קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך לא אמר על לא שמרתי תורתך אלא על לא שמרו והכוונה לא שמרו העינים תורתך ומתיקון העינים להוריד דמעות על אדם כשר כמ"ש ז"ל במסכת שבת (פ' יג) על פסוק (תהלים נו) נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך. אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך עכ"ל. ובזוהר (אחרי מות דף ס) ז"ל וכל המצטער על (נ) אובדהון דצדיקיא או אחית דמעין עלייהו הקב"ה מכריז עליה (ישעיה ו) וסר עונך וחטאתך תכופר ולא עוד אלא דלא ימותון בנוי ביומוי ועליה כתיב (שם נג) יראה זרע יאריך ימים עכ"ל. רבינו תם כתב בספר הישר שתיקון העינים שיקום באשמורת ולא יישן כל הלילה ונ"ל שלזה כוון דוד באמרו (תהלים קיט) קדמו עיני אשמורות לשיח באמרתך ע"ד (שם קיט) פלגי מים ירדו עיני שפי' ר"י והכוונה העינים שחטאו ירדו השינה מהם ויקדמו באשמורת לעסוק בתורה וסיוע לזה מצאתי בתיקונים (דף קלז קמג:) ז"ל ועיינין דנהרין באורייתא עלייהו אתמר (תהלים קמה) עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו וצריך בר נש לאתעסקא בהון תדיר ערב ובקר ונהרים (בי"ה) (ס) קב"ה הה"ד (דברים יא) תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה ואוליפנא תמיד מתמיד דערב ובקר לתמיד דתמיד עיני ה' אלהיך בה עכ"ל. וכן נ"ל כי תיקון העינים בראות האדם מסתכל בהם לקרות בתורה בפרט בתורה שבכתב ובפרט מן הפרט כשעולה לקרות בס"ת בביהכ"נ עוד כתב רבינו תם שיהיו עיניו סגורות בשעת התפלה ושיניח תפלין בין עיניו ואנוס במה שאמר שיהיו עיניו סגורות בשעת התפלה היינו דוקא בתפלת י"ח שהיא תפלה מעומד וכן פי' בזוהר (ריש פ' ואתחנן) ז"ל ת"ח מאן דקאים בצלותא בעי לכוונא רגלוי ואוקמוהו ובעי לחפיא רישיה כמאן דיתיב קמי מלכא ובעי למכסיא

(מ) אפי' בנשים : (נ) על מיתת הצדיקים : (ס) נ"ל בהיו :

דבריו אוא הדבור ואוא השמע הפגם הוא בשניהם כא׳ וזה דקדק בסוף דבריו שאמר על דא כתיב נצור לשונך מרע וגו׳ שאם הוא מדבר רע הקול ההוא יכנס באזנים וידעים כל הגוף ויגזור גזירות וכו׳ והיינו וישמע ה׳ ויחר אפו מכאן יראה לאדם כמה פגם מגיע לשומע באזניו לשון הרע ודברים בטלים ושאר הדברים הפוגמים. לזה אמר שיכוף האליה בתוכה כדי שלא יקבלו נזק שאר החושים ופרט במה שביארנו שיש באדרא שחכמה בינה ודעת כלולים בשמיעה ואם מדבר לשון הרע לחבירו וכיוצא מלבד פגם הדבור הוא מחטיא לחבירו בפגם השמיעה וגם שישמע ה׳ ויחר אפו ובתיקונים (דף קכט) אמר שעיקר השמיעה היא בשמאל ולכן צריך שאם שמע קולו שיהיה ביראה ז״ל שמועה יראי אלהים ועליה אתמר (דניאל ט) הטה אלהי אזנך ושמע ותמן דחילו ופחד יצחק הה״ד (חבקוק ג ב) ה׳ שמעתי שמעך יראתי מאן דמשתמע תמן קליה בין באורייתא בין בצלותא בין בצעקה בלא דחילו מיד (במדבר יא) וישמע ה׳ ויחר אפו ותבער בם אש ה׳ וכמה (נ) גסורי תרעין תמן דאתקריאו אזני ה׳ עכ״ל. הרי כל בחינות ל״ת התלויות בשמיעה ובחינות העשה יש ג״כ ונתבאר בתיקונים (דף קל) אמרו ז״ל ואית פקודין דתליין בשמיעה כגון ק״ש או פקודין אחרנין דאתמר בהון אם השמיע לאזנו יצא ודא תקיעת שופר עכ״ל ובר״מ (פרשת פנחס דף רכט) אמר שתיקון השמיעה בג׳ בחינות אם לשמוע ה״י ברכות מפי ש״ץ ולענות אמן על כל ברכה וברכה אם לשמוע קריאת ס״ת מפי ש״ץ אם לשמוע סברת חבירו בהלכה ז״ל תיקונא תליתאה ואיהו (ס) דחשות לספר תורה בזמן דדבור נפיק מפי הקורא איהו השיב לגבייהו כאלו מקבלים אורייתא בטורא דסיני ובזמנא דאמר היא אנכי לא אשתמע קלא ולא דבורא אחרא (ע) דהיה אלא דיליה כגוונא דא כד דבורא נפיק מפומיה דקב״ה הוית אם חשות ובזמנא דשתיק חיות אם ממללות הה״ד (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות קלין דחיוון דהוו שאגין ואת הלפידים דהוו נפקין בדבור בחיוון בכמה מיני ניגון קדם מלכא ואלין איכון דחשות לס״ת איכון בדיוקנייהו דחיוון (פ) ומני לון הקב״ה לאעלא לון בהדר דמראה אם בית לה ועוד איכון דחשות בצלותא בח״י ברכאן ייעלון בהדר דמראה דא. ועוד איכון דחשות להלכה דאתמר ביה אגרא דשמעתא סברא ייעלון בהדר דאיהו היכל דמראה דא עכ״ל עוד בתיקונים (דף ה) ז״ל קרבנא רביעאה האי איהו דמקבל קרבנא לקבל אדם דאיהו מחשבה דקריב ומייחד כלא ועליה אתמר (ויקרא א) אדם כי יקריב מכם האי איהו דמקריב קרבן לה׳ ודא אורייתא ובג״ד תקונו בצלותא למשמע ס״ת למהוי ביה קרבנא שלים באדם דאתמר ביה (במדבר יט) זאת התורה אדם. ובג״ד (משלי כח) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה עכ״ל ובכלל התיקון זה כי לפעמים יקרה כי בעת קריאת התורה או תפלה ידבר איש עם חברו במילי דעלמא ויניח מלשמוע התורה או התפלה כדי לשמוע הדבר ההוא כי צריך שלא יטה אזן לשמוע שום דבר אלא הדבר ההוא שאם בתחלה מגמת פניו לשמוע ואפי׳ אם ידברו בד״ת לא יטה אזן דשומע כעונה ובעת קריאת התורה או בעת חזרת הש״ץ התפלה אסור לו לעסוק בתורה כמבואר במאמר והכלל כי אין לו לערב תיקון בתיקון כי לכל א׳ זמן בפני עצמו כל שכן אם יערב חול בקדש כי זה פגם גדול. עוד בתיקון השמיעה ביארו בתיקונים (דף קכח) ז״ל ובג״ד צריך (נ) לבערא שער מעל אודנין דלא יהון סתימין תרעין דשמיעה דצלותא דבהון שמע צלותין ההוא דאתמר ביה (תהלים סה) שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו עכ״ל:

והפגם הפוגם בריח שהוא החוטם אין ספק שהכעס והרון אף הוא הפוגם בו וכמו שאמרו בזוהר (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו וכן שלא ליהנות מריח ע״א ומאכלות אסורות וכן להתרחק מריח בגדי אשת איש מפני שיעורר לו תאוה רעה ותיקון הריח אמר שם בתיקונים (דף קל) ז״ל וכל קרבנין דאינון ריח ניחוח לה׳ תליין בחוטמא (ק) ואעי בוסמין דאבדלתא עכ״ל ונ״ל שעתה בעונותינו שאין לנו קרבן שיח שפתותינו יעלה במקום ריח כמודע שפי׳ ז״ל (ויקרא ז) זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וגו׳ העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וכו׳ וכמו שע״י ריח הקרבן היה עשה נחת רוח למעלה כדפי׳ באדרא בחוטמא דזעיר (בראשית ח) וירח ה׳ את ריח הניחוח ריח הקרבן לא כתיב אלא את ריח הניחוח דכלהו גבורן דאחידן בחוטמא וכל דאתאחדן בהו כלהו מתבסמאן ואמר לקביה שעל גבי המזבח הי׳ מתבסם האש והעשן היוצא משני הנקבים והיה מתגלה חוטמא דאריך שעליו נאמר (ישעיה מח) ותהלתי אחטם לך וכן פי׳ בזוהר פ׳ (נח דף ע) ע״ש ואם חטא אדם בכעס וחרון אף שנתן מקום לגבורות שיתפשטו ע״י עסקו בתורה יתבסמו ויכללו במקורם ויתגלו הרחמים העליונים לבסם הכל ומה טוב אם יהיה בתענית שריח העולה מפיו הוא במקום קרבן וע״י הבל התורה יעלה ריח פיו למעלה לייחד ולבסם הדינים שכן הבל התורה היא סולם לעליית התפלה ולעליית הנשמה כמו שיתבאר בשער התורה ואם יכוון בקריאתו במעשה הקרבן שיעלה לפני אדם העליון שהוא סוד המחשבה יו״ד ה״א וא״ו ה״א המקרב הכל כמו שנתבאר לעיל אפשר שיועיל גם כן לתקן המחשבות ועוד בתיקון הריח אמרו בתיקונים (דף קלא) ז״ל ריחא תמן אנשי אמת ותמן סלקין כל ריחין וקיטורין ועשנין דקורבנין וצלותין דאתחשיבו כקרבנין ואם לא סליק לון בר נש ברחימו ודחילו מה כתיב ביה (דברים כט) כי אז יעשן אף ה׳ וקנאתו באיש ההוא עכ״ל והנה מתוך המאמר הזה יש ראיה אל כוונתנו שהרי אמר שהתפלה שהיא במקום קרבן ועולה אל חוטמא דזעיר לעשות ריח ניחוח בהיות האדם עוסק בתפלה שהיא בדחילו ורחימו

(נ) שומרים ממונים על שערי תפלה: (ס) לשתוק בשעת קריאת התורה: (ע) חיות הקדש שאומרים שירה הן שותקים אז: (פ) וגוף: (נ) להסיר השערות מעל אזניו: (ק) ועצי בשמים של הבדלה:

במלכות מערב חסיד אחד וחכם שאינו מגביה עיניו מהקרקע שלעולם הוא שח עינים ומרוב חסידותו כל מי שיקניטהו לא ישלים שנתו ועוד מעשה נסים נעשו לו ולא אאריך בזה. ובזה נשלם הפרק הזה:

פרק ט בפרק זה יתבאר תיקון השמיעה והריח, בענין תיקון השמיעה כתב החסיד בעל ח"ה בשער הפרישות ז"ל והשתדל אחר כך לאסוף אזנך משמעך מה שאינך צריך לו ופרוש ממותרי הדברים והכזב והרכילות ולשון הרע ופרוש ממה שיביאך להמרות האלהים ולעזוב מצותיו ממיני הזמר והנגון והשחוק והרנה הטורדים אותך מן המצות והמעשים טובים אבל הט אזנך ושמע דברי חכמים ואמר (משלי טו) אזן שומעת תוכחת חיים עכ"ל. ודבריו ע"ה הם בקצרה ודרך כלל וצריך לפרטם ולבארם וכן צריך להתרחק מלשמוע קול אשה מעורכת כי קול באשה ערוה ובענין שמיעת דברים בטלים פי' רבותינו ז"ל (כתובות פ"ק) מאי דכתיב (דברים כג) ויתד תהיה לך על אזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזנו והיינו דאמר ר"א (א) מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות מ"ט (ב) אי משום דמחלקן (ג) כל חדא חדא למלתיה דאמר מר זו (ד) זרת זו (ה) קמיצה וזו (ו) אמה וזה (ז) אצבע וזה (ח) גודל אלא מ"ט דמשיכן משופעות כיתדות שאם ישמע דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו ותנא דבי רבי ישמעאל מפני מה אוזן כלה קשה (ט) ואליה רכה שאם ישמע דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה ת"ר אל ישמיע אדם לאזניו דברים שאינם מהוגנים מפני שהם (י) נכוות תחלה לאברים עכ"ל וכן צריך ליזהר שלא לשמוע לשון הרע ושלא לקבלו כי המקבלו יותר מן האומרו כמו שיתבאר. עוד צריך ליזהר שלא יהיה אוטם אזנו מזעקת דל וגו' עוד צריך ליזהר במה שאמר הנביא ישעיה ע"ה במדות הטובות שמנו חכמים שהם יסודות התורה והמצות א' מהם הוא (ישעיה לג) אוטם אזנו משמוע דמים כגון ר"א בר' שמעון והמעשה נאמר בבבא מציעא פ"ז ותמה יש ראיה גדולה שלא היה שותק כשהיה שומע זילותא דרבנן עוד צריך ליזהר באם שמע כבר דבר הלכה או מדרש ושומע אותו עתה שנית אל יעלים אזנו משמוע אותו ויאמר כבר שמעתי שעל זה נאמר (משלי כח) מסיר אזנו משמוע תורה וכן פירשו במדרש בפסוק (שם ח) דדיה ירווך בכל עת ז"ל דדיה ירווך בכל עת שלא תאמרו אסתפק שמענו אותה שנאמר (שם כג) אל תבוז כי זקנה אמך ואם אמרתם כך אף אני יכול לומר לכם למה אתם קוראים את שמע פעמים ביום למה אתם מתפללים ג' פעמים ביום שמא אתם מחדשים דבר אם הלעגתם בדברי תורה אף אני איני שומע תפלתכם שנאמר (שם כח) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה עד כאן לשונו. עוד מדבר הפוגם בחוש השמע הוא אם משמיע קולו לאחר בהתפללו תפלת י"ח בחשאי ומלבד מה שאמרו בגמרא שהוא מקטני אמנה האריכו בעונשו בזוהר (ויקהל דף רס) זה לשונו כדין אתער חד ממנא דקאים לסטר דרום דשמיה עזריא"ל סבא ולזמנין אתקרי מחניא"ל בגין דאתמנא על שתין רבוא משריין וכולהו שארי דמשריין מלין עיינין דלגבייהו קיימין אינון משריין מאריהון דאודנין ואקרון אודנין בגין דאינון (כ) צייתין כל אינון דמצלאן צלותהון בלחישו ברעותא דלבא דלא אשתמע ההיא צלותא לאחרא ההיא צלותא סלקא וצייתין לה כל אינון דאקרין מאריהון דאודנין ואי ההיא צלותא אשתמע לאודנין דבר נש לית מאן דצייתא לה לעילא ולא צייתין לה אחרנין בר מאן דשמע בקדמיתא בג"כ בעי לאסתמרא דלא ישמעון להיא צלותא בני נשא ותו דמלה דצלותא אתאחדא בעלמא עלאה ומלה דעלמא עלאה לא אצטריך למשמע ואמר עוד לקמיה כד ההיא צלותא סלקא בלחישו כל אינון שתין רבוא משריין וכל אינון מארי דעיינין וכל אינון דצייתין מארי דאודנין כולהו נפקי ונשקי לההיא מלה דצלותא דסלקא הה"ד (תהלים לד) עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם עיני ה' אל צדיקים אלין מארי דעיינין דלתתא בגין דאית מארי דעיינין לעילא ואזניו אל שועתם אלין מאריהון דאודנין עכ"ל:

עוד מתיקון האזן שאם שמע סוד שלא יגלהו כדפי' באדרא (דף רלד:) ז"ל בהאי אודנא מלין רזין עילאין דלא נפקין לבר בגין כך היא עקימא לגו ורזא דרזין סתימין ווי לההוא דמגלה רזין ובגין דהאי אודנא בשית רזין ועקימותא דלגו נטיל לון לא גלי רזין לאינון עקימין באורחייהו אלא לאינון דלא עקימין הה"ד (תהלים כה) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם דנטיר אורחוי ונטיר מלין עכ"ל לענינו. עוד פי' שם סמוך לזה המאמר שחוש השמע הוא משותף לעיני"ם ולחוט"ם ולפ"ה ז"ל בהאי נוקבא דאודנין תליין נוקבין אחרנין נוקבא דעיינין נוקבא דפומא נוקבא דחוטמא מההוא קלא דעייל בנוקבא דאודנין אי אצטריך עייל לנוקבי דעיינין ובעין דמעין מההוא קלא אי אינטריך עייל לנוקבא (ל) דפרדשקא הוא החוטם ומפקי (מ) תננא ואשא מההוא קלא הה"ד (במדבר יא) וישמע ה' ויחר אפו ותבער בם אש ה' אי אינטריך עייל ההוא קלא לנוקבא דפומא ומליל וגזר גזרין מההוא קלא כלא מההוא קלא עייל בכל נופא ואתרגים מניה במאי תליא בההוא אודנא זכאה מאן דנטיר מלוי על דא כתיב (תהלים לד) נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה עכ"ל ודבריו מובנים כפי הפשט עם היות שיש בהם ודאי פנימיות הסוד ובזה נבין מה שאמרו ז"ל חרשו עשן לו דמי כלו מפני שנמצאו כל אבריו בטלים וכפי דבריו

(א) ר"ל לענין מאי דומות כיתדות: (ב) שמלוקות זו מזו ואינן מחוברות יחד קושיא היא: (ג) כל אחד יש בה צורך ואף ערכי גבוה: (ד) זרת היא אצבע קטנה ובה מודדין זרת החשן: (ה) קומץ למנחה: (ו) אמה אצבע הגדולה בה מודדין אמת הבנין: (ז) למתן דמים: (ח) לבהן יד אהרן ומצורע: (ט) בשר שבסוף האוזן: (י) לפי שהן רכות ודקות לכוות מכולם מפני שהאיבור מצוי בו יותר מבשאר האברים: (כ) מאזינים לקבל התפלה: (ל) הנוקבות והחוטם נקרא כן: (מ) עשן:

ובפרט הפוגם בהבל היוצא מפיו יתבאר לך במה שביארו בזוהר (בשלח דף נט) בענין (קהלת א) הבל הבל ורעות רוח אמר שם שאי אפשר שנאמר שהבל זה הנז' בפסוק שיהיה באמיתת בסוד ז' הבלים שיש למעלה באני' שנקראו מוצא פי ה' כדפי' בזוהר (תזריע דף מז) שאם כן שם אינו רעות רוח אלא פי' שהוא בחיצונים ואמר ז"ל ת"ח בשעתא דעובדין מתכשרן לתתא ובר נש אסתכל בפולחנא דמלכא קדישא ההוא מלה דעביד הבל אתעביד מניה לעילא ולית לך הבל דלית ליה קלא דסליק ואתעטר לעילא ואתעביד סניגורא קמי קב"ה וכל אינון עובדין דאשתדל בהו בר נש דלאו אינון פולחנא דקב"ה וההוא מלה דעביד הבל יתעביד מניה ואזלא ושאטת בעלמא וכד נפקת נשמתיה דבר נש ההוא הבל מגלגלא ליה בעלמא (ג) כאבנא בקוספיתא כמה דכתיב (ש"א כה) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע מאן יקלענה ההוא הבל דמדבר סחרניה בעלמא כדין כל מלין דמתעבדין ואינון תחות שמשא דלאו אינון פולחנא דקב"ה הבל יתעביד מנייהו הבל איהו תבירא דרוחא דמתבר לרוחא וסלקא ונחתא בעלמא הה"ד (קהלת ב) הבל ורעות רוח אבל ההיא מלה דאיהו פולחנא דמאריה דא אסקי לעילא מן שמשא ואתעביד מניה הבל קדישא ודא הוא זרעא דזרע בר נש בההוא עלמא ומה שמיה צדקה דכתיב (הושע י) זרעו לכם לצדקה האי מדבר ליה לבר נש כד נפיק נשמתיה מניה וסלקא לה באתרא דכבוד דלעילא אסתכח לאצררא בצרורא דחיי הה"ד (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך בגין לדב' לך נסלקא מן תהר לאתר דכתיב כבוד ה' יאספך עכ"ל. והנה מבואר במאמר הזה שכל מעשה שאינו הגון נעשה ממנו הבל להבלים הנשמה ולקלעו בכף הקלע ויש רעות לרוח והוא מה שדקדק באמרו מאן יקלענה ההוא הבל דמדבר סחרניה דעלמא ובאמרו סחרניה דעלמא מורה על סוד הענין הזה הרמוז וכ"ש כשיהיה הבל היוצא מפיו לבטלה ולשקר וכיוצא שהולך למקום הבל הרע הזה שהוא רעות רוח ונעשה ממנו לבוש להבלים רוחו לקלעו בתוך כף הקלע ובתיקונים (דף קטו) ביאר רשב"י בסוד ההבלים שכנגד הקדושה וההבלים שכנגד הקליפה אמר שם שיש הבל טב והבל בישא הבל דאורייתא שהוא להב שעליה נאמר (תהלים כט) קול ה' חוצב להבות אש והבל זה הוא לצד ימין כולל ז' הבלים כנגד ז' שמות שבפסוק מ"ב אבגית"ץ וכו' ואמר שית סלקין דאינון להביס בשית (ד) עזקן דקנה והבל דפה שביעאה ולקבליהון אמר דוד ז' קלין דהבו לה' בני אלים ועל אלין שבע אתמר (דברים ח) כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם ואלין ז' קלין סלקין בז' רקיעין ואית ז' דשמאלא דנחתין בז' ארעין ועלייהו אתמר (קהלת ג) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה וגו' (פי' הוא על גמר הפסוק ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ) שבעה הבלים שבין אלין אינון (ה) ז' ימי השבוע לקבלייהו ואתכנין לקבל שבע שני רעב אלין הבלים דחיי ואלין הבלים דמיתה ובג"ד יש הבל ויש הבלים עכ"ל. ואמר עוד לקמיה הבלים דסטרא אחרא עלייהו אתמר (ירמיה י) הבל המה מעשה תעתועים דאינון הבלים סלקין בנבלות הפה ובשקרות וכלהו סלקי לגבי (ו) מוחא אית חמה ולבנה וכוכביא ומזליא ברקיעין דאינון קליפין דעלייהו אתמר (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא ועלייהו אתמר (שם נח) כי שמים כעשן נמלחו (שם כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה וכמה הבלין אית לון דכלהו מליין שקר ושוא וכל מאן דאפיק מלין דשקרא כמה מלאכי חבלה פתחין גדפייהו (ז) לקבלן הה"ד (קהלת י) כי עוף השמים יוליך את הקול ואלין מלולין אינון בנין כמה בניינין עכ"ל:

הרי מבואר במאמרים אלו הפרש שבין הבל הקדוש מעסק התורה וכיוצא להבל שאינו קדוש שהבל שאינו קדוש עולה לקליפה ובונה בניני שוא הבל המה מעשה תעתועים כמבואר הכלל כי כפי מה שאדם בונה בעה"ז שם תעלה נשמתו אחר מיתתו כמבואר במאמר של פ' בשלח שהעתקנו אם לא שישוב בתשובה שלמה וחזקה לבטל כל אותם הרקיעים והארצות שבנה בצד הקליפה וכן אמר עוד לקמיה בתקונים (דף קו) שכל ההבלים של התפלות עולים ומתקשרים בהבל הקדוש שהוא השכינה ויש הבל של דברים בטלים והוא בקליפה. ז"ל בקיצור אית הבל דאתמר ביה (בראשית ד) את אחיו את הבל. ואית הבל בלבושין ופולחנין שבין ואית הבל דברים בטלים מלין ריקנין דאתמר בהון הבל המה מעשה תעתועים וגו' עכ"ל ולקמיה (שם דף קיז) ביאר שיש בין שני הבלים אלו הבל אמצעי שאינו לא קדוש ולא טמא אלא בחת חול שהוא הצורך להשתמש בדברי העולם הזה ועליו אנו אומרים המבדיל בין קדש לחול ועל ההבל החילוני אנו אומרים ובין ישראל לשאר עמים:

והנה כאשר יחשוב האדם במה שכתבנו לעיל שחייב האדם לקדש איבריו מפני שכל אבר ואבר שבו נמצא שם ידו"ד ובהיותו מקדש האבר ההוא מקדש את השם כ"ש שחייב לקדש את פיו שיש בו שם ידו"ד בכמה בחינות אם באיברים המוציאים הדבור וישתתפו בהוצאת הדבור ה' מוצאות ומוכרח שיהיה בכל אחד ואחד שם ידו"ד שהרי הם אברים מתחלפים גרון היך ולשון שינים שפתים אם בבחינת קול ודבור עצמו שיש שם ידו"ד כדפי'. וכן ראוי שיחשוב שהרי בתפלה כמה אזכרות מוציא מפיו אם במזמורים אם בברכות ולכן ראוי לקדש פיו שלא יצא שם ידו"ד בפה פגום ובתיקונים (דף קלה) אמרו ז"ל פומא עקימא לא שריא ביה קב"ה דאיהי מום כ"ש דבורא דיליה עקים עליה אתמר מעוות לא יוכל לתקן. פומא ולבא אינון לקבל אורייתא דבכתב ואורייתא דבע"פ קלא ודבור דנפיק מתרווייהו אינון ו"ה צריך לאפקא לון בדחילו ורחימו י"ה ואם לאו לא שריא תמן ידו"ד עכ"ל ומה שאמר פומא ולבא לקבל אורייתא הכוונה הוא

(ג) באבן בתוך כף הקלע: (ד) תוספות: (ה) כ"א ז' ימי השבע: (ו) נ"ל תמה: (ז) נ"א לקבלא לון:

אם לאו א"ו מפני גד הדין שבו מעורב כי אז יעשן אף ה' וגו' כ"ש העוסק בתורת קרבן שיעלה לריח ניחוח לתקן הדינין וכן דקדק הרשב"י ע"ה עוד בלשונו באמרו והמן סלקין כל דינין וקטורין וגו' והכוונה שגם הקטרת היה עולה למקום זה לבשם הדין וגם אם יקרא האדם פ' הקטורת בכוונה יעלה למקום זה לתקן ולבשם הדינין ובשלהי פ' ויקהל האריכו במעלת הקטורת ונעתיק לשונו בענין התפלה ומשם יש גם כן ראיה אל כוונתנו ומה שאמר ואם לאו סליק לון בדחילו ורחימו ולמעלה בענין השמיעה לא הזכיר אלא דחילו לבד הטעם כי הריח הוא בקו האמצעי כמ"ש ריחא תמן אנפי אמת ומדת אמת היא מייחדת השמאל והימין שהם דחילו ורחימו ולכך תיקון ריח התפלה וכל דבר שיעלה למעלה הוא ע"י דחילו ורחימו ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק עשירי אחר שביארנו בפרקים הקודמים ראי' שמיעה ריח שהם כנגד י' ה' ו' אריה שור נשר כמו שהעתקנו לשון הרשב"י בריש פרק ח' נבאר עתה דבור שהיא כנגד ה' אחרונה והיא פני אדם ולשון הרשב"י שם דבור אדם איהו אחיד עילא ותתא. וביאור דבריו אלא יתבאר במה שביאר בתיקונים (דף קכא) בענין ארבע תיקונים שהם ראיה שמיעה ריחא דבור ביאר שם שראיה לימין אריה שמיעה לשמאל שור. ריח באמצע (א) ריח נשר ואמר אח"כ ז"ל פומא דא אדם כליל ד' אנפין וכליל עשר אנפין ודא שכינתא עכ"ל. וכליל ד' אנפין וכו' הוא שם ידו"ד ויו"ד ה"א וא"ו ה"א וכן ביאר (בדף קכט') ויובן הענין יותר במה שאמר בתיקונים (שם דף ס) שאריה שור נשר הם ראיה שמיעה ריחא ועליהם שורה פני אדם העליון שהוא סוד המחשבה ואח"כ אמר בסוף דבריו דבור דא אדם דכליל מכלהו מאן אפיק ליה מחשבה עכ"ל ועל ידי מאמר זה יובנו ב' המאמרים הקודמים מה שאמר בדף קכ"א שדבור הוא שכינה והוא בסוד השם פשוט ומלא ביושר כן הוא האמת שבה השם פשוט מצד שהיא כוללת הג' פנים שהם אריה שור נשר יה"ו בה שהיא ה' אחרונה והשם מלא בעשר הוא מסוד המחשבה העליונה כמו שהארכתי לעיל בפ"ו ונמצא ג"כ הדבור אחיד עילא ותתא למעלה בסוד המחשבה ולמטה בשכינה זהו הבנת הענין בדרך כלל ובדרך פרט הוא כי האדם לא ידבר אלא שיחשוב בתחלה מה שידבר אלא מוכרח הוא שיצטייר במחשבה הדבור ההוא וכאשר ידבר כח המחשבה יוצא עם הדבור ההוא ולכן הדבור מוכרח שימלאו ב' שמות האמורים כא' והוא סוד (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ ולכן פי' בתיקונים (דף פה) ז"ל י' איהי אמירה ודבור וקריאה אמנם קשה לי מה שאמר בתיקונים דף ג' דדיבור הוא שם אדנ"י ואפשר לומר כי מה שנא' במאמר שלפנינו מענין ידו"ד פשוט ומלא הכל הוא בהיגש קול וצ"ע:

ולהבין הדבר על מתכונתו יתבאר במה שפי' הרשב"י ע"ה בזוהר פ' נח (דף ע"ד) בפסוק (מלכים א ז) והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה פי' פסוק זה על ענין הדבור מהיכן שרשו ופי' ששרשו מסוד המחשבה ואמר כד סלקא ברעותא דקב"ה למעבד יקרא ליקריה סלקא מגו מחשבה רעותא לאתפשטא וכו' ואמר מגיאות התפשטות האצילות עד שהוא קול ואמר מהיכלא מחשבה דהוא סתימא בהאי אשתמע לאתגליא עוד ההפשטת האי מחשבה לאתגליא ובטש האי קול ואקים בשפוון וכדין נפקא דבור ואשלים כלא וגלי כלא אשתמע דכלא איהו ההיא מחשבה סתימה דהוה לגו וכלא חד כיון דמטא אתפשטותא דא ואתעביד דבור בתקיפו דההוא כלא כדין והבית בהבנותו כאשר נבנה לא כתיב וכו' עכ"ל לענינו והרוצה להעמיק בסוד הענין יעיין המאמר במקומו שם וכיוצא בזה אמר בזוהר (ויחי דף רמו) בענין (בראשית מט) נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר פי' פסוק זה בסוד הדבור והקשה שהיה לו לומר הנותנת ותירץ ת"ה מחשבה דאשיתא דכלא וכו' ובסוף דבריו אמר וכד תסתכל בדרגין הוא מחשבה הוא בינה הוא קול הוא דבור וכלא חד והיא היא מחשבה דאשיתא דכלא ולא הוי פירוד אלא כלא חד וקיטורא חד דהיי מחשבה ממש אתקשר באין ולא אתפרש לעלמין ודא הוא ה' אחד ושמו אחד וע"ד הנותן אמרי שפר כתיב עכ"ל. ובטעם הסוד הרמוז נבין מה שאמר זוהר (חקת דף קפו) שהשומר פיו ולשונו זוכה להתלבש ברוח הקדש. ז"ל (אסתר ח) ותלבש אסתר מלכות דאתלבשת במלכות עלאה קדישא ודאי לבשה רוה"ק מ"ט זכתה להאי אתר בגין דנטרא פומא דלא לחוואה מידי הה"ד (שם ב) אין אסתר מגדת מולדתה ואוליפנא כל מאן דנטר פומיה ולשניה זכי לאתלבשא ברוחא קדישא עכ"ל ובזוהר (אחרי מות ריש דף סא) פי' כי כאשר היא נקראת רוח הקדש הוא כאשר יונקת מסוד החכמה ז"ל בקיצור והאי זאת כד מתברכא אקרי קדש ואקרי חכמה וקראו ליה רוה"ק כלומר רוח מההוא קדש דלעילא עכ"ל וטעם למלת התלבשות דלימא זוכה לרוח הקדש יתבאר לך במה שנתבאר באדרא (דף קלד) בתקוני דיקנא עילאה תקונא תריסר דקאמר שהרוח הקדושה היוצא מפה העליון ביה מתלבש זעיר אנפין ומהאי רוחא מתלבשין כל אינון דלתתא וכו' ואמר אח"כ ובג"כ רוח דנפיק לבר ומתלבשין ביה נביאי מהימני אתקרי (ב) פרי ה' אבל בהאי עתיקא דעתיקין לא אתפרש ולית מאן דידע רוחיה בר איהו עכ"ל ומכאן תדע כמה מעלת השומר רוח הבל היוצא מפיו שהוא רומז למקום עליון ולכן זוכה להתלבש ברוה"ק ועל השומר רוחו נאמר (משלי יא) ונאמן רוח מכסה דבר ופי' נאמן שיהיה חזק ברוחו שלא להוציאו למקום שאינו ראוי ופי' מלת נאמן הוא כלשונו (ישעיה כב) ותקעתיו יתד במקום נאמן שפי' חזק בלי מתמוטט והפך מזה (משלי כט) כל רוחו יוציא כסיל:

ובטעם

(א) נ"ל דליג ריח: (ב) ס"א פה.

(ח) לה' קרבן לה' עולה ובני אדם מחרפין ומגדפין שמי לכך נאמר אל תבהל על פיך מורה בפי' שבא נברא מלת אל תבהל על כי הבהלה הוא החירוף והגידוף והוא מיותר על הפה שאינו ערך לאדם כי פיך ודאי בכבוד הה' מוצאות שבו לצורך נבראו :

ואפשר עוד לומר נודע כי הדבור הבא לאדם היא מהשכינה כמ"ש (שמות ד) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו' הלא אנכי ה' ומלת אנכי אפשר לפרשו בשכינתא עילאה ובשכינתא תתאה כדפי' בתיקונים שעליהם נאמר אנכי אנכי אבל היותר הוא בשכינתא עליונה שמשם הוא אנכי ה' אלהיך כדפי' בר"מ ויראה בזה לא תפגום במדה שהיא על פיך שמשם נתהווה להיות פה שהה' מוצאות הם מסוד ה' עילאה ומשם ג"כ כח הדבור כמו שכתוב או מי ישום אלם וגו' ואם נפרש בשכינה והיא על פיך נפרש הלא אנכי ה' שהם קול ודבור וגם שאר פרטי הפסוק צודקים במדות אלו ושמעתי מפי מורי ע"ה כי פיו של אדם (ט) למעלה מי' וקול ודבור היוצא מפיו אם הוא בקדושה מיד שכינה נקשרת בו דלא ירדה שכינה למטה מעשרה ובענין זה מדוקדק עתה לשון הפסוק על פיך שהשכינה הוא על פיך שפיך הוא למעלה מעשרה. והיינו (תהלים סח) אם תשכבון בין שפתים שפי' בתיקונים שישכיב השכינה שהיא א"ס בשפתותיו כדי ליחדה ועוד כבר העתקנו בשער האהבה מה שאמר ר"ש בן יוחאי ע"ה (בזוהר פ' נשא דף קכ"ב) בפקודין שלו שהשכינה היא מוצא פי ה' שעליה מתקיים האדם וז"ל בקיומא ואיהי הבל דעאל בפומא דבר נש בלא עמל ובלא יגיעה ה' דבהבראם ומאמר זה יצדק יפה על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים הענין כי מהלב יוצא הדבור כמו שנתבאר בר"מ כמה פעמים ובתיקונים (דף כ"ד) ז"ל לבא איהו אש אוכלה מאודנא ימינא דלבא דאיהו כלפי כבד ומניה נפיק דבור הה"ד (ירמיה כג) הלוא כה דברי כאש נאם ה' ואי לא כנפי ריאה דנשבין על לבא הוה אוקד כל גופא עכ"ל ולכן אמר ולבך אל ימהר להוציא דבר שממנו יוצא הדבור והדבור היוצא ממנו הוא דין כמו שפי' הרשב"י שהלב הוא אש והדבור עליו נאמר הלוא כה דברי כאש והדבור יוצא לפני האלהים שהוא דין שהעוה"ז עקרו נברא בדין כמ"ש (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. וכשראה שלא יוכל להתקיים שתף עמו מדת רחמים אמנם הוא שיתוף בעלמא לבד כי עקרו בדין נברא ועל הדין עומד כמו שנתבאר בזוהר (דף ג:) דבכל יומא ויומא דינא תליא בעלמא בגין דעלמא על דינא אתברי וקיימא :

ואפשר לומר בענין אחר לפני האלהים להורות לנו על השגחה וידע שכאשר הוא מדבר הממ"ה אלהים שומע דבריו וכמו שפי' הרמב"ם ע"ה בענין היראה שאין האדם מאריך דבריו לפני המלך כמו כשהוא בביתו וממ"ה השקפתו תדירה עליו לכך אמר אל ימהר וגו' אמנם צריך לדקדק כי סוף סוף נראה הפסוק הזה מיותר בעינינו כי אל תבהל על פיך פירושו הוא שלא יוציא הדבור מפיו במהרה והיינו ולבך אל ימהר וכו'. לכן נראה כי הם שני חלוקות האחד בדברי העולם והב' בדברי קדושה אל מה שנוגע לדברי העולם אמר אל תבהל על פיך ירצה כי אע"פ שיש לך רשות לדבר והיינו פיך שיהיה ברשותך לא יהיה בבהלה ובמהירות אלא בנחת רוח ואפי' בדברי קדושה שאתה עומד לפני האלהים אל תמהר להוציא דבר לפני האלהים וכן פי' בגמרא (ברכות פ"ה) שאין להתפלל מיד אלא שיתיישב קודם בדעתו וידע לפני מי הוא עומד כמ"ש אין עומדין להתפלל אלא מתוך (י) כובד ראש וכו' וכן אמרו במדרש שאמר דוד לא הייתי מתפלל לפני האלהים עד שהייתי מתיישב בדעתי ונעתיק כל לשונו לקמן בענין התפלה ב"ה. ואפי' בעסק התורה צריך שישב במורא ויכוין מה שמוציא מפיו כמו שנאריך במקומו ובזוהר (בראשית דף ב) אמר כי מלה בסלע משתוקא בתרים (כ) הוא אפי' בענין התורה והיינו ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים פי' כשאתה עומד לפני השכינה שהוא כשהוא עוסק בתורה ובתפלה אל ימהר כי האלהים בשמים ואתה על הארץ נודע כי אלהים הוא לשון דין ודיין כמו שפי' ז"ל כשאני דן את עולמי נקראתי אלהים ואמרו בשמים ירצה שהוא דן בשמים עם כל פמליא של מעלה שהם בשמים ולכן לא אמר כי האלהים על השמים שהיה מורה על כסאו ועלויו מהם אלא בשמים הוא להשגיח ולדון כמו (תהלים קג) ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה עוד אלהים עולה למנין הכסא ויראה בזה שבכסאו שהוא דן בשמים והמלאכים לפניו מהם מיימינים לזכות מהם משמאילים לחובה וכיון שדברי האדם הקב"ה הוא דן אותם עם כל פמליא של מעלה אם דבריו ביושר אם לאו ראוי הוא שיהיו מעטים כדי למעט הדין ממנו ולכן אמר הכל בלשון אלהים שהכל נדון בדין הגמור בלי לוותר דבר וכמ"ש במדרש ויקרא רבה (פרשת אמור) ז"ל רבי הוה שמיע קרייה וכד הוה מטי להדין פסוק הוה בכי (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו מה מגיד לאדם מה שיחו רבי הונא בשם רבי יעב"ץ אמר (ל) יוצר הרים ובורא רוח רבי הונא בשם רבי יעב"ץ אמר אוחרי תהו הפך ואפלו אפי' דברים שאין בהם ממש אפי' שיחה קלה שאדם משיח עם אשתו הם נכתבין על פנקסו של אדם וקוראים לפניו בשעת מיתתו ומי כותבן (מ) עושה שחר עיפה עכ"ל.

והטעם

(ח) ר"ל שלא יאמר תחלה לה' כי שמא יתחרט בדבורו להביא קרבן ונמצא שהוציא השם לבטלה לפיכך יאמר תחלה קרבן ואח"כ לה': (ט) ר"ל שהוא ע"פ המדרש קהלת על פסוק מעשרה שליטים אשר היו בעיר שמחשב י' דברים שמשמשים את הגוף ושפה קנה כבד וכו' למעלה מכולם לשון גומר לפיכך אמר שפיו הוא למעלה מעשרה: (י) הכנעה: (כ) אם תראה לקנות דבר בסלע תקנה השתיקה בשני סלעים: (ל) ר"ל לפי שהוא יוצר הרים ובורא רוח בוודאי יודע כל עניני העולם ושיכר מגיד לאדם מה שיחו מה עניני ועסקו וכן פירש הרד"ק: (מ) ר"ל הקב"ה שהוא עושה ערב ובוקר:

שהלב היא תורה שבכתב והפה כנגד תורה שבע"פ כי כמו שהפה מגלה מה שנסתר בלב כן תורה שבע"פ מגלה מה שנעלם בתורה שבכתב. והכונה בזה ללמדנו שיהיו פיו ולבו שוים ובזה מייחד אבל אם הוא מדבר א' בפה וא' בלב הוא מפריד וקוצץ בנטיעות ומכלל המאמר מובן שכל שיש פגם בפיו או בדבורו אין שם יחו"ד שורה שם ומתחייב לבא בגלגול (כפי מה שהורונו ז"ל כאשר כתבנו לעיל) לתקן את אשר עוות. וכשם שהעונש גדול כך המקדש פיו שכרו גדול כי מקדש את השכינה הנקראת פה ולכך זוכה לרוח הקדש כדפירשנו לעיל:

ועל דבור חול הזהירונו ז"ל במשנה (אבות פ"א) ואמרו לא מצאתי לגוף טוב משתיקה ופי' לגוף לענייני הגוף כמו שאחז"ל בחולין (פ"ו) על פסוק (תהלים נח) האמנם אלם צדק תדברון ז"ל א"ר יצחק מאי דכתיב האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם. מה אומנתו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם יכול אף לדברי תורה תלמוד לומר צדק תדברון יכול יגיס דעתו ת"ל מישרים תשפטו בני אדם עכ"ל. ומה הזהירנו שלמה המלך ע"ה ע"ז ואמר (קהלת ה) אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים ויש לדקדק כי היאך נתן טעם שיהיו דבריו מועטים מפני שהאלהים בשמים ואתה על הארץ כי אדרבה זה מורה סלוק ההשגחה והיה ראוי שיאמר דברים המורים על ההשגחה כי האלהים בשמים ובארץ כענין (תהלים קיג) המשפילי לראות בשמים ובארץ. ורבותינו ז"ל פי' בספרי אמר שלמה כל זמן שאפי' חלש שבאלהים למעלה הוא נוטל את הגבורים כשהוא מלמטה ומלמעלה גבור שבגבורים עאכ"ו וכה"א (דברים לב) הלה' תגמלו זאת עכ"ל. אמנם מה שנראה לנו בביאור הפסוק הזה ואפי' אם יתארך בו מפני רוב התועלת המגיע ממנו ללמון לא נחוש והוא זה צריך לדקדק מלת אל תבהל על פיך דלימא אל תבהל פיך או את פיך מאי על אבל הענין כי הפה כלולה ה' מוצאות האותיות וכן פי' בתיקונים (דף קלא) ז"ל חמש תקונים איגון בפומא דאתמר בס' יצירה אחה"ע בומ"ף גיכ"ק דטלנ"ת זסשר"ץ ובהון אבנים שלמות תבנה לקב"ה בכמה צלותין ופולחנין עלייהו אמר יעקב (בראשית כח) וישכב במקום ההוא. וישכב וי"ש כ"ב במקום ההוא י"ש (משלי ח) להנחיל אוהבי י"ש כ"ב ב"ך (בראשית מח) בך יברך ישראל עכ"ל:

ובספר יצירה אמר שהקב"ה קבע בפיו כ"ב אותיות בה' מוצאות כ"ב אותיות יסוד חקוקות בקול חצובות ברוח קבועות בפה בחמש מקומות אחה"ע בומ"ף דטלנ"ת זסשר"ץ גיכ"ק. ופי' מורי ע"ה שמלת קבועות בפה האמר שם מורה לנו ענין גדול והוא מציאות ה' מוצאות שרשם למעלה מעלה לראש והם שורש לכל הנמצאות כמבואר באדרא אמנם הם יורדים ומתגלים מעולם לעולם בבחינות אבי"ע והקב"ה לאהבתו את האדם קבע בפיו האותיות האלה כדי שיוכל להדבק בבוראו כי בהזכירו למטה אותיות אלו בתורתו או בתפלתו מגיע ומעורר למעלה השרשים העליונים והיינו מלת קבע שהיא כעין התוקע השלשלת ראשה א' במקום א' וראשה השני במקום אחר כי אע"פ שיהיה המקום ההוא רחוק בנענע האדם ראש השלשלת שבידו מנענע כל השלשלת אע"פ שתהיה גדולה כל מה שאפשר להיות וכן אמר ג"כ בסוף ס"י קשר עשרים ושתים אותיות בלשונו והמקום גילה לו סודו. ומלת קשר מורה ג"כ על הדרש במלת קבע:

ובזה נבין מעלת הראשונים עליהם השלום שהיתה תפלתם נשמעת מיד מפני שהיו נזהרים שלא לפגום כ"ב אותיות שהם ה' מוצאות הקבועות בפיהם בשיחה בטלה ושאר הדברים הפוגמים הלשון לכך היתה תפלתם בוקעת הרקיעים ועולה עד למעלה מעלה לעורר הרחמים. וכן אמר בזוהר שמות כי בשעה שהיה ר"ש בן יוחאי עליו השלום עוסק בתורה היו כמה אלף ורבבות מלאכי השרת שומעים קולו והטעם כי מפני שהיו המוצאות היוצאים מפיהם טהורים היו קושרים ומייחדים כל העולמות כי קול ודבור היוצא מפיהם היה נעשה נחת רוח למעלה אמנם בהיות פגם בה' מוצאות הבל התפלה והתורה היוצא מפיו יצא ע"י פגם וסירכא א"א שיתייחד למעלה כי כל אשר בו מום לא יקרב. וכן אמר בר"מ (דכ"ו) בסופו ז"ל וכוונא דאיגון חמשה כנפי ריאה כלהו פתיחן בלא סירכא לקבלא האי קול ה"נ צריכין למהוי ה' תקונים דפומא כלהו פתיחן בלא סירכא בחמש תיקונין דאינון אחה"ע בגרון בומ"ף בשפוון גיכ"ק בחיך דטלנ"ת בלישנא זסשר"ץ בשיניים ודבור דאיהי בהון בלא סירכא ועכובא כלל הה"ד (בראשית כד) ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת דא צלותא דאיהו דבור ובגינה אתמר אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שמקובל ואי אית סירכא ונפקא בעיכובא יודע אני שמטורף בגין דסירכא איהי טרפה עכ"ל. והנה בהקדמה זו נבין הפסוק שאמרו (קהלת ה) אל תבהל על פיך והכוונה כי פיך הוא כלל חמש מוצאות שפי'. ואומרו תבהל הוא שלא ימצא בהם פגם שהוא בהלה וקליפה והקליפה היא חיצונית היא על פיך שהיא מיותרת ובאה על הה' מוצאות וחבירי הר"ר משה בארוקאש עליו השלום אמר בענין זה דבר נאה שנודע שאש שמהשפה העליון יוצא הבל כדפירשנו לעיל ורצה אל תבהל שלא תהפוך מהבל לבהלה שהיא הקליפה והנה ע"ד שפי' בעל פיך פי' ז"ל בתנחומא ז"ל זהו שאמר הכתוב אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר אלו בני אדם שהם מחרפים שמו של הקב"ה בא וראה כשנבראו העליונים והתחתונים בחצי השם נבראו שנא' (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים ולמה לא נבראו בכלהו שאין העולם כדאי להזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא אלא אפי' להם לבריות שמתגרפין שמו של הקב"ה ראה מה כתיב בקרבנות קרבן לה' עולה לה' ואינו אומר

לב'

במקום הראוי לעלות אם הוא הבל תורה או תפלה שיעלה למעלה מעלה לייחד ואם הקול הפתה יאה קל מעניני העולם דנין אותו כפי הערך . ובהירוץ הזה נריכין אנו לומר על מה שאמרו בזהר (ויקהל דף רא) בים כמה מלאכים המעלים התפלה מרקיע לרקיע ולמה יצטרכו אלא בודאי כדי לזככה מהגשמיות כדי שתעלה למעלה מעלה ליחד . עוד אפשר לומר כי האלהים בשמים כמ"ש בר"מ בסוד שם אלהים ז"ל אלהים שליט על אלהות דיליה דאית אלהים ואלהי האלהים ואיהו אלוה על כלא ולית אלוה עליה עכ"ל ואומרו בשמים יובן במ"ש בתיקונים (סוף ד"ג) דעלת על כלא נהיר בעשר ספירן דאצילות כו' וביה גלגלי רקיעא ולא אשתני בכל אתר . וזהו כוונת אומרו כי האלהים בשמים פי' שאלהותו ואורו מאיר בשמים כולם כא' בהשוואה א' כמ"ש דנהיר ביה גלגלי רקיעא כו' ועתה בזה מורה ודאי על ההשגחה עוד אפשר כי האלהים בשמים כי אלהים נודע שהיא אימא עילאה ומושבה היא בשמים שהם ג' אבות והכוונה שאינה גוזרת גזרה כי אם ע"פ ב"ד של ג' שהם הג' אבות כדי שיהיה הדבר נדון לימין ולשמאל ואחר כך הג' מכריע וכדוגמא זו צריך האדם שהוא על הארץ שכאשר יוציא הדבר שקודם ישקלהו במאזני השכל לימין ושמאל ולהכרעה ובזה יהיו דבריו מעטים ועוד יש לי בזה הפסוק דברים נכוחים כתובים אצלי ודי במה שהארכנו לתועלת המעשה והנה פרטי הבחינות המבוארות בפסוק הזה יתחייב לאדם שימעט דבריו אם בבחינות סוד ההבל שפי' אם בבחינת ה' מוצאות הקבועות בפיו שלא יהיה בהם טירחא אם בבחינת קול ודבור אם בבחינת זכוך הקול ודבור העולים למעלה לידון כדפי' אם בבחינת ההשגחה התדירה עליו צריך למעט דבריו בדברי העולם ובזה נכלל הפרק הזה ונבא לבאר בפרק בפני עצמו כמה מעלת השומר פיו ולשונו וכמה גודל הפגם אע"פ שכבר ביארנו קצת בפרק הזה ובפרק הבא נוסיף לקח ב"ה וחלקנו הענין בפ' בפ"ע כדי לתת ריוח למעיין בין פרק לפרק :

פרק יא כתיב (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע וגו' אמרו רז"ל (ע"ז פ"ק) מכריז ר' אלכסנדרי מאן בעי חיי מאן בעי חיי כנוף ואתו כולי עלמא לגביה אמרו ליה הב לן חיי אמר להו מי האיש החפץ חיים נו' נצור לשונך מרע גו' סור מרע ועשה טוב שמא יאמר אדם נטרתי לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה (א) אתגרה בשינה ת"ל סור מרע ועשה טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו עכ"ל והמעשה הזה הובא במדרש באופן אחר וכתב מורי ע"ה שמה שאמר שלא הבין הפסוק אלא ע"י הרוכל הוא הוא שהפסוק כפול באמרו מי האיש החפץ חיים וחזר ואמר אוהב ימים לראות טוב ונתרץ ע"י הרוכל המכריז מאן בעי חיי שבאו כל העולם אצלו ואם לחיי העולם הזה ירדוף האדם להשיג סם שע"י יחיה כ"ש שראוי שירדוף אחר חיי העוה"ב והימים שראוי שיהיו אוהבים שלו לתיקון נשמתו ראוי שלא יחטא בהם ע"י לשונו באופן שלא יתהפכו עליו לאויבים וקטיגורים וזהו אוהב ימים שיהיו הימים עצמם אוהבים לו לטוב לו לעוה"ב ובזוהר (שמיני דף מח') פי' פסוק זה ז"ל ר' אבא פתח ואמר מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' וכתיב שומר פיו ולשונו וגו' מי האיש החפץ חיים מאן חיים אלא אלין חיים דאקרון עלמא דאתי וחיים תמן שריין ועל דא אקרי עץ חיים היא אילנא מאינון חיים אילנא דאתנטע באינון חיים ועל דא מי האיש החפץ חיים כתיב . אוהב ימים לראות טוב מאן ימים אלא דא הוא שמא דמלכא קדישא דאחידא באינון יומין עלאין דאקרון ימי השמים על הארץ ימי השמים ודאי . על הארץ ודאי . מאן דבעי חיים דלעילא למאי ליה אורכא בהון ומאן דבעי יומין לאתדבקא בהו ולרחמא להו ינטר פומיה מכלא ינטר פומיה ממיכלא וממשתיא דמסאב לנפשא וירחק אינש מאינון היין ומאינון יומין ינטר פומיה ממלין בישין דלא יסתאב בהו ויתרחק מנייהו ולא יהא ליה חולקא בהו ת"ח פומא ולישן אתר אחרא עלאה הכי אקרי ובגין כך לא יפגום איניש פומיה ולישניה וכ"ש לאסתאבא נפשיה וגרמיה בגין דאסתאב הוא בעלמא אחרא והא אוקימנא . והנראה לנו בביאור הכתוב לפי הפשט באמרו מי האיש (בזהר תרומה דף קנח') פי' דמאן דאתגבר על יצריה אקרי איש והטעם שיקרא איש הנוצר לשונו מרע מפני היות חטא הלשון תדיר והגובר על יצרו ואינו מדבר בשעה שיצרו מפתהו שידבר ראוי שיקרא איש מאשר שאר העבירות שאם היות שיגבר עליו פעם אינו תמיד ואינו מעלה כ"כ שיקרא איש כמו הנוצר לשונו וכוון לומר לנו המעלה הגדולה שהאדם משיג בשמירת הלשון כראוי הא' סבות הדבקות באלהיו כדפי' שאלו הם עיקר החיים ועל זה נקרא הצדיק חי (ש"ב כג) ובניהו בן יהוידע בן איש חי וכן (קהלת ז) והחי יתן אל לבו וכמו שאמר הפייטן ברחקי ממך (ב) מותי בחיי ואם אדבק בך (ג) חיי במותי ומה שימשוך מהמה היותו חפץ בחיים הוא שהוא אוהב הימים שהימים הם האורות עליונות נמשכות למטה לתיקון הנפש והתיקון הגנוז לצדיקים הוא צפון ומונח בתוך הימים והמזכך עצמו הוא זוכה לראות עולמו בחייו כמו שאמרו בברכות (שלהי פ"ב) עולמך תראה בחייך וזהו לראות טוב פי' לראות עולמו בחייו ולא ישיג המעלה הזו אלא השומר לשונו כראוי וזהו שאמר שם במאמר פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות וכל מה שנזכר במאמר הכל הוא הכנה לנזכר בריש המאמר עולמך תראה בחייך ותקותך לדור דורים ואמר נצור לשונך מרע המוסכם בדברי הרשב"י ע"ה בזהר (בראשית דף כה) כי מלת רע יכונה למוציא זרע לבטלה וכמך הענין מפסוק ויהי ער בכור יהודה

רע

(א) בפי' שלא אגא נידי לשון הרע ה"ל ועשה טוב כי עסקך בתורה תשמור אותך שלא אגא נידי לפ"ד : (ב) רשעים [illegible] קרויים מתים : (ג) צדיקים במיתתם נקראים חיים :

והטעם שיתבאר הדבר ע"י השי"ת מפני שהדבור הוא ע"י הנשמה כדכתיב (בראשית ב) ויהי האדם לנפש חיה ומתרגמינן והוה באדם לרוח ממללא ונודע שהנשמה הוא ממנו יתברך כדכתיב (שם) ויפח באפיו נשמת חיים ולכן כיון שענש הנשמה היא הפוגמת בדבור או המתקנת בדבור השוב הכל נכתב ע"י יתברך כדי להענישה או להשכירה מדה במדה כפי ידיעתו יתברך שאיה נודעת לשום בריה ולא למלאך ולא לשרף. ואתה על הארץ דקדק באמרו ואתה על הארץ ולא אמר ואתה בארץ ע"ד שאמרו כי האלהים בשמים לתרץ לנו הקושיא שדקדקנו לעיל. והענין כי האדם עיקר דירתו קודם חטא אדם הראשון היה בג"ע מסולק מחומריות החומר הגוף העכור הזה אמנם בעונו נתלבש בגוף ובחומר העולם הזה והרי הוא נכרך לפי דעתו מהקדושה. אמנם שם הקדוש ב"ה באדם בתחלת בריית הדבור נוסף על כל הבעלי חיים שבעוה"ז שע"י הדבור הוא משתוה עם המלאכים וכדפי' לעיל ענין שלשה קשרים שיש באדם נפש רוח נשמה שהם מעשה דבור מחשבה. ופי' רשב"י שהדבור הוא מהיות הקדש שהיא מדרגת הרוח וע"י הדבור יש כח באדם לידבק בקדושה והוא מה שכוון שלמה המלך ע"ה באמרו (קהלת ג) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ כי האדם מצד הדבור שבו רוחו יעלה למעלה והבהמה רוחה תרד למטה מפני שחוזרת ליסודה בעשיה שלא הושם בה כח הדבור שהוא כח אלהי נתון באדם כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ומתרגמינן והוה באדם לרוח ממללא וזהו שאמר ואתה על הארץ כי מצד הנשמה והדבור שבך אתה מסולק מהארץ ומהחומר שבה פי' שאיך משתוה עם שאר בעלי חיים שבארץ ולכן כשהאדם מדבר בין שיהיה דבר קדושה או חול לא יחשוב שהוא מדבר בארץ ושהוא גשמי אלא שהוא רוחני מדבר עם המלאכים שבדבור הוא שוה להם ולכן לא יצטרך הפסוק לומר כי האלהים בשמים ובארץ כי במקום שיאמר שהשגחתו הוא בארץ שהוא להשגיח על המעשים הנעשים בארץ מצד חומר המעשה אבל לענין הדבור האדם הוא קשור למעלה ומיד בהוציאו הדבור הוא לפני האלהים שהאלהים הזה הוא בשמים וזה דקדוק הפסוק אל תמהר להוציא דבר לפני האלהים ומפני שמשמע לפני האלהים הדר בארץ נאמר מזה ואמר שהאלהים שאמרתי לך בשמים ואתה כשאתה מוציא הדבר אתה על הארץ ומסולק ממנה נמצא שאתה מדבר לפני האלהים בשמים מן הטעם האמור על כן יהיו דבריך מעטים כיון שאתה עומד למעלה לפני המלך אין ראוי שתאריך דבריך לפניו ודקדק באמרו דבריך פירוש דברי הגוף שהם שלך ולא של הקב"ה אבל דברי שבח ותפלה ודברי תורה שהם שלו חפץ המלך שתהיה לפניו לעולם להאריך בשבחיו ולהגות בתורתו. ויש לנו הכרח למציאות ההקדמה הזאת מדברי רשב"י ע"ה שהדבור יש לו מעלה זו יותר משאר מצות שיעשה האדם כי שאר הדברים שיעשה האדם במעשהם שבעה המה עיני ה' משוטטים בכל הארץ כדפי' בשבא פרשת משפטים בענין (תהלים נח) והרע בעיניך עשיתי שהולכים בעולם ובהם מצויירים כל מצוה או עבירה שיעשה האדם אמנם בדיבור פי' רשב"י שהקול מעצמו עולה למעלה ושם נבחן כך פי' בזוהר (פרשת לך לך דף נב ובפרשת מצורע) ז"ל רבי יוסי פתח (ישעיה ס) ועמך כלם צדיקים וגו' זכאין אינון ישראל מכל שאר עמין דקב"ה קרא לון צדיקים דהניח מאה ועשרין ותמניא אלפי (נ) דמארי דגדפין דאזלין ושאטין כל עלמא ושמעין קלא (ס) ואחדין ליה לההוא קלא כמה דתנינן לית לך מלה בעלמא דלית לה קלא ואזלא ושאטא ברקיעא ואחדין ליה מארי דגדפין וסלקין ההוא קלא לגבי מאריהון דמדין ודיינין לה אי לטב אי לביש דכתיב (קהלת י) כי עוף השמים יוליך את הקול וגו' עכ"ל. הרי שאמרו שכל דבור יש לו קול ועולה למעלה ברקיע ומשם לוקחין הדבור מארי דגדפין ובזוהר (מצורע דף נה:) על פסוק (תהלים יז) שמעה ה' צדק וגו' בלא שפתי מרמה הוסיפו ואמרו שהקול בעצמו עולה ובוקע הרקיע אמרו ז"ל מאי בלא שפתי מרמה אלא הכי תנינן כל מלה ומלה דאפיק בר נש מפומיה סלקא לעילא ובקעא רקיעין ועאלת לאתר דעאלת ותמן אתבחנת ההיא מלה אי היא מלה דכשרא אי לאו אי איהי מלה דכשרא עאלין לה קמי מלכא קדישא למעבד רעותא ואי לאו שאטין לה לסטרא אחרא לאתערא בההיא מלה רוחא אחרא עכ"ל. וכן פי' בריש פרשת שלח ונעתיק אותו לקמן ב"ה. וכן בזהר (פרשת נח דף לה:) אמר שם שהדבר התלוי בדבור מעורר דבור למעלה ואמר ז"ל ואי תימא מלה דא אתער אלא הכי כתיב ודבר דבר ההוא דבר אתער מלה אחרא לעילא ואקרי דבר. דבר ה' אשר היה ודבר ה' שיה יקר בדבר ה' שמים נעשו דהא תנינן ההיא מלה סלקא ובקעא רקיע עד (ע) דסלקא בדוכתיה ואתער מה דאתער אי טב טב אי ביש ביש כמה דכתיב (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע עכ"ל. אמנם קשה נענין זה מה שפי' בתיקונים (דף קל) שיש מלאכים נקראים מארי דגדפין שממונים על קולות התורה ז"ל ואית פקודי דתליין מפומא דממנן על קלין דאורייתא ועל דבורין דאתמר בהון (קהלת י) כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר עכ"ל. ועוד אמר לקמיה פ"ב ומלאכין דאתמר בהון כי עוף השמים יוליך את הקול דתליין בקלא ובעל כנפים יגיד דבר דתליין בדבורא עד כאן לשונו. וקשה שאמר שהקול עולה ובוקע הרקיע למה יצטרכו המלאכים האלו וי"ל כי הקול הזה העולה בודאי יש בו צד גשמיות מצד האדם שהוא בעשיה הזאת הגשמית ולכן אחדין ביה מארי דגדפין כדי שהזדכך על ידם ויעלה

בתיקונים

(נ) נ"ב מארי דגדפין פי' מלאכים בעלי כנפים המשוטטין בכל העולם: (ס) ואוחזין באותו הקול: (ע) פ"א עד דאתיישבא

אמה שאמרה. וכן פי' ג"כ בפ' נח ובפ' אחרי מות כי הפוגם לשונו משמאין אותו תמנה שנקרא רע. ועוד בפ' נח אמר ז"ל פתח ר' יוסי ואמר (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך כי ה' אלהיך מתהלך מהלך מבעי ליה אלא כד"א מתהלך בגן לרוח היום ודא הוא אילנא דאכל מניה אדם הראשון מתהלך נוקבא מהלך דכר דא הוא דאזיל קמייהו דישראל כד הוו אזלי במדבר דכתיב (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם וגו' ואת דאזיל קמיה דבר נש כד אזיל באורחא דכתיב (תהלים פה) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו דא הוא דאזיל קמיה דבר נש בשעתא דאיהו זכי ולמה להצילך ולתת אויביך לאשתזבא בר נש בארחא ולא ישלוט ביה אחרא ובג"כ בעי ליה לבר נש (י) לאסתמרא מחובוי ולדכאה לגרמיה מאי דכיו והיה מחניך קדוש מאי קדוש קדושים מבעי ליה אלא מחניך קדוש אלין שייפי גופא דגופא אתחבר ואתתקן בהו ובג"כ והיה מחניך קדוש. ולא יראה בך ערות דבר מאי ערות דבר דא עריתא דעריין דדא הוא (כ) מלה דקב"ה מאיס ביה יתיר מכלא כיון דאמר ולא יראה בך ערות אמאי דבר אלא הני (ל) חייבי עלמא דגעלי ומסאבי גרמייהו במלה דילהון דנפיק מפומייהו והאי איהו ערות דבר וכל כך למה בגין דאיהו אזיל קמך ואי את עביד כדין מיד ושב מאחריך דלא יזיל בהדך ויתוב מאחרך עכ"ל. וכן בויקרא רבה (פ' קדושים) ולא יראה בך ערות דבר ערות דבור ר' שמואל ב"נ אמר זה נבול הפה עכ"ל. ובזוהר (פ' אחרי מות דף עח:) אמר אתא רמ"ח שייפין בגופא וכלהו אסתאבן כד איהו אסתאב כלומר דבעי לאסתאב. וע"ד והיה מחניך קדוש מאי מחניך אלין אינון שייפי גופא ולא יראה בך ערות דבר מאי ערות דבר עריתא דהאי דבר רמז כמא דאוקימנא וכו' עכ"ל. ושאר המאמר העתקנו בשער היראה בפ"ב ע"ש. וכאשר נחבר שני המאמרים מהכא תנא כוונתנו בביאור כי לכל הפי' מחניך קדוש הם רמ"ח איברים שלכך נזכר מחניך בלשון רבים להורות על רמ"ח אברים ומ"ש בפרשת נח שערות דבר הוא ערות דבור ומ"ש בפ' אחרי מות שערות דבר היא השכינה הכל אחד כי הפוגם בערות דבור פוגם בה כי ממנה הדיבור והיינו מה שהתחיל המאמר באמרו כי ידו"ד אלהיך מתהלך דא נוקבא ועל כרחנו צריכין אנו לומר לפי דרכנו שפי' והיה מחניך קדוש שהם רמ"ח שגם מתהלך בקרב מחניך הוא מחנה הגוף שבכלל הרמ"ח הוא מחנה אחד שבה שורה הנשמה והנשמה כיון שהיא באה מאצילות קב"ה ושכינתא והיא מתהלכת בתוך הגוף והנשמה אין לה חיים להוציא כח הדיבור אלא כפי מה שהשכינה משפעת כי הנשמה חוט משוך מלמעלה משני מדות אלו כאמרו (דברים לב) כי חלק ה' עמו וא"א להפריד החלק מכללו ונמצא שכיון שהנשמה למטה שידו"ד אלהיך הם משם מתהלך בקרב מחניך והיינו ידו"ד אלהיך קב"ה ושכינתיה שמהם אצילות הנשמה והם קול ודבור והטעם מה שאמר מתהלך ולא אמר מהלך מפני שהעיקר באדם הוא הדיבור והקול נטפל אליו לכן אמר מתהלך וכן מקום עבור הנשמה הוא בה והיא האם היולדת אותה והיא המגדלת הבנים לכן הוא העיקר לענין זה ולכן אמר ולא יראה בך ערות דבר לא יראה השכינה שהיא מתהלכת בתוך קרבך ע"ד שפי' שהיא הנשמה וכו' שהוציאה כחה לבטלה ולמקום ערוה דהיינו הדיבור ולכך אמר דערות דיבור מאוס מכלא מפני שהוא פגם בשכינה ובנשמה כי הם בבחינה רוחנית שהדבור רוחני יותר מהמעשה כדפירש לעיל בענין מי האיש החפץ חיים. ואמר והיה מחניך קדוש שיהיו רמ"ח איברים בצד הקדושה ולא יטמאו כמו שאמר בפרשת אחרי מות רמ"ח שייפין בגופא וכלהו אסתאבן ואין לך עון שיטמאו רמ"ח אברים כולם כמו בעון הקרי שהזרע יוצא מכל רמ"ח איבריו וכולם מטמאים ברוח הטומאה מלילית השורה עליו. ומזה מדוקדק ענין ולא יראה בך ערות דבר פי' לא יראה בך בגופך ערות דבר כי בהיות השכינה פגומה אתה פגמת מראה הפגם שבה בגופך והערוה שהיא לילית ערות דבר שורה עליך ואז השכינה מסתלקת ממך והיינו ושב מאחריך כי לא יגורך רע. ויש הוכחה לפי' זה בויקרא רבה בפ' זבין אמר מהיכן נתחייבו ישראל בזיבות ובצרעת רב הונא בשם ר' הושעיא אמר על שהיו מליזין אחר (מ) גדוליהן ואומרים משפחה זו של פלוני לאו של מצורעים הוא ללמדך שאין הנגעים באין אלא על לשון הרע רבי תנחומא אמר ע"י שהיו מליזין אחר הארון ואומרים ארון זה הורג את נושאיו ואין נגעים באים אלא על לה"ר לכך נתחייבו ישראל בזיבות ובצרעת עכ"ל. הרי בפי' כי זיבות בא להם ע"י פגם לשון הרע והזיבה פוגם בברית ופי' מורי ע"ה שכן ז"ב עולה תשע שפגם שלו הוא בצדיק המדה התשיעית. ולכן לענין הקרי שפגם שלו בברית כמו שנאריך במקומו הסבה שלו יהיה פגם הלשון ע"י לשון הרע ושאר הדברים הפוגמים הלשון. וכן פי' בפרשת מצורע והעתקנו לשונו לקמן ר' חייא אמר כל מאן דאפיק ליפנא בישא אסתאבן ליה כל שייפי וכו' והוא כענין רמ"ח שייפין בגופא וכלהו אסתאבן שפי':

עוד אפשר לפרש ולא יראה בך ערות דבר כמה שפי' בזוהר והוא קרוב לדרך הקודש ז"ל ת"ח בשעתא דבני נשא (נ) דמיכין וטעמין טעמא דמותא ונשמתא סלקא לעילא קיימא באתר דקיימא ואתבחינת על עובדהא דעבדא כל יומא וכתבין לה על פתקא מ"ט בגין דנשמתא סלקא לעילא ואסהידת על עובדוי

דבר

(י) לשמור מעונות ולטהר עצמו : (כ) נבול פה : (ל) רשעים שבעולם : (מ) פי' על משה ומרים שנתפרשו והבן שנצטרע ג"כ כמו שאחז"ל פ"א ייאוש תא פי' שם וזולך אלא שנתרפא מיד : (נ) ישנים :

רע בעיני ה' שהיינו שהיה מוציא זרע לבטלה וז"ל בקיצור על ענין זה א"ר יוסי וכי רע למו איהו רשע א"ל לא רשע אפי' אריס ידיה לגבי הבריה אע"ג דלא עביד ליה מידי אקרי רשע כמה דכתיב (שמות ב) ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא כתיב אלא תכה אבל רע לא אקרי אלא (ד) דמחבל ארחיה וסאיב גרמיה וסאיב ארעא עכ"ל לענינו הרי בפי' שאמר בלשון שלילה רע לא אקרי אלא כו'. והנה עד"ז צריך לפרש בלשון והענין שאחר שפי' שהם שני בריתות מכוון זה כנגד זה ברית הלשון וברית המעור כמו שבברית המעור שמוציא זרע לבטלה יקרא רע כן בברית הלשון המוציא מלה לבטלה כמוציא זרע לבטלה ולכך אמר נצר לשונך מרע כדי שלא תהיה נקרא רע שהוא המוציא כדפי' ואמר נצור ולא אמר שמור וכיוצא שוא להורות על השמירה הגדולה וגדר והומה לפנים מחומה כמורה מלת נצור וכן פי' הרד"ק בשרשים כי נצור מגזרת מצור כענין ובנית מצור על העיר והיא השמירה המעולה וכן מלת נצור לשונך שלא אמר נצור הלשון מרע אלא לשונך פירוש שתראה בעין השכל כי לשונך מוקפת שתי חומות כדפי' ז"ל (ערכין פרק ב) על פסוק (תהלים קכ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה א"ל הקב"ה ללשון כל איבריו של אדם זקופים ואתה מוטה כל איברים של אדם מבחוץ ואתה מבפנים ולא עוד אלא שהקפתי לך (ה) שתי חומות אחד של עצם ואחד של בשר מה יתן לך גו' עכ"ל והיינו ענין נצור רומז מקום נעלם ונסתר להורות על מצור שתי החומות שיש לך לכך העלימה הבורא בהעלמות החומות האלו מה שלא עשה כן לשאר האיברים וזה ודאי מפני מעלתה והוא כמשל האדם אשר יגנוז באוצר לפנים מאוצר הדבר החשוב שיש לו:

ולהסביר הדברים למה יקרא רע המוציא זרע לבטלה והמוציא מלה לבטלה הטעם הוא במה שביארנו כי הלשון הוא במקום החיים כדפי' לעיל מי האיש החפץ חיים וכמו שהזרע הוא חיות גשמי באדם שהוא מאור עיניו כו' והוא מוליד בגשמי כנודע והמוציאו לבטלה נקרא רע מפני הסוד והרמז שבו למעלה כן מלת הלשון שהוא מצור סוד חיות רוחני מתלבש בכלי הלשון מוליד למעלה בקדושת הרוחניות ואין ראוי שיצא לבטלה וזהו מעלת רב שלא שח שיחה בטלה כל ימיו. ואף על פי שאמרנו שעל דיבור לבטלה נאמר רע מ"מ ג"כ כל דבור שהוא פגום ויורה לחיצוני יקרא רע והעד לה"ר שהוא מזיק ואף על פי שיגיע תועלת לאמרו מ"מ נקרא רע מצד עצמו שיש לחיצוני חלק בו וכלל אומרו נצור לשונך פי' מכל דבור שיש לחיצוני הנקרא רע חלק בו. ואמר לשונך ושפתיך בכינוי המדבר לנוכח הכונה להורות על מה שאז"ל בב"ר שהפה ברשותו של אדם שאם ירצה ידבר תורה וטוב ואם ירצה ידבר רע והיינו לשונך ושפתיך שהם ברשותך ז"ל א"ר לוי ששה דברים משמשים את האדם שלשה ברשותו ושלשה שלא ברשותו האוזן והחוטם והעין אינם ברשותו האי (ו) מה דלא בעי שמע מה דלא בעי מריח מה דלא בעי חמי הפה והיד והרגל ברשותו אי בעי לעי באורייתא אי בעי הוא מחרף אי בעי לא מחרף היד אי בעי הוא (ז) מפליג מצוון אי בעי גניב וקטיל. הרגל אי בעי הולך לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אי בעי אזיל לבתי (ח) טרטיאות וקרקסיאות בשעה שאדם זכאי הקב"ה עשה אותם שהם ברשותו שלא ברשותו הפה (בראשית כו) גם ברוך יהיה והיד (מ"א יג) ותיבש ידו והרגל (משלי א) בני אל תלך בדרך אתם גו' עכ"ל. וכתב בספר מנורת המאור של רבי ישראל ע"ה שבעה נקבים יש בראש כנגד שבעה קני המנורה והפה הוא כנגד הקנה האמצעי שהם קדש ולכך צריך לקדש פיו ולשונו ביום שבת שהוא שביעי וקודש שכל השביעיות הם קדש ובתיקונים (דף קלה:) (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו דא היכל ועליה אתמר (תהלים נא) אדני שפתי תפתח (ט) מלגאו מניה קדש הקדשים ודא לבא עד כאן לשונו. והדין נותן לקדש הדיבור מאחר שהוא יוצא מקדש הקדשים שהוא הלב אל ההיכל שהוא הפה ועוד תמצא שמלת קודש במ"ק עם השבון הד' אותיות עולה כמנין דיבור במ"ק:

עוד ירצה נצר לשונך מרע שהפוגם פיו בדברי נבלות וכיוצא מכמאין אותו ויבא להוציא זרע לבטלה להורות לו שהוא רע כדפי' בזהר (בראשית ד ה) בפסוק (קהלת ה) אל תתן את פיך להטיא את בשרך ז"ל רב המנונא סבא אמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך דלא יהיב בר נש פומיה למיתי להרהורא בישא ויהא גרים למחטיא להאי בשר קדש דחתים ביה ברית קדישא דאלו עביד כן משכין ליה לגיהנם והאי דממונה על גיהנם דומה שמיה וכמה רבוא דמלאכי חבלה בהדיה וקאים על פתחא דגיהנם וכל דנטרו ברית קדישא בהאי עלמא לית ליה רשו למקרב ביה עכ"ל. ודקדק מורי ע"ה אומרו דלא יהיב בר נש פומיה למיתי כו' שהכונה לדקדק לשון הפסוק שאמר אל תתן את פיך להטיא וגו' שאין הכונה להזהירנו שלא יחטא בלשון שא"כ היה לו לומר אל תחטיא בפיך אלא אפילו דברים שאין בהם נבלות הפה אלא שיבא מהם לידי הרהור אסור כמדבר באשתו על עסקי תשמיש שיבא מזה לידי הרהור ולהטיא את בשרו שהוא ברית קדש להוציא זרע לבטלה ונמצא בזה כי שמירת הברית תלוי בשמירת הלשון מפני שהם ב' בריתות מכוונים כדפי' ולכך הקדים הכתוב שמירת הלשון מפני שהוא עיקר והוא בכלל מאתים מנה שאם הוא שומר הלשון מאליו נשמר הברית ואם לא מהר בשמירת הלשון ומהר בשמירת הברית אפילו שמירת הברית לא עלתה לו והטעם מבואר

במה

(ד) משמשות ודשו בכוונתם זרע לבטלה: (ה) הלחיים והשפתים: (ו) מה שאינו רוצה: (ז) מחלק צדקה: (ח) בתי שחוק וליצנות של אחרים: (ט) מלפנים:

לדקדק במשנה הא' למה נכנס בלשון שלילה הב' מאי טוב שלא יאמר מאי טוב זה מזה אלא אם יכנס בסוג א' ובפיווי ה' ולא נאמר טוב זה מזה ובזה מתורץ הכל כי בא ללמדנו כי מלה בסלע משתוקא בתרים וזהו אמרו לא מצאתי לגוף טוב משתיקה בלעפ"י שהדיבור יהיה שוה סלע השתיקה טוב ממנה ושוה שתים אלא יפעול בזה השתיקה בדברים בטלים ודבור לשון הרע וכיוצא מאלו אין הדיבור טוב בהם כלל כדי שנאמר שהשתיקה טובה מהדיבור ואין בהם שווי סלע כי אדרבא הם פוגמים :

וכתב החסיד ז"ל בפי' משנה זו ז"ל והנהגע לדבר במקום שיש לו צורך לדבר מורה על נפשו י' דברים הא' כי הוא יודע יען כי אינו נבהל לדבר כלומר (ע) אסתירא בלגינא קיש קיש קריא. הב' שכלו גובר על חומרו ולכן כבש דבריו, הג' כי הוא נבון ועיניו בראשו לראות הנזק הראוי לבא מדבריו וז"ש שלמה (משלי יז) חשך אמריו יודע דעת יקר רוח איש תבונה באמרו חשך הורה שיש ~ שרך לדבר ואפי' הכי חושך עצמו כי זהו המורגל בלשון (ברכות כ) ואתפוך גם אנכי (שם לט) ולא חשך ממני מאומה וכן כתבו הר"י ן' שושן ז"ל ואמרו בג' תארים יודע דעת יקר רוח איש תבונה עכ"ל. ונ"ל בג' תארים אלו כנגד חכמה בינה דעת והתחיל בדעת שהוא עיקר הלשון ואח"כ יקר רוח שהוא שובר לב מחכמה ומשם נובע רוח חיים. איש תבונה כנגד בינה. ומפני שהוא אוחז במקום החיים כדפי' בענין מי האיש החפץ חיים ראוי שיכונה בג' אלו. וכמך החנא לזה ואמר לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה אפשר לקשר דבריו מפני פיס. הא' שבא לומר לנו שהוא למדנו מדה הטובה הזו בלא מלא לגוף טוב משתיקה שהתלמידים אחרי כן יקראו המדה הזו לא תהיה שוגגים ללמוד ולא לעשות שמלא נאה דורש ואין נאה מקיים אלא שיעשו ויקנו מדת השתיקה וה"ה לכל הדברים שיקרא האדם שצריך שיעשה אותם כי לא המדרש הוא העיקר והטעם שהשמיענו הענין בלשון מפני שקיים האדם מדה זו צריך טורח רב מפני הרגל הלשון ומהירותה לדבר טוב ורע ומי שיקיים מדה זו יהיה מפתח לקיים שאר מדות הטובות שבמשניות ובריי לו שילמוד ויקיים כי אחר שאחז בשרשו ושמרו כראוי כל הענפים יתקיימו. עוד ירצה שבא לתרץ קושיא אחת כי ראוי להקשות מה בא ללמדנו שהשתיקה היא טובה הרי בכמה פסוקים מדברי שלמה המלך ע"ה נזכר ענין השתיקה. חשך אמריו יודע דעת (קהלת ה) ע"כ יהיו דבריך מעטים וכיוצא הרבה ולזה אמר ולא המדרש הוא העיקר פירוש כוונתי באמרי שלא מצאתי לגוף טוב משתיקה הוא שקריתי דברי שלמה וקיימתים וכן ראוי למי שיקרא דברי שלמה המלך ע"ה שיקיים אותם וה"ה לכל הדברים שלא המדרש הוא העיקר וכו' אלא שזו מפתח להם. והטעם כי מי שירגיל בשתיקה ושלא יוציא מלה לבטלה מפני מוראת קב"ה ושכינתיה שהם שוכיות הנשמה והם קול ודיבור יכוין בזה הכוונה בתפלתו כדפירש רשב"י ע"ה בתיקונים שצריך לכוונה בכל אתר ובכל ממלל קול ודיבור קב"ה ושכינתיה וכו' וכיון שהורגל בדברי העולם שלא יוציא קול ודיבור לבטלה כ"ש שלא יוציאם בתפלתו לבטלה ולכן תקנו בסוף אלהי נצור לשוני מרע והכוונה במה שפירש לעיל שהמוציא מלה לבטלה כמוציא ז"ל שהוא הנקרא רע ואם האדם נשמר בדברי העולם שלא להוציא מלה לבטלה כ"ש בתפלתו ואם ח"ו הוא פגום בלשונו תפלתו אינה עולה למעלה כי היא כפויה תחת ההוא סטרא כמבואר בפרשת פקודי והעתקנו לשונו לקמן בפי"ג בענין פגם וכן מביאו לידי ענוה ויראה כא' כאשר יתפוש במה שביארנו בפסוק (קהלת ה) ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים שכאשר יתפוש שהוא עומד לפני הש"י אל ישיב על חרפתו כמ"ש דוד המלך ע"ה (תהלים לח) כי לך ה' הוחלתי וזהו ונפשי הדום וכו' ויהיה קולו נמוך כי יתבייש להרים קולו לפני המלך ובהסתכלו לעולם שנשמתו דבקה בשרשה ישתדל לעסוק בתורה ומצות לכבוד אביו ואמו ולעשות רצונם כדפי' בתיקונים בענין (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך והעתקנו בשער האהבה. וישתדל ג"כ מלפגום שום פגם כי בפגמו פוגם בשרשים העליונים ודבר זה יגרום לו לעשות תשובה מכל עונותיו כדי לטהר נשמתו שהדבק בשרשה וגורם לטהר מחשבותיו כי יתבייש מלחשוב דבר שהוא נגד עבודתו יתברך מפני שהש"י מסתכל והוא בתוך קרבו ע"ד שפי' וכיון שהוא דבק בעץ החיים יהיה חזק בבטחון כי שום דבר מדברי העולם לא יזיקהו והוא מושגח לעולם מלמעלה כאמרו (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו וגו' נמצא היות קניית מדה זו שורש לקיום כל התורה מפני שידענה בסודה כדפי' ויקיימנה :

ועוד במעלת השתיקה מה שאמר התנא (אבות פרק ג) סייג לחכמה שתיקה פי' כי כשם שמעשרות סייג לעושר שכדי להשיג עושר צריך שיעשר כדפי' עשר תעשר בשביל שתתעשר וכיוצא בזה שאר סייגים הנזכר במשנה הוא עד"ז כן להשיג האדם חכמה א"א לו כי אם ע"י קניית מדת השתיקה וכן פי' רז"ל כי ת"ח המדבר דבר בטלה כנגדו ד"ת יוצא ממנו והעתקנו לשונם בפרק הבא. ועד"ז אפשר לומר כי הטעם הוא כי ע"י שותקו מתעלם מפעולות שם קניית שהם קול ודיבור ועולה למקום השתיקה שהיא המחשבה סוד החכמה וכמ"ש שתוק כך עלה במחשבה. ועוד בטעם הענין כי כיון שהאדם שותק עושה עצמו מרכבה למקום השתיקה ויזכה שיושפעו (א) סודות התורה שהם בשתיקה דלא אתמסרו לגלאה כמ"ש בזוהר כמה פעמים ואחד מן מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם הוא במיעוט

שיחה

(א) שלש אי בכד מקשקש ומשמיע קולו ואם היה מלא סלעים לא היה משמיע קול והבל הוא על מי שהינו יודע שדבר הוא משמיע קול ויותר מן היודע :

דבר גם על כל מלה ומלה דנפיק מפומיה בגין דבההיא מלה דאפיק בר נש מפומיה בלחשא ודחשת ברעותי וקיימא בחתר דקיימא עד דעאל ליליא ונשמתא סלקא ואחיד לההיא מלה ועאיל לה קמי מלכא הדא הוא דכתיב (מיכה ז) משוכבת חיקך שמור פתחי פיך וכדין אתרשים ההיא מלה והווא הובא עליה דבר גם ובגין דא (תהלים לב) אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון אימתי כשאין ברוחו רמיה עכ"ל. הרי שאמר אתרשים ההיא מלה והווא הובא עליה דבר גם ופירש במה שנודע שהעונות יש מהם נרשמים ונכתבים בעור הבשר בפנים ויש במצח ויש שעונותיו חקוקים על עצמותיו כדפי' ז"ל והיינו אתרשים עליה דבר גם עליו ממש נרשם עון הדבור ההוא ואע"פ שלא עשה מעשה מ"מ חמור הדבור מן המעשה כדפי' במשנה (ערכין פ"ג) שמצא האומר בפיו יתר מן העושה מעשה שכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע שנא' (במדבר יד) וינסו אותי ונלמוד מכאן שאם חשב בדעתו לעשות עבירה וגמר בדעתו לעשותה והוציא גמר ההוא בשפתיו חשוב לפניו יתברך כאלו עשאה שהדיבור חשוב כמעשה כמו שאמרו במשנה ולא אמרו ז"ל אלא חשב אדם לעשות עבירה ולא עשאה שאינה נחשבת לו אלא כשלא דבר והיינו (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' הא אם דברתי בשפתי ישמע ה' וכמו שפי' בזוהר (פרשת אמור) בענין הדבור בשבת שדיבור אסור מפני שהקול מיד עולה למעלה והרהור מותר וכן פי' הרשב"י ע"ה באדרת האזינו בתיקון האזנים ע"ש וכמו שפי' בפרק הקודם בפסוק אל תבהל על פיך וגו' ע"ש ·

ובזה מובן ולא יראה בך ערות דבר ר"ל יראה שיסתלק ויתרשם בו בגופו ערות הדיבור ההוא והיינו בך ממש בגופך נרשם ובהיות הגוף פגום בעבירה הוא בעל מום ושכינה מסתלקת ממנו והיינו ושב מאחריך כי כל אשר בו מום לא יקרב. עוד אפשר לפרש ולא יראה בך ע"ד שפי' בזוהר (שה"ש א) בענין נגילה ונשמחה ב"ך שב"ך הם כ"ב אותיות ובך הוא ת"ת ונודע שכ"ב אותיות התורה רשומים בפיו של אדם כדפי' לעיל בענין אל תבהל על פיך שהם אחה"ע בגרון וכו'. וירצה לא יראה ב"ך לא יראה התורה שהיא קבועה בפיך בכ"ב אותיות שמוציא אותיותיה לדבור ערוה שמגאלת פוגם ה' המוצאות העליונים שהם מקור לכ"ב אותיות. וכאשר יסתכל רמז כל מוצא ומוצא רמוז העליון היכן הוא יראה כמה גדול פגם הלשון והדבור הרמוז ונראה שפיו של אדם להיות בו ל"ב שינים כנגד ל"ב נתיבות חכמה שהם ל"ב אלהים שבמעשה בראשית והוא מוצא אחד מן אותיות זשסר"ץ בשינים וכן שאר מוצא האותיות אחה"ע בגרון והגרון פנימי יותר והפגם גדול יותר וכן לשאר המוצאות נמצא הפגם בכולם כא'. ולכן אמר ולא יראה ב"ך שהם הכ"ב אותיות שהם בה' מוצאות ערות דבר שימצא בהם פגם ערות דיבור והיינו ג"כ סוד הת"ת הנקרא בך שהוא כלול מכ"ב אותיות התורה לא יראה ערות דבר שהיא שכינתו כי כשהוא רואה השכינה פגומה מסתלק והיינו ושב מאחריך שנמצא שהרחמים מסתלקין ממנו ע"ד שפי' בשער היראה פ"ה :

והנה בכל הפי' שנתבארו בזה הפסוק נוכל להבין מה שאמר התנא (אבות פ"א) כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי וגו' ופי' באמרו כל ימי גדלתי הכוונה כי כל אדם כפי המקום שיגדל כך ילמד המדות הן לטוב או להפכו ולזה אמר כי נתגדל בין החכמים ומה שלמד מהם הוא שלא מצא טוב משתיקה ובין החכמים מוכרח שימצא בהם המדה הזאת שהרי אמרו (שם פ"ה) ז' דברים בחכם וכו' חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ושאר כל המדות הנזכרות בחכם שרשם השתיקה. לא מצאתי לגוף טוב משתיקה מה ענין גוף לימא לא מצאתי טוב משתיקה אלא הענין לפי שפירשנו שרמ"ח אבריו מטמאים ירצה לא מצאתי טהרה לגוף יותר טוב משתיקה וסמך לפי' זה מצאתי בדברי רז"ל והעתקנו לשונו בפי"ג להעיד אם בברך אל תתן רשות לא' מאבריך להחטיא כל איבריך או לפי' שפי' שהפגם נרשם בגופו אם לא חטא בפיו ושתק בודאי לא יתרשם העון ההוא בגופו וכן לא יסתלקו הרחמים ממנו או אפשר לומר לא מצאתי לגוף פי' לעניני הגוף הוא טוב השתיקה אבל לדברי תורה צריך לדבר כענין אלם צדק שפי' לעיל עוד ירצה לגוף ע"ד שפי' במדרש בענין (משלי יח) מות וחיים ביד לשון ממשל הלביא שאמרו במדרש :

עוד מצאתי בתנא דבי אליהו כי איש א' אחר שנפטר מצאוהו החופרים בשדה נקברו שהיה חי שלא שלט בו רמה ושאל לו ר"כ מאיזה סבה זכה לזה והשיב שלא היה בו קנאה ולא הטה אזנו לשמוע דברים בטלים והמאמר העתקנו בשער ענוה פ"ג וסוף המאמר אומר ומה זה שלא היה בידו אלא שכר שתיקה בלבד וכו' ובספר מנורת המאור של רבי ישראל ע"ה פי' אחר ז"ל לא מצאתי רפואה לגוף אלא שתיקה שכל המרבה דברים אינו ניצול מן החטא וילקה בצרעת בגופו וכמה שפי' הרשב"י ע"ה (בזוהר משפטים דף קב') ז"ל תאנא כתיב (תהלים לד) נצור לשונך מרע מהו מרע דבגין לישנא בישא מרעין נחתין לעלמא עכ"ל הכרם לא מצאתי לגוף שיהיה נצול מחלאים רעים ולאו דוקא צרעת כמו שפי' הוא אלא כל מרעין קאמר אלא שתיקה שעל ידה ניצול וזו היא מעלה גדולה לשתיקה :

במדרש (ויקרא רבה פ' מצורע) אריב"ל (ס) מלה בסלע משתיקותא בשתים דהכן שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה ועל ידי הפי' הזה יתורץ שני דקדוקים שיש לדקדק

(ס) אם שרצה לקנות הדבור בסלע תקנה השתיקה בשני סלעים :

אם יפיך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון מה הוא נהנה כשיאמר לה"ר אמרו לו לנחש מפני מה אתה נושך באבר א' והארס שלך מהלך בכל האברים אמר להם ולי אתם שואלין שאלו לבעל לה"ר שהוא אומר לה"ר ברומי והורג בסוריא עכ"ל נמצא בעל הלשון נמשל לנחש בכל צדדיו נמצא שהוא יורד אל מקום הקליפות ופורץ גדרי הקדושה ונותן להיצוני ליכנס וכמו שיתבאר עוד בחטא לשון הרע :

והעולה מכלל הפ' הזה שצריך שמירת הלשון מכל דבור הפוגם בה אם מלה"ר אם מנבלות ומדברים בטלים והארכנו במעלת השתיקה מפני שאחר שהאדם נבדל בדבורו מן הבהמות והחיות ומשתוה עם המלאכים ראוי לקדש דבורו כמ"ש בירושלמי כל (ק) מפטפטיא דאורייתא דהוא טב. ועוד אמר בירושלמי א"ר לוי אלו הוינא על טורא דסיני בעינא ב' פיות כי בפה שהיא ראויה לדבר דברי תורה ושבח והודאה אין ראוי שידבר בה בדברי העולם הזה כ"ש אם יהיה דבר הפוגם ולא נברא פה האדם אלא שיעסוק בם בתורה כדגרסי' בפרק חלק (סנהדרין פרק יא) ר"א אומר אדם לעמל נברא ואיני יודע אם לעמל פה אם לעמל אחר כשהוא אומר (משלי טז) (ר) כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא עכ"ל :

ואחד מן המחברים המדברים בדברי חסידות מדבר יפה בענין השתיקה וראיתי להעתיק דבריו ז"ל ומעשה בר"ג שעשה סעודה אחת ואמר למשרתו לתקן כמה מיני מאכלים ונתן לו לקנות צרכי הסעודה הלך המשרת וקנה כמה לשונות ועשה מהן מקצתם צלויים ומקצתם מבושלים מקצתם רכים ומקצתם קשים הביא לפניהם המבושלים וחזר להביא הצלויים הביא לפניהם הרכים וחזר והביא לפניהם הקשים. קרא רבן גמליאל למשרת א"ל מה ראית לעשות כך כי יש מהן קשים ויש מהן רכים וגם צלויים ומבושלים. אמר לו להודיעך כי כולם הם ביד הלשון כי לפעמים היא טובה ורכה ולפעמים היא רעה או קשה אם רוצה אדם יעשה בה טובות ואם רוצה אדם יעשה בה רעות. ומעשה היה במלך אחד שהיו לו כמה יועצים והכמים ונבונים וידועים. פעם אחת ראה המלך שהיה אחד מהם שהיה החכם שבהם והיה יושב ודומם ושותק. אמר לו המלך מה הוא זה שאתה מרבה בשתיקה. א"ל כי בחנתי בדברים ומצאתי שהם נחלקים לד' חלקים. הא' כלו נזק והב' נזק מצד זה ותועלת מצד זה השלישי לא נזק ולא תועלת הרביעי כולה תועלת. הא' כגון בני אדם הרגילים לקלל את בני האדם. הב' בשבח אדם אחד לקבל ממנו תועלת ובאותו השבח הוא מבאיש את שונאו ומזיק לו לאותו שמשבחו. השלישי לא נזק ולא תועלת כגון אותם שרגילים לדבר דברים בטלים ודברי הבלים כי איך נבנה בית פלוני וכך וכך הוציא עליו וסיפורי מלכים שרים כך וכך. הרביעית כגון התורה ונביאים שהיים תלויים בהם. ויש מחכמי תורה המחלקים אלו ד' על ה' חלקים. א' מצוה בה. ב' נזהר ממנו. שלישי נמאס. ד' נאהב. ה' מותר. אחד מצוה כגון לדבר דברי תורה ויראת השם. ב' אסור ממנו כגון עדות שקר ורכילות וגנול פה. שלישית נמאס שאין בו לא עבירה ולא תועלת ברוב דברים כגון לדבר במה שנעשה כבר מנהגי המלכים וכמה דברים מעניני העוה"ז ואף על פי שאמר החכם בזה אין עבירה ואין תועלת אמר חכם אחר יש בו עבירה ואין בו תועלת. ד' הנאהב הוא אותו שמדבר בשבח מעשים טובים ומגנה המעשים הרעים ומשבחים הצדיקים שייטיבו מנהגיהם בעיני בני אדם וילכו בדרכיהם ולגנות הרעים כדי שיתגנו וימאסו בעיני בני אדם וימחה זכרם ויתרחקו מהם ולא יתנהגו במנהגם. ה' המותר הוא דבור של סחורה ופרנסה לדבר מענין מלבושים ומענין אכילה ושתיה ושאר צרכיו ומי שממעט דבריו אפילו בזה הענין הרי זה משובח ולפי דברי הכמים רוב דברי העולם אין בו צורך מלדבר. דברים שיש בהן איסור גדול לדבר כגון ליצנות וחניפות ומספרים לשון הרע ועל אלו הארבעה יש לכתוב לכל אחד שער בפני עצמו בכמה מקומות טובה השתיקה כגון אם פגע בו מד"ה כמו שעשה אהרן שנאמר (ויקרא י) וידום אהרן ואם שומע אדם חרפתו ואינו משיב זו היא מצוה גדולה ומעלה עליונה לשתוק למחרפיו גם ירגיל אדם לשתוק בבית הכנסת אחו נמיעתו. וזה צריך זריזות גדול לשתוק בבית הכנסת ולהמנע לדבר אפילו בדברי תורה וק"ו לשאר דברים והכל כדי שיוכל לכוון לבו לתפלה ואם הוא יושב ושותק בין החברים וישמע דבריהם הרי טוב כשהוא שותק ושומע מה שלא ידע וכשהוא מדבר אינו מוסיף ידיעה אך אם הוא מסופק בדברי הכמים ישאל מהם כי זאת השתיקה רעה היא מאד אמר שלמה המע"ה (קהלת ג) עת לחשות ועת לדבר כי פעמים שהשתיקה טובה ופעמים שהדבור טוב. ואמר החכם כשלא תמצא את האדם שנמדך מוסר הדבק בשתיקה פן תדבר סכלות עבור שהלשון קל לדבר צריך מאד להכביד את הלשון ולשמור אותו שלא הרבה בדברים כי רוב דברים הוא כמשא וכבדות של רוב דברים הוא כבד יותר מכבדות של רוב שותקים אם שומע שחבירו ידבר ישתוק עד שיסיים דבריו וכן אמר שלמה (משלי יח) משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה ומי שהוא רגיל בשתיקה הוא ניצול מכמה עבירות מהירופין וגידופין מלשון הרע ומליצות ומשקרים כי כשאדם נחרף ונגדף מחבירו אם הוא יענה לו יוסיף לדבר לו כפלי כפלים וכן אמר החכם אני שומע מדבר עלי רעה ואני שותק אמרו לו ולמה אמר להם אם אשיב אני למחרפי ירא אני שאשמע הירופים אחרים קשים מן הראשונים ואמר כשהכסיל חולק עם החכם והחכם שותק תשובה גדולה לכסיל שהכסיל מצטער בשתיקת החכם יותר משיענם

ט

(ק) פי' דבור : (ר) מגזי שכולו מעים דבריו בפיו תמיד כאוכף שעל החמור :

שיחה וכו'. ורז"ל במדרש ילמדנו אמרו על ענין ותדבר מרים ואהרן במשה (משלי י) ברוב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל מי שחושך שפתיו מלדבר בחבירו משכיל. אמר רבן גמליאל כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. אמרו רבותינו שני דיקולוגין (פי' מליצים) היו עומדין לפני אדריאנוס היה אחד מהם מלמד על הדיבור שהוא יפה ואחד מלמד על השתיקה א"ל האי מרי אין טוב מן הדיבור אילולא הדיבור היאך הכלות מתקלסות והיאך היה המו"מ בעולם והיאך הספינות פורשות בים. מיד ש"ל לאותו שהיה מלמד על השתיקה שהיא יפה מיד בא לדבר עמד אותו שהיה מלמד על הדיבור (פ) וסטרו א"ל המלך למה סטרתו א"ל מה אני למדתי מן הדיבור וזה בא ללמד משלי על שלו אמר שלמה לא אמר הקב"ה שתהלל פיך ותהא יושב ושותק כחרש אלא וחושך שפתיו מלהסיח בחבירו הן דעתך שלא שתם. אין לך גדול מאהרן ומרים הבאר עולה ומשקה את ישראל בזכות מרים וענני כבוד מקיפין את ישראל בזכות אהרן וכיון שנתנו רפות בפיהם והשיחו במשה לא שתקתי להם עכ"ל. ולכאורה המאמר הזה חולק על דברי רבי יצחק שהעתקנו בפ' הקודם באומר מה אומנתו של אדם בעוה"ז ישים עצמו כאלם שנאמר (תהלים נח) האמנם אלם צדק וגו' והמאמר הזה אמר שענין השתיקה הוא חושך שפתיו מלהסיח בחבירו הא כל השאר מותר לו לאדם להאריך לשונו בעניני קנינו ומשאו ומתנו וכיוצא. וי"ל שאפשר לדקדק בדבריו שאמר לא אמר הקב"ה שתהלל פיך ותהא יושב ושותק כחרש אלא וחושך שפתיו וגו' כמאמרו אים שלומנו ואינו חולק כלל על דברי רבי יצחק והענין כי המדרש ילמדנו בא לפרש פסוק ברוב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל כי אין לפרש שיהיו דברי שלמה מן הקצה אל הקצה ברוב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו על השתיקה הגמורה שהוא קצה האחרון אלא חושך שפתיו היא המדה הבינונית שחושך שפתיו מלדבר בחבירו. ומלת חושך שפתיו נראה שאף על פי שיש בהם מקצת תועלת לדבר מכל מקום יותר טוב שלא ידבר שהרי מרים נתכוונה לשם שמים לפרות ולרבות כמו שהעתקנו מאמר ספרי לקמן ואפילו הכי נענשה והיינו חושך במקום שיש לדבר ומכל מקום השכל נותן שאם הוא מוכרח לדבר בעניני מקח וממכר שידבר ולכן אמר לא אמר הקדוש ב"ה שתהלל פיך ותהא יושב ושותק כחרש שיאמר האדם הואיל וברוב דברים לא יחדל פשע והפשע הוא ודאי שמדבר על חבירו וכיוצא אשב כחרש כדי שלא אבא לזה ואחדל מלישא ומליתן עם בני אדם ולזה בא שלמה ואמר וחושך שפתיו שהוא מלהסיח בחבירו אתקן מה שאמר בראש הפסוק ברוב דברים לא יחדל פשע לזה יקרא משכיל שיש לו שכל לדבר במקום הראוי לדבר וגובר שכלו על יצרו ומונעו ממקום שאין ראוי לדבר. ועוד אפשר שיקרא משכיל כי הדיבור הוא במקום הנקבה ולמעלה ממנה הוא (תהלים פט) משכיל לאיתן האזרחי וכו' כדפי' בשבת. ומה שבין זכר לנקבה הוא כי הדברים הם תלויים בשכל (נ) בהעלם ובנקבה הם בדבור ר"ל בגילוי וכיון שיקרא משכיל אחריו שהוא מהותם שעליהם נאמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע כמו שאמרינו בתיקונים (תקוני ז"ח) כתיבת יד דכל רז לא אנים להו:

ויש חלוקה ג' והיא השתיקה בדברים שאין אדם מדבר בחבירו כענין להאריך הדיבור בספורי המלכים ומשלי הדיוטות וכיוצא בזה להאריך הדבור במה שאינו הכרח גמור למשאו ולמתנו שמאחר שאין בהם תועלת אין צ"ל חושך כדפי' ובודאי שאסור שנאמר (קהלת א) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר כדפי' לקמן והחלוקה הזאת הזכירה שלמה המלך עליו השלום בפי' הפסוק (משלי יז) חושך אמריו יודע דעת ופירש החסיד ז"ל שחושך אמריו הוא שיש לו צורך לדבר ואפילו הכי חושך עצמו כמו שהעתקנו לשונו לעיל וסמוך לזה הפסוק (שם יז) גם אויל מחריש חכם יחשב אוטם שפתיו נבון ובודאי מלת מחריש ואוטם אי אפשר לפרשם מחריש או אוטם שפתיו מלדבר בחבירו כי זה לא נזכר בפסוק ואם היתה זו הכוונה מה לו לשלמה המלך עליו השלום לכפול דבריו הרי כבר נאמרו לעיל מזה וחושך שפתיו משכיל אלא ודאי בא ללמדנו ענין מה שאמר רבי עקיבא במשנה סייג לחכמה שתיקה כי אפילו במה שנוגע לצרכי עצמו צריך לשתוק ופי' שלא יאריך בדיבורו והדבר שיראה בעיניו שיש פנים לדברה ופנים שלא לדברה שאינה הכרח כ"כ יותר טוב שלא ידבר והיינו מה שאמר במדרש מלה בסלע משתוקא בתרין והטעם כי מדת השתיקה היא במדת החכמה כדפי' והיינו אויל מחריש חכם יחשב שאחז במדת החכמה וכמו שהארכנו לעיל בסוד הדבור אבל מי שמאריך דבריו בעניני העולם הוא אוחז במלכות המנהגת העולם ששם דיבור דהיינו עשרה קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו נשים וזהו בחינת שכינה מקננת באופן שלא יחכם:

ויש בחינת הדבור הפגום כנגד העשיה ששם הקליפות כגון לשון הרע ורכילות ודברים בטלים וכיוצא ולכך נאמר (קהלת י) פורץ גדר ישכנו נחש שהוא פורץ גדרי האומות הלשון כמו שהנחש עומד לעולם בין הגדרים ופורץ גדרו של עולם כדפי' ז"ל אמר ר"ש בר נחמני שאלו לנחש ואמרו לו למה אתה מצוי בין הגדרות א"ל לפי שפרצתי גדרו של עולם א"ל למה לנשוך על האבר א"ל הוא גרם לי שאמרתי לה"ר על בוראי ומה היה לשון הרע שאמר אר"י דסכנין בשם ר"ל הנחש הקדמוני היה נוסית כבני אדם כיון שלא היו אדם וחוה מבקשין לגדול מאותו אילן התחיל לומר לה"ר על בוראו אמר להם מהאילן הזה אכל הבורא וברא את עולמו ואתם שלא תאכלו ממנו כדי שלא תבראו עולמות כמותו מה עשה הקדוש ב"ה קצץ רגליו וכרת לשונו שלא יפה סכית שאלו לנחש מה אתה נהנה כשאתה נושך א"ל עד שאתם שואלין לי שאלו לבעלי לה"ר דכתיב (קהלת י)

אם

(פ) נתן ג. סטר ביד על הלחי: (נ) כלומר במחשבה:

אמר לה רבה לרבנן במטותא מנייכו דלא תתלוננו דלא לייתו יסורין עלייכו א"ר קטינא כל המתלונן מזונותיו מתמעטין שנאמר (הושע ז) משך ידו את לוצצים וא"ר קטינא כל המתלונן נופל בגיהנם שנאמר (משלי כא) זד יהיר לץ שמו וגו' ואין עברה אלא גיהנם שנאמר (צפניה א) יום עברה וגו' אמר רבי מנחום בר חנילאי כל המתלונן גורם כליה לעולם שנאמר (ישעיה כ"ח) ועתה אל תתלוננו גו' כי כלה ונחרצה שמעתי אמר ר"א קשה הוא הליצנות שתחלתו יסורין וסופו כליה עכ"ל הרי מבואר כמה רעה גורם לו ולנפשו ולכל העולם :

והרב רבינו יונה ז"ל כתב בשערי תשובה ה' חלוקות בענין כת לצים ז"ל קשה הליצנות שלא נענש יהוא עד שנתלוצץ ואף על פי שלא היה בלבו דופי שנאמר (מ"ב י') ויקבוץ יהוא את כל העם ויאמר להם אחאב עבד את הבעל מעט גו' קשה הליצנות שלא פירש הכתוב לגרש לאחד מעוברי עבירות אלא ללץ שנאמר (משלי כב) גרש לץ ויצא מדון קשה הליצנות שלא מהרה הפורענות לבא על דור המבול עד שנתלוצצו בנח שנאמר (איוב יב) לפיד בוז לעשתות שאנן גו' נח היה לפניהם כלפיד והיו בוזים את דבריו ומתלוצצים בו קשה הוא הליצנות שלא מהרה הפורענות לבא על סדום עד שנתלוצצו בלוט שנאמר (בראשית יט) ויהי כמצחק בעיני חתניו אמרו לו שוטה נבלים והלילים בעיר ואתה אומר שהיא נהפכת קשה הוא הליצנות שעליו נהרגו ארבעים ושנים איש מישראל שנאמר (מלכים ב ב) ונערים קטנים יוצאים מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח גו' וכתיב ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם ה' ולא נענשו סנבלט וטוביה אלא על ידי שנתלוצצו בישראל בבנין ב"ה שנאמר (נחמיה ב) וישמע סנבלט החורוני וטוביה העבד העמוני וילעיגו לנו וכל המתלוצץ אין למכהו רפואה שנאמר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו' עד עלות חמת ה' וגו' ואפילו בקל שבקלים אין אדם רשאי להתלוצץ שנאמר (הושע ז) משך ידו את לוצצים וגרסינן במדרש משלי (משלי ט) אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא משל לשני בני אדם א' עני וא' עשיר והיה העני אומר לו מה הנאה יש לאדם ממך כל מה שקנית לעצמך קנית כך הקב"ה אומר על חכם אף על פי שקנית החכמה לעצמך קנית לכך נאמר אם חכמת וגו' ר"א אומר אם חכמת בתורה כאלו אתה משמח להקב"ה שנתנה לך שנאמר חכמת לך ולזה שנתן לך החכמה ולצת לבדך תשא ולא לאחרים עד אז"ל כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"א מנין אנו למדים מאליהו ז"ל שנאמר (מ"א יח) ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו וגו' אמר להם הבעל שאתם עובדים שיש לו שמא ברא את כל האילנות שנאמר (בראשית ב) וכל שיח השדה וכי שיג לו שמא הבדיל את כל התהומין כמ"ש (דברים יח) לא תסיג גבול רעך וכי דרך לו שמא קרע לכם את הים ועשה בו דרך כענין שנאמר (ישעיה מג) הנותן בים דרך אולי ישן הוא ויקץ או שמא החיה לכם את המתים ומקיץ אותם מכניסם לחיי העוה"ב אין כל אלו המעשים אלא מעשיו של הקב"ה לו נאה לעבוד ולהשתחוות יתברך שמו לעולם ועד ע"כ :

ובענין מושב הליצנות יש בו בחינות הא' מהם הוא הקובע עצמו בבתי קרנות לשיחה בטלה ודברים בטלים וזה נקרא לץ שהרי אמרו פ"ג דאבות שנים שיושבים ואין ביניהם ד"ת הרי זה מושב לצים וכו' ואמר שיושבים אפילו שאינם עוסקים בדברי ליצנות הואיל ואין ביניהם דברי תורה יקרא מושב לצים כ"ש העוסק בשיחה בטלה כיון שאפשר לו לעסוק בתורה אותה העת ואינו עוסק נקרא לץ וכתב החסיד רבי יוסף יעב"ץ ע"ה בטעם הדבר ואמר ז"ל והטעם כי עונש בטולה לפי גודל שכרה שנא' (תהלים א) ובמושב לצים לא ישב . ואמרו כי הראיה מסוף הפסוק (שם א) כי אם בתורת ה' חפצו כאלו אמר לפי שבתורת ה' חפצו לא ישב במושב לצים שאין בו תורת ה' . ולי ראיה גמורה היא מהפסוק שהזכיר היא ליצנות גדולה ממי שאמרו לו מנה זהובים שעה א' וכל שתמנה יהיה שלך והוא מתלוצץ מהזהובים ומבזה אותם כן הבטל מדברי תורה אחר שיודע השכר הגדול הזה אינו כי אם לץ ממש וכן אמר החכם (אבות פ"ו) אוי להם לבריות מעלבונה של תורה הרי קרא הבטל מד"ת עולב והוא המכוון הנה וכשגינה הנביא ישעיה את אנשי דורו שהיו בטלים מהתורה קראם אנשי לצון שנאמר (ישעיה כח) שמעו דבר ה' אנשי לצון והיא הוראה אמתית על כל דברי אלה עכ"ל ויש סמך לזה במסכת סנהדרין (פ"י) שאמרו בענין כי דבר ה' בזה רבי נהוריה אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק וכו' ומלבד שנקרא לץ השח דברים בטלים הוא עובר בעשה שנאמר ודברת בם וכן במסכת יומא פ"ק ז"ל ת"ר ודברת בם ולא (א) בתפלה (ב) בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים ודברת בם עשה אותם קבע אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה שנא' ודברת בם ולא בדברים אחרים רב אחא בר יעקב אמר עובר בלאו שנא' (קהלת א) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר עכ"ל :

ובפרט עומדי בתורה צריכים ליזהר מאד מן הדברים בטלים שאמרו במדרש שה"ש בפסוק (שיר א) לריח שמניך טובים ז"ל מה השמן כוס מלא אינו (ג) מזרף כשאר כל המשקין כך ד"ת אין מזרפין בדברי ליצנות מה השמן הזה כוס מלא שמן בידך ונפל לתוכו טיפה של מים יצאה כנגדה טפה של שמן כך אם נכנס דבר תורה ללב יצא כנגדו דבר של ליצנות נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה עכ"ל ובכלל כת ע סיפ

כת

(א) בק"ש צריך להשמיע מה שאתה מוציא מפיך ולא בתפלה שבתפלה צריך להיות בלחש : (ב) בד"ת ולא בדברים אחרים שיחות [illegible] וקלות ראש : (ג) אינו מבולבל ומנתו למעלה כשמזופין הרבה בפעם אחד כדרך שאר המשקים אלא עולה למעלה בנחת :

לו וע"ז נאמר (שם כו) אל תען כסיל כאולתו . ועוד יוכל אדם לגלות לו סודות כיון שהוא רגיל ברוב דברים ולא יגלה סוד כי האדם עושה בלשונו יותר ממה שעושה בחרבו כי האדם עומד כאן ומוכר חבירו הרחוק ממנו למיתה אבל בחרב אינו ממית אלא הסמוך לו . לכך נברא לאדם שתי אזנים ושתי עינים ושתי נחירים ופה אחד לומר שימעט דבורו השתיקה יפה לחכמים ק"ו לטפשים וסייג לחכמה שתיקה ופעמים שהשתיקה רעה כדכתיב (שם כו) ענה כסיל כאולתו בדברי תורה אם אתה רואה שהכסילים (ם) מגלגלים דבוריהם על דברי תורה ענה להם להשיבם מטעותם אם רואה אדם עובר עבירה יתמה בידו ויוכיחו וכבר אמר שלמה (שם טו) מענה רך ישיב חמה גו' לכן ירגיל כל אדם לעצמו שיהיו לו דברים רכים ולא יהא רגיל בדברים קשים והזהר בלשונך שמרו כאישון בת עין שנאמר (שם כא) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו אם תשב בחבורה טוב שיאמר לך דבר גם שיחרפוך טוב שאתה שותק ממה שתהיה מדבר ויהיו דבריך עליהם למשא ויזהר מאד שלא לביים אדם ולא יטעהו בדבריו אם ישב אצל אדם שיש לו מום בגופו שהוא מתבייש ממנו או שיש מום בבניו ובאשתו או שיש פגם במשפחתו יזהר מאד שלא ידבר מאותו מום או מאותו פגם אפילו אינו מדבר עליו אלא על איש אחר שיש לו מום זה כי הוא יסבור לעולם שמדבר עליו ויתבייש . גם אם עשה אדם דבר על גנאי וחזר בו ועשה תשובה יזהר שלא ידבר באותו ענין לפניו או כי יאמר לו אפילו דרך שחוק היאך עשית כך ולמה לא נזהרת ממנו אפילו זה לא תעשה כי אתה מביישו . אם יאמר לך אדם דברי תורה שאתה יודע כבר שתוק עד שיגמור הדבר כי אולי יחדש בו דבר שלא ידעת מתחלה גם יש לו הנאה שיאמר לך הדבר ואפילו אם ידעת שלא יחדש לך תשתוק לו עד שידבר ויגמור . שנים שהיה להם מריבה זה עם זה ואחר כך נתיישבו יחד אין לשום אחד מהם לדבר אתה עשית לי כך ולכן עשיתי לך כך ואפילו אם אין דעתו לחזור למחלוקת כי מתוך שיאמר אתה עשית לי כך ישיב חבירו אדרבה כל הפשיעה היתה שלך ומתוך כך תתעורר המריבה פעם אחרת ואפילו אם לא תתעורר המריבה יתבייש אותו שפשע . יושב לפני חכם ושותק יש לו שכר כגון שיכוין לשמוע ויש שותק ויש לו עבירה כגון שישאל מה אדבר לפניו כיון שאינו יודע להשיב לי כראוי הלא אינו יודע כנגדי כלום ויזהר מאד במה שאמרו רבותינו (אבות פרק ה) שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר לפני מי שגדול הימנו בחכמה ובמנין ואינו נכנס בתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב שואל כענין ומשיב כהלכה ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת וחילופיהן בגולם ואמר החכם מי שמדבר בחכמה והשכל הוא כמלח בתבשיל ויש חן בדבריו הנכוחים שגופו כמשבצות זהב וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים ילך אצל אדם שדבריו נשמעים וישים דבריו בפיו כדי להשמיעם אבל הוא ישתוק כללו של דבר כמו שאדם עושה דלת לפתחו ויש לו עת לסגור ועת לפתוח כך יסגור דלתי פיו בפני דלתות השפתים והשיניים והזהר מאד לפתוח פיך ושמור לשונך כמו שתשמור כסף וזהב ומרגליות בתוך הדלך ובתוך תיבותיך ותעשה מסגרת למסגרתו כך תעשה לפיך ראה איך היו הראשונים נזהרים משיחה בטלה שהיו מתכוונין שלא היו משיחין שיחה בטלה כל ימיהם ובזה הענין יש תקנה גדולה להתפלל בכוונה כי רוב ביטול הכוונה בתפלה הוא בא מדברים בטלים הקבועים בלבו גם השתיקה הוא גדר גדול ליראת שמים כי אי אפשר להיות יראת שמים בלב המרבה דברים ובזה נכלל הפרק הזה :

פרק יב אחר שבפרק הקודם דברנו במעלות השתיקה רצוננו עתה בפרק זה לבאר בענין כתות שאינם מקבלות פני שכינה שכלם תלויות בדיבור כמו שאמרו ז"ל (סוטה פ"ז) בסוטה ואמר רב חסדא ואי תימא ר' ירמיה בר אבא ד' כתות אינם מקבלים פני שכינה כת לצים כת חנפים כת שקרים כת מספרי לה"ר דכתיב (תהלים יא) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע . ויזהר לא דברו בכלל ד' כתות אלו והנראה דרך כלל כי אלו פוגמים בד' אותיות אדני ולכך אינם רואים פני השכינה ובפגם כל איזו כת שיהיה הרי הוא פוגם בכל השם כי הד' אותיות כולם שם אחד הם ובפגם השכינה גם סוד ידו"ד מסתלק מהשכינה ונמצא קוצץ יחודיה ולכך אינו רואה פני שכינה וסוד פני שכינה נבאר עוד לקמן וכאשר תדקדק תמצא כל כת פוגם באות אחד . כת לצים באות א' ובאות י' כו' ולכן גורם רעה לו ולנפשו מביא עליו יסורים מטעם כי יגרע השפע העליון ממקורו וכן מרוב המעלות יפול בשפל המעלות בגיהנם וכן מזונותיו מתמעטין כי משם נשפע המזון פותח את יד"ך יוד"ך והיינו משך ידו . כת חנפים כנגד ה' מפני שעיקרה שמדברת ה' בפה וה' בלב ונמצא הפגם בשניהם כאחד . כת שקרים כנגד ו' שהוא"ו הוא אות אמת כדפי' בזהר בענין (יהושע ב) ונתתם לי אות אמת . כת מספרי לשון הרע כנגד ה' אחרונה . והמאמרים שנכתבו לקמן מוכיחים על זה והיינו (ויקרא יד) זאת תהיה תורת המצורע גו' . ודי בזה הערה למשכיל ושמעתי משם המקובלים שכנגד אלו הד' כתות הם ד' חיות טמאים שפן ארנבת גמל חזיר וכנגד אלו יש ד' קליפות למעלה להעלות מעשה החוטא ולהעניש בגיהנם ועוד שמעתי שמי שחטא והיה מאלו הד' כתות הנזכרים עתיד הוא להתגלגל בד' החיות הטמאות כל אחד בחיה הרמוזה ומתיחסת לו . ובעונש המתלוצץ אמר רבי אליעזר (ע"ז פ"ק) כל המתלוצץ יסורין באין עליו שנאמר (ישעיה כח) ועתה אל תתלוצצו וגו' כי כלה ונחרצה שמעתי

אמר

(ם) נ"ל דצ"ל מגלגלים בדבריהם :

ולכן ראוי להרחיק כל מיני השחוק בין בחול בין בימי המועדות כי לעולם העולם והאדם נדון כמו שהעתקנו מאמרי רשב"י ע"ה ודברי רז"ל בשער היראה. ועון זה גורם יסורין וכליה לעולם כדברי רז"ל לכן צריך ליזהר לבל יכשל עוד ותהיה תשובתו מקובלת ב"ה. ונראה שכל אותם הפי' שנאמרו שם בפי' פסוק כי דבר ה' בזה כולם בכלל ליצנות שהרי המתלוצץ הוא המבזה הדברים כמו שאמרנו אמר שם (במדבר טו) כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים. דבר אחר זה אפיקורוס. ואת מצותו הפר זה המיפר ברית בשר (מילה). תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אמר תורה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו זהו דבר ה' בזה. ואפילו אומר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זהו כי דבר ה' בזה. תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זהו כי דבר ה' בזה ר' נתן אומר כל שאינו (ג) משגיח על המשנה רבי נחמיה אומר וכו' עכ"ל לענינו. וכמו שאנו חייבים להאמין בכל תורת משה כן אנו חייבין להאמין בכל דברי סופרים ומה שאמרו במדרשות ובהגדות. ואע"פ שיראה שהוא דבר חוץ מן הטבע יש לנו לתלות החסרון בהשגת דעתנו ולא במאמרם והמלעיג על שום דבר מדבריהם נענש כדאמרינן (ערובין פ"ב) א"ר פפא משמיה דרבה כל המלעיג על דברי חכמים נדון בצואה רותחת. וכן אמרו בגיטין (פ"ה) וכן מצינו שנענש איזה תלמיד שלגלג על דברי ר' יוחנן שאמר עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות שלשים על שלשים אמות וכו' כדאיתא בבבא בתרא פ"ה:

בעונש כת חנפים אמרו רז"ל בפרק ערבי פסחים שלשה הקב"ה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב וזו מדת החניפות. והיודע עדות לחברו ואינו מעיד בו. והרואה דבר ערוה בחברו ומעיד בו (ד) יחידי. גרסינן בסנהדרין פ"ז ארשב"ל מאי דכתיב (תהלים לה) בחנפי לעגי מעוג חרוק עלי שנימו בשביל חנופה שחנפו עדתו לקרח על עסקי לגימא חרק עלימו שר של גיהנם שיניו. בסוטה פ' אלו נאמרין אמר ר"א כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם שנא' (ישעיה ה) הוי האומרים לרע טוב וגו' וכתיב בתריה (שם ה) לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה וגו'. א"ר אליעזר כל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו מנין מחנניה בן עזור נביא השקר שהיה מתעה את ישראל ואמר ירמיה הנביא כן יעשה ה' יקם ה' את דברך ובשביל שלא מיחה בידו אלא אמר יקם ה' את דברך נפל ביד בן בנו שנאמר (ירמיה לז) ויהי הוא בשער בנימין ושם בעל פקידות ושמו יראייה בן שלמיה בן חנניה וגו' ויקצפו השרים על ירמיהו ונתנוהו בבית הסוהר. וכל עדה שיש בה חנופה מאוסה כנדה שנאמר (איוב טו) כי עדת חנף גלמוד ובכרכי הים קורין לנדה גלמודה. ובמדרש אמר ר"ש בן חלפתא מיום שגברה (ה) אגרופה של חנופה (ו) נתעוותו הדינין (ז) ונתקלקלו המעשים ואין אדם רשאי לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך ואף יהושפט היה ראוי להשפט מפני שהחניף לאחאב והיכן החניף לו שנאמר (מלכים א כב) ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש א' לדרוש את ה' מאתו ואני שנאתיו וגו' ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן ובשביל שלא הסריף עליו אלא אמר לו אל יאמר המלך כן אמר לו הנביא (ד"ה ב יט) הלרשע לעזור וגו'. ובמדרש משלי על פסוק (משלי כו) כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד אמר רבי אלכסנדראי כל מי שחולק כבוד לכסיל כזורק אבן (ח) למרקולים עכ"ל והמדה הרעה הזאת בת"ח יותר מגונה הוא משאר העם שנא' (ירמיה כג) כי גם נביא גם כהן חנפו וגו' ואמרו במסכת יומא (יומא פ"ז) אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו אין נקרא חכם שנא' (שמות כה) מבית ומחוץ תצפנו אביי אמר נקרא נתעב שנא' (איוב טו) אף כי נתעב ונאלח וגו'. ואמרו בחגיגה (חגיגה פ"ב) ובסוטה (סוטה פ"ז) שנתחייבו שונאי ישראל כליה מפני שהחניפו לאגריפס המלך ואעפ"י שהיה מלך ועניו וירא שמים כ"ש מי שמחניף את הרשעים אמר ר"א כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם שנא' (איוב לו) וחנפי לב ישימו אף ולא עוד אלא שתפלתו נמאסת שנא' (שם) לא ישועו כי אסרם פרש"י ז"ל כשיבואו עליהם יסורין לא תועיל להם שועה וכתיב (שם כז) כי מה תקות חנף כי יבצע וגו'. וכתיב (שם כז) הצעקתו ישמע אל כי תבא עליו צרה. עוד אמרו שם א"ר אלעזר כל אדם שיש בו חנופה אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו שנא' (משלי כד) אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים ואין יקבוהו אלא קללה שנא' (במדבר כג) מה אקב לא קבה אל ואין לאומים אלא עוברין שנאמר (בראשית כה) ולאם מלאם יאמץ עוד אמרו במדרש (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און כשהוא מהלך בתומו. ורשעים מלאו רע זה המדבר אחד בפה ואחד בלב והקב"ה קורא אותו תועבה שנאמר (שם יג) תועבת ה' שפתי שקר. ועושי אמונה רצונו זה שנושא ונותן באמונה עכ"ל. ובעון החנופה בני אדם נופלים ביד אויביהם ושוללים את שללם שנא' (ישעיה י) הוי אשור שבט אפי וגו' (שם י) בגוי חנף אשלחנו וגו' ובעון החנופה הקב"ה שופך חמתו על הארץ וידו נטויה על הבחורים ועל יתומים ואלמנות שנא' (שם ט) על כן על בחוריו לא ישמח ה' וגו' כי כלו

חנף

(ג) שעושה אותה כאלו אינה עיקר: (ד) מפני שאינו נאמן לבד גם רע מוציא עליו: (ה) כחה של חנופה: (ו) שמתוך שמחניפין את בעלי הדין: (ז) מפני שהגדולים ראו עוברי עבירה ולא מיחו בידם שמתוך שלא מיחו למדו הדורות את מעשיהם: (ח) ע"א שעבודתה בכך:

כמו המשחקים בקוביא ושאר מיני שחוק אע״פ שלא ישחקו להרויח מעות זה מזה שיש בו משום גזל יש בו משום שנים שיושבים ואין ביניהם ד״ת הרי זה מושב לצים כדפי׳ וזה דומה למיני השחוק שהזכירו במסכת ע״א (פ״ק) ואמרו שהם מושב לצים ז״ל ת״ר ההולך לאצטדינין ולכרכום וראה שם את הנחשים והחברין בוקיון מוקיון ומוליון לוליון בלורין סגלורין הרי זה מושב לצים ועליהם אמר הכתוב (תהלים א) אשר לא הלך וגו׳ כי אם בתורת ה׳ חפצו הא למדת שדברים הללו מביאין את האדם לידי ביטול תורה עכ״ל ופירש״י בוקיון וכו׳ מיני ליצנות הם הא למדת מדסמיך ליה כי אם בתורת וגו׳ מכלל דהני לאו בתורת ה׳ חפצו עכ״ל. הרי בפי׳ שכיון שהוא מבטל מתורת ה׳ במיני השחוק ההם נקראים מושב לצים והוא הדין לשאר מיני השחוק:

ויש שהתירו לעצמם מיני השחוק בקוביות שאומרים שהוא דבר המחדד השכל וראיתי לגלות טעותם למען לא יתהלכו בטעותם יתרס נגד תורת ה׳ הא׳ מ״ש רבי יונה בספר היראה כי המדבר דברים בטלים הוא ככופר בעיקר שאינו מאמין שמלא כל הארץ כבודו כי המאמין שהוא עומד לפני המלך יתברך ויתעלה לא יעשה דבר נגד רצונו ובעוה״ר קשה לי הדבר הזה יותר מכל שאר העבירות כי כל שאר העבירות אם יחטא החוטא לפי שעה פתאום השעהו יצרו ולא שם יראת ה׳ כנגדו אין עונשו כ״כ אבל זה שבשאט בנפש יושב שעה א׳ או ב׳ שעות ולפעמים כל היום לא יזכור ה׳ לנגדו ולא יאמר בלבו לפני מי אני עומד ומשחק עומד ומכעיס ולא אתבושש מגדולתו ולא אפחד מדינו והוא עובר על לאו (דברים ח) השמר לך פן תשכח את ה׳ אלהיך והוא שוכח את ה׳ ואפ״ה עומד ומשחק הרי הוא במזיד מבזה את ה׳ ואת תורתו שיאמר בלבו אין הקב״ה מעניש לכת לצים והוא כופר בדברי רז״ל והרי הוא צדוקי הוא דומה לאותם שנתרעם הקב״ה עליהם ליחזקאל הנביא שיהיו עובדים ע״א בסתר והיו אומרים (יחזקאל ח) עזב ה׳ את הארץ אין ה׳ רואה אותנו ואלו עובדים ע״א בפהרה כלומר נותנים תירוץ כאלו היה מותר לעשות בגלוי ואין מוחה בידם ואם אמרו רז״ל על הכועס שאין שכינה חשובה כנגדו כל שכן שיאמר על כת זו כדפי׳ ועוד שמצינו בגמרא בענין האוחז בהמה ומפתין שאמרו לו לרבי אליעזר שהיה נראה ככרות שפכה והרי מוציא לעז על בניו שהם ממזרים והשיב מוטב שיוציא לעז על בניו שהם ממזרים ואל יעשה עצמו שעה אחת (זמן מועט) רשע לפני המקום וכפי זה כל שכן המשחק בקוביא שעושה עצמו רשע לפני המקום יותר מב׳ שעות ואפשר כל היום הרי טענה זו מדרך השכל ועוד בדברי רבותינו ז״ל אמרו במסכת בבא בתרא פרק ה׳ א״ר יהודה א״ר כל הפורש עצמו מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה אש אוכלתו שנאמר (יחזקאל טו) ונתתי את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם עוד שם כי אתא רבין א״ר יוחנן כל המפרש עצמו מדברי תורה נופל בגיהנם שנאמר (משלי כא) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח ואין רפאים אלא יורדי גיהנם שנאמר (שם ט) ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול וגו׳ עכ״ל. וכתב הר״י אבוהב ע״ה בספר מנורת המאור וז״ל והמתעסק בדברים בטלים אף על פי שאין בו דיבור אסור שמאבד העתים אשר יכול לעסוק בהם בדברי תורה לקנות חיי העוה״ב ונראה מדעתו שהוא מבזה בעיניו דברי השם ושכר העולם הבא כדגרסינן בפ׳ חלק סנהדרין פי״א תניא רבי מאיר אומר כל הלומד תורה ואינו מלמדה (לאחרים) זהו כי דבר ה׳ בזה ר׳ נהוראי אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק כו׳ עכ״ל ולא עוד אלא אפילו למי שיכול לעסוק בתורה ואינו רוצה אע״פ שלא ידבר בדברי ליצנות נקרא מושבו מושב לצים כמו ששנינו בפ״ג דאבות שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים וכו׳. ולא די לו שחוטא בנפשו ומאבד חיי העולם הבא ויורש גיהנם אלא שמחטיא את הרבים שבהתעסקו בדברי שיחה בטלה מושך לב הרבים שיתבטלו עמו וחטאם תלוי בו כמו ששנינו בפ״ה מאבות ירבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר (מלכים א יד) בגלל חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל וג״כ מענישין אותו שאין מספיקין בידו לעשות תשובה שאין עונש גדול ממנו כדגרסינן (יומא פ׳ יה״כ) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה עכ״ל לענייננו ואל יאמר האומר מי הוא אשר יוכל ליזהר לשמור כל דברי רבותינו אשר יזהר עתה בזה וכיון שאינו נזהר בשאר לא יזהר גם בזו. גם טענה זו דחויה כי עבירה גוררת עבירה ואם לא יזהר בזו יביאהו יצרו להטות בכל ד׳ כתות שאינם רואים פני שכינה באופן שיטרד מעולם הבא. ואוי לו לאומר בפיו שאינו רוצה לראות פני שכינה כדי להשלים רצון יצרו ולהיות מכת לצים ושאר הכתות ואם יקדש עצמו בזו בא לטהר מסייעין אותו ולא יחטא בשאר הכתות וינצל מהם כמ״ש רבותינו ז״ל אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה:

והמשחקים בקוביות ושאר מיני השחוק בחגים ובמועדים אוי לנפשם כי גמלו להם רעה כי ימי המועדים הם ימי דין כאמרם ז״ל (ר״ה פ״א) בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בר״ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון בחג נדונין על המים הרי שכל המועדים ימי דין ולכן אמרו שלא נתנו שבתות ויו״ט לישראל אלא כדי שיתעסקו בתורה. והרי אמרו לעולם יראה אדם א״ע ואת כל העולם כאלו חציו זכאי וחציו חייב זכה הכריע א״ע ואת העולם לכף זכות ואם לאו ח״ו הכריעו לכף חובה. נמצא שהחוטא אז בשחוק וקלות ראש חמור יותר משאר השנה שמאחר שהעולם בדין בחטא א׳ אפשר שיוכרע כל העולם לכף חובה ואז כל אותם העניים שימותו או יצטערו מחמת עיני הרעב והנה כולם תלויים עליו. וביומי המועדים מלבד שמזונות האדם תלויים גם חיי האדם ומיתתו תלויים בדין וכן פי׳ רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום (זוהר פרשת ויחי) על פירוש משנה זו שהעתקנו שכולה מדברת על הנשמות הנדונות עי״ש

ולכן

העולם ושלא יאבד מידם ובזה טועין ועליהם נאמר (ירמיה יז) קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל. ופי׳ הב״י לא לזה פי׳ אבל ראיתי לבעל דרך חכמה בספר המוסר שלו ...

לעולם ושלא יאבד מידם ובזה טועין ועליהם נאמר (ירמיה יז) הלוך הגבר אשר יבטח באדם הכת הג׳ יותר מגונה והם המחניפים בדת ומראים עצמם שהם צדיקים ושוקדים על בתי כנסיות וכוונתם הוא לעלות לגדולה כדי שיתמנו פרנסים על הצבור ולסלק נפשם מן המס ומראים החסידות על פניהם ולבם מלא תוך ומרמה עכ״ל מקצת דבריו ומקצת תורף לשונו לא כתבתי מפני האריכות:

עוד האריך רבינו יונה בשערי תשובה בענין החנפים וכתב בהם ט׳ חלקים והרוצה לראות הרי ספרו מצוי וכלל דבריו שאין להחניף לרשע ולא לספר בשבחו בין בפניו בין שלא בפניו שנאמר (משלי כח) עוזבי תורה יהללו רשע וכיוצא בזה האסור שידבר על מי שימנוהו פרנס או חכם על הצבור ואותו האדם אינו ראוי והקב״ה נפרע ממעמידו כי נמצא מחריב העולם אותו החכם בפסקיו שלא כדין וכיוצא ובכלל החניפות אם אינו רוצה להוכיח את בני עירו שיחשוב שלא יקבלו ממנו נקרא חנף כך כתב:

מצאתי כתוב בספר מדבר בדברי חסידות ז״ל ג׳ יש שמחניפין להם לאשתו משום שלום בית לבעל חוב שלא ילחצנו לרבו כדי שילמדו תורה ומצות ומצוה גדולה להחניף לתלמידיו ולחברו כדי שילמדו וכדי שישמעו דבריו לקבל תוכחה ולקיים מצות. וכן לכל אדם שהוא סבור שימשוך אותו אליו שישמע לו לקיים המצוה ואם יבא אליו בכועס לא ישמע לו אלא בחניפות יקבל תוכחתו והרי מצוה גדולה להחניף לו להוציא יקר מזולל ויש אדם שאינו מקבל תוכחה וגערה אלא בנחת שנאמר (קהלת ט) דברי חכמים בנחת נשמעים ויש צריך גערה שנאמר (משלי יז) תחת גערה במבין. ויש שאפילו בהכאה לא יועיל שנאמר מהכות כסיל מאה א״כ מה נעשה אין לו תקנה אלא גרשהו. ויש חניפות רעה מאוד כגון אדם המדבר עם חבירו ומחניף אותו בדברים מתוקים כדי שימשוך אותו אליו ויאמר לו מה שבלבו ואחר אשר האמין לו וסומך עליו הולך עמו ברמאות וזהו כמו שנאמר (שם א) כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף (שם א) והם לדמם יארובו יצפנו לנפשותם כי הציידים זורקים חטים ברשת כדי שיבאו העופות לאכול ואז יהיו נצודין ולזה דומה החנף הזה ואסרו חכמים להחניף ואמרו שלא יפצר אדם בחברו ויודע בו שאינו מקבלו או (ע) יסרהב לחבירו שיאכל אצלו ויודע שאינו אוכל וכן אם רוצה לפתוח חבית יין למכור ובא חבירו לקנות יין אל יאמר לו אני רוצה לפתוח חבית בשבילך וכל זה וכיוצא בזה נקרא גניבת דעת להחניף ולגנוב דעת הבריות אמר ר׳ שמעון בן חלפתא מיום שגברה אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים ולא היה אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך א״ר אלעזר כל אדם שיש בו חנופה מביא חרון אף לעולם שנאמר (איוב לו) וחנפי לב ישימו אף ואין תפלתו נשמעת ואפי׳ עוברים שבמעי אמן מקללין אותו בגיהנם וכל המחניף לרשע סופו נופל בידו ואם אינו נופל ביד בנו או ביד בן בנו וכל אשה (פ) שיש בה חנופה היא מאוסה כמו נדה ובסוף היא גולה. לכן יתרחק האדם מן החנופה ולא יחניף אדם להחזיק ברשעו גם אם יש לו לקבל טובות ממנו לא יחניף לו ולא יחניף לקרוביו ולא לבניו בזמן שאין הולכים בדרך טובה. כי כמה בני אדם עומדים ברשעתם מחמת שהם רואין שאין להם בושת בעבור דרכיהם המכוערים ובעבור שרואים שמחניפים להם ואין דבר בעולם הנועל פתחי תשובה כמו החניפות ומעשה באדם אחד כשר שהיתה לו בת להשיאה והיו בעירו שני בחורים אשר כל אחד חפץ ליקח בתו והלך אותו האיש הכשר לדון ביניהם כדי לנסותם וביקש לאדם אחד לעשות קטטה עמו ולבסוף יקחו אותו לדון בין בעלי ריבו ובינו כדי לנסותם וכן עשו ואותם השנים היה האחד מחניף לאותו האדם הכשר כדי לישא בתו והיה מזכה אותו בכל דרכיו ואז הלך ונתן בתו לאותו שהיה מחייבו כי אדם טוב הוא כך אמר האיש הכשר כי הוא לא החניף לי ולא נשא לי פנים לכן צריך מי שהוא פרנס או דיין או גבאי צדקה שלא יהיה חנף כ״א יחניף לשום אדם ולא יוכיחו לעשות הטוב ולסור מן הרע אז יהיו כל הקהל מקללין בו כל אחד יאמר הפרנס מחניף לפלוני ולמה יוכיחני כיון שהוא מחניף לפלוני לא יקבלו תוכחותיו וכן דיין המחניף לא׳ מבעלי הדין אז ישתתו דברי השני ולא יודע לטעון כראוי ונמצא שלא יצא הדין לאמתו וכן גבאי צדקה המחניפים יתנו צדקה לא׳ שמחניף להם או שהם מחניפים לו ויתנו לו אף על פי שאינו ראוי לכך. לכך צריך הצדיק להתרחק מאוד מן החניפות ולא שהוא יחניף לאחרים ולא שיקבל חניפות מאחרים. ויזהר מאוד כשיעשה מעשים טובים שלא יכוון בהם להחניף לאחרים אלא לשם הקב״ה יעשה אותה. והגרוע שבכל החניפות זה המחניף לחבירו כדי שיהטיאו כגון שיש לו מחלוקת עם בני אדם ואין הדין עמו והוא מחניף לבני אדם לסייע לו ולהחזיק טעותו או מי שרודף אחר עבירות כגון זנות ושאר עבירות והוא יחניף לחבירו כדי שיעשה כמוהו ירבעם בן נבט זכה למלוכה בשביל שלא החניף לשלמה המלך אלא הוכיחו על ענין (צ) בית מלוא:

הרוצה להנצל מן החניפות יזהר להתרחק מן הכבוד כי מי שאינו חושש להתכבד לא יצטרך חניפות וגם צריך ליזהר מאחרים כי רוב המחניפים הם מחניפים לאדם שהם סבורים שתהיה לו הנאה ממנו. לכן מי שמתרחק משני דברים הללו הנאה וכבוד הוא נצול מכמה עבירות כי כמה בני אדם עושים מעשים טובים כדי שיקבלו כבוד מבני אדם וזה הענין מקלקל כל עבודת האדם. כי כמה בני אדם שמתפללים

(ע) יפציר: (פ) נ״ל דגרס עדה וכן הוא בגמרא: (צ) דכתיב במלכים א׳ י״א וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו׳ ואחז״ל בפ׳ חלק דף ק״א שהי״ל דוד הניח פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה ופירשו שיכנסו בשערים לידע מי שבאו כדי לגבות מס לבת פרעה:

חנף ומרע וגו'. קשה החנופה שהיא שקולה כנגד ע"א וג"ע וש"ד. ע"א מנין דכתיב (ישעיה לב) לעשות חונף ולדבר אל ה' תועה ואין תועה אלא ע"א שנא' (ירמיה י) הבל המה מעשה תעתועים. ג"ע מנין שנא' (שם ג) הן ישלח איש את אשתו וגו' הלא חנוף תחנף הארץ. ש"ד מנין דכתיב (תהלים קו) ותחנף הארץ בדמים. ובעון החנופה הגשמים נעצרים שנא' (ירמיה ג) ותחניפי ארץ בזנותיך וגו' וכתיב בתריה (שם ג) וימנעו רביבים וגו'. בעון החנופה שאדם עושה בעה"ז נדון בגיהנם לעד ולעולמי עולמים שנאמר (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה וגו' ובסוטה סוף פ"ז אמר רבי יהודה בר מערבא ואי תימא ר' שמעון בן פזי מותר להחניף את הרשעים בעה"ז שנא' (ישעיה לב) לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע מכלל דבעה"ז שרי. ר"ל אמר מהכא (בראשית לג) כראות פני אלהים ותרצני ופליגא דר' לוי (ט) דאמר ר' לוי וכו':

כתב הר"י יצחק אבוהב בעל ספר מנורת המאור ז"ל כל זה איש מדבר שיבא לו המדות הרעות שנוהג בי בזה כבר אמרו שיש בו כמה חטאים אבל מה שאמר מותר להחניף הוא שאע"פ שאסור לכבד את הרשעים לפי שהם שונאי השם כדכתיב (תהלים טו) נבזה בעיניו נמאס ר"ל שראוי לגור באהל ה' ולשכון בהר קדשו מי שבוזה לאותו שהוא נמאס בעיני ה' שזהו הרשע ומכבד את יראי ה' אבל לא לרשעים ועל זה אמר החכם כי הרשעים שידם תקיפה והשעה משחקת להם מותר לכבדם מיראתם כמו לאנשי זרוע אבל לא מאהבתו אותם וכן אמרו בפרקי ר"א (פרק לא) על ענין יעקב שהחניף לעשו מכאן אמרו מחניפין לרשעים בעה"ז מפני דרכי שלום וסימניך מ' א' ה' ב' ה' ר"ת "מחניפין "את "הרשעים "בעולם "הזה. ור"ל הסימן האהבה כדי שיהא חי לקיים מצות בוראו. אבל כל מי שיש בידו יכולת למחות ומוחה ונוקם נקמה מהרשעים בעוה"ז הקב"ה כורת עמו ברית ולזרעו אחריו כמו שעשה לפנחס:

עוד בענין המחניף אז"ל כל המחניף לחבירו לשם כבוד לסוף נפטר ממנו בקלון וכיוצא בזה כ' החסיד בעה"ח (שער יחוד העבודה) על ענין א' מטענות היצר שהיצר אומר שיעשה הדברים שידעו בהם בני אדם כדי שיצא לו שם בחסידות עד שילמדו ממעשיו והשיב שיאמר לו שאולי כשאכוין לזה במעשי (י) לא יתכן לי מהם הרצון המכוון אליו ויעלה בדעתם שאני חנף במעשי ויהיה (כ) לריק מעשי בכוונתי בהם בלתי האלהים ונאמר למלך ה' והיאך לא ערבה לך קריאת פלוני והיה קולו ערב ובקי בטעמים של קריאה אמר להם והיאך תערב לי קריאתו והוא אינו קורא אותה אלא שתערב לי קריאתו וימצא חן בעיני בעבורה אבל אם היתה זאת הכוונה לרצון הבורא בלבד היתה ערבה לי. וכן נאמר בכל מי שמכוין בתפלתו מהמתפללים בצבור ובעלי החזון בפיוטים החדשים למצוא חן בעיני אדם מבלעדי האל ית' שאינה מקובלת אצל הבורא עכ"ל. נמצא כי מכלל כת החנפים הוא העושה מעשה מצוה לאל ית' ובכוונתו בשביל שיכבדוהו בני אדם וכתב בח"ה כי העושה מעשה בשביל כבוד בני אדם או מיראתם אינו עובד לבורא אלא לבני אדם ונמצא שאינו מכיר את הבורא וכן ענין עובד האלילים כי אינו עובד את האלילים אלא מפני סכלותו שלא הכיר את הבורא וכתב ז"ל ויש יתרון לעובד האלילים על החונף בד' דברים הא' כי עובד האלילים בזמן הזה אינו מוזהר ע"י הנביא שיבדל אלו הפסד מחשבתו באותות ובמופתים אבל המחניף בתורה יש עליו טענות במה שקבל מן המצות בעבודת האלהים והאזהרה מעבוד זולתו. והב' כי העובד האלילים עבד את מי שאינו (ל) ממרה באלהים אבל המחניף עובד את מי (מ) שממרה את האלהים ומי שאינו ממרה אותו הג' כי עובד האלילים הוא עובד דבר א' והחונף אין תכלית לנעבדיו והד' כי עובד האלילים אין ענינו נסתר מבני אדם והם נשמרים ממנו מפני (נ) פרסום כפירתו באלהים אבל החונף אין כפירתו נראה ובני אדם בטוחים בו ויתכן לו להזיק מה שלא יתכן לזולתו והוא הגדול שבמדוי העולם ונקרא בלשוננו חנף ויהיר ומפחה עכ"ל. וחז"ל אמרו במדרש תני ר' חייא מפרסמין את החנפים מפני חלול ה' שנאמר (משלי כ) תגלה רעתו בקהל ואומר (יחזקאל ג) ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו ולמה הקב"ה נתן להם רע בשביל לפרסם מעשיהם לבריות שלא יהרהרו בו דבר בשביל העבירות ויהיו קורין תגר כנגד מדת הדין צא ולמד מדואג שהיה ראש סנהדרין שנא' (ש"א כא) אביר הרועים אשר לשאול ובשביל שהיה בו מדה של לה"ר פרסמו הכתוב עכ"ל ובספר מנורת המאור של הרב רבי ישראל כתב וז"ל והמחניף הוא יותר מגונה מן הגנב שהגנב גונב הממון והמחניף גונב דעת הבריות:

והחנפים נחלקים על ג' כתות הכת הא' הם המחניפים לבני אדם כדי שימצאו חן בעיניהם ואין מוכיחים אותם על מעשיהם הרעים אלא אומרים בדין אתם עושים ואע"פ שהם עושים מעשים רעים ושלא כדין.

הכת הב' יותר מגונה מן הראשונה והם המחנפים (ס) לאלמים ולעשירים ומשעבדין להם נפשם. לאלמים כדי שישפו כחם על הנגזל וכדי שינצלו מצרה ומשתדלין להתכבד בחניפות שלהם. ולעשירים כדי שיגזלו ממונם ובשביל שיהנו ממנו ויסירו כסלם מהקב"ה וישימו שברם ותוחלתם בבני אדם כסבורים שממונם אין כלה לעולם

(ט) שר"ל סבר שלא להחניף אמר יעקב כן אלא לאיים עליו להודיע שהוא רגיל לראות מלאכים: (י) לא יעלה לי ויהיו חושבים שלא עשיתי כ"א ביראתו שאני עושה ולא ילמדו ממני: (כ) כי כוונתו לא היתה לש"ש וגם הם לא למדו ממנו: (ל) עץ ואבן שאינם יודעים רע: (מ) לצדיק ולרשע: (נ) שיודעים שכופר באלהים: (ס) לאותן שיש בהם כח ותגבורת.

בשקר הזה אבל צריך לך יתכוין לעשות סבה להזיקו כאדם המרמה את חבירו כדי שיאמין בו ויבטח עליו ולא ישמר ממנו כדי להביא עליו ההפסד כענין שנא' (ירמיה ט) בפיו שלום את רעהו ידבר וגו' וכתיב בתריה העל אלה לא אפקוד וגו' וזה עונשו על ג' ענינים על השקר ועל המקח ועל ההפסד. הג' הבא בערמה לסבב לעצמו טובת חבירו לא לגזול ולא לחמוס את חבירו אלא יתן עיניו בטובה העתידה לבא לחבירו ויסבב בשקריו שאי אפשר יקח אותה לעצמו כיצד כגון שראה את חבירו קונה פרקמטיא (סחורה) בזול והלך למוכר וא"ל למוכר אני נותן לך יותר מעות בפרקמטיא זו אל תחוש לפלוני כי שותפין אנחנו או שיסבב שיתן לו מתנות על שקריו כגון שיאמר לו רצוני לקנות קרקע פלוני שאתה רוצה לקנות והאחר נותן לו דמים כדי שיסתלק מן הקרקע ולא יקח אותה או שיאמר לו אני שייתי לך מלין טוב עם המלך או עם השר וכל כיוצא בזה:

הד' המספר בספור דברים ששמע ויחליף מקצתן בלא תועלת לו ולא הפסד לחבירו ואע"פ שאינו מפסיד לאחרים עונשו גדול מאד מפני שמעיז פניו ומשקר בטבעו הרע אבל התירו להחליף בדברים שבהם שלום ולהבאת שלום דתנן מרקדין הכלה לפני החתן ואומר כלה נאה וחסודה (חוט של חסד משוך עליה) ואעפ"י שאינה נאה וגרסינן בבראשית רבה מותר לשנות מפני השלום שנא' (בראשית נ) אביך צוה שלא מצינו שצוה יעקב בכך אלא שאמרו מעצמו:

הה' האומר לחבירו שייטיב עמו ויתן לו מתנות ואין בלבו לתת לו שום דבר גם זו רעה גדולה וע"ז נאמר (תהלים לד) נצור לשונך מרע והמתהלל במתת שקר למה"ד לעננים רבים ורוחות ורואה שבאו גשמים ואינם יורדין שנא' (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין:

הו' המתהלל שעשה טובה עם חבירו והוא לא עשה ולא די לו שהוא משקר אלא שהוא גונב דעת הבריות דתניא אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת נכרי ואין מוכרין לנכרי בשר נבילה ומתה בשביל שחוטה ולא מנעל של עור מתה בשביל עור של שחוטה ואל יראה אדם לחבירו שהוא פותח החבית בשבילו ורצונו לפתוח אותה לחנווני ואל ירבה בתקרובת לחבירו ויודע שאינו מקבל ודברים כאלו וכיוצא בהם אסורים משום כמה ענינים משום שהוא משקר ומשום שהוא גונב דעת הבריות:

הז' המתכבד במעלה שאין בו כגון שיאמר שהוא נשיא ומיוחס ושהיו אבותיו גדולי הדור ולא די לו שהוא מתגאה ומנשא עצמו אלא שהוא מכזב וע"ז אמר שלמה הע"ה (שם יז) לא נאוה לנבל שפת יתר פי' אינו נאה לומר שהוא נבל וממשפחה שפלה לומר שהוא נשיא וגדול אף כי לנדיב שפת שקר ר"ל ואפילו הוא נשיא ונדיב במעשיו לא ישקר בשפתיו ויתהלל שנותן מתנות לבני אדם והוא לא נתן ואפילו נתן גנאי הוא לאדם להתהלל במתנותיו כ"ש לנדיב ואם יש בני אדם שמכבדין אותו במדרגת הכבוד כגון שיאמרו עליו שהוא חכם שיאמר איני חכם ואמרו רבותינו זכרונם לברכה כי מי שמכבדין אותו במדריגות הכבוד הראויות לאדם שהוא יודע ב' מסכתות והוא אינו יודע אלא אחת צריך שיאמר אחת לבדה אני יודע כ"ש שאסור להתכבד במה שאין בו עכ"ל:

ובמעלת המדבר אמת ועונש המדבר שקר האריכו בתיקונים (תיקון סג דף צו) וז"ל אמר (תהלים קמה) קרוב ה' לכל קוראיו וגו' מאן דקרא ליה בשקרא רחוק הוא מניה אמת א' ברישא דאלפא ביתא מ' באמצעיתא ת' בסופיה עשור דיליה יו"ד ה"א וא"ו ה"א (ג) אמת דאיהו עשור דארבע מאה וארבעין וחד הא רזא דחמשה וארבעים בזמנא דישראל משקרין בתורת אמת איתמר ביה (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה מאי ארצה דא שכינתא ובגלותא (ישעיה נט) ותהי האמת נעדרת ושקרא שלטא בעלמא ומאן שקרא דא סמא"ל בזמנא דאמת שלטא אתעביר שקרא מעלמא אמת איהו בסוף תיבין ואינון ברא" אלהים" לעשות" ברא" אלהים" את" ביה ברא עלמא ועליה אתקיים כל עלמא ועל אומין דעלמא אבל בשקרא ותשלך אמת ארצה ושקרא שלטא כביכול באתר דיליה דאיהו ירושלים ודא גרים דאתחריב ביתא ואתחזר לתהו ובהו דהכי אוקמוה חרב בית ראשון והארץ היתה תוהו ובוהו חרב בית שני וחושך על פני תהום דאמת איהו שקיל עילא ותתא (פי' הוא מסבב עליונים ותחתונים) ובזמנא דאתעביד שקרא יתהרס בינה בההוא זמנא לא תוסיף קום הה"ד (ישעיה יד) איך נפלת משמים הילל בן שחר (איכה ה) נפלה עטרת ראשנו דאימן ה' עלאה ה' תתאה ו' עמודא דאמצעיתא סביל תרווייהו עכ"ל. ורז"ל במדרש ואלה הדברים רבה אמז"ל א"ר ראובן ומהו חותמו של הקב"ה אמת ולמה אמת אמ"ת יש בו ג' אותיות אל"ף ראשון של אותיות מ' אמצעיתן ת' סופן. לומר אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים עכ"ל. ואלו הם דברי התיקונים כמבואר אלא שהוסיף ענין לומר אני ראשון אפשר שכוונו רז"ל בדברים אלו. לפי הפשט ללמד לנו שמי שידבר אמת לא ימצא בדבריו תוספת ולא מגרעת כשם שהקב"ה נקרא (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון כי מה שיש במציאותו כשהוא ראשון הוא בעצמו שהוא אחרון ואין לנו לא תוספת ולא מגרעת. ולפי הסוד בתיקונים (דף קיט) פי' הרשב"י ע"ה כי אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים נאמר עם שם ס"ג שהוא זה יו"ד ה"י וא"ו ה"י שיש בו ג' יודי"ן ועל ג' יודי"ן נאמר אני ראשון ואני אחרון ז"ל והשתא דאתמר גמטריא איהו יו"ד ה"י וא"ו ה"י אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים תלת יודין מעידין עליה

דליה

(ג) פי' אמת דאיהו ד' מאה וארבעין חמשין מן א' עד ט' הא רזא דחמשה וארבעין ע"ש:

שמתפללים יש להם קול ערב והוא מהרהר בלבו בשעת התפלה שמה קול ערב יש לי וכמה בני אדם באים ממני ששומעים אותי . וכן דרכו של יצר הרע וכן עושה כדי להפיל אדם ברשתו ולא יהיו מעשיו לשם שמים . וכן לענין הנאה מי שנהנה מן חבירו אפילו אם ידאהו שהוא עובר על כל עבירות שבעולם לא יהא רשאי להוכיחו כי יירא שלא יהנה ממנו עוד וזה הענין הוא הקלת חכמי הדור כי הם רודפים להנות מן העם ע"כ יחניפו להם כדי שיחזיקו אותם בחזקה גדולה ולא די שאינם מוכיחים אותם על עניהם אלא מתוך שמחניפים להם הם בעצמם אוחזים מעשיהם ונמשכים אחריהם עכ"ל :

כתב רבינו משה בהלכות דעות בביאור כת שקרים דהיינו כת כוזבים המשקר והמכזב שנוי ומתועב לפני הקב"ה שנאמר (משלי יד) שש הנה שנא ה' גו' עינים רמות לשון שקר וידים שופכות דם נקי . ויפיח שקרים . ומשלח מדנים . לב חורש מחשבות און . רגלים ממהרות גו' . ומהשבעה דברים אלו הג' מהם בעניני הכזב . לשון שקר . יפיח כזבים עד שקר . ורז"ל אמרו שלה ז' המדות הרעות באלו בכזב שממנו משתלשלין כולם כיצד עינים רמות עיקר הגאוה הוא הכזב מפני שהוא אומר שהוא חכם והוא טפש . גבור והוא חלש . נשיא והוא נקלה . ומתגאה לעיני הבריות במדות הללו של כזב כמו שאמר אבשלום (שמואל ב טו) ואלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו והיה גונב דעת הבריות בכזב. לשון שקר הכזב עצמו . וידים שופכות דם נקי מיואב שעלה לשון שקר על פי דוד והשיב את אבנר והרגו שנאמר (שמואל ב ג) וישלח מלאכים אחרי אבנר גו' יפיח כזבים עד שקר הרי גופי הכזב . ומשלח מדנים בין אחים שנאמר (תהלים נה) בלע ה' פלג לשונם גו' וסמיך ליה (שם נה) ואון ועמל בקרבה ולא ימיש מרחובה תוך ומרמה בא וראה כמה כזבו ונענשו גיחזי כיזב ונצטרע הוא וזרעו שנאמר (מלכים ב ה) ויאמרו אליו אלישע מאין גיחזי ויאמר לא הלך עבדך אנה ואנה ויאמר אליו לא לבי הלך גו' (מלכים ב ה) וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם ויצא מלפניו מצורע כשלג . אמנון כיזב ונהרג שנאמר (שמואל ב יג) תבא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לביבות וגו' ושכב עמה והרגו אבשלום . וכל המהגיף בדיבורו כאלו עובד ע"א שנאמר (בראשית כז) אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע . וכתיב בע"א (ירמיה י) הבל המה מעשה תעתועים ופי' הרב רבי יצחק אבוהב בספר מנורת המאור בענין זה למה יהיה כעובד ע"א שהכוונה הוא לפי שמטעה את חבירו בדבר שקר לפי זה יהיה גם כן המטעה את חבירו בכל ענין שיהיה לפי שדומה לע"א שהם מטעים גם כן לבני אדם באמרם שיש לאל ידם א"ר אלעזר הכל ברא הקב"ה חוץ מן השקר שלא בראו אלא בני אדם בודין אותו מלבם וגרסינן במדרש רוחו של נבות היזרעאלי לא זכתה למחילה עליונה אלא מפני שהרגו אחאב דם נקי (ק) ונעדל מפני שהרהר לדבר כזבים שנאמר (מלכים א כב) מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות וגו' ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו' ויאמר ה' לא מאי הרוח זה רוחו של נבות מאי לא לא ממחילתי משום דובר שקרים לא יכון לנגד עיני . ואמר החכם אדם המכזב חשוב כמת שאין בני אדם חוששין לדבריו מפני שדרכו לכזב היו ומתו שוין ואז"ל כך עונשו של (ר) בדאי שאפילו אומר אמת אין שומעין לו וירמיה כשהיה מוכיח לישראל לא היה מוכיחן אלא על הכזב שנאמר (ירמיה ט) למדו לשונם דבר שקר נעשה להם הכזב כטבע ולא יוכלו לסור ממנו ונלאו להתעוות מדלך השקר לדרך האמת אמר רב הונא מלינו שלא גלו ישראל מארצם אלא על זה שעברו על הפסוק (שמות כג) מדבר שקר תרחק ובספר קינות הוא רמוז בג' מקומות באלפא ביתא של איכה יעיב באפו הקדים פ"א לעי"ן כלומר אמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם דכתיב (איכה ג) פצו עלי פיהם ואח"כ (שם ג) עשה ה' אשר זמם ובאלפא ביתא של אני הגבר פצו עלינו פיהם ואחר כך עיני נגרה ובאלפא ביתא של איכה יועם זהב (איכה ד) פני ה' חלקם ואחר כך עודנה תכלינה עינינו גרסינן ביבמות (פרק הבא על יבמתו) רב הוה מצערא ליה דביתהו כדאמר לה עבד לי (ש) טלפחי עבדא ליה (ת) חמשי חמשי עבדא ליה טלפחי כי גדל חייא בריה (א) אפיך לה א"ל איעליא אמך א"ל אנא הוא דקא אפיכנא לה א"ל היינו דאמרי אינשי דנפיק מיך (ב) טעמא מלכך ברם את לא תעביד הכי שנא' (ירמיה ט) למדו לשונם דבר שקר ע"ב ילמד לשונו לדבר אמת וכתב ר"י בשערי תשובה שזהו מ"ש שלמה המלך ע"ה יפיח כזבים עד שקר פי' הרגיל לדבר שקר אפילו במילי דעלמא כ"ש שיכזב וישקר שיעיד על חבירו מפני טבעו והרגל לשונו :

רבינו יונה ז"ל כתב שכת שקרים נחלקת לט' חלקים ובעל מנורת המאור של ר' ישראל ע"ה קצר לשונו והעמידה בז' וז"ל :

החלק הא' איש כוזבים ולא די שמשקר אלא שהוא מכחיש בשקריו וגוזל והומס כמו המכחש בעמיתו או עושק שכר שכיר ועובר על מצות לא תכחשו ולא תשקרו ולא תלין וכן המעיד בחבירו עד שקר שנא' (שמות כ) לא תענה ברעך עד שקר ומן החלק הזה בעל הרמיות והונאות במסחרים ובשותפות וכתיב (ויקרא כה) ולא תונו והמכזב נקרא בליעל ואיש און שנאמר (משלי ו) אדם בליעל איש און וגו' . הב' המשקר והמרמה את חבירו ואין

בשקר

(ק) ר"ל ונדחה אח"כ ממחילת הקב"ה : (ר) שקרן : (ש) עדשים : (ת) בגמרא גרס חימצי והוא מין קטניות : (א) כשהיה אומר לו לנס אמור לאמך לעשות עדשים הוא אמר לה לעשות קטניות והיא עושה עדשים : (ב) ר"ל שהבן מתבייש אם אביו שאמי שיש לי לעשות כן אבל אתה לא תעשה כן לדבר שקר :

גם בכלל קיום האמת שיתחזק להיות קיים בעבודתו כיתד שלא תמוט כדכתיב (ישעיה כב) ותקעתיו יתד במקום נאמן ואמת ואמונה הכל ענין אחד כמבואר במאמר דאיהו אמת ואיהי אמונה והנה האמת הפך הכזב כי המבטיח ואינו עושה יקרא כוזב מפני שפסק הבטחתו ודיבורו. וכל לשון כזב גזר מלשון הפסוק כדכתיב (שם נח) וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. והנה מדת אמת לעולם אינו פוסק להגיע מן העולם שהוא נהר יוצא מעדן להשקות את הגן ואמר יוצא ולא יצא שלעולם הוא יוצא ולכן קראו הרשב"י נהר דנגיד ונפיק ולא פסיק מימיו ע' בזוהר (משפטים דף קכג:) ועיקר מדת אמת תלוי בעתיקא כדפי' באדרא שאין משם הפסק הרחמים לעולם שאלו ח"ו יצוייר שיעדר לכזב השפע ההוא רגע יתבטל העולם. וכן איברי האדם מצווים על תפקידם הלשון לדבר והאוזן לשמוע והרגלים להלוך ושאר החושים ואלו יצוייר שיכזבו האיברים מלעשות צווים יתבטל האדם. ולכך על האמת העולם עומד ואם יתבטל איזה חוש מהם לפעמים הוא מפני סבת האדם וכוזבו בעבודתו לבורא. ולכך ראוי לאדם שיהיה קיים בעבודתו שלא יכזבו בה לעולם שאם פסק הרי פסק מדת אמת והוא בקליפה הנקראת כזב. וקרוב בעיני לומר שהוא מדת כזבני כי מה לי שיכזב לבני אדם או שיכזב להקב"ה ויותר ראוי ליענש המכזב להקב"ה מהמכזב לבני אדם כדכתיב (איוב יג) אם כהתל באנוש תהתלו בו. ושמעתי מפי מורי ע"ה שבפה יש ל"ב שיניים שהם ל"ב אלהים שבמעשה בראשית שהם ל"ב נתיבות חכמה ובמעשה בראשית חתום במדת אמת בראשו בראשית ברא אלהים את השמים ובסופו ברא אלהים לעשות ללמדך שכל המשקר מכחיש מעשה בראשית ול"ב נתיבות שבו החתומים במדת אמת וזהו שמצינו ששה פעמים נזכר אמת במעשה בראשית והם כנגד שש קצוות שנחתמו בשם יה"ו כדפי' בספר יצירה ואלו הם בראשית ברא" אלהים" את" וירא" אלהים" את" האור ויברא" אלהים" את" התנינים. ויברא" אלהים" את" האדם וירא" אלהים" את" כל אשר עשה ברא" אלהים" לעשות" כן כ' הר' יעקב בפירושו על הפרפראות שעשה על התורה נמצא המשקר עוקר עצמו משש הקצוות החתומים במדת אמת והרוצה שלא יהיה בדבריו ועסקו שקר אם הוא חייב לפרוע לכך זמן יאריך הזמן בתחלה כדי שלא יצא שקרן ושמעתי שעל זה נאמר (משלי יב) שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר ר"ל מי שהוא שפת אמת תכון לעד פי' שמאריך הזמן הרבה כדי שבאמצעות הזמן ישלים דיבורו אמנם מי שהוא אומר ברגע הזה כעת מהר לשון שקר והכוונה על קיצור הזמן הוא לשון שקר שאפשר שלא תזדמן לו בקשתו וימצא שקרן. ואומר אני שאפשר שמטעם זה בא מלת אמת רמוז בס"ת ולא בר"ת להורות על אריכות הזמן. וכן הרוצה לקיים מדת אמת אל ירגיל לשונו לדבר שקר אפילו בדברי הבאי משום (ירמיה ט) למדו לשונם דבר שקר כדגרסינן ביבמות (פ"ו) רב הוה מצערא ליה דביתהו וכו'. ולא זו בלבד אלא כל מי שהוא ירא שמים יש לו לקיים בפיו מה שהסכים בלבו לקיים (תהלים טו) ודובר אמת בלבבו כמו שקיים ענין זה רב ספרא כמבואר במכות (פ' בתרא) ובבא בתרא פ"ה:

אמנם מפני דרכי שלום מותר לשנות כדפירש שם ביבמות (פ"ו) מפני שמדתו הוא המייחד הכל כאמרו (משלי ג) וכל נתיבותיה שלום כדפי' בזוהר (פ' מקץ) והוא עמוד האחרון המקיים העולם. ומכאן ידין המעיין שאין לשנות מפני השלום אלא בדבר שהוא קיום העולם או בדבר שבין איש לאשתו וכענין שמואל שאמר (ש"א טז) לזבוח לה' באתי שהוא דבר פקוח נפש וכן תיקון למי שרוצה לשוב בתשובה הוא שידבר אמת שאם ירצה לעשות דבר שאינו כראוי אם יאמרו לו עשית כך וכך אם ידבר האמת מוכרח שיאמר כך עשיתי ויתבייש ופעם אחרת לא יעשה או יאמרו לו לאיזה מקום אתה הולך אם הוא הולך לעשות עבירה אם יאמר האמת ימנע מעשותה מפני הבושה:

ומה שצריך ליזהר שנכשלים בו הרבה בעדים החותמים בשטר שלא יחתמו עד שיקראו השטר לפני הלוה והמלוה מלה במלה ואז יחתמו כדי שלא יבואו להעיד שקר:

עוד מצאתי למחבר מן המחברים המדברים בדברי החסידות בכתיבת יד מדבר בענין מדת אמת יפה ונעתיק לשונו בע"ה ז"ל מדת האמת שהנשמה נבראת ממקום רוח קדשו של השם שנא' (בראשית ב) ויפח באפיו נשמת חיים ונחצבה ממקום טהרה ונבראת מזוהר העליון ומכסא הכבוד ואין שקר למעלה במקום קדש הקדשים אלא אמת שנאמר (ירמיה י) וה' אלהים אמת והאלהים עשה את האדם להיות ישר להתדמות בחותמו כי חותמו של הקב"ה אמת וכתיב (תהלים קא) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני וכשהאדם עוסק בשקר אז אין השקר דבוק לאמת וכשיש אמת כביכול מכון שבתו בשמים כנגד בני אדם כי כשיש אמת בבני אדם אז הם מודים שעשה שמים וארץ והים והכל וזהו (שם קמו) עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השומר אמת לעולם. וכשיש בבני אדם שקר כביכול אין מקום שבתו בשמים ובארץ ומי שהוא זוכה להתבונן בדברים האלו נשמתו נחצבת ממקום האמת ויעשה כל עניניו באמת ולא יכניס השקר במקום קדושה ואמת לכך נאמר (תהלים קמה) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ואיזה דבר נקרא קריאת אמת זה המפנה לבו מכל ענין שבעולם ומתקרב אל השם לבד ושכלו הולך ומתחזק להדבק באור העליון ושם מחשבתו בחשקו תמיד וזה הענין ישיג האדם כשהוא מתבודד בחדרו ומפני זה ירבה כל חסיד להתבודד ולהפריד ולא יתחבר עם שום אדם רק לצורך גדול אבל אם יתפלל בהגעת שפתיו יספוק פניו אל הכותל ואתה מחשב בעיניך וצורכיך ותקרא בלשונך בענין ביתך או להתכבד כי תחשוב בלבבך היאך קולך ערב והתגדל בתפלתך למצא חן בעיני בני אדם לקבל שבח מהם זה אין עבודתך אמת ולכן אנו שמתפללין

ופעמ

דלית לעילא מניה והוא הטמון בעצמו שפי' כי מה שהוא י' ברא"ש הוא בעצמו יו"ד בסוף ולא בתחת ה"י דאמון מה"י האחרונה וכאשר תדקדק כמ"ש בתיקונים במאמר שהעתקנו בשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א שהוא עיטור אמת נבין טעם היות התורה נקראת תורת אמת מפני שהיא דבוקה בשמו הגדול המחבר והיינו מה שפי' בזוהר כמה פעמים דאורייתא כלא שמא דקב"ה. ומטעם זה ג"כ תקרא התורה עץ חיים שאמת הוא סוד עץ החיים תתן אמת ליעקב והתורה נקראת אמת שנא' (תהלים קיט) ותורתך אמת וכן אמת רמוז בשם ס"ג בסוד אי דאמון ושני שמות אלו פי' בתיקונים (דף קנא) שדא נשמתא ודא גופא ובזה נבין טעם למדבר אמת שמאריך ימים שפי' בב"מ (פ"ד) על אותה המדינה שהיתה נקראת עיר אמת שלא מת אחד מהם קודם זמנו ופי' שם שלא היו משנים בדבורם. ופעם אחד אירע שנתאכסן עמהם חכם אחד רב טביומי שמו ומפני ששינה בדבורו בדבר קל כמו שנתבאר שם בגמרא קבר ב' בניו וגרשוהו מביניהם והטעם לאריכות ימים מפני שמם מ"ה הוא שקיו דאילנא בדרעוי וענפוי כמו שפי' בתיקונים (דף יג) בדברי אליהו וכן שם ס"ג יקראוהו בתיקונים כפי' נשמתא והכוונה בשמות הנזכרים הוא עלת העלות המתלבש בהם כמו שפי' בתיקונים נמצא שאוחז בחיים העליונים שהם חיי המדות ולכך ראוי שיאריך ימים:

גם במעלת האמת ביאר לנו הנביא באמרו (ירמיה י) ויהו"ה אלהים אמת הוא אלהים חיים. והנה ב' שמות אלו עולים יב"ק כמנין שלשה שמות אהי"ה יהו"ה אדנ"י שהם אני דאמון נמצא המדבר אמת מתדבק בשמו יתברך יהו"ד אלהי"ם שהוא שם שלם כדפי' בזוהר (ויקהל ואדרת נשא דף קלח ע"ב) והדבק בו דבק בחיים כמש שכתוב הוא אלהים חיים:

ובשם שהשכר גדול למדבר אמת כך העונש גדול למדבר שקר כמבואר במאמר התיקונים שזה גרם חורבן בית ראשון ובית שני. וכן פי' רז"ל במסכת שבת (דף קיט) לא חרבה ירושלים אלא על שפסקו ממנה אנשי אמנה שנא' שוטטו וגו' והמקיים התורה ומעשיה הוא המקיים העולם שעמודו הוא אמת וכאמרם (אבות פ"א) על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום והאמת הוא עמוד הכולל הכל וכאשר אין ישראל עוסקין בתורה ואין מקיימין אותה כתיב (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה כדפי' בתיקונים ואז שמא"ל הנקרא שקר שולט וזהו ותהי האמת נעדרת והטעם לכל זה הוא כי כמו שאי אפשר לגוף להתקיים בלא נשמה כן נשמת כל הנמצאים ועמוד המקיימם הוא האמת:

ובכלל המדבר אמת שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב אלא שיהיה תוכו כברו והכי דייק קרא שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית וסוד ענין זה בר"מ (פ' פנחס דף רל') ז"ל ובגין דא אוקמוה מארי מתניתין לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה בגין דקב"ה איהו סתים בסתרי התורה במאי אשתמודע במצות דאינון שכינתיה דאיהי דיוקניה כגוונא דאיהו ענו שכינתיה ענוה איהו חסיד ואיהי חסידה איהו גבור ואיהי גבורתא על כל אומין דעלמא איהו אמת ואיהי אמונה איהו נביא ואיהי נביאה איהו צדיק ואיהי צדקת איהו מלך ואיהי מלכותא איהו חכם ואיהי חכמתא איהו מבין ואיהי תבונה דיליה איהו כתר ואיהי עטרה דיליה עטרת תפארת ובגין דא אוקמוה רבנן כל מי שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש כדיוקנא דקב"ה דאיהו כברו ושכינתא ברו איהו תוכו מלגאו ואיהי ברא ולא אשתניאת איהי מלבר מהוא דלגאו אישתמודעא דהיא אצילותיה ולית אפרשותא תמן כלל דמבית ומחוץ תצפנו ובגין דאיהו ידו"ד סתים מלגאו לא איתקרי אלא בשכינתיה אדני ובגין דא אמרו רבנן לא כשאני נכתב אני נקרא בעה"ז נכתב אני בידו"ד ונקרא אני באדנ"י אבל בעה"ב נכתב בידו"ד ונקרא בידו"ד למהוי רחמי מכל סטרא ובגין דא מני קב"ה למלאכי השרת מאן דלא יהא תוכו כברו לא יעול בהיכלא דא בכל איברין פנימאין וחיצונין ובג"ד א"ק (דברים יח) תמים תהיה עם ה' אלהיך עכ"ל. הרי מבואר במאמר הזה מעלת מי שתוכו כברו בכל עניניו ובכלל הוא מדת אמת שהרי הוא אמת והיא אמונה. נמצא ח"ו מי שאינו מדבר אמת ויש בלשונו תרמית הרי אין תוכו כברו והוא קוצץ בנטיעות ומפריד בסוד האצילות מסוד קב"ה ושכינתיה כאמרו (שם יד) בנים אתם לה' אלהיכם ומטעם זה אמר הנביא (צפניה ג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ועוד בעונש מי שאין תוכו כברו האריכו בר"מ (פ' פנחס דף רלח:) ועוד בתיקונים (דף קכז) ע"ש:

גם בכלל האמת לקיים דברי התורה במעשה שאם למד ולא עשה אינו בכלל אמת וזה מבואר ברעיא מהימנא שאמר לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה בגין דקודשא ב"ה איהו סתים בסתרי תורה במאי אשתמודע במצות דאיהי שכינתיה. עד לקמיה איהו תוכו ואיהי ברו ולא אשתניאת איהי מלבר מהוא דלגאו לאשתמודעא דהיא אצילותיה נמצא הדורש ואינו מקיים מפריד ומראה ח"ו שאין בחוץ במעשה מה שהוא בפנים בדיבור התורה ולכן המעשה הוא העיקר המורה על היחוד וכן פי' בזוהר (לך לך דף קסג) שאמת הוא כולל דכר ונוקבא ז"ל ויעקב איש תם בעלה דההוא תם ומאן איהו א רזא דו"ו וכד הו"ו כלל דכר ונוקבא כחדא כדין נטל כל אתווי אלין א' ת"ם ואיהו אמ"ת תתן אמת ליעקב כל דכר ונוקבא כחדא שלימא דכולא עד כאן לשונו נמצא שהרוצה לקיים מדת אמת צריך שיקיים במעשה מה שעוסק בתורה כדי שיהיה בכלל א' מ"ם שהם זכר ונקבה והיינו סוד יהו"ד אלהי"ם אמת שהם שמות כא' כס סוד אמת:

על פי׳ זה נאמר על צדיק שישלם לו חטאיו בעוה"ז כדי שיהיה לו עולם הבא הרחמן הוא ידריכנו באמתו ויביאנו לגדריו להגיע לאור אשר שם חביון עוזו ומי תפארתו עכ"ל. ובזה נכלל הפרק:

פרק שלשה עשר בעונש כת מספרי לשון הרע ובחלקיה ומפני היות הדרוש ארוך בה יותר ראוי ליחדה בפרק בפני עצמו. ואמר במדרש הנחומא (פרשת מצורע) ג׳ מלכים וד׳ הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא ד׳ הדיוטות אלו הם בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי אתה מוצא הללו מפני דיבור פיהם נדחפו לגיהנם והביא ראיה לכל אחד וא׳ וכדי שלא להאריך לא נעתיק לשונם. עוד שם אמר רבי פדת ברית כרותה להקב"ה בעולם שכל המספר לה"ר ילקה בצרעת מנין ממה שקראו בענין זאת תהיה תורת המצורע תורת המוציא שם רע אמרו לבותינו אין הנגעים באים על האדם אלא על לשון הרע שמוציא מפיו ורוח הקדש צווחת ואומרת (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך להלקות גופך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא ואל תאמר לפני הממונה עליך בשגגה הדיבור מפני שכל דיבור ודיבור שיצא מפיך בספר נכתבים בין טוב בין רע בין בשוגג בין במזיד ומנין שהוא כן שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחושבי שמו וכן במדת פורעניות אמר דוד (תהלים קלט) אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי מרחוק וכן אמר איוב (איוב יד) כי אתה צעדי תספור (שם יג) על שרשי רגלי תתחקה. למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך אלו הידים והגוף שנלקים בצרעת ובאלה דברים רבה (פרשת כי תצא) אמר בפי׳ בפסוק זה אל תתן את פיך לחטיא כדרש אמנם בסיום הפסוק ואל תאמר לפני המלאך אז"ל שלא תאמר הריני הולך ואומר לשון הרע ואין בריה יודעת אמר לו הקב"ה הוי יודע שאני שולח מלאך והוא עומד אצלך וכותב כל מה שאתה מדבר על חבירך מנין שנאמר (קהלת יב) גם במדעך מלך אל תקלל למה כי עוף השמים יוליך את הקול ומהו בעל כנפים יגיד דבר אלו המלאכים שכתוב בהם שש כנפים לאחד עכ"ל:

והחסיד ר׳ יוסף יעבץ ע"ה כתב (אבות פ"ד) במשנת כל המחלל שם שמים בסתר בענין לה"ר דבר נאות עם המאמר הזה שפי׳ בפסוק ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא שכל דיבור ודיבור נכתב ראיתי להעתיקו הנה ז"ל וכ"ל שבכלל המחלל שם שמים בסתר הוא המספר לה"ר יען כי נמצאו בכפיו אבק שלש עבירות חמורות שהשורש בכל א׳ יהרג ואל יעבור וכמאז"ל בע"א כתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ובג"ע כתיב (בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ובש"ד כתיב (שם ד) גדול עוני מנשוא ובלשון הרע כתיב (תהלים יב) לשון מדברת גדולות ואל תחשוב שאמר זה על צד הגוזמא כי אם על צד הדקדוק האמתי וזה כי עובדי ע"א היו אומרים אין ה׳ רואה אותנו ולכן היו נמשכין אחרי העבודות ההם למצוא חן בעיני הבעלים והעשתרות כפי דעתם הנפסדת. והנה המספר לה"ר על חבירו כשמעו את קול צעדיו ישתוק מן דבריו וישנה דבורו ובעברו מעל פניו יחזור לקלקולו ולא יחשוב ממי שמלא כל הארץ כבודו (משלי טו) בכל מקום עיני ה׳ צופות רעים וטובים והאשה המנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און והמספר לה"ר ומראה סבר פנים יפות לחבירו בפניו ובקרבו ישים ארבו ומדי עברו ילעיג עליו וישימהו מרמס לחרב לשונו. וש"ד אין צריך ביאור כי הוא יסודו וכ"ש אם ילבין פנים ברבים וכיון שכן הוא אין לך חילול השם גדול מזה ולכן יפרעו ממנו בגלוי כמ"ש (במדבר יב) והעם לא נסע עד האסף מרים כי ידעו כולם גודל לה"ר ואע"פ שהיה בסתר ובשוגג עכ"ל. ופי׳ במדרש במזמור בבוא הזיפים שעל האומר לה"ר נאמר (דברים כז) ארור מכה רעהו בסתר וכן בפרקי רבי אליעזר (פ׳ כג ברהשו) ז"ל כל המלשין אדם בסתר אין לו חלק לעה"ב שנאמר (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. וכתוב א׳ אומר ארור מכה רעהו בסתר תדע לך שכן הוא בא וראה מהנחש שהלשין לאדם ולעזרו (לאשתו) אררו הקב"ה שיהא מאכלו עפר שנאמר ועפר תאכל כל ימי חייך רבן גמליאל אומר ישראל אמרו לשון הרע על הקב"ה ואמרו היש לה׳ כח לזון אותנו במדבר שנאמר (תהלים עח) וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערוך שלחן במדבר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו וראה הקב"ה שהלשינו בכבודו וכבודו הוא אש אוכלה ושלח אש ואכלה אותם סביב שנאמר (במדבר יא) ותבער בם אש ה׳ ותאכל בקצה המחנה הלכו ישראל אצל משה וא"ל משה רבינו תתננו (ר"ל מוטב שתתננו וכו׳) כלאן לטבחה ולא לאש אוכלה ראה משה בצרתן של ישראל והתפלל עכ"ל ומן המאמר הזה תראה בביאור עון לשון הרע שהוא פוגם בשכינה הנקראת כבודו וכבודו אש אוכלה והיינו לדק דלית בה ותרנותא כלל והוא מלאך שנאמר בו (קהלת ה) ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא כי אפי׳ בשוגג היא מענשת מפני שהוא דין גמור והיינו נ"כ זאת תהיה תורת המצורע שפי׳ בזוהר (ריש פרשת מצורע) שהיא חרב נוקמת נקם מבני אדם אשר חרב בלשונם והיא נקראת זה"ת על פסוק (איוב יט) גורו לכם מפני חרב אמרו ז"ל ת"ח בלישנא בישא דאמר נתם לאיתתא גרם לאיתתא ולאדם למיגזר עלייהו מיתה ועל כל עלמא. בלישנא בישא כתיב (תהלים נז) ולשונם חרב חדה בגין כך גורו לכם מפני חרב מפני לישנא בישא כי חמה עונות חרב מאן כי חמה עונות חרב דא חרב לה׳ דתנן חרב אית ליה להקב"ה דביה דאין לחייביא הה"ד (ישעיה לד) חרב לה׳ מלאה דם (דברים לב) והרבי תאכל בשר ובגין כך גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון שדון בגין דתדעון דהכי אתדן מאן דאית ליה חרב בלישניה אזדמן ליה חרב דשיצי (שמכלה) כלה הה"ד (ויקרא יד)

ושבר לבו לעבדך באמת שנעשה כל עבודתנו באמיתות להאמין ובלב שלם ונפש חפצה ולא מפני האנשים ולא בשביל ממון או לעת רוח וזהו שאמר דהמע"ה (תהלים טו) מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו התבונן במה שאמר ודובר אמת בלבבו ולא אמר דובר אמת בפיהו אלא ר"ל שיהיה האמת תקוע וקבוע בבני אדם ובלבבו לכך החסידים הראשונים כשהיה להם מקח וממכר היו עושים אותו לקונה כפי הסכמתם בלבם איך שהיו מסכימין ליתן אפילו אם היה הקונה רוצה להוסיף לא היו לוקחים אלא כפי הסכמתם בלבבם ואדם השוב ההולך בדרך זה לדבר אמת בלבבו אם קבל עליו במחשבה לעשות דבר אחד יכתוב אותה המחשבה שלא ישכחנה ושלא יחל דבר ממחשבתו ואם אינו יכול לעמוד בו ילך אל חכם ויתיר לו מחשבותיו שגמר בלבו ואע"פ שלא הוציאם מפיו וכל הדובר אמת בלבבו ואינו רוצה לדבר שקר אפילו דברים שיחשוב שידבר אע"פ שלא יתכוון לזה מ"מ דבריו מתקיימין שנא' (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך ומי שהוא איש אמת בכל משאו ומתנו הן במקח וממכר הן בהלואה לעולם יאמר בפעם הראשון סוף דעתו וירגיל אותם המתעסקים עמו שידעו כולם שלא ישנה דבריו ולא יעדיף ולא יחסר אמר החכם תשים דעתך תמיד האמת לעומתך ר"ל שיעשה סימן לעצמו בבואו לעשות משא ומתן שיזכור ולא יאמר שקר ויכתוב בכתב ויבא אצלו ויראה בו קודם משאו ומתנו וכן יכתוב בבית מדרשו ועל שלחנו שיזכור ולא יאמר שקר כדי שלא ישתכח ולא ידע דבר אמת וכן עשה חכם אחד כתב על הכותלים למעלה זכור את יום מותך ולא תחטא ומי שאינו מדבר אלא אמת יחיה ומאריך ימים וינצל מכל רע וראיה מריב"ל כשקפץ וכו' שלא שלט מלאך המות בו ובחייו שלא דבר כל ימיו דבר שקר וכזב ועדיין הוא בג"ע בחיין סמך לדבר מה שאמר הפסוק (ירמיה י) וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם ואם לא ידבר אלא אמת ינצל כל ימיו מכל רע דכתיב (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו כי מלאך ה' צבאות הוא כי המלאכים העליונים הם צורת אמת ואינם בגופים והנשמות נגזרות משם כאור והנשמות הם בגופים על כן אינם יודעים הנסתרות רק מעט ובמראה הלילה שאין הנשמה מתעסקת בצרכי הגוף והיודע סוד הנשמה יעיד בדבר כי החלומות מעין המחשבות (דניאל ב) רעיונך על משכבך סליקו והחלומות באות על ידי מלאך המלוה בני אדם לפי שאין כל המחשבות אמת ע"כ אין כל החלומות אמתיים ומי שמרגיל עצמו להיות כל מחשבותיו אמתיות גם יראה בלילה מראות אמת וידע העתידות כמו המלאכים. המדבר אמת אין כל מעלה טובה הימנו לכן לאש דברך אמת והזהיר (שמות כג) מדבר שקר תרחק גם הרמיזות של אדם יהיו אמת כי שכר אמת גדול מאד לכן ירגיל אדם עצמו לילך באמת וללמוד תורה כדי שידע האמת וכדי שיוכל לעשות המצות על אמיתתן וכהלכתן ולעולם יודה על האמת ואפי' בדברי אגדה שאין בו קיום מצוה ילמוד כדי שיאמין הלב דבר אמת אל תבוש לקבל האמת מאיזה המקום שיבא אפילו מקטן שבקטנים ובזה שבבזוים מקבל האמת ממנו כי מרגלית טובה שהוא ביד קטן ובזוי לעולם היא חשובה כמרגלית. עתה בעונותינו שהאריך הגלות יותר מדאי יש לישראל להבדל מהבלי העולם ולאחוז בחותמו של הקב"ה שהוא אמת ולקדש עצמם אף במותר להם ושלא לשקר לא לישראל ולא לנכרי ולא להטעותן בשום ענין (צפניה ג יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית וכתיב (הושע ב) וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע כור א' שלא ימצא כמה כורים כך זורע הקב"ה לישראל במדינות כדי שיתוספו עליהם גרים וכל זמן שמתנהגין עמהם ברמאות מי ידבק בהם והנה הקב"ה הקפיד על גזל של רשעים שנאמר (בראשית ו) ותמלא הארץ חמס (שהיו כולם רשעים ואעפ"כ הקפיד הקב"ה על שגזלו זה מזה) ומעשה היה בר"ש בן שטח שלקח חמור מישמעאל אחד הלכו תלמידיו ומצאו אבן טובה תלויה בצוארו והביאו האבן לר"ש בן שטח ואמרו לו ברכת ה' היא תעשיר א"ל חמור לקחתי אבן טובה לא לקחתי והחז' והביאו לאותו ישמעאל וקרא אותו הישמעאל ברוך ה' אלהי ר"ש בן שטח וכן יש בירושלמי כי החכמים הראשונים קנו חטים מנכרים ומצאו בהם צרור של מעות והחזירו להם ופתחו הנכרים ואמרו ברוך ה' אלההון דיהודאי וכן יש הרבה מעשים דהזהיר על קידוש השם ית' וכשיש אמת למטה אז ישקיף ה' בצדק על הארץ שנאמר (תהלים פה) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף לכן תאחז באמת ואם אין רע או טוב האמת אל תניח ותסמוך על הנאמן דכתיב (דברים ז) וידעת כי ה' אלהיך וגו' האל הנאמן שומר הברית והחסד וגו' ומה הוא אמונתו שהוא שומר הברית ואם יש צדיק שחטא הוא נפרע לו גמולו בעוה"ז וזהו דבר ברור שיותר טוב לצדיק להיות נידון אפי' ביסורין של איוב בגופו כל ימיו שהוא דבר בזוי ובזמן הקצר שהוא בעוה"ז ולאחר גמולו הטוב בדבר הנכבד בעולם העליון להגיע למעלות עליונות ובזמן הטוב שכולו ארוך ואינו פוסק עולמית זה יותר טוב לצדיק ממה שהיה שלם בעוה"ז ולא יהיה נפרע מחטאיו בעוה"ז והיה נידון בעוה"ב ביסורי גיהנם או מחמת חטאו ימנע נשמתו מן מעלתם בעולם הנשמות והדבק לזיו מעלות העליון אשר לא ההנאה אין ערך ודמיון ולרשעים נותנין להם גמולם בהנאה מועטת הפוסקת ובעולם הקצר הוא לעוה"ז והחטא שמור לעולם הארוך ובצער גדול שהוא גיהנם אשר אין ערך לאותו צער ומקרא מלא הוא (שם ז) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו פי' הקב"ה **משלם לרשע זכיותיו בעולם הזה כדי להאבידו לעולם הבא ועוד נאמר לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם**

וילך גם במרים ובאהרן אלא שאהרן נתרפא מיד ומרים לאחר ז' ימים הרי זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע שמלא רע וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע ומה אמר אריב"ל (בראשית ג) כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טוב ורע אמר להם כל אומן שונא את חבירו וכשבקש לברוא את עולמו מן האילן הזה אכל וברא את עולמו אף אתם אם תאכלו ממנו אתם יכולים לבראות העולם כמותו אמר לו הקב"ה אתה ספרת לה"ר סופך ללקות בצרעת שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה במה בצרעת שנאמר (ויקרא יג) כי צרעת ממארת היא אר"ה בשם ר"י בן לוי הסלעים שהן על הנחש זו היא צרעתו ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין בעה"ב והנחש אינו מתרפא שנאמר (בראשית ג) ארור אתה מכל הבהמה מכאן שהכל מתרפאין והוא אינו מתרפא בבני אדם כתיב (ישעיה לה) אז ידלג כאיל פסח וכתיב אז תפקחנה עיני עורים וגו' וכן החיה והבהמה (שם סה) זאב וטלה ירעו גו' ואריה כבקר יאכל תבן אבל הנחש עפר לחמו שאין מתרפא לעולם שהוא הוריד הבריות לעפר (פי' שגרם מיתה לעולם) מי גרם לו על שאמר לה"ר עכ"ל ובספרי אמר בפ' ותדבר מרים הרי דברים ק"ו ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח שלא למעט פריה ורביה אלא לרבות באחיה הקטן ממנה וביניה ובין עצמה שנאמר (במדבר יב) וישמע וגו' כך נענשה המתכוין לדבר בחבירו לגנאי ולא לשבח למעט פריה ורביה ולא לרבות במי שגדול ממנו ולפני אחרים על אחת כמה וכמה. ועוד ק"ו ומה (א) עוזיהו המלך שלא נתכוין ליטול לו גדולה בשביל כבוד עצמו אלא בשביל כבוד המקום כך נענש המתכוין ליטול לו גדולה בשביל כבוד עצמו עאכ"ו עכ"ל. ובילקוט (דברים סימן תתפ"ח דף רנה) בענין ואזרות פי' מאמר זה בענין מרים יותר וז"ל ואזרות א"ל לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים באזרות אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים ק"ו לשאר בני אדם ומה מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן ממנה כך נענשה המדבר במי שגדול ממנו עאכ"ו ד"א ומה מרים כשדברה לא שמעתה כל בריה אלא הקב"ה בלבד כענין שנאמר וישמע ה' כך נענשה המדבר בגנותו של חבירו ברבים עאכ"ו עכ"ל ואמר ד"א ולא כללם בבת אחת כמו במאמר ספרי הקודם להורות לנו שכל אחד מאלו עיקרה במציאות כגון חכם צדיק שירצה לדבר לה"ר במי שקטן ממנו או שידבר בינו לבין חבירו שלא שמעתו בריה כל בחינה ובחינה יש בה עונש לה"ר ובמדרש אמר עוד על עשרה דברים הנגעים באים על ע"א ועל ג"ע ועל ש"ד ועל חילול השם ועל קללות השם ועל גוזל את הרבים ועל גוזל (ב) את שאינו שלו ועל גסי הרוח ועל מספרי לה"ר ועל עין הרע והכריחו כל אלו מהפסוקים ובמדרש תנחומא הובאו אלא שיש קצת שינוי ביניהם ואינו נוגע לענייננו לכן לא העתקנו לשונו ובזוהר (פרשת בלק דף כו) אמר על י"א דברים נגעים באים ז"ל על ע"א ועל קללת השם ועל ג"ע ועל גניבה ועל לה"ר ועל עדות שקר ועל דיינא דמקלקל דינא ועל שבועת שוא ועל דעאל בתחומיה דחבריה ועל דמחשב מחשבין בישין ועל המשלח מדנים בין אחים ואית דאמרי אף על עינא בישא עכ"ל הכריה כל אלו בראיות ע"ש ובפסחים (פ' ע"פ) אמרו ז"ל א"ר ששת משום ר"א בן עזריה כל המספר לה"ר וכל המקבל לה"ר וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר (שמות כב) לכלב תשליכון אותו וכתיב בתריה (שם כג) לא תשא שמע שוא וקרי ביה לא תשיא עכ"ל. ובמסכת ערכין (פ"ג) מנו ז' לבד ונ"ע. עוד שם במסכת הנזכר פ' הנזכר אמר בעונשו של לה"ר א"ר חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לה"ר ראוי לסקלו באבן כתיב הכא (תהלים קא) אותו אצמית וכתיב התם (איכה ג) צמתו בבור חיי וידו אבן בי. וכאשר תזכור מה שפי' בתיקונים ור"מ בענין סקילה תדע עד היכן מגיע פגם וכח לה"ר עוד שם אמר ריש לקיש כל המספר לה"ר מגדיל עונות עד לשמים שנאמר (תהלים עג) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. וכוונתו על המדה הנקראת שמ"ש כמו שאמר בבהי' (מלכים א ח) ואתה תשמע השמים כי על הנודע הוא שפוגם בארץ החיים כדפי' לעיל והשמיענו שג"כ עולה הפגם עד השמים עוד שם א"ר חמא בר חנינא מה תקנתם של מספרי לה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנא' (משלי טו) מרפא לשון עץ חיים ואין לשון אלא לה"ר שנא' (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה ואם ע"ה הוא ישפיל דעתו שנא' (שם טו) (ג) וסלף בה שבר ברוח. רבי אבא בר חנינא אמר סיפר אין לו תקנה שכבר (ד) כרתו דוד ברוח הקודש שנא' (תהלים יב) יכרת ה' כל שפתי חלקות ומאמר של ר' חמא בר חנינא שנתן תקנה ללה"ר ע"י התורה וע"י שפלות רוח ודאי יש לו סברא והוא טעמא דמסתבר כי התורה היא חשובה יותר מכל הקרבנות והרי אפילו עון חילול השם שבמאמר בית עלי (ש"א ב) אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם ופי' רז"ל בזבח ובמנחה הוא דלא מתכפר אבל מתכפר הוא בד"ת וכדפי' בזוהר (פ' קדושים) וכן הענוה שקולה ככל הקרבנות שנא' (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה כדפי' ז"ל בענין הענוה שמעלין עליו כאלו הקריב כל הקרבנות כולם א"כ כיון שזה משפיל רוחו וגאותו יתכפר כי עון לה"ר יבא מחמת הגאוה והזדון ולכך לא יחשיב בני אדם לכלום ומדבר כל מה שיבא

לפיו

(א) שרצה להקטיר קטרת וכוונתו היה לכבד הקב"ה כמארז"ל שאמר נאה למלך לשמש למלך ואעפ"כ נצטרע: (ב) נ"ל שאין זה מדבר בגזל ממון אלא שגוזל ברכה שאינו שלו כעוזיהו שרצה להשתמש בכהונה וכמו שהביא המדרש ראיה על זה: (ג) מי שמסלף בה ותפן לבלקם ממנו ישבור רוחו: (ד) שקללו דוד בכרת:

את שהיה תורת המצורע עכ"ל. ולמעלה מזה אמר שדין הכוונה שהוא נדון ע"י חרב השלוחה שהיא מדה זאת ובמה שפי' שהמדבר לה"ר הוא פוגם בשכינה יובן פסוק א' מתהלים שאומר (תהלים קכ) אויה לי כי גרתי משך וגו'. ולמעלה מזה מדבר על ענין לשה"ר (שם קכ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה כדפי' רז"ל ענין זה על בעל לה"ר וכן הפסוק הבא אחריו מוכיח חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ופי' שחצי הגבור המה בלשונו הרע הם שנונים וכמ"ש ד"ס ע"ה על דואג (שם נב) מה תתהלל ברעה הגבור ואמר (שם סד) אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר. (שם קכ) עם גחלי רתמים פרש"י ז"ל כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא מבפנים עכ"ל ופי' שכך הלה"ר כמו גחלי הרתמים שאינם כבים מבפנים שלשון הרע הולך ושורף מעט מעט ומבחוץ היא כבה שהוא מרמה את חבירו ומדבר עמו שלום ובקרבו ישים ארבו והיינו לשון רמיה שהזכיר הכתוב לעיל מזה. והשכינה מתרעמת על זה ואומרת אויה לי כי גרתי משך ופירש כי גורם בעונו להמשך הגלות ושתשכון השכינה עם אהלי קדר שהם הקליפות וכן פי' רשב"י ע"ה (זוהר פרשת אחרי מות) והעתקנו לשונו בשער היראה בע"ה דעל תלת מלין מתעכבי ישראל בגלותא על דעבדין קלנא בשכינתא וכו' וכלהו איתנהו במדבר לה"ר כי ערות דיבור מאוס מכולם וכן מהדרי אנפייהו משכינתא ע"ד שביאר החסיד ע"ה שהעתקנו לשונו לעיל. עוד פי' אחר במדרש על פסוק המכר (קהלת ה) אל תתן את פיך זה לשונו אל תתן את פיך זו מרים (במדבר יב) ותדבר מרים לחטיא את בשרך אל תתן רשות לאחד מאיבריך להחטיא כל איבריך ואל תאמר לפני המלאך זה משה דכתיב (שם כ) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים כי שגגה היא (שם יב) אשר נואלנו ואשר חטאנו למה יקצוף האלהים על קולך (שם יב) ויחר אף ה' בם וילך וחבל את מעשה ידיך בפיה הטמא ואמר כל האיברים לקו דכתיב (שם יב) והענן סר מעל האהל וגו' עכ"ל עוד לקמיה אמר ר' יהושע בן לוי חמש תורות כתובות בפרשה (ויקרא יג) זאת תורת נגע צרעת (שם יד) זאת התורה לכל נגע הצרעת (שם יד) זאת תהיה תורת המצורע (שם יד) זאת תורת אשר בו נגע צרעת (שם יד) זאת תורת הצרעת המוציא שם רע ללמדך שכל האומר לשון הרע עובר על ה' ספרי תורה לפיכך משה מזהיר את ישראל עכ"ל. עוד במדרש תנחומא זאת תהיה תורת המצורע זה שאמר הכתוב (משלי יח) מות וחיים ביד לשון הכל תלוי בלשון זכה לחיים נתחייב למות עסק אדם בתורה בלשונו זכה לחיים שהתורה עץ חיים שנאמר (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה והיא רפואתו של לשון הרע שנא' (שם טו) מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח ואם עסק אדם בלשון הרע מתחייב בנפשו למות שקשה לשון הרע משפיכות דמים שכל ההורג אינו הורג אלא נפש אחת והמספר לשון הרע הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו שהרי דואג אמר לשון הרע על אחימלך בן אחיטוב ונהרג שנאמר (ש"א כב) ויאמר המלך מות תמות אחימלך ונהרג שאול שנאמר (ד"ה א ג) וימת שאול במעלו אשר מעל בה' וכן שאול אומר (ש"ב א) עמד נא עלי ומותתני כי אחזני השבץ קטיגוריא של נוב עיר הכהנים ואין השבץ אלא בגדי כהונה שנאמר (שמות כח) ועשית משבצות זהב ודואג נטרד מחיי העולם הזה ומחיי העוה"ב שנאמר (תהלים נב) גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה מחיי העוה"ב ובירושלמי אמר בימי שאול הג' נאמרים ואבנר בן נר שהיה ספק (פ' כח) בידו למחות ולא מיחה מי קשה המכה בחרב או המכה בחץ הוי אומר המכה בחץ שהמכה בחרב אינו יכול להמית את חבירו אלא א"כ קרוב אצלו ונוגע בו והמכה בחץ אינו כן אלא זורק החץ ומכה אותו בכל מקום שהוא רואה אותו לכן נמשל מספר לה"ר כחץ שנאמר (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם וגו' וכן הוא אומר (תהלים נז) בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה. ובתנא דבי אליהו נמצא אצלנו בכתיבת יד אז"ל זש"ה (איוב ה) בשוט לשון תחבא וגו' מפני שקשה לה"ר מחרב מי שיש בידו חרב ומבקש להרוג את חבירו אם מבקש לחזור בו חוזר שעדיין היא ברשותו אבל מי שרוצה להרוג את חבירו בחץ לכשיצא החץ מידו אינו יכול לחזור בו שכבר יצא החץ מידו. וכן האומר לה"ר על חבירו אינו יכול לחזור בו וכן מעיד עליהם הכתוב חץ שחוט לשונם עכ"ל לענינו. עוד במדרש תנחומא בפרק הנזכר ז"ל ד"א (משלי יח) מות וחיים ביד לשון קשה לה"ר שאין אדם מוציאו מפיו עד שהוא כופר בעיקר שנאמר (תהלים יב) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו כביכול הקב"ה צווח על מספרי לה"ר (שם צד) מי יקום לי עם מרעים וגו' מי יוכל לעמוד בהם בגיהנם וגיהנם צווחת אף אני איני יכולה לעמוד בהם אמר לה אני מלמעלן ואת מלמטה שנאמר (שם קכ) חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים אמר להם הקב"ה לישראל רצונכם להמלט מגיהנם הרחיקו עצמכם מלה"ר ואתם זוכים בעה"ז ולעה"ב שנאמר (שם לד) מי האיש החפץ חיים וגו' וכתיב נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה וכתיב סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו לכך נאמר זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע מוצ"א ר"ע שהנגעים רעים מוציאים בגופו ראה מה כתיב במרים (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה לפיכך (שם יב) ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת מה כתיב שם (דברים כד) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים והלא דברים ק"ו ומה מרים שלא דברה אלא באחיה ולא נתכוונה אלא להחזירו לאשתו כך המספר לה"ר על חברו עאכ"ו מה כתיב למעלה מן הענין (שם כד) השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ואף אהרן שהיה כהן גדול נגע בו ידו של הקב"ה שנא' (במדבר יב) ויחר אף ה' בם

וילך

התחיל מגות ועולי מגד במלאכין דמסאבותא והא הוא דאמר דוד מלכא בהאי אלקי (גירסת הזוהר אלקי בהאי ואתפא) ואיתפאי מינה דכתיב (תהלים טו) פנה אלי וחנני כד"א (במדבר יב) ויפן אהרן עכ"ל ולמדנו מהמאמר הזה כמה עונשו של לה"ר בפ' זאת תהיה תורת המצורע ברמ"ה ז"ל ר' חייא אמר כל מאן דאפיק לישנא בישא אסתאבן ליה כל שייפוי ויתחזי לסגרא בגין דההיא מלה בישא סלקא ואיתער רוחא מסאבא ואסתאבא אתיא לאסתאבא מסאבין ליה במלה דלתתא איתער מלה אוחרא עוד שם ר"י אמר זאת תהיה תורת ודאי לקבליה לאתפרעא מניה דההוא מוציא שם רע ביום טהרתו והובא אל הכהן מאי קמ"ל משמע מאן דאית ליה לישנא בישא צלותיה לא עאלה קמי קב"ה דהא איתער עליה רוח מסאבא כיון דאהדר בתשובה וקביל עליה תשובה מאי כתיב (ויקרא יד) ביום טהרתו והובא אל הכהן עכ"ל. ואמר כיון דאהדר בתשובה וקבל תשובה כי צריך ב' מיני תשובה הא' תשובה מיד דהיינו ההכנעה כדפי' ז"ל (משלי טו) מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח ולכך עשה תורה אזוב המורה על שפלות והכנעה ועוד יקבל עליה תשובה דהיינו לקבל עליו שלא לשוב עוד לאותו עון כאמרו (תהלים פה) ואל ישובו לכסלה ומכלל התשובה הצריכה ללה"ר הוא שיעשה עצמו אלם לדברי העולם כאלו אין לו לשון שהרי בעל הלשון נאמר עליו (שם יב) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. וכוונת יכרת פי' שנכרתת לשונו בגיהנם כמספר פעמים שספר לה"ר ע"ד שעושין לשאר העבירות כל אבר שבו חטא בו נידון עד שיכלה כל הרע ההוא שעשה ולכן צריך שיכרות לשונו מלדבר בעוד בחיים חיותו ולשער תמורת מה שנהגה:

ואחר שדברנו בעונש לה"ר נדבר בחלקי לה"ר ואע"פ שלא כתבנו כל הנמצא בדברי רבותינו כדי שלא להאריך די בזה ההערה למשכיל לעורר לבו שישוב בתשובה וראיתי לקצר דברי ר"י בשער התשובה ושאר המחברים בענין זה:

החלק הראשון מלה"ר שעליו נצטוינו בתורה שלא לדברו ושלא לקבלו שנאמר (שמות כג) לא תשא שמע שוא עיקרו הוא המדבר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת שאם אומר שקר נקרא מוציא שם רע והמדבר בגנות חבירו תהיה כוונתו להבאיש את ריחו ולהבזותו ולכן יודיע תועבות אבותיו אע"פ שיהיה שלא בפניו וזה הוא כת מספרי לה"ר הגמור אם היה בעל תשובה והוא מספר עליו עונות הראשונים שלא בפניו או בפניו יש לו עונש גדול שהרי השב בתשובה העונות נעשים לו כזכיות וזה מביישו ואין ראוי ועוד אחרים השומעים הבושת הזה של בעל תשובה ימנעו ולא יעשו תשובה ונמצא נועל דלת תשובה וכתב רבינו יונה ז"ל כי על צד א' יגדל עון המספר לה"ר על דבר אמת מן המדבר על דבר שקר כי יאמין העם בספרו על חבירו דברים כמים ויעלה בחשו לפניהם ויהיה לבוז בעיניהם אפילו אחר נחם מחטאתו ושב בתשובה ישאר מומו בפי בני אדם ואם ראה איש את חבירו כי עבר על דבר תורה והוא בסתר אין לגלות על חטאתו ברבים כי שמא עשה תשובה בפרט אם הוא עד אחד כי המעיד על חבירו יחידי מכין אותו מכות מרדות ואין ראוי לגלותם זולתי להכם לנוע אבל לא יספר ליתר ההמון ואם ידע כי יאמינו בו כדברי ב' עדים אז יספר אותו כדי שיגנה אותו החכם כך אמרו בערבי פסחים אבל מותר להרחיק מחברתו ולשנאתו עד אשר ידע כי שב מדרכו הרעה:

ובדברים שבין אדם לחבירו כגון גזל ועשק והונאה יכול לספר הדברים לבני אדם שהרי אמרו ז"ל שעד אחד מחייבו שבועה ואם החוטא ת"ח ואיש ירא חטא ראוי שיחשוב עליו כי באמת עשה תשובה כדפי' ז"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שודאי עשה תשובה וכן פי' הרשב"י ע"ה (תקונים ד' י) שעל זה נאמר (דברים כא) לא תלין נבלתו על העץ על נבלת העון אשר עשה על עץ החיים כי בודאי עשה תשובה ועל זה מצינו שנענש יוסף הצדיק על שהביא דבת אחיו אל אביו וכן אמרו בב"ר על פסוק (בראשית לז) ויבא יוסף כדפי' רש"י ועל שלשתן לקה. אבל האיש אשר נדע בו כי הוא רשע גמור ואין פחד אלהים לנגד עיניו מותר לפרסמו ולספר בגנותו להבאיש בעלי עבירות בעיני ב"א למען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים ונאמר (משלי ח) יראת ה' שנאת רע ואמרו ז"ל רשע בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע צדיק בן רשע מותר לקרותו צדיק בן צדיק. והנה אם תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה ויש לשפוט עניני לצד חובה ולצד זכות אם ירא שמים נתחייב לדון אותו לכף זכות אפילו אם יהיה הדבר נוטה יותר לכף חובה ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף זכות כמ"ש הדן את חבירו לכף זכות הקב"ה ידינהו לכף זכות והוא מצות עשה מן התורה (ויקרא יט) בצדק תשפוט עמיתך ואם הדבר נוטה לכף חובה יהיה הדבר כמו ספק תכריעהו לכף חובה. ואם האיש ההוא רוב מעשיו לרוע או בחנת כי אין יראת אלהים בלבו תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה ומכלל כת זו שהיא אומרת לה"ר באמת הוא אם יזכיר בינו לבין עצמו מעשה אבותיו הרעים הנה הוא עובר על מה שכתוב בתורה (ויקרא כה) ולא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר אם יספר על מעשה אבותיו בפני אחרים על זה אמרו רבותינו כי המלבין פני חבירו ברבים הוא כשופך דמים ויורד לגיהנם ואינו עולה ע"כ יש לו לאדם ליזהר להתרחק מלדבר במומי בני אדם ובגנותן כי דבורו של אדם מעיד עליו ועל הדברים הנעלמים בו שהאדם הכשר מדבר בשבח בני אדם ואינו רוצה לספר בגנותן אבל הפסול כל תאותו רק לדבר במומי בני אדם כי בעצמו המום

נפש ולכן תקנתו בתפלות מדה כנגד מדה ואפילו לדברי ר' אבא בר הינא שאמר שאין לו תקנה אפשר שיוסיף עוש גדול כענין דואג האדומי שאפי' שהיה גדול בתורה מ"מ הקב"ה קראו רשע (שם נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו' ואמרו בפרק חלק (סנהדרין פרק יא) שאמר לו הקב"ה לדואג כשאתה מגיע לפרשת (ד) רוצחים ופ' מספרי לה"ר מה אתה דורש בהם ותשא בריתי עלי פיך א"ר אמי אין תורתו של דואג אלא מן השפה ולחוץ . גם אפשר לתרץ כמו שתירץ הרב ר' יצחק אבוהב בעל מנורת המאור דמה שאמר שיש לו תקנה היינו מי שלא הורגל יש לו תקנה שלא ינהוג עוד אבל המתמיד בדבר ועוד ידו נטויה גברה בשונו ואפשר להרחיב דבריו במה שפי' רבינו יונה ע"ה בשערי התשובה בטעם מספר לה"ר יהיה גדול יותר מע"א גילוי עריות ושפיכות דמים והוא נתן ה' טעמים לדבר ואחד מהם הוא כי בעל הלשון תשובתו קשה כי אפשר שדבר לה"ר על רבים ואינו יודע מי הם כדי שיפייסם עוד שמרוב הרגלו אי אפשר לו לשוב כראוי כי אזי לו דבור לה"ר בטבע ומטעם זה נוכל לומר שאין לו תקנה ועל כיוצא בזה אמר ג"כ בזהר (פ' מצורע) שאין לו תשובה וקשה דהא כתיב (ויקרא יד) ביום טהרתו והובא אל הכהן אלא ודאי מיירי בה שסב לו דבור לה"ר בטבע ואי אפשר לו ליטהר ממנה . וכוונת אומרו אין לו תשובה הוא שתשובתו קשה עד שישוב כראוי . ובאלה הדברים רבה (פ' שופטים) אמר כי בימי שאול לא זכו לבנין הבית מפני שהיו בהם מספרי לה"ר דואג וזיפים . ובימי אחאב אף על פי שהיו עובדי ע"א מפני שלא היה בהם לה"ר היו נוצחים במלחמה . עוד שם ד"א א"ר מונא כל שאומר לה"ר מסלק השכינה מלמטה למעלה תדע לך מה דוד אומר (תהלים נז) נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה מה כתיב אחריו (שם נז) רומה על השמים אלהים גו' אמר דוד רבש"ע מה השכינה עושה למטה סלק השכינה לרקיע עכ"ל . ראה מה קשה לה"ר שהוא קשה משפיכות דמים ומגילוי עריות ומע"א . משפיכות דמים דכתיב (בראשית ד) גדול עוני מנשוא . מג"ע דכתיב (שם לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת . מע"א דכתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ובמספרי לה"ר אין כתיב בו לא גדול ולא גדולה אלא גדולות שנאמר (תהלים יב) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות לכך נאמר (משלי יח) מות וחיים ביד לשון ד"א מות וחיים ביד לשון אל תאמר הואיל ונתנה לי רשות לדבר הריני אומר כל מה שאבקש כבר הזהירה אותך התורה שנא' (תהלים לד) נצור לשונך מרע ושמא תאמר אתה מחסר לא אלא משתכר ורוח הקדש צווחת (משלי כא) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו א"ת מצרות אלא מצרעת נפשו עכ"ל . והנה במה שאמר במאמר הזה בסופו מצרעת נפשו מצאנו תי' גמה שהרי אנו רואים לכמה בני אדם מדברים לה"ר ואין להם נגעים ולא צרעת אלא ודאי כי הצרעת והנגע קבוע בנפש בעלות הנפש בכל לילה למעלה כל הקדושים בדלים ממנה ומכריזים עליה שהיא טמאה כאמרו (ויקרא יג) וטמא טמא יקרא או לאחר פטירתה מן העולם הזה אם לא עשתה תשובה הראויה וקנת נוסח לפי' זה דברי הרשב"י ע"ה (בזהר פ' תזריע דף מו:) ואף על פי שלא שינה מלת מצרות ממשמעותו מ"מ מכלל דבריו נשמע כפי המדרש ז"ל בפסוק (בראשית ב) ויהי האדם לנפש חיה פי' שם שנפש חיה היא הנשמה שהיא המדרגה העליונה שבמדרגות הקדושה שבאדם ואמר אח"כ ת"ח בכל זמנא דהאי נשמתא קדישא איתדבקת ביה בבר נש (ה) רחימא הוא דמאריה כמה נטורין נטרין ליה מכל סטרין רשימא הוא לטב לעילא ולתתא ושכינתא קדישא פריסא עלוי ובזמנא דאיהו אסטי אורחוי שכינתא אסתלקת מניה ונשמתא קדישא לא איתדבקת ביה ומסטרא דחויא בישא תקיפא איתער רוחא (ו) דא דסאיב ואזיל בעלמא דלא שריא אלא באתר דקדושה עילאה אסתלק מתמן וכדין אסתאב בר נש ואיתפגים בבשרא בחיזו דאנפוי בכלא . ות"ח בגין דהאי נפש חיה איהי קדישא עילאה כד ארעא קדישא מסכא לה בגווה ואתכלילת כדין קריק לה נשמה ודא היא דסלקא לעילא וממללא קמי מלכא קדישא ועיילא בכל תרעין ולית דימחי בידהא ועל דא איקרי רוחא ממללא דהא כל שאר נפשתא לית לון רשו למללא קמי מלכא בר האי וע"ד אורייתא מכריזא ואמרת (תהלים לד) נצור לשונך מרע גו' וכתיב (משלי כא) שומר פיו ולשונו בגין דא שמושיה ולשניה ממללן מלין בישין אינון מלין סלקין לעילא ובשעתא דסלקין כלא מכריזין ואמרין אסתלקו מסטריה דמלה בישא דפלניא פנון אתר להרחיה דחויא תקיפא כדין נשמתא קדישא איתעברת מניה ואסתלקת ולא יכילת למללא כד"א (תהלים לט) נאלמתי דומיה החשיתי והסיא נשמתא סלקא בכיסופא בעאקו דכלא ולא יהבין לה אתרא כמלקדמין וע"ד כתיב שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו ודאי ההוא דאיהו ממללא איתעבידת מסתוקא בגין מילולא בישא וכדין הויא איזדמן דכולא לאתריה איתהדר וכד ההיא מלה בישא סלקא באורחין ידיעאן ושארי קמי דחויא תקיפא כמה רוחין מתערין בעלמא ורוחא נחתא מההוא סטרא ואשכח דההוא בר נש איתער ליה במלה בישא והא רוחא ממללא קדישא איתעברת מניה כדין שארי עלוי וסאיב ליה וכדין הוא סגיר כמה דעונשא דב"נ האי בגין מלה בישא כך עונשי מלה טבא דאתי לידיה ויכיל למללא בגין דפגים להאי רוח ממללא דהא איתתקנת למללא לעילא ולמללא לתתא וכלא בקדושה כ"ש מי עמא אזלין באורח עקומא והוא יכול למללא להו ושתיק ולא מליל כמה דאמינא נאלמתי דומיה החשיתי

(ד) נוי שמעי נ"ל גרס שנהרגו נוב עיר הכהנים והוא עצמו הרגם : (ה) אגב הוא נקב"ה ויש לו כמה שומרים שומרים אותו מכל צד : (ו) ס"א תד :

אלא לחרף אותי ואל רעתי היה מתכוין אע"פ שהיה מתכוין לטובתו ויבכה בתלונות ויראה עצמו שהוא עשוק שבני אדם גוזלין אותו ומחרפין אותו ומקללין אותו הנס ועל זה כתיב (משלי טז) ונרגן מפריד אלוף ר"ל מפריד מעליו אוהב וריע ומי שיש בידו המדה הזאת הרעה כשם שמתרעם על ב"א כך משים דברים כלפי מעלה ויחשוב על חסד השם שכוונתו להנקם מבריותיו ולהביא פורעניות לעולם ואע"פ שיראה השפעת טובה יאמר רע תהיה באחריתה שנאמר (דברים א) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו וגו' ואחז"ל אל תרבה בתרעומות שלא תבא לידי חטא והנרגן הוא בטבעו הרע כפוי טובה כי יחשוב הטובה שעושים עמו שהם רעות ומשלם רעה תחת טובה והמדה הרעה הזאת תבא מצד רוע הלב כי מרוע לבו יראה טובת האדם לרעה ומוציא מחשבתו הרעה לפועל וידבר רע ויתלונן :

החלק החמישי בענין נבלות הפה וכתב הר"י אבוהב ע"ה בספר מנורת המאור ז"ל מצינו שהרבה בני אדם כופין אותם בשוטים בא"ש ובמים ובכל מיני כפיות על שיודו דברים שנכשלים בהם וסובלין כל הכפיות ואינם מודים בשום דבר בפיהם שיתחייבו בהודאתו הריגה ואף על פי שרואים שאינה אלא מיתה זמנית כי יודעים בבירור שהיום או מחר ימותו עם כל זה כדי להרויח חיי שעה סובלין דחקם ומקבלין כל היסורין שבעולם על אחת כמה וכמה למי שאין כופין אותו שיאמר דברי נבלות ואין לו בדבור זה הנאה אבל יודע שבאמרו גדול עונו מנשוא וידונו עליו מיתה עולמית שהיה לו לשתוק (מ) ולבלום פיו מלאמרו כי כל המנבל פיו דינו נהפך עליו לרעה כדגרסינן בפ"ק דכתובות (ישעיה ט) על כן על בחוריו לא ישמח ה' וגו' ומאי ועוד ידו נטויה אמר רב חנן בר אבא הכל יודעין למה כלה נכנסת לחופה אלא כל המנבל את פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפילו נחתם לו גזר דין של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה וגרסינן נמי במסכת שבת פרק במה מדליקין בעון נבלות הפה צרות רבות ורעות וגזירות קשות מתחדשות בעולם ובחורי שונאיהם של ישראל מתים ויתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים שנאמר על כן על בחוריו לא ישמח ה' וגו' מאי ועוד ידו נטויה אמר רב חנן וכו' ואמר רב חסדא כל המנבל פיו מעמיקין לו גיהנם שנאמר (משלי כב) שוחה עמוקה פי זרות רבי אומר אף השומע ושותק שנאמר (שם) זעום ה' יפל שם על כן יש לו לאדם לשמר פיו מלדבר נבלה כי לא נברא הפה הקדוש אלא לדבר קדושה וזה המדבר נבלה עוזב דרך הבושת והצניעות שהם המדות המובחרות שנבדלו ישראל מעכו"ם ומראה על עצמו שאין לו חלק באומה הקדושה עכ"ל וקצרתי מקצתו שלא להאריך וכן כתב הר"י בשערי התשובה ובעונש המטנף פיו פי' בזוהר (פקודי דף קמט) בהיכלות הקדושה היכל שלישי ז"ל אלין איגון ד' קיימין וניזופין ומנדין לכל איגון דאפיקו מפומייהו מלה דלא אינטריכא ומטנפי פומייהו ואלין מנדין לו וקיימי ארבעין יומין דלא אישתמע צלותהון ולא עאלין (נ) לפרגודא וקיימין נזופין (ס) לבר עכ"ל. הרי שהוא נזוף ומנודה וארבעים יום אין תפלתו עולה למעלה ואמר לקמיה כל מי שהוא מנודה למעלה שמירת קונו מסתלקת ממנו ואין נשמתו עולה למעלה ועוד נעתיק אחר לשונו לקמן עוד בהיכלות הטומאה (שם דף רסג:) בהיכל ה' ז"ל ומהאי רוחא בישא תליין כמה (ע) גלדינין אחרנין דאיגון ממנן לאחדא מלה בישא או מלה טינופא דאפיק בר נש מפומיה ולבתר אפיק מלין קדישין ווי לון ווי לחייהון אלין איגון בני נשא דגרמי לאיגון גרדינין אחרנין לשלטאה ולמפגם אתר קדישא ווי לון לעלמא דהאי בגין דאלין רוחין מסאבין נטלי האי מלה מסאבא וכד אפיק בר נש לבתר מלה קדישא אקדימו אלין רוחין מסאבי ונטלי ההוא מלה מסאבא ומסאבי להאיא מלה קדישא ולא זכי ביה בר נש וכביכול תשש חילא קדישא עכ"ל. ועוד אז"ל אמר ר"ה אדם גאה ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו למה הוא דומה לטרקלין נאה (פ) וביב של בורסקי קבוע בו כל שעבר ושב אומר כמה נאה טרקלין זה אלא שביב של בורסקי בתוכו עכ"ל :

החלק הששי שלא יוציא דבר מגונה מפיו ואע"פ שאמרו לעולם ילמד אדם את תלמידיו דרך קצרה שוב להאריך מעט כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו כדגרסינן בפ"ק דפסחים אריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב ח' אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר (בראשית ז) ומן הבהמה (צ) אשר איננה טהורה רב אשי אמר ט' שנאמר (דברים כג) כי יהיה בך איש (ק) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה רב אמר י"ו שנאמר כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור ועוד האריכו שם ואמר עוד שם הנהו תלתא כהני חד אמר הגיעני כחלקי (פירוש מלחם הפנים כפול) וחד אמר הגיעני כזית וחד אמר כזנב הלטאה בדקו אחריו ומצאו בו (ר) שמץ פסול נמצא שדיבור האדם מעיד עליו ועל שרשו. והחסיד בעל חובת הלבבות (שער הכניעה) כתב ז"ל ונאמר על אחד מן החסידים שעבר על נבלת כלב מסרחת מאד וא"ל תלמידיו כמה מסרחת נבילה זו א"ל כמה לבנים שיניה ונתחרטו על מה שספרו בגנותה וכיון שהוא גנאי לספר בכלב המת כ"ש באדם החי וכיון שהוא טוב לשבח נבלת כלב בלובן שיניה כ"ש שהוא חובה לפי זה לשבח אדם משכיל והיתה כוונתו להוכיחם שלא ילמדו לשונם

(מ) ולסגור : (נ) למחיצת הקב"ה : (ס) בחוץ : (ע) חיילות : (פ) צינור המקלח מים של מעבד עורות : (צ) ולא כתיב מן הבהמה הטמאה : (ק) דהל"ל איש טמא : (ר) שהיה חלל או דבר ע"א ותפול לכהונה :

שהוא פסול רוצה לפסול לאחרים כדגרסינן בקדושין (פ"ד) תניא כל (ז) הפוסל פסול (ח) ואינו מדבר בשבחו של עולם ואמר שמואל במומו פוסל ואם המום הוא מפורסם בו ובמשפחתו יותר צריך לשמור לשונו מלזכרו בשום ענין אפילו ברמז כמו שאחז"ל בפרק הזהב על כי גרים הייתם בארץ מצרים ובכלל לה"ר המספרו דרך שחוק וקלות ראש כלומר שאינו מדבר משנאה והוא שאמר שהע"ה כמתלהלה היורה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני וכן המדבר דרך רמיזות והוא שיספר דרך תומו כאלו אינו יודע שדבר זה לה"ר אלא כשמוחין בידו הומר איני יודע שאלו מעשיו של פלוני גם ליזהר שלא לספר לה"ר על צבאי צדקה שהם כשרים והמספר לה"ר עליהם ואומר שהן גונבין ונושאין פנים למי שהם רוצים ללה"ר הזה אין לערוך עונשו כי הוא מביש עבדי ה' ובניהם וקרוביהם ומונע העניים מלעשות מצות ושמא יבאו גבאים שלא יעשו כראוי הדבר:

החלק הב' הולך רכיל והוזהרנו על זה מן התורה (ויקרא יט) לא תלך רכיל בעמיך והוא בכלל כת מספרי לה"ר כמ"ש ז"ל על דואג האדומי שהיה בעל לה"ר והיה רכיל שהוליך דברים כי רכיל יקרא המוליך דברים מזה לזה כך וכך דבר פלוני עליך כך וכך עשה כרוכל הזה המחזר בעיירות ומכלל הרכיל ליזהר במ"ש ז"ל תניא מנין לדיין שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שהם רבים לכך נאמר לא תלך רכיל בעמיך והרכיל מגדל שנאה וממלא הורס עמוד העולם שהוא השלום. ואחז"ל על ענין הרכילות שאע"פ שאסור לקבלו ולשנוא את חבירו בגללו אבל אל יהי בז לדבר אך ישמור את נפשו ויחוש לדברים. והאיה מגדליה בן אחיקם מפני שלא חש לקבל לה"ר כלל נהרג כדפי' ז"ל ואמרו ז"ל כי דורו של שאול היו בהם (ט) מסכסכים כמו דואג והזיפים ואע"פ שהיו צדיקים היו יורדין למלחמה ונופלין. דורו של אחאב שלא היו בהם דלטורין היו יורדין למלחמה ונוצחין שהרי עובדיהו החביא מאה נביאים ולא גילה אדם ואע"פ שהיה אחאב ודורו עע"א והמסכסך אחים ומוהבים ומביא שנאה ביניהם קשה מכל חלקי לה"ר כענין שנא' (משלי ו) משלח מדנים בין אחים ואמרו רבותינו כי השביעית קשה מכולם. גם בכלל הרכילות שלא לגלות סוד חבירו ואסור הוא שהרי אמרו ביומא פ"ח מנין שהאומר לחבירו דבר בבל מגלה שאסור לגלותו שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר והמגלה סוד יוצא מדרך הצניעות וכ"ל שע"ז נאמר הולך רכיל מגלה סוד פירוש הולך רכיל נקרא אותו שהוא מגלה סוד ויש לו עונש כמו רכיל ממש שהוא מה' כתות:

החלק הג' אבק לה"ר שאחז"ל בב"ב פ"י שכולם נכשלים באבק לה"ר ובזה ד' חלקים הא' המרבה לספר בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו כן אמרו בפרק יש בערכין פ"ג ופי' רבינו יונה ע"ה כי היינו שמדבר בטובתו בפני שונאיו ואין שם במעמד ההוא מי שימחה ביד השונא ויקהה את שיניו אבל אם הוא משבח אדם כשר שהוא מפורסם בחסידות אע"פ שיהיה שם שונא יוכל לשבחו כי ידעו הכל כי הוא שונא ומשקר בדבריו ונראה לי אע"פ שיספר בטובתו של חבירו אל ירבה לספר יותר מדאי כגון בדברים שלא יאמינהו אלא אם יספר בדברים ומעלות שהם קרובים אל הדעת ובכלל אבק לה"ר הוא האומר איה גחלים אם לא בבית פלוני אשר יצלה בשר תמיד עוד בכלל זה המתאכסן בבית חבירו ומיטיב עמו למחר יוצא לשוק ואומר ברוך יהיה פלוני שכך וכך טבח טבח והכין וכיוצא וע"ז נאמר (משלי כו) מברך רעהו בקול גדול וגו' קללה תחשב לו כי בהשמע הדבר יתלקטו אל בעל הבית אנשים רקים ויפסיד ממונו באורחים רקים כ"ל שגם בכלל זה אם ילוה אדם לחבירו העני דינר אין לעני לשבח כי שמא אין דעת ב"ה משתוה על כל אדם ויבא לידי הפסד כי שמא לא יפרעו לו כראוי וצריך ליזהר מכלל אבק לה"ר מה שאמרו בגמרא (ערכין פ"ג) זה לשונו אמר רבא כל מילתא (י) דמתאמרא באפי מרא לית בה משום לישנא בישא א"ל אביי כ"ש חוצפא ולישנא בישא א"ל אנא כי הא דר' יוסי סבירא לי דא"ר' יוסי מימי לא אמרתי דבר (כ) וחזרתי לאחורי פי' שלא אמרתי דבר על אדם שלא בפניו וכבשתי אותו בהיותו בפניו אבל אם הוא מדבר על שחטא ולא גלה אוזן החוטא בתחלה ולא הוכיחו יחשוב לו עון ללה"ר שנראה כמחניף לו ומגלה מומו לאחרים שלא בפניו ועוד שיאמרו לו שאינו מדבר אמת אבל אם הוכיחו ולא שמע אליו אז יוכל להודיע לבני אדם חטאו ולא יחשדוהו כי חפץ ליתן דופי בחבירו וכן אם המספר מוחזק לרבים כי לא ישא פני איש וכל אשר יאמר שלא בפניו יאמר בפניו והוחזק כי אינו מדבר אלא אמת אז מותר לו לומר הדברים ההם. עוד אמר שם אמר רבה בר רב הונא כל מילתא (ל) דמתאמרא באנפי תלתא לית בה משום לישנא בישא מ"ט חברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה אמנם אם הדבר הנאמר בפני שלשה או אפילו בפני רבים בדרך סוד אסור לגלותו והכי אמרו בסנהדרין (פ"ח) ההוא תלמידא דגלי מילתא דמתאמרא בבי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין ואפקיה ר"מ מבי מדרשא ואמר דין גלי רזיא עכ"ל גם בכלל אבק לה"ר כתב הרמב"ם שלא יאמר שתוקו מפלוני איני רוצה לומר מה שאני יודע בו:

החלק הד' הוא נרגן ועליו אמר שהע"ה (משלי יח) דברי נרגן כמתלהמים ונרגן האיש איש שדרכו להתלונן ולהתרעם על חבירו ומוציא תלונות מלבו ויאמר פלוני שאמר לי כך וכך ולא היתה כוונתו אלא

(ז) שמדבר דופי על משפחות בודאי הוא עצמו פסול: (ח) אין דרך הפסול לדבר בשבח הבריות לעולם: (ט) בעלי מחלוקת רכילות: (י) שהוא אומר אותה בפני האומר עליו: (כ) לראות אם בעל הדבר שומעני שלא אמרתי שלא בפניו אלא אמרתי כן בפניו דקפדי כל שהוא בפניו ואין חושש אם בעל הדבר שומע אין בו משום לה"ר: (ל) שהבעלים אמרוה לפני ג' כמגלים הוא אינו לה"ר לפי שגילה דעתו שאינו חושש אם יגלה דמידע ידע דסופו לגלות דחברך וכו':

גדיה והא אוקימנא והאי קרא דלא חבריה עמיה (א) וההוא ליט ליה ההוא מלה ולית לך מלה ומלה דנפיק מפומא דלא אית ליה קלא וההוא קלא סליק לעילא (א) וכמה קסטורין מתחברין עמיה דההוא קלא עד דסלקא ואיתער אתר דתהומא רבה כמה דאוקמוה וכמה מתערין עליה דההוא בר נש ווי למאן דאפיק מלה בישא מפומיה והא אוקמוה עכ"ל. וכתב החסיד בח"ה וכמה נהגנו בזה עמי הארץ בהוציאם מפיהם קללות וגדופין :

עוד יזהר שלא יקלל עצמו בכעס שבהיכל ד' מהיכלות הקליפות יש כתות נקראים אוררי יום והם לוקחים אותה קללה שקלל עצמו ומקיימין אותה ח"ו והוא מאותם הג' שגורמים רעה לעצמם כדפי' בזוהר (פ' בראשית דף יד) שדוד מפני שאמר (שמואל ב יב) בן מות האיש וגו' תפש עליו דומה ואלמלא הקדוש ב"ה שעזרו היה נופל ביד דומה כמ"ש דוד המע"ה (תהלים לח) לולי ה' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי. ועל כיוצא אז"ל לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן כדגרסינן בפ' מי שמתו (ברכות פ"ג) ז"ל אמר רבי שמעון בן לקיש וכן תני משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן ואמר רב יוסף מאי קראה שנאמר (ישעיה א) כמעט כסדום היינו ומה אהדר להו נביא שמעו דבר ה' קציני סדום ואמר שם לעיל מזה שמטעם זה לא יאמר האבל בצדוק הדין רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף וכן ראוי שלא יקלל אשתו שהרי הזכר הוא פלגא דגופא ושניהם כאחד הם אדם שלם ואם מקלל אותה נמצא מקלל עצמו ונ"ל שאזהרה לכל בחינות אלו מפסוק (שמות כג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו וכל פגמי הלשון הם מצד החיצוני שהוא אלהים אחרים וכן אמר דוד המלך עליו השלום (תהלים לד) נצור לשונך מרע הכוונה מכל הדברים שיש בהם שפיכה לרע שהוא סמא"ל וכאשר ישמור לשונו יזכה אל החיים ואל הטוב כאמרו (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים וגו' ובזה נכלל הפרק הזה :

פרק יד אחר שדברנו בפרקים הקודמים ענין ד' כתות שאינם מקבלות פני שכינה נאמר עליו לבאר בפרק זה ענין נדרים ושבועות התלויים בלשון וכן כל שאר הדברים הפוגמים הדיבור בענין השבועות. כתוב בספר מנורת המאור של הר"י אבוהב ע"ה ז"ל הנשבעים בשם יתברך רוצים לומר כי כאשר יתב' הוא אמת כך דבריהם אמת בין עבר בין עתיד והנשבע לשקר דומה שהוא כמכחיש את אמתת השם ואם אדם ישבע בראש מלך בשר ודם ולא יקיים את דבריו הוא בן מות לפי שביזה כבוד המלך ואם זה ראוי לעשות לנשבע במלך בשר ודם שסופו למות על אחת כמה וכמה שיש לאדם לשמור את פיו ולשונו שלא יכשילהו לחטיא את בשרו לישבע בשקר במלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעדי עד וכבר ידענו מה שאירע לבני ישראל לפי שנשבעו ברבים על דבר פילגש בגבעה וגם כן הרעב שהביא השם לארץ בעד שאול וביתו שעברו על שבועות הנשיאים שנשבעו לגבעונים ואנו רואים שלא נכתב עונש מפורש באזהרות שבעשרת הדברות רק בשבו"ס ובלא תשא וכל כך מורגלים בני אדם בדבר הזה שעוברים עליו קנאם מאה פעמים ביום בלי שום הגאה שמקבלים ולפי שאין בני אדם בקיאים בחומר השבועה ובחומרתה הגדולה יבואו לשמות עיניהם ולישבע בשקר על כן התקינו רבותינו שב"ד שבכל זמן יודיעו לנשבע חומר השבועה ודינה בלשון שיבינהו כדי לגלות אזנו ואולי יירא ויסתלק מן השבועה כדגרסינן במס' שבועות (פ"ד) ת"ר שבועת הדיינין אף היא (ב) בלשונה נאמרה אומרים לו הוי יודע שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקדוש ב"ה (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כל העבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו שנאמר (קהלת ה) אל תתן את (ג) פיך לחטיא את בשרך ואין בשרו אלא קרובו שנאמר ומבשרך לא תתעלם. וכל העבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וכל העולם כולו שנאמר אלה וכחש וכתיב על זאת תאבל הארץ וכל העבירות שבתורה אם יש לו זכות תולין לו (ד) שנים או שלשה דורות וכאן נפרעים ממנו לאלתר שנאמר הוצאתיה נאם ה' ובאה אל בית הגנב הוצאתיה לאלתר ובאה אל בית הגנב זה שגונב דעת הבריו שאין לו ממון אצלו (ה) וטוענו ומשביעו ואל בית הנשבע בשמי לשקר כמשמעו ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו וגו' הא למדת דברים שאין אש ומים מכלה אותם שבועת שוא מכלה אותן ועוד מצינו שהוקש עון שבועת שוא להילול השם כמ"ש (אבות פ"ה) חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חילול השם. ועוד גרסינן בספרי (ויקרא יט) ולא תשבעו בשמי לשקר מה ת"ל לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול אין חייבין אלא על שם המיוחד בלבד לרבות כל הכינויין ת"ל בשמי כל שם שיש לי. וחללת את שם מלמד ששבועת שוא הוא חילול ה' וגרסינן במדרש תנחומא כל המועל בשבועות כופר בהקב"ה ואין לו מחילה לעולם שנאמר (שמות כ) לא ינקה עד כאן לשונו. וקצרתי דבריו אל המצטרך לכוונתנו כדי שלא להאריך. עוד גרסינן במד' רבה ז"ל (פ' מטות) איש כי ידור נדר לה' הה"ד ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה א"ל הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שהותר לכם לישבע בשמי אפילו באמת אין אתה רשאי להשבע בשמי אלא אם כן יהיו בך כל המדות האלו את ה' אלהיך תירא שתהא כאותן שנקראו יראי אלהים אברהם איוב ויוסף אברהם דכתיב (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. איוב דכתיב (איוב א) איש תם וישר ירא אלהים. יוסף

(א) גיאו וסבואה דלאו ליה ההוא מלה סלקא ולית לך וכו' : (א) רוחות שלוחי הדין : (ב) בכל לשון שהוא מבין : (ג) בשבועות שקר : (ד) ממתין הקב"ה לפרוע : (ה) ותובעו לדין וגורם שצריך לישבע :

לשונם לדבר רע וישוב להם לטבע וכן כשילמדו לשונם לדבר טוב ישוב להם טבע קבוע כמ"ש (תהלים טו) לא רגל על לשונו עכ"ל:

החלק הז' שלא לכנות שם רע לחבירו שהרי א"רז"ל בב"מ (פ"ד) הכל יורדין לגיהנם ועולין חוץ משלשה שיורדין ואין עולין ואלו הן המכנה שם רע לחבירו והמלבין פני חבירו ברבים והבא על אשת איש היינו מכנה היינו מלבין לא צריכא אע"ג דדש ביה בשמיה עכ"ל. הרי שהשוו המכנה שם רע לבא על אשת איש שהוא מן העבירות החמורות שיהרג ואל יעבור. ובזוהר (משפטים דף קסב') ז"ל תאנא ישראל איקרון קדש ובגין דאינון קדש אסור ליה לאיניש למקרי ליה לחבריה בשמא דגנאי ולא לכנאה שמא לחבריה ויענשיה סגי וכ"ש במלין אחרנין. א"ר יוסי כל מאן דקארי לחבריה בשמא דלית ביה וגני ליה איתפס במה דלית ביה דא"ר חייא א"ר חזקיה כל מאן דקרי לחבריה רשע נחתין ליה לגיהנם ונחתין ליה לעלעוי בר אינון חציפין דאורייתא דשרי ליה לבר נש למקרי להו רשע עכ"ל:

ואחר שדברנו בחלקי לה"ר כפי הנמצא בספרים צריך לבאר בשעם המקבל לה"ר. במסכת פסחים (פ"י) ואמר רב ששת משום ר"א בן עזריה כל המספר לה"ר וכל המקבל לה"ר וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר (שמות כב) לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה (שם כג) לא תשא שמע שוא עכ"ל. ובמכילתא אמרו (שם כג) מדבר שקר תרחק זו אזהרה למקבלי לה"ר עוד אמרו בפסחים (פ"ח) מפני מה זכה ירבעם להמנות עם מלכי ישראל ויהודה מפני שלא קבל לה"ר וכו' ע"ש. וגם מצינו על שקבל דוד לשון הרע מפי ציבא על מפיבושת נחלקה מלכות בית דוד כדגרסינן במסכת שבת (פ"ו) אמרו ז"ל אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר דוד למפיבושת (ש"ב יט) אתה וציבא תחלקו את השדה יצאה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות. ואם בנידון (ם) דדברים ניכרים אזל ביה להאמין הדבר יצאה פרצה גדולה כזאת בסבת קבלת לה"ר עאכ"ו שיש לו לאדם להרחיק ולסתום אזניו מלשמוע לשון הרע שמספרים בכל יום על אנשים נקיים והמקבל לה"ר ומראה בנפשו שהוא מודה למספרו ומאמין לדברים בפני בני אדם הרי הוא כאלו ספרו כי הוא עוזר לרעה וגורם קלון לחבירו כי בראות המגיד את פני השומע והנם זועפים יחדל דבריו אבל אם יראה כי השומע ישמע לו לא יתפוך משקריו לזה הוזהרנו (שמות כג) לא תשא שמע שוא שלא נאמין בלבנו ספור לה"ר להחזיק במחשבותינו כי הדברים ההם אמת להבזות את מי שנאמרו עליו ח"ו. ובתנא דבי אליהו אז"ל אמרו עליו על ירבעם בן יואש נוהג כבוד בנביאים היה ומה שלא מסר הקב"ה ביד יהושע בן נון וביד דוד מלך ישראל מסר בידו שנאמר (מלכים ב יד) הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כיוצא בדבר אתה אומר (מ"ב יד) כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאוד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל לא דבר ה' למחות את שם ישראל וכי מה טיבו של ירבעם בדבר הזה והלא ירבעם עובד ע"א היה אלא על שלא קבל לה"ר על עמוס הנביא שנאמר (עמוס ז) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס וגו' כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מיד גער בו והוציאו בנזיפה ואמר ח"ו לא נתנבא אותו צדיק בנבואה זו ואם נבא לא מדעתו היה אלא מן השמים באותה שעה אמר הקב"ה דור עובד ע"א ראש הדור עובד ע"א ולא קבל לה"ר הארץ אשר אמרתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה אני הותה בידו והוא השיב את גבול ישראל עכ"ל:

ועוד מהדברים הפוגמים ברית הלשון והם מענין לה"ר הוא ליזהר שלא לקלל את חבירו בשם אפי' שלא יזכיר ה' אלא בלשון לעז הוא אסור ועובר בלאו ואפילו להוציא קללה מפיו שלא בכוונה אין ראוי כי ברית כרותה לשפתים וכמה נענשו בזה כמו שנאמר בגמרא כמה פעמים הוה כשגגה שיוצאה מלפני השליט ואמר בזוהר (וישלח דף קעח') בענין מיתת רחל שיעקב אבינו ע"ה גרם מיתתה שקללה שלא בכוונה א"ל רבי יוסי אמר כתיב (משלי כו) קללת חנם לא תבא ואוקמוה לו בוא"ו ואי קללת צדיקיא הוא אפי' דלא איכוין בה כיון דנפקא מפומיה נטל לה ההוא יצה"ר וקטרג בה בשעתא דסכנה. יעקב אמר (בראשית לא) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה ואע"ג דאיהו לא הוה ידע נטל לה לההוא מלה ההוא שטן דאישתכח גבייהו תדיר בבני נשא ועל דא תנינן לעולם לא יפתח בר נש פומיה לשטנא בגין דנטיל ההוא מלה וקטרג בה לעילא ותתא וכ"ש מלה דחכם או מלה דצדיקא עכ"ל. וכן אחז"ל במסכת מכות (פ"ב) א"ר אבהו קללת חכם אפילו ע"ת היא באה מנ"ל מעלי דקאמר ליה לשמואל (שמואל א ג) כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר ואע"ג דכתיב ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממנו כתיב (שם ח) ולא הלכו בניו בדרכיו. ועוד הביא שם ראיה אחרת ולא נעתיקה שלא להאריך. וכן מסוג זה שלא יקלל מי שאינו שומע אותו כמו שפי' המתרגם על (ויקרא יט) לא תקלל חרש לא תלוט דלא שמע וכן אמרו בזוהר (פרשת קדושים דף פה ע"א) ת"ח מאן דלייט לחבריה ואיהו קמיה ואכסיף ליה כאלו אושיד דמיה

(ם) שכשאמר דוד לחלוקתו בא מפיבושת לפני המלך ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס והכיר דוד שמצטער על שבא למלכותו:

למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך ואיזו הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו עכ"ל לענינו. והטעם לזה מפני שנודרים באימה עילאה כדפי' בר"מ (פ' משפטים דף קיו) וצריך לקיים נדרו ולהביאו למקום המעשה שהיא השכינה ואם ח"ו לא קיים הרי ההנאה בבנים ובאימא תתאה ולכן אשתו מתה:

ובמדרש קהלת פי' פסוק זה על פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנין והגם נעתיק הומר עון הנדרים מה שנתבאר לעיל מזה בפסוק טוב אשר לא תדור ז"ל אמר רב הונא מעשה באחד שנדר ולא שלם ופירש בים הגדול וטבעה ספינתו בים ומת א"ר שמואל כל מי שהוא נודר ואינו משלם גורם לעצמו שתמות אשתו דכתיב (בראשית מח) ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל. וכן פירש בזוהר (וישלח דף קעה') יאתענים יעקב על נדריה דלא שלים ודא קשיא ליה ליעקב מכל עאקו דעברו עליה ומנ"ל דבגיניה דיעקב הוה דכתיב מתה עלי רחל עלי ודאי דאחרתי נדרי עכ"ל. עוד שם במדרש אמר רבי שמואל בר רב יצחק כל הנודר ואינו משלם גורם לבא לידי עבירה ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים וכלם למד מיעקב ע"ז דכתיב (בראשית לה) הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם גילוי עריות דכתיב (שם לד) אשר טמא את דינה אחותם שפיכות דמים דכתיב (שם) ויקחו שני בני יעקב וגו' ולה"ר דכתיב (שם לא) וישמע את דברי בני לבן אמר רבי מנא כל הנודר ואינו משלם גורם מיתה לעצמו שנאמר (דברים כג) כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך וא"ר אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון אין מיתה בלא חטא שנא' הנפש החוטאת היא תמות ואין יסורין בלא עון שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ר' יהושע בן לוי פתר קרייה בפוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים ואל תאמר לפני המלאך זה (ו) החזן כי שגגה היא תואה אפי' בי למה יקצוף האלהים על קולך על אותו הקול שאמרת וחבל את מעשה ידיך מיעוט מצות שביד אותו האיש הקב"ה מכניס בהם מארה ומאבדן ממנו עכ"ל:

ובמדרש (ויקרא רבה פרשת ערכין) הובא מאמר זה של רבי שמואל בר נחמני שאמר שכל מי שנודר ומשהה נדרו סוף בא לידי ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע והוכיח כל זה מיעקב כאמור במאמר אמנם אמר שם אמר רבי שמואל בר רב יצחק כל מי שנודר ומשלם יש לו שכר על הנדר ועל השילום שנאמר (תהלים עו) נדרו ושלמו לה' אלהיכם ומי שנודר ומשהה נדרו גורם מיתה לעצמו דכתיב (דברים כג) כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך ממך נפרעין ולא מממונך אמר רבי אמי אין מיתה בלא חטא עד כאן לשונו לענינו ונראה לי כי סוד הפסוק והיה בך חטא יובן ע"ד שפי' בזוהר (שם כג) ולא יראה בך ערות דבר ופי' לעיל שהכוונה שהחטא ההוא מתרשם בו בגופו ממש עד"ז ידרשנו שפי' ז"ל במיתה מפני שהדיבור עושה הויה ממש בו בגופו שנרשם בו החטא וז"ש והיה בך בעצמך החטא ולכך נפרעים ממך ובלי ספק שמה שאמר שהנודר ומשלם יש לו שכר על הנדר ועל השילום היינו בנדרי מצוה או הקדש או תורה והכי דייק קרא דקאמר לה' אלהיכם ועוד קאמר קרא כל סביביו כי לא יתן הנדר או השבועה אלא למי שהוא ירא שמים שהוא סביב הקדוש ב"ה כענין (תהלים נ) וסביביו נשערה מאד שפירשו רבותינו ז"ל מלמד שהקדוש ב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. וכן מוכח מהמאמר שהעתקנו לעיל מר"מ (פ' מטות):

עוד גרסינן במדרש איכה בפסוק ישבו לארץ אמר רבי אלעזר אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך שע"י פ' נדרים נהרגו סנהדרי גדולה של צדקיהו וכו' ואחר המעשה יעויין שם שלא להאריך וכן הובא המעשה הזה בנדרים ויש ביניהם חילוק מועט. וכתב רבינו יעקב (י"ד סימן רג) שאם פוסקים צדקה ברבים וצריך לפסוק עמהם יאמר בלא נדר ומיהו מצוה דגופיה ומחייב ביה ורמי עליה כההוא דאומר אשנה פרק זה אשנה מסכת זו וירא שמא יתרשל בדבר ויש בידו לקיים הדבר שרי ליה למנדר לזרוזי נפשיה דאמר רב אל מנין שנשבעין לקיים המצוה שנאמר (תהלים קיט) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך וכ"ש היכא דיל דמשתלי ועבר על אחת ממצות לא תעשה או מתרשל בקיום מצות עשה דשרי ליה למינדר ולאישתבועי להחמיר על עצמו לשמור לקיים המצות ועל זה אמרו הז"ל נדרים סיג לפרישות אבל מכל שאר נדרים צריך האדם להתרחק מאד עד כאן לשונו. וכבר כתבנו לעיל שאין ראוי לישבע ולידור אפי' לקיים המצוה אלא אם כן יהיה אדם ירא שמים שיקיים נדרו. ובמדרש ב"ר בפסוק (בראשית כח) וידר יעקב נדר לאמר פי' שמותר שצריך לו לידור בעת צרה לעשות מצוה וכיוצא ז"ל וידר יעקב נדר לאמר כתיב (תהלים סו) אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי אמר רבי יצחק הבבלי ודבר פי בצר לי שנדר מצות בעת צרתו מהו לאמר לדורות כדי שיהיו נודרין בעת צרתן יעקב פתח בנדר תחלה לפיכך כל מי שהוא נודר לא יהיה תולה הנדר אלא בו אמר רבי אבהו כתיב (שם קלב) אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב לאביר אברהם לאביר יצחק אין כתיב כאן אלא לאביר יעקב תלה הנדר במי שפתח בו תחלה עד כאן לשונו. ומ"מ כתוב בס"ח שמי שמרוי בצער לא ידור אלא שיחשוב ויתייעץ קודם שיהיה הדבר אפשר לקיימו:

וד"ע שכל מי שידור לקיים מצות או לעסוק בתורה כך שעות ביום וכיוצא אין ראוי להתיר לו נדרו אלא אם יראה לבית דין שהוא אונס גדול ואם התירו לו ולא היה בדבר אונס גדול מן השמים אינם מתירים לו וזה דקדקו ז"ל באמרם נדר גדול נדר לאלהי ישראל שיאמר הקדוש ב"ה מה מצאת בי עול כי רהבא בגלי והוא מגלגל אדם האומר למלך בשר ודם הי לאסך אדני שביום פלוני אביא לך דורון כך וכך שאם לא יביאנו

(ו) שמש הצדקה שבא לתבוע:

יוסף דכתיב (בראשית מב) את האלהים אני ירא הוי את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד אם אתה מצמצם עצמך לתורה ולעסוק במצות ואין לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד. ובו תדבק וכי יכול אדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר (דברים ד') כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא אלא עומד לך כל המשיא בתו לת"ח שקורא ושונה ועושה לו (ו) פרקמטיא ומהנהו מנכסיו והוא שנאמר עליו ובו תדבק אם יש בך כל המדות האלו אתה רשאי ליסבע ואם לאו אין אתה רשאי ליסבע מעשה בינאי המלך שהיו לו ב' אלפים עיירות וכלם נחרבו על שבועת אמת כיצד אומר אדם לחבירו בשבועה שאני הולך ואוכל כך וכך במקום פלוני ושותה כך וכך במקום פלוני והיו הולכין ומקיימין שבועתן ונחרבו ומה הנשבע באמת כך הנשבע בשקר על אחת כמה וכמה עד כאן לשונו:

ובפסוק לא תשא פי' במכילתא ז"ל לא תשא למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא יט) ולא תשבעו בשמי לשקר אין לי שלא ישבע מנין שלא יקבל עליו להשבע תלמוד לומר (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך עד שלא קבלת עליך להשבע הריני לך אלהיך משקבלת עליך להשבע הריני לך לדיין שנאמר כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא אי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר ונקה ואי אפשר לומר ינקה שכבר נאמר לא ינקה אמור מעתה מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים עד כאן לשונו. ולפי הפשט לא תשא פי' שלא ירגיל האדם לישא שם שמים בפיו לשוא כענין (תהלים יו) ובל אשא את שמותם על שפתי וכ"פ הרמב"ן עליו השלום (דף יז) ובתיקונים בתומר עון שבועות אמרו ז"ל אבל אחרניז דנפקין מפומייהו הבלים דשבועה עלייהו אתמר כי רבים חללים הפילה ואלין איתקריאו חללים דמחללים שם ה' ונפקין הבלים מפומייהו וכן אלו דדבורא לשקרא ואומאה לשקרא ודכרין שמיה למגנא ולשקרא בההוא שמא דנפקין לבטלה ולשקרא כנין לון בניין דנטלין לון מעלמא הה"ד לשוא הכיתי את בניכם ווי לון לבני נשא דנפקין מפומייהו מלולין ואומאין דשקרא טב לון דלא ייתון לעלמא קמו חבריא כלהו ואמרו רחמנא ליצזבן רחמנא ליצזבן עד כאן לשונו. גם בזוהר (פ' יתרו) בפי' הפסוק האריכו בחומר העון ולא העתיק לשונו כדי שלא להאריך. ובספר טעמי המצות להחכם רבי יצחק בן פרחיה עליו השלום פי' בחומר השבועה במצות לא תשא ז"ל לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא שהנשבע לשקר קוצץ ומפריד החתן מעל הכלה וזהו לא תשא ותגביה ה' מעל אלהיך ומפני שהנשבע לשקר פגם במדה זו השביעית לכך עונשו חמור כ"כ וכלתו את עליו ואת אביו ולכך סמיך ליה (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו שהשבת הוא הזכר וצריך לקדשו ולא להפריד ח"ו עוד כתב שהנשבע כאלו נוטל הפן ברית העליון בידו והעד (בראשית כד) שים נא ידך תחת ירכי ואם ח"ו נשבע לשוא ולשקר קוצץ ומפריד. עוד שמעתי בשם המקובלים שבפסוק לא תשא יש י"ז תיבות כמנין טוב וכמנין ידו"ד במ"ק וכמנין שבעה לרמוז שהנשבע לשקר נעקר מטוב העולם הבא ומן השאר האמורים ומן השביעיות הרמוזים בשבועה ששבעה חסר כתוב ונקוד שבועה הרי ש"ו כמנין אדנ"י והכולל:

ובכלל ענין השבועה ליזהר מלהזכיר שם שמים לבטלה שהמזכירו לבטלה חייב נדוי והוא בכלל לא תשא כדפי' והנזהר בזה יש לו שכר בעוה"ב כדכתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ופירש בנדרים פ"ח אלו בני אדם שיראים להוציא שם שמים לבטלה עכ"ל. פי' שמש צדקה נתבאר בשער היראה פי"ג גם בכלל השבועה שלא יושיט ידו בזקנו וישבע שהיא שבועה וכן פי' בהדרת נשא (דף קל"ב) ז"ל ומאן דאושיט ידיה בדיקניה להומאה כמאן דאומי בתליסר תקוני דיקנא עכ"ל. גם יזהר מלישבע באמת כי ידו"ד נקרא אמת שנאמר וידו"ד אלהי"ם אמת וכן יזהר מלישבע חי נפשי כי הנפש חלק אלוה ממעל ונמצא כנשבע בשם עוד כתב בספר החסידים סי' פ"ו שאל יאמר כך אזכה לחיי העוה"ב אם לא שכך הוא עוד כתב (שם) שבזמן הזה אין לישבע לקיים המצות כי השטן יקטרגו ולא יקיים שבועתו ויש סמך לדבריו ממאמר המדרש רבה שהעתקנו לעיל שאמר (דברים ז) את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד וגו' אם יש בך כל אמדות תשבע:

ובענין עון נדרים אמרו במסכת נדרים (שלהי פ"ב) תניא לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות עוד גרסינן שם בר ברתיה דרבי ינאי סבא אתא לקמיה דרבי ינאי רבה א"ל אלו הוה ידעת דפתחי פנקסך וממשמשין בעובדך מי נדרת ועוד אמר לקמיה מאי פתח ליה רבן גמליאל לההוא סבא יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא עוד שם כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב אלא לשון חכמים מרפא עוד שם תניא רבי נתן אומר הנודר כאלו בנה במה והמקיימו כאלו הקריב קרבן ופירוש והמקיימו אינו נשאל על נדרו כאלו הקריב על אותה במה וחייב משום שחוטי חוץ עוד שם אמר שמואל הנודר אף על פי שמקיימו נקרא רשע א"ר אבהו מאי קראה (דברים כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא ויליף חדלה כתיב הכא וכי תחדל לנדור וכתיב התם שם רשעים חדלו רוגז עכ"ל. ובנדרים בפרק י' גרסינן תני דימי אחוה דרב ספרא כל הנודר אעפ"י שמקיימו נקרא חוטא אמר רב זביד מאי קראה וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא הא לא חדלת איכא חטא עכ"ל. עוד שם אמרו במסכת שבת (פרק ב) תניא ר' נתן אומר בעון נדרים אשתו של אדם מתה שנאמר אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך ר' אומר בעון נדרים בנים מתים כשהם קטנים שנאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה

(ו) מתעסק בממון ת"ח כדי להגיע להם ריוח ועי"כ הם פנויים לעסוק בתורה:

שהתלמיד יש לחוש לכבוד הרב וקרא דלא תלמד לעשות במילי אחריני אוקמוה כמו נטיעת קשואין דסנהדרין ודמות צורת לבנה דר"ג וכתבו התוס' ונראה שלא היה כתוב בספרו אלא מ"מ איעקם הוגה בפרהסיא היה ולכך הוצרך לתת טעם אחר עכ"ל:

עוד ליזהר שלא לומר דלטוריא על ישראל וכן אמר בילקוט (מלכים סימן ריח) למה נמשלו ישראל לאגוז שנא' אל גנת אגוז ירדתי מה האגוז הזה הלך ומי שאינו אומן לעלות מיד הוא נופל שצריך לשמור את עצמו שלא יפול ממנו כך כל מי שמשרת את ישראל צריך לשמור שלא יטול את שלו מתחת ידם משה אמר (במדבר כ) שמעו נא המורים ונאמר לו (שם כ) לכן לא תביאו את הקהל הזה ישעיה אמר (ישעיה ו) ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב מיד (שם ו) ובידו רצפה מהו רצפה אר"ש בר נחמני רצץ פה שאמר דלטוריא על בני. אליהו אמר (מ"א יט) כי עזבו בריתך בני ישראל ומה נאמר לו (שם יט) ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. ר' יוחנן שמע לה מן הדין קרא (ישעיה יז) משא דמשק וגו' עומד בדמשק ומכריז ערי ערוער והלא אין ערוער אלא בתחום מואב אלא שס"ה בתי אלילים היו בדמשק והיו עובדין לכל א' ואחד יומו והיה להם יום אחד והיו עובדים את כלם באותו יום א"ל הקב"ה אליהו עד שאתה מקטרג על בני לך לדרך דמשק וקטרג עליהם ר' אבהו ורשב"ל הוו עלין להדין (ז) קסרין א"ל ר' אבהו לרשב"ל (ח) מה אנן עלין למדינתהון דמחרפיא ומגדפיא (ט) נחת רשב"ל מן חמריה וספא ליה חלא ויהב ליה בפומיה א"ל (י) מהו כן א"ל אין הקב"ה רוצה במי שאומר דלטוריא על ישראל דכתיב (שיר א) אל תראוני שאני שחרחרת וכתיב (משלי ל) אל תלשן עבד אל אדוניו עכ"ל. ושם בילקוט מלכים סי' ר"ז לעיל בפסוק מה לך פה אליהו אמר תנא דבי אליהו היה לו שיאמר לפניו רבש"ע הן בניך בני אברהם יצחק ויעקב שעשו לך רצונך בעולמך הוא לא עשה כן אלא אמר קנא קנאתי וגו' התחיל הקב"ה לדבר עמו דברים של תנחומים אמר כשירדתי לתת תורה לישראל לא ירדו עמי אלא מלאכי השרת שרצו בטובתן שנא' (מ"א יט) צא ועמדת בהר וגו' ואחר הרעש אש המתין לו ג' שעות עדיין עמד בדבריס הראשונים ואמר קנא קנאתי א"ל הקב"ה ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך מה שבדעתך (כ) אף אתה יכול לעשות א"ל לעולם אתה מקנא וכו' עכ"ל:

טוב לאדם שילמד לשונו ללמד סניגוריא על ישראל כמ"ש רז"ל במדרש ילמדנו על גדעון שאמר (שופטים ו) והיה כל נפלאותיו ז"ל א"ר יהודה בר שלום ליל פסח היה אותה הלילה שא"ל ואיה כל נפלאותיו היכן הם הפלאים שעשה האלהים לאבותינו בלילה הזה והכה כל בכוריהם של מצרים והוציא משם ישראל שמחים וכיון שלמד סנגוריא על ישראל אמר הקב"ה דין הוא שאגלה אני בכבודי עליו שנא' (שם ו) ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה א"ל הקב"ה יש בך כח ללמד סניגוריא על ישראל בזכותך הם נגאלין שנאמר והושעת את ישראל עכ"ל. והא גרסינן בסנהדרין (פ"י) א"ר אחא מנינו שכל המלמד סניגוריא על ישראל הקב"ה מרוממו בעולם דכתיב (ישעיה ל) לחננכם ולכן ירום לרחמכם ממי אתה למד מאחימעץ בן צדוק שנא' (ש"ב יח) ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה (שם יח) ויאמר המלך שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי את ההמון (שם יח) ויאמר המלך סב והתיצב כה ויסב ויעמוד א"ר אבא בר כהנא אם היה דוכוס איעבד איפרכוס ואי הוה איפרכוס (ל) איסטרטליטוס (שם ב) והנה הכושי בא ויאמר הכושי יתבשר אדוני וגו' ויאמר המלך אל הכושי השלום לנער לאבשלום ויאמר הכושי יהיו כנער אויביך אדוני המלך וגו' וירגז המלך ויעל על עלית השער וירגז מהו וירגז המלך א"ר יצחק בר חנינא רמז (מ) ללוכודין שלו ודקרו אותו והלא דברים ק"ו ומה אחימעץ שלא דבר על בנו של מלך לא טובה ולא רעה זכה לכל הכבוד הזה מי שהוא מלמד סניגוריא על בניו של מקום על אחת כמה וכמה עכ"ל. וכן בויקרא רבה (פ"י) ס' קח את אהרן על פסוק (תהלים מה) אהבת צדק ותשנא רשע פי' פסוק זה על אברהם שבקש זכות על הסדומיים כמבואר שם א"ל הקב"ה אהבת לצדק בריותי ולא לחייבן ע"כ משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך מהו מחבריך א"ל חייך שי' דורות שמנח עד אצלך עם א' מהם לא דברתי ועמך אני מדבר שנא' (בראשית טו) אחר הדברים האלה. עוד פירש שם פסוק זה על ישעיה שאמר הקב"ה ישעיה בני טרחנין הם סרבנין הם אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני אתה הולך בשליחותי ואם לאו אין אתה הולך בשליחותי א"ל מ"מ כן גוי נתתי למכים ולחיי למורטים ואיני כדאי לילך בשליחות אצל בניך אמר הקב"ה ישעיה אהבת לצדק את בני ותשנא רשע שנמנעת מלחייבן על כן משחך אלהים אלהיך מהו מחבריך א"ל חייך כל הנביאים קבלו נביאות נביא מן נביא ויאצל מן הרוח אשר עליו וגו' ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע אבל אתה מפי הקב"ה (ישעיה סא) רוח ה' אלהים עלי יען משח וגו' חייך שכל הנביאים התנבאו נבואות פשוטות ואתה נחמות כפולות עורי עורי התעוררי שוש אשיש אנכי אנכי הוא מנחמכם נחמו נחמו עכ"ל:

עוד צריך ליזהר שלא לשיח שיחה בטילה בבהכ"נ וכן כתב רבינו יעקב (א"ח סי' קנא) בתי כנסיות ובתי מדרשות

(ז) שם מקום: (ח) מה זה שאנחנו נכנסים לעיר של חרופים וגדופים: (ט) ירד רשב"ל מעל חמורו ונתן חול בפיו של רבי אבהו: (י) נמה אתה עושה דבר זה: (כ) גי' בילקוט אין אתה יכול וכו': (ל) שמות שררה שן זו למעלה מזו: (מ) שורש בני אדם במצות המלך:

יתחייב ראשו למלך אם לא שידע המלך שהיה אנוס וענין עסק התורה או מצוה שזה ממש דומה לממ"ה הקב"ה והמיקל והמתיר נדרו מיקל בכבוד מלכו של עולם ואינו כמתיר נדרי עצמו שאוכל או שלא אוכל שהוא מצוה שישאל על נדרו מאחר שאין בדבר מצוה. ושמעתי מפי מורי ע"ה ענין נאות ג"כ בענין נדרים אמר שהנודר לעשות מצוה הנה באמירתו יברא מלאך א' אבל לא תגמר הווייתו עד שיתקיים גמר המצוה שנודע שהעושה מצוה אחת קנה לו סניגור א' והנודר ואינו משלם נדרו נמצא שהמלאך ההוא תלוי ועומד וצער הוא לו עד שיגמר מעשה המצוה ההוא והרוצה שתפלתו תהיה נשמעת ובקשתו נעשה ימהר לשלם נדריו כדכתיב (תהלים נ) זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני וכן כתוב בספר (איוב כב) תעתיר אליו וישמעך ונדריך תשלם ותגזר אומר ויקם. ונדרים אלו בודאי שהם נדרי שמים שמצוה לקיימם והיינו אומרו ושלם לעליון נדריך כי בדברי הרשות שהם למטה מעניני העולם אינו צודק מלות לעליון נדריך והנה מדה כנגד מדה כי בתפלה הוא שואל בדיבור שיעשה לו הקב"ה כך וכך אומר לו תקיים אתה במעשה מה שנדרת גם אני אעשה ואקיים שאלת פיך התלוי בדיבור וכבר נודע מ"ש בזוהר כמה פעמים אתערותא לתתא אתערותא לעילא שלעולם צריך להקדים התעוררות התחתון:

ובענין נדרים סיג לפרישות ראוי למי שהוא משכיל שלא ידור דברים שצריך להתירם אלא ידור ליום אחד או לאיזה יום כמו שמצינו רבי יוחנן שהיה אומר הריני בתענית עד שאבא לביתי. וזהו (תהלים טו) נשבע להרע ולא ימיר ואפילו לתענית שעות שיוכל להתפלל עננו הוא כזה שיקבל עליו מבעוד יום תענית עד כך שעות ביום ואחר כך נמלך לגמור היום בתענית שמתפלל עננו ודרך המצוה זו למי שהוא חלוש שיקבל עליו תענית ולא יצטרך לישאל על נדרו למחר וכאשר גמר אותו היום בקדושה יקבל עליו עוד יום אחר כמו הקודם ונמצאו כל ימיו בתשובה אבל לא יקבל לעשות כך וכך סך תעניות רצופים שמיד יעמוד עליו יצרו בכל יכלתו לבטלו מעבודתו ואם יעשה האדם דבריו בהגע וילך עם יצרו בעקבה כמעשה יעקב עם עשו יוכל ליקח את ברכתו מידו. ועל כיוצא בזה אפשר שכוון המשורר באמרו במזמור (שם סא) כן אזמרה שמך לעד לשלמי נדרי יום יום. האמנם כדי שלא ישכח לקבל נדרו ליום אחר טוב שיבקש לו חבר שיזרזהו או שיעשה קונטרס ויכתוב שם קבלתו ויהיה עמו תמיד כדי שיזכור ענינו ודרך זה ראוי לכל בעל מעשה כי כמו שיעשה התגר ספר לחשבון הוצאותיו כן ראוי שיעשה בעל תשובה ספר לחשבון ימיו אם הוציאם כראוי אם לא ובזה יקיים (תהלים נא) וחטאתי נגדי תמיד:

עוד מסוג דרוש זה ליזהר מהנדויים והחרמות ובענשו של חרם האריכו בפרקי ר"א תדע לך כח של חרם בא וראה מן השבטים שקנאו על הזנות של שבט בנימין א"ל הקב"ה קנאתם על הזנות ולא קנאתם על פסל מיכה ועל שלא היו קנאתם על פסל מיכה לפיכך הרגו בהם בני בנימין פעם ראשונה ושניה ושלישית עד שנפלו לפני ארון ברית ה' והיו מבקשים תשובה ונתרצה להם הקב"ה והחרימו שיהיו כל ישראל הולכים אחריהם למגדול ועד קטן שנאמר (שופטים כא) כי השבועה הגדולה היתה וכי שבועה נשבעו כל ישראל אלא להודיעך שהחרם הוא השבועה ואנשי יבש גלעד לא היו עמהם בקהל ונתחייבו מיתה שנאמר (שם) לאמר לא עלה אל ה' המצפה לאמר מות יומת עכ"ל. עוד שם בפרקי ר"א ר"ע אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם וכל מי שהוא מפר את השבועה כאלו הפר את החרם והמפר את החרם מפר את השבועה וכל מי שיודע דבר ואינו מגיד החרם בא עליו ומכלה אותו ואת עציו ואת אבניו שנאמר (זכריה ה) הוצאתיה נאם ה' ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו תדע לך כח החרם בא וראה מיהושע בן נון שהחרים את יריחו עכ"ל:

עוד צריך ליזהר שלא יאמר אהא בנדוי אם לא נעשה דבר פלוני שאע"פ שיקיים התנאי צריך התרה וכן פירשו רבותינו ז"ל במסכת מכות (פ"ב) א"ר יהודה אמר רב נדוי אפילו על תנאי צריך הפרה מנ"ל מיהודה דכתיב (בראשית מג) אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים וכתיב (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון עד שעמד עליו משה ובקש רחמים אמר לפניו רבש"ע מי גרם לראובן שהודה יהודה מיד (שם לג) שמע ה' קול יהודה עכ"ל לענינו:

עוד ליזהר שלא להגות את השם באותיותיו כדגרסינן בפ"ק דע"ז אתיוה לר' חנינא בן תרדיון א"ל אמאי קא עסקת באורייתא אמר להו כאשר צוני ה' אלהי מיד גזרו עליו לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו ליתב בקובה (פי' אהל) של זונות עליו לשריפה שהיה הוגה את השם באותיותיו והיכי עביד הכי והתנן (סנהדרין פ"י) ואלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תורה מן השמים ואין תחיית המתים מן התורה אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו להתלמד עבד כדתניא לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות אלא מ"ט איענש משום הוגה את השם בפרהסיא ועל אשתו להריגה דלא מיחתה ביה מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו עכ"ל. וכתבו התוס' הוגה השם פ"ה דורשו במ"ב אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ ורוב העולם מפרשים שהיה קורא בפי' אותיות של שם המיוחד כאותיות של שאר התיבות וזה אין ראוי לעשות כדאמרינן בפסחים פ"ג לא כשאני נכתב אני נקרא אני נכתב בי"ה ונקרא בא' ד' ונראה לר"י שאין להזכיר אף אותיות י"ה כמו שרגילים העולם שהרי י"ה הוא שם המיוחד עכ"ל. להתלמד עשה כדתניא וכו' ופרש"י ז"ל ומיהו הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ואפילו

להתלמד

דשבות ביום השביעי הוא שיחה מדיבור ג"כ האדם כיוצא בו ובזוהר (ויקהל דף ר"ח ע"ב) וז"ל כד אעלין ישראל לבי כנישתא אסור לאשתדלא אפי' בצורך בי כנישתא אלא במילי תושבחן וצלותא ואורייתא וכדקא חזי לון ומאן דאשתדל במלין אוחרנין ובמילי דעלמא דא איהו בר גם דקא מחלל שבתא לית ליה חולקא בעמא דישראל תרין מלאכין ממנן על דא ביומא דשבתא ואינון שוי ידיהון על רישיה ואמרו ווי לפלניא דלית ליה חולקא בקב"ה ועל דא בעי לאשתדלא בצלותא ובשירין ותושבחן דמאריהון ולאשתדלא באורייתא האי יומא איהו יומא דנשמתין דאתערא ההוא נגורה דנשמתין בתושבחן דמריהון בגין כך משבחי בתושבחן דנשמתא והיינו נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו ורוח כל בשר ולית תושבחתא אלא בסטרא דנשמתא ורוחא והאי יומא קיימא ברוחא ונשמתא איהו לאו דגופא עכ"ל. והנה מטעם זה נבין למה אסרו רז"ל לשאול צרכיו בשבת שאין מתפללין בשבת אלא שבע ברכות מפני שהיום יום נשמתא ולא יומא דגופא ולכן אין שואלין צרכי הגוף ומכאן ידין המעיין להחמיר על עצמו בשיחת חולין שאם שאילת גופו אסור שיחת חולין עאכ"ו:

עוד צריך ליזהר שלא לדבר בעוד שש"ץ ליבור חוזר תפלת שמונה עשרה ואפילו בד"ת אלא יכוין לענות אמן על כל ברכה וברכה ויהיו אזניו למה שש"ץ מוציא מפיו ויתן עיניו למטה ולבו למעלה כמו בתפלתו בלחש ממש. והטעם שפירש בר"מ (פ' פנחס רנט ע"א) שהם ב' יחודים ובחזרת העמידה הוא יחוד משובח מהקודם שעונה אמן על כל ברכה דאמן עולה כמנין ב' שמות יאהדונה"י מה שאין יחוד זה כשאדם מתפלל בלחש שהרי הוא מזכיר ה' בכינוי אדנ"י ואע"פ שתהיה כוונתו בידו"ד מ"מ אין ב' שמות משולבות כאחד אבל באמן הוא רמז לב' שמות המתיחדים כאחד ונמצא שהוא יחוד יותר משובח וזהו לשון הרשב"י ע"ה שם בקרא וגדול העונה אמן יותר מן המברך דלגבי אדנ"י ידו"ד בצלותא ופניהם וכנפיהם לקבל שם ידו"ד באנפין לקבל שם אדנ"י בגדפין כרוב א' מקצה מזה וכרוב א' מקצה מזה אבל כד חזר ש"צ צלותא ועונה אמן איהו במחברת השנית אמן מתחברין תרין שמהן במחברת השנית בקדמיתא מקבילות הלולאות אחת אל אחת בקרסים דאינון קשרי אצבען אבל באמן והיה המשכן א' דביה חוברות אשה אל אחותה עכ"ל הרי בפי' כי חזרת ש"צ התפלה הוא יחוד משובח מהקודם כשהתפלל בלחש שהרי הכרובים כרוב א' מקצה מזה וכו' ואם האדם מדבר בחזרת ש"ץ הרי הוא מפריד היחוד כי אין שם דיבור אחר אלא אמן המורה היחוד וכן מוכח מכאן שכשיש חזרת י"ח ברכות ע"י ש"צ אין לשנות ולומר תפלה אחרת מקצתה בקול רם לומר הקדושה מקצתה בלחש כי תפלה כזו אין לה מקום לא בלחש ולא בקול רם ולא נמצא כזה לא בגמרא ולא בזוהר. וכן מוכיח ג"כ בזוהר פ' וילך (דף רפה) שצריך להיות באזן קשבת לענות אמן על כל ברכה שאמר על פסוק (ישעיה כו) שומר אמונים כלומר נטיר ההוא ברכה דאמר ההוא מברך ומחכה ליה לאתבא אמן כמה דאצטריך נשמתיה סלקא ומכרזי קמיה פתחו שערים וגו' ואמר לקמיה אתגא כל מאן דשמע מההוא דמברך ולא אתכוין באמן עליה אתמר (שמואל א ב) ובוזי יקלו כד"א (מלאכי א) לכם הכהנים בוזי שמי ובשעתא דאצטריך מאי עונשיה כמא דלא פתח ברכאן לעילא כך לא פתחין ליה ולא עוד אלא כד נפיק מהאי עלמא מכרזי קמיה ואמרו סרוקו גלי (סגרו הפתח) קמי דפלניא ולא ליעול ולא תקבלין ליה ווי ליה ווי לנשמתיה עכ"ל ועוד האריכו שם בעונשו יהחכם עיניו בראשו ויעריך אם עסק התורה בשעת התפלה גדול אם עניית אמן ובלי ספק כי אינם טוב אם לעת התפלה כי דבר בעתו מה טוב וכ"ל שע"ז כוון ר"י ואמר אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו שיהיה עמלו בתורה נחת רוח ליוצרו לאפוקי אם עוסק בתורה בשעה שאין חפץ להקב"ה בתורתו בבחינות האמורות אז ודאי אין נחת רוח להקב"ה בתורתו מוטב לו שלא יעסוק בתורה וכמו שצריך ליזהר בכל חזרת ש"ץ שלא לדבר כן צריך ליזהר בלילי שבת כשש"צ חוזר ויכלו שכתב בספר החסידים חסיד א' שראה לחסיד א' כמותו שמת ופניו מוריקות א"ל למה פניך מוריקות אמר ליה מפני שהייתי מדבר בויכלו בשעה שהצבור אומרין אותו ובברכת מגן אבות בדברו ויתגדל. ע"כ העתיק לשון זה הר"י (טור א"ח סי' רסח דף כו):

עוד צריך ליזהר שלא לדבר בשעת קריאת ס"ת והחמירו בזוהר (פנחס דף רפס) ע"ש ז"ל בפ' ויקהל כד סליק ס"ת לאתר כדין בעאן כל עמא לסדרא גרמייהו באימתא בדחילו ברתת ובזיע כלא לתתא ולכוונא לבייהו כמה דהשתא קיימין על טורא דסיני לקבלא אורייתא ויהון ציתין ויריכין אדנייהו (ויטו אזנם) ולית רשו לעמא ולא לאחרא למיפתח פומיה באורייתא כ"ש במלה אוחרא אלא כלהו באימתא כמאן דלית ליה פומא וכמא אוקמוה דכתיב (נחמיה ח) וכפתחו עמדו כל העם וגו' ואזני כל העם אל ספר התורה עכ"ל:

עוד צריך ליזהר כאשר יעסוק בתורה או בתפלה שיוציא מלות התורה והתפלה כתיקונן ואל יאמר במרוצה והבלעה ואמרו בזוהר (פ' פנחס דף רכו) כי כמו שהגוף נהנה מהלחם אחר שנטחן החטה והוברר הסלת מהסובין ומכל הקליפות כן צריך לטחון דברי תורה בשיניו עד שתהנה הנשמה מהם זה לשונו קליפה תליתאה דקיקא לקבל סובין דחטה דהכי הוא מתדבק בחטה ולא יכיל לאתפרשא מתמן עד דטחנין בריחים דאינון לקבל טוחנות דפומא דב"נ דצריך למיטחן בהון מלין דאורייתא עד דיהון כקמח סלת נקיה ובנפה דאיהו שפה אתבריר פסולת דאינון סובין דאורייתא עד דאשתכח הלכה סלת נקיה בההוא זמנא נטיל לה לבא ומוחא וכל איברין דגופא דאיתפשט בהון נשמתא כגוונא דגופא איתפרנס במלין דעלמא דזה לעומת זה עשה האלהים נהמא דגופא ונהמא דאורייתא הה"ד (משלי ט) לכו לחמו בלחמי עכ"ל. עוד שם (זוהר פרשת

מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש כגון שחוק והתול ושיחה בטלה ובזוהר (פ' תרומה) מאן דאשתעי בבי כניסתא ווי ליה דאחזי פרודא ווי ליה דגרע מהימנותא ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל דאחזי דהא לית אלהא ולא אשתכח תמן ולית ליה חולקא ביה ולא דחיל מניה ואנהיג קלנא בתיקונא עילאה דלעילא עכ"ל. ואע"פ שלכאורה מתוך הלשון נראה שאין כל חומרות אלו אמורים אלא בשעת תפלה כמו שאמר בסמוך דהוא בשעתא דישראל מסדרי בבי כניסתא סדורא דשירין ותושבחן וסדורא דצלותא כדין מתכנשי תלת משרין דמלאכי עילאי מ"מ כיון שבהכ"נ מקום קדוש הוא מוטב לשכינה שבכל עת אסרו רז"ל לחשוב בהם חשבונות אם לא יהיו חשבונות מצוה בודאי שאין לשיח שיחת חולין או שיחה בטלה האסורה אפי' מחוץ לבהכ"נ כדכתיב (דברים ו) ודברת בם ולא בדברים בטלים מכאן השח שיחת חולין או שיחה בטלה עובר בעשה. הכלל העולה כי בכ"מ שיש בו קדושה צריך לנהוג בו מורא כדכתיב (בראשית כח) מה נורא המקום הזה אין זה כ"א בית אלהים. ובפקודין של רשב"י ע"ה (פ' בשלח ד' נח) אמר דהאי בי כניסתא דלתתא קיימא לקביל בי כניסתא דלעילא. וכאשר ידמה האדם בדעתו ענין זה ייר ויפחד ויתפלל בכוונה. שהרי הבהכ"נ העליון נקרא אש נוגה ואין נשמות הצדיקים נכנסים לתוכו אלא להתפלל לא לשיח דברים בטלים וכנגדו הבהכ"נ נקראת אש נוגה כדפי' בר"מ (פ' תצא ד' רפב) וע"ד קראו לבי כנישתא אש נוגה. וכתב בספר הרוקח המדבר בבהכ"נ וחביריו משבחים ומשוררים קורא אני עליו (ירמיה יב) על כל שכני הרעים (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ולא מנה עם חביריו ומוחה לשבח לקונו הוא מסיג גבול הבורא (יחזקאל יא) ואהי להם למקדש מעט אלו בתי כנסיות אין נוהגין בהם קלות ראש כדאמרינן בפ"ב דמגלה אלהים נצב בעדת אל והמדבר עושה כאלו הופך אליו ערפו ואמר מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה נטיתי ידי ואין מקשיב למה יקצוף ה' על קולך ויקרא אליך מי בקש זאת מידך רמוס חצרי אך השתחוה לו ושב לפניו במורא בכפיפת ראש בענוה בשכיות הלב התחנן לפניו ושורר לפניו בשמחה ובוא לפניו ברננה אז יהיה קרוב אליך ונמצא לך ותיחד ש"ש בכוון הלב והתפלל בכוון הלב וכשתאמר ברוך אתה שאם תחשוב בדברים בטלים כאלו התלוצצת בו שלא נתת יראתו על פניך אך תחשוב כי הוא נצב לקראתך שויתי ה' לנגדי תמיד ותתן יראתו על פניך ואהבתו בך ותכוין בכל לבך ותהי נכנע לפניו והתודה חטאיך ותדרשהו והוא נמצא לך ותברכהו עכ"ל. ואם א"א לכל לפחות לבעלי תורה יראי חטא ישימו על לבם ענין זה ולא יתחילו לדבר זה עם זה בבהכ"נ בעסקיהם אפי' שלא בשעת התפלה כדי שינהגו במורא בבהכ"נ ואם ידברו עמהם מי שלא נהג בהם ישיבו להם בקוצר:

וכן היה מנהג מורי ע"ה שלא לדבר בתוך הסוכה בימי חג הסוכות אלא בד"ת כי מצות סוכה קדושתה גדולה והטעם שעצי סוכה חל עליהם קדושה ואסורים כל ז' כמו שאמרו רז"ל (סוכה פ"ד) וכן מצינו שפי' רשב"י ע"ה (זוהר פ' אמור) שהאבות באים לסוכה ואמר כי הא דרב המנונא סבא כד הוה עייל לסוכה הוה חדי וקאים על פתחא דסוכה (נ) מלגאו ואמר נזמן (ס) לאושפיזין מסדר פתורא וקאים על רגלוהי מברך ואומר בסוכות תשבו תיבו אושפיזין עילאין תיבו תיבו אושפיזי מהימנותא תיבו ארים ידוי וחדי ואמר זכאה חולקנא זכאה חולקהון דישראל דכתיב (דברים לב) כי חלק ה' עמו והוה יתיב עכ"ל. ולעיל מזה עמוד הקודש קרא לסוכה צלא דמהימנותא ואמר כל מאן דיתיב תחות צלא דמהימנותא אחסין חירו ליה ולבנוי לעלמין ואתברך ברכתא עילאה וכו' הרי שאדם בתוך הסוכה מוקף מאויר קדושה וכמה קדושות יש בה כמבואר ולכן ראוי להתרחק משיחה והיתול הלא יקיים וגילו ברעדה כי מקום רמז הסוכה היא שמחה ורעדה דמינה דינין מתערין וימי הסוכות הם דין והטעם כי בליל הושענא רבה הוא חותם הדין. וימים אלו צריכין שיהיו בתשובה ורעדה שימים אלו נתנו כדי להאריך על האדם שישוב בתשובה ואין פתקות הגזירות נמסרים ביד השלוחים עד ליל שמיני עצרת כדפי' בזוהר (פ' ויחי דף רב) זה לשונו תא חזי כד איתער דינא בעלמא דקב"ה יתיב על כורסיה דדינא בעי בר נש לאתערא בדיני תשובה דיתוב מחוביה דהא ההוא יומא פתקין כתיבו ומשתכחי כלהו (ע) באחמתא הא כתיבין אי זכי בר נש דייתוב קמי מאריה קרעין פתקין דעליה לבתר קב"ה הוה זמין קמיה דבר נש יומא דכפורא יומא דתשובה אי תב מחטאוי (פ) טב ואי לא פקיד מלכא למחתם פתקין ווי דהא תשובה בעי לאסתלקא מניה אי זכי בתשובה שלימתא כדקא יאות תליין ליה עד ההוא יומא בתראה דעצרת דהיא תמינאה ואי עבדי תשובה שלימתא קמי מאריה איתקרעו ואי לא (צ) זכו אינון פתקין נפקין מבי מלכא ואתמסרן בידוי דדינא מתעביד ופתקין לא מהדרין תו לבי מלכא כדין נטלין איזמנבו עכ"ל לענייננו:

עוד צריך ליזהר שלא לשיח בשבת שיחת חולין וכן פי' במדרש תנחומא (ריש פ' בראשית) על פסוק (ישעיה נח) וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר ואמר ז"ל ודבר דבר כי הא דאמיה דרשב"י כד הוה משתעיה בשבתא אמר לה יומא שבתא הוא ושתקא א"ר יוחנן בדוחק התירו שאילת שלום בשבת עכ"ל. וכן העתיקו התוספות מדרש זה בפ' אלו קשרים. ועוד אמרו במדרש מה הוא שבת מדיבור אף אתה שבות מדיבור שהרי בדבר ה' שמים נעשו וגו' והמלאכה שלו היה הדיבור ומה שנאמר בו (בראשית ב) וישבות

(נ) מבפנים: (ס) וצ"ל מי הם האושפיזין: (ע) באוצר: (פ) צ"ל טוב: (צ) לשוב בלב שלם:

אלא שהותר בפי' הפוסקים . ורז"ל פי' במד' משלי בפסוק צדיק אוכל לשובע נפשו כמה פירושים כלם באים לדרך א' ז"ל ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה אליעזר עבד אברהם שאמר לאמנו רבקה (בראשית כד) הגמיאיני נא מעט מים מכדך גמיאה א' ובטן רשעים תחסר זה עשו הרשע שאמר ליעקב אבינו (שם כה) הלעיטני נא מן האדום האדום הזה פער פיו אותו רשע כגמל ואמר אפתח פומי ותהא משלח ואזיל פנה (פי' שפוך) הקדירה כלה לתוכו כהדא דתנינן (שבת פ' כד) אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זו רות המואביה דכתיב (רות ב) ותאכל ותשבע ותותר א"ר יצחק את שמעת מיניה תרתין או ברכה שרתה בידו של אותו צדיק או ברכה שרתה במעיה של צדקת ממה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר נראין הדברים שהברכה שרתה במעיה של צדקת ובטן רשעים תחסר אלו העכו"ם ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה חזקיה מלך יהודה אמרו עליו על חזקיה מלך יהודה שהיה אוכל שתי אגודות של ירק וליטרא אחת של בשר היו מעלין לפניו בכל יום והיו ישראל מלגלגין עליו והומרים זה מלך ורצין מלך משום ומלכות ראויה לרצין בן רמליהו הדא הוא דכתיב (ישעיה ח) יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט זה חזקיה מלך יהודה שהיה מטהר את ישראל במקוה של ארבעים סאה כמנין לא"ט אמר הקב"ה אתם מעלין אוכלין ושבעים ולכן הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר . ובטן רשעים תחסר זה מישע מלך מואב שהיה נוקד ומהו נוקד רועה שנאמר (מ"ב ג) ומישע מלך מואב היה נוקד וגו' . ובילקוט (משלי סי' תתק"ן דף קלח:) הביאו באופן אחר צדיק אוכל לשובע נפשו זה חזקיה כאמור ובטן רשעים תחסר זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל ג' מאות גוזלות בקינוח סעודה עכ"ל ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו אלו מלכי ישראל ובית דוד ובטן רשעים תחסר אלו מלכי מזרח מאה נאן היה עולה לכל אחד ואחד ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה הקב"ה א"ל לישראל בני מכל הקרבנות שאתם מקריבין לפני כלום אני נהנה מהם אלא ריח ניחוח עכ"ל הרי נראה מהמאמר הזה מעלת הצדיקים שהם מסתפקים במועט והרשעים שאינם מסתפקים במועט והטעם מפני שבטנם חסרה שלא יספיק כל העולם למלאות בטנם ויראה בעיניהם שלעולם בטנם אינו מלא וכאשר יראה האדם שכל מה שהוא מרבה באכילה מרבה בשר לרמה שזהו אחריתו ודאי שראוי להתרחק מאכילה המרובה אלא בשבתות וימים טובים בפרט כי המתענג בשבת ימי החול באכילה ובשתיה יותר מן הראוי לקיום נפשו וגופו הוא נענש ועליהם נאמר (מלאכי ב) וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם . ופי' במסכת שבת פרק השואל על פסוק זה א"ר הונא אלו שמניחין ד"ת ועושין כל ימיהם כחגים ופי' בזוהר (פרשת ויקהל) והעתקנו לשונו בשער היראה פ' י"ב שלאחר ג' ימים כריסו נבקעת וזורקין הפרש על פניו ואומרים לו טול מה שבחרת ועשית כל ימיך כחגים וכמועדים ע"ש . ועוד אמרו בזהר (פ' תרומה דף קמא) ז"ל גופיהון דצדיקיא דלא אתמשיכו בהאי עלמא בתר הנאין דהאי קליפה תקיפא לא שלטא עלייהו רוח מסאבא כלל דהא לא אשתתפו אבתריה כלום בהאי עלמא בתר ההיא קליפה תקיפה והנאין ועינוגין דיליה ומתתקנין דיליה הכי אסתאב בתר דנפקא נשמתיה מניה גופיהון דצדיקיא דלא מתענגי בהאי עלמא אלא מתענוגי דמצוה וסעודתי שבתין וחגין וזמנין ההוא רוח מסאבא לא יכיל לשלטאה עלייהו דהא לא אתענגו מדיליה כלום הואיל ולא נטלו מדיליה לית ליה רשו עליהון כלל זכאה הוא מאן דלא איתהני מדיליה כלום עכ"ל . הרי מבואר כי כל המתענג מסעודות שאינם משבתות וימים טובים הוא מתענג מהקליפה והקליפה שולטת עליו במיתתו והקליפה הזאת היא קליפת האגוז הקשה שהיא הקליפה הב' ולכך קראה קליפה תקיפא כמבואר לעיל מזה שהקליפה הראשונה מהאגוז היא רכה . וטעם היות התענוגים בקליפה זו הקשה מפני שכל מה שאדם אוכל יותר מקיום הנפש הוא תענוג והוא מרבה בשר בגופו לרמה והוא כפי מה שנמשך אחר הרמה שהיא הקליפה השולט עליו כי בשר הגוף באדם נמשך מעור הנחש כדפי' בתיקונים (דף מב) ז"ל דבההוא זמנא דנגעה ביה בת פרעה (פי' במשה רבינו ע"ה) פרחת שכינתא מני' ובג"ד כד בעא לקרבא לגבה בסנה א"ל אל תקרב הלום עד דיתפשט מההוא גופא דנגעת ביה בת פרעה שמן אחזיה ליה דגופא דב"נ בהאי עלמא איהו נעלא ממשכא דחויא (פי' מעור הנחש) לבתר דיתפשט מיניה והדר לגינתא דעדן דאתלבש בגופא קדישא דיליה והא איהו והנה שבה כבשרו (פי' שהיה קודם שנגעה בו בת פרעה) עכ"ל לעניננו ואין כניסה לחיצוני בעדם להחטיאו אלא מצד המאכל שהרי סמא"ל וכתותיו רוחניים הם והאדם גשמי ואין להם כניסה ויחוס להקשר בו וכאשר האדם נמשך אחר תאותו הרי נותן חלק לבשרו שנעשית מטפה סרוחה שהיא מהקליפה וע"י כך מחטיאו . וכמ"ש בתיקונים (דף מה) דכל חוביה איהון מאיברין דטפה סרוחה ואמרו שם שהטפה סרוחה היא שפחה בישא ולכן אמר בספרי כמו שנעתיק לשונו לקמן שאין אדם מורד אלא מתוך אכילה ושתיה ועוד ארז"ל בברכות פרק ד' א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא לא תרתח ולא תחטא לא תרוי ולא תחטא פי' תלמידי רבינו יונה לא תרוי ולא תחטא כלומר לא תשבע כדי שלא תבא לידי חטא כשהאדם שבע ונמשך אחר תענוגיו שוכח עניני הבורא יתעלה . ורש"י ז"ל פי' לא תרוי לא תשתכר ביין והדין עמו כי תרגום (בראשית ט) וישת מן היין וישכר ושתי מן חמרא ורוי וכן שכור יין מרווי חמרא אלא שיש לישב גם כן פי' תלמידי ר"י שעל הסתם אין אדם משתכר אלא ברוב אכילה כשהוא שבע ובזה נלקו ב' הפירושים . ועוד אמר בב"ר בענין דור הפלגה ז"ל א"ר אלבו בכ"מ שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג א"ר לוי בכל מקום שאתה מוצא אכילה ושתיה השטן מקטרג עכ"ל ובמדרש הנעלם אמר בענין תחיית המתים בענין מדרש הנעלם (זוהר פ' חיי שרה דף קנו) (בראשית כד)

ונקחת

פנחס דף רנו) מסכה מאן דאפיק מלי דאורייתא צריך למיתתן לון בשיניים ולאפקא מלין שלימין ואינון מלי דאתקריאו שלימין ואוהרכין דאינון שטיין דאכלין מלין בהלעטה ולא טוחנין אינון בטוחנות דילהון ובשיניהון מה כתיב בהו (במדבר יא) הבשר עודנו בין שיניהם וגו' ואף ה' חרה בעם דאינון דגזעא דמאן דאמר הלעיטני נא עכ"ל וכן הובא בלשון זה בפרשה עצמה (פ' פנחס דף רכו ותיקונים דף קלט) ע"ש. עוד צריך ליזהר בהיותו עוסק בתורה אל יפסוק בה בדברי שיחה שזה כמערב חול בדבר קדש ועונשו חמור כדפי' בזוהר (שם פ' שלח דף קמב) דבת קול אומר בג"ע בכל יום ג' דברים עד שלא יפתה בגלגל ברזין דחכמן וא' מהם הוא מאן דפסיק יתפסק ופי' מאן דפסק מלין דאורייתא על מלין בטלין יתפסקון חייו מהאי עלמא ודיניה קיימא בההוא עלמא עכ"ל והוא מ"ש בפ' אין דורשין (חגיגה פ"ג) א"ר לוי כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילים אותו גחלי רתמים שנאמר (איוב ל) הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם ופי' רשב"י ע"ה במסכת ע"א פרק קמא שפוסק על שיחה בטלה מלוח דברי אלהות ועיקר. ל"א הנכתבה בלוחות וגחלי רתמים פי' בפ' הקודם בשם רש"י ע"ה על ענין (תהלים קכ) חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ע"ש. והטעם לזה מפני שהתורה היא אש ובאש נתנה שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו ודיבור דברים בטלים הם גחלי אש כי הדיבור בא מאש הלב וכאשר האדם עוסק בתורה קול היוצא להבות אש בקדושה ואמנם בעסקו בשיחה בטלה הוא אש נכרי ולכך ברשתו אשר טמן תלכדו באש פגם אש תאכלהו ובטעם מאן דפסיק וכו' שאמר מפני שהתורה היא חייך ואורך ימיך חייך בעוה"ז ואורך ימים בעוה"ב ולכן מדה כנגד מדה יש לו עונש בעוה"ז ובעוה"ב וכאשר האדם בעסקו בתורה ישים מורא הקב"ה לפניו לא יבא לפסוק כמאמרז"ל במדרש איכה על פסוק (איכה ב) שפכי כמים לבך נוכח פני ה' ז"ל כל ת"ח שיושב בינו לבין עצמו וקורא ושונה כביכול הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו ולכך נאמר נוכח פני ה' ולהלן הוא אומר (מלכים א כ) ויחנו אלה נוכח אלה עכ"ל. ובזה נכלל הפרק הזה וכללנו בחיוות פרטי הדבר מה שצריך ליזהר בו כפי קוצר שכלנו ומי שיוסיף עוד בגדרים כאלו תבא עליו ברכת טוב :

פרק חמשה עשר אחר שבפרקים הקודמים אמרנו כי ענין הדיבור תלוי בפה רצוננו לדבר ולסמוך לענין זה קדושת האכילה התלויה בפה שהרי שהמע"ה הזכיר שמירת הפה באמרו (משלי כא) שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו ופי' בפ' שמיני והעתקנו לשונו בפי"א שפיו ר"ל שמירת פיו מהמאכלים הטמאים ובע"ה נבאר חלקי קדושת האכילה במה שהותר כפי הנמצא בדברי רשב"י ע"ה ובדברי רז"ל ודברי המפרשים כמו שהזכירה תורתנו הקדושה מלת קדושה בעריות וכן בגלילות ובשאר מקומות כמו שביארנו בריש שער זה כן הזכירה אותה בענין המאכלים ולכן בסוף פ' שמיני שהזכירה המאכלים המותרים והאסורים אמרו שם והתקדשתם והייתם קדושים ולא תטמאו את נפשותיכם. ופי' בזוהר שענין זה כי המאכלים הטמאים שהזהירה לנו התורה מהם שורה עליהם רוח חיצוני וטמא ולכן האוכל מאותם הדברים מטמא נפשו ומראה על עצמו שאין לו חלק בקדושה ולא באלהי ישראל כי הדבר הטמא נעשה חלק אבר בעצם האדם והנפש מתלבשת שם נמצא שהוא מטמא נפשו ומטמא הנפש המתלבשת בגוף ובזה מדוקדק לשון הזוהר שאמר כל מאן דאכיל מאינון מאכלים דאיסורא איתדבק בסטרא אחרא וגעיל נפשיה וגרמיה ודוחא מסאבא שריא עלוי ואומרו נפשיה וגרמיה הורה על מ"ש. ועוד האריכו לקמיה בעונש כן האוכל אכילתו לש"ש כמו שיתבאר ומהדברים שהתירה התורה שעליהם שורה רוח הקדושה והסברה הנפש נהנית מהאכילה ההיא מצד הקדושה שבה והיינו (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו כי לפי פשוטו של מקרא קשה מאי לשובע נפשו שהרי הנפש היא רוחנית וקדושה ואיזה שבעה באכילה הגשמית כזו אלא באכילת התורה וכן פי' בזוהר (פ' בשלח דף סב) ששובע נפשו היא האכילה הרוחנית שהוא אכילת התורה ז"ל אמר פס שאין לאדם לאכול עד שיתפלל על מזונו ואמרו ז"ל ר' יצחק אמר מהכא צדיק אוכל לשובע נפשו בתר דשבע נפשיה מצלי ולמקרי באורייתא עכ"ל הרי שאמר שובע נפשו כפי האמת דהיינו השביעה הרוחנית המתייחסת לנפש ואמנם במה שביארנו שהאכילה עצמה יש בה צד קדושה מצד הקדושה ההיא הנפש שבעה ולכן ראוי להחמיר האדם על עצמו במאכל עצמו שלא יהיה בו צד איסור כלל שהרי יחזקאל הנביא היה משבח עצמו שלא אכל מבהמה שהורה בה חכם אפי' שהיא מותרת כיון שנפל בה ספק איסור כמ"ש ז"ל בפ' אלו טריפות (חולין פ"ג) על פסוק (יחזקאל ד) ולא בא בפי בשר פיגול כ"ש אם יהיה במאכל עצמו צד איסור שראוי להתרחק ממנו. והרי יש כמה דברים שנפל מחלוקת בין הפוסקים האחרונים הלכה כדברי מי זה אוסר וזה מתיר ובודאי שיחזקאל הנביא ע"ה בדבר זה לא היה אוכל שהרי אותו האוסר שויה לגביה חתיכה דאיסורא והוא חמור יותר מהורה בה חכם וכתב בח"ה (שער התשובה פרק ח) שהחסידים היו פורשים משבעים שערים משערי המותר מילאתם שער אחד משער האיסור (פי' מירלאתם שיעברו על שער אחד כלומר היו מחמירים על עצמם וכענין קדש עצמך במותר לך) וכיוצא בזה צריך ליזהר בכמה דברים אחרים שלא לקנות דברים שיש בהם חשש איסור אלא מיהודי הכשר המדקדק בו כראוי שאם החשוד עליו אינו נאמן כדתנן בסוף פרק ה' דבכורות זה הכלל כל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו ודבר זה שאל בפרט בלחם וביין ובבשר ובחלב ובגבינה ובדבש וענבים וכל דבר שיש בו משום בשולי נכרים

לא נבראה יין בעוה"ז אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים (פי' לקבל עולמם בחייהם) שנא' (משלי לא) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש א"ר מאי דכתיב (שם כג) אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו אל תרא יין שמאדים פניהם של רשעים בעה"ז לסוף מלבין פניהם לעוה"ב רבא אמר אל תרא יין כי יתאדם שאחריתו דם. רב כהנא רמי כתיב ישמח וקרי ישמח (פי' כתיב ישמח בשי"ן וקרי ישמה בסי"ן) זכה משמחהו לא זכה משממו והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין עכ"ל עוד אמרו במדרש על פסוק (משלי כג) למי אוי למי אבוי א"ר סימון בא וראה כמה קשה יין שי"ג ווין נאמר ביין מתחלה וכו' כנדרש. והאמר את"כ בת שלמה ופי' בהכמתו למי אוי למי אבוי זה שנשתכר ווי לו ולאבותיו כד"א כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. למי מדנים מתוך שמשתכר ביינו הוא מגלה סוד שבין אדם להבירו והוא משלח מדנים. ולמי שיח מתוך שנשתכר ביינו הוא מוליא שיח ביותר כו' למי פצעים הנם מתוך שמשתכר ביינו הוא הולך ועושה פצע והבורה (א) הנם למה מפני שאין לו דין למי חכלילות עינים שמתה כדי נרכו הס"ד (בראשית מט) חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב א"ר יראיה אל תקרי ולבן שינים אלא לבן שניה מה הלב זה מרלה דעתו של תינוק כך היין משיב דעתו של זקן מה כתיב אחריו (משלי כג) למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך אמר ר"א אוי לזה שמניח ד"ת ומשכים על היין מה כתיב אחריו אל תרא יין כי יתאדם. כי יתן בכוס עינו א"ר יוחנן בכיס כתיב וקרינן בכוס ולמה זה קונה הוא נותן עיניו בכוס ומוכר הוא נותן עינו בכיס ובויקרא רבה אמר בפי' תשלום הפסוק יתהלך במישרים סוף דהוא עביד ביתיה (א) מישרא (ב) מן הדין קדרא דנחשא עביד קדרא דהספא עבדא מזבין ליה ושתי המרא בטימתיה עכ"ל מה כתיב אחריו (שם כג) אחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפרים מה הנחש נושך וממית ומפרים בין מיתה לחיים אף היין מפריש בין מיתה לחיים עכ"ל עוד אמרו תנו ישתה וישכח מחוקק מחק"ק עולה רמ"ח פי' שע"י שתיית היין ישכח מלקיים רמ"ח מלות עשה ז"ל פן ישתה וישכח מחקק כל השותה יין הרבה סוף שהוא שוכח ברמ"ח איברים שבו הה"ד (משלי לא) פן ישתה וישכח מחקק (ג) מחק"ק כתיב והיינו רמ"ח רבי חנינא בר פפא אמר אמר הקב"ה בית גדול היה לי ולא החרבתיו אלא מפני היין ורבנן אמרי שני כוזנים היו לי ולא מתו אלא מפני היין דתני ר' ישמעאל לא מתו שני בני אהרן אלא מפני שנכנסו שתויי יין עכ"ל ישתה וישכח מחוקק אר"ש אלו דברי תורה החקוקים וכתיב בהם לא תנאף עוד אמר ישכח את התורה שנתנה ע"י מחוקק זה משה שנאמר (דברים לג) כי שם חלקת מחוקק ספון עכ"ל עוד במ"ר בפ' נזיר ז"ל אל תרא יין כי יתאדם הזהירה רוח הקדש על היין שלא ישתכר האדם למה כי יתאדם שאחריתו דם שעובר עבירה שיתחייב עליה מיתה. ד"א כי יתאדם לדם נדה ודם זיבה כי יתן בכוס עינו בכיס כתיב ע"י הכוס יתן עינו בכיס לשון נקי דברה תורה לומר שיבא על הערוה יתהלך במישרים סוף אשתו אומרת לו כשושנה (ד) אדומה ראיתי ואינו פורש אמר רב אסי אם ת"ח הוא סוף שמטמא את הטהור ומטהר את הטמא ד"א יתהלך במישרים סוף שהוא מתיר את העבירות ועשה אותן הפקר כמישור מסיח עם האשה בשוק מגלגל פיו בדברים רעים בשכרות ואינו מתביים. אחריתו כנחש ישך מה הנחש ע"י שהסית לחוה למתות יין נתקללה האדמה בעבורו שנא' (בראשית ג) ארורה האדמה בעבורך אף ע"י היין נתקלקל שלישו של עולם שנא' (שם ט) וייקץ נח מיינו וגו' ארור כנען זה חם שהיה בנו שלישי והוא נקרא אבי כנען ולכן היו מתרגין מה נפעון זה מפרים בין מיתה לחיים כך מפרים היין את האדם מדרכי חיים לדרכי מות לפי שהיין גורם לו לע"א הדא הוא דכתיב (משלי כג) עיניך יראו זרות כמו דכתיב (תהלים פא) לא יהיה בך אל זר ד"א שהוא בא על אשת איש כמה דתימא (משלי ה) ולמה תשגה בני בזרה ע"כ ומכלל המאמר אתה למד שהיין גורם לע"א וגילוי עריות וש"ד. עוד שם ד"א שיעשה את המלות זרות כמה דאת אמר (שם כא) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון זה שכור שנקרא יהיר לץ יהיר מנין שנא' (חבקוק ב) ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה לץ מנין דכתיב (משלי כ) לץ היין הומה שכל שוגה בו לא יחכם הרי שנקרא גם כן לץ וכבר ידעת כי כת לצים אינם מקבלים פני שכינה עוד (שם כג) ולבך ידבר תהפוכות שהוא הופך פניו מן הקב"ה ומן המלות כמא דתימא (דברים לב) כי דור תהפוכות וגו'. (משלי כג) והיית כשוכב בלב ים זה נח ששכב בתיבה י"ב חדש בתוך ימי המבול ועל ששתה ונשתכר אירע בו פסול שנסתרס וכשוכב בראש חבל זה אדם הקדמוני שהוא ראש לכל בני אדם שע"י היין נקנסה עליו מיתה וגרם להביא חבלי מות לעולם (משלי כג) הכוני בל חליתי אף לנואף שאינו לומד דעת ממה שעברו עליו הוא רואה מה אירע לסוטה ע"י היין ולא למד דעת הלמוני בו ידעתי ראה בתורה מה אירע לנואף ע"י היין ולא ידע להבין אלא אמר מתי אקוץ אוסיף עוד שכ"ז שיהיה לו פנאי להתעסק בזנות ירדוף אחריה הא למדנו שהיין גורם לזנות ולכן כתב הקב"ה בתורה פ' נזיר אחר פ' סוטה שלא יעשה אדם כמעשה נואף ונואפת ששתו יין ונתקלקלו אלא יזהר מן החטא יזיר עצמו מן היין לכך נאמר (במדבר ו) איש או אשה כי יפליא עכ"ל. ומה שאמרו בגמרא יין וריחני פקחין פיינו היין

(ט) שאין צריך לשלם הפסק כדאמרינן בגמרא כיון שהגיע לשכרותו של לוט פטור מכולם: (א) ריק מכל דבר כמישור: (ב) ר"ל שאומר מה שעושה קדירה של נחושת יכול ג"כ לעשות קדירה של חרס ומוכר אותו של נחושת ושותה יין בטוין: (ג) ר"ל פסוק ח"ו: (ד) נדה את:

ולקחת אשה לבני משם אמר רבי יצחק אותו הגוף שנטמע עמי באותו העולם ולא היה לו אשה וכסוף (פי' ותאוה) בו מפני יראת קונו אותו הגוף תקח ליצחק עכ"ל לעניננו וממנו נראה בפי' כי מי שהוא מונע ומרחיק עצמו מן התענוגים הוא ירא את ה' כמ"ש מפני יראת קונו והכוונה כי אינו רוצה ליהנות כדי שלא יבא לידי חטא כי התענוג מביא לידי חטא כמו שביארנו ונבאר עוד בע"ה . ראה גם ראה כמה צריך להתרחק מקליפות התענוגים ולהכניעם ובסוף המאמר אמר זכאה איהו מאן דלא איתהני מדיליה כלום שיהיה בלבוש כי למעלה אמר דלא אתענג מדיליה וכאן אמר דלא איתהני מדיליה והכוונה הוא להודיענו שיש עוד מעלה נוספת למי שאין לו אפילו הנאה מועטת מהקליפה כ"ש התענוג וזהו טעם לשון זכאה איהו רוצה לומר מעלה נוספת יותר ודרך זה דרך מורי ע"ה שכ"מ שאומר בזהר זכאה איהו שיהיה משובח מהקודם ופי' שאין לו הנאה שהוא ההסתפקות בדבר מועט לקיום הנפש והיינו מזון ת"ח שפי' הרשב"י ע"ה והעתקנו לשונו לעיל זכאה חולקא דגופא דיכיל לאיתזנא במזונא דנפשא ונ"ל שהכוונה הוא שלא תשלוט עליו ההיא קליפה שהיא קליפת הרמה לכן יש לו לאדם להתרחק מהקליפה קשה הזו שהיא התאוה שירדוף האדם אחר אכילה ושתיה וכתב הר"י אבוהב בעל מנורת המאור ז"ל שלפחיתות שמו נקרא הרשע הנרדף אחר אכילה ושתיה אוי"ל נוטריקון "אכול ושתה "יאמר "לך כי חושב שלא נברא העוה"ז אלא לאכילה ושתיה והרודפים אחר תאותם היום משביעים עצמם מהיתר ומחר באיסור וכשאינם יכולין להשיגו משלהם גוזלים משל אחרים ועל זה נתנה התורה ענין בן סורר ומורה שיהרג אם ראה אביו אותו שאכל תרטימר של בשר ושתה לוג של יין האיטלקי שכיון שהתחיל ברדיפת התאות יבא לכלות נכסי אביו ואם לא ימצא יבא ללסטם הבריות ומוטב שימות זכאי ואל ימות חייב כן אמרו בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין פח) :

לכן צריך ליזהר מלרדוף אחר המותרות כי האכילה המיותרת היא המביאה לאדם לידי חטא ומיד יצר מתגאה עליו כמ"ש בספרי ז"ל (דברים לב) וישמן ישורון ויבעט לפי השבע כן מורדין וכן אתה מוצא בדור המבול שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומתוך משקה ומתוך שלוה מה נאמר בהם (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת . וכן מצינו באנשי מגדל שלא מרדו לפני המקום וכו' וכן הוא אומר (יחזקאל טז) חי אני נאם ה' אם עשתה סדום אחותך היא ובנותיה כאשר עשית . אתה מוצא באנשי דור המדבר שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל שנא' (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו מה נאמר בהם סרו מהר מן הדרך א"ל הקב"ה למשה אמור לישראל כשאתם נכנסים לארץ אין אתם עתידין למרוד בי אלא מתוך אכילה ושתיה שנא' (דברים לא) כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים א"ל משה לישראל כשאתם נכנסין לארץ אין אתם עתידין למרוד אלא מתוך אכילה ושתיה שנא' (שם ח) פן תאכל ושבעת ובתים טובים וגו' ובקרך וצאנך ירביון מה נאמר בהם ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וכן אתה מוצא בבניו ובנותיו של איוב שלא באה עליהם פורעניות אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה שנא' (איוב א) עוד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין והנה רוח גדולה וכן אתה מוצא בי' שבטים שלא גלו אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה שנא' (עמוס ו) השוכבים על מטות שן וגו' השותים במזרקי יין לכן עתה יגלו בראש גולים ועוד האריכו שם עכ"ל לעניננו . ובתוספתא דסוטה פ"ג הוכיח כל אלו מפסוקי אנשי מגדל שנא' (בראשית יא) ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם ואין ישיבה אלא אכילה ושתיה שנא' וישב העם לאכול ושתו היא גרמה להם ויאמרו וגו' . אנשי סדום לא נתגאו לפני המקום אלא מתוך הטובה שהשפיע להם שנא' (איוב כח) ארץ ממנה יצא לחם וגו' מקום ספיר אבניה וגו' נתיב לא ידעו עיט . אנשי סדום אמרו הואיל ומזון יוצא מארצנו כסף וזהב יוצא מארצנו ואבנים טובות ומרגליות יוצאות מארצנו אין אנו צריכין שיבואו ב"א עלינו אלא לחסרנו נעמוד ונשכח את הרגל (פי' עוברי דרכים) מביניתינו א"ל הקב"ה כשהטיבותי לכם אתם מבקשים לשכח את הרגל מביניכם אני אשכיח רגל מביניכם ואשכיח אתכם מן העולם מהו אומר (שם כח) פרץ נחל מעם גר וגו' ישליו אוהלים לשודדים וכן הוא אומר (יחזקאל טז) חי אני נאם ה' אם עשתה סדום אחותך וגו' הנה זה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם וגו' עכ"ל :

וכמו שצריך ליזהר מריבוי האכילה כן צריך ליזהר מריבוי היין כי המעט ממנו מועיל לתקן האיצטומכא והוא מפקח כמו שארז"ל חמרא וריחני פקחין (פי' היין וריח עשאוני חכם) אבל המשתכר ממנו מפסיד גופו ומאבד שכלו וגורם לו כל רעות שבעולם כמו שמצינו בנח שגרם לו רעה וקלון והיתה לו סבה לקלל זרעו כדגרסי' בסנהדרין (פ"ח) דרש עובר גלילאה י"ג ווין נאמרו ביין (בראשית ט) ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר ויתגל וירא חם ויגד לשני וגו' ויקח שם ויפת וישימו על שכם שניהם וילכו ויכסו וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן עכ"ל ונ"ל שהכוונה בי"ג ווין אלו מפני שכולם בו"י להורות אוי ווי והם י"ג להורות שפגם באחדות שאחד עולה י"ג ועוד י"ג פעמים ו' עולה ע"ח כמנין ג' שמות ה' מלך ה' וגו' ויש הכרח לזה ממה שאמר שם לקמיה א"ל הקב"ה לנח לא היה לך ללמוד מאדם הראשון שלא גרם לו אלא יין כמ"ש במדרש אותו אילן שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה שאין לך שמביא יללה בעולם על האדם אלא יין עכ"ל הרי שאמר שהיה בו חטא אדם הראשון ואז"ל שאדם הראשון שמן פסול מרקה בו בחטא ההוא ואמר שאין לך שמביא יללה לדקדק על לשון ווי ועוד אמרינן התם במסכת עירובין פ"ו א"ר חנן

יביאנה כזיתים ותאנים וענבים והדומה להם עשה ושים אכילתך ביום יותר קלה מאכילתך בלילה אם מנהגך לאכול ביום פעמים רבות כדי שתהיה (ז) תנועת אבריך קלה ביום ויקלו עליך עניני אורחך ושלמך ואח"כ תתנהג בתענית גופך אם יהיה גופך חזק אפי' יום אחד בשבוע. וכל אשר תוכל להשביע גופך, אלא להרגיל על ענין המאכל והמשתה כדי ליסרה עשה ושים כוונתך בו לרפואה יותר ממזון וכל משתך יהיה מים אלא אם תהיה כוונתך ביין לשתות להועלת גופך או להעביר דאגה מלבך כמו שנא' תנו שכר לאובד וכו' והזהר מהרבות ממנו ומהפליג בו ומחברת בני אדם עליו כי הוא המדוה הגדול לתורה ולעולם וכבר ספר עז החכם מה שיש בו די (משלי כא) לץ היין הומה שכר. ואמר במאכל ובמשתה (שם כג) אל תהי בסובאי יין גו' (שם כג) כי סובא וזולל יורש גו' עכ"ל:

הדרך זה שכתב החסיד ז"ל הוא דרך הפרישות הנאות לבעלי תורה שרוב אומנותם בתורה שאם יעלה בעל תורה לסמוך על הבטחון ולהוציא מעותיו באכילת בשר או תרנגולים וכיוצא ממיני התענוגים כמלא מטריד עצמו בעניני העוה"ז אחר בקשת הטרף ויתבטל מד"ת ובעת שלא ימצא מנהגו לא יוכל לסבול ויחלה לכן מן הראוי שינהוג כל ת"ח הפרישות הזה שכתב בה"ה. וכן יש כמה מאמרים מרבותינו מסייעין ליה ומרחיקין התענוגים מבעלי תורה ומהם כשנויה בברייתא דקנין תורה (אבות פרק ו) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' ואל תתאוה לשלחנם של שרים ויעקב אבינו ע"ה לא שאל אלא לחם לאכול ובגד ללבוש ובזה מתקיימין דברי הרשב"י ע"ה שאמר זכאה מאן דלא אתענג מדיליה כלום. ובפרט אם לא יאכל אלא לרפואה כמו שכתב החסיד זכרונו לברכה שזו הבחינה המשובחת שהוא דלא איתהני מדיליה כלום וכן ראוי למי שהוא רוצה להתקדש שלא יאכל אכילתו אלא לרפואה כדי שלא יחלה ויתבטל מהתורה ומהמצות לכן ראוי שלא ימלא כרסו ממאכלים גסים ואפילו מדברים טובים לא ישביע תאותו ואפילו בשבת כי אכילה גסה גורם להרבות שינה כמאחז"ל בפ"ק דיומא לא היו מאכילין אותו (לכהן גדול בעיו"כ) הרבה שהמאכל מביא את השינה. וכאשר יתלמד להסתפק במועט ימלא מגוע לנפשו ויתקדש בתורה ולא יבוא להפיח בהיותו לומד והמשכיל יתן אל לבו ענין זה ויפרוש מתאותו ולא ימלא בטנו ותאותו כבהמה כי איזהו גבור הכובש את יצרו ואם יצרו מפתהו שיאכל ישבור כחו ויכבשהו מתאותו ואז שורה עליו יראה וקדושה דכתיב (תהלים לד) יראו את ה' קדושיו וכן אמר הראב"ד בשער הקדושה ז"ל ואני רואה הגדר הגדול והשימור המעולה והדרך הטוב להכנעת היצר הוא רעבון הנפש ממיעוט הנאותיה ותענוגיה במאכל ובמשתה רק שיהנה מן הריח הטוב ורחיצת החמין לפי שהחמין ערבים עליו והמאכל המועט שיאכל יהיה מתובל ומתוקן יפה בעבור אשר יערב עליו ותהיה נפשו מקבלתו ומתפייסת במיעוט ממנו ולעולם יניח מעט מכדי צרכו ומהשלמת תאותו ולא ישתה יין כי אם מזוג יפה כדי שלא תטרף דעתו עליו וע"ז הדרך אמרו ז"ל סעודה שהנאתך משוך ידך ממנה ושתי תקנות גדולות בענין זה הא' שלא תזיקנו אכילתו והב' כניעת היצר ושבירת התאוה. וכמו שאמרנו בסעודה כן הדרך לכל הנאות העולם ותענוגיו שלא ימלא האדם מהם כל תאותיו ואין צריך לומר שישמור האדם עצמו מן המאכלים שהוא מכיר מהם שהם מזיקים אותו כי האוכל דברים המזיקים אותו ואפשר לו זולתם הרי הוא פושע בגופו ופושע בנפשו מפני שהוא הולך אחר תאותו ואינו חושש על אבידת גופו וזהו דרך יצה"ר ועצתו הסכלית להסיתו מדרך חיים אל דרך המות וידע כל חי מדבר שאין דרך ליצה"ר עליו אלא מדרך ההיתר ופתח דרכו מן המותר אצלו ואם ישמור הפתח א"צ שימור אחר. וכבר ערכתי הכל לפניך בתחלת השער הזה כי דרך היועץ הבליעל ההוא מיעטו למלא תאותו מן המותר לו ואחר הרגילו אותו במילוי תאותו בהיתר והשיא נפשו להיות שוקקה בכל עת ולהיות עורגת אל ערבונה יסיתנה אל האיסור הקל ומן הקל אל החמור כאשר אמרתי וע"כ הזהר בהיתר ואם תגדור בו את עצמך ותמעט תאותך מן המותר לך מובטח לך אתה שלא יסיתך עוד יצרך אל האיסור כ"א יעלה דבר איסור מיד אתה נושא ק"ו זה בעצמך במותר לי נאסרתי באסור לא כ"ש וכיון שאתה נושא ק"ו זה עליך מובטח לך שאתה פורש מן ההרהור וכ"ש מן המעשה ואל יתענה האדם עינוי נפש פן יחלים לבו ויתקלקלו מעשיו וטבעיו ויתערב מוחו ויהיה הפסדו מרובה משכרו כי יבטל מן התורה ומן התפלה ואם ילמד לא תהיה תורתו מיושבת ולא יסכים להלכה ולפלפול השמועה לפי שאין התורה נקנית אלא מעיקר השמחה. ואל ימנע אדם עצמו מכל שמחת מצוה ומכל הנאת מצוה רק שיהיו עיניו פקוחות כנגד היצר ויהיה מאל עליו פן ימלא כל תאותיו ואם יחלים לבו על מעוט אכילתו טוב לו שיאכל ב"פ ביום מעט מעט ואל ימלא כריסו בפעם אחת ואם לא יזדמן לו לאכול ב' פעמים ביום יהיה אצלו מן המרקחות המישבות הלב ויאכל מהם מעט ויתחזק לבו גם אם יראה בעצמו ובטבעו שהוא צריך להתענות יום או יומים יתענה לפי תקנתו כי היושב בתענית והוא צריך לו נקרא קדוש ובלבד שלא יבטל מן התורה או מן המצות בעטיו:

גם השבועה שהיא המורה התירוץ לגדור את עצמו בזמן העבירה כאשר אמר בועז בענין רות (רות ג) חי ה' שכבי עד הבקר ואמחז"ל שהיה יצרו מקטרג עליו כל הלילה ואומר לו אתה פנוי והיא פנויה והאשה נקנית בבעילה לך ובעלה ותהיה קנויה לך בבעילה קפץ בועז ונשבע כנגד היצר חי ה' שכבי עד הבקר נשבע ליצר שלא יעשה זאת ולאשה שכבי עד הבקר. כן כל אדם יוכל לדעת בעצמו הגדר שיעשה

טוב

(ז) פי' רצוי המאכל ונכוחו מכביד הגוף עד שהוא מתעצל בכל מעשיו:

היין מיעוטו במחיצה יפה אמנם היין הוא המזיק וכן מובא שם במדרש במדבר רבה פ"ם ולא נעתיק לשונו כדי שלא להאריך וסוף דבריו שם ללמדך שאין טוב יוצא מהיין ובפרט לומדי תורה צריכין ליזהר מריבוי היין שהיין מביא לידי שינה ואחז"ל בסנהדרין (פ"ח) יין ושינה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם לצדיקים רע להם ורע לעולם הרי שהיין לצדיקים היזק הוא להם מפני שמרבה שינה ויבאו להתבטל מד"ת והיינו שהלמה ע"ה אחר שגנה היין שבח החכמה ואמר (משלי כד) אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו להיות אתם וגו' ואמר אח"כ (שם כד) בחכמה יבנה בית ואמר (שם כד) גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח ואמר אח"כ (שם כד) התרפית ביום צרה צר כחכה ואחז"ל במדרש משלי על פסוק זה א"ר אבהו כל המרפה עצמו מדברי תורה אין לו כח לעמוד ביום צרה ובזוהר פ' ויצא האריכו בפירוש פסוק זה ובמקומו נעתיקהו ונמצא כי היין לת"ת סבה שירפה מד"ת ותמצא שאמר (תענית פ' ב) במשנה אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים ואנשי בית אב לא ביום ולא בלילה ופרש"י בלילות אין לחוש שמא תכבד העבודה שהרי לאו מבערב שפסקו הקרבנות ולא בימים שיביאו רוב קרבנות ולא יספיקו בני בית אב של אותו היום וצריכין אלו לסייען והרי אינם ראויין לעבודה משום שכרות אנשי בית אב בין ביום בין בלילה לפי שהיו מעלין כל הלילה איברים ופדרים שפקעו מעל המזבח א"כ לא גמרו ביום גומרין בלילה אבל אנשי מעמד אינם צריכים לסייע בלילה להפך במזלג דבית אב יכולין להספיק לבד היפוך המערכה עכ"ל . נמצינו למדים שכל מי שהיתה העבודה כבדה עליהן היו אסורין ביין כדי שלא יבאו להתבטל מהעבודה וכן מי שהוא רוצה לסבול עול התורה ושלא יבא להתבטל ממנה יתרחק מהיין ואמרו (זוהר פ' ויצא בים דף קו) במדרש הנעלם ז"ל א"ר יצחק מעולם אין יצה"ר מתפתה אלא באכילה ושתיה ומתוך שמחת היין אז שולט באדם בצדיק מה כתיב ביה (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו ואינו משתכר לעולם דא"ר יהודה האי צורבא מדרבנן דמרוי (שמשכר עצמו) קרינא עליה (שם יא) נזם זהב באף חזיר ולא עוד אלא שמחלל שם שמים . מנהג הרשעים מהו והנה ששון ושמחה היין אז שולט באדם הרוג בקר ושחוט צאן וגו' ועליהם אמר הכתוב (ישעיה ה) הוי משכימי בבקר שכר ירדופו כדי לעורר ליצה"ר שאין יצה"ר מתעורר אלא מתוך היין שנאמר (בראשית יט) ותשקין את אביהן יין :

ובענין כוונת האכילה והשתיה לפי הפשט כתב בספר מנורת המאור של רבי ישראל ע"ה שצריך שיהי' שמח בחלקו ויבטח בקונו שיזמין לו פרנסתו ולא ימאס בדקדוקי עניות וכן אמרו במדרש כל ימי עני רעים ר"ל מי שהוא עני באמונתו ויקוץ בהוצאה ואם יקנה פרנסה לנפשו ירא לו שהוא ירד מנכסיו ויצטרך לבריות נמצא כל ימיו בעצב ובדאגה אבל מי ששמח בחלקו ומאמין בהקב"ה שהוא מזמין לו פרנסתו בכל עת שיצטרך לה הרי זה לעולם לבו שמח וטוב לו וכאילו שלחן ערוך ומשתה תמיד לפניו ועוד גרסינן במדרש (משלי יז) טוב פת חרבה ושלוה בה גו' זה השמח בחלקו ולעולם יהא שליו ושאנן הואיל והוא שמח במה שהזמין לו הקב"ה לעולם לא יגנוב ולא יגזול ונמצא שוקט ובוטח כל ימיו . מבית מלא זבחי ריב זה שאינו שמח בחלקו אלא רודף אחר המאכלות הגסים ויגנוב ויגזול כדי להשביע תאותו ונמצא כל ימיו במריבה ובקטטה ונרדף מבני אדם והאוכל מעט לשובע נפשו ואין מתכוין להנאת גופו הרי זה מכיר את בוראו כי כשירעב יבין הסכון עצמו ושהיותו האדם שבשעה שתחסר לו פרנסת לחם וקיתון מים יחלש כחו וכל איבריו ויחשכו עיניו ולא יעצור כח לעמוד על רגליו ואז יכיר שלימות הקב"ה שאינו צריך לא אכילה ולא שתיה שנא' (תהלים נ) האוכל בשר אבירים וגו' וכשירעב יתלה עיניו להקב"ה להקם פרנסתו וידע שהוא ית' שמו נותן להם לכל בשר . ומטריף פרנסתו לכל אחד ואחד ולכל גויה וגויה די מחסורה ואז ירחם על העניים ויפרוש מן הגאוה לפי שהמאכלים הגסים מביאים את האדם לידי עונות והמנים שנא' (דברים לב) וישמן ישורון ויבעט וכתיב (שם ח) ואכלת ושבעת השמרו לכם וגו' :

והמשובח באדם בענין האכילה הם ג' דברים האחת שיסתפק בחלקו ואפילו מעט ולא יבקש יותר . ב' שיאכל בעתו קודם שירעב הרבה ויחלשו איבריו ויבא לידי חולי ולא יהיה בו כח לעבוד הקב"ה כדאוי שנא' (קהלת י) ושריך בעת יאכלו . ג' שלא יתכוון במאכלו להנאת גופו כ"א לקיום נפשו ולא ילך אחר תאותו לאכול כל מה שהדיך מתאוה מאכלים רעים מפני שהם מזיקין וכתב הרמב"ן ז"ל לעולם יפחות אדם משליש (ה) מאכלו ואחז"ל סעודה שהנאתך משוך ידך ממנה עכ"ל . והחסיד בח"ה ז"ל כתב בענין פרישות האכילה (שער הפרישות פ"ה) ז"ל וראוי לך אחי שתתנהג בפרישות מן התענוגים המותרים בילתך עד שיהיו בעיניך כתכונת התענוגים האסורים עליך פירוש כחלב וכדומה לו פן תעזוב תורתך ותניח חובתך וכבר עמדת על מה שצוה הבורא ית' את המלך באמרו (דברים יז) לא ירבה לו נשים ואמר רק לא ירבה לו סוסים ואמר הלא על אלה חטא שלמה המלך עם כל חוזק שכלו ורוב תבונתו וגדולתו ואמר עוד לקמיה והשתדל להסיר חום הטעם שתקח די מזונך מן המאכל והמשתה והפרוש ממה שהוא יותר מזה . והתחבולה בענין הזה שתמעיט במיני (ו) הלפתן ותסמוך על לפתן אחד בעוד שתוכל וכן הרגל נפשך בקצת העתים מבלי לפתן כדי להתנהג בטוב וטבעך עד שיקל עליך הדבר בעת המנעו ואם תוכל לעזוב הלפתן שיש בו יגיעה וטירה ותסמוך על מה שאין בו שום

(ה) שיאכל שני שלישים ממה שיכול לאכול : (ו) כל מה שאוכלין ומלפתין בו הפת נקרא לפתן כגון בשר ודגים וגבינה וירקות :

קד) שיש שלחן עליון שעליו לחם הפנים ואמר ומרזא דההוא שלחן נפיק מזונא לעלמא כמה דאתחזי ביה בגלגלתא וההוא לחם איהו (י) איבא ומזונא דקא נפיק מהאי שלחן לאחזאה דהא משלחן דא נפקין פירין ואיבין ומזונא לעלמא אי לא אשתכח כרם ענבין דאינון איבא דנפקא מיניה לא יהון משתכחין אי אילנא לא יהא איבא לא אשתכחת בעלמא בגין כך שלחן איהו עקרא מזונא דנפיק מניה איהו ההוא לחם ואמר לקמיה שלחן דבר נש אצטריך לאשתכחא בנקיותא דגופא לא יתקרב למיכל מזונא דיליה אלא בנקיותא דגרמיה וע״ד אצטריך בר נש (כ) לפנאה גרמיה בקדמיתא עד לא ייכול מזונא דשולחנא דכיא דההוא מזונא דאתקין ליה ביה איתרעי קוב״ה בגין דלא איתקריב על ההוא שלחן קיא צואה דאיהו מרזא דסטרא אחרא וסטרא אחרא לא יקבל מההוא מזונא דשלחן דא כלום לבתר דאכיל בר נש ואיתענג אצטריך למיהב חולקא דתמצית לההוא סטרא ומאן איהו מים אחרונים ההוא זוהמא דידין דאיצטריך למיהב לההוא סטרא חולקא דאיצטריך ליה וע״ד ודאי אינון חובה ובאתר דחובה שריין ואיהו חובא על בר נש למיהב ליה חולקא דא וע״ד לא אצטריך לברכה כלל דהא ברכה לאו איהו בההוא סטרא ובג״כ איצטריך בר נש דלא יהיב מזונא דע״ג פתוריה לההוא קיא צואה וכל שכן במעוי וכל שכן דאיהו טב לבר נש ובריאו ותיקונא דגופיה וע״ד שלחן איהו למיכל ביה בדכיו כמה דאיתמר עכ״ל. והנה בטעם הנאמר במאמר הזה שאסור לתת חלק ממזונו לההוא קיא צואה נבין ג״כ טעם (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו והטעם שכיון שהכונה אל המזון הזה שיצא משלחן העליון ואין ראוי שיהיה לחיצוני חלק בו שהוא הנקרא קיא צואה וכמו שנעשה בגשמי נעשה ברוחני כן מהמזון העליון הנפש ודאי נהנית ולכן אין ראוי שתהנה הקליפה גם מהמזון עצמו שהוא קדוש וכדאי שלא יקטרג עלינו כנגד זה נתנו לו חלקו במים אחרונים ובזה סוף המאמר שחזר לומר ובג״כ אצטריך בר נש דלא יהיב מזונא דע״ג פתוריה לההוא קיא צואה וכל שכן במעוי שהרי זה כבר נאמר יותר בארוכה לעיל דאיצטריך לפנאה גרמיה ועוד מאי קאמר וכ״ש במעוי פשיטא דבהאי עסקינן אלא הענין כי המזון שאדם אוכל בשלחנו מורה עליו קדושה עליונה כי בתחלה מקדש ידיו כמו שנבאר בתיקוני השלחן ואחר כך מברך ברכת המוציא על הלחם והברכה לכל פרי וללחם הוא להשפיע עליו רוחניות מהשם הגדול ידו״ד המהווה הכל והוא הנותן נשמה וקיום לכל הנבראים והוא ברא הלחם הזה על כל הקשור בשם הזכר שאין שום נברא נברא אלא על ידי עילת כל הממציא הכל כדפי׳ בתיקונים (דף קיג) ז״ל אלא כמה דלית (ל) באת ו׳ שותפו דאת אחרא הכי לית ביה שותפו דאיהו אחד ואין שני לו אחד בלא חשבון הוא ברא כלא ולית בורא עליה וכי אית דיכול למברי אפילו יתוש זעיר אלא הוא אלא מים אית להון חילא למיברי אילנין ועשבין ואינון איתבריאו אבל בורא עלמין ברא ולית ליה מאן דברא ליה עכ״ל וע״י הברכה והזכרת השם אנו מעוררים השפע העליון על הלחם ההוא או על הפרי כמו בתחלת בריאתו על ידי השם נמצא שכוון באכילתו שהנפש תהנה מרוחניות השם הגדול שנתלבש בפרי ההוא נמצא שיש בו חלק חיים בסוד ואתה מחיה את כלם וכן המים שנקראים מים חיים עד״ז הוא סודם ע״י הברכה שאנו מברכין עליהם והאוכל אכילתו בדרך זה נקרא צדיק חי והוא דבק בחיים העליונים ומזכך האכילה לתת חלק לנפש ועוד נאריך לקמן בענין זה ועתה בזה יש טוב טעם שאין ראוי לתת מהמזון הקדוש לחיצוני וז״ש לעיל לפנאה גרמיה עד דלא ייכול מזונא דשולחנא דכיא דההיא מזונא דאתקין ליה בי׳ איתרעי קוב״ה והם ב׳ בחינות הא׳ בערך המזון עצמו שהוא קדוש והב׳ בערך השלחן ואמר ביה איתרעי קב״ה הורה על הדרוש הנזכר וכנגד זה אמר ב׳ דברים שצריך לתת תמצית ולא מזון מים שהוא רוחץ שהוא זוהמא שאינם מעיקר המזון שבשלחן וחזר לומר ובג״כ מפני שהוקשה לו שסוף סוף אנו מואסין שבקרבן היו נותנין לו חלק בשעיר איברים ופדרים שפירש בפ׳ תרומה שהשטן היה מתעסק לצד צפון וכן ראוי שבשלחן הנקרא מזבח יתן לו חלק מהמזון ועוד היה שלא יפנה עצמו ולזה תירץ בגין כך אצטריך ב״נ דלא יהיב מזונא דעל גבי פתוריה לההוא קיא צואה ואומרו דע״ג פתוריה להורות כי שלחנו הוא שלחן אשר לפני ה׳ ואין ראוי לתת ממנה לכלבים הנקראים קיא צואה הרי אפילו הקיא צואה חוץ ממנו וכל שכן במעוי שהרי בקרבו קדוש שהיא הנפש הקדושה חלק ממנו יתברך והיא נהנית מהמזון ואין ראוי שתהנה גם הקליפה וטעם המזון לנפש הוא כי לפי האמת יותר טוב שלא תאכל ותתקיים בלי אכילה כלל אלא הענין הוא בלי ספק קודם בואה לעולם הזה היא עומדת למעלה ונהנית מזיו השכינה והעליונים אם לא יהנו מזיו השכינה יתבטל מציאותם כי אותה הארה היא סבת קיומם וכן פירשו במדרש הזוהר (פ׳ בלק דף רח) ועל כרחה מורידין אותה ומלבשין אותה בגוף והנה מפני סבת הפרידה מהמקור העליון א״א שתהנה מזיו השכינה בסבת מסך הגוף המפריד וישראל במדבר נהנו קצת מזיו השכינה דהיינו סוד המן שהוא אור עליון שנתגשם כדפי׳ שם בזוהר ולכן היה נבלע באיברים והיה מזון לגוף ולנפש כאחד אמנם אח״כ אכלו מעבור הארץ דהיינו שהשפע נתגשם ונתעבה בארץ העליונה ובארץ הזו מה שלא היה כן המן שלא היה מתעבה בארץ העליונה דכתיב (שמות טז) הנני ממטיר דרך העברה לבד היה עובר דרך בה ולכן יש בו חלק לאדם וחלק לחיצוני דהיינו המותר קיא צואה אם כן מוכרח האדם לאכול כדי לתת חלק רוחני לנפשו שתהיה דבקה ושתהנה קצת מזיו השכינה על ידי הדרכים שאמרנו ויש קצת סיוע לזה בענין ד׳ מטעם שש״

רשב״י

(י) תבואות : (כ) לטבול ידיו קודם אכילה : (ל) ס״א באות י׳ :

טוב לו אם הכניעה אם השבועה ואני רואה שאין טוב מן הכניעה ועבון הנפש כאשר אמרתי ואם יוסף
עוד אל השבועה ישבע ויקיים כענין שאמר דוד (תהלים קיט) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך
עכ"ל. ואני הצעיר אומר כי הדרך הזה טוב למי שאפשר לו ויש יכולת בידו לקנות מרקחת אבל מי שהוא
עני ואין יכולת בידו להתנהג בדרך זה יתנהג לפחות שתהיה אכילתו ע"פ הרפואה כמו שכתב הרמב"ם
הלכות דעות במ"ש שימעט האדם מהאכילה כי היא הדרך הנכונה בפרט מי שאינו מתענה טוב שימעט
בסעודת הבקר כדי שלא יתבטל מעסק התורה וישער בדעתו שיהיה שיעור אכילתו בשני פעמים בבקר
ובערב כשיעור מה שהיה רגיל לשבוע בפעם אחת ולמי שהוא רוצה להתמיד לקום בחצות הלילה לעסוק
בתורה ישים עיקר אכילתו בסעודת הבקר ובלילה לא יאכל אלא פירות ויהיו פירות היבשים כגון צמוקים
ושקדים ואגוזים ותאנים ויתרחק בלילה מלאכול מאכלים גסים כגון גבינה וכיוצא בזה אלא יתנהג כמו שכתב
הראב"ד לעיל ברים דבריו שיאכל מעט מתובל ומתוקן יפה והפת יהיה מעט מהתבשיל ולמי שרוצה לקרות
רוב הלילה טוב שלא יאכל בלילה פת כלל וכן היה נוהג מורי ע"ה כשלא היה מתענה ובעל תשובה הרגיל
להתענות בכל יום בימים שיאכל כמו בר"ח ובחו"ע יתנהג כדרך הזה שכתבנו ולמי שאפשר לו הדרך שכתב
הראב"ד ע"ה לתיקון היום הוא טוב לתיקון הלילה שלא יאכל בלילה אלא ממיני המרקחת המישבות את
הלב ובזה יוכל לעמוד רוב הלילה בעסק התורה בלי שינה נמצא בזה סובל עינוי בקצת ולא ירדוף אחר
התענוגים כי אין התורה מתקיימת אלא במי שהוא מתרחק מן התענוג כמ"ש בזהר (פ' פנחס דף רמז) על
פסוק (במדבר כח) סלת בלולה בשמן כתית פי' שם שסלת הוא שכינה בלולה בשמן אמר בההיא שמן
דנגיד ונפיק מלעילא ואמר אח"כ אמר ר"מ בוצינא קדישא כמה מתיקין מילך ודאי איתמר הכא בלולה בשמן
כתית ואיתמר התם באורייתא דבעל פה בלולה במקרא במשנה ובגמרא וכו' ועוד אית רזא תנינא בלולה
בשמן כתית ודאי לאו אורייתא היא בלולה אלא למאן דסביל כמה מכתשין (יסורין ומכות) בגיניה כמה
דאוקמוה מארי מתני' דלית אורייתא מתקיימת אלא במי שממית גרמיה עלה. ועוד אמר בזמן שאתה מכתת
רגליך ממדינה למדינה תזכה לראות פני שכינה. ועוד בלולה בשמן כתית דא הוא דמקיים פת במלח תאכל
ומים במשורה תשתה ועוד בלולה בשמן כתית הה"ד (ישעיה נג) והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו
עכ"ל. הרי שני' שהתורה הנקראת סלת לא תתקיים באדם אלא אם יכתת עצמו וימית ויקיים פת במלח
תאכל. ואף על פי שאמר ועוד כל הפי' האלו באים למקום אחד שהכונה כתיבת האומר כדי שיגדיל התורה
והנשמה בו וזהו הדרך להשגת התורה שאף על פי שיהיה עשיר לא ינהג עידונין בעצמו וזהו שאמר כך היא
דרכה של תורה כו' וז"ש דוד המע"ה (תהלים קיט) טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקיך ואמר בזהר (פ'
ברכה דף יב) כי רשב"י ע"ה יר"א כאשר יצאו מהמערה והלך רבי פנחס לראותו אמר ז"ל אזל לגביה
ואשכח ליה משניא וגופיה מליא חלודין בכה בהדיה ואמר ווי דחמיתך בכך אמר זכאה חולקי דחמית לי בכך
דאלמלא לא חמיתני בכך לא הוינא בכך (מלת אדרא) עכ"ל. וכן אמרו בגמ' מסכת שבת (שבת פ"ב)
הרי בפי' שע"י היסורין שסבל במערה השיג החכמה הנפלאה וכן אמרו בתנא דבי אליהו בי"ג שנה שהיה
חבוש במערה רשב"י ע"ה נתגלו לו עמקי החכמה והשיג עתידות. ובפרט מי שיש לו עונות צריך לסבול
יסורין על עונותיו ולא יזכה אל האור העליון שהוא השמן שעליו אמר דוד המע"ה (תהלים כג) דשנת
בשמן ראשי אלא אם יכתת עצמו וזה שאמר ועוד בלולה בשמן כתית הדא הוא דכתיב (ישעיה נג) והוא
מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו והכונה שכמו שהמשיח סובל העונות שלנו עושים לו שיהא מדוכא אם כן
מי שירצה שהמשיח לא יהיה מדוכא מעונותינו יסבול וידכה הוא בעצמו וכן פירשו בספר החסידים שחסיד
אחד היה סובל כמה יסורין על עונותיו ונתן סבה זו האמורה ע"ש. עוד בתנא דבי אליהו הובא
בילקוט בפ' ואתחנן (סימן תת"ל לס"ה) פסוק אנכי ה' אלהיך ז"ל לא זכה אדם לתורה שמכנס בתוך מעיו
יבקש רחמים על אכילה ושתיה יתירה שלא תכנוס (ח) בתוך מעיו שנא' (ויקרא רבה פ' יט) נרפתיך ולא
בכסף בחנותיך בכול שוי מה הכול הזה אפי' אתה נותן בו כל עולם שבעולם הרי הוא בורפן ומפסידן כך
גרונו של אדם אפי' אתה נותן בו כל אכילות שבעולם הרי הוא מפסידן עכ"ל. עוד אמרו במדרש
(ויקרא פ' יט) א"ר שמואל בר נחמני דברי תורה צריכין (ט) השחרה והערבה פרנסה מנין (איוב לח)
מי יכין לעורב צידו כך אם אין אדם נעשה אכזרי על גופו ועל בניו ועל ביתו כעורב הזה אינו זוכה
לדברי תורה עכ"ל. והטעם שלא תשרה התורה באדם אלא אחר שירחיק ממנו התענוגים מפני שהתורה
נקראת קדושה שנאמר (משלי ב) ודעת אלהים תמצא ולכך לא תשרה אלא במקום שיש קדושה ופרישות
מתענוגי הגוף. וכתב בספר מנורת המאור של רבי ישראל ז"ל גדולה תורה שכל כך היא קדושתה שאפילו
מן הלחם ומן המים הוצרך משה להתקדש מהם עד שקבל את התורה שנא' (שמות לד) ויהי שם עם ה' והלא
דברים ק"ו ומה אם לחם ומים שהם טהורים נתקדש מהם ארבעים יום אנו עאכ"ו שנתקדש לדברי תורה מכל
טומאה עכ"ל. והנראה לי בכוונת האכילה כפי המובן מדברי רשב"י ע"ה הוא מה שפי' בזהר (תרומה דף

קנד

(ח) והספר שיהיה יכול ללמוד את"כ: (ט) שצריך להרעיב ולסגף עצמו נ"י לעד כדי שיעסוק בתורה כן פי' המתנות כהונה
א"א דס"מ שצריך אדם להשכים ולהעריב בדברי תורה ונקט המדרש פרנסה משום לפי שהוא עוסק תמיד בתורה מאין יבא
לו פרנסתו ומתרץ בפ' מי יכין וגו':

במדה העליונה הנזכרת ושפע קיום לנפשם . ות"ח העוסקים בתורה מזונם הכל הוא מזון לנפש פי' כוונת שהשכינה משפעת להם מזונם מהחכמה כאמרו (משלי לא) ממרחק תביא לחמה וכבר נודע כי פלא רחוק ומרחקים הכל הוא שם והלחם הזה הוא גשמי שהוא לחם מזונם שעל ידו יסתפק גופם אבל יש בלחם ההוא רוחניות עליון שבסעודה אחת ממנו יספיק לתת קיום לגוף שלשה ימים וכיוצא ויש בו רוחניות להשכלת התורה וסודותיה וראיה לזה שאמרו בזהר (פ' לך לך דף נד) בענין כפר סכניא שאמרו לו לר' אבא שהמקום ההוא זכה להם לענין התורה ואמר והאי אורחא דילן בכל ליליא פלגותא ניימין ופלגותא עסקין באורייתא וכד אנן קיימין בצפרא ריחי חקלא ונהרי מיא נהרי לן אורייתא ואתיישבא בלבן עכ"ל לענינגו . הרי בפי' כי ריחי חקלא היו מאירים להם סודות התורה . והטעם שע"י עסק התורה שהיו עוסקין במקום ההוא היה הקב"ה מוליד שפע רוחני בעשבים ההם ועל ידי כך היו משכילין בחכמה וזה כדרך הזה במזון ת"ח יושפע בלחם ההוא או בשאר המזונות שפע מזון הנפש להשכלת התורה והיינו מה שפי' בתיקונים והעתקנו לשונו בשער האהבה שהשכינה יש למי שמוליד לו מזון מגוף ויש שמוליד לו מזון הנשמה שהוא מזון התורה ואין לפרש שהוא מזון התורה לבדו שאם לא יאכל כלל ימות אלא הכונה שרוב מזונו מזון לנשמה ואף על פי שאוכל הגוף כיון שהוא דק הנשמה היא הניזונת וגוברת בהשכלת התורה והגוף חלש וסיוע לענין זה מצינו בזהר (פ' וירא דף קד) ז"ל אמרו שם שהמלאכים שזימן אאע"ה כל מה שהיו אוכלים היה נאכל ע"י אש ואע"פ שכתוב בפסוק שאכלו הכונה הוא המזון שניזונו מחסד אברהם . ואמר ובגין כך כתיב ויאכלו כגוונא דא (שמות כד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו אכילה ודאית אכלו דזנו מן שכינתא אוף הכא ויאכלו גרמו לאיתזנא מניה מסטרא דאברהם ובגין כך לא אישתארו ממה דיהיב לון אברהם כגוונא דא בעי בר נש למטעם מההוא כסא דברכה בגין דיזכה לההיא ברכה דלעילא אוף איגון אכלו ממה דאתקין לון אברהם בגין דיזכון לאיתזנא מסטרא דאברהם דהא מההוא סטרא נפיק מזונא לכלהו מלאכי עילאי עכ"ל הרי בפי' שעם היות שמהמזון הגשמי שאכלו לא נשאר כלום שנאכל באש מ"מ ניזונו ברוחניות מצד החסד שאכלו ע"י אברהם וכן הדבר למזון ת"ח שאע"פ שיהי' המזון שבגופם נעכל ישאר מזון רוחני לנשמתם מפני שמזונם נשפע מהחכמה שהוא על החסד ויעמדו בלי אכילה שלשה או ד' ימים ובעוד שהם עוסקים בתורה הם ניזונים ברוחניות התורה ההיא שעוסקים בה א"כ מבלי ספק לא ימצא בענין זה אלא להם שהי' תורתם אומנותם :

ובדרך זה מתיישב שהרשב"י ע"ה ובנו ישבו במערה אחת י"ג שנה וניזונו ע"י אכילת חרובין מפני שהמדה העליונה חכמה היתה מזונם והיא דקה ורוחנית יותר מכל שאר המדות התחתונות ואינה שורה בגוף מפני דקותה אלא היא נותנת מזון רוחני לרו"ח ולנשמ"ה שהם ת"ח שהרי הת"ח שהם האוחז בקו האמצעי ויש לו רוח ונשמה ולכך מזונו מלמעלה דק ורוחני וכן מצינו שאמרו בתיקונים שהחכמה היא שקיו דאילנא והיא נשמת חיים מתפשטת במדות להחיותם ואינה שורה במדות אלא התפשטות דעת ובינה בתוכם כמו שפי' מורי ע"ה באדרא ולכן ת"ח האוחזים בתורה אוחזים בעיקרא ושרשא כי התורה היא פנימית יותר מכל המצות כמו שיתבאר במקומו ומזונם החכמה ואינה שורה אלא ברוחם ונשמתם ולא בגוף עם היות שיאכל ולכן הנשמה גוברת והגוף חלוש ומפני שת"ח עיקר מזונם הוא לנשמה כדפי' לכן יוכלו לעמוד ב' או ג' ימים בלי אכילה כלל שמזון התורה הוא מזונם והוא הנותן להם קיום ואם ימצא ענין זה בבעלי תשובה נוכל לומר שכח התשובה הוא הזן אותם כמ"ש בתיקונים (דף עג) שבעלי תשובה יש להם נשמה יתירה ונשמה היתירה הזאת שהיא בכח התשובה יכולה לזון אותם שיעמדו ג' ימים בלי אכילה וגם מדת הצדיקים להסתפק במועט מטעם הנזכר :

וכלל הדרוש הנוגע לענין כונה הוא שיחשוב האדם בעת האכילה שהוא אוכל לפני המלך ואכילתו היא משפעת מהשלחן אשר לפני ה' ובזה לא יבא להיות גרגרן שהרי דימו בזהר השלחן התחתון לשלחן העליון כמאמר שכמו שמהשלחן העליון הנשמות העליונות והמלאכים ניזונים כך נפשו ניזונת מהמזון העליון שנתגשם בשלחן התחתון הזה והיינו צדיק אוכל לשובע נפשו . ויש הכרע לכוונה זו מהזהר (פ' תרומה דף קנו) בפסוק (תהלים כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי ז"ל פתורא דבר נש מזכי ליה למיכל על פתורא אחרא בעלמא דההוא עלמא כד"א (שמואל ב ט) כי על שלחן המלך תמיד הוא אוכל ודוד מלכא הוה אמר תערוך לפני שלחן נגד צוררי איסתדרותא דפתורא בההוא עלמא הוי דהא כדין איהו עידונא . וכסופא דנשמתא איתהנית בהו לעלמא דאתי וכי פתורא אית לון לנשמתין בההוא עלמא אין דהא מזונא וסיפוקא דעדונא אכלי בההוא עלמא כגונא דמלאכי עילאי אכלי וכי מלאכי עילאי אכלין אין ע"ש עכ"ל לענייננו ועד"ה באכילתו יכוין שאכילתו היא באה מהשכינה שממנה נשפע המזון למטה מהתחתונים שכל אכילה בעה"ז ועם היות שימצא אכילה למעלה (נ) אכלו רעים כבר פירשו בפ' ויקרא (ס) מאן דאית ליה גרבי דחמרא אכילה בעי :

עוד

(נ) אלו ב' מדות חכמה ובינה שנקראים רעים דלעילא דלא מתפרשין לעלמין : (ס) ר"ל מי שיש לו גרבי יין והוא רוצה לאכול כלומר שהספירות שהם למעלה בדקות והם הענבים שהיין משומר בהם הנה יחודם ושלמותם הוא בהיות הספירות מתפשטות ומתגלות למטה שהיא האכילה עולות עליהן אל מציאות הדק ונמצא הספירות בדקותן כוללות גם הספירות אחר גלויים ועיין בפרדס רמונים שער ת' פ' י"ד ותרוה למאוד :

רשב"י ע"ה (זוהר בשלח דס"ה) ז"ל אמר שישראל בתחלת יציאתם ממצרים אכלו מצה שהיא מדת צדק אהר כך כשמלו ופרעו זכו לאכול את המן לחם מן השמים אמר אחר כך חבריא דמשתדלי באורייתא מתאר אחרא עילאה קיזנו מאי היא כמה דכתיב (קהלת ז) והחכמה תחיה בעליה אתר עילאה יתיר א"ל ר"א אי הכי אמאי חלשא (מ) נפשייהו יתיר משאר בני עלמא והא בחילא יתיר ותוקפא איתחזון לאשתכחא א"ל יאות שאילתא ת"ח כל מזונא דבני עלמא מלעילא קא אתיין ההוא מזונא דאתי מן שמיא ואר"עא דא הוא מזונא דכל עלמא והוא מזונא גס ועב וההוא מזונא דאתי יתיר מעילא הוא מזונא דאתיא בדינא ומאתר דדינא אישתכח הוא מזונא יתיר דקיקא מזונא דאישתכח להו לישראל בההוא זמנא מאתר עילאה דאיקרי שמים הוא מזונא יתיר דקיקא דעייל יתיר לנפשא מכלא ומתפרש יתיר מגופא ואיקרי לחם הקלוקל מזונא עילאה יתיר מכלא הוא מזונא דחבריא אינון דמשתדלי באורייתא דאכלי מזונא דרוחא ונשמתא ולא אכלי מזונא דגופא כלל והיינו מאתר עילאה יקירא על כולא ואקרי חכמה בגיני כך חלים גופא דחבריא יתיר מבני עלמא דהא לא אכלי מזונא דגופא כלל ואכלי מזונא דרוחא ונשמתא ומאתר רחיקא יקירא מכלא ובגיני כך ההוא מזונא דקיקא מן דקיקא יתיר מכולא זכאה חולקיהון הה"ד החכמה תחיה בעליה זכאה חולקא דגופא דיכיל לאיתזנא במזונא דנפשא עכ"ל לענינו. ואין לפרש בת"ח שאין אוכלין מזונא דגופא כלל שאין אוכלין כלל שהרי מצינו שהיו אוכלין ואמר לקמיה ר' ייסא לא אתקין סעודתא בכל יומא עד דבעא בעותיה (פי' תפלה על מזונות) קמי קב"ה אמר לא נתקין סעודתא עד די אתיהב מבי מלכא לבתר דבעי בעותיה קמי קב"ה הוה מחכי (פי' ממתין) שעתא חדא ואמר הא עדן דאתיהב מבי מלכא מכאן ולהלאה אתקינו סעודתא ודא הוא אורחא דאינון דחלי קוב"ה דחלי חטאה עכ"ל. ועם היות שפי' בפ' שמות בזוהר שהרשב"י ע"ה וחביריו עמדו ג' ימים בלי אכילה ע"י שהיו עוסקים בתורה שלא היו יודעין אם יום אם לילה מ"מ ודאי אח"כ אכלו והיה ראוי שכיון שהתורה מזונם שלא יתפרנסו מהמזון הגשמי א"כ צריך להבין מאי קאמר דלא אכלו מזונא דגופא כלל אמנם פשט הענין כך הוא שהמזון ירצה שהשפע העליון יהיה נשפע במזון הגשמי הזה שהאדם אוכל לפי מדרגת נשמת האדם ואף ע"פ שיאכלו החכם והעם הארץ שיעור פת זה כזה או שיעור סעודה אחת כל אחד יושפע מזונו ממדרגת נשמתו ממקום שהוא אוחז ועד"ז יהיה עב וגס או דק וזה מ"ש חלים גופא דחברייא יתיר מבני עלמא דהא לא אכלי מזונא דגופא כלל. והכוונה שאף ע"פ שיאכלו שיעור סעודה כמו שיאכלו שאר העם יהיה הגוף חלוש מפני שהשפע הרוחני הנשפע במזון ההוא דק והוא מזון הנפש כולו ואין לפרש מפני שרוב ת"ח הם עניים ואכילתם מועטת ואותו המועט הוא אכילת הנפש כענין רבי חנינא בן דוסא שהיה די לו בקב של חרובין משבת לשבת שהרי סתם קאמר חברייא וכן קאמר עוד לקמן בענין הילוק ארבע מזונות שאמר מזונא קדישא ויקירא מזונא דרוחא ונשמתא היא מזונא דאתר רחיקא עלאה ויקירא מכולא היא מזונא דחברייא דמשתדלי באורייתא ושיא מזונא דאתי מחכמה עלאה ומ"ט מאתר דא בגין דאורייתא נפקא מחכמה עלאה ואינון דמשתדלי באורייתא עיילי בעיקרא דשרשא ועל דא מזונא דילהון מההוא אתר עלאה קדישא קא אתיא אתא רבי אלעזר ונשיק ידוי אמר זכאה חולקי דקאימנא במלין אלין זכאה חולקהון דצדיקיא דאינון דמשתדלי באורייתא יממא ולילי דזכי לון בהאי עלמא ולעלמא דאתי דכתיב (דברים לב) כי הוא חייך ואורך ימיך עכ"ל. והכוונה חייך בעוה"ז ואורך ימיך בעוה"ב:

וכן מצינו כמה ת"ח שהיו עשירים כענין ר"א בן חרסום ואם כן הפסיד ת"ח העשיר שלא יושפע מזונו (כ"ל דג' מזון) מלמעלה וכן רבי פנחס נראה שהיה עשיר כדמוכח בזוהר (פ' אחרי מות שלהי דף נט) ומצינו גם כן ר"א בר"ש ע"ה שאמרו בפרק השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ז) שהיה אוכל שתים מיני מאכל כשהיה חולה אלא ודאי גם ועב או דק יהיה השפע הנשפע במזון כשהאדם אוכל כשאר העם נשפע שפע גס ועב שהוא קיום הגוף ולת"ח נשפע מלמעלה שפע דק לקיום הנפש כדפי' והיינו (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו פי' שהצדיק באכילתו אינו מכוין לבריאת גופו ושיהיה חזק אלא לשובע נפשו כדי לתת קיום לנפשו שהשפע העליון נשפע במאכל ההוא ועל ידי כך נפשו שבעה. ובודאי כי ע"י התפלה שהיו מתפללין על מזונם כמו שהעתקנו לעיל שהיה רבי ייסא אומר הא עדן די אתיהיב מבי מלכא השפע הנשפע היה דק ורוחני והיינו מבי מלכא שהיא השכינה שקבלה כבר השפע העליון מזון ת"ח להשפיע להם מה שאין כן לשאר העם וכן ע"י כוונת האכילה כדפי' לעיל:

ולהבין הענין יותר נאמר כי המזונות הנזכרים שם במאמרים הם ד' האחד מזון כלל העם משמים וארץ הכונה שמזונם מוכן להם והם אוכלים די ספוקם בכל עת שצריכין. הב' מזון העניים ממדת צדק. הג' מזון החולים ממדה הנקרא שמים שנאמר (תהלים מא) ידו"ד יסעדנו על ערש דוי. הד' מזון ת"ח מצד החכמה כל א' כפי הכנת הזדככות גופו ונפשו כך יושפע וישרה עליו הרוחניות העליון והנה העניים מזונם ממדת צדק מפני שהם מאינון תבירין דיליה (פי' כלים שבורין שלו) ולבם נשבר ונדכה כך מזונם יותר דק מפני שאין מזונם נמצא ומוכן להם בכל עת שירצו לכן יושפע להם שפע ממדת צדק שיתברך מזונם ויהיה להם קיום עד שעה שיזדמן להם המזון והחולים שאינם אוכלים פת כלל אלא איזה משקה ולפעמים לא ישתו אפי' משקה ומזונם הוא הנעמקות חלב ודם שבהם מזונם יותר רוחני שכבר בטלו כוחות הגוף ותגבר המדה

(מ) לפי הבנתי הם יותר חלשים בטבע מאשר בני אדם וראוי להיות בהיפוך כיון שהם ניזונים ממזון העליון :

שר"ל יותר משובח מאד כי בכ"מ שאין עניים או הוא עצמו עני יהיה שלחנו מזבח לכפר על עונותיו בעסקו בתורה ורצוי שיקרא מזבח שכתבו שהמזבח נקרא מזבח מפני שזובחין עליו קרבנות כן ע"י עסק התורה אדם זובח יצרו כאמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד אם אבן הוא נימוח וגם התורה מכפרת עונות יותר מכל הקרבנות כמו שנא' (ש"א ג) אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה ופי' אבל מתכפר הוא בדברי תורה שדברי תורה מעולים מכל הקרבנות כדפי' בפרשת קדושים ע"ש ובמדרש רות אמרו ז"ל (רות ג) ויאכל בועז וישת וייטב לבו למה וייטב לבו (ת) שברך על מזונו ד"א וייטב לבו שאכל מיני מתיקה אחר המזון שהיא מרגלת לשון (א) לתורה ד"א וייטב לבו שעסק בדברי תורה שנאמר (תהלים קיט) טוב לי תורת פיך עכ"ל ואפשר דכלהו איתנהו:

גם אם הוא בעל תשובה יתודה קודם שיאכל גם בזה זובח יצרו וכן כתב הרב רבינו יונה בספר היראה שבעל תשובה צריך להתודות קודם ולפשפש במה שעשה עד אותה שעה ובזה לא יבא להיות נרגן כן יחשוב בעונותיו אשר רבו ושהוא אינו כדאי מצד עונותיו למזון ההוא אלא מצד חסדו הגדול הזן לרעים ולטובים וזהו ענין שקשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף כדפי' בזוהר (פרשת תרומה דף קנ) שקשה לפני הקב"ה שהיא השכינה הדנה העולם לפרנסם מפני רוע מעלליהם הרי בזה זובח יצרו והשלחן יהיה לו מזבח כפרה. גם כתב רבינו יונה שבעודו תאב לאכול יניח מתאותיו לכבוד הבורא וגם בזה זובח יצרו ומתכפר לו כי בודאי זובח התאוה הגשמית וכתיב (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני ופי' ז"ל כל הזובח יצרו ומתודה מכבד להקב"ה בשני עולמות:

ומכלל מאמר הזוהר שהעתקנו תראה מעלת הראשונים עליהם השלום כי היו מחשיבים הדברים כפי רוחניותם לא כפי גשמיותם שאמרו שהיו מכסים השולחן שיהיה בצניעות וזה מפני רוחניות הקדושה שעליו שהרי נעשה בסיס לקדושה שנאמרו עליו דברי תורה ושנתן ממנו חלק לעניים ורוחניות המצוה שנעשה על השולחן ההוא הוא שמעלין המלאכים ושני המלאכים הא' כנגד התורה והב' חלק העניים. מה שהוא כנגד חלק העניים וכו' מברכו בברכות העולם מדה כנגד מדה והיינו דקאמר מסדר יהא תדיר פתורא דא בברכאן עלאין. וכנגד התורה אמר דא פתורא דמלכא קדישא שהיא התורה הקדושה שנשפעה ממנו ועולה עד למעלה מעלה ולכך אמר מסדר יהא ההוא פתורא קמי עתיק יומין ומה שאמר בסוף המאמר וזכי ליה לאיתוספא חילא ורבו באתר דאיצטריך היא השכינה הצריכה התעוררות התחתונים ולפניה קשים המזונות כדפי' ולכן כיון שזה תייחד אליה התורה והצדקה מוסיפין עליה כח מלמעלה כי שתים אלו עיקרם בעץ החיים וכלם מצד הימין התורה פי' בר"מ (פרשת פנחס דרמ"ע בסופו) שאמר שהלחם הוא דין בצפון וצריך לקבור אליה התורה שהיא מימין ז"ל אבל בסתרי תורה אוקמוה הרוצה להעשיר יצפין יתן שולחן בצפון הרי שולחן לשמאלא דאיהו דין בעי לקרבא ביה ימינא דאיהו אורייתא דמחסד איתיהבית דאיהי רחמי ימין ה' עכ"ל. ובזוהר (פרשת עקב דף רעג) פירשו בענין זה דאורייתא איהו ידו"ד מימינא פתורא אדנ"י משמאלא נמצא שהכוונה יחוד הב' שמות יאהדונה"י אז תקרא וה' יענה וכן הצדקה היא עץ החיים מבואר בפרשת בחקותי ובכמה מקומות אחרים ובמקומו נעתיק לשונו ושם (פרשת בא דף סב) שהצדקה שהיא גמילות חסדים מצד החסד אמרו ז"ל מזונא דהוא עילאה מניה ההוא דהוא דקיקא יתיר ואתא מאתר דדינא שריא ואיקרי צדק ודא הוא מזונא דמסכני ורזא דמלה מאן דהפליג למסכנא אשלים ליה את חד ואיתעביד צדקה (פי' אות אחד מהשם שהיא ה' ועי"ז נעשה מצדק שהוא דין צדקה) ורזא דא גומל נפשו איש חסד גמילות חסדים משמע דהא בדינא שריא ואשלים ליה חסד, כדין הוא רחמי עכ"ל. נמצא כי ע"י שתי מצות אלו נותן כח למעלה ובזה נפרש פירוש שלישי צדיק אוכל לשובע נפשו לתת שובע לנפשו העליונה על ידי התורה והצדקה על דרך שפי' בזוהר (בפרשת תרומה דף קנד) צור לבבי וחלקי וטוב לב וייטב לבו כלהו בקב"ה קאמר ג"כ נאמר שנפשו להקב"ה קאמר והיינו לאיתוספא חילא ורבו לאתר דאיצטריך כדפרישנא:

עוד שמעתי דרך אחר שיהיו כל סעודותיו לשם מצוה והוא שיעשה ע"ד שהיה עושה שמאי הזקן שאמרו עליו שכל ימיו היה אוכל לכבוד השבת כיצד מצא בהמה נאה אומר הרי זו לכבוד שבת מצא אחרת נאה הימנה וכו' נמצא בהמצאה זו שסעודתו מצוה שלפעמים יצטרך למנוע מתאותיו מפני כבוד השבת כגון אם לא מצא אחרת נאה ממנה וצריך להבין כי מה שבח הוא זה כי לכאורה יותר טוב היה שיניח את הראשונה ואת השניה לשבת ומה תועלת באוכלו את הראשונה שהיתה לכבוד שבת וגם אם לא היה מזדמן לו אחרת נאה הימנה נמצא שלא היה אוכל לכבוד השבת והיה ראוי שיאמר שכל ימיו היה מזמין לשבת אבל לפי האמת אינה קושיא שבודאי אם לא היה מספיק לו הבהמה השניה לשבת ודאי שהיה מניח שתיהם אלא ודאי שהיה מספיק לו השניה ולכך אוכל את הראשונה וטעם לאמיתות הדבר הוא במה שאמרו במכילתא בענין (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם יזדמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת והעתקנו אשר לשונו לעיל פ"ב וזו היתה סברת שמאי הזקן וכן אמרו שם בגמ' תנ"ה בש"א מחד בשביך לשבתיך ובה"א ברוך ה' יום יום יעמס לנו ופרש"י ע"ה מחד בשביך לשבתיך מא' בשבת שלך תן לבך לשבת הבאה וכבר פירשנו שם טעם לאמיתות הדבר לזכירת השבת בכל יום וכטעם ההוא יספיק על אמיתות ההזמנה

(ת) דכתיב בברכת המזון ואכלת ושבעת וברכת על הארץ הטובה: (א) שנקראת לקח טוב:

עוד אפשר לפרש בענין כונת אכילה במ"ש ז"ל שהשלחן נקרא מזבח אמר בברכות פ' בתרא א"ר ג' דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם המאריך בתפלתו והמאריך על שלחנו והמאריך בבית הכסא ופי' שם רש"י לכל א' וא' ואומר טעם למאריך על שלחנו דילמא אתי עניא ויהיב ליה דכתיב (יחזקאל מא) המזבח עץ שלש אמות גבוה וכתיב (שם) וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' פתח במזבח וסיים בשלחן ר"י ור"א דאמרי תרווייהו כל זמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו עכ"ל וכן אמרו רז"ל (ב"ב פ"ק) אמר ר"א בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליו ועכשיו שאין ביהמ"ק קיים זכה שלחנו מכפר עליו שנאמר (ישעיה נח) הלוא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית פי' באין הנכרים ונוטלין בחוזק עכ"ל . והנה לפי פשט המאמר אם בתחלת אכילתו ישים מגמת פניו שמהאכילה ההיא יתן ממנה לעני הרי אכילתו היא מצוה והנפש נהנית מסעודה כזו ועד"ז נוכל לפרש באופן ב' (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו שכאשר אוכל מכוון לעשות מצוה מהסעודה ההיא כדי שתהיה נפשו שבעה מהמצוה :

וכבר האריכו בזהר (פרשת תרומה דף קנה) במעלת המאכיל לעניים על שלחנו אז"ל בתאי זכי בר נש לאתעדנא בההוא עדונא עילאה בשלחן דיליה במה דאיהו מעדן על פתוריה נפשאן דמסכני דכתיב (ישעיה נח) ונפש נענה תשביע ומה כתיב בתריה אז תתענג על ה' דאוף הכי קב"ה רזי ליה בכל אינון עדונין דמשתא רבות קודשא עילאה דנגיד ואיתמשך תדיר לההוא כבוד עילאה עכ"ל והיינו לשובע נפשו שכמו שהוא השביע נפש נענה כן נפשו תשבע מאור עליון . אמנם תינח כשאפשר לזכות לעני אמנם אם אדם הולך בדרך ואין עמו עני או היכא דלא שכיחי עניים כמו בלילה שאין כל כך עניים לחזור או במקום שאין עניים מצויים מה תקנתו כדי שיהיה השלחן מזבח אפשר לומר שישער בדעתו שווי המאכל שהיה אפשר שיאכל אותו העני ויתן לו דמים שיקנה העני בהם צרכי סעודה וזו היא המצוה נכונה ויבחר לתת פתו או מעותיו לעני שיהיה בו קצת דעת תורה שידע לברך בהמ"ז ושאר ברכות הנהנין ואז הצדקה רצויה כמו שנאריך במקומו . אמנם המצוה זו היא מדרך השכל ולא נאמר בגמרא אלא דילמא אתי עניא ויהיב ליה שהעיקר שיתן מפריסתו לעני כדכתיב הלוא פרוס לרעב לחמך ממה שאתה אוכל ועוד קשה שהעני עצמו שאין לו די סיפוקו לבד היאך יהיה השלחן שלו מכפר עליו ואפשר נתרץ במה שפי' בזהר (פ' תרומה דף קנג) ז"ל שלחן דכל בר נש אצטריך למהוי תדיר קמיה בשעתא דקא מברך ליה לקודשא בריך הוא בגין דתשרי עליה ברכתא מלעילא ולא יתחזי בריקניא דהא ברכתא דלעילא לא שריין באתר ריקניא דכתיב (מלכים ב ד) הגידי לי מה יש לך בבית והא אוקמוה חברייא שלחן דלא איתמר עליה מלי דאורייתא עליה כתיב (ישעיה כח) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום ואסור לברכא על ההוא שלחן מ"ט בגין דאית שלחן ואית שלחן שלחן איהו דקא מסדרא קמי' דקב"ה לעילא ואיהו קיימא תדיר לסדרא ביה פתגמי אורייתא ולאכללא ביה אתוון דמילי דאורייתא ואיהו לקיט לון בגויה וכלול כלהו בגויה ובהו איסתלים וחדי ואית ליה חדוה ועל שלחן דא כתיב (יחזקאל מא) זה השלחן אשר לפני ה' לפני ה' ולא מלפני ה' . שלחן אחרא אית דלא אית ביה חולקא באורייתא ולית ליה חולקא בקדושה דאורייתא ודא איהו בלי מקום דלית ליה חולקא בסטרא דקדושה כלום בגין כך שלחן דלא איתמר עליה מלי דאורייתא איהו שלחן דקיא צואה איהו שולחן (פ) דטעות אוחרא לית בההוא שולחן חולקא ברזא דאלהא עילאה . שולחן דמלי דאורייתא איתאמרו עליה קודשא בריך הוא נטיל ההוא שולחן ושוי ליה לחולקיה ולא עוד אלא סוריי"א רב ממנא נטיל אינון מלין ושוי דיוקנא דההוא שלחן קמי קודשא בריך הוא וכל אינון מלין דאורייתא דאיתאמרו עליה סלקין על ההוא פתורא ואיתעתד קמי קוב"ה מלכא קדישא משמע דכתיב זה השלחן אשר לפני ה' דאיתעבד קמי קב"ה שלחן דבר נש קיימא (צ) לדכאה ליה לבר נש מכל חובוי זכאה איהו מאן דאלין תרין קיימין על פתוריה מלי דאורייתא וחולקא למסכינין מההוא שלחן כד סלקין ההוא פתורא מקמי דבר נש תרין מלאכין קדישין אזדמנן תמן חד מימינא וחד משמאלא חד אמר דא איהו שולחן דמלכא קדישא דפלניא קא מסדר קמיה מסדר יהא תדיר פתורא דא בברכאן עילאין ומשחא ורבו עילאה קב"ה ישרי עלוי . וחד אמר דא איהו שלחן דמלכא קדישא דפלניה קא מסדר קמיה דא פתורא די עילאי ותתאי יברכון ליה מסדר יהא האי פתורא קמי עתיק יומין בהאי עלמא ובעלמא דאתי , תנא כד הוו סלקין פתורא מקמיה (ק) הוה חפי ליה והוה אמר סליקו האי פתורא בצניעו דלא יכסף (ר) בכיסופא קמי שלוחי דמלכא שלחן דבר נש זכי ליה לעלמא דאתי וזכי ליה למזונא דהאי עלמא וזכי ליה (ש) לאישתמודעא לטב קמי עתיק יומין וזכי ליה לאתוספא חילא ורבו באתר דאצטריך זכאה איהו חולקיה דההוא בר נש בעלמא דין ובעלמא דאתי עכ"ל :

הרי אמר שלחן דבר נש קיימא לדכאה ליה מכל חובוי וזה ודאי ע"י עסק התורה בשלחן קודם ברכת המזון שהרי אמרו שלחן דלא איתאמרו עליה מלי דאורייתא אסור לברכא על ההוא שולחן נראה דודאי מיירי קודם ברכת המזון . וגם מכאן הריסה למי שכתב שעל ידי ברכת המזון יוצאין ידי חיוב אמירת דברי תורה בשלחן שאינו כמבואר ועד עתה לא דבר בחולקא דמסכינין אלא אחר זה אמר זכאה איהו מאן דאלין תרין קיימין על פתוריה . וכבר פירשתי לעיל טעם מלת זכאה עכ"ל

(פ) דעבודת גלולים : (צ) לכפר עונותיו : (ק) היה מכסה השלחן : (ר) בבושת לפני המלאכים : (ש) להיות נזכר לטובה לפני הקב"ה

הכא ארבע רתיכין שליטין בארבע סטרין אתזנו מההוא ברכתא דשבעא וכו' ולכן שכלו בעוה"ב במה שאמר בסוף המאמר אתר איתתקנא ליה גו רזין עילאין בהיכל קדישין גם מ"ש שיברך בעינא טבא יובן במה שאמר באידרא (פ' נשא דף קל) שטוב עין הוא בארך ע"ש ולזה צריך עינא טבא ורעותא וחדוה כדי להשפיע מג' לאשוות:

והנה אם יכוון האדם בתחלת האכילה שהוא אוכל כדי לברך למקום הצריך ברכה כדי שתושפע מלמעלה שהוא במשל המינקת כאשר יש לה למי שתינק ירבה החלב בדדיה גם זו כוונה נכונה. והוא ע"ד מה שפי' בזוהר (פ' בשלח דף סב) שחייב אדם לשאול מזונותיו בכל יום שכיון שהוא שואל גורם שיושפעו המזונות מלמעלה כדי שיושפעו לו וכבר נודע שהמזונות הם תלויים במזל באמרו בני חיי ומזוני וכו' אלא במזלא תליין וכו' אמרו ז"ל רבי יוסי פתח (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון מה כתיב לעילא עיני כל אליך ישברו כל איגון בני עלמא מנפאן וזקפאן עיינין לקב"ה בגין כך כל אלין בני מהימנותא בעאן בכל יומא ויומא לשאלא מזונייהו מקב"ה ולצלאה צלותהון עליה מ"ט בגין דכל מאן דמצלי צלותיה לגבי קב"ה על מזוניה גרים דיתברך כל יומא ע"י ההוא אילנא דמזון לכלא ביה וטעמא דמלה ברוך ה' יום יום אף על גב דאיתברכא עמיה (מזונות) בעי למישאל קמי קב"ה ולשאלא צלותא על מזונא כל יומא בגין דיתברכון עמיה ברכאן כל יומא ויומא לעילא ועל דא לא ליבעי ליה לאיניש לשאלא מזונא מן יומא ליומא אחרינא ולא לעכב מן יומא ליומא אחרא (שמות יו) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו בר מע"ש לשבת כמה דאוקימנא וכדין דיתברכא קב"ה מלא ברכאן בכל יומא וכדין כתיב פותח את ידך וגו' מאי רצון ההוא רצון דאשתכח מעתיקא קדישא ונפיק מניה רצון לאיתברכא מזוני לכלא ומאן דשאיל מזוני בכל יומא ויומא הוא אקרי ברא מהימנא ברא דבגיניה משתכחן ברכאן לעילא עד כאן לשונו הרי שאמר וכדין איתברכא קב"ה מלא ברכאן בכל יומא. ועד"ז הוא ענין ברכת המזון שגורם השפעת הברכות לשכינה ואגב מבואר מעלת השואל מזונותיו בכל יום שהוא נקרא בן ודרך הבן לאהוב את אביו והאהבה היינו שהוא גורם השפעת הברכות למעלה. ועוד פי' לקמיה שעל השואלים מזונותם בכל יום מהקב"ה נאמר (תהלים קמז) רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו ואמרו ז"ל בקיצור ומאן איגון יראיו דאפיק לון האי רצון הדר ואמר את המיחלים לחסדו איגון דמצפאן ומחכן בכל יומא ויומא למבעי מזונייהו מן קב"ה משמע דכתיב את המיחלים לחסדו עכ"ל. ועוד בזוהר (מקץ דף קנט) פתח ואמר קרא אבתריה (משלי כח) איש אמונות רב ברכות דא (ע) הוא דמהימנותא דקב"ה ביה כגון רבי ייסא סבא דאף על גב דה"ל מיכלא דההוא יומא למיכל לא הוה מתקין ליה עד דשאיל מזוניה קמי מלכא קדישא לבתר דצלי צלותיה ושאיל מזוניה קמי מלכא כדין הוה מתקין והוה אמר תדיר לא נתקין עד דינתנון מבי מלכא עכ"ל. ויש משתבשים ואומרים שברכת בכך עליו היא כלל שאלת המזונות ומהמאמר הזה יש ראיה לנגדה שהרי אמר לבתר דצלי צלותיה ושאיל מזוניה נראה שענין התפלה הוא ענין בפ"ע ושאלת המזונות בפ"ע וכיוצא בזה אמרו במדרש תנחומא וכן במכילתא על פסוק (שמות יז) הנני ממטיר לכם וגו' דבר יום ביומו אמרו ז"ל מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה ר"א המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסרי אמנה עכ"ל. וכן אמרו במסכת סוטה (פ"ט) פסקה ופסקו אנשי אמנה א"ר יצחק אלו ב"א שמאמינים בהקב"ה. תניא ר"א הגדול אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה והיינו דא"ר אליעזר מאי דכתיב (זכריה ד) כי מי בז ליום קטנות מי גרם לצדיקים שיתבזבז שלחנם לעתיד לבא קטנות שהיה בהם שלא האמינו להקב"ה עכ"ל. ופרש"י ע"ה שמאמינים בהקב"ה לוותר ממונם לעניי הדור מצוה ולצדקה ולהוצאת שבתות וימים טובים שיתבזבז שלחנם לעתיד לבא שאין מקבלים שכר שלם והכי משמע כי מי בז ליום הבא את הצדיקים קטנות קטני אמנה עכ"ל:

וכשם שאין לאדם לאכול עד שיתפלל על מזונו כך אין לו לאכול עד שיעסוק בתורה וילמד השעה הקבועה ללמודו וכן פי' רז"ל במדרש רבה פ' נזיר על פסוק (קהלת י) אשריך ארץ שמלכך בן חורים ופי' על העוסק בתורה שנקרא בן חורין שהתורה נקראת חירות ואמר אחר כך ושריך בעת יאכלו שקובעים עתים לתורה ואחר כך אוכלים לקיים מה שנאמר (שם ט) לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך הה"ד אחריו (שם י) בגבורה ולא בשתי בגבורה של תורה ולא בשתיה של יין עכ"ל לענינו:

ועם היות שפירשנו כוונת האכילה דרך כלל נשאר עוד לבאר דרך פרט שהרי אנו חייבין לייחד למעלה בכל הדברים כענין וכל מעשיך יהיו לשם שמים וכן בכל דרכיך דעהו כדפי' בשער אהבה וזו היתה מעלת האבות שאפילו במעשיהם הגשמיים היו מייחדים והראיה מענין באר המים שחפרו אברהם ויצחק שפי' בזוהר (תולדות דף קמ) שהיה ענינם כמו מצות תפילין לנו עד כאן לשונו ע"ש וכן יעקב בענין המקלות בפצל ברהטים שפי' בזוהר (שם פ' ויצא דף קסב סתרי תורה) שהיתה כוונתו הנחת תפילין ז"ל יעקב שלימא נטל איגון מקלות תפילין דריפא ברהטים אתר ודוכתא לדיורי תפילין עכ"ל. וכן במצות האכילה בפרטיה יש יחוד גמור כמו שנבאר. והרב רבינו בחיי ז"ל כתב בספר שלחן ארבע (שער שני) בענין האכילה דבר נאות אל היחוד ז"ל כבר ידעת כי אין קיום הנפש באכילת הגוף ואין פעולותיה נגלות אלא ע"י

הגוף

(ע) נ"ב דא ה"א ב"נ דמהימנותא ש"י :

שהזמנה אבל לענין האכילה נוכל לומר במה שפי' שם כי אין אכילת האדם בשבת שוה לאכילתו בחול כי אכילת שבת נקרא ענ"ג והוא סוד "עדן "נהר "גן שנאמר (ישעיה נח) וקראת לשבת ענ"ג והוא מצוה והגה בהזמינו באחד בשבת מנה לשבת הרי חלה עליה קדושת שבת ובמוצאו אחרת נאה ממנה לשבת ואוכל הראשונה נמצא מזכך אכילתו בקדושת אכילת שבת שהיא אכילה רוחנית והיא מצוה :

ואחד מן הדברים המצילים את גוף הצדיקים שלא תשלוט עליהם רמה בקבורתם הוא שלא יהנו אלא מסעודת מצוה וסעודות שבתות וימים טובים ולפחות יהנה זה שלא יאמרו עול מה שבהרת שהרי לא נהנה אלא מסעודת מצוה שהיא שבת וא"ת ואם לא יזדמן לו מנה נאה נמצא שלא יאכל לכבוד שבת וי"ל שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ולזה הביא תנ"א מחד בשביך לשבתיך ופרש"י ז"ל תן לבך לשבת הבאה ולא אמר שיבקש עכ"פ להזמין לשבת אלא שיתן אל לבו שהמנה הראשונה שיזדמן לו שתהיה לשבת וענין זה הוא ממש מה שפי' במכילתא זכור שהזכירה היא בלב שלא ישכח מלבו ענין השבת מפני רמיזתו אל עולם שכלו ארוך לעולם שכלו שבת ואפי' כשלא נזדמן לו אלא אחד בהזמנתו אותה לשבת הוא אוכל לשם שבת שכיון שהיה אפשר לו שיאכל אותה ולא יניח אותה לכבוד שבת נמצא אוכל אכילה לשם קדושת שבת וכן בהזמינו השנית לשבת ואינו אוכל אותה נמצא אוכל את הראשונה לשם כבוד שבת שהרי הניח השניה. ונמצא בזה סוף המעשה תחלת המחשבה כי במחשבה העליונה קדם תחלה שבת ואח"כ ששת ימי המעשה אבל בסוף המעשה אז נתגלה תחלת המחשבה ולכן בכל יום ויום השבת קודם במחשבתו ונותן אל לבו לאכול לכבוד השבת כדפי' :

וגם בהיות האדם נותן מסעודתו לעני הרי סעודתו מצוה וכן היה עושה ר' תנחום כדפי' במדרש ויקרא רבה פ' וכי ימוך ז"ל כך היה ר' תנחום בר' חייא עושה בשעה שאמו לוקחת לו ליטרא א' של בשר מן השוק היתה לוקחת לו שתים אחת לעניים ואחת לו על שם (קהלת ז) גם את זה לעומת זה עשה האלהים עניים ועשירים כדי שיהיו זכין אלו לאלו לפיכך משה מזהיר את ישראל (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עכ"ל. והגה בזה יהיה האדם ניצול שלא יהפך כריסו על פניו בקברו לאחר ג' ימים שאמר בזוהר (פרשת ויקהל דף קנה) ז"ל לאחר תלתא יומין ההוא סינופא אתהפך על אנפוי ואומר לו טול מה דיהבת בי אכלת ושתית כל יומא ולא יהבת למסכני וכל יומך הוו כחגין ומועדין ומסכנין הוו כפין דלא אכלו בהדך טול מה דיהבת בי הה"ד (מלאכי ב) וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם והוא אוקימנא עכ"ל :

ובזוהר (פ' ויקהל דרי"ח) פי' שבששת ימי החול השכינה נהנית מברכת המזון אמנם בשבת השכינה נהנית מענג הסעודה שהאדם מתענג שכל מה שאדם מתענג בשבת עושה מצוה. ועד"ה ג"כ נפרש צדיק אוכל לשובע נפשו שתשבע נפשו שהיא השכינה מבהמ"ז ז"ל ר' יוסי פתח ואמר (רות ג) ויאכל בועז וישת וייטב לבו מאי וייטב לבו דבריך על מזוניה ואוקמוה ודא הוא רזא דמאן דמברך על מזוניה דא אוטיב ללביה ומאן איהו דכתיב (תהלים כז) לך אמר לבי וכתיב (שם עג) צור לבבי וחלקי בגין דברכת מזונא חביבא קמי קב"ה כל מאן דבריך על שבעא אוטיב וחדי לאתר אחרא וסימניך סעודתי דשבת באתר אחרא איתהני מהאי ברכה דשבעא מ"ט בגין דמזונא איהי קשי קמי קב"ה ההוא אתר. וכיון דבר נש אכיל ושתי וקא מברך ההיא ברכתא סלקא ואיתהני מאינון מלין דשבעא ואישתכח דאיתהני ממזונא מתתא ומלעילא ודא איהו רזא דמן חבריא רזא בחול לא איתהני אלא מאינון מלין דסלקין מגו שבעא וכולהו מתעטרן רוין ושבעין בחדו וההוא אתר אתהני מנייהו בשבת איהו רזא אחרא דמזונא ממש ובההוא חדו דמזונא דמצוה דשבת אוקמוה מאן דמברך לקב"ה מגו שבעא בעי לכוונא ליביה ולמוחא רעותיה (ב) בחדוה ולא ישתכח עציב אלא דיברך בחדוה ברזא דא ליפוי רעותיה דהא איהו יהיב השתא לאחרא בחדוה בעינא טבא כמא דאיהו מברך בחדוה ובעינא טבא הכי יהבין ליה בחדוה ובעינא טבא ובג"כ לא ישתכח עציב כלל אלא בחדוה ובמלין דאורייתא ויסוי ליביה ורעותיה למיכל ברכה דא ברזא דאיצטריך רזא הכא ארבע (ג) רתיכין ושליטין בארבע (ד) סטרין אתזנו מההיא ברכתא דשבעא באינון מלין דברוך אתה איתהני ואתרבי ואיתעטר ביה ומאן דמברך אצטריך רעותא בחדוה ובעינא טבא ועל דא (משלי כב) טוב עין הוא יברך והכא שפיל לסיפיה דקרא כי נתן מלחמו לדל דאי לא תימא הכי אלא קרא לאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה אלא טוב עין כמה דאוקימנא הוא יברך ודאי בעינא טבא בחדוה ולאו איהו (ה) למגנא לברכא בחדוה דהא מההיא ברכתא ומההוא אידו נתן מלחמו לדל אתר דאיתזנא מכל סטרין אתר דלית ליה מגרמיה כלום אתר דאהני מכל סטרין ואיתכליל מכל סטרין מלין אלין לא אתמסרו אלא לחכימין למינדע אורחא דאורייתא תא חזי בועז טב עינא הוה ותוקפא (ו) דמגאה לא הוה ביה בעלמא מה כתיב (רות ג) ויבא לשכב בקצה הערמה רזא דכתיב (שיר ז) בטנך ערמת חטים מהכא אוליפנא כל מאן דמברך ברכת מזונא כדקא יאות בחדוה ברעותא דלבא כד סליק מהאי עלמא אתר איתתקנא ליה גו דרין עלאין בהיכלין קדישין עכ"ל. וכאשר תבין מ"ש ואישתכח דאיתהני ממזונא מתתא ומלעילא שהוא ע"י מה שפי' בפרשת נח בפסוק (משלי ה) שתה מים מבורך תבין מתק נוף דבש צדיק אוכל לשובע נפשו. וכוונתי להעתיק כל המאמר מפני שבו מבואר כוונת ברכת המזון בנ"ש רזא הכא

(ב) ולכוין רצונו בשמחה ולא יהיה עצב בשעת ברכת המזון כי העצבות הוא מצד הקליפה והשמחה היא מצד הקדושה : (ג) מרכבות : (ד) צדדים : (ה) לחנם : (ו) עזות פנים לא היה בו בעולם :

תרומה דף קיג) אמנם האדם התחתון יצטרך לזכך המאכל ע"י האצטומכא ויצא המזון לכבד והכבד מחלק מזון לכל האיברים ומקריב מובחר הדם ללב ומובחר מובחר מהכל עולה אל המוח שהם העשנים מהמזון שהוא הדקות והטעם לזה כי האדם מפני גשמיותו צריך ב' בחינות בתחלה שיבא השפע גם לפיו ויטחנו עד שיזדכך ע"י כל הכלים האמורים ואחר כך מלמטה למעלה יעלה ללב ולמוח כדפי' אמנם למעלה הוא הפך כי למעלה במוח הוא דק הרבה וצריך שירד ממדרגה למדרגה עד שיתעבה ויהיה ראוי שיוכלו התחתונים לקבלו ואין בחינה לחזרת המזון מלמטה למעלה אלא ביום התענית שהאדם התחתון כבר המזון נעכל ונקרב הדם הגשמי ללב ואחר כן שכבר נעכל אדם מקריב חלבו אל הכבד העליון שהיא המדה העשירית ומשם אל הלב ומשם אל המוח ובענין התענית נבאר ענינם ומורי ע"ה כתב במצות אכילת ושבעת שיכוין בענין האכילה קשר כל הקדושים מלמטה למעלה בסוד אשה ריח ניחוח לה'. ואני מוסיף שכשם שהגוף נבנה מד' יסודות והמאכל נותן כח לד' יסודות הגשמים כך כיון שהנפש שיסודה ד' אותיות ידו"ד סוד (יחזקאל לז) מד' רוחות בואי הרוח שפי' בזהר ג"כ היא נהנית מהמאכל ההוא ולכך בברכת המזון ד' ברכות כנגד ד' רהיטין שליפין שפי' בזהר והעתקנו לשונו לעיל:

עוד ראוי לכוון באכילה שכל דברשהוא אוכל יש פנימיות קדושה ומוץ ואבן מעורב בו מצד חטא אדם הראשון ועל ידי הטחינה נבררת ונפשו נהנית מהפנימיות שבו ונעשה דם ומוץ ואבן שבו נעשה אחר להשפיע להיצונים וכיון שהוא מסריח בודאי שנברר הטוב שהיה בו ונשאר פסולת להשליך אותו לחוץ ולכך שמשהה נקביו עובר משום (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם כדפי' ז"ל. ועוד כאשר יקום מהשלחן איזה דבר בידו הימין לברך יכוין שמעלה אותו מעלמא דנוקבא לעלמא דדכורא ובשתייתו המים יכוין לקרר דין הלב והאצטומכא שהמים נשפעים מחסד ומים עולים ל' ועם התיבה ל"א כמנין יאהדונה"י נמצא שהם יחוד ב' שמות מצד החסד ועוד יכוון בד' שמות ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן שיש בהם ס' יודין כמנין מ"ש ויש עוד בזה סוד שכל המים באים אל הריאה וסוד הריאה פי' בזהר (פ' פנחס דף רלז) שהם השרפים והשרפים הם בכנפא כדכתיב (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים לאחד ופי' בתיקונים שהוא סוד שם מ"ב שיש שש אותיות לכל שם ושם והשרפים עומדים לקרר את הלב שהיא השכינה שהוא דין והמתנהג באכילתו ע"ד שכתבנו נמצא שהוא כעומד לפני הקב"ה ולא יבא להיות בשלחנו בלען שהוא עומד לפני המלך העליון ולא יבא להקל ראשו. וימשיך עליו ענוה ויראה ואז אין אכילתו למלא תאותו כי האוכל למלאת תאותו הוא מסלק ממנו המורא והבושת ומושך עליו תאוה החיצונית ואז כל אכילתו מצד יצר הרע להלהיבו ולהחטיאו מה שאין כן כשחושב שאוכל לפני הקב"ה ושאין מחיצה מפסקת בינו לבין הקב"ה שהרי הוא עומד ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם כמדבר לנוכח עם חבירו וראוי להשגיח במה שמוציא מפיו ואל יסתלק ממנו המורא וראוי לחשוב בחסדו הגדול שהיטיב עמו להשפיע לו המזון ההוא שמצד מעשיו לא היה ראוי למזון כי הנפש החוטאת היא תמות אלא חסדו הוא הזן לרעים ולטובים וכאשר יחשוב במעשיו הרעים לא יבא להתענג בששת ימי חול כמ"ש (איוב ג) כי לפני לחמי אנחתי תבא ואלו הם דברי השכינה שהוא כביכול בגלות ובששת ימי חול שהיא נקראת עניה יתנהג באכילתו כמו עני וזה נקרא (תהלים קמו) שברו על ה' אלהיו ודיו לעבד להיות כרבו. אבל ביום שבת יתענג כי בענוגו מקיים מצוה (ישעיה נח) וקראת לשבת ענ"ג ואין גלות בשבת ויכוין שכל עינוגו נשפע למעלה בסוד עדן נהר גן שפי' בזהר פ' יתרו גם ראוי להתנהג בענין האכילה בשעה מיוחדת דהיינו שעה ששית זמן סעודת ת"ח כדפי' ז"ל. והטעם לזה הוא כי מדת היום הוא ת"ת נחלק חציו לחסד וחציו לגבורה וחלק החסד הם שש שעות הראשונות ולכן ת"ח שאוחז בקו האמצעי אוחז בסוף החסד קודם שיתחיל צד הגבורה שהוא מה שבין זה לזה ובשעות הקודמות יכוין לתת מזון לנשמתו כדפי' לעיל דכתיב (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו אחר שנפשו שבעה מהתורה:

ובאיכות המזון יתנהג ע"פ התורה שאמרה (שמות טז) בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע ופרש"י ז"ל בשר לאכול ולא לשבוע למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשבוע ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שא"א להם בלא בשר ומאמר זה הובא ביומא (פ' יוה"כ) אמר שם מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בלילה עכ"ל. וכל הדברים האלו יש להם רמז וסוד כי הבשר שהיא אדומה רמז למד"ה ראוי שיאכל בלילה שהוא מד"ה ולחם בבקר שהוא מדת יום רחמים ונוכל לומר שאע"פ שאמר שלא יאכל בשר אלא בלילה לאו דוקא לילה אלא ה"ה מפלג המנחה ואילך חשוב לילה (פי' הוא שעה רביעית קודם הלילה) אליבא דר"י להתפלל ערבית והלכתה כוותיה דלא אמרו בברכות מאן דעביד כמר עביד ומאן דעביד כמר עביד וכו' ובזה ידוקדק לשון המקרא דקאמר בין הערבים תאכלו בשר ולא קאמר בלילה ומי שאינו מתענה ודרכו לקום בחצות לילה לעסוק בתורה דרך זה נאות אליו שיש זמן לעיכול הבשר ולא תתרבה לו השינה בקומו לעסוק בתורה:

ואחר שביארנו מהות כוונת האכילה והשתיה כפי מה שהורונו מן השמים ומצאנו בספרים נבאר תיקוני השלחן שהם י' דברים שפי' במדרש רות ז"ל בברכת המזון אית מלין ידיען חד לתקוני פתורא בפום סהוא זמנא ב"ב ומסדר פתורא איהו משובח כגון דיתיב למיכל קמי מלכא דכתיב (דברים יד) והכלא

שגוף ומזה תבין ענין הקרבנות שהוא מסתרי תורה שכתוב בהם (במדבר כח) לחמי לריח ניחוחי וכי כח הנפש העליונה מתרבה ונוסף בחיים באכילתם הקרבנות וכן אמרו רז"ל את קרבני לחמי לחמי יכול לחמי ת"ל לחמי לאשי אתם נותנים וזה מפני התקשרות הנפש במדות נקשרות כחות הנפש עם כחות הגוף והבן פסוק שהזכיר נעים זמירות (תהלים קג) ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו יחד העלמה לנעלם והנגלה לנגלה וקנין זה כי כחות הנפש אינם מתגלים ובאים לידי פעולה אלא ע"י הגוף אם כן שגוף הוא צורך גדול לפרסם מעלת הנפש ושלימותה וצריך שתדע כי אין אכילתו של אדם אלא דמיון אינו דבר אמתי ולא פעולה ודאית כי הוא דבר כוזב וענין משתנה ועובר בהדברים הממצעים בסבה אחר סבה. אחר הרעיונים הזכים בחכמה ובדבקות המחשבה באור השכל בחכמת החכמה היא האכילה המקיימת הודאית כענין שדרשו רז"ל (שמות כד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו רבי יוחנן אמר אכילה ודאית שנאמר (משלי טז) באור פני מלך חיים ואמר לקמיה לכן יצטרך כשיאכל שיפנה מחשבתו ותהיה משוטטת בהקדוש ב"ה על כל לוגמא ולוגמא כענין שכתוב ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. וזה דומה למה שדרשו חכמים ז"ל (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה על כל נשימה ונשימה תן לו הלול. ותוכל ללמוד זה מדור המדבר כי בהיותם אוכלים המן היתה כוונתם משוטטת בשכינה ומתכוונים בענוה כי על כן חייבה החכמה שיהיה שיעור מזונם עומר שהוא עשירית האיפה כלומר אחד מעשר באיפה כטעם מצות המעשר שהרי כשימדוד אדם ע' מדות ויפריש הי' יתבוננו החכמים להתבונן בעשירית שהיא המדה הנותנת טרף לביתה ומספקת מזון לכל נברא מעלה ומטה ומטעם זה אמרו ט' וקטן מצטרפין כלומר מצטרפין בברכה על המזון לברך נברך לאלהינו והוא האדון המספיק מזון לכל בריה. ואמר עוד לקמיה נמצאת למד כי כשאדם עומד על שלחנו והוא אוכל על המחשבה הזו הנה האכילה ההיא ענין גופני ופעולה טבעית והנה היא חוזרת לעבודת עליית שכליית וזה טעם שכתוב (משלי ג) בכל דרכיך דעהו כאשר הזכרתי ואם כן הרי אכילתו נחשבת עבודה גמורה כאחד מן העבודה האלהית או כמצוה אחת מן המצות עכ"ל לענינו. וקצרנו לשונו המצטרך אל כוונתנו ודלגנו הבלתי מוכרח:

והנראה לע כפי הנגלה מדברי הרשב"י ע"ה בזוהר ובר"מ הוא כי צריך לכוין שהמזון נשפע מצד הימין אל מדת צדיק והצדיק משפיעו לצדק מזון מצד ימין כן פי' בזוהר (פ' תרומה דף קמח בסופו) בענין על הארץ ועל המזון אמר ז"ל על הארץ איהי ארץ החיים ועל המזון דא איהו חסד הא כלילן דא בדא בדבקותא חדא עכ"ל ושם (פרשת ויחי דף רמ) (שופטים יד) בענין מהאוכל יצא מאכל פי' שמצדיק שנקרא אוכל יצא מאכל אל המדה התחתונה שהיא השכינה ז"ל פתח ואמר מהאוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק האי קרא אסמכתא אית לן ביה מהאוכל דא צדיק דכתיב (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו צדיק אוכל ודאי ונטיל כלא אמאי לשובע נפשו למיהב שובעא לההוא דאיקרי נפשו דאקרי דוד יצא מאכל דאלמלא ההוא צדיק לא יפוק מזונא לעלמין ולא יכיל עלמא לאתקיימא ביה עד כאן לשונו ונראה לי כי מאכ"ל עולה צ"א כמנין ב' שמות מתייחדים בצדיק וכן המזון נשפע מיסוד היחוד כדפי' בזוהר (ויחי דף רמ) על פסוק (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד שמלת ולחם הוא כענין ו"ה ע"ש. ועוד שם פ' ויקרא (דף יב:) בענין פי' שם שד"י בצדי"ק פי' שנקרא שד"י מפני שנותן די סיפוק מזון לעולמות ז"ל תשיעאה שדי דאמר לעלמא די דהא די סיפוקא הוא וסיפוקא לא אתי לעלמא אלא מן צדיק דאיהו יסוד עולם דאמר לעולם די עד כאן לשונו א"כ צריך לכוון שכמו שמדת צדיק העליון אוכל לתת שובע לנפשו העליונה נפש דוד כך הוא לוקח השפע מצדיק מצד הימין וממדת צדק לתת קיום לנפשו התחתונה שהיא חלק מהשכינה והוא ע"ד שפי' בזוהר פ' וירא אשר לא נשא לשוא נפשי נפשו כתיב והעתקנו לשונו בשער האהבה. ובזה נבין מה שהיה אומר הלל עליו השלום לתלמידיו בואו ונגמול חסד עם האכסניא ואמר שהיא נפש העניה והעתקנו בשער האהבה. והיינו כי השפעת המזון מצד החסד ולכך יקרא גמילות חסדים והנה הנפש שוכנת בלב כדפי' בתיקונים והעתקנו לשונו לעיל פ"א נמצאת הנפש דין בבחינה זו השוכנת בלב שהוא אש ולכן צריך להשפיע לה המזון מצד הימין ולהמתיק דינה שהרי ביום התענית שאין מזון האדם מתיך חלבו ע"י חום הלב. ואחר כך יזכור לתת לה מזון להכול לחם הפורס על כחשו סוד (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה ומהו אכילתו התורה והמצות והוא (קהלת ט) ושמן על ראשך אל יחסר כדפי' לעיל שער האהבה ולכך יעסוק בתורה קודם ברכת המזון כדפי' וברכת המזון היא מצות עשה ובזה האש העליון אוכל והוא מה שהחמירו בפרשת ויקהל בענין ברכת המזון מפני שהוא תיקון אל השכינה. ועוד יכוין במה שפירש בר"מ (דף רלו) כי נצח והוד נקראים טוחנות מצד הימין ונקראים ב' ווין מן ושט מצד השמאל ז"ל נצח והוד תרין פלגי גופין אינון כגוונא דתרין תאומים ובגין דא איתקריאו שחקים תרוייהו כחדא ו"ו אינון מן ושט מסטרא דשמאלא ואינון תרין טוחנות דסטרא דימינא עכ"ל לענינו. והטעם שקראו טוחנות מצד הימין שהם ל"ב שבילין וטוחנות בכלל הל"ב יתברר הפסולת מתוך האוכל עיין בפ' פקודי והטעם שיקראו שני ווין מן ושט מפני שב' עורות יש לו לוושט החיצון אדום והפנימי לבן והנה יכוין כמו שלמעלה קודם שיבא השפע אל צדיק וצדיק יוכן ע"י הטוחנות וע"י הוושט כן הוא יטוחן ע"י הטוחנות ובולע ע"י הוושט לתת קיום לנפשו כדפי' והנה יתהנה האדם התחתון מהאדם העליון בבחינה אחת והוא כי האדם העליון נשפע שפע העליון בו מן המוח ללב ומן הלב לכבד כדפי' בזוהר (פרשת

תרומה

וכן ראוי להחמיר ובענין תיקוני השלחן האריכו שם בר"מ (דף רמה) ולא העתקנו לשונו כדי שלא נאריך ועוד שיתבארו שם תקוני הכוס ובפרשת עקב נתבארו תיקוני השולחן ליל שבת ע"ש :

ובענין ברכת המזון ראוי שיהא טוב כשיברך שהוא מקיים בזה מצות עשה ולכן צריך שלא יברך בקלות ראש או מתמנמנם שלא בכוונה אלא יכין עצמו לקראת אלהיו ויברך בעיטוף הראש ולכו עיטוף הוא שיברך במצנפת שדרכו ללכת בה לשוק לפני בני אדם ויברך ביראה ואהבה כדרך כל המצות הצריכות יראה ואהבה יראה פי' במקומו למידחל למאריה דאיהו רב ושליט כו' ואהבה הוא שיזכור החסד הגדול שעשה עמו השם והטיב עמו להכין לו פרנסתו אף על פי שלא היה ראוי לכך מצד עונותיו והיינו אומרו הזן את העולם כלו בטובו בחן בחסד וברחמים כו' ר"ל בחסדו זן לכל בין לרעים בין לטובים . ויתן אל לבו סוד ישמעאל בני ברכני כי אם היות שהוא יתברך ויתעלה אינו צריך לנו כי הוא ברא שמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה והכל צריכין לו והוא אינו צריך להם אלא שתקנו שיתברך על ידי התחתונים כדי שיהיה בהם תכונה להשפיעם מטובו לכן ראוי לנו שאנו בניו לעשות רצון אבינו לברכו בחשק ואהבה ולברך מלה במלה בנחת ובמתון לתת לו שבח כענין שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה ברית ותורה כו' ויברך בקול רם רצוני לומר שישמיע קולו לבני ביתו שלא יברך בלחש כי אמירת הברכות בקול מעורר הכוונה ומביא זכירה אם בר"ח יזכור יעלה ויבא או בשבת רצה וכיוצא והאומר בלחש שוכח הכל ע"ד שאחז"ל בעסק התורה שצריך להוציא בפה שנא' (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם וכן ערוכה בכל ושמורה כמו שדרשו בעירובין (פ"ה) וכן לענין הברכות . ובזה נכלל הפרק הזה :

פרק טז אחר שבפרקים הקודמים דברנו בענין קדושת כל אברי הראש נבא לבאר ענין קדושת הברית בענין הזווג כיצד תהיה קדושתו ונבאר בזה ב' בחינות . הא' מציאות קדושת הזווג והב' בזמן הזווג . ולא נטריח עצמנו בהעתקת דברי רז"ל שכבר העתיקם החכם רבי יצחק אבוהב בספר מנורת המאור שלו ונסמוך על המעיין יראה דבריו כי הם מצטרכים לידיעת המעשה לכמה פרטים אמנם לא נעתיק בפרק זה זולתי דברי ר"ש בן יוחאי ע"ה המפוזרים אחד הנה ואחד הנה . תורתנו הקדושה צותה לנו והתקדשתם והייתם קדושים ופי' רז"ל שקדושה זו נאמרה על קדושת תשמיש ז"ל בפרק ידיעות הטומאה (שבועות פרק ג) א"ר בנימין בן יפת כל המקדש עצמו בשעת תשמיש הוויין ליה בנים זכרים דכתיב (ויקרא יא) והתקדשתם והייתם קדושים וסמיך ליה (שם יב) אשה כי תזריע עכ"ל וכן דברי רשב"י ע"ה פ' תזריע מסכימים בזה כמו שנעתיק לקמן בזמן הזווג וכן פירש בזהר (פרשת קדושים דף פא) שעל זה גם כן נאמר קדושים תהיו ז"ל ות"ח בזמנא דישתכח בר נש בזווגא חדא דכר ונוקבא ואתכוון לקדשא כדקא יאות כדין הוא שלים ואקרי אחד בלא פגימו בגיני כך בעי בר נש למחדי לאיתתיה בההוא שעתא לזמנא לה ברעותא חדא עמיה (פירוש לבקש ממנה ברצונה הטוב) ויכוונון תרווייהו כחד לההוא מלה וכד משתכחי תרווייהו כחד כדין כלא חד בנפשא ובגופא בנפשא לאדבקא דא בדא וברעותא חדא ובגופא כמה דאוליפנא דבר נש דלא נסיב כמאן דאיתפליג (פי' השרוי בלא אשה אין נקרא שלם) וכד מתחברין דכר ונוקבא כדין איתעבידו חד גופא אשתכח דאינהו חד נפשא וחד גופא ואקרי בר נש אחד כדין קב"ה שארי באחד ואפיק רוחא דקדושה בההוא אחד ואלין איקרון בני דקב"ה כמה דאיתמר ובגיני כך קדושים תהיו כי קדוש אני ה' זכאין ישראל דלא אוקים מלה דא אלא ביה ממש דכתיב כי קדוש אני ה' בגין לאתדבקא ביה ולא באוחרא ועל דא קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם . הרי מסוף דברי המאמר מבואר כי מצות קדושים תהיו הוא על קדושת הזווג ומה שביאר מענין קדושת הזווג נבאר עוד לקמן ודע כי כפי מה שיתקדש האדם בשעה השיא כך מוסף לבנו נשמה קדושה וכן פי' בזהר ז"ל (שמות ב) וילך איש מבית לוי איש דא גבריאל כד"א (דניאל ט) והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון גו' בית לוי דא כנסת ישראל דאתיא מסטרא דשמאלא ויקח את בת לוי דא נשמתא דתנינן בשעתא דאתיליד גופא דצדיק בהאי עלמא קב"ה קרי ליה לגבריאל ונטיל ההיא נשמתא דצדיק די בגנתא ונחתא ליה להאי גופא דצדיקא דאתיליד בהאי עלמא ואיהו דיתפקד עלה ונטיר לה ואי תימא ההוא מלאכא דאתמנא על רוחיהון דצדיקיא לילה שמיה ואת אמרת דאיהו גבריאל הכי הוא ודאי בגין דאתי מסטרא דשמאלא וכל מאן דאתי מסטרא דשמאלא הכי אקרי . וילך איש דא עמרם ויקח את בת לוי דא יוכבד ובת קול נחתת ואמרת ליה לאזדווגא בה דהא קריב זימנא דפורקנא דישראל על ידא דברא דאתיליד מנייהו (פי' משה רבינו ע"ה) וקב"ה סייע ביה דתנינן שכינתא שריא על ערסייהו ורעותא דילהון בדבקותא חדא הוה בה בשכינתא ועל דא לא איתעדי (פי' לא סר) שכינתא מההוא ברא דאולידו לקיימא דכתיב והתקדשתם והייתם קדושים בר נש מקדש גרמיה מלרע (פי' מלמטה) קב"ה מקדש ליה לעילא כמה דרעותא דילהון הוה בדבקותא דשכינתא הכי איתדבקא שכינתא בההוא עובדא ממש דעבדו (פי' שג' שותפים יש באדם) א"ר יצחק זכאין אינון צדיקיא דרעותא דילהון בדבקותא דקב"ה תדיר וכמה דאינון מתדבקין ביה תדיר הכי נמי איהו איתדבק בהו ולא שביק לון לעלמין . ווי לרשיעיא דרעותא דילהון ודבקותא דילהון מתרחקא מניה ולא די להו דמתרחקן מניה אלא דמתדבקן בסטרא אוחרא . ת"ח עמרם דאתדבק ביה בקב"ה נפיק מנוה משה עכ"ל לענינו . עוד בזהר (חיי שרה שלהי דף קל) ז"ל כגוונא דא כל בר נש דעלמא איהו כליל מעילא ותתא וכל אינון דידעין לאתקדשא בהאי עלמא כדקא יאות כד אולידו בר משכין עליה רוח קדושה

ואכלת לפני ה' אלהיך. תמינאה נטילת ידים מאן דאכיל בלא נטילת ידים כאלו אכל טומאה. תליתאה שילה ידים דיטול דימינא בשמאלא ויהדר שמאלא לימינא ויטול עד שיעורא דפרק דגזרו רבנן. רביעאה דצריך לאגביה ידו אחר נטילה בשעה שמברך ויזווג הב' זרועות כאחת בשעת הגבהת ידיו. חמישאה דצריך לאסמך ברכה לנטילה. שתיתאה למיהב מפתא לעני. שביעאה לברך ברכת המוציא ולדקדק בה ואסור לאכול בלא ברכה. תמינאה האוכל על שלחנו צריך שלא יהא גרגרן ובלען אלא כאוכל לפני המלך. תשיעאה צריך להיות על שלחנו ד"ת ויחיד שאין לו עם מי יעסוק בתורה די לו בברכותיו. עשיראה מ"ם אחרונים חובה ולא הצריכו בהם ברכה עכ"ל לענינו. ומקצת מתקונים אלו נתבארו בר"מ פ' פנחס בענין לתקוני פתורא מלבד מה שפי' שיהא כאוכל לפני המלך גם כן הוא מפני כבוד הלחם שצריך לנהוג בו כבוד כמו שנעתיק לשונו בענין המוציא וכן אמרו בזהר (פ' פנחס דף רסד) פסקא ועשירית האיפה ואמר ועשירית האיפה אמאי סלת עשירית האיפה לקבל כ"י דאיהי עשיראה דדרגין ואצטריכא לאתיסבת בין תרין דרועין איהי סלת נהמא ואיהי נהמא בגין דאיהו נהמא לא יתפקד על נהמא דשבעה מיני דאיהי חטה ושעורה וגפן וכו' ממנא דעלמא ולא שוי ממנא עלייהו אלא קב"ה בלחודוי ובג"ד מאן דמזלזל בנהמא תריך ליה בארעא עניותא רדיף אבתריה וחד ממנא איתפקד על דא ואיהו רדיף אבתריה למיהב ליה עניותא ולא יפוק מן עלמא עד דיצטרך לבריין ועליה כתיב (איוב טו) נודד הוא ללחם איה נודד הוא ויהך מטלטל וגלי מאתר לאתר ללחם איה הוא ולית מאן דיפגח עליה הה"ד איה איה מאן דמרחם עליה בגין דלא יהבת עכ"ל. הרי בפי' שצריך לנהוג כבוד בלחם מפני שהוא מושגח ע"י השכינה ולא ע"י שרים וממונים אחרים:

ובענין סגולת נטילת ידים אמר בר"מ (פ' פנחס דף רמה) ז"ל תניינא נט"י עד שיעורא דגזרו רבנן דהא חמש קשרין (נ"ל אצבען) דבהון י"ד פרקין ותוף הכי י"ד פרקין אינון דיד שמאלא ואינון כ"ח פרקין לקבלייהו כ"ח ידו"ד באינון כ"ח אתוון דקרא קדמאה דעובדא דבראשית דאיתמר בהון (במדבר יד) ועתה יגדל נא כ"ח אדני ועשר אצבען רמיזי לעשר אמירן דעובדא דבראשית ובגין דא אוקמוה מ"מ מאן דמזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם אמאי בגין דאית כאן רזא דעשר אמירן וכ"ח אתוון דביה איתברי עלמא עכ"ל:

ובענין שביעאה לברכא ברכת המוציא אמר שם במדרש רות ז"ל דהכי א"ר המנונא סבא ז' ארצות אינהו וכלהו מדורין לתתא ומכלהו לא אתרעי קב"ה אלא בתבל דא הוה ובכלהו לא מאימן שבעה מיני אלא בתבל דא ובכלהו יהיב קב"ה כל עשבין וכל יבולי ארעא בר מאלין ז' מינין אלו דנהמא דבני נשא ובגיני כך אצטריך לדקדק בה דהא נהמא בידיה איתמסר ולא בידא דממנא אחרא ואיהו דאפיק לה ולא אחרא ועל דא המוציא ולא מוציא עכ"ל. ובתיקונים (תיקון טז) אמר שה"א דהמוציא היא בשכינה צריך לכוון לבדלא ממוץ ותבן שהן הקליפות שכן הטה יש בה מוץ ותבן שהם פטורים מן המעשר והחטה אחר שהיא נבררת מהם חייבים במעשר ז"ל בקיצור ובגין דא בהמוציא בעל הבית צריך לדקדק בה למהוי איהי נקיה בלא פסולת עכ"ל:

תמינאה דלא למהוי גרגרן פי' במדרש רות ז"ל תמינאה דלא יהא גרגרן ובלען אלא כמאן דאכיל קמי מלכא דברכתא לא שריא במעוי דההוא דאתחכח בלען כעשו דכתיב (בראשית כה) הלעיטני נא מן האדום האדום הזה יורה הלעטה מ"ע בגין דהויא בישא שרי במעוי ולא אשבע ולא עוד אלא דאיקרי רשע דכתיב (משלי יג) ובטן רשעים תחסר מאין לשבעה בגין דלא איבעי למבעי כד אכיל כמאן דיתיב קמי מלכא עכ"ל. ושאר תיקון השלחן נתבאר לעיל לתת מפתו לעני וכן לעסוק בדברי תורה על השלחן ומים אחרונים נתבארו לעיל. ומ"ש בענין דברי תורה שאם הוא יחיד פטור מדברי תורה נראה שהזהר חולק ע"ז בפ' תרומה כמו שהעתקנו לשונו לעיל דקאמר שולחן דלא איתאמר עליה מלי דאורייתא אסור לברכא על ההוא שולחן סתם ולא חלק בין יחיד לרבים ולכן נכון להחמיר ולומר איזה מזמור או משנה וכיוצא וירא שמים יצא את כולם:

וכתב החסיד ה"ר יוסף יעבץ (אבות פרק ב) במשנת ג' שאכלו על שלחן אחד ז"ל ורשב"ם ז"ל פי' פתח הכתוב במזבח וסיים בשלחן לומר שבזמן שבית המקדש קיים אדם מתכפר על ידי הקרבנות ושיר הלוים עכשיו במקום הקרבן מאכיל העניים ובמקום השיר מדבר בדברי תורה ויש נוהגים לשורר פזמונים או מזמורים אחר הסעודה ומנהג יפה הוא להפטר מן העונג אבל עיקר הדיבור הוא ממש לומר איזה דין או חדוש פסוק או הגדה כי ג' חלוקות הם לדיקים גמורים הא דאמרן בינונים המזמור רשעים ולא כלום וכמו שמי שאינו מדבר בד"ת ממשיך עליו כח הטומאה כך המדבר בדברי תורה ממשיך עליו כח הטהרה דכתיב (יחזקאל מא) וידבר אלי זה השלחן. וכתב עוד לקמיה ועת המאכל מבחן ומצרף לדעת אם אוהבים התורה או לא משל לאדם שיש לו בן במדה"י שבעת שמחתו יזכרנו אמר הכתוב (תהלים קלז) אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי לכן בעת האוכל שהאדם שמח אם יזכור התורה נראה שאהבתה קשורה בלבו ובהיות שוכחה מתוך המאכל אז יתלהב היצר ויתחזק על עמדו וכשל הסכל ונפל דמיון הנלחמים זע"ז ונפל האחד וקם האחר שמאז אין לו תקומה ולזה ימנע ממנו מאז הדר התורה ויפיה וזמן הסעודה מעבר מסוכן שאם ימשך אז אחר היצר וגבר עמלק וכאשר ירים ידו בתורת משה וגבר ישראל עכ"ל. נראה מתוך דבריו וכן ראיתי כתוב שאפילו בשעה שהוא לעס המאכל צריך להרהר בד"ת מלבד דברי תורה שעל השלחן

לבלעו מקמיהו דהא תיירי דגיהנם מיניה (פי' כ"ל שהוא מלבין התריס את הארץ ר"ל ששם כמו מרגלים לראות ולבקש איך יביאו את בני אדם לגיהנם) כל דא מאן גרים להו בגין דלא איתקדשו בההוא זיווגא כמא דאצטריך ועל דא כתיב (ויקרא יט) קדושים תהיו כי קדוש אני אמר קב"ה מכל עכו"ם לא הוה רעותי לאיתדבקא ביה אלא בישראל דכתיב (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אתון ולא עכו"ם ועל דא כתיב הכא קדוש בגין כך קדושים תהיו כי קדוש אני ה' קדושים תהיו דייקא עכ"ל. הרי בעונש מי שאינו מקדש עצמו:

ועיקר הקדושה תלוי בהיות האדם עוסק בתורה והוא דבק בה כראוי לא יבא לחטוא בזמת ומ"ש בריש המאמר זכאין אינון דמשתדלי באורייתא ועוד מבואר שם לעיל מזה בעונש עמי הארץ שאינם עוסקים בתורה שמושכין לבניהם נשמה שאינה קדושה כי התורה תדריך האדם ותלמדהו כיצד יתקדש ומ"ש בסוף המאמר קדושים תהיו דייקא כ"ל שהכוונה לדקדק מלת תהיו שהכוונה לשון הויה לרמוז על הוית הנשמות שיהיו בקדושה שאם לא כן יאמר והתקדשתם כמו שאמר לפנים בפ' וא"ת אם יקדש האדם מחשבתו ויסלקה מלחשוב בגשמות לא יבא לידי קישוי לעולם והיאך אפשר שיהיה זווג נשמה עתה בזמנינו והיותו בקדושה דהא שרי דסתרן אהדדי י"ל כי דרך התקדש האדם למדנו רשב"י ע"ה בכמה מקומות הא' ברעיא מהימנא (נו ריש דף לד) ז"ל וקרבן דאתוון אינון י' באיש ה' באשה ו' בבן התן ה' בכלה זכאה איהו מאן דמקרב אתוון דידו"ד ביה ובאתתיה בבריה ובברתיה בקדושה בברכה בנקיות בצנוע ובבושת פנים ובכל מדות טבין דכתיבן על מארי מתני' ומתהמנין באשין קדישין דאיש ואשה דאינון אש עולה ויורד קדש דעלי המערכה דאינון עלי הקדש איברין קדישין ואש של גבוה נחית דאיהו קדש הקדשים ובגין תרין אשין אלין אמר הנביא (ישעיה כד) על כן באורים כבדו ה' דאינון אשין דשכינתא רבה כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא ואינון אש עלאה כסא רחמים אש תתאה כסא דין והיינו בינה ומלכות מלכות אש עולה בינה אש יורד ידו"ד עמודא דאמצעיתא אחיד בתרווייהו בינה יהו"ה מלכות תפארת כד אחיד לון שריא עליה הכמ"ה דביה כ"ח מ"ה דאיהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א כח דיליה יו"ד וא"ו דל"ת ה"א אל"ף וא"ו ה"א אל"ף וכלהו מ"ב אתוון משתכחין בבר נש ובאתתיה ובבנוי ובנ"ד לית בר נש שלים אלא בבן ובת ומאן דלית ליה בן דאיהו ו' איסתלק י' ומאן דלית ליה בת לית ליה ה' דאיהו בת אסתליק ה' עילאה דאיהי אם מן בת זוגיה דאתוון לא שריין דא בלא דא ובגין דא באיש ובאשה בן ובת דאיתעבידו כדקא יאות שריא עלייהו ידו"ד ואיתקריאו בנים לקב"ה הה"ד (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם עכ"ל:

והנוגע לדרוש שלנו הוא ענין מ"ש ומתהמנן באשין קדישין דאיש ואשה כדפי' בפרקי ר"א שאיש ואשה שם י"ה נתון ביניהם וכשאיש ואשה נוהגים כראוי שכינה ביניהם ואם לאו ח"ו שם י"ה מסתלק נשארו אש ואש ואש היא עד אבדון תאכל והנה האש שהוא באיש הוא נמתק יותר מדין האשה כי האיש נתון הי' בין הא' ובין הש' ואמנם האשה ה' בסופה וסודו הא' אי"ש הוא אש יורד אשה הוא אש עולה ונודע כי כל ירידה הוא השפע היורד בירידה כי כל היורד במהרה דרך ישר להשפיע והנקבה הוא אור חוזר ונקרא אשה שהוא אש עולה והיינו עולה כדי לקבל וצריך לכוון שאבריו מתהמנין ע"י אש גבוה שהוא קדש הקדשים השפע מבינה שהוא קדש קדשים וכן מתהמם ע"י אש עולה מהשכינה והוא מאש שבאשתו וכמ"ש במאמר ידו"ד עמודא דאמצעיתא אחיד בתרווייהו ואומר אחיד כלאה שמשמש אוחז משני האשים הנזכרים דהיינו האמרו על כן באורים כבדו ה' כן הוא נתהמם באש קדש לשם מצוה קדושת הזווג ועוד סוד אש הוא סוד שם אלהי"ם עולה א"ש במילואו והכסא עולה אלהי"ם ופירש מורי עליו השלום בענין מתהמנין באשין קדישין שהוא לשמור שלא יהיה התחממו מאש נכרית מנעמה כדפירש בזוהר (אחרי מות דף עז) ז"ל וזמינן אפתכה דנפקא נעמה (פי' שידה הבאה בחלום בדמיון אשה יפה ומחממת אותו וכשנעור אדם בהמום זה ומזדווג באשתו הולד שנולד מביאה זו יש לשידה זאת חלק בו וכשלילית יוצאה היא מתקשרת בו ומזיקתו) לעלמא לאתחממא מבני נשא ואשתכח בר נש בקטרא דתיאובתא עמה ואתער מעינתיה ואחיד באינתתיה ושכיב עמה ורעותא דיליה בההוא תיאובתא דה"ל בחלמיה כדין ההוא בר נש דאוליד מסטרא דנעמה קא אתיא דהא בתיאובתא דיליה אשתכח האי כד נפקא לילית וחמאת ליה וידעת מלה והיא איתקטרת ביה וכו' אמר שם שהאדם ההוא ניזוק בכל חדש זכאין אינון צדיקיא דמתקדשי בקדושא דמלכא עלייהו כתיב (ישעיה סו) והיה מדי חדש בחדשו עכ"ל:

וצריך לכוון שיצה"ר המתעורר לזווג הוא מצד הגבורה שהוא אש קדש כדפי' בזוהר (בראשית מט) בפסוק (בראשית ב) וייצר ה' אלהים את האדם ז"ל אבל וייצר ה' אלהים את האדם דאתכליל ביצר טוב וביצר הרע אמאי אלא יצר הטוב ליה לגרמיה. יצר הרע לאיתערא לגבי נוקבא ומסטרא שמאלא איתער תדיר לגבי נוקבא רזא דמלה מכאן אוליפנא דצפון איתער תדיר לגבי נוקבא ויתקשר בהדה ובגיני כך איקרי אשה. ותא חזי יצר הטוב ויצר הרע בגין דאיתיהיבת נוקבא בינייהו ואתקשרא בהדייהו ולא מתקשרא עד דיצר הרע יתער לגביה ומתקשרן דא בדא וכיון דמתקשרן דא בדא כדין איתער יצר הטוב דאיהו חדוה ואייתי לה לגביה ולעילא סטרא דצפון ממש דאיהו חדוה בלא זוהמא דיצה"ר אחיד בה בקדמיתא דכתיב (שה"ש ב) שמאלו תחת לראשי ולבתר וימינו תחבקני וכדין איתיהיבת בינייהו לאתקנא ועל דא וייצר ה' אלהים שם מלא לגבי תרין סטרין אלין יצר טוב ויצר הרע את

האדם

מאתר דכל קודשין נפקין מניה והלין איקרון בנין לקב"ה בגין דגופא איתעביד בקדושה כדקא יאות הכי נמי יהבין ליה רוחא מאתר עילאה קדישא כדקא חזי והא איתמר עכ"ל :

ודע כי מציאות קדושת הזווג תלוי' בידיעת האדם כיצד יתדבק בהקב"ה וידע לזווג המדות במציאות רוחני כי כמו שידע להפשיט גשמות הדברים למעלה כך ידע לפשט מחשבתו מלחשוב בפועל ההוא לכוון עצמו לתענוג הבלי העוה"ז כי המכוון בפועל הזה לתענוג הוא מתדמה אל הבהמה כמו שכתבנו בשער זה בפרק ד' בענין מקדש עצמו למטה וכמו שהארכנו בשער האהבה פרק עשירי בפי' מאמר רשב"י ע"ה ולכן אמר במאמר הזה שלפנינו זכאין אינון צדיקיא דרעותא דילהון בדבקותא דקב"ה תדיר כי הצדיקים שכוונתם לעולם להתדבק בו גם בעת ההיא אינם נפרדין ממנו והיינו דקאמר תדיר והמשל בזה אל מציאות כוונת האכילה שכתבנו למעלה בפרקים הקודמים שאם היות כל האברים נהנים מהאכילה ההיא המחשבה דבקה למעלה להשוב ברוחניות האכילה גם בענין זה הוא מציאות הזווג :

ומה שצריך המעיין לדעת איך יפשוט עצמו בזווג מבחינת יצר הרע מכל וכל הוא שיחשוב שבחינת האבר הסוא הוא אבר כשאר רמ"ח איברי האדם מהם נגלים מהם נסתרים והרי קודם חטא אדם הראשון אמר (בראשית ב) ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו ואמרו רז"ל בויקרא רבה ריש פרשת אחרי מות רבי לוי בשם ר"ש בן מנסיא תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו עאכ"ו ע"ש וכן אמר בתיקונים (דף י) בקדמיתא כתנות אור דבהון עקבו מכהה גלגל חמה וכו' ובודאי כי גם שאר איבריו בערך זה היו מאירים יותר ולא היה שולט בהם יצה"ר ולכך ולא יתבוששו ומי גרם להם הבושת מצד הערוה שהוא יצה"ר שפגמו אבל קודם החטא היה האבר הזה להם כיד ורגל אחר שמצוה של יחוד איש ואשתו ע"י האבר זה הרי הוא כהנחת תפילין ביד שמאל ותפילין של ראש במוח וכמו שאלו אין בהם יצה"ר כן באבר ההוא המקיים בו מצות פריה ורביה שנצטוה אדם הראשון קודם החטא הכל א' ואין לתוי שיהיה בו יצה"ר ומי גרם היות בו יצה"ר ושיצטרך כיסוי ושיאמר עליו ערו"ה העון שבו היה הפגם שהוא ר"ע ו"ה ומשך בערלתו ונתגשם ושלט באבר הזה ועיקר הצדיקים בעוה"ז הוא להקן פגם אדם הראשון כי אדם הראשון כלל כל הנשמות כלם חטאו וכלם צריך שיתוקנו והנה הצדיקים המתדבקים בסקדוש ברוך הוא בסוף מחשבתם מתקנים סוד המחשבה העליונה שבה פגם אדה"ר כדפי' בתיקונים (ריש דף קג) דאדם חב במחשבה ותוה במעשה ע"ש ועוד עיין בדף ק"ג וע"י תקון המחשבה שהוא י' מתתקן בהכרת י' תתאה שבברית והטעם לזה הוא כי בהיות האדם מחשבתו בעניני העולם בזנות ולבו אחר עניני החומר הרי י' שבברית נפגמת כי מיד תהיה קשתו נגערת כדכתיב (ויקרא יט) אל תפנו אל האלילים (שם יח) ונטמאתם בם כדפירש' בפ' קדושים שהמסתכל באשה ומהרהר בה ביום מטמאים אותו בלילה ומוסאתו ע"י אות ברית שהיא י' הכוללת בה כל אברי הגוף וזה היה עון פגם האדם שהשליט על כל גופו יצה"ר ועקר עצמו מרוחניות הקדושה העליונה הפשוטה מיצר הרע ונתלבש בחומר העולם וכחותיו ובזנות וכיוצא בשאר קליפות שקליפות הזנות היא הכוללת הכל ולכך אמרו רז"ל שהקב"ה מקנא בזנות יותר מכל שאר עבירות והטעם הוא זה מפני שעוקר עצמו ואבריו ונפשו מכל הקדושה ומתלבש כלו ביצה"ר מה שאין כן בשאר העבירות חוץ מענין האכילה שהיא עבירה כוללת גם כן המטמא את הנפש מפני שנעשית טומאה ההיא חלק אבר בגופו והזנות מתאווה לה שנא' בה ג"כ שם אכילה שנא' (משלי ל) אכלה ומחתה פיה ובהיות האדם מתדבק בו בהקב"ה לעולם ואינו חושב בעניני החומר ההוה ונפסד ואינו מתאוה כי אם להתדבק בעיקר החיים שמחיה לכל שהוא סוד האהבה שפי' בשער האהבה ודאי אז אין קשתו נגערת ולא יבא לידי טומאה בשום פנים ואז זווגו יהיה קדוש ולא יהיה נמשך בצד יצה"ר כלל אלא יהיה ענינו כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו שהיה לבד לקיום מצוה שבמצוה מתדמה לקונו שפי' רשב"י ע"ה במאמר שהעתקנו מפרשת קדושים שכמו שהוא יתברך קדוש כך נונו שנהיה קדושים כמ"ש בסוף המאמר זכאין אינון ישראל דלא אוקים מלה דא אלא ביה ממש דכתיב (ויקרא יט) כי קדוש אני ה' וגו' ירצה שבשם שמציאות הזווג דהיינו אני ה' נקרא קדוש שהוא מופשט מיצר הרע כן צריך שנדמה אליו מפני שעיקר הקדושה נוגע לנשמותינו הרוחניות הנאצלות ממנו יתברך ואם ח"ו יחשוב במעשה הזה להתענג הסכל נמצא שגבים נשמתו הרוחנית ביצר הרע הפך מהכוונה האלהית ולזה הזהירנו דוד המלך עליו השלום (תהלים לב) אל תהיו כסוס כפרד אין הבין וגו' ופי' שם בפרשת קדושים בריש פי' פסוק זה על ענין הזווג ז"ל זכאין אינון צדיקיא דמשתדלי באורייתא וידעי אורחוי דקב"ה ומקדשי גרמייהו בקדושה דמלכא ואשתכחו קדישין בכלא ובגין כך משלפי רוחא דקודשא מלעילא ובנייהו כלהו זכאי קשוט ואיקרון בני מלכא בנין קדישין ווי לחן לרשיעיא דכלהו חציפין ועובדייהו חציפין בגיני כך ירתי בנייהו נפשא חציפא מסטרא מסאבא וכמא דכתיב (ויקרא יח) ונטמתם בם אתא לאסהאבא מסאבין ליה אל תהיו כסוס כפרד דאינון מארי זנותא על לא אין הבין דלא ישתדלון בני נשא באורחא דא דאי הכי כתיב הכא אין הבין וכתיב התם (ישעיה נו יח) כלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והמה רועים לא ידעו הבין כלומר הא מזדמנין אינון דאיקרון עזי נפש מ"ט משום דלא ידעו הבין והמה רועים מאי רועים אלין אינון מדברי ומהיגי לבר נש לגיהנם לא ידעו שבעה בד"א (משלי ל) לעלוקה שתי בנות הב הב בגיני כך דאינון הב הב לא ידעו שבעה בלם נדרכם פנו לבית נגלשו

לפנוי ולמטה הם נפרדות ונמצא שבזווג הם מתאחדין הנשמות זכר בנקבה וכן במציאות גופם כדפירש והייתה נבפא הד ונופא חד שבשם שיש אחדות בגוף כן בנפש והקדמה זו מוכרחת ואמתית בלי שום פקפוק ואין כאן מקום להאריך. כדין קב"ה שארי באחד ואפיק רוחא דקודשא, הענין שכמו שבמציאות העליון יש לנו שאין הא"ס ית' ויתע' שורה אחדותו על הכסא פגום אלא בהיותו כלו מתאחד כא' אז הם מאירים אור העליון כן במציאות התחתון בהתאחדם בכוונה האמורה זוכים שיהיה להם נשמה קדושה והיינו אומרו רוחא דקודשא. זכאין אינון דלא אוקים מלה דא אלא ביה ממש דהיינו סוד האצילות העליון והיינו אני ה' ולא בעולמות התחתונים ואמר ועל דא קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם הם סוד נפש רוח נשמה ההווים מצד הזווג העליון ודי למבין וכן ראוי לכוין מה שפי' רשב"י ע"ה (זוהר פ' בראשית דף יב) פיקודא שתיתאה לאתעסקא בפריה ורביה וכל מאן דאיתעסק בפריה ורביה גרים לההוא נהר למהוי נביע תדיר ולא יפסקון מימוי וימא איתמליא (פ"א אתמלי) בכל סטרין ונשמתין הדתין מתחדשין ונפקין מההוא אילנא וחיילין סגיאין איתרבו לעילא בהדי אינון נשמתין עכ"ל לענינגו:

ומכלל קדושת הזווג שיהיה זיווגו פנים בפנים ולא פנים כנגד אחור כדפי' בזוהר (זוהר פרשת פקודי דף רנט) ז"ל הכא הוא יחודא וקשורא כחדא למהוי עילא ותתא חד בקישורא דלא מתפרשין כל שייפין דא מן דא ולאיסתכלא כלא אנפין באנפין ועל דא תנינן מאן דיתשמש ערסיה מאחורא אכהים תיקונא דאיסתכלותא אנפין באנפין לאנהרא כלא כחדא ולאסתכלא אנפין באנפין בדבקותא כדקא יאות כד"א (בראשית ב) ודבק באשתו באשתו דייקא ולא אחורי אשתו עכ"ל. וענין אחורי אשתו הוא הפיכת השלחן שאמרו במס' נדרים (פ"ב) הגרים מפני מה הוין מפני שהופכים את שלחנם ופי' רש"י שהופכים פנים כנגד עורף שבאין על נשותיהן שלא כדרכן וכן כתב הר"ש מפני שהופכים את שלחנם לשמש שלא כדרכה ומדה כנגד מדה על שמטריח אותה על ארכבותיה לפיכך הבנים נכה רגלים עכ"ל וכל מה שנמצא אח"כ בגמרא מהפיכת שלחן שהתירו בגמ' שאמרו ההיא דאתאי לקמיה דרבי אמרה לו ערכתי לו השלחן והפכו ואמר מ"ש מבוניתא כך הוא פי' בודאי וכתבתי זה לאפוקי מאותם המבטלים מהם המורא והבשת ומוציאים זרעם לבטלה שהם משמשים בנקב הטמא מקום יוצאת הרעי כי השימוש שם א"א להוליד והרי אמרו הגרים מפני מה הוין מפני שהופכין את שלחנם וכתב הרמב"ם ע"ה בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה שלא יוציא זרע לבטלה ואם השימוש שם הרי הוא לבטלה וכן נראה מדברי הראב"ד ע"ה בשער הקדושה שאין הכוונה בענין הפיכת השולחן האמור אלא פנים כנגד אחור וענינו לענין הולדה כדפי':

ומורי ע"ה מצאתי שכתב דרכים שיתקדש האדם ובכללם ביאר מקצת בקדושת התשמיש ונעתיק דבריו הנה ז"ל (סדר שיכול למשוך על החיצוני) דרך ירכב האדם על החיצוני וכמה בחינות יש בו שצריך אליו ערמה להנצל ממנו עיקר שהכל תלוי בו הוא יסוד כל דבר ודבר ולא יהיה לו אחיזה כלל ועיקר כענין אומרו (ירמיה כב) הוי בונה ביתו בלא צדק וצדק היא המלכות והיינו מי שכל מעשיו לשם שמים סוד היחוד שם הייט מלכות שמים ת"ת והיות האדם מקדיש ש"ש בכל מעשיו מיד הקליפה מסתלקת משם אמנם אם לא יהיו מעשיו לשם שמים מיד הרעה קופצת שם ומולכת על הדבר ההוא ולכך צריך האדם להיות מעשיו לשם שמים במחשבה שיישר מחשבתו בפועל ההוא לשם יחוד קונו כנודע ובדיבור יזכיר בפיו לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ובמעשה שלא יהיה המעשה מקולקל כי לא הועיל המחשבה והדיבור אחר שהכלי מכוער לא ישרה ולזה בהיותו בונה בית יהיה מחשבתו לעבודת קונו ובדיבורו לשם שמים הקב"ה ושכינתיה וכמעשהו ואז צדק ילין בענין ההוא והרעה נבדלת משם. וזה עיקר גדול בהולדה ביחוד איש ואשתו שאין לך דבר שיקדים לילית הרשעה להמצא שם כי אם בפועל זה מפני שהוא בנין גדול להוליד ולד של קיימא בונה עולם או להוליד לבהלה בגוי לשם לילית כדפי' בכבא בעשוקים או להוליד רשעים בני סמא"ל ולילית מחריבי עולם:

ולזה ענין זה קשה למאד וצריך ענינים גדולים והכנות לברוח ממנה. וההכנה הראשונה היא שהרחיק האדם מעונותיו כל מה שאפשר בתשובה לפני קונו ההכנה השניה לשמור עצמו מהחטא (מהסייגים שגדרו חז"ל שלא יבא לידי עבירה עצמה) בהיותה נדה שאז היא (לילית) משותפת להאשתו ואם יחטא אחריה מדבק בו אח"כ בולדה. ההכנה הג' בטהרת האשה כדין וכשורה כנודע וקצינת צפרניה שהם עשרים שגדלו בנדתה שהם גורמים רעה לעולם וכן מקצת משערה. וכן נתבאר בפרשת אחרי מות בסופה וכן בזוהר (פרשת פנחס שלהי דף רכה) הגנוס באלרה בחור ידוע ובבואה תשרפם מפני שאותו החלק הוא להיצוני חלק טומאתו וצריך ביעור ואין ביעור אלא שריפה. ההכנה הד' יחודו עמה בקדושה ובכוונת הלב ובהצנע ובזוהר בפרשת ויקרא מפרש לאסא א' שיאמר בעת זווגו כדי להרחיק הרשעה הזאת ממנו וכבר פי' בר"מ סימן דרך קדוש שיקדש עצמו בשעת התשמיש ועיקר הכל שלא לאור הנר ובכסוי ושירחץ ידיו אחר הלוואת קודם הזווג כדי להעביר רוח הטומאה ועד"ז יתרחק האדם מכל הדברים הגורמים פגם לנפש כי בכולם יש לה מבוא (מקום ליכנס) ויתרחק מכל דברים המטונפים ומכל המקומות שהמזיקים מצויים שם כי כלם יגרמו לו רעה וכן מקום כניסותם להתרחק מהזונה מד' אמותיה ושלא להסתכל במחשבתו בזונות וכיוצא בי אלו הדברים גורמים רעה לאדם ומיד אשת זנונים רודפת אחריו להזונתו לאיסור במותר לו (שבשמשמש עם אשתו המותרת לו בא במחשבתו דברים אלו של איסור). וכיוצא מהדברים הרעים בזולת כמה דברים

מתגרים

באדם הא אוקימנא אבל דכר מנוקבא לא מתפרשן כחדא ליסוי אפין באפין עכ"ל. הרי מבואר שלמעלה הגבורה שהוא השמאל שמשם נמשך היצר הרע הוא המעורר הזווג. ופירוש כוונתנו מה שפי' לעיל שאין באצילות יצר הרע ח"ו וזהו שאמר בלא זוהמא דיצה"ר שבהמשך הדין למטה בחיצונים נעשה יצה"ר בזוהמא דהיינו שיאחוז יצרו להתענג וכיוצא. אבל למעלה הוא שמחה לבד המתעורר מהשמאל והוא האם הרומז בסוד שם אלהים כמ"ש שיצר טוב ויצר הרע נבראו בשם מלא ידו"ד אלהים דהיינו ידו"ד יצר הטוב להנהגת הזכר שהם החסדים ויצר הרע אלהים שהם הגבורות להנהגת הנקבה שהיא אשה אם ה' והיינו את האדם שהם יחוד זכר ונקבה פנים בפנים ויחוד החסד והדין ידו"ד אלהים הרי בחשוב האדם בבחינת היצר לעוררו בשם קדושה הרי היצר מתקדש והוא דומה לשרשו העליון. ונ"ל שאם בא לאדם קישוי שלא חשב לשם מצוה יטמן אברו בקרקע וכן יזהר ביום המיתה עד שתתבטל תאותו ואחר כך בעת הזווג יחזור ויעורר עצמו לשם קדושה ע"ד האמור בחשבו בשמות הקדושים האמורים ובדרך זה שומר הטפה מיצר הרע שפי' בתיקונים (תיקון מז דף כ"ז) ז"ל וכגוונא דא בזווגא דבר נש צריך לנקא טפה מחבלא דאיהו יצה"ר למהוי זרעא נקיה בה' כה"ד (בראשית מז) הא לכם זרע עכ"ל ומ"מ מפני שא"א לאדם שיהיה נקי מיצר הרע מצד היותו מלובש בחומר היצר אחר חטא אדם הראשון ובהכרח יש לחומר תענוג עם היות שיכוין כל מה שירצה מעט זה יטמא האדם בהוצאת הטפה שהרי נתלבש בו יצר הרע עכ"פ:

ובענין קדושת הזווג וכוונתו ביארו בתיקונים שהוא דומה ליחוד שאדם עושה בתפלת י"ח ואמר שם שכמו שכשאדם מתפלל תפלת י"ח הוא בחשאי כן הזווג צריך להיות בחשאי ז"ל בזמנא דאיהון ביחודא חדא צריכין ישראל למיקם בצלותא בחשאי ורזא דמלה הביאו לה בחשאי ובגין דא בעמדם בעמידה לאיתער לגבה י"ח ברכאן בחשאי לארקא לה ברכאן (להוריק לה ברכות) איתמר בחיון בעמדם תרפינה כנפיהן דלא צריך לאשמעא קלא כגוונא דחנה דאיתמר בה וקולה לא ישמע והכי צריכין ישראל ליחדא בבת זוגייהו בחשאי בענוה ברתת ובזיע בכסויא כמה דאוקמוה קדמאין כמי שכפאו שד דאיהו שד מן שדי דבההוא זמנא איתעביר מהרעא ודא רזא דמזוזה דאיתמר בה וכתבתם על מזוזות ביתך מזוזת כתיב בזמו"ת (בתיקונים גרס ז"ז מו"ת) ואם הוא אשמע קליה מיד לפתח חטאת רובץ ולא עוד אלא דאיהו זעיר במהימנותא (מקטני אמנה) ולא למגנא (ולא לחנם אמרו רז"ל הקדושים) אוקמוה קדישין (נ"א קדמאי) כל המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה עכ"ל לענין הזווג. עוד שם בההוא זמנא דמיחדין ישקני מנשיקות פיהו מאי נשיקות פיהו תרי שפוון דיליה ותרין דילה איגון ארבע גדפין דחיון דאתמר בהון (יחזקאל א) וארבע כנפים לאחת להם וכד אתכלאן (ס"א אתכלילן) תרין אנפין דיליה ותרין דילה וד' דרועין בתרוייהו אתמר בהו וארבעה פנים לא' וארבע כנפים לאחת להם ואינון ארבע אנפין ידו"ד ארבע גדפין אדנ"י בחיבורא הדא יאהדונה"י עכ"ל. ומה שאמר ליחדא בבת זוגיה ברתת בזיע בכסויא כן נראה גם כן בזוהר (פ' ואתחנן דף רמט') ז"ל ובשכבך לדברא גרמיה בדחילו דמאריה (להתנהג עצמו ביראת ה') בקדושה בענוה דלא אשתכח חציף לקבליה דמאריה עכ"ל. ובודאי שהמשמש בלי כיסוי הוא חציפותא ולכן אמרו בגמרא ג' הקב"ה שונאן וא' מהם המשמש ערום ומכל מקום לא אתא לאפוקי שימשש בלבושו שהרי אמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה. ופי' הרשב"י בתיקונים (תיקון נח) ז"ל ובההוא זמנא דאיתפשטת מאלין לבושין אתייחדת עם בעלה בקירוב בישרא כה"ד (בראשית ב) עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד דכך דרכא לאתייחדא דכר ונוקבא בקירוב בשר ודא דיבוקא דיחודא דלעילא דלא יהא דבר חוצץ ובגין דא אוקמוה מארי מתניתין דכר גם מגלי ומייחד קב"ה בשכינתיה דלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר בלא פירוד וקצוץ בין קב"ה ושכינתיה ורזא דמלה (שם) ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ערומים בקרוב בישרא בלא לבושא כלל עכ"ל:

ונחזור למאמר מפ' קדושים שהעתקנו לעיל ונבאר בו איזה דבר לפי הפשט שבמאמר זה נתבאר כוונת הזווג מה יהיה אמר בגיני כך בעי בר נש למחדי (לשמח) לאיתתיה בההוא שעתא א' מן הכוונות החשובות שכתב הראב"ד עליו השלום בשער הקדושה כמו שהעתיק רבינו יעקב בעל הטורים בטור א"ח הוא שיכוין למצות קיום עונה שהיא מצות עשה (שמות כא) ועונתה לא יגרע וז"ש בעי בר נש למחדי לאיתתיה לזמנא לה ברעותא חדא עמיה ופי' שתהיה לרצונו דבוק עמו שלא יהיה ביניהם שום קטגוריא ומחלוקת אלא אהבה אחוה שלום וריעות וביותר בשבת וכן פי' בתיקונים (דף מט) שצריך לומר לה מלין דפיוסא וכן פי' בפרשת בראשית ז"ל מכאן אוליפנא מאן דמתחבר באיתתיה בעי לאפייסא לה ולבסמא לה במלין (פי' צריך לפייסה תחלה ולפתותה בדברים) ואי לא לא יבית עמה (פי' לא ישכב אצלה) בגין דיהא רעותא דילהון כחדא בדלא אניסו וכו'. ופי' שם מלי דרחימותא זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה ע"ש ויכוונו תרוייהו כחד להיות מלה פי' שצריך לומר לה שתכוין דעתה אל הקדושה לנסוך נשמה קדושה עם הזווג להוליד בנפשא ובגופא להיותם דומות אל מציאות העליון שכשם שע"י שזעיר ונוקביה מתדבקים בפנימיותם ובחיצוניותם כאחד כן למטה צריך שידמו אל שרשם והיינו אומרו נפשא חד וגופא חד. ונראה מתוך הלשון שצריך לכוון שכשם שגוף האדם נשלם מחסרונו דהיינו הצלע אשר לוקח מהאדם בהזדווגו כן נשמתו גם כן נשברה מפני שג"כ הנשמות כאשר נאצלות מלמעלה הם נאצלות זכר ונקבה כדפי' בזוהר בענין בת פלוני

לפלוני

באופן ראויה לא תוציא צמחים טובים ואם תהיה הארץ ראויה לזרוע תוציא צמחים כראוי ולכן צריך תשובה ותפלה כמ"ש (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ואז"ל לעת מצוא זו אשה הרי שמלבד שיהא חסיד צריך תפלה ותשובה כי כשאין פוגע בבת זוגו צריך לחזור בגלגול עד יפגע בה ונמצא כל טרחו בהבל וכן מבואר בזוהר פ' משפטים ובתיקונים (דף כה) אמר הובא דא דערב בר נש טיפה בוכרא בשג"ז דא גרים דנטיל אחר בת זוגיה ואיהו מדה לקבל מדה ובגין דא (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו דההוא בר דאיהו ערבוביא דנפיק כלאים מאיתתא דלאו מניה איהו כנגדו ובגין דא זכה נעשה עזר בת זוגיה דהיינו עזר ליה באורייתא בפקודא בדחילו ברחימו עזר לו בעלמא דין ובעלמא דאתי. ואם לאו אתרא דלאו איהו מניה איהי כנגדו לאובדא ליה מתרין עלמין וכל דא גרים ליה בגין דלא נטיר טפה קדמאה לבת זוגיה. ועם כל דא אם חזר בתיובתא אתמר ושב ורפא לו ויהיב ליה בת זוגיה דאיתמר בה (משלי ג) רפאות תהי לשרך ואיהי דיוקנא דאורייתא דאיהי אסוותא ואיהי חיים הה"ד (שם ז) עץ חיים היא למחזיקים בה ואתתא איהי בדיוקנא הה"ד (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת עכ"ל. ועוד בתיקון ע"ו (דף פו) ז"ל ורזא דמלה כל מאן דמזלזל בנהמא בפירורין דנהמא דאינון טפין בכזית עניות קא רדיף אבתריה אלא צריך לנטרא טפין דיליה דלא יזרוק לון באתר דלא אצטריך ובגין דא אוקמוה מארי מתני' אוקירו לנשייכו בגין דתתעתרו ואוקירו להו לנטרא טפה קדמאה דלא יעביד בה פסולת עכ"ל:

בשאר עלינו לבאר הזמנים המיוחדים לקדושת הזווג להמשיך נשמות קדושות. הזמן המיוחד הוא בחצי לילה לשאר העם או אחר חצות ולת"ח בליל שבת בחצות או אחר חצות וכבר העתקנו לשון הזוהר לעיל בפ"ז ועוד אמרו במדרש הנעלם (וירא דף קיב) רב יוסף כד הוה נחית לבבל חמא אינון רווקים (פי' בנים פנויים בלי אשה) דהוו עיילי ביני נשייא שפירתן ולא חטאן אמר לון לא מסתפי אתון מיצה"ר אמרו לאו מקדיטון (פי' משקה מעורב בדבש ופלפלין ר"ל שנולדו מתערובת קדושה שאבותיהם היו מקדשין עצמם בשעת תשמיש ולפיכך לא היו חוששין לחטוא שאין היצר הרע יכול לשלוט בהם כ"כ) קדישא קא אתינא מקדושתא דקדושתא איתגזרנא דאר"י אמר רב צריך אדם לקדש עצמו בשעת תשמיש ונפקי מניה בני קדישין בני מעלי דלא מסתפו מיצר הרע שנאמר (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים רבי חייא אמר מ"ד (יחזקאל כ) ואת שבתותי קדשו אלא אין עונתן של ת"ח אלא משבת לשבת ומזכר להו דהואיל דתשמיש המטה דמצוה הוא קדשו כלומר קדשו עצמכם בשבתותי בההוא תשמיש דמצוה עד כאן לשונו והאמירו בזוהר (דף מט) מי שאינו נוהג הקדושה הזו ואמר שהמזדווג באשתו קודם חצות מושך נפש מסטרא אחרא ועליו נאמר (משלי יט) גם בלא דעת נפש לא טוב וכן ואץ ברגלים חוטא ואמר מאן דאיהו אץ ודחי שעתא בלא רעותא קדישא חוטא ודאי בכלא. ואמר שעל זה נאמר (תהלים לב) אל תהיו כסוס כפרד אין הבין ואמר במה איתפרשן בני נשא מסוס ופרד בקדושה דגרמייהו להסתכלא שלימין ורשימין מכלא ואמר שעל זה נותנת תורה והתקדשתם והייתם קדושים אי אינון מתרחקן אן היא קדושה דילהון ולזה צריך לגעור ביצרו ואם יבואו הרהורים יבטלם בדברי תורה שהיא התבלין ליצר הרע ויזכור לו יום המיתה ומכל מקום צריך להיות ערום (פי' חכם) ביראה שאם יראה שיתגבר עליו יצרו שיבא להוציא שכבת זרע לבטלה מוטב שיעבור על עשה (של והתקדשתם) ולא על לאו (של לא תנאף וכמו שדרשו רז"ל בין ביד וכו') שהוא נקרא רע וחייב מיתה ושאר העונשים שיתבארו במקומן:

עוד ביאר רשב"י ע"ה (זוהר פ' בראשית דף מט) הזמנים הראויים לזווג ז"ל פתח ר"ש ואמר (בראשית יג) וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי וילך למסעיו למסעו מבעי ליה מאי למסעיו אלא תרין מטלנין (ח) אינון חד דידיה וחד לשכינתא דהא כל בר נש בעי לאשתכחא דכר ונוקבא בגין לאתתקפא מהימנותא וכדין שכינתא לא אתפרשא מניה לעלמין ואי תימא מאן דנפיק לאורחא דלא אשתכח דכר ונוקבא שכינתא אתפרשא מניה. ת"ח האי מאן דנפיק לאורחא וסדר צלותא קמי קב"ה בגין לאמשכא עליה שכינתא דמריה (ט) עד דלא יפוק בזמנא דאשתכח דכר ונוקבא כיון דסדר צלותיה ושבחיה ושכינתיה שריא עליה יפוק דהא שכינתא אזדווגת בהדיה בגין דישתכח דכר ונוקבא. דכר ונוקבא (י) במתא דכר ונוקבא (כ) בחקלא הה"ד (תהלים פה) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו ת"ח האי כל זמנא דבר נש איתעכב באורחא בעי לנטרא עובדוי בגין דזווגא עלאה לא איתפרשא מניה ויתשכח פגים בלא דכר ונוקבא במתא איצטריך כד נוקבא עמיה וכ"ש הכא דזווגא עלאה איתחברת ביה ולא עוד אלא דהא זווגא נטיר ליה באורחיה ולא מתפרשא מניה עד דיתוב לביתיה בשעתא דעאל לביתיה בעי לחדאה (ל) לביתיה בגין (מ) דביתיה גרמא ליה ההוא זווגא עלאה כיון דאתא לגבה בעי לחדאה לה בגין תרין גוונין חד בגין חדוותא דההיא זווגא דחדוותא דמצוה היא חדוותא דשכינתא איהו ולא עוד (נ) אלא דאסגי שלום לאתתא הה"ד (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא (ס) וכי לא אפקיד לאיתתיה חטא איהו הכי הוא ודאי בגין דגרע יקר זווגא עלאה דאיזדווגת ביה (ע) דביתהו גרמא ליה וחד דאי מתעברא אתתיה זווגא עלאה אריקת ביה נשמתא קדישא דהא ברית אקרי ברית דקב"ה ועל דא בעי לכוונא בחדוותא

דא

(ח) מסעות: (ט) קודם שיצא לדרכו: (י) בעיר: (כ) בשדה: (ל) לשמח לאשתו: (מ) ג"ס דביתהו: (נ) שמרבה שלום
(ס) קושיא הוא: (ע) ר"ל שאשתו גורמה לבעלה שמסבבה שכינה עליו אחר שלקח אותה לאשה להיות נקרא בשם אדם שלם:

אחרים כגון מכל מיני כשופים וקסמים והסתכל גם כי האדם למקרה עמהם מפני שהם המזומנים לאדם ברגע וזו שמהתם לידבק בו ועל הכל יזהר מהיות מריבה וקטטה בתוך ביתו שזהו הסכנה שעיקרים אמר לה כי מיד היא נמצאת שם וכאשר ידע שהוא נגד החתן העליון והיא נגד הכלה העליונה ובעשותו קטטה מבריח שלום מבין שניהם ומיד הרשעה נאחזת שם אין ספק שילאה האדם שהוא פגם גדול והמריבה בבית היולדת גורם סכנה לולד ומיד היא נמצאת שם והמריבה במקום השמחה כגון חתן וכלה ח"ו גורם רעה גדולה ונאחזת באותו הבית כענין (ירמיה כב) הוי בונה ביתו בלא צדק וכן יזהר מהדברים המאוסים שהיא אוחזת בהם ומאכלן במקומות המטונפים כי לא לחנם פי' (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם זה השותה בקרנא דאומנא (בקרן שמוצצין בו הדם) כי כל אלו הדברים גורמים שיקוץ הנפש ברשעה הזאת שמסכנה בטינופים וכן יזהר שלא יהיה מלוכלך בידיו ומטונף בבגדיו וכבר הזהירו רז"ל בזה לת"ח ופי' הטעם (משלי ח) כל משנאי אהבו מות ודאי מות שהוא רע בלי ספק ולא יאכל במזדמן באקראי אם לא בכוונה ביניבה לכבוד קונו שגם היא מזדמנת ולא יברך בידים מסואבות ומזוהמות וכל כיוצא וכבר האריכו בזה חז"ל, כל אלו מצות לא תעשה:

ויש מצות עשה כגון ליזהר בהבדלה אחר שצריך להתפלל (ר"ל שהבדיל במ"ש) עד הבדלם ממנו שאז הם מתגברות וצריך להאריך בפסוקי שמירה כפי כחו. וכן בצאתו מפתח ביתו ומה גם בלילה ושמירת קונו בפתח והוא יוצא וגבדל ממנה והיצוני לשמאלו יתפלל שם לקונו על היות שמירתו עמו בדרכו וזהו (תהלים פה) צדק לפניו יהלך דהיינו מדת צדק. וכן במעשיו כגון ברחיצת ידיו להגביר הימין על השמאל כדפירש בזהר וכן כל פעם לא יגביר רגל שמאל על ימין ולא יד שמאל על יד ימין אלא להפך יד ימין על השמאל רגל ימין על השמאל לעולם בכוונה להכניע החיצונים. וכן בסעודותיו ובשמחותיו בחגיו ובמועדיו ובסוכתו לא יכנס ולא יתערב עמו. ויזמן עניים שהם משכן לקדושה כנודע וצדקתו יקדים לכל דבריו שאותה פרוטה מזדמנת הקדושה מיד ולא יוציא מפיו דבר נגד השטן ולא יזכירהו ולא יזרוק בכעס שהיא תקרובת לו וכיוצא ולא יקלל עצמו ולא יאמר יהיה לשטן או בשעה רעה וכיוצא כי הדיבור גורם רע גדול ולא יפחיד לקטן ויאמר חתול קחהו גמל קחהו כלב נשכהו וכיוצא שהוא נקרא כלב וחתול וכל שמות הרעים להרע עכ"ל:

בשאר עלינו לבאר הזמנים לקדושת הזווג להמשיך נשמות קדושות והזמן המיוחד הוא בחצות לילה או אחר חצות והיינו לשאר העם ולת"ח בליל שבת בחצות או אחר חצות וכבר העתקנו לשון הזוהר לעיל בפ"ז. ובענין מה שכתב מורי ע"ה שהכוונה הראשונה לזווג הוא הטהר האדם מעונותיו כן ביאר הרשב"י ע"ה (זוהר פ' בראשית דף כד׳) והעתקנו לשונו לעיל בפ"ה שכמו אחר מה שאדם נמשך כך מושך נשמה לבנו ואם נמשך אחר הקדושה מושך נשמה קדושה ואם ח"ו נמשך אחר הטומאה כך מושך מסטרא אחרא נשמה טמאה. ולכן מלבד התשובה שצריך לעשות בשעת ההולדה צריך להקדים התשובה כדי שתזדמן לו אשה כשרה ויצא זרעו נקי בלי פסולת וכמו שביאר הזוהר (דף רכט׳) בפ' ויחי בפסוק המלאך הגואל אותי מכל רע ז"ל רבי חייא פתח ואמר (משלי יט) בית והון נחלת אבות וכי נחלת אבות איניהו והא קב"ה יהיב כלא לבר נש וכיון (ג"ה אלא דכיון ותירוץ הוא לפי שמקשה וכי בית והון נחלת אבות והלא הקב"ה הוא הנותן וע"ז מתרץ כיון שהקב"ה נותן לאב בית וממון פעמים הוא מוריש אותו לבנו) דאחסין ביתא לבר נש וממונא זמנין דיחסין כוליה לבריה ויהא אחסנתא דאבות אבל מה' אשה משכלת בגין דאיתתא כד אחסין לה בר נש מעם קב"ה אחסין לה דהא לא יחסין לה קב"ה לבר נש אלא כד מכריזין עליה ברקיעא דקוב"ה מזווג זיווגין עד דלא ייתון לעלמא וכד זכו בני נשא לפום עובדיהון הכי יהבין להון איתתא וכלא איתגליין קמי' דקב"ה ולפום עובדין דזכאין הכי מזווג זווגין ולזמנין דקא סליקו בטיקלין ואסטי (ג"ה בקלפי ואסטי ההוא ב"כ ופי' שהם עולים בקלפי להיות מזדווגים כא' ובהיות האדם ההוא משחית דרכו אזי עולה הזווג לאיש אחר והוא ע"ד שאחז"ל שמא יקדימנו אחר יקדימנו ברחמים) ההוא בר נש אורחיה סליק זווגיה לאחר עד דיכשר עובדוי וכד יכשר עובדוי אז יתמטי זמנא איתדחי גבר מקמי גבר ואתי האי ונסיל מדיליה ודא קשי קמי קב"ה מכלא לדחייא בר נש מקמי גברא אחרא ובגין כך הקב"ה איהו יהיב איתתא לבר נש ומניה אתיין זווגין וע"ד (משלי יט) ומה' אשה משכלת בגין כך קב"ה יהיב כלא לבר נש ואי תימא אשה משכלת ולא אחרא ת"ח אע"ג דקב"ה אזמין טבאן לבר נש למיהב ליה והוא אסטי ארחוי מעם קב"ה לגבי סטר אוחרא מסטרא דאיתדבק ביה ייתי ליה מאן דייתי כל קטרוגין וכל ביש אלא אתיין ליה מעם קב"ה אלא מההוא סטר בישא דאיתדבק ביה באינון עובדין דעבד ועל דא איתתא דלאו איהי משכלת קרי על דא שלמה המלך ע"ה (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את האשה בגין דבהובוי דבר נש הוא משך עליה באינון עובדין דעבד וכד קב"ה איתרעי ביה בב"נ בגין עובדוי דכשרין איהו אזמין ליה איתתו דאיהו משכלת ופריק ליה בפורקן מגו סטרא אחרא ועל דא אמר יעקב (בראשית מח) המלאך הגואל אותי מכל רע דלא איזדמנת לי איתתא דאיהי מגו סטרא אחרא ולא אירע פסול בזרעי דכלהו זכאי ושלימי בשלימו בגין דאיתפרק מכל רע ויעקב לא איתדבק בההוא סטרא אחרא כלל ועל דא המלאך הגואל אותי מכל רע עכ"ל. הרי שלא יזכה אדם אל בת זוגו מסטרא דקדושה עד שייטיב מעשיו כענין יעקב שבשביל שנדבק בסטרא דרע זכה אל בת זוגו ויצא זרעו נקי בלי פסולת שהאשה כמו הארץ ואם אין אדם זורע

אין בכל איברי האדם מצד הבריאה דבר קלקול או כיעור כי הכל בחכמה עליונית דבר מתוקן וטוב ונאה אבל האדם בהיותו סכל מביא כיעור בדברים שאין בהם כיעור מתחלה והבן זה מאוד . והנה סוד הידיעה שאני רומז לך הוא סוד היות האדם כלול בסוד חכמה ותבונה ודעת כי האדם הוא סוד הדעת וזהו סוד איש ואשה בסוד דרכי הקבלה הפנימית וא"כ ענין החבור הוא ענין עילוי גדול כפי הראוי ואז"ל בשעה שאדם מתחבר לאשתו בקדושה שכינה שרויה ביניהם סוד איש ואשה נתחממו שכינה מסתלקת מביניהם וישאר אש ואש כדגרסינן בסוטה היה דורש ר"ע איש ואשה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתם פי' כשהאדם מתחבר לאשתו בקדושה שכינה ביניהם תמצא בשם האיש יו"ד ובשם האשה ה' הרי"ז שמו של הקב"ה מצוי ביניהם אבל אם לא נתכוונו לחבור קדושה אלא למלאות תאותם ומתוך התאוה והחמוד נתחממו באש . יו"ד של שם האיש וה' של שם האשה שהוא י"ה מסתלק מביניהם ונשאר אש ואש ואל זה הסוד נתכוונו ז"ל באמרם ג' שותפין יש בו באדם ואלו הן איש ואשה והקב"ה ואם היה הדבר גנאי היאך היו כוללים את השי"ת בדבר שהוא כך . והנה השי"ת אמר לאברהם בענין מולד יצחק (בראשית יז) וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן ובענין רבקה (שם כה) ויעתר יצחק לה' וגו' ובענין רחל ולאה (שם כט) ויפתח את רחמה ובענין אלקנה וגו' והנה בכלל הברכות (שמות כג) לא תהיה משכלה ועקרה . ועוד גרסינן בתענית שלש מפתחות לא נמסרו ביד שליח וא' מהן ההריון שנאמר ויפתח את רחמה וגו' ואלו היה בדבר גנאי מה לו להקב"ה לעשותו בלי שליח ובב"ר (בראשית לח) ויט אליה אל הדרך בקש יהודה לעבור רמז הקב"ה למלאך הממונה על התאוה . ובא להודיע כי כוונת הש"י וחפצו היתה בחבור זה ולפיכך נולדו שניהם תאומים שניהם צדיקים טהורים כדוגמת שמש וירח פרץ וזרח . והבן כי כצורת סדרי עולם נולדו ואין בחבור שלהם גנאי כאשר אין גנאי בתיקון סדרי עולם כללם ופרטם ובענין רות נאמר (רות ד) ויתן ה' לה הריון וגו' ואלו היה בדבר גנות הרי כבר נאמר (חבקוק א) טהור עינים מראות ברע אלא כשיהיה החבור לשם שמים אין דבר קדוש ונקי למעלה הימנו ולפיכך נאמר בחבור הצדיקים (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו' אבל ברשע הפריץ אותה הטפה כולה טמאה אין לשם חלק בה ועליה נאמר (תהלים נח) זורו רשעים מרחם אבל בחבור האדם אל אשתו כראוי פי' ז"ל שהיא כדמיון שמים וארץ שנאמר (זכריה יב) נאם ה' נוטה שמים ויוסד ארץ ויוצר רוח אדם בקרבו ואומר (עמוס ט) ואגודתו על ארץ יסדה . והם אגודה אחת לברוא אדם וזה נעשה אדם בצלמנו כלומר גם אני שותף בבריאת האדם והשותפות הזו כי מן האב והאם נמשכין כל סדרי הגוף והש"י זורק בו נשמה כאמרו (בראשית ב) ויפח באפיו נשמת חיים ואומרו (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה וגו' :

ואחר שהודענוך על סוד הדרך האחד מן החבור נודיעך הדרך השני והוא הפך הראשון כי בזמן שאין אדם מתכוין לשם שמים הנה אותו הזרע הנמשך היא טפה סרוחה אין לשם חלק בה ונקרא משחית דרכו על הארץ והנה גופו כלו לבהלה וכאילו נוטע אשרה ומפטם עגלים לע"א בהיותו זרע מקולקל וטפה שנזרקה בסלון ממאיר ועליו נאמר (תהלים נח) זורו רשעים מרחם והנה צוה הקב"ה בתורה ואמר והייתם לי קדושים וגו' :

השער השני בזמן החבור הנה הש"י אמר בתורה (שמות כא) שארה כסותה ועונתה לא יגרע ועונה האמורה בתורה מפורשת בגמרא כי העונות משתנות כפי סדר כל בני אדם ועסקיו

ואין לדבר בעונת שאר בני אדם ונדבר בעונת ת"ח הראוי שהוא מלילי שבת ללילי שבת וע"ז נאמר (תהלים א) אשר פריו יתן בעתו גו' זו היא עונת ת"ח ודע זרע האדם הוא חיי גופו ומאור עיניו כי הוא הדם המובחר והזך אשר בגוף שאלו לא היה כן לא היתה צורת אדם בו אז הנה הזרע הוא מחלקי הגוף ויש לו חלק מכל אבר ואבר כי בידוע שלא יולד אזן מעין ולא עין מאזן רק כל אבר נמשך מטבע אבר דומה לו כמו שלא יצמח מזרע החטה פולין ועדשים לא מזרע אדם חמור או שור או שה וכל אבר ואבר וכל צורה וצורה יש לו טבע מיוחד וכח ידוע שממנו נולד ואין לחוש לסומא שמוליד פקח כי כח האבר מצוי בטבע הכללי שבגוף וא"כ הזרע הוא חלק מכל אבר ואבר מאברי הגוף ולכן אין ראוי לאדם להיות מצוי אצל אשתו כתרנגול כי אז היה כחו תשש ומאור עיניו מתמעט וכל חלקי איבריו הולכים ודלים אבל בהיות החבור בעונה הידועה שהיא מליל שבת לליל שבת שהוא סוד החזרת הגלגלים פנים ואחור בשבעת ימי השבוע אז יוכל להשפיע כח בזולתו והוא לא יחסר דבר שיהיה נחלש עליו תולדה נראית לפי שכבר קבל כח שיוכל להשפיע ממנו ולפיכך אמר אשר פריו יתן בעתו והיינו מליל שבת לליל שבת וסמיך ליה ועלהו לא יבול כלומר והיה החבור לשם שמים ויבא לידי גמר מעשה וטעם היותו מליל שבת לליל שבת לפי שהשבת הוא יסוד עולם והוא דוגמת עולם הנפשות מטעם שבת לה' וכוונו ת"ח מליל שבת לליל שבת להוליד צורה הראויה לעבודת הבורא יתברך בעלת נשמה שכלית עליונה וטהורה כאמרו (שמות לא) וביום השביעי שבת וינפש והנה זאת הכונה בעונת ת"ח והבן מאד כי לא שמו עונתן בימי הגופנים דהיינו ששת ימי המעשה כי אם ביום שכלו שבת ועולם הנפשות :

ואחר אשר עוררנוך על זה נחזור למה שהיתה כוונתנו לסדרו כי זמן החבור נחלק לג' חלקים החלק הא' שנה בימים השני זמן עונה מצד המזון הג' זמן עונה מצד השעות אמנם החלק הא' כבר בארנוהו בפרק זה והחלק השני מן הג' חלקים שהוא זמן העונה מצד המזון תצטרך לדעת בעז"ה :

דא כמה דבעו במדוותא דשבת (פ) דאינהו חכימין ועל דא וידעת כי שלום אהלך דא שכינתא אתיא עמך ושריא בביתך ועל דא ופקדת נוך ולא תחטא מאי ולא תחטא לשמשא קמי קב"ה חדוותא דמצוה כגוונא דא ת"ח דמיתפרשן מנשייהו (צ) כל אינון יומין דשבתא בגין לאתעסקא באורייתא זווגא עילאה אזדווגא בהו ולא מתפרשא מינייהו בגין דמשתכחו דכר ונוקבא כיון דעאל שבת בעיין תלמידי חכמים לאחדא לדביתהו בגין יקר זווגא עילאה ולכוונה לבייהו ברעותא דמאריהון כמה דאתמר כגוונא דא ההי מאן דאתתיה ביומי (ק) מסאבו דילה (ר) ונטיל לה כדקא יאות כל אינון יומין זווגא עילאה איזדווג בהדיה ואשתכח דכר ונוקבא בגין דאיתדכיאת אתתיה בעי לאחדא לה חדוותא דמצוה חדוה עילאה וכלהו טעמי דקא אמרן בחד דרגא סלקין (ש) סתמא דמלה כל אינון בני מהימנותא בעיין לכוונא לבא ורעותא בהאי :

ועוד בענין החבור של אדם לאשתו מה שכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל דע כי בהיות אומת ישראל מיוחדת להקב"ה והבדילה בתורתו הקדושה מכל העכו"ם כאשר הוא ית' מכל מה שזולתו כאומרו ית' (ישעיה סג) עם זו יצרתי לי ואמר במקום אחר ה' אחד לג"ש. וזה שאנו אומרים אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד. ואחר כך אמר יצרתי לי כלומר הבדלתי לי להיות מיוחד לכבודי כאמרו (ויקרא כ) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי וכבר ידעת כי העבדים הנהגתם כפי מה שהם רואים בהנהגת אדוניהם והוא יתברך שהוא אדונינו ואנחנו עבדיו הנה הוא קדוש שאין קדוש כמוהו ונאה לנו להיותנו קדושים כאשר הוא קדוש ופי' רבותינו ז"ל בפסוק (דברים כח) והלכת בדרכיו מה הוא קדוש אף אתה היה קדוש מה הוא חנון אף אתה היה חנון וא"כ נמצאו כל ישראל הנהגותיהם מיוסדות על יחוד השם הגדול יתברך לפיכך מתדמין אליו בכל מעשיהן והוא יתברך אמר (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים ומאחר שכל מעשינו כדמיון מעשה השם יתברך נמצא שכ"ז שאנו עושין הטוב והישר שאנו מקדשין שמו הגדול כאמרו (דברים ד) ומי גוי גדול אשר לו חקים וגו' לפי שאנו מתדמים לבוראנו יתברך וכ"ז שלא נתנהג כשורה וכל מעשינו מקולקלים אנו מחללין בהם שם שמים אחר שאנו מתדמים לו והנה מעשינו מכוערים ועל זה אמרו במסכת יומא בזמן שאדם קורא ושונה ומשאו ומתנו באמונה עליו הכתוב אומר (ישעיה מט) ויאמר לי עבדי אתה וגו' אבל בזמן שאדם קורא ושונה ואין משאו ומתנו באמונה מה בני אדם אומרים עליו ראיתם פלוני כמה מקולקלין דרכיו ומעשיו ועליו הכתוב אומר (יחזקאל לו) עם ה' אלה ומארצו יצאו ונמצא שם שמים מתחלל והטעם על כל זה שאמרנו כי מאחר שאנו מתדמין לו במעשינו הנה קדושת השם וחלולו תלוי במעשינו :

ואחר שהודענוך כל זה דע כי בהיות החומר של אדם וטבעו סבת היותו רע או טוב מצד תכונת האב כפי הטפה שנתהווה ממנה ונמצא היצורו סבת קדושת השם או חלולו כפי הבנים שיוליד צוה אותנו על זה והזהירנו ואמר כי נצטרך לקדש עצמנו בשעת תשמיש כאשר באה הקבלה בפסוק (ויקרא טו) והזרתם את בני ישראל ומפני שזו היא סבה להוליד אדם בנים צדיקים מקדשים שם שמים ואחר שהדבר כן תצטרך לדעת מה שאמרנו כי צריך האדם לקדש עצמו בשעת תשמיש וקדושה זו נחלקת לחמשה חלקים. הדרך הראשון במהות החבור. הדרך השני. בזמן החבור. הדרך השלישי במזון הראוי לחבור. הדרך הרביעי בכונת החבור. הדרך החמישי באיכות החבור. והנני נכנס לבאר הדברים בענין שיספיק לפי הכוונה כל אחד המיוחד לו :

הדרך הראשון במהות החבור. דע כי חבור זה הוא ענין קדוש ונקי כשיהיה הדבר כפי מה שראוי ובזמן הראוי ובכוונה הנכונה ואל יחשוב אדם כי בחבור הראוי יש גנאי וכיעור ח"ו שהחבור הראוי נקרא ידיעה ולא להנם נקרא כך (ש"א א) וידע אלקנה את חנה אשתו וגו' וזהו סוד טפת הזרע כשהיא נמשכת ממקום הדעה והבינה והוא המוח ודע שאלו לא היה בדבר קדושה גדולה לא היו קורין אל החבור ידיעה והשי"ת ברא את הכל כפי מה שגזרה חכמתו ולא ברא דבר שיהיה גנאי או כיעור שאם יאמר שהחבור הוא דבר של גנאי הנה כלי המשגל הם כלי הגנות והרי השי"ת בראם במאמרו דכתיב (דברים לב) הוא עשך ויכוננך וחז"ל במסכת חולין שברא הקב"ה כוניות באדם ובמדרש קהלת אמרו אשר כבר עשוהו מלמד שהוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר והושיבוהו על כנו ואם כלי המשגל כלי גנאי היאך ברא השי"ת דבר שיש בו משום חסרון או גנות הלילה אלא פעולותיו של הקב"ה תמימות שנאמר (שם לב) הצור תמים פעלו והש"י טהור עינים מראות ברע אין לפניו ענין קלקול או גנאי והוא ברא אדם ואשה וברא כל אבר ואבר שבהם והכינם על מתכונתם ולא ברא בהם דבר גנאי והעדות הברורה מה שאמר במעשה בראשית (בראשית ב) ויהיו שניהם ערומים וגו' כל זה קודם שחטאו לפי שהיו עסוקין במושכלות וכל כוונתם לשמים ולא היו בעיניהם אלא כעינים ושאר איברי הגוף אמנם כשנטו אחר ההנאות הגופניות ולא נתכוונו לשם שמים אמר וידעו כי עירומים הם, ופי' כי כאשר הידים בעת שכותבין ס"ת בטהרה הם מכובדות ומשובחות וכשגונבות או עושות דבר מגונה הם מגונות כך הם כלי המשגל לאדם ולאשתו קודם שחטאו וכמו שיש בכל אבר ואבר מהאברים מהלל ושבח בעשות הטוב וגנאי בעשות הרע כך היה לאדם הראשון בכלי המשגל נמצא כי הקב"ה הוא כל דרכיו משפט וטהרה ונקיות ונמצא הכעור כלו מצד פעולת האדם על זה אמר שלמה המע"ה (קהלת ז) לבד ראה זה מצאתי אשר עשה וגו' כלומר אין

(פ) נ"ש דאינון זווגא דחכימין ור"ל עונת פ"ת שהוא בליל שבת : (צ) כל ימי החול : (ק) ביומי נדתה : (ר) ובבתר [illegible] : (ש) סוף הדבר :

המקורות עולות למדרגה למעלה מהן והם הצמחים שצומחים ומן הצמחים עולין למעלה מהן והם ב"ח חיים מדברים שמתנועעים וצומחים והם מורכבים מד' יסודות ומב"ח שאין מדברים עולים למעלה גדולה מהם והם החיים המדברים שיש בהם כח דיבור וכח תנועה וכח צמיחה וכח הרכבה מד' יסודות אם כן נמצאו כל הדברים צריכין מזון לזולתם כדי לעלותם לעילוי גדול על מדרגתם ואחר הקדמה זו דע שבהיות הדם מזון הגוף ומזכך לגוף והדם הוא כפי טבע המזון שנעשה ממנו עב ועכור ואם המזון הוא נקי וזך וטהור יהיה הדם כמותו ולפיכך הבדילנו יתברך בתורתו הקדושה מכמה מאכלות אסורות שאסר אותם עלינו קצתם מטמטמין את הלב כחלב ודם וקצתם שמעזין את הפנים כחיות ועופות ובהמות הדורסין וקצתם שסוגרין דלתי התבונה והחכמה כארנבת ושפן וחזיר ודומיהם וקצתן שמולידין כמה מיני חלאים קשים ורעים כשרצי הארץ והמים סוף דבר על כלם אמר (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם הרי הודיע כי כל אלו הדברים נתעבים ונמאסים ועושין דם רע מוכן לכמה פורעניות והנה אם כן כשאמר שצריך אדם לקדש עצמו בשעת תשמיש הנה גם המזון כלול בקדוש הזה כי ראוי לאדם לאכול מזונות ראוים והגונים ממוצעים בין הקור והחום ויהיו מן הדברים המולידים דם נקי וזך וטהור מאחר שאותו הדם עתיד להיות נהפך ליופי הזרע והוא עתיד להיות יסוד ובנין לולד הנולד מאותו חבור כי אלו היה המזון רע ועכור ועב תהיה גם הטפה עבה מטונפת ועכורה ואם כן נמצא המזון להויית האדם הכנה להיות חכם או פתי או צדיק או רשע והנני מוסר בידך מפתח גדול דע כי בהיות הדבר כמו שאנו אומרים סמך השם יתברך בתורתו הקדושה פרשת אשה כי תזריע למאכלות אסורות ואמר (ויקרא יא) ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור וגו' וסמיך ליה אשה כי תזריע וסמך מצד אחר פרשת נגעים. ואלו הג' פרשיות לסודות נפלאים ופרשה כי תזריע באמצע להודיע שאם יבדל אדם מן המאכלות הרעים הויין לו בנים הגונים קדושים וטהורים ואם לאו הרי נגעים מתחדשים עליהם מצד טפת הזרע שהיתה מאותן מאכלות המטונפות ועל ידי כן בא להודיעך כי צריך האדם לקדש עצמו גם במאכלות הגונות סמוך לתשמיש כדי שיהיה הזרע נקי וטהור ובינוני בין צפון לדרום כמו שאמרנו. והנה הודענוך כי כפי המזון יהיה הדם הנולד וכפי הדם יהיה הזרע וכפי הזרע יהיה הולד הנולד ממנו. וכבר ידעת מה שאמרנו שלא יולד מן הסוס נשר ולא מן החטה עדשים וכן נאמר כי לא יולד מן הזרע העכור והרע כי אם דם מטונף ונתעב כאמרו (תהלים נח) זורו רשעים מרחם. והנה הודענוך בדרך הזה דרך המזון הראוי וראוי לנו לומר לך כי מן המזון הראוי אין צריך לקחת כדי מלוי הגוף רק דבר בינוני שיוכל הטבע לטחון אותו וימהר להתהפך לדם נקי וטהור כי בהיות המאכל מהרבה באסטומכא אף על פי שיהיה מן הדברים ההגונים הנה לרבויו יהיה גורם שלא יהיה נטחן ויפסד באצטומכא ויהיה חוזר רע ומטונף יותר ממה שהיה מן הדברים הגסים והרעים ולפיכך ראוי להזהר גם בשיעור המזון כאשר יזהר בגוף המזון ממש הנה שמור זה העיקר הגדול שהוא ערוך מצד המזון לצד החבור:

השער הרביעי בכוונת החבור מה שאז"ל סוד גדול קשה הרהור עבירה מעבירה והנני מאיר עיניך בדברים שהם כבשונו של עולם והם נסתרים בכמה חדרים פנימים דע שהשם יתברך אל

דעות התקין פעולותיו בחכמה תמימה ונתן כל טבע מטבעי העולם מיוחד פועל הדבר שניתן לו במשמרת בלי שינוי רק בדרך נס והנה נתן כח בדמיון האדם להוליד כיוצא בדבר שהוא מדמה ודבר זה נעשה גם מצד הטבע. והנה בהתחבר האדם אל אשתו אם דמיונו ומחשבותיו עסוקים בחכמה ובינה ומדות טובות והגונות הנה אותו הדמיון אשר במחשבותיו יש לו כח לצייר הצורה בטיפת הזרע כמו שהיה מדמה בשעת החבור בלי ספק וזהו סוד (בראשית ל) ויקח לו יעקב מקל לבנה וגו' ואמר ויחמו הצאן אל המקלות וגו' ורבותינו ז"ל אמרו בברכות (פ"ג) רבי יוחנן הוה אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן ואתיין בנות ישראל מטבילה לסתכלן בי כי היכי דלהוו להו זרעא שפירי כוותי. התבונן המראה הזה כי זה החסיד הודיע כי בהיות האשה מחשבת ביפיו בעלותה מן הטבילה ומתחברת לבעלה תחבר צורת הולד כפי הדמיון שהיא מדמה ואם כן נמצא הדמיון סבה גדולה וההרהור והמחשבה גורמין להיות הולד ומדותיו כאשר ביארנו הנה שההרהור והמחשבה גורמין להיות הולד צדיק או רשע כאשר יגרום המזון וצריך כל אדם לנקות מחשבותיו והרהוריו ולזכותם בשעת תשמיש ולא יהיה מחשב בדבר עבירה וזמה רק בדברים הקדושים ויהא מחשב בצדיקים הטהורים אנשי מדע והשכל וחכמה כי אותן המחשבות יחולו על הזרע ויציירו צורתן בשעת תשמיש וכן מחשבת אשתו שיהיה משמחה בדברים המשמחים את הלב כדי שתהיה גם היא מסכמת למחשבות זכות וטהורות ויהיו שניהם אחדים בדבר המצוה כי אז תתקשר מחשבתם לאחד ותשים השכינה שרויה ביניהם ויולידו בן כפי הצורה הטהורה שציירו ואל תתמה על דבר זה כי טבע פשוט הוא בעיני חכמי המחקר כי כפי המחשבה וההרהור שיעבור על לב האדם ואשתו בשעת חיבורם יהיה הולד תוכן ומצוייר אם טוב ואם רע וכבר הביאו מההיא מטרוניתא שילדה בן שחור והיתה היא והמלך לבנים יפים עד מאד וחשב המלך להרגה עד שבא חכם אחד וא"ל שמא הרהרה בשעת תשמיש באדם שחור ובדקו ומצאו צורות שחורות במשכיות אותו החדר שמשמש בו ואמרה כי היתה מסתכלת באותן הצורות ומהרהרת בהן בשעת החבור וזהו כענין המקלות ואל תתמה כי גדול מזה נודע בטבע כי אדם שנשכו כלב שוטה ואלה הולי שידוע לאותה הנשיכה הנה מאותו הדמיון שהוא מדמה ברעיונו לא יוכלו לעבריו

לפניו

ודע כי המזון שאדם זן בו צריך שלשה מיני שנויים ולמדרגה הד' נהפך לזרע או לדם לכן מפרנס את הגוף ואילו ישמש האדם מטתו סמוך לאכילה הנה באותו זמן טבע הגוף רותח והדם מעורב ואינו זך וצלול והנה אותה הטפה הנמשכת מעליו עכורה ומלוכלכת סרוחה ומטונפת אינה נקיה ולא טהורה ונמצא הולד מאותה טפה מיסוד עכור ומטונף עליה נאמר (תהלים ז) הרה עמל וילד שקר ואומר (שם נח) זורו רשעים מרחם לפי שמטבע מזג הטפה שאינה זכה מחייב להיות הנולד ממנה משוקץ ומטונף לפיכך צריך האדם לכוין שעת החבור בשעה שנפשו מיושבת עליו ושקט טבע הגוף מרתיחת המזון שאכל ונזדקק הדם וירדו הגשמים למקומם הטבעי ואז יסודות גוף האדם מסודרות בסדר נכון שהוא שעור לחצי הלילה האחרון וע"ז אז"ל במסכת ברכות אבא בנימין אומר כל ימי הייתי מצטער על שני דברים על מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום וכו' ואר"י הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים שנאמר (שם יז) וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים וגו' רב נחמן בר יצחק אמר אף אשתו אינה מפלת נפלים כתיב הכא תמלא בטנם וכתיב התם (בראשית כה) וימלאו ימיה ללדת וגו' וצריך אני לעורכך על המדה הזו ידוע שאין פתי או סכל בעולם סובר כי מפני נתינת המטה בין צפון לדרום זוכה אדם להיות לו בנים זכרים ושלא תהא אשתו מפלת נפלים כ"ש שיאמרו עמודי עולם אנשים חכמים ונבונים כאלו הדברים אמנם כי הם דברו הדברים נרמזים כמנהגם הטוב בכל מקום והנני מבאר ידוע כי הקור החזק הוא לפאת צפון והחום החזק לפאת דרום וחכמי האמת יודעים כי הרחקת האדם אל הקצוות אינו מדין הטוב והישר אבל המדות הבינוניות הם המובחרות ועל זה אמר שלמה ע"ה (קהלת ז) אל תהי צדיק הרבה ואל תרשע הרבה ואל תהי סכל ולפי שצפון ודרום הם שני הפכים לחום ולקור שאמרו צדיקים ורמזו ואמרו כי המשמש מטתו בהיות מזג גופו ממוצע בין החום ובין הקור ואז יוכל שבפניו לנוח ולא יזריע מהרה אבל יוכל לבעול ויתמין ואז האשה מקדמת להזריע תחלה ונמצא זרע האשה כדמיון חומר וכי יבא אחר כך זרע האיש נמצא כדמיון היוצר שמצייר צורה בחומר וזהו סוד שארז"ל בשכר שמשהין הצדיקים על בטן האשה הויין להו בנים זכרים שנאמר (תהלים קכז) הנה נחלת ה' בנים וגו' ובהיותך מבין כל זה תבין סוד הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים נמצא זה בחצי הלילה שכבר שקט הגוף מרתיחת טבע המזון שאכל ומזג הגוף נח ומה שאמר בין צפון לדרום בין הקור לחום ידוע כי כל איש שנולד מטפה קרה יהיה לעולם פתי וסכל ומי שנולד מטפה חמה יהיה בעל חמה וכעס אבל הנולד מטפה ממוצעת בין החום והקור יהיה לעולם חכם יקר רוח איש תבונה ויהיה בדעתו מעורב עם הבריות ועל זה נאמר (שמואל א א) ונתתה לאמתך זרע אנשים. ומה שדרשו ז"ל בגמרא בברכות לא אוכם (שחור) ולא חוור לא טפש ולא ארוך ולא גוץ (קצר) כי כל המדות הוות באדם בהיות מזגו בין קור לחום שזהו סוד בין צפון לדרום וזהו סוד בנים זכרים שאמרנו אבל מה שאמרו אין אשתו מפלת נפלים יש בענין זה עיקר גמור והנני פותח לך שערי אורה בזה כבר ידעת מה שאז"ל (יומא פ' יוה"כ) בענין ההיא עוברה שהריחה וכו' לחישו לה ולחיש שזהו בין צפון לדרום קרא עליה (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן וגו' וההיא עוברה דלחישו לה ולא לחיש שזה נוטה לפאת דרום קרא עליה (תהלים נח) זורו רשעים מרחם וידוע כי סבת המפלת נפלים הוא בהתעורר הרחם לאחד הקצוות אם לרעב אם לתאוה מפלת אם לחום אם לקור כי בהיות הרחם ממוצע לעולם לא תפיל כאשר הפלא בעין משפט פלא יען המאזנים לאחת הצדדין ואם כן הלחישו לה ולא לחיש נוטה מן הקצה האמצעי והוא קרוב להיותו נפל אם לא יאכילוהו מדבר שהריח ואם תאמר הנה גם עם הצדיק הריחה אף על פי שהריחה הנה חזרה לפלס האמצעי א"כ בין והתבונן בזמן הראוי לו לאדם לשמש ותזכה לבנים ראוים להוראה והנה כללנו בדרך הזה ג' זמנים לעונה מצד הימים ומצד המזון ומצד השעות :

השער השלישי בזמן הראוי לחבור דע כי כפי מזון כל אדם יהיה הגוף הניזון ובדרך המחקר ידוע כי החיה שהמור נמשך ממנה מאכלה אלסנבל (מין עשב שיש לו ריח טוב) והנה הש"י בכל דרכיו משפט צוה לשחוט בהמות למאכלות ומה לו לזה והלא טוב להיותנו במיני פירות נזונים ומגדים ומה לו להפקיר דם בהמות וחיות ולצערם לצער גדול דע כי אלו הם מוסדות עולם שהש"י מיטיב לכל בריה והוא מרחם על בריותיו ועל זה נאמר (תהלים קמה) טוב ה' לכל. היודע פסוק זה ידע כי שחיטת ב"ח ואכילתן על ידי בני אדם לטובת ב"ח היא וחמלה ורחמים עליהם והנני מבאר ידוע כי כל מזון שאדם אוכל הוא הולך באצטומכא ומשם הכבד מוצץ הטוב והמובחר והשמן והזך והנקי שבאותו מזון והשאר דוחה אותו למעים התחתונים ויוצא דרך הרעי ואותו הדבר שהכבד מוצץ חוזר ומבשלו וחוזר בכל אבר ממין האבר בבישול שלישי וחוזר בבשר בשר ובשומן שומן ובגידים גידים ובעצמות עצמות כי ממנו הגוף נזון ואם כן נמצאת בהמה זו שנשחטה לטובתה נשחטה שעלתה ממדרגת גוף בהמה למדרגת גוף אדם וזהו דרך ד' הרכבות עולם התחתון שהן מקורות וצמחים וב"ח ומדברים כי המקורות שואבין וניזונין מד' יסודות והצמחים ניזונים מד' יסודות ומן המקורות וב"ח שאינן מדברים נזונים מן הצמחים והמקורות ומד' יסודות והחי המדבר מתחמם מן החיים שאינן מדברים ומן הצמחים ומן המקורות ומד' יסודות וכן כל דבר הולך מעלוי לעלוי עד שהגלגל חוזר פנים ואחור ועל זה נאמר טוב ה' לכל מן היסודות עלה למדרגה למעלה מהן והן המקורות

והמקורות

מחשבתו בעליונים וימשיך עליהם מחשבה רעה ולפיכך אמר (במדבר כד) וישא בלעם את עיניו וגו'. ולפיכך הוצרך לדקדק (שם כג) לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם וגו' כי הרשע היה צריך לעיין במה שכוונתו עליו לטוב או לרע והיה מדביק מחשבתו למעלה מושך כח עליון למי שהיה מתכוין ומעיין בו וזהו ענין (שם כד) מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים ולפיכך נתכוין הרשע לבנות המזבחות שבעה ופר ואיל בכל אחד כדי להכניס אליו כל הכחות ולקרבם אל מחשבתו כדי לקיים חפצו ורצונו הרע בכל אשר שאוה ולזה אמר (במדבר כג) ויקחהו שדה צופים שהיה הרשע צופה בהם כדי להמשיך עליהם מחשבה רעה אבל הקדוש ב"ה שיודע כל המחשבות ידע מחשבתו הרעה ולא הניחה לרצונו של בלעם הרשע והבן זה מאד ותדע עד היכן מגיע כח המחשבה. ואחר שהודענוך סודות אלו הסתומים יש לנו להודיעך סוד הדרך הסמוך לזה כפי הראוי בעז"ה:

השער החמישי באיכות החבור. ידוע כי כל איש חסיד וצנוע כשהוא מדבר אינו מדבר כי אם בלשון רכה ושפה רפה ובנחת רוח ואינו מדבר גדולות וכשהוא מהלך ילך בקומה כפופה וראשו נמוך וכן בכל מנהגיו והרשע בכל דרכיו בהפך מזה ואתה יש לך לעיין כי מאחר שהדברים שאין להם גנות אבר (כמו הפה וידים ורגלים) אצל בני אדם כל שכן גנות אבר וגנות מעשה ועל כל זמן שהאדם מתחבר לאשה אל יהא בקלות ראש ודברי שוא ותעתועים ואל תקל ראשך כנגד האשה ואל תרבה בשיחה בטלה עמה. ולפיכך יש לך להכניסה תחלה בדברים שמושכין את לבה ומיישבין דעתה ומשמחין אותה כדי שתקשר דעתה בדעתך וכוונתה בכוונתך תאמר לה דברים קצתם מכניסין אותה בדברי חשק ואהבה ורצון וקצתם מושכין אותה ליראת שמים וחסידות וצניעות ותספר עמה בדברי נשים חסידות וצנועות היאך יצאו מהם בנים הגונים וכשרים ראויים בעלי תורה ויראה והוראה כמעשה קמחית שזכתה לז' בנים שכולם שמשו בכהונה גדולה ושאלו חכמינו ז"ל במה זכתה ואמרה להם אפילו קורות ביתי לא ראו שער ראשי מימי וכל זה השיגה בשכר צניעותה וחסידותה ויושר מעשיה. ויספר עמה בהמצע הלילה או סמוך לשליש האחרון דתניא בברכות משמרה שלישית תינוק יונק משדי אמו והאשה מספרת עם בעלה סוף דבר כשתהיה בודק בעצמך ותראה שאתה ראוי לשמש עמה שתהיה בודק דעת אשתך ותסכים לדעתך וכשתהיה מתחבר אל תמהר לעורר בה התאוה כדי שתתיישב דעתה. ומכל הדברים שהודענוך בדברים הקדומים ובדרך הזה יש לך להקיש כמה דברים שלא זכרנו מן הדברים שזכרנו והוי כולל כל הדברים כלם ומדעתך תבין דרך ההנהגה שהאדם ראוי להתנהג בה בשעת תשמיש יותר מכל צניעות שאתה צנוע על כל מזגיך במאכל ובמשתה ובדרך ארץ. כי כפי הצניעות ומחשבה שאתה נוהג בשעת החבור כך תמול הצורה על טפת הזרע. וזה סוד (בראשית כה) ואלה תולדות יצחק בן אברהם וגו' כלומר אחר שאמר ליה הקב"ה שרה אשתך יולדת לך בן נתכוין אברהם בשעת החבור כוונה יתרה על כל מדותיו הטובות בהיותו מדבק מחשבתו בעליונים ומתכוין להוליד בן שיהיה ראוי למה שאמר לו הקדוש ב"ה וזהו סוד אברהם הוליד את יצחק נתכוין להוליד בן שיהיה צדיק גמור כמשמעו וזהו סוד אברהם הוליד אז"ל צדיק בן צדיק והגיע כח צדקו עד שהעיד הקדוש ב"ה שאין בו מום לא בפנים ולא בחוץ וזהו סוד ויעלהו שם לעולה וכבר ידעת שלא היה ראוי שיהיה מום בדבר הקרב על גבי המזבח. הבן המראה הגדול הזה. וכבר ידעת כי העולה היא ק"ק והיא באה על הרהור הלב ומחשבות המורגשות ולפיכך צריכה הפשט ונתוח ונקרא יצחק עולה תמימה וכל זה גרם אותו אברהם בשעת החבור שנתכוון לשם שמים ממש. וכן הדבר נוהג בשאר החסידים אנשי לבב כי בהתכוונם לשם מצוה להדביק מחשבתם בעליונים בשעת החבור אז יולידו בנים ראויים לקדושה ולטהרה ולחסידות. ולפיכך הוצרכה מגילת רות לכתוב (רות ד) ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון וכאשר פרץ צדיק גמור נתכוין גם הוא להוליד בן צדיק כמותו וזהו סוד פרץ הוליד את חצרון וכן עד ישי הוליד את דוד צדיק בן צדיק להודיע כי לא על חנם בחר הקדוש ב"ה בדוד עבדו. כי שלשלת עשרה צדיקים גמורים זה למעלה מזה כדמיון עשרה סדרי עולם בסוד יו"ד כי מפרץ ועד דוד י' מעלות צדיק בן צדיק. ועתה התבונן סוד מה שכללנו בדברים אלו וכשתהיה נוהג בהם כמו שהודענוך אני ערב לך שתוליד בן צדיק וחסיד מקדש ש"ש ע"כ דברי הרמב"ן ז"ל וכל מי שאינו נושא אשה הגונה ואינו מוליד בנים הגונים כמת וכל מי שמוליד בנים שאינם הגונים אע"פ שמת הרי הוא כחי כדגרסינן בבבא בתרא דרש רבי יצחק בר חמא מאי דכתיב (מלכים א יא) כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא מפני מה נאמרה בדוד שכיבה וביואב נאמרה מיתה דוד שהניח בן נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמרה בו מיתה ולא הניח יואב בן והא כתיב ומבני יואב עובדיהו בן יחיאל אלא דוד שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה. ובזה נכלל הפרק הזה:

פרק יז אחר שדברנו בקדושת הברית צריך לבאר מהו הפוגם בו ומה תהיה תקנתו ראשונה מדבר בענין המוציא שכבת זרע לבטלה שהוא היותר מצוי שכמעט אין אדם בדורנו נמלט ממנו ובמסכת נדה (דף י"ב) החמירו בחומר העון ז"ל גופא ר"א אומר כל האוחז באמה ומשתין כאלו מביא מבול לעולם אמרו לו לרבי אליעזר והרי ניצוצות נתזין על רגליו ונראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהם ממזרים אמר להם מוטב שיוציא לעז על בניו שהם ממזרים ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום

לפני מים כי מיד ידמה לו שיש בהם כלבים שוטים וגם בשתן שלו יראה דמיון כלבים רעים עד מאד כשרוב ההרהור והתמהון מצייר בשתן הרהוריו ותמהוניו והבן זה עד מאד וראה עד היכן כח המצייר וההרהור בשעת תשמיש סוף דבר אדם מהרהר בדברים טובים וטהורים הנה אותו ההרהור הטוב אל על טפת הזרע ויהיה הולד מצוייר כצורת אותו הרהור ועתיד להיות צדיק גמור ועליו נאמר (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן וגו' ובאמת כי קודם הצורה שלו יהיה ההרהור הטוב מוכן לציירו ואז השכינה משתתפת עם המחשבה הטהורה כאמרם ז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ואם אדם מחשב בדבר עבירה וכיעור הנה הולד מיוסד על יסוד רשע וכעור ועתיד להיות רשע מטורף ועליו נאמר (תהלים נח) זורו רשעים מרחם ואני צריך לעוררך על יסוד גדול בא בתורה ובדברי רבותינו ז"ל אלהים מושיב יחידים ביתה ואז"ל כל הנושא אשה לשם יופי אדם נכנס ואדם יוצא והרב אוכלתו שנאמר (הושע ה) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו הסוד הגדול בזה כי בהיותו נושא אשה לשם יופי הרי חבורו אינו לשם שמים כי אמנם הוא מהרהר בצורתה בדרך הגופניות ואינו מחשב במחשבה טהורה עליונה והנה הבן הנולד מאותו הרהור הוא בן נכרי וזר ועליו נאמר כי בנים זרים ילדו ואין לשם חלק בו נמצאו בוגדים והשכינה מסתלקת מביניהם ובאתי לעוררך עקר גדול דע כי לכך נסמכה פ' בן סורר ומורה ופרשת תלוי לפרשת יפת תואר כי אשה לוקחה בשביל לא יצא אדם צדיק מאחר שאין הכוונה רק ליופי וזמה יצאו ממנה בנים סוררים ומורדים ראויים לארבע מיתות ב"ד :

ודע כי לא לחנם אירע לדוד שמן תמר ואבשלום כי שניהם בני יפת תואר. הא כי כל זה גורם ההרהור כיוצא באותה הצורה ואם כן בין במה שעוררנוך בפרק זה בענין כוונת החבור והמחשבה וההרהור ואני רוצה לעוררך על עקר גדול ואמסור לך מתנה גדולה בסוד המחשבה היאך היא פועלת הצורה בדבר שהיא נתקבלה ממנו הנה רבותינו ז"ל אמרו הרהורי עבירה קשים מעבירה ובמקום אחר אמרו מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה חוץ מע"ז שנאמר (יחזקאל יד) למען תפוש את בית ישראל בלבם והנני מאיר עיניך בדברים באו סתומים בגמרא הנה אז"ל בן עזאי היה יושב ושונה והיתה האש מלהטת סביבותיו ורבי אליעזר יושב ודורש וקלנותיו יוצאות כקלנותיו של משה רבינו ע"ה ותצטרך לדעת כי כל אלו הדברים כוונה אחת להם והנני מבאר. כי מעין המים בהיותו נמשך ממקום גבוה למקום נמוך יש כח להעלות אותם המים אל מקום אחר גבוה כנגד גובה המים שיוצאין ממנו וכן ידוע לבע"ה כי מחשבת האדם הוא ממקור הנפש השכלית שנמשכה מן העליונים ויש כח במחשבה להתפשט ולעלות ולהגיע עד מקום מוצאה ובהגיעה אל המקור אז היא נדבקה בסוד העליון שממנו נמשכת ונעשית היא והוא דבר אחד וכשהמחשבה חוזרת להמשך ממעלה למטה נעשה הכל כדמיון קו אחד ואותו האור העליון נמשך למטה ואז האור הבהיר נמשך ומתפשט באותו המקום שבעל המחשבה יושב שם וכן היו חסידים הראשונים מדבקין מחשבתן בעליונים ומושכין האור העליון למטה ומתוך כך היו הדברים מתוספין ומתברכין כפי כח המחשבה וזהו סוד השמן של אלישע עליו השלום וכד הקמח וצפחת השמן של אליהו ואחר שהדבר כן הוצרכו רבותינו ז"ל לומר כי בהתחבר האדם לאשתו ומחשבתו נדבקת בעליונים הרי אותה המחשבה מושכת אור עליון למטה והוא שורה על אותה טפה שהוא מתכוין עליה ומהרהר בה כענין הצפחת ונמצאת אותה טפה נקשרת לעולם באור הבהיר וזהו סוד בטרם אצרך בבטן וגו' מפני שכבר נקשר האור הבהיר בטפת אותו צדיק בשעת החבור לפי שהמחשבה נקשרת בעליונים ומשכה האור הבהיר והבן זה עד מאד ותבין ממנו סוד גדול בענין אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואם תאמר כי בעת שהיו עוסקים במאכל ובמשתה ובמשגל ובשאר עסקי הגוף מה תהא עליה והיתה התשובה כי גם בכל עסקי הגוף כל כוונתם היתה לשם שמים ולא היתה מחשבתם נפרדת מן האור העליון אפילו רגע אחד ומתוך כך זכה יעקב להוליד י"ב שבטים כלם צדיקים גמורים ותמימים היו וראויין להיות כדמיון סדרי עולם נושאי כלי ה' לפי שלא היתה מחשבתם נפרדת מהאור העליון אפילו בשעת החבור ולכן אמר שלמה ע"ה (משלי ג) בכל דרכיך דעהו וידיעה זו היא חבור הנפש השכלית ודבוקה באור העליון ולא נקרא שיודע דבר פלוני עד שידבק השכל במושכל ואחר שהודעתיך זה התבונן בהיות הרהורי עבירה קשים מעבירה כי בהיות אדם מחשב בדברי רשע וטנוף מחשבתו נדבקת בטנופה בעליונים והרי נפשו מחוייבת לשמים שהרי היא מטמאה במגע אבל אם עשה עבירה למטה ולא נגע משפטם לשמים יקל מעליו יותר מהרהור הרע והוא קרוב לקנן בנטישות ומכאן תבין סוד הרהורי עבירה קשים מעבירה. מהרהר עבירה בשעת תשמיש אותה המחשבה המטונפת שלה על הטפה ומיסדה ממנה יסוד רשע עול וטנוף ונקראת זרה ומכאן תבין מעשה של אותו חסיד שהיה יושב בשערי טבילה כדי שתהיין מחשבתן והרהורם נדבקת בצורתו וצורתו נקשרת בעליונים. ועוד אודיעך ענין אחר בענין המחשבה אף על פי שאינו מכוונת החבור עם כל זה הוא מועיל לו ולזולתו והוא כי בהיות החסידים הקדושים מדביקים מחשבתם בעליונים כל דבר שמחשבין עליו באותה שעה היה מתקיים אם טוב ואם רע והוא שאמר נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות וכתוב בתענית בההיא ברייתא עני לעפרך וכן היה ומה שאמר כל מקום שנתנו חכמים עיניהם בו או מיתה או עוני ומהענין הזה סוד התפלה והקרבנות שהוא סוד דבוק בעליונים ומהענין הזה היה כח אותו ארור בלעם הרשע שהיו אומרים עליו את אשר תברך וגו' ולפיכך היה רוצה לעיין בישראל עיון שלם כדי שיוכל להדביק

מחשבתו

פוגים להשפיע בה אור הלובן העליון ובהיותו בעל קרי שהוא מתחמם ע"י לילית וכתותיה ג"כ הוא לנבלה
וכל ריק ובטלה הם החיצונים כחומה שהם מתאווים להבל וריק נמצא שהשפע שהיה ראוי שתקבל אותה
הגבירת מקבלת אותו השפחה נמצא שפחה כי תירש גבירתה והגבירת מקבלת המותר שהוא הדין הקשה אצל
השמאל והיינו וסמיך אדעה ומי שידע סוד הזווג העליון ידע כמה חומר העון הזה ויהיב חילא ותוקפא לרוח
מסאבא מבואר במה שפי' ולכן מדה כנגד מדה כמו שהיה הפגם בשכינה לכך לא יקבל פני שכינה וכמו
שהשליט על עצמו רוח הטומאה כן לא תכנס נפשו לפלטרין שהוא סוד הקדושה . ואמר בסוף המאמר
ת"ח כד בר נש אסתאב לא איתפקד פי' ע"ד מה שפי' בגמרא במסכת ברכות (פ"ג) א"ר חייא בר אבא
א"ר יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות שנא' (משלי יט) ושבע ילין בל
יפקד רע עכ"ל . ולפי דברי הרשב"י ע"ה רע זה הנזכר בפסוק הוא המוציא זרע לבטלה והיינו דשלא יבא
לידי קרי בלילה כשיהיה שבע מדברי תורה כי דברי תורה הם מרפא לאולי זה כמו שנבאר עוד . וגלה במאמר
כד בר נש אסתאב כו' שכל זמן שלא עשה תשובה מעון זה אינו נפקד בחלומו מעם הקב"ה לטוב ואדרבא
כיון שנשלטו עליו החיצונים הוא מתלקס ופוקדים אותו ברע ומטמאים אותו בקרי . וז"ש ובכל זמנא איתפקד
מההוא דאיתקרי רע לבים ובפרט אם רוצה להכנס בחכמה הפנימית במקום הסוד והוא פגום במדת צדיק
שהוא יסוד הרי הוא נדחה משם ויטמאוהו להראות לו שאינו ראוי ליכנס לשם וכן מוכח בזוהר (פ' שלח דף
קפג') וכן אמרו בתיקונים (דף יג) תיקונא קדמאה ז"ל בראשית ראשית ב' זה השער לה' צדיקים יבאו בו דא איהו
תרעא דצדיקיא דאית לון רשו לעאלא תמן ואחרנין דלאו אינון צדיקיא איתדחיין מתמן עכ"ל :

עוד בזוהר (פ' ויחי דף רכב') ת"ח כל חטאי דבר נש כלהו חבלותא דיליה תליין בתשובה וחטאה דאושיד
זרעיה ומחבל אורחיה ואפיק זרעא על ארעא מחביל ליה ומחביל ארעא עליה דכתיב (ירמיה ב)
נכתם עונך לפני וכתיב ביה (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע וכתיב (בראשית
לח) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתהו ה' והא איתמר עכ"ל . ובמקצת נסחות בספרים
כתיבא יד כתוב בר בחילא דתיובתא תקיפא (פי' חוץ בכח תשובה חזקה) . עוד בזוהר (פ' נח ריש
דף סד) ז"ל בכל חובין דחייבי עלמא דחיין לה לשכינתא חד מנייהו מאן דמחבל אורחיה על ארעא
כדאמרן ובגין כך לא חמי אנפי שכינתא ולא עאל בפלטרין ועל דא כתיב באלין וימחו מן הארץ איתמחון
מן כולא . ת"ח בההוא זימנא דזמין קב"ה לאחייאה מיתיא כל אינון מתין דאסתאבו לבר באתר ארעין
נוכראין (פי' בחוצה לארץ) קב"ה יברא לון גופייא כדקא חזי כו' ולא יהיב לון קב"ה נשמתין אלא בארעא
דישראל דכתיב (יחזקאל לז) הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם
אל אדמת ישראל דיתגלגלון תחות ארעא ולבתר מה כתיב (שם לז) ונתתי רוחי בכם וחייתם וגו' . דהא
בארעא דישראל יקבלון נשמתין כל בני עלמא בר אלין דאסתאבו וסאיבו ארעא באלין כתיב וימחו מן הארץ
דייקא ואף על גב דאקדמו ואיפליגו קדמאי על וימחו כמד"א (תהלים סט) וימחו מספר חיים אמר ליה ר"ש
דאי לית להון חולקא לעלמא דאתי דכתיב וימחו מן הארץ וכתיב (ישעיה ס) לעולם יירשו ארץ אבל
יקומון בדין ועלייהו אתמר (דניאל יב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה (וסיפא דקרא אלה לחיי עולם
ואלה לחרפות ולדראון עולם עכ"ל) ועם היות שהמאמר הזה מדבר בדור המבול שאין להם חלק לעולם
הבא ולסברת רבי אבא שלא יקומו בתחיה ולא בדין . מ"מ נלמוד ממנו כי מי שבדור הזה יעשה
כמעשיהם ולא יעשה תשובה לא יהיה לו חלק לעולם הבא ואם יקום בדין כסברת הרשב"י יהיה לחרפות
שכיון שנתן עיקר טעם לדור המבול שאין להם חלק לעולם הבא מפני שהיו שופכין זרעם על הארץ כדכתיב
(בראשית ו) כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ ולכך גרמו שימחו מן הארץ שהם בין למעלה בין
למטה כן יהיה לכל מי שיעשה כמותם ולא עשה תשובה ובזהר (ויחי דף רט:) האריך ג"כ בחומר העון על
פסוק (ישעיה ג) אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו ז"ל אמאי כי גמול ידיו אמר רבי יצחק לאכללא מאן
דזני בידוי לאפקא ולחבלא זרעיה בריקניא איקרי רע ולא חמי אפי שכינתא (תהלים ה) כי לא אל חפץ
רשע אתה לא יגורך רע וכתיב ויהי ער בכור יהודה רע אוף הכא אוי לרשע רע ווי להאי חייבא
דאיהו רע דעביד גרמיה רע (פי' שעושה עצמו רע) כי גמול ידיו יעשה לו לאכללא מאן דזני בידוי
לאפקא ולחבלא זרעיה בריקניא ולהאי טרדין מההוא עלמא יתיר מכלא . תא חזי דהא כתיב אוי לרשע רע
אמאי רע אלא כמה דאמינן דעביד גרמיה רע וכתיב (תהלים ה) לא יגורך רע וכלהו סלקין והאי לא
סליק ואי תימא אחר חייבין דקטלו בני נשא (פי' קושיא היא לאנשים מה יהא עליהם) תא חזי כלהו סלקין
והוא לא סליק מ"ט אינון קטלו בני נשא אחרא והאי קטיל בנוי ממש ואושיד דמין סגיאין . תא חזי
בשאר חייבי עלמא לא כתיב וירע בעיני ה' וכאן כתיב (בראשית לח) וירע בעיני ה' אשר עשה מאי טעמא משום
דכתיב ושחת ארצה תנן אמר רבי יהודה לית לך חובא בעלמא דלא אית ליה תשובה בר מהאי ולית לך חייבא
דלא חמאן אפי שכינתא בר מהאי דכתיב לא יגורך רע . אמר רבי יצחק זכאין אינון צדיקיא בעלמא דין ובעלמא
דאתי עלייהו כתיב (ישעיה ס) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ וגו' עכ"ל :

עם היות שבמאמר הזה אמר סתם דלא אית ליה תשובה צריכין אנו לתרץ ענין זה שהרי יש לנו שאין דבר
שאין לו תשובה שהרי אפי' מנשה קבלו הקב"ה א"כ מה ישתנה עון זה מהשאר . ונראה לי לתרץ שהכוונה

פוא

המקום. היאך אמר להם רבי אליעזר לחכמים אפשר יעמוד אדם במקום גבוה וישתין או ישתין בעפר תיחוח ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום הי אמר להו בריתא אילימא קמייתא אמר להו איסורא הדר אמר להו תקנתא אלא הא אמר להו בריתא ואמרו ליה אין לו מקום גבוה ועפר תיחוח מאי אמר להן מוטב שיוציא לעז על בניו ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום כל כך למה מפני שמוציא שכבת זרע לבטלה דאמר רבי יוחנן כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה שנאמר (בראשית לח) וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו רבי יצחק ורבי אמי אמרו כאלו שופך דמים שנאמר (ישעיה נז) הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים בנחלים תחת סעיפי הסלעים אל תקרי שוחטי אלא סוחטי רב אסי אמר כאלו עובד ע"א כתיב הכא תחת כל עץ רענן וכתיב התם (דברים יב) על ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן ועוד אמר לקמיה אמר רב המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי ולימא אסור דקא מגרי יצר הרע אנפשיה ור' אמי אמר נקרא פושע ישראל שכך אומנותו של יצר הרע היום אומר עשה כך וכך ולמחר אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו לך עבוד ע"א והולך ועובד איכא דאמרי אמר רבי אמי כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ב"ה כתיב הכא (בראשית לח) וירע בעיני ה' אשר עשה וכתיב התם (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע ואמר ר"א מ"ד (ישעיה א) ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד תני דבי ר' ישמעאל לא תנאף לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל תנו רבנן הגרים והמשחקים בתינוקות מעכבים את המשיח ופי' שם בגמרא דנסיבי קטנות דלאו בנות אולודי נינהו דאמר רבי יוסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר (שם נז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי עד כאן לשונו. ובמסכת כלה אמרו רבי אומר הנחמים באלים כל המחמם עצמו להוציא שכבת זרע לבטלה הטוב כבהמה מה בהמה אינה מקפדת אלא לשחיטה ואין לה חלק לעוה"ב אף הוא אין לו חלק לעוה"ב ועליו אמר שלמה בחכמתו (קהלת ג) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה זו נשמתן של צדיקים שאין מחממין את עצמן ואין מוציאין שכבת זרע לבטלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ זו נשמתן של רשעים שמחממין עצמן ומוציאין ש"ז לבטלה וכל המחמם עצמו חייב מיתה וכל המקשה את עצמו הרי זה פושע ישראל שנאמר וירע בעיני ה' אשר עשה עכ"ל:

ובזוהר (בראשית דף נו) החמירו גם כן בעונש העון ז"ל רבי יהודה פתח (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע האי קרא איתמר ואוקמוה אבל ת"ח מאן דאיתדבק ביצר הרע ואתמשיך אבתריה אסתאב הוא כמה דאיתמר (בראשית ו) כי רבה רעת האדם כל בישין הוו עבדין ולא אשתלים חובייהו עד דהוו אושדין דמין למגנא על ארעא ומאן אינון דהוו מחבלי אורחייהו על ארעא הה"ד רק רע כל היום כתיב הכא רק רע וכתיב התם לא יגורך רע וכתיב (שם לח) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' אמר רבי יוסי וכי רע לאו איהו רשע אמר ליה לא רשע אפי' ארים ידיה לגבי חבריה אף על גב דלא עביד ליה מדי אקרי רשע כמה דכתיב (שמות ב) ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא כתיב אלא תכה רע לא אקרי אלא מאן דמחבל אורחיה וסאיב גרמיה וסאיב ארעא ויהיב חילא ותוקפא לרוחא מסאבא דאיקרי רע דכתיב רק רע כל היום ולא עאל בפלטרין ולא חמי אפי שכינתא בגין דבהאי אסתלק שכינתא מעלמא מנ"ל מיעקב דכד אסתלק שכינתא מניה חשיב דבבנוהי הוה פסולא דבגינייהו אתתקף רוח מסאבא ונגרע נהורא מן סיהרא ופגים לה ואי תימא אמאי בגין דדא סאיב מקדשא ואיסתלקת שכינתא מעלוי דיעקב כל שכן ההוא דמסאב אורחיה וסאיב גרמיה דהוא אתקיף לה לרוח מסאבא ובגין כך כד אסתאב אקרי רע ת"ח כד בר נש אסתאב לא יתפקד מעולם לטב ובכל זמנא איתפקד מההוא דאיתקרי רע לביש הדא הוא דכתיב (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע כד אזיל באורח מישור כדין בל יפקד רע ועל דא כתיב רק רע כל היום וכתיב לא יגורך רע והאי אקרי רע ולא אקרי רשע וכתיב (תהלים כג) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי עד כאן לשונו. הרי מבואר עונשו שאינו רואה פני שכינה ולא עאל לפלטרין וזה מפני הסבות הנזכר במאמר הא' שאמר סאיב גרמיה על ידי שמעורר על כל אבריו רוח הטומאה בכח ההרתחה ההיא שהרתיח עצמו שא"א לטפת הזרע לצאת אלא על ידי חימום כל האברים נמצאו אבריו מטומאין וזה דומה בקצת לעון הכעס שפי' בפרשת תצוה שהמרתיח עצמו בכעס מטמא עצמו מבית ומבחוץ ולכן פי' בזוהר (פ' ויחי דף קפח) שאין לך עון שיטמא האדם יותר מעון זרע לבטלה וז"ל ת"ח בכל אינון חובין דמסתאב בהו בר נש בהאי עלמא דא איהו חובא דאסתאב ביה בר נש יתיר בהאי עלמא ובעלמא דאתי מאן דאושיד זרעיה בריקניא (פי' לבטלה) ואפיק זרעיה למגנא בידא או ברגלא ואסתאב ביה כמד"א כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע בגין דא לא עאל לפרגודא (פי' למחיצת הקדוש ברוך הוא) ולא חמי (ולא יראה פני השכינה) סבר אפי עתיק יומין כמה דאתמר כתיב הכא לא יגורך רע וכתיב התם ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' ובגין כך ידיכם דמים מלאו. זכאה חולקיה דבר נש דדחיל למאריה ויהא נטיר מאורח ביש ודכי גרמיה לאשתדלא בדחילו דמאריה עד כאן לשונו. ואמר עוד וסאיב ארעא פי' שמטמא הארץ העליונה והטעם כי הארץ העליונה אינה מקבלת שפע אלא מצדיק העליון והצדיק אינו משפיע אלא בה וכאשר האדם מחמם עצמו לבטלה גורם שהברית העליון ישתעבד להשפיע שפע טוב העליון לחיצוני כי סוד הקמתו בסוד (בראשית יז) ואת בריתי אקים את יצחק הוא על ידי התעוררות תורה ומעשים

טובים

וצריך להתמיד התשובה שנה אחר שנה ואל ישכח כמה פעמים הכעיס לבוראו כי כל עונותיו ספורים וכתובים ואם לאו הרי לילית מזומנת ליפרע ממנו סך עונותיו מה שנתחמם בין ירכותיה שם יפול ואין תקום עד יעכל כל הרע כי הקב"ה נותן כח ברשעים לסבול פורענותם ועל כל חימום וחימום נפרעים ממנו מאדם והטעם כמו שנאמר (בראשית לט) לשכב אצלה להיות עמה ואמרו לשכב אצלה בעה"ז להיות עמה בעה"ב עד יקבל ענשו כמ"ש רשב"י ע"ה (זוהר פקודי בהיכלות הטומאה היכל ב' דף רסג:) שאם ענשו ולא נעתיק לשונו עיין שם ולכך תשובתו קשה שצריך לעשות תשובה על כל פעם ופעם שהרתיח עצמו בשכבת זרע לבטלה עוד כתב מורי ע"ה בענין ויהי ער בכור יהודה ואונן שנא' בהם וימיתם ה' ופי' רבותינו ז"ל מכאן שהמוציא זרע לבטלה חייב מיתה לשמים והטעם הוא כדפי' לעיל שהטפה ההיא היוצאת לבטלה כיון שלא באה בנקבה מיד הקליפות מזומנות שם ולוקחת חמום הרע ההוא ועושקת הנשמה שהיתה ראויה לבא בטפה ההיא נמצא שיש ביד החיצונים כל אותם הנשמות הראויות לבא באותם הטפות וכאשר האדם נושא אשה ולא עשה תשובה הראויה החיצונה מזומנת שם אותם הנשמות הטהורות העשוקות בידה ובניו מתים כשהם קטנים בתוקפא דאמהון כדפי' בסבא. ובהיותו מצטער במיתת בניו מתכפר לו מה שהיה חייב מיתה לשמים שהרי ג"כ הוא מת בקצת ובלבד שיעשה תשובה מכאן ואילך ועל העון הזה נאמר (ירמיה ב) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים וכן מה שפי' רז"ל שהעתקנו בראש הפ' שוחטי הילדים שזה שוחט בניו ממש וכדפי' הרשב"י ע"ה בפ' ויחי שהעתקנו לשונו לעיל. ולכך אינו רואה פני שכינה שאין שכינה מתגלה לו כמו שמתגלה לשאר הצדיקים אלא אם יעשה תשובה הראויה כמו שיתבאר ע"כ קיצור כוונתו. עוד בענין המוציא ש"ז דברי הרשב"י ע"ה (זוהר אמור דף צ:) ז"ל ת"ח כל מאן דאפיק זרע לבטלה לא זכי למיחמי אפי שכינתא ואקרי רע דכתיב (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע האי מאן דאפיק ליה בידיה או באתתא אחרא ואי תימא דאפיק ליה באיתתו דלא מתעברא (שאינה יכולה להתעבר) ה"ל לא אלא כמה דאמרן ועל דא יבעי בר נש מקוב"ה דיזמין ליה מאנא דכשרא דלא יפגום זרעיה דמאן דאפיק זרעיה במאנא דלא כשרא פגים ליה לזרעיה ווי למאן דפגים זרעיה עכ"ל. ובמעלת מי שהוא נזהר בהוצאת זרע לבטלה נתבאר בתנא דבי אליהו הובא בילקוט (סימן פסח דף לח ע"ג) פ' משפטים בפסוק וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ז"ל תאנא דבי אליהו זש"ה (דברים לג) אין כאל ישורון אשרי אדם שיש בו דברי תורה לאמתו ולא יצאת ממנו שכבת זרע חנם. ואפילו הוא ישראל ראוי הוא להעלות עולה על גבי המזבח ככה"ג שנאמר (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל וכל הנעשה עצל מן העבירה ולא עשאה הרי הוא ניזון מזיו השכינה שנאמר (שם כד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו עכ"ל:

וכשם שצריך לשמור הברית מהוצאת זרע לבטלה כן צריך לשמרו מנדה שפחה נכרית זונה ופי' ענין זה בזוהר (פרשת בשלח דף סב:) ז"ל א"ר יצחק ודאי מאן דזכי בצדיק זכי בנצח והוד ואלין אינון תלתא דאתברכא בהון כנסת ישראל ומאן דזכי בהו זכי במלכא קדישא ועאל בכולהו ארבעה ולקבל ד' אלין נטרא להאי רשימא (ברית קודש) קדישא מד' אלין נטירו דכנסת ישראל אסתמרותא דנדה (כשמומרים עצמם מלטמא בנדה) נטירו דצדיק אסתמרותא דשפחה נטירו דנצח אסתמרותא דנכרית נטירו דהוד אסתמרותא דזונה ועל דא לקול ה' אלהיך דא כנסת ישראל במה זכאן ישראל לקבלא אפי שכינתא באסתמרותא מנדה ועל דא תנינן כתיב (ויקרא יח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה מאי לגלות ערותה דא כנסת ישראל ובהאי אחידן ומתקשרן מלין אחרנין דכנסת ישראל איתקשרת בהו והא אוקמוה מלין והישר בעיניו תעשה דא צדיק כמה דכתיב (תהלים לד) עיני ה' אל צדיקים לאסתמרא משפחה והא אוקימנא מלי כמד"א ושפחה כי תירש גברתה דגרים לצדיק לאתדבקא בשפחה והאזנת למצותיו דא נצח לאסתמרא דלא ישקר בה' דלא יעול רשימא דא בבת אל נכר לא ישקר בנצח דכתיב (ש"א טו) וגם נצח ישראל לא ישקר ומאן דנטיר האי קיים מצותיו דכתיב (שמות לד) כי לא תשתחוה לאל אחר ושמרת כל חקיו דא הוד לאסתמרא מן זונה ואזלא הא כמה דתנינן אמר ר"י מ"ד (תהלים מה) חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך אלא כל מאן דמזרז גרמיה ושוי דחילו דחרבא שננא תקיפא לקבליה על ירך מאי על ירך דא רשימא קדישא כמד"א (בראשית מז) שים נא ידך תחת ירכי. ד"א חגור חרבך כלומר זריז ואתקן ילכך זינא דאיהו חרבך על ירך על ההיא רשימא קדישא לנטרא ליה ואנטר ליה כדין איתקרי גבור וקב"ה אלביש ליה בלבושוי ומאן לבושי דקוב"ה הוד והדר דכתיב (תהלים קד) הוד והדר לבשת אוף הכא הודך והדרך וכדין איתדבק בר נש במלכא קדישא כדקא יאות מכאן ולהלאה כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך עכ"ל. הרי מהמאמר הזה נלמוד ענין שמירת הברית בד' הנזכרים. והנה בכלל שמירת הנדה צריך ליזהר מליגע בה כמו שהאריכו הפוסקים בזה ולכן צריך להזהיר את האשה דיני הנדה לבישת כתונת לבן וחליפתה ודיני החציצה והטבילה שבכמה דברים אפשר שלא תדע האשה בהם ונמצא בועל נדה. ואפשר שלזה כוון רשב"י ע"ה באמרו במאמר בענין הנדה ובהאי אחידן ומתקשרן מלין אחרנין דכנסת ישראל איתקשרת בהו ג"כ מבואר במאמר מעלת השומר הברית הנקרא גבור ומעלתו בעה"ב שהקב"ה מלבישו בלבושו שהם נצח והוד וכן במעלתו כמ"ש בסוף המאמר וכדין איתדבק בר נש במלכא קדישא

הוא שאין הדבר תלוי בתשובה תתאה כשאר הפוגמים שמתחלתם בשובם הוא בתשובה תתאה דהיינו בסור מרע (פי' שאינו עושה העבירה יותר) מיד הם מקובלים וכן מדוקדק בלשונו דסמיך ליה ולית לך חייביא דלא המאן אפי' שכינתא בר מהאי והטעם מפני שהחטא הזה הוא בצדיק ובשכינה כא' כדפי' ולכן כיון שהשכינה קטיגורו אינו מקבלו בתשובה כי בזה יובן פסוק (תהלים לד) פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם צעקו וה' שמע כי עושה רע הם הנקראים המוציאים זרע לבטלה והם נכרתים מארץ החיים מפני היותם הפגם בה אבל צעקו וחזרו בתשובה וה' שמע ומכל צרותם הצילם שפי' בזהר (פרשת שמות דף כ) אמר רבי יהודה גדולה צעקה שקורעת גזר דין של אדם מכל ימיו ר"י אמר גדולה צעקה שמועלת על מדת הדין של מעלה רבי יוסי אומר גדולה צעקה שמועלת בעוה"ז ובעוה"ב בשביל זעקה נוחל העוה"ז והעוה"ב דכתיב (תהלים קז) ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילם עכ"ל. נמצא היות הצעקה למעלה מהתשובה תתאה לכל הפי' ולכך וה' שמע והכונה היא שתשובתו קשה עד שיגיע לתשובה עלאה וכן כתב החכם כהר"ר יהודה חלגואה ע"ה בספר צפנת פענח שהכוונה באמרו שאין לו תשובה פי' שתשובתו קשה עד מאד ואין מספיקין בידו לעשות תשובה מפני שצריך סיגופים הרבה ויצאה בעל תשובה ולא יעשה מה שראוי לעשות וזהו שאין לו תשובה. והנה ע"ד מאז"ל כל באיה לא ישובון וגו' על מי שיש לו אפיקורסות שקשה לו להניח דרכו ולא ישוב. ויש לסייע סברא זו מדברי רשב"י ע"ה (זוהר פ' ויקהל דף ריד:) שהחמיר שם בחומר הפוגם אות ברית ואמר בסוף דבריו ווי ליה להאי כסופא דנקמין מניה נקמת עלמין נוקמא דעלמא דא ונוקמא דהאי פגימו ואמר אח"כ והני מילי כד לא עבד תיובתא שלימתא תיובתא דאיהי אתחזיא לחפיא (שראוי לכסות על כל עונותיו) על כל עובדוי עכ"ל. והטעם שיצטרך תשובה שלימתא לחפיא על עובדוי מפני שמדת הצדיק נקראת כ"ל שכל המדות נכללות בו כמבואר בתיקונים. וכן הפגם בברית הוא פוגם בכל אותיות ידו"ד כדפי' בתיקונים מי יעלה לנו השמימה ר"ת מיל"ה ס"ת ידו"ד נמצא הפוגם בברית פגם בכל המדות הכלולות במדת צדיק ובאותיות השם וכאלו פגם בשיעור קומה. ולזה יצטרך תשובה שלימתא דאיהי אתחזיא לחפאה על כל עובדוי שאפילו פגם כל אבריו צריך שיתקן כל אבריו כמו שנבאר ועתה יתורץ בזה באופן אחר כי כל תשובה צריך התשובה באבר שבו חטא אבל החטא בברית אינו תלוי בתשובת הברית לבדה כמו לישא אשה אבל צריך תשובה תקיפא (חזקה) כאלו פגם כל אבריו כדפי' ועוד נאריך יותר לקמן. וראיה שגם מוציאי זרע לבטלה יש להם תשובה שהרי דור המבול היו מוציאים זרעם לבטלה ופי' רבותינו זכרונם לברכה שנתעכב נח בעשית התיבה כדי להכריז להם שיחזרו ויעשו תשובה אמרו במדרש תנחומא בפ' נח אמר רבי הונא בשם ר' יוסי מאה ועשרים שנה היה מתרה הקב"ה בדור המבול שמא יעשו תשובה כיון שלא עשו אמר לנח עשה לך תבת עצי גופר עמד נח ונטע ארזים ע"ש:

ומורי ע"ה כתב בספר אלימה בענין תשובת עון זה וכללתי כלל דבריו הוא זה שאינו שנקרא רע והרע הוא הפך הטוב והענין כי הצדיק נקרא טוב שגורם להמשיך אור היסוד בנקבה כי שם אחד מלי הזרע אור העליון וכיון שזה שפיעו לבטלה נזדמנה לילית שם שהיא נקראת ריק ובטלה וגורם שהכרים העליון יפתעבד להשפיע לחיצונים וגורם שפחה כי תירש גברתה שהשפע שהיה ראוי שיושפע לשכינה השפע לחיצונים. ולכן נקרא רע ולכן אינו רואה פני שכינה דהיינו הטוב הצפון הנשפע לה כיון שפגם לה לא יזכה לאותו הטעם אחר שנכנס לגיהנם מה שאין כן לשאר החוטאים כי שאר החוטאים אחר שנשלמה שיעור מדת עונש בגיהנם נכנסים לגן עדן לקבל שכרם מה שאין כן מי שפגם בהוצאת הזרע לבטלה ואין לך עון שיטמא האדם נשמתו יותר מבהוצאת זרע לבטלה וזה אם לא עשה תשובה. אמנם אם עשה תשובה אין לך דבר שעומד בפני התשובה ומה שפי' בזהר שאינו תלוי בתשובה הוא כי צריך לעשות דברים שהם למעלה ממקום התשובה והטעם כי הפוגם בברית פוגם במוח כי משם נשפע הזרע והוא פגם בחכמה ולכן צריך לעשות תשובה למעלה ממקום התשובה שהיא הבינה וצריך לתיקון זה שלשה דברים הראשון תשובה השני חכמה השלישי ענוה התשובה להתרחק מהרע ולהתדבק בטוב והיינו שיעשה קישוטין ויתודים לשכינה באופן שמה שנפרדה מהצדיק שתביט פניה לו והיסוד ישפיע בה וכן התשובה היא לסגף עצמו בסיגוף והכנעה גדולה תחת אשר הרתיח עצמו ובזה יזכה למדת הענוה שהיא למעלה ממקום התשובה ואין לך דבר שלא יתוקן בהפכו וכן כשיזכה לחכמה וימשיך מחכמה אור התורה ליסוד להשפיע למלכות כנגד שפי הזרע שנשפכים מהמוח לברית וכן בהמשכת הסודות העליונות מסוד הדעת ליסוד ג"כ מתקן הפגם כי בזה השכינה מאירה ע"י יסוד כדפי' בתיקונים הכלל שאין לך דבר שלא יתוקן בתשובה ומה שפירשו בזהר שאינו תלוי בתשובה הוא שתשובתו קשה ואף זה מכלל קושי התשובה שמראים לו שאינו תלוי בתשובה ואין לך דבר שעומד בפני התשובה ואף אם שמעת שובו בנים שובבים חוץ מפלוני כענין אלישע אחר אל תחוש שהרי אלישע אחר סוף סוף (ע"י תפלת אחרים) נתקבל אפי' שלא שב כ"ש אם היה שב שהיה מועיל לו יותר ויותר אלא שסגרו דלתי התשובה בפניו והיה צריך להפציר עד יפתח הפתח וזהו מה שאז"ל כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא. בעה"ב דהיינו הקב"ה אל זה שיאמר לך עשה מהמצות עשה חוץ מצא שאם יאמר לך לא מביתי לא תכנס כענין אלישע אחר אל תשמע לו אלא תכנס בתשובה כי זה חפץ של בעל הבית אלא שמבטיח אותך:

וגדך

רגליה יורדות מות שמגידה האדם לעומקה של מות וזהו יסורין רעים שאול שעדיה יתמוטו אע"פ שרוחץ ביסורין בעוה"ז אינו ניצול מדינה של גיהנם עכ"ל :

ובעונש הבא על אשת איש ועל הפנויה בלא ז' ברכות פי' בזוהר שמיני (דף מד) ז"ל מכאן אוליפנא חבר וכלה כיון דאתברכן בז' ברכות איתדבקו כחדא כדוגמא דלעילא ועל דא מאן דאתי לאיתחברא בהאי הא פגים זווגא כביכול עביד ב' רשויות לעילא דהא זווגא דכנסת ישראל בקב"ה ביה בלחודוי בזמנא דאיהו ברחמי ובזמנא דאיהו בדינא. ת"ח מאן דמתחבר באתתו אחרא כאלו משקר ביה בקב"ה ובכ"י ועל דא קב"ה לא יהיב ליה תשובה דתשובה תליא עד דיסתלק מעלמא הה"ד (ישעיה כב) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון ואימתי בשעתא דעאל בתשובה להוא עלמא ואית ליה לקבלא עונשא ר"א אמר האי מאן דמשקר בכ"י לא יתקבל בתשובה עד דאיתדן בדינא דגיהנם כ"ש מאן דמשקר בכנ"י ובקב"ה וכ"ש אי אטרח ליה לקב"ה למיעבד דיוקנא דממזר באתתו אחרא ואכחיש פמליא דמלכא. ר"ח פתח ואמר (משלי כח) גוזל אביו ואמו אביו דא קב"ה ואמו דא כנ"י מאי גוזל כד"א (ישעיה ג) גזלת העני בבתיכם ומאן איהו מאן דתמיד אתתא אחרא דלאו איהי בת זוגיה תנינן תמן כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל הקב"ה וכנ"י דכתיב גוזל אביו ואמו כל הנהנה מן העוה"ז כלל דא איהו מאן דאיתדבק באתתו למהני מינה ואע"ג דאיהי פנויה ואהני מינה בלא ברכה כאלו גוזל קב"ה וכנ"י מ"ט בגין דזיווגא דילהון בשבע ברכות הוא ומה על פנויה כך מאן דאיתדבק באתתו אחרא דקאים כגוונא דלעילא בזיווגא דז' ברכות עאכ"ו (משלי כח) חבר הוא לאיש משחית דא ירבעם כמה דאוקמוה ואומר אין פשע דאמר הא פנויה היא אמאי אסור בגין דא גוזל אביו ואמו ולא עוד אלא דחבר הוא לאיש משחית מאן הוא איש משחית דפגים דיוקנא ותיקונא דלעילא כ"ש מאן דתמיד לאתתו דחבריה לאיתדבקא בה דפגם יתיר ועל דא איתפגם הוא לעלמין איש משחית דפגים לעילא ופגים לתתא ופגים לנפשיה הה"ד משחית וכתיב (שם ו) משחית נפשו הוא יעשנה. ובעונש הבא על הכותית פי' בזוהר (חיי שרה דף קלא:) מאן דאיתדבק באיתתא דעכו"ם אישתאב איהו והוא ברא דאתיליד ליה יקבל עליה רוח מסאבא ואי תימא הא מכטרא דאבוי קא אתי אמאי יקבל עליה רוח מסאבא ת"ח דסא בקדמיתא אישתאב אבוי בשעתא דאיתדבק בההיא איתתא דאיהי מסאבא וכיון דאב איהו אסתאיב בההיא איתתא דאיהו מסאבא כ"ש דאיהו ברא דאתיליד מינה יקבל רוח מסאבא ולא עוד אלא דעבר על אורייתא דכתיב (שמות לד) כי לא תשתחוה לאל אחר כי ה' קנא שמו בגין דקני על האי ברית ואמר לקמיה ת"ח האי מאן דעאל ברית קדישא בההיא איתתא דעכו"ם גרים לאיסתאבא איהו וגרים לאיסתאבא אתר אחרא ועל דא כתיב (משלי ל) תחת שלש רגזה ארץ עכ"ל. עוד בזוהר (ואתחנן דף רסו) עד דהוו אזלי א"ר אבא מאי דכתיב (ירמיה ב) אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות נשברים וגו' אותי עזבו דא הוא מאן דמשקר באת רשימא קדישא במה משקר ביה דעייל ליה ברשותא אחרא דאיקרי בורות נשברים דהא עכו"ם איקרי בורות נשברים ודישראל אקרי באר דמיין נבעין נפקי ונזלין מינה כמה דאת אמר (שיר ד) ונוזלים מן לבנון (משלי ה) ונוזלים מתוך בארך וכתיב (שיר ד) מעין גנים באר מים חיים. אבר לא יכילו המים מאי אלא ההוא נהר דנגיד ונפיק אשקי לכל גנתא ורוי לכל אתר ואתר כמה דאוקימנא עד דמלי לההוא אתר גנתא דאיקרי באר מים חיים ומתמן איתזנו עילאין ותתאין כמה דאת אמר (בראשית ב) ומשם יפרד וכל אינון סטרין דסטר שמאלא לא משתקיין מההוא נביעו דמיין נבעין בגין דאינון מסטרא דעכו"ם ומאן דמשקר בשמא קדישא בההוא סטרא איתדבק בבורות נשברים אשר לא יכילו המים ולא עיילו לתמן וההוא דזכי לנטרא ליה זכי לאיתשקייא מההוא נביעו דנהלא בעלמא דין ובעלמא דאתי הה"ד (ישעיה נח) והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו וזכי דאיתמלי ההוא באר עילאה לנגדא (פי' להמשיך) ברכאן לעילא ותתא ווי למאן דמשקר בשמא קדישא דהא משקר בשמא עילאה ולא עוד אלא דגרים להאי באר דלא איתברכא וקרינן עליה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל בתולת ישראל דייקא עכ"ל לעניננו. ובעונש הבא על נשכ"ז אמר בתיקונים (דף כז) ז"ל וכל סירכאן דסם המות אינון רגלין דילה ועלייהו איתמר (משלי ה) רגליה יורדות מות ואינון ת"י סרכות ועלייהו כתיב (בראשית ח) ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי לאינון דמללין ת"י ברכאן דצלותין ומאן דגרים דמי טופנא מתגברין מאן דאריק מים דזרע ברית מילה בנדה שפחה כותית זונה ולעולם טרפה אינה חיה דבכל אתר דתתסרך בבר נש בתובין דיליה קטלין עכ"ל. עוד בתיקונים (דף פח) תלת קליפין דערלה אינון משחית ואף וחמה לקבל ערלה איהו עון דתקינו בצלותא והוא רחום יכפר עון ולא ישחית דא משחית והרבה להשיב אפו דא אף ולא יעיר כל חמתו דא חמה ומאן דאעיל אות ברית ברשו נוכראה אלין ארבעה שלטין עליה הה"ד (בראשית ז) והמים גברו מאד מאד על הארץ דא גופא דיליה עכ"ל. עוד בתיקונים (דף פח) שעון זה הנזכר הוא דומה ממש לפוגם בשבת ומוציא מרשות היחיד לר"ה וז"ל מאן דאעקר חפץ מאתריה ואנח ליה לבר מאתריה כאילו אעקר אילנא דחיי דאיהו ברית ואנח ליה ברשו נוכראה מאן דעביד דא גרים דאעקר שמאתיה מרשות דיליה ואנח לה ברשו אחרא דאיהי מרה וטחול ודא גרם לישראל דאיתעקרו מארעא דישראל ואיתגליאו בארעא נוכראה דאיהי רשות הרבים והכי הוא מאן דאעייל אות ברית קדש דיליה ברשו נוכראה עכ"ל

קדישא היא התפארת ומתקיים בו סוף הפסוק כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' כי אני ה' רופאך. כי כיון שמתדבק במלכא קדישא יונק הרפואה מאריך אנפין ומכלל הן אתה שומע לאו ח"ו. וכן במדרש ילקוט דרשו פסוק איש חרבו על ירכו על אזהרת הברית ז"ל ד"א איש חרבו על ירכו ע שמילה מפחד בלילות שהם זהירים בחפא שהוא מושל בלילה עכ"ל. ובענין פגם הברית באשת איש או הבא על נשכ"ז נתבאר בזוהר ובמדרשי רבותינו בענין פגם הברית באשת איש או הבא על הנדה או השפחה או נכרית או זונה ראינו להעתיק מקצת דבריהם כדי שיירא החוטא בשמעו העונש. אמרו במדרש רבה פ' כי תשא על פ' (מיכה ב) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ א"ל הקב"ה על שאר עבירות הייתי מאריך אפי עמכם, כיון שפשטתם בניאוף קומו ולכו מאי וחבל נמרץ אני אמרתי כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו אני נטלתי יעקב והוא היה הלקי לפי שהיה זרעו דומה לחבל שהיא משולשל זה בזה שהיו כלם מיוחסים בני אבותיהם ולא היה זרע אחר מפסיק ביניהם שכולם שומרים עצמן מן הניאוף ולא היו שם ממזרות כילד כתיב אלעזר הוליד את פנחס פנחס הוליד את אבישוע וכן כלם והשלשלת באה כך ואתה נכנסת על אשת חבירך וטמאת את הנחלה והילך הוא מונה פלוני בני והוא אינו בנו שהוא ממזר פסקת את החבל הוי וחבל נמרץ. מהו נמר"ץ "נואף "ממזר "רשע "צורר הא למדת בעשרת השבטים שלא נחתם גזר דינם אלא בעון הניאוף ומנין לשבט יהודה ובנימין שלא נחתם גזר דינם אלא על הניאוף שכן ירמיה נוא לפני האלהים בימי מנשה (אע"פ שעשו כל התועבות לא חטאו בזנות) היו הבנים בני אבותם עכשיו בני זמה הם הה"ד (ירמיה ד) כי אויל עמי וגו' מה כתיב בסוף הפרשה (שם ה) סוסים מיוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו אע"פ שעברו על המצות כלם וכפרו בהקב"ה כמה דכתיב (שם ה) כחשו בה' הוא מאריך אפו ועל הניאוף נחתם עליהם גזר דין שכן כתיב אחריו (שם ה) העל אלה לא אפקד בם נאם ה' אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הזימה אני כועס הריני מוסרן למלכיות הה"ד (שם ה) עלו בשרותיה ושחתו עכ"ל. עוד לקמן בפ' עצמה עוברין על עשרת הדברות וכן נאמר (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את האשה אוי לה לעבירה שעוברין בה על עשרת הדברות עכ"ל. ובב"ר (פרשה כ) ז"ל א"ר שמלאי כ"מ שאתה מוצא זנות אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת רעים וטובים ר' עזריה ור' יהודה בר' סימון בשם ריב"ל אמר על הכל הקב"ה מאריך אפו חוץ מן הזנות שנא' (בראשית ו) ויראו בני האלהים וגו' מה כתיב בתריה ויאמר ה' אמחה את האדם ריב"ל בשם ר' פדיה אמר כל אותו הלילה ביה לוט מבקש רחמים על הסדומיים והיו מקבלים מידו וכיון שאמרו לו (שם יט) הוציאם אלינו ונדעה אותם להשמיש א"ל עוד (א) מי לך פה וגו' ללמד סניגוריא מכאן ואילך אין לך ללמד סניגוריא עליהם עכ"ל. ובב"מ פ"ד אמרינן שלשה יורדין לגיהנם ואינן עולין אלו הם המכנה שם רע לחבירו והמלבין פני חבירו ברבים והבא על אשת איש עכ"ל:

ובעונש הבא על השפחה אמר בויקרא רבה (פ' ט) ז"ל ד"א אם על תודה יקריבנו זש"ה (משלי יד) אוילים יליץ אשם א"ל יודן הטפש הזה (ב) מתרגם חובתו בפיו ואומר (ג) לא חטאת אני חייב ולא אשם אני חייב. רבי יודן בשם ר' לוי אמר אלו בני אדם שנוהגין בשפחות (ד) היתר בעה"ז הקב"ה תולה אותם בקדקדי ראשיהם לעתיד לבא (תהלים סח) אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער מתהלך באשמיו (ה) כל עמא יימרון יזול ההוא גבר בחוביה עכ"ל. עוד אמרו במסכת דרך ארץ רבתי נמצא אגלנו בכ"י והועתק בילקוט פרשת כי תבא (סימן תתקל) הבא על השפחה חייב עליה משום ארבע עשרה לאוין וכרת בידי שמים משום לא תזרע כרמך כלאים ומשום לא תחרוש ומשום לא תלבש שעטנז ומשום לא תרצח ומשום לא תנאף ומשום לא תגנוב ומשום לא תחמוד ולא תענה ומשום אשת אב ומשום אשת אח ומשום שפחה משום זונה משום נדה משום נכרית אם היה ישראל וחלל את עצמו וזרעו בכותית לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם היה כהן לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות עכ"ל. עוד אמרו בסנהדרין (פ"ט) על פסוק (מלאכי ב) בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל א"ר יהודה זה ע"א וכן הוא אומר (ירמיה ג) בגדתם בי בית ישראל נאם ה' ותועבה נעשתה בישראל זה משכב זכר וכן הוא אומר (ויקרא יח) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב זו זונה וכן הוא אומר (דברים כג) ולא יהיה קדש מבני ישראל ובעל בת אל נכר זה הבא על הכותית וכתיב בתריה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה אם ת"ח הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות א"ר חייא בר אבא כל הבא על הכותית כאלו נתחתן בע"א שנאמר ובעל בת אל נכר עכ"ל. עוד במדרש (משלי ה) כי נפת תטופנה שפתי זרה בני הזהר מאשה זונה שלא תטעה אותך בדבר שפתים ולא תשמע אותך אחר קולה למה ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות א"ל בני מה החרב אוכלת משני צדיה כך היא מאבדת חייו של אדם מחיי העולם הזה ומחיי העוה"ב מה כתיב אחריו רגליה

(א) דלא כתיב אלא הנה קרי ביה כפ"א בסגו"ל כלומר וכי יש לך עוד פה ללמד עליהם סניגוריא: (ב) ר"ל מדבר שיגוש חטאו לפני כל אדם בעזות פנים: (ג) לשון בתמיה כלומר בודאי אני חייב ורוצה אני להביאו: (ד) לזנות עמהם: (ה) כל העם יאמרו ילך אותו האיש בחובתו:

נחית לגיהנם ודאי ומהאי את דחילין עילאין ותתאין ודינין בישין לא שלטין ביה בבר נש אי איהו זכי לנטורי ליה להאי את בגין דאיהו אתאחד בשמא דקב"ה כיון דדוד מלכא לא נטר את קיימא דא כדקא חזי איתעדי מניה מלכותא ואיטטריד מירושלים מיד דחיל וסבר דייחתון ליה לידוי דדומה וימות בההוא עלמא כד דאיתבשר ביה דכתיב (ש"ב יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות ביה שעתא פתח ואמר ליה לולי ה' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי עכ"ל:

ומעלת השומר הברית מבואר גם בענשו שאמר שמפני שלא שמר אות הברית כדקא חזי סבר דייחתון בידוי דדומה אלולי לא היה הקב"ה אפוטרופוס סניגור עליו כמבואר בזהר (פ' בראשית דף ה:) ואם דוד הי' מתיירא מדומה עם היות שהי' הדבר בהיתר שכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות היה כותב לאשתו ועכ"ז שלא שמר אות ברית כראוי לא הספיקה תורתו להגין עליו מהיסורין ואמרו רז"ל שדוד הע"ה ראש הסנהדרין והלכה כמותו בכ"מ שנא' נבון דבר וה' עמו שהלכה כמותו בכ"מ מי שפגם בו בלי פקפוק מי יהיה עליו סניגור הלא ודאי יתמסר ביד דומה והרי דוד עם כל זה מצינו שקבל סיגוף ויסורין בתענית כמ"ש (תהלים קט) ברכי כשלו מצום והלא מה שנטרד ממלכותו נראית שהיה על מה שחטא באוריה שהרגו בחרב בני עמון שאמר שם בפ' בראשית אבל מה שחטא באוריה עונשיה כתיבת עליה וקבל . ועונשא כתיבת היינו מ"ש לו נתן הנביא (שמואל ב יא) הנני מקים עליך רעה מביתך מי שחטא בברית כמה צריך שילטער בסיגוף ותענית כל ימיו כמו שעשה דוד . ואם יאמר מי שיאמר שהתורה מכפרת עון הלא דהע"ה עוסק בתורה היה יותר ממה שאנו עוסקים כדפי' ז"ל והיה בו רוה"ק למה סגף עצמו בהם ולא סמך עצמו על עסק התורה יומם ולילה שיכפר לו עונו אלא ודאי מה שאמרו שהתורה מכפרת הוא ע"ד שפי' החסיד רבינו יונה ע"ה בשערי תשובה בענין מה שאמרו רז"ל שהעוסק בגמילות חסדים שמכפרים על עונותיו שפירש שתולין לו מהיסורין עד שובו כן העוסק בתורה הכפרה היא שמאריכין לו עד שישוב אבל ודאי שצריך לטהר מעונותיו בסיגופים ובתעניות כדי שתהיה תורתו רצויה כמו שהארכנו בשער התשובה. ובפרט מי שחטא בברית שהפגם בו שקול כנגד כל התורה כולה שמהמעלות שאמרו בו רז"ל נדע גודל עונש הפוגם בו והאריכו במעלתו :

ובתיקונים (דף סד) ביאר גם כן במעלת השומר ברית שעליו נאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך כי ידו"ד רשום בברית באמרו "מי "יעלה "לנו "השמימה ר"ת מילה וס"ת ידו"ד וכל האקטריגים ירחיקו ממנו ואמר עוד בשלהי דף ס"ד ובג"ד מאן דנטיר ברית מילה דאיהו אותא דיליה זא מית מניה דאיהו שטן יצה"ר טמא לפומי מלאך המות ולא יתקריב לגביה ולא ימות על ידיה ומאן דמשקר בברית מילה הוא משקר בהותמא דמלכא דאיהו רשים פי' שד"י מלבר ידו"ד מלגו מ"ל מהאי קרא משמע (דברים ל) "מי "יעלה "לנו "השמימה ר"ת "מילה ס"ת ידו"ד ובודאי מאן דמשקר בברית מילה איסתלק מניה ידו"ד ושד"י ושריא עליה שטן דאיהו אל אחר חויא שריא באתר דידו"ד מלגאו וסם המות שריא באתר דשד"י מלבר ודא איהו דא"ק (במדבר יט) את מקדש ה' טמא אם לא תב בתיובתא וסביל כמה יסורין לאעברא ההוא זוהמא מתמן ולסם המות דיליה דאיהו צרעת ממארת בכמה מרעין ומכתשין (פי' חלאים ומכאובות) עד דלא אישתאר ביה בשרא דאיהו עפרא ורזא דמלה (ויקרא יד) ועפר אחר יקח וטח את הבית בגין דנהם עפר לאתו עד דיתפרנס מההוא בשרא לא יזוז מניה . ועני השוב כמת מה מיתה אכפוי משתניין בגוונא דא עני אכפוי משתניין והא אוקמה (תהלים יב) כרום זלות לבני אדם מאי כרום זלות אלא מאן דאיצטריך לברייתא אכפוי משתניין ככרום (פי' עוף א' יש בכרכי הים כיון שהחמה זורחת עליו משתנה לכמה גוונין) וכמה נשוכין דיסורין נשיך ההוא חויא ולא עוד אלא דעני השוב כמצורע מה מצורע וראשו יהיה פרוע וגו' כך עני מה מצורע מחוץ למחנה מושבו כך עני ערום ויחף ועניותא איהו לישראל באתר דצרעת ואמר עוד לקמיה ואם תב בתיובתא נחית עליה סם חיים דאיהי שכינתא ואתמר בה (ישעיה ו) ושב ורפא לו מאלין מיני מרעין ומסייא (פי' ומרפא) ליה ממיתא דעניותא כד"א (יחזקאל יח) והשיבו וחיו דישראל בזמנא דאינון עניים קרויים מיתה ובגינייהו אתמר והשיבו וחיו ולית עניותא כעניותא דאורייתא דמאן דלית ליה אורייתא אקרי מת אסוותא דיליה מאי היא להוא עלמא אורייתא דאיתמר בה (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה והיא אסוותא לכל מרעין כד"א (שם ג) רפאות תהי לשרך וגו' עכ"ל ומכלל המאמר מובן מי שפגם בברית שצריך שיסבול יסורין קשין קרובים למיתה עד שיתעכל הבשר ההוא שבו רשום העון ובפרט אם פגם בו בהוצאת זרע לבטלה שהוא חייב מיתה צריך שיקבל עליו יסורין קרובין למיתה והטעם שהפגם בו גדול כולל שהוא נוגע בעצם שם ידו"ד כולל מצות עשה ומצות לא תעשה שמ"ש עם י"ה שס"ה. זכר"י עם ו"ה רמ"ח והרי הוא בפוגמו בברית פגם בכל עשה ול"ת וצריך יסורין כאלו עבר כלם בפרט . ומורי ע"ה האריך הדבר יותר לדקדק לשון המאמר שאמר ורזא דמלה ועפר אחר יקח וטח את הבית ופסוק זה ביארו אותו (בתיקונים דף כו) לענין הגלגול. והנה לענין קבלת היסורין לתשובה הוא דומה למגולגל שכשם שהמגולגל יצטרך לבנין אחר מפני היות הגוף הראשון משכן להיצוני וצריך ביטולו כן בשובו בתשובה הרי מעכל הבשר שנתגדל ע"י החיצוני בסיגופים ובתעניות והוצרך הרשב"י ע"ה להביא עוד ענין עני חשוב כמת לפרש שיסים דומה אל המגולגל בכל ענייו שכשם שהעני פניו ירוקין הרי בזה פעם

המיתה

עכ"ל. עוד בתיקונים (דף עב) כגוונא דא מאן דנפיק (נ"ל דאפיק) מרה"י ואזיל לר"ה או דאפיק זרע מיניה מאות ברית קודש ואעיל ברשו נוכראה כאלו האי נטע אילנא דטוב ורע ובגין דא האי בר נש דנטע בגדה או שפחה או כותית או זונה איתמר (שמות כד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה ועל ברתא דאיתעבידא בגוונא דא איתקריאת מסכה ועלייהו אתמר (דברים כז) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וכו' ושם בסתר מאי בסתר בסתרי דעלמא עכ"ל. עוד בעונש הבא על הכותית ועל הנדה בזוהר (פרשת שמות דף ג) ז"ל תלת אינון דדחיין שכינתא מעלמא וגרמין דדיוריה דקב"ה לא הוי בעלמא ובני נשא צווחין ולא אישתמע קליהון ואלין אינון מאן דשכיב בנדה בגין דלית מסאבו תקיף בעלמא כר מסאבא דנדה מסאבא דנדה קשיא מכל מסאבו דעלמא איסתאב איהו וכל דמקרב בהדיה יסתאבון עמיה בכל אתר דאזלין אתדחייא שכינתא מן קמייהו ולא עוד אלא דגרים מרעין בישין על גרמיה (פי' אלאים רעים על עצמו) ועל ההוא זרעא דיוליד דכיון דיקרב בר נש לגבי נדה ההוא מסאבו דליג עלוי ואיסתאב בכל שייפין (פי' אברים) דיליה זרעא דיוליד בההיא שעתא משכין (ס"א משאב) עלוי רוח מסאבו וכל יומוי יהא במסאבו דהא בנינא ויסודא דיליה מסאבו רב ותקיף מכל מסאבו דעלמא דמיד דאקרב בר נש לגבי נדה ההוא מסאבו דליג עלוי דכתיב (ויקרא טו) ותהי נדתה עליו ומאן דשכיב בבת אל נכר דאעיל ברית קדש ואת קיימא ברשו אחרא דכתיב (מלאכי ב) ובעל בת אל נכר ותנינן ולית קנאה קמי קב"ה בר קנאה דברית קדישא דאיהו קיימא דשמא קדישא ורזא דמהימנותא מה כתיב (במדבר כה) ויחל העם לזנות אל בנות מואב מיד ויחר אף ה' בישראל ריש עמא דידעו ולא מיחו בידייהו איתענשו בקדמיתא דכתיב קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש ר' אבא אמר מאי נגד השמש נגד הברית דאיקרי שמש ועלייהו איתמר (תהלים פד) כי שמש ומגן ה' אלהים שמש ומגן דא ברית קדישא מה שמש זרח ואנהיר על עלמא אוף הכי ברית קדישא זרח ואנהיר על גופא דבר נש מגן מה מגן איהו לאגנא עליה דבר נש אוף הכי ברית קדישא מגן עליה דבר נש ומאן דנטיר ליה לית נזקא בעלמא דיכיל למקרב בהדיה ודא הוא נגד השמש רישי עמא יתפסון בכל דרא ודרא בחובא דא אי ידעין בגין דחובה דא עלייהו לקנאה ליה לקב"ה בהאי ברית. מאן דאעיל קודשא דא ברשותא אחרא עליה כתיב (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וכלא קנאה חדא ועל דא איתדחייא שכינתא מקמיה. ומאן דמשקר בברית קדישא דחתים בבשריה דבר נש כאלו משקר בשמא דקב"ה מאן דמשקר בחותמא דמלכא משקר ביה במלכא לית ליה חולקא באלהא דישראל אי לא בהילא דתיובתא תדיר (ס"א יתיר), רבי יוסי פתח ואמר (שופטים ב) ויעזבו את ה' אלהי אבותם וגו' מאי ויעזבו דדחו מנייהו ברית קיימא קדישא דאו גזרין (היו מולים בלא פריעה) ולא פרעין עד דאתת דבורה ונדיבת בהאי לכל ישראל כמה דכתיב (שופטים ה) בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' מאן דקטיל בנוי ההוא שוברא דמתעברא אתתיה וגרים לקטלא ליה במעהא דסתיר בנינא דקוב"ה ואומנותא דיליה אית מאן דקטיל בר נש והאי קטל בנוי תלתא בישין עביד דכל עלמא לא יכיל למיסבל ועל דא עלמא מתמוגגא זעיר זעיר ולא ידיע וקב"ה איסתלק מעלמא וחרבא וכפנא רעב ומותנא (דבר) אתיא על עלמא ואלין אינון קטיל בנוי סתיר בנינא דמלכא דחייא שמתא דאזלא ומשטטא בעלמא ולא אשכחת נייחא ועל דא רוחא דקב"ה עביד כביכול בכי' ועלמא איתדן בכל אפי דינין ווי לההוא ב"נ ווי ליה טב ליה דלא יתברי בעלמא זכאין אינון ישראל דאע"ג דהוו בגלותא דמצרים אשתמרו מכל הני תלת (פי' שמרו עצמם במצרים מכל אלו שלשה) עכ"ל לענינו:

ובענין מה שאמר (תהלים מה) חגור חרבך על ירך גבור לפירוש הראשון הייט שהחרב הנוקמת נקם ברית היא הנפרעת מהפוגם הברית וכן פי' רשב"י ע"ה (זוהר פ' וארא דף כו) בארוכה ז"ל פתח ר"ש ואמר (איוב יט) גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון שדון שדין כתיב גורו לכם מפני חרב מאן חרב נוקמת נקם ברית דהא האי חרב קאים לאסתכלא מאן דמשקר בברית דכל מאן דמשקר בברית נוקמא דנקמין מניה האי חרב הוא דכתיב (שם) כי חמה עונות חרב מ"ט בגין דמאן דמשקר בברית פריש תהובתא ולא נטיר מאן דנטיר ולא יהיב לאתריה דהא לא איתער לגבי אתריה. וכל מאן דנטר ליה להאי ברית איהו גרים לאיתערא האי ברית לאתריה ואתברכאן עילאין ותתאין מאן אתער האי ברית לאתריה כד אשכחו זכאין בעלמא מנ"ל מהכא (שמות ו) וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה מאי מגוריהם כד"א גורו לכם מפני חרב בגין דאיהו אתר דאשרי מגור בעלמא וע"ד גורו לכם מפני חרב אשר גרו בה מיומא דאיתקריבו לגבי קב"ה דחילו בה דחילו ודחילו עילאה בה למיטר פיקודוי דאי בהאי לא ישרי דחילו על רישיה דבר נש לא דחיל ליה לקב"ה לעלמין עכ"ל:

עוד במעלת השומר אות הברית ובעונש הפוגם בו נתבאר בזוהר (פ' לך לך דף נד') ז"ל פתח אידך ואמר (תהלים צד) לולי ה' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי תאנא במה זכאין ישראל דלא נחתי לגיהנם ולא איתמסרן בידוי דדומה אלא בהאי את דהכי תאנא בשעתא דב"נ נפיק מעלמא כמה חבילי טהירין (פי' אגודות של בעלי הדין המאירים מתוקף הדין) איתפקדו עליה זקפין עינא וחמאן האי את (פי' אות ברית מילה) דהוא קיימא דקדשא איתפרשן מניה ולא אתיהיב בידוי דדומה לנחתא לגיהנם דכל מאן דאתמסר בידוי

מסאבא שריא בביתא וקב"ה בעי לדכאה ליה שדר נגע צרעת בבית לקטרגא דא בדא והוא נגע לא אעדי מביתא ואף על גב דרוח מסאבא אסתלק מההוא ביתא עד דינתצון ביתא אבנין ואעין וכלא כדין איתדכי אתרא בההוא גוונא מאן דאסתאב ואיתער רוח מסאבא ושארי עלוי כד בעי קב"ה לדכאה עלמא איתער רוח דינא תקיפא ואיתפשט בעלמא ושריא על ההוא רוח מסאבא ומקטרגא דא בדא עד דיתעבר מעלמא וההוא רוח דינא תקיפא לא איסתליק מאתריה עד דינתץ אתר שייפין וגרמין (אברים ועצמות) וכלא כדין איתדכי עלמא ואתעברו מניה רוח מסאבין ועלמא איתפשט בדכיו וע"ד תנינן אתא לאסתאבא מסאבין ליה ודאי ווי לגרמיה כד שארי עליה רוח מסאבא ואשתכח ביה בעלמא דודאי לינדע דקב"ה בעי לבערא ליה מן עלמא זכאין אינון צדיקיא דכלהו קדישין ואשתכחו בקדושה קמי מלכא קדישא ושריא עלייהו רוח קדישא בהאי עלמא ובעלמא דאתי עד כאן לשונו. ומהמאמר הזה גם כן יראה שצריך בעל תשובה לעשות סיגוף גדול לעון הקרי עד שיטהר עצמו מהטומאה. וצריך שישרה הדין עליו עד שיטהר כמבואר במאמר אם לא יתוקן בתשובה כדרך שפי' בתיקונים במאמר שהעתקנו שאמר וסביל כמה יסורין לאעברא ההוא חויא מתמן וכמו שפי' מורי ע"ה שהעתקנו פירושו לעיל:

והנה הקרי יבא לכמה סבות וצריכין אנו לבארם. הא' מהם הוא מה שפי' הרשב"י ע"ה בפ' קדושים בענין אל תפנו אל האלילים והוא ענין ההסתכלות בנשים שיבא מזה לידי הרהור וטומאה הוא עובר על (ויקרא יט) ואלהי מסכה לא תעשו לכם שמאחר שכל גופו מתחמם ברוח הטומאה נמצא עושה עצמו אלהי מסכה ופי' מלת לכם כאלו אמר לא תעשו עצמכם אלהי מסכה ע"ד שפי' וכן פי' בזוהר (פ' תשא דף קפב) בענין (שמות לד) אלהי מסכה לא תעשה לך על ענין הכעס שאמר שהכעס משונה מאשר הטומאות ז"ל אבל דא שניא מכלא וכל גופא סאיב מגאו ומבר ונפשא וכלא מסאב ואמר לקמיה וע"ד כתיב אלהי מסכה לא תעשה לך בגין לאבאשא גרמך (להשחית עצמך) ועד"ז אמר בזוהר (פ' קדושים דף פב) וכל מאן דאסתכל בשפירו דאינתתא בימאמא אתי להרהורי בליליא ואי סליק ההוא הרהורא בישא עילויה אעבר משום אלהי מסכה לא תעשו לכם עכ"ל וענין ואי סליק ההוא הרהורא בישא עילויה היינו שמשך עליו ההרהור עד שמתוך כך בא לידי טומאה הרי הוא כעובד ע"א מבואר בריש הפרק:

גם צריך ליזהר מלהרבות שיחה עם שום אשה בפרט עם אשתו נדה. וע"ד אמרו בפ"ק דאבות ואל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו ק"ו באשת חבירו מכאן אמרו חכמים כ"ז שהאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו וענין גורם רעה לעצמו הוא שמושך לילית הנקראת רעה ומטמאה אותו בקרי. וכן פי' בזוהר (פ' בשלח דף קסט:) בפסוק (תהלים צא) לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך כי כאשר האדם הולך בדרך ישר ומתנהג בקדושה. רעה שהיא לילית ונגע שהם נגעי ב"א אינם קרבים אליו. אבל אם ש"ו אינו הולך בדרך ישר מטמאים אותו. ועד"ז נפרש רעה לעצמו שמושך לעצמו הרעה לילית לאחטיאו ולכן סופו יורד לגיהנם לעכל הרע ההוא שנדבק בו ובוטל מד"ת קודם שבטלו לטבילותא דבעל קרי היה אסור בדברי תורה וכן בתקנת עזרא ועוד שיום יש מחמירין שלא לעסוק בתורה כשהם טמאים. והדבור באשתו נדה נתבאר במדרש רבה פ' נזיר ז"ל למה אסרה תורה משרת ענבים שהוא לא ישתכר מהם וגם אסרה אכילת כל היוצא מן הגפן דברים שלא ישתכר מהם למה כך מכאן שחייב אדם להרחיק עצמו מן הכיעור ומן הדומה לכיעור מכאן שעשתה תורה סייג לדבריה. תמן תנינן (אבות פ"א) הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה כיצד יעשה סייג לדבריו כדרך שעשתה תורה סייג לדבריה הרי הוא אומר (ויקרא יח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים ת"ל לא תקרב. יכול תישן עמו בבגדיה ת"ל לא תקרב יכול תרחץ את פניה ותכחול את עיניה ויטול הימנה את הכוס ת"ל (שם טו) והדוה בנדתה כל ימים שהיא דוה תהא בנדויה. מכאן אמרו כל המנוולת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוחה הימנה וכל המקשטת עצמה בימי נדתה אין רוח חכמים נוחה הימנה הרי הוא אומר (שם יח) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו מכאן אמרו אל יתיחד אדם עם הנשים בפונדק אחד אפילו עם אחותו ואפילו עם בתו ועם חמותו מפני טענת הבריות כאן נאמר לא תקרבו ולהלן הוא אומר לא תקרב לדבר המביא לידי עבירה לא תקרבו הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור שכך אמרו חכמים הרחק מחמת הקל שמא יביאך לידי חמור הוי רץ למצוה קלה שיביאך לחמורה עכ"ל:

ובענין מה נקרא ריבוי שיחה עם האשה החמירו במסכת עירובין (פ"ה) ז"ל רבי יוסי הגלילי הוה אזיל באורחא אשכח לברוריא אמר לה באיזה דרך נלך ללוד אמרה ליה גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה היה לך לומר באיזו ללוד עד כאן לשונו. ומכאן ידין הירא שמים למעט הדיבור באשה כל האפשר ובפרט באשתו נדה כמבואר במאמר ונאלמתי כתוב (תהלים לט) "נאלמתי "דומיה "החשיתי ר"ת נדה להורות שצריך למעט הדיבור בה ביותר. וכמו שצריך ליזהר מלהרבות הדיבור כן צריך ליזהר מליגע בה ושאר פרטי הדינין שכתב ר"י בטור יורה דעה וכן מלהסתכל בה כי בעברו אחת מכל אלה מושך כח הטומאה אשר באשתו עליו ואפשר שיטמאוהו ואזהרה לזו לימדנו רשב"י ע"ה (זוהר פ' בראשית דף ג) כגוונא דא האי מאן דאתתיה ביומי מסאבו דילה ונטיר לה כדקא יאות כל אינון

יומין

המיתה שהמת פרי ילוקות וכמה טופין דיסורין נסיך ליה מפני שהעצמות והבשר שיהיה מתתקים במגולגל שהחיצוני שלט בשניהם כמ"ש לעיל שנסתלק ממנו ידו"ד ושד"י ושריא באתריה סמא"ל שהוא אל אחר ונקבתו וכנגד ידו"ד שהי' מבפנים שלט אל אחר וכנגד שד"י מבחוץ שלט סם המות דיליה בבשר ולכן צריך לתקן שניהם והנה על ידי העניות בהיות העניות גדול כמה טופין דעניות נסיך לי' נמצא בזה העצמות משתברין גם כן וכאילו שלט מיתה בהם ובזה נתתקן הכל ואמר שהעניות הרי היא כמיתה וכמכת מצורע כמבואר שם נמצא היות העניות כפרה לעון זה גם ביאר בסוף המאמר שהתורה רפואה לכל המכות ולכל חלאי הנפש כד"א רפאות תהי לשרך וזה אם שב בתשובה ולא חזר לעונו עוד וכן מובן מכלל דבריו שהפגם בברית הוא גורם עניות ממון ועניות תורה והטעם שכיון שסוד הברית הוא סוד נהר דנגיד ונפיק הוא מושך כל מיני השפע אם שפע גשמי למזון הגוף ואם מזון רוחני למזון הנשמות וכיון שפגם בו הרי שניהם מסתלקים וכיון שחזר בתשובה שניהם חוזרים וז"ש ואם תב בתיובתא נהית עליה סם חיים דאיהי שכינתא ורפא לו מעניות התורה שכיון שנתקן הברית יש לו עליה להתאחז בעץ החיים שהוא עמודא דאמצעיתא מקום נביעת התורה ושיעור הלשון כך הוא ולית עניותא כעניות דאורייתא פירוש כמו שאמרנו לעיל שמי שפגם בברית עניות רודף אחריו שיהי' חשוב כמת אין עניות כעניות של תורה והרי הוא חשוב כמת אף על פי שיהיה עשיר ותקנתו שישוב בתשובה שלא יחזור לעונו ויעסוק בתורה כדי שיהיה צרי למכתו כי בעלותו למעלה ממקום הפגם מביא סם חיים לרפאות הפגם אשר שם בברית הנקרא חי ומורי ע"ה כתב שאין סם התורה מועיל אלא אחר התשובה שהוא עזיבת החטא וקבלת היסורין אחר כך באהבה והטעם כי התורה היא סם חיים לטהר הקליפה שבפנים והיסורין טיהרו הבשר מבחוץ כדפי' לעיל דאל אחר שריא באתר דידו"ד מלגאו וסם מות שריא באתר דשד"י מלבר ומ"מ נלע"ד כאשר נדקדק בדבריו והוא אסוותא לכל מרעין כד"א רפאות תהי לשרך שהכונה היא שהתורה היא רפואה בין למה שבחוץ דהיינו הבשר בין למה שבפנים שהם העצמות והיינו רפאות תהי לשרך שהוא הבשר ושקוי לעצמותיך דהיינו עצמות וגו' לדקדק סיום הפסוק הוא מוכרך לכוונתו והטעם שהתורה היא כמו רטיה למכה אחר שנעכל הבשר הרע ישימו מלוגמא ורטיה (אחבושת לרפואה) לגדל בשר טוב כן היסורין טיהרו הקליפה בין מבפנים בין מבחוץ ונשאר העני הזה מנוגע וכחוש ועצמותיו נעתקו ולכן יצטרך אל סם התורה שהוא שקוי לעצמות אלתלחם והוא רטיה לבשר מהון והיינו רפאות לשרך ושקוי לעצמותיך וזה דומה למה שפי' בזהר פ' ויקהל בענין (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה כו' שפי' בשער היראה סוף פי"ג :

ובכן מכלל תשובת העון הזה הוא ליזהר בשמירת אות שבת ובאות תפילין ובאות ימים טובים וכן פירש בתיקונים (דף נח) ז"ל איהו ה' עילאה ה' תתאה ו' עמודא דאמצעיתא שביל תרווייהו יסודא דכלא י' דא ברית כל מאן דאעקר ושקר ביה אעקר כלא ונפיל לי' והאי י' אבן השתיה וממנה הושתת עלמא ועליה איתמר (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים וגו' ואיהו יסוד דכלא עליה איתבני ומאן דחב באות שבת ובאות תפילין ובאות יומין טבין ובאות ברית מילה כאלו אעקר ליה מאתריה ואהדר עלמא לתוהו ובהו עכ"ל וכיון שמצינו שהקים רשב"י ע"ה אות ברית לאות שבת ואות תפילין ואות יו"ט נראה שהפגם שוה בכולן ובכולן יש ליזהר וכבר נודע מאמרו רז"ל שהשומר שבת כהלכתו מוחלין לו על כל עונותיו שנאמר (ישעיה נו) שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו ובפרט בשמירת יום שבת צריך ליזהר הרבה שהוא דומה בהרבה דברים לאות ברית וכן הקישו רשב"י ע"ה (זוהר פ' יתרו ריש דף נב) ז"ל זכור את יום השבת לקדשו דא איהו רזא דברית קדישא ובגין דהאי ברית קיימין כל מקורין דשייפי גופא ואיהו כלל כלא כגוונא דא איהו שבת כללא דאורייתא וכל רזין דאורייתא ביה תליין וקיומא דשבת קיומא דכל אורייתא דמאן דנטיר שבת כאלו נטיר אורייתא כלא עכ"ל :

אחר שדברנו בכלל הפגם בברית ובעונש המוציא זרע לבטלה צריכין אנו לבאר ענין אחר הפוגם ג"כ בברית והוא עון הקרי שאחר שהוא הוצאת זרע לבטלה הרי הוא פגם בברית ופי' קר"י שבברית הקדש ממקומו שישפיע לחיצוני ובזהר (פ' פקודי דף רס"ד היכל ב') מהיכלות הטומאה שהוא ההיכל שבו נפרעים ממי שיטמא בריתו בסוף ההיכל ביאר הרשב"י ע"ה שיש שם ב' רוחות המתהפכות לזכרים ונקבות ואלו מטמאין את האדם בחלום הלילה ומוציאין ממנו זרע לבטלה . ובעונשו דומה בקצת לעונש עון המוציא זרע לבטלה שהרי אמר (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה וכבר העתקנו לעיל מאמרם ז"ל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה ובעונש המטמא עצמו נתבאר בזהר (פרשת מצורע דף נה:) ז"ל א"ר אליעזר כתיב (ויקרא טו) והזרתם את בני ישראל מטומאתם גו' בטמאם את משכני אשר בתוכם והזרתם כהאי זר דאיהו זר מכלהו ולא אתחבר במה דליתיה דיליה ות"ח בשעתא דמסתאבין בני נשא לתתא מסתאבין לון בכלא והא איתמר אבל בשעתא דרוח מסאבא איתער אשכחון זר אלא רוח מסאבא איתער רוח מסאבא אחרא ואתיהיב ליה רשותא לנחתא לעלמא מאי רשותא דקודשה דהוה נחית ומחי ביה לא אשתכח ואסתלק וכדין איתגליא דינא לקבליהון דחייבין ואוסיף דינא על דיניה וכדין תרין רוחין משתכחין בעלמא חד רוחא דדינא וחד רוחא דמסאבא וע"ד אנגזר אנטריכנא הכא לנטורא מלה דאוליפנא מאבא תא חזי הכי ילפינן מנגע דביתא דכד רוחא מסאבא

(קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע. וכבר ידעת מה שפי' לעיל בענין רע וכן אם פרץ איזה גדר מגדרי רבותינו אפשר שישמאוהו שהגדרים שגדרו רז"ל הם כדי שלא לתת מקום לחיצונים שיכנסו פנימה לקדש ואז פורץ גדר ישכנו נחש שע"י הפרצה שפרץ נתן לו מקום שיכנס וכן פי' בתיקונים (תקון יח:) שהים הוא התורה וחול לים פי' שהוא כמו השלשלת לכלב והמתיר השלשלת גורם לכלב שינשכנו והוא רמז לגדרים שגדרו רז"ל ז"ל שם ושמרו בני ישראל את השבת דא בת יחידה דאיהי שמירה לישראל בכל שבת ושבת ומאן דנטיר לה לאו איהו נטיר מקב"ה ולא עוד אלא דאיתמר בה מחלליה מות יומת. מאן דאעיל ברשות דילה שפחה חללה זונה דרשות דילה איהו תחום שבת כגוונא דתהום וגבול דימא דאיתמר (ירמיה ה) שמתי חול גבול לים ומאי ניהו (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים ולית ים אלא אורייתא מאן דאעבר עליה כאלו חזר עלמא לתהו ובהו ושבת שקילא לכל אורייתא מאן דאעבר עליה כאלו חזר עלמא לתוהו ובהו ובגין דא קרא סמיך לי' (בראשית א) והארץ היתה תהו ובהו דאיהו חול לים כחוליה דשלשלא לכלבא מאן דאפיק לה משלשלאיה נשיך כמה נשוכים דיסורין דנשיך ליה ובגיניה אמר דוד (תהלים כב) הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי ודא סמא"ל דאיהו תפיס בקולר שלשלא בשבת איהו תפיס בקולר עכ"ל. הרי שתחום שבת וחול לים שניהם ענין א' להרחיק סמא"ל ולהרחיקו מהקדושה ופורץ הגדר גורם לסמא"ל שישכנו. וכן מהדברים שצריך ליזהר שלא יטמאוהו הוא אם נדר שיקיים נדריו לעבודת השם כמ"ש (שם טו) נשבע להרע ולא ימיר ואם לא קיים המצוה והפר את נדרו אפשר שנטמא כדכתיב (קהלת ה) אל תתן את פיך להחטיא את בשרך ופי' במדרש פסוק זה על הנדרים כמו שהעתקנו לשונם לעיל פרק י"ד ע"ש ולדרך זה וחבל את מעשה ידיך הוא הברית כמו שנתבאר בפרשת בראשית (דף ח) והעתקנו לשונו בפי"א והטעם שהפסוק אמר ככל היוצא מפיו יעשה והטעם שכבר פירשנו שהדיבור הוא רוחני דומה לזרע הגשמי. וכמו שמהברית התחתון אין להוציא זרע לבטלה אלא בנקבה כך אין להוציא הדיבור לבטלה אלא להביאו למקום העשיה שהיא הנקבה ונמצא בזה הקול היוצא מייחד ברית הלשון עם נקבה ואם ח"ו לא קיים הרי הוציא זרע לבטלה שהוא קול ודיבור היוצא מברית הלשון ולכן גם יפגום בברית המעור בזרע לבטלה כי עבירה גוררת עבירה. התיקון לעון הקרי ראשונה צריך שיטבול במקוה מ' סאה כדי לטהר עצמו מטומאה החיצונית האחורה ואפילו מי שמקיל בטבילה לענין הזווג אין ראוי להקל בזו וכן פי' הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת בראשית דף כה:) ובגין דבעל קרי אתי מסטרא דרוח מסאבא בעי לאסחאה מניה לאתדכאה והא אוקמוה חברייא עכ"ל ולעיל מזה מיירי בענין נעמה אימא דשידין דמנדה באין כל אותן העושים לבני אדם בעלי קריין ואם לא יהיה אפשר במ' סאה ישתדל להטיל עליו ט' קבין ואם אפילו זה אי אפשר לו לפחות ירחץ מקום הטינוף. ובספר מעשה החסידים (ספר חסידים סימן קנו) כתוב שלא יחשוב בדברי תורה עד שישפשף ירכותיו במים וכן ראוי לעשות לכבוד התורה והתפלה ובפרשת מצורע בפרק הזב הביאו בילקוט תנא דבי אליהו ז"ל ראה אדם קרי חייב טבילה אמר מי רואה אותו אין בכך כלום העבירו מנגד פניו שוב ראה קרי אמר מי רואה אותי וכו' שלש פעמים עבר על מה שכתוב (איוב לג) פעמים שלש עם גבר שהוא נעשה זב מתחלת דרכיו שנאמר (ויקרא טו) איש איש כי יהיה זב מה ת"ל איש איש למקריה לילה אם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו ואם לאו הרי הוא בחזקתו עד יום מותו שנאמר (ויקרא טו) וזאת תהיה טומאתו בזובו עכ"ל. ובמעלות הטבילה כבר כתבנו לעיל (שער האהבה פרק י"א) במקומו ואמרנו כי מסגולתה הוא להחזיר הנשמה למקומה כי מי שהוא טמא אין לו נשמה והפוגם בברית נשמתו מסתלקת ממנו. וכן פי' בזוהר (פרשת לך לך דף צד ע"א) ז"ל דתניא בכל זמנא דאתרשים בר נש בהאי רשימא קדישא דהאי את (פי' אות ברית מילה) מניה חמי לקב"ה ממש ונשמה קדישא אתאחידא ביה. אי לא זכי דלא נטיר האי את מה כתיב (איוב ד) מנשמת אלוה יאבדו דהא רשימא דקב"ה לא אתנטיר ואי זכי דנטיר לה שכינתא לא אתפרשת מניה אימתי מתקיימת ביה כד אתנסיב (כשנושא אשה) והאי את עאל באתריה עכ"ל. ועיין עוד שם להבין הדבר על מתכונתו וכדי שלא להאריך לא העתקנו כל לשונו ואגב למדנו מהמאמר תיקון לאות ברית הוא שישתדל לישא אשה בבחרותו כדי לטהר עצמו ומטעם זה אמרו בקידושין פ"א אמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי נסיבנא בארביסר הוי אמינא לשטנא גירא בעיניה (כלומר הייתי מתגרה בו ולא אירא שיפתאני ושטן הוא היצה"ר) עד כאן לשונו ובתקונים (דף פ"ח) אמר ועוד עץ פרי דא עמודא דאמצעיתא עושה פרי דא צדיק אשר זרעו בו על הארץ דא שכינתא דכל זרעין אתכלילן בה והכי פקודא דפריה ורביה למעבד איבין וזרעין (פי' מצוה דפריה ורביה לעשות פירות וזרע לקיום העולם) דאיתמר בה (ישעיה מה) לא תהו בראה לשבת יצרה ומאן דאתבטל מפריה ורביה כאלו אחזר להאי ארץ יבשה ומנע ברכאן מניה כל חד לפום דרגיה מאן דפגים לתתא פגים לעילא לאתר דאתגזר שמתיה עכ"ל. ואי הוא פגם ולא יכול לתקן את עצמו בעת בחרותו אם יזכהו האל לבן ישתדל להשיאו אשה קודם שיבא לידי חטא ובדור הזה צריך האדם להרחיק את בנו ולשמרו מכל דבר שאפשר שיבא לידי הרהור חטא קודם שישא אשה:

עוד התיקון לאות ברית גם כן ע"י עסק התורה כמבואר לעיל במאמר שהעתקנו מהתיקונים וביארו בתיקונים (דף קב) שמי שפגם בנשמה תיקונו ע"י עסק התורה בששה סדרי משנה ז"ל ולא עוד אלא מאן דאפיל

יומין אתא עלאה אשתכח בהדיה ואשתכח דכר ונוקבא עכ"ל ומכלל הן אתה שומע לאו דאי לא יעיל לא כדקא יאות שכינה מסתלקת ממנו וכבר ידעת שהחיצונים נקראו אלה שהם מזומנים לשרות מיד על האדם כדפי' בפ' ויחי והאפשר שיטמאוהו ובפרט במקום שהיה בו קדושה ונסתלקה הקדושה שם הם רוצים להדבק והעד בפטירת האדם שפי' בזוהר (פרשת ויחי דף ר"ך) שמפני שפרחה שם קדושה רוצים להדבק שם ומטעם זה היה אומר מורי ע"ה שכל אדם שהוא מתנהג בפרישות וטהרה ואח"כ פורש מאותה הקדושה שאפשר שיטמאוהו מן הטעם האמור שהם רודפים אחר מקום שהיה בו קדושה. ואני מוסיף נופך שהקליפות נקראים הבל וריק ואינם רודפים אלא אחר דבר שהוא ריק כמותם וכיון שמוצאים כלי שנתרוקן מהקדושה הם דבוקים בו ובפרט במה שפי' בזוהר (פ' משפטים שלהי דף קיא) דכל כיסופא דילהון בתר יצר וכ"ש יקר דרבנן (פי' תאותם להסית ת"ח לזנות) ולכן ת"ח צריכין אזהרה ביותר כי אלו רצים לידבק בהם וכל איזה צד שימצאו לידבק מיד דבוקים בהם ויטמאו אותן ועל זה נאמר (תהלים פט) אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכו אם חקותי יחללו ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם ובנגעים הם נגעי בני אדם שהם נעשים מהמקריים והרי בפי' כי בהסתלקות הקדושה מיד נפקד ביסורין אלו.

וטעם היות הפקידה בהוצאת זרע לבטלה ע"י הברית מפני שהברית העליון כולל התורה והמצות בסוד כ"י כ"ל בשמים ובארץ ומתרגמינן דאחיד בשמיא ובארעא (פי' שהוא מדת אל חי שהיא כוללת הכל ונקרא ג"כ תורה שבכתב ושבע"פ) נמצא כי בפוגמו בתורה שלא עסק בה כראוי או במצות הרי חלל ברית קודש העליון ולכן יפקד בטומאת בריתו. וענין זה נרמז בזוהר (פ' וישלח שלהי דף קעו) ז"ל בענין מכל אבקת רוכל (ד"א דא יוסף הצדיק וכו' ד"א אמאי רוכל אלא מה הנוי דא סקטירי דקוסטרי ואבקי דפולמי כלהו בידיה (ג"ה קטירו ופירושו קשרים קשרים של עשבים ואבק מכל מיני רפואות הכל בידו) ה"כ יוסף איהו קיומא דאורייתא בגין דאיהו קיים ליה בגין דכל פקודי אורייתא מתקשרן בנטירו דברית קדישא עכ"ל (וכן אמר בזוהר (פ' מקץ ריש דף קנו) ובגיני כך יוסף דנטיר ליה לברית זכה למלכותא דלעילא ומלכותא דלתתא ועל דא כל מאן דנטיר ברית קדישא כאלו קיים אורייתא קדישא כלא דהא ברית שקול ככל אורייתא. ומוכרח לומר הטעם שפי' שהוא סוד כ"י כ"ל שאל"כ אם שמר אדם הברית ולא קרא ק"ש ולא הניח תפילין וכו' יחשב עליו כאלו קיים כל המצות אתמהה (פי' בתמיה אלא ודאי הטעם כמו שפי' לקמן כיון שפגם בתורה שלא עסק בו כראוי בא לידי טומאת ברית ומכלל הן אתה שומע לאו) אלא ודאי כדפי':

גם סבת הקרי עמותו ועיקרו מפני שחטא בברית הלשון כדפי' לעיל בענין (תהלים לד) נצור לשונך מרע גם המגלה (פי' סודות התורה) למי שאינו ראוי עונשו הקרי והטעם שבית קיבול לסודות העליונים הנשפעים מנדי"ק הנקרא י' סוד הוא ליראיו שהם בשכינה וזהו הוא סוד ה' ליראיו וכשאינו ראוי הרי משך אור התורה מבפנים ולא מצא כלי שבו ימוח דנא לבטלה להיצונים ונמצא דם מבפנים וזורה מבחוץ והוא עון פל ואונן ולכך מדה כנגד מדה יושפך זרעו לבטלה ויטמאוהו. גם המברך ברכות לבטלה כמוציא שכבת זרע לבטלה ואפשר שיטמאוהו וצריך ליזהר בזה בפרט שליח ציבור שלא יחזור תפלת י"ח אם אין תשעה שיענו אמן בודאי. גם סבת הקרי בסבת התענוג בשינה כל הלילה כדפי' לעיל בפ"ה וזה בכלל אם יעזבו בניו תורתי והטעם לזה כי כיון שהוא מתרפה מעסק התורה הרי הקב"ה אויבו כדכתיב (משלי כד) התרפית ביום צרה צר כחכה והוא מדה כנגד מדה הוא לא רצה לידבק בחסה יראת ה' ע"י עסק התורה ידבק בחיצוניות אשה זרה ויוליד שד לקטיגור לו ומפרי מעלליו יאכל כי אין רע יורד מלמעלה אלא כיון שהאדם דבק בסטרא אחרא הקדושה מסתלקת ממנו ואז החיצונים שולטין בו שהם מזומנים ונקרא אל"ה שנאמר (דברים לא) על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ולכן בהקיצו משנתו יזדרז לקום שאם לא יקום ויחזור לישן אפשר שייטן אפרקדן שהוא פניו למעלה והוא מקולל מפי סופרים כדאמרינן לייט רבי יהושע בן לוי אמאן דגני אפרקדן.

גם סבת הקרי נתבאר בתורה במ"ש בפסוק (ויקרא כו) ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי וגו' וכתיב והלכתי עמכם בחמת קרי וגו' ופירש רש"י עליו השלום רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כך תלכו עראי במצותי. ומנחם פי' לשון מניעה וכן (משלי כה) הוקר רגלך מבית רעך וכו' (שם יז) יקר רוח איש תבונה וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס קשיו קושי שמקשים לבם לימנע מלהתקרב אלי עד כאן לשונו ואני אפי' באים לכוונה אחת והרי מה כתיב אחריו והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי ופירש הרשב"י עליו השלום (זוהר תרומה דף ק"ל) ז"ל בחמת קרי בההוא רוגזא דנפיק מפתחא דקרי ואלין אינון דמשטטי בליליא ובשעתא דנשמתין נפקין לסלקא לאתחזאה לעילא אלין נפקין ומקטרגין לון דלא יכלין לסלקא בר אינון חסידי קדישי עליונין דאינון בקעי רקיעין ואוירין וסלקין ואלין חבלי טהירין (פי' חיילות אורות שעתי הדין) נפקן ומודיעין מלין כדיבין (פי' שקרים) לבני נשא ואתחזיין לון בדיוקנין אוחרנין וקא חייכין בהו עד דאושדין זרעא (פירוש ומשחקים בהם עד שמוציאין זרע לבטלה) ואיקרון מאריהון דקרי בגין דאינון דנפקין מפתחא דקרי גרמי לון עד כאן לשונו לכן ראוי לאדם שיהיה קיים בעבודה האלהים ונאמן בה כעמוד שלא יתמוטט ממנה וכן מלת ברית פירוש קיום כענין (בראשית לא) לכה נכרתה ברית אני ואתה. ולכן הרוצה לזכות למדת צדיק צריך שיהיה נאמן וחזק בעבודה ועל זה אמר

(קבלה

ואמאי יהיה סגור כל אינון ו' ימי המעשה אלא אלין יומין דחול דתרעא דא יהיה סגור דלא לאשתמשא חול בקודשא וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח דהא כדין שמושא דקודשא בקודשא וכדין איתנהיר סיהרא לאתחברא בשמשא עכ"ל לענינו ומ"מ היותר מוסכם בתיקון לעונת ת"ח הוא משבת לשבת וכן אמר עוד בתיקונים (דף יז) ועוד בכל עץ דא צדיק דאיהו עץ פרי עושה פרי למינו ודא ביום השבת דתמן זווגא דשכינתא עם קב"ה ותמן אית ליה נייחא ועליה אתמר (תהלים א) והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו דא עתו דצדיק דאיהו ליל שבת דמתמן פרחין נשמתין חדתין בישראל בע"ש דאתקריאו פנים חדשות עכ"ל:

עוד בתיקונים (דף נד') דרש שם בענין העריות ואמר אחר כך ואף על גב דאתמר כל אלין עריין בספירן ובשמא דידו"ד לאו באתריה דלעילא אלא כד שכינתא גלת כל ספירן נחתו עמה ולית פירודא בה ובין אשר ספירן וכד נחתו אתלבשו בשית יומין דחול שית ענפין וכו' ואמר אחר כך ואמאי אית פירודא בגין דליס צדיק דא אות ברית תמן ורזא דמלה אין צדיק בארץ דאיהו אות ברית תמן ושבת דאיהו יומא שביעאה שמן קריבו ויחודא דשמא דידו"ד וכל ספירן ובגיני דא תלמידי חכמים זווגייהו מלילי שבת ללילי שבת דהא עריין אינון ודאי לתתא אבל לעילא אתמר לא יגורך רע. וצדיק דקריב לאתתיה ביומין דחול ההוא בן דעביד (פי' בנולד מאותה ביאה) עליה איתמר צדיק ורע לו דגרים דאיתעביד קודם חול דאיהו יום הו' ובההוא זמנא איהו רזא דצדיק ורע לו אבל לעילא לית ערוה וקלון ופירוד עכ"ל. ומה שאמר דאיתעביד קדם חול פי' כי מדת צדיק נקרא יום השביעי וכן פירש בתיקונים (דף פז) אבל ממטה דצדיק יום השביעי ביה אתקריאו כל ספירן שביעיות והטעם מפורש בתיקונים תיקון תלתין תמניא התיקון ע"ש שסודו סוד אות ז' שהוא בצדיק דהיינו י' על ו' עטרה על ראשו. וכיון שהוא שביעי הוא קדם כדפי' בתיקון מ"ז ואין להשפיכו בחול אלא לערב קדם בחול עכ"ל:

דכן מתיקון אות ברית לגלות סוד למי שהוא צדיק וירא שמים דכתיב (תהלים כה) סוד ה' ליראיו וכן אמר בתיקונים (תיקוני זוהר חדש דף ב') נמצא אלנו בכתיבת יד וכל מאן דמגלי רזין לצדיקיא גרים לצדיק לאנהרא ברזין דאורייתא ולשכינתא דאור רז אתקרי ובההוא זמנא (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע עכ"ל וגם המתלמד יתקן נפשו בעסק התורה ע"י הסוד כדפי' בתיקונים תיקון תלתין בעונש המונעים עצמם מלקרות בחכמת הקבלה ז"ל בקיצור דאלין עבדין לאורייתא יבשה ולא בעאן לאשתדלא בחכמה בקבלה דגרמין דאסתלק נביעו דאיהו יו"ד מינה ואשתארת ב' יבשה ווי לון דגרמין עניותא וחרבא וביזה והרג ואבדן בעלמא עכ"ל ושאר לשונו העתקנו בהקדמה:

והמגלה רזין בתורה למי שאינו ראוי מלבד עונשו בעוה"ב גם עונשו בעולם הזה שעניות רודף אחריו וכן אמר בזוהר (פ' ויקרא) האי את קיימא על עונשא דמגלה רזין וסימניך ריש וקלון עד כאן לשונו.

וכן בר"מ (פ' פנחס דף רמד') בענין מ"מ שם שהזורק פירורין בארץ עניות רודף אחריו אמר רעיא מהימנא מאן דמזלזל בפירורין דנהמא וזריק לון באתר דלא איצטריך הכי. כ"ש מאן דמזלזל בפירורין דמוחא דאינון דזרע דזריק לון באתרא דאיתמר (בראשית ו) כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ או דזריק לון בנדה או בבת אל נכר או בשפחה או בזונה כ"ש וכ"ש מאן דמזלזל בפירורין דאורייתא דאינון קוני אתוון ותגי אתוון דאיתמר עלייהו כל המשתמש בתגא חלף כ"ש מאן דמסיר רזין דאורייתא וסתרי קבלה וסתרי מעשה בראשית או כתרי אתוון דשמא מפרש לאנשים דלאו אינון הגונים דשליט עלייהו יצר הרע אשה זונה דאיתמר בה (משלי ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ולית לחם אלא אורייתא ולית ככר אלא הלכה אחת עד כאן לשונו ובר"מ (פ' עקב דף מ"ב) פי' שכמו שעניות רודף אחריו בענין המזון כך עניות רודף אחריו להשגת התורה ז"ל ויו"ד אינון נקודין דשמא קדישא איתקרו פירורי כזית ואלין לקבל טפין דזרע ומאן דמזלזל בהון זריק לון באתר דלא אצטריך עניותא קא רדיף אבתריה ואזיל נע ונד הה"ד (איוב טו) נודד הוא ללחם איה ולית לחם אלא תורה והוא נוות איה מאן דרחים עליה ולא ישכח ופירורין בכזית אינון בצדיק דאיהו כתוש כתישו מאינון זיתים עכ"ל:

גם מהנודות הזוכים למדת צדיק המשכים להיות ראשון בבית הכנסת הוא עומד במדרגת צדיק. וכן פי' בזוהר (פ' תרומה דף קלא) ז"ל וכל מאן דאקדים אתחבר בשכינתא באיבורא חדא. ת"ח ההוא קדמאה דאשתכח בבי כנישתא ואוריך בבי כנישתא זכאה חולקיה דאיהו קיימא בדרגא דצדיק בהדי דשכינתא ודא איהו (משלי ח) ומשחרי ימצאונני דא סליק בסליקו עילאה עכ"ל לענינו:

עוד הזוכה למדת צדיק להיות בעל צדקה וזה פי' בפי' בתיקונים שהוא תיקון לאות ברית וכן לקיים מצות עונג שבת ז"ל התיקונים (דף כ') ועוד שכינתא אתקריאת צדקה וקב"ה בעל צדקה ובגלותא איהי עניה ובנהא עניים וקב"ה כביכול עני כד איהו בר מאתריה (חוץ ממקומו בגלות) בגיניה איתמר (ישעיה נג) הן אראלם צעקו חוצה ובאן אתר איהו עני ואיהי עניה בצדיק דאיהו ברית. ובגין דחטו בני ישראל לתתא איהו נהר יחרב ויבש בבית ראשון ושני ושכינתא איהי ביה חרבה ויבשה. ובגין דאינון גרמין דיתכנשון מניה מיין ושכינתא אשתארת יבשה הדא הוא דכתיב יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה. וכל מאן דעביד צדקה במסכנא גרים ההוא נהר דאתמשך מעדן דאיהי אימא עלאה להשקות את גן דאיהי דלת דלה מסכנא ועני איהו יום שבת ומאן דמקיים ביה עונג שבת גרים לאשקאה ההוא דלת ושבוא עני אתמלי ואשקי נהר ומאן דאית ליה רשו (יכולת) למעבד עונג שבת ולא עביד איתהפך ליה

זרעיה בנדה או שפחה או כותית או זונה כאלו מערב מה דאפריש קב"ה דכתיב ויהי מבדיל בין מים למים דאינון מי נדה למי דכיא דלא אסור ולא מותר לא כשר ולא פסול לא טומאה ולא טהרה אלין אינון שית סדרי דאיתיהבא בהון משנה לאפרשא בין טוב לרע דערב לון אדם ודרין דאתו אבתריה עכ"ל עוד עיין בתיקונים בתיקון מ"ו (דף פג ע"ב) :

ואם ישתדל לדעת ששה סדרי משנה על פה מה טוב ומה נעים חלקו שעיקר המשנה לדעת אותה על פה שנאמר (שמות לד) כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית ודברים שבע"פ אי אתה רשאי לאמרם בכתב ולא נכתבו אלא משום עת לעשות לה' והיודעם על פה אבריו כמו שביאר הרשב"י ע"ה (זהר פרשת בראשית דף מב) בהיכלא תנינא אמר שם שית בהיכל עלם השמים שרפים בשש כנפים ואמר אחר כך אלין אינון דאוקידו (שורפים) לאלין דלא חייסי על יקרא דמאריהון ורזא דאשתמש בתגא חלף מאן דקרי ותאני שית סדרי משנה דא הוא מאן דידע לסדרא ולקשרא יחודא דמאריה כדקא יאות עכ"ל. ועיקר ידיעת המשנה הוא שישתדל לדעת אותה בפירושה ומי שיקרא אותה בפירוש לא תשכח ממנו במהרה וכן אמר בירושלמי (ברכות פ"ה) אמר רבי תנחום כל הסובר (שמבין אותה בפירושו) תלמודו לא במהרה הוא שוכח ועד"ה ידיעת התורה על פה הוא במדת הזכר שכל זכירה הוא בזכר וכיון שזה פגם את הברית שהוא במקום הזכר וירד למקום הפכה ראוי שיתוקן ע"י זכירה לדעת תורה ע"פ וכן התורה הוא תיקון כדי שלא יבא לידי קרי ונרמז ענין זה בזהר (פרשת וישב דף קנ:) ז"ל א"ר אלעזר כד ההוא סטרא בישא (יצה"ר דזונות) אתי למפתי ליה לב"נ יהא משיך ליה לגבי אורייתא ויתפרש מניה תא חזי דהא תנינן דכד האי סטרא בישא קיימא קמי' דקב"ה לאסטאה על עלמא בגין עובדין בישין קב"ה חס על עלמא ויהב עיטא לבני נשא לאשתזבא מניה ולא יכיל עליהון ולא על עובדיהון ומאי איהי עיטא לאשתדלא באורייתא ואשתזבא מניה מנא לן דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר מה כתיב בתריה לשמרך מאשה זרה מחלקת לשון נכריה ודא היא סטרא מסאבא סטרא אחרא דאיהי קיימא תדיר קמי קב"ה לאסטאה על חוביהון דבני נשא עכ"ל לענינו. והנה נודע כי כל כחות הקרי באים מאשה זרה וכן פירשו בזהר (פרשת בשלח דף קסט: ובפרשת בראשית דף נה:) כתיב כי נר מצוה ותורה אור וגו' לשמרך נמצא התורה שמירה שתשמור את האדם מכחות אלו ובפרט מי שאינו שוי שלא ישכב לעולם במטה לישן עד שיהא שבע מן התורה כדאמרינן בברכות (פרק ב) א"ר יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרים אותו בשורות רעות שנאמר (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע עכ"ל. וכבר נודע כי רע נקרא המוציא ש"ז לבטלה כענין (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע שפי' רז"ל שלא יהרהר ביום כו' ולכן ראוי שלא ישכב עד שיקרא בתורה הרבה באופן שיהיה שבע שכמו שהאדם משביע עצמו מהאכילה ישביע עצמו מהתורה עד אשר ילאה שלא יוכל ללמוד כאדם ששבע מרוב האכילה שלא יוכל לאכול יותר ומ"מ אם עסק בתורה ביום והוא שבע ממנה אין החיוב לו להאריך בתחלת הלילה בעסק התורה באופן שלא יוכל לקום באשמורת והחכם עיניו בראשו ויכלכל דבריו במשפט שיעסוק בתורה ביום עד שישבע ובתחלת הלילה יעסוק בתורה גם כן כדי שתעלה הנשמה ע"י הבל התורה אבל לא לשבעה כדי שלא יבטל מלקום באשמורת שהוא עיקר עסק התורה כמו שכתוב (איכה ב) קומי רוני בלילה וכמו שפירשנו לעיל :

עוד התיקון לאות הברית הוא ליזהר בכל מדות שהאדם נקרא בהם צדיק שהם תלויים במדת צדיק העליון והא' מהם הוא שישתדל לקום בחצות הלילה או מחצות הלילה ואילך לעסוק בתורה וישתדל לחבר לילה ביום ע"י התורה כנגד מה שהפריד ביניהם שהקם בחצות נקרא צדיק כדפרישית בפרשת אמור והעתקנו לשונו לעיל וביאר שם שסוף נתן לירחיו נאמר על העוסקים בתורה מחצות לילה ואילך והטעם שהם משתתפים עם מדת יראה וכן ביאר בזהר (פרשת מקץ קצד:) שפסוק רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו נאמר על הקמים מחצות לילה ואילך וקושרים לילה ביום כדי לקבל חוט של חסד ז"ל למיחלים לחסדו הוי אימא אינון דמשתדלי באורייתא בליליא ומשתתפו בהדי שכינתא וכד אתי צפרא אינון מחכאן (מצפים ומקוים) לחסדו כו' ע"ש :

ובמעלת הקושר לילה ביום ע"י עסק התורה ביאר הכתוב באמרו (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ועין ה' פי' באדרא (נשא דף קל:) שהיא עינא פקיחא דאריך כו' ע"ש ובודאי שהעושה זה הוא מתקן מדת צדיק עם השכינה שנמשך לו ולה חוט של חסד כדפי' בכמה מקומות וכנגד מה שהפריד לשכינה בהשחתת טיפה לחוץ וסוד הטיפה היא חולה ונמשכת מגד הימין כדפי' בתיקונים (דף ט) בענין והמן כזרע גד הוא כנגד זה קושר לילה ביום לקבל חוט של חסד וכן פי' בזהר (ויגש דף רז:) בפסוק (תהלים עח) ה' אלהי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך שהקם בחצות ועוסק בתורה שהוא עומד במדרגת צדיק חי העולמים ואז ביום זוכה אל חוט של חסד והיינו דאמרו אלהי ישועתי כי חוט של חסד הוא ישועה כאומר הושיעה ימינך ולא נעתיק לשונו כדי שלא להאריך:

עוד צריך ליזהר שלא יזדווג באשתו כי אם משבת לשבת ובר"ח וביו"ט שאין יחוד למעלה ע"י צדיק אלא בזמנים האמורים כדכתיב (יחזקאל מו) שער הפונה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח וכן פי' בזהר (פרשת נח דף עה:) ז"ל בפסוק זה האי קרא אית לאסתכלא ביה דאיהו רזא במה דאתמר יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח

אמאי

כל בחינת רע בין שיהי' בעין בין בלשון כאמרו נצור לשונך מרע בין בברית שבכולם נודק רע כמו שהארכנו שהשומר הראות מתקשר בחסד שכן אריה אל הימין כדפי' בתיקונים כמה פעמים וסימניך (יחזקאל א) ופני אריה אל הימין ואריה הוא ראיה (בהפך אותיות) ואברהם אבינו ע"ה מפני שהיתה כוונתו לעולם להתקשר בימין אמר (בראשית יב) הנה נא ידעתי גו' ופי' רז"ל שראה פרצופה במים וכל בחינות תקוני העינים שפי' לעיל כולם תיקון לאות ברית כי יוסף אחוז בעינים כדכתיב (שם מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וגם בבחינת ניאוף העין שם יוסף אחוז כדפי' במקומו ובפרט כי הזרע מאור עיניו של אדם וכיון שפגם בזרע יורד מעיניו דמעה והדמעה ממעטת הזרע כדפי' במסכת גיטין כי הדמעה גם כן מאור העינים :

גם הנוגע לתיקון מדת צדיק הוא להיות חסיד וליזהר בכל המדות שפירשנו בשער האהבה שהם מניעת עיקרא חסיד והטעם כי מדת צדיק נקרא חסד וכן פי' באידרא (נשא דף קמב) ז"ל והאי אמה חסד הוא דאתקרי וכן בצלותי אדרת אאזינו וכיון שפגם בחסד ראוי לתפוס בכל מדות החסד כדפי' גם האחרי מי שיוכל לקיים הסיגוף שעשה ר' ישמעאל כדפי' בפרקי היכלות כמו שהעתקנו בשער התשובה פ"י. כי בעשותו אותם הדברים מסתלק מכחות הדין והגבורה ומתדבק בחסד והזוכה למדת צדיק הוא הזוכה שהסרה עליו שכינה כי בהיות הברית פגום נוגע הפגם בה' כדפי' כי הברית כולל מילה ופריעה שהם צדיק וצדק כדפי' בפ' אמור ואחר תיקון הברית הוא הכנה לזכות אל ארץ החיים כאמרו (תהלים לז) צדיקים יירשו ארץ . וכן אמר עוד בזהר (שלח דף קע) בענין עלות היצר אמר בענין סתירת עלותיו איתון בני מהימנותא מאי קאמרי אם הפך בנו ה' ונהגה לנו כיון דישתדל בר נש ברעותא דלביה לגבי קב"ה לא בעי מינן אלא ליבא ויסתמרון ההוא רשימא קדישא סגי' (ישעיה ס) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ עכ"ל :

גם שמעתי לענין תיקון אות הברית שישתדל להחזיר בני אדם בתשובה כנגד מה שפגם שהוציא זרע לבטלה וכל טפת זרע היא נשמה העשוקה ביד החיצוני ולכן כנגד זה בני אדם אשר מסורים ביד החיצוני ישתדל להוציאם משם ולהכניסם פנימה לקדש וכמו שכתב דוד המלך ע"ה (תהלים נא) אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו ונודע כי צדיק נקרא לאון למודים כדפי' בפ' פנחס כל אלו הם בחינות פרטיות הנוגעות למדת צדיק אבל צריך גם כן לתקן כל בחינות המדות לכל שיעור קומה מפני שפגם הברית נוגע בכל שיעור קומה שהברית כולל ידו"ד שהוא כלל כל השיעור קומה כדפירשנו לעיל וכן אמר הרשב"י ע"ה (זהר פ' ויקהל) והעתקנו לשונו לעיל שאמר בענין פגם הברית והני מילי בדלא עבד תיובתא שלימתא תיובתא דאיהי אתחזייא לחפאה על כל עובדוי (שראוי לכסות על כל מעשיו הרעים) וסוף דבריו בגין דלית חובא דקשיא קמי' דקב"ה כהאי מאן דמשקר ופגים להאי את קיימא קדישא על חובא דא כתיב (בראשית לח) וירע בעיני ה' אשר עשה עכ"ל והטעם כבר פירשנו לעיל כי בברית חתום שם ידו"ד כמו שכתב בתיקונים "מי "יעלה "לנו "השמימה ר"ת מילה ס"ת ידו"ד :

כי שם ידו"ד שורש לכל השמות כנודע כן הברית עיקר המקיים כל הגוף והפוגם בו כאלו פוגם בידו"ד ממש שהוא כולל כל המדות . ולכן צריך תשובה דאיהי אתחזייא לאחפייא על כל עובדוי פי' כאלו פגם בכל אבריו וכל מעשיו יהיו פגומים ועל ידי תשובה זו יתקן הכל והא כיצד צריך לעשות מצות בכל אבריו וכן כתב רבינו יונה ע"ה בשער התשובה ז"ל העשירי להיטיב פעליו בדבר אשר זדו עליו אם הסתכל בעריות ינהג בשיחת עינים (ילך כפוף ועיניו לארץ) אם חטא בלשון הרע יעסוק בתורה ובכל האברים אשר חטא ישתדל לקיים בהם המצות וכן אז"ל הצדיקים באותו הדבר שחוטאים הם מתרצים עוד אמרו אם עשית הבילות הבילות של עבירות עשה כנגדן הבילות הבילות של מצות רגלים ממהרות לרוץ לרעה יהיו רצין לדבר מצוה לשון שקר אמת יהגה חכו ופיו יפתח בחכמה ותורת חסד על לשונו ידים שופכות דם נקי פתוח יפתח את ידו לעניים עינים רמות יהא דכא ושח עינים לב חורש מחשבות און בלבו יצפון אמרי התורה ויהיו הגות לבו תבונות מסלת מדיש בין אחים יבקש שלום וירדפהו עכ"ל וכן פי' רז"ל בפסוק (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים ועוד מאמרים אחרים בענין זה העתקנו בשער זה בפ"ה ע"ש :

ועד"ה צריך שיהיה רחמן ועניו כנגד הראשונה ויהיה חכם כנגד השניה וכן יטהר מחשבותיו ושיהי' נבון ובעל תשובה כנגד המדה השלישית גומל חסדים כנגד המדה הרביעית גבור הכובש את יצרו כנגד המדה החמישית בעל תורה לשמה כדפי' עיגו בענין קימת חצות לילה כנגד מדה ששית יהי' ממחזיקי ידי לומדי תורה כנגד ב' מדות שביעית ושמינית שומר הברית כתיקונו כדפי' כנגד המדה התשיעית יכוין בכיסוי ציצית כנגד המדה העשירית וכן מציאות המצוה הם לתקונים ובפרט אם יקבל עליו יסורין ובכוונתו לטהרה מהקליפות מהם שפגם הוא בה וכן שיקבע עתים לתורה כנגד עונתה שהיא בת מלך ועוד יש כמה פרטים הנוגעים לתיקון מדה העשירית וכבר בארנו מקצתם בשער האהבה :

והזוכה לטהר מדת הברית בכל התנאים שפי' יזכה שיהיו מחשבותיו טהורים ויזכה להיות דבוק בידו"ד והטעם כי י' עליונה שהיא בסוד החכמה תלויה בי' התחתונה שם סוד שני יודי"ן שבא' וכן ב' יודי"ן שבשני שמות ידו"ד ואדנ"י כדפי' בתיקונים וכיון שהתחתונה היא פגומה גם העליונה היא פגומה ובעוד שאין האדם עושה תשובה לטהר מדת הברית הפגומה א"א שיהיו מחשבותיו טהורות להיות דבק בידו"ד בהיותו עומד בתפלה והמטהר בריתו הרי מטהר כביכול ידו"ד שבו ויזכה להיות דבק בו וכן פי'

בזוהר

ליה עונג לנגע לרעת והריב ביתיה וממוניה עכ"ל. וכן בעונג זה אמר בסוף (דף יח׳) עוד בתיקון כ"ד (דף ס"ט) בענין עונג שבת וצריך לקיימא ביה עונג דאיהו צדיק דנפיק מעדן דאיהו בינה עלמא דאתי להשקות דא שכינתא תתאה ונהרא איהו ו' דנפיק מן י"ה ואזיל המש מאה שנין דאיהון חמש ספירן ומטי לצדיק להשקאה מיניה גנתא דאיהו ה' (בראשית ב) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו עכ"ל:

עוד בענין הצדקה שיהיה זוכה למדרגת צדיק פי' בזוהר (פ' בהר דף קי) ז"ל וכי תאמרו מה נאכל רבי יהודה פתח (תהלים לז) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה לעולם בר נש יהא זהיר במאריה וידבק ליביה במהימנותא עילאה בגין דיהא שלים במריה דכד יהוי שלים ביה לא יכלין לאבאשא (לארעא) ליה כל בני עלמא. ת"ח בטח בה' ועשה טוב מאי הכי תנינן בעובדא דלתתא איתער עובדא דלעילא והא אוקמוה ועשיתם אותם כביכול אתון תעבדון להון בגין דהוא אתערותא דילכון דאתון עבדין לתתא ואיתער לעילא וע"ד ועשה טוב כתיב. ואין טוב אלא צדיק דכתיב (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כיון דאתון עבדין הא ודאי האי טוב איתער כדין שכן ארץ ורעה אמונה וכלא חד. שכן ארץ ארץ עילאה דהא לית לך דייכול לאתערי בהדה עד דיתער האי טוב לגבה כיון דאתער ליה כביכול הוא עביד ליה. וכדין שכן ארץ שרי בגויה איכול איבה (פריה) אשתעשע בהדה ורעה אמונה דא ארץ וכלא חד כמד"א (תהלים לב) ואמונתך בלילות. ורעה אמונה הוי דבר לה לכל רעותך ואי לא תתער לקבלה הרי טוב אתרחק מינה ולא תקרב בהדה לא תקרב לגו אתון נורא יקידתא ואי תקרב בהדה בדחילו כמאן דדחיל מן מותא דהא כדין נורא דליק ואוקיד עלמא בשלהובוי וכיון דאיתער לקבלה האי טוב כדין (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור ת"ח בני מהימנותא מדברי להאי רעותהון בכל יומא מאן אינון בני מהימנותא אינון דמתערי האי טוב לקבליה ולא חס על דיליה וידעי דהא קב"ה יהיב ליה יתיר כמד"א (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד מ"ט בגין דהאי יתער ברכאן לקבליה ולא יימא אי אתן האי שעתא מאי אעביד למחר אלא קב"ה יהיב ליה ברכאן עד בלי די כמה דאוקמוה עכ"ל:

ובאשר יסתכל המעיין במאמר הזה ימצא היות הצדקה תיקון לפגם אות הברית והענין שכמו שבעון הפגם מסתלקים החסדים מצדיק שהוא כולל ה' חסדים כדפירש בהדרא והוא נהר יחרב ויבש לכן נקרא טוב כן בצדקה ממשיך החסדים להמתיק הדינים והוא יחוד גמור כמבואר במאמר. וכן מבואר ביותר בזהר (פ' בחקותי דף קיג) ז"ל בכה רבי שמעון ואמר ווי לבני נשא דלא ידעין ולא משגיחין ביקרא דמאריהון מאן עבד שמא בכל יומא הוי אימא מאן דיהיב צדקה למסכנא. וסוף דבריו זכאה חולקיהון מאן דזכי למעבד שמא קדישא לעילא בגין כך צדקה סליק על כלא והני מילי צדקה לשמה דהא איתער צדקה לצדק לחברא לון כחדא ולמהוי כלא שמא קדישא כדקא יאות דהא צדק לא אתתקן ולא אשתלים אלא בצדקה כדכתיב (ישעיה נד) בצדקה תכונני ולכנסת ישראל איתמר בגין כך ועשיתם אותם וגו' עד כאן לשונו:

ובפרט אם יזכה להיות גבאי צדקה שהוא עומד במדרגת צדיק ונוטל שכר כנגד הכל וכן פי' בזוהר פ' ויגש (דף רח) בפסוק (תהלים קיב) פזר נתן לאביונים ז"ל ובגין כך פזר נתן לאביונים דא צדיק צדקתו עומדת לעד דא כנסת ישראל דבגין כך איהי קיימא ברזא דשלם בקיומיה שלים רזא ירחא וכעס דא כו"ס. ת"ח מלכות שמים איהי בי מקדשא לקיימא כל מסכנין בגו צלא דשכינתא וצדיק דא אקרי גבאי צדקה למיזן ולמיזן לכלא דכתיב פזר נתן לאביונים בגין כך גבאי צדקה נטלי אגרא לקבל כלא עד כאן לשונו. אבל דרום הצדקה שהעתקנו לעיל מבואר שם ולא העתקנו לשונו כדי שלא להאריך. וגם יכוין בכל יום לעשות פגמו צדיק ויתן צדקה רוחנית כמ"ש בתיקונים (דף כט) ז"ל ואלין דיהבין דורונא לך בימינא דאיהי צדקה צ' תשעים אמנים ד' ארבע קדושות ק' מאה ברכאן וה' חמשה חומשי תורה עד כאן לשונו. ובמקום אחר פי' כי מצדי"ק הם י' קדישים שצריך לענות בכל יום. גם הזוכה למדת צדיק הוא להיות אוהב שלום ורודף שלום כנודע כי מדת צדיק נקרא שלום וכמו שהוא הפריד השלום כן יבקש להטיל השלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו. וכן מבואר בפסוקי דוד המלך עליו השלום (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב ואמר סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו ובחינת אוהב ימים לראות טוב הוא תיקון למדת צדיק וכנגדה אמר סור מרע בקש שלום ורדפהו שהוא הנקרא המוציא זרע לבטלה ועשה טוב יתקן מדת טוב ע"י הצדקה כמבואר לעיל. וכן לסמוך גאולה לתפלה כמו שפי' (ישעיה לח) והטוב בעיניך עשיתי שסמך גאולה לתפלה וכוונת עשה טוב הכוונה תיקון מדת טוב הנקראת צדיק לסוד היחוד ולכן צריך גם כן שיבקש שלום כדפי'. ובחי' זו הוא העשה ובחינת סור מרע הנוגע לבחינת פגם הצדיק הוא שמירת הלשון מכל דבר שפוגם בה כדפירש לעיל בענין נצור לשונך מרע שהפוגם לשונו מטמאין אותו ואין צריך להאריך יותר בזה ובכלל תיקון מדת השלום הוא שיהיה שומע חרפתו ולא ישיב שכיון שמדת השלום קטיגורו יקבל דין שמים בסבר פנים יפות ודוד מפני שחטא בענין בת שבע קבל עונשו כאשר חרפו שמעי בן גרא ואמר (שמואל ב יו) ה' אמר לו קלל ושתק:

גם לתיקון אות הברית שיהיה טוב עינים כי ע"י ראיית העין נפגם הברית כדכתיב (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ליבא ועינא תרי סרסורי עבירה וכשהעין הוא פגום נקרא רע עין כאומר (משלי כג) אל תלחם את לחם רע עין והטעם כי כמו שפגם הברית נקרא רע כן הפגם בבת עין שהוא י' יקרא רע שמוציא ראות הקדש לבטלה ולמקום ערוה וכיוצא וכיון שמצינו שתיקון הברית הוא סור מרע בכלל הוא שלא יהיה רע עין והיינו סור מרע סתם

כל

[illegible] ואת דכא ושפל רוח זה מפורש בכתובים דכתיב (תהלים סח) סלו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו אבי יתומים ודיין אלמנות עכ"ל :

ובילקוט עוד הביאו פסוקים אלו (שם קמו) עושה שמים וארץ וגו' עושה משפט לעשוקים וכתיב (ישעיה סו) השמים כסאי וגו' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח (תהלים י) ה' מלך עולם ועד מה כתיב אחריו תאות ענוים שמעת ה' וגו' :

עוד אמרו בסוטה פ"א על פסוק ואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא. ופרש"י ז"ל אתי דכא אני מגביהו עד שוכן אצלי והיינו אשכון את דכא אני את דכא אני מרכין שכינתי אצלו ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקדוש ב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה א"ר יוסף לעולם ילמוד אדם מדעת קונו שהרי הקדוש ב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה עכ"ל:

והנה בפירוש הגדה מהמאמרים הנזכר שבמסכת מגילה וסוטה ימצא ענוה למעלה בג' ראשונות וקב"ה ועוד בשכינה כמו שיתבאר שהרי מקום הגאות הוא בג' ראשונות כדפי' בר"מ (דף רכג) שדוד כד מטא לג' ספיראן עילאין פתח ואמר (תהלים קלא) ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני וזהו שאמר (ישעיה נז) כי כה אמר רם ונשא וגו' ודבר זה בחכמה ובינה כדפי' בזוהר ירום מאברהם ונשא מיצחק וכן מרום וקדוש אשכון הוא למעלה ברישא דאריך שיש שם קדושה כדפי' באדרא נשא וכן סולו לרוכב בערבות ביה שמו כדפי' פסוק זה בזוהר (פ' תרומה דף קסח) ופי' שם שרוכב ערבות הוא אימא עילאה ע"ש ועוד במסכת סוטה שילמוד אדם מדעת קונו שלא השרה שכינתו וגו' הרי ענוה בהקדוש ב"ה וכל מציאות ענוה יותר במדה התחתונה שהיא שכינתו של הקדוש ב"ה ונקראת לבנה והלבנה היא פגומה לעתיד שנתמעט אורה ואמרו במסכת חולין (פ"ג) שאמר לה הקב"ה יקראו צדיקים על שמך יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן מפני שהיה מרכבה למדה זו היה מקטין עצמו והיה אומר צעיר אנכי ונבזה מפני שכן לפעמים הלבנה חסרה ולפעמים היה מגדיל עצמו (ש"ב כג) נאם הגבר הוקם על וגו'. וכן פי' בזוהר (פ' פקודי דף רל:) ואמר שם ודוד מלכא איהו שפיל גרמיה לגבי קב"ה דכל מאן (ג) דמאיך גרמיה קמי קב"ה איהו זקיף ליה על כלא ובגין כך איתרעי ביה קב"ה בהאי עלמא ובעלמא דאתי בעלמא דין (מ"ב יט) וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי (ד) בעלמא דאתי דכתיב (הושע ג) ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם וגו' דוד איהו מלכא בהאי עלמא ודוד יהיה מלכא לזמנא דאתי ועל דא אמר (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה תא חזי בשעתא (ה) דסיהרא אתעברת נהורא ולא נהירת כדין איהי במסכנותא בכל סטרין ואתקדרת ולית לה נהורא כלל וכד שמשא אהדר לקבלה ואנהיר לה כדין אתקשטא לגביה כנוקבא דאתקשטת לגבי דכורא וכדין איהי שלטא בשולטנו בעלמא ועל דא דוד הוה מעטר גרמיה בההוא גוונא ממש (ו) לזמנא איהו מסכנא ולזמנא איהו בעותרא בעתירו דכלא ובג"כ הוא אמר (שם קיט) צעיר אנכי ונבזה ועם כל דא פקודיך לא שכחתי כגוונא דא אית ליה לבר נש לאשפלא גרמיה בכלא למהוי איהו (ז) מאנא דקב"ה איתרעי ביה והא אוקמוה דכתיב (ישעיה נז) ואת דכא ושפל רוח עד כאן לשונו. ולכן העניים שלבם נשבר ונדכה הם מרכבה למדה זו וכן פי' בזוהר (ויקרא ריש דף ט) ז"ל אבל תא חזי דכל בני עלמא לא משתכחין קריבין למלכא עילאה כאלין מאנין דאיהו אשתמש בהו ומאן אינון לב נשבר ונדכה ואת דכא ושפל רוח אלין אינון מאני דמלכא עד כאן לשונו. וכן אמר במדרש (ויקרא רבה פ"ז) על פסוק (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה ז"ל א"ר אבא בר כהנא כל מה שפסל הקב"ה בבהמה הכשיר באדם פסל בבהמה עורת או שבור או חרוץ או יבלת והכשיר באדם לב נשבר ונדכה א"ר אלכסנדרי ההדיוט הזה אם משתמש הוא בכלים שבורים גנאי הוא לו אבל הקב"ה כלי תשמישו שבורים שנאמר (שם לד) קרוב ה' לנשברי לב (שם קמז) הרופא לשבורי לב (ישעיה נז) ואת דכא ושפל רוח (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר עד כאן לשונו :

והכלל הוא כי בכל האצילות ימצא הענוה כל מדרגה כפי בחינתה בתיקונים (דף ד) פירשו שכינה נקראת ענוה ז"ל וענוה (ח) קטירא בדחילו הה"ד (משלי כב) עקב ענוה יראת ה' מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהי שכינתא עילאה דיראת ה' עקב לגבה ודא דרגא דמשה דאיתמר ביה (במדבר יב) והאיש משה עניו מאד ובגין דאיהי יראה עקב לגבה אוקמוה מ"מ יראה מלה זוטרתי היא לגבי משה עכ"ל. ובר"מ (פ' פנחס דף רל) פי' שהמלכות נקראת ענוה ז"ל ובגין דא אוקמוה מ"מ לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה בגין דקב"ה איהו סתים בסתרי התורה במאי אשתמודע במאי דאיהי שכינתא דאיהי דיוקניה כגוונא דאיהו עניו שכינתיה ענוה איהו חסיד ואיהי חסידא וכו' עד כאן לשונו לעניננו. ועוד ימצא ענוה אפי' בכתר כי מדות הענוה הם להיות האדם עובר על מדותיו ומרחם וכיוצא בהם שהם י"ג מדות שאנו מזכירים אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד וגו' וכן מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו שפי' הרשב"י באדרא נשא שהם י"ג מדות של רחמים באריך הכי

כ"מ

(ג) משפיל עצמו לפני הקב"ה הוא מגביהו על הכל : (ד) לעתיד לבא : (ה) בחסרון הלבנה : (ו) פעמים שקרא עצמו עני ולפעמים כנ"ל גם אמר שמרה נפשי כי חסיד אני : (ז) חפץ : (ח) קשורה ביראה :

בזוהר פ' (לך לך דף לד) שעל מדה הברית נאמר (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם וכלא תליא בהאי את על דא כתיב (איוב יט) ומבשרי אחזה אלוה דא שלימותא דכלא מבשרי ממש מהאי את ממש ועל דא זכאין אינון ישראל דאחידן בי' בקב"ה זכאין אינון בעלמא דין ובעלמא דאתי עלייהו כתיב ואתם הדבקים בה' וגו' בגין כך חיים כלכם היום וכן בזוהר (פ' ויקרא דף יד:) ז"ל אבל ישראל קדישין בני קדישין דגזעין ושרשין איתבסמו במהימנותא שלימתא קדישא בשעתא דאיתגזר (שנימול) שריא בכלא דכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום עכ"ל. כשם יזכנו להיות משומרי בריתו ומצותיו להיותנו דבקים בו. ובזה נכלל הפרק ונכלל השער הזה:

שער הענוה

מפני היות עסקנו בשער הקודש בעניני הקדושה שהם הם המדרגות שבהם תושג כח התשובה אמרתי לסמוך לה בעניני הענוה כי הענוה חייב בה בעל התשובה כדפי' בשער התשובה והוכחנו הענין מדוד המלך עליו השלום שאמר (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה ולכן כשקללו שמעי בן גרא שתק כדי לקבל כפרה על עונו כן בעל תשובה צריך להיות עניו ושפל ולהיות שומע חרפתו ולא ישיב כדי שיכופר עונו וכמו שיבאר בארוכה בעז"ה ועוד סמכנו שער זה אחר שער הקדושה כי הקדושה היא מדרגה מהמדרגות להביא את האדם להיות עניו כדפי' במס' ע"א פ"ק והעתקנו המאמר בשער האהבה פרק י"ג כמו שאמרו קדושה מביאה לידי ענוה והרי שהם סמוכים זל"ז ראוי לבאר ענינם ואפילו למאן דאמר שם שהענוה גדולה מכולם ויש כמה מעלות ומדרגות כדי להגיע למדת הענוה כאשר יעיין המעיין במה שפי' בד' שערים הקודמים ימצא שבהם יתבארו כל המדרגות האלו הקודמים לענוה ובענין הענוה דברנו מעט בפרק י"ג משער האהבה כנודע לביאור המאמר אמנם יש כמה מדרגות עוד אשר אנו צריכין לבאר ולכן יחדנו השער הזה לבארם בעז"ה:

פרק ראשון בביאור מלת ענוה ומעלותיה. מלת ענוה נגזרה מלשון עני ועני שהכוונה הוא ההכנעה כי מלת עני פי' נכנע וכן (שמות י) מאנת לענות מפני מתרגמינן לאתכנעא. וכן ענוי ותענית כיוצא בו כאמרו (מלכים א ב) וכי התענית בכל אשר התענה אבי וכיוצא בזה הרבה כלם הכוונה בהם ענין ההכנעה. והנה ענין ההכנעה והענוה נמצא בבורא יתברך שעם היותו רם על כל רמים וגאה על כל גאים כמש"ה (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש מתכנה בו הענוה כמ"ש דוד המלך ע"ה (שם יח) וענותך תרבני ופי' במדרש תנחומא פסוק זה אמרו ז"ל וימינך תסעדני זו תורה מימינו אש דת למו וענותך תרבני וכי יש עניו מן הקב"ה אדם אומר לחבירו בא לקשט כלות לבקר חולים לקבור מתים לנחם אבלים והוא אומר לו אני גדול ועשיר (א) ואני הולך. אבל הקב"ה (בראשית ב) ויבן את הצלע (שם יח) וירא אליו ה' (דברים לד) ויקבור אותו בגי (בראשית לה) וירא אלהים אל יעקב. אמר רבי אבא בר אחא תלמיד יושב ללמוד לפני רבו וכשהוא גומר התלמיד אומר לרב יגעתיך אבל ישראל היו לומדים מן הקב"ה וכשהם נפטרים אמר להם הקב"ה הרבה יגעתי אתכם שנאמר (דברים א) ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וגו' הוי וענותך תרבני. רבי שמעון מירה אומר התלמיד אומר לרב בא שנה לי פרק אחד והרב אומר לו קדמני במקום פלוני אבל הקב"ה אומר ליחזקאל (יחזקאל ג) קום צא אל הבקעה יצא יחזקאל מצא הקב"ה שקדמו שנאמר (שם ג) ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד הוי אומר וענותך תרבני. עולייני בר סברי בשם רבי יצחק ראה ענוה שביד הקב"ה ראה מה כתיב שם (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול לא היה צריך לומר אלא האלהים ידבר ומשה יעננו בקול הוי אומר וענותך תרבני אמר רבי אבא בר כהנא בשם רבי שמואל ראה ענוה שביד הקב"ה מה כתיב (יחזקאל מד) ויאמר ה' אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח וגו' מלך בשר ודם כבודו ליכנס בשער גדול שמא בשער קטן אבל הקב"ה נכנס בכבודו בשער קטן הוי וענותך תרבני אמר בן עזאי מלך בשר ודם כשהוא מזכיר שמו (ב) קמיזמא אבל הקב"ה מזכיר מעשיו ואחר כך מזכיר שמו שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ד"א ותתן לי מגן ישעך אל תירא אברם אנכי מגן לך וימינך תסעדני בכבשן האש במלכים יברעבון (תהלים קי) נאם ד' לאדוני שב לימיני וענותך תרבני מה ענוה הרבה שהיה יושב ושכינה עומדת דכתיב (בראשית יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל עכ"ל:

עוד אמרו במגלה (פ"ד) ז"ל א"ר יוחנן כ"מ שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו בגלו ד"ז כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים בתורה (דברים י) כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר שנוי בנביאים שנא' (ישעי' מ) כי כה אמר רם ונשא וכו' בתריה

(א) בתמיה: (ב) כתבלב ואפ"ל יתם פלו:

גם לא יטיב שהרי הקב"ה מעלים עין מחובות בני אדם ואינו נפרע להם כמדתם ועל זה אמרו בספר היכלות המלאכים קוראים להקב"ה מלך עלוב ועלבנו הוא שהוא משפיע טובה וחיים לנבראים ובמה שהוא נותן להם הם חוטאים לפניו והוא סובל ועלוב :

בחוטם ידמה למדת חוטם העליון שעליו נאמר (ישעיה מח) ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך שהוא ארך אפים וממנו השפעת והרקת חיים ושפע לכל הנבראים כן ידמה למדתו יתברך ולא יצא ממנו חרון אף לשום אדם :

בפנים ידמה לדמות הנקראים פנים שעליהם נאמר יאר ה' פניו אליך ויקבל את כל האדם בסבר פנים יפות ולא יעיז פניו ח"ו נגד שום אדם כמו שיתבאר עוד :

בפה ידמה למדת פה עליון ולא יוציא מפיו קללה וגידופים ודבר עזות וקושי ודבר בגנות דר' יהושע בן לוי היה משתבח שלא החרים אדם מימיו ז"ל בירושלמי (פ' אלו מגלחין) ר' יהושע שלח בתר חד בר נש תלת זמנין ולא אתא שלח לו אלולי דלא חרמית בר נש מן יומי הוינא מחרים להאי גברא שעל ב"ד דברים מנדין לכבוד הרב וזה א' מהם (עזרא י) וכל אשר לא יבא וגו' בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה עכ"ל. ומזה ילמוד האדם לבל יוציא קללות וגידופין מפיו אלא יהיה לשונו רכה לכל כקטן כגדול ומרבה השתיקה בדברי העולם מאריך ימיו מפני שהוא מדמה מדת פיו למדת פה העליונה וכבר הארכנו בזה בשער הקדושה פרק עשירי ע"ש :

דעם היות שפי' שצריך האדם להתנהג במדת יוצרו לענין הענוה לפעמים יצטרך גם כן להתנהג במדת הדין כנגד הרשעים כמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קלט) הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים ואסור לרחם על הרשעים שנאמר (משלי יב) ורחמי רשעים אכזרי וכן מצינו מעשה שעשה ר' חנינא שלא רחם על הרשע אמרו (ויקרא רבה פ"ה) א"ר איבו מעשה בטבח אחד בציפורי שהיה מאכיל את ישראל נבלות וטרפות פעם א' ערב יוה"כ אכל ושתה ונשתכר ועלה לראש הגג ונפל ומת התחילו הכלבים מלקקין את דמו (י) ושיילון ליה לר' חנינא מהו לאעברא יתיה מן קדמיהון אמר להון כתיב (שמות כב) ואנשי קדש וגו' ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו זה שהיה גוזל את הכלבים ומאכיל את ישראל נבלות וטרפות (כ) ארפון להון מדידהון אינון אכלין עד כאן לשונו. וכן לפעמים יצטרך לגעור במי שצריך גערה כמו שאמר שלמה המלך ע"ה תחת גערה במבין וגו' וכן ליסר לבנו ולתלמידו כמ"ש (משלי כג) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר אבל צריך שיהיה ביישוב הדעת שלא יכעוס אלא שיחשוב בדעתו שההכאה ההיא שהוא מכה לבנו ולתלמידו גמילות חסד עושה עמו כדי לקרבו אל הקדושה ולהכניע ממנו הקליפה וכן אמרו כמה פעמים נלקה עקיבא בן יוסף (ל) ע"י ולא הוסיף בי כי אם אהבה לקיים מה שנאמר (שם ט) הוכח לחכם ויאהבך וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קמא) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני וגו' וכן אם כועס על חבירו שעשה עמו שלא כדין יזכור לו איזה טובה שהיטיב עמו כדי שיתרפה ממנו רוגזו וילמוד ממדת קונו כמ"ש במסכת ברכות (פ' בתרא) אמר ר"י אפי' בשעת כעסו של הקדוש ב"ה זוכר את הצדיקים שנאמר (בראשית יט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם מה זכירה זכר לו ללוט שתיקה ששתק לאברהם שאמר לשרה אחותי היא והוא היה יודע ושותק עד כאן לשונו. וזו היא מדה מי"ג מדות של רחמים שהזכיר הנביא במי אל כמוך שאחד מהם יכבוש עונותינו שהכוונה הוא שאף על פי שמן הראוי היה שיאתו בעלי הדין ליפרע ממי שעשה אותו העון הקב"ה כובש אותם תחת ידו וזוכר לו איזה טובה שעשה כן יתנהג האדם עם חבירו ויזכור לו טובתו ויכבוש העון שעשה לו :

עוד ממדות הענוה הם ג' דברים ששנינו במסכת אבות (פ"ה) כל מי שיש בו ג' דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה וכו' ורוב המפרשים הסכימו כי עין טובה הוא ההסתפקות במה שיש לו ואף על פי שיהיה לחבירו ממון יותר ממנו אינו מתקנא מהם אלא המעט שלו בעיניו הרבה ושל אחרים מעט בעיניו ויחפוץ שיהיה להם יותר ממה שהיה חפץ לעצמו והפכו עין רעה כי אינו נרה במה שיש לחבירו ושלו עם היותו הרבה יראה לו מועט ושל חבירו אפילו מועט יראה לו הרבה וזו היא קנאה שמקנא במה שיש לחבירו ועינו רעה במה שיש לו והיה חפץ שיהיה לו מעט ובלבד שיהיה לחבירו יותר מעט. רוח נמוכה היא הענוה גדולה והפכו הגאוה שהוא רוח גבוהה ומצינו הגאוה נקראת רוח כאומר (יחזקאל כב) והעולה על רוחכם. נפש שפלה הוא המרחק מן התאוה ואינו רודף למלאות תאותו בעניני המאכלים והעריות ומצינו שהתאוה נקראת נפש כאמרו (דברים יב) בכל אות נפשך ובכל אשר תשאלך נפשך ונפש רחבה היא הפכה הוא הרודף תאותה כאמרו (קהלת ו) וגם הנפש לא תמלא והרודף אחר התאוה במאכלים ושאר דברים לבו מתגאה כדכתיב (דברים ח) פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ורם לבבך וגו' ושכחת את ה' אלהיך דרך זה פי' הרמב"ם ואחריו נטו שאר המפרשים. ורבינו יצחק אברבנאל בפי' המשנה פירש הדבר הזה והרחיבו ואמר שג' אלו הם כנגד ג' דברים שהזכיר ר"א הקפר הקנאה והתאוה והכבוד. הקנאה כנגד עין רעה שעינו רעה בשל

(י) ושאלו לו אם מותר להעביר את גופת מלפני הכלבים ביוה"כ: (כ) עזבו לכלבים שמשלהם אוכלים: (ל) שהוכיחני רבי עקיבא עליו לפני רבו :

ע"מ שאתה מוצא גדולתו אפילו למעלה שהוא מקום הגאות שם ימצא הענוה ולכן צריך האדם לדמות ליוצרו ולהיות עובר על מדותיו ושאר המדות המסורות להקדוש ב"ה בי"ג מדותיו וכן פי' רבותינו ז"ל במדרש (ילקוט פ' עקב סי' תתע"ג דף רעג) ז"ל ללכת בכל דרכיו אלו הם דרכי המקום ש' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת ואומר (יואל ג) כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וכי היאך אפשר לו לאדם ליקרא בשם ה' אלא נקרא המקום רחום וחנון שנאמר (תהלים קג) רחום וחנון ה' אף אתה הוי חנון ועושה מתנות חנם שנאמר (דברים ד) כי אל רחום ה' אלהיך אף אתה הוי רחום נקרא המקום צדיק שנאמר (תהלים יא) כי צדיק ה' צדקות אהב אף אתה הוי צדיק נקרא המקום חסיד שנאמר (ירמיה ג) חסיד אני נאם ה' אף אתה הוי חסיד לכך נאמר והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט ואומר (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו ואומר (משלי יז) כל פעל ה' למענהו עכ"ל. ושמעתי משם הגאונים כי על כוונה זו אמרו במסכת ר"ה על (שמות לד) ויעבור ה' על פניו ויקרא א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ והראהו למשה ואמר לו כ"ז שישראל יעשו לפני כסדר הזה אני מוחל להם עכ"ל. והדבר קשה שהרי אנו רואים כמה פעמים אנו מזכירים י"ג מדות ואינם נענים אלא אומרים הגאונים כי כוונת יעשו לפני כסדר הזה אין הכוונה לבד על עטיפת טלית אלא שיעשו סדר המדות שלמד הקדוש ב"ה למשה שהוא אל רחום וחנון דהיינו מה הוא רחום אף אתה תהיה רחום וכו' וכן לכל י"ג מדות. וכתב מורי ע"ה כי מלבד בחינת י"ג מדות של רחמים שהוא בחינת י"ג תיקוני דיקנא שפי' שהם מורים על הענוה גם כל שאר תקוני אריך אנפין המתבארים בשם רזא מצח עין חוטם פה וכו' כלם מורים על ענותנותו הגדולה עם הנבראים ממדת הכתר הוא הענוה שכך אמר שפל ברך וקל לרגל והיינו שהאדם משפיל ראשו כנגד מי שגדול ממנו כך מדת הכתר משפיל עצמו נגד עלת על כל והוא נקרא אין להיותו מחשיב עצמו כאין נגד המאציל והוא משפיל ראשו להשגיח ולהשפיע בתחתונים שכלם פונים לינק ממנו. וכן ראוי שהאדם יחשיב עצמו לאין נגד גדולתו יתברך שאין לה סוף ותכלית כמו שהארכנו בשער היראה פ"ב ועל זה אמר משה רבינו עליו השלום ונחנו מה. וכן אפשר לומר שמטעם זה נקראת החכמה מ"ה כדפי' בזוהר פ"ש שמו. ומלבד הטעם הנודע שהוא סוד השם שעולה מ"ה והוא אד"ם אפשר שלטעם הנזכר תקרא מה שהיא חושבת עצמה כבלימה נגד מאצילה והוא כענין וכל דיירי ארעא כלא חשיבין. וכמו שהכתר אין פגם מצד התחתונים ימנעהו מלהשפיע שפעו שלא יפסוק לעולם גם האדם אפילו אם יחטאו כנגדו מפני זה לא ימנע מלהטיב כמו שנצטוינו לא תקום ולא תטור וכבר נודע מה שפי' ז"ל בענין הנקימה והנטירה נמצא כפי דין התורה חייב אדם לשוות עמו ושלא יהיה בלבו שום (ס) טינא על חבירו:

הב' במוח צריך שיפנה מחשבתו מכל טירוף וגיעול ושיהיה דבוק בתורה כענין שהמחשבה דבקה למעלה לינק ועל זה היו נזהרין הרשב"י ע"ה וחביריו שלא היו פוסקין מחשבתן אפי' רגע כנודע:

הג' במצח צריך שלא ישא מצחו כמו שנאמר (ירמיה ג) ומצח אשה זונה היה לך וגו' אלא ימשוך משך רצון לכל אדם. כמו שהמצח העליון נקרא מצח רצון שעל ידה מתרצים הדינין שבעולמות התחתונים כך לא יתעורר ממנו קטטה ומחלוקת לשום אדם קטן וגדול אלא הכל יתרצו ממנו אפילו הנכרים:

בעינים צריך שתהיה עינו פקוחה לרחם על העניים ולהשגיח עליהם כמו שהעין העליון עליו נאמר (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו וכן (שם קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל שהוא שומר ומשגיח ומרחם לעולם ואפילו אם יחטאו התחתונים לא יסלק השגחת רחמיו מהם וכן צריך שיהיה נדיב ויתן ממונו ושיתן בעין יפה ושיהיה טוב עין שלמעלה בעין העליון נאמר (משלי כב) טוב עין הוא יבורך והזוכה למדה זו יאריך ימים כמו שאמרו במסכת מגילה פ' בני העיר שאלו לר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר ותרן בממוני הייתי והטעם כי כל המקפיד מורה על קמצנו שהוא הדין צמוד שברים אבל מי שהוא ותרן מורה על החסד שהוא נותן ומוותר אפילו למי שאינו ראוי וכל מדות אריך מורות על החסד הגמור ועל הוותרנות בלי הקפדה כלל ושם מקום אריכות הימים ולכך מאריך ימים מדה כנגד מדה וכיוצא בזה אמרו על איוב שהיה ותרן בממונו אמרו בב"ב פ"ק אמר ר"י גדול מה שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם דאלו באברהם כתיב (בראשית כב) כי ירא אלהים אתה ובאיוב כתיב (איוב א) תם וישר וירא אלהים וסר מרע מאי וסר מרע אמרו איוב ותרן בממונו היה מנהגו של עולם חצי פרוטה לחנוני איוב ויתרה לו משלו עד כאן לשונו. וצריך לומר כי וסר מרע פירוש שהיה טוב עין כי מי שאינו נדיב עין נקרא רע עין וכיון שאמר סר מרע פירוש מצרות ורעת עין והיה טוב שהוא הפך הרע היה ותרן בממונו וכן רבי פרידא שפי' במסכת עירובין שהאריך ימים שחיה ד' מאות שנה בשביל שלא כעס ולמד ההלכה לתלמידו ד' מאות פעמים וכן צריך שיהיה שח עינים כמדת עין העליון שהוא שח ושפל להשפיע לעולם ועוד הארכנו בתיקון העינים בשער הקדושה פ"ח:

באזנים יהיו אזניו פתוחות לשמוע קול תורה וקול תפלה וקול העניים לרחם עליהם אבל לא ישמע בהם קול לשון הרע ודברים בטלים ושאר הדברים הפגומים כדפירשנו בשער הקדושה ואם ישמע

הרפש

(ס) קנאה:

תועבה ופי' שבשביל מדת שתועבה היא עכו"ם כדכתיב (דברים ז) ולא תביא תועבה אל ביתך וכן אמרו לעיל מזה בעונשי הגאוה וגסות הרוח. א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי כל אדם שיש בו גסות הרוח כאלו עובד ע"א כתיב הכא תועבת ה' כל גבה לב וכתיב התם ולא תביא תועבה אל ביתך ור' יוחנן דידיה אמר כאלו כופר בעיקר שנאמר (דברים ח) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך גו' רבי חמא בר חנינא אמר כאלו בא על כל העריות כתיב הכא תועבת ה' כל גבה לב וכתיב התם כי את כל התועבת האל עשו עולא אמר כאלו בנה במה שנאמר (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה אזהרה לגסות הרוח מנין אמר רבא אמר זעירי (ירמי' יג) שמעו והאזינו אל תגבהו ר"נ בר יצחק אמר מהכא (א) ורם לבבך ושכחת את ד' אלהיך וכתיב השמר לך פן תשכח את ד' אלהיך וכדרבי אבין א"ר אילעא דא"ר אבין א"ר אילעא כ"מ שנא' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמי' דרבי אסי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אמי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט שנאמר (איוב כד) רומו מעט ואיננו ושמא תאמר ישנו בעולם ת"ל ואיננו ואם חוזר בו נאסף מן העולם בזמנו כאברהם אבינו שנא' (שם) והמכו ככל יקפצון כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל ופי' רש"י ז"ל מתמעט מחשיבותו. רומו מעט כיון שרומו מתמעטין. ישנו בעולם מתקיים. והומכו ואם חזר ונעשה מך עניו שממיך עצמו. ככל כאותן שנא' בהן כל. יקפצון מן העולם ימותו מות ישרים אברהם כתיב בי' (בראשית כד) ברך את אברהם בכל יצחק כתיב בי' (שם כז) ואוכל מכל יעקב כתיב בי' (שם לג) כי חנני אלהים וכי יש לי כל והכי מפרש בהדיא בב"ר עכ"ל לענינו:

עוד שם תשלום המאמר הנ' ואם לאו (איוב כד) וכראש שבולת ימלו מאי כראש שבולת רב הונא ורב חסדא חד אמר כי שאשא דשבולתא וחד אמר כשבולתא עצמה בשלמא למ"ד כי שאשא דשבולתא היינו דכתיב וכראש שבלת אלא למ"ד כשבולתא עצמה מאי וכראש שבולת אמר רב אסי וכן תאנא דבי ר' ישמעאל משל לאדם הנכנס לתוך שדהו גבוהה גבוהה הוא מלקט עכ"ל ופי' רש"י ז"ל שאשא דשבולתא גובהה של שבולת שקורין זקן השבולת והוא נשבר ונופל מאליו. גבוהה גבוהה הוא מלקט והיינו כראש שבלת ימלו כשבולת שראשה נראה למעלה מחברותיה. עוד שם אמר ר"א כל אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כתיב הכא (ישעי' י) ורמי הקומה גדועים וכתיב התם (דברים ז) ואשריהם תגדעון ופי' רש"י ז"ל כאשרה יגדע ושרש אחריה כאשרה שצריך גידוע אחריה דכתיב ואבדתם את שמם. עוד שם אמר ר"א כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנא' (ישעיה כו) הקיצו ורננו שוכני עפר שוכבי עפר לא נאמר אלא שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו ופי' רש"י ז"ל ננער מקיץ בתחיית המתים. שכבי בעפר לא נאמר דלישתמע על כל המתים. שכן לעפר משפיל עצמו עד לעפר. וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מיללת עליו שנא' (תהלים קלח) וגבוה ממרחק יידע ופי' רש"י ז"ל מיללת מקוננת וגבוה ממרחק יידע ליטיה דקרא כי רם ה' ושפל יראה וגבוה גו' והגבוה ממרחק מקודם שתבא עליו הפורעניות ימים רבים יידע שכינה מתאוננת ומתאבלת עליו כמו (שופטים ח) ויודע בהם את אנשי סכות (יחזקאל יט) וידע אלמנותיו (תהלים עד) יודע כמביא למעלה לשון שבר. דרש רב עוירא ואיתימא ר"א בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל אבל מדת הקב"ה אינו כן הוא גבוה ורואה את השפל שנאמר כי רם ה' ושפל יראה ופי' רש"י ז"ל רואה את השפל לקרבו ולהשתדל עמו וחשוב בעיניו כמו (הושע ט) כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם נתתי עיני לקרבם ולחבבם אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל. איכא דמתני לה אמספרי לשון הרע שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית עד כאן לשונו. עוד שם אמר חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים לבו כבשר שנאמר (ישעיה סו) והיה מדי חדש בחדשו גו' יבא כל בשר א"ר זירא בשר כתיב בי' ונרפא אדם לא כתיב ביה ונרפא ופי' רש"י ז"ל כבשר שהוא רך ולא כאבן שהוא קשה. להשתחוות להתפלל אותם שהם כבשר יבאו ויתפללו כי הם נשמעים לפני אבל גסי הרוח לא יבואו. בשר כתיב ביה ונרפא (ויקרא יג) ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא. (שם יג) אדם כי יהיה בעור בשרו נגע צרעת פי' תהיה באדם לא כתיב בחד מנייהו ונרפא לפי דרכך אתה למד שמי שהוא רך ועניו כבשר קרוב להתרפאות מיסורין הבאים עליו אבל מי שהוא קשה כאדמה אין רפואה למכותיו. א"ר יוחנן אדם "אפר "דם "מרה בשר "בושה "סרחון "רמה היכא דאמרי "בושה "שאול "רמה דכתיב בשי"ן עכ"ל. ופי' רש"י ז"ל אדם למה נקרא שמו אדם שהוא אפר דם מרה כלומר כולו הבל לפיכך לא יתגאה מרה הוא לחלוחית מרה היוצאת מן המורידה שבכבד ומתגברת באדם הכל לפי ההדסים ושינוי העתים ולפי המאכל שאוכל ועל ידיה באים חלאים ונגעים ומכאובות יש שקורים בדברים הרופאים מרה שחורה ויש שקורין מרה אדומה שאול מקום שאול ביתו וגו'. עוד שם אמר רב אשי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף הוא (ב) נפחת שנאמר (שם יד) ולשאת ולספחת ולבהרת ואין שאת אלא גבוה שנאמר (ישעיה ב) ועל כל ההרים הרמים

ועל

(א) ורם לבבך מעלה את עליך כאלו שכחת: (ב) נתמעט מחשבתו ונעשה כפות בלבנים:

בשל אחרים ומקנא בהם וזה משל בענין הממונות עד שמפני זה יבא לידי חמדה וגזל וגניבה ולוחם וכו' העבירות התלויות בקנין הממון, כנגד התאוה היא נפש רחבה שהיא רוב התאוה במשגל ובמאכלים ושאר הדברים האסורים. כנגד הכבוד הוא רוח גבוהה כי בהיות האדם בעל גאה וגאון יבא לבזות חבירו ולקלנו ולהתכבד בקלונו ומתוך פי' הרמב"ם וכן פי' הרב ר' יצחק אברבנאל נראה שגרסת המשנה שלהם היתה עין טובה נפש שפלה ורוח נמוכה והם ממש כסדר הקנאה והתאוה והכבוד כדפי'. אבל הגרסא שלנו היא כן וכן גרסת החסיד הר"ר יוסף יעבץ ע"ה אלא עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה וגרסא זו נראית עיקר מן הטעם שנבאר וג' אלו נמצאו באברהם אבינו והפכם בבלעם הרשע ופירשם הרמב"ם והרב ר' יצחק אברבנאל באר היטב ע"ש ולפי שאינו נוגע למעשה לא העתקנו דבריהם:

ולפי דרכנו ג' מדות אלו הנזכרים ימצאו במדותיו יתברך ויתברך למעלה באצילותו הקדוש והטהור עין טובה היא הנתינה בוותרנות ובשופע וכבר פי' בחינה זאת לעיל שמדה יש שנקראת טוב עין הוא יבורך ויתכנה כינוי זה לג' להאמונות מפני שהשפעתם ברחמים וותרנות שהרי נודע דהימא נקראת אוצר מתנת חנם כדפי' רבותינו ז"ל בענין והאהבה שאל מאוצר מתנת חנם שעליו נאמר (שמות לג) וחנותי את אשר אחון אף על פי שאינו ראוי והגון. רוח נמוכה היא המדה הנקראת רוח והוא מפורסם ואמרו נמוכה שכן מצינו (תהלים לד) קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע וכן (ישעיה נז) מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. נפש שפלה במקום הנפש שהם מקום השפלות והעניים השפלים שאינם רודפים אחר התאוה וכאן מקום העניים והשפלים שנתן להם לקט שכחה ופאה שכל דבריהם מועט שני עומרים שכחה וג' אינם שכחה שני שבלים לקט וג' אינם לקט וכו' כמבואר במשנה וכן רות שהיא כנגד המדה הזאת אמרה (רות ב) אלכה נא ואלקטה בשבלים מסתפקת במועט ואינה רודפת אחר התאוה וכן אמר לה בועז (שם ג) הטבת חסדך האחרון וגו' לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר הרי גם כן שבירת התאוה הרי ג' אלו כוללים כל המדות העליונות. ואפשר לומר כי לזה כוונו רז"ל במאמר שהעתקנו בראש הפרק מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מצינו בכל מקום שנאמר גבורתו של הקב"ה ניכר שם ענותנותו והטעם שבא הדבר הזה בתורה נביאים וכתובים אפשר לומר שהם כנגד הג' מקומות הנזכרים וכן יש רמז בפסוקים שהביא בעל המאמר כאשר ידקדק המעיין בהם והרב ר' יוסף יעבץ כתב שג' אלו הנזכר עין טובה וכו' הם כנגד הנשמה רוח נפש עין טובה כנגד הנשמה ועל כן אבדה חמדת העוה"ז כי בנה בשמים מעלותיו. רוח נמוכה כנגד הרוח היא הענוה. נפש שפלה כנגד הנפש. וכתב ומי שנשלם באלה המדות יפתחו לו ג' שערי ג"ע כי בשרו ישכון לבטח בקבר ונפשו השמר כמו שכתוב (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך וכמו שנאמר בזוהר ותלך רוח לג"ע התחתון ונשמתו לעדן. וראש ג"ע הוא אברהם אבינו עליו השלום פי' הכוונה אב לנשמות הקדושות כמו שאמר הכתוב (מלאכי ב) הלוא אב אחד לכלנו ומי שיש לו ג' מדות של בלעם הרשע יפתחו לו ג' שערים בגיהנם כי אלה הג' נאצלו לישראל מספירת הטהרה ושל עכו"ם להפך עכ"ל. ואחר שביארנו כללות מדות הענוה בפרק זה שהם כוללים כל המדות כדפי' נבוא בפרק הבא לבאר שתי הגאוה והכעס כדי שיתרחק האדם מהגאוה והכעס מאהבה או מיראה. ומפני שיותר טוב שיעשה האדם מעשיו לשם שמים מאהבה להדמות ליוצרו לכן הקדמנו הפרק שעבר:

פרק ב כמו שהענוה היא מעלה מן המעלות הגדולות שבנפש עד שלזכות לה צריך שיקדמו אל האדם כמה מדות שביארנו בשער האהבה בענין מימרא ר' פנחס טהרה מביאה לידי קדושה ולדעת ריב"ל ענוה גדולה מכלם כך הגאוה היא מדה המשפלת את הנפש ממקום הקדושה העליונה עד המדרגה התחתונה כדכתיב גאות אדם תשפילנו. וכן אמרו רבותינו ז"ל במסכת ב"ב פ"ק אריב"ל כל המתיהר נופל בגיהנם שנאמר (משלי כא) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנאמר (צפניה א) יום עברה היום ההוא עכ"ל ואמר לישנא דנופל להראות שהוא כדרך הנופלים שנופלים ממקום גבוה למקום שפל ואין לך יותר שפל מגיהנם וסימן לדבר אין למעלה מענ"ג ואין למטה מנג"ע. וכבר נודע שפירשו רבותינו ז"ל על י"א דברים נגעים באים וא' מהם הוא על גסות הרוח ובתנחומא הוכיחו כן מנעמן. ובמקום אחר דכתיב (ד"ה ב כו) וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וגו' והטעם לזה הוא כי האדם מתחלת ברייתו לא נברא אלא כדי שיכיר גדלו של הקדוש ב"ה ויעבדהו כעבד המשמש את רבו כי אין גאות לעבד להתגאות לפני רבו והנה אין גאות אלא לפני אדון הכל שהכל משועבדים אליו כדפי' בשער היראה פ"ב. אמנם כל האלילים והנולדים ונעשים הכל מודים בהשגחתו ומשועבדים למאמרו שיודעים שכל קיומם ושפעם ממנו יתברך אמנם מי שהוא מתגאה מורה שאין לו אדון נמצא עוקר עצמו ממקום הקדוש למקום הטומאה שהם כופרים בהשגחה שהרי הנחש כפר בהשגחה כשהסית לאדם ולאשתו באמרו (בראשית ג) והייתם כאלהים יודעי טוב ורע ואחז"ל שאמר לה הנחש מאילן זה אכל הקב"ה וברא העולם והוא מתקנא וכו' הרי הורה שניות וכפר בעיקר הכל. ולכן צוונו רז"ל (אבות פ"ג) מאד מאד הוי שפל רוח אף ע"פ שבשאר המדות הטובות המדה הממוצעת הוא הטוב שבמדות בענין הענוה צריך אל הקצה האחרון בענין שיתרחק מן הגאוה לגמרי כדי שלא יתדבק בו שמץ מהקליפה. ולזה אמרו במסכת סוטה (פ"ה) אמר רב נחמן לא מינה ולא מקצתה מי זוטר מאי דכתיב ביה (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב עכ"ל. ופרש"י ז"ל שקרא אותו

תועבה

(ד"ה א כא) אתי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למנפה רבי מנחמא בר יעקב מייתי לה מן הכא (משלי כה) אל תצא לריב מהר לרב כתיב לעולם אל תהי רץ אחר השררה למה פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך למחר בחיים ושואלים לך שאלות מה אתה משיב ר' זעירא מייתי לה מן הכא לא תשא אם בשבועת שוא הכתוב מדבר הרי כבר אמור ולא תשבעו בשמי לשקר ומה ת"ל לא תשא שלא תקבל עליך שררה ואין אתה ראוי לשררה . אמר רבי אבהו (ז) אני נקראתי קדוש ואתה נקראת קדוש הא אם אין בך כל המדות שיש בי לא תקבל עליך שררה נוסף אשה חסר לב הקב"ה מסיר חכמה מלבו ואין חכמה אלא תורה שנאמר (תהלים יט) מחכימת פתי ולא עוד אלא שמשנין זיו פניו וכשבא ליום הדין אין הקב"ה מוחל לו אלא מתמלא עליו חמה שנאמר (משלי ו) ולא יחמול ביום נקם עכ"ל . ועוד בענשו בעה"ב שאמרו במס' ר"ה פ"ק אבל הצדוקים והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם בארץ החיים כו' יורדים לגיהנם ונידונים בה לדורי דורות שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו' גיהנם כלה והם אינם כלים שנאמר (תלים מט) וצורם לבלות שאול וגו' ואמרי' לקמי' ושנתנו חיתיתם בארץ חיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים אמר רב יהודה אמר רב כל פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים אינו רואה בן ת"ח לעולם שנאמר (איוב לז) לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב עכ"ל נמצא שעונש הרודף אחר השררה יש לו עונש בעוה"ז ועונש בעוה"ב בלי שיעור כמבואר :

וגסות הרוח הוציא לירבעם בן נבט מן העוה"ב וכן אמרו בסנהדרין (פרק יא) אמר ר"נ גסות הרוח שהי' בו בירבעם טרדתו מן העולם הבא שנא' (מ"א יב) ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' ושב וגו' אל רחבעם מלך יהודה אמר (ח) גמירי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כד חזו (ט) לדידי' דיתיב ואנא קאימנא אמרו האי מלכא והאי לאו מלכא וקטלו לי ואזלי כ"ע לגבי' מיד ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר להם רב לכם מעלות ירושלים עכ"ל לעניננו . ולא עוד אלא אפי' בת"ח אם הוא מתגאה בחכמתו חכמתו מסתלקת ושוכח תלמודו כדאמרי' בפסחים אר"י א"ל כל המתייהר אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו ואם חכם הוא חכמתו מסתלקת . אם חכם הוא מנ"ל מהלל דאמר מר התחיל (י) מקנטרן בדברים וקאמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון וקאמר להו הלכה זו שמעתי ושכחתי . אם נביא הוא נבואתו מסתלקת מנ"ל מדבורה שנאמר (שופטים ה) חדלו פרזון וגו' עד שקמתי דבורה וגו' וכתיב עורי עורי דבורה עכ"ל וכן אמרו במדרש בפסוק (איוב טו) האומר להרס ולא יזרח אמרו רז"ל וכן אתה מוצא בגדול הנביאים לפי שאמר (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם א"ל הקב"ה חייך שאפי' דין שהנשים יודעות אינך יודע שנא' (במדבר כז) ויקרב משה את משפטן לפני ה' וכתיב (שם כז) כן בנות צלפחד דוברות עכ"ל . ועוד אמרינן בקדושין על הא דאמרינן י' קבין גסות הרוח ירדו לעולם תשעה נטלה עילם וא' כל העולם כלו . והקשה וגסות הרוח לבבל לא נחית כו' וחזר והקשה והא אמר מר סימן לגסות הרוח עניות ועניות בבבל הוא דאיכא (כ) מאי עניות עניות תורה דכתיב (שיר ח) אחות לנו קטנה אמר ר' יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד עד כאן לשונו . ולא עוד אלא אפילו התחיל ללמוד מתגאה בו באמרו שהוא ת"ח עונשו גדול כדאמרינן במס' (בבא בתרא פ"ו) אמר רב יהודה אמר רב כל המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כתיב הכא (חבקוק ב) גבר יהיר ולא ינוה וכתיב התם (שמות טו) אל נוה קדשך עכ"ל . ונ"ל שהוא מדה כנגד מדה כמו שהוא דחה השכינה מביתו כך בעלות נשמתו למעלה ידחה ממחיצתו של הקב"ה כי השכינה אינה דרה אלא בלב נשבר והוא מה שאמרו בתיקונים שצריך לעשות דירה נאה בלביה והכוונה שיהי' שפל ולא יכעס כי שאן שהוא מתגאה השכינה בורחת ממנו כי השליט שפחה במקום גברתה וע"כ לא ינוה כמו שלא היה שם להקב"ה בו כך לא ינוה נשמתו בעוה"ב :

ומהדברים המעכבים את הגאולה הוא גסות הרוח כמ"ש (בסנהדרין פי"א) אמר זעירי א"ר חנינא אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל שנאמר (צפניה ג) כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי וכתיב והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' וכתב הרב מקולי ע"ה כלל ה' סימן ס"ד על ענין זה ז"ל ואינו ר"ל עם עני ממש שהרי כתיב (ישעיה ס) כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשונה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם אלא ר"ל עם עניו וכן תרגם אונקלוס עם ענותן עכ"ל :

ואחר שדברנו בגנות הגאוה ועונשה נדבר בעונש מי שהוא כועס כי אין הכעס בא אלא מגובה הלב שאם היה לבו נשבר ונדכה ודאי לא הי' כועס ולא הי' משיב על חרפתו כמו שאנו אומרים בסוף תפלתנו באלהי נצור לשוני מרע ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה וכן בכמה דברים בעונשי הכעס השוה לעונשי הגאוה כמו שהכועס

שוכח

(ז) כל דבי אמר הקב"ה אני וכו' : (ח) הלכה למשה מסיני : (ט) למלך יהודה שיושב ואני עומד קטלו לי יהיינו גסות הרוח שלא היה רוצה לעמוד : (י) לשון קטטה : (כ) דהוה ליה סימנא לגסות הרוח עניות דתורה דאינם נותים על גסי הרוח שמשום גסותן אין משמשין כל צרכן ואין מחזירין על שמועתם :

על כל הגבעות הנשאות . ואין ספחת אלא (ג) שפלה שנאמר (ש"א ב) ספחני נא וגו' עכ"ל . ע"כ הגיע העונשים שהזכרנו שם :

וכאשר יתן האדם אל לבו כל העונשים הנזכרים וגדול שבגדול שאין לו תקומה בתחית המתים ישפיל רוח גאותו ויתן אל לבו כי טוב לו שלא נברא כי תקנת האדם הוא שיחיה בתחית המתים כדפי' בשער האהבה והמתגאה נתדבק כל כך בקליפה שצריך שכמעט אותו הגוף לא יחיה . ומלבד כל העונשים האמורים כאשר יתן האדם אל לבו מה שנזכר בסוף המאמרים הנזכרים במימרת רבי יוחנן כי האדם הוא בשר בושה סרחון רמה או בשר בושה שאול רמה והכוונה כי אין בושה כבושת העונות כאשר יראו לו לפני כל פמליא של מעלה ובראות מעשיו הרעים הלא אז יבוש ויכלם ולא יהיה לו פה להשיב ולא מצא להכריס להם וכמ"ש הנביא (ירמיה ג) נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלהינו חטאנו . סרחון הוא מחמת היותו נמשך אחר תאות העולם ולזה מסריח ולכן ראוי להתרחק מקניני העולם ורדיפת המותרות שסופם הסרחון והמותרות הם המביאים לידי גובה הלב . או כאשר יסתכל שמקום שאול ביתו א"כ מה לו בעולם ולמה יתגאה והלא הוא נתון בשפל המקומות ואם יגרמו לו עונותיו שירד לגיהנם על אחת כמה וכמה שראוי לו להתאבל ולהכנע על עונותיו ולהשפיל רוח גאותו מאחר שזה סופו אם לא יעשה תשובה . רמה הוא דין מדיני הקבר כמ"ש בשער היראה . וכאשר ירצה האדם להתגאות ביופיו או במלבושיו ובעשרו ויסתכל שסוף הכל שיאכלנו התולעת לא יתגאה בשום דבר מדברי העולם שכל טובו סוף כלה שכולו מלובש בזוהמת הנחש שהביא מיתה לעולם . ואין לאדם מהעה"ז אלא המצות והתורה שהם רוחניים והם דבקים בנפש הרוחניית הקיימת ודבקה ביוצרה אחר שיושלם דינה ותעלה ע"ג המזבח ע"י מיכאל השר הגדול כמבואר בזהר (ריש פ' מצורע) :

וכן מדברים הגורמים הענוה והשפלות הוא כאשר יסתכל בגדולת יוצרנו יוצר הכל מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר לגדולתו אין חקר ואין לו תכלית כמו שהארכנו בזה בשער היראה וזה יביא לידי ענוה כמ"ש דוד המלך ע"ה (תהלים ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' מה אנוש כי תזכרנו כי אפילו העולם כולו תחת כפות הרקיע הוא כגרגיר חרדל א"כ בני העולם אשר בתוכו נחשבו לאין וכמ"ש (דניאל ד) וכל דיירי ארעא כלא חשיבין ואם יתגאה בחכמתו יחשוב בחכמת החכמים הקדמונים ואז יראה שכל חכמתנו כקליפת השום השובה לפני חכמתם ועוד כי לפי החכמה צריך שתהי' היראה והמעשה כי שגגת למוד עולה זדון כמו שהארכנו בזה בשער היראה כמ"ש ז"ל בב"ר בענין והנחש היה ערום שאמרו לפי חכמתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל . וכיוצא בזה (קהלת א) ויוסיף דעת יוסיף מכאוב כי אינו דומה כתם הנופל בבגד משי לכתם הנופל בבגד פשתן כי לפי יוקר דמיו יהיה קשה להטהר . ואם יתגאה בעשרו צריך לירא שמא יהיה לו העושר לרעתו או שמא אינו יוצא ידי חובתו במה שחננו בוראו לתת לעניים :

וכן מהדברים המביאים האדם לידי הכנעת הלב כאשר יסתכל במה שפירשנו בשער היראה בכמה בחינות העון מחריב הנפש ופוגם בעולמות העליונות וגורם גלות שכינה ואז יחשוב בנפשו ויאמר בלבו טוב לו שלא נברא הואיל וכל כך רעה גורם . ולכן ראוי לאדם לברוח מן הגאוה והשררה כי הגאוה שורש לכל מדות הרעות ומביאה את האדם לידי כמה חטאים כדפי' בזהר (פרשת ויקרא דף כג:) בפסוק (ויקרא ד) אשר נשיא יחטא ז"ל תאני ר' יצחק מ"ש בכל אתר דכתיב בהו ואם כד"א (שם ד) אם הכהן המשיח יחטא (שם ד) ואם כל עדת ישראל ישגו והכא אשר נשיא יחטא ולא כתיב אם נשיא יחטא מאי קא מיירי אלא אלין כהניא לא משתכחי הכי בחטאה דהא (ד) כדין (ה) נטיר גרמיה תדירא בגין דמטולא דמריה עליה בכל יומא ומטולא דישראל כלהו ומטולא דכל חד וחד . וע"ד (ו) תווהא איהו כד יחטא ובגין כך ואם כתיב וכן אם כל עדת ישראל ישגו תווהא הוא דכלהו אשתכחו בחובה חד דהאי אלין יחטאון אלין לא יחטאון ובגיני כך ואם כתיב אבל אשר נשיא יחטא ודאי בגין דלביה גס ביה ועמא אזלין אבתריה ויתמנון תחותוי . ועל דא אשר נשיא יחטא כגון דעבר על מצות לא תעשה והוא עביד חד מנייהו ועל דא לא כתיב בי' ואם דהא מלוי לאו בספיקא הוי עכ"ל וכן לעיל מזה שם בפ' שלהי דף ח' אמר וכלהו הוי לא משתכחי אלא בעתירי בגין דלבייהו גס בהו ולא משתכחי במסכני . ולכן ראוי לאדם להתרחק מהרבנות והשררה כדי שלא יתגאה לבו ויחטא :

והכבוד הוא אחד מן הדברים המוציאים מן העולם הזה והעולם הבא מן העולם הזה שארז"ל במסכת ברכות (פרק בתרא) ג' דברים מקצרים ימיו של אדם וא' מהם הוא המנהיג עצמו ברבנות דאמר ר' יוסי בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם אחיו מפני שנהג עצמו ברבנות עכ"ל . וכן בא זה המאמר בסוטה (פ"ק) א"ר יוחנן אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה ועוד האריכו רז"ל (פסחים פרק האשה) בפסיקתא (דכתיב בפסוק (משלי ו) נואף אשה חסר לב כמה ראוי להתרחק ז"ל רבי מנחמא בשם רבי תנחום בר חייא רבי מני בשם רבי יוסי בן זבידא נואף אשה חסר לב כל המקבל עליו שררה בשביל ליהנות ממנה אינו אלא כנואף הזה שהוא נהנה מגופה של אשה משחית נפשו הוא יעשנה כמשה שנא' (שמות לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא כיהושע שאמר (יהושע ז) בי ה' בי ולא בהם כדוד שאמר

ד"ה

(ג) דבר שאינו חשוב לעצמו ונטפל לדברים אחרים: (ד) ג"כ כהן: (ה) שומר עצמו מלחטוא בשביל שמשאו ר"ל עבודתו של הקב"ה עליו תמיד: (ו) יותר בקל יבא לידי חטא:

בראי (נ) ואי תימא הא שעתא הוה דעבד והדר אהדר לאו הכי דכיון דעקר קדושה דנפשיה מיניה ואתגריב וההוא אל זר אתתקף ביה ולא שביק ליה בר כד אתי (ק) בר נש מכל וכל ועקר ליה לעלמין ולבתר אשתדל לאתקדשא ולאמשכא קדושה עליה כדין ולואי דאתקדש א"ל ר' יוסי אתקדש ממש. א"ל ת"ח בשעתא דאיהו עקר קדושה דנפשיה ושריא באתריה ההוא אל זר אסתאב בר נש ואקרי טמא וסאיב למאן דקריב בהדיה וקדושה ערקת מיניה וכיון דערקת מיניה זמנא חדא כמה יעביד בר נש עד דתתוב לאתרה. א"ל אי הכי כמה מסאבין איכון דמדכאן אמר ליה שאני מסאבא אחרא דלא יכיל למעבד (ר) יתיה. אבל דא שריא מכולא (ש) וכלא סאיב גופא מגו ומבר ונפשא וכלא מסאיב ושאר מסאבו דעלמא לאו איהו אלא גופא לבר בלחודוי ובגין דא חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו דאחליף קדושה דמאריה בגין אפו ודא הוא מסאבו דמסאיב כלא כי במה נחשב הוא במה ע"א ודאי נחשב הוא ת"ח האי איהו רוגזא דאיהו ע"א סטרא אחרא כמה דאתינא דבעי בר נש (ת) לאסתמרא מניה ולאתפרשא מעלוי ועל דא כתיב (שמות לד) אלהי מסכה לא תעשה לך בגין (א) לאבאשא לגרמיך וכתיב בתריה (שם לד) את חג המצות תשמור דא סטרא דקדושה דבעי בר נש לנטרא ליה ולא יחליף ליה בגין סטרא אחרא ואי יחליף ליה האי איהו מסאב וסאיב לכל מאן דקריב בהדיה. את חג המצות תשמור דא איהו אתר דאיקרי שמור ובג"כ כתיב את חג המצות תשמור עכ"ל:

וכאשר יסתכל האדם במה שביאר הרשב"י ע"ה במאמר הזה שהכועס עוקר כל הקדושה שבו שהם נפש רוח ונשמה. ומפני שלשתם קשר אחד קראם הכתוב נפשו טורף נפשו וגו' וז"ש דהלא תליין כלהו חד והשמיענו הרשב"י ע"ה במאמר הזה גודל העונש שלא נאמר שאין הפגם אלא בנפש לבד אבל לא בשאר שאין הדבר כן אלא כל הקדושה שבו מסתלקת שכיון שמשרה בו הקליפה הקדושה בורחת שהוא מכניס ומטליע שפחה במקום גבירתה דכיון שהוא עון ע"א ממש ודומה לחטא ע"א שעשו ישראל שהכניסו צלם בהיכל שברחה השכינה משם כנודע. ולכן כיון שמשרה בתוכו אל זר שהוא ע"א באופן שממצא גופו ונפשו דין הוא שישכח תלמודו שהשכחה היא הקליפה כאמרו (בראשית מ) ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו והשכינה אינה חשובה כנגדו כמו שפי' במאמר הזה בסופו בענין את חג המצות תשמור דא סטרא דקדושה והענין שגם את זה לעומת זה עשה האלהים כמו שהשכינה היא כלולות כל המדות העליונות וע"י התראות וממשלת עילת העילות כמבואר בשער היראה פ"א. גם אל זר שהוא כנגדה בו כלולות כל כחות הטומאה והוא כופר בהשגחה כמו שביארנו בשער היראה פ"ק. ולכן אמר כל מיני גיהנם שולטים במשכו מקליפה זו ושאר כל העונשים מבוארים בזה. והנה השכינה אינה שורה אלא על לב נשבר ונדכה וכיון שהוא כועס לבו מתגאה עליו ומיד אל זר שורה עליו והוא כלל הטומאה ולכן אמר אסור לאתחברא בהדיה מפני שע"א קרויה זבחי מתים ותקרובת ע"א מטמאה או במשא או באהל אליבא דר' יהודה בן בתירא כמו שאמרו במסכת חולין פ"ק על שחיטת נכרי נבילה ומטמאה במשא. אמרו שם דתניא רבי יהודה בן בתירא אומר מנין לתקרובת ע"א שהיא מטמאה באהל שנאמר (תהלים קו) ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים מה מת מטמא באהל אף תקרובת ע"א מטמא באהל עד כאן לשונו. ושמעתי מפי מהר"ר יצחק אשכנזי ע"ה שטורף נפשו פי' שעושה אותה טרפה ואפשר לדקדק פי' זה בלשון הזוהר דקאמר הסית נשמתא קדישא מניה לה וכתיב לה בגין אפו ואומרו סאיב לה מאחר שהיא טרפה והטרפה נקראת מתה שטרפה אינה חיה י"ב חודש ודאי שמטמאה ג"כ הכועס כי נפשו הקדושה היתה שוכנת בלבו וכיון שהכניס הקליפה היא סילקא נאחזת בה ומטמאה את הנפש וכן אמר למטה ולנפשא וכלא מסאיב ואינה דומה אל הבהמה שהיא טרפה שאינה מטמאה אם נשחטה בסכין כשר אבל כאן עושה אותה נבלה ששוחט הנפש בסכין פגום שהוא סמא"ל א"ל ז"ר. ואפשר לדקדק פי' זה ג"כ בלשון הזוהר שאמרו דא איקרי טורף נפשו באפו איהו טרף לעקר נפשיה בגין רוגזיה ואמר ועקר היינו עיקור הסימנין שהוא מה' דברים המפסידין את השחיטה שעושה אותה נבלה ומטמאה במשא וכמו שעיקור הסימנין הוא עקירת הדבר שלא כסדר הנהוג אלא הוא חוץ מהטבע כן הכועס שעיקר הקדושה טבעה לדור באדם שלכך נברא וזה על כרחך עוקר אותה ממקומה נמצא במלת טורף ב' פרושים ושניהם אמת ונמצא ע"ד זה שהכועס שהוא כהן מטמא עצמו בטומאת מת שכל הנשמות הם מצד אברהם הנקרא כהן כמו שפי' בפרשת משפטים שבת כהן היא בת אברהם וכיון שכועס ממית נשמתו והמת מטמא נמצא כהן מטמא בטומאת מת:

עוד נמצא אזהרה לכועס כתיב בפסוק (תהלים פא) לא יהיה בך אל זר וגו' ופירש במסכת שבת ר"ש בן אלעזר משום ר' חלפתא בן אגרא שאמר משום ר' יוחנן בן נורי הקורע בגדים בחמתו והמשבר כלים בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד ע"א שכך אומנתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו לך עבוד ע"א והולך ועובד. וא"ר יוחנן מאי קרא לא יהיה בך אל זר איזה הוא אל זר שהוא בגופו של אדם זה יצה"ר עד כאן לשונו. ובזוהר (פקודי דף רסג) בהיכל ראשון מהיכלות הטומאה אמרו ז"ל ועילא מאלין אית חד ממנא ספסיריט"א שמיה וכמה (ב) גרדיני נימוסין והאי ממנא דעלייהו נטלין

(נ) ואי תימא ר"ל ההוא בשעה שכעס אבל לאחר מכאן כשחוזר בתשובה נתקן ומתרץ לא כן הוא וכו': (ק) ג"ה כד אתדכי: (ר) ג"ה למעבד יתי': (ש) ג"ה וכל גופו סאיב מגו וחברו: (ת) לשמור עצמו: (א) להרע לעצמך: (ב) שוטרים שממונים לעוכרי דת ונימוס:

שוכח תלמודו כמו שיתבאר. בנדרים (פרק ג) אמרי' א"ר שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל הכועס (ל) כל מיני גיהנם שולטים עליו שנאמר (קהלת י) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל ואין רעה אלא גיהנם שנאמר (משלי יז) וגם רשע ליום רעה ולא עוד אלא שתחתוניות שולטות בו שנאמר (דברים כח) ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש איזהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו תחתוניות. ופי' הרא"ש ז"ל שמכלה את העינים שהוא מאריך בחליו ומצפה תמיד להתרפאות עכ"ל. ואמריק עלה אמר רבה בר רב הונא כל האדם הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו שנאמר (תהלים יד) (מ) רשע כגובה אפו בל ידרוש גו'. ר' ירמיה מדפתי אמר משכח תלמודו ומוסיף טפשות שנאמר (קהלת ז) כי כעס בחיק כסילים ינוח וכתיב (משלי יג) וכסיל יפרוש אולת רב נחמן בר יצחק אמר בידוע שעונותיו מרובים מזכיותיו שנאמר (שם כט) איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע עכ"ל. וכן אמרו בברכות א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא (נ) לא תרתח ולא תחטא. והטעם דבעל חמה רב פשע. ועוד אמרי' בפסחים אמר רשב"ל כל אדם הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו. חכם מנ"ל ממשה דכתיב (במדבר לא) ויקצוף משה על פקודי החיל וגו' וכתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' אשר צוה ה' את משה מכלל דמשה איעלם מיניה ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת מנ"ל מאלישע דכתיב (מ"ב ג) לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא וגו' ועתה קחו לי מנגן גו' ותהי עליו רוח ה' גו'. אמר רבי מני בר פטיש כל הכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו מנ"ל מאליאב שנאמר (שמואל א יז) ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת וכי אזיל שמואל לממשחינהו בכלהו כתיב לא בזה בחר ה' ובאליאב כתיב (שם יז) אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו כי מאסתיהו מכלל דהוה רחים עד האידנא עכ"ל. ועוד אמרו בויקרא רבה אמר רב הונא בג' מקומות כעס משה ונתעלמה ממנו הלכה ואלו הן בשבת ובאונן ובכלי מתכות בשבת דכתיב (שמות יז) ויותירו אנשים ממנו, כיון שכעס נתעלמו ממנו הלכות שבת מה אמר להם (שם יז) אכלוהו היום כי שבת היום לה' גו' ובכלי מתכות (במדבר לא) ויקצוף משה על פקודי החיל וכיון שכעס נתעלמה ממנו הלכה ושכח לומר הלכות כלי מתכות עד שאמרה אלעזר. באונן מנין (ויקרא י) ויקצוף משה על אלעזר ואיתמר גו' ושכח לומר להם שהאונן אסור לאכול בקדשים המותרים עכ"ל ואמרו במדרש הנכס נל ענין זה ומה מרע"ה שכתוב בו (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא וברחמנות נהג עם ישראל ונתן נפשו עליהם ואמר (שמות לב) ואם אין מחני גו' אב להכמים ולנביאים כשכעס שעה אחת נתעלמה ממנו הלכה הדיוטות עאכ"ו ע"כ:

והטעם לכל העונשים האלו מלבד הטעם המבואר כי הכעס מגד הגאוה ולכך מה שיש בזה יש לזה בקרוב כמה שביאר רשב"י ע"ה בזוהר (פ' תצוה דף קכב) משם יתבאר הטעם יותר. אמר שם על פסוק (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו ז"ל וכד ברא קב"ה לבר נש עבד לי' בדיוקנא עילאה ונפח בי' רוחא קדישא דכליל בתלת כמה דאוקימנא דאית בי' נפש רוח נשמה. ועילא מכלא נשמה דאיהי (ס) חילא עילאה למנדע ולמינטר פיקודי דהקב"ה ואי ההיא נשמתא קדישא עאיל לה בפולחנא אחרא האי איהו מסאיב לה ונפיק מפולחנא דמאריה בגין דתלת אילין אלין כלהו חד נפש רוח נשמה משתתפי כחדא זאוי חד וכלא כגונא דרזא עילאה ע"ד נאמר (משלי יג) הולך את חכמים יחכם. ואי הזינן להאי בר נש דהוו בי' אלין דרגין כלהו עד לא קיימא בקיומא למנדע מאן איהו במאי אתיידע לקרבא בר נש בהדיה אי בגין לאיתמנא מיניה ברוגזיה ממש ידע לי' ויתמודע מאן איהו. אי ההיא נשמתא קדישא נטר בשעתא דרוגזיה (ע) ליעקר לה מאתרה בגין למשרי תחותה הוא אל זר (פ) דא איהו בר נש כדקא יאות דא איהו עבדא דמארי' דא איהו גבר שלים ואי ההוא בר נש לא נטיל לה ואיהו עקר קדושה דא עילאה מאתרה למשרי באתר דסטרא אחרא ודאי דא איהו בר נש דמריד במאריה ואסור לאיתקרבא בהדי' ולאתחברא עמיה ודא איהו טורף נפשו באפו איהו טריף ועקר נפשי' בגין רוגזי' ואשרי בגוי אל זר ועל דא כתיב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו דההיא נשמתא קדישא טריף לה וסאיב לב בגין אפו אשר נשמה אחלף באפו כי במה נחשב הוא ע"א איתחשיב ההוא בר נש ומאן דאתחבר עמיה ומאן דאישתעי בהדי' כמאן דאיתחבר בע"א ממש מ"ט בגין דע"א ממש שריא בגוי' ולא עוד אלא דעקר קדושה עילאה דאתחבר עמיה מאתרי' ושרי באתריה ע"א אל זר מה אל זר כתיב בי' (ויקרא יט) אל תפנו אל האלילים כגונא דא אסור לאסתכלא באנפוי. וא"ת הא רוגזא דרבנן רוגזא דרבנן טב הוא בכל סטרין דהא תנינן דאורייתא אשא היא ואורייתא קא מרתחא ליה דכתיב (ירמיה כג) הלוא כה דברי כאש נאם ה'. רוגזא דרבנן במלי דאורייתא רוגזא דרבנן למיהב יקרא לאורייתא וכולא לפולחנא דקב"ה. אבל אי במלין אוחרנין לאו פולחנא דקב"ה האי בגין דבכל חטאין דקא עבד בר נש לאו איהו ע"א ממש ואסור לקרבא בהדיה בהאי

(ל) שבשעה שגופו כאלו היה נדון בכל מיני גיהנם כשאחז"ל רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו: (מ) כשמתגבר עליו [illegible]:
(נ) לא תכעוס: (ס) כח עליון: (ע) נ"ב דלא יעקר לה מאתרהא פי' שלא יכעוס כל כך: (פ) כנ"ל:

מדותיו מעבירין ממנו כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע עכ"ל ופרש"י במס' ר"ה על מימרא זו המעביר על מדותיו שאינו מדקדק למדוד מדה כנגד מדה למצערים אותו ומניח מדותיו והולך לו כמו אין מעבירין על המצות אין מעבירין על האוכלין מניחן והולך לו מעבירין לו על כל פשעיו אין מדת הדין מדקדקת אחריהן אלא מניחתן והולכת ועוד אמרו בסנהדרין (פ' יא) ז"ל וא"ר א לעולם הוי קבל וקיים פי' הוי שפל ותחיה ובודאי מי שהוא שפל הוא עניו ואינו מעמיד על מדותיו. ועוד מעלה ג' שניצול ממיתה משונה כמ"ש בזוהר פ' מקץ (דף רא ע"ב) על אדם א' שהיה לו מעלה זו וניצול ממיתה משונה ז"ל ר' אבא הוה יתיב (א) אתרעא דבבא דלוד חמא חד בר נש דהוה אתי (ב) ויתיב בחד קולטא דתלא דארעא והוה לאי מאורחא ויתיב ונאים תמן. אדהכי חמא חד חויא דהוה אתי לגביה נפק (ג) קוספא דגירדנא וקטיל ליה לחויא כד איתער ההוא ב"נ חמא ההוא חויא לקבליה דהוה מית אזדקף ההוא ב"נ (ד) ונפל ההוא קולטא לעומקא דתחותוי ואישתזיב. אתא ר' אבא לגביה א"ל אימא לי מאן עובדך דהא קוב"ה רחיש לך אלין תרין נסין (ה) לאו איגון למגנא א"ל ההוא ב"נ כל יומאי לא אשלים לי בר נש בישא לעלמא דלא אתפייסנא בהדיה ומחילנא ליה. ותו אי לא יכילנא לאתפייסא בהדיה לא סליקנא (ו) לערסאי עד דמחילנא ליה ולכל אינון דמצערי לי ולא חיישינא כל יומא לההוא בישא דאשלים לי ולא די לי אלא דמההוא יומא ולהלאה אשתדלנא למעבד עמהון טבא. בכה ר' אבא ואמר יתיר עובדוי דדין מיוסף יוסף הוה אחוי ודאי והוה ליה לרחמא עלוהי אבל מה דעביד דא יתיר הוא מיוסף יאות הוא דקב"ה ירחיש ליה ניסא על ניסא עכ"ל והמדה הזאת שהיתה בחסיד מצאתי כתוב שהיתה בו ברב ומונה אותה בכלל עשר מדות שהיו בו וא' מהם שכל המקניט אותו היה הולך ומפייסו. וכן כ' רבינו יונה ע"ה בס' היראה וז"ל והוי רצוי לאחיך ולחבירך ואל תשכב הלילה וקטטה לך עם אדם אך לך ותרצה אותו עד שיתפייס ואף אם חטא לך בקש ממנו פיוס ואל תאמר הוא חטא לי עלי לפייסני כוף את יצרך ולך אליו למען לא יגבה לבבך לפני הבורא ותהיה מתועב לפני הבורא שנאמר (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב:

עוד מעלה ד' שקורעים לו גזר דינו ומוסיפין לו חיים שאם חלה ונטה למות ופשפשו במעשיו ומצאו לו זכות זה ניצול ממיתה לחיים. וכן אמר במסכת ר"ה (פ"ק) זה לשונו רב הונא בריה דרב יהושע חלש על רב פפא לשיולי ביה חזיא דחליש ליה עלמא אמר להו צביתו ליה זוודתא לסוף איתפח הוה מכסיף ליה רב פפא למחזייה א"ל מאי חזית א"ל הכי הוה אמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקים במלתיה לא תוקמו בהדיה שנא' (מיכה ז) נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע. לשארית נחלתו א"ר אחא בר חנינא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו למי שמשים עצמו כשירים עכ"ל ופירש"י ז"ל צביתו ליה זוודתא הכינו לו צדה לדרך מה הוא לדת המתים תכריכין איתפח נתרפא הכי הוה מיתה נקנסה עלי. לא מוקים במלתיה אינו מעמיד על מדותיו. לא תוקמו בהדיה אל תדקדקו אחריו. אליה שמנה יש כאן וקוץ בה כלומר דבר שנהומין יש כאן אבל יש בתוכה דבר קשה שאינו שוה לכל עכ"ל. ובמדרש רות הביאו מעשה כיוצא בזה מר' כרוספדאי שחלה ונטה למות ונסתלק לאותו עולם וחיה וכו'. ובתוספת אליהו הביאו מעשה קרוב ללשון האמור והענין הוא על המימרא שהעתקנו בראש הפרק ג' הקב"ה אוהבן וכו' ז"ל רב הונא בריה דרב יהושע חלש ונמשך באותו עולם כמה לילות וכמה ימים כשחזר אמרו לו ר' במה (ז) פטרוך אמר להם בני אשרי מי שאינו מעמיד על מדותיו העבודה באו כתות של מלאכי השרת ולמדו עלי זכות ולא קבלו מהם עד שבא מלאך ואמר על מי אתם מלמדים זכות שמא על זה שלא עמד על מדותיו מעולם מיד פטרוני מן מיתה לחיים. עוד שם סמוך לזה הביא מעשה אחד נפלא על מי שאינו מעמיד על מדותיו ז"ל רב נחמן בר יצחק היה לו תל עפר בתוך כרמו שהביא שם פועלים להפור את התל וחפרו אותו יום כולו ליום ב' כשהן חופרין קפץ אדם א' מתוך ביתו וישב על התל והתחיל להתנודד ולקרות ומה היה קורא שמא הגיע תחיית המתים רצו הפועלים והודיעו לרב נחמן בא ומצאו א"ל מי אתה א"ל מת אני שמא הגיע זמן תחיית המתים א"ל מה טיבך בתל זה א"ל והלא אמרתי לך מת אני א"ל ומת אינו נרקב אמר ליה לא הכניסוך לבית הרב ולא קראוך ספר משלי ולא כך אמר שלמה (משלי יד) ורקב עצמות קנאה מימי לא עמדתי על מדותי ולא תפשתי בלבי קנאת חבירי ולא ספרתי לא בבית המדרש ולא בבית הכנסת ולא נתתי לבי ועיני אלא לדברי תורה לקיים מה שנאמר (שם א) ושומע לי ישכן בטח. אמר ליה רב נחמן אבנה לך (ח) קובה אחת אמר ליה אל תעש לי מאומה ואל תעמידני ממקום זה מפני שברבות קברוני אלא השב העפר שנטלה מעלי למקומו והיה רב נחמן מתפחד ומתעצב כל היום כולו ואומר אוי לי שמא הרגשתי לאותו המת מיד ראה בחלום שהיה יושב בסוכה (ט) דאסא. מיד נתן שבח והודאה לפני הקב"ה וקרא מקרא זה (שם ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום ישתבח שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שאינו מקפח שכר כל בריה ומה זה שלא היה בידו אלא שכר שתיקה בלבד ולא העמיד על מדותיו כן שלם לו הקב"ה שכרו המרגיל עצמו לת"ת והמגדל בניו לת"ת והולך בעבודה ובשפלות רוח על אחת כמה וכמה שישלם הקב"ה שכרו כפול ומכופל עכ"ל:

ועוד

(א) בפתח שער המקום שנקרא לוד: (ב) שהיה יושב בצדק א' שהיה בהר הקטן ובאותו צדק ישב עצמו והוא עיף מהדרך והתחיל לישן שם: (ג) יצא התיבת עץ מבורש האילן ונפל על הנחש והרגו: (ד) נפל הבקוע למטה תחתיו ונוצל: (ה) אינם בחנם: (ו) למטתי: (ז) ר"ל במה נגאלת ממיתה: (ח) לשון אוהל: (ט) בסוכה של הדסים:

גמלין אלין מלין בישין נמי והכי נטלין כל אלין מלין דזריק בר נש בידוי כד רוגזא שריא עלוי דהא כדין האי ממנא ספסיפ"א נקיט האי מלה דזריק בר נש ברוגזיה וסליק ואמר דא הוה קרבנא דפלניא דקריב לסכרא דילן בגין דכל סטרא דנייחא איהו מסטרא דימינא ומסטרא דמהימנותא וכל סטרא דרוגזא איהו מסטרא אחרא בישא סטרא מסאבא על דא מאן דאשדי מן ידוי מידי ברוגזא כל אלין נטלין לה לההיא מלה דאזדריק וסלקין לה לעילא ואתקריב לההוא סטרא ואמרי דא קרבנא דפלניא וכרוזא קארי בכל אינון רקיעין ואמרו ווי לפלניא (ג) דאסטי בתר אל זר ופלח לאל אחר וכרוזא קארי זמנא תנינא ואמר (הושע ז) אוי להם כי נדדו ממני וגו' זכאה איהו בר נש דאיסתמר מאורחוי ולא יסטי לימינא ולשמאלא ולא יפול בגו בירא עמיקא דלא יכיל לסלקא מניה עד כאן לשונו. ועל ידי מאמר מפורש יותר מאמר הרשב"י שהעתקנו לעיל שאמר את חג המצות תשמור דא סטרא דקודשא ואסר בה לשון שמירה כמבואר לעיל והיא השכינה הנקראת מצה שאין בה התערובת חמץ שהם הקליפות ונקרא חג המצות בבחינתה בימין שהוא אברהם פסח דרועא ימינא. ולכן אמר הרשב"י דכל סטרא דנייחא איהו מסטרא דימינא ומסטרא דמהימנותא היינו סוד אומנתן של ישראל הנקשר הכל בשכינה כדפי' בשער היראה פ"א ומסטרא דימינא כמבואר שמי שאינו כועס אינו כולל עצמו בצד הדין והכועס הוא מעורר המדה שהוא שורש הדין ולכך כל מיני גיהנם שולטים בו מפני שמעורר הדין משרשו דכתיב (דניאל ז) נהר די נור נגיד ונפיק מן קדמוהי ובחוטמא דזעיר שם שורש לדינא כדכתיב (דברים לב) כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ומקום יניקת נהר דינור הוא בגיהנם על ראש הרשעים יחול כמבואר בשער היראה פרק י"ג. ולכך אמרו בתיקונים (דף כח) שהכועס כאלו הדליק אשו של גיהנם ז"ל בתיקון מ"א זכאה איהו מאן דנטיר דירה לשבת דאיהו לבא דלא אתקריב תמן עניבו דטחול וכעס דמרה דאיהו נורא דגיהנם דעלה איתמר (שמות לה) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת והכי איהו ודאי דכל מאן דכעס כאלו אוקיד נורא דגיהנם עד כאן לשונו. ובר"מ (דף רלד ע"ב) ביארו ענין זה יותר ע"ש וכאשר נדקדק במאמר שאמר והאי ממנא דעלייהו נטלין אלין מלין בישין והכי נמי נטלין וכו' הם ב' דברים מלין בישין הם הדברים הרעים הנאמרים בכעס שאדם זורק מפיו פתאום שהממונה זה אינו ממונה אלא על הכעס כי על כל דברי נבלה כבר נזכר לעיל ממונה אחר וכן על לשון הרע נזכר לקמן בהיכל ג' וכו'. וכן הוא ממונה על הדברים הנזרקים מידו והיינו אמרו והכי נמי נטלין שאם הם דברים מתיחסים רהוי לומר והכי נמי כך נ"ל. נמצא פגם הכעס בהיכל הא' מהקליפות מפני שפגם בגבורה והמליך השפחה היא תקח נקמתו ממנו. ומבואר בזוהר (פרשת תזריע דף מג) שכיון שאדם זורק דבר מידו בכעס מאותה שעה הוא מסור בידי הקליפה ואין ברכה במעשה ידיו ז"ל פ"א אסור ליה לבר נש (ד) לאשדאה מאני דביתיה ולאפקרא ליה לסטרא אחרא דלא אצטריך הו מלה אחרא דבוותיה דהא כמה (ה) גרדיני נימוסין זמינין לההוא מלה לקבלא ליה ומההוא זמנא לא שרי עליה ברכאן דהא מסטרא אחרא הוא וכל שכן מאן דאזמין על ההוא (ו) סיבו עילאה דיליה לאחרא ולסטרא אחרא דהא מההוא דזמין ליה הוי וכד קריבו יומין דבר נש לאפקא מהאי עלמא ההוא עולמא עילאה דיהבי ליה אתיא ההוא רוחא דהוה מתדבק ביה בכל יומא ונטיל ליה ואתתקן ביה ואזיל ליה ולא איתאחד ביה בבר נש לעלמין כדין ינדע דהא אתדחיא הוא מכולא עכ"ל. ואחר שדברנו בעונשי הגאוה והכעס נבוא לבאר בפרק בפני עצמו מה הם הדברים שיחשוב האדם בדעתו כדי שלא יבא לידי כעס ולא ישיב על חרפתו:

פרק שלישי הדברים שיתן האדם אל לבו כדי שלא יכעס הם אלו הא' מפז"ל בפי' וכן בחופת אליהו שלשה הקדוש ב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו עכ"ל. והטעם שהקב"ה אוהבן מפני שג' אלו הם מרכבה לחסד הנקרא אהבה כדכתיב (ירמיה לא) ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד מי שאינו כועס כבר פי' לעיל שהכועס הוא מעורר כח המדה שהוא שורש הדין נמצא מתרחק מהחסד. וכן המשתכר מצד הדין הוא מצד היין הקשה שאינו מתעורר אהבה ומי שאינו משתכר נמצא שאינו נהנה מן היין שהוא הדין אלא מה שהוא קרוב לעורר אהבת החסד ולכן הקדוש ב"ה אוהבו וכן מי שאינו מעמיד על מדותיו מתקשר בחסד המטיב בין לטובים בין לרעים שהקב"ה מצד החסד אינו משלם לאדם כמעשיו כדכתיב (תהלים קג) רחום וחנון ה' ארך אפים ורב חסד לא לנצח יריב ולא לעולם יטור לא כחטאינו עשה לנו והמעמיד על מדותיו רהוי לשלם לו מדה כנגד מדה הוא מתקשר מצד הדין המדקדק לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו וג' אלו הם ג' קוים כסדרן מצד החסד הנזכר:

והמעלות שיש למעביר על מדותיו הם אלו הא' שהוא מאריך ימים בעולם הזה ועוד שמעבירין על פשעיו כדגרסינן במסכת (מגילה פ"ד) שאל רבי עקיבא את רבי נחוניא הגדול במה הארכת ימים א"ל מימי לא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי ותרן בממוני הייתי כי הא דר' אלעזר כי הוו משדרי ליה מתנות מבי נשיאה לא הוי מקבל כי הוו מזמני ליה לא הוה אזיל אמר להו לא ניחא לכו שאחיה דכתיב (משלי טו) ושונא מתנות יחיה. ר' זירא כי הוו משדרי ליה מבי נשיאה לא הוי שקיל כי הוו מזמני ליה אזיל אמר איקורי הוא דמתייקרי בי ולא עמדתי על מדותי דאמר רבא כל המעביר על מדותיו

(ג) שסר מעבודת השם לעבודת אל זר: (ד) לזרוק בחמתו כלי ביתו ולמסור לשטן: (ה) חיילות: (ו) ר"ל על נשמתו:

שפי' בזוהר שאמר ולואי דאיתקדש ואמר וכיון דערקת מניה זמנא חדא כמה יעביד בר נש עד דלא שתוב לאתריה נמצא הוטא יאבד טובה הרבה. והוא משל אל האדם שיש בידו קיתון של מים ועוד שמן אפרסמון ובא לו איזה נער וצריך בהכרח שיתיר מידו אחד מהם שילך לאבוד הלא ודאי דרך השכל הוא שיפסיד הפסד קטן שהוא הקיתון של מים כדי להרויח ריוח גדול שהוא אפרסמון שבידו ואם יעשה להפך ודאי הוא שוטה בדרך זה ממש הוא ענין הכעס כי אם יסבול אדם מלהשיב על חרפתו וימחול על כבוד גופו שהוא הפסד מועט שאינו הפסד כלל לפי עין השכל ירויח ריוח גדול למעלת נשמתו שיעבירו על פשעיו וכמו שהארכנו בשער המעלות הנזכרות:

עוד דרך אחר כדי שלא יבא לידי כעם הוא שיחשוב שהיסורין שבהם מתכפרים העונות הם ב' בחינות שונות אם בקבלת יסורין עליו בצומות ושק ואפר כמו שעשה דהע"ה או במיתת בנים שהם מזבח כפרה כנודע וכן המיתה עצמה מכפרת על הכל אפילו אלול השם כשהקדים התשובה כמבואר בהגוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש. והנה כל אלו קשים לאדם לסבלם והם מרים מאד בפרט מיתת הבנים או מיתת עצמו הרי האדם מסגף עצמו בסגופים לכפרת עונותיו ולפעמים יש בהם ביטול תורה וביטול תפלה ומה נעים לו לקבל יסורין קלים שאין בהם ביטול תורה ותפלה ויקבל מאהבה כפרת עונותיו וישמח כאשר יחרפוהו ויבזוהו שידע שהקב"ה אוהבו בשלוח לו יסורין קלים כאלו כדי לטהר עונותיו. ואותו המחרפו עונו ישא כי היא רצועה שיבא להלקות לזה וכמ"ש (ישעיה י) הוי אשור שבט אפי וגו' וראוי שיתפלל להקב"ה בכל תפלותיו שחרית מנחה ערבית שיזכהו הקב"ה למדת הענוה וההכנעה ושיהיה שמח ביסורין אלו אם יבזוהו ויכעיסוהו ואחר כל מדות הענוה הכתובים בשער הזה ויתפלל על כלם ובזה יתרצה אל הקב"ה ויכופר לו מה שחטא עד עתה בכעס ובגאוה וכיון שזו היא בקשתו לא יכעוס ולא ישיב למחרפו. ג' דרכים אלו לקיית הענוה שמעתי מפי מורי ע"ה:

ושמעתי עוד שאי אפשר לאדם להשיג מעלת קדושה ותשובה עד שיקנה בלבו מדת הענוה יפה ויסתלק ממנו מדת הכעס מכל וכל שאחד מכ"ד דברים המעכבים את התשובה הוא בעל חמה ועוד שיטרח כמה עד להשיג קיית הקדושה וכאשר יכעוס ברגע יסתלק הכל ונמצא שטרח כל מה שטרח לריק ולהבל כלה כל ימיו וכאשר יחזור בתשובה יטרח כמה עד שיתקדש והלואי שיתקדש ואם יחזור ויכעוס הרי אבד כל מה שעשה ולריק יגע כדפי' ואין לדבר סוף שיקנה בו קדושה עד שיקנה בו מדת הענוה בשלימותם בתנאים שיתבארו בה:

ורבינו תם כתב בספר הישר שהחכמים כאשר יכנסו לתשובה ישבעו שבועה חמורה שלא יכעסו והאריך בזה ואני אומר שתהיה השבועה שלא יכעוס אלא על דבר שמותר בתורה לכעוס כגון על הרשע וכמו שאמר דהע"ה (תהלים קלט) הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט וכן לכעוס על התלמיד כמ"ש זרוק מרה בתלמידים ואם יכעוס בדברים אחרים יקנוס עצמו בקנס ידוע שיצטער בו ולא יתיר שבועתו לקיים מה שנאמר (שם טו) נשבע להרע ולא ימיר. וינהוג בזה שנה או שנתים עד שיקנה בו מדת הענוה ואני אומר עוד שטוב לאדם לעשות לו זכרון קצר על עונשי הכעס והגאוה ומעלות הענוה שיקרא אותם בכל יום המנהג זו נכונה ג"כ כי מי הוא הפתי שירצה להפסיד הפסד מרובה בשביל הרווחה מועטת אלא בשעת הכעס שוכח כל העונשים וכל המעלות שיפסיד וכאשר יתמיד בקריאה תלמוד יביאהו לידי מעשה ויהיה זריז ונזהר ואומר אני שאפשר להכריח בחינה זו השנית במאמר רבותינו ז"ל במדרש (ש"ר פר' לד) על פסוק ועמו ארון עלי שטים ז"ל בא אליהוא ואמר (איוב לו) שדי לא מצאנוהו שגיא כח מי ששומע הפסוק הזה אומר שמא הירופין הוא חס ושלום אלא כך אמר אליהוא לא מצינו כח גבורתו של הקב"ה עם בריותיו שאין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו לא בא על האדם אלא לפי כחו אתה מוצא כשנתן הקב"ה את התורה לישראל אלו היה בא עליהם בהוזק כחו לא היו יכולין לעמוד שנא' (דברים ה) אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' אלא לא בא עליהם אלא לפי כחם שנא' (תהלים כט) קול ה' בכח בכחו אינו אומר אלא בכח כחו של כל אחד ואחד עכ"ל ונמאמר הזה מובן ההוכחות שכתבתי משם מורי ע"ה כי אם יאמרו לאדם למה לא עשית סגופים ותעניות יאמר שלא היה בו כח ואין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו אבל אם יאמר לו למה כעסת ודחית ממך מורא שמים מה ישיב לבוראו הלא יצרו הרע צריך להתגבר עליו ויש ביכולת האדם עליו בלי שום סיגוף אלא שישים אל לבו ויקבל עליו שלא יהיה קפדן ויעביר על מדותיו (דברים יז) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי היראה היא עמך כל כך אינך צריך לבקש אחריה בחסרון כיס וכיוצא בדברים שחוץ ממך:

עוד יש הכרח לתוכחת מורי ע"ה בפסוקי הנביאים והכתובים האחד מה שכתב הנביא (צפניה ב) בקשו צדק בקשו ענוה ועוד מה שאמר (איכה ג') יתן למכהו לחי ישבע בחרפה יתן בעפר פיהו. ועוד יחשוב במ"ש דוד ע"ה (תהלים טו) נבזה בעיניו נמאס כי מן הידוע הוא שאם יהיה נבזה בעיני עצמו ויחשוב שהוא נמאס לא ישיב על חרפתו ונמאס הוא שיחשוב בגריעות ופחיתות נפשו שהוא נמאס בעיני הבורא מגד מעשיו הרעים ועוד שיחשוב במאוסו בחייו ובמותו אם מגד הרמה וכנים שברא בחיים כדפי' ז"ל (איוב כה) אף כי אנוש רמה אלו כנים שברא ובמותו בן אדם תולעה שם שהוא נמאס מגד ביאושו וריח רע שבתוך מעיו כדפי' ז"ל שבשעה שאדם נכנס לבית הכסא אומרים לו ראה מה אתה אריך וכאשר יחשוב בזה ודאי לא ישיב אל חרפתו. ולכוונה זו אמר (אבות פ"ג) התנא ר' לויטס איש יבנה מאד מאד הוי שפל רוח בפני כל אדם שתקות אנוש רמה. והרבה פי' נאמרו במשנה הנ"ל באומרו שתקות אנוש רמה הוא דקי"ל

ועוד מעלה ששית שהמעביר על מדותיו תפלתו נשמעת כדמוכח בתענית אמר שם מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר כ"ד רננות ולא נענה ירד ר"ע ואמר אבינו מלכנו ונענה יצאת בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו עכ"ל :

ועוד מעלה ז' שהעולם מתקיים על ידה כדפירשו במסכת חולין בספ"ו א"ר אלעאי אין העולם מתקיים אלא במי שבולם את פיו בשעת מריבה שנא' (איוב כו) תולה ארץ על בלימה רבי אבהו אמר מי שמשים עצמו כמי שאינו שנא' (דברים לג) ומתחת זרועות עולם עכ"ל ופרש"י ז"ל שבולם סוגר את פיו ומתחת מי שנדלם תחת הכל הוא זרועות עולם :

עוד מעלה ח' וט' שיזכה לתורה ושיתגלה לו אליהו שאין התורה מתפרשת אלא למי שאינו קפדן כדפי' במסכת כלה רבתי פרק הוי דן את חבירך ז"ל אמר אבא אליהו ז"ל לעולם אין תורה מתפרשת .אלא במי שאינו קפדן אף אני איני נגלה אלא למי שאינו קפדן אשרי מי שפגע בו ומי שיושב עמו שמובטח לו שהוא בן העולם הבא עכ"ל . וכן בפ' קנין תורה במשנת רמ"א כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ואמר בסוף דבריו והוי צנוע וארך אפים ומוחל על עלבונו שדברים אלו הם הגעה לקניית החכמה . צנוע כדכתיב (משלי יא) ואת צנועים חכמה . וארך אפים ומוחל על עלבונו שאם הוא כועס תורתו משתכחת כדפי'. אמרינן במס' סוטה (פ"ב) א"ר יוחנן אין ד"ת מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו שנא' (איוב כח) והחכמה מאין תמצא עכ"ד . וא' מן הדברים שהתורה נקנית בהם הוא הארך אפים בלב טוב ונלמד לי שעל זה אמר שלמה הע"ה (משלי יד) ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת וכתב הר' יצחק דמן עכו ע"ה ששמע מפי ר"מ תלמידו של הר' יוסף גיקטיליא ע"ה שאמר לו רבו הר' יוסף גיקטיליא ע"ה כי האיש אשר ידבנו לבו לתקן מדותיו וליישר דרכיו ומעשיו ולרדוף אחרי הענוה בתכלית השלמות להיות עלוב ולא יעלוב שומע חרפתו ולא ישיב מיד תשרה עליו השכינה ולא יצטרך ללמוד מבשר ודם כי רוח אלהים תלמדנו עכ"ל לעניננו, עוד כתב במקום אחר המחבר האמור זה לשונו מצאנו כתוב בספרי המקובלים אשר זכו אל דרך האמתית שאחד מהתקונים הגדולים מתקון אשר יש למבקש דעת את ה' הוא שיהיה מן העלובים ואפי' מאשתו ובני ביתו אשר לא ירא מהם ולא יתביישו והוא יהיה עולבן אף כי מבני אדם אשר לא מבני ביתו שיהיה עלוב ולא עולב ואם יצטרך לעלוב את בני ביתו להסירם מדרך המות אשר בה עוברים על רצונו של מקום ולהיישירם ולהדריכם בדרך החיים שהיא הדרך אשר בה עושים רצונו של מקום יעלוב בענין שלא יפיגום אבל תמיד יהיה לבו שמח ודבק בכל עכ"ל :

וכן כתוב בתנא דבי אליהו הועתק ילקוט פ' כי תשא ז"ל שנו חכמים הוי עניו לכל אדם ולאנשי ביתו יותר מכל אדם . עוד בתנא דבי אליהו פרשת אתם נצבים בפסוק לא נפלאת היא ממך ז"ל לעולם יהא אדם עניו בתורה וביראת שמים עם אביו ועם אמו ועם אשתו ועם בניו ועם בני ביתו ועם שכניו ועם קרוביו ועם רחוקיו ואפי' עם הנכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות וממלא את ימיו ואת שנותיו בשם טוב ובזה אשתו ובני ביתו ירא"ים ממנו שנא' (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך עכ"ל לעניננו ובלי ספק כי מי שיתלמד להיות עלוב מבני ביתו ולא עולב הוא יהיה עניו לכל ויקנה בלבו מדת הענוה כי אם בביתו שהם משועבדים תחת ידו הוא עלוב ולא עולב וכ"ש מהאחר ועוד מסוג מעלת הענוה הוא מ"ש (בקידושין פ"ז) שאין מוסרין את השם אלא למי שעומד באמצע ימיו ואינו כועס ושמעתי מהחסיד הר' יעקב אשכנזי ז"ל שהיה חכם מופלא בחכמה ורצה ללמד חכמתו לר' יהודה החסיד וקודם ניסהו בענין הכעס והיתה קבלה בידם שלא למסור החכמה אלא למי שינסוהו בכעס ולא יכעוס ונסוהו ו' פעמים סבל ובשביעית לא עמד וכו' :

המעלה העשירית אשר היא סבת כל המעלות הנזכרות שהשכינה היא שורה עם הענוים ועם השפלים כמבואר בסוטה (פ"ק) והעתקנו לשונו לעיל והשכינה בורחת מן הגאים והכעסנים כדפי' לעיל וכן מבואר עוד במכילתא ז"ל (שמות כ) ומשה נגש אל הערפל מי גרם לו ענותנותו שנא' (במדבר יב) והאיש משה ענו מאד סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ שנא' (ישעיה נז) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח ואומר (שם סא) רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים ואומר (שם סו) ואת כל אלה ידי עשתה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה וכל מי שהוא גבה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה שנא' (שם קא) גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל וכל גבה לב קרוי תועבה שנא' (משלי יז) תועבת ה' כל גבה לב וע"א קרויה תועבה שנא' (דברים ז) ולא תביא תועבה אל ביתך כשם שע"א מטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה כך כל מי שהוא גבה לב מטמא את הארץ ומסלק את השכינה עכ"ל :

ושמעתי משם המדרש ראיה היות הגאוה שנואה מפניו ית' שנא' (ויקרא ב) כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו והטעם שהדבש מרתיח באש ומעלה קצף וכן השאור מרתיח ועולה והוא רמז לגאוה לכך לא יקטירו ממנו אשה לה' מאחר הגאוה והכעס דומים זה לזה בעונש הזה שכמו שהכועס מטמא את עצמו שהוא כמו ע"א כמבואר וכן מסלק את השכינה ככועס . ואחר שיסתכל האדם בכל המעלות שיש למי שהוא ענו ושפל ומעביר על מדותיו כמו שביארנו יצאה בענין שכלו כי יותר ראוי לו לסבול צער מועט בשביל שכר מרובה ולא להפסיד ברגע כל המעלות הנזכרות ויבא לגרום הפסד מרובה שנשמתו והשכינה מסתלקין ממנו עד שיצטרך כמה פורח לריך עד שיסתלק רוח הטומאה מקרבו כמו

שפי'

אלא יתברך כי הוא מנהיג על כל הפרטים שהרי אמרו אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו מלמעלה לא יכעוס על מעשה ה' ועל כיוצא בזה אמר שלמה המלך עליו השלום (משלי טז) גול אל ה' מעשיך ויכונו מחשבותיך :

עוד מטעם אחר ראוי שלא ישיב למי שיבזהו אזהרת שלמה המלך ע"ה (שם כו) אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה וצריך לדקדק כפל דבריו באמרו כסיל כאולתו ועוד מלות גם אתה מיותרות שכבר אמר פן תשוה לו וא"ל כי נתן הכתוב ג' טעמים שלא להשיב לכסיל האחד דקדק באמרו כאולתו והכונה הוא שכיון שהוא כסיל הקליפה שהיא אולתו נתלבשה בו לומר הדברים ההם והוא דומה לכלב הנובח שאין ראוי לחוש עליו . ועוד טענה ב' פן תשוה לו שכיון שדבריו עשו פועל בתוך לבו להיות פוסק מהקדושה ומד"ת ולטנות גם בלבו נכנסה הקליפה שמחמת הכעס ענה לו נמצא משוה לכסיל ממש כי הכסיל שכעס וענה אולת ודאי שעשה לו דבר הראוי להקפיד עליו ועניתו קראה אולתו . גם ההכם הענוה לו מכח דבריו שעשו בו רושם הרי הוא כמוהו כי מן הראוי הוא שמי שהוא חכם בחכמת התורה שלא יעשה פועל בלבו דברי הבאי אע"פ שיהי' גנות לו . והעד ע"ז מרע"ה כשדברו אהרן ומרים עליו כתיב שם (במדבר יב) והאיש משה עניו מאד . ופי' המפרשים ששמע ושתק ולא שם אל לבו להשיב והטעם כי מרוב דבקותו עם השם לא הם להשיב על דברי העולם והשיב השם בעבורו. ועוד שלישית גם אתה דהיינו הנשמה שעמך אח רומז במלת אתה שעיקר האדם שיקרא אתה הוא הנשמה כי הגוף כלה ואבד ואינו בעל קיום שיקרא אתה וכשאדם מדבר עם חבירו אינו מדבר עם גופו כ"א בנשמתו הרואה ושומעת ובריבוי לרמוז שגם השכינה מסתלקת כמבואר במאמר שהעתקנו מפרשת תצוה שהכועס נשמתו והשכינה מסתלקות ממנו :

וכתב החסיד ה"ר יוסף יעב"ץ במסכת אבות (פרק ד) מאד מאד הוי שפל רוח דברים נאותים לדרוש זה ראיתי להעתיקם הנה . הקשה שהי' לו לתנא לומר שתקותך רמה שהתחיל לנכה באמרו הוי ותירץ ז"ל אומרו כי הגאוה ב' מינים וכנגדם ב' מיני שפלות א' המתגאה וחושב כי לו נאה הכבוד ושראוי שיכבדוהו הכל והוא לא יכבד לאדם כמו המלך והשרים והמדה הישרה בזה שיכבד כל א' כפי מעלתו ויחשוב כי הוא והם נבראו לכבודו יתברך ואין ראוי להשתמש בבריותיו העשויות בצלם ודמות והיא המדה הנזכרת למעלה ועל מין הגאוה הזאת אז"ל אמר הקב"ה לגאוה אין אני ואת יכולים לדור במקום אחד והטעם כמו שכתבתי כי לו יתברך נאה הכבוד כי אין למעלה ממנו והוא אומרו (תהלים נג) ה' מלך גאות לבש והב' המבזה את האנשים ומחרפן ומגדפן כי מאפס ותהו נחשבו לו ועליה הזהיר אל תהי בז לכל אדם והמדה הישרה לשתוק לבלתי השיב על חרפתו ולזה צריך שיהיה שפל מאד בעיניו כעפרא בעלמא לבלתי הרגיש כלל ולזה אמר התנא מאד מאד הוי שפל רוח אם יבזוך אחרים לא תחת מהם ומגדופיהם ונתן סבה שתקות אנוש כי אותו האנוש העריץ אשר חרפך וגדפך אחר תאכלהו רמה ומה לך ולחרפתו . וזה טעם אומרו אנוש ולא אמר אדם והיה יותר ראוי כי אדם מעפר יוקח אלא שכוון לנ"ם להזהיר את הנעלב והשכל אתה המעיין זה הפי' כי הוא מספיק מכל צד וזה הפי' העירני אליו ישעיה ע"ה באמרו (ישעיה נא) שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם אל תיראו חרפת אנוש ומגדופותם אל תחתו כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם סס וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים הנה זכר התנא הלשון שאמר הנביא שתקות אנוש רמה ואמנם הקדים שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם כי בני המעלה הם מעטים כי מהמון הה' תמצא הרבה בני אדם שיכבדו את בני אדם איש ואיש כפי מעלתו אבל שישמע חרפתו וישתוק אין גם אחד והעושה כן מורה רוב האחוז בעולם העליון (ק) עם אלהא די מדריהון עם בשרא לא אתוהי ולכן לא ירגיש בחרפת העולם . ולז"א שלמה המלך עליו השלום (משלי יד) חרך אפים רב תבונה גו' ובמשנת איזהו מכובד פירשתיה בס"ד וכדי שיכנסו דברי באזניך אמשול לך משל לאדם שהיו לו ב' מרגליות האחת לא תסולה בכתם אופיר שוה אלף אלפי אלפים דינרי זהב והאחרת שוה אלף זהובים וגזלו ממנו אותה השניה היתכן שיתעצב האיש ההוא אחר שנשארה המרגלית האחרת הראשונה אשר לא יחסר כל בה . וכן האנשים אשר נפשם קדושה מאד והגיעו לראות עולמם בחייהם לא יחושו אל אבדת טובות זה העולם וכלם כקליפת השום בעיניהם אל רבוים לא ישמחו ואל העדרם אל ידאגו , רבותי וגאוני הביטו וראו קדוש עליון רבי חנינא בן דוסא שכל העולם לא היה ניזון אלא בעבורו והוא מסתפק בקב חרובין מע"ש לע"ש ואליהו ע"ה אזור אזור עור במתניו וסעודתו עוגת רצפים וצפחת מים אין זה כי אם תוקף תשוקתם ביוצרם וחוזק השתכלותם ודבקותם בו ולז"א הנביא יודעי צדק עם תורתי בלבם כי זו המדה לא תמצא אלא במי שחשקו רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו בהתורה אשר היא תמימה בלבו המדה העליונה הזאת שאמרו עליה ענוה גדולה מכלם והיא המביאה אל רוח הקודש כאמרו (ישעיה סא) רוח אדני אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים שלחני לחבוש לנשברי לב והם העולים במדרגה הגדולה הנפלאה הזאת והוא סיום דברי הנביא ע"ה וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לדור דורים כי האל יתברך עתיד להרים קרן העלובים שומעים חרפתם ואינם משיבים ודע כי המופת המובהק שיש לאדם אם השם לנגדו תמיד שזה פרי כל התורה באמרו (דברים יב) את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק השפלות והפך הגאוה ואתן לך משל על זה לשני אנשים להם אלף דינרים לכל אחד והא'

בכפר

(ק) אצל המלאכים :

אבל דבר העומד להעשות כעשוי דמי א"כ כיון שתקות אנוש היא להיות רמה יחשוב שכבר הוא בעוד בחיים מקלת רמה והעד כנים שבראש כמו שפי' ז"ל במדרש אף כי אנוש רמה אלו כנים שבראש. וכיון שיחשוב בזה ישפל בעיני נפשו שאם יחשיב עצמו כאשר יבזוהו שכבר מת והוא מלא רמה לא ישגיח על הדברים שיאמרו שיחשוב בלבו ויאמר וכי המת המלא רמה ישיב על חרפתו ודאי לא ישיב שהוא חוץ מן השכל:

עוד כתב מורי דרך לקנית הענוה והוא שישתדל לעולם לברוח מן הכבוד ויבחר השפל שבמקומות וכן ישתדל לכבד כל הבריות כדלים כעשירים יהיו שוים כי אין הפרש בין העשיר ובין העני אלא במעות אבל שניהם נבראו בצלם ודמות והמכבד את הבריות מכבד לאומן העליון שעשאם בדמותו ואם ח"ו מבזה אותם הוא כמבזה האומן שעשאם ע"ד שאמרו במס' תענית פ"ג על רבי אלעזר שפגע באדם מכוער הרבה וכו' וא"ל לך אל האומן שעשאני ואמור לו מה מכוער כלי זה שעשית עד שהולך לשאול ממנו מחילה וא"ל נעניתי לך מחול לי. עוד שיחשוב לעולם בבזיונו וחסרון דעתו ומיאוס ביאושו ושהוא רמה ותולעה. עוד שמעתי מפיו שיחשוב כאשר יחרפוהו ויבזוהו כי סמא"ל עומד ומקטרג עליו למעלה וזו רעועה נמשכת ממנו דהא כתיב (משלי יז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ולכך דוד הע"ה לכפרת עונו שתק כאשר חרפו שמעי בן גרא שקראו איש הדמים וגואף וממזר רשע נולד תועבה כדפירש"י ז"ל על (מ"א ב) והוא קללני קללה נמרצת נוטריקון כמבואר שידע היות שמעי שליח מלמעלה להלקותו בלשונו ובמעשיו (ע) שעפר בעפר וכו'. ואמר כי ה' אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשית כן לכן ידאג על עונותיו ולא ישיב על חרפתו. ועד"ז כתב החסיד בח"ה בשער ה' כי זה ענין כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. כי מי שהוא טוב בעיניו יתברך הקב"ה זורע אהבתו בעיני הבריות שיאהבוהו נמצא שאם מבזים אותו ראוי שיחשוב שודאי אין רוח המקום נוחה הימנו וידאג על עונותיו. עוד יחשוב כי כל מה שאומר לו שמבזהו הוא אמת שאינו אומר אחד מני אלף מעונותיו כמ"ש הפייטן חטאי לו ידיעון בם שכני אזי ברחו ירחקו מגבולי ועם היות שיזיקו לו לא יגיע נזקו למה שפגם הוא למעלה כי לא לקח אדם משכבו מתחתיו כמו שהוא עשה שהוא נרגן מפריד אלוף ואיך יתעלם מהמלחמה הגדולה שיש לסמא"ל עמו על עונותיו ויסבב על המלחמה הקטנה ע"כ שמעתי. ואני אומר תוכחת גדול לקניית הענוה ושלא ישיב על חרפתו ולא יכעוס שהוא משל אל אדם א' שהלך אל המלך וחלה פניו והתנפל לפניו שיבא לדור עמו והמלך מגל ענותנותו הגדולה נתרצה לדור עמו בביתו בהמשך הימים עשה האדם הזה מעשים מגונים לפני המלך עד שהמלך ברח ממנו הלא ודאי (פ) נגנה לאיש כזה ונאמר לו שהוא רחוק ממוסרי בני אדם כי בעשותו הדברים ההם לפני המלך נמצא מגרש המלך מביתו ביד חזקה כי המלך אינו סובל שיכניסו לפניו גרף של רעי עד שיברח או שימליכו עבד במקומו ויגרשו את המלך והוא חלה פניו שיבא לדור עמו. והנמשל מובן כי אנו עם ישראל בכל תפלותינו ומצותינו ותורתנו הוא להמשיך השכינה שתדור עמנו כמ"ש (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכם ממש בתוך לבם ומבואר הקדמה זו בזוהר ותיקונים ובכמה מקומות שישראל (נ) נרין נורה וכן בזוהר (פרשת תרומה דף קלג) שמי שמתקן להקב"ה מטה ושלחן כסא ומנורה הקב"ה יהא אושפיזיה בכל ימא ופי' שם הענין בסוד התפלה ע"ש. ונודע כי משכן המלך הוא לב נשבר ונדכה כמו שביארנו והפכו שכעס והגאוה נמצא הכועס ממליך את העבד הכופר בעיקר ומגרש השכינה שהיתה דרה בנפש שבלבו ולכן הנפש מסתלקת וכן השכינה כמבואר. ולכן השכינה בלי ספק לא תדור עם אדם שישליך אותה ממקומה וגרשה בכל עת שירצה אלא שתדע השכינה בודאי שכבר קבל עליו שלא יכעוס עוד אז תחזור לדור עמו. וכן שאמר רשב"י ע"ה במאמר פ' תצוה שהעתקנו לעיל בר כד אתי ב"נ ועקר ליה מכל וכל לעלמין ולבתר אשתדל לאתקדשא ולאמשכא עליה קדושה דהיינו המשכת קדושת נשמתו שנסתלקה ממנו וכן המשכת השכינה כי משכן השכינה הוא בנשמה ומוטעם משל זה עם מאמר רשב"י ע"ה (זוהר פרשת בשלח דף כח) שהעתקנו בשער אהבה פ"ו בענין רעך ורע אביך ע"ש. וכן המשל הזה הוא מוסר ג"כ לכל העונות שאדם עושה לשכינה שודאי מגרש אותה ממנו שכל העבירות הם סרחון הקליפה ומלך אינו סובל כי אם ריח טוב תורה ומצות וז"ש שם בפסוק (משלי כה) הוקר רגלך מבית רעך הוקר יקרך דלא ירתח לקבלך ולא יטעם בך וכו' כדפי' שם שבכל מעשה יצה"ר שהוא משליטו עליו מבריח הנשמה הקדושה והשכינה ממנו וזה אין ראוי מאחר שהוא רעך ורע אביך כדפי' שם שהוא רוצה לדור עמך שתעשה מעשים שתגרשהו מביתך:

עוד מטעם אחר ראוי שלא יכעוס כי נמצא מבטל מצות ליראה את השם הנכבד והנורא כי מי שהוא לפני המלך וירא ממנו אינו כועס לפניו אלא בוש וירא ממנו ומניח כל ענייניו אל המלך כי המלך בידו נתקן הכל ושמא אותו המחרפו הוא ברשות המלך כמ"ש דוד המלך ע"ה (שמואל ב יד) ה' אמר לו קלל. וכן אמר שמואל בנדרים במאמר שהעתקנו לעיל בפרק הקודם כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו לא מבעיא נשמתו החצובה מתחת כסא הכבוד והמלאכים מכבדים אותו והבינו העשויים בצלם ודמות וצריך לכבדו כי איזהו מכובד המכבד את הבריות אלא אפי' שכינה שמלא כל הארץ כבודו וצריך ליראה ממנו היינו (תהלים י) אין אלהים כל מזמותיו פי' כל שום מחשבה ממחשבותיו אינם נגד השם וכן הוא הענין לא תעשה כל מלאכה ודומה הכי רבים. ובזה מבואר מה שפי' בזוהר (יתרו דף קמה ע"א) שבכל מי שיש לו יראה יש לו ענוה וחסידות ע"ש. וכאשר יתן האדם אל לבו שכל הסבות שיסתבבו לו הכל באים מאתו

(ע) שמשליך עליו עפר. (פ) לשון גנאי: (נ) כיון שמכינים עצמם שם מדורים הנורא שהשכינה תשרה בהם:

א"ל למדני תורה כשאני עומד על רגל אחת וא"ל ואהבת לרעך כמוך מה דעלך סני לחברך לא תעביד וכאשר ישכיל האדם בזה לא יבזה את חבירו ולא יחרפהו כמו שהוא רוצה לעצמו שלא יבזהו שום אדם וכן לא ישיב על חרפתו כמו שאם היה להפך שאם הוא היה מחרף שלא היה חפץ שישיבו לו וכן לדון את חבירו לכף זכות וכן מצות נקימה ונטירה הם מצות שכאשר יקיים האדם אותם מוכרח שיעבור על מדותיו ויטהר לבו מהשנאה מכל וכל הרי שבדין תורה מוכרח לאדם להיות עניו. ומפני שאהבת החברים והרחקת המחלוקת ורדיפת השלום הן הסבות המביאות לאדם לידי ענוה ראיתי להעתיק כאן פרק אהבת החברים שכתב הר"ר ישראל ז"ל בספר מנורת המאור שלו ז"ל (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך לא תקום ולא תטור וגו' ת"ר לא תשנא את אחיך יכול לא יכנו ולא יקללנו ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר. וגרסינן במסכת יומא תניא איזהו נקימה ואיזהו נטירה נקימה א"ל השאילני מגלך א"ל לא א"ל חבירו השאילני קרדומך א"ל איני משאילך כדרך שלא השאלתני ואיזהו נטירה א"ל השאילני קרדומך א"ל טול (א) איני עושה כמותך שלא השאלתני. ר' אלעזר הקפר אומר אהוב את השלום ושנא את המחלוקת שאפילו עובדי ע"א כביכול אין השכינה נוגעת בהם כשהם בשלום שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו ואם יש ביניהם מחלוקת מה אמר בהם חלק לבם עתה יאשמו תניא בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב וחכ"א מחלוקת בעיר שפיכות דמים בעיר בית הכנסת שיש בה מחלוקת סופה ליחרב וי"א סופה להתפזר. שני ת"ח הדרים בעיר א' וכן שני בתי דינין וביניהן מחלוקת סופן למות. אבא שאול אומר מחלוקת ב"ד חורבן עולם. בג' מקומות ויתר הקב"ה על ע"א ולא ויתר על המחלוקת אחת בימי דור אנוש התחילו לעבוד ע"א שנאמר (בראשית ד) אז הוחל לקרוא בשם ה' ולא נתפרע מהם עד דור המבול שהיה ביניהם מחלוקת והיו גוזלין וחומסין זה לזה ולא ויתר להם שנאמר (שם ו) קץ כל בשר בא לפני. שנית בדור המדבר כשעשו העגל מחל להם אבל כשהיו באים לידי מחלוקת לא ויתר להם שכ"מ שאתה מוצא וילונו אתה מוצא לשם חובה וגדולה מכלם מחלוקת קרח ולפיכך נהג השם עם קרח ועדתו לפנים משורת הדין א"ר ברכיה בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין מענישין עד שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד וב"ד של מעלה עד שיהיה בן כ' וכאן אבדו אפי' יונקי שדים שנאמר (במדבר יז) אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו'. שלישית כשנחלקו השבטים על יהודה ובנימין ולא היה שלום ביניהם נעשה לאלו ואלו פורענות כשחטאו עשרת השבטים בא שבט יהודה ופרע מהם שנאמר (ד"ה ב יג) וירדוף אביה אחר ירבעם וילכוד ממנו ערים בית אל ובנותיה ולא עצר עוד כח ירבעם בימי אביה ויגפהו ה' וימת ואף על פי שהיה ירבעם עובד ע"א ויתר לו הקב"ה עד שחלק על שבט יהודה ונענש. ר' מאיר אומר קשה היא המחלוקת שאפילו מחלוקת שהיא לישובו של עולם לא נאמר בה כי טוב ובכל מעשה בראשית נאמר כי טוב ובהבדלת הרקיע בין מים למים לא כתיב בו כי טוב והלא דברים ק"ו ומה מחלוקת שהיא לישובו של עולם לא כתיב בה כי טוב שהיא לחורבנו של עולם על אחת כמה וכמה. קשה הוא המחלוקת שהיא שקולה כדור המבול נאמר בעדת קרח (במדבר יז) נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם ונאמר בדור המבול (בראשית ו) אשר מעולם אנשי השם. קשה היא המחלוקת שהיא מביאה לידי סכנת נפשות שנאמר (שם יג) ויאהל עד סדום בשביל שפירש מאברהם היה קרוב לאבד כסדום אלולי זכות אברהם אבינו עליו השלום שנאמר (שם יט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט וגו'. קשה היא המחלוקת שהיא מביאה לידי מיתה שנאמר (שמות כא) וכי ינצו אנשים וכתיב ואם אסון יהיה וגו'. רבי יצחק אמר שלשה נקראו רשעים המגביה ידו על חבירו והמעיז פנים והלוה ואינו משלם המגביה ידו מנין שנאמר (שם ב) ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נאמר אלא למה תכה מלמד שעדיין לא הכה. המעיז פניו מנין שנאמר (משלי כא) העז איש רשע בפניו. והלוה ואינו משלם מנין שנאמר (תהלים לז) לוה רשע ולא ישלם, מנין שאסור לאדם להכות לחבירו שנאמר (דברים כה) ארבעים יכנו לא יוסיף והלא דברים קל וחומר ומה מי שנתחייב מלקות אנו מצווין שלא להכות אלא (ב) מלקות אדם לחבירו על אחת כמה וכמה מנין שאסור להתגרות זה בזה שנאמר (שם ב) וקרבת מול בני עמון אל תצורם וגו' והלא דברים קל וחומר ומה עמון ומואב אמר הכתוב (שם כג) לא תדרוש שלומם וטובתם נאמר בהם אל תצורם ואל תתגר בם ישראל זה לזה על אחת כמה וכמה. קשה היא השנאה שהחריבה בית המקדש כדגרסינן בגיטין פ"ה אקמצא ובר קמצא חרב ירושלים וכו' ע"ש. ושם ארשב"א בא וראה כמה של בושה שהרי סייע הקדוש ב"ה לבר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו ובעון שנאת חנם חרבה ירושלים וסמך לדבר איכ"ה ישב"ה בד"ד הע"ר ר"ת איב"ה וגרסינן ביומא פ"א תניא במקדש שני שהיו בקיאים ועוסקים בתורה וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ע"א וג"ע וש"ד וחז"ל (ישעיה כח) כי קצר המצע מהשתרע מאי מהשתרע (ג) מהיות ב' רעים כאחד :

ורוב היסורין הבאים על האדם בעון שנאת חנם כדגרסינן בפרק במה מדליקין (שבת פ"ב) תניא רבי נחמיה אומר בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת נפלים ובניו ובנותיו מתים כשהם קטנים ושנינו באבות דר' נתן רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות

מורדים

(א) וזה נקרא נטירה שבדבר שאומר בלבו ולא הכיהו מדעתו ואע"פ שהשאילו יש כאן עון נטירה : (ב) שיכול נעמוד ש־ (ג) הקב"ה כביכול וע"א :

בכפר אשר כל אנשיה לא ישיגו אלף דינרי זהב אין ספק שיתגאה זה על אנשי הכפר . והב' דר בעיר אשר סוחריה שרים זה ישפיל בעיניו עצמו ויהיה לאין כן מי שהוא רחוק מהש"י וממלאכיו וחסידיו מתגאה אל שלמטה ממנו . אמנם הצדיקים אשר השם לנגדם תמיד ישפלו לנגדו עד עפר כי בהביט במעלת השם ובמלאכיו ובחסידיו אשר מעולם ישפלו מאד בעיניהם וא' מי"א כללי התורה הוא נבזה בעיניו נמאס ולזה עדות : שלמה ע"ה על כל מה שאמרנו (משלי טו) לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות רחוק ה' מרשעים ותפלת צדיקים ישמע יאמר כי לב הצדיק יהגה תמיד במה שימשך ממנו ענוה ושפלות ואמנם הרשעים לא דיים אשר יגביהו לבם אלא גם יוציאו בפיהם גאותם עד שתמיד יביעו רעות והסבה לזה כי רחוק ה' מרשעים ולא יהגו בו אמנם הצדיקים ישמע ה' תפלתם מאשר הם קדושים אליו תמיד :

ועתה אגידה לכם מה שספרו על א' מהחסידים אמרו כי חסיד אחד נשאל איזה יום שמחה בכל ימיך וענה פעם א' הייתי הולך בספינה עם סוחרים נושאים מטוב הסחורות ולבעבור (ר) התבודד עם בוראי ירדתי לירכתי הספינה ושכבתי שם בשפל המקומות ויקם אחד מבחורי הסוחרים ויבזני בעיניו וירק בפני ויגלה ערותו והשתין עלי ותמהתי מעזותו וחי ה' לא דאבה נפשי למעשהו כלל ובעברו מעט פי שמחתי שמחה גדולה שהגיעה נפשי אל זה השעור מן הענוה כי ידעתי ממנה כי לא (ש) מהלכים בין העומדים כי משלה עלי המדה עד אשר לא הרגשתי כלל . וכבר אחז"ל כי אלו הזוכים לתחיה דכתיב (ישעיה כו) הקיצו ורננו שוכני עפר מי שנעשה עפר בחייו והוא הבלתי מרגיש אל חרפת אנוש ולז"א (שם נא) וצדקתי לעולם תהיה . ואולם אמרו יודעי צדק עם תורתי בלבם אינו כפל ענין בעיני אלא סימן לרמוז עם מי ידבר והם מאמיני ההשגחה וזה כי ידוע כי שני אנשים העומדים לריב בפני השופט לא יחרף אחד לחבירו ואם יקרה כן העלוב ישתוק ויעצב בעיניו יען תגלה חרפת בעל ריבו וזדון לבו לפני השופט ולז"א יודעי צדק כי מאמין ההשגחה וכי אדון כל הארץ שומע דברי המחרף וישלם לו גמולו בחיקו והוא יענה בעבורו ויניחהו אל השומע האמתי ובוחן לבות בני אדם ויודע הדברים אם לטוב אם להפכו עכ"ל לענייננו . ועם דבריו אלה נוכל להבין מה שאנו אומרים בסוף תפלתנו באלהי נצור לשוני מרע וכו' ולמקללי נפשי תדום כי לכאורה היה מספיק באמרו תדום ומאי נפשי וכן אחר כך חזר ואמר ונפשי כעפר לכל תהיה אלא הכוונה להשמיענו שיהי' השפלות מוטבע בנפש באופן שהנפש תהיה הדוממת כי כבר אפשר שלא ישיב על חרפתו וישאר לו השנאה שמורה בלבו כענין (בראשית כז) וישטום עשו את יעקב ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי וגו' ואמר הכתוב (משלי יז) תועבת ה' כל גבה לב אפילו שתהיה הגאוה בלב ולא הוציאו בפיו לכן אמר נפשי תדום שהנפש מצד עצמה תדום והוא כענין עם תורתי בלבם שפירש החסיד ז"ל וכמשל האיש הדר בעיר אשר סוחריה שרים וכו' וכן בארנו בשער האהבה כי כל הגאוה והכעס אינם באים אלא מצד החומר כי הנפש מטבעה היא להיות שפלה לפני הבורא ולפני הכל כמ"ש משה רבינו ע"ה (שמות יז) ונחנו מה ואמר עוד ונפשי כעפר לכל תהיה פי' למה שאמר נפשי תדום כיצד אפשר שתהיה הנפש דוממת ושלא תרגיש הוא שתהיה מורגלת כבר כ"כ לקבל הבזיונות כעפר שהוא מוכן לקבל דריסות בני אדם עליו תמידי ואמר החכם כהר"ר אברהם הלוי נר"ו שנלמוד מדת הענוה מהעפר שהעפר כ"ז שהוא גם לא יועיל למלאכה כ"ש לעשות ממנו כלי וכל יותר שהוא שחוק הוא יותר טוב כן האדם . ואני אומר שלזה אמר ונפשי כעפר לכל תהיה שכל שיקבל הבזיונות יותר תתעלה נפשו יותר . ומהר"ר שלמה אלקבץ נר"ו מצאתי שכתב בענין ולמקללי נפשי תדום ופי' כמו שכתבתי ובענין ונפשי כעפר כתב ולא זו בלבד אלא שילבש מעטה ענוה עד שידמה לקונו שחוטאים לו והוא מטיב עמהם כענין (ירמיה ט) ומנך לא מנעת מפיהם ביום אמרם אלה אלהיך ישראל לכן אמר ונפשי כעפר לכל תהיה כי הכל דשים אותו והוא מעלה להם בר ולחם ומזון עכ"ל . וכן עד"ז כתב החסיד הנזכר במשנת אל תהי נוח לכעוס פי' גלה בפסוק (קהלת ז) כי כעס בחיק כסילים ינוח והוא מתייחס עם הנדרש ואמר כי הכסילים לקלות כעסם ומהירותם לכעוס הכעס דר עמהם כאלו שם חנותו . אמנם אל המשכיל לא ינוח אלא היכף יעבור ומעט היק כי כעסם נסתר ולא יגלוהו ע"כ כלל דבריו והיינו ולמקללי נפשי תדום כדפי' . עוד שם פי' אחר בפסוק זה והוא ע"ד פי' עם תורתי בלבם שכתבנו ואמר במשנת אם אין אני לי מי לי משם הר"י ן' שושן ז"ל ועוד כתב כי החכם הזה אמרו עליו שלא כעס מימיו והיה זה כן כי לא היה פנוי לכעוס כלל כי היה טרוד בבקשת חיי הנפש ועל מה יכעוס הלא כל מיני הכעס והחמה על עסק הגוף באים ולז"א (ישעיה נא) שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם אל תיראו חרפת אנוש כמו שביארנו כבר ולז"א כעס בחיק כסילים ינוח כי לבם צפון משכל על כן לא ירומם להכעיס ומה נכבד מאמרם כל הכועס כאלו עובד ע"א שמורה שמחשבותיו רחוקים מעצמותו עכ"ל . עוד יש דברים שראוי להשוב בהם כדי שלא יכעוס ונבארם בפרק בפני עצמו כדי לתת ריוח בין פרק לפרק :

פרק רביעי הסבה הגדולה המונעת הכעס והשנאה והקנאה מהלב הוא כאשר ישכיל האדם בדעתו לקיים מצות (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך שהיא מצות עשה שבה כלולים כמה מצות כמו שאמרו בפ' במה מדליקין (שבת פ"ב) על אותו הגר שבא להתגייר לפני הלל א"ל

(ר) ביחידות : (ש) ר"ל שע"י מדת הענוה זוכה האדם להלוך לעתיד בין המלאכים שנקראים עומדים:

וחסידים קדושים ופייטנים שיכנסו למדינה כדי שיעשו להם כבוד אנשי המדינה ולא רצו ובעוד שהוא מדבר והנה אותו האיש שנתחבר להם בדרך ופירש מהם קרוב למדינה עובר אמר זה האיש הוא מאותה חבורה של צדיקים מיד עשו לו כבוד גדול ומנוהו עליהם לראש וכל זה מפני שנתחבר לטובים. הב' היה בא למדינה וראה אותם הגנבים והשודדים מיד נבהל ופחד על נפשו ונתחבא עד שעברו וכיון שנכנס למדינה היה מספר לאנשי המדינה ואומר ראיתי בדרך כת של גנבים והיו הורגים כל מי שהיו מוצאים ושוללים את ממונו ובעוד שהיה מדבר והנה אותו האיש שנתחבר אליהם בדרך ופירש מהם קרוב למדינה עבר אמר זה האיש הוא מאותה הכת של גנבים מיד לקחוהו ותלאוהו וכל זה מפני שנתחבר לרשעים ולא גנב ולא שלל עמהם ומת מיתה משונה ע"כ. וכל הרוצה להתרחק מן העבירות יתרחק מחברת הרשעים ואמרו חכמי המוסר כשתרצה לישאל על אדם שאל למי הוא מתחבר כי כל אדם עושה כמעשה רעהו לפיכך יתחבר אדם לטובים ויתרחק מחברת הרשעים הרעים. ואמר החכם חברת הטובים כבוד ויקר וחברת הנבלים קלון ובזיון והמתחבר לטובים דומה למי שהוא מוליך המור אפילו שלא יתן ממנו לחבירו נהנה ממנו. והמתחבר לרשעים דומה לאדם קרוב לכבשן האש שאם לא ישרף יתהבהב. ועוד אמרו לעולם לא נתחבר אדם לרשעים ונפטר מהם בשלום ולעולם כל מין ידבק במינו הצדיק ידבק בצדיק והרשע ידבק ברשע כד"א (ויקרא יא) את כל עורב למינו וגרסינן בב"ק הא מילתא אמרי אינשי דיקלא בישא מסייל ואזיל בתר קינא דשרכי פי' הדקל הרע שאינו עושה פירות הוא מתחבר לאילני סרק שאין עושין פירות ושמח ביניהם ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כתוב בתורה (בראשית כח) וילך עשו אל ישמעאל שני בנביאים (שופטים יא) ויתלקטו אל יפתח גו' ומשולש בכתובים כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (ואינו בפסוק אלא בספר בן סירא ואמר בכתובים לפי שהוא כתוב) והרוצה לדעת מדת חבירו יסתכל במה שהוא משבח אם משבח הטובות בידוע שהוא בעל מדות טובות ואם הוא בהפך בהפך והוא שכתוב (משלי יז) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו אינו מהלל אלא לפי מדותיו אם רעים ואם טובים :

ששה דברים אין אדם יכול לעשותם ואלו הן. א' אין לך אדם שרודף למלאות תאות יצרו שלא יחטא. ב' אין לך אדם שמשיח תמיד עם הנשים שלא יבא לידי ניאוף. ג' אין לך אדם שיקבץ ממון הרבה שאין לבו גס עליו. ד' אין לך אדם שנתחבר לרשעים ונפטר מהם בשלום. ה' אין לך אדם שנתקרב לגדולים שלא יתהפך הזמן עליו. ו' אין לך אדם שבקש שום דבר מהנבלים שנעשה בקשתו. וחברת הטובים כולה תועלת בלי היזק אפילו אין נותנים לו דבר משלהם ואפילו אין מליצים בעד חבריהם אפ"ה חברתם טובה ומועילה לפי שבני אדם מכבדין אותם ולפיכך יתחבר אדם לטובים. ואמר החכם המתחבר לטובים תגדל מעלתו הוא ומשפחתו והמתחבר לרשעים סופו להיות כהם ורשע המתחבר לצדיקים סופו להיות כהם שנאמר (משלי יג) הולך את חכמים יחכם ולעולם יהא אדם עבד לנדיבים ולטובים ולא שר ושופט לקלים ולפחותים דתנן (אבות פרק ד) הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים ר' אמר כשהלך לוט אצל אברהם אע"ה למד מדרכיו וממעשיו הטובים מה עשה אברהם עשה בית (ז) קיבול בחרן וכל מי שנכנס היה מאכילו ומשקהו ואומר לו אחד הוא אלהי אברהם אבינו עליו השלום יתברך שמו כשבא לוט היה עושה כך ועוד אמר החכם אין ראוי למשכיל להתחבר לאדם עד שיבחין אותו אם הוא ראוי לחברה אם לאו. ועוד אמר החברה הוא על ד' ענינים אהבת החברים דומה למזון והא' הברת האדם לאשתו ובניו שנאמר (משלי ה) באהבתה תשגה תמיד וכשם שהמזון צריך לו האדם תמיד שבו קיום גופו כך הוא חברת האדם לאשתו ולבניו תמיד כשם שבכל יום ויום הוא צריך לראותם ובם יהיה שקט ושאנן ודעתו מתיישבת עליו ומנין שדומין אשתו של אדם ובניו למזון שנאמר (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים המשיל האשה והבנים לשלחן הב' דומה לרפואה והוא חברת האח כמו שאין צריך האדם לרפואה אלא בעת החולי כן חברת האח אינה צריכה אלא בעת הדחק והצרה שנאמר (משלי יז) ואח לצרה יולד. הג' חברת הריעים הטובים ודומה אהבתם ולאמונתם לחמלת האב על הבן באב כתיב (מלאכי ג) כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו וכתיב (תהלים קג) כרחם אב על בנים ובריע כתיב (איוב יט) חנוני חנוני אתם רעי. הד' דומה לסם המות והוא חברת הרשעים הרעים ובני בליעל שכשם שסם המות מזיק וממית כך הרשעים מזיקים וממיתים וגרסי' במדרש המתחבר לרשע שודד עצמו מן העוה"ז ומן העוה"ב והמסביר פנים לרשע ה"ז ממרגיזי אל והמגמגם מתאבל בגופו והמטה את חבירו מדרך טובה לדרך רעה מת בחצי ימיו והמלעיג על המצות אין מרחמין עליו מן השמים וכל המרגיל להאדים פני חבירו פנקסו פתוח בו ביום וכו' כדאיתא במרגניתא של ר"מ שהעתקנו בשער הילדה פרק י"ב. ט"ו דברים צריך לעשות החבר הטוב לחבירו הנאמן ואז תהיה חברתו נאה ושלמה בלי מרמה ואלו הן · א' יקדים בשלומו. ב' צריך להזמין לחבירו בכל חפציו הטובים. ג' וביום שמחתו. ד' ישמור לו סודו ולא יגלהו. ה' יהיה לו מושיע בעת צרתו. ו' יבקרהו בחליו וישתדל לעשות צרכיו כל ימי היותו בחליו. ז' יתעסק בצרכי קבורתו אם מת. ח' יתקן דבריו בפניו כ"ש שלא בפניו. ט' יעבור על כל פשעיו שפשע לו וימחול לו מיד. י' יוכיח אותו אם יודע בו שעשה שלא כדין. י"א יעבדנו מיד. י"ב לא ירמה אותו במשא ומתן. י"ג יעשה כל מה שידור לעשות לו. י"ד לא יעזב לו. ט"ו יבקש

עליו

(ז) לקבל אורחים :

מורידים את האדם מן העוה"ז ומן העוה"ב שכל מי שהוא שונא את חבירו הקב"ה עוקרו מן העולם שהרי מצינו באנשי סדום שלא נעקרו אלא על שהיו שונאים זה את זה שנאמר (בראשית יג) ואנשי סדום וגו' רעים זה לזה וחטאים בג"ע. לה' בע"א. מאד בש"ד. וגרסינן במכילתא (שמות כג) כי תראה חמור שונאך אם כשאת יכול לעשות שונאך אוהבך מבטיחך אני שתעשה שונאך אוהבך דכתיב (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ואמר החכם שונא א' יהיה בעיניך כאלף אלפי אלפים שונאים ואלף אלפי אלפים אוהבים יהיו בעיניך כאחד. ואע"פ ששנאת חנם עון גדול הוא חייב אדם לשנוא את הרשעים כשם שהוא חייב לאהוב את החברים ההולכים על דרך הישרה שנאמר (תהלים קלט) הלוא משנאיך ה' אשנא. ד"א כי תראה חמור שונאך ומה אם מי שהוא שונא אותו אמרה תורה וכו' ק"ו מי שאינו שונא אותו ודוד ע"ה קרא האויב בד' לשונות של גנאי חמס חנם שקר ריקם. חמס דכתיב (שם כה) ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני אלו השונאים את הדיינין המזכין את הזכאי ומחייבין את החייב כדי לבקש את החמס. שקר שנאמר (שם לח) ואויבי חיים עצמו ורבו שונאי שקר. שקר תרמיתם אלו השונאים את הכשרים מפני שהם אומרים אמת והם מבקשים לומר שקר על הרע טוב ועל הטוב רע. ריקם שנאמר (שם כה) יבושו הבוגדים ריקם אלו השונאים ת"ח שהם אומרים יש דין ויש דיין כדאי הוא לו (ד) שהעולם ריקם. חנם (שם קט) ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חנם אלו השונאים את חבריהם על לא דבר שנאמר (שם נט) בלי עון ירוצון ויכוננו עורה לקראתי וראה. לעולם יהא אדם אוהב את הבריות ומצוה זו מצות עשה שנאמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך חייב אדם לאהוב את חבירו ולחמול על הונו דתנן (אבות פ"ג) ר' יוסי אומר יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך ופי' רבותינו ז"ל כשם שרואה אדם את ממונו כך רואה את ממון חבירו וכשם שאינו מוציא שם רע על ממונו כך לא יוציא שם רע על ממון חבירו אם רואה את חבירו במקום סכנה חייב להצילו בכל יכלתו ואם לא הצילו מעלה עליו הכתוב כאלו הרגו שנאמר (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך ואז"ל אם ראית חבירך טובע בנהר או לסטים באים עליו חייב אתה להצילו שנאמר לא תעמוד וגו' וכתיב (משלי כד) הצל לקוחים למות וגו' וא"ת מי רואני למה אסכן בעצמי שלום עליך נפשי ת"ל (שם כד) הן לא ידענו זה הלא תוכן לבות הוא יבין ונוצר נפשך הוא ידע ואם הציל כאלו קיים עולם מלא ואפילו אם יהיה אויבו או שונאו חייב להצילו שנאמר (שמות כג) כי תראה חמור שונאך. והעושה כך הקב"ה רוצה במעשיו שנאמר (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש ר"ל אם חפץ שירצה דרכו הקב"ה ישלים הוא בעצמו על אויביו כיצד אם יראה שור או חמור של חבירו רובץ תחת משאו יקים אותו עמו מיד יסיר אויבו השנאה מלבו ובשביל זה ירצה הקדוש ב"ה דרכו ותניא (ה) מי שיש לו נכסים מלמעלה דתנן כל שרוח הבריות נוחה הימנו וכו'. לעולם יתחבר אדם לטובים ולישרים ויתרחק מחברת הרשעים ובני הבליעל כדתנן (אבות פ"א) נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ופי' רבותינו ז"ל א' שכן שבבית וא' שכן שבחוץ וא' שכן שבשדה שאין הנגעים באים אלא על ביתו של אותו רשע וגורם לסתור כותלו של צדיק כיצד כותל שבין רשע לצדיק ונראה נגע בביתו של רשע סותרין ביתו של צדיק בנגעו של רשע רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר אוי לרשע אוי לשכנו עונותיו של רשע גרמו לו לסתור כותלו של צדיק ד"א ואל תתחבר לרשע ולא יתחבר אדם לאיש רע שהרי יהושפט נתחבר לאחאב ועלה עמו לרמות גלעד ויצא עליו קצף שנאמר (ד"ה ב יט) הלרשע לעזור וגו' ושוב נתחבר לאחזיה ופרץ ה' מעשיו שנאמר בהתחברך לרשע פרץ ה' מעשיך וכן מצינו באמנון שנתחבר לו ליונדב ויעץ לו עצות רעות שנאמר (שמואל ב יג) ולאמנון רע ושמו יונדב וגו' והיה חכם לפורעניות וגרסינן באבות דר' נתן אם יאמרו לך הילדים בנה ב"ה אל תשמע להם ואם יאמרו לך הזקנים בא ונסתור ב"ה שמע להם למה מפני שבנין נערים סתירה וסתירת זקנים בנין ראיה לדבר עצת רחבעם בן שלמה שעזב עצת הזקנים ונטל עצת הילדים. אל תהי חבר לרשע אפילו לדברי תורה אלא ישתדל אדם לקנות חבר טוב ולהתרחק מחבר רע כדגרסינן בפרקי רבי אליעזר (משלי יג) הולך את חכמים יחכם למה"ד למי שהוא נכנס לבית המרקחים לא נתן ולא לקח וריח טוב לקח כך כל מי שהוא הולך עם הצדיקים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים ורועה כסילים ירוע למה"ד לאדם שנכנס (ו) לבורסקי ולא נתן ולא לקח וריח רע לקח כך מי שהוא מהלך עם הרשעים לוקח מדרכיהם וממעשיהם.
אמר המחבר מלה"ד לשנים מהלכין בדרך ופגעו בשתי חבורות של בני אדם שהיו מהלכין בדרך החבורה האחת היו בה אנשים צדיקים ישרים ויראי שמים הלך האחד ונתחבר עמהם וכל מי שהיה רואה אותו עמהם היה סבור שהוא אחד מהם כיון שהגיעו למדינה פירש מהם ונכנס למדינה והם הלכו להם. החבורה השנית היו בה אנשים בני בליעל גנבים והורגים כל מי שמוצאים בדרך ובוזזים נכסיו הלך הב' ונתחבר להם והלך עמהם וכל מי שהיה רואה אותו בדרך היה סבור שהוא אחד מהם כיון שהגיעו למדינה פירש מהם ונכנס למדינה והם הלכו לדרכם שו ב' אנשים באים לעיר והיו מאותה המדינה הא' מהם ראה לחבורה של צדיקים ולאותו האיש עמהם והיה מספר לאנשי המדינה ואומר ראיתי אנשים בדרך חבורה של חסידים

(ד) לית דין ולית דיין: (ה) נ"ל דג' מי שיש לו נכסים למעלה יש לו נכסים מלמטה וכל מי שאין לו נכסים למעלה אין לו נכסים למטה: (ו) מקום עיבוד עורות:

בשלום. וגרסינן במדרש הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה מפני מה שב חיל פרעה למצרים ולא בא לעזור את ישראל לפי שהיו שונאים אותם כשבאו עד שפת הים והצרו בלבם שנאתם בישראל מתוך המחשבה הרעה והשנאה והרהור נדמו להם על שפת הים נאדות נפוחים שטוחים על פני המים מיד חזרו כסבורים שהם אבותם שהטביע הקב"ה בים ע"י משה רבינו ע"ה ואמרו חרפה היא לנו לעזור לאויבים שהטביעו את אבותינו בים אחר שנתעללו בם כמה מכות הא למדנו שהשנאה מביאה לידי איבה וקטטה. וגרסינן בספרי כי אחים אנחנו אין שלום יוצא מתוך נגות וכד"א (בראשית יג) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט מי גרם ללוט שפירש מאברהם הצדיק הוי אומר מריבה וכה"א (דברים יט) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב מי גרם לו ללקות הוי אומר מריבה אין לי אלא שני אנשים אם ובת איש ואשה מנין ת"ל (י) יחדו לפיכך צריך האדם למנוע עצמו מן המריבה כי המונע עצמו מן המריבה הוא מכובד על הבריות שנאמר (משלי כ) כבוד לאיש שבת מריב וכתיב (שם יג) יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם פי' יתרון יש בצדיק יותר מבאדם אחר שהצדיק שומע חרפתו וסובל תאותו וכובש את יצרו ושותק כדי שלא יבא לידי מריבה ולידי בזיון ודרך רשעים תתעם הדרך הרעה של רשעים תתעם כי הוא בזיון בעיניהם לשמוע חרפתם ולשתוק והם טועים מדרך השכל שמתוך כך הם באים לידי קטטה ומריבה וגרסינן בחולין (פ"ו) א"ר אלעאי אין העולם מתקיים אלא בזכות מי (כ) שבולם את פיו בשעת מריבה כמו שהעתקנו לשונו לעיל בפ"ג ואמר החכם לעולם לא הרפני אדם יותר מפעם אחד כי בפעם ראשונה אסבול חרפתו ולא יחרפני שנית:

וגרסינן במדרש (משלי יח) איש רעים להתרועע מי שרוצה להיות לו ריעים יסבול ויעבור על מדותיו ויקבל אותם בסבר פנים יפות פי' להתרועע מגזרת ריע כלומר יעשה עצמו ריע וחבר עם כל בני אדם. ד"א איש רעים וגו' לעולם לא יהיה לאדם ריעים אם לא יכנע לפניהם וישבר אותם מגזרת (תהלים ב) תרועם בשבט ברזל ובזה תהיה חבורתו נאה ושלמה ואמר החכם מי שלא שבר גאותו לפני חבירו ויהיה תמיד עלוב מהם ולא יהיה הוא עולב לאחד מהם לא יהיו לו רעים:

והמדות הטובות הללו גורמין שיהיו לו רעים אהובים יותר מאחיו שנאמר (משלי יח) ויש אוהב דבק מאח וכתיב (שם כז) רעך ורע אביך אל תעזוב אם תשמור ולא תעזוב רעך ורע אביך לא תצטרך לאחיך ביום אידך כי חבירך ילך ביום צרתך שהוא לך יותר מאח וגרסינן באלה שמות רבה טוב שכן קרוב זה יתרו מאח רחוק זה עשו ביתרו מה כתיב (ש"א טו) ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל וגו' בעשו כתיב (דברים כה) זכור את אשר עשה לך עמלק את מוצא דברים רבים מוכיחים שהם כתובים בעשו לגנאי וביתרו לשבח בעשו כתיב (איכה ה) נשים בציון ענו ביתרו כתיב (שמות ב) ויתן את צפורה בתו למשה. בעשו כתיב (תהלים יד) אוכלי עמי אכלו לחם. ביתרו כתיב (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם בעשו כתיב (דברים כה) ולא ירא אלהים ביתרו כתיב (שמות יח) ונוך אלהים. עשו ביטל הקרבנות ביתרו כתיב (שם יח) ויקח יתרו עולה וזבחים וגו' שמע עשו בגאתם ובא ונלחם עמהם שנאמר (שם יז) ויבא עמלק ויתרו שמע בטובתן ובא ונלוה אליהם שנאמר (שם יח) וישמע יתרו וגו':

גרי הצדק וישראל שוים באהבה והן כישראל לכל דבריהם ומצות עשה לאהוב את הגר שנאמר (דברים י) ואהבתם את הגר וגרסינן במכילתא (שמות כב) וגר לא תונה בדברים ולא תלחצנו בממון בדברים שלא תאמר לו אמש היית עובד ע"א וחזירים נוצאים מבין שניך ועכשיו אתה עומד ומדבר כנגדי ואם תונה אותו יונה אותך שנאמר כי גרים הייתם בארץ מצרים מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר להברך. תניא בב"מ פ"ד ת"ר (ל) המאונה את הגר עובר בג' לאוין (מ) והלוחצו עובר בשנים תניא ר"א אומר מפני מה הזהירה התורה על הגר בל"ו (נ) מקומות שכך כתיב כי גרים הייתם חביבין הגרים שמקלן הקב"ה בקדושת שבת וקדושה מע"א (ס) שהזהיר הכתוב על השבת בכ"ח מקומות ועל ע"א בכ"ח מקומות ואף על הגר מוזהר בכ"ח מקומות וישראל נקראו קדושים שנאמר (דברים יד) כי עם קדוש אתה ע"י שהיו מתקדשים מע"א שנאמר (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים מג"ע מנבלות וטרפות משקצים ורמשים מן הטומאות. מג"ע שנאמר בסוף פ' עריות והתקדשתם מנבילות וטריפות שנאמר (שמות כב) ואנשי קדש תהיון לי משקצים ורמשים שנאמר בסוף פ' איסורי מאכלות (ויקרא יא) כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים מן הטומאות שנאמר (שם טו) וטהרו וקדשו מטמאות בני ישראל אף לעתיד לבא הקב"ה מקדשם שנאמר (יחזקאל לז) וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל וכן הוא אומר (ויקרא כ) והייתם לי קדושים בעוה"ז ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי לעוה"ב ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר אלו אמר ואבדיל את העמים מכם לא היתה תקומה לעובדי כוכבים ולא היה פתח לאחד מהם להתגייר למה"ד לבורר רעות מתוך יפות שוב אינו חוזר על הרעות שמא ימצא בהם יפות:

חביבין הגרים שבכ"מ הוא מהרה בישראל ישראל נקראו עבדים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים והגרים נקראו עבדים שנאמר (ישעיה נו) ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים

(י) כלומר הראויים להיות יחדו בשלום: (כ) שסוגר: (ל) באונאת דברים: (מ) שדחקו לתבוע הונו: (נ) בגמרא גרי' ואמרי לה מ"ו מקומות פי' התוס' שם י"מ משום דהזהיר כי גרים הייתם וכיוצא בה: (ס) נותרן הגי' מפני שסורו רע פי' לפי שסורו רע ר"ל מע"ג ובא לכלל ישראל ע"כ ראוי לחפות עליו ולקרבו ולא לנערו. פ"א שנוה לשוב לדרך רע לפי שהיה מורגל בכך:

עליו רחמים תמיד ויבקש טובתו בלבו :

וגרסינן באבות דר' נתן ועוד ב' דברים היה אומר ר"א יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך יאוי אדם על כבוד בניו ובנותיו אם רואה את שלא יפול אדם את שלך את לא תהא נוטל את של חבירך , אם רוצה את שלא יאמרו אחריך דבר אף את לא תאמר אחרי חבירך דבר הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה חייב אדם לאהוב את חבירו ולחלוק לו כבוד והלא דברים ק"ו ומה אם מלאכי השרת שאין ביניהם יצה"ר חולקין כבוד זל"ז. בשר ודם שיצה"ר ביניהם עאכ"ו שנאמר (ישעיה ו) וקרא זא"ז ואמר זה אומר לחבירו אתה גדול ממני ואתה פותח בשבחו של מקום תחלה :

וגרסינן במגלת חסידים אם רוצה להדבק לך אוהב הוי נושא ונותן בטובתו ולא יעבור אדם על דעת חבירו ויבטל רצונו מפני רצון אחרים כדגרסינן במסכת שבת (דף קי"ח) א"ר יוסי מימי לא עברתי על דעת חבירי יודע אני שאין אני כהן אלו אמרו לי חבירי עלה לדוכן הייתי עולה . שמונה חבורות הם של בני אדם שהמתחבר לאחת למד מדה בפני עצמה ואלו הם . א' המתחבר לרשעים למד החמס והגאוה . ב' המתחבר לעשירים למד אהבת הממון ותענוג העוה"ז . ג' המתחבר לענוים למד הענוה והשבח וההודאה . ד' המתחבר לנשים למד הזמה והשחוק והשחוק ונבלות הפה וכל מחשבה רעה . ה' המתחבר לנערים למד שיחה בטלה והיתול דתנן (אבות פ"ג) שיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של ע"ה מוציאין את האדם מן העולם . ו' המתחבר לרשעים למד העונות והפשעים ומסלק ממנו התשובה . ז' המתחבר ללצים למד שוא וכזב . ח' המתחבר לחסידים ולצדיקים למד החסד ומדות טובות ונוחל העוה"ב . לעולם ישתדל אדם לקנות לו חבר אם מצא אותו בחנם ואם לאו יקנהו בממון דתנן (שם פ"א) עשה לך רב וקנה לך חבר . ואמר החכם הנוף אפי ממי שקנה העבדים בממונו היאך לא יקנה את בני חורין באמרי פיו הטובים שבדברים טובים קונה האדם החברים יותר מבממון :

והחסידים הראשונים היו דנים כל אדם לכף זכות ואפילו היו רואים לאדם עושה שום דבר שהיה נראה לרבים שהיה עובר עבירה לא היו מבזין אותו בלבם ודנין אותו לכף זכות ואומרים אפשר שלא עבר וכוונתו היתה לדבר אחר והיו מסתלקין מן החשד שכל החושד בכשרים לוקה בגופו וכדפי' במסכת שבת (קי"ח) ת"ר הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו לכף זכות מעשה באחד מגליל העליון כו' ע"ש ועוד מעשה ברבי יהושע וכו' ע"ש :

וגרסינן באבות דר' נתן והוי דן את כל האדם לכף זכות . מעשה באחד ששלח בנו אצל חבירו וא"ל תבא אמר השאילני מדה של חטים הלך ומצאו מודד חטים ואמר אין לי בא וספר לאביו א"ל שמא של מעשר הם עוד א"ל לך אמור לו תבא אמר השאילני מנה אחד הלך ומצאו מונה מעות א"ל אין לי בא וספר לאביו וא"ל שמא פקדון הם אצלו כיון שיצאו לשוק פגעו זב"ז א"ל חברו כשבא בנך ומצאני מודד חטים ולא נתתי לך במה חשדתני א"ל שמא של מעשר הם וכשמצאני מונה מעות במה חשדתני א"ל שמא פקדון הן אצלו . א"ל העבודה כך היה ולא הטית ימין ושמאל ועליך נאמר והוי דן את כל האדם לכף זכות וכשם שדנתני לכף זכות כך ידינך הקב"ה לכף זכות . ארשב"ל החושד בכשרים לוקה בגופו מנ"ל ממשה שאמר (שמות ד) והן לא יאמינו לי וקמי שמיא גליא מלתא דמהימני שנאמר (שם ד) ויאמן העם וכיון שחשדן מיד נענש משה דכתיב ויאמר ה' לו עוד וכי לא הוי מלתא אחריתא אלא נרעת בגופיה אלא מכאן דאיענש על (ח) מילתא אמר רבא ואיתימא רבי יוסי בר חנינא מדה טובה ממהרת לבא יותר ממדה של פורענות דאלו התם (שם ד) ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג והנה במדת פורענות נתעכב ואמר והנה ידו מצורעת ובמדה הטובה לא נתעכב ולא אמר והנה ידו אלא והנה שבה כבשרו ומאן דחשדין ביה מילתא ולית ביה צריך לאפוקי נפשיה מחשדא דהכי אשכחן בחנה דאמר לה עלי (שמואל א א) עד מתי תשתכרין ואמרה ליה לא אדוני אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי מיד א"ל לכי לשלום מכאן להושד אדם בדבר ואין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לבקש עליו רחמים שנאמר (שם א) ואלהי ישראל יתן את שלתך א"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו והאוהב את חברו לעולם ידין אותו לכף זכות ומכסה על פשעיו אבל אם שונא אותו לעולם ידין אותו לכף חובה ואפילו לא עבר ולא יראה לו זכות אפילו הוא כשר ומתוך כך מתקוטט עמו ויבקש עליו תרעומות שנאמר (משלי י) שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה לפי שבשנאתו אותו דברים נכרים אלו ויריב עמו על לא דבר והפך זה אם הוא אוהבו ואפי' יהיה חברו עמו בבריח ובשבועה ישוב לאחור ויפר הבריח כי השנאה הטמונה בלבו תחפש המריבות והעורר המדנים וכל שנאה ותאוות ויחשוב בלבו שגם חבירו שונא אותו כי הוא ידין לבות בני אדם שהם רעים בלבו הרע והרהורים רעים שבלבו יחשוב שהם כך בלבבות אחרות ומתוך המחשבה הרעה יבא לידי מעשה וישנא את הבריות משל לאדם שהולך על מקום צר אם אותו מקום אינו גבוה מעל הארץ ילך בחפזה ולא יכשל וכ"ש שלא יפול ואם אותו מקום גבוה מעל הארץ יחשב בלבו שיפול לארץ ומתוך פחדו שיפול בא לידי מעשה (ט) שגם חברו הוא שונא אותו גם הוא יותר וכל המהרהר דבר רע בלבו יראה לו אותו דבר שהרהר שהוא אמת ויתקיים בלבו ויבא לידי מעשה וכן רוב החלומות אינם אלא מהרהורים שאדם מהרהר בלבו בהקיץ יראהו לו בחלום

(ט) דבורו : (ט) ר"ל שבנמשל שועל הדמיון שלו גורם שיבא לידי מעשה כך בנמשל ע"י שיש לו מחשבה רעה על חבירו שוא בא לידי מעשה :

או בן עשרים שנה היתה קשה לדבר ולא היה גר יכול להתגייר אלא עד השיעור הזה אלא גלגל הקב"ה כ"ט שנים עד שהשלים מאה כדי לתת פתח לכל באי עולם להתגייר. לפיכך צריך האדם לאהוב את הגרים ולחמול עליו ולומר ראוי הוא זה שעזב אביו ואמו ומשפחתו וארץ מולדתו ובא ליכנס תחת כנפי השכינה לרחם עליו וכל מי שאינו מרחם עליו אין מרחמין עליו מן השמים ומי שהוא אכזרי ואין בו רחמים ושונא הבריות ומכה חבירו (צ) בשוט לשונו ובאמרי פיו חטאו ועונשו גדול עד מאד כ"ש המרים ידו על חבירו וכ"ש הרג או חניק כדגרסינן בסנהדרין (פ"ז) א"ר חנינא (ק) הסוטר לועו של חבירו כאלו סוטר לועו של קודש שנא' (משלי כ) (ר) מוקש אדם ילע קודש גרסינן במדרש משלי (שם כב) אוהב טהר לב חן שפתיו וגו' ר"ל מי שהוא אוהב החברים בלבו ומדבר להם רכות בשפתיו ראוי הוא להיות ריע למלך ופירש ר"ח ז"ל רעהו מלך שדבריו נשמעים יותר מדברי המלך שאילו דברי המלך נשמעים מפני היראה אבל דבריו של טהר לב נשמעין מפני חן שפתיו ובמענה פיו ניכר האוהב כשם שניכר השונא בשפתיו שנא' (משלי כו) בשפתיו ינכר שונא ד"א בשפתיו ינכר שונא ר"ל לא יראה השנאה שבלבו אלא יחנן דבריו אבל בקרבו ישית מרמה ופי' ינכר יראה בפיו הפך ממה שיש בלבו כמו ויתנכר אליהם (שם כ) גם במעלליו יתנכר נער:

וצריך האדם לכבד את חבירו ואפי' הוא קטן ממנו בחכמה ובשנים והפליגו רז"ל בדבר (אבות פ"ב) ואמרו ר"א בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים וחייב אדם להורות את חבירו ולהדריכו על הדרך הטוב ויאהוב אותו כנפשו ואם בקש מחבירו דבר ולא עשה רצונו אל יאשימהו. ואמר החכם אם בקשתי דבר מחבירו ולא עשה בקשתי הייתי אומר לא נעשית בקשתי מפני עוני והנני מוחל לחברי שלא עשאה. ולא יתכוין בהנאת (ש) חבירו כי אם לשם שמים לא שיהללוהו בני אדם ואם חטא לו חבירו או עשה לו שום דבר שלא כדין אפי' הצר לו הרבה יסיר הכעס מלבו וימחול לו מיד ואם חטא הוא לחבירו ירבה עליו ריעים עד שיפייסנו ואפי' אויבו שהצר לו הרבה ישלם לו טובה תחת רעה והוי יודע כי רעת האדם בעה"ז אינה אלא מצד חטאיו ואין יכולת ביד האדם להצר לחבירו אם אין לו סיוע מלמעלה בעונו ולפיכך אל יאשים את חבירו אלא לחטאו ולפשעו שנא' (ישעיה נ) הן בעונותיכם נמכרתם:

לעולם יקרב אדם אוהביו ויתרחק משונאיו וישמע ויקבל עצת אוהביו כדגרסינן ביבמות פ"ו האוהב את שכניו ומקרב את קרוביו (ת) והנושא את בת אחותו והמלוה לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר (שם נח) אז תקרא וה' יענה ואע"פ שמקללין אותו קרוביו ומחרפין אותו ישמע להם שלטובתו הם מתכוונים כדגרסינן (סנהדרין פ' חלק) אר"ש בר נחמני מאי דכתיב (משלי כז) נאמנים פצעי אוהב וגו' טובה קללה אחיה השלוני שקלל את ישראל מברכה שברכם בלעם אחיה קללם בקנה שנא' (מ"א יד) והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים ואפילו כל הרוחות באות ונושבות בו הולך ובא עמהם כיון שדוממות עומד במקומו כן ישראל. אבל בלעם הרשע ברכם בארז מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף וכיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו וזאת היתה כונתו של בלעם הרשע אפי' בברכותיו לעקור שונאיהם של ישראל ובזמן שאהבה ואחוה שרוין בישראל הקב"ה מנחם ציון ובונה ירושלים ואז יהיה שלום ושלוה בארמנותיך שנאמר (תהלים קכב) שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך יהי שלום בחילך וגו' וכתיב למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך עכ"ל. ומקצת המאמרים שהביא ע"ה דלגתי בהעתקה כי הם מפורסמים ולא רציתי להאריך כל כך. ע"כ הגיע הערת מצות אהבת החברים ע"ד מה שפי' רז"ל במדרשים. עוד ראיתי לדבר בענין אהבת החברים ע"ד הסוד כפי המובן מתוך דברי רשב"י ע"ה בזוהר ונבאר ענין זה בפרק בפ"ע ועוד עניינים אחרים שהם סבות גדולות לבטל הכעס כדי לתת ריוח בין פרק לפרק:

פרק ה טעם אהבת החברים עד"ה הוא כי אחר שהוא אמת ומוסכם בפי הכל היות כל הנשמות אצולות ממקום גבוה צריך שיאהב כל נשמות חבריו במה שהם חלק אלוה ממעל במציאות שהוא אוהב את נשמתו וכמו שהאלהות העליון מתיחד תכלית היחוד וכן הנשמות למעלה אין בהם קנאה ותחרות ושנאה ח"ו כי המדות האלו הם מדות חיצוניות מהקליפה החיצונה אבל בקדושה הכל הוא באהבה וכמו שהארכנו בשער האהבה בפרק ראשון ובפ' שני ע"ש. ואע"פ שאמרו רז"ל שבג"ע התחתון כל א' נכוה מחופתו אין זה מפני שנאה אלא מהבושת הוא בחשבו שהיה ראוי שיגיע הוא למדרגה ההיא שיאיר בו האור העליון יותר ממה שיש לו שכל חפץ הצדיקים בג"ע הוא זה נמצא שהיא קנאה המביאה לידי אהבת השם ואוהב את חבירו שזכה למעלה ההיא ע"י מעשיו והנה מצד ב' דברים צריך לאהוב את חבירו האחד מצד הנשמה הב' מצד הגוף. ועל ב' בחינות אלו אפשר שאמר הנביא (מלאכי ב) הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו ופרש"י ז"ל הלוא אב אחד לכלנו הוא יעקב אע"ה ובודאי בחינה זאת הוא בחינה מצד הגוף שיעקב אע"ה היתה מטתו שלמה בלי שום ערבוב קליפה וזכה להוליד י"ב שבטים שהוציאו ע' נפש והכל בקדושה שלא יצא שום א' מהם לחוץ ולכן אז נבדלו ישראל מהעכו"ם אמנם יעקב

אבל

(צ) בלשון הרע: (ק) שמכה על לחי חבירו: (ר) ר"ל הנוקש לישראל שקרויים אדם ילע קדש כאלו מכה לועו של קודש:
(ש) שמכבד לחבירו: (ת) לפי שגעגועי אדם רבים על אחותו יותר מן אחיו ומתוך כך מתכבד אם אשתו היא בת אחיו אינו עושה מצוה כל כך דמבטל מצות יבום:

לעבדים ישראל נקראו משרתים שנאמר (שם סא) ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו והגרים נקראו משרתים שנאמר ובני נכר הנלוים על ה' לשרתו ישראל נקראו אוהבים שנאמר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' והגרים נקראים אוהבים שנאמר (דברים י) ואוהב גר רשב"י אומר ואוהביו כצאת השמש מי שהוא אוהב את המקום במקום אוהבו בגרים כתיב ואוהב גר ובצדיקים כתיב (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וכי מי הוא גדול מי שהוא אוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו המשל הכל אוהבים את מלכם אשרי שמלכו אוהבו אונקלוס הגר שאל את ר"א א"ל הרי כל חבה שחבב הקדוש ב"ה את הגר לתת לו לחם ושמלה בלבד א"ל וכי דבר קטן הוא לפניך דבר שנתחבט עליו אותו זקן ואמר (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול וגו' בא לפני רבי יהושע התחיל מפייסו א"ל לחם זו לחמה של תורה שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושמלה זו תורה שנאמר (ישעיה ג) שמלה לכה קצין תהיה לנו ולא עוד אלא שבנותיהם נשאות לכהונה ויולדות כהנים והם זוכים ללחם ושמלה להם זה לחם הפנים ושמלה אלו בגדי כהונה הרי במקדש ומנין אף בגבולין לחם זו חלה ושמלה זו ראשית הגז בישראל נאמר ברית שנאמר (בראשית יז) והיתה בריתי בבשרכם ובגרים נאמר ברית שנאמר (ישעיה נו) ומחזיקים בבריתי בישראל נאמר רצון שנאמר (שמות כח) לרצון להם לפני ה' ובגרים נאמר רצון שנאמר (ישעיה נו) עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי בישראל נאמר שמירה שנאמר (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ובגרים נאמר שמירה שנאמר (שם קמו) ה' שומר את גרים. וכן את מוצא הגרים בד' כתות שהם עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם (ישעיה מד) זה יאמר לה' אני אלו ישראל וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי צדק וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים רבי אומר גר שבא להתגייר כאלו עשה חסד עם כל ישראל שכן שאול אומר לבני יתרו (ש"א טו) ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל וכי יש מי שיוכל לעשות חסד עם כל אותם האלפים והרבבות אלא כיון שנתגייר בימיהם אמר (שמות יח) ברוך ה' אשר הציל אתכם כאלו עשה חסד עם כולם :

חביבין הגרים שהקב"ה מוסיף על שמם שכן אתה מוצא ביתרו בתחלה לא נקרא אלא יתר שנאמר (שמות ד) וישב אל יתר חותנו וכיון שנתגייר נקרא יתרו וכן כל העולה לגדולה מוסיפין על שמו שנאמר (בראשית יז) והיה שמך אברהם וכן (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע ויש שממעטין את שמם בעבור מעשיהם הרעים שאחאב נביא השקר נקרא אחב שנאמר ישימך אלהים כצדקיהו וכאחב גר שנתגייר נותנין לו שכר כמי שיגע בתורה כל ימיו שנאמר (במדבר יט) לכה אתנו והטבנו לך כאחד ממנו. וכיון שבא אל יהושע והפרים את דושנה של יריחו ואת כל תבואתה לב"ה אמר איזה שבנין ב"ה עולה בתחומו יהיה נוטל את זה תחת ב"ה ומי היה אוכלו כל אותם השנים בני יתרו שנאמר (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים מלמד שהיו יושבים שם כ"ו שהיה יהושע קיים שהיו מצויין ללמוד תורה ועמדו (ע) ופנו משם שנאמר עלו מעיר התמרים והיו מחזרים ושואלים על מי שילמדם תורה ומצאו את יעבץ וישבו אצלו שנאמר (ד"ה א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים וגו' תרעתים שהיו מתריעין בבקשתם ונענין שמעתים שהיתה תפלתן נשמעת סוכתים שהיו מסככין ומגינין על כל ישראל בא וראה מה היתה צדקתן של בני יתרו שהרי יונדב בן רכב שומע מפי הנביא בב"ה שעתיד ליחרב וגזר על בניו ג' גזירות ואלו הן א' שלא ישתו יין ב' שלא יבנו בתים ג' שלא יטעו כרמים שנאמר (ירמיה לה) ויאמרו לא נשתה יין כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו. ר' יוחנן אומר גדול הברית שכרת לבני יתרו יותר מן הברית שכרת לדוד שהוא על תנאי אם ישמרו בניך בריתי ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם אבל הברית שכרת עם יונדב אינו על תנאי שנאמר (שם לה) לא יכרת איש ליונדב בן רכב וגו' ועוד גרסינן בואלה שמות רבה וישמע יתרו הה"ד (שם יז) ה' עזי ומעזי ומנוסי אמרו ישראל לפני הקדוש ב"ה בשעה שעשית לנו נסים בים אמרנו (פ) עזי וזמרת יה שמעה רחב ובאה להדבק בך שנאמר (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש ה' הוי אומר ה' עוזי ומעוזי כשעשית נסים בימי שלמה דכתיב ויתן עז למלכו באת מלכת שבא ושבחה אותך ומה אמרה (מ"א יט) יהי ה' אלהיך ברוך כשהוצאתנו ממצרים נתת לנו תורה שנקראת עוז שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן שמע יתרו ובא ונדבק בך הוי (ירמיה יז) אליך גוים יבאו מאפסי ארץ וגרסינן במדבר רבה למה הגרים דומים בפני ישראל לרועה שהיה רועה את עדרו וברחה שה אחת מן השדה ובאה ונכנסה לתוך נאנו והיתה חביבה עליו יותר מדאי למה שנאנו לקחן בדמים וזו לא לקחה בדמים אלא היא באה מאליה ונכנסה לתוך נאנו כך ישראל כמה אותות ומופתים ונפלאות עשה להם הקב"ה ואח"כ קבלו התורה והגר הזה בא מאליו ליכנס תחת כנפי השכינה בלא אות ומופת :

חביבין הגרים שכל האבות קראו עצמן גרים אברהם אע"ה אמר (בראשית כג) גר ותושב אנכי עמכם משה רבינו ע"ה אמר (שמות ב) גר הייתי בארץ נכריה. דוד המע"ה אמר (תהלים לט) גר אנכי עמך. ואף יצחק אבינו ע"ה נקרא גר שנאמר (בראשית כו) וישב יצחק בגרר ואף יעקב אבינו ע"ה נקרא גר שנאמר (שם מז) לגור בארץ באנו אבותינו קראו עצמם גרים דכתיב (ד"ה א כט) כי גרים אנחנו לפניך :

חביבין הגרים שבגללן גלגל הקב"ה עם אברהם במילה עד שהגיע לצ"ט שנה שאילו מל אברהם בן עשר או

(ע) נגלו ממקום מושבם כדי ללמוד תורה : (פ) פי' פזה שאמרנו עזי וזמרת יה באה לנו מטוב ביום לבו בבית רחב :

שיעשה עמך ותשוה אליו גם אתה. סוף דבר זה כלל גדול להרבות שלום בעולם עכ"ל:
עוד המעיין את חבירו בעין טובה לא יתמלא כעס עליו מהרה וכן כתב החסיד המחבר במסכת רבי אליעזר
אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס ז"ל אלו האזהרות כלם הכנה להשגת
החכמה כי קנית החבר סיוע גדול ללמוד התורה כמ"ש וקנה לך חבר וכ"ש בדקדוק החברים והזהר בכבוד
החברים כי בזה תתמיד חברתם ויהיה להם שכר טוב בעולם ובפי' וקנה לך חבר כתבתי מזה בס"ד.
ואמרו ואל תהי נוח לכעוס אולי לפי קלות הכעס ומהירתו כפי הטובות אשר קבל מי שעליו הכעס
והכועס ולכן תגדל לעולם קטטת הקרובים והש"י מדקדק עם חסידיו כחוט השערה כי הם אשר קבלו
יותר מההצלחה האמתית ולזה הזהיר אף על פי שתהיה זהיר בכבוד חבירך ולא תחטא לו והוא חטא לך אל
תהי נוח לכעוס. וכשתדקדק יפה תמצא זה המאמר נובע ממדתו ע"ה שהוא עין טובה וזה שהעויין את
האנשים בעין רעה ימלא בטנו ממומי האנשים ובמעט סבה כנודות חדשים יבקע כאמרו (קהלת ז) כי כעס
בחיק כסילים ינוח שלקלות כעסם ומהירותו כאלו שם תהומו אם כן מהירת הכעס מגלה קלון בעליו אבל מי
שהוא קשה לכעוס מורה בנפשו שמעיין הדברים בעין טובה ולכן לא במהרה הוא כועס עכ"ל:
עוד מהדברים המבטלים השנאה והכעס הוא ענין התוכחה שיוכיח לחבירו ויאמר מדוע עשית לי כך וכך
והאפשר שחבירו יתגלגל ממנו כמו שמצינו שעשה אאע"ה עם אבימלך שנא' (בראשית כא) והוכיח אברהם את
אבימלך על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך והוא התגלגל ממנו שנא' (שם כא) ויאמר אבימלך לא ידעתי
מי עשה את הדבר הזה וגו' ואמרו בבראשית רבה על פסוק זה והוכיח אברהם וגו' א"ר יוסי בר חנינא התוכחה
מביאה לידי אהבה שנא' (משלי ט) הוכח לחכם ויאהבך היא דעתיה דרבי יוסי בר חנינא דאמר כל אהבה
שאין עמה תוכחה אינה אהבה אמר ר"ל תוכחה מביאה לידי שלום והוכיח אברהם את אבימלך היא דעתי'
דאמר כל שלום שאין עמו תוכחה אינו שלום עכ"ל ולזה צותה תורה (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך
הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. וכן פי' הרמב"ן ע"ה בפי' הפסוק ז"ל והנכון בעיני כי הוכח
תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך ואמר הכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך אבל
תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבבך ולא תגיד לו כי בהוכיח אותו
יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו יתכפר לו עכ"ל:
וענין התוכחה הואיל ואתא לידן נימא ביה מלתא כי היא מצות עשה וקודם נעתיק דברי רשב"י ע"ה לפי
שהם לפי הפשט ז"ל בפרשת קדושים בפירוש הפסוק ר"מ פקודא דא לאוכחא להאי דחמי
למיחזי ליה רחימו סגיא דרחים ליה ובגין דלא יתענש איהו דהא בקב"ה כתיב (משלי ג) כי את אשר
יאהב ה' יוכיח ובגין דקב"ה עביד ואוכח למאן דרחים ליה יוליף בר נש מההוא אורחא ויוכח לחבריה.
קב"ה במאי אוכח לב"נ אוכח ליה ברחימו בסתרא אי יקבל ליה יאות ואי לא אוכח ליה (ה) בין
רחימו אי יקבל יאות ואי לא אוכח ליה באתגליא לעיניהון דכלא אי יקבל יאות ואי לאו שארי ליה ולא
אוכח ליה ושביק ליה ייזיל ויעביד רעותיה בקדמיתא אודע ליה בסתרא בגין לאוכחא ליה ולאתערא ליה
דלא ינדע ביה בר נש ודא איהו ביניה לביניה אי מקבל יאות ואי לאו אודע ליה בין רחימוי.
בזמנא דכהנא רבא הוא בעלמא יהיב ליה (ט) מרעין בערסיה אתו (י) רחימוי דקב"ה (כ) ואודעון ליה
אי אית ביה חובא דיתוב מניה ולעיין במליה אי מקבל יאות ואי לא אוכחא ליה באתגליא בממוניה בבנוי
דכולא מלחשין עליה וייתון לגביה אי מקבל יאות ואי לא שארי מאריה למעבד רעותיה ולא יתקף ביה לעלמין.
כגוונא דא אצטריך ליה לאוכחא לחבריה בקדמיתא בסתרא לבתר בין רחימוי לבתר באתגליא. מכאן
ולהלאה (ל) ישבוק ליה ויעביד רעותיה וע"ד כתיב הוכח תוכיח הוכח בסתרא דלא ינדע ביה בר נש תוכיח
בין רחימוי והברוי, את עמיתך באתגליא. וע"ד לא כתיב בקדמיתא תוכיח אלא הוכח ותו תוכיח אי הוא
בר נש (מ) דיכסיף לא יימא ליה ולא יוכיח ליה אפילו בסתרא אלא יימא קמיה כמאן דמשתעי במלין
אחרנין ובגו איגון מלין ידכר מאן דעבד ההוא חובא הוא כך וכך בגין דאיהו ידע בגרמיה וישתביק
מההוא חובא וע"ד הוכח ואם לאו תוכיח ולבתר את עמיתך באתגליא מכאן ולהלאה ולא תשא
עליו חטא דהא כיון דבר נש אוכח לחבריה ואיזדמן לאוכחא ליה באתגליא לא יסתלק קמיה ההוא חובא
דעביד דאסור ליה ודאי אלא יימא סתם ולא יסלק עלוי ההוא חובא באתגליא ולא ירשים עלוי חובא דקב"ה חס
על יקרא דבר נש אפילו בחייביא עכ"ל. ובערכין פ"ג אמרו יכול אפי' (נ) פניו משתנות ת"ל ולא תשא
עליו חטא אמר רבי טרפון תמה אני אם יש בדור הזה (ס) שיכול להוכיח אר"א בן עזריה העבודה אם יש
בדור הזה שיכול לקבל התוכחות א"ר עקיבא העבודה אם יש בדור הזה (ע) שיודע היאך מוכיחין עכ"ל.
ובתנא דבי אליהו הועתק בילקוט בפירוש הפסוק אמר ד"א לעם שעמך במצות אתה מוכיח ואי אתה מוכיח
לרשע שיטעך שנאמר יוסר לץ לוקח לו קלון שהוא עצמו בעל מום עכ"ל. א"ר אלעזר בן מתיא אם יש דבר
בינך לבינו אמרהו לו ואל תהא חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא. כיוצא בדבר אתה אומר (משלי
כד) בנפול אויבך אל תשמח והלא כבר הוא אומר (שם יא) ובאבוד רשעים רנה כיצד יתקיימו ב' כתובים אלא
תלמיד

(ה) בין אוהביו שיודעים מזה: (ט) חולה שצריך לשכב במטתו: (י) הכהנים כמ"ש וראה הכהן את הנגע: (כ) ומפייסים אותו [illegible] שיעזוב העבירות שעשה: (ל) יניח אותו לעשות רצונו שאין מועיל עליו להוכיחו יותר: (מ) שהוא ביישן: (נ) שמלבין פניו: (ס) כלומר כל אחד צריך שיוכיחו אותו: (ע) שלא ישא עליו חטא על ליבון פנים

חבל נחלתו כדפי' בשער הקדושה פ"א ולכן אסור לנו להתערב ולהתחתן עם העמים עובדי אלילים . וכן פירש בזוהר והעתקנו לשונו בשער הקדושה פ"ד שאמר זכאין אינון צדיקיא כו' גופא דילהון קדישא נפשא דילהון קדישא. אל א' בראנו בראנו הוא אצל הנשמה כי הבורא יתברך אצל רוחניותו בורא הנשמות שהם רוחניות כמותו כמו שפרש"י ז"ל ג' שותפין באדם וכו' והנשמה משתוה להקב"ה בה' דברים כמו שפירשו בפ"ק דברכות בענין ה' פעמים שנא' ברכי נפשי את ה'. ובר"מ (פ' פנחס דף רמ"ז) פי' אל אחד בראנו על רמז ב' עליונים ז"ל ד"א ויהלום והנה סלם רעיא מהימנא (א) מרי ל' סלקא על כל אתוון הכי את עביד לאסתלקא על כל בריין בגין דתסתלק לשמא ביו"ד ה"י וא"ו ה"י דביה י' י' דאוסבניה דל' דבקדמיתא הוית בשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א דאיהו י' א' א' א' בי"ב (ב) מכילן דרחמי דאיהו אח"ד כען תסתלק באל דאיהו יא"י דתרין שמהן כהדין הלוא אל אחד בראנו עכ"ל וכאשר תעיין במה שפי' בתיקונים (דף קנ"א) שני שמות הנזכרים דא גופא ודא נשמתא ומה שפי' בשער הקדושה בפ"ז יתיישבו לך דברינו אלה היות ברמז מלות אלו שיתוף לבריאת הנשמות והטעם שהכתוב קורא לישראל אחים ורעים כאמור (ויקרא כה) כי ימוך אחיך (שם יט) ואהבת לרעך וכיוצא בזה הרבה לרמוז כי כמו שהאחים שילדה ב' זכרים יקראו אחים מפני ששניהם היו בכרס אחד ובמקום שהיה זה היה זה וזהו התיחסות האחוה עם היות שהגופים נחלקים במציאותם ויותר יצדק האחוה אם נולדו תאומים ששניהם היו כאחד בכרס א' ונולדו כא'. ועד"ה יש מקום ראוי למעלה יקרא בכנוי רחם ששם עיבור הנשמות כאמור (שמות יג) קדש לי כל בכור פטר כל רחם כדפי' בזוהר פרשת בראשית פיקודא לאנחא תפלין ע"ש וע"ז נאמר ג"כ (חבקוק ג) ברוגז רחם תזכור ושם עיבור הנשמות שהיו רבוא בכרס א' ונולדו כא' נמצא אצל בחינה זו שכל ישראל הם אחים ואחוה כפולה שכולם היו כא' במקום אחד ע"ד האחים התאומים הרי זה יחוד גדול לנשמות אצל רוחניותם וע"ז אמר איוב (איוב לא) הלא בבטן עושני עשהו ויכוננו ברחם אחד ואמר ב' בחינות בטן ורחם שכן ישנם למעלה (שם לח) מבטן מי יצא הקרח כמו שפי' מורי ע"ה בשער ערכי הכינוים ובחינת אהבה אצל הגוף הוא שיחשוב שמאחר שכולנו אומן א' ציירנו בצלמו שנא' (בראשית ט) בצלם אלהים עשה את האדם נמצא המבזה את חבירו מבזה את עצמו ועוד כביכול מבזה לאומן שעשאו ולזה אמרו רז"ל בב"ר (פ' כד) בן עזאי אומר (ג) זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה ר"ע אומר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי . א"ר תנחומא אם עשית כן דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אותו עכ"ל. עוד פי' בזוהר (מקץ דף רח') כי כאשר ישראל הם זה עם זה באהבה גורמים למשוך אל הימין והחסד לעולם דכתיב (ירמיה לא) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד ואם לאו ח"ו השמאל גובר כי השנאה נמשכה מהשמאל והחיצוני הנמשך מהשמאל משתלם ונעשה שיעור קומתו. שלמה ז"ל פתח ואמר (משלי כ) אל תאמר אשלמה רע וגו' ת"ח קב"ה עביד ליה לבר נש (ד) לאתתקפא ביה באורייתא ולמיהך באורח קשוט ולסטר ימינא ולא יהך לסטר שמאלא ובגין דבעי להו למיהך לסטר ימינא אית לון לאסגאה (ה) רחימו דא עם דא ולא יהא דבבו דא עם דא ובגין דלא לאכחשא ימינא דאיהו אתר דישראל מתדבק ביה ות"ח בגין כך איהו יצר הטוב ויצר הרע וישראל בעיין לאתתקפא ליצר הטוב על יצה"ר באינון עובדין דכשרן ואי (ו) איסטי בר נש לשמאלא כדין יתתקף יצה"ר על יצר הטוב ומאן דהוה פגים אשלים ליה בחטאוי דהא לא אישתלים דא (ז) מגוולא אלא בחטאין דבני נשא ובגין כך בעי בר נש לאזדהרא דלא ישתלם ההוא יצר הרע בחטאוי ויסתמר תדיר דהא יצר הטוב בעי לאשלמא ליה בשלמות תדיר ולא יצר הרע ובגין כך אל תאמר אשלמה רע קוה לה' ויושע לך. ד"א אל תאמר אשלמה רע כדכתיב (תהלים לה) ומשלמי רעה תחת טובה למאן דשלים ליה טובה דלא ישלים ליה רעה בגין דהיא דקב"ה כד"א זאת עשו והיו וגו' ואוף איהו הוה תדיר עביד דכתיב (משלי יז) משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו אפילו דאשלימו ליה בישין לא אית ליה לאשלמא בישא חלף בישא דאשלימו ליה אלא קוה לה' ויושע לך עכ"ל :

עוד מהדברים שיחשוב האדם כדי שלא יבא להתקוטט עם חבירו הוא מ"ש התנא באבות פ"ב אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו . וכתב החסיד הר"ר ר' יוסף יעבץ ע"ה בפי' משנה זו וז"ל עוד שזה כלל גדול להתמדת השלום ואהבה בין האנשים וזה כי רוב הקטטות הנופלות בין בני אדם הם בסבת שפוט האדם משפט א' לעצמו ומשפט אחר לזולתו ולכן הזהיר אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו ויהיה דעתך ונפשך תחת נפשו . המשל חרפך בן אדם על איזה דבר שעשית לו אל תשיבהו עד שתדין אתה בעצמך אם היה הוא עושה לך מה שעשית אליו אם היית מחרפו יותר ממה שחרפך . וכן המשל בכל משא ומתן שיהיה לך אצל חבירך אם אתה נושה בו חשוב בדעתך אם היה להיפך מה היית רוצה שיעשה

(א) ג"ה מה ל' סלקא על כל אתוון הכי אתה עתיד לאסתלקא וכו' ופי' ר"מ הוא משה רבינו מה אות הלמ"ד הוא למעלה מכל האותיות כך אתה לעתיד תהיה למעלה מכל הברואים : (ב) ג"ה דוי"ד פי' מדת הרחמים : (ג) וסיפא דקרא בדמות אלהים עשה אותו ומפני זה צריך ליזהר בכבוד חבירו ור"ע בא לפרש ואמר ואהבת לרעך כמוך בגימטריא אלהים וכן ר"ע בא לפרש ולא פליגי : (ד) להתחזק בתורה ולילך בדרך אמת לצד ימין ולא לילך לצד שמאל : (ה) אהבה : (ו) נטה : (ז) יצר הרע :

שחטא בגאותו וכעסו וכל מעשיו בספר נכתבים ואין שום נמחק מהרה כדכתיב (ירמיה יז) חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר כדפי' בשער התשובה כמה יגוש ויכלם לעתיד בראותו מעשיו חקוקים לפניו ואיך לא יבוש שיכריזו עליו למעלה פלוני עבד ע"א ושאר הפגם שפוגם לנפשו ועוד שאין לך דבר שיבטל הדבקות יותר מן הכעס וע"כ א"ר פלוני ביומא דרתח לא הוי מגלי והאדם היותו עשוי בצלם עליון כדפי' בשער הקדושה הוא שיתדבק בהש"י ע"י הנשמה הקדושה ז"ש דוד המלך ע"ה (תהלים ח) ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו והדר זה הוא הדר הזקן שרמיזתו במקום עליון ואמר תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגו' ועל ידי הכעס מסתלק ממנו הנשמה ומה שהיה עליו על הכל ישאר תחת הכל בקליפה כדפי' לעיל:

עוד מהדברים המבטלים את הכעס כתב בח"ה (שער הכניעה) ואמר כי כאשר יספרו בגנותו אם יזכיר לו מה שעשה יודה על נפשו בקילורו ואל יחזר אחר (א) אמתלאות להנקות ממנה ולזכות עצמו כמ"ש יהודה (בראשית לח) צדקה ממני ואל ישתדל להכלים המספר ולא יאשימנו על אשר גלה אותו אבל יאמר לו אחי (ב) מה שיעור מה שהשקפת עלי מרוע מעשי אבל מה שלא ידעת ממני אשר האריך לי הטורח פתרו בהם ואלו היה נגלה לך רוע מעשי ועונותי היית בורח ממני ויכנע לבורא ויודה לו על אשר גלה עליו מעט מהרבה ליסרו כדי שישוב אליו ואם מה שספרו עליו שקר האומרו עליו מאבד זכיותיו וכבר נאמר על אחד מן החסידים שזכרו אותו לרעה וכיון שהגיעו הדבר שלא למדבר בו כלי מלא מזמרת הארץ וכתב אליו הגיעני שלחת לי מנחה מזכיותיך ונמלתיך בזה. ואמר אחד מן החסידים הרבה בני אדם יבואו יום החשבון וכשמראים להם מעשיהם ימצאו בספר זכיותם זכיות שלא עשו אותם ויאמרו לא עשינו ויאמר להם עשה אותם אשר דבר בכם וספר בגנותכם וכן כשיחסרו מספרי זכיות המספרים בגנותם יבקשו אותם בעת ההיא ויאמר להם אבדו מהם בעת שדברתם בפלוני ופלוני וכן יש מהם ג"כ שימצאו בספר חובתם חובות שלא עשו וכי יאמרו לא עשינום יאמר להם נוספו עליכם בעבור פלוני ופלוני שדברתם בם כמ"ש (תהלים עט) והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם וגו' עכ"ל. ומקנא לשונו דלבנו כדי שלא להאריך, ועל בהיות תוספת זכות שאמר נ"ל שאמר דוד אשר חרפו שמעי בן גרא (שמואל ב יז) הניחו לו ויקלל כי אמר לו ה' אולי יראה ה' בעניי והשיב ה' לי טובה תחת קללתו היום הזה. וטובה פי' טובותיו של שמעי שישיב לו לדוד תחת קללתו שקלל:

עוד הסבות המבטלות הכעס הוא כאשר יסתכל בכמה קלקולים נמשכים מהכעס כי מי שהוא כועס פתאום ולא יאריך אפו יבא לידי ש"ד כמו שאמר בספר החסידים (סימן תרנ"ח) מעשה בבן אחד שכבד את אביו ביותר א"ל האב אתה מכבדני בחיי הכבדני במיתתי אני מצוך שתלין כעסך לילה א' ועצור רוחך שלא הדבר. לאחר פטירת אביו הלך לו למדינת הים והניח אשתו מעוברת והוא לא ידע ונתעכב בדרך כמה שנים וכשחזר בעיר בא בלילה ועלה לחדר שאשתו היתה שוכבת שם ושמע קולו של בחור שהיה מנשק אותה שלף חרבו ורצה להרוג שניהם וזכר מצות אביו והשיבה להערה שמע שאמרה לאותו בחור בנה שאלה כבר יש שנים רבות שהלך אביך מאלמלי אילו היה יודע שנולד לו בן כבר הגיע להשיא לך אשה. כששמע הדבר אמר פתחי לי אחותי רעיתי ברוך ה' שעבר כעסי וברוך אבי שצווני לעצור כעסי לילה שלא הרגתי אותך ואת בני ושמחו שמחה גדולה וכו' עכ"ל. ובפרק קמא דגיטין אמרו ז"ל אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל. אמר רב יהודה אמר רב כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו הוא בא לידי שלש עבירות גילוי עריות ושפיכות דמים וחילול שבת עכ"ל. ופרש"י גלוי עריות כשמגיע זמן טבילתה בעת צינה והיא יראה לומר לא טבלתי ומשמשתו נדה שפיכות דמים אם הכה או פעמים שבורחת ממנו ונופלת בבור. או בנהר. וחילול שבת פעמים שמדלקת נר או מבשלת משחשכה מפני אימתו והוא אינו יודע עכ"ל. אמר רבה בר בר חנה הא דאמרו רבנן ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת וכו' עשרתם ערבתם הדליקו את הנר צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה אמר רב אשי אנא לא שמיע לי להא דרבה בר בר חנה וקיימתיה מסברא אמר רבי אבהו לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי אדם גדול הטיל אימה יתירה בתוך ביתו ומנו רבי חנינא בן גמליאל ובקשו להאכילו אבר מן החי ע"כ ופרש"י שאבד להם אבר מן השחוטה ומפני אימתו חתכו אבר מן החי והביאו תחתיו כדי שלא יבין עכ"ל:

ובאישר יסתכל האדם בסוד איש ואשתו במקום רמיזתן העליון שהם רמז סוד הכרובים העליונים בהיות ביניהם שלום הם מרכבה למקור העליון שמדת השלום הוא המייחד למעלה ואם אין ביניהם שלום אז להם שמראים פירוד. ובפרקי רבי אליעזר (פרק יב) אמר ז"ל ומשבנה לו עזר אשה נקרא שמו איש והיא אשה מה עשה הקב"ה נתן שמו ביניהם י"ה אם הולכים בדרכי ושומרים מצותי הרי שמי נתון ביניהם ומציל אותם מכל צרה ואם לאו הריני נוטל את שמי מביניהם והם נעשים אש ואש והאש אוכלתן שנאמר (איוב לא) כי אש היא עד אבדון תאכל. ועם היות המאמר הזה כולל לכל המצות ולכל העבירות עמן הכעס בפרט הוא הגורם הגדול להסתלקות השכינה מביניהם כי הכעס בא מן המרה והכבד שהוא אש וכמ"ש בתיקונים כל מאן דכעיס כאלו עוקר

(א) מענות: (ב) כלומר הוא דבר מופע שדברת עלי נגד מה שלא ידעת ממעשי:

תלמיד חכם שנלחץ היום בהלכה ובא לידו דבר למחר אל תשמח בו פן יראה ה' ורע בעיניו אם ראית אדם בישראל שהוא רוצה ברעתו של חברו זהו רשע גמור עכ"ל. ובבבא מציעא (פ"ב) אמר הוכח אפי' מאה פעמים משמע תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח מ"מ עכ"ל :

בשכר המוכיח והמקבל התוכחה אמרו ז"ל במס' תמיד (פרק ה) על פסוק (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב (אבות פרק ו) תניא רבי אומר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם יאהב את התוכחות שכל זמן שהתוכחות בעולם נחת רוח בעולם טובה וברכה באה לעולם ורע מסתלקת מן העולם שנאמר ולמוכיחים ינעם ויש אומרים יחזיק באמונה יתירה שנאמר (תהלים קא) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה (פ) לחלקו של הקב"ה שנאמר (משלי כח) מוכיח אדם אחרי ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד שנאמר חן ימצא עכ"ל. ובאלה הדברים רבה ריש הפרשה ז"ל ד"א אלה הדברים רבנן אמרי א"ל הקב"ה למשה הואיל וקבלו עליהם תוכחתך צריך אתה לברכן מנין שנאמר (דברים א) ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' ומנין שכל המקבל התוכחה זוכה לברכה שכן שלמה מפרש ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב עד כאן לשונו. וכוונת אומרו שכן שלמה מפרש הוא כדי להבינו דיוק דברי שלמה שמלת עליהם לכאורה היא מיותרת אם חוזר למוכיחים לכך פי' שלמה ואמר ועליהם להורות על המקבלים התוכחות שזוכים לברכה :

עוד דברים להנצל מהכעס כתב ה"ר יצחק דמן עכו ע"ה בספרו ז"ל לילה מן הלילות בלילי שבת הייתי מחשב מה יעשה אדם ולא יכעוס והתחלתי להתנמנם ובעודי מתנמנם הרגשתי כמי שאומר לי הרוצה שלא יהיה כעסן יהיה משכיל ופי' משכיל הוא שילך אחר עיקר הענין ועיקר הדברים ולא ישים לבו ודעתו אחר מראה עיניו או משמע אזניו מהדברים הנעשים לו או הנאמרים לו להכעיסו ולא ישגיח בהם כלל. אבל ישתדל אחר העיקר ר"ל אחר מעלה האומרם או העושה אותם אם יראה שהאומרם או העושה אותם הוא כסיל ובער מיד תתקרר דעתו ורתיחת כעסו. ואם הוא חכם ומשכיל כמו כן תתקרר רתיחת כעסו. כי אם הוא כסיל יחשוב עליו ויאמר שוטה הוא זה בלא דעת ודבריו לא בהשכל ואין דבריו אלא לצפצוף כצפצוף העופות או כנביחת הכלב וכנעירת החמור ועל החכם יחשוב ויכיר כי לטובתו ולתועלתו אומר לו ויקבל ממנו דבריו וישמח בהם ואין לו להסתכל בדברים הנאמרים לו ולא במעשים הנעשים להכעיסו רק במעלת האומרם או העושם. אמנם אם הדברים או המעשים בלתי הגונים ולאויים אם באו מלדו שאמרם או עשאם ויבא משכיל או סכל חכם או כסיל ויזכירם לו אין לו להסתכל אל המעשים רק אל המזכירים הועיל והוא מכיר שהם אמת שאמרם או שעשאם ויבא לו תועלת גדולה בזה כי יתקן מדותיו :

עוד המיועד עצה טובה להקל את הכעס ולעזור אותו הוא שכאשר יהיה לך משא ומתן עם אדם לא טוב יהיה מוסכם בלבך הסכמה שלמה לסבול ממנו כל מיני עלבון בדבור ובמעשה כי כאשר (נ) ימתין האדם מחבירו שיעלבהו בדבור ובמעשה לא יבא לו פתאום ולא יכעוס כן יעשה עד שיגדל ממנו אחר כך יברח ממנו כמשול מועד בחדש ניסן ובזה יהיו חייך חיים טובים עכ"ל עם היות שקצרתי ממנו כפי הנ"ל לענינו :

עוד מהדברים המביאים את האדם לידי הכנעה וביטול הכעס כתב החסיד בעל חובת הלבבות שא' מהם הוא כאשר יחשוב (ק) בחליפתו ובא אליו המות מהרה והפסק מאוויו ותקותו וצורת עמדו בקברות והב' הוא כאשר יעבור על לב האדם מה שהוא חייב בו מעבודת האלהים על רוב חסדיו עליו וגודל טובו והתעלמותו אליו מן המצות (ר) השמעיות והשכליות וקצורו בהם (ש) והפסק טענותיו ואמתלאותיו יום החשבון וחרטתו במעמד הגמול יכנע וישבר רוחו כמו שנא' (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' ומי מכלכל את יום בואו :

ועניין בחינות אלו נתבארו בזוהר (פרשת מקץ דף רא') בפסוק ויראו האנשים כי הובאו בית יוסף ז"ל ר' יוסי אמר ווי לבני נשא דלא ידעי ולא מסתכלין באורחי דאורייתא ווי לון בשעתא דקב"ה ייתי למתבע לון דינא על עובדיהון ויקום גופא ונפשא למיהב חושבנא מכל עובדיהון עד דלא יתפרשון רוחא מן גופא וההוא יומא דדינא איהו יומא דספרין פתחין ומאריהון דדינא קיימין בגין דההוא זמנא קיימא (ת) נחש בקיומיה לנשכא ליה וכל שייפי מתרגשין לגביה ונשמתא אתפרשא מן גופא ואזלא ושטיא ולא ידע לאן ארחא אזלא ולאן אתר סלקין לה ווי לההוא יומא יומא דרוגזא ואילו ההוא יומא בגין כך איבעי ליה לב"נ לארגזא יצריה כל יומא ולאדכרא קמיה ההוא יומא דיקום בדינא דקא עיילו ליה תחות ארעא לאיתרקבא ונשמתא איתפרש מניה ותנן לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע וישתדל אבתריה אי אזיל מניה יאות ואי לאו ישתדל באורייתא דהא לית לך מלה דמתברא יצר הרע אלא אורייתא אי אזיל מוטב ואי לאו ידכר ליה יומא דמותא בגין לתברא ליה עכ"ל. ואמר עוד לקמיה ובגין כך בעי בר נש לארגזא תדיר מההוא יומא דדינא דחושבנא דלית ליה לבר נש לאגנא עליה אלא עובדוי דכשרן דאיהו עביד בהאי עלמא בגין דיגינו עליה בההיא שעתא עכ"ל. וכאשר יתן האדם אל לבו שבוראו כועס עליו של מה שחטא

(פ) פי' להיות בחלקו של מקום הכוונה המוכיח יהיה אחרי ר"ל במקומי מה שעושה הוא אין אני צריך לעשות : (נ) כיון שחושב תמיד שאיש הזה מלומד לבזות בני אדם : (ק) בשינוי הבא על האדם : (ר) שאין להם טעם ע"פ הפשוטה : (ש) ר"ל שיזכור איך שלא יהיה לו טענה ואמתלא ביום החשבון ושיתחרט בעת מעמד הגמול לעתיד שהוא יום החשבון : (ת) מלאכי חבלה :

כי צדיק ומשפט מכון כסאו שיאמר אומר ליוצרו מה תעשה יהי שם ה' מבורך שחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה והטעם מפני שמשפטיו עמנו הוא לטוב לנו לטהר נפשותינו כאמרו (תהלים קמה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו ומטעם זה היה נחום איש גם זו אומר גם זו לטובה. ופי' מורי ע"ה גם ש אע"פ שהוא דין לטובה שהוא חסד לקשור את הדין לעולם באהבה שהיא חסד והיינו ג"כ יהי שם ה' מבורך כי ברכה בימין:

עוד מהקלקולים הנמשכים מהכעס כתוב בספר המדות הנמצא אצלנו בכתיבת יד הא' שאם הוא מלמד לתלמידים מתוך כעסו יראים ממנו התלמידים לשאול ממנו ספיקותם פן יכעוס עליהם ואפי' אם הם שואלים אין לו לפרש לתלמידיו כל הצורך ויסיב להם דרך כעס ומתוך כך לא יבינו וזה שאמר ולא הקפדן מלמד. הכעסן אין לו חן בעיני הבריות והוא כשוטה בעיניהם ומתוך כך אין מעשיו מקובלים בעיני הבריות ואפילו אם יש בידו תורה ומעשים טובים אין אדם לומד ממנו, דרש רב ספרא רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותא הכעסן אינו מעביר על מדותיו ואינו מוחל על עלבונו אך הוא נוטר ונוקם תמיד. הכעס מביא האדם לידי מחלוקת כי כשהוא כועס על חביריו יריבו עמו והוא עמהם וכשיש מחלוקת אז שונאיו יקניאוהו כבר ידעת רעת המחלוקת כמו שיתבאר בשער המחלוקת הכעסן מונע לבו מכל טוב כי כשהוא כועס אין לו לב לרחם על עניים כי על השם נאמר (חבקוק ג) ברוגז רחם תזכור וזה רחוק מדרכי בני אדם הכעס מבטל לב האדם מתפלה ואמרו אין השכינה שורה מתוך הכעס כי כל כעסן לא יהיה חכם גדול כי הכעס מבריח מלבו חכמתו שלא יענה כהוגן ולא יוכיח כהוגן וכל דבריו לא בהשכל הכעסן מונע ממנו מוסרים ותוכחות כי אין אדם רשאי לגלות לו טעיותיו ודרכיו המקולקלים כי כל אדם מונע ממנו מלהגיד לו עניניו פן ירגז עליו ואפי' אם יוכיחו אותו בני אדם לא יקבל דבריהם מפני הכעס כללו של דבר אין הכועס מקבל שום מדה טובה אם לא יסיר הכעס מלבו וכמו שאין הכעסן מקבל תוכחת מאחרים כן אינו יכול להוכיח אחרים כי התורה אמרה (ויקרא יט) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. תחלת ההוכחת בנחת ובסתר ותאמר לו בלשון רכה ותחנונים כי לטובתו אתה אומר לו ואז לא תקבל עליו חטא. אבל אם תוכיח את חבירך בקול רעש ובזעם אז תשא עליו חטא כי הוא מתבייש ואותו חבר לא יקבל התוכחה כי כן דרך בני אדם כשאדם בא על חבירו בחזקה אז חבירו מתקשה כנגדו ולא יכניע אותו תחתיו. ועל זה אמר שלמה (קהלת ט) דברי חכמים בנחת נשמעים. וכבר ידעת מהלל ומשמאי שמאי היה קפדן והלל היה עניו אמרו גרים קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם וענותנותו של הלל קרבתנו תחת כנפי השכינה. הלל מרוב ענוה שהיתה בו לא היה אדם יכול להכעיסו כי המונע עצמו מן הכעס קונה לו מדת הענוה והרחמנות כי מחרון אף ה' מיד באה האכזריות כדכתיב (שמות כב) וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב ולכן לעולם אצל חרון אף כתיב הנקמה כדכתיב (דברים יא) וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' וכן הרבה. הכעס גורם עזות לאדם כי מחמת הכעס לא יכנע ולא יודה על האמת ואמר החכם כשתרצה להתחבר עם אדם הכעיסהו ואם יודה לך בשעת כעסו על האמת אז תתחבר לו ואם לאו הנח לו. הכעס מביא אדם לידי טעות כי מי היה גדול כמשה אשר כעס בג' מקומות ובא לכלל טעות שנאמר ויקצוף עליהם משה (נ"ל דל"ג ויקצוף עליהם משה) וכתיב (ויקרא י) ויקצוף על אלעזר ועל איתמר וכתיב (שם י) מדוע לא אכלתם את החטאת וכתיב (במדבר כ) שמעו נא המורים וגו' וכתיב ויך את הסלע וכתיב (שם לא) ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב בתריה ויאמר אלעזר הכהן זאת חקת התורה מלמד שנתעלמה הלכה ממשה. ועתה אתה יכול להבין אם הגיע ככה למשה שהיה אב לחכמים מה יגיע לכסילים בכל יום לכן אמר שלמה (קהלת ז) אל תבהל ברוחך לכעוס והזהר בו מאד שלא תתקלקל שום קלקלה בתוך הכעס כי אמרו רבותינו המקרע בגדיו והמשבר כליו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כאלו עובד ע"א שכך היא אומנותו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך וכך ועבוד ע"א ועובד כדכתיב (תהלים פא) לא יהיה בך אל זר ואיזו הוא אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע המתגרה באדם בשעת כעסו. ואמרו רבותינו (ה) ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו נוח לכעוס וקשה לרצות רשע קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד ואלו הד' מדות נאמרים על הצדיקים כשהם כועסים על הטובים או בעניני העולם אבל נוח לכעוס על עושי עבירות ונוח לרצות להם זו מדה רעה שמתרצה לרשעים וכל שכן מי שנוח לכעוס על הצדיקים וקשה לכעוס על הרשעים ונוח לרצות לרשעים וקשה לרצות לצדיקים זה רשע גמור:

ואע"פ שהכעס מדה רעה מאד מ"מ צריך האדם להנהיג עצמו בקצת העתים במדת הכעס כגון ליסר הרשעים ולהפיל אימה על בני ביתו ולזרוק מורא על התלמידים וכשכועס על עושי עבירות ישקול כעסו כמו במשקל לפי שאמר משה רבינו ע"ה על ראובן וגד (במדבר לב) תרבות אנשים חטאים לכן בן בנו נעשה כהן לפסילים (פסל מיכה) ואע"פ שלשם שמים יכעוס הכל צריך מדה טובה בכל דרכיו של אדם ויראה היאך לעשות מצות בין בכעסו בין בשחקו. אדם שיש בו מדת הכעס ומכריח את מדתו ומנהגו כאלו אינו כועס ואינו מבעלי הכעס עליו נאמר (משלי יז) טוב ארך אפים מגבור וארך אפים הוא מי"ג מדות שנאמרות בהקב"ה ואמר החכם מי שכעסו בא עליו במהכבה תרחא עליו ישוב הדעת ומי שכעסו בא עליו שלא מתכבה תרחא השמות. ועוד אמרו מי שהוא כעסן ורגזן אמין אינו רחוק מן המשוגעים שבכפים ומי שהוא

(ה) אבות פ"ה:

אוקיד טלא דניהם ולכן כיון שהם מתקוטטים בכעס נעשים אש ואש וזו האש היא עד אבדון תאכל כמאמר התיקונים:

ולכן נוטה התורה שיתנהג האדם בתוך ביתו בשמחה כדפי' בזוהר (ואתחנן דף סט) ז"ל ודברת בם ותדבר מבעי ליה אלא בעי בר נש לאנהגא גרמיה בהו ולאנהגא גרמיה דלא יסטי לימינא ולשמאלא בשבתך בביתך לאנהגא גרמיה בביתיה באורח מישור ובאורח תיקונא דילפון מניה בני ביתיה לאנהגא גרמיה עמהון בנחת ובחידו (פי' בשמחה) ולא יטיל דחילו בבני ביתיה יתיר וכל עובדוי בביתיה באורח תיקונא עכ"ל. והמתגאה באנשי ביתו אינו מקובל בעיניהם וקראו הנביא חבקוק (חבקוק ב) גבר יהיר וכן דרשו בבבא בתרא (צ"ח) אמר רב יוסף שמע מינה האי מאן דיהיר אפילו לאנשי ביתיה לא מתקבל שנאמר גבר יהיר ולא ינוה בנוה שלו עכ"ל. ובמדרש תהלים מזמור חסד ומשפט אשירה על פסוק (תהלים קא) לא ישב בקרב ביתי א"ר יהושע בן לוי צריך אדם להיות עלוב בתוך ביתו ואם בתוך ביתו צריך להיות עלוב בביתו של הקב"ה עאכ"ו ואם אשתו מוכיחתו במילי דשמיא חייב לקבל ממנה וזה מדרכי הענוה ואם היא רואה בו דבר שאינו הגון ואינה מוכיחה אותו נענשת שכן מצינו שנענשה אשתו של ר' חנינא בן תרדיון מפני שלא מיחתה בו כמו שאמרו בפרק קמא דע"ז והנה רוב הקטטות אשר יפלו בין איש לאשתו הוא בסבת אבדת הממון כגון שנשפך יין או שמן וכיוצא וע"ז אמרו במעלת רב אדא שהאריך ימים שלא היה מקפיד בתוך ביתו וכן דרשו עוד במדרש במדבר רבה פ' כי תשא ז"ל ד"א איש איש לימדה אותך התורה בתחלה ותכן בתוך ביתך נשפך יינך הוי ותכן להגביל (כלומר יש ביד הקב"ה להגביל עד טובות הרבה ונקט לשון להגביל אוכבי ים) וכו' וכן שמך ואורחותיהם אמלא נקרעה כסותך ימלא ה' כל משאלותיך אבל אם שמעת דבר אשתך (פי' שאינה נוהגת בצניעות קום כאיש על מי שאתה איש ר"ל על אשתך שתהיה זריז להשמר שלא תשנה ומכפל איש איש קא דריש) קום כגבר למי שגבר את הוי גבר לכך נאמר איש איש עכ"ל:

ובלבד שהותרן בממונו מאריך ימים כדפי' לעיל גם מכפרים לו עונותיו שכך אמרו רבותינו ז"ל בסנהדרין (פ"ח) בענין אחאב א"ר יוסף אחאב ותרן בממונו היה ומתוך שההנה תלמידי חכמים מנכסיו כפרו לו מחצה (פי' ויתר לו מחצה) עכ"ל. וכן כיוצא בזה אם אירע מקרה בין אדם לחבירו באבד לו ממון בשוגג אם הוא דבר מועט ימחול ולא יזקיק לב"ד על דבר מועט ויחשוב כי אין אדם נוקף באצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו מלמעלה וזה בכלל יסורין וראוי לקבלם בסבר פנים יפות ואם הוא דבר הפסד גדול והדבר נוגע לב"ד לא יטנף פיו בתרעומות על חבירו ומסורת דין עליו וקללות וכיוצא וכאשר יכנס עם כל אדם לפנים משורת הדין כדאמרינן בב"מ (פרק אלו מציאות) תני רב יוסף (שמות יח) והודעת להם זה בית חייהם (פי' ללמוד להם אומנות להתפרנס) את הדרך זו גמילות חסדים אשר ילכו זו ביקור חולים (דהליכה בעלמא מקיים אותה המצוה) בה זו קבורה (אין תכלית עשייתם רק בה שאינו מצפה לתשלום גמול) ואת המעשה זה הדין (ג) אשר יעשון זו לפנים משורת הדין ואמר לקמיה אמר רב לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין ובסוף פרק האומנין אמרו ז"ל רבה בר חנן תברו ליה הנהו (ד) שקולאי חביתא דחמרא שקיל לגלימייהו אתא אמר לרב א"ל הב להו גלימייהו א"ל דינא הכי א"ל אין (משלי ב) למען תלך בדרך טובים יהיב להו גלימייהו אמרו ליה עניי אנן וטרחינן כולא יומא וכפינן ולית לן מידי א"ל זיל הב להו אגרייהו א"ל דינא הכי א"ל אין וארחות צדיקים תשמור עכ"ל. ופרש"י ע"ה בדרך טובים לפנים משורת הדין הרי כשיסתכל האדם במעשה הזה יסלק ממנו חמה שבינו לבין חבירו ובין בני אדם ומניעתו כמה כעס וקטטות אשר ב"א רגילים להקפיד מפני שאינם רוצים לעשות לפנים משורת הדין ואפילו אם יגזלו ממנו ראוי שימחול כשאי אפשר להוציאו בדיינין כדי שלא יתענש חבירו ויטריח להקב"ה לגלגל גלגולים עד שיבא הממון לידו ע"ד שפי' רז"ל על פסוק (דברים א) לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שנוטלין ממון מזה ונותנין לזה אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו עכ"ל. ילקוט פרשת ואלה הדברים בפי' הפסוק:

ובאשר יקרה לו היזק בממונו בדבר שאינו בין חבירו כגון נשברה ספינתו וכיוצא יקבל דין שמים באהבה ויחשוב במה שאמר איוב (איוב א) ערום יצאתי מבטן אמי וראוי לבאר מקצת מלות הפסוק כפי קוצר שכלנו מפני התועלת הנמשך ממנו למעשה. ענין ערום יצאתי הוא להורות שאין קשר ויחס לאדם עם ממונו כלל כי כמו שבא לזה העולם ערום מכל הון כן ישוב לקברו ערום מהון העולם. ומלת שמה לפי הפשט הוא בלתי מדוקדק אבל לפי הסוד הוא מדוקדק ומוב' ויפה ואין כאן מקום להאריך בסודו הכי טענה אחת שאין ראוי לחוש על אבידת הממון כי סוף סוף על כרחו יניח אותו ולתועלת נשמתו לא מעלה ולא מוריד א"כ טוב הממון למי שזוכה בו שיש בו יכולת להיטיב לעניים וללומדי תורה ולאלמנות ויתומים לז"א ה' נתן וה' לקח כי כשנתן לא נתן במדת רחמים וכשלקחו לקחו הוא ובית דינו ואם לא ולבית דינו היה נראה שטוב היה לו ולנשמתו הממון לא היה לוקחו ממנו ועוד כיון שאמרו ה' נתן כי למה יתרעם האדם על מה שאינו שלו והיינו ה' נתן ומידו הוא הכל כמ"ש דהע"ה (ד"ה א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך וה' לקח להורות שאין לאדם להתרעם על מעשה בית דין העליון שהוא וי"ה כי

(ג) פי' שזה מעשה הראוים לעשות הוא ענין נוסף נאמר לב' בעלי דינים שיעשו לפנים משורת הדין: (ד) נושאי משאות:

גדול הנהגה מגיעו יותר מירא שמים וכמו שהקדמתי והד' המעולה מכלם כשהיו כלם על השלימות כי בהקבץ כולם ויתאחדו אחדות שלמה אז תתייחד מהם הענוה אשר היא גדולה מכל המעלות וכאמרו ענוה גדולה מכלם והיא המביאה לידי רוח הקדש וכתיב (משלי טו) ולפני כבוד ענוה ולזה קראו בן זומא מכובד כי כבוד השם חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן והם גוררות אחת לחברתה כי החכם שיודע מעלת נפשו והעורה לא יומכרנה בהנאת שעה משל לשני בני אדם היו בידם ב' מרגליות טובות זה שיודע מעלת המרגליות יצרנה כבבת עינו וזה שאינו יודע מעלתה יתננה על פת לחם (כלומר ימכרנה בזול גדול) וכן הבורים אינם מרגישים מעלת נפשם ולכן ישלחו עצמם אל העבירות אבל המשכיל הנלבב יראת נפשו ישמרנה ותבא בלבו יראת שמים החכמה בכח מתשת כח יצר הרע והנה מצד היראה יתחיל להתגונן בו בה אהבה כי היראה והאהבה שתיהם כאחת קשורות יתלכדו ולא יתפרדו וגם מצד היותו כובש את יצרו יתחכך במועט וייטב בעיניו לתת מעשרו למי שהפקיד אצלו (פי' בעבודת ה' שהוא בעל הפקדון) והנה שמטיב להנהיב בממונו כל שכן במתק לשונו (פי' שייטיב להם בדבורו) נמצא כי אלה הד' מעלות נגררים אחת לחברתה עכ"ל:

והנה ע"ד איזהו מכובד שפי' החסיד הנזכר ע"ס שהוא על סוד הכבוד העליון וכן הוא ג"כ לפי דרכי יוצא מה שאמרו בעירובין (פ"א) ז"ל בענין שאמר שם למה זכו לקבוע הלכה כב"ה ואמרו מפני שנוחין ועלובין היו ללמדך שכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו וכל המחזר אחר הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת עליו וכל הדוחק את השעה השעה דוחקתו וכל הנדחה מפני השעה השעה עומדת לו עכ"ל ופרש"י ע"ס דוחק את השעה שיגע להעשיר להתגדל ורואה שאינו מצליח ואף ע"פ כן הוזר והולך למרחקים ומכנים עצמו לגבוהות, שעה עומדת לאחר זמן עתידה לעמוד לו שעה מצלחת טעם לדבר שהמשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו ואחר דברי המאמר הטעם כמו שביארנו בפ"ק משהשער כי אין השכינה שורה אלא על לב נשבר ודכה והעניים שהם מאמן תבירין דילה (פי' כלים שבורים שלה) הם כסאה כאמרו (ישעיה נז) מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח וביארנו בשער התשובה כי באשר הלבנה מתמלאה ומתחדשת אותם שאחזו בה מתחדשים ועולים עמה והשעה הפך זה רוצה מתגאה עליו והשכינה מתרחקת ממנו ואז ג"כ הגדולה בורחת ממנו כי כאשר הקב"ה מתרצה באדם ושורה עליו נותן הנו בעיני הבריות שיכבדוהו ויגדלוהו אמנם כאשר אין הקב"ה עמו גם בני אדם מתרחקים ממנו ע"ד כל שרוח המקום נוחה הימנו רוח הבריות נוחה הימנו וכו' לכן ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אותו ועד"ה היא נקראת גדולה מצד הגדולה והיא נקראת שעה כדפירש בתיקונים כינויים אלו בה לכן שהגדולה העליונה בורחת ממנו וכן השעה דוחקתו או שעה עומדת לו:

ובזה יובנו כמה פסוקים ממשלי בענין הענוה הא' (משלי יח) ולפני כבוד ענוה פי' קודם שישרה הכבוד העליון על האדם צריך שיהיה עניו מן הטעם האמור וכן (שם כט) ושפל רוח יתמוך כבוד פי' ע"י השפלות רוח נעשה כסא לשכינה והוא תומך אותה כענין הכסא שהוא תומך לאדם וכן (שם כ) כבוד לאיש שבת מריב פי' המשכת הכבוד העליון לאיש כשהוא שובת מריב אבל אם הוא איש ריב ובעל מחלוקת הכבוד העליון בורח ממנו ולכן כדי לזכות למדת הכבוד העליון צריך לאחוז בכל מדות הענוה המנאים מפורשים בפסוקים ובגמ':

ומלבד מה שנתבאר בפרקים הקודמים מצינו עוד כמה תנאים ואלו הם הא' הכניעה בעניני עולמו כולם הנראה מהם והנסתר בדבוריו ובמעשהו ובתנועת אבריו וכחם ולא יהיה תוכו בכל זה הפך ברו ולא מלפונו נגד מראהו ותנועותיו שקולות ונכונות ושוות הולכות ע"ד הכניעה והשפלות לאלהים יתברך ולבני אדם כפי ההתלקות מעלותם וכפי הטוב לו מהם לתורתו ולעולמו כמו שאמר (תהלים קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט ואמרו חכמים (אבות פ"ג) הוי שפל רוח בפני כל אדם ואמר הוי קל לראש ונוח לתשחורת ע"כ מחובת הלבבות. וממוג זה מה שאמרו בסנהדרין פ"י שלחו מתם איזה בן העוה"ב ענוותן ושפל ברך שייף ונפיק ועייל שייף ונפיק וגרים באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה יהבי ביה רבנן עינייהו ברב עולא בר אבא עכ"ל. ופירש"י ע"ה שייף שוחה נכנס ושוחה יוצא וכו' עוד בסוף (ברכות פ' היה קורא) מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה (פי' להעריס ביראת בוראו) ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפי' עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק עכ"ל וכן שנינו באבות פ"ד ר' מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים ופי' בטעם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים כי זנב אריה נקרא אריה וראש שועל הוא שועל:

וכן מתנאי השפלות שיהיה מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום ופי' בברייתא דמסכת כלה שפל רוח למדין מאהרן דכתיב (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום והשוב בדעתך היאך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח הא כיצד אם אדם מקללהו אומר לו שלום עליך אדם מריב עמו ושותק ועוד אם רבו שניס הוא משפיל רוחו והולך אצל זה ומרצהו ע"ז וכן לזה כך היתה אומנתו של אהרן ודרך כדיפת השלום שהיה עושה אהרן נתבאר שם והועתק במנורת המאור של ר"י אבוהב ע"ד ולכן לא נאריך בהעתקו לבוא ועוד תחת סוג כניעה א שכאשר ישב בין בני אדם יבחר לעצמו

השפל

בגיל בכעס חייו אינם חיים ואינו שמח לעולם וכיון שאינו שמח אינו מקבל שום מאורעותיו בשמחה ואינו מצדיק עליו את הדין ואינו יכול לעבוד השם יתברך בשמחה. כשאדם שרוי בתענית או כשהוא שרוי בצרה אז הכעס מצוי בלבבו לכן בזמנים האלו צריך ליזהר יותר שלא יכעוס. השתיקה מבטלת הכעס וגם קול הנמוך ולכן כשיראה האדם שכעסו מתגבר ישתוק או ידבר בנחת ולא ירים קולו בכעסו כי המגביה קולו בשעת כעסו יתעורר הכעס אבל קול הנמוך והשתיקה משקיטין את הכעס וגם לא יראה פניו של אדם שכועס עליו אך ידבר עמו בלא ראיית פנים ואז יבריח כעסו מלבו ודע כי גמר של אדם (ר"ל שיהיה נקרא אדם שלם) כשהוא מושל בכעסו כמו שנאמר (שם יט) שכל אדם האריך אפו והכעס נוטה מאד אל הגאוה וכבר ידעת רשות של הגאוה וראוי לאדם שיתרחק מן הכעס ואפי' על דבר שראוי לכעוס עליו מ"מ יעצור רוחו ולא יכעוס וצריך בעל הכעס לעשות מתחלה כשיעלה בדעתו שלא יכעוס צריך שלא ירגיש כלל אפילו אם הוכיחו וקלל לא ישיב ולא יכעוס ולא יחוש וזה הדבר ברור מי שהוא קפדן הרבה יותר נוח לו שלא ירגיש כלל וישתוק ויעצור רוחו לגמרי ממי שיכעוס מעט כל זה א"א לכעסן לעשות כי אם ימשוך בלבו מעט מן הכעס ולבסוף הרבה ומי שרוצה לעצור רוחו מכעס ורוצה להטיל אימה על בני ביתו או אם הוא פרנס ורוצה לכעוס על הצבור שיחזרו למוטב כיצד יעשה יראה עצמו לפניהם כאלו הוא כועס כדי ליסרם ותהיה דעתו מיושבת עליו בינו לבין עצמו כאדם שהוא מראה שהוא כועס בשעת כעסו ואינו כועס וכשהוא מראה כעסו על בני ביתו יזהר שלא יעשה כך כשיש לו אורחים עניים כי הם סוברים שהוא כועס עליהם לכן יראה עצמו שמח לפניהם וצוו חכמים להתרחק מן הכעס עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו בדברים המכעיסים עד שיעקור הכעס מלבו וזו היא דרך הטובה ודרך הצדיקים כי הם עלובים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים ושמחים ביסורים ומצדיקים עליהם את הדין ועליהם הכתוב אומר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ובזה נכלל הפרק:

פרק ו עם היות שבפרק הקודם ביארנו הסבות המבטלות הכעס והיה נראה לכאורה כי לקניית הענוה די בביטול הכעס כי מכלל לאו אתה שומע הן מ"מ צריך לדעת כי לקניית הענוה צריך דברים הרבה כי יש כמה מדרגות והעד עז"ש הכתוב (משלי כב) עקב ענוה יראת ה' פי' סוף מדרגות הענוה הוא יראת ה' כמו שהעקב סוף גוף האדם וכיון שכן הרבה מדרגות יש לה וצריכין ביאור. ראשית קניית הענוה הוא שירגיל לקנות ד' מדות הנזכרים במשנה במס' אבות ברים פ' בן זומא איזהו חכם הלומד מכל אדם איזהו גבור הכובש את יצרו איזהו עשיר השמח בחלקו איזהו מכובד המכבד את הבריות וכו' וד' מדות אלו הם כנגד ד' אותיות שבשם ובמעט עיון ידע המעיין הרגיל בדברי הרשב"י עליו השלום היאך נודקן הכיוון כל אחד במקומו ולענין הענוה בלי ספק כי הלומד מכל אדם בודאי הוא עניו כי מרוב ענותנותו אינו בוש ללמוד תורה אפי' שיהיה קטן שבקטנים מפני שאינו בוש אלא לכבוד התורה והיינו (תהלים קיט) כי עדותיך שיחה לי וכן אמר בזוהר (אחרי מות דף עט) דתנא כל מאן דאזיל למלוי דאורייתא זכאה הוא בהאי עלמא וכאלו קבל תורה מסיני ואפי' מכל בר נש בעי למשמע מלוי דאורייתא ומאן דירכין אודניה (פי' הנוטה אזניו) לקבליה יהיב יקרא למלכא קדישא ויהיב יקרא לאורייתא ועליה כתיב (דברים כז) היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך איזהו גבור הכובש את יצרו כמו שפי' טוב ארך אפים מגבור כי אם יחרפוהו ויכעיסוהו יאריך אפו ויכבוש את יצרו וישתוק זהו גבור האמתי והוא טוב מהגבור שהוא נקרא גבור לענין המלחמה ולענין הראיה אפשר לומר שראיית הפסוק הוא שכיון שהפסוק אמר טוב ארך אפים מגבור אין אומר טוב זה מזה אלא אם יכנסו בסוג אחד (כלומר אין אפשר לדמות דבר לדבר אם לא יהיו בענין קצת שוין) כנראה שגם ארך אפים הוא גבור והוא ראוי ליקרא גבור שיותר גבורה עושה בכבישת יצרו יותר מהגבור הכובש מלחמה ממלחמות המדינות והוא מדה ממדות הענוה שהוא אריכות אפים ונקרא גבור הכובש את יצרו מפני שהיצר נמשך למשפ מסיגי הזהב והוא כובשו ואינו נותן לו מקום שיתפשט וכענין שפי' בתיקונים שהוא כענין הכלב הכבוש בשלשלת. איזהו עשיר השמח בחלקו כי ממדת הענוה הוא להיות מסתפק במועט וכדפי' בפ"ק משער הזה כי זה הוא ממדת אברהם אבינו עליו השלום עין טובה ורוח נמוכה וכו' והרודף אחר המותרות יתגאה לבו דכתיב (דברים ח) פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת (שם ח) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. איזהו מכובד המכבד את הבריות גם זו ממדת הענוה לכבד לכל הבריות בין עניים בין עשירים כי מאחר שכלם עשויים בצלם העליון המכבדם מכבד האומן שעשאם והמבזם ח"ו מבזה האומן וכמו שאמרו בתענית (פ"ג) על רבי שמעון בן אלעזר שאמר כמה מכוער אדם זה א"ל לך אמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית עד שהוצרך לשאול ממנו מחילה ואמר ליה נעניתי לך מחול לי וכו' והיינו מאמר בראשית רבה שהעתקנו בפ' הקודם מפ' זה ספר תולדות אדם ע"ש ובכבדו לכל אדם בין קטן בין גדול הוא מן מבעלי הגאוה כי בעל הגאוה מראה בנפשו כי לו נאה הכבוד ושאר ב"א פחותים ממנו בעיניו מלכבדם וראיה מפסוק (שמואל א ב) כי מכבדי אכבד ופי' רבינו עובדיה ע"ה כי מכבדי אכבד והדברים ק"ו מה הקדוש ב"ה שהוא מלך הכבוד וכל מה שברא בעולמו לא בראו אלא לכבודו מכבד את מכבדיו ק"ו לב"ו עכ"ל:

וקרוב לפי' שפרשתי מצאתי שפי' החסיד ה"ר יוסף יעבץ ע"ה ז"ל ודע עוד כי אלו הד' מעלות הם כל שלימות האדם הא' מעלת החכמה הב' והג' מעלות המעשה הב' מצות ל"ת והג' מעשה וכלומר

גדול

בדגרסי' (ב"ק פרק ח) ז"ל וא"ר יצחק לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה שנא' הנה הוא לך כסות עינים אמר לה הואיל וכסית ממני ולא גלית שהוא אישך וגרמת לי הצער הזה יהי רצון שיהיו לך בנים כסויי עינים ונתקיים בזרעה דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות עכ"ל ועוד שם אמר רבי אבהו לעולם יהא אדם מן הנרדפין ולא מן הרודפין שאין לך נרדף בעופות יותר מתורים ובני יונה והכשירן הכתוב לגבי המזבח עכ"ל:

עוד מתנאי הענוה שנינו בפרק החובל (ב"ק פ"ח) ז"ל אף על פי שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו (פי' מחילה) שנאמר ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואמרו בגמרא ת"ר כל אלו שאמרו דמי בשתו אבל דמי צערו אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר השב אשת האיש וגו' עכ"ל לעניננו. ופרש"י ע"ה כל אלו שאמרו סלע מנה מאתים וד' מאות דמי בשת אבל צער שדואג על בושתו אינו נמחל לו עכ"ל. ובתוספתא דהחובל תניא החובל בחבירו אף על פי שלא בקש החובל מן הנחבל צריך שיבקש רחמים עליו שנאמר (בראשית כ) ויתפלל אברהם אל האלהים וכן אתה מוצא ברעי איוב שנאמר (איוב מב) קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים מה כתיב בתריה (שם מב) וה' שב את שבות איוב רבי יהודה משום רבן גמליאל הרי הוא אומר (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך סימן זה יהא בידך כ"ז שאתה רחמן הרחמן ירחם עליך עכ"ל. עוד אמרו במדרש ילקוט (תהלים סימן תרמ"ה דף לג ע"א) אמר רבי יששכר דכפר מנדי ומה אם יוסף שמחל לאחיו דכתיב לא אתם שלחתם אותי הנה ראה עד היכן היא מהוקנת מי שאינו מוחל עאכ"ו עד כאן לשונו. עוד אמרו במדרש (ילקוט שמואל סי' קכא דף כג ע"ב) בענין שמעי כאשר בא אל דוד לשאול ממנו שימחול לו אמר והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף ז"ל ר' שמואל בר נחמני עלה מבבל שאל לו רבי יונתן מהו דכתיב והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף אמר ליה כשבא שמעי אצל דוד אמר לו' מה אחיו של יוסף גמלוהו רעה והוא גמלן טובה כך אני גמלתיך רעה גמול עמי טובה עכ"ל:

עוד מתנאי הכניעה כתב בח"ה כשיפגע בחכמים בדעת אלהים והורתו הקרובים אל האלהים כמו שנאמר (תהלים קמא) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני ואמר (משלי יד) שחו רעים לפני טובים עכ"ל. ורז"ל אמרו בפרק ערבי פסחים מנין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו דבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד ת"ל (דניאל ה) כל קבל די רוח יתירה וגו' עכ"ל. ובזהר (תרומה דף קסו) בפסוק אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם אומר אליהוא כהנא הוה ומזרעא דיחזקאל נביאה הוה כתיב הכא בן ברכאל הבוזי וכתיב התם יחזקאל בן בוזי הכהן ואמר לקמיה אמאי אקרו הבוזי על דמבזה גרמיה לגבי מאן דגדול מניה ועל דא סליק בשמא עילאה בוזי דא אקרי אדם שלימא בכלא מה דלא איקרי בר נש הכי הה"ד ואתה בן אדם ועל דא סליק בשמא דא איקרי רם עילא על כלא ועל דא אמר (איוב לב) צעיר אני לימים ואתם ישישים לימים מימים מיבעי ליה מאי לימים אלא צעיר אני ואזעירנא גרמאי לימים לגבי בר נש דאית ליה יומין סגיאין עכ"ל. ומסוג זה מה שאמרו במשנה בפ"ה דאבות שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ושאר המדות האמורות במשנה יש בהם מדרכי הענוה כענין על מה שלא שמע אומר לא שמעתי וכן אינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב כי צריך לזה כונת הלב:

עוד מתנאי הענוה כתב בח"ה כשישבחוהו במדותיו הטובות חייב להכנע ויעביר על לבו מה שקדמו לו מן העונות והחטאים אשר הבורא ידעם וכסה אותם עליו והאריך לו כדי שישוב מהם ואל ישמח בטעות בני אדם בו אך יאבל בעבור שהבורא יתברך יודע באמת רוע מעלליו והתעלמותו מפרוע ממנו האלהים וגמול טובתו ויכנע בלבו כמ"ש (תהלים לח) כי עוני אגיד. עוד כתב במקום אחר שאם ישבחוהו על טובה יבוז למשבחו עליה ותהיה נקלה בנפשו וקטנה בעיניו מהיותה מקובלת ורצויה אצל הבורא לקטנותה אצל מה שהוא חייב בו מכפלי הטובה ההיא ויאמר למשבחו רב אחי אינה נגד עונותי אלא כניצוץ מן האש בים ואפילו אם היתה נחשבת למאומה איך נדע אם היא נצלת מפגעי ההפסד (ר"ל מחשבת הון להתגאות בפני בני אדם) המשיגים אותה עד שיקבלנה הבורא מפני ולא ישיבנה עלי וישליכנה בפני כמו שכתוב (ישעיה א) כי תבואו לראות פני וגו' כ"ש אם ישבחוהו בשקר שחייב להרחיק הדבר ההוא מעצמו ויאמר למספר די לי אחי בקיצור במה שאני חייב בו לבורא אל תקבץ עלי עון קצור ועון השבח במה שלא עשיתי כי אני יודע עונותי ופשעי כמ"ש דוד המלך ע"ה (תהלים נא) כי פשעי אני אדע וכן האות על הענוה כאשר ייטיב לו האל בטובה גדולה בחכמה יתירה ותבונה רבה או עושר גדול או גם כן כבוד אצל המלכות והדומה לזה ממה שנהגו בני אדם להתפאר בהם ולהתגאות בעבורם ונאמר על ענין השפלות קודם לכן כי דבריו גאה בשפלות שהיה לו קודם היות לו הגדולה והחכמה ולא הוסיף אלא ענוה ושפלות לפני האלהים וכבוד וטובה לבני אדם כמו שאמר אברהם עת שבחו הבורא ואמר המכסה אני מאברהם (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר ואמר משה (שמות יז) ונחנו מה ואמר דוד המלך ע"ה (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש אז תבין מגפנו ותזמן כניעתו (ס"א יתברר מגפנו ותאמן כניעתו) עכ"ל. ובמדרש משלי אמר בפסוק יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך (ובזוהר תרומה דף קכט) אמרו שבשעת סיום ישראל קדושה דסדרא כדין בריזא נפיק ואמר עליהן ושתאן הכיתו מאן איהו גס רוחא במלי דאורייתא מאן איהו דכל מילוי בגין למנבא

השפל שבמקומות וכן אמרו בויקרא רבה (פ"א) רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח קרא (משלי כה) כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב רבי עקיבא מתני לה בשם רבי שמעון בן עזאי רחק ממקומך שנים ושלשה מושבות ושב עד שיאמרו לך עלה הנה ואל תעלה שיאמרו לך רד מוטב שיאמרו לך עלה עלה ואל יאמרו לך רד רד וכן הלל אומר השפלתי הוא הגבהתי והגבהתי הוא השפלתי מה טעם המגביהי לשבת המשפילי את מוצא בשעה שנגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה היה מסתיר פניו ממנו שנא' (שמות ג) ויסתר משה פניו אמר לו הקב"ה לכה ואשלחך אל פרעה עכ"ל. עוד אמרו במדרש מכילתא ר' יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבד אדם אלא אדם מכבד את מקומו מכאן אמרו שכל זמן שהשכינה שורה בהר (שם יט) כל הנוגע בהר מות יומת נסתלקה שכינה הכל רשאין לעלות בהר עכ"ל וכן מסוג בחינה זו שיהיה האדם מקטין את עסקיו כמו שדרשו בבראשית רבה (פל"ו) למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין עצמו ואת עסקיו ומה זכה זכה להעמיד י"ג משפחות ומה אם הקטן שהוא מקטין את עסקיו כך גדול שהוא מקטין את עסקיו עאכ"ו ודכוותה (בראשית מח) וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר אמר ר' הונא וכי מן התולדות אין אנו יודעין שהוא הצעיר אלא שהיה מצעיר עסקיו (פי' שהיה מקטין עצמו) ומה זכה זכה לבכורה ומה הצעיר ע"י שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה גדול שהוא מצעיר את עסקיו עאכ"ו:

עוד במעלת המקטין עצמו פי' בזוהר (שלח לך דף קסח) והם הידועים שהיו נשמות הצדיקים מגידין להרשב"י ע"ה מישיבה של מעלה ז"ל אי רבי כמה חדתין מלין מגו רב מתיבתא זכאה איהו מאן דאזעיר גרמיה בהאי עלמא (פי' שמקטין לעצמו בעה"ז) כמה הוא רב ועילאה בההוא עלמא (פי' בעה"ב) והכי פתח רב מתיבתא מאן דאיהו זעיר איהו רב ומאן דאיהו רב איהו זעיר דכתיב (בראשית כג) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים מאה דאיהו חשבון רב כתיב ביה שנה זעירו דשנין חד אזעיר ליה שבע דאיהו חשבון זעיר אסגי ליה ורבי ליה דכתיב ז' שנים ת"ח דלא רבי קב"ה אלא לדאזעיר לא אזעיר אלא לדרבי זכאה איהו מאן דאזעיר גרמיה בהאי עלמא כמה איהו רב בעילוי בההוא עלמא עכ"ל. וכן דרשו גם כן רז"ל במגלת אסתר על פסוק (יחזקאל כא) הסר המצנפת רבי יוחנן ודשב"ל הסר המצנפת מי שהוא גדול בעה"ז קטן לעולם הבא רבי מיאשא בר בריה דרבי יהושע בן לוי נשתקק בחליו שלשה ימים לאחר שלשה ימים נתיישבה דעתו עליו א"ל אבוי היכן היית בני א"ל בעולם מעורבב הייתי מה הוית תמן (פי' מה ראית שם) אמר הרבה בני אדם ראיתי כאן בכבוד ושם בבזיון שם בכבוד וכאן בבזיון עכ"ל:

ועוד מתנאי הענוה לקבל את כל האדם בשמחה בסבר פנים יפות ולהקדים בשלום כל אדם ואם ידבר עם חבירו לא ידבר בפנים זועפות אלא בפנים שוחקות ופי' רז"ל בכתובות (פ' בתרא) על פסוק ולבן שנים ז"ל אמר רבי טוב המלבין שיניו לחבירו יותר ממשקהו חלב שנאמר ולבן שנים אל תקרי לבן אלא ליבון שנים עכ"ל וכן אל יחשה מלדבר (פי' אל ישתוק מלהשיב להשואל דבר ממנו) ולהשיב על ראשון ראשון אפילו שיהיה קטן שבקטנים וזה נלמד ממעשה דהלל הזקן שהביאו בשבת פ"ב שאמר לו הלל שב והיה משיב לו על כל דבר ודבר ולא אמר אין לי פנאי עתה בא למחר או אחר דחיות וכן כיוצא בזה מצינו לרבי יהושע בן לוי שקבלו תינוק א' והלך אחריו מהלך שלשה מילין כדאיתא במדרש והועתק בילקוט ישעיה (סימן שלס דף צ ע"א) בפסוק (ישעיה כד) ושמתי כדכד שמשותיך:

עוד מתנאי הענוה כתוב בח"ה שהוא עשות הטוב לבני אדם ודבר טוב להם ולדונם לזכות ושלא יספר בגנותם ושימחול להם מה שידברו ויספרו בגנותו ואם אינם ראוים לכך וממחילת הדבור הרע והגנות מה שאמר הכתוב (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה והאיש משה ענו מאד מפני שמחל להם ואמר (תהלים ז) אם גמלתי שולמי רע ואמר אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו ואז"ל הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו עכ"ל. והנמשך מזה הוא שלא ימסור דין על חבירו כדגרסינן בסוף פרק החובל (ב"ק פ"ח) אמר רבי יוחנן המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה שנא' (בראשית טז) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכתיב (שם כג) ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה והני מילי (שאסור למסור דינו לשמים) דאית ליה דיינא בארעא אמר ר' יצחק אוי לו לצועק יותר מן הנצעק תניא נמי הכי אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק עכ"ל ופי' רש"י אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע (שמות כב) וחרה אפי והרגתי אתכם שניהם משמע אלא שממהרין מן הצועק תחלה כדאשכחן בשרה עכ"ל. והטעם לזה שמעתי ממורי ע"ה כי אין ראוי לעורר דין למעלה כי המלך ראוי שיהיה לעולם ברצון טוב עם הכל והמוסר דין מעיר קטגוריא ודין למעלה והמלך כועס לעשות הדין וכתיב (משלי טז) חמת מלך מלאכי מות ולכך נפרעים מן הצועק תחלה (פי' על עבירות שעשה הוא) מפני שהוא התעורר הדין שהיה שקט והוא ע"ד (קהלת י ח) חופר גומץ בו יפול ומטעם זה היה מר עוקבא אומר בכל לילה קודם שישן שרי ליה למאן דצערן כדאמרינן במגילה פ' בני העיר ולא עלתה על מטתי קללת חבירי כי הא דמר זוטרא כי הוה סליק לפורייה אמר שרי ליה לכל מאן דצערן (פי' מוחל אני לכל מי שהצער אותי) עכ"ל. כדי שלא יהיה הוא סיבה לעורר הדין להלקות לשום נברא וזו היא מדת החסידים שהוא לפנים משורת הדין כי עם היות שלא היה צועק בדבר שאין לו דין למטה שהיה מותר לו לצעוק עכ"ז היה מותג וכן ראוי ליזהר שלא להקניט את חבירו שלא יבא לידי תקלה שלפעמים קללת הדיוט מתקיימת

כדגרסינן

אל יחשבהו בנפשו למאומה אבל גודל מה שהוא חייב בו לאלהים מכפלי המעשה ההוא כמ"ש (מיכה ו) במה אקדם ה' וגו' עכ"ל. ורבותינו ז"ל פירשו במסכת ברכות ענין דומה לזה ז"ל א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים שנאמר (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך לפיכך תלו בזכות עצמו שנאמר (תהלים קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו חזקיה תלה בזכות עצמו שנאמר (מ"ב כ) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך לפיכך תלו לו בזכות אחרים שנאמר (שם כ) וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי עכ"ל. עוד בסנהדרין (פ"ג) שנחמיה נענש מפני שאמר (נחמיה ה) זכרה לי אלהי לטובה ז"ל מכדי כל מילי דעזרא נחמיה אמרינהו ונחמיה בן חכליה מ"ט לא אקרי ספרא על שמיה א"ר ירמיה בר אבא שהחזיק טובה לעצמו שאמר זכרה לי אלהי לטובה דוד נמי אמר (תהלים קו) זכרני ה' ברצון עמך כו' הוא גא אמר הכי עד כאן לשונו. וכתב החסיד ה"ר יוסף יעבץ ע"ה במשנה (אבות פ"ב) אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום כי זה החילוק הוא מה שהיה בין ר"א ובין ר"ע שר"א אמר כ"ד רננות ולא נענה ור"ע אמר אבינו מלכנו ונענה כי ר"א היה לו זכות אבות והיה בוטח בזכותו ובזכותם ור"ע לא היה לו זכות כי היה בן גרים ולא מחשיב עצמו לכלום לכך נענה וכן צריך אדם שלא ישאל אלא מאוצר העליון שהוא אוצר מתנת חנם כמו שעשה משה רבינו ע"ה כמו שדרשו רבותינו ז"ל על ואתחנן אל ה':

עוד ממנהגי הנכנע כתב בח"ה שכאשר ייטיב לו הבורא בעוה"ז עושר ורוב ממון שיכנע לאל מפני כובד משא חובת ההודאה עליהם ויפיל לפניו מיראתו שלא תהיה לנקמה כמ"ש (קהלת ה) עושר שמור לבעליו לרעתו וכן דרשו במדרש הנעלם (ריש פרשת חיי שרה) ז"ל וכל איגון דהוו רמיזא מדיוקניה דאדם הראשון ביה לקו ומיתו דכך אורחוי דקב"ה יהיב עותרא לב"נ למה למיזן עניי ולמעבד פקודוי לא עבד האי ואתגאי בההוא עותרא ביה ילקי דכתיב עושר שמור לבעליו לרעתו יהיב ליה בגין למה למילף להו אורחוי דקוב"ה ולמיטר פקודוי כאמור באברהם (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו' לא עביד הכי ומתגאה בהו בהו לקי דכתיב (איוב יח) לא נין ולא נכד בעמו וכן כהאי גוונא כד יהיב קב"ה משפירותא טבא עילאה דאדם הראשון להו למה בגין למיטר פקודוי ולמעבד רעותיה לא עבדו כדין איסגאו ביה וביה לקו בההי שפירותא עד כאן לשונו. ועוד כאשר יקרא בתורה ובספרי הנביאים ורואה הגמול והעונש ויודע בנפשו כי קצר בחובת האלהים יתחייב להכנע ולהשפל לפני הבורא יתברך מיראתו מעונשו כמו שכתוב ביאשיה (מ"ב כב) ויהי כשמוע המלך את דברי ספר התורה ויקרע בגדיו. ואמר הבורא יען רך לבבך ותכנע מפני:

עוד כתב שיהיה יקר רוח וגבה נפש בעניני העולם הבא שלא יספיקו לו מהם מה שיזדמן ולא יאמר די במה שתמצא ידו מהם אבל ימעט בעיניו מעשהו והשתדלותו בעיניו ותגבה נפשו אל מה שלמעלה מזה תמיד כמ"ש ביהושפט (ד"ה ב יז) ויגבה לבו בדרכי ה' ויתרעם על נפשו בקיצורו בעניני תורתו לפני האלהים ולפני בני אדם ויבקש מהאלהים עזר ואומץ ויניח לכבוד הבורא ויעזוב הגדולה והיקר בעת שהוא עושה לאלהים יתברך בין לבדו בין בתוך מקהלות בני אדם כמו שאמר על אהרן על גדולת מעלתו (ויקרא ו) והרים את הדשן וגו' וחייבו הבורא להוציאו בכל יום תמיד להשפילו ולהסיר הגבהות מלבו וכמו זה אמרו בדוד (שמואל ב ו) ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ואמר (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש:

עוד כתב שיקום (פי' שינקום) מן הרשעים לכבוד הבורא ואל תשיאהו מחילתו לבני אדם ביישר עצמו למחול בדבר האלהים או למי שדבר בנביאיו וחסידיו וסגולתו ואל ינהגו בעושק בני אדם איש את רעהו כמנהגו במחילתו להם בעשקם אותו אך יציל העשוק ויעזור להצילו מיד העושק כמו שכתוב (ירמיה כא) דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק ואמר איוב (איוב כט) ואשברה מתלעות עול וגו' ויורה בני אדם עבודת האל ויוכיחם ויכלימם ויעוס על הטוב ויזהירם על הרע בידו ובלשונו כמ"ש בפנחס (תהלים קו) ויעמוד פנחס ויפלל ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם ובזוהר (ויחי דף רלט) פי' בפסוק (תהלים לז) אל תתחר במרעים ז"ל מאי אל תתחר אל תתחבר מבעי ליה אלא אל תעביד תחרות במרעים בגין דלא ידעת יסודא דגרמיך לא תיכול ליה דלמא הוא אילנא דלא אתעקר לעלמין ותדהי מקמיה אל תקנא בעושי עולה דלא תסגא בעובדיהון ולא תיתי לקנאה עלייהו דכל מאן דחמי עובדיהון ולא קני לקב"ה אעבר על תלת לאוין דכתיב (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תעשה לך פסל וכל תמונה לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלהיך אל קנא בגין כך בעי ליה לגבר דא לאתפרשא מנייהו ולמסטי אורחיה מנייהו עכ"ל:

עוד כתב שנסתפק לו מסבות המזון מה שיזדמן ומה שימצא מאשר תהיה נפשו נמבזה ונקלה בעיניו ילחץ אותה לעמוד מתאותה הגופנית ולפנות לפרוע טובות הבורא על גודל טובותיו ורוב חסדו עליו כמ"ש דוד המלך עליו השלום (תהלים קיט) דרך מגותיך ארוץ שיהיה לו מעט דברים וקולו נמוך ומעט שחוק ומעט שבועה בשם אפי' על האמת ולא יעבור על לשונו כזב ולא ישב בסוד משחקים ולא ישמח במה שישמחים ע"ה מתענוגי העולם מביעה ושמלות לא מאד גדולה והתפשה וכמ"ש הנביא (ירמיה טו) לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני עכ"ל:

ובאשר

לתגאה (פי' להתגדל) במלי דאורייתא בגין דתימן דבר גם בעי למהוי שפל בהאי עלמא במלי דאורייתא דהא לית גבהו באורייתא אלא בעלמא דאתי עכ"ל. ובזוהר (פ' שלח דף קנז ע"ב) אמרו שרבי חזקיה ור' ייסא היו הולכים בדרך ופגעו באדם א' ושאלו לו מי אתה ואמר יהודי אני ושאלו לו אם היה עוסק בתורה ואמר הא אנא אשתדלנא באורייתא על ידוי דחד ברי דהוא עיילת ליה לבי רב ובגיניה רווחנא באורייתא אמר רבי חזקיה אי ע"י דברך טב הוא אבל מלה דאנן ביה אנן המינך דלאתר אחרי בעי לאסתכלא אמר ההוא בר נש אימא מילך דלזמנין בהפרקסותא דעניא (פי' בחרמילו של עני) אשכח מרגניתא אמר שדרשו להם הפסוק שאלו לו א"ל תרצה להלוך עמנו אמר להם אי עבידנא הכי אורייתא תקרי עלי כסיל ולא עוד אלא דאתחייבנא בנפשאי א"ל אמאי אמר לון דהא שלוחא אנא ושלמה מלכא אמר (משלי כ) מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל לאחר שהלך פגעו רבי חזקיה ורבי ייסא בב"א ושאלו על אותו האדם מי הוא א"ל רבי חגי הוא (כ"ל ת"ח הוא) וחברא דבין חברייא הוא וכו' א"ר ייסא ודאי דא הוא ר' חגי דכל יומוי לא בעא לאחזאה גרמיה במאי דידע ועל דא אמר לון דהא בריה זכה ליה באורייתא בגין דא"ק (שם כו) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו ודאי שליחא מהימנא הוא עכ"ל. ומהמאמר הזה תראה מעלת הראשונים שאפילו במקום שאין מכירין אותו לא היה מודיע עצמו:

ואמרו רז"ל בהגדת שמואל מפני שאמר שמואל אנכי הרואה נענש ז"ל אנכי הרואה א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי א"ל הקב"ה שמואל אתה קורא עצמך רואה אני מרחך דבר שאין אתה רואה אימתי א"ל בשעה שאמר לו (שמואל א טז) מלא קרנך שמן וגו' ויאמר ה' אל תבט אל מראהו וגו' ודכוותיה והדבר אשר יקשה מכם כמו שהעתקנו בפרק ב' וכן דוד נענש מפני שאמר (תהלים קיט) זמירות היו לי חקיך זה אשונו דרש רבא מפני מה נענש דוד בעוזיה דכתיב (שמואל ב ו) ויכהו שם האלהים על השל מפני שקרא לדברי תורה זמירות היו לי חקיך אמר ליה הקב"ה דברי תורה שכתוב בהם (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותם זמירות הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם וגו' עכ"ל:

והמשבח עצמו בחכמה הוא כסיל כדאמרינן (ב"מ פ"ו) אמר רב אחא מ"ד (משלי יד) בלב נבון תנוח חכמה זה תלמיד חכם בן ת"ח ובקרב כסילים (י) תודע זה ת"ח (כ) בן עם הארץ אמר עולא היינו דאמרי אינשי (ל) אסתירא בלגינא קיש קיש קריא עכ"ל ובזוהר (בלק דף קגג) על ענין בלעם שהיה משבח עצמו ואמר (במדבר כג) ואנכי אקרה כה והקשו שם שהרי אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומות העולם קם ואי כל דא הוא בידיה וכ"כ תקיף בחכמתא דישבח גרמיה בחילא תקיף דכתיב ואנכי אקרה כה אעקר לכה מהאי היאך יכילו לקבלא ליה אלא בספרא דחכמתא דשלמה מלכא הכי אמר תלת סימנין איגון סימן לעבירה ירקון סימן לשטות מלין סימן דלא ידע כלום שבוחי ודא אכרע לשאר שוטה בכל עבירות כולא אית ביה והא כתיב (משלי כז) יהללך זר ולא פיך ואם לאו זר פיך לאו הכי אלא אי לא הוי מאן דאשתמודע לך אפתח פומך למללא ולאודעא מלי קשוט באורייתא וכדין פתיחו דפומך ישבחון וינדעון מאן את דלית מלה בעלמא דאשתמודעון ליה לבר נש אלא בזמנא דאפתח פומיה והודע לבני נשא מאן הוא ההוא רשע דבלעם שבוחי משבח גרמיה בכלא ועכ"ד גניבו דדעתא קא גניב ואיסתלק במילוי עכ"ל. ושם פירש שהיה משבח עצמו (במדבר כד) נאם שומע אמרי אל ויודע דעת עליון שהשומע דברים אלו נראה שהיה נביא גדול ולא כן כדפי' שם וכיוצא בזה פירש (ב"ר פרק טז) במדרש ז"ל רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אומרין לפרת למה אין קולך הולך א"ל איני צריך מעשי מודיעין אותי אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה לל' יום זורע בי ירק והיא עומדת לג' ימים אומרים לחדקל למה קולך הולך א"ל הלואי (מ) תשמיע קולי ונראה אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך א"ל אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו הלואי נשמיע קולנו ונראה עכ"ל:

ומכל מקום מותר לאדם להודיע את עצמו במקום שאין מכירין אותו כדאמרינן בנדרים (פרק ח) רבא רמי כתיב (מ"א יח) ועבדך ירא את ה' מנעורי וכתיב (משלי ז) יהללך זר ולא פיך לא קשיא הא באתרא דידעי ליה הא באתרא דלא ידעי ליה דאמר רבא שרי ליה לאינש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה עכ"ל. וכן אמרו במדרש (משלי שם כג) אל תען כסיל כאולתו ומה כתיב אחריו ענה כסיל כאולתו אמר רב הונא אל תען כסיל במקום שמכירין אותו ואותך פן תשוה לו גם אתה שלא יאמרו בושו ורואו חכם נושא ונותן עם כסיל אמר ריב"ל ענה כסיל כאולתו במקום שאין מכירין אותך ואותו למה פן יהיה חכם בעיניו שלא יהיו אומרים אילו לא היה המוד בדברים שהוא מדבר עליו לא היה שותק לו וכן הוא אומר (משלי כו) כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד אמר רבי אלכסנדרי כל מי שחולק כבוד לכסיל כזורק אבן למרקולים עכ"ל:

עוד ממנהגי הכניעה כתב בח"ה ז"ל והשביעי כשהוא מתעסק במעשה ממעשי העבודה כצדקה ותפלה ומצוה שלא יתעסק בו ובלבבו ישים גאוה וגובה אבל יכנע וישפיל לפני הבורא בנגלהו ובנסתרי.

ואל

(י) מודיע נכל ומתפאר בכתרה: (כ) היינו בקרב כסילים משפחת כסילים: (ל) נפי שאין דרך מעות לבוא בלגין ואלו שם מעות בלגינא בדרך להיות שם לא היה מקשקש: (מ) ר"ל אשמיע קולי ואראה פי' ואביא גראס:

אתה ירושה ואמר (תהלים קלב) אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה. עד אמצא מקום לה' ועד"ז יאמר אדם כשהוא בהשקט בביתו הנה אני בשלוה ובהשקט ובטח בביתי ושכינתו ית' מטולטלת בגלות תמיד בעונותינו ואין לה אפילו אהל יריעות שהוא אומרו (שיר א) אל תראוני שאני שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כדפי' ענינו בזוהר (ויקרא פרשת תזריע) על גלות השכינה ולכן אפילו העשיר ראוי להצטער כמו עני במאכלו ובפיזור בני ביתו ויתן השאר לצדקה וכמ"ש דוד המע"ה (דה"א כב) והנה בעניי הכינותי לבית ה' וגו' ופי' רז"ל בירושלמי דפאה בעניי בענוי שהיה מתענה ומקדים סעודתו לעניים וכמהו נאמר באגדה ארכה במסכת תענית שהיו נוהגים כן ואם איש עני הוא כ"ש שראוי לקבל יסורין באהבה ולא יקוץ בהם ולא יבקש תחבולות להתבטל מהתורה ולטרוח בעניני העולם כל היום כדי לברוח מן העוני כי העוני נתן לו לכפרת עונותיו ואם יברח מזה לא הספיק לבורא המאורות שיפרע ממנו חובו ואין ראוי לעבד לברוח מתחת יסורי אדוניו אלא לקבלם בסבר פנים יפות ומעלת העניים יתירה על העשירים והעד דוד ושלמה כי שלמה ראש הלבנה במלואה ודוד בהסתרה ודוד הוא בסוד (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה ועולה במעלה מלאה וכן לעתיד לא יתן כוס של ברכה לברך אלא לדוד כדפי' בפסחים ועוד במעלת הצדיקים המסתגפים בעוני ובשאר יסורין הארכנו בפרשת וישב והעתקנו לשונו בשער התשובה:

עוד במעלת המשפיל עצמו בעבור השכינה פי' בר"מ (פרשת תרומה דף קנח:) שזכה לשמה מקובה"ם ז"ל הכי מאן דאיהו עני דממית גרמיה בגינה בגוונא דילך רעיא מהימנא איהו קרבן יולד תחותך ואמאי בגין דמאן דאשפיל גרמיה בגין שכינתיה דקב"ה איהי נחית עליה והאי הוא דאמר הנביא (תהלים קלח) כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ועוד (ישעיה נז) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו וגו' ואת דכא ושפל רוח דאף על גב דאנא מרום וקדוש אשכון בגין ההוא דאתעביד דכא ושפל רוח בגין שכינתי לסלקא לה משפלות דילה עטרה על רישיה אנא נחית לדיירא עמיה ובתר דבעלה דשכינתא נחית על בר נש איהי נחיתת מעל רישיה ויהיבת אתרא דרישא לבעלה ונחיתת לרגלוי דמלכא ורזא דמלה השמים כסאי והארץ הדום רגלי דמומאה דירית בר נש במתא כלילא מקובה"ם מההיא שעתא איתקרי בריה אמר חד תנא וכי מהאי יומא איתקרי בריה מנ"ל מהאי קרא דאמר דוד (תהלים ב) אספרה אל חק ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך עכ"ל. **עוד בר"מ** (פנחס דף רלט) זכאה איהו מאן דאשתדל בגלותא בתראה למנדע לשכינתא ואוקיר לה בכל פקודין ולמיסבל בגינה כמה דוחקין כמה דאיתמר אגרא דכלה דוחקא עכ"ל. ומי שאינו תומך במעשיו לשכינה עליו נאמר (ישעיה נא) אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה ובפרט יתן הדין אם יזדמן ביאת המשיח שיבא כדפי' הרשב"י ע"ה (זוהר פרשת שמות דף ז) ז"ל ר"ש זקף ידוי ובכה ואמר וי מאן דאזדמן בההוא זמנא וזכאה חולקיה מאן דיזדמן וישתכח בההוא זמנא וי מאן דאזדמן בגין דכד ייתי קב"ה לפקדא לאיילתא (לשכינה) יסתכל מאן אינון דקיימין בהדה וכל אינון דמשתכחי עמה בכל עובדוי דכל חד וחד ולא ישתכח זכאה דכתיב (ישעיה סג) ואביט ואין עוזר וכמה עקתין על עקתין לישראל. זכאה מאן דיזדמן וישתכח בההוא זימנא בגין דההוא דאיתקיים במהימנותא יזכה לההוא נהירו דחדוה דמלכא עכ"ל:

הענוה כתב הרמב"ן באגרת ששלח לבנו וראיתי להעתיקה לתשלום קניית מדת הענוה ז"ל שמע בני מוסר אביך ואל תטוש והתנהג תמיד לדבר בנחת כל דבריך לכל אדם בכל עת ובזה תנצל מן הכעס שהיא המדה הרעה להחטיא את האדם וכן אחז"ל כל הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו שנאמר (קהלת יא) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהנם שנאמר (משלי טז) וגם רשע ליום רעה וכאשר תנצל מן הכעס תעלה על לבך מדת הענוה שהיא מדה טובה מכל הטוב שנאמר (משלי כב) עקב ענוה יראת ה' ובעבור הענוה תעלה על לבך מדת היראה כי תתן אל לבך תמיד מאין באת ולאן אתה הולך ושאתה רמה ותולעה בחייך אף כי במותך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך הכבוד שנאמר (דה"ב ו) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי לבות בני אדם ואמר (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'. וכאשר תחשוב את כל אלה תירא מבוראך ותשמר מן החטא ובמדות האלה תהיה שמח בחלקך המגיעך. וכאשר תתנהג במדות הענוה להתבושש מכל אדם ותפחד ממנו ומן החטא אז תשרה עליך רוח שכינה וזיו כבודה וחיי העוה"ב. ועתה בני דע וראה כי המתגאה לבו על הבריות מורד הוא במלכות שמים כי מתפאר הוא בלבוש המקום שנאמר (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש ולמה יתגאה לב האדם אם בעושר (שמואל א ב) ה' מוריש ומעשיר ואם בכבוד הלא לאלהים הוא שנאמר (דה"א כט) והעושר והכבוד מלפניך ואיך יתפאר בכבוד קונו ואם יתפאר בחכמה (איוב יב) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח נמצא הכל שוה לפני המקום כי באפו משפיל הגאים וברצונו יגביה השפלים על כן השפל עצמך וינשאך המקום. על כן אפרש איך תתנהג במדת הענוה ללכת בה תמיד. כל דבריך יהיו בנחת וראשך יהיה כפוף ועיניך יביטו למטה לארץ ולבך תחשוב בדברי השם ונפלאותיו למעלה ואל תביט בפני אדם בדברך עמו וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך אם עשיר וחכם עליך לכבדו ואם הוא רש ואתה עשיר ממנו או שאתה חכם ממנו תחשוב בלבבך כי אתה חייב ממנו והוא זכאי ממך שאם חוטא הוא שוגג ואתה מזיד. בכל מעשיך ודבריך ומחשבותיך ובכל עת תחשוב בלבבך כאלו אתה עומד לפני המקום ושכינתו עליך כי כבודו מלא עולם ודבריך יהיו באימה וביראה כעבד לפני רבו. והתבייש מכל אדם ואדם. ואם יקראך איש לא תענהו בקול רם רק בנחת כעומד לפני רבו והוי זהיר תמיד בתורה אשר תוכל לקיימה. וכאשר תקום מן הספר

וכאשר יזכור האדם ענין גלות השכינה אשר בעונותינו הוא גולה כאמרו (ישעיה נ) ובפשעיכם שולחה אמכם וכצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו זה הקב"ה דכתיב בו (שמות טו) ה' איש מלחמה כדפי' בתיקונים (דף מ) ועונותינו האריכו קצנו ראוי שיכנע באמת ולא יכנס בלבו שמחה על הפנים שפנים בשמחתו ואמרו בתיקונים (דף לו) בענין גלות קוב"ה שבגלות קוב"ה מתלבשים בעשר כתרין תתאין ז"ל ואלין קליפין אינון מחיצה בין ישראל לאביהם שבשמים באלין קליפין מתלבשין קוב"ה לקיימא בשכינתיה (תהלים קג) ומלכותו בכל משלה ולקיימא ביה (שם מז) כי מלך כל הארץ אלהים אבל לעילא באתריה איתמר (שם ה) לא יגורך רע אלא קליפין דיליה לעילא אינון לבושין מכמה גוונין שפירן דנהורא דתנהון איתפשט קב"ה כביכול בגלותא ואתלבש באלין אחרנין בגין לנטרא לישראל דאינון מתלבשין באלין קליפין ודא איהו (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר ואמר אחר כך דאלין קליפין גרמין פרישותא בין קב"ה וישראל ודא איהו רזא (שם נט) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. ואמר עוד אחר כך ועשרה לבושין אינון דקדם איתמר בהון ה' בדד ישב (בתיקונים גרסינן ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר בד"ד עשר כחושבן י' קליפות דחול כד אתלבש בהון אתמר בדד ישב וכו') מחוץ למחנה מושבו בההוא קליפה דגרם בר נש לאלבשא שם ה' ביה נטיל נוקמא מיניה ובגין דא (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ובגין דא תקינו בהבדלה המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך דלא יתחבר קליפין דחול עד כאן לשונו לענינו. והרי בפי' שעונותינו גורמים שיתלבש קוב"ה בעשר קליפין ועל זה נאמר כי אם עונותיכם היו מבדילים וכן בדד ישב ואותה הקליפה שנגרמה בעונו להתלבש קב"ה שם היא תפרע ממנו כמבואר במאמר אם כן איך ישמח בהיותו יודע כמה חטא וכמה מחיצות על מחיצות גרם שיתלבשו קוב"ה וזהו סבת אריכות הגלות. ועוד במדרש איכה (ישעיה מג) העבדתני בחטאתיך ראו מה גרמו עונותיכם להחריב את ביתי ולשרוף את היכלי ולהגלות את בני בין אוה"ע ולישב לי בדד איכה ישבה בדד עד כאן לשונו. ועל זה אמרו רבותינו ז"ל שאין ישראל נגאלין אלא מתוך תשובה כדי שיתשברו הקליפות:

לכן ראוי לאדם שידמה לקונו כמו שאמרו דיו לעבד להיות כרבו וכמו שבגלות אביו מצטער בצערם שנאמר בכל צרתם לא צר ופי' לא צר לא' צר שהגיע הצרה אפי' לא' העליונה כדפי' בבהיר וכן בזוהר פ' וירא כן ראוי לאדם להצטער וכמו שהוא בוכה כדכתיב במסתרים תבכה נפשי מפני גוה (פי' על דרך דברה תורה כלשון בני אדם) ופי' במסכת חגיגה מקום יש לו להקדוש ב"ה שבו בוכה ומסתרים שמו כן ראוי שיבכה וכמו שמיום שחרב בהמ"ק אין שחוק לפניו כדגרסינן בפ"ק דע"ז א"ל רב אחא מגדלאה לרב נחמן בר יצחק מכי חריב מקדשא אין שחוק לפני הקדוש ב"ה שנא' (ישעיה מב) החשיתי מעולם כן אין ראוי שימלא פיו שחוק כמנין ר"ל וכן כאשר יחשוב שבעונותיו הפריד קול מדבור שבגלות היא אומרת נאלמתי דומיה וכן ראוי שיסבול ויאלם עצמו בשעה שיבזוהו או יכעיסוהו שהרי הקב"ה סובל העכו"ם מרקדים בהיכלו בשבתו ושמו הגדול מחולל על ידם והיאך לא יסבול אדם מחבירו כעס או בזוי וכיוצא ובפרט מהעכו"ם כדכתיב (איכה ג) יתן למכהו לחי ישבע בחרפה כי לא יזנח לעולם ה' וגו' וכמו שבעונותינו גורם שפלות השכינה כאמרו (ישעיה כו) ישפילנה ישפילה וגו' עד עפר כדפי' בשער היראה ובשער התשובה כן ראוי שיהיה שפל ולא יבחר גבהות המקומות וכמו שקולך נמוך כדכתיב (שם כט) ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך כן ראוי שיהיה קולו נמוך כאבל והיינו (תהלים לח) כאבל אם קודר שחותי ולא יתקשט במלבושים נאים אלא בשבת ויו"ט שאז היא פושטת בגדי חול מהגלות ולובשת בגדי מלכות כדפי' בתיקונים וכן ראוי שלא יתענג בימי החול בתענוגי העולם אלא ימאס עצמו בכל האפשר שבימי החול העולם מלובש בקליפת התחתון שהוא אל אחר ונמצא מענג לאלהים אחרים ופירשו ענין זה בזוהר פ' ויקהל גבי היושב בתענית בשבת אמר שתקנתו שיתענה יום א' בשבוע תעניתא לתעניתא ואמרו רבותינו ז"ל מ"ט דא בטיל עינוגא דשבתא יבטל בעינוגא דחול ואי איהו מבטל עינוגא דשבת וקא מתענג בחול דמי דחשיב לאלהא אחרא יתיר ממה דחשיב לקב"ה רוחא עילאה קדישא דקודשין דשריא עליה ולא עביד ובטיל ליה מיניה רוחא אחרא דחול דשריא לבתר על עלמא חשיב וקא מענגא ליה כדין מהדרין ומתפרען מניה בהאי עלמא ובעלמא דאתי בגין כך אצטריך תעניתא אחרינא ביומא קדמאה דחול בזמנא דשריא על עלמא ההוא רוחא דחול עכ"ל. וכן מטעם גלות שכינה ראוי להצטער במזונותיו ולא להתענג שהרי שא בגלות אין לה אלא כסות ועונה כנודע וכן ראוי ללכת ממקום למקום להתגרש בגלות השכינה כמו שהיא גולה ממקום למקום וכדפי' ברים הקדמת התיקונים (בכל זה דברו רז"ל כלשון בני אדם):

ובמעלת המצטער בעבור שכינה נאמר (תהלים קמו) אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו כדפי' בזוהר (ויקהל דף קנו) ז"ל שברו על ה' אלהיו ולא אמר תקותו ולא בטחונו אלא שברו אל תקרי שברו אלא שברו דמיחא להו לצדיקיא לתברא גרמייהו ולתברא תבירו על תבירו וכלא על ה' אלהיו כד"א (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום (שם סח) כי עליך נשאתי חרפה כגוונא דיעקב דכתיב (בראשית מב) וירא יעקב כי יש שבר במצרים דהא תבירו דגלותא חמא דהוי ליה במצרים ושוי תוקפיה בקב"ה ובנוי דיעקב סבילו תבירו דגלותא ולא אתהנו מגו רזא דמהימנותא דאבהתהון ושמא דקב"ה הוה בגלותא רגילא בפומייהו וע"ד כתיב (שמות ג) ואמרו לי מה שמו בגין דהוו ידעין ליה ולא אתנשו ליה לעלמין וסבלו תבירו דגלותא עלי קב"ה ובגין כך זכו לפורקן ונסין ואתון סגיאין וקדישין עליונין דסבלין תבירו דגופא מאתר לאתר על קב"ה עאכ"ו דזכאין אינון למעבד לכון נסין ופורקנין ותזכון לחיי עלמא דאתי עכ"ל. וכן דהמע"ה היה מצטער על השכינה שאמר (ד"ה א יז) הנה אנכי יושב בבית הארזים וארון ברית ה'

אחרנין כל אינון אתוין קדישין נפלין במפלגין (פי' מסעיס במסעיסס) בהיומתא וכסופא בגין דלית לעילא (פי' ב"ה בגין דלית תקיפו לעילאי מסכה כל אינון בני עלמא דלית בהו כסופא וגו') כל אינון בני עלמא דלית להון כסופא ליה להון חולקא לעלמא דאתי עד כאן לשונו. הרי בפי' כי אותיות השם מתחקקות למעלה ולמטה ירצה בעולם העליון ובעולם התחתון ועל פן כל העולמות משתעבדים לעשות רצון קונם בראותם אותיות השם הגדול לפניהם. ולכן ימשך מזה שמי שאין לו בושת פנים שאין לו חלק לעולם הבא כיון שאינו מתבושש לפני המלך שלפניו אין לו חלק בו כי כפי דבקות האדם ושמחו בה' מתקשר העולם והעז פנים מתרחק מה' מפני שאינו ירא להשות מהמלך שלפניו וכן אם ידברו כנגדו יעיז פניו להשיב ולא יתבושש מהמלך העליון כי אין פחד אלהים לנגד עיניו ולכן אין לו חלק לעולם הבא וצריך לקניית מדה זו התמדה שבכל יום יפנה עצמו מעסקיו לפחות שעה אחת לחשוב בגדולת השם ובנפלאותיו וישים יראתו לפניו ובזה ינצל מן החטא כי מה שחוטא בה" דרך ערלי אין יראתו קבועה בלבו כמו שכתב ר"י החסיד בפי' משלי והעתיק דבריו הר"ר יוסף יעבץ ע"ה בפי' הפרקים במשנה הסתכל בשלשה דברים ז"ל:

כתב החסיד ר"י בפי' (משלי ב) אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא ב' ענינים בידיעת השם יתברך ושם להם משל ואמר אם עברת לפני המלך פעם אחת ולא זכרת צורתו המגס אם תוסיף לראותו תזכור כי היא צורתו כי הוא המלך אשר ראית ואיש אחר עבר לפני המלך וזכר צורתו אחרי כן והיה נמצאת במחשבתו וקבל אותו הכח המדמה אשר בו הלא זה מכיר וידע את המלך מן הראשון על כן מי שקבל נפשו ידיעת רוממות השם יתברך ויראתו על פניו מבלי שילמדך להכין לבו ולערוך מחשבתו להביאה ברעיוניו ולצייר אותה בנפשו הוא שיודע השם יתברך ואני אומר כי להיות האדם בטבעו דורך אל החטאים לא ינצל מן העבירה הבאה לידו אם לא נתעטר במעלה הב' שהיא דעת אלהים כי כף טבעו תכריעו לחובה אבל בהיות זכרון השם יתברך לנגד עיניו תמיד ינצח היקר את הזולל והנה זאת המדרגה העליונה נקראת בפסוק הזה דעת אלהים על כן הוזכרה אחרי היראה כי היא שלימות היראה:

וכאשר יתמיד האדם בחשבו שכינה למעלה יבא לטהר מחשבותיו ואפשר שלזה כוון התנא באמרו (אבות פ"ב) דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים כי ג' דברים אלו הם נגד מחשבה ודבור ומעשה ולזה הוצרכו שלשתן ולא יספיק באחרונה שהיא כוללת וכל מעשיך בספר נכתבים כי עין רואה הוא כנגד הרהורים כאמרו עין רואה כליות יועצות ולב חומד לכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים סג) און אם ראיתי בלבי והכוונה על המחשבה אזן שומעת כנגד הדיבור אם דבר לשון הרע או תפלתו וברכותיו ותורתו אם נאמרו בלא יראה כדפי' בתיקונים (דף קכא) ז"ל ומאן די משתמע תמן קליה בין באורייתא בין בצלותא בצעקה בלא דחילו מיד (במדבר יא) וישמע ה' ויחר אפו ותבער בם אש ה' עכ"ל. והטעם כדפי' שם כי השמיעה הוא דין מצד השמאל וכל מעשיך בספר נכתבים הוא כנגד המעשה ואמר וכל לרבות אפי' המעשים שאין בהם מצוה ועבירה כמו שאמר איוב ע"ה (איוב לא) הלא הוא יראה דרכי וכל צעדי יספור ובתיקונים (דף קמא) פי' במשנה זו שמלת מ"ה למעלה הוא על השכינה העומדת על ראשו של אדם שהיא נקראת מ"ה כנודע ז"ל ואית חובין דאינון בסתר ולא יכלין לאסהדא (פי' עבירות שעושה האדם במחשבה) בהון מלאכין דאזלין עם נשמתא דאיתמר בה (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך הא שכינתא אסהידת עלייהו הה"ד (ירמיה כג) אם יסתר איש במסתרים וגו' בגין דשכינתא על רישיה דאיתמר בה דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים עכ"ל. והכנויים האלו הנזכרים עין ואוזן וספר לא יתרחקו היותם בה כדפי' בר"מ (פ' פנחס דף רנו בסופו) ז"ל איהי אתקריאת עין מסטרא דימינא הנה עין ה' אל יראיו ואתקריאת אוזן מסטרא דשמאלא (דניאל ט) הטה אלהי אזנך ושמע עכ"ל ולכינוי ספר א"צ ראיה כי הוא מוסכם בפ' ויקהל ובתיקונים וכאשר יתמיד האדם בחשבו שכינה למעלה מראשו ובפרט מי שידע מה ענין שכינה וכבר פי' מקצת הענין בשער היראה לא יתרחק ממנו קניית הענוה בתנאים שפי' הרמב"ן ובזה נכלל הפרק:

פרק ז אחר שביארנו בפרקים הקודמים דרכי הענוה צריך לבאר בפרק זה כמה מדות יש בבעלי הגאוה שכלם שנואות לפני המקום כדי שיתרחק האדם מהם וישתלם במדת הענוה כראוי. המדה הראשונה שיטעה היצר לאדם הוא שיהא מתקן בגדיו ומסלסל בשערו וכיוצא ומראה שאין בזה עבירה ולא ידע שמזה ימשכהו אל מדת הגאוה שאם יבזוהו יאמר בלבו לאדם נכבד כמוני מבזים ובב"ר סי' כ"ב אמרו ז"ל א"ר אמי אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע (א) פלטיא ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מסלסל בשערו (ב) מתלה בעקבו אומר (ג) הדין דידי הוא מ"ט (משלי כו) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו. א"ר אבין כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות (ד) מנון עליו בזקנותו מ"ט (שם כט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון עכ"ל. וכן פי' בזוהר (פ' וישלח דף קסו) שתחלת תפיסת היצר לאדם הוא בתיקון מלבושיו ז"ל (בראשית לט) ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ותתפשהו בבגדו בגין דכד שליט יצה"ר עליה דבר נש אתקין ליה וקשיט ליה לבושוי מסלסל שעריה הה"ד ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי התדבק עמי מתא דאיהו זכאה אתתקף לקבליה (ה) ואגח ביה קרבא מה כתיב ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה ישבוק ליה ויתתקף לקבליה ויערוק מניה בגין לאשתזבא מניה ולא ישלוט עליה עכ"ל. עוד שם (ויקרא כא) ז"ל ר"ש

פשת

(א) רחוב גדול שרבים מצוים שם כדי להביט יפה בכל עוברים ושבים: (ב) תולה עקבו למעלה דרך גאוה נוגע עקב בגד גודל: (ג) זה שלי הוא: (ד) אדון ומושל: (ה) ולוחם כנגדו:

הפה באשר לאדם אם יש בו דבר שאוכל לקיימו ופשפש במעשיך בבקר ובערב ובזה כל ימיך יהיו בתשובה מה שעברת על רצון בוראך על מחשבות בעסקי העולם והסר כל דבר מלבך בעת התפלה והכן לבך לפני המקום והשוב הדבר קודם שתוציאנו מפיך וכן תעשה כל ימי חייך בכל דבר ודבר ולא תחטא. ובזה יהיו כל מעשיך ישרים ותפלתך זכה וברה ונקיה ומכוונת ומקובלת לפני המקום שנאמר (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזניך תקרא האגרת הזאת פעם אחת בשבוע לא תפחות לקיימה וללכת בה תמיד אחרי השם למען תצליח בכל דרכיך ותזכה לעוה"ב הצפון לצדיקים עכ"ל:

וכאשר יתחיל האדם לקיים מדת הענוה כמ"ש הרמב"ן ע"ה באגרת הזו המזכרת ימשך לו ממנה מעלת הצניעות להיות צנוע באכילתו ובבית הכסא ובדבר אחר ובשאר דרכיו ויעשה כולם לשם שמים מפני בושתו מהבורא יתברך המשגיח עליו תמיד:

כתב בענין זה הראב"ד ע"ה בסוף שער הקדושה ענין נאה ראיתי להעתיק דבריו ז"ל והראש לכל הגדרים שישמור האדם עיניו מכל מה שאינו שלו ואף אם ימעיט ראייתו ממה שהוא שלו ואז יקרא צנוע ובייחן כענין שאמרו אל אותו האיש שהיתה אשתו (נ) גדמת ולא הכיר בה כל ימיו ואמרו עליו כמה צנוע אדם זה שלא הכיר באשתו. ואם ישמור את עיניו נמצא שלבו שמור ומתוך שלבו ועיניו שמורים נמצא כולו שמור כי ע"י ג' חושים שבאדם העון נגמר והם הראות המחשבה והמישוש ואם יש בו חוש הרביעי גם הוא משמש את המשוש והוא חוש השמיעה ואינו קרוב לחוש המחשבה כמו חוש הראות כי הוא מביא מיד לחוש הלב וחוש הלב מביא אל המשוש ועל זה הזהיר הכתוב (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ואמרו בהגדה עינא וליבא תרי סרסורי דחטאה נינהו וכן אמר החכם (משלי כג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה הב לי לבך ועיניך ואנא ידענא דאת דילי. והראשון לכל ראשית כלם שידע האדם את יוצרו ויכיר את בוראו ויתן אל לבו למי יעבוד וממי יירא ומצות מי יעשה ומי הזהירו כמ"ש דוד לשלמה (ד"ה א כח) בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלבב שלם ואם הוא נעלם מעיני כל חי אך נמצא הוא בלבבות ונגלה במחשבות וידע כל יוצר שאינו נפרד מן היוצר ואינו מחובר לו כי כל (ס) מחובר מוגבל וכל מוגבל (ע) מחודש והבורא ית' אין בו אחת מן המדות האלה כי הוא קדמון לכל ולא מוגבל ולא מחודש אף כי הבורא ברא את הנברא יש מאין ואם הוא יש מרצונו ומחפצו לעשות מצותיו ולקבל שכרו אם טוב ואם רע כי אין ישותו חוצבת ולא מופרדת ולא מוגבלת ולא ממעטת כי הוא כאין נגדו ובראשיתו ובקדמותו והבורא יתברך הוא מקום עולמו ואין עולמו מקומו ותבנית הדבר כאשר העולם מלא מן האויר והכל נכנסין בתוך האויר ונרגשין ממנו ואינו נראה להם ואם דימה הכתוב האדם ביד הבורא כחומר ביד היוצר להשמיע את האוזן מה שהיא יכולה אך רחוק המשל מן המליצה כרחוק מזרח ממערב כי היוצר העושה מלאכת החומר אף על פי שהוא עושה את הכלי וקודם למלאכת הכלי הרי החומר שממנו נעשה הכלי קודם לאומן ועל כן מעשה יד האומן הולבין לפניו ומפרידין בינותיו וממעטין ראות עיניו לדחוק עליו אך הבורא ית' לא הקדימו דבר יש מאין ברא את הכל ועל כן אין לפניו לא חוצץ ולא מפריד וכל זה יתן החי אל לבו כי הוא רואה את בוראו מה שאין עיניו רואות ואם יחטאו הרגלים ושאר אברי הגוף בלא כונת הלב הנה הם שוגגין בעבירה כסומא שאינו רואה ואוכל מה שיבא לידו בחזקת היתר או שירוק כנגד ב"א מבלי ידיעה כי לא היה יודע שהיה אדם כנגדו ואין ראוי להענישו אך מי שהוא רואה מה שהוא תופס בידו ואם הוא תופס דבר האיסור ואוכל אותו ואם יעמוד אדם כנגדו וירוק בפניו הלא נענש עליו עונש גדול כן חטאת הלב והמחשבה כשהם רואים את בוראם בכח כוונתם ושכלם ואם יחטאו כנגדו ולא יבושו ממנו ולא יכלמו מפני כבוד בוראם העומד כנגדו ויעיזו פניהם לפני יוצרם כמה גדול עונשם כאדם העובר על מצות המלך בפניו שהעונש שלו מרובה ונכפל ממי שהוא נסתר ממנו ועובר מצותו ואתה בן אדם שים לבך לכל הדברים האלה וראה את תכונתך ובאזניך שמע ועיניך תפקח וראה תמונת יוצרך העומד לפניך וראה כי הוא בשמים ואתה על הארץ ונשמרת מכל דבר רע עכ"ל. וכדבריו אלה כ' הרוקח בתחלת ספרו בשורש קדושה וכדי שלא להאריך לא העתקנו לשונו:

וכאשר יזכור המעיין מה שפי' בפ"א משער היראה לענין ליראה את השם הנכבד והנורא הזה יראה בעין שכלו כי מיראה זו ימשך הצניעות והבשת וענוה וחסידות וכמ"ש בזוהר (נשא דף קמב) כל מי שיש בו יראת שמים זוכה לענוה וכל מי שיש בו ענוה זוכה לחסידות וכל מי שיש בו יראת שמים זוכה לכלם לענוה דכתיב (משלי כב) עקב ענוה יראת ה' לחסידות דכתיב (תהלים קג) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו תהלה כל אדם שיש בו חסידות נקרא מלאך ה' צבאות עכ"ל לענייננו. וכיון שמיראה ימשך לו ענוה וחסידות ומכלל חסידות הצניעות והבושת שהרי הוא נקרא מלאך ה' צבאות וא"א קניית מדות אלו אלא ע"י שישים האדם ההשגחה העליונה לפניו תמיד ויחשוב שאלו אדם עומד עליו (משגיח עליו) שומר כל תנועותיו הוא ירא מלעשות דבר מגונה מבושתו ממנו כן ראוי שיראה משם ידו"ד עומד לפניו כמו שאמר דוד הע"ה (שם יז) שויתי ה' לנגדי תמיד והיינו השם הנכבד והנורא הזה ופי' רשב"י ע"ה בפה"ש מהזוהר ענין הויות שם ידו"ד נמצא אפילו למטה בעוה"ז ז"ל כתיב מפכי אהליך כרולה האוון דרזא דשמא קדישא סוו גליפין (פי' חקוקים) לעילא ותתא בשמתא דאינון אתוון בלטין וסלקין לגבי אתוון אחרנין

(ס) תגרת: (ס) כל מה שמחובר מאלקים יש לו גבול עד שיכן מגיע חלק זה ועד שיכן חלק אחר: (ע) כלומר יש לו שמחדש שנתן גבול לכל חלק:

אלא ישמח ברצותו שלות רשעים ואומר אם למכעיסיו כך עאכ"ו לעושי רצונו שיתן ויהא ויתן :

הקנאה באה מגריעות הנפש אם הוא מקנא ביופיו של אדם או בגבורתו או בעשרו הרי אינו חפץ במה שגזר עליו הש"י וזה דומה לעבד אשר יש לו תלונה על מעשה אדונו ואין מהללה בעיניו ואין זה עבד נאמן כ"ש שאין להתרעם על הבורא יתברך אשר כל מעשיו ישרים ונכונים שאין להרהר אחריו ומי שהוא מקנא יבא למחלוקת כמו שמצינו בקרח שקנא בכבוד אליצפן בן עוזיאל ומתוך כך נאבד הוא ויונקי שדים וסיעתם מן העולם. הקנאה לבני אדם כחולי לגוף והיא מביאה לידי שחפת אמר החכם בני השמר מן הקנאה כי נכרת בך שפניך משתנים מרוע לבך ואותו היום שאתה מקנא הוא שמח בצרת לבך ולמה אתה תשמח שונאיך ויקם ויבמת בך :

המקנא חומס נפשו כי הוא מתאבל תמיד וכלו מתחסר מרוב קנאה הטמונה בו ואין לבו פנוי ללמוד ולהתפלל בכונה ולעשות מעשים טובים וכל אדם מוצא טעם מתוק חוץ מהמקנא כי אינו טועם טעם מתוק במאכלו עד שתשוב הטובה מחבירו ולכל שנאה יש תקוה שאם ישנא חבירו שגזל אותו כשיחזיר לו הגזילה אז יסיר השנאה מלבו וכן כל שנאה התלויה בדבר אחרי שיתקן לך אותו דבר אז תבטל השנאה מלבו חוץ ממי ששונא חבירו מחמת קנאה ואמר החכם אל תקנא בחבירך על אשר יש לו כי הוא ינעם ואתה תשבע דאגה ויגון וצער ולוקה וצרה ואמר החכם החומד והמקנא לא נבראו אלא לכעס חכמי ישראל מתפללין לא תהיה קנאתנו על אחרים ולא קנאת אחרים עלינו ולמה היו מתפללין על אחרים במדה הזאת יותר משאר המדות אלא כך הענין כמה בני אדם גורמים שאחרים מקנאים בהם כשהם לובשים בגדים נאים שיקנאו בהם ולכך היו מתפללים כי שמא הם גורמים הקנאה כך לאחרים והתורה אומרת (ויקרא כ) ולפני עור לא תתן מכשול לכן מדה טובה לאדם שלא ילבש בגדים טובים ומשובחים יותר מדאי לא הוא ולא אשתו ולא בני ביתו וכן לענין המאכלים ושאר ענינים כדי שלא יקנאו בו אחרים גם כל מי שהשפיע לו הקב"ה עושר ונכסים יהיה נותן לעשירים ולעניים ויתנהג עמהם בנחת ויעשה עמהם חסד, וכבר הארכנו בדבר במה יהיה נאהב לכל אדם אז לא יקנאוהו ולא יחמדו משלו אך ראוי לאדם שיעלה על מעלות הטובות אשר הם המפארת לו ויקנאוהו אחרים ויחמדו לעשות כמוהו ומי שנזהר שלא יקנא אין גופו כלה ואין הרקבות שולטת בו כדכתיב (משלי יד) ורקב עצמות קנאה פי' מי שיש לו קנאה עצמותיו מתרקבות וכן יתרחק האדם מן הקנאה והחמדה ולא יחמוד שום דבר ממה שהוא ביד אחרים ואל יאמר אחמוד בעיני חבירי ואתן לו מעות עבור אותו ענין אם דמאו למכור ואז אסור להפציר בו כי הוא מחויב להשיב פניו ליקח א"כ הוי אונס (פי' שצריך למכור לו שלא ברצונו) וכ"ש אם זה שהוא חומד הוא נכבד שאם ישאל איזה שאלה מאור פניו לא יפילנו שאסור לו לשאול מה שבידו או ליקח להראות שהוא חפץ בו ולא יתבע אותו דבר אם אינו יודע שיתן לו חבירו אותו ענין בנפש חפצה משלו משל החומד והקנאי הלכו יחדו בדרך פגע בהם מלך א"ל המלך א' מכם ישאל ממני דבר ויתן לו ולחבירו כפלים והחומד הזה מתאוה לשני חלקים והקנאי לא רצה לשאול שהיה מתקנא אם יתן לחבירו כפלים לסוף דחק החומד את הקנאי לשאול תחלה אז שאל הקנאי שינקרו לו עין אחת ולחבירו שנים, ראה כמה רעות תלויין בקנאה כי נחש הקדמוני נתקנא באדם וגרם מיתה לעולם ועליו נאמר קללה (בראשית ג) על גחונך תלך ועפר תאכל ראה מה אירע לקין וקרח ולבלעם ולאחיתופל ולגיחזי ולאדוניה ולאבשלום ולעוזיהו שהיו נותנים עיניהם במה שאינו ראוי להם ולא דיין שלא נתנו להם מה שבקשו אלא אף מה שהיו בידם ניטל מהם מכל אלו ילמוד האדם ויזהר מן הקנאה ומן החמדה ויחשוב אפילו מה שבידו כבר אינו שלו כי מחר בא ואיננו מה יועיל לו שאינו שלו ועז"נ (משלי כז) כי לא תדע מה ילד יום שכר גדול יש לו לאדם הנזהר מן הקנאה ומן החמדה כי רוב העבירות אם אדם עבר עליהם ומתביים יניח מהם בשביל הבושת נמצא שהשכר ע"ז בא מחמת שמונע עצמו מן הקנאה והחמדה כי הנמנע מן הגזל ומן הגניבה הוא מתיירא שמא יתוודע ויתגלה ויתפסוהו ויתביישו ויפסיד הרבה אבל הקנאה והחמדה הם טמונים בלב ונעלמים מעיני בני אדם שאין כל אדם יכול להבין בו אם הוא חומד או קנאי בשביל שהדבר הזה מסור ללב ואם הוא מונע מהם עליו הכתוב אומר ויראת מאלהיך:

ואע"פ שהקנאה היא רעה מאד יש מקום שהיא טובה מאד והיא ממדת העליונים כשישים קנאתו על יראת השם כמ"ש (שם כג) אל יקנא לבך בחטאים כ"א ביראת ה' כל היום וע"ז אמרו החכמים קנאת סופרים תרבה חכמה אם יראה אדם שלומד יתפוש קנאה בלבו ויאמר זה לומד כל היום גם אני אעשה כך וכן באשר כל המצות ומדות טובות יקנא כל אחד בחבירו ויתפוש מעשי חבירו הטובים ואם יראה רשע שיש בו מדות שנים או שלשה שהם טובות בזה יקנאוהו ויעשה גם הוא אבל המקנא בחבירו שהוא עוסק בתורה ומצות ובמע"ט ואינו מקנא בו במה שיחשוב זה עושה טובות גם אני אעשה כן אלא יחשוב בלבו ויקנא בו בשביל שיש בו מעלות יותר ממנו ומחשב תחבולות כדי לבטלו ולבלבלו מתורתו וממעשיו הטובים הרי זאת הקנאה היא רעה חולה חוטא ומחטיא אחרים והוא שותפו של ירבעם בן נבט :

ולעולם יכבד אדם יר"ש ולומדי תורה ומקיימי מצות ויתן להם יד ויסייע להם בגופו ובממונו ובכל יכלתו ואז יקנאו בו אחרים ויחשבו גם אנחנו נעשה כן ויכבדו ויעזרו גם לנו ומתוך שלא לשמה בא לשמה ואלמלא הקנאה אין העולם עומד כי אז אין אדם נוטע כרם ואין אדם נושא אשה ואין אדם בונה בית כי על כן הענינים הללו באין מחמת שקנא איש בחבירו השונה בית יתן אל לבו לעשות כן וכן לענין אשה כל אחד

יתקנא

שאמר (משלי יב) טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם. הלי קרא על יצה"ר איתמר בגין דאיהו מקטרגא תדיר לגבי בני נשא ויצה"ר איהו דאריס לביה ורעותיה דבר נש בגאותא ואזיל אבתריה מסלסל בשעריה ובריסיה עד דאיהו איתגאי עליה מסיך ליה לגיהנם אבל טוב נקלה ההוא (מהשבה) יצר דלא אזיל אבתריה יצה"ר ולא איתגאי כלל ומשפיל ומאיך רוחיה ולביה ורעותיה לגבי קב"ה וכדין ההוא יצה"ר מתהפך לעבד לו דלא יכיל לשלטאה עלוי והוא ב"כ שליט עלוי כמד"א ואתה תמשל בו ממתכבד כמה דאמרן דאיהו אוקיר גרמיה מסלסל בשעריה איתגאי ברוחיה ואיהו חסר לחם חסר מהימנותא כד"א לחם אלהיו להם אלהיהם הם מקריבים וגו' עכ"ל:

עוד ממדת הגאוה העתיק בספר בית מדות בסוף מעלות דרך ארץ ונעתיק כל לשונו מפני היות בהם ג"כ מדות ממדת הענוה ז"ל. חמש עשרה דברים נאמרו בת"ח. נאה בביתו. חסיד בשבתו. ערום בדעת. שפל במעשיו. ומכיר את מקומו. ושמח בחלקו. ואינו מחזיק טובה לעצמו. ומרבה להשיב שואל ומשיב. שומע ומוסיף על כל פרק דבר. הולך אצל ת"ח. ולומד ע"מ לעשות. ת"ח צריך שיהיה צנוע באכילה ובשתיה לא יאכל מעומד ולא ישתה מעומד ולא ילקק את הקערה ולא יכלכל באצבעותיו ולא יגהק בפני חבירו ויהיה צנוע ברחיצה ובסיכה ובעטיפתו ובהליכתו ובקולו ובמעשיו הטובים וכל מי שהוא יכול ללמוד תורה ואינו לומדה עליו הכתוב אומר (ירמיה ב) כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו הרוחץ מגעליו ויוצא לשוק ה"ז מגסי הרוח שמטילו לגדליו וכובעו מאחוריו ירכתו על ארכתה ולצועות תפילין בידו ומהזיק כשהוא הולך בשוק ה"ז מגסי הרוח וכל גסי הרוח נדמין לע"א שנאמר (דברים ז) ולא תביא תועבה אל ביתך ולהלן הוא אומר (משלי טז) תועבת ה' גבה לב נאמר כאן תועבה ולהלן תועבה מה תועבה האמור כאן ע"א אף תועבה האמור להלן ע"א נאמר להלן (דברים יג) יצאו אנשים בני בליעל ונאמר להלן (ש"ב כג) ובליעל כקוץ מונד כלהם אלא ההולך בדרכיו ברוך שנאמר (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו עכ"ל:

עוד לתשלום קנית מדת הענוה צריך להתרחק מקנאה ותאוה וכבוד שהם מוציאים את האדם מן העוה"ז והעוה"ב והאריך החסיד הר"ר יוסף יעבץ ע"ה בזה ובפרט הקנאה היא ענף מהכעס וכתב בספר בית מדות הנמצא אצלנו בכתיבת יד כמה דברים בגנות מדת הקנאה ראיתי להעתיק דבריו מפני שנוגעים למעשה ז"ל מדת הקנאה היא ענף מן הכעס ואין אדם נמלט ממנו כי אנחנו רואים אשר כל בני אדם גמשכים איש אחרי רעהו כי כאשר רואה אדם שחבירו קנה עניים מעניני העולם הן ממיני מאכלים הן מבגדים הן בונה בית או מאסף הון אז הוא טורח להשיג כזה כי הוא מחשב חברי יש לו זה גם אני יהיה לי כך ודבר זה רמז שלמה המלך עליו השלום באמרו (קהלת ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרת המעשה כי היא קנאת איש מרעהו ומי שהמדה הזאת מתגבר עליו הוא מגונה כי הקנאה הזאת תביאהו לידי סימוד כי כשהאדם אינו נותן אל לבו ומקנא על חבירו שיש בידו אז הוא חומד והתורה אמרה לא תחמוד וכשהוא חומד אז הוא גוזל דכתיב (מיכה ב) וחמדו שדות וגזלו. והאדם אשר החמדה מתגברת בו הוא קרוב לעבור עשרת הדברות כי מעשה היה באיש אחד והיה לו שכן רשע והיה כותל מפסיק ביניהם והיה הרשע חומד את אשתו וקנא מהפליו יום אחד ע"ש שמע שהיה האיש אומר לאשתו אני רוצה שיום לצאת בסחורה וכן עשה מה עשה אותו רשע הלך בליל שבת ושבר הכותל שהיה מפסיק ביניהם ועבר על זכור את יום השבת לקדשו והלך ואנס את האשה שהיה חומד ושכב עמה ועבר על לא תנאף ואחר כך התחיל לגזול את הממון לעקת האשה ועמד עליה והרגה ועבר על לא תרצח וכשגנב וגזל מה שחמד הרי עבר על לא תגנוב ולא תחמוד למחר בא אביו ואמו והוכיחו אותו עמד והכם ועבר על כבד את אביך ואת אמך ואחר כך הובא לפני בית דין והעיד עם חבירו הבליעל שאותם הפנים שלקח הם משכון שלו והיו ממושכנים לו מיד בעל האשה ועבר על לא תענה. סוף נתגלה הדבר ונתפרסם הדבר ונודע רעתו ומחמת בושה הלך לתרבות רעה וכפר באלהים חיים ועבר על אנכי ולבסוף היה אדוק בע"א ועבר על לא יהיה לך ולא תשתחוה להם ולא תעבדם וכל זה גרם חלק החמדה נמצא שהחומד קרוב לעבור את כל התורה כולה:

עוד יש דרך אחר קרוב להבחין איך הקנאה והחמדה מקלקלת האדם ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כג) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום כשהאדם מקנא בחטאים ורואה עשרם והצלחתם ורואה צדיקים מגוללים ומיוסרים ביסורין מתוך כך תגעל נפשם במשפט אלהים ובחוקיו וימאסו לומדי תורה ומקיימיה כענין שנאמר במלאכי (מלאכי ג) חזקו עלי דבריכם וגו' אמרתם שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו וזה הדבר מביא הוללות בדעת בני אדם ויסב לבם אחורנית ברואתם רשע וטוב לו וצדיק ורע לו ומתוך כך הולכים בשרירות לבם ואומרים כך וכך עשה פלוני והוא עשיר ומצליח וכן נעשה גם אנחנו ומה שיקרה לו גם יקרה לנו וכל זה בא מחמת קנאה שמתקנא ברשעים ורואים עשרם ושלותם ולפיכך פורקים מעליהם עול מצות אבל הצדיקים אינם מתקנאים ברשעים ואינם תמהים לא ממונם ולא שלותם כי יחשבו שעשרם שמור לרעתם ושלותם להאבידם מרב טוב הצפון לצדיקים ויחשוב שענים ודחקם של צדיקים כדי לצרפם וללבנם ולהגדיל מעלתם לעולם הבא ואין ספק שמי שמחשב כך לא יחמוד ולא יקנא

האדם אלא עניו והיינו מתגאה במדה מן המדות שבה"א רגילין להתגאות בהם כגון מלכות ונבואה והכמה ואע"פ שהיו בו כל מדות טובות שבעולם לא גבה לבו בהם ולא באחת מהם כשהיה במצרים אע"פ שהיה כבן ביתו של פרעה היה מצטער עם ישראל והיה נושא עמהם במשאם ואף כשהיה בגדולת שמים לא הניח ענותנותו שנא' (שמות יז) ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה וכי לא היה לו למשה כר או כסא אחר שישב עליה אלא כך אמר משה ישראל בצער אף אני אהיה בצער עמהם ואף בשעת המחלוקת לא הניח ענותנותו שנאמר (במדבר יז) ויקם משה וילך אל דתן ואבירם ולא נתגאה לומר ומה הם חולקים על הקב"ה ואני כמלך ואלך אחריהם אלא בכל ענייניו היה עניו וכן אתה מוצא כשנבאו אלדד ומידד מה יהושע אומר לו (שם יב) אדוני משה כלאם ומה אמר ליה המקנא אתה לי וגו' אפילו העבדים והשפחות יהיו נביאים ואתה מבקש שלא יהיה נביא אלא אני שבקשתי ע' זקנים אלו שנא' (שם יא) לא אוכל אנכי לבדי ולא עוד אלא מתחלה הייתי בורח מן השררה שנא' (שמות ד) שלח נא ביד תשלח וכן מפני ענותנותו לא נסתכל בשכינה בסנה שנא' (שם ג) ויסתר משה פניו וקבל שכר כדפי' רז"ל בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים (פי' לקירון עור פניו) לכן כששבחו הקב"ה לא שבחו אלא במדת הענוה שנא' והאיש משה עניו מאד חכם חסיד לא נאמר אלא עניו גדולה ענוה שנשתבח בה אהרן ע"ה בנוהג שבעולם שאדם מכבד את ביתו בבגדי כלות כו' כמו שהעתקנו בשער היראה פע"ו וכן בה נשתבח אלעזר הכהן והלוים ובני קהת כמו שכתבנו שם :

גדולה ענוה שבה נתגדל שמואל הנביא ע"ה שהרי קראו המלאך ג"פ והיה סבור שעלי היה קורא אותו והיה מזדעזע וניעור משנתו לבא אצלו ג"פ שנא' (שמואל א ג) ויוסף ה' קרוא שמואל בשלישית ולא היה מתגאה ואומר עד מתי יהא זה קורא אותי ואני רץ ובא אצלו ואילו היה ישן ולא היה עומד אבדה ממנו הנבואה הגדולה הזאת ולא עוד אלא שהיה משוטט ממקום למקום לצורך ישראל אבל לא לצרכו שנא' (שם ז) והלך מדי שנה בשנה ולא עוד אלא כשאמרו לו ישראל תנה לנו מלך לשפטנו לא אמר להם הריני כמלך עליכם (פי' לשפוט אתכם) ואתם מבקשים מלך :

גדולה ענוה שבה נתגדל שאול כשאמר לו שמואל (שם ט) ולמי כל חמדת ישראל הלא לך הקטין עצמו מפני ענותנותו ואמר ליה (שם) הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה גו'. ובשעה שבקשו למשחו למלך הלך והטמין עצמו בין הכלים עד שהפילו גורלות שנא' (שם י) ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים רבי ינאי אומר י"ב מדות טובות הכתוב מפרש בשאול המע"ה א' עניו הלא בן ימיני אנכי. ב' שהיה שומע חרפתו ושותק שנא' (שם י) ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגו' ויהי כמחריש כמי שלא ידע. ג' שהיה מוחל על עלבונו שנא' מי האומר שאול ימלוך עלינו תנו האנשים ונמיתם וכתיב ויאמר שאול לא יומת איש היום. ד' שהיה זהיר במצות ציצית שנא' (שם כד) ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט כנף זו ציצית שנא' (במדבר טו) ונתנו על ציצית הכנף. ה' שהיה משיא לכל בנות ישראל ולכל מי שלא היה לה נדוניא משלו היה נותן לה שנאמר (ש"ב א) בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן. ו' שהיה לו כח לעשות תשובה שפעמים אמר לו שמואל לא אשוב עמך והוא היה אומר לו (שם טו) שא נא את חטאתי ושוב עמי ואשתחוה לה'. ז' שהיה צנוע שנאמר (שם כד) ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו שתי גדרות ומערה ואפ"ה סכך על עצמו ובשביל אותה צניעות ניצול ממיתה משונה כדגרסי' במסכת ברכות ואמר להרגך ותחס עליך ואמר ואמרתי מיבעי ליה ותחס וחסתי מיבעי ליה אמר ר"א אמר דוד לשאול מדין תורה מותר להרגך מ"ט רודף אתה והבא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שבך היא חסה עליך ומה צניעות היתה בשאול שנאמר ויבא אל גדרות הצאן על הדרך וגו' תנא גדר לפנים מן גדר ומערה לפנים ממערה. להסך אר"א שסכך על עצמו כסוכה. ח' שהיה מבזבז ממונו וחס על ממונם של ישראל שנאמר (שם יא) ותצלח רוח אלהים על שאול בשמעו וגו' ויקח צמד בקר וינתחהו. ט' שהיה אוכל חולין בטהרה שנאמר (שם כ) ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא לנמדך שאילו היה מקרה (פי' טומאת מקרה לילה) לא היה בא אל שלחנו. י' שהיה מקדש הקדשות שנא' (דה"א כו) וכל ההקדיש שמואל הראה ושאול בן קיש. י"א שהשוה כבודו לכבוד עבדו שנאמר (שם כ) וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר וגו' (כ"מ וצ"ע וכ"ל שאמר בענין האחרונות ודאג לנו) (תמה אני על הצ"ע שהרי הסיום שמביא מויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד היא נכונה לפי שהיו כלם זה לצד זה בשלחן א' לא כן מנהגי המלכים שיושבים בשלחן לבדם או על כסא יותר גבוה מבניהם ושריהם גם ממלת וישב משמע שישב מעלמו ובלי נטילת רשות היה משנה מקומו). י"ב שהיה פה לרצות אתה מולא כשפייסו דוד במערה מיד נתפייס שנאמר ויאמר שאול חטאתי שוב בני דוד. י"ג ידע שעתיד דוד למלוך ובקש ממנו עזר שנא' (שם כד) ועתה הנה ידעתי כי מלוך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל :

גדולה ענוה שעל ידה נתגדל דוד שנאמר (ד"ה א טז) ויבא המלך דויד וישב לפני ה' ויאמר מי אני וגו' וכתיב ולאיתני כתור האדם המעלה וגו' א"ל רבש"ע מה אני שדמיתני ליעקב אבינו ע"ה שהוא חקוק בכסא תאר האדם שהוא חקוק למעלה וכן ישראל שואלים אל תנבל כסא כבודך אותה הצורה שהיא חקוקה בכסא ומנין שדימהו לאבות שנא' (שמואל ב ז) ועשית לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ אע"פ שהיו בו כל המדות הללו וכל הכבוד הזה והיה משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל ומשובח בכמה מדות יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר וגו' והרג הארי והדוב בשדה והרג את גלית הפלשתי חתן המלך ושר

שקנה בתבירו וכיון שהעולם תלוי בקנאה ישים כל הקנאות לש"ש שאם יבנה בית יבנה בתוכו חדר ללמוד בו תורה ויהיה ביתו בית ועד לחכמים ולהכניס בו אורחים ולעשות חסדים לב"א כי אלולי שקנא אברהם לא היה קונה שמים וארץ ואימתי היה מקנא כשאל למלכי צדק כילד יצאת מן התיבה א"ל בצדקה שהיינו עושים שם א"ל וכי מי היה לכם בתיבה לעשות בהם צדקה וכי היו שם עניים והלא לא היו שם כ"א נח ובניו ועם מי עשיתם צדקה א"ל עם הבהמות וחיות ועם העופות כי לא היינו ישנים אלא היינו נותנים לפניהם מאכלה בתותה שעה. א"ל אברהם אלולא שעשית צדקה עם הבהמות חיות ועופות לא הייתם יוצאים מן התיבה ואני אם אעשה צדקה עם בני אדם הנבראים בצלם אלהים עאכ"ו. ובאותה שעה ויטע אש"ל בבאר שבע "אכילה "שתיה "לויה וע"ז ירבה אדם קנאה. וגם יקנא אדם בחטאים וברשעים להלחם נגדם ולהוכיחם כאשר אמרו רבותינו הבועל ארמית קנאים פוגעים בו משה קנא במצרים שנאמר (שמות ב) ויך את המצרי ומצינו גבי אליהו (מ"א יט) קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל וכן נאמר בפנחס (במדבר כ) בקנאו את קנאתי בתוכם וה' נתן לו גמולו ע"ז כמו שנא' לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום עכ"ל:

עוד לתשלום מדת הענוה צריך שיתנהג האדם בתנאים שנוהגים בהם תלמידי חכמים כמו שכתב הרמב"ם ע"ה פ"ה מהלכות דעות. ומתנאי תלמיד חכם פי' במסכת ברכות (פ"ו) ז"ל ת"ר ששה דברים גנאי לתלמיד חכם אל יצא כשהוא מבושם לשוק ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים מטולאים ואל יספר עם אשה בשוק ואל יסב בחבורה של עמי הארץ ואל יכנס באחרונה לביהמ"ד וי"א אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה עכ"ל. ולכל א' מאלו פי' שם טעם בגמ' ולא נעתיק כל לשונו כדי שלא להאריך והנוגע יותר לענין הגאוה הוא אל ילך בקומה זקופה ופי' שם דאמר ר"י המהלך בקומה זקופה אפי' ארבע אמות כאלו דוחק רגלי השכינה דכתיב (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו. והטעם מפני שמתגאה ומראה שאין לו אדון שמולש עליו כי דרך העבד להיות הולך בענוה וכבדות ראש לפני אדונו ואחר כל דבריו במלבושו ובדבורו יתנהג בתנאי שפי' שם הרמב"ם ע"ש ובודאי שיתשלם במדת הענוה בכלליה ופרטיה:

ובאשר יתחזק האדם במדת הענוה בכל פרטיה הכתובים בשער הזה ימצא שבכלל קניית מדת הענוה קניית כל המדות הטובות ובכלל מדת הגאוה כלל כל המדות המגונות והוא כענין אין למעלה מענ"ג ואין למטה מנג"ע וכבר פי' כי המתגאה לוקה בנגעים שא' מהדברים שהנגעים באים הוא על גסות הרוח דכתיב (ויקרא יד) ולשאת ולספחת נמצא שמי שאין לו ענוה חסר מהמדות הטובות וכן פי' בברייתא דמס' כלה ז"ל הוי כאסקופה התחתונה מן הבית. הבית הזו אם אין לה אסקופה היא נראה כחסרה כחרבה אף אתה צריך למהוי בך ענוה ואפילו אתה מושלם בכל המדות אם אין בך ענוה אתה חסר דהכי אמרו בני נשא מה גברא רבה פלניא אילולא גאוה וללמדך כן אלא כי ירא אלהים יצא את כלם רבה אמר כשם שהאסקופה מכוונת הדלתות לנעול ולפתוח כך הענוה סייג לחכמה עכ"ל:

ובמעלות הענוה מעלות רבות מלבד המעלות שביארנו בפ"ג עוד אמרו ז"ל בסוטה אריב"ל כמה גדולים נמוכי רוח שבזמן שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מקריב מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כולם ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר (תהלים נא) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה ואריב"ל כל השם אורחותיו בעה"ז זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנא' (שם נ) ושם דרך אראנו בישע אלהים אל תקרי ושם אלא ושם (פי' אל תקרא ושם דרך בשי"ן שמאלית אלא בשי"ן ימנית לשון שומא מי ששם אורחותיו שיהיו ביושר ובמשפט (עם ב"ח) אראנו בישע אלהים) וגם בעוה"ב מעלתו גדולה כמו שדרש במגלה (פ"ק על פסוק ישעיה כח) ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי אמר רבי אלעזר א"ר חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק וכו' ואמרו יכול לכל ת"ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשירים:

ועוד כדי שתכיר כמה מעלות בענוה ראיתי להעתיק דברי מנורת המאור של ר' ישראל ז"ל שהאריך במעלותיה ז"ל גדולה ענוה שבה נשתבח אאע"ה מפני שהיו הגדולים של בני דורו מנשאים אותו והיו קוראין אותו אדוני שנאמר (בראשית כג) שמענו אדוני והוא ע"ה היה משפיל עצמו עמהם והיה נכנע לפניהם והנהיג עצמו עמהם במדת הענוה והכניעות ואפילו עם הפחותים שנאמר (שם כג) וישתחו אברהם וגו' ואע"פ שהיה נביא ונשיא גבור ועשיר היה צנוע ועניו ולא היה מחשיב עצמו לכלום ואמר (שם יח) ואנכי עפר ואפר נביא דכתיב (שם כז) השב אשת האיש כי נביא הוא נשיא דכתיב (שם כג) נשיא אלהים אתה בתוכנו וגבור דכתיב (שם יד) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם עשיר דכתיב (שם יג) ואברם כבד מאד במקנה וגו' גדולה ענוה שבה נשתבח יצחק אע"ה שאחרי אבימלך גרש אותו ממלכותו והיה מצליח בכל מעשיו ובכל דרכיו שנאמר (שם כו) ויזרע יצחק וגו' ומהיב עשרו קנאו בו פלשתים שנא' (שם כו) ויהי לו מקנה צאן וגו' ויקנאו אותו פלשתים וגו' וכשבא אליו אבימלך לא שלם לו כמעשיו ומרוב ענותנותו קבלו בסבר פנים יפות והאכילו והשקהו ולאנשיו שנא' (שם כו) ויעש להם משתה וגו' וישלחם יצחק וגו' וזו היא ממדת הענוה והחסידות שלא לשלם לעושה הרע כרעתו ולשלם לו טובה תחת רעה. גדולה ענוה שבה נשתבח יעקב אע"ה ומפני ענותנותו היה נוהג כבוד בעשו אחיו מפני שיצא לאויר העולם כמו רגע אחד קודם ממנו והיה שלוחו אומר לו (שם לב) כה אמר עבדך יעקב ולא שהיה ירא ממנו שמא יהרוג או יהרג (ר"ל לא שהיה מתירא מפני שעשו גבור ממנו שהרי אמר הכתוב ויירא ויצר שירא שמא יהרוג או יהרג) רבי כי הוה כתב לאנטונינוס נאם עבדך יהודה אמר לא טוב אני מאבותי גדולה ענוה שבה נשתבח משרע"ה שנא' (במדבר יב) והאיש משה עניו מאד מה ת"ל מכל

אמרה כל מה שהוא מבקש יאכל ולזה אמרת שלא יאכל אמר להם הראבן לא יהיה לפיכך אמרתי כל מה שהוא מבקש יאכל אבל זה שיהיה אמרתי הזהרו בו כך יש לעכו"ם שופטים ואינן עוסקין בתורה ואינם עושים אותה שנאמר (יחזקאל כ) ומשפטים לא יחיו בהם אבל לישראל נתתי המצות שנאמר (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אמר הקב"ה לפי שהרביתי עליכם דינין אני מרבה עליכם שכר הזהרתי אתכם על כל מצוה שהיא חייך שנאמר (קהלת ז) שומר מצוה לא ידע דבר רע וגרסינן בירושלמי בפ' בתרא דיבמות ת"ר מעשה בבתו של רבי נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור גדול באו והודיעו את ר' חנינא בן דוסא שעה ראשונה אמר להם שלום שעה שניה אמר להם שלום שעה שלישית א"ל עלתה אמר לה בתי מי העלך אמרה לו זכר א' של רחלים מדמן לי וזקן א' מנהיגו אמרו ליה וכי נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא אמרתי דבר שהצדיק נתעסק בו יכשל בו זרעו א"ל ר' חייא אף על פי כן מת בנו בצמא א"ל וסביביו נשערה (לשון חוט השערה) מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפי' כחוט השערה ר' חנינא אמר מהכא (תהלים פט) אל נערץ בסוד קדושים רבה וגו' פי' שהקב"ה מדקדק בעוה"ז עם קדושיו ומביא עליהם יסורין בעוה"ז כדי שיהיו נקיים לעוה"ב ופרש"י ז"ל שנחוניא היה חופר שיחין בדרכן של עולי רגלים והיו מתכנסין בהם המים והם ובהמתם שותין מהם שעה ראשונה אמר להם שלום שעדיין יכולה לחיות וכן בשניה אבל בשלישית אינה יכולה לחיות אמר להם עלתה דפשיט ליה שאותו דבר שהיה אביה עוסק בו לדבר מצוה שלא יכשל בו זרעו וזכר של רחלים הוא אילו של יצחק וזקן א' מנהיגו הוא אברהם אע"ה. וגרסינן בפסחים (פ"ק) אר"א שלוחי מצוה אין ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן דתניא איסי בן יהודה אומר (שמות לד) ולא יחמוד איש את ארצך וגו' מלמד שתהא פרתך רועה באגם ואין חיה מזיקתה תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן להזיק אין מזיקין שאין דרכן להזיקן עאכ"ו. אין לי אלא בהליכה בחזרה מנין ת"ל (דברים יז) ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתמצא אהלך בשלום :

גדולה מצוה שמנחלת חיים לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב בעוה"ז מנין שנאמר שמור מצותי וחיה וכתיב (דברים יא) ושמרתם את כל המצוה וגו' ולמען תאריכו ימים על האדמה וגו'. בעוה"ב מנין דתנן ר"ע אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד (פי' מליץ טוב) שמליץ בעדו להצילו מדינה של גיהנם ולהנחילו חיי העוה"ב ותרגם יונתן מליץ פרקליט חבר והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור (פי' שטן רע) שמשטין בעדו לפני הקב"ה וגרסינן במדרש תהלים (תהלים ד) זבחו זבחי צדק וגו' תאנא ר' חייא (ויקרא יח) ושמרתם את משמרתי וגו' שמרו משמרתי אני ה' אלהיכם מזומן אני לתת שכרכם אמר הקב"ה פשטו ידיכם במצות ובטחו עלי שאני משלם שכרכם. נתת שמחה בלבי אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע ע"י שפשטו העכו"ם ידיהם (שקבלו עליהם) בשבע מצות השפעת להם טובה בעוה"ז במתן שכרן אנו שנצטוינו בתרי"ג מצות על אחת כמה וכמה שתשפיע לנו טובות לעוה"ב. לפיכך כשאנו רואין שעכו"ם בשלוה אנו שמחים הוי נתתה שמחה בלבי וגו' ריב"ל אומר למלך שעשה סעודה והכניס האורחים והושיבן על פתח פלטרין שלו והיו רואים את הכלבים שיוצאים ובפיהם פסיונין (מין עוף שנקרא פליו) ותרנגולות וראשי עגלים התחילו אומרים ומה אם הכלבים כך סעודה עצמה עאכ"ו הוי נתתה שמחה בלבי וכתיב (תהלים יז) חבלים נפלו לי בנעימים וגו' רבי יוחנן אומר שכרן של מצות עלי וגרסינן בויקרא רבה רבי מני ורבנן ר' מני אומר כל מה שהבריות מגדלין מצות ומעשים טובים בעוה"ז הקב"ה מזריח להם את השמש דכתיב (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש ורבנן אמרי כל מה שהצדיקים מגדלים מצות בעוה"ז הקב"ה מחדש להם פניהם כגלגל החמה שנאמר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש וגרסינן בואלה שמות רבה ר' יהודה בר' סימון פתח (משלי לא) רבות בנות עשו חיל זה אדם הראשון שנצטוה על ו' מצות שנאמר (בראשית ב) ויצו ה' אלהים וגו' ונח שנצטוה על אבר מן החי שנאמר (שם ט) אך בשר בנפשו דמו וגו' אברהם אבינו ע"ה נצטוה על המילה יצחק חנכו לח' ימים ואת עלית על כלנה אלו ישראל שנצטוו בתרי"ג מצות :

חביבין ישראל שמקיימין את המצות מה שלא היה יכול לקיימם אדם הראשון שהיה ראשית של כל הנבראים מבני אדם והיה הקדוש ב"ה מפרנסו בכבודו והיה חכם גדול והכמתו מגעת מסוף העולם ועד סופו שנאמר (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני וגו' ולא היה לו שום אונס מעכבו מלקיים המצות ואפ"ה לא היה יכול לקיים אפילו מצוה אחת כדגרסינן בב"ר ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו אמר רבי יהושע כשבראו בראו במה"ד ובמה"ר וכשטרדו טרדו במה"ד ובמה"ר הן האדם לא היה יכול לעמוד בצווי שעה אחת דרש רבי יהודה בן פדיה מי יגלה עפר (פי' מי יגלה עיניך) ותסתכל במעלת יוצאי חלציך הטובים ממך ובפירש"י מצאתי אמר הקב"ה מי הוא זך וישר שיתפלל בעדך לעתיד כדי לגלות העפר מעל עיניך) מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בצווייך שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים שנאמר (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים. אמר הקדוש ב"ה יציר כפי נתתי לו שבע מצות ולא יכול לעמוד בהן והיאך אני נותן לו רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה לאדם איני נותן אבל לבניו אני נותן הה"ד (בראשית ה) זה ספר תולדות אדם וגרסינן במדרש השכם אמר רבי שמעון בן אלעזר מה אם בז' מצות לא יכלו אומות העולם לעמוד היאך יעמדו על התורה כולה משל למי שמינה לו שני אפוטרופין א' על אוצרות תבן וא' על אוצרות כסף וזהב אותו שנתמנה על התבן נחשד והיה מתכעס על שלא נתמנה על הכסף והזהב אמר לו ריקה על התבן לא היה לך אמנה על כסף וזהב יהיה לך אמנה והלא דברים קל וחומר ומה אם בשבע מצות לא יכלו לעמוד בתרי"ג מצות עאכ"ו :

אל שמשתו ובכבו' בביתו והוא הושיע את ישראל מיד פלשתים ואחר כל זה היה שפל בעיניו ועניו ואמר לשאול כשרדף אחריו (שמואל א כד) אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד וגו' ואחרי כל הכבוד הזה מלך על ישראל ויהודה וכבש כמה מלכיות ואמר (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש וגו' וכשהעלה ארון האלהים מבית עובד אדום הגתי לעיר דוד היה מרקד וכו' כמו שהארכנו בפרק האחרון משער היראה :

גדולה ענוה שבה נשתבח מרדכי שבתחלה היה חמישי לסנהדרין שנאמר (עזרא ב) אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי וכיון שנעשה משנה למלך לא די לו שלא רצה להיות רביעי אלא אפי' חמישי במקומו לא רצה להיות אלא אע"פ שהוסיף גדולה השפיל עצמו ונעשה ששי ובידו היה כח להיות אפי' הראשון שבסנהדרין שנאמר (נחמיה ז) הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי הא למדת שכל מה שהקב"ה נותן גדולה לצדיקים משפילים עצמם לכך נמשלו ישראל לגפן שנאמר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע מה הגפן הזו כל אשכול שהוא גדול מחבירו הוא נמוך מחבירו (פי' מחמת כובד שלו כפוף למטה יותר) כך ישראל כל מי שהוא גדול צריך להיות עניו מחבירו כיוצא בדבר ההדיוט שוחה בתפלתו ד' פעמים באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף אבל כה"ג שוחה בסוף כל ברכה וברכה והמלך שוחה בראש כל ברכה וברכה וסופה ללמדך שהגדול מחבירו צריך להיות עניו יותר וכשהאדם מקטין עצמו הקב"ה מגביהו שנאמר (שמואל א ב) מקים מעפר דל וגו' וכסא כבוד ינחילם ע"כ מספר מנורת המאור של הר' ישראל ע"ה עם היות שקצרתי לשונו בקצת מקומות כו'. וכן מצינו כמה תנאים ואמוראים בגמרא שנשתבחו בענוה רשב"ג בב"מ (פ"ו) אמר על ר"א דהוה מחשב ליה רשב"ג כמו רבי בריה חלש דעתיה דרבי אמר ליה בני אל ירע בעיניך שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל (כלומר אביו הוא גדול ממנו) ואמר לקמי' אלא רשב"ג הוה ענותן ועוד כמה בגמרא מצינו שנשתבחו במדת הענוה הלל הזקן נודע הוא מה שאמרו עליו במסכת שבת וכן ר' פרידא בעירובין שהחזיר לתלמידו ההלכה ד' מאות פעמים ולא הקפיד. בבא מן בוטא בנדרים פרק ר' אליעזר ע"ש ועוד בסוטה פרק אלו נאמרין א"ר אבהו מריש הוה אמינא ענותנא אנא כו' ע"ש ובזה נכלל הפרק הזה ונכלל השער הזה. ברוך ה' לעולם אמן ואמן :

הקדמה לפרק המצות

אם בחקותי תלכו גו' ונתתי גשמיכם בעתם ונתתי שלום בארץ גו' וגרסינן במסכת ע"א בפ"ק ת"ר אם בחקתי אין אם אלא לשון תחנונים שנאמר (בראשית יח) אם נא מצאתי חן בעיניך גו' אם בחקותי תלכו יכול אלו המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו הרי מצות אמורות כאן הא מה אני מקיים אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה וכל מי שאינו לומד המצות ועושה אותם כאלו כופר בעיקר כדגרסינן בספרא אם לא תשמעו מה ת"ל ולא תעשו וכי יש לך אדם שאינו למד אבל עושה תלמוד לומר אם לא תשמעו ולא תעשו הא כל שאינו למד אינו עושה. או יש לך אדם שאין לומד ואינו עושה אבל אינו מואס באחרים תלמוד לומר ואם בחקותי תמאסו הא כל שאינו למד ואינו עושה מואס באחרים או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים אבל אינו שונא את החכמים תלמוד לומר ואם את משפטי תגעל נפשכם הא כל שאינו לומד ואינו עושה ומואס באחרים סוף שונא את החכמים או יש לך אדם שאינו לומד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא את החכמים אבל מניח לאחרים לעשות תלמוד לומר לבלתי עשות הא כל שאינו לומד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא את החכמים סוף אינו מניח לאחרים לעשות או יש לך אדם שאינו לומד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא את החכמים ואינו מניח לאחרים לעשות אבל מודה במצות שנאמרו בסיני ת"ל את כל מצותי הא כל שאינו לומד ולא עושה ומואס באחרים ושונא את החכמים ואינו מניח לאחרים לעשות סוף שאינו מודה במצות או יש לך אדם שיש בו כל המדות הללו אבל אינו כופר בעיקר ת"ל להפרכם את בריתי הא כל מי שיש בו כל המדות הללו סוף שהוא כופר בעיקר אבל הלמד מצות ע"מ לעשות ומלמד לאחרים ומעשה אותן (פי' שיתחזק שאחרים יעשו מצות) לעשותן יהיה ויאריך ימים כדגרסי' באלה הדברים רבה כי המצוה הזאת וגו' הה"ד (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם גו' א"ר חייא קילורית לעין (פי' מין אדמה לבנה הבאה מעיר שמיא ונקראת בלשון משנה כס). מלוגמא למכה. כוס של עקרין לבני מעים. קילורית לעין דכתיב (תהלים יט) מצות ה' ברה מאירת עינים. מלוגמא למכה (פי' רטיה) דכתיב (משלי ג) רפאות תהי לשרך. כוס עקרין דכתיב ושקוי לעצמותיך ד"א כי חיים הם למוצאיהם למי שמוציא אותם לאחרים (שמלמד אותן לאחרים) ולכל בשרו מרפא לרמ"ח אברים שבו כדגרסי' בתנחומא (שם ד) החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך משל למי שהיה מושלך בים והושיט הקברניט (פי' מוליך הספינה) את החבל וא"ל אחוז החבל הזה ואל תניחהו שאם הנחתו אין לך חיים כך אמר הקב"ה כ"ז שאתם דבקים במצות אתם חיים שנא' (דברים ד) ואתם הדבקים וגו' וגרסינן בואלה שמות ואלה המשפטים וגו' יש לעכו"ם שופטים ויש לישראל שופטים מלמה"ד לחולה שנכנס הרופא לבקרו אמר לאנשי ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש נכנס אצל אחר אמר להם הזהרו שלא יאכל דבר פלוני ופלוני אמרו ליה לראשון

אמרת

שבנו) . כל מצות שישראל עושין בעוה"ז באות ומעידות (לשון הבאה) לעכו"ם על פניהם לעה"ב שנאמר לעיני העמים נגד העמים לא נאמר אלא לעיני העמים והמצות שישראל עושין בעה"ז הן נוייהן ותכשיטיהן כדגרסי' בפסיקתא הנך יפה רעיתי וגו' הנך יפה במצות . הנך יפה בג"ח . הנך יפה במצות הבית בחלה ובתרומה ובמעשר . הנך יפה בלקט שכחה ופאה . הנך יפה בכלאים . הנך יפה בציצית . הנך יפה במילה . הנך יפה בפריעה . הנך יפה בנטע רבעי . הנך יפה בערלה . הנך יפה בק"ש . הנך יפה בתפלה . הנך יפה בתפילין . הנך יפה במזוזה . הנך יפה בסוכה . הנך יפה בלולב . הנך יפה בתשובה . הנך יפה במעשים טובים . הנך יפה בעוה"ז . הנך יפה בעוה"ב . ועוד גרסי' בפ"ק דע"א (פ"ב) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד א"ר א' במצותיו ולא בשכר מצותיו והיינו דתנן (אבות פרק א) אל תהיו כעבדים המשמשין כו' השכר בא מאליו והקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה ואע"פ יכוין האדם בעשיית המצות מאהבה והקב"ה משלם לו שכרו כדגרסינן בשבת (פרק במה מדליקין) אמר ר"ה הרגיל בנר הויין לו בנים ת"ח הרגיל במזוזה זוכה לדירה נאה הרגיל בציצית זוכה לטלית נאה הרגיל בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין והקב"ה מעיד שעתיד לשלם שכר טוב לעושי מצותיו ולמתגברים על יצרם ולהפרע מן העוברין על מצותיו כדגרסינן בויקרא רבה אני ה' אני הוא שנפרעתי מאמנון ומשמשון ומזמרי ועתיד אני ליפרע ממי שעושה כמעשיהם אני הוא שפרעתי שכר ליוסף ולפלטי בן ליש אני הוא שעתיד לשלם שכר לעושה כמעשיהם אדשב"ג יוסף משלו נתנו לו פיו שלא נשק לעבירה (בראשית מא) ועל פיך ישק כל עמי צואר שלא הרכין לעבירה (שם מא) וישם רביד הזהב על צוארו ידיו שלא משמשו בעבירה (שם) ויסר פרעה את טבעתו וגו' גופו שלא נגע בעבירה (שם) וילבש אותו בגדי שש רגליו שלא נגעו בעבירה וירכב אותו וגו' מחשבתו שלא חשבה בעבירה (שם מא) ויקראו לפניו אברך (כלו' אע"פ שעדיין רך בשנים הוא אב בחכמה שיש לו שכל ומחשבה טובה) :

וגרסינן בבמדבר רבה (איוב מא) מי הקדימני ואשלם וגו' אמר רבי תנחום בר אבא מי שאין לו נכסים ועושה מצות צדקה ומעשים טובים וג"ח מי שאין לו בנים ונותן שכר סופרים ומשנים מי שאין לו בית ועושה מזוזה מי שאין לו טלית ועושה ציצית מי שאין לו בנים והוא מוהל ועושה ספרים ומשאילם לאחרים אמר הקב"ה זה קדם וקיים מצותי עד שלא נתתי לו במה לקיימן עלי לשלם לו שכר וממון ובנים שיהיו קוראין בספרים הוי מי הקדימני לעשות מצוה ואשלם שכרו לפי שאינו חסר דבר לפי שהעולם ומלואו שלי הוא שנאמר תחת כל השמים לי הוא וגרסינן בפסיקתא א"ר ירמיה בן אלעזר עתידה בת קול להיות מצפצפת על ראשי ההרים ואומרת מה פעל אל כל מי שפעל עם אל יבא ויטול שכרו ורוח הקדש אומרת מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי בו נשמה מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן זכר מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית מי עשה מעקה עד שלא נתתי לו גג מי הפריש לי פאה עד שלא נתתי לו שדה מי הפריש לי תרומות ומעשרות עד שלא נתתי לו גורן מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה :

וגרסינן בויקרא רבה א"ר יצחק למדה תורה ד"א שכשאדם עושה מצוה יעשה אותה בלב שמח שאילו ראובן היה יודע שהקב"ה כותב עליו (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם בכתפו היה טוענו ומוליכו אצל אביו אילו היה אהרן יודע שהקב"ה כותב עליו (שמות ד) ורואך ושמח בלבו בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו אילו היה יודע בועז שהקב"ה כותב עליו (רות ב) ויצבט לה קלי עגלים מפוטמים היה מביא לה ומאכילה רבי נתן ורבי יהושע דסכנין בשם ריש לקיש לשעבר אדם עושה מצוה והנביאים כותבין אותה ועכשיו שאין נביאים אליהו כותב ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' וכן הובא במדרש הזה מדרש רות בפסוק ויצבט לה קלי וגו' ועוד גרסינן בפסיקתא (משלי ח) קחו מוסרי ואל כסף א"ר אבא בר כהנא משכר לקיחה זו אתה למד שכר מצות דכתיב (שמות יב) ולקחתם אגודת אזוב בכמה שוה' בד' מעי בה' מעי היא שעמדה להם בבזת מצרים ובזת הים ובזת סיחון ועוג ובבזת ל"א מלכים לולב שעומד בכמה דמים בכמה מצות עאכ"ו וגרסינן בבבא בתרא (פרק ה) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב (במדבר כא) ע"כ יאמרו המושלים באו חשבון המושלים אלו הצדיקים המושלים ביצרם באו החשבון באו ונחשוב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה הבנה ותכונן אם עשית כן תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב :

לעולם לא יחשוב אדם בדעתו ויאמר הואיל אני ועונות רבות עשיתי ומה יועיל לי עשיית המצות אלא אם עשה הרבה עבירות יעשה מצות כנגדן כדגרסינן בויקרא רבה (משלי כד) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה אם עשית חבילות חבילות של עבירות עשה כנגדם חבילות חבילות של מצות עינים רמות והיו לטוטפות בין עיניך. לשון שקר ולמדתם אותם את בניכם . ידים שופכות דם נקי וקשרתם אותם לאות על ידכם . לב חורש מחשבות און והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך . רגלים ממהרות לרוץ לרעה הוי רץ למצוה שבין הרגלים יפיח כזבים עד שקר אתם עדי נאם ה' ומשלח מדנים בין אחים אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה :

וגרסינן במדרש לעולם ישתדל אדם לעשות מצוה באותו אבר שחטא בו כיצד אם חטא בלשונו ירבה בתורה ובתפלה בלשונו היו ידיו מלוכלכות בעבירות ינקה אותם במצות (התלויות במעשה) כדי שיהיה לו פתחון פה לפני המקום ב"ה ויאמר אם עשיתי עבירות הרבה עשיתי מצות כנגדם :

וגרסינן בפסיקתא (שיר א) שחורה אני ונאוה בנות ירושלים כאהלי קדר כיריעות שלמה שחורה אני במצרים כמה דאתמר (יחזקאל כ) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וכתיב (במדבר יד) וינסו אותי זה עשר פעמים ולא

שמעו

לפי שקבלו ישראל את המצות קדשן הקב"ה והבדילן מן העכו"ם כדגרסינן בספרא (ויקרא כ) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי רבי אלעזר ב"ע אומר מנין שלא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר אפשי לבא על העריות אלא אפשי (פי' רצוני) ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי שנאמר ואבדיל אתכם וגו' (ופירשו דקרא להיות לי ר"ל שתהיה הפרשתכם מן האיסור לשמי) נמצא פורש מן העבירות ומקבל עליו עול מלכות שמים ואל יהרהר על המצות ויאמר מה הפסד יש בשעטנז ובכלאים וכיוצא בהן אלא יעשה כל המצות כמאמרן וכמצות רז"ל שהם חקי האלהים ותורותיו ואם בעיניו הם מצות נכריות הוא מצד פתיותו לא מצד שום חסרון שיש במצות חלילה. ועוד גרסינן בספרא (שם יח) את משפטי תעשו אלו דברים הכתובים בתורה שאלו לא נכתבו בדין הוא לכתבם כגון גזלות ועריות וע"א וברכת השם ושפיכות דמים ואת חקותי תשמרו אלו דברים החקוקים בתורה שיצר הרע משיב עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וכלאים וחליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח ת"ל אני ה' אני חקקתים אי אתה רשאי להשיב עליהם. ללכת בהם שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם שלא תערב בהם דברים אחרים שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת עכו"ם תלמוד לומר ללכת בהם אי אתה יכול ליפטר מהן וכה"א (משלי ה) יהיו לך לבדך וגו' וכתיב (שם ו) בהתהלכך תנחה אותך וגו' בהתהלכך בעוה"ז בשכבך בשעת המיתה והקיצות לעוה"ב וגרסינן במנחות (פ"ד) ת"ר חביבין ישראל שחבבן הקב"ה במצות תפילין בראשיהן ובזרועותיהן וציצית בבגדיהם ומזוזה בפתחיהן ועל זה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך וגו'. ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ ראה עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום בלא מצוה וכיון שנזכר למילה שבבשרו מיד נתיישבה דעתו לאחר שיצא אמר שירה על השמינית ר"ל המילה שניתנה ליום השמיני:

גרסינן באלה הדברים רבה (משלי א) כי לוית חן הם לראשך וגו' מהו לוית חן א"ר פנחס בר חמא לכל מקום שתלך מצות מלוין אותך בנית בית מצות מלוין אותך שנאמר (דברים כב) כי תבנה בית חדש וגו' עשית לך דלת מצות מלוין אותך שנאמר (שם יא) וכתבתם על מזוזות וגו'. לבשת בגדים מצות מלוין אותך שנאמר (שם כב) לא תלבש שעטנז. חרשת (שם כב) לא תחרוש בשור וגו' זרעת (ויקרא יט) שדך לא תזרע כלאים קצרת (דברים כד) כי תקצור קצירך. אמר הקב"ה אפי' לא היית עוסק בדבר אלא מהלך בדרך מצות מלוין אותך שנאמר (שם כב) כי יקרא קן צפור לפניך בדרך. ושנינו בקידושין פ"א כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין ימיו (בעולם הזה) ונוחל את הארץ (חיי עוה"ב) וכל מי שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין ימיו. ואינו נוחל את הארץ. וכל מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ (משאו ומתנו בנחת עם הבריות אין תועלת בו בישוב העולם) אינו מן הישוב וכל המחזיק בשלשתן עליו הכתוב אומר (קהלת ד) והחוט המשולש לא במהרה ינתק. וגרסינן בספרי כל העושה מצוה אחת סמוך למיתתו דומה כאלו קיים לכל התורה ולא היה חסר אלא אותה מצוה וכל העושה עבירה אחת סמוך למיתתו דומה כאלו בטל לכל התורה. וגרסינן באלה הדברים רבה אז יבדיל משה זש"ה (שם ט) כל אשר תמצא ידך לעשות וגו' כל מה שאתה יכול לעשות מצוה עד שכחך עליך עשה שכשאדם מת בטלה מחשבתו כל מה שאתה יכול להוסיף מצוה הוסף בעוד שאתה בחיים וכן עשה משה רבינו ע"ה כיון ששמע שיהיה עובר מן העולם אמר מה מצוה יש שאעשה אותה מצא מצות ערי מקלט ועשה אותה שנא' (דברים ד) אז יבדיל משה וגו'. וגרסינן בסנהדרין בפ' חלק תניא רבי אליעזר אומר כל עיר שיש בה מזוזה אחת אינה נעשית עיר הנדחת שנאמר (דברים יג) ושרפת באש את העיר וגו' והיכא דאיכא מזוזה לא תעשון כן לה' אלהיכם:

גרסינן בפ"ק דמסכת ע"א אמר רבי יונתן כל העושה מצוה אחת בעוה"ז מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא שנאמר (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך וגו' וכל העובר עבירה אחת בעולם הזה מלפפתו (מעטפתו לבשה) והולכת עמו שנאמר (איוב ו) ילפתו ארחות דרכם וגו'. א"ר חייא בר אבא כל המתחיל במצוה ואינו גומרה גורם לעצמו שיקבור אשתו ובניו ממי את למד מיהודה שהתחיל במצוה ולא גמרה כיצד כשבא יוסף אצל אחיו בקשו אחיו להרגו שנאמר (בראשית לז) ועתה לכו ונהרגהו עמד יהודה ולא הניחן שנאמר (שם לח) מה בצע כי נהרוג וגו' ושמעו לו למה שהיה מלך עליהם ואלו היה אומר נחזירהו אצל אביו היו שומעין לו ועל ידי שהתחיל במצוה ולא גמרה קבר את אשתו ובניו שנאמר (שם לח) ותמת בת שוע וגו' וכתיב וימת ער ואונן א"ר לוי בשם רבי חנינא כל מי שמתחיל במצוה ולא גמרה ובא אחר וגמרה נקראת על שמו כיצד משה רבינו ע"ה התחיל במצוה שנשא עצמותיו של יוסף שנאמר (שמות יד) ויקח משה וגו' ועל ידי שלא הכניסן לארץ נקראת על שמם של ישראל שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל וגו' אבל אם חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. אריב"ל כל מצות שישראל עושין בעוה"ז באות ומעידות עליהם לעוה"ב שנאמר (ישעיה מג) יתנו עדיהם ויצדקו אלו ישראל וישמעו ויאמרו אמת אלו אומות העולם שיבאו ויעידו שקיימו ישראל את התורה יבא נמרוד ויעיד על אברהם שלא נחשד על ע"א יבא לבן ויעיד על יעקב שלא נחשד על הגזל תבא אשת פוטיפר ותעיד ביוסף שלא נחשד על העריות. יבא דריוש ויעיד על דניאל שלא נחשד על בטול תפלה. יבא נבוכדנצר ויעיד על חנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם יבא אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויעידו על ישראל שקיימו התורה. (אמר המחבר יראה לי שאליפז התימני וחבריו שהיו בימי איוב היו בימי מרע"ה כשקבלו ישראל התורה בהר סיני והוא שאז"ל ספר איוב משה רע"ה כתבו

באבר דבר מלך שלטון וגו׳ וסמיך ליה שומר מצוה וגו׳ הלא כמה הפליגו והפליאו בעשיית המצוה כתקנה שהיא דוחה כל פגעים רעים ואלו הם פירותיה בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא והואיל ויש למצוה אחת זה הכח הגדול וזה היתרון המופלג בשני עולמות רצה הקדוש ב״ה לזכות את ישראל מצות הרבה כדי להרבות גמולם ולהכפיל שכרם שנאמר (ישעיה מב) ה׳ חפץ למען צדקו וגו׳ :

וכתב הרמב״ם ז״ל בפירוש המשניות שתיבר כי מעיקרי האמונה שכל העושה מצוה אחת כל ימיו מתרי״ג מצות כתקנה וכמאמרה לשמה מאהבה מבלי שישתף בה כונה לד״א כגון להתפאר בה או לבקש שכר עליה ... בשבילה לחיי העוה״ב. והראיה הברורה על זה דגרסינן בפ״ק דמסכת ע״א מעשה שנכנס רבי חנינא בן תרדיון לבקר את רבי יוסי בן קסמא שהיה חולה התחיל רבי יוסי להוכיחו על מה שהיה מסתכן בעצמו ללמוד תורה ברבים בשעת גזירת המלכות ואמר לרבי חנינא אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את עירו ושרפה את היכלו ועדיין היא קיימת ואני שמעתי עליך שאתה מקהיל קהלות ברבים וס״ת מונח בחיקך אמר ליה מן השמים ירחמו אמר ליה רבי יוסי אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו תמה אני עליך אם לא ישרפו אותך וס״ת עמך מיד נתיירא רבי חנינא שמא יפיגנו (על שמסר נפשו על דבר שלא נצטוה שאין אדם חייב למסור נפשו אלא על ע״ז ג״ע ש״ד) העונש לעוה״ב א״ל רבי יוסי כלום בא מעשה לידך שתזכה בו לחיי העוה״ב א״ל גבאי של צדקה הייתי ונתחלפו לי מעות פורים במעות של צדקה והלקתים לעניים ולא נטלתים מכיס של צדקה א״ל ר׳ יוסי אם כן עם חלקך יהא חלקי ועם גורלך יהא גורלי הרי נתבאר מזה כי בשביל מצוה אחת שהיה נזהר בה בשרו בטובה השלימה לעולם הבא וגרסינן בסנהדרין כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנא׳ ועמך כלם צדיקים וגו׳ ולא תתכן זכות זו אלא למי שקובע לעצמו מצוה אחת ולא עבר עליה מימיו ושאר מצות פעמים עושה אותם פעמים עובר אבל באותה מצוה לא נתרשל כלל מעולם כגון מי שקבל על עצמו שלא יבטל תפלה בזמנה במזיד לעולם או שלא יבא לידו פרוטה מגזל או שלא יבא לידי ביאה אסורה וכיוצא בו וגרסינן בפ״ק דקדושין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ וגו׳ ומפרש בגמרא כגון שיחד לו מצוה אחת לעשותה אבל מי שלא הניח מצוה שלא עבר עליה עליו הכתוב אומר (דברים כז) ארור אשר לא יקים וגו׳. לפיכך חייב אדם להשתדל בקיום כל המצות ק״ו מן האבות ע״ה שלא נצטוו אלא בז׳ מצות ומילה וקיימו כל תרי״ג מצות כדגרסינן במסכת יומא אמר רב קיים אברהם אע״ה את כל התורה כולה שנאמר (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו׳ כ״ש אנו שנצטוינו בהם וקבלנום עלינו באלה ובשבועה בסיני ובערבות מואב ובפרט שיבא על הקלות ועל החמורות ושנינו הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות לפיכך צריך להשתדל במצוה שסבור ששכרה הרבה וחז״ל אין מעבירין על המצות פי׳ אין צריך להניח מצוה זאת שבאה לידו והוא עוסק בה כסבור שהיא קלה שאפשר שאותה מצוה שבאה לידו תחלה והיה עוסק בה והניחה שכרה מרובה מן האחרת שהלך לעשותה והוא שחז״ל העוסק במצוה פטור מן המצוה וגרסינן בפסיקתא (משלי ה) אורח חיים פן תפלס וגו׳ אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקב״ה שלא תהא יושב ושוקל במצותיה של תורה כד״א (ישעיה מ) ושקל בפלס הרים לא תאמר הואיל ומצוה זו גדולה ושכרה מרובה אני עושה אותה והואיל ומצוה זו קלה ושכרה מועטת איני עושה אותה ובשביל זה לא גלה הקב״ה מתן שכרן של מצות כדי שיעשו ישראל כל המצות בתם לבב שנאמר (משלי ה) נעו מעגלותיה לא תדע מלמה״ד למלך ששכר לו פועלים והכניס אותן לתוך פרדסו סתם ולא גלה להם מהו שכרו של פרדס בשביל שלא יניחו דבר ששכרו מועט ויעשו דבר ששכרו מרובה בערב קרא לכל א׳ וא׳ וא״ל תחת איזה אילן עשית א״ל תחת זה א״ל זית הוא ושכרו חצי זהוב קרא לאחר וא״ל תחת איזה אילן עשית א״ל תחת זה א״ל פלפל הוא ושכרו זהוב א״ל למה לא הודעתנו איזה אילן שכרו מרובה כדי שנעשה תחתיו א״ל המלך אלו הודעתי אתכם לא היה כל הפרדס נעשה שכלכם הייתם עושים תחת האילנות ששכרן מרובה ומניחין האילנות ששכרן מועט וגרסינן בפ״ק דמסכת קידושין ירושלמי רבי אבא בשם רבי אבא בר כהנא כתיב אורח חיים פן תפלס טלטל הקב״ה זכותן של עושי מצות כדי שיהיו עושין באמונה ולא גלה הקב״ה מתן שכרן של מצות אלא חמורה שבחמורות וקלה שבקלות חמורה שבחמורות כבוד אם ואם ומתן שכרה אריכות ימים שנאמר (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך וגו׳ קלות שבקלות שלוח הקן שנאמר (דברים כב) שלח תשלח וגו׳ וכתיב והארכת ימים וגרסינן במנחות (פ״ד) אין לך מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעוה״ז ובעוה״ב לפיכך ישתדל בקיום המצות הקלות והחמורות ואל תהי המצוה הקלה בזויה בעיניך ואמר שלמה המלך ע״ה (משלי יג) בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם. פי׳ מי שמבזה המצוה בשביל שהוא חושב כי הרואה קלה חובל בעצמו וירא מצוה ומשתדל לקיימה ישולם פי׳ ישולם לו שכר טוב וינצל מכל פגע רע ואל יעלה על לב אדם שיש בכל המצות מצוה קלה מצד עצמה ומה שאמרו ז״ל מצוה קלה מצד שהיא על אחת מג׳ דרכים הדרך הראשון שהיא נוחה לעשות או בדמים מועטים בלי חסרון כיס או בלי יגיעה וזה ולמד ממצות ציצית שקורין אותה מצוה קלה והיאך אומר שהיא קלה הא אמרו רבותינו ז״ל שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה אלא שקורין אותה קלה מפני שדמיה מועטין חוטין בלבד וגרסינן בפ״ק דע״א מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה ואמאי קרי לה קלה דלית בה חסרון כיס ואמרו (חולין פ׳ יב) בשילוח הקן ומה מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה למען ייטב לך מצות חמורות עאכ״ו. וצריך האדם להיות זהיר ואל יתרשל במצות שדמיה מועטין ואין בה טורח כי השואל ממנו דבר קל ונמנע מלעשותו אינו אלא מצד זלזול בשואל

ואיזו

שמעו בקולי ונאוה אני במצרים בדם פסח ובדם מילה שחורה אני בים וימרו על ים בים סוף ונאוה אני בים כמה דאת אמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו שחורה אני במרגלים ונאוה אני ביהושע וכלב שחורה אני בשטים ונאוה אני בפנחס שחורה אני במלכי ישראל ונאוה אני במלכי יהודה אם בשחורים שלי כך בנאים שלי עאכ"ו באחאב מה כתיב (מלכים א כא) ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו גו' ביהורם מה כתיב וירא העם והנה השק על בשרו מבית ד"א שחורה אני כל ימות השבת ונאוה אני בשבת שחורה אני כל ימות השנה ונאוה אני ביה"כ שחורה אני בעוה"ז ונאוה אני בעוה"ב :

ועוד גרסי' בפסיקתא (שיר ה) אני ישנה ולבי ער וגו' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אני ישנה מבית המקדש ולבי ער בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אני ישנה מן הקרבנות ולבי ער בתפלה ובצדקה אני ישנה מן המצות ולבי ער לעשותן אני ישנה מן הקץ ולבי ער מן הגאולה :

לעולם לא יתכוין אדם בעשיית המצוה להנאת עצמו כי אם לעשות רצון קונו וכדגרסינן במסכת הוריות (פ"ג) אמר רבה בר בר חנה מאי דכתיב (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן א' אכלו לשם אכילה גסה וא' אכלו לשם אכילת מצוה זה שאכלו לשם אכילת מצוה כתיב צדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה כתיב ופושעים יכשלו בם ועוד משל לשני בני אדם זה אשתו ואחותו עמו בבית וזה אשתו ואחותו עמו בבית לזה נזדמנה לו אשתו ולזה נזדמנה לו אחותו זה שנזדמנה לו אשתו צדיקים ילכו בם ולזה שנזדמנה לו אחותו ופושעים יכשלו בם :

ומאהבת ישראל הקדושים במצות מוסרין נפשם עליהם כדגרסי' במכילתא (שמות כ) ועושה חסד לאלפים אלו ישראל שהן יושבין ומוסרין נפשם על המצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לצלוב על שעשיתי המצות מה לך לוקה על שנטלתי הלולב ואמר מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי המכות האלה גרמו לי אהבת אבי שבשמים אשרי המוסרים עצמם למות על קיום המצות כדגרסי' במדרש חזית (שיר ב) השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' השבעתי אתכם בדורו של גזירת המלכות שעשיתי צביון ועשו צביוני (פי' רצונם ועשו רצוני) ד"א בצבאות שמסרו נפשם על מצותי ושפכו דמיהם כדם צבי ואיל על אהבתי ועל קיום מצותי :

בעשרה דברים אהבת האדם להקב"ה נבחנת אם חפץ במצותיו ואלו הן א' שיאהב תורת ה' ושיזהר בעשיית מצותיו ובלב שלם ומתוך כך יראה בו שהוא אוהב הקב"ה שצוה לעשותן. ב' שיהיה חפץ בעבודת הקב"ה יותר מכל תענוגי העולם. ג' להיות מואס ברשעים ובפושעים שעוברים על מצות הקב"ה ואע"פ שלא הזיקוהו אלא שישנא אותם מפני אהבת הקב"ה ומפני שעוברים על מצותיו שנא' (תהלים קלט) הלוא משנאיך ה' אשנא ובכלל זה שיאהב את הצדיקים ואת החסידים שהם עובדין הקב"ה ועושין מצותיו ואע"פ שאין מהנין לו שנאמר (משלי ח) אני אהבי אהב. ד' להיות כל טובות העוה"ז כאין וכאפס נגד עבודת הקב"ה ועשיית מצותיו ויקדים תמיד עשיית המצות על כל צרכיו. ה' שתערב לו כל יגיעה וכל חסרון וכל עגוי וכל בזוי כנגד עבודת הקב"ה ועשיית מצותיו ובכלל זה שיהא בוזה ה"ע ונושא את מצוה על כתפו ומכבד מצותיו של הקב"ה.. ו' שלא ישמע בקול מסיתים ומדיחים שידיחו אותו מעבודת הקב"ה ומעשיית מצותיו ושלא יהרהר על מצותיו של הקב"ה. ז' שיראה לכל בנ"א אהבתו בהקב"ה ובעשיית מצותיו ויתפאר בם. ח' אם יתחדשו לו מאורעות הזמן טוב או רע שלא יעזוב עבודת הקב"ה ועשיית מצותיו. ט' שלא תכבד עליו עבודת הקב"ה מפני טורח ולא מפני חסרון כיס ולא מפני שום דבר אלא יעשה מאהבה. י' שלא תהיה כוונת עבודת הקב"ה ועשיית מצותיו ע"מ לקבל פרס אלא לעבוד להקב"ה ולעשות מצותיו בלב שלם :

על המצות ועשייתן ועיונם הלך הר"ר ישראל ז"ל עשרה שערים ע"ז הסדר השער הראשון בזהירות וזריזות והשתדלות בקיום המצות הקלות והחמורות. השער השני באזהרה מביטול מצות עשה. השער השלישי בזריזות להקדים את המצוה מיד כשיגיע זמנה ולא ימתין לעשותה. השער הרביעי להגדיל ולהאדיר את המצות ולהזהר שלא ינהוג בהם מנהג בזיון ולכבדם. השער החמישי בהדור מצוה. השער הששי לקיים המצות באברים ובהרגשות. השער השביעי בכוונת עשיית המצות. השער השמיני בעשיית המצות ממון היתר ולא ממון איסור. השער התשיעי במצות הנוהגים בנשים ובקטנים. השער העשירי בענין המצות שהם מדברי סופרים :

פרק המצות

השער הא' בזהירות וזריזות והשתדלות הקלות והחמורות (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם ולפיכך הפסוק הזה אומר כי הזהירות לעבודת הקב"ה הוא על ב' דרכים האחת שכלית ר"ל קבועה בשכל ונטועה בדעת האדם יצוקה עליו ביניקתו בעיקר יצירתו יעירהו שכלו ודעתו למה שהוא מחויב מעבודת בוראו והדרך השני תורניית קנויה בדרך השמיעה במלאכות ה' (פי' השליחות) לעמו ע"י נביא ואחר הקדמה זו אומר כי ראיתי מקדמוני המפרשים שחשבו כי כוונת החכם ע"ה בזה הפסוק באמרו (שם ה) באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה ואחריו שומר מצוה לא ידע דבר רע שרצה להזהיר על שמירת המלך האנושי וזה ישימנו ליזהר בשמירת מצות המלך האמתי מק"ו. ועל דברת שבועת אלהים כלומר לא תמרה פי התורה אשר נשבענו עליה בסיני ודרשו רז"ל זה הפסוק בפרק במה אשה יוצאה א"ר חנינא בר אידי כל העושה מצוה אחת כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע אמר רב אשי ואיתימא רבי חנינא בר פפא אפי' הקב"ה גוזר גזירה הוא מבטלה שנא'

באשר

ותקפו יצרו ועבר על לא תעשה ונמחל לדוד ונענש שאול. ועוד כי העבודה אינה נודעת בעובד השם יתברך כשישב בטל ונזהר מן העבירות אבל העבודה נודעת כשרואים אותו עוסק במצות וע"ז נאמר (מלאכי ג) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו:

ומדברי קבלה יתבאר זה הענין והגמרא מלא ממנו והראיות ברורות יוכיחו והכלל המוסכם עליו בגמרא אתי עשה ודחי ל"ת ויסוד גדול מיסודי האמונה שיאמין האדם שמוטב לו שיענש עונש חמור בעוה"ז בגיהנם ממה שיפסיד כלום משכר העה"ב כדגרסי' בפרק אין דורשין אמרו עליו על אלישע (אחר) שהיה גדול בתורה ונכנס בו רוח רעה ונהפך לאיש אחר ויצא מן הכלל כי נח נפשיה דאלישע (אחר) שמעו למלאכי השרת דהוו אמרי לא מידן נדייניה ולא לעלמא דאתי ניתייה מידן לא נדייניה משום דגריס באורייתא טובא (שלמד תורה הרבה) ולא לעלמא דאתי ליתי משום דחטא אמר ר"מ מתי אמות ואעלה עשן מקברו. וכי יעלה על הדעת שר"מ רצה להעניש את רבו אלא שלא נתרצה במה ששמע ממ"ה ובחר שיענש בגיהנם ויטול שכרו משלם לעה"ב. וגרסי' בכתובות א"ל רב כהנא לרב פפא לדידך דאמרת פריעת ב"ח מצוה אי אמר לא ניחא לי דנעביד מצוה מאי א"ל תנינא בד"א במצות ל"ת אבל במצות עשה כגון שאמר לו עשה סוכה ואינו עושה טול לולב ואינו נוטל מכין אותו עד שתצא נפשו. ויש מצות עשה שכל המתרשל בהם כמנודה לשמים כדגרסי' בפרק ערבי פסחים שמנה כמנודין לשמים מי שאין לו אשה. ומי שיש לו אשה ואין לו בנים וכו'. ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן לת"ת. ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו. ומי שאין לו ציצית בבגדו. ומי שאין לו מזוזה בפתחו. ומי שאינו מיסב בחבורה של מצות. ויש מצות שהאדם מחוייב בעשייתן ואם פשע בהם הוא בכלל פושעי ישראל כגון תפילין וסוכה ולולב וכיוצא בהם והם הנקראים חובה. ויש מצות שאינו חייב בהם אלא כשיבאו לידו והם אם לא היה לו בית שאינו חייב לעשות מזוזה ומעקה אם אין לו גג וברכת הנהנין אם אכל פירות או הריח בשמים שחייב לברך ואם לאו פטור. אבל הוא המשובח המשתדל שהזדמן לו מצוה כדי להרבות זכיות כאלו וכיוצא בהם כדגרסי' בפ"ק דסוטה דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ וכי לאכול מפריה הוא צריך אלא אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל שאין מתקיימות אלא בארץ אכנס אני כדי שיתקיימו ע"י א"ל הקב"ה כלום אתה צריך אלא לקבל שכר הרי אני מעלה עליך כאלו עשיתם שנאמר (ישעיה נג) לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל וגו' ואין שלל אלא שכר המצות שנאמר (תהלים קיט) שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה'. האש פועלת פעולות משונות ופועלת ההפכים מתיך ותמס הנקפה כגון השעוה ותקפיא המים המהותך כגון החלב ויש לה סגולה פרטית ומיוחדת שמדליקין האור ממנה כמה נרות ואין נגרע ממנה כלום ואם האש שהיא אחת מיצירות הבורא יתברך יש לה הכחות האלו עאכ"ו התורה שהיא כלי החמדה שבה נברא העולם. וכמו שהאש שהיא עצם אחד ויולד ממנה נרות הרבה כך התורה תולדותיה הן המצות לכל אחת ואחת וא' מהן יתרון גדול כי היא אש דת יולד ממנה כמה מצות שהן כמה נרות לעושיהן שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ואמר (תהלים קיט) נר לרגלי דברך וגו'. וכמו שהלחם משביר הרעב והמים ישובבו נפש עיפה והכסות תעביר נזק הקור וכל פעולה מאלו משונה מחברתה ולא יתכנו חיי האדם אלא בהם כלם כי אם יהיה לו לחם ולא יהיה לו מים ימות בצמא ואם יש לו מים ואין לו לחם ימות ברעב ואם יש לו לחם ומים ואין לו כסות ימות בקור כך כל אחת ואחת מן המצות יש צורך גדול בעשייתה ולא השלם טובת האדם וכשרון מעשיו כי אם א' מהנה לא נעדרה כי כל אחת יש לה יתרון וסגולה מיוחדת. ואחז"ל צדקה מצילה מן הפורעניות והתפילין מטילין פחדו על האומות והרגיל בנר שבת הויין לו בנים זכרים והמאריכים והמעריב לב"ה מאריך ימים וכהנה רבות. ואם ח"ו יזלזל באחת מהן אפשר כי אותה מצוה יש לו בה צורך גדול ובה תלוי תיקון עניניו ויבא לידי נזק גדול אם יבטל אותה לפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה וגרסי' בשבת אר"נ תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת פי' תבא עלי ברכה על שקיימתי מצות שלש סעודות. א"ר יהודה תיתי לי דקיימית עיון תפלה. א"ר ששת תיתי לי דקיימית מצות תפילין. אר"נ בר יצחק תיתי לי דקיימית מצות ציצית אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דסיים מסכת עבידנא יומא טבא לרבנן:

השער השלישי בזריזות להקדים המצוה בתחלה מיד כשיחול זמנה. ראוי לכל חרד לדברי אלהי ישראל להקדים עשיית המצוה בתחלת בוא עתה אע"פ שיהיה נמשך זמנה ויש לו שהות ביום לעשותה לא יתעצל ויאמר עוד היום גדול כדגרסי' במכילתא (שמות יב) ושמרתם את המצות אל תקרי המצות אלא המצוות כשם שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא יעשה אותה מיד בשעה שיחול זמנה וגרסי' בפ"ק דפסחים וביום השמיני ימול גו' מלמד שכל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות ושנו חכמים אלו דברים דוחים את השבת הקטר חלבים אע"פ שיש שהות להקטירן בליל מו"ש אלא מוטב שתדחה השבת ותעשה המצוה בתחלת זמנה וגרסי' במנחות בפרק ר' ישמעאל הרשב"י בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים והאמורים כשרים כל הלילה ואין ממתינים להם עד שתחשך ר' יהודה אומר חביבה מצוה בשעתה שהרי הדל מקריב מיד עשירית האיפה ואין ממתינין לו עד שיעשר ויביא כשבה. וגרסי' בפ"ק דברכות לא יאמר אדם אוכל קמעא (מעט) ושותה קמעא ואישן קמעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל. ועוד גרסינן לעולם יקדים אדם לבהכ"נ כדי שימנה עם עשרה הראשונים וגרסי' בהוריות במת לוט אף על פי שעשו עבירה לשם מצוה נתכוונו ולפי שקדמה בכירה לצעירה לילה אחת

זכתה

ואינו חושש לכבודו. ומי שאוהל ממנו דבר קשה ונמנע מלעשותו אינו מצד זלזול אלא שקשה עליו כדגרסי' (מנחות פ"ד) בפ' התכלת תניא רבי אומר קשה עונשו של לבן מעונשו של תכלת (מפני שהוא יותר בזול מתכלת). הדרך השני כשתעריכנה לזולתה לפי העונש תמצא קלה וחמורה דתניא ואלו הן קלות עשה ולא תעשה המורות כריתות ומיתות ב"ד. הדרך הג' קורין מצוה קלה למצות לא תעשה מפני שמתעבת אותה הנפש ואינה חומדת אותה ואינה מתאוה לה בשביל שהיא מואסת ועושה חמור וקורין לזולתה המורה ועושה קל מפני שהומדת אותה הנפש ומגברת התאוה ויצה"ר מקטרג עליה. וגרסינן במסכת שבת ר"ש ברבי אומר הרי הוא אומר (דברים יב) רק חזק לבלתי אכול הדם וגו' לא תאכלנו למען ייטב לך וגו' ומה דם שנפשו של אדם מתעבת אותו הפורש ממנו מקבל שכר הפורש מן הגזל ומן העריות שהנפש מחמדתן עאכ"ו שזוכה לו ולבניו אחריו עד סוף כל הדורות הרי אמרו על הדם קל אע"פ שהוא בכרת לפי שהוא נתעב ואצל הגזל שהוא בלאו לבד מפני שהנפש מחמדתו אמרו עליו חמור :

השער השני בהזהרה מבטול מצות עשה. לפי שפירשה התורה עונש מצות לא תעשה כל אחת ואחת כפי ענינה מהן במלקות ומהם בכרת ומהן במיתה בידי שמים ומיתת ב"ד ולא פירשה עונש ביטול מצות עשה אלא פסח ומילה בלבד שהם בכרת על כן טעו מקצת בנ"א ונבערו ואת ה' לא דרשו ורפו ידיהם להחזיק במצות כי חשבו שהמבטל מצות עשה לא יקרהו עון רק אם עשה מצוה תכתב בספר זכיותיו ואם נתרשל ונתבטל לא הרויח ולא הפסיד וגרם להם זה ליקל בפניהם ביטול המצות ומי שנזדמן לו עשיית מצוה בלי יגיעה וטורח יעשנה ואם יקשה בעיניו עשייתה בין מטורח גופו בין מצד חסרון כיסו מתעצל ונמנע מלעשותה ואינו מחשב הפסד מצוה בגופו או בממונו כנגד שכרה. לכן ראוי להוכיח ביטול סברא זו מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה כי הפסד שכר מצות עשה קשה מעונש העובר על לא תעשה. מן המושכל ומן הכתוב יתבאר כי יותר ראוי ליענש מבטול מצות עשה מן העובר על לא תעשה. המבטל מצות עשה היא סבת התרשלותו ועצלותו בה מצד פריקת עול מזלזולו וקלותו בעבודת בוראו אבל העובר על לא תעשה גרמה לו התגברות יצרו עליו והנאתו בעבירה ואם ישוב האדם מהם והתודה לאל ויבקש ממנו מחילה וסליחה יסלח לו וחוזר כאלו לא חטא אבל בבטול מ"ע הוא הפסד שאין לו חלף והסרון שאין מתמלא ואבידה שאין לה השבה לעולם לפיכך חסידים הראשונים היו סובלין הרבה עמל והסרון כיס כדי שלא יגרע להם כלום מן השכר הגנוז לעוה"ב בזכות מעשים בעוה"ז :

וגרסינן בפ' המקבל אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו דקאי בבית הקברות של כותים א"ל ולאו כהן הוא מר אמאי קאי בבה"ק א"ל אליהו ולא מתני מר סדר טהרות דתני ר"ש קברי כותים אין מטמאין (דגבי אהל כתיב אדם כי ימות באהל אתם קרוים אדם) א"ל בארבעה (בגירסא דארבעה סדרים כגון מועד ישועות נשים שהן נוהגות בזמן הזה כבזמן שבית וקדשים נמי דכתיב בכ"מ מוקטר ומוגש לשמי ואמרינן אלו ת"ח העוסקים בהלכות עבודה מעה"כ כאלו מקריבין אותה בב"ה) לא מצינא בשיתא מצינא (בתמיה זרעים אינו נוהג בח"ל וכן טהרות) (פי' בד' סדרים איני בקי והיך אהיה בקי בסדר טהרות שהוא שש) א"ל אמאי א"ל דחיק לי שעתא מובא. הנהיגו אחריו והכניסו לג"ע א"ל פשוט גלימך וקח מאלו העלין לקח מהן רבה בר אבוה כשיצא שמע קול הקורא ראיתם מי שהקדים לאכול עולמו כרבה בר אבוה נער גלימיה מהם ויצא :

ובאגדת פרקא דחסידי אמרו ר' חנינא בן דוסא שהיה בתכלית העניות אמרה לו אשתו בקש עליו רחמים שיתננו האל מן הטובה הגנוזה לצדיקים לעוה"ב בקש רחמים וראה בחלום כאלו נתנו לו רגל של זהב וראה בחלום כל הצדיקים אוכלים בשלחן של ד' רגלים והוא על שלחן שלשה רגלים מיד הרגיש לחסרון חלקו לעוה"ב בשביל שהטיבו לו בעוה"ז סיפר מראה לאשתו אמרה לו כשם שהתפללת שיתנוהו התפלל ויטלוהו התפלל ונטלוהו :

וגרסינן במדרש השכם מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רשב"י שיצא לח"ל ובא עשיר כשראו התלמידים שהעשיר בקשו אף הם לצאת לח"ל בא רשב"י והוציאן לחוץ למדינה לבקעה אחת והתפלל לפני הקדוש ב"ה ונתמלא הבקעה דינרי זהב אמר להם כל מי שמבקש ליטול יטול אלא הוו יודעין שכל מי שנוטל מחלקו של עוה"ב נוטל שאין מתן שכרה של תורה אלא בעוה"ב שנאמר (משלי לא) ותשחק ליום אחרון :

ומעשה ברבי שמעון בן חלפתא שהיה בע"ש ולא היה לו מה לאכול באותה שבת עם חשיכה יצא חוץ לעיר להתפלל ונתנו לו אבן טובה ונתנה לשלחני ופרנס את השבת אמרה לו אשתו ומנין לך כל זה אמר לה כך וכך היה המעשה אמרה לו אשתו איני טועמת כלום עד שתקבל עליך להחזירה שלמחר באין חבריך והושלים הלקס שלם ואתה תטול. הסר קבל עליו להחזירה למוצאי שבת החזירה ויצאה כמין פס יד ונטלתה וגדול הוא הנס האחרון מן הראשון ולכך נאמר ותשחק ליום אחרון וכן דרשו בסמיכות נבואת אל תירא אברם כי נתירא אברהם שמא פרע לו הקב"ה שכרו בעוה"ז בנצות המלכים על כן א"ל (בראשית טו) שכרך הרבה מאד אל תדאג על שכרך כי לא חסרת ממנו כלום והכל הוא צפון לך :

ועתה שימו לבבכם היאך היו נזהרים הראשונים מקפידים על שכר העוה"ב ועיניהם הסה להוציא ממנה כלום בעוה"ז כי שכר מצות עשה הוא נחלת עבדי ה' וצדקתם. הרי התבאר לך מן המושכל כי עונש המבטל מצות עשה קשה מהעובר על לא תעשה :

מן הכתוב יתבאר זה מדברי שאול ודוד כי ידוע כי יש הפרש ביניהם כי שאול בטל מצות עשה ודוד

הקפו

כגון קדושה צריך שלא יבזה אותן אם בלו או נשברו לא יזרוק אותם אלא יעשה מהם גניזה :

השער הה' בהדור מצוה. חייב כ"א לעשות מצוה מן המובחר ר"ל שיבחר הטוב והנאה והשלם שבאותו מין שנעשית ממנה המצוה כמו שהיו בוררין העומר ושתי הלחם מהארץ השמנה והנבחרת וחייב אדם לעשות המצוה בתכלית הנוי והשלימות והניא (שמות טו) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות לולב נאה סוכה נאה שופר נאה טלית נאה ויכתוב ס"ת לעצמו לשמה בקולמוס נאה בדיו נאה בלבלר (פי' סופר) אומן ומצוה לאגוד הלולב מ"ט משום זה אלי ואנוהו וגרסינן בפ"ק דבבא קמא להידור מצוה עד שליש וגרסינן במסכת פאה לקח אדם מצוה ומצא אחרת נאה הימנה עד כמה מפריחין עליו עד שליש כגון אם נזדמנו לו שני לולבים ואחד הדור מן השני יוסיף שליש בדמים ויקנה את ההדור איבעיא להו שליש מלגו או שליש מלבר כי אם היה לולב בסלע יוסיף שליש מבפנים ויקנה ההדור בסלע ושליש או אם היה בשני שלישי סלע יוסיף שליש מבחוץ ונמצא קונהו בסלע תיקו. במערבא אמרי משמיה דרבי זירא עד שליש צריך להוסיף משלו כלומר מיגיעו ודוחק את חייו (פי' פרנסתו) כדי להדר המצוה כי לאדם הקנו ודי חייו נקרא שלו שהקב"ה הבטיח כל בריה בלחם חוקה שנאמר (תהלים קלו) נותן לחם לכל בשר מכאן ואילך של הקב"ה כלומר אם זימן לו הקב"ה ממון יותר על צרכו והוא מושפע בנכסים יוסיף על שליש וזהו של הקב"ה ואם אינו מושפע בנכסים היו קודמין ודיו בתוספת שליש ואין לאדם להניח מעשות המצוה בשביל דמיה שהרי ר"ג לקח הלולב באלף זוז וגרסינן במסכת חולין בענין כסוי הדם היה במקום שאין לו עפר ושחט שוחק דינר זהב ומכסה בו היה מהלך בספינה ואין לו עפר שורף טליתו ומכסה באפרו וצריך העושה מצוה שיראה לכל שהיא חביבה עליו ושאינו קץ (פי' מואס) בה :

השער הו' בזריזות. לקיים המצות באברים ובהרגשות כדגרסינן בסוף מס' מכות דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נאמרו בסיני שס"ה מצות לא תעשה כנגד ימות החמה ורמ"ח מצות עשה כנגד אבריו של אדם רמז בכאן שהבורא ית' ברא לאדם מסעדים ומפרקים לצרתו ולהשלים חפציו והם אבריו והרגשותיו יפקד עליו לקיים מצותיו והזהירו שלא להשתמש בהם בדבר עבירה ואם ישמור הוא וישתמש במה שנצטוה ישמור לו הקב"ה שנאמר (תהלים לד) שומר כל עצמותיו וגו' וגרסינן במדרש אמר הקב"ה לישראל שמרו רמ"ה מצות עשה שמסרתי לכם ואני אשמור רמ"ח אברים שבכל אחד ואחד מכם הה"ד (משלי ז) שמור מצותי וחיה. וגרסינן בברכות ירושלמי א"ר סימון י"ח ברכות כנגד י"ח חוליות שבשדרה שבשעה שאדם עומד בתפלה צריך לשוח בכולם שנאמר (תהלים לה) כל עצמותי תאמרנה וגו' ואם עבר אדם ושינה רצון הבורא יתעלה ונשתמש בהם בדבר עבירה ושנו הם את טעמם ויבטלו את פעולותיהם והגועתם כמו שאירע לירבעם כשלח ידו אל הנביא אשר בא מיהודה בדבר ה' בית אל שנא' (מ"א יג) וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשוהו ותיבש ידו וגו' והמקיים המצות המיוחדות לא' מאבריו ופירש מן העבירות הנעשות בו נתקדש אותו אבר וגרסינן במנחות שילה קדשים קלים נאכלים בו בכל הרואה מה שאין כן בירושלים כלומר יש יתרון לשילה על ירושלים שהקדשים קלים אינם נאכלים בירושלים אלא לפנים מן החומה ובשילה נאכלים בכל מקום שצופין אותו ונתנו טעם לדבר מפני שהיתה בחלקו של יוסף וזכה למעלה זו מדה כנגד מדה לפי שלא זן עיניו מן העבירה אמר רבי אבהו בן פורת יוסף וגו' עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו תבא ותאכל מקום שאוכלין קדשים בכל עין (ר"ל בכל עין הרואה) ואם ח"ו עבר אדם עבירה באחד מאבריו הרי אותו אבר בעצמו לוקה דתנן בסוטה בפ"ק שמשון הלך אחרי עיניו שנאמר (שופטים יד) כי היא ישרה בעיני לפיכך נקרו פלשתים את עיניו אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו. ובענין סוטה במדה שאדם מודד בה מודדין לו היא קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות היא קבלתו של בטנה לפיכך בטנה צבה וביום הדין אבריו של אדם מעידים בו שנאמר (ישעיה מג) אתם עדי נאם ה' והמקיים המצות באברים והרגשות לבו שמח תמיד בעשייתן כדגרסינן במדרש (תהלים עא) ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך א"רשב"י בא וראה שאין חביב לאדם מבניו ורואה דם בנו שנשפך במילה ומקבל עליו בשמחה :

השער הז' בכוונת עשיית המצות והוא על ד' דרכים. הדרך הא' שיתכוין בעשייתן לשם שמים להשלים רצון בוראו כגון סוכה ולולב שנאמר (שם מ) לעשות רצונך אלהי חפצתי דרך השני יש מצות שצריך האדם להתכוין לצאת ידי חובה בשעת עשייתן כגון מגילה דתנן היה כותבה דורשה ומגיהה אם כוון לבו יצא ואם לאו לא יצא ובתקיעת שופר צריך שיתכוין השומע לצאת ידי חובתו והתוקע להוציא אחרים ידי חובתן הדרך השלישי יש מצות שצריכות כוונת הלב כגון ק"ש ותפילין ותפלה ומצד זה חייב אדם למשמש בתפלין בכל שעה ק"ו מציץ שאין בו אלא אזכרה אחת והיה על מצחו תמיד (ודרשו מכאן רז"ל במסכת יומא שלא יסיח דעתו ממנו ומכאן למדו שחייב אדם למשמש בתפילין כל שעה. (הדרך הד' יש מצות שצריכין כוונה לשמן כגון ס"ת וציצית כדגרסינן בפ' הנזקין (גיטין פ"ה) ההוא דאתא לקמיה דרבי אמי א"ל ס"ת שכתבתי לפלוני אזכרות שבו לא כתבתים לשמן וההוא דאתא לקמיה דרבי אבהו א"ל ס"ת שכתבתי לפלוני גוילין שבו לא עבדתים לשמן וגרסינן בפרק התכלת חוטי ציצית בעי טויה לשמן סוף סוף תהיה כוונתו לקיים מצות הש"י ולצאת ידי חובתו ולא להתגדל ולא להתגאות בהן ולא שישבחוהו בנ"א על עשייתן ולא להנאת גופו כדגרסינן בפ"ק דפסחים מפני מה אין פירות גנוסר בירושלים שלא יהיו עולי רגלים אומרים אלו לא עלינו אלא לאכול פירות ירושלים דיינו ונמצא עליה שלא לשמה כיוצא בו מפני מה אין חמי טבריה בירושלים כדי שלא יאמרו וכו' כי ראוי היה להיות במקום הנבחר כל טוב וכל דבר נחמד ונאסר משם כדי שתהיה

שבה וקדמה ד' **דורות עובד ישי דוד שלמה פי' עובד** היה מזרע הבכירה שילדה מואב והיה עובד בן רות המואביה והנעמה **היה מזרע הצעירה** שילדה וקראתו בן עמי אבי בני עמון שנא' ושם אמו נעמה העמונית:

ויש מצות שיש זמן לעשייתן אם לא קיימן בזמנן יש להם זמן אחר לתשלומין דתנן במסכת חגיגה מי שלא חג ביו"ט הראשון של חג חוגג את כל הרגל וי"ט האחרון מי שלא קידש ביום השבת מקדש והולך כל היום כולו ומי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך עד יום ד'. ויש מצות שאם עבר זמנן אין להם תקנה כגון שופר וסוכה ולולב. ויש מצות שאם הקדימן קודם זמנן ה"ז משובח כגון הכנסת שבת דתנן יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא (שהיתה בעמק ומתוך כך ממהר להחשיך שם והיו מקדימין לקבל שבת כו') ויש מצות שכל זמנן שוה משיגיע זמנן עד שילא כגון ציצית ותפילין שזמן היובן משיכיר בין תכלת ללבן עד סוף כל היום ואם עבר שעה אחת שלא היה מניחן היה בעיניהם הפסד גדול שאין לו תשלומין כדגרסי' בפרק כל כתבי הקודש א"ל רב לרב יוסף בריה דרבה אבוך במאי הוה זהיר טפי א"ל בציצית יומא חד הוה סליק בדרגא אפסיק ליה חוטא ולא נחת מדרגא עד דרמיה (שעשה בו ציצית) וגרסי' בפרק יום הכפורים היכי דמי חלול השם א"ר יוחנן כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין וע"ז ראוי לכל מי שנזדמנה לו מצוה שלא יעכבנה כמו שאמר דהמע"ה (תהלים קיט) חשתי ולא התמהמהתי לשמור וגו' וכ"ש אם פנו שפתיו לעשותה הרי הוא עליו כנדר וכשבועה נדור מפי עצמו ומושבע מהר סיני שאין לה התרה עולמית ולפיכך אין נשבעין לבטל המצוה ואם נשבע מקיים ולוקה (על השבועה) כדגרסי' בפ"ק דנדרים מנין שנשבעין לקיים המצוה שנא' (שם קי"ט) נשבעתי ואקיימה וגו' והלא מושבע הוא מהר סיני אלא נשבע לזרוזי נפשיה:

השער הד' להגדיל ולהאדיר המצות ולהזהר בהם שלא לנהוג בהם מנהג בזיון. ראוי לכל ישראל לעסוק במצות בכבוד ומורא ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני יוצרו לשרתו והאזהרה על בזוי המצות על ז' דרכים. הדרך הא' מצד חביבות עשיית המצוה כדגרסי' בחולין (פרק ו) תנו רבנן (ויקרא יז) ושפך את דמו וכסהו בעפר במה ששפך יכסה (פי' בסכין ששחט בו) שלא יכסה ברגל כדי שלא יהיו המצות בזויות עליו ואמרו בלולב לקיחה ע"י ד"א שמה לקיחה מ"מ דרך כבוד אבל בדרך בזיון לא שאין הכבוד למצוה אלא למי שצוה בהם. הדרך השני אזהרה שלא להשתמש בגוף המצוה תשמיש רשות שלא יבזה המצוה דתניא א"ר אסי אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה. הדרך הג' אזהרה מבזוי מצד הגאוה וגסות הרוח שלא יחוס על כבודו יותר מכבוד יוצרו כדגרסי' בסוף כריתות ובפסחים פ"ד ד' צוחות צוחה העזרה והצוחה הד' פתחו שערים והוציאו יששכר איש כפר ברקאי שמכבד עצמו ובוזה קדשי שמים ואיבעיא לן מאי הוה עבד הוה כריך שיראי על ידיה והוה עובד עבודה (והילכה פועלת בקדשים ועוד דבזיון הוא) ואל יתהדר ויתגאה בעסקו במצוה שנאמר (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך וגו' וכתיב (מיכה ו) והצנע לכת עם אלהיך וכל מה שהאדם הוא השוב ונכבד יאות לו להמעיט את עצמו ולמחול על כבודו כשהוא עוסק במצוה ואפי' הוא מלך ישראל וחזקיהו המלך ע"ה היה מוליך התינוקות על כתפו לב"ה וגרסי' בביכורים אפי' אגריפס המלך (כשהיה מביא בכורים כשהגיע להר הבית) היה נוטל הסל על כתפו. וגרסי' במסכת סוכה בפרק החליל אמרו עליו על רשב"ג כשהיה שמח בשמחת בית השואבה היה נוטל ח' אבוקות בידיו וזורקן כלפי מעלה וזורק אחת ומקבל אחת ואין אחת מהם נוגעת בחברתה וכשהיה נועץ שני גודלין בארץ נושק את הרצפה וזוקף מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן וגרסי' בכתובות אמרו עליו על רב שמואל בר יצחק שהיה מרקד לפני הכלה ומבזה עצמו לכבוד המצוה והיה מתביים ר' זירא ואומר קא מכסיף לן סבא ובשעת פטירתו פסק האש בינו ובין העם כשהיו מוליכין את מטתו והיו מקובלים שלא יארע זה אלא ליחיד בדורו. וכשראה ר' זירא אמר אהנייה שטותא לסבא (פי' שהיה מנהיג עצמו כשוטה לענין זה) וכל המכבד את המצות הוא מכבד להקב"ה מצוה לעשותן והקב"ה מכבדו שנאמר (ש"א ב) כי מכבדי גו'. הדרך הד' שלא יקדים צרכיו על עשיית המצות כגון האוכל והשותה קודם שיתפלל שעליו הכתוב אומר (מלכים א יד) ואותי השלכת אחרי גוך אל תקרא גוך אלא גיאך אחר שאכל זה ושתה ונתגאה מקבל עליו עול מלכות שמים. הדרך הה' המזלזל במצוה מצד שיקל בעיניו עשייתה כגון המזלזל בנ"י או מי שאינו מברך על המזון וגורם לו זה מיעוט אמונה ומיעוט יראת שמים שבו שאפילו בדבר קל אינו משגיח כ"ש בדבר קשה. הדרך הו' מי שמיקל במצות מצד שהוא סבור להתחכם על קונו שצוה בהם כגון שיאמר מה תועלת יש לי בשמיעת קול שופר או לישב בסוכה או מה נזק יבא לי אם אוכל מבהמה שנמצאה סרכה בריאה שלה וע"ז נאמר (משלי ג) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסר מרע כלומר אל תתחכם על בוראך אלא מסור עצמך על המצוה ותחיה ואל תהרהר ותאמר מה יתרון במצוה פלונית וע"ז נאמר (דברים יח) תמים תהיה עם ה' אלהיך. ודע והאמן כי לתועלתנו נצטוינו על המצות שנאמר (שם ו) ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה וגו' לטוב לנו כל הימים וגו' וסמוך על החכמים שקבלו המצות וצונו לעשותם כמו מי שמוסר נפשו ביד הרופא וסומך על דבריו כשאומר לו אכול זה ואל תאכל זה שתה זה ואל תשתה זה וע"ז סמך לפסוק אל תהי חכם בעיניך (משלי ג) רפאות תהי לשרך גו' היש מורד בעולם כחולה שממרה פי הרופא ומראה עצמו שהוא יותר בקי ממנו כ"ש המתחכם על הקב"ה בעשיית המצות שנאמר (ישעיה מה) הוי רב את יוצרו חרש את חרשי האדמה היאמר חומר ליוצרו מה תעשה. הדרך הז' המבזה גוף המצוה שיש בה קדושה כי יש מצות שאין בגופן קדושה כגון שופר וסוכה ולולב וציצית ויש מצות שיש בגופן קדושה כגון תפילין ומזוזה ותשמישיהן כגון אלו שיש

בגופו

יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך (משלי כט). גרסי' במדרש משלי יסר בנך אם הרגלת להיות במנוחה והשקט ובשלוה בעה"ז יסר את בנך שאם תיסר את בנך בקטנותו ותדריכהו ע"ד טובה וישרה תהיה במנוחה ובהשקט ובשלוה מפני שלא תצטער עליו שילך להרבות רעה ולעשות עבירות לגנוב ולרצוח הואיל ויסרת אותו בקטנותו ללכת בדרכי השם ית' ואז יהיה מקולס ברוך ונער כשר ועושה הטוב והישר בעיני הקב"ה וימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם וגרסי' במדרש ל"ב מדות יסר בנך ויניחך למוד בנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם ויתן מעדנים לנפשך שיכניסך בג"ע עם הצדיקים דכתיב (משלי יט) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך. ר"ל כי יש תקוה אם תראה בנך שהוא טפש אל תאמר מה יועיל בו המוסר הואיל ואין לו דעת להבין הניחנו אלא אפי' הוא טפש עדיין יש לו תקוה בלמוד ובמוסר אם תלמדנו מוסר ואם לא יבין עתה הפשט שיבין מכאן ואילך ואם לא יבין תורה הרבה מפני שהוא טפש ילמוד לפחות לקרות בתורה ולהתפלל כדי שיצא מכלל עם הארץ ואל תאמר אם אגדיל עליו המוסר ימות תחת השבט הוי ואל המיתו אל תשא נפשך ד"א יסר בנך שמא יצא לתרבות רעה וימות בב"ד או שלא בב"ד וטוב לו לאדם שימות או שתכהין עיניו ואל יעמיד בן רשע כדגרסינן בב"ר (פ' כו) ויהי כי זקן יצחק וגו' ר"א ב"ע אומר כהו עיניו כדי שלא יראה ברשעו של עשו אמר הקב"ה יצא יצחק לשוק ויהון ברייתא אמרין דין אבוה דההוא רשיעא (ויהיו הבריות אומרים זה אביו של הרשע) אלא הריני מכהה את עיניו והוא יושב בבית הה"ד (משלי כט) בקום רשעים יסתר אדם. מכאן אז"ל כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע עיניו כהות. תלמיד מאחיה השילוני שנא' (מלכים א יד) ואחיהו לא יכול לראות וגו' כל כך למה שהעמיד את ירבעם שהיה תלמיד רשע. בן רשע מיצחק דכתיב ותכהין עיניו וגו' כל כך למה שהעמיד עשו שהיה רשע. מעשה בבנו של רבי חנינא בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את סודם והרגוהו ומלאו את פיו עפר וצרורות לאחר ג' ימים לקחוהו חכמים ונתנוהו בכילה ובקשו לקלס עליו (פי' להספיד ולספר בשבחו) מפני כבודו של אביו ולא הניחם אמר להם הניחו לי ואני אומר על בני פתח ואמר (משלי ה) ולא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה אמו קראה עליו (שם יז) כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו אחותו קראה עליו (שם כ) ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ. ד"א ואל המיתו אל תשא נפשך ר"ל לצעקתו ולבכיתו אל תחמול עליו כשתכנו בשבט ואל תחוש לצעקתו דכתיב (שם כג) אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל הה"ד בני אם יפתוך חטאים וגו' (שם א) ד"א חדל בני לשמוע מוסר אל תביא א"ע לשמוע מוסר מן הדיינין כד"א (דברים כא) ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסרו אותו. ר"ל אם תשגה מאמרי דעת סופך לקבל מוסר ועונש דכתיב (משלי כג) אל תמנע מנער מוסר ר"ל אם תכנו בשבט כשהוא קטן כדי לייסרו תצילנו ממיתה בב"ד כשיגדיל וכתיב (שם כב) חנוך לנער ע"פ דרכו פי' אם תחנך לנער ע"פ דרכו מהו דרכו של נער שלא ללמוד ולא להתפלל אלא ישב בטל לרדוף אחר תאותו אם תעזוב אותו על דרכו הרעה ועל טבע נערותו ולא תמחה בידו להחזירו למוטב גם כי יזקין לא יסור ממנה מפני שנעשו לו כטבע ולא יוכל לפרוש מהם ולפ"ז הפי' אין ר"ל חנוך לנער ע"פ דרכו מצוה כלומר עשה כך וכך אלא כמו (קהלת יא) שמח בחור בילדותך וגו' פי' אם תשמח בחור בילדותך ותלך בדרכי לבך דע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט וכן חנוך לנער אם תחנך לנער ע"פ דרכו כשיזקין לא יסור מאותו הדרך שהורגל בו וכשיגדיל הוסיף לו בלימוד דתנן (אבות פ"ה) בן חמש שנים וכו' וגרסינן בבבא בתרא (פרק ב) א"ל רב לרב שמואל בר שילת עד בר שית לא תקבל מכאן ואילך קביל וספי ליה כתורא פי' הנער אינו למד עד שיהא בן ו' שנים אלא דבר מועט מפני קטנותו מכאן ואילך יקבל יותר לפיכך יוסיפו לו יותר בלמוד מעט מעט בכל יום ויום כמו שעושין לשור כשיכניסוהו לחרישה אין דוחקין אותו יום ראשון אלא מוליכין אותו על השדה שיש לו לחרוש ומטיילין בו עליה. ליום שני קושרין עול על צוארו ליום שלישי דוחקין אותו לחרוש מעט עד שילמוד ויתחנך לחרוש לפיכך יתחיל אדם ללמד את בנו תורה מקטנותו ולחנכו ללמוד מעט מעט כפי כח הנער וכפי שניו וכפי שיוכל לסבול והשי"ת מתעלס כשהקטנים שהין (מדברים) בתורה שנא' (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים וגו' ואע"פ שהן מגמגמין בפסוק מפני שאינם יודעים לקרות הקב"ה אוהב אותם שנא' (שיר ב) ודגלו עלי אהבה אל תקרי ודגלו אלא ודלוגו אמר המחבר ודגל"ו על"י בגי' מאה וחמשים ותשע כמנין קט"ן כיצד כשהקטן מתחיל לדבר מלמדו לומר תורה צוה לנו משה וגו' וכן פסוק ראשון של ק"ש וכשיגדל מוסיף ללמדו מקצת פסוקים על פה וכשיהיה בן ג' שנים יתחיל ללמדו האותיות וכשיגדיל יותר שוכר לו מלמד וקונה לו ספרים ומלמדו ואם יכבד על הנער לשקוד על הלמוד תמיד יפייסנו בדברים שהקטנים אוהבים ומתאוים להם כגון דבש וקליות ואגוזים וכיוצא בהם ואומר לו הנה לך זה ע"מ שתלך לבית הספר ותלמוד. וכשיגדל יותר וימאס באלו הדברים אומר לו אביו לך לבית הספר ותלמוד ואקנה לך חגורה יפה ומנעלים נאים וכשיגדל יותר יאמר לו אתן לך זוזים ע"מ שתלמוד ברכת מזון ותפלה. וקונה לו ציצית ותפילין כדי לחנכו על המצות וכשיגדל יותר יאמר לו למוד תורה ותקרא תלמיד הגון וכשיבין יותר יאמר לו למוד ותקרא רב וכשיבין יותר יאמר לו למוד תורה ותקרא חכם ודיין ואב ב"ד ותשב בראש עד אשר ישיג בדעתו אמתת התורה ומואס בכל אלו הדברים שאמרתי ויעסוק בתורה לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וילמד אדם לבנו כשהוא קטן לנשק על יד אביו ואמו ורבו וע"י הגדולים והחסידים וכל מי שמנשק הקטן צריך לשים את ידו עליו ולברכו כי כשישים אדם את ידו על ראש הקטן מתברך שנאמר (בראשית מח) וישלח ישראל את ימינו וגו' וכתיב ויברכם ביום ההוא וגו'.

ובהנהת

עלייה הרגל לשמה ובזה תוכלו להתבונן כמה שכר עשיית מצוה לשמה וגרסינן במסכת הוריות גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה כי אין הכלית החפץ והרצון מעשיית המצות ליהנות מהם בעוה"ז וגרסינן במסכת ר"ה מצות לאו ליהנות נתנו שהמודר הנאה מחבירו מותר להתקוע לו תקיעה של מצוה :

השער הח' בעשיית המצות מממון היתר ולא מממון היסור. כמה היא רצויה ומקובלת המצוה לפני הקב"ה כשהיא מגיע כפיו של אדם וכמה היא נמאסת בעיניו כשהיא מגזל וחמס כדגרסינן בסנהדרין רא"בי אומר הרי שגזל סאה חטין וטחנן ולשן ואפאן והפריש חלה כיצד הוא מברך אין זה מברך אלא מנאץ שנאמר (תהלים י) ובוצע ברך נאץ ה' ואע"פ שילא בה יד הוצאו היא מצוה הבאה בעבירה כדגרסינן בפרק לולב הגזול (סוכה פ"ג) ולקחתם לכם אמר רחמנא משלכם והאי לאו דידיה הוא מ"ט לא אמר רבי יוחנן משום דהויא מצוה הבאה בעבירה שנאמר (משלי טו) זבח רשעים תועבת ה' וגרסינן במדרש (ישעיה סא) כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה מלה"ד למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסין א"ל אדונינו המלך כל המכס שלך הוא אמר להם ממני ילמדו בני ויבריחו עצמם מן הגזל הוי כי אני ה' אוהב משפט :

השער הט' במצות הנוהגות בנשים ובקטנים. מצות שהזמן גרמא כלומר שיש לכן זמן ידוע הנשים פטורות מהן על הרוב ומצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות בהם ויש מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים חייבות בהן כגון קידוש שבת כדגרסינן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו כל דאיתא בשמור איתא בזכור וכגון אכילת מצה בלילי הפסח דתניא (דברים יו) לא תאכל עליו חמץ וגו' כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה וד' כוסות ונר חנוכה ומקרא מגילה שאף הם היו באותו הנס ויש מצות עשה שלא הזמן גרמא שהנשים פטורות מהן כגון ת"ת ופריה ורביה ופדיון הבן ובכל מצות לא תעשה הנשים חייבות חוץ מבל תקיף ובל תשחית וכהנת שלא תטמא למתים והקטנים אינם חייבין במצות אבל כשמגיעין לחנוך אביו מחנכו וכדגרסינן במסכת ר"ה האשה חייבת בג' דברים "הגדה "מגילה "נר שבת וסימן ואמרה האשה אמ"ן :

השער הי' ענין המצות שהם מדברי סופרים והם על שלשה דרכים. הדרך הראשון המצות שלא נתפרשו דיניהם בתורה שבכתב ונתפרשו בקבלה שהיא תורה שבעל פה כגון פרשיות של תפילין ומנין חוטי הציצית ומנין דפנות הסוכה ואיסור חמץ אחר שש שעות מיום י"ד בניסן ושחיטת רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. וגרסינן בסנהדרין חומר בדברי סופרים מדברי תורה שהאומר אין מניח תפילין וכו' כדאיתא שם. הדרך הב' נחלקת לד' חלקים. סייגות וגזירות ותקנות ומנהגות. הסייגות שעשו הנביאים והחכמים שלא יגע באיסורא דאורייתא כגון איסור חמץ בשעה ששית מיום י"ד בניסן וכגון שניות לעריות ונטילת ידים לאוכלין משום סרך תרומה ואז"ל מאי מצוה מצוה לשמוע דברי חכמים ואנו חייבים לשמוע קבלתם ולקיים הגזירות שגזרו רבותינו ז"ל משום מאורעות כגון ב"ד של דוד שגזרו על יחוד הפנויה וב"ד של חשמונאי על יחוד הנכרית. והתקנות ע"ד תיקון העולם כדגרסינן בב"ק עשר תקנות תקן עזרא לישראל שיהיו קורין במנחה בשבת ובשני ובחמישי בתורה. ושתהא אשה מסרקת וחופפת כדי שתהיה פת מצויה לעניים ושתהא חופפת וטובלת. ושתהא חוגרת בסינר ושיהיו רוכלין מחזירין בעיירות. ושיהיו אוכלין שום בע"ש וגרסינן במסכת ר"ה אין הכהנים רשאין לעלות בסנדליהון לדוכן וזאת אחת מט' תקנות שתיקן ריב"ז. ובסוף שביעית תיקן הלל פרוזבול כדי שלא לנעול דלת בפני לווין. והמנהגות כדגרסינן בסוכה (פ"ד) ערבה בז' בקיל חביט ולא בריך קסבר מנהג נביאים הוא ובקריאת ההלל חזא דקא מדלגי דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם. הדרך הג' המצות שנתחדשו על סבות ידועות בימי החכמים והנביאים כגון מקרא מגילה ונר חנוכה והשעה בהב. וכל העובר על אחת מהם עובר על לאו כדגרסינן בפרק במה מדליקין א"ר חייא בר אבי אמר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך מאי מברך אקב"ו להדליק נר חנוכה והיכן צונו רב אויא אמר מלא תסור ורב נחמן אמר משאל אביך ויגדך וההפרש בין המצות שהם מן התורה ובין המצות שהם מד"ס הוא לענין ברכה כי בשל דבריהם על ודאן מברכין ועל ספיקן אין מברכין דאמר אביי ודאי דבריהם בעי ברכה ספק דדבריהם לא בעי ברכה והא י"ט ב' דדבריהם הוא משום ספיקא ובעי ברכה כי היכי דלא לזלזולי ביה :

חביבין המצות שכל המודה במצות ועושה אותן בלב שלם כאלו מודה במציאות הקדוש ב"ה ובאלהותו כדגרסינן בספרי והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים. כי אני ה' המעלה אתכם וגו' על תנאי כך העליתי אתכם מארץ מצרים ע"מ שתקבלו עול המצות שכל המודה בעול המצות מודה ביציאת מצרים וכל הכופר בעול המצות כופר ביציאת מצרים וגרסינן באלה הדברים רבה ואהבת את ה' וגו' כשאתה אוהב אותו ומרבה במצות לא יהיה לבך חלוק עליך אלא הוי עושה את המצות לשמן בלב שלם איט אומר בכל לבך אלא בכל לבבך בב' יצרך ביצה"ט וביצה"ר ולא נברא אדם בעוה"ז אלא לעשות רצון הבורא ית' ויתעלה כדגרסינן בפרק במה מדליקין אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה"ז ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה וכו' דכתיב סוף דבר הכל נשמע וגו' מאי כי זה כל האדם א"ר אלעזר כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה (בשביל מי שיש לו יראה) ר' אבא בר כהנא אומר שקול זה כנגד כל העולם כולו :

קשה כזאת אם עבד אתה ואדונך נתן עליך עול כבד אני אפדך ממנו ואוציאך לחירות ואם אתה עני אני אעשירך א"ל הניחני אדוני איני יכול לעמוד א"ל מב"א אתה או מבני המזיקין אתה א"ל מת אותו האיש ובכל יום ויום מוסרין אותו לחטוב עצים ונותנין אותו באש א"ל מה היתה מלאכתך בחייך א"ל גבאי המכס הייתי והייתי נושא פנים לעשירים והורג את העניים ולא עוד אלא שבעלתי נערה מאורסה ביום הכפורים א"ל בני שמא שמעת מאותן הממונין עליך אם יש לך תקוה א"ל אל תעכבני שמא ירגזו עלי בעלי הפורעניות ולאותו האיש אין לו תקנה ולא פדיון אלא שמעתי מאותם הממונים שהיו אומרים לי אם היה לך בן שעומד בצבור ואומר ברכו את ה' המבורך היינו מתירין לך מן הפורענות ולאותו האיש אין לו בן אלא שהניח האשה מעוברת ואינו יודע מה ילדה זכר או נקבה ואם ילדה זכר מי ילמדנו תורה א"ל מה שמך א"ל עקיבא ושם אשתך א"ל שושמירה ושם עירך א"ל אלדוקה. באותה שעה נצטער עליו ר"ע והיה הולך מעיר לעיר עד שהגיע לעירו ושאל היכן הוא ביתו אמרו ישחקו עצמותיו בגיהנם שאל על האשה אמרו ימח שמה וזכרה מן העולם שאל על בנו אמרו הרי הוא ערל ואפי' במצות מילה לא עסק מיד תפס ר"ע לבנו ומל אותו והושיבו לפניו ללמוד תורה ולא היה לומד עד שישב עליו בתענית מ' יום יצתה בת קול ואמרה על זה אתה מתענה אמר הן וקרא אל"ף בי"ת והוליכו לביתו ולמדו ברכת המזון וק"ש ותפלה והעמידו והתפלל בצבור ואמר ברכו את ה' המבורך באותה שעה הסירוהו מן הפורענות ובא לו בחלום ואמר לר' עקיבא תנוח דעתך בג"ע שהצלתני מדינה של גיהנם מיד פתח ר"ע ואמר (תהלים קלה) ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור. וגרסי' במדרש השכם (ישעיה כו) יספת לגוי ה' וגו' רבו"ש אתה נותן לו בן זכר הוא מושך לו ערלה ומגדל לו בלורית הגדיל מוליכו לבית ע"ז ומכעיסך אבל ישראל אתה נותן לו בן זכר מל אותו לח' ימים ואם הוא בכור פודה אותו לל' יום הגדיל מוליכו לבית הכנסת ולבית המדרש לברך שמך בכל יום ואומר ברכו את ה' גו' קטנים כילד באספסתם (כילד מצילין את אבותם) כשהם קטנים (שהקטנים מתים בעון אבותם ומחמת הצער שיש לאבותם עליהם נתכפר עונם):

גדולה הצלת קטנים לאבותם שהצלת גדולים פעמים היא ממתנת עד ד' דורות אבל הצלת קטנים מכפרת מיד ומנין שהצלת גדולים עד ד' דורות שנא' (שמות כ) פוקד עון אבות על בנים וגו' אין אתה יכול לומר שאם היה האב רשע והבנים צדיקים שהוא פוקד רשע האב עליהם שאין זו מד"ה ואין אתה יכול לומר שהוא נתפס בחובו שאין זו מדה"ד והיינו מדת רחמים תולה לאב עד ד' דורות אם נמצא א' מהם צדיק הרי האב ניצול לא נמצא א' מהם צדיק כ"א נתפס על מעשיו שלא תאמר פוקד עון אבות על בנים לשון קצף הוא זה ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם (נ"ל דל"ג שהתורה נדרשת בהם) ה' ה' אל רחום וחנון וגו' אף כשהוא אומר פוקד עון אבות על בנים לשון רחמים הוא שהוא תולה לאבות ד' דורות שאם יהיה א' מן הדורות צדיק הוא מציל מדינה של גיהנם ועוד משה רע"ה בשעה שבא לבקש רחמים מהו אומר (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח וגו' ה' ארך אפים וגו' פוקד עון אבות וגו' ואלו היה לשם קצף לא היה אומר זה (לפי שהיה צריך באותו זמן אל מדת הרחמים) ושלמה המלך ע"ה אמר (משלי כט) יסר בנך ויניחך ר"ל למד בנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם ויתן מעדנים לנפשך בג"ע עם הצדיקים וא"ת האב צדיק כבר זכה לעצמו וא"צ לבנו והרי נדב ואביהוא מתים ומת"ל ובנים לא היו להם שאם בנים צדיקים הי' להם היו נצולין בזכותן מפני שמשה רע"ה בקש מהקב"ה שאל יתנהג עם קרח במה"ד כדרך שהוא נוהג עם בני אדם אלא במדת הדין שנאמר (במדבר טז) אם כמות כל האדם וגו' ומנין שהיו לקרח בנים ונצולו שנאמר ובני קרח לא מתו ומנין שהיו צדיקים שנאמר (תהלים מו) למנצח לבני קרח על עלמות שיר אלהים לנו מחסה ועוז עזרה בצרות נמצא מאד על כן לא נירא וגו' מזמור זה מדבר שמתו באלהים כולם ושהיו בוטחים שלא יהיו נבלעים עם אביהם הרי שהיו צדיקים ר' יהושע אומר וכי איזו מדה מרובה מדת הטובה או מדת הפורענות ומה אם מדת הפורענות שהיא מועטה נמשכו בה הבנים אחר האבות בעון האבות מדת הטובה שהיא מרובה אינו דין שימשכו בה האבות אחר הבנים לחיי העה"ב וכה"א (זכריה י) ובניהם יראו וישמחו מלמד שהקב"ה מקרבן אלו על אלו האבות אצל הבנים ר"ל שאם היו האבות רשעים והבנים צדיקים מקרב האבות אצל הבנים למחיצתם לג"ע לכן כתיב (משלי ג) וכאב את בן ירצה ר"ל כי הבן הצדיק מרצה על אביו הרשע ומביא אותו אצלו לחיי העוה"ב ר' חנינא אומר הרי הוא אומר (דברים כב) כי יקרא קן צפור וגו' וכי מי הם גדולים רחמי הבריות או רחמי מי שאמר והיה העולם אם הבריות שרחמיהם מועטין נצטוו שאם יקחו הבנים ישלחו את האם חפשי הקב"ה שרחמיו מרובין עאכ"ו שאם נטל את הבנים שישלח אבותיהם חפשי מדינה של גיהנם רבי מאיר אומר הרי הוא אומר כבד את אביך וגו' היכן מצותו של מלך ביותר בפלטרין שלו או חוץ לפלטרין הוי אומר בפלטרין ומה אם חוץ לפלטרין צוה הקב"ה כבד את אביך גו' בפלטרין של ממ"ה הקב"ה שהוא ג"ע עאכ"ו ואם יושבין הבנים במחיצת הצדיקים והאבות במחיצת הרשעים אין זה כבוד הא למדת שהן מכפרין עליהן וכה"א בדוד (ש"ב יב) ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה' ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות יכול בלא דבר ת"ל אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות לפיכך היה מתודה כל אותם הז' ימים שמא יחיה הילד שמא ימחול לו הקב"ה ולא יהיה צריך שיתכפר במיתת הילד והיה מתענה וכשבשרוהו שמת ידע שניצל מדינה של גיהנם (נ"ל דל"ג א"כ למה אלא וכה"א וק"ל) א"כ למה הוא אומר (שם) ויאמרו עבדיו

אליו

וכשהנחת היד על ראש הקטן הוא מתברך ורמז לדבר ביד האדם ע"ו איברים כמנין ע"ו תיבות שבפסוקי יברכך ה' וישמרך וגו' כלומר יחולו על ראשך הברכות שבג' פסוקים אלו שהם ע"ו כמנין אברי היד ולפיכך משימין היד על ארון המת או על הקבר לבקש רחמים על המת לפי שבידו של אדם ע"ו אברים כמנין ע"ו תיבות שבפסוק (ישעיה כו) יחיו מתיך וגו':

לעולם ישתדל אדם לרדות את בנו בקטנותו שאם ייסר אותו יחכם שנאמר (משלי יג) בן חכם מוסר אב ולץ לא שמע גערה גרסינן במדרש אם תראה בן חכם בידוע שאביו יסרו בקטנותו והדריכו על הדרך הטובה שנאמר בן חכם מוסר אב ואם ראית לץ בידוע שלא שמע גערה. ר"ל לא שמע מאביו גערה. ואומר (שם יג) חושך שבטו וגו' אם יחשוך אדם את שבטו מלרדות את בנו בקטנותו ה"ז שונא את בנו שסופו בא לתרבות רעה מפני שלא יסרו אביו בקטנותו וסופו נהרג על מעשיו הרעים בין בב"ד בין שלא בב"ד. אבל האוהב את בנו שחרו מוסר ר"ל שייסרהו בקטנותו כדי שלא יצא לתרבות רעה ולידי מיתה משונה שפי' שיהרגנו בילדותו מגזרת שילדות והשחרות וגרסינן בואלה שמות רבה חושך שבטו וגו' ללמדך שכל המונע בנו מלרדותו בא לתרבות רעה ושונאהו שכן מצינו בישמעאל שהיה לו געגועין על אברהם ולא רדהו ויצא לתרבות רעה ושנאהו אברהם והוציאו מביתו ריקם מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן החוץ והיה מצחק בו שאין מצחק אלא ע"א שנא' (שמות לב) ויקומו לצחק מיד ותאמר שרה גרש האמה הזאת ואת בנה שמא ילמוד בני אורחותיו מיד (בראשית כא) וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו שיצא לתרבות רעה. כיוצא בו ויאהב יצחק את עשו לפיכך יצא לתרבות רעה על שלא רדהו דתנן ה' עבירות עשה עשו באותו יום (שמת אברהם). בא על נערה מאורסה והרג את הנפש וכפר בעיקר ובזה את הבכורה. ועוד תאב מיתת אביו כדי להרוג את אחיו שנאמר (שם כז) יקרבו ימי אבל אבי וגו' וגרם ליעקב לברוח מפניו והלך הוא אצל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה להוסיף על חטאתו פשע שנא' (שם כח) וילך עשו וגו' כיוצא בו דוד שלא רדה לאבשלום ויצא להרבות רעה ובקש להרגו ושכב עם נשיו וגרם לו שילך יחף ובוכה והפיל מישראל כמה אלפים וגרם כמה דברים קשים שאין להם סוף. וכיוצא בו עשה דוד באדוניהו שלא רדהו ולא גער בו ולפיכך יצא לתרבות רעה וכתיב (מלכים א א) ולא עצבו אביו מימיו וגו' וכמה נעים המוסר של אהבה שכל מי שהקב"ה אוהבו מרדהו ביסורין שנ"ד (דברים ח) כי כאשר ייסר איש את בנו. וכל המייסר את בנו מוסיף עליו אהבה שנא' (משלי יג) ואוהבו שחרו מוסר ר"ל הבן הוא אוהב את אביו מפני ששחרו מוסר. את מוצא באברהם שייסר יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו דכתיב (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם וגו' וכתיב אלה תולדות יצחק וגו' ללמדך שהיה דומה לאביו בנוי ובחכמה ובעושר ובמעשים טובים תדע לך שבן ל"ז שנה היה בשעת עקדה ואברהם זקן ועקדו וכפתו כשה ולא נמנע ולפיכך (שם כה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק הוי ואוהבו שחרו מוסר. כיוצא בו יצחק שהיה מזהיר ליעקב ולמדו תורה ויסרו בבית התלמוד שנא' (שם כה) ויעקב איש תם וגו' ולמדו מה שלמד מאביו ואח"כ פירש מאביו ונטמן בבית עבר י"ד שנה ללמוד תורה לפיכך זכה לברכות וירש את הארץ שנא' (שם לו) וישב יעקב וגו' ואף יעקב רדה את בניו ולמדו דרכיו שלא היה בהם פסולת שנאמר ואלה שמות בני ישראל וגו' ראובן שמעון וגו' השוה אותם הכתוב ליעקב שכלם צדיקים הוי ואוהבו שחרו מוסר:

לעולם ישתדל אדם ללמד את בנו תורה וחכמה ואל יחוש לעושר שאין עושר בעולם כעשרה של תורה שנא' (משלי ג) יקרה היא מפנינים וגו' וילמוד תורה בקטנותו כי לסוף מתעשר כדגרסינן בסנהדרין אמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו דעה לסוף מתעשר שנא' (משלי כד) ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים. א"ר אלעזר כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנא' (ישעיה כז) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו א"ר אלעזר כל הנותן פתו למי שאין בו דעה יסורין באין עליו שנא' לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו ואין מזור אלא יסורין שנא' (הושע ה) וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו וכל המשתדל ללמד את בנו תורה ודעת וחכמה נוחל העה"ז והעה"ב העה"ז מנין דכתיב (משלי יז) יולד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל ר"ל מי שיש לו בן כסיל שלא למד תורה כל ימיו של אביו בעצב ובדאגה בעה"ז לא ישמח כל ימיו אבל מי שיש לו בן חכם הוא שמח וטוב לב שנא' (שם כג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני לפיכך כשהולך אדם לבהכ"נ ולבית המדרש ושומע חכמת בנו הוא שמח. ואמר גם אני מלמד שהבן שמח בחכמתו תחלה שנא' (שם טו) שמחה לאיש במענה פיו ואח"כ שמח בו אביו הוי ישמח לבי גם אני הרי שהאב נוחל העוה"ז. העוה"ב מנין כדגרסינן בפסחים א"ר יוחנן ג' מנוחלי העוה"ב הדר בא"י והמגדל בנו לת"ת והמבדיל על היין במוצאי שבת הרי שהמלמד את בנו תורה נוחל העוה"ב:

גדולה הצלת בנים לאבות מהצלת אבות לבנים. שהאבות אין מצילין את בניהם אלא מן היסורין בעה"ז בלבד ומזכין אותן בעושר כשהם חיים ומזכין אותן הכח אבל ליום הדין אין יכולים להציל מדינה של גיהנם שנא' (דברים לב) ואין מידי מציל לא אברהם מציל ישמעאל בנו ולא יצחק מציל עשו בנו אבל הבנים מצילין אבותיהם מדינה של גיהנם בין קטנים בין גדולים כיצד גדולים מצילים אותם במעשיהם הטובים כדגרסינן במדרש תנחומא מעשה בר' עקיבא שהיה בבית הקברות ופגע באדם אחד שחור כפחם שהיה טעון עצים על כתפו ומרהיט כבן סוס גזר עליו ר"ע והעמידו א"ל בני מה לך בעבודה

קשה

צבי קיץ (פי' מייבש קליעות בשדה) שועל חנוני זהב מוכר קדרות והלא דברים ק"ו ומה אלו שלא נבראו לשמש את קונם מתפרנסים שלא בצער אני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאהא מתפרנסתי שלא בצער ומי גרם לי להתפרנס בצער הוי אומר הטאי לפי שהרעותי מעשי קפחתי פרנסתי. ועמו שאדם חייב לעשות לבנו הדברים שאמרו ז"ל שהם הל' דברים שכתבו ז"ל והם ללמדו תורה להשיאו אשה וכו' כך חייב להתפלל על בנו שיתקיימו בו הדברים שהאב זוכה לבן שהם הנוי והואר ועושר גבורה וחכמה וזה הדבר נתבאר בתנא דבי אליהו ז"ל ויהי כי זקן יצחק זש"ה (תהלים נו) יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם אחז"ל כ' דורות מאדם ועד אברהם ובכולם לא היה זקנה עד שבא אברהם שנאמר (בראשית כד) ואברהם זקן בא בימים. זכה יצחק בזכות אביו וירש אותה שנאמר (שם כז) ויהי כי זקן יצחק. זכה יעקב בזכות אביו וירש אותה שנאמר (שם מח) ועיני ישראל כבדו מזוקן הה"ד (תהלים צ) והדרך על בניהם אין הדרך אלא זקנה שנאמר (משלי כ) והדר זקנים שיבה אברהם בקש רחמים על בנו וזכה בה' דברים שמנו חכמים האב זוכה לבן בה' דברים במי בתואר בעושר בגבורה ובחכמה וכן ליצחק וכן ליעקב וכן יעקב ליוסף בנוי בתואר שנאמר (בראשית לט) ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה. חכמה שנאמר (שם לז) הנה בעל החלומות הלזה בא הרי נוי ותואר וחכמה. ביצחק כתיב (שם כד) מי האיש הלזה מה הלזה האמור ביוסף בנוי בחכמה אף הלזה האמור ביצחק בנוי בחכמה מה יוסף עמד בגבורה נגד כל אחיו אף יצחק עמד בגבורה נגד כל יושבי גרר מה יוסף בעושר אף יצחק בעושר שנאמר ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד וכתיב ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר אברהם חיה מאה ושבעים וחמש שנה ויצחק מאה ושמונים א"ל הקב"ה אתה זכית לה' דברים אלו אני אוסיף לך ה' שנים על שני אביך לכך נאמר יראה אל עבדיך פעלך כל מי שיש לו זכות זוכה בה' אלו וכל מי שאין לו זכות זוכה לה' מיני פורעניות כנגדם ומצינו אותם ביואב שהורישם לו דוד שנאמר (ש"ב ג) זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם. זב כנגד הכח מפני מה מפני שהזיבה מתשת כחו של אדם. מצורע כנגד הנוי מפני מה מפני שנגע צרעת משנה דמותו של אדם. מחזיק בפלך כנגד העושר (בילקוט שמעוני בשמואל ברמז קמ"ב גרסינן שדומה לאשה שאינה שווה אין לה מה לאכול) מפני מה מפני כשאדם הוזר על הפתחים אין לו פלך רחב. ונופל בחרב כנגד התואר מפני מה מפני שכשיהרג האדם שוב אין לו תואר. וחסר לחם כנגד החכמה שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי מפני מה מפני שמי שאין לו להם אין לו פנאי לעסוק בתורה אלו ה' פורעניות כנגד ה' דברים של שבח מי שאינו זוכה בשבח יורש אלו ה' מיני פורעניות כיואב ומי שזוכה בשבח יורש אותן כיצחק שנאמר (תהלים מה) תחת אבותיך יהיו בניך הוי אומר ויהי כי זקן יצחק. ד"א כי זקן יצחק מה כתיב למעלה מן הענין (בראשית כו) ויהי עשו בן מ' שנה וגו' זש"ה (משלי יז) כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו ועל כל זאת היה אביו קורא לו גדול ואמו קוראת אותו גדול אביו כמו שכתוב ויקרא את עשו בנו הגדול ואמו קוראה אותו גדול כש"ה ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול אמר הקב"ה הנה זקן וזקנה שאין בהם דעת אני קראתיו קטן שנא' (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים מי בעולמי שליט ומושל מבלעדי שנאמר (איכה ג) מי זה אמר ותהי ה' לא צוה אמר להם הקב"ה מה לכם לצוות בביתי אני עשיתיו קטן ואתם קוראים אותו גדול ואינו אלא קטן שנאמר הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד:

סליק פרשת תורה

פ' נביאים (ש"א ב) ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו וגו' זש"ה (משלי ה) אשרי אדם שומע לי וגו' (שם ח) כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה' זה עלי הכהן מי גרם לו שיאריך ימים ויזקין הרבה התורה שעסק בה שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה' היינו דכתיב אשרי אדם שומע לי למה כי מוצאי מצא חיים והוטאי חומס נפשו כל משנאי אהבו מות אלו בני עלי דכתיב בהן (ש"א ב) ובני עלי בני בליעל לא ידעו את ה' הרי צדיק גמור שנקרא רשע בעד בניו שנאמר בני בליעל (פי' כאלו אמר בנים של בליעל) ובליעל בכל התורה רשע היא וכל ישראל היו שונאים אותו בשביל בניו שנאמר (שם ב) ומשפט הכהנים את העם כל איש זובח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור וגו' גם בטרם יקטירון את החלב וגו' ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לא כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה ועל דבר זה נאמר (שם ב) ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה' והיו ישראל אומרים זה לזה ראו כהנים של הקב"ה איך המה מתחמסים ובת קול משיבן לעצמן הם עושין שנאמר והוטאי חומס נפשו כל משנאי אהבו מות וכתיב ביום אחד ימותו שניהם ובשביל דברים הללו קפצה זקנה עליו שנאמר ועלי זקן מאד והלא בן תשעים ושמונה שנה היה ולמה כתיב מאד ואין זקנה בכל התורה שכתוב בה מאד אלא זו בלבד מלמד ששלשה כתרים של גדולה היו בידו מלך ואב ב"ד וכ"ג שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה'. על הכסא שהיה מלך. מזוזת היכל ה' שהיה אב ב"ד ובעונות בניו ירד משלשתן שנאמר ועלי שוכב במקומו שהם שלא היה כהן שהם שלא היה מלך שהם שלא היה אב ב"ד שנא' (שיר ז) עיניך ברכות בחשבון וראה מה הבנים גורמים לאביהם לכך כתיב ועלי זקן מאד. ג' הזקינו שלא בזמנן בשביל בניהן ואלו הן יצחק עלי ושמואל יצחק מפני צרותיו של עשו שהיה משתחוה לע"ז ומקטיר להם והעשן היה מעשן עיני יצחק לכן כתיב (בראשית כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. עלי מפני צרת בניו שנאמר ועלי זקן מאד מה כתיב בתריה ושמע את אשר יעשון בניו. ואף שמואל מפני צרת בניו שנאמר (ש"א ח)

אליו מה הדבר הזה אשר עשית בעבור הילד חי צמת ותבך כאשר מת הילד קמת ותאכל ויאמר בעוד הילד
וגו'. קטני ישראל שהם מתים מאימתי הם באים לחיי העוה"ב רבי מאיר אומר משידעו לענות אמן שנא'
(ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים זה העונה אמן וי"א משעה שימולו שנאמר (תהלים
פח) עני אני וגוע מנוער נשאתי אמיך זה אימת המילה והלכה כיש אומרים ר"ע אומר קטני ישראל אף על
פי שאבותיהם רשעים באים לחיי העוה"ב שנאמר (שם קטז) שומר פתאים ד' אבל קטנים עכו"ם אינם באין
לחיי העוה"ב . וגרסי' בב"ר רבי אבא בר כהנא אמר כל מי שנכפל שמו הוא בשני עולמות בעוה"ז
ובעוה"ב כתיב אלה תולדות נח נח וכתיב אברהם אברהם וכתיב ויאמר יעקב יעקב וכתיב משה משה וכתיב אלה
תולדות פרץ פרץ וכתיב שמואל שמואל אמרו לו והלא כתיב תרח תרח א"ל סוף עשה תשובה ולא נפטר
אברהם עד שנתבשר שעשה אביו תשובה שנאמר (בראשית טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום אמר אברהם
לפני הקב"ה רבש"ע כל מה (שאגרתי וכנסתי) שסגלתי מצות ומע"ט בעוה"ז אזכה לעוה"ב ואבי יורש גיהנם
לפי שהיה עובד ע"א שנא' תרח אבי אברהם וגו' א"ל הייך שיעשה תשובה קודם מותו שנאמר (שם יח)
ויבאו עד חרן וישבו שם א"ת וישבו אלא ויתובו שם ששבו בתשובה לפיכך נכפל שמו אלה תולדות תרח
תרח בשני עולמות הרי שהבנים מכפרים עון אבותיהם :

בשביל י"ב יסורין אין רואין דינה של גיהנם ואלו הן . א' מי שיש לו דקדוקי עניות הקב"ה מוחל לו
שנא' (איוב לו) יחלץ עני בעניו ודרשו ז"ל בשביל עניו יחלצהו מדינה של גיהנם ותניא שלשה אין
רואין דינה של גיהנם חולי מעים ודקדוקי עניות והרשות (פי' שיש לו הרבה בעלי חובות ואין לו לפרוע)
ב' מי שיש לו לקוי בחולי מעים שנא' (תהלים לד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ודרשו
ז"ל דבר זה למדנו מתוך תורתך ק"ו משן ועין שהוא א' מאבריו של אדם יוצא בהן לחירות (נ"ל דגרסי'
עבד וכן הגי' בברכות פ"ה) יסורין שממרקין כל גופו של אדם לכ"ש אמר ר"ל נאמר ברית במלח
ונאמר ברית ביסורין מה המלח מקיימת הבשר וממתיקתו אף היסורין ממתיקים החטא מגופו של
אדם ואמר רבי יוסי יהא חלקי עם המתים מחולי מעים . ג' מי שיש לו אחת מד' מראות נגעים
אינו אלא מזבח כפרה שנא' (שם פט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם . ד' מי שאנסוהו כותים ונטלו ממנו
ממון וכן בעול מסי המלכות שנא' (ישעיה ס) ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה . ה' מי שהוא יגע ופורש
בעולם על בניו ועל ביתו בשביל פרנסתו ואינו רוצה להתפרנס מן הצדקה שנא' (תהלים כה) ראה עניי ועמלי ושא
לכל חטאתי . ו' הקובר את בניו מוחלין לו כל עונותיו כדגרסי' בברכות אתיא עון עון לג"ש כתיב
הכא (משלי טז) בחסד ואמת יכופר עון וכתיב (ירמיה לב) ומשלם עון אבות אל חיק בניהם וגרסי' בסוטה
(זכריה ד) כי מי בז ליום קטנות אמר רבא אלו קטנים בני רשעי ישראל שמבזבזין דין אבותם לעתיד לבא
ואומרים לפניו רבש"ע מאחר שאתה עתיד ליפרע מהם למה הקהית את שיניהם בנו . ז' החושדין אותו
בדבר עבירה ואין בו ומי שכנוהו בשם רע ומתביים בכל עת שנקרא בו אמר ר' יוסי יהא חלקי עם מי
שחושדין אותו בדבר ואין בו . ח' מי ששמחו לו אויביו על מפלתו שנא' (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח
וגו' והשיב מעליו אפו . חרון אפו לא נאמר אלא אפו מלמד שמוחלין לו כל עונותיו . ט' מי שהלקוהו
בשביל עבירה דתנן כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן שנא' (דברים כה) ונקלה אחיך כיון שלקה
הרי הוא אחיך וכן מי שנדוהו דתניא מאי שמתא שם מיתה . י' מי שיש לו אשה רעה שנא' (קהלת ז)
ומוצא אני מר ממות וגו'. י"א מיתה מכפרת דכתיב (ישעיה כב) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון .
והמת על ג' פנים המת בעתו בתשובה והמת בלא עתו בתשובה או המת מיתה משונה אפי' יש בידו חלול
השם מיתתו מכפרת עונותיו . והמת על קדושת השם אין לך תשובה גדולה הימנו . י"ב מי שהפסיד ממונו
או מי שהוא אסור או חבוש ואחר כל היסורין כלם מכפרין העונות דכתיב (שמואל ב ז) והוכחתיו בשבט
אנשים ובנגעי בנ"א וכתיב (ישעיה ו) ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופר .
ד' דברים חייב אדם לעשות לבנו ואלו הן . א' למולו . ב' לפדותו אם הוא בכור . ג' ללמדו תורה וללמדו
אומנות שיאכל ממנה כדי שתתקיים התורה בידו . ד' להשיאו אשה וי"א אף לשוט בנהר כדגרסי' בפ"ק דקדושין
ת"ר האב חייב לבנו למולו לפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות וי"א אפי' לשוט בנהר רבי
יהודה אומר כל מי שאינו מלמד לבנו אומנות מלמדו לסטות לסטות ס"ד אלא כאלו מלמדו לסטות למולו
מנ"ל (בראשית כא) וימל אברהם וגו' ולפדותו מנ"ל (שמות לד) בכור בניך תפדה ללמדו תורה מנ"ל (דברים
יא) ולמדתם אותם את בניכם ולא בני בניכם א"כ מהו (שם ד) והודעתם לבניך ולבני בניך אמר
ריב"ל כל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני שנא' והודעתם לבניך וסמיך ליה
(שם ד) יום אשר עמדת וגו' רבי חייא בר אבא לא הוי טעים אומצא (פי' בשר מעט צלוי על הגחלים היו
רגילים לטעום בבקר) עד דאקרי לינוקא ומוספא (פי' מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר)
להשיאו אשה דכתיב (ירמיה כט) קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים וגו' ללמדו אומנות
מנ"ל דכתיב (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת (פי' אומנות שתחיה בו) אם אשה ממש היא כשם
שנתחייב להשיאו אשה כך חייב ללמדו אומנות להשיטו בנהר מאי טעמא חיותיה הוא ועוד גרסי' בקדושין (פ"ד)
ר"מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה שאין לך אומנות שאין בה עשירים ועניים שאין עניות
מן האומנות ולא עשירות אלא הכל בזכותו של אדם ר"ש אומר מימי לא ראיתי ארי סבל (פי' נושא משאות)

לבי

צרים פפי) . מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני שאמותיהן מביאות אותן ומסתכל בהן ויבא לידי הרהור עבירה ואשה אין מעמידין אותה ללמד תינוקות מפני שאבותם מביאין אותם ללמדם ומסתכלים בה :

לעולם ישתדל אדם ללמד את בנו תורה ואל יתרשל בו מפני טורח גידול בנים ואע״פ שהוא טורח גדול כדגרסינן בב״ר אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך זה צער העבור . והרונך זה צער הלידה . בעצב זה צער הגפלים . תלדי זה צער הלידה . בנים זה צער גידול בנים . ארשב״א נוח לו לאדם שיגדל לגיון א׳ של זיתים בגליל ואל יגדל תינוק א׳ בא״י . פי׳ הזיתים אינם גדלים בגליל מפני שהיא קרה והבנים נוחין לגדל בא״י מפני שפירותיה טובים ומימיהם יפים ואוירה נאה וזהו שאז״ל אוירה של א״י מחכים ר״ל נוח לו לגדל כמה זיתים בגליל אע״פ שהם קשים לגדל מלגדל תינוק א׳ בא״י אע״פ שנוחה לגדל בה תינוקות ולער גידול בנים רובו הוא של אשה ועל כן שכרה גדול כשתגדל בניה על הדרך הנכונה כדגרסינן בברכות (פ״ב) ת״ר גדולה הבטחה שהבטיח הקב״ה לנשים יותר מן האנשים שנא׳ (ישעיה לב) נשים שאננות קומנה שמענה קולי במאי זכיין במאי דמייתין בניהון לבי מדרשא ואתיין לבי כנשתא ומאחרי לגברייהו עד דאתו מבי רבנן :

המלמד בן חבירו תורה שכרו גדול מאד כדגרסינן בפרק חלק ארשב״ל כל המלמד בן חבירו תורה כאלו עשאו שנא׳ (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן ומתרגמינן דשעבידו לאורייתא בחרן א״ר יהודה ואמרי לה א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן ואמרי לה אר״ש בר נחמני א״ר יוחנן כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא׳ (ירמיה טו) אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד וכל המלמד את בן ע״ה תורה אפי׳ הקב״ה גוזר גזירה על העולם מבטלה בשבילו שנא׳ (שם) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה וגרסי׳ בסנהדרין א״ר יהושע בן קרחה כתיב ואת חמשת בני מיכל וכי מיכל ילדה והלא מרב ילדה אלא מרב ילדה ומיכל גדלה ולפיכך נקראו על שמה ללמדך שכל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו ור׳ יוחנן אמר מהכא (דה״א ד) ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה וכי בתיה ילדה והלא יוכבד ילדה אלא יוכבד ילדה ובתיה גדלה לפיכך נקראו על שמה ר״א אומר מהכא (תהלים עז) גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה וכי יוסף ילדם והלא יעקב ילדם אלא יעקב ילדם ויוסף כלכלם לפיכך נקראו על שמו :

ואע״פ שחייב אדם ללמד לבנו תורה לימוד עצמו קודם כדגרסינן בפ״ק דקדושין ת״ר הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם לבנו ר״י אומר אם בנו זריז וממולא בתלמוד יותר ממנו ותלמודו מתקיים בידו בנו קודם ועוד גרסינן בפ׳ לא יחפור (ב״ב פ״ב) אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל בתחלה מי שהיה לו אב היה מלמדו תורה ומי שלא היה לו אב לא היה למד תורה התקין שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים מאי דרים (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה וגו׳ ועדיין מי שהיה לו אב מעלה אותו לירושלים ללמוד ומי שלא היה לו אב לא היה עולה ולא לומד התקין שיהיו מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט״ז וכבן י״ז ומי שהיה רבו כועס עליו בועט בו ויוצא עד שבא יהושע בן גמלא והתקין שיהיו מושיבין בכל פלך ופלך ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן בן שש ובן שבע וישתדל אדם ללמד לבנו תורה בילדותו כדגרסינן באבות דר׳ נתן רבי נהוראי אומר הלמד תורה בילדותו למה״ד לפרה שכבשוה כשהיא קטנה שנא׳ (הושע י) ואפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש והלמד תורה בזקנותו למה״ד לפרה שכבשוה כשהיא זקנה שנאמר (שם ד) כי כפרה סוררה סרר ישראל ד״א הלמד תורה בילדותו למה״ד לעיסה שלשה בחמין והלמד בזקנותו לעיסה שלשה בצונן שונה ושוכח למה״ד לאשה שיולדת וקוברת דארשב״י הלמד תורה בילדותו למה״ד לרופא שהביאו לו מכה יש לו איזמל לחתכה ויש לו סמנין לרפאותה והלמד בזקנותו למה״ד לרופא שהביאו לו מכה לרפאותה י״ל איזמל לחתכה ואין לו סמנין לרפאותה אלישע בן אבויה אומר הלמד תורה בילדותו ד״ת נבלעין בדמו ויוצאין מפיו מפורשים והלמד בזקנותו אין דברי תורה נבלעין בדמו ואין יוצאין מפורשין :

צריך אדם לאהוב את בניו כנפשו אבל לא יראה להם האהבה אלא מצפינה בלבו כדי שלא יהיה עליו געגועין . וצריך להשוות את בניו בכל דבר במאכל ובכסות ובמתנה ובירושה ובכל דבר . ומעשה באדם אחד שסלק ירושתו מבניו לבנו אחד ונדוהו חכמים וה״מ אם בניו שוים בחכמה . אבל אם בנו א׳ חכם או שהוא הולך על הדרך הטובה ובנו האחר סורר ומורה זולל וסובא ה״ז מסלק הירושה ממנו ונותנה לבנו האחר שהוא הולך על הדרך הישרה ואל ישנה אדם את בנו בין אחיו מפני הקנאה דא״ר חמא בר גוריא אמר רב לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים שבשביל שני סלעים מילת (כתונת פסים) שהוסיף יעקב לבנו יוסף משאר אחיו נתקנאו בו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים :

וצריך האדם ליזהר ביותר ולשמור פיו ולשונו שלא ידבר בפני בנו בדבר מגונה וכ״ש לעשותו ואע״פ שהוא מגונה אם עשאו בפני הבן או שלא בפניו מ״מ יותר מגונה הוא האב אם דבר או עשה דבר מגונה בפני בנו שמא ילמד בנו ממנו אם יאמר לו האב למה עשית כך וכך יאמר לו הבן והלא כך וכך עשית אתה ועל זה אמר הנביא (צפניה ב) התקוששו וקושו פי׳ קשוט עצמך ואח״כ קשוט אחרים ואם ישמע האב דבר מגונה ויעשוהו אחרים יתעצבו מאד בפני הבן ויפליג בגנותו ויאמר תבא קללה על פלוני שעשה כך וכך ועל כל העושה כיוצא בו כדי שיתגנה הדבר בעיני הבן ויתרחק ממנו ומכיוצא בו . ואם

ישמע

ויהי כאשר זקן שמואל א"ר שמעון נקיים היו בני עלי מדבר שכתוב ואת אשר ישכבון את הנשים אלא כך היו עושין לא היו מקריבין בשעתן את הקרבנות אלא היו מעכבין אותם והיו בנות ישראל מביאות קיני יולדות בשביל טהרתן כמ"ש (ויקרא יב) ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת וגו' ותמן כתיב (שמות לח) הצובאות פתח אהל מועד והיו נוטלין את הקרבנות מידיהן ולא מקריבין בשעתן והיו בנות ישראל סבורות שנטהרו והולכות ומשמשות לבעליהן שנאמר (ש"א ב) ואת אשר ישכבון את הנשים הצובאות משכיבין הנשים טמאות עם בעליהן מי גרם להם כל זה הקרבנות שלא היו מקריבין בשעתן שנאמר מעבירים עם ה' מחטיאים עם ה' אין כתיב כאן אלא מעבירים שהיו מעבירין אותן משעה לשעה והוא אומר אל בני א"ל הקב"ה אתה מתרשל בבניך ותאמר להם אל בני והתורה צווחת ואומרת (משלי כג) אל תמנע מנער מוסר וגו' ואומר (שם כג) אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל משיבים ואומרים (מיכה ז) רעה עמך בשבטך צאן נחלתך וגו'. (ע"כ מצאתי ועם היות שיש מקצת טעיות בלשון הענין מובן ולא מצאתי ספר להגיהו כראוי):

עוד בתנא דבי אליהו שצריך האדם להתפלל על בנו שיצא כשר והגון הובא (ילקוט תהלים מזמור ל' סימן תשכ"א דף קד) בפסוק בטח בה' ז"ל תנא דבי אליהו מעשה בכהן אחד שהיה ירא שמים בסתר והיו לו י' בנים מאשה אחת ו' זכרים וארבע נקבות ובכל יום היה מתפלל ומשתטח ומלחך עפר בלשונו כדי שלא יבא א' מהם לידי עבירה ולידי דבר מכוער אמרו לא יצאת אותה שנה שלמה עד שבא עזרא והעלה הקב"ה את ישראל מבבל והעלה אותו כהן ולא נכנס אותו כהן לעולמו עד שראה כהנים גדולים ופרחי כהונה מבניו ומבני בניו עד ג' שנה ואח"כ נכנס לעולמו ועליו הוא אומר (תהלים לו) בטח בה' ועשה טוב וכתיב (ישעיה כו) בטחו בה' עדי עד בשני עולמות שלו שנאמר כי ביה ה' צור עולמים וכל הבוטחים בשמו באמת לא יבושו לעולם וכן הוא אומר (ירמיה ו) ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' והיה כעץ שתול וגו':

לעולם לא ילמד אדם את בנו חמר וגמל וספן רועה וחנוני מפני שאומנותם אומנות לסטים החמרים רובם נבלים הגמלים רובם לסטים הספנין רובם צדיקים דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה מה היא (א) מחטא דתלמיותא תניא ר"י אומר אין לך אומנות שעוברת מן העולם אשרי מי שראה את הוריו באומנות נקיה אוי למי שרואה את הוריו באומנות פגומה א"א לעולם בלא בסם ובלא בורסקי אשרי מי שאומנותו בסם אוי לו למי שאומנותו בורסקי ר"מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויבקש רחמים ממי שהעושר שלו שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב תניא ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שיהיו אוכלין שכרה בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב לפי שכל אומנות אין עומדת לאדם אלא בבחרותו ובזמן שכחו עליו אבל אם נופל לידי חולי או למכה של יסורין או שנכנס לזקנה אינו יכול לעמוד במלאכתו והוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא מגדלתו ומשמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית טובה בזקנותו ולא עוד אלא שהקדוש ב"ה מהדר את הצדיקים בזקנותם יותר מבנערותם וכן את מוצא בצדיקים שעסקו בתורה עד שלא באה לעולם (פי' ר"ל עד שלא נתנה) שנאמר (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם וגו' וברכו הקב"ה בנערותו ובזקנותו בנערותו (שם יב) ואעשך לגוי גדול ובזקנותו (שם כד) וה' ברך את אברהם בכל:

ואני המעתיק הצעיר אליהו מצאתי בתנא דבי אליהו כתיבת יד שתי מימרות מתייחסות לדרוש זה בענין גדול הבנים לעבודת ה' ראיתי להעתיקם הנה לפיכך חייבין כל קהל וקהל להעמיד מלמדי תינוקות ויהיו מצויים בכל עיר ועיר כדי שילמדו אותן תורה דאמר רשב"ל משום ר"י הנשיא אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן א"ל רב פפי דידי ודידך מאי א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא ואריב"ל משום ר"י הנשיא מקובל אני מרבותי ואמרי לה מאבותי אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפי' לבנין ב"ה וארשב"ל כל עיר שאין בה תלמדי תינוקות מחריבין אותה וי"א מחרימין אותה וגרסינן במסכת שבת אמר רב המנונא לא חרבה ירושלים אלא על שם שבטלו בה תינוקות של בית רבן שנאמר (ירמיה ו) שפוך על עולל בחוץ מ"ט שפוך על עולל לפי שהיו בחוץ א"ר יהודה בא וראה כמה חביבין תינוקות של בית רבן גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהן גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהן גלו תינוקות וגלתה שכינה עמהם שנאמר (איכה א) עולליה הלכו שבי לפני צר וכתיב בתריה ויצא מבת ציון כל הדרה וגרסינן במדרש (משלי כה) ולשון רכה תשבר גרם לשון התינוקות בתורה שהיא רכה שוברת כחן של גזרות שהם חזקות כעצם. וסי' תשב"ר גר"ס "תינוקות "של "בית "רבן "גזרות "רעות "מבטלין וצריך החזן ללמד אותם כל היום ומקצת הלילה כדי להרגם לקיים מה שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה ואין מבטלין אותן אלא בערבי שבתות ובערבי ימים טובים בלבד בסוף היום ובשבתות ובמועדים ובט' באב ואם הם רבים ישכרו מלמדים שיוכלו ללמדם בטוב שאם הם תינוקות הרבה לא יוכל שאת אותם מלמד א' לבדו ולא יוכל ללמדם כראוי ודי למלמד א' בכ"ה תינוקות ואם יש מלמד יותר בקי אל יסלקו התינוקות מזה שאינו בקי אחר שהן רגילין אצלו ויתנו אותם לזה הבקי כדגרסינן בבבא בתרא פ"ב אמר רבא סך מקרי דרדקי דגריס כ"ה ינוקי ואי איכא חמשין מותבין תרי ואי איכא ריש דוכנא מסייעין ליה ממתא (פי' אדם אחר שמסייע לחזן ללמד התינוקות) ואי איכא אחרינא דגריס טפי לא מסלקינן דלמא אתי לאתרשולי דגריס ולא דייק ואי איכא אחרינא דגריס ודייק לא מסלקינן ליה לדגריס ולא דייק דשבשתא מעילא נפקה דתניא קנאת סופרים תרבה חכמה רב דימי מנהרדעא אמר כ"ש דגריס טפי (פי' כ"ש דלא מסלקים הראשון אם

(א) שבתפירות עשוים תלמים תלמים שורות שורות כתלמים של מחרישה:

גריס

גוי צדיק שומר אמונים בשער זה נכנסים בעלי אמונה וכה"א (תהלים צב) טוב להודות לה' וגו' ואמונתך בלילות כי שמחתני ה' בפעלך. מי גרם לנו לשמוח בשמחה הזאת אמונה שהאמינו ישראל בהקב"ה בעוה"ז שכולו לילות וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא באמונה שנא' (שיר ד) אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה וכתיב (הושע ב) וארשתיך לי באמונה:

גדול הוא האמת שהוא א' מג' עמודים שהעולם קיים עליהם דתנן רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום. גדול הוא האמת שכל מי שעושה מלאכתו באמת עם הבריות כאילו קיים את התורה כולה שנאמר (תהלים קיט) צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת ולא נברא העולם אלא באמת כמו שמצינו במעשה בראשית שרמז הכתוב אמת בס"ת בששה פסוקים ואלו הן בראשית ברא אלהים את. ב' וירא אלהים את. ג' ויברא אלהים את. ד' ויברא אלהים את. ה' וירא אלהים את. ו' ברא אלהים לעשות ללמדך שכל מה שנברא בששת ימי בראשית הוא קיים על האמת. ולכך תקנו ששה פעמים אמת באמת ויציב כמו שכתבתי למעלה (שער הקדושה פ"ב) ובזה"ק אינו קיים אלא על האמת שנאמר אתי מלבנון תבואי ר"ת אמת והלבנון הוא בהמ"ק כדמתרגמינן ההר הטוב הזה והלבנון טורא טבא הדין ובית מקדשא וכשהפכו האמת הלכו בגולה שנא' תשורי מראש אמנה אותיות את"מ הפוך ולא עוד אלא שהקב"ה נקרא אמת שנא' (ירמיה י) וה' אלהים אמת ובזמן שהאמת מצויה בארץ הקב"ה מוריד גשמים בעתם ומברך תבואת השדה שנא' (תהלים פה) "אמת "מארץ "תצמח ר"ת אמת מה כתיב בתריה גם ה' יתן הטוב וגו' אלא בזמן שהאמת אינה מצויה בארץ הקב"ה מביא על הארץ רעה שנא' (ישעיה נט) ותהי האמת נעדרת וגו' וירא ה' וירע בעיניו:

לפיכך הנושא ונותן שלא באמונה ואינו שמח בחלקו ורודף אחר העושר ומשתדל לקנות ממון שלא כדין ה"ז מביא רעה על העולם והוא מזומן להפסד גדול בגופו ובממונו שנא' (משלי כד) ואץ להעשיר לא ינקה ובפתע פתאום תפול מארה בנכסיו ובכל ממונו וירד מנכסיו ויצטרך לבריות ועליו נאמר (ירמיה יז) קורא דגר ולא ילד וגו' ומה טוב ומה נעים המעט הקנוי בדין ובמשפט מן ההרבה הקנוי שלא כדין שנאמר (משלי טו) טוב ארוחת ירק ואהבה שם וגו':

והנושא ונותן באמונה הקב"ה מברך מעשה ידיו כדגרסינן בויקרא רבה א"ר ברכות מברכות בעליהן קללות מקללות בעליהן כיצד אבן שלמה יהיה לך אם עשית כן יהיה לך מה לישא וליתן מה ליקח ומה למכור שכן הוא אומר יהיה לך הוי ברכות מברכות בעליהן קללות כיצד (דברים כה) לא יהיה לך בכיסך וגו' לא יהיה לך בביתך איפה וגו' אמר הקב"ה אני אמרתי אבן שלמה וצדק יהיה לך אם עשית כן יהיה לך מה לישא וליתן ואם לאו לא יהיה לך מה לישא וליתן שכן כתיב לא יהיה לך הוי קללות מקללות בעליהן:

וגרסינן בתוספתא דב"מ ז' גנבים הם ואלו הם א' גונב דעת הבריות. ב' המסרב בחברו לארחו ואין בלבו לקרותו. ג' המרבה להבא בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל. ד' הפותח לחברו חביות (פי' ואומר לו שעשה בשבילו) המכורות לחנוני. ה' המעוות במדות. ו' המשקר במשקלות. ז' המערב חומץ ביין וכל הגונב דעת הבריות כאלו גונב דעת העליונה וגרסינן בספרי לא תעשו עול במשפט במדה וגו' מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה קרוי עול שנוי משוקץ תועבה וחרם וגורם לה' דברים א' מטמא את הארץ ב' מחלל את השם ג' מסלק את השכינה ד' מפיל שונאי ישראל בחרב ה' מגלה אותם מארצם מאזני צדק צדק את המאזנים יפה אבני צדק צדק את המשקלות יפה איפת צדק צדק את האיפה יפה הין צדק צדק את ההין יפה מכאן אז"ל הסיטון (פי' החנוני מוכר שעורים) מקנח מדותיו אחת לל' יום ובעה"ב אחת לי"ב חדש וחייב להכריע לו טפח פי' כששוקל החנוני לבעה"ב מוסיף על הדבר ששוקל עד שמכריע כף המאזנים שבה הדבר השוקל את הכף האחרת שהאבן בה טפח, היה שוקל עין בעין פי' המאזנים ממוצעות נותן לו גירומין א' בי' בשביל ההכרעה בין בלח בין ביבש. אמר רב ביבי בשם ר"ה מאי דכתיב (משלי יא) מאזני מרמה תועבת ה' וגו' אם ראית דור שמדותיו של שקר דע שהמלכות באה ומתגרה באותו הדור מ"ט מאזני מרמה תועבת ה' א"ר מה כתיב בתריה בא זדון ויבא קלון ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר מאי דכתיב מאזני צדק אבני צדק אפשר שדור שמדותיו של שקר שהוא זכאי א"ר אף משה רמז לישראל מן התורה שנא' (דברים כה) לא יהיה לך בכיסך וגו' לא יהיה בביתך וגו' ואם עשית כן דע שהמלכות באה ומתגרה באותו הדור מ"ט (שם כב) כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה וגו' מה כתיב בתריה זכור את אשר עשה לך עמלק:

וישתדל לתת יותר ממה שיש לו ליתן כדי להתרחק מן הגזל לפי שבעון הגזל הגשמים נעצרים כדגרסינן בתענית פ' סדר תעניות א"ר אמי אין הגשמים נעצרין אלא בעון הגזל שנא' (איוב לו) על כפים כסה אור ואין כפים אלא גזל שנא' (יונה ג) ומן החמס אשר בכפיהם ואין אור אלא מטר דכתיב (איוב לז) יפיץ ענן אורו וגרסינן בסנהדרין (פ"י) א"ר אלעזר בא וראה כמה כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל שנא' (בראשית ו) כי מלאה הארץ חמס ת"ר לא תעשו עול במשפט וגו' המדה הזאת מדת קרקע (א) שלא ימדוד לא' בימות החמה ולאחד בימות הגשמים. במשקל שלא יטמין משקלותיו (ב) במלח. במשורה שלא ירתיח (פי' המשורה הוא כלי קטן ומודדין בו הלח אומר שלא ירתיח השמן

(א) חבל שמודדין בו בימות הגשמים הוא לח ומתפשט כל צרכו ובימות החמה הוא יבש ונגמד ונכווץ כהבינו:
(ב) ובשעה לוקח לוקח בהן:

שמע דבר משובח מעשו אחרים כגון לימוד או כתיבה נאה או כיוצא בהם ישבחהו מאוד בעיני בנו ויאמר כמה נאה דבר זה שעשה פלוני וסופו לירש מעלה עליונה הואיל והוא עשה דבר נחמד כזה ויפליג בשבחו כדי שישמע הבן ויתאוה לעשות גם הוא דבר נאה כמוהו. סוף דבר ישתדל מאוד להרחיק את בנו מן הכעור ומן הדומה לו ויקרבנו למדת החסידים והישרים כגון כשיקום האב בבוקר לתפלה שמוליך לבנו עמו לב"ה וכן שילך לגמול חסדים כגון ביקור חולים והכנסת כלה והוצאת המת וכיוצא באלו יוליך בנו עמו כדי שירגילנו בב"ה ובעשיית המצות. וכשיעשה האב מצוה מן המצות יעשה אותה בעצמו כגון סוכה ולולב וכיוצא בהם יקשור הלולב בידו ויראה לבנו וילמדו לעשות כך כדי שיהיו המצות הכיבן עליו ונמצא האב זוכה ומזכה לבנו לפי שילמוד הבן לעשות כמעשה אביו וללכת על הדרך הנכונה כאביו ויזכה האב לטוב וזרעו לברכה וגרסי' בפ"ק דתענית רב נחמן ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא א"ל לימא לן מר מילתא דאגדתא א"ל הכי א"ר יוחנן אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ואתי לידי סכנה בתר דסעיד א"ל הכי א"ר יוחנן יעקב אבינו לא מת א"כ אמאי ספדו ספדיא והנטו הנטיא א"ל מקרא אני דורש ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו' מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כי הוו מפטרי מהדדי א"ל ליברכן מר א"ל אמשול לך משל למה"ד לאדם שהוא מהלך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקים וצלו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו כשבקש לילך א"ל אילן אילן במה אברכך אם אומר שיהיו פירותיך מתוקים הרי פירותיך מתוקים שיהא צלך נאה הרי צלך נאה שתהא אמת המים עוברת תחתיך הרי אמת המים עוברת תחתיך אלא יה"ר שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך אף אתה במה אברכך אם בתורה הרי תורה אם בעושר הרי עושר אם בבנים הרי בנים אלא יה"ר שיהיו צאצאי מעיך כמותך וכשיגדל הבן יזהר האב שלא לדחקו וליסרו יותר מדאי אלא יהיה דבורו עמו בנחת ולא יקללנו ולא יחרפוהו ואין צ"ל שלא יכנו שמא יחטיא הבן על אביו ונמצא מחטיאו וגורם לו לאבדו מן העה"ב ועל זה נאמר (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול וגו' ישתדל האב לפרוש מן הקנאה והאיבה והתחרות אם ב"א יחרפוהו או יקללוהו בפני בנו שלא יחרה אף הבן ויתקוטט עמם בשביל אביו ואפשר שיהרוג או יהרג ונמצא האב גורם לבנו מיתה משונה או מביאו לידי בזיון ואם יארע לאב שום מריבה עם אדם ויחרפהו יסבול ויעצור הדבר שמא ישמע בנו ויבא לידי סכנה:

מעשה בחסיד א' שהיה מתוכח עם חבירו בשער אצל החכמים והיה בנו אצלו והיה בעל דינו מחרף ומגדף אותו ואומר לו עשית כך וכך והיה מספר בגנותו ואומר בשבילו דברים מכוערים מאד ושמע בנו וחרה אפו עד מאד לכבוד אביו ובקש להתקוטט עם אותו האיש בעל דינו של אביו כשהרגיש אביו א"ל למה חרה לך אם אמת הדברים שהוא אומר שאני עשיתי דברים מכוערים ומגונים כאלו למה תתקוטט עמו אני הוא שעשיתי שלא כדין הואיל ועשיתי שלא כדין ראוי אני לשמוע חרפות וקללות מפי כל אדם על מעשי הרעים. ואם לא עשיתי אותם הדברים המכוערים שאמר למה תחוש לדברים בטלים הניח לו ויאמר והש"י יודע הנסתרות יודע שלא עשיתי ושאני נקי מכל הדברים שהוא אומר בשבילי ושהוא אומר שוא ודבר כזב:

לעולם ישתדל אדם ללמוד וללמד את בנו תורה והעושה כך הרי הוא מתלמידיו של אברהם ע"ה כדגרסינן בב"ר בן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו רבי אלחנן בן חני אומר בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר (בראשית כו) עקב אשר שמע וגו' עק"ב עולה למנין מאה ושבעים ושתים והוא חיה קע"ה נמצאת אומר בן ג' שנים הכיר את בוראו והיה משמר אפילו דקדוקי סופרים והיה עושה מצות עשה שהם רמ"ח כמנין איבריו ולא היה חסר מהן אלא אחת שהיא מצות המילה לפיכך אמר לו הקב"ה התהלך לפני והיה תמים ולפיכך הוסיף הקב"ה בשמו ה"א שנא' (בראשית יז) והיה שמך אברהם ואח"כ ואתנה בריתי וגו' רמז לו שישלים בשמו להשלום רמ"ח מצות שהוא מכין שכך עולה מנין אברהם רמ"ח כלומר מול ערלתך ותהיה שלם ויהיה שמך שלם. והיה מלמד את בנו תורה שנא' כי ידעתיו וגו' א"ל הקב"ה אתה למדת לבנך תורה בעוה"ז חייך אני בכבודי מלמד בניך תורה לעה"ב שנא' (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך:

פרק משא ומתן באמונה

אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו. גרסינן במסכת ברכות בפ"ק א"ר חייא בר אבי משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים דאלו בירא שמים כתיב (תהלים קכח) אשרי כל ירא ה' ובנהנה מיגיע כפיו כתיב (שם) אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב וגרסינן בנדה בפ' תינוקת מה יעשה אדם ויתעשר ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה וגרסי' במדרש משלי (משלי כח) איש אמונות רב ברכות ואץ להעשיר לא ינקה במשא ונותן באמונה נכסיו מתברכין והקב"ה מזמין לו פרנסתו מפני שב"א בוטחין באמונתו ויהיה ממונם מצוי אצלו תמיד ולא די לו שיתפרנס מן האמונה אלא שנקרא צדיק שנא' (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה וגרסינן במכילתא ויאמינו בה' ובמשה עבדו גדולה אמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר האמונה שהאמינו ישראל זכו ששרתה עליהם שכינה ואמרו שירה שנא' (שמות יד) ויאמינו בה' וגו' וכתיב בתריה אז ישיר משה וגו'. וכן אתה מוצא באברהם שלא ירש העוה"ז והעוה"ב אלא בשכר האמונה שנא' (בראשית טו) והאמין בה' וכתיב בתריה לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן אתה מוצא שלא נגאלו ישראל אלא בשכר אמונה שנאמר (שמות ד) ויאמן העם ואומר (שם יז) ויהי ידיו אמונה ואומר (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא

וכלי לילה בלילה. קרדום ביום ומחרישה ביום אבל לא קרדום ביום ולא מחרישה בלילה. וכתב בשלמתו וברכך וגו' מלמד שהוא מצווה לברכך יכול אם מברכך אתה מבורך ואם לא ברכך אין אתה מבורך ת"ל ולך תהיה לדקה גו' מלמד שהלדקה עולה לפני כסא הכבוד (דברים כד) לא תעשוק שכיר גו' והלא כבר נאמר לא תגזול מלמד שכל הכובש שכר שכיר עובר בג' לאוין משום בל תעשוק ובל תגזול ובל תלין וגרסי' בב"מ (פ"ו) רבה בר בר חנה השכיר פועלים להוליך חביות ממקום למקום ונשתברה להם אחת מהם מפני שהיו נושאי שכר משכן רבה בר בר חנה הלכו עמו לדין לבי רב רבו של רבה א"ל רב לרבה החזר להם המשכון א"ל דינא הכי א"ל מן הדין הוא שישלמו לך החבית אלא עשה עמהם לפנים משורת הדין למען תלך בדרך טובים חזרו ואמרו לו אנחנו עניים וטרחנו היום ואין לנו פרנסה א"ל תן להם שכרם א"ל דינא הכי לא די שנשברו ולא פרעו אלא אתן להם שכרם א"ל השלים הטוב בסוב ואורחות לדיקים תשמור:

וכל ירא שמים והרד אל דבר ה' יעשה מעלמו עם חבריו לפנים משורת הדין שנא' (דברים ו) שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם. וכתיב (שם יב) כי תעשה הטוב והישר ירושלמי' בתחומה בשביל ד' דברים בעלי בתים כלים על עושקי שכר שכיר ועל כובשי שכר שכיר ועל פורקי עו. מעל נואריהם ונותנים על נוארי חבריהם ועל גסות הרוח כנגד כולם. ועוד גרסי' בעבור ד' דברים ממון של בעלי בתים נמסר למלכות (ז) על שטרות פרועות ועל מלוי ברבית ועל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה ועל פוסקי לדקה ברבים ואין נותנין (דברים כד) ביומו תתן שכרו גו' מכלל שנאמר ואליו הוא נושא את נפשו אין לי אלא במלאכה שהוא עושה בנפשו מלאכה שאין עושה בנפשו מנין ת"ל לא תעשוק מ"מ א"כ למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע ע"י עני ואביון יותר מכל היקום. מאהיך ולא מאחריך. או מגרך זה גר לדק. ביומו תתן שכרו מלמד ששכיר לילה גובה כל היום ושכיר יום גובה כל הלילה מנין ת"ל (ויקרא יט) לא תלין פעולת שכיר ואליו הוא נושא את נפשו וכי למה עלה זה בכבש ומסר את נפשו אלא שתתן שכרו בו ביום א"כ למה נאמר ואליו הוא נושא את נפשו אלא מלמד שכל הכובש ש"ש מעלה עליו הכתוב כאלו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך יכול מצוה שלא לקרא ת"ל (דברים טו) וקרא. יכול מצוה לקרות ת"ל ולא יקרא יכול אם קרא עליך והיה בך חטא ואם אינו קורא לא יהיה בך חטא ת"ל והיה בך חטא מ"מ. א"כ למה נאמר וקרא עליך אלא ממהר אני ליפרע ע"י קורא ממי שאינו קורא וגרסי' בב"מ (פרק ט) ואליו הוא נושא את נפשו מפני מה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר עלמו לסכנה אלא שתתן לו שכרו מכאן א"ר שכל הכובש שכר שכיר כאלו נוטל את נפשו והוא שאמר הכתוב (ירמיה כב) הוי בונה ביתו בלא לדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבוד חנם ופועלו לא יתן לו:

ובשם שמצוה לתת שכר שכיר ביומו כך מצוה על השכיר לעשות מלאכת בע"ה בלא מרמה. דהניא לא יעשה שכיר יום מלאכה בלילה כדי שלא יבא יגע ביום ולא יוכל לעשות מלאכת בע"ה כראוי ולא יתן שכיר מפרנסתו לבניו מפני שצריך לעשות מלאכת בע"ה בכל כחו כמו שאמר יעקב (בראשית לא) כי בכל כחי עבדתי את אביכן ד"א לא תלין גו' אין לי אלא שכר האדם שכר הבהמות שכר הכלים שכר הקרקעות מנין ת"ל לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר אינו עובר עליו אלא עד הבקר הראשון (ה) יכול אפי' שמהו אצל חנוני או שלחני יהא עובר עליו ת"ל אתך לא אמרתי אלא שלא ילין אתך לרצונו:

לעולם ידבק אדם באומנות השובה ונקיה ויתרחק מאומניות רעות כגון בורסקי חמר גמל ספן וכיולא בהם ויתרחק גם כן מליהנות משכר אשתו אף על פי שמעשיה שלו מפני שאין בשכר האשה ברכה כדגרסי' בפ' מקום שנהגו (פסחים פ"ד) ת"ר המלפה לשכר אשתו וריחים אינו רואה בהן סימן ברכה לעולם אבל (ט) עבדה מאני ומזבנה אשתבוחי קא משתבח בה קרא דכתיב (משלי לא) סדין עשתה ותמכור גו' ת"ר ד' פרוטות אין רואין סימן ברכה לעולם ואלו הן שכר כותבין ושכר מתורגמנין ומעות הבאות ממדינת הים ומעות יתומים בשלמא שכר מתורגמנין משום שכר שבת מעות יתומים נמי דלאו בני מחילה נינהו מעות הבאות ממדינת הים דלא כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא אלא שכר כותבין מ"ט אריב"ל כ"ד תעניות התענו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאלמלא יתעשרו אינן כותבין ת"ר כותבי ספרים תפילין ומזוזות הם ותגריהם ותגרי תגריהן וכל העוסקים במלאכת שמים לאתויי מוכרי תכלת אין רואין סימן ברכה לעולם ואם עוסקים (י) לשמן רואין:

וגרסינן במציעא בפרק המפקיד א"ר יצחק לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו שנא' וצרת הכסף בידך וא"ר יצחק לעולם ישלש אדם מעותיו שליש בקרקע שליש בפרקמטיא שליש תחת ידו וא"ר יצחק אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנא' (שם כח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. תני ר"ש אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולט בו שנא' יצו ה' אתך גו' הא למדנו שאין הברכה מצויה על השקול ועל המדוד אלא על הסמוי מן העין:

לעולם ישתדל אדם להיות זהיר במשאו ובמתנו באמונה שכל הנושא ונותן באמונה מעלין עליו כאלו קיים תרי"ג מצות כדגרסינן במסכת מכות דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני שס"ה מצות לא תעשה כמנין ימות החמה ורמ"ח מצות עשה כנגד אבריו של אדם א"ר המנונא מאי קראה שם.

(ז) שאינן אלא שטרות פרועות וגובות מהם פעם אחרת: (ח) פי' נתנו מאללו והעמידו אלל חנוני ששיס הפועל [illegible] פירות מחנותו ויפרע בע"ש להחנוני תן לו בדינר פירות ועלי לשלם: (ט) שעושה בגדים או כלים ומוכרם: (י) שמדקדקו בהן לשמן:

השמן או הדבש בשעה שמודד אותו לבע"ה כדי שיתפתחו במדה וישפכו מיד על פי המדה) והלא דברים ק"ו ומה משורה שהוא א' מל"ו בלוג הקפידה תורה עליו ק"ו הין וחצי הין ורביעית הין לוג וחצי לוג ורביעית לוג ושליש לוג אמר רבא למה כתב רחמנא יציאת מצרים ברבית ויציאת מצרים בציצית ויציאת מצרים במשקלות (פי' בכל א' מאלו הג' הוא אומר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וגו') אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה (ג) של בכור לטפה שאינה של בכור וכן אני מבחין ועתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו ביד נכרי ונותן אותם ברבית לישראל ואומר שהם של נכרי וכן אני מבחין ועתיד ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח ושוקל בהן ואני מבחין ועתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא (פי' קלא צבע שהוא בעין התכלת) וגרסינן בתנחומא הוי זהיר דלא למגזל ודלא למחטף מידי חד מן הבריה שאין לנו חמור מכל בעונש הגזל דהר"א כל עבירות שבתורה עברו דור המבול ולא נחתם גזר דינם אלא על הגזל שנא' (יחזקאל ז) החמס קם למטה רשע. וא"ר אלעזר מלמד שזקף ועמד לפני הקב"ה ואמר רבש"ע לא מהם ולא מהמונם וגרסינן פ' במה מדליקין בעון הגזל הגובאי עולה והרעב הוה וב"א אוכלין בשר בניהם ובנותיהם שנא' (עמוס ד) שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים וגו' וכתיב (יואל ד) יתר הגזם אכל הארבה וכתיב (ישעיה ט) ויגזור על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו וגו' אל תקרי בשר זרועו אלא בשר זרעו וגרסינן במדרש משלי (פ"י) אל תגזל דל כי דל הוא פי' אל תגזול דל מפני שבדלותו אינו יכול להציל נכסים ולא דל דוקא אלא אפי' עשיר ולמה אמר דל מפני שהוא עון גדול כמה דאת אמר וגר לא תונה וגו' וגרסינן בב"ק (פ"ט) כל הגוזל פרוטה מעני כאלו גוזל נשמתו ממנו ר"ה ורב חסדא חד אמר נפשו של נגזל וחד אמר נפשו של גזלן מ"ד נפשו של נגזל דכתיב (משלי א) את נפש בעליו יקח ומ"ד נפשו של גזלן דכתיב (שם כב) אל תגזל דל כי דל הוא ר"מ אומר ג' אין (ד) הפרגוד נעול בפניהם אונאה וגזל וע"ס אונאה מנין דכתיב (עמוס ז) הנה ה' נצב על חומת אנך גזל דכתיב (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד ע"ס דכתיב (ישעיה סה) העם המכעיסים אותי על פני ומאן דגזל מחזיר לגזלניו ומתכפר לו וכי מהדר לנגזל מבעי ליה לאתוי ליה כי היכי דלא לימנע מלעשות תשובה:

ת"ר הגזלנין ומלוי ברבית אין מקבלים מהם וכל המקבל מהם (ה) אין רוח חכמים נוחה הימנו וה"מ שאין הגזלה הוזרת בעיניה אבל חוזרת בעיניה מקבלין דא"ר יוחנן בימי רבי נשנית משנה זו מעשה באדם א' שבקש לעשות תשובה אמרה לו אשתו ריקא אם אתה עושה תשובה אפי' אבנט שאתה אוזר בו אינו משלך באותה שעה נמנע מלעשות תשובה באותה שעה אמרו המלין ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלין מידם והמקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו שאלו תלמידיו את ריב"ז מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן שהגנב משלם תשלומי כפל ד' וה' ובגזלן כתיב (ויקרא ה) והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל א"ל זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לקונו שהגנב כביכול עשה עין של מעלה כאלו אינה רואה ואוזן של מעלה כאלו אינה שומעת שנא' (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ואומר אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ א"ר מאיר מלמה"ד לשנים שהיו בעיר אחת ועשו משתה אחד זימן את בני העיר ולא זימן את בן המלך. וא' לא זימן לא בני העיר ולא בן המלך. מי כאוי ליענש יותר הוי אומר זה שזימן את בני העיר ולא זימן את בן המלך:

וגרסינן במדרש השכם (ויקרא כה) ולא תונו איש את עמיתו יכול אונאת דברים או אונאת ממון כשהוא אומר אל תונו איש את אחיו הרי אונאת ממון אמור ומה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים כיצד אם בעל תשובה הוא לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך שנא' (שמות כב) וגר לא תונה היו חלאים או יסורין באין עליו או קובר את בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב (איוב ד) הלא יראתך כסלתך וגו' זכר נא מי הוא נקי אבד וגרסינן בב"מ פ"ב א"ר יוחנן משום רשב"י גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך ר"א אומר זה בגופו וזה בממונו ר"ש בר נחמני אומר זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון תני תנא קמיה דר"נ בר יצחק כל המלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים א"ל שפיר קאמרת דחזיל סומקא ואתי חוורא בא וראה כמה הקב"ה מקפיד על האונאה כדגרסינן במציעא בפ' הזהב נתן חול בין חוליא לחוליא ר"א מטהר וחכמים מטמאין השיב ר"א כל תשובות שבעולם ולא קבלו ממנו וכו':

וחייב אדם ללות לעני בשעת דחקו שזה גם הוא בענין משא ומתן ואם משכן לו עבוטו בהוצו ישיבנו לו כבא השמש דכתיב (דברים כד) השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש וגו' וגרסינן בספרי (שם כד) כי תשה ברעך אין לי אלא מלוה. לרבות שכר שכיר והקפת החנות מנין ת"ל משאת מאומה. לא תבא אל ביתו וגו' יכול לא ימשכנו מבפנים אבל ימשכנו מבחוץ ת"ל לעבוט עבוטו בחוץ יכול לא ימשכנו מבחוץ אלא מבפנים ת"ל בחוץ תעמוד וגו' וכשהוא אומר והאיש לרבות שליח ב"ד ואם איש עני הוא אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל ואם איש אם כן למה נאמר עני (ו) ממהר אני ליפרע על ידי עני מעל ידי עשיר לא תשכב בעבוטו לא תשכב ועבוטו עמך השב תשיב לו וגו' מלמד שמחזיר לו כלי יום ביום וכלי

(ג) פרי שבאו י' רווקים על מצרים אחת ונתעברה בי' עבורים עשר בכורות שכן בכורים מגד אביהם כלם מתו: (ד) מחיצה שהיא לפני הקב"ה: (ה) אין רוח חכמה ותפילות בקרבו: (ו) הקב"ה ממהר פרעונם למי שמצער לעני יותר ממי שמצער לעשיר:

שידו ואמר הקב"ה לישראל בני הואיל וכך הדינין חביבין הוו זהירין בהם הה"ד שופטים גו'. ד"א שופטים ושוטרים הה"ד (דברים לב) אם שנותי ברק חרבי גו' מה המקרא הזה ר"א אם משנן אני ברק חרבי אני משנן העולם ומה אעשה ותאחז במשפט ידי. א"ר יצחק שני דברים בימינו של הקב"ה צדק ותורה. צדק דכתיב צדק מלאה ימינך תורה דכתיב (דברים לג) מימינו אש דת למו. ושני דברים בידו ואלו הן הנפש והדין הנפש דכתיב (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי הדין דכתיב (דברים לב) ותאחז במשפט ידי שמרו את הדין ואני משמר את נפשותיכם הוי שופטים ושוטרים גו'. ד"א שופטים ושוטרים א"ר אלעזר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין ומהיכן אלא א"ר אלעזר אם נעשה הדין למטה אין נעשה הדין למעלה ואם לא נעשה הדין למטה נעשה הדין למעלה א"ר אלעזר כ"ז שהתחתונים עושים דין אמת אין עליונים עושין דין וכ"ז שאין התחתונים עושים דין אמת עליונים עושים דין וכ"ז שישראל עושין דין בארץ אין הקב"ה עושה דין בשמים. אמר הקב"ה אני כלי אומנותי משפט שנא' (תהלים לז) כי ה' אוהב משפט כשישראל נוטלין כלי אומנותי אני מתעסק באומנות אחרת להוריד גשמים בעונתן וליתן שלום בארץ שנא' (ויקרא כו) אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם גו' והוא שדוד אומר ברה"ק (תהלים עב) ידין עמך בצדק גו' וכתיב בתריה ישאו הרים שלום לעם גו' וכי הרים נושאין שלום לעם הם אלא כשישראל עושין את המשפט לאמתו מביא הקב"ה גשמים על ההרים ונותנים את פרים ועושה שלום בארץ. ד"א שופטים א"ר חייא בא וראה ו' מעלות היו בכסאו של שלמה שנא' (ד"ה ב ט) ושש מעלות לכסא גו' ובפרשה הזאת של שופטים כתובים שש פעמים לא ואלו הן. לא תטה משפט. לא תכיר פנים. ולא תקח שחד. לא תטע לך אשרה. ולא תקים לך מצבה. **לא תזבח** לה' אלהיך שור ושה. במעלה ראשונה היה הכרוז אומר לא תכיר פנים. במעלה שניה אומר **הכרוז לא** תטה משפט. שלישית אומר לא תקח שחד. ד' אומר לא תטע לך. ה' אומר ולא תקים לך מצבה. ו' אומר לא תזבח גו'. ד"א שופטים ושוטרים אר"ל משל למה"ד למלך שהיו לו בנים והיה אוהב את הקטן יותר מכולם אמר המלך אני נותן פרדסי לבני שאני אוהבו יותר מכל בני כך אמר הקב"ה מכל העכו"ם איני אוהב אלא ישראל שנא' (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו ומכל מה שבראתי איני אוהב אלא הדין שנא' (תהלים לז) כי ה' אוהב משפט אמר הקב"ה אני מה שאהבתי אתן לעם שאני אוהב הוי שופטים ושוטרים. אמר הקב"ה לישראל בזכות שאתם משמרים את הדין אני מתגאה שנא' (ישעיה ה) ויגבה ה' צבאות במשפט וע"י שאתם עושים צדקה אני מתקדש שנא' והאל הקדוש נקדש בצדקה ואם שמרתם את שניהם הצדקה והדין מיד אני גואל אתכם גאולה שלמה שנא' (שם נו) כה אמר ה' שמרו משפט וגו' ד"א שופטים אשב"ג אל תהי מגלגל שתמוט א' מג' רגלי העולם שהוא הדין שמנו חכמים על ג' דברים העולם קיים על הדין כו' תן דעתך שאם הטית את הדין שאתה מזעזע את העולם שהוא א' מרגליו לכך אמר קשה הוא כחו של דין שהוא א' מרגלי כסא הכבוד שנא' (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך אמר הקב"ה הואיל וכך ענשו של דין הוו זהירים בו הוי שופטים ושוטרים:

ועל הדין והצדקה העולם עומד ושניהם הם יסוד העולם ובהם נבראו שנא' (ישעיה כח) ושמתי משפט לקו וצדקה למשקולת פי' כשברא הקב"ה את העולם שם את המשפט לקו ר"ל כמו קו של חוט שישים הבונה כשיבנה הכותל כדי שלא יטה הבנין לכאן ולכאן וצדקה למשקולת כמו עמוד של עופרת או של ברזל ששוקל בו הבונה הבנין כדי שיהיה על קו היושר ולא ימוט הרי שהמשפט והצדקה נבראו קודם העולם ובהם נברא. וגרסי' במדרש שכשם הקב"ה הזהיר את ישראל למנות שופטים שדנין דין אמת לאמתו ועוסקין בצרכי צבור וגודרין להם את הפרצות ויתקנו את המקולקל שכשדנין דין אמת לאמתו יהיה שלום בעולם ויתקיים שכך שנינו על שלשה דברים העולם קיים על הדין וגו' ושלשתן בפסוק א' נאמרו שנא' (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם שכיון שנעשה הדין נעשה האמת ונעשה השלום לפיכך צריכין הדיינין לדעת את מי הם דנין ולפני מי הם דנין והיאך הם דנין ולא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו גו' ר"ל גורמין לעולם שיתמוטט וכן וירעשו מוסדי תבל ואומר (ישעיה כד) רועה התרועעה הארץ גו' ואומר נוע תנוע ארץ גו' וכל כך למה לפי שאין עושין משפט שנא' (שם נט) וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט אמר הקב"ה לדיינין (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם ר"ל דיינים כמו עד האלהים וגו' ואתם לא עשיתם כן אכן כאדם תמותון נתתי לכם מה שלא נתתי לאומה אחרת שנא' (שם קמז) מגיד דבריו ליעקב גו' לא עשה כן לכל גוי. ראה כמה אהוב וחביב לפניו המשפט ולפי שהדינין מדה טובה לפני הקב"ה הוא מסרה למשה קודם תרי"ג מצות שנא' (שמות טו) שם שם לו חק ומשפט גו' וא"ל סדרם לפני בני כשלחן ערוך דכתיב (שם כא) ואלה המשפטים גו' כאדם שהוא משים בפי התינוק שנא' (דברים לא) שימה בפיהם. ולמה אהב כל כך המשפטים לפי שהשלום תלוי בהם כי כשיש בין אדם לחבירו דין ותחרות וקטטה ועושין ביניהם דין השלום נעשה ביניהם. בא וראה כמה הדינין חביבין לפני הקב"ה ששקלן כעשרת הדברות כל דבור ודבור הוא מצוה בפני עצמו. אבל הדינין נאמר בהם עשר מצות עשה ועשרה לאוין אלו הן מצות עשה. א' (שמות כא) ואלה המשפטים גו'. ב' (ויקרא יט) בצדק תשפוט עמיתך. ג' (דברים יז) שופטים ושוטרים. ד' (שם) ושפטו את העם. ה' (שם א) ושפטתם צדק. ו' (שם כה) ונגשו אל המשפט ושפטום. ז' (שם כה) והפילו השופט. ח' (שם טז) שום. ט' תשים עליך מלך. י' (שם) אשר יבחר ה' אלהיך בו. וי' לאוין אלו הם א' (שם א) לא תכירו פנים. ב' (שם) לא תגורו מפני איש. ג' (ויקרא יט) לא תעשו עול במשפט.

(שם לג) תורה צוה לנו משה גו' תורה בגימט' שית מאה וחד סרי הווין הנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום בא דוד והעמידן על י"א דכתיב (תהלים טו) ה' מי יגור באהלך הולך תמים. א' ופועל צדק ב' כו' ושוחד על נקי לא לקח י"א עושה אלה לא ימוט לעולם. הולך תמים זה אברהם אע"ה שנאמר בו (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים. ופועל צדק כגון אבא חלקיה כשהיה פועל בשדה (פי' נשכר) לא היה מתעסק בכל דבר ולא היה נותן שלום לכל אדם כדי שלא יתעכב ממלאכת בעה"ב. ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא שהיה לו חפץ אחד והיה נותן לו בו אדם א' שמונים והיה מבקש רב ספרא מאה לאחר זמן נמלך רב ספרא למעות ונתן בלבו ליטול השמונים מאותו האיש וליתן לו החפץ וגם אותו האיש נמלך לחפץ ונתן בלבו לקנותו מרב ספרא במאה בא אותו אדם לבית רב ספרא וא"ל תן לי החפץ וטול מאה כדבריך א"ל רב ספרא לא אטול אלא פ' שכבר גמרתי בלבי ליטול הפ' ועכשיו אילו הייתי נוטל מאה לא הייתי מקיים ודובר אמת בלבבו. לא רגל גו' זה יעקב אע"ה דכתיב ביה (שם כז) אולי ימושני אבי גו'. לא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חבירו וחרפה לא נשא על קרובו זה המקרב את (כ) קרובו. נבזה בעיניו נמאס זה חזקיה מלך יהודה שגרר עצמות אביו על מטה של חבלים. ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה בשעה שהיה רואה ת"ח היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי מרי. נשבע להרע ולא ימיר כר' יוחנן דא"ל יוחנן אהא בתענית עד שאבא לביתי. כספו לא נתן בנשך אפילו (ל) רבית דנכרי. ושוחד על נקי לא לקח כגון ר' ישמעאל בר' יוסי ור' ישמעאל בן אלישע. עושה אלה לא ימוט גו' כשהיה ר"ג מגיע למקרא זה היה בוכה ואומר מאן דעביד לכלהו הוא דלא ימוט הא חדא מינייהו ימוט א"ל ר"ע אלא מעתה (ויקרא יח) אל תטמאו בכל אלה בכלהו אין בחדא לא אלא באחת מכל אלה ה"נ באחת מכל אלה. בא ישעיה והעמידם על שש שנאמר (ישעיה לג) הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשחד אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע. הולך צדקות זה אברהם אע"ה שנא' (בראשית יח) כי ידעתיו גו'. דובר מישרים זה שאינו מקניט את חבירו ברבים. מואס בבצע מעשקות כגון ר' ישמעאל בן אלישע. נוער כפיו מתמוך בשוחד כגון ר' ישמעאל בר"י. אוטם אזנו משמוע דמים כגון ר"א בר' שמעון דלא שמע בזילותא דצורבא מרבנן ושתיק. עוצם עיניו מראות ברע כמו ר' חייא בר אבא דא"ר חייא בר אבא אסור להסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה וכתיב (ישעיה לג) הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו גו'. בא מיכה והעמידן על שלש דכתיב (מיכה ו) הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך. עשות משפט זה הדין. ואהבת חסד זו גמילות חסדים. והצנע לכת זו הוצאת המת והכנסת כלה והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשות בצנעה עאכ"ו. חזר ישעיה והעמידם על שתים דכתיב (ישעיה נו) שמרו משפט ועשו צדקה. בא עמוס והעמידם על אחת דכתיב (עמוס ה) כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו מתקיף לה רב נחמן אימא דרשוני בכל התורה כולה אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שנא' (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה. הא למדנו שהנושא ונותן באמונה כאלו קיים תרי"ג מצות ולא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה בעלי אמנה שנא' (ירמיה ה) שוטטו בחוצות ירושלים וגו' מבקש אמונה ואסלח לה. ועתיד אדם ליתן הדין על משאו ומתנו באמונה כדגרסי' בפ"ק במה מדליקין רבה אמר בשעה שמכניסין האדם לדין אומרים לו כלום נשאת ונתת באמונה. קבעת עתים לתורה. עסקת בפריה ורביה. צפית לישועה. פלפלת בחכמה. הבנת דבר מתוך דבר. ואין הגשמים יורדין אלא בזכות אנשי אמנה כדגרסי' בפ"ק דתענית א"ר אמי אין הגשמים יורדין אלא בשביל אנשי אמנה שנאמר (תהלים פה) אמת מארץ תצמח גו' וכתיב בתריה גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה וכתיב (שם פח) חסד ואמת נפגשו וגו':

פרק הדיינין

עשה משפט וצדקה נבחר לה' מזבח (משלי כא) גרסי' בואלה הדברים רבה שופטים ושוטרים גו' הה"ד עשה משפט וצדקה גו' מפני שהקרבנות לא היו נוהגין אלא בפני הבית כו'. ד"א הקרבנות אין מכפרין אלא לשוגג כו'. ד"א הקרבנות אינן נוהגין אלא בעה"ז והצדקה ודינין בעה"ז ובעה"ב כיצד הקב"ה משלם שכר טוב לצדיקים ונפרע מן הרשעים לעה"ב הרי שיש דינין לעה"ב. צדקה שהקב"ה מרחם על בריותיו לעה"ב ועושה עמהם צדקה כדי שלא יאבדו ברשעתם אר"ש בר נחמני בשעה שאמר הקב"ה לדוד רק אתה לא תבנה הבית וגו' כל מי שהיה מקלל לדוד מה היה עושה א"ל טוב (א) שיבנה הבית מדפ לך מה היה דוד אומר (תהלים קכב) שמחתי באומרים לי בית ה' נלך אין כתיב כאן שמחתי בית ה' נלך אלא באומרים לי וגו' מקיפין לי דברים לומר שאין אתה בונה הבית א"ל הקב"ה חייך שעה אחת מהייך אין אני מחסר שנא' (ש"ב ו) כי ימלאו ימיך ושכבת את אבותיך א"ל הקב"ה הצדקה והדין שאתה עושה חביבין עלי מבית המקדש שנאמר (שם ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה מהו משפט וצדקה ר"י ור' נחמיה ר' יהודה אומר היה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב לא היה לו לחייב ליתן היה מוציא משלו ונותן הוי משפט וצדקה א"ל ר' נחמיה א"כ נמצא מביא את ישראל לידי רמאות אלא מהו משפט וצדקה שהיה מצדיק נפשו של גזלן ומוציא הגזל

מידו

(כ) ואע"פ שהוא עני וצריך לו הוא מקרבו: (ל) שלא יטעוס טעמו: (א) פי' שיבנות דוד ויבנה הבית:

כל עבירות שבעולם נעשות וע"א נעבדת שנא' (דברים יג) כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' בסתר לאמר לפי שיש שם ב"ד עובדין בסתר הא אין שם ב"ד בגלוי. ג"ע נעשית שכן תמר אומרת (ש"ב יג) ואני אנה אוליך את חרפתי הא אם אין שם חרפה מב"ד אין נמנעין. הגזלנים והחמסנין גמגמין שכן הוא אומר (שמות כב) מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם ובעבור שיכריחו אותו ב"ד לשלם מיטב שדהו ומיטב כרמו ימנע מלגזול אם אין שם ב"ד אינו נמנע. ובעבור עבירות אלו פורעניות רבות ורעות באות לעולם דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לב"ד ועל עמוי הדין ועל עוות הדין חיה רעה באה לעולם על שבועות שוא ועל חילול השם גלות בא לעולם על ע"א ועל ג"ע ועל ש"ד איזהו עמוי הדין ואיזהו עוות הדין עמוי הדין הוא כשבעלי דינין באין אצל הדיין ואומר להם אין לי פנאי עתה לדון ויבלא אותם בפחי נפש. עוות הדין הוא שמעוות את הדין ומסביר פנים לאחד ומזכה אותו שלא כדין:

מעשה ברשב"ג ור' ישמעאל בן אלישע שהיו יוצאין ליהרג והיה ר"ש בוכה א"ל ר' ישמעאל שמעון אחי למה אתה בוכה והלא פסיעות הן ואתה נתון בצד אבותיך א"ל ולא אבכה שאני יוצא ליהרג כעובדי ע"א ומגלי עריות וכשופכי דמים וכמחללי שבתות. א"ל ר' ישמעאל מימיך לא באת אשה לשאול לך על נדתה והאיש על נדרו והיית ישן או סועד או שמא לא הניחה השמש ליכנס ונמצאת מענה את הדין וכתיב אם ענה תענה אותו וגו' וכתיב (שמות כב) וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב א"ל בין ישן בין סועד מפוקד היה השמש שלא ימנע שום אדם מליכנס אצלי ולא על הגס אלא פעם אחת הייתי יושב ובני אדם עומדין עלי לדון גס לבי א"ל כדאי אנו שאנו יוצאין ליהרג. גדול הוא המשפט שנתנו הקב"ה במתנה לדוד שנא' (תהלים עב) לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וגו' גדול המשפט שבו נמחלין עונותיהן של ישראל שנא' (ישעיה ד) אם רחץ ה' את צואת בנות ציון וגו' ברוח משפט וגו'. גדול המשפט שבו ירושלים מתיישבת שנא' (שם א) ואשיבה ידי עליך וגו' וכתיב ואשיבה שופטיך וגו' וכתיב בתרי' ציון במשפט תפדה. גדול המשפט שבעון חוסר המשפט הרבים נענשים דא"כ מילתא מניין לדיין שאם אינו יוצא במיעוטין יוצא במרובין שנאמר ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה ויש אשר אומרים בנינו ובנותינו וגו' ויש אשר אומרים שדותינו וכרמינו וגו'. מה כתיב שם (נחמיה ה) ויחר לי מאד וגו' וימלך לבי עלי ואריבה וגו' ואתן עליהם קהלה גדולה. הא למדנו שבזמן שאין הדין נעשה השדות מתמשכנות שלא כדין והבנים נמכרים והשדות נכבשות והקנף יורד וצועקים ואין נענים שנאמר (איוב לה) מרוב עשוקים יזעיקו מה כתיב התם יצעקו ולא יענה:

ואלו המדות שנאמרו בדיינין (שם כט) כי אמלט עני משוע וגו' ברכת אובד עלי תבא וגו' צדק לבשתי וילבשני וגו' עינים הייתי לעור וגו' ואשברה מתלעות עול וגו' כי אמלט עני משוע זה שאין עליו חוב והם מבקשים לחייבו וזה בא וממלטו ויתום ואין עוזר לו זה שיש לבעל דינו לשלם לו והם מבקשין לפטור אותו והוא בא ועוזרו וי"א כי אמלט עני משוע זה המלוה שמבקש ליטול ממנו רבית שרוב שמוטלין ברבית עניים הם. ויתום ואין עוזר לו אלו הנחלות שכל היורשין נקראו יתומים. ברכת אובד עלי תבא אלו דיני נפשות. ולב אלמנה ארנין אלו דיני ממונות, צדק לבשתי מה ת"ל וילבשני מכאן לדיין שצריך להיות תוכו כברו ויהא לובש את הצדק מבחוץ והוא מבפנים ויהא הצדק לובשו הצדק מבפנים והוא מבחוץ כמעיל וצניף משפטי מה ת"ל צניף אלא מעיל ממלא קומתו של אדם מלמטה צניף ממלא קומתו של אדם מלמעלה עינים הייתי לעור אלו דיני חבלות ורגלים לפסח אני אלו דיני אונסין וי"א מנין שטוענין ומלמדין למי שיודעין לו טענה והיא מסותרת מעיניו ת"ל עינים הייתי לעור אין קורין עור אלא למי שהוא ראוי להיות פקח מנין למי שהוא חבוש בבית האסורין או שנתחרש או שנשתטה שב"ד מקנאין לאשתו כשהן רואין דבר מכוער ת"ל עינים הייתי לעור ומנין שמקבלין עדות שלא בפני בעל דין כשהוא חולה או העדים חולים או מבקשין לילך למדינת הים ת"ל ורגלים לפסח אני אין קורין פסח אלא למי שהוא ראוי להיות לו רגל ומנין שמעמידין אפוטרופוס ליתומים ת"ל אב אנכי וגו' ומנין שאין חותכין את הדין עד שחוקרין אותו יפה ת"ל וריב לא ידעתי אחקרהו וכה"א (דברים א) שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק וכתוב א' אומר (שם יג) ודרשת וחקרת ושאלת היטב הא כיצד אם ראית את הדין מרומה חקרהו ואם ראית הדין יוצא לאמתו לצדקו ומנין לדיין שעמד שאין חוזרין ומעיינין בו כשאין חידוש ראיה ת"ל וריב לא ידעתי אחקרהו פרט לזה שהוא ידוע מנין שקונסין קנסות ת"ל ואשברה מתלעות עול וגו' ומנין שמוציאין רבית קצוצה ת"ל ומשניו אשליך טרף ומנין כשיצא אחד מן הדיינין שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין ומה אעשה ורבו עלי ת"ל (ויקרא יט) לא תלך רכיל וגו' ומנין שאם אתה יודע לחברך עדות שאיך ראוי לשתוק עליו ת"ל לא תעמוד על דם רעך וגו' ומנין שלא יהיה הדיין רך לזה וקשה לזה ת"ל לא תעמוד על דם רעך:

וגרסינן בספרי מנין שממנין ב"ד ת"ל שופטים וגו' ר"י אומר מנין שממנין א' על כולם ת"ל תתן לך ומנין שממנין ב"ד בכל עיר ועיר ת"ל בכל שעריך ומנין שממנין שופטים בכל שבט ושבט ת"ל לשבטיך. ומנין שממנין שוטרים לכל שבט ושבט ת"ל ושוטרים לשבטיכם ומנין שממנין שוטרים לכל עיר ועיר ת"ל שופטים ושוטרים וגו' רשב"ג אומר ושפטו מוטל על כל שבט ושבט להיות דן את שבטו. ושפטו את העם בעל כרחם של בעלי דינין. וגרסינן במסכת שבועות (פ"ו) מנין לתלמיד היושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר שלא ישתוק עד שיגמרנו ואח"כ יסתלנו ויבררנו ת"ל (שמות כג) מדבר שקר תרחק מנין שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דינו ת"ל מדבר שקר תרחק ומנין כשישמע הדיין דברי בעלי

דינין

ד' (שם יט) לא תשא פני דל. ה' (שם) ולא תהדר פני גדול. ו' (שמות כג) לא תטה משפט אביונך. ז' (דברים כד) לא תטה משפט גר. ח' (שם טז) לא תטה משפט. ט' (שם) לא תכיר פנים. י' (שם) ולא תקח שחד הא למדת שהדינין חביבין לפני הקב"ה כעשרת הדברות כל מצוה ומצוה בפני עצמה ועל מצות הדינין צוה עשרים מצות י' מצות עשה וי' מצות ל"ת:

וגרסינן במדרש תנחומא ואלה המשפטים גו' (משלי ח) בארח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט בשבח הדינין הכתוב מדבר שלא נתנה תורה לישראל אלא מתוך הדינין והיכן נצטוו בדינין עד שלא נתנה תורה ולאחר שנתנה תורה במרה קודם שנתנה תורה דכתיב (שמות טו) שם שם לו חק ומשפט ואחר שנתנה תורה דכתיב ואלה המשפטים יכול דינים נאמרו בשעת מתן תורה ת"ל ואלה המשפטים אלו נאמרו בפני עצמן ואלו נאמרו בפני עצמן ביאר להם משה את עשרת הדברות כל דבור ודבור על אפניו ודקדוקיו ואח"כ שם לפני הקב"ה ונגשית מחיצה בערפל ולמדו את הדינין וכי שם למד את הדינין והלא בג' מקומות למד משה את הדינין במרה דכתיב שם שם לו חק ומשפט בסיני ואלה המשפטים בערבות מואב (במדבר כו) והיתה לבני ישראל לחקת משפט. ד"א ואלה המשפטים גו' לפניהם ולא לפני כותים וכן הזהירן בהם ואמר להם דעו שאתם אתם מורין כהלכה כאשר למדתי אתכם אתם נמלטים מדינו של הקב"ה ותקבלו שכר מלפניו ואם לאו הדין עומד עליכם שהדין הוא שלו שנא' (דברים א) כי המשפט לאלהים הוא בא וראה שעל ג' דברים מסר מרע"ה עצמו ונקראו על שמו ואלו הן תורה וישראל והדין תורה מנין דכתיב (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי וכי תורת משה היא והלא כתיב (תהלים יט) תורת ה' תמימה אלא מתוך שמסר נפשו עליה נקראת על שמו ישראל מנין דכתיב (שמות לב) לך רד כי שחת עמך וכי עמו של משה היו והלא עמו של הקב"ה היו שנא' (שם ג) והוצא את עמי גו' אלא מתוך שמסר נפשו עליהם (ב) דכתיב (שם יח) וישב משה לשפוט את העם נקרא על שמו ד"א ואלה המשפטים גו' ואלה "וצוה "אותם "לעשות "הדין. המשפטים "הדיין "מצווה "שיעשה "פשרה "טרם "יעשה "משפט. אשר "אם "שניהם "רוצים. תשים "תשמע "שניהם "יחד "מדברים. לפניהם "לא "פני "נדיב "יהדר "הדיין "מחבירו:

חביב המשפט וחביב הוא יתרו לפני הקב"ה שנתן לו פרשה להתייחד בהן ואיזו זו מנוי זקנים שנא' (שם יח) ואתה תחזה וגו' והלא המינוי היה דבר גדול לפני הקב"ה והסכים ע"י יתרו ולמה לא צוה מתחלה למשה אלא ליתן גדולה ליתרו בעיני משה וכל ישראל לומר גדול הוא והסכים הקב"ה על דבריו דכתיב (שם יח) וצוך אלהים וגו'. גדול המשפט שקרא הקב"ה שם כסאו משפט דכתיב (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך ר"ע אומר בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שהקב"ה מזכיר את המשפט וסומך לו את החסד מכאן ואת הצדק מכאן בתורה מנין דכתיב (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה גו' למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו ומה דבר עליו זה החסד דכתיב (מיכה ז) חסד לאברהם בנביאים מנין דכתיב (ירמיה ט) כי אני ה' עושה חסד וגו' בכתובים מנין דכתיב (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך גו'. גדול המשפט שהוא א' מג' דברים הנקראים עוז ואלו הן התורה והמשפט והמשיח תורה מנין דכתיב (מיכה ה) ועמד ורעה בעוז ה' וגו' וכתיב (תהלים כא) ה' בעזך ישמח מלך העוז בבני אדם שונא את המשפט אבל הקב"ה יש לו עוז ומשפט אהב דכתיב (שם צט) ועוז מלך משפט אהב. גדול המשפט שמחשבתו של הקב"ה ומעשיו כאחד אבל במשפט אינו מזמן ושופט כאחד אלא בתחלה מזמן ואחר כך שופט דכתיב (שם ט) וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו ואחר כך (שם ט) והוא ישפוט תבל בצדק גו'. גדול המשפט שהרבה מצות של זכות ברא הקב"ה כגון האמת והשלום והענוה והאמונה והברכה ומכלם לא ייחד שמו אלא על המשפט שנא' (מלאכי ב) איה אלהי המשפט ומפני מה מפני שכולם כלולות במשפט שנאמר (זכריה ז) כה אמר ה' משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו גו'. גדול המשפט שהשונא אותו אין רפואה למכתו שנא' (איוב לד) האף שונא משפט יחבוש ואין חבישה אלא רפואה שנא' (תהלים קמז) הרופא לשבורי לב ומחבש גו' ר' שמואל בר יצחק אמר גדול הוא המשפט שבששה מקומות מצינו שהקב"ה משרה שכינתו בישראל ג' מהן בבתי דינין שהופיעה בהן רוה"ק ראשונה בב"ד של שם שנא' (בראשית לח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני אפשר לומר כן אלא רוה"ק אמרה צדקה ויהודה אמר ממני שניה בב"ד של שמואל דכתיב (ש"א יב) הנני ענו בי נגד ה' גו' וכתיב עד ה' בכם ועד משיחו ויאמר עד ויאמרו אין כתיב כאן אלא ויאמר ואיזה זה רוה"ק שלישית בב"ד של שלמה שנא' (מ"א ג) ויאמר תנו לה את הילוד החי ורוה"ק אומרת היא אמו הרי ג"פ בג' בתי דינין הללו. רביעית (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל וגו' מכאן אמרו מרבו לוחשי לחישות בדין נסתלקה שכינה. חמישית (שם עב) ישפוט עניי עם מה כתיב בתריה ייראוך עם שמש ששית שנאמר (חגי ב) את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים וגו' איזה דבר שכרת עמנו בצאתנו ממצרים זה המשפט שנא' (שמות כד) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים. גדול המשפט שלא חזר העולם לתהו ובהו אלא על המשפט והיכן בדור המבול שנא' (איוב ד) מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו משים זה אין אנו יודעים מהו אלא שלמדנוהו באלה המשפטים אשר תשים הוי אומר משים זה הדין (אמר המחבר משים בגי' ג' מאות וצ' כמנין שמי"ם ר"ל מבקר לערב יוכתו מבלי משי"ם שאם לא משים שהוא הדין בני האדם מתקוטטין ומכין איש רעהו מן הבקר עד הערב) וכל כך למה שכשאין הדין נעשה

כל

(ב) נ"ל דחסר כאן נקרא על שמו וכן בדינין מסר נפשו עליהן דכתיב' וכו':

ושעלות שהיתה בפס נזדמן לו תלמיד א' א"ל ר' שכח ולא הביא סכין מע"ש מהו א"ל הלכה זו שמעתי ושכחתי אלא הנח להם לישראל אם אין נביאים בני נביאים הם ומה גרם לו שנתעלמה הלכה זו ממנו לפי שנתייהר מכאן אז"ל כל המתייהר אם ת"ח הוא חכמתו מסתלקת ממנו מנין מהלל הבבלי ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מנין מדבורה שכן מצינו שכתוב בה ודבורה אשה נביאה וכיון שזחה דעתה ואמרה (שופטים ה) עד שקמתי וגו' מיד נסתלקה נבואתה ממנה שנא' עורי עורי דבורה וגו' מה לך נפסקת נבואתך והיא שותקת:

לעולם יראה הדיין עצמו כאילו חרב מונחת על צוארו וגיהנם פתוחה תחתיו שכן כתיב (שיר ג) הנה מטתו שלשלמה וגו' כלם אחוזי חרב מלומדי וגו' מפחד בלילות מפחד של גיהנם שהוא דומה ללילה וכשממנין דיינין אין ממנין אלא בעלי תורה ויראי חטא שכ"ז שהדיינים והפרנס והשופט יראי שמים הקב"ה עמהם ויסכילו בכל דרכם ויצליחו בכל מעשיהן מה כתיב ביהושע (יהושע א) כאשר הייתי עם משה אהיה עמך וכתיב ויהי ה' את יהושע וגו' ובשופטים כתיב (שופטים ב) וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט ובשמשון כתיב וה' היה עמו וגו' וכן בכל דור ודור:

וגרסינן במדרש הפכם הייבין ישראל למנות דיינין שיהיו יראי שמים כדי שלא יהיה בהם משוא פנים ולא מקח שוחד שכששופטי ישראל ומנהיגיו וגדולי הדור הולכים בישרות ובתמימות ומתרחקים מן הכיעור ומן הדומה לו ומן החטא כך הווין נמי כל ישראל שהגוף הולך אחר הראש וכן מצינו במלכי ישראל כשהיה המלך ירא חטא היו כל ישראל מדקדקים על נפשותם והיו בהשקט ובבטחה והיו מתגברים על שונאיהם וכשהמלך היה פושע היו כל ישראל בפורעניות. וגרסינן במדרש אם ראית דור שהצרות באות עליו ואינן נענין דע שמנהיגי הדור רשעים הם ואינם נוהגין כשורה וגרסינן במדרש יהי אור רבי יוסי פתח (ירמיה לא) כה אמר ה' קול ברמה נשמע וגו' בלילה שחרב ב"ה היו ישראל הולכין בגלות לפני אויביהם טוענים נטוי על כתפיהם וידיהם כפותות לאחוריהם כד"א (איכה ה) בחורים טחון נשאו וכתיב (שם ה) על צוארנו נרדפנו ושכינה כביכול גולה מב"ה והולכת אחריהם ואומרת אצטער על ביתי מנוחתי שחרב ועל דמי הסידים שנשפך בתוכו ועל בית קדשי הקדשים שנשרף נשאה קולה כנסת ישראל בבכיה וזדעזעו עליונים ותחתונים והגיע קולה עד כסא הכבוד וכשמע הי' הקב"ה מהזיר את העולם לתהו ובהו ירדו כמה אוכלוסין וכמה מחנות של מלה"ש לנחמה ולא קבלה תנחומין הה"ד (ירמיה לא) מאנה להנחם על בניה כי איננו. ר"ל שהקב"ה עלה לשמי מרומים ולא נמצא בבית מנוחתו. כי איננו כי אינם מבעי ליה אלא כי איננו הקב"ה בב"ה כד"א (בראשית לט) איננו גדול בבית הזה ממני כלומר אין גדול הבית בביתו א"ר חייא לר' יוסי מאיזה מקום התחילה השכינה לגלות אמר מב"ה וסבבה כל א"י ולאחר כן יצאת מא"י וישבה במדבר ג' ימים וזכרה ב"ה ועיר הקודש וישראל שהם גולים בכו ר' חייא ור' יוסי א"ר יוסי לא גלו ישראל ולא חרב ב"ה עד שנמצאו כל ישראל חייבין לפני הקב"ה וישראל לא נמצאו חייבין לפני הקב"ה עד שחטאו מנהיגיהם תחלה שנא' (ישעיה ג) עמי מאשריך מתעים וגו' שכ"ז שהמנהיגים הולכים על דרך לא טוב כל העולם נמשכין אחריהם ר' חייא אומר מהכא (ויקרא ד) ואם כל עדת ישראל ישגו כילד ונעלם דבר מעיני הקהל כתיב שהם הראש וכל הגוף נמשך אחר הראש:

לעולם יראה הדיין עצמו כאילו עומד לפני השכינה שנא' (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל ומרע"ה אמר (דברים א) כי המשפט לאלהים הוא וכן מצינו ביהושפט מלך יהודה כשהעמיד שופטים על ישראל אסירים ואמר (דה"ב יט) כי לא לאדם תשפטו כי לה' לפיכך אמר (שמות יח) ואתה תחזה מכל העם כלומר במחזה הנבואה אנשי חיל עשירים ובעלי ממון יראי אלהים שהם יראים מהקב"ה אנשי אמת אמר הקב"ה אני אמת נתתי לכם תורה אמת אף אתם העמידו דיינים אנשי אמת שמעמידין הדין לאמתו:

וגרסינן במכילתא אנשי חיל עשירים כדי שלא יצטרכו לבריות להחניף ולהכיר פנים בשביל ממון (פי' חיל מגזרת (תהלים סב) חיל כי ינוב וכמו הבוטחים על חילם) יראי אלהים שיהיו יראים מדין שמים שאם לא ידונו דין אמת ידונום מן השמים אבל כשממנין מי שאינו הגון מה כתיב שם (צפניה ג) שופטיה זאבי ערב וגו' והתורה צווחת (דברים טז) לא תטע לך אשרה וגו' וכי אצל המזבח אסור ליטע הא הון למזבח מותר אלא לומר לך אל תעמיד דיין שאינו הגון ומהו אצל מזבח ה' אצל התורה שנאמר (ויקרא ז) זאת התורה לעולה למנחה וגו' ועוד גרסינן במדרש משלי כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נטע אשרה אצל המזבח שנאמר לא תטע לך אשרה ולא עוד אלא שגורם שממון לעולם שנא' ואשימם כלומר אם הדיין הגון אשימם לשבח כענין שכתוב שום תשים עליך מלך ואם אינו הגון ואשימם לגנאי כענין שכתוב (שם כו) והשמותי את מקדשיכם. א"ר תנחומא בשם ר' פנחס בר אבין לא ידעו לעשות נכוחה בשופטי ירושלים הכתוב מדבר (עמוס ג') האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם מה היו עושין לא היו יכולין להעמיד הדין מפני השוחד והחמס וכשהיו נדונין היה בא הדיין להוכיח לאחד מהם והודיעו את דינו והוא רומז לו ומזכיר לו שם השוחד ומעורר ועליהם אמר ישעיה ע"ה (ישעיה נו) צופיו עורים וגו' כלם כלבים אלמים וכי יש כלב אלם וכלב פקח אלא לומר לך מה הכלב הזה כשאדם משליך לו פרנסה סוגר את פיו ואינו נובח כך דייני ישראל היו פקחים כשהיו נוטלין את השוחד היו סוגרין את פיהם למה דומה השחד לאדם שהוא עומד על שפת הים נוטל פלסול קטן ונותן בחכה והעלו ליס בא דג גדול ובלעו ונתפס אוי לדג גדול שנתפס בלא כלום כי השוחד יעור עיני חכמים

דינין והוא יודע להיכן הדין נוטה שאינו רשאי לומר איני נזקק לכם תלמוד לומר לא תגורו מפני איש. ומנין שאחר שישמע דברי בעלי דינין ויודע להיכן הדין נוטה שאינו רשאי לבצוע להם ת"ל כי המשפט לאלהים הוא ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי אומר המבצעו עליו הכתוב אומר (תהלים יג) ובוצע ברך נאץ ה' אלא יקוב הדין את ההר ומה שכר הדיין הדן דין אמת לאמיתו דכתיב (איוב כט) ואומר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים עם קני אגוע שיהיו ימיהם כימי אבותם וימי בניהם כימיהם וכה"א (ישעיה סה) לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה (איוב כט) שרשי פתוח אלי מים אלו פירות הארץ וטל ילין בקצירי זה טל של תחיית המתים כבודי חדש עמדי זה זיו השכינה שנא' (ישעיה כד) כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד וקשתי בידי תחליף זה שהצדיקים גוזרין והקב"ה מקיים:

גדול הוא המשפט שכל דיין הדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלין עליו כאלו דן את ישראל כל ימי חייו דכתיב בשמואל (ש"א י') וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו והלא כל ימיו לא היו אלא נ"ב שנה לא מהן מ' שנה שהיה עלי קיים נשתייר י"ב שנים אלא ללמדך שכל דיין המוציא הדין לאמתו כאלו דן את ישראל כל ימי חייו וכה"א (שם ח) ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע ויקחו שוחד ויטו משפט אפשר לומר כן בניו של אותו צדיק היו נוטלים שוחד אלא מתוך שלא עשו מעשה אביהם מעלה עליהם הכתוב כאילו נטלו שוחד ומה היה אביהם עושה (שם ז) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל א"ר יצחק ב"נ שהיה הולך היה מוליך עמו כל דבר שהיה צריך לו כדי שלא יטריח על ישראל ואפי' משאר המים לא היה שותה אלא מה שהיה לוקח בדמים ר' המא אמר המטה את המשפט נראה כאילו הוא אינו אוהב שלום ואין לך רחוק מן השלום כמותו שנא' (ישעיה ב) שלום לא ידעו ואין משפט ולא עוד אלא שמפיל את שונאי ישראל שנא' (שם נט) והוסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמוד וגו' ומחלל שם שמים דכתיב כי כשלה ברחוב אמת וכה"א (ירמיה י) וה' אלהים אמת ומסלק את השכינה שנאמר (ישעיה נט) ונכוחה לא תוכל לבא ואין נכוחה אלא שכינה שנא' (איכה ב) שפכי כמים לבך נכח פני ה' ומטיל ערבוביא בין הבריות דכתיב (ישעיה נט) ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט אבל העושה את הדין נראה כמטיל קנאה לפני הבריות ואינו עושה אלא נותן שלום ביניהם שנא' (זכריה ח) אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום וגו' אין לי אלא שלום לנוטל ממונו בדין שהרי זכה ומנין שאף המתחייב בדין ונותן ממון שהוא שלום שנאמר (שמות יח) על מקומו יבא בשלום אין לי אלא לבעלי דינין מנין אף לכל ישראל ת"ל (תהלים עב) ידין עמך בצדק וגו' מה כתיב בתריה ישאו הרים שלום לעם אין לי אלא לבני אדם בלבד מנין שהוא שלום לבהמות ולחיות ולכל ב"ח שנא' ושפט בצדק דלים וגו' והיה צדק אזור מתניו וגו' וגר זאב עם כבש וגו' לא ירעו ולא ישחיתו וגו' למה כי מלאה הארץ דעה את ה' מה היא הדעה הזו הוי אומר זה המשפט שכן ירמיה אומר לשלום בן יאשיהו (ירמיה כב) התמלוך כי אתה מתחרה בארז אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו דן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אותי נאם ה' שכל דיין ומנהיג את ישראל שנתנו לו שררה מן השמים צריך להיות דעתו נוחה עם הבריות ויתנהג עמהם בענוה ואל יתייהר עליהם שכל המתייהר אפי' ת"ח הוא או נביא הוא חכמתו ונבואתו מסתלקת ממנו. כדגרסינן בב"ר מעשה בר' שהיה עובר על סימוניא (פי' שם מקום) יצאו אנשי סימוניא לקראתו אמרו לו תן לנו אדם אחד שיהא מקרא ומשנה אותנו ודן את דיננו נתן להם לוי בר סיסי עשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנו נתעלמה דברי תורה מפיו שאלו אותו ג' שאלות גדמת במה היא חולצת ולא השיבן רקקה היבמה דם ולא השיבן הרי תרין אמרי דילמא ל"ל אלא באולפן (פי' בפסוק ולא בדינים) דאורייתא ושאלו לו קרא אמרו ליה מהו (דניאל י) רשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת ולא השיבן וכיון שראה צרתו נרה השכים והלך לו אצל רבי א"ל מאי עבדין בך אנשי סימוניא א"ל הזכרתני צרותי שלש שאלות שאלוני ולא יכולתי להשיבן א"ל ומאן אינון א"ל גדמת במה חולצת א"ל אפי' בשיניה ובגופה יבמה שרקקה דם מהו א"ל אם יש בו נחלוחי רוק הרי הוא כשר ואם לאו פסול אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת א"ל רשום עד שלא נגזרה גזירה משנגזרה גזירה אמת לפי שחותמו של הקב"ה אמת א"ל ולמה לא השבת להם א"ל עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי למעלה ממנה טפח רוחי עלי ונתעלמו דברי:

וכן מצינו בהלל הבבלי כשעלה מבבל לא"י ומנוהו נשיא עליהם ומפני שנתייהר נתעלמה ממנו הלכה דתניא פעם אחת חל י"ד בניסן להיות בשבת נתעלמה הלכה מבני בתירא (פי' נשיאים היו) ולא היו יודעין אם פסח דוחה שבת ואם השבת דוחה פסח אמרו יש כאן אדם אחד שעלה מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון והוא יודע אם פסח דוחה שבת אם לא שלחו וקראו לו אמר להם וכי פסח א' יש לנו שדוחה את השבת והלא כמה פסחים יש לנו שדוחים את השבת אמרו לו מנין לך אמר להם נאמר בפסח מועדו ונאמר בתמיד מועדו מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת ועוד ק"ו הוא ומה התמיד שאין ענוש עליו כרת (פי' כשאין מקריבו) דוחה את השבת פסח שענוש עליו כרת אינו דין שידחה את השבת מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם והיה יושב ודורש כל היום בהלכות פסח התחיל מקנטרן (פי' ל' קטטה ועצבות) בדברים אמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם על שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון

והעלנום

קאים בדינא דיתמי א"ל סא דפשול ליה האי קריביה הוא האי מצות עשה והאי מצות עשה כבוד תורה עדיף פסקי' לדינא דיתמי ואחתיה לדינא דההוא גברא כי חזא בעל דיניה יקרא דעביד ליה אסתתם טענתיה. רב ענן הוה שכיח אליהו גביה והוי מתני ליה סדר אליהו כיון דעביד הכי אסתלק ולא אתא עד דיתיב בתעניתא ובעי רחמי ואתא לגביה כי אתא הוי מבעית ליה בעותי עבד תיבותא ואנחיה ויתיב ליה עד דאסיק ליה סדריה והיינו דאמרינן סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא (פי' רב ענן היה בא אליהו אליו והיה שונה עמו סדר מן הגמרא ואחר שאירע זה המעשה נסתלק אליהו ולא בא אליו עד שישב בתענית ובא אליו והיה מבהילו ואומר לו עשה תשובה ואח"כ שנה לו סדרו והסדר שהיה שונה לו בתחלה נקרא סדר הגדול והסדר שהיה שונה לו אחר זה המעשה נקרא סדר קטן):

וגרסינן במכילתא (ישעיה א) יתום לא ישפוטו וגו' ר"א אומר בראשונה היה אדם מת בירושלים והיו ממנים אפוטרופוס על היתומים והיתה אלמנה תובעת כתובתה אצל היתומים והם הולכים אצל הדיינין ומוליכין אותם עם האפוטרופוס. וריב אלמנה לא יבוא אליהם א"ר יוחנן בראשונה היה אדם עולה לדין בירושלים והיה הדיין אומר לו בקע לי שני בקעיות של עצים מלא לי שתי חביות של מים והיו יציאותיו כלים ויוצא בפחי נפש והיתה האלמנה פוגעת בו ואומרת לו מה נעשה בדינך והוא אומר כל יציאותיו לא הועיל לו כלום והיתה אומרת ומה אם זה שהוא איש לא הועילו לו כלום אני שאני אלמנה עאכ"ו הוזרת לה הה"ד וריב אלמנה לא יבא אליהם:

ת"ר (ויקרא יט) בצדק תשפוט עמיתך הוי דן את חבירך לכף זכות תני רב יוסף עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה רב הונא בריה דרב עולא הו"ל דינא קמיה דר"נ שלח ליה רב יוסף הונא חברנו עמית בתורה ובמצות (ר"ל חברנו הוא בתורה ומצות) אמר מאי שלח לי להנופי לי הדר אמר למשפי הגריה בריסא (פי' שידין אותו תחלה) א"נ לשודא דדייני (פי' יש דין שאינו תלוי בראיית העדים ולא בשבועה אלא במה שלב הדיינים נוטה לזכות כגון דאמרינן בכתובות ההוא דאמר נכסי לטוביה ואתו לאחר מותו ב' טוביה ואמרינן התם שודא דדיינא למי שהדיין רואה שהוא ראוי לתת לו מתנה והוא יותר אוהבו אף כאן כן שלח לו אם הדין תלוי בשודא דדיינא זה ראוי לזכותו שחכם וצדיק הוא) דביתהו דרב הונא הוה לה דינא קמיה דרב נחמן אמר היכי אעביד איקום מקמה אסתתמו טענתיה דבעל דינה לא איקום מקמה אשת חבר היא והרי היא כחבר א"ל לשמעיה אפרח בר אווזא ואשדי עלאי. ומי שהוא הגון וירא חטא אל ימנע עצמו מלהיות בצרכיהם של ישראל ומלעמוד עליהם בכל דרכיהם וישא משאם ויסבול טרחם והעושה כך הרי הוא מקיים את העולם שנאמר (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ וגו' אבל המונע עצמו מלישא משאם ומלגדור פרצותיהם ועושה עצמו כתרומה המופרשת מן העיסה ה"ז הורס העולם ומחריבו שנאמר ואיש תרומות יהרסנה:

מעשה ברבי אבהו כשבא להסתלק מן העולם נכנסו חכמי ישראל אצלו ומצאוהו שהוא בוכה א"ל למה אתה בוכה הלא כל ימיך יגע בתורה היית כל כך תלמידים העמדת ולא עוד אלא שמדה יתירה יש בך שלא נתעסקת בדינים אמר להם עליה אני בוכה שלא נשאתי במשאן של ישראל וקיימתי מה שנאמר ואיש תרומות יהרסנה. ומה שאחז"ל מי שהוא הגון אל ימנע מלישא משאן של ישראל הני מילי כשהכל צריכין לו ומבקשין לשמוע ממנו אבל מקצת הצבור צריכין לו ומקצתן אין צריכין לו מקצתן מקרבין אותו ומקצתן מרחקין אותו דין הוא שידחה מהם (פי' שידחה הוא מעצמו) ואל יטיל מחלוקת בישראל והייב אותו דיין או פרנס שיחמול על כבודו ואל יטיל מחלוקת בישראל וכל הבורח מן השררה השררה רודפת אחריו והרודף אחריה היא בורחת ממנו שכן מצאנו בשאול שברח מן השררה ורדפה אחריו ואבשלום רדף אחריה וברחה ממנו. ולא יאהוב אדם את השררה כדי להטות המשפט ולשאת פני חבריו וקרוביו וכדי לעשות נקמה באויביו שלא בדין וכדי לחמוס ולגזול בני העניים והאומללים שאין להם מחזיק בידם וינאקו ואין מושיע לשם והעושה כך גורם פורעניות הרבה לו ולעולם דתניא כל המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אין לו חלק לעולם הבא כדגרסינן במסכת ר"ה (יחזקאל לב) אשר נתנו חתיתם בארץ חיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים ואמר רב יהודה כל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן ת"ח לעצמו שנאמר (איוב לז) לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב ואפי' מלך ישראל אין צריך להטיל אימה יתירה על הצבור אלא יהיה משפטו בצדק וידין דין יתום ואלמנה ולא יגבה לבו במלכותו. המלך הנוהג כשורה וכדין בענוה ובצניעות יחיה ויאריך ימים וממלכתו מתקיימת בידו וביד בניו שנאמר (דברים יז) לבלתי רום לבבו מאחיו וגו':

וגרסינן בפ' חלק א"ר אלעזר כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת בעוה"ז זוכה ומנהיג אותם לעוה"ב שנא' (ישעיה מט) כי מרחמם ינהגם וגו' אבל הפרנס הנוהג שלא כשורה וגוזל וחומס והורג ושסוף נפשים ובתענוגים אין מלכותו מתקיימת בידו ויורד מגדולתו ומכסאו כמעשה בלשצר יוכיח. ואמר החכם ששה דברים מפסידין את המלכות ג' מהן מן המלך בעצמו וג' במקרה. ג' מצד המלך ואלו הן. א' השטוף בזימה ומנבל את כבודו בנשים ורודף אחריהם ה"ז בידוע שדעתו קלה ואין לו גבורת מלך (ואיזהו גבור הכובש את יצרו). ב' הסורג תמיד את שריו ואויליו בלי פשע ומחרף ומקלל בחנם ומשפיל לאחד ומרים לאחד שלא כדין ומאחר משפיל לזה ומקים לזה ה"ז כאחד הנבלים שאינן מקיימין דבריהם מתוך כך קושרין עליו ומורידין אותו ממלכותו זהו [illegible] שאין עליו הוד מלכות. ג' העושה מלחמות בארצו בעת השלום וכשאין באין לו אויבים וצרים

והלא כמה אנשים לקחו שוחד ולא נתעוורו אלא שנתעוורו מדרך האמת ואין רואין חובה לנותנו ולא עוד אלא שמתעוורים לעתיד לבא כשהצדיקים נהנין מזיו השכינה דכתיב (ישעיה נב) כי עין בעין יראו וגו' הכל רואין והוא אינו רואה שהכל מתרפאין והוא אינו מתרפא אלא כך דינו יאמר לו הקב"ה אני פקח ברחמיך למה עוורת עיניך למה היית דורש לא תטה משפט והטית לא תכיר פנים והכרת לא תקח שוחד ולקחת רבי שאל לבבלאי מהו דכתיב (קהלת ט) וחכמת המסכן בזויה וגו' וכי חכמתו של (ג) רבי עקיבא בזויה היתה אלא מי שהוא עצמו בוזה את דבריו יושב ודורש לא תטה משפט ולא תקח שוחד והוא מטה ולוקח לא תכיר פנים והוא מכיר בי אלמנה ויתום לא תענון והוא מענה כמה נאה המוכיח שהוא מוכיח באמת כמה ברכות הוא מקבל שנאמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב של מוכח כשמקבל ברצון שונאי בצע שונאי ממון עצמן כ"ש ממון אחרים ואין מקבלים שוחד שהשוחד קשה לפני הקדוש ב"ה שהוא (ד) דומה לעובד שהוא נוסך את (ה) החברים כ"ש להדיוטים וכתיב ושוחד לא תקח אין צ"ל לזכות את החייב ולחייב את הזכאי שכבר נאמר לא תטה משפט אלא אפי' לזכות הזכאי ולחייב החייב כגון הנותן ידו לדיין לסמכו והמכסה את רוקו והמעביר את ביתו והמביא לו דורון ואע"פ שלא קבל אותו ממנו. ד"א כי השוחד יעור עיני חכמים כ"ש לטפשים ויסלף דברי צדיקים כ"ש דברי רשעים ולמה נקרא שמו שוחד שעושה שנים אחד הנותנו והמקבלו. ושמת עליהם שרי אלפים כמה הוי שש מאות ושרי מאות הוי שתא אלפי שרי חמשים הוי תריסר אלפי ושרי עשרות שתין אלפי נמצאו דייני ישראל ע"ח אלפים ושש מאות ושפטו את העם בכל עת מלמד שאין ממנין על הצבור אלא ב"א בטלין לתורה:

גרסינן בפ"ק דשבת רבי אמי ורבי אסי הוו גרסי ביני עמודי וכל שעתא ושעתא הוו טפחי אעיברא דדשא ואמרי אי איכא דאית ליה דינא ליעול וליתי ד"א כי השוחד יעור וגו' אומר על טהור טמא ועל טמא טהור ויסלף דברי צדיקים אומר על אסור מותר ועל מותר אסור צדק צדק תרדוף הלך אחר בית דין שהוא יפה אחר ב"ד של ריב"ז ואחר ב"ד של ר"א:

גרסינן במסכת סוטה (פ"ט) משרבו בעלי הנאה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים ואין נחת בעולם משרבו רואי פנים בדין בטל לא תכיר פנים ופסק לא תגורו מפני איש ופרקו מהם עול שמים וקבלו עליהם עול ב"ו משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף ונסתלקה שכינה מישראל שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל משרבו מי שאחרי בצעם לבם הולך רבו האומרים לרע טוב ולטוב רע וריב הוי בעולם משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה שוחד והטיית המשפט ופסקה הטובה. משרבו בעלי מקבלי טובתך מחזקי טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה גבוהים הושפלו ושפלים הוגבהו ומלכותא אזלא ומנוולא. משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים משום שנא' (משלי טו) ושונא מתנות יחיה. וגרסינן בכתובות (פרק יג) א"ר ינאי בא וראה כמה סמיות עיניהם של מקבלי שוחד אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא והן נוטלין שוה פרוטה ומסמאין עיניהם ד"א ויסלף דברי צדיקים אפי' צדיק גמור ונוטל שוחד אינו נפטר מן העולם בלא טירוף דעת וכל דיין המטה את הדין אינו נפטר מן העולם עד שיחסר מאור עיניו א"ר חמא לא לידון איניש דינא למאן דסני ליה דלא חזי ליה זכותא. ת"ר ושוחד לא תקח אינו אומר שוחד ממון אלא אפי' שוחד דברים נמי אסור ה"ד שוחד דברים כי הא דשמואל דקא עבר במעברא אתא ההוא גברא יהב ליה ידיה לסוף א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא. מר עוקבא הוה שדי רוקא קמיה אתא ההוא גברא כסייה לסוף א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא אמימר הוה יתיב ודאין דינא פרחא גדפא ויתיב ארישיה אתא ההוא גברא שדייה מרישיה לסוף א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא ר' ישמעאל בר' יוסי הוה רגיל אריסיה דהוה מייתי ליה כנתא דפירי כל מעלי יומא דשבתא ההוא יומא אייתי ליה בה' בשבא א"ל מאי האי א"ל דינא אית ליה ואמינא בהדי דאתינא דאין לי דינא אייתי ליה למר א"ל לא מידן דאיננא לך ולא מסקל שקילנא מינך אייתי ליה זוגא דרבנן וקא דייני ליה בהדי דקא אזיל ואתי אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי א"ר ישמעאל ברבי יוסי אוי למקבלי שוחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי הייתי נוטל כך מקבלי שוחד עאכ"ו. ר"י בן אלישע אייתי ליה ההוא גברא ראשית הגז אמר ליה מאי האי לא הוה לך כהן אחר דיהיבת ליה א"ל דינא אית לי ואמינא בהדי דאתינא אייתי ליה למר א"ל לא מידן דאיננא לך ולא מישקל שקילנא מינך אייתי ליה זוגא דרבנן וקא דייני ליה בהדי דקא אזיל ואתי אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי א"ר ישמעאל אוי להם למקבלי שוחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי הייתי נוטל כך מקבלי שוחד עאכ"ו. רב ענן אייתי ליה ההוא גברא כלתא דגלדני (פי' סל מלא דגים) א"ל מאי האי א"ל דינא אית לי ואמינא בהדי דאתינא אייתי ליה למר א"ל לא מידן דאיננא לך ולא מישקל שקילנא מנך א"ל דינא לא תידון משקל אמאי לא תשקול מ"ט מנע לי מר מלהביא בכורים דתניא (מלכים ב ד) ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים וגו' וכי אלישע אוכל בכורים היה אלא לומר לך כל המביא דורון לת"ח מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב בכורים א"ל משקל לא בעינא למשקל והואיל ואמרת טעמא משקל שקילנא דאין לא דאיננא לך אתא לקמיה דרב נחמן וא"ל אנא ענן פסילנא להוא גברא לדינא כי אתא הוה קאים

(ג) קודם שנתן לו חותנו הממון כיון לו כ"ד אלפים תלמידים: (ד) כשמתחברים נהם ולב בא מאם עבו"ד והוא רע יחבר מסנהם: (ה) מלשון חובר חבר:

שופטיו הביאה מנחה כו' וכתיב ראשיכם ומועדיכם כו' וכתיב ובפרשכם כפיכם כו' אמרו ישראל לפני הקב"ה מה נעשה ויבוא חרון אפך אמר להם למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ כו' וכל דיין שמטה את הדין גורם שממון לעולם שנא' (מיכה ג) שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו כו' ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה. לכן מביא עליהם שלש פורעניות שנא' (שם ג) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער. אוי לו לדור ששופטין את שופטיהן אוי לדור שצריכין השופטים להשפט כדורו של אבימלך שנא' (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים גו' אוי לו לדור שאין שומעין לשופטיהם כשהם ישרים שנא' (שופטים ב) וגם אל שופטיהם לא שמעו. ומי היו רב אמר דבורה וברק היו ר' יהושע בן לוי אומר שמגר ואהוד היו. רב הונא אמר דבורה ויעל היו:

וגרסינן בפ"ק דחגיגה אר"שב"ל כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של מעלה. והשופט המטה את הדין נקרא רשע כדגרסי' במסכת שבת אר"שב"ל מאי דכתיב כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון וגו' כפיכם נגאלו בדם אלו הדיינין ואצבעותיכם בעון אלו סופרי הדיינין שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינים לשונכם עולה תהגה אלו בעלי דינין וכל דיין שמחליף ואומר על טוב רע ועל רע טוב אוי לו והכל עליו א"ל הקב"ה לדיין אין אתה יודע שכשאתה מטה את הדין בלשכינתי אתה מטה ולפיכך אני מזהיר לא תטה משפט ומה אני עוסק (מלאכי ג) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו' כמה מכוער הדיין שיאמר לבעל דין הכחשת הגזילה והוא גזלן וגזלת אחרים בין שיניו וכשיצא לחוץ הכל מרננים אחריו ונמצא שם שמים מתחלל ע"י מה אומרים עליו אוי לו למולידו סרוחה היא חכמתו ובינתו ראוי היה שלא בא לעולם אלא צריך לקשט את (ו) עצמו ואחר כך מקשט את אחרים שנא' (צפניה ב) התקוששו וקושו וגו':

מעשה בדיין א' שהיה לו אילן א' בתוך חצירו והיה מחסיך על בית חברו ומן הדין היה לקצץ אותו אלא שלא היה יודע שהיה מחסיך על בית חבירו והיה הניזק מתרעם ואמר פלוני הדיין מחסיך על ביתי ולא היה אומר כלום לדיין כסבור שלא יכרות אותו באו לפניו ב' אנשים לדין ואמר הטוען פלוני זה יש לו אילן בתוך ביתו והוא מחסיך על ביתי נוח עליו לכרות אותו א"ל הנטען אינו מן הדין שאכרות אותו והיה סבור לו שיסביר לו פנים הדיין בשביל שהיה לדיין אילן מחסיך על בית חבירו מיד נזכר הדיין שאילן שלו היה מחסיך על בית חבירו אמר אם אגזור ע"ז שיכרות אילנו מיד הוא אומר לי ולמה אין אתה כורת את שלך שהוא מחסיך על בית פלוני מה עשה הדיין אמר להם לכו ושובו למחר עד שאברר את הדין יפה מיד כרת הדיין את אילנו. ליום מחר באו לפניו אמר לבעל האילן לך כרות את אילנך א"ל טול קורה מבין עיניך ואטול אני קיסם מבין שיני אילני הוא מן הדין לכרתו ושלך שהוא מחסיך בית פלוני אינו דין לכרתו. א"ל לך אתה כרות את שניהם שלי ושלך מיד הלך וראה שכרת הדיין את אילנו וכרת גם הוא את שלו:

לעולם יהיה הדיין זהיר בדין שבשכר הדין נתן הקב"ה תורתו לישראל כדגרסי' בואלה שמות רבה אמר משה לישראל הרי נתן לכם הקב"ה את תורתו אם אין אתם עושין את הדינין נוטל הוא את תורתו מכם שלא נתנה לכם אלא ע"מ שתעשו את הדינין שנא' (תהלים נח) ועוז מלך משפט אהב ואם עשיתם הדינין עתיד הקב"ה להחזיר לכם בתי דינין שלכם וב"ה שנא' (ישעיה א) ואשיבה שופטיך כבראשונה גו' וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו כביכול הקב"ה מסלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים רבון העולמים מהו והוא אומר ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים ועמדתי משם שנא' (תהלים יב) משוד עניים מאנקת אביונים וגו'. וגרסי' בואלה המשפטים רבה רבי אלעזר ור"ש בר נחמני ר"א אומר אם היית יודע שהדין עמו אל תסביר לו פנים שלא יהיו אומרים מתחלה היה רוצה לזכותו ור"ש בר נחמני אומר אם תדע שאין הדין עמו הסבר לו פנים שלא יאמרו מתחלה היה רוצה לחייבו. דרש ר' יאשיה ואי תימא רב נחמן בר יצחק מאי דכתיב (ירמיה כא) בית דוד דינו לבקר משפט וכי בבוקר דנין וכל היום כלו אין דנין אלא אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מהכא (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך שאסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו:

וצריך הדיין להמתין בדינו ולעיינו יפה דתנן הוו מתונים בדין וכתיב (ישעיה א) אשרו חמוץ פי' ז"ל אשרי הדיין המחמץ את הדין ועוד גרסי' בספרי אם בא לפניך דין אחד שנים ושלשה פעמים ויבא אחר כיוצא בו אל תחתכהו מיד לומר פסוק הוא אצלי אלא חזור ועיין בו שמא דין זה הוא בענין אחר. דרש בר קפרא מנא לן הא מילתא דאמור רבנן הוו מתונים בדין דכתיב (שמות כ) ולא תעלה במעלות וגו' וסמיך ליה ואלה המשפטים גו' אשר תלמדם מבעי' לי' א"ר חייא ואיתימא רבי חייא בר אבא אלו כלי הדיינין מקל ורצועה סנדל ושופר. רב הונא כד הוה נפיק לדינא אמר אפיקו לי מאני חנותאי מאי ניהו רצועה וסנדלא ושופרא. רצועה להלקות. סנדל לחליצה. שופר לנדות. אר"שב"ל נדק את הדין ואחר כך חתכהו. בין איש ובין אחיו א"ר יהודה אפילו בין בית לעליה. ובין גרו אפילו בין תנור וכיריים. כקטן כגדול תשמעון אר"שב"ל יהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה וצריך לחקור את העדים יפה יפה אם עדי שקר הם דתנן שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים וכו':

וצריך הדיין לעשות פשרה בין בעלי דינין כדגרסי' במדרש השכם שנים שבאו לדיין לדון קודם שיתחיל

(ו) להחזיר הגזילה לבעלים לעשות תשובה:

יעשה מלחמות עם גדודיו וחייליו והורגין אלו את אלו וכובשין לעבדים אלו את אלו כאויבים והן עושין דרך שחוק ה"ז מסתלק ממנו יראת המלכים ורודף אחרי הוללות וסכלות ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ב) לשחוק אמרתי מהולל. וג' מהם במקרה ואלו הם. א' אם ימותו שריו ועבדיו ובעלי עצתו ויפקדו (פי' ויחסרו) ממנו חכמיו וזקניו ויצטרך לעצת הנערים ומעשה רחבעם יוכיח. ב' אם יבאו עליו מלחמות ויקיפוהו אויבים וצרים ויתקבצו מלכים רבים להלחם בו לא יוכל שאת רהב לפניהם. ג' אם יהיה בארצו רעב גדול שנים רבות שנה אחר שנה או דבר או כיוצא בהם:

וצריך הדיין לעשות דין אחד ומשפט אחד לכל שנאמר (במדבר טו) תורה אחת וגו' ולא יבוש מן הגדולים ולא יטה משפט הקטנים ולא יכיר פנים במשפט לדל ולאביון שנאמר (ויקרא יט) לא תשא פני דל וגו'. שמא תאמר עני הוא זה הואיל ואני והעשיר חייבין לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות לכך נאמר לא תשא פני דל וגו'. או שתאמר עשיר הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו לכך נאמר ולא תהדר פני גדול שכל המהדר פני גדול חייב מיתה שכך מצינו בסנהדרין שהדרו לינאי המלך ובא גבריאל והרגן:

מעשה בינאי המלך שהרג עבדו את הנפש אמר להם שמעון בן שטח לחכמים תנו עיניכם לשמים (כלומר לשם שמים) ונדון אותו. שלחו לו עבדך הרג את הנפש שלח להם את העבד. שלחו לו בוא אתה וקבל העדות שכן כתיב (שמות כא) והועד בבעליו בא וישב לפניהם א"ל שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך (פי' ויעידו בך שעבדך הרג את הנפש דעבדו כחמורו והפסד ממון הוא לו לפיכך צריך לדונו בפניו) שלא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר (דברים יט) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' א"ל ינאי לא כשם שאתה אומר אלא כשם שחבריך אומרין. פנה לימין כבשו פניהם בקרקע פנה לשמאל וכו' אמר להם בעל מחשבות יפרע מכם. בא גבריאל וחבטן בקרקע באותה שעה גזרו מלך לא דן ולא דנין אותו:

וגרסינן במסכת יומא (פ"ג) אר"י אמר שמואל למה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בה דופי דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא א"כ יחשוב (בגמ' לא גרסינן יחשוב) קופה של שרצים (פי' דופי משפחה תלויה לו) מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו פי' (יתגאה על ישראל) אומרים לו חזור לאחריך. וגרסינן במדרש השכם (תהלים פב) שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו לא שתאמר שיצדיק אותם ברשע ח"ו אלא בין לזכות בין לחובה הצדיקו עליהם הדין שלא תאמר הואיל וזה עני אטול מזה ואתן לזה אמרה תורה (ויקרא יט) לא תשא פני דל שכל העולם שלי הוא שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב וגו'. אר"ש בר נחמני א"ר יוחנן כל דיין שנוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה גובה את נפשו שנאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש א"ר חמא בר חנינא אמר הקב"ה לא די לרשעים שנוטלין ממון מזה ומתנין לזה שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו א"ר נחמיה כך הוא מנהגם של דיינין בעלי דינין עומדין לפניהם ושומעים דבריהם ומוציאים אותם לחוץ ונושאין ונותנין בדבר גמרו את הדבר היו מכניסין אותם והגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב. וגרסינן באלה הדברים רבה א"ר חייא בר אבא סדר הדין כך הוא התובע טוען והנתבע משיב והדיין מכריע א"ר סימון צריך הדיין לשנות הטענות מפיו וממי אתה למד משלמה ע"ה דכתיב (מ"א ג) ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי וגו' א"ר אלעאי שמעתי שאם רוצה הדיין להושיב את האנטיריקון (פי' אנטריקון בעלי דינין) שמושיב ובלבד שלא יהיה אחד יושב ואחד עומד דאמר ר' ישמעאל היו שני בני אדם באין אצל הדיין לדין אחד עני וא' עשיר אומר לעשיר או לבוש כמו שהוא לבוש או הלבישהו כמותך וכל כך למה כדי שלא ישא פנים לעשיר ויטה משפט העני ולא יהיה האחד מדבר כל צרכו ולבעל דינו אומר קצר דבריך. וגרסינן באבות דרבי נתן היה אחד כשר וא' שאינו כשר אל תאמר זה שהוא כשר דבריו נאמנים וזה שאינו כשר אין דבריו נאמנים היה אחד עני ואחד עשיר אל תאמר זה שהוא עשיר נראה דבריו נאמנין זה שהוא עני אין דבריו נאמנין אלא כשם שתשמע דברי עשיר כך תשמע דברי עני שנאמר (דברים א) לא תכירו פנים במשפט:

וגרסינן באלה הדברים רבה אמר רבה בר רב הונא צורבא מרבנן ועם הארץ דאית להו דינא בהדי הדדי לותבינן ליה לצורבא מרבנן ולעם הארץ אמרינן ליה תיב ואי קאים לית לן בה. ואל יחזיק זכות לזה וחובה לזה עד שישמע אמתת הדין דתנן וכשבעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים כ"ל קודם שנתברר לך דינם יהיו בעיניך שניהם כרשעים שכל אחד מהם מרמה את חבירו. ואחר שתחקור ותדע דבריהם ותחתוך הדין יהיו בעיניך כצדיקים. ואל תאמר זה בקש לזה מה שלא היה לו אצלו או זה נשבע לשקר לזה או זה כפר ממונו של זה אלא יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם הדין ובאין לדון וקבלו עליהם דין תורה. וגרסינן במדרש השכם לא גלתה ירושלים אלא על שלא העמידו את הדין שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים וגו' מה אילים ראשו של זה בצד זנבו של זה כך דייני ישראל שבאותו הדור זה כובש פניו מפני זה וזה כובש פניו מפני זה וכך א"ל הנביא (ישעיה כג) שריך סוררים וחברי גנבים וגו' מהו שלמונים שהיו אומרים זה לזה שלם לי ואני אשלם לך עשה עמי היום ואני אעשה לך למחר והנביא צווח צדק ילין בה ועתה מרצחים. חכיתי להם שיעמידו השופטים ויקיימו את הדין והם לא עשו כן אלא עשו שלהם עיקר ואת הדין טפלה ולפיכך (שם ג) ה' במשפט יבא וגו' גזלת העני בבתיכם וכי בביתם היתה הגזלה אלא מתוך שצווחין היתומים והאלמנות והעניים על גזילותם והם מעלימים עיניהם מעלה עליהם הכתוב כאלו הגזלה בבתיהם לפיכך אמר הקב"ה אין לי חפץ בקרבנותיהם ולא בחדשיכם ובמועדיכם שנאמר (שם א) לא

שהוא זהיר בדרך ארץ זכה לראות בנחמה שנא' ושם דרך אראנו בישע אלהים. וגרסינן במס' מכות פ"ג א"ר הונא א"ר יוחנן מנינו מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, מן התורה מנין דכתיב (במדבר כב) לא תלך עמהם קום לך אתם. מן הנביאים מנין דכתיב (ישעיה מח) אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. מן הכתובים מנין (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. וגרסינן בברכות (פ"ב) מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת דרכי ולשקוד על דלתי תורתי נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל מקום. מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראת שמים ויהיה משיב חמה ומרבה שלום עם כל אדם ועם חבירו ועם אחיו ועם קרובו כדי שיהיה אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות ואפי' עם נכרי בשוק. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו וברבו או במי שהוא גדול ממנו בחכמה שנא' (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' וגו' לפיכך צריך אדם להיות בו יראת שמים ודרך ארץ כדי שיהיה רצוי לכל אדם וכדי שתהא רוח הבריות נוחה הימנו. וגרסינן במסכת שקלים חייב אדם לצאת ידי שמים וידי הבריות. מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה מנין שנא' (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל מן הנביאים מנין שנא' (יהושע כב) אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע מן הכתובים מנין שנאמר (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

וכל מי שהוא זהיר בדרך ארץ ומעורב עם הבריות זוכה ומאריך ימים כדגרסינן במסכת מגלה (פ"ג) שאלו תלמידיו את (ע) רבי זכאי במה הארכת ימים א"ל מימי לא השתנתי בתוך ד' אמות של תפלה ולא כניתי שם רע לחבירי ולא בטלתי (י) מקדוש היום אימא זקנה היתה לי פעם אחת מכרה (כ) כיפה של ראשה והביאה לי יין לקדוש היום. תאנא כשמתה הניחה לו שלש מאות גרבי יין וכשמת הוא הניח לבניו שלשת אלפים גרבי יין. שאלו תלמידיו את רבי אלעזר בן שמוע במה הארכת ימים אמר להם מימי לא עשיתי מבית הכנסת (ל) קפנדריא *ולא פסעתי על ראשי עם קדוש ולא (מ) נשאתי כפי בלא ברכה. שאלו תלמידיו את רבי פרידא במה הארכת ימים אמר להם מימי לא קדמני אדם לבית הכנסת ולא (נ) אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה ולא ברכתי לפני כהן. שאלו תלמידיו את רבי נחוניא ב"ה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי ולא עלתה על מטתי קללת חבירי ותרן בממוני הייתי. שאל ר"ע את רבי נחוניא הגדול במה הארכת ימים אמר לו מימי לא קבלתי מתנות שנא' ושונא מתנות יחיה ולא עמדתי על מדותי ותרן בממוני הייתי. שאל רבי אמי את רבי יהושע בן קרחה במה הארכת ימים אמר לו קצת בחיי אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך. אמר לו מימי לא נסתכלתי בצלם אדם רשע דאמר רבי יוחנן משום רשב"י אסור להסתכל בדמות אדם רשע שנאמר לולי פני יהושפט אני נושא וגו'. וגרסינן בבבא מציעא א"ר חנינא הכל יורדין לגיהנם חוץ משלשה הכל ס"ד אלא כל היורדין לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדין ולא עולין ואלו הן המכנה שם לחבירו והמלבין פני חבירו ברבים (ס) והבא על אשת איש. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן נוח לו לאדם שיבא על אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים שהבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב אבל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב. אמר מר זוטרא בר טוביה ואמרי לה א"ר חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן ארשב"י נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנ"ל מתמר שנא' (בראשית לח) היא מוצאת פי' כשהיתה יוצאת לישרף באמר יהודה שהיתה יכולה לומר מיהודה אני הרה והיה מתבייש וכדי שלא יתבייש מסרה עצמה לשריפה כדי שלא תלבין פניו ברבים ולא פרסמה הדבר אלא אמרה לאיש אשר אלה לו לפיכך ניצלה מן השריפה ויצאו ממנה שלשה בנים שניצלו מן השריפה חנניה מישאל ועזריה:

דרך ארץ נחלק לד' שערים. השער הא' דרך ארץ הראוי להתנהג בה ת"ח. השער השני הראוי לנהוג בה הזקנים. הג' הראוי לנהוג בה שאר העם. שער הד' הראוי לנהוג בה הנשים:

השער הא' דרך ארץ של ת"ח. דרכן של ת"ח להיות עמלים בתורה לשמה מחזירין על המצות ושוקדין על בתי מדרשות ועליהם אמר (משלי ח) אשרי אדם שומע לי וגו'. רודפי צדק מבקשי שלום מצטערין עם הצבור בשעת דוחקם כדגרסינן בתענית בפ"ק ת"ר בזמן שהצבור שרויים בצער יחיד הפורש מהם שני מ"ה המלוין לו לאדם מניחים ידיהם עליו ואומרים פ' זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור. תניא אידך בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי ואם עשה כן עליו הכתוב אומר (ישעיה כב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן וגו' מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון וגו' אלא חייב אדם שיצטער עם הצבור שכן מצינו במרע"ה (שמות יז) וידי משה כבדים ויקחו אבן וגו' וכי לא היה לו כר או כסת אלא אמר משה הואיל וישראל שרויים בצער אף אני אהיה עמהם בצער והקב"ה כביכול משתתף בצערן של ישראל כדגרסינן בספרי כל זמן שישראל משועבדין

(ע) י"א ר' יוחנן בן זכאי: (י) ביין: (כ) צעיף: (ל) מקצר הלוכו דרך בה"כ אע"פ שהיה שביל מעוקמת: *כשהיו התלמידים יושבים בבה"מ ע"ג קרקע והמהלך דרך מביניהן לשבת במקומו נראה כפוסע על ראשיהם: (מ) לדוכן: (נ) הזרוע והלחיים והקבה: (ס) בגמ' גרסינן שבא על ספק אשת איש כמו שמביא הגמרא ראיה מדוד שבא על ב"ש שהיתה ספק אשת איש מפני שכל יוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וכל זמן שהוא במלחמה היא ספק מגורשת:

דבריהם או שישמעו דבריהם ולא ידעו להיכן הדין נוטה ב"ד רשאין לומר להם אלו ועשו פשרה ולעולם יפה כח הפשרה מכח הדין . אבל משישמעו דבריהם ויודעין להיכן הדין נוטה אין רשאין לומר להם עשו פשרה שנא' (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש ר"ל קודם שיתגלע לך הדין אתה רשאי לנטשו . ב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה כדי לעשות סייג לתורה שנא' הן למות הן לשרושי וגו' וגרסי' במציעא (פ"ב) תני רב יוסף והודעת להם זו בית חייהם (ז) את הדרך זו ג"ח (ח) ילכו זו בקור חולים (ט) בה זו קבורה ואת (י) המעשה זה הדין (כ) אשר יעשון זו לפנים משורת הדין א"ר יוחנן מפני מה חרבה ירושלים מפני שדנו בה דין תורה ולא עבדו לפנים משוה"ד :

בוא וראה כמה גדול כח הדיין שדן דין אמת לאמתו כדגרסי' בפ"ק דשבת רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כולי יומא הוי קא חלים לבייהו תנא להו חייא בר רב מדיפתי ויעמוד העם על משה וגו' וכי תעלה על דעתך שמשה היה יושב ודן כל היום כולו תורתו אימתי היתה נעשית אלא לומר לך כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת ביום מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כתיב הכא מן הבקר עד הערב וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר . עד מתי יושבין בדין אמר רב ששת עד זמן סעודה א"ר חסדא מאי קראה (קהלת י) אי לך ארץ שמלכך נער וגו' אשריך ארץ שמלכך בן חורין אי לך ארץ כל ענין מפסוקי ספר קהלת הפסוק הראשון הפך מן הפסוק שלאחריו ולפיכך כשאמר אי לך ארץ שמלכך נער היה לו לומר אשריך ארץ שמלכך זקן אלא ר"ל נער שיצה"ר שולט בו שנא' (בראשית ו) רע מנעוריו ובן חורין מיצה"ר ושריך בעת יאכלו ר"ל שלא יתעסקו בתענוגי העולם אלא אוכלין בשעה ידועה ובעת ידועה שצריכין לאכול כדי לקיים גופן . בגבורה ולא בשתי חוזר לענין בן חורין מיצה"ר דתנן איזהו גבור הכובש את יצרו וכו' אבל אין המקרא יוצא מידי פשוטו אי לך ארץ שמלכך נער ממש ובזה היה ישעיה מוכיח את ישראל ואומר להם (ישעיה ג) ונתתי נערים שריהם וגו' מה כתיב בתריה נצב לריב ה' ועומד לדין עמים לפיכך חייבין ישראל למנות דיינין זקנים ישרים ותמימים ולפיכך נקראו זקנים מפני שצריכין להיות זקנים בשנים ובחכמה ובשאר כל מדות טובות ויהיו צדיקים ואז נאה לעשות משפט שנא' (משלי כא) שמחה לצדיק עשות משפט אבל לפועלי און המשפט מחתה מפני שעוברים את שיניהם במשפט שנא' (איוב כט) ואשברה מתלעות עול וגו' וכתיב (תהלים נח) ישמח צדיק כי חזה נקם גו' . וגרסינן במדרש משלי בני אם ערבת לרעך וגו' בא"ת הכתוב מדבר בשעה שהזקן מתמנה אומר לו הקב"ה עד שלא נתמנית לא היית ערב על הצבור עכשיו שנתמנית נעשית ערב שנא' (משלי ו) אם ערבת לרעך רעך זה הקב"ה שנא' (שיר א) זה דודי וזה רעי וגרסי' בברכות (פרק בתרא) א"ר יוחנן אין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ נמלכין בצבור שנא' (שמות לה) ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם וגו' אמר הקב"ה למשה משה הגון עליך בצלאל אמר לו רבש"ע לפניך הגון לפני לא כ"ש א"ל אף על פי כן לך ואמור להם לישראל הלך ואמר להם הגון עליכם בצלאל אמרו לו למשה רבינו ע"ה על הקב"ה הגון ועליך הגון עלינו לא כ"ש ובזכות המשפט שישראל עושין הקב"ה מחונן ומרחם עליהם ונותן שלום ביניהם ומביא להם הגאולה ומנחילם א"י ובונה ב"ה ומצמיח קרן לדוד שנאמר (זכריה ז) כה אמר ה' צבאות לאמר משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו וגו' וכתיב (עמוס ה) שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף וכתיב (יחזקאל לז) ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו גו' וכתיב וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב גו' וכתיב וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם וגו' :

פרק דרך ארץ

בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך (משלי ג) גרסי' במסכת ברכות (פרק ט) דרש בר קפרא איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה הוי אומר זו דרך ארץ שנא' בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך וגרסי' במסכת סוטה פ"ק אריב"ל כל המיישר אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנא' (תהלים נ) ושם דרך אראנו בישע אלהים . וגרסי' בויקרא רבה מעשה בר' ינאי שהיה מהלך בדרך ראה אדם אחד (א) משופע ביותר . א"ל (ב) בעית לאתקבלא גבי . א"ל (ג) מה דאתני לך . הכניסו לתוך ביתו בדקו במקרא ולא מצאו במשנה ולא מצאו בהגדה ולא מצאו . א"ל (ד) תיב ובריך . א"ל יברך ינאי בביתיה . א"ל (ה) אית בך אמר מה דאמינא לך . א"ל אמור א"ל אכל כלבא פתיה דינאי א"ל למה זכית דאיכול על פתורי א"ל מימי (ו) לא שמעתי מלה בישא וחזרתיה למרי' ולא שמעית תרין (ז) דמתקטטין דין לדין ולא הבאתי שלום ביניהם א"ל כל כי האי דרך ארץ אית גבך וקריתך כלבא קרי עליה ושם דרך אראנו בישע אלהים :

וגרסינן באבות דרבי נתן רבי אליעזר אומר יהיו לך שתי (ח) ידות אחת בתורה ואחת בד"א בכל מי שאינו לא במקרא ולא בדרך ארץ אין זה מן הישוב . אר"ש בר נחמני כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה הה"ד (בראשית ג) לשמור את דרך עץ החיים . דרך זו דרך ארץ . החיים זו התורה . וכל

מי

(ז) ללמד להם אומנות להתפרנס בו: (ח) דבהליכה בעלמא מקיים אותה מצוה: (ט) אין תכלית עשייתה רק בה שאינו מצפה לתשלום גמול . (י) כי כשעשה ע"פ הדין הוא המעשה הראוי לעשותו הוא העניין נוסף נאמר לגבי בעלי דין: (כ) שיעשו לפנים משורת הדין: (א) פי' מלוין ונאה בבגדיו כת"ח והיה ר' ינאי סובר שהוא ת"ח: (ב) רוצה אתה להתארח אצלי: (ג) כמו שאתה רוצה: (ד) ברכה גרסינן כב וצריך ר"ל קח את הכוס וברך בה"מ: (ה) פי' יש לך בינה שתענה אחרי מה שאני אומר לך (ו) לא שמעתי דבר רע שסיפר אחד מדבר על חבירו והלבנתי עליו: (ז) שמריבין זה עם זה: (ח) חלקים:

אשתו ומייחס (ל) גוזליו ותלמודו משתכח ומחלוקת רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים ומחלל שם שם אביו ושם רבו וגורם שם רע לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות. מאי קרו ליה בר מיחם תנורי (פי' שכל כך הוא גרגרן ובזוי וקלה שמחמם את התנורים כדי שיאכל מן הפת החמה) רבה אמר בר מרקד כובי (פרש"י ז"ל כך דרך ליצנין שוחקין ומרקדין בחנויות להשקות השכרו) רב פפא אמר בר מלחך פינכי (ר"ל מלחך הקערות) רב שמעיה אמר בר מך רבע (פי' מקפל לבושו ורובץ וישן בשוק כדרך הללים והשכרים. לשון אחר מך שמתוך שכרותו בא לידי עניות מלשון כי ימוך אחיך רבע שמתוך עניותו יאכל בכסותו וירבץ בביתו שלא יהיה לו בגד לצאת בו בשוק). וגרסינן בפרק אלו עוברין תניא רשב"א אומר כל סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי לסעוד ממנה. א"ר יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה שנא' (עמוס ו) אוכלים כרים מצאן וגו' וכתיב בתריה לכן עתה יגלו בראש גולים. וגרסינן בסנהדרין דרש רב אחא בר חנינא מאי דכתיב (יחזקאל יח) אל ההרים לא אכל שלא אכל בזכות (מ) אביו ועיניו לא נשא שלא הלך בקומה זקופה ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חבירו. ואל אשה נדה לא קרב שלא נהנה מקופה של צדקה וכתיב (נ) צדיק הוא חיה יחיה. וגרסינן בקידושין בפ"ק ר"י לא מסגי ד' אמות בקומה זקופה רב הונא לא מסגי ד' אמות בגלוי הראש דאמר שכינה למעלה מראשי:

ויקבע ת"ח סעודתו בזמנה (ס) ולא יקדים לאכול קודם זמנה ולא יאחר מפני הסכנה ואימתי זמנה כדגרסי' בפ"ק דשבת ת"ר שעה ראשונה מאכל (ע) לודים שניה מאכל (פ) יורשים שלישית מאכל לסטים רביעית מאכל פועלים חמישית מאכל כל אדם ששית מאכל ת"ח איני והאמר רב פפא רביעית זמן סעודה לכל אדם היא אלא איפוך רביעית מאכל כל אדם חמישית מאכל פועלים ששית מאכל ת"ח מכאן ואילך כזורק אבן לחמת ר"ל שאינו מעלה ולא מוריד וי"מ שהאכילה מכאן ואילך היא כאבן לחמת שמשברתו אמר אביי לא אמרן אלא דלא טעים מידי בצפרא אבל אי טעים מידי בצפרא לית לן בה:

אם יצא ת"ח לעיר לא יתארח אלא אצל ת"ח כדגרסינן בבא מציעא פ"ו ת"ר מאי שנא גבי אברהם כתיב (בראשית יח) כן תעשה כאשר דברת וגבי לוט כתיב (שם יט) ויפצר בם וגו' אר"א מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול ואל ישנה אדם את עצמו ממנהג המדינה א"ר תנחום בר חנילאי לעולם אל ישנה אדם ממנהג המדינה שהרי משה עלה למרום ולא אכל ומלאכי השרת ירדו למטה ואכלו ושתו אכלו ס"ד אלא נראין כמי שאכלו ושתו. והצדיקים והחסידים כשיבא להם אורח מקבלין אותו בסבר פנים יפות שנאמר (שם יח) ואקחה פת לחם וגו' וכתיב ואל הבקר רץ אברהם וגו' ויקח חמאה וחלב וגו' רשעים אומרים הרבה ואפי' מעט אינם עושים מנלן מעפרון דמעיקרא כתיב (שם כג) השדה נתתי לך והמערה וכתיב בתריה ארץ ארבע מאות שקל וגו' ולבסוף כתיב וישקול אברהם לעפרון:

וחייב ת"ח וכל אדם להרעיב את עצמו בשנת בצורת ואפילו הוא עשיר גדול ויש לו מאכלים רבים כדי שיצטער עם הצבור בצרתן כדגרסינן בפרק קמא דתענית אר"י אמר רב כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצול ממיתה משונה שנאמר (איוב ה) ברעב פדך ממות פדך יפדך מבעיא ליה אלא מתוך שהרעיב עצמו ניצול ממיתה משונה. וצריך ת"ח למשוך סעודתו ולהאריך על שלחנו כדגרסינן בברכות אמר רבי יהודה ג' דברים מאריכין ימיו של אדם ואלו הן המאריך על שלחנו והמאריך בתפלתו והמאריך בבית הכסא ולא יאכל ת"ח מעומד ולא ישתה מעומד ולא יקנח הקערה ולא ילקק באצבעותיו ולא יאכל כל התבשיל שבקערה אלא ישאיר ממנו מעט בקערה כדי שלא יראה גרגרן וזהו שאמרו ז"ל אין מניחין פאה (צ) באלפס אבל מניחין פאה בקערה. וגרסינן בתענית אמר ר' יהושע בן חנניא לעולם לא נצחני אדם אלא אשה אחת ותינוק ותינוקת אשה מאי היא פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת ועשתה לי פולין פעם ראשונה סעדתי ולא הנחתי כלום שניה סעדתי ולא הנחתי כלום שלישית (ק) הקדיחתו במלח כיון שטעמתי משכתי ידי ממנו אמרה לי ר' מפני מה משכת ידך ממנו אמרתי לה כבר סעדתי מבערב אמרה לי היה לך למשוך ידך מן הפת כמו שמשכת ידך מן התבשיל אלא שמא סבורה אני שתניח פאה שכך אמרו אין מניחין פאה מן האלפס. תינוקת מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ראיתי תינוקת אחת אמרה לי ר' לא שדה היא זו אמרתי לה בדרך (ר) כבושה אני הולך אמרה לי לסטים שכמותך כבשוה. תינוק מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק שהיה יושב בפרשת דרכים אמרתי לו באי זו דרך נלך לעיר אמר לי זו ארוכה וקצרה וזו קצרה וארוכה הלכתי בקצרה וארוכה כיון שהגעתי לעיר היו מקיפין לה גנות ופרדסים וחזרתי לאחורי אמרתי לו בני לא כך אמרת לי זו קצרה אמר לי לא כך אמרתי לך זו ארוכה נשקתיו על ראשו ואמרתי אשריכם ישראל שכלכם חכמים אתם מגדוליכם ועד קטניכם:

בכלל של דבר צריך שישמור עצמו מכל רע ודופי כדי שלא יראה בו ערות דבר וכדי שלא תתבזה התורה ונמצא שם שמים מתחלל על ידו ויזהר בכל עניניו כדי שלא יבא לידי עול ולא יתן מקום לבעלי לשון

(ל) בניו: (מ) שהיה צדיק מעצמו ולא הוצרך לזכות אביו: (נ) סיפא דקרא תמצא שמי שלא עשה עבירות אלו דהוא צדיק גמור אע"פ שעשה אחר עבירות בתמיה אין לאו כמשמעה נדרש: (ס) שהוא דבר גנאי לאדם הגון: (ע) אומה רעבתנים ואוכלי בשר אדם הם: (פ) שלא ערמו בו ואינם דואגים אחר הפרנסה: (צ) כשהשמש מערה מן האלפס תוך הקערה אין דרך להניח באלפס כלום לצרכו אבל כל אחד מניח קצת מהאכל בקערה ומחזיר לשמש וזהו שהאכל בשמש: (ק) נתנה בו מלח יותר מדאי: (ר) שכבר הלכו בו שאר בני אדם:

משועבדי כביכול שכינה עמהם שנא' (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר ואין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין ת"ל (תהלים צא) יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה. וכן אתה מוצא שבכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר (שמואל א ב) הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים, גלו לבבל שכינה עמהם שנא' (ישעיה מג) למענכם שלחתי בבלה, גלו למדי שכינה עמהם שנא' (ירמיה מט) ושמתי כסאי בעילם וכשהן חוזרין שכינה עמהם שנא' (דברים ל) ושב ה' אלהיך את שבותך והשיב לא נאמר אלא ושב וכתיב (שיר ד) אתי מלבנון כלה וגו' וכל המשתתף עם הציבור בעת צרתם עליו הכתוב אומר (נחום א) טוב ה' למעוז ביום צרה:

לעולם יהא ת"ח נאה בכניסתו וביציאתו ומתעסק (א) בעסק ועוסק בתורה ענו ושפל רוח זריז וזהיר וממולא (ב) טוב עלוב מן הכל והינו עלב אפי' לקל שבקלים אהוב לכל אדם שפל רוח לאנשי ביתו כ"ש לאחרים ירא חטא מואס כל טוב עוה"ז והינו דבק אלא בתורה ויאמר כל מה שיש לי בעה"ז אין לי חפץ כי אם בתורה בלבד לפי שאין העה"ז שלי יושב ותונה ומטנף כסותו לפני רגלי ת"ח ואין אדם רואה בו דבר מכוער שואל כענין ומשיב כהלכה כנאד בקוע שנפתח להכניס הרוח אבל לא להוציא וכערוגה עמוקה שמחזקת את מימיה וכקנקנה זפותה שמשמרת את יינה וכספוג שהוא סופג את הכל ולא יהיה כפתח גדול שמכניס את הרוח ולא כפתח קטן שמגדל את היקרים אלא כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה וכיתד הנמוכה שהכל תולין בה ואם ילקה בממונו יזכור איוב שלקה בגופו ובממונו ואם ילקה בגופו יזכור דתן ואבירם שירדו שאולה אל יכשל במראה עיניו אל יבוש משיניו לתת להם להכול יותר מדאי אם אומרין עליו דבר רע ואפילו (ד) גדול יהיה בעיניו קטן כדי שימחול מיד ואם אמר הוא על אחרים דבר קטן יהיה בעיניו גדול כדי שיפייס חבירו מיד יהיה (ה) פרקו נאה שזה הוא שבחה של תורה אוהב את התורה ומכבדה אוהב את הבריות ומכבדם ומקרבם לתורה אוהב שלום ורודף שלום מעביר על מדותיו ומעביר רצונו מפני רצון אחרים שכך עשתה רחל ללאה ודוד לשאול. כל דבריו יהיו לשם שמים חרד לכל המצות אל יהי נבהל להשיב משיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי אם שאלוהו אפי' דבר קטן אל יבוש לומר לא ידעתי אלא ילמד לשונו לומר לא ידעתי שמא (ו) יתבדה ויאחז בדבר ויזהר בדבורו ולא יוציא דברי דופי על פיו:

מעשה ברשב"א שבא ממגדל עדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל ודעתו גסה עליו שלמד תורה הרבה מצא אדם אחד מכוער ביותר א"ל מכוער כמה מכוערין מעשיך כך מכוערין בניו של אא"ה א"ל מה אעשה לך אמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית מיד ירד מן החמור ר' שמעון ונשתטח לפניו וא"ל נעניתי לך מחול לי א"ל אין אני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ותאמר לו כמה מכוער כלי זה שעשית הלך אחריו כאלפי מיל שמעו אנשי עירו ויצאו לקראתו אמרו לו שלום עליך רבי אמר להם למי אתם קורין רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריך אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל א"ל מה עשה לך אמר להם כך וכך עשה אמרו אעפ"כ מחול לו ואמר להם מוחל אני לו ובלבד שלא יהא רגיל בכך:

לעולם יהיה ת"ח נאה במשאו ובמתנו ובכסותו ובמנעלו ובמאכלו ובשתייתו. במשאו ובמתנו כיצד צריך שיהא משאו ומתנו באמונה ואל יחליף בדבורו שלא יאמר מהר אתן והינו נותן ואם יש לו כסף אבל מכרו לא יחלנו וידקדק על עצמו ויפרע מה שיש לו ליתן ואפילו ביותר ואל ידקדק כל כך על בני אדם אם יש ליתן לו שום דבר מפני שנמצא כאומר שלי שלי ושלך שלך וזו מדת סדום. בכסותו כיצד לעולם ילבש ת"ח בגדים ממוצעים לא חשובים ביותר כדי שלא יסתכלו בו בני אדם ולא פחותים ביותר כדי שלא יתגנה ואל יצא כשהוא מבושם לשוק כדגרסינן בברכות אל יצא כשהוא מבושם לשוק א"ר אבא בריה דרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן בזמן שחשודין על הזכור וא"ר ששת לא אמרן אלא בבגדו אבל בגופו זיעא מעברא ליה א"ר פפא שערו כבגדו דמי ואמרי לה כגופו דמי. ואל יצא יחידי בלילה מפני החשד ולא אמרן אלא דלא קבע ליה (ז) עידניה אבל קבע ליה עידניה מידע ידיע דלעידניה קא אזיל. אל יצא במנעלים מטולאים מסייע ליה לרבי חייא בר אבא דאמר גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים מטולאים איני והא רבי חייא בר אבא נפיק אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן בטלאי ע"ג טלאי ולא אמרן אלא (ח) בפנתא אבל (ט) בגלדא לית לן בה ולא אמרן אלא בימות החמה אבל בימות הגשמים לית לן בה. ולא יספר עם אשה בשוק. א"ר חסדא אפילו היא אשתו או בתו או אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו. ולא ישב בחבורה של ע"ה מ"ט דלא אתי לאמשוכי בתרייהו. ולא יכנס באחרונה לב"ה דלמא חשדי ליה בפושעים. ולא יפסיע פסיעה גסה דאמר מר פסיעה גסה נוטלת א' מת"ק ממאור עיניו של אדם במאי מהדר ליה (י) בקדושא דבי שמשא. ולא יהלך בקומה זקופה דכתיב (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו. וגרסינן במסכת שבת אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יונתן כל ת"ח שנמצא (כ) רבב על בגדו חייב מיתה שנאמר (משלי ח) כל משנאי אהבו מות אל תקרא משנאי אלא משניאי. במאכלו ושתייתו כיצד לעולם אל ירבה ת"ח סעודתו עם עמי הארץ ולא בכל מקום. כדגרסינן בפסחים ת"ר ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום לסוף מחריב ביתו ומאלמן אשתו

(א) במלאכה או בשו"מ שלא יצטרך לבריות: (ב) מדות טובות: (ג) שדרכן היה לישב ללמוד מפני רבם על הקרקע: (ד) דבר גדול שהוא שקר: (ה) שלא יצא שם רע בילדותו: (ו) יכזב: (ז) שלא קבע לו רבו עת קבוע ללמוד: (ח) בעור שע"ג הרגל: (ט) למטה תחת העקב שפסוע מכסה: (י) בשותה כוס של קידוש בשבת בלילה: (כ) לכלוך משומן:

שתביים אותו חסיד אמרו לו תלמידיו לרב כפרא ולמה אמרת כך א"ל ומה הייתי מפסד. אמרו לו היה לך לשתוק אמר להם אלו שתקתי לא הייתי מקיים ודובר אמת בלבבו וכמדומה לי שהייתי גונב דעתו. ויהיה חוק לבריות הומל לאביון מושיע לעני הבר לחכמים אח לצדיקים עמית לתמימים ריע להכידים רחמן לתלמידים אב ליתומים בעל לאלמנה מלמד לפתי משמח לקשה יום. וכל המשמח לעגומים ונכאבים ומנחם אבלים ודובר על לב עניים ואומללים מובטח לו שהוא בן העולם הבא כדגרסי' בפ' סדר תעניות פ"ג רב ברוקא (ג) חוזאה הוה קאי בשוקא אתא אליהו ז"ל אתחזי ליה א"ל מי איכא בהאי שוקא בר בי דחזי לעלמא דאתי א"ל אלין תרין גוברין מן בני עלמא דאתי נינהו. אזל בתרייהו א"ל מאי עבידתייכו אמרו ליה אינשי בדיחי אנן (פי' שמחים) וכד נחזי איניש דעציב מבדחינן ליה אי נמי אי חזינן תרי דאית להו תיגרא (פי' מריבה) בהדי הדדי טרחינן ועבדינן שלמא בינייהו. ואם יראה מום בחברו יכסה עליו. ואם יראה בו מדה טובה יפרסם אותה ויהיה כל אדם בעיניו נכבד מנפשו וכל ת"ח שהוא נזהר בכל ענייו ומתנהג בהם כשורה בכל זה שכתבתי ה"ז נקרא ת"ח צדיק והגון ישר ונאמן ומכבד להקב"ה ולתורתו הקדושה וזכותו הקב"ה מביא שלום לעולם דתנן א"ר אלעזר א"ר חנינא ת"ח מרבים שלום בעולם שנא' (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' וגו':

השער הב' בד"א הראוי לזקנים. כשיראה אדם שזרקה בו שיבה והזקין יפרוש מדרכי הנערים ויפשפש במעשיו ולא ידמה להם לא במלבוש ולא בדבור ולא באחד מהדברים שהבחורים נוהגים

ויפשפש במעשיו ויעשה תשובה ולא ישב בישיבה של עמי הארץ ושל נערים ולא יסעוד בסעודה שהבחורים מסובין בה וישב תמיד עם ת"ח כדי שישמע דברי תורה ויזכה בהם לחיי העה"ב וימעט בדבריו ויזהר שמא יצא דבר מגונה (ד) מפיו. ולא ירבה מריבה עם שום אדם בעולם ואפי' הרעו לו הרבה ימחול על עלבונו שלא יבא לידי מריבה כלל וכדי שלא יצא עליו שם רע ויאמרו בני אדם ראיתם פלוני אע"פ שהוא זקן כמה הוא בעל דין קשה ומתקוטט עם הבריות ולא יאכל אכילה גסה ולא ישתה עד שישתכר שדברים אלו גנאי הם לבחורים כ"ש לזקנים ישתכל תמיד בשיבתו ולא יטנף אותם במעשים המכוערים ולא ירבה שיחה עם הנשים שכל המרבה שיחה עמהם סופו בא לידי ניאוף. ואחז"ל ה' דברים אין הדעת סובלתן ואלו הן דל גאה וזקן מנאף ועשיר מכחש ופרנס המתגאה על הצבור והמגרש אשתו שנים ושלשה פעמים ומחזירה. ואמר החכם יעצוני כמה יועצים והוכיחוני כמה מוכיחים ולא הועילו בי תוכחת כתוכחות ימי השיבה. האירו לי אור השמש והירח ולא האירו לי כאור שכלי ונמכרתי לעבד ולעבדים ולא כבשה אותי אלא תאותי הריעו לי אויבים ושוטנים ולא היה לי מריע כנפשי בשכלה. הליקוני הצרות ולא הליקתני צרה כמדה הרעה שבי הזיקוני מזיקים ולא מצאתי מזיק לי כלשוני התהלכתי על הגחלים ונכנסתי בתוך השלהבת ולא שרפתני אש כאש חמתי (ה) במעלה בי. רדפוני צודים ולא השיגוני כי אם עונותי בהנתי מנוחות העולם ולא מצאתי לנפשי כמנוחה כשעזוב המנוחות. הלכתי דרכים וירדתי ימים וסכנתי בעצמי ולא מצאתי סכנה כסכנת העומד לפני המלכים. השתוממתי במדברות ולא ראיתי שממה כשממות העוני. אכלתי משמנים ושתיתי ממתקים ונתחברתי לעלמות יפיפיות ולא נעמו לי כהשקט והבטחה. אכלתי מרורות ושתיתי לענה ולא טעמתי מרה כמרור מיתת הבנים. ראיתי כמה צרות וכמה טלטולין וכמה חלאים וכמה מכות רעות ועניות ועמדתי בכולם ועל אשה רעה לא יכולתי לסבול. נשאתי כבדות ברזל והחול והעופרת ולא ראיתי דבר כבד כיראת השם. תרתי בלבי איזה דבר שבו יקל הנכבד וישבור הגאוה וישפיל הרמים ואמרתי (ו) זה הצורך. ידו בי הלים ורגמו אותי אבנים ולא הרגשתי כלשון הרע. לכדוני אויבי ושמו עול ברזל על צוארי ולא תשש כחי ולא נשתנית צורתי כאשר נשתנית בדאגה ובאבל. ראיתי כמה עשירים ולא ראיתי עשיר כמי שהוא שמח בחלקו. עשיתי כמה צדקות ולא ראיתי צדקה כמו המשיב אדם נכבד שנתדלדל למקומו. שמחתי במתנות הגדולים ולא ראיתי כשמחת ניצול מהם. בקשתי וחקרתי על טובות שבאדם ולא מצאתי בו טובות כמדות הטובות:

לעולם יהיה אדם זהיר כשיזקין בתפלתו ובמעשיו הטובים וידע כי עתו קצר ויומו (ז) ערב ויתן אל לבו לעשות תשובה וירבה בצדקות ובמצות ובג"ח וידע וישכיל שכל מעשיו של אדם אין נמנין אלא באחרונה אם היה כל ימיו רשע גמור ועשה תשובה באחרונה הוא בן העה"ב ואם היה צדיק כל ימיו ובאחרונה הרשיע (ח) הרי הוא רשע ונדון בגיהנם לפיכך צריך לקשט עצמו ולתקן דרכיו וישוב בתשובה לפני הקב"ה ויתן הודאות ותשבחות לפניו שהגיע לזקנה ולשיבה ויתקן עצמו בכל יום ויום כמי שהוא מתקן עצמו לעמוד לפני המלך דתנן (אבות פרק ג) התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין ויעלה על לבו כל עונות שעשה ויתחרט עליהם ויעשה תשובה ויהיה תמיד עונותיו נגד פניו ויזכור אותם בכל יום ויום כדי לעזוב אותם וכדי לתקן המעוות כשקידו של מלך שהלך בכל מדינות המלך לגבות הכסף והזהב שהיה להם חוק לתת למלך ולאחר שגבה אמר עתה יקראני המלך לתת לו כספו וזהבו ולדעת מה עשיתי במדינות מלכותו קודם שיקראני אעיין החשבון יפה ואתקן אותו ואחזור בו בכל עת ובכל שעה ואם גניתי משום אדם שלא כדין אחזירנו כדי שלא ימצא בי שום דופי ולא שום עול. וכן צריך האדם לעשות כשיזקין יאמר כבר זקנתי ולא ידעתי יום מותי אתקן כל עניני בעה"ז כדי שלא ימצא בי הקב"ה שום רשע וירבה במצות ובזכיות בכל יכלתו ואם התרשל בהם בימי בחרותו יקיים אותם בימי זקנותו מלה"ד למי שהיה לו כרם ולא היה אוכל מהשבח

כל

(ג) מעיר ששמה כך. (ד) דרך חיים והמות ביד הלשון כיון שהגיד שוב אינו יכול לחזור: (ה) ברגזנות מהיב כהו של אדם. (ו) בנעורך להתרים שאחז"ל ע"פ כרום זולת וגו' כיון שנצרך לבריות פניו משתנין וכו': (ז) ר"ל שמחר יבא הערב של יומו כמיתה: (ח) כשמתחרט על הראשונות אינם נחשבים לו בכלל זכיות:

לשון הרע לספר בגנותו ות"ח העושה כך לא די לו שגופו מכובד על הבריות אלא שהתורה מתעלה ומתכבדת על ידו. כדגרסינן בואלה שמות רבה (שמות לא) ויתן אל משה ככלתו אר"ל מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין כך ת"ח צריך להיות זריז בעשרים וארבעה ספרים. ככלתו אר"ל מה כלה זו כל הימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה ואין אדם מכירה בתחה ליכנס לחופה היא מגלה פניה כלומר כל מי שיודע לי עדות יבא ויעיד (ש) עלי כך ת"ח צריך להיות צנוע ככלה זו ומפורסם במעשים טובים ככלה שהיא מפרסמת עצמה בחופה הוי ויתן אל משה ככלתו. הא למדת שצריך ת"ח לנהוג ד"א בעצמו כדי שלא יבא לידי בזיון ואין התורה מתקיימת אם אין עמה ד"א דהכן אם אין דרך ארץ אין תורה וכו' ויהיה עניו ולא יגיס לבו בתלמודו ולא יהיה שמח בהוראה ולא ירחיב עצמו ברבנות לפני גדולים והכמים כדגרסינן בברכות פרק בתרא אמר רב ג' דברים מאריכין ימיו של אדם מי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא בו דכתיב (משלי ט) כי בי ירבו ימיך ומתוך הן אתה שומע לאו. וכוס של ברכה לברך ואינו מברך דכתיב (בראשית יב) (ת) ואברכה מברכיך. והמנהיג עצמו ברבנות דאמר ר' חמא בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שנהג עצמו ברבנות לפניהם:

בשקורא בתורה יטול רשות אפילו מתלמידיו ק"ו מהקב"ה שנטל ממשה כדגרסינן בב"ר אר"ש בר נחמני א"ר יונתן בשעה שהיה משה כותב את התורה היה כותב מעשה כל יום ויום כיון שהגיע לפסוק זה (בראשית א) נעשה אדם בצלמנו אמר לו רבש"ע למה אתה נותן פתחון פה לצדוקים א"ל כתוב והרוצה לטעות יטעה. א"ל הקב"ה למשה משה האדם הזה שאני בורא בכל יום ויום גדולים וקטנים יוצאין ממנו ומכאן ילמדו דרך ארץ שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו והומר למה אני נוטל רשות מן הקטן ממני הם אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים והתחתונים וכיון שבא לבראות את האדם נטל רשות ממה"ש. וגרסינן במסכת יומא בפרק א' ויקרא אל משה וגו' הקדים קריאה לדבור למדה תורה דרך ארץ שלא ידבר אדם עם חברו אלא א"כ קורהו. וגרסינן במס' ר"ה בפ"ק אחרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים ק"ו קטנים לגדולים ק"ו חובה הוא אלא מתוך שהגדולים נשמעים לקטנים ישאו הקטנים ק"ו בעצמם ושומעים לגדולים ומכבדין אותם. לפיכך צריך התלמיד לנהוג כבוד ברבו ויעמוד לפניו כעבד וישמשנו כדגרסינן בכתובות פרק י"א אריב"ל כל מלאכות שעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהנעלת המנעל והתרתו. אמר רבא לא אמרן אלא במקום שאין מכירין אותו אבל במקום שמכירין אותו לית לן בה (פי' אם אין מכירין אותו יראה כעבד נכרי ויחשבו אותו שהוא נכרי). א"ר יוחנן כל המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד שנאמר (איוב ו) למס מרעהו חסד. רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנא' ויראת שדי יעזוב. ולא ירחוץ תלמיד עם רבו בבית המרחץ כדגרסינן בפסחים פרק ואלו עוברין תאנא לא ירחץ עם רבו בבית המרחץ ואם רבו צריך לו לשמשו מותר ולא יקרא תלמיד לרבו בשמו אלא א"כ קורא גבידי או מורי או אדוני וכיוצא בו דרך כבוד. וגרסינן בסנהדרין פרק חלק (פי"א) א"ר יוחנן למה לקה גחזי מפני שקרא לרבו בשמו שנאמר (מלכים ב ח) ויאמר גחזי אדוני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע. ואין תלמיד נפטר מרבו עד שיטול ממנו רשות והרב נכנס לבית תחלה ואח"כ התלמיד היו שניהם שקולין זה כזה בעל הבית נכנס תחלה ואורח אחריו וכשיוצאין יוצא אורח תחלה ובעל הבית אחריו והנפטר מחבירו בין שהוא גדול ממנו בין שהוא קטן ממנו אומר לו הריני נפטר. ואפי' אחר בני אדם הייבין לשמש לת"ח דא"ר מאיר כל מי שיש לו ס"ת בעירו ואינו משמשו חייב מיתה שנאמר (במדבר טו) כי דבר ה' בזה וגו' וכתיב (ירמיה ב) מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי:

וצריך ת"ח להיות תמיד דואג ומשתומם ובוכה ונאנח בלבו על עונות שעשה ועל חורבן ב"ה ועל הגלות אשר מפי הכותים ועל ישראל הנפוצים בין העמים וילפין העצב והדאגה בלבו ויראה שמחה בפניו כדי שיקבל את כל אדם בסבר פנים יפות ויהיה לבו רחב להשיב לכל שואל על שאלותיו ואל יקפיד על התלמידים אם לא הבינו דבריו וישנה וישלש להם אפילו כמה פעמים אם לא הבינו ולא יהיה נוטר איבה ולא הומד ולא מדבר במום חבירו שונא מתנות שונא השררה סובל התלאות מודה על היסורין ואינו בועט בהם כיון נדיב (א) אם יסכים יעשה ואם יטעה יחזור ולא יתבייש לומר טעיתי ולא יתהלל במעשיו עד [illegible] לו אמתת הדבר לא יהיה מקנטר ולא מקטרג אם יחלוק יהיה לש"ש ולא יתקנא בחבירו ואפילו בשררת מי שאינו חכם ממנו כ"ש בשררת מי שהוא חכם ממנו קיים מאמרו אם יאמר הן יעשה ואם יאמר לאו אל יסתפק לומר הן. כובש תאותו ויצרו ויהיו כל מעשיו לש"ש לא ידבר דברים שאין בהם תועלת ולא יחרף לחברו (ב) בקורות הזמן קשה לכעוס ונוח לרצות שמח בחלקו מכיר את מקומו יודע מה שאומר שונא בלבו ומתחרט עליו שוקד על תלמודו מוחל למי שהרע לו מדבר אמת ומה שגוזר בלבו יקיים ודובר אמת בלבבו:

מעשה ברב ספרא שיצא יום א' עם תלמידיו לטייל חוץ לעיר פגע בחסיד א' בא מן הדרך א"ל רב ספרא ולמה טרח מר כל כך כסבור שיצא לקראתו להקביל פניו. א"ל רב ספרא לא יצאתי אלא לטייל

נתבייש

(ש) כלומר אין מי שמכיר אותי בשביל שהייתי צנועה בבית אבי: (ת) והמברך בה"מ הוא מברך לבעל הבית: (א) אם יסכים בדעתו לעשות איזה דבר יעשה: (ב) בדברים שבאו על אדם במקרי הזמן כגון עוני או חלאים וכיוצא:

ושמה ר' יהושע לאחריו א"ל לגה נשנית א"ל דבר אני לריך לשאול ממך א"ל אמור א"ל מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה אותם ולי לא הלקית א"ל ר' אתה חכם ובידך ד"א ובני אדם הנכנסים אצלי גוזרני עליהם שיהיו אוכלין ושותין והם נודרין בתורה ומבדין ולי מסורת חכמים שכל הנודר בתורה ובודה סופג את הארבעים א"ל וכך אתה עושה להם א"ל הן א"ל גוזרני עליך שתלקה אותם מ' בשבילך ומ' בשביל חכמים שבגרוני אצלך הלך ר' יהושע וסיפר הדברים לפני חכמים. ולא יקפיד אדם בתוך סעודתו :

מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד ובא עני ועמד על פתחו ואמר לאשתו השה אני לריך (י) להכנים היום ואין לי פרנסה נטלה כל הסעודה ונתנה לו ואחר כך לשה עסה אחרת ובשלה אלפס אחר ונתנה לפניהם · אמר לה בתי למה לא באת קודם לכן מיד ספרה לו המעשה אמר לה אף אני לא דנתיך אלא לכף זכות שכל מעשיך אינם אלא לשם שמים :

שנים שיושבים על שלחן א' הגדול שולח יד תחלה ואח"כ הקטן ואם שלח הקטן ידו תחלה ה"ז גרגרן. כד"א בזמן שאינן בבתיהם אבל האוכל בבית חברו עם חברו בע"ה שולח תחלה ובולע תחלה . וכשהאדם מיסב על שולחנו שם יתבחנו ויתפרסמו מדותיו והוא שאז"ל בג' דברים האדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו . אבל האורח קודם בע"ה ה"ז מגונה אורח מכנים אורח יותר מגונה ומגונה אורח נוטל מלפניו ונותן לפני בע"ה ה"ז מגונה . וכשיולאין האורח ילא תחלה ובע"ה ילא אחריו וכשנכנסין בע"ה נכנס תחלה ואורח אחריו כדגרסי' בברכות פרק ז' אמר רשב"י בעל הבית בוצע תחלה כדי שיבלע בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך לבע"ה מה ברכה מברכו יהי רצון שלא יבוש בע"ה בעה"ז ולא יכלם לעה"ב . ורבי מוסיף בה דברים ולא ישלוט שטן לא במעשה ידינו ולא במעשה ידיו ואל יזדמן לפניו ולא לפנינו שום חטא ולא עבירה ולא הרהור עבירה א"ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאין לטעום כלום עד שיטעום המברך היו שנים ממתינים זה את זה בקערה שלשה אין ממתינין והבוצע הוא פושט ידיו תחלה ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו בחכמה הרשות בידו ואורח המתארח אצל חבירו אל ירבה בשבחו משום (משלי כז) מברך רעהו בקול גדול גו' ואל יספר בגנותו כדגרסי' במסכת ברכות בפרק הרואה בן זומא אומר אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעה"ב לפני כמה בשר הביא כמה (כ) גלוסקאות הביא כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי אכסנאי רע מהו אומר כל מה שטרח לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו . אורח הנכנס אצל בעה"ב אינו רשאי ליתן כלום מן הסעודה לפני בנו של בעה"ב ולא לפני עבדו ולא לפני שמשו :

מעשה בא' שלא היה לו אלא ג' בילים בשנת בצורת זמן עליהם ג' אורחים והניחם לפניהם בא בנו של בעה"ב עמד לפניהם נטל הא' חלקו ונתן לו וכן השני וכן השלישי כיון שבא אביו מצא אחת בפיו ושתים בשתי ידיו עמד והגביהו מלא קומתו וחבטו בקרקע ומת . כיון שראתה אמו עלתה לגג ונפלה ומתה אף אביו כשראה בנו ואשתו מתים עלה לגג ומת א"ר אלעזר ג' נפשות מתו על דבר זה . ויהיה אדם זריז וזהיר בפת דלא לזלזולי ביה כדגרסי' בברכות פרק שלשה שאכלו ת"ר (ל) ג' דברים נאמרו בפת אין מניחין כוס מלא על הפת ואין סומכין את הקערה בפת ואין זורקין את הפת וגרסי' פרק חלק אר"א כל מי שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנאמר (איוב כ) אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו והאמר ר"א כל המשייר פתיתין על שולחנו כאלו עובד ע"א שנאמר (ישעיה סה) הערכים לגד שלחן לא קשיא הא דאיכא שלימה והא דליכא שלימה :

מעשה בר"ע שהיה לו אכסניא עם אדם א' נטל פרוסה וסמך בה הקערה שמטה ר"ע ואכלה א"ל אין לך פרוסה שתאכל אלא זו שאני סומך בה את הקערה א"ל (מ) כמדומה לי שאתה נכוה בפושרין ושתה אין אתה נכוה אף ברותחין . וישתדל אדם לאכול הדברים המברין את גופו כדי שיהיה בריא לעבודת הקדוש ברוך הוא כדגרסי' בברכות פרק כילד מברכין ת"ר (נ) המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים וכמה א"ר חסדא קיתון לפת א"ר מרי א"ר יוחנן הרגיל בעדשים א' לשלשים יום מונע (ס) אסכרה מתוך ביתו אבל כל יומא לא משום דקשה לריח הפה . א"ר מרי א"ר יוחנן הרגיל בחרדל א' לל' יום מונע חלאים מתוך ביתו אבל כל יומא לא משום דקשה לחולשא דליבא . א"ר חייא בר אשי א"ר הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים ולא עוד אלא שמפרין ומרבין ומברין את הגוף . הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב . ששה דברים מרפאין את החולה ורפואתו רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין יבשין וקיבה ויותרת הכבד וי"א אף דגים קטנים . עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה ואלו הן בשר שור בשר שמן ושחלים בשר צלי ובשר צפרים ותנלחת וביצה ומרחץ כבד וחלב וגבינה . וי"א אף אגוזים ואף קשואים דתני דבי ר' ישמעאל למה נקרא שמן קשואים לפי שקשים לגוף כחרבות . ששה דברים סימן יפה להולה עטוש זיעה שלשול קרי שינה חלום . עטוש דכתיב (איוב מא) עטישותיו תהל אור . זיעה דכתיב (בראשית ג) בזעת אפיך גו' שלשול דכתיב (ישעיה נא) מהר לעה להפתח גו' קרי דכתיב (שם נג) יראה זרע יאריך ימים שינה דכתיב (איוב ג) ישנתי אז ינוח לי חלום דכתיב (ישעיה לח) ותחלימני והחייני :

וגרסינן

(י) לעשות נשואין : (כ) לחם יפה : (ל) בגמרא גרס ד' דברים נאמרו בפת אין מניחים בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא וכו' והטעם בכולם שלא תהיה הפת בזויה : (מ) כלומר שיהיו חושב שתבין ברמז מה שאני לוקח הפת מתחת הקערה ושלא תבין עכשיו שהרי אז"ל אין סומכין את הקערה בפת נפיכך לריך אני לומר לך : (נ) שותה מים הרבה אחר אכילתו עד שאכילתו לפה כמים : (ס) שהתולע בא מתחת עלור בני מעים והעדשים מבלבלים :

כל זמן שהם בכרם כשהגיע זמן הבצירה היה אומר לשלוחו בכל יום ויום הבא לי ענבים מן הכרם א"ל שלוחו כל זמן הקיץ לא היית אוכל מהם ועתה אתה אוכל מהם א"ל כל ימי הקיץ הייתי אומר עדיין יש לי שהות לאכול מהן ולא הייתי חושש לאכלם ועתה כשהגיע זמן הבצירה אם לא אוכל מהם כל יום ויום יבצרו הכרם ולא אוכל לאכול מהם עוד . כך אם התרשל האדם במצוה בימי בחרותו ואומר עדיין יש לו זמן לקיימן בימי זקנותו יקיימן מפני שהזקין כבר והיה יודע מתי ימות היום או למחר . ואף על פי שמתים בחורים כמו זקנים אע"ה יותר מצוי שימותו הזקנים מן הבחורים לפיכך צריך הזקן להרבות בתפלה ובמצות ובמע"ש קודם שימות ויצא מן העולם הזה נעור וריק . וישתדל בכל יכלתו לכבד הבריות כדי שיהיה מכובד מן הבריות דתנן (אבות פרק ד) איזה מכובד כו' והמכבד את הזקנים שכלו הרבה מאוד ומקיים מצות עשה מן התורה שנא' (ויקרא יט) מפני שיבה תקום . ואחד מהדברים שצוה רבי יהודה בן בתירא את תלמידיו להיות זהירין בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו ולא לנהוג בו בזיון דאמר מר לוחות ושברי לוחות מונחין בארון . ומצינו שהקב"ה חלק כבוד לזקנים כדגרסינן בספרי (במדבר יא) ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש לא במקום אחד לא בשנים הקב"ה חולק כבוד לזקנים אלא בכל מקום ומקום שאתה מוצא זקנים הקב"ה חולק להם כבוד שנא' (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל וכתיב ואל משה אמר עלה אל ה' גו' רשב"י אומר מנין שאף לעתיד לבא הקב"ה חולק להם כבוד שנא' (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' ונגד זקניו כבוד נגד מלאכיו ונגד נביאיו לא נאמר אלא ונגד זקניו והלא דברים ק"ו ומה מי שאמר והיה העולם חולק כבוד לזקנים עאכ"ו בשר ודם שצריך לחלוק כבוד לזקנים וכך חייב לחלוק כבוד לנשיאים ולראשי העם כדגרסי' בהוריות ת"ל כשהנשיא נכנס כל העם עומדין לפניו עד שיאמר להם שבו כשאב ב"ד נכנס אחד יושב וא' עומד עד שישב במקומו . בני ת"ח ות"ח בזמן שרבים צריכין להם מפסיעין על ראשי העם יצא לצורך נכנס ויושב במקומו בני ת"ח בזמן שאבותם ממונים על הצבור בזמן שיש בהן דעת לשמוע נכנסין ויושבין אחורי אביהם ופניהם כלפי העם :

השער הג' בד"א של אנשים . בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים כנגד עיניו שוב אינו חוטא . מאין בא ולאן הוא הולך ומה עתיד להיות . ומי הוא דיינו . מאין בא ממקום החשך ולאן הוא הולך לשמא את אהרים. ד"א מאין בא מלהה ממקום שאין יכולים לרהותא ולאן הוא הולך לשאול ולאבדון ליכנס ליצרף בהם . ומי הוא דיינו אדון כל המעשים ב"ה ומה עתיד להיות רמה ותולעה שנא' (איוב כה) אף כי אנוש רמה גו' ר"ש אומר רמה בחייו ותולעה במותו רמה בחייו אלו הכנים ותולעה במותו כשמבאיש (וירוש ממנו תולעים) במותו לפיכך יסתכל אדם בד' דברים אלו ויכיר פחיתות (הסרונות) עצמו וישתדל לעשות רצון הקב"ה וילמד תורה וד"א הרבה כדי לעשות הטוב והישר בעיני הקב"ה ויהכוין בכל צרכיו ועניניו ובמאכלו ומשקהו שיהיו לשם שמים ולעבוד הבורא ית' ויניהג עצמו בד"א כדי שיהא נחמד וחביב בעיני אלהים ואדם ויתנהג בסעודתו כדת וכשורה ולא תהיה אכילתו כשור והחמור שאין בוחן בין טוב לרע וכונתו למלאות בטנו אלא צריך אדם שתהא אכילתו אכילה בינונית לא שיאכל אכילה גסה ולא שיחסר נפשו מכל טובה אלא יתכוין באכילתו לקיום נפשו ולהבראות גופו כדי שיהא בריא לעבוד הקב"ה ויבקש מחיה לנפשו כדי שלא יצטרך לבריות . ויניהג עצמו בסעודתו מנהג נאה על דרך שתקנו רז"ל הנכנס לסעודה ישמח בחלקו אם מעט ואם הרבה ואפילו אין לו אלא מועט לאכול יסדר שלחנו כאלו היה לו לאכול כמה מטעמים וכמה מעדנים ולא יפרוש המפה על מקום הדק שבשלחן (אם השלחן אינו שוה) כדי ליתן קערה על מקום קשה של השלחן כדי שלא יתהפך המאכל על השלחן ויבא לידי מיאוס ויתגנה ויאמרו ב"א כמה מאוס זה כ"ש אם הוא ת"ח ולא יאחז פרוסה בידו ויאכל ואם אחז ה"ז רעבתן כ"ש שלא יאחוז שלמה (פת שלם או חתיכה גדולה) בידו וישוך אותו בשיניו ולא ישתה כוסו בבת אחת ואם שתה ה"ז גרגרן ולא ישתה מן הכוס ויתן לחבירו מפני סכנת נפשות (שמא יש לאחר חולי בגופו ויכנס ההבל אל הכוס ויכול להזיק בה האחר) :

מעשה בר"ע שהיה לו אכסניא אצל אדם אחד נתן לו הכוס אחר שטעמו א"ל ר"ע לך שתהו נתן לו כוס אחר שטעמו א"ל שתהו א"ל בן עזאי עד מתי אתה נותן כוסות מוטעמים לר"ע שוב מעשה בר"ע שעשה סעודה לתלמידיו והביא לפניהם שני תבשילין הא' מבושל כל צרכו והא' לא היה מבושל כל צרכו הפקח שבהם אחז הקלח בידו לחלצו לא בא אחריו משך ידו ממנו ואכל פתו ריקם הטפש שבהם אחז הקלח בידו ונשכו בשיניו א"ל ר"ע לא כך בני אלא הניח עקיבך עליו (כלו' גם ברגלך אתה תוכל לסייע) ושמטו ואחר כך הביא לפניהם מבושל ואכלו ושתו ואחר כך אמר להם ר"ע בני לא עשיתי כך אלא לבדוק אתכם אם יש בידכם דרך ארץ או לאו :

אורח שנתארח אצל בע"ה כל מה שיגזור עליו יעשה . ומעשה בר"ש בן אנטיפרס שהיו אורחין נכנסין אצלו והיה גוזר עליהם שיאכלו וישתו והם נודרין (שלא לעשות ואח"כ עושין) ומבדין (פי' מכזבין) ובשעת פטירתן (כשהיו הולכין מעמו) היה מלקה אותם נשמעו הדברים אצל ריב"ז וחכמים והיו מקנתרין אותו בדבר . אמרו מי ילך ויודיענו א"ר יהושע אני אלך והראה מעשיו הלך רבי יהושע ומצאו על פתח ביתו א"ל שלום עליך רבי ומורי א"ל כלום אתה צריך . א"ל לינה אני צריך . א"ל שב לשלום ישבו שניהם ועסקו בתורה עד לערב . א"ל נלך לבית המרחץ א"ל כרצונך היה ר' יהושע מתיירא שמא ירפשנו על שוקיו לאחר שיצאו ואכלו ושתו א"ל מי מברך א"ל אני . והיה ר' יהושע מחשב בדעתו ואומר מה אשיב לחכמים שמגרוני .

ושגם

ולא טורפין לו תפלתו (שהיה ב"ה שלהם בשדה וכיון שהלך זה נטרף דעתו של האחר ממורא) בפניו שנאמר (איוב ד) טורף נפשו באפו וגו' ואם הממתין מה שכרו א"ר יוסי בר' חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר (ישעיה מח) לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' וגרסינן בברכות פ"ט אר"ל הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שכן מצינו בדוד שאמר לאבשלום לך בשלום ונהרג ויתרו אמר למשה לך לשלום והצליח. כיצד מכבדין. לכניסה הגדול קודם לירידת הסולם הקטן קודם לברכה הגדול קודם. כיצד מכבד האדם את רבו היו שניהם הולכים בדרך נותנו לימינו ואין נותנו לשמאלו היו שלשה ילך הבינוני לימין והקטן לשמאל והגדול באמצע וכל המכבד את הבריות זוכה לחיי העוה"ב כדגרסינן בברכות בשעת פטירתו של ר' אליעזר נכנסו תלמידיו אצלו אמרו לו רבינו למדנו אורח חיים אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ובשעה שאתם עומדים להתפלל דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל זה תכנסו לחיי העוה"ב ולא יחוש אדם לכבוד עצמו ולא יהא רודף אחר הכבוד ולא יתכוין לישב בראש אלא במקום שיזדמן לו ואפילו הוא אדם גדול שאין המקום מכבד ליושביו אלא היושב מכבד את מקומו כדגרסינן בתענית ר' יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו שכן מצינו בסיני כ"ז שהשכינה שרויה עליו אמר (שמות יט) לא תגע בו יד וגו' נסתלקה השכינה המה יעלו בהר:

לעולם יהא אדם מעורב עם הבריות ישמח עם השמחים וידאג עם הדואגים ויצטער עם המצטערים ולא ישחק בין הבוכים ולא יבכה בין המשחקים ולא יהיה ער בין הישנים ולא ישן בין הערים ולא עומד בין היושבים ולא יושב בין העומדים כללו של דבר לא ישנה אדם דעתו מדעת בני אדם ואם כוונתם טובה לשם שמים יעבור על מדותיו ויבטל רצונו מפני רצון אחרים. הנכנס לבית המרחץ כיצד יעשה חולץ את מנעליו ומסלק את כובעו ואת טליתו ומתיר את חגורו ופושט את חלוקו ואחר כך מתיר את אפרקסותו התחתונה (מלבוש תחתון) רחץ ויצא הביאו המפה מקנח את הראש ואחר כך מקנח את האברים ואחר כך מניח אפרקסותו התחתונה ולובש את חלוקו וחוגר את חגורו ומתכסה בטליתו ואח"כ מניח את כובעו ונועל את מנעליו כיצד נועל את מנעליו בין בבית המרחץ בין בכל מקום נועל מנעל של ימין תחלה ואח"כ של שמאל וקושר את של שמאל ואח"כ של ימין ולא ירוק בבית המרחץ מפני הסכנה ובכ"מ לא ירוק בקרוב מחבירו. וגרסינן במסכת שבת פ"ק הנכנס לבית המרחץ מקום שבני אדם עומדים לבושים יש שם מקרא שהיא ק"ש ותפלה ואין צריך לומר שאלת שלום מקום שבני אדם עומדין ערומים אין שם שאלת שלום ואין צריך לומר מקרא ותפלה הבא מן הדרך ונכנס לבית המרחץ דמו בראשו הקיז דם ונשכר דמו בראשו שמש מטתו על גבי קרקע דמו בראשו הרג כנה על גבי המטה דמו בראשו המקיז דם וישב בתענית דמו בראשו. וגרסינן בשבת פרק במה אשה אמר רבי אמי ואמרי לה במתניתא תאנא שלשה דברים מביאין האדם לידי עניות ואלו הן המשתין מים בפני מטתו ערום והמזלזל בנטילת ידים (וי"א אף) ומי שאשתו מקללתו בפניו ושותק. משתין מים כו' אמר רבא לא אמרן אלא דמהדר אפי' לפוריא אבל לברא (פי' לחוץ) לית לן בה ומהדר אפי' לפוריא לא אמרן אלא אארעא אבל במנא (בכלי) לית לן בה והמזלזל בנטילת ידים לא אמרן אלא דלא משא כלל אבל משא ולא משא לית לן בה ושאשתו מקללתו בפניו א"ר על עסקי תכשיטין וה"מ דאית ליה ולא עבד לה ולא יפלה אדם כליו ברה"ר מפני הכבוד. ת"ר המפלה את כליו בשבת מולל וזורק וזהו כבודו ואפי' בחול. וגרסינן בכתובות פ"ה אל תרבה בישיבה שהישיבה קשה לתחתוניות ולא בעמידה שהעמידה קשה ללב ואל תרבה בהילוך שהילוך קשה לעינים אלא שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהלוך ישיבה שאין לה סמיכה עמידה טובה הימנה והא אמרת עמידה קשה ללב ה"ק ישיבה שאין לה סמיכה עמידה שיש לה סמיכה טובה הימנה. לעולם אל יכנס אדם לבית חבירו פתאום אלא א"כ קורהו קודם וילמוד דרך ארץ מהקב"ה שעמד על פתח הגן וקרא לאדם שנאמר (בראשית ג) ויקרא ה' אלהים אל האדם וגו':

מעשה בארבעה ת"ח שהלכו בדרך והיה להם פילוסוף אחד חבר שם ואלו הן ר"ג ורבי יהושע ור"א ב"ע ורבי עקיבא אמר לו ר' יהושע לר"ג רצונך שנלך ונקבל פני פילוסוף חברנו אמר לו הן הלכו וטפח (והכה) לו ר' יהושע על הדלת והיה הפילוסוף מחשב בדעתו אין זה דרך ארץ אלא של חכם פתח את הדלת וראה את חכמי ישראל והיה מחשב בדעתו ואומר היאך אתן שלום לחכמי ישראל אם אומר אני שלום עליך ר"ג נמצאתי מבזה חכמי ישראל ואם אומר אני שלום עליכם חכמי ישראל נמצאתי מבזה ר"ג אמר להם שלום עליכם חכמי ישראל ולר"ג בראשם. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שמא יגרום חטאתו ויתקיימו בו אמריו לרעה שנאמר (ישעיה סו) ומגורותם אביא להם וכתיב (דברים כח) והשיב בך את כל מדוי מצרים וגו' וכתיב (איוב ג) כי פחד פחדתי ויאתיני וגו' צא ולמד מדור הפלגה שאמרו (בראשית יא) פן נפוץ נגזר עליהם ונפוצו שנאמר (שם יא) ומשם הפיצם ה' ועליהם נאמר (משלי י) מגורת רשע היא תבואנו דור המדבר אמרו (שמות יד) לקחתנו למות במדבר וכך נגזר עליהם שנאמר (במדבר יד) במדבר הזה יתמו וגו' ולדקיא ועדתו נאמר עליהם חרב יראתם וחרב אביא עליכם:

וצריך ת"ח להעלות על לבו תמיד חורבן בית המקדש ויהיה כואב ונעצב ואל ימלא שחוק פיו כדגרסינן בברכות פרק אין עומדין אמר רבי יוחנן משום רשב"י אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו וגו' אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. וגרסינן במדרש (קהלת ב) לשחוק אמרתי מהולל מעשה באחד מגדולי כבול שהיה משיא את בנו ועשה סעודה לחכמים אמר לבנו עלה והביא לנו חבית יין מן העליה עלה והכישו נחש ומת והמתין לו אביו

ליכד

תנרסינן בהוריות עשרה דברים קשים לשכחה ואלו הן העובר תחת אפסר הגמל וכ"ש תחת הגמל עצמו והעובר בין שני גמלים והעובר בין שתי נשים ואשה העוברת בין שני אנשים והעובר בין ריח של נבלה והעובר תחת גשר שלא עברו תחתיו מים מ' יום והאוכל פת שלא בשל כל צרכו והאוכל מזוהמא (פ) ליספרון (פי' בשר כשיתחתך כשהוא מבושל הרבה וידבק לצד הקדרה) והשותה מאמת המים העוברת בבית הקברות והמסתכל בפני המת וי"א אף הקורא כתב שע"ג הקבר. ת"ר לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים בלילה ואם שתה דמו בראשו מפני סכנת שבריר (ומתרגמינן בסנוורים בשברירייא) מאי סקנתיה אי איכא חברא בהדיה לימא ליה פלניא אמרה לך אמך אזדהר משברירי בריר (פ) ובפי תורי ואי ליכא חברא בהדיה לימא הוא לנפשיה:

גרסינן בפרק ערבי פסחים שלשה דברים צוה ר"י בר"י את רבי אל תצא יחידי בלילה ואל תעמוד בפני הגר ערום ואל תכנס לבית המרחץ חדש שמא תפחת עד כמה ארפב"ל עד י"ב חדש והעומד בפני הגר ערום נעשה נכפה. אל תצא יחידי בלילה דתניא לא יצא אדם יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת יוצאת עם י"ח רבוא מלאכי חבלה ויש להם רשות לחבל מעיקרא הוא שכיחא כל יומא זמנא חדא פגעה ברבי חנינא בן דוסא אמרה ליה אי לא דמכרזי ברקיעא הזהרו ברבי חנינא ובתורתו שכנתיך אמר לה אי חשיבנא ברקיעא גוזרני עליך שלא תעברי בישוב לעולם אמרה ליה במטותא מינך שבקי לי רווחא שבק לה לילי רביעיות ולילי שבתות:

וגרסינן במדרש יהי אור לרבי אלעזר פתח (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך וגו' בוא וראה שהקב"ה אוהב לישראל מכל העמים והזהיר אותם שישמרו את נפשם כדי שלא יבאו לידי סכנה לפי שיש שעת ביום שצריך האדם לשמור את נפשו בהם לפי שבהם הדינין מתעוררים לבא לעולם ובשעה שהדינים מתעוררים צריך האדם ליזהר שלא תפגע בו מה"ד ולפיכך הזהיר הקב"ה את ישראל ואמר לך עמי בא בחדריך לפי שבשמדת הדין מתעוררת והדבר בא לעולם אין אדם רשאי להלוך בשוק יהודי ולא אפי' עם בני אדם אלא יסגר בתוך ביתו ולא יצא לשוק עד אשר תעבר המגפה ולפי שהיה נח איש צדיק צוהו הקב"ה להסגר בתוך התיבה כדי שלא ימות עם שאר בני דורו וכן צוה הקב"ה את אבותינו כשנגלה עליהם במצרים להכות את בכוריהם שיסגרו בתוך בתיהם עד אשר יעבור המשחית שנא' (שמות יב) ואתם לא תצאו וגו' חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואחר שיעבור זמן הזעם אין לו רשות למשחית להכל:

וגרסינן בברכות פרק שלשה שאכלו אריב"ל שלשה דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש ואל תטול ידך ממי שלא נטל ואל תעמוד בפני הנשים בשעה שחוזרות מאחורי המת שאני מרקד ובא לפניהם וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל מאי תקנתיה אי איכא נהרא יעבור ואי איכא דרכא אחרינא ליזיל בה ואי איכא גודא (פי' כותל) ליקום אחוריה. ואי לא לימא (זכריה ג) יגער ה' בך השטן וגו'. ואל יצא אדם קודם קריאת הגבר מפני המזיקין כדגרסי' בפרק קמא דיומא היוצא קודם קריאת הגבר דמו בראשו. רבי יאשיה אומר עד שישנה וישלש ובאיזה תרנגול אמרו בתרנגול בינוני פי' לא תרנגול הממהר לקרות ולא המאחר אלא הממוצע. השותה משקין מזוגין ומשקין מגולין שעבר עליהם הלילה דמו בראשו האוכל שום קלוף ובינה קלופה שעבר עליהם הלילה דמו בראשו השותה מי הנהרות או מי הגחלים בפיו או בידו אחת דמו בראשו:

לעולם יכבד אדם את הבריות ויפליג בכבודם ואפ"ה ישמר מהם ולא יאמין אלא במי שהוא בדוק אצלו דתניא לעולם יהיו בני אדם חשובין בעיניך כלסטים ומכבדן כר"ג:

מעשה ברבי יהושע שהכניס אצלו אדם א' ונתן לפניו אכילה ושתיה והעלהו לגג לשכב ונטל הסולם מתחתיו מה עשה אותו האיש עמד בחצי הלילה ונטל כל הכלים שבשלחן וכרכם בטליתו כיון שביקש לירד נפל מן הגג ונשברה רגלו. בשחרית בא רבי יהושע ומצאו א"ל ריקה כך עושין בני אדם שכעירך א"ל רבי לא הייתי יודע שנטלת הסולם מתחתי א"ל אין אתה יודע שמאמש היינו שבורים כך מכאן אמר רבי יהושע לעולם יהיו בני אדם בעיניך כלסטים ומכבדם כר"ג. ומכבדין בכל מקום חוץ מבדלכים ובגשרים ובידים מזוהמות ומכבד אדם לחבירו בכל ענין ליטב ברכה ליטול ידים קודם וה"מ מים ראשונים אבל אחרונים לא מפני שהידים מזוהמות רבין ואביי הוו קא אזלי באורחא קדמיה חמריה דרבין להמריה דאביי אמר (חשב בדעתו) מיומא דאתא האי ממערבא גם ליה דעתיה כי מטו לפתחא דבי כנישתא א"ל רבין ליעול מר א"ל עד השתא לאו מר הוא א"ל הכי א"ר יוחנן אין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים ולא בידים מזוהמות (בגמרא גרסי' אלא בפתח שיש בה מזוזה ומקשה דאיכא בה מזוזה אין דלית בה מזוזה לא אלא מעתה ב"ה ובה"מ דלית בה מזוזה ה"נ דאין מכבדין אלא אימא וכו') אלא בפתח ומזוזה פתח ומזוזה ס"ד אלא אימא בפתח הראוי למזוזה:

וישתדל להקדים שלום לכל אדם דגרסי' בברכות א"ר חלבו א"ר הונא כל הרגיל ליתן שלום לחבירו ויום אחד לא נתן עובר משום (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו ואם נתן ולא החזיר לו נקרא גזלן שנאמר (ישעיה ג) גזלת העני בבתיכם אבא בנימין אומר שנים הנכנסין להתפלל ולא המתין א' לחבירו

ויצא

(פ) הוא אותו כף שמותחין בו את הקדירה קרוי כך ע"ש שמעברת זוהמא לצדדין : (פ) בד הממונה על כוכבים של תרס אמש הוא שלא יזיקוהו בעיניו כביצים :

שעומדין עליהם בשעת דחקם ומוסף עמהם לדקה כשהם בלרה עליהם הכתוב אומר (נחום א) טוב ה' למעוז ביום לרה וגו' הלדוקים והאפיקורסין שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ומחללי שבתות ומחללי שם שמים והחנפים והפרנסים המטילים אימה יתירה על הלבור שלא לשם שמים יורדין לגיהנם ונדונים בה לדורי דורות שנא' (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו'. המתגייכין בלדק והשבים בתשובה שלמה והמחזירים בתשובה רבים ומלמדין אותם שלא ישובו לקלקולם עליהם הכתוב אומר (שם נח) אז יבקע כשחר אורך וגו' הרחמנים ומאכילי רעבים ומשקי למאים ומלבישי ערומים ומחלקים לדקות עליהם הכתוב אומר (שם ג) אמרו לדיק כי טוב וגו'. המכים בסתר והמחרפים בגלוי ומליזי (מלשון ולזות שפתים הרחק ממך) הרבים ומפילי מחלוקת סופן להיות כקרח וכעדתו שנאמר בהם (במדבר טז) ותכס עליהם הארץ. הענוים ושפלי רוח ונוחי משהורת (אע"פ שהם עדיין בשחרות הם נוחים דהיינו בנערותם שעדיין התאוה גוברת עליהם הם נוחים ויראים לעבודת ה') ובעלי הבטחה עליהם הכתוב אומר (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור:

השער הד' בדרך ארץ הראוי לנהוג בו הנשים. לעולם תשתדל האשה להיות למעה וכשרה ונאה במעשיה חסידה עם בעלה ובניה. גרסי' במדרש כה תאמר לבית יעקב בשעה שנלטוה מרע"ה לאמר תחלה לבית יעקב והם הנשים נלטוה לדבר עם הנשים לומר להם ראשי פרקים ודברים קלרים שהן מבינות להבין ולמה נלטוה לדבר עם הנשים תחלה מפני שהן שולחות בניהן לבית הספר ומשימות עיניהם עליהם שיעסקו בתורה ומרחמות עליהם בבואם מבית הספר ומושכות לבם בדברים טובים ושומרות אותם שלא יתבטלו מן התורה ומלמדות אותם יראת חטא בילדותם וכמאמר הנשים הלדקניות סבה לתורה וליראה וכאשר יבאו בעליהן ממלאכתן והם יגעים ועייפים יזכירום לקבוע עתים לתורה ולתת לדקה. ותהיה זהירה להיות שלום בינה ובין אישה ותהיה לו אהובה ורלויה ותהיה זהירה להתפלל ערב ובקר ולהרים ובסוף התפלה תכוין לבה בתחנונים לפני הקב"ה על בניה ובנותיה שיהיו יראי שמים ועוסקין בתורה ובמלות כי זכות של אשה לעה"ב הוא שיהיו בניה עובדים את הש"י ועושים רלונו וכשהיא בבית עולמה ובניה עוסקין בתורה ובמלות יחשב לה כאלו היא בחיים ועושה כל המלות ותהיה במעלות עליונות לעה"ב וכשהיא נותנת לדקה תתפלל באותה שעה בידים נקיות שיהיו בניה יראי שמים ומלליחים בתורה ובמלוה מפני שתפלתו של אדם נשמעת בשעה שהוא עושה מלות ולא תלא מדלתי ביתה אלא לצורך גדול שהאשה היולאת חוטאת ומחטיאה אחרים. כילד חוטאת, הנשים דעתן קלה עליהן ואפשר שתראה אנשים בשוק ותחמוד אותם בלבה ותבוא לידי הרהורים רעים ואפשר שתבא לידי מעשה ומחטיאה לאחרים כילד כשם שחומדת האנשים אפשר שיחמדו אותה. וגרסינן בב"ר (בראשית א) ומלאו את הארץ וכבשוה מלמד שהאיש כובש את אשתו שלא תלא לשוק שכל אשה שתלא לשוק סופה ליכשל ומעשה דינה יוכיח (שהיתה מגודלת בין לדיקים וכיון שילאה נכשלה) וגרסינן במדרש תנחומא ותלא דינה זש"ה (תהלים מה) כל כבודה בת מלך פנימה וגו' א"ר יוסי כשהאשה מלנעת עלמה בתוך הבית ראויה שתנשא לכ"ג ותעמיד כהנים גדולים שנא' כל כבודה בת מלך פנימה אם תכבד עלמה בתוך הבית ממשבלות זהב לבושה תנשא למי שכתוב בו (שמות כח) ושבצת הכתונת שש א"ר פנחס בזמן שהיא לנועה בתוך הבית כשם שהמזבח מכפר כך היא מכפרת על ביתה שנא' (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה וגו' ותעמיד בנים משוחים בשמן המשחה סביב לשלחנך אבל אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה כי אין לה שם בהכמה ולא חלק לה בבינה יולאית ואינה מלנעת עלמה ואינה מתביישת אפי' לעה"ה אינה ראויה לינשא. ולריכה האשה להיות נאה במאכלה ובמשקה ובמעשה ידיה במאכלה כילד לא תהא גרגרנית ולא תאכל יותר מדאי ולא תאכל דברים הרעים לחלב כדגרסינן בכתובות (פ"ה) ולא תאכל עמו דברים הרעים לחלב מאי ניהו אמר רב הונא קישות (פי' האפפי"ן בל"ת) וחזרת ודגים קטנים ואדמה (פי' אדמה יש נשים אוכלות נתר ועפר) אמר אביי אפי' קרא (פי' דלעת) רב פפא אמר אפי' קורא וכופרא (פי' רך שבדקל כופרא תמרים שלא בשלו כל לרכם) רב הויא אמר אפי' כסא דהרסנא (פי' כוס מלא ליר והם המים המלוחים) יש מהם בגמרא גרסינן כמכא והרסנא ופי' כמכא הוא כותח הבבלי (תמצית החלב מעורב בלחם ובמלח והרסנא דגים קטנים מטוגנין בקמח בשומן שלהם) מניהו פסקי הלבא ומנייהו עברי חלבא דמשמשת בידי ריחיא הוי לה בני נכפי דמשמשת על ארעא הוו לה בני שימוטי (פי' נוארם ארוך יותר מדאי) דכרכא אדמא דהמרא (פי' הדורך על דם חמור) הוי לה בני גבנאי (פי' בעלי גרב) דאכלא חרדלא הוו לה בני זלזלני (פי' כמו זולל וסובא) דאכלא תחלא הוו לה בני דולפני (פי' שמזלגין עיניהם דמעות תמיד) דאכלא גרגושתא הוו לה בני מעשי (פי' גרגושתא העפר האדום, מעשי מכוערים) דאכלא ביעי הוו לה בני עינני (פי' עיניהם יפים) דאכלא כרפסא הוו לה בני זיותנא (פי' יפים ונאים) דאכלא כוסברתא הוי לה בני בשרני (פי' בעלי בשר) דאכלא אתרוגא הוו לה בני ריחני ברתיה דשבור מלכא אכלה בה אמה אתרוגא והוי מסקי לה לאביה בריש ריחני (פי' שהיתה מריחה יותר מכל בשמים) במשקה כילד דתניא שתה חמרא הוו לה בני אוכמי (פי' שחורים) תאנא כוס אחד יפה הוא לאשה שנים נול הוא לה שלשה תובעת בפה ר"ל תשתכל ותתהפך לדעת אחר ותובעת התשמיש בפה ארבעה אפי' חמור תובעת בשוק ואינה מקפדת. אמר רבא לא שנו אלא שאין בעלה עמה אבל בעלה עמה לית לן בה. במעשה ידיה כילד לריכה האשה לפקוח עיניה מן השינה ולגער כפיה מן העללות ותשכיל לעשות חפלי ביתה וחפלי בעלה בזריזות ומהירות בלא עללות ותעשה היא בעלמה ואפילו היו לה כמה שפחות תעשה בעלמה לרכי בעלה ובניה כדי שלא תשב בטלה ותבא לידי שעמום

(תנאהן)

ילד ולא ילד שלא ומשלא שנשכו נחש .מת והוא מוטל בין החביות מה עשה השתין עד שאכלו ואחר כך אמר להם לא נברך ברכת התנים של אותו האיש באחם ברכו עליו ברכת אבלים ולא להכנים אותו לחופה באחם בואו והכניסוהו לקבורה :

שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים . אל תתן עיניך בממון שאינו שלך ואל תשמיע לאזנך דברים בטלים שהם נכוין תחלה בדין . אל ידבר פיך לשון הרע שהוא נכנס תחלה בדין . אל ימלא בידך דבר גזל שכל אבריך מעידין עליך אל יקדמו רגליך בדבר עבירה שמא יקדמך מלאך המות הוי מתיירא מב"ד של מטה אע"פ שעדיך אוהבי ממון הם כ"ש מב"ד של מעלה שעדים ברורים . עיניך שלא תתן בממון שאינו שלך הם יאירו באישון חשך ואפלה שנאמר (ישעיה נח) וזרח בחשך אורך וגו' אזניך שלא שמעת בהם דברים בטלים הם יקשיבו שלום ויאזינו חיי העולם הבא שנאמר (שם ל) ואזניך תשמענה דבר מאחריך . פיך שלא דבר לשה"ר יזכה לספר בשבחו של הקב"ה לתחיית המתים שנאמר (תהלים נא) ה' שפתי תפתח . פיך שעסק בתורה יתברכו בו בעלי ברכה שנאמר (בראשית יב) ואברכה מברכיך . ידיך ששמרת מן הגזל מה יעשו לך בני עולה. ידיך שלא קפצת מן הצדקה מה יעשו לך כל בני כסף וזהב . רגליך שלא קדמוך לדבר עבירה מה יעשה לך מלאך המות . ר"א הקפר אומר התרחק מן המרעומות שמא תתרעם על אחרים (לא תעשה דבר שיתרעמו העולם עליך שאם יתרעמו עליך גם אתה תתרעם עליהם) ותוסיף לחטוא אהוב את כל המוכיחך כדי שתוסיף על חכמתך ושנא את המשבחך כדי שלא תמעט מחכמתך (פי' אם אוהב אדם למי שמוכיחו יוסיף על חכמתו כי המוכיחו יאמר לו תמיד טפש אתה ולא למדת חכמה לפיכך יוסיף על חכמתו וישתדל תמיד ללמוד יותר ואם יאהב למי שמשבח אותו לעולם ימעט מחכמתו כי המשבח אותו יאמר לו חכם גדול אתה ולפיכך לא ילמד יותר הוי אוהב את בהכ"נ כדי שתטול שכרך בכל יום הוי אוהב את בית המדרש כדי שתבא לתלמוד תורה הוי אוהב את העניים כדי שלא יבאו בניך לידי עניות הוי אוהב את הענוה כדי שתמלא ימיך הוי אוהב את החסידים כדי שתמלט מן המשחית (פי' מלאך המות שמשחית האדם במותו. וי"א שהוא המלאך המשחית הממונה להמית הבכורים מגזרת הילדות והשחרות) הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה כדי שתנצל מדינה של גיהנם יהי ביתך פתוח לרוחה כדי שלא יחסרו מזונותיך הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהיו סגורות בשעה שאתה מיסב לאכילה מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות הוי זהיר בכבוד אשתך כדי שלא תהיה עקרה הוי שמח ביסורין הבאין עליך מפני שמצילין אותך (שלא יבאו עליך חלאים שתלך לשכב על המטה) מחלאים של מטה . אם מנעת עצמך מדבר מצוה מלאך המות קודמך אם טרחת עצמך במצות עליך הכתוב אומר ברוך אתה בבואך אם שמרת את פיך מלשון הרע תהיה כל ימיך בשלום . המעיז פניו בפני מי שגדול ממנו סופו בא לידי בהרת המונע עצמו ועוסק בדברי הרשות סוף אשתו מתה במגפה אם ראית לכבד חכם הויין לך בנים עוסקים בתורה ומקיימין מצות בישראל אם ראית חכם שמת עמוד עליו ותזור עליו עד (שנקבר) שיפטר ממך אם ראית עני שמת עמוד והזור עליו עד שתוליכהו לקבר (עד שיש לו צרכי קבורה) רדוף אחרי השלום יספדו בשלומך כשלום פנחס וגו' אם ראית אביך שנתדלדל אל תחזירהו ריקם ואם הלוית לו מאונה בשעת דחקו יתקיים עליך (ישעיה נח) אז תקרא וה' יענה אם השפלת עצמך לפני אביך הקדוש ב"ה מגביהך ואם הקלו אותך אחרים בין בישיבה בין במסיבה עשה שלום עמהם כדי שיבא שלום ינוח על משכבך דע מה שבין היום למחר בין שלך בין שאינו שלך את שבידך היום למחר אינו שלך ושאינו שלך למה יהא שלך (הלא הוא של הקדוש ב"ה כדכתיב לי הכסף ולי הזהב ותן ממנו לעניים כי אתה ממונה לו לגזבר אם אין אתה נותן ממנה למה יהא שלך יש לו גזבר יותר טוב ממך) והעושה את שאינו שלו שלו עליו הכתוב אומר הוי המרבה לא לו . הוי גומר בטוב ומשלם טוב ושוחר טוב ומבקש טוב ואפי' על רע הוי עלוב ואוהב הכל ושפל רוח ולשון רכה הוי קל לראש (פי' אל תדבר בפני גדול ממך אלא עמוד לפניו ושמשו והקל עצמך אצלו) ונוח לתשחורת בהפך יכבד אצל קטן ולא יקל עצמו אצלו . הוי נרתע מן החטא הקל כדי שלא תבא לידי חמור הוי רץ למצוה קלה כדי שתביאך למצוה חמורה ואם רואה אתה להתרחק מחטא לא וחשוב ועיין בסופו (כי בסוף תתחרט כמו שאמרו רבותינו ז"ל הרשעים לבם מלאות חרטות) אם הטיבות לאחרים הרבה יהיה בעיניך מעט ואל תאמר משלי הטיבותי לך אלא משל שמים היטיבו לו ולי אם הטיבוך מעט יהיה בעיניך הרבה ואל תאמר בשביל מעשי הטובים היטיבו לי אלא בשביל מעשי שאינם הגונים היטיבו לי שנאמר (דברים ז) ומשלם לשונאיו וגו' . ואם הרעות מעט יהיה בעיניך הרבה ואמור אוי לי כי בא מכשול על ידי ואם הרעו לך הרבה יהיה בעיניך מעט ותאמר מעט מחובי פרעתי ויתר מזה אני ראוי . האמתנין (הגבורים) ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם נאמר (תהלים לז) כי זרועות רשעים תשברנה המאוסין בעיניהם והמבוזים בעיני נפשם והכובשים את יצרם והמשפילין רוחן עליהם הכתוב אומר (ישעיה מט) כה אמר ה' גואל ישראל וקדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו גסי הרוח ומספרי לה"ר ומדברי כזב והכמים בעיניהם עליהם הכתוב אומר (מלאכי ג) הנה היום בא בוער כתנור וגו' והיראים להזכיר שם שמים לבטלה עליהם הכתוב אומר (שם) וזרחה לכם יראי שמי (ר"ל שיראים להזכיר שם שמים לבטלה) וגו' בעלי אמנה ומחזירי אבדה ופקדון עליהם הכתיב אומר (עמוס ח) **נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח מעשיהם רודפי צדקות ומבקשי שלום ומצטערין עם הצבור**

ושמחין

בסוף והמטפח והמספק (מכה ידיו) והמרקד לשלהבת שתבוא נפלה פת מפיו ואומר החזירהו לי שמא תאבד ברכתי ה"ז מדרכי האמורי. נפלו ניצוצות מן הנר ואמר אורחין באין לנו ה"ז מדרכי האמורי. היה מתחיל במלאכה ואמר יבא פלוני שידיו קלות ויתחיל בה יבא פלוני שרגליו קלות ויעבור לפניו ה"ז מדרכי האמורי האומר אל תפסיל ידך לאחוריך שלא תפסיק עלינו את המלאכה ולא תעבור עלינו שלא תפסוק אהבתנו אל שסבית המתריסה שלא תגבר עלינו המלאכה הרי אלו מדרכי האמורי האומר שחטו תרנגול זה שקרא כערב תרנגולת שקראה כזכר ה"ז מדרכי האמורי ר' צדוק אומר הקושר על ידו חוט אדום ה"ז מדרכי האמורי דבוק בארונו של מת כדי שתראהו בלילה ואל תדבק בארונו של מת כדי שלא תראהו בלילה הרי זה מדרכי האמורי הנותנת קסמית באזני הקדרה שתהא מרתחת ושופעת לאחוריה ה"ז מדרכי האמורי אבל נותנין קיסם של תות ושל זכוכית בתוך הקדרה כדי שתבשל מהרה אבל אסרו ז"ל בזכוכית מפני סכנת נפשות. המשתקת לעדשים (כשהיא נותנת אותה בקדרה) כדי שיתבשלו מהרה והמלוחת לגריסין והמטפחת לנר כדי שידלק מהרה ה"ז מדרכי האמורי המושבת אפרוחים ואומרת איני מושיבה אותם אלא בשמאל שלא יהיו מוזרות ה"ז מדרכי האמורי הנותנת אפרוחים בכברה והנותנת ברזל בין האפרוחים שלא ימותו מפני הרעמים ומפני הברק ה"ז מדה"א הנותנת בילים ואפרוחים בכותל וטחה בפניהם ומונה שבעה וא' ה"ז מדרכי האמורי השואל במקלו ואומר אם אלך ואם לא אלך ה"ז מדרכי האמורי ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (הושע ד) עמי בעצו ישאל וגו' הקב"ה מגיד שאין סיגיעות האלו מושיעין את האדם דכתיב (ישעיה כז) עמדי נא בחבריך וברוב כשפיך באשר יגעת מנעוריך וגו' נלאית ברוב עצתיך יעמדו נא ויושיעך הוברי שמים החוזים בכוכבים וגו' מאשר יבאו עליך:

ואלו דברים שמותר לעשות אותם ואין בהם מדרכי האמורי. היה מתחיל בעסה ומתפלל שתכנס בה ברכה אין בזה מדרכי האמורי אדם שהוא מפהק או שאוחזו עוית (קראמפ"ף בל"א) (ופי' מפהק גאעצעם) או שנתעות מבעתין אותו כגון שאומרים לו הנה האויב או הנחש נושך אותך וכיוצא בזה כדי שיבהילוהו וישכח העוות אין בזה משום דרכי האמורי עמד עלם בגרונו נותנים על ראשו מאותו המין ואין זה מד"ה אילן שמפיל פירותיו סוקרו בסיקרא וטוענין אותו באבנים ואין בזה מד"ה שאין זה אלא כדי שיבקשו עליו רחמים כל רואיו. ממשיכים ינורות לפני החתנים ולפני כלות ולא מד"ה שורפין על המלכים ולא מד"ה וכשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים אבל לא על ההדיוטות וכשמת ר"ג שרף עליו אונקלוס הגר יותר מע' מנה ומה שורפין עליהם מטתן וכל כלי תשמישן ומנין שאינן מדרכי האמורי שנאמר בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים וגו' ישרפו עליך וגו' אני דברתי נאם ה':

דרך ארץ כשיכנס בישיבה. יתן שלום לכל היושבים וישב באלא הסיבה ויאסוף רגליו ולא ישב אלא במקום הראוי לו או פחות מכבודו לא ישב במקום שהוא גדול ממנו ואם ישב אחר במקומו שהיה רגיל לשבת בו אל יקפיד וימעט בדבריו ואם ישב אדם אצלו בקרוב ממנו יכבדנו ואפי' לקטן ממנו ויסביר פנים לכל בני החבורה והישיבה ולא ישב עד שיפגרו בו האחרים ויתן להם שלום ביציאתו והולך לו:

דרך ארץ השואל מחברו הפץ או הוראה. אם חפץ יבקש ממנו בלשון רכה במיטב דברים ואל ילחוץ לחבירו אם א"ל לאו אלא ידין אותו לכף זכות ולא יאריך יותר מדאי ואם קבל על עצמו זמן להשיב החפץ לבעליו לא ישקר ואם שאל על הוראה ידקדק בשאלתו וישאל על אמתת הדבר ולא יאמר לו אלא האמת שאם יכזב לו יורה אותו הנשאל כפי השאלה ששאל ממנו והוא סבור שהוא מרמה את החכם ואינו מרמה אלא לעצמו כמו החולה שישאל לרופא על חליו ויהפך לו הענין וישאלנו על חולי אחר והרופא יתן לו רפואה כפי שאלתו ואפשר שתהיה הסך מחליו וימות או יבא לידי סכנה ויאריך חליו:

דרך ארץ אדם עם אביו ואמו. יאזין וישמע למצותו ויעשה רצונו של אביו ויכבדנו בכל כבוד שיוכל להיות ויהיה דבורו עמו בבושת ובצניעות ולא ידבר עמו אלא בנחת ובתחנונים ואם נצטרך האב לבנו יעשה לו כל צרכו בטוב לב ולא יזכיר לפני אביו הטובה שהיטיב לו ויאכילנו וישקנו כפי כחו וילבישם וינעילנו וידבר על לבו תמיד כדי ליישב דעתו והאב והאם שוין לענין כבוד ולכל דבר:

ד"א האב עם בנו. לעולם יחמול אדם על בנו וילמדנו תורה וידריכנו על הדרך הנכונה וכשיגדל הבן לא ילחצנו יותר מדאי ולא יכנו ולא יקללנו שמא יחטא הבן על אביו ויסייע את בנו תמיד לעשות רצונו ולא יבקש ממנו יותר מדאי וישיא אותו אשה בימי בחרותו וכן יעשה לבתו ישיא אותה לאיש מיד כשתגדל ותגיע לזמן הבגרות ולא יעכבנה בבית אלא ישיא אותה כפי אשר תשיג ידו ולא יאמר ממשפחה יקרה אני ואם תביא תוספ' לפלני' הוא גנאי לי ולמשפחתי כי אפשר כשתראה הנערה שגדלה ולא ישיא אותה שתבא לידי תרבות רעה ויהיה יותר גנאי לאביה ולמשפחתו ולא יבטח בה ויאמר ח"ו לא תעשה בתי דבר כעור כי דעת הנשים קלה עליהן.

דרך ארץ אדם עם האכסניא. אם יבא אכסניא לביתו של אדם יכבדם כפי כחו ויותר מיכלתו ואל יראה עצמו להם שהוא עני אלא יראה עצמו להם שהוא עשיר ואפי' הוא עני ויסביר להם פנים ולא יראה להם פנים זעומים ואפי' היה בלבו דאגה יכסנה ויסכיבם במיטב מטותיו ויראה עצמו כאלו הוא אורח והאכסניא בעה"ב ויאמר אלו הייתי אני מתארח אצלו של זה הייתי רוצה שיכבדני ושיאכילני וישקני אעשה לו כן גם אני וגלגל הוא שחוזר בעולם:

דרך ארץ האשה עם בעלה. צריכה האשה להיות דבריה עם בעלה בחן ובתחנונים ובכבוד ובבשת ובעצה

וכשמע

(תמהון לבב מתרגמינן ובטמטמות לבא) כמו שכתבתי למעלה בפרק נשואי אשה. וד' שערים אלו שאמרתי בענין דרך ארץ צריך ת"ח ליזהר בכלם לפי שהשער האמור בת"ח בענין ד"א הוא חמור מכלם ואם הולך ליזהר בשער שהוא חמור כל שכן באחרים שהם יותר קלים אם הזקנים יחמירו על עצמן ויזהרו בדרך ארץ שלהם ושל ת"ח שהוא חמור משלהם הרי אלו משובחים כל שכן שצריכין ליזהר בדרך ארץ של אנשים ושל נשים שהם קלים יותר משלהם ואם האנשים יחמירו על עצמן ויזהרו בדרך ארץ שלהם ושל זקנים שהוא חמור יותר משלהם הרי אלו משובחים כ"ש אם יזהרו בשל ת"ח שהוא חמור יותר משל הזקנים ואין צ"ל שצריכין ליזהר בדרך ארץ של נשים שהוא יותר קל משל אנשים ואם הנשים יחמירו על עצמן ויזהרו בשל בעלי בתים שהוא חמור יותר משלהם הרי אלו משובחות כ"ש אם יזהרו בשל זקנים כ"ש אם יזהרו בשל ת"ח. נמצא שצריכין ת"ח ליזהר בדרך ארץ של ארבעה שערים אלו ובשלהם ובשל זקנים ובשל אנשים ובשל נשים. והזקנים צריכין ליזהר בשלשה שערים בשלהן ובשל אנשים ובשל נשים. והאנשים צריכות ליזהר בשנים שערים בשלהם ובשל נשים. והנשים צריכות ליזהר בשער אחד בלבד וכל הנזהר ועולה יותר למדרגה של יותר המורה ממנו ה"ז משובח:

דרך ארץ בכלל ובפרט לכל אדם כל אחד ואחד כפי מה שצריך לנהוג בעצמו בכל עניניו ובכל צרכיו כפי הראוי לו:

דרך ארץ אדם במאכלו ובכסותו ובנקיות גופו ותקון שערו ועשיית צפרניו. יזהר תמיד שלא יפיש נחיריו ושלא יצא ריח מפיו ואם ריח רע נודף מפיו ישתדל להתרפאות ממנו כדי שלא יהיה מאוס אצל בני אדם ויהיה כל גופו נקי ויתקן שערו כדי שלא יהיה מכוער אצל חבירו וילבש בגדים נאים ממוצעים לא ארוכים ביותר כבגדי גסי הרוח ולא קצרים יותר כבגדי הרקים והפוחזים ויזהר בבגדיו שיהיו נקיים בלא כתם ובלא שמנונית והולך כדרכו בשוק כאדם טרוד בעסקיו ולא ירבה לישב על פתח ביתו כיושבי קרנות ולא ישיח עם חבירו בשבת אשתו:

דרך ארץ האיש עם אשתו. צריך שיהיו דבריו עמה בנחת ומטיל עליה מקצת אימה ולא יותר מדאי ומראה לה אימה בגלוי ואוהב אותה בסתר ומכבדה תמיד בפרנסה ובכסות יותר מיכלתו ויהיה צנוע אצלה אפי' בשעת תשמיש ולא תראה בו כל מום ולא דבר מאוס:

דרך ארץ האדם בסעודתו. יטול ידיו קודם אכילה ואחר אכילתו ויאכל בימין ולא בשמאל ויסב על שמאל ותהיה אכילתו בנחת ולא ימהר לאכול כדרך החיות והבהמות שחוטפין ואוכלין ולא יביט בפני המסובין שמא יראה להם שיכבד עליו מה שהם אוכלים ולא יאכל וישתה יותר מדאי ולא יאכל התבשיל עד סופו אלא ישאיר מעט בקערה ולא ילקק באצבעותיו ולא ישתה כוסו בבת אחת ולא יאכל דבר שמזיקו וישבע אפי' במעט וישבח להקב"ה שזימן לו מזונותיו ויבקש מהקב"ה שיזדמן לו פרנסתו בכל עת שצריך לה:

דרך ארץ האיש בשינתו. כשיעלה לשכב יהרהר תמיד בתורה ובמצות עד שיישן ואחר שייקץ משנתו ישבח ויודה להקב"ה שהקיץ משנתו לחיים ולא ישכב כשהוא שבע ביותר עד שיתעכל המזון שבמעיו ולא יישן מיד עם השיכה אלא ישב לקרות עד רביע הלילה לפחות ואז ישכב ותערב לו שנתו. ולא ירגיל עצמו לשכב ביום אלא יעשה מלאכתו להתפרנס ממנה כדי שיתפרנס בכבוד וכדי שלא יבא לידי עניות שנאמר (משלי ו) מעט שנות וגו':

ד"א האדם בירא' שמים. לעולם יהא אדם ירא האל יתברך ולא תהיה כוונתו בכל צרכיו ובכל עניניו אלא ביראת ה' ובטחונו יתן בהקב"ה בכל מעשיו ומשאו ומתנו ולאתו ובואו ולא ילמוד לעשות מעשה הכותים בכשוף לא יהיה מעונן ולא מנחש ולא קוסם ולא שואל אוב וידעוני ולא ידרוש אל המתים. ודוד הע"ה לא היה מסתכל באחת מכל המדות הללו אלא היה שם בטחונו בהקב"ה והיה מציל אותו מכל אויביו שנאמר (תהלים לה) בידך עתותי הצילני וגו' וכתיב (שם לא) בידך אפקיד רוחי וגו' רבי חייא אומר כל מי שאינו מנחש מחילתו לפנים ממלאכי השרת ומ"ה שואלין אותו ואומרים לו מה גזר הקב"ה היום מה פעל אל (במדבר כג) כי לא נחש ביעקב וגו' ולא גלו ישראל אלא ע"י הנחושים שנא' (מ"ב יז) ויקסמו קסמים וינחשו ויתמכרו אף הקב"ה מוכיח אותם ואומר להם (ישעיה ב) כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים:

אלו הן דברים שהן מדרכי האמורי שאסור לנו להתעסק בהם שנא' (ויקרא כ) ולא תלכו בחקת הגוי וגו' וכתיב (שם יח) כמעשה ארץ מצרים וגו' איזהו מנחש האומר נפל מקלי מידי (וסימן רע הוא וצריך אני לדאוג כל היום מהיזק וכן נפלה פתו וכו') נפלה פתי מפי. קרא חברי נבח הכלב קרא שועל על ימיני עבר נחש על שמאלי פסק צבי את הדרך לפני. שהרית הוא ראש חודש הוא שבת הוא (פי' אם יבקשו ממנו מעות בבקר או בר"ח או בתחלת השנה או במוצאי שבת ויאמר ה"ז סימן רע לו) או כגון שפגע לא' מן הפרקים הללו בדבר כעור אדם או בהמה או עוף או שישמע דברי דופי כגון קללה או כיוצא בה ויאמר ה"ז סימן רע לו, איזהו מעונן אלו שנותנים עתים כגון אלו האומרים היום יפה לעשות מחר אינו יפה לעשות מחר יפה ליום היום הזה נהפכה מחר גשמים יורדים וחכ"א אוחזי (אוחז וסוגר עיני הבריות ומראה להם כאלו עשה דברים של פלא והוא אינו עושה כלום) עינים המספר קומי (פי' המגלח חצי ראשו אחר מפאת פניו ומניח תלתי האחורון) והעושה בלורית (פי' המקיף פאת ראשו) והמגדלת בנה בין המתים כדי שיחיה והקושר מטוטלת של ידו (אתיעה של בגד) והנותן אדום על אצבעו והמונה צרורות ומשליך לים או לנהר מפני שהוא כעין

אחרים כנגדן ויגלה מומו אם יודע לו שום דבר מכוער כי הכסיל אין מעצור לרוחו ומיד הוא מגלה שפריז ויאמר כל אשר בלבו דכתיב (משלי כט) כל רוחו יוציא כסיל ואף על פי שלא אמר לו חברו אלא ע"ד שחוק אפשר שיחשוב חבירו שלא אמר לו אלא לביישו ולהכלימו נמצאת אהבתם נהפכת לשנאה ולתחרות ויהיה נקלה ינבזה בעיני כל חבריו ומיודעיו :

דרך ארץ האומן. צריך להיות נאמן בדבורו ואם יאמר לבעה"ב למחר אתן לך כלי זה לא יעכב ליום אחר ואם יתנה עם חברו שלא יעשה מלאכה אחרת עד שישלים מלאכת חברו לא ישקר בדבריו ולא יתנה על עצמו לעשות אלא א"כ יכול לעשות כדי שתהיה מלאכתו נאה וכדי שלא יהיו הבריות מתרעמין עליו ותהיה מלאכתו מתוקנת ממיטב הדבר שהוא עוסק בו ולא ישבע לעשות אפילו שבלבו לעשות :

דרך ארץ האדם בעבודת המלכים. אמר החכם מי שהמלך בעל טענתו ימעט בדברים אצלו שאם הוא זכאי או חייב המלך נוצחו. ואמר מי שהמלך ירדוף אחריו יצר לו העולם כולו. ואמר המלך של הקב"ה בארץ שהוא מגין על כל עשיר ורש. ואמר העושה מלאכת המלך כמיה סכן בעצמו ובקרוביו :

ד"א האדם עם כל חבירו בכלל ובפרט. לעולם יהיה האדם אהוב וחביב לכל ותהיה דעת הבריות נוחה הימנו כדי שתהיה רוח המקום נוחה הימנו ויהיה עלוב ולא עולב נרדף ולא רודף יסבול מאחרים ולא יקניט אפילו לעבדו ולשפחתו מכבד את הבריות ואפילו קטנים ממנו יהיו בעיניו גדולים ממעט דבורו בנחת עם הכל גומל חסד לכל ואפי' למי שהרע לו ויהיה דואג לצרות הבריות ולא ישמח לאידם שונא את הכבוד שונא את הממון שונא את המחלוקת אוהב שלום ורודף שלום ועושה שלום בין הבריות ומקדים שלום לכל אדם :

וראיתי לכתוב בכאן פרק זה מקצת דברים מתופת אליהו רבה והוא מעין מעשה תורה שחיבר רבינו הקדוש ז"ל מפני שבהן דרך ארץ הרבה לכל אדם בכלל :

תופת אליהו רבה

שער ג שלש מדות טובות ברא הקב"ה בעולמו ע"י ג' צדיקים ואלו הן שיבה חקנה וחולי. זקנה ע"י אאע"ה שנאמר ואברהם זקן (נ"ל דגרסי' כן שיבה וזקנה חולי וחולי שיתרפא שיבה וזקנה ע"י אברהם אע"ה) אמרו מיום שברא הקב"ה עולמו עד שבא אברהם לעולם כל אותם כ' דור לא היתה בהם זקנה וכשהיה גדול הבן תחת האב לא היו מכירים בנ"א איזה נולד תחלה וכן בין רב לתלמיד לא היו יודעין למי נוהגין כבוד וכיון שבא אברהם אע"ה אמר לפניו רבש"ע אם (א) סבורה לפניך הודע בין קטן לגדול בין אב לבן בין תלמיד לרב. אמר הקב"ה מוטב אתן מדה טובה זו ע"י צדיק זה. וחולי ע"י יעקב שנאמר (בראשית מח) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ומיום שברא הקב"ה את עולמו עד שבא יעקב ע"ה היה אדם מהלך בדרך ומת וכשבא יעקב א"ל רבש"ע אם סבורה לפניך יחלה אדם ויפקד על מטתו ויצוה לבניו ולבני ביתו אמר הקב"ה מוטב שאתן מדה זו ע"י צדיק זה שנאמר (שם מט) ויכל יעקב לצוות את בניו וגו'. וחולה שיתרפא מחליו ע"י יחזקיהו מלך יהודה מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה חולי שולט באדם שיתרפא ממנו וכיון שבא יחזקיהו א"ל רבש"ע יר"מ שיתרפא אדם מחליו וירד ממטתו שעלה עליה ויתן שבח והודאה לפניך כל ימי חייו אמר הקב"ה מוטב שאתן מדה זו ע"י צדיק זה שנאמר (ישעיה לה) מכתב לחזקיהו בחלותו ויחי מחליו. שלשה דברים צריך האדם להסתכל בהם בכל יום ואלו הן כשיכנס לבית הכסא אומר ראה שדרכך דרך בהמה ובשעה שמקיז דם אומר ראה שאתה ב"ו ובשעה שהוא עומד על המת אומר לאן הוא שוטף. ועל ג' דברים בעלי בתים יורדין מנכסיהם מפני שאוכלין ושותין בשעה שהן צריכין להתעסק בצרכי צבור ומפני שמבקרין שדותיהם וכרמיהם בשבת (לראות מה שהיא צריכה) ומפני שמשחררין עבדיהם ואמהותיהם הכנענים. ג' דברים שלו במחשבה ואם לא עלו דין הוא שיעלו ואלו הן המת שיסריח ושישתכח מהלב והתבואה שתרקב שאלמלא המת לא יסריח לא היה אדם נקבר ואם לא שישתכח אין פוסקין בכייתו ואלמלא התבואה שתרקב אין בנ"א מוכרין תבואתן לעולם (פי' הוו מפקיעים שערים) ר"ש בן מנסיא אומר על ג' הקב"ה מכריז בכל יום על ת"ח שאין לו פת בסלו (שלומד מתוך דוחק) ועל ת"ח שאינו עוסק בתורה באשמורה האחרונה ועליו הכתוב אומר (משלי כו) הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו ועל המתנאה חנם (שלא לשם שמים). ג' דברים צריך אדם לבקש עליהם רחמים על פרנס טוב ועל שינה טובה ועל חלום טוב. ג' דברים הם מעין העוה"ב שבת ושמש ותשמיש (בגמ' מפרש שהוא שמוש נקביו). ג' תכיפות הן תיכף לנטילה ברכה תיכף לגאולה תפלה תיכף לסמיכה שחיטה. ג' דברים נאמרו בצפרנים קוברן צדיק שורפן חסיד זורקן רשע. ג' דברים מביאים את האדם לידי פודגרא (פי' חולי הרגלים) מנעל דחוק ומטה קצרה ותשמיש ביותר. שלש חנות הן חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו חן תורה על עושיה וי"א אף חן מקום על יושביו. ג' נוחלין העוה"ב הדר בא"י והמגדל בנו לת"ת והמבדיל על היין במוצ"ש. ג' דברים העושה אותם דמו בראשו. ואלו הן היושב בגלו של נר והאוכל הנר בפיו מפני שנכפה והמשמש מטתו לפני הנר מפני שהויין לו בנים נכפים. ג' פעמים הכרוז יוצא מלפני הקב"ה בכל יום ויום ואומר נוח לו לאדם שלא נברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ויעשה רצון קונו. ג' דברים אין אדם ניצול מהם בכל יום הרהור עבירה עיון תפלה ואבק לה"ר. ואמר רב יהודה רוב (חוב שעולם נכשל) בגזל. ומיעוט בעריות. והכל באבק לה"ר. על ג' דברים נאנחין טותים בכל יום על

(א) אם רצונך שיהיה כן :

ותשמע דבריו ותעשה רצונו ותשתוקק אליו בעת שהולך בדרך ותהי מצפה ומיחלת יום בואו ואם שהוא שמה בעיר תראה לו שמחה תמיד ותשמור עת אכילתו ותעשה לו מטעמים כאשר אהב ותקבל רצונה מפני רצונו. בעת כעסו תיישבהו ובעת צרתו תשיחהו ובעת רעתו תנחמהו ואפי' יהיה לה דאגה בלבה תסתירנה כדי שלא יתעצב. מתקשטת תמיד לפניו בענוה ובחן ובצניעות ויהיו בגדיה בכל עת נקיים תכבד אביו ומשפחתו ואפי' הם בזויים ותהיה שמחה במתנתו ותראה שהיא מרובה ואפי' היא מעוטה:

דרך ארץ האשה בכל ענייה. צריכה האשה להיות צנועה ויושבת בתוך ביתה ולא תצא מדלתי ביתה אלא לצורך גדול ולא תעמוד בפתח ביתה שמא תחטיא את בנ"א ותספר שיצא עליה שם רע כי אפשר כשהיא עומד בפתח ביתה תזכור דברים שאירע לה עם בעלה ותשחק ויהיה עובר אדם בחוץ על פתח ביתה ויאמרו הרואים פלונית מזנה עם פלוני הבחור כי היתה ממתנת אותו בפתח ביתה וכשעבר עליה שחקה לו. אל תרבה דברים עם שכנותיה ולא תכנס לביתן אלא לצורך גדול ולא תספר עם שום בריה דברים שבינה לבין בעלה, משתדלת בצרכי ביתה ובגדול בניה תתפלל בכל יום על בעלה שיצליח במעשה ידיו ועל בניה שיהיו מצליחים בתורה ובמצות תעשה צדקה מיגיע כפיה. אם תצטרך לצאת מפתח ביתה לא יהיה הלוכה על השוקים והרחובות שהמון בנ"א מצויין שם אלא על המבואות שאין רגילין בנ"א להלוך בהם כל כך ולא תצא כשהיא מבושמת מפני שריחה נודף ויבאו בנ"א לידי המוד ולידי הרהור עבירה ותשתדל כשתשב בבית החופה או בבהכ"נ לישב עם הנשים הצדקניות הכשרות ולא תהיה מרבה דברים ויושבת בענוה ובצניעות ולא יראה ממנה כי אם עיניה:

דרך ארץ האדם בישיבת עמי הארץ. אע"פ שהוא גנאי לאדם לישב בישיבת ע"ה אם נזדמן להם והוכרח לישב עמהם בחבורתן ימעט בדבור עמהם ואם ידברו הם בדרכי כסילות לא ישיב אותם ויאמר אין הדבר כך אלא כך וכך וע"ז אמר שהע"ה (משלי כו) אל תען כסיל כאולתו אלא ישמע דבריהם ויחריש ולא ילעג על עלוג לשונם והגיונם ולא יספר בגנותן לאחרים. ד"א הסוחר בסחורה. כשימכור סחורתו לא ישבח אותה וכשיקנה אל יפליג בגנותה ויהיה משאו ומתנו באמונה וישמור דבריו לקיים אותם. ואם אמר אמכור לך במנה ונזדמן לו אחר שיתן לו מאתים לא ישנה דבריו. וה"ה אם אמר לחברו אקנה ממך במאתים ונזדמן אחר שיתן לו למנה לא יחליף דבורו ואם אומר לו אפרע לך לזמן פלוני ישמור אותו הזמן ויפרע מה שהחזיק על עצמו ולא יהיה לו מריבה ולא קטטה ולא קנאה ולא תחרות על שום אדם בעולם. ד"א העשיר בעשרו יהיה תמיד נכנע ועניו ולא יתכבד בממונו ויהיה תמיד מודה ומשבח להקב"ה שנתן אותו עושר וכבוד וכשיראה אדם שהוא עני יהיה לו הון ונרחם בממונו ובדבריו ויתן הלל והודאה להקב"ה ויאמר ואלו הוא שעני הזה להיות עשיר יותר ממני ויהיה מקדים שלום לכל אדם ויעשה חסד עם הבריות בממונו ויהיה מלוה לנצרך ונותן לעני וקרוב לקשה יום ואוהב וחביב לכל יודעיו:

דרך ארץ הרש יהי תמיד שונא בהנקו ומצפה ומיחל בכל יום ישועת השם ויסתיר דלותו ולא יזלזל בכבודו ולא ישאל כלום מאדם בעולם שאם יבזה עצמו ויעמוד היום לפני המלך לבקש ממנו אפי' אלף דינר למחר יעמוד לפני פחות שבאחותים לבקש ממנו אפי' פרוטה אחת הואיל וביזה עצמו כבר ועמד לפני המלך לבקש ממנו ולא יוכל לעמוד על עצמו להמנע מלבקש מב"ו הואיל ונתבזה כבר:

דרך ארץ אדם בבית המרחץ. יכנס לפני ולפנים מן המערה וירחוץ שם ויתרחק מכל אדם בשעה שהוא רוחץ ויכסה ערותו ויעלים עיניו מראות ערות חברו וימעט בדבריו בבית המרחץ ולא ישאל בשלום חברו כשהוא בבית המרחץ ולא ישב שם יותר מדאי ולא יכנס מיד לבית הפנימי עד שיתחיל גופו להזיע וירחץ רגליו בצונן ויכסה את ראשו ויצא:

דרך ארץ הרב. ישקוד תמיד על תלמודו ותהיה חכמתו ומעשיו כאחד ולא יקפיד על התלמידים. ולא יהיה חכם בעיניו ותהיה חכמתו מצויה לכל שואל ויהיה פה לכל מי שאינו יודע לדבר. ויהיה שונא מתנות ולא יהיה אוהב מן העוה"ז כי אם חכמתו ומעשיו הטובים ויהיה פרוש מעמי הארץ: ד"א התלמיד עם הרב יעמוד עליו וישמשנו ויהיו עיניו תלויין לו ללמוד ממנו חכמה ולא יקראנו בשמו ולא יסתור דבריו וכוונתו לקצר אותו בדברים ולא יתבייש לומר לו לא הבנתי אפי' כמה פעמים ואם לא הבין מקוצר דעתו לא יאמר לרבו טעית בדבר זה׳

דרך ארץ המוכיח. כשיעמוד אדם בקהל להוכיח בדברים יכבוש עיניו ויאמר דברים נכוחים בחן ובנעימה ולא הגים דעתו עליו ותהיה תוכחתו לשם שמים כדי להחזיר את הרבים למוטב:

דרך ארץ המוכח. צריך להטות אזן למוכיח וישמע דבריו ויקבל עליו לעשותם ויראה בעצמו מיד אותו שקבל התוכחות ושהוא מתחרט על מעשיו הרעים ותראה ההכנעה והתשובה בפניו ויתן לבו לתקן המעוות ולייסר דרכיו ולשוב מפשעיו ולהכלם מעונותיו:

דרך ארץ האדם עם חבירו. צריך החבר טוב לאהוב לחברו כנפשו ויהיה לו למושיע בעת צרתו ותהיה אהבתו זכה בלא שום דופי ויהיה דבורו עמו בנחת ובחן ובענוה ויתרחק מן הדברים הבטלים עמו כדי שתהיה אהבתו שלמה ולא ישחוק עמו ביד ולא בדבור ולא יאמר חברי הוא אומר לו כל מה שתרצה ולא יקפיד ואם ירבה בשחוק ובקלות ראש עמו האהבה תשוב לאיבה כי אם הוא חבר וחכם יקפיד על הדברים שהוא אומר לו דרך שחוק כמהתלהלה היורה זיקים חצים ומות ויטור האיבה בלבו ואפילו שאינו מראה אותה עתה ואם יהיה חברו שוטה מיד יתקוטט על אותן הדברים שאמר לו דרך שחוק ויאמר לו

דברים

שאלה אשה משכמתה וגו' ולשם אחרו שנאמר (ד"ה ב יב) ויעל שישק מלך מצרים וגו. ג דברים מעבירין האדם על דעת קונו ועל דעת עצמו דקדוקי עניות והרשות ורוח רעה. ג' דברים מוציאין את האדם מן העולם עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות. ג' דברים מוציאין את האדם מן העולם מי שאין לו סנדל וסודר והלן בבה"ק. וי"א אף הקורע בגדיו בחמתו. ג' דברים אז"ל ריבה דם (שיש לו הרבה דם) ריבה שאין ריבה מרה ריבה נגע ריבה שכבת זרע ריבה צרעת. ג' מעיינות יש לו לאדם שאין להם הפסק דם ומרה ושכבת זרע וי"א כ"ז שמרבה מימי רגלים מרבה ירקון ר"ע אומר בג' דברים אני אוהב את המדיים כשהם יועצין אין יועצין אלא בשדה וכשהן נושקין אין נושקין אלא פסת היד וכשחותכין בשר אין חותכין אלא ע"ג שלחן ר"ג אומר בג' דברים אני אוהב את הפרסיים צנועין באכילתן ובבית הכסא ובתשמיש. א"ר ישמעאל ג' דברים שח לי סוריא"ל שר הפנים אל תחזיר אספרגוס אלא למי שנתנו לך (ר"ל כששותה ממשקה אספרגוס והוא משקה מבושם אל תחזיר הכוס אלא למי שנתנו לך) ואל תטול ידיך אלא ממי שנטל ידיו. ואל תטול חלוקך מן השמש בשחרית ותלבש מפני שמלאכי חבלה מצפים לו מתי יעשה כן וילכד. ג' אין להם מחילה גר שחוזר לסורו והמוכר תרומה לשם חולין והבועל אשה נדה. ג' אין להם מחילה הנהנה מחגיגם של כותים ואוכל במקום א' ומברך במקום אחר והמתכבד בקלון חבירו. ג' דברים שקולין זה כזה וצריכין כבוד יראת שמא ועושר וחכמה. ג' שונאין זה את זה אשה וע"ה ותינוק. ג' דברים מרחיבין לבו של אדם קול ערב וריח בשמים ונקיות. ג' קולות ערבין על בני אדם קול תורה וקול גשמים וקול כספים. ג' קולות קשים על בני אדם קול נערים וקול עכברים וקול חזירים. וי"א אף רעמים וקול חמורים. ג' אין ממצעין (רש"י פי' אין מעבירים אותם בין ב' אנשים ואין עוברים בין ב' מהם) ואין מתמצעין. כלב אשה גמל (ר"ל אין בהם אמצעית אלא הקנה הא' לטובה או לרעה). ג' דברים ממעטין כחו של אדם ומשחירין פניו ואלו הן פחד דרך עון פחד מנין דכתיב (איכה ג) פחד ופחת וגו'. דרך מנין דכתיב (תהלים קב) ענה בדרך כחי. עון מנין דכתיב (קהלת יא) כי הילדות והשחרות הבל דברים שעושה אדם בילדותו משחירים פניו בזקנותו. ג' קלקלו בתיבה ונתקלקלו ונשתנו מן הבריות. חם כלב עורב. חם נהפך דמותו (שחור) כעורב כלב מתקשר בשמושו עורב מזריע מפיו ואף הנקבה אינה יולדת אלא מפיה. ג' דברים הרואה אותם בחלום מגיד שלום ואלו הן הר צפור וקדרה. הר מנין דכתיב (תהלים עב) ישאו הרים שלום וגו'. צפור מנין דכתיב (ישעיה לא) כצפרים עפות כן יגן ה' וגו'. קדרה מנין דכתיב (שם כו) ה' תשפות שלום לנו וגו'. ג' נביאים הם שנים מהן נאים וטובים בחלום וא' בספק ישעיה הרואה אותו לומר בחלום יצפה לנחמה. מלכים יצפה לגדולה ירמיה ידאג מן הפורענות וי"א יחזקאל יצפה לגלות וסופו לגאולה. ג' חסידים הם הרואה את ר' פנחס בחלום יצפה לחכמה ר' אלעזר ב"ע יצפה לחסידות ר' ישמעאל בן אלישע ידאג מן הפורענות. ג' מפתחות ברא הקב"ה ולא מסרן ביד שליח של רחם דכתיב (בראשית כט) ויפתח את רחמה של גשמים דכתיב (דברים כח) יפתח ה' לך וגו' ושל תחיית המתים דכתיב (יחזקאל לז) בפתחי את קברותיכם. ר"י אומר ג' פרנסים טובים עמדו לישראל וג' מתנות גדולות ניתנו על ידיהם באר בזכות מרים וענן בזכות אהרן והמן בזכות משה מתה מרים נסתלק הבאר מת אהרן נסתלק הענן וחזרו שתיהן בזכות משה וכיון שמת משה בטלו הכל. שלש מדות טובות נוהגות בעולם הנותן צדקה הוא משובח בעיני המקום ובעיני הבריות והמלוה לכל אדם גדול מזה ונותן למחצה ולמותר הוא למעלה מכלם (פי' נותן מעות לחבירו הצריך להתעסק בהן וחולקין הריוח). ג' דברים צריך האדם ללמוד שחיטה ומילה וכתיבה. לעולם ידבק האדם בג' דברים ויתרחק מג' דברים ידבק בשואל שלום ובעוסקים להתיר חליצה ולהפר נדרים ויתרחק מן המיאון (קטנה שהשיאוה אחיה ואמה יכולה למאן כשתגדיל ואינה צריכה גט). ומן הפקדונות ומן הערבות וי"א אף מן המחלוקת. ג' דברים העושה אותם דמו בראשו האוכל מאגודה של ירק כשהיא קשורה והשותה שתי כוסות כאחד והמקנח בחרס. ג' דברים מאבדין את המזונות קול צעקה סערה והמחליף סנדל של שמאל לימין קשה לשכחה והתופר בגדיו עליו כשהוא לבוש. שלשה דברים נאמרו בפוך (מין כחול שחור הרבה מאד והיו רגילים לתת לתוך העין) מגדל שער בעפעפים ומפסיק את הדמעה ומעביר אשבת מלך (נראה לי דגרסינן את בת מלך שהיא רוח רעה שמורה על גבי העין ויש לה כבוד ברוחות כבן חורין בבני אדם ואינה עוברת מן האדם עד ג' פעמים והיא נקראת בת מלך בדאיתא בשבת (דף קט). ג' דברים נאמרו (פירשתי לעיל) בכותח מטמטם את הלב ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף:

שער ד' ארבעה דברים אסורין ומעין ארבעתן מותרין אשת איש אסורה יפת תואר מותרת דם אסור כבד מותר חזיר אסור לשון דג מותר. בשר בחלב אסור כחל מותר (פי' הדד בהמה). ד' דברים גנאי הם לת"ח המהלך אחר אשה בשוק ואפי' היא אשתו והמשחק בשוק והמונע עצמו מבה"מ והמתחבר לע"ה. ארבעה הקדוש ב"ה מעיד עליהם בעצמו על רווק (פי' אדם פנוי בלא אשה) הדר בכרך ואינו חוטא ועל דיין הדן דין אמת לאמתו ועל עני שמחזיר אבדה ועל הבודל ממשפחה שעלה עליהם ערעור. ארבעה צריכין שמור בשעתן חולה חיה חתן כלה וי"א אף אבל ות"ח בלילה. ארבע מדות יפות לבני אדם תלמוד תורה ומלאכה ועצת זקנים ורוח נמוכה. ארבע מדות רעות לבני אדם בטלה ועצת ילדים ושיחתן וגאות גבוהה. ארבעה דברים קשים זה מזה מרה קשה ממנה הגוף מכה המות קשה ממנה הלב. אשה

שבת ועל התורה ועל המילה. ג' אין להם מחילה המתרעם על מדותיו של הקב"ה והמדבר א' בפה וא' בלב. והרואה דבר עבירה בחבירו ומעיד בו יחידי. שלשה דברים בקושי בתשובה יעלה להם רפואה הבא על אשת איש והמתכבד בקלון חבירו והמכנה ש"ר לחבירו. וי"א אף המלבין פני חבירו ברבים אפילו בדברי תורה. רבי אומר ג' עבירות נכתבו ע"י ירמיה ועל כל אחת ואחת נכתב בתריה (ירמיה ה) העל אלה לא אפקד בם. העובר עליהם אין לו מחילה ולא יה"כ מכפר ולא יסורין ממרקין ולא יום מיתה סולח אלו הן הטוי הדין והבא על אשת איש והמספר לשון הרע. הטוי הדין דכתיב (שם ה) שמנו עשתו וגו' דין לא דנו דין יתום ויצליחו והבא על א"א דכתיב (שם ה) סוסים מיוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו וכתיב בתריה העל אלה לא אפקד בם וגו' והמספר לשון הרע דכתיב (שם ט) חץ שחוט לשונם מרמה דבר וכתיב בתריה העל אלה לא אפקד בם. שאלו תלמידיו את ריב"ז מג' דברים הללו איזה מהם קשה אמר להם לה"ר קשה מכולם. ג' דברים מתישים את הגוף האוכל מעומד והשותה מעומד והמשמש מעומד. רשב"י אומר ג' הקב"ה שונאן האוחז באמה ומשתין (שגורם להוצאת ש"ז ל) והמשמש מטתו בלי כסוי אמרו עליו שהוא עושה מעשה בהמה והמספר דברים שבינו לבין אשתו לשום בריה. שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס מי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו. רב הונא בריה דרב הלא ונמשך לאותו עולם כמה לילות וכמה ימים כיון שחזר אמרו לו תלמידיו רבינו במה פטרוך אמר להם בני אחריו מי שאינו עומד על מדותיו העבודה (לשון שבועה) באו כתות של מלה"ש ולמדו עלי זכות ולא קבלו מהם עד שבא מלאך אחד ואמר להם על פי שאתם מלמדים זכות שמא על זה שמעולם לא עמד על מדותיו מיד פטרוני ממיתה להיים. תשעה נכנסו בחייהם לגן עדן ולא טעמו טעם מיתה בנימין בן יעקב כלאב בן דוד סרח בת אשר בתיה בת פרעה אליעזר עבד אברהם ועבד מלך הכושי ואליהו ויעבץ בנו של ר' יהודה הנשיא וי"א אף ר' יהושע בן לוי. ג' אין חייהם חיים הרחמנים והרתחנים ואניני הדעת (מפונקים). בשלשה דברים עיניו של אדם כהות המסתכל בקשת ובפני המת ובכהנים בשעה שנושאין את כפיהם. שלשה דברים מאריכין ימיו של אדם המאריך בתפלתו והמאריך על שלחנו והמגניע עצמו בבית הכסא דתניא כל המעיין בתפלתו סופו מתקבל שנא' (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזנך והמרחיב יד על שלחנו סופו מתעשר שנאמר (מ"א ד) ויהי לחם שלמה ליום א' שלשים כור וגו' מה כתיב בתריה (שם י) אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה. והמגניע עצמו בבית הכסא אין רוח רעה ולא מיתה שולטין עליו שכן מצינו בשאול כשנכנס למערה בקש דוד להרגו כיון שראה שהגניע עצמו לא הרגו שנא' (ש"א כד) ואמר להרגך ותחס עליך. שלשה דברים מקצרין ימיו של אדם מי שנותנין לו ס"ת לקרות בו ואינו קורא וכוס של ברכה לברך ואינו מברך. והמנהיג גדולה לעצמו. וי"א אף הרואה ס"ת ואינו עומד מפניו. שלשה קרובים למיתה ורחוקים מן החיים. ואלו הם ישן עומד. ומקיז עומד. ומשמש עומד. ג' מזיקין בלא זמנן. הדר בעליה. והמגדל לתרנגולים. והאומר דבר ואינו נשמע. ג' חייהם אינן חיים. המצפה לשלחן חבירו. ומי שאשתו מושלת עליו. ומי שיסורין מתגרין בו. ג' אין רואין פני גיהנם. מי שיש לו חולי מעיים. ודקדוקי עניות. והרשות (בעלי חובות ואין לו לפרוע ר"ל). רמ"א אף מי שיש לו אשה רעה. ג' דברים צוה ר' יהושע את בנו אל תעש מוש בעצמך (ר"ל שלא תעשה דבר שלא כהוגן שידברו בנ"א ממך רע) ואל תעמוד על המטה בשעה שאין לך דמים. המתך טהורה הזקק לה לילה ראשונה. ג' הם קלים. הדר בבית חמיו. ואורח מכניס אורח. וסופין. ג' דברים אז"ל אכל ולא שתה אכילתו דם והוא תחלת חולי מעיים ולא אמרו אלא בסעודת שחרית אכל ושתה ולא הלך ד' אמות נרקבין בני מעיו והוא תחלת ריח רעה ולא אמרו אלא בערבית. היה צריך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו והוא תחלת ריח הפה. רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל שהוציאוהו מן האור ולא הניחוהו במים (שהוא רך אבל כשמשימין אותו במים לאחר שהוציאוהו מן האש מתחזק). מפני ג' דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד (שיחשדוהו שזימן זונה לשם) ומפני מפולת ומפני המזיקין. ג' צועקין ואין נענין. המלוה מעותיו בלא עדים. ומי שיש לו אשה רעה ואינו מגרשה. והדר בעיר רעה ואינו יוצא ממנה. ג' חלומות מתקיימין. חלום שחרית. וחלום שחלם לו חבירו. והפותר חלומו בחלום. ג' דברים בודקין את האדם. יין. ממון. דרך ארץ:

שלשה צועקין ואין נענין. הקונה אדון לעצמו. והמחלק נכסיו בחייו. והמשיא בתו קטנה. ג' דברים אין בהם משום כבוד. בית הכנסת ובית הכסא ובית המרחץ. וי"א אין מכבדין לא בגשרים ולא בדרכים ולא בידים מזוהמות (מים אחרונים). ג' דברים אל יאמר אדם לחבירו מעצמו אלא א"כ מבקש ממנו ואלו הן בתו (ליקח אותה) ותלמידו (אפשר שיכעוס ויאמר שהוא יודע יותר ממנו) ומעותיו. ג' דברים מביאין את האדם לידי עניות. המשמש מטתו ביום ערום והעומד לפני הנר ערום והמשמש בפני כל חי אפילו בפני התרנגול. שלשה דברים מביאין את האדם לידי עושר עיון תפלה (שמכוון בתפלתו) ונושא ונותן באמונה עם הבריות ועלוב לאנשי ביתו (שאינו מקפיד). וי"א מי שיש בו דעה שנאמר (משלי כד) ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים. שלשה חבושין כן מצורע ושומר הסף ואשה. ג' פרוטות אין בהם סימן ברכה שכר אשת דייקים ושכר בהמה. שלשה דברים הם שחזרו למקומן תורה וישראל וכסף וזהב. תורה מן השמים שנאמר (דברים ד) מן השמים השמיעך גו' וכיון שחטאו ישראל בעגל נשתברו הלוחות ופרח הכתב למקומו שנאמר (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו. ישראל היו מעבר הנהר שנאמר (יהושע כד) בעבר הנהר ישבו אבותיכם וגו' לשם חזרו שנאמר (ירמיה כז) בבלה יובאו ושם יהיו. כסף וזהב היו ממצרים שנאמר (שמות ג)

ושאלה

מורישין לבניהם ואם מורישין אין מורישין לבני בניהם ואלו הן המשחק בקוביא ומלוי בריבית ומגדלי בהמה דקה וכהנים התרומות ולוים המעשרות. ה' מעלין היו ולא מורידין הכותים ועבדים ולסטים וגר שמל ולא טבל והטבל ולא מל וגר שאוכל נבלות. ה' אנשים נדמו לאדם הראשון ולקו שמשון בכחו ולקה בכחו שנא' (שופטים טז) ויט בכח. שאול בצוארו ולקה בצוארו שנא' (ש"א לא) ויקח החרב ויפול עליה. אבשלום בשערו ולקה בשערו שנאמר (שם ב יח) ויחזק ראשו באלה. אסא ברגליו ולקה ברגליו שנאמר (מ"א טו) חלה את רגליו. צדקיהו בעיניו ולקה בעיניו שנאמר (שם ג) ואת עיני צדקיהו עור. ה' דברים נחסר בית שני מן הראשון ואלו הן אש וכרובים וארון ורוח הקודש ואורים ותומים:

שער ו ששה דברים צוה רבינו הקדוש את בניו שלשה ליראת השם וג' לדרך ארץ. ג' ליראת השם אל תשב על המטה עד שתקרא ק"ש ואל תכנס לבית הכנסת אחרון ואל תאכל בשבת עד שתגמור הפרשה. שלשה בדרך ארץ ואלו הן אל תאחוך בשר על ירכך כדי שלא תחוך בשרך ואל תשית אחרי הכותל דאז"ל אזנים לכותל וכשתגיע לנהר. אן מנעליך ברגליך עד שתעבור ואע"פ שיש לך עבדים ושפחות שיוליכו מסתך אל הסמוך בהם אלא אתה בעצמך הנע מעתך. ו' דברים אחרים צוה רבינו הקדוש את בנו אל תדור בשכונה עם הליצנים ואל תשב על אדרת שער ואל תדור בעיר שראשיה ת"ח ואל תעמוד בפני השור בשעה שהוא עולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרניו ואל תבריח מן המכס שמא תפסיד הכל. ו' דברים צוה ר"ע את רשב"י כשהיה בבית האסורים א"ל למדני תורה א"ל איני יכול א"ל אמור לי ד"א א"ל יותר ממה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק. כשאתה מלמד לבניך תורה למדם מספר מוגה ואם בקשת ליחנק (ר"ל אם תצטרך להטיל עצמך תטיל לפני גדול) התלה באילן גדול. ואל תבשל בקדרה שבשל בה חברך (פי' שלא תקח אלמנה) ואל הכנס לעיר ולא לביתך פתאום וכ"ש לבית חברך בגרה בתך שחרר עבדך ותן לה. ו' דברים משכחין התלמוד האוכל פת שאכל ממנו עכבר ופת שאכל חתול וכלב ממנו והאוכל חלב שמחה השותה מים המותרים מן הרחיצה ומים הנותרים מן השתיה והרוחץ רגליו זע"ז והמזיע עצמו בבה"מ כשהוא עומד והולך לריח נבלה. ו' דברים העושה אותם דמו בראשו הבא מן הדרך יגע ונכנס למרחץ הקיז דם ושתה יין ונשתכר וישב ע"ג קרקע ושמש מטתו אם עשאן כלן בבת אחת ומת דמו בראשו. ו' דברים נאמרו בעם הארץ אין מקבלים ממנו עדות ואין מוסרין לו סוד ואין מוסרין לו עדות ואין מכריזין על אבדתו ואין מתלוין עמו בדרך ואין עושים מהם אפוטרופוס. ו' דברים גנאי הם לת"ח המהלך בדרך והיוצא לשוק כשהוא מבושם והנכנס אחרונה לבה"כ והיוצא במנעלים המטולאים והמסב בסיבה של ע"ה ובחבורתם והמפסיע פסיעה גסה והולך בקומה זקופה. שאלו את ר' ישמעאל מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת א"ל ובחול מי הותרה ומפני מה אסורה מפני שקשה לעינים וממעטת הכח ששה בוחרים המות מחיים ואלו הן ימות אדם ואל יהרג במיתה משונה ימות ואל יגלה ממקומו ימות ואל ימותו בניו בחייו ימות ואל ישב בחושך ימות ואל יצטרך לבריות ימות ואל ישתכח תלמודו ת"ח ימות ואל יפול ביד אשתו ובניו (שצריך להם ואין לו פרנסה אחרת). ששה מלאכים ממיתים גבריא"ל על המלכים קצפיא"ל על הבחורים משבי"ת על החיות משחי"ת על הקטנים וא"ף וחמ"ה על האדם והבהמה. ששה דברים צוה מלה"מ את ריב"ל בני אל תלך באמצע הדרך בימי הדבר ואל תעמוד בפני הנשים בשעה שחוזרין מאחורי המת שיש לי רשות לחבל וחרבי שלופה בידי ואני מרקד בפניהם. וכשתכנס לחולה לא תשב למראשותיו ולא למרגלותיו ולא על כרים וכסתות אלא על הארץ כנגדו מפני שהשכינה למראשותיו ואני למרגלותיו וחרבי שלופה בידי ואל תסתכל בנוי אשת איש ולא במקושטת בבגדי צבעונין ולא בתשמיש בהמה ועוף ולא בבגדי צבועים של אשה הנכרת לך ובעלה נכר לך הוי זהיר בכל אלו ואפי' יש לך עינים כמותי אל תסתכל בהם שאני מלא עינים כיון שאני בא אצל חולה שוב אין לו חיים ואני עומד למטה ממנו וחרבי בידי וטפה מרה תלויה בה וכשהיא נופלת לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות: ו' דברים בבני אדם שלשה כבהמה הן אוכלין ושותין כבהמה ופרים ורבים ומתים וג' כמלאכי השרת מהלכין בקומה זקופה כמ"ה ומדברים בלשון הקודש ויש להם בינה. ו' דברים נאמרו בשדים שלשה כבני אדם אוכלין ושותין כבני אדם ופרים ורבים ומתים ושלשה כמ"ה יש להם כנפים ומהלכין מסוף העולם ועד סופו ויודעין מה שהיה ומה שעתידים ובארץ וי"א מהפכין פניהם כמ"ה:

שער ז שבעה דברים עתיד מלך המשיח להראות לישראל, א' מראה להם כסא הכבוד, ב' מעלה קרח ועדתו, ג' מראה להם ג"ע, ד' עץ חיים, ה' גיהנם, ו' כל הצדיקים, ז' מראה להם החיים והמתים. שבעה כמנודין לשמים מי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו ומנעל ברגלו ומי שאין לו אשה ומי שיש לו בנים ואינו מלמדם ת"ת ומי שאינו כן לדבר מצוה ומי שאינו רגיל בבה"כ ומי שאוכל בלא נט"י, שבעה הם שלא שלט בהם יצה"ר ואלו הן אברהם יצחק ויעקב הטוך משה ישי דוד. שבעה עמודי עולם יצאו מרות המואביה ואלו הן דוד חזקיה משיח דניאל חנניה מישאל ועזריה בדוד נאמר (ש"א יז) ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגבור חיל וגו' בן שהוא בקיא של עולם יודע נגן יודע לשאול גבור חיל יודע להשיב ואיש מלחמה יודע לפלפל ונבון דבר שמבין דבר מתוך דבר ואיש תאר שמראה פנים בהלכה וה' עמו שהלכה כמותו בכ"מ בחזקיהו כתיב (ישעיה ט) כי ילד ילד לנו בן נתן לנו וגו'. פלא שעשה הקב"ה פלא בימיו יועץ שיעץ לישראל עצה טובה והקריבן לאביהם שבשמים אל גבור שנתעסק בגבורתא של אל ובגבורתה של תורה, אבי, שנעשה אב לישראל, עד, שנתעסק

בבנין

רעה קשה מכלן וחסרון כיס קשה מכלן. רבי יוסי אומר הוי רגיל בד' דברים ואין אתה בא לידי תול...
עיים. הוי רגיל בטבול בין בימות החמה בין בימות הגשמים ולהקפות אצילתך במים ואל תעכב עצמך מבית
הכסא בשעה שאתה צריך לו סעודה שבאלתך משוך ידך ממנה. ד' דברים מפסידין שכר העוה"ז ומבטלין
פירות לעוה"ב הלוקח סוס מן השוק לרכוב עליו להתגאות לעיני בני אדם והמעמיד עבדים לפניו כדי להראות
גדולה ברבים ומי שהשעה משחקת לו ואינו עוסק בתורה ובצדקה וג"ח והמקבל שררה מן המלכות ועושה בה
בזרוע (מכביד על בני אדם). ד' דברים אז"ל הוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו והוי זהיר מן היועץ
לפי דרכו ומהיועץ טוב אל תקרי רע ואל תהי חוטא ולא לך. ארבע חיות בכסא הכבוד אדם ואריה ושור ונשר
פני אדם ופני אריה מימין ופני שור ופני נשר משמאל לכל אחת מד' חיות שבכסא יש רמז. פני אדם כמדת
יעקב ע"ה שאם יחטאו ישראל יבוש הקב"ה בגערתו ומרחם עליהם. פני אריה כנגד משיח בן דוד שהוא
משבט יהודה שנאמר בו (בראשית מט) גור אריה יהודה ואם יחטאו ישראל ישאג כאריה ומיד מרחם עליהם
(דברים לג). פני שור כנגד משיח בן יוסף שכתוב בו (דברים לג). בכור שורו הדר לו ואם יחטאו ישראל
גועה כשור ומיד מרחם עליהם פני נשר כנגד אליהו שטס העולם בד' טיסות ואם יחטאו ישראל הוא טס
לפני הקב"ה ומנפנף כנשר ומיד מרחם עליהם ומשיב ליעקב (ישעיה מד) אל תירא עבדי יעקב ומשיב למשיח
בן אפרים (הושע ו) מה אעשה לך אפרים ומשיב למשיח בן דוד מה אעשה לך יהודה ומשיב לישראל (מלאכי
ג) הנה אנכי שולח לכם וגו'. ארבעה חשובין כמתים עני וסומא ומצורע ומי שאין לו בנים עני שנאמר (שמות
ד) כי מתו כל האנשים וכי מתים היו והלא קיימים היו אלא שירדו מנכסיהם סומא מנין דכתיב (איכה ג)
במחשכים הושיבני כמתי עולם. מצורע מנין דכתיב (במדבר יב) אל נא תהי כמת וגו' ומי שאין לו בנים וגו'
דכתיב הבה לי בנים וגו'. ארבעה דברים מאריכין ימיו של אדם המאריך בתפלתו ובשלחנו ובבית הכסא
והמאריך בתלמודו. בתפלתו שמא יענה בשלחנו שמא יבאו עניים ויהנו ממנו. בבית הכסא כדי שלא יבא לו חולי
מעים ובתלמודו כדי שלא ישכח שנאמר (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך. ארבעה מתו בן מאה וכ'
שנה משה והלל הזקן וריב"ז ור"ע משה היה במצרים מ' שנה ובמדין מ' שנה ובמדבר מ' שנה הלל הזקן עלה
מבבל בן מ' שנה ושמש שמעיה ואבטליון מ' שנה ופרנס (פי' נהג נשיאות) את ישראל מ' שנה. ר' יוחנן ב"ז
עסק בפרקמטיא מ' שנה ושמש ת"ח מ' שנה ופרנס ישראל מ' שנה וכן ר"ע. ארבעה דברים יפים לחלום נהר
יפה לחלום הרגו אבדה פרנסתו וי"א נכפלה פרנסתו נשכו יהיה לו בן זכר שען רוקו אחריו אין לך סימן גדול
מזה. ארבעה אבקות הן אבק רבית אבק ע"א אבק לה"ר אבק הרשות. אבק רבית כגון שהטה לו חבירו מעות
שיפורע לו תומר לו השם ישלם לך חסד שעשית עמדי. אבק ע"א כגון שהיה לו משא ומתן הרבה עם הכותים
אמרו לכך (ר"ל שגורם לעובד כוכבים שישבע בשם ע"א והתורה אמרה ולא ישמע על פיך) אבק הרשות
(שררה העומדת מרשות עלמה נגד החוק) נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לאדם בשעת דחקו. אבק
לה"ר דכתיב (בראשית לז) ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם מכאן אמרו ז"ל שני צדיקים לקו זה מזה
יעקב ויוסף יעקב נסתלקה ממנו שכינה כ"ב שנה ויוסף שספר לה"ר עמד בבית האסורים י"ב שנה. מפני ד'
דברים נכסי בעלי בתים נמסרים למלכות מפני פרוזין (שנוהגים בפריצות) ומפני מלוי ברבית ומפני שפוסקי
צדקה ברבים ומפני שיש בידו למחות ואין מוחין. ארבעה משלים אחז"ל (ר"ל כמו שאו"א הא' כך או"א הב')
אם יכבס אדם שק ויתלבן תמצא דעת בכסילים. ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בנשים. אם ידור נדי
עם נמר תדור כלה עם חמותה (בלי קטטה). ואם ימצא עורב כלו לבן תמצא כשרה בנשים:

שער ה' חמשה אין הדעת סובלתן. דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס המתגאה על הצבור
והמגרש אשתו ב' וג' פעמים ומחזירה. ה' דברים נאמרו בשום משהין (מחמם את הגוף) משביע
ומאכל פנים מרבה הזרע והורג ערץ שבמעים. ה' דברים נאמרו בשור הרוכב עליו בחלום יעלה לגדולה
ואם השור רוכבו ימות. האוכל בשר שור בחלום יתעשר. נגחו הויין לו בנים שמנגחין בתורה. בעטו דרך רחוקה
ילך. נשכו יסורין באין עליו וי"א אף הרואה שור בריא בחלום שנת שובע ירפה שור כחוש שנת רעב.
ה' נהרגין בשבת כמו בחול זבוב של מצרים וצרעה של נינוה ועקרב של הדייב ונחש של א"י וכלב שוטה
בכ"מ. ה' דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח וריקו נוטף ואזניו פתוחות וזנביו בין יריכיו ומהלך לצדדין
ויש נובח ואין קולו נשמע. ה' דברים נאמרו שכל אחד מהם א' מששים אש דבש שינה חלום שבת. אש א'
מששים בגיהנם דבש א' מששים במן. שינה א' מששים במיתה. חלום א' מששים בנבואה. שבת א' מששים
בעוה"ב. ה' דברים מעמידין את החכמה האוכל פת שבשלה כל צרכה וביצה מגולגלת (שלויה רכה). והשותה
מים הנותרים מן העיסה ומי שטובל (במלח) אצבעותיו שנים או ג' פעמים ואוכל והרגיל בשמן זית. חמשה
דברים העושה אותם דמו בראשו העובר בין דקל לכותל והעובר בין ב' דקלים והמוליא מים בר"ה (שרחץ
בהם אחרים) ועבר עליהן והשותה מים מגולים ושמים שופכין ורחל ביניהם וי"א אף הישן בצלה של
לבנה. ה' דברים נאמרו בשכר קשה לראש ולעינים לגוף ולזרע ולכח. ה' דברים נאמרו בגרגיר (פי' מין ירק)
מתיר עינים מגדיל פנים מרבה זרע מרבה כח ממעט כספים. ה' דברים הקב"ה כביכול מתחרט עליהן
שבראן כשדים ישמעאל ויצה"ר גלות ודור המבול. כשדים מנין דכתיב (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם
לא היה. ישמעאלים מנין שנא' (איוב יב) ישליו אהלים לשודדים יצה"ר מנין שנא' (מיכה ד) ואשר הרעותי גלות
מנין שנאמר (ישעיה נב) ועתה מה לי פה נאם ה' וגו' דור המבול מנין שנאמר (בראשית ו) וינחם ה' וגו'. ה' אין
מוריםין

שלכו ויכסו וייקן וידע ויאמר ולא עוד אלא מתחלה קראו צדיק ותמים ולבסוף קראו ע״ה שנא׳ (בראשית ט) ויחל נח איש האדמה אמר לו מה לך אצל מטע כרם לא על היין קנסתי מיתה על אדם הראשון :

שער טו ע״ו דברים נאמרו בת״ח ואלו הן נאה בביתו וחסיד בישיבתו ערום ביראה ערום בדעתו ופקח בדרכיו שואל ומשיב שומע ומוסיף חכמה . וזוכה ללמוד ע״מ ללמד שואל בישיבה ומרבה להשיב ומשיב על כל פרק דבר (פי׳ על כל דבר בעתו) ולמד ע״מ לעשות. ע״כ :

ועוד ראיתי לכתוב בספר זה כל מימרא שמתחלת לעולם שבכל הגמרא לפי שיש בהם דרך ארץ גדולה . והלקטים לעשרה פרקים על סדר הספר וקראתיו אור עולם :

אור עולם

לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני :

פ״א מדבר בצדקה, לעולם אל תמנע ידך מליתן צדקה בכל עת שנאמר (קהלת יא) בבקר זרע את זרעך וגו׳. לעולם יבקש אדם רחמים על מדת עניות שאם הוא לא בא בנו או בן בנו שנא׳ (דברים טו) כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם. לעולם אל ימנע אדם עצמו משלישית השקל בשנה שנא׳ (נחמיה י) והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה. לעולם הוי שמח במתנה שנותן לעניים בתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף ואין אף אלא מה״מ שנאמר (דברים ט) כי יגורתי מפני האף. לעולם אל יתן אדם מעותיו לתוך קופה של צדקה (אלא יתן בעצמו לעניים מהוגנים) אלא א״כ ממונה עליה ת״ח כר׳ חנינא בן תרדיון. לעולם הוי שמח על שלך בשעה שהרעבים נהנין ממנו כדי שתאריך ימים בעוה״ז ובעוה״ב :

פ״ב בענין התפלה, לעולם ישכים אדם לב״ה כדי שימנה עם י׳ ראשונים שאפי׳ מאה באין אחריו הוא נוטל שכר כלם שכר כלם ס״ד אלא נוטל שכר כנגד כלם. לעולם יכנס אדם שיעור ב׳ פתחים ואח״כ יתפלל שנא׳ (משלי ח) אשרי אדם שומע לי וגו׳ פתח לא נאמר אלא פתחי שני פתחים. לעולם יהיה אדם זהיר בתפלתו ויתפלל תמיד עם הציבור כדי שתקובל תפלתו שנא׳ (תהלים סט) ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. לעולם ישב אדם בב״ה ואח״כ יתפלל שנאמר (שם פד) אשרי יושבי ביתך וגו׳ ואחר התפלה ישב שנא׳ (שם קמ) ישבו ישרים את פניך. לעולם יתפלל אדם במקום קבוע שנא׳ (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה שנא׳ (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל. לעולם ישתדל אדם להתפלל ג״פ בכל יום ערבית שחרית ומנחה שנא׳ (שם נה) ערב ובקר וצהרים אשיחה וגו׳. לעולם יסדר אדם תפלתו ואח״כ יתפלל וה״מ תפלת ר״ה ויה״כ ושל מועדים ושל פרקים שהם מל׳ יום ולהלן. לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואח״כ יתפלל לבקש צרכיו שנא׳ ואתחנן אל ד׳ וכתיב אתה החלות הרי שבחו של הקב״ה ואח״כ אעברה נא וגו׳ הרי בקשת צרכיו. לעולם יכוין אדם את עצמו אם יוכל לכוין את לבו יתפלל וא״ל אל יתפלל. לעולם לא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות. לעולם לא ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית שאין מלאכי השרת נזקקין לו לפי שאין מלה״ש מכירין לשון ארמית. לעולם לא יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך שנאמר (תהלים קל) ממעמקים קראתיך ה׳. לעולם יתפלל אדם במקום שיש בו חלונות שנא׳ (דניאל ו) וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם. לעולם לא יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו תניא ר״א בן קסמא אומר כל המתפלל כנגד רבו או אחורי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם אבינו ע״ה תפלה לצרה בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (פי׳ כשנלחמו ישראל בעי בבואם לארץ). לעולם יבקש אדם שיהיו הכל מאמצין אותו מלמטה ולא יהיו לו צרים למעלה. לעולם אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים ואפילו חרב פשוטה מונחת לו שנאמר (איוב יג) הן יקטלני לו איחל. לעולם ליבעי אדם רחמי עד זיבולא בתרייתא דלהוי ליה שלמא :

פ״ג בענין התשובה, לעולם יראה עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות עשה עבירה אחת וי ליה שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר (קהלת ט) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. לעולם יראה אדם עצמו כאלו נוטה למות אם יעשה מצוה אחת כל עונותיו נמחלין ואם יעשה עבירה אחת אין כל זכיותיו נחשבין למאומה (כשמתחרט על המצות שעשה). לעולם אל ידין עצמו שהוא חוטא שאם יחשוב בעצמו שהוא חוטא לא יקשה בעיניו לעשות עבירה כי יאמר הואיל והוא חוטא מה תוסיף עבירה זו על כל פשעיו ושנו חכמים אל תהי רשע בפני עצמך. לעולם יהא אדם מפחד וירא מחטאיו ויחזור לפני הקב״ה בתשובה שלמה ויבקש סליחה וכפרה מאתו. לעולם ירגיז אדם יצ״ט על יצה״ר שנאמר (תהלים ד) רגזו ואל תחטאו אי אזיל מוטב ואי לא יקרא ק״ש שנאמר אמרו בלבבכם וגו׳ אי אזיל מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. לעולם יצר אשה ותינוק תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה שהרי אדם גדול (לוי כדאיתא בתענית) הטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע. לעולם יראה אדם עצמו כאלו קדוש שרוי במעיו שנאמר (הושע יא) בקרבך קדוש. לעולם לא יביא אדם א״ע לידי נסיון שהרי דוד הביא עצמו לידי נסיון ונכשל. לעולם לא יהלך אדם במקום סכנה ויאמר אולי עושין לו נס שמא אין עושין לו ואם עושין לו מנכין לו מזכיותיו. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן אמר רב יוסף מאי קראה (ישעיה א)

שבין ב"ה שנקרא עדי עד. שר, שנעשה שר לישראל. שלום, שעקר כל ע"א שבעולם (נ"ל שנ"ל בא"י) ועשה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים במשיח כתיב (שם יא) ונחה עליו רוח ה' וגו' דניאל חנניה מישאל ועזריה כתיב בהם (דניאל א) ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים וגו'. ז' דברים מביאין האדם לידי תחתוניות (פי' חולי בנקב הרעי) האוכל עלי קנים (פי' העלים הגדלים בקנים) ועלי גפנים (הגימין הדקים הגדלים בגפן) ועלי (בגמ' ל"ג ועלי) מוריגי בהמה (פי' כל בשר שיש בבהמה העשויה כמורג שהוא פגום כגון קליפת הלשון והחיך ובתי הכוסות של בהמה) ושותה שמרי יין והאוכל שדרו של דג והאוכל דג מלוח שלא נתבשל כל צרכו והמקנח בצרור או באבן שקנח בה חבירו וי"א אף התולה עצמו בבית הכסא (פי' שאינו יושב על הכסא כשעושה צרכיו). ז' דברים מכוסין מבני אדם יום המיתה ויום הלידה ועומק הדין ואין אדם יודע במה משתכר ומה בלבו של חברו ומתי מלכות בית דוד גוברת ומתי מלכות ישמעאל נופלת. שבעה דברים צוה ר"ע את ר' יהושע בנו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ואל תשב בגבהה של עיר ואל תגביה פתחך מפני חבירך ואל תתפלל אחורי ב"ה בשעה שהצבור מתפללין והוי זהיר במנעל והוי זהיר בפת שחרית בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה ואל תרבה שיחה עם האשה והוי זהיר באשתך שלא תתייחד עם חתנה הראשון. ז' גנבים נבראו בעולם. גונב דעת הבריות והמסרב בחבירו ואין בלבו לקרותו. והפותח חביות של יין המכורות לחנוני ומי שמעוול במדות ובמשקלות והמערב את הגירא בחלתן (פי' חלתן ממיני התבלין וגירא עשב שדומה לו) והחומץ בשמן. וגדול שבכולן גונב דעת הבריות:

שער ח שמונה נקראו נאמנין הקב"ה ותורה ואברהם ומשה ושמואל ואוריה וזכריהו והלוים. הקב"ה שנא' (דברים ז) האל הנאמן. תורה שנא' (תהלים יט) עדות ה' נאמנה. אברהם שנא' (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן. משה דכתיב (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא. שמואל (ש"א ג) וידעו כל ישראל כי נאמן שמואל וגו'. אוריה וזכריה שנאמר (ישעיה ח) ואעידה לי עדים נאמנים וגו'. הלוים מנין שנאמר (דברים כה) והלוים רעים ונאמנים וי"א אף המצות שנאמר (תהלים קיא) נאמנים כל פקודיו. על שמונה דברים אדם מתפחד מ' יום ומ' לילה ואינו יודע ממה מתפחד היוצא מבית הכסא ואינו מרחיץ ידיו והמקיז דם ואינו רוחץ ידיו ופיו במלח והמשים מנעליו (נ"ל דל"ג והמשים מנעליו) והמנעיל מנעליו בין לעצמו בין לחברו וההורג כנה או המפלה כליו והמגלח עצמו ונוטל צפרניו והממשמש מטהו על כל אחת מאלו צריך נטילת ידים. ועשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו אורחותיו מקולקלים ותפלתו אין נשמעת:

שער י עשרה דברים קשים נבראו ואשה רעה קשה מכלם ולא עוד אלא שהיא קשה ממלה"מ ומן המות עצמו שנאמר (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את האשה. נמשלה כדלף שנאמר (משלי כז) דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה ונמשלה כנחש שנא' (עמוס ה) ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש ובא וראה כמה קשה אשה רעה ממה"מ מלאך המות ממית ואח"כ בא לעה"ב אבל האשה כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים ממיתה בעוה"ז ובעוה"ב נחש נושך וע"י נחש מתרפא שנאמר (במדבר כא) והיה אם נשך הנחש וגו' אבל אשה רעה דרכי שאול ביתה לפיכך הזהיר שלמה ע"ה (משלי ה) הרחק מעליה דרכך. וכן כתב בן סירא אשה רעה מתנה רעה בחיק רשע תנתן אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים תנתן שנאמר (שם יח) מצא אשה מצא טוב א"ר אבהו אשה רעה צרעת לבעלה מאי תקנתיה יגרשנה ויתרפא מצרעתו. י' דברים ממעטין כח בני האדם ואלו הן אימה פת המה והישן על הארץ והישן על מטה קצרה וההורג נחש והקופץ נהר והאוכל קיטון (האספע"ן בל"א) שלא בזמנה והמקיז דם מלמטה כפלים ופסיעה יתירה. והמושך עול כבד ביותר:

שער יא י"א בני אדם נמשחו בשמן המשחה שש מלכים וחמשה כהנים. אלו הן המלכים שאול דוד שלמה יואש ואחז ויהוא. והכהנים אהרן וארבעה בניו וי"א אף צדוק הכהן:

שער יב י"ב דברים ברא הקב"ה בבני אדם המשמשין אותו ואלו הן. פה חותך. לשון גומר. קנה מוציא קול. ושט בולע. לב מבין. כליות יועצות. ריאה שואבת כל מיני משקין. כבד רותח. מרה זורקת בו טפה של מרה ומניחתו. טחול שוחק. קרקבן טוחן. קיבה ישנה ואף נעור. ובזמן ששניהם ישנים אין אדם יודע מה בעולם. י"ב דברים יש לו למי שיש לו אשה. רצון שנאמר (משלי שם) ויפק רצון מה'. עזר שנאמר (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו. חומה שצריכה להיות כחומה שאינה זזה ממקומה שנאמר (שיר ח) אני חומה. חיים שנא' (קהלת ח) ראה חיים וגו'. עושר שנא' (בראשית יב) ולאברם היטיב בעבורה לפיכך נאמר (שם כא) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. ברכה שנא' (יחזקאל מד) להניח ברכה וגו'. שלום שנאמר (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך. שמחה שנאמר (דברים יד) ושמחת אתה וביתך. כפרה שנאמר (ויקרא טז) וכפר בעדו וגו'. עטרת שנא' (משלי יב) אשת חיל עטרת בעלה, כבוד שנא' (שם יא) אשת חן תתמוך כבוד. טובה שנא' (שם יח) מצא אשה מצא טוב:

שער יג י"ג דברים נאמרו בפת שחרית. מצלת מן החמה ומן הצנה ומן היזיקין ומן המזיקין ומחכימת פתאים (פי' לפי שדעתו מיושבת עליו) וזוכה ללמוד וללמד ותלמודו מתקיים בידו ושיחתו מקובלת לכל אדם (לפי שיש לו לב לתת טעם לדבריו) ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת ואינו מעלה הבל בבשרו והורגת צרלים בבני מעים:

שער יד י"ד ו' נאמרו ביין ויחל נח ויטע כרם וישת מן היין וישכר ויתגל וירא חם ויקח שם ויפת וישימו וילכו

פ"ח בכבוד שבתות ויו"ט. לעולם ישתדל אדם לענג שבתות והמועדים ואם הוא עני יחסר ממזונותיו כל ימות השבוע וישמור להוצאת שבת כפי כחו וכפי השגת ידו. לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר (שמות טז) והיה ביום הששי וגו'. לעולם אל תהי שבות קלה בעיניך שהרי סמיכה (לסמוך יד על הקרבן) אינה אלא משום שבות (שהיא גזרה מדרבנן שאין משתמשין בב"ח) ונחלקו בה גדולי הדור. לעולם יסדר אדם שלחנו בע"ש ואע"פ שאינו צריך אלא לכזית. לעולם יחליף אדם שמלותיו בשבת שנא' (רות ג) ורחצת וסכת וגו' וכי ערומה היתה אלא שמלותיך אלו בגדי שבת וכתיב (ישעיה נח) וכבדתו מעשות דרכיך שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, אמר רב הונא יש לו להחליף מחליף אין לו להחליף ישלשל בגדיו:

פ"ט בענין כבוד אב ואם, ר"ש בן יוחאי אומר גדול כבוד אב ואם שהחמיר בו הקדוש ב"ה יותר מכבודו שנאמר (משלי ג) כבד את ה' מהונך בלקט ושכחה ופאה תרומות ומעשרות אם יש לך אתה חייב ואם אין לך אין אתה חייב ונאמר (שמות כ) כבד את אביך בין יש לך בין אין לך אפי' אתה מחזיר על הפתחים. לעולם תהיה על האדם יראת אביו ואמו וגדולה יראת אב ואם שהשוון הקב"ה למוראו בהקדוש ב"ה כתיב (דברים י) את ה' אלהיך תירא ובאב ואם כתיב (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו. לעולם יקדים הבן בהוצאת אביו ואמו ובכבודם ועיקר הכבוד הם ה' דברים ואלו הם מאכילן ומשקן ומלבישן ומכניסן ומוציאן משלו אם הם עניים:

פ"י בענין נשואי אשה. לעולם ישתדל אדם לישא אשה בת טובים צנועה וכשרה ממשפחה הגונה שלא יצא עליה ערעור מעולם ולא יתכוין ליפיה אלא לכשרון מעשיה שנאמר (משלי לא) שקר החן וגו' כי כשרון מעשה האשה הוא מהללה ולא יפיה ושנו חכמים אל תתן עיניך בנוי אלא תן עיניך במשפחה. לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח שאם מת או גולה מובטח לו שיהיו בניו ת"ח. לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משרע"ה נשא בת יתרו ויצא ממנו כהן לע"ז (יונתן בן גרשום) ואהרן ע"ה נשא אלישבע בת עמינדב ויצא ממנו פנחס. לעולם אל ימנה אדם אפוטרופוס בתוך ביתו שמתוך כך בא לידי עבירה ומנא לן מיוסף ע"ה. לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה בתוך ביתו והפילה כמה רבבות מישראל ומעשה ר"ג יוכיח שהטיל אימה יתירה בתוך ביתו ובקשו להאכילו אבר מן החי. לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה דא"ר אלעזר מיום שחרב בהמ"ק ננעלו שערי תפלה שנאמר (איכה ג) שתם תפלתי ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו שנא' (תהלים לט) אל דמעתי אל תחרש. לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו שנאמר (בראשית יב) ולאברם היטיב בעבורה. לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה שנא' (תהלים קמז) השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך א"ר פפא היינו דאמרי אינשי כד מישלם שערי מכדא נקיש ואתא תיגרא, פי' כשתכלה התבואה מן הבית השלום יוצא והמריבה נכנסת. לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי התבואה שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל וגו' וכתיב וידל ישראל מאד. לעולם יאכל אדם פחות ממה שיש לו וילבש כפי מה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו שהם תלויין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם. לעולם תשתדל אשה לעשות מלאכה בתוך ביתה ולא תשב בטילה כי הבטלה מביאה לידי שעמום (פי' תמהון לב) והבטלה מביאה לידי הרהור לאיש כ"ש לאשה שדעתה קלה ועכ"פ תעשה מלאכה בעצמה ואפי' יש לה כמה שפחות שנאמר (משלי לא) דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה בידיה ולא על ידי אחרים:

פי"א בענין גידול בנים, לעולם ישתדל אדם לרדות את בנו בקטנותו שמתוך כך מצא מורא בגדולתו. לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים שבשביל ב' סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה מה היא מחטא דתלמיותא (שהתפירות עשויים שורות שורות כתלמים של מחרישה) לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה ויבקש רחמים ממי שהעושר שלו שאין לך אומנות שאין בה עניים ועשירים ואין העושר אלא ממי שאמר והיה העולם שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב. לעולם ילמד אדם את בנו תורה ומלאכה שיתפרנס בה ואל יחוש לעושר שאין לך עושר בעולם כעשרה של תורה שנאמר (משלי ג) אורך ימים בימינה וגו' וכתיב (שם ג) יקרה היא מפנינים. לעולם ישתדל אדם ללמד את בנו תורה ולהדריכו על הדרך הישרה. אף ע"פ שטורח גידול בנים קשה עד מאד אפ"ה אל יתרשל בו ואם עשה כן אשריו וטוב לו ושכרו הרבה מאד:

פי"ב בענין משא ומתן, לעולם ישתדל אדם בכל יכלתו להיות זהיר וזריז במשאו ומתנו באמונה שכל הנושא ונותן באמונה כאלו קיים תרי"ג מצות. לעולם ידבק אדם באומנות חשובה ונקיה ויתרחק מאומנות פחותה ונבלה כגון בורסקי חמר גמל וספן וכיוצא בהן. לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה שאינו שלו (ר"ל שאינו מורגל בכך ואינו לפי כבודו) ואל יצטרך לבריות, לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו. הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויסתפק מהם לצרכי סעודה. לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור אדם עתודים ויקח שדה. לעולם ישלש אדם מעותיו שליש בקרקע שליש בפרקמטיא שליש תחת ידו. לעולם אל ישנה אדם ממנהג המדינה שהרי משרע"ה עלה למרום ולא אכל

ומלאכי

כמעט כסדום היינו מה כתיב בתריה שמעו דבר ה' קציני סדום וגו'. לעולם יהא אדם שמח ביסורין בעה"ז אריב"ל כל השמח ביסורין בעוה"ז מביא ישועה לעולם שנא' (שם סד) בהם עולם ונושע :

פ"ד בענין הענוה, לעולם יהיה אדם מן הנרדפין ולא מהרודפין שאין לך נרדפים בעוה"ז מתורים ובני יונה והכשירן הכתוב לגבי המזבח ולא שאר עופות. לעולם יהא אדם עניו כהלל ולא קפדן כשמאי. לעולם יהא אדם רך כקנה ולא קשה כארז לפיכך זכה קולמוס לכתוב בו ס"ת תפלין ומזוזות. לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעבדין מן שמיא לטב. לעולם כשתרצה להשתתף בדרך ארץ השתתף עם צדיק עני ולא עם רשע עשיר. ויפה ת"ת עם דרך ארץ. לעולם ישתדל אדם להיות צנוע ועניו וירגיל תמיד את עצמו ללכת בדרכי חכמים ובצניעות ובענוה. לעולם לא יהלך אדם בקומה זקופה שנאמר (שם ג) יען כי גבהו בנות ציון וגו'. לעולם ילבש אדם מלבוש עניו ונקי כת"ח. לעולם ילמד אדם מדת קונו שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינה על הר סיני מפני שאינו גבוה והוא נמוך שנא' (תהלים סח) הר אלהים הר בשן וגו' וכתיב ההר חמד אלהים לשבתו :

פ"ה בענין ת"ת, לעולם ימעט אדם בעסק ובסחורה ויקבע עתים לתורה לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לא כסף ולא זהב אלא תורה ומעשים טובים. לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה ודרך ארץ כדי שיהיה אהוב ונחמד למעלה ולמטה. לעולם ישים אדם את עצמו (ללמוד תורה) כשור לעול וכחמור למשאוי. לעולם ישב אדם בעיר שישיבתה קרובה שמתוך שישיבתה קרובה עונותיה מועטין. א"ר חנין מאי קראה (בראשית יט) אמלטה נא שמה וגו'. לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה ואם אין לו בעיר רב שילמוד ממנו ילך לעיר אחרת שרב מצוי בה וילמוד ממנו ולא יחוש לטלטולו. לעולם אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. לעולם ישתדל אדם לעשות לו רב ללמוד תורה ממנו דתנן עשה לך רב וקנה לך חבר. לעולם יקבע אדם מקום לתלמודו. אר"ש בן יוחאי כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו שנא' (ש"ב ז) ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו וגו'. לעולם ישתדל אדם ללמד תורה ולא יחוש לצערו. לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות שנאמר (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באהל וגו' אפי' בשעת מיתה תורה. לעולם אל ימנע אדם עצמו מבה"מ ואפי' שעה אחת. לעולם ילמוד אדם תורה מה שחפץ שנאמר (תהלים א) כי אם בתורת ה' חפצו. לעולם הוי כונס דברי תורה כללים שאם אתה כונסם פרטים מיגעין אותך משל לאדם שהלך לקסרי אם נוטל מעותיו פרוטות מיגעין אותו אלא מצרפן ועושה אותן סלעים ופורט ומוציא בכ"מ שירצה. לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ יהגה בה. לעולם ילמד אדם לתלמידו דרך קצרה. לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה ביום ולשנותה בלילה וכל הקורא תורה ביום ושונה אותה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד שנא' (שם מב) יומם יצוה ה' חסדו. לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא. אר"ל דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים שכל העוסק בתורה נכסיו מצליחין כתוב בתורה (דברים כט) ועשיתם אותם למען תשכילו וגו' שנוי בנביאים (יהושע א) לא ימוש ספר התורה וגו' כי אז תצליח וגו' משולש בכתובים (תהלים א) כי אם בתורת ה' חפצו והיה כעץ שתול. לעולם ישלים אדם פרשיותיו (הפרשה של כל שבת ושבת) עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפי' עטרות ודיבן וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו :

פ"ו בענין המצות, לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפי' בשבת שנא' (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה וגו'. לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה אחת שקדמה בת לוט הבכירה לצעירה קדמה אותה ד' דורות בישראל ואלו הן עובד ישי דוד שלמה והצעירה מרחבעם ואילך שנאמר ושם אמו נעמה העמונית. לעולם אל יחשוב אדם בדעתו ויאמר חוטא אני ועונות רבות עשיתי ומה יועיל לי עשיית המצות אלא אם עשית עבירות הרבה עשה מצות הרבה שנאמר (משלי כד) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות. לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך. לעולם חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה וכן דוד אומר (תהלים קו) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא הרי על הטובה צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא הרי על הרעה. לעולם ישתדל אדם לעשות המצות במובחר כמו שנא' (שמות טו) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות בטלית נאה בלולב נאה ממה שחנך התנאה לפניו :

פ"ז בענין ג"ח, לעולם יגמול אדם חסד אפי' עם מי שהרע לו ולא יהיה נוקם ונוטר שנאמר (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור וזה דרכן של ישראל הקדושים אבל הכותים האכזרים ערלי לב נוקמין ונוטרין ועברתם שמרה נצח וכן הוא אומר על הגבעונים בשביל שלא מחלו לשאול ולבניו והגבעונים לא מבני ישראל המה. לעולם ישתדל אדם להיות גומל חסד עם החיים והמתים כדי שיעשה הקב"ה עמו חסד שנאמר (רות א) יעש ה' עמכם חסד וגו' וגדולה ג"ח שאדם עושה מן הצדקה שהצדקה בממונו וג"ח בין בגופו בין בממונו והצדקה עם החיים וג"ח עם החיים ועם המתים והצדקה עם העניים בלבד וג"ח עם עניים ועשירים. לעולם יהא אדם ערום ביראה ומשיב חמה ומרבה שלום עם אחיו וקרוביו ועם כל אדם כדי שיהיה אהוב למעלה ונחמד למטה ומקדים שלום על הבריות ואפילו עם נכרי בשוק. לעולם ידבק אדם בג' דברים ואלו הן הבאת שלום בין אדם לחבירו ובאהבת שלום לאנשי ביתו ובאהבתו של הקב"ה. לעולם יתרחק אדם מג' דברים ואלו הן המיאונין והפקדונות והערבונות :

פ"ח

והוי מכבדן כר"ג. לעולם תהא אימת הציבור עליך שהרי כהנים אחוריהם כלפי שכינה ופניהם כלפי העם. לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. לעולם ליפתתף איניש נפשיה בהדי צבורא. לעולם חייב אדם לצער עצמו עם הציבור. לעולם אל ימהר אדם את רגלו לבית חבירו. לעולם אל יכנס אדם לבית חבירו פתאום אא"כ קוראהו קודם ולמדנו מהקב"ה שעמד על פתח הגן וקרא קודם לאדם שנאמר (בראשית ג) ויקרא ה' אלהים אל האדם וגו'. לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב. לעולם ידע אדם אצל מי יעמוד ואצל מי ישב ואצל מי יסיח ואצל מי חותם שטרותיו:

פרק יח בענין לה"ר, לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב ח' אותיות ולא הוציא דבר מגונה שנאמר (שם ז) ומן הבהמה אשר איננה טהורה. לעולם יספר אדם בלשון כבוד שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב דכתיב (איוב טו) ותבחר לשון ערומים ואומר ודעת שפתי ברור מללו. לעולם אל יספר אדם לה"ר דא"ר פדת ברית כרותה נתן הקב"ה בעולם שכל מי שמספר לה"ר ילקה בצרעת שנאמר (ויקרא יד) זאת תהיה תורת המצורע וכו'. לעולם ישמור אדם פיו ולשונו ואל יספר לה"ר שכל המספר לה"ר גורם לעצמו פשעים ועונות לאין תכלית. אר"ל כל המספר לה"ר מגדיל עונות עד לשמים שנאמר (תהלים עג) שתו בשמים פיהם וגו' אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לה"ר אמר הקב"ה לגיהנם אני מלמעלה ואתה מלמטה לדונו שנאמר (שם קכד) חצי גבור שנונים וגו' גבור זה הקב"ה שנאמר (ישעיה מב) ה' כגבור יצא וגו':

פרק יט בענין כסוי הסוד. לעולם הוי זהיר בסוד חברך ואל תגלהו ואפשר. גדולה היא המגלה סוד חבירו ואפי' בשעת מריבה שנאמר (משלי כה) וסוד אחר אל תגל וכתיב (שם כה) פן יחסדך שומע. לעולם ישתדל אדם לכסות סוד חבירו ואל יגלהו שכל המגלה סוד כאלו שופך דמים שנאמר (ויקרא יט) לא תלך רכיל בעמיך וגו'. לעולם יכסה אדם על סוד חבירו ואל יגלהו שכל המגלה הסוד נקרא רכיל והמכסה עליו נקרא נאמן שנאמר (משלי יא) ונאמן רוח מכסה דבר וגו':

פרק כ בענין דרך ארץ, לעולם יהיה אדם נאה במשאו ומתנו ובכסותו ובמאכלו ומשתהו ובכל עניניו.

לעולם יזהר האדם ממוקק סופרים (פי' אבק שמשימין הסופרים על כתיבתן כדי שלא תמחק) מתכך דפירא (פי' הסרט שעל המלח) ומפה דתאני (פי' עיפוש התאנים) מאילא דעינבי (פי' כמו עכבים שעל הענבים) מפני שדברים אלו מזיקין כסם המות. לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שמא יגרום החטא ויתקיימו דבריו לרעה שנאמר (ישעיה סו) גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורותם וגו' וכתיב (איכה ג) כי פחד פחדתי ויאתיני. לעולם יתרחק אדם מן הכיעור ומן הדומה לו. לעולם ימנע אדם את עצמו להפנות (לעשות צרכיו) שחרית וערבית כדי שלא יתרחק. לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. לעולם יצפה אדם את חלומו עד כ"ב שנה. לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם חלה אומרים לו הבא זכות והפטר. לעולם ידור אדם במקום רבו והוא דכייף ליה. לעולם ידור אדם בא"י ואפילו בעיר שכולה כותים ולא בח"ל אפילו בעיר שכולה ישראל. לעולם הצדיקים מספרים בכבודו של הקב"ה שנאמר (תהלים צו) ספרו בגוים את כבודו. לעולם יהא אדם זהיר בכחו כשיזקין ויתקן מעשיו וירבה בתפלה ובצדקות ובמצות ובג"ה שכל מעשיו של אדם אינן חשובין אלא כפי שהן באחרונה אם היה כל ימיו צדיק גמור ובאחרונה הרשיע ח"ו רשע ונדון בגיהנם ואם היה רשע גמור ובאחרונה עשה תשובה ח"ו צדיק וזוכה לג"ע. לעולם תשתדל האשה להיות צנועה וצדקת וכשרה ונאה במעשיה חסידה עם בעלה ועם בניה. לעולם אל יהלך אדם אחר אשה בנהר כי לא ינקה מדינה של גיהנם. לעולם נשים לפני המטה יוצאות (פי' מטתו של מת). לעולם יהא אדם אוהב שלום ורודף שלום הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום:

ועוד כתבתי בפרק זה כל מימרא שמתחלתה גדול או גדולה שבכל הגמ' לפי שיש בו גם כן דרך ארץ שיטה והלקתים לעשרים פרקים על סדר הספר וקראתיו גם כן **אור עולם**.

גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם

פרק ראשון

מדבר בצדקה, גדולה צדקה יותר מן הקרבנות שנאמר (משלי כא) עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. גדול המלוה לעני בשעת דחקו יותר מן העושה צדקה. גדול המעשה (המכריע לחבירו לתת צדקה) יותר מן העושה שנאמר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום אל תקרי מעשה אלא מעשה (פי' מדלא כתיב והיה הצדקה שלום) גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה שנאמר (בראשית יח) ויאמר ה' אם נא מצאתי חן בעיניך (פי' שאמר להקב"ה שימתין עד שיכניס האורחים) גדולה הכנסת אורחים מהשכמת בהמ"ד דתנן שבת (פי"ח) מפנין אפי' ארבע וה' קופות של תבן מפני האורחים ומפני בטול בהמ"ד הקדים האורחים לבטול בהמ"ד. גדולה צדקה שהקב"ה נקדש בה שנאמר (ישעיה ה) ויגבה ה' צבאות במשפט וגו':

ומלאכי השרת ירדו למטה ואכלו אכלו ס"ד אלא נראים כמו שאכלו. לעולם אל יאמר אדם לעשות דבר אלא בגזרת המקום שנאמר (משלי יט) רבות מחשבות וגו'. לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו :

פרק יג בענין הדין. לעולם יהא הדיין זהיר בדין שבשכר הדין נתן הקב"ה תורתו לישראל שנאמר (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב. ועוז זו תורה שנאמר (שם כט) ה' עוז לעמו יתן. לעולם יראה הדיין עצמו כאלו חרב מונחת בין ירכותיו, וגיהנם פתוחה לו מתחתיו שנאמר (שיר ג) הנה מטתו שלשלמה וגו' מפחד בלילות מפחדה של גיהנם שדומה ללילה. לעולם ישתדל הדיין להיות זהיר בדין דאמר ר"א במקום שאין דין יש דין ובמקום שיש דין אין דין (כ"ז שהתחתונים אין עושין דין העליונים עושין דין וכ"ז שהתחתונים עושים דין אין עושין העליונים). לעולם לא ידור אדם אלא בעיר שיש בה עשרה דברים ואלו הן. רופא. אומן. ובית הכסא. ובית המרחץ. ומים מצויין כגון נהר ומעין. וב"ה. ומלמד תינוקות. ולבלר (פי' סופר) וגבאי צדקה וב"ד מכין וחובשין. לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת מלכי אומות העולם שאם יזכה (לביאת המשיח) יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם :

פרק יד בענין השמח בחלקו, לעולם יהיה אדם שמח בחלקו אז יהיה נאה ומעשיו נאים ובני אדם משבחין אותו ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו (קהלת ח) ושבחתי אני את השמחה פי' שהשמחה בחלקו. לעולם יסלק אדם בטחונו מב"ו וישים בטחונו בהקב"ה כי כל הבוטח על בשר ודם בטחונו הבל וריק שנאמר (תהלים קמו) אל תבטחו בנדיבים וגו' אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' וכתיב (ישעיה כו) חדלו לכם מן האדם וגו'. בטחו בה'. ברוך הגבר אשר יבטח בה'. לעולם יבטח אדם בהקב"ה במזונותיו ופרנסתו ובכל עסקיו ובכל עניניו וישמח בחלקו ויהיה עיניו תלויות בהקב"ה תמיד להטריפו ללחם חקו בכל יום ויום וילמוד ק"ו מעורב ויאמר מה עורב שלא נברא לשמש קונו הקדוש ב"ה מזמין לו פרנסתו דכתיב (איוב לח) מי יכין לעורב צידו אני שנבראתי הקדוש ב"ה לעבדו לא כ"ש. ר"א אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אני אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה שנאמר (זכריה ד) כי מי בז ליום קטנות מי גרם להם לצדיקים שיתבזה שלחנם לעתיד לבא קטנות שהיתה בהם בעולם הזה שלא האמינו בהקב"ה. לעולם לא תהיה ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ואלו הן ארונה ודריוש ארונה ברך לדוד ואמר (ש"ב כד) ה' אלהיך ירצך ונרצה לו שנאמר ויעתר ה' לארץ ודריוש ברך לדניאל שנאמר (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבנך ונמלט מן האריות שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני. לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה (הנה הוא לך כסות עינים) ונתקיים בזרעה (ביצחק ותכהין עיניו). לעולם אל תהיה רגיל אצל כהן ע"ה שמא יאכילך בתרומה. ולא תרבה שיחה עם האשה שסופך לבא לידי ניאוף. א"ר אחא כל הנופה בנשים סוף בא לידי עבירה :

פרק טו בענין הכעס והחמה, לעולם יהיו דברים של אדם מועטים לפני הקדוש ב"ה שנאמר (קהלת ה) ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים וגו' על כן יהיו דבריך מעטים. לעולם יהא אדם קשה לכעוס ונוח לרצות וכל מי שאינו כועס ניצול מדינה של גיהנם. א"ר יונתן בשם ר"ש בר נחמני כל הכועס כל מיני פורעניות של גיהנם שולטין בו שנאמר (שם יא) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהנם שנאמר וגם רשע ליום רעה. לעולם ישתדל אדם לפרוש מן החמה ומן הכעס שכל הכועס כאלו עובד ע"א שכך היא אומנתו של יצה"ר היום אומר לך עשה כך ולמחר יאמר לו עבוד ע"א :

פרק טז בענין החניפה והליצנות. לעולם יהא אדם תוכו כברו ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב ויתרחק מהליצנות ולא יחניף לאדם בעולם אמר ר' שמעון בן לקיש מ"ד (איוב לו) וחנפי לב וגו' בשביל חטפה שחנפו לקרח על עסקי מחלוקת חרק עליהם שר של גיהנם שיניו. אר"א כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם שנאמר (ישעיה ה) הוי האומרים לרע טוב וכתיב בתריה לכן כאכול קש לשון אש וגו'. לעולם יפרוש אדם מן החנופה לפי שהיא שקולה כנגד ע"א וג"ע וש"ד. לעולם יפרוש אדם עצמו מן הליצנות שכל המתלוצץ ענשו גדול שנאמר (שם כח) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם וגו'. לעולם יפרוש אדם מן הליצנות שכל המתלוצץ אין לו רפואה שנאמר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו' לאין מרפא :

פרק יז בענין אהבת החברים. לעולם יהיה אדם אוהב את הבריות שנאמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך ומ"ש לרעך ולא אמר את רעך בא ללמד שחייבה תורה לאהוב ולחמוד לחבירו כל מה שהוא אוהב וחומד לנפשו. לעולם יקרב אדם את אוהביו שכל האוהב שכניו ומקרב את קרוביו ונושא בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו נאמר (ישעיה נח) אז תקרא וה' יענה. לעולם ישתדל אדם להתחבר לטובים ויתרחק מחברת הרשעים ובני בליעל. לעולם לא ירבה אדם ריעים בתוך ביתו שנאמר (משלי יח) איש רעים להתרועע. לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי גנותו. לעולם אל תכבד את הרשעים מנא ליה מאחאב שהחיה את בן הדד ולבסוף הרגו. לעולם הוי מכבד הזקנים וקח עונש מנא מרחבעם בן שלמה ואמר בן סירא סבא בביתא טבא בביתא. לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כשמים

ושפי

ש' שהכלה אתכם על תנאי כך העליתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עול המצות שכל המודה במצות מודה ביציאת מצרים וכל הכופר בעול המצות כופר ביציאת מצרים :

פרק שביעי

בענין גמילות חסדים. גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שהצדקה בממונו של אדם בלבד וגמילות חסדים בגופו ובממונו. גדולה גמילות חסדים שכל העושה חסד אפילו עם מי שא"צ הקב"ה משלם שכרו כגון אברהם עם המלאכים והוא עומד עליהם והלא דברים ק"ו ומה מי שהוא עושה עם מי שא"צ (ר"ל עם המלאכים שאינם צריכים שום דבר מב"ו) ראה מה פרע לו הקב"ה מי שעושה חסד עם מי שצריך על אחת כמה וכמה. גדולה גמילות חסדים שגזר דין ושבועה נקרע בה מנין לגזר דין ושבועה שאינו נקרע (בשביל דבר אחר כי אם ע"י תורה וגמ"ח) שנאמר (שמואל א' ג) לכן נשבעתי לבית עלי וגו' אמר רבא בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים :

פרק שמיני

בענין שבת שבתות וימים טובים. גדולה שבת שהיא שקולה כנגד כל המצות שכל המחלל שבת בפרהסיא הוא כעכו"ם לכל הדברים. גדולה שבת שנתנה הקב"ה לבחון בה גרי הצדק שהרי לא פירש מתרי"ג מצות אלא שבת בלבד שנאמר (ישעיה נו) ובני הנכר הנלוים וגו' כל שומר שבת וגו'. גדולה שבת שאין כהן גדול נכנס לעבודה אחר מיתתו עד שתעבור עליו השבת שנא' (שמות כט) שבעת ימים ילבשם הכהן. גדולה שבת כשנתדלדלו ישראל ממעשים טובים לא עמדה להם אלא זכות השבת שנאמר (מלכים א' כ) ויחנו אלה נכח אלה שבעת ימים עד שתעבור עליהם השבת בימי יאשיהו היא שעמדה להם (נ"ל שצ"ל בימי יהואש דכתיב בית השלישית מכם באי השבת וכו' שזכות השבת עמדה ליהואש שניצל מתוך בני המלך המומתים ע"י עתליה המרשעת) שנא' בשביעיה שהזכיר להם השבת. גדולה שבת שאינה נדחית אלא מפני סכנת נפשות כגון חולה מסוכן או תינוק שנפל לים או לנהר או לבור או כיוצא בו :

פרק תשיעי

בענין כבוד אב ואם. גדול כבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו שנאמר כבד את ה' מהונך בלקט ושכחה ופאה ותרומות ומעשרות אם יש לך אתה חייב וכו' ונאמר בכבוד אב ואם כבד את אביך ואת אמך בין יש לך בין אין לך ואפילו אתה מחזר על הפתחים. גדול כבוד אב ואם שהקישו הקב"ה לכבודו. דרש רב עוירא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו להודות על המאמרים הראשונים :

פרק עשירי

בענין נשואי אשה. גדול נשא אשה שמוכרין ס"ת לישא אשה או ללמוד תורה. גדול אשה הגונה וכשרה שכל טובות שבעולם סובבין אותו וכל ישראל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר וכו'. גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שהרי קראן שאננות ובוטחות שנא' (ישעיה לב) נשים שאננות קומנה וגו' א"ל רב לרבי חייא נשים במה זכיין א"ל באקרויי בנייהו (מוליכין אותם אצל רבם ללמוד) בבי רב ובאתנויי להו בבי רבנן ומנטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן (ממתינות לבעליהן ונותנין להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת) :

פרק אחד עשר

בענין גידול בנים. גדול שכר גידול בנים על הדרך הנכונה והנכוחה ואע"פ שנצטער גידול בנים קשה אע"פ אל יתרשל בגידול במו אמר ר"ש בן אלעזר נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד של זיתים בגליל (הרבה זיתים אע"פ שטורח גדול הוא) ואל יגדל תינוק א' בארץ ישראל :

פרק שנים עשר

בענין משא ומתן. גדולה אמונה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמונה שהאמינו בו שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה לפני הקב"ה שנאמר (שמות יד) ויאמינו בה' וכתיב בתריה אז ישיר משה וגו'. גדול האמת שהוא אחד מג' עמודים שהעולם עומד עליהם דתנן (אבות פ"א) רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. גדול האמת שכל מי שעושה מלאכתו באמת עם הבריות כאלו קיים התורה כולה שנאמר (תהלים קיט) צדקתך צדק לעולם וגו' הא למדת שכל מה שנברא בששת ימי בראשית שהוא קיים על האמת :

פרק שלשה עשר

בענין הדין. גדול המשפט שקרא הקב"ה שם כסאו משפט שנא' (שם פט) צדק ומשפט מכון כסאך. גדול המשפט שהשונא אותו אין רפואה למכתו שנאמר (איוב לד) האף שונא משפט יחבוש ואין חבישה אלא רפואה שנא' (תהלים קמז) ומחבש לעצבותם. גדול המשפט שלא חזר העולם לתהו ובהו אלא על המשפט והיינו

פרק שני

בענין התפלה. גדולה תפלה יותר מן מעשים טובים שנאמר (דברים ג) ואתחנן אל ה' וכתיב ויאמר ה' אלי רב לך וגו' עלה ראש הפסגה ופי' רב לך רב מעשים טובים שעשית ואעפ"כ עלה ראש הפסגה והתפלל לפני ואתפייס לך. גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר (ישעיה א) למה לי רוב זבחיכם וכתיב גם כי תרבו תפלה כ"ל אע"פ שהיא יותר הטובה מן הקרבנות. גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו. גדולה תפלה שבזכותה ישראל ניצולים מיד אויביהם ומצילתה משונה מן היסורין ומשיני החיות. גדולה תפלה שבזכותה הקב"ה מוחל עונותיהם של ישראל לפי שהיא במקום קרבנות:

פרק שלישי

בענין התשובה, גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים וגו'. גדולה תשובה שהיא מקרבת את הגאולה שנאמר (ישעיה נט) ובא לציון גואל וגו'. גדולה תשובה שמקרבת את הרחוקים שנאמר (הושע ב) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם וגו'. גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו שנאמר (שם יד) כי שב אפי ממנו:

פרק רביעי

בענין הענוה, גדולה ענוה שנשתבח בה אברהם אבינו ע"ה מפני שהיו בני דורו גדולים שבהן שמשאין אותו כגון עפרון החתי והיו קוראין אותו אדוני וגו' והוא ע"ה היה משפיל עצמו במדת הענוה והצניעות עמהם ואפי' לפני הפחותים שבהם שנאמר (בראשית כג) וישתחו אברהם לפני ע"ה. גדולה ענוה שבה נשתבח יצחק ע"ה שהרי אבימלך גרש אותו ממלכותו וכשבא לו אבימלך לא גבה לבו ולא שלם לו כמעשיו ומרוב ענותנותו קבלו מאהבה והאכילהו והשקהו לו ולאנשיו שנאמר (שם כו) ויעש להם משתה וגו' וישלחם יצחק וילכו מאתו וגו'. גדולה ענוה שבה נשתבח יעקב אבינו ע"ה שמפני ענותנותו היה קורא לעשו אדוני שנאמר (שם לב) כה תאמרון לאדוני לעשו ולכך היה כותב רבינו הקדוש לאנטונינוס נאם עבדך יהודה אמר כי לא טוב אנכי מאבותי. גדולה ענוה שבה נשתבח משה רע"ה שנאמר (במדבר יב) והאיש משה ענו מאד מה ת"ל מכל האדם אלא עניו ואינו מתגאה במדה מן המדות שבני אדם רגילין להתגאות בה כגון המלכות והנבואה והחכמה ואע"פ שהיו בו כל המדות הללו עניו מאד מכל האדם. גדולה ענוה שבה נתגדל אהרן ע"ה בנוהג שבעולם אדם מכבד את ביתו בבגדים בלות שמא מתטנף הוא בכליו והוא מכבד אבל אהרן ע"ה לובש ח' בגדים ודומה לחתן בחופה ואעפ"כ והריש את הדשן. גדולה ענוה שבה נשתבח אלעזר שנאמר (במדבר ג) ונשיא נשיאי הלוי אלעזר וגו' ואף על פי כן היה משפיל את עצמו לפני גדולת הקב"ה והיה נושא בעצמו קטורת הסמים ושמן המאור ומנחת התמיד ושמן המשחה קטורת הסמים בימינו ושמן המאור בשמאלו ומנחת התמיד תלויה בזרועו שמן המשחה תלויה באפונדתו (פי' חגורה ומוסיף הערוך פי' כיס המוכן למעות) ושמא תאמר קטן היה הרי הוא אומר ונשיא נשיאי הלוי אלא שאין גדולה בפלטרין של מלך שנאמר (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך. גדולה ענוה שבה נתגדלו הלוים שכל ישראל היו מהלכין כאחד והם היו זקוקין לישב את כל כלי המשכן ולא עוד אלא שטוענין בעגלה ואפילו הכי לא נתגאו ולא אמרו אין אנו מקבלין עלינו שאין גדולה בפלטרין של מלך שנאמר אל תתהדר לפני מלך. גדולה ענוה שבה נתגדל שאול שהרי כשאמר לו שמואל (ש"א ט) ולמי כל חמדת ישראל הלא לך ולכל בית אביך והוא הקטין עצמו וא"ל הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה וכשבקשו למשוח אותו הטמין עצמו עד שהפילו גורלות שנאמר (שם י) ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים. גדולה ענוה שבה נתגדל דוד שנאמר (ש"ב ז) ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאותני עד הלם וגו' ואמר (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש:

פרק חמישי

בענין ת"ת. גדולה התורה שבה הבדיל הקב"ה את עמו ישראל עמו מעכו"ם. גדולה תורה שבזכותה הקב"ה מציל את ישראל מן היסורין ולא ישלוט בהם היצה"ר ותורה עליהם רוה"ק. גדולה תורה וגדול כתרה מכל הכתרים. גדולה תורה שמאירה ללומדיה בעולם הזה ובעוה"ב שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה וגו'. גדולה תורה וגדול שכרה משכר הצלת נפשות ומשכר בנין בהמ"ק. גדולה תורה מכל כלי חמדה שבעולם שזקני תורה כ"ז שהם מתישנים אן משביחין שנאמר (איוב יב) בישישים חכמה. גדולה תורה שנקראת קדושה שנאמר (משלי ג) ודעת קדושים בינה. גדולה תורה שבזכותה ישראל נגאלין מן הצרות שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי וגו' וכתיב בתריה הנה אנכי שולח לכם את אליה וגו'. גדולה תורה שנותנת חיים בעולם הזה ובעוה"ב שנאמר (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם וגו' וכתיב עץ חיים היא וגו':

פרק ששי

בענין המצות, גדולה מצוה שמנחלת לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר (שם ד) שמור מצותי וחיה. גדולה מצוה שכל המודה במצות ועושה אותם בלב שלם כאלו מודה בהקדוש ב"ה ובמלכותו ובאלהותו שנאמר (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כי אני

מרוקי בפניו ושלא אמר לא אמרי (ר"ל אמור לבעליך) אתה אמרת פעם אחת כבר רקקתי ז' פעמים א"ל תלמידיו כ"כ בזית את התורה א"ל דיו לעבד להיות כרבו. לא די למאיר שהוא שוה לקונו שאמרי שמו הגדול שנכתב בטהרה (בפרק סוטה) ימחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שלא התחיל הקב"ה לבראות דבר בעולמו אלא בדבר שהוא שלום ואיזה זה האור שנא' (בראשית א) ויאמר אלהים יהי אור ומנין שהוא שלום שנאמר (ישעיה מה) יוצר אור ובורא חושך עושה שלום. מכאן אז"ל נר ביתו וקדוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, פירוש האור נקרא שלום לפיכך מקדימין הנר שהוא אור ושלום ליין, ר"ש בן חלפתא אומר מנין שאין כלי מחזיק ברכה אלא שלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן וגו'. גדול השלום שכשהמלך המשיח בא אינו פותח תחלה אלא בשלום שנאמר (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו'. גדול השלום מן הברכה ומן השמירה שהוא מסיים בו כיצד יברכך ה' זו ברכת פרי האדמה ולדות האדם ולדות הבהמה וכה"א (דברים כז) השקיפה ממעון קדשך וגו'. וישמרך מן הגייסות וכה"א (תהלים לד) חונה מלאך ה'. יאר ה' פניו אליך אלו טעמי תורה ודקדוקיה. וכן הכתוב אומר (משלי ו) כי נר מצוה וגו'. ויחנך שימשוך עליך חוט של חסד וכה"א (דברים כח) וראו כל עמי הארץ וגו'. ישא ה' פניו אליך שאם ידין עונותיך בנגד זכיותיך ביום הדין יכריע לך כף מאזנים של זכיות וכה"א נשא עון עמך וגו' ואע"פ כן השלום חביב מכלם שהיא באחרונה שנאמר וישם לך שלום. גדול השלום שניתן לבעלי התשובה שנאמר (ישעיה נז) בורא ניב שפתים (וסיפא דקרא שלום לרחוק והוא בעל תשובה שהיה רחוק מהקב"ה ונתקרב) וגו'. גדול השלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום שנאמר (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום מכאן אמרו חכמינו ז"ל שאין שואלין בשלום לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ ולא במקום הטינופת. וגרסינן באבות דר' נתן הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום וגו' מלמד שהיה אהרן שואל בשלום בוגדי ישראל ורשעי ישראל וכשהיה א' מהם מבקש לעשות עבירה היה אומר אוי לי מחר יבא אהרן ושואל בשלומי היאך אני משיבו והיה בוש ולא היה עושה וכן איש שהיה שונא את חבירו (פי' שביישו את חבירו והוא מלבין פניו נהובות שהמתביישים אזיל סומקא ואתי חיורא) היה אהרן הולך אצלו ואומר לו בני למה שנאת חבירך עתה בא אצלי והיה בוכה ומתחנן ואומר אוי לי ששנאתי את חבירי שהוא גדול ממני והרי עומד בשוק לך בחסדך ובקש ממנו מחלה וכך אומר לחברו כיון שילאו לשוק ופגעו זה בזה היו מגפפין ומנשקין זה את זה וכך היה אהרן עושה כל הימים עד שהיה מטיל שלום בין איש לחברו וכן איש שהיה שונא את אשתו ומשלחה מביתו היה אהרן עושה שלום ביניהם אם ברח האיש על האשה אומר לה אהרן הריני ערבו שלא יכה אותך יותר ולא יקללך מעתה וכן אומר לאיש הריני ערבה שאינה סורחת עליך מעתה וכן היה עושה כל הימים עד שעושה שלום בין איש לאשתו והיתה האשה מתעברת ויולדת ואומרת לא ניתן לי הבן הזה אלא בזכות אהרן והיו קורין שמו אהרן ואז"ל יותר מג' אלפים בישראל היה שמם אהרן וכשמת אהרן הלכו יותר מכ"ד אלפים בנים ובני בנים ולכך נאמר (במדבר כ) ויבכו את אהרן ל' יום כל בית ישראל ועוד דרש בר קפרא שאפילו העליונים צריכין לשלום שנאמר (איוב כה) המשל ופחד עמו וגו' כיצד הרקיע הוא של מים שנאמר (תהלים קד) המקרה במים וגו' והכוכבים הם של אש שנא' שלוהו כל כוכבי אור והם בשלום זה עם זה לא הם מרתיחין את הרקיע ולא הרקיע מכבה אותם לכך נאמר עושה שלום במרומיו המלאכים הללו גופיהן ברואים מן המים וקפואים ועומדין כזכוכית שנאמר וגויתו כתרשיש ורגליהן של אש שנאמר ומראהו כמראה הבזק וכתיב ועיניו כלפיד אש לא זה מרתיח את זה ולא זה מכבה את זה הדא הוא דכתיב עושה שלום במרומיו. מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימת הקשת אלא כשהלבנה מתחלת לחסר מתחלה חסרה מן הצד הרחוק מן החמה והקשת לעולם אחורי החמה שאילו היתה לפניה היו אומרים עובדי חמה ראו כחו של אלהינו שהקשת לפניו ויורה חצים ויתחזק ידי עובדי ע"ז, ד"א עושה שלום במרומיו הכריע בין העליונים והתחתונים כיצד ביום ראשון ברא השמים והארץ מן העליונים ומן התחתונים בשני ברא מן העליונים שנאמר יהי רקיע בג' ברא מן התחתונים שנאמר תדשא הארץ וגו' בד' ברא מן העליונים שנאמר יהי מאורות וגו' בה' ברא מן התחתונים שנאמר תוצא הארץ בו' ברא את האדם אמר אם אני בוראו מן העליונים הרי זו מוספת על התחתונים בריה אחת מה עשה בראו מן העליונים ומן התחתונים שנא' (בראשית ב) וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים לכך נאמר עושה שלום במרומיו. ומה אם העליונים שאין ביניהם לא שנאה ולא קנאה ולא תחרות צריכין שלום תחתונים שיש בהם כל המדות הללו על אחת כמה וכמה. גדול השלום שלא שבח הקב"ה לאהרן אלא בשלום שנא' (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום ונתן לו מה שלא נתן לשום אדם ולא אפי' נוקלת מה"ש שיכנס לפני ולפנים מה שאין אדם יכול לכנוס לשם אפילו אותם שכתוב בהם (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם שנא' (ויקרא טז) וכל אדם לא יהיה וגו'. גדול השלום שבו נתבשר דוד שנא' (ד"ה א יב) ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים וגו'. גדול השלום שהוא קודם לשבחו של הקב"ה שכן מצינו כשבא יתרו אצל משרע"ה לא פתח לו לא ביציאת מצרים ולא בקריעת ים סוף ולא בעברת הדברות ולא במן ולא בשליו אלא בשלום שנא' (שמות יח) וישאלו איש לרעהו לשלום וגו' ואח"כ ויספר משה וגו'. גדול השלום שכל המצות שעושין הרשעים בעה"ז ניתן להם שכרם בעה"ז כגון

והיכן בדור המבול שנא' מבלי משים לנצח יאבדו מאי משים זה אין אנו יודעים מה הוא אלא שלמדנוהו בואלה המשפטים אשר תשים וגו' הרי משים הוא הדין. גדול המשפט שבעון חוסר המשפט רבים נענשו. גדול המשפט שבו נמחלין עונותיהם של ישראל שנאמר (ישעיה ד) אם רחץ ה' את צואת בנות ציון וגו' ברוח משפט וגו':

פרק ארבעה עשר

בענין השמח בחלקו. גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים שבירא שמים כתיב (תהלים קכח) אשרי כל ירא ה' ובמלאכה הוא אומר (שם קכח) יגיע כפיך כי תאכל וגו' אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ולא שרתה שכינה על משה אלא מתוך מלאכה שנא' (שמות ג) ומשה היה רועה וכתיב וירא מלאך ה'. גדולה מלאכה שכמה בריות ברא הקב"ה בעולמו ולא מסר מלאכה אלא לבני אדם בלבד. וכן היה ר"מ אומר ראית מימיך ארי סבל (נושא משאות) דוב קיין (מייבש קציעות בשדה) שועל חנוני או אחד מהחיות עושה מלאכה למה לא נתנה להם מלאכה לא מפני שהם טפלים אלא מפני שהמלאכה עדיפא. גדולה מלאכה שכל הנביאים התעסקו בה. ביעקב כתיב (בראשית ל) אשובה ארעה צאנך וגו' מרע"ה (שמות ג) ומשה היה רועה וגו' דוד ע"ה (תהלים עח) ויקחהו ממכלאות צאן (עמוס ז) כי בוקר אנכי ובולס שקמים ותרגומו ארי מרי גיתי אנא ושקמים לי בשפילתא. גדולה מלאכה שלא שרתה שכינה בישראל עד שעשו מלאכה שנא' (שמות לט) וירא משה את כל המלאכה וגו' ויברך אותם משה ומה ברך אותם אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם וכן היה שנאמר והענן מלא את המשכן. גדול השמח בחלקו והמתפרנס ממלאכתו שבמדה הטובה הזאת ניצל מכמה עבירות מן הקנאה והחמוד ומן הגנבה והגזל:

פרק חמשה עשר

בענין הכעס והחמה. גדול המעביר על מדותיו ואינו כועס שהקב"ה אוהב אותו ושומע תפלתו דתניא שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משכר ומי שאינו עומד על מדותיו. גדול המעביר על מדותיו ואינו כועס שכל הכועס נקרא רשע שנאמר (תהלים קיב) רשע יראה וכעס:

פרק ששה עשר

בענין החנופה והליצנות. גדול עונשה של חנופה שהיא שקולה כנגד ע"א וג"ע וש"ד. גדול עונשה של חנופה שכל המחניף כאלו עובר על תורה שבכתב ותורה שבע"פ שנאמר (ישעיה כד) והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חק תורה אין כתיב אלא תורות:

פרק שבעה עשר

בענין אהבת החברים. גדול השלום ושנאוי המחלוקת שאפי' עובדין ע"א כביכול אין שכינה יכולה לנגוע בהם שנא' (הושע ד) חבור עצבים אפרים וגו'. גדול עונשה של שנאת חנם שהחריבה ירושלים וב"ה וסמך לדבר "איכה "ישבה "בדד "העיר ר"ת איב"ה. תניא מקדש שני שהיו עוסקין בתורה וג"ח מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות ע"א וג"ע וש"ד:

פרק שמונה עשר

בענין לשון הרע. גדול עונשה של לה"ר מעונש ע"א וג"ע וש"ד מע"א דכתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה וגו'. ג"ע (בראשית לט) הרעה הגדולה. ש"ד (שם ד) גדול עוני מנשוא בכולן נאמר גדול או גדולה ובלה"ר גדולות שנאמר (תהלים יב) לשון מדברת גדולות, גדול עונש נבלות הפה דתניא כל המנבל את פיו אפי' נחתם גזר דינו של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה:

פרק תשעה עשר

בענין כסוי הסוד. גדול כסוי הסוד שכל המגלה סוד חבירו כאלו שופך דמים שנאמר (ויקרא יט) לא תלך רכיל (וסמיך ליה לא תעמוד על דם רעך וגו'). גדול המכסה סוד חברו שהוא מקיים מחשבות חברו ואם אינו מכסהו הוא מפר מחשבתו ולא יתקיים הדבר מפני שהוא מגלהו:

פרק עשרים

בענין דרך ארץ. גדול ד"א שהיא שקולה כנגד כל התורה כדדרש בר קפרא אי זו היא פרשה קטנה שכל גופי התורה תלויין בה הוי אומר זו ד"א שנאמר (משלי ג) בכל דרכיך דעהו וגו'. גדולה ד"א שהיא שקולה כנגד כל התורה. גדולה ד"א שכל מי שיש בידו ד"א הוא אוהב להקב"ה ולבריות. גדול השלום שעליו העולם קיים דתנן רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים וכו'. גדול השלום ששם הקב"ה שנכתב בקדושה ימחה על המים להטיל שלום בין איש לאשתו ר"מ היה יושב ודורש בליל שבת והיתה אשה אחת שם ששומעת קולו ושרה לה המתינה שם עד שכלה והלכה לביתה ומצאה הנר שכבה אמר לה בעלה היכן היית אמרה לו הייתי יושבת ושומעת קולו של דרשן א' נשבע לה שלא תכנסי לשם עד שתרוקי בפניו טרדה מביתו (פי' גרשה) ושבתה ג' חדשים הולך עד ששמע ר"מ בא אליה ומצאה עם הנשים אמר שמא יש בכם מי שיודעת ללחוש את העין שעיני מרדה עלי (ר"ל שיש לי כאב בעין) אמרו לה שכנותיה הרי המקום כבר עשה רצונך להכניסך

ותרוקי

חיים ובנים ועושר ונכסים חוץ מן השלום שנא' אין שלום אמר ה' לרשעים. גדול השלום שאפי' עשה אדם כמה מצות ולא עשה שלום אין בידו כלום שכן מצינו ביהוא שעקר ע"א מישראל והשמיד בית אחאב והרג לאיזבל ולפי שלא עלה בידו שלום כאלו לא עשה כלום שנאמר (מלכים ב ט) וילך רוכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר יהוא מה לך ולשלום סוב אל אחרי. גדול השלום שהוא קודם למלחמות הרשות בדגרסינן בואלה הדברים רבה וקראת אליה לשלום. ראה כמה כחו של שלום שכשפרע הקב"ה לעמון ומואב מנע מהם השלום שנאמר (דברים כג) לא תדרוש שלומם וגו'. וגרסינן בעירובין ירושלמי אמר רבי יהושע מפני מה מערבין בחצירות מפני דרכי שלום. מעשה באשה אחת שהיתה שונאה לחברתה שלחה עירובה ביד בנה נסבתיה וגפפתיה (והבקתו) ונשקתיה אתא לגבי אימיה אישתעי לה עובדא אמרה הכדין רחימת לי ולא הוית ידענא מתוך כך עשו שלום ביניהן הה"ד (משלי ג) וכל נתיבותיה שלום. גדול השלום שלא גלו אבותינו עד שהניחו שלום ותפסו המחלוקת לפיכך גלו לבין האומות שנאמר (איכה ו) ותזנח משלום נפשי וגו'. ומיום שחרב ב"ה נתמעט השלום שנאמר (ירמיה כה) ונדמו נאות השלום. ואנו חייבים לדרוש איש בשלום רעהו. וכן אנו חייבים לדרוש את שלום ירושלים בית קדשנו ותפארתנו שנאמר (תהלים קכב) שאלו שלום ירושלים. וכן אנו חייבים לדרוש שלום העיר אשר הגלינו שמה שנאמר (ירמיה כט) ודרשו את שלום העיר וגו' כי בשלומה יהיה לכם שלום. וכשיבא מלך המשיח שיגלה במהרה בימינו יקבלנו בשלום ויושיע אותנו שנאמר (ישעיה נה) כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכתיב (שם ס) ושמתי פקידתך שלום. וברכת הארץ בשלום שנאמר (זכריה ח) כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה וגו'. וארץ ישראל מתרוממת בשלום שנאמר (תהלים קמז) השם גבולך שלום ובזכות השלום הקב"ה מכין כסאו של דוד שנאמר (שם עב) יפרח בימיו צדיק ורוב שלום. וכן בשלום מכין כסאו וכסא זרעו אחריו ובזה [illegible] אמן שנאמר (שם יח) מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם:

תם ונשלם

כשר באַקוואַרצן כשר
יחזקאל פלומבערג
דאנציג
№